TT. LIVII PATAUINI ... EX 14. DECADIBUS HISTORIAE ROMANAE AB...

Titus Livius, Josse Bade, Lorenzo Valla, ...

9
4-G
25

T. LIVII PATAVINI
ſcriptoris clariſſimi, ex XIIII
DECADIBVS HISTORIAE ROMANAE AB VR-

be condita, Decades, Prima, Tertia, Quarta, & Quinta dimidium, ſingulari cum ſtudio ac iudicio, tum diligenti obſeruatione annotationum Beati Rhenani & Sigiſmundi Gelenii recognitæ ac reſtitutæ:

Quibus velut corollarii vice acceſſerunt

L. Flori Epitomæ in ſingulos omnium Decadum libros.

Henrici Loriti Glareani, patricii Claronenſis apud Heluetios, annotationes in eas quæ extant Decadas: & Chronologia in vniuerſam hiſtoriam Romanam.

Eiuſdem Chronologiæ alphabeticus elenchus per Iodocum Badium collectus

Laurentii Vallæ iudicium de quibuſdam apud Liuium locis: ex quo eruditus lector, qua cura ac diligentia authores ſint legendi, facilè diſcere poterit. Item emendationes eiuſdem in ſex priores libros de ſecundo bello Punico.

M. Antonii Sabellici annotationes paucula.

Rerum maximè memorabilium index copioſiſſimus.

Ludovici [illegible] codex

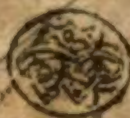
PARISIIS

Ex officina Michaëlis Vaſcoſani, in via quæ eſt ad diuum Iacobum, ſub Fontis inſigni.

M. D. XLIII.

Cum priuilegio.

PRIVILEGIVM IN HANC SENTENTIAM *impetratum à Senatu Pariſienſi:*

Vm Michaël Vaſcoſanus chalcographus & Audoënus Paruus poſtulaſſent à Senatu, ut de editione T. Liuij ex caſtigationibus Beati Rhenani & Sigiſmundi Gelenij, cũ L. Flori Epitomis, Annotationibus & Chronologia Henrici Glareani, Antonij Sabellici obſeruationibus, Laurentij Vallæ emendationibus, Iodoci Badij elencho, & indice rerum ac uerborum locupletiſſimo recens congeſto, ſibi priuilegiũ irrogaretur authoritate Senatoria: de ea re Senatui placuit priuilegium ſanciri in Vaſcoſani & Audoëni poſtulationem: eámque ob rem Senatus uoluit interdictum cæteris omnibus ſuæ ditionis librarijs ac chalcographis huius libri impreſſione triennio proximo ab editione, præterquam ipſi Vaſcoſano & Audoëno. Additum etiam, ut ſiqua in alia prouincia extra Regis ditionem ſic imprimatur, ne cuiquam uenalem proponere liceat. Qui contra hæc quippiam admiſerit, libri ſic impreſſi aut inter promercales habiti, publicabuntur, & illi mulcta Senatus arbitrio irrogabitur. Datum Pariſiis Anno M. D. X L I I. nono calen. Nouemb. De Vignolles.

DE VTILITATE LEGENDAE HISTORIAE, Simon Grynæus Lectori.

I quàm certa habet ad uitam documenta historia, tam ea sit excerpere & usurpare cuiuis expeditum, mortalibus omnibus rectà proximáque in uberrimos & fructuosissimos historiæ campos sine mora irrumpendũ indicaremus. Quid enim uel iucundius uel utilius cogitari potest, quàm in humanæ uitæ theatro (quod illa partibus omnibus mirè instructũ habet) sedentem, periculis aliorum, sine suo periculo, cautum sapiẽtémque fieri: exempla capere omnigena, quæ ad usum tuum utiliter qualibet in re traducas: cúmque maximorum hominum de summis rebus maximis cõsilijs interfueris, id quod cupidissimè homines auemus, eorundem etiam euentibus interesse: & quod per angustiam uitæ hominũ impossibile sit alioqui, secula tota memoria coniungere: maximorum imperiorum auspicia, progressus, & finem uidere: malorum seu priuatorum seu publicorum causas liquidè cognoscere: in omni ardua magnáque re qui ante te periclitetur, qui in discrimine te præcedat, habere: nẽc usquam experimento certo destitui: ac ut in summa dicam, è retroactis (quod propriẽ sapientis uiri officium est) futura scienter in omnes euentus prospicere, præsentia iudicare? Sed enim cum tanto instructiores accedere deceat, quanto fructibus uberioribus grauior historia est & fœcundior: cúmque difficultas sit eadem & de sua & de aliorum uita rectè iudicandi: nec alienam quisquam, quantumuis perspicaces hic simus, intueri rectè possit, qui non potest suã: utrunque intelligitur, & summam hic difficultatem uersari, & multò antè quàm huc accedamus, non solùm prudentia quadam ciuili tinctos, sed uitæ totius certo proposito firmatos esse oportere: ni fluctuare animis, & miserè spectris uitæ inanibus circũduci perpetuò uelimus. Quemadmodum enim in amplissimo maximéque multiplici & omnigenis cupedijs referto conuiuio fit, ut quanquam aliud alijs, paucis eadem, sua cuique, uoracibus omnia probentur, ac prout quisque palato est, sic præsenti lautitia afficiatur: tamen & modus sit aliquis, quem posuit natura, & alimenti genus certum, simpléxq;, & incorruptum maximè, maximè corporibus idoneum: à quorum alterutro quisquis discedit, & ultra uel modum uel iudicium naturæ sibi indulget, incommodi plus ex istis uoluptatibus, quàm uoluptatis reportet: sic in illa totius uitæ humanæ diuersitate, quanquam mille species, mille proposita sunt, ac qualiter est animo quisque & iudicio comparatus, sic de uita uel sua uel aliena sentiat: tamẽ unica uirtutis ueræ callis est: quam qui scienter tenet, rectè uita solus utitur, cæteri quemadmodum illi in cœna dubia, cum omnia inuitent, quid potissimum sequantur, quò tendant, nec in sua ipsorũ, nec in aliena inuenire uita possunt unquã. At si quicquã est natura datũ homini, quo rectè uti contráue liceat, hac uti circunspectissimè decebat. Quotus autem quisque est, obsecro, qui in omnia dicta, facta uel sua uel aliena, regula uirtutis adhibita, cautius quàm in cibos positos animaduertat, quiq; se in isto quidem negocio non satis putet doctum? Qua quidẽ in re mirũ est quàm se fallant homines, dum historiam putant esse quæ doceat legentẽ: quum ea materiam discendi tantùm suppeditans, sic, quemadmodũ conuiuiũ illud, talem unicuiq; præbeat usum, qualiter ipsius est animo affectus. Alios igitur suauitate lectionis abduci uidemus, & uoluptatem secutos, fructus illos pulcherrimos amittere. Iis ex omni historia non amplius quæritur, quàm quod ad cithara cantum ocia fallentibus: scilicet molestiam temporis discutiũt, maiori cum molestia mox cõflictaturi. Nulla enim uoluptas est, quæ non respicit uirtutẽ. Alios illa fulgens gloriæ species tantũ solicitat, ac (quæ cæteris in rebus animi flexibilitas est) in omnẽ eminentẽ & excelsam imaginẽ frustra transformat, oblitos non aliò gloriosa exempla scriptoribus posita, quàm ut uirtutẽ secuti, gloriã ipsi quoq; (si nulla offe-

ratur) contẽnere: ſin comes addatur, nõ inſolẽtibus animis perferre queamus. Ac cum ad ſimilem gloriã aſpirare ſine ſimili uirtute nemo niſi ſtultus inſtituat: pleroſque tamẽ uidemus, tantũ quia præclaras res legerunt, arduum quiddã ſapere, multũ ſibi arrogare: tragœdis iſtis ſimiles, qui perſonarũ quas ampliſſimas præferebant, etiã poſito habitu mores imitantur. Sũt etiam, atq; hi nõ pauci, quos noua miráq; ſola oblectãt, plebeijs animis homines, qui imperitorum more perſæpe pluris purpurã quàm uirum, emblemata ꝙ opus ipſum faciunt. Adeò miram uim in animis legentiũ hiſtoria exercet. Iam cum excitare ſocordiã humanã, & aduerſus pericula communire, uel maximè propoſitum hiſtoriæ ſit, & exemplorũ (quibus ad ſuadendum nihil potentius eſt) uis eò maxime tendat: ſecuritate hominũ, nihil ad ſe aliena pericula pertinere credentiũ, fit, ut ſurda iacentéq; aure memorabiliſſimæ res audiantur, legantúrq;. Deniq; ſunt etiã qui (quod minimè putes) in illam ipſam ſeuerioris lectionis partẽ delinquant, quaſi nõ ut geſtæ ſunt, ſed ut geri oportebat res, ſic ſcribi quoque deceat. Igitur ex illa ſecuritate partim, partim crapula lectionis promiſcuæ & temerariæ, fit, uelut ex humoribus corruptis, ut quædam iudicij κακεξία, & opinionis, quã de uita rectiſſimã & ſanã eſſe maximè decebat, δυσκρασία, lubricúmq; uitæ propoſitũ contrahatur: ac ut intemperãtibus nil proficit alimentũ, ſic ad nos lectionis utilitas prorſus ueniat nulla. Vides, arbitror, quonam pacto legendi hiſtoriam, & uitam cuiq; ſuam inſpiciẽdi, ratio ſit propemodũ par. Ac prima quidẽ hæc difficultas eſt, iudicij noſtri peruerſitas inquã: quæ facit, ut non quà maximam ex ſeſe uim habere exempla decet, ſed quà maxime inclinat propẽdétq; animus, impellamur. Eſt uerò & illa non minor, quòd res geſtas ſic ſcriptores apponũt, ut nõ ſolùm gratiã aliquã captent, ſed palatũ ipſi quoq; ſuum ſecuti, ac ueluti ſtructores quidã, iudiciũ ſuum interponentes, ultro quædã laudibus tollant, ac quicquid uidetur ipſis, nobis quoque ſectandum putent. Quod quidẽ ſi facerent ſimpliciter, conſentire diſſentiréue facilius ſit. Nunc quẽadmodum coqui gulam ſæpius ꝙ commodũ heri ſpectant, ita lectorẽ etiã hiſtoricus utinã nõ magna ex parte captaret. Igitur bifariã iam, & noſtro iudicio, & præiudicio ſcriptorũ, perſæpe circunducimur, ut qui nõ nudas res ſcribãt. interpres enim geſtarũ rerũ hiſtoricus eſt: cuius iudicium ſi uitio laborat, perinde fit ut cum uinũ ex ſeſe generoſum & nobile, graueolentiam uel è uaſe cõtrahit, uel alioqui lenocinio deprauatur. quæ res uel impoſtura uel inſcitia maxima eſt, & intoleranda. Videre uno tantùm exemplo licet, quid interſit iudiciũ ſcriptoris. Prophanus, conſilio & induſtriæ hominũ, magnarũ rerum euenta tribuens, quanquã mentiri ſe tot euentibus expertus, in miram ſtultitiã conijcit homines: ut quorũ omnis notitia uix oculis ſubiectarũ rerũ conſiderationi ſufficiens, uis autẽ & robur non longè uermiculos ſupergrediẽs, ab uno leuíq; ſucceſſu, terrarũ orbis adminiſtrationẽ arroget ſibi. Sed initiatus ille ſecus, humano conſilio geri res quidẽ, ſed diuino moderari docens, & ſtultitia liberat homines, & ſuperſtitione, malo non minore. Per cætera quid inter ſe generibus officiorũ diſtent, debet eſſe bonis quidẽ (quorũ ſacra omnia ſtudia ſunt) non ignotum. Hæc primũ eò moneo, ut cum cenſeam id genus authores uel propter immenſam exemplorum innumerabilium uim quãmaxime legendos, etiã hoc iuuenes cogitent, ꝙ uelint circunſpectè ſolicitéq; legi, propoſitis tãtis uel fructibus, uel periculis. Perinde enim euenit, ſi quis uel hiſtoriã obiter adeundã, uel uitam ipſam temerè, & citra exactã officiorũ omnium cõſeruationẽ tranſigendam ducat, quod ruſticis, qui cum in uicinæ urbis populatione, pharmacopoliũ quoddam inſtructiſſimum diriperent, & ſuauitate bellariorum aromatúmque in quæ primum inciderant, illecti, cæteráque generis eiuſdem rati, omnia haurirent, ſorberent, uorarent, glutirent, alij correpti morbo, alij phreneſi, plerique exanimati ſint, nemo non miris modis affectus, riſus exercitu toto obortus. Aequè enim commodis, incommodis, ut uita, ſic uitæ imago hiſtoria ſcatet: in uſu tantum uitæ, ſita uitæ prudentia totius eſt. Vale, & hıs bene fruere.

DICTATORES.

Ser.Sulpitius
Sp.Seruilius
L.Papyrius
L.Veturius ibidem K

PATRICII

A.Cornelius iterum
M.Cornelius iterum
M.Geganius
P.Manlius
L.Veturius
P.Valerius VI 74.B

PRAETORES

Sp.Furius Marci filius 74.D
P.Valerius Publicola 78.K
L.Pinarius 79.E
T.Aemylius 83.K
Q.Publius Philo primus è plebe 87.F

CONSVLES.

L.papyrius ibidem K
M.Valerius 102.G
P.Sempronius 108.I.
Ap.Claudius 109.B
M.Attilius 114.D
Lucius Papyrius Cursor iunior ibid.K

CENSORES

L.Papyrius Mugillanus
L.Sempronius Atratinus 43.A
C.Furius Pacilus
M.Geganius Macerinus 45.H
C.Sulpitius Camerinus
Sp.Posthumius Regillensis 70.G
Sp.Seruilius Priscus
Qu.Cloelius Siculus 71.D
Manlius Naeuius
C.Martius Rutilius 78.I.

PRAETORES.

P.Philo
Sp.Posthumius 87.K
Ap.Claudius
C.Plautius 99.H
C.Iunius Bubulcus
M.Valerius Maximus 104.D.F
Q.Fabius
P.Decius ibidem D
P.Sempronius Sophus
P.Sulpitius Auerrio 106.C
P.Cornelius Aruina
M.Martius Rutilius 114.I.

PONTIFICES

Q.Furius 37.C
A.Cornelius 46.F
M.Fabius 61.K
Cornelius Barbatus 104.C.

SYLLABVS DICTATORVM, CONSVLVM, PRAETOrum, Censorum, & Pontificum max. qui tertia continentur decade.

DICTATORES

Prodictator primus Q.Fabius Maximus, M. Minutius Ruffus magister equitum 127.G
L.Veturius Philo comitiorum caussa dictator, M.Pōponius Matho magister equitum 132.D
M.Iunius dictator, T.Sempronius magister equitum 136.E
M.Fabius Buteo dictator sine magistro equitum 142.D
C.Claudius Cento dictator, Q.Fuluius Flaccus magister equitum. 157.I.
Q.Fuluius Flaccus dictator, P.Licinius Crassus magister equitum 180.B
L.Manlius Torquatus dictator, C.Seruilius magister equitum 186.K
M. Liuius dictator, Q.Caecilius magister equitum 192.K
Qu.Caecilius Metellus dictator, L.Veturius Philo magister equitū 204.E
P.Sulpitius dictator, M.Seruilius magister equitum 215.A
Cn.Seruilius Geminus dictator, P.Aelius Paetus magister equitum 218.E

CONSVLES

P.Cornelius Scipio
T.Sempronius Longus 116.A
Cn.Seruilius
C.Flaminius 124.G
Flaminio defuncto ad Thrasymenū, suffectus est
M.Attilius Regulus 131.A
C.Terentius Varro
L.Aemylius 132.G
L.Posthumius III
T.Sempronius Gracchus. 142.F
Posthumio sufficitur
M.Marcellus 144.C
M.Marcello sufficitur, quia uitio creatus fuerat,
Qu.Fabius Maximus III ibidem
Q.Fabius Maximus IIII
M.Marcellus III 149.G
Qu.Fabius Fabij filius
T.Sempronius iterum 156.D
Qu.Fuluius Flaccus
Ap.Claudius pulcher 158.A
Cn.Fuluius Centimalus
P.Sulpitius Seruilij filius 167.E
M.Claudius Marcellus IIII
M.Valerius Leuinus 172.F
Qu.Fabius Maximus V
Qu.Fuluius Flaccus III 180.D
M.Claudius Marcellus V
T.Quintius Crispinus 184.E
C.Claudius Nero
M.Liuius 187.F
L.Veturius
Qu.Caecilius 192.K
P.Cornelius Scipio
P.Licinius Crassus 199.C
M.Cornelius Cethegus
P.Sempronius Tuditanus 204.E
Cn.Seruilius Caepio
Cn.Seruilius Geminus 210.D
M.Seruilius Geminus
T.Claudius Nero 215.D
Cn.Cornelius Lentulus
P.Aelius Paetus 218.F

PRAETORES

L.Manlius 117.H
C.Attilius 119.B
M.Pomponius 127.E
M.Aemylius ibidem I.
C.Terentius Varro 131.B
M.Pomponius Matho
P.Furius Philus
M.Claudius Marcellus
L.Posthumius Albinus 132.G
M.Valerius Leuinus
Ap.Claudius Pulcher
Qu.Fuluius Flaccus
Qu.Mutius Scaeuola 142.F
Qu.Fuluius Flaccus
T.Octacilius iterum
Qu.Fabius consulis Fabij filius
P.Cornelius Lentulus 149.G
M.Attilius
P.Sempronius Tuditanus
Cn.Fuluius Centimalus
M.Aemylius Lepidus 156.D
Cn.Fuluius Flaccus
Cl.Nero
M.Iunius Syllanus
P.Cornelius sulla 157.I.
L.Cornelius Lentulus
Cornelius Cethegus
C.Sulpitius
C.Calpurnius Piso 167.E
P.Manlius Volsō
L.Manlius Acidinus
C.Lectorius
L.Cintius Alimentius 172.G
C.Hostilius Tubulus
L.Veturius Philo
T.Quintius Crispinus
C.Aurunculeius 180.F
P.Licinius Crassus Diues
P.Licinius Varus
Sex.Iulius Caesar
Qu.Claudius Flamen 184.D
L.Portius Licinius
C.Manlius
A.Hostilius Cato
C.Hostilius Cato 187.C
C.Seruilius
M.Caecilius
T.Claudius Asellus
Qu.Manlius Thurinus 193.A

Sp.Lucretius
Cn.Octauius
Cn.Seruilius Cæpio 199.D
L.Aemylius Pappus
T.Claudius Nero
M.Martius Ralla
L.Scribonius Libo
M.Pomponius Matho 204.F
P.Cornelius Lentulus
P.Quintilius Varus
P.Aelius Pætus
P.Villius Tappulus 210.D
M.Sextius Sabinus
Cn.Tremellius Flaccus
C.Liuius Salinator
C.Aurelius Cotta 215.F
M.Iunius Pœnus
M.Valerius Falco
M.Fabius Buteo
P.Aelius Tubero 218.F

CENSORES

L.Aemylius
L.Flaminius 141.C
P.Furius Philus
M.Attilius 156.C
L.Veturius Philo
P.Licinius Crassus 180.D
M.Cornelius Cethegus
P.Sempronius Tuditanus 181.G
L.Veturius
P.Licinius 187.B
M.Liuius
C.Claudius Nero 210.A

PONTIFICES MAXIMI

L.Cornelius Lentulus 37.I.
M.Cornelius Cethegus 157.I.
P.Licinius Crassus 158.F

SYLLABVS PRAETORVM, CONSVLVM, CENSOrum, Pontificúmque maximorum, qui quarta continentur decade.

PRAETORES

Qu.Minutius Ruffus
L.Furius Purpurio
Qu.Fuluius Gillo
Cn.Sergius Plancus 220.D
L.Quintius Flaminius
L.Valerius Flaccus
L.Villius Tappulus
C.Bebius Pamphilus 228.D
L.Cornelius Merula
M.Claudius Marcellus
M.Portius Cato
C.Heluius 229.G
VI primùm creati
L.Manlius Volso
Cn.Sempronius Tuditanus
M.Sergius Sillus
M.Heluius
M.Minutius Ruffus
L.Acilius 233.H
Qu.Fabius Buteo
T.Sempronius Longus
Qu.Minutius Thermus
M.Acilius Glabrio
L.Apustius Fullo
C.Lælius 237.B
C.Fabritius Luscinus
C.Atinius Labeo
C.Manlius Volso
Ap.Claudius Nero
P.Manlius Nobilior
C.Flaminius, uel P.Portius Lecca 240.A.
P.Cornelius Scipio
Cn.Cornelius Merenda
Cn.Cornelius Blasius
Cn.Domitius Aenobarbus
Sex.Digitius
T.Iuuentius Talua 248.C
L.Cornelius Scipio
M.Fuluius Nobilior
C.Scribonius
M.Valerius Messala
L.Portius Licinius
C.Flaminius 249.H
L.Scribonius Libo
M.Fuluius Centimalus
A.Attilius Seranus
M.Bebius Pamphilus
L.Valerius Tappus
Qu.Salonius Sarra 252.H
L.Aemylius Paulus
M.Aemylius Lepidus
M.Iunius Brutus
A.Cornelius Mammula
C.Liuius
L.Oppius 255.B
M.Tuccius
L.Aurunculeius
Cn.Fuluius
L.Aemylius
P.Iunius
C.Attinius Labeo 267.H
Qu.Fabius Labeo
Qu.Fabius Pictor
M.Sempronius Tuditanus
Sp.Posthumius Albinus
L.Plautius Hypsæus
L.Bebius diues 276.D
Qu.Martius Philippus
M.Claudius Marcellus
C.Stertinius
C.Catinius
P.Claudius pulcher.
L.Manlius Acidinus 285.D
Ap.Claudius Pulcher
Ser.Sulpitius Galba
Qu.Terentius Culleo
L.Terentius Massaliota
Qu.Fuluius Flaccus
M.Furius Crassipes 286.I.
T.Mænius
P.Cornelius Sulla
C.Calpurnius Piso
M.Licinius Lucullus
C.Aurelius Scaurus
L.Quintius Crispinus 291.B
P.Cornelius Cethegus
A.Posthumius Albinus
C.Afranius Stellio
C.Attilius Seranus
L.Posthumius Tempsanus
M.Claudius Marcellus 294.B
C.Decimius Flauus
P.Sempronius Longus
P.Cornelius Cethegus
Qu.Næuius Matho
C.Sempronius Blæsus
C.Terentius Varro 296.C
C.Valerius flamen dialis
Sp.Posthumius Albinus
P.Cornelius Sisenna
L.Puppius
L.Iulius
Cn.Sicinius 298.F.G
Qu.Fuluius Flaccus
M.Valerius Leuinus
P.Manlius iterum
M.Ogulnius Gallus
L.Cæcilius Dentrix
C.Terentius Istra 300.E
Qu.Fabius Maximus
Qu.Fabius Buteo
T.Claudius Nero
Qu.Petilius Spurinus
M.Pinarius Posca
L.Duronius 303.I.
T.Sempronius Gracchus
L.Posthumius Albinus
P.Cornelius Mamercus
T.Minutius Mellicudus
C.Claudius suffectus
A.Hostilius Mancinus
C.Mænius 306.G
C.Cornelius Scipio
L.Valerius Leuinus
Qu.Mutius Scæuola
P.Mutius Scæuola 308.D
M.Titinius
T.Claudius Nero
T.Fonteius Capito 310.F

CONSV-

QVINTAE DECADIS COSS. ET PRAETORES.

CONSVLES

P.Sulpitius Galba	
C.Aurelius Cotta	220.D
L.Cornelius Lentulus	
P.Villius Tappulus	228.D
Sex.Aelius Paetus	
T.Quintius Flamininus	229.G
Cn.Cornelius Cethegus	
Qu.Minutius Ruffus	233.H
L.Furius Purpurio	
M.Claudius Marcellus	237.B
L.Valerius Flaccus	
M.Portius Cato	240.A
P.Cornelius Scipio Africanus iterum	
T.Sempronius Longus	248.C
L.Cornelius Merula	
Q.Minutius Thermus	249.H
L.Quintius	
Cn.Domitius Aenobarbus	252.H
P.Cornelius Scipio Nasica	
M.Acilius Glabrio	255.B
L.Cornelius Scipio	
C.Laelius	267.I.
M.Fulvius Nobilior	
Cn.Manlius	276.D
M.Valerius Messala	
C.Livius Salinator	285.C
M.Aemylius Lepidus	
C.Flaminius	286.I.
Sp.Posthumius Albinus	
Qu.Martius Philippus	291.E
Ap.Claudius Pulcher	
M.Sempronius Tuditanus	294.B
P.Claudius Pulcher	
L.Porcius Licinius	296.C
M.Claudius Marcellus	
Qu.Fabius Labeo	298.F
Cn.Bebius Pamphilus	
L.Aemylius Paulus	300.B
P.Cornelius Lentulus	
M.Bebius Pamphilus	303.I.
A.Posthumius Albinus Luscus	
C.Calpurnius Piso	306.G
Pisoni defuncto suffectus est	
Q.Fulvius Flaccus	307.B
Q.Fulvius Flaccus	
L.Manlius Acidinus	308.C
M.Iunius Brutus	
A.Manlius Volso	310.F

CENSORES

P.Cornelius Scipio Africanus	
P.Aelius Paetus	229.B
Sex.Aelius Paetus	
C.Cornelius Cethegus	248.E
T.Quintius Flamininus	
M.Claudius Marcellus	284.B
M.Porcius Cato	
L.Valerius Flaccus	298.B
M.Aemylius Lepidus	
M.Fulvius Nobilior	308.F

PONTIFICES MAXIMI

M.Sempronius Tuditanus	298.G
C.Servilius	308.B
M.Aemylius Lepidus	Ibid.F

SYLLABVS CONSVLVM, PRETORVMQVE
qui quintae decadis quinque libris continentur.

CONSVLES

C.Claudius Pulcher	
T.Sempronius Gracchus	311.I.
Cn.Cornelius Scipio Hispalus	
Qu.Petilius Spurinus	312.K
M.Valerius Levinus suffectus	313.E
Qu.Mutius Scaevola	
M.Aemylius Lepidus	313.H
Sp.Posthumius	
P.Mutius Scaevola	
L.Posthumius Albinus	
M.Popilius Lenas	315.H
C.Popilius Lenas	
P.Aelius Ligus	317.C
P.Licinius Crassus	
C.Cassius Longinus	320.C
A.Hostilius Mancinus	
C.Attilius Seranus	328.A
Qu.Martius Philippus	
Q.Servilius Cepio	329.C
L.Aemylius Paulus	
C.Licinius Crassus	334.D
Qu.Aelius Paetus	
M.Iunius Poenus	342.G
M.Claudius Marcellus	
C.Sulpitius Gallus	348.F

PRAETORES

P.Aemylius Tubero iterum	
C.Quintius Flamininus	
C.Numisius	
C.Mummius	
Cn.Cornelius Scipio	
C.Valerius Levinus	311.K
M.Popilius Lenas	
P.Licinius Crassus	
M.Cornelius Scipio	
L.Papyrius Maso	
M.Aburius	
L.Aquilius Gallus	312.K
M.Attilius	
Cn.Servilius Cepio	
P.Furius Philus	
L.Claudius	
L.Cornelius Scipio	324.B
Cn.Fabius Buteo	
M.Matienus	
C.Cicereius	
M.Furius Crassipes iterum	
A.Attilius Seranus iterum	
C.Cluvius Saxula iterum	325.H
C.Licinius Crassus	
M.Iunius Poenus	
Sp.Lucretius	
Sp.Cluvius	
Cn.Sicinius	
C.Memmius iterum	327.C
C.Sulpitius Galba	
L.Furius Philus	
L.Canuleius Dives	
C.Lucretius Gallus	
C.Caninius Rebilus	
L.Iunius Annalis	320.C
L.Hortensius	
Q.Maenius	
M.Recius	328.B
C.Decimius	
M.Claudius Marcellus	
M.Sulpitius Gallus	
C.Martius Figulus	
Sergius Cornelius Lentulus	
P.Fonteius Capito	329.C
Cn.Baebius Pamphilus	
L.Anicius Gallus	
Cn.Octavius	
P.Fonteius Balbus	
M.Ebutius Helva	
C.Papyrius Carbo	334.E
Qu.Cassius	
M.Iuventius Talva	
Tib.Claudius Nero	
Cn.Fulvius	
C.Licinius Nerva	
A.Manlius Torquatus	342.H
L.Iulius	
L.Apuleius Saturninus	
A.Licinius Nerva	
P.Rutilius Calvus	
P.Quintilius Varus	
M.Fonteius	348.G

FINIS.

RERVM ET VOCVM Apud T. Liuium insigniorum index alphabeticus: quem qui sibi usui uolet esse, in primis prænominum propriorum curam habeat: quæ si minus occurrat, Eadij elenchus facile suggeret.

Ancyra

Arguos

Auaritia

Bœotorum

C

C.Sulpitij

Carthago

D

G

gisgo

Imperator

L. Apustius

M.Attilius

Metapontinorum

Multitudo

Obstinati

P

Pacis

Plebis

Punici

Regij

Senatus

Solis

T

V

Virtus

F I N I S.

Errata typographorum in Decadibus Liuij sic reponito.

Fol. 1. C. uersu 9. lege, desidentes. 10. B. uersu 2. redditurum. 51. E. uersu 5. ager. 105. D. uersu 8. dictatore. 115. H. uersu 4. fines. 118. K. uersu 3. erat. 130. G. uersu 6. calidiora. 166. G. uersu 7. amissam. 233. E. uersu 4. Quemadmodum. 256. I. uersu 2. calida. 257. A. uersu 4. apolectos. 258. K. uersu 8. apolectis. 265. B. uersu 7. apolectos. 339. D. uersu 8. exeunteis. Cætera si quæ occurrent, pro suo quisque candore sibi restituat. Nam quòd in aliquot foliorum numeris notandis peccatum est, ipsa se series facilè suggerit.

In Epitome Flori in primum librum, uersu 6. lege, In curias.

T. LIVII PATAVINI Historiarum Ab Vrbe Condita Decadis Primæ Liber Primus.

A F ACTVRVS ne operæpretium sim, si à primordio Vrbis res populi Romani perscripserim, nec satis scio: nec si sciam, dicere ausim · quippe qui cum veterem, tum vulgatam esse rem videam: dū noui semper scriptores aut in rebus certius aliquid allaturos se, aut scribēdi arte rudem vetustatem superaturos credunt. Vtcunque erit, iuuabit tamen rerum gestarum memoriæ principis terrarum populi pro virili parte & meipsum consuluisse. Et si in tanta scriptorum turba, mea fama in obscuro sit, nobilitate ac magnitudine eorum qui nomini officient meo, me cōsoler. B Res est præterea & immensi operis, vt quæ supra septingentesimum annum repetatur: & quæ ab exiguis profecta initiis, eò creuerit, vt iam magnitudine laboret sua: & legētium plerisque haud dubito quin primæ origines, proximáque originibus, minus præbitura voluptatis sint, festinantibus ad hæc noua, quibus iampridem præualentis populi vires se ipsæ conficiunt. Ego contrà hoc quoque laboris præmium petam, vt me à conspectu malorum quæ nostra tot per annos vidit ætas, tātisper certe, dum prisca illa tota mente repeto, auertam, omnis expers curæ, quæ scribentis animum, etsi non flectere à vero, solicitum tamen efficere possit. Quæ ante conditam condendamve Vrbem, poëticis magis decora fabulis, quàm incorruptis rerum gestarum monumentis traduntur: ea nec affirmare, nec C refellere in animo est. Datur hæc venia antiquitati, vt miscendo humana diuinis, primordia vrbium augustiora faciat. Et si cui populo licere oportet consecrare origines suas, & ad deos referre authores: ea belli gloria est populo Romano, vt cum suum, conditorisq; sui parentem Martem potissimum ferat: tam & hoc gentes humanę patiantur æquo animo, quàm imperium patiuntur. Sed hæc, & his similia, vtcunque animaduersa aut existimata erunt, haud in magno equidem ponam discrimine. Ad illa mihi pro se quisque acriter intendat animum, quæ vita, qui mores fuerint: per quos viros, quibúsque artibus, domi, militiæ'que, & partum & auctum imperium sit: labente deinde paulatim disciplina, velut dissidentes primò mores sequatur animo: deinde vt magis magisque lapsi sint: tum ire cœperint præcipites, donec ad hæc tempora, quibus nec vitia nostra, nec D remedia pati possumus, peruentum est. Hoc illud est præcipue in cognitione rerum salubre ac frugiferum, omnis te exempli documenta in illustri posita monumento intueri: inde tibi tuæ'que Reipublicæ quod imitere capias: inde fœdum inceptu, fœdum exitu, quod vites. Cæterum aut me amor negocii suscepti fallit, aut nulla vnquam Respublica nec maior, nec sanctior, nec bonis exemplis ditior fuit: nec in quam tam seræ auaritia luxuriaque immigrauerint: nec vbi tantus, ac tam diu paupertati ac parsimoniæ honos fuerit: adeo quanto rerum minus, tanto minus cupiditatis erat. Nuper diuitiæ auaritiam, & abundantes voluptates desiderium per luxum atque libidinem pereundi perdendíque omnia inuexere. Sed querelæ ne tum quidem gratæ futuræ, cum forsitan necessariæ erunt, ab initio certe tantę ordiendæ rei absint: cum bonis potius ominibus, votisque, ac precationibus deorum deárumque, si, vt poetis, nobis quoque mos esset, libentius inciperemus, vt orsis tanti operis successus prosperos darent.

AM PRIMVM omnium satis constat, Troia capta in cæte- F
ros sæuitum esse Troianos, duobus, Aenea, Antenoréque, & vetusti
iure hospitii, & quia pacis, reddendæ'que Helenæ semper autho-
res fuerant, omne ius belli Achiuos abstinuisse. Casibus deinde va-
riis Antenorem cum multitudine Henetum, qui seditione ex Pa-
phlagonia pulsi, & sedes & ducem, rege Pylemene ad Troiam a-
misso, quærebant: venisse in intimum maris Adriatici sinum: Eu-
ganeisque, qui inter mare Alpesque incolebant, pulsis, Henetos
Troianosque eas tenuisse terras. & in quem primum egressi sunt locum, Troia vocatur:
pagóq; inde Troiano nomen est: gens vniuersa Veneti appellati. Aeneam ab simili clade
domo profugum: sed ad maiora rerum initia ducentibus fatis, primò in Macedoniam
venisse: inde in Siciliam quærentem sedes delatum: ab Sicilia classe Laurentem agrum G
tenuisse. Troia & huic loco nomen est. Ibi egressi Troiani, vt quibus ab immenso propè
errore nihil præter arma & naues superesset, cum prædam ex agris agerent, Latinus rex
Aboriginésque, qui tum ea tenebant loca, ad arcendam vim aduenarum armati ex vrbe
atque agris concurrunt. Duplex exinde fama est. Alii prælio victum Latinum pacem cũ
Aenea, deinde affinitatem iunxisse tradunt. alii, cum instructæ acies constitissent, prius
quàm signa canerent, processisse Latinum inter primores, ducémque aduenarum euo-
casse ad colloquium: percontatum deinde qui mortales essent, vnde, aut quo casu pro-
fecti domo, quidve quærentes in agrum Laurentem exissent: postquam audierit mul-
titudinem Troianos esse: ducem Aeneam, filium Anchisæ & Veneris: cremata patria &
domo profugos, sedem, condendæ'que vrbi locum quærere: & nobilitatem admiratum
gentis, virique, & animum vel bello vel paci paratum, dextera data fidem futuræ amici- H
tiæ sanxisse. Inde fœdus ictum inter duces, inter exercitus salutationem factam. Aeneam
apud Latinum fuisse in hospitio. ibi Latinum apud Penates deos domesticum publico
adiunxisse fœdus, filia Aeneæ in matrimonium data. Ea res vtique Troianis spem affir-
mat tandem stabili certaque sede finiendi erroris. Oppidum condunt. Aeneas ab nomi-
ne vxoris Lauinium appellat. Breui stirps quoque virilis ex nouo matrimonio fuit, cui
Ascanium parentes dixere nomen. Bello deinde Aborigines Troianique simul petiti.
Turnus rex Rutulorum, cui pacta Lauinia ante aduentum Aeneæ fuerat, prælatum
sibi aduenam ægrè patiens, simul Aeneæ Latinóque bellum intulerat. Neutra acies læta
ex eo certamine abiit. victi Rutuli: victores Aborigines Troianique ducem Latinum a-
misere. Inde Turnus Rutulique diffisi rebus, ad florentes Hetruscorum opes, Mezen-
tiúmque eorum regem confugiunt, qui Cære opulento tum oppido imperitans, iam in-
de ab initio minime lætus nouæ origine vrbis, & tum nimio plus quam satis tutum esset I
accolis, rem Troianam crescere ratus, haud grauatim socia arma Rutulis iunxit. Aeneas
aduersus tanti belli terrorem, vt animos Aboriginum sibi conciliaret, ne sub eodem iu-
re solum, sed etiam nomine omnes essent: Latinos vtranque gentem appellauit. Nec de-
inde Aborigines Troianis studio ac fide erga regem Aeneam cessere: fretúsque his ani-
mis coalescentium in dies magis duorum populorum Aeneas, quanquam tanta opibus
Hetruria erat, vt iam non terras solum, sed mare etiam per totam Italiæ longitudinem
ab Alpibus ad fretum Siculum fama nominis sui impleßet: tamen cum mœnibus bellum
propulsare posset, in aciem copias eduxit. Secundum inde prælium Latinis, Aeneæ etiã
vltimum operum mortalium fuit. Situs est, quemcunque eum dici ius fasque est, super
Numicum flumen: Iouem Indigetem appellant. Nondum maturus imperio Ascanius
Aeneæ filius erat, tamen id imperium ei ad puberem ætatem incolume mansit. tantisper K
tutela muliebri (tãta indoles in Lauinia erat) res Latina, & regnum auitum paternúmq;
puero stetit. Haud nihil ambigam (quis enim rem tam veterẽ pro certo affirmet?) hic-
cine fuerit Ascanius, an maior quàm hic, Creusa matre Ilio incolumi natus, comésque
inde paternæ fugæ, quem Iulum eundem Iulia gens authorem nominis sui nuncupat. is
Ascanius, vbicunque, & quacunque matre genitus (certe natum Aenea cõstat) abun-
dante Lauinii multitudine, florentem iam (vt tum res erant) atque opulentam vrbem
matri, seu nouercæ reliquit: nouam ipse aliam sub Albano monte condidit, quæ ab situ
porrectæ in dorso vrbis longa Alba appellata. Inter Lauinium & Albam longam colo-
niam deductam triginta fermè interfuere anni. tantum tamen opes creuerant, maxime
fusis Hetruscis, vt ne morte quidem Aeneæ, nec deinde inter muliebrem tutelam rudi-
mentúmque

A mentúmque primum puerilis regni mouere arma, aut Mezentius Hetruscique, aut vlli alii accolæ ausi sint. Pax ita conuenerat, vt Hetruscis Latinisque fluuius Albula, quem nunc Tyberim vocant, finis esset. Syluius deinde regnat Ascanii filius, casu quodam in syluis natus. Is Aeneam Syluium creat. is deinde Latinum Syluium. ab eo coloniæ aliquot deductæ, Prisci Latini appellati. Mansit Syluius postea omnibus cognomen, qui Albæ regnarunt. Latino Alba ortus, Alba Atys, Ati Capys, Capi Capetus, Capeto Tyberinus, qui in traiectu Albulæ amnis submersus, celebre ad posteros nomen flumini dedit. Agrippa inde Tyberini filius, post Agrippam Romulus Syluius à patre accepto imperio regnat. Auentino fulmine ipse ictus regnũ per manus tradidit. is sepultus in eo colle, qui nunc est pars Romanæ vrbis, cognomen colli fecit. Proca deinde regnat. is Numitorem atque Amulium procreat: Numitori, qui stirpis maximus erat, regnum vetustum B Syluiæ gentis legat. plus tamen vis potuit, quàm voluntas patris, aut verecundia ætatis. pulso fratre Amulius regnat. addit sceleri scelus: stirpem fratris virilem interimit: fratris filiæ Rheæ Syluię per speciem honoris, cum Vestalem eam legisset, perpetua virginitate spem partus adimit. Sed debebatur (vt opinor) fatis tantæ origo vrbis, maximique secundum deorum opes imperii principium. Vi compressa Vestalis, cum geminum partum edidisset, seu ita rata, seu quia deus author culpæ honestior erat, Martem incertæ stirpis patrem nuncupat. sed nec dii, nec homines aut ipsam, aut stirpem à crudelitate regia vindicant. sacerdos vincta in custodiã datur. pueros in profluentem aquam mitti iubet. Sorte quadam diuinitus super ripas Tyberis effusus lenibus stagnis, nec adiri vsquam ad iusti cursum poterat amnis, & posse quanuis languida mergi aqua infantes, spem ferentibus dabat. ita velut defuncti regis imperio, in proxima alluuie, vbi nunc ficus Ruminalis est (Romularem vocatam ferũt) pueroꝗ exponunt. vastæ tum in iis locis C solitudines erant. Tenet fama, cum fluitantem alueum quo expositi erant pueri, tenuis in sicco aqua destituisset, lupam sitientem ex montibus qui circa sunt, ad puerilem vagitum cursum flexisse: eam summissas infantibus adeo mitem præbuisse mammas, vt lingua lambentem pueros magister regii pecoris inuenerit: (Faustulo fuisse nomen ferũt) ab eo ad stabula Laurentiæ vxori educandos datos. Sunt qui Laurentiam vulgato corpore lupam inter pastores vocatam putent: inde locum fabulæ ac miraculo datum. Ita geniti, ita educati, cum primum adoleuit ætas, nec in stabulis, nec ad pecora segnes, venando peragrare saltus. hinc robore corporibus animisque sumpto, iam non feras tantum subsistere, sed in latrones præda onustos impetum facere, pastoribúsque rapta diuidere: & cum his, crescente in dies grege iuuenum, ferias ac iocos celebrare. Iam tum in Palatino monte Lupercal hoc fuisse ludicrum ferunt, & à Palanteo vrbe Arcadica Palantium, deinde Palatinum montem appellatum. ibi Euandrum, qui ex eo genere Arcadum multis antè tempestatibus ea tenuerat loca, solenne allatum ex Arcadia instituisse, D vt nudi iuuenes Lycæum Pana venerantes, per luxum atque lasciuiam currerent. quem Romani deinde vocarunt Inuum. Huic deditis ludicro, cum solenne votum esset, insidiatos ob iram prædæ amissæ latrones, cum Romulus vi se defendisset, Remum cepisse: captum regi Amulio tradidisse, vltro accusantes. crimini maxime dabant, in Numitoris agros ab his impetum fieri: inde eos collecta iuuenum manu hostilem in modum prædas agere. sic Numitori ad supplicium Remus deditur. Iam inde ab initio Faustulo spes fuerat regiam stirpem apud se educari. nam & expositos iussu regis infantes sciebat: & tempus, quo ipse eos sustulisset, ad id ipsum congruere: sed rem immaturam nisi aut per occasionem, aut per necessitatem aperiri noluerat. necessitas prior venit. ita metu subactus Romulo rem aperit. Forte & Numitori, cum in custodia Remum haberet, audissetque geminos esse fratres: comparando eorum ætatem, & ipsam minime seruilem in-E dolem, tetigerat animum memoria nepotum: sciscitandóque eodem peruenit, vt haud procul esset, quin Remum agnosceret. ita vndique regi dolus nectitur. Romulus non cum globo iuuenum (nec enim erat ad vim apertam par) sed aliis alio itinere iussis certo tempore ad regiam venire pastoribus, ad regem impetum facit, & à domo Numitoris alia comparata manu adiuuat Remus. ita regem obtruncant. Numitor inter primum tumultum hostes inuasisse vrbem, atque adortos regiam dictitans, cum pubem Albanam in arcem præsidio armísque obtinendam aduocasset: posteaquam iuuenes perpetrata cæde pergere ad se gratulantes vidit: extemplo aduocato concilio, scelera in se fratris, originem nepotum, vt geniti, vt educati, vt cogniti essent, cædem deinceps ty-

ranni,ſeque eius authorem oſtendit. Iuuenes per mediam concionem agmine ingreſſi, F
cum auum regem ſalutaſſent , ſecuta ex omni multitudine conſentiens vox ratum no-
men imperiúmque regi effecit. Ita Numitori Albana permiſſa re,Romulum Remúmq;
cupido cepit,in iis locis vbi expoſiti,vbique educati erant,vrbis condendæ: & ſupererat
multitudo Albanorum, Latinorúmque : ad id paſtores quoque acceſſerant : qui omnes
facilè ſpem facerent,paruam Albam, paruum Lauinium , præ ea vrbe quæ conderetur,
fore.Interuenit deinde his cogitationibus auitum malum,regni cupido, atque inde fœ-
dum certamen coortum à ſatis miti principio, quoniam gemini eſſent, nec ætatis vere-
cundia diſcrimen facere poſſet: vt dii in quorum tutela ea loca eſſent, auguriis legerent
qui nomen nouæ vrbi daret,qui conditam imperio regeret. Palatinum Romulus, Re-
mus Auentinum ad inaugurandum templa capiunt. Priori Remo augurium veniſſe fer-
tur,ſex vultures.Iámque nunciato augurio,cum duplex numerus Romulo ſe oſtendiſſet, G
vtrunque regem ſua multitudo conſalutauerat. Tempore illi præcepto , at hi numero
auium regnum trahebant. Inde cum altercatione congreſſi,certamine irarum ad cædem
vertuntur. ibi in turba ictus Remus cecidit. Vulgatior fama eſt,ludibrio fratris Remum
nouos tranſiluiſſe muros: inde ab irato Romulo , cum verbis quoque increpitans adie-
ciſſet, Sic deinde,quicunq; alius tranſiliet mœnia mea.interfectum.Ita ſolus potitus im-
perio Romulus: condita vrbs,conditoris nomine appellata. Palatinum primùm,in quo
ipſe erat educatus , muniit.Sacra diis aliis Albano ritu: Græco,Herculi, vt ab Euandro
inſtituta erant,facit. Herculem in ea loca,Geryone interempto,boues mira ſpecie ab-
egiſſe memorant,ac prope Tyberim fluuium, qua præ ſe armentum agens nando traie-
cerat,loco herbido,vt quiete & pabulo læto reficeret boues, & ipſum feſſum via procu-
buiſſe.Ibi cum eũ cibo vinóque grauatum ſopor oppreſſiſſet,paſtor accola eius loci no-
mine,Cacus,ferox viribus,captus pulchritudine boum , cum auertere eam prædam vel- H
let:quiâ,ſi agendo armentum in ſpeluncam compuliſſet,ipſa veſtigia quærentem domi-
num eô deductura erant,auerſos boues,eximium quemque pulchritudine,caudis in ſpe-
luncam traxit. Hercules ad primam auroram ſomno excitus,cum gregem perluſtraſſet
oculis,& partem abeſſe numero ſenſiſſet,pergit ad proximam ſpeluncam,ſi forte eô ve-
ſtigia ferrent. quæ vbi omnia foras verſa vidit, nec in partem aliam ferre : confuſus,at-
que incertus animi,ex loco infeſto agere porrò armentum occepit. Inde cum actæ bo-
ues quædam ad deſyderium (vt fit) relictarum mugiſſent:reddita incluſarum ex ſpelun-
ca boum vox Herculem conuertit. quem cum vadentem ad ſpeluncam Cacus vi pro-
hibere conatus eſſet : ictus claua , fidem paſtorum nequicquam inuocans morte occu-
buit. Euander tum ea, profugus ex Peloponneſo , authoritate magis quàm imperio re-
gebat loca: venerabilis vir miraculo literarum , rei nouæ inter rudes artium homines:
venerabilior diuinitate credita Carmentæ matris, quam fatiloquam ante Sibyllæ in Ita- I
liam aduentum, miratæ hæ gentes fuerant . Is tum Euander concurſu paſtorum trepi-
dantium circa aduenam manifeſtæ reum cædis excitus , poſtquam facinus,facinoriſque
cauſſam audiuit: habitum formámque viri aliquantùm ampliorem auguſtioremque hu-
manã intuens , rogitat , qui vir eſſet : vbi nomen,patrêmque,ac patriam accepit : Ioue
nate Hercules ſalue , inquit. te mihi mater veridica interpres deûm aucturum cœle-
ſtium numerum cecinit,tibique aram hic dicatum iri , quam opulentiſſima olim in ter-
ris gens Maximam vocet, tuóque ritu colat. Dextra Hercules data,accipere ſe omen,
impleturúmque fata,ara condita atque dicata, ait. Ibi tum primum boue eximia capta
de grege,ſacrum,adhibitis ad miniſterium dapémque Potitiis ac Pinariis (quæ tum fa-
miliæ maxime inclytæ ea loca incolebant)factum. Forte ita euenit,vt Potitii ad tempus
præſto eſſent , iiſ'que exta apponerentur , Pinarii extis adeſis ad cæteram venirent da-
pem.Inde inſtitutum manſit, donec Pinariûm genus fuit, ne extis ſolennibus veſceren- K
tur. Potitii ab Euandro edocti,antiſtites ſacri eius per multas ætates fuerunt, donec tra-
dito ſeruis publicis ſolenni familiæ miniſterio,genus omne Potitiorum interiit. Hæc
tum ſacra Romulus vna ex omnibus peregrina ſuſcepit, iam tum immortalitatis vir[illegible]
partæ,ad quam eum ſua fata ducebant,fautor. Rebus diuinis rite perpetratis, vocatáq;
ad concilium multitudine,quæ coaleſcere in populi vnius corpus nulla re præterquam
legibus poterat, iura dedit. quæ ita ſancta generi hominum agreſti fore ratus , ſi ſe ipſe
venerabilem inſignibus imperii feciſſet:cum cætero habitu ſe auguſtiorem,tum maxime
lictoribus duodecim ſumptis fecit. Alii ab numero auium quæ augurio regnum port[illegible]

A derant, eum secutum numerum putant. Me haud pœnitet eorum sententiæ esse, quibus & apparitores, & hoc genus ab Hetruscis finitimis, vnde sella curulis, vnde toga prætexta sumpta est, numerum quoq; ipsum ductum placet: & ita habuisse Hetruscos, quòd ex duodecim populis communiter creato rege, singulos singuli populi lictores dederint. Crescebat interim vrbs munitionibus, cum alia atque alia appetendo loca, in spem magis futuræ multitudinis, quàm ad id quod tum hominum erat, munirent. Deinde, ne vana vrbis magnitudo esset: adiiciendæ multitudinis caussa, vetere consilio condentium vrbes, qui obscuram atque humilem conciendo ad se multitudinem, natam è terra sibi prolem mentiebantur: locum qui nunc septus densis sentibus inter duos lucos est, Asylum aperit. eò ex finitimis populis turba omnis, sine discrimine liber an seruus esset, auida nouarum rerum perfugit. id'que primum ad cœptam magnitudinem roboris fuit. Ann. iii.

B Cum iam virium haud pœniteret, consilium deinde viribus parat. Centum creat Senatores: siue quia is numerus satis erat: siue quia soli centum erant, qui creari Patres possent. Patres certè ab honore, patricii'que progenies eorum appellati. Iam res Romana adeo erat valida, vt cuilibet finitimarum ciuitatum bello par esset: sed penuria mulierum, hominis ætatem duratura magnitudo erat: quippe quibus nec domi spes prolis, nec cum finitimis connubia essent. Tum ex consilio Patrum Romulus legatos circa vicinas gentes misit, qui societatem connubiúmque nouo populo peterent. Vrbes quoque, vt cætera, ex infimo nasci: deinde quas sua virtus ac Dii iuuent, magnas opes magnúmque nomen sibi facere: Satis scire, origini Romanæ & Deos affuisse, & non defuturam virtutem. proinde ne grauarentur homines cum hominibus sanguinem & genus miscere. Nusquam benignè legatio audita est: adeo simul omnes spernebant, simul tantam in medio crescentem molem sibi ac posteris suis metuebant: à plerisque rogi-

C tantibus dimissi, ecquod fœminis quoque asylum aperuissent: id enim demum compar connubium fore. Aegre id Romana pubes passa: & haud dubie ad vim spectare res cœpit: cui tempus locúmque aptum vt daret Romulus, ægritudinem animi dissimulans, ludos ex industria parat Neptuno equestri solennes: Consualia vocat. Indici deinde finitimis spectaculum iubet. quantóque apparatu tum sciebant aut poterant, concelebrãt: vt rem claram expectatamque facerent. Multi mortales conuenere studio etiam videndæ nouæ vrbis, maxime proximi quique, Ceninenses, Crustumini, Antemnates. Iam Sabinorum omnis multitudo cum liberis ac coniugibus venit. Inuitati hospitaliter per domos, cum situm, mœniaque, & frequentem tectis vrbem vidissent: mirantur tam breui rem Romanam creuisse. Vbi spectaculi tempus venit, deditæ'que eò mentes cum oculis erant, tum ex composito orta vis: signóque dato, iuuentus Romana ad rapiendas virgines discurrit. Magna pars, forte vt in quem quæque inciderat, raptæ. quasdam forma Ann. 4.

D excellentes, primoribus Patrum destinatas, ex plebe homines, quibus datum negotium erat, domos deferebant. Vnam longe ante alias specie ac pulchritudine insignem à globo Thalassii cuiusdam raptam ferũt: multisque sciscitantibus cuinam eam ferrent, identidem, nequis violaret, Thalassio ferri clamitatum: inde nuptialem hanc vocem factam. Turbato per metum ludicro, mœsti parentes virginum profugiunt, incusantes violati hospitii fœdus, deúmque inuocantes, cuius ad solenne ludósque per fas ac fidem decepti venissent. Nec raptis aut spes de se melior, aut indignatio est minor. Sed ipse Romulus circumibat, docebátque, patrum id superbia factum, qui connubium finitimis negassent. illas tamen in matrimonio, in societate fortunarum omnium, ciuitatisque, &, quo nihil charius humano generi sit, liberũm fore: mollirẽt modò iras, & quibus sors corpora dedisset, darent animos. sæpe ex iniuria postmodum gratiam ortam: eóque melioribus vsuras viris, quòd annixurus pro se quisque sit, vt cum sua vice functus officio sit, pa-

E rentum etiam patriæ'que expleat desyderium. Accedebant blanditiæ virorum, factum purgantium cupiditate, atque amore: quæ maxime ad muliebre ingenium efficaces preces sunt. Iam admodum mitigati animi raptis erant: at raptarum parentes tum maxime sordida veste, lacrymis'que & querelis ciuitates concitabant: nec domi tantum indignationes continebant, sed congregabantur vndique ad Titum Tatium regem Sabinorum: & legationes eò, quòd maximum Tatii nomen in his regionibus erat, conueniebant. Ceninenses Crustuminique & Antemnates erant, ad quos eius iniuriæ pars pertinebat. Lente agere iis Tatius Sabinique visi sunt. Ipsi inter se tres populi communiter bellum parant. Nec Crustumini quidem atque Antemnates pro ardore iráque Ceninen-

sium satis se impigre mouent. Ita per seipsum nomen Ceninum in agrum Romanum impetum facit: sed effuse vastantibus fit obuius cum exercitu Romulus, leuique certamine docet, vanam sine viribus iram esse: exercitum fundit fugatque: fusum persequitur: regem in prælio obtruncat, & spoliat: duce hostium occiso, vrbem primo impetu capit. Inde exercitu victore reducto, ipse cum factis vir magnificus, tum factorum ostentator haud minor, spolia ducis hostium cæsi suspensa fabricato ad id apte ferculo gerens in Capitolium ascendit: ibique ea cum ad quercum pastoribus sacram deposuisset, simul cum dono designauit templo Iouis fines, cognomenque addidit deo: Iupiter Feretri, inquit, hæc tibi victor Romulus rex regia arma fero, templúmque iis regionibus quas modò animo metatus sum, dedico, sedem opimis spoliis, quæ regibus ducibúsque hostium cæsis, me authore sequentes posteri ferent. Hæc templi est origo, quod primum omnium Romæ sacratum est. Ita deinde Diis visum, nec irritam conditoris templi vocem esse, qua laturos eò spolia posteros nuncupauit: nec multitudine compotum eius doni vulgari laudē. Bina postea intra tot annos, tot bella, opima parta sunt spolia. Adeo rara eius fortuna decoris fuit. Dum ea ibi Romani gerunt, Antemnatium exercitus per occasionem ac solitudinem hostiliter in fines Romanos incursionem facit. Raptim & ad hos Romana legio ducta, palātes in agris oppressit. Fusi sunt igitur primo impetu & clamore hostes: oppidum captum: duplicique victoria ouantem Romulum Hersilia coniunx precibus raptarū fatigata, orat vt parētibus earum det veniam, & in ciuitatem accipiat: ita rem coalescere concordia posse. Facilè impetratum. Inde contra Crustuminos profectus, bellum inferentes: vbi minus etiam, quòd alienis cladibus ceciderant animi, certaminis fuit. Vtroque coloniæ missæ. Plures inuenti, qui propter vbertatem terræ in Crustuminium nomina darent: & Romam inde frequenter migratum est à parentibus maxime ac propinquis raptarum. Nouissimum ab Sabinis bellum ortum: multóque id maximum fuit. Nihil enim per iram aut cupiditatem actum est: nec ostenderunt bellum prius quàm intulerunt. Consilio etiam additus dolus. Sp. Tarpeius Romanæ præerat arci. Huius filiam virginem auro corrumpit Tatius, vt armatos in arcem accipiat. Aquam forte ea tum sacris extra mœnia petitum ierat. Accepti obrutam armis necauere: seu vt vi capta potius arx videretur, seu prodendi exempli caussa, nequid vsquam fidum proditori esset. Additur fabulæ, quòd vulgo Sabini aureas armillas magni ponderis brachio læuo, gemmatósq; magna specie annulos habuerint, pepigisse eam quod in sinistris manibus haberent. Eo scuta illi pro aureis donis congesta. Sunt qui eam ex pacto tradendi quod in sinistris manibus esset, decreto arma petisse dicant, & fraude visam agere, sua ipsam peremptam mercede. Tenuere tamen arcem Sabini: atque inde postera die, cum Romanus exercitus instructus, quod inter Palatinum Capitolinúmq; collem campi est, complesset: non prius descenderunt in æquū, quàm ira & cupiditate recuperandæ arcis stimulante animos, in aduersum Romani subiere. Principes vtrinque pugnam ciebant: ab Sabinis Metius Curtius, ab Romanis Hostius Hostilius. Hic rem Romanam iniquo loco ad prima signa animo atque audacia sustinebat. Vt Hostius cecidit, confestim Romana inclinatur acies: fusaque est ad veterem portam Palatii. Romulus & ipse turba fugientium actus, arma ad cœlum tollens: Iupiter, tuis, inquit, iussus auibus hic in Palatino prima vrbi fundamenta ieci. Arcem iam scelere emptam Sabini habent. Inde huc armati superata media valle tendunt. At tu pater deûm hominúmque, hinc saltem arce hostes, deme terrorem Romanis, fugámque fœdam siste. Hic ego tibi templum, Statori Ioui, quod monimentum sit posteris, tua præsenti ope seruatam vrbem esse, voueo. Hæc precatus, veluti sensisset auditas preces: Hinc, inquit, Romani, Iupiter optimus maximus resistere, atque iterare pugnam iubet. Restitere Romani, tanquam cœlesti voce iussi. Ipse ad primores Romulus prouolat. Metius Curtius ab Sabinis princeps, ab arce decurrerat, & effusos egerat Romanos toto quantum foro spatium est: nec procul iam à porta Palatii erat, clamitans: Vicimus perfidos hospites, imbelles hostes. Iam sciunt longe aliud esse virgines rapere, aliud pugnare cum viris. In eum hæc gloriantem, cum globo ferocissimorum iuuenum Romulus impetum facit. Ex equo tum forte Metius pugnabat: eo pelli facilius fuit. Pulsum Romani persequuntur: & alia Romana acies audacia regis accensa, fundit Sabinos. Metius in paludem sese strepitu sequentium trepidante equo coniecit: auerteratq; ea res etiam Sabinos tanti periculo viri. Et ille quidem annuentibus ac vocantibus suis, fauore multorum addito animo, euadit. Romani Sabinique in media co-

A ualle duorum montium redintegrant prælium. Sed res Romana erat superior. Tum Sabinæ mulieres, quarum ex iniuria bellum ortum erat: crinibus passis, scissaque veste, victo malis muliebri pauore, ausæ se inter tela volantia inferre: ex transuerso impetu facto, dirimere infestas acies, dirimere iras: hinc patres, hinc viros orantes, ne se sanguine nefando soceri generique respergerent: ne parricidio macularent partus suos, nepotum illi, liberûm hi progeniem. Si affinitatis inter vos, si connubii piget, in nos vertite iras. Nos caussa belli, nos vulnerum ac cædium viris ac parentibus sumus. Melius peribimus, quàm sine alteris vestrum viduæ aut orbæ viuemus. Mouet res tum multitudinem, tum duces. Silentium, & repentina fit quies. Inde ad fœdus faciendum duces prodeunt: nec pacem modò, sed ciuitatem vnam ex duabus faciunt: regnum consociant: imperium omne conferunt Romam: ita geminata vrbe, vt Sabinis tamen ali-
B quid daretur: Quirites à Curibus appellati. Monimentum eius pugnæ, vbi primum ex profunda emersus palude equus Curtium in vado statuit, Curtium lacum appellarunt. Ex bello tam tristi læta repète pax chariores Sabinas viris ac parentibus, & ante omneis Romulo ipsi fecit. Itaque cum populum in Curias triginta diuideret, nomina earum Curiis imposuit. Id non traditur (cum haud dubie aliquanto numerus maior hoc mulierum fuerit) ætate, an dignitatibus suis, virorúmve, an sorte lectæ sint, quæ nomina Curiis darent. Eodem tempore & Centuriæ tres Equitum conscriptæ sunt. Ramnenses ab Romulo, ab Tito Tatio Titienses appellati. Lucerum nominis & originis caussa incerta est. Inde non modò commune, sed concors etiam regnum duobus regibus fuit. Post aliquot annos propinqui regis Tatii legatos Laurentium pulsant. Cúmque Laurentes iure gentium agerent, apud Tatium gratia suorum & preces plus poterant. Igitur illorum pœnam in se vertit: nam Lauinii, cum ad solenne sacrificium eò venisset, con-
C cursu facto interficitur. Eam rem minus ægre quàm dignum erat, tulisse Romulum ferunt, seu ob infidam societatem regni, seu quia haud iniuria cæsum credebat. Itaque bello quidem abstinuit: vt tamen expiarentur legatorum iniuriæ, regisque cædes, fœdus inter Romam Lauiniúmq; vrbes renouatum est. Et cum his quidem insperata pax erat: aliud multo propius, atque in ipsis propè portis bellum ortum. Fidenates nimis vicinas prope se conualescere opes rati, prius quàm tantum roboris esset, quantum futurum apparebat, occupant bellum facere. Iuuentute armata immissa, vastatur agri quod inter Vrbem ac Fidenas est. Inde ad læuam versi, quia dextra Tyberis arcebat: cum magna trepidatione agrestium populantur: tumultúsque repens ex agris in Vrbem illatus, pro nuncio fuit. Excitus Romulus (neque enim dilationem pati tam vicinum bellum poterat) exercitum educit: castra à Fidenis mille passuum locat. ibi modico præsidio relicto, egressus omnibus copiis, partem militum locis circa densa obsita virgul-
D ta obscuris subsidere in insidiis iussit. Cum parte maiore atque omni equitatu profectus, id quod quærebat, tumultuoso & minaci genere pugnæ obequitando ipsis propè portis hostem exciuit. Fugæ quoque, quæ simulanda erat, eadem equestris pugna caussam minus mirabilem dedit. Et cum velut inter pugnæ fugæ'que consilium trepidante equitatu, pedes quoque referret gradum, plenis repente portis effusi hostes, impulsa Romana acie, studio instandi sequendique trahuntur ad locum insidiarum. Inde subitò exorti Romani, transuersam inuadunt hostium aciem. Addunt pauorem mota è castris signa eorum qui in præsidio relicti fuerant. Ita multiplici terrore perculsi Fidenates, prius penè quam Romulus, quique cum eo equites erant, circumagerent frenis equos, terga vertunt, multóq; effusius, quippe vera fuga, qui simulantes paulo ante secuti erãt, oppidũ repetebant: non tamen eripuere se hosti. Hærens in terga Romanus, prius quàm fores portarum obiicerentur, velut agmine vno irrumpit. Belli Fidenatis contagione
E iritati Veientium animi: & consanguinitate, nam Fidenates quoque Hetrusci fuerunt: & quòd ipsa propinquitas loci, si Romana arma omnibus infesta finitimis essent, stimulabat: in fines Romanos excurrerunt, populabundi magis quàm iusti more belli. Itaque non castris positis, non expectato hostium exercitu, raptam ex agris prædam portantes, Veios redire. Romanus contrà, postquam hostem in agris non inuenit: dimicationi vltimæ instructus, intentúsque, Tyberim transit. Quem postquam castra ponere, & ad vrbem accessurum Veientes audiuere: obuiam egressi, vt potius acie decernerent, quàm inclusi de tectis mœnibúsque dimicarent. Ibi viribus nulla parte adiutis, tantùm veterani robore exercitus rex Romanus vicit, persecutúsque fusos ad mœnia hostes, vr-

be valida muris, ac situ ipso munita, abstinuit. Agros rediens vastat, vlciscẽdi magis quàm F
prædæ studio. eáque clade haud minus quam aduersa pugna subacti Veientes, pacem petitum oratores Romam mittunt. Agri parte mulctatis, in centum annos induciæ datæ.

Hæc fermè Romulo regnante domi militiæ'q; gesta. Quorum nihil absonum fidei diuinæ originis, diuinitatisque post mortem creditæ, fuit: non animus in regno auito recuperando: non condendæ vrbis consilium, non bello ac pace firmandæ. Ab illo enim profectò viribus datis tantum valuit, vt in quadraginta deinde annos tutam pacem haberet. Multitudini tamen gratior fuit, quam Patribus: longe ante alios acceptissimus militum animis. Trecentósque armatos ad custodiam corporis, quos Celeres appellauit, non in bello solum, sed etiam in pace habuit. His immortalibus editis operibus, cum ad exercitum recensendum concionem in campo ad Capræ paludem haberet, subito coorta tempestas cum magno fragore tonitribusque, tam denso regem operuit nimbo, vt G
conspectum eius concioni abstulerit: nec deinde in terris Romulus fuit. Romana pubes sedato tandem pauore, postquam ex tam turbido die serena & tranquilla lux rediit: vbi vacuam sedem regiam vidit: etsi satis credebat Patribus, qui proximi steterant, sublimem raptum procella: tamen velut orbitatis metu icta, mœstum aliquandiu silentium obtinuit. Deinde à paucis initio facto, deum deo natum, regem parentemque vrbis Romanæ saluere vniuersi Romulum iubent: pacem precibus exposcunt, vti volens propitius suam semper sospitet progeniem. Fuisse credo tum quoque aliquos, qui discerptum regem Patrum manibus taciti arguerent. Manauit enim hæc quoque, sed perobscura fama. Illam alteram admiratio viri, & pauor præsens nobilitauit. Consilio etiam vnius hominis addita rei dicitur fides. Nanque Proculus Iulius solicita ciuitate desyderio regis, & infensa Patribus, grauis, vt traditur, quanuis magnæ rei author, in concionem prodit. Romulus, inquit, Quirites, parens vrbis huius, prima hodierna luce cœlo repente de- H
lapsus, se mihi obuium dedit. Cum perfusus horrore, venerabũdúsque adstitissem, petens precibus, vt contrà intueri fas esset: Abi, nuncia, inquit, Romanis, cœlestes ita velle, vt mea Roma caput orbis terrarum sit. Proinde rem militarem colant, sciant'que, & ita posteris tradant, nullas opes humanas armis Romanis resistere posse. Hæc, inquit, locutus, sublimis abiit. Mirum, quantùm illi viro nuncianti hæc, fides fuerit, quamq; desyderiũ Romuli apud plebem exercitúmque facta fide immortalitatis, lenitum sit. Patrum interim animos certamen regni ac cupido versabat. Necdum à singulis, quia nemo magnopere eminebat in nouo populo, peruenerant factiones: inter ordines certabatur. Oriundi ab Sabinis, ne, quia post Tatii mortem ab sua parte non erat regnatũ, in societate æqua possessionem imperii amitterent, sui corporis creari regem volebãt: Romani veteres peregrinum regem aspernabantur. In variis voluntatibus regem tamen omnes volebant, I
libertatis dulcedine nondum experta. Timor deinde Patres incessit, ne ciuitatem sine imperio, exercitum sine duce, multarum circà ciuitatum irritatis animis, vis aliqua externa adoriretur. Et esse igitur aliquod caput placebat: & nemo alteri concedere in animum inducebat. Itaque rem inter se centum Patres, decem Decuriis factis, singulisque in singulas Decurias creatis qui summæ rerum præessent, cõsociant. Decem imperitabant, vnus cum insignibus imperii & lictoribus erat. Quinque dierum spatio finiebatur imperium, ac per omnes in orbem ibat: annuúmq; interuallum regni fuit. Id ab re, quod nunc quoq; tenet nomen, Interregnum appellatum. Fremere deinde plebs multiplicatam seruitutem: centum pro vno dominos factos. Nec vltrà, nisi regem, & ab ipsis creatum, videbantur passuri. Cum sensissent ea moueri Patres, offerendum vltro rati, quod amissuri erant. ita gratiã ineunt, summa potestate populo permissa, vt non plus darent iuris, quam detinerent. Decreuerunt enim, vt cum populus regem iussisset, id sic ratum esset, si Patres authores fierent. Hodiéq; in legibus magistratibúsque rogandis vsurpatur idem ius, K
vi ademptum: prius quam populus suffragium ineat, in incertum Comitiorum euentum Patres authores fiunt. Tum Interrex concione aduocata, Quod bonum, faustum, felixq; sit, inquit, Quirites regem create: ita Patribus visum est. Patres deinde, si dignum qui secundus ab Romulo numeretur, crearitis, authores fient. Adeo id gratum plebi fuit, vt ne victi beneficio viderentur, id modò sciscerent iuberentq;, vt Senatus decerneret, qui Romæ regnaret. Inclyta iustitia religióque ea tẽpestate Numæ Pompilii erat. Curibus Sabinis habitabat, consultissimus vir (vt in illa quisquam ætate esse poterat) omnis diuini atque humani iuris. Authorem doctrinæ eius, quia non extat alius, falsò Samium Pyth-

A goram edunt: quem Seruio Tullo regnante Romæ, centum amplius post annos, in vltima Italiæ ora circa Metapontum Heracleámque & Crotonem iuuenum æmulantium studia cœtus habuisse constat. Ex quibus locis, etsi eiusdem ætatis fuisset, quæ fama in Sabinos, aut quo linguæ commercio quenquam ad cupiditatem discendi exciuisset? quóve præsidio vnus per tot gentes dissonas sermone, moribúsque, peruenisset? Suopte igitur ingenio temperatum animum virtutibus fuisse opinor magis: instructúmque non tam peregrinis artibus, quam disciplina tetrica ac tristi veterum Sabinorum: quo genere nullum quondam incorruptius fuit. Audito nomine Numæ, Patres Romani, quanquam inclinari opes ad Sabinos rege inde sumpto videbantur: tamen neque se quisquam, nec factionis suæ alium, nec denique patrum aut ciuium quenquam præferre illi viro ausi: ad vnum omnes Numæ Pompilio regnum deferendum decernunt. Ac- B citus, sicut Romulus augurató in Vrbe condenda regnum adeptus est, de se quoq; Deos consuli iussit. Inde ab augure (cui deinde honoris gratia publicum id perpetuúmque sacerdotium fuit) deductus in arcem, in lapide ad meridiem versus consedit. Augur ad læuam eius capite velato sedem cepit, dextra manu baculum sine nodo aduncum tenens, quem Lituum appellauerũt. Inde vbi prospectu in vrbem agrúmq; capto, deos precatus, regiones ab oriente ad occasum determinauit, dextras ad meridiem partes, læuásq; ad Septentrionem esse dixit: signum contra quod longissime conspectum oculi ferebant, animo finiuit: tum lituo in læuam manum translato, dextra in capite Numæ imposita, precatus est ita. Iupiter pater, si est fas hunc Numam Pompilium, cuius ego caput teneo, regem Romæ esse, vt tua signa nobis certa ac clara sint inter eos fines, quos feci.

Tum peregit verbis auspicia quæ mitti vellet. Quibus missis, declaratus rex Numa de tẽplo descendit. Qui regno ita potitus, vrbem nouam conditã vi & armis, iure eam, le- C gibusque ac moribus de integro condere parat. Quibus cum inter bella assuescere videret non posse (quippe efferatis militia animis) mitigandum ferocem populum armorum desuetudine ratus, Ianum ad infimum Argiletum indicem pacis belliq; fecit: apertus vt in armis esse ciuitatẽ, clausus pacatos circa omneis populos significaret. Bis deinde post Numæ regnum clausus fuit: semel T. Manlio consule, post Punicum primum perfectum bellum: iterum (quod nostræ ætati Dii dederunt vt videremus) post bellum Actiacum, ab imperatore Cæsare Augusto pace terra marique parta. Clauso eo, cum omnium circà finitimorum societate ac fœderibus iunxisset animos: positis externorum periculorum curis, ne luxuriarent ocio animi, quos metus hostium, disciplinaque militaris continuerat: omnium primùm rem ad multitudinem imperitam, & illis seculis rudem, efficacissimam, Deorum metum iniiciendum ratus est. Qui cum descendere ad animos sine aliquo commento miraculi non posset, simulat sibi cum dea Aegeria congressus noctur- D nos esse: eius se monitu, quæ acceptissima Diis essent, sacra instituere, sacerdótes suos cuiq; Deorum præficere. Atque omnium primum ad cursum Lunæ in duodecim menses describit annum. Quem, quia tricenos dies singulis mensibus Luna non explet: desúntque dies solido anno, qui solstitiali circumagitur orbe: intercalares mensibus interponendo, ita dispensauit, vt vigesimoquarto quoq; anno ad metam eandem Solis, vnde orsi essent, plenis annorum omnium spatiis dies congruerent. Idem nefastos dies fastósq; fecit: quia aliquando nihil cum populo agi, vtile futurum erat. Tum sacerdotibus creandis animum adiecit: quanquam ipse plurima sacra obibat, ea maxime, quæ nunc ad Dialem Flaminem pertinent. Sed quia in ciuitate bellicosa plures Romuli quàm Numæ similes reges putabat fore, iturósque ipsos ad bella, ne sacra regiæ vicis desererentur, Flaminem Ioui assiduum sacerdotem creauit: insignique eum veste, & Curuli regia sella adornauit. Huic duos Flamines adiecit: Marti vnum, alterum Quirino. Virginésque Ve- E stæ legit, Alba oriundum sacerdotium, & genti conditoris haud alienum. His, vt assiduæ templi antistites essent, stipendium de publico statuit: virginitate, aliis'que cæremoniis venerabiles ac sanctas fecit. Salios item duodecim Marti Gradiuo legit, tunicæ'que pictæ insigne dedit, & super tunicam æneum pectori tegumen: cœlestiáque arma, quæ Ancilia appellantur, ferre, ac per vrbem ire canentes carmina cum tripudiis solennique saltatu iussit. Pontificem deinde Numa Marcium Marci filium ex Patribus legit: ei'que omnia exscripta exsignataque attribuit: quibus hostiis, quibus diebus, ad quæ templa sacra fierent, atque vndé in eos sumptus pecunia erogaretur. Cætera quoque omnia publica priuataque sacra, Pontificis scitis subiecit: vt esset quò consultum plebs veniret:

nequid diuini iuris, negligendo patrios ritus, peregrinósque ascifcendo, turbaretur. Nec F
cœlestes modò cæremonias, sed iusta quoque funebria, placandósque Manes vt idem
pontifex edoceret: quæ'q; prodigia fulminibus, alióve quouis modo missa susciperentur,
atque curarentur, ad ea elicienda ex mentibus diuinis Ioui Elicio arā in Auentino dicauit:
Deúmque consuluit, auguriis quæ suscipienda essent. Ad hæc consultanda procurandáque,
multitudine omni à vi & armis conuersa, & animi aliquid agendo occupati erāt:
& deorum assidua insidens cura, cum interesse rebus humanis cœleste numen videretur,
ea pietate omnium pectora imbuerat, vt fides ac iusiurandum, propulso legum ac
pœnarum metu, ciuitatem regerent. Et cum ipsi se homines in regis, velut vnici exempli,
mores formarent, tum finitimi etiam populi, qui ante castra vrbem positam in
medio ad solicitandam omnium pacem crediderant: in eam verecundiam adducti sunt,
vt ciuitatem totam in cultum versam deorum, violari ducerent nefas. Lucus erat, quē G
medium ex opaco specu fons perenni rigabat aqua. Quò quia se persæpe Numa sine arbitris
velut ad cōgressum deę inferebat, Camœnis eum lucum sacrauit, quòd earum sibi
concilia cum coniuge sua AEgeria essent: & soli Fidei solenne instituit. Ad id sacrarium
Flamines bigis curru arcuato vehi iussit, manúque ad digitos vsque inuoluta rem diuinam
facere: significantes fidem tutandam, sedémque eius etiam in dextris sacratam esse.
Multa alia sacrificia, locáque sacris faciendis, quæ Argeos, pontifices vocant, dedicauit.
Omnium tamen maximum eius operum fuit tutela per omne regni tempus haud minor
pacis quàm regni. Ita duo deinceps reges, alius alia via, ille bello, hic pace ciuitatem
auxerunt. Romulus septē & triginta regnauit annos: Numa tres & quadraginta. Tum
valida, tum temperata & belli & pacis artibus erat ciuitas. Numæ morte ad Interregnum
res rediit. Inde Tullum Hostilium nepotem Hostilii, cuius in infima arce clara pugna
aduersus Sabinos fuerat, regem populus iussit, Patres authores facti. Hic non solum H
proximo regi dissimilis, sed ferocior etiam Romulo fuit: tum ætas, virésque, tum auita
quoque gloria animum stimulabat. Senescere igitur ciuitatem ocio ratus, vndique materiam
excitandi belli quærebat. Forte euenit, vt agrestes Romani ex Albano agro, Albani
ex Romano prædas inuicem agerent. Imperitabat tum C. Cluilius Albæ. Vtrinque
legati ferè sub idem tempus ad res repetēdas missi. Tullus præceperat suis, ne quid prius
quàm mandata agerent. Satis sciebat negaturum Albanū: ita pie bellum indici posse. Ab
Albanis socordius res acta. Excepti hospitio ab Tullo blande ac benigne, comiter regis
conuiuium celebrant. Tantisper Romani & res repetiuerant priores, & neganti Albano
bellum in trigesimum diem indixerant. Hæc renunciant Tullo. Tum legatis Tullus dicendi
potestatem quid petentes venerint, facit. Illi omnium ignari, primùm purgando
terunt tempus. Se inuitos quicquam quod minus placeat Tullo, dicturos, sed imperio I
subigi. Res repetitum se venisse: ni reddātur, bellum indicere iussos. Ad hęc Tullus, Nūciate,
inquit, regi vestro, regem Romanum deos facere testes, vter prius populus res repetentes
legatos aspernatus dimiserit, vt in eum omnes expetant huiusce clades belli.
Hæc nunciant domum Albani. Et bellum vtrinque summa ope parabatur, ciuili simillimum
bello, propè inter parentes natósque, Troianam vtranque prolem: cum Lauinium
ab Troia, ab Lauinio Alba, ab Albanorum stirpe regum oriundi Romani essent. Euentus
tamen belli minus miserabilem dimicationem fecit: quòd nec acie certatum est, & tectis
modò dirutis alterius vrbis, duo populi in vnū confusi sunt. Albani priores ingenti exercitu
in agrum Romanum impetum fecere. Castra ab Vrbe haud plus quinque millia
passuum locant: fossa circundant. Fossa Cluilia ab nomine ducis per aliquot secula appellata
est, donec cum re nomen quoque vetustate aboleuit. In his castris Cluilius Albanus
rex moritur. Dictatorem Albani Metium Suffetium creant. Interim Tullus ferox
præcipue morte Regis, magnum Deorum numen ab ipso capite orsum, in omne no- K
men Albanum expetiturum pœnas ob bellum impium dictitans, nocte præteritis hostium
castris, infesto exercitu in agrum Albanum pergit. Ea res ab statiuis exciuit Metium.
Ducit quàm proxime ad hostem potest. Inde legatum præmissum nunciare Tullo
iubet, prius quàm dimicent, opus esse colloquio: si secum congressus sit, satis scire ea se
allaturum, quæ nihilo minus ad rem Romanam quàm ad Albanam pertineant. Haud
aspernatus Tullus, tametsi vana afferebantur, suos in aciem educit. Exeunt contra &
Albani. Postquam instructi vtrinque stabant, cum paucis procerum in medium duces
procedunt. ibi infit Albanus. Iniurias, & non redditas res ex fœdere quæ repetitæ sunt:

& ego

A & ego regem noſtrum Cluilium cauſſam huiuſce eſſe belli audiſſe videor: nec te dubito, Tulle, eadem præ te ferre. Sed ſi vera potius quàm dictu ſpecioſa dicenda ſunt, cupido imperii duos cognatos vicinóſque populos ad arma ſtimulat: neque, rectè, an perperam, interpretor: fuerit iſta eius deliberatio, qui bellum ſuſcepit. Me Albani gerendo bello ducem creauere. Illud te Tulle monitum velim: Hetruſca res, quanta circa nos, téque maxime ſit, quo propiores vos, hoc magis ſcis. Multum illi terra, plurimum mari pollent. Memor eſto iam cum ſignum pugnæ dabis, has duas acies ſpectaculo fore, vt feſſos confectóſque ſimul victorem ac victum aggrediantur. Itaque ſi nos Dii amant: quoniam non contenti libertate certa, in dubiam imperii ſeruitii'que aleam imus, ineamus aliquam viam, qua, vtri vtris imperent, ſine magna clade, ſine multo ſanguine vtriuſque populi decerni poſſit. Haud diſplicet res Tullo, quanquã tum indole animi, tum
B ſpe victoriæ ferocior erat. Quærentibus vtrinque, ratio initur, cui & fortuna ipſa prębuit materiam. Forte in duobus tum exercitibus erant tergemini fratres, nec ætate nec viribus diſpares. Horatios Curiatióſq; fuiſſe ſatis cóſtat: nec fermè res antiqua alia eſt nobilior. tamẽ in re tam clara, nominũ error manet, vtrius populi Horatii, vtrius Curiatii fuerint. Authores vtroque trahunt. Plures tamen inuenio, qui Romanos Horatios vocent. Hos vt ſequar, inclinat animus. Cum tergeminis agunt reges, vt pro ſua quiſque patria dimicẽt ferro. Ibi imperium fore, vnde victoria fuerit. Nihil recuſatur. tempus & locus conuenit. Prius quàm dimicarent, fœdus ictum inter Romanos & Albanos eſt his legibus, vt cuius populi ciues eo certamine viciſſent, is alteri populo cum bona pace imperitaret. Fœdera alia aliis legibus, cæterũ eodem modo omnia fiunt. Tum ita factum accepimus: nec vllius vetuſtior fœderis memoria eſt. Fœcialis regẽ Tullum ita rogauit. Iubéſne me rex cum Patrepatratò populi Albani fœdus ferire? Iubente rege, Sagmina, inquit, te rex
C poſco. Rex ait. Puram tollito. Fœcialis ex arce graminis herbam purã attulit: poſtea regẽ ita rogauit. Rex, facis'ne me tu regium nuncium populi Romani Quiritium? vaſa, comitéſque meos? Rex reſpondit. Quod ſine fraude mea, populique Romani Quiritium fiat, facio. Fœcialis erat M. Valerius. Is Patrempatratũ Sp. Fuſiũ fecit, verbena caput capilloſque tangens (Paterpatratus ad iuſiurandum patrandum, id eſt ſanciendum fit) fœdus, multiſq; id verbis, quæ longo effata carmine non operæ eſt referre, peragit. Legibus deinde recitatis, Audi, inquit, Iupiter, audi Paterpatrate populi Albani, audi tu populus Albanus, vt illa palàm prima poſtrema ex illis tabulis cerave recitata ſunt ſine dolo malo, vtique ea hic hodie rectiſſime intellecta ſunt, illis legibus populus Romanus prior non deficiet. Si prior defexit publico conſilio, dolo malo, tum Die Iupiter populum Romanum ſic ferito, vt ego hunc porcum hodie feriam: tantóq; magis ferito, quãto magis potes, polléſq;. Id vbi dixit, porcum ſaxo ſilice percuſſit. Sua itẽ carmina Albani, ſuũ'q;
D iuſiurandum per ſuũ Dictatorem, ſuóſq; ſacerdotes peregerunt. Fœdere icto, tergemini, ſicut conuenerat, arma capiunt. Cum ſui vtroſq; adhortarentur, Deos patrios, patriam, ac parentes, quicquid ciuiũ domi, quicquid in exercitu ſit, illorum tunc arma, illorũ intueri manus: feroces & ſuopte ingenio, & pleni adhortantium vocibus, in medium inter duas acies procedunt. Conſederant vtrinque pro caſtris duo exercitus, periculi magis præſentis quàm curæ expertes. Quippe imperium agebatur, in tam paucorum virtute atque fortuna poſitum. Itaq; ergo erecti ſuſpenſi'q; in minime gratum ſpectaculum, animo incenduntur. Datur ſignũ: infeſtiſq; armis, velut acies, terni iuuenes magnorum exercituum animos gerentes concurrunt: nec his nec illis periculum ſuum, publicum imperium ſeruitiúmque obuerſatur animo, futuráque ea deinde patriæ fortuna, quam ipſi feciſſent. Vt primo ſtatim concurſu increpuere arma, micanteſque fulſere gladii, horror ingens ſpectantes perſtringit, & neutrò inclinata ſpe torpebat vox, ſpiritúſque. Conſertis dein-
E de manibus, cum iam non motus tantum corporum, agitatióque anceps telorum armorúmq;, ſed vulnera quoque & ſanguis ſpectaculo eſſent: duo Romani, ſuper alium alius, vulneratis tribus Albanis, expirantes corruerunt. ad quorum caſum cum conclamaſſet gaudio Albanus exercitus, Romanas legiones iam ſpes tota, nondum tamen cura deſeruerat, exanimes vice vnius, quem tres Curiatii circũſteterant. Forte is integer fuit, vt vniuerſis ſolus nequaquam par, ſic aduerſus ſingulos ferox. Ergo, vt ſegregaret pugnam eorum, capeſſit fugam, ita ratus ſecuturos, vt quéque vulnere affectum corpus ſineret. Iam aliquantum ſpatii ex eo loco vbi pugnatum eſt, aufugerat, cum reſpiciens videt magnis interuallis ſequentes, vnum haud procul ab ſeſe abeſſe. In eum magno impetu

redit. Et dum Albanus exercitus inclamat Curiatiis, vti opem ferant fratri, iam Horatius cæso hoste victor secundam pugnam petebat. Tunc clamore, qualis ex insperato fauentium solet, Romani adiuuant militem suum: & ille defungi prçlio festinat. Prius itaq; quàm alter qui nec procul aberat, consequi posset, & alterum Curiatium conficit. Iámq; æquato Marte, singuli supererãt, sed nec spe, nec viribus pares. Alterum, intactum ferro corpus, & geminata victoria, ferocem in certamen tertium dabant. alter fessum vulnere, fessum cursu trahens corpus, victúsque fratrum ante se strage, victori obiicitur hosti. nec illud prælium fuit. Romanus exultans, duos, inquit, fratrum manibus dedi: tertium caussam belli huiusce, vt Romanus Albano imperet, dabo. Male sustinenti arma, gladium superne iugulo defigit: iacentem spoliat. Romani ouantes ac gratulantes Horatium accipiunt eo maiore cum gaudio, quo propius metũ res fuerat. Ad sepulturam inde suorum nequaquam paribus animis vertuntur: quippe imperio alteri aucti, alteri ditionis alienæ facti. Sepulcra extant, quo quisque loco cecidit: duo Romana vno loco propius Albam, tria Albana Romam versus, sed distantia locis, vt & pugnatum est. Prius quàm inde digrederentur, roganti Metio ex fœdere icto quid imperaret, imperat Tullus, vti iuuentutem in armis habeat: vsurum se eorum opera, si bellum cum Veientibus foret. Ita exercitus inde domos abducti. Princeps Horatius ibat tergemina spolia præ se gerens. cui soror virgo, quæ desponsa vni ex Curiatiis fuerat, obuia ante portam Capenam fuit: cognitóque super humeros fratris paludamento sponsi, quod ipsa confecerat, soluit crines, & flebiliter nomine sponsum mortuum appellat. Mouet feroci iuueni animum comploratio sororis in victoria sua, tantóque gaudio publico. Stricto itaque gladio, simul verbis increpans, transfigit puellam. Abi hinc cum immaturo amore ad sponsum, inquit, oblita fratrum mortuorum, viuique, oblita patrię. Sic eat quæcunque Romanũ lugebit hostem. Atrox visum id facinus Patribus, plebique: sed recens meritum facto obstabat: tamen raptus in ius ad regem. Rex, ne ipse tam tristis ingratique ad vulgus iudicii, ac secundum iudicium supplicii author esset: concilio populi aduocato, Duũuiros, inquit, qui Horatio perduellionem iudicent secundũ legem, facio. Lex horrendi carminis erat. Duumuiri perduellionem iudicẽt. Si à Duumuiris prouocarit, prouocatione certato. Si vincent, caput obnubito: infelici arbori reste suspendito: verberato vel intra pomœrium, vel extra pomœriũ. Hac lege Duumuiri creati: qui se absoluere non rebantur ea lege ne innoxiũ quidem posse. Cum condemnassent, tũ alter ex his, P. Horati, tibi perduellionem iudico, inquit. Lictor, colliga manus. Accesserat lictor, iniiciebatq; laqueum. Tũ Horatius, authore Tullo, clemẽte legis interprete, Prouoco, inquit. Ita de prouocatione certatũ ad populũ est. Moti homines sunt in eo iudicio maxime P. Horatio patre proclamante, se filiam iure cęsam iudicare: ni ita esset, patrio iure in filium animaduersurũ fuisse. Orabat deinde, ne se, quem paulo ante cum egregia stirpe conspexissent, orbum liberis facerent. Inter hæc senex iuuenẽ amplexus, spolia Curiatiorum fixa eo loco, qui nunc Pila Horatia appellatur, ostentans, Hunccine, aiebat, quem modò decoratum ouantémq; victoria incedentem vidistis Quirites, eum sub furca vinctum inter verbera & cruciatus videre potestis, quod vix Albanorum oculi tam deforme spectaculũ ferre possent? I lictor, colliga manus, quæ pauloante armatæ imperiũ populo Romano pepererunt. I, caput obnube liberatoris vrbis huius: arbori infelici suspende: verbera vel intra pomœriũ, modò inter illa pila & spolia hostiũ: vel extra pomœrium, modò intra sepulcra Curiatiorum. Quò enim ducere hunc iuuenem potestis, vbi nõ sua decora eum à tanta fœditate supplicii vindicent? Non tulit populus nec patris lacrymas, nec ipsius parem in omni periculo animum: absoluerúntq; admiratione magis virtutis, quàm iure caussę. Itaq; vt cædes manifesta, aliquo tamen piaculo lueretur, imperatum patri, vt filium expiaret pecunia publica. Is quibusdam piacularibus sacrificiis factis, quæ deinde genti Horatiæ tradita sunt, trãsmisso per viam tigillo, capite adoperto, velut sub iugum misit iuuenem. Id hodie publice quoque semper refectum manet: Sororium tigillum vocant. Horatiæ sepulcrum, quo loco corruerat icta, constructũ est saxo quadrato. Nec diu pax Albana mansit. Inuidia vulgi, quòd tribus militibus fortuna publica commissa fuerit, vanum ingenium Dictatoris corrupit: & quoniam recta consilia haud bene euenerant, prauis reconciliare popularium animos cœpit. Igitur vt prius in bello pacem, sic in pace bellum quærens, quia suæ ciuitati animorum plus quàm virium cernebat esse, ad bellum palam, atq; ex edicto gerendum alios concitat populos, suis per speciem societatis prodi-

tionem

A tionem reseruat. Fidenates colonia Romana, Veientibus sociis consilii assumptis, pacto
transitionis Albanorum, ad bellum atq; arma incitantur. Cum Fidenæ aperte descissent:
Tullus Metio, exercitúq; eius ab Alba accito, contra hostes ducit. vbi Anienem transiit,
ad confluentes collocat castra. Inter eum locum, & Fidenas, Veientium exercitus Tyberim
transierat. Hi & in acie prope flumen tenuere dextrum cornu, in sinistro Fidenates
propius montes consistunt. Tullus aduersus Veientem hostem dirigit suos, Albanos cótra
legionem Fidenatium collocat. Albano non plus animi erat, quàm fidei: nec manere
ergo, nec transire aperte ausus, sensim ad montes succedit. inde vbi satis subisse sese ratus
est, erigit totam aciem, fluctuánsque animo, vt tereret tempus, ordines explicat. Consilium
erat, quà fortuna rem daret, eò inclinare vires. Miraculo primò esse Romanis, qui
proximi steterant, vt nudari latera sua sociorum digressu senserunt. Inde eques citato
B equo nunciat regi, abire Albanos. Tullus in re trepida duodecim vouit Salios, fanáque
Pallori, ac Pauori. Equitem clara increpans voce, vt hostes exaudirent, redire in prælium
iubet: nihil trepidatione opus esse: suo iussu circunduci Albanum exercitum, vt
Fidenatium nuda terga inuadat. Idem imperat, vt hastas equites erigere iubeat. Id factum,
magnæ parti peditum Romanorum conspectum abeuntis Albani exercitus interseptit.
qui viderant: id quod ab rege auditum erat, rati, eo acrius pugnant. Terror ad hostes
transit: & audiuerant clara voce dictum: & magna pars Fidenatium, vt qui coloni
additi Romanis essent, latine sciebant. Itaque ne subito ex collibus decursu Albanorum
intercluderentur ab oppido, terga vertunt. Instat Tullus, fusóque Fidenatium cornu, in
Veientem alieno pauore perculsum ferocior redit. Nec illi tulere impetum, sed ab effusa
fuga flumen obiectum à tergo arcebat. Quò postquam fuga inclinauit, alii arma fœde iactantes,
in aquam cæci ruebant: alii, dum cunctantur in ripis, inter fugæ pugnæque consilium
C oppressi. Nó alia antè Romana pugna atrocior fuit. Tum Albanus exercitus spectator
certaminis, deductus in campos. Metius Tullo deuictos hostes gratulatur. Contrà
Tullus Metium benigne alloquitur. quod bene vertat, castra Albanos Romanis castris
iungere iubet: sacrificium lustrale in diem posterum parat. Vbi illuxit, paratis omnibus,
vt assolet, vocari ad concionem vtrunque exercitum iubet. Præcones ab extremo orsi,
primos exciuere Albanos. hi nouitate etiam rei moti, vt regẽ Romanum concionantem
audirent, proximi constitere. ex composito armata circundat Romana legio. Centurionibus
datum negotium erat, vt sine mora imperia exequerentur. Tum ita Tullus infit.
Romani, si vnquam antè aliâs vllo in bello fuit quod primùm diis immortalibus
gratias ageretis, deinde vestræ ipsorum virtuti, hesternum id prælium fuit. dimicatum
est enim non magis cum hostibus, quàm (quæ dimicatio maior, ac periculosior est) cum
proditione ac perfidia sociorum. Nam, ne vos falsa opinio teneat, iniussu meo Albani
D subiere ad montes: nec imperium illud meum, sed consilium, & imperii simulatio fuit,
vt nec vobis ignorantibus deseri vos, auerteretur à certamine animus: & hostibus circunueniri
se ab tergo ratis, terror ac fuga iniiceretur. Nec ea culpa, quam arguo, omniũ
Albanorum est. Ducem secuti sunt: vt & vos, siquò ego inde agmen declinare voluissem,
fecissetis. Metius ille est ductor itineris huius, Metius idem huius machinator belli.
Metius fœderis Romani Albanique ruptor. Audeat deinde talia alius, nisi in hũc insigne
iam documentum mortalibus dedero. Centuriones armati Metium circunsistunt. Rex
cætera, vt orsus erat, peragit. Quod bonum, faustum, felixque sit populo Romano, ac
mihi, vobisque Albani, populum omnem Albanum Romam traducere in animo est: ciuitatem
dare plebi, primores in Patres legere: vnam vrbem, vnam rempublicam facere.
Vt ex vno quôdam in duos populos diuisa Albana res est, sic nunc in vnum redeat. Ad
hæc Albana pubes inermis ab armatis septa, in variis voluntatibus, communi tamen metu
E cogente, silentium tenet. tum Tullus, Meti Suffeti, inquit, si ipse discere posses fidem ac
fœdera seruare, viuo tibi ea disciplina à me adhibita esset. Nunc quoniam tuum insanabile
ingenium est, tu tuo supplicio doce humanum genus ea sancta credere, quæ à te
violata sunt. Vt igitur paulo antè animum inter Fidenatem Romanámque rem ancipitem
gessisti, ita iam corpus passim distrahendum dabis. Exinde duabus admotis quadrigis,
in currus earum distentum illigat Metium. deinde in diuersum equi concitati, lacerum
in vtroque curru corpus, quà inhæserant vinculis membra, portantes. Auertère
omnes à tanta fœditate spectaculi oculos. Primũ vltimúmq; illud supplicium apud Romanos
exempli parũ memoris legum humanarũ fuit: in aliis gloriari licet, nulli gentium

mitiores placuisse pœnas. Inter hæc iam præmissi Albam erant equites, qui multitudi- F
nem traducerent Romam. legiones deinde ductæ ad diruendam vrbem. quæ vbi intra-
uere portas, non quidem fuit tumultus ille, nec pauor, qualis captarum esse vrbium so-
let, cum effractis portis, stratis'ue ariete muris, aut arce vi capta, clamor hostilis, & cursus
per vrbem armatorum omnia ferro flammáq; miscet: sed silentium triste, ac tacita mœ-
stitia ita defixit omnium animos, vt præ metu obliti quid relinquerent, quid secum fer-
rent, deficiente consilio, rogitantésque alii alios, nunc in liminibus starent, nunc erra-
bundi domos suas vltimùm illud visuri peruagarentur. Vt vero iam equitum clamor
exire iubentium instabat: iam fragor tectorum quæ diruebantur, vltimis vrbis partibus
audiebatur, puluis'que ex distantibus locis ortus, velut nube inducta omnia impleuerat:
raptim quibus quisque poterat elatis, cum Larem ac Penates, tectáque in quibus natus
quisque educatúsque esset, relinquentes exirent, iam continens agmen migrantium im- G
pleuerat vias: & conspectus aliorum mutua miseratione integrabat lacrymas: vocésque
etiam miserabiles exaudiebantur, mulierum præcipue, cum obsessa ab armatis templa
augusta præterirent, ac velut captos relinquerent deos. Egressis vrbem Albanis, Roma-
nus passim publica priuatáque omnia tecta adæquat solo: vnáq; hora quadringentorum
annorum opus, quibus Alba steterat, excidio ac ruinis dedit. Templis tamen deûm (ita
enim edictum ab rege fuerat) temperatum est. Roma interim crescit Albæ ruinis: dupli-
catur ciuium numerus: Cœlius additur Vrbi mons: & quò frequentius habitaretur, eam
sedem Tullus regiæ capit, ibique deinde habitauit. Principes Albanorum in patres, vt ea
quoq; pars reipublicæ cresceret, legit: Tullios, Seruilios, Quintios, Geganios, Curiatios,
Clœlios: templúmque ordini ab se aucto Curiam fecit, quæ Hostilia vsque ad patrum
nostrorum ætatem appellata est. & vt omnium ordinum viribus aliquid ex nouo popu-
lo adiiceretur, Equitum decem turmas ex Albanis legit. legiones & veteres eodem sup- H
plemento expleuit, & nouas scripsit. Hac fiducia virium Tullus Sabinis bellum indicit,
genti ea tempestate secũdum Hetruscos opulentissimæ viris, armisque. Vtrinque iniuriæ
factæ, ac res nequicquam erant repetitæ. Tullus ad Feroniæ fanum mercatu frequenti
negociatores Romanos comprehensos querebatur: Sabini suos prius in lucum confu-
gisse, ac Romæ retentos. Hæ caussæ belli ferebantur. Sabini haud parum memores, &
suarum virium partem Romæ ab Tatio locatam, & Romanam rem nuper etiam adie-
ctione populi Albani auctam, circunspicere & ipsi externa auxilia. Hetruria erat vicina,
proximi Hetruscorum Veientes. inde ob residuas bellorum iras maxime solicitatis ad
defectionem animis, voluntarios traxere: & apud vagos quosdam ex inopi plebe etiam
merces valuit. publico auxilio nullo adiuti sunt: valuitque apud Veientes (nam de cæte-
ris minus mirum est) pacta cum Romulo induciarum fides. Cum bellum vtrinq; summa
ope pararent, vertique in eo res videretur, vtri prius arma inferrent, occupat Tullus in I
agrum Sabinum trãsire. pugna atrox ad syluam Malicusam fuit: vbi & peditum quidem
robore, cæterum equitatu aucto nuper, plurimum Romana acies valuit. ab equitibus re-
pente inuectis turbati ordines sunt Sabinorum: nec pugna deinde illis constare, nec fu-
ga explicari sine magna cæde potuit. Deuictis Sabinis, cum in magna gloria, magnisq;
opibus regnum Tulli, ac tota res Romana esset, nunciatum regi, Patribúsq; est, in monte
Albano lapidibus pluisse: quod cum credi vix posset, missis ad id visendum prodigium,
in conspectu haud aliter quàm cum grandinem venti glomeratam in terras agunt,
crebri cecidere cœlo lapides. Visi etiam audire vocem ingentem ex summi cacuminis
luco, vt patrio ritu sacra Albani facerent, quæ velut diis quoque simul cum patria reli-
ctis, obliuioni dederant: & aut Romana sacra susceperant, aut fortunæ (vt fit) obirati
cultum reliquerant deûm. Romanis quoque ab eodem prodigio Nouendiale sacrum pu
blice susceptum est: seu voce cœlesti ex Albano monte missa (nam id quoque traditur) K
seu Aruspicum monitu. Mansit certe solenne, vt quandocunq; idem prodigium nun-
ciaretur, feriæ per nouem dies agerentur. Haud ita multo post pestilentia laboratum
est. vnde cum pigritia militandi oriretur, nulla tamen ab armis quies dabatur à bellico-
so rege, salubriora etiam credente militię quàm domi iuuenum corpora esse, donec ipse
quoq; longinquo morbo est implicitus. Tunc adeo fracti simul cum corpore sunt spiri-
tus illi feroces, vt qui nihil antè ratus esset minus regium, quàm sacris dedere animum,
repente omnibus magnis paruísque superstitionibus obnoxius degeret, religionibúsque
etiã populum impleuit. Vulgo iam homines eũ statum rerũ qui sub Numa rege fuerat,
requirentes,

A requirentes, vnam opem ægris corporibus relictam, si pax veniáque ab diis impetrata esset, credebāt. Ipsum regem tradunt voluentem commentarios Numæ, cum ibi quædā occulta solennia sacrificia Ioui Elicio facta inuenisset, operatum his sacris se abdidisse: sed non rite initum aut curatum id sacrū esse: nec solum nullam ei oblatam cœlestium speciem, sed ira Iouis solicitati praua religione, fulmine ipsum cum domo conflagrasse. Tullus magna gloria belli regnauit annos duos & triginta. Mortuo Tullo, res, vt institutum iam inde ab initio erat, ad Patres redierat, hique Interregem nominauerant: quo comitia habente, Ancum Martium regem populus creauit, Patres fuere authores. Numæ Pōpilii regis nepos filia ortus Ancus Martius erat. qui vt regnare cœpit, & auitæ gloriæ memor, & quia proximum regnum cætera egregium ab vna parte haud satis prosperum

B rum fuerat, aut neglectis religionibus, aut praue cultis: longéque antiquissimum ratus sacra publica, vt ab Numa instituta erant, facere: omnia ea ex commentariis regis Pontificem maximum in album relata proponere in publico iubet. inde & ciuibus ocii cupidis, & finitimis ciuitatibus facta spes, in aui mores atq; instituta regem abiturum. Igitur Latini, cum quibus Tullo regnante ictum fœdus erat, sustulerant animos: & cum incursionem in agrum Romanum fecissent, repetentibus res Romanis superbe responsum reddunt, desidem Romanum regem inter sacella & aras acturum esse regnum rati. Medium erat in Anco ingenium, & Numæ, & Romuli memor: & præterquam quód aui regno magis necessariam fuisse pacem credebat, cum in nouo, tum feroci populo, etiam quod illi contigisset ocium, sine iniuria id se haud facilé habiturum: tentari patientiam, & tentatam contemni, temporáque esse Tullo regi aptiora quàm Numę: vt tamen, quoniam Numa in pace religiones instituisset, à se bellicæ cæremoniæ proderentur: nec ge-

C rerentur solum, sed etiam indicerentur bella aliquo ritu: ius ab antiqua gente Aequicolis, quod nunc Fœciales habent, descripsit, quo res repetuntur. Legatus vbi ad fines eorum venit vnde res repetuntur, capite velato (filum lanæ velamen est) Audi Iupiter, inquit, audite fines (cuiuscunque gentis sunt, nominat) audiat fas. ego sum publicus nuncius populi Romani: iuste piéque legatus venio: verbisque meis fides sit. Peragit deinde postulata. inde Iouem testem facit. Si ego iniuste, impieque illos homines, illasque res dedier populo Romano mihique exposco, tum patriæ compotem me nunquam sinas esse. Hæc, cum fines suprascandit, hæc quicunque ei primus vir obuius fuerit, hæc portam ingrediens, hæc forum ingressus, paucis verbis carminis, concipiendique iurisiurandi mutatis, peragit. si non deduntur quos exposcit, diebus tribus & triginta (tot enim solennes sunt) peractis, bellum ita indicit. Audi Iupiter, & tu Iuno: Quirine, diíque o-

D mnes cœlestes, vósque terrestres, vósque inferni audite. Ego vos testor, populum illum (quicunque est, nominat) iniustum esse, neque ius persoluere. sed de istis rebus in patria maiores natu consulemus, quo pacto ius nostrum adipiscamur. Cum is nuncius Romam ad consulendum redit, confestim rex his ferme verbis Patres consulebat. Quarum rerum, litium, caussarum condixit Paterpatratus populi Romani Quiritium Patripatrato priscorum Latinorum, hominibúsq; priscis Latinis, quas res nec dederunt, nec soluerunt, nec fecerunt, quas res dari, fieri, solui oportuit, dic, inquit ei quem primum sententiam rogabat, quid censes? Tum ille. Puro pióq; duello quærendas censeo, itaq; consentio, consciscóque. Inde ordine alii rogabantur. quandóq; pars maior eorū qui aderant, in eandē sententiam ibat, bellum erat consensu fieri solitum: vt Fœcialis hastam ferratam, aut sanguineam præustam ad fines eorū ferret, & non minus tribus puberibus

E præsentibus diceret. Quod populi priscorum Latinorum, hominésve prisci Latini aduersus populum Romanum Quiritium fecerunt, deliquerunt, quod populus Romanus Quiritium bellum cū priscis Latinis iussit esse, senatúsq; populi Romani Quiritiū censuit, consensit, consciuit, vt bellum cū priscis Latinis fieret: ob eam rem ego, populúsq; Romanus populis priscorū Latinorum, hominibúsque priscis Latinis bellum indico, facióque. Id vbi dixisset, hastam in fines eorū emittebat. Hoc tū modo ab Latinis repetitæ res, ac bellum indictum: morémque eū posteri acceperunt. Ancus demandata cura sacrorū flaminibus, sacerdotibúsq; aliis, exercitu nouo conscripto, profectus Politorium vrbem Latinorū vi cepit: secutusq; morem regū priorū, qui rem Romanam auxerant hostibus in ciuitatē accipiendis, multitudinē omnē Romam traduxit. & cū circa Palatium sedem veteres Romani, Sabini Capitolium atq; arcem, Cœlium montem Albani implessent: Auētinum nouę multitudini datum. Additi eidem haud ita multo post,

Tellenis Ficanáque captis, noui ciues. Politorium inde rursus bello repetitum, quod va- E
cuum occupauerant prisci Latini. eáque caussa diruendæ vrbis eius fuit Romanis, ne ho-
stium semper receptaculum esset. Postremò omni bello Latino Medulliam cōpulso, ali-
quandiu ibi Marte incerto, varia victoria pugnatum est. nam & vrbs tuta munitionibus,
præsidióque firmata valido erat: & castris in aperto positis, aliquoties exercitus Latinus
cóminus cum Romanis signa contulerat. Ad vltimum omnibus copiis connixus Ancus
acie primùm vincit, inde ingenti præda potitus Romam redit, tum quoque multis milli-
bus Latinorum in ciuitatem acceptis. quibus, vt iungeretur Palatio Auentinum, ad Mur-
tiæ datæ sedes. Ianiculum quoque adiectum, non inopia loci, sed nequando ea arx ho-
stium esset. Id nō muro solum, sed etiam ob commoditatem itineris ponte Sublicio, tum
primum in Tyberi facto, coniungi Vrbi placuit. Quiritium quoque fossa, haud paruum
munimentum à planioribus aditu locis, Anci regis opus est. Ingenti incremento rebus F
auctis, cum in tanta multitudine hominum, discrimine recte an perperam facti confuso,
facinora clandestina fierent, carcer ad terrorem increscentis audaciæ media vrbe immi-
nens foro ædificatur. Nec Vrbs tantum hoc rege creuit, sed etiā ager, finésque: sylua Mę-
sia Veientibus adempta, vsque ad mare imperium prolatum: & in ore Tyberis Hostia
vrbs condita: salinæ circà factæ: egregiéque rebus bello gestis, ædes Iouis Feretrii ampli-
ficata. Anco regnante, Lucumo vir impiger, ac diuitiis potens, Romam cōmigrauit,
cupidine maxime ac spe magni honoris, cuius adipiscendi Tarquiniis (nam ibi quoque
peregrina stirpe oriundus erat) facultas non fuerat. Demarati Corinthii filius erat. qui
ob seditiones domo profugus, cum Tarquiniis forte consedisset, vxore ibi ducta duos fi-
lios genuit. nomina his Lucumo, atque Aruns fuerunt. Lucumo superfuit patri bonorum
omnium hæres: Aruns prior quàm pater moritur, vxore grauida relicta. nec diu manet G
superstes filio pater. qui cum ignorans nurum ventrem ferre, immemor in testando ne-
potis decessisset, puero post aui mortem in nullam sortem bonorum nato, ab inopia
Egerio inditum nomen. Lucumoni contrà omnium hæredi bonorum, cum diuitiæ iam
animos facerent, auxit ducta in matrimonium Tanaquil, summo loco nata, & quæ haud
facilè iis in quibus nata erat, humiliora sineret. ea cum innupsisset, spernentibus He-
truscis Lucumonem exule aduena ortum, ferre indignitatem non potuit: oblitáque in-
genitæ erga patriam charitatis, dūmodo virum honoratum videret, consilium migrandi
ab Tarquiniis cepit. Roma est ad id potissimum visa. In nouo populo, vbi omnis repen-
tina atque ex virtute nobilitas sit, futurum locum forti ac strenuo viro. regnasse Tatium
Sabinum: accersitum in regnum Numam à Curibus: & Ancum Sabina matre ortum, no-
bilémque vna imagine Numæ esse. facilè persuadet, vt cupido honorum, & cui Tarqui- H
nii materna tantum patria esset. Sublatis itaque rebus commigrant Romam. Ad Ianicu-
lum forte ventum erat. ibi ei carpento sedenti cum vxore, aquila suspensis demissa leni-
ter alis pileum aufert: súperque carpentum cum magno clangore volitans, rursus velut
ministerio diuinitus missa, capiti apte reponit: inde sublimis abiit. Accepisse id augurium
læta dicitur Tanaquil, perita, vt vulgò Hetrusci, cœlestium prodigiorum mulier. excelsa
& alta sperare complexa virum iubet. eam alitem, ea regione cœli, & eius dei nunciam
venisse: circa summum culmen hominis auspicium fecisse: leuasse humano superpositū
capiti decus, vt diuinitus eidem redderet. Has spes cogitationésq; secū portantes, Vrbē
ingressi sunt: domicilióque ibi comparato, L. Tarquiniū Priscum edidere nomen. Iam
& Romanis conspicuum eum nouitas, diuitiæque faciebant: & ipse quoque fortunam,
benigno alloquio, comitate inuitandi, beneficiisque quos poterat sibi conciliando, adiu- I
uabat: donec in regiam quoque de eo fama perlata est: notitiámque eam breui apud re-
gem liberaliter dextréque obeundo officia, in familiaris amicitiæ adduxerat iura: vt
publicis pariter, ac priuatis consiliis bello domique interesset: & per omnia expertus, po
stremò tutor etiam liberis regis testameno institueretur. Regnauit Ancus annos qua-
tuor & viginti, cuilibet superiorum regum belli pacisque & artibus & gloria par. Iam
filii prope puberem ætatem erant. eo magis Tarquinius instare, vt quamprimum Comi-
tia regi creando fierent: quibus indictis, sub tempus pueros venatum ablegauit. isque
primus & petisse ambitiose regnum, & orationem dicitur habuisse ad conciliandos ple-
bis animos compositam: cum se non rem nouam petere: quippe qui non primus, (quod
quisquam indignari mirarive posset) sed tertius Romæ peregrinus regnum affectet: &
Tatium non ex peregrino solū, sed etiam ex hoste regem factum: & Numam ignarum

Vrbis

A Vrbis, non petentem in regnum vltro accitum. se ex quo sui potens fuerit, Romam cum
coniuge ac fortunis omnibus commigrasse. maiorem partem ætatis eius, qua ciuilibus of-
ficiis fungantur homines, Romæ se quàm in vetere patria vixisse. domi militiæ'q; sub haud
pœnitendo magistro, ipso Anco rege, Romana se iura, Romanos ritus didicisse. obsequio
& obseruantia in regem cum omnibus, benignitate erga alios cum rege ipso certasse. Hæc
cum haud falsa memorantem, ingenti consensu populus Romanus regnare iussit. ergo vi-
rum cætera egregium, secuta, quam in petendo habuerat, etiam regnantem ambitio est.
nec minus regni sui firmandi, quam augendæ Reip. memor, centum in Patres legit, qui de-
inde minorum gentium sunt appellati: factio haud dubia regis, cuius beneficio in curiam
venerant. Bellum primum cum Latinis gessit. & oppidum ibi Appiolas vi cepit: prædáque
inde maiore quam quanta belli fama fuerat, reuecta, ludos opulentius instructiúsque quàm
B priores reges fecit. Tum primum circo, qui nunc maximus dicitur, designatus locus est. lo-
ca diuisa Patribus, equitibúsque, vbi spectacula sibi quisque facerent: fori appellati. Specta-
uere, furcis duodenos ab terra spectacula alta sustinentibus pedes. ludicrum fuit, equi, pu-
gilésque ex Hetruria maximè acciti. solennes deinde annui mansere ludi, Romani, Ma-
gnique varie appellati. Ab eodem rege & circa forum priuatis ædificanda diuisa sunt loca:
porticus, tabernæ'que factæ. Muro quoque lapideo circundare vrbem parabat, cum Sabi-
num bellum cœptis interuenit. adeoque ea subita res fuit, vt prius Anienem transirent ho-
stes, quàm obuiam ire, ac prohibere exercitus Romanus posset. itaque trepidatum Romæ
est. & primo dubia victoria, magna vtrinque cæde pugnatum est. reductis deinde in castra
hostium copiis, datóque spatio Romanis ad comparandum deintegro bellum, Tarquinius
equitem maximè suis deesse viribus ratus, ad Ramnenses, Titienses; Luceres, quas centu-
rias Romulus scripserat, addere alias constituit, suóque insignes relinquere nomine. Id quia
C inauguratò Romulus fecerat, negare Accius Nauius inclytus ea tempestate augur, neque
mutari, neque nouum constitui, nisi aues addixissent, posse. ex eo ira regi mota. eludens'que
artem (vt ferunt) agedum, inquit, diuine tu, inaugura, fieri'ne possit quod nunc ego mente
concipio. cum ille in augurio rem expertus profecto futuram dixisset: atqui hoc animo
agitaui, inquit, te nouacula cotem discissurum. cape hæc, & perage quod aues tuæ fieri
posse portendunt. Tum illum haud cunctanter discidisse cotem ferunt. Statua Accii ca-
pite velato, quo in loco res acta est, in comitio in gradibus ipsis ad læuam curiæ fuit. co-
tem quoque eodem loco sitam fuisse memorant, vt esset ad posteros miraculi eius monu-
mentum. Auguriis certe, sacerdotióque augurum tantus honos accessit, vt nihil belli, do-
mique postea, nisi auspicatò gereretur. concilia populi, exercitus vocati, summa rerum,
vbi aues non admisissent, dirimerentur. Neque tum Tarquinius de equitum centuriis quic-
quam mutauit, numero tantum alterum adiecit, vt mille & DCCC equites in tribus cen-
D turiis essent. posteriore modo sub iisdem nominibus, qui additi erant, appellati sunt. quas
nunc, quia geminatæ sunt, sex vocant centurias. Hac parte copiarum aucta, iterum cum
Sabinis confligitur. sed præterquam quòd viribus creuerat Romanus exercitus, ex occultò
etiam additur dolus, missis qui magnam vim lignorum in Anienis ripa iacentem, arden-
tem in flumen conicerent: ventóque iuuante accensa ligna, & pleraque in ratibus im-
pacta, sublicis cum hærerent, pontem incendunt. ea quoque res in pugna terrorem attu-
lit Sabinis, effusis eadem fugam impediit. multique mortales, cum hostem effugissent, in
flumine ipso periere. quorum fluitantia arma ad vrbem cognita in Tyberi, prius penè
quàm nunciari posset, insignem victoriam fecere. Eo prælio præcipua equitum gloria fuit.
vtrinque ab cornibus positos, cum iam pelleretur media peditum suorum acies, ita incur-
risse ab lateribus ferunt, vt non sisterent modo Sabinas legiones ferociter instantes ceden-
tibus, sed subito in fugam verterent. montes effuso cursu Sabini petebant, & pauci tenue-
E re. maxima pars, vt ante dictum est, ab equitibus in flumen acti sunt. Tarquinius instan-
dum perterritis ratus, præda, captiuísque Romam missis, spoliis hostium (votum id Vul-
cano erat) ingenti cumulo accensis, pergit porrò in agrum Sabinum exercitum inducere:
& quanquam male gesta res erat, nec gesturos melius sperare poterant: tamen quia con-
sulendi res non dabat spatium, iere obuiam Sabini tumultuario milite. iterúmque ibi fu-
si, perditis iam propè rebus pacem petiere. Collatia, & quicquid citra Collatiam agri
erat, Sabinis ademptum. Egerius (fratris hic filius erat regis) Collatiæ in præsidio reli-
ctus. deditósque Collatinos ita accipio; eam'que deditionis formulam esse. Rex interro-
gauit: Estis'ne vos legati oratorésque missi a populo Collatino; vt vos, populúmque

Collatinum dederetis? Sumus. Est'ne populus Collatinus in sua potestate? Est. Dedistisne F vos, populúmque Collatinum, vrbem, agros, aquam, terminos, delubra, vtensilia, diuina humanáque omnia, in meam populique Romani ditionem? Dedimus. At ego recipio. Bello Sabino perfecto, Tarquinius triumphans Romam rediit. inde priscis Latinis bellum fecit. vbi nusquam ad vniuersæ rei dimicationem ventum est. ad singula oppida circunferendo arma, nomen omne Latinum domuit. Corniculum, Ficulnea, vetus Cameria, Crustumerium, Ameriola, Medullia, Nomentum, hæc de priscis Latinis, aut qui ad Latinos defecerãt, capta oppida. Pax deinde est facta. Maiore inde animo pacis opera inchoata, quàm quãta mole gesserat bella, vt non quietior populus domi esset, quàm militiæ fuisset. nam & muro lapideo, cuius exordium operis Sabino bello turbatum erat, vrbem, quã nondum munierat, cingere parat: & infima vrbis loca circa forum, aliasque interiectas collibus conualles, quia ex planis locis haud facilè euehebant aquas, cloacis è fastigio in Tyberim G ductis siccat: & aream ad ædem in Capitolio Iouis, quam vouerat bello Sabino, iam præsagiente animo futuram olim amplitudinem loci, occupat fundamentis. Eo tempore in regia prodigium visu euentúque mirabile fuit. Puero dormienti, cui Seruio Tullio nomen fuit, caput arsisse ferunt multorum in conspectu. plurimo igitur clamore inde ad tantæ rei miraculum orto excitum regem. & cum quidam familiarium aquam ad restinguẽdum ferret, ab regina retentum: sedatóque iam tumultu, moueri vetuisse puerum, donec sua sponte experrectus esset. mox cum somno & flammam abiisse. Tum abducto in secretum viro Tanaquil, Vides'ne tu puerum hunc, inquit, quem tam humili cultu educamus? scire licet hunc columen quondã rebus nostris dubiis futurum, præsidiúmque regiæ afflictæ. proinde materiem ingentis publice priuatímque decoris, omni indulgentia nostra nutriamus. Inde puerum liberûm loco cœptum haberi, erudirique artibus quibus ingenia ad magnæ fortunæ cultum excitantur. Euênit facilè, quod diis cordi esset. Iuuenis euasit verè indolis regiæ. nec, cum quæreretur gener Tarquinio, quisquam Romanæ iuuentutis vlla arte conferri potuit. filiámque ei suam rex despondit. Hic quacunque de caussa tantus illi honos habitus credere prohibet serua natum eum, paruúmque ipsum seruisse. Eorum magis sententiæ sum, qui Corniculo capto, Seruii Tullii, qui princeps in illa vrbe fuerat, grauidam viro occiso vxorem, cum inter reliquas captiuas cognita esset, ob vnicam nobilitatem ab regina Romana prohibitam ferunt seruitio, partũ Romæ edidisse in Prisci Tarquinii domo. inde tanto beneficio & inter mulieres familiaritatem auctam, & puerum vt in domo à paruo eductum, in charitate atque honore fuisse. fortunam matris, quòd capta patria in hostium manus venerit, vt serua natus crederetur, fecisse. Duodequadragesimo fermè anno, ex quo regnare cœperat Tarquinius, non apud regem modo, sed apud Patres plebémque longe maximo honore Seruius Tullius erat. Tum Anci filii duo etsi antea semper pro indignissimo habuerant, se patrio regno tutoris fraude pulsos, regnare Romæ aduenam, non modo I vicinæ, sed ne Italicæ quidem stirpis: tum impensius his indignitas crescere, si ne ab Tarquinio quidem ad se rediret regnum, sed præceps inde porrò ad seruitia caderet: vt in eadem ciuitate post centesimum ferè annum quàm Romulus deo prognatus, deus ipse tenuerit regnum donec in terris fuerit, id Seruius serua natus possideat. tum commune Romani nominis, tum præcipue id domus suæ dedecus fore, si Anci regis virili stirpe salua, non modo aduenis, sed seruis etiam regnum Romæ pateret. Ferro igitur eam arcere contumeliam statuunt. sed & iniuriæ dolor in Tarquinium ipsum magis, quàn in Seruium eos stimulabat: & quia grauior vltor cædis, si superesset, rex futurus erat, quàm priuatus: tum Seruio occiso, quemcunque alium generum delegisset, eundem regni hæredem facturus videbatur: ob hæc ipsi regi insidiæ parantur. Ex pastoribus duo ferocissimi delecti ad facinus, quibus consueti erant vterque agrestibus ferramentis, in vestibulo regiæ quàm potuere tumultuosissime specie rixæ in se omnes apparitores regios conuertunt. inde cum K ambo regem appellarent, clamórque eorum penitus in regiam peruenisset, vocati ad regem pergunt. primò vterque vociferari, & certatim alter alteri obstrepere. coërciti ab lictore, & iussi in vicem dicere, tandem obloqui desistunt. vnus rem ex composito orditur. dum intentus in eum se rex totus auerteret, alter elatam securim in caput deiecit: relictóque in vulnere telo, ambo se foras eiiciunt. Tarquinium moribundum cum qui circa erant excepissent, illos fugientes lictores comprehendunt. clamor inde, concursus'que populi, mirantium quid rei esset. Tanaquil inter tumultum claudi regiam iubet, arbitros eiicit: simul quæ curando vulneri opus sunt, tanquam spes subesset, sedulo comparat.

simul,

A simul, si destituat spes, alia præsidia molitur. Seruio properè accito cum penè exanguem virum ostendisset, dextram tenens, orat, ne inultam mortem soceri, ne socrum inimicis ludibrio esse sinat. tuum est, inquit, Serui, si vir es, regnum, non eorum qui alienis manibus pessimum facinus fecere. Erige te, deósque duces sequere, qui clarum hoc fore caput diuino quondam circunfuso igni portenderunt. nunc te illa cœlestis excitet flamma. nunc expergiscere verè. & nos peregrini regnauimus: qui sis, non vnde natus sis, reputa. si tua re subita consilia torpent, at tu mea consilia sequere. Cum clamor impetúsque multitudinis vix sustineri posset, ex superiore parte ædium per fenestras in Nouam viam versas (habitabat enim rex ad Iouis Statoris) populum Tanaquil alloquitur. Iubet bono animo esse. sopitum fuisse regem subito ictu, ferrum haud altè in corpus descendisse: iam ad se redisse, inspectum vulnus absterso cruore, omnia salubria esse. confidere propediem ipsum eos
B visuros. Interim Seruio Tullo iubere populum dicto audientem esse: eum iura redditurum, obiturúmque alia regis munia. Seruius cum trabea & lictoribus prodit: ac sede regia sedens alia decernit, de aliis consulturum se regem esse simulat. Itaque per aliquot dies, cum iam expirasset Tarquinius, cælata morte per speciem alienæ fungendæ vicis, suas opes firmauit. Tum demum palàm factũ. Et comploratione in regia orta, Seruius præsidio firmo munitus, primus iniussu populi volũtate patrum regnauit. Anci liberi iam tum comprehensis sceleris ministris, vt viuere regem, & tantas esse opes Seruii nunciatum est, Suessam Pometiam exulatum ierant. Nec iam publicis magis auxiliis Seruius quàm priuatis munire opes. & ne qualis Anci liberum animus aduersus Tarquinium fuerat, talis aduersus se Tarquinii liberum esset, duas filias iuuenibus regiis, Lucio atque Arunti Tarquiniis, iungit. nec rupit tamen fati necessitatem humanis consiliis, quin inuidia regni etiam inter domesticos infida omnia atque infesta faceret. Peropportune ad præsentis quietem status bel-
C lum cum Veientibus (iam enim induciæ exierant) aliis'que Hetruscis sumptum. in eo bello & virtus & fortuna enituit Tullii. fusóque ingenti hostium exercitu haud dubius rex, seu patrum, seu plebis animos periclitaretur, Romam rediit. Aggreditúrque inde pacis longè maximum opus, vt quemadmodum Numa diuini author iuris fuisset, ita Seruium conditorem omnis in ciuitate discriminis, ordinúmq;, quibus inter gradus dignitatis, fortunæ'q; aliquid interlucet, posteri fama ferrent. Censum enim instituit, rem saluberrimam tanto futuro imperio: ex quo belli, pacisq; munia non viritim, vt ante, sed pro habitu pecuniarum fierent. tum classes, Centuriasq;, & hunc ordinem ex censu descripsit, vel paci decorum, vel bello. Ex iis, qui centum millium æris, aut maiorem censum haberent, L X X X cõfecit Centurias, quadragenas seniorũ, ac iuniorum. Prima classis omnes appellati. Seniores, ad vrbis custodiam vt præsto essent: Iuuenes, vt foris bella gererent. Arma his imperata, galea, clypeum, ocreæ, lorica, omnia ex ære, hæc vt tegumenta corporis essent. tela in hostem, ha-
D stáq; & gladius. additæ huic classi duæ fabrum Centuriæ, quæ sine armis stipendia facerent. Datũ munus, vt machinas in bello ferrent. Secunda classis intra centum vsq; ad quinque & septuaginta millium censum instituta. Et ex his senioribus, iunioribúsq; viginti conscriptæ Centuriæ: arma imperata, scutum pro clypeo, & præter loricam omnia eadem. Tertiæ classis millium quinquaginta censum esse voluit. totidem Centuriæ & hæ, eodémque discrimine ætatum factæ: nec de armis quicquam mutatũ, ocreæ tantum ademptæ. In quarta classe census quinq; & viginti millium, totidem Centuriæ factæ: arma mutata, nihil præter hastam & verutum datum. Quinta classis aucta, Centuriæ triginta factæ. fundas, lapidésq; missiles hi secum gerebant. In his accensi cornicines, tibicinésq; in tres Cẽturias distributi. vndecim millibus hæc classis censebatur. Hoc minor census reliquam multitudinẽ habuit. Inde vna Centuria facta est immunis militia. Ita pedestri exercitu ornato, distributóque, equitum ex primoribus ciuitatis X I I scripsit Centurias. sex item alias Centurias, tribus
E ab Romulo institutis, sub iisdẽ, quibus inauguratæ erant, nominibus fecit. Ad equos emendos dena millia æris ex publico data: & quibus equos alerent, viduæ attributæ, quæ bina millia æris in annos singulos penderent. Hæc omnia in dites à pauperibus inclinata onera. Deinde est honos additus. non enim, vt ab Romulo traditũ cæteri seruauerant reges, viritim suffragium eadem vi, eodémq; iure promiscuè omnibus datum est, sed gradus facti, vt neq; exclusus quisquã suffragio videretur, & vis omnis penes primores ciuitatis esset. Equites enim vocabantur primi, L X X X inde primæ classis Centuriæ primum peditũ vocabantur. Ibi si variaret, quod raro incidebat, vt secundæ classis vocarentur, nec ferè vnquam infra ita descẽderent, vt ad infimos peruenirent. Nec mirari oportet, hunc ordinẽ, qui nũc

eſt,poſt expletas quinque & X X X tribus,duplicato earum numero,Centuriis iuniorum, F
ſeniorúmque ad inſtitutam ab Seruio Tullio ſummam non cóuenire. Quadrifariam enim
vrbe diuiſa regionibus,collibúsque,quæ habitabantur partes, tribus eas appellauit, vt ego
arbitror, ab tributo. Nam eius quoque æqualiter ex cenſu conferendi ab eodem inita ra-
tio eſt. Neque hæ tribus ad Centuriarum diſtributionem numerúmq; quicquam pertinue-
re. Cenſu perfecto,quem maturauerat metu legis de incenſis latæ,cum vinculorum minis
mortisque,edixit,vt omnes ciues Romani equites, peditésque in ſuis quiſque Centuriis in
campo Martio prima luce adeſſent.Ibi inſtructum exercitum omnem ſue,oue,taurilibus lu
ſtrauit.Id'que conditũ luſtrum appellatũ,quia in cenſendo finis factus eſt.Milia L X X X
eo luſtro ciuium cenſa dicuntur. Adiicit ſcriptorum antiquiſſimus Fabius Pictor:eorum,
qui ferre arma poſſent,eum numerum fuiſſe. Ad eam multitudinem vrbs quoque amplifi-
canda viſa eſt.Addit duos colles,Quirinalem,Viminalémque.Inde deinceps auget Eſqui- G
lias:ibique ipſe,vt loco dignitas fieret,habitat. Aggere,& foſſis,& muro circundat vrbem:
ita pomœrium profert. Pomœrium,verbi vim ſolam intuentes,poſtmœrium interpretan-
tur eſſe. Eſt autem magis circamœrium locus,quem in condendis vrbibus quondam He-
truſci,quà murum ducturi erant,certis circa terminis inaugurato conſecrabant:vt neq; in-
teriore parte ædificia mœnibus continuarentur, quæ nunc vulgo etiam coniungunt, &
extrinſecus puri aliquid ab humano cultu pateret ſoli.Hoc ſpatium, quod neque habitari,
neque arari fas erat,non magis quòd poſt murum eſſet,quàm quòd murus poſt id,pomœ-
rium Romani appellarunt.Et in vrbis increméto ſemper,quantũ mœnia proceſſura erant,
tantum termini hi conſecrati proferebantur. Aucta ciuitate magnitudine vrbis, formatis
omnibus domi & ad belli & ad pacis vſus, ne ſemper armis opes acquirerentur, conſilio
augere imperium conatus eſt,ſimul & aliquod addere vrbi decus. Iam tum erat inclytum
Dianæ Epheſiæ fanum.Id communiter à ciuitatibus Aſiæ factum fama ferebat. Cum con- H
ſenſum, deóſque conſociatos laudaret mirè Seruius inter proceres Latinorum, cum qui-
bus publicè priuatimque hoſpitia amicitiáſq; de induſtria iunxerat, ſæpe iterando eadem,
perpulit tandem,vt Romæ fanum Dianę populi Latini cum populo Romano facerent.Ea
erat confeſſio, caput rerum Romam eſſe: de quo toties armis certatum fuerat. Id quan-
quam omiſſum iam ex omnium cura Latinorum ob rem toties infeliciter tẽtatam armis,
videbatur,vni ſe ex Sabinis fore dare viſa eſt priuato conſilio imperii recuperandi.Bos in
Sabinis nata cuidam patrifamiliæ dicitur miranda magnitudine ac ſpecie.Fixa per multas
ætates cornua in veſtibulo templi Dianæ monumentum ei fuere miraculo.Habita,vt erat,
res prodigii loco eſt.Et cecinere vates,cuius ciuitatis eam ciuis Dianæ immolaſſet, ibi fo-
re imperium. Id'que carmen peruenerat ad antiſtitem fani Dianæ. Sabinúſq;, vt primùm
apta dies ſacrificio viſa eſt,bouem Romam actam deducit ad fanum Dianæ, & ante aram I
ſtatuit. Ibi antiſtes Romanus,cum eum magnitudo victimæ celebrata fama mouiſſet, me-
mor reſponſi,Sabinum ita alloquitur:Quidnam tu hoſpes paras,inquit,inceſte ſacrificium
Dianæ facere? quin tu ante viuo perfunderis flumine? infima valle præfluit Tyberis. Re-
ligione tactus hoſpes, qui omnia,vt prodigio reſponderet euentus, cuperet ritè facta, ex-
templo deſcendit ad Tyberim. Interea Romanus immolat Dianæ bouem. Id mirè gra-
tum regi,atque ciuitati fuit.Seruius,quanquam iam vſu haud dubiè regnum poſſederat,ta-
men quia interdum iactari voces à iuuene Tarquinio audiebat, ſe iniuſſu populi regnare,
conciliata prius voluntate plebis, agro capto ex hoſtibus viritim diuiſo, auſus eſt ferre ad
populum, vellent, iuberent'ne ſe regnare. Tantóque conſenſu, quanto haud quiſquam a-
lius ante, rex eſt declaratus.Neque ea res Tarquinio ſpem affectandi regni minuit. imò eo
impenſius, quia de agro plebis aduerſum patrum voluntatem ſenſerat agi, criminandi
Seruii apud patres, creſcendique in Curia ſibi occaſionem datam ratus eſt, & ipſe iuue-
nis ardentis animi,& domi vxore Tullia inquietum animum ſtimulante.Tulit enim & Ro- K
mana regia ſceleris tragici exemplum,vt tædio regũ maturior veniret libertas, vltimúm-
que regnum eſſet, quod ſcelere partum foret. Hic L. Tarquinius Priſci Tarquinii regis
filius nepóſne fuerit, parum liquet: pluribus tamen authoribus filium crediderim. Fra-
trem habuerat Aruntem Tarquinium, mitis ingenii iuuenem.His duobus, vt ante dictum
eſt, duæ Tulliæ regis filiæ nupſerant, & ipſæ longe diſpares moribus. Forte ita inciderat,
ne duo violenta ingenia matrimonio iungerentur, fortuna credo populi Romani, quo
diuturnius Seruii regnum eſſet, conſtituique ciuitatis mores poſſent. Angebatur ferox
Tullia nihil materiæ in viro neque ad cupiditatem,neq; ad audaciam eſſe.Tota in alterum
verſa

A versa Tarquinium, eum mirari, eum virum dicere, ac regio sanguine ortum: spernere sororem, quòd virum nacta, muliebri cessaret audatia. Contrahit celeriter similitudo eos, vt ferè fit, malum malo aptissimum. Sed initium turbandi omnia, à fœmina ortum est. Ea secretis viri alieni assuefacta sermonibus, nullis verborum contumeliis parcere de viro ad fratrem, de sorore ad virum: & se rectius viduam, & illum cœlibem futurum fuisse contendere, quàm cum impari iungi, vt elanguescendum aliena ignauia esset. Si sibi eum, quo digna esset, Dii dedissent virum, domi se propediem visuram regnum fuisse, quod apud patrem videat. Celeriter adolescentem suæ temeritatis implet. Aruns Tarquinius, & Tullia minor, propè continuatis funeribus, cum domos vacuas nouo matrimonio fecissent, iunguntur nuptiis, magis non prohibente Seruio, quàm approbante. Tum vero in dies infestior Tullii senectus, infestius cœpit regnum esse. Iam enim ab scelere ad aliud spectare B mulier scelus: nec nocte, nec interdiu virum conquiescere pati, ne gratuita præterita parricidia essent. Non sibi defuisse cui nupta diceretur, nec cum quo tacita seruiret. Defuisse qui se regno dignũ putaret, qui meminisset se esse Prisci Tarquinii filium, qui habere quàm sperare regnum mallet. Si tu is es, cui nuptam esse me arbitror, & virum, & regem appello. Sin minus, eo nunc peius mutata est res, quòd istic cum ignauia est scelus. Quin accingeris? Non tibi ab Corintho, nec ab Tarquiniis, vt patri tuo, peregrina regna moliri necesse est. Dii te penates, patrii'que, & patris imago, & domus regia, & in domo regale solium, & nomen Tarquinium creat vocátque regem. Aut si ad hæc parum est animi, quid frustraris ciuitatem? Quid te vt regium iuuenem conspici sinis? Facesse hinc Tarquinios, aut Corinthum, deuoluere retro ad stirpem, fratri similior quam patri. His aliis'que increpando iuuenem instigat. Nec cõquiescere ipsa potest, si, cum Tanaquil peregrina mulier tantum moliri potuisset animo, vt duo continua regna, viro, ac deinceps genero dedisset: C ipsa regio semine orta, nullum momentum in dando adimendóque regno faceret. His muliebribus instinctus furiis Tarquinius, circumire & prehensare minorum maxime gentium Patres, admonere paterni beneficii, ac pro eo gratiam repetere: allicere donis iuuenes: tum de se ingentia pollicendo, tum regis criminibus omnibus locis crescere. Postremo vt iam agendæ rei tempus visum est, stipatus agmine armatorum in forum irrupit. Inde omnibus perculsis pauore, in regia sede pro Curia sedens, Patres in Curiam per præconem ad regem Tarquinium citari iussit. Cõuenere extemplo, alii iam antè ad hoc præparati, alii metu, ne non venisse, fraudi esset: nouitate ac miraculo attoniti, etiam de Seruio actum rati. Ibi Tarquinius maledicta ab stirpe vltima orsus, Seruum, seruáq; natũ post mortem indignam parentis sui, non Interregno, vt antea, inito, non Comitiis habitis, non per suffragium populi, non authoribus Patribus, muliebri dono regnum occupasse. Ita natum, ita creatum regem, fautorem infimi generis hominum, ex quo ipse sit, odio alienæ D honestatis ereptum primoribus agrum sordidissimo cuique diuisisse: omnia onera, quæ communia quondam fuerint, inclinasse in primores ciuitatis: instituisse censum, vt insignis ad inuidiam locupletiorum fortuna esset, & parata, vbi vellet, egentissimis largiretur.

Huic orationi Seruius cũ interuenisset, trepido nuncio excitatus: extemplo a vestibulo Curiæ magna voce, Quid hoc, inquit, Tarquini rei est? Qua tu audacia me viuo vocare ausus es Patres? aut in sede cõsidere mea? Cũ ille ferociter ad hæc, Se patris sui tenere sedem, multo quàm seruum potiorem filium regis regni hæredem: satis illum diu per licentiam eludentem insultasse dominis: Clamor ab vtriusque fautoribus oritur, & concursus populi fiebat in Curiam: apparebátque regnaturum, qui vicisset. Tum Tarquinius necessitate iam etiam ipsa cogente vltima audere, multo & ætate & viribus validior medium arripit Seruium: elatumque è Curia in inferiorem partem per gradus deiicit. Inde ad cogendum Senatum in Curiam redit. Fit fuga regis apparitorum, atque comitum. Ipse propè exanguis, E cum semianime regio comitatu domum se reciperet, peruenissetq; ad summum Cyprium vicum: ab iis qui missi ab Tarquinio fugientem consecuti erant, interficitur. Creditur, quia non abhorret à cætero scelere, admonitu Tulliæ id factum. Carpento certè, id quod satis constat, in forum inuecta, nec reuerita cœtum virorum, euocauit virum è Curia, regémque prima appellauit. A quo facessere iussa ex tanto tumultu, cum se domũ reciperet, peruenissetque ad summum Cyprium vicum, vbi Dianium nuper fuit: flectenti carpentum dextra in Virbium cliuum, vt in collem Esquiliarium eueheretur, restitit pauidus, atq; inhibuit frenos is qui iumenta agebat, iacentémque dominæ Seruium trucidatum ostendit. Fœdum, inhumanumq; inde traditur scelus: monumentóq; locus est: Sceleratum

vicum vocant: quò amens agitantibus furiis sororis ac viri, Tullia per patris corpus car- F
pentum egisse fertur: partémque sanguinis ac cædis paternæ cruento vehiculo, contami-
nata ipsa respersaque tulisse ad penates suos, virique sui: quibus iratis malo regni principio
similes propediem exitus sequerentur. Seruius Tullius regnauit annos quatuor & quadra-
ginta, ita, vt bono etiam moderatóque succedenti regi difficilis æmulatio esset. Cæterum
id quoque ad gloriam accessit, quod cum illo simul iusta ac legitima regna occiderunt.
Idipsum tam mite, ac tam moderatum imperium, tamen quia vnius esset, deponere eum in
animo habuisse quidam authores sunt, ni scelus intestinum liberandæ patriæ consilia agi-
7. Rex L. 25. An. VC tanti interuenisset. Inde L. Tarquinius regnare occepit, cui Superbo cognomen facta
220. indiderunt: quia socerum gener sepultura prohibuit, Romulum quoq; insepultum perisse
dictitans: primorésque Patrum, quos Seruii rebus fauisse credebat, interfecit. Conscius de-
inde male quærendi regni ab seipso aduersus se exemplum capi posse, armatis corpus cir- G
cunsepsit. Neque enim ad ius regni quicquam præter vim habebat: vt qui neque populi
iussu, neque authoribus Patribus regnaret. Eò accedebat, vt in charitate ciuium nihil spei
reponenti, metu regnum tutandum esset. Quem vt pluribus incuteret, cognitiones capita-
lium rerum sine consiliis per se solus exercebat: per'que eam caussam occidere, in exilium
agere, bonis mulctare poterat non suspectos modò, aut inuisos, sed vnde nihil aliud, quàm
prædam sperare posset. Præcipue ita patrum numero imminuto, statuit nullos in Patres le-
gere, quò contemptior paucitate ipsa ordo esset, minúsque per se nihil agi indignaren-
tur. Hic enim regum primus traditum à prioribus morem de omnibus Senatum consu-
lendi, soluit: domesticis consiliis rempublicam administrauit: bellum, pacem, fœdera, so-
cietates per se ipse cum quibus voluit, iniussu populi ac Senatus fecit, diremitque. Latino-
rum sibi maxime gentem conciliabat, vt peregrinis quoque opibus tutior inter ciues esset.
Neque hospitia modò cum primoribus eorum, sed affinitates quoque iungebat. Octauio H
Mamilio Thusculano: is longe princeps Latini nominis erat, si famæ credimus, ab Vlysse
deáque Circe oriundus: ei Mamilio filiam nuptum dat: pérque eas nuptias multos sibi co-
gnatos amicósque eius conciliat. Iam magna Tarquinii authoritas inter Latinorum pro-
ceres erat, cum in diem certam vt ad lucum Ferentinæ conueniant, indicit. Esse quæ age-
re de rebus communibus velit. Conueniunt frequentes prima luce. Ipse Tarquinius diem
quidem seruauit, sed paulo antè quàm Sol occideret, venit. multa ibi toto die in concilio
variis iactata sermonibus erant. Turnus Herdonius ab Aricia ferociter in absentem Tar-
quinium erat inuectus. Haud mirum esse, Superbo ei inditū Romæ cognomen (iam enim
ita clàm quidam mussitantes, vulgo tamen eum appellabant) an quicquam superbius esse,
quàm ludificari sic omne nomen Latinum? principibus longe ab domo excitis, ipsum, qui
concilium indixerit, non adesse. Tentari profecto patientiam, vt si iugum acceperint, ob- I
noxios premat. Cui enim non apparere, affectare eum imperium in Latinos? Quod si sui
bene crediderint ciues, aut si creditum illud & non raptū parricidio sit: credere & Latinos.
quanquam ne sic quidem alienigenæ deberent. sin suos eius pœniteat, quippe qui alii su-
per alios trucidentur, exulatum eant: bona amittant: quid spei melioris Latinis portendi? si
se audiant, domum suam quenque inde abituros: neque magis obseruaturos diem cōcilii,
quàm ipse, qui indixerit, obseruet. Hæc, atque alia eodem pertinentia seditiosus facino-
rosúsq; homo, hisque artibus opes domi nactus, cum maxime dissereret, interuenit Tarqui-
nius. Is finis orationi fuit. Auersi omnes ad Tarquinium salutandum. Qui silentio facto,
monitus à proximis vt purgaret se, quòd id temporis venisset, disceptatorem ait se sumptū
inter patrem & filium: cura reconciliandi eos in gratiam, moratum esse. Et quia ea res ex-
emisset illum diem, postero die acturum quæ constituisset. Ne id quidem ab Turno tulisse
tacitum ferunt. Dixisse enim, nullam breuiorem esse cognitionem, quàm inter patrem &
filium, paucisque transigi verbis posse: ni pareat patri, habiturum infortunium esse. Hæc K
Aricinus in regem Romanū increpans, ex concilio abiit. Quam rem Tarquinius aliquanto
quàm videbatur, ægrius ferens, confestim Turno necem machinatur, vt eundem terrorem,
quo ciuiū animos domi oppresserat, Latinis iniiceret. Et quia pro imperio palam interfici
non poterat, oblato falso crimine insontem oppressit. Per aduersæ factionis quosdā Arici-
nos seruū Turni auro corrupit, in diuersorium eius vim magnam gladiorum inferri clàm
sineret. Ea cū vna nocte perfecta essent, Tarquinius paulo ante lucem accitis ad se princi-
pibus Latinorum, quasi re noua perturbatus, moram suam hesternam velut deorū quadam
prouidentia illatam ait saluti sibi atque illis fuisse. Ab Turno dici sibi & primoribus popu-
lorum

A lorum parari necem, vt Latinorum solus imperium teneat. Aggressurum fuisse hesterno die in concilio: dilatam rem esse, quòd author concilii abfuerit, quem maxime peteret. Inde illam absentis insectationem esse natam, quòd morando spem destituerit. Non dubitare, si vera deferantur, quin prima luce vbi ventum in concilium sit, instructus cum coniuratorum manu, armatúsque venturus sit. Dici gladiorum ingentem numerum esse ad eum conuectum. Id vanum necne sit, extemplo sciri posse. Rogare eos, vt inde secum ad Turnum veniant. Suspectam fecit rem & ingenium Turni ferox, & oratio hesterna, & mora Tarquinii, quòd videbatur ob eam differri cædes potuisse. Eunt inclinatis quidem ad credendum animis, tamen, nisi gladiis deprehensis, cætera vana existimaturi. Vbi est eò ventum, Turnum ex somno excitatum circunsistunt custodes: comprehensis'q; seruis, qui charitate domini vim parabant, cum gladii abditi ex omnibus locis diuerticuli protraherentur: B enimuero manifesta res visa, iniectæ'que Turno catenæ: & confestim Latinorum concilium magno cum tumultu aduocatur. Ibi tam atrox inuidia orta est, gladiis in medio positis, vt indicta caussa, nouo genere lethi, deiectus ad caput aquæ Ferentinæ, crate superne iniecta, saxisque cōgestis mergeretur. Reuocatis deinde ad concilium Latinis Tarquinius, collaudatisque, qui Turnum nouantem res pro manifesto parricidio merita pœna affecissent, ita verba fecit. Posse quidem se vetusto iure agere, quòd cum omnes Latini ab Alba oriundi sint, in eo fœdere teneantur, quo ab Tullo res omnis Albana cum colonis suis in Romanum cesserit imperium: cæterum se vtilitatis id magis omnium caussa censere, vt renouetur id fœdus: secundáque potius fortuna populi Romani vt participes Latini fruantur, quàm vrbium excidia, vastationésque agrorum, quas Anco prius, patre deinde suo regnante perpessi sint, semper aut expectent, aut patiantur. Haud difficulter persuasum Latinis: quanquam in eo fœdere superior Romana res erat. Cæterum & capita nominis C Latini stare ac sentire cum rege videbant: & Turnus, sui cuique periculi, si aduersatus esset, recens erat documentum. Ita renouatum fœdus: indictumque iunioribus Latinorum, vt ex fœdere die certa ad lucum Ferentinæ armati frequentes adessent. Qui vbi ad edictum Romani regis ex omnibus populis conuenere: ne ducem suum, neue secretum imperium, propriave signa haberent, miscuit manipulos ex Latinis, Romanisque, vt ex binis singulos faceret, binósque ex singulis. Ita geminatis manipulis, Centuriones imposuit. Nec vt iniustus in pace rex, ita dux belli prauus fuit: quin ea arte æquasset superiores reges, ni degeneratum in aliis, huic quoque decori offecisset. Is primus Volscis bellum in ducentos amplius post suam ætatem annos mouit: Suessamque Pometiam ex his vi cepit. Vbi cum diuendita præda, X L. talenta argenti aurique recepisset: concepit animo eam amplitudinem Iouis templi, quæ digna deum hominumque rege, quæ Romano imperio, quæ ipsius etiam loci maiestate esset. Captiuam pecuniam in ædificationem eius D templi seposuit. Excepit deinde eum lentius spe bellum: quo Gabios propinquam vrbem nequicquā vi adortus, cum obsidendi quoque vrbem spes pulso à mœnibus adempta esset: postremo, minime arte Romana, fraude ac dolo aggressus est. Nam cū velut posito bello, fundamentis templi iaciendis, aliis'que vrbanis operibus intentum se esse simularet: Sextus filius eius, qui minimus ex tribus erat, trāsfugit ex composito Gabios, patris in se sæuitiam intolerabilem conquerens. Iam ab alienis in suos vertisse superbiam: & liberorum quoque eum frequētiæ tædere: vt quam in Curia solitudinem fecerit, domi quoque faciat, ne quam stirpem, ne quem hæredem regni relinquat. Se quidem inter tela & gladios patris elapsum, nihil vsquam sibi tutum, nisi apud hostes L. Tarquinii credidisse. Nam, ne errarent, manere his bellum, quod positum simuletur: & per occasionem eum incautos inuasurum. Quod si apud eos supplicibus locus non sit, pererraturum se omne Latium, Volscósque se inde, & Aequos, & Hernicos petiturum: donec ad eos perueniat, qui à patrum crudelibus atque E impiis suppliciis tegere liberos sciant. Forsitan etiam ardoris aliquid ad bellum, armaque se aduersus superbissimum regem ac ferocissimum populum inuenturum. Cum, si nihil morarentur, infensus ira porrò inde abiturus videretur, benigne ab Gabinis excipitur. Vetant mirari, si qualis in ciues, qualis in socios, talis ad vltimum in liberos esset. In se ipsum postremo sæuiturum, si alia desint. Sibi vero gratum aduentum eius esse: futurumque credere breui, vt illo adiuuante ab portis Gabinis sub Romana mœnia bellum transferatur. Inde in concilia publica adhiberi. Vbi cum de aliis rebus assentire se veteribus Gabinis diceret, quibus hæ notiores essent: ipse identidem belli author esse: in eo sibi præcipuam prudentiam assumere, quod vtriusq; populi vires nosset, sciretque inuisam profecto

superbiam regiam ciuibus esse, quam ferre ne liberi quidem potuissent. Ita cum sensim ad rebellandum primores Gabinorum incitaret, ipse cum promptissimis iuuenum prædatum, atque in expeditiones iret, & dictis factisq; omnibus ad fallendũ instructis vana accresceret fides, dux ad vltimum belli legitur. Ibi quum inscia multitudine quid ageretur, prælia parua inter Romam Gabiósque fierent, quibus plerunque Gabina res superior esset: tum certatim summi infimique Gabinorum Sex. Tarquinium dono deûm sibi missum ducem credere. Apud milites vero obeundo pericula ac labores, pariter prædam munifice largiendo, tanta charitate esse, vt non pater Tarquinius potentior Romæ, quam filius Gabiis esset. Itaque postquam satis virium collectum ad omnes conatus videbat: tum è suis vnum sciscitatum Romam ad patrem mittit, quidnam se facere vellet: quandoquidem vt omnia vnus ipse Gabiis posset, ei Dii dedissent. Huic nuncio (quia credo dubiæ fidei videbatur) nihil voce responsum est. Rex velut deliberabundus in hortum ædium transit sequente nuncio filii. Ibi inambulans tacitus summa papauerum capita dicitur baculo decussisse. Interrogando, expectandóque responsum nuncius fessus, vt re imperfecta redit Gabios, quæ dixerit ipse, quæ'que viderit, refert. Seu ira, seu odio, seu superbia insita ingenio, nullam eum vocem emisisse. Sexto vbi quid vellet parens, quidve præciperet tacitis ambagibus, patuit: primores ciuitatis, criminando alios apud populum, alios sua ipsos inuidia opportunos interemit. Multi palàm, quidam, in quibus minus speciosa criminatio erat futura, clàm interfecti. Patuit quibusdam volentibus fuga, aut in exilium acti sunt: absentiúmque bona iuxtà atque interemptorum diuisa fuere. Largitionis inde, prædæ'que, & priuati dulcedine commodi, sensus malorum publicorum adimi, donec orba consilio auxilióque Gabina res regi Romano sine vlla dimicatione in manum traditur. Gabiis receptis, Tarquinius pacem cũ Aequorum gente fecit: fœdus cum Thuscis renouauit. Inde ad negotia vrbana animum conuertit. Quorum erat primum, vt Iouis templum in monte Tarpeio, monumentum regni sui nominisque relinqueret, Tarquinios reges ambos, patrem vouisse, filium perfecisse. Et vt libera à cæteris religionibus area esset tota Iouis, templique eius quod inædificaretur, exaugurare fana sacellaque statuit: quæ aliquot ibi à Tatio rege primùm in ipso discrimine aduersus Romulum pugnæ, vota, consecrata, inaugurata que postea fuerant. Inter principia condendi huius operis, mouisse numen ad indicandam tanti imperii molem traditur Deos. Nam cum omnium sacellorum exaugurationes admitterent aues, in Termini fano non addixere. id'que omen auguriúmque ita acceptum est, non motam Termini sedem, vnúmque eum Deorum non euocatum sacratis sibi finibus, firma stabiliaque cuncta portendere. Hoc perpetuitatis auspicio accepto, secutum aliud magnitudinem imperii portendens prodigium est. Caput humanum integra facie aperientibus fundamenta templi dicitur apparuisse. Quæ visa species haud per ambages arcem eam imperii, capútque rerum fore portendebat. Id'que ita cecinere vates, quique in vrbe erant, quósque ad eam rem consultandam ex Hetruria acciuerant. Angebatur ad impensas regis animus. Itaque Pometinæ manubiæ, quæ perducendo ad culmen operi destinatæ erant, vix in fundamenta suppeditauere. Eo magis Fabio, præterquam quòd antiquior est, crediderim X L. ea sola talenta fuisse, quàm Pisoni, qui X L. millia pondo argenti sepolita in eam rem scribit: quia summam pecuniæ neque ex vnius tum vrbis præda sperandam: & nullius ne horum quidem magnificentiæ operum fundamenta non exuperaturam. Intentus perficiendo templo, fabris vndique ex Hetruria accitis, non pecunia solum ad id publica est vsus, sed operis etiam ex plebe. qui cum haud paruus & ipse militiæ adderetur labor, minus tamen plebs grauabatur, se templa deûm exædificare manibus suis. Quæ posthac & ad alia vt specie minora, sic laboris aliquanto maioris traducebatur opera, foros in circo faciendos, cloacámq; maximam receptaculum omnium purgamentorum vrbis, sub terram agendam. Quibus duobus operibus vix noua hæc magnificentia quicquam adæquare potuit. His laboribus exercita plebe, quia & vrbi multitudinem, vbi vsus non esset, oneri rebatur esse: & colonis mittendis occupari latius imperii fines volebat: Signiam Circeiósque colonos misit, præsidia vrbi futura terra marique. Hæc agenti, portentum terribile visum. Anguis ex columna lignea elapsus, cum terrorem fugamque in regiam fecisset, ipsius regis non tam subito pauore perculit pectus, quàm anxiis impleuit curis. Itaque cum ad publica prodigia Hetrusci tantum vates adhiberentur, hoc velut domestico exterritus visu, Delphos ad maxime inclytum in terris oraculum mittere statuit. Neque responsa sortium vlli alii committere ausus, duos filios per ignotas ea tempestate

A tempestate terras,ignotiora maria,in Græciam misit. Titus & Aruns profecti. Comes his additus L. Iunius Brutus,Tarquinia sorore regis natus, iuuenis longe alius ingenio,quàm cuius simulationem induerat. Is cum primores ciuitatis (in quibus fratrem suum ab auunculo interfectum) audisset neque in animo suo quicquam regi timendum, neque in fortuna concupiscendum relinquere, statuit contemptu tutus esse, vbi in iure parum præsidii esset. Ergo ex industria factus ad imitationem stultitiæ, cum se suáque prædæ esse regi sineret, Bruti quoque haud abnuit cognomen: vt sub eius obtentu cognominis,liberator ille populi Romani animus latens opperiretur tempora sua. Is tum ab Tarquiniis ductus Delphos,ludibrium verius quàm comes, aureum baculum inclusum corneo cauato ad id baculo tulisse donum Apollini dicitur, per ambages effigiem ingenii sui. Quò postquam ventum est,perfectis patris mandatis,cupido incessit animos iuuenum sciscitandi,ad quem B eorum regnum Romanum esset venturum. Ex infimo specu vocem redditam ferunt: Imperium summum Romæ habebit, qui vestrum primus ô iuuenes osculum matri tulerit.

Tarquinii,vt Sextus,qui Romæ relictus fuerat,ignarus responsi,expérsque imperii esset, rem summa ope taceri iubent. Ipsi inter se,vter prior cum Romam redisset, matri osculum daret,sorti permittunt. Brutus aliò ratus spectare Pythicam vocem, velut si prolapsus cecidisset, terram osculo contigit: scilicet quòd ea communis mater omnium mortalium esset. Reditum inde Romam: vbi aduersus Rutulos bellum summa vi parabatur. Ardeam Rutuli habebant, gens,vt in ea regione,atque in ea ætate,diuitiis præpollens. Eáque ipsa caussa belli fuit,quòd rex Romanus tum ipse ditari,exhaustus magnificentia publicorum operum, tum præda delenire popularium animos studebat, præter aliam superbiam regno infestos etiam, quòd se in fabrorum ministerio, ac seruili tamdiu habitos opere ab rege indignabantur. Tentata res est,si primo impetu capi Ardea posset. Vbi id parum pro- C cessit, obsidione munitionibúsque cœpti premi hostes. In iis statiuis (vt fit longo magis quàm acri bello) satis liberi commeatus erant: primoribus tamen magis quàm militibus. Regii quidem iuuenes interdum ocium conuiuiis comessationibúsque inter se terebant.

Forte potantibus his apud Sextum Tarquinium, vbi & Collatinus cœnabat Tarquinius Egerii filius,incidit de vxoribus mentio. Suam quisque laudare miris modis. Inde certamine accenso,Collatinus negat verbis opus esse: paucis id quidem horis posse sciri,quantum cæteris præstet Lucretia sua. Quin,si vigor iuuentæ inest,conscendimus equos, inuisimúsque præsentes nostrarum ingenia, id'que cuique spectatissimum sit, quod nec opinato viri aduētu occurrerit oculis? Incaluerant vino. Age sanè,omnes citatis equis aduolant Romam. Quò cum primis se intendentibus tenebris peruenissent, pergunt inde Collatiam: vbi Lucretiam, haudquaquam vt regias nurus, quas in conuiuio luxúque cum æqualibus viderant tempus terentes,sed nocte sera deditam lanæ inter lucubrantes ancillas in medio D ædium sedentem inueniunt. Muliebris certaminis laus penes Lucretiam fuit. Adueniens vir Tarquinii'que excepti benigne. Victor maritus comiter inuitat regios iuuenes. Ibi Sextum Tarquinium mala libido Lucretiæ per vim stuprandæ capit: tum forma, tum spectata castitas incitat. Et tum quidem ab nocturno iuuenili ludo in castra redeunt. Paucis interiectis diebus,Sextus Tarquinius inscio Collatino cum comite vno Collatiam venit. Vbi exceptus benigne ab ignaris consilii, cum post cœnam in hospitale cubiculum deductus esset: amore ardens,postquam satis tuta cuncta,sopitique omnes videbantur, stricto gladio ad dormientem Lucretiam venit: sinistraque manu mulieris pectore oppresso, Tace Lucretia,inquit: Sextus Tarquinius sum. Ferrum in manu est: moriere,si emiseris vocem. Cum pauida ex somno mulier nullam opem, propè mortem imminentem videret, tum Tarquinius fateri amorem: orare: miscere precibus minas: versare in omnes partes muliebrem animum. Vbi obstinatam videbat,& ne mortis quidem metu inclinari, addit ad me- E tum dedecus. Cum mortua iugulatum seruum nudum positurum ait: vt in sordido adulterio necata dicatur. Quo terrore cum vicisset obstinatam pudicitiam velut victrix libido, profectúsque inde Tarquinius ferox expugnato decore muliebri esset: Lucretia mœsta tanto malo, nuncium Romam eundem ad patrem, Ardeámque ad virum mittit, vt cum singulis fidelibus amicis veniant: ita facto maturatóque opus esse: rem atrocem incidisse. Sp. Lucretius cum P. Valerio Volesi filio,Collatinus cum L. Iunio Bruto venit: cum quo forte Romam rediens,ab nuncio vxoris erat conuentus. Lucretiam sedentem mœstam in cubiculo inueniunt. Aduentu suorum lacrymæ obortæ. quærentique viro, Satin' salue? minime,inquit: quid enim salui est mulieri amissa pudicitia? Vestigia viri alieni Collatine in

lecto sunt tuo: cæterùm corpus est tantum violatum, animus insons:mors testis erit. Sed F
date dextras,fidémque,haud impune adultero fore. Sextus est Tarquinius, qui hostis pro
hospite,priore nocte vi armatus,mihi,sibique,si vos viri estis,pestiferum hinc abstulit gau-
dium. Dant ordine omnes fidem:consolantur ægram animi, auertendo noxam ab coa-
cta in authorem delicti. Mentem peccare,non corpus:& vnde consilium abfuerit,culpam
abesse. Vos,inquit,videritis quid illi debeatur:ego me & si peccato absoluo,supplicio nō
libero: nec vlla deinde impudica Lucretiæ exemplo viuet. Cultrum,quem sub veste abdi-
tum habebat, cum in cor defigit: prolapsaque in vulnus moribunda cecidit. Concla-
mant vir pater'que: Brutus, illis luctu occupatis, cultrum ex vulnere Lucretiæ extractum
manantem cruore præ se tenens, Per hunc,inquit, castissimum ante regiam iniuriam san-
guinem iuro, vósque Dii testes facio, me L. Tarquinium Superbum cum scelerata coniu-
ge,& omni liberorum stirpe,ferro,igni,quacunque dehinc vi possim,exacturum:nec illos, G
nec alium quenquam regnare Romæ passurum. Cultrum deinde Collatino tradit, inde
Lucretio ac Valerio stupentibus miraculo rei,vnde nouum in Bruti pectore ingenium. Vt
præceptum erat,iurant: totique ab luctu versi in iram, Brutum iam inde ad expugnādum
regnum vocantem sequuntur ducem. Elatum domo Lucretiæ corpus in forum deferunt,
conciéntque miraculo (vt fit) rei nouæ,atque indignitate homines. Pro se quisque scelus
regium ac vim queruntur. Mouet tum patris mœstitia, tum Brutus castigator lacrymarum
atque inertium querelarum,authórque, quod viros,quod Romanos deceret,arma capien-
di aduersus hostilia ausos. Ferocissimus quisque iuuenum cum armis voluntarius adest:se-
quitur & cætera iuuentus. Inde pari præsidio relicto Collatiæ ad portas,custodibúsque da-
tis,nequis eum motum regibus nunciaret:cæteri armati duce Bruto Romam profecti. Vbi
eò ventum est,quacunque incedit armata multitudo,pauorem ac tumultum facit. Rursus
vbi anteire primores ciuitatis vident,quicquid sit,haud temere esse rentur. Nec minorem H
motum animorum Romæ tam atrox res facit,quam Collatiæ fecerat. Ergo ex omnibus
locis vrbis in forum curritur. Quò simul ventum est,præco ad tribunum Celerum,in quo
tum magistratu forte Brutus erat, populum aduocauit. Ibi oratio habita nequaquam eius
pectoris ingenii'que quod simulatum ad eam diem fuerat, de vi ac libidine Sexti Tarqui-
nii,de stupro infando Lucretiæ,& miserabili cæde,de orbitate Tricipitini, cui morte filiæ
caussa mortis indignior ac miserabilior esset. Addita superbia ipsius regis, miseriæ'que &
labores plebis in fossas cloacasque exhauriendas demersæ. Romanos homines victores o-
mnium circa populorū, opifices ac lapicidas pro bellatoribus factos. Indigna Seruii Tul-
lii regis memorata cædes,& inuecta corpori patris nefando vehiculo filia,inuocatique vl-
tores parentum Dii. His,atrocioribúsque credo aliis,quæ præsens rerum indignitas haud
quaquam relatu scriptoribus facilia subiicit, memoratis, incensam multitudinem perpulit, I
vt imperium regi abrogaret, exulésque esse iuberet L. Tarquinium cum coniuge ac libe-
ris. Ipse iunioribus qui vltro nomina dabant,lectis, armatisque, ad concitandum inde ad-
uersus regem exercitum Ardeam in castra est profectus. Imperium in vrbe Lucretio præ-
fecto vrbis iam antè ab rege instituto reliquit. Inter hunc tumultum Tullia domo profu-
git: execrantibus quacunque incedebat, inuocantibúsque parentum furias viris mulieri-
búsque. Harum rerum nunciis in castra perlatis, cum re noua trepidus rex pergeret Ro-
mam ad comprimendos motus, flexit viam Brutus (senserat enim aduentum) ne obuius
fieret:eodémque ferè tempore diuersis itineribus Brutus Ardeam,Tarquinius Romam ve-
nerunt. Tarquinio clausæ portæ, exiliúmque indictum: liberatorem vrbis læta castra acce-
pere: exactique inde liberi regis,duo patrem secuti sunt,qui exulatum Cære in Hetru-
scos ierunt. Sextus Tarquinius Gabios tanquam in suum regnum profectus, ab vl-
toribus veterum simultatum,quas sibi ipse cædibus rapinisque conciuerat,est
interfectus. L. Tarquinius Superbus regnauit annos V & X X. K
Regnatum Romæ ab condita Vrbe ad liberatam annos
C C X L I I I I. Duo consules inde Comitiis
Centuriatis à præfecto vrbis ex commen-
tariis Seruii Tullii creati sunt,
L. Iunius Brutus,& L.
Tarquinius
Collati-
nus.

IBERI iam hinc populi Romani res pace bellóque gestas, annuos magistratus, imperiáque legum potentiora quàm hominum peragam. Quæ libertas vt lætior esset, proximi regis superbia fecerat. nam priores ita regnarunt, vt haud immerito omnes deinceps conditores partium certè vrbis, quas nouas ipsi sedes ab se auctæ multitudinis addiderunt, numerentur. Neque ambigitur, quin Brutus idem, qui tantum gloriæ Superbo exacto rege meruit, pessimo publico id facturus fuerit, si libertatis immaturæ cupidine priorum regum alicui regnum extorsisset. Quid enim futurum fuit si illa pastorum conuenarúmq; plebs transfuga ex suis populis, sub tutela inuiolati templi B aut libertatem, aut certe impunitatem adepta, soluta regio metu agitari cœpta esset tribunitiis procellis? & in aliena vrbe cum Patribus serere certamina, prius quàm pignora coniugum ac liberorum, charitásque ipsius soli, cui longo tempore assuescitur, animos eorum consociasset? Dissipatæ res nondum adultæ discordia forét: quas fouit tranquilla moderatio imperii, eóq; nutriendo perduxit, vt bonam frugem libertatis maturis iam viribus ferre possent. Libertatis autem originem inde magis, quia annuũ imperium Cósulare factum est, quàm quòd diminutum quicquam sit ex regia potestate, numeres. Omnia iura, omnia insignia primi Consules tenuere. Id modò cautum est, ne si ambo fasces haberẽt, duplicatus terror videretur. Brutus prior, concedente collega, fasces habuit: qui non acrior vindex libertatis fuerat, quàm deinde custos fuit. Omnium primùm auidum nouæ libertatis populum, ne postmodum flecti precibus aut donis regiis posset, iureiurãdo adegit, neminem Romæ passuros regnare. Deinde quò plus virium in Senatu frequentia etiam ordinis faceret: C cædibus regis diminutum Patrum numerum, primoribus equestris gradus lectis, ad trecentorum summam expleuit: traditúmque inde fertur, vt in Senatum vocarentur, qui Patres, quiq; conscripti essent. Conscriptos, videlicet nouum Senatum, appellabant lectos. Id mirum quantum profuit ad concordiam ciuitatis, iungendósque Patribus plebis animos. Rerum deinde diuinarum habita cura. Et quia quædam publica sacra per ipsos reges factitata erant, necubi ibi regum desyderiũ esset, regem Sacrificulum creant. Id sacerdotium Pontifici subiecere, ne additus nomini honos, aliquid libertati, cuius tũc prima erat cura, officeret. Ac nescio an nimis vndique eam minimis quoque rebus muniendo, modum excesserint. Consulis enim alterius, cum nihil aliud offenderet, nomen inuisum ciuitati fuit. Nimirum Tarquinios regno assuesse. Initium à Prisco factum. Regnasse deinde Seruium Tullium. Ne interuallo quidem facto oblitum tanquam alieni regni Superbum Tarquinium velut hæreditatem gentis scelere ac vi repetisse. Pulso Superbo, penes Collati- D num imperium esse. Nescire Tarquinios priuatos viuere. Non placere nomen, periculosum libertati esse. Hic primo sensim tentantium animos sermo per totam ciuitatem est datus, solicitámque suspicione plebem Brutus ad concionem vocat. Ibi omnium primùm iusiurandum populi recitat, neminem regnare passuros, nec esse Romæ vnde periculum libertati foret. Id summa ope tuendum esse, neque vllam rem quæ eò pertineat, cótemnendam. Inuitum se dicere, hominis caussa: nec dicturum fuisse, ni charitas Reipublicæ vinceret. Non credere populum Romanum solidam libertatem recuperatam esse. Regium genus, regium nomen non solum in ciuitate, sed etiã in imperio esse. Id officere, id obstare libertati. Hunc tu, inquit, tua voluntate L. Tarquini remoue metum. Meminimus, fatemur: eiecisti reges. Absolue beneficium tuũ, aufer hinc regium nomen. Res tuas tibi non solum reddent ciues tui authore me, sed siquid deest, munifice augebũt. Amicus abi, exonera ciuitatẽ vano forsitan metu. Ita persuasum est animis, cũ gẽte Tarquinia regnũ hinc abiturũ.

E Consuli primo tam nouæ rei ac subitæ admiratio incluserat vocem. Dicere deinde incipientem primores ciuitatis circũsistunt, eadem multis precibus orant. Et cæteri quidem mouebant minus. postquam Sp. Lucretius maior ætate ac dignitate, socer præterea ipsius, agere varie, rogando alternis suadendóque cœpit, vt vinci se consensu ciuitatis pateretur: timens Consul ne postmodum priuato sibi eadem illa cum bonorum amissione, additáq; alia insuper ignominia, acciderent, abdicauit se consulatu: rebúsq; suis omnibus Lauinium translatis, ciuitate cessit. Brutus ex Senatusconsulto ad populum tulit, vt omnes Tarquiniæ gentis exules essent. Collegam sibi Comitiis Centuriatis creauit P. Valerium, quo adiutore reges eiecerat. Cum haud cuiquam in dubio esset, bellum ab Tarquiniis imminere, id

quidem spe omnium serius fuit. Cæterum, id quod non timebant, per dolum ac proditionem propè libertas amissa est. Erant in Romana iuuentute adolescentes aliquot, nec ii tenui loco orti, quorum in regno libido solutior fuerat, æquales sodalésque adolescentium Tarquiniorum, assueti more regio viuere. Eam cum æquato iure omnium licentiam quærentes, libertatem aliorum in suam vertisse seruitutem inter se conquerebantur. Regem hominem esse, à quo impetres vbi ius, vbi iniuria opus sit. Esse gratiæ locum, esse beneficio, & irasci & ignoscere posse: inter amicum atque inimicum discrimen nosse. Leges, rem surdam, inexorabilem esse, salubriorem meliorémque inopi, quàm potẽti: nihil laxamenti nec veniæ habere, si modum excesseris. Periculosum esse, in tot humanis erroribus sola innocentia viuere. Ita iã sua sponte ægris animis legati ab regibus superueniũt, sine mentione reditus bona tantum repetentes. Eorum verba postquam in Senatu audita sunt, per aliquot dies ea consultatio tenuit: ne non reddita, belli caussa: reddita, belli materia & adiumẽtum essent. Interim legati cum aliis alia moliri, aperte bona repetentes, clàm recuperandi regni consilia struere: & tãquam ad id quod agi videbatur, ambientes, nobilium adolescentium animos pertentant. A quibus placide oratio accepta est. His literas ab Tarquiniis reddunt: & de accipiendis clàm nocte in vrbem regibus colloquuntur. Vitelliis Aquiliis'que fratribus primo commissa res est. Vitelliorum soror Consuli nupta Bruto erat. Iamque ex eo matrimonio adolescentes erant liberi, Titus, Tiberiúsque: eos quoque in societatem cõsilii auunculi assumunt. Præterea & nobiles aliquot adolescentes conscii assumpti, quorum vetustate memoria abiit. Interim cum in Senatu vicisset sententia quæ censebat reddenda bona, eámque ipsam caussam moræ in vrbe haberent legati, quòd spatium ad vehicula cõparanda à Consulibus sumpsissent, quibus regum asportarent res: omne id tempus cũ coniuratis consultando absumunt, euincúntq; instando, vt literæ sibi ad Tarquinios darentur. Nam aliter qui credituros eos, non vana ab legatis super rebus tantis afferri? Datæ literæ vt pignus fidei essent, manifestum facinus fecerunt. Nam cum pridie quàm legati ad Tarquinios proficiscerentur, & cœnatum forte apud Vitellios esset, coniuratique ibi remotis arbitris multa inter se de nouo (vt fit) consilio egissent, sermonem eorum ex seruis vnus excepit, qui iam antea id senserat agi: sed eam occasionem, vt literæ legatis darẽtur, quæ deprehensæ rem coarguere possent, expectabat. Postquam datas sensit, rem ad Consules detulit. Consules ad deprehendendos legatos coniuratosque profecti domo, sine tumultu rem omnem oppressere. Literarum in primis habita cura, ne intercideret. Proditoribus extemplo in vincla coniectis, de legatis paululum addubitatum est: & quanquam visi sunt cõmisisse vt hostium loco essent, ius tamen gentium valuit. De bonis regiis quæ reddenda antè censuerant, res integra refertur ad Patres. Illi victi ira, vetuere reddi, vetuere in publicũ redigi. Diripienda plebi sunt data, vt contacta regia præda, spem in perpetuũ cum his pacis amitteret. Ager Tarquiniorum qui inter vrbem ac Tyberim fuit, cõsecratus Marti, Martius deinde campus fuit. Forte ibi tum seges farris dicitur fuisse matura messi. Quem campi fructum quia religiosum erat consumere, desectam cum stramento segetem magna vis hominum simul immissa corbibus fudere in Tyberim tenui fluentem aqua, vt mediis caloribus solet. Ita in vadis hæsitantis frumenti aceruos sedisse illitos limo: insulam inde paulatim, & aliis quæ fert temere flumen, eodem inuectis, factam. Postea credo additas moles, manúque adiutum, vt tam eminens area, firmáque templis quoque ac porticibus sustinendis esset.

Direptis bonis regum, damnati proditores, sumptúmq; supplicium, cõspectius eo, quòd pœnæ capiendæ ministerium patri de liberis Consulatus imposuit: & qui spectator erat amouendus, eum ipsum fortuna exactorem supplicii dedit. Stabant deligati ad palum nobilissimi iuuenes: sed à cæteris velut ab ignotis capitibus, Consulis liberi omniũ in se auerterant oculos: miserebátque non pœnæ magis homines, quàm sceleris, quo pœnam meriti essent. Illos eo potissimum anno patriam liberatam, patrem liberatorem, Consulatum ortũ ex domo Iunia, Patres, plebem, quicquid deorum hominúmque Romanorum esset, induxisse in animum vt superbo quondam regi, tum infesto exuli proderent. Consules in sedẽ processere suam, missique lictores ad sumendũ supplicium, nudatos virgis cædunt, securiq; feriunt: cum inter omne tempus pater, vultúsque & os eius, spectaculo esset, eminẽte animo patrio inter publicæ pœnæ ministerium. Secundum pœnam nocentium, vt in vtranq; partem arcendis sceleribus exemplum nobile esset, præmium indici, pecunia ex ærario, libertas, & ciuitas data. Ille primum dicitur vindicta liberatus. Quidam vindictæ quoq; nomen tractum ab illo putant: Vindicio ipsi nomen fuisse. Post illum obseruatum, vt qui ita liberati

A liberati essent, in ciuitatem accepti viderentur. His sicut acta erant, nunciatis, incensus
Tarquinius non dolore solùm tantæ ad irritum cadentis spei, sed etiam odio iráque, post-
quam dolo viam obseptam vidit: bellum apertè moliendum ratus, circumire supplex He-
truriæ vrbes: orare maximè Veientes Tarquiniensésq;, ne se ortum eiusdem sanguinis ex-
torrem, egentem ex tanto modo regno cum liberis adolescentibus ante oculos suos perire
sinerent. Alios peregrè in regnum Romam accitos, se regem augentem bello Romanũ im-
periũ, à proximis scelerata coniuratione pulsum. Eos inter se, quia nemo vnus satis dignus
regno visus sit, partes regni rapuisse: bona sua diripiẽda populo dedisse, nequis expers sce-
leris esset. Patriam se regnúmque suum repetere, & persequi ingratos ciues velle. Ferrent
opem, adiuuarent: suas quoque veteres iniurias vltum irent: toties cæsas legiones, agrũ adé-
ptum. Hæc mouerunt Veientes, ac pro se quisque Romano saltem duce ignominias de-
B mendas, bellóque amissa repetenda, minaciter fremunt. Tarquinienses nomen ac cognatio
mouet. Pulchrum videbatur suos Romæ regnare. Ita duo duarum ciuitatum exercitus ad
repetendum regnum, bellóque persequendos Romanos secuti Tarquinium. Postquam in
agrum Romanũ vẽtum est, obuiam hosti Consules eunt. Valerius quadrato agmine pedi-
tem ducit: Brutus ad explorandum cum equitatu antecessit. Eodem modo primus eques
hostium agminis fuit: præerat Aruns Tarquinius filius regis: rex ipse cũ legionibus seque-
batur. Aruns, vbi ex lictoribus procul Consulem esse: deinde iam propius, ac certius facie
quoque Brutum cognouit: inflammatus ira, ille est vir, inquit, qui nos extorres expulit pa-
tria. Ipse en ille nostris decoratus insignibus magnificè incedit. Dii regum vltores adeste.
Concitat calcaribus equum, atque in ipsum infestus Consulem dirigit. Sensit in se iri Bru-
tus. Decorum erat tum ipsis capessere pugnam ducibus. Auidè itaque se certamini offert.
Adeóq; infestis animis concurrerunt, neuter, dum hostem vulneraret, sui protegendi cor-
C poris memor, vt contrario ictu per parmam vterq; transfixus, duabus hærentes hastis mo-
ribundi ex equis lapsi sint. Simul & cætera equestris pugna cœpit. Neque ita multo post &
pedites superueniunt. Ibi varia victoria, & velut æquo Marte pugnatum est. Dextra vtrin-
que cornua vicere, læua superata. Veientes vinci ab Romano milite assueti, fusi fugatique
sunt. Tarquiniensis nouus hostis non stetit solùm, sed etiam ab sua parte Romanum pepu-
lit. Ita cum pugnatum esset: tantus terror Tarquinium atque Hetruscos incessit, vt omissa
irrita re, nocte ambo exercitus, Veiens Tarquiniensis'que suas quisq; abirent domos. Adii-
ciunt miracula huic pugnæ, silentio proximæ noctis ex sylua Arsia ingentem editam vo-
cem: Syluani vocem eam creditam: hæc dicta, Vno plus Hetruscorum cecidisse in acie: vin-
cere bello Romanum. Ita certe inde abiere Romani vt victores, Hetrusci pro victis. Nã
postquam illuxit, nec quisquam hostium in conspectu erat, P. Valerius COS. spolia le-
git, triumphánsque inde Romam rediit. Collegæ funus, quanto tum potuit apparatu, fecit.
D Sed multo maius morti decus publica fuit mœstitia, eo ante omnia insignis, quia matronæ
annum, vt parentem eum luxerunt, quòd tam acer vltor violatæ pudicitiæ fuisset. Con-
suli deinde qui superfuerat, vt sunt mutabiles vulgi animi, ex fauore nõ inuidia modo, sed
suspicio etiam cum atroci crimine orta. Regnũ eum affectare, fama ferebat: quia nec col-
legam subrogauerat in locum Bruti, & ædificabat in summa Velia. Ibi alto atque munito
loco arcem inexpugnabilem fore. Hæc dicta vulgo creditáque cum indignitate angerent
Consulis animum: vocato ad concilium populo, summissis fascibus in cõcionem ascendit.
Gratum id multitudini spectaculum fuit. Summissa sibi esse imperii insignia: confessionẽ'q;
factam, populi quàm Consulis maiestatem vimque maiorem esse. Ibi audire iussi, Consul
laudare fortunam collegæ, quòd liberata patria in summo honore pro Republica dimi-
cans, matura gloria, necdum se vertente in inuidiam, mortem occubuisset. Se superstitem
gloriæ suæ ad crimen atq; inuidiã superesse: ex liberatore patriæ ad Aquilios se Vitelliósq;
E recidisse. Nunquam'ne ergo, inquit, vlla adeò à vobis spectata virtus erit, vt suspicione
violari nequeat? Ego me illum acerrimum regum hostem, ipsum cupiditatis regni crimen
subiturum timerem? ego si in ipsa arce Capitolióque habitarem, metui me crederem posse
à ciuibus meis? tam leui momento mea apud vos fama pendet? adeóne est fundata leuiter
fides, vt vbi sim, quàm qui sim magis referat? Non obstabũt P. Valerii ædes libertati vestrę
Quirites, tuta erit vobis Velia. Deferam non in planum modo ædes, sed colli etiã subiiciã:
vt vos supra suspectum me ciuem habitetis. In Velia ædificent, quibus melius quam P. Va-
lerio creditur libertas. Delata confestim materia omnis infra Veliam, & vbi nunc vicus
publicus est, domus in infimo cliuo ædificata. Latæ deinde leges, nõ solũ quæ regni suspi-

cione Consulem absoluerent: sed quæ adeò in contrarium verterent, vt popularem etiam F
facerent. Inde cognomen factum Publicolæ est. Ante omnes de prouocatione aduersus magistratus ad populum, sacrandóque cum bonis capite eius, qui regni occupandi consilia inisset. Gratæ in vulgus leges fuere. quas cum solus pertulisset, vt sua vnius in his gratia esset: tum deinde Comitia collegæ subrogando habuit. Creatus Sp. Lucretius C O S. qui magno natu, non sufficientibus iam viribus ad consularia munera obeunda, intra paucos dies moritur. Suffectus in Lucretii locum M. Horatius Puluillus. Apud quosdam veteres authores non inuenio Lucretium Consulem. Bruto statim Horatium suggerunt. Credo, quia nulla gesta res insignem fecerit Consulatum, memoria intercidisse. Nondum dedicata erat in Capitolio Iouis ædes. Valerius Horatiúsq; C O S S. sortiti vter dedicaret: Horatio sorte euenit: Publicola ad Veientium bellum profectus. Aegrius quàm dignum erat tulere Valerii necessarii, dedicationem tam inclyti templi Horatio dari. Id omnibus mo- G
dis impedire conati, postquam alia frustra tentata erant: postem iam tenenti Consuli fœdum inter precationem deûm nuncium incutiunt: mortuum eius filium esse, funestáq; familia dedicare eum templum non posse. Non crediderit factum, an tantum animo roboris fuerit: nec traditur certum, nec interpretatio est facilis. Nihil aliud ad eum nuncium à proposito auersus, quàm vt cadauer efferri iuberet, tenens postem, precationem peragit, & dedicat templum. Hæc post exactos reges domi militiæ'que gesta primo anno. Inde P. Valerius iterum, T. Lucretius C O S S. facti. Iam Tarquinii ad Lartem Porsenam Clusinum regem perfugerant. Ibi miscendo consilium precésque, nunc orabant, ne se oriundos ex Hetruscis, eiusdem sanguinis nominisque, egentes exulare pateretur: nunc monebant etiam, ne orientem morem pellendi reges inultum fineret. Satis libertatem ipsam habere dulcedinis, nisi quanta vi ciuitates eam expetant, tanta regna reges defendant: æquari summa infimis, nihil excelsum, nihil quod supra cætera emineat, in ciuitatibus fore: adesse finē H
regnis, rei inter deos hominésque pulcherrimæ. Porsena tum regem esse Romæ, tum Hetruscæ gentis regem amplum Thuscis ratus, Romā infesto exercitu venit. Non vnquam aliâs antè tantus terror Senatum inuasit: adeò valida res tum Clusina erat, magnúmq; Porsenæ nomen. nec hostes modo timebāt, sed suosmetipsi ciues, ne Romana plebs metu perculsa, receptis in urbem regibus vel cum seruitute pacem acciperet. Multa igitur blandimenta plebi per id tempus ab Senatu data. Annonæ in primis habita cura, & ad frumentum comparādum missi, alii in Volscos, alii Cumas. salis quoque vendendi arbitrium, quia impenso precio venibat in publicum, omni sumptu ademptum priuatis: portoriis quoque & tributo plebe liberata, vt diuites conferrent, qui oneri ferendo essent. Pauperes satis stipendii pendere, si liberos educent. Itaque hæc indulgentia patrum asperis postmodum rebus in obsidione ac fame, adeò concordem ciuitatem tenuit, vt regium nomen non summi magis quàm infimi horrerent: nec quisquam vnus malis artibus postea tam popularis I
esset, quàm tum bene imperando vniuersus Senatus fuit. Cum hostes adessent, pro se quisq; in vrbem ex agris demigrant: vrbem ipsam sepiunt præsidiis. alia muris, alia Tyberi obiecto videbantur tuta. Pons Sublicius iter penè hostibus dedit: ni vnus vir fuisset, Horatius Cocles (id munimentū illo die fortuna vrbis Romanæ habuit) qui positus forte in statione pontis, cum captum repentino impetu Ianiculum, atque inde citatos decurrere hostes vidisset: trepidámq; turbam suorum arma ordinésq; relinquere, reprehensans singulos, obsistens, obtestánsq; deûm & hominum fidem, testabatur: nequicquam deserto præsidio eos fugere. si transitum pontem à tergo reliquissent: iam plus hostium in Palatio Capitolióq;, quàm in Ianiculo fore. Itaq; monere, præcipere, vt pontem ferro, igni, quacunq; vi possent, interrumpant: se impetum hostium, quantum corpore vno posset obsisti, excepturum.

Vadit inde in primum aditum pontis: insignisq; inter conspecta cedentium pugnæ terga, obuersis cominus ad ineundum prœlium armis, ipso miraculo audaciæ obstupefecit hostes. Duos tamen cum eo pudor tenuit, Sp. Largium ac T. Herminium, ambos claros genere factisque. Cum his primam periculi procellam, & quod tumultuosissimum pugnæ erat, parumper sustinuit: deinde eos quoq; ipsos exigua parte pontis relicta, reuocantibus qui rescindebant, cedere in tutum coegit. Circūferens inde truces minaciter oculos ad proceres Hetruscorum, nunc singulos prouocare, nunc increpare omnes: seruitia regum superborum suæ libertatis immemores alienam oppugnatum venire. Cunctati aliquandiu sunt, dum alius alium, vt prælium incipiant, circumspectant. Pudor deinde commouit aciem, & clamore sublato vndique in vnum hostem tela coniiciunt. Quæ cum in obiecto cuncta K

scuto

A scuto hæsissent, neque ille minus obstinatus ingenti pontem obtineret gradu: iam impetu detrudere conabantur virum, cum simul fragor rupti pontis, simul clamor Romanorum alacritate perfecti operis sublatus, pauore subito impetum sustinuit. Tum Cocles, Tyberine pater, inquit, te sancte precor, hæc arma, & hunc militem propitio flumine accipias. ita sic armatus in Tyberim desiluit, multisque superincidentibus telis, incolumis ad suos tranauit: rem ausus plus famæ habituram ad posteros, quàm fidei. Grata erga tantam virtutem ciuitas fuit. statua in Comitio posita. agri quantum vno die circumarauit, datum. priuata quoque inter publicos honores studia eminebant. nam in magna inopia pro domesticis copiis vnusquisq; ei aliquid, fraudans se ipse victu suo, contulit. Porsena primo conatu repulsus, consiliis ab oppugnanda vrbe ad obsidendam versis, præsidio in Ianiculo locato, ipse in plano ripisque Tyberis castra posuit, nauibus vndique accitis & ad custodiam, ne B quid Romam frumenti subuehi sineret: & vt prædatum milites trans flumen per occasiones aliis atque aliis locis traiiceret. breuíque adeo infestum omnem Romanum agrum reddidit, vt non cætera solum ex agris, sed pecus quoque omne in vrbem compelleretur: neque quisquam extra portas propellere auderet. Hoc tantum licentiæ Hetruscis non metu magis quam consilio concessum. namque Valerius consul intentus in occasionem multos simul & effusos improuiso adoriũdi, in paruis rebus negligens vltor, grauem se ad maiora vindicem seruabat. itaque vt eliceret prædatores, edicit suis, postero die frequentes porta Esquilina, quæ auersissima ab hoste erat, expellerent pecus: scituros id hostes ratus, quòd in obsidione & fame seruitia infida transfugerent. Et sciere perfugæ indicio: multo'q; plures, vt in spem vniuersæ prædæ, flumen traiiciunt. P. Valerius inde T. Herminium cum modicis copiis ad secundum lapidem Gabina via occultum considere iubet: Sp. Largium cum expedita iuuentute ad portam Collinam stare, donec hostis prætereat: inde se obii- C cere, ne sit ad flumen reditus. Consulum alter T. Lucretius porta Næuia cum aliquot manipulis militum egressus: ipse Valerius Cœlio monte cohortes delectas educit. hique primi apparuere hosti. Herminius vbi tumultum sensit, concurrit ex insidiis: versis'que in Lucretium Hetruscis, terga cædit. dextra læuáque, hinc à porta Collina, illinc ab Næuia redditus clamor. ita cæsi in medio prædatores, neque ad pugnam viribus pares, & ad fugam septis omnibus viis. finisque ille tam effuse euagandi Hetruscis fuit. Obsidio erat nihilo minus, & frumenti cum summa caritate inopia: sedendóque expugnaturum se vrbem, spem Porsena habebat: cum C. Mutius adolescens nobilis, cui indignum videbatur, populum Romanum seruientem cum sub regibus esset, nullo bello, nec ab hostibus vllis obsessum esse, liberum eundem populum ab iisdem Hetruscis obsideri, quorum sæpe exercitus fuderit: itaque magno audacique aliquo facinore eam indignitatem vindicandam ratus, primo sua sponte penetrare in hostium castra constituit: dein metuens ne si consulum iniussu, & igna- D ris omnibus iret, forte deprehensus à custodibus Romanis retraheretur vt transfuga, fortuna tum vrbis crimen affirmante, senatum adiit. Transire Tyberim, inquit, Patres, & intrare, si possim, castra hostium volo, non prædo, nec populationum inuicem vltor. maius, si dii iuuant, in animo est facinus. Approbant Patres. abdito intra vestem ferro proficiscitur. vbi eò venit, in confertissima turba prope regium tribunal constitit. ibi cum stipendium forte militibus daretur, & scriba cum rege sedens pari ferè ornatu multa ageret, eúmque milites vulgo adirent: timens sciscitari vter Porsena esset, ne ignorando regem, semet ipse aperiret quis esset: quò temere traxit fortuna facinus, scribam pro rege obtruncat. vadentem inde quà per trepidam turbam cruento mucrone sibi ipse fecerat viam, cum concursu ad clamorem facto, comprehensum regii satellites retraxissent ante tribunal regis: destitutus tum quoque inter tantas fortunæ minas, metuendus magis quàm metuens, Romanus sum, inquit, ciuis: C. Mutium vocant. hostis hostem occidere volui. nec ad mortem minus animi E est, quàm ad cædem fuit. & facere & pati fortia, Romanum est. nec vnus in te ego hos animos gessi: longus post me ordo est idem petentium decus. proinde in hoc discrimen, si iuuat, accingere, vt in singulas horas capite dimices tuo: ferrum hostémque in vestibulo habeas regiæ. hoc tibi iuuentus Romana indicimus bellum. nullam aciem, nullum prælium timueris. vni tibi, & cum singulis res erit. Cum rex simul ira infensus, periculóque conterritus, circundari ignes minitabundus iuberet, nisi expromeret propere quas insidiarum sibi minas per ambages iaceret: en tibi, inquit, vt sentias quàm vile corpus sit iis qui magnam gloriam petunt. dextrámque accenso ad sacrificium foculo iniicit. quam cum velut alienato ab sensu torreret animo, propè attonitus miraculo rex, cum ab sede sua prosiluisset, amo-

Val. li. 3. cap.

Val. li. 3. cap. 3.

uerique ab altaribus iuuenem iussisset: Tu vero abi, inquit, in te magis quàm in me hostilia F
ausus. iuberem macte virtute esse, si pro mea patria ista virtus staret. nunc iure belli liberum te, intactum inuiolatúmque hinc dimitto. Tum Mutius, quasi remunerans meritum, quandoquidem, inquit, est apud te virtuti honos, vt beneficio tuleris à me, quod minis nequisti: trecenti coniurauimus principes iuuentutis Romanæ, vt in te hac via grassaremur. mea prima sors fuit. cæteri, vtcunque ceciderit primi, quo te opportunum fortuna dederit, suo quisque tempore aderunt. Mutium dimissum, cui postea Scæuolæ à clade dextræ manus cognomen inditum, legati à Porsena Romam secuti sunt. adeo mouerat eum & primi periculi casus, quo nihil se præter errorem insidiatoris texisset: & subeunda dimicatio toties, quot coniurati superessent, vt pacis conditiones vltro ferret Romanis. Iactatum in conditionibus nequicquam de Tarquiniis in regnum restituendis, magis quia id negare ipse nequiuerat Tarquiniis, quàm quòd negatum iri sibi ab Romanis ignoraret. de G
agro Veientibus restituendo impetratum: expressáque necessitas obsides dandi Romanis, si Ianiculo præsidium deduci vellent. His conditionibus composita pace, exercitum ab Ianiculo deduxit Porsena, & agro Romano excessit. Patres C. Mutio virtutis caussa trans Tyberim agrum dono dedere, quæ postea sunt Mutia prata appellata. Ergo ita honorata virtute, fœminæ quoque ad publica decora excitatæ. Clœlia virgo, vna ex obsidibus, cum castra Hetruscorum forte haud procul ripa Tyberis locata essent, frustrata custodes, dux agminis virginum inter tela hostium Tyberim tranauit, sospitésque omnes Romam ad propinquos restituit. Quod vbi regi nunciatum est, primò incensus ira, oratores Romam misit ad Clœliam obsidem deposcendam, alias haud magni facere. deinde in admirationem versus, supra Coclites Mutiósque dicere id facinus esse: & præ se ferre, quemadmodũ si non dedatur obses, pro rupto se fœdus habiturum: sic deditam, intactam inuiolatámque ad suos remissurum. Vtrinque constitit fides: & Romani pignus pacis ex fœdere restituerunt: & apud regem Hetruscum non tuta solum, sed honorata etiam virtus fuit: laudatámq; H
virginem parte obsidum se donare dixit: ipsa quos vellet, legeret: productis omnibus legisse impubes dicitur: quòd & virginitati decorum, & consensu obsidum ipsorum probabile erat eam ætatem potissimum liberari ab hoste, quæ maxime opportuna iniuriæ esset. Pace redintegrata, Romani nouam in fœmina virtutem, nouo genere honoris, statua equestri donauere. in summa Sacra via fuit posita virgo insidens equo. Huic tam pacatæ profectioni ab vrbe regis Hetrusci, abhorrens mos traditus ab antiquis vsque ad nostram ætatem inter cætera solennia manet, bona Porsenæ regis vendendi. cuius originem moris necesse est aut inter bellum natam esse, neque omissam in pace: aut à mitiore creuisse principio, quàm hic præ se ferat titulus, bona hostiliter vendendi. proximum vero est ex iis quæ traduntur, Porsenam discedentem ab Ianiculo, castra opulenta conuecto ex propinquis ac fertilibus Hetruriæ aruis commeatu, Romanis dono dedisse, inopi tum vrbe I
ab longinqua obsidione. ea deinde, ne populo immisso diriperentur hostiliter, venisse: bonaque Porsenæ appellata: gratiam muneris magis significante titulo, quàm auctionem fortunæ regiæ, quæ ne in potestate quidem populi Romani esset. Omisso Romano bello, Porsena, ne frustra in ea loca exercitus adductus videretur, cum parte copiarum filium Aruntem Ariciam oppugnatum mittit. Primo Aricinos res nec opinata perculerat. accersita deinde auxilia & à Latinis populis, & à Cumis, tantum spei fecere, vt acie decernere auderent. Prælio inito, adeo concitato impetu se intulerant Hetrusci, vt funderent ipso incursu Aricinos. Cumanæ cohortes arte aduersus vim nisæ, declinauere paululum, effuséque prælatos hostes conuersis signis ab tergo adortæ sunt. Ita in medio propè iam victores cæsi Hetrusci: pars perexigua, duce amisso, quia nullum propius perfugium erat, Romam inermes & fortuna & specie supplicum delati sunt. ibi benigne excepti, diuisi'que in hospitia. Curatis vulneribus alii profecti domos, nuncii hospitalium beneficiorum: multos Romæ hospitum vrbisque charitas tenuit. his locus ad habitandum datus, quem deinde Tuscum vi- K
cum appellarunt. P. Lucretius inde & P. Valerius Publicola tertiùm consules facti. Eo anno postremùm legati a Porsena de reducendo in regnum Tarquinio venerunt. quibus cum responsum esset, missurum ad regem senatum legatos: missi conuentum honoratissimus quisque ex Patribus. Non quin breuiter reddi responsum potuerit, non recipi reges, ideo potius delectos Patrum ad eum missos, quàm legatis eius Romæ daretur responsum: sed vt in perpetuum mentio eius rei finiretur, neu in tantis mutuis beneficiis inuicem animi solicitarentur: cum ille peteret quod cõtra libertatem populi Romani esset: Romani, nisi in perniciem

suam

A suam faciles esse vellent,negarent,cui nihil negatum vellent.Non in regno populum Ro-
manum,sed in libertate esse.ita induxisse in animū,hostibus potius quàm regibus portas pa
tefacere.eam esse voluntatem omnium,vt qui libertati erit in illa vrbe finis, idem vrbi sit.
proinde si saluam esse vellet Romam,vt patiatur liberam esse,orare. Rex verecundia vi-
ctus, Quādò id certum atq; obstinatum est,inquit: neq; ego obtundam, sæpius eadem ne-
quicq̃ agendo:nec Tarquinios spe auxilii,quod nullum in me est, frustrabor. alium hinc,
seu bello opus est,seu quiete, exilio quærant locum, nequid meam vobiscum pacem disti-
neat. Dictis facta amiciora adiecit.obsidum quod reliquum erat,reddidit.agrum Veien-
tem,fœdere ad Ianiculum icto ademptum, restituit. Tarquinius spe omni reditus incisa,
exulatum ad generum Mamilium Octauiū Tusculum abiit.Romanis pax fida ita cum Por
sena fuit. Consules deinde M.Valerius,P.Posthumius.Eo anno bene pugnatum cum Sa- 249
B binis.consules triumpharunt. Maiore inde mole Sabini bellū parabant.aduersus eos, & ne
quid simul ab Tusculo,vnde etsi nō apertum,suspectum tamen bellum erat, repentini peri
culi oriretur,P.Valerius quartùm,T. Lucretius iterū consules facti. Seditio inter belli pa 250
cisq; authores orta in Sabinis, aliquātum inde virium transtulit ad Romanos. nanque Ap.
Clausus,cui postea Ap.Claudio fuit Romę cognomen,cum pacis ipse author à turbatori-
bus belli premeretur, nec par factioni esset, ab Regillo magna clientium comitatus manu
Romā transfugit.His ciuitas data,ager'q; trans Aniené.vetus Claudia tribus,additis postea
nouis tribulibus,qui ex eo venirēt agro,appellata.Appius inter Patres lectus,haud ita mul-
tô pôst in principum dignationem peruenit. Consules infesto exercitu in agrum Sabinum
profecti,cum ita vastatione,deinde prælio afflixissent opes hostium,vt diu nihil inde rebel
lionis timere possent,triumphantes Romam redierunt. P.Valerius omnium cōsensu prin
ceps belli pacisq; artibus, anno pôst Agrippa Menenio,P.Posthumio Coss.moritur,gloria 251
C ingenti,copiis familiaribus adeo exiguis,vt funeri sumptus deesset.de publico est elatus.Lu
xere matronę vt Brutum. Eodem anno duæ coloniæ Latinę,Pometia & Cora,ad Aurū-
cos deficiunt.cum Auruncis bellum initum.fusóque ingenti exercitu,qui se ingredientibus
fines consulibus ferociter obtulerat, omne Auruncum bellum Pometiam compulsum est.
Nec magis post prœlium,q̃ in prœlio,cædibus temperatum est.& cæsi aliquanto plures erāt
quàm capti,& captos passim trucidauerunt.ne ab obsidibus quidem,qui CCC accepti nu
mero erāt,ira belli abstinuit.Et hoc anno Romę triūphatum. Secuti cōsules Opiter Vir- 252
ginius,Sp.Cassius,Pometiam primò vi,deinde vineis aliis'que operibus oppugnauerunt.in
quos Aurunci magis iam inexpiabili odio, q̃ spe aliqua aut occasione coorti, cum plures
igni quàm ferro armati excurrissent,cæde incendióq; cuncta complent:vineis incēsis, mul
tis hostium vulneratis & occisis,consulum quoq; alterum(sed verum nomen authores non
adiiciunt)graui vulnere ex equo deiectum propè interfecerūt. Romam inde male gesta re
D reditum.inter multos saucios cōsul spe incerta vitę relictus.Interiecto deinde haud magno
spatio,quod vulneribus curādis,supplendóq; exercitui satis esset:tum ira maiore belli, tum
viribus etiam auctis Pometiæ arma illata.& cum vineis refectis, alia'que mole belli, iam in
eo esset,vt in muros euaderet miles,deditio est facta.cęterū nihilo minus fœde dedita vrbe
quàm si capta foret,Aurunci passim principes securi percussi, sub corona venierunt coloni
alii:oppidum dirutum,ager veniit. Consules magis ob iras grauiter vltos, quàm ob ma-
gnitudinē perfecti belli,triumpharunt. Insequens annus Posthumium Cominiū & T.Lar- 253
gium Coss.habuit. Eo anno Romę cum per ludos ab Sabinorum iuuentute per lasciuiā
scorta raperentur,concursu hominum rixa ac propè prœlium fuit:paruáque ex re ad rebel-
lionē spectare res videbatur.Supra belli Latini metū id quoq; accesserat,quòd triginta iam
coniurasse populos cōcitāte Octauio Mamilio,satis constabat. In hac tātarum expectatio-
ne rerum solicita ciuitate,dictatoris primùm creandi mentio orta . sed nec quo anno, nec
E quibus consulibus,quia ex factione Tarquinia essent(id quoq; enim traditur) parum credi-
tum sit:nec quis primùm dictator creatus sit,satis cōstat . apud veterrimos tamen authores
T.Largium dictatorē primum,Sp. Cassium magistrum equitum, creatos inuenio. consula-
res legêre.ita lex iubebat de dictatore creando lata. Eo magis adducor vt credā Largium,
qui consularis erat,potius q̃ M.Valerium,Marci filium,Volesi nepotem,qui nondū consul
fuerat,moderatorem & magistrum consulibus appositum.qui si maximè ex ea familia legi
dictatorē vellent,patrem multo potius M.Valerium spectatę virtutis,& consularem virum
legissent. Creato dictatore primùm Romæ, postquam præferri secures viderunt,magnus
plebem metus incessit,vt intentiores essent ad dicto parendū . neq; enim vt in consulibus,

qui pari potestate essent, alterius auxilium, neque prouocatio erat, neque vllum vsquam, ni- F
si in cura parendi, auxilium. Sabinis etiam creatus Romæ dictator, eò magis, quòd propter
se creatum crediderant, metum incussit. itaque Legatos de pace mittunt. quibus orantibus
dictatorem, senatúmque, vt veniam erroris hominibus adolescentibus darent: responsum,
ignosci adolescentibus posse, senibus nó posse, qui bella ex bellis sererent. Actum tamen est
de pace, impetratáq; foret, si quod impensæ factum in bellum erat, præstare Sabini tum (id
enim postulatum erat) in animum induxissent. bellum indictum. tacitę inducię quietum an-
Annus 254 num tenuere. Consules Seruius Sulpitius, M. Manlius Tullus. nihil dignum memoria actũ.
255 T. Ebutius deinde, & C. Vetusius. His consulibus Fidenæ obsessæ, Crustumeria capta,
Præneste ab Latinis ad Romanos desciuit. nec vltrà bellum Latinum gliscens iam per ali-
quot annos dilatum. A. Posthumius dictator, T. Ebutius magister equitum magnis copiis
peditum equitum'que profecti ad lacum Regillum in agro Tusculano agmini hostium oc- G
currerunt. & quia Tarquinios esse in exercitu Latinorum auditum est, sustineri ira non po-
tuit, quin extemplo confligerent. ergo etiam prælium aliquanto quàm cætera grauius at-
que atrocius fuit. non enim duces ad regendam modò cósilio rem affuere, sed suismetipsis
corporibus dimicantes miscuere certamina. nec quisquam procerum fermè hac aut illa ex
acie sine vulnere, præter dictatorem Romanum, excessit. In Posthumium prima in acie
suos adhortantem instruentémque Tarquinius Superbus, quanquam iam ætate & viribus
erat grauior, equum infestus admisit. ictúsque ab latere, cócursu suorum receptus in tutum
est. Et ad alterum cornu Ebutius magister equitum in Octauium Mamilium impetum de-
derat. nec fefellit veniens Tusculanum ducem: contra quem & ille concitat equum. tantá-
que vis infestis venientium hastis fuit, vt brachium Ebutio traiectum sit, Mamilio pectus
percussum. hũc quidem in secundam aciem Latini recepere: Ebutius cũ saucio brachio te-
nere telum non posset, pugna excessit. Latinus dux nihil deterritus vulnere prælium ciet. & H
quia suos perculsos videbat, accersit cohortem exulum Romanorum, cui L. Tarquinii filius
præerat. ea quo maiore pugnabat ira ob erepta bona, patriámque ademptam, pugnam pa-
rumper restituit. Referentibus iam pedem ab ea parte Romanis, M. Valerius Publicolę fra
ter conspicatus ferocem iuuenem Tarquinium ostentantem se in prima exulum acie, do-
mestica etiam gloria accensus, vt cuius familiæ decus eiecti reges erant, eiusdem interfecti
forent: subdit calcaria equo, & Tarquinium infesto spiculo petit. Tarquinius retro in agmẽ
suorum infenso cessit hosti. Valerium temere inuectum in exulum aciem, ex trãsuerso qui-
dam adortus transfigit: nec quicquam equitis vulnere equo retardato, moribundus Ro-
manus labentibus super corpus armis ad terram defluxit. Dictator Posthumius postquam
cecidisse talem virum, exules ferociter citato agmine inuehi, suos perculsos cedere ani-
maduertit: cohorti suæ, quam de electa manu præsidii caussa circa se habebat, dat signũ, vt
quem suorum fugientem viderint, pro hoste habeant. ita metu ancipiti versi à fuga Roma- I
ni in hostem, & restituta acies. Cohors dictatoris tum primum prælium iniit. integris cor-
poribus animisque fessos adorti exules cędunt. Ibi alia inter proceres coorta pugna. impe-
rator Latinus vbi cohortem exulum à dictatore Romano propè circunuentam vidit, ex
subsidiariis manipulos aliquot in primam aciem secum rapit. hos agmine venientes T. Her
minius Legatus cõspicatus, intérque eos insignem veste armisque Mamilium noscitans,
tanto vi maiore, quàm paulò antè magister equitum, cum hostium duce pręlium iniit, vt &
vno ictu trãsfixum per latus occiderit Mamilium: & ipse inter spoliãdum corpus hostis ve-
ruto percussus, cum victor in castra esset relatus, inter primam curationẽ expirauerit. Tum
ad equites dictator aduolat, obtestans, vt fesso iam pedite descendant ex equis, & pugnam
capessant. dicto paruere: desiliunt ex equis, prouolant in primum, & pro antesignanis par-
mas obiiciunt. recipit extemplo animum pedestris acies, postquam iuuentutis proceres æ-
quato genere pugnę secum partem periculi sustinentes vidit. tum demum impulsi Latini, K
perculsa'que inclinauit acies. equitibus admoti equi, vt persequi hostem possent. secuta &
pedestris acies. Ibi nihil nec diuinæ, nec humanæ opis dictator prætermittens, ædem Ca-
stori vouisse fertur: ac pronunciasse militi præmia, qui primus, qui secundus castra ho-
stium intrasset. tantúsque ardor fuit, vt eodem impetu quo fuderant hostem, Romani ca-
stra caperent. Hoc modo ad lacum Regillum pugnatũ est. Dictator & magister equi-
tum triumphantes in vrbem rediere. Triennio deinde nec certa pax, nec bellum fuit. Con
256 257 sules Q. Clœlius, & T. Lartius. Inde A. Sempronius, & M. Minutius. his consulibus ædes
258 Saturno dedicata: Saturnalia institutus festus dies. A. deinde Posthumius & T. Virginius

Cos-

A Coss. facti. Hoc demum anno ad Regillum lacum pugnatum apud quosdam inuenio.
A. Posthumium, quia collega dubiæ fidei fuerit, se consulatu abdicasse, dictatorem inde
factum. Tanti errores implicant temporum, aliter apud alios ordinatis magistratibus, vt
nec qui consules secundum quosdam, nec quid quoque anno actum sit, in tanta vetustate
non rerum modò, sed etiam authorum, digerere possis. Ap. Claudius deinde & P. Serui-
lius consules facti. Insignis hic annus est nuncio Tarquinii mortis. Mortuus est Cumis,
quò se post fractas opes Latinorum ad Aristodemum tyrannum contulerat. Eo nuncio e-
recti Patres, erecta plebs. sed Patribus nimis luxuriosa ea fuit lætitia. plebi, cui ad eam diē
summa ope inseruitum erat, iniuriæ à primoribus fieri cœpere. Eodem anno Signia co-
lonia quam rex Tarquinius deduxerat, suppleto numero colonorum iterum deducta est.
Romæ tribus vna & triginta factæ. Aedes Mercurii dedicata est idibus Maiis. Cum
B Volscorum gente Latino bello neque pax, neque bellum fuerat. nam & Volsci compara-
uerant auxilia quæ mitterent Latinis, ni maturatum ab dictatore Romano esset: & matu-
rauit Romanus, ne prælio vno cum Latino Volscóque contenderet. Hac ira consules in
Volscum agrum legiones duxere. Volscos consilii pœnam non metuentes nec opinata
res perculit. armorum immemores obsides dant C C C principū à Cora atque Pometia li-
beros. ita sine certamine inde abductæ legiones. Nec ita multò pòst Volscis leuatis metu
suum rediit ingenium, rursus occultum parant bellum, Hernicis in societatem armorum
assumptis. legatos quoque ad solicitandum Latium passim dimittunt. sed recens ad Re-
gillum lacum accepta clades Latinos, ira odióque eius quicunque arma suaderet, ne ab Le-
gatis quidem violandis abstinuit. comprehensos Volscos Romam duxere. ibi traditi con-
sulibus, indicatum'que est, Volscos Hernicósque parare bellum Romanis. Relata re ad
senatum, adeo fuit gratum Patribus, vt & captiuorum sex millia Latinis remitterent, &
C de fœdere, quod propè in perpetuum negatum fuerat, rem ad nouos magistratus reii-
cerent. Enimuero tum Latini gaudere facto, pacis authores in ingenti gloria esse. coro-
nam auream Ioui donum in Capitolium mittunt. cum Legatis, dónóque, qui captiuo-
rum remissi ad suos fuerant, magna circunfusa multitudo venit. pergunt domos eorum,
apud quem quisque seruierant. gratias agunt, liberaliter habiti, cultique in calamitate sua.
inde hospitia iungunt. Nunquam aliâs antè publicè priuatim'que Latinum nomen Roma-
no imperio coniunctius fuit. Sed & bellum Volscum imminebat, & ciuitas secum ipsa dis-
cors intestino inter Patres plebémque flagrabat odio, maximè propter nexos ob æs alie-
num. Fremebant, se foris pro libertate & imperio dimicantes, domi à ciuibus captos & op
pressos esse: tutiorem'que in bello, quàm in pace, inter hostes, quàm inter ciues liberta-
tem plebis esse. inuidiámque eam sua sponte gliscentem, insignis vnius calamitas accendit.
Magno natu quidam cum omnium maiorum suorum insignibus se in forum proiecit. ob-
D sita erat squallore vestis, fœdior corporis habitus, pallore ac macie perempti. ad hoc pro-
missa barba & capilli efferauerant speciem oris. noscitabatur tamen in tanta deformitate,
& ordines duxisse aiebant, aliaque militiæ decora, vulgò miserantes eum, iactabant. ipse
testes honestarum aliquot locis pugnarum cicatrices aduerso pectore ostentabat. Sciści-
tantibus vnde ille habitus? vnde deformitas? cum circunfusa turba esset propè in concionis
modum: Sabino bello ait se militantem, quia propter populationes agri non fructu modò
caruerit, sed villa incensa fuerit, direpta omnia, pecora abacta, tributum iniquo suo tem-
pore imperatum, æs alienum fecisse. id cumulatum vsuris, primò se agro paterno auitóque
exuisse, deinde fortunis aliis, postremò velut tabem peruenisse ad corpus. ductum se ab cre
ditore non in seruitium, sed in ergastulum & carnificinam esse. inde ostētare tergum fœdū
recentibus vestigiis verberum. Ad hęc visa auditáq; clamor ingens oritur. Non iam foro se
tumultus continet, sed passim totam vrbem peruadit. nexu vincti, solutique, se vndiq; in pu
E blicū proripiunt, implorant Quiritium fidē. nullo loco deest seditionis volūtarius comes.
multis passim agminibus per omnes vias cum clamore in forū curritur. Magno cū pericu-
lo suo, qui forte Patrū in foro erant, in eam turbam inciderunt. nec temperatū manibus fo-
ret, ni properè consules P. Seruilius & Ap. Claudius ad comprimendā seditionem interue-
nissent. At in eos multitudo versa, ostētare vincula sua, deformitatémq; aliam. hæc se meri-
tos dicere, exprobrantes suam quisq; alius alibi militiam. postulare minaciter magis, quàm
suppliciter, vt senatum vocarent. curiámque ipsi futuri arbitri, moderatorésque publici con
silii, circunsistunt. Pauci admodum Patrum, quos casus obtulerat, contracti ad consules:
cæteros metus non curia modò, sed etiam foro arcebat. nec agi quicquam per infrequen-

tiam poterat senatus. Tum vero eludi atque extrahi se multitudo putare, & Patrum qui F
abessent,non casu, non metu, sed impediendæ rei caussa abesse, & consules ipsos tergiuer-
sari:nec dubiè ludibrio esse miserias suas.Iam propè erat, vt ne consulum quidem maiestas
coerceret iras hominum, cum incerti morando, an veniendo plus periculi contraherent, .
tandem in senatum veniunt.frequentique tandem curia,non modò inter Patres, sed ne in-
ter consules quidem ipsos satis conueniebat. Appius vehementis ingenii vir,imperio con
sulari rem agendam censebat:vno aut altero arrepto, quieturos alios. Seruilius lenibus re-
mediis aptior,concitatos animos flecti, quàm frangi putabat cum tutius, tum facilius esse.
Inter hæc maior alius terror.Latini equites cum tumultuoso aduolant nuncio,Volscos in-
festo exercitu ad vrbem oppugnandam venire. quæ audita (adeo duas ex vna ciuitate dis-
cordia fecerat) longe aliter Patres ac plebem affecere. exultare gaudio plebes, vltores su-
perbiæ Patrum adesse dicere deos. alius alium confirmare,ne nomina darent: cum omni- G
bus potius,quàm solos perituros.Patres militarent,Patres arma caperent, vt penes eosdem
pericula belli, penes quos præmia essent. At vero curia mœsta, ac trepida ancipiti metu &
ab ciue,& ab hoste, Seruilium consulem, cui ingenium magis populare erat,orare, vt tan-
tis circunuentam terroribus expediret rempublicam. Tum consul misso senatu in concio-
nem prodit. ibi curæ esse Patribus ostendit,vt consulatur plebi. cæterum deliberationi de
maxima quidem illa, sed tamen parte ciuitatis, metum pro vniuersa republica interuenis-
se.nec posse,cum hostes propè ad portas essent,bello præuertisse quicquam: nec,si sit laxa-
menti aliquid,aut plebi honestum esse,nisi mercede prius accepta,arma pro patria non ce-
pisse:neque Patribus satis decorum, per metum potius, quàm postmodum voluntate, affli-
ctis ciuium suorũ fortunis consuluisse. Concioni deinde edicto addidit fidem. quo edixit,
ne quis ciuem Romanum vinctum aut clausum teneret,quo minus ei nominis edẽdi apud
consules potestas fieret:ne quis militis,donec in castris esset,bona possideret,aut vẽderet:li H
beros nepotésve eius moraretur.Hoc proposito edicto,& qui aderãt nexi,profiteri extem-
plo nomina: & vndique ex tota vrbe proripientium se ex priuato, cum retinendi ius cre-
ditori non esset, concursus in forum, vt sacramenta dicerent, fieri. magna ea manus fuit:
neque aliorum magis in Volsco bello virtus,atque opera enituit. Consul copias contra ho
stem educit. paruo dirimente interuallo castra ponit. proxima inde nocte Volsci discor-
dia Romana freti,siqua nocturna transitio proditióve fieri possit,tentant castra. sensere vi-
giles: excitatus exercitus: signo dato concursum est ad arma. Ita frustra id inceptum Vol-
scis fuit. reliquum noctis vtrinque quieti datum.postero die prima luce Vosci fossis reple-
tis vallum inuadunt. Iam'que ab omni parte munimenta vellebantur, cum consul, quan-
quam cuncti vndique, & nexi ante omnes,vt signum daret, clamabant, experiendi ani-
mos militum caussa parumper moratus, postquam satis apparebat ingens ardor, dato tan-
dem ad erumpẽdum signo, militem auidum certaminis emittit.primo statim incursu pul- I
si hostes: fugientibus quoad insequi pedes potuit, terga cæsa. eques vsque ad castra paui-
dos egit. mox ipsa castra,legionibus circundatis, cum Volscos inde etiam pauor expulis-
set, capta,direptáque. Postero die ad Suessam Pometiam,quò cõfugerant hostes, legioni-
bus ductis,intra paucos dies oppidum capitur: captum prædę datum.inde paulum recrea-
tus egens miles. Consul cum maxima gloria sua victorem exercitum Romam reducit.de-
cedentem Romam,Ecetranorum Volscorum legati rebus suis timentes post Pometiam ca
ptam,adeunt. His ex senatusconsulto data pax, ager ademptus. Confestim & Sabini Ro
manos territauere. tumultus enim fuit verius, quàm bellum. Nocte in vrbem nunciatum
est, exercitum Sabinum prædabundum ad Anienem amnem peruenisse: ibi passim diri-
pi,atque incendi villas. Missus extemplo eò cum omnibus copiis equitum A. Posthumius,
qui dictator bello Latino fuerat.secutus consul Seruilius cum delecta peditum manu. ple-
rosque palantes eques circunuenit. nec aduenienti peditum agmini restitit Sabina legio. K
fessi cum itinere,tum populatione nocturna,magna pars in villis repleti cibo vinóque, vix
fugæ quod satis esset virium habuere. Nocte vna audito, perfectóque bello Sabino, poste-
ro die in magna iam spe vndique partæ pacis legati Aurunci senatum adeunt, ni deceda-
tur Volsco agro,bellum indicentes. cum legatis simul exercitus Auruncorum domo pro-
fectus erat.cuius fama haud procul iam ab Aricia visi,tanto tumultu conciuit Romanos,vt
nec consuli ordine Patres, nec pacatum responsum arma inferentibus, arma ipsi capientes
dare possent. Ariciam infesto agmine itur: nec procul inde cum Auruncis signa collata:
prælióque vno debellatum est. Fusis Auruncis victor tot intra paucos dies bellis Roma-
nus promissa

A nus promissa consulis, fidémque senatus expectabat: cum Appius & insita superbia animo,
& vt collegę vanam faceret fidem, quàm asperrime poterat, ius de creditis pecuniis dicere.
deinceps & qui antè nexi fuerant, creditoribus tradebantur, & nectebantur alii. Quod
vbi cui militi inciderat, collegam appellabat, concursus ad Seruilium fiebat: illius promissa
iactabant, illi exprobrabant sua quisque belli merita, cicatricésque acceptas: postulabant, vt
aut referret ad senatum, aut vt auxilio esset consul ciuibus suis, imperator militibus. Mouebant
consulem hæc, sed tergiuersari res cogebat. adeo vi alteram caussam non collega solum
præceperat, sed omnis factio nobilium. ita medium se gerendo, nec plebis vitauit odium,
nec apud Patres gratiam iniit. Patres mollem consulem & ambitiosum rati, plebs fal
lacem. breuique apparuit æquasse eum Appii odium. Certamen consulibus inciderat, vter
dedicaret Mercurii ædem. senatus à se rem ad populum reiecit. vtri eorum dedicatio iussu
B populi data esset, eum præesse annonæ, mercatorum collegium instituere, solénia pro pon
tifice iussit suscipere. Populus dedicationē ædis dat M. Lectorio primipili centurioni: quod
facilè appareret nō tam ad honorem eius, cui curatio altior fastigio suo data esset, factum;
quàm ad consulum ignominiam. Sæuire inde vtique consulum alter, Patrésque. sed plebi
creuerant animi, & longe alia quàm primò instituerant, via grassabantur. desperato enim
consulum senatúsque auxilio, cum in ius duci debitorem vidissent, vndique conuolabant:
neque decretum exaudiri consulis præ strepitu & clamore poterat: neque cum decresset,
quisquam obtemperabat. vi agebatur, metúsque omnis, & periculum libertatis, cum in
conspectu consulis singuli à pluribus violarentur, in creditores à debitoribus verterant.
Super hæc timor incessit Sabini belli. delectúque decreto, nemo nomen dedit, furente
Appio, & insectante ambitionem collegæ, qui populari silentio rempublicam proderet, &
ad id, quòd de credita pecunia ius non dixisset, adiiceret, vt ne delectum quidem ex sena-
C tuscōsulto haberet. non esse tamen desertam omnino rempublicā, neque proiectum consulare
imperium. se vnum & suæ & Patrum maiestatis vindicē fore. Cum circunstaret quotidiana
multitudo licentia accensa, arripi vnum insignem ducem seditionum iussit. ille cū
à lictoribus iam traheretur, prouocauit. nec cessisset prouocationi consul, quia nō dubium
erat populi iudicium, nisi ægre victa pertinacia foret consilio magis & authoritate principum,
quàm populi clamore. adeo supererant animi ad sustinendam inuidiam. Crescere inde
malum in dies, non clamoribus modò apertis, sed, quod multo perniciosius erat, secessione,
occultísque colloquiis. Tandem inuisi plebi consules magistratu abeunt: Seruilius
neutris, Appius Patribus mire gratus. A. Virginius inde, & T. Vetusius consulatum ineunt.
Tum vero plebs incerta quales habitura consules esset, cœtus nocturnos pars in Esquiliis; 260
pars in Auentino facere, ne in foro subitis trepidaret consiliis, & omnia temere ac fortuitò
ageret. Eam rem consules rati, vt erat, perniciosam, ad Patres deferunt: sed delatam cōsule-
D re ordine non licuit. adeo tumultuosè excepta est clamoribus vndiq;, & indignatione Patrum,
si, quod imperio consulari exequendum esset, inuidiam eius cōsules ad senatum reiicerent.
profecto si essent in republica magistratus, nullum futurum fuisse Romę nisi publicum
cōcilium. nunc in mille curias, concionésq;, cum alia in Esquiliis, alia in Auentino fiāt
cōcilia, dispersam & dissipatam esse rempublicam. vnum Hercule virum (id enim plus esse
quàm consulem) qualis Ap. Claudius fuerit, momento tēporis discussurum illos cœtus fuisse.
Correpti consules, cum quid ergo se facere vellent (nihil enim segnius molliúsve, quàm
Patribus placeat, acturos) percontarentur: decernunt, vt delectum quamacerrimū habeant:
ocio lasciuire plebem. Dimisso senatu consules in tribunal ascendunt, citant nominatim iu
niores. cum ad nomen nemo responderet, circunfusa multitudo in concionis modū, negare
vltrà decipi plebem posse. nunq̄ vnum militem habituros, ni pręstaretur fides publica, li
bertatem vnicuiq; prius reddendam esse, q̄ arma danda, vt pro patria ciuibúsque, non prò
E dominis pugnent. Cōsules quid mandatū esset à senatu, videbant: sed eorū, qui intra parietes
curiæ ferociter loquerentur, neminē adesse inuidiæ suę participē. & apparebat atrox cū
plebe certamē. prius itaq;, q̄ vltima experirentur, senatum iterum consulere placuit. tum vero
ad sellas consulum propè cōuolauere minimus quisq; natu Patrū, abdicare consulatu iu
bētes, & deponere imperium, ad quod tuendum animus deesset. Vtraq; re satis experta, tum
demū consules, Ne prędictum negetis Patres Conscripti, adest ingens seditio. postulamus;
vt ii qui maxime ignauiam increpant, adsint nobis habentibus delectū. acerrimi cuiusq; ar-
bitrio, quandò ita placet, rem agemus. Redeunt in tribunal, citari nominatim vnum ex iis
qui in cōspectu erant, dedita opera iubēt. cum staret tacitus, & circa eū aliquot hominum;

ne forte violaretur, conſtitiſſet globus, lictorem ad eum conſules mittunt. quo repulſo, F
tum vero indignum facinus eſſe clamitantes, qui patrum conſulibus aderant, deuolant de
tribunali, vt lictori auxilio eſſent. ſed ab lictore nihil aliud quàm prehẽdere prohibito, cum
cõuerſus in patres impetus eſſet, conſulũ intercurſu rixa ſedata eſt. in qua tamẽ ſine lapide,
ſine telo plus clamoris atque irarum, quàm iniuriæ fuerat. Senatus tumultuoſè vocatus, tu-
multuoſius conſulitur, quæſtionẽ poſtulantibus iis, qui pulſati fuerant, decernente ferociſ-
ſimo quoque non ſententiis magis, quàm clamore & ſtrepitu. tandem cum iræ reſediſſent,
exprobrantibus conſulibus nihilo plus ſanitatis in curia, quàm in foro eſſe, ordine conſuli
cœpit. Tres fuere ſententię. P. Virginius rem non vulgabat. de iis tantum, qui fidem ſecuti
P. Seruilii conſulis, Volſco, Aurunco, Sabinóque militaſſent bello, agendum cenſebat. T.
Largius, non id tempus eſſe, vt merita tantummodo exoluerentur. totam plebem ære alie-
no demerſam eſſe: nec ſiſti poſſe, ni omnibus conſulatur. quin ſi alia aliorum ſit conditio, G
accendi magis diſcordiam, quàm ſedari. Ap. Claudius & natura immitis, & efferatus hinc
plebis odio, illinc patrum laudibus: non miſeriis ait, ſed licentia tantum concitum turba-
rum: & laſciuire magis plebem, quàm ſæuire. id adeo malum ex prouocatione natũ. quip-
pe minas eſſe conſulum, non imperium, vbi ad eos qui vnà peccauerint, prouocare liceat.
agedum, inquit, dictatorem, à quo prouocatio non eſt, creemus. iam hic, quo nunc omnia
ardent, conticeſcet furor. pulſet tum mihi lictorem, qui ſciet ius de tergo vitáque ſua pe-
nes vnum illum eſſe, cuius maieſtatem violauit. Multis, vt erat, horrida & atrox videba-
tur Appii ſententia: rurſus Virginii Largiíque, exemplo haud ſalubres: vtique Largii puta-
bant ſententiam, quæ totam fidem tolleret. medium maxime, & moderatum vtroque con
ſilium Virginii habebatur. ſed factione, reſpectúque rerum priuatarum, quæ ſemper offe-
cere, officient'que publicis conſiliis, Appius vicit: ac propè fuit, vt dictator ille idem
crearetur. quæ res vtique alienaſſet plebem periculoſiſſimo tempore, cum Volſci Aequí- H
que & Sabini forte vnà omnes in armis eſſent. ſed curæ fuit conſulibus, & ſenioribus pa-
trum, vt imperium ſuo vehemens manſueto permitteretur ingenio. M. Valerium dictato-
rem Voleſi filium creant. Plebs etſi aduerſus ſe creatum dictatorem videbat, tamen cum
prouocationem fratris lege haberet, nihil ex ea familia triſte, nec ſuperbum timebat. edi-
ctum deinde à dictatore propoſitum confirmauit animos, Seruilii ferè conſulis edicto
conueniens. ſed & homini & poteſtati melius rati credi, omiſſo certamine nomina dedẽ-
re. quantus nunquam antè exercitus, legiones decem effectæ. ternæ inde datæ conſulibus,
quatuor dictator vſus. Nec poterat iam bellum differri. Aequi Latinum agrum inuaſerant.
oratores Latinorum à ſenatu petebant, vt aut mitterent ſubſidium, aut ſeipſos tuendorum
finium cauſſa capere arma ſinerent. Tutius viſum eſt, defendi inermes Latinos, quàm pati
retractare arma. Vetuſius conſul miſſus eſt. is finis populationibus fuit. Ceſſere Aequi
campis, locóque magis quàm armis freti, ſummis ſe iugis montium tutabantur. Alter con I
ſul in Volſcos profectus, ne & ipſe tereret tempus, vaſtandis maxime agris hoſtem ad con
ferenda propius caſtra, dimicandúmque acie exciuit. medio inter caſtra campo ante ſuum
quiſque vallum infeſtis ſignis conſtitere, multitudine aliquantum Volſci ſuperabãt. ita-
que effuſi, & contemptim pugnam iniere. Conſul Romanus nec promouit aciem: nec
clamorem reddi paſſus, defixis pilis ſtare ſuos iuſſit: vbi ad manum veniſſet hoſtis, tum
coortos tota vi gladiis rem gerere. Volſci curſu & clamore feſſi, cum ſe velut ſtupentibus
metu intuliſſent Romanis, poſtquam impreſſionem ſenſere ex aduerſo factam, & ante
oculos micare gladios, haud ſecus quàm ſi in inſidias incidiſſent, turbati vertũt terga. &
ne ad fugam quidem ſatis virium fuit, quia curſu in prælium ierant. Romani contrà, quia
principio pugnæ quieti ſteterant, vigentes corporibus facilè adepti feſſos, & caſtra impe-
tu ceperunt: & caſtris exutum hoſtem Velitras perſecuti, vno agmine victores cum victis
in vrbem irrupere. pluſque ibi ſanguinis promiſcua omnium generum cæde, quàm in ipſa K
dimicatione factum. paucis data venia, qui inermes in deditionem venerunt. Dum hæc in
Volſcis gerũtur, dictator Sabinos, vbi longe plurimum belli fuerat, fundit fugátque, exuít-
que caſtris. Equitatu immiſſo mediam turbauerat hoſtium aciem, qua, dum ſe cornua latius
pandunt, parum apte introrſum ordinibus aciem firmauerãt. turbatos pedes inuaſit. eodem
impetu caſtra capta, debellatúmque eſt. Poſt pugnam ad Regillum lacum, non alia illis an-
nis pugna clarior fuit. dictator triumphans vrbem inuehitur. ſuper ſolitos honores locus in
circo ipſi, poſteriſque ad ſpectaculum datus. ſella in eo loco curulis poſita. Volſcis deui-
ctis Veliternus ager ademptus: Velitras coloni ab vrbe miſſi, & colonia deducta. Cum
Aequis

A Aequis post aliquanto pugnatum est, inuito quidem consule, quia loco iniquo subeundum erat ad hostes. sed milites extrahi rem criminantes, vt dictator, prius quàm ipsi redirent in vrbem, magistratu abiret: irritáque, sicut antè consulis, promissa eius caderent: perpulere, vt forte temere in aduersos montes agmen erigeret. id male commissum, ignauia hostium in bonum vertit: qui, prius quàm ad coniectũ teli veniretur, obstupefacti audacia Romanorũ, relictis castris, quę munitissimis tenuerant locis, in aduersas valles desiluere: vbi satis prędæ, & victoria incruenta fuit. Ita trifariam re bello bene gesta, de domesticarum rerum euentu nec Patribus, nec plebi cura decesserat. tanta cum gratia, tum arte præparauerant fœneratores, quæ non modo plebem, sed ipsum etiam dictatorem frustrarentur. Nanque Valerius post Vetusii consulis reditum, omnium actionum in senatu primam habuit pro victore populo, retulitque quid de nexis fieri placeret. quæ cũ reiecta relatio esset, non placeo, inquit,
B concordiæ author? optabitis mediusfidius propediem, vt mei similes Romana plebs patronos habeat. quod ad me attinet, neque frustrabor vltra ciues meos, neque ipse frustra dictator ero. discordiæ intestinæ, bellum externum, fecere vt hoc magistratu egeret respublica. pax foris parta est, domi impeditur. priuatus potius quàm dictator seditioni interero. Ita curia egressus, dictatura se abdicauit. apparuit caussa plebi, suam vicem indignantem magistratu abisse. Itaque velut persoluta fide, quoniam per eum nõ stetisset quin præstaretur, decedentem domum cum fauore ac laudibus prosecuti sunt. Timor inde Patres incessit, ne si dimissus exercitus foret, rursus cœtus occulti coniurationésque fierent. itaque quanquã per dictatorem delectus habitus esset, tamen quoniã in consulũ verba iurassent, sacramẽto teneri militem rati, per caussam renouati ab Aequis belli educi ex vrbe legiones iussere. quo facto maturata est seditio. & primo agitatum dicitur de consulum cæde, vt soluerentur sacramento. doctos deinde nullam scelere religionem exolui, Sicinio quodam authore iniussu
C consulum in Sacrum montẽ secessisse. trans Anienem amnẽ est, tria ab vrbe millia passuum. ea frequentior fama est, quàm, cuius Piso author est, in Auẽtinum secessionem factam esse. Ibi sine vllo duce, vallo fossaque communitis castris, quieti, rem nullam nisi necessariam ad victum sumendo, per aliquot dies neque lacessiti, neque lacessentes sese tenuere. pauor ingens in vrbe: metúque mutuo suspensa erant omnia. timere relicta ab suis plebes violẽtiam Patrum, timere Patres residem in vrbe plebem, incerti, manere eã, an abire mallent. quãdiu autem tranquillam, quæ secesserit, multitudinem fore? quid futurum deinde, siquod externum interim bellum existat? nullam profecto, nisi in concordia ciuium, spem reliquam ducere. eam per æqua, per iniqua reconciliandã ciuitati esse. Sic placuit igitur oratorẽ ad plebem mitti Menenium Agrippam, facundum virum, &, quòd inde oriundus erat, plebi carũ. is intromissus in castra, prisco illo dicendi & horrido modo nihil aliud quàm hoc narrasse fertur, Tempore quo in homine, non, vt nunc, omnia in vnum consentirent, sed singulis
D membris suum cuique consilium, suus sermo fuerit, indignatas reliquas partes, sua cura, suò labore ac ministerio ventri omnia quæri: ventrem in medio quietum, nihil aliud quàm datis voluptatibus frui: conspirasse inde, ne manus ad os cibum ferrent: nec os acciperet datũ: nec dentes conficerent. hac ira dum ventrem fame domare vellent, ipsa vnà membra, totúmque corpus ad extremam tabem venisse. inde apparuisse, vẽtris quoque haud segne ministerium esse: nec magis ali, quàm alere eum, reddentem in omnes corporis partes hunc quo viuimus vigemúsq;, diuisum pariter in venas maturum confecto cibo sanguinẽ. Comparando hinc quàm intestina corporis seditio similis esset irę plebis in Patres, flexisse mentes hominum. Agi deinde de concordia cœptum, concessũmque in conditiones, vt plebi sui magistratus essent sacrosancti, quibus auxilii latio aduersus consules esset: neue cui Patrum capere eum magistratum liceret. ita tribuni plebei creati duo, C. Licinius, & L. Albinus. Hi tres collegas sibi creauerunt. in his Sicinium fuisse seditionis authorem: de duobus qui fuerint, minus conuenit. Sunt qui duos tantũ in Sacro mõte creatos tribunos esse dicant, ibíq;
E sacratam legem latam. Per secessionem plebis Sp. Cassius, & Posthumius Cominius consulatum inierunt. his consulibus cum Latinis populis ictum fœdus. ad id feriendum consul alter Romæ mansit, alter ad Volscum bellum missus, Antiates Volscos fundit fugatque: compulsos in oppidum Longulam persecutus, mœnibus potitur. inde protinus Mucamitem Volscorum capit. tum magna vi adortus est Coriolos. Erat tum in castris inter primores iuuenum Cn. Martius, adolescens & consilio & manu promptus, cui cognomen postea Coriolano fuit. Cum subito exercitum Romanum Coriolos obsidentem, atque in oppidanos, quos intus clausos habebat, intentum, sine vllo metu extrinsecus imminentis belli 261

Volscæ legiones profectæ ab Antio inuasissent, eodémque tempore ex oppido erupissent F
hostes, forte in statione Martius fuit. is cum delecta militũ manu nõ modo impetum erum-
pentium retudit, sed per patẽtem portam ferox irrupit, cædéq; in proxima vrbis facta, ignẽ
temere abreptum, imminẽtibus muro ædificiis iniecit. clamor inde oppidanorũ mistus mu-
liebri puerilique ploratu, ad terrorem, vt solet, primo ortu & Romanis auxit animũ, & tur-
bauit Volscos: vtpote capta vrbe, cui ad ferendam opem venerant. Ita fusi Volsci Antia-
tes, Corioli oppidum captum. tantúmque sua laude obstitit famæ consulis Martius, vt
nisi fœdus cum Latinis columna ænea insculptum monumẽto esset, ab Sp. Cassio vno, qui a
collega abfuerat, ictum: Posthumiũ Cominium bellum gessisse cum Volscis, memoria ces-
sisset. Eodem anno Agrippa Menenius moritur, vir omni vita pariter Patribus ac plebi ca-
rus, post secessionem carior plebi factus. Huic interpreti arbitróque concordiæ ciuium, le-
gato Patrum ad plebem, reductori plebis Romanæ in Vrbem, sumptus funeri defuit. extu- G
262 lit eum plebs sextantibus collatis in capita. Consules deinde T. Geganius, P. Minutius facti.
Eo anno, cum & foris quieta omnia bello essent, & domi sanata discordia, aliud multo gra-
uius malum ciuitatem inuasit, caritas primùm annonæ ex incultis per secessionem plebis
agris: fames deinde, qualis clausis solet. ventúmque ad interitum seruitiorum vtique & ple-
bis esset, ni consules prouidissent, dimissis passim ad frumentum coemendum non in He-
truriam modo dextris ab Hostia littoribus, læuóque per Volscos mari vsque ad Cumas, sed
quæsitum in Siciliã quoque. adeo finitimorum odia longinquis coegerãt indigere auxiliis.
Frumentum Cumis cum coemptum esset, naues pro bonis Tarquiniorum ab Aristodemo
tyranno, qui hæres erat, retentæ sunt. in Volscis Pomptinóque ne emi quidem potuit. peri-
culum quoque ab impetu hominum ipsis frumentatoribus fuit. Ex Tuscis frumẽtum Ty-
beri venit. eo sustentata est plebs. Incommodo bello in tam arctis commeatibus vexati fo- H
rent, ni Volscos iam mouentes arma, pestilentia ingens inuasisset. ea clade conterritis ho-
stium animis, vt etiam vbi ea remisisset, terrore aliquo tenerentur, & Velitris auxere nume-
rum colonorum Romani, & Norbæ in montes nouam coloniam, quæ arx in Pomptino es-
263 set, miserunt. M. Minutio deinde, & A. Sempronio consulibus, magna vis frumenti ex Sici-
lia aducta: agitatúmque in senatu, quanti plebi daretur. Multi venisse tẽpus premendæ ple-
bis putabant, recuperandi'que iura, quæ extorta secessione ac vi Patribus essent. In primis
Martius Coriolanus hostis tribunitiæ potestatis, Si annonam, inquit, veterẽ volunt, ius pri-
stinum reddant Patribus. cur ego plebeios magistratus, cur Sicinium potentem video sub
iugum missus, tanquam à latronibus redẽptus? egóne has indignitates diutius patiar, quàm
necesse est? Tarquinium regem qui non tulerim, Sicinium feram? secedat nunc, auocet ple-
bem, patet via in Sacrũ montem, alíosq; colles: rapiãt frumenta ex agris nostris, quẽadmo- I
dum tertio anno rapuere: fruãtur vtantur annona, quã furore suo fecere. audeo dicere, hoc
malo domitos ipsos potius cultores agrorũ fore, quàm vt armati per secessionem coli pro-
hibeant. Haud tam facile dictu est, faciendúmne fuerit, quàm potuisse arbitror fieri, vt con-
ditionibus laxandi annonam, & tribunitiam potestatem, & omnia inuitis iura imposita Pa-
tres demerent sibi. Et senatui nimis atrox visa sententia est, & ira plebẽ propè armauit. Fa-
me iam se sicut hostes peti, cibo victúque fraudari: peregrinum frumentum, quæ sola ali-
menta ex insperato fortuna dederit, ab ore rapi, nisi Cn. Martio vincti dedãtur tribuni, nisi
de tergo plebis Romanæ satisfiat. eum sibi carnificem nouum exortum, qui aut mori, aut
seruire iubeat. In exeuntem è curia impetus factus esset, ni peropportune tribuni diem di-
xissent. ibi ira est suppressa. se iudicem quisque, se dominum vitæ necisque inimici factum
videbat. Contemptim primo Martius audiebat minas tribunitias: auxilii, nõ pœnę ius da-
tum illi potestati: plebisque, non Patrum tribunos esse. sed adeo coorta erat infensa plebs, K
vt vnius pœna defungendum esset Patribus. restiterunt tamen aduersa inuidia, vsi'que sunt
qua suis quisque, qua totius ordinis viribus. ac primo tentata res est, si dispositis clientibus
absterrendo singulos à coitionibus, cõciliisque, disiicere rem possent. vniuersi deinde pro-
cessere (quicquid erat Patrum, reos diceres) precibus plebem exposcentes: vnum sibi ciuem,
vnum senatorem, si innocentem absoluere nollent, pro nocente donarent. Ipse cum die di-
cta non adesset, perseueratum in ira est. damnatus absens in Volscos exulatum abiit, mini-
tans patriæ, hostilésque iam tum spiritus gerens. Venientẽ Volsci benigne excepere: beni-
gnius'q; in dies colebãt, quo maior ira in suos eminebat, crebræ'q; nunc querelæ, nunc minę
percipiebantur. Hospitio vtebatur Accii Tullii. longe is tum princeps Volsci nominis erat,
Romanisq; semper infestus. ita cũ alterum vetus odiũ, alterũ ira recens stimularet, consilia
conferunt

A conferunt de Romano bello. haud facilè credebāt plebem suam impelli posse, vt toties infeliciter tentata arma caperent. multis sæpe bellis, pestilentia postremò amissa iuuentute, fractos spiritus esse. arte agēdum in exoleto iam vetustate odio, vt recenti aliqua ira exacerbarentur animi. Ludi forte ex instauratione Magni Romæ parabantur. instaurandi hæc caussā fuerat. Ludis mane seruum quidam paterfamiliæ nondum commisso spectaculo sub furca cęsum medio egerat circo. cœpti inde ludi, velut ea res nihil ad religionē pertinuisset. haud ita multo post T. Latinio de plebe homini somnium fuit. Visus Iupiter dicere, sibi ludis pręsultatorem displicuisse. nisi magnifice instaurarentur hi ludi, periculū vrbi fore. iret, ea consulibus nunciaret. Quanquam haud sanè liber erat religione animus, verecundia tamen maiestatis magistratuum timorem vicit, ne in ora hominum pro ludibrio abiret. magno illi ea cunctatio stetit. filium nanque intra paucos dies amisit. cuius repentinæ cladis ne caussa B dubia esset, ægro animi eadem illa in somnis obuersata species, visa est rogitare, satin' magnam spreti numinis haberet mercedem? maiorem instare, ni eat propere, ac nunciet consulibus. Iam præsentior res erat: cunctantem tamen, ac prolatantē, ingens vis morbi adorta est debilitate subita. tum enimuero deorum ira admonuit. fessus igitur malis præteritis, instantibúsque, consilio propinquorum adhibito, cum visa atque audita, & obuersatum toties somno Iouem, minas irásque cœlestes repræsentatas casibus suis exposuisset, consensu inde haud dubio omnium qui aderant, in forum ad consules lectica defertur. inde in curiā iussu consulum delatus, eadem illa cum Patribus ingenti omnium admiratione enarrasset, ecce aliud miraculum. qui captus omnibus membris delatus in curiam esset, eum functum officio, pedibus suis domum redisse, traditum memoriæ est. Ludi quamamplissimi vt fierent, senatus decernit. Ad eos ludos authore Accio Tullio vis magna Volscorum venit. priusquam committerentur ludi, Tullius, vt domi compositum cum Martio fuerat, ad consules venit. C dicit esse quæ secretò agere de Repub. velit. arbitris remotis, Inuitus, inquit, quod sequius sit, de meis ciuibus loquor. non tamen admissum quicquam ab iis, criminatum venio, sed cautum, ne admittant. Nimio plus quàm velim, nostrorum ingenia sunt mobilia. multis id cladibus sensimus, quippe qui non nostro merito, sed vestra patientia incolumes simus. magna hic nunc Volscorum multitudo est, ludi sunt, spectaculo intenta ciuitas erit. memini quid per eandem occasionem ab Sabinorum iuuentute in hac vrbe commissum sit. horret animus, nequid inconsulte, ac temere fiat. hæc nostra, vestráque caussa prius dicenda vobis cōsules ratus sum. quod ad me attinet, extemplo hinc domum abire in animo est, ne cuius facti dictive contagione præsens violer. Hæc locutus abiit. Consules cū ad Patres rem dubiam sub authore certo detulissent, author magis (vt fit) quàm res ad præcauendum vel ex superuacuo mouit. factóque senatusconsulto vt vrbem excederent Volsci, præcones dimittuntur, qui omnes eos proficisci ante noctem iuberēt. Ingens pauor primo discurrentes ad suas res tollendas in hospitia perculit: proficiscentibus deinde indignatio oborta, se vt cō- D sceleratos contaminatósq;, ab ludis, festis diebus, cœtu quodammodo hominum deorúmq; abactos esse. Cum propè cōtinuato agmine irent, prægressus Tullius ad caput Ferentinum, vt quisque veniret, primores eorum excipiens, querendo, indignādóque, & eos ipsos sedulo audientes secunda iræ verba, & per eos multitudinem aliam in subiectum viæ campum deduxit. ibi in concionis modum orationem exorsus. Veteres populi Romani iniurias, cladésque gentis Volscorum, vt omnia, inquit, obliuiscamini alia, hodiernam hanc contumeliam quo tandem animo fertis, qua per nostram ignominiam ludos commisere? an non sensistis triumphatum hodie de vobis esse? vos omnibus ciuibus, peregrinis, tot finitimis populis spectaculo abeuntes fuisse? vestras coniuges, vestros liberos traductos per ora hominum? quid eos, qui audiuere vocem præconis? quid qui vos videre abeuntes? quid eos, qui huic ignominioso agmini fuere obuii, existimasse putatis? nisi aliquod profecto nefas esse, quo, si intersimus spectaculo, violaturi simus ludos, piaculúmq; merituri: ideo nos ab sede E piorū, cœtu, cōcilióq; abigi. quid deinde illud nō succurrit, viuere nos, quòd maturauimus proficisci? si hoc, profectio, & non fuga est. & hanc vrbem vos non hostium ducitis, vbi si vnum diem morati essetis, moriendum omnibus fuit? Bellum vobis indictum est, magno eorum malo, qui indixere, si viri estis. Ita & sua spōte irarū pleni, & incitati, domos inde digressi sunt. instigandóq; suos quisque populos, effecere, vt omne Volscum nomē deficeret. Imperatores ad id bellum de omnium populorū sententia lecti Accius Tullius, & Cn. Martius exul Romanus, in quo aliquanto plus spei repositum. quam spem nequaquam fefellit, vt facile appareret, ducibus validiorem, quàm exercitu rem Romanam esse. Circeios pro-

fectus, primum colonos inde Romanos expulit: liberámque eam vrbem Volscis tradidit: F inde in Latinam viam transuersis tramitibus transgressus, Satricum, Longulam, Polluſtiam, Coriolos, nouella hęc Romanis oppida ademit, inde Lauinium recepit. tunc deinceps Corbionem, Veteliam, Trebiam, Labicos, Pedum, cepit. poſtremum ad vrbem à Pedo ducit, & ad fossas Cluilias quinque ab vrbe millia passuum castris positis, populatur inde agrum Romanum, custodibus inter populatores missis, qui patriciorum agros intactos seruarent: siue infensus plebi magis: siue vt discordia inde inter Patres plebémque oriretur. Quæ profecto orta esset: adeo tribuni iam ferocem per se plebem criminando in primores ciuitatis instigabant: sed externus timor, maximum concordię vinculum, quanuis suspectos, infensos'que inter se iungebat animos. Id modò non conueniebat, quòd senatus consules'que nusquam alibi spem, quàm in armis ponebant: plebes omnia quàm bellum malebat. Sp. Nautius iam, & Sex. Furius consules erant. Eos recensentes legiones, præsidia per muros, aliáque in quibus stationes vigiliásque esse placuerat, loca distribuentes, multitudo ingens pacem poscétium primum seditioso clamore conterruit: deinde vocare senatum, referre de legatis ad Cn. Martium mittendis coëgit. Acceperunt relationem Patres, postquam apparuit labare plebis animos. missi'q; de pace ad Martium oratores, atrox responsum retulerunt, si Volscis ager redderetur, posse agi de pace, si præda belli per otium frui velint: memoré se & ciuiũ iniuriæ, & hospitum beneficii, adnisurum, vt appareat, exilio sibi irritatos, nó fractos animos esse. Iterum deinde iidem missi non recipiuntur in castra. sacerdotes quoque suis insignibus velatos isse supplices ad castra hostium, traditũ est, nihilóq; magis quàm legatos flexisse animum. Tum matronæ ad Veturiam matrem Coriolani, Volumniámque vxorem frequentes coëunt. id publicum consilium, an muliebris timor fuerit, parum inuenio. peruicere certe, vt & Veturia magno natu mulier, & Volumnia duos paruos ex Martio ferens filios secum, in castra hostium irent: & quam armis viri defendere vrbem non possent, mulieres H precibus lacrymisque defenderent. Vbi ad castra ventum est, nunciatúmque Coriolano, adesse ingens mulierum agmen: primo, vt qui nec publica maiestate in legatis, nec in sacerdoribus tanta offusa oculis animóque religione motus esset, multo obstinatior aduersus lacrymas muliebres erat. dein familiarium quidam, qui insignem mœstitia inter cæteras cognouerat Veturiam, inter nurum nepotésque stantem: nisi me frustrantur, inquit, oculi, mater tibi coniūxque & liberi adsunt. Coriolanus propè vt amens consternatus ab sede sua, cum ferret matri obuiæ cóplexum: mulier in iram ex precibus versa, Sine, prius quàm cóplexum accipio, sciam, inquit, ad hostem, an ad filium venerim: captiua, materne in castris tuis sim. In hoc me longa vita, & infelix senecta traxit, vt exulem te, deinde hostem viderẽ? Potuisti populari hãc terram, quæ te genuit atque aluit? Non tibi, quanuis infesto animo & minaci perueneras, ingredienti fines ira cecidit? non, cum in conspectu Roma fuit, succurrit, intra illa mœnia domus ac penates mei sunt? mater, coniux, liberique? Ergo ego nisi pe- I periissem, Roma non oppugnaretur? nisi filium haberẽ, libera in libera patria mortua essem? Sed ego nihil iam pati nec tibi turpius, quàm mihi miserius possum: nec vt sim miserrima, diu futura sum. de his videris: quos, si pergis, aut immatura mors, aut longa seruitus manet. Vxor deinde ac liberi amplexi, fletúsque ab omni turba mulierum ortus, & comploratio sui, patriæ'que, fregêre tandem virum. complexus inde suos, dimittit: ipse retro ab vrbe castra mouit. Abductis deinde legionibus ex agro Romano, inuidia rei oppressum perisse tradunt, alii alio leto. apud Fabium longe antiquissimum authorem, vsque ad senectutem vixisse eundem inuenio. refert certe hanc sæpe eum exacta ætate vsurpasse vocem, multo miserius seni auxilium esse. Non inuiderunt laudes suas mulieribus viri Romani. adeo sine obtrectatione gloriæ alienæ viuebatur. monumento quoq; quod esset, templum Fortunæ muliebri ædificatum dedicatúmque est. Rediere deinde Volsci adiunctis Aequis in agrum Romanum. sed Aequi Accium Tullium haud vltra tulere ducem. Hinc ex certamine, Volsci Aequíne imperatorem coniuncto exercitui darent, seditio, deinde atrox prælium ortum. Ibi fortuna populi Romani duos hostium exercitus, haud minus pernicioso quàm pertinaci certamine confecit. Consules T. Sicinius, & C. Aquilius. Sicinio Volsci, Aquilio Hernici (nam ii quoque in armis erant) prouincia euenit. eo anno Hernici deuicti: cũ Volscis æquo Marte discessum est. Sp. Cassius deinde & Proculus Virginius consules facti. cum Hernicis fœdus ictum, agri partes duæ ademptæ. inde dimidium Latinis, dimidium plebi diuisurus consul Cassius erat. adiiciebat huic muneri agri aliquãtum, quem publicum possideri à priuatis criminabatur. Id multos quidem Patrum, ipsos possessores, periculo rerum suarum terrebat.

A rebat.sed & publica Patribus solicitudo inerat,largitione consulē periculosas libertati opes struere. Tum primum lex Agraria promulgata est,nunquam deinde vsque ad hanc memoriam sine maximis motibus rerum agitata.Consul alter largitioni resistebat,authoribus Patribus,nec omni plebe aduersante:quæ primo cœperat fastidire munus vulgatum à ciuibus isse in socios. sæpe deinde & Virginium consulem in concionibus velut vaticinantē audiebat,pestilens collegæ munus esse : agros illos seruitutem iis qui acceperint, laturos : regnò viam fieri.quid ita enim assumi socios,& nomen Latinum ? quid attinuisse, Hernicis paulò antè hostibus,capti agri tertiam partem reddi ? nisi vt hæ gentes pro Coriolano duce Cassium habeant?Popularis iam esse dissuasor,& intercessor legis Agrariæ cœperat.vterque deinde consul certatim plebi indulgere.Virginius dicere,passurum se assignari agros,dum ne cui nisi ciui Romano assignentur . Cassius quia in agraria largitione ambitiosus in socios, B eóq; ciuibus vilior erat:vt alio munere sibi reconciliaret ciuium animos,iubere pro Siculò frumento pecuniam acceptam retribui populo. Id vero haud secus quàm præsentem mercedem regni aspernata plebs : adeo propter suspicionem insitam regni , velut abundarent omnia,munera eius in animis hominum respuebantur.quem,vbi primum magistratu abiit, damnatum,necatúmque constat. Sunt qui patrem authorem eius supplicii ferant. cum cognita domi caussa verberasse, ac necasse:peculiúmque filii Cereri consecrauisse:signum inde factum esse,& inscriptum, Ex Cassia familia datum.Inuenio apud quosdam, idque propius fidem est, à quæstoribus Cæsone Fabio, & L.Valerio diem dictam perduellionis : damnatúmque populi iudicio:dirutas publice ædes.ea est area ante Telluris ædem. Cæterum siue illud domesticum,siue publicum fuit iudicium,damnatur Seru.Cornelio,Q.Fabio cõsulibus . Haud diuturna ira populi in Cassium fuit. dulcedo Agrariæ legis ipsa per se dempto authore subibat animos : accensáque ea cupiditas est malignitate Patrum, qui deuictis C eo anno Volscis,Acquísque, militem præda fraudauere. quicquid captum ex hostibus est, vendidit Fabius consul,ac redegit in publicum.Inuisum erat Fabium nomen plebi propter nouissimum consulem:tenuere tamen Patres,vt cum L.Aemylio Cæso Fabius consul crearetur.eo infestior facta plebes, seditione domestica bellum externum exciuit:bello deindè ciuiles discordiæ intermissæ.vno animo Patres ac plebs rebellantes Volscos & Aequos duce Aemylio prospera pugna vicere.plus tamen hostium fuga,quàm prælio absumpsit.adeò pertinaciter fusos insecuti sunt equites. Castoris ædes eodem anno Idibus Quintilibus dedicata est.vota erat Latino bello Posthumio dictatore.filius eius duumuir ad id ipsum creatus dedicauit. Solicitati & eo anno sunt dulcedine Agrariæ legis animi plebis.tribuni plebis popularem potestatem lege populari celebrabant . Patres satis supérque gratuiti furoris in multitudine credentes esse, largitiones, temeritatisque inuitamenta horrebant. accerrimi Patribus duces ad resistendum consules fuere.ea igitur pars Reipublicæ vicit . nec in D præsens modò,sed in venientem etiam annum, M.Fabium Cæsonis fratrem,& magis inuisum alterum plebi accusatione Sp.Cassii, L.Valerium consulem dedit.Certatum eo quoq; anno cum tribunis est. vana lex,vaníque legis authores,iactando irritum munus,facti. Fabium inde nomen ingens post tres continuos consulatus, vnóque velut tenore omnes expertos tribunitiis certaminibus habitum.itaq; vt bene locatus mansit in ea familia aliquandiu honos . Bellum inde Veiens initum. & Volsci rebellarunt. sed ad bella externa propè supererant vires, abutebantúrque iis inter semetipsos certando . Accessere ad ægras iam omnium mentes prodigia cælestia , propè quotidianas in vrbe agrisque ostentantia minas: motique ira numinis caussam nullam aliam vates canebant,publice priuatimque nunc extis,nunc per aues cõsulti,quàm,haud rite sacra fieri. qui terrores tamē eò euasere,vt Oppia virgo Vestalis damnata incesti pœnas dederit.Q.Fabius inde , & C.Tullius consules facti. Eo anno nõ segnior discordia domi,& bellum foris atrocius fuit.Ab Aequis arma sumpta: Veientes agrum quoq; Romanorum populantes inierunt. quorum bellorum crescente cura,Cæso Fabius,& Sp.Furius consules fiunt. Artonam Latinam vrbem Aequi oppugnabāt: E Veientes pleni iam populationum Romam ipsam se oppugnaturos minitabantur . qui terrores,cum compescere deberent, auxere insuper animos plebis:redibátque non sua sponte plebi mos detrectandi militiam , sed Sp. Licinius tribunus plebis venisse tempus ratus per vltimam necessitatem legis agrariæ Patribus iniungendæ, susceperat rem militarem impediendam. cęterum tota inuidia tribunitiæ potestatis versa in authorem est:nec in eum cōsules acrius,quàm ipsius eius collegæ coorti sunt.auxilióque eorum delectum consules habent.Ad duo simul bella exercitus scribitur,ducendus Fabio in Veientes, in Aequos Furio

datur. & in Aequis quidem nihil dignum memoria geſtum eſt. Fabio aliquanto plus nego- F
cii cum ciuibus, quàm cum hoſtibus fuit. vnus ille vir ipſe conſul Rempub. ſuſtinuit, quam
exercitus odio conſulis, quantum in ſe fuit, prodebat. nam cum conſul præter cæteras im-
peratorias artes, quas parando gerendóque bello edidit plurimas, ita inſtruxiſſet aciem, vt
ſolo equitatu emiſſo exercitum hoſtium funderet, inſequi fuſos pedes noluit. nec illos, etſi
non adhortatio inuiſi ducis, ſuum ſaltem flagitium, & publicum in præſentia dedecus,
poſtmodo periculum, ſi animus hoſti rediſſet, cogere potuit gradum accelerare: aut ſi aliud
nihil, inſtare inſtructos. iniuſſu ſigna referunt: mœſtique (crederes victos) execrantes nunc
imperatorem, nunc nauatam ab equite operam, redeunt in caſtra. Nec huic tam peſtilen-
» ti exemplo remedia vlla ab imperatore quæſita ſunt. adeo excellentibus ingeniis citius de-
» fuerit ars qua ciuem regant, quàm qua hoſtem ſuperent. Conſul Romam rediit, non tam
belli gloria aucta, quàm iritato exacerbatóque in ſe militum odio. Obtinuere tamen Pa- G
tres, vt in Fabia gente conſulatus maneret. M. Fabium conſulem creant. Fabio collega Cn.
Manlius datur. Et hic annus tribunum authorem legis Agrariæ habuit. Tib. Pontificius fuit
is, eandem viam, velut proceſſiſſet Sp. Licinio, ingreſſus. delectum paulisper impediit.
Perturbatis iterum Patribus, Ap. Claudius victam tribunitiam poteſtatem dicere priore an-
no, in præſentia re ipſa, exemplo in perpetuum: quandò inuentum ſit, ſuis ipſam viribus
diſſolui. neque enim vnquam defuturum, qui ex collega victoriam ſibi, & gratiam melio-
ris partis bono publico velit quæſitam. & plures, ſi pluribus opus ſit, tribunos ad auxilium
conſulum paratos fore, & vnum vel aduerſus omnes ſatis eſſe. darent modò & conſules
& primores Patrum operam, vt ſi minus omnes, aliquos tamen ex tribunis Reipub. ac ſe-
natui conciliarent. Præceptis Appii moniti Patres, & vniuerſi comiter ac benigne tribu-
nos appellare: & conſulares, vt cuique eorum priuatim aliquid iuris aduerſus ſingulos erat,
partim gratia, partim authoritate obtinuere, vt tribunitiæ poteſtatis vires ſalubres vellent H
Reipub. eſſe. nouúmque tribunorum aduerſus vnum moratorem publici commodi auxi-
lio, delectum conſules habent. Inde ad Veiens bellum profecti: quò vndique ex Hetruria
auxilia conuenerant, non tam Veientium gratia concitata, quàm quòd in ſpem ventum
erat, diſcordia inteſtina diſſolui rem Romanam poſſe. principéſque in omnium Hetruriæ
populorum conciliis fremebant, æternas opes eſſe Romanas, niſi inter ſemetipſos ſeditio-
nibus ſæuiant. id vnum venenum, eam labem ciuitatibus opulentis repertam, vt magna im-
peria mortalia eſſent. diu ſuſtentatum id malum partim Patrum conſiliis, partim patientia
plebis, iam ad extrema veniſſe: duas ciuitates ex vna factas: ſuos cuiq; parti magiſtratus, ſuas
leges eſſe. primùm in delectibus ſæuire ſolitos, eoſdem in bello tamē paruiſſe ducibus. qua-
licunque vrbis ſtatu, manente diſciplina militari, ſiſti potuiſſe. iam non parendi magiſtra-
tibus morem, in caſtra quoque Romanum militem ſequi. proximo bello in ipſa acie, in
ipſo certamine conſenſu exercitus traditam vltro victoriam victis Aequis: ſigna deſerta: I
imperatorem in acie relictum: iniuſſu in caſtra reditum. profecto ſi inſtetur, ſuo milite vin-
ci Romam poſſe. nihil aliud opus eſſe, quàm indici oſtendique bellum: cætera ſua ſponte
fata & deos geſturos. Hæ ſpes Hetruſcos armauerant, multis inuicem caſibus victos, victo-
rêſque. Coſs. quoq; Romani nihil præterea aliud, quàm ſuas vires, ſua arma horrêbant: me-
moria peſſimi proximo bello exempli terrebantur, ne rem committerent eò, vbi duæ ſi-
mul acies timendæ eſſent. itaque caſtris ſe tenebant, tam ancipiti periculo auerſi. diem,
tempúſque forſitan ipſum leniturum iras, ſanitatémque animis allaturum. Veiens hoſtis He
truſciq; eo magis præpropere agere: laceſſere ad pugnam, primò obequitando caſtris, pro-
uocandóq;: poſtremò, vt nihil mouebant, quà conſules ipſos, quà exercitum increpando, ſi-
mulationem inteſtinæ diſcordiæ remediū timoris inuentum: & conſules magis non confi-
dere, quàm non credere ſuis militibus. nouum ſeditionis genus, ſilentium, ociumq; inter ar-
matos. ad hæc in nouitatem generis, originisq;, quà falſa quà vera iacere. Hęc cum ſub ipſo K
vallo portiſque ſtreperent, haud ægre conſules pati. at imperitæ multitudini nunc indi-
gnatio, nunc pudor pectora verſare, & ab inteſtinis auertere malis. nolle inultos hoſtes, nol
le ſucceſſum, non Patribus, non conſulibus. externa & domeſtica odia certare in animis.
tandem ſuperant externa. adeo ſuperbe inſolentérq; hoſtis eludebat. Frequentes in præto-
rium conueniunt, poſcūt pugnam, poſtulant vt ſignum detur. Conſules velut deliberabun-
di capita conferunt, diu colloquuntur. pugnare cupiebant, ſed retro reuocanda, & addenda
cupiditas erat, vt aduerſando remorandóque incitato ſemel militi adderēt impetum. Red-
ditur reſponſum, immaturam rem agi, nondum tempus pugnæ eſſe: caſtris ſe tenerent.
edicunt

A edicunt inde, vt abstineant pugna. si quis iniussu pugnauerit, vt in hostem animaduersuros. ita dimissis, quo minus consules velle credunt, crescit ardor pugnandi. accendunt insuper hostes ferocius multo, vt statuisse non pugnare cōsules cognitum est. quippe impune se insultaturos. non credi militi arma. rem ad vltimum seditionis erupturam, finémque venisse Romano imperio. His freti occursant portis, ingerunt probra, ægre abstinent quin castra oppugnent. Enimuero non vltrà contumeliam pati Romanus posse. totis castris vndique ad consules curritur. nō iam sensim, vt antè, per centurionum principes postulant, sed passim omnes clamoribus agunt. Matura res erat, tergiuersantur tamē. Fabius deinde ad crescentem tumultum iam metu seditionis collega concedente, cum silentium classico fecisset: Ego istos Cn. Manli posse vincere scio, velle ne scirem, ipsi fecerunt. itaque certum atque decretum est, non dare signum, nisi victores se redituros ex hac pugna iurent. Consulem B Romanum miles semel in acie fefellit, deos nunquā fallet. Cēturio erat M. Flauoleius, inter primores pugnæ flagitator. victor, inquit, M. Fabi reuertar ex acie. si fallat, Iouem patrem, Gradiuúmque Martem, aliósque iratos inuocat deos. Idem deinceps omnis exercitus in se quisque iurat. Iuratis datur signum, arma capiunt, eunt in pugnam irarum speique pleni. nunc iubent Hetruscos probra iacere, nunc armati sibi quisque lingua promptum hostem offerri. Omnium illo die, quà plebis, quà Patrum, eximia virtus fuit. Fabium nomen, Fabia gens maxime enituit: multis ciuilibus certaminibus infensos plebis animos illa pugna sibi reconciliare statuunt. instruitur acies. Nec Veiens hostis, Hetruscæ'que legiones detrectant. propè certa spes erat, non magis secum pugnaturos, quàm pugnauerint cum Aequis. maius quoque aliquod in tam iritatis animis, & occasione ancipiti, haud desperandum esse facinus. res aliter longe euenit. nam non alio antè bello infestior Romanus (adeo hinc contumeliis hostes, hinc consules mora exacerbauerant) prælium iniit. Vix explicandi ordinis C spatium Hetruscis fuit, cum pilis inter primam trepidationem abiectis temere magis quàm emissis, pugna iam ad manus, iam ad gladios, vbi mars est atrocissimus, venerat. Inter primores genus Fabium insigne spectaculo exemplóque ciuibus erat. ex his Q. Fabium (tertio hic anno antè cōsul fuerat) principē in confertos Veientes euntē ferox viribus & armorum arte Thuscus, incautum inter multas versantē hostium manus, gladio per pectus transfigit. telo extracto præceps Fabius in vulnus abiit. Sensit vtraque acies vnius viri casum: cedebátque inde Romanus: cum M. Fabius consul transiliit iacentis corpus, obiectáque parma, hoc iurastis, inquit, milites? fugientes vos in castra redituros? adeo ignauissimos hostes magis timetis, quàm Iouem, Martémque, per quos iurastis? at ego iniuratus aut victor reuertar, aut prope te hic Q. Fabi dimicans cadā. Consuli tum Cæso Fabius prioris anni consul, verbisne istis frater, vt pugnent, te impetraturum credis? dii impetrabunt, per quos iurauere. & nos, vt decet proceres, vt Fabio nomine est dignum, pugnando potius, quàm adhortando D accendamus militum animos. Sic in primum infestis hastis prouolant duo Fabii, totámque mouerunt secum aciem. Prælio ex parte vna restituto, nihilo segnius in altero cornu Cn. Manlius consul pugnam ciebat: vbi propè similis fortuna est versata. nam vt altero in cornu Q. Fabium, sic in hoc ipsum consulem Manlium iam velut fusos agentē hostes, & impigre milites secuti sunt: & vt ille graui vulnere ictus ex acie cessit, interfectū rati, gradū retulere: cessissentque loco, ni consul alter cum aliquot turmis equitum in eam partem citato equo aduectus, viuere clamitans collegam, se victorem fuso altero cornu adesse, rem inclinatam sustinuisset. Manlius quoque ad restituendam aciem se ipse coràm offert. duorum consulum cognita ora accendunt militum animos. simul & vanior iam erat hostium acies, dum abundante multitudine freti, subtracta subsidia mittunt ad castra oppugnanda: in quæ haud magno certamine impetu facto, dum prædæ magis quàm pugnæ memores tererent tempus: triarii Romani, qui primam irruptionem sustinere non potuerāt, missis ad E consules nunciis quo loco res essent, conglobati ad prætorium redeunt, & sua sponte prælium ipsi renouant: & Manlius consul reuectus in castra, ad omnes portas milite opposito hostibus viam clauserat. ea desperatio Thuscis rabiem magis quàm audaciam accēdit. nam cum incursantes quacunque exitum ostenderet spes, vano aliquoties impetu issent: globus iuuenum vnus in ipsum consulem insignem armis inuadit. prima excepta à circunstantibus tela: sustineri deinde vis nequit. consul mortifero vulnere ictus cadit, fusi'que circà omnes. Thuscis crescit audacia. Romanos terror per tota castra trepidos agit. & ad extrema ventum foret, ni legati rapto consulis corpore, patefecissent vna porta hostibus viam. ea erumpunt, consternatóque agmine abeuntes in victorem alterum incidunt consulem. ibi iterum

cæsi,fusi'que passim.Victoria egregie parta,tristis tamen duobus tam claris funeribus.Itaq; F
consul, decernente senatu triumphum, si exercitus sine imperatore triumphare possit, pro
eximia eo bello opera facilè passurum respondit: se familia funesta Q.Fabii fratris morte,
Rep.ex parte orba consule altero amisso, publico priuatóq; deformem luctu lauream non
» accepturum.Omni acto triumpho depositus triumphus clarior fuit.Adeo spreta in tempo-
» re gloria,interdum cumulatior redit. Funera deinde duo deinceps, collegæ,fratrisque,du-
cit.idem in vtroque laudator,cum concedendo illis suas laudes,ipse maximam partem ea-
rum ferret. neque immemor eius,quod initio consulatus imbiberat, reconciliandi animos
plebis,saucios milites curandos diuidit Patribus. Fabiis plurimi dati:nec alibi maiore cura
habiti. inde populares iam esse Fabii: nec hoc vlla,nisi salubri Reipublicæ arte.Igitur non
Patrum magis quàm plebis studiis Cæso Fabius cum T.Virginio consul factus, neque bel-
la, neque delectus, neque vllam aliam priorem curam agere, quàm vt iam aliqua ex parte G
inchoata concordiæ spe, primo quoque tempore cum Patribus coalescerent animi plebis.
Itaq; principio anni censuit, priusquam quisquam Agrariæ legis author tribunus existeret,
occuparent Patres ipsi suum munus facere:captiuum agrum plebi quammaxime æqualiter
darēt.æquum esse habere eos,quorum sanguine ac sudore partus sit. Aspernati Patres sunt:
questi quoque quidam, nimia gloria luxuriare & euanescere viuidum quondam illud Cæ-
sonis ingenium. nullæ deinde vrbanæ factiones fuere. Vexabantur incursionibus Aequo-
rum Latini. eò cum exercitu Cæso missus, in ipsorum Aequorum agrum depopulandum
transit.Aequi se in oppida receperunt, murisque se tenebant. eo nulla pugna memorabilis
fuit. At à Veiente hoste clades accepta temeritate alterius consulis. actúmque de exercitu
foret,ni Cæso Fabius in tempore subsidio venisset. Ex eo tempore neque pax neq; bellum
cum Veientibus fuit.res proxime formam latrocinii venerat. legionibus Romanis cedebāt
in vrbem: vbi abductas senserant legiones,agros incursabant,bellum quiete,quietem bello H
inuicem eludentes.ita neq; tota omitti res,neque perfici poterat.& alia bella aut præsentia
instabant, vt ab Aequis Volscisque, non diutius,quàm recens dolor proximæ cladis transi-
iret,quiescentibus: aut mox moturos se apparebat Sabinos semper infestos,Hetruriámque
omnem. sed Veiens hostis assiduus magis quàm grauis, contumeliis sæpius quàm periculo
animos agitabat: quod nullo tempore negligi poterat, aut auerti aliò sinebat. Tum Fabia
gens senatum adit.consul pro gente loquitur.Assiduo magis quàm magno præsidio,vt sci-
tis Patres conscripti, bellum Veiens eget. vos alia bella curate: Fabios hostes Veientibus
date. authores sumus,tutam ibi maiestatem Romani nominis fore. nostrum id nobis velut
familiare bellum priuato sumptu gerere in animo est.Respub.& milite illic,& pecunia va-
cet. Gratiæ ingentes actæ. Consul è curia egressus comitante Fabiorum agmine,qui in ve-
stibulo curiæ senatusconsultum expectantes steterant, domum rediit. iussi armati postero
die ad limen consulis adesse,domos inde discedunt.Manat tota vrbe rumor:Fabios ad cæ- I
lum laudibus ferunt. familiam vnam subiisse ciuitatis onus:Veiens bellum in priuatam cu-
ram, in priuata arma versum. si sint duæ roboris eiusdem in vrbe gentes, deposcant, hæc
Volscos sibi,illa Aequos: populo Romano tranquillam pacem agente, omnes finitimos
subigi populos posse. Fabii postera die arma capiunt: quò iussi erant,conueniunt. Consul
paludatus egrediens in vestibulo gentem omnem suam instructo agmine videt: acceptus
in medium signa ferri iubet. Nunquam exercitus neque minor numero, neque clarior fa-
ma & admiratione hominum per vrbem incessit. Sex & CCC milites,omnes patricii, o-
mnes vnius gentis, quorum neminem ducem sperneret egregius quibuslibet temporibus
senatus, ibant vnius familiæ viribus Veienti populo pestem minitantes. sequebatur turba,
propria alia cognatorum sodaliúmque, nihil medium,nec spem nec curam, sed immensa
omnia voluentium animo:alia publica solicitudine excitata, fauore & admiratione stupēs.
Ire fortes, ire felices iubent: inceptis euentus pares reddere:consulatus inde ac triumphos, K
omnia præmia abs se,omnes honores sperare.Prætereuntibus Capitolium arcémque,& alia
templa,quicquid deorum oculis,quicquid animo occurrit, precantur,vt illud agmen fau-
stum atque felix mittant: sospites breui in patriam ad parentes restituant. Incassum missæ
preces.infelici via à dextro Iano portæ Carmentalis profecti,ad Cremeram flumen perue-
niunt.is opportunus visus locus communiendo præsidio. L.Aemylius inde, & C.Seruilius
COSS.facti. & donec nil aliud q̃ in populationibus res fuit:non ad præsidium modò tu-
tandū Fabii satis erāt,sed tota regione,qua Thuscus ager Romano adiacet,sua tuta omnia,
infesta hostium,vagātes per vtrunq; finem fecere. Interuallū deinde haud magnū popula-
tionibus

A tionibus fuit: dum & Veientes accito ex Hetruria exercitu præsidiũ Cremeræ oppugnant: & Romanæ legiones ab L. Aemylio C O S. adductæ comminus cum Hetruscis dimicant acie. quãquam vix dirigendi aciem spatium Veientibus fuit. adeo inter primam trepidationem, dum post signa ordines introeunt, subsidiáque locant, inuecta subitò ab latere Romana equitum ala, non pugnæ modò incipiendæ, sed consistendi ademit locum. ita fusi retrò ad saxa Rubra (ibi castra habebant) pacem supplices petunt. cuius impetratæ ab insita animis lenitate ante deductum Cremera Romanum præsidiũ pœnituit. Rursus cũ Fabiis erat Veienti populo sine vllo maioris belli apparatu certamen. nec erant incursiones modò in agros, aut subiti impetus incursantium, sed aliquoties æquo campo, collatisque signis certatum: gènsque vna populi Ro. sæpe ex opulentissima, vt tum res erant, Hetrusca ciuitate victoriam tulit. Id primò acerbum indignúmque Veientibus visum. inde consilium ex re B natum, insidiis ferocem hostem captandi. gaudere etiam multo successu Fabiis audaciam crescere. itaque & pecora prædantibus aliquoties, velut casu incidissent, obuiam acta: & agrestium fuga vasti relicti agri: & subsidia armatorum ad arcendas populationes missa, sæpius simulato quàm vero pauore refugerunt. Iámque Fabii adeo contempserant hostem, vt sua inuicta arma, neque loco, neque tempore vllo crederent sustineri posse. hæc spes adeo prouexit, vt ad conspecta procul à Cremera magno campi interuallo pecora, quanquam rara hostium apparebant arma, decurrerent. & cum improuidi effuso cursu insidias circa ipsum iter locatas superassent, palatique passim vaga (vt fit) pauore iniecto raperent pecora, subitò ex insidiis cõsurgitur. & aduersi, & vndiq; hostes erant. primò clamor circunlatus exterruit, dein tela ab omni parte accidebant. coëuntibúsq; Hetruscis, iam cõtinenti agmine armatorum septi, quo magis se hostis inferebat, cogebantur breuiore spatio & ipsi orbem colligere. quæ res & paucitatem eorum insignem, & multitudinem Hetruscorũ, mul- C tiplicatis in arcto ordinibus, faciebat. tum omissa pugna, quam in omnes partes parem intenderant, in vnum locum se omnes inclinant. eò nisi corporibus armisque rupere cuneò viam. duxit via in editum leniter collem. inde primò restitere: mox vt respirandi superior locus spatium dedit, recipiendíque à pauore tanto animum, pepulere etiam subeuntes: vincebátq; auxilio loci paucitas, ni iugo circummissus Veiens, in verticem collis euasisset: ita superior rursus hostis factus: Fabii cæsi ad vnum omnes, præsidiúmque expugnatum. C C C V I. perisse satis conuenit: vnum propè puberem ætate relictum, stirpem genti Fabiæ, dubiísque rebus populi Romani sæpe domi belliíque vel maximum futurum auxilium. Cum hæc accepta clades esset, iam C. Horatius & T. Menenius C O S S. erant. Menenius aduersus Thuscos victoria elatos confestim missus. tum quoque male pugnatum est: & Ianiculum hostes occupauere: obsessáque vrbs foret, super bellum annona premente, (transierant enim Hetrusci Tyberim) ni Horatius C O S. ex Volscis esset reuocatus. adeóque id D bellum ipsis institit mœnibus, vt primò pugnatum ad Spei sit æquo marte, iterum ad portam Collinam. ibi quanquam paruo momento superior Romana res fuit, meliorem tamen militem recepto pristino animo in futura prælia id certamen fecit. A. Virginius & Sp. Seruilius C O S S. fiunt. post acceptam proximam pugnæ cladẽ Veientes abstinuere acie. populationes erant, & velut ab arce Ianiculi passim in Romanum agrum impetus dabant. non vsquam pecora tuta, non agrestes erant. capti deinde eadem arte sunt, qua ceperãt Fabios. Secuti dedita opera passim ad illecebras propulsa pecora, præcipitauere in insidias. quo plures erant, maior cædes fuit. ex hac clade atrox ira maioris cladis caussa atque initium fuit: traiecto enim nocte Tyberi, castra Seruilii C O S. adorti sunt oppugnare. inde fusi magna cęde in Ianiculum se ægre receperunt. Confestim consul & ipse transit Tyberim, castra sub Ianiculo communit. postero die luce orta nonnihil & hesterna felicitate pugnæ ferox: magis tamen, quòd inopia frumenti, quanuis in præcipitia, dum celeriora essent, agebat consi- E lia: temere aduerso Ianiculo ad castra hostium aciem erexit. fœdiúsque inde pulsus, quàm pridie pepulerat, interuentu collegæ ipse exercitúsque est seruatus. inter duas acies Hetrusci, cum inuicem his atque illis terga darent, occidione occisi. Ita oppressum temeritate felici Veiens bellum. Vrbi cum pace laxior etiam annona rediit, & aducto ex Campania frumento, & postquã timor sibi cuiq; futuræ inopiæ abiit, eo quod abditum fuerat, prolato. Ex copia deinde ocióq; lasciuire rursus animi: & pristina mala, postquam foris deerant, domi quærere. tribuni plebem agitare suo veneno, Agraria lege: in resistentes incitare Patres, nec in vniuersos modò, sed in singulos. Q. Considius & T. Genutius authores Agrariæ legis T. Menenio diem dicunt. inuidiæ erat amissum Cremeræ præsidium, cum haud procul inde

statiua consul habuisset.eam oppressit:cũ & Patres haud minus quàm pro Coriolano anni- F
xi essent,& patris Agrippę fauor hauddum exoleuisset.In mulcta temperarunt tribuni:cum capitis anquisissent,duo millia æris damnato mulctam edixerunt.ea in caput vertit.negant tulisse ignominiã ægritudinémq;,inde morbo absumptum esse. Alius deinde reus Sp.Seruilius,vt consulatu abiit,C.Nautio & P.Valerio C O S S.initio statim anni ab L.Ceditio & T.Statio trib.die dicta,non vt Menenius precibus suis,aut Patrum,sed cũ multa fiducia innocentiæ gratiæ'que tribunitios impetus tulit. & huic prælium cum Thuscis ad Ianiculum erat crimini.sed feruidi animi vir,vt in publico periculo antè,sic tum in suo, non tribunos modò,sed plebẽ oratione feroci refutando,exprobrandóq; T.Menenii damnationẽ, mortémque (cuius patris munere restituta quondam plebs,eos ipsos quibus tum sæuiret magistratus,eas leges haberet)periculum audacia discussit.iuuit & Virginius collega testis productus,participando laudes : magis tamen Menenianum (adeo mutauerant animum) profuit G
iudicium. Certamine domi finito,Veiens bellum exortum, quibus Sabini arma coniunxerant.P.Valerius C O S. accitis Latinorum Hernicorúmq; auxiliis,cum exercitu Veios missus,castra Sabina quæ pro mœnibus sociorum locata erant,confestim aggreditur:tantámq; trepidationem iniecit , vt dum dispersi alii aliã manipulatim excurrunt ad arcendam hostium vim, ea porta cui signa primùm intulerat,caperetur. intra vallum deinde cædes magis quàm prælium esse. tumultus è castris & in vrbem penetrat . tanquam Veiis captis, ita pauidi Veientes ad arma currunt . Pars Sabinis eunt subsidio , pars Romanos toto impetu intentos in castra,adoriuntur.paulisper auersi turbatique sunt.deinde & ipsi vtroque versis signis resistunt:& eques ab consule immissus Thuscos fundit fugátq;.eadémq; hora duo exercitus duæ'q; potentissimæ & maximæ finitimę gentes superatæ sunt. Dum hæc ad Veios geruntur, Volsci Aequique in Latino agro posuerant castra, populatíq; fines erant.eos per se ipsi Latini,assumptis Hernicis,sine Romano aut duce aut auxilio castris exuerunt.ingẽti H
præda præter suas recuperatas res potiti sunt. missus tamen ab Roma consul in Volscos C. Nautius. Mos credo non placebat, sine Romano duce exercitúque socios propriis viribus consiliis'q; bella gerere.Nullum genus calamitatis contumeliæ'que non editum in Volscos est:nec tamen perpelli potuere,vt acie dimicarent. L.Furius inde & C.Manlius C O S S. Manlio Veientes prouincia euenit.non tamen bellatum.induciæ in annos X L.petentibus datæ,frumento stipendióque imperato.Paci externæ confestim continuatur discordia domi.Agrariæ legis tribunitiis stimulis plebs furebat.consules nihil Menenii damnatione, nihil periculo deterriti Seruilii , summa vi resistunt . abeuntes magistratu consules Genutius Trib.pleb.arripuit. L.Aemylius & Opiter Virginius consulatum ineunt. Vopiscum Iulium pro Virginio in quibusdam annalibus consulem inuenio. Hoc anno,quoscunque consules habuit , rei ad populum Furius & Manlius circumeunt sordidati non plebem magis quàm iuniores Patrum.suadent,monent,honoribus & administratione Reipub.abstineant.consu- I
lares vero fasces,prætextam,curulémque sellam,nihil aliud quàm pompam funeris putent. claris insignibus velut infulis velatos ad mortẽ destinari.quod si consulatus tanta dulcedo sit,ita animũ nunc iam inducant,consulatum captum & oppressum ab tribunitia potestate esse.consuli velut apparitori tribunitio omnia ad nutum imperiúmque tribuni agenda esse. si se cómouerit,si respexerit Patres,si aliud quàm plebem esse in Repub.crediderit,exilium Cn.Martii,Menenii damnationem,& mortem sibi proponat ante oculos. His accensi vocibus Patres,consilia inde non publica,sed in priuato,seductáque à plurium conscientia habuere.vbi cum id modò constaret,iure an iniuria eripiendos esse reos, atrocissima quæque maxime placebat sententia:nec author quamuis audaci facinori deerat.Igitur iudicii die cũ plebs in foro erecta expectatione staret:mirari primò quòd non descenderet tribunus:deinde cum iam mora suspectior fieret,deterritum à primoribus credere,& desertam ac proditam caussam publicam queri . tandem qui obuersati vestibulo tribuni fuerant , nunciant K
domi mortuum esse inuentum. quod vbi in totam concionem pertulit rumor : sicut acies funditur duce occiso,ita dilapsi passim alii aliò. præcipuus pauor tribunos inuaserat, quàm nihil auxilii sacratæ leges haberẽt,morte collegæ monitos.Nec Patres satis moderate ferre lætitiam.adeóq; neminẽ noxiæ pœnitebat,vt etiam insontes fecisse videri vellent,palámq; ferretur , malo domandam tribunitiam potestatem . Sub hac pessimi exempli victoria delectus edicitur, pauentibúsque tribunis sine intercessione vlla consules rem peragunt. Tum vero irasci plebs tribunorum magis silentio,quàm consulum imperio:& dicere,actum esse de libertate sua:rursus ad antiqua reditum , cum Genutio vnà mortuam ac sepultam tribunitiam

A niciam potestatem:aliud agendum,ac cogitandum quo modo resistatur Patribus.id autem
vnum consilium esse,vt se ipsa plebs,quandò aliud nihil auxilii habeat, defendat. quatuor
& viginti lictores apparere consulibus,& eos ipsos plebis homines,nihil contemptius neq;
infirmius,si sint qui contemnant.sibi quenque ea magna atq; horrenda facere.His vocibus
alii alios cum incitassent, ad Voleronem Publium de plebe hominem , quia quòd ordines
duxisset, negaret se militem fieri debere,lictor missus est à consulibus. Volero appellat tri-
bunos. cum auxilio nemo esset, consules spoliari hominem,& virgas expediri iubent. Pro-
uoco,inquit,ad populum,Volero, quoniam tribuni ciuem Romanum in cõspectu suo vir-
gis cædi malunt,quàm ipsi in lecto suo à vobis trucidari.quo ferocius clamitabat, eo infe-
stius circunscindere & spoliare lictor.Tum Volero & præualens ipse,& adiuuantibus aduo-
catis repulso lictore,vbi indignantium pro se acerrimus erat clamor, eò se in turbam con-
B fertissimam recipit clamitans, Prouoco,& fidem plebis imploro.Adeste ciues,adeste com-
militones,nihil est quòd expectetis tribunos,quibus ipsis vestro auxilio opus est. Concitati
homines veluti ad prælium se expediunt: apparebátque omne discrimen adesse, nihil cui-
quam sanctum non publici fore, non priuati iuris. Huic tantæ tempestati cum se consules
» obtulissent, facilè experti sunt parum tutam maiestatem sine viribus esse. Violatis lictori-
bus,fascibus fractis,è foro in curiam compelluntur, incerti quatenus Volero exerceret vi-
ctoriam. Conticescente deinde tumultu, cum senatum vocari iussissent: queruntur iniurias
suas,vim plebis,Voleronis audaciam. Multis ferociter dictis sententiis,vicere seniores,qui-
bus ira Patrum aduersus temeritatẽ plebis certari non placuit.Voleronem amplexa fauore
plebs, proximis comitiis tribunum plebis creat in eum annum qui L. Pinarium, P.Furium
COSS.habuit. contráque omnium opinionem,qui cum vexandis prioris anni consulibus
administraturum tribunatum credebant, post publicam caussam priuato dolore habito,ne
C verbo quidem violatis consulibus rogationem tulit ad populum,vt plebeii magistratus tri-
butis comitiis fierent. Haud parua res sub titulo prima specie minime atroci ferebatur, sed
quæ patriciis omnem potestatem per clientum suffragia creandi quos vellent tribunos,au-
ferret. Huic actioni gratissimæ plebi,cum summa vi resisterent Patres: nec quæ vna vis ad
resistendum erat,vt intercederet aliquis ex collegio,authoritate aut consulum, aut princi-
pum adduci posset:res tamen suo ipsa molimine grauis,certaminibus in annum extrahitur.
Plebs Voleronem trib.reficit.Patres ad vltimum dimicationis rati rem venturam,Ap.Clau
dium Appii filium,iam inde à paternis certaminibus inuisum infestúmq; plebi,cõsulem fa-
ciũt.collega ei T.Quintius datur.Principio statim anni nihil prius quàm de lege agebatur.
sed vt inuentor legis Volero , sic Lectorius collega eius author cum recentior, tum acrior
erat.ferocem faciebat belli gloria ingẽs,quòd ætatis eius haud quisquam manu promptior
erat.is cum Volero nihil præterquã de lege loqueretur,insectatione abstinens COSS. ipse
D in accusationem Appii,familiæ'q; superbissimæ,ac crudelissimę in plebem Ro.exorsus,cum
à Patribus non COS.sed carnificem ad vexandã & lacerandam plebem creatum esse con-
tenderet,rudis in militari homine lingua nõ suppetebat libertati,animóque.itaq; deficiente
oratione,Quandoquidem nõ tam facilè loquor,inquit,Quirites,q̃ quod locutus sum,præ-
sto,crastino die adeste.ego hic aut in conspectu vestro moriar,aut perferam legem. Occu-
pant tribuni templũ postero die.consules nobilitásq; ad impediendam legem in concione
consistunt.summoueri Lectorius iubet,præterquam qui suffragium ineant. Adolescẽtes no
biles stabant nihil cedentes viatori.tum ex his prehendi quosdam Lectorius iubet. Consul
Appius negare ius esse tribuno in quenquã,nisi in plebeium:non enim populi,sed plebis eũ
magistratũ esse: nec illum ipsum summouere pro imperio posse,more maiorum,quia ita di
catur:Si vobis videtur,discedite Quirites.Facilè & contẽptim de iure differendo perturba-
re Lectorium poterat.Ardens igitur ira tribunus viatorem mittit ad consulem,consul licto-
E rem ad tribunum, priuatum esse clamitans, sine imperio, sine magistratu. violatúsque esset
tribunus, ni & concio omnis atrox coorta pro tribuno in consulem esset, & concursus ho-
minum in forum ex tota vrbe cõcitatæ multitudinis fieret.Sustinebat tamen Appius perti-
nacia tantam tempestatem : certatúmque haud incruento prælio foret,ni Quintius COS.
alter consularibus negocio dato, vt collegam vi,si aliter non possent, de foro abducerent,
ipse nunc plebem sæuientem precibus leniisset : nunc orasset tribunos, vt concilium dimit-
terent : darent iræ spatium:non vim suam illis tempus ademturum, sed consilium viribus
additurum:& Patres in populi,& cõsulem in Patrum fore potestate.Aegre sedata ab Quin-
tio plebs, multo ægrius consul alter à Patribus. Dimisso tandem concilio plebis, senatum

consules habent. vbi cum timor atque ira inuicem sententias variassent, quo magis spatio F
interposito ab impetu ad consultandum aduocabantur, eo plus abhorrebant à certatione
animi: adeo vt Quintio gratias agerent, quòd eius opera mitigata discordia esset. ab Ap-
pio petitur, vt tantam consularem maiestatem esse vellet, quanta in concordi ciuitate esse
posset. dum tribuniq; consulésq; ad se quisque omnia trahant, nihil relictum esse virium in
medio. distractam laceratámq; Rempub. per magistratus, magis quorum in manu sit, quàm
vt incolumis sit, quæri. Appius contrà testari deos atque homines, Rempub. prodi per me-
tum, ac deseri: non consulem senatui, sed senatum consuli deesse: grauiores accipi leges,
quàm in Sacro monte acceptę sint. Victus tamen Patrum consensu quieuit. lex silentio per-
fertur. Tum primum tributis comitiis creati tribuni sunt. Numero etiam additos tres, per-
inde ac duo antè fuerint, Piso author est. nominat quoque tribunos, Cn. Siccium, L. Numi-
torium, M. Duellium, Sp. Icilium, L. Mecilium. Volsci tum Aequique inter seditionem Ro G
manam & bellum coortum vastauerant agros, vt siqua secessio plebis fieret, ad se receptum
haberet. Compositis deinde rebus, castra retro mouere. Ap. Claudius in Volscos missus.
Quintio Aequi prouincia euenit. Eadem in militia sæuitia Appii, quæ domi, esse, eo libe-
rior, quòd sine tribunitiis vinculis erat. odisse plebem plus quàm paterno odio, quòd se vi-
ctum videbat ab ea. se vnico consule obiecto aduersus tribunitiam potestatem, perlatam le
gem esse, quam minore conatu, nequaquam tanto Patrum, superiores impedierint consu-
les. Hæc ira indignatióq; ferocem animum ad vexandum sæuo imperio exercitum stimu-
labat. nec vlla vi domari poterat, tantum certamen animis imbiberant. segniter, ociose, ne-
gligenter, contumaciter omnia agere. nec pudor nec metus coërcebat. si citius agi vellet
agmen, tardius sedulò incedere. si adhortator operis adesset, omnes sua sponte motam re-
mittere industriam. præsenti vultus demittere, tacite prætereuntem execrari: vt inuictus ille
odio plebei animus interdum moueretur, omni nequicquā acerbitate prompta: nihil iam H
cum militibus ageret: à centurionibus corruptum exercitum diceret: tribunos plebei, cauil-
lans interdum & Volerones vocaret. Nihil eorum Volsci nesciebant: instabántq; eo magis,
sperantes idem certamen animorum aduersus Appium habiturum exercitum Romanum,
quod aduersus Fabium COS. habuisset. cæterum multo Appio q̃ Fabio violentior fuit. nō
enim vincere tantum noluit, vt Fabianus exercitus, sed vinci voluit. productus in acié, turpi
fuga petit castra, nec antè restitit, q̃ signa inferentem Volscum munimentis vidit, fœdámq;
extremi agminis cædé. tum expressa vis ad pugnādum, vt victor iam à vallo summoueretur
hostis: satis tamen appareret, capi tantum castra militem Romanū noluisse. alii gaudere sua
clade atq; ignominia. Quibus nihil infractus ferox Appii animus, cum insuper sęuire vellet,
concionemq; aduocaret: concurrunt ad eum legati tribunique monentes, ne vtiq; experiri
» vellet imperiū, cuius vis omnis in consensu obedientiū esset. negare vulgò milites se ad con
cioné ituros, passimq; exaudiri voces postulantiū, vt castra ex Volsco agro moueantur. ho- I
stem victorem pauloante propè in portis ac vallo fuisse, ingentisq; mali non suspicionem
modò, sed apertam specié obuersari ante oculos. Victus tandem (quandoquidem nihil prę-
ter tempus noxæ lucrarentur) remissa concione iter in sequentem diem pronunciari cū ius-
sisset, prima luce classico signum profectionis dedit. Cum maxime agmen è castris explica-
retur, Volsci vt eodem signo excitati, nouissimos adoriuntur. à quibus perlatus ad primos
tumultus, eo pauore signáq; & ordines turbauit, vt neq; imperia exaudiri, neq; instrui acies
possent. nemo vllius nisi fugæ memor. ita effuso agmine per stragem corporum armorúmq;
euasere, vt prius hostis desisteret sequi, quàm Romanus fugere. Tandé collectis ex dissipato
cursu militibus, consul cum reuocando nequicquā suos persecutus esset, in pacato agro ca-
stra posuit. aduocatáq; concione, inuectus haud falsò in proditorem exercitum militaris di-
sciplinæ, desertorem signorū, vbi signa, vbi arma essent, singulos rogitans, inermes milites,
signo amisso signiferos, ad hoc centuriones duplicariósq; qui reliquerāt ordines, virgis cę- K
sos securi percussit. cætera multitudo sorte decimus quisq; ad supplicium lecti. Contra ea
in Aequis inter cōsulem ac militem comitate ac beneficiis certatum est. & natura Quintius
erat lenior, & sæuitia infelix collegæ, quo is magis gauderet ingenio suo, effecerat. Huic tā-
tæ concordiæ ducis exercitúsque non ausi offerre se Aequi, vagari populabundum hostem
per agros passi. nec vllo antè bello latius inde actæ prædæ. ea omnis militi data est. adde-
bantur & laudes, quibus haud minus q̃ præmio gaudent militū animi. Quū duci, tum pro-
pter ducem Patribus quoq; placatior exercitus redit: sibi parentem, alteri exercitui domi-
num datum ab senatu memorans. Varia fortuna belli, atroci discordia domi forisq; annum
exactum

A exactum, insignem maxime comitia tributa efficiunt: res maior victoria suscepti certaminis quàm vsu. plus enim dignitatis comitiis ipsis detractũ est, Patribus ex concilio summouendis, quàm virium aut plebi additum, aut demptum Patribus. Turbulentior inde annus excepit, L. Valerio, T. Aemylio C O S S. tum propter certamina ordinũ de lege Agraria: tum propter iudicium Ap. Claudii: cui acerrimo aduersario legis, caussamq; possessorum publici agri tanquam tertio cõsuli sustinenti, M. Duellius & Cn. Siccius diem dixere. Nunquã antè tam inuisus plebi reus ad iudicium vocatus populi est, plenus suarum, plenus paternarum irarum. Patres quoque non temere pro vllo æque annixi sunt: propugnatorem senatus, maiestatisque vindicem suæ, ad omnes tribunitios plebeiósque oppositum tumultus, modum duntaxat in certamine egressum, obiici iratæ plebi. Vnus è Patribus ipse Ap. Claudius & tribunos & plebem & suum iudicium pro nihilo habebat. illum non minæ plebis, non senatus B preces perpellere vnquã potuere non modo vt vestẽ mutaret, aut supplex prensaret homines, sed ne vt ex consueta quidẽ asperitate orationis, cum ad populum agenda caussa esset, aliquid leniret, atque summitteret. idem habitus oris, eadem contumacia in vultu, idem in oratione spiritus erat: adeo vt magna pars plebis Appium non minus reum timeret, quàm consulem timuerat. Semel caussam dixit, quo semper agere omnia solitus erat, accusatorio spiritu: adeóque constantia sua & tribunos obstupefecit, & plebem, vt diem ipsi sua voluntate producerent: trahi deinde rem finerent. haud ita multum interim temporis fuit: antè tamen quàm producta dies veniret, morbo moritur. Cuius laudationẽ cum tribuni plebis impedire conarentur, plebs fraudari solenni honore supremum diem tanti viri noluit: & laudationem tam æquis auribus mortui audiuit, quàm viui accusationem audierat: & exequias frequens celebrauit. Eodem anno Valerius C O S. cum exercitu in Aequos profectus, cum hostem ad prælium elicere non posset, castra oppugnare est adortus. prohibuit fœda tem- C pestas, cum grandine ac tonitribus cælo deiecta. admirationem deinde auxit, signo receptui dato, adeo tranquilla serenitas reddita, vt velut numine aliquo defensa castra oppugnare iterum religio fuerit. omnis ira belli ad populationem agri vertit. Alter consul Aemylius in Sabinis bellũ gessit. & ibi, quia hostis mœnibus se tenebat, vastati agri sunt. Incendiis deinde non villarum modò, sed etiam vicorum, quibus frequenter habitabatur, Sabini exciti cum prædatoribus occurrissent, ancipiti prælio digressi, postero die retulere castra in tutiora loca. id satis cõsuli visum, cur pro victo relinqueret hostem, integro inde decedẽs bello. Inter hæc bella manente discordia domi, T. Numitius Priscus, A. Virginius C O S S. facti. Non vltrà videbatur latura plebs dilationem Agrariæ legis, vltimáque vis parabatur, cum Volscos adesse, fumo ex incendiis villarum, fugáq; agrestium cognitum est. ea res maturam iam seditionem ac propè erumpentem repressit. Consules coacti extemplo ab senatu ad bellum, educta ex vrbe iuuentute, tranquilliorem cæteram plebem fecerunt. Et hostes qui- D dem nihil aliud quàm perfusis vano timore Romanis, citato agmine abeũt. Numitius Antium aduersus Volscos, Virginius contra Aequos profectus. ibi ex insidiis propè magna accepta clade, virtus militum rem prolapsam negligentia consulis, restituit. Melius in Volscis imperatum est. fusi primo prælio hostes, fugáque in vrbem Antium, vt tum res erant, opulentissimam, acti. quam consul oppugnare non ausus, Cenonem aliud oppidum nequaquam tam opulentum ab Antiatibus cepit. Dum Aequi Volscique Romanos exercitus tenent, Sabini vsque ad portas vrbis populantes incessere. deinde ipsi paucis pòst diebus à duobus exercitibus, vtroque per iram consule ingresso in fines, plus cladium quàm intulerant, acceperunt. Extremo anno pacis aliquid fuit: sed, vt semper aliàs, solicitæ certamine Patrum & plebis. Irata plebs interesse consularibus comitiis noluit: per Patres clientésque Patrum consules creati, T. Quintius, & Q. Seruilius. Similem annum priori consules habent, seditiosa initia, bello deinde externo tranquilla. Sabini Crustuminos campos citato E agmine transgressi, cum cædes & incendium circum Anienem flumen fecissent, à porta propè Collina mœnibúsque pulsi, ingentes tamen prædas hominum pecorúmque egêre. quos Seruilius C O S. infesto exercitu insecutus, ipsum quidem agmen adipisci æquis locis non potuit: populationem adeo effuse fecit, vt nihil bello intactum relinqueret, multiplicique capta præda rediret. Et in Volscis respublica egregie gesta, tum ducis tum militum opera. Primùm æquo campo signis collatis pugnatum, ingenti cæde vtrinq;, plurimo sanguine. Et Romani, quia paucitas damno sentiendo propior erat, gradũ retulissent, ni salubri mendacio cõsul fugere hostes ab cornu altero clamitans, concitasset aciem. impetu facto, dum se putant vincere, vicere. Consul metuens ne nimis instando renouaret certamẽ,

signum receptui dedit. Intercessere pauci dies, velut tacitis induciis vtrinq; quiete sumpta, F
per quos ingens vis hominum ex omnibus Volscis Aequisque populis in castra venit, haud
dubitans, si senserint, Romanos nocte abituros. itaq; tertia ferè vigilia ad castra oppugnan-
da veniunt. Quintius sedato tumultu, quem terror subitus exciuerat, cum manere in tento-
riis quietum militem iussisset, Hernicorum cohortem in stationem educit: cornicines tu-
bicinésque in equos impositos canere ante vallum iubet, solicitúmq; hostem ad lucem te-
nere. reliquum noctis adeo tranquilla omnia in castris fuere, vt somni quoq; Romanis co-
pia esset. Volscos species armatorum peditum, quos & plures esse, & Romanos putabant:
fremitus hinnitúsque equorum, qui & insueto sedente equite, & insuper aures agitante soni-
tu, sæuiebãt, intentos velut ad impetum hostium tenuit. Vbi illuxit, Romanus integer, satia-
túsque somno, productus in aciem, fessum stando & vigiliis Volscum primo impetu percu-
lit. quanquam cessere magis, quàm pulsi hostes sunt: quia ab tergo erant cliui, in quos post G
principia integris ordinibus tutus receptus fuit. Consul vbi ad iniquum locum ventum est,
sistit aciem. miles ægre teneri, clamare & poscere, vt perculsis instare liceat. Ferocius agunt
equites circunfusi ducibus: vociferantur se ante signa ituros. Dum cunctatur consul virtute
militũ fretus, loco parum fidens: conclamant se ituros. clamorémque res est secuta. fixis in
terram pilis, quò leuiores in ardua euaderent, cursu subeunt. Volscus effusis ad primũ impe-
tum missilibus telis, saxa obiacentia pedibus ingerit in subeuntes: turbatósq; ictibus crebris
vrget ex superiore loco. Sic propè oneratum est sinistrum Romanis cornu, ni referentibus
iam gradum consul increpando simul temeritatem, simul ignauiam, pudore metum excus-
sisset. restitere primô obstinatis animis: deinde vt obtinentes locum vires ferebant, audent
vltro gradum inferre, & clamore renouato cõmouent aciem. tum rursus impetu capto eni-
tuntur, atq; exuperant iniquitatem loci. Iam propè erat vt in summũ cliui iugum euaderét,
cum terga hostes dedere: effusóq; cursu, penè agmine vno fugientes sequentésq; castris in- H
cidêre. in eo pauore castra capiuntur. qui Volscorum effugere potuerunt, Antium petunt.
Antium & Romanus exercitus ductus. paucos circunsessum dies deditur, nulla oppugnan-
tium noua vi, sed quòd iam inde ab infelici pugna, castrisque amissis, ceciderant animi.

DECADIS PRIMAE LIBER III.

NTIO capto T. Aemylius & Q. Fabius COSS. fiunt. hic erat Fabius,
qui vnus extinctæ ad Cremeram genti superfuerat. Iam priore consulatu
Aemylius dandi agri plebi fuerat author. itaque secundo quoque consu-
latu eius & agrarii se in spem legis erexerant, & tribuni rem contra con-
sules sæpe tentatam adiutore vtique consule obtineri posse rati, suscipiunt:
& consul manebat in sententia sua. possessores, & magna pars Patrum tri- I
bunitiis se iactare actionibus principem ciuitatis, & largiendo de alieno
popularem fieri querentes, totius inuidiam rei à tribunis in consulẽ auerterant. atrox certa-
men aderat, ni Fabius consilio neutri parti acerbo rem expedisset. T. Quintii ductu & au-
spicio agri capti priore anno aliquantum à Volscis esse, Antium propinquam opportunam
& maritimam vrbem coloniam deduci posse: ita sine querelis possessorũ plebem in agros
ituram, ciuitatem in concordia fore. Hæc sententia accepta est. Triumuiros agro dando
creat T. Quintium, A. Virginium, P. Furium. Iussi nomina dare, qui agrum accipere vellent.
Fecit statim (vt fit) fastidium copia: adeóque pauci nomina dedere, vt ad explendum nu-
merum coloni Volsci adderentur: cætera multitudo poscere Romæ agrũ malle, quàm ali-
bi accipere. Aequi à Q. Fabio (is eò cum exercitu venerat) pacem petiere, irritámque eam
ipsi subita incursione in agrum Latinum fecere. Q. Seruilius insequenti anno (is enim cum
Sp. Posthumio COS. fuit) in Aequos missus, in Latino agro statiua habuit. intra castra K
quies necessaria morbo implicitum exercitum tenuit. Extractum in tertium annum bellum
est, Q. Fabio & T. Quintio COSS. Fabio extra ordinem, quia is victor pacem Aequis de-
derat, ea prouincia data. Qui haud dubia spe profectus famam nominis sui pacaturam Ae-
quos, legatos in concilium gentis missos nunciare iussit, Q. Fabium COS. dicere, se ex
Aequis pacem Romam tulisse, ab Roma Aequis bellum afferre, eadem dextera armata,
quam pacatam illis antea dederat. quorum id perfidia & periurio fiat, deos nunc testes esse,
mox fore vltores. se tamen, vtcunque sit, etiam nunc, pœnitere sua sponte Aequos, quàm
pati hostilia, malle. si pœniteat, tutum receptum ad expertam clementiam fore. sin per-
iurio

A iurio gaudeant, diis magis iratis quàm hostibus gesturos bellum. Hæc dicta adeo nihil mouerunt quenquam, vt legati propè violati sint, exercitúsque in Algidum aduersus Romanos missus. Quæ vbi Romam sunt nunciata, indignitas rei magis quàm periculum consulem alterum ab vrbe exciuit. ita duo consulares exercitus ad hostem accessere, acie instructa, vt confestim dimicarent. sed cum forte haud multum diei superesset, vnus ab statione hostium exclamat, Ostentare hoc est Romani, non gerere bellum. in noctem imminentem aciem instruitis. longiore luce ad id certamen quod instat, nobis opus est. crastino die oriente Sole redite in aciem: erit copia pugnandi, ne timete. His vocibus iritatus miles in diem posterum in castra reducitur, longam venire noctem ratus, quæ moram certamini faceret. tum quidem corpora cibo somnóque curant. vbi illuxit postero die, prior aliquanto constitit Romana acies. tandem & Aequi processere. prælium fuit vtrinque vehemens, quòd & Romanus miles ira odióque pugnabat: & Aequos conscientia contracti culpa periculi, & desperatio futurę sibi postea fidei, vltima audere & experiri cogebat. Non tamen sustinuere aciem Romanam Aequi. pulsi'que, cum in fines suos se recepissent, nihilo inclinatioribus ad pacem animis ferox multitudo increpare duces, quòd in aciem, qua pugnandi arte Romanus excellat, commissa res sit. Aequos populationibus incursionibúsque meliores esse: & multas passim manus, quàm magnam molem vnius exercitus, rectius bella gerere. Relicto itaque castris præsidio, egressi tanto cum tumultu inuasere fines Romanos, vt ad vrbem quoque terrorem pertulerint. nec opinata etiam res plus trepidationis fecit, quòd nihil minus quàm ne victus, ac propè in castris obsessus hostis memor populationis esset, timeri poterat. agrestésque pauidi incidentes portis, non populationem, nec prædonum paruas manus, sed omnia vano augentes timore, exercitus & legiones adesse hostium, & infesto agmine ruere ad vrbem clamabant. Ab his proximi audita incerta, eóque vaniora ferre ad alios: cursus clamórque vocantium ad arma, haud multum à pauore captæ vrbis abesse. Forte ab Algido Quintius COS. redierat Romam: id remedium timori fuit: tumultúque sedato, victos timeri increpans hostes, præsidia portis imposuit. vocato deinde senatu, cum ex authoritate Patrum iustitio indicto profectus ad tutandos fines esset, Q. Seruilio præfecto vrbis relicto, hostem in agris non inuenit. Ab altero consule res gesta egregie est, qui quà venturum hostem sciebat, grauem præda, eóq; impeditiore agmine incedentem aggressus, funestam ei populationem fecit. pauci hostium euasere ex insidiis, præda omnis recepta est. Sic finem iustitio, quod quatriduum fuit, reditus Quintii COS. in vrbem fecit. Census deinde actus, & conditum à Quintio lustrum. Censa ciuium capita centum quatuor & XX millia CCXIIII dicuntur, præter orbos orbásque. In Aequis nihil deinde memorabile actum. in oppida sua se recepere, vri sua populariq; passi. Consul cum aliquoties per omnem hostium agrum infesto agmine populabundus isset, cum ingenti laude prædáque Romam rediit. Consules inde Posthumius Albus, Sp. Furius. Furios Fusios scripsere quidam. id admoneo, nequis immutationem virorum ipsorum esse, quæ nominum est, putet. Haud dubium erat, quin cum Aequis alter consulum bellum gereret. itaque Aequi ab Ecetranis Volscis præsidium petiere. quo cupidè oblato (adeo ciuitates hæ perpetuo in Romanos odio certauere) bellum summa vi parabatur. Sentiunt Hernici, & prædicunt Romanis, Ecetranum ad Aequos desciisse. suspecta & colonia Antium fuit, quòd magna vis hominum inde, cum oppidum captum esset, confugisset ad Aequos. isque miles per bellum Aequicum vel acerrimus fuit. Compulsis deinde in oppida Aequis, ea multitudo dilapsa cum Antium redisset, sua sponte iam infidos colonos Romanis abalienauit. Necdum matura re, cum defectionem parari delatum ad senatum esset, datum negocium est consulibus, vt principibus coloniæ Romam excitis, quærerent quidnam rei esset. qui cum haud grauate venissent, introducti à consulibus ad senatum, ita responderunt ad interrogata, vt magis suspecti quàm venerant, dimitterentur. Bellum inde haud dubium haberi. Sp. Furius consulum alter, cui ea prouincia euenerat, profectus in Aequos, Hernicorum in agro populabundum hostem inuenit: ignarúsq; multitudinis, quia nusquam vniuersa conspecta fuerat, imparem copiis exercitum temere pugnæ commisit. primo concursu pulsus, se in castra recepit. neque is finis periculi fuit. nanque & proxima nocte & postero die tanta vi castra sunt circunsessa atque oppugnata, vt ne nuncius quidem inde mitti Romam posset. Hernici & male pugnatum, & consulem exercitúmq; obsideri, nunciauerunt: tantúmque terrorem incussere Patribus, vt (quæ forma senatusconsulti vltimæ semper necessitatis habita est) Posthumio alteri consulum negocium daretur, videret nequid

Respublica detrimenti caperet. Ipsum consulem Romæ manere ad conscribendos omnes F
qui arma ferre possent, optimum visum est: proconsulem T. Quintium subsidio castris cum
sociali exercitu mitti. ad eum explendum Latini Herniciꝗ, & colonia Antium dare Quintio subitarios milites (ita tum repentina auxilia appellabant) iussi. Multi per eos dies motus, multique impetus hinc atque illinc facti, quia superante multitudine hostes carpere multifariam vires Romanas vt non suffecturas ad omnia, aggressi sunt. simul castra oppugnabátur, simul pars exercitus ad populandum agrum Romanum missa, vrbémque ipsam, siqua fortuna daret, tentandam. L. Valerius ad præsidium vrbis relictus: cõsul Posthumius ad arcendas populationes finium missus. Nihil remissum ab vlla parte curæ aut laboris. vigiliæ in vrbe, stationes ante portas, præsidiáque in muris disposita: & quod necesse erat in tanto tumultu, iustitium per aliquot dies seruatum. Interim in castris Furius C O S. cum primò quietus obsidionem passus esset, in incautum hostem decumana porta erupit: & cum persequi posset, metu substitit, ne qua ex parte altera in castra vis fieret. Furium legatum (frater idé consulis erat) longius extulit cursus: nec suos ille redeuntes persequendi studio, neq; hostium ab tergo incursum vidit. ita exclusus multis sæpe frustra conatibus captis vt viam sibi ad castra faceret, acriter dimicans cecidit. Et consul nuncio circumuenti fratris conuersus ad pugnam, dum se temere magis quàm satis caute in mediam dimicationem infert, vulnere accepto, ægre ab circunstantibus ereptus, & suorum animos turbauit, & ferociores hostes fecit: qui cæde legati, & consulis vulnere accensi, nulla deinde vi sustineri potuere, cum cõpulsi in castra Romani rursus obsiderentur, nec spe nec viribus pares: venissetque in periculum summa rerum, ni T. Quintius peregrinis copiis cum Latino Hernicóque exercitu subuenisset. is intentos in castra Romana Aequos, legatíque caput ferociter ostentantes ab tergo adortus, simul ad signum à se procul editum ex castris eruptione facta, magnam vim hostium circunuenit. Minor cædes, fuga effusior Aequorum in agro fuit Romano. in quos H
palatos prædam agentes Posthumius aliquot locis, quibus opportuna imposuerat præsidia, impetum dedit. ii vagi dissipato agmine fugientes, in Quintium victorem cum saucio consule reuertentem incidêre. Tum consularis exercitus egregia pugna consulis vulnus, legati & cohortium vltus est cædem. Magnæ clades vltro citróque illis diebus & illatæ, & acceptæ. difficile ad fidem est in tam antiqua re, quot pugnauerint ceciderintve, exacto affirmare numero. audet tamen Antiâs Valerius concipere summas. Romanos cecidisse in Hernico agro V. Mil. ac CCC. Ex prædatoribus Aequorum, qui populabũdi in finibus Romanis vagabantur, ab A. Posthumio C O S. duo millia & CCCC cæsos: cæteram multitudinem prædam agentem quæ inciderit in Quintium, nequaquam pari defunctam esse cæde: interfecta inde quatuor millia, & exequẽdo subtiliter numerum, CC ait & XXX. Inde Romam reditum est, iustitium remissum est. Cælum visum est ardere plurimo igni, portentáque alia aut obuersata oculis, aut vanas exterritis ostentauere species. His auertendis terroribus I
in triduum feriæ indictæ, per quas omnia delubra pacem deûm exposcẽtium virorum mulierúmque turba implebantur. Cohortes inde Latinæ Hernicæ'que, ab senatu gratiis ob impigram militiam actis, remissæ domos. Antiates mille milites, quia serum auxilium post prælium venerant, propè cum ignominia dimissi. Comitia inde habita. creati consules L. Ebutius, P. Seruilius, calendis Sextilibus, vt tunc principium anni agebatur, consulatum ineunt. Graue tẽpus, & forte annus pestilens erat vrbi agrisque, nec hominibus magis quàm pecori. & auxere vim morbi, terrore populationis pecoribus agrestibúsque in vrbem acceptis. ea colluuio mistorum omnis generis animantium, & odore insolito vrbanos, & agrestem confertum in arcta tecta æstu ac vigiliis angebat: ministeriáque inuicem ac contagio ipsa vulgabant morbos. Vix instantes sustinentibus clades repente legati Hernici nunciant, in agro suo Aequos Volscósque coniunctis copiis castra posuisse, inde ingenti exercitu fines suos depopulari. præterquam quòd infrequens senatus indicio erat sociis, afflictam ciuitatem pestilentia esse: mœstum etiam responsum tulere, vt per se ipsi Hernici cum Latinis res suas tutarentur: vrbem Romanam subita deûm ira morbo populari. siqua eius mali quies veniat, vt anno antè, vt semper aliâs, sociis opem laturos. Discessere socii, pro tristi nuncio tristiorem domum referentes: quippe quibus per se sustinendum bellum erat, quod vix Romanis fulti viribus sustinuissent. Non diutius se in Hernico hostis continuit. pergit inde infestus in agros Romanos, etiam sine belli iniuria vastatos. Vbi cum obuius nemo ne inermis quidem fieret, pérque omnia non præsidiis modò deserta, sed etiam cultu agresti, transirent: peruenere ad tertium lapidem Gabina via. Mortuus Ebutius erat Romanus K

manus

A manus consul, collega eius Seruilius exigua in spe trahebat animam: affecti plerique principum, Patrum maior pars, militaris ferè ætas omnis: vt non modo ad expeditiones quas in tanto tumultu res poscebat, sed vix ad quietas stationes viribus sufficerent. munus vigiliarum senatores, qui per ætatem ac valetudinem poterant, per se ipsi obibant: circuitio ac cura, ædilium plebis erat: ad eos summa rerum, ac maiestas consularis imperii venerat. Deserta omnia sine capite, sine viribus, dii præsides, ac fortuna vrbis tutata est: quæ Volscis Aequisque prædonum potius mentem quàm hostium dedit. adeo enim nulla spes non potiundi modo, sed ne adeundi quidem Romana mœnia, animos eorum cepit: tectáque procul visa, atque imminentes tumuli auertêre mentes eorum: vt totis passim castris fremitu orto, quid in vasto ac deserto agro, inter tabem pecorum hominúmque, desides sine præda tempus tererent, cum integra loca, Thusculanum agrum opimum copiis petere possent? signa repente conuellerent: transuersis'que itineribus per Labicanos agros in Thusculanos colles transirent. eò vis omnis tempestásque belli conuersa est. Interim Hernici Latinique pudore etiam, non misericordia solum moti, si nec obstitissent communibus hostibus infesto agmine Romanam vrbem petentibus, nec opem vllam obsessis sociis ferrent, coniuncto exercitu Romam pergunt. vbi cum hostes nó inuenissent, secuti famam ac vestigia, obuii fiunt descendentibus à Thusculano in Albanam vallem. ibi haudquaquam æquo prælio pugnatum est: fidésque sua sociis parum felix in præsentia fuit. Haud minor Romæ fit morbo strages, quàm quanta ferro sociorum facta erat. Consul qui vnus supererat, moritur. mortui & alii clari viri, M. Valerius, T. Virginius Rutilius, augures: Ser. Sulpitius, Curio maximus. & per ignota capita latè vagata est vis morbi: inops'q; senatus auxilii humani, ad deos populum ac vota vertit. Iussi cum coniugibus ac liberis supplicatum ire, pacémque exposcere deûm. ad id quod sua quenque mala cogebant, authoritate publica

C euocati, omnia delubra implent. stratæ passim matres crinibus templa verrentes, veniam irarum cælestium, finémque pesti exposcunt. Inde paulatim seu pace deûm impetrata, seu grauiore tempore anni iam circumacto, defuncta morbis corpora salubriora esse incipere: versis'que animis iam ad publicam curam, cum aliquot interregna exissent: P. Valerius Publicola tertio die quàm interregnum inierat, consules creat L. Lucretium Tricipitinum, & T. Veturium Geminum, siue ille Vetusius fuit. Ante diem III idus Sextiles consulatum ineunt, iam satis valida ciuitate, vt non solùm arcere bellum, sed vltro etiam inferre posset. Igitur nunciantibus Hernicis, in fines suos transcendisse hostes, impigre promissum auxilium. duo consulares exercitus scripti. Veturius missus in Volscos ad bellum vltro inferendum. Tricipitinus populationibus arcendis sociorum agro oppositus, non vltrà quàm in Hernicos procedit. Veturius primo prælio hostes fundit, fugátq;. Lucretium, dum in Hernicis sedet, prædonum agmen fefellit, supra montes Prænestinos ductum. inde dimissum in

D campos, vastauere agros, Prænestinum, Gabinúmq;: ex Gabino in Thusculanos flexere colles. vrbi quoq; Romæ ingens præbitus terror, magis in re subita, quàm quòd ad arcendam vim parum virium esset. Q. Fabius præerat vrbi. is armata iuuentute, dispositisque præsidiis tuta omnia ac tranquilla fecit. Itaque hostes præda ex proximis locis rapta, appropinquare vrbi non ausi, cum circumacto agmine redirent, quanto longius ab vrbe hostium abscederent, eo solutiore cura, in Lucretium incidunt consulem, iam antè exploratis itineribus suis instructum, & ad certamen intentum. Igitur præparatis animis repentino pauore perculsos adorti, aliquanto pauciores multitudinem ingentem fundunt fugántque: & compulsos in cauas valles, cum exitus haud in facili essent, circunueniunt. ibi Volscum nomé propè deletum est. XIII millia CCCCLXX cecidisse in acie ac fuga, M. CCL viuos captos, signa XXVII militaria relata, in quibusdam annalibus inuenio. vbi etsi adiectum aliquid numero sit, magna certe cædes fuit. Victor consul ingenti præda potitus, eadem in stati-

E ua rediit. tum consules castra coniungunt. & Volsci Aequique afflictas vires suas in vnum contulere. Tertia illa pugna eo anno fuit. eadem fortuna victoriam dedit. fusis hostibus etiam castra capta. Sic res Romana in antiquum statum rediit: secundæ'que belli res extemplo vrbanos motus excitauerunt. C. Terentillus Arsa tribunus plebis eo anno fuit. is consulibus absentibus ratus locum tribunitiis actionibus datum, per aliquot dies Patrum superbiam ad plebem criminatus, maxime in consulare imperium tanquam nimium, nec tolerabile liberæ ciuitati, inuehebatur. nomine enim tantum minus inuidiosum, re ipsa propè atrocius quàm regium esse. quippe duos pro vno dominos acceptos

immoderata, infinita potestate: qui soluti atq; effrenati ipsi, omneis metus legum, omniáq; F
supplicia verterent in plebem. quæ ne æterna illis licentia sit, legem se promulgaturum, vt quinqueuiri creentur legibus de imperio consulari scribendis. quod populus in se ius dederit, eo consulem vsurum: non ipsos libidinem ac licentiam suam pro lege habituros. Qua promulgata lege, cum timerent Patres ne absentibus consulibus iugum acciperent, senatus à præfecto vrbis Q. Fabio vocatur. qui adeo atrociter in rogationem latorémque ipsum est inuectus, vt nihil, si ambo consules infesti circunstarent tribunum, relictum minarum atque terroris sit. Insidiatum eum, & tépore captato adortum Rempublicam. si quem similem eius priore anno inter morbum bellúmque irati dii tribunum dedissent, non potuisse sisti. mortuis duobus consulibus, iacente ægra ciuitate, in colluuione omnium rerum, ad tollendum è Repub. consulare imperium laturum leges fuisse: ducem Volscis Aequisq; ad oppugnandam vrbem futurum. Quid tandem illi non licere? siquid consules superbè in aliquem G
ciuium, aut crudeliter fecerint, diem dicere: accusare his ipsis iudicibus, quorum in aliquem sæuitum sit. non illum consulare imperium, sed tribunitiam potestatem inuisam, intolerandámque facere: quam pacatam reconciliatámq; Patribus deintegro in antiqua redigi mala. neque illum se deprecari quo minus pergat vt cœperit. Vos, inquit Fabius, cæteri tribuni oramus, vt primum omnium cogitetis, potestatem istam ad singulorum auxilium, non ad perniciem vniuersorum comparatam esse: tribunos plebis vos creatos, non hostes Patribus. nobis miserum, inuidiosum vobis est, desertam Rempublicam inuadi. non ius vestrum, sed inuidiam minueritis. agite cum collega, vt rem integram in aduentum consulum differat. ne Aequi quidem ac Volsci morbo absumptis priore anno consulibus, crudeli superbóque nobis bello institere. Agunt cum Terentillo tribuni. dilatáque in speciem actione, re ipsa sublata, consules extemplo accersiti. Lucretius cum ingenti pręda, maiore multo gloria rediit. & auget gloriam adueniens exposita omni in campo Martio pręda, vt suum quisq; per H
triduum cognitum abduceret. reliqua vendita, quibus domini non extitere. Debebatur omnium consensu consuli triumphus: sed dilata res est, tribuno de lege agente. id antiquius consuli fuit. Iactata per aliquot dies tum in senatu res, tum ad populum est. cessit ad vltimū maiestati consulis tribunus, & destitit. Tum imperatori exercituique honos suus redditus. Triumphauit de Volscis Aequísque. triumphantem secutæ suæ legiones. Alteri consuli datum, vt ouans sine militibus vrbem iniret. Anno deinde insequenti lex Terentilla ab toto relata collegio, nouos aggressa consules est. erant consules P. Volumnius, Ser. Sulpitius. Eo anno cælum ardere visum, terra ingenti concussa motu est. bouem locutam, cui rei priore anno fides non fuerat, creditum. Inter alia prodigia & carne pluit: quem imbrem ingens numerus auium interuolitando rapuisse fertur: quod intercidit, sparsum ita iacuisse per aliquot dies, vt nihil odor mutaret. Libri per duumuiros sacrorum aditi. pericula à conuentu alienigenarum prædicta, ne qui in loca summa vrbis impetus cædésque inde fierent. inter cætera monitum, vt seditionibus abstineretur. Id factum ad impediendā legem tribuni criminabantur, ingénsque aderat certamen. Ecce (vt idem in singulos annos orbis volueretur) I
Hernici nunciant, Volscos & Aequos, etsi accisæ res sint, reficere exercitus: Antii summā rei positam, Ecetræ Antiates colonos palàm cōcilia facere: id caput, eas vires belli esse. Vt hęc dicta in senatu sunt, delectus edicitur. consules belli administrationē inter se dispartiri iussi: alteri vt Volsci, alteri vt Aequi prouincia esset. Tribuni coràm in foro personare, fabulam compositam Volsci belli, Hernicos ad partes paratos: iam ne virtute quidem premi libertatem populi Ro. sed arte eludi. quia occidione propè occisos Volscos & Aequos mouere sua sponte arma posse, iam fides abierit, nouos hostes quæri. coloniam fidam propinquam infamem fieri. bellum innoxiis Antiatibus indici, geri cum plebe Romana, quam oneratam armis ex vrbe præcipiti agmine acturi essent, exilio & relegatione ciuium vlciscentes tribunos. sic nequid aliud actum putent, victam legem esse: nisi dum integra res sit, dum domi, K
dum togati sint, caueant ne possessione vrbis pellātur, ne iugum accipiant. si animus sit, nō defore auxilium. consentire omnes tribunos, nullum terrorem externum, nullum periculum esse. cauisse deos priore anno vt tutò libertas defendi posset. Hæc tribuni. At ex parte altera consules in conspectu eorū positis sellis delectum habebant. eò decurrunt tribuni, concionémq; secum trahunt. citati pauci, velut rei experiundæ caussa: & statim vis coorta. quęcunque lictor iussu consulis prehendisset, tribunus mitti iubebat. neq; suum cuiq; ius modū faciebat: sed virium spe, & manu obtinendum erat quod intenderes. quemadmodum se tribuni gessissent in prohibendo delectu, sic Patres in lege quæ per omneis comitiales dies ferebatur,

A ferebatur,impedienda gerebant.Initium erat rixæ,cum discedere populũ iussissent tribuni,
quòd Patres se summoueri haud sinebant.nec ferè seniores rei intererant: quippe quæ non
consilio regenda,sed permissa temeritati audaciæ'que esset. multum & consules se abstine-
bant,necui in colluuione rerum maiestatem suam contumeliæ offerrent. Cæso erat Quin-
tius,ferox iuuenis quà nobilitate gentis,quà corporis magnitudine,ac viribus. ad ea mune-
ra data à diis,& ipse addiderat multa belli decora,facundiámque in foro,vt nemo,non lin
gua,non manu,promptior in ciuitate haberetur. Hic cum in medio Patrum agmine con-
stitisset, eminens inter alios, velut omnes dictaturas consulatúsque gerens in voce ac viri-
bus suis, vnus impetus tribunitios popularésque procellas sustinebat. hoc duce sæpe pulsi
foro tribuni,fusa ac fugata plebs est.qui obuius fuerat,mulctatus nudatúsque abibat: vt sa-
tis appareret,si sic agi liceret,victam legem esse. Tum propè iam perculsis aliis tribunis,A.
B Virginius ex collegio vnus Cæsoni capitis diem dicit. Atrox ingenium accẽderat eo facto
magis quàm conterruerat.eo acrius obstare legi,agitare plebem, tribunos velut iusto per-
sequi bello.accusator pati reum ruere, inuidiæ'q; flãmam,ac materiam criminibus suis sug-
gerere:legẽ interim non tam ad spem perferendi,quàm ad lacessendam Cæsonis temerita-
tem ferre. Ibi multa sæpe ab iuuentute inconsultè dicta factáque,in vnius Cæsonis suspectũ
incidunt ingenium.tamen legi resistebatur. Et A. Virginius identidem plebi, Ecquid sen-
titis iam vos Quirites, Cæsonem simul ciuem, & legem quam cupitis, habere non posse?
quanquam quid ego legem loquor? libertati obstat, omnes Tarquinios superbia exupe-
rat. expectate dum consul aut dictator fiat, quem priuatum viribus & audacia regnantem
videtis.Assentiebantur multi,pulsatos se querentes: & tribunum ad rem peragendam vltro
incitabant.Iam aderat iudicio dies, apparebátque vulgò homines in damnatione Cæsonis
libertatem agi credere. tum demum coactus cum multa indignitate prehensabat singulos.
C sequebantur necessarii,principes ciuitatis. T.Quintius Capitolinus,qui ter consul fuerat,
cum multa referret sua familiæ'que decora, affirmabat neque in Quintia gente,neque in ci
uitate Romana tantam indolem tam maturæ virtutis vnquam extitisse. suum primum mi-
litem fuisse,se sæpe vidente pugnasse in hostem. Sp.Furius missum ab Quintio Capitolino
sibi eum in dubiis suis rebus venisse subsidio.neminem vnum esse,cuius magis opera putet
Rẽpublicam restitutam.L. Lucretius Cos.anni prioris recẽti gloria nitens,suas laudes par-
ticipare cum Cæsone,memorare pugnas,referre egregia facinora nunc in expeditionibus,
nunc in acie.suadere & monere,iuuenem egregium, instructum naturæ fortunæ omnibus
bonis,maximum momentum rerum eius ciuitatis in quácunque venisset, suum quàm alie-
num mallent ciuem esse. quod offendat in eo, feruorem & audaciam,ætatem quotidie au-
ferre.quod desyderetur consiliũ,id in dies crescere.senescentibus vitiis,maturescente virtu-
te,sinerent tantum virum senem in ciuitate fieri.Pater inter hos L.Quintius,cui Cincinna-
D to cognomen erat,nõ iterando laudes,ne cumularet inuidiam,sed veniam errori atq; ado-
lescentiæ petendo,sibi,qui non dicto, non facto quenquam offendisset, vt condonarent fi-
lium,orabat. Sed alii auersabantur preces, aut verecundia,aut metu: alii se suósque mul-
ctatos querentes,atroci responso iudicium suum præferebant. Premebat reum, præter vul-
gatam inuidiam, crimen vnum,quòd M. Volscius Fictor, qui ante aliquot annos tribunus
plebis fuerat,testis extiterat,se haud multò pòst quàm pestilentia in vrbe fuerat,in iuuentu
tem grassantem in Suburra incidisse.Ibi rixam natam esse,fratrémque suum maiorem natu
necdum ex morbo satis validum pugno ictum à Cæsone cecidisse semianimem: inter ma-
nus domum ablatum:mortuúmque inde arbitrari:nec sibi rem exequi tam atrocem per cõ
sules superiorum annorum licuisse.Hæc Volscio clamitante adeo concitati homines sunt,
vt haud multum abfuerit,quin impetu populi Cæso interiret. Virginius arripi iubet homi-
nem,& in vincula duci.patricii vi contra vim resistunt.T.Quintius clamitat,cui rei capita-
E lis dies dicta sit, & de quo futurum propediem iudicium, eum indemnatum indicta caussa
non debere violari.Tribunus supplicium negat sumpturum se de indemnato, seruaturum
tamen in vinculis esse ad iudicii diem:vt qui hominem necauerit, de eo supplicii sumendi
copia populo Romano fiat. Appellati tribuni medio decreto ius auxilii sui expediunt: in
vincla coniici vetant:sisti reum,pecuniámq;,nisi sistatur,populo promitti,placere pronun-
ciant.summam pecuniæ quantam æquum esset promitti,veniebat in dubium.id ad senatum
reiicitur. reus,dum consulerentur Patres, retentus in publico est.vades dare placuit. vnum
vadem III Mil.æris obligarunt. quot darentur,permissum tribunis est.decem finierunt.tot
vadibus accusator vadatus est reũ.Hic primus vades publicos dedit. Dimissus è foro,nocte

proxima iussu consulum in Thuscos in exilium abiit. Iudicii die cum excusaretur solum F vertisse exilii caussa, nihilo minus Virginio comitia habéte collegę appellati dimisere concilium, pecunia à patre exacta crudeliter, vt diuenditis omnibus bonis, aliquandiu trans Tyberim veluti relegatus deuio quodam in tugurio viueret. Hoc iudicium, & promulgata lex exercuit ciuitatem. ab externis armis ocium fuit. cum velut victores tribuni perculsis Patribus Cæsonis exilio, propè perlatam esse crederent legem, & quod ad seniores Patrum pertineret, cessissent possessione reipublicæ: iuniores, id maximè quod Cæsonis sodalium fuit, auxere iras in plebem, non minuerunt animos. sed ibi plurimum profectum est, quòd modo quodam temperauere impetus suos. Cum primò post Cæsonis exilium lex cœpta ferri est, instructi paratique cum ingenti clientium exercitu sic tribunos, vbi primum summouentes præbuere caussam, adorti sunt, vt nemo vnus inde præcipuum quicquam gloriæ domum inuidiæ've ferret, mille pro vno Cæsones extitisse plebes quereretur. Mediis die- G bus, quibus tribuni de lege non agerent, nihil eisdem illis placidius aut quietius erat. benigne salutare, alloqui plebis homines, domum inuitare, adesse in foro, tribunos ipsos cætera pati sine interpellatione concilia habere, nunquam vlli neque publice neque priuatim truces esse, nisi cum de lege agi cœptum esset: alibi popularis iuuentus erat. Nec cætera modò tribuni tranquille peregere, sed refecti quoq; in insequentem annum, ne voce quidem incommoda, nedum vt vlla vis fieret, paulatim permulcendo, tractandóque mansuefecerant plebem. His per totum annum artibus lex elusa est. Accipiunt ciuitatem placidiorem consules C. Claudius Appii filius, & P. Valerius Publicola. Nihil noui nouus annus attulerat. legis ferendæ aut accipiendæ cura ciuitatem tenebat. Quantum iuniores Patrum plebi se magis insinuabant, eo acrius contrà tribuni tendebant, vt plebi suspectos eos criminando facerent. coniurationem factam, Cæsonem Romæ esse, interficiendorum tribunorum, trucidandæ plebis consilia inita. id negocii datum ab senioribus Patrum, vt iuuentus H tribunitiam potestatem è republica tolleret, formáque eadem ciuitatis esset, quæ ante Sacrum montem occupatum fuerat. Et ab Volscis & Aequis statum iam ac propè solenne in singulos annos bellum timebatur, propiúsque aliud nouum malum nec opinatò exortum. Exules, seruique ad quatuor millia hominum, & quingenti, duce Ap. Herdonio Sabino nocte Capitolium atque arcem occupauere. confestim in arce facta cædes eorum qui coniurare & simul capere arma noluerant, alii inter tumultum præcipites pauore in forum deuolant. alternæ voces, Ad arma, &, Hostes in vrbe sunt, audiebantur. consules & armare plebem, & inermem pati timebant, incerti quod malum repentinum, externum, an intestinum, ab odio plebis, an ab seruili fraude vrbem inuasisset. sedabant tumultus, sedando interdum mouebant. nec enim poterat pauida & consternata multitudo regi imperio. dant tamen arma, non vulgo, tantum vt incerto hoste, præsidium satis fidum ad omnia esset. soliciti reliquum noctis, incertique qui homines, quantus numerus hostium esset, in sta- I tionibus disponendis ad opportuna omnia vrbis loca egêre. Lux deinde aperuit bellum, ducémque belli. Seruos ad libertatem Ap. Herdonius ex Capitolio vocabat. se miserrimi cuiusque suscepisse caussam, vt exules iniuria pulsos in patriam reduceret, & seruitutis graue iugum demeret. id malle populo Romano authore fieri. si ibi spes non sit, se Volscos, & Aequos, & omnia extrema tentaturum, & concitaturum. Dilucere res magis Patribus atque consulibus. præter ea tamen quæ denunciabantur, ne Veientium, neu Sabinorum id consilium esset, timere: & cum tantũ in vrbe hostium esset, mox Sabinæ Hetruscæ'que legiones ex composito adessent: tum æterni hostes Volsci & Aequi nõ ad populandos, vt antè, fines, sed ad vrbem vt ex parte captam venirent. Multi, & varii timores. inter cæteros eminebat terror seruilis, ne suus cuique domi hostis esset, cui nec credere, nec non credendo, ne infestior fieret, fidem abrogare, satis erat tutum. vixque concordia sisti videbatur posse. tantum superantibus aliis ac emergentibus malis, nemo tribunos aut plebem ti K mebat: mansuetum id malum, & per aliorum quietem malorũ semper exoriens, túmq; esse peregrino terrore sopitũ videbatur. At id propè vnũ maximè inclinatis rebus incubuit. tantus enim tribunos furor tenuit, vt non bellũ, sed vanam imaginem belli ad auertẽdos ab legis cura plebis animos Capitolium insedisse cõtenderent: patriciorum hospites cliẽtésq;, si perlata lege frustra tumultuatos esse se sentiãt, maiore q̃ venerint silentio abituros. Concilium inde legi perferẽdę habere, auocato populo ab armis. Senatũ interim cõsules habent, alio se maiore à tribunis metu ostendente, q̃ quem nocturnus hostis intulerat. Postquam arma poni, & discedere homines ab stationibus nunciatũ est: P. Valerius, collega senatũ retinente,

A nente,se ex curia proripit,inde in templum ad tribunos venit. Quid hoc rei est,inquit,tribuni?Ap. Herdonii ductu & auspicio rempublicam euersuri estis? tam felix vobis corrumpendis fuit,qui seruitia non commouit author? cum hostes supra caput sint, discedi ab armis,legésque ferri placet? Inde ad multitudinem oratione versa, Si vos vrbis Quirites, si vestri nulla cura tāgit,at vos veremini deos vestros ab hostibus captos.Iupiter optimus maximus,Iuno regina,& Minerua,alii dii,deæ'que obsidentur: castra seruorū publicos vestros penates tenent.hæc vobis forma sanę ciuitatis videtur?tantum hostium nō solum intra muros est,sed in arce supra forum,curiámq;:comitia interim in foro sunt, senatus in curia est: velut cum ocium superat,senator sententiā dicit,alii Quirites suffragium ineunt. Nō quicquid Patrum plebisque est,consules,tribunos,deos,hominésque,omnes armatos opem ferre,in Capitolium currere,liberare ac pacare augustissimam illam domum Iouis optimi ma

B ximi decuit?Romule pater,tu mentem tuam,qua quondam arcē ab his iisdem Sabinis auro captam recepisti,da stirpi tuæ.iube hanc ingredi viam,quam tu dux, quam tuus ingressus exercitus est. Primus en ego consul,quantum mortalis deum possum, te,ac tua vestigia sequar. Vltimum orationis fuit, se arma capere, vocare omnes Quirites ad arma . si quis impediat,iam se consularis imperii,iam tribunitię potestatis,sacratarúmque legum oblitū, quisquis ille sit,vbicunque sit,in Capitolio,in foro,pro hoste habiturum. iuberent tribuni, quoniam in Ap. Herdonium vetarent,in P.Valerium consulem sumi arma . ausurum se in tribunis,quod princeps familiæ suæ ausus in regibus esset. Vim vltimam apparebat futurā, spectaculóque seditionem Romanam hostibus fore:nec lex tamen ferri,nec ire in Capitolium consul potuit:nox certamina cœpta oppressit.tribuni cessere nocti,timētes consulum arma.Amotis inde seditionis authoribus,Patres circumire plebem, inserentésque se in circulos,sermones tempori aptos serere:admonere,vt viderent in quod discrimen republi-

C cam adducerent:non inter Patres ac plebem certamen esse,sed simul Patres, plebémq;,arcem vrbis,templa deorum,penates publicos priuatósque hostibus dedi. Dum hæc in foro sedandæ discordiæ caussa aguntur , consules interim, ne Sabini, ne Veiens hostis moueretur,circa portas murósque discesserant.Eadem nocte & Thusculum de arce capta,Capitolióque occupato,& alio turbatę vrbis statu nuncii veniunt. L. Mamilius Thusculi tum dictator erat. is confestim cōuocato senatu,atque introductis nunciis,magnopere censet, ne expectent dum ab Roma Legati auxilium petentes veniāt:periculum ipsum, discrimen'q;, ac sociales deos, fidémque fœderum id poscere . demerendi beneficio tam potentem, tam propinquam ciuitatem, nunquam parem occasionem daturos deos . Placet ferri auxilium. iuuentus conscribitur, arma dantur. Romā prima luce venientes, procul speciem hostium præbuere.Aequi aut Volsci venire visi sunt.deinde vbi vanus terror abiit,accepti in vrbem agmine in forum descendunt.ibi iam P. Valerius relicto ad portarum præsidia collega,in-

D struebat aciem.authoritas viri mouerat,affirmantis Capitolio recuperato,& vrbe pacata,si se doceri siuissent quæ fraus ab tribunis occulta in lege ferretur, memorē se maiorum suorum,memorem cognominis, quod populi colendi velut hæreditaria cura sibi à maioribus tradita esset,concilium plebis non impediturum.hunc ducem secuti nequicquā reclamantibus tribunis,in cliuum capitolinum erigunt aciem. adiungitur & Thusculana legio . certare socii , ciuésque, vtri recuperatæ arcis suum decus facerent . dux vterque suos adhortatur . Trepidare tum hostes , nec vlli satis rei , præterquam loco, fidere . trepidantibus inferunt signa Romani , socii'que . Iam in vestibulum perruperant templi , cum P. Valerius inter primores pugnam ciens interficitur. P. Volumnius consularis vidit cadentem. is dato negocio suis vt corpus obtegerent,ipse in locum vicémque consulis prouolat. prę ardore impetúque,tantæ rei sensus non peruenit ad militem,prius vicit, quàm se pugnare sine duce sentiret.Multi exulum cæde sua fœdauere tēplum,multi viui capti,Herdonius in-

E terfectus.Ita Capitolium recuperatum.De captiuis,vt quisque liber aut seruus esset, suæ fortunæ à quoq; sumptum supplicium est.Thusculanis gratiæ actę:Capitolium purgatum,atq; lustratum.In consulis domum plebes quadrantes,vt funere ampliore efferretur, iactasse fertur. Pace parta,instare tum tribuni patribus,vt P.Valerii fidem exoluerent: instare Claudio,vt collegæ deos manes fraude liberaret,agi de lege sineret.Consul antè quàm collegā sibi subrogasset,negare passurū agi de lege.hæ tenuere contentiones vsque ad comitia con sulis subrogandi . Decembri mense summo Patrum studio L. Quintius Cincinnatus pater Cæsonis consul creatur, qui magistratum statim occiperet . Perculsa erat plebes consulem habitura iratum,potentem fauore Patrum,virtute sua,tribus liberis,quorum nemo Cæsoni

cedebat magnitudine animi, consilium & modũ adhibendo vbi res posceret, priores erant. F
Is vt magistratum iniit, assiduis concionibus pro tribunali non in plebe coercenda, quàm senatu castigando vehementior fuit: cuius ordinis languore, perpetui iam tribuni plebis nó vt in republica populi Romani, sed vt in perdita domo, lingua, criminibúsque regnarent. cum Cæsone filio suo virtutem, constantiam, omnia iuuentutis belli domique decora pulsa ex vrbe Romana, & fugata esse: loquaces, seditiosos, semina discordiarum, iterum ac tertiùm tribunos pessimis artibus regia licentia viuere. Aulus, inquit, ille Virginius, quia in Capitolio non fuit, minus supplicii, quàm Ap. Herdonius meruit? plus hercule aliquanto, qui vere rem æstimare velit. Herdonius si nihil aliud, hostem se fatendo, propè denunciauit vt arma caperetis. hic negando bella esse, arma vobis ademit, nudósque seruis vestris & exulibus obiecit. & vos (C. Claudii pace, & P. Valerii mortui loquar) prius in cliuum capitolinum signa intulistis, quàm hos hostes de foro tolleretis? Pudet deorum, hominûmque: G
cum hostes in arce, in Capitolio essent, exulum & seruorum dux profanatis omnibus in cella Iouis optimi maximi habitaret, Thusculi antê quàm Romæ sumpta sunt arma. in dubio fuit, vtrum L. Mamilius Thusculanus dux, an P. Valerius & C. Claudius consules Romanam arcem liberarent. & qui antê Latinos ne pro se quidem ipsis, cum in finibus hostem haberent, attingere arma passi sumus: nunc nisi Latini sua sponte arma sumpsissent, capti & deleti eramus. Hoc est, tribuni, auxilium plebi ferre? inermem eam hosti trucidandam obiicere? scilicet siquis vobis humillimus homo de vestra plebe, quam partem veluti abruptã â cætero populo, vestram patriam, peculiarémque rempublicam fecistis: siquis ex his domum suam obsessam à familia armata nunciaret, ferendũ auxilium putaretis: Iuppiter optimus maximus, exulum atque seruorum septus armis, nulla humana ope dignus erat? & hi postulant, vt sacrosancti habeantur, quibus ipsi dii neque sacri, neque sancti sunt? Atenim diuinis humanisque obruti sceleribus, legem vos hoc anno perlaturos dictitatis? tum hercule illo die, quo ego consul sum creatus, male gesta respublica est, peius multo, quàm cum P. Valerius consul periit, si tuleritis. Iam primum omnium, inquit, Quirites, in Volscos & Aequos mihi atque collegę legiones ducere in animo est. Nescio quo fato magis bellantes quàm pacati propitios habemus deos. Quantum periculum ab illis populis fuerit, si Capitolium ab exulibus obsessum scissent, suspicari de præterito, quàm re ipsa experiri, est melius. Mouerat plebẽ oratio consulis. erecti Patres restitutam credebant rempublicam. consul alter comes animosior, quàm author, suscepisse collegam priorem actionem tam grauis rei facilè passus, in peragendis consularis officii, partem ad se vendicabat. Tum tribuni eludentes velut vana dicta, persequi, quærendo quonam modo exercitum educturi consules essent, quos delectum habere nemo passurus esset? Nobis vero, inquit Quintius, nihil delectu opus est, cum quo tempore P. Valerius ad recipiendum Capitolium arma plebi dedit, omnes in verba iurauerint, conuenturos se iussu consulis, nec iniussu abituros. edicimus I
itaque, omnes qui in verba iurastis, crastina die armati ad lacum Regillum adsitis. Cauillari tum tribuni, & populum exoluere religione velle: priuatum eo tẽpore Quintium fuisse, cum sacramento adacti sint. sed nondum hæc, quæ nunc tenet seculum, negligentia deûm venerat: nec interpretando sibi quisque iusiurandum & leges aptas faciebat, sed suos potius mores ad ea accommodabat. Igitur tribuni, vt impediendæ rei nulla spes erat, de proferendo exercitu agere, eô magis, quòd & augures iussos adesse ad Regillum lacum fama exierat: locúmque inaugurari, vbi auspicatò cum populo agi posset: vt quicquid Romæ vi tribunitia rogatum esset, id comitiis ibi abrogaretur. omnes id iussuros, quod consules vellent. neque enim prouocationem esse longius ab vrbe mille passuum: & tribunos, si eô veniant, in alia turba Quiritium subiectos fore consulari imperio. Terrebant hæc. sed ille maximus terror animos agitabat, quòd sæpius Quintius dictitabat, se consulum comitia non habiturum. non ita ciuitatem ægram esse, vt consuetis remediis sisti possit. dictatore opus K
esse reipublicę, vt qui se mouerit ad solicitandum statum ciuitatis, sentiat sine prouocatione dictaturam esse. Senatus in Capitolio erat. eô tribuni cum perturbata plebe veniũt. multitudo clamore ingenti nunc consulum, nunc Patrum fidem implorant. nec antê mouerũt de sentẽtia consulem, quàm tribuni se in authoritate Patrũ futuros esse polliciti sunt. Tũc referẽte consule de tribunorum & plebis postulatis, senatusconsulta fiunt: neq; tribuni legẽ eo anno ferrent, neq; consules ab vrbe exercitum educerent. in reliquum magistratus continuari, & eosdem tribunos refici, iudicare senatum contra rempublicã esse. Consules fuere in Patrum potestate. tribuni reclamãtibus consulibus refecti: Patres quoq;, nequid cederent plebi,

A plebi,& ipsi L.Quintium consulem reficiebant. Nulla toto anno vehementior actio consulis fuit. Mirer,inquit,si vana vestra Patres conscripti ad plebem authoritas est? vos eleuatis eam. quippe quia plebs senatusconsultum in continuandis magistratibus soluit,ipsi quoque solutum vultis,ne temeritati multitudinis cedatis: tãquam id sit plus posse in ciuitate, plus leuitatis ac licentiæ habere. leuius enim,vaniúsque profecto est,sua decreta & consulta tollere,quàm aliorum. Imitamini Patres conscripti turbam inconsultam: & qui exemplo aliis esse debetis,aliorum exemplo peccetis potius,quàm alii vestro rectè faciant: dum ego ne imiter tribunos,nec me contra senatusconsultum consulem renunciari patiar. Te vero C. Claudi adhortor,vt & ipse populum Romanum hac licentia arceas,& de me hoc tibi persuadeas, me ita accepturum,vt non honorem meum à te impeditum,sed gloriam spreti honoris auctam,inuidiámque quæ ex continuato eo impenderet,leuatam putem. Communi-
B ter inde edicunt,ne quis L.Quintium consulem faceret. si quis fecisset,se id suffragium nõ obseruaturos. Consules creati Q.Fabius Vibulanus tertiùm, & L. Cornelius Maluginensis. Census actus eo anno. lustrum propter Capitolium captum,consulem occisum,condi religiosum fuit. Q.Fabio,& L.Cornelio consulibus,principio anni statim res turbulentæ. instigabant plebem tribuni. bellum ingens à Volscis & Aequis Latini atq; Hernici nunciabant, iam Antii Volscorum legiones esse. & ipsam coloniam ingens metus erat defecturam: ægre'que impetratum à tribunis, vt bellum præuerti finerent. Consules inde partiti prouincias. Fabio vt Antium legiones duceret, datum: Cornelius vt Romæ præsidio esset, nequa pars hostium,qui Aequis mos erat, ad populandum veniret. Hernici & Latini iussi milites dare ex fœdere. duæ'que partes sociorum in exercitu,tertia ciuium fuit. Postquam ad diem præstitutum venerunt socii,consul extra portam Capenam castra locat: inde lustrato exercitu Antium profectus,haud procul oppido statiuísque hostium consedit. Vbi cum Volsci,
C quia nondum ab Aequis venisset exercitus,dimicare non ausi,quẽadmodum quieti vallo se tutarentur pararẽt: postero die Fabius non permistam vnam sociorum ciuiúmque, sed triũ populorum tres separatim acies circa vallum hostium instruxit. ipse erat medius cum legionibus Romanis. inde signum obseruare iussit, vt pariter & socii rem inciperent, referréntque pedem,si receptui cecinisset. equites item suę cuique parti post principia collocat. Ita trifariam adortus castra circunuenit: & cum vndique instaret,non sustinentes impetum Volscos vallo deturbat. transgressus inde munitiones, pauidam turbam inclinatámque in partem vnam castris expellit. inde effusè fugientes eques, cui superare vallum haud facilè fuerat, cum ad id spectator pugnę astitisset, libero campo adeptus, parte victoriæ fruitur, territos cædendo. Magna & in castris,& extra munimenta cædes fugientium fuit: sed præda maior,quia vix arma secum efferre hostis potuit. deletúsque exercitus foret, ni fugiẽtes syluæ texissent. Dum ad Antium hæc geruntur,interim Aequi robore iuuẽtutis præmisso,
D arcem Thusculanam improuisò nocte capiunt: reliquo exercitu haud procul mœnibus Thusculi considunt,vt distenderent hostium copias. Hæc celeriter Romam, ab Roma in castra Antium perlata mouent Romanos haud secus, quàm si Capitolium captum nunciaretur. adeo & recens erat Thusculanorum meritum, & similitudo ipsa periculi reposcere datum auxilium videbatur. Fabius omissis omnibus, prædam ex castris raptim Antium conuehit. ibi modico præsidio relicto,citatum agmen Thusculum rapit. nihil præter arma, & quod cocti ad manum fuit cibi, ferre militi licuit. Commeatum ab Roma consul Cornelius subuehit. Aliquot menses Thusculi bellatum. parte exercitus consul castra Aequorum oppugnabat,partem Thusculanis dederat ad arcem recuperandam. vi nunquam eò subire potuit. fames postremò inde detraxit hostem. quò postquam ventum ad extremum est, inermes, nudique omnes sub iugum ab Thusculanis missi. hos ignominiosa fuga domum se recipientes Romanus consul in Algido consecutus,ad vnum omnes occidit. Victor ad Co
E lumen(id loco nomen est)exercitu relicto castra locat. Et alter consul,postquam mœnibus Romanis iam pulso hoste periculum esse desierat, & ipse ab Roma profectus. ita bifariam consules ingressi hostium fines,ingenti certamine hinc Volscos, hinc Aequos populantur.

Eodem anno descisse Antiates,apud plerosque authores inuenio. L. Cornelium consulem id bellum gessisse, oppidúmque cepisse. certum affirmare, quia nulla apud vetustiores scriptores eius rei mentio est, non ausim. Hoc bello perfecto,tribunitium domi bellum Patres territat. Clamant,fraude fieri,quòd foris teneatur exercitus: frustrationem eam legis tollendæ esse. se nihilo minus rem susceptã peracturos. Obtinuit tamen P. Lucretius præfectus vrbis,vt actiones tribunitiæ in aduentum consulum differrentur. Erat & noua exorta

caussa motus. A. Cornelius, & Q. Seruilius quæstores M. Volscio, quôd falsus haud dubio F testis in Cæsonem extitisset, diem dixerant. multis enim emanabat indiciis, neque fratrem Volscii, ex quo semel fuerit æger, vnquam non modò visum in publico, sed ne assurrexisse quidem ex morbo, multorúmque tabe mensium: nec his temporibus in quæ testis crimen coniecisset, Cæsonem Romæ visum: affirmantibus, qui vnà meruerant, secum eum tum, frequentémque ad signa sine vllo commeatu fuisse. ni ita esset, multi priuatim ferebant Volscio iudicem. Cum ad iudicium ire non auderet, omnes eæ res in vnum congruentes, haud magis dubiam damnationem Volscii, quàm Cæsonis Volscio teste fuerat, faciebant. in mora tribuni erant, qui comitia quæstores habere de reo, nisi prius habita de lege essent, passuros negabant. ita extracta vtraque res in consulum aduentum est. Qui vbi triumphantes victore cum exercitu vrbem inierunt, quia silentium de lege erat, perculsos magna pars credebant tribunos. at illi (etenim extremum anni iam erat) quartum affectantes tribunatum, G in comitiorum disceptationem ab lege certamen auerterant. & cum consules nihilo minus aduersus continuationem tribunatus, quàm si lex minuendę suæ maiestatis caussa promulgata ferretur, tetendissent, victoria certaminis penes tribunos fuit. Eodem anno Aequis pax est petentibus data. Census, res priore anno inchoata, perficitur: idque lustrum ab origine vrbis decimum conditum. Fuerunt censa ciuium capita centumtrigintaduo millia, CCCCXIX. Consulum magna domi bellique eo anno gloria fuit: quòd & foris pacem peperere: & domi, etsi non concors, minus tamen quàm aliàs infesta ciuitas fuit. L. Minutius inde, & L. Nautius consules facti, duas residuas anni prioris caussas exceperunt. Eodem modo consules legem, tribuni iudicium de Volscio impediebant. sed in quęstoribus nouis maior vis, maior authoritas erat. Cum M. Valerio Valerii filio, Volesi nepote, quæstor erat T. Quintius Capitolinus, qui ter consul fuerat. is quoniam neque Quintiæ familiæ Cæso, neque reipublicæ maximus iuuenum restitui posset, falsum testem, qui dicendæ caussæ in- H noxio potestatem ademisset, iusto ac pio bello persequebatur. Cum Virginius maximè ex tribunis de lege ageret, duûm mensium spatium consulibus datum est ad inspiciendam legem: vt cum edocuissent populum quid fraudis occultæ ferretur, sinerent deinde suffragium inire. hoc interualli datum res tranquillas in vrbe fecit. Nec diuturnã quietem Aequi dederunt: qui rupto fœdere, quod ictum erat priore anno cum Romanis, imperiũ ad Gracchum Cluilium deferunt. is tum longe princeps in Aequis erat. Graccho duce in Lanuuinum agrum, inde in Thusculanum hostili populatione veniunt, plenique prædę in Algido castra locant. In ea castra Q. Fabius, P. Volumnius, A. Posthumius legati ab Roma venerunt questum iniurias, & ex eo fœdere res repetitum. eos Aequorum imperator, quæ mandata habeant ab senatu Romano, ad quercum iubet dicere: se alia interim acturum. Quercus ingẽs arbor prætorio imminebat, cuius vmbra opaca sedes erat. Tum ex Legatis vnus abiens, & hęc, inquit, sacrata quercus, & quicquid deorum est, audiant fœdus à vobis ruptum: nostris- I que & nunc querelis adsint, & mox armis, cum deorum hominúmque simul violata iura exequemur. Romam vt rediere Legati, senatus iussit alterum consulem contra Gracchum in Algidum exercitum ducere: alteri populationem finium Aequorum prouinciam dedit. Tribuni suo more impedire delectum. & forsitan ad vltimum impedissent, sed nouus subitò additus terror est. Vis Sabinorum ingens propè ad mœnia vrbis infesta populatione venit. fœdati agri, terror iniectus vrbi est. tum plebs benigne arma cepit: reclamantibus frustra tribunis, magni duo exercitus scripti. alterum Nautius contra Sabinos duxit. castrisque ad Eretum positis, per expeditiones paruas plerunque nocturnis incursionibus tantam vastitatem in Sabino agro reddidit, vt comparati ad eam propè intacti bello fines Romani viderentur. Minutio neque fortuna, nec vis animi eadem in gerendo negocio fuit. nam cum haud procul ab hoste castra posuisset, nulla magnopere clade accepta, castris se pauidus tenebat. Quod vbi senserant hostes, creuit ex metu alieno (vt fit) audacia. & nocte ador- K ti castra, postquam parum vis aperta profecerat, munitiones postero die circundant. Quæ priusquam vndique vallo obiectæ clauderent exitus, quinque equites inter stationes hostiũ emissi, Romam pertulere, consulem, exercitúmque obsideri. Nihil tam nec opinatum, nec tam insperatum accidere potuit. itaque tãtus pauor, tanta trepidatio fuit, quanta si vrbem, non castra hostes obsiderent. Nautium consulem accersunt. in quo cum parum præsidii videretur, dictatorémque dici placeret, qui rem perculsam restitueret, L. Quintius Cincinnatus consensu omnium dicitur. Operæprecium est audire, qui omnia præ diuitiis humana spernunt, neque honori magno locũ, neque virtuti putant esse, nisi vbi effusè affluant opes.

Spes

A Spes vnica imperii populi Romani L. Quintius trans Tyberim contra eum ipsum locum vbi nunc naualia sunt, quatuor iugerum colebat agrum, quæ prata Quintia vocantur. Ibi ab Legatis seu fossam fodiens bipalio innixus, seu cũ araret, operi certe, id quod constat, agresti intentus, salute data inuicem, redditáque, rogatus vt (quod bene verteret ipsi, reique publicæ) togatus mandata senatus audiret: admiratus, rogitánsq; satin' salua essent omnia, togã propere è tugurio proferre vxorem Raciliam iubet. qua simul absterso puluere ac sudore velatus processit, dictatorem eum gratulantes consalutant, in vrbem vocant: qui terror sit in exercitu, exponunt. Nauis Quintio publicè parata fuit, transuectúmque tres obuiam egressi filii excipiunt, inde alii propinqui, atque amici, tum Patrum maior pars. ea frequentia stipatus antecedentibus lictoribus deductus est domum. & plebis concursus ingens fuit: sed ea nequaquam tam læta Quintium vidit, & imperii nimium, & virum in ipso imperio vehementiorem rata. Et illa quidem nocte nihil præterquam vigilatum est in vrbe. Postero
B dic dictator cum ante lucem in forum venisset, magistrum equitum dicit L. Tarquinium patriciæ gentis, sed qui cum stipendia pedibus propter paupertatem fecisset, bello tamen primus longè Romanæ iuuentutis habitus esset. Cum magistro equitum in concionem venit, iustitium edicit, claudi tabernas tota vrbe iubet, vetat quenquam priuatæ quicquam rei agere. Tum quicunque ætate militari essent, armati cum cibariis in dies quinque coctis, vallisque duodenis ante solis occasum Martio in campo adessent. quibus ætas ad militandum grauior esset, vicino militi, dum is arma pararet, vallúmque peteret, cibaria coquere iussit. Sic iuuentus discurrit ad vallum petendum. sumpsere vnde cuique proximum fuit. prohibitus nemo est: impigréq; omnes ad edictum dictatoris præstò fuere. Inde cõposito agmine non itineri magis apto, quàm prælio, si res ita tulisset, legiones ipse dictator, magister equitum suos equites ducit. In vtroque agmine, quas tempus ipsum poscebat, adhortationes
C erant: adderent gradum, maturato opus esse, vt nocte ad hostem peruenire possent. consulem exercitúmque Romanum obsideri, tertium diem iam clausos esse: quid quæq; nox aut dies ferat, incertum esse: puncto sæpe temporis maximarum rerum momenta verti. Accelera signifer, sequere miles, inter se quoque gratificantes ducibus clamabant. Media nocte in Algidum perueniunt: & vt sensere se iam prope hostes esse, signa constituunt. Ibi dictator quantum nocte prospici poterat, equo circunuectus, contemplatúsque qui tractus castrorum, quæque forma esset, tribunis militum imperauit, vt sarcinas in vnum coniici iubeant, militem cum armis vallóque redire in ordines suos. facta quæ imperauit. Tum quo fuerant ordine in via, exercitum omnem longo agmine circundat hostium castris: & vbi signum datum sit, clamorem omnes tollere iubet: clamore sublato, ante se quenque ducere fossam, & iacere vallum. Edito imperio signũ secutum est, iussa miles exequitur, clamor hostes circunsonat. superat inde castra hostium, & in castra consulis venit: alibi pauorem, alibi gau-
D dium ingens facit. Romani ciuilem esse clamorem, atque auxilium adesse inter se gratulantes, vltro ex stationibus ac vigiliis territant hostem. Consul differendum negat. illo clamore non aduentum modò significari, sed rem ab suis cœptã: mirúmque esse, ni iam exteriore parte castra hostium oppugnentur. itaque arma suos capere, & se subsequi iubet. Nocte initum prælium est, legionibus dictatoris clamore significantibus ab ea quoque parte rem in discrimine esse. Iam se ad prohibenda circundari opera Aequi parabant, cum ab interiore hoste prælio cœpto, ne per media sua castra fieret eruptio, à munientibus ad pugnantes introrsum versi, vacuam noctem operi dedêre. pugnatúmque cum consule ad lucem est: luce prima iam circunuallati ab dictatore erant, & vix aduersus vnum exercitum pugnam sustinebant. tum à Quintiano exercitu, qui confestim à perfecto opere ad arma rediit, inuaditur vallum. hic instabat noua pugna, illa nihil remiserat prior. tum ancipiti malo vrgente, à prælio ad preces versi, hinc dictatorem, hinc consulem orare, ne in occidione victoriam
E ponerent, vt inermes se inde abire sinerent. Ab consule ad dictatorem ire iussis ignominiã infensus addidit. Gracchum Cluilium ducem, principésque alios vinctos ad se adduci iubet: oppido Corbione decedi: sanguinis se Aequorum non egere. licere abire: sed, vt exprimatur tandem confessio, subactam domitámque esse gentem, sub iugum abituros. Tribus hastis iugum fit, humi fixis duabus, supérque eas trãsuersa vna deligata. sub hoc iugo dictator Aequos misit. Castris hostium receptis, plenis omnium rerũ (nudos enim emiserat) prædam omnem suo tantum militi dedit. consularem exercitum, ipsúmq; consulem increpãs, carebis, inquit, prædæ parte miles ex eo hoste, cui propè prædæ fuisti. & tu L. Minuti, donec cõsularem animum incipias habere, legatus his legionibus præeris. Ita se Minutius ab-

dicat consulatu,iussúsque ad exercitum manet.Sed adeo tum imperio meliori animus man F
suete obediens erat,vt beneficii magis quàm ignominiæ hic exercitus memor, & coronam auream dictatori libræ pondo decreuerit,& proficiscentem eum patronum salutauerit. Romæ à Q.Fabio præfecto vrbis senatus habitus,triumphantē Quintium quo veniebat agmine vrbem ingredi iussit. Ducti ante currum hostium duces, militaria signa prælata,secutus exercitus præda onustus.epulæ instructæ dicuntur fuisse ante omnium domos: epulantésq; cum carmine triumphali, & solennibus iocis comesantium modo currū secuti sunt.Eo die L.Mamilio Thusculano approbātibus cunctis ciuitas data est.Confestim se dictator magistratu abdicasset,ni comitia M.Volscii falsi testis tenuissent.ea ne impedirent tribuni,dictatoris obstitit metus. Volscius damnatus Lanuuium exulatum abiit. Quintius X V I die dictatura in sex menses accepta se abdicauit.Per eos dies cōsul Nautius ad Eretum cum Sabinis egregie pugnat.Ad vastatos agros ea quoque clades accessit Sabinis. Minutio Fabius G
successor in Algidum missus.Extremo anno agitatum de lege ab tribunis est. sed quia duo exercitus aberāt,nequid ferretur ad populum,Patres tenuere. plebes vicit,vt quintùm eosdem tribunos crearent.Lupos visos in Capitolio ferūt,à canibus fugatos: ob id prodigium lustratum Capitolium esse.Hæc eo anno gesta.Sequuntur consules Q.Minutius,M. Horatius Puluillus.Cuius initio anni cum foris ocium esset,domi seditiones iidem tribuni,eadē lex faciebat.vlteriúsque ventum foret,adeo exarserāt animis,ni velut dedita opera nocturno impetu Aequorum Corbione amissum præsidium nunciatum esset . Senatum consules vocant. iubentur subitarium scribere exercitum,atque in Algidum ducere. Inde posito legis certamine,noua de delectu contentio exorta. vincebatúrque consulare imperium tribunitio auxilio,cum alius additur terror, Sabinum exercitum prædatum descendisse in agros Romanos,inde ad vrbem venire.is metus perculit, vt scribi militem tribuni sinerent, non sine pactione tamen, vt quoniam ipsi quinquennium elusi essent,paruúmque id plebi præ- H
sidium foret,decem deinde tribuni plebis crearentur . Expressit hoc necessitas Patribus. id modò excepere,ne postea eosdem tribunos iuberēt. Tribunitia comitia,ne id quoque post bellum,vt cætera,vanum esset,extemplo habita.Tricesimosexto anno à primis tribunis plebis,decem creati sunt,bini ex singulis classibus.itáque cautum est vt postea crearētur. Delectu deinde habito Minutius contra Sabinos profectus,non inuenit hostem. Horatius, cum iam Aequi Corbione interfecto præsidio Hortanam etiā cepissent,in Algido pugnat.multos mortales occidit,fugat hostem non ex Algido modò,sed à Corbione,Hortanáq;.Corbionem etiam diruit propter proditum præsidium.Deinde M.Valerius,Sp. Virginius consules facti.Domi forisque ocium fuit.annona propter aquarum intemperiem laboratū est. De Auentino publicando lata lex est.Tribuni plebis iidem refecti.Hi sequente anno T.Romulio & C.Veturio consulibus legem omnibus concionibus suis celebrant , Pudere se numeri sui nequicquā aucti,si ea res æque suo biennio iaceret, ac toto superiore lustro iacuis- I
set.Cum maximè hæc agerent, trepidi nuncii ab Thusculo veniunt, Aequos in agro Thusculano esse.Fecit pudorem recens eius populi meritum morandi auxilii.ambo consules cū exercitu missi hostem in sua sede in Algido inueniunt . Ibi pugnatum. supra septem millia hostium cæsa: alii fugati: præda parta ingens.eam propter inopiam ærarii consules vendiderunt. inuidiæ tamen res ad exercitum fuit. ea denique tribunis materiam criminandi ad plebem consules præbuit.Itaque ergo vt magistratu abiere,Sp.Tarpeio A.Aeternio consulibus dies dicta est,Romulio ab C.Claudio Cicerone tribuno plebis, Veturio ab L.Halieno ædili plebis.vterque magna Patrum indignatione damnatus:Romulius decem millibus æris,Veturius X V millibus. Nec hæc priorum calamitas consulum segniores nouos fecerat consules.& se damnari posse aiebant:& plebem,& tribunos legem ferre nō posse. Tum abiecta lege,quæ promulgata consenuerat: tribuni lenius agere cum Patribus· Finem tandem certaminum facerent,si plebeiæ leges displicerent: at illi communiter legum latores K
& ex plebe,& ex Patribus,qui vtrisque vtilia ferrent,quæ'que æquandæ libertatis essent, sinerent creari.Rem non aspernabātur Patres, daturum leges neminem nisi ex Patribus aiebant.Cum de legibus conueniret,de latore tantū discreparet:missi legati Athenas Sp.Posthumius Albus,A. Manlius,P. Sulpicius Camerinus : iussique inclytas leges Solonis describere:& aliarum Græciæ ciuitatum instituta,mores,iuráque noscere.Ab externis bellis quietus annus fuit.quietior insequens P.Curiatio,& Sex.Quintilio consulibus,perpetuo silentio tribunorum.quod primò legatorum, qui Athenas ierant, legúmq; peregrinarum expectatio præbuit:deinde duo simul mala ingentia exorta,fames,pestilētiaque fœda homini, fœda pecori:

A da pecori: vastati agri sunt: vrbs assiduis exhausta funeribus, multæ & claræ lugubres domus. Flamen Quirinalis Ser. Cornelius mortuus: augur C. Horatius Puluillus: in cuius locū C. Veturium eo cupidius, quia damnatus à plebe erat, augures legēre. mortuus cōsul Quintilius: quatuor tribuni plebis. multiplici clade fœdatus annus. Ab hoste ocium fuit. Inde consules C. Menenius, P. Sextius Capitolinus. neque eo anno quicquam belli externi fuit. domi motus orti. Iam redierant legati cum Atticis legibus. eo intentius instabant tribūni, vt tandem scribēdarum legum initium fieret. Placet creari decemuiros sine prouocatione, & nequis eo anno alius magistratus esset. Admiscerentur'ne plebeii, cōtrouersia aliquandiu fuit. postremò concessum Patribus: modò ne lex Acilia de Auentino, aliæ'que sacratæ leges abrogarentur. Anno trecentesimo altero quàm condita Roma erat, iterum mutatur forma ciuitatis, ab consulibus ad decemuiros, quemadmodum ab regibus antè ad cōsules venerat, translato imperio. Minus insignis, quia non diuturna, mutatio fuit. læta enim principia magistratus eius nimis luxuriauere. eo citius lapsa res est, repetitúmque duobus vti mādaretur cōsulum nomen imperiúmque. Decemuiri creati Appius Claudius, T. Genutius, P. Sextius, L. Veturius, C. Iulius, A. Manlius, P. Sulpitius, P. Curiatius, T. Romulius, Sp. Posthumius. Claudio & Genutio, quia designati consules in eum annum fuerant, pro honore honor redditus: & Sextio alteri consulum prioris anni, quòd eam rem collega inuito ad Patres retulerat. his proximi legati tres habiti, qui Athenas ierant: simul vt pro legatione tam longinqua præmio esset honos: simul peritos legum peregrinarum ad condenda noua iura vsui fore credebant. suppleuere cæteri numerum. Graues quoque ætate electos nouissimis suffragiis ferunt, quò minus ferociter aliorum scitis aduersarentur. Regimen totius magistratus penes Appium erat, fauore plebis. adeóque nouum sibi ingenium induerat, vt plebicola repente, omnisque auræ popularis captator euaderet, pro truci sæuóque insectatore

C plebis. Decimo die ius populo singuli reddebant. eo die penes præfectum iuris fasces duodecim erant, collegis nouem singuli accensi apparebant. & vnica cōcordia inter ipsos, qui cōsensus priuatis interdum inutilis esset, summa aduersus alios æquitas erat. Moderationis eorum argumentum, exemplo vnius rei notasse satis erit. Cum sine prouocatione creati essent: defosso cadauere domi apud P. Sextium patriciæ gentis virum inuento, prolatóque in concionem, in re iuxtà manifesta atque atroci C. Iulius decemuir diem Sextio dixit, & accusator ad populum extitit, cuius rei iudex legitimus erat: decessit'que iure suo, vt demptum de vi magistratus, populi libertati adiiceret. Cum promptum hoc ius velut ex oraculo, incorruptum pariter ab his summi infimíque ferrent, tum legibus condendis opera dabatur: ingentique hominum expectatione propositis decem tabulis, populum ad concionem aduocauerunt, &, quod bonum, faustum, felixque Reipublicæ, ipsis, liberisque eorum esset: ire, & legere leges propositas iussere: se, quantum decem hominum ingeniis

D prouideri potuerit, omnibus summis infimis'que iura æquasse. plus pollere multorum ingenia, consiliáque. versarent in animis secum vnamquanque rem, agitarent deinde sermonibus, atq; in medium, quid in quaq; re plus, minúsve esset, conferrent. eas leges habiturum populum Romanū, quas consensus omnium inuasisse, nec iussisse latas magis, q̄ tulisse videri posset. Cum ad rumores hominum de vnoquoque legum capite edito, satis correctæ viderentur, centuriatis comitiis decē tabularum leges perlatæ sunt: qui nunc quoque in hoc immenso aliarum super alias aceruatarum legum cumulo, fons omnis publici priuatique est iuris. Vulgatur deinde rumor, duas deesse tabulas, quibus adiectis absolui posse velut corpus omnis Romani iuris. Ea expectatio, cum dies comitiorum appropinquaret, desyderium decemuiros iterum creandi fecit. Iam plebs, præterquam quòd consulum nomen haud secus quàm regum perosa erat, ne tribunitium quidem auxilium, cedentibus inuicem appellatione decemuiris, quærebat. Postquam vero comitia decemuiris cre-

E andis in trinum nundinum indicta sunt, tanta exarsit ambitio, vt primores quoque ciuitatis (metu credo ne tanti possessio imperii, vacuo ab se relicto loco, haud satis dignis pateret) prehensarent homines, honorem summa ope ab se impugnatum, ab ea plebe, cum qua contenderent, suppliciter petentes. Dimissa iam in discrimen dignitas, ea ætate, hisque honoribus actis, stimulabat Appium Claudium. nescires vtrum inter decemuiros, an inter candidatos numerares. propior interdum petendo, quàm gerendo magistratui erat. criminari optimates, extollere cādidatorum leuissimum quenque, humillimúmque. ipse medius inter tribunitios Duellios Iciliósque in foro volitare, per illos se plebi venditare: donec collegæ quoq;, qui vnice illi dediti fuerant ad id tempus, coniecere in eū oculos, mirantes quid sibi

vellet:apparere nihil synceri esse:profecto haud gratuitam in tanta superbia comitatem fo F re:nimium in ordinem se ipsum cogere:& vulgari cum priuatis,non tam properantis abire magistratu, quàm viam ad continuandum magistratum quærentis esse. Propalàm obuiam ire cupiditati parum ausi, obsecundando mollire impetum aggrediuntur.comitiorū illi habendorum,quandò minimus natu sit,munus cōsensu iniungunt.Ars hæc erat,ne semet ipse creare posset:quod præter tribunos plebis,& id ipsum pessimo exemplo,nemo vnquam fecisset.ille enimuero,quod beneuertat,habiturum se comitia professus, impedimentum pro occasione arripuit.deiectisque honore per cōcionem duobus Quintiis,Capitolino & Cincinnato, & patruo suo C.Claudio constātissimo viro in optimatiū caussa,& aliis eiusdē fastigii ciuibus, nequaquam splendore vitæ pares decemuiros creat, se in primis. quod haud secus factū improbabāt boni,quàm nemo facere ausurū crediderat.Creati cum eo M.Cornelius Maluginensis,M.Sergius,L.Minutius, Q. Fabius Vibulanus,Q. Petilius,T. Antonius G Merenda,Cæso Duellius,Sp.Oppius Cornicen,M.Rabuleius.Ille finis Appio alienæ personæ ferendæ fuit.suo iam inde viuere ingenio cœpit,nouósque collegas iam priusquam inirent magistratum,in suos mores formare.Quotidie coibant remotis arbitris:inde impotentibus instructi consiliis,quę secretò ab aliis coquebāt:iam haud dissimulando superbiam,rari aditus, colloquentibus difficiles,ad Idus Maias rem perduxere. Idus tum Maiæ solennes ineundis magistratibus erant. Initio igitur magistratus, primum honoris diem denunciatione ingentis terroris insignem fecere. nam cum ita priores decemuiri seruassent, vt vnus fasces haberet, & hoc insigne regium in orbem suam cuiusque vicem per omnes iret,subitò omnes cum duodenis fascibus prodiere. centum viginti lictores forum impleuerant, & cum fascibus secures illigatas præferebant. nec attinuisse demi securim,cum sine prouocatione creati essent,interpretabantur.Decem regum species erat,multiplicatúsque terror nō infimis solum, sed primoribus Patrum, ratis cædis caussam ac principium quæri, vt siquis H memorem libertatis vocem aut in senatu aut in populo misisset,statim virgæ securèsque etiam ad cæterorum metum expedirentur. nā præterquam quòd in populo nihil erat præsidii, sublata prouocatione, intercessionem quoque consensu sustulerant : cum priores decemuiri appellatione collegæ corrigi reddita ab se iura tulissent: & quædam, quæ sui iudicii videri possent, ad populum reiecissent. Aliquandiu æquatus inter omnes terror fuit: paulatim totus vertere in plebem cœpit : abstinebatur à Patribus: in humiliores libidinosè crudelitérque consulebatur: hominum,non caussarum toti erant: vt apud quos gratia vim æqui haberet. Iudicia domi conflabant : pronunciabant in foro.si quis collegam appellasset: ab eo ad quem venerat, ita discedebat, vt pœniteret non prioris decreto stetisse. Opinio etiam sine authore exierat,non in præsentis modò temporis eos iniuriam conspirasse: sed fœdus clandestinum inter ipsos iureiurando ictum , ne comitia haberent,perpetuóque decemuiratu possessum semel retinerent imperium. Circunspectare tum patriciorum vul- I tus plebeii:& inde libertatis captare auram,vnde seruitutem timēdo,in eum statum Remp. adduxerant.Primores Patrum odisse decemuiros:odisse plebem:nec probare quę fierent:& credere haud indignis accidere:auide ruēdo ad libertatē,in seruitutem elapsos.iuuare nolle.cumulare quoque iniurias, vt tędio pręsentium consules duo tandem, & status pristinus rerum in desyderium veniant. Iam & processerat pars maior anni, & duæ tabulæ legum ad prioris anni decem tabulas erant adiectæ,nec quicquam iam supererat,si hæ quoque leges centuriatis comitiis perlatæ essent, cur eo magistratu Reipublicæ opus esset. expectabant quàm mox consulibus creandis comitia edicerentur. Id modò plebs agitabat, quonā modo tribunitiam potestatem, munimentum libertatis, rem intermissam,repararent: cum interim mentio comitiorum nulla fieri:& decemuiri,qui primò tribunitios homines, quia id populare habebatur, circum se ostentauerant plebi,patriciis iuuenibus sepserant latera:eorum cateruæ tribunalia obsidebant.Hi ferre agere plebem,plebisque res,cum fortuna, qua K quicquid cupitum foret , potentioris esset. & iam ne tergo quidem abstinebatur: virgis cædi alii,alii securi subiici:& ne gratuita crudelitas esset, bonorum donatio sequi domini supplicium. Hac mercede iuuentus nobilis corrupta, non modò non ire obuiam iniuriæ : sed propalam licentiam suam malle,quàm omnium libertatem.Idus Maiæ venere,nullis subrogatis magistratibus.priuati pro decemuiris,neque animis ad imperium inhibendum imminutis,neq; ad speciem honoris insignibus prodeunt.Id vero regnum haud dubie videri.deploratur in perpetuum libertas,nec vindex quisquam existit,aut futurus videtur. Nec ipsi solum desponderant animos,sed contemni cœpti erant à finitimis populis:imperiúmq; ibi esse,vbi

A esse, vbi non esset libertas, indignabantur. Sabini magna manu incursionem in agrum Romanum fecere: latéque populati, cum hominum atque pecudum inulti prædas egissent, recepto ad Eretum, quod passim vagatum erat agmine, castra locant: spem in discordia Romana ponentes, eam impedimentum delectui fore. Non nuncii solum, sed per vrbem agrestium fuga trepidationem iniecit. Decemuiri consultant quid opus facto sit. destitutis inter Patrum & plebis odia, addit terrorem insuper alium fortuna. Aequi alia ex parte castra in Algido locant: depopulatúmque inde excursionibus Thusculanum agrum, legati ab Thusculo præsidium orantes, nunciant. Is pauor perculit decẽuiros, vt senatum simul duobus circunstantibus vrbem bellis, consulerent. Citari iubent in curiam Patres, haud ignari quanta inuidiæ immineret tempestas: omnes vastati agri periculorúmque imminentium caussas in se congesturos: tentationémque eam fore abolendi sibi magistratus, ni consensu B resisterent, imperióque inhibendo acriter in paucos præferocis animi, conatus aliorum cõprimerent. Postquam audita vox in foro est præconis Patres in curiam ad decemuiros vocantis: velut noua res, quia intermiserant iamdiu morem consulendi senatus, mirabundam plebem conuertit, quidnam incidisset, cur ex tanto interuallo rem desuetam vsurparẽt. hostibus bellóque gratiam habendam, quòd solitum quicquam liberæ ciuitatis fieret. circunspectare omnibus fori partibus senatorem,168óque vsquam noscitare: curiam inde, ac solitudinem circa decemuiros intueri: cum & ipsi consensu inuisum imperium: & plebs, quia priuatis ius non esset vocandi senatum, non conuenire Patres, interpretarentur. iam caput fieri libertatem repetentium, si se plebs comitem senatui det, & quemadmodum Patres vocati non coeant in senatum, sic plebs abnuat delectum. Hæc fremebat plebes. Patrum haud ferè quisquam in foro, in vrbe rari erant. indignitate rerum cesserant in agros: suarũ quę rerũ erant, soliciti, amissa publica: tantũ ab iniuria se abesse rati, quantum à cœtu congressúque C impotentium dominorum se amouissent. Postquam citati non conueniebant, dimissi circa domos apparitores simul ad pignora capienda, sciscitandúmque, num consultò detrectarent, referunt, senatum in agris esse. Lætius id decemuiris accidit, quàm si præsentes detrectare imperium referrent. Iubent acciri omnes, senatúmque in diem posterum indicunt. qui aliquanto spe ipsorum frequentior conuenit. quo facto proditam à Patribus plebs libertatem rata, quòd iis qui iam magistratu abissent, priuatisque ius abesset, tanquam iure cogentibus senatus paruisset. Sed magis obedienter ventum in curiam est, quàm obnoxiè dictas sententias accepimus. L. Valerium Potitum proditum memoriæ est, post relationem Appii Claudii, priusquam ordine sentẽtiæ rogarentur, postulando vt de Repu. liceret dicere, prohibentibus minaciter decemuiris, proditurũ se ad plebem denunciantem, tumultum exciuisse. Nec minus ferociter M. Horatium Barbatum isse in certamen, X Tarquinios appellantem, admonentêmque, Valeriis & Horatiis ducibus pulsos reges: nec nominis homines D tum pertęsum esse, quippe quo Iouem appellari fas sit, quo Romulum conditorẽ vrbis, deinceps'q; reges appellatos: quod sacris etiam vt solẽne retentum sit. superbiam, violentiáq; tum perosos regis. quę si in rege tum eodem, aut in filio regis ferenda nõ fuerint, quem laturum in tot priuatis? viderent, ne vetando in curia libere homines loqui, extra curiam etiã mouerent vocem. neq; se videre, quî sibi minus priuato ad concionem populum vocare, q̃ illis senatum cogere liceat. vbi vellent, experirentur quanto ferocior dolor in libertate sua vindicanda, q̃ cupiditas in iniusta dominatione esset. De bello Sabino eos referre, tãquam maius vllum populo Romano bellum sit, quàm cum iis qui legum ferẽdarum caussa creati, nihil iuris in ciuitate reliquerint: qui comitia, qui annuos magistratus, qui vicissitudinẽ imperitandi, quod vnum exæquandę sit libertatis, sustulerint: qui priuati fasces & regium imperium habeant. Fuisse regibus exactis patricios magistratus, creatos postea post secessionẽ plebis, plebeios. cuius illi partis essent, rogitare. populares? quid enim eos per populũ egisse? E optimates? qui anno iam propè senatum non habuerint, tunc ita habeant, vt de Rep. loqui prohibeant? ne nimium in metu alieno spei ponerent. grauiora quæ patiantur, videri iam hominibus, quàm quæ metuant. Hæc vociferante Horatio, cum decẽuiri nec iræ nec ignoscendi modum reperirent: nec quò euasura res esset, cernerent: C. Claudii, qui patruus Appii decemuiri erat, oratio fuit precibus quàm iurgio similis, orantis per sui fratris, parentisque eius manes, vt ciuilis potius societatis, in qua natus esset, quàm fœderis nefariè icti cũ collegis, meminisset. multo id magis se illius caussa orare, quàm Reipub. quippe rempublicam, si à volentibus nequeat, ab inuitis ius expetituram. sed ex magno certamine magnas excitari fermè iras, earum euentum se horrere. Cum aliud præterquàm de quo retulissent,

decemuiri dicere prohiberent: Claudium interpellandi verecundia fuit. sententiam igitur peregit, nullum placere senatusconsultum fieri. omnésque ita accipiebant, priuatos eos à Claudio iudicatos: multique ex consularibus verbo assensi sunt. Alia sententia asperior in speciem, vim minorem aliquanto habuit, quæ patricios coire ad prodendum interregem iubebat. censendo enim quoscunque magistratus esse, qui senatum haberét, iudicabat: quos priuatos fecerat author nullius senatusconsulti faciendi. Ita labante iam caussa decemuirorum, L. Cornelius Maluginensis M. Cornelii decemuiri frater, cum ex consularibus ad vltimum dicendi locum consultò seruatus esset, simulando curam belli, fratrem collegásque eius tuebatur: quonam fato incidisset, mirari se dictitans, vt decemuiros, qui decemuiratum petissent, aut socii, aut hi maximè oppugnarent: aut quid ita, cum per tot menses va cua ciuitate nemo, iusti ne magistratus summæ rerum præessent, controuersiam fecerit: nũc demum cum hostes propè ad portas sint, ciuiles discordias serant: nisi quòd in turbido mi nus perspicuum fore putent quid agatur. Cæterum nemini nõ, maiore cura occupatis animis, verum esse, præiudicium rei tantæ auferri. sibi placere de eo quòd Valerius Horatiúsque ante idus Maias decemuiros abisse magistratu insimulent, bellis quæ immineant, perfectis, Republica in tranquillum redacta, senatu disceptante agi: & iam nunc ita se parare Appium Claudium, vt comitiorum quæ decemuiris creandis decemuir ipse habuerit, sciat sibi rationem reddendam esse, vtrum in vnum annum creati sint, an donec leges quæ deessent, perferrentur. in præsentia omnia præter bellum omitti placere. cuius si falsò famã vulgatam, vanáque non nuncios solum, sed Thusculanorum etiam legatos attulisse putent: speculatores mittendos censere, qui certius explorata referant. sin fides & nunciis & legatis habeatur, delectum primo quoque tempore haberi: decemuiros quò cuique eorum videatur, exercitus ducere: nec rem aliam præuerti. In hanc sententiam vt discederetur, iuniores Patrum euincebant. ferocioresque iterum coorti Valerius Horatiúsq; vociferari, vt de Republica liceret dicere: dicturos ad populum, si in senatu per factionem non liceat. neque enim sibi priuatos aut in curia, aut in concione posse obstare, neq; se imaginariis fascibus eorum cessuros esse. Tum Appius iam propè esse ratus, vt, ni violentiæ eorum pari resisteretur audacia, victum imperium esset: Nõ erit melius, inquit, nisi de quo consulimus, vocem misisse. & ad Valerium negantem se priuato reticere, lictorem accedere iussit. Iam Quiritium fidẽ imploráte Valerio, à curiæ limine L. Cornelius complexus Appium, non cui simulabat cõsulendo, diremit certamen. factáque per Corneliũ Valerio dicendi gratia quę vellet, cum libertas non vltra vocem excessisset, decemuiri propositum tenuere. consulares quoque ac seniores ab residuo tribunitiæ potestatis odio, cuius desyderium plebi multo acrius, quàm consularis imperii rebantur esse: propè malebant postmodum ipsos decemuiros voluntate abire magistratu, quàm inuidia eorum exurgere rursus plebem. si leniter ducta res sine populari strepitu ad consules rediisset: aut bellis interpositis, aut moderatione consulum in imperiis exercendis, posse in obliuionem tribunorum adduci. Silentio Patrum edicitur delectus. iuniores, cum sine prouocatione imperium esset, ad nomina respondent. Legionibus scriptis, inter se decemuiri comparabant, quos ire ad bellum, quos præesse exercitibus oporteret. Principes inter decemuiros erant Q. Fabius, & Appius Claudius. bellum domi maius, quàm foris apparebat. Appii violentiam aptiorem rati ad comprimendos vrbanos motus: in Fabio minus in bono constans, quàm nauum in malitia ingenium esse. hunc enim virum egregium olim domi militiæ'que, decemuiratus collegæ'que ita mutauerant, vt Appii quàm sui similis mallet esse. huic bellum in Sabinis, M. Rabuleio, & Q. Petilio additis collegis, mandatum. M. Cornelius in Algidum missus cum L. Minutio, & T. Antonio, & Cæsone Duellio, & M. Sergio. Sp. Oppium Ap. Claudio adiutorem ad vrbem tuendam æquo omnium decemuirorum imperio decernũt. Nihilo militiæ quàm domi melius Respublica administrata est, illa modò in ducibus culpa, quòd vt odio essent ciuibus, fecerant: alia omnis penes milites noxia erat, qui nequid ductu atque auspicio decemuirorum prospere vsquam gereretur, vinci se per suum atque illorum dedecus patiebátur. Fusi & ab Sabinis ad Eretũ, & in Algido ab Aequis exercitus erant. ab Ereto per silentiũ noctis profugi, propius vrbem inter Fidenas Crustumeniámque loco edito castra communierát. persecutis hostibus nusquam se æquo certamine committentes, natura loci, ac vallo, non virtu te aut armis tutabantur. Maius flagitium in Algido: maior etiam clades accepta: castra quoque amissa erant: exutúsque omnibus vtensilibus miles Thusculum se, fide, misericordiáque victurus hospitum (quæ tamen non fefellerunt) contulerant. Romam tanti erant terrores

A terrores allati, vt posito iam decemuirali odio, Patres vigilias in vrbe habendas censerent: omnes qui per ætatem arma ferre possent, custodire mœnia, ac pro portis stationes agere iuberent: arma Thusculum ad supplementum decernerent, decemuirósque ab arce Thusculi digressos, in castris militem habere: castra alia à Fidenis in Sabinum agrum transferri: bellóque vltro inferendo deterreri hostes à consilio vrbis oppugnandæ. Ad clades ab hostibus acceptas, duo nefanda facinora decemuiri belli domique adiiciunt. L. Siccium in Sabinis per inuidiam decemuiralem, tribunorum creandorum, secessionisque mentiones ad vulgus militum sermonibus occultis serentem, prospeculatum ad locum castris capiẽdum mittunt. datur negocium militibus, quos miserant expeditionis eius comites, vt eum opportuno adorti loco interficerent. Haud inultum interfecere. nam circa repugnantem aliquot insidiatores cecidere, cum ipse se præualidus pari viribus animo circunuentus tuta-
B retur. Nunciant in castra cæteri, præcipitatum in insidias esse Siccium: egregiè pugnantem, militésque quosdam cum eo amissos. Primò fides nunciantibus fuit: profecta deinde cohors ad sepeliendos qui ceciderant, decemuirorum permissu, postquam nullum spoliatum ibi corpus, Sicciúmque in medio iacentem, armatúmque omnibus in eum versis corporibus videre: hostium neque corpus vllum, nec vestigia abeuntium: profecto ab suis interfectum memorantes, retulere corpus. inuidiæ'que plena castra erant, & Romã ferri protinus Siccium placebat, ni decemuiri funus militare ei publica impẽsa facere maturassent. Sepultus ingenti militum mœstitia, pessima decemuirorum in vulgus fama est. Sequitur aliud in vrbe nefas ab libidine ortum, haud minus fœdo euentu, quàm quod per stuprum cædémque Lucretiæ, vrbe regnóque Tarquinios expulerat: vt non finis solum idem decemuiris, qui regibus, sed caussa etiam eadem imperii amittendi esset. Appium Claudium virginis plebeiæ stuprandæ libido cepit. Pater virginis L. Virginius honestum ordinem in
C Algido ducebat, vir exempli recti domi, militiæ'que. perinde vxor instituta fuerat, liberique instituebantur. Desponderant filiam L. Icilio, tribunitio viro acri, & pro caussa plebis expertæ virtutis. Hanc virginem adultam, forma excellentem, Appius amore ardens, precio ac spe pellicere adortus, postquã omnia pudore septa animaduerterat, ad crudelem superbámq; vim animum cõuertit. Marco Claudio clienti negociũ dedit, vt virginem in seruitutem assereret, neque cederet secundum libertatem postulantibus vindicias: quòd pater puellæ abesset, locum iniuriæ esse ratus. Virgini venienti in forum (ibi nanque in tabernis literarum ludi erant) minister decemuiri libidinis, manum iniecit, serua sua natam, seruámque appellans esse: sequique se iubebat, cunctantem vi abstracturum. Pauida puella stupente, ad clamorem nutricis fidem Quiritium implorantis fit concursus. Virginii Patris, sponsi'que Icilii populare nomen celebratur: notos gratia eorum, turbam indignitas rei virgini conciliat. Iam à vi tuta erat, cum assertor nihil opus esse multitudine concita-
D ta ait: se iure grassari, non vi. Vocat puellam in ius, authoribus qui aderant, vt sequeretur. Ad tribunal Appii peruentum est. notam iudici fabulam petitor, quippe apud ipsum authorem argumenti, peragit. puellam domi suæ natam, furtóque inde in domum Virginii translatam, suppositam ei esse. id se indicio compertum afferre: probaturúmque vel ipso Virginio iudice, ad quem maior pars iniuriæ eius pertineat. interim dominum sequi ancillam æquum esse. Aduocati puellæ, cum Virginium Reipublicæ caussa dixissent abesse, biduo affuturum, si nunciatum ei sit: iniquum esse absentem de liberis dimicare: postulant vt rem integram in patris aduentum differat: lege ab ipso lata vindicias det secundum libertatem: neu patiatur virginem adultam famæ prius quàm libertatis periculum adire. Appius decreto præfatus quam libertati fauerit, eam ipsam legem declarare, quam Virginii amici postulationi suæ prætendant. cæterum ita in ea firmum libertati fore præsidiũ, si nec caussis nec personis variet. in his enim quæ asserantur in libertatem, quia quiuis le-
E ge agere possit, id iuris esse: in ea quæ in patris manu sit, neminem esse alium, cui dominus possessione cedat. placere itaque patrem accersiri: interea iuris sui iacturam assertorem non facere, quin ducat puellam, sistendámque in aduentum eius qui pater dicatur, promittat. Aduersus iniuriã decreti cum multi magis fremerent, quàm quisquã vnus recusare auderet, P. Numitorius puellę auũculus, & sponsus Icilius interueniunt: datáq; inter turbã via, cum multitudo Icilii maximè interuentu resisti posse Appio crederet, lictor decresse ait: vociferantémque Icilium summouet. Placidum quoque ingenium tam atrox iniuria accendisset. Ferro hinc tibi summouẽdus sum Appi, inquit, vt tacitum feras, quod celari vis. Virginem ego hanc sum ducturus, nuptámq; pudicam habiturus. proinde omnes collegarum

quoque lictores conuoca,expediri virgas & secures iube : non manebit extra domum patris,sponsa Icilii.Non, si tribunitium auxilium & prouocationem plebi Romanæ , duas arces libertatis tuendæ,ademistis : ideo in liberos quoque nostros coniugésque regnum vestræ libidini datum est. sæuite in tergum,& in ceruices nostras, pudicitia saltem in tuto sit. Huic si vis afferetur : ego præsentium Quiritium pro sponsa , Virginius militum pro vnica filia, omnes deorum hominúmque implorabimus fidem:neque tu istud vnquam decretum sine cæde nostra referes . Postulo Appi, etiam atque etiam consideres quò progrediare. Virginius viderit de filia,vbi venerit,quid agat.hoc tantum sciat,sibi, si huius vindiciis cesserit, conditionem filiæ quærendam esse . me vindicantem sponsam in libertatem, vita citius deseret,quàm fides. Concitata multitudo erat, certaménque instare videbatur.lictores Icilium circunsteterant : nec vltra minas tamen processum est , cum Appius non Virginiam defendi ab Icilio, sed inquietum hominem, & tribunatum etiam nunc spirantem, locum seditionis quærere diceret: non præbiturum se illi eo die materiam : sed vt iam sciret, non id petulantiæ suæ, sed Virginio absenti,& patrio nomini,& libertati datum,ius eo die se non dicturum, neque decretum interpositurum : à M. Claudio petiturum , vt decederet iure suo, vindicari'que puellam in posterum diem pateretur . quòd nisi pater postero die affuisset, denunciare se Icilio,similibúsque Icilii: neque legi suæ latorem, neque decemuiro constantiam defore : nec se vtique collegarum lictores conuocaturum ad coercendos seditionis authores, contentum se suis lictoribus fore . Cum dilatum tempus iniuriæ esset,secessissent'que aduocati puellæ,placuit omnium primum fratrem Icilii,filiúmque Numitorii, impigros iuuenes,pergere inde rectà ad portam,& quantum accelerari posset, Virginium acciri è castris. in eo verti puellæ salutem,si postero die vindex iniuriæ ad tempus præsto esset. Iussi pergunt, citatisque equis nuncium ad patrem perferunt. Cum instaret assertor puellæ vt vindicaret,sponsorésque daret: atque id ipsum agi diceret Icilius, sedulò tempus terens , dum præciperent iter nuncii missi in castra : manus tollere vndique multitudo , & se quisque paratum ad spondendum Icilio ostendere . atque ille lachrymabundus ,gratum est,inquit:crastina die vestra opera vtar:sponsorum nunc satis est. Ita vindicatur Virginia spondentibus propinquis. Appius paulisper moratus,ne eius rei caussa sedisse videretur: postquam omissis rebus aliis præ cura vnius,nemo adibat,domum se recepit:collegis'que in castra scribit, ne Virginio commeatum dent,atq; etiam in custodia habeant.Improbum consilium,serum,vt debuit,fuit: & iam commeatu sumpto profectus Virginius prima vigilia erat, cum postero die mane de retinendo eo nequicquã literæ redduntur.At in vrbe prima luce,cum ciuitas in foro expectatione erecta staret : Virginius sordidatus filiam secum obsoleta veste,comitantibus aliquot matronis,cum ingenti aduocatione in forum deducit.circumire ibi & prehensare homines cœpit:& non orare solum precariam opem,sed pro debita petere.se pro liberis eorum ac cõiugibus quotidie in acie stare, nec alium virum esse,cuius strenuè ac ferociter facta in bello,plura memorari possent.quid prodesse,si incolumi vrbe,quę capta vltima timeãtur,liberis suis sint patienda? Hæc propè cõcionabundus circumibat homines. Similia his ab Icilio iactabantur.comitatus muliebris plus tacito fletu,q̃ vlla vox mouebat. Aduersus quę omnia obstinato animo Appius (tanta vis amentiæ verius quàm amoris mentem turbauerat)in tribunal ascendit: & vltro querẽte pauca petitore,quòd ius sibi pridie per ambitionẽ dictum non esset,priusquã aut ille postulatum peragerer,aut Virginio respondẽdi daretur locus,Appius interfatur. Quem decreto sermonẽ prętenderit,forsan aliquem verum authores antiqui tradiderunt.quia nusq̃ vllum in tanta fœditate decreti verisimilẽ inuenio:id quod constat,nudum videtur proponendũ, decresse vindicias secundum seruitutem. Primò stupor omnes admiratione rei tam atrocis defixit:silentium inde aliquandiu tenuit.deinde cum M. Claudius circũstantibus matronis iret ad prehendendam virginẽ,lamentabilisque eum mulierum cõploratio excepisset:Virginius intẽtans in Appium manus, Icilio,inquit,Appi,non tibi filiã despondi,& ad nuptias non ad stuprũ educaui.placet pecudum ferarúmq; ritu promiscue in cõcubitus ruere?passuri'ne hęc isti sint,nescio.nõ spero esse passuros illos qui arma habẽt.Cum repelleretur assertor virginis à globo mulierum,circũstantiúmq; aduocatorum,silentiũ factum per pręconẽ. Decemuir alienato ad libidinẽ animo,negat ex hesterno tantum cõuitio Icilii,violentiáq; Virginii,cuius testem P R habeat,sed certis quoq; indiciis cõpertum se habere , nocte tota cœtus in vrbe factos esse ad mouendã seditionẽ.itaq; se haud inscium eius dimicationis cũ armatis descendisse, non vt quenquam quietum violaret, sed vt turbantes ciuitatis ocium, pro maiestate

A pro maiestate imperii coerceret: proinde quiesse erit melius. I,inquit, lictor,summoue turbam,& da viam domino ad prehendendum mancipium. Cum hæc intonuisset plenus iræ, multitudo ipsa se sua sponte dimouit, desertáque præda iniuriæ puella stabat. Tum Virginius,vbi nihil vsquã auxilii vidit: Quæso,inquit, Appi,primùm ignosce patrio dolori,si inclementius in te sum inuectus: deinde sinas hic coram virgine nutricem percontari, quid hoc rei sit: vt si falsò pater dictus sum,æquiore hinc animo discedam. Data venia seducit filiam ac nutricem prope Cloacinæ ad tabernas quibus nunc Nouis est nomen: atque ibi ab lanio cultro arrepto,Hoc te vno, quo possum,ait,modo filia in libertatem vindico.Pectus deinde puellæ transfigit: respectánsque ad tribunal,Te, inquit, Appi, tuúmque caput sanguine hoc consecro. Clamore ad tam atrox facinus orto excitus Appius comprehendi Virginium iubet. ille ferro, quacunque ibat,viam facere, donec multitudine etiam prose-
B quentium tuente ad portam perrexit. Icilius Numitoriúsque exangue corpus sublatum ostentant populo: scelus Appii,puellæ infelicem formam,necessitatem patris deplorant.Sequentes clamitant matronæ, eam ne liberorum procreandorum conditionem, ea pudicitiæ præmia esse? cæteráque quæ in tali re muliebris dolor, quo est mœstior imbecillo animo,eo miserabilia magis querentibus subiicit. Virorum,& maximè Icilii vox tota tribunitiæ potestatis,ac prouocationis ad populum,ereptæ, publicarúmque indignationum erat. Concitatur multitudo partim atrocitate sceleris, partim spe per occasionem repetendæ libertatis. Appius nunc vocari Icilium, nunc retractantem arripi: postremò cum locus adeundi apparitoribus non daretur, ipse cum agmine patriciorum iuuenum per turbam vadens,in vincla duci iubet. Iam circa Icilium non solùm multitudo, sed duces quoque multitudinis erant,L. Valerius,& M. Horatius. qui repulso lictore,si iure ageret, vindicare se à priuato Icilium aiebant: si vim afferre conaretur,ibi quoq; haud impares fore. Hinc atrox
C rixa oritur.Valerium Horatiúmque lictor decemuiri inuadit, franguntur à multitudine fasces. In concionem Appius ascendit:sequuntur Horatius Valeriúsq;.Eos concio audit,decẽuiro obstrepitur. Iam pro imperio Valerius discedere à priuato lictores iubebat:cum fractis animis Appius vitæ metuens in domum se propinquam foro insciis aduersariis capite obuoluto recepit.Sp.Oppius vt auxilio collegæ esset,in forum ex altera parte irrumpit. videt imperium vi victum. Agitatus deinde consiliis,atque ex omni parte assentiendo,multis authoribus trepidus senatum postremò vocari iussit. ea res,quòd magnæ parti Patrum displicere acta decemuirorum videbantur:spe per senatum finiendę potestatis eius,multitudinem sedauit. Senatus nec plebem iritandam censuit:& multo magis prouidendum,nequid Virginii aduẽtus in exercitu motus faceret.itáque missi iuniores Patrum in castra,quæ tum in monte Vecilio erant,nunciant decemuiris, vt omni ope ab seditione milites contineãt. vbi Virginius maiorem quàm reliquerat in vrbe, motum exciuit. Nam præterquam quòd
D agmine propè quadringentorum hominum veniens,qui ab vrbe indignitate rei accensi comites ei se dederant, conspectus est:strictum etiam telum, respersus'que ipse cruore,tota in se castra conuertit.& togæ multifariam in castris visæ,maioris aliquãto quàm erat, speciem vrbanæ multitudinis fecerant. Quęrentibus quid rei esset,flens diu vocem non misit. tandem vt iam ex trepidatione concurrentium turba constitit,ac silentium fuit:ordine cuncta vt gesta erant,exposuit.Supinas deinde tendens manus,commilitones appellans orabat,ne quod scelus Ap.Claudii esset,sibi attribuerẽt: neu se vt parricidam liberûm auersarentur.sibi vitam filiæ sua cariorem fuisse, si liberę ac pudicę viuere licitum fuisset. cum velut seruam ad stuprum rapi videret,morte amitti melius ratum q̃ contumelia liberos,misericordia se in speciem crudelitatis lapsum.nec se superstitem filiæ futurum fuisse,nisi spem vlciscendæ mortis eius in auxilio commilitonum habuisset.illis quoque enim filias,sorores,cõiugésq; esse.nec cum filia sua libidinem Ap.Claudii extinctam esse: sed quo impunitior sit,
E eo effrenatiorem fore. aliena calamitate documentum datum illis cauendæ similis iniuriæ. quod ad se attineat,vxorem sibi fato ereptam,filiam, quia non vltrà pudica victura fuerit, miseram,sed honestam mortẽ occubuisse. non esse iam Appii libidini locum in domo sua: ab alia violentia eius eodem se animo suum corpus vindicaturum, quo vindicauerit filiæ. cęteri sibi ac liberis suis cõsulerent. Hęc Virginio vociferanti succlamabat multitudo,nec illius dolori,nec suæ libertati se defuturos. Et immisti turbæ militũ togati cum eadem illa querendo,docendóq; quanto visa q̃ audita indigniora potuerint videri: simul profligatam iam rem nunciãdo Romę esse,insecutósq; qui Appium propè interemptũ in exilium abisse dicerẽt:perpulerunt,vt ad arma conclamaretur:vellerẽtq; signa,& Romã proficiscerẽtur,

Decemuiri simul iis quæ videbant, iis'que quæ acta Romæ audierant, perturbati, alius in aliam partem castrorum ad sedandos motus discurrunt: & leniter agentibus responsum non redditur. imperio si quis inhiberet, & viros, & armatos se esse respondetur. eunt agmine ad vrbem, & Auentinum insidunt, vt quisque occurrerat, plebem ad repetendam libertatem, creandósque tribunos plebis adhortantes. alia vox nulla violenta audita est. senatum Sp. Oppius habet. nihil placet aspere agi. quippe ab ipsis datum locum seditionis esse. mittuntur tres legati consulares, Sp. Tarpeius, C. Iulius, P. Sulpitius, qui quærerent senatus verbis, cuius iussu castra deseruissent? aut quid sibi vellent, qui armati Auentinum obsedissent? bellóque auerso ab hostibus, patriam suam cepissent? Non defuit quid responderetur: deerat qui daret responsum, nullodum certo duce, nec satis audentibus singulis inuidiæ se offerre. id modò à multitudine conclamatum est, vt L. Valerium, & M. Horatium ad se mitterent, his se daturos responsum. Dimissis legatis, admonet milites Virginius, in re non maxima pauloante trepidatum esse, quia sine capite multitudo fuerit: responsúmque quanquam non inutiliter, fortuito tamen magis consensu quàm communi consilio esse. placere decem creari, qui summæ rei præessent, militarique honore tribunos militum appellari. Cum ad eum ipsum primum is honos deferretur: Melioribus meis vestrisque rebus reseruate, inquit, ista de me iudicia. nec mihi filia in vita honorem vllum iucundum esse patitur: nec in perturbata republica eos vtile est præesse vobis, qui proximi inuidiæ sint. siquis vsus mei est, nihilo minor ex priuato capietur. Ita decem numero tribunos militares creant. Neque in Sabinis quieuit exercitus. ibi quoque authore Icilio Numitorióq; secessio ab decemuiris facta est: non minore motu animorũ Siccii cædis memoria renouata, quàm quem noua fama de Virginia adeo fœdè ad libidinem petita accenderat. Icilius vbi audiuit tribunos militum in Auentino creatos, ne comitiorum militarium prærogatiuam vrbana comitia iisdem tribunis plebis creandis sequerētur: peritus rerum popularium, imminénsque ei potestati, & ipse prius q̃ iretur ad vrbem, pari potestate eundem numerum ab suis creandum curat. Porta Collina vrbem intrauere sub signis, mediaque vrbe agmine in Auẽtinum pergunt. ibi coniuncti alteri exercitui, X X tribunis militum negocium dederunt, vt ex suo numero duos crearent, qui summæ rerum præessent. M. Oppium, Sex. Manilium creant. Patres soliciti de summa rerum, cum senatus quotidie esset, iurgiis sæpius terũt tempus quàm consiliis. Siccii cædes decemuiris, & Appiana libido, & dedecora militiæ obiiciebãtur. placebat Valerium Horatiúmque ire in Auentinum. illi negabant se aliter ituros, quàm si decemuiri deponerent insignia magistratus eius quo anno iam antè abiissent. Decemuiri querentes se in ordinem cogi, non antè quàm perlatis legibus quarum caussa creati essent, depositurus imperiũ se aiebant. Per M. Duelliũ qui tribunus plebis fuerat, certior facta plebs contentionibus assiduis nihil transigi, in Sacrum montem ex Auentino transit: affirmante Duellio non prius quàm deseri vrbem videant, curam in animos Patrum descensuram: admoniturum Sacrum montẽ constantiæ plebis, scituros, quàm sine restituta potestate redigi in concordiam res nequeant. Via Nomentana, cui tum Ficulensi nomen fuit, profecti, castra in monte Sacro locauere, modestiam patrum suorum, nihil violando, imitati. Secuta exercitum plebs, nullo qui per ætatem ire posset, retractante. prosequuntur coniuges, liberique, cuinam se relinquerent in ea vrbe, in qua nec pudicitia nec libertas sancta esset, miserabiliter rogitantes. Cum vasta Romę omnia, insueta solitudo fecisset, in foro præter paucos seniorum nemo esset: vocatis vtique in senatum Patribus, desertum apparuisset forum: plures iam q̃ Horatius & Valerius vociferabantur. Quid expectabitis Pa. Conscripti? si decemuiri finem pertinaciæ non faciunt, ruere ac deflagrare omnia passuri estis? Quod autẽ istud imperium est, decemuiri, quod amplexi tenetis? tectis ac parietibus iura dicturi estis? Nõ pudet lictorum vestrorum maiorem propè numerum in foro conspici, q̃ togatorum aliorũ? Quid si hostes ad vrbem veniant, facturi estis? quid si plebs mox vbi parum secessione moueamur, armata veniat? occasu'ne vrbis vultis finire imperium? atqui aut plebs non est habenda, aut habendi sunt tribuni plebis. Nos citius caruerimus patriciis magistratibus, quàm illi plebeiis. nouam inexpertámq; eam potestatem eripuere patribus nostris, ne nunc dulcedine semel capti, ferant desyderium: cum præsertim nec nos temperemus imperiis, quo minus illi auxilii egeant. Cũ hæc ex omni parte iactarentur, victi consensu decemuiri, futuros se, quandò ita videatur, in potestate Patrum affirmant. id modo simul orant, ac monent, vt ipsis ab inuidia caueatur: nec suo sanguine ad supplicia Patrũ plebem assuefaciant. Tum Valerius Horatiúsque missi ad plebem conditionibus quibus videretur reuocandam, cõponendásq;

A componendásque res, decemuiris quoq; ab ira & impetu multitudinis præcauere iubentur. Profecti, gaudio ingenti plebis in castra accipiuntur: quippe liberatores haud dubie & motus initio, & exitu rei. ob hæc iis aduenientibus gratiæ actæ. Icilius pro multitudine verba facit. idem cum de conditionibus ageretur, quærentibus legatis quæ postulata plebis essent: composito iam ante aduentum legatorum consilio, ea postulauit, vt appareret in æquitate rerum plus quàm in armis reponi spei. potestatem enim tribunitiam, prouocationémq; repetebant, quæ ante decemuiros creatos auxilia plebis fuerant. & necui fraudi esset, concisse milites aut plebem ad repetendam per secessionem libertatem. de decemuirorum modò supplicio atrox postulatum fuit. dedi quippe eos æquum censebant, viuósque igni concrematuros minabantur. Legati ad ea: Quæ consilii fuerunt, adeo æqua postulastis, vt vltro vobis deferenda fuerint. libertati enim ea præsidia petitis, non licentiæ ad impugnandũ alios.
B Iræ vestrę magis ignoscendum quàm indulgẽdum est: quippe qui crudelitatis odio in crudelitatẽ ruitis, & prius penè quàm ipsi liberi sitis, dominari iam in aduersarios vultis. Nunquam'ne quiescet ciuitas nostra à suppliciis aut Patrum in plebem Romanam, aut plebis in Patres? Scuto vobis magis quàm gladio opus est. Satis supérque humilis est, qui iure æquo " in ciuitate viuit, nec inferendo iniuriam, nec patiendo. etiam siquãdo metuendos vos præ- " bituri estis, cum recuperatis magistratibus, legibúsque vestris, iudicia penes vos erunt: de capite nostro fortunísque tunc vt quæq; caussa erit, statuetis. nunc libertatem repeti satis est. Facerent vt vellent permittentibus cunctis, mox redituros se legati rebus perfectis affirmãt. Profecti, cum mandata plebis Patribus exposuissent: alii decemuiri, quandoquidem præter spem ipsorum, supplicii sui nulla mentio fieret, haud quicquam abnuere. Appius truci ingenio, & inuidia præcipua, odium in se aliorum, suo in eos metiens odio: haud ignaro, inquit, imminet fortuna. video donec arma aduersariis tradantur, differri aduersus nos certamen.
C dandus inuidiæ est sanguis. nihil ne ego quidem moror, quo minus decemuiratu abeam. Factum senatusconsultum, vt decemuiri se primo quoque tempore magistratu abdicarent: Q. Furius pontifex maximus tribunos plebis crearet: & necui fraudi esset secessio militum plebisque. His senatusconsultis perfectis, dimisso senatu decemuiri prodeunt in concionẽ, abdicántq; se magistratu, ingenti hominum lætitia. Nunciantur hæc plebi. legatos quicquid in vrbe hominum supererat, prosequitur. huic multitudini læta alia turba ex castris occurrit. congratulantur libertatem concordiámq; ciuitati restitutam. Legati pro cõcione: Quod bonum, faustum, felixque sit vobis, reique publicæ, redite in patriam ad penates, coniuges liberósque vestros. sed qua hic modestia fuistis, vbi nullius ager in tot vsu rerum necessario tantæ multitudini est violatus, eam modestiam ferte in vrbem. in Auentinum ite, vnde profecti estis. ibi felici loco, vbi prima initia inchoastis libertatis vestræ, tribunos plebis creabitis. præsto erit pontifex maximus, qui comitia habeat. Ingens assensus alacritásq; cuncta
D approbantium fuit. conuertunt inde signa, profectiq; Romam certant cum obuiis gaudio. armati per vrbem silentio in Auentinum perueniunt. ibi extemplo pontifice maximo comitia habente, tribunos plebis creauerunt, omnium primum A. Virginium, inde L. Icilium, & P. Numitorium auunculum Virginiæ, authores secessionis: tum C. Sicinium, progeniem eius, quem primum tribunum plebis creatum in Sacro mõte, proditum memoriæ est: & M. Duellium, qui tribunatum insignem ante decemuiros creatos gesserat, nec in decemuiralibus certaminibus plebi defuerat. spe deinde magis quàm meritis electi, M. Titinnius, M. Põponius, C. Apronius, Ap. Iulius, C. Oppius. Tribunatu inito L. Icilius extemplo plebem rogauit, & plebs sciuit, necui fraudi esset secessio ab decemuiris facta. Confestim de cõsulibus creandis cum prouocatione, M. Duellius rogationem pertulit. ea omnia in pratis Flaminiis concilio plebis acta, quem nunc Circum Flaminium appellant. Per interregem deinde consules creati, L. Valerius, & M. Horatius, qui extemplo magistratum occeperunt: quorum
E consulatus popularis sine vlla Patrum iniuria, nec sine offensione fuit. quicquid enim libertati plebis caueretur, id suis decedere opibus credebant. Omnium primum, cum veluti in cõtrouerso iure esset, tenerentúrne Patres plebiscitis: legẽ cẽturiatis comitiis tulere, vt quod tributim plebes iussisset, populũ teneret. qua lege tribunitiis rogationibus telum acerrimum datum est. Aliam deinde consularem legem de prouocatione, vnicum præsidium libertatis, decemuirali potestate euersam, non restituunt modò, sed etiã in posterum muniunt: sanciendo nouam legem, ne quis vllum magistratum sine prouocatione crearet. qui creasset, eum ius fas'que esset occidi: néve ea cædes capitalis noxæ haberetur. Et cum plebem hinc prouocatione, hinc tribunitio auxilio satis firmassent, ipsis quoque tribunis vt sacrosancti

viderentur(cuius rei propè iam memoria aboleuerat)relatis quibusdā ex magno interuallo F cæremoniis,renouarunt:& cum religione inuiolatos eos,tum lege etiam fecerunt,sanciendo,vt qui tribunis plebis, ædilibus, iudicibus, decemuiris nocuisset, eius caput Ioui sacrum esset:familia ad ædem Cereris,Liberi Liberæ'que venum iret.Hac lege iuris interpretes negant quenquam sacrosanctum esse , sed eum qui eorum cuiquam nocuerit, sacrum sanciri. itaque ædilem prehendi,ducique à maioribus magistratibus:quod etsi non iure fiat, (noceri enim ei,cui hac lege non liceat) tamen argumentum esse,non haberi pro sacrosancto ædilem : tribunos vetere i. reiurando plebis,cum primùm eam potestatem creauit,sacrosanctos esse.Fuere qui interpretarentur,eadem hac Horatia lege consulibus quoque & prætoribus,quia eisdem auspiciis,quibus consules,crearentur,cautum esse. iudicem enim consulem appellari. Quæ refellitur interpretatio : quòd his temporibus nondum consulem iudicem, sed prætorem appellari mos fuerit. Hæ consulares leges fuere. Institutum etiam ab G iisdem consulibus , vt senatusconsulta in ædem Cereris ad ædiles plebis deferrentur : quæ antè arbitrio consulum supprimebantur, vitiabantúrque. M.Duellius deinde tribunus plebis plebem rogauit, plebésque sciuit, qui plebem sine tribunis reliquisset,quique magistratum sine prouocatione creasset : tergo, ac capite puniretur. Hæc omnia vt inuitis, ita non aduersantibus patriciis transacta:quia nōdum in quenquam vnum sæuiebatur.Fundata deinde & potestate tribunitia, & plebis libertate , tum tribuni aggredi singulos tutum maturúmque iam rati, accusatorem primum Virginium, & Appium reum deligunt. Cum diem Appio Virginius dixisset,& Appius stipatus patriciis iuuenibus in forum descēdisset:redintegrata extemplo est omnibus memoria fœdissimæ potestatis,cum ipsum satellitésque eius vidissent.Tum Virginius,Oratio,inquit,rebus dubiis inuenta est.itaque neque ego accusando apud vos eum tempus teram,à cuius crudelitate vosmet ipsi armis vindicastis:nec istum ad cætera scelera impudentiam, in defendendo se,adiicere patiar. Omnium igitur tibi Ap. H Claudi,quæ impie nefariéq; per biennium alia super alia es ausus, gratiā facio. vnius tantū criminis nisi iudicē vindices te ab libertate in seruitutē contra leges vindicias non dedisse, in vincula te duci iubeo. Nec in tribunitio auxilio Appius,nec in iudicio populi vllā spem habebat : attamen & tribunos appellauit: & nullo morante arreptus à viatore,Prouoco,inquit.Audita vox vna vindex libertatis,ex eo missa ore,quo vindicię nuper ab libertate dictę erant,silentium fecit.Et dum pro se quisq; deos tandem esse, & non negligere humana fremunt , & superbiæ crudelitatique etsi seras, non leues tamen venire pœnas : prouocare,qui prouocationem sustulisset: & implorare præsidium populi,qui omnia iura populi obtrisset: rapiq; in vincula egentem iure libertatis,qui liberum corpus in seruitutem addixisset:ipsius Appii inter concionis murmur fidem populi Romani implorantis vox audiebatur . Maiorum merita in Rempub. domi militiæ que commemorabat:suum infelix erga plebem Romanam studium,quòd æquandarum legum caussa cum maxima offensione Patrum consulatu abisset:suas leges,quibus manentibus lator earum in vincula ducatur.cęterum sua propria bona malaque,cum caussæ dicendæ data facultas sit,tum se experturum.in pręsentia se communi iure ciuitatis ciuem Romanum die dicta postulare vt dicere liceat , vt iudicium populi Ro.experiri.non ita se inuidiam pertimuisse,vt nihil in æquitate & misericordia ciuium suorum spei habeat. quòd si indicta caussa in vincula ducatur,iterum se tribunos plebis appellare,& monere, ne imitentur quos oderint.quod si tribuni eodem fœdere obligatos se fateantur tollendæ appellationis caussa , in quam conspirasse decemuiros criminati sint , se prouocare ad populum : implorare leges de prouocatione, & consulares, & tribunitias eo ipso anno latas. quem enim prouocaturum, si hoc indemnato indicta caussa non liceat?cui plebeio & humili præsidium in legibus fore,si Ap.Claudio non sit?se documento futurū,vtrum nouis legibus dominatio,an libertas firmata sit:& appellatio prouocatióq; aduersus iniuriam magistratuum ostentata tantum inanibus literis,an vere data sit. Contra K ea Virginius,vnum Ap.Claudium & legum expertem,& ciuilis & humani fœderis esse aiebat.respicerēt tribunal homines,castellum omnium scelerum:vbi decemuir ille perpetuus, bonis,tergo,sanguini ciuium infestus,virgas securésque omnibus minitans, deorum hominúmque contemptor,carnificibus non lictoribus stipatus, iam ab rapinis & cædibus animo ad libidinem verso , virginem ingenuam in oculis populi Romani velut bello captam, à complexu patris abreptam ministro cubiculi sui clienti dono dederit:vbi crudeli decreto, nefandisque vindiciis dexteram patris in filiam armauerit:vbi tollentes corpus semianime virginis,sponsum, auunculúmq; in carcerem duci iusserit, stupro interpellato magis quàm cæde

A cæde motus.& illi carcerem ædificatum esse, quod domicilium plebis Romanæ vocare sit solitus. Proinde vt ille iterum ac sæpius prouocet, sic se iterum ac sæpius iudicem illi ferre, ni vindicias ab libertate in seruitutem dederit. si ad iudicem non eat, pro damnato in vincula duci iubere. Vt haud quoquam improbante, sic magno motu animorum, cum tanti viri supplicio suamet plebi iam nimia libertas videretur, in carcerem est coniectus. tribunus ei diem prædixit. Inter hæc ab Latinis & Hernicis legati gratulatum de concordia Patrum ac plebis Romam venerunt: donúmque ob eam Ioui optimo maximo coronam auream in Capitolium tulere parui ponderis, prout res haud opulentæ erant, colebantúrque religiones pie magis quàm magnifice. Iisdem authoribus cognitum est, Aequos Volscósque summa vi bellum apparare. Itaque partiri prouincias consules iussi. Horatio Sabini, Valerio Aequi euenere. Cum ad ea bella delectum edixissent, fauore plebis non iuniores modò, sed B emeritis etiam stipendiis pars magna voluntariorum ad nomina danda præsto fuere: eóq; non copia modò, sed genere etiam militum, veteranis admistis, firmior exercitus fuit. Prius quàm vrbem egrederentur, leges decemuirales, quibus tabulis duodecim est nomen, in æs incisas in publico proposuerunt. Sunt qui iussu tribunorum ædiles functos eo ministerio scribāt. C. Claudius, qui perosus decemuirorum scelera, & ante omneis fratris filii superbiæ infestus, Regillum antiquam in patriam se contulerat: is magno iam natu cum ad pericula eius deprecanda redisset, cuius vitia fugerat, sordidatus cum gentilibus clientibúsque in foro prehensabat singulos: orabátq;, ne Claudiæ genti eam inustam maculam vellent, vt carcere & vinculis viderentur digni. virum honoratissimæ imaginis futurum ad posteros, legumlatorem, conditorémque Romani iuris iacere vinctum inter fures nocturnos ac latrones. auerterent ab ira parumper ad cognitionem cogitationémque animos: & potius vnum tot Claudiis deprecantibus condonarent, quàm propter vnius odium, multorum preces C aspernarentur. se quoque id generi ac nomini dare: nec cum eo in gratiam redisse, cuius aduersæ fortunæ velit succursum. virtute libertatem recuperatam esse, clementia concordiam ordinum stabiliri posse. Erant quos moueret sua magis pietate, quàm eius pro quo agebat caussa. sed Virginius sui potius vt misererentur orabat, filiæ'q;: nec gentis Claudiæ regnum in plebem sortitæ, sed necessariorum Virginiæ trium tribunorum preces audirent, qui ad auxilium plebis creati, ipsi plebis fidem atque auxilium implorarent. Iustiores hæ lacrymæ videbantur. Itaque spe incisa, priusquam prædicta dies adesset, Appius sibi mortem consciuit. Subinde arreptus à P. Numitorio Sp. Oppius inuidiæ proximus, quòd in vrbe fuerat cum iniustæ vindiciæ à collega dicerentur. plus tamen facta iniuria Oppio, quàm non prohibita, inuidiæ fecit. testis productus, qui VII & XX enumeratis stipendiis, octies extra ordinem donatus, donáque ea gerens in conspectu populi, scissa veste tergum laceratum virgis ostendit, nihilum deprecans, quin si quam suam noxam reus dicere posset, priuatus D in se iterum sæuiret. Oppius quoque ductus in vincula est, & ante iudicii diem finem ibi vitæ fecit. Bona Claudii Oppii'q; tribuni publicauere. collegæ eorum exilii caussa solum verterunt, bona publicata sunt. & M. Claudius assertor Virginiæ die dicta damnatus, ipso remittente Virginio vltimam pœnam, dimissus Tybur exulatum abiit: manésque Virginiæ mortuæ quàm viuæ feliciores per tot domos ad petendas pœnas vagati, nullo relicto sonte tandem quieuerunt. Ingens metus incesserat Patres, vultúsq; iam iidem tribunorū erant, qui decemuirorum fuerant, cum M. Duillius tribunus plebis inhibito salubriter modo nimię potestatis: Et libertatis, inquit, nostrę, & pœnarum ex inimicis satis est. itaque hoc anno nec diem dici cuiquam, nec in vincula duci quenquam sum passurus. nam neq; vetera peccata repeti iam obliterata placet, cū & noua expiata sint decemuirorum suppliciis: & nihil admissum iri, quod vim tribunitiam desideret, spondet perpetua consulum amborum in libertate vestra tuenda cura. Ea primū moderatio tribuni metum Patribus dempsit, eadémq; E auxit consulum inuidiam: quòd adeò toti plebis fuissent, vt Patrum salutis libertatisq; prior plebeio magistratui quàm patricio cura fuisset: & antè inimicos satietas pœnarum suarum cepisset, quàm obuiam ituros licentiæ eorum consules appareret. multíque erant qui mollius consultū dicerent, quòd legum ab iis latarum Patres authores fuissent: neq; erat dubiū, quin turbato Reipub. statu, tempori succubuissent. Consules rebus vrbanis compositis, fundatóque plebis statu, in prouincias diuersi abiere. Valerius aduersus coniunctos iam in Algido exercitus Aequorum Volscorúmque sustinuit consilio bellum. quòd si extemplo rem fortunæ commisisset, haud scio an (qui tum animi ab decemuirorum infelicibus auspiciis Romanis hostibúsque erant) magno detrimento certamen staturum fuerit. Castris mille

passuum ab hoste positis, copias continebat. hostes medium inter bina castra spatium acie F
instructa complebant: prouocantibúsque ad prælium, responsum Romanus nemo reddebat. tandem fatigati stando, ac nequicquam expectando certamen, Aequi Volscique, postquam concessum propemodum de victoria credebant: pars in Hernicos, pars in Latinos prædatum abeunt. relinquitur magis castris præsidiũ, quàm satis virium ad certamen. Quod vbi sensit consul, reddit illatum antea terrorem, instructáque acie vltro hostem lacessit. vbi illi conscientia quid abesset virium, detrectauere pugnam, creuit extemplo Romanis animus, & pro victis habebant pauentes intra vallum. Cum per totum diem stetissent intenti ad certamen, nocti cessere. & Romani quidem pleni spei corpora curabant. haudquaquam pari hostes animo, nuncios passim trepidi ad reuocandos prædatores dimittunt. recurritur ex proximis locis, vlteriores non inuenti. Vbi illuxit, egreditur castris Romanus, vallum inuasurus, ni copia pugnæ fieret. & postquam multa iam dies erat, neque mouebatur quic- G
quam ab hoste, iubet signa inferri consul. motáque acie indignatio Aequos & Volscos incessit, si victores exercitus vallum potius quàm virtus & arma tegerent. igitur & ipsi efflagitatum ab ducibus signum pugnæ accepere. Iámque pars egressa portis erat, deinceps'que alii seruabant ordinem, in suum quisque locum descendentes, cum consul Romanus prius quàm totis viribus fulta constaret hostium acies, intulit signa: adortúsque nec omnesdum eductos, nec qui erant, satis explicatis ordinibus, propè fluctuantem turbam trepidantium huc atque illuc, circunspectantiúmque se ac suos, addito turbatis mentibus clamore atque impetu, inuadit. Retulere primò pedem hostes. deinde cum animos collegissent, & vndiq; duces, victisne cessuri essent, increparent, restituitur pugna. Consul ex altera parte Romanos meminisse iubebat, illo die primùm liberos pro libera vrbe Romana pugnare, sibimetipsis victuros, non vt decemuirorum victores præmium essent: non Appio duce rem geri, sed consule Valerio à liberatoribus populi Romani orto, liberatore ipso: ostenderent, prio- H
ribus præliis per duces, non per milites stetisse ne vincerent: turpe esse, contra ciues plus animi habuisse, quam contra hostes, & domi quàm foris seruitutem magis timuisse. Vnam Virginiam fuisse, cuius pudicitiæ in pace periculum esset: vnum Appium ciuem periculosæ libidinis: at si fortuna belli inclinet, omnium liberis ab tot millibus hostium periculum fore. Nolle ominari quæ nec Iupiter, nec Mars pater passuri sint iis auspiciis conditæ vrbi accidere. Auentini Sacrique montis admonebat, vt vbi libertas parta esset paucis antè mensibus, eò imperium illibatum referrent: ostenderéntque, eandem indolem militibus Romanis post exactos decemuiros esse, quæ ante creatos fuerit: nec æquatis legibus imminutam virtutem populi Romani esse. Hæc vbi inter signa peditum dicta dedit, aduolat deinde ad equites. Agite iuuenes, inquit, præstate virtute peditem, vt honore atque ordine præstatis. Primo concursu pedes mouit hostem, pulsum vos immissis equis exigite è campo: non sustinebunt impetum: & nunc cunctantur magis quàm resistunt. Concitant equos, permit- I
túntq; in hostem pedestri iam turbatum pugna: & perruptis ordinibus elati ad nouissimam aciem, pars libero spatio circunuecti, iam fugam vndique capessentes plerosque à castris auertunt, præterequitantésque absterrent. Peditum acies, & consul ipse, vísque omnis belli fertur in castra: captisque cum ingenti cæde maiore præda potitur. Huius pugnæ fama perlata non in vrbem modò, sed in Sabinos ad alterum exercitum, in vrbe lætitia modò celebrata est: in castris animos militum ad æmulandum decus accendit. Iam Horatius eos excursionibus sufficiendo, prœliis'q; leuibus experiundo, assuefecerat sibi potius fidere, quàm meminisse ignominiæ decemuirorum ductu acceptę: paruáq; certamina in summam totius profecerant spei. Nec cessabant Sabini feroces ab re priore anno bene gesta, lacessere atque instare, rogitantes quid latrocinii modo procursantes pauci, recurrentésq; tererẽt tempus? & in multa prælia paruáq; carperent summam vnius belli? quin illi cõgrederentur acie? inclinandámq; semel fortunæ rem darent? Ad id quod sua sponte satis collectum animorum K
erat, indignitate etiã Romani accendebantur. iam alterum exercitum victorẽ in vrbem rediturum, sibi vltro per contumelias hostem insultare. quando autẽ se, si tum non sint, pares hostibus fore? Vbi hæc fremere militem in castris consul sensit: concione aduocata, Quemadmodum, inquit, in Algido res gesta sit, arbitror vos milites audisse. qualem liberi populi exercitũ decuit esse, talis fuit. consilio collegæ, virtute militũ victoria parta est. Quod ad me attinet, id consilii animiq; habiturus sum, quod vos milites mihi effeceritis. & trahi bellũ salubriter, & mature perfici potest. si trahẽdum est, ego vt in dies spes virtúsq; vestra crescat, eadem qua institui disciplina efficiam. si iam satis animi est, decerniq; placet, agitedum clamorem,

A morem, qualem in acie sublaturi estis, tollite hic, indicem voluntatis virtutisque vestræ. Postquam ingēti alacritate clamor est sublatus: quod bene vertat, gesturum se illis morem, posteróque die in aciem deducturum, affirmat. reliquum diei apparandis armis consumptum est. Postero die simul instrui Romanam aciem Sabini videre, & ipsi iam auidi certaminis procedunt. Prælium fuit, quale inter fidentes sibimet ambos exercitus, veteris perpetuæ'que alterum gloriæ, alterum nuper noua victoria elatum. Consilio etiam Sabini vires adiuuere. nam cum æquassent aciem, duo extra ordinem millia, quæ in sinistrum cornu Romanorum in ipso certamine impressionem facerent, tenuere. quæ vbi illatis ex transuerso signis degrauabant propè circunuentum cornu, equites duarum legionum sexcenti ferè ex equis desiliunt: cedentibúsq; iam suis, prouolant in primum: simúlq; & hosti se opponunt: & æquato primùm periculo, pudore deinde animos peditum accendunt. Verecundiæ erat, B equitem suo alienóque Marte pugnare: peditem ne ad pedes quidem digresso equiti parem esse. Vadunt igitur in prælium ab sua parte omissum, & locum ex quo cesserant, repetunt: momentóque non restituta modò pugna, sed inclinatur etiam Sabinis cornu. eques inter ordines peditum tectus, se ad equos recipit: transuolat inde in partem alteram suis victoriæ nuncius: simul & in hostes iam pauidos, quippe fuso suæ partis validiore cornu, impetum facit. Non aliorum eo prælio virtus magis enituit. Consul prouidere omnia, laudare fortes, increpare sicubi segnior pugna esset. castigati, fortium statim virorum opera edebant: tantúmque hos pudor, quantum alios laudes excitabant. Redintegrato clamore vndiq; omnes connixi hostem auertunt: nec deinde Romana vis sustineri potuit. Sabini fusi passim per agros, castra hosti ad prædam relinquunt. ibi non sociorum, sicut in Algido, res, sed suas Romanus populationibus agrorū amissas recipit. Gemina victoria duobus bifariam præliis parta, maligne senatus in vnum diem supplicationes consulum nomine decreuit. Populus C iniussu & altero die frequens iit supplicatum. & hæc vaga popularisque supplicatio studiis propè celebratior fuit. Consules ex cōposito eodem biduo ad vrbem accessere, senatúmq; in Martium campum euocauere. vbi cum de rebus ab se gestis agerent, questi primores Patrum, senatum inter milites dedita opera terroris caussa haberi. itaque inde consules, ne criminationi locus esset, in prata Flaminia, vbi nunc ædes Apollinis est, (Circum iam tum Apollinarem appellabant) auocauere senatum. vbi cum ingenti consensu Patrum negaretur triumphus, L. Icilius trib. pleb. tulit ad populum de triumpho consulum: multis dissuasum prodeuntibus, maxime C. Claudio vociferante de Patribus non de hostibus cōsules triumphare velle: gratiámque pro priuato merito in tribunum, non pro virtute honorem peti. nunquam antè de triumpho per populum actum, semper æstimationem arbitriúmque eius honoris penes senatum fuisse. ne reges quidem maiestatem summi ordinis imminuisse. ne ita omnia tribuni potestatis suæ implerent, vt nullum publicum consilium sinerent esse. ita D demum liberam ciuitatem fore, ita æquatas leges, si sua quisque iura ordo, suam maiestatem teneat. In eandem sententiam multa & à cæteris senioribus Patrum cum essent dicta, omnes tribus eam rogationem acceperunt. Tum primum sine authoritate senatus, populi iussu triumphatum est. Hæc victoria tribunorum plebisque propè in haud salubrem luxuriam vertit, conspiratione inter tribunos facta, vt iidem tribuni reficerentur: & quò sua minus cupiditas emineret, consulibus quoque continuarent magistratum. consensum Patrum caussabantur, quo per contumeliam consulum iura plebis labefactata essent. quid futurum nondum firmatis legibus, si nouos tribunos per factiones suas consules adorti essent? non enim semper Valerios Horatiósque C O S S. fore, qui libertati plebis suas opes postferrent. Forte quadam vtili ad tempus, vt comitiis præesset, potissimum M. Duellio sorte euenit, viro prudenti, & ex continuatione magistratus inuidiam imminentem cernenti. qui cum ex veteribus tribunis negaret vllius se rationem habiturum: pugnaréntque collegæ vt liberas tribus E in suffragium mitteret, aut concederet sortem comitiorum collegis, habituris è lege potius comitia, quàm ex voluntate Patrum: iniecta contentione Duellius consules ad subsellia accitos cum interrogasset quid de comitiis consularibus in animo haberent, respondissentq; se nouos consules creaturos: authores popularis sententię haud populares nactus, in cōcionem cum iis processit. vbi cum consules producti ad populum, interrogatique, si eos P R memor libertatis per illos receptæ domi, memor militiæ rerúmque gestarum, consules iterum faceret, quidnam facturi essent, nihilq; sententię suę mutassent: collaudatis consulibus, quòd perseuerarent ad vltimum dissimiles decemuirorum esse, comitia habuit: & quinque tribunis plebis creatis, cum præ studiis apertè petentium nouem tribunorum alii candidati

tribus non explerent, concilium dimisit:nec deinde comitiorum caussa habuit. satisfactum F legi aiebat, quæ numero nusquam præfinito tribunis, modo vt relinquerentur, sanciret: & ab iis qui creati essent, cooptari collegas iuberet. recitabátque rogationis carmen, in quo· Si tribunos plebis decem rogabo, si qui vos minus hodie decem tribunos plebis fecerint: hi tum vtique quos sibi collegas cooptassint, vt illi legitimi eadem lege tribuni plebei sint, vt illi quos hodie tribunos plebei feceritis. Duellius cum ad vltimum perseuerasset, negādo X V tribunos plebis Rempublicam habere posse, victa collegarum cupiditate, pariter Patribus plebique acceptus magistratu abiit. Noui tribuni plebis in cooptandis collegis Patrum voluntatem fouerunt: duos etiam patricios consularésque, Sp. Tarpeium, & A. Aeternium cooptauere. Consules creati, Sp. Herminius, T. Virginius Cælimontanus, nihil magnopere ad Patrum aut plebis caussam inclinati, ocium domi ac foris habuere. L. Trebonius trib. ple. infestus Patribus, quòd se ab iis in cooptandis tribunis fraude captum, proditúmque à collegis aiebat: rogationem tulit, vt qui plebem Romanam tribunos plebis rogaret, is vsque eò rogaret, dum X tribunos plebis faceret. insectandisque Patribus, vnde Aspero etiam inditum est cognomen, tribunatum gessit. Inde M. Geganius Macrinus, & C. Iulius C O S S. facti, conciones tribunorum aduersus nobilium iuuentutem ortas, sine insectatione potestatis eius, conseruata maiestate Patrum, sedauere: plebē decreto ad bellum Volscorum & Aequorum delectu sustinendo, rem ab seditionibus continuere: vrbano quoque ocio foris omnia tranquilla esse affirmantes, per discordias ciuiles externos tollere animos. cura pacis, concordiæ quoque intestinæ caussa fuit. Sed alter semper ordo grauis alterius modestiæ erat. Quiescenti plebi, ab iunioribus Patrum iniuriæ fieri cœptę. vbi tribuni auxilio humilioribus essent, in primis parum proderat: deinde ne ipsi quidem inuiolati erant, vtique postremis mensibus, cum & per coitiones potentiorum iniuria fieret, & vis potestatis omnis aliquanto posteriore anni parte languidior fermè esset: iámque plebs ita in tribunatu ponere aliquid spei, si similes Icilio tribunos haberet: nomina tantum se biennio habuisse. Seniores contrà Patrum vt nimis feroces suos credere iuuenes esse, ita malle, si modus excedendus esset, suis quàm aduersariis superesse animos. adeò moderatio tuendę libertatis, dum æquari velle simulando, ita se quisque extollit, vt deprimat alium, in difficili est: cauendóque ne metuant homines, metuendos vltro se efficiunt: & iniuriam à nobis repulsam, tanquam aut facere aut pati necesse sit, iniungimus aliis. T. Quintius Capitolinus quartùm, & Agrippa Furius consules inde facti, nec seditionem domi, nec foris bellum acceperunt: sed imminebat vtrunq;. Iam non vltrà discordia ciuium reprimi poterat, & tribunis & plebe incitata in Patres, cum dies alicui nobilium dicta nouis semper certaminibus conciones turbaret. Ad quarum primum strepitum velut signo accepto arma cepere Aequi ac Volsci: simul quòd persuaserant iis duces cupidi prædarum, biennio antè delectum indictum haberi non potuisse, abnuente iam plebe imperium. eò aduersus se non esse missos I exercitus. dissolui licentia militandi morem, nec pro cōmuni iam patria Romam esse. quicquid irarum simultatúmque cum externis fuerit, in ipsos verti. occæcatos lupos intestina rabie opprimendi occasionem esse. Coniunctis exercitibus Latinum primùm agrum populati sunt: deinde postquam ibi nemo vindex occurrebat, tum vero exultantibus belli authoribus, ad mœnia ipsa Romæ populabundi regione portæ Esquilinæ accessere, vastationem agrorum vrbi per contumeliam ostentantes. vnde postquam inulti prædam præ se agentes retro ad Corbionem agmine iere, Quintius C O S. ad concionem populum vocauit. ibi in hanc sententiam locutum accipio· Etsi mihi nullius noxæ conscius Quirites sum, tamen cum pudore summo in concionem vestram processi. Hoc vos scire, hoc posteris memorię traditum iri, Aequos & Volscos vix Hernicis modò pares, T. Quintio quartùm consule ad mœnia vrbis Romæ impune armatos venisse? hanc ego ignominiam (quanquam iamdiu ita viuitur, is status rerum est, vt nihil boni diuinet animus) si huic potissimum imminere anno K scissem, vel exilio, vel morte, si alia fuga honoris non esset, vitassem. Ergo si viri arma illa habuissent, quæ in portis fuere nostris, capi Roma me consule potuit? Satis honorum, satis supérque vitæ erat: mori consulem tertiùm oportuit. Quem tandem ignauissimi hostium contempsere? nos consules, an vos Quirites? Si culpa in nobis est, auferte imperiū indignis: & si id parum est, insuper pœnas expetite. si in vobis, nemo deorum nec hominum sit, qui vestra puniat peccata Quirites, vosmet tantum eorum pœniteat. Non illi vestram ignauiā contempsere, nec suæ virtuti confisi sunt: quippe toties fusi fugatiq;, castris exuti, agro multati, sub iugum missi, & se & vos nouere. Discordia ordinum est venenum vrbis huius, Pa-

trum ac

A trum ac plebis certamina. dum nec nobis imperii,nec vobis libertatis est modus: dum tæ-
det vos patriciorum,nos plebeiorum magistratuum,sustulere illi animos. Prô deûm fidem,
quid vobis vultis? Tribunos plebis concupistis,concordiæ caussa concessimus.decemuiros
desiderastis,creari passi sumus. decemuirorum vos pertæsum est,coëgimus abire magistra-
tu. manente in eosdem priuatos ira vestra, mori atque exulare nobilissimos viros honora-
tissimósque passi sumus. tribunos plebis creare iterum voluistis, creastis. consules facere
vestrarum partium,etsi Patribus videbamus iniquum,patricium quoque magistratum plebi
donum fieri vidimus.auxilium tribunitium, prouocationé ad populum, scita plebis iniun-
cta Patribus,sub titulo æquandarum legum nostra iura oppressa tulimus & ferimus.Qui fi-
nis erit discordiarum?ecquando vnam vrbem habere,ecquando communem hanc esse pa-
triam licebit?Victi nos æquiore animo quiescimus,quàm vos victores.Satisne est,nobis vos
B metuendos esse? Aduersus nos Auentinum capitur, aduersus nos Sacer occupatur mons.
Esquilias quidem ab hoste propè captas, & scandentem in aggerem Volscum hostem ne-
mo submouit. In nos viri,in nos armati estis. Agitedum, vbi hic curiam circunsederitis, &
forum infestum feceritis, & carcerem impleueritis principibus, iisdem istis ferocibus ani-
mis egredimini extra portam Esquilinam.aut si ne hoc quidé audetis,ex muris visite agros
vestros ferro ignique vastatos,prædam abigi,fumare incensa passim tecta.Atenim commu
nis res per hæc loco est peiore. ager vritur, vrbs obsidetur, belli gloria penes hostes est.
Quid tandem?priuatæ res vestrę quo in statu sunt?Iam vnicuique ex agris sua damna nun-
ciabuntur. quid est tandem domi, vnde ea expleatis? tribuni vobis amissa reddent ac resti-
tuent? Vocis verborúmque quantum voletis,ingerent,& criminum in principes,& legum
aliarum super alias,& concionum. sed ex illis concionibus nunquam vestrum quisquam re
fortunáque domum auctior rediit. Ecquis retulit aliquid ad coniugem & liberos, præter
C odia,offensiones,simultates publicas priuatásque?à quibus semper non vestra virtute inno
centiáque, sed auxilio alieno tuti sitis. At Hercules cum stipendia nobis consulibus, non
tribunis ducibus,& in castris non in foro faciebatis,& in acie vestrum clamorem hostes,nô
in concione Patres Romani horrebant:prędа parta,agro ex hoste capto,pleni fortunarum
gloriæ'que simul publicæ,simul priuatæ, triumphantes domum ad penates redibatis: nunc
oneratum vestris fortunis hostem abire sinitis. Hærete affixi concionibus,& in foro viuite:
sequitur vos necessitas militandi,quam fugitis.Graue erat in Aequos & Volscos proficisci?
Ante portas est bellum. si inde non pellitur,iam intra mœnia erit, & arcem & Capitolium
scandet:& in domos vestras vos persequetur.Biennio antè senatus delectum haberi,& edu
ci exercitum in Algidum iussit.sedemus desides domi,mulierum ritu inter nos altercantes,
præsenti pace læti, nec cernentes ex ocio illo breui multiplex bellum rediturum. His ego
gratiora dictu alia esse scio, sed me vera pro gratis loqui, etsi meum ingenium non mo-
D neret,necessitas cogit.Vellem equidem vobis placere Quirites, sed multo malo vos saluos
» esse, qualicunque erga me animo futuri estis. Natura hoc ita comparatum est,vt qui apud
» multitudinem sua caussa loquitur, gratior eo sit, cuius mens nihil præter publicum com-
» modum videt.nisi forte assentatores publicos,plebicolas istos, qui vos nec in armis,nec in
ocio esse sinunt,vestra vos caussa incitare & stimulare putatis.cócitati,aut honori aut quæ-
stui illis estis.& quia in concordia ordinum nullos se vsquam esse vident:malæ rei se quàm
nullius, turbarum ac seditionum duces esse volunt. Quarum rerum si vos tædium tandem
capere potest,& Patrum vestrósque antiquos mores vultis pro his nouis sumere: nulla sup-
plicia recuso,nisi paucis diebus hos populatores agrorum nostrorum fusos fugatósque ca-
stris exuero:& à portis nostris mœnibúsq; ad illorum vrbes hunc belli terrorem,quo nunc
vos attoniti estis, transtulero. Raro aliâs tribuni popularis oratio acceptior plebi, quàm
tunc seuerissimi consulis fuit. Iuuentus quoque,quæ inter tales metus detrectationem mili-
E tiæ,telum acerrimum aduersus Patres habere solita erat,bellum & arma spectabat. & agre-
stium fuga,spoliatique in agris & vulnerati,fœdiora his quę subiiciebantur oculis,nuncian-
tes, totam vrbem ira impleuere. In senatum vbi ventum est, ibi vero in Quintium omnes
versi, vt vnum vindicem maiestatis Romanæ intueri: & primores Patrum dignam dicere
concionem imperio consulari,dignam tot consulatibus anteactis,dignam vita omni plena
honorum sæpe gestorum,sæpius meritorum. alios consules aut per proditionem dignitatis
Patrum plebi adulatos, aut acerbe tuendo iura ordinis, asperiorem domando multitudiné
fecisse: T. Quintium orationem memorem maiestatis Patrum,concordiæ'que ordinum, &
temporum in primis habuisse. orare eum,collegámque, vt capesserent Rempub. orare tri-

bunos, vt vno animo cum consulibus bellum ab vrbe ac mœnibus propulsare vellent, ple- F
bémque obedientem in re tam trepida Patribus præberent. appellare tribunos communem
patriam, auxiliúmque eorum implorare, vastatis agris, vrbe propè oppugnata. Consensu o-
mnium delectus decernitur, habetúrque. Cum consules in concione pronunciassent, tem-
pus non esse caussas cognoscendi: omnes iuniores postero die prima luce in campo Mar-
tio adessent: cognoscendis caussis eorum qui nomina non dedissent, bello perfecto se datu-
ros tempus: pro desertore futurum, cuius non probassent caussam: omnis iuuentus affuit po
stero die. cohortes sibi quæq; centuriones legerunt. bini senatores singulis cohortibus præ-
positi. Hæc omnia adeò mature perfecta accepimus, vt signa eo ipso die à quæstoribus ex
ærario prompta, delatáque in campum, quarta diei hora mota ex campo sint: exercitúsque
nouus, paucis cohortibus veterum militum voluntate sequentibus, manserit ad decimum
lapidem. insequens dies hostem in conspectum dedit, castráque ad Corbionem castris sunt
coniuncta. tertio die, cum ira Romanos, illos, cum toties rebellassent, conscientia culpæ ac G
desperatio irritaret, mora dimicandi nulla est facta. In exercitu Romano cum duo consu-
les essent potestate pari, quod saluberrimum in administratione magnarum rerum est, sum-
ma imperii concedente Agrippa penes collegam erat: & prælatus ille, facilitati summitten-
tis se comiter respondebat, communicando consilia laudésque, & æquando imparem sibi.
In acie Quintius dextrum cornu, Agrippa sinistrum tenuit: Sp. Posthumio Albo legato da-
tur media acies tuenda: legatum alterum P. Sulpitium equitibus præficiunt. Pedites ab de-
xtro cornu egregie pugnauere, haud segniter resistentibus Volscis. P. Sulpitius per mediam
hostium aciem cum equitatu perrupit. vnde cum eadem reuerti posset ad suos priusquam
hostis turbatos ordines reficeret, terga impugnare hostium satius visum est. momentóque
temporis in auersam incursando aciem, ancipiti terrore dissipasset hostes, ni suo proprio
eum prælio equites Volscorum & Aequorum exceptum aliquandiu tenuissent. Ibi vero Sul H
pitius negare cunctandi tempus esse, circunuentos interclusósq; ab suis vociferans, ni eque-
stre prælium connixi omni vi perficerent. nec fugare equitem integrum, satis esse. confice-
rent equos, virósque, nequis reueheretur inde ad prælium, aut integraret pugnam. non pos-
se illos resistere sibi, quibus conferta peditum acies cessisset. Haud surdis auribus dicta. im-
pressione vna totum equitatum fudere, magnam vim ex equis præcipitauere: ipsos, equósq;
spiculis confodêre. Is finis pugnæ equestris fuit. Tunc adorti peditum aciem, nuncios ad
consules rei gestæ mittunt vbi iam inclinabatur hostium acies. nuncius deinde & vincen-
tibus Romanis animos auxit, & referentes gradum perculit Aequos. In media primùm acie
vinci cœpti, quà permissus equitatus turbauerat ordines. sinistrum deinde cornu ab Quin-
tio consule pelli cœptum. in dextro plurimum laboris fuit. Ibi Agrippa ætate viribúsque
ferox, cum omni parte pugnæ melius rem geri, quàm apud se videret, accepta signa ab si-
gniferis ipse inferre, quædam iacêre etiam in confertos hostes cœpit. cuius ignominiæ me- I
tu concitati milites inuasere hostem. ita æquata ex omni parte victoria est. Nuncius tum à
Quintio venit, victorem iam se imminere hostium castris: nolle irrumpere antequam sciat
debellatum & in sinistro cornu esse. si iam fudisset hostes, conferret ad se signa, vt simul o-
mnis exercitus præda potiretur. Victor Agrippa cum mutua gratulatione ad victorem col-
legam, castráque hostium venit. ibi paucis defendentibus, momentóque fusis, sine certami-
ne in munitiones irrumpunt: prædaque ingenti compotem exercitum, suis etiam rebus re-
cuperatis, quæ populatione agrorum amissæ erant, reducunt. Triumphum nec ipsos po-
stulasse, nec delatum iis ab senatu, accipio: nec traditur caussa spreti, aut non sperati hono-
ris. ego quantum in tanto interuallo temporum coniicio, cum Valerio atque Horatio con
sulibus, qui præter Volscos & Aequos Sabini etiam belli perfecti gloriam pepererant, ne-
gatus ab senatu triumphus esset, verecundiæ fuit pro parte dimidia rerum cõsulibus petere
triumphum: ne, etiam si impetrassent, magis hominum ratio, quàm meritorum habita vide- K
retur. Victoriam honestam ex hostibus partam, turpe domi de finibus sociorum iudicium
populi deformauit. Aricini atque Ardeates de ambiguo agro cum sæpe bello certassent,
multis inuicem cladibus fessi, iudicem populum Romanum cepere. Cum ad caussam oran-
dam venissent, concilio populi à magistratibus dato, magna contentione actum. iamque
editis testibus, cũ tribus vocari, & populum inire suffragium oporteret, cõsurgit P. Scaptius
de plebe magno natu: &, Si licet, inquit, consules de Repub. dicere, errare ego populum in
hac caussa non patiar. Cum vt vanum eum negarent consules audiendum esse, vociferan-
témque prodi publicam caussam, summoueri iussissent, tribunos appellat. Tribuni, vt ferè
semper

A semper reguntur à multitudine magis, quàm regunt, dedêre cupidæ audiendi plebi, vt quæ vellet, Scaptius diceret. Ibi infit, annum se tertium & octogesimum agere, & in eo agro de quo agitur, militasse non iuuenem, sed vicesima iam stipendia merentem, cũ ad Coriolos sit bellatum. eò se rem vetustate obliteratam, cæterum suæ memoriæ infixam, afferre, agrum de quo ambigitur, finium Coriolanorum fuisse, captisque Coriolis, iure belli publicum populi Romani factum. mirari se, quonam more Ardeates Ariciniq;, cuius agri ius nunquam vsurpauerint incolumi Coriolana re, eum se à populo Romano, quem pro domino iudicem fecerint, intercepturos sperent. Sibi exiguum vitæ tempus superesse: non potuisse se tamen inducere in animum, quin quem agrum miles pro parte virili manucepisset, eum senex quoque voce, qua vna posset, vindicaret. magnopere se suadere populo, ne inutili pudore suam ipse caussam damnaret. Consules cum Scaptium non silentio modò, sed cum assensu etiam B audiri animaduertissent: deos hominésque testantes flagitium ingens fieri, Patrum primores accersunt. cum his circumire tribunos, orare, ne pessimum facinus peiore exemplo admitterent, iudices in suam rem litem vertendo: cum præsertim, etiam si fas sit curam emolumenti sui iudici esse, nequaquam tantum agro intercipiendo acquiratur, quantum amittatur alienandis iniuria sociorum animis. nam famæ quidem ac fidei damna maiora esse, quàm quæ æstimari possent. Hoc legatos referre domum? hoc vulgari? hoc socios audire? hoc hostes? quo cum dolore hos? quo cum gaudio illos? Scaptióne hoc concionali seni assignaturos putarent finitimos populos? clarum hac fore imagine Scaptium nomen: populum Romanum quadruplatoris, & interceptoris litis alienæ personam laturum. quem enim hoc priuatæ rei iudicem fecisse, vt sibi controuersiosam adiudicaret rem? Scaptium ipsum id quidem, etsi præmortui iam sit pudoris, non facturum. Hæc consules, hæc Patres vociferantur. sed plus cupiditas, & author cupiditatis Scaptius valet. Vocatæ tribus iudicaue- C runt agrum publicum populi Romani esse. nec abnuitur ita fuisse, si ad iudices alios itum foret. nunc haud sanè quicquam bona caussa eleuatur dedecus iudicii: idque non Aricinis Ardeatibúsque, quàm Patribus Romanis, fœdius atque acerbius visum. Reliquum anni quietum ab vrbanis motibus, & ab externis mansit.

DECADIS PRIMAE LIBER QVARTVS.

HOS secuti M. Genutius & P. Curiatius consules. Fuit annus domi forisq; infestus. Anni nanque principio & de connubio Patrum & plebis C. Canuleius tribunus plebis rogationem promulgauit, qua contaminari sanguinem suum Patres, confundíque iura gentium rebantur: & mentio primò sensim illata à tribunis, vt alterum ex plebe consulem liceret fieri, eò processit deinde, vt ro- D gationem nouem tribuni promulgarent, vt populo potestas esset, seu de plebe, seu de Patribus vellet, consules faciendi. Id vero si fieret, non vulgari modò cum infimis, sed prorsus auferri à primoribus ad plebem summum imperium credebãt. Læti ergo audiere Patres, Ardeatium populum ob iniuriam agri abiudicati descisse, & Veientes depopulatos extrema agri Romani, & Volscos Aequósq; ob communitam Verruginem fremere. adeò vel infelix bellum ignominiosæ paci præferebant. His itaque in maius etiam acceptis, vt inter strepitum tot bellorum conticescerent actiones tribunitiæ, delectus haberi, bellum, armáque vi summa apparari iubent, siquo intentius possit, quàm T. Quintio consule apparatũ sit. Tum C. Canuleius pauca in senatu vociferatus, nequicquam territando cõsules, auertere plebem a cura nouarum legum: nunquam eos se viuo delectum habituros antè, quàm ea quæ promulgata ab se collegisque essent, plebes sciuisset: confestim ad concionem aduocauit. Eodem tempore & consules senatum in tribunum, & tribunus populum in consules incitabat. E Negabant consules iam vltrà ferri posse furores tribunitios. ventum iam ad finem esse. domi plus belli concitari, quàm foris. id adeò non plebis quàm Patrum, neq; tribunorum magis quàm consulum culpa accidere. cuius rei præmium sit in ciuitate, eam maximis semper auctibus crescere: sic pace bonos, sic bello fieri. maximum Romæ præmium seditionũ esse: id & singulis vniuersis'que semper honori fuisse. Reminiscerentur quam maiestatem senatus ipsi à Patribus accepissent, quam liberis udituri essent: vt, quemadmodum plebs, gloriari possent, auctiorem ampliorémque esse. finem ergo nõ fieri, nec futurum, donec quàm felices seditiones, tam honorati seditionum authores essent. Quas, quantásque res C. Canuleium aggressum? colluuionem gentium, perturbationem auspiciorum publicorum priua-

torúmque afferre, nequid synceri, nequid incontaminati sit: vt discrimine omni sublato, F nec se quisquam, nec suos nouerit. quam enim aliam vim connubia promiscua habere, nisi vt ferarum propè ritu vulgentur concubitus plebis, Patrúmque? vt qui natus sit, ignoret cuius sanguinis, quorum sacrorum sit: dimidius Patrum sit, dimidius plebis, ne secum quidem ipse concors. Parum id videri, quòd omnia diuina humanáque turbentur, iam ad consulatum vulgi turbatores accingi. & primò, vt alter consul ex plebe fieret, id modò sermonibus tentasse: nunc rogari, vt seu ex Patribus, seu ex plebe velit, populus consules creet: & creaturos haud dubie ex plebe seditiosissimum quenque. Canuleios igitur Iciliósque consules fore. ne id Iupiter optimus maximus sineret, regiæ maiestatis imperium eò recidere. & se millies morituros potius, quàm vt tantum dedecoris admitti patiantur. certum habere, maiores quoq;, si diuinassent, concedendo omnia, non mitiorem in se plebem, sed asperiorem, alia ex aliis iniquiora postulando, cum prima impetrasset, futuram: primò quamlibet dimicationem subituros fuisse potius, quàm eas leges sibi imponi paterentur. quia tum G concessum sit de tribunis, iterum concessum esse. Finem non fieri posse, in eadem ciuitate tribunos plebis, & Patres esse. aut hunc ordinem, aut illum magistratum tollendum esse: potiúsque serò, quàm nunquam, obuiam eundum audaciæ temeritatíque. illi ne vt impune primò discordias serentes, concitent finitima bella? deinde aduersus ea quæ concitauerint, armari ciuitatem, defendique prohibeant? & cum hostes tantum non accersierint, exercitus conscribi aduersus hostes non patiantur, sed audeat Canuleius in senatu proloqui, se, nisi suas leges tanquam victoris Patres accipi sinant, delectum haberi prohibiturum? quid esse aliud, quàm minari se proditurum patriam: oppugnari atque capi passurum? quid eam vocem animorum, non plebi Romanæ, sed Volscis & Aequis & Veientibus allaturam? nónne Canuleio duce se speraturos Capitolium atque arcem scandere posse, si Patribus tribuni cum iure ac maiestate adempta, animos etiam eripuerint? Consules paratos esse duces prius H aduersus scelus ciuium, quàm aduersus hostiũ arma. Cum maxime hæc in senatu agerentur, Canuleius pro legibus suis, & aduersus consules ita disseruit. Quantopere vos Quirites contemnerent Patres, quàm indignos ducerent, qui vna secum vrbe intra eadem mœnia viueretis, sæpe equidem & antè videor animaduertisse: nunc tamen maxime, quòd adeo atroces in has rogationes nostras coorti sunt: quibus quid aliud quàm admonemus, ciues nos eorum esse, & si non easdem opes habere, eandem tamen patriam incolere? Altera connubium petimus, quod finitimis, externisq; dari solet. nos quidem ciuitatem, quæ plus quàm cõnubium est, hostibus etiam victis dedimus. Altera nihil noui ferimus, sed id quod populi est, repetimus, atque vsurpamus: vt quibus velit populus Romanus honores mandet. Quid tandem est, cur cælum ac terras misceant? cur in me impetus modò penè in senatu sit factus? negent se manibus temperaturos? violaturósq; denuncient sacrosanctam potestatem? Si populo Romano liberum suffragium datur, vt quibus velit, consulatum mandet, & non I præciditur spes plebeio quoq;, si dignus summo honore erit, adipiscẽdi summi honoris, stare vrbs hæc nõ poterit? de imperio actum est? Et perinde hoc valet, Plebeius ne consul fiat, tanquam seruum aut libertinum aliquis consulem futurum dicat. Ecquid sentitis in quanto contemptu viuatis? Lucis vobis huius partem, si liceat, adimant. quod spiratis, quod vocem mittitis, quod formas hominum habetis, indignantur. quinetiam (si diis placet) nefas aiunt esse consulem plebeium fieri. Obsecro vos, si non ad fastos, non ad commentarios pontificum admittimur, ne ea quidem scimus, quæ omnes peregrini etiam sciunt, consules in locum regum successisse? nec aut iuris aut maiestatis quicquam habere, quod non in regibus antè fuerit? En vnquam creditis fando auditum esse, Numam Pompilium non modò non patricium, sed ne ciuem quidem Romanum, ex Sabino agro acitum, populi iussu, Patribus authoribus Romæ regnasse? L. deinde Tarquinium, non Romanę modò, sed ne Italicę quidem gentis, Demarati Corinthii filium, incolam ab Tarquiniis, viuis liberis Anci, regem fa- K ctum? Seruium Tullium post hunc captiua Corniculana natum, patre nullo, matre serua, ingenio & virtute regnũ tenuisse? quid enim de T. Tatio Sabino dicam, quem ipse Romulus parens vrbis in societatem regni accepit? Ergo dum nullũ fastiditur genus, in quo eniteret virtus, creuit imperium Romanum. Pœniteat nunc vos plebeii cõsulis, cum maiores nostri aduenas reges non fastidierint, & ne regibus quidẽ exactis clausa vrbs fuerit peregrinæ virtuti. Claudiam certe gentẽ post reges exactos ex Sabinis nõ in ciuitatem modò accepimus, sed etiam in patriciorum numerum. Ex peregrinóne patricius, deinde cõsul fiat: ciuis Romanus si sit ex plebe, præcisa cõsulatus spes erit? Vtrum tandẽ non credimus fieri posse,

vt vir

A vt vir fortis ac strenuus, pace bellóque bonus, ex plebe, sit Numæ, L. Tarquinio, Seruio Tullio similis? an ne si sit quidé,ad gubernacula Reipub.accedere eum patiemur? potiúsq; decemuiris teterrimis mortalium, qui tum omnes ex Patribus erant, quàm optimis regum nouis hominibus similes consules sumus habituri? Atenim nemo post reges exactos de plebe consul fuit. Quid postea? nullane res noua institui debet? & quod nondum est factum (multa enim nondum sunt facta in nouo populo) ea ne si vtilia quidem sint, fieri oportet? Pontifices, augures Romulo regnante nulli erant: ab Numa Pompilio creati sunt. Census in ciuitate, & descriptio Centuriarum, classiúmque, non erat: ab Seruio Tullio est facta. Consules nunquam fuerant,regibus exactis creati sunt. Dictatoris nec imperium, nec nomen fuerat,apud Patres esse cœpit. Tribuni plebis,ædiles,quæstores nulli erant,institutum est vt fierent. Decemuiros legibus scribendis intra decem hos annos & creauimus,& è Re-
B publica sustulimus.Quis dubitat,quin in æternum vrbe condita,& in immensum crescente, noua imperia,sacerdotia,iura gentium hominúmq; instituantur?Hoc ipsum,ne connubium Patribus cum plebe esset,non decemuiri tulerunt paucis his annis,pessimo exemplo publico, cum summa iniuria plebis? An esse vlla maior aut insignior contumelia potest, quàm partem ciuitatis velut contaminatam,indignã connubio haberi? Quid est aliud,quàm exilium intra eadem mœnia,quàm relegationẽ pati?Ne affinitatibus,ne propinquitatibus immisceamur cauent, ne societur sanguis. Quid? hoc si polluit nobilitatem istam vestram, quam plerique oriundi ex Albanis & Sabinis,non genere nec sanguine,sed per cooptationem in Patres,habetis,aut ab regibus lecti,aut post reges exactos iussu populi:synceram seruare priuatis consiliis non poteratis,nec ducendo ex plebe,neque vestras filias sororésque enubere sinendo è Patribus? Nemo plebeius patriciæ virgini vim afferret,patriciorum ista libido est:nemo inuitum pactionem nuptialem quenquã facere coëgisset. Verumenimuero
C lege id prohiberi, & connubium tolli Patrum ac plebis, id demum contumeliosum plebi est. Cur enim non confertis,ne sit connubium diuitibus ac pauperibus? Quod priuatorum consiliorum vbique semper fuit,vt in quam cuique fœminæ conuenisset domum,nuberet: ex qua pactus esset vir domo,in matrimoniũ duceret:id vos sub legis superbissimæ vincula coniicitis,qua dirimatis societatem ciuilem,duásque ex vna ciuitate faciatis? Cur non sancitis,ne vicinus patricio sit plebeius?ne eodem itinere eat? ne idem conuiuium ineat?ne in foro eodem consistat?Quid enim in re est aliud?Si plebeiam patricius duxerit,si patriciam plebeius,quid iuris tandem mutatur?nempe patrem sequuntur liberi. Nec quòd nos ex connubio vestro petamus, quicquam est, præterquam vt hominum, vt ciuium numero simus. nec vos (nisi in contumeliam ignominiámque nostram certare iuuat) quod contendatis, quicquam est. Denique, vtrum tandem populi Romani, an vestrum, summum imperium est?Regibus exactis vtrum vobis dominatio,an omnibus æqua libertas parta est? Oportet
D licere populo Romano, si velit, iubere legem. An vt quæque rogatio promulgata erit,vos delectum pro pœna decernetis? & simul ego tribunus vocare tribus in suffragium cœpero,tu statim consul sacramento iuniores adiges,& in castra educes? & minaberis plebi,minaberis tribuno? Quid si non quantum istæ minæ aduersus plebis consensum valerent,bis iam experti essetis? scilicet quia nobis consultum volebatis,certamine abstinuistis?an ideo non est dimicatum,quòd quæ pars firmior,eadem modestior fuit?Nec nunc erit certamen Quirites. animos vestros illi tentabunt semper, vires non experientur. Itaque ad bella ista, seu falsa, seu vera sunt,consules,parata vobis plebs est,si connubiis redditis, vnam hanc ciuitatem tandem facitis: si coalescere, si iungi, miscerique vobis priuatis necessitudinibus possunt:si spes,si aditus ad honores viris strenuis & fortibus datur: si in consortio, si in societate Reipublicæ esse: si, quod æquè libertatis est, inuicem annuis magistratibus parere atq; imperitare licet. Si hæc impediet aliquis,ferte sermonibus, & multiplicate fama bella:
E nemo est nomen daturus, nemo arma capturus, nemo dimicaturus pro superbis dominis, cum quibus nec in re publica honorũ,nec in priuata connubii societas est. Cum in concionem & consules processissent, & res à perpetuis orationibus in altercationem vertisset, interroganti tribuno,cur plebeium consulem fieri nõ oporteret? vt fortasse vere,sic parum vtiliter in præsens certamen respondit, quòd nemo plebeius auspicia haberet: ideóque decemuiros connubium diremisse,ne incerta prole auspicia turbarentur. Plebes ad id maxima indignatione exarsit,quòd auspicari tanquã inuisi diis immortalibus negarentur posse. Nec antè finis contentionum fuit,cum & tribunũ acerrimum authorem plebs nacta esset,& ipsa cum eo pertinacia certaret,quàm victi tandẽ Patres vt de connubio ferretur concessere:ita

maxime rati contentionem de plebeiis cõsulibus tribunos aut totam depositus, aut post bellum dilaturos esse: contentámque interim connubio plebem, paratam delectui fore. Cum Canuleius victoria de Patribus, & plebis fauore ingens esset, accensi alii tribuni ad certamen, pro rogatione sua summa vi pugnant: & crescente in dies fama belli, delectum impediunt. Consules, cum per senatum,intercedentibus tribunis, nihil agi posset, consilia principum domi habebant: apparebat, aut hostibus,aut ciuibus de victoria concedendum esse. Soli ex consularibus Valerius atque Horatius non intererant consiliis. C.Claudii sententia consules armabat in tribunos: Quintiorum, Cincinnatique & Capitolini sententiæ abhorrebant à cæde, violandísque quos fœdere icto cum plebe, sacrosanctos accepissent. Per hæc consilia eò deducta res est, vt tribunos militum consulari potestate promiscue ex Patribus ac plebe creari sinerent, de consulibus creandis nihil mutaretur. eóque contenti tribuni, contenta plebs fuit. Comitia tribunis consulari potestate tribus creandis indicuntur. quibus indictis, extemplo quicunque aliquid seditiose dixerat, aut fecerat, quàm maxime tribunitii & prehensare homines, & concursare toto foro candidati cœpere: vt patricios desperatio primò,iritata plebe,adipiscendi honoris, deinde indignatio, si cum his gerendus esset honos, deterreret. postremò,coacti tamen à primoribus, petiere, ne cessisse possessione Reipublicæ viderentur. Euentus eorum comitiorum docuit, alios animos in contentione libertatis dignitatísque, alios secundum deposita certamina incorrupto iudicio esse. tribunos enim omnes patricios creauit populus, contentus eo, quòd ratio habita plebeiorum esset. Hanc modestiam, æquitatémque, & altitudinem animi vbi nunc in vno inueneris,quæ tum populi vniuersi fuit? Anno trecentesimodecimo quàm vrbs Roma cõdita erat, primum tribuni militum pro consulibus magistratum ineunt, A.Sempronius Atratinus, L.Atilius, T.Cæcilius. quorum in magistratu concordia domi, pacem etiam foris præbuit. Sunt qui propter adiectum Aequorum Volscorúmque bello, & Ardeatium defectioni,Veiens bellum, quia duo consules obire tot simul bella nequirent, tribunos militum tres creatos dicant, sine mentione promulgatæ legis de cõsulibus creandis ex plebe: & imperio & insignibus consularibus vsos. Non tamen pro firmato iam stetit magistratus eius ius,quia tertio mense quàm inierunt,augurum decreto, perinde ac vitio creati,honore abiere,quòd C.Curiatius, qui comitiis eorum præfuerat, parum recte tabernaculum cepisset. Legati ab Ardeatibus Romam venerunt,ita de iniuria querentes,vt si demeretur ea,in fœdere atque amicitia mansuros restituto agro appareret. Ab senatu responsum est,iudicium populi rescindi ab senatu non posse, præterquam quòd nullo nec exemplo nec iure fieret, concordiæ etiam ordinum caussa. si Ardeates sua tempora expectare velint, arbitriúmque senatui leuandæ iniuriæ suæ permittant, fore, vt postmodum gaudeant se iræ moderatos: sciántq; Patribus æque curæ fuisse, ne qua iniuria in eos oriretur, ac ne orta, diuturna esset. Ita legati, cum se rem integram relaturos dixissent, comiter dimissi. Patricii, cum sine curuli magistratu Respublica esset, coiere, & interregem creauere. Contentio, consulés ne, an tribuni militum crearentur, in interregno rem dies complures tenuit. Interrex ac senatus, consulum comitia: tribuni plebis,& plebs,tribunorum militum vt habeantur, tendunt. Vicerunt Patres, quia & plebs patriciis seu hunc seu illum delatura honorem, frustra certare supersedit: & principes plebis ea comitia malebant, quibus non haberetur ratio sui,quàm quibus vt indigni præterirentur. Tribuni quoque plebis certamen sine effectu in beneficio apud primores Patrum reliquere. T. Quintius Barbatus interrex consules creat L.Papyrium Mugilanum, L.Sempronium Atratinum. His consulibus cum Ardeatibus fœdus renouatum est. Id'que monumenti est, consules eos illo anno fuisse, qui neque in annalibus priscis,neque in libris magistratuum inueniuntur. credo,quòd tribuni militum initio anni fuerunt,eò,perinde ac si totum annum in imperio fuerint, suffectis his consulibus, prætermissa nomina consulum. horum Licinius Macer author est & in fœdere Ardeatino, & in linteis libris ad Monetæ inuentos. Et foris,cum tot terrores à finitimis ostentati essent, & domi ocium fuit. Hunc annum,seu tribunos modò, seu tribunis suffectos consules quoque habuit, sequitur annus haud dubiis consulibus,M.Geganio Macerino iterum,T.Quintio Capitolino quintùm COSS. Idem hic annus censuræ initium fuit, rei à parua origine ortæ: quæ deinde tanto incremento aucta est, vt morum, disciplinæ'que Romanæ penes eam regimen, senatus equitúmque Centuriæ, decoris dedecorisque discrimen sub ditione eius magistratus,publicorum ius, priuatorúmque locorum,vectigalia populi Romani sub nutu atque arbitrio essent.Ortum autem initium rei est,quòd in populo per multos annos

A annos incenso neque differri census poterat: neque consulibus, cum tot populorum bella imminerent, operæ erat id negotium agere. Mentio illata ab senatu est, rem operosam, ac minime consularem, suo proprio magistratu egere: cui scribarum ministerium, custodiæ'q; & tabularum cura, cui arbitrium formulæ censendi subiiceretur. Et Patres quanquam rem paruam, tamen quò plures patricii magistratus in Republica essent, læti accepere: id quod euênit, futurum credo etiam rati, vt mox opes eorum qui præessent, ipsi honori ius maiestatémque adiicerent. & tribuni (id quod tunc erat) magis necessariam, quàm speciosi ministerii procurationem intuentes, ne paruis quoque rebus incommode aduersarentur, haud sanè tetendere. Cum à primoribus ciuitatis spretus honor esset: Papyrium, Semproniúmq;, quorum de consulatu dubitabatur, vt eo magistratu parum solidum consulatum explerent, censui agendo populus suffragiis præfecit. Censores ab re appellati sunt. Dum hæc
B Romæ geruntur, legati ab Ardea veniunt, pro vetertima societate, renouatóque fœdere recenti auxilium propè euersæ vrbi implorantes. Frui nanque pace optimo consilio cum populo Romano seruata, per intestina arma non licuit. quorum caussa atque initium traditur ex certamine factionum ortum, quæ fuere, erúntque pluribus populis magis exitio, quàm bella externa, quàm fames morbive, quæ'que alia in deûm iras velut vltima publicorum malorum vertunt. Virginem plebeii generis maxime forma notam petiere iuuenes, alter virgini genere par, tutoribus fretus, qui & ipsi eiusdem corporis erant: nobilis alter, nulla re præterquàm forma captus. adiuuabant eum optimatium studia, per quæ in domum quoque puellæ certamen partium penetrauit. Nobilis superior iudicio matris esse, quæ quàm splendidissimis nuptiis iungi puellam volebat. tutores in ea quoque re partium memores, ad suum tendere. Cum res peragi intra parietes nequisset, ventum in ius est. postulatu audito matris, tutorúmque, magistratus secundum parentis arbitrium dant ius nu-
C ptiarum. Sed vis potentior fuit. nanque tutores inter suæ partis homines de iniuria decreti palàm in foro concionati, manu facta virginem ex domo matris rapiunt. aduersus quos infestior coorta optimatium acies sequitur accensum iniuria iuuenem. fit prælium atrox. Pulsa plebs, nihil Romanæ plebi similis, armata ex vrbe profecta, colle quodam capto, in agros optimatium cum ferro ignique excursiones facit. vrbem quoque omnis etiam expertem antè certaminis, multitudine opificum ad spem prædæ euocata, obsidere parat. nec vlla species cladésque belli abest, velut contacta ciuitate rabie duorum iuuenum, funestas nuptias ex occasu patriæ petentium. Parum parti vtrique domi armorum bellique est visum. optimates, Romanos ad auxilium vrbis obsessæ, plebs ad expugnandam secum Ardeam Volscos exciuere. Priores Volsci duce Aequo Cluilio Ardeam venerunt, & mœnibus hostium vallum obiecere. Quod vbi Romam est nunciatum, extemplo M. Geganius consul cum exercitu profectus, tria millia passuum ab hoste locum castris cepit, præ-
D cipitique iam die curare corpora milites iubet. quarta deinde vigilia signa profert: cœptúmque opus adeò approperatum est, vt sole orto Volsci firmiore se munimento ab Romanis circunuallatos, quàm à se vrbem viderent. & alia parte consul muro Ardeæ brachium iniunxerat, quà ex oppido sui commeare possent. Volscus imperator, qui ad eam diem non commeatu præparato, sed ex populatione agrorum rapto in diem frumento aluisset militem: postquam septus vallo, repente inops omnium rerum erat, ad colloquium consule euo[illegible]to, si soluendæ obsidionis caussa venerit Romanus, abducturum se inde Volscos ait. A[illegible]ersus ea consul, victis conditiones accipiendas esse, non ferendas, respondit: neque vt venerint ad oppugnandos socios populi Romani suo arbitrio, ita abituros Volscos esse. Dedi imperatorem, arma poni iubet, fatentes victos se esse, & imperio parere. aliter tam abeuntibus, quàm manentibus se hostem infensum, victoriam potius ex Volscis, quàm pacem infidam Romam relaturum. Volsci exiguam spem in armis, alia vndique ab-
E scissa, cum tentassent: præter cætera aduersa, loco quoque iniquo ad pugnam congressi, iniquiore ad fugam, cum ab omni parte cæderentur, ad preces à certamine versi, dedito imperatore, traditisque armis, sub iugum missi, cum singulis vestimentis ignominiæ cladisq; pleni dimittuntur. & cum haud procul vrbe Thusculo consedissent, vetere Thusculanorum odio inermes oppressi dederunt pœnas, vix nunciis cædis relictis. Romanus consul Ardeæ turbatas seditione res, principibus eius motus securi percussis, bonisq; eorum in publicum Ardeatium redactis, composuit. Demptámque iniuriam iudicii tanto beneficio populi Romani Ardeates credebant. senatui superesse aliquid ad delendum publicæ auaritiæ monumētum videbatur. Consul triumphans in vrbem rediit, Cluilio Volscorum duce ante

currum ducto, prælatisque spoliis, quibus dearmatum exercitum hostium sub iugum miserat. Aequauit, quod haud facile est, Quintius consul togatus armati gloriam collegæ: qua concordiæ pacisque domesticam curam, iura infimis summisque moderando, ita tenuit, vt eum & Patres seuerum consulem, & plebs satis comem crediderint: & aduersus tribunos authoritate plura quàm certamine tenuit. Quinque consulatus eodem tenore gesti, vitáque omnis consulariter acta, verendum penè ipsum magis quàm honorem faciebant. eò tribunorum militarium nulla mentio his consulibus fuit. Consules creant M. Fabium Vibulanum, Posthumium Ebutium Cornicinem. Fabius & Ebutius consules, quo maiori gloriæ rerum domi forisque gestarum succedere se cernebant: maxime autem memorabilem annum apud finitimos socios hostésque esse, quòd Ardeatibus in re præcipiti tanta foret cura subuentum: eo impensius, vt delerent prorsus ex animis hominum infamiam iudicii, senatusconsultum fecerunt, vt quoniam ciuitas Ardeatium intestino tumultu redacta ad paucos esset, coloni eò præsidii caussa aduersus Volscos scriberentur. Hoc palàm relatum in tabulas, vt plebem tribunósque falleret iudicii rescindendi consilium initum. Consenserant autem, vt multo maiore parte Rutulorum colonorum quàm Romanorum scripta, nec ager vllus diuideretur, nisi is qui interceptus iudicio infami erat: nec vlli prius Romano ibi, quàm omnibus Rutulis diuisus esset, gleba vlla agri assignaretur. Sic ager ad Ardeates rediit. Triumuiri ad coloniam Ardeam deducendam creati, Agrippa Menenius, T. Clœlius Siculus, M. Ebutius Helua. Qui præter minime populare ministerium agro assignando sociis, quem populus Romanus suum iudicasset, cum plebem offendissent, ne primoribus quidem Patrum satis accepti, quòd nihil gratiæ cuiusquam dederant: vexationes, ad populum iam die dicta ab tribunis, coloni adscripti remanendo in colonia, quam testem integritatis iustitiæ'que habebant, vitauere. Pax domi forisque fuit & hoc & insequenti anno, C. Furio Pacilio, & M. Papyrio Crasso COSS. Ludi ab decemuiris per secessionem plebis à Patribus ex senatusconsulto voti, eo anno facti sunt. Caussa seditionum nequicquam à Petilio quæsita: qui tribunus plebis iterum ea ipsa denunciando factus, neque vt de agris diuidendis plebi, referrent consules ad senatum, peruincere potuit: & cum magno certamine obtinuisset vt consulerentur Patres, consulum an tribunorum placeret comitia haberi, consules creari iussi sunt. ludibrióque erant minæ tribuni denunciantis se delectum impediturum: cum quietis finitimis, neque bello, neque belli apparatu opus esset. Sequitur hanc tranquillitatem rerum annus Proculo Geganio Macerino, L. Menenio Lanato COSS. multiplici clade ac periculo insignis, seditionibus, fame, regno propè per largitionis dulcedinem in ceruices accepto. Vnum abfuit bellum externum: quo si aggrauatæ res essent, vix ope deorum omnium res sisti potuisset. Cœpere à fame mala: seu aduersus annus frugibus fuit: seu dulcedine concionum & vrbis, deserto agrorum cultu. nam vtrunque traditur. & Patres plebem desidem, & tribuni plebis nunc fraudem, nunc negligentiam consulum accusabant. Postremò perpulere plebem, haud aduersante senatu, vt L. Minutius præfectus annonæ crearetur: felicior in eo magistratu ad custodiam libertatis futurus, quàm ad curationem ministerii sui: quanquam postremò annonæ quoque leuatæ haud immeritam & gratiam & gloriam tulit. Qui cum multis circa finitimos populos legationibus terra marique nequicquam missis (nisi quòd ex Hetruria haud ita multum frumenti aduectum est) & nullum momentum annonæ fecisset: & reuolutus ad dispensationem inopiæ, profiteri cogendo frumentum, & vendere quod vsui menstruo superesset: fraudandóq; parte diurni cibi seruitia: criminando inde, & obiiciendo iræ populi frumentarios, acerba inquisitione aperiret magis quàm leuaret inopiam: multi ex plebe spe amissa potius quàm vt cruciarentur trahendo animam, capitibus obuolutis se in Tyberim præcipitauerunt. Tum Sp. Melius ex equestri ordine, vt illis temporibus, prædiues, rem vtilem, pessimo exemplo, peiore consilio est aggressus. frumento nanque ex Hetruria priuata pecunia per hospitum clientúmque ministeria coempto, (quæ credo ipsa res ad leuandam publica cura annonam impedimento fuerat) largitiones frumenti facere instituit: plebémque hoc munere delenitam, quacunque incederet, conspectus, elatúsque supra modum hominis priuati, secum trahere, haud dubium consulatum fauore ac spe despondentem. » Ipse, vt est humanus animus insatiabilis eo quod fortuna spondet: ad altiora & non concessa tendere: & quoniam consulatus quoq; eripiendus inuitis Patribus esset, de regno agitare. id vnum dignum tanto apparatu consiliorum, & certamine, quod ingens exudandum esset, præmium fore. Iam comitia consularia instabant: quæ res eum necdum cópositis maturisve

turisve

A turisve satis consiliis, oppressit. Consul sextùm creatus T. Quintius Capitolinus, minimè
opportunus vir nouanti res.collega additur ei Agrippa Menenius,cui Lanato erat cognomen. & L. Minutius præfectus annonæ, seu refectus, seu quoad res posceret, in incertum
creatus. nihil enim constat, nisi in libros linteos vtroque anno relatum inter magistratus
præfecti nomen. Hic Minutius eandem Reipub.curationem agens,quam Melius priuatim
agendam susceperat: cum in vtraque domo genus idem hominum versaretur, rem compertam ad senatum defert, tela in domum Melii conferri, cúmque conciones domi habere: ac non dubia regni consilia esse: tempus agendæ rei nondum stare, cætera iam conuenisse:& tribunos mercede emptos ad prodendam libertatem: & partita ducibus multitudinis ministeria esse. serius se penè,quàm tutum fuerit, ne cuius incerti vanique author esset,
ea deferre. Quæ postquam sunt audita, & vndique primores Patrum & prioris anni consu-
B les increparent, quòd eas largitiones, cœtúsque plebis in priuata domo passi essent fieri:&
nouos consules, quòd expectassent donec à præfecto annonæ tanta res ad senatum deferretur,quæ consulem non authorem solum desideraret, sed etiam vindicem: tum T.Quintius consules immeritò increpari ait, qui constricti legibus de prouocatione ad dissoluendum imperium latis, nequaquam tantum virium in magistratu ad eam rem pro atrocitate
vindicandam, quantum animi,haberent. opus esse non forti solum viro, sed etiam libero,
exolutóque legum vinculis. Itaque se dictatorem L.Quintium dicturum: ibi animum parem tantæ potestati esse. Approbantibus cunctis,primò Quintius abnuere: & quid sibi vellent,rogitare,qui se ætate exacta tantæ dimicationi obiicerent? Dein cum vndique plus in
illo senili animo non consilii modò,sed etiam virtutis esse,quàm in omnibus aliis,dicerent:
laudibúsq; haud immeritis onerarent:& consul nihil remitteret: precatus tandem deos immortales Cincinnatus, ne senectus sua in tam trepidis rebus dãno dedecorive Reipublicæ
C esset,dictator à consule dicitur.Ipse deinde C.Seruilium Halam magistrum equitum dicit.
Postero die dispositis præsidiis cum in forum descendisset, conuersaque in eum plebs nouitate rei ac miraculo esset: & Meliani, atque ipse dux eorum,in se intentam vim tanti imperii cernerent:expertes consiliorum regni,qui tumultus,quod bellum repens aut dictatoriam maiestatem, aut Quintium post octogesimum annum rectorem Reipublicæ quæsisset,rogitarent:missus ab dictatore Seruilius magister equitum ad Melium,Vocat te,inquit,
dictator. Cum pauidus ille, quid vellet,quæreret:Seruiliúsque caussam dicendam esse proponeret, criménque à Minutio delatum ad senatum, diluendum: tunc Melius recipere se
in cateruam suorum:& primùm circunspectans tergiuersari: postremò cum apparitor iussu
magistri equitum eum duceret, ereptus à circunstantibus, fugiénsque,fidem plebis Romanæ implorare: & opprimi se consensu Patrum dicere, quòd plebi benigne fecisset: orare,
vt opem sibi vltimo in discrimine ferrent, néve ante oculos suos trucidari sinerent. Hæc
D eum vociferantem assecutus Hala Seruilius obtruncat: respersúsque cruore obtruncati,stipatus caterua patriciorum iuuenum dictatori renunciat, vocatum ad eum Melium,repulso apparitore concitantem multitudinem,pœnam meritam habere. Tum dictator, Macte
virtute,inquit,C.Seruili esto,liberata Republica.Tumultuantem deinde multitudinem incerta existimatione facti, ad concionem vocari iussit: & Melium iure cæsum pronunciauit,etiam si regni crimine insons fuerit:qui vocatus à magistro equitum ad dictatorem,nõ
venisset. se ad caussam cognoscendam consedisse:qua cognita habiturum fuisse Melium similem caussæ fortunam. vim parantem ne iudicio se committeret, vi coërcitum esse. nec
cum eo tanquam cum ciue agendum fuisse,qui natus in libero populo, inter iura,legésq;,
ex qua vrbe reges exactos sciret: eodémque anno sororis filios regis,& liberos consulis liberatoris patriæ, propter pactionem indicatam recipiendorum in vrbem regum, à patre
securi esse percussos: ex qua Collatinum Tarquinium consulem nominis odio abdicare se
E magistratu,atque exulare iussum: in qua de Sp.Cassio post aliquot annos propter consilia
inita de regno,supplicium sumptũ:in qua nuper decemuiros bonis,exilio, capite multatos
ob superbiam regiam:in ea Sp.Melius spem regni conceperit,& quis homo? quanquã nullam nobilitatem, nullos honores, nulla merita cuiquam ad dominationem pandere viam.
sed tamen Claudios, Cassios, consulatibus, decemuiratibus suis, maiorúmque honoribus,
splendore familiarũ sustulisse animos quò nefas fuerit.Sp.Melium,cui tribunatus plebis magis optandus quàm sperandus fuerit,frumentarium diuitẽ,vilibus farris libris sperasse libertatem se ciuium suorum emisse:ciboque obiiciendo ratum victorem finitimorum omnium
populũ in seruitutem perlici posse:vt quem senatorẽ concoquere ciuitas vix posset,regem

ferret, Romuli conditoris ab diis orti, recepti ad deos, insignia atque imperium habentem. F non pro scelere id magis, quàm pro monstro habendum. Nec satis esse sanguine eius expiatum: nisi tecta parietésque, intra quæ tantum amentiæ conceptum esset, dissiparentur: bonáque contacta preciis regni mercandi, publicarentur. Iubere itaque quæstores vendere ea bona, atque in publicum redigere. Domum deinde, vt monumento area esset oppressæ nefariæ spei, dirui extemplo iussit. id Aequimelium appellatum est. L. Minutius boue aurato extra portam Tergeminam est donatus, ne plebe quidem inuita, quia frumētum Melianum assibus in modios æstimatum plebi diuisit. Hunc Minutium apud quosdam authores transisse à Patribus ad plebem, vndecimúmque tribunum plebis cooptatum, seditionem motam ex Meliana cæde, sedasse inuenio. cæterùm vix credibile est, numerum tribunorum Patres augeri passos: idque potissimum exemplum à patricio homine introductum: nec deinde id plebem concessum semel obtinuisse, aut certe tentasse. sed ante omnia refellit fal- G sum imaginis titulum, paucis antè annis lege cautum, ne tribunis collegam cooptare liceret. Q. Cæcilius, Q. Iunius, Sex. Titinnius, soli ex collegio tribunorum neque tulerant de honoribus Minutii legem: & criminari nunc Minutium, nunc Seruilium apud plebem, queríque indignam necem Melii non destiterant. Peruicerunt igitur, vt tribunorum militum potius quàm consulum comitia haberentur: haud dubii, quin sex locis (tot enim iam creari licebat) & plebeii aliqui profitendo se vltores fore Melianæ cædis, crearentur. Plebs quāquam agitata multis eo anno & variis motibus erat, nec plures quàm tres tribunos cōsulari potestate creauit, & in iis L. Quintium Cincinnati filium: ex cuius dictaturæ inuidia tumultus quærebatur. prælatus suffragiis Quintio Mamercus Aemylius, vir summæ dignitatis. L. Iulium tertiùm creant. In horum magistratu Fidenę colonia Romana ad Lartem Tolumnium Veientium regem ac Veientes defecere. maius additum defectioni scelus. C. Fulcinium, C. Iulium Tullum, Sp. Nautium, L. Roscium, legatos Romanos, caussam noui con- H silii quærentes, iussu Tolumnii interfecerunt. Leuant quidam regis facinus. in tesserarum prospero iactu vocem eius ambiguam, vt occidi iussisse videretur, à Fidenatibus exceptam, caussam mortis legatis fuisse. rem incredibilem: interuentu Fidenatium nouorum sociorum consulentium de cæde ruptura ius gentium, nō auersum ab intentione lusus animum: nec deinde in horrorem versum facinus. propius est fidem, obstringi Fidenatium populum, ne respicere spem vllam ab Romanis posset, conscientia tanti sceleris, voluisse. Legatorum qui Fidenis cæsi erant, statuæ publicè in Rostris positæ sunt. Cum Veientibus Fidenatibúsque, præterquam finitimis populis ab caussa etiam tam nefanda bellum exorsis, atrox dimicatio instabat. Itaque ad curam summæ rerum quieta plebe, tribunisque eius, nihil controuersiæ fuit quin consules crearentur M. Geganius Macerinus tertiùm, & L. Sergius, Fidenas, à bello credo quod deinde gessit, appellatus. hic enim primus cis Anienem cum rege Veientium secundo prælio conflixit: nec incruentam victoriam retulit. Maior I itaque ex ciuibus amissis dolor, quàm lætitia fusis hostibus, fuit. & senatus, vt in trepidis rebus, dictatorem dici Mamercum Aemylium iussit. is magistrum equitum ex collegio prioris anni, quo simul tribuni militum consulari potestate fuerant, L. Quintium Cincinnatum dignum parente iuuenem dixit. Ad delectum à consulibus habitum Centuriones veteres belli periti adiecti: & numerus amissorum proxima pugna, expletus. Legatos, Quintium Capitolinum, & M. Fabium Vibulanum sequi se dictator iussit. Cum potestas maior, tum vir quoque potestati par, hostes ex agro Romano trans Anienem submouere: collésque inter Fidenas atque Anienem ceperunt, referentes castra: nec antè in campos digressi sunt, quàm legiones auxilio Faliscorum venerunt. tum demum castra Hetruscorum pro mœnibus Fidenarum posita. Et dictator Romanus haud procul inde ad Confluentes consedit in vtriusq; ripis amnis, quà sequi munimento poterat, vallo interposito. postero die in aciem eduxit. Inter hostes variæ fuere sententiæ. Faliscus procul ab domo militiam ægre patiens, K satisque fidens sibi, poscere pugnam: Veienti Fidenatique plus spei in trahendo bello esse. Tolumnius, quanquam suorum magis placebāt consilia, ne longinquam militiam non paterentur Falisci, postero die se pugnaturum edicit. Dictatori ac Romanis, quòd detrectasset pugnam hostis, animi accessere. posteróque die iam militibus castra vrbémq; se oppugnaturos frementibus ni copia pugnæ fiat, vtrinque acies inter bina castra in medium campi procedunt. Veiens multitudine abundās, qui inter dimicationem castra Romana aggrederentur, post montes circummisit. Trium populorū exercitus ita stetit instructus, vt dextrum cornu Veientes, sinistrum Falisci tenerent, medii Fidenates essent. Dictator dextro cornu

A aduersus Faliscos,sinistro contra Veientem Capitolinus Quintius intulit signa:ante mediā aciem cum equitatu magister equitum processit.Parumper silentium & quies fuit: nec Hetruscis,nisi cogerentur,pugnam inituris:& dictatore arcem Romanā respectante, vt ab auguribus,simul aues rite admisissent,ex composito tolleretur signum.quod vbi conspexit,primos equites clamore sublato in hostē emisit.secuta peditum acies ingenti vi conflixit.nulla parte legiones Hetruscæ sustinuere impetum Romanorū.eques maximè resistebat.equitúmque longe fortissimus ipse rex ab omni parte effusè sequentibus obequitans Romanis, trahebat certamen. Erat tum inter equites tribunus militum A. Cornelius Cossus, eximia pulchritudine corporis,animo ac viribus par,memórque generis,quod amplissimum acceptum,maius auctiúsque reliquit posteris. Is cum ad impetum Tolumnii, quacunque se intendisset,trepidantes Romanas videret turmas,insignémque eum regio habitu volitantem B tota acie cognouisset: Hiccine est,inquit,ruptor fœderis humani,violatórque gentium iuris? Iam ego hanc mactatam victimam(si modò sancti quicquam in terris esse dii volunt)legatorū manibus dabo.Calcaribus subditis,infesta cuspide in vnum fertur hostem. quem cū ictum equo deiecisset,confestim & ipse hasta innixus se in pedes excipit. assurgētem ibi regem vmbone resupinat, repetitúmque sæpius cuspide ad terram affixit. tum exāgui detracta spolia,capútque abscissum victor spiculo gerēs,terrore cęsi regis hostes fundit.Ita equitum quoque fusa acies,quæ vna fecerat anceps certamē.Dictator legionibus fugatis instat: & ad castra compulsos cædit.Fidenatium plurimi locorū notitia effugêre in montes. Cossus Tyberim cum equitatu transuectus,ex agro Veientano ingētem detulit prædam ad vrbem.Inter prælium & ad castra Romana pugnatum est aduersus partem copiarum ab Tolumnio,vt antè dictum est,ad castra missam.Fabius Vibulanus corona primùm vallum defendit:intentos deinde hostes in vallum,egressus dextra principali cum triariis repente inC uadit.quo pauore iniecto,cædes minor,quia pauciores erant:fuga nō minus trepida,quàm in acie fuit. Omnibus locis re bene gesta, dictator senatusconsulto, iussúque populi triumphans in vrbem rediit.Lōge maximum triumphi spectaculum fuit Cossus spolia opima regis interfecti gerens.In eum milites carmina incondita,æquātes eum Romulo,canere. Spolia in æde Iouis Feretrii prope Romuli spolia, quæ prima opima appellata sola ea tempestate erāt,cum solenni dedicatione dono fixit, auerterátque in se à curru dictatoris ciuium ora,& celebritatis eius diei fructum propè solus tulerat.Dictator coronā auream librę pondo ex publica pecunia populi iussu in Capitolio Ioui donū posuit. Omneis ante me authores secutus,A.Corneliū Cossum tribunū militum secunda spolia opima Iouis Feretrii tēplo intulisse exposui.Cæterùm præterquam quòd ea rite opima spolia habentur, quæ dux duci detraxit, nec ducem nouimus,nisi cuius auspicio bellum geritur : titulus ipse spoliis inscriptus,illos,méque arguit, consulem ea Cossum cepisse . Hoc ego cum Augustum Cæsarem D templorum omnium conditorem aut restitutorē,ingressum ædem Feretrii Iouis,quam vetustate dilapsam refecit,seipsum in thorace linteo scriptum legisse audissem: propè sacrilegium ratus sum,Cossum spoliorū suorū, Cæsarémq; ipsius tēpli authorem subtrahere testē. qui si ea in re sit error,quòd tam veteres annales,quódque magistratuum libri,quos linteos in æde repositos Monetæ Macer Licinius citat identidem authores: septimo pòst demum anno cum T.Quintio Pœno A.Cornelium Cossum consulem habeāt: existimatio communis omnibus est.nam etiam illud accedit,ne tam clara pugna in eum annum transferri posset,quòd imbelle triennium fermè pestilentia,inopiáque frugum circa A. Cornelium consulem fuit:adeo,vt quidam annales velut funesti, nihil præter nomina consulum suggerāt. Tertius ab cōsulatu Cossi annus tribunum eum militum consulari potestate habet : eodem anno magistrum equitum:quo in imperio alteram insignem edidit pugnam equestrem. ea libera cōiectura est.sed(vt ego arbitror)vana versare in omnes opiniones licet:cum author E pugnæ recentibus spoliis in sacra sede positis, Iouem propè ipsum,cui vota erant, Romulúmque intuens,haud spernendos falsi tituli testes,sese A.Cornelium Cossum cōsulem scripserit.M.Cornelio Maluginense,L.Papyrio Crasso consulibus, exercitus in agrum Veientē ac Faliscum ducti:prædæ abactę hominum,pecorúmque,hostis in agris nusquam inuentus, neque pugnandi copia facta.Vrbes tamen non oppugnatæ: quia pestilentia populum inuasit.Et seditiones domi quæsitę sunt,nec motę tamen,ab Sp. Melio tribuno plebis:qui fauore nominis moturum se aliquid ratus,& Minutio diem dixerat:& rogationem de publicandis bonis Seruilii Halæ tulerat:falsis criminibus à Minutio circūuentum Melium arguens: Seruilio cædem ciuis indemnati obiiciens.quæ vaniora ad populū ipso authore fuere.Cæ-

terum magis vis morbi ingrauescens curæ erat,terrorésque ac prodigia,maximè quòd cre- F
bris motibus terræ ruere in agris nunciabantur tecta.Obsecratio itaque à populo duumuiris præeuntibus est facta.Pestilentior inde annus C.Iulio iterum,& L.Virginio consulibus, tantum metum vastitatis in vrbe agrísque fecit , vt non modò prædandi caussa quisquam ex agro Romano non exiret,bellive inferendi memoria Patribus aut plebi esset : sed vltro Fidenates,qui se primò aut oppido,aut montibus,aut muris tenuerant,populabũdi descenderent in agrum Romanum.deinde Veientium exercitu accito(nam Falisci perpelli ad instaurandum bellum,neque clade Romanorum,neque sociorum precibus potuere) duo populi transiere Anienem:atque haud procul Collina porta signa habuere. Trepidatum itaq; non in agris magis quàm in vrbe est.Iulius consul in aggerẽ murisq; explicat copias.à Virginio senatus in æde Quirini consulitur.dictatorem dici A.Seruilium placet,cuíque Prisco alii , alii Structo fuisse cognomen tradunt . Virginius dum collegam consuleret moratus, G
permittente eo,nocte dictatorem dixit . Is sibi magistrum equitum Posthumium Ebutium Heluam dicit.Dictator omnes luce prima extra portam Collinam adesse iubet.Quibuscũque vires suppetebant ad arma ferenda,præsto fuere: signa ex ærario prompta feruntur ad dictatorem.Quæ cum agerentur,hostes in loca altiora concessere. eò dictator agmine infesto subit: nec procul Nomento signis collatis fudit Hetruscas legiones:compulit inde in vrbem Fidenas,vallóque circundedit.sed neque scalis capi poterat vrbs alta,& munita:neque in obsidione vis vlla erat:quia frumẽtum non necessitati modò satis,sed copię quoque abunde ex antè conuecto sufficiebat . Ita expugnandi pariter , cogendique ad deditionem spe amissa, dictator in locis propter propinquitatẽ notis,ab auersa parte vrbis maximè neglecta,quia suapte natura tutissima erat,agere in arcem cuniculum instituit. ipse diuersissimis locis subeundo ad mœnia,quadrifariam diuiso exercitu,qui alii aliis succederẽt ad pugnam,continenti die ac nocte prę lio ab sensu operis hostes auertebat: donec perfosso à ca- H
stris monte,erecta in arcem via est. intentisque Hetruscis ad vanas à certo periculo minas, clamor supra caput hostilis captam vrbem ostendit. Eo anno C.Furius Pacilius,& M.Geganius Macerinus censores villam publicam in campo Martio probauerunt: ibique primũ census populi est actus.Eosdem consules insequenti anno refectos, Iulium tertiùm, Virginium iterum,apud Macrum Licinium inuenio.Valerius Antiâs & Q.Tubero M. Manlium & Q.Sulpitium consules in eum annum edunt.Cæterum in tam discrepãti editione & Tubero & Macer libros linteos authores profitentur: neuter tribunos militum eo anno fuisse, traditum à scriptoribus antiquis,dissimulat. Licinio libros haud dubie sequi linteos placet: & Tubero incertus veri est.sed inter cætera vetustate incomperta,hoc quoq; in incerto positum.Trepidatum in Hetruria est post Fidenas captas,non Veientibus solũ exterritis metu similis excidii,sed etiam Faliscis,memoria initi primò cum iis belli:quanquam rebellantibus non affuerant . Igitur cum duæ ciuitates legatis circa XII populos missis impetras- I
sent,vt ad Voltumnæ fanum indiceretur omni Hetruriæ concilium:velut magno inde tumultu imminẽte,senatus Mamercum Aemilium dictatorẽ iterũ dici iussit.Ab eo A.Posthumius Tubertus magister equitum est dictus.bellúmq; tanto maiore quàm proximo conatu apparatũ est, quãto plus erat ab omni Hetruria periculi,q̃ ab duobus populis fuerat.Ea res aliquanto expectatione omnium tranquillior fuit. Itaque cum renũciatum à mercatoribus esset, negata Veientibus auxilia, iussósque suo consilio bellum initum, suis viribus exequi: nec aduersarum rerum quærere socios,cum quibus spem integram communicati non sint: tum dictator,ne nequicquã creatus esset, materia quęrẽdę bello gloriæ adẽpta,in pace aliquid operis edere,quod monumentum esset dictaturæ,cupiens,censurã minuere parat: seu nimiam potestatem ratus: seu non tam magnitudine honoris, quàm diuturnitate offensus. Concione itaque aduocata, Rempublicam foris gerendam ait, tutáque omnia præstanda deos immortales suscepisse. se, quod intra muros agendum esset, libertati populi Romani K
consulturum.maximam autem eius custodiam esse, si magna imperia diuturna non essent: & temporis modus imponeretur,quibus iuris imponi nõ posset. Alios magistratus annuos esse:quinquennalem censuram grauem esse, iisdem per tot annos magna parte vitæ obnoxios viuere.se legem laturum,ne plus quàm annua ac semestris censura esset. Consensu ingenti populi legẽ postero die pertulit.Et vt re ipsa,inquit,sciatis Quirites,q̃ mihi diuturna non placeant imperia:dictatura me abdico.Deposito suo magistratu, modo aliorum magistratui imposito,fine alteri, cũ gratulatione ac fauore ingenti populi domum est reductus. Censores ægre passi,Mamercum, quòd magistratũ populi Romani minuisset, tribu mouerunt

A runt,octuplicatóque censu ærariũ fecerunt.Quam rem ipsum ingenti animo tulisse ferunt: caussam potius ignominiæ intuentem,quàm ignominiam.Primores Patrum,quanquam di minutum censuræ ius voluissent,exemplo acerbitatis cẽsoriæ offensos: quippe cum se quisque diutius ac sæpius subiectum censoribus fore cerneret,quàm censuram gesturum.Populi certe tanta indignatio coorta dicitur,vt vis à censoribus nullius authoritate,prçterquam ipsius Mamerci,deterreri quiuerit.Tribuni plebis assiduis concionibus prohibendo consularia comitia , cum res propè ad interregnum perducta esset , euicere tandem , vt tribuni militum consulari potestate crearentur.Victorię prçmiũ,quod petebatur,vt plebeius crearetur, nullus fuit: omnes patricii creati sunt, M.Fabius Vibulanus,M.Folius,L.Sergius Fidenas.Pestilentia eo anno aliarum rerum ocium præbuit.ædes Apollini pro valetudine populi vota est. multa duumuiri ex libris,placandę deûm iræ, auertendæ'que à populo pestis
B caussa,fecere. magna tamen clades in vrbe agrisque,promiscuè hominũ pecorúmque pernicie accepta.Famem cultoribus agrorum timentes,in Hetruriam,Pomptinúmque agrum, & Cumas,postremò in Siciliam quoque frumenti caussa misere.Consularium comitiorum nulla mentio habita est. Tribuni militum consulari potestate omnes patricii creati sunt,L. Pinarius Mamercus,L.Furius Medullinus,Sp.Posthumius Albus. Eo anno vis morbi leuata:neque à penuria frumenti,quia antè prouisum erat,periculum fuit. Consilia ad mouẽda bella in Volscorum Aequorúmque conciliis & in Hetruria ad fanũ Voltumnæ agitata. Ibi prolatæ in annum res:decretóque cautum,nequod antè concilium fieret:nequicquam Veiente populo querente eandem qua Fidenæ deletæ sint,imminere Veiis fortunam.Interim Romæ principes plebis iamdiu nequicquam imminentes spei maioris honoris , dum foris ocium esset,cœtus indicere in domos tribunorum plebis, ibi secreta consilia agitare . queri se à plebe adeò spretos,vt cum per tot annos tribuni militum consulari potestate creentur,
C nulli vnquam plebeio ad eum honorem aditus fuerit:multum prouidisse suos maiores,qui cauerint necui patricio plebeii magistratus paterent:aut patricios habendos fuisse tribunos plebis.adeo se suis etiam sordere,nec à plebe minus quàm à Patribus contemni. Alii purgare plebem:culpam in Patres vertere: eorum ambitione artibúsque fieri , vt obseptum plebi sit ad honorem iter.si plebi respirare ab eorum mistis precibus minisque liceat, memorem eam suorum inituram suffragia esse,& parto auxilio imperiũ quoq; adscituram. Placet tollendæ ambitionis caussa tribunos legem promulgare,necui album inuestimentũ addere petitionis caussa liceret.Parua nunc res,& vix seriò agenda videri possit,quę tunc ingenti certamine Patres ac plebem accendit.Vicere tamen tribuni,vt legem perferrent: apparebátq; iritatis animis plebem ad suos studia inclinaturam . quæ ne libera essent, senatusconsultum factum est,vt consularia comitia haberentur.Tumultus caussa fuit,quem ab Aequis & Volscis Latini atque Hernici nunciarant.T.Quintius Lucii filius,Cincinnatus, (eidem & Pœ-
D no cognomen additur)& Cn.Iulius Mento consules facti. nec vltrà terror belli est dilatus. Lege sacrata,quæ maxima apud eos vis cogendæ militiæ erat,delectu habito,vtrinque validi exercitus profecti in Algidum conuenere.ibique seorsum Aequi, seorsum Volsci castra communiuere: intentiórque quàm vnquam antè,muniendi,exercẽdique militem cura ducibus erat.eo plus nũcii terroris Romam attulere.Senatui dictatorem dici placuit:quia etsi sæpe victi populi,maiore tamen conatu quàm aliâs vnquam rebellarent:& aliquantum Romanæ iuuentutis morbo absumptum erat.Ante omnia prauitas consulum,discordiáque inter ipsos,& certamina in consiliis omnibus,terrebant.Sunt qui male pugnatum ab his consulibus in Algido authores sint,eámque caussam dictatoris creandi fuisse. Illud satis cõstat, ad alia discordes,in vno aduersus Patrum voluntatem consensisse,ne dicerent dictatorem: donec,cũ alia aliis terribiliora afferrẽtur,nec in authoritate senatus consules essent,Q.Seruilius Priscus summis honoribus egregie vsus,Vos,inquit,tribuni plebis,quoniam ad extre
E ma ventum est,senatus appellat,vt in tanto discrimine Reipublicæ dictatorem dicere consules pro potestate vestra cogatis.Qua voce audita,occasionẽ oblatam rati tribuni augendæ potestatis,secedunt:próque collegio pronunciant,placere cõsules senatui dicto audientes esse:si aduersus consensum amplissimi ordinis vltrà tendant,in vincula se duci eos iussuros.Consules ab tribunis quàm ab senatu vinci maluerunt:proditum à Patribus summi imperii ius,datúmque sub iugum tribunitiæ potestati consulatum memorantes,si quidem cogi aliquid pro potestate ab tribuno consules,&(quo quid vlterius priuato timẽdum foret?) in vincula etiam duci possent . Sors,vt dictatorem diceret(nam ne id quidẽ inter collegas conuenerat)T.Quintio euênit.is A.Posthumium Tubertum,socerum suum,seuerissimi im-

perii virum,dictatorem dixit.ab eo L.Iulius magister equitum est dictus. simul edicitur & F
iustitium:neque aliud tota vrbe agi,quàm bellum apparari.Cognitio vacātium militiæ mu
nere,post bellum differtur. ita dubii quoque inclinant ad nomina danda.& Hernicis Lati-
nisque milites imperati.vtrinque enixè obeditum dictatori est.Hęc omnia celeritate ingē-
ti acta:relictóque Cn.Iulio cōsule ad præsidium vrbis,& L.Iulio magistro equitum ad sub-
ita belli ministeria, nequa res, qua eguissent in castris, moraretur: dictator præeunte A.
Cornelio pontifice maximo ludos Magnos tumultus caussa vouit: profectúsque ab vrbe,
diuiso cum Quintio consule exercitu, ad hostes peruenit. Sicut bina castra hostium paruo
inter se spatio distantia viderant, ipsi quoque mille fermè passus ab hoste,dictator Thuscu
lo,consul Lanuuio propiorem locum castris ceperunt. Ita quatuor exercitus totidem mu-
nimenta, planiciem in medio non paruis modò excursionibus ad prælia, sed vel ad expli-
candas vtrinque acies satis patentem habebant. Nec ex quo castris castra collata sunt,ces- G
satum à leuibus pręliis est:facilè patiente dictatore,conferendo vires,spem vniuersæ victo-
riæ,tentato paulatim euentu certaminum,suos præcipere. Itaque hostes nulla in prælio iu-
sto relicta spe,noctu adorti castra consulis,rem in casum ancipitis euentus cōmittunt. Cla
mor subitò ortus,nō consulis modò vigiles,exercitum deinde omnē, sed dictatorem quo-
que ex somno exciuit.Vbi præsenti ope res egebant,consul nec animo defecit,nec cōsilio.
Pars militum portarum stationes firmant: pars corona vallum cingunt. In alteris apud di-
ctatorē castris quo minus tumultus est,eo plus animaduertitur quid opus facto sit. missum
extemplo ad castra subsidiū,cui Sp.Posthumius Albus legatus præficitur. Ipse parte copia-
rum paruo circuitu locum maximè secretum ab tumultu petit,vnde ex nec opinato auer-
sum hostem inuadat. Q.Sulpitium legatum præficit castris:M. Fabio legato assignat equi-
tes: nec ante lucem mouere iubet manum, inter nocturnos tumultus moderatu difficilem.
Omnia quę vel alius imperator prudens & impiger in tali re pręciperet,agerétque,præci- H
pit ordine,atque agit.Illud eximium consilii animique specimē,& neutiquam vulgatæ lau
dis,quòd vltro ad oppugnanda castra hostium, vnde maiore agmine profectos exploratū
fuerat,M.Geganium cum cohortibus delectis misit. qui postquā intentos homines in euē-
tum periculi alieni,pro se incautos neglectis vigiliis stationibúsque est adortus: prius penè
cepit castra,quàm oppugnari hostes satis scirent.inde fumo,vt conuenerat, datum signum
vbi conspectum ab dictatore est,exclamat,capta hostium castra:nunciaríque passim iubet.
Et iam lucescebat,omniáque sub oculis erant:& Fabius cum equitatu impetum dederat:&
consul eruptionem è castris in trepidos iam hostes fecerat.Dictator autē parte altera subsi-
dia & secundam aciem adortus,circumagēti se ad dissonos clamores ac subitos circùm tu-
multus hosti vndique obiecerat victorē peditē equitémque.Circunuenti igitur iam in me-
dio ad vnū omnes pœnas rebellionis dedissent, ni Vectius Messius ex Volscis nobilior vir
factis quàm genere,iam orbem voluentes suos increpās clara voce, Hic præbituri, inquit, I
vos telis hostium estis indefensi, inulti? quid igitur arma habetis? aut quid vltro bellum
intulistis? in ocio tumultuosi,in bello segnes, quid hic stantibus spei est?an deûm aliquem
protecturum vos, rapturúmque hinc putatis? ferro via facienda est. hac, qua me prægres-
sum videritis, agite qui visuri domos, parentes, coniuges, liberos estis, ite mecum: non
murus, nec vallum, sed armati armatis obstant: virtute pares, necessitate (quæ vltimum ac
maximum telum est) superiores estis. Hæc locutum, exequentémque dicta, redintegrato
clamore secuti,dant impressionem quà Posthumius Albus cohortes obiecerat:& mouerunt
victorem, donec dictator pedem iam referentibus suis aduenit: eóque omne prælium ver-
sum est. Vni viro Messio fortuna hostium innititur.Multa vtrinque vulnera, multa passim
cædes est. Iam ne duces quidem Romani incruenti pugnant. Vnus Posthumius ictus sa-
xo, perfracto capite acie excessit. Non dictatorem humerus vulneratus,non Fabium pro-
pè affixum equo femur,non brachium abscissum consulem ex tam ancipiti pręlio summo- K
uit. Messium impetus per stratos cæde hostes cum globo fortissimorum iuuenum extulit
ad castra Volscorum,quæ nondum capta erāt. eodem omnis acies inclinatur.Consul effu-
sos vsque ad vallum persecutus,ipsa castra vallúmque aggreditur.eodē & dictator alia par-
te copias admouet. Non segnior oppugnatio est, quàm pugna fuerat. Consulem signum
quoque intra vallum iniecisse ferunt,quò milites acrius subirent: repetendóque signo pri-
mam impressionem factā.Et dictator perrupto vallo iam in castra prælium intulerat.Tum
abiici arma passim, ac dedi hostes cœpti: castris'que & his captis,hostes, præter senatores,
omnes venundati sunt. Prædæ pars, sua cognoscentibus Latinis atque Hernicis reddita:
partem

A partem sub hasta dictator vendidit: præpositóque consule castris, ipse triumphans inuectus
vrbem, dictatura se abdicauit. Egregiæ dictaturæ tristem memoriam faciunt, qui filium ab
A. Posthumio, quòd occasione bene pugnandi captus, iniussu discesserit præsidio, victorem
securi percussum tradunt. nec libet credere: & licet, in variis opinionibus: & argumento est,
quòd imperia Manliana, non Posthumiana, appellata sint: quum qui prior author tam sæui
exempli foret, occupaturus insignem titulum crudelitatis fuerit. Imperioso quoq; Manlio
cognomẽ inditum: Posthumius nulla tristi nota est insignitus. Cn. Iulius consul ædẽ Apol-
linis absente collega sine sorte dedicauit. ægre id passus Quintius, cum dimisso exercitu in
vrbem redisset, nequicquam in senatu est cõquestus. Insigni magnis rebus anno additur, ni-
hil tum ad rem Romanam pertinere visum, quòd Carthaginienses tanti hostes futuri, tum
primùm per seditiones Siculorum ad partis alterius auxilium in Siciliam exercitum traie-
B cere. Agitatum in vrbe ab tribunis plebis, vt tribuni militum consulari potestate crearẽtur:
nec obtineri potuit. Consules fiũt L. Papyrius Crassus, L. Iulius. Aequorum legati fœdus ab
senatu cum petissent, & pro fœdere deditio ostentaretur, inducias annorum octo impetra-
uerunt. Volscorum res super acceptam in Algido cladem, pertinaci certamine inter pacis
bellique authores in iurgia & seditiones versa. Vndique ocium fuit Romanis. Legem de
mulctarum æstimatione pergratam populo, cum ab tribunis parari cõsules vnius ex colle-
gio proditione excepissent, ipsi præoccupauerunt ferre. Consules L. Sergius Fidenas iterũ,
Hostius Lucretius Tricipitinus. Nihil dignum dictu actũ his consulibus. Secuti eos consu-
les, A. Cornelius Cossus, T. Quintius Pœnus iterum. Veientes in agrum Romanum excur-
siones fecerunt. Fama fuit, quosdam ex Fidenatium iuuentute participes eius populationis
fuisse: cognitióque eius rei L. Sergio & Q. Seruilio & Mamerco Aemilio permissa. Quidam
Hostiam relegati, quòd cur per eos dies à Fidenis abfuissent, parum constabat. Colonorum
C additus numerus, agérque iis bello interemptorum assignatus. Siccitate eo anno plurimum
laboratum est: nec cœlestes modò defuerunt aquæ, sed terra quoq; ingenito humore egẽs,
vix ad perennes suffecit amnes. Defectus alibi aquarum circa torridos fontes, riuósque, stra
gem siti pecorum morientium dedit. scabie alia absumpta: vulgatique contactu in homines
morbi: & primò in agrestes ingruerant, seruitiáque: vrbs deinde impletur. Nec corpora mo
dô affecta tabo, sed animos quoque multiplex religio, & pleraque externa inuasit: nouos ri-
tus sacrificando vaticinando inferentibus in domos, quibus quæstui sunt capti superstitione
animi: donec publicus iam pudor ad primores ciuitatis peruenit, cernentes in omnibus vi-
cis sacellisque peregrina atque insolita piacula pacis deũm exposcendæ. Datum inde nego
dum ædilibus, vt animaduerterent, ne qui, nisi Romani dii, neu quo alio more quàm patrio
colerentur. Iræ aduersus Veientes in insequentem annum C. Seruilio Hala, L. Papyrio Mu-
gillano consulibus, dilatę sunt. Tunc quoque ne confestim bellum indiceretur, ne've exerci
D tus mitterentur, religio obstitit. Fœciales prius mittendos ad res repetendas censuere. Cum
Veientibus nuper acie dimicatum ad Nomentum & Fidenas fuerat: induciæ'que inde, non
pax facta, quarum & dies exierat, & ante diem rebellauerant. Missi tamen fœciales: nec eo-
rum, cum more Patrum iurati repeterent res, verba sunt audita. Controuersia inde fuit, vtrũ
populi iussu indiceretur bellum, an satis esset senatusconsultum. Peruicere tribuni, denũcian
do impedituros se delectum, vt Quintius consul de bello ad populum ferret. omnes centu
riæ iussere. In eo quoque plebs superior fuit, quòd tenuit ne consules in proximum annum
crearẽtur. Tribuni militũ cõsulari potestate quatuor creati sunt, T. Quintius Pœnus ex cõ-
sulatu, C. Furius, M. Posthumius, A. Cornelius Cossus. ex iis Cossus præfuit vrbi: tres delectu
habito profecti sunt Veios: documentóque fuere, complurium imperium bello inutile es-
se. Tendendo ad sua quisque consilia, cum aliud alii videretur, aperuerunt ad occasionem
locum hosti. incertam nanque aciem, signum aliis dari receptui, aliis cani iubentibus, inua-
E sere opportune Veientes: castra propinqua turbatos ac terga dantes accepere. Plus itaque
ignominiæ q̃ cladis est acceptum. Mœsta ciuitas fuit, vinci insueta: odisse tribunos: posce-
re dictatorem. in eo verti spes ciuitatis. & cum ibi quoque religio obstaret, ne posset nisi ab
consule dici dictator, augures consulti eam religionem exemere. A. Cornelius dictatorem
Mamercum Aemylium dixit, & ipse ab eo magister equitum est dictus. Adeo simul fortu-
na ciuitatis virtute vera eguit: nihil censoria animaduersio effecit, quo minus regimen rerũ
ex notata indigne domo peteretur. Veientes re secunda elati, missis circum Hetruriæ po-
pulos legatis, iactando tres duces Romanos ab se vno prælio fusos, cum tamen nullam pu-
blici consilii societatem mouissent, voluntarios vndique ad spem prædæ adsciuerunt. Vni

Fidenatium populo rebellare placuit: & tanquam nisi ab scelere bellum ordiri nefas esset, F
sicut legatorum antea, ita tum nouorum colonorum cæde imbutis armis, Veientibus sese coniungunt. Consultare inde principes duorum populorum, Veios, an Fidenas sedem belli caperent. Fidenæ visæ opportuniores. Itaque traiecto Tyberi Veientes Fidenas transtulerũt bellum. Romę terror ingens erat, accito exercitu ab Veiis, hostibus positis ad Fidenas: cóq; ipso ab re male gesta perculsa castra locantur ante portã Collinam, & in muris armati dispositi, & iustitium in foro, tabernæ'que clausæ: fiúntque omnia castris quàm vrbi similiora. Tum trepidam ciuitatem præconibus per vicos dimissis dictator ad concionem aduocatam increpuit, quòd animos ex tam leuibus fortunæ momentis suspensos gererent, vt parua iactura accepta, quæ ipsa nõ virtute hostium, nec ignauia Romani exercitus, sed discordia imperatorum accepta sit, Veientem hostem sexies victum pertimescant, Fidenásq; propè sæpius captas quàm oppugnatas: eosdem & Romanos & hostes esse, qui per tot secula G
fuerint: eosdem animos, easdem corporis vires: eadem arma gerere: se quoque eundem dictatorem Mamercum Aemylium esse, qui antè Veientium Fidenatiúmque adiunctis Faliscis ad Nomentum exercitus fuderit: & magistrum equitum A. Cornelium eundem in acie fore, qui priore bello tribunus militum Larte Tolumnio rege Veientium in cõspectu duorum exercituum occiso, spolia opima Iouis Feretrii templo intulerit. proinde memores, secum triumphos, secum spolia, secum victoriam esse, cum hostibus scelus legatorum contra ius gẽtium interfectorum, cædem in pace Fidenatium colonorum, inducias ruptas, septimã infelicem defectionem, arma caperent: simul castra castris coniunxissent, satis cõfidere, nec sceleratissimis hostibus diuturnum ex ignominia exercitus Romani gaudium fore: & populum Romanum intellecturum quanto melius de republica meriti sint, qui se dictatorẽ tertiùm dixerint, quàm eos qui ob ereptum censuræ regnum, labem secundæ dictaturę suæ im posuerint. Votis deinde nuncupatis profectus, M & D passus citra Fidenas castra locat, de- H
xtra montibus, læua Tyberi amne septus. T. Quintium Pœnum legatum occupare montes iubet: occultúmque id iugum capere, quod ab tergo hostibus foret. Ipse postero die, cum Hetrusci pleni animorũ, ac pristini diei meliore occasione quàm pugna, in aciem processissent: cunctatus parumper, dum speculatores referrent Quintium euasisse in iugum propinquum arci Fidenarum, signa profert: peditúmque aciem instructam pleno gradu in hostem inducit: magistro equitum præcipit, ne iniussu pugnam incipiat: se, cum opus sit, equestri auxilio signum daturum: tum vt memor regiæ pugnæ, memor opimi doni, Romulique ac Iouis Feretrii, rem gereret. Legiones impetu ingenti confligunt. Romanus odio accensus, impium Fidenatem, prædonem Veientem, ruptores induciarum, cruentos legatorum infanda cæde, respersos sanguine colonorum suorum, perfidos socios, imbelles hostes compellans, factis simul dictísque odium explet. Concusserat primo statim congressu hostem: cum repente patefactis Fidenarum portis noua erupit acies, inaudita ante id tempus, I
inusitatáque. Ignibus armata ingens multitudo, facibúsque ardentibus tota collucens, velut phanatico instincta cursu in hostem ruit: formáque insolitæ pugnæ Romanos parũper exterruit. Tum dictator magistro equitum, equitibúsq;, cum ex montibus Quintio accito, pręlium ciens, ipse in sinistrum cornu, quod incendio similius quàm prælio territum cesserat flammis, accurrit: claráque voce, Fumone victi, inquit, velut examen apum loco vestro exacti, inermi cedetis hosti? non ferro extinguetis ignes? non faces has ipsas pro se quisque, si igni non telis pugnandum est, ereptas vltro inferetis? Agite nominis Romani, ac virtutis patrum vestrę'que memores, vertite incendium hoc in hostium vrbem: & suis flammis delete Fidenas, quas vestris beneficiis placare non potuistis. Legatorum hoc vos vestrorum, colonorúmque sanguis, vastatique fines monent. Ad imperiũ dictatoris mota cuncta acies. faces partim emissæ excipiuntur, partim vi eripiuntur. vtraque acies armatur igni. Magister equitum & ipse nouat pugnam equestrem. frenos vt detrahant equis, imperat: & ipse prin- K
ceps calcaribus subditis euectus effreno equo, in medios ignes infertur: & alii cõcitati equi libero cursu ferunt equitem in hostem. Puluis elatus, mistúsque fumo, lucem ex oculis virorum equorúmque aufert. ea quæ militem terruerat species, nihil terruit equos. Ruinæ igitur similem stragem eques quacũque peruaserat, dedit. Clamor deinde accidit nouus: qui cum vtranque mirabundam in se aciem vertisset, dictator exclamat: Quintium legatum & suos ab tergo hostem adortos. Ipse redintegrato clamore infert acrius signa. Cũ duæ acies, duo diuersa prẹlia circũuentos Hetruscos & à fronte & ab tergo vrgerent, neq; in castra retro, neque in mõtes, vnde se nouus hostis obiecerat, iter fugę esset: & equitem passim liberi fre-
nis

A nis dispulissent equi, Veientium maxima pars Tyberim effusi petunt: Fidenatium qui supersunt, ad vrbem Fidenas tendunt. Infert pauidos fuga in mediam cædem: obtruncantur in ripis: alios in aquam compulsos, gurgites ferunt: etiam peritos nandi, lassitudo & vulnera & pauor degrauant: pauci ex multis tranant. Alterum agmen fertur per castra in vrbem: eadē & Romanos sequentes impetus rapit, Quintium maximè, & cum eo degressos modò de montibus, recentissimum ad laborem militem, quia vltimo prælio aduenerat. Hi postquam mixti hostibus portam intrauere, in muros euadunt: suísque capti oppidi signum ex muro tollunt. quod vbi dictator conspexit, (iam enim & ipse in deserta hostium castra penetrauerat) cupientem militem discurrere ad prædā, spe iniecta maioris in vrbe prædæ, ad portam ducit: receptúsque intra muros, in arcem, quò ruere fugiētium turbam videbat, pergit. Nec minor cædes in vrbe quàm in prælio fuit, donec abiectis armis, nihil præter vitam pe-

B tentes dictatori deduntur. Vrbs castráque diripiuntur. Postero die singulis captiuis ab equite ad cēturionem sorte ductis, & quorum eximia virtus fuerat, binis, aliis sub corona venum datis, exercitum victorem, opulentúmque præda, triumphans dictator Romam reduxit: iussóque magistro equitum abdicare se magistratu, ipse deinde abdicat die sextodecimo, reddito in pace imperio, quod in bello trepidísque rebus acceperat. Classi quoque ad Fidenas pugnatum cum Veientibus, quidam in annales retulere: rem æque difficilem, atque incredibilem, nec nunc lato satis ad hoc amne: & tum aliquanto, vt à veteribus accepimus, arctiore: nisi in traiectu forte fluminis prohibendo, aliquarum nauiū concursum in maius (vt fit) celebrantes, naualis victoriæ vanum titulum appetiuere. Insequens annus tribunos militares consulari potestate habuit, A. Sempronium Atratinum, L. Quintium Cincinnatum, L. Furium Medullinum, L. Horatium Barbatum. Veientibus annorum XX induciæ datæ, & Aequis triennii, cum plurium annorum petissent. Et ab seditionibus vrbanis ocium fuit.

C Annum insequentē neque bello foris, neq; domi seditione insignem, ludi bello voti celebrem & tribunorum militum apparatu, & finitimorum concursu fecere. Tribuni consulari potestate erāt, Cl. Crassus, Sp. Nautius Rutilius, T. Sergius Fidenas, Sex. Iulius Tullus. Spectaculum comitate etiam hospitum, ad quod publico consensu venerant, aduenis gratius fuit. Post ludos conciones seditiosæ tribunorum plebis fuerunt, obiurgantium multitudinē, quòd admiratione eorum quos odissent, stupens, in æterno se ipsa teneret seruitio, & nō modo ad spem consulatus in partem reuocandam aspirare non auderet, sed ne in tribunis quidem militum creandis (quæ communia essent comitia Patrum ac plebis) aut sui aut suorum meminisset. desineret ergo mirari cur nemo de commodis plebis ageret: eò impendi laborem ac periculum, vnde emolumentum atque honos speretur. Nihil non aggressuros homines, si magna conatis, magna præmia proponantur. vt quidem aliquis tribunus plebis ruat cæcus in certamina periculo ingenti, fructu nullo: ex quibus pro certo habeat, Patres,

D aduersus quos tenderet, bello inexpiabili se persecuturos: apud plebem, pro qua dimicauerit, nihilo se honoratiorem fore: neque sperandum, neque postulandum esse. Magnos animos, magnis honoribus fieri. Neminem se plebeium contempturum, vbi contemni desissent. experiendam rem denique in vno aut altero esse, sit'ne aliquis plebeius ferendo magno honori: an portento simile miraculóque sit, fortem ac strenuum virū aliquem existere ortum ex plebe. Summa vi expugnatum esse, vt tribuni militum consulari potestate & ex plebe crearentur. Petisse viros domi militiæ'que spectatos: primis annis sugillatos, repulsos, risui Patribus fuisse: desisse postremò prębere ad contumeliam os. nec se videre cur nō lex quoque abrogetur, qua id liceat, quod nunquam futurum sit: minorem quippe ruborem fore in iuris iniquitate, quàm si per indignitatem ipsorum prætereātur. Huius generis orationes cum assensu auditæ, incitauere quosdam ad petendum tribunatum militum: alium alia de commodis plebis laturum se in magistratu profitēntem. Agri publici diuidēdi, colonia-

E rúmque deducendarum ostentatæ spes: & vectigali possessoribus agrorum imposito, in stipendium militū erogandi æris. Captatum deinde tēpus ab tribunis militum, quo per discessum hominum ab vrbe, cum Patres clādestina denūciatione reuocati ad diem certā essent, senatuscōsultum fieret absentibus tribunis plebis, vt quoniam Volscos in Hernicorū agros prędatum exisse fama esset, ad rem inspiciendam tribuni militum proficiscerentur, cōsulariáque comitia haberētur. Profecti Appium Claudium filiū decemuiri prębfectū vrbis relinquunt, impigrum iuuenē, & iam inde ab incunabulis imbutum odio tribunorū, plebisq;. tribunis plebis nec cum absentibus iis qui senatusconsultū fecerāt, nec cū Appio transacta re, quod cōtenderent, fuit. Creati cōsules sunt, C. Sempronius Atratinus, Q. Fabius Vibulanus.

Peregrina res,sed memoria digna traditur eo anno facta,Vulturnum Hetruscorum vrbem, F
quæ nunc Capua est,ab Samnitibus captam:Capuámque ab duce eorum Capye,vel(quod propius vero est)à campestri agro appellatam. Cepere autem,prius bello fatigatis Hetruscis, in societatem vrbis agrorúmque accepti, deinde festo die grauatos somno epulisque incolas veteres noui coloni nocturna cæde adorti.His rebus actis,cósules ii quos diximus, idibus Decembribus magistratum occepere.Iam nó solum qui ad id missi erant,retulerant imminere Volscum bellum:sed legati quoque ab Latinis & Hernicis nunciabant,non antè vnquam Volscos nec ducibus legendis,nec exercitui scribendo intentiores fuisse:vulgò fremere, aut in perpetuum arma bellúmque obliuioni danda, iugúmque accipiendum,aut iis cum quibus de imperio certetur, nec virtute, nec patientia, nec disciplina rei militaris cedédum esse.Haud vana attulere,sed nec perinde Patres moti sunt,& C. Sempronius,cui ea prouincia sorte euenit,tanquam constantissimę rei fortunę fretus,quòd victoris populi exercitum aduersus victos duxisset,omnia temere ac negligenter egit:adeo vt disciplinę Ro- G
manę plus in Volsco exercitu,quàm in Romano esset. Ergo fortuna,vt sæpe aliàs,virtutem est secuta.Primo prælio quod ab Sempronio incaute inconsulteq; cómissum est,non subsidiis firmata acie,non equite apte locato cócursum est. Clamor indicium primum fuit quò res inclinatura esset,excitatior crebriórque ab hoste sublatus: ab Romanis dissonus,impar, segnius sępe iteratus incerto clamore prodidit pauorem animorum.Eo forocior illatus hostis vrgere scutis,micare gladiis: altera ex parte nutant circunspectantibus galeæ: & incerti trepidant,applicántque se turbæ:signa nunc resistentia deseruntur ab antesignanis, nūc inter suos manipulos recipiuntur.Nondum fuga certa, nondum victoria erat.tegi magis Romanus,quàm pugnare. Volscus inferre signa,vrgere aciem:plus cædis hostiū videre,quàm fugæ.Iam omnibus locis ceditur, nequicquam Sempronio consule obiurgante atque hortante. nihil nec imperium nec maiestas valebat:datáque mox terga hostibus forent,ni Sex. H
Tempanius decurio equitum labente iam re præsenti animo subuenisset. Qui cum magna voce exclamasset,vt equites qui saluam Rempub. vellent esse,ex equis desilirent: omnium turmarum equitibus velut ad consulis imperiū motis,Nisi hæc,inquit, armata cohors sistat impetum hostium,actum de imperio est.Sequimini pro vexillo cuspidem meam:ostendite Romanis Volscisque,neque equitibus vobis vllos equites,nec peditibus esse pedites pares. Cum clamore comprobata adhortatio esset, vadit alte cuspidem gerens: quacunque incedunt,vi viam faciunt: eò se inferunt obiectis parmis,vbi suorum plurimum laborem vident.Restituitur omnibus locis pugna,in quæ eos impetus tulit.Nec dubiū erat,quin si tam pauci simul obire omnia possent, terga daturi hostes fuerint. Et cum iam parte nulla sustinerétur,dat signum Volscus imperator,vt parmatis,nouæ cohorti hostium locus detur,donec impetu illati,ab suis excludantur.quod vbi est factum,interclusi equites:nec perrumpere eadem quà transierát, posse,ibi maximè confertis hostibus,quà viam fecerát.& cósul,le- I
gionésque Romanę,cum quod tegumen modò omnis exercitus fuerat,nusquam viderent: ne tot fortissimos viros interclusos opprimeret hostis,tendunt in quęcunque casum.diuersi Volsci,hinc consulem ac legiones sustinere, altera fronte instare Tempanio atque equitibus.Qui cum sæpe conati nequissent perrumpere ad suos, tumulo quodam occupato, in orbem se tutabantur,nequaquam inulti.nec pugnæ finis ante noctem fuit. Consul quoque nusquam remisso certamine,dum quicquam superfuit lucis,hostem tenuit: nox incertos dimisit.tantúsque ab imprudentia euentus vtraq; castra tenuit pauor,vt relictis sauciis,& magna parte impedimentorum,ambo pro victis exercitus se in montes proximos reciperent. tumulus tamen circúsessus vltra mediam noctem est. quò cum circunsedentibus nunciatū esset castra deserta esse,victos rati suos,& ipsi quà quenque in tenebris pauor tulit, fugerūt. Tempanius metu insidiarum suos ad lucem tenuit: degressus deinde ipse cum paucis speculatum,cum ab sauciis hostibus sciscitando comperisset castra Volscorum deserta esse, lętus K
ab tumulo suos deuocat,& in castra Romana penetrat:vbi cum vasta desertáq; omnia, atque eandem quam apud hostes fœditatem inuenisset, prius quàm Volscos cognitus error reduceret, quibus poterat sauciis ductis secum, ignarus quam regionem consul petisset, ad vrbem proximis itineribus pergit. Iam eò fama pugnæ aduersæ,castrorúmque desertorum perlata erat:& ante omnia deplorati erant equites non priuato magis quàm publico luctu: Fabiúsque consul terrore vrbi quoque iniecto, stationem ante portas agebat, cum equites procul visi non sine terrore ab dubiis quinam essent,mox cogniti, tátam ex metu lætitiam fecere, vt clamor vrbem peruaderet gratulantium saluos victorésque rediisse equites, & ex

mœstis

A mœstis pauloante domibus quæ conclamauerát suos, procurreretur in vias, pauidæ'que matres ac coniuges, oblitæ præ gaudio decoris, obuiam agmini occurrerét, in suos quæque simul corpore atque animo vix præ gaudio compotes effusæ. Tribunis plebis qui Marco Posthumio & T. Quintio diem dixerant, quòd ad Veios eorum opera male pugnatum esset, occasio visa est per recens odium Sempronii consulis renouandæ in eos inuidiæ. itaque aduocata concione, cum proditam Veiis remp. esse ab ducibus, proditum deinde, quia illis impune fuerit, in Volscis ab consule exercitum, traditos ad cædem fortissimos equites, deserta fœde castra vociferati essent, C. Iulius vnus ex tribunis Tēpanium equitē vocari iussit: corámque eis, Sexte Tempani, inquit, quæro de te, arbitreris'ne C. Sempronium consulem aut in tempore pugnam inisse, aut firmasse subsidiis aciem? aut vllo boni consulis functū officio? & tu'ne ipse victis legionibus Romanis, tuo consilio equitē ad pedes deduxeris? restituerisque pugnam? excluso deinde ab acie nostra tibi atque equitibus num aut consul ipse subuenerit, aut miserit præsidium? postero deniq; die ecquid præsidii vsquam habueris? an tu cohórsq; in castra vestra virtute perruperitis? ecquem in castris consulem, ecquem exercitū inueneritis? an deserta castra, relictos saucios milites? Hæc pro virtute tua fidéque, qua vna hoc bello respublica stetit, dicéda tibi sunt hodie. Deniq; vbi C. Sempronius, vbi legiones nostræ sint? desertus sis, an deserueris consulem, exercitúmq;? victi denique simus, an vicerimus? Aduersus hæc Tempanii oratio incompta fuisse dicitur: cæterum militariter grauis, nō suis vana laudibus, non crimine alieno læta. Quanta prudentia rei bellicæ in C. Sempronio esset, non militis de imperatore æstimationem esse, sed populi Romani fuisse, cum eum comitiis consulem legeret. Itaque ne ab se imperatoria consilia, neu consulares artes exquirerent, quæ pensitanda quoque magnis animis atque ingeniis essent: sed quod viderit, referre posse. Vidisse autem se prius quàm ab acie intercluderetur, consulem in prima acie pugnantem, adhortantem, inter signa Romana teláque hostium versantem: postea se ab conspectu suorum ablatum, ex strepitu tamen & clamore sensisse vsque ad noctem extractum certamen: nec ad tumulum quem ipse tenuerat, præ multitudine hostium credere perrumpi potuisse. Exercitus vbi esset, se nescire: arbitrari, velut ipse in re trepida loci præsidio se suósque sit tutatus, sic consulem seruandi exercitus caussa loca tutiora castris cepisse. Nec Volscorum meliores res esse credere, quàm populi Romani fortunam, noctémque omnia erroris mutui implesse. Precantémque deinde ne se fessum labore ac vulneribus tenerent, cum ingenti laude non virtutis magis quàm moderationis dimissum. Cum hæc agerentur, iam consul via Lauicana ad fanum Quietis erat. eò missa plaustra iumentáque alia ab vrbe, exercitum affectum prælio ac via nocturna excepere. Paulò pòst in vrbem est ingressus consul, non ab se magis enixè amouens culpam, quàm Tempanium meritis laudibus ferens. Mœstæ ciuitati ab re male gesta, & iratæ ducibus M. Posthumius reus obiectus, qui tribunus militum pro consule ad Veios fuerat: decem millibus æris grauis damnatur. T. Quintium collegam eius, quia & in Volscis cōsul auspicio dictatoris Posthumii Tuberti, & ad Fidenas legatus dictatoris alterius Mamerci Aemylii res prospere gesserat, totam culpam eius temporis in prædamnatum collegam transferentem, omnes tribus absoluerunt. profuisse ei Cincinnati patris memoria dicitur, venerabilis viri, & exactæ iam ætatis, Capitolinus Quintius, suppliciter orans, ne se breui reliquo vitæ spacio tam tristem nuncium ferre ad Cincinnatum paterentur. Plebs tribunos plebis absentes Sex. Tempanium, A. Sellium & Antistium & Spurilium fecit, quos & pro centurionibus sibi præfecerant Tempanio authore equites. Senatus cum odio Sempronii consulare nomen offenderet, tribunos militum consulari potestate creari iussit. Creati sunt L. Manlius Capitolinus, Q. Antonius Merenda, L. Papyrius Mugillanus. Principio statim anni L. Hortensius tribunus plebis C. Sēpronio consuli anni prioris diem dixit. Quem cum quatuor collegæ inspectante populo Romano orarent, ne imperatorem suum innoxium, in quo nihil præter fortunam reprehendi posset, vexaret: ægre Hortensius pati, tentationem eam credens esse perseuerantiæ suę, nec precibus tribunorum quæ in speciem modò iactentur, sed auxilio confidere reum. Itaque modò ad eum conuersus, vbi illi patricii spiritus, vbi subnixus & fidens innocentiæ animus esset, quærebat: sub tribunitia vmbra cōsularem virum delituisse. modò ad collegas. Vos autē si reum perago, quid acturi estis? an erepturi ius populo, & euersuri tribunitiā potestatē plebi? Cum illi & de Sempronio, & de omnibus summam populi Romani potestatem esse dicerent, nec se iudicium populi tollere aut velle aut posse, sed si preces suę pro imperatore, qui sibi parentis esset loco, nō valuissent, se vestē cum eo mutaturos: tum Hortēsius, Nō vi-

debit,inquit, plebs Romana sordidatos tribunos suos. C. Sempronium nihil moror,quandò hoc est in imperio consecutus,vt tam carus esset militibus. nec pietas quatuor tribunorum quàm Hortensii tam placabile ad iustas preces ingeniũ pariter plebi Patribúsque gratior fuit. Non diutius fortuna Aequis indulsit, qui ambiguam victoriam Volscorum pro sua amplexi fuerant. Proximo anno Cn. Fabio Vibulano, T. Quintio Capitolini filio Capitolino consulibus, ductu Fabii, cui forte ea prouincia euenerat, nihil dignum memoratu actum. Cum trepidam tantum ostendissent aciem Aequi, turpi fuga funduntur, haud magno consulis decore. Itaque triumphus negatus: cæterum ob Sempronianæ cladis leuatam ignominiam, vt ouans vrbem intraret concessum est. Quemadmodum bellum minore quàm timuerant dimicatione erat perfectum: sic in vrbe ex tranquillo nec opinata moles discordiarum inter plebem ac Patres exorta est, cœpta ab duplicando quæstorum numero. quam rem, vt præter duos vrbanos quæstores, duo consulibus ad ministeria belli præstò essent, à consulibus relatam cum & Patres summa ope approbassent: consulibus tribuni plebis certamen intulerunt, vt pars quæstorum (nam ad id tempus patricii creati erant) ex plebe fieret. Aduersus quam actionem primò & consules & Patres summa ope annixi sunt. concedendo deinde vt quemadmodum in tribunis consulari potestate creandis vsi sunt,adæque in quæstoribus liberum esset arbitrium populi:cum parum proficerent, totam rem de augendo quæstorum numero omittunt. Excipiunt omissam tribuni,aliæ'que subinde, inter quas & agrariæ legis, seditiosæ actiones existunt: propter quos motus cum senatus consules quàm tribunos creari mallet,neque posset per intercessiones tribunitias senatuscõsultum fieri:respublica à consulibus ad interregnum,neque id ipsum(nam coire patricios tribuni prohibebant)sine certamine ingenti,redit. Cum pars maior insequentis anni per nouos tribunos plebis & aliquot interreges certaminibus extracta esset, modò prohibentibus tribunis patricios coire ad prodendum interregem, modò interregem interpellantibus,ne senatusconsultum de comitiis consularibus faceret: postremò L. Papyrius Mugillanus proditus interrex,castigando nunc Patres,nunc tribunos plebis,desertã omissam'que ab hominibus rempublicam,deorum prouidentia curáque exceptam,memorabat Veientium induciis, & cunctatione Aequorum stare: vnde siquid increpet terroris,sine patricio magistratu placere rempublicam opprimi:non exercitum,non ducem scribendo exercitui esse.an bello intestino bellum externum propulsaturos?quæ si in vnũ conueniant, vix deorũ opibus,quin obruatur Romana res,resisti posse:quin illi,remittendo de summa quisque iuris, mediis copularent concordiam: Patres patiendo tribunos militum pro consulibus fieri:tribuni plebis non intercedendo quo minus quatuor quęstores promiscuè de plebe ac Patribus libero suffragio populi fierent. Tribunitia primùm comitia sunt habita:creati tribuni consulari potestate omnes patricii, L. Quintius Cincinnatus tertiùm, Sex. Furius Medullinus iterum, M. Manlius, A. Sempronius Atratinus. Hoc tribuno comitia quęstorum habente, petentibúsque inter aliquot plebeios filio Antistii tribuni plebis, & fratre alterius tribuni plebis Sex. Pompilii,nec potestas, nec suffragatio horum valuit, quin quorũ Patres auósque consules viderant,eos nobilitate præferrent. Furere omnes tribuni plebis, ante omnes Pompilius Antistiúsque repulsa suorum accensi. Quid nam id rei esset?non suis beneficiis,non Patrum iniuriis,non denique vsurpandi libidine,cum liceat quod antè nõ licuerit,si non tribunum militarem,ne quæstorem quidem quenquam ex plebe factum? non valuisse Patris pro filio, fratris pro fratre preces, tribunorum plebis, potestatis sacrosanctæ ad auxilium libertatis creatæ?Fraudem profectò in re esse,& A. Sempronium comitiis plus artis adhibuisse,quàm fidei:eius iniuria queri suos honore deiectos. Itaque cum in ipsum & innocentia tutum, & magistratu in quo tunc erat, impetus fieri non posset, flexere iras in C. Sempronium patruelem Atratini: eique ob ignominiã Volsci belli,adiutore collega M. Canuleio, diem dixere. subinde ab eisdem tribunis mentio in senatu de agris diuidendis illata est:cui actioni semper acerrime C. Sempronius restiterat: ratis,id quod erat, aut deposita caussa leuiorem futurum apud Patres reum, aut perseuerante sub iudicii tempus plebem offensurum. Aduersæ inuidiæ obiici maluit,& suæ nocere caussæ,quàm publicę deesse:stetitque in eadem sentẽtia, nequa largitio cessura in trium gratiam tribunorum fieret. nec tum agrũ plebi,sed sibi inuidiam quæri: se quoq; subiturum eam tẽpestatem forti animo,nec senatui tanti se ciuem aut quẽquam alium debere esse, vt in parcendo vni,malum publicum fiat. Nihilo demissiore animo,cum dies venit,caussa ipse pro se dicta,nequicq̃ omnia expertis Patribus vt mitigarent plebẽ,quindecim millibus æris dãnatur. Eodẽ anno

Posthumia

A Posthumia virgo Vestalis de incestu caussam dixit, crimine innoxia: ob suspicioné propter cultum amœniorem, ingeniúmque liberius quàm virginem decet, parum abhorrens famá. Ampliatam, deinde absolutam pro collegii sententia pontifex maximus abstinere iocis, coliique sanctè potius quàm scite iussit. Eodem anno á Campanis Cumæ, quam Græci tum vrbem tenebant, capiuntur. Insequens annus tribunos militum consulari potestate habuit Agrippam Menenium Lanatum, P. Lucretium Tricipitinum, Sp. Nautium. Annus felicitate populi Romani periculo potius ingenti, quàm clade insignis. Seruitia vrbem vt incenderét distantibus locis, coniurarunt, populóque ad opem passim ferendam tectis intéto, vt arcem capitoliúmque armati occuparent. Auertit nefanda consilia Iupiter: indicióq; duorum cóprehensi sontes, pœnas dederunt. indicibus dena millia grauis æris, quæ tum diuitiæ habebantur, ex ærario numerata, & libertas prẹmium fuit. Bellum inde ab Aequis reparari cœ-
B ptum: & nouos hostes Lauicanos consilia cum veteribus iungere, haud incertis authoribus Romam est allatum. Aequorum iam velut anniuersariis armis assueuerat ciuitas. Lauicos legati missi, cum responsa inde retulissent dubia, quibus nec tunc bellum parari, nec diuturnã pacem fore appareret: Thusculanis negocium datum, aduerterent animos nequid noui tumultus Lauicis oriretur. Ad insequentis anni tribunos militũ consulari potestate inito magistratu legati ab Thusculo venerũt, L. Sergium Fidenatem, M. Papyrium Mugillanum, C. Seruilium Q. Seruilii Prisci filiũ, quo dictatore Fidenẹ captæ fuerant. nunciabant legati Lauicanos arma cepisse, & cum Aequorum exercitu depopulatos agrum Thusculanum, castra in Algido posuisse. Tum Lauicanis bellum indictũ: factóq; senatusconsulto vt duo ex tribunis ad bellũ proficiscerétur, vnus res Romẹ curaret, certamen subitò inter tribunos exortũ. se quisq; belli ducem potioré ferre: curam vrbis vt ingratam ignobilémque aspernari. Cum parum decorũ inter collegas certamé mirabundi Patres cóspicerent, Q. Seruilius, Quandò
C nec ordinis huius vlla, inquit, nec Reip. est verecundia, patria maiestas altercationem istam dirimet: filius meus extra sorté vrbi præerit. Bellum vtiná qui appetunt, cósyderatius cócordiusq; q̃ cupiunt, gerant. Delectum haberi nó ex toto passim populo placuit: decem tribus sorte ductẹ sunt. ex his scriptos iuniores duo tribuni ad bellũ duxere. Cœpta inter eos in vrbe certamina, cupiditate eadé imperii multo impensius in castris accendi: nihil sentire idé: pro sententia pugnare: sua consilia velle, sua imperia sola rata esse: contemnere inuicem & contémi, donec castigantibus legatis tandem ita comparatum est, vt alternis diebus summá imperii haberent. Quæ cum allata Romam essent, dicitur Q. Seruilius ætate & vsu doctus, precatus ab diis immortalibus ne discordia tribunorũ damnosior Reipub. esset, q̃ ad Veios fuisset: & velut haud dubia clade imminente, instituisse filio vt milites scriberet, & arma pararet. Nec falsus vates fuit. nam ductu L. Sergii, cuius dies imperii erat, loco iniquo, sub hostium castris, cum, quia simulato metu receperat se hostis ad vallum, spes vana expugnandi
D castra eò traxisset, repentino impetu Aequorum per supinam vallem fusi sunt: multique in ruina maiore q̃ fuga oppressi, obtruncatique: castráque eo die ægre retenta, postero die circũfusis iam magna ex parte hostibus, per auersam portã fuga turpi deseruntur. duces, legatíq;, & quod circa signa roboris de exercitu fuit, Thusculũ petiere. Palati alii per agros passim multis itineribus, maioris q̃ accepta erat cladis nuncii Romam cótenderunt. Minus trepidationis fuit, quòd euentus timori hominum cógruens fuerat, & quòd subsidia quæ respicerent in re trepida, prẹparata erant ab tribuno militum: iussúque eiusdé per minores magistratus sedato in vrbe tumultu, speculatores propere missi nunciauere Thusculi duces exercitúmque esse, hosté castra loco non mouisse. &, quod plurimũ animorum fecit, dictator ex senatuscósulto dictus Q. Seruilius Priscus, vir cuius prouidentiá in Rep. cum multis aliis tépestatibus antè experta ciuitas erat, tum euentu eius belli, quòd vni certamen tribunorum suspectũ ante rem male gestã fuerat: magistro equitum creato, à quo ipse tribuno militũ di-
E ctator erat dictus, filio suo, vt tradidere quidá, (nam alii Halam Seruilium magistrũ equitũ eo anno fuisse scribunt) nouo exercitu profectus ad bellum, accitis qui Thusculi erant, duo millia passuum ab hoste locum castris cepit. Transierat ex re bene gesta superbia negligentiáq; ad Aequos, quẹ in Romanis ducibus fuerat. Itaque primo statim prælio cum dictator equitatu immisso antesignanos hostium turbasset, legionũ inde signa inferri propere iussit, signiferúmq; ex suis vnum cunctanté occidit. tantus ardor ad dimicandũ fuit, vt impetum Aequi nó tulerint, victiq; acie cum fuga effusa petissent castra, breuior tépore, & certamine minor castrorum oppugnatio fuit, q̃ prælium fuerat. Captis direptisq; castris, cum prædam dictator militi cócessisset, secutique fugienté ex castris hostem equites renũciassent omnes

Lauicanos victos, magnam partem Aequorum Lauicos confugisse: postero die ad Lauicos ductus exercitus: oppidúmque corona circundatum, scalis captum, ac direptum est. Dictator exercitu victore Romam reducto, die octauo quàm creatus erat, magistratu se abdicauit. & opportune senatus prius quàm ab tribunis plebis agrariæ seditiones mentione illata de agro Lauicano diuidendo fierent, censuit frequens coloniam Lauicos deducendam. coloni ab vrbe mille & quingenti missi bina iugera acceperunt. Captis Lauicis, ac deinde tribunis militum consulari potestate Agrippa Menenio Lanato, & L. Seruilio Structo, & P. Lucretio Tricipitino, iterũ omnibus his, & Sp. Rutilio Crasso, & insequenti anno A. Sempronio Atratino tertiùm, & duobus iterum M. Papyrio Mugillano, & Sp. Nautio Rutilio, biennium tranquillæ externæ res, discordia domi ex agrariis legibus fuit. Turbatores vulgi erãt Sp. Mecilius quartùm, & Metilius tertiùm tribuni plebis ambo absentes creati. & cum rogationem promulgassent vt ager ex hostibus captus viritim diuideretur, magnæ'que partis nobilium eo plebiscito publicarẽtur fortunę, (nec enim fermè quicquam agri, vt in vrbe alieno solo posita, non armis partum erat: nec quod venisset, assignatum've publicè esset, præterquam plebs habebat) atrox plebi Patribusque propositum videbatur certamen, nec tribuni militum nunc in senatu, nunc in conciliis priuatis principum cogendis viam consilii inueniebant, cum Appius Claudius, nepos eius qui decemuir legibus scribendis fuerat, minimus natu ex Patrum concilio dicitur dixisse, vetus se ac familiare consilium domo afferre: proauum enim suum Appium Claudium ostendisse Patribus viam vnam dissoluendæ tribunitiæ potestatis per collegarum intercessionem. facilè homines nouos authoritate principum de sententia deduci, si temporum interdum potius quàm maiestatis memor adhibeatur oratio. pro fortuna illis animos esse. vbi videant collegas principes agendæ rei gratiam omnem ad plebem præoccupasse, nec locum in ea relictum sibi, haud grauate acclinaturos se ad caussam senatus, per quam vniuerso ordini cum primoribus se Patrum concilient. Approbantibus cunctis, & ante omneis Q. Seruilio Prisco, quòd non degenerasset ab stirpe Claudia, collaudante iuuenem, negocium datur, vt quos quisq; posset ex collegio tribunorum ad intercessionem perlicerent. Misso senatu prehensantur ab principibus tribuni: suadendo, monendo, pollicendóque gratum id singulis priuatim, gratum vniuerso senatui fore, sex ad intercessionem comparauere. Posteróque die cum ex composito relatum ad senatum esset de seditione quam Mecilius Metiliúsque largitione pessimi exempli concirẽt: eæ orationes à primoribus Patrum habitæ sunt, vt pro se quisque iam nec consilium sibi suppetere diceret: nec se vllam opem cernere aliam vsquam, pręterquam in tribunitio auxilio: in eius potestatis fidem circũuentam Remp. tanquam priuatum inopem confugere. pręclarum ipsis potestatique esse, non ad vexandum senatum, discordiámq; ordinum mouendã, plus in tribunatu virium esse, quàm ad resistendum improbis collegis. Fremitus deinde vniuersi senatus ortus, cum ex omnibus partibus curiæ tribuni appellarentur: tum silentio facto, ii qui pręparati erant gratia principum, quam rogationẽ à collegis promulgatam senatus censeat dissoluendę Reip. esse, ei se intercessuros ostendunt. Gratiæ intercessoribus ab senatu actæ. Latores rogationis concione aduocata proditores plebis cõmodorum, ac seruos consularium appellantes, aliáque truci oratione in collegas inuecti, actionem deposuere. Duo bella insequens annus habuisset, quo P. Cornelius Cossus, C. Valerius Potitus, Quintius Cincinnatus, M. Fabius Vibulanus, tribuni militũ consulari potestate fuerunt: ni Veiens bellum religio principum distulisset, quorum agros Tyberis super ripas effusus maximè ruinis villarũ vastauit: simul Aequos triẽnio antè accepta clades prohibuit Volanis suę gentis populo pręsidium ferre. Excursiones inde in confinem agrum Lauicanum factę erant, nouisque colonis bellum illatum. Quam noxam cum se consensu omnium Aequorum defensuros sperassent, deserti ab suis, ne memorabili quidem bello, per obsidionem leuémque vnam pugnam & oppidum & fines amisere. Tentatum ab L. Sextio tribuno plebis vt rogationẽ ferret, qua Volas quoq; sicut Lauicos coloni mitterentur: per intercessionem collegarũ, qui nullum plebiscitũ, nisi ex authoritate senatus passuros se perferri ostenderunt, discussum est. Volis insequente anno receptis, Aequi, coloniáque eò deducta, nouis viribus oppidum firmarũt, tribunis militũ Romæ consulari potestate Cn. Cornelio Cosso, L. Valerio Potito, Q. Fabio Vibulano iterum, M. Posthumio Regillensi. Huic bellum aduersus Aequos permissum est, prauę mentis homini, quantum victoria magis q̃ bellum ostendit. Nam exercitu impigre scripto, ductóq; ad Volas, cum leuibus pręliis Aequorũ animos fregisset, postremò in oppidum irrupit: deinde ab hostibus in ciues certamen vertit: & cum inter

A inter oppugnationem prędam militis fore edixisset, capto oppido fidem mutauit. Eam magis adducor vt credam iræ caussam exercitui fuisse, quàm quòd in vrbe nuper direpta, coloniáque noua, minus prędicatione tribuni prædæ fuerit. Auxit eam iram, postquam ab collegis accersitus propter seditiones tribunitias in vrbem reuertit, audita vox eius in concione, stolida, ac propè vecors, qua Sextio tribuno plebis legem agrariam ferenti, simul Volas quoque vt mitterentur coloni, laturum se dicenti: dignos enim esse qui armis cepissent, eorum vrbem agrúmq; Volanũ esse: malum quidẽ militibus meis, inquit, nisi quieuerint. quod auditum, non concionem magis q̃ mox Patres offendit. & tribunus plebis vir acer, nec infacundus, nactus inter aduersarios superbum ingenium, immodicámq; linguam, quam iritando agitandóq;, in eas impelleret voces, quę inuidiæ nõ ipsi tantum, sed caussę atq; vniuerso ordini essent, neminem ex collegio tribunorum militum sæpius q̃ Posthumiũ in disceptationem trahebat. Tum vero secũdum tam sęuum atq; inhumanum dictum, Auditis, inquit,
B Quirites, sicut seruis malum minantẽ militibus? tamen hæc bellua dignior vobis tanto honore videbitur, quàm qui vos vrbe agrisq; donatos in colonias mittunt, qui sedem senectuti vestræ prospiciunt, qui pro vestris cõmodis aduersus tam crudeles superbósque aduersarios depugnãt. Incipite deinde mirari, cur pauci iam vestram suscipiant caussam. Quid vt à vobis sperent? an honores, quos aduersariis vestris potius q̃ P R propugnatoribus datis? Ingemuistis modò voce huius audita. quid id refert? Iam si suffragium detur, hunc qui malum vobis minatur, iis qui agros sedésque ac fortunas stabilire volunt, præferetis. Perlata hæc vox Posthumii ad milites, multo in castris maiorem indignationem mouit: prædæ'ne interceptorem fraudatorémq; etiam malum minari militibus? Itaq; cum fremitus aperte esset: & quæstor P. Sextius eadem violentia coerceri putaret seditionem posse, qua mota erat: misso ad vociferantem quẽdam militem lictore, cum inde clamor & iurgium oriretur, saxo ictus
C turba excedit: insuper increpante qui vulnerauerat, habere quæstorem, quod imperator esset militibus minatus. Ad hunc tumultum accitus Posthumius, asperiora omnia fecit acerbis quæstionibus, crudelibus suppliciis. postremò cum modum iræ nullum faceret: ad vociferationem eorum quos necari sub crate iusserat, cõcursu facto, ipse ad interpellantis pœnã vecors de tribunali decurrit. Ibi cum summouentes passim lictores centurionésque vexarent turbam, eò indignatio erupit, vt tribunus militum ab exercitu suo lapidibus cooperiretur. Quod tam atrox facinus postquam est Romã nunciatum, tribunis militum de morte collegæ per senatum quęstiones decernentibus tribuni plebis intercedebãt. sed ea contentio ex certamine alio pendebat, quòd cura incesserat Patres, ne metu quæstionum plebs, iráque, tribunos militum ex plebe crearet: tendebántq; summa ope, vt consules crearẽtur. Cum senatusconsultum fieri tribuni plebis nõ paterentur, iidem intercederent consularibus comitiis, res ad interregnũ rediit: victoria deinde penes Patres fuit. Q. Fabio Vibulano interrege
D comitia habente, consules creati sunt, A. Cornelius Cossus, L. Furius Medullinus. His consulibus principio anni senatusconsultum factum est, vt de quæstione Posthumianæ cædis tribuni primo quoq; tempore ad plebem ferrent: plebs'que præficeret quęstioni quem vellet: à plebe consensu populi consulibus negocium mandatur. qui summa moderatione ac lenitate per paucorum supplicium, quos sibimet ipsos consciսse mortem satis creditum est, trãsacta re, nequiuere tamen consequi vt non ægerrime id plebs ferret. iacêre tandiu irritas actiones quę de suis commodis ferrentur: cum interim de sanguine ac supplicio suo latã legem confestim exerceri, & tantam vim habere. Aptissimum tempus erat, vindicatis seditionibus delenimentũ animis Volani agri diuisionem obiici: quo facto minuissent desyderium agrariæ legis, quę possesso per iniuriã agro publico Patres pellebat. Tunc hæc ipsa indignitas angebat animos, non in retinendis modò publicis agris, quos vi teneret, pertinacem nobilitatem esse: sed ne vacuum quidem agrum nuper ex hostibus captum plebi diuidere,
E mox paucis, vt cætera, futurum prædæ. Eodem anno aduersus Volscos populantes Hernicorum fines, legiones ductæ à Furio Cos. cum hostem ibi non inuenissent: Ferentinum, quò magna multitudo Volscorũ se cõtulerat, cepere. Minus prędæ quàm sperauerant, fuit: quòd Volsci postquam spes tuendi exigua erat, sublatis rebus nocte oppidum reliquerunt: postero die propè desertum capitur. Hernicis ipse ager dono datus. Annum modestia tribunorum quietum excepit trib. pleb. L. Icilius, Q. Fabio Ambusto, C. Furio Pacilio Coss. Is cum principio statim anni velut pensum nominis familiæ'que, seditiones agrariis legibus promulgandis cieret: pestilentia coorta, minacior tamẽ quàm perniciosior, cogitationes hominum à foro certaminibúsq; publicis ad domum curámq; corporũ nutriẽdorum auertit:

minúsque eam damnosam fuisse, quàm seditio futura fuerit, credunt. Defuncta ciuitate plurimorum morbis, perpaucis funeribus, pestilentem annum, inopia frugum neglecto cultu agrorum (vt plerunque fit) excepit, M. Papyrio Atratino, C. Nautio Rutilio consulibus. Iam fames quàm pestilētia tristior erat: ni dimissis circa omnes populos legatis, qui Hetruscum mare, quique Tyberim accolunt, ad frumentum mercandum, annonæ foret subuentum. superbe ab Samnitibus, qui Capuam habebant Cumásque, legati prohibiti commercio sunt: cōtra ea benigne ab Siculorum tyrannis adiuti. Maximos cōmeatus summo Hetruriæ studio Tyberis deuexit. Solitudinem in ciuitate ægra experti consules sunt: cum in legationes non plus singulis senatoribus inuenientes, coacti sunt binos equites adiicere. Præterquam ab morbo, annonáque, nihil eo biennio intestini externiue incommodi fuit. At vbi hæ solicitudines discessere, omnia quibus turbari solita erat ciuitas, domi discordia, foris bellum exortum. M. Aemylio, C. Valerio Potito, consulibus, bellum Aequi parabant: Volscis, quanquam non publico consilio, capessentibus arma, voluntariis mercede secutis militiam. Ad quorum famam hostium (iam enim in Latinum Hernicúmque transcenderant agrum) delectum habentem Valerium consulem M. Menenius tribunus plebis legis agrariæ lator, cum impediret, auxilióque tribuni nemo inuitus sacramento diceret: repente nunciatur, arcem Caruentanam ab hostibus occupatam esse. Ea ignominia accepta, cum apud Patres inuidię Menenio fuit, tum cæteris tribunis iam antè præparatis intercessoribus legis agrariæ, præbuit iustiorem caussam resistēdi collegæ. Itaque cum res diu ducta per altercationem esset: consulibus deos hominésque testantibus, quicquid ab hostibus cladis ignominiæ'que aut iam acceptum esset, aut immineret, culpam penes Menenium fore, qui delectū impediret: Menenio contrà vociferante, si iniusti domini possessione agri publici cederent, se moram delectui non facere: decreto interposito nouem tribuni sustulerunt certamen: pronunciauerúntque ex collegii sententia, C. Valerio consuli se damnum aliámque coercitionem aduersus intercessionem collegę delectus caussa detrectātibus militiam inhibenti, auxilio futuros esse. Hoc decreto consul armatus, cum paucis appellantibus tribunum, collum torsisset: metu cæteri sacramento dixere. Ductus exercitus ad Caruentanam arcem, quanquam inuisus, infestúsque consuli erat: impigre primo statim aduentu deiectis qui in præsidio erant, arcē recipit. Prædatores ex præsidio per negligentiam dilapsi, occasionē aperuere ad inuadendum. Prædæ ex assiduis populationibus, quòd omnia in locum tutum congesta erant, fuit aliquantum. venditum sub hasta consul in ærarium redigere quæstores iussit: tum prædicās participem prædæ fore exercitum, cum militiam non abnuisset. Auctæ inde plebis ac militum in consulem iræ. Itaque cum ex senatusconsulto vrbem ouans introiret, alternis inconditi versus militari licentia iactati: quibus consul increpitus, Menenii celebre nomen laudibus fuit, cum ad omnem mentionem tribuni, fauor circunstantis populi plausúque & assensu cum vocibus militum certaret. plúsque ea res, quàm propè solennis militum lasciuia in consulem, curę Patribus iniecit. & tāquam haud dubius inter tribunos militum honos Menenii, si peteret, consularibus comitiis est exclusus. Creati consules sunt Cn. Cornelius Cossus, L. Furius Medullinus iterum. Non aliàs ægrius plebs tulit tribunitia sibi comitia non cōmissa. eum dolorē quæstoriis comitiis simul ostendit, & vlta est, tunc primûm plebeiis quęstoribus creatis: ita, vt in quatuor creandis vni patricio C. Fabio Ambusto relinqueretur locus: tres plebeii, Q. Silius, P. Aelius, P. Pipius, clarissimarū familiarum iuuenibus præferrentur. Authores fuisse tam liberi populo suffragii Icilios accipio: ex familia infestissima Patribus, tres in eum annum tribunos plebis creatos. hi multarum magnarúmque rerum molem auidissimo adeò populo ostentantes, cum affirmassent nihil se moturos, si ne quæstoriis quidem comitiis, quæ sola promiscua plebi Patribúsque reliquisset senatus, satis animi populo esset ad id quod tandiu vellent, & per leges liceret. Pro ingenti itaque victoria id fuit plebi: quæsturámque eā non honoris ipsius finem æstimabant: sed patefactus ad consulatum ac triumphos locus nouis hominibus videbatur. Patres contrà, non pro communicatis, sed pro amissis honoribus fremere: negare, si ea ita sint, liberos tollendos esse: qui pulsi maiorum loco, cernentésque alios in possessione dignitatis suæ, salii, flaminésque nusquam aliò, quàm ad sacrificandum pro populo sine imperiis ac potestatibus relinquantur. Iritatis vtriusq; partis animis, cum & spiritus plebes sumpsisset, & tres ad popularē caussam celeberrimi nominis haberet duces: Patres omnia quæstoriis comitiis, vbi vtrūq; plebi liceret, similia fore cernētes, tendere ad consulū comitia, quę nondū promiscua essent. Icilii contrà tribunos militū creandos dicere, & tandē aliquando impartiendos plebi honores.

Sed nulla

A Sed nulla erat consularis actio, quam impediendo id quod petebant, exprimerent: cum mira opportunitate Volscos & Aequos prędatum extra fines exisse in agrum Latinum Hernicúmq;, affertur. Ad quod bellum vbi ex senatuscósulto consules delectum habere occipiũt: obstare tunc enixè tribuni, sibi plebique eam fortunam oblatam memorantes. Tres erãt, & omnes acerrimi viri, generosi'q; etiam, vt inter plebeios. Duo singuli singulos sibi consules asseruandos assidua opera desumunt: vni concionibus data nunc detinẽda, nunc concienda plebs. Nec delectum cõsules, nec comitia quę petebant, tribuni expediebant. Inclinante deinde se fortuna ad caussam plebis, nuncii veniunt, arcem Caruentanam dilapsis ad prædam militibus qui in præsidio erant, Aequos interfectis paucis custodibus arcis inuasisse: alios recurrentes in arcem, alios palantes in agris cæsos. Ea aduersa ciuitati res, vires tribunitię actioni adiecit. Nequicquam enim tentati vt tum deniq; desisterent impediendo bello,
B postquam non cessere nec publicæ tempestati, nec suæ inuidiæ, peruincunt, vt senatuscósultum fiat de tribunis militum creandis, certo tamen pacto, ne cuius ratio haberetur, qui eo anno tribunus plebis esset: néve quis reficeretur in annum tribunus plebis: haud dubiè Icilios denotante senatu, quos mercedem seditiosi tribunatus petere consulatum insimulabãt. Tum delectus haberi, bellúmq; omnium ordinum consensu apparari cœptũ. Consules ambo profecti sint ad arcem Caruentanã, an alter ad comitia habẽda substiterit, incertum diuersi authores faciunt. Illa pro certo habenda, in quibus non dissentiunt, ab arce Caruentana, cum diu nequicquam oppugnata esset, recessum: Verruginem in Volscis eodem exercitu receptam: populationésque & prędas & in Aequis & in Volsco agro ingentes factas. Romæ sicut plebis victoria fuit in eo, vt quæ mallent comitia haberent: ita euẽtu comitiorum Patres vicere. nanque tribuni militum consulari potestate contra spem omnium tres patricii creati sunt, C. Iulius Tullus, Cn. Cornelius Cossus, C. Seruilius Hala. Artem adhibi-
C tam ferunt à patriciis, cuius eos Icilii tum quoque insimulabant, quòd turbam indignorum candidatorum intermiscendo dignis, tędio sordium in quibusdã insignium, populum à plebeiis auertissent. Volscos deinde & Aequos, seu Caruentana arx retenta in spem, seu Verrugine amissum præsidium, ad iram cum impulisset, fama affertur, summa vi ad bellum coortos: caput rerum Antiates esse. eorum legatos, vtriusque gentis populos circumisse, castigantes ignauiam, quòd abditi intra muros, populabundos in agris vagari Romanos priore anno, & opprimi Verruginis præsidium passi essent. Iam non exercitus modò armatos, sed colonias etiam in suos fines mitti: nec ipsos modò Romanos sua diuisa habere, sed Ferentinũ etiam de se captum Hernicis donasse. Ad hæc cum inflammarentur animi: vt ad quosque ventum erat, numerus iuniorum conscribebatur. Ita omnium populorum iuuentus Antium contracta. ibi castris positis hostem opperiebantur. Quæ vbi tumultu maiore etiam quàm res erat, nunciantur Romam: senatus extemplo (quod in rebus trepidis vltimum consilium
D erat) dictatorem dici iussit. Quam rem ægre passos Iulium Corneliúmque ferunt: magnóq; certamine animorum rem actam: cum primores Patrum nequicquam conquesti nõ esse in authoritate senatus tribunos militum, postremò etiam tribunos plebis appellarent, & consulis quoque ab ea potestate vim super tali re inhibitam referrent: tribuni plebis læti discordia Patrum, nihil esse in his auxilii dicerent, qui non ciuium, non denique hominum numero essent. siquando promiscui honores, communicata Respublica esset: tum se animaduersuros nequa superbia magistratuum irrita senatusconsulta essent. interim patricii soluti legum magistratuúmque verecũdia, per se quoque tribunitiam potestatem agerent. Hęc cõtentio minimè idoneo tempore, cum tantum belli in manibus esset, occupauerat cogitationes hominum: donec vbi diu alternis Iulius Corneliúsque, cum ad id bellum ipsi satis idonei duces essent, non esse æquum, mandatum sibi à populo eripi honorem, disseruere: tum Hala Seruilius Trib. mil. tacuisse se tandiu ait, nõ quia incertus sentẽtiæ fuerit: (quem
E enim bonum ciuem secernere sua a publicis consilia?) sed quia maluerit collegas sua sponte cedere authoritati senatus, quàm tribunitiam potestatem aduersus se implorari paterentur. tum quoque, si res sineret, libenter se daturum tempus iis fuisse ad receptum nimis pertinacis sententiæ: sed cum belli necessitates non expectent humana consilia, potiorem sibi collegarum gratia Rempublicam fore: & si maneat in sententia senatus, dictatorem nocte proxima dicturum: ac si quis intercedat, senatusconsulti authoritate se fore contentum. Quo facto, cum haud immeritam laudem gratiámque apud omnes tulisset: dictatore P. Cornelio dicto, ipse ab eo magister equitum creatus est. Exẽplo fuit collegas eúmque intuentibus, quàm gratia atque honos opportuniora interdum non cupientibus

essent. Bellum haud memorabile fuit. vno, atq; eo facili prçlio cçsi ad Antium hostes. victor F exercitus depopulatus Volscum agrum. Castellum ad lacum Fucinum vi expugnatum: atq; in eo tria millia hominum capta: cæteris Volscis intra mœnia compulsis, nec defendétibus agros. Dictator bello ita gesto, vt tantū non defuisse fortunæ videretur: felicitate quàm gloria maior in vrbem rediit: magistratúque se abdicauit. Tribuni militum mentione nulla comitiorum consularium habita (credo ob iram dictatoris creati) tribunorum militum comitia edixerunt. Tum verò grauior cura Patribus incessit: quippe cū prodi caussam ab suis cernerent. Itaq; sicut priore anno per indignissimos ex plebeiis candidatos omnium etiam dignorum tędium fecerāt: sic tum primoribus Patrum splendore gratiáque ad petendū præparatis, omnia loca obtinuere, ne cui plebeio aditꝰ esset. quatuor creati sunt, omnes iam functi eo honore, L. Furius Medullinus, C. Valerius Potitus, Cn. Fabius Vibulanus, C. Seruilius Hala. hic refectus continuato honore, cum ob alias virtutes, tum ob recentem fauorē vnica moderatione partum. G Eo anno, quia tēpus induciarum cum Veienti populo exierat: per legatos fœcialésq; res repeti cœptę. quibus venientibus ad finem legatio Veientiū obuiam fuit. petiere, ne prius q̃ ipsi senatum Romanum adissent, Veios iretur. Ab senatu impetratum, quia discordia intestina laborarent Veientes, ne res ab iis repeterentur. tantū abfuit vt ex incommodo alieno sua occasio peteretur. Et in Volscis accepta clades, amisso Verrugine pręsidio: vbi tantum in tempore fuit momenti, vt cum precātibus opem militibus qui ibi à Volscis obsidebātur, succurri, si maturatum esset, potuisset: ad id venerit exercitus subsidio missus, vt ab recenti cæde palati ad prædandū hostes opprimerentur. Tarditatis caussa in senatu magis fuit, q̃ tribunis: qui quia summa vi resistere nunciabantur, parum cogitauerunt, nulla virtute superari humanarum virium modum. Fortissimi milites, non tamen nec viui, nec post mortem inulti fuere. Insequēti anno, P. & Cn. Corneliis Cossis, C. Fabio Ambusto, L. Valerio Potito, tribunis militum consulari potestate, Veiens bellū motum ob H superbum responsum Veientis senatus: qui legatis repetentibus res, ni facesserent propere vrbe finibúsq;, daturos quod Lars Tolūnius dedisset, responderi iussit. Id Patres ægre passi, decreuere, vt tribuni militum de bello indicendo Veientibus primo quoque die ad populum ferrent. Quod vbi primò promulgatum est, fremere iuuentus, nondum debellatū cum Volscis esse: modò duo pręsidia occidione occisa, & cū periculo retineri: nullū annū esse, quo non acie dimicetur: & tanq̃ pœniteat laboris, nouum bellum cum finitimo populo & potentissimo parari, qui omnem Hetruriam sit cōcitaturus. Hæc sua sponte agitata insuper tribuni plebis accendunt. Maximum bellum Patribus cum plebe esse dictitant: eam de industria vexandam militia, trucidandámq; hostibus obiici: eā procul vrbe haberi, atq; ablegari: ne domi per ocium memor libertatis, coloniarúmq;, aut agri publici, aut suffragii libere ferendi consilia agitet. prehensantésq; veteranos, stipendia cuiusque, & vulnera, ac cicatrices numerabant: quid iam integri esse in corpore loci ad noua vulnera accipienda? quid I superesse sanguinis, qui dari pro Repub. posset? rogitantes. Hæc cum in sermonibus, cōcionibúsq; interdum agitantes, auertissent plebem ab suscipiendo bello, profertur tēpus ferundæ legis: quam si subiecta inuidiæ esset, antiquari apparebat. Interim tribunos militū in Volscum agrum ducere exercitum placuit. Cn. Cornelius vnus Romæ relictus. Tres tribuni, postquam nullo loco castra Volscorum esse, nec commissuros se prælio apparuit, tripartitò ad deuastandos fines discessere: Valerius Antium petit, Cornelius Ecetras. quacunque incessere, latè populati sunt tecta agrósque, vt distinerent Volscos. Fabius, quod maximè petebatur, ad Anxur oppugnandum sine vlla populatione accessit. Anxur fuit, quæ nunc Tarracinæ sunt: vrbs prona in paludes. ab ea parte Fabius oppugnationem ostendit. Circummissæ quatuor cohortes cum C. Seruilio Hala, cum imminentē vrbi collem cepissent: ex loco altiore, quà nullum erat præsidium, ingenti clamore ac tumultu mœnia inuasere. ad quem tumultum obstupefacti qui aduersus Fabium vrbem infimam tuebantur, locum K dedere scalas admouendi. plenáque hostium cuncta erant: & in muris diu cædes pariter fugientium ac resistentium armatorum atque inermium fuit. Cogebantur itaque victi, quia cedentibus spei nihil erat, pugnam inire: cum pronunciatum repente, ne quis prçter armatos violaretur, reliquam omnem multitudinem voluntariam exuit armis: quorum ad duo millia & quingenti viui capiuntur. à cætera præda Fabius militem abstinuit, donec collegę venirent: ab illis quoque exercitibus captum Anxur dictitans esse, qui cæteros Volscos à præsidio eius loci auertissent. Qui vbi venerunt, oppidum vetere fortuna opulentum tres exercitus diripuere. eáque primùm benignitas imperatorum plebem Patribus conciliauit.

A Additum deinde omnium maxime tempestiuo principum in multitudinem munere, vt ante mentionem vllam plebis tribunorúmve decerneret senatus, vt stipendium miles de publico acciperet, cum ante id tempus de suo quisq; functus eo munere esset. Nihil acceptum vnquam à plebe tanto gaudio traditur. concursum itaq; ad curiam esse, prehensatásque exeuntium manus, & Patres verè appellatos: effectũ esse fatentibus, vt nemo pro tam munifica patria, donec quicquam virium superesset, corpori aut sanguini suo parceret: cum commoditas iuuaret, rem familiarem saltem acquiescere eo tempore, quo corpus addictum atq; operatum Reipub. esset. tum quòd vltro sibi oblatum esset, non à tribunis plebis vnquã agitatum, non suis sermonibus efflagitatum: id efficiebat multiplex gaudium, cumulatiorémq; gratiam rei. Tribuni plebis communis ordinum lętitiæ concordiæ'que soli expertes, negare tam id lætum Patribus vniuersis, nec prosperum fore, quàm ipsi crederent. consilium specie B prima melius fuisse, quàm vsu appariturum. vnde enim eam pecuniam confici posse, nisi tributo populo indicto? ex alieno igitur aliis largitos. neque id, etiam si cæteri ferant, passuros eos, quibus iam emerita stipendia essent, meliore conditione alios militare, quàm ipsi militassent: & eosdem in sua stipendia impensas fecisse, & in aliorum facere. His vocibus mouerunt partẽ plebis. postremò indicto iam tributo, edixerunt etiam tribuni, auxilio se futuros siquis in militare stipendium tributum non cõtulisset. Patres bene cœptam rem perseueranter tueri: conferre ipsi primi: & quia nondum argentũ signatum erat, æs graue plaustris quidam ad ærarium conuehentes, speciosam etiam collationem faciebant. Cum senatus summa fide ex censu contulisset, primores plebis nobilium amici ex composito conferre incipiunt. quos cum & à Patribus collaudari, & à militari ætate tanquam bonos ciues conspici vulgus hominum vidit: repente spreto tribunitio auxilio, certamen conferendi est ortum. & lege perlata de indicendo Veientibus bello, exercitum magna ex parte voluntarium noui C tribuni militum consulari potestate Veios duxere. Fuere autem tribuni T. Quintius Capitolinus, Q. Quintius Cincinnatus, C. Iulius Tullus iterum, A. Manilius, L. Furius Medullinus tertiùm, M. Aemylius Mamercus. Ab his primùm circunsessi Veii sunt. sub cuius initium obsidionis cum Hetruscorum concilium ad fanum Voltumnæ frequenter habitum esset, parum constitit, bellóne publico gentis vniuersæ tuendi Veientes essent. Ea oppugnatio segnior insequenti anno fuit, parte tribunorum exercitúsque ad Volscum auocata bellum. Tribunos militum cõsulari potestate is annus habuit C. Valerium Potitum tertiùm, M. Sergium Fidenatem, P. Cornelium Maluginensem, Cn. Cornelium Cossum, C. Fabium Ambustum, Sp. Nautium Rutilium iterum. Cum Volscis inter Ferentinum atque Ecetram signis collatis dimicatum. Romanis secunda fortuna pugnæ fuit. Artena inde Volscorum oppidum ab tribunis obsideri cœpta. inde inter eruptionem tentatam compulso in vrbem hoste, occasio data est Romanis irrumpendi, prǽterque arcem cætera capta. in arcem mu- D nitam natura globus armatorum concessit. infra arcem cæsi captique multi mortales. Arx deinde obsidebatur: nec aut vi capi poterat, quia pro spatio loci satis præsidii habebat: aut spem dabat deditionis, omni publico frumento priusquam vrbs caperetur, in arcem conuecto. tędióque recessum inde foret, ni seruus arcem Romanis prodidisset. ab eo milites per locum arduum accepti, cepere. à quibus cum custodes trucidarentur, cætera multitudo repentino pauore oppressa in deditionem venit. Diruta & arce & vrbe Artena, reductæ legiones ex Volscis, omnísque vis Romana Veios conuersa est. Proditori prætes libertatem duarum familiarum bona in præmium data. Seruius Romanus vocitatus. Sunt qui Artenam Veientium, non Volscorum fuisse credant. præbet errorem, quòd eiusdem nominis vrbs inter Cære atque Veios fuit. sed eam reges Romani deleuere: Cæretúmq;, non Veientium fuerat. altera hæc nomine eodem in Volsco agro fuit, cuius excidium est dictum.

E

DECADIS PRIMAE LIBER QVINTVS.

PACE alibi parta, Romani Veiique in armis erant, tanta ira odióque, vt victis finem adesse appareret. Comitia vtriusque populi longe diuersa ratione facta sunt. Romani auxere tribunorum militum consulari potestate numerum. octo, quot nunquam antea, creati, M. Aemylius Mamercus iterum, L. Valerius Potitus tertiùm, Ap. Claudius Crassus, M. Quintilius Varus, M. Iulius Tullus, M. Posthumius, M. Furius Camillus, M. Posthumius Albinus. Veientes contrà, tędio annuæ ambitionis, quæ interdum

discordiarum caussa erat,regem creauere.Offendit ea res populorum Hetruriæ animos,nō F
maiore odio regni, quàm ipsius regis.grauis iam is antea genti fuerat opibus, superbiáque,
quia solennia ludorum,quos intermitti nefas est,violenter diremisset: cum ob iram repul-
sæ,quòd suffragio XII populorum alius sacerdos ei prælatus esset,artifices,quorum magna
pars ipsius serui erant, ex medio ludicro repente abduxit. gens itaque ante omnes alias eò
magis dedita religionibus, quòd excelleret arte colendi eas, auxilium Veientibus negan-
dum,donec sub rege essent,decreuit.cuius decreti suppressa fama est Veiis propter metum
regis,qui à quo tale quid dictum referretur, pro seditionis eum principe, non vani sermo-
nis authorem habebat. Romanis etsi quietæ res ex Hetruria nunciabantur, tamen quia o-
mnibus conciliis eam rem agitari afferebatur,ita muniebāt,vt ancipitia munimenta essent.
alia in vrbem,& contra oppidanorum eruptiones versa: aliis frons in Hetruriam spectans,
auxiliis, siqua forte inde venirent, obstruebatur. Cum spes maior imperatoribus Romanis G
in obsidione,quàm in oppugnatione esset, hybernacula etiam,res noua militi Romano,æ-
dificari cœpta: consiliúmque erat hyemando continuare bellum. quod postquam tribunis
plebis,iamdiu nullam nouandi res caussam inuenientibus, Romam est allatum, in concio-
nem prosiliunt, solicitant plebis animos, hoc illud esse dictitantes, quòd æra militibus sint
constituta. nec se fefellisse, id donum inimicorum veneno illitum fore. vænisse libertatem
plebis: remotam in perpetuum & ablegatam ab vrbe & ab Republica iuuentutem. iam ne
hyemi quidem,aut tempori anni cedere,ac domos & res inuisere suas.Quam putarent con-
tinuatæ militiæ caussam esse?nullam profecto aliam inuenturos,quàm nequid per frequen-
tiam iuuenum eorum in quibus vires omnes plebis essent,agi de commodis eorum posset.
vexari præterea, & subigi multo acrius, quàm Veientes: quippe illos hyemem sub tectis
suis agere, egregiis muris sitúque naturali vrbem tutantes· militem Romanum in opere ac
labore, niuibus pruinisque obrutum,sub pellibus durare, ne hyemis quidem spatio, quæ o- H
mnium bellorum terra marique sit quies,arma deponentem.Hoc neque reges,neque ante
tribunitiam potestatem creatam superbos illos consules, neque triste dictatoris imperium,
neque importunos decemuiros iniunxisse seruitutis, vt perennem militiam facerent: quod
tribuni militum in plebe Romana regnum exercerent. quidnam illi consules dictatorésve
facturi essent,qui proconsularem imaginem tam sæuam ac trucem fecerint? Sed id accide-
re haud immeritó.nō fuisse ne in octo quidem tribunis militum locum vlli plebeio. Antea
trina loca cum contentione summa patricios explere solitos:nunc iam octoiuges ad impe
ria obtinenda ire: & ne in turba quidem hærere plebeium quenquam:qui,si nihil aliud,ad-
moneat collegas,liberos,& ciues eorum,non seruos militare,quos hyeme saltem in domos
ac tecta reduci oporteat,& aliquo tempore anni parentes liberósque ac coniuges inuisere,
& vsurpare libertatem,& creare magistratus. Hæc, taliáq; vociferantes, aduersarium haud
imparem nacti sunt,Ap.Claudium,relictum à collegis ad tribunitias seditiones cōprimen- I
das,virum imbutum iam ab iuuenta certaminibus plebeiis: quem authorem aliquot annis
antè fuisse memoratum est per collegarum intercessionem tribunitiæ potestatis dissoluen-
dæ. Is tum iam non promptus ingenio tantum, sed vsu etiam exercitatus,talem orationem
habuit· Si vnquam dubitatum est, Quirites, vtrum tribuni plebis vestra,an sua caussa sedi-
tionū semper authores fuerint, id ego hoc anno desisse dubitari certū habeo. & cum lætor
tandē longi erroris vobis finem factum esse,tum quòd secundis potissimū vestris rebus hic
error est sublatus,& vobis,& propter vos Reip. gratulor. An est quisquam qui dubitet,nul-
lis iniuriis vestris, si quæ forte aliquando fuerunt, vnquam æque quàm munere Patrum in
plebem, cum æra militantibus constituta sunt, tribunos plebis offensos ac concitatos esse?
Quid illos aliud aut tum timuisse creditis, aut hodie turbare velle,nisi cōcordiam ordinū?
quam dissoluendæ maxime tribunitiæ potestati rentur esse. Sic hercule tanquam artifices
improbi opus quærunt:qui & semper ægri aliquid esse in Repub. volunt,vt sit ad cuius cu- K
rationem à vobis adhibeantur. Vtrum enim defenditis, an impugnatis plebem?vtrum mili-
tantium aduersarii estis,an caussam agitis? nisi forte hoc dicitis,quicquid Patres faciūt,dis-
plicet,siue illud pro plebe,seu contra plebem est. Et quemadmodum seruis suis vetant do-
mini quicquam rei cum alienis hominibus esse, pariterq; in iis beneficio ac maleficio abs-
tineri æquum censent: sic vos interdicitis Patribus commercio plebis: ne nos comitate ac
munificentia nostra prouocemus plebem, nec plebs nobis dicto audiens atq; obediens sit.
Quanto tandem,si quicquam in vobis non dico ciuilis,sed humani esset,fauere vos magis,
& quantum in vobis esset,indulgere potius comitati Patrum,atq; obsequio plebis oportuit?
quæ si

A quæ si perpetua concordia sit, quis non spondere ausit maximum hoc imperium inter finitimos breui futurum esse? Atque ego quàm hoc consilium collegarum meorum, quo abducere infecta re à Veiis exercitum noluerunt, non vtile solum, sed etiam necessarium fuerit, postea differam. nunc de ipsa conditione militantium dicere libet. quam orationem non apud vos solum, sed etiam in castris si habeatur ipso exercitu disceptante, æquam arbitror videri posse. in qua si mihiipsi nihil quod dicerem, in mentem venire posset: aduersariorum certe orationibus cōtentus essem. Negabant nuper danda esse æra militibus, quia nunquam data essent. quonam modo igitur nunc indignari possunt, quibus aliquid noui adiectum
„ cōmodi sit, eis laborem etiam nouum pro portione iniungi? Nusquam nec opera sine emo
„ lumento, nec emolumētum fermè sine impensa opera est. Labor voluptásque dissimillima
„ natura, societate quadam inter se naturali sunt iuncta. Molestè antea ferebat miles se suo
B sumptu operam Reipub. præbere: gaudebat idem partem anni se agrum suum colere, quærere vnde domi militiæ'que se ac suos tueri posset. gaudet nunc fructui sibi Rempub. esse, & lætus stipendium accipit. æquo igitur animo patiatur se ab domo, ab re familiari, cui grauis impensa non est, paulo diutius abesse. An si ad calculos eum Respub. vocet, non meritò dicat, annua æra habes, annuam operam ede? An tu æquum censes, militia semestri solidum te stipēdium annuum accipere? Inuitus in hac parte orationis Quirites moror. sic enim agere debent qui mercenario milite vtuntur. nos tanquam cum ciuibus agere volumus: agique tanquam cum patria nobiscum, æquum censemus. Aut non suscipi bellum oportuit: aut geri pro dignitate populi Romani, & perfici quamprimum oportet. Perficietur autem, si vrgemus obsessos, si non antè abscedimus, quàm spei nostræ finem captis Veiis imposuerimus. Si hercule nulla alia caussa, ipsa indignitas perseuerantiam imponere debuit. Decem quondam annos vrbs oppugnata est ob vnā mulierem ab vniuersa Græcia, quàm procul ab do-
C mo? quot terras, quot maria distans? nos intra vicesimum lapidem, in conspectu propè vrbis nostrę annuam oppugnationem perferre piget? scilicet quia leuis caussa belli est? nec satis quicquam iusti doloris est, quod nos ad perseuerandum stimulet? Septies rebellarunt: in pace nunquam fidi fuerunt: agros nostros millies depopulati sunt: Fidenates deficere à nobis coëgerunt: colonos nostros ibi interfecerunt: authores fuere contra ius gentium cædis impiæ legatorum nostrorum: Hetruriam omnem aduersus nos cōcitare voluerunt, hodièq; id moliuntur: res repetentes legatos nostros haud procul abfuit quin violarēt. Cum his molliter & per dilationes bellum geri oportet? Si nos tam iustum odium nihil mouet, ne illa quidē oro vos mouent? Operibus ingētibus septa vrbs est, quibus intra muros coërcetur hostis. agrum nō coluit, & culta euastata sunt bello. Si reducimus exercitū, quis est qui dubitet illos non cupiditate solum vlciscendi, sed etiam necessitate imposita ex alieno prædandi, cum sua amiserint, agrum nostrum inuasuros? Non differimus igitur bellum isto cōsilio, sed
D intra fines nostros accipimus. Quid? illud, quod proprie ad milites pertinet, quibus boni tribuni plebis cum stipendium extorquere voluerint, nunc consultum repente volunt: quale est? vallum fossamque, ingentis vtranque rem operis, per tantum spatii duxerunt: castella primò pauca, postea exercitu aucto creberrima fecerunt: munitiones non in vrbem modò, sed in Hetruriam etiam spectantes, siqua inde auxilia veniant, opposuere. quid turres, quid vineas testudinésque, & alium oppugnandarum vrbium apparatum loquar? cum tantum laboris exhaustum sit, & ad finem iam operis tandem peruentum: relinquendáne hæc censetis, vt ad æstatem rursus nouus deintegro his instituendis exudetur labor? quanto est minus opera tueri facta? & instare, & perseuerare, defungiq; cura? breuis enim profecto res est, si vno tenore peragitur: nec ipsi per intermissiones has interuallàque lentiorem spem nostram facimus. loquor de opere, & de tēporis iactura. Quid? periculi quod differendo bello adimus, num obliuisci nos hæc tam crebra Hetruriæ concilia de mittendis Veios auxiliis
E patiuntur? Vt nunc res se habet, irati sunt, oderunt, negant missuros: quantum in illis est, capere Veios licet. quis est qui spondeat, eundem, si differtur bellum, animum postea fore? cum, si laxamentum dederis, maior frequentiórque legatio itura sit: cum, id quod nunc offendit Hetruscos, rex creatus Veiis spatio mutari interposito possit, vel consensu ciuitatis, vt eo reconcilient Hetruriæ animos, vel ipsius voluntate regis, qui obstare regnum suum saluti ciuium nolit. Videte quot res quàm inutiles sequantur illā viam consilii: iactura operum tanto labore factorum: vastatio imminens finium nostrorum: Hetruscum bellum pro Veiente concitatum. Hæc sunt tribuni consilia vestra, nō hercule dissimilia, ac siquis ægro, qui curari se fortiter passus, extemplo cōualescere possit, cibi gratia præsentis aut potionis

longinquum & forsitan insanabilem morbum efficiat. Si mediusfidius ad hoc bellum nihil F
pertineret, ad disciplinam certè militiæ plurimum intererat, insuescere militem nostrũ non
solum parta victoria frui, sed si res etiam lentior sit, pati tædium, & quanuis seræ spei exi-
tum expectare: & si nõ sit æstate perfectum bellum, hyemẽ opperiri: nec, sicut æstiuas aues,
statim autumno tecta ac recessum circunspicere. Obsecro vos: venandi studium ac volu-
ptas homines per niues ac pruinas in montes syluásque rapit: belli necessitatibus eam pati-
entiam nõ adhibebimus, quam vel lusus ac voluptas elicere solet? Adeóne effœminata cor-
pora militum nostrorum esse putamus, adeò molles animos, vt hyemem vnam durare in ca
stris, abesse ab domo non possint? vt tanquam nauale bellum tempestatibus captandis, &
obseruando tempore anni gerant? non æstus, non frigora pati possint? Erubescant profecto
siquis eis hæc obiiciat: contendántque, & animis & corporibus suis virilem patientiam in-
esse: & se iuxtà hyeme atque æstate bella gerere posse: nec se patrocinium molitiæ iner- G
tiæ'que mandasse tribunis: & meminisse hanc ipsam potestatem non in vmbra, nec in tectis
maiores suos creasse. Hæc virtute militum vestrorum, hæc Romano nomine sunt digna,
non Veios tantum, nec hoc bellum intueri, quod instat: sed famam & ad alia bella, & ad
cæteros populos in posterum quærere. An mediocre discrimẽ opinionis secuturum ex hac
re putatis, vtrum tandem finitimi populum Romanum eum esse putent, cuius siqua vrbs
primum illum breuissimi temporis sustinuerit impetum, nihil deinde timeat: an hic sit ter-
ror nominis nostri, vt exercitum Romanum non tædium longinquæ oppugnationis, non
vis hyemis ab vrbe circunsessa semel amouere possit? nec finem vllum alium belli, quàm vi-
ctoriam nouerit? nec impetu potius bella, quàm perseuerantia gerat? quæ in omni qui-
dem genere militiæ, maxime tamen in obsidendis vrbibus, necessaria est: quarum plerasque
munitionibus, ac naturali situ inexpugnabiles, fame sitique tempus ipsum vincit atque ex-
pugnat: sicut Veios expugnabit: nisi auxilio hostibus tribuni plebis fuerint: & Romæ inue- H
nerint præsidia Veientes, quæ nequicquam in Hetruria quærunt. An est quicquam quod
Veientibus optatum æque contingere possit, quàm vt seditionibus primùm vrbs Romana,
deinde velut ex contagione castra impleantur? At hercule apud hostes tanta modestia est,
vt non obsidionis tædio, non denique regni, quicquam apud eos nouatum sit: non negata
auxilia ab Hetruscis, irritauerint animos. morietur enim extemplo, quicunque erit seditionis
author: nec cuiquam dicere ea licebit, quę apud vos impune dicuntur. Fustuarium meretur,
qui signa relinquit, aut pręsidio decedit. Authores signa relinquendi, & deserẽdi castra, non
vni aut alteri militi, sed vniuersis exercitibus, palàm in concione audiuntur. Adeò quicquid
tribunus plebis loquitur, & si prodendæ patriæ, dissoluendæ'que Reipub. est, assuestis audi-
re: & dulcedine potestatis eius capti, quælibet sub ea scelera latere sinitis. Reliquum est, vt
quæ hic vociferantur, eadem in castris & apud milites agant, & exercitus corrumpant, du-
cibúsque parere non patiantur: quoniam ea demum Romæ libertas est, non senatum, non I
magistratus, non leges, non mores maiorum, non instituta Patrum, non disciplinam vereri
militiæ. Par iam etiam in cõcionibus erat Appius tribunis plebis, cum subitò, vnde mini-
me quis crederet, accepta calamitas apud Veios, & superiorẽ Appium in caussa, & concor-
diam ordinum maiorem, ardorémq; ad obsidendos pertinacius Veios fecit. Nam cũ agger
promotus ad vrbem, vineæ'que tantum non iam iniunctæ mœnibus essent, dum opera in-
terdiu fiunt intentius, quàm nocte custodiuntur, patefacta repente porta, ingens multitudo
facibus maxime armata ignes coniecit: horæ'que momento simul aggerem ac vineas, tam
longi temporis opus, incendium hausit: multique ibi mortales nequicquam opem ferentes,
ferro ignique absumpti sunt. Quod vbi Romam est nunciatum, mœstitiam omnibus, sena-
tui curam metúmque iniecit, ne tum verò sustineri nec in vrbe seditio, nec in castris posset,
& tribuni plebis velut ab se victæ Reipub. insultarent: cum repente, quibus census equester
erat, equi publici non erant assignati, cõsilio prius inter sese habito, senatum adeunt, factáq; K
dicendi potestate, equis se suis stipendia facturos promittunt. Quibus cum amplissimis ver-
bis gratiæ ab senatu actæ essent, famáque ea forum atque vrbem peruasisset, subitò ad cu-
riam concursus fit plebis. pedestris ordinis se aiunt nunc esse, operámque Reipublicæ extra
ordinem polliceri, seu Veios, seu quò aliò ducere velint. si Veios ducti sint, negant se inde
prius quam capta vrbe hostium, redituros esse. Tum verò iam superfundenti se lætitiæ vix
temperatum est. nõ enim sicut equites, dato magistratibus negocio, laudari iussi: neq; aut in
curiam vocati, quibus responsum daretur, aut limine curiæ continebatur senatus: sed pro se
quisq; ex superiore loco ad multitudinẽ in comitio stantem voce manibúsq; significare pu
blicam

A blicam lætitiam. beatam vrbem Romanam,& inuictam,& æternam illa concordia dicere: laudare equites,laudare plebem: diem ipsum laudibus ferre: victam esse fateri comitatem benignitatémque senatus. certatim Patribus plebiq; manare gaudio lacrymæ,donec reuocatis in curiam Patribus senatusconsultum factum est, vt tribuni militares concione aduocata, peditibus equitibúsque gratias agerent: memorem pietatis eorum erga patriam dicerent senatum fore: placere autem omnibus his voluntariam extra ordinem professis militiã æra procedere.& equiti certus numerus æris est assignatus. Tum primũ equis merere equites cœperunt. Voluntarius ductus exercitus Veios,non amissa modò restituit opera,sed noua etiam instituit.ab vrbe commeatus intentiore quàm antea subuehi cura,nequid tam benemerito exercitui ad vsum deesset. Insequens annus tribunos militum consulari potestate habuit,C.Seruilium Halam tertiùm, Q.Seruilium,P.Virginium,Q.Sulpitium,A.Manlium
B iterum, M.Sergium iterum. His tribunis dum cura omnium in Veiens bellum intenta est, neglectum Anxuri præsidium vacationibus militũ,& Volscos mercatores vulgò receptando,proditis repente portarum custodibus oppressum est. minus militum periit,quia præter ægros,lixarum in modum omnes per agros vicinásq; vrbes negociabantur. Nec Veiis melius gesta res, quod tum caput omnium curarum publicarum erat. nam & duces Romani plus inter se irarum,quàm aduersus hostes animi habuerunt: & auctum est bellum aduentu repentino Capenatium atque Faliscorum. Hi duo Hetruriæ populi,quia proximi regione erant, deuictis Veiis, bello quoque Romano se proximos fore credentes: Falisci propria etiam caussa infesti, quòd Fidenati bello se iam antea immiscuerant: per legatos vltro citróque missos iureiurando inter se obligati,cum exercitibus nec opinato ad Veios accessere. Forte ea regione qua M.Sergius tribunus militũ præerat, castra adorti sunt:ingentémq; terrorem intulere, quia Hetruriam omnem excitam sedibus magna mole adesse Romani
C crediderant.eadem opinio Veientes in vrbe concitauit. Ita ancipiti prælio castra Romana oppugnabantur.concursantésque,cum huc atq; illuc signa transferrent:nec Veientem satis cohibere intra munitiones,nec suis munimentis arcere iam vim,ac tueri se ab exteriore poterant hoste.vna spes erat,si ex maioribus castris subueniretur,vt diuersæ legiones,aliæ aduersus Capenatem ac Faliscum,aliæ contra eruptionem oppidanorum pugnarent. Sed castris præerat Virginius priuatim Sergio inuisus infestúsque. is cum pleraque castella oppugnata,superatas munitiones, vtrinque inuehi hostem nunciaretur, in armis milites tenuit:si opus foret auxilio, collegam dictitans ad se missurum. Huius arrogantiam pertinacia alterius æquabat,qui ne quam opem ab inimico videretur petisse,vinci ab hoste,quàm vincere per ciuem maluit. Diu in medio cæsi milites, postremò desertis munitionibus perpauci in maiora castra,pars maxima atque ipse Sergius Romam pertenderunt.vbi cum omnem culpam in collegã inclinaret,acciri Virginium ex castris,interea præesse legatos placuit. Acta
D deinde in senatu res est,certatúmque inter collegas maledictis.pauci Reipublicæ,huic atq; illi,vt quosq; studium priuatim aut gratia occupauerunt,adsunt. primores Patrum,siue culpa,siue infelicitate imperatorum tam ignominiosa clades accepta esset,censuere non expectandum iustum tempus comitiorum,sed extemplo nouos tribunos militum creandos esse, qui Calendis octobribus magistratum occiperẽt. In quam sententiam cum pedibus iretur, cæteri tribuni militum nihil contradicere. At enimuero Sergius Virginiúsque,propter quos pœnitere magistratuum eius anni senatũ apparebat: primò deprecari ignominiam,deinde intercedere senatusconsulto. negare se ante Idus Decembres,solennem ineundis magistratibus diem, honore abituros esse. Inter hæc tribuni plebis, cum in concordia hominum secundisque rebus ciuitatis inuiti silentium tenuissent,feroces repente minari tribunis militũ, nisi in authoritate senatus essent,se in vincula eos duci iussuros esse. Tum C.Seruilius Hala Trib.mil. Quod ad vos attinet tribuni plebis, minásque vestras, næ ego libenter experirer
E quàm non plus in his iuris quàm in vobis animi esset.sed nefas est tendere aduersus authoritatem senatus. proinde & vos desinite inter nostra certamina locum iniuriæ quærere, & collegæ aut facient quod censet senatus:aut si pertinacius tendẽt,dictatorem extemplo dicam,qui eos abire magistratu cogat. Cum omnium assensu cõprobata oratio esset,gauderéntq; Patres, sine tribunitiæ potestatis terriculis inuentam esse aliam vim maiorẽ ad coërcendos magistratus,victi consensu omnium comitia tribunorum militum habuere,qui Calendis Octobribus magistratum occiperent: séque eam ante diem magistratu abdicauere. L.Valerio Potito quartùm, M.Furio Camillo iterum, M. Aemylio Mamerco tertiùm, Cn. Cornelio Cosso iterum,C.Fabio Ambusto,L.Iulio Tullo,Tribunis mil.cõsulari potestate,

multa domi militiæq; gesta. Nam & bellum multiplex fuit eodem tempore, ad Veios, & ad Capenã, & ad Falerios, & in Volscis, vt Anxur ab hostib⁹ recuperaretur: & Romæ simul delectu, simul tributo conferendo laboratũ est: & de tribunis plebis cooptandis cõtentio fuit: & haud paruum motũ duo iudicia eorũ qui pauloante consulari potestate fuerant, exciuere. Omnium primum tribunis militum fuit, delectum haberi: nec iuniores modò cõscripti, sed seniores etiam coacti nomina dare, vt vrbis custodiam agerent. Quantum autem augebatur militum numerus, tanto maiore pecunia in stipendium opus erat: eáque tributo conferebatur, inuitis conferentibus qui domi remanebant, quia tuentibus vrbem, opera quoq; militari laborandum, seruiendúmq; Reipub. erat. Hæc per se grauia, indigniora vt viderentur, tribuni plebis seditiosis concionibus faciebant, ideo æra militibus cõstituta esse arguendo, vt plebis partem militia, partem tributo conficerent. Vnum bellum annum iam tertium trahi, & consultò malè geri, vt diutius gerant. in quatuor deinde bella vno delectu exercitus G scriptos, & pueros quoque ac senes extractos. Iam non æstatis nec hyemis discrimen esse, ne vlla quies vnquam miseræ plebi sit: quæ nunc etiam vectigalis ad vltimum facta sit: vt cum confecta labore, vulneribus, postremò ætate corpora retulerint: incultáq; omnia diutino dominorum desiderio domi inuenerint: tributum ex affecta re familiari pendant: æráq; militaria velut fœnore accepta, multiplicia Reipub. reddant. Inter delectum tributúmque, & occupatos animos maiorum rerum curis, comitiis tribunorum pleb. numerus expleri nequiit. Pugnatum inde, in loca vacua vt patricii cooptarentur. postquam obtineri non poterat, tamen labefactandæ legis tribunitiæ caussa effectum est vt cooptarentur tribuni plebis C. Lacerius, & M. Acutius, haud dubie patriciorum opibus. Fors ita tulit, vt eo anno trib. pl. C. Trebonius esset, qui nomini ac familiæ debitum præstare videretur Treboniæ legis patrocinium. is quod petissent Patres quidam primo incepto repulsi, tamen tribunos militum expugnasse vociferans, legem Treboniam sublatam, & cooptatos tribunos plebis nõ suffragiis populi, sed imperio patriciorum, & eò deuolui rem, vt aut patricii, aut patriciorũ assectæ habendi tribuni plebis sint, eripi sacratas leges, extorqueri tribunitiam potestatem: id fraude patriciorum, scelere ac proditione collegarum factum arguere. Cum arderent inuidia non Patres modò, sed etiam tribuni plebis, cooptati pariter, & qui cooptauerant: tum ex collegio tres, P. Curiatius, M. Metilius, & M. Minutius, trepidi rerum suarum, in Sergium Virginiúmq; prioris anni tribunos militares incurrunt: in eos ab se iram plebis inuidiámq; die dicta auertunt, quibus delectus, quibus tributum, quibus diutina militia, longinquitásq; belli sit grauis. qui clade accepta ad Veios doleant, qui amissis liberis, fratribus, propinquis, affinibus, lugubres domos habeant, iis publici priuatiq; doloris exequendi ius potestatémq; ex duobus noxiis capitibus datam ab se memorant. omnium nanque malorum in Sergio Virginióq; caussas esse: nec id accusatorem magis arguere, quàm fateri reos: qui noxii ambo, alter in alterum caussam conferant: fugam Sergii Virginius, Sergius proditionem increpans Virginii. quorum adeò incredibilem amentiam fuisse, vt multo verisimilius sit, compacto eam rem, & communi fraude patriciorum actam. Ab his & prius datum locũ Veientibus ad incendenda opera, belli trahendi caussa: & nunc proditum exercitum: tradita Faliscis Romana castra. omnia fieri, vt consenescat ad Veios iuuentus, nec de agris, nec de aliis commodis plebis ferre ad populum tribuni, frequentiáque vrbana celebrare actiones, & resistere conspirationi patriciorum possint. Præiudicium iam de reis & ab senatu, & à populo Romano, & ab ipsorum collegis factum esse. nam & senatusconsulto eos ab Republica remotos esse: & recusantes abdicare se magistratu, dictatoris metu ab collegis coërcitos esse: & populum Romanum tribunos creasse, qui non Idibus Decembribus die solenni, sed extemplo Cal. Octobribus magistratum occiperent: quia stare diutius Respub. his manẽtibus in magistratu non posset. Et tamen eos tot iudiciis confossos, prædamnatósque, venire ad populi iudicium: & existimare defunctos se esse, satisque pœnarum dedisse, quòd duobus K mensibus citius priuati facti sint: neq; intelligere, nocendi sibi diutius tum potestatem ereptam esse, non pœnam irrogatam. quippe & collegis abrogatum imperium, qui certe nihil deliquissent. illos repeterent animos Quirites, quos recẽti clade accepta habuissent, cũ fuga trepidum, plenum vulnerum ac pauore incidentem portis exercitum viderint, non fortunam, aut quenquam deorum, sed hos duces accusantem. Pro certo se habere, neminem in concione stare, qui illo die non caput, domum, fortunásque L. Virginii ac M. Sergii sit execratus, detestatúsque. minime conuenire, quibus iratos quisque deos precatus sit, in iis sua potestate, cum liceat & oporteat, non vti. nunquam deos ipsos admouere nocentibus manus: satis

A nus:satis esse,si occasione vlciscẽdi læsos arment. His orationibus incitata plebs,denis millibus æris grauis reos condemnat : nequicquam Sergio Martem communem belli, fortunámque accusante: Virginio deprecante,ne infelicior domi quàm militiæ esset.In hos versa ira populi,cooptationis tribunorum,fraudisque contra legem Treboniam factæ memoriam obscuram fecit. Victores tribuni,vt præsentem mercedem iudicii plebes haberet,legẽ Agrariam promulgant, tributúmq; conferri prohibent:cum tot exercitibus stipendio opus esset,résque militia ita prosperè gererentur, vt nullo bello veniretur ad exitum rei.nanque Veiis castra,quæ amissa erant,recuperata,castellis præsidiisque firmantur. Præerant tribuni militum,M.Aemilius,& Q.Fabius.A M.Furio in Faliscis,& Cn.Cornelio in Capenate agro hostes nulli extra mœnia inuenti: prædæ actæ:incendiisq; villarum ac frugum vastati fines: oppida nec oppugnata,nec obsessa sunt. At in Volscis depopulato agro,Anxur nequicquã
B oppugnatum, loco alto situm:& postquam vis irrita erat, vallo fossaque obsideri cœptum. Valerio Potito Volsci prouincia euenerat. Hoc statu militarium rerũ,seditio intestina maiore mole coorta,quàm bella tractabantur.& cum tributũ conferri per tribunos nõ posset, nec stipendium imperatoribus mitteretur, æráque militaria flagitaret miles : haud procul erat,quin castra quoque vrbanæ seditionis contagione turbarentur. Inter has iras plebis in Patres, cum tribuni plebis nunc illud tempus esse dicerent stabiliendæ libertatis, & ab Sergiis Virginiisque ad plebeios viros fortes ac strenuos transferendi summi honoris: non tamen vltrà processum est, quàm vt vnus ex plebe vsurpandi iuris caussa, P.Licinius Caluus tribunus militum consulari potestate crearetur:cæteri patricii creati : P.Manlius, & P.Titinius,P.Melius, L.Furius Medullinus, L.Popilius Volscus. Ipsa plebes mirabatur se tantam rem obtinuisse, non is modò qui creatus erat, vir nullis antè honoribus vsus,vetus tantum senator,& ætate iam grauis.Nec satis constat,cur primus ac potissimus ad nouum delibandum honorem sit habitus. Alii Cn.Cornelii fratris,qui tribunus militum priore anno fuerat,tripléxque stipendium equitibus dederat,gratia extractum ad tantum honorem credũt, alii orationem ipsum tempestiuam de concordia ordinum , Patribus plebique gratam habuisse.Hac victoria comitiorum exultantes tribuni plebis, quod maxime Rempublicã impediebat, de tributo remiserunt.Collatum obedienter,missúmque ad exercitum est. Anxur in Volscis breui receptum est,neglectis die festo custodiis vrbis.Insignis annus hyeme gelida ac niuosa fuit:adeò vt viæ clausæ,Tyberis innauigabilis fuerit.Annona ex antè conuecta copia nihil mutauit.Et quia P.Licinius,vt cœperat,haud tumultuose magistratum maiore gaudio plebis,quàm indignatione Patrum, ita etiam gessit : dulcedo inuasit proximis comitiis tribunorum militum plebeios creandi. vnus M.Veturius ex patriciis cãdidatis locum tenuit : plebeios alios tribunos militum consulari potestate omnes ferè Centuriæ dixere,L.Titinium,P.Menenium Racilium, Cn.Genutium,L.Atilium.Tristem hyemem,siue
D ex intemperie cæli raptim mutatione in contrarium facta,siue alia qua de caussa,grauis pestiléns que omnibus animalibus æstas excepit : cuius insanabili pernicie,quandò nec caussa nec finis inueniebatur,libri Sibyllini ex senatusconsulto aditi sunt.Duumuiri sacris faciundis,lectisternio tunc primùm in vrbe Romana facto, per dies octo Apollinem Latonámq; & Dianam,Herculem,Mercurium atque Neptunum tribus quamamplissime tum apparari poterat,stratis lectis placauere.Priuatim quoque id sacrum celebratum est.tota vrbe patentibus ianuis,promiscuóq; vsu rerum omnium in propatulo posito, notos ignotósq; passim aduenas in hospitium ductos ferunt:& cum inimicis quoque benigne ac comiter sermones habitos,iurgiis ac litibus temperatum:vinctis quoque dempta in eos dies vincula:religioni deinde fuisse,quibus eam opem dii tulissent,vinciri.Interim ad Veios terror multiplex fuit, tribus in vnum bellis collatis. nanque eodem quo antea modo circa munimenta, cum repente Capenates Faliscíque subsidio venissent , aduersus tres exercitus ancipiti prælio pu-
E gnatum est. Ante omnia adiuuit memoria damnationis Sergii ac Virginii. itaque maioribus castris,vnde antea cessatum fuerat,breui spatio circũductæ copiæ Capenates in vallum Romanum versos ab tergo aggrediuntur . Inde pugna cœpta & Faliscis intulit terrorem, trepidantésque eruptio ex castris opportunè facta auertit . repulsos deinde insecuti victores,ingentem ediderunt cædem.Nec ita multò pòst iam palantes,veluti forte oblati,populatores Capenatis agri reliquias pugnæ absumpsere.& Veientium refugientes in vrbẽ multi ante portas cæsi,dum præ metu ne simul Romanus irrũperet, obiectis foribus extremos suorum exclusere.Hæc eo anno acta.Et iam comitia tribunorum militum aderant,quorum propè maior Patribus quàm belli cura erat : quippe non cõmunicatum modò cum plebe,

sed propè amissum cernentibus summum imperium. itaque clarissimis viris ex composito I
præparatis ad petendum, quos prætereundi verecundiam crederent fore: nihilo minus ipsi
perinde ac si omnes candidati essent, cuncta experientes, non homines modò, sed deos etiã
excipiebant, in religionem vertentes comitia biennio habita: priore anno intolerandam
hyemem, prodigiisque diuinis similem coortam: proximo non prodigia, sed iam euentus,
pestilentiam agris vrbiq; illatam haud dubia ira deûm, quos pestis eius arcendæ caussa pla-
candos esse, in libris fatalibus inuentum sit. comitiis, auspicatò quæ fierent, indignum diis
visum honores vulgari, discriminàq; gentium confundi. Præterquam maiestate petentium,
religione etiam attoniti homines, patricios omnes, partem magnam honoratissimum quen-
que tribunos militum consulari potestate creauere, L. Valerium Potitum quintùm, M. Va-
lerium Maximum, M. Furium Camillum tertiùm, L. Furium Medullinum tertiùm, Q. Ser-
uilium Fidenatem iterum, Q. Sulpitium Camerinum iterum. His tribunis ad Veios nihil G
admodum memorabile actum est. tota vis in populationibus fuit. duo summi imperatores,
Potitus à Faleriis, Camillus à Capena prædas ingentes egere, nulla incolumi relicta re, cui
ferro aut igni noceri posset. Prodigia interim multa nunciari, quorum pleraque, & quia sin-
guli authores erant, parum credita, spretáque: & quia hostibus Hetruscis, per quos ea pro-
curarent, aruspices non erant. In vnum omnium curæ versæ sunt, quòd lacus in Albano ne-
more sine vllis cælestibus aquis, caussa've qua alia quæ rem miraculo eximeret, in altitudi-
nem insolitam creuit. Quidnam eo dii portenderent prodigio, missi sciscitatum oratores
ad Delphicum oraculum. sed propior interpres fatis oblatus senior quidam Veiens, qui in-
ter cauillantes in stationibus ac custodiis milites Romanos Hetruscósque, vaticinantis in
modum cecinit, priusquam ex lacu Albano aqua emissa foret, nunquam potiturum Veiis
Romanum. quod primò velut temere iactum sperni, agitari deinde sermonibus cœptũ est:
donec vnus ex statione Romana percontatus proximum oppidanorum (iam per longin- H
quitatem belli commercio sermonum facto) quisnam is esset, qui per ambages de lacu Al-
bano iacerêt: postquam audiuit aruspicem esse: vir haud intacti religione animi, caussatus
de priuati portenti procuratione, si operæ illi esset, consulere velle, ad colloquium vatem
elicuit. cúmque progressi ambo à suis longius essent inermes, sine vllo metu, præualens iu-
uenis Romanus senem infirmum in conspectu omnium raptum, nequicquam tumultuanti-
bus Hetruscis, ad suos transtulit. qui cum perductus ad imperatorem, inde Romam ad se-
natum missus esset: sciscitantibus quidnam id esset quod de lacu Albano docuisset, respon-
dit, profecto iratos deos Veienti populo illo fuisse die, quo sibi eam mentem obiecissent,
vt excidium patriæ fatale proderet. itaque quæ tum cecinerit diuino spiritu instinctus, ea se
nec vt indicta sint, reuocare posse: & tacendo forsitan quæ dii immortales vulgari velint,
haud minus quàm cælanda effando, nefas contrahi. Sic igitur libris fatalibus, sic disciplina
Hetrusca traditum esse, vt quando aqua Albana abundasset, tum si eam Romanus rite emi- I
sisset, victoriam de Veientibus dari: antequam id fiat, deos mœnia Veientium deserturos nõ
esse. Exequebatur inde quæ solennis deriuatio esset. Sed authorem leuem, nec satis fidum
super tanta re Patres rati, decreuere legatos, sortésque oraculi Pythici expectandas. Prius
quàm à Delphis oratores redirent, Albanive prodigii piacula inuenirentur, noui tribuni mi
litum consulari potestate, L. Iulius Tullus, L. Furius Medullinus quartùm, L. Sergius Fide-
nas, A. Posthumius Regillensis, P. Cornelius Maluginensis, A. Manilius, magistratũ inierunt.
Eo anno Tarquinienses, noui hostes exorti: quia multis simul bellis, Volscorum ad Anxur,
vbi præsidium obsidebatur: Aequorum ad Lauicos, qui Romanàm ibi coloniam oppugna-
bant: ad hoc Veienti quoque, & Falisco, & Capenati bello occupatos videbant Romanos,
nec intra muros quietiora negocia esse certaminibus Patrum ac plebis: inter hæc locum in-
iuriæ rati esse, prædatum in agrum Romanum cohortes expeditas mittunt. aut enim passu-
ros inultam eam iniuriam Romanos, ne nouo bello se onerarent: aut exiguo, eóque parum K
valido exercitu persecuturos. Romanis indignitas maior, quàm cura populationis Tarqui-
niensium fuit. eo nec magno conatu suscepta, nec in longum dilata res est. A. Posthumius,
& L. Iulius non iusto delectu (etenim ab tribunis plebis impediebantur) sed propè volunta-
riorum, quos adhortando incitauerãt, coacta manu: per agrum Cæretẽ obliquis tramitibus
egressi, redeuntes à populationibus, grauésq; præda Tarquinienses oppressere. multos mor-
tales obtruncãt, omnes exuunt impedimentis: & receptis agrorum suorum spoliis Romam
reuertuntur. Biduum ad recognoscendas res datum dominis: tertio incognita (erant autẽ ea
pleraq; hostium ipsorum) sub hasta veniere: quódque inde redactum, militibus est diuisum.

Cætera

A Cætera bella, maximéq; Veiens, incerti exitus erant. Iámque Romani desperata ope humana, fata & deos spectabant, cum legati ab Delphis venerunt, sortem oraculi afferentes congruentem responso captiui vatis. Romane, aquam Albanã caue lacu contineri, caue in mare manare suo flumine sinas. emissam per agros rigabis, dissipatámque riuis extingues. tum tu insiste audax hostium muris, memor, quam per tot annos obsides vrbem, ex ea tibi his quæ nunc panduntur fatis victoriam datam. bello perfecto donum amplum victor ad mea tẽpla portato: sacráq; patria, quorum omissa cura est, instaurata, vt assolet, facito. Ingens inde haberi captiuus vates cœptus, eúmque adhibere tribuni militum Cornelius Posthumiúsq; ad prodigii Albani procurationem, ac deos rite placandos cœpere. inuentúmque tandem est, vbi neglectas cæremonias, intermissúmve solenne dii arguerent, nihil profecto aliud esse, q̃ magistratus vitio creatos, Latinas, sacrúmque in Albano monte non rite concepisse. vnam B expiationem eorum esse, vt tribuni militum abdicarent se magistratu, auspicia de integro repeterentur, & interregnum iniretur. Ea ita facta sunt ex senatuscõsulto. Interreges tres deinceps fuere, L. Valerius, Q. Seruilius Fidenas, M. Furius Camillus. nunquã desitum interim turbari, comitia interpellantibus tribunis plebis, donec conuenisset prius, vt maior pars tribunorum militum ex plebe crearetur. Quæ dum aguntur, cõcilia Hetruriæ ad fanum Voltumnæ habita. postulantibúsque Capenatibus ac Faliscis, vt Veios communi animo consilióque omnes Hetruriæ populi ex obsidione eriperent, responsum est, antea se id Veientibus negasse, quia vnde consilium non petissent super tanta re, auxiliũ petere non deberent: nunc iam pro se fortunam suam illis negare. maxime in ea parte Hetruriæ gentem insuetam, nouos accolas Gallos esse, cum quibus nec pax satis fida, nec bellum pro certo sit. sanguini tamen nominique, & præsentibus periculis consanguineorum id dari, vt siqui iuuentutis suæ voluntarii ad id bellum eant, nõ impediant. Eum magnum aduenisse hostium nu- C merum fama Romæ erat. eóq; mitescere discordiæ intestinæ metu communi, vt fit, cœptæ. Haud inuitis Patribus P. Licinium Caluum prærogatiua tribunum militum non petentem creant, moderationis expertæ in priore magistratu virum, cæterùm iam tum exactæ ætatis: omnésque deinceps ex collegio eiusdem anni refici apparebat, L. Titinium, P. Menenium, Cn. Genutium, L. Attilium: qui priusquã renunciarentur, iure vocatis tribubus permissu interregis P. Licinius Caluus ita verba fecit. Omen cõcordiæ, Quirites, rei maxime in hoc tempus vtilis, memoria nostri magistratus vos his comitiis petere in insequentem annum video, si collegas eosdem reficitis, etiam vsu meliores factos. me iam non eundem, sed vmbram noménque P. Licinii relictum videtis. vires corporis affectæ, sensus oculorum atq; aurium hebetes, memoria labat, vigor animi obtusus. En vobis, inquit, iuuenem, filium tenens, effigiem atque imaginem eius, quem vos antea tribunum militum ex plebe primum fecistis. hunc ego institutum disciplina mea, vicarium pro me Reipub. do, dicóque: vósq; quæso D Quirites, delatum mihi vltro honorem, huic petenti, meísq; pro eo adiectis precibus mandetis. Datum id petenti patri, filiúsque eius P. Licinius Tr. mil. consulari potestate cum iis quos suprà scripsimus, declaratus. Titinius Genutiúsque Trr. mil. profecti aduersus Faliscos Capenatésque, dum bellum maiore animo gerunt quàm consilio, præcipitauere se in insidias. Genutius morte honesta temeritatem luens, ante signa inter primores cecidit: Titinius in editum tumulum ex multa trepidatione militibus collectis, aciem restituit: nec se tamen æquo loco hosti commisit. Plus ignominiæ erat, quàm cladis acceptum: quæ propè in cladem ingentem vertit: tantum inde terroris non Romæ modò, quò multiplex fama peruenerat, sed in castris quoque fuit ad Veios. ægre ibi miles retentus à fuga est, cum peruasisset castra rumor, ducibus exercitúque cæso victorem Capenatem ac Faliscum, Hetruriæ'que omnem iuuentutem haud procul inde abesse. His tumultuosiora Romæ. iam castra ad Veios oppugnari, iam partem hostium tendere ad vrbem agmine infesto crediderant: con- E cursúmque in muros est, & matronarum quas ex domo conciuerat publicus pauor, obsecrationes in templis factæ: precibúsque ab diis petitum, vt exitium ab vrbis tectis templisq; ac Romanis mœnibus arcerent, Veiósque eum auerterent terrorem, si sacra renouata rite, si procurata prodigia essent. Iam ludi Latinæ'q; instaurata erant: iam ex lacu Albano aqua emissa in agros: Veiósque fata appetebant. Igitur fatalis dux ad excidium illius vrbis, seruandæ'que patriæ, M. Furius Camillus dictator dictus, magistrum equitum P. Cornelium Scipionem dixit. Omnia repente mutauerat imperator mutatus. alia spes, alius animus hominum, fortuna quoq; alia vrbis videri. Omnium primum in eos qui à Veiis in illo pauore fugerant, more militari animaduertit, efficitque ne hostis maxime timendus militi esset. de-

inde indicto delectu in diem certam, ipse interim Veios ad confirmandos militum animos F
intercurrit: inde Romam ad scribendum nouum exercitum redit, nullo detrectante mili-
tiam. peregrina etiam iuuentus, Latini Hernicique operam suam pollicentes ad id bellum
venere. quibus cum gratias in senatu egisset dictator, satis iam omnibus ad id bellum para-
tis, ludos Magnos ex senatusconsulto vouit Veiis captis se facturum, ædémque Matutæ ma
tris refectam dedicaturum, iam antè ab rege Seruio Tullio dedicatam. Profectus cum exer-
citu ab vrbe expectatione hominum maiore quàm spe, in agro primùm Nepesino cum Fa-
liscis & Capenatibus signa confert. Omnia ibi summa ratione consilióq; acta, fortuna etiã,
vt fit, secuta est. non prælio tantum fudit hostes, sed castris quoque exuit: ingentique præda
est potitus: cuius pars maxima ad quæstorem redacta est: haud ita multum militi datum. In-
de ad Veios exercitus ductus, densioráque castella facta: & à procursationibus, quæ multæ
temere inter murum ac vallum fiebant, edicto nequis iniussu pugnaret, ad opus milites tra- G
ducti. Operum fuit omnium longe maximum ac laboriosissimum, cuniculus in arcem ho-
stium agi cœptus. quod ne intermitteretur opus, neu sub terra continuus labor eosdem cõ-
ficeret, in partes sex munitorum numerum diuisit. senæ horæ in orbem operi attributæ sunt.
nocte ac die nunquam antè omissum, quàm in arcem viam facerent. Dictator cum iam in
manibus videret victoriam esse: vrbem opulentissimam capi: tantúmque prædæ fore, quan-
tum non omnibus in vnũ collatis antè bellis fuisset: nequam inde aut militum iram ex ma-
lignitate prædæ partitæ, aut inuidiam apud Patres ex prodiga largitione caperet, literas ad
senatum misit, Deûm immortalium benignitate, suis consiliis, patientia militum Veios iam
fore in potestate populi Romani. quid de præda faciendum censerent? Duæ senatum disti-
nebant sententiæ: senis P. Licinii, quem primum dixisse à filio interrogatum ferunt, edici pa
làm placere populo, vt qui particeps esse prædæ vellet, in castra Veios iret. altera Ap. Clau-
dii, qui largitionem nouam, prodigam, inæqualem, inconsultam arguens, si semel nefas du- H
cerent captam ex hostibus in ærario exhausto bellis pecuniam esse, author erat stipendii ex
ea pecunia militi numerandi: vt eo minus tributi plebes conferret. eius enim doni societatẽ
sensuras æqualiter omnium domos: non auidas in direptiones manus ociosorũ vrbanorum
prærepturas fortium bellatorũ præmia esse: cum ita fermè eueniat, vt segnior sit prædator,
vt fortissimus quisq; laboris periculique præcipuam petere partem soleat. Licinius contrà
suspectam & inuisam semper eam pecuniã fore aiebat: caussásq; criminum ad plebẽ, seditio-
num inde, ac legum nouarum præbituram. satius igitur esse, recõciliari eo dono plebis ani-
mos: exhaustis atq; exinanitis tributo tot annorum, succurri: & sentire prædæ fructum ex eo
bello, in quo propè consenuerint. gratius id fore, lætiúsque, quod quisq; sua manu ex hoste
captum domum retulerit, quàm si multiplex alterius arbitrio accipiat. ipsum dictatorem fu
gere inuidiam ex eo criminàque, eò delegasse ad senatum: senatum quoq; debere reiectam
rem ad se, permittere plebi, ac pati habere quod cuiq; fors belli dederit. Hęc tutior visa sen I
tentia est, quæ popularem senatum faceret. Edictum itaq; est, ad prædam Veientem quibus
videretur, in castra ad dictatorem proficiscerentur. Ingens profecta multitudo repleuit ca-
stra. Tum dictator auspicatò egressus, cum edixisset vt arma milites caperent, Tuo ductu,
inquit, Pythice Apollo, tuóque numine instinctus pergo ad delendam vrbem Veios: tibique
hinc decimam partem prædæ voueo. Te simul Iuno regina, quæ nunc Veios colis, precor,
vt nos victores in nostram, tuámque mox futuram vrbem sequare: vbi te dignum ampli-
tudine tua templum accipiat. Hæc precatus, superante multitudine ab omnibus locis vr-
bem aggreditur, quò minor ab cuniculo ingruentis periculi sensus esset. Veientes ignari se
iam ab suis vatibus, iam ab externis oraculis proditos, iam in partem prædæ suæ vocatos
deos, alios votis ex vrbe sua euocatos hostium templa nouásq; sedes spectare, séq; vltimum
illum diem agere, nihil minus timentes, quàm subrutis cuniculo mœnibus, arcem iam ple-
nam hostium esse, in muros pro se quisque armati discurrunt: mirantes quidnam id esset, K
quòd cum tot per dies nemo se ab stationibus Romanus mouisset, tum velut repentino icti
furore improuidi currerent ad muros. Inseritur huic loco fabula: immolante rege Veien-
tium, vocem aruspicis dicentis, qui eius hostiæ exta prosecuisset, ei victoriam dari, exauditã
in cuniculo mouisse Romanos milites, vt adaperto cuniculo exta raperent, & ad dictatorẽ
ferrẽt. Sed in rebus tam antiquis si quæ similia veri sint, pro veris accipiantur, satis habeam.
hæc ad ostentationem scenæ gaudentis miraculis aptiora, q̃ ad fidem, neq; affirmare, neq;
refellere operæpretium est. Cuniculus delectis militibus eo tempore plenus, in æde Iuno-
nis, quæ in Veientana arce erat, armatos repente edidit. & pars auersos in muris inuadunt
hostes:

A hoſtes:pars clauſtra portarum reuellunt:pars,cum ex tectis ſaxa tegulæ'que à mulieribus ac ſeruitiis iacerentur,inferunt ignes.Clamor omnia variis terrentium ac pauentium vocibus, miſto mulierum ac puerorum ploratu,complet. Momento temporis deiectis ex muro vndique armatis,patefactisque portis,cum alii agmine irruerent, alii deſertos ſcanderent muros,vrbs hoſtibus impletur:omnibus locis pugnatur.Deinde multa iam edita cæde,ſeneſcit pugna:& dictator præcones edicere iubet, vt ab inermi abſtineatur. Is finis ſanguinis fuit. dedi inde inermes cœpti. & ad prædam miles permiſſu dictatoris diſcurrit. quæ cum ante oculos eius aliquantum ſpe atque opinione maior,maioriſque pretii rerum ferretur,dicitur manus ad cælum tollens precatus eſſe,vt ſicui deorum hominúmque nimia ſua fortuna,populique Romani videretur, vt eam inuidiam lenire quàm minimo ſuo priuato incommodo,publicóque Romani populi,liceret.conuertentem ſe inter hanc venerationem,traditur
B memoriæ, prolapſum cecidiſſe: idque omen pertinuiſſe poſtea euentu rem coniectantibus viſum ad damnationem ipſius Camilli:captæ deinde vrbis Romanæ,quod poſt paucos accidit annos,cladem.Atq; ille dies cæde hoſtium,ac direptione vrbis opulentiſſimæ eſt conſumptus.Poſtero die libera corpora dictator ſub corona vendidit.ea ſola pecunia in publicum redigitur,haud ſine ira plebis.& quod retulere ſecum prędæ,nec duci,qui ad ſenatum, malignitatis authores quęrẽdo,rem arbitrii ſui reieciſſet:nec ſenatui,ſed Liciniæ familię,ex qua filius ad ſenatum retuliſſet,pater tam popularis ſententiæ author fuiſſet:acceptum referebant.Cum iam humanæ opes aſportatæ egeſtæ'que à Veiis eſſent,amoliri tum deûm dona ipſóſque deos,ſed colentium magis,quàm rapientium modo,cœpere.nanque delecti ex omni exercitu iuuenes,purè lautis corporibus,candida veſte,quibus deportanda Romam regina Iuno aſſignata erat,venerabundi templum iniere,primò religioſe admouentes manus: quòd id ſignum more Hetruſco niſi certæ gentis ſacerdos attrectare non eſſet ſolitus.dein-
C de cum quidam, ſeu ſpiritu diuino tactus,ſeu iuuenili ioco,Vis ne Romam ire Iuno?dixiſſet:annuiſſe cæteri Deam conclamauerunt.inde fabulæ adiectum eſt,vocem quoque dicentis,velle,auditam.motam certe ſede ſua parui molimenti adminiculis,ſequẽtis modo,accepimus leuem ac facilem tranſlatu fuiſſe:integrámque in Auentinum æternam ſedem ſuam, quò vota Romani dictatoris vocauerant, perlatam:vbi templum ei poſtea idem qui vouerat,Camillus dedicauit. Hic Veiorum occaſus fuit,vrbis opulentiſſimæ Hetruſci nominis, magnitudinem ſuam vel vltima clade indicantis: quòd decem æſtates hyemésq; continuas circunſeſſa,cũ plus aliquanto cladium intuliſſet,quàm accepiſſet, poſtremò iam fato quoq; vrgente,operibus tamen,non vi expugnata eſt. Romam vt nunciatum eſt, Veios captos: quanquam & prodigia procurata fuerant,& vatum reſponſa,& Pythicæ ſortes notæ:& quãtum humanis adiuuari cõſiliis potuerat res, ducem M.Furium maximum imperatorum omnium legerant:tamẽ quia tot annis varie ibi bellatum erat,multæ'q; clades acceptæ,velut
D ex inſperato immenſum gaudium fuit.& priuſquam ſenatus decerneret,plena omnia tẽpla Romanarum matrum gratias diis agentium erant.ſenatus in quatriduum,quot dierũ nullo antè bello,ſupplicationes decernit. Aduentus quoq; dictatoris,omnibus ordinibus obuiam effuſis,celebratior,quàm vllius vnquam antea, fuit:triumphúſq; omnem conſuetum honorandi illius diei modum aliquantùm exceſſit. maxime conſpectus ipſe eſt, curru equis albis iuncto vrbem inuectus:parúmq; id non ciuile modò,ſed humanum etiam viſum.Iouis,Soliſque equis æquiparatum dictatorem in religionem etiam trahebant, triumphúſq; ob eam vnam maxime rem clarior quàm gratior fuit. Tum Iunoni reginæ templum in Auentino locauit,dedicauítque Matutæ matris. atque his diuinis humaniſq; rebus geſtis, dictatura ſe abdicauit. Agi deinde de Apollinis dono cœptum. cui ſe decimam vouiſſe prædæ partem cum diceret Camillus,pontifices ſoluendum religione populum cenſerent:haud facilè inibatur ratio iubendi referre prædam populum, vt ex ea pars debita in ſacrum ſecerneretur.
E tandem eò,quod leuiſſimum videbatur,decurſum eſt,vt qui ſe domúmque religione exoluere vellet,cum ſibimet ipſe prædam æſtimaſſet ſuam, decimæ pretium partis in publicum deferret:vt ex eo donum aureum dignum amplitudine templi,ac numine dei,ex dignitate populi Romani fieret.ea quoque collatio plebis animos à Camillo alienauit. Inter hæc pacificatum legati à Volſcis & Aequis venerunt.impetratáque pax,magis vt feſſa tam diutino bello acquieſceret ciuitas, quàm quòd digni peterent. Veiis captis, ſex tribunos militum conſulari poteſtate inſequens annus habuit,duos P.Cornelios,Coſſum & Scipionem, M. Valerium Maximum iterum, C.Fabium Ambuſtum iterum, L.Furium Medullinum quintùm,Q.Seruilium tertiùm.Corneliis Faliſcum bellũ,Valerio ac Seruilio Capenas ſorte

euenit. Ab iis non vrbes vi aut operibus tentatę,sed ager est depopulatus:prædæ'que rerum agrestium actæ: nulla felix arbor,nihil frugiferum in agro relictum. Ea clades Capenatem populum subegit. pax petentibus data. In Faliscis bellum restabat. Romæ interim multiplex seditio erat, cuius leniendæ caussa coloniam in Volscos, quò tria millia ciuium Romanorum scriberentur,deducendam censuerant: triumuirique ad id creati,terna iugera & septunces viritim diuiserant. Ea largitio sperni cœpta:quia spei maioris auertédæ solatium obiectum censebant. cur enim relegari plebem in Volscos, cum pulcherrima vrbs Veii agérque Veientanus in conspectu sit,vberior ampliórque Romano agro?vrbem quoq; vrbi Romæ vel situ, vel magnificentia publicorum priuatorúmque tectorum ac locorum præponebant.quin illa quoque actio mouebatur,quæ post captam vtique Romam à Gallis celebratior fuit, transmigrandi Veios. cæterum partim plebi, partim senatui destinabant habitandos Veios:duásque vrbes cómunes Reipub.incoli à Romano populo posse.Aduersus quæ cum optimates ita tenderent,vt morituros se citius dicerent in conspectu populi Romani,quàm quicquam earum rerum rogaretur: quippe nunc in vna vrbe tantum dissensionum esse,quid in duabus vrbibus fore?victám ne vt quisquam victrici patriæ prçferret?sinerétque maiorem fortunam captis esse Veiis,quàm incolumibus fuerit?postremò se relinqui à ciuibus in patria posse:vt relinquant patriam atque ciues,nullam vim vnquam subacturá: & T.Sicinium (is enim ex tribunis plebis rogationis eius lator erat) conditorem Veios sequantur,relicto deo Romulo,dei filio,parente & authore vrbis Romæ.Hæc cum fœdis certaminibus agerentur:(nam partem tribunorum plebis Patres in suam sententiam traxerant) nulla res alia manibus temperare plebem cogebat,quàm quòd vbi rixæ cómittendæ caussa clamor ortus esset,principes senatus primi turbæ offerentes se,peti,feriri,atque occidi iubebant.ab horum ætatibus dignitatibúsq; & honoribus violandis dum abstinebatur,& ad reliquos similes conatus verecundia iræ obstabat. Camillus identidem omnibus locis concionabatur,haud mirum id quidem esse,furere ciuitaté,quæ damnata voti,omnium rerum potiorem curam,quàm religione se exoluendi,habeat. nihil de collatione dicere stipis verius quàm decimæ: quandò ea se quisque priuatim obligauerit, liberatus sit populus. enimuero illud se tacere,suam cósicientiam non pati,quòd ex ea tantum præda,quæ rerũ mouentium sit,decima designetur:vrbis,atque agri capti,quæ & ipsa voto contineatur,mentionem nullam fieri. Cum ea disceptatio anceps senatui visa,delegata ad pontifices esset:adhibito Camillo,visum collegio, quod eius ante conceptum votum Veientium fuisset, & post votum in potestatem populi Romani venisset, eius partem decimam Apollini sacram esse. ita in æstimationem vrbs agérq; venit:pecunia ex ærario prompta,& tribunis militum consularibus vt aurum ex ea coémerent,negocium datum.cuius cum copia non esset,matronæ cœtibus ad eam rem consultandam habitis, & communi decreto pollicitæ tribunis militum aurum & omnia ornamenta sua, in ærarium detulerunt. Grata ea res vt quæ maxime senatui vnquam fuit:honorémque ob eam munificentiam ferunt matronis habitum,vt pilento ad sacra ludósque,carpentis festo profestóque vterentur.Pondere ab singulis auri accepto, æstimatóque, vt pecuniæ soluerentur, crateram auream fieri placuit, quæ donum Apollini Delphos portaretur. Simul ab religione animos remiserunt,integrant seditioné tribuni plebis: incitatur multitudo in omnes principes,ante alios in Camillum. eum prædam Veientanam publicando sacrandóque ad nihilum redegisse. Absentes ferociter increpant:pręsentium,cum se vltro iratis offerrent, verecundiam habent. Simul extrahi rem ex eo anno viderunt,tribunos plebis latores legis in annum eosdem reficiunt: & Patres hoc idem de intercessoribus legis annisi.ita tribuni plebis magna ex parte iidem refecti. Comitiis tribunorum militum Patres summa ope euicerũt,vt M.Furius Camillus crearetur.Propter bella simulabant parari ducem, sed largitioni tribunitiæ aduersarius quærebatur. cum Camillo creati tribuni militum consulari potestate,L.Furius Medullinus sextùm, C.Aemylius,L.Valerius Publicola,Sp.Posthumius,P.Cornelius iterum.Principio anni tribuni plebis nihil mouerunt:donec M.Furius Camillus in Faliscos, cui id bellum mãdatum erat,proficisceretur. differendo deinde elanguit res: & Camillo, quem aduersarium maxime metuerant, gloria in Faliscis creuit. Nam cum primò mœnibus se hostes tenerent,tutissimum id rati:populatione agrorum,atque incendiis villarum coëgit eos egredi vrbe,sed timor longius progredi prohibuit. mille ferè passuum ab oppido castra locant:nulla re alia fidentes ea satis tuta esse,quàm difficultate aditus,asperis confragosis'q; circà,& partim arctis,partim arduis viis. Cæterum Camillus captiuum indicem ex agris secutus ducem , castris multa nocte motis, prima

F G H I K

A prima luce aliquanto superioribus locis se ostendit. trifariam Romani muniebant. alius exercitus prælio intentus stabat. ibi impedire opus conatos hostes fundit fugátque. tantúmque inde pauoris Faliscis iniectum est, vt effusa fuga castra sua, quæ propiora erant, prælati, vrbem peterent. multi cæsi vulneratique prius quàm pauentes portis inciderent. castra capta: præda ad quæstores redacta, cum magna militum ira. sed seueritate imperii victi, eandẽ virtutem & oderant, & mirabantur. Obsidio inde vrbis, & munitiones, & interdum per occasionem impetus oppidanorum in Romanas stationes, præliáque parua fieri: & teri tempus, neutrò inclinata spe: cum frumentum, copiæ'q; aliæ ex antè conuecto largius obsessis quàm obsidentibus suppeterent. videbatúrq; æque diuturnus futurus labor, ac Veiis fuisset: ni fortuna imperatori Romano simul & cognitæ rebus bellicis virtutis specimen, & maturam victoriam dedisset. Mos erat Faliscis eodem magistro liberorum & comite vti: simúlque

B plures pueri, quod hodie quoque in Græcia manet, vnius curæ demandabantur. Principum liberos, sicut ferè fit, qui scientia videbatur præcellere, erudiebat. Is cum in pace instituisset pueros ante vrbem lusus exercendiq; caussa producere: nihil eo more per belli tempus intermisso, dum modò breuioribus, modò longioribus spatiis trahendo eos à porta, lusu sermonibúsque variatis, longius solito, vbi res dedit, progressus, inter stationes eos hostium, castráque inde Romana in prætorium ad Camillum perduxit, ibi scelesto facinori scelestiorem sermonem addit, Falerios se in manus Romanis tradidisse: quandò eos pueros, quorum parentes capita ibi rerum sint, in potestatem dediderit. Quæ vbi Camillus audiuit: Non ad similem, inquit, tui, nec populum, nec imperatorem, scelestus ipse cum scelesto munere venisti. nobis cum Faliscis, quæ pacto fit humano, societas non est: quam ingenerauit natura, vtrisque est, eritque. sunt & belli, sicut pacis, iura: iustéque ea non minus quàm fortiter didicimus gerere. Arma habemus nõ aduersum eam ætatem, cui etiam captis vrbibus parcitur,

C sed aduersus armatos, & ipsos, qui nec læsi nec lacessiti à nobis, castra Romana ad Veios oppugnarunt. eos tu, quãtum in re fuit, nouo scelere vicisti: ego Romanis artibus, virtute, opere, armis, sicut Veios, vincam. Denudatum deinde eum, manibus post tergum illigatis, reducendum Falerios pueris tradidit: virgásque eis, quibus proditorem agerent in vrbem verberantes, dedit. Ad quod spectaculum concursu populi primùm facto, deinde à magistratibus de re noua vocato senatu, tanta mutatio animis est iniecta, vt qui modò efferati odio iráq; Veientium exitum penè quàm Capenatium pacem mallent, apud eos pacem vniuersa posceret ciuitas. Fides Romana, iustitia imperatoris, in foro & curia celebrantur: consensúque omnium legati ad Camillum in castra, atque inde permissu Camilli Romam ad senatum, qui dederent Falerios, proficiscuntur. Introducti ad senatum ita locuti traduntur. Patres conscripti, victoria cui nec deus nec homo quisquam inuideat, victi à vobis & imperatore vestro, dedimus nos vobis: rati, quo nihil victori pulchrius est, melius nos sub imperio ve-

D stro, quàm legibus nostris victuros. Euentu huius belli duo salutaria exempla prodita humano generi sunt. Vos fidem in bello, quàm præsentem victoriam, maluistis: nos fide prouocati, victoriã vltro detulimus. Sub ditione vestra sumus. mittite qui arma, qui obsides, qui vrbem patẽtibus portis accipiant: nec vos fidei nostræ, nec nos imperii vestri pœnitebit. Camillo & ab hostibus, & à ciuibus gratiæ actæ. Faliscis in stipendium militum eius anni, vt populus Romanus tributo vacaret, pecunia imperata. Pace data, exercitus Romam reductus. Camillus meliore multo laude, quàm cum triumphantem albi per vrbem vexerant equi, insignis iustitia fidéque hostibus victis cum in vrbem redisset, tacitè eius verecundiam non tulit senatus, quin sine mora voti liberaretur: craterámque auream donum Apollini Delphos legati qui ferrent, L. Valerius, L. Sergius, A. Manlius, missi longa vna naue, haud procul freto Siculo à piratis Liparensium excepti deuehuntur Liparas. Mos erat ciuitatis velut publico latrocinio partam prædam diuidere. Forte eo anno in summo magistratu erat Ti-

E masitheus quidam, Romanis vir similior quàm suis, qui legatorum nomen, donúmque, & deum cui mitteretur, & doni caussam veritus ipse, multitudinem quoque, quæ semper fermè regenti est similis, religionis iustæ impleuit: adductósque in publicum hospitium legatos, cum præsidio etiam nauium Delphos prosecutus, Romam inde sospites restituit. hospitium cum eo senatusconsulto est factum: donáque publice data. Eodem anno in Aequis varie bellatum: adeò vt in incerto fuerit & apud ipsos exercitus, & Romæ, vicissent, victi ne essent. Imperatores Romani fuere ex tribunis militum C. Aemylius, Spurius Posthumius. Primò rem communiter gesserunt: fusis inde acie hostibus, Aemylium præsidio Verruginem obtinere placuit, Posthumium fines vastare. ibi cum incomposito agmine negligentius

ab re bene gesta euntem adorti Aequi,terrore iniecto in proximos compulere tumulos:pa F
uórque inde Verruginem etiam ad præsidium alterum est perlatus. Posthumius suis in tutum receptis,cum concione aduocata terrorem increparet,ac fugam:fusos esse ab ignauissimo & fugacissimo hoste:conclamat vniuersus exercitus, meritò se ea audire, & fateri admissum flagitium: sed eosdem correcturos esse,neq; diuturnum id gaudium hostibus fore: poscentes vt confestim inde ad castra hostium duceret(in conspectu erant posita in plano) nihil pœnæ recusabant,ni ea ante noctem expugnassent. Collaudatos,corpora curare,paratósque esse quarta vigilia iubet. & hostes nocturnam fugam ex tumulo Romanorum vt ab ea via quæ ferebat Verruginem,excluderent,fuere obuii:prælióumque ante lucem(sed luna pernox erat) commissum est:& haud incertius diurno prælium fuit. Sed clamor Verruginem perlatus,cum castra Romana crederent oppugnari,tantũ.iniecit pauoris,vt nequicquam retinente atque obsecrante Aemylio,Thusculum palati fugerent.inde fama Romam G
perlata est,Posthumium,exercitúmq; occisum.Qui vbi prima lux metum insidiarum effuse sequentibus sustulit:cum perequitasset aciem promissa repetens, tantum iniecit ardoris, vt non vltrà sustinuerint impetum Aequi. cædes inde fugientium, qualis vbi ira magis quàm virtute res geritur,ad perniciem hostium facta est:tristémq; ab Thusculo nuncium,nequicquam exterrita ciuitate,literæ à Posthumio laureatæ sequuntur: victoriam populi Romani esse:Aequorum exercitum deletum. Tribunorum plebis actiones quia nondum inuenerant finem, & plebs continuare latoribus legis tribunatum, & Patres reficere intercessores legis annisi sunt. sed plus suis comitiis plebs valuit. quem dolorem vlti Patres sunt, senatusconsulto facto,vt consules,inuisus plebi magistratus,crearẽtur.Annum post quintumdecimum creati consules L.Lucretius Flauus, Seruius Sulpitius Camerinus. Principio huius anni ferociter,quia nemo ex collegio intercessurus erat,coortis ad perferendã legem tribunis plebis,nec segnius ob id ipsum consulibus resistentibus,omnique ciuitate in vnam eam curam H
conuersa, Vitelliam coloniam Romanam in suo agro Aequi expugnant. colonorum pars maxima incolumis, quia nocte proditione oppidum captum, liberam per auersa vrbis fugam dederat, Romam perfugêre. L. Lucretio consuli ea prouincia euenit. is cum exercitu profectus acie hostes vicit:victórque Romam ad maius aliquanto certamen rediit.dies dicta erat tribunis plebis biennii superioris,A.Virginio & Q.Pomponio: quos defendi Patrũ consensu,ad fidem senatus pertinebat. neque enim eos aut vitæ vllo crimine alio, aut gesti magistratus quisquam arguebat, præterquam quòd gratificantes Patribus,rogationi tribunitiæ intercessissent. vicit tamen gratiam senatus,plebis ira: & pessimo exemplo innoxii denis millibus grauis æris condemnati sunt. id ægre passi Patres. Camillus palàm sceleris plebem arguere: quæ iam in suos versa, non intelligeret se prauo iudicio de tribunis intercessionem sustulisse:intercessione sublata tribunitiam potestatem euertisse. Nàm quod illi sperarent effrenatam licentiam eius magistratus Patres laturos, falli eos. si tribunitia vis tribu- I
nitio auxilio repelli nequeat, aliud telum Patres inuenturos esse. consulésque increpabat, quòd fide publica decipi tribunos eos taciti tulissent,qui senatus authoritatem secuti essent. Hæc propalàm concionabundus in dies magis augebat iras hominum. senatum vero incitare aduersus legem haud desistebat: ne aliter descenderent in forum cum dies ferendæ legis venisset, quàm vt qui meminissent sibi pro aris,focisq;, & deûm templis,ac solo in quo nati essent,dimicandum fore.nam quod ad se priuatim attineat: si suæ gloriæ sibi inter dimicationem patriæ meminisse sit fas,sibi amplum quoq; esse vrbem ab se captam frequentari: quotidie se frui monumento gloriæ suę,& ante oculos habere vrbem latam in triumpho suo: insistere omnes vestigiis laudum suarum: sed nefas ducere, desertam ac relictam ab diis immortalibus incoli vrbem,& in captiuo solo habitare populum Romanum,& victrice patria victam mutari.His adhortationibus principis cōcitati Patres,senes iuuenésq;, cum ferretur lex,agmine facto in forum venerunt: dissipatique per tribus,suos quisque tri- K
bules prehensantes orare cum lacrymis cœpere, ne eam patriam, pro qua fortissime felicissiméque ipsi ac Patres eorum dimicassent, desererent: Capitolium, ædem Vestæ,cætera circà templa deorum ostentantes:ne exulem extorrem populum Ro.ab solo patrio,ac diis penatibus,in hostium vrbem agerent:eóque rem adducerent,vt melius fuerit non capi Veios, ne Roma desereretur. Quia non vi agebant, sed precibus, & inter preces multa deorum mentio erat,religiosum parti maximæ fuit: & legem vnam plures tribus antiquarunt, quàm iusserunt.adeóq; ea victoria lęta Patribus fuit,vt postero die referentibus consulibus senatusconsultum fieret,vt agri Veientani septena iugera plebi diuiderentur: nec Patribus

familiæ

A familiæ tantum,sed vt omnium in domo liberorum capitum ratio haberetur:vellêntque in eam spem liberos tollere. Eo munere delenita plebe,nihil certatū est quo minus consularia comitia haberentur. creati consules L.Valerius Potitus, M.Manlius, cui Capitolino postea fuit cognomen. Hi cōsules Magnos ludos fecere,quos M.Furius dictator vouerat Veienti bello. Eodem anno ædes Iunonis reginæ ab eodem dictatore, eodémq; bello vota dedicatur:celebratámque dedicationem ingenti matronarum studio tradūt. Bellum haud memorabile in Algido cum Aequis gestum est,fusis hostibus prius penè,quàm manus cōsererent. Valerio, quòd perseuerantior cædendis in fuga fuit, triumphus: Manlio vt ouans ingrederetur vrbem,decretum est. Eodem anno nouum bellum cum Volsiniensibus exortum:quod propter famem, pestilentiámque in agro Romano ex siccitate caloribúsque nimiis ortam, exercitus duci nequiuit. ob quæ Volsinienses Salpinatibus adiunctis superbia elati vltro a-
B gros Romanos incursauere. Bellum inde duobus populis indictum. C.Iulius cēsor decessit: in eius locum M.Cornelius suffectus. quæ res postea religioni fuit:quia eo lustro Roma est capta:nec deinde vnquam in demortui locum censor sufficitur. consulibúsque morbo implicitis placuit per interregnum renouari auspicia. Itaque cum ex senatusconsulto consules magistratu se abdicassent, interrex creatur M. Furius Camillus:qui P.Cornelium Scipionē, is deinde L.Valerium Potitum interregem prodidit. ab eo creati sex tribuni militum consulari potestate : vt etiam sicui eorum incommoda vàletudo fuisset, copia magistratuum Reipub.esset. Calendis Quintilibus magistratum occepere L.Lucretius, Seruius Sulpitius, M.Aemylius, L.Furius Medullinus septimùm, Agrippa Furius, C.Aemylius iterum. Ex his L.Lucretio & C. Aemylio Volsinienses prouincia euenit: Salpinates Agrippæ Furio,& Seruio Sulpitio. Prius cum Volsiniensibus pugnatum est. Bellum numero hostium ingens, certamine haud sanè asperum fuit. Fusa concursu primo acies in fugam. millia octo armato-
C rum ab equitibus interclusa, positis armis in deditionem venerunt. Eius belli fama effecit ne se pugnæ committerent Salpinates:mœnibus armati se tutabantur. Romani prædas passim & ex Salpinati agro,& ex Volsiniensi,nullo eā vim arcente,egerunt:donec Volsiniensibus fessis bello,ea conditione,vt res populo Romano redderent,stipendiúmque eius anni exercitui præstarent, in viginti annos induciæ datæ. Eodem anno M. Cæditius de plebe nunciauit tribunis, se in Noua via, vbi nunc sacellum est supra ædem Vestæ, vocem noctis silentio audisse clariorem humana,quæ magistratibus dici iuberet,Gallos aduentare. Id (vt fit) propter authoris humilitatem spretum : & quòd longinqua, eóque ignotior gens erat. Neque deorum modò monita ingruente fato spreta : sed humanam quoq; opem,quæ vna erat,M.Furium ab vrbe amouere:qui die dicta ab L.Apuleio tribuno plebis propter prædā Veientanam,filio quoq; adolescente per idem tempus orbatus, cum accitis domum tribulibus,& clientibus, quæ magna pars plebis erat, percontatus animos eorum,responsum tu-
D lisset,se collaturos quanti damnatus esset, absoluere eum non posse : in exilium abiit: precatus ab diis immortalibus,si innoxio sibi ea iniuria fieret,primo quoq; tempore desiderium sui ciuitati ingratæ facerent. absens quindecim millibus grauis æris damnatur. Expulso ciue,quo manente,si quicquam humanorum certi est,capi Roma non potuerat : aduentante fatali vrbis clade, legati ab Clusinis veniunt auxilium aduersus Gallos petentes. Eam gentem traditur fama,dulcedine frugum, maximéque vini noua tum voluptate captam, Alpes transisse:agrósq; ab Hetruscis antè cultos possedisse:& inuexisse in Galliam vinum illiciendæ gentis caussa, Aruntem Clusinum,ira corruptæ vxoris ab Lucumone,cui tutor is fuerat ipse,præpotente iuuene,& à quo expeti pœnæ,nisi externa vis quæsita esset,nequirét. hunc transeuntibus Alpes ducem authorémque Clusium oppugnandi fuisse. Equidem haud abnuerim,Clusium Gallos ab Arunte,seu quo alio Clusino adductos:sed eos qui oppugnauerint Clusium,non fuisse qui primi Alpes transierint,satis constat. ducentis quippe annis an-
E tè quàm Clusium oppugnarent,vrbémque Romam caperent, in Italiam Galli transcenderunt:nec cum his primùm Hetruscorum, sed multò antè cum iis qui inter Apenninum Alpésq; incolebant,sæpe exercitus Gallici pugnauere. Thuscorum ante Romanum imperium late terra marique opes patuere. mari supero inferóque, quibus Italia insulæ modo cingitur,quantum potuerint,nomina sunt argumento,quòd alterum Thuscum communi vocabulo gentis, alterū Adriaticum mare ab Adria Thuscorū colonia vocauere Italicæ gentes. Græci eadem Tyrrhenum atq; Adriaticum vocant. Ii in vtrunq; mare vergentes,incoluere vrbibus duodenis terras,prius cis Apenninum,ad inferum mare : postea trans Apenninum totidem,quot capita originis erant,coloniis missis: quæ trans Padum omnia loca,excepto

Venetorum angulo, qui sinum circuncolunt maris, vsque ad Alpes tenuere. Alpinis quoq; F ea gentibus haud dubie origo est, maxime Rhetis: quos loca ipsa efferarunt, nequid ex antiquo, præter sonum linguæ, nec eum incorruptum, retinerent. De transitu in Italiam Gallorum hæc accepimus. Prisco Tarquinio Romæ regnante, Celtarum, quæ pars Galliæ tertia est, penes Bituriges summa imperii fuit. ii regem Celtico dabant. Ambigatus is fuit, virtute fortunâq; cum sua tum publica præpollens: quòd in imperio eius Gallia adeò frugum hominúmque fertilis fuit, vt abundans multitudo vix regi videretur posse. Hic magno natu ipse iam, exonerare prægrauante turba regnum cupiens, Bellouesum ac Sigouesum sororis filios impigros iuuenes missurum se esse in quas dii dedissent auguriis sedes, ostendit. quantum ipsi vellent numerum hominum excirent, nequa gens arcere aduenientes posset. Tum Sigoueso sortibus dati Hercinii saltus. Belloueso haud paulo lætiorem in Italiam viã dii dabant. Is, quod eius ex populis abundabat, Bituriges, Aruernos, Senones, Heduos, Ambarros, Carnutes, Aulercos, exciuit. profectus ingentibus peditum equitúmq; copiis in Tricastinos venit. G Alpes inde oppositæ erant, quas inexuperabiles visas haud equidem miror, nulla dum via (quod quidem continens memoria sit, nisi de Hercule fabulis credere libet) superatas. Ibi cum velut septos montium altitudo teneret Gallos, circunspectarêntq; quánam per iuncta cælo iuga in alium orbem terrarum transirent, religio etiam tenuit, quòd allatum est, aduenas quærentes agrum ab Salyum gente oppugnári. Massilienses erant hi, nauibus à Phocide profecti. id Galli fortunæ suæ omen rati adiuuere, vt quem primum in terram egressi occupauerant locum, patentibus syluis communirent. ipsi per Taurinos saltúsque Iuliæ Alpis transcenderunt: fusís'q; acie Thuscis haud procul Ticino flumine, cum, in quo consederant, agrum Insubrium appellari audissent, cognomine Insubribus pago Heduorum: ibi omen sequentes loci, condidere vrbem, Mediolanum appellarunt. Alia subinde manus Germanorum Elitouio duce vestigia priorum secuta, eodem saltu fauente Belloueso cum transcendisset Alpes, vbi nunc Brixia ac Verona vrbes sunt, locos tenuere Libui, considunt. H post hos Salluuii, qui prope antiquam gentẽ Leuos Ligures, incolentes circa Ticinum amnem, petiere Apenninum. deinde Boii, Lingonésque transgressi, cum iam inter Padum atque Alpes omnia tenerentur, Pado ratibus traiecto, non Hetruscos modò, sed etiã Vmbros agro pellunt: intra Apenninum tamen sese tenuere. Tum Senones recentissimi aduenarum ab Vfente flumine vsque ad Athesim fines habuere. hanc gentem Clusium Románque inde venisse comperio: id párum certum est, solúm ne, an ab omnibus Cisalpinorum Gallorum populis adiutam. Clusini nouo bello exterriti, cum multitudinem, cum formas hominum inusitatas cernerent, & genus armorum: audirêntque sæpe ab iis cis Padum, vltráque, legiones Hetruscorum fusas: quanquam aduersus Romanos nullum eis ius societatis amicitiæ'ue erat, nisi quòd Veientes consanguineos aduersus populum Romanum nõ defendissent, legatos Romam, qui auxilium ab senatu peterent, misere. De auxilio nihil im- I petratum. legati tres, M. Fabii Ambusti filii missi, qui senatus populiq; Romani nomine agerent cum Gallis, ne à quibus nullam iniuriam accepissent, socios populi Romani atq; amicos oppugnarent. Romanis eos bello quoque, si res cogat, tuendos esse: sed melius visum bellum ipsum amoueri, si posset, & Gallos nouam gentem pace potius cognósci, quàm armis. Mitis legatio, ni præferoces legatos, Gallísque magis quàm Romanis similes habuisset. quibus, postquam mandata ediderunt in concilio Gallorum, datur responsum, etsi nouum nomen audiant Romanorum, tamen credere viros fortes esse, quorum auxilium à Clusinis in re trepida sit imploratum. & quoniam legatione aduersus se maluerint, quàm armis tueri socios, ne se quidem pacem, quam illi afferant, aspernari, si Gallis egẽtibus agro, quem latius possideant quàm colant Clusini, partem finium concedant: aliter pacem impetrari non posse. & responsum, coram Romanis se accipere velle: & si negetur ager, coram iisdem Romanis dimicaturos, vt nunciare domum possent quantum Galli virtute cæteros morta- K les præstarent. Quodnam id ius esse, agrum à possessoribus petere, aut minari arma, Romanis quærentibus, ecquid in Hetruria rei Gallis esset? cum illi se in armis ius ferre, & omnia fortium virorum esse, ferociter dicerent: accensis vtrinque animis ad arma discurritur, & prælium conseritur. ibi, iam vrgentibus Romanam vrbem fatis, legati contra ius gentium arma capiunt. nec id clàm esse potuit, cum ante signa Hetruscorum tres nobilissimi fortissimique Romanæ iuuentutis pugnarẽt. tantum eminebat peregrina virtus. quin etiam Q. Fabius euectus extra aciem equo, ducem Gallorum ferociter in ipsa signa Hetruscorum incursantem, per latus transfixum hasta occidit. spoliáque eius legentem Galli agnouere,

A pérque totam aciem Romanum legatum esse, signum datum est. Omissa inde in Clusinos ira, receptui canunt, minantes Romanis. Erant qui extemplo Romã eundum censerent. vicere seniores, vt Legati prius mitterentur questum iniurias, postulatúmque, vt pro iure gentium violato Fabii dederentur. Legati Gallorum cum ea sicut erant mandata, exposuissent, senatui nec factum placebat Fabiorum, & ius postulare barbari videbantur: sed ne id quod placebat, decerneret, in tantę nobilitatis viris ambitio obstabat. Itaque ne penes ipsos culpa esset cladis forte Gallico bello acceptæ, cognitionem de postulatis Gallorum ad populum reiiciunt. vbi tanto plus gratia atq; opes valuere, vt quorum de pœna agebatur, tribuni militum consulari potestate in insequentẽ annum crearentur. quo facto, haud secus quàm dignum erat, infensi Galli, bellum propalàm minãtes, ad suos redeunt. Tribuni militum cum tribus Fabiis creati P. Sulpitius Longus, Q. Seruilius quartùm, P. Seruilius Maluginensis. Cũ B tanta moles mali instaret (adeo occæcat animos fortuna vbi vim suam ingruentem refringi non vult) ciuitas quę aduersus Fidenatem ac Veientem hostem, aliósque finitimos populos vltima experiens auxilia, dictatorem multis tempestatibus dixisset: ea tunc inusitato atq; inaudito hoste ab oceano terrarúmque vltimis oris bellum ciente, nihil extraordinarii imperii aut auxilii quæsiuit. Tribuni, quorum temeritate bellum contractũ erat, summæ rerum præerant: delectúmque nihilo accuratiorem, quàm ad media bella haberi solitus erat, extenuantes etiam famam belli, habebant. Interim Galli, postquam accepere vltro honorem habitum violatoribus iuris humani, elusámque suam legationem esse, flagrantes ira, cuius impotens est gens, confestim signis conuulsis, citato agmine iter ingrediuntur. Ad quorum prætereuntium raptim tumultum cum exterritæ vrbes ad arma concurrerent, fugáque agrestium fieret, Romam se ire magno clamore significabant, quacunque ibant, equis, virisque longe ac late fuso agmine immensum obtinentes loci. Sed antecedente fama, nunciisque C Clusinorum, deinceps inde aliorum populorum, plurimum terroris Romam celeritas hostium tulit: quippe quibus velut tumultuario exercitu raptim ducto ægre ad vndecimũ lapidem occursum est, quà flumen Allia Crustuminis mõtibus præalto defluẽs alueo, haud multum infra viã Tyberino amni miscetur. Iam omnia contra circáque hostiũ plena erant, & nata in vanos tumultus gens, truci cantu, clamoribúsque variis horrendo cuncta cõpleuerant sono. Ibi tribuni militum non loco castris antecapto, nõn præmunito vallo, quò receptus esset, non deorum saltem, si non hominũ, memores, nec auspicato, nec litato instruũt aciem diductam in cornua, ne circunueniri multitudine hostium possent. nec tamen æquari frontes poterant, cum extenuando, infirmam, & vix cohærentem mediã aciem haberent: paulum erat ab dextera editi loci, quem subsidiariis repleri placuit. Eáque res vt initium pauoris ac fugæ, sic vna salus fugientibus fuit. nam Brennus regulus Gallorum in paucitate hostium artem maximè timens, ratus ad id captum superiorem locum, vt vbi Galli cum D acie legionum recta fronte concurrissent, subsidia in auersos transuersósque impetum darent, ad subsidiarios signa cõuertit, si eos loco depulisset, haud dubius facilem in æquo campi tantum superanti multitudini victoriam fore. adeò non fortuna modò, sed ratio etiam cum barbaris stabat. In altera acie nihil simile Romanis, non apud duces, non apud milites erat. pauor fugáque occupauerat animos, & tanta hominum obliuio, vt multo maior pars Veios in hostium vrbem, cum Tyberis arceret, quàm recto itinere Romam ad coniuges ac liberos fugerẽt. Parũper subsidiarios tutatus est locus. In reliqua acie simul est clamor proximis ab latere, vltimis ab tergo auditus, ignotũ hostem prius penè quàm viderent, non modò non tentato certamine, sed ne clamore quidem reddito, integri intactique fugerunt. nec vlla cædes pugnantium fuit. Terga cæsa suomet ipsorum certamine in turba impedientium fugam. Circa ripam Tyberis, quò armis abiectis totum sinistrum cornu defugit, magna strages facta est: multósque imperitos nandi, aut inualidos, graues loricis, aliísque tegminibus, E hausere gurgites. Maxima tamen pars incolumis Veios perfugit, vnde non modò præsidii quicquam, sed ne nuncius quidem cladis Romam est missus. Ab dextro cornu, quod procul à flumine, & magis sub monte steterãt: Romam omnes petiere, & ne clausis quidem portis vrbis in arcem confugerunt. Gallos quoque velut obstupefactos miraculum victoriæ tam repentinæ tenuit. & ipsi pauore defixi primum steterunt, velut ignari quid accidisset: deinde insidias vereri: postremò cæsorũ spolia legere, armorúmque cumulos, vt mos eis est, coaceruare. Tum demum postquam nihil vsquam hostile cernebatur, viam ingressi haud multò ante solis occasum ad vrbem Romã perueniunt. vbi cum prægressi equites, nõ portas clausas, non stationem pro portis excubare, non armatos esse in muris retulissent, aliud priori

ſimile miraculum eos ſuſtinuit. noctémque veriti, & ignotæ ſitum vrbis, inter Romam atque Anienem conſedere, exploratoribus miſſis circa mœnia, aliáſque portas, quænam hoſtibus in perdita re cõſilia eſſent. Romani, cum pars maior ex acie Veios petiſſet quàm Romam, nemo ſupereſſe quenquam præter eos qui Romam refugerant, credere: complorati omnes pariter viui mortuique, totam propè vrbem lamentis impleuerunt. Priuatos deinde luctus ſtupefecit publicus pauor, poſtquam hoſtes adeſſe nunciatum eſt. Mox vlulatus cantúſque diſſonos vagantibus circa mœnia turmatim barbaris audiebant. omne inde tempus ſuſpenſos ita tenuit animos vſque ad lucem alteram, vt identidem iam in vrbem futurus videretur impetus primo aduentu, quo acceſſerant ad vrbem. manſuros enim ad Alliam fuiſſe, niſi hoc conſilii foret. deinde ſub occaſum ſolis, quia haud multum diei ſupererat, ante noctem rati ſe inuaſuros: tum in noctem dilatum conſilium eſſe, quò plus pauoris inferrẽt. poſtremò lux appropinquãs exanimare. Timorique perpetuo ipſum malum cõtinens fuit, cum ſigna infeſta portis ſunt illata. Nequaquam tamen ea nocte, neque inſequenti die ſimilis illi quæ ad Alliam tam pauidè fugerat, ciuitas fuit. nam cum defendi vrbem poſſe tam parua relicta manu ſpes nulla eſſet, placuit, cum coniugibus ac liberis iuuentutem militarẽ, ſenatúſque robur in arcem Capitoliúmque concedere: armiſque & frumento collatis, ex loco inde munito deos hominéſque & Romanum nomen defendere: flaminem, ſacerdotéſque Veſtales, ſacra publica à cæde, ab incendiis procul auferre, nec antè deſeri cultum eorum, quàm non ſupereſſent qui colerent. Si arx, Capitoliúmque ſedes deorum, ſi ſenatus caput publici conſilii, ſi militaris iuuentus ſuperfuerit imminenti ruinæ vrbis, facilem iacturã eſſe ſeniorum, relictę in vrbe vtique periturę turbę. Et quò id æquiore animo de plebe multitudo ferret, ſenes triumphales conſularéſque ſimul ſe cum illis palàm dicere obituros, nec his corporibus, quibus non arma ferre, non tueri patriam poſſent, oneraturos inopiam armatorum. Hæc inter ſeniores morti deſtinatos iactata ſolatia. Verſæ inde adhortationes ad agmen iuuenum, quos in Capitolium atque in arcem proſequebantur, commendantes virtuti eorum, iuuentæq́; vrbis per trecentos ſexaginta annos omnibus bellis victricis, quęcũque reliqua eſſet, fortunam. Digredientibus qui ſpem omnem atque opem ſecum ferebant, ab iis qui captæ vrbis non ſupereſſe ſtatuerant exitio, cum ipſa res ſpecieſque miſerabilis erat, tum muliebris fletus, & concurſatio incerta nunc hos nunc illos ſequentium, rogitantiúmque viros natóſque, cui ſe fato darent? nihil, quod humanis ſupereſſet malis, relinquebant. magna pars tamen earum in arcem ſuos perſecutæ ſunt, nec prohibente vllo, nec vocante: quia quod vtile obſeſſis ad minuendam imbellem multitudinem, id parum humanũ erat. Alia maximè plebis turba, quam nec capere tã exiguus collis, nec alere in tanta inopia frumẽti poterat, ex vrbe effuſa velut agmine iam vno petiit Ianiculum. Inde pars per agros dilapſi, pars vrbes petunt finitimas, ſine vllo duce, aut cõſenſu, ſuam quiſque ſpem, ſua cõſilia, cõmunibus deploratis, exequẽtes. Flamẽ interim Quirinalis, virginéſq; Veſtales omiſſa rerum ſuarum cura, quæ ſacrorũ ſecum ferenda, quæ (quia vires ad omnia ferenda deerant) relinquenda eſſent conſultantes, quiſve ea locus fideli aſſeruaturus cuſtodia eſſet, optimum ducunt, condita in doliolis ſacello proximo ædibus flaminis Quirinalis, vbi nunc deſpui religio eſt, defodere. Cætera inter ſe onere partito ferunt via quæ Sublicio ponte ducit ad Ianiculum. In eo cliuo eas cum L. Albinus de plebe Romana homo conſpexiſſet, plauſtro coniugem ac liberos vehens inter cæteram turbam, quæ inutilis bello vrbe excedebat, ſaluo etiam tum diſcrimine diuinarum humanarúmque rerum, irreligioſum ratus ſacerdotes publicos ſacráque populi Romani pedibus ire, ferrique ſe ac ſuos in vehiculo conſpici, deſcendere vxorem ac pueros iuſſit, virgines ſacráque in plauſtrum impoſuit, & Cęre, quò iter ſacerdotibus erat, peruexit. Romæ interim ſatis iam omnibus, vt in tali re, ad tuendam arcẽ compoſitis, turba ſeniorum domos regreſſa, aduentum hoſtium obſtinato ad mortem animo expectabat. Qui eorum curules geſſerãt magiſtratus, vt in fortunæ priſtinæ honorúmque aut virtutis inſignibus morerentur, quæ auguſtiſſima veſtis eſt thenſas ducentibus, triũphantibúſve, ea veſtiti medio ædiũ eburneis ſellis ſedere. Sunt qui M. Fabio pontifice maximo pręfante carmẽ deuouiſſe eos ſe pro patria quiritibúſq; Romanis tradant. Galli & quia interpoſita nocte à contentione pugnæ remiſerant animos, & quòd nec in acie ancipiti vſquam certauerant prælio, nec tum impetu aut vi capiebant vrbem, ſine ira, ſine ardore animorum ingreſſi poſtero die vrbem patente Collina porta in forum perueniunt, circũferentes oculos ad templa deûm, arcémque ſolam belli ſpeciem tenentem. inde modico relicto præſidio, nequis in diſſipatos ex arce aut Capitolio impetus fieret, dilapſi ad prædã vacuis

occurſu

A occursu hominum viis, pars in proxima quæque tectorum agmine ruunt, pars vltima, velut ea demum intacta & referta præda, petũt. inde rursus ipsa solitudine absterriti, nequa fraus hostilis vagos exciperet, in forum ac propinqua foro loca cõglobati redibant: vbi eos, plebis ædificiis obseratis, patentibus atriis principum, maior propè cunctatio tenebat aperta q̃ clausa inuadendi. Adeò haud secus quam venerabundi intuebantur in ædium vestibulis sedentes viros, præter ornatum habitúmque humano augustiorem, maiestate etiam, quam vultus grauitásque oris præ se ferebat, simillimos diis. Ad eos velut simulacra versi cum starent, M. Papyrius vnus ex his dicitur Gallo barbã suam, vt tum omnibus promissa erat, permulcenti, scipione eburneo in caput incusso iram mouisse: atque ab eo initium cædis ortũ: cæteros in sedibus suis trucidatos. Post principum cædem nulli deinde mortalium parci, diripi tecta, exhaustis iniici ignes. Cæterum, seu non omnibus delendi vrbem libido erat, seu
B ita placuerat principibus Gallorum, & ostentari quædam incendia terroris caussa, si compelli ad deditionem charitate sedum suarum obsessi possent: & non omnia concremari tecta, vt quodcunque superesset vrbis, id pignus ad flectendos hostium animos haberent: nequaquam perinde atque in capta vrbe, prima die aut passim aut late vagatus est ignis. Romani ex arce plenam hostium vrbem cernentes, vagósque per vias omnes cursus, cum alia atque alia parte noua aliqua clades oriretur, non mentibus solum concidere, sed ne auribus quidem atque oculis satis constare poterant. quocunque clamor, sonitus hostium, mulierũ puerorúmque ploratus, sonitus flammæ, & fragor ruentium tectorum auertisset, pauẽtes ad omnia animos oráque & oculos flectebant, velut ad spectaculum à fortuna positi occidentis patriæ, nec vllius rerum suarum relicti, præterquam corporum, vindices: tãto ante alios miserandi magis, qui vnquam obsessi sunt, quòd interclusi à patria obsidebantur, omnia sua cernentes in hostium potestate. Nec tranquillior nox diem tam fœde actum excepit. Lux
C deinde noctem inquietam insecuta est. nec vllum erat tempus, quod à nouæ semper cladis alicuius spectaculo cessaret. nihil tamen tot onerati atque obruti malis flexerunt animos, quin etsi omnia flammis ac ruinis æquata vidissent, quanuis inopem paruúmque, quem tenebant, collem libertati relictum virtute defenderent: & iam cum eadem quotidie acciderent, velut assueti malis abalienauerant ab sensu rerum suarum animos, arma tantũ, ferrúmque in dextris velut solas reliquias spei suæ intuentes. Galli quoque per aliquot dies in tecta modò vrbis nequicquam bello gesto, cum inter incendia ac ruinas captæ vrbis nihil superesse præter armatos hostes viderent, nec quicquam tot cladibus territos, nec flexuros ad deditionem animos, ni vis adhiberetur: experiri vltima, & impetũ facere in arcem statuunt. Prima luce signo dato multitudo omnis in foro instruitur: inde clamore sublato, ac testudine facta subeunt. Aduersus quos Romani nihil temere, nec trepide, ad omnes aditus stationibus firmatis, quà signa ferri videbant, eà robore virorum opposito scandere hostem si-
D nunt: quo successerit magis in arduum, eo pelli posse per procliue facilius rati. medio ferè cliuo restitere: atque inde ex loco superiore, qui propè sua sponte in hostem inferebat, impetu facto, strage ac ruina fudere Gallos: vt nunquam postea nec pars, nec vniuersi tentauerint tale pugnæ genus. Omissa itaque spe per vim atque arma subeundi, obsidionem parãt: cuius ad id tempus immemores, & quod in vrbe fuerat frumentum, incendiis vrbis absumpserãt, & ex agris per ipsos dies raptum omne Veios erat. Igitur exercitu diuiso, partim per finitimos populos prædari placuit, partim obsideri arcem, vt obsidentibus frumentum populatores agrorum pręberent. Proficiscentes Gallos ab vrbe ad Romanam experiendã virtutem fortuna ipsa Ardeam, vbi Camillus exulabat, duxit: qui mœstior ibi fortuna publica quàm sua, cum diis hominibúsque accusandis senesceret, indignando mirandóq; vbi illi viri essent, qui secum Veios Faleriósque cepissent, qui alia bella fortius semper quàm felicius gessissent, repente audit Gallorum exercitum aduẽtare, atque de eo pauidos Ardeateis con-
E sultare. Nec secus quàm diuino spiritu tactus, cum se in mediam concionem intulisset, abstinere suetus antè talibus conciliis, Ardeates, inquit, veteres amici, noui etiã ciues mei, quandò & vestrum beneficium ita tulit, & fortuna hoc egit mea, nemo vestrum cõditionis meæ oblitum me huc processisse putet: sed res, ac periculum commune cogit, quod quisque possit in re trepida præsidii, in medium conferre. & quando ego vobis pro tantis vestris in me meritis gratiam referam, si nunc cessauero? aut vbi vsus erit mei vobis, si in bello nõ fuerit? hac arte in patria steti, & inuictus bello, in pace ab ingratis ciuibus pulsus sum. Vobis autẽ Ardeates fortuna oblata est & pro tantis pristinis populi Romani beneficiis, quãta ipsi meministis (nec enim exprobranda apud memores sunt) gratiæ referendæ: & huic vrbi decus

ingens belli ex hoste communi pariendi. Quæ effuso agmine aduentat, gens est cui natu- F
ra corpora animósque magna magis quàm firma dederit. eò in certamen omne plus ter-
roris quàm virium ferunt. Argumento sit clades Romana. Patentem cepere vrbem: ex arce
Capitolióque his exigua resistitur manu. iam obsidionis tędio victi abscedunt, vagique per
agros palantur. cibo vinóque raptim hausto repleti, vbi nox appetit, prope riuos aquarum
sine munimento, sine stationibus ac custodiis passim ferarũ ritu sternuntur, nunc ab secun-
dis rebus magis etiam solito incauti. Si vobis in animo est tueri mœnia vestra, nec pati hęc
omnia Galliam fieri, prima vigilia capite arma frequentes: me sequimini ad cædem, non ad
pugnam. nisi victos somno velut pecudes trucidandos tradidero, non recuso eundem Ar-
deæ rerum mearum exitum, quem Romæ habui. Aequis iniquisque persuasum erat, tantum
bello virum neminem vsquam ea tempestate esse. Concione dimissa corpora curant, inten-
ti quàm mox signum daretur. Quo dato, primæ silẽtio noctis ad portas cum Camillo prę- G
stò fuere. Egressi, haud procul vrbe, sicut prædictum erat, castra Gallorum intuta, neglectá-
que ab omni parte nacti, cum ingenti clamore inuadunt. nusq̃ prælium, omnibus locis cæ-
des est: nuda corpora, & soluta somno trucidãtur. Extremos tamẽ pauor cubilibus suis ex-
citos, quæ, aut vnde vis esset ignaros, in fugã, & quosdam in hostem ipsum improuidos tu-
lit. Magna pars in agrum Antiatem delati, incursione ab oppidanis in palatos facta, circun
ueniuntur. Similis in agro Veienti Thuscorum facta strages est: qui vrbis iam prope qua-
dringentesimum annum vicinæ, oppressæ ab hoste inusitato inauditóque, adeò nihil miser-
ti sunt, vt in agrum Romanum eo tempore incursiones facerẽt, plenique prædę Veios etiã
præsidiúmque, & spem vltimam Romani nominis in animo habuerint oppugnare. Viderãt
eos milites Romani vagantes per agros, & congregatos agmine prædam præ se agentes,
& castra cernebãt haud procul Veiis posita. Inde primùm miseratio sui, deinde indignitas,
atque ex ea ira animos cepit, Hetruscis'ne etiam, à quibus bellũ Gallicum in se auertissent, H
ludibrio esse clades suas? Vix temperauere animis, quin extemplo impetum facerẽt: com-
pressi'que à Cæditio centurione, quem sibimet ipsi præfecerant, rem in noctem sustinuere.
Tãtùm par Camillo defuit author, cætera eodem ordine, eodémque fortunę euentu gesta.
quin etiam ducibus captiuis, qui cædi nocturnæ superfuerãt, ad aliam manum Thuscorum
ad Salinas profecti, nocte insequenti ex improuiso maiorem cædem edidere, duplicique vi
ctoria ouantes Veios redeunt. Romæ interim plerũque obsidio segnis, & vtrinque silentiũ
esse, ad id tantum intentis Gallis, nequis hostium euadere inter stationes posset: cum repen-
te iuuenis Romanus admiratione in se ciues hostésque cõuertit. Sacrificium erat statum in
Quirinali colle genti Fabiæ. ad id faciẽdum C. Fabius Dorsuo, Gabino cinctu, sacra mani-
bus gerens, cum de Capitolio descendisset, per medias hostium stationes egressus, nihil ad
vocem cuiusquam terrorémve motus, in Quirinalem collem peruenit. ibíque omnibus so-
lenniter peractis, eadem reuertens similiter constanti vultu gradúque, satis sperãs propitios I
esse deos, quorum cultum ne mortis quidem metu prohibitus deseruisset, in Capitolium ad
suos rediit, seu attonitis Gallis miraculo audaciæ, seu religione etiã motis, cuius haudquaq̃
negligens gens est. Veiis interim non animi tantum in dies, sed etiam vires crescebant: nec
Romanis solum eò conuenientibus ex agris, qui aut prælio aduerso, aut clade captæ vrbis
palati fuerant, sed etiam ex Latio voluntariis confluentibus, vt in parte prædæ essent: matu
rum iam videbatur repeti patriam, eripique ex hostium manibus: sed corpori valido caput
deerat. Locus ipse admonebat Camilli, & magna pars militum erat, qui ductu auspicióque
eius res prospere gesserant. & Cæditius negare se commissurum cur sibi aut deorum aut
hominum quisquam imperium finiret potius, quàm ipse memor ordinis sui posceret impe
ratorem. Consensu omnium placuit ab Ardea Camillum acciri, sed antea consulto Sena-
tu, qui Romæ esset. Adeò regebat omnia pudor, discriminâque rerum propè perditis rebus
seruabant. Ingenti periculo transeundum per hostiũ custodias erat. ad eam rem Pontius Co K
minius impiger iuuenis operam pollicitus, incubans cortici, secundo Tyberi ad vrbem de-
fertur: inde quà proximum fuit à ripa, per prærruptum, eóque neglectum hostium custodiæ
saxum, in Capitolium euadit, & ad magistratus ductus, mandata exercitus edit. Accepto in-
de Senatus decreto, vt & comitiis curiatis reuocatus de exilio iussu populi Camillus dicta-
tor extemplo diceretur, militésque haberent imperatorem quem vellent, eadem digressus
nuncius Veios contendit: missi'que Ardeam legati ad Camillum, Veios eum perduxere: seu
quod magis credere libet, non prius profectum ab Ardea, quàm comperit legem latam.
quòd nec iniussu populi mutari finibus posset, nec nisi dictator dictus auspicia in exercitu
habere, lex

A habere, lex curiata lata est, dictatórq; absens dictus. Dum hæc Veiis agebantur, interim arx Romæ capitoliúmque in ingenti periculo fuit. nanque Galli, seu vestigio notato humano quà nuncius à Veiis peruenerat, seu sua sponte animaduerso ad Carmentis saxum ascensu æquo, nocte sublustri cum primò inermem, qui tentaret viam, præmisissent, tradentes inde arma, vbi quid iniqui esset, alterni innixi, subleuantésq; inuicem, & trahētes alii alios, prout postularet locus, tanto silentio in summum euasere, vt non custodes solum fallerent, sed ne canes quidem, solicitum animal ad nocturnos strepitus, excitarent. Anseres non fefellere, quibus sacris Iunoni in summa inopia cibi tamē abstinebatur. quæ res saluti fuit. Nāq; clangore eorum, alarúmque crepitu excitus M. Manlius, qui triennio antè consul fuerat, vir bello egregius, armis arreptis simul ad arma cæteros ciens vadit: & dum cæteri trepidant, Gallum, qui iam in summo constiterat, vmbone ictum deturbat. cuius casus prolapsi cum proximos sterneret, trepidantes alios, armisque omissis saxa quibus adhærebant, manibus amplexos trucidat. Iámque & alii congregati telis missilibúsque saxis proturbare hostes, ruináque tota prolapsa acies in præceps deferri. Sedato deinde tumultu, reliquum noctis, quantū in turbatis mentibus poterat, cum præteritum quoque periculum solicitaret, quieti datum est. Luce orta vocatis classico ad cōcilium militibus ad tribunos, cum & recte, & perperam facto precium deberetur: Manlius primùm ob virtutem laudatus, donatúsque non ab tribunis solum militum, sed consensu etiam militari: cui vniuersi selibras farris, & quartarios vini ad ædes eius quæ in arce erant, contulerunt: rem dictu paruam, cæterum inopia fecerat eam argumentum ingens charitatis: cum se quisque victu suo fraudans, detractum corpori atque vsibus necessariis, ad honorem vnius viri cōferret. Tum vigiles eius loci, quà fefellerat ascendens hostis, citati: & cum in omnes more militari se animaduersurum P. Sulpitius tribunus militum pronunciasset, consentiente clamore militum in vnum vigilem coniicientium culpā, deterritus, à cæteris abstinuit: reum haud dubium eius noxæ approbantibus cunctis de saxo deiecit. Inde intentiores vtrinque custodiæ esse: & apud Gallos, quia vulgatum erat, inter Veios Romámque nuncios commeare: & apud Romanos, ab nocturni periculi memoria. Sed ante omnia obsidionis bellique mala, fames vtrinque exercitum vrgebat: Gallos pestilentia etiam, cum loco iacente inter tumulos castra habentes, tum ab incendiis torrido, & vaporis pleno, cinerémque nō puluerem modò ferentē, cum quid venti motum esset, quorum intolerantissima gens est, humoríq; ac frigori assueta: tum æstu & angore vexati, vulgatis velut in pecora morbis moreréntur. Iam pigritia singulos sepeliēdi, promiscuē aceruatos cumulos hominum vrebant: bustorúmque inde Gallicorum nomine insignem locum fecere. Induciæ deinde cum Romanis factæ, & colloquia permissu imperatorum habita: in quibus cum identidem Galli famem obiicerent, eáque necessitate ad deditionem vocarent, dicitur auertendæ eius opinionis caussa multis locis panis de Capitolio iactatus esse

D in hostium stationes. Sed iam neque dissimulari, neque ferri vltrà fames poterat. itaq; dum dictator delectum per se Ardeæ habet, magistrum equitum L. Valerium à Veiis abducere exercitum iubet: parat, instruítq; quibus haud impar adoriatur hostes: interim Capitolinus exercitus stationibus vigiliis'que fessus, superatis tamen humanis omnibus malis, cum famē vnam natura vinci non fineret: diem de die prospectans ecquod auxilium ab dictatore appareret, postremò spe quoque iam, non solum cibo deficiente, & cum stationes procederēt propè obruentibus infirmum corpus armis, vel dedi, vel redimi se quacūque pactione possent, iussit: iactantibus non obscure Gallis, haud magna mercede se adduci posse vt obsidionem relinquant. Tum senatus habitus, tribunísque militum negocium datum, vt paciscerentur. Inde inter P. Sulpitium tribunum militum, & Brennum regulum Gallorum colloquio transacta res est, & mille pondo auri precium populi gentibus mox imperaturi factū. Rei fœdissimæ per se, adiecta indignitas est: pondera ab Gallis allata iniqua: & tribuno recusan-

E te, additus ab insolente Gallo ponderi gladius: auditáque intoleranda Romanis vox, væ victis esse. Sed dii'que & homines prohibuere redemptos viuere Romanos. nam forte quadā, prius quàm infanda merces perficeretur, per altercationem nondum omni auro appenso, dictator interuēnit: auferrique aurum de medio, & Gallos submoueri iubet. cum illi renitētes pactos dicerent sese, negat eam pactionem ratam esse, quæ postquam ipse dictator creatus esset, iniussu suo ab inferioris iuris magistratu facta esset: denūciatq; Gallis, vt se ad prælium expediant: suos in aceruum coniicere sarcinas, & arma aptare, ferróque non auro recuperare patriam iubet, in conspectu habentes fana deûm, & coniuges & liberos, & solum patriæ deforme belli malis, & omnia quæ defendi repetíque & vlcisci fas sit. Instruit deinde

aciem,vt loci natura patiebatur,in semirutę solo vrbis,& natura inæquali:& omnia quę arte belli secunda suis eligi præparari've poterāt,prouidit.Galli noua re trepidi arma capiūt, iráque magis quàm consilio in Romanos incurrunt.Iam verterat fortuna, iam deorū opes humanáque consilia rem Romanam adiuuabant. Igitur primo concursu haud maiore momento fusi Galli sunt,quàm ad Alliam vicerant . Iustiore altero deinde prælio ad octauum lapidem Gabina via,quò se ex fuga cōtulerant,eiusdem ductu auspicióque Camilli vincuntur.Ibi cædes omnia obtinuit.castra capiuntur,& ne nuncius quidem cladis relictus.Dictator,recuperata ex hostibus patria,triumphās in vrbem redit: intérque iocos militares,quos inconditos iaciunt,Romulus,ac parens patrię,conditórque alter vrbis haud vanis laudibus appellabatur.Seruatam deinde bello patriam,iterū in pace haud dubiè seruauit, cum prohibuit migrari Veios,& tribunis rem intentius agentibus post incensam vrbem,& per se inclinata magis plebe ad id consilium. Eáque caussa fuit non abdicādæ post triumphum dictaturæ,senatu obsecrante ne Rempublicam in incerto relinqueret statu.Omnium primum,vt erat diligentissimus religionum cultor,quæ ad deos immortales pertinebant,retulit:& senatusconsultū facit,fana omnia,quòd ea hostes possedissent,restituerentur,terminarentur,expiarétúrque, expiatióque eorum in libris per duumuiros quęreretur.cum Cæretibus publicè hospitium fieret,quòd sacra populi Romani ac sacerdotes recepissent,beneficióque eius populi non intermissus honos deûm immortalium esset.ludi Capitolini fierent,quòd Iupiter optimus maximus suam sedem,atque arcem P R in re trepida tutatus esset: collegiúmque ad eam rem M. Furius dictator constitueret ex iis qui in Capitolio atque arce habitarent.Expiandæ etiam vocis nocturnę, quæ nuncia cladis ante bellum Gallicum audita,neglectáque esset,mentio illata,iussúmque templum in Noua via Locutio fieri. Aurum quod Gallis ereptum erat, quódque ex aliis templis inter trepidationem in Iouis sellam collatū, cum in quæ referri oporteret,confusa memoria esset,sacrum omne iudicatum, & sub Iouis sella poni iussum.Iam antè in eo religio ciuitatis apparuerat, quòd cum in publico deesset aurum,ex quo summa pactę mercedis Gallis confieret,à matronis collatum acceperant,vt sacro auro abstineretur. Matronis gratiæ actæ,honósque additus, vt earum,sicut virorum, post mortem solennis laudatio esset.Iis peractis quę ad deos pertinebant,quæque per senatum agi poterant:tum demum agitantibus tribunis plebem assiduis concionibus,vt relictis ruinis,in vrbem paratam Veios transmigrarent: in concionem vniuerso senatu prosequēte ascendit,atq; ita verba fecit· Adeò mihi acerbę sunt Quirites contentiones cum tribunis plebis, vt nec tristissimi exilii solatiū aliud habuerim quoad Ardeæ vixi, quàm quòd procul ab his certaminibus eram: & ob eadē hæc,non,nisi me senatusconsulto populique iussu reuocaretis,rediturus vnquam fuerim: nec nunc me,vt redirem,mea voluntas mutata, sed vestra fortuna perpulit.quippe vt in suā sede maneret patria,id agebatur: nō vt ego vtique in patria essem.& nunc quiescerem,ac tacerem libenter, nisi hæc quoque pro patria dimicatio esset,cui deesse quoad vita suppetat,aliis turpe,Camillo etiā nefas est. Quid enim repetiimus,quid obsessam ex hostiū manibus eripuimus, si recuperatam ipsi deserimus? & cū victoribus Gallis capta tota vrbe, Capitolium tamen atque arcem diique & homines Romani tenuerint,habitauerint : victoribus Romanis recuperata vrbe,arx quoque & Capitolium deseretur?& plus vastitatis huic vrbi secunda nostra fortuna faciet,quàm aduersa fecerit?Equidem si nobis cum vrbe simul positæ traditæ'que per manus religiones nullæ essent, tamen tam euidens numen hac tempestate rebus affuit Romanis,vt omnem negligentiam diuini cultus exemptam hominibus putem.Intuemini enim horum deinceps annorum vel
" secundas res,vel aduersas:inuenietis omnia prospere euenisse sequētibus deos,aduersa sper-
" nentibus.Iam omnium primum Veiens bellum,per quot annos, quanto labore gestum?nō antè cepit finem,quàm monitu deorum aqua ex lacu Albano emissa est.Quid hæc tandem vrbis nostræ clades noua ? num antè exorta est , quàm spreta vox cœlo emissa de aduentu Gallorum?quàm gentium ius ab legatis nostris violatum? quàm à nobis cum vindicari deberet,eadem negligentia deorum prętermissum?Igitur victi,captique,ac redempti,tantum pœnarum diis hominibúsque dedimus,vt terrarum orbi documento essemus. Aduersæ deinde res admonuerunt religionum.Cōfugimus in Capitolium ad deos, ad sedē Iouis optimi maximi. sacra in ruina rerum nostrarū alia terræ celauimus, alia auecta in finitimas vrbes amouimus ab hostium oculis: deorum cultum deserti ab diis hominibúsque,tamen nō intermisimus. Reddidere igitur patriam,& victoriam,& antiquum belli decus amissum, & in hostes qui cæci auaritia in pondere auri fœdus ac fidem fefellerunt, verterunt terrorem

fugámque

A fugámque & cædem. Hæc culti neglectique numinis tanta monumenta in rebus humanis cernentes, ecquid sentitis Quirites quantum vixdum ex naufragiis prioris culpæ cladisque emergentes paremus nefas? Vrbem auspicatò inauguratóque conditam habemus: nullus locus in ea non religionum deorúmque est plenus: sacrificiis solennibus non dies magis stati q̃ loca sunt, in quibus fiant. hos omnes deos publicos priuatósque Quirites deserturi estis? Quàm par vestrũ factũ est, quod in obsidione nuper in egregio adolescente C. Fabio non minore hostium admiratione quàm vestra conspectum est, cum inter Gallica tela degressus ex arce solenne Fabiæ gentis in colle Quirinali obiit? An gentilicia sacra ne in bello quidẽ intermitti, publica sacra & Romanos deos etiam in pace deseri placet? & pontifices flaminésque negligentiores publicarum religionum esse, quàm priuatus in solenni gentis fuerit? Forsitan aliquis dicat, aut Veiis ea nos facturos, aut huc inde missuros sacerdotes nostros, B qui faciant. quorum neutrum fieri saluis cęremoniis potest: & ne omnia generatim sacra, omnésque percẽseam deos, in Iouis epulo num alibi, quàm in Capitolio puluinar suscipi potest? Quid de æternis Vestę ignibus, signóque quod imperii pignus custodia eius templi tenetur, loquar? quid de ancilibus vestris, Mars Gradiue, túque Quirine pater? hæc omnia in profano deseri placet sacra, æqualia vrbi, quædam vetustiora origine vrbis? Et videte quid inter nos ac maiores intersit: illi sacra quædam in monte Albano Lauinióque nobis facienda tradiderunt. An ex hostium vrbibus Romam ad nos trãsferri sacra religiosum fuit: hinc sine piaculo in hostium vrbem Veios transferemus? Recordamini agitédum, quoties sacra instaurentur, quia aliquid ex patrio ritu negligẽtia casúve prætermissum est. Modò quæ res post prodigium Albani lacus, nisi instauratio sacrorum, auspiciorúmque renouatio, affectæ Veienti bello Reipublicę remedio fuit? At etiam tanquam veterum religionum memores, & peregrinos deos transtulimus Romã, & instituimus nouos. Iuno regina transuecta à Veiis C nuper in Auentino quàm insigni ob excellens matronarum studium, celebrique dedicata est die? Locutio templum propter cœlestem vocem exauditam in Noua via iussimus fieri: Capitolinos ludos solennibus aliis addidimus: collegiúmque ad id nouum authore senatu condidimus. Quid horum opus fuit suscipi, si vnà cum Gallis vrbem Romanã relicturi fuimus? si non voluntate mansimus in Capitolio per tot menses obsidionis? si ab hostibus metu retẽti sumus? De sacris loquimur, & de templis: quid tandem de sacerdotibus? nónne in mentem venit, quantum piaculi committatur? Vestalibus nempe vnà illa sedes est, ex qua eas nihil vnquam præterquam vrbs capta mouit. Flamini diali noctem vnam manere extra vrbem nefas est. hos Veientes pro Romanis facturi estis sacerdotes? & Vestales tuę te deserent Vesta? & flamen peregre habitando, in singulas noctes tantum sibi reique publicę piaculi contrahet? Quid alia, quæ auspicatò agimus omnia ferè intra pomœrium, cui obliuioni, aut cui negligentiæ damus? Comitia curiata, quæ rem militarem continent: comitia cen D turiata, quibus consules tribunósque militares creatis: vbi auspicatò, nisi vbi adsolent, fieri possunt? Veios'ne hæc transferemus? an comitiorum caussa populus tanto incommodo in desertam hanc ab diis hominibúsque vrbem conueniet? Sed res ipsa cogit vastatam incendiis ruinisque relinquere vrbem, & ad integra omnia Veios migrare, nec hic ædificãdo inopem plebem vexare. Hanc autem iactari magis caussam, quàm veram esse, vt ego non dicam, apparere vobis Quirites puto: qui meministis ante Gallorum aduẽtum saluis tectis publicis priuatisque, stante incolumi vrbe, hanc eandem rem actam esse, vt Veios transmigraremus. Et videte quantum inter meam sententiam vestrámque intersit tribuni. vos etiam si tunc faciendum non fuerit, nunc vtiq; faciendũ putatis: ego contrà (nec id mirati sitis prius quàm quale sit audieritis) etiam si tunc migrandum fuisset incolumi tota vrbe, nũc has ruinas relinquendas non censerem: quippe tum caussa nobis in vrbem captam migrãdi victoria esset, gloriosa nobis, ac posteris nostris: nunc hæc migratio nobis misera ac turpis, Gallis E gloriosa est. non enim reliquisse victores, sed amisisse victi patriam videbimur. Hoc ad Aliam fuga, hoc capta vrbs, hoc circunsessum Capitolium necessitatis imposuisse, vt desereremus penates nostros, exiliúmq; ac fugam nobis ex eo loco cõsciscceremus, quem tueri nõ possemus? & Galli euertere potuerunt Romam, quam Romani restituere non videbũtur potuisse? Quid restat, nisi vt si iam nouis copiis veniant, (constat enim vix credibilem multitudinem esse) & habitare in capta ab se, deserta à vobis hac vrbe velint, sinatis? Quid si non Galli hoc, sed veteres hostes vestri, Aequi, Volsci ve faciant, vt commigrent Romã? velitisne illos Romanos, vos Veientes esse? non malitis hanc solitudinem vestram, quàm vrbẽ hostium esse? Non equidem video quid magis nefas sit. Hæc scelera, quia piget ædificare, hæc

dedecora pati parati estis? Si tota vrbe nullum melius ampliúsve tectum fieri possit, quàm casa illa conditoris est nostri: nō in casis ritu pastorum agrestiúmque habitare est satius inter sacra penatésque vestros, quàm exulatum publicè ire? Maiores nostri conuenæ, pastorésque, cum in his locis nihil præter syluas paludésque esset, nouam vrbem tam breui ædificarunt: nos Capitolio, arce incolumi, stantibus templis deorum, ædificare incensam piget? & quod singuli facturi fuimus si ædes nostræ deflagrassent, hoc in publico incēdio vniuersi recusamus facere? Quid tandem si fraude, si casu Veiis incendium ortum sit, ventóque (vt fieri potest) diffusa flamma magnā partem vrbis absumat: Fidenas inde, aut Gabios, aliam've quam vrbem quæsituri sumus, quò transmigremus? Adeo nihil tenet solum patriæ, nec hæc terra quam matrem appellamus, sed in superficie tignisque charitas nobis patriæ pēdet? Equidem fatebor vobis, etsi minus iniuriæ vestrę quàm meæ calamitatis meminisse iuuat: cū abessem, quotiescunque patria in mentē veniret, hæc omnia occurrebant, colles campique & Tyberis, & assueta oculis regio, & hoc cœlum, sub quo natus educatúsque essem. quæ vos Quirites nunc moueant potius charitate sua, vt maneatis in sede vestra, quàm postea cum reliqueritis ea, macerent desyderio. Non sine caussa dii hominésque hunc vrbi condendæ locum elegerunt, saluberrimos colles, flumen opportunum, quo ex mediterraneis locis fruges deuehantur, quo maritimi commeatus accipiantur: mare vicinum ad cōmoditates, nec expositum nimia propinquitate ad pericula classium externarum: regionū Italiæ medium, ad incrementum vrbis natum vnicè locum. Argumento est ipsa magnitudo tam nouæ vrbis. trecentesimus sexagesimusquintus annus vrbis Quirites agitur. Inter tot veterrimos populos tandiu bella geritis, cum interea, ne singulas loquar vrbes, non coniuncti cum Aequis Volsci, tot tam valida oppida, non vniuersa Hetruria tantum terra marique pollens, atque inter duo maria latitudinem obtinens Italiæ, bello vobis par est. Quod cum ita sit, quæ malum ratio est expertis alia experiri, cum iam vt virtus vestra transire aliò possit, fortuna certè loci huius transferri non possit? Hic Capitolium est, vbi quondam capite humano inuento responsum est, eo loco caput rerum, summámque imperii fore. Hic cum auguratò liberaretur Capitolium, Iuuentas Terminúsque maximo gaudio patrum nostrorum moueri se non passi. hic Vestæ ignes, hic Ancilia cœlo demissa, hic omnes propitii manētibus vobis dii. Mouisse eos Camillus cū alia oratione, tum ea quæ ad religiones pertinebat, maximè dicitur. sed rem dubiā decreuit opportune vox emissa, quòd cum senatus pòst paulò de his rebus in curia Hostilia haberetur, cohortésq; ex præsidiis reuertentes forte agmine forum transirent, cēturio in comitio exclamauit: Signifer, statuè signum, hię manebimus optime. Qua voce audita, & senatus accipere se omen ex curia egressus conclamauit, & plebs circunfusa approbauit. Antiquata deinde lege, promiscuè vrbs ædificari cœpta. Tegula publicè præbita est: saxi materiæ'que cædendę vnde quisque vellet, ius factum, prędibus acceptis eo anno ædificia perfecturos. Festinatio curam exemit vicos dirigēdi, dum omisso sui alieníque discrimine, in vacuo ædificant. Ea est caussa, vt veteres cloacæ primò per publicum ductæ, nunc priuata passim subeant tecta, formáque vrbis sit occupatæ magis quàm diuisæ similis.

F G H I

DECADIS PRIMAE LIBER SEXTVS.

VAE ab condita vrbe Roma ad captam eādem vrbem Romani sub regibus primùm, consulibus deinde, ac dictatoribus, decemuirisque, ac tribunis consularibus gessere foris bella, domi seditiones, quinque libris exposui: res cū vetustate nimia obscuras, velut quæ magno ex interuallo loci vix cernuntur: tum quòd perraræ per eadem tempora literæ fuere, vna custodia fidelis memoriæ rerum gestarum: & quòd etiam siquæ in commentariis pontificum, aliis'que publicis priuatisque erant monumentis, incensa vrbe pleræ'q; interiere. Clariora deinceps certioráque ab secunda origine, velut ab stirpibus lætius feraciúsque renatę vrbis, gesta domi militiæ'que exponentur. Cæterum primo quo adminiculo erecta erat, eodem innixa M. Furio principe stetit: neque eum abdicare se dictatura, nisi anno circūacto, passi sunt. Comitia in insequentem annum tribunos habere, quorum in magistratu capta vrbs esset, non placuit: res ad interregnum rediit. Cum ciuitas in opere ac labore assiduo reficiendæ vrbis teneretur: interim Q. Fabio, simul primùm magistratu abiit, ab C. Martio tribuno plebis dicta dies est, quòd legatus in Gallos, ad quos missus K

A missus erat orator, contra ius gentium pugnasset. Cui iudicio eum mors adeo opportuna, vt voluntariam magna pars crederet, subtraxit. Interregnum iniit P. Cornelius Scipio interrex, & post eum M. Furius Camillus iterum. Is tribunos militum consulari potestate creat, A. Valerium Publicolam iterum, L. Virginium, P. Cornelium, A. Manlium, L. Aemylium, L. Posthumiũ. Ii ex interregno cum extemplo magistratum inissent, nulla de re prius quàm de religionibus senatum consuluere. In primis fœdera, ac leges (erant autem eæ duodecim tabulæ, & quędam regiæ leges) conquiri, quæ comparerent, iusserunt. Alia ex eis edita etiã in vulgus. quæ autẽ ad sacra pertinebant, à pontificibus maximè, vt religione obstrictos haberent multitudinis animos, suppressa. Tum de diebus religiosis agitari cœptũ, diẽque ad XV calẽdas Sextiles duplici clade insignem, quo die ad Cremeram Fabii cæsi: quo deinde ad Alliam cum exitio vrbis fœdè pugnatum: à posteriore clade Alliensem appellarunt,

B insignémque rei nulli publicè priuatimque agendę fecerunt. Quidam, quòd postridie idus Quintiles nõ litasset Sulpitius tribunus militum, neque inuenta pace deûm post diem tertium obiectus hosti exercitus Romanus esset, etiam postridie idus rebus diuinis supersederi iussum: inde vt postridie calẽdas quoque ac nonas eadem religio esset, traditũ putant. Nec diu licuit quietis consilia erigẽdæ ex tam graui casu Reipublicæ secum agitare. Hinc Volsci veteres hostes ad extinguendum nomen Romanum arma ceperant: hinc Hetruriæ principum ex omnibus populis coniurationem de bello ad fanum Voltumnæ factam, mercatores afferebant. Nouus quoque terror accesserat defectione Latinorũ Hernicorúmque, qui post pugnam ad lacum Regillum factam, per annos propè centum nunquam ambigua fide in amicitia populi Romani fuerant. Itaque cum tanti vndique terrores circũstarent, appareréntque omnibus non odio solum apud hostes, sed cõtemptu etiam inter socios nomen Romanum laborare: placuit eiusdem auspiciis defendi Rempublicam, cuius re-

C cuperata esset: dictatorémque dici M. Furium Camillum. is dictator C. Seruilium Halam magistrum equitum dixit: iustitióque indicto, delectum iuniorum habuit: ita vt seniores quoque, quibus aliquid roboris superesset, in verba sua iuratos centuriaret. Exercitum conscriptum armatúmque trifariam diuisit. Partem vnam in agro Veiente Hetruriæ opposuit: alteram ante vrbem castra locare iussit. tribunus militum his A. Manlius, illis qui aduersus Hetruscos mittebantur, L. Aemylius præpositus. Tertiam partem ipse ad Volscos duxit: nec procul ab Lanuuio (Admetium is locus dicitur) castra oppugnare est adortus. quibus ab cõtemptu, quòd propè omnem deletam à Gallis Romanam iuuentutem crederẽt, ad bellum profectis, tantum Camillus auditus imperator terroris intulerat, vt vallo se ipsi, vallum cõgestis arboribus sepirent, nequà intrare ad munimenta hostis posset. Quod vbi animaduertit Camillus, ignem in obiectam sepem coniici iussit. & forte erat vis magna venti versa in hostem. Itaque non aperuit solum incendio viam, sed flammis in castra tendẽtibus, vapore

D etiam ac fumo, crepitúque viridis materiæ flagrantis ita consternauit hostes, vt minor moles superantibus vallum in castra Volscorum Romanis fuerit, quàm trãscendentibus sepem incendio absumptam fuerat. Fusis hostibus, cæsis'que, cum castra impetu cepisset dictator, prędam militi dedit, quo minus speratam minimè largitore duce, eo militi gratiorem. Persecutus deinde fugientes, cum omnem Volscum agrum depopulatus esset, ad deditionem Volscos septuagesimo demũ anno subegit. Victor ex Volscis in Aequos trãsiit, & ipsos bellum moliẽtes. Exercitum eorũ ad Bolas oppressit: nec castra modò, sed vrbem etiã aggressus, impetu primo cepit. Cum in ea parte, in qua caput rei Romanæ Camillus erat, ea fortuna esset, aliã in partem terror ingẽs ingruerat. Hetruria propè omnis armata Sutriũ socios populi Romani obsidebat. quorum legati opem rebus affectis orantes cum senatũ adissent, decretum tulere, vt dictator primo quoque tẽpore auxilium Sutrinis ferret. Cuius spei moram cum pati fortuna obsessorum non potuisset, confectáque paucitas oppidanorum ope-

E re, vigiliis, vulneribúsque, quæ semper eosdem vrgebãt, per pactionem vrbe hostibus tradita, inermes cum singulis emissi vestimentis, miserabili agmine penates relinquerent: eo forte tempore Camillus cum exercitu Romano interuẽnit. Cui cum se mœsta turba ad pedes prouoluisset: principúmque orationem necessitate vltima expressam, fletus mulierum ac puerorum, qui exilii comites trahebantur, excepisset: parcere lamentis Sutrinos iussit: Hetruscis se luctum lachrymásque ferre. Sarcinas inde deponi, Sutrinósq; ibi cõsidere modico pręsidio relicto, arma secũ militẽ ferre iubet. ita expedito exercitu profectus ad Sutriũ, id quod rebatur, soluta omnia rebus (vt fit) secundis inuenit: nullam stationem ante mœnia, patentes portas, victorem vagum prædam ex hostium tectis egerentem. Iterum igitur

eodem die Sutrium capitur: victores Hetrusci passim trucidantur ab nouo hoste, neq; se cõ F
globandi, coeundiq; in vnum, aut arma capiendi datur spatium. cum pro se quisq; tenderẽt
ad portas, siquà forte se in agros eiicere possent: clausas (id enim primum dictator impera-
uerat) portas inueniunt. Inde alii arma capere, alii, quos forte armatos tumultus occupaue-
rat, cõuocare suos, vt prelium inirent. Quod accensum ab desperatione hostium fuisset, ni
præcones per vrbem dimissi poni arma, & parci inermi iussissent, nec preter armatos quen-
quam violari. Tum etiã quibus animi in spe vltima obstinati ad decertãdum fuerant: post-
quam data spes vitæ est, iactare passim arma, inermésque, quod tutius fortuna fecerat, se ho
sti offerre. Magna multitudo in custodias diuisa: oppidũ ante noctem redditũ Sutrinis in-
uiolatũ, integrũmq; ab omni clade belli: quia non vi captũ, sed traditũ per conditiones fue
rat. Camillus in vrbem triumphans rediit, trium simul bellorum victor. Longe plurimos ca-
ptiuos ex Hetruscis ante currum duxit. Quibus sub hasta venundatis, tãtum æris redactum G
est, vt precio pro auro matronis persoluto, ex eo quod supererat, tres pateræ aureæ factæ
sint: quas cum titulo nominis Camilli ante Capitolium incensum in Iouis cella cõstat an-
te pedes Iunonis positas fuisse. Eo anno in ciuitatem accepti, qui Veientiũ Capenatiúm-
que ac Faliscorum per ea bella transfugerant ad Romanos, agérque iis nouis ciuibus assi-
gnatus. Reuocati quoque in vrbem senatusconsulto à Veiis, qui ædificandi Romæ pigritia,
occupatis ibi vacuis tectis Veios se contulerant. Et primò fremitus fuit aspernantium impe
rium: dies deinde præstituta, capitalisque pœna, qui non remigrasset Romam, ex ferocibus
vniuersis singulos metu suo quenque obedientes fecit. Et Roma cum frequentia crescere,
tum tota simul exurgere ædificiis, & Republica impensas adiuuante, & ædilibus velut pu-
blicum exigentibus opus, & ipsis priuatis (admonebat enim desyderium vsus) festinantibus
ad effectum operis. intráque annum noua vrbs stetit. Exitu anni comitia tribunorum mi
litum consulari potestate habita. Creati, T. Quintius Cincinnatus, Q. Seruilius Fidenas H
quintùm, Iulius Tullus, L. Aquilius Coruus, L. Lucretius Tricipitinus, Seru. Sulpitius Ruf-
fus. Exercitum alterum in Aequos, non ad bellum (victos nanq; se fatebantur) sed ab odio
ad peruastandos fines, nequid ad noua consilia relinquerent virium, duxere: alterum in a-
grum Tarquinieñsem. ibi oppida Hetruscorum Cortuosa & Cõtenebra vi capta, dirutáque.
Ad Cortuosam nihil certaminis fuit. improuisò adorti, primo clamore atque impetu cepe-
re. direptum oppidum atque incensum est. Contenebra paucos dies oppugnationem susti-
nuit, labórque continuus non die non nocte remissus, subegit eos. Cum in sex partes diui-
sus exercitus Romanus, senis horis in orbem succederet prælio, oppidanos eosdem integro
semper certamini paucitas fessos obiiceret: cessere tandem, locúsque inuadendi vrbem Ro
manis datus est. Publicari prædam tribunis placebat, sed imperium quàm consilium se-
gnius fuit. Dum cunctantur, iam militum præda erat, nec nisi per inuidiam adimi poterat.

Eodem anno, ne priuatis tantùm operibus cresceret vrbs, Capitoliũ quoque saxo qua- I
drato substructum est, opus vel in hac magnificentia vrbis conspiciendum. Iam & tribuni
plebis, ciuitate ædificando occupata, conciones suas frequentare legibus agrariis conaban-
tur. ostentabatur in spem Pomptinus ager, tum primùm post accisas à Camillo Volscorum
res possessionis haud ambiguæ. Criminabantur multo eum infestiorem agrum ab nobilita-
te esse, quàm à Volscis fuerit. Ab illis enim tantum quoad vires & arma habuerunt, incur-
siones eò factas: nobiles homines in possessionem agri publici grassari: nec nisi antequam
omnia præcipiant, diuisus sit, locum ibi plebi fore. Haud magnopere plebem mouerant,
& infrequentem in foro propter ædificandi curam, & eodem exhaustam impensis, eóque
agri immemorem, ad quem instruendum vires non essent. In ciuitate plena religionum,
tum etiam ab recenti clade superstitiosis principibus, vt renouarentur auspicia, res ad inter-
regnum rediit. Interreges deinceps, M. Manlius Capitolinus, Seru. Sulpitius Camerinus, L.
Valerius Potitus. hic demum tribunorum militum consulari potestate comitia habuit. L. K
Papyrium, Cn. Sergium, L. Aemylium iterum, L. Licinium, Marcum Menenium, L. Va-
lerium Publicolam tertiùm, creat. Hi ex interregno magistratum occepere. Eo anno æ-
des Martis Gallico bello vota, dedicata est à T. Quintio duumuiro sacris faciundis. Tribus
quatuor ex nouis ciuibus additę, Stellatina, Pomatina, Sabbatina, Arniensis: eæ'que triginta-
quinq; tribuum numerũ expleuere. De agro Pomptino ab L. Sicinio tribuno plebis actum
ad frequentiorem iam populum, mobiliorémque ad cupiditatem agri, q̃ fuerat. Et de Lati-
no Hernicóque bello mentio facta in senatu, maioris belli cura, quòd Hetruria in armis e-
rat, dilata est. Res ad Camillum tribunum militum consulari potestate rediit: collegæ ad-
diti

A diti quinque, Serg. Cornelius Maluginẽsis, Q. Seruilius Fidenâs sextùm, L. Quintius Cincinnatus, L. Horatius Puluillus, P. Valerius. Principio anni auersæ curæ hominum sunt à bello Hetrusco: quòd fugientium ex agro Pomptino agmẽ repente illatum in vrbem attulit, Antiates in armis esse, Latinorúmque populos iuuentutem suã misisse ad id bellum, eô abnuentes publicum fuisse consilium, quòd non prohibitos tantummodo voluntarios dicerent militare vbi vellent. Desierant iam vlla contemni bella. Itaque senatus diis agere gratias, quòd Camillus in magistratu esset. dictatorem quippe dicendum eum fuisse, si priuatus esset: & collegæ fateri regimen omnium rerum, vbi quid bellici terroris ingruat, in viro vno esse: sibique destinatum in animo esse, Camillo summittere imperium: nec quicquam de maiestate sua detractum credere, quod maiestati eius viri concessissent. Collaudatis ab senatu tribunis, & ipse Camillus confusus animo gratias egit. Ingens inde ait onus à populo Ro-
B mano sibi, qui se dictatorem iam quartùm creasset, magnũ à senatu talibus de se iudiciis eius ordinis, maximum tam honoratorum collegarum obsequio iniungi. Itaque siquid laboris vigiliarúmque adiici possit, certantem secum ipsum annisurum, vt tanto de se consensu ciuitatis, opinionem, quæ maxima sit, etiam constantem efficiat. Quod ad bellum atque Antiates attineat, plus ibi minarum, quàm periculi esse: se tamen vt nihil timendi, sic nihil contemnendi authorem esse. Circunsederi vrbem Romanam ab inuidia & odio finitimorum: itaque & ducibus pluribus & exercitibus administrandam Rempublicam esse. Te, inquit, P. Valeri socium imperii consiliique legiones mecum aduersus Antiatem hostem ducere placet: te Q. Seruili altero exercitu instructo paratóque in vrbe castra habere, intentum, siue Hetruria se interim, vt nuper, siue noua hæc cura, Latini atque Hernici mouerint. pro certo habeo ita rem gesturum, vt patre, auo, téq; ipso, ac sex tribunatibus dignũ est. tertius exercitus ex caussariis senioribúsque à L. Quintio scribatur, qui vrbi mœnibúsque præsidio sit.
C L. Horatius arma, tela, frumentum, quæque belli alia tempora poscent, prouideat. Te Sergi Corneli, præsidem huius publici consilii, custodem religionum, comitiorum, legum, rerum omnium vrbanarum, collegæ facimus. Cunctis in partes muneris sui benigne pollicentibus operam, Valerius socius imperii lectus adiecit, M. Furium sibi pro dictatore: séque ei pro magistro equitum futurum: proinde quam opinionem de vnico imperatore, eã spem de bello haberent. Se vero bene sperare Patres & de bello, & de pace, vniuersaque Republica erecti gaudio fremunt: nec dictatore vnquam opus fore Reipublicæ, si tales viros in magistratu habeat, tam concordibus iunctos animis, parere atque imperare iuxtà paratos, laudémque conferentes potius in medium, quàm ex communi ad se trahentes. Iustitio indicto, delectúque habito, Furius ac Valerius ad Satricum profecti: quò non Volscorum modò iuuentutem Antiates ex noua sobole lectam, sed ingentem Latinorum Hernicorúmque cõciuerant ex integerrimis diutina pace populis. itaque nouus hostis veteri ad-
D iunctus, commouit animos militis Romani. Quod vbi aciem iam instruenti Camillo centuriones renunciauerunt, turbatas militum mentes esse, segniter arma capta, cunctabundósque & resistentes egressos castris esse: quin voces quoque auditas, cum centenis hostibus singulos pugnaturos: & ægre inermem tantam multitudinem, nedum armatam, sustineri posse: in equum insilit: & ante signa obuersus in aciem, ordines interequitans, Quæ tristitia milites hæc, quæ insolita cunctatio est? Hostem, an me, an vos ignoratis? Hostis est quid aliud, quàm perpetua materia virtutis gloriæ'que vestræ? Vos contrà, me duce (vt Falerios Veiósque captos, & in capta patria Gallorum legiones cæsas taceam) modò tergeminæ victoriæ triplicem triumphum ex his ipsis Volscis & Aequis & ex Hetruria egistis. An me, quòd non dictator vobis, sed tribunus signum dedi, non agnoscitis ducem? neque ego maxima imperia in vos desidero: & vos in me nihil præter me ipsum intueri decet. Neque enim dictatura mihi vnquam animos fecit, vt ne exilium quidem ademit. Ii-
E dem igitur omnes sumus: & cum eadem omnia in hoc bellum afferamus, quæ in priora attulimus: eundem euentum belli expectemus. Simul concurreritis, quod quisque didicit ac consueuit, faciet: vos vincetis, illi fugient. Dato deinde signo ex equo desilit: & proximũ signiferum manu arreptum secum in hostem rapit: Infer miles, clamitans, signum. Quod vbi videre, ipsum Camillum iam ad munera corporis senecta inualidum vadentem in hostes, procurrunt pariter omnes clamore sublato, Sequere imperatorem, pro se quisque clamantes. Emissum etiam signũ Camilli iussu in hostium aciem ferunt: idque vt repeteretur, concitatos antesignanos. Ibi primùm pulsum Antiatem, terrorémque non in primam tantũ aciem, sed etiam ad subsidiarios perlatum. Nec vis tantum militum mouebat, excitata præ-

ſentia ducis,ſed quòd Volſcorũ animis nihil terribilius erat,quàm ipſius Camilli forte oblata ſpecies.ita quocunque ſe intuliſſet,victoriam ſecum haud dubiam trahebat.maximè id euidens fuit,cum in læuum cornu propè iam pulſum,arrepto repente equo cum ſcuto pedeſtri aduectus,conſpectu ſuo prælium reſtituit, oſtentans vincentem cæteram aciem. Iam inclinata res erat, ſed turba hoſtium & fuga impediebat, & longa cæde conficienda multitudo tanta feſſo militi erat:cum repente ingentibus procellis fuſus imber certam magis victoriam quàm prælium diremit.Signo deinde receptui dato,nox inſecuta quietis Romanis perfecit bellum.Latini nanque & Hernici relictis Volſcis domos profecti ſunt,malis conſiliis pares adepti euentus.Volſci vbi ſe deſertos ab eis videre, quorum fiducia rebellauerát: relictis caſtris,mœnibus Satrici ſe includunt.quos primò Camillus vallo circundare,& aggere atq; operibus oppugnare eſt adortus. Quę poſtquam nulla eruptione impediri videt: minus eſſe animi ratus in hoſte,quàm vt in eo tam lętæ ſpei victoriam expectaret:cohortatus milites ne tanquam Veios oppugnantes in opere longinquo ſeſe tererent, victoriam in manibus eſſe:ingenti militum alacritate mœnia vndiq; aggreſſus,ſcalis oppidum cepit.Volſci abiectis armis ſeſe dediderũt.Cæterum animus ducis rei maiori,Antio imminebat. id caput Volſcorum,eam fuiſſe originem proximi belli.Sed quia niſi magno apparatu,tormentis machiniſque tam valida vrbs capi nõ poterat:relicto ad exercitum collega Romam eſt profectus,vt ſenatum ad excidendum Antium hortaretur. Inter ſermonem eius(credo rem Antiatem diuturniorem manere diis cordi fuiſſe) legati ab Nepete ac Sutrio auxilium aduerſus Hetruſcos petentes veniunt,breuem occaſionem eſſe ferendi auxilii memorátes. eò vim Camilli ab Antio fortuna auertit.nàque cum ea loca oppoſita Hetruriæ,& velut clauſtra inde portæ'que eſſent:& illis occupandi ea,cum quid noui molirentur,& Romanis recuperandi tuendiq; cura erat. Igitur ſenatui cum Camillo agi placuit,vt omiſſo Antio bellum Hetruſcum ſuſciperet. Legiones vrbanæ, quibus Quintius præfuerat , ei decernuntur. quanquam expertum exercitum,aſſuetúmq; imperio,qui in Volſcis erat,mallet, nihil recuſauit:Valerium tantummodo imperii ſocium depopoſcit.Quintius, Horatiúſque ſucceſſores Valerio in Volſcis miſſi. Profecti ab vrbe Sutrium Furius & Valerius,partẽ oppidi iam captã ab Hetruſcis inuenere: ex parte altera interſeptis itineribus ægre oppidanos vim hoſtium ab ſe arcentes.tum Romani auxilii aduentus,tum Camilli nomẽ celeberrimum apud hoſtes ſocióſque,& in pręſentia rem inclinatam ſuſtinuit,& ſpatium ad opem ferẽdam dedit.Itaque diuiſo exercitu Camillus collegam eam in partem circunductis copiis quam hoſtes tenebant,mœnia aggredi iubet: non tanta ſpe ſcalis capi vrbem poſſe, quàm vt auerſis eò hoſtibus,& oppidanis iam pugnando feſſis,laxaretur labor,& ipſe ſpatium intrandi ſine certamine mœnia haberet. Quod cum ſimul vtrinque factum eſſet, ancépſque terror Hetruſcos circunſtaret: & mœnia ſumma vi oppugnari, & intra mœnia eſſe hoſtem viderent, porta ſe,quæ vna fortè non obſidebatur,trepidi vno agmine eiecere.Magna cædes fugientium & in vrbe & per agros eſt facta.plures à Furianis intra mœnia cæſi:Valeriani expeditiores ad perſequendos fuere,nec ante noctem,quæ conſpectum ademit,finem cædendi fecere . Sutrio recepto, reſtitutóque ſociis , Nepete exercitus ductus, quod per deditionem acceptum iam totum Hetruſci habebant. Videbatur plus in ea vrbe recipienda laboris fore,non in eo ſolum quòd tota hoſtium erat , ſed etiam quòd parte Nepeſinorum prodente ciuitatem facta erat deditio. Mitti tamen ad principes eorum placuit , vt ſecernerent ſe ab Hetruſcis:fidémque quam imploraſſent ab Romanis, ipſi præſtarent.Vnde cum reſponſum allatum eſſet, nihil ſuæ poteſtatis eſſe : Hetruſcos mœnia, cuſtodiáſque portarum tenere : primò populationibus agri terror eſt oppidanis admotus : deinde poſtquam deditionis quàm ſocietatis fides ſanctior erat, faſcibus ſarmentorum ex agro collatis ductus ad mœnia exercitus , completiſque foſſis ſcalæ admotæ : & clamore primo impetúque oppidum capitur . Nepeſinis inde edictum vt arma ponant, parcique iuſſum inermi . Hetruſci pariter armati atque inermes cæſi . Nepeſinorum quoque authores deditionis ſecuri percuſſi: innoxiæ multitudini redditæ res,oppidúmque cum præſidio relictum. Ita duabus ſociis vrbibus ex hoſte receptis, victorem exercitum tribuni cum magna gloria Romam reduxerunt. Eodem anno ab Latinis Hernicisque res repetitæ,quæſitúmq; cur per eos annos militem ex inſtituto non dediſſent.Reſponſum frequenti vtriuſque gentis concilio eſt nec culpam in eo publicam , nec conſilium fuiſſe, quòd ſuæ iuuentutis aliqui apud Volſcos militauerint: eos tamen ipſos praui conſilii pœnam habere, nec quenquam ex his reducem eſſe. militis autem non dati cauſſam, terrorem aſſiduum à Volſcis fuiſſe, quam peſtem

A ſtem adhærentem lateri ſuo tot ſuper alia aliis bellis exhauriri nequiſſe. Quę relata Patribus magis tempus quàm cauſſam non viſa belli habere. Inſequenti anno A. Manlio, P. Cornelio, T. & L. Quintiis Capitolinis, L. Papyrio Curſore tribunis conſulari poteſtate, graue bellum foris, grauior domi ſeditio exorta: bellum à Volſcis adiuncta Latinorũ atque Hernicorum defectione: ſeditio, vnde minime timeri potuit, à patriciæ gentis viro, & inclytæ famæ, M. Manlio Capitolino: qui nimius animis, cum alios principes ſperneret, vni inuideret eximio ſimul honoribus atque virtutibus M. Furio: ægre ferebat ſolum cum in magiſtratibus, ſolum apud exercitus eſſe: tantum iam eminere, vt iiſdem auſpiciis creatos, non pro collegis, ſed pro miniſtris habeat: cum interim, ſi quis vere æſtimare velit, à M. Furio recuperari patria ex obſidione hoſtium non potuerit, niſi à ſe prius Capitolium atque arx ſeruata eſſet: & ille inter aurum accipiendum, & ſpem pacis ſolutis animis Gallos aggreſ-
B ſus ſit: ipſe armatos capientêſque arcem depulerit: illius gloriæ pars virilis apud omnes milites ſit, qui ſimul vicerint: ſuæ victoriæ neminem omnium mortalium ſocium eſſe. His opinionibus inflato animo, ad hoc vitio quoque ingenii vehemens & impotens, poſtquam inter Patres, nõ quantum æquum cenſebat, excellere ſuas opes animaduertit: primùm omniũ ex Patribus popularis factus, cum plebeiis magiſtratibus conſilia communicare, criminando Patres, alliciendo ad ſe plebem. iam aura, non conſilio ferri, famæ'que magnæ malle quàm bonæ eſſe: & non contentus agrariis legibus, quæ materia ſemper tribunis plebis ſeditionum fuiſſet, idem moliri cœpit. Acriores quippe æris alieni ſtimulos eſſe, qui non egeſtatem modò atque ignominiam minentur, ſed neruo ac vinculis corpus liberum territent. & erat æris alieni magna vis, res damnoſiſſima etiam diuitibus, ædificando contracta. Bellum itaque Volſcum graue per ſe, oneratum Latinorum atque Hernicorum defectione, in ſpeciem cauſſæ iactatum, vt maior poteſtas quæreretur. ſed noua conſilia Manlii ma-
C gis compulere ſenatum ad dictatorem creandum. Creatus A. Cornelius Coſſus magiſtrum equitum dixit T. Quintium Capitolinum. Dictator etſi maiorem dimicationem propoſitam domi quàm foris cernebat: tamen ſeu quia celeritate ad bellum opus erat, ſeu victoria triumphóque dictaturæ ipſi vires ſe additurum ratus, delectu habito in agrum Pomptinum quò à Volſcis exercitum indictum audierat, pergit. Non dubito præter ſatietatem tot iam libris aſſidua bella cum Volſcis geſta legẽtibus illud quoque ſuccurſurum, quod mihi percenſenti propiores temporibus harum rerũ authores miraculo fuit, vnde toties victis Volſcis & Aequis ſuffecerint milites. Quod cum ab antiquis tacitum prętermiſſúmque ſit: cuius tandem ego rei præter opinionem, quæ ſua cuique coniectanti eſſe poteſt, author ſim? Simile veri eſt, aut interuallis bellorum, ſicut nunc in delectibus fit Romanis, alia atque alia ſobole iuniorum ad bella inſtauranda toties vſos eſſe: aut nõ ex iiſdem ſemper populis exercitus ſcriptos, quanquam eadem ſemper gens bellum intulerit: aut innumerabilem multi-
D tudinem liberorum capitum in eis fuiſſe locis, quæ nunc vix ſeminario exiguo militũ relicto ſeruitia Romana ab ſolitudine vindicant. Ingens certè (quod inter omnes authores cõueniat) quanq̃ nuper Camilli ductu atque auſpicio acciſę res erant, Volſcorũ exercitus fuit. Ad hoc Latini Herniciq; acceſſerant, & Circeienſium quidam, & coloni etiã à Velitris. Romanus dictator caſtris eo die poſitis, poſtero cum auſpicatò prodiſſet, hoſtiáq; cæſa pacem deûm adoraſſet, lætus ad milites iam arma ad propoſitũ pugnæ ſignum, ſicut edictum erat, luce prima capientes proceſſit. Noſtra victoria eſt milites, inquit, ſiquid dii vatéſque eorum in futurum vident. Itaque vt decet certę ſpei plenos, & cum imparibus manus conſerturos, pilis ante pedes poſitis, gladiis tantum dextram armemus: ne procurri quidem ab acie velim, ſed obnixos vos ſtabili gradu impetum hoſtium excipere. vbi illi vana iniecerint miſſilia, & effuſi ſtantibus vobis ſe intulerint, tum micent gladii, & veniat in mentem vnicuiq; deos eſſe, qui Romanũ adiuuent: deos, qui ſecũdis auibus in pręlium miſerint. Tu Quinti e-
E quitem intentus ad primum initium moti certaminis teneas: vbi hærere iam aciem collato pede videris, tum terrorem equeſtrem occupatis alio pauore infer: inuectúsque ordines pugnantium diſſipa. Sic eques, ſic pedes, vt præceperat, pugnant. Nec dux legiones, nec fortuna fefellit ducẽ. Multitudo hoſtium nulli rei præterquam numero freta, & oculis vtranque metiens aciem, temere pręliũ iniit, temere omiſit: clamore tantũ, miſſilibúſq; telis, & primo pugnę impetu ferox, gladios, & collatũ pedem, & vultum hoſtis ardore animi micantẽ ferre non potuit. Impulſa frons prima, & trepidatio ſubſidiis illata, & ſuum terrorem intulit eques. rupti inde multis locis ordines, motáque omnia, & fluctuãtis ſimilis acies erat, deinde poſtquam cadẽtibus primis iam ad ſe quiſq; peruenturam cædem cernebat, terga vertunt,

Instare Romanus:& donec armati confertique abibant, peditum labor in persequẽdo fuit. F
Postquam iactari arma passim,fugáque per agros spargi aciem hostium animaduersum est, tum equitum turmæ emissæ, dato signo ne in singulorum morando cæde,spatium ad euadendũ interim multitudini darent:satis esse missilibus ac terrore impediri cursum, obequitandóque agmen teneri,dum assequi pedes,& iusta cæde conficere hostem posset. Fugę,sequendique non ante noctem finis fuit: capta quoq; ac direpta eodem die castra Volscorũ, prædáque omnis,præter libera corpora,militi concessa est. Pars maxima captiuorum ex Latinis atque Hernicis fuit, nec hominũ de plebe,vt credi posset mercede militasse, sed principes quidam iuuẽtutis inuenti, manifesta fides,publica ope Volscos hostes adiutos. Circeiensium quoque quidam cogniti,& coloni à Velitris: Romámque omnes missi,percunctantibus primoribus Patrum,eadem, quæ dictatori, defectionem sui quisque populi haud perplexè indicauere. Dictator exercitũ in statiuis tenebat,minimè dubius bellum cum his populis Patres iussuros: cum maior domi exorta moles,coegit acciri Romam eum, gliscente G
in dies seditione,quam solito magis metuendam author faciebat. Non enim iam orationes modò M.Manlii, sed facta popularia in speciem,tumultuosa eadem,qua mente fierent, intuenda erant. Centurionem nobilem militaribus factis,iudicatum pecunię cum duci vidisset,medio foro cum caterua sua accurrit,& manum iniecit: vociferatúsque de superbia Patrum,ac crudelitate fœneratorũ,& miseriis plebis,virtutibus eius viri,fortunáque, tum vero, Ego,inquit,nequicquam hac dextra Capitolium arcémque seruauerim,si ciuem commilitonémque meum,tanquam Gallis victoribus captum,in seruitutem ac vincula duci videã. Inde rem creditori palam populo soluit,libráque & ære liberatum emittit, deos atque homines obtestantem,vt M.Manlio liberatori suo,parenti plebis Romanæ, gratiam referant. Acceptus extemplo in tumultuosam turbam & ipse tumultum augebat,cicatrices acceptas Veienti,Gallico,aliísque deinceps bellis ostentans:se militantem,se restituentẽ euersos penates,multiplici iam sorte exoluta, mergentibus semper sortem vsuris,obrutũ fœnore esse: H
videre lucem,forum,ciuium ora,M. Manlii opera:omnia parentum beneficia ab illo se habere:illi deuouere coporis vitæ'que ac sanguinis quod supersit:quodcũque sibi cum patria, penatibus publicis ac priuatis iuris fuerit,id cũ vno homine esse. His vocibus instincta plebes cum iam vnius hominis esset, addita alia commotioris ad omnia turbanda consilii res. Fundum in Veienti,caput patrimonii,subiecit præconi, Ne quem vestrum,inquit,Quirites donec quicquam in re mea supererit,iudicatum,addictúmve duci patiar. Id vero ita accendit animos,vt per omne fas ac nefas secuturi vindicem libertatis viderentur. Ad hoc domi concionantis in modum sermones pleni criminum in Patres:inter quos cum omisso discrimine vera an vana iacẽret, thesauros Gallici auri occultari à Patribus iecit: nec iam possidendis publicis agris contentos esse,nisi pecuniam quoque publicam auertant: ea res si palàm fiat,exolui plebem ære alieno posse. Quæ vbi obiecta spes est,enimuero indignum facinus videri,cum conferendum ad redimendam ciuitatem à Gallis aurum fuerit,tributo collationem factam:idem aurum ex hostibus captum,in paucorum prædam cessisse. Itaq; exequebantur quęrendo vbi tantę rei furtum occultaretur:differentéque,& tẽpore suo se indicaturum dicente,cęteris omissis eò versæ erant omnium curæ: apparebátque nec veri indicii gratiam mediam,nec falsi offensionem fore. Ita suspensis rebus dictator accitus ab exercitu in vrbem venit. Postero die senatu habito, cum satis periclitatus volũtates hominum, discedere senatum ab se vetuisset: stipatus eà multitudine,sella in comitio posita viatorem ad M.Manlium misit:qui dictatoris iussu vocatus,cum signum suis dedisset adesse certamẽ, agmine ingenti ad tribunal venit. Hinc senatus,hinc plebs suum quisq; intuẽtes ducẽ,velut in acie constiterant. Tum dictator silentio facto, Vtinã,inquit,mihi Patribúsque Romanis ita de cæteris rebus cum plebe conueniat,quemadmodum quod ad te attinet,eámque rem quam de te sum quæsiturus, conuenturum satis confido. Spem factam à te ciuitati video, K
fide incolumi,ex thesauris Gallicis,quos primores Patrum occultent, creditum solui posse: cui ego rei tantum abest vt impedimento sim, vt contrà te M. Manli adhorter, liberes fœnore plebem Romanam:& istos incubantes publicis thesauris,ex præda clãdestina euoluas. Quod nisi facis,siue vt & ipse in parte prædæ sis,siue quia vanum indicium est, in vincla te duci iubebo,nec diutius patiar à te multitudinem fallaci spe concitari. Ad ea Mãlius nec se fefellisse ait nõ aduersus Volscos toties hostes,quoties Patrib⁹ expediat:nec aduersus Latinos Hernicósq;,quos falsis criminibus in arma agant, sed aduersus se ac plebẽ Romanam dictatorem creatum esse:iam omisso bello,quod simulatũ sit, in se impetum fieri: iam

A dictatorem profiteri patrocinium fœneratorum aduersus plebem: iam sibi ex fauore multitudinis crimē & perniciē quæri. Offendit, inquit, te A. Corneli, vósque Patres cōscripti, circūfusa turba lateri meo? quin eam diducitis à me singuli vestris beneficiis, intercedēdo, eximendo de neruo ciues vestros: prohibendo iudicatos addictósque duci: ex eo quod affluit, opibus vestris sustinendo necessitates aliorum? Sed quid ego vos de vestro impēdatis hortor? sortem aliam ferte, de capite deducite quod vsuris pernumeratum est, iam nihilo mea turba, quàm vllius, conspectior erit. Atenim quid ita solus ego ciuium curā ago? Nihilo magis quod respondeam habeo, quàm si quæras quid ita solus Capitolium arcémque seruarim. & tum vniuersis quam potui opem tuli, & nunc singulis feram. Nam quod ad thesauros Gallicos attinet, rem suapte natura facilem, difficilem interrogatio facit. Cur enim quęritis quod scitis? cur quod in sinu vestro est, excuti iubetis potius quàm ponatis? nisi aliqua
B fraus subest. Quo magis argui præstigias iubetis vestras, eo plus vereor ne abstuleritis obseruantibus etiam oculos. Itaque non ego vobis vt indicem prædas vestras, sed vos id cogēdi estis, vt in medium proferatis. Cum mittere ambages dictator iuberet, & aut peragere verū indicium cogeret, aut fateri facinus insimulati falso crimine senatus, oblatæ'que vani furti inuidiæ: negantem arbitrio inimicorum se locuturum, in vincula duci iussit. Arreptus à viatore, Iupiter, inquit, optime maxime, Iunóque regina, ac Minerua, cæteriq; dii deæ'que qui Capitolium arcémque incolitis, siccine vestrum militem ac præsidem sinitis vexari ab inimicis? Hæc dextra, qua Gallos fudi à delubris vestris, iā in vinculis & catenis erit? Nullius nec oculi nec aures indignitatem ferebant: sed inuicta sibi quædam patientissima iusti imperii ciuitas fecerat, nec aduersus dictatoriam vim, aut tribuni plebis, aut ipsa plebs attollere oculos aut hiscere audebant. Coniecto in carcerem Manlio, satis constat magnam partē plebis vestem mutasse, multos mortales capillum ac barbam promisisse, obuersatámque ve
C stibulo carceris mœstam turbam. Dictator de Volscis triumphauit: inuidiæ'que magis triūphus, quàm gloriæ fuit: quippe domi, non militiæ partum eum: actúmque de ciue, non de hoste fremebant: vnum defuisse tantum superbiæ, quòd non M. Manlius ante currum sit ductus. Iámque haud procul seditione res erat: cuius leniēdæ caussa, postulante nullo largitor voluntarius repente senatus factus, Satricum coloniā duo millia ciuium Romanorum deduci iussit. Bina iugera & semisses agri assignati. Quod cum & paruum, & paucis datum, & mercedem esse prodendi M. Manlii interpretarentur, remedio irritatur seditio: & iam magis insignis sordibus & facie reorum turba Manliana erat: amotúsque post triumphum abdicatione dictaturæ terror & linguam & animos liberauerat hominum. Audiebantur itaque propalàm voces exprobrantium multitudini, quòd defensores suos in præcipitem semper locum fauore tollat, deinde in ipso discrimine periculi destituat. sic Sp. Cassium in agros plebem vocantem, sic Sp. Melium ab ore ciuium famem suis impensis propulsan
D tem, oppressos: sic M. Manlium mersam & obrutam fœnore partem ciuitatis in libertatem ac lucem extrahentem, proditum inimicis. Saginare plebem populares suos, vt iugulentur. Hoccine patiendum fuisse, si ad nutum dictatoris non responderit vir consularis? fingerent mentitum antè, atque ideo non habuisse quod tum responderet: cui seruo vnquam mendacii pœnam vincula fuisse? Non obuersatam esse memoriā noctis illius, quæ penè vltima atque æterna nomini Romano fuerit? non speciem agminis Gallorum per Tarpeiam rupem scandentis? non ipsius M. Manlii, qualem eum armatum, plenum sudoris ac sanguinis, ipso penè Ioue erepto ex hostium manibus, vidissent? Selibrisne farris gratiam seruatori patriæ relatam? & quem propè cœlestem, cognomine certè Capitolino Ioui parem fecerint, eum pati vinctum in carcere, in tenebris obnoxiam carnificis arbitrio ducere animam? Adeò in vno omnibus satis auxilii fuisse, nullam opem in tam multis vni esse? Iam ne nocte quidem turba ex eo loco dilabebatur: refracturósque carcerem minabantur: cum remisso,
E id quod erepturi erant, ex senatusconsulto Manlius vinculis liberatur. Quo facto non seditio finita, sed dux seditioni datus est. Per eosdem dies Latinis & Hernicis, simul colonis Circeiensibus, & à Velitris purgantibus se Volsci crimine belli, captiuósque repetētibus, vt suis legibus in eos animaduerterent, tristia responsa reddita: tristiora colonis, quòd ciues Romani patrię oppugnandę nefanda cōsilia iniissent. Non negatum itaq; tantum de captiuis: sed, in quo ab sociis tamen tēperauerāt, denunciatum senatus verbis, facesserent propere ex vrbe, ab ore atq; oculis populi Romani, ne nihil eos legationis ius, externo nō ciui comparatū, tegeret. Recrudescēte Māliana seditione sub exitu anni comitia habita, creatiq; tribuni militum consulari potestate Sergius Cornelius Maluginēsis secundùm, P. Valerius Potitus

iterum, M. Furius Camillus quintùm, Seruius Sulpitius Ruffus iterum, C. Papyrius Crassus, F
T. Quintius Cincinnatus secundùm. Cuius principio anni & Patribus & plebi peropportu
ne externa pax data: Plebi, quòd nō auocata delectu, spem cepit, dum tam potentem habe-
ret ducem, fœnoris expugnandi: Patribus, nequo externo terrore auocarentur animi ab sa-
nandis domesticis malis. Igitur cum pars vtraque acrior aliquanto coorta esset, iam in pro-
pinquum certamen aderat: & Manlius aduocata domum plebe, cum principibus nouanda-
rum rerum interdiu noctúque consilia agitat, plenior aliquanto animorū irarúmque, quàm
antea fuerat. Iram accenderat ignominia recens in animo ad contumeliam inexperto: spiri
tus dabat, quòd nec ausus esset idem in se dictator, quod in Sp. Melio Cincinnatus Quin-
tius fecisset: & vinculorum suorum inuidiam non dictator modò abdicando dictaturam fu
gisset, sed ne senatus quidem sustinere potuisset. His simul inflatus exacerbatúsque, iam per G
se accensos incitabat plebis animos, Quousq; tandem ignorabitis vires vestras, quas natu-
ra ne beluas quidem ignorare voluit? Numerate saltem quot ipsi sitis, quot aduersarios ha-
beatis: si singuli singulos aggressuri essetis, tamen acrius crederem vos pro libertate, quàm
illos pro dominatione certaturos. Quot enim clientes circa singulos fuistis patronos, tot
nunc aduersus vnum hostem eritis. Ostēdite modò bellum, pacem habebitis. Videāt vos pa
ratos ad vim, ius ipsi remittent. Audendum est aliquid vniuersis, aut omnia singulis patien-
da. Quousque me circunspectabitis? Ego quidem nulli vestrum deero. ne fortuna mea de-
sit, videte. Ipse vindex vester, vbi visum inimicis est, nullus repente fui: & vidistis in vincula
duci vniuersi eum qui à singulis vobis vincula depulerā. Quid sperē, si plus in me audeant
inimici? an exitum Cassii Melii'que expectem? Bene facitis quòd abominamini: dii prohi- H
bebunt hæc, sed nunquam propter me de cœlo descendent: vobis dent mentem oportet, vt
prohibeatis: sicut mihi dederunt armato togatóq;, vt vos à barbaris hostibus, à superbis de-
fenderem ciuibus. Tam paruus animus tanti populi est, vt semper vobis auxilium aduersus
inimicos satis sit, nec vllum, nisi quatenus imperari vobis sinatis, certamen aduersus Patres
noritis? Nec hoc natura insitum vobis est, sed vsu possidemini. cur enim aduersus externos
tantum animorum geritis, vt imperare illis æquum censeatis? quia consuestis cum eis pro
imperio certare, aduersus hos tentare magis quàm tueri libertatem. Tamen qualescunque
duces habuistis, qualescunque ipsi fuistis, omnia adhuc quantacūque petistis, obtinuistis, seu
vi, seu fortuna vestra. tempus est etiam maiora conari. Experimini modò & vestram felici-
tatem, & me (vt spero) feliciter expertum, minore negocio qui imperet Patribus imponetis,
quàm qui resisterent imperantibus, imposuistis. Solo æquandæ sunt dictaturę cōsulatúsque,
vt caput attollere Romana plebes possit. Proinde adeste, prohibete ius de pecuniis dici. E-
go me patronum profiteor plebis, quod mihi cura mea & fides nomē induit. Vos siquo in- I
signi magis imperii honorisve nomine vestrum appellabitis ducem, eo vtemini potentio-
re ad obtinenda ea quæ vultis. Inde de regno agendi ortum initium dicitur: sed nec cum
quibus, nec quem ad finem consilia peruenerint, satis planum traditur. At in parte altera se-
natus de secessione in domum priuatam plebis, forte etiam in arce positam, & imminenti
mole libertati agitat. magna pars vociferantur, Seruilio Hala opus esse, qui non in vincula
duci iubendo irritet publicum hostem, sed vnius iactura ciuis finiat intestinum bellum. de-
curritur ad leniorem verbis sententiam, vim tamen eandem habentē, vt videant magistra-
tus ne quid ex perniciosis consiliis M. Manlii respublica detrimenti capiat. Tum tribuni cō
sulari potestate, tribunique plebis (nam & quia eundem & suæ potestatis, quem libertatis o-
mnium, finem cernebant, Patrum authoritati se dediderant) hi tum omnes quid opus facto
sit, consultant. Cum præter vim & cædem nihil cuiquam occurreret, eam autem ingētis di-
micationis fore appareret: tum M. Menenius & Q. Publius tribuni plebis, Quid Patrum &
plebis certamen facimus, quod. ciuitatis esse aduersus vnum pestiferum ciuem debet? quid K
cum plebe aggredimur eum, quem per ipsam plebem tutius aggredi est, vt suis ipse onera-
tus viribus ruat? Diem dicere ei, nobis in animo est. Nihil minus populare quàm regnū est.
Simul multitudo illa non secum certari viderint, & ex aduocatis iudices facti erūt, & accu
satores de plebe patricium reum intuebuntur, & regni crimen in medio: nulli magis quàm
libertati fauebunt suæ. Approbantibus cunctis diē Manlio dicunt. quod vbi est factū, pri-
mò commota plebs est, vtique postquam sordidatum reum viderunt, nec cum eo non mo
dò Patrum quenquam, sed ne cognatos quidem aut affines, postremò ne fratres quidem A.
& T. Manlios: quod ad eum diem nunquam vsu venisset, vt in tanto discrimine non & pro-
ximi vestem mutarēt. Appio Claudio in vincula ducto, C. Claudium inimicū, Claudiámq;
omnem

A omnem gentem sordidatam fuisse.consensu opprimi popularem virum,quòd primus à Patribus ad plebem defecisset. Cum dies venit, quæ præter cœtus multitudinis, seditiosasque voces,& largitionem,& fallax indicium,pertinentia proprie ad regni crimen,ab accusatoribus obiecta sint reo,apud neminem authorem inuenio.nec dubito haud parua fuisse,cum damnandi mora plebi non in caussa, sed in loco fuerit. Illud notandum videtur, vt sciant homines quæ & quanta decora, fœda cupiditas regni, non ingrata solum, sed inuisa etiam reddiderit:homines propè C C C C produxisse dicitur,quibus sine fœnore expensas pecunias tulisset, quorum bona venire, quos duci addictos prohibuisset. ad hæc decora quoque belli non commemorasse tantum, sed protulisse etiam conspicienda, spolia hostium cæsorum ad X X X.dona imperatorum ad X L.in quibus insignes duas murales coronas,ciuicas octo. ad hoc seruatos ex hostibus ciues produxisse, inter quos C.Seruilium magistrum

B equitum absentem nominatum.& cum ea quoq; quæ bello gesta essent, pro fastigio rerum oratione etiam magnifica,facta dictis æquando,memorasset:nudasse pectus insigne cicatricibus bello acceptis:& identidem Capitolium spectans, Iouem deósque alios deuocasse ad auxilium fortunarum suarum : precatúsque esse vt quam mentem sibi Capitolinam arcem protegenti ad salutem populi Romani dedissent, eam populo Romano in suo discrimine darent : & orasse singulos vniuersósque, vt Capitolium atque arcem intuentes, & ad deos immortales versi de se iudicarent. In campo Martio cum centuriatim populus citaretur,& reus ad Capitolium manus tendens,ab hominibus ad deos preces auertisset:apparuit tribunis,nisi oculos quoq; hominum liberassent à tanti memoria decoris,nunquam fore in præoccupatis beneficio animis vero crimini locum.ita producta die,in Petelinum lucum extra portam Flumentanam, vnde conspectus in Capitolium non esset, concilium populi indictum est.Ibi crimen valuit,& obstinatis animis triste iudicium,inuisúmque etiam iudicibus

C factum.Sunt qui per duumuiros,qui de perduellione anquirerent,creatos,authores sint damnatum.tribuni de saxo Tarpeio deiecerũt:locúsq; idem in vno homine & eximiæ gloriæ monumentum,& pœnæ vltimæ fuit.Adiectæ mortuo notæ sunt·publica vna,quòd cum domus eius fuisset vbi nunc ædes atque officina Monetæ est,latum ad populum est,nequis patricius in arce aut Capitolio habitaret. Gentilitia altera, quòd gentis Manliæ decreto cautum est,ne quis deinde M.Manlius vocaretur.Hunc exitum habuit vir,nisi in libera ciuitate natus esset, memorabilis. Populum breui postquam periculum ab eo nullum erat, per se ipsas recordantem virtutes,desiderium eius tenuit.Pestilentia etiam breui consecuta, nullis occurrentibus tantæ cladis caussis,ex Manliano supplicio magnæ parti videri orta.violatũ Capitolium esse sanguine seruatoris.nec diis cordi fuisse pœnam eius oblatam propè oculis suis,à quo sua templa erepta è manibus hostium essent. Pestilentiam, inopiam frugum, & vulgatam vtriusque mali famam , anno insequente multiplex bellum excepit. L. Vale-

D rio I I I I,A.Manlio I I I,Ser.Sulpicio I I I,L.Lucretio,L.Aemylio I I I,M.Trebonio,tribunis militum consulari potestate , hostes noui præter Volscos velut sorte quadam propè in æternum exercendo Romano militi datos, Circeiósq; & Velitras colonias iamdiu molientes defectionem, & suspectum Latium, Lanuuini etiam (quæ fidelissima vrbs fuerat) subitò exorti . Id Patres rati contemptu accidere , quòd Veliternis ciuibus suis tamdiu impunita defectio esset,decreuerunt,vt primo quoque tempore ad populum ferretur de bello eis indicendo . ad quam militiam quò paratior plebes esset, quinqueuiros Pomptino agro diuidendo,& triumuiros Nepete coloniæ deducendæ creauerunt. Tum vt bellum iuberent,latum ad populum est : & nequicquam dissuadentibus tribunis plebis, omnes tribus bellum iusserunt. Apparatum eo anno bellum est,exercitus propter pestilentiam non eductus:eáq; cunctatio colonis spatium dederat deprecandi senatum:& magna hominum pars eò, vt legatio supplex Romam mitteretur,inclinabat:ni priuato (vt fit) periculo publicum implici-

E tum esset,authorésq; defectionis ab Romanis, metu ne soli crimini subiecti,piacula iræ Romanorum dederentur, auertissent colonias à consiliis pacis. neque in senatu solum per eos legatio impedita est,sed magna pars plebis incitata,vt prędatum in agrum Romanum exirent.hæc noua iniuria exturbauit omnem spem pacis. De Prænestinorum quoq; defectione eo anno primùm fama exorta:arguentibúsq; eos Thusculanis,& Gabinis,& Labicanis,quorum in fines incursatum erat,ita placidè ab senatu responsum est, vt minus credi de criminibus,quia nollent ea vera esse,appareret. Insequẽti anno Sp.& L.Papyrii noui tribuni militum consulari potestate Velitras legiones duxere,quatuor collegis Ser.Cornelio Maluginense I I I I,Q.Seruilio,C.Sulpicio,L.Aemylio quartùm,tribunis ad præsidiũ vrbis,& siqui

ex Hetruria noui motus nunciarentur(omnia enim inde suspecta erant)relictis. Ad Velitras F
aduersus maiora penè auxilia Prænestinorū,quàm ipsam colonorum multitudinem,secun-
do prælio pugnatum est: ita,vt propinquitas vrbis hosti & caussa maturioris fugæ,& vnum
ex fuga receptaculum esset. Oppidi oppugnatione tribuni abstinuere, quia & anceps erat,
nec in perniciem coloniæ pugnādum censebant. Literæ Romam ad senatum cum victoriæ
nunciis acriores in Prænestinum quàm in Veliternum hostem missæ. Itaq; ex senatuscon-
sulto,populique iussu bellum Prænestinis indictum:qui coniuncti Volscis anno insequente
Satricum coloniam populi Romani pertinaciter à colonis defensam,vi expugnarunt, fœ-
dèque in captis exercuere victoriam. Eam rem ægre passi Romani, M. Furium Camil-
lum VII tribunum militum creauere. additi collegæ A.& L.Posthumii Regillenses, ac L.
Furius cum L.Lucretio, & M. Fabio Ambusto. Volscum bellum M. Furio extra ordinem
decretum.adiutor ex tribunis sorte L.Furius datur,non tam è Repub.quàm vt collegæ ma G
teria ad omnem laudem esset,& publicè, quòd rem temeritate eius prolapsam restituit: &
priuatim, quòd ex errore gratiam potius eius sibi quàm suam gloriam petiit. Exactæ iam
ætatis Camillus erat:comitiisq; iurare parato in verba excusandæ valetudini solita,consen-
sus populi restiterat: sed vegetum ingenium in viuido pectore vigebat virebàtque integris
sensibus, & ciuiles iam res haud magnopere obeuntem bella excitabant. Quatuor legioni-
bus quaternûm millium scriptis, exercitu indicto ad portam Esquilinam in posterā diem,
ad Satricum profectus.ibi eum expugnatores coloniæ haudquaquam perculsi,fidentes mi-
litum numero,quo aliquantum præstabant,opperiebantur. postquam appropinquare Ro-
manos senserunt, extemplo in aciem procedunt, nihil dilaturi quin periculum summæ re-
rum facerent. ita paucitati hostium nihil artes imperatoris vnici, quibus solis confiderent,
profuturas esse.Idem ardor & in Romano exercitu erat,& in altero duce:nec præsentis di-
micationis fortunam vlla res, præterquam vnius viri consilium atque imperium moraba- H
tur,qui occasionem iuuandarum ratione virium trahendo bello quærebat. eo magis hostis
instare: nec iam pro castris tantum suis explicare aciem,sed procedere in medium campi,
& vallo propè hostium signa inferendo, superbam fiduciam virium ostentare. Id ægre pa-
tiebatur Romanus miles: multo ægrius alter ex tribunis militum L.Furius,ferox cum ætate
& ingenio, tum multitudinis ex incertissimo sumentis animos, spe inflatus. hic per se iam
milites incitatos insuper instigabat eleuando,qua vna poterat,ætate authoritatem collegę:
iuuenibus bella data dictitans,& cū corporibus vigere & deflorescere animos.cunctatorem
ex acerrimo bellatore factum: & qui aduenicns castra vrbésque primo impetu capere sit
solitus,eum residem intra vallum tempus terere:quid accessurum suis,decessurúmve hostiū
viribus sperantem?quam occasionem? quod tempus?quem insidiis instruentem locum? fri-
gere ac torpere senis cōsilia.sed Camillo cum vitæ satis, tum gloriæ esse.quid attinere cum
mortali corpore vno,ciuitatis,quam immortalem esse deceat,pati consenescere vires? His I
sermonibus tota in se auerterat castra.& cum omnibus locis posceretur pugna:sustinere,in-
quit, M.Furi non possumus militum impetum:& hostis cuius animos cunctando auximus,
iam minime toleranda superbia insultat.Cede vnus omnibus,& patere te vinci consilio, vt
maturius bello vincas.ad ea Camillus· Quæ bella suo vnius auspicio gesta ad eam diem
essent, negare in eis neque se, neque populum Romanum aut consilii sui, aut fortunæ pœ-
nituisse. nunc scire se collegam habere iure imperióque parem, vigore ætatis præstantem.
itaque se quod ad exercitum attineat,regere consuesse,non regi. collegæ imperium se non
posse impedire.diis bene iuuantibus ageret,quod è Republica duceret.ætati suæ se veniam
etiam petere,ne in prima acie esset.quæ senis munia in bello sint,iis se non defuturum.Id à
diis immortalibus precari, ne qui casus suum consilium laudabile efficiat. Nec ab homi-
nibus salutaris sententia, nec à diis tam piæ preces auditæ sunt. Primam aciem author pu-
gnæ instruit,subsidia Camillus firmat,validámque stationem pro castris opponit.ipse edito K
loco spectator intentus in euentu alieni consilii constitit. Simul primo concursu concre-
puere arma, hostis dolo, non metu pedem retulit. Lenis à tergo cliuus erat inter aciem &
castra: &, quòd multitudo suppeditabat,aliquot validas cohortes in castris armatas instru-
ctásque reliquerant,quę inter commissum iam certamen,vbi vallo appropinquasset hostis,
erumperent. Romanus cedentem hostem effuse sequendo, in locum iniquum pertractus,
opportunus huic eruptioni fuit. versus itaque in victorem terror & nouo hoste, & supina
valle Romanam inclinauit aciem. Instant Volsci recentes, qui è castris impetum fecerant:
integrant & illi pugnam,qui simulata cesserant fuga.Iam nō recipiebat se Romanus miles,
sed imme-

A sed immemor recentis ferociæ,veterisque decoris,terga passim dabat,atque effuso cursu castra repetebat:cum Camillus sublatus à circunstantibus in equum,& raptim subsidiis oppositis,Hęc est,inquit,milites pugna quam poposcistis?Quis homo,quis deus est,quem accusare possitis?vestra illa temeritas,vestra ignauia hęc est. Secuti alium ducem,sequimini nūc Camillum:&,quod ductu meo soletis,vincite.Quid vallum & castra spectatis?neminem vestrum illa, nisi victorē receptura sunt. Pudor primò tenuit effusos:inde vt circumagi signa, obuertiq; aciem viderunt in hostem:& dux pręterquam quòd tot insignis triumphis,etiam ætate venerabilis,inter prima signa,vbi plurimus labor periculúmque erat,se offerebat: increpare singuli se quisq;,& alios:& adhortatio inuicem totā alacri clamore peruasit aciem. Neque alter tribunus rei defuit:sed missus à collega restituente peditum aciem,ad equites, non castigando (ad quam rem leuiorem authorem eum culpæ societas fecerat) sed ab im-
B perio totus ad preces versus,orare singulos vniuersósque, vt se reum fortunæ eius diei,crimine eximerent. Abnuente ac prohibente collega, temeritatis me omnium potius socium, quàm vnius prudentiæ dedi.Camillus in vtraque vestra fortuna suam gloriam videt: ego, ni restituitur pugna (quod miserrimum est) fortunā cum omnibus,infamiam solus sentiam. Optimum visum est in fluctuantem aciem tradi equos,& pedestri pugna inuadere hostem. Eunt insignes armis animisque,qua premi parte maxime peditum copias vident:nihil neq; apud duces, neque apud milites remittitur à summo certamine animi. Sensit ergo euentus virtutis enixæ opem: & Volsci,quà modò simulato metu cesserant,eà in veram fugā effusi: magna pars & in ipso certamine,& post in fuga cæsi : cæteri in castris,quæ capta eodē impetu sunt.plures tamen capti,quàm occisi: vbi in recensendis captiuis cum Thusculani aliquot noscitarentur,secreti ab aliis ad tribunos adducuntur: percontantibúsque fassi publico consilio se militasse. Cuius tam vicini belli metu Camillus motus,extemplo se Romam
C captiuos ducturum ait,ne Patres ignari sint Thusculanos ab societate descisse: castris exercituiq; interim,si videatur,præsit collega. documento vnus dies fuerat, ne sua consilia melioribus pręferret.nec tamen aut ipsi,aut in exercitu cuiquam satis placato animo Camillus laturus culpam eius videbatur, qua data in tam præcipitem casum Respub.esset. & cum in exercitu , tum Romæ constans omnium fama erat , cum varia fortuna in Volscis gesta res esset,aduersæ pugnæ fugæ'que in L.Furio culpam, secundæ decus omne penes M. Furium esse. Introductis in senatum captiuis, cum bello persequendos Thusculanos Patres censuissent,Camillóq; id bellum mandassent:adiutorem sibi ad eam rem vnum petit:permissóque vt ex collegis optaret quem vellet,contra spem omnium L.Furium optauit.Qua moderatione animi,cum collegæ leuauit infamiam, tum sibi gloriam ingentem peperit . Nec fuit cum Thusculanis bellum.Pace constanti vim Romanam arcuerunt,quam armis non poterant. Intrantibus fines Romanis,non demigratum ex propinquis itineri locis,non cultus a-
D grorum intermissus : patentibus portis vrbis togati obuiam frequentes imperatoribus processere : commeatus exercitui comiter in castra ex vrbe & ex agris deuehitur.Camillus castris ante portas positis,eadém ne forma pacis, quæ in agris ostentaretur, etiam intra mœnia esset,scire cupiens:ingressus vrbem,vbi patentes ianuas,& tabernis apertis proposita omnia in medio vidit: intentósque opifices suo quemque operi,& ludos literarum strepere discentium vocibus:ac repletas semitas inter vulgus aliud puerorum & mulierum huc atq; illuc euntium,quà quenque suorum vsuum caussæ ferrent:nihil vsquam non pauidis modò, sed ne mirantibus quidem simile circunspiciebat, omnia inquirens oculis, vbi nam bellum fuisset.adeò nec amotæ rei vsquam,nec oblatæ ad tempus vestigium vllum erat: sed ita omnia constanti tranquilla pace,vt eò vix fama belli perlata videri posset. Victus igitur patientia hostium,senatum eorum vocari iussit. Soli adhuc,inquit,Thusculani vera arma,verásque vires, quibus ab ira Romanorum vestra tutaremini, inuenistis. ite Romam ad sena-
E tum.æstimabunt Patres, vtrum plus antè pœnæ, an nunc veniæ meriti sitis. non præcipiam gratiam publici beneficii.deprecandi potestatem à me habueritis,precibus euentum vestris senatus quem videbitur dabit . Postquam Romam Thusculani venerunt , senatúsque paulo ante fidelium sociorum mœstus in vestibulo curiæ est conspectus:moti extemplo Patres, vocari eos iam tum hospitaliter magis, quàm hostiliter iussere . Dictator Thusculanus ita verba fecit Quibus bellum indixistis,intulistisque, Patres conscripti,sicut nunc videtis nos stantes in vestibulo curiæ vestræ , ita armati paratique obuiam imperatoribus legionibúsq; vestris processimus. hic noster,hic plebis nostræ habitus fuit, eritque semper,nisi siquando à vobis,próque vobis arma acceperimus. Gratias agimus & ducibus vestris, & exercitibus

A qui mœnia Romana intrasset, nuncium secundæ aduersæ'que fortunæ domum perferret. His vtrinque animis ad Alliam ventum est. Dictator Romanus, postquam in conspectu hostes erant instructi, intentique, Vidès ne tu, inquit, A. Semproni, loci fortuna illos fretos ad Alliam constitisse? nec illis dii immortales certioris quicquam fiduciæ, maiorisve quod sit auxilii, dederint. at tu fretus armis animisque, concitatis equis inuade mediam aciem: ego cum legionibus in turbatos trepidantésq; inferã signa. Adeste dii testes fœderis, & expetite pœnas debitas simul vobis violatis, nobisq; per vestrũ numen deceptis. Non equitem, nõ peditẽ sustinuere Prænestini. primo impetu ac clamore dissipati ordines sunt: deinde postquam nullo loco constabat acies, terga vertunt: consternatiq;, & præter castra etiam sua pauore prælati, non prius se ab effuso cursu sistunt, quàm in conspectu Præneste fuit. ibi ex fuga dissipati, locum, quem tumultuario opere communirẽt, capiunt: ne si intra mœnia se re-
B cepissent, extemplo vreretur ager, depopulatisq; omnibus obsidio vrbi inferretur. Sed postquam direptis ad Alliam castris victor Romanus aderat, id quoq; munimentum relictum: & vix mœnia tuta rati, oppido se Præneste includunt. Octo præterea oppida erant sub ditione Prænestinorum. ad ea circunlatum bellum: deinceps'que haud magno certamine captis, Velitras exercitus ductus. eæ quoque expugnatæ. tum ad caput belli Præneste ventum. id non vi, sed per deditionem receptum est. T. Quintius semel acie victor, binis castris hostium, nouem oppidis vi captis, Præneste in deditionem accepto, Romam reuertit: triumphánsque signum Præneste deuectum Iouis Imperatoris in Capitolium tulit. dedicatum est inter cellam Iouis, ac Mineruæ: tabuláque sub eo fixa, monumentum rerum gestarum his fermê incisa literis fuit. Iupiter, atque diui omnes hoc dederunt, vt T. Quintius dictator oppida nouem caperet. Die X X quàm creatus erat, dictatura se abdicauit. Comitia inde habita tribunorum militum consulari potestate, quibus æquatus patriciorum plebeio-
C rúmq; numerus. Ex Patribus creati P. & C. Manlii cum L. Iulio, plebes C. Sextilium, M. Albinum, L. Antistium dedit. Manliis, quòd genere plebeios, gratia Iulium anteibant, Volsci prouincia sine sorte, sine comparatione extra ordinem data: cuius & ipsos postmodo, & Patres, qui dederant, pœnituit. Inexploratò pabulatũ cohortes misere. quibus velut circunuentis, cum id falsò nunciatum esset, dum præsidio vt essent, citati feruntur, ne authore quidem asseruato, qui eos hostis Latinus pro milite Romano frustratus erat, ipsi in insidias præcipitauere. ibi dum iniquo loco sola virtute militum restantes cæduntur, cædúntque, castra interim Romana iacentia in campo ab altera parte hostes inuasere. Ab ducibus vtrobiq; proditæ temeritate atque inscitia res. quicquid superfuit fortunæ populi Romani, id militum etiam sine rectore stabilis virtus tutata est. Quæ vbi Romam sunt relata, primùm dictatorẽ dici placebat: deinde postquam quietæ res ex Volscis afferebantur, & apparuit nescire eos victoria & tempore vti, reuocati etiam inde exercitus ac duces. ociúmque inde, quantum à
D Volscis, fuit. id modò extremo anno tumultuatum, quòd Prænestini concitatis Latinorum populis rebellarunt. Eodem anno etiam ipsis querentibus penuriam hominum, noui coloni adscripti. Rebúsque haud prosperis bello, domestica quies, quam tribunorum militum ex plebe gratia maiestasq; inter suos obtinuit, solatium fuit. Insequentis anni principia statim seditione ingenti arsere, tribunis militum consulari potestate, Sp. Furio, Q. Seruilio I I, Licinio Menenio I I I, P. Clœlio, M. Horatio, L. Geganio. Erat autem & materia & caussa seditionis, æs alienum: cuius noscendi gratia Sp. Seruilius Priscus, Q. Clœlius Siculus censores facti, ne rem agerent, bello impediti sunt. nanq; trepidi nuncii primò, fuga deinde ex agris, legiones Volscorum ingressas fines, popularique passim Romanum agrum, attulere. In qua trepidatione tantum abfuit vt ciuilia certamina terror externus cohiberet, vt cõtrà eo violentior tribunitia potestas impediendo delectui esset: donec cõditiones impositæ Patribus, nequis quoad bellatum esset, tributũ daret, aut ius de pecunia credita diceret. eo laxamen-
E to plebi sumpto, mora delectui non est facta. Legionibus nouis scriptis, placuit duos exercitus in agrum Volscum legionibus diuisis duci. Sp. Furius, M. Horatius dextrorsus maritimam oram atque Antium, Q. Seruilius & L. Geganius læua ad montes Ecetram pergunt. Neutra parte hostis obuius fuit: populatióque non illi vagæ similis, quam Volscus latrocinii more discordia hostium fretus, & virtutem metuens, per trepidationem raptim fecerat: sed ab iusto exercitu iusta ira facta, spatio quoq; temporis grauior. quippe à Volscis timentibus ne interim exercitus ab Roma exiret, incursiones in extrema finium factæ erant: Romano contrà etiam in hostico morandi erat caussa, vt hostem ad certamen eliceret. Itaque omnibus passim tectis agrorum, vicisque etiam quibusdam exustis, non arbore frugifera,

non satis in spem frugum relictis, omni, quæ extra mœnia fuit, hominum pecudúmq; præda abacta, Romam vtrinque exercitus reducti. Paruo interuallo ad respirandum debitoribus dato, postquam quietæ res ab hostibus erant, celebrari de integro iurisdictio: & tantũ abesse spes veteris leuandi fœnoris, vt tributo nouum fœnus cõtraheretur in murum à censoribus locatum saxo quadrato faciundum. cui succumbere oneri coacta plebes: quia quem delectum impedirent, non habebant tribuni plebis. Tribunos etiam militares patricios omneis coacta principum opibus fecit, L. Aemyliũ, P. Valerium IIII, C. Veturium, Ser. Sulpitium, L. & C. Quintios Cincinnatos. Iisdem opibus obtinuere, vt aduersus Latinos, Volscósque, qui coniunctis legionibus ad Satricum castra habebãt, nullo impediente omnibus iunioribus sacramento adactis, tres exercitus scriberent: vnum ad præsidium vrbis: alterum, qui, siqui alibi motus extitisset, ad subita belli mitti posset: tertium longe validissimum P. Valerius & L. Aemylius ad Satricum duxere. vbi cum aciem instructam hostium loco æquo inuenissent, extemplo pugnatum: & vt nondum satis claram victoriam, sic prosperæ spei pugnam imber ingentibus procellis fusus diremit. Postero die iterata pugna: & aliquandiu æqua virtute fortunáque Latinæ maximè legiones longa societate militiam Romanam edoctæ, restabant. eques immissus ordines turbauit: turbatis signa peditum illata: quantúmq; Romana se inuexit acies, tantum hostes gradu demoti. & vt semel inclinauit pugna, iam intolerabilis Romana vis erat. Fusi hostes, cum Satricum, quod duobus millibus inde aberat, non castra peterent, ab equite maxime cæsi. castra capta, direptáque. Ab Satrico nocte quæ prælio proxima fuit, fugæ simili agmine petunt Antium: & cum Romanus exercitus propè in vestigiis sequeretur, plus tamen timor, quàm ira, celeritatis habuit. prius itaq; mœnia intrauere hostes, quàm Romanus extrema agminis carpere, aut morari posset. inde aliquot dies vastando agro absumpti, nec Romanis satis instructis apparatu bellico ad mœnia aggredienda, nec illis ad subeundum pugnæ casum. Seditio tum inter Antiates Latinósq; coorta, cum Antiates victi malis, subactique bello, in quo & nati erant, & consenuerant, deditionem spectarẽt: Latinos ex diutina pace noua defectio recentibus adhuc animis ferociores ad perseuerandum in bello faceret. Finis certaminis fuit postquam vtrisq; apparuit, nihil per alteros stare quo minus incepta persequerentur. Latini profecti à societate pacis, vt rebantur, inhonestæ, sese vindicauerunt. Antiates incommodis arbitris salutarium consiliorum remotis, vrbem agrósq; Romanis dedunt. Ira & rabies Latinorum, quia nec Romanos bello lędere nec Volscos in armis retinere potuerant, eò erupit, vt Satricum vrbem, quæ receptaculum primum eis aduersæ pugnæ fuerat, igni concremarent. nec aliud tectum eius superfuit vrbis, cum faces pariter sacris profanisq; iniicerent, quàm matris Matutæ templum. inde eos nec sua religio, nec verecũdia deûm arcuisse dicitur, sed vox horrenda edita templo cum tristibus minis, ni nefandos ignes procul delubris amouissent. incensos ea rabie impetus Thusculum tulit, ob iram, quòd deserto communi concilio Latinorum, non in societatem modò Romanam, sed etiam in ciuitatem se dedissent. patentibus portis cum improuisò incidissent, primo clamore oppidum præter arcem captum est. in arcem oppidani refugêre cum coniugibus ac liberis: nunciósque Romam, qui certiorem de suo casu senatum facerẽt, misere. Haud segnius quàm fide populi Romani dignum fuit, exercitus Thusculum ductus. L. Quintius, & Seruius Sulpitius tribuni militum duxere. clausas portas Thusculi, Latinósque simul obsidentium atq; obsessorum animo hinc mœnia tueri vident, illinc arcem oppugnare, terrere vnà ac pauere. Aduentus Romanorum mutauerat vtriusque partis animos. Thusculanos ex ingenti metu in summam alacritatem: Latinos ex propè certa fiducia mox capiendæ arcis, quoniam oppido potirẽtur, in exiguam de se ipsis spem verterat. Tollitur ex arce clamor ab Thusculanis: excipitur aliquãto maiore ab exercitu Romano. vtrinque vrgentur Latini: nec impetus Thusculanorum decurrentium ex superiore loco sustinent: nec Romanos subeuntes mœnia, molientésque obices portarum arcere possunt. scalis prius mœnia capta: inde effracta claustra portarum. & cum anceps hostis & à fronte & à tergo vrgeret: nec ad pugnam vlla vis, nec ad fugam loci quicquã superesset, in medio cæsi ad vnum omnes. Recuperato ab hostibus Thusculo exercitus Romã est reductus. Quanto magis prosperis eo anno bellis tranquilla omnia foris erant, tanto in vrbe vis Patrum in dies, miseriæ'que plebis crescebant, cum eo ipso quod necesse erat solui, facultas soluendi impediretur. itaque cum iam ex re nihil dari posset, fama & corpore iudicati atque addicti creditoribus satisfaciebant, pœnáque in vicem fidei cesserat. adeò ergo obnoxios summiserant animos non infimi solum, sed principes etiam plebis, vt non modò ad tribunatum mi-

A litum inter patricios petendum, quod tanta vi vt liceret tetenderãt: sed ne ad plebeios quidem magistratus capessendos, petendósque, vlli viro acri experientique animus esset: possessionémque honoris vsurpati modò à plebe per paucos annos, recuperasse in perpetuum Patres viderentur. Ne id nimis lætum parti alteri esset, parua (vt plerunque solet) rem ingentem moliundi caussa interuênit. M. Fabii Ambusti potẽtis viri cum inter sui corporis homines, tum etiam ad plebem, quòd haudquaquam inter id genus contemptor eius habebatur: filiæ duæ nuptæ, Ser. Sulpitio maior, minor C. Licinio Stoloni erat, illustri quidem viro, tamen plebeio: eáque ipsa affinitas haud spreta, gratiam Fabio ad vulgum quæsierat. Forte ita incidit, vt in Ser. Sulpitii tribuni militum domo sorores Fabiæ cum inter se (vt fit) sermonibus tempus tererẽt: lictor Sulpitii, cum is de foro se domum reciperet, forem (vt mos est) virga percuteret. cum ad id moris eius insueta expauisset minor Fabia, risui sorori fuit, mi-
B ranti ignorare id sororem. Cæterum is risus stimulos paruis mobili rebus animo muliebri subdidit: frequentiáque prosequentium rogantiúmque nunquid vellet? credo fortunatum matrimonium ei sororis visum: suíque ipsam malo arbitrio, quo à proximis quisq; minime anteiri vult, pœnituisse. confusam eam ex recenti morsu animi cum pater forte vidisset, percontatus, satin' salue? auertentem caussam doloris, quippe nec satis piam aduersus sororem, nec admodum in virum honorificam, elicuit comiter sciscitando vt fateretur eam esse caussam doloris, quòd iuncta impari esset, nupta in domo quam nec honos nec gratia intrare posset. consolans inde filiam Ambustus bonum animum habere iussit: eosdem propediem domi visuram honores, quos apud sororem viderat. Inde consilia inire cum genero cœpit, adhibito L. Sextio strenuo adolescente, & cuius spei nihil præter genus patricium deesset. Occasio videbatur rerum nouandarum propter ingentem vim æris alieni, cuius leuamen mali plebes, nisi suis in summo imperio locatis, nullum speraret. accingendũ ad eam
C cogitationem esse. conando agendóque iam eò gradum fecisse plebeios, vnde si porrò annitantur, peruenire ad summa, & Patribus æquari tam honore quàm virtute possent. In præsentia tribunos plebis fieri placuit, quo in magistratu sibimet ipsi viam ad cæteros honores aperirent. creatique tribuni C. Licinius & L. Sextius promulgauere leges omnes aduersus opes patriciorum, & pro commodis plebis: vnam de ære alieno, vt deducto eo de capite quod vsuris pernumeratum esset, id quod superesset, triennio æquis portionibus persolueretur. alteram de modo agrorũ, nequis plus quingẽta iugera agri possideret. tertiam, ne tribunorum militum comitia fierent, consulúmque vtique alter ex plebe crearetur. cuncta ingentia, & quæ sine certamine maximo obtineri non possent. Omnium igitur simul rerum quarum immodica cupido inter mortales est, agri, pecuniæ, honorum discrimine proposito, conterriti Patres cum trepidassent, publicis priuatisq; consiliis nullo remedio alio præter expertam multis iam antè certaminibus intercessionem inuento, collegas aduersus tri-
D bunitias rogationes comparauerũt. qui vbi tribus ad suffragium ineundum citari à Licinio Sextióque viderunt, stipati Patrum præsidiis, nec recitari rogationes, nec solenne quicquam aliud adsciscendum plebi fieri passi sunt. Iámque frustra sæpe concilio aduocato, cum pro antiquatis rogationes essent, Bene habet, inquit Sextius, quãdoquidem tantum intercessionem pollere placet. isto ipso telo tutabimur plebem. Agitedum, comitia indicite Patres tribunis militum creandis. faxo ne iuuet vox ista, veto, qua nunc cõcinentes collegas nostros tam læti auditis. Haud irritæ cecidere minæ: comitia præter ædilium tribunorúmque plebis nulla sunt habita. Licinius Sextiúsq; tribuni plebis refecti nullos curules magistratus creari passi sunt. eáque solitudo magistratuum, & plebe reficiente duos tribunos, & his comitia tribunorum militũ tollẽtibus, per quinquennium vrbem tenuit. Alia bella opportune quieuere: Veliterni coloni gestientes ocio, quòd nullus exercitus Romanus esset, & agrum Romanum aliquoties incursauere, & Thusculũ oppugnare adorti sunt. eáque res, Thusculanis ve-
E teribus sociis, nouis ciuibus opem orantibus, verecundia maxime non Patres modò, sed etiã plebem mouit. remittentibus tribunis plebis comitia per interregem sunt habita: creatique tribuni militum L. Furius, A. Manlius, Ser. Sulpitius, Ser. Cornelius, A. & C. Valerii, haudquaquam tam obedientem in delectu, quàm in comitiis plebem habuere: ingentique contentione exercitu scripto profecti, nõ ab Thusculo modò submouere hostem, sed intra suamet ipsum mœnia compulere. obsidebantúrque haud paulo vi maiore Velitræ, quàm Thusculum obsessum fuerat: nec tamen ab eis à quibus obsideri cœptæ erant, expugnari potuere, antè noui creati sunt tribuni militum Q. Seruilius, C. Veturius, A. & M. Cornelii, Q. Quintius, M. Fabius. Nihil ne ab his quidem tribunis ad Velitras memorabile factum. In maiore

diſcrimine domi res vertebantur. nam præter Sextium Liciniúmque latores legum iam o- F
ctauùm tribunos plebis refectos, Fabius quoque tribunus militum Stolonis ſocer, quarum
legum author fuerat,earum ſuaſorem ſe haud dubium ferebat. & cum octo ex collegio tri-
bunorum plebis primò interceſſores legum fuiſſent,quinque ſoli erant: & (vt fermè ſolent
qui à ſuis deſciſcunt) capti,& ſtupentes animi, vocibus alienis id modò quod domi præce-
ptum erat, interceſſioni ſuæ prætendebant, Velitris in exercitu plebis magnam partem ab-
eſſe:in aduētum militum comitia differri debere, vt vniuerſa plebes de ſuis commodis ſuf-
fragium ferret.Sextius Liciniúsq; cum parte collegarum,& vno ex tribunis militum Fabio,
artifices iam tot annorum vſu tractandi animos plebis, primores Patrum productos inter-
rogando de ſingulis quæ ferebātur ad populum,fatigabant. Auderēnt ne poſtulare, vt cum
bina iugera agri plebi diuiderentur,ipſis plus quingēta iugera habere liceret?vt ſinguli pro-
pè trecentorum ciuium poſſiderent agros, plebeio homini vix ad tectum neceſſarium, aut G
locū ſepulturæ,ſuus pateret ager?An placeret fœnore circumuentam plebē,ni potius quàm
ſortem,creditum ſoluat,corpus in neruum ac ſupplicia dare? & gregatim quotidie de foro
addictos duci? & repleri vinctis nobiles domos? & vbicunq; patricius habitet,ibi carcerem
priuatum eſſe?Hæc indigna,miſerandáque auditu cum apud timentes ſibimet ipſos maiore
audientium indignatione quàm ſua increpuiſſent:atqui nec agros occupandi modum, nec
fœnore trucidandi plebem,alium Patribus vnquam fore affirmabant,niſi alterum ex plebe
conſulem cuſtodem ſuæ libertatis plebs feciſſet.contemni iam tribunos plebis,quippe quæ
poteſtas iam ſuam ipſa vim frangat intercedendo. non poſſe æquo iure agi, vbi imperium
penes illos, penes ſe auxilium tantum ſit. niſi imperio communicato, nunquam plebem in
parte pari Reipublicæ fore:nec eſſe quod quiſquam ſatis putet,ſi plebeiorum ratio comitiis
conſularibus habeatur.niſi alterum conſulem vtiq; ex plebe fieri neceſſe ſit,neminem fore.
an iam memoria exiſſe, cum tribunos militum idcirco potius quàm cōſules creari placuiſ- H
ſet,vt & plebeiis pateret ſummus honos? IIII & XL annis neminem ex plebe tribunū mi-
litum creatum eſſe,qui crederent?Duobús ne in locis ſua voluntate impertituros plebi ho-
norem,qui octona loca tribunis militū creandis occupare ſoliti ſint? & ad cōſulatum viam
fieri paſſuros, qui tribunatum ſeptum tandiu habuerint? Lege obtinendum eſſe, quod co-
mitiis per gratiam nequeat:& ſeponendum extra certamen alterum conſulatum, ad quem
plebi ſit aditus:quoniam in certamine relictus, præmium ſemper potētioris futurus ſit.Nec
iam poſſe dici,id quod antea iactare ſoliti ſint, nō eſſe in plebeiis idoneos viros ad curules
magiſtratus. nunquid enim ſocordius aut ſegnius Rempublicam adminiſtrari poſt P.Lici-
nii Calui tribunatum,qui primus ex plebe creatus ſit: quàm per eos annos geſta ſit, quibus
præter patricios nemo tribunus militū fuerit?quin contrà patricios aliquot damnatos poſt
tribunatum,neminem plebeium.quęſtores quoq;,ſicut tribunos militum,paucis antè annis
ex plebe cœptos creari: nec vllius eorum populum Romanum pœnituiſſe.conſulatum ſu- I
pereſſe plebeiis: eam eſſe arcem libertatis,id columen:ſi eò peruentum ſit,tum populū Ro-
manum vere exactos ex vrbe Reges,& ſtabilem libertatem ſuam exiſtimaturum.quippe ex
illa die in plebem ventura omnia quibus patricii excellant,imperium atque honorem,glo
riam belli,genus,nobilitatē,magna ipſis fruenda,maiora liberis relinquenda. Huius gene-
ris orationes vbi accipi videre,nouam rogationem promulgant,vt pro duumuiris ſacris fa
ciundis decemuiri creentur:ita vt pars ex plebe,pars ex Patribus fiat:omniúmq; earum ro-
gationum comitia in aduentum eius exercitus differunt,qui Velitras obſidebat. Prius cir-
cumactus eſt annus,quàm à Velitris reducerētur legiones.ita ſuſpenſa de legibus res ad no-
uos tribunos militum dilata. nam plebis tribunos eoſdem, duos vtique, qui legum latores
erant,plebes reficiebat.tribuni militum creati T.Quintius,Ser.Cornelius,Ser.Sulpitius,Sp.
Seruilius,L.Papyrius,L.Veturius.Principio ſtatim anni ad vltimam dimicationem de legi-
bus ventum:& cum tribus vocarētur,nec interceſſio collegarum latoribus obſtaret:trepidi K
Patres ad duo vltima auxilia,ſummum imperium,ſummúmque ad ciuem decurrunt.dicta-
torem dici placet.dicitur M.Furius Camillus,qui magiſtrū equitum L.Aemylium cooptat.
Legum quoq; latores,aduerſus tantum apparatum aduerſariorum & ipſi cauſſam plebis in-
gentibus animis armant:concilióq; plebis indicto,tribus ad ſuffragium vocant. cum dicta-
tor ſtipatus agmine patriciorum plenus iræ minarúmque conſediſſet,atque ageretur res ſo
lito primùm certamine inter ſe tribunorum plebis ferentium legem,intercedentiúmque:&
quanto iure potētior interceſſio erat,tantum vinceretur fauore legum ipſarum,latorúmq;
& vti rogaſſent,primæ tribus dicerent:tum Camillus, Quandoquidem,inquit,quirites iam

A vos tribunitia libido,non poteſtas regit: & interceſſionem ſeceſſione quondam plebis partam,nobis eadem vi facitis irritam,qua peperiſtis:non Reipub.magis vniuerſæ,quàm veſtra cauſſa dictator interceſſioni adero : euerſúmq; veſtrum auxilium imperio tutabor.Itaque ſi C.Licinius & L.Sextius interceſſioni collegarum cedunt,nihil patricium magiſtratum inſeram cócilio plebis. ſi aduerſus interceſſionem tanquam captæ ciuitati leges imponere tendent,vim tribunitiá à ſe ipſa diſſolui non patiar. Aduerſus ea cũ contemptim tribuni plebis rem nihilo ſegnius peragerent,tum percitus ira Camillus,lictores,qui de medio plebem emouerent,miſit: & addidit minas,ſi pergerent,ſacramento omnes iuniores adacturum,exercitum extemplo ex vrbe deducturũ. Terrorem ingentem incuſſerat plebi,ducibus plebis accendit magis certamine animos,quàm minuit.ſed re neutrò inclinata,magiſtratu ſe abdicauit:ſeu quia vitio creatus erat,vt ſcripſere quidam:ſeu quia tribuni plebis tulerunt ad ple
B bem,idque plebs ſciuit,vt ſi M.Furius pro dictatore quid egiſſet,quingentûm millium æris ei multa eſſet. Sed auſpiciis magis quàm noui exempli rogatione deterritum vt potius credam, cum ipſius viri facit ingenium,tum quòd ei ſuffectus eſt extéplo P.Manlius dictator: quem quid creari attinebat ad id certamen quo M.Furius victus eſſet?& quòd eundem M. Furium dictatorem inſequens annus habuit,hàud ſine pudore certe fractum priore anno in ſe imperium repetiturum: ſimul quòd eo tempore quo promulgatum de multa eius traditur,aut & huic rogationi,qua ſe in ordinem cogi videbat,obſiſtere potuit : aut ne illas quidem,propter quas & hęc lata erat,impedire:& quòd vſq; ad memoriam noſtram tribunitiis conſularibúsq; certatum viribus eſt,dictaturæ ſemper altius faſtigium fuit.Inter priorem dictaturam abdicatam,nouámq; à Manlio initam,ab tribunis velut per interregnum concilio plebis habito,apparuit quæ ex promulgatis plebi,quæ latoribus gratiora eſſent.nam de fœnore atque agro rogationes iubebant, de plebeio conſulatu antiquabant. & perfecta vtraq;
C res eſſet,ni tribuni ſe in ómnia ſimul conſulere plebem dixiſſent.P.Manlius deinde dictator rem in cauſſam plebis inclinauit, C.Licinio qui tribunus militum fuerat,magiſtro equitum de plebe dicto.Id ægre Patres paſſos accipio , dictatorem propinqua cognatione Licinii ſe apud Patres excuſare ſolitum , ſimul negantem magiſtri equitum maius quàm tribuni conſularis imperium eſſe.Licinius Sextiúſque,cum tribunorum plebis creandorum indicta comitia eſſent,ita ſe gerere,vt negando iam ſibi velle continuari honorem,acerrime accenderent ad id quod diſſimulando petebant,plebem.nonum ſe annũ iam velut in aciem aduerſus optimates maximo priuatim periculo,nullo publico emolumento ſtare:conſenuiſſe iam ſecum & rogationes promulgatas,& vim omnem tribunitiæ poteſtatis.primò interceſſione collegarum in leges ſuas pugnatum eſſe,deinde ablegatione iuuentutis ad Veliternum bellum:poſtremò dictatorium fulmen in ſe intentatum.nam nec collegas, nec bellum,nec dictatorem obſtare, quippe qui etiam omen plebeio conſuli, magiſtro equitum ex plebe di-
D cendo dederit.ſe ipſam plebem,& commoda morari ſua.liberam vrbem ac forum à creditoribus, liberos agros ab iniuſtis poſſeſſoribus extemplo, ſi velit, habere poſſe. quæ munera quando tandem ſatis grato animo æſtimaturos, ſi inter accipiendas de ſuis cómodis rogationes,ſpem honoris latoribus earũ incidant?Non eſſe modeſtiæ populi Romani,id poſtulare,vt ipſe fœnore leuetur,& in agrum iniuria poſſeſſum à potentibus inducatur:per quos ea conſecutus ſit,ſenes tribunitios nó ſine honore tantum,ſed etiam ſine ſpe honoris relinquat.Proinde ipſi primùm ſtatuerent apud animos,quid vellent:deinde comitiis tribunitiis declararent voluntaté.ſi coniunctim ferre ab ſe promulgatas rogationes vellent,eſſe quod eoſdem reficerẽt tribunos plebis:perlaturos enim quæ promulgauerint.ſin quod cuiq; priuatim opus ſit,id modò accipi velint : opus eſſe nihil inuidioſa continuatione honoris:nec ſe tribunatũ,nec illos ea quæ promulgata ſint,habituros. Aduerſus tam obſtinatã orationem tribunorum cum præ indignitate rerum ſtupor,ſilentiúmq; inde cęteros Patrum defi-
E xiſſet:Ap.Claudius Craſſus nepos decemuiri dicitur odio magis iráque,quàm ſpe ad diſſuadendum proceſſiſſe,& locutus in hanc ferè ſententiam eſſe· Neq; nouum,neq; inopinatum mihi ſit quirites,ſi quod vnum familiæ noſtræ ſemper obiectum eſt ab ſeditioſis tribunis,id nunc ego quoq; audiam:Claudiæ genti iam inde ab initio nil antiquius in repub.Patrũ maieſtate fuiſſe : ſemper plebis cómodis aduerſatos eſſe.quorum alterum neq; nego,neq; inficias eo,nos,ex quo adſciti ſumus ſimul in ciuitaté & Patres, enixe operã dediſſe,vt per nos aucta potius, q̃ imminuta maieſtas earum gentium , inter quas nos eſſe voluiſtis, dici vere poſſet.Illud alterũ pro me maioribúſq; meis cótendere auſim quirites,niſi quæ pro vniuerſa Repub.fiant,ea plebi tanquam aliam incolenti vrbem aduerſa quis putet, nihil nos neq;

priuatos,neque in magistratibus quod incommodum plebi esset,scientes fecisse:nec vllum F
factum dictúmve nostrum contra vtilitatem vestram, etsi quædam contra voluntatem fuerint,vere referri posse. An hoc,si Claudiæ familiæ non sim,nec ex patricio sanguine ortus, sed vnus quiritium quilibet, qui modò me duobus ingenuis ortum,& viuere in libera ciuitate sciam,reticere possim?L.illum Sextium & C.Licinium perpetuos (si diis placet) tribunos,tantum licentiæ nouem annis,quibus regnant,sumpsisse,vt vobis negent potestatem liberam suffragii non in comitiis,non in legibus iubendis se permissuros esse?Sub conditione inquit,nos reficietis decimùm tribunos.Quid est aliud dicere,quod petunt alii,nos adeò fastidimus,vt sine mercede magna non accipiamus?Sed quæ tandem ista merces est,qua vos semper tribunos plebis habeamus? Vt rogationes,inquit,nostras,seu placent seu displicent, seu vtiles seu inutiles sunt,omnes coniunctim accipiatis.Obsecro vos Tarquinii tribuni plebis,putate me ex media concione vnum ciuem succlamare.Bona venia vestra liceat ex his G
rogationibus legere,quas salubres nobis censemus esse:antiquare alias. Nõ,inquit,licebit,tu de fœnore atque agris quod ad vos omnes pertinet,iubeas:& hoc portenti non fiat in vrbe Romana, vti L.Sextium atque hunc C.Licinium consules, quod indignaris, quod abominaris,videas.aut omnia accipe:aut nihil fero.Vt si quis ei quem vrgeat fames,venenum ponat cum cibo : & aut abstinere eo quod vitale sit, iubeat : aut mortiferum vitali admisceat. Ergo si esset libera hæc ciuitas,non tibi frequentes succlamassent, Abi hinc cum tribunatibus ac rogationibus tuis?Quid si tu non tuleris quod commodum est populo accipere,nemo erit qui ferat illud ? Siquis patricius, si quis (quod illi volunt inuidiosius esse) Claudius diceret,aut omnia accipite,aut nihil fero:quis vestrum quirites ferret?Nunquàm ne vos res potius,quàm authores spectabitis, sed omnia semper quæ magistratus ille dicet,secũdis auribus:quæ ab nostrum quo dicentur,aduersis accipietis? At hercule sermo est minime ciuilis.Quid?rogatio qualis est,quam à vobis antiquatam indignantur?sermoni quirites simillima.Consules,inquit,rogo ne vobis,quos velitis,facere liceat. An aliter rogat,qui vtiq; alterum ex plebe fieri consulem iubet, nec duos patricios creandi potestatem vobis permittit? H
Si hodie bella sint,quale Hetruscum fuit cum Porsena Ianiculum insedit : quale Gallicum modò,cum præter Capitolium atque arcem omnia hæc hostium erant:& consulatum cum hoc M.Furio,aut quolibet alio ex Patribus L.ille Sextius peteret: posseris ne ferre Sextium haud pro dubio consulem esse,Camillum de repulsa dimicare? Hoccine est in cõmune honores vocare,vt duos plebeios fieri consules liceat,duos patricios non liceat?& alterum ex plebe creari necesse sit,vtrunq; ex Patribus præterire liceat?Quænam ista societas,quænam consortio est?Parum est si cuius pars tua nulla adhuc fuit,in partem eius venis,nisi partem petendo totum traxeris ? Timeo,inquit,ne si duos licebit creari patricios,neminem creetis plebeium.Quid est dicere aliud, quia indignos vestra voluntate creaturi non estis,necessitatem vobis creandi quos non vultis,imponam?Quid sequitur,nisi vt ne beneficium quidẽ I
debeat populo,si cũ duobus patriciis vnus petierit plebeius,& lege se,non suffragio creatũ dicat?Quomodo extorqueant,non quomodo petant honores,quærunt:& ita maxima sunt adepturi,vt nihil ne pro minimis quidem debeant: & occasionibus potius q̃ virtute petere honores malunt.Est aliquis qui se inspici,qui æstimari fastidiat?qui certos sibi vni honores inter dimicantes competitores æquum censeat esse?qui se arbitrio vestro eximat?qui vestra necessaria suffragia provoluntariis,& serua pro liberis faciat?Omitto Licinium Sextiúmq;, quorum annos in perpetua potestate tanquã Regum in Capitolio numeratis:quis est hodie in ciuitate tam humilis, cui nõ via ad consulatum facilior per istius legis occasionẽ, quàm nobis ac liberis nostris fiat,si quidẽ nos ne cumvolueritis quidem creare interdũ poteritis, istos etiam si nolueritis,necesse sit? De indignitate satis dictum est: (etenim dignitas ad homines pertinet) quid de religionibus atq; auspiciis,quæ propria deorum immortalium cõtemptio atq; iniuria est,loquar?Auspiciis hanc vrbem cõditam esse,auspiciis bello ac pace, K
domi militiæ'q; omnia geri,quis est qui ignoret?Penes quos igitur sunt auspicia more maiorum?nempe penes Patres.nam plebeius quidẽ magistratus nullus auspicatò creatur:nobis adeò propria sunt auspicia,vt nõ solum quos populus creat patricios magistratus,nõ aliter quàm auspicatò creet,sed nos quoq; ipsi sine suffragio populi auspicatò interregem prodamus,& priuatim auspicia habeamus,quæ isti ne in magistratibus quidẽ habent.Quid igitur aliud q̃ tollit ex ciuitate auspicia, qui plebeios consules creando, à Patribus,qui soli ea habere possunt,aufert? Eludant nunc licet religiones.quid enim est si pulli nõ pascentur?si ex cauea tardius exierint? si occinuerit auis? Parua sunt hæc:sed parua ista non contemnendo

maiores

A maiores nostri maximã hanc rem fecerunt.nunc nos tanquam iam nihil pace deorum opus sit,omnes cęremonias polluimus.vulgò ergo pontifices,augures,sacrificuli Reges creentur: cuilibet apicẽ dialem,dummodo homo sit,imponamus:tradamus ancilia,penetralia,deos; deorúmque curam, quibus nefas est : non leges auspicatò ferantur:non magistratus creentur:nec centuriatis,nec curiatis comitiis Patres authores fiant: Sextius & Licinius tanquam Romulus ac Tatius in vrbe Romana regnent,quia pecunias alienas,quia agros dono dant. tanta dulcedo est ex alienis fortunis prædandi:nec in mentem venit,altera lege solitudines vastas in agris fieri,pellendo finibus dominos:altera fidem abrogari,cũ qua omnis humana societas tollitur.Omnium rerum caussa vobis antiquandas censeo istas rogationes.quod faxitis,deos velim fortunare. Oratio Appii ad id modò valuit,vt tẽpus rogationũ iubendarum proferretur. Refecti decimùm iidem tribuni Sextius & Licinius de decemuiris sacrorũ
B ex parte de plebe creandis pertulere. creati quinq; Patrum,quinq; plebis:gradúque eo iam via facta ad consulatũ videbatur.Hac victoria contenta plebes cessit Patribus,vt in præsentia consulum mentione omissa,tribuni militum crearentur. creati A. & M.Cornelii iterum; M.Geganius,P.Manlius, L.Veturius, P.Valerius VI. Cum præter Velitrarum obsidionem, tardi magis rem exitus quàm dubii , quietæ externæ res Romanis essent : fama repens belli Gallici allata perpulit ciuitatem vt M.Furius dictator quintũ diceretur.is T.Quintium Pœnum magistrum equitum dixit.Bellatum cum Gallis eo anno circa Anienem flumẽ author est Claudius:inclytamq; in ponte pugnam,qua T.Manlius Gallum cũ quo prouocatus manus conseruit,in conspectu duorũ exercituum cæsum torque spoliauit,tum pugnatam.Pluribus authoribus magis adducor vt credam decem haud minus post annos ea acta:hoc autem anno in Albano agro cum Gallis dictatore M.Furio signa collata.nec dubia,nec difficilis Romanis,quanquam ingentem Galli terrorẽ memoria pristinę cladis attulerant,victo-
C ria fuit.multa millia Barbarorũ in acie, multa captis castris cæsa. palati alii Apuliã maxime petentes,cum fuga se longinqua,tum quòd passim eos simul pauor terrórque distulerant,ab hoste sese tutati sunt. Dictatori cõsensu Patrum plebisq; triũphus decretus. Vixdum perfunctum cum bello,atrocior domi seditio excepit:& per ingentia certamina dictator senatúsq; victus,vt rogationes tribunitiæ acciperentur:& comitia consulum aduersa nobilitate habita,quibus L.Sextius de plebe primus C O S. factus. Et ne is quidem finis certaminum fuit. Quia patricii se authores futuros negabant,prope secessionem plebis res,terribilésque alias minas ciuilium certaminum venit:cum tandẽ per dictatorem conditionibus sedatę discordiæ sunt:concessúmq; ab nobilitate plebi,de consule plebeio:à plebe nobilitati,de prætore vno,qui ius in vrbe diceret,ex Patribus creando. Ita ab diutina ira tandem in concordiam redactis ordinibus,cum dignam eam rem senatus censeret esse,meritóque id,siquando vnquam aliàs,deûm immortalium caussa libẽter facturos fore, vt Ludi Maximi fierent,& dies
D vnus ad triduum adiiceretur:recusantibus id munus ædilibus plebis,conclamatũ à patriciis est iuuenibus,se id honoris deûm immortalium caussa libẽter acturos,vt ædiles fierent.quibus cum ab vniuersis gratiæ actæ essent, factum senatusconsultum, vt duos viros ædiles ex Patribus dictator populum rogaret, Patres authores omnibus eius anni comitiis fierent.

DECADIS PRIMAE LIBER SEPTIMVS.

NNVS hic erit insignis noui hominis consulatu,insignis nouis duobus magistratibus,prætura,& curuli ædilitate. Hos sibi patricii quæsiuere honores pro concesso plebi altero consulatu. Plebes consulatum L.Sextio, cuius lege partus erat,dedit: Patres præturam Sp.Furio M.filio Camillo, ædilitatem Cn.Quintio Capitolino,& P.Cornelio Scipioni suarum gen-
E tium viris gratia campestri ceperunt. L.Sextio collega ex Patribus datus L.Aemylius Mamercus. Principio anni & de Gallis, quos primò palatos per Apuliam cõgregari iam fama erat,& de Hernicorum defectione agitata mentio. Cum de industria omnia,nequid per plebeium consulẽ ageretur,proferrẽtur:silentium omnium rerum,ac iustitio simile ocium fuit:nisi quòd non patientibus tacitũ tribunis,quòd pro cõsule vno plebeio tres patricios magistratus curulibus sellis prætextatos tanquã consules sedentes nobilitas sibi sumpsisset, prætorẽ quidem etiam iura reddentem, & collegã consulibus,atq; iisdẽ auspiciis creatũ:verecundia inde imposita est senatui ex Patribus iubẽdi ædiles curules creari.Primò vt alternis annis ex plebe fierẽt,conuenerat:postea promiscuũ fuit.

Inde L.Genutio & Q.Seruilio COSS.& ab seditione,& à bello quietis rebus,nequando à metu ac periculis vacarēt,pestilentia ingens orta.Censorem,ædilem curulem,tres tribunos plebis mortuos ferunt,pro portione & ex multitudine alia multa funera fuisse. maximéque eam pestilentiam insignem mors quàm matura tam acerba M.Furii fecit.fuit enim vere vir vnicus in omni fortuna princeps pace bellóque,prius quàm exulatum iret:clarior in exilio vel desiderio ciuitatis,quæ capta absentis implorauit opem : vel felicitate, qua restitutus in patriam,secum patriam ipsam restituit.par deinde per quinque & XXX annos (tot enim postea vixit) titulo tantę gloriæ fuit:dignúsque habitus,quem secundum à Romulo conditorem vrbis Romæ ferrent.Et hoc,& insequēti anno T.Sulpitio Petico,C.Licinio Stolone COSS. pestilentia fuit.eo nihil dignū memoria actum,nisi quòd pacis deûm exposcendæ caussa tertiò tum post conditā vrbem lectisternium fuit.& cum vis morbi nec humanis cōsiliis,nec ope diuina leuaretur,victis superstitione animis Ludi quoq; Scenici,noua res bellicoso populo (nam circi modò spectaculū fuerat) inter alia cælestis iræ placamina instituti dicuntur. Cæterum parua quoque (vt fermè principia omnia) & ea ipsa peregrina res fuit. Sine carmine vllo, sine imitandorum carminum actu,ludiones ex Hetruria acciti, ad tibicinis modos saltantes,haud indecoros motus more Thusco dabant. Imitari deinde eos iuuentus simul incōditis inter se iocularia fundentes versibus cœpere: nec absoni à voce motus erant.Accepta itaq; res,sæpiúsque vsurpando excitata.Vernaculis artificibus,quia hister thusco verbo ludio vocabatur,nomen histrionibus inditum:qui non sicut antè fescennino versu similem incompositum temere ac rudem alternis iaciebant,sed impletas modis satyras descripto iam ad tibicinem cantu,motúque congruenti peragebant.Liuius post aliquot annos,qui ab Satyris ausus est primus argumento fabulam serere,idem scilicet (id quod omnes tum erant) suorum carminum actor,dicitur,cum sæpius reuocatus vocem obtudisset, venia petita puerum ad canēdum ante tibicinem cum statuisset, canticum egisse aliquanto magis vigente motu,quia nihil vocis vsus impediebat.inde ad manum cantari histrionibus cœptum, diuerbiáq; tantum ipsorum voci relicta. Postquam lege hac fabularum,ab risu ac soluto ioco res auocabatur,& ludus in artem paulatim verterat,iuuentus histrionibus fabellarum actu relicto, ipsa inter se more antiquo ridicula intexta versibus iactitare cœpit:quæ inde exodia postea appellata, consertáque fabellis potissimum Atellanis sunt . quod genus ludorum ab Oscis acceptum tenuit iuuentus:nec ab histrionibus pollui passa est.eò institutum manet,vt actores Atellanarū nec tribu moueantur,& stipendia tanquam expertes artis ludicræ faciant. Inter aliarum parua principia rerum,ludorum quoq; prima origo ponenda visa est , vt appareret quàm ab sano initio res in hanc vix opulentis regnis tolerabilem insaniam venerit.Nec tamen ludorum primū initium procurandis religionibus datum,aut religione animos,aut corpora morbis leuauit.quinetiam cū medios forte ludos circus Tyberi superfuso irrigatus impedisset,id vero velut auersis iam diis, aspernantibúsq; placamina iræ,terrorem ingentem fecit.Itaque C.Genutio,L.Aemylio Mamerco secundùm consulibus,cum piaculorum magis conquisitio animos,quàm corpora morbi afficerent,repetitū ex seniorum memoria dicitur,pestilētiam quondam clauo ab dictatore fixo sedatam.ea religione adductus senatus,dictatorem claui figendi caussa dici iussit.dictus L.Manlius Imperiosus, L.Pinarium magistrum equitum dixit.Lex vetusta est, priscis literis verbisq; scripta, vt qui prætor maximus sit,idibus Septēbribus clauum pangat. Fixus fuit dextro lateri ædis Iouis optimi maximi ea parte qua Mineruæ templū est.Eum clauum,quia raræ per ea tempora literæ erant,notam numeri annorum fuisse ferunt, eóq; Mineruæ templo dicatam legem,quia numerus Mineruæ inuentum sit.Volsiniis quoq; clauos indices numeri annorum fixos in templo Nortiæ Hetruscæ deæ comparere,diligens talium monumentorum author Cintius affirmat.M.Horatius cōsul ex lege templum Iouis optimi maximi dedicauit anno post reges exactos . A consulibus postea ad dictatores, quia maius imperium erat, solenne claui figendi translatum est.Intermisso deinde more,digna etiam per se visa est res,propter quā dictator crearetur.qua de caussa creatus L.Manlius,perinde ac Reipub.gerendæ,ac nō soluendæ religione gratia creatus esset, bellum Hernicum affectans, delectu acerbo iuuentutem agitauit : tandémque omnibus in eum tribunis plebis coortis, seu vi,seu verecundia victus,dictatura abiit. neque eo minus principio insequentis anni Q.Seruilio Hala, L.Genutio II COSS.dies Manlio dicitur à M.Pomponio tribuno plebis.Acerbitas in delectu non damno modò ciuium,sed etiam laceratione corporum lata,partim virgis cæsis qui ad nomina nō respōdissent,partim in vincula ductis,inuisa erat:& ante omnia inuisum ipsum ingenium

A ingenium atrox,cognoménq; Imperiosi graue liberæ ciuitati,ab ostentatione sæuitiæ adscitum,quam nô magis in alienis,quàm in proximis,ac sanguine ipso suo exerceret. criminiq; ei tribunus inter cætera dabat, quòd filium iuuenem nullius probri compertum, extorrem vrbe,domo,penatibus,foro,luce,congressu æqualium prohibitum,in opus seruile,propè in carcerem atque in ergastulum dederit:vbi summo loco natus dictatorius iuuenis quotidiana miseria disceret vere imperioso patre se natum esse.at quam ob noxam?quia infacũdior sit,& lingua impromptus. quod naturæ damnum vtrum nutriendum patri,si quicquam in eo humani esset, an castigandum,ac vexatione insigne faciendum fuisse? ne mutas quidem bestias minus alere ac fouere si quid ex progenie sua parum prosperũ sit.at hercule L.Manlium malum malo augere filii,& tarditatẽ ingenii insuper premere:& siquid in eo exiguum naturalis vigoris sit,id extinguere vita agresti, & rustico cultu, inter pecudes habendo. O-

B mnium potius his criminationibus, quàm ipsius iuuenis, iritatus est animus. quin contrà se quoque parenti caussam inuidiæ atque criminum esse ægre passus, vt omnes dii hominésq; scirent se parenti opem latam quàm inimicis eius malle,capit consilium rudis quidem atq; agrestis animi,& quanquam nô ciuilis exempli,tamen pietate laudabile. Inscientibus cunctis cultro succinctus mane in vrbem, atque à porta domum confestim ad M.Pomponium tribunum pergit: ianitori opus esse sibi domino eius conuento extemplo ait,nunciaret T. Manlium Lucii filium esse. mox introductus (etenim percitum ira in patrem spes erat aut criminis aliquid noui,aut consilii ad rem agendam deferre) salute accepta,redditàque,esse ait quę cum eo agere arbitris remotis velit.procul inde omnibus abire iussis,cultrũ stringit: & super lectum stans ferro intẽto, nisi in quæ ipse cõcepisset verba iuraret,se patris eius accusandi caussa concilium plebis nunquam habiturum, se eum extemplo trãsfixurum minatur.Pauidus tribunus (quippe qui ferrum ante oculos micare,se solum inermem,illum præ-

C ualidum iuuenem,&,quod haud minus timendum erat, stolidè ferocem viribus suis cerneret) adiurat in quæ adactus est verba.& præ se deinde tulit,ea vi subactum se incepto destitisse,nec perinde vt maluisset plebes, sibi suffragii ferendi de tam crudeli & superbo reo potestatem fieri.ita ægre habuit filium id pro parente ausum: eóque id laudabilius erat, quòd animum eius tanta acerbitas patria nihil à pietate auertisset.Itaque non patri modò remissa caussæ dictio est, sed ipsi etiam adolescenti ea res honori fuit.& cum eo anno primùm placuisset tribunos militum ad legiones suffragio fieri (nam & antea sicut nunc,quos Ruffulos vocant,imperatores ipsi faciebant) secundum in sex locis tenuit,nullis domi militiæ'que ad conciliandum gratiam meritis,vt qui rure,& procul cœtu hominum iuuentam egisset.Eodem anno seu motu terræ, seu qua vi alia forum medium fermè specu vasto collapsum in immensam altitudinem dicitur: neque eam voraginem coniectu terræ,cum pro se quisque gereret, expleri potuisse prius,quàm deûm monitu quæri cœptum quo plurimum populus

D Romanus posset.id enim illi loco dicandum vates canebant,si Rempub.Romanam perpetuam esse vellent.tum M.Curtium iuuenem bello egregium castigasse ferunt dubitantes an vllum magis Romanum bonum,quàm arma,virtúsque esset: Silentio facto templa deorum immortalium,quæ foro imminẽt, Capitoliúmq; intuentem,& manus nunc in cælum,nunc in patentes terræ hiatus ad deos manes porrigentẽ se deuouisse:equo deinde quàm poterat maxime exornato insidentẽ armatum se in specum immisisse,donáq; ac fruges super eum à multitudine virorũ ac mulierum congestas: lacúmq; Curtium non ab antiquo illo T.Tatii milite Curtio Metio,sed ab hoc appellatum.Cura non deesset,siqua ad verum via inquirẽtem ferret.nunc famæ rerũ standum est,vbi certam derogat vetustas fidem.& lacus nomen ab hac recentiore insignius fabula est. Post tanti prodigii procurationem eodem anno de Hernicis cõsultus senatus,cum fœciales ad res repetendas nequicquã misisset,primo quoq; die ferendum ad populum de bello indicendo Hernicis censuit:populúsque id bellum fre-

E quens iussit.L.Genutio consuli ea prouincia sorte euênit.In expectatione ciuitas erat,quòd primus ille de plebe cõsul bellum suis auspiciis gesturus esset:deinde vt eueniret res,ita cõmunicatos honores prosperè aut secus consultò,habitura. Forte ita tulit casus, vt Genutius ad hostes magno conatu profectus, in insidias præcipitaretur : legionibus nec opinato pauore fusis,consul circunuentus ab insciis quem interfecissent,occideretur.Quod vbi est Romam nunciatum,nequaquam tantum publica calamitate mœsti Patres, quantũ feroces infelici cõsulis plebeii ductu,fremunt omnibus locis:irent,crearent cõsules ex plebe:transferrent auspicia,quò nefas esset.potuisse Patres plebiscito pelli honoribus suis,num etiã in deos immortales inauspicatam legem valuisse?vindicasse ipsos suum numen,sua auspicia:quæ

Val. li. 5. cap. 6.

vt primum contacta sint ab eo à quo nec ius nec fas fuerit, deletum cum duce exercitum F documento fuisse ne deinde turbato gentium iure comitia haberentur. His vocibus curia & forum personat. Ap. Claudium, quia dissuaserat legem, maiore nunc authoritate euentum reprehensi ab se consilii incusantem, dictatorem consensu patriciorum Seruilius consul dicit: delectúsque & iustitium indictum. Prius quàm dictator legionésque nouæ in Hernicos venirent, ductu C. Sulpitii legati res per occasionem gesta egregie est. In Hernicos morte consulis cótemptim ad castra Romana cum haud dubia expugnandi spe succedentes, hortante legato, & plenis iræ atq; indignitatis militum animis eruptio est facta. multum ab spe adeundi valli res Hernicis abfuit: adeò turbatis inde ordinibus abscessere. Dictatoris deinde aduentu nouus veteri exercitus iungitur, & copiæ duplicantur. & pro concione dictator laudibus legati, militúmque quorum virtute castra defensa erant, simul audientibus laudes meritas tollit animos, simul cæteros ad æmulandas virtutes acuit. Neque segnius ad hostes bellum apparatur, qui & parti antè decoris memores, neque ignari auctarum virium hostis, suas quoque vires augent. Omne Hernicum nomen, omnis militaris ætas excitur. quadringenariæ octo cohortes, lecta robora virorum scribuntur. hunc eximium florem iuuentutis eò etiam, quód vt duplex acciperent stipendium, decreuerant, spei animorúmque impleuere. Immunes quoque operum militarium erant, vt in vnum pugnæ laborem reseruati, plus sibi quàm pro virili parte annitendum scirent. extra ordinem etiam in acie locati, quo conspectior virtus esset. Duûm millium planities castra Romana ab Hernicis dirimebat. ibi pari fermè vtrinque spatio in medio pugnatum est. Primò stetit ambigua spe pugna, nequicquam sæpe conatis equitibus Romanis impetu turbare hostium aciem. postquam equestris pugna effectu quàm conatibus vanior erat, cósulto prius dictatore equites, permissu deinde eius relictis equis, clamore prouolant ante signa, & nouam integrant pugnam. neque sustineri poterant, ni extraordinariæ cohortes pari corporum animorúmque robore H se obiecissent. Tunc inter primores duorum populorũ res geritur. Quicquid hinc aut illinc cómunis Mars bello aufert, multiplex quàm pro numero damnum est. vulgus aliud armatorum, velut delegata primoribus pugna, euentũ suum in virtute aliena ponit. Multi vtrinq; cadunt, plures vulnera accipiunt. Tandem equites alius alium increpantes, quid deinde restaret quærendo: si neque ex equis pepulissent hostem, neq; pedites quicquam momenti facerent, quã tertiam expectarent pugnam? quid ante signa feroces prosiluissent? & alieno pugnarent loco? His inter se vocibus concitati, clamore renouato inferunt pedem: & primùm gradu mouerunt hostem, deinde pepulerunt, postremò iam haud dubiè auertunt. neq; tam vires pares quæ superauerit res, facile dictu est, nisi quód perpetua fortuna vtriusque populi & extollere animos, & minuere potuit. Vsq; ad castra fugientes Hernicos Romanus sequitur: castrorum oppugnatione, quia serum erat diei, abstinuere. diu non perlitatũ tenuerat dictatorem ne ante meridiem signũ dare posset: eò in noctem tractum erat certamen. Postera I die deserta fuga castra Hernicorum, & saucii relicti quidam inuenti: agménque fugientium ab signis, cum præter mœnia eorum infrequentia signa cóspecta essent, fusum, ac per agros trepida fuga palatum est. Nec Romanis incruenta victoria fuit. quarta pars militum amissa: &, vbi haud minus iacturæ fuit, aliquot equites Romani cecidere. Insequenti anno cum L. Sulpitius & C. Licinius Caluus consules in Hernicos exercitum duxissent, neque inuentis in agro hostibus, Ferentinum vrbẽ eorum vi cepissent, reuertentibus inde eis Tyburtes portas clausere. ea vltima fuit caussa, cum multæ antè querimoniæ vltro citróq; iactatæ essent, cur per fœciales rebus repetitis bellum Tyburti populo indiceretur. Dictatorem T. Quintium Pœnum eo anno fuisse satis constat, & magistrum equitum Sergium Cornelium Maluginensem. Macer Licinius comitiorum habendorum caussa & ab Licinio consule dictum scribit, quia collega comitia bello præferre festinante vt continuaret consulatum, obuiam eundum prauæ cupiditati fuerit. Quæsita ea propriæ familiæ laus, leuiorem authorem Lici- K nium facit, cum mentionem eius rei in vetustioribus annalibus nullam inueniam. magis vt belli Gallici caussa dictatoré creatum arbitrer, inclinat animus. Eo certe anno Galli ad tertium lapidé Salaria via trans pontem Anienis castra habuere. Dictator cum tumultus Gallici caussa iustitium edixisset, omnes iuniores sacramento adegit, ingentiq; exercitu ab vrbe profectus, in citeriore ripa Anienis castra posuit. Pons in medio erat, neutris eum rumpentibus, ne timoris indicium esset. prælia de occupando ponte crebra erant: nec qui potirentur, incertis viribus satis discerni poterat. tum eximia corporis magnitudine in vacuũ pontem Gallus processit: & quantũ maxima voce potuit, Quem nunc, inquit, Roma fortissimũ virum

A virum habet, procedat agedum ad pugnam, vt noster duorum euentus ostendat vtra gens bello sit melior. Diu inter primores iuuenum Romanorum silentium fuit, cum & abnuere certamen vererentur, & præcipuam sortem periculi petere nollent. tum T. Manlius L. filius, qui patrem à vexatione tribunitia vindicauerat, ex statione ad dictatorē pergit. Iniussu tuo, inquit, imperator, extra ordinem nunquam pugnauerim, non si certam victoriam videam. si tu permittis, volo ego illi belluæ ostendere, quandò adeo ferox præsultat hostium signis, me ex ea familia ortum, quæ Gallorū agmen ex rupe Tarpeia deiecit. Tum dictator, Macte virtute, inquit, hac pietate in patrem, patriámque T. Manli esto: perge, & nomen Romanum inuictum iuuantibus diis præsta. Armant inde iuuenem æquales. pedestre scutum capit, Hispano cingitur gladio, ad propiorem habili pugnam. Armatum adornatúmq; aduersus Gallum stolidè lætum, & (quoniam id quoq; memoria dignum antiquis visum est) lin-
B guam etiam ab irrisu exerentem, producunt. Recipiunt inde se ad stationem: & duo in medio armati, spectaculi magis more, quàm lege belli destituuntur, nequaquam visu ac specie æstimantibus pares. Corpus alteri magnitudine eximium, versicolori veste, pictisque & auro cælatis refulgens armis. Media in altero militaris statura, modicáque in armis habilibus magis quàm decoris species: non cantus, non exultatio, armorúmque agitatio vana, sed pectus animorum iræ'q; tacitæ plenum, omnem ferociam in discrimē ipsum certaminis distulerat. Vbi constitere inter duas acies, tot circà mortalium animis spe metúque pendentibus; Gallus velut moles supernè imminens, proiecto læua scuto in aduenientis arma hostis, vanum cæsim cum ingenti sonitu ensem deiecit. Romanus mucrone surrecto, cum scuto scutum imum perculisset, totóque corpore interior periculo vulneris factus, insinuasset se inter corpus armáque, vno alteróque subinde ictu ventrem atq; inguina hausit, & in spatium ingens ruentem porrexit hostem. iacentis inde corpus ab omni alia vexatione intactum, vno
C torque spoliauit, quem respersum cruore, collo circundedit suo. Defixerat pauor cum admiratione Gallos. Romani alacres ab statione obuiam militi suo progressi, laudātes gratulantésque ad dictatorem perducunt. Inter carminum propemodum incondita quædam militariter ioculantes, Torquati cognomen auditum, celebratum deinde, posteris etiam, familiæ'que honori fuit. Dictator coronam auream addidit donum, mirisque pro concione eam pugnam laudibus tulit. Et hercule tanti ea ad vniuersi belli euentum momenti dimicatio fuit, vt Gallorum exercitus proxima nocte relictis trepide castris, in Tyburtem agrum, atq; inde societate belli facta, commeatúq; benigne ab Tyburtibus adiutus, mox in Campaniam transierit. Ea fuit caussa cur proximo anno C. Petilius Balbus C O S. cum collega eius M. Fabio Ambusto Hernici prouincia euenisset, aduersus Tyburtes iussu populi exercitum duceret. ad quorum auxilium cum Galli ex Campania redissent, fœdæ populationes in Lauicano, Thusculanóq; & Albano agro haud dubiè Tyburtibus ducibus sunt factæ. Et cum ad-
D uersus Tyburtem hostem duce C O S. contenta Respub esset, Gallicus tumultus dictatorem creari coēgit. creatus Q. Seruilius Hala T. Quintium magistrum equitum dixit: & ex authoritate Patrum, si prospere id bellum euenisset, Ludos Magnos vouit. Dictator ad continendos proprio bello Tyburtes consulari exercitu iusso manere, omnes iuniores, nullo detrectante militiam, sacramēto adegit. Pugnatum haud procul porta Collina est totius viribus vrbis, in conspectu parentum, coniugúmq;, ac liberorum: quæ magna etiam absentibus hortamenta animi, tum subiecta oculis, simul verecundia misericordiáq; militem accendebāt. Magna vtrinq; edita cæde, auertitur tandem acies Gallorum. fuga Tybur sicut arcem belli Gallici petunt. palati à C O S. Petilio haud procul Tybure excepti, egressis ad opem ferendam Tyburtibus, simul cum his intra portas cōpelluntur. Egregie cum ab dictatore, tum ab C O S. gesta est res. Et C O S. alter Fabius præliis primùm paruis, postremò vna insigni pugna, cū hostes totis adorti copiis essent, Hernicos deuincit. Dictator consulibus in senatu &
E apud populum magnifice collaudatis, & suarum quoq; rerum illis remisso honore, dictatura se abdicauit. Petilius de Gallis Tyburtibúsq; geminum triumphum egit. Fabio satis visum, vt ouans vrbem iniret. Irridere Petilii triumphum Tyburtes: vbi enim eum secum acie cōflixisse? spectatores paucos fugæ trepidationisq; Gallorum extra portas egressos, postquam in se quoq; fieri impetum viderint, & sine discrimine obuios cædi, recepisse se in vrbē, eam rem triumpho dignam visam Romanis? ne nimis mirum magnúmque censerent, tumultum exciere in hostium portis, maiorem ipsos trepidationem ante mœnia sua visuros. Itaq; insequenti anno M. Popilio Lenate, Cn. Manlio COSS. primo silētio noctis ab Tybure agmine infesto profecti ad vrbem Romam venerunt. terrorē repente ex somno excitatis, subita res

& nocturnus pauor præbuit, ad hoc multorum inscitia, qui, aut vnde hostes aduenissent. cõclamatum tamen celeriter ad arma est, & portæ stationibus, murique præsidiis firmati. & vbi prima lux mediocrem multitudinem ante mœnia, neque alium quàm Tyburtem hostem ostendit, duabus portis egressi consules, vtrinq; aciem subeuntium in muros aggrediuntur, apparuitque occasione magis quàm virtute fretos venisse: adeò vix primum impetum Romanorum sustinuere. quin etiam bono fuisse Romanis aduentum eorum constabat, orientémq; iam seditionem inter Patres & plebem, metu tam propinqui belli compressam. Alius aduentus hostium fuit proximo bello agris quàm vrbi terribilior. Populabũdi Tarquinienses fines Romanos maxime qua ex parte Hetruriam adiacent, peragrauere: rebúsque nequicquam repetitis, noui consules C. Fabius & C. Plautius iussu populi bellum indixere: Fabióque ea prouincia, Plautio Hernici euenere. Gallici quoque belli fama increbrescebat: sed inter multos terrores solatio fuit pax Latinis petentibus data, & magna vis militum ab iis ex fœdere vetusto, quod multis intermiserant annis, accepta. quo præsidio cum fulta res Romana esset, leuius fuit, quòd Gallos mox Præneste venisse, atque inde circa Pedum consedisse auditum est. Dictatorem dici C. Sulpitium placuit: consul ad id accitus C. Plautius dixit. magister equitum dictatori additus M. Valerius. Hi robora militum ex duobus consularibus exercitibus electa aduersus Gallos duxerunt. Lentius id aliquanto bellum, quàm parti vtrique placebat, fuit: cum primò Galli tantum auidi certaminis fuissent: deinde Romanus miles ruendo in arma ac dimicationem, aliquantum Gallicam ferociam vinceret. dictatori neutique placebat, quandò nulla cogeret res, fortunæ se committere aduersus hostem, quem tempus deteriorem in dies, & locus alienus faceret, sine præparato commeatu, sine firmo munimento morantem: ad hoc iis animis corporibúsque, quorum omnis in impetu vis esset, parua eadem languesceret mora. His consiliis dictator bellum trahebat: grauémque edixerat pœnam, siquis iniussus in hostem pugnasset. Milites ægrè id patientes, primò in stationibus vigiliisque inter se dictatorem sermonibus carpere, interdum Patres cõmuniter increpare, quòd non iussissent per consules geri bellum. electum esse eximium imperatorem, vnicum ducem, qui nihil agenti sibi de cælo deuolaturam in sinum victoriam censeat. Eadem deinde hæc interdiu propalàm, ac ferociora his iactare: se iniussu imperatoris aut dimicaturos, aut agmine Romam ituros: immiscerique militibus centuriones: nec in circulis modò fremere, sed iam in principiis ac prætorio in vnum sermones confundi: atque in concionis magnitudinem crescere turba, & vociferari ex omnibus locis, vt extemplo ad dictatorem iretur: verba pro exercitu faceret Sex. Tullius, vt virtute eius dignum esset. Septimùm primum pilum iam Tullius ducebat, neque erat in exercitu, qui quidem pedestria stipendia fecisset, vir factis nobilior. is præcedens militum agmen ad tribunal pergit: mirantique Sulpitio non turbam magis quàm turbæ principem Tullium imperiis obedientissimum militem, Scilicet, dictator, inquit, condemnatum se vniuersus exercitus à te ignauiæ ratus, & propè ignominiæ caussa destitutum sine armis, orauit me vt suam caussam apud te agerem. Equidem sicubi loco cessum, si terga data hosti, si signa fœdè amissa obiici nobis possent, tamen hoc à te impetrari æquum censerem, vt nos virtute culpam nostram corrigere, & abolere flagitii memoriam noua gloria patereris. etiam ad Alliam fusæ legiones, eandem quam per pauorem amiserant patriam, profectæ postea ab Veiis, virtute recuperauere. Nobis deûm benignitate, felicitate tua, populique Romani, & res & gloria est integra: quanquam de gloria vix dicere ausim, si nos & hostes haud secus quàm fœminas abditos intra vallum omnibus contumeliis eludunt: & tu imperator noster, quod ægrius patimur, exercitum tuum sine animis, sine armis, sine manibus iudicas esse: & prius quàm expertus nos esses, de nobis ita desperasti, vt te mancorum ac debilium ducem iudicares esse. Quid enim aliud esse caussæ credamus, cur veteranus dux fortissimus bello, compressis, quod aiunt, manibus sedeas? Vtcunque enim se habeat res, te de nostra virtute dubitasse videri, quàm nos de tua, verius est. Sin autem non tuum istuc, sed publicum est consilium, & consensus aliquis Patrum, non Gallicum bellum nos ab vrbe, à penatibus nostris ablegatos tenet: quæso vt quæ dicam, non à militibus imperatori dicta censeas, sed à plebe Patribus, quæ sicut vos vestra habeatis consilia, sic se sua habituram dicat. Quis tandem succenseat milites nos esse, non seruos vestros? ad bellum, non in exilium missos? Si quis det signum, in aciem educat, vt viris ac Romanis dignum sit, pugnaturos: si nihil armis opus sit, ocium Romæ potius quàm in castris acturos. hæc dicta sint Patribus. Te imperator milites tui oramus, vt nobis pugnandi copiam facias. cum vincere cupimus, tum duce te vincere: tibi lauream

ream

A ream insignem deferre:tecum triumphantes vrbem inire: tuũ sequentes currum,Iouis Opt.
Max.templum gratantes ouantésque adire. Orationem Tullii exceperunt preces multitu-
dinis:& vndique vt signum daret,vt capere arma iuberet,clamabant. Dictator quanquam
rem bonam exemplo haud probabili actam censebat,tamen facturum quod milites vellét,
se recepit: Tulliúmque secretò,quænam hæc res sit,aut quo acta more,percontatur.Tullius
magnopere à dictatore petere,ne se oblitum disciplinæ militaris,ne sui, néve imperatoriæ
maiestatis crederet:multitudini cócitatæ,quæ fermè authoribus similis esset, nó subtraxisse
se ducem,nequis alius,qualem mota creare multitudo soleret,existeret.Nam se quidem ni-
hil non arbitrio imperatoris acturum.Illi quoque tamen videndum magnopere esse,vt ex-
ercitum in potestate haberet:differri non posse: adeò cócitatos animos ipsos sibi locum ac
tempus pugnandi sumpturos,si ab imperatore non detur. Dum hęc loquũtur,iumenta for-
B te pascentia extra vallum Gallo abigenti duo milites Romani ademerunt.in eos saxa con-
iecta à Gallis:deinde ab Romana statione clamor ortus,ac procursum vtrinque est.Iámque
haud procul iusto prælio res erant:ni celeriter diremptum certamen per centuriones esset.
Affirmata certe eo casu Tullii apud dictatorem fides est:nec recipiente iam dilationem re,
in posterum diem edicitur acie pugnaturos. Dictator tamen,vt qui magis animis quàm vi-
ribus fretus ad certamen descenderet,omnia circunspicere atque agitare cœpit, vt arte ali-
qua terrorem hostibus incuteret.Solerti animo rem nouam excogitat:qua deinde multi no
stri atque externi imperatores,nostra quoque quidam ætate vsi sunt.Mulis strata detrahi iu
bet: binisque tantum centunculis relictis,agasones partim captiuis, partim ægrorum armis
ornatos imponit.his ferè mille effectis centũ admiscet equites,& nocte super castra in mõ-
tes euadere,ac syluis se occultare iubet,neque inde antè moueri, quàm ab se acciperent si-
gnum.Ipse vbi illuxit,in radicibus montiũ extendere aciem cœpit sedulò,vt aduersus mon
C tes consisteret hostis.Instructo iam vani terroris apparatu,qui quidem terror plus penè ve-
ris viribus profuit: primò credere duces Gallorum non descensuros in æquum Romanos:
deinde vbi degressos repente viderunt,& ipsi auidi certaminis in prælium ruunt: priúsque
pugna cœpit,quàm signum ab ducibus daretur. Acrius inuasere Galli dextrum cornu: neq;
sustineri potuissent,ni forte eo loco dictator fuisset, Sex. Tullium nomine increpans,rogi-
tánsque,siccine pugnaturos milites spopondisset?vbi illi clamores sint arma poscentiũ?vbi
minæ iniussu imperatoris præliũ inituros? en ipsum imperatoré clara voce vocare ad præ-
lium,& ire armatum ante prima signa:ecquis sequeretur eorum,qui modò ducturi fuerint?
in castris feroces,in acie pauidi. Vera audiebant: itáque tantos pudor stimulos admouit, vt
ruerent in hostium tela alienatis à memoria periculi animis. hic primò impetus propè ve-
cors turbauit hostes:eques deinde emissus turbatos auertit. Ipse dictator postquam labanté
vna parte vidit aciem,signa in læuum cornu confert,quò turbam hostium congregari cer-
D nebat:& iis qui in monte erant,signum quod conuenerat,dedit. Vbi inde quoq; nouus cla-
mor ortus,& tendere obliquo monte ad castra Gallorũ visi sunt:tum metu ne excluderen-
tur,omissa pugna est,cursúque effuso ad castra ferebantur. Vbi cum occurrisset eis M. Vale
rius magister equitum, qui profligato dextro cornu obequitabat hostium munimentis , ad
montes syluásque vertunt fugam:plurimique ibi à fallaci equitum specie, agasonibúsq; ex-
cepti sunt:& eorum quos pauor pertulerat in syluas,atrox cædes post sedatum præliũ fuit.
Nec alius post M.Furium,quàm C.Sulpitius iustiorem de Gallis egit triũphum: auri quoq;
ex Gallicis spoliis satis magnum pódus saxo quadrato septum in Capitolio sacrauit. Eo-
dem anno & à Coss.vario euentu bellatum. Nam Hernici à C.Plautio deuicti, subactique
sunt.Fabius collega eius incautè atque inconsultè aduersus Tarquinienses pugnauit:nec in
acie tantum ibi cladis acceptum,quàm quod C C C V I I milites Romanos captos Tarqui
nienses immolarunt.qua fœditate supplicii aliquãto ignominia populi Romani insignitior
E fuit. Accessit ad eam cladem & vastatio Romani agri:quam Priuernates, Veliterni deinde
incursione repentina fecerunt. Eodem anno duę tribus Pomptina & Publicia additę.Lu
di votiui,quos M.Furius dictator vouerat,facti.& de ambitu à C.Petilio tribuno plebis au-
thoribus Patribus tum primum ad populum latum est:eáque rogatione nouorum maximè
hominum ambitionem,qui nundinas & conciliabula obire soliti erant,compressam crede-
bant. Haud æque Patribus læta insequenti anno C.Martio,Cn.Mãlio Coss. de vnciario fœ
nore à M.Duellio,L.Menenio tribunis plebis rogatio est perlata: & plebs aliquanto eã cu-
pidius sciuit,accepitque. Ad bella noua priore anno destinata Falisci quoque hostes exor-
ti,duplici crimine,quòd & cum Tarquiniensibus iuuentus eorum militauerat:& eos qui Fa-

lerios perfugerant, cum male pugnatum est, repetentibus fœcialibus Romanis non reddiderant. Ea prouincia Cn. Manlio obuênit. Martius exercitum in agrum Priuernatem integrum pace longinqua, induxit: militémque præda impleuit. ad copiam rerum addidit munificentiam, quòd nihil in publicum secernendo, augenti rem priuatam militi fauit. Priuernates cum ante mœnia sua castris permunitis consedissent: vocatis ad cócionem militibus, Castra nūc, inquit, vobis hostium, vrbémque prædæ do, si mihi pollicemini vos fortiter in acie operam nauaturos, nec prædæ magis quàm pugnæ paratos esse. Signum poscunt ingēti clamore: celsi'que, & spe haud dubia feroces in prçliū vadunt. Ibi ante signa Sex. Tullius, de quo antè dictum est, exclamat. Aspice imperator, inquit, quemadmodum exercitus tuus tibi promissa præstet. pilóque posito, stricto gladio in hostem impetum facit: sequūtur Tullium antesignani omnes: primóque impetu auertêre hostem: fusum inde ad oppidum persecuti, cum iam scalas mœnibus admouerent, in deditionem vrbem acceperunt. triūphus de Priuernatibus actus. Ab altero Cos. nihil memorabile gestum: nisi quòd legem nouo exemplo ad Sutrium in castris tributim de vicesima eorū qui manumitterentur, tulit. Patres, quia ea lege haud paruum vectigal inopi ærario additum esset, authores fuerūt. Cçterum tribuni plebis non tam lege quàm exemplo moti, nequis postea populum seuocaret, capite sanxerunt. nihil enim non per milites iuratos in consulis verba, quáuis perniciosum populo, si id liceret, fieri posse. Eodem anno C. Licinius Stolo à M. Popilio Lenate sua lege decē millibus æris est damnatus, quòd mille iugerum agri cum filio possideret, emancipandóque filium, fraudē legi fecisset. Noui Coss. inde M. Fabius Ambustus II, & M. Popilius Lenas II, duo bella habuere: facile alterum cum Tyburtibus, quod Lenas gessit: qui hoste in vrbem compulso agros vastauit. Falisci, Tarquiniensésq; alterum consulem prima pugna fuderūt. inde terror maximus fuit, quòd sacerdotes eorum facibus ardentibus, anguibúsque prælatis incessu furiali militem Romanum insueta turbauerunt specie. & tunc quidē velut lymphati & attoniti munimentis suis trepido agmine inciderunt. deinde vbi consules, legatique, ac tribuni, puerorum ritu vana miracula pauentes irridebant, increpabántque, vertit animos repente pudor: & in ea ipsa quç fugerant, velut cæci ruebant. Discusso itaque vano apparatu hostium, cum in ipsos armatos se intulissent, auerterunt totam aciem: castrisque etiam eo die potiti, præda ingenti parta victores reuerterunt, militaribus iocis cum apparatū hostiū, tum suum increpantes pauorem. Concitatur deinde omne nomen Hetruscum, & Tarquiniensibus Faliscisque ducibus ad Salinas perueniunt. aduersus eum terrorē dictator C. Martius Rutilius primus de plebe dictus, magistrum equitum item de plebe C. Plautium dixit. Id vero Patribus indignum videri, etiam dictaturā iam in promiscuo esse: omnique ope impediebant nequid dictatori ad id bellum decerneretur, pararetúrve. Eo próptius cuncta ferente dictatore populus iussit. Profectus ab vrbe vtraq; parte Tyberis ratibus exercitu quocunque fama hostium ducebat, traiecto, multos populatores agrorum vagos palantes oppressit: castra quoque nec opinato aggressus cepit: & VIII millibus hostium captis, cæteris aut cæsis, aut ex agro Romano fugatis, sine authoritate Patrum populi iussu triūphauit. Quia nec per dictatorem plebeium, nec per consulem, comitia consularia haberi volebant, & alter cōsul Fabius bello retinebatur, res ad interregnū redit. Interreges deinceps Q. Seruilius Hala, M. Fabius, Cn. Manlius, C. Fabius, C. Sulpitius, L. Aemylius, Q. Seruilius, M. Fabius Ambustus. In secundo interregno orta contentio est, quòd duo patricii consules creabantur, intercedentibúsq; tribunis interrex Fabius aiebat in XII tabulis legē esse, vt quodcunque postremum populus iussisset, id ius ratúmq; esset. iussum populi & suffragia esse. Cū intercedendo tribuni nihil aliud, quàm vt differrent comitia, valuissent: duo patricii Coss. creati sunt, C. Sulpitius Peticus tertiùm, M. Valerius Publicola: eodémque die magistratum inierunt. Quadringentesimo anno quàm vrbs Romana cōdita erat, quinto tricesimo quàm à Gallis recepta, ablato post nonum annum à plebe consulatu, patricii Coss. ambo ex interregno magistratū iniere, C. Sulpitius Peticus tertiùm, M. Valerius Publicola. Empulum eo anno ex Tyburtibus haud memorando certamine captum, siue duorum Coss. auspicio bellum ibi gestum est, vt scripsere quidam: seu per idem tempus Tarquiniensium quoque sunt vastati agri ab Sulpitio Cos. quo Valerius aduersus Tyburtes legiones duxit. Domi maius certamen Coss. cum plebe ac tribunis erat. fidei iam suæ, non solum virtutis ducebant esse, vt accepissent duo patricii consulatum, ita ambobus patriciis mandare. quin aut toto cedēdum esse, si plebeius iam magistratus fiat consulatus: aut possidendum totum, quam possessionem integram à Patribus accepissent. Plebs contrà fremit. quid se viuere? quid in parte

ciuium

A ciuium censeri? si quod duorum hominum virtute L.Sextii ac C.Licinii partum sit, id obtinere vniuersi non possint? Vel reges, vel decemuiros, vel si quod tristius sit imperii nomen, patiendum esse potius, quàm ambos patricios Coss. videant: nec inuicem pareatur; atq; imperetur, sed pars altera in æterno imperio locata, plebem nusquam aliò natam quàm ad seruiendum putet. Non desunt tribuni authores turbarum: sed inter concitatos per se omnes vix duces eminent. Aliquoties frustra in campum descensum cum esset, multique per seditiones acti comitiales dies: postremò victæ perseuerantia Coss. plebis eò dolor erupit, vt tribunos actum esse de libertate vociferantes, relinquendúmque non campum iam solum, sed etiam vrbem captam atque oppressam regno patriciorum, mœsta plebs sequeretur. Consules relicti à parte populi, per infrequentiam comitia nihilo segnius perficiunt. Creati consules ambo patricii M. Fabius Ambustus tertiùm, T. Quintius. In quibusdam annalibus pro T.

B Quintio M. Popilium Cos. inuenio. Duo bella eo anno prospere gesta: cum Tyburtibúsque ad deditionem pugnatum: Sassula ex his vrbs capta: cæteráque oppida eandem fortunam habuissent, ni vniuersa gens positis armis in fidem consulis venisset. Triũphatum de Tyburtibus: alioquin mitis victoria fuit. In Tarquinienses acerbe sæuitũ, multis mortalibus in acie cæsis: ex ingenti captiuorum numero CCCLVIII delecti nobilissimus quisque, qui Romam mitteretur, vulgus aliud trucidatum. nec populus in eos qui missi Romam erant, mitior fuit. medio in foro omnes virgis cæsi, ac securi percussi. id pro immolatis in foro Tarquiniensium Romanis pœnæ hostibus redditum. Res bello bene gestę, vt Samnites quoque amicitiam peterent, effecerũt. Legatis eorum comiter ab senatu respõsum. fœdere in societatem accepti. Nõ eadem domi, quæ militiæ, fortuna erat plebi Romanæ. Nam etsi vnciario fœnore facto leuata vsura erat, sorte ipsa obruebantur inopes, nexúmque inibant. eò nec patricios ambos cõsules, nec comitiorum curam, publicáve studia præ priuatis incommo-

C dis plebs ad animum admittebat. Consulatus vterque apud patricios manet. Cõsules creati, C. Sulpitius Peticus quartùm, M. Valerius Publicola iterum. In bellum Hetruscum intentam ciuitatem, quia Cæritem populum misericordia consanguinitatis Tarquiniensibus adiunctum fama ferebat, legati Latini ad Volscos conuertere, nunciantes exercitum conscriptum armatúmque iam suis finibus imminere: inde populabundos in agrum Romanũ venturos esse. Censuit igitur senatus neutram negligendam rem esse. vtroque legiones scribi: consulésq; sortiri prouincias iussit. Inclinauit deinde pars maior curæ in Hetruscum bellũ, postquã literis Sulpitii cõsulis, cui Tarquinii prouincia euenerat, cognitum est depopulatũ agrum circa Romanas Salinas, prędæ'que partem in Cæritum fines auectam, & haud dubiè iuuentutem eius populi inter prædatores fuisse. Itaque Valerium consulem Volscis oppositum, castráque ad finem Thusculanum habẽtem, reuocatum inde senatus dictatorem dicere iussit. T. Manlium Lucii filium dixit. Is cum sibi magistrum equitum A. Cornelium Cos-

D sum dixisset, consulari exercitu contentus, ex authoritate Patrum, ac populi iussu Cæritibus bellum indixit. Tum primum Cærites, tanquam in verbis hostiũ vis maior ad bellum significandum, quàm in suis factis, qui per populationem Romanos lacessierant, esset, verus belli terror inuasit: & quàm non suarum virium ea dimicatio esset, cernebant: pœnitebátq; populationis, & Tarquinienses execrabantur defectionis authores: nec arma aut bellum quisq̃ apparare, sed pro se quisque legatos mitti iubebat ad petẽdam erroris veniam. Legati senatum cum adissent, ab senatu reiecti ad populum, deos rogauerunt, quorum sacra bello Gallico accepta rite procurassent, vt Romanos florentes ea sui misericordia caperet, quę se rebus affectis quondam populi Romani cepisset. conuersi'que ad delubra Vestæ, hospitiũ flaminum Vestaliúmq; ab se caste ac religiosè cultum inuocabãt. Eáne meritos crederet quisquã, hostes repente sine caussa factos? aut si quid hostiliter fecissent, consilio id magis quàm furore lapsos fecisse, vt sua vetera beneficia, locata pręsertim apud tam gratos, nouis corrũ-

E perent maleficiis? florentémque populum Romanum, ac felicissimum bello, sibi desumerẽt hostem, cuius afflicti amicitiam cepissent? Ne appellarent consiliũ, quæ vis ac necessitas appellanda esset. Transeuntes agmine infesto per agrum suum Tarquinienses, cum præter viã nihil petissent, traxisse quosdam agrestiũ populationis eius quæ sibi crimini detur, comites. eos, seu dedi placeat, dedere se paratos esse: seu supplicio affici, daturos pœnas. Cære sacrarium populi Romani, diuersorium sacerdotũ, ac receptaculum Romanorum sacrorum, intactum inuiolatúmque crimine belli, hospitio Vestaliũ cultísque diis darent. Mouit populum nõ tam caussa præsens, quàm vetus meritum, vt maleficii quàm beneficii potius immemores essent. itaque pax populo Cæriti data: induciásque in centũ annos factas in senatus-

consulta referri placuit. In Faliscos eodem noxios crimine vis belli conuersa est: sed hostes nusq̄ inuenti. Cum populatione peragrati fines essent, ab oppugnatione vrbium temperatum: legionibúsque Romam reductis, reliquum anni muris turribúsque reficiendis cõsumptum. & ædes Apollinis dedicata est. Extremo anno comitia consularia certamen Patrũ ac plebis diremit, tribunis negantibus passuros comitia haberi, ni secundum Liciniam legẽ haberentur: dictatore obstinato tollere potius totum è Republica consulatum, quàm promiscuum Patribus ac plebi facere. Prolatãdis igitur comitiis cum dictator magistratu abisset, res ad interregnum rediit. Infestam inde Patribus plebẽ interreges cum accepissent, ad vndecimum interregem seditionibus certatum est. Legis Liciniæ patrocinium tribuni iactabant: propior dolor plebi fœnoris ingrauescentis erat: curæ'que priuatæ in certaminibus publicis erumpebant. Quorum tędio Patres L. Cornelium Scipionem interregem concordiæ caussa obseruare legem Liciniam comitiis consularibus iussere. P. Valerio Publicolę datus è plebe collega C. Martius Rutilius. Inclinatis semel in concordiã animis, noui consules fœnebrem quoq; rem, quæ distinere vnanimos videbatur, leuare aggressi, solutionẽ alieni æris in publicam curã verterunt, quinqueuiris creatis, quos mensarios ab dispensatione pecuniæ appellarunt. Meriti æquitate curáque sunt, vt per omnium annalium monumenta celebres nominibus essent. Fuere autem C. Duellius, P. Decius Mus, M. Papyrius, Q. Publius, & T. Aemylius: qui rem difficillimam tractatu, & plerunque parti vtrique, semper certè alteri grauem, cum alia moderatione, tum impendio magis publico quam iactura sustinuerunt. Tarda enim nomina, & impeditiora inertia debitorum quàm facultatibus, aut ærarium mensis cum ære in foro positis dissoluit, vt populo prius caueretur: aut æstimatio æquis rerũ preciis liberauit: vt non modò sine iniuria, sed etiam sine querimoniis partis vtriusque, exhausta vis ingens æris alieni sit. Terror inde vanus belli Hetrusci, cum cõiurasse duodecim populos fama esset, dictatorem dici coegit. dictus in castris (eò enim ad consules missum senatusconsultum est) C. Iulius, cui magister equitum adiectus L. Aemylius. Cæterum foris tranquilla omnia fuere. Tentatũ domi per dictatorem vt ambo patricii cõsules crearentur, rem ad interregnũ perduxit. duo interreges C. Sulpitius, & M. Fabius ĩterpositi obtinuere, quod dictator frustra tetenderat, mitiore iam plebe ob recens meritũ leuati æris alieni, vt ambo patricii consules crearẽtur. Creati ipse C. Sulpitius Peticus, qui prior interregno abiit: & T. Quintius Pœnus. quidam Cæsonem, alii C. cognomen Quintio adiiciũt. Ad bellum ambo profecti, Faliscum Quintius, Sulpitius Tarquiniẽse, nusquã acie congresso hoste, cum agris magis quàm cum hominibus, vrendo populandóq;, gesserunt bella. Cuius lentæ velut tabis senio victa vtriusque pertinacia populi est, vt primùm à cõsulibus, dein permissu eorum ab senatu inducias peterent. in quadraginta annos impetrauerunt. Ita posita duorum bellorũ quæ imminebant, cura, dum aliqua ab armis quies esset: quia solutio æris alieni multarũ rerum mutauerat dominos, censum agi placuit. cæterum cum censoribus creandis indicta comitia essent: professus se petere censuram C. Martius Rutilius, qui primus dictator de plebe fuerat, concordiam ordinum turbauit. quod videbatur quidem tempore alieno fecisse, quia ambo tum forte patricii consules erant, qui rationem eius se habituros negabant: sed & ipse constantia inceptum obtinuit, & tribuni omni vi recuperando ius consularibus comitiis amissum, adiuuerunt. & cum ipsius viri maiestas nullius honoris fastigium non æquabat, tum per eundem, qui ad dictaturam aperuisset viam, censuram quoque in partem vocari plebs volebat. Nec variatum comitiis est, quin cum Manlio Næuio censor Martius crearetur. Dictatorem quoq; hic annus habuit M. Fabium, nullo terrore belli, sed ne Licinia lex comitiis cõsularibus obseruaretur. Magister equitũ dictatori additus Q. Seruilius. nec tamẽ dictatura potentiorem eum consensum Patrum consularibus comitiis fecit, quàm censoriis fuerat. M. Popilius Lenas à plebe cõsul, à Patribus L. Cornelius Scipio datus. Fortuna quoque illustriorem plebeium consulem fecit. Nam cum ingentem Gallorum exercitum in agro Latino castra posuisse nunciatum esset: Scipione graui morbo implicito, Gallicum bellum Popilio extra ordinem datum. Is impigre exercitu scripto, cum omnes extra portam Capenam ad Martis ædem conuenire armatos iuniores iussisset, signáque eodem quæstores ex ærario deferre: quatuor expletis legionibus, quod superfuit militũ, P. Valerio Publicolæ prætori tradidit, author Patribus scribẽdi alterius exercitus, quod ad incertos belli euentus subsidium Reipub. esset. Ipse iam satis omnibus instructis, comparatísque, ad hostem pergit. cuius vt prius nosceret vires, quàm periculo vltimo tentaret: in tumulo, quem proximum castris Gallorum capere potuit, vallum ducere cœpit. Gens ferox, & ingenii auidi ad pugnam,

A pugnam, cum procul visis Romanorum signis vt extemplo prælium initura explicuisset aciem: postquam neque in æquum demitti agmẽ vidit, & cum loci altitudine, tum vallo etiã tegi Romanos, perculsos pauore rata, simul opportuniores, quòd intẽti tum maxime operi essent, truci clamore aggreditur. Ab Romanis nec opus ĩtermissum, (Triarii erãt qui muniebant) & ab hastatis principibúsque, qui pro munitoribus intenti armatique steterant, præliũ initum. Præter virtutem locus quoque superior adiuuit, vt pila omnia hastæ'que non tanq̃ ex æquo missa, vana (quod plerunque fit) caderent, sed omnia librata ponderibus figerẽtur. Oneratique telis Galli, quibus aut corpora transfixa, aut prægrauata inhærentibus gerebant scuta, cum cursu penè in aduersum subissent, primò incerti restitere: dein cum ipsa cunctatio & his animos minuisset, & auxisset hosti, impulsi retro ruere alii super alios, stragémque inter se cęde ipsa fœdiorẽ dare. adeo pręcipiti turba obtriti plures, quàm ferro necati. Nec-
B dum certa Romanis victoria erat. alia in campum degressis supererat moles. nanque multitudo Gallorum sensum omnem talis damni exuperás, velut noua rursus exoriente acie, integrum militem aduersus victorem hostem ciebat. stetitque suppresso impetu Romanus, & quia iterum fessis subeunda dimicatio erat, & quòd consul, dum inter primores incautus agitat, læuo humero matari propè traiecto, cesserat parumper ex acie. Iámq; omissa cũctando victoria erat, cũ cósul vulnere alligato reuectus ad prima signa, Quid stas miles? inquit. Nó cum Latino Sabinóque hoste res est, quem victum armis, socium ex hoste facias: in belluas strinximus ferrum: hauriendus aut dandus est sanguis. propulistis à castris, supina valle præcipites egistis, stratis corporibus hostium superstatis. Complete eadem strage campos, qua montes replestis. Nolite expectare dum stantes vos fugiant. inferenda sunt signa, & vadẽdum in hostem. His adhortationibus iterum coorti pellunt loco primos manipulos Gallorum, cuneis deinde in medium agmen perrũpunt. Inde barbari dissipati, quibus nec cer-
C ta imperia, nec duces essent, vertunt impetum in suos: fusi'que per campos, & præter castra etiam sua fuga prælati, quod editissimum inter æquales tumulos occurrebat oculis, arcem Albanam petunt. Consul non vltra castra insecutus, quia & vulnus degrauabat, & subiicere exercitum pugna fessum nouo labori nolebat, à persequendo hoste cótinuit, tumulis ab hoste occupatis. Præda omni castrorum militi data, victorem exercitum, opulentúmque Gallicis spoliis Romam reduxit. Moram triumpho vulnus consulis attulit. Eadémque caussa dictatoris desyderium senatui fecit, vt esset qui ægris consulibus comitia haberet. Dictator L. Furius Camillus dictus, addito magistro equitum P. Cornelio Scipione, reddidit Patribus possessionem pristinam consulatus. ipse ob id meritum ingenti Patrum studio creatus consul, collegam Appium Claudium Crassum dixit. Priusquam inirent noui cósules magistratum, triumphus à Popilio de Gallis actus magno fauore plebis: mussantésque inter se rogitabant, num quem plebeii consulis pœniteret? simul dictatorem increpabant, qui legis Lici-
D niæ spretæ mercedem consulatum priuata cupiditate quàm publica iniuria fœdiorem, cepisset, vt se ipse consulem dictator crearet. Annus multis variisq; motibus fuit insignis. Galli ex Albanis montibus, quia hyemis vim pati nequiuerant: per campos, maritimáque loca vagi populabantur. Mare infestum classibus Græcorum erat, oráq; litoris Antiatis, Laurénsque tractus, & Tyberis ostia, vt prædones maritimi cum terrestribus congressi, ancipiti semel prælio decertarint, dubiique discesserint, in castra Galli, Gręci retro ad naues, victos se, an victores putarent. Inter hos longè maximus extitit terror, concilia populorum Latinorum ad lucum Ferentinæ habita: responsúmque haud ambiguum imperantibus milites Romanis datum, absisterent imperare iis quorum auxilio egerent. Latinos pro sua libertate potius quàm pro alieno imperio laturos arma. Inter duo simul bella externa, defectione etiam sociorum senatus anxius, cum cerneret metu tenendos, quos fides non tenuisset: extendere omnes imperii vires consules delectu habendo iussit. Ciuili quippe standum exercitu esse,
E quandò socialis cœtus desereret. Vndique non vrbana tantum, sed etiam agresti iuuentute decem legiones scriptæ dicuntur quaternûm millium & ducenorum peditum, equitúmque trecenorum. quem nunc nouum exercitum, siqua externa vis ingruat, hæ vires populi Romani, quas vix terrarum capit orbis, contractæ in vnum haud facilè efficiant. Adeo in quæ laboramus sola creuimus, diuitias, luxuriámq;. Inter cætera tristia eius anni consul alter Ap. Claudius in ipso belli apparatu moritur: redierántque res ad Camillum: cui vnico consuli vel ob aliam dignationem haud subiiciẽdam dictaturæ, vel ob omen faustum ad Gallicum tumultum cognominis, dictatorem arrogari haud satis decorum visum est Patribus. Cósul duobus legionibus vrbi prępositis, octo cum L. Pinario prætore diuisis, memor paternę vir-

tutis Gallicum sibi bellum extra sortem sumit: prætorem maritimam oram tutari, Græcósque arcere litoribus iussit. & cum in agrum Pomptinum descendisset, quia neque in campis congredi nulla cogente re volebat, & prohibẽdo populationibus, quos rapto viuere necessitas cogeret, satis domari credebat hostem: locum idoneum statiuis delegit. Vbi cum stationibus quieti tempus tererent, Gallus processit magnitudine atq; armis insignis: quatiénsque scutum hasta, cum silentium fecisset, prouocat per interpretem, vnum ex Romanis qui secum ferro decernat. Marcus erat Valerius tribunus militũ, adolescens: qui haud indigniorem eo decore se, quàm T. Manlium ratus, prius sciscitatus consulis volũtatem, in medium armatus processit. Minus insigne certamen humanum numine interposito deorum factum. namque conserenti iam manum Romano coruus repente in galea consedit in hostem versus. Quod primò vt augurium cælo missum lętus accepit tribunus: precatus deinde, si diuus, si diua esset, qui sibi præpetem misisset, volens propitius adesset. dictu mirabile, tenuit nõ solum ales captam semel sedem, sed quotiescunque certamen initum est, leuans se alis, os oculósque hostis rostro & vnguibus appetiit: donec territum prodigii talis visu, oculisq; simul ac mente turbatum Valerius obtruncat. Coruus è conspectu elatus orientem petit. Hactenus quietæ vtrinque stationes fuere. Postquam spoliare corpus cæsi hostis tribunus cœpit, nec Galli se statione tenuerunt, & Romanorum cursus ad victorem etiam ocior fuit. ibi circa iacentis Galli corpus contracto certamine, pugna atrox concitatur. Iam non manipulis proximarum stationum, sed legionibus vtrinque effusis res geritur. Camillus lætum militẽ victoria tribuni, lætum tam præsentibus ac secundis diis, ire in prælium iubet. Ostentánsq; insignem spoliis tribunum, Hunc imitare miles, aiebat: & circa iacentem ducem sterne Gallorum cateruas. Dii hominésque illi affuere pugnæ, depugnatúmque haudquaquam certamine ambiguo cum Gallis est. Adeo duorum militum euentum, inter quos pugnatum erat, vtraque acies animis præceperat. Inter primos, quorũ concursus alios exciuerat, atrox prælium fuit: alia multitudo prius quàm ad coniectum teli veniret, terga vertit. primò per Volscos Falernúmque agrum dissipati sunt: inde Apuliam ac mare inferũ petierũt. Consul concione aduocata laudatum tribunum decem bobus aureáq; corona donat. Ipse iussus ab senatu bellum maritimum curare, cum prætore iunxit castra. ibi, quia res trahi segnitia Græcorum non committentium se in aciem, videbatur: dictatorem comitiorum caussa T. Manlium Torquatum ex authoritate senatus dixit. Dictator magistro equitũ A. Cornelio Cosso dicto, cõsularia comitia habuit, æmulúmque decoris sui absentem M. Valerium Coruinum (id enim illi deinde cognominis fuit) summo fauore populi treis & viginti natũ annos consulem renunciauit. collega Coruino, de plebe M. Popilius Lenas IIII consul futurus datus est. Cum Græcis à Camillo nulla memorabilis gesta res: nec illi terra, nec Romanus mari bellator erat. Postremò cum litoribus arcerentur, aqua etiam præter cætera necessaria vsui deficiente, Italiam reliquere. Cuius populi ea, cuiúsque gentis classis fuerit, nihil certi est. maxime Siciliæ fuisse tyrannos crediderim. nam vlterior Græcia ea tẽpestate intestino fessa bello, iam Macedonum opes horrebat. Exercitibus dimissis, cum & foris pax, & domi cõcordia ordinum ocium esset: nẽ nimis lætæ res essent, pestilẽtia ciuitatem adorta coegit senatum imperare decemuiris, vt libros Sibyllinos inspicerent: eorúmque monitu lectisterniũ fuit. Eodẽ anno Satricum ab Antiatibus colonia deducta, restitutáq; vrbs quam Latini diruerant. Et cum Carthaginiensibus legatis Romæ fœdus ictum, cum amicitiam ac societatem petentes venissent. Idem ocium domi forisque mansit T. Manlio Torquato, C. Plautio secundùm Coss. semunciarium tantũ ex vnciario fœnus factum, & in pensiones æquas triennii, ita vt quarta pręsens esset, solutio æris alieni dispensata est. & sic quoque parte plebis affecta, fides tamen publica priuatis difficultatibus potior ad curam senatui fuit. leuatę maximæ res, quia tributo ac delectu supersessum. Tertio anno post Satricum restitutũ à Volscis, M. Valerius Coruinus secundùm Cos. cum C. Petilio factus, cum ex Latio nunciatum esset legatos ab Antio circũire populos Latinorum ad concitãdum bellum: prius quàm plus hostium fieret, Volscis arma inferre iussus, ad Satricum exercitu infesto pergit. quò cum Antiates, aliique Volsci præparatis iam antè, siquid ab Roma moueretur, copiis occurrissent, nulla mora inter infensos diutino odio dimicandi facta est. Volsci ferocior ad rebellãdum quàm ad bellandum gens, certamine victi, fuga effusa Satrici mœnia petunt. & ne in muris quidem satis firma spe, cum corona militũ cincta iam scalis caperetur vrbs, ad quatuor millia præter multitudinem imbellem, sese dedidere. Oppidum dirutum atq; incensum. ab æde tantum matris Matutæ abstinuere ignem. Præda omnis militi data. extra prædam quatuor

millia

A millia deditorum habita. eos vinctos consul ante currum triumphans egit: venditis deinde, magnam pecuniam in ærarium redegit. Sunt qui hanc multitudinem captiuam seruorum fuisse scribant. idque magis verisimile est, quàm deditos venisse. Hos cósules secuti sunt M. Fabius Dorsuo, Ser. Sulpitius Camerinus. Auruncum inde bellum ab repentina populatione cœptum. metúque, ne id factum populi vnius, consilium omnis nominis Latini esset, dictator velut aduersus armatum iam Latium L. Furius creatus, magistrum equitum Cn. Manlium Capitolinum dixit. & cum (quod per magnos tumultus fieri solitum erat) iustitio indicto delectus sine vacationibus habitus esset: legiones, quantum maturari potuit, in Aurũcos ductæ. ibi prædonum magis quàm hostium animi inuenti. prima itaq; acie debellatum est. Dictator tamen, quia & vltro bellum intulerant, & sine detrectatione se certamini offerebant: deorum quoque opes adhibendas ratus, inter ipsam dimicationem ædem Iunoni Mo-

B netæ vouit. cuius damnatus voti, cum victor Romam reuertisset, dictatura se abdicauit. Senatus duumuiros ad eandem ædem pro amplitudine P R faciendam creari iussit. Locus in arce destinatus, quæ area ædium M. Manlii Capitolini fuerat. Consules dictatoris exercitu ad bellum Volscum vsi, Sorã ex hostibus, incautos adorti, ceperunt. Anno pòst quàm vota erat, ædes Monetæ dedicatur, C. Martio Rutilio III, T. Manlio Torquato II Coss. Prodigium extemplo dedicationem secutum, simile vetusto montis Albani prodigio. nãque & lapidibus pluit, & nox interdiu visa intendi. librisque inspectis, cum plena religione ciuitas esset, senatui placuit dictatorem feriarum constituẽdarum caussa dici. dictus P. Valerius Publicola, magister equitum ei Q. Fabius Ambustus datus est. Non tribus tantum supplicatum ire placuit, sed finitimos etiam populos: ordóque iis, quo quisque die supplicarent, statutus. Iudicia eo anno populi tristia in fœneratores facta. quibus ab ædilibus dicta dies esset, traduntur. Et res haud vlla insigni ad memoriam caussa ad interregnum rediit. Ex interregno,

C vt id actum videri posset, ambo patricii consules creati sunt, M. Valerius Coruinus III, A. Cornelius Cossus. Maiora iam hinc bella & viribus hostium, & longinquitate vel regionũ, vel temporum spatio, quibus bellatum est, dicentur. nãque eo anno aduersus Samnites, gentem opibus armisque validam, mota arma. Samnitium bellum ancipiti Marte gestum Pyrrhus hostis, Pyrrhum Pœni secuti. Quãta rerum moles, quoties in extrema periculorũ ventum, vt in hãc magnitudinem, quæ vix sustinetur, erigi imperium posset? Belli autem caussa cum Sãnitibus Romanis, quum societate amicitiáque iuncti essent, extrinsecus venit, nó orta inter ipsos est. Samnites Sidicinis iniusta arma, quia viribus plus poterãt, cum intulissent, coacti inopes ad opulentiorum auxilium confugere Campanis sese coniungunt. Campani magis nomen ad præsidium sociorum, quàm vires cum attulissent, fluentes luxu ab duratis vsu armorum in Sidicino pulsi agro, in se deinde molem omnem belli verterunt. nanque Samnites omissis Sidicinis, ipsam arcem finitimorum Campanos adorti, vnde æquè facilis

D victoria, prædę atque gloriæ plus esset: Tifata imminentes Capuæ colles cum præsidio firmo occupassent, descendunt inde quadrato agmine in planitiem quæ Capuam Tifatáque interiacet. ibi rursus acie dimicatum: aduersóq; prælio Campani intra mœnia compulsi, cũ robore iuuentutis suæ acciso, nulla propinqua spes esset, coacti sunt ab Romanis petere auxilium. Legati introducti in senatum, maxime in hanc sententiam locuti sunt· Populus nos Campanus legatos ad vos Patres conscripti misit, amicitiam in perpetuum, auxiliũ pręsens à vobis petitum. quam si secũdis rebus nostris petissemus, sicut cœpta celerius, ita infirmiore vinculo contracta esset. tũc enim, vt qui ex æquo nos venisse in amicitiã meminissemus, amici forsitan pariter ac nunc, subiecti atque obnoxii vobis minus essemus. nunc misericordia vestra cõciliati, auxilióque in dubiis rebus defensi, beneficium quoque acceptum colamus oportet, ne ingrati, atque omni ope diuina humanáque indigni videamur. Neq; hercule quòd Samnites priores amici sociique vobis facti sunt, ad id valere arbitror, ne nos in

E amicitiam suscipiamur: sed vt vetustate & gradu honoris nos præstent. neque enim fœdere Samnitium, nequa noua iungeretis fœdera, cautum est. Fuit quidem apud vos semper satis iusta caussa amicitię, velle eum vobis amicum esse, qui vos appeteret. Campani, etsi fortuna præsens magnifice loqui prohibet, non vrbis amplitudine, non agri vbertate vlli populo præterquam vobis cedentes, haud parua (vt arbitror) accessio bonis rebus vestris in amicitiam venimus vestram. Aequis Volscisque æternis hostibus huius vrbis, quandocunq; se mouerint, ab tergo erimus: & quod vos pro salute nostra priores feceritis, id nos pro imperio vestro & gloria semper faciemus. Subactis iis gentibus, quę inter nos vósq; sunt, quod propediem futurum spondet & virtus & fortuna vestra, continens imperium vsque ad nos ha-

bebitis. Acerbum & miserum est quod fateri nos fortuna nostra cogit. Eò vētum est Patres conscripti, vt aut amicorũ, aut inimicorum Campani simus. si defenditis, vestri: si deseritis, Samnitium erimus. Capuam ergo & Cāpaniam omnem, vestris, an Samnitium viribus accedere malitis, deliberate. Omnibus quidē, Romani, vestram misericordiam, vestrúmque auxilium æquum est patere: iis tamen maxime, qui eam implorãtibus aliis, auxilium dum supra vires suas præstant, omnes ipsi in hanc necessitatem venerunt. quanquã pugnauimus verbo pro Sidicinis, re pro nobis, cum videremus finitimũ populũ nefario latrocinio Samnitium peti, & vbi conflagrassent Sidicini, ad nos traiecturum illud incendium esse. Nec enim nũc quia dolent iniuriam acceptam Samnites, sed quia gaudēt oblatam sibi esse caussam, oppugnatum nos veniunt. An si vltio iræ hæc, & non occasio cupiditatis explendæ esset, parum fuit quòd semel in Sidicino agro, iterum in Campania ipsa legiones nostras cecidere? Quę est ista tã infesta ira, quam per duas acies fusus sanguis explere non potuerit? Adde huc populationem agrorũ, prædas hominũ atq; pecudum actas, incēdia villarum, ac ruinas, omnia ferro ignique vastata. Hiscine ira expleri nõ potuit? Sed cupiditas explenda est: ea ad oppugnandam Capuam rapit. Aut delere vrbem pulcherrimam, aut ipsi possidere volũt. Sed vos potius Romani beneficio vestro occupate eam, quàm illos habere per maleficium finatis. Non loquor apud recusantem iusta bella populum, sed tamen si ostēderitis auxilia vestra, ne bello quidem arbitror vobis opus fore. Vsque ad nos contemptus Samnitium peruenit, suprà non ascendit. itaque vmbra vestri auxilii Romani tegi possumus: quicquid deinde habuerimus, quicquid ipsi fuerimus, vestrum id omne existimaturi. Vobis arabitur ager Campanus, vobis Capua vrbs frequētabitur: cõditorum, parentum, deorũ immortalium numero nobis eritis. nulla colonia vestra erit, quę nos obsequio erga vos fidéq; superet. Annuite Patres conscripti nutũ numénque vestrum inuictum Campanis, & iubete sperare incolumem Capuam futurã. Qua frequentia omnium generum multitudinis prosequente creditis nos illinc profectos? quàm omnia votorũ lachrymarúmque plena reliquisse? in qua nunc expectatione senatũ populúmque Campanum, cõiuges liberósque nostros esse? Stare omnē multitudinē ad portas, viam hinc ferentē prospectantes, certum habeo, quid illis nos Patres cõscripti solicitis ac pendētibus animis renunciare iubeatis. Alterum responsum salutē, victoriam, lucem ac libertatē: alterum ominari horreo quę ferat. Proinde vt aut de vestris futuris sociis atq; amicis, aut nusq̃ vllis futuris nobis consulite. Summotis deinde legatis, cum consultus senatus esset, etsi magnę parti vrbs maxima opulentissimáque Italiæ, vberrimus ager, marique propinquus ad varietates annonæ horreum populi Romani fore videbatur: tamē tanta vtilitate fides antiquior fuit: responditque ita ex authoritate senatus consul. Auxilio vos Campani dignos censet senatus: sed ita vobiscum amicitiam institui par est, nequa vetustior amicitia ac societas violetur. Samnites nobiscũ fœdere iuncti sunt. itaque arma deos prius quàm homines violatura, aduersus Samnites vobis negamus: legatos, sicut fas iúsque est, ad socios atq; amicos precatum mittemus, nequa vobis vis fiat. Ad ea princeps legationis (sic enim domo mandatum attulerat) Quandoquidem, inquit, nostra tueri aduersus vim atque iniuriam iusta vi non vultis, vestra certè defendetis. Itaque populum Campanum, vrbémque Capuam, agros, delubra deûm, diuina humanáque omnia in vestrã Patres conscripti populique Romani ditionem dedimus, quicquid deinde patiemur, dedititii vestri passuri. Sub hæc dicta omnes manus ad consules tendentes, pleni lachrymarum in vestibulo curiæ procubuerunt. Commoti Patres vice fortunarum humanarũ, si ille prępotēs opibus populus, luxuria superbiáq; clarus, à quo paulò antè auxilium finitimi petissent, adeò infractos gereret animos, vt se ipse suáq; omnia potestatis alienæ faceret: tum iam fides agi visa, deditos nõ prodi: nec facturum æqua Samnitium populum censebant, si agrum vrbémq; per deditionē factam populi Romani, oppugnarent. legatos itaq; extemplo mitti ad Samnites placuit. data mãdata, vt preces Cãpanorum, responsum senatus amicitiæ Samnitiũ memor, deditionem postremò factam, Samnitibus exponerent: peterent pro societate amicitiaque, vt dedititiis suis parcerent: neque in eum agrum, qui populi Romani factus esset, hostilia arma inferrent. si leniter agendo parum proficerent, denunciarent Samnitibus populi Romani senatúsque verbis, vt Capua vrbe Cãpanóque agro abstinerent. Hæc legatis agētibus in concilio Samnitium, adeò est ferociter responsum, vt non solum gesturos se esse dicerent id bellum, sed magistratus eorum è curia egressi stantibus legatis, præfectos cohortium vocarent, iis'q; clara voce imperarent, vt pręḍatum in agrũ Campanum extemplo proficiscerentur. Hac legatione Romã relata, positis omnium aliarum rerum curis, Patres fœcialibus

ad res

A ad res repetendas missis, bellóq; quia non redderentur, solenni more indicto, decreuerunt vt primo quoq; tempore de ea re ad populum ferretur: iussúq; populi consules ambo cum duobus ab vrbe exercitibus profecti, Valerius in Cāpaniam, Cornelius in Samnium, ille ad montem Gaurum, hic ad Satriculam castra ponunt. Priori Valerio Samnitium legiones (eò nanq; omnem belli molem inclinaturam censebant) occurrunt. simul in Cāpanos stimulabat ira, tam promptos nunc ad ferenda, nunc ad accersenda aduersus se auxilia. Vt vero castra Romana viderunt: ferociter pro se quisq; signum duces poscere, affirmare eadem fortuna Romanū Campano laturum opem, qua Cāpanus Sidicino tulerit. Valerius leuibus certaminibus tentandi hostis caussa haud ita multos moratus dies, signū pugnę proposuit, paucis suos adhortatus, Ne nouum bellum eos, nouúsque hostis terreret. quicquid ab vrbe longius proferrent arma, magis magisq; in imbelles gētes eos prodire. Ne Sidicinorū Campa-
B norúmq; cladibus, Samnitium æstimarent virtutē. qualescunq; inter se certauerint, necesse fuisse alterā partem vinci. Campanos quidem haud dubie magis nimio luxu fluētibus rebus mollitiáque sua, quàm vi hostium victos esse. Quid autē esse duo prospera in tot seculis bella Samnitium aduersus tot decora populi Romani, qui triumphos penè plures q̃ annos ab vrbe cōdita numeret? qui omnia circa se, Sabinos, Hetruriam, Latinos, Hernicos, Aequos, Volscos, Auruncos, domita armis habeat? qui Gallos tot pręliis cęsos, postremò in mare ac naues fuga cōpulerit? Cum gloria belli ac virtute sua quenque fretos ire in aciem debere, tum etiā intueri cuius ductu auspicióque ineunda pugna sit: vtrum qui audiendus duntaxat magnificus adhortator sit, verbis tantū ferox, operum militarium expers: an qui & ipse tela tractare, procedere ante signa, versari media in mole pugnę sciat. Facta mea, non dicta vos milites, inquit, sequi volo: nec disciplinā modò, sed exemplū etiam à me petere. Non factionibus modò, nec per cōciones vsitatas nobilibus, sed hac dextra mihi tres consulatus, sum-
C mámq; laudem peperi. Fuit cum hoc dici poterat, Patricius enim eras, & à liberatoribus patriæ ortus: & eodē anno familia ista consulatum, quo vrbs hęc consulem, habuit. Nunc iam nobis Patribus vobisq; plebeiis promiscuus cōsulatus patet: nec generis, vt antè, sed virtutis est prēmiū. proinde summū quodque spectate milites decus. Non si mihi nouum hoc Coruini cognomen diis authoribus homines dedistis, Publicolarum vetustū familiæ nostræ cognomen memoria excessit. Semper ego plebem Romanam militiæ domiq;, priuatus, in magistratibus paruis magnisque, æque tribunus ac consul, eodem tenore per omnes deinceps consulatus colo atque colui. Nunc quod instat, diis bene iuuātibus nouum atque integrum de Samnitibus triumphū mecum petite. Nō aliàs militi familiarior dux fuit, omnia inter infimos militū haud grauatè munia obeundo. in ludo prętereа militari, cum velocitatis viriúmque inter se æquales certamina ineunt, comiter facilis vincere ac vinci vultu eodē: nec quenquam aspernari parem, qui se offerret: factis benignus pro re, dictis haud minus liber-
D tatis alienæ quàm suæ dignitatis memor: & quo nihil populariius est, quibus artibus petierat magistratus, iisdem gerebat. Itaq; vniuersus exercitus incredibili alacritate adhortationem prosecutus ducis, castris egreditur. Prælium, vt quod maxime vnquam, pari spe, vtrinque æquis viribus, cum fiducia sui, sine contemptu hostium commissum est. Samnitibus ferociam augebant nouæ res gestæ, & paucos ante dies geminata victoria: Romanis contrà, quadringentorum annorum decora, & conditæ vrbi æqualis victoria. Vtrisque tamen nouus hostis curā addebat. Pugna indicio fuit quos gesserint animos. nanque ita conflixerunt, vt aliquandiu in neutram partem inclinaret acies. Tum consul trepidationem iniiciēdam ratus, quādò vi pelli non poterant: equitibus immissis turbare prima signa hostium conatur. quos vbi nequicquam tumultuantes in spatio exiguo voluere turmas vidit, nec posse aperire in hostes viam, reuectus ad antesignanos legionum, cum desiluisset ex equo, Nostrum, inquit, peditum illud milites est opus. agitedum, vt me videritis, quacunque incessero in aciem ho-
E stium, ferro viam facientē: sic pro se quisque obuios sternite. illa nunc omnia, quà nunc erectę micant hastæ, patefacta strage vasta cernetis. Hęc dicta dederat, cū equites consulis iussu discurrunt in cornua, legionibúsq; in mediam aciem aperiunt viam. Primus omniū consul inuadit hostem: & cum quo forte contulit gradum, obtruncat. hoc spectaculo accensi, dextra lęuáq; ante se quisq; memorandū pręlium ciet. stant obnixi Samnites, quanq̃ plura accipiunt q̃ inferunt vulnera. Aliquandiu iam pugnatum erat: atrox cædes circa signa Samnitium, fuga ab nulladum parte erat. Adeo morte sola vinci destinauerant animis. Itaque Romani cum effluere iam lassitudine vires sentirent, & diei haud multum superesse, accensi ira concitant se in hostem. Tum primum referri pedem, atque inclinari rem in fugam appa-

ruit:tum capi,occidi Samnis.nec superfuissent multi, ni nox victoriam magis quàm prælium diremisset. Et Romani fatebantur nunquam cum pertinaciore hoste conflictum: & Samnites, cum quæreretur quænam prima caussa tam obstinatos mouisset in fugam, oculos sibi Romanorum ardere visos aiebant, vesanósque vultus,& furentia ora.inde plus quàm ex alia vlla re terroris ortum. Quem terrorem non pugnæ solum euentu, sed nocturna profectione confessi sunt. Postero die vacuis hostium castris Romanus potitur: quò se omnis Campanorum multitudo gratulabunda effudit. Cæterum hoc gaudium magna propè clade in Samnio fœdatum est. nam ab Satricula profectus Cornelius C O S. exercitum incaute in saltum caua valle peruium,circáque insessum ab hoste,induxit:nec prius quàm recipi tutò signa non poterant, imminentem capiti hostem vidit. Dum id moræ Samnitibus est,quoad totum in vallem infimam demitteret agmen,P. Decius tribunus militum conspicit vnum editum in saltu collem,imminentem hostium castris, aditu arduum impedito agmini,expeditis haud difficilem. itaque consuli territo animi, Vidés ne tu, inquit, A. Corneli,cacumen illud supra hostem? Arx illa est spei salutisque nostræ,si eam, quam cæci reliquere Samnites, impigre capimus. Ne tu mihi plus quàm vnius legionis principes hastatósque dederis: cum quibus vbi euasero in summum, perge hinc omni liber metu, téque & exercitum serua.Neque enim moueri hostis subiectus nobis ad omnes ictus sine sua pernicie poterit. nos deinde aut fortuna populi Romani, aut nostra virtus expediet. Collaudatus à consule, accepto præsidio vadit occultus per saltum: nec prius ab hoste est visus, quàm loco quem petebat appropinquauit. Inde admiratione pauentibus cunctis, cum omnium in se vertisset oculos: & spatium consuli dedit ad subducendum agmen in æquiorem locum: & ipse in summo constitit vertice. Samnites dum huc illuc signa vertunt:vtriusque rei omissa occasione,neque insequi consulem, nisi per eandem vallem, in qua paulò antè subiectum cum telis suis habuerant,possunt: nec erigere agmen in captum super se ab Decio tumulum.Sed cum ira in hos magis,qui fortunam gerendę rei eripuerant,tum propinquitas loci,atque ipsa paucitas incitat: & nunc circũdare vndique collem armatis volunt,vt à consule Decium intercludant:nunc viam patefacere,vt degressos in vallem adoriantur.incertos quid agerent,nox oppressit. Decium primùm spes tenuit,cum subeuntibus in aduersum collem ex superiore loco se pugnaturum:deinde admiratio incessit,quòd nec pugnam inirent: nec, si ab eo consilio iniquitate loci deterrerentur,opere se vallóque circundarent. Tum centurionibus ad se vocatis,Quænam illa inscitia belli,ac pigritia est?aut quonam modo isti ex Sidicinis Campanisque victoriam pepererunt?Huc atque illuc signa moueri,ac modò in vnum conferri, modò educi videtis.Opus quidem incipit nemo, cum iam circũdati vallo potuerimus esse. Tum vero nos similes istorum simus,si diutius hic moremur, quàm commodum sit. Agitedum,ite mecum: vt dum lucis aliquid superest, quibus locis præsidia ponant,quà pateat hinc exitus,exploremus. Hæc omnia sagulo gregali amictus, centurionibus item manipularium militum habitu ductis,ne ducem circumire hostes notarent,perlustrauit. Vigiliis deinde dispositis,cæteris omnibus tesseram dari iubet,vbi secundæ vigiliæ buccina datum signum esset,armati cum silentio ad se venirent.Quò vbi,sicut edictum erat,taciti conuenerunt:Hoc silentium milites,inquit, omisso militari assensu, in me audiendo seruandum est.vbi sententiam meam vobis peregero:tum quibus eadẽ placebunt,in dextram partem taciti transibitis: quæ pars maior erit,eo stabitur consilio. Nũc quæ mente agitem,audite. Non fuga delatos,nec inertia relictos hic vos circũuenit hostis. virtute cepistis locum:virtute hinc oportet euadatis. Veniendo huc,exercitum egregiũ populi Romani seruastis: erumpendo hinc,vosmet ipsos seruate. Digni estis qui pauci pluribus opem tuleritis,ipsi nullius auxilio egueritis.Cũ eo hoste res est,qui hesterno die delendi omnis exercitus fortuna per socordiam vsus non sit:hunc tam opportunum collem imminentem capiti suo nõ antè viderit,quàm captum à nobis: nos tam paucos tot ipse millibus hominũ nec ascensu arcuerit:nec tenentes locum,cum diei tantũ superesset, vallo circundederit.Quem videntem ac vigilantem sic eluseritis,sopitũ oportet fallatis: immo necesse est.In eo enim loco res sunt nostrę,vt ego vobis magis necessitatisvestrę index,quàm cõsilii author sim.neq; enim,maneatis,an abeatis hinc,deliberari potest, cum pręter arma, & animos armorum memores, nihil vobis fortuna reliqui fecerit: fame & siti moriendum sit,si plus quàm viros ac Romanos decet,ferrum timeamus.Ergo vna est salus,erũpere hinc atque abire. id aut interdiu, aut nocte faciamus oportet. Ecce hoc aliud minus dubium. quippe si lux expectetur, quæ spes est non vallo perpetuo fossaque nos septurum hostem?

qui nunc

A qui nunc corporibus suis subiectis vndique cinxerit, vt videtis, collem? Atqui si nox opportuna est eruptioni, sicut est, hæc profecto noctis aptissima hora est. signo secūdæ vigilię cōuenistis: quod tempus mortales somno altissimo premit. Per corpora sopita vadetis, vel silentio incautos fallentes, vel sentientibus clamore subito pauorem iniecturi. Me modò sequimini, quem secuti estis. Ego eandem quę duxit huc, sequar fortunam. Quibus hæc salutaria videntur, agitedum in dextram partē pedibus transite. Omnes transierunt: vadentémque per intermissa custodiis loca Deciū secuti sunt. Iam euaserant media castra, cum superscandēs vigilum strata somno corpora miles offenso scuto prębuit sonitum. Quo excitatus vigil, cum proximū mouisset, erectique alios concitarent, ignari ciues an hostes essent: pręsidium erūperet, an cōsul castra cepisset: Decius, cū non fallerent, clamorem tollere iussis militibus, torpidos somno, insuper pauore exanimat: quo prępediti, nec arma impigre capere,

B nec obsistere, nec insequi poterant. Inter trepidationem tumultúmq; Samnitiū, præsidium Romanum, obuiis custodibus cæsis, ad castra consulis peruadit. Aliquantum supererat noctis, iámque in tuto videbantur esse, cum Decius, Macti virtute, inquit, milites Romani este. vestrum iter, ac reditum omnia secula laudibus ferent. sed ad conspiciendam tantam virtutem luce ac die opus est, nec vos digni estis quos cum tanta gloria in castra reduces silentium ac nox tegat. hic lucem quieti opperiamur. Dictis obtemperatum. atque vbi primum illuxit, præmisso nuncio ad consulem, in castra ingenti gaudio concitantur: & tessera data incolumes reuerti qui sua corpora pro salute omniū haud dubio periculo obiecissent, pro se quisque obuiam effusi laudant, gratulantur: singulos vniuersósque seruatores suos vocāt: diis laudes gratésque agunt: Decium in cœlum ferunt. Hic Decii castrensis triumphus fuit, incedentis per media castra cum armato præsidio, coniectis in eum omnium oculis, & omni honore tribunum consuli æquantibus. Vbi ad prætorium ventum est, consul classico

C ad concionem conuocat: orsúsque meritas Decii laudes, interfante ipso Decio distulit concionem: qui author omnia posthabendi dum occasio in manibus esset, perpulit consulem, vt hostes & nocturno pauore attonitos, & circa collem castellatim dissipatos aggrederetur. credere etiam aliquos ad se sequendum emissos per saltum vagari. Iussæ legiones arma capere: egressæ'que castris, cùm per exploratores notior iam saltus esset, via patentiore ad hostem ducuntur. Quem incautum improuisò adortæ, cum palati passim Samnitium milites, plerique inermes, nec coire in vnum, nec arma capere, nec recipere intra vallum se possent, pauentem primùm intra castra compellunt: deinde castra ipsa turbatis stationibus capiunt. Perfertur circa collem clamor: fugàtque ex suis quenque præsidiis. ita magna pars absenti hosti cessit. Quos intra vallum egerat pauor (fuere autem ad triginta millia) omnes cæsi: castra direpta. Ita rebus gestis, C O S. aduocata concione, P. Decii non cœptas solum antè, sed cumulatas noua virtute laudes peragit: & præter militaria alia dona,

D aurea corona eum, & centum bobus, eximióque vno albo opimo auratis cornibus donat. Milites qui in præsidio simul fuerant, duplici frumento in perpetuum, in præsentia singulis bobus, binisque priuis tunicis donati. Secundum consulis donationem legiones gramineam coronam obsidionalem, clamore donum approbātes, Decio imponunt. altera corona eiusdem honoris index à præsidio suo imposita est. His decoratus insignibus bouem eximium Marti immolauit, cētum boues militibus dono dedit, qui secum in expeditione fuerant. iisdem militibus legiones libras farris, & sextarios vini contulerunt. Omniáque ea ingenti alacritate per clamorem militarem, indicem omnium assensus, gerebantur. Tertia pugna ad Suessulam commissa est: qua fugatus à Marco Valerio Samnitium exercitus, omni robore iuuentutis domo accito, certamine vltimo fortunam experiri statuit. Ab Suessula nuncii trepidi Capuam, inde equites citati ad Valerium C O S. opem oratum veniunt. Confestim signa mota: relictisque impedimentis castrorum valido præsidio, raptim agitur

E agmen: nec procul ab hoste locum exiguum, vt quibus præter equos cæterorum iumentorum calonúmque turba abesset, castris cepit. Samnitium exercitus, velut haud vlla mora pugnæ futura esset, aciem instruit: deinde postquam nemo obuius ibat, infestis signis ad castra hostium succedit. Ibi vt militem in vallo vidit: missi'que ab omni parte exploratum, q̄ in exiguum orbem contracta castra essent, paucitatem inde hostium colligentes, retulerunt: fremere omnis acies, complendas esse fossas, scindendúmque vallum, & in castra irrūpendum. transactúmq; ea temeritate bellum foret, ni duces cōtinuissent impetum militum. Cæterùm quia multitudo sua commeatibus grauis, & prius sedendo ad Suessulam, & tunc certaminis mora, haud procul ab rerum omnium inopia esset: placuit, dum inclusus paue-

ret hoſtis,frumentatum per agros militem duci. interim & Romano, qui expeditus quan- F
tum humeris inter arma geri poſſet, frumenti ſecum attuliſſet,defutura omnia.Conſul pa-
latos per agros cum vidiſſet hoſtes, ſtationes infrequentes relictas, paucis milites adhor-
tatus,ad caſtra oppugnanda ducit. Quę cum primo clamore atque impetu cepiſſet, pluri-
bus hoſtium in tentoriis ſuis, quàm in portis vallóque cæſis, ſigna captiua in vnum locum
conferri iuſſit:relictisque duabus legionibus cuſtodiæ & præſidii cauſſa, graui edicto mo-
nitis, vt donec ipſe reuertiſſet,præda abſtinerent:profectus agmine inſtructo, cum præmiſ-
ſus eques velut indagine diſſipatos Samnites ageret, cædem ingẽtem fecit.nam neque quo
ſigno coirent inter ſe, neque vtrum caſtra peterent,an longiorem intenderent fugam,ter-
ritis conſtare poterat.Tantúmque fugæ ac formidinis fuit,vt ad XL millia ſcutorum, ne-
quaquam tot cæſis,& ſigna militaria,cum iis quæ in caſtris capta erant,ad CLXX ad cõ-
ſulem deferrentur.Tum in caſtra hoſtium reditum,ibique omnis præda militi data . Huius G
certaminis fortuna & Faliſcos,cum in induciis eſſent, fœdus petere ab ſenatu coegit:& La
tinos iam exercitibus comparatis ab Romano in Pelignum vertit bellum.Neq; ita rei ge-
ſtæ fama Italiæ ſe finibus tenuit : ſed Carthaginienſes quoque legatos gratulatum Romam
miſere cum coronæ aureæ dono , quæ in Capitolio in Iouis cella poneretur . fuit pondo
XXV. Conſules ambo de Samnitibus triumpharunt, ſequente Decio inſigni cum laude,
donisque:cum incondito militari ioco haud minus tribuni celebre nomen,quàm cõſulum
eſſet.Campanorum deinde, Sueſſanorúmque auditæ legationes:precantibúsque datum, vt
pręſidium eò in hyberna mitteretur,quò Samnitium excurſiones arcerẽtur.Iam tum mini-
me ſalubris militari diſciplinæ Capua, inſtrumẽto omnium voluptatum delenitos militum
animos auertit à memoria patrię.inibánturque conſilia in hybernis eodem ſcelere adimen-
dæ Campanis Capuæ,per quod illi eam antiquis cultoribus ademiſſent: neq; immeritò ſuũ
ipſorum exemplum in eos verſurum. Cur autem potius Campani agrum Italiæ vberrimũ, H
dignam agro vrbem, qui nec ſe nec ſua tutari poſſint , quàm victor exercitus haberet, qui
ſuo ſudore ac ſanguine inde Samnites depuliſſet?An æquum eſſe,dedititios ſuos illa fertili-
tate atque amœnitate perfrui,ſe militando feſſos in peſtilenti atque arido circa vrbem ſolo
luctari?aut in vrbe inſidentem labem creſcentis in dies fœnoris pati ? Hæc agitata occultis
coniurationibus,necdum vulgata in omnes conſilia inuenit nouus COS. C.Martius Ru-
tilius,cui Campania ſorte prouincia euenerat, Q.Seruilio collega ad vrbem relicto. Itaque
cũ omnia ea,ſicut geſta erãt,per tribunos comperta & ætate haberet, & vſu doctus:quippe
qui iam IIII COS.eſſet,dictatórq; & cenſor fuiſſet:optimum ratus,differendo ſpem quã-
docunq; vellent conſilii exequendi,militarẽ impetum fruſtrari,rumorem diſſipat,in iiſdem
oppidis & anno pòſt præſidia hybernatura.diuiſa enim erant per Campaniæ vrbes : mana-
uerántq; à Capua conſilia in exercitum omnem.Eo laxamẽto cogitationibus dato,quieuit
in præſentia ſeditio.Conſul educto in æſtiua milite,dum quietos Samnites habebat,exerci- I
tum purgare miſſionibus turbulentorum hominum inſtituit, aliis emerita dicẽdo ſtipendia
eſſe:alios graues iam ætate, aut viribus parum validos. Quidam in cõmeatus mittebantur,
ſinguli primò,deinde & cohortes quædã, quia procul ab domo ac rebus ſuis hybernaſſent.
per ſpeciem etiã militarium vſuum cũ alii aliò mitterentur,magna pars ablegati. quã mul-
titudinem conſul alter Romæ,prætórque alias ex aliis fingendo moras retinebat.Et primò
quidem ignari ludificationis,minime inuiti domos reuiſebant. poſtquam neq; reuerti ad ſi-
gna primos,nec fermè alium, quàm qui in Campania hybernaſſent, præcipuéq; ex iis ſedi-
tionis authores mitti viderunt : primùm admiratio, deinde haud dubius timor inceſſit ani-
mos,conſilia ſua emanaſſe : iam quæſtiones,iam iudicia,iam occulta ſingulorum ſupplicia,
impotẽnſq; & crudele conſulũ ac Patrum in ſe regnum paſſuros . Hæc qui in caſtris erant,
occultis ſermonibus ſerunt,neruos coniurationis eiectos arte cõſulis cernẽtes. Cohors vna
cum haud procul Anxure eſſet, ad Lautulas ſaltu anguſto inter mare ac mõtes conſedit,ad K
excipiendos quos conſul aliis atq; aliis (vt antè dictum eſt) cauſſis mittebat.Iam valido ad-
modum numero manus erat:nec quicquam ad iuſti exercitus formam,præter ducẽ, deerat.
incompoſiti itaque prædantes in agrum Albanum perueniunt:& ſub iugo Albæ Longæ ca-
ſtra vallo cingunt.perfecto inde opere,reliquum diei de imperatore ſumẽdo ſententiis de-
certant,nulli ex præſentibus ſatis fidẽtes.quem autem ab Roma poſſe acciri? quem Patrum
aut plebis eſſe, qui aut ſe tanto periculo ſciens offerat, aut cui ex iniuria inſanientis exerci-
tus cauſſa rectè cõmittatur?Poſtero die cum eadem deliberatio teneret,ex prædatoribus va
gis quidam cõpertum attulerũt,T.Quintium in Thuſculano agrũ colere,vrbis honorúmq;
immemorem.

A immemorem. Patriciæ hic vir gentis erat: cui cum militiæ magna cum gloria actæ finē pes alter ex vulnere claudus fecisset, ruri agere vitam procul ambitione ac foro constituit. Nomine audito, extemplo agnouere virum: &, quod bene verteret, acciri iusserunt. sed parum spei erat, voluntate quicquam facturum. vim adhiberi ac metum placuit. Itaque silentio noctis cum tectum villæ, qui ad id missi erant, intrassent, somno graui Quintiū oppressum, nihil medium, aut imperium atque honorem, aut vbi restitaret, mortem, ni sequeretur, denunciantes, in castra pertraxerunt. Imperator extemplo adueniens appellatus: insigniáq; honoris exterrito subitæ rei miraculo deferunt: & ad vrbem ducere iubent. Suo magis inde impetu, quàm consilio ducis conuulsis signis, infesto agmine ad lapidem octauum viæ quę nunc Appia est, perueniunt: issént que confestim ad vrbem, ni venire contrà exercitum, dictatorémq; aduersus se M. Valerium Coruinum dictum, audissent, & magistrum equitum L. Aemilium Mamercum. B Vbi primum in conspectum ventum est, arma signáque agnouere: extemplo omnibus memoria patriæ iras permulsit. nódum erant tam fortes ad sanguinem ciuilem, nec præter externa nouerant bella: vltimáque rabies secessio ab suis habebatur. Itaq; iam duces, iam milites vtrinque congressus quærere ad colloquia. Quintius, quem armorū etiam pro patria satietas teneret, nedū aduersus patriam: Coruinus omnes charitate ciues, præcipuè milites, & ante alios suum exercitum complexus, ad colloquium processit. Cognito ei extēplo haud minor ab aduersariis verecundia, quàm ab suis silentiū datum. Deos, inquit, immortales, milites, vestros publicos, meósque ab vrbe proficiscens ita adoraui, veniámque supplex poposci, vt mihi de vobis concordiæ partæ gloriam, non victoriam darent: satis fuit, eritq; vnde belli decus pariatur: hinc pax petenda est. Quod deos immortales inter nuncupanda vota expoposci, eius me compotem voti vos facere potestis, si meminisse vultis non vos in Sánio, nec in Volscis, sed in Romano solo castra habere: si illos colC les, quos cernitis, patriæ vestrę esse: si hunc exercitum ciuium vestrorum: si me cósulem vestrum, cuius ductu auspicióque priore anno bis legiones Samnitiū fudistis, bis castra vi cepistis. Ego sum M. Valerius Coruinus, milites: cuius vos nobilitatem beneficiis erga vos, non iniuriis sensistis: nullius superbæ in vos legis, nullius crudelis senatusconsulti author: in omnibus meis imperiis in me seuerior, quàm in vos. Ac sicui genus, sicui sua virtus, sicui etiam maiestas, sicui honores subdere spiritus potuerunt: is eram natus, id specimen mei dederam, ea ætate consulatum adeptus eram, vt potuerim treis & viginti annos natus consul Patribus quoque ferox esse, non solum plebi. Quod meum factum dictum'ue consulis grauius quàm tribuni audistis? Eodem tenore duos insequentes consulatus gessi: eodem hæc imperiosa dictatura geretur, vt neque in hos meos & patriæ meæ milites mitior, quàm in vos, horreo dicere hostes. Ergo vos prius in me strinxeritis ferrum, quàm in vos ego. Istinc signa canent, istinc clamor prius incipiet atque impetus, si diD micandum est. Inducite in animum, quod non induxerunt Patres auique vestri: non illi qui in Sacrum montem secesserunt: non hi qui postea Auentinum insederunt. Expectate dum vobis singulis, vt olim Coriolano, matres coniugésque crinibus passis obuiæ ab vrbe veniant. tum Volscorum legiones, quia Romanum habebant ducem, quieuerunt: vos Romanus exercitus non destiteritis impio bello? Tite Quinti, quocunque istic loco seu volens seu inuitus constitisti: si dimicandum erit, tum tu in nouissimos te recipito: fugeris etiam honestius, tergúmque ciui dederis, quàm pugnaueris contra patriam. Nunc ad pacificandum bene atque honeste inter primos stabis, & colloquii huius salutaris interpres fueris. Postulate æqua, & ferte: quanquam vel iniquis standum est potius, quàm impias inter nos conseramus manus. Titus Quintius plenus lachrymarū ad suos versus, Me quoq;, inquit, milites, siquis vsus mei est, meliorem pacis quàm belli habetis ducem. Nó enim illa modò Volscus aut Samnis, sed Romanus verba fecit, vester consul, vester imperator, miliE tes: cuius auspicia pro vobis experti, nolite aduersus vos velle experiri. Qui pugnarent vobiscum infestius, & alios duces senatus habuit: qui maxime vobis suis militibus parceret, cui plurimum vos imperatori vestro crederetis, eum elegit. Pacem, etiam qui vincere possunt, volunt. Quid nos velle oportet? Quin omissis ira & spe fallacibus authoribus, nos ipsos nostráque omnia cognitæ permittimus fidei? Approbantibus clamore cunctis, Titus Quintius ante signa progressus, in potestate dictatoris milites fore dixit: orauit, vt caussam miserorū ciuium susciperet: susceptámque, eadem fide, qua rēpublicam administrare solitus esset, tueretur. sibi se priuatim nihil cauere: nolle alibi quàm in innocentia spem habere. militibus cauendum, quod apud Patres semel plebi, iterum legionibus cautū sit, ne fraudi secessio esset.

Quintio collaudato, cæteris bonum animum habere iussis, dictator equo citato ad vrbem F
reuectus, authoribus Patribus tulit ad populum in luco Petilino, necui militum fraudi secessio esset. Orauit etiam bona venia Quirites, nequis eam rem ioco seriòve cuiquam exprobraret. Lex quoque sacrata militaris lata est, necuius militis scripti nomen, nisi ipso volente, deleretur: additúmque legi, nequis, vbi tribunus militum fuisset, postea ordinum ductor esset. id propter P. Salonium postulatum est ab coniuratis: qui alternis propè annis & tribunus militum, & primus centurio erat, quem nunc primi pili appellant. Huic infensi milites erant, quòd semper aduersatus nouis consiliis fuisset, & ne particeps eorum esset, qui ab Lautulis fugissent. Itaque cum hoc vnum propter Salonium ab senatu non impetraretur, tum Salonius obtestatus Patres conscriptos ne suum honorem pluris quàm concordiam ciuitatis æstimarent: perpulit, vt id quoque ferretur. Aeque impotens postulatum fuit, vt de stipendio equitum (merebant autem triplex ea tempestate) æra demerentur, quòd aduersati coniurationi fuissent. G
Præter hæc inuenio apud quosdam, L. Genutium tribunum plebis tulisse ad populum, ne fœnerare liceret. Item aliis plebiscitis cautum, nequis eundem magistratum intra decem annos caperet, neu duos magistratus vno anno gereret, vtique liceret Coss. ambos plebeios creari. Quæ si omnia concessa sunt plebi, apparet haud paruas vires defectionem habuisse. Aliis annalibus proditum est, neque dictatorem Valerium dictũ, sed per Coss. omnem rem actam: neque antequam Romam veniretur, sed Romæ eam multitudinem coniuratorum ad arma consternatam esse: nec in T. Quintii villam, sed in ædes C. Manlii nocte impetum factum: cúmque à coniuratis comprehensum, vt dux fieret: inde ad quartum lapidem profectos loco munito consedisse: nec ab ducibus mentionem concordiæ ortam, sed repente, cum in aciem armati exercitus processissent, salutationem factã: & permistos dextras iungere ac complecti inter se lachrymantes milites cœpisse: coactósque Coss. cum viderent auersos à dimicatione militum animos, retulisse ad Patres de concordia recõcilianda. H
adeo nihil præterquam seditionem fuisse, eámque compositam, inter antiquos rerum authores constat. Et huius fama seditionis, & susceptũ cum Samnitibus graue bellum, aliquot populos ab Romana societate auertit: & præter Latinorum infidum iam diu fœdus, Priuernates etiam Norbam atq; Setiam finitimas colonias Romanas incursione subita depopulati sunt.

DECADIS PRIMAE LIBER OCTAVVS.

AM Coss. erant C. Plautius II, L. Aemilius Mamercus, cum Setini Norbanique Romam nuncii defectionis Priuernatium cum querimoniis acceptæ cladis venerunt. Volscorum item exercitum duce Antiati populo consedisse ad Satricum, allatum est. Vtrunque bellum Plautio sorte euênit. I
Prius ad Priuernum profectus, extemplo acie conflixit. haud magno certamine deuicti hostes: oppidum captum, redditúmque Priuernatibus, præsidio valido imposito: agri partes duæ ademptæ. Inde victor exercitus Satricum contra Antiates ductus. ibi magna vtrinque cæde atrox prælium fuit. & cum tempestas eos neutrò inclinata spe dimicantes diremisset, Romani nihil eo certamine tam ambiguo fessi, in posterum diem prælium parãt. Volscis recensentibus quos viros in acie amisissent, haudquaquam idem animus ad iterandum periculum fuit. Nocte pro victis Antium agmine trepido, sauciis, ac parte impedimentorum relicta, abierunt. Armorum magna vis tum inter cęsa corpora hostium, tum in castris inuenta est. ea Luæ matri dare se Cos. dixit: finésque hostium vsque ad oram maritimam est depopulatus. Alteri consuli Aemilio ingresso Sabellum agrum, non castra Samnitium, non legiones vsquam oppositæ. ferro ignique vastantem agros, legati Samnitium pacem orantes adeunt. K
a quo reiecti ad senatum, potestate facta dicendi, positis ferocibus animis pacem sibi ab Romanis, bellique ius aduersus Sidicinos petierunt. Quæ se eo iustius petere, quòd in amicitiam populi Romani secundis suis rebus, non aduersis, vt Campani, venissent: & aduersus Sidicinos sumerent arma, suos semper hostes, populi Romani nunquam amicos: qui nec, vt Samnites, in pace amicitiam: nec, vt Campani, auxilium in bello petissent: nec in fide populi Romani, nec in ditione essent. Cum de postulatis Samnitium Titus Aemilius Prætor senatum consuluisset, reddendúmque his fœdus Patres censuissent, prætor Samnitibus respondit, Nec, quo minus perpetua amicitia esset, per populum Romanum

num

A num ſtetiſſe: nec contradici quin quoniam ipſos belli culpa ſua contracti tædium cepetit, amicitia deintegro recócilietur. Quod ad Sidicinos attinet,nihil intercedi quo minus Samniti populo pacis belliique liberum arbitrium ſit. Fœdere icto cum domũ reuertiſſent, extemplo inde exercitus Romanus ductus, annuo ſtipendio, & trium menſium frumento accepto, quod pepigerat conſul,vt tempus induciis daret quoad legati rediſſent.Samnites copiis iiſdem, quibus vſi aduerſus Romanum bellum fuerant, contra Sidicinos profecti, haud in dubia ſpe erant maturè vrbis hoſtium potiundæ. Tum ab Sidicinis deditio prius ad Romanos cœpta fieri eſt: deinde poſtquam Patres vt ſeram eam, vltimáque tandem neceſſitate expreſſam,aſpernabantur,ad Latinos iam ſua ſponte in arma motos facta eſt.Ne Campani quidem(adeo iniuriæ Samnitium, quàm beneficii Romanorum memoria præſentior erat)his ſe armis abſtinuere. Ex his tot populis ingens exercitus duce Latino fines Sa-
B mnitium ingreſſus,plus populationibus quàm præliis cladium fecit.& quanquam ſuperiores certaminibus Latini erant:haud inuiti,ne ſæpius dimicãdum foret,agro hoſtium exceſſere.Id ſpatium Samnitibus datum eſt Romam legatos mittẽdi.qui cum adiiſſent ſenatum, conqueſti eadem ſe fœderatos pati,quæ hoſtes eſſent paſſi, precibus infimis petiere, vt ſatis ducerent Romani victoriam quam Samnitibus ex Campano Sidicinóq; hoſte eripuiſſent: ne vinci etiam ſe ab ignauiſſimis populis ſinerent.Latinos Campanóſque,ſi ſub ditione populi Romani eſſent,pro imperio arcerẽt Samniti agro.ſin imperium abnuerent, armis coercerent.Aduerſus hæc reſponſum anceps datum, quia fateri pigebat in poteſtate ſua Latinos iam non eſſe,timebántque ne arguendo abalienarent.Campanorum aliam conditionẽ eſſe,qui non fœdere, ſed per deditionem in fidem veniſſent. itaque Campanos, ſeu velint, ſeu nolint,quieturos. in fœdere Latino nihil eſſe, quo bellare cum quibus ipſi velint, prohibeantur.Quod reſponſum ſicut dubios Samnites quidnam facturum Romanũ cenſerent,
C dimiſit,ita Campanos metu abalienauit: Latinos, velut nihil iam non concedentibus Romanis,ferociores fecit.Itaque per ſpeciem aduerſus Samnites belli parandi,crebra concilia indicentes,omnibus conſultationibus inter ſe principes occulte Romanum coquebãt bellum.Huic quoque aduerſus ſeruatores ſuos bello Campanus aderat.Sed quanquam omnia de induſtria celabantur,priúſque quàm mouerentur Romani,tolli ab tergo Samnitem hoſtem volebant: tamen per quoſdam priuatis hoſpitiis neceſſitudinibúſque coniunctos indicia coniurationis eius Romam emanarunt. iuſſiſque ante tempus conſulibus abdicare ſe magiſtratu, quo maturius noui conſules aduerſus tantam molem belli crearentur: religio inceſſit,ab eis quorum imminutum imperium eſſet,comitia haberi. itaq; interregnum initum.duo interreges fuerunt,M.Valerius,ac M.Fabius.Creauere conſules T. Manlium Torquatum III, P. Decium Murem. Eo anno Alexandrum Epiri regem in Italiam claſſe appuliſſe conſtat. quod bellum, ſi prima ſatis proſpera fuiſſent, haud dubie ad Romanos
D perueniſſet. Eadem ætas rerum magni Alexandri eſt, quem ſorore huius ortum,in alio tractu orbis inuictum bellis iuuenem fortuna morbo extinxit.Cæterum Romani,etſi defectio ſociorum nominiſque Latini haud dubia erat:tamen tanquam de Samnitibus,non de ſe curam agerent, decem principes Latinorum Romam euocauerunt, quibus imperarent quæ vellent. Prætores tum duos Latini habebant, L. Annium Setinum,& L. Numitium Circeienſem, ambos ex coloniis Romanis: per quos præter Signiam Velitráſque, & ipſas colonias Romanas,Volſci etiã exciti ad arma erant.eos nominatim euocari placuit. Haud cuiquam dubium erat ſuper qua re accirentur.Itaque cócilio prius habito prætores quàm Romam proficiſcerentur,euocatos ſe ab ſenatu docent Romano, & quæ actum iri ſecum credant, quidnam ad ea reſponderi placeat,referunt. Cum aliud alii cenſerent, tum Annius: Quanquam ipſe ego retuli quid reſponderi placeret, tamen magis ad ſummam rerum noſtrarum pertinere arbitror,quid agendum nobis,quàm quid loquendum ſit.Facile erit, ex-
E plicatis conſiliis, accommodare rebus verba. Nam ſi etiam nunc ſub vmbra fœderis æqui ſeruitutem pati poſſumus, quid abeſt quin proditis Sidicinis,non Romanorum ſolum,ſed Samnitium quoque dicto pareamus, reſpondeamúſque Romanis, nos,vbi inuenerint, poſituros arma? Sin autem tandem libertatis deſyderium remordet animos: ſi fœdus eſt,ſi ſocietas, æquatio iuris eſt: ſi conſanguineos nos Romanorum eſſe,quod olim pudebat,nunc gloriari licet: ſi ſocialis illis exercitus is eſt, quo adiuncto duplicent vires ſuas, quem ſecernere ab ſe Coſſ. bellis propriis ponendis ſumendiſque nolint: cur non omnia æquãtur? Cur non alter ab Latinis conſul datur? Vbi pars virium,ibi & imperii pars eſt. Eſt quidem nobis hoc per ſe haud nimis amplum: quippe concedentibus Romam caput Latio eſſe:

ſed vt amplum videri poſſet, diuturna patientia fecimus. Atqui ſiquando vnquã conſocian F
di imperii, vſurpandæ libertatis tempus optaſtis: en hoc tempus adeſt, & virtute veſtra, &
deûm benignitate vobis datum. Tentaſtis patientiam negando militem. Quis dubitat exar-
ſiſſe eos, cum plus ducentorum annorum morem ſolueremus? Pertulerunt tamen hunc do
lorem. Bellum noſtro nomine cum Pelignis geſſimus. Qui ne noſtrorũ quidem finium per
nos tuendorum ius antea dabant, nihil interceſſerunt. Sidicinos in fidem receptos, Campa-
nos ab ſe ad nos deſciſſe, exercitus nos parare aduerſus Samnites fœderatos ſuos audierũt:
nec mouerunt ſe ab vrbe. Vnde hæc illis tanta modeſtia, niſi à conſciẽtia virium & noſtra-
rum & ſuarum? Idoneos authores habeo, querentibus de nobis Samnitibus ita reſpõſum ab
ſenatu Romano eſſe, vt facilè appareret ne ipſos quidem iam poſtulare vt Latium ſub Ro-
mano imperio ſit. Vſurpate modò poſtulando eo, quod illi vobis taciti cõcedunt. Si quem
hoc dicere metus prohibet, en ego ipſe audiente non populo Romano modò ſenatúque, G
ſed Ioue ipſo, qui Capitolium incolit, profiteor me dicturum, vt ſi nos in fœdere ac ſocie-
tate eſſe velint, conſulem alterũ ab nobis, ſenatúsq; partem accipiant. Hæc ferociter non
ſuadenti ſolum, ſed pollicenti, clamore & aſſenſu omnes permiſerunt vt ageret diceretque
quæ è Republica nominis Latini, fidéq; ſua viderentur. Vbi eſt Romam ventum, in Capito
lio ei ſenatus datus eſt. Ibi cum T. Manlius Cos. egiſſet cum eis ex authoritate Patrum, ne
Samnitibus fœderatis bellum inferrent: Annius, tanquam victor armis Capitolium cepiſſet,
non legatus iure gentium tutus loqueretur: Tempus erat, inquit, T. Manli, vóſq; Patres con
ſcripti, tandem iam vos nobiſcum nihil pro imperio agere, cum florentiſſimum deûm be-
nignitate nunc Latium armis viriſque, Samnitibus bello victis, Sidicinis Campaniſque ſo-
ciis, nunc etiam Volſcis adiunctis, videretis: colonias quoque veſtras Latinũ Romano prę-
tuliſſe imperium. Sed quoniam vos regno impotenti finem vt imponatis, non inducitis in
animum: nos quanquam armis poſſumus aſſerere Latium in libertatem, conſanguinitati ta- H
men hoc dabimus, vt conditiones pacis feramus æquas vtriſque: quoniam vires quoque æ-
quari diis immortalibus placuit. Conſulem alterum Roma, alterum ex Latio creari opor-
tet: ſenatus partem æquã ex vtraque gente eſſe: vnum populum, vnam Remp. fieri. Et vt im
perii eadem ſedes ſit, idémque omnibus nomen: quoniã ab alterutra parte concedi neceſſe
eſt: quod vtriſq; bene vertat, ſit hęc ſanè patria potior, & Romani omnes vocemur. Forte
ita accidit, vt parem ferociæ huius & Romani Cos. T. Manlium haberent: qui adeò non te-
nuit iram, vt ſi tãta dementia Patres cõſcriptos cepiſſet, vt ab Setino homine leges accipe-
rent, gladio cinctũ in ſenatum venturũ ſe eſſe palam diceret, & quemcunq; in curia Latinũ
vidiſſet, ſua manu interempturũ. & cõuerſus ad ſimulacrum Iouis, Audi Iupiter hęc ſcelera,
inquit, audite ius faſq;. Peregrinos Coſ. & peregrinũ ſenatum in tuo Iupiter augurato tẽplo
captus, atq; ipſe oppreſſus viſurus es? Hęccine fœdera Tullus Romanus rex cũ Albanis pa-
tribus veſtris Latini, hæc L. Tarquinius vobiſcum poſtea fecit? Non venit in mẽtem pugna I
apud Regillum lacum? Adeò & cladium veſtrarum veterũ, & beneficiorum noſtrorũ erga
vos, obliti eſtis? Cũ cõſulis vocem ſubſecuta Patrum indignatio eſſet, proditur memoriæ,
aduerſus crebram implorationẽ deûm, quos teſtes fœderum ſępius inuocabant cõſules, vo-
cem Annii ſpernentis numina Iouis Romani auditam. certè cum cõmotus ira ſe ab veſtibu
lo templi citato gradu proriperet, lapſus per gradus, capite grauiter offenſo impactus imo
ita eſt ſaxo, vt ſopiretur. Exanimatũ authores quoniam nõ omnes ſunt, mihi quoq; in incer
to relictũ ſit: ſicut inter fœderum ruptorum teſtationem ingenti fragore cæli procellã effu-
ſam. nã & vera eſſe, & aptè ad reprę ſentandã iram deûm ficta, poſſunt. Torquatus miſſus ab
ſenatu ad dimittendos legatos, cum iacentẽ Annium vidiſſet, exclamat ita vt populo Patri-
búsq; audita vox pariter ſit: Bene habet: dii pium mouete bellũ. eſt cæleſte numẽ, es magne
Iupiter. haud fruſtra te patrem deûm hominúmq; hac ſede ſacrauimus. Quid ceſſatis Quiri-
tes, vóſque Patres conſcripti arma capere diis ducibus? Sic ſtratas legiones Latinorum da- K
bo, quemadmodum legatum iacentem videtis. Aſſenſu populi excepta vox conſulis, tan-
tum ardoris animis fecit, vt legatos proficiſcentes cura magiſtratuum magis, qui iuſſu con-
ſulis proſequebantur, quàm ius gentium ab ira impetúque hominum tegeret. Conſenſit &
ſenatus bellum: Conſuléſque duobus ſcriptis exercitibus per Marſos Pelignóſque profecti,
adiuncto Samnitium exercitu, ad Capuam, quò iam Latini ſocii'que conuenerant, caſtra
locant. Ibi in quiete vtrique conſuli eadem dicitur viſa ſpecies viri maioris q̃ pro humano
habitu, auguſtioriſque, dicentis, ex vna acie imperatorẽ, ex altera exercitum diis Manibus
matrique Terrę deberi: vtrius exercitus imperator legiones hoſtium, ſupérque eas ſe deuo-
uiſſet,

A uisset, eius populi partisque victoriam fore. Hos vbi nocturnos visus inter se consules contulerunt, placuit auerruncandæ deûm iræ victimas cædi: simul vt si extis eadem quæ somno visa fuerant, portenderentur, alteruter consulum fata impleret. Vbi responsa aruspicum insidenti iam animo tacitæ religioni congruerunt, tum adhibitis legatis tribunisque, & imperiis deûm propalàm expositis, ne mors voluntaria consulis exercitum in acie terreret: comparant inter se, vt ab vtra parte cedere Romanus exercitus cœpisset, inde se consul deuoueret pro populo Romano, Quiritibúsq;. Agitatum etiam in cócilio est, vt siquando vnquam seuero vllum imperio bellum administratum esset, tunc vti disciplina militaris ad priscos redigeretur mores. Curam acuebat, quòd aduersus Latinos belládum erat, lingua, moribus, armorum genere, institutis ante omnia militaribus congruentes. milites militibus, centurionibus centuriones, tribuni tribunis compares collegæ'que iisdem præsidiis, sæpe iisdem ma
B nipulis permisti fuerant. Per hæc nequo errore milites caperentur, edicunt consules nequis extra ordinem in hostem pugnaret. Forte inter cæteros turmarum præfectos, qui exploratú in omnes partes dimissi erant, T. Manlius consulis filius super castra hostiú cum suis turmalibus euasit, vt vix teli iactu ab statione proxima abesset. ibi Thusculani erant equites, præerat Geminius Metius, vir tum genere inter suos, tum factis clarus. is vbi Romanos equites, insignémque inter eos præcedentem consulis filium (nam omnes inter se vtiq; illustres viri noti erant) cognouit: Vnáne, ait, turma Romani cum Latinis sociísque bellum gesturi estis? Quid interea consules, quid duo exercitus consulares agent? Aderunt in tempore, Manlius inquit, & cum illis aderit Iupiter ipse fœderum à vobis violatorú testis, qui plus potest, pollétque. Si ad Regillum lacum ad satietatem vestram pugnauimus, hic quoq; efficiemus profecto, ne nimis acies vobis, & collata signa nobiscum, cordi sint. Ad ea Geminius paululum ab suis equo prouectus, Vis ne igitur, dum dies ista venit, qua magno conatu exercitus mo-
C ueatis, interea tu ipse congredi mecum, vt nostro duorum iam hinc euentu cernatur quantum eques Latinus Romano prestet? Mouet ferocem animum iuuenis seu ira, seu detrectandi certaminis pudor, seu inexuperabilis vis fati. Oblitus itaque imperii patrii, consulúmque edicti, præceps ad id certamen agitur, quo vinceret an vinceretur, haud multum interesset. Equitibus cæteris velut ad spectaculum summotis, spatio quod vacui interiacebat campi, aduersos concitant equos: & cum infestis cuspidibus concurrissent, Manlii cuspis super galeam hostis Metii trans ceruicem equi elapsa est. circumactis deinde equis, cú prior ad iterandum ictum Manlius consurrexisset, spiculum inter aures equi fixit. ad cuius vulneris sensum cum equus prioribus pedibus erectis magna vi caput quateret, excussit equitem: quem cuspide parmáque innixum attollentem se à graui casu, Manlius ab iugulo, ita vt per costas ferrum emineret, terræ affixit. spoliisque lectis ad suos reuectus, cum ouante gaudio turma in castra, atque inde ad prætorium ad patrem tendit, ignarus fati, futurique, laus an pœna
D merita esset. Vt me omnes, inquit, pater, tuo sanguine ortum vere ferrent, prouocatus equestria hæc spolia capta ex hoste cæso porto. Quod vbi audiuit consul, extemplo filium auersatus, concionem classico aduocari iussit. quæ vbi frequens conuenit: Quandoquidem, inquit, tu T. Manli neq; imperium consulare, neq; maiestatem patriam veritus, aduersus edictum nostrú extra ordinem in hostem pugnasti, & quátum in te fuit, disciplinam militaré, qua stetit ad hanc diem Romana res, soluisti: méque in eam necessitatem adduxisti, vt aut Reipublicæ mihi, aut mei meorúmque obliuiscendum sit: nos potius nostro delicto plectemur, quàm Respub. tanto suo damno nostra peccata luat. triste exemplum, sed in posterum salubre iuuentuti erimus. Me quidem cum ingenita charitas liberûm, tum specimen istud virtutis deceptum vana imagine decoris, in te mouet: sed cum aut morte tua sancienda sint consulum imperia, aut impunitate in perpetuum abroganda: nec te quidem, siquid in te nostri sanguinis est, recusare censeam, quin disciplinam militarem culpa tua prolapsam, pœna
E restituas: I lictor, deliga ad palum. Exanimati omnes tam atroci imperio: nec aliter quàm in se quisque districtam cernentes securim, metu magis quàm modestia quieuere. Itaque velut emerso ab admiratione animo, cum siletio defixi stetissent: repente postquam ceruice cæsa fusus est cruor, tum libero conquestu coortæ voces sunt, vt neque lamentis neque execrationibus parceretur: spoliisque contectum iuuenis corpus, quantum militaribus studiis funus vllum concelebrari potest, structo extra vallum rogo cremaretur: Manlianáque imperia non in præsentia modò horrenda, sed exempli etiam tristis in posterum essent. Fecit tamen atrocitas pœnæ obediétiorem duci militem: & præterquam quòd custodiæ vigiliæ'q; & ordo stationum intentioris vbiq; curæ erant, in vltimo etiam certamine, cum descensum

in aciẽ est, ea seueritas profuit. fuit enim ciuili maxime bello pugna similis. adeò nihil apud F
Latinos dissonum ab Romana republica, præter animos, erat. Clypeis antea Romanis vsi sunt: deinde postquam stipendiarii facti sunt, scuta pro clypeis fecere: & quod antea Phalanges similes Macedonicis, hoc postea manipulatim structa acies cœpit esse. Postremò in plures ordines instruebantur. Ordo sexagenos milites, duos Centuriones, Vexillarium vnũ habebat. Prima acies Hastati erant manipuli quindecim, distantes inter se modicum spatium. Manipulus leueis vicenos milites, aliam turbam Scutatorum habebat. Leues autem, qui hastam tantum gæsáque gererent, vocabantur. Hæc prima frons in acie florem iuuenum pubescentium ad militiam habebat. Robustior inde ætas totidem Manipulorum, quibus Principibus est nomen. hos sequebantur Scutati omnes, insignibus maxime armis. hoc X X X Manipulorum agmen Antepilanos appellabãt, quia sub signis iam alii quindecim Ordines locabantur: ex quibus Ordo vnusquisque tres partes habebat. earum vnamquanq; Primum- G
pilum vocabant. tribus ex vexillis cõstabat. Vexillum C L X X X V I homines erant. Primũ vexillum Triarios ducebat, veteranum militem spectatæ virtutis: secundum Rorarios, minus roboris ætate factisque: tertium Accensos, minimæ fiduciæ manum. eò & in postremam aciem reiiciebantur. Vbi his ordinibus exercitus instructus esset, Hastati omnium primi pugnam inibant. si Hastati profligare hostem non possent, pede presso eos retrocedentes in interualla ordinum Principes recipiebant. tum Principum pugna erat. Hastati sequebantur. Triarii sub vexillis considebant, sinistro crure porrecto, scuta innixa humeris, hastas subrecta cuspide in terra fixas, haud secus quàm vallo septa inhorreret acies, tenentes. Si apud Principes quoque haud satis prospere esset pugnatum, à prima acie ad Triarios sensim referebantur. Inde rem ad Triarios redisse, cum laboratur, prouerbio increbruit. Triarii consurgentes, vbi in interualla ordinum suorum Principes & Hastatos recepissent, extemplo compressis ordinibus velut claudebant vias: vnóque continente agmine iam nulla spe pòst H
relicta in hostem incedebant. Id erat formidolosissimum hosti, cum velut victos insecuti, nouam repente aciem exurgentem, auctam numero cernebãt. Scribebantur autem quatuor ferè legiones quinis millibus peditum, equitibus in singulas legiones trecenis. alterum tantum ex Latino delectu adiiciebatur: qui ea tempestate hostes erant Romanis, eódemq; ordine instruxerant aciem. Nec vexilla cum vexillis tantum, vniuersi Hastati cum Hastatis, Principes cum Principibus, sed Centurio quoque cum Centurione, si ordines turbati non essent, concurrendum sibi esse sciebat. Duo Primipili ex vtraq; acie inter Triarios erant: Romanus corpore haudquaquam satis validus, cæterum strenuus vir, peritúsque militiæ: Latinus viribus ingens, bellatórque primus: notissimi inter se, quia semper pares ordines duxerunt. Romano haud satis fidenti viribus, iam Romæ permissum erat ab C O S S. vt subcenturionem sibi, quem vellet, legeret, qui tutaretur eum ab vno destinato hoste. isque iuuenis in acie oblatus, ex centurione Latino victoriam tulit. Pugnatum est haud procul ra- I
dicibus Vesuuii montis, quà via ad Veserim ferebat. Romani C O S S. prius quàm educerẽt in aciem, immolauerunt. Decio caput iocineris à familiari parte cæsum aruspex dicitur ostendisse: alioqui acceptam diis hostiam esse: Manlium egregie litasse. Atqui bene habet, inquit Decius, si ab collega litatum est. Instructis, sicut antè dictum est, ordinibus, processere in aciem. Manlius dextro, Decius læuo cornu præerat. Primò vtrinq; æquis viribus, eodem ardore animorum gerebatur res: deinde ab læuo cornu Hastati Romani non ferentes impressionem Latinorum, se ad principes recepere. In hac trepidatione Decius C O S. M. Valerium magna voce inclamat. Deorum, inquit, ope Valeri opus est. agédum pontifex publicus populi Romani præi verba quibus me pro legionibus deuoueam. Pontifex eum togam prætextam sumere iussit, & velato capite, manu subter togam ad mentum exerta, super telum subiectum pedibus stantem sic dicere: Iane, Iupiter, Mars pater, Quirine, Bellona, Lares, diui Nouensiles, dii Indigetes, diui quorum est potestas nostrorum, hostiúmque, diique K
Manes, vos precor, veneror, veniam peto, feróque, vti populo Romano Quiritium vim victoriámque prosperetis: hostésque populi Romani Quiritium terrore, formidine, mortéque afficiatis. Sicut verbis nuncupaui, ita pro republica Quiritium, exercitu, legionibus, auxiliis populi Romani Quiritium, legiones auxiliáque hostium mecum diis Manibus Tellurique deuoueo. Hæc ita precatus, lictores ire ad T. Manlium iubet, maturéque collegæ se deuotum pro exercitu nunciare. Ipse incinctus cinctu Gabino, armatus in equum insiluit: ac se in medios hostes immisit. Conspectus ab vtraque acie aliquanto augustior humano visu, sicut cælo missus piaculum omnis deorum iræ, qui pestem ab suis auersam in hostes ferret.

Ita

A Ita omnis terror pauórq; cum illo latus, ſigna primò Latinorum turbauit: deinde in totam penitus aciem peruaſit. Euidentiſſimum id fuit, quòd quacunque equo inuectus eſt, ibi haud ſecus quàm peſtifero ſidere icti pauebant. vbi verò corruit obrutus telis, inde iam haud dubiè conſternatæ cohortes Latinorum fugam ac vaſtitatem latè fecerunt. Simul & Romani exolutis religione animis, velut tum primùm ſigno dato coorti, pugnam integram ediderunt. nam & Rorarii procurrebant inter Antepilanos, addiderántq; vires Haſtatis ac Principibus: & Triarii genu dextro innixi, nutum C O S. ad conſurgendum expectabant. Procedente deinde certamine, cum aliis partibus multitudo ſuperaret Latinorum, Manlius C O S. audito euentu collegæ, cum, vt ius fásque erat, lacrymis non minus quàm laudibus debitis proſecutus tam memorabilem mortem eſſet, pauliſper addubitauit an conſurgendi iam Triariis tempus eſſet: deinde melius ratus integros eos ad vltimum diſcrimen ſeruari,
B Accenſos ab nouiſſima acie ante ſigna procedere iubet. Qui vbi ſubiere, extemplo Latini, tanquam idem aduerſarii feciſſent, Triarios ſuos excitauerunt: qui aliquandiu pugna atroci cum & ſemet ipſi fatigaſſent, & haſtas aut præfregiſſent, aut hebetaſſent, pellerent vi tamen hoſtem, debellatum iam rati, peruentúmq; ad extremam aciem: tum C O S. Triariis, Conſurgite nunc, inquit, integri aduerſus feſſos, memores patriæ parentúmque, & coniugum ac liberorum, memores Conſulis pro veſtra victoria morte occubantis. Vbi Triarii conſurrexerunt integri, refulgentibus armis, noua ex improuiſo exorta acies, receptis in interualla ordinum Antepilanis, clamore ſublato Principia Latinorum perturbant: haſtiſque ora fodientes, primo robore virorum cæſo, per alios manipulos velut inermes propè intacti euaſere: tantáque cæde perrupere cuneos, vt vix quartam partem relinquerent hoſtium. Samnites quoq; ſub radicibus montis procul inſtructi præbuere terrorem Latinis. Cæterùm inter omnes ciues ſocióſq; præcipua laus eius belli penes C O S S. fuit: quorum alter omnes mi-
C nas periculáque ab deis ſuperis inferiſque in ſe vnum vertit: alter ea virtute, eóque conſilio in prælio fuit, vt facilè conuenerit inter Romanos Latinóſque qui eius pugnæ memoriam poſteris tradiderunt, vtrius partis T. Manlius dux fuiſſet, eius futuram haud dubie fuiſſe victoriam. Latini ex fuga ſe Minturnas contulerunt. Caſtra ſecundum prælium capta, multiq; mortales ibi viui oppreſſi, maxime Campani. Decii corpus ne eo die inueniretur, nox quærentes oppreſſit: poſtero die inuentum inter maximam hoſtium ſtragem coopertum telis: funúſque par morti, celebrante collega, factum. Illud adiiciendum videtur, licere conſuli, dictatoríque, & prætori, cum legiones hoſtium deuoueat, non vtique ſe, ſed quem velit ex legione Romana ſcripta ciuem deuouere. ſi is homo qui deuotus eſt, moritur, probè factū videri: ni moritur, tum ſignū ſeptem pedes altum, aut maius, in terram defodi, & piaculum hoſtia cædi. vbi illud ſignum defoſſum erit, eò magiſtratum Romanum deſcendere fas non eſſe. Sin autem ſeſe deuouere volet, ſicuti Decius deuouit: ni moritur, neq; ſuum, neque pu-
D blicum diuinum purè faciet qui ſeſe deuouerit. Vulcano arma, ſiue cui alii diuo vouere volet: ſiue hoſtia, ſiue quo alio volet: ius eſto. Telo, ſuper quod ſtans conſul precatus eſt, hoſtem potiri fas non eſt: ſi potiatur, Marti ſuouetaurilibus piaculum fieri. Hæc etſi omnis diuini humaníque moris memoria aboleuit, noua peregrináque omnia priſcis ac patriis præferendo: haud ab re duxi, verbis quoque ipſis, vt tradita nuncupatáque ſunt, referre. Romanis poſt prælium demum factum Samnites veniſſe ſubſidio, expectato euentu pugnæ, apud quoſdam authores inuenio: Latinis quoque ab Lauinio auxilium, dum deliberando terunt tempus, victis demum ferri cœptum. & cum iam portis prima ſigna, & pars agminis eſſet egreſſa: nuncio allato de clade Latinorum, cum conuerſis ſignis retro in vrbem rediretur, prætorem eorum nomine Milionium dixiſſe ferunt, pro paulula via magnam mercedem Romanis eſſe ſoluendam. Qui Latinorum pugnæ ſuperfuerant, multis itineribus diſſipati, cum ſe in vnum conglobaſſent, Veſcia vrbs eis receptaculum fuit. Ibi in conciliis Numi-
E ſius imperator eorum, affirmando communem vere Martem belli, vtranq; aciem pari cæde proſtrauiſſe, victoriæ'que nomen tantum penes Romanos eſſe, cæteram pro victis fortunam & illos gerere: funeſta duo conſulum prætoria, alterum parricidio filii, alterum cōſulis deuoti cæde: trucidatum exercitum omnem: cæſos haſtatos principéſque: ſtragem & ante ſigna & poſt ſigna factam: triarios poſtremò rem reſtituiſſe: Latinorum etſi pariter acciſæ copiæ ſint, tamen ſupplemento vel Latium propius eſſe, vel Volſcos, quàm Romam. Itaque, ſi videatur eis, ſe ex Latinis & ex Volſcis populis iuuentute properè excita, rediturū infeſto exercitu Capuam eſſe: Romanóſq; nihil tum minus quàm prælium expectantes, nec opinato aduentu perculſurum. Fallacibus literis circa Latium noménque Volſcum miſſis,

quia qui non interfuerunt pugnæ, ad credendũ temere faciliores erant, tumultuarius vndiq; F
exercitus raptim conscriptus conuênit. Huic agmini Torquatus consul ad Trifanum (inter Sinuessam Minturnásque is locus est) occurrit. prius quàm castris locus caperetur, sarcinis vtrinque in aceruum coniectis, pugnatum, debellatúmque est. adeò enim accisæ res sunt, vt consuli victorem exercitum ad populandos agros eorum ducenti dederent se omnes Latini: deditionémque eam Campani sequerentur. Latium Capuáque agro multati. Latinus ager, Priuernati addito agro, & Falernus, qui populi Campani fuerat, vsque ad Vulturnum flumen plebi Romanæ diuiditur. bina in Latino iugera, ita vt dodrantem ex Priuernati cõplerent, data: terna in Falerno, quadrantibus etiam pro longinquitate adiectis. Extra pœnam fuere Latinorum, Laurentes, Campanorúmq; equites: quia non desciuerant. Cum Laurentibus renouari fœdus iussum. renouatúrq; ex eo quotannis post diem decimum Latinarum. Equitibus Campanis ciuitas data: monumentóque vt esset, æneam tabulam in æde Ca G
storis Romæ fixerunt. Vectigal quoque eis Campanus populus iussus pendĕre in singulos quotannis (fuere autem mille, & sexcenti) denarios nummos quadringenos quinquagenos. Ita bello gesto, præmiis pœnáq; pro cuiusque merito persolutis, T. Manlius Romam rediit. cui venienti seniores tantùm obuiam exisse constat: iuuentutem & tunc & omni vita deinde auersatam eum, execratámque. Antiates in agrum Hostiensem, Ardeatem, Solonium incursiones fecerunt. Manlius COS. quia ipse per valetudinem id bellum exequi nequierat, dictatorem L. Papyrium Crassum, qui tum forte erat prætor, dixit. ab eo magister equitum L. Papyrius Cursor dictus. Nihil memorabile aduersus Antiates ab dictatore gestũ est, cũ aliquot menses statiua in agro Antiati habuisset. Anno insigni victoria de tot ac tam potentibus populis, ad hoc cõsulum alterius nobili morte, alterius sicut truci, ita claro ad memoriam imperio, successere COSS. T. Aemilius Mamercus, & Q. Publius Philo: neque in similem materiam rerum, & ipsi aut suarum rerum, aut partium in Republica magis quàm H
patriæ memores. Latinos ob iram agri amissi rebellantes in campis Fenectanis fuderunt, castrisque exuerunt. Ibi Publio, cuius ductu auspicióque res gestæ erant, in deditionem accipiente Latinos populos, quorum ibi iuuentus cæsa erat: Aemilius ad Pedum exercitum duxit. Pedanos tuebatur Tyburs, Prænestinus, Veliternúsque populus. Venerant & ab Lanuuio Antióq; auxilia. Vbi cum præliis quidem superior Romanus esset, ad vrbem ipsam Pedum, castráque sociorum populorum, quæ vrbi adiuncta erant, integer labor restaret: bello infecto repente omisso, consul, quia collegæ decretum triumphum audiuit, ipse quoque triumphi ante victoriam flagitator Romam rediit. Qua cupiditate offensis Patribus, negantibúsq; nisi Pedo capto aut dedito triumphum, hinc alienatus ab senatu Aemilius, seditiosis tribunatibus similem deinde consulatum gessit. Nam neque quoad fuit consul, criminari apud populum Patres destitit, collega haudquaquam aduersante: quia & ipse de plebe erat. materiam autem præbebat criminibus ager in Latino Falernóque agro maligne plebi diuisus. I
& postquam senatus finire imperium consulibus cupiens, dictatorem aduersus rebellantes Latinos dici iussit: Aemilius, cuius tum fasces erant, collegam dictatorem dixit: ab eo magister equitum Iunius Brutus dictus. Dictatura popularis, & orationibus in Patres criminosis fuit: & quòd tres leges secundissimas plebi, aduersas nobilitati tulit: vnam, vt plebiscita omnes Quirites tenerent: alteram, vt legum quæ comitiis centuriatis ferrentur, ante initum suffragium Patres authores fierent: tertiam, vt alter vtique ex plebe, cum eò ventum sit, vt vtrunq; plebeium fieri liceret, censor crearetur. Plus eo anno domi acceptum cladis ab consulibus, ac dictatore, quàm ex victoria eorum, bellicisque rebus foris auctum imperium Patres credebant. Anno insequenti L. Furio Camillo, C. Mænio COSS. quò insignitius omissa res Aemilio superioris anni Consuli exprobraretur, Pedum armis virisque & omni vi expugnandum ac delendum senatus fremit: coactiq; noui consules omnibus eam rem præuerti, proficiscũtur. Iam Latio is status erat rerum, vt neq; bellum, neq; pacem pati possent. K
Ad bellum opes deerant: pacem ob agri adempti dolorem aspernabantur. mediis consiliis standum videbatur, vt oppidis se tenerent, ne lacessitus Romanus caussam belli haberet: & si cuius oppidi obsidio nunciata esset, vndiq; ex omnibus populis auxiliũ obsessis ferretur. Neq; tamen nisi admodũ à paucis populis Pedani adiuti sunt. Tyburtes, Prænestiniq;, quorum ager propior erat, Pedum peruenere. Aricinos, Lanuuinósq;, & Veliternos Antiatibus Volscis se coniungentes ad Asturæ flumen Mænius improuisò adortus fudit. Camillus ad Pedum cum Tyburtibus maxime valido exercitu, maiore mole, quanquam æque prospero euentu, pugnat. Tumultum maxime repentina inter prælium eruptio oppidanorum fecit: in quos

A in quos parte exercitus conuersa, Camillus non cõpulit solum eos intra mœnia, sed eodem etiam die, cum ipsos auxiliáque eorum perculisset, oppidum scalis cepit. Placuit inde iam maiore conatu animóq; ab vnius expugnatione vrbis ad perdomandum Latium victorem circunducere exercitum. Nec quieuere antè, quàm expugnando, aut in deditionẽ accipiendo singulas vrbes, Latium omne subegere. Præsidiis inde dispositis per recepta oppida, Romam ad destinatum omnium consensu triumphum decessere. Additus triumpho honos, vt statuæ equestres eis, rara illa ætate res, in foro ponerentur. Prius quàm comitiis in insequentem annum consules rogarent, Camillus de Latinis populis ad senatum retulit: atque ita disseruit: Patres Conscripti, quod bello armisque in Latio agendum fuit, id iam deûm benignitate, ac virtute militum ad finem venit. cæsi ad Pedum Asturámque sunt exercitus hostium: oppida Latina omnia, & Antium ex Volscis, aut vi capta, aut recepta in deditio-
B nem, præsidiis tenentur vestris. Reliqua consultatio est, quoniam rebellando sæpius nos solicitant, quonam modo perpetua pace quietos obtineamus. Dii immortales ita vos potentes huius consilii fecerunt, vt sit Latium deinde, an non sit, in vestra manu posuerint. Itaque pacem vobis, quod ad Latinos attinet, parare in perpetuum vel sæuiendo, vel ignoscendo potestis. Vultis crudeliter consulere in deditos, victósque? licet delere omne Latium: vastas inde solitudines facere, vnde sociali egregio exercitu per multa bella magnáque sæpe vsi estis. Vultis exemplo maiorum augere rem Romanam, victos in ciuitatem accipiendo? Ma-
,, teria crescendi per summam gloriam suppeditat. Certe id firmissimum longe imperium est,
,, quo obedientes gaudent. Sed maturato opus est, quicquid statuere placet. Tot populos inter spem metúmque suspensos animi habetis: & vestram itaque de eis curam quamprimum absolui, & illorum animos, dum expectatione stupent, seu pœna, seu beneficio præoccupari oportet. Nostrum enim fuit efficere, vt omnium rerum vobis ad consulendũ potestas esset:
C vestrum est decernere quod optimum vobis, reique publicæ sit. Principes senatus relationem consulis de summa rerum laudare: sed cum aliorum caussa alia esset, ita expediri posse consilium dicere, vt pro merito cuiusque statueretur, si de singulis nominatim referrent populis. Relatum igitur de singulis, decretúmque. Lanuuinis ciuitas data: sacráque sua reddita cum eo, vt ædes lucúsque Sospitæ Iunonis communis Lanuuinis municipibus cum populo Romano esset. Aricini, Nomentaniq; & Pedani eodem iure quo Lanuuini in ciuitatem accepti. Thusculanis seruata ciuitas, quam habebant: criménque rebellionis à publica fraude in paucos authores versum. In Veliternos veteres ciues Romanos, quòd toties rebellassent, grauiter sæuitum: & muri deiecti: & senatus inde abductus: iussique trans Tyberim habitare: vt eius qui cis Tyberim deprehensus esset, vsque ad mille pondo clarigatio esset: nec prius quàm ære persoluto, is qui cepisset, extra vincula captum haberet. In agrum senatorum coloni missi: quibus adscriptis, speciem antiquæ frequentiæ Velitræ receperũt. Et Antium no-
D ua colonia missa, cum eo, vt Antiatibus permitteretur, si & ipsi adscribi coloni vellent. naues inde longæ abactæ: interdictúmque mari Antiati populo est, & ciuitas data. Tyburtes Prænestinique agro mulctati, neque ob recens tantum rebellionis commune cum aliis Latinis crimen, sed quòd tædio imperii Romani cum Gallis gente efferata arma quondã consociassent. Cæteris Latinis populis connubia, commerciáque, & consilia inter se ademerunt. Campanis equitibus honoris caussa, quia cum Latinis rebellare noluissent: Fundanisque, & Formianis, quòd per fines eorum tuta pacatáq; semper fuisset via, ciuitas sine suffragio data. Cumanos, Suessulanósque eiusdem iuris conditionisque, cuius Capuam, esse placuit. Naues Antiatium partim in naualia Romæ subductæ, partim incensæ: rostrisque earum suggestum in foro extructum adornari placuit: Rostráque id templum appellatum. C. Sulpitio Longo, P. Aelio Peto C O S S. cum omnia non opes magis Romanæ, quàm beneficiis parta gratia bona pace obtineret: inter Sidicinos Auruncósque bellum ortum. Aurunci à T. Man-
E lio C O S. in deditionem accepti, nihil deinde mouerant: eò petendi auxilii ab Romanis caussa iustior fuit. sed prius quàm cõsules ab vrbe (iusserat enim senatus defendi Auruncos) exercitum educerent, fama affertur Auruncos metu oppidum deseruisse: profugósque cum coniugibus ac liberis Suessam cõmunisse: quæ nunc Aurunca appellata: mœnia antiqua eorum, vrbémque ab Sidicinis deletam. Ob ea infensus Consulibus senatus, quorum cunctatione proditi socii essent: dictatorem dici iussit. dictus C. Claudius Regillensis, magistrum equitum C. Claudium Hortatorem dixit. Religio inde iniecta de dictatore: & cum Augures vitio creatum videri dixissent, dictator, magistérque equitum se magistratu abdicarunt. Eo anno Minutia Vestalis suspecta primò propter mundiorem iusto cultum, insimulata deinde

apud pontifices ab indice ſeruo, cum decreto eorum iuſſa eſſet ſacris abſtinere, familiámq; F
in poteſtate habere: facto iudicio viua ſub terram ad portam Collinam dextra via ſtratam
defoſſa Scelerato campo. credo ab inceſto id ei loco nomen factum. Eodem anno Q. Pu-
blius Philo prætor primùm de plebe, aduerſante Sulpicio Cos. qui negabat rationẽ eius ſe
habiturum, eſt factus: ſenatu, cũ in ſummis imperiis id non obtinuiſſet, minus in prætura in-
tendente. Inſequens annus L. Papyrio Craſſo, Cæſone Duellio Coſs. Auſonum magis nouo
quàm magno bello fuit inſignis. Ea gens Cales vrbẽ incolebat: Sidicinis finitimis arma con
iunxerat: vnóque prælio haud ſanè memorabili duorũ populorum exercitus fuſus, propin-
quitate vrbium & ad fugam pronior, & in fuga ipſa tutior fuit. nec tamen omiſſa eius belli
cura Patribus: quia toties iam Sidicini aut ipſi mouerant bellum, aut mouentibus auxilium
tulerant, aut cauſſa armorum fuerant. Itaque omni ope annixi ſunt vt maximum ea tempe-
ſtate imperatorem M. Valerium Coruinum Cos. IIII facerent. collega additus Coruino G
M. Attilius Regulus. & ne forte caſu erraretur, petitum ab conſulibus, vt extra ſortem Cor-
uini ea prouincia eſſet. Exercitu victore à ſuperioribus conſulibus accepto, ad Cales, vnde
bellum ortum erat, profectus, cum hoſtes ab ſuperioris etiam certaminis memoria pauidos
clamore atque impetu primo fudiſſet, mœnia ipſa oppugnare eſt aggreſſus: & militum qui-
dem is erat ardor, vt iam inde cum ſcalis ſuccedere ad muros vellent, euaſuróſque conten-
derent. Coruinus, quia id arduum factu erat, labore militum potius quàm periculo perage-
re inceptum voluit. itaque aggerem & vineas egit, turréſque muro admouit: quarum vſum
forte oblata opportunitas præuertit. nanq; M. Fabius captiuus Romanus cum per negligen
tiam cuſtodum feſto die vinculis ruptis per murũ inter opera Romanorũ, religata ad pin-
nam muri reſte ſuſpenſus manibus ſe demiſiſſet, perpulit imperatorẽ vt vino epuliſque ſo-
pitos hoſtes aggrederetur. Nec maiore certamine capti cum vrbe Auſones ſunt, quàm acie
fuſi erant. præda capta ingens eſt: præſidióq; impoſito Calibus, reductæ Romam legiones. H
Cos. ex ſenatuſconſulto triũphauit: & ne Attilius expers gloriæ eſſet, iuſſi ambo Coſs. aduer-
ſus Sidicinos ducere exercitum, dictatorẽ antè ex ſenatuſconſulto comitiorum habendorũ
cauſſa dixerunt L. Aemilium Mamercum: is magiſtrum equitum Q. Publium Philonem di-
xit. Dictatore comitia habente Coſs. creati ſunt T. Veturius, Sp. Poſthumius. Etſi belli pars
cum Sidicinis reſtabat: tamen vt beneficio præuenirent deſiderium plebis, de colonia dedu-
cenda Cales retulerunt: factóque ſenatuſconſulto, vt duo millia quingenti homines eò ſcri-
berentur, Triumuiros coloniæ deducendæ, agróq; diuidundo creauerunt, Cæſonem Duel-
lium, T. Quintium, M. Fabium. Noui deinde Coſs. à veteribus exercitu accepto, ingreſſi ho-
ſtium fines, populando vſque ad mœnia atque vrbem peruenerunt. Ibi, quia ingenti exerci-
tu comparato Sidicini & ipſi pro extrema ſpe dimicaturi enixe videbantur, & Samnium fa
ma erat conciri ad bellum: dictator ab conſulibus ex authoritate ſenatus dictus P. Cornelius
Ruffinus: magiſter equitum M. Antonius. Religio deinde inceſſit, vitio eos creatos: magi- I
ſtratúque ſe abdicauerunt. & quia peſtilentia inſecuta eſt, velut omnibus eo vitio contactis
auſpiciis, res ad interregnum rediit. ab interregno inito per quintum demum interregem
M. Valerium Coruinum creati Coſs. L. Cornelius iterum, & Cn. Domitius. Tranquillis re-
bus fama Gallici belli pro tumultu valuit vt dictatorem dici placeret. dictus M. Papyrius
Craſſus: & magiſter equitum P. Valerius Publicola. à quibus cum delectus intentius quàm
aduerſus finitima bella haberetur, exploratores miſſi attulerunt quieta omnia apud Gallos
eſſe. Samnium quoq; iam alterum annum turbari nouis conſiliis ſuſpectum erat: eò ex agro
Sidicino exercitus Romanus nõ eſt deductus. Cæterum Samnites bellum Alexandri Epei-
renſis in Lucanos traxit. qui duo populi aduerſus regem excurſionem à Pæſto facientem
ſignis collatis pugnauerunt. eo certamine ſuperior Alexander, incertum qua fide culturus ſi
perinde cętera proceſſiſſent, pacem cum Romanis fecit. Eodem anno cenſus actus, nouiq;
ciues cenſi: tribus propter eos additæ, Metia & Scaptia: cenſores addiderunt, Publius Philo, K
Sp. Poſthumius. Romani facti Acerrani lege ab L. Papyrio prætore lata, qua ciuitas ſine ſuf-
fragio data. Hæc eo anno domi militiæ'que geſta. Fœdus inſequens annus ſeu intemperie
cæli, ſeu humana fraude fuit, M. Claudio Marcello, T. Valerio Coſs. Flaccum, Potitúmque
varie in annalibus cognomen conſulis inuenio: cæterũ in eo parui refert quid veri ſit. Illud
peruelim (nec omnes authores ſunt) proditum falſò eſſe, venenis abſumptos quorum mors
infamẽ annum peſtilentia fecerit. ſicut proditur tamen res, ne cui authorum fidem abroga-
uerim, exponenda eſt. Cum primores ciuitatis ſimilibus morbis, eodémque fermè omnes
euentu morerentur: ancilla quædam ad Q. Fabium Maximum ædilem curulem indicatu-
ram ſe

A ram se caussam publicæ pestis professa est, si ab eo fides sibi data esset haud futurum noxæ
indicium. Fabius confestim rem ad consules, consules ad senatum referunt: consensúque or-
dinis fides indici data. Tum patefactum, muliebri fraude ciuitatem premi: matronásque ea
venena coquere: & si sequi extemplo velint, manifestò deprehendi posse. Secuti indicem, &
coquentes quasdam medicamenta, & recondita alia inuenerunt. quibus in forum delatis, &
ad X X matronis, apud quas deprehensa erant, per viatorem accitis, duæ ex eis Cornelia
ac Sergia, patriciæ vtraque gentis, cum ea medicamenta salubria esse contenderent, ab con
futante indice bibere iussæ, vt se falsum commentam arguerent: spatio ad colloquendum
sumpto, cum summoto populo in conspectu omnium rem ad cæteras retulissent: haud ab-
nuentibus & illis bibere, epoto medicamento suamet ipsæ fraude omnes interierunt. com-
prehensæ extemplo earum comites, magnum numerum matronarum indicauerunt: ex qui-
B bus ad C L X X damnatæ. Neque de veneficiis ante eam diem Romæ quæsitum est. Prodi-
gii ea res loco habita: captisque magis mentibus, quàm consceleratis similis visa. Itaque me-
moria ex annalibus repetita, in secessionibus quondam plebis clauum ab dictatore fixum,
alienatásque discordia mentes hominum, eo piaculo compotes sui fecisse, dictatorem claui
figendi caussa creari placuit. creatus Cn. Quintilius, magistrum equitum L. Valerium dixit:
qui fixo clauo magistratu se abdicarunt. Creati C O S S. L. Papyrius Crassus iterũ, L. Plau-
tius Venox. cuius principio anni legati ex Volscis Fabraterni & Lucani Romam venerunt,
orantes vt in fidem reciperentur: si à Samnitium armis defensi essent, se sub imperio populi
Romani fideliter atque obedienter futuros. Missi tum ab senatu legati: denunciatúmque Sa-
mnitibus, vt eorum populorum finibus vim abstinerent. valuitque ea legatio, non tam quia
pacem volebant Samnites, quàm quia nondum parati erant ad bellum. Eodem anno Pri-
uernas bellum initum: cuius socii Fundani, dux etiam Fundanus fuit Vitruuius Vaccus, vir
C non domi solum, sed etiam Romæ clarus. ædes fuere in palatio eius, quæ Vacci prata diru-
to ædificio, publicatóque solo appellata. Aduersus hunc vastantem effuse Setinum Norba-
númque & Coranum agrum L. Papyrius profectus, haud procul castris eius consedit. Vitru-
uio nec vt vallo se teneret aduersus validiorem hostem, sana constare mens: nec vt longius
à castris dimicaret, animus suppetere. Vix tota extra portam castrorum explicata acie, fugã
magis retro quàm prælium aut hostem spectante milite, sine consilio, sine audacia depu-
gnat: & vt leui momento, nec ambigue est victus, ita breuitate ipsa loci, facilique receptu in
tam propinqua castra, haud ægre militem à multa cæde est tutatus: nec ferè quisquam in
ipso certamine, pauci in turba fugæ extremæ, cum in castra ruerent, cæsi: primisq; tenebris
Priuernum inde petitum agmine trepido, vt muris potius quàm vallo sese tutarẽtur. A Pri-
uerno Plautius alter C O S. peruastatis passim agris, prædáque abacta, in agrum Fundanum
exercitum inducit. ingredienti fines senatus Fundanorum occurrit: negant se pro Vitruuio
D sectámq; eius secutis precatum venisse, sed pro Fundano populo: quem extra culpam belli
esse, ipsum Vitruuium indicasse, cum receptaculum fugæ Priuernum habuerit, non patriam
Fundos. Priuerni igitur hostes populi Romani quærendos, persequendósque esse, qui simul
à Fundanis ac Romanis vtriusque patriæ immemores defecerint. Fundanis pacem esse, &
animos Romanos, & gratam memoriam acceptæ ciuitatis: orare se consulem, vt bellum ab
innoxio populo abstineat: agros, vrbem, corpora ipsorum coniugúmque ac liberorum suo-
rum, in potestate populi Romani esse, futuráque. Collaudatis Fundanis C O S. literisq; Ro-
mam missis in officio Fundanos esse, ad Priuernum flexit iter. Prius animaduersum in eos
qui capita cõiurationis fuerant, à C O S. scribit Claudius: ad C C C L ex coniuratis vinctos
Romam missos: eámque deditionem ab senatu non acceptam, quòd egentium atque humi
lium pœna defungi velle Fundanum populum censuerint. Priuernum duobus consularibus
exercitibus cum obsideretur, alter C O S. comitiorum caussa Romam reuocatus. Carceres
E eo anno in circo primùm statuti. Nondum perfunctos cura Priuernatis belli, tumultus Gal-
lici fama atrox inuasit, haud fermè vnquã neglecta Patribus. Extemplo igitur C O S S. noui
L. Aemilius Mamercus, & Cn. Plautius eo ipso die Calend. Quintilibus, quo magistratus in-
ierunt, cõparare inter se prouincias iussi: & Mamercus, cui Gallicum bellum euenerat, scri-
bere exercitum sine vlla vacationis venia. quin opificum quoque vulgus, & sellularii, mini-
me militiæ idoneum genus, exciti dicuntur: Veiósque ingens exercitus contractus, vt inde
obuiam Gallis iretur. Longius discedi, ne alio itinere hostis falleret ad vrbem incedens, nõ
placuit. Paucos deinde post dies satis explorata temporis eius quiete à Gallis, Priuernum
omnis conuersa vis. Duplex inde fama est. alii vi captam vrbem, Vitruuiúmque viuum in

potestatem venisse: alii, prius quàm vltima adhiberetur vis, ipsos se in deditionem consulis F
caduceum preferentes permisisse, authores sunt, Vitruuiúmque ab suis traditum. Senatus de Vitruuio Priuernatibúsq; consultus, Consulem Plautium dirutis Priuerni muris, præsidióq; valido imposito, ad triumphum accersit. Vitruuium in carcerem asseruari iussit quoad consul redisset, tum verberatum necari: ædes eius, quæ essent in palatio, diruendas, bona Semoni Sango censuerunt consecranda: quódque æris ex eis redactum est, ex eo ænei orbes facti, positi in sacello Sangi versus ædem Quirini. De senatu Priuernate ita decretum, vt qui senator Priuerni post defectionem ab Romanis mansisset, trans Tyberim lege eadem qua Veliterni, habitaret. His ita decretis, vsque ad triumphum Plautii silentium de Priuernatibus fuit: post triumphum Consul necato Vitruuio, sociisque eius noxæ, apud satiatos iam suppliciis nocentium tutam mentionem de Piuernatibus ratus, Quoniam authores defectionis, inquit, meritas pœnas & ab diis immortalibus, & à vobis habent, Patres conscripti: G
quid placet de innoxia multitudine fieri? Equidem etsi meæ partes exquirendæ magis sententiæ, quàm dandæ sunt: tamen cũ videam Priuernates vicinos Samnitibus esse, vnde nunc nobis incertissima pax est: quàm minimum irarum inter nos illósque relinqui velim. Cum ipsa per se res anceps esset, prout cuiusq; ingenium erat atrocius mitiúsve suadentibus: tum incertiora omnia vnus ex Priuernatibus legatis fecit, magis conditionis in qua natus esset, quàm præsentis necessitatis memor: qui interrogatus à quodam tristioris sententiæ authore, quam pœnam meritos Priuernates censeret: eam, inquit, quam merentur qui se libertate dignos censent. cuius cum feroci responso infestiores factos videret cõsul eos qui antè Priuernatium caussam impugnabant: vt ipse benigna interrogatione mitius responsum eliceret: Quid si pœnam, inquit, remittimus vobis? qualem nos pacem vobiscum habituros speremus? Si bonam dederitis, inquit, & fidam, & perpetuam: si malam, haud diuturnam. Tum verò minari, nec id ambigue, Priuernatem quidam, & illis vocibus ad rebellandum incitari pacatos populos. pars melior senatus ad meliora responsa trahere, & dicere, viri, & liberi, vocem auditam. an credi posse, vllum populum, aut hominem denique in ea conditione H
» cuius eum pœniteat, diutius quàm necesse sit, mansurum? ibi pacem esse fidam, vbi voluntarii pacati sint: neque eo loco, vbi seruitutem esse velint, fidem sperandam esse. In hanc sententiam maxime consul ipse inclinauit animos, identidem ad principes sententiarum consulares, vti exaudiri posset à pluribus, dicendo, eos demum qui nihil præterquam de libertate cogitant, dignos esse qui Romani fiant. Itaque & in senatu caussam obtinuere: & ex authoritate Patrũ latum ad populum est, vt Priuernatibus ciuitas daretur. Eodem anno Anxur treceni in coloniam missi sunt: bina iugera agri acceperunt. Secutus est annus nulla re belli domive insignis, P. Plautio Proculo, P. Cornelio Scapula C O S S. præterquam quòd Fregellas (Signinorum is ager, deinde Volscorum fuerat) colonia deducta: & populo visceratio data à Marco Flauio in funere matris. Erant qui per speciem honorandæ parentis I
meritam mercedem populo solutam interpretarentur, quòd eum die dicta ab ædilibus crimine stupratæ matrisfamiliæ absoluisset. Data visceratio in præteritam iudicii gratiam, honoris etiam ei caussa fuit: tribunatúque plebis proximis comitiis absens præsentibus præfertur. Palæpolis fuit haud procul inde, vbi nunc Neapolis sita est. duabus vrbibus populus idem habitabat. Cumis erant oriundi. Cumani Chalcide Euboica originem trahunt. Classe qua aduecti ab domo fuerant, multum in ora maris eius quod accolunt, potuere, primò in insulas Aenariam & Pithecusas egressi, deinde in continentem ausi sedes transferre. Hæc ciuitas cum suis viribus, tum Samnitium infidæ aduersus Romanos societati freta, siue pestilentiæ, quæ Romanã vrbem adorta nunciabatur, fidens, multa hostilia aduersus Romanos agrum Campanum Falernúmq; incolentes fecit. Igitur L. Cornelio Lentulo, Q. Publio Philone iterum C O S S. fœcialibus Palæpolin ad res repetendas missis, cum relatum esset à Græcis, gente lingua magis strenua quàm factis, ferox responsum: ex authoritate Pa- K
trum populus Palæpolitanis bellum fieri iussit. Inter C O S S. prouinciis comparatis, bello Græci persequendi Publio euenerunt. Cornelius altero exercitu Samnitibus, siquà se mouerent, oppositus. Fama autem erat defectioni Campanorum imminentes admoturos castra. ibi optimum visum Cornelio statiua habere. Ab vtroque consule exiguam spem pacis cum Samnitibus esse certior fit senatus. Publius duo millia Nolanorum militum, & quatuor Samnitium, magis Nolanis cogentibus, quàm voluntate Græcorum, recepta Palępoli miserat. Romę cõpertum est delectum indictum à magistratibus: vniuersum Samnium erectum: ac vicinos populos, Priuernatem Fundanúmque & Formianum, haud ambigue solicitari.

Ob hæc

A Ob hæc cum legatos mitti placuisset prius ad Samnites, quàm bellum fieret: responsum redditur à Samnitibus ferox. Vltro incusabant iniurias Romanorum: neque eo negligentius ea quæ ipsis obiicerentur, purgabãt, haud vllo publico consilio auxilióve iuuari Græcos: nec Fundanum Formianúmve à se solicitatos. quippe minime pœnitere se virium suarum, si bellum placeat. Cæterum non posse dissimulare, ægre pati ciuitatem Samnitium, quòd Fregellas ex Volscis captas, dirutásque ab se, restituerit Romanus populus, coloniámq; in Samnitium agro imposuerit, quam coloni eorum Fregellas appellent. eam se contumeliam iniuriámque, ni sibi ab iis qui fecerint, demantur, ipsos omni vi depulsuros esse. Cum Romanus legatus ad disceptandum eos ad communes socios atque amicos vocaret, Quid perplexe agimus? inquit. Nostra certamina, Romani, non verba legatorum, nec hominum quisquam disceptator, sed campus Campanus, in quo concurrendum est, & arma, & communis Mars
B belli decernet. Proinde inter Capuam Suessulámq; castra castris conferamus: & Samnis, Románus ne imperio Italiam regat, decernamus. Legati Romanorum cum se non quò hostis vocasset, sed quò imperatores sui duxissent, ituros esse respondissent: iam Publius inter Palæpolim Neapolímq; loco opportune capto, diremerat hostibus societatem auxilii mutui, qua vt quisque locus premeretur, inter se vsi fuerant. Itaque cum & comitiorum dies instaret, & Publium imminentem hostium muris auocari ab spe capiendæ in dies vrbis, haud è Republica esset: actum cum tribunis est, ad populum ferrent, vt cum Publius Philo consulatu abisset, procõsul rem gereret quoad debellatum cum Græcis esset. L. Cornelio, quia ne eum quidem in Samnium iam ingressum reuocari ab impetu belli placebat, literæ missæ, vt dictatorem comitiorũ caussa diceret. dixit M. Claudium Marcellum. ab eo magister equitũ dictus Sp. Posthumius. Nec tamen ab dictatore comitia sunt habita: quia vitió ne creatus esset, in disquisitionem venit. Consulti augures, vitiosum videri dictatorẽ pronunciauerunt.
C Eam rem tribuni suspectam infamémque criminando fecerunt. nam neque facilè fuisse id vitium nosci, cum consul oriente nocte silentio diceret dictatorem: neque ab consule cuiquam publicè priuatímve de ea re scriptum esse: nec quenquam mortalium extare, qui se vidisse aut audiuisse quid dicat, quod auspicium dirimeret: neque augures diuinare Romæ sedentes potuisse quid in castris consuli vitii obuenisset. Cui nó apparere, quòd plebeius dictator sit, id vitium auguribus visum? Hæc, aliáque ab tribunis nequicquam iactata: tamen ad interregnum res redit: dilatisque alia atque alia de caussa comitiis, quartusdecimus demum interrex Lucius Aemilius C O S S. creat, C. Petilium, L. Papyrium Mugilanum: Cursorem in aliis annalibus inuenio. Eodem anno Alexandriam in Aegypto proditum conditam: Alexandrúmque Epeiri regem ab exule Lucano interfectum sortes Dodonæi Iouis euentu affirmasse. Accito ab Tarentinis in Italiam data dictio erat, caueret Acherusiam aquam, Pandosiámq; vrbem: ibi fatis eius terminum dari. eóque ocyus transmisit in Italiam,
D vt quammaxime procul abesset vrbe Pandosia in Epeiro, & Acheronte amni: quem ex Mo» losside fluentem in stagna inferna accipit Thesprotius sinus. Cæterum (vt fermè fugiendo
» in media fata ruitur) cum sæpe Brutias Lucanásque legiones fudisset: Heracleam Tarentinorum coloniam, Consentiam ex Lucanis, Sipontúmque, Brutiorum coloniam Acerinam, alias inde Messapiorum ac Lucanorum cepisset vrbes: & trecẽtas familias illustres in Epeirum, quas obsidum numero haberet, misisset: haud procul Pandosia vrbe imminente Lucanis ac Brutiis finibus, treis tumulos aliquantum inter se distantes insedit: ex quibus incursiones in omnem partem agri hostilis faceret: & ducentos fermè Lucanorum exules circa se
» pro fidis habebat, vt pleraq; eius generis ingenia sunt, cum fortuna mutabilem gerentes fidem. Imbres continui campis omnibus inundantes cum interclusissent trifariam exercitum à mutuo inter se auxilio: duo præsidia, quæ sine rege erant, improuiso hostium aduentu opprimuntur: deletisq; eis, ad ipsius obsidionem omnes conuersi. inde ab Lucanis exulibus ad
E suos nuncii missi sunt: pactóq; reditu promissum est regem aut viuum aut mortuum in potestatem daturos. Cæterum cum delectis ipse egregium facinus ausus, per medios erumpit hostes: & ducem Lucanorum cóminus congressum obtruncat: contrahénsque suos ex fuga palatos, peruenit ad amnem ruinis recentibus pontis, quem vis aquæ abstulerat, indicantem iter. quem cum incerto vado transiret agmen, fessus metu ac labore miles, increpans nomen abominandũ fluminis, Iure Acheros vocaris, inquit. Quod vbi ad aures accidit regis, adiecit extemplo animum fatis suis, substititque, dubius an transiret. Tum Sotimus minister ex regiis pueris, quid in tãto discrimine periculi cunctaretur interrogãs, indicat Lucanos insidiis quærere locum. quos vbi respexit rex procul grege facto venientes, stringit gladium: & per

in

medium amnem transmittit equum. Iámque in vadum egressum eminus veruto Lucanus F
exul transfigit. lapsum inde cum inhærente telo corpus exanime detulit amnis in hostium præsidia. Ibi fœda laceratio corporis facta. nanque præciso medio, partem Consentiam misere: pars ipsis retenta ad ludibrium: quæ cum iaculis saxisq; procul incesseretur, mulier vna vltra humanarum irarum fidem sæuienti turbæ immista, vt parumper sustinerent precata, flens ait virum sibi liberósque captos apud hostes esse: sperare corpore regio vtcunq; multato se suos redempturam. Is finis lacerationi fuit: sepultúmque Consentiæ quod membrorum reliquum fuit, cura mulieris vnius: ossáque Metapontum ad hostes remissa, inde Epeirum deuecta ad Cleopatram vxorem, sororémque Olympiadem: quarum mater magni Alexandri altera, soror altera fuit. Hæc de Alexandri Epeirensis tristi euentu, quanquam Romano bello fortuna eum abstinuit, tamen quia in Italia bella gessit, paucis dixisse satis sit. Eodem anno lectisternium Romæ quintò post conditam vrbem iisdem quibus antè placandis habitum est diis. Noui deinde consules iussu populi cum misissent qui indicerent G
Samnitibus bellum, & ipsi maiore conatu quàm aduersus Græcos cuncta parabant, & alia noua nihil tum animo tale agitantibus accesserunt auxilia. Lucani atque Appuli, quibus gentibus nihil ad eam diem cum Romano populo fuerat, in fidem venerunt, arma virósq; ad bellum pollicentes. fœdere ergo in amicitiam accepti. Eodem tempore etiam in Samnio res prospere gesta. Tria oppida in potestatem venerũt, Alife, Callife, Ruffrium: aliúsq; ager primo aduentu COSS. longe latéque est peruastatus. Hoc bello tam prospere commisso, alteri quoque bello, quo Græci obsidebantur, iam finis aderat. nam præterquam quòd interseptis munimentis hostium pars parti abscissa erat, fœdiora aliquanto intra muros iis quibus hostis territabat, patiebantur: & velut capti à suismetipsis prȩsidiis indigna iam liberis quoque ac coniugibus, & quæ captarum vrbium extrema sunt, patiebantur. Itaque cum & à Tarento, & à Samnitibus fama esset noua auxilia ventura: Samnitium plus quàm vel- H
lent, intra mœnia esse rebantur: Tarentinorum iuuentutem Græci Græcos haud minus per quos Samniti Nolanóque, quàm vt Romanis hostibus resisterent, expectabant. Postremò leuissimum malorum deditio ad Romanos visa. Charilaus & Nymphius principes ciuitatis communicato inter se consilio partes ad rem agendam diuisere: vt alter ad imperatorem Romanorum transfugeret: alter subsisteret ad prȩbẽdam opportunam consilio vrbem. Charilaus fuit, qui ad Philonem venit: &, quod bonum, faustum, felix Palæpolitanis, populóque Romano esset, tradere se ait mœnia statuisse. eo facto vtrum ab se prodita, an seruata patria videatur, in fide Romana positum esse: sibi priuatim nec pacisci quicquam, nec petere: publicè petere quàm pacisci magis, vt si successisset inceptum, cogitaret populus Romanus potius cum quanto studio periculóque reditum in amicitiam suam esset, quàm qua stultitia & temeritate de officio decessum. Collaudatus ab imperatore, tria millia militum ad occupandam eam partem vrbis quam Samnites insidebant, accepit: præsidio ei L. Quin- I
tius tribunus militum præpositus. Eodem tempore & Nymphius prætorẽ Samnitium arte aggressus, perpulerat, vt quoniam omnis Romanus exercitus aut circa Palæpolim, aut in Samnio esset, sineret se classe circunuehi ad Romanum agrum, non oram modò maris, sed ipsi vrbi propinqua loca depopulaturum. sed vt falleret, nocte proficiscendum esse, extemplóque naues deducendas. Quod quo maturius fieret, omnis iuuentus Samnitium, præter necessarium vrbis præsidium, ad litus missa. Vbi dum Nymphius in tenebris & multitudine semet ipsa impediente sedulò aliis alia imperia turbans terit tempus: Charilaus ex composito ab sociis in vrbem receptus, cum summa vrbis Romano milite impleffet, tolli clamorem iussit: ad quem Græci signo accepto à principibus, quieuere: Nolani per auersam partem vrbis via Nolam ferente effugiunt. Samnitibus exclusis ab vrbe, vt expeditior in præsentia fuga, ita fœdior, postquam periculo euaserunt, visa: quippe qui inermes nulla rerum suarum non relicta inter hostes, ludibrium non externis modò, sed etiam popularibus, K
spoliati atque egentes domos rediere. Haud ignarus opinionis alterius, qua hæc proditio ab Samnitibus facta traditur: quũ authoribus hoc dedi, quibus dignius credi est: tum fœdus Neapolitanum (eò enim deinde summa rei Græcorum venit) similius vero facit ipsos in amicitiam redisse. Publio triumphus decretus, quòd satis credebatur obsidione domitos hostes in fidem venisse. Duo singularia hæc ei viro primùm contigere, prorogatio imperii nõ antè in vllo facta, & acto honore triumphus. Aliud subinde bellum cũ alterius oræ Græcis exortum. nanq; cum Tarentini rem Palæpolitanam vana spe auxilii aliquãdiu sustinuissent, postquam Romanos vrbe potitos accepere, velut destituti, ac nõ qui ipsi destituissent,

increpare

A increpare Palæpolitanos: ira atque inuidia in Romanos furere, eò etiam, quòd Lucanos & Appulos (nam vtraque eo anno societas cœpta est) in fidem populi Romani venisse allatum est. quippe propemodum peruentum ad se esse: iámque in eo rem fore, vt Romani aut hostes aut domini habendi sint. discrimen profecto rerum suarum in bello Samnitium, euentúque eius verti: eam solam gentem restare, nec eam ipsam satis validam, quandò Lucanus defecerit: quem reuocari adhuc, impellique ad abolendam societatem Romanam posse, siqua ars serendis discordiis adhibeatur. Hæc consilia cum apud cupidos rerum nouandarum valuissent: ex iuuentute quidam Lucanorũ pretio asciti, clari magis inter populares quàm honesti, inter se mulcati ipsi virgis, cum corpora nuda intulissent in ciuium cœtum, vociferati sunt, se, quòd castra Romana ingredi ausi essent, à C O S S. virgis cæsos, ac propè securi percussos esse. Deformis suapte natura res, cum speciem iniuriæ magis quàm
B doli præ se ferret, concitati homines cogunt clamore suo magistratus senatũ vocare: & alii circunstantes concilium, bellum in Romanos poscunt: alii ad concitandam in arma multitudinem agrestium discurrunt: tumultúque etiam sanos consternante animos decernitur, vt societas cum Samnitibus renouetur, legatique ad eam rem mittantur. Repentina res quia quàm caussam nullam, tam ne fidem quidem habebat: coacti à Samnitibus & obsides dare, & præsidia in loca munita accipere, cæci fraude & ira nihil recusarũt. Dilucere deinde breui fraus cœpit, postquam criminum falsorum authores Tarentum cõmigrauere: sed amissa omni de se potestate, nihil vltrà quàm vt pœniteret frustra, restabat. Eo anno plebi Romanæ velut aliud initium libertatis factum est, quòd necti desierũt. Mutatum autem ius ob vnius fœneratoris simul libidinem, simul crudelitatem insignem. L. Papyrius is fuit, cui cum se C. Publius ob æs alienum paternum nexum dedisset: quæ ætas formáque misericordiam elicere poterat, ad libidinem & contumeliam animum accenderunt: & florem ætatis eius
C fructum aduentitium crediti ratus, primò perlicere adolescentem sermone incesto est conatus: dein postquam aspernabantur flagitium aures, minis territare, atq; identidem admonere fortunæ: postremò cum ingenuitatis magis quàm præsentis conditionis memorem videret, nudari iubet, verberáque afferri. Quibus laceratus iuuenis cum se in publicum proripuisset, libidinem crudelitatémque conquerens fœneratoris, ingẽs vis hominum quum ætatis miseratione, atque indignitate iniuriæ accensa, tum suæ conditionis, liberúmque suorum respectu, in forum, atque inde agmine facto ad curiam concurrit. & cum Consules tumultu repentino coacti senatum vocarent, introeũtibus in curiam Patribus laceratum iuuenis tergum procumbentes ad singulorũ pedes ostentabant. Victum eo die ob impotentem iniuriam vnius, ingens vinculum fidei: iussi'que C O S S. ferre ad populum, ne quis, nisi qui noxam meruisset, donec pœnam lueret, in compedibus aut in neruo teneretur: pecuniæ creditæ, bona debitoris, non corpus obnoxium esset. Ita nexi soluti: cautúmque in posterum, ne
D necterentur. Eodem anno cum satis per seipsum Samnitium bellum, & defectio repens Lucanorum, authorésque defectionis Tarentini solicitos haberent Patres: accessit vt & Vestinus populus Samnitibus sese coniungeret. Quæ res sicut eo anno sermonibus magis passim hominum iactata, quàm in publico vllo concilio est: ita insequentis anni Consulibus L. Furio Camillo iterum, Iunio Bruto Scæuæ, nulla prior potiórq; visa est, de qua ad senatum referrent. Et quanquam noua res erat, tamen tanta cura Patres incessit, vt pariter eam susceptam neglectámq; timerent: ne aut impunitas eorum lasciuia superbiáq;, aut bello pœnæ expetitæ metu propinquo atque ira concirent finitimos populos. Et erat genus omne abunde bello Samnitibus par, Marsi Pelignique & Marucini: quos, si Vestinus attingeretur, omnes habendos hostes. Vicit tamen pars quæ in præsentia videri potuit maioris animi
» quàm consilii: sed euentus docuit fortes fortunam iuuare. Bellum ex authoritate Patrum populus aduersus Vestinos iussit: prouincia ea Bruto, Samnium Camillo sorte euênit. Ex-
E ercitus vtroque ducti, & cura tuendorum finium hostes prohibiti coniungere arma. Cæterum alterum C O S. L. Furium, cui maior moles rerum imposita erat, morbo graui implicitum fortuna bello subtraxit: iussúsque dictatorem dicere rei gerendæ caussa, longe clarissimum bello ea tempestate dixit L. Papyrium Cursorem, à quo Q. Fabius Maximus Rutilianus magister equitum est dictus: par nobile rebus in eo magistratu gestis, discordia tamen, qua propè ad vltimũ dimicationis ventum est, nobilius. Ab altero consule in Vestinis multiplex bellum, nec vsquam vario euentu gestum est. nam & peruastauit agros: & populando atque vrendo tecta hostium satáque, in aciem inuitos extraxit: & ita prælio vno accidit Vestinorum res, haudquaquam tamen incruento milite suo, vt non in castra solum refugerent

hostes, sed iam ne vallo quidem ac fossis freti dilaberentur in oppida, situ vrbium mœnibúsque se defensuri. Postremò oppida quoq; vi expugnare adortus, primò Cutinam ingenti ardore militum, aut vulnerum ira, quòd haud ferè quisquam integer prælio excesserat, scalis cepit: deinde Cingiliam. vtriusque vrbis prędam militibus, quòd eos neque portæ, neque muri hostium arcuerant, concessit. In Samnium incertis itum auspiciis est: cuius rei vitium, non in belli euentum, quod prospere gestum est, sed in rabiem atque iras imperatorum vertit. Nanque Papyrius dictator à pullario monitus, cum ad auspicium repetendum Romam proficisceretur, magistro equitum denunciauit vt sese loco teneret, neu absente se cum hoste manum consereret. Fabius cum post profectionem dictatoris per exploratores cōperisset perinde omnia soluta apud hostes, ac si nemo Romanus in Samnio esset: seu ferox adolescens indignitate accensus, quòd omnia in dictatore viderentur reposita esse: seu occasione bene gerendæ rei inductus, exercitu instructo paratóque profectus ad Imbrinium (ita vocant locum) acie cum Samnitibus conflixit. Ea fortuna pugnæ fuit, vt nihil relictum sit, quo, si affuisset dictator, res melius geri potuerit. non dux militi, non miles duci defuit. eques etiam authore L. Cominio Tribuno militum, qui aliquoties impetu capto perrumpere non poterat hostium agmen, detraxit frenos equis: atque ita concitatos calcaribus permisit, vt sustinere eos nulla vis posset. Per arma, per viros latè stragem dedere. Secutus pedes impetum equitum, turbatis hostibus intulit signa. Viginti millia hostium cæsa eo die traduntur. Authores habeo, bis cum hoste signa collata dictatore absente, bis rem egregie gestam. Apud antiquissimos scriptores vna hæc pugna inuenitur. In quibusdam annalibus tota res prætermissa est. Magister equitum, vt ex tanta cæde, multis potitus spoliis, congesta in ingentem aceruum hostilia arma subdito igne concremauit: seu votum id deorum cuipiam fuit: seu credere libet Fabio authore factum, ne suæ gloriæ fructum dictator caperet, noménque ibi scriberet, aut spolia in triumpho ferret. Literæ quoq; de re prospere gesta, ad senatum, non ad dictatorem missæ, argumentum fuere minime cum eo communicantis laudem. Ita certe dictator id factum accepit, vt lætis aliis victoria parta, præ se ferret iram, tristitiámque. Misso itaque repente senatu, se ex curia proripuit: tum vero non Samnitium magis legiones, quàm maiestatem dictatoriam, & disciplinam militarem à magistro equitum victam & euersam dictitans, si illi impune spretum imperium fuisset. Itaque plenus minarum iræ'que profectus in castra cum maximis itineribus isset, non tamen præuenire famam aduentus sui potuit. Præcurrerant enim ab vrbe, qui nunciarent dictatorem auidum pœnæ venire, alternis penè verbis T. Manlii facta laudantem. Fabius concione extemplo aduocata, obtestatus milites est, vt qua virtute Rempublicam ab infestissimis hostibus defendissent, eadem se, cuius ductu auspicióque vicissent, ab impotenti crudelitate dictatoris tutarentur. Venire amentem inuidia, iratum virtuti alienæ felicitatique furere, quòd se absente Respublica egregie gesta esset: malle, si mutare fortunam posset, apud Samnites quàm Romanos victoriam esse. imperium dictitare spretum: tanquā non eadem mente pugnari vetuerit, qua pugnatum doleat: & tunc inuidia impedire virtutem alienam voluisse, cupidissimisque arma ablaturum fuisse militibus, ne se absente moueri possent: & nunc id furere, id ægre pati, quòd sine L. Papyrio non inermes, non manci milites fuerint, quòd se Q. Fabius magistrum equitum duxerit, ac non accensum dictatoris. Quid illum facturum fuisse, si quod belli casus ferunt, Mársque communis, aduersa pugna euenisset, qui sibi deuictis hostibus, Republica bene gesta, ita vt non ab illo vnico duce melius geri potuerit, supplicium magistro equitum, & tunc victori minetur? Neque illum magistro equitum infestiorem, quàm tribunis militum, quàm centurionibus, quàm militibus esse: si posset, in omnes sęuiturum fuisse: quia id nequeat, in vnū sæuire: etiam inuidiam tanquam ignem summa petere: in caput consilii, in ducem incurrere. Si se simul cum gloria rei gestæ extinxisset, tunc victorem velut in capto exercitu dominantem, quicquid licuerit in magistro equitum, in militibus ausurum. Proinde adessent in sua caussa omnium libertati. si consensum exercitus eundem, qui in prælio fuerit, in tuenda victoria videat, & salutē vnius omnibus curæ esse: inclinaturum ad clementiorem sententiam animum. postremò se vitam, fortunásque suas illorum fidei virtutiq; permittere. Clamor è tota concione ortus, vti bonum animum haberet: neminē illi vim allaturū saluis legionibus Romanis. Haud multò pòst dictator aduenit: classicóq; extemplo ad concionē aduocauit. Tum silentio facto, præco Q. Fabiū magistrum equitū citauit. qui simul ex inferiore loco ad tribunal accessit, tum dictator, Quæro, inquit, de te Q. Fabi, cum summum imperium dictatoris sit, paréntq; ei Consules regia potestas,

A testas, prætores iisdem auspiciis quibus Consules creati, æquum censeas nécne magistrum
equitum dicto audientem esse? Itémq; illud interrogo, cum me incertis auspiciis profectum
ab domo scirem, vtrum mihi turbatis religionibus Respub. in discrimen committenda fue-
rit, an auspicia repetenda, nequid dubiis diis agerem? Simul illud, quæ dictatori religio im-
pedimento ad rem gerẽdam fuerit, num ea magister equitum solutus ac liber potuerit esse?
Sed quid ego hæc interrogo? cum si ego tacitus abissem, tamen tibi ad voluntatis interpre-
tationem meæ dirigenda tua sententia fuerit. Quin tu respondes, vetuerim ne te quicquam
rei me absente agere? vetuerim ne signa cum hostibus conferre? quo tu imperio meo spre-
to, incertis auspiciis, turbatis religionibus, aduersus morem militarem, disciplinámque ma-
iorum, & numen deorũ ausus es cum hoste confligere. Ad hæc, quæ interrogatus es, respon-
de: extra ea caue vocem mittas. Accede lictor. Aduersus quæ singula Q. Fabio cum respon-
B dere haud facile esset, & nunc quereretur eundem accusatorem capitis sui, ac iudicem esse:
modò vitam sibi eripi citius quàm gloriam rerum gestarum posse vociferaretur: purgarétq;
se inuicem, atque vltro accusaret: tunc Papyrius redintegrata ira spoliari magistrum equi-
tum, ac virgas & secures expediri iussit. Fabius fidem militum implorans, lacerantibus ve-
stem lictoribus, ad Triarios tumultum iam in concionẽ miscentes sese recepit. inde clamor
in totam concionem est perlatus: alibi preces, alibi minæ audiebantur. Qui proximi forte
tribunali steterant, quia subiecti oculis imperatoris noscitari poterant, orabant vt parceret
magistro equitum, neu cum eo exercitum damnaret. Extrema concio, & circa Fabium glo
bus increpabant inclementem dictatorem: nec procul seditione aberant. Ne tribunal quidẽ
satis quietum erat. Legati circunstantes sellam orabant vt rem in posterum diem differret,
& iræ suæ spatium, & consilio tempus daret: satis castigatam adolescentiam Fabii esse: satis
deformatam victoriam: ne ad extremum finem supplicii tenderet: neu vnico iuueni, neu pa
C tri eius clarissimo viro, neu Fabiæ genti eam inureret ignominiam. Cum parum precibus,
parum caussa proficerent, intueri sæuientem concionem iubebant: ita iritatis militum ani-
mis subdere ignem, ac materiam seditioni, non esse ætatis, non prudentiæ eius: neminem id
Q. Fabio pœnam deprecanti suam, vitio versurum, sed dictatori, si occæcatus ira infestam
multitudinem in se prauo certamine mouisset. Postremò ne id se gratiæ dare Q. Fabii cre-
deret, se iusiurandum dare paratos esse, non videri è Repub. in Q. Fabium eo tempore ani-
maduerti. His vocibus cum in se magis incitarent dictatorem, quàm magistro equitũ pla-
carent, iussi de tribunali descendere legati: & silentio nequicquam per præconem tentato,
cum præ strepitu ac tumultu, nec ipsius dictatoris, nec apparitorum eius vox audiretur, nox
velut in prælio certamini finem fecit. Magister equitum iussus postero die adesse, cum o-
mnes affirmarent infestius Papyrium exarsurum agitatum cõtentione ipsa exacerbatúmq;,
clàm ex castris Romam profugit: & patre authore M. Fabio, qui ter iam C O S. dictatórque
D fuerat, vocato extemplo senatu, cum maxime conquereretur apud Patres vim atque iniu-
riam dictatoris, repẽte strepitus ante curiam lictorum submouentium auditur: & ipse infen-
sus aderat, postquam comperit profectum ex castris, cum expedito equitatu secutus. Iterata
deinde contentio: & prehendi Papyrius Fabium iussit. vbi cum deprecantibus primoribus
Patrum, atque vniuerso senatu, perstaret in incepto immitis animus: tum pater M. Fabius,
Quandoquidem, inquit, apud te nec authoritas senatus, nec ætas mea, cui orbitatem paras,
nec virtus nobilitásque magistri equitum à te ipso nominati valet: nec preces, quæ sæpe ho
stem mitigauere, quæ deorum iras placant: tribunos plebis appello, & prouoco ad populũ:
eúmque tibi, fugienti exercitus tui, fugienti senatus iudicium, iudicem fero, qui certe vnus
plus quàm tua dictatura potest, pollétq;. videro cessurúsne prouocationi sis, cui rex Roma-
nus Tullus Hostilius cessit. Ex curia in cõcionem itur. quò cum paucis dictator, cum omni
agmine principum magister equitum cum ascendisset, deduci eum de rostris Papyrius in
E partem inferiorem iussit. Secutus pater, Bene agis, inquit, cum eò nos deduci iussisti, vnde &
priuati vocẽ mittere possemus. Ibi primò non tam perpetuæ orationes, quàm altercatio ex-
audiebantur. Vicit deinde strepitum vox & indignatio Fabii senis increpantis superbiã cru
delitatémq; Papyrii: se quoque dictatorem Romæ fuisse, nec à se quenquam ne plebis qui-
dem hominem, non centurionem, non militem violatum. Papyrium tanquã ex hostium du
cibus, sic ex Romano imperatore victoriam & triumphum petere. Quantum interesset in-
ter moderationem antiquorum, & nouam superbiam crudelitatémq;? dictatorem Quintiũ
Cincinnatũ in L. Minutium C O S. ex obsidione à se ereptum non vltrà sæuisse, quàm vt le
gatum eum ad exercitũ pro Consule relinqueret. M. Furium Camillum in L. Furio, qui cõ-

tempta sua senectute & authoritate, fœdissimo cum euentu pugnasset: non solum in præsen F
tia moderatum iræ esse, nequid de collega secus populo aut senatui scriberet: sed cũ reuer-
tisset, potissimum ex tribunis cõsularibus habuisse, quem ex collegis optione ab senatu data
socium sibi imperii delegerit. Nam populi quidem, penes quem potestas omnium rerum
esset, ne iram quidem vnquam atrociorem fuisse in eos qui temeritate atq; inscitia exercitus
amisissent, quam vt pecunia eos multaret: capite anquisitum ob rem bello male gestam de
imperatore nullo ad eam diem esse: nunc ducibus populi Romani, quæ ne victis quidem
bello fas fuerit, virgas & secures victoribus, & iustissimos meritis triumphos, intentari. Quid
enim tandem passurũ fuisse filium suum, si exercitum amisisset? si fusus, fugatus, castris exu-
tus fuisset? quò vltrà iram violentiámque eius excessuram fuisse, q̃ vt verberaret, necarétq;?
Quàm conueniens esse, propter Q. Fabium ciuitatem in lætitia, victoria, supplicationibus,
ac gratulationibus esse: eum propter quem deûm delubra pateant, aræ sacrificiis fument, ho G
nore, donis cumulentur: nudatum virgis lacerari in conspectu populi Romani, intuentem
Capitolium atque arcem, deósq; ab se duobus præliis haud frustra aduocatos? Quo id ani-
mo exercitum, qui eius ductu auspiciisq; vicisset, laturum? Quem luctum in castris Roma-
nis, quam lætitiam inter hostes fore? Hæc simul iurgans, querens, deûm hominúmque fi-
dem obtestans, & complexus filium, plurimis cum lacrymis agebat. Stabat cum eo sena-
tus maiestas, fauor populi, tribunitium auxilium, memoria absentis exercitus. Ex parte alte-
ra imperium inuictum populi Romani, & disciplina rei militaris, & dictatoris edictum pro
numine semper obseruatum, & Manliana imperia, & posthabita filii charitas publicæ vtili-
tati iactabantur. hoc etiam L. Brutum conditorem Romanæ libertatis antea in duobus
liberis fecisse. nunc patres comes, & senes faciles de alieno imperio spreto tanquam rei par-
uæ disciplinæ militaris euersæ iuuentuti gratiam facere: se tamen perstaturum in incepto:
nec ei qui aduersus dictum suum turbatis religionibus, ac dubiis auspiciis pugnasset, quic- H
quam ex iusta pœna remissurum. Maiestas imperii perpetua ne esset, non esse in sua po-
testate: L. Papyrium nihil de eius iure diminuturum. Optare ne potestas tribunitia inuiola-
ta ipsa, violet intercessione sua Romanum imperium: neu populus Romanus in se potissi-
mùm dictatorem & ius dictaturæ extinguat. Quod si fecisset: nõ L. Papyrium, sed tribunos,
sed prauum populi iudicium nequicquam posteros accusaturos: cum polluta semel militari
disciplina, non miles centurionis, non centurio tribuni, non tribunus legati, non legatus
Consulis, non magister equitum dictatoris pareat imperio: nemo hominum, nemo deorum
verecundiam habeat: non edicta imperatorum, non auspicia obseruentur: sine commeatu
vagi milites in pacato in hostico errent: immemores sacramenti, licentia sola se, vbi velint,
exauthorent: infrequentia deserant signa: neque conueniant ad edictum: nec discernant,
interdiu nocte, æquo iniquo loco, iussu iniussu imperatoris pugnent: & nõ signa, non ordi-
nes seruent: latrocinii modo cæca & fortuita, pro solenni & sacrata, militia sit. Horũ crimi- I
num vos reos in omnia secula offerte tribuni plebis: vestra obnoxia capita pro licẽtia Q. Fa
bii obiicite. Stupentes tribunos, & suam iam vicem magis anxios, quàm eius cui auxi-
lium ab se petebatur, liberauit onere consensus populi Romani ad preces & obtestationem
versus, vt sibi pœnam magistri equitum dictator remitteret. Tribuni quoque inclinatam
rem in preces subsecuti, orare dictatorem insistunt, vt veniam errori humano, veniam ado-
lescentiæ Q. Fabii daret: satis eum pœnarum dedisse. Iam ipse adolescens, iam pater M. Fa-
bius contentionis obliti, procumbere ad genua, & iram deprecari dictatoris. Tum dictator
silentio facto, Bene habet, inquit, quirites. Vicit disciplina militaris: vicit imperii maiestas:
quæ in discrimine fuerunt an vlla post hanc diem essent. Non noxæ eximitur Q. Fabius, qui
contra edictum imperatoris pugnauit: sed noxæ damnatus, donatur populo Romano: do-
natur tribunitiæ potestati, precarium nõ iustum auxilium ferenti. Viue Q. Fabi felicior hoc
consensu ciuitatis ad tuendum te, quàm qua paulò antè exultabas victoria. Viue id facinus K
ausus, cuius tibi ne parẽs quidem, si eodem loco fuisset, quo fuit L. Papyrius, veniam dedis-
set. Mecum vt voles, reuerteris in gratiã: populo Romano, cui vitam debes, nihil maius præ-
stiteris, quàm si hic tibi dies satis documenti dederit, vt bello ac pace pati legitima imperia
possis. Cum se nihil morari magistrum equitum pronunciasset: digressum eum templo læ
tus senatus, lætior populus, circunfusi, ac gratulantes hinc magistro equitum, hinc dictatori,
prosecuti sunt: firmatúmq; imperium militare haud minus periculo Q. Fabii, quàm suppli-
cio miserabili adolescentis Manlii videbatur. Forte ita eo anno euenit, vt quotiescunq; di-
ctator ab exercitu recessit, hostes in Samnio mouerẽtur. cæterum in oculis exemplum erat
Q. Fabius

A Q. Fabius M. Valerio legato, qui castris præerat, ne quam vim hostium magis quàm trucem dictatoris iram timeret. Itaque frumentatores cum circumuenti ex insidiis cæsi loco iniquo essent, creditum vulgò est subueniri eis ab legato potuisse, ni tristia edicta exhorruisset. Ea quoq; ira alienauit à dictatore militum animos iam antè infensos, quòd implacabilis Q. Fabio fuisset: & quod suis precibus negasset, eius populo Romano veniam dedisset. Postquam dictator præposito in vrbe L. Papyrio Crasso magistro equitum, Q. Fabio vetito quicquam pro magistratu agere, in castra rediit: neque ciuibus satis lætus aduentus eius fuit, nec hostibus quicquam attulit terroris. Nanque postero die, seu ignari venisse dictatorem, seu adesset an abesset parui facientes, instructa acie ad castra accesserunt. Cęterum tantum momenti in vno viro L. Papyrio fuit, vt si ducis cósilia fauor subsecutus militum foret, debellari eo die cum Samnitibus potuisse pro haud dubio habitum sit: ita instruxit aciem loco, ac subsidiis B ita omni arte bellica firmauit. Cessatum à milite: ac de industria, vt obtrectaretur laudibus ducis, impedita victoria est. Plures Samnitiũ cecidere: plures Romani vulnerati sunt. Sensit peritus dux quæ res victoriæ obstaret: temperandum ingenium suum esse, & seueritatem miscendam comitati. itaq; adhibitis legatis, ipse circum saucios milites inferens in tentoria caput, singulos vt sese haberent rogitans, curam eorum nominatim legatis tribunisq; & præfectis demandabat. rem per se popularē ita dexter egit, vt medendis corporibus animi multo prius militum imperatori reconciliarentur: nec quicquam ad salubritatem efficacius fuerit, quàm quòd grato animo ea cura accepta est. Refecto exercitu cũ hoste congressus haud dubia spe sua militúmque, ita fudit fugauitque Samnites, vt ille vltimus eis dies conferendi signa cum dictatore fuerit. Incessit deinde quà duxit prædæ spes, victor exercitus: perlustrauítque hostium agros, nulla arma, nullam vim nec apertam, nec insidiis expertus. Addebat alacritatem, quòd dictator prædam omnem edixerat militibus: nec ira magis publica, quàm C priuatum cópendium in hostem acuebat. His cladibus subacti Samnites pacem à dictatore petiere: cum quo pacti, vt singula vestimenta militibus, & annuum stipendium darent: cum ire ad senatum iussi essent, secuturos se dictatorem responderunt, vnius eius fidei virtutique caussam suam commendantes. ita deductus ex Samnitibus exercitus. Dictator triumphans vrbem est ingressus: & cum se dictatura abdicare vellet, iussu Patrum prius quàm abdicaret, COSS. creauit C. Sulpitium Longum iterum, Q. Aemilium Cæretanum. Samnites infecta pace, quia de conditionibus agebatur, inducias annuas ab vrbe retulerunt: nec earum ipsarum sancta fides fuit: adeò postquam Papyrium abisse magistratu nunciatum est, arrecti ad bellandum animi sunt. C. Sulpitio, Q. Aemilio (Aulium quidam annales habent) Consulibus, ad defectionem Samnitium Apulum nouum bellum accessit. vtroque exercitus missi. Sulpitio Samnites, Apuli Aemilio sorte euenerunt. Sunt qui non ipsis Apulis bellum illatũ, sed socios eius gentis populos ab Samnitium vi atque iniuriis defensos scribant. Cæterum D fortuna Samnitium vix à seipsis eo tempore propulsantium bellum, propius vt sit vero, facit, non Apulis ab Samnitibus arma illata, sed cum vtraque simul gente bellum Romanis fuisse. Nec tamen res vlla memorabilis acta: ager Apulus, Samniúmque euastatum: hostes nec hic nec illic inuenti. Romæ nocturnus terror ita ex somno trepidam repente ciuitatem exciuit, vt Capitolium atque arx, mœniáq; & portæ plena armatorum fuerint. & cum concursatum, clamatúmque ad arma omnibus locis esset: prima luce nec author, nec caussa terroris comparuit. Eodem anno de Thusculanis Flauia rogatione populi fuit iudicium. M. Flauius Trib. pl. tulit ad populum, vt in Thusculanos animaduerteretur, quorum ope ac consilio Veliterni Priuernatésque populo Romano bellum fecissent. Populus Thusculanus cum coniugibus ac liberis Romam venit: ea multitudo veste mutata, & specie reorum tribus circuit, genibus se omnium aduoluens. Plus itaq; misericordia ad pœnæ veniam impetrandam, quàm caussa ad crimen purgandum valuit. Tribus omnes, præter Polliam, anti- E quarunt legem. Polliæ sententia fuit, puberes verberatos necari: coniuges liberósque sub corona lege belli venire. memoriámque eius iræ Thusculanis in pœnæ tam atrocis authores mansisse ad patrum ætatem constat: nec quenquam fermè ex Pollia tribu candidatum Papyriam ferre solitum. Insequenti anno Q. Fabio, L. Fuluio COSS. A. Cornelius Aruina dictator, & M. Fabius Ambustus magister equitum metu grauioris in Samnio belli (conducta enim precio à finitimis iuuentus dicebatur) intentiore delectu habito, egregium exercitum aduersus Samnites duxerunt. Castra in hostico incuriose ita posita, tanquam procul abesset hostis: cum subitò aduenere Samnitium legiones tanta ferocia, vt vallum vsque ad stationem Romanam inferrent. nox iam appetebat: id prohibuit munimenta adoriri: nec

dissimulabant orta luce postero die facturos. Dictator vbi propiorem spe dimicationem vidit: ne militum virtuti damno locus esset, ignibus crebris relictis, qui conspectum hostium frustrarentur, silentio legiones educit: nec tamẽ fallere propter propinquitatem castrorum potuit. eques extemplo insecutus ita institit agmini, vt donec lucesceret, prælio abstineret. nec pedestres quidẽ copiæ ante lucem castris egressæ. Eques luce demum ausus incursare in hostem, carpẽdo nouissimos, premendóq; iniquis ad transitũ locis, agmen detinuit. interim pedes equitẽ assecutus: & totis iam copiis Samnis vrgebat. Tum dictator postquã sine magno incommodo progredi non poterat, eum ipsum in quo constiterat locum castris dimetari iussit. Id verò circunfuso vndiq; equitatu, vt vallum peteretur, opúsq; inciperet, fieri nõ poterat. Itaq; vbi neq; eundi, neq; manendi copiam esse videt, instruit aciem, impedimentis ex agmine remotis. instruunt cõtrà & hostes, & animis & viribus pares. Auxerat id maxime animos, quòd ignari loco iniquo non hosti cessum, velut fugientes ac territos terribiles ipsi secuti fuerant. Id aliquandiu æquauit pugnam, iam pridem desueto Samnite clamorem Romani exercitus pati. At hercule illo die ab hora diei tertia ad octauã ita anceps dicitur certamen stetisse, vt neq; clamor, vt primo semel concursu est sublatus, iteratus sit: neque signa promota loco, retróve recepta: neq; recursum ab vlla sit parte. In suo quisq; gradu obnixi, vrgentes scutis sine respiratione ac respectu pugnabant. fremitus æqualis, tenórq; idem pugnæ in defatigationẽ vltimam, aut noctem spectabat. Iam viris vires, iam ferro sua vis, iam consilia ducibus deerant: cum subitò Samnitium equites cum turma vna longius profecta accepissent impedimenta Romanorũ, procul ab armatis, sine præsidio, sine munimẽto stare, auiditate prędæ impetum faciunt. Quod vbi dictatori trepidus nuncius attulit, Sine modò, inquit, sese præda præpediant. Alii deinde super alios diripi passim, ferrique fortunas militum vociferabantur. Tum magistro equitum accito, Vides tu, inquit, M. Fabi, ab hostium equite omissam pugnam? Hæret impediti impedimẽtis nostris: aggredere (quod inter prædandum omni multitudini euenit) dissipatos: raros equis insidentes, raros quibus ferrum in manu sit, inuenies: equósque dum præda onerant, cæde inermes: cruentámque illis prædam redde. Mihi legiones, peditúmque pugna curæ erunt: penes te equestre sit decus. Equitum acies qualis quæ esse instructissima potest, inuecta in dissipatos impeditósq; hostes, cęde omnia replet. Inter sarcinas omissas repente, obiacentes pedibus fugientium cõsternatorúmq; equorum, neque pugnæ, neq; fugæ satis potentes cæduntur. Tum deleto propè equitatu hostium, M. Fabius circunductis paululum alis ab tergo pedestrẽ aciem adoritur. Clamor inde nouus accidens & Samnitium animos terruit: & dictator vbi respectantes hostium antesignanos, turbatáque signa, & fluctuantem aciem vidit: tum appellare, tum adhortari milites: tribunos, principésq; ordinum nominatim ad iterandam secum pugnã vocare. Nouato clamore signa inferuntur, & quicquid progrediebantur, magis magisq; turbatos hostes cernebant. Eques ipse iam primis erat in cõspectu: & Cornelius respiciens ad manipulos militum, quod manu, quod voce poterat, monstrabat, vexilla se suorum, parmásq; cernere equitum. Quod vbi auditum, simúlque visum est: adeò repente laboris per diem penè totum tolerati, vulnerúmque obliti sunt, vt haud secus quàm si tum integri è castris signum pugnæ accepissent, concitauerint se in hostem. nec vltrà Samnis tolerare terrorem equitum, peditúmque vim potuit. Partim in medio cęsi, partim in fugam dissipati sunt. Pedes restantes ac circunuentos cecidit: ab equite fugientium strages est facta: inter quos & ipse imperator cecidit. Hoc demum prælium Samnitium res ita infregit, vt omnibus conciliis fremerent, minime id quidem mirum esse, si impio bello, & contra fœdus suscepto, infestioribus meritò diis quàm hominibus nihil prospere agerent: expiandum id bellum magna mercede, luendúmque esse. id referre tantum, vtrum supplicia noxio paucorum, an omnium innoxio prębeant sanguine. audebántq; iam quidam nominare authores armorũ. vnum maxime nomẽ per cõsensum clamantiũ Bruruli Papii exaudiebatur. Vir nobilis, poténsq; erat, haud dubie proximarum induciarum ruptor. de eo coacti referre prætores decretum fecerunt vt Brutulus Papius Romanis dederetur, & cum eo præda omnis Romana: captiuique vt Romam mitterentur: quæ'que res per fœciales ex fœdere repetitæ essent, secundum ius fásque restituerentur. Fœciales Romam, vt censuerunt, missi, & corpus Brutuli exanime. ipse morte voluntaria ignominiæ se ac supplicio subtraxit. Placuit cum corpore bona quoque eius dedi. nihil tamẽ earum rerum præter captiuos, ac siqua cognita ex præda sunt, acceptum est: cæterarũ rerum irrita fuit deditio. dictator ex S C triumphauit. Hoc bellum à C O S S. bellatum quidam authores sunt, eósque de Samnitibus triumphasse: Fabium etiam in Apuliam processisse,

A processisse,atq; inde magnas prędas egisse.Nec discrepat quin dictator eo anno A.Cornelius fuerit.id ambigitur,belli'ne gerendi caussa creatus sit,an vt esset qui ludis Romanis,qa L.Plautius prętor graui morbo forte implicitus erat,signum mittendis quadrigis daret:functúsq; eo haud sanè memorandi imperii ministerio,se dictatura abdicaret.nec facile est aut rem rei,aut authorem authori pręferre.Vitiatam memoriam funebribus laudibus reor, falsis'q; imaginum titulis, dum familia ad se quæq; famam rerum gestarum honorúmque fallente mendacio trahunt.inde certe & singulorum gesta, & publica monumenta rerum confusa.nec quisquam æqualis temporibus illis scriptor extat,quo satis certo authore stetur.

DECADIS PRIMAE LIBER NONVS.

B SEQVITVR hunc annũ nobilis clade Romana Caudina pax,T.Vetturio Caluino,Sp.Posthumio COSS.Sãnites eo anno imperatorẽ C.Pontium Herennii filiũ habuerunt,patre longè prudentissimo natũ,primum ipsum bellatorẽ,ducémq;.Is,vbi legati qui ad dedendas res missi erãt,pace infecta redierũt:Ne nihil actũ,inquit,hac legatione censeatis,expiatũ est quicquid ex fœdere rupto irarũ in nos cęlestiũ fuit.Satis scio quibuscunq; diis cordi fuit subigi nos ad necessitatem dedendi res quę à nobis ex fœdere repetitæ fuerant,iis nõ fuisse cordi tam superbe ab Romanis fœderis expiationẽ spretam.Quid enim vltrà fieri ad placandos deos,mitigandósque homines potuit,q̃ quod nos fecimus?Res hostiũ in pręda captas,quę belli iure nostræ videbãtur,remisimus: authores belli,quia viuos nõ potuimus,perfunctos iá fato dedidimus:bona eorũ,nequid ex cõtagione noxæ remaneret penes nos,Romá portauimus.Quid vltrà tibi Romane,quid fœderi,quid diis arbitris fœderis debeo?Quem tibi tuarũ irarum,quem meorum suppliciorũ iu-
C dicem feram?Neminem neq; populum,neque priuatũ fugio.Quod si nihil cum potentiore iuris humani relinquitur inopi,at ego ad deos vindices intolerandę superbiæ confugiã, & precabor vt iras suas vertant in eos,quibus nõ suę redditæ res,non alienæ accumulatę satis sint:quorum sæuitiá non mors noxiorum,non deditio exanimatorũ corporũ,non bona sequentia domini deditionem exsatient:placari nequeant,nisi hauriendũ sanguinem, laniandáq; viscera nostra præbuerimus.Iustũ est bellum Sãnites, quibus necessarium: & pia arma, quibus nulla nisi in armis relinquitur spes.Proinde cum rerum humanarum maximum momentum sit,q̃ propitiis rem,quam aduersis agant diis:pro certo habete priora bella aduersus deos magis q̃ homines gessisse:hoc,quod instat,ducibus ipsis diis gesturos. Hæc nõ læta magis q̃ vera vaticinatus, exercitu educto circa Caudium castra q̃ potest occultissimè locat:inde ad Calatiam,vbi iam COSS. Romanos,castráque esse audiebat,milites decem pastorum habitu mittit : pecoráque diuersos alium alibi haud procul Romanis pascere iu-
D bet præsidiis : vbi inciderint in prędatores,vt idem omnibus sermo constet, legiones Sãnitium in Apulia esse:Luceriã omnibus copiis circunsedere,nec procul abesse,quin vi capiãt. Iam & is etiam rumor antè de industria vulgatus venerat ad Romanos, sed fidẽ auxere captiui,eo maxime,q̧ sermo inter omnes cõgruebat. Haud erat dubiũ quin Lucerinis opem Romanus ferret,bonis ac fidelibus sociis:simul ne Apulia omnis ad pręsentẽ terrorem desiceret.ea modò,quà irent,consultatio fuit.Duæ ad Luceriã ferebant viæ:altera præter oram Superi maris patens apertáq;,sed quanto tutior,tanto ferè lõgior:altera per Furculas Caudinas,breuior.sed ita natus locus est.saltus duo alti angusti syluosi'q; sunt,montibus circa se perpetuis inter se iuncti.iacet inter eos satis patens clausus in medio cãpus,hęrbidus, aquosúsque:per quẽ medium iter est.sed antè q̃ venias ad eum,intrandę primæ angustię sunt:& aut eadem qua te insinuaueris,retro via repetenda:aut si ire porrò pergas,per alium saltum arctiorẽ impeditiorémq; euadendum.In eum campum via alia per cauam rupem Romani
E demisso agmine,cum ad alias angustias protinus pergerent, septas deiectu arborum, saxorúmq; ingentium obiacentẽ molem inuenere.Cum fraus hostilis apparuisset,pręsidiũ etiam in summo saltu cõspicitur.citati inde retro,qua venerant,pergunt repetere viam.eam quoque clausam sua obice armisq; inueniunt.sistunt inde gradũ sine vllius imperio. stupórque omniũ animos,ac velut torpor quidam insolitus membra tenet:intuentésq; alii alios, cum alterũ quisque magis mentis cõpotem ac consilii ducerẽt,diu immobiles silent. deinde vbi prætoria consulum erigi videre,& expedire quosdam vtilia operi:quanq̃ ludibrio fore munientes,perditis rebus,ac spe omni adempta cernebant: tamen ne culpam malis adderent, pro se quisque nec hortante vllo nec imperante ad muniendũ versi, castra propter aquam

vallo circundant,sua ipsi opera,laborémq; irritum, prẹterquam ꝙ hostes superbe increpa- F
bant,cum miserabili confessione eludentes. ad C O S S. mœstos,ne aduocantes quidem in
consilium, quandò nec consilio nec auxilio locus esset, sua sponte legati ac tribuni conue-
niunt:militésque in prętorium versi,opem,quam vix dii immortales ferre poterãt,ab duci-
bus exposcunt.Querentes magis q̃ consultantes nox oppressit.cum pro ingenio quisq; fre-
merent:alius,per obices viarum,alius,per diuersa montium,per syluas, quà ferri arma pote
rant,eamus,modò ad hostem peruenire liceat,qué per annos iam propè X X X vincimus,
omnia æqua ac plana erunt Romano in perfidum Sãnitem pugnanti.alius,quò,aut quà ea-
mus?num montes moliri sede sua paramus?dum hęc imminebunt iuga,quà tu ad hosté ve-
nies?armati,inermes,fortes,ignaui pariter omnes capti atque victi sumus. ne ferrum quidé
ad bene moriendum oblaturus est hostis:sedens bellum cõficiet. His inuicem sermonibus,
quà cibi,quà quietis immemor nox traducta est.Nc Sãnitibus quidé consilium in tam lętis G
suppetebat rebus.itaque vniuersi Herennium Pontium patrem imperatoris per literas con-
sulendum censent. Iam is grauior annis non militaribus solum, sed ciuilibus quoque abs-
cesserat muneribus : in corpore tamen affecto vigebat vis animi, consiliũque.Is vbi accepit
ad Furculas Caudinas inter duos saltus clausos exercitus Romanos: cõsultus ab nuncio fi-
lii censuit omnes inde quamprimũ inuiolatos dimittendos.quę vbi spreta sententia est,ite-
rũmq; eodem remeante nuncio consulebatur:censuit ad vnum omnes interficiendos. Quæ
vbi tam discordia inter se velut ex ancipiti oraculo responsa data sunt: quanq̃ filius ipse in
primis iam animũ quoque patris consenuisse in affecto corpore rebatur,tamen consensu o-
mnium victus est vt ipsum in consiliũ acciret.Nec grauatus senex plaustro in castra dicitur
aduectus,vocatúsq; in consilium ita fermè locutus esse,vt nihil sententię suę mutaret,caus-
sas tantum adiiceret.Priore se consilio,quod optimũ duceret,cum potẽtissimo populo per
ingens beneficiũ perpetuã firmare pacé, amicitiámq;:altero consilio, in multas ætates, qui- H
bus amissis duobus exercitibus haud facilè receptura vires Romana res esset, bellũ differre.
tertium nullũ consilium esse . Cum filius aliique principes percõtando exquirerent,quid si
media via cõsiliũ caperetur,vt & dimitterẽtur incolumes, & leges iis iure belli victis impo
nerentur?Ista quidé sententia,inquit,ea est,quę neq; amicos parat,neq; inimicos tollit. Ser
uate modò,quos ignominia iritaueritis:ea est Romana gẽs,quę victa quiescere nesciat:viuet
semper in pectoribus illorum quicquid istuc præsens necessitas inusserit: neq; eos ante mul
tiplices pœnas expetitas à vobis quiescere sinet.Neutra sentẽtia accepta, Herennius domũ
è castris est auectus.Et in castris Romanis cum frustra multi conatus ad erumpendũ capti
essent,& iam omniũ rerum inopia esset,victi necessitate legatos mittunt, qui primùm pacé
æquam peterent:si pacem nõ impetrarent, vti prouocarẽt ad pugnam.Tum Pontius debel
latum esse respõdit:& quoniã ne victi quidem ac capti fortunã fateri scirent, inermes cum
singulis vestimentis sub iugum missurum: alias cõditiones pacis æquas victis ac victoribus I
fore,si agro Samnitium decederetur,coloniæ abducerentur:suis deinde legibus Romanum
ac Sãnitem æquo fœdere victurum. His conditionibus paratũ se esse fœdus cum C O S S.
ferire:siquid eorum displiceat,legatos iam redire ad se vetuit. Hæc cum legatio renuncia-
retur,tantus gemitus omnium subitò exortus est, tantáque mœstitia incessit, vt nõ grauius
accepturi viderẽtur,si nunciaretur omnibus eo loco morté oppetendam esse. Cum diu si-
lentium fuisset:nec C O S S. aut pro fœdere tam turpi,aut contra fœdus tam necessariũ hi-
scere possent:tum L.Lentulus,qui tum princeps legatorũ virtute atque honoribus erat,Pa-
trem meum,inquit,C O S S.sæpe audiui memoranté,se in Capitolio vnum nõ fuisse autho
rem senatui redimendæ auro à Gallis ciuitatis : quandò nec fossa vallóq; ab ignauissimo ad
opera ac muniendũ hoste clausi essent:& erumpere si non sine periculo magno,tamen sine
certa pernicie possent. Quod si vt illis decurrere ex Capitolio armatis in hosté licuit,(quo
sæpe modo obsessi in obsidentes eruperunt)ita nobis æquo aut iniquo loco dimicandi tan- K
tũmodo cum hoste copia esset, non mihi paterni animi indoles in consilio dando deesset.
Equidem morté pro patria præclaram esse fateor, & me vel deuouere pro populo Roma-
no legionibúsq;, vel in medios me mittere hostes paratus sum. Sed hic patriam video: hic
quicquid Romanarũ legionum est:quæ nisi pro se ipsis ad morté ruere volunt, quid habẽt
quod morte sua seruent? Tecta vrbis dicat aliquis,& mœnia, & eam turbam à qua vrbs in-
colitur. Immò hercule prodũtur magis omnia deleto hoc exercitu,nõ seruãtur.Quis enim
ea tuebitur?imbellis videlicet atq; inermis multitudo?tam hercule,q̃ à Gallorũ impetu de-
fendit.An à Veiis exercitum,Camillúmque ducem implorabunt? Hic omnes spes opésque
sunt:

A sunt:quas seruando,patriam seruamus:dedendo ad necē,patriam deserimus,ac prodimus. At fœda atq; ignominiosa deditio est:sed ea charitas patriæ est,vt tam ignominia eā,quàm morte nostra,si opus sit,seruemus.Subeatur ergo ista quantacunq; est indignitas: & parca-
» tur necessitati,quam ne dii quidē superant.Ite C O S S. redimite armis ciuitatē, quam auro maiores vestri redemerunt.C O S S.profecti ad Pontium in colloquium,cum de fœdere victor agitaret,negarunt iniussu populi fœdus fieri posse,nec sine fœcialibus, cæremoniáque alia solenni.Itaq; non vt vulgò credunt,Claudiúsq; etiam scribit,fœdere pax Caudina,sed per sponsionem facta est.Quid enim aut spōsoribus in fœdere opus esset,aut obsidibus,vbi precatione res transigitur,per quē populum fiat quo minus legibus dictis stetur,vt eum ita Iupiter feriat,quemadmodum à fœcialibus porcus feriatur?Spoponderunt C O S S.legati, quæstores,tribuni militum:nomináq; omniū qui spoponderūt,extant:vbi si ex fœdere acta
B res esset,præterq̃ duorum fœcialium non extarent. & propter necessariam fœderis dilationem obsides etiā D C equites imperati,qui capite luerent si pacto nō staretur. Tēpus inde statutum tradendis obsidibus,exercitúq; inermi mittendo. Redintegrauit luctum in castris cōsulum aduentus:vt vix ab iis abstinerent manus,quorū temeritate in eum locum deducti essent:quorum ignauia fœdius inde,q̃ venissent,abituri.illis non ducem locorum,nō exploratorem fuisse:beluarum modo cæcos in foueam missos.Alii alios intueri:contēplari arma mox tradenda,& inermes futuras dextras,obnoxiáq; corpora hosti. Proponere sibimet ipsi ante oculos iugum hostile,& ludibria victoris,& vultus superbos,& per armatos inermium iter.inde fœdi agminis miserabilem viam,per sociorū vrbes reditum in patriā,ac parentes: quò sæpe ipsi maiorésq; eorum triumphantes venissent.Se solos sine vulnere, sine ferro,sine acie victos:sibi nō stringere licuisse gladios,non manū cum hoste conferre:sibi nequicquam arma,nequicq̃ vires,nequicq̃ animos datos.Hæc fremētibus hora fatalis ignominiæ
C aduenit,omnia tristiora experiundo factura,q̃ quæ præceperant animis. Iam primum cum singulis vestimentis inermes extra vallū exire iussi & primi traditi obsides, atque in custodiam abducti.Tum à C O S S.abire lictores iussi, paludamētáque detracta,tantā inter ipsos qui paulò antè eos execrantes,dedendos lacerandósq; censuerant, miserationē fecit,vt suæ quisque cōditionis oblitus, ab illa deformatione tantæ maiestatis velut ab nefando spectaculo auerteret oculos.Primi C O S S.propè seminudi sub iugum missi:tum vt quisq; gradu proximus erat,ita ignominiæ obiectus:tum deinceps singulæ legiones. Circunstabāt armati hostes exprobrantes,eludentésq;:gladii etiā plerisque intentati: & vulnerati quidam, necatiq;,si vultus eorum indignitate rerum acrior victorē offendisset.Ita traducti sub iugum: &(quod penè grauius erat)per hostiū oculos cum ex saltu euasissent,etsi velut ab inferis extracti tum primum lucem aspicere visi sunt,tamen ipsa lux ita deforme intuentibus agmen omni morte tristior fuit.Itaque cum ante noctē Capuam peruenire possent, incerti de fide
D sociorum, & ꝙ pudor præpediebat, circa viam haud procul Capua omniū egena corpora humi prostrauerunt. Quod vbi est Capuā nunciatum, euicit miseratio iusta sociorū,superbiam ingenitā Campanis.Cōfestim insignia sua Cōsulibus,fasces,lictores,arma,equos,vestimenta,cōmeatus militibus benigne mittunt:& venientibus Capuam cunctus senatus populúsq; obuiam egressus,iustis omnibus hospitalibus, priuatisque & publicis fungitur officiis, neque illis sociorū comitas,vultúsq; benigni,& alloquia non modò sermonem elicere, sed ne vt oculos quidē attollerent,aut consolantes amicos contrà intuerentur,efficere poterāt. Adeò super mœrorē pudor quidam effugere colloquia & cœtus hominū cogebant. Postero die cum iuuenes nobiles missi à Capua vt proficiscentes ad finem Campanūm prosequerentur,reuertissent, vocatique in curiā,percontātibus maioribus natu,multo sibi mœstiores & abiectiores animi visos referrent:adeo silens,ac propè mutum agmē incessisse: tacere indolem illam Romanā:ablatósq; cum armis animos:non reddere salutem,non salutantibus
E dare responsum:nō hiscere quenq̃ præ metu potuisse:tanq̃ ferentibus adhuc ceruicibus iugum,sub quod emissi essent. Habere Samnites victoriam non præclarā solum, sed etiā perpetuam:cepisse enim eos non Romam,sicut antè Gallos:sed quod multo bellicosius fuerit, Romanā virtutem,ferociámq;.Cum hæc dicerentur,audirétúrque,& deploratum penè Romanum nomen in concilio sociorū fidelium esset:dicitur Offilius Calauius Ouii filius,clarus genere factisq;,tum etiā ætate verendus,longe aliter se habere rem dixisse:silentium illud obstinatū,fixósque in terrā oculos,& surdas ad omnia solatia aures,& pudorē intuendę lucis, ingentem molem irarum ex alto animi cientis indicia esse : aut se Romana ignorare ingenia:aut silentiū illud Samnitibus flebiles breui clamores gemitúsq; excitaturum: Cau-

dinæ'que pacis aliquanto Samnitibus q̄ Romanis tristiorem memoriam fore. Quippe suos F
quenque eorum animos habiturum, vbicunque congressuri sint: saltus Caudinos non vbiq;
Samnitibus fore. Iam & Romæ sua infamis clades erat. obsessos primùm audierunt: tristior
deinde ignominiosę pacis magis q̄ periculi nuncius fuit. Ad famam obsidionis delectus ha
beri cœptus erat: dimissus deinde auxiliorum apparatus, postquã deditionem tam fœde fa-
ctam acceperunt: extemplóque sine vlla publica authoritate cõcessum in omnem formã lu
ctus est. Tabernæ circa forum clausæ: iustitiúmque in foro sua sponte cœptum prius quàm
indictum: lati claui, annuli aurei positi: penè mœstior exercitu ipso ciuitas esse: nec ducibus
solum atque authoribus sponsoribúsque pacis irasci, sed innoxios etiã milites odisse, & ne-
gare vrbe tectisve accipiendos. Quam cõcitationem animorum fregit aduentus exercitus
etiam iratis miserabilis. Non enim tanq̄ in patriam reuertentes ex insperato incolumes, sed
captorũ habitu vultúque ingressi serò in vrbẽ, ita se in suis quisque tectis abdiderunt, vt po- G
stero atq; insequentibus diebus nemo eorum forum aut publicum aspicere vellet. Cõsules
in priuato abditi, nihil pro magistratu agere, nisi quod expressum senatusconsulto est, vt di
ctatorem dicerent comitiorũ caussa. Q. Fabium Ambustum dixerunt, & P. Aelium Petũ ma
gistrum equitum. quibus vitio creatis suffecti M. Aemilius Pappus dictator, L. Valerius Flac
cus magister equitum. nec per eos comitia habita: & quia tędebat populum omnium ma-
gistratuum eius anni, res ad interregnum rediit. interreges Q. Fabius Maximus, M. Valerius
Coruinus. Is C O S S. creauit Q. Publium Philonem, & L. Papyriũ Cursorem iterum, haud
dubio cõsensu ciuitatis, quòd nulli ea tẽpestate duces clariores essent. Quo creati sunt die,
eo (sic enim placuerat Patribus) magistratum inierunt, solennibúsque senatusconsulti perfe-
ctis, de pace Caudina retulerũt. & Publius, penes quem fasces erãt, Dic Spuri Posthumi, in-
quit. Qui vbi surrexit, eodẽ illo vultu quo sub iugũ missus erat, Haud sum ignarus, inquit,
cõsules, ignominiæ, nõ honoris caussa me primum excitatum, iussúmque dicere non tanq̄ H
senatorem, sed tanquã reum quã infelicis belli, quã ignominiosę pacis. Ego tamen, quandò
neque de noxa nostra, neque de pœna retulistis: omissa defensione, quæ nõ difficillima esset
apud haud ignaros fortunarum humanarum, necessitatúmq;: sententiam de eo de quo retu-
listis, paucis peragam: quæ sententia testis erit, mihi'ne, an legionibus vestris pepercerim, cũ
me seu turpi, seu necessaria sponsione obstrinxi: qua tamen, quandò iniussu populi facta est,
nõ tenetur populus Romanus, nec quicquam ex ea, præterquam corpora nostra, debentur
Samnitibus. Dedamur per fœciales nudi, vinctique: exoluamus religione populũ, siqua obli
gauimus, nequid diuini humanive obstet, quo minus iustũ piúmque de integro ineatur bel
lum. Interea C O S S. exercitum scribere, armare, educere placet: nec prius ingredi hostium
fines, quàm omnia iusta in deditionem nostram perfecta erunt. Vos dii immortales precor,
quæsóque, si vobis non fuit cordi Sp. Posthumium, T. Veturium C O S S. cum Samnitibus
prospere bellum gerere: at vos satis habeatis vidisse nos sub iugum missos: vidisse sponsione I
infami obligatos: videre nudos vinctósque hostibus deditos, omnem iram hostium nostris
capitibus excipientes: nouos C O S S. legionésq; Romanas ita cum Samnite gerere bellũ
velitis, vt omnia ante nos consules bella gesta sunt. Quæ vbi dixit, tãta simul admiratio mi
seratióque viri incessit homines, vt modò vix crederent illum eundem esse Sp. Posthumiũ,
qui author tam fœdæ pacis fuisset: modò miserarẽtur q̧ vir talis etiã præcipuum apud ho
stes suppliciũ passurus esset ob iram diremptæ pacis. cum omnes laudibus modò prosequẽ-
tes virum, in sententiam eius pedibus irent: tentata paulisper intercessio est ab L. Liuio, &
Q. Melio Tribunis plebis, qui neque exolui religione populum aiebant deditione sua, nisi
omnia Samnitibus qualia apud Caudium fuissent, restituerentur: neque se pro eo q̧ spon-
dendo pacem, seruassent exercitum populi Romani, pœnã vllam meritos esse, neque ad ex-
tremum cum sacrosancti essent, dedi hostibus, violarive posse. Tum Posthumius, Interea
dedite, inquit, profanos nos, quos salua religione potestis: dedetis deinde & istos sacrosan- K
ctos, cum primum magistratu abierint: sed si me audiatis, prius quàm dedãtur, hic in comi-
tio virgis cæsos, hanc iam vt intercalatæ pœnæ vsuram habeant. Nam quod deditione no-
stra negant exolui religione populum: id istos magis ne dedantur, quàm quia ita se res ha-
beat, dicere quis adeo iuris fœcialiũ expers est, qui ignoret? Neq; ego inficias eo Patres cõ-
scripti, tam spõsiones, quàm fœdera sancta esse apud eos homines, apud quos iuxta diuinas
religiones fides humana colitur: sed iniussu populi nego quicquam sanciri posse, quod po-
pulum teneat. An si eadem superbia, qua sponsionem istam expresserunt nobis Samnites,
coegissent nos verba legitima dedentiũ vrbes nuncupare: deditum populum Romanũ vos
tribuni

A tribuni diceretis?& hāc vrbē,templa,delubra,fines,aquas Samnitium esse? Omitto deditio-
nem,quoniā de sponsione agitur.Quid tandē si spopondissemus vrbem hanc relicturū po-
pulum Romanū?si incensurum?si magistratus,si senatum,si leges nō habiturum? si sub regi-
bus futurū?Dii meliora,inquis.atqui non indignitas rerū,sponsionis vinculum leuat.Siquid
est i quod obligari populus possit,in omnia potest.Et ne illud quidē,quod quosdam forsitā
moueat,refert,C O S.an dictator,an prætor spopóderit.& hoc ipsi etiā Samnites iudicaue-
runt,quibus nō fuit satis C O S S. spondere,sed legatos,quæstores,tribunos militū sponde-
re coegerunt.Nec à me nunc quisq̃ quæsiuerit,quid ita spoponderim, cum id nec consulis
ius esset:nec illis spondere pacē,quæ mei non erat arbitrii:nec pro vobis,qui nihil manda-
ueratis,possem . Nihil ad Caudium Patres conscripti humanis consiliis gestum est : dii im-
mortales & vestris,& hostium imperatoribus mentē ademerunt:nec nos in bello satis caui-
B mus,& illi male partam victoriā,male perdiderunt,dum vix locis quibus vicerant,credunt,
dum quacunq; cōditione arma viris in arma natis auferre festinant.An si sana mens fuisset,
difficile illis fuit,dum senes ab domo ad cōsultandum accersunt,mittere Romā legatos?cū
senatu,cum populo de pace ac fœdere agere? Tridui iter expeditis erat. interea in induciis
res fuisset,donec ab Roma legati aut victoriā illis certam, aut pacem afferrent. Ea demum
sponsio esset,quam populi iussu spopōdissemus. Sed neq; vos tulissetis, nec nos spopondis-
semus:nec fas fuit alium rerū exitum esse, q̃ vt & illi velut somnio lætiore,q̃ quod mentes
eorum capere possent,nequicq̃ eluderentur:& nostrū exercitum eadē quæ impedierat for-
tuna,expediret.vanam victoriā vanior irritam faceret pax:sponsio interponeretur,quæ ne-
minem præter sponsorē obligaret.Quid enim vobiscum Patres conscripti,quid cum popu
lo Romano actū est?Quis vos appellare potest?quis se à vobis dicere deceptum? hostis?an
ciuis?Hosti nihil spopondistis:ciuem neminē spondere pro vobis iussistis.Nihil ergo vobis
C nec nobiscū est,quibus nihil mādastis:nec cum Samnitibus,cum quibus nihil egistis.Sāniti-
bus sponsores nos sumus,rei satis locupletes in id quod nostrū est, in id quod præstare pos-
sumus,corpora nostra,& animos:in hæc sæuiant,in hæc ferrū,in hæc iras acuant. Quod ad
tribunos plebis attinet:consulite vtrum presens deditio eorū fieri possit,an in diem differa-
tur:nos interim T. Veturi, vósq; cæteri vilia hæc capita luendæ sponsionis feramus,& no-
stro supplicio liberemus Romana arma. Mouit Patres cōscriptos tum caussa,cum author:
nec cæteros solum,sed tribunos etiā plebis,vt se in senatus dicerēt fore potestate.magistra-
tu inde se extēplo abdicauerunt:traditiq; fœcialibus cum cæteris Caudiū ducendi.Hoc fa-
cto senatusconsulto,lux quædā affulsisse ciuitati visa est:Posthumius in ore erat:eum laudi-
bus ad cœlum ferebāt:deuotioni P.Decii C O S.aliis claris facinoribus æquabant:emersisse
ciuitatē ex obnoxia pace illius consilio,& opera:ipsum se cruciatibus,& hostium iræ offer-
re:piaculáque pro populo dare Romano. Arma cuncti spectāt,& bellum.en vnq̃ futurum,
D vt congredi armatis cum Samnite liceat?In ciuitate ira odióque ardente delectus omnium
propè voluntariorū fuit:rescriptę ex eodem milite nouæ legiones: ductúsq; ad Caudiū ex-
ercitus.Pręgressi fœciales vbi ad portā venere,vestem detrahi pacis sponsoribus iubent:ma
nus post tergum vinciri.Cum apparitor verecundia maiestatis Posthumium laxe vinciret,
Quin tu,inquit,adducis lorum,vt iusta fiat deditio?Tum vbi in cœtū Samnitium,& ad tri-
bunal ventū Pontii est,A.Cornelius Aruina fœcialis ita verba fecit:Quandoquidē hice ho-
mines iniussu populi Romani Quiritium fœdus ictum iri spopōderunt, atque ob eam rem
noxā nocuerunt:ob eam rem,quò populus Romanus scelere impio sit solutus, hosce homi
nes vobis dedo.Hæc dicēti fœciali Posthumius genu femur quāta maxime poterat vi per-
culit,& clara voce ait,se Samnitē ciuem esse,illum legatum:fœcialem à se cōtra ius gentiū
violatum:eo iustius bellū gesturos. Tum Pontius,Nec ego istam deditionem accipiam, in-
quit:nec Samnites ratā habebunt.Quin tu Spuri Posthumi,si deos esse cēses, aut omnia irri-
E ta facis,aut pacto stas?Samniti populo omnes quos in potestate habuit, aut pro iis pax de-
betur.Sed quid ego te appello,qui te captū victori cum qua potes fide restituis?Populū Ro
manū appello:quem si spōsionis ad Furculas Caudinas factę pœnitet,restituat legiones in-
tra saltum quo septæ fuerunt.Nemo quenq̃ deceperit:omnia pro infecto sint:recipiant ar-
ma,quæ per pactionem tradiderunt: redeant in castra sua:quicquid pridie habuerunt, q̃ in
colloquiū est ventum,habeant.Tum bellum,& fortia consilia placeant, tunc spōsio & pax
repudietur.Ea vero fortuna,iis locis,quæ ante pacis mentionē habuimus,geramus bellum:
nec populus Romanus cōsulum sponsionem,nec nos fidē populi Romani accusemus.Nū-
quámne caussa defiet cur victi pacto nō stetis?Obsides Porsenæ dedistis:furto eos subduxi-

ſtis. Auro ciuitatem à Gallis redemiſtis: inter accipiendum aurũ cæſi ſunt. Pacem nobiſcum pepigiſtis, vt legiones vobis captas reſtitueremus: eam pacẽ irritam facitis, & ſemper aliquã fraudi ſpeciẽ iuris imponitis. Nõ probat pop. Ro. ignominioſa pace legiones ſeruatas? Pacẽ ſibi habeat, legiones captas victori reſtituat. Hoc fide, hoc fœderibꝰ, hoc fœcialibꝰ cęremoniis dignũ erat, vt tu quidẽ quod petiſti, per pactionẽ habeas, tot ciues incolumes: ego pacẽ quam hoſti tibi remittendo pactus ſum, nõ habeam? Hoc tu A. Corneli, hoc vos fœciales iuris gentibus dicitis? Ego vero iſtos, quos dedi ſimulatis, nec accipio, nec dedi arbitror: nec moror quo minus in ciuitatẽ obligatam ſponſione cõmiſſa iratis omnibus diis, quorũ eluditur numen, redeant. Gerite bellum, quandò Sp. Poſthumius modò legatũ fœcialem genu perculit: ita dii credent Sãnitem ciuem Poſthumium, nõ ciuem Romanũ eſſe: & à Samnite legatum Romanũ violatum: eò vobis iuſtum in nos factũ eſſe bellum. Hęc ludibria religionum nõ pudere in lucem proferre? & vix pueris dignas ambages, ſenes ac cõſulares fallendæ fidei exquirere? I lictor, deme vincla Romanis: moratus ſit nemo, quo minus vbi viſum fuerit, abeãt. Et illi quidẽ forſitã & publica, ſua certè liberata fide, ab Caudio in caſtra Romana inuiolati redierunt. Samnitibus pro ſuperba pace infeſtiſſimum cernentibus renatum bellum, omnia quę deinde euenerunt, non in animis ſolum, ſed propè in oculis eſſe, & ſerò ac nequicq̃ laudare ſenis Pontii vtraq; cõſilia: inter quę ſe media lapſos, victoriæ poſſeſſionẽ pace incerta mutaſſe, & beneficii & maleficii occaſione amiſſa, pugnaturos cũ eis quos potuerint in perpetuũ vel inimicos tollere, vel amicos facere. Adeóq; nullodum certamine inclinatis viribus poſt Caudinã pacem animi mutauerãt, vt clariorem inter Romanos deditio Poſthumium, q̃ Pontium incruenta victoria inter Samnites faceret: & geri poſſe bellũ Romani pro victoria certa haberẽt, Samnites ſimul rebellaſſe & viciſſe crederẽt Romanũ. Inter hæc Satricani ad Samnites defecerũt, & Fregellæ colonia nec opinato aduentu Sãnitium (fuiſſe & Satricanos cum iis ſatis cõſtat) nocte occupata eſt. Timor inde mutuus vtroſque vſq; ad lucẽ quietos tenuit: lux pugnæ initium fuit: quã aliquandiu æquam, & quia pro aris ac focis dimicabatur, & quia ex tectis adiuuabat imbellis multitudo, tamen Fregellani ſuſtinuerunt. Fraus deinde rem inclinauit, q; vocẽ audiri præconis paſſi ſunt, incolumẽ abiturum qui arma poſuiſſet. Ea ſpes remiſit à certamine animos, & paſſim arma iactari cœpta. Pertinacior pars armata per auerſam portã erupit: tutiórque eis audacia fuit, q̃ incautus ad credendũ cæteris pauor: quos circundatos igni, nequicq̃ deos fidẽq; inuocantes, Samnites cõcremauerunt. C O S S. inter ſe partiti prouincias, Papyrius in Apuliã ad Luceriã pergit, vbi equites Romani obſides ad Caudium dati cuſtodiebantur: Publius in Sãnio ſubſiſtit aduerſus Caudinas legiones. Diſtendit ea res Sãnitium animos, q; nec ad Luceriam ire, ne à tergo inſtaret hoſtis: nec manere, ne Luceria interim amitteretur, ſatis audebant. Optimum viſum eſt cõmittere rem fortunę, & tranſigere cum Publio certamen. Itaq; in aciem copias ducũt: aduerſus quos Publius C O S. cum dimicaturus eſſet, prius alloquẽdos milites ratus, cõcionem aduocari iuſſit. Cæterum ſicut ingenti alacritate ad prætorium cõcurſum eſt, ita præ clamore poſcentium pugnã, nulla adhortatio imperatoris audita eſt: ſuus cuiq; animus memor ignominiæ adhortator aderat. Vadunt igitur in prœliũ, vrgẽtes ſigniferos: & ne mora in cõcurſu pilis emittendis, ſtringendiſque inde gladiis eſſet, pila velut dato ad id ſigno abiiciunt, ſtrictiſq; gladiis curſu in hoſtem feruntur. Nihil illic imperatoriæ artis ordinibus aut ſubſidiis locãdis fuit: omnia ira militaris propè veſano impetu egit. Itaq; nõ fuſi modo hoſtes ſunt, ſed ne caſtris quidẽ ſuis fugam impedire auſi, Apuliã diſſipati petiere: Luceriam tamẽ coacto rurſus in vnum agmine eſt peruẽtum. Romanos ira eadẽ, quæ per mediã aciẽ hoſtiũ tulerat, & in caſtra pertulit. ibi plus q̃ in acie ſanguinis ac cædis factũ: prædæ' q; pars maior ira corrupta. Exercitus alter cum Papyrio C O S. locis maritimis peruenerat Arpos per omnia pacata Sãnitium magis iniuriis & odio, q̃ beneficio vllo populi Romani. Nam Samnites ea tẽpeſtate in montibus vicatim habitãtes, campeſtria & maritima loca cõtemptu cultorũ molliore, atque, vt euenit ferè locis ſimili genere, ipſi mõtani atq; agreſtes depopulabãtur. quæ regio ſi fida Samnitibus fuiſſet, aut peruenire Arpos exercitus Romanus nequiſſet, aut interiecta inter Romã & Arpos penuria rerum omniũ, excluſos à cõmeatibus abſumpſiſſet. Tum quoq; profectos inde ad Luceriam iuxtà obſidentes obſeſſóſque inopia vexauit: omnia ab Arpis Romanis ſuppeditabantur, cæterũ adeo exigue, vt militi occupato ſtationibus vigiliiſq; & opere, eques folliculis in caſtra ab Arpis frumẽtum veheret: interdũ occurſu hoſtium cogeretur abiecto ex equo frumẽto pugnare. & obſeſſis prius q̃ alter conſul victore exercitu aduenit, & cõmeatus ex montibus Samnitium inuecti erant, & auxilia

intro

F

G

H

I

K

A intrò missa. Arctiora omnia aduẽtus Publii fecit, qui obsidione delegata in curã collegę, vacuus per agros cuncta infesta cómeatibus hostiũ fecerat. Itaque cum spes nulla esset diutius obsessos inopiã laturos, coacti Samnites qui ad Luceriam castra habebant, vndiq; cõtractis viribus signa cum Papyrio conferre. Per id tempus parãtibus vtrisque se ad prælium, legati Tarentini interueniunt, denunciãtes Samnitibus Romanisq;, vt bellum omitterẽt: per vtros stetisset quo minus discederetur ab armis, aduersus eos se pro alteris pugnaturos. Ea legatione Papyrius audita, perinde ac motus dictis eorũ, cum collega se cómunicaturũ respondit: accitóq; eo, cum tẽpus omne in apparatu cósumpsisset, collocutus de re haud dubia, signũ pugnę proposuit. Agentibus diuina humanáq; quę assolent cũ acie dimicãdum est, cósulibus, Tarentini legati occursare, responsum expectantes: quibus Papyrius ait, Auspicia secunda esse, Tarentini, pullarius nunciat: litatũ præterea est egregie: authoribus diis, vt videtis, ad rem agendã proficiscimur. Signa inde ferri iussit, & copias eduxit, vanissimã increpãs

B gentem, quæ suarũ impotens rerum præ domesticis seditionibus discordiisq;, aliis modum pacis ac belli facere æquum cẽseret. Samnites ex parte altera cum omnẽ curam belli remisissent, quia aut pacẽ vere cupiebãt, aut expediebat simulare, vt Tarentinos sibi cõciliarent, cum instructos repẽte ad pugnã Romanos cóspexissent, vociferari se in authoritate Tarentinorũ manere, nec descendere in aciem, nec extra vallũ arma ferre: deceptos potius quodcunque casus ferat, passuros, q̃ vt spreuisse pacis authores Tarentinos videãtur. Accipere se omen C O S S. aiunt, & eam precari mẽtem hostibus, vt ne vallum quidẽ defendãt. Ipsi inter se partitis copiis succedunt hostium munimentis, & simul vndiq; adorti, cum pars fossas explerent, pars vellerẽt vallum, atq; in fossas proruerent, nec virtus modò insita, sed ira etiã exulceratos ignominia stimularet animos, castra inuasere: & pro se quisque, nõ hæc Furculas, nec Caudium, nec saltus inuios esse, vbi errorẽ fraus superbe vicisset, sed Romanã virtu-

C tem, quam nec vallum, nec fossæ arcerent, memorãtes: cædunt pariter resistentes fusósq;, inermes atq; armatos, seruos, liberos, puberes, impuberes, homines, iumentáque. Nec vllum superfuisset animal, ni C O S S. receptui signum dedissent, auidósq; cædis milites è castris hostium imperio ac minis expulissent. Itaq; apud infensos ob interpellatã dulcedinem iræ, cõfestim oratio habita est, vt doceretur miles minimẽ cuiq̃ militũ cósules odio in hostes cessisse, aut cessuros: quin duces sicut belli, ita insatiabilis supplicii futuros fuisse, ni respectus equitum sexcentorũ qui Luceriæ obsides tenerentur, præpedisset animos: ne desperata venia hostes cæcos in supplicia eorũ ageret, perdere prius q̃ perire optantes. Laudare ea milites, lætariq; obuiã itum iræ suæ esse: fateri omnia patienda potius, q̃ proderetur salus tot principum Romanę iuuẽtutis. Dimissa concione cõsilium habitum, omnibus'ne copiis Luceriam premerent, an altero exercitu & duce Appuli circà gens dubiæ ad id voluntatis tentarẽtur. Publius C O S. ad peragrandam profectus Apuliam, aliquot expeditione vna populos aut

D vi subegit, aut cõditionibus in societatem accepit. Papyrio quoq; qui obsessor Lucerię restiterat, breui ad spem euentus respódit. Nam insessis omnibus viis per quas cõmeatus ex Samnio subuehebatur, fame domiti Samnites qui Luceriæ in præsidio erãt, legatos misere ad C O S. Romanũ, vt receptis equitibus qui caussa belli essent, absisteret obsidione. His Papyrius ita respódit, debuisse eos Põtium Herennii filium, quo authore Romanos sub iugũ misissent, cósulere quid victis patiẽdum censeret. Cæterum quoniã ab hostibus in se ęqua statui, q̃ in se ipsi ferre maluerint, nunciare Luceriã iussit, arma, sarcinas, iumenta, multitudinẽ omnem imbellem intra mœnia relinquerẽt: militem se cum singulis vestimẽtis sub iugum missurum, vlciscentem illatam, nõ nouam inferentem ignominiã. Nihil recusatum. septem millia militum sub iugum missa, prædáq; ingens Luceriæ capta, receptis omnibus signis armisq; quæ ad Caudium amiserant: &, quod omnia superabat gaudia, equitibus recuperatis quos pignora pacis custodiendos Luceriam Samnites dederant. Haud fermẽ alia mutatio-

E ne subita rerum clarior victoria populi Romani est. siquidẽ etiam (quod quibusdam in annalibus inuenitur) Pontius Herennii filius, Samnitium imperator, vt expiaret consulũ ignominiã, sub iugum cum cæteris est missus. Cæterum id minus miror obscurum esse de hostiũ duce dedito, missóq; sub iugum. id magis mirabile est ambigi, Lucius'ne Cornelius dictator cum L. Papyrio Cursore magistro equitũ eas res ad Caudium, atq; inde Luceriã gesserit: vltórq; vnicus Romanæ ignominiæ haud sciam an iustissimo triumpho ad eã ætatem secũdum Furium Camillum triũphauerit, an C O S. Papyrii præcipuum id decus sit. Sequitur hunc errorẽ alius error, Cursor'ne Papyrius proximis comitiis cum Q. Aemilio Cæretano iterum ob rem bene gestã Luceriæ continuato magistratu consul tertiũm creatus sit, att

L. Papyrius Mugilanus,& in cognomine erratum sit. Conuenit iam inde per consules reli- F
qua belli perfecta. Aemilius cũ Ferentanis vno secundo prælio debellauit: vrbémque ipsam
quò se fusa contulerat acies, obsidibus imperatis in deditionem accepit. Pari fortuna con-
sul alter cum Satricanis, qui ciues Romani post Caudinam cladem ad Sãnites defecerant,
præsidiúmque eorum in vrbem acceperant, rem gessit. Nam cum ad mœnia Satrici admo-
tus esset exercitus: legatisque missis ad pacem cum precibus petendam, triste responsum ab
consule redditum esset, nisi præsidio Samnitium interfecto, aut tradito, ne ad se remearent:
plus ea voce, quàm armis illatis, terroris colonis iniectum. Itaque subinde cum exequeren-
tur quærendo à consule legati, quonam se pacto paucos & infirmos crederet præsidio tam
valido & armato vim allaturos? ab iisdem consilium petere iussi, quibus authoribus præsi-
dium in vrbem accepissent, discedunt: ægréque impetrato vt de ea re consuli senatum, re-
sponsaque ad se ferri sineret, ad suos redeunt. Duæ factiones senatum distinebant: vna, cu- G
ius principes erant defectionis à populo Romano authores: altera fidelium ciuium. Certa-
tum ab vtrisque tamen est, vt ad reconciliandam pacem consuli opera nauaretur. Pars alte-
ra cum præsidium Samnitium, quia nihil satis præparati erat ad obsidionem tolerandam,
excessurum proxima nocte esset, nunciare consuli satis habuit, qua noctis hora, quámq; per
portam, & quam in viam egressurus hostis foret. altera, quibus inuitis descitum ad Samni-
tes erat, eadem nocte portam etiam consuli aperuerunt, armatósque clàm hoste in vrbem
acceperunt. Ita duplici proditione & præsidium Samnitium, insessis circa viam syluestribus
locis, nec opinato oppressum est: & ab vrbe plena hostium clamor sublatus: momentóque
vnius horæ Samnis cæsus, Satricanus captus, & omnia in potestate C O S. erant. Qui quæ-
stione habita quorum opera defectio esset facta: quos sontes comperit, virgis cæsos securi
percussit: præsidióque valido imposito, arma Satricanis ademit. Inde ad triumphum de-
cessisse Romam Papyrium Cursorem scribunt, qui eo duce Luceriam receptam, Samnités- H
que sub iugum missos, authores sunt. Et fuit vir haud dubiè dignus omni bellica laude, non
animi solum vigore, sed etiã corporis viribus excellens. Præcipua pedum pernicitas inerat,
quæ cognomen etiam dedit: victorémque cursu omnium ætatis suæ fuisse ferunt: & seu vi-
rium vi, seu exercitatione multa, cibi viniq; eundem capacissimum, nec cum vllo asperio-
rem, quia ipse inuicti ad laborem corporis esset, fuisse militiam pediti pariter equitiq;. equi-
tes etiam aliquãdo ausos ab eo petere, vt sibi pro re bene gesta laxaret aliquid laboris. qui-
bus ille: Ne nihil remissum dicatis, remitto, inquit, ne vtiq; dorsum demulceatis cũ ex equis
descendetis. Et vis erat in eo viro imperii ingens pariter in socios, ciuésq;. Prænestinus prę-
tor per timorem segnius ex subsidiis suos duxerat in primam aciem: quem cum inambulãs
ante tabernaculum vocari iussisset, lictorem expedire securim iussit. Ad quam vocem exani
mi stante Prænestino, Agedum lictor, excide radicem hanc, inquit, incommodam ambu-
lantibus. perfusúmque vltimi supplicii metu, multa dicta dimisit. Haud dubiè illa ætate, qua I
nulla virtutum feracior fuit, nemo vnus erat vir, quo magis innixa res Romana staret. quin
cum parem destinarãt animis magno Alexãdro ducem, si arma Asia perdomita in Europã
vertisset. Nihil minus quæsitum à principio huius operis videri potest, quàm vt plus iusto
ab rerum ordine declinarem, varietatibúsque distinguendo opera, & legentibus velut diuer
ticula amœna, & requiem animo meo quærerem: tamen tanti regis ac ducis mentio, qui-
bus sæpe tacitis cogitationibus volutauit animum, eas euocat in mediũ: vt quærere libeat,
quinam euentus Romanis rebus, si cum Alexãdro foret bellatum, futurus fuerit. Plurimum
in bello pollere videtur militum copia & virtus, ingenia imperatorum, fortuna per omnia
humana maxime in res bellicas potens. Ea & singula intuenti & vniuersa, sicut ab aliis regi-
bus gentibúsque, ita ab hoc quoque facilè præstãt inuictum Romanum imperium. Iam pri-
mum vt ordiar ab ducibus comparandis, haud equidem abnuo egregium ducem fuisse Ale
xandrum: sed clariorem tamen eum facit, quòd vnus fuit, quòd adolescens in incremento K
rerum nondum alteram fortunam expertus decessit. Vt alios reges claros ducésque omit-
tam, magna exempla casuum humanorum: Cyrum, quem maxime Gręci laudibus celebrãt,
quid nisi longa vita, sicut Magnum modò Pompeium, vertenti præbuit fortunæ? Recen-
seam duces Romanos, nec omnes omnium ætatũ, sed ipsos eos cum quibus consulibus aut
dictatoribus Alexandro fuit bellandum: M. Valerium Coruinum, C. Martium Rutilium, C.
Sulpitium, T. Manlium Torquatum, Q. Publium Philonem, L. Papyrium Cursorem, Q. Fa-
bium Maximũ, duos Decios, L. Volumnium, Marcum Curium. deinceps ingẽtes sequuntur
viri, si Punicum Romano pręuertisset bellum, seniórq; in Italiam traiecisset. Horũ in quo-
libet

A libet tum indoles eadem quę in Alexandro erat,animi ingeniique,tum diſciplina militaris
iam inde ab initiis vrbis tradita per manus,in artis perpetuis præceptis ordinatę modũ ve-
nerat.Ita reges geſſerant bella:ita deinde exactores regũ,Iunii,Valeriiq;:ita deinceps Fabii,
Quintii,Cornelii:ita Furius Camillus,quẽ iuuenes duo quibus cum Alexandro dimicandũ
erat,ſenem viderãt.Militaria opera pugnando obeunti Alexandro(nam ea quoq; haud mi-
nus clarum eum faciunt)ceſſiſſet videlicet in acie oblatus par Manlius Torquatus,aut Vale-
rius Coruinus,inſignes antè milites,q̃ duces? Ceſſiſſent Decii deuotis corporibus in hoſtẽ
ruentes?Ceſſiſſet Papyrius Curſor illo corporis robore,illo animi?Victus eſſet cõſiliis iuue-
nis vnius,ne ſingulos nominem,ſenatus ille?quem qui ex regibus cõſtare dixit,vnus veram
ſpeciem Romani ſenatus cepit.Id verò erat periculũ,ne ſolertius, q̃ quiuis vnus ex iis quos
nominaui,caſtris locum caperet,commeatus expediret, ab inſidiis præcaueret,tempus pu-
B gnę eligeret,aciem inſtrueret,ſubſidiis firmaret.Nõ iam cum Dario rem eſſe dixiſſet:quem
mulierum ac ſpadonum agmen trahentem,inter purpuram atque aurum eneruatum fortu-
næ ſuæ apparatibus,prædam verius q̃ hoſtem,nihil aliud quàm bene auſus vana cõtemne-
re,incruentus deuicit.Longe alius Italię,quàm Indiæ,per quam temulento agmine comeſſa-
bundus inceſſit,viſus illi habitus eſſet,ſaltus Apuliæ,ac mõtes Lucanos cernenti, & veſtigia
recentia domeſticæ cladis,vbi auunculus eius nuper Epeiri rex Alexander abſumptus erat:
Et loquimur de Alexandro nondum merſo ſecundis rebus,quarum nemo intoleràtior fuit.
Qui ſi ex habitu nouæ fortunæ,nouiq;(vt ita dicam)ingenii,quod ſibi victor induerat, ſpe-
ctetur: Dario magis ſimilis quàm Alexandro in Italiam veniſſet, & exercitum Macedoniæ
oblitum, degenerantémque iam in Perſarum mores adduxiſſet.Referre in tanto rege piget
ſuperbam mutationem veſtis,& deſyderatas humi iacentium adulationes, etiam victis Ma-
cedonibus graues,nedum victoribus:& fœda ſupplicia:& inter vinum & epulas cædes ami-
C corum:& vanitatem emẽtiendæ ſtirpis.Quid ſi vini amor in dies fieret acrior? quid ſi trux
ac præferuida ira? (nec quicq̃ dubium inter ſcriptores refero) nulla'ne hæc damna impera-
toriis virtutibus ducimus?Id verò periculum erat,quod leuiſſimi ex Græcis,qui Parthorum
quoque contra nomen Romanum gloriæ fauent, dictitare ſolent , ne maieſtatem nominis
Alexandri,quem ne fama quidem illis notum arbitror fuiſſe, ſuſtinere non potuerit popu-
lus Romanus:& aduerſus quem Athenis,in ciuitate fracta Macedonum armis, cernẽte tum
maxime propè fumantes Thebarum ruinas, cõcionari libere auſi ſint homines(id quod ex
monumentis orationũ patet)aduerſus eum nemo ex tot proceribus Romanis vocem liberã
miſſurus fuerit.Quãtalibet magnitudo hominis concipiatur animo,vnius tamen ea magni-
tudo hominis erit,collecta paulo plus decẽ annorum felicitate: quam qui eò extollunt, q;
populus Romanus etſi nullo bello,multis tamen præliis victus ſit, Alexãdro nullius pugnæ
non ſecunda fortuna fuerit:non intelligunt ſe hominis res geſtas,& eius iuuenis,cum popu
D li iam octingenteſimum bellantis annum rebus conferre. Miremur,ſi cum ex hac parte ſe-
cula plura numerẽtur,q̃ ex illa anni:plus in tam longo ſpatio,quàm in ætate XIII anno-
rum fortuna variauerit? Quin tu hominis cum homine,& ducis cum duce, fortunam cum
fortuna cõfers?Quot Romanos duces nominem,quibus nunq̃ aduerſa fortuna pugnę fuit?
Paginas in annalibus magiſtratuũ faſtiſque percurrere licet, cõſulum,dictatorúmque, quo-
rum nec virtutis nec fortunæ vllo die populum Romanũ pœnituit. Et quo ſint mirabilio-
res q̃ Alexander,aut quiſq̃ alius rex:denos vicenóſque dies quidam dictaturam,nemo plus
q̃ annum conſulatum geſſit.ab Tribunis plebis delectus impediti ſunt:poſt tempus ad bel-
la ierunt:ante tẽpus,comitiorum cauſſa reuocati ſunt:in ipſo conatu rerum circũegit ſe an-
nus:collegæ nunc temeritas,nunc prauitas impedimento aut damno fuit:male geſtis rebus
alterius ſucceſſum eſt:tironẽ,aut mala diſciplina inſtitutum exercitum acceperũt. At hercu ,,
,, le reges nõ liberi ſolùm impedimentis omnibus,ſed domini rerum temporúmque, trahunt ,,
E conſiliis cuncta,nõ ſequuntur. Inuictus ergo Alexãder cum inuictis ducibus bella geſſiſſet:
& eadem fortunæ pignora in diſcrimen detuliſſet: immò etiam eo plus periculi ſubiſſet, q;
Macedones vnum Alexandrum habuiſſent,multis caſibus non ſolùm obnoxium, ſed etiam
offerentem ſe: Romani multi fuiſſent Alexandro vel gloria, vel rerum magnitudine pares:
quorum ſuo quiſque fato ſine publico diſcrimine viueret,moreretúrq;.Reſtat vt copiæ co-
piis comparentur vel numero,vel militum genere,vel multitudine auxiliorũ.Cenſebantur
eius ætatis luſtris ducena quinquagena millia capitum. Itaq; in omni defectione ſociorum
Latini nominis,vrbano propè delectu decem ſcribebantur legiones. quaterni, quiniq; ex-
ercitus ſæpe per eos annos in Hetruria , in Vmbria, Gallis hoſtibus adiunctis , in Samnio,

in Lucanis gerebant bellum. Latium deinde omne cum Sabinis, & Volscis, & Aequis, & omni Cãpania, & parte Vmbriæ Hetruriæ'q;, & Picentibus, & Marsis, Pelignisq; ac Vestinis atque Apulis, adiunctáq; omni ora Græcorum Inferi maris à Thuriis Neapolim & Cumas, & inde Antio atq; Hostia tenus Samnites, aut socios validos Romanis, aut fractos bello inuenisset hostes. Ipse traiecisset mare cum veteranis Macedonibus, nõ plus triginta millibus hominum, & quatuor millibus equitum, maxime Thessalorum. hoc enim roboris erat. Persas, Indos, aliásq; si adiunxisset gentes, impedimentum maius q̃ auxilium traheret. Adde quod Romanis ad manum domi supplementum esset: Alexandro (quod postea Annibali accidit) alieno in agro bellanti, exercitus consenuisset. Arma, clypeus, sarissæ'que illis: Romano scutum maius corpori tegumentum, & pilum haud paulo q̃ hasta vehementius ictu missúque telum. Statarius vterque miles, ordines seruans: sed illa phalanx immobilis, & vnius generis: Romana acies distinctior, ex pluribus partibus constans: facilis partienti quacunq; opus esset, facilis iungenti. Iam in opere quis par Romano miles? quis ad tolerãdum laborem melior? Vno prælio victus Alexander, bello victus esset. Romanum, quem Caudium, quẽ Cannæ non fregerunt, quæ fregisset acies? Nę ille sæpe, etiam si prima prosperè euenissent, Persas & Indos, & imbellẽ Asiam quæsisset: & cum fœminis sibi bellum fuisse dixisset: quod Epeiri regem Alexandrum mortifero vulnere ictum dixisse ferunt, sortem bellorum in Asia gestorum ab hoc ipso iuuene cum sua cõferentem. Equidem cum per annos quatuor & viginti primo Punico bello classibus certatum cum Pœnis recordor, vix ætatem Alexandri suffecturam fuisse reor ad vnum bellum. Et forsitan cum & fœderibus vetustis iuncta Punica res Romanæ esset, & timor par aduersus cõmunem hostem duas potentissimas armis virisq; vrbes armaret, simul Punico Romanóque obrutus bello esset. Non quidem Alexãdro duce, nec integris Macedonum rebus, sed experti tamẽ sunt Romani Macedonem hostem aduersus Antiochum, Philippum, & Persen, non modò cum clade vlla, sed ne cum periculo quidem suo. Absit inuidia verbo, & ciuilia bella sileant: nunq̃ ab equite hoste, nunq̃ à pedite, nunquam aperta acie, nunquam æquis vtique, nunquam iniquis locis laborauimus. Equitem, sagittas, saltus impeditos, auia cõmeatibus loca, grauis armis miles timere potest. mille acies grauiores quàm Macedonum atque Alexandri, auertit, auertétque, modò sit perpetuus huius qua viuimus pacis amor, & ciuilis cura cõcordiæ. Marcus Follius Flaccina inde, & L. Plautius Venox C O S S. facti. Eo anno ab frequentibus Sãnitium populis de fœdere renouando legati cum senatum humi strati mouissent, reiecti ad populum haudquaq̃ tam efficaces habebant preces. Itaq; de fœdere negatum: induciæ biennii, cum per aliquot dies fatigassent singulos, precibus impetratæ. Et ex Apulia Theanenses Canusinique populationibus fessi, obsidibus L. Plautio C O S. datis, in deditionem venerunt. Eodem anno primùm præfecti Capuæ creari cœpti, legibus ab L. Furio prætore datis: cum vtrunque ipsi pro remedio ægris rebus discordia intestina petissent. Et duæ Romæ additę tribus, Vfentina, ac Falerina. Inclinatis semel in Apulia rebus, Theates quoque Apuli ad nouos C O S S. C. Iunium Bubulcum, Q. Aemilium Barbulam fœdus petitum venerunt. Pacis per omnem Apuliam præstandæ populo Romano authores, id audacter spondendo, impetrauerunt vt fœdus daretur: neque vt æquo tamen fœdere, sed in ditione populi Romani essent. Apulia perdomita (nam Tarento quoq; valido oppido Iunius potitus erat) in Lucanos perrectum. inde repentino aduẽtu Aemilii C O S. Nerulum vi captum. Et postquam res Capuę stabilitas Romana disciplina, fama per socios vulgauit: Antiatibus quoque, qui se sine legibus certis, sine magistratibus agere querebantur, dati ab senatu ad iura statuenda ipsius coloniæ patroni. Nec arma modo, sed iura etiam Romana latè pollebant. C. Iunius Bubulcus, & Q. Aemilius Barbula consules, exitu anni non consulibus ab se creatis, Sp. Nautio, & M. Popilio, cæterùm dictatori L. Aemilio legiones tradiderunt. Is cum L. Fuluio magistro equitum Satriculam oppugnare adortus, rebellandi caussam Samnitibus dedit. Duplex inde terror illatus Romanis. hinc Samnis magno exercitu coacto ad eximendos obsidione socios haud procul castris Romanorũ castra posuit: hinc Satricani magno cum tumultu patefactis repente portis in stationes hostium incurrerunt. Inde pars vtraque spe alieni magis auxilii, quàm viribus freta suis, iusto mox prælio inito Romanos vrgent. & quanquam anceps dimicatio erat, tamen vtrinque tutam aciem dictator habuit: quia & locum haud facilem ad circunueniendum cepit: & diuersa statuit signa. Infestior tamen in erumpentes incessit: nec magno certamine intra mœnia cõpulit. tum totam aciem in Sãnites obuertit. ibi plus certaminis fuit. Victoria sicut sera, ita nec dubia, nec varia fuit. Fusi in castra Samnites extinctis

A extinctis nocte ignibus, tacito agmine abeunt: & spe abiecta Satriculæ tuendæ, Plistiam ipsi
socios Romanorum, vt parem dolorem hosti redderent, circunsidunt. Anno circuacto, bel
lum deinceps ab dictatore Q. Fabio gestum est. Consules noui, sicut superiores, Romę mã-
serunt: Fabius ad accipiendum ab Aemilio exercitum ad Satriculam cum supplemento ve-
nit. Neq; enim Sãnites ad Plistiam manserant: sed accitis ab domo nouis militibus, multitu-
dine freti castra eodẽ quo antè loco posuerunt, lacessentẽsq; pręlio Romanos auertere ab
obsidione conabantur. Eo intentius dictator in mœnia hostium versus, id bellum tanti du-
cere, quòd vrbem oppugnabat: securior ab Samnitibus agere, stationibus modò oppositis,
nequa in castra vis fieret. eo ferocius adequitare Samnites vallo, neque ocium pati. & cum
iam propè in portis castrorum esset hostis, nihil consulto dictatore magister equitum Q.
Aulius Cæretanus magno tumultu cum omnibus turmis equitum euectus, summouit ho-
B stem. Tum in minime pertinaci genere pugnæ sic fortuna exercuit opes, vt insignis vtrin-
que clades, & clara ipsorum ducum ederet funera. Prior Sãnitium imperator ægre patiens,
quò tam ferociter adequitasset, inde se fundi fugarique, orando hortandóque equites prę-
lium integrauit. In quem insignem inter suos cientem pugnam magister equitum Roma-
nus infesta cuspide ita permisit equum, vt vno ictu exanimem equo præcipitaret: nec, vt fit,
ad ducis casum perculsa magis quàm iritata est multitudo omnis. Qui circà erant, in Au-
lium temere inuectum per hostium turmas, tela coniecerunt: fratrique præcipuum decus
vlti Samnitium imperatoris dederunt. Is victorem detractum ex equo magistrum equitum
plenus mœroris atque iræ trucidauit: nec multum abfuit, quin corpore etiam, quia inter
hostiles ceciderat turmas, Samnites potirentur. Sed extemplo ad pedes descensum ab Ro-
manis est: coactique idem Samnites facere: & repentina acies circa corpora ducum pede-
stre prælium iniit, quo haud dubiè superat Romanus: recuperatúmque Aulii corpus mi-
C sta cum dolore lætitia victores in castra referunt. Sãnites duce amisso, & per equestre cer-
tamen tentatis viribus, omissa Satricula, quam nequicquam defendi rebãtur, ad Plistiæ ob-
sidionem redeunt: intráque paucos dies Satricula Romanus per deditionem, Plistia per
vim Samnis potitur. Mutata inde belli sedes est, ad Soram è Samnio Apuliáque traductæ
legiones. Sora ad Samnites defecerat, interfectis colonis Romanorum. Quò cum prior
Romanus exercitus ad vlciscendam ciuium necem, recuperandámque coloniam magnis
itineribus peruenisset, & sparsi per vias speculatores sequi legiones Sãnitium, nec iam pro-
cul abesse alii super alios nunciarent, obuiam itum hosti, atque ad Lautulas ancipiti præ-
lio dimicatum est. Non cædes, non fuga alterius partis, sed nox incertos victi victores'ne
essent, diremit. Inuenio apud quosdã, aduersam eã pugnam Romanis fuisse: atque in ea ce-
cidisse Q. Aulium magistrum equitum. Suffectus in locum Aulii C. Fabius magister equi-
tum cum exercitu nouo ab Roma aduenit: & per præmissos nũcios consulto dictatore vbi
D subsisteret, quo've tempore, & qua ex parte hostem aggrederetur, substitit occultus ad o-
mnia satis exploratis consiliis. Dictator cum per aliquot dies post pugnam cõtinuisset suos
intra vallum, obsessi magis quàm obsidentis modo, signum repente pugnæ proposuit. Et
efficacius ratus ad accendendos virorum fortium animos, nullam alibi quàm in semetipso
cuiquam relictam spem: de magistro equitum, nouóque exercitu militem celauit: & tan-
quam nulla nisi in eruptione spes esset, Locis, inquit, angustis milites deprehensi, nisi quam
victoria patefecerimus, viam nullam habemus. Statiua nostra munimento satis tuta sunt,
sed inopia eadem infesta. Nam & circà omnia defecerunt, vnde subuehi commeatus pote-
rant: & si homines iuuare velint, iniqua loca sunt. Itaque non frustrabor ego vos castra hic
relinquendo, in quæ infecta victoria, sicut pristino die, vos recipiatis. Armis munimenta, nõ
munimentis arma tuta esse debent. Castra habeant, repetántque, quibus operæ est trahe-
re bellum: nos omnium rerum respectum, præterquam victoriæ, nobis abscindamus. Fer-
E te signa in hostem: vbi extra vallum agmen excesserit, castra quibus imperatum est, in-
cendant. Damna vestra, milites, omnium circà qui defecerunt populorum præda sar-
cientur. Ea oratione dictatoris, quæ necessitatis vltimæ index erat, milites accensi, vadunt
in hostem: & respectus ipse ardentium castrorum, quanquam proximis tantum (ita e-
nim iusserat dictator) ignis est subditus, haud paruum fuit iritamentum. Itaque velut ve-
cordes illati, signa primo impetu hostium turbant: & in tempore postquam ardentia pro-
cul vidit castra magister equitum (id conuenerat signum) hostium terga inuadit. ita cir-
cunuenti Samnites, quà potest quisque, fugam per diuersa petunt. Ingens multitudo in v-
num metu conglobata, ac semetipsam turba impediens, in medio cæsa. Castra hostiũ capta

direptáque, quorum præda onustum militem in Romana castra dictator reducit, haudqua- F
quam tam victoria lætum, quàm quòd præter exiguam deformatam incendio partem, cæ-
tera contra spem salua inuenit. Ad Soram inde reditum, nouique C O S S. M. Petilius, C.
Sulpitius exercitum ab dictatore Fabio accipiunt, magna parte veterum militum dimissa,
nouisque cohortibus in supplementum adductis. Cæterum cum propter difficilem vrbis
situm, nec oppugnandi satis certa ratio iniretur, & aut tempore longinqua, aut præceps pe-
riculo victoria esset, Soranus transfuga clàm ex oppido profectus, cum ad vigiles Roma-
nos penetrasset, duci se extemplo ad consules iubet: deductúsque traditurum vrbem pro-
mittit. Visus inde, cum quonam modo id præstaturus esset, percontantes doceret, haud va-
na afferre, perpulit propè adiuncta mœnibus Romana castra, vt sex millia ab oppido re-
mouerentur. fore vt minus intentæ in custodiam vrbis diurnæ stationes, ac nocturnæ vigi-
liæ essent. ipse insequenti nocte sub oppido syluestribus locis cohortibus insidere iussis, de- G
cem milites delectos secum per ardua ac propè inuia in arcem ducit, pluribus quàm pro
numero virorum missilibus telis eò collatis. ad hoc saxa erant & temere iacentia (vt fit) in
asperis, & de industria etiam, quò locus tutior esset, ab oppidanis congesta. Vbi cum consti
tuisset Romanos, semitámque angustam & arduam erectam ex oppido in arcem ostendis-
set: Hoc quidem ascensu, inquit, vel tres armati quamlibet multitudinem arcuerint: vos &
decem numero, &, quod plus est, Romani, Romanorúmque fortissimi viri estis, & locus pro
vobis, & nox erit, quæ omnia ex incerto maiora territis ostẽtat. Ego iam terrore omnia im
plebo, vos arcem intenti tenete. Decurrit inde quãto maximè poterat cum tumultu, Ad ar-
ma, &, Prò vestram fidem ciues, clamitãs, Arx ab hostibus capta est, defendite, ite. Hæc inci-
dens principum foribus, hæc obuiis, hęc excurrentibus in publicum pauidis increpat. Acce
ptum ab vno pauorem, plures per vrbem ferũt. Trepidi magistratus missis ad arcem explo-
ratoribus, cum tela, & armatos tenere arcem multiplicato numero audirent, auertunt ani- H
mos à spe recuperandæ arcis. Fuga cuncta complentur: portæ'que à semisomnis, ac maxima
parte inermibus refringũtur: quarum per vnam præsidium Romanum clamore excitatum
irrumpit, & concursantes per viam pauidos cædit. Iam Sora capta erat, cum C O S S. prima
luce aduenere, & quos reliquos fortuna ex nocturna cęde ac fuga fecerat, in deditionẽ ac-
cipiunt. ex his C C X X V, qui omniũ consensu destinabãtur & infandæ colonorũ cædis &
defectionis authores, vinctos Romam deducunt: cęteram multitudinem incolumem præsi-
dio imposito Soræ relinquunt. Omnes qui Romam deducti erant, virgis in foro cæsi, ac se-
curi percussi, summo gaudio plebis: cuius maxime intererat, tutam vbiq;, quæ passim in co-
lonias mitteretur, multitudinẽ esse. C O S S. ab Sora profecti, in agros, atq; vrbes Ausonum
bellũ intulerunt. Mota nanq; omnia aduentu Samnitium, cum apud Lautulas dimicatũ est,
fuerant, coniurationésq; circa Campaniã passim factę. Nec Capua ipsa crimine caruit. quin
Romam quoq; & ad principum quosdã inquirendos ventum est. Cęterùm Ausonum gens I
proditione vrbium, sicut Sora, in potestatem venit. Ausona, & Minturnæ, & Vestina vrbes
erant, ex quibus principes iuuẽtutis duodecim numero in proditionem vrbium suarũ con-
iurati ad consules veniunt: docent, suos iampridem exoptantes Samnitium aduẽtum, simul
ad Lautulas pugnatum audierunt, pro victis Romanos habuisse, iuuẽtute & armis Samnites
iuuisse. Fugatis inde Samnitibus, incerta pace agere, nec claudentes portas Romanis, ne ac-
cersant bellum: & obstinatos claudere, si exercitus admoueatur. in ea fluctuatione animorũ
opprimi incautos posse. His authoribus mota propius castra: missi'que eodem tempore cir-
ca tria oppida milites partim armati, qui occulti propinqua mœnibus insiderent loca: par-
tim togati, tectis veste gladiis, qui sub lucem apertis portis vrbes ingrederẽtur. Ab iis simul
custodes trucidari cœpti, simul datum signum armatis, vt ex insidiis concurrerent. ita por-
tæ occupatæ, triáque oppida eadem hora, eodémque consilio capta. sed, quia absentibus du
cibus impetus est factus, nullus modus cædibus fuit: deletáque Ausonum gens vix certo de- K
fectionis crimine, perinde ac si internecino bello certasset. Eodẽ anno prodito hostibus
Romano pręsidio, Luceria Samnitium facta: nec diu proditoribus impunita res fuit. Haud
procul inde exercitus Romanus erat: cuius primo impetu vrbs sita in plano capitur: Luce-
rini ac Samnites ad internecionem cęsi. eóque ira processit, vt Romæ cum de colonis mit-
tendis Luceriam cõsuleretur senatus, multi delendam vrbem cẽserent. pręter odium, quod
execrabile in bis captos erat, longinquitas quoq; abhorrere à relegandis tam procul ab do
mo ciuibus inter tam infestas gentes cogebat. vicit tamen sententia, vt mitterentur coloni.
duo millia & quingenti missi. Eodem anno, cum omnia infida Romanis essent, Capuæ
quoque

A quoque occultæ principum coniurationes factæ. de quibus cum ad senatum relatum esset,
haudquaq̃ neglecta res est. Quęstiones decretæ: dictatorémq; quæstionibus exercendis dici
placuit. C. Mænius dictus. is M. Follium magistrum equitũ dixit. Ingẽs erat magistratûs eius
terror. itaque siue timore eius, seu conscientia, Calauios, Ouium, Nouiúmq;(ea capita con-
iurationis fuerant) prius q̃ nominarentur apud dictatorem, mors haud dubiè ab ipsis con-
scita, iudicio subtraxit. Deinde vt quæstioni Campanæ materia decessit, versa Romã inter-
pretando res. non nominatim qui Capuæ, sed in vniuersum qui vsquam coissent coniuras-
sent've aduersus Romanum populum, quęri senatũ iussisse: & coitiones honorum adipiscen
dorum caussa factas, aduersus rempub. esse. Latiórq; & re & personis quæstio fieri: haud ab-
nuente dictatore sine fine vlla quæstionis suæ ius esse. Postulabantur ergo nobiles homines:
appellantibúsque tribunos, nemo erat auxilio, quin nomina reciperẽtur. Inde nobilitas, nec
B ii modò in quos crimen intendebatur, sed vniuersi simul negare nobilium id crimen esse,
(quibus, si nulla obstetur fraude, pateat via ad honorẽ) sed hominum nouorum. ipsos adeò
dictatorem magistrúmque equitum, reos magis quàm quæstores idoneos eius criminis esse,
intellecturósque ita id esse, simul magistratu abissent. Tum enimuero Mænius iam famæ
magis quàm imperii memor, progressus in concionem ita verba fecit. Et omnes anteactæ
vitę vos cõscios habeo Quirites, & hic ipse honos delatus ad me, testis est innocẽtiæ meæ.
Neque enim (quod sæpe aliâs) quia ita tempora postulabãt reipub. qui bello clarissimus es-
set, sed qui maxime procul ab his coitionibus vitam egisset, dictator deligẽdus exercendis
quęstionibus fuit. Sed quoniã quidam nobiles homines (qua de caussa, vos existimare, quàm
me pro magistratu quicquam incompertum dicere melius est) primùm ipsas expugnare
quæstiones omni ope annisi sunt: dein postquam ad id parum potentes erant, ne caussam
dicerent, in præsidia aduersariorum, appellationem & tribunitium auxilium, patricii confu
C gerunt: postremò repulsi inde (adeo omnia tutiora, quàm vt innocentiam suam purgarent,
visa) in nos irruerunt, & priuatis dictatorem poscere reum, verecundiæ non fuit: vt omnes
dii homínesque sciant, ab illis etiam quę non possint, tentari, ne rationem vitę reddant: me
obuiam ire crimini, & offerre me inimicis reum: dictatura me abdico. Vos quæso C O S S.
si vobis datũ ab senatu negocium fuerit, in me primum & hunc M. Follium quęstiones ex-
erceatis: vt appareat innocentia nostra nos, non maiestate honoris tutos à criminibus istis
esse. Abdicat inde se dictatura, & post eũ cõfestim Follius magisterio equitum: primique
apud C O S S. (iis enim ab senatu mãdata res est) rei facti, aduersus nobiliũ testimonia egre-
gie absoluuntur. Publius etiã Philo multiplicatis summis honoribus, post res tot domi bel-
lóque gestas, cęterum inuisus nobilitati, caussam dixit: absolutúsque est. Nec diutius (vt fit) q̃
dum recens erat, quæstio per clara nomina reorum viguit. inde labi cœpit ad viliora capi-
ta, donec coitionibus factionibúsque, aduersus quas comparata erat, oppressa est. Earum fa-
D ma rerum, magis tamen spes Campanæ defectionis, in quam coniuratum erat, Samnites in
Apuliam versos, rursus ad Caudium reuocauit: vt inde ex propinquo, siqui motus occasio-
nem aperiret, Capuã Romanis eriperent. Eò C O S S. cum valido exercitu venerunt. & pri-
mò circa saltus, cum vtrinq; ad hostem iniqua via esset, cunctati sunt. deinde Samnites per
aperta loca breui circuitu in loca plana, Campanos campos, agmen demittunt. ibique pri-
mùm castra in conspectu hostibus data: deinde leuibus præliis, equitum sæpius q̃ peditum
vtrinq; periculum factũ. Nec aut euentus eorum Romanum, aut moræ, qua trahebant bel-
lum, pœnitebat. Samnitium contrà ducibus, & carpi paruis quotidie damnis, & senescere di
latione belli vires suæ videbãtur. itaque in aciem procedũt, equitibus in cornua diuisis: qui-
bus pręceptũ erat, intentiores ad respectũ castrorum, nequa eò vis fieret, q̃ ad prælium sta-
rent: aciem pediti tutam fore. C O S S. Sulpitius in dextro, Petilius in læuo cornu consistũt.
dextra pars, quã & Samnites raris ordinibus, aut ad circũeundos hostes, aut ne ipsi circum-
E irentur, constiterant, latius patefacta stetit. sinistris, prærerquam quòd confertiores steterãt,
repentino consilio Petilii C O S. additæ vires: qui subsidiarias cohortes, quæ integrę ad lon
gioris pugnæ casus reseruabantur, in primam aciem extemplo emisit: vniuersis'que hostem
primo impetu viribus impulit. Commota pedestri acie Sãnitium, eques in pugnam succe-
dit. In hunc transuerso agmine inter duas acies se inferentem Romanus equitatus concitat
equos: signáque & ordines peditum atque equitum confundit, donec vniuersam ab ea par-
te auertit aciem. In eo cornu non Petilius solus, sed Sulpitius etiã hortator affuerat, auectus
ab suis nondum conserentibus manus ad clamorem ab sinistra parte prius exortum. Vnde
haud dubiam victoriam cernens, cum ad suum cornu tenderet cum mille ducentis viris,

dissimilem ibi fortunam inuenit: Romanos loco pulsos, victorem hostem signa in percul- F
sos inferentem. Cæterum omnia mutauit repente consulis aduentus. nam & conspectu ducis refectus militum est animus: & maius quàm pro numero auxilium aduenerat, fortes viri: & partis alterius victoria audita, mox visa etiam, prælium restituit. tota deinde iam vincere acie Romanus: & omisso certamine, cædi capique Samnites, nisi qui Maleuentum, cui nunc vrbi Beneuentum nomē est, perfugerunt. Ad triginta milia cæsa aut capta Samnitiū, proditum memoriæ est. C O S S. egregia victoria parta, protinus inde ad Bouianum oppugnandum legiones ducunt: ibiq; hyberna egerunt: donec ab nouis C O S S. L. Papyrio Cursore quintùm, C. Iunio Bubulco iterum, nominatus dictator C. Petilius cum M. Folio magistro equitum, exercitum accepit. Is cum audisset arcem Fregellanam ab Samnitibus captā, omisso Bouiano ad Fregellas pergit. Vnde post nocturnam Samnitium fugam sine certamine receptis Fregellis, præsidióque valido imposito, in Campaniam reditum, maxime ad G
Nolam armis repetendam. Eò se intra mœnia sub aduentum dictatoris & Samnitiū omnis multitudo, & Nolana agrestis, cōtulerant. Dictator vrbis situ circūspecto, quò apertior aditus ad mœnia esset, omnia ædificia (& frequenter ibi habitatur) circuniecta muris incendit. nec ita multò pòst, siue à Petilio dictatore, siue ab C. Iunio C O S. (nam vtrunque traditur) Nola est capta. Qui captæ decus Nolæ ad C O S. trahunt, adiiciunt, Atinam & Calatiam ab eodem captas: Petilium autem pestilentia orta claui figendi caussa dictatorem dictum. Suessa & Pontia eodem anno coloniæ deductæ sunt. Suessa, Aurūcorum fuerat: Volsci Pontias insulam sitam in conspectu litoris sui incoluerant. Et in tertiam Cassinum vt deducerentur coloni, senatusconsultū factum est. sed triumuiros creauere, ac misere colonorū quatuor millia insequentes C O S S. M. Valerius, P. Decius. Profligato ferè Samnitium bello, prius quàm ea cura decederet Patribus Romanis, Hetrusci belli fama exorta est. Nec erat ea tempestate gens alia, cuius secundum Gallicos tumultus arma terribiliora essent, cum H
propinquitate agri, tum multitudine hominum. Itaque altero consule in Samnio reliquias belli persequente, P. Decius, qui grauiter æger Romæ restiterat, authore senatu dictatorem C. Iunium Bubulcum dixit. Is prout rei magnitudo postulabat, omnes iuniores sacramento adigit: arma, quæ'que alia res poscit, summa industria parat: nec tantis apparatibus elatus de inferendo bello agitat, quieturus haud dubiè, nisi vltrò arma Hetrusci inferrent. Eadem in comparando cohibendóque bello cōsilia & apud Hetruscos fuere. Neutri finibus egressi. Et censura clara eo anno Appii Claudii, & C. Plautii fuit: memoriæ tamen felicioris ad posteros nomen Appii, quòd viam muniuit, & aquam in vrbem duxit: eáque vnus perfecit, quia ob infamem atque inuidiosam senatus lectionem verecundia victus collega magistratu se abdicauerat. Appius iam inde antiquitus insitam pertinaciam familiæ gerendo, solus censuram obtinuit. Eodem Appio authore Poticia gens, cuius ad aram Maximam Herculis familiare sacerdotium fuerat, seruos publicos ministerii delegandi caussa solennia eius I
sacri docuerat. Traditur inde dictu mirabile, & quod dimouendis statu suo sacris religionem facere posset: cum duodecim familiæ ea tempestate Poticiorum essent, puberes ad triginta, omnes intra annum cum stirpe extinctos: nec nomen tantum Poticiorum interiisse, sed censorem etiam Appium memori deûm ira post aliquot annos luminibus captum. Itaque C O S S. qui eum annum secuti sunt, C. Iunius Bubulcus I I I, & Quintus Aemilius Barbula iterum, initio anni questi apud populum deformatum ordinem praua lectione senatus, qua potiores aliquot lectis præteriti essent: negauerunt eam lectionem se, quæ sine recti prauique discrimine ad gratiam ac libidinem facta esset, obseruaturos: & senatum extēplo citauerunt eo ordine, qui ante censores Appium Claudium & C. Plautium fuerat. Et duo imperia eo anno dari cœpta per populum, vtraq; pertinentia ad rem militarē: Vnum, vt tribuni militum seni deni in quatuor legiones à populo crearentur, quæ antea perquam paucis suffragio populi relictis locis, dictatorum & consulum fermè fuerant beneficia. Tu- K
lere eam rogationem Tribuni plebis L. Attilius, C. Martius. Alterum, vt duumuiros nauales classis ornandæ reficiendæ'que caussa idem populus iuberet. Lator huius plebiscit fuit M. Decius Tribunus plebis. Eiusdē anni rem dictu paruam præterirem, ni ad religionem visa esset pertinere. Tibicines, quia prohibiti à proximis censoribus erant in æde Iouis vesci, quod traditum antiquitus erat, ægre passi, Tybur vno agmine abierunt, adeo, vt nemo in vrbe esset qui sacrificiis præcineret. Eius rei religio tenuit Senatum: legatósque Tybur miserunt, vt darent operam, vt hi homines Romanis restituerentur. Tyburtini benigne polliciti, primùm accitos eos in curiam hortati sunt vt reuerterentur Romam: post-

quam

A quam perpelli nequibant, consilio haud abhorrente ab ingeniis hominum, eos aggrediuntur. Die festo alii alios per speciem celebrandarum cantu epularum caussa inuitant, & vino, cuius auidum fermè genus est, oneratos sopiunt: atque ita in plaustra somno victos cóiiciunt, ac Romam deportant: nec prius sensere, quàm plaustris in foro relictis plenos crapulæ eos lux oppressit. Tunc concursus populi factus, impetratóque vt manerent, datum, vt triduum quotannis ornati cum cantu, atque hac, quæ nunc solennis est, licentia per vrbem vagarentur: restitutúmque in æde vescendi ius iis qui sacris præcinerét. Hæc inter duorum ingentium bellorum curam gerebantur. Consules inter se prouincias partiti: Iunio Samnites, Aemilio nouum bellum Hetruria sorte obuênit. In Samnio Cluuiam præsidium Romanum, quia nequiuerat vi capi, obsessum fame in deditionem acceperant Samnites: verberibúsque fœdum in modum laceratos occiderant deditos. Huic infensus crudelitati Iu-
B nius, nihil antiquius oppugnatione Cluuiana ratus, quo die aggressus est mœnia, vi cepit: atque omnes puberes interfecit. Inde victor exercitus Bouianum ductus. Caput hoc erat Pentrorum Samnitium, longe ditissimum, atque opulentissimum armis virisque. Ibi quia haud tantum irarum erat, spe prædæ milites accensi, oppido potiuntur. Minus itaque sæuitum in hostes est: prædæ plus penè quàm ex omni Samnio vnquam egestum: benignéque omnis militi concessa. Et postquam præpotétem armis Romanum nec acies subsistere vllæ, nec castra, nec vrbes poterant: omnium principum in Samnio eò curæ sunt intentæ, vt insidiis quæreretur locus, siquà licentia populando effusus exercitus excipi ac circumueniri posset. Transfugæ agrestes, & captiui quidam, pars forte, pars consilio oblati, congruentia ad consulem afferentes, quæ & vera erant, pecoris vim ingentem in saltum auium compulsam esse: perpulerunt vt prædatum eò expeditæ ducerentur legiones. ibi ingés hostium exercitus itinera occultus insederat: & postquam intrasse Romanos vidit saltum, repente
C exortus cum clamore ac tumultu incautos inuadit. Et primò noua res trepidationem fecit, dum arma capiunt, sarcinas congerunt in medium. dein postquam vt quisque liberauerat se onere, aptauerátque armis, ad signa vndique coibant, & notis ordinibus in veteri disciplina militię iam sine præcepto vllius sua sponte struebatur acies: consul ad ancipité maximè pugnam aduectus, desilit ex equo: & Iouem, Martémque, atque alios testatur deos, se nul-
« lam suam gloriam inde, sed prædam militi quærentem, in eum locum deuenisse: neque in
« se aliud, quàm nimiam ditandi ex hoste militis curam reprehendi posse. Ab eo se dedecoro nullam rem aliam, quàm virtutem militum vindicaturam. Conniterétur modò vno animo omnes inuadere hostem victum acie, castris exutum, nudatum vrbibus, vltimam spem furto insidiarum tentantem, & loco non armis fretum. Sed quem esse iam virtuti Romanę inexpugnabilem locum? Fregellana arx, Soranáque, & vbicunque iniquo successum erat loco, memorabâtur. His accensus miles, omnium immemor difficultatum, vadit aduersus im-
D minentem hostium aciem. Ibi paulum laboris fuit, dum in aduersum cliuũ erigitur agmen. Cæterum postquam prima signa planitiem summam ceperunt, sensit'que acies ęquo se iam institisse loco, versus extemplo est terror in insidiatores: easdémque latebras, quibus se paulò antè texerant, palati atq; inermes fuga repetebant: sed loca difficilia hosti quæsita, ipsos tum sua fraude impediebant. itaque ergo perpaucis effugium patuit. Cæsa ad viginti millia hominum: victórq; Romanus ad oblatam vltrò ab hoste prædam pecorum discurrit. Dum hæc geruntur in Samnio, iam omnes Hetruriæ populi, præter Arretinos, ad arma ierant, ab oppugnando Sutrio, quæ vrbs socia Romanis velut claustra Hetruriæ erat, ingens orsi bellum. Eò alter C O S. Aemilius cum exercitu ad liberádos obsidione socios venit. Aduenientibus Romanis Sutrini commeatus benigne in castra ante vrbem posita aduexere. Hetrusci diem primum cósultando, maturarent, traherent'ne bellum, traduxerũt: postero die, vbi celeriora q̃ tutiora consilia magis placuere ducibus, sole orto signum pugnę propositum est:
E armatiq; in aciem procedunt. Quod postquã consuli nunciatum est, extemplo tesseram dari iubet, vt prandeat miles, firmatisq; cibo viribus arma capiat. dicto paretur. Consul vbi armatos paratósq; vidit, signa extra vallum proferri iussit, & haud procul hoste instruxit acié. Aliquandiu intenti vtrinque steterunt, expectantes vt ab aduersariis clamor & pugna inciperet. Et prius sol meridie se inclinauit, quàm telũ hinc aut illinc emissum est. inde, ne infecta re abiretur, clamor ab Hetruscis oritur, concinúntque tubæ, & signa inferuntur. Nec segnius à Romanis pugna initur. Cócurrunt infensis animis. numero hostis, virtute Romanus superat. Anceps prælium multos vtrinque, & fortissimum quenque absumit. Nec prius inclinata res est, quàm secunda acies Romana ad prima signa, integri fessis successerunt.

Hetrusci,quia nullis recẽtibus subsidiis fulta prima acies fuit, ante signa circáq; omnes ceciderunt.Nullo vnquam prælio fugæ minus,nec plus cædis fuisset,ni obstinatos mori Thuscos nox texisset,ita vt victores prius quàm victi pugnandi finem facerent.Post occasum solis signum receptui datum est:nocte ab vtroque in castra reditum . Nec deinde quicquam eo anno rei memoria dignæ apud Sutrium gestum est : quia & ex hostium exercitu prima tota acies deleta vno prælio fuerat,subsidiariis modò relictis,vix quod satis esset ad castrorum præsidium:& apud Romanos tantum vulnerum fuit,vt plures post prœlium saucii decesserint,q̃ ceciderant in acie.Q.Fabius insequentis anni cósul bellum ad Sutrium excepit. collega Fabio C.Martius Rutilius datus est.Cæterum & Fabius supplementũ ab Roma adduxit:& nouus exercitus domo accitus Hetruscis venit. Permulti iam anni erant,cũ inter patricios magistratus tribunósque nulla certamina fuerant:cum ex ea familia,quæ velut fatalis tum tribunis ac plebi erat, certamen oritur. Appius Claudius censor circũactis decem & octo mensibus,quod Aemilia lege finitum censuræ spacium temporis erat,cum C. Plautius collega eius magistratu se abdicasset:nulla vi compelli vt abdicaret,potuit.P.Sempronius erat Tribunus plebis,qui finiendæ censuræ intra legitimum tempus,actionem susceperat,non popularem magis,quàm iustam,nec in vulgus,quàm optimo cuique gratiorem. Is cum identidem legem Aemiliam recitaret,authorémque eius Mamercum Aemilium dictatorem laudibus ferret,qui quinquennalem antè censuram,& longinquitate potestatem dominantem,intra sex mensium & anni coegisset spacium: Dic agedum,inquit, Appi Claudi, quidnam facturus fueris, si eo tempore quo C.Furius & M.Geganius censores fuerunt,censor fuisses? Negare Appius interrogationẽ tribuni magnopere ad caussam pertinere suam. nam etsi tenuerit lex Aemilia eos censores, quorum in magistratu lata esset: quia post illos censores creatos eam legem populus iussisset, quódque postremum iussisset,id ius, ratúmq; esset:non tamen aut se,aut eorum quenquam qui post eam legem latam creati censores essent,teneri ea lege potuisse.Hæc sine vllius assensu cauillante Appio,En,inquit, Quirites,illius Appii progenies,qui decemuir in annum creatus,altero anno se ipse creauit: tertio nec ab se,nec ab vllo creatus,priuatus fasces & imperium obtinuit: nec antè continuando abstitit magistratu,q̃ obruerent eum male parta,male gesta,male retenta imperia.Hęc est eadẽ familia,Quirites,cuius vi atq; iniuriis cópulsi extorres patria Sacrum montem cepistis.hęc aduersus quam tribunitium auxilium vobis comparastis.hæc, propter quam duo exercitus Auentinum insedistis.hæc,quæ fœnebres leges: hæc,quæ agrarias semper impugnauit. hæc connubia Patrum & plebis interrupit.hęc plebi ad curules magistratus iter obsepsit.hoc est nomẽ multo quàm Tarquiniorum infestius vestræ libertati.Itáne tandem Ap.Claudi,cum centesimus iam annus sit ab Mamerco Aemilio dictatore , tot censores fuerint nobilissimi fortissimíq; viri,nemo eorũ duodecim tabulas legit? Nemo id ius esse,quod postremò populus iussisset,sciuit?Immo vero omnes sciuerũt: ideo Aemiliæ potius legi paruerunt, q̃ illi antiquę,qua primùm censores creati erãt:quia hãc postremùm iusserat populus:& quia vbi duę cótrarię leges sunt,semper antiquę abrogat noua.An hoc dicis Appi,nó teneri Aemilia lege populũ?an populũ teneri,te vnum extra legẽ esse?Tenuit Aemilia lex violentos illos cẽsores,C.Furium,& M.Geganium:qui quid iste magistratus in rep. mali facere posset, indicarũt,cum ira finitæ potestatis,Mamercum Aemiliũ principem ætatis suę belli domiq; ærarium fecerũt.Tenuit deinceps omnes censores intra centum annorũ spacium. tenet C. Plautium collegã tuum,iisdem auspiciis,eodẽ iure creatum.An hunc nó vt qui optimo iure cẽsor creatus esset,populus creauit:tu vnus eximius es,in quo hoc præcipuũ ac singulare valeat?Quem tu regem sacrificiorũ crees,amplexus regni nomẽ, vt qui optimo iure rex Romæ creatus sit,creatum se dicet?Quem semestri dictatura,quem interregno quinq; diebus contentũ fore putes?Quem claui figendi,aut ludorum caussa dictatorẽ audacter crees? Quàm isti stolidos ac socordes videri creditis eos qui intra vicesimum diem ingẽtibus rebus gestis dictatura se abdicauerunt,aut qui vitio creati,abierunt magistratu?Quid ego antiqua repetam? Nuper intra decem annos C. Mænius dictator, quia cum quæstiones seuerius quàm quibusdam potẽtibus tutum erat,exerceret:cótagio eius quod quærebat,ipsi criminis obiectata ab inimicis est:vt priuatus obuiã iret crimini,dictatura se abdicauit.Nolo ego istã in te modestiã,ne degeneraueris à familia imperiosissima,& supbissima: nó die,non hora citius q̃ necesse est,magistratu abieris,modò ne excedas finitũ tẽpus:satis est aut diem aut mensem censuræ adiicere.Triennium,inquit,& sex menses vltrà quàm licet Aemilia lege,censuram geram,& solus geram.Hoc quidem iam regno simile est.An collegam subrogabis,

A gabis, quem ne in demortui quidem locũ subrogari fas est? Pœnitet enim, quòd antiquissimum solenne, & solùm ab ipso cui fit, institutũ deo, ab nobilissimis antistitibus eius sacri ad seruorũ ministerium religiosus censor deduxisti. Gens antiquior originibus vrbis huius, hospitio deorum immortalium sancta, propter te ac tuam censuram intra annum ab stirpe extincta est: nisi vniuersam Rempublicam eo nefario obstrinxeris, quod ominari etiam reformidat animus. Vrbs eo lustro capta est, quo demortuo collega C. Iulio censore, L. Papyrius Cursor, ne abiret magistratu, M. Cornelium Maluginensem collegam subrogauit. Et quãtò modestior illius cupiditas fuit, quàm tua Appi? nec solus, nec vltra finitum lege tẽpus L. Papyrius censuram gessit. tamen neminem inuenit qui se postea authorem sequeretur. omnes deinceps censores post mortẽ collegæ se magistratu abdicarũt. Te nec quòd dies exiit censuræ, nec quòd collega magistratu abiit, nec lex nec pudor coërcet: virtutem in superbia, in
B audacia, in contẽptu deorum hominúmq; ponis. Ego te Appi Claudi pro istius magistratus maiestate ac verecũdia, quem gessisti, non modò manu violatum, sed ne verbo quidem inclementiori à me appellatum vellem: sed & hæc quæ adhuc egi, peruicacia tua & superbia coëgit me loqui: & nisi Aemiliæ legi parueris, in vincula duci iubebo: nec, cum ita cõparatum à maioribus sit, vt comitiis censoriis nisi duo cõfecerint legitima suffragia, non renunciato altero comitia differantur: ego te, qui solus censor creari non possis, solum censuram gerere patiar. Hæc taliáq; cum dixisset, prehendi censorẽ, & in vincula duci iussit. Approbantibus sex tribunis actionem collegæ, tres appellanti Appio auxilio fuerunt: summáq; inuidia omnium ordinũ solus censuram gessit. Dum ea Romæ geruntur, iam Sutrium ab Hetruscis obsidebatur: consuliq; Fabio imis montibus ducenti ad ferendã opem sociis, tentandásque munitiones, siquà posset, acies hostium instructa occurrit. quorum ingentem multitudinem cum ostẽderet subiecta latè planities: consul, vt loco paucitatem suorũ adiuuaret,
C deflectit paululũ in cliuos agmen: (aspreta erant strata saxis) inde signa in hostem obuertit. Hetrusci omnium prꝺterquam multitudinis suæ (qua sola freti erant) immemores, prælium ineunt adeò raptim & auide, vt abiectis missilibus, quò celerius manus consererent, stringerent gladios, vadentes in hostem. Romanus contrà, nunc tela, nunc saxa, quibus eos affatim locus ipse armabat, ingerere. Igitur scuta galeæ'q; ictæ cum etiam quos non vulnerauerant, turbarent: neq; subire erat facile ad propiorem pugnam: neq; missilia habebãt quibus eminus rem gererent: stantes, & expositos ad ictus cum iam satis nihil tegeret, quosdã etiam pedem referentes, fluctuantésq;, & instabilem aciem redintegrato clamore strictis gladiis hastati & principes inuadunt. cum impetum non tulerunt Hetrusci: versis'q; signis, fuga effusa castra repetunt. Sed equites Romani præuecti per obliqua campi, cum se fugientibus obtulissent, omisso ad castra itinere montes petunt. Inde inermi penè agmine, ac vexato vulneribus, in syluam Ciminiam penetratum. Romanus multis millibus Hetruscorum cæsis, duo-
D dequadraginta signis militaribus captis, castris etiã hostium cũ præda ingenti potitur. Tum de persequendo hoste agitari cœptum. Sylua erat Ciminia magis tum inuia atq; horrenda, quam nuper fuere Germanici saltus: nulli ad eam diem ne mercatorum quidem adita. eam intrare haud ferè quisquã præter ducem ipsum audebat. aliis omnibus cladis Caudinæ nondum memoria aboleuerat. Tum ex iis qui aderant, consulis frater (M. Fabium, Cæsonẽ alii, C. Claudium quidam, matre eadem qua C O S. genitum, tradũt) speculatum se iturum professus, breuique omnia certa allaturum. Cære educatus apud hospites, Hetruscis inde literis eruditus erat: linguámq; Hetruscam probe nouerat. Habeo authores, vulgò tum Romanos pueros, sicut nunc Grꝺcis, ita Hetruscis literis erudiri solitos. sed propius est vero, præcipuũ aliquid fuisse in eo, qui se tam audaci simulatione hostibus immiscuerit. Seruus ei dicitur comes vnus fuisse, nutritus vnà, eóq; haud ignarus linguæ eiusdem. nec quicquam aliud proficiscentes, quàm summatim regionis quæ intranda erat, naturam, ac nomina principũ in po
E pulis accepere, nequa inter colloquia insigni nota hæsitantes deprehẽdi possent. Iere pastorali habitu, agrestibus telis, falcibus gæsis'q; binis armati. Sed neq; commercium linguæ, nec vestis, armorúmve habitus sic eos texit, quàm quòd abhorrebat à fide quenquam externum Ciminios saltus intraturum. Vsque ad Camertes Vmbros penetrasse dicuntur. ibi, qui essent, fateri Romanum ausum: introductúmq; in senatũ, consulis verbis egisse de societate, amicitiáque: atq; inde comi hospitio acceptum, nunciare Romanis iussum, cõmeatum exercitui dierum X X X præstò fore, si ea loca intrasset: iuuentutémque Camertium Vmbrorum in armis paratam imperio futuram. Hæc cum relata cõsuli essent: impedimentis prima vigilia præmissis, legionibus post impedimẽta ire iussis, ipse substitit cum equitatu: & luce orta po-

stero die obequitauit stationibus hostium,quæ extra saltum dispositæ erant.& cum satis diu F
tenuisset hostem,in castra sese recepit:portaq; altera egressus,ante noctem agmē assequitur. postero die luce prima iuga Ciminii montis tenebat:inde cōtemplatus opulenta Hetruriæ arua,milites emittit.Ingēti iam abacta præda,tumultuariæ agrestium Hetruscorum cohortes repente à principibus regionis eius concitatæ Romanis occurrunt,adeo incompositæ,vt vindices prædarū propè ipsi prædæ fuerint.Cæsis fugatisq; iis,latè depopulato agro victor Romanus,opulentúsq; rerum omnium copia,in castra rediit. Eò forte quinq; legati cum duobus Tribunis plebis venerant denunciatum Fabio senatus verbis, ne saltum Ciminium transiret.lætati serius se,quàm vt impedire bellum possent,venisse,nuncii victoriæ Romam reuertuntur.Hac expeditione consulis motum latius erat,quàm profligatum bellum.vastationem nanq; sub Ciminii montis radicibus iacens ora senserat: conciuerátq; indignatione non Hetruriæ modò populos,sed Vmbriæ finitima.itaq; quantus non vnquam antea exer- G
citus ad Sutrium venit:neque è syluis tantummodo promota castra,sed etiam auiditate dimicādi quamprimum in campos delata acies:deinde instructa primò suo stare loco,relicto hostibus ad instruendum contrà spatio.deinde postquam detrectare hostem sensere pugnā, ad vallum subeunt. vbi postquam stationes quoque receptas intra munimenta sensere, clamor repente circa duces ortus,vt eò sibi è castris cibaria eius diei deferri iuberent: mansuros se sub armis:& aut nocte,aut certe luce prima castra hostium inuasuros.Nihilo quietior Romanus exercitus imperio ducis continetur. Decima erat ferè diei hora,cum cibum capere consul milites iubet.præcipit vt in armis sint,quacunq; diei noctisve hora signum dederit.paucis milites alloquitur:Samnitium bella extollit : eleuat Hetruscos;nec hostē hosti, nec multitudinē multitudini cōparandam ait esse : præterea telum aliud occultum scituros in tempore:interea taceri opus esse.His ambagibus prodi simulabat hostes,quò animus mi-
litum multitudine territus restitueretur : & quòd sine munimento consederant,verisimilius H
erat quod simulabatur.Curati cibo corpora quieti dant : & quarta ferè vigilia sine tumultu excitati arma capiunt.dolabræ calonibus diuiduntur ad vallum proruendum,fossásque implendas.intra munimenta instruitur acies:delectæ cohortes ad portarū exitus collocantur. dato deinde signo paulo ante lucem, quod æstiuis noctibus sopitæ maximè quietis tempus est,proruto vallo erupit acies : stratos passim inuadit hostes : alios immobiles,alios semisomnos in cubilibus suis,maximā partē ad arma trepidantes cædes oppressit. paucis armandi se datum spatium est.eos ipsos non signum certum, nō ducem sequentes fundit Romanus, fugatósq; persequitur. Ad castra, ad syluas diuersi tendebant. syluæ tutius dedêre refugium. nam castra in campis sita eodem die capiuntur.aurum,argentúmq; iussum referri ad consulem.cætera præda militis fuit.Cæsa aut capta eo die hostium millia ad sexaginta.Eam tam claram pugnam trans Ciminiam syluam ad Perusiam pugnatam quidā authores sunt : me-
túque in magno ciuitatem fuisse,ne interclusus exercitus tam infesto saltu,coortis vndique I
Thuscis Vmbrisque opprimeretur.Sed vbicunque pugnatum est,res Romana superior fuit. itaq; à Perusia,& Cortona,& Arretio,quæ fermè capita Hetruriæ populorum ea tempestate erant,legati pacem fœdúsq; ab Romanis petentes,inducias in triginta annos impetrauerunt. Dum hæc in Hetruria gerūtur,C O S.alter C.Martius Rutilius Allifas de Samnitibus vi cepit. multa alia castella, vicique,aut deleta hostiliter, aut integra in potestatem venere. Per idem tempus & classis Romana à P.Cornelio,quem senatus maritimæ oræ præfecerat, in Campaniam acta, cum appulsa Pópeios esset,socii inde nauales ad depopulandum agrū Nucerinum profecti,proximis raptim vastatis,vnde reditus tutus ad naues esset,dulcedine (vt fit) prædæ longius progressi,exciuere hostes. palatis per agros nemo obuius fuit,cū occidione occidi possent : redeuntes agmine incauto haud procul nauibus assecuti agrestes exuerunt præda, partem etiam occiderunt. quæ superfuit cædi trepida multitudo,ad naues
compulsa est. Profectio Q.Fabii trans Ciminiam syluam quātum Romæ terrorem fecerat, K
tam lætam famā in Samnium ad hostes tulerat:interclusum Romanum exercitum obsideri: cladisq; imaginem furculas Caudinas memorabant . eadem temeritate auidam vlteriorum semper gentem in saltus inuios deductam,septam nō hostium magis armis,quàm locorum iniquitatibus esse . Iam gaudium inuidia quadam miscebatur, quòd belli Romani decus ab Samnitibus fortuna ad Hetruscos auertisset. itaq; armis virisq; ad obterendum C.Martium C O S.concurrunt:protinus inde Hetruriam per Marsos ac Sabinos petituri,si Martius dimicandi potestatem non faciat.Obuius iis C O S.fuit.dimicatum prælio vtrinq; atroci,atq; incerto euentu est. & cum anceps cædes fuisset, aduersæ tamē rei fama in Romanos vertit,

ob amissos

A ob amiſſos quoſdam equeſtris ordinis,tribunóſq; militum,atq; vnum legatum,& (quod in-
ſigne maxime fuit) conſulis ipſius vulnus.Ob hæc etiam aucta fama (vt ſolet) ingens terror
Patres inuaſit: dictatorémq; dici placebat:nec quin Curſor Papyrius diceretur,in quo tum
ſumma rei bellicæ ponebatur, dubium cuiquã erat: ſed nec in Samnium nuncium perferri
omnibus infeſtis tutò poſſe:nec viuere Martium C O S.ſatis fidebãt.Alter C O S.Fabius in-
feſtus priuatim Papyrio erat:quæ ne ira obſtaret bono publico,legatos ex conſularium nu-
mero mittendos ad eum Senatus cenſuit:qui ſua quoq; eum, nõ publica ſolùm authoritate
mouerent,vt memoriã ſimultatum patriæ remitteret.Profecti legati ad Fabium C O S.cum
S C tradidiſſent,adieciſſéntq; orationem conuenientem mandatis: conſul demiſſis in terrã
oculis tacitus ab incertis quidnã eſſet acturus,legatis receſſit.Nocte deinde ſilentio (vt mos
eſt) L.Papyrium dictatorem dixit. cui cum ob animum egregie victum legati gratias age-
B rent,obſtinatum ſilentiũ obtinuit:ac ſine reſponſo ac mentione facta ſui, legatos dimiſit:vt
appareret inſignem dolorem ingenti comprimi animo.Papyrius C.Iunium Bubulcum ma-
giſtrum equitum dixit:atq; ei legem curiatam de imperio ferẽti, triſte omen,diem diffidit,
quod Fauciæ curiæ fuit principiũ,duabus inſignis cladibus, captæ vrbis, & Caudinæ pacis:
quod vtroq; anno eiuſdem curiæ fuerat principium.Macer Licinius tertia etiam clade,quę
ad Cremeram accepta eſt,abominandã eam curiam facit.Dictator poſtero die auſpiciis re-
petitis pertulit legem,& profectus cum legionibus ad terrorem traducti ſyluam Ciminiam
exercitus nuper ſcriptis,ad Longulam peruenit:acceptiſq; à Martio C O S. veteribus mili-
tibus,in aciẽ copias eduxit.nec hoſtes detrectare viſi pugnã. inſtructos deinde, armatóſq;,
cum ab neutris prœliũ inciperetur,nox oppreſſit.Quieti aliquandiu,nec ſuis diffidentes vi-
ribus,nec hoſtem ſpernẽtes,ſtatiua in propinquo habuere.Nam & cum Vmbrorum exerci-
tu acie depugnatum eſt.fuſi tamen magis,q̃ cæſi hoſtes:quia cœptam acriter non tolerarũt
C pugnam. & ad Vadimonis lacum Hetruſci lege ſacrata coacto exercitu,cum vir virum le-
giſſet,quantis nunquã aliâs antè ſimul copiis,ſimul animis dimicarunt:tantóq; irarum cer-
tamine geſta res eſt, vt ab neutra parte emiſſa ſint tela. gladiis pugna cœpit: & acerrime
cõmiſſa,ipſo certamine,quod aliquandiu anceps fuit,accenſa eſt:vt non cum Hetruſcis to-
tiens victis,ſed cũ aliqua noua gente videretur dimicatio eſſe.Nihil ab vlla parte mouetur
fugæ:cadunt anteſignani:& ne nudentur propugnatoribus ſigna, fit ex ſecũda prima acies:
ab vltimis deinde ſubſidiis cietur miles:adeóq; ad vltimum laboris ac periculi ventum eſt,
vt equites Romani omiſſis equis ad primos peditum per arma per corpora euaſerint.ea ve-
lut noua inter feſſos exorta acies turbauit ſigna Hetruſcorũ. ſecuta deinde impetum eorũ,
vtcunque affecta fuerat,cætera multitudo tandem perrumpit ordines hoſtium. Tunc vinci
pertinacia cœpta,& auerti manipuli quidam:& vt ſemel dedêre terga,etiam certiorem ca-
peſſere fugã.Ille primùm dies fortuna veteri abundantes Hetruſcorũ fregit opes.Cæſum in
D acie quod roboris fuit:caſtra eo impetu capta,direptáque.Pari ſubinde periculo,gloriæ'que
euẽtu bellũ in Samnitibus erat:qui pręter cæteros belli apparatus,vt acies ſua fulgeret nouis
armorum inſignibus,fecerũt.Duo exercitus erant:ſcuta alterius auro,alterius argento cæla-
uerunt.Forma erat ſcuti:ſummum latius: quà pectus atq; humeri tegũtur,faſtigio æquali:ad
imum cuneatior,mobilitatis cauſſa.ſpongia pectori tegumẽtum:& ſiniſtrum crus ocrea te-
ctum.Galeæ criſtatæ,quæ ſpeciem magnitudini corporum adderent.Tunicæ auraris militi-
bus verſicolores,argentatis linteæ candidæ. His dextrum cornu datum:illi in ſiniſtro con-
ſiſtunt.Notus iam Romanis apparatus inſignium armorum fuerat:doctiq; à ducibus erant,
» horridũ militem eſſe debere,non cælatũ auro argentóq;,ſed ferro & animis fretum.quippe
» illa prædam verius quàm arma eſſe, nitentia ante rem,deformia inter ſanguinẽ & vulnera.
» virtutem eſſe militis decus,& omnia illa victoriam ſequi:& ditem hoſtem quanuis pauperis
» victoris præmium eſſe. His Curſor vocibus inſtinctos milites in prælium ducit.dextro ipſe
E cornu conſiſtit:ſiniſtro præfecit magiſtrum equitum.Simul eſt concurſum,ingens fuit cum
hoſte certamen:non ſegnius inter dictatorem & magiſtrum equitum,ab vtra parte victoria
inciperet. Prior forte Iunius cõmouit hoſtem,læuo dextrum cornu, ſacratos more Samni-
tium milites,eóq; candida veſte,& paribus candore armis inſignes.eos ſe Orco mactare Iu
nius dictitãs,cum intuliſſet ſigna,turbauit ordines,& haud dubie impulit aciem.Quod vbi
ſenſit dictator,Ab læuóne cornu victoria incipiet?inquit:& dextrum cornu,dictatoris acies
alienam pugnam ſequetur,non partem maximam victoriæ trahet?concitat milites.Nec pe
ditum virtuti equites,aut legatorum ſtudia ducibus cedunt.M.Valerius à dextro,P. Decius
ab læuo cornu,ambo conſulares,ad equites in cornibus poſitos euehuntur:adhortatiq; eos,

vt partem secum capesserent decoris, in transuersa latera hostium incurrunt. Is nouus additus terror cum ex parte vtraque circunuasisset aciem, & ad terrorem hostium legiones Romanæ redintegrato clamore intulissent gradum, tum fuga ab Samnitibus cœpta. Iam strage hominum armorúmque insignium campi repleri. ac primò pauidos Samnites castra sua accepere: deinde ne ea quidem retenta. captis direptisque ante noctem iniectus ignis. Dictator ex S C triumphauit. cuius triumpho longe maximã speciem captiua arma præbuere. Tantum magnificentiæ visum in iis, vt aurata scuta dominis argentariorum ad forum ornandũ diuiderentur. Inde natum initium dicitur fori ornandi ab ædilibus cum thensæ ducerentur. Et Romani quidem ad honorem deûm insignibus armis hostium vsi sunt: Campani ab superbia & odio Samnitium, gladiatores, quod spectaculum inter epulas erat, eo ornatu armarunt, Samnitiúmque nomine appellarunt. Eodem anno cum reliquis Hetruscorum ad Perusiam, quæ ipsa induciarum fidem ruperat, Fabius C O S. nec dubia nec difficili victoria dimicat. Ipsum oppidum (nam ad mœnia victor accessit) cepisset, ni legati dedentes vrbem exissent. Præsidio Perusiæ imposito, legationibus Hetruriæ amicitiam petentibus præ se Romam ad Senatum missis, C O S. præstantiore etiam quàm dictator victoria triumphans vrbem est inuectus. Quinetiam deuictorum Samnitium decus magna ex parte ad legatos P. Decium & M. Valerium est versum: quos populus proximis comitiis ingenti consensu consulem alterum, alterũ prætorem declarauit. Fabio ob egregie perdomitam Hetruriam continuatur consulatus: Decius collega datur. Valerius prætor quartùm creatus. Consules partiti prouincias. Hetruria Decio, Samnium Fabio euênit. Is profectus ad Nuceriam, Allifates iam tum pacem petentes, quòd vti ea cum daretur noluissent, aspernatus, oppugnando subegit. Cum Samnitibus acie dimicatum. Haud magno certamine hostes victi: neque eius pugnæ memoria tradita foret, ni Marsi eo primũ prælio cum Romanis bellassent. Secuti Marsorum defectionem Peligni, eandem fortunam habuerunt. Decio quoque alteri consuli secunda belli fortuna erat. Tarquiniensem metu subegerat frumentum exercitui præbere, atque inducias in X L annos petere. Volsiniensium castella aliquot vi cepit: quædam ex iis diruit, ne receptaculo hostibus essent: circunferendóque passim bello, tantum terrorem sui fecit, vt nomen omne Hetruscum fœdus à consule peteret. Ac de eo quidem nihil impetratum. induciæ annuæ datæ. stipendium exercitui Romano ab hoste in eum annum pensum, & binæ tunicæ in militem exactæ. ea merces induciarum fuit. Tranquillas res iam Hetruscis turbauit repentina defectio Vmbrorum, gentis integræ à cladibus belli, nisi quòd transitum exercitus ager senserat. Ii concitata omni iuuentute sua, & magna parte Hetruscorum ad rebellionem compulsa, tantum exercitum fecerant, vt relicto post se in Hetruria Decio, ad oppugnandam inde Romam ituros, magnifice de se, ac contemptim de Romanis loquentes, iactarent. Quod inceptum eorum vbi ad Decium C O S. perlatum est, ad vrbem ex Hetruria magnis itineribus pergit: & in agro Pipiniensi ad famã intentus hostium cõsedit. Nec Romæ spernebatur Vmbrorum bellũ: & ipsæ minæ metum fecerant expertis à Gallica clade quàm intutam vrbem incolerent. Itaque legati ad Fabium consulem missi sunt, vt siquid laxamenti a bello Samnitiũ esset, in Vmbriam properè exercitum duceret. Dicto paruit cõsul, magnisque itineribus ad Meuaniam, vbi tum copiæ Vmbrorum erant, perrexit. Repens aduentus consulis, quem procul Vmbria in Samnio bello alio occupatum crediderant, ita exterruit Vmbros, vt alii recedendum ad vrbes munitas, quidam bellum omittendum censerent. Plaga vna (Materinam ipsi appellant) non continuit modò cæteros in armis, sed cõfestim ad certamen egit. castra vallantẽ Fabium adorti sunt. Quos vbi effusos ruere in munimenta consul vidit, reuocatos milites ab opere, prout loci natura tempúsque patiebatur, ita instruxit: cohortatúsque prædicatione vera quà in Thuscis, quà in Samnio partorum decorum, exiguam appendicem Hetrusci belli conficere iubet: & vocis impiæ pœnas expetere, qua se vrbem Romanam oppugnaturos minati sunt. Hæc tanta sunt alacritate militum audita, vt clamor sua sponte ortus loquẽtem interpellauerit ducem. ante imperium deinde concentu tubarum ac cornuum cursu effuso in hostem feruntur: non tanquam in viros aut armatos incurrunt. Mirabilia dictu: signa primò eripi cœpta signiferis: deinde ipsi signiferi trahi ad consulem: armatique milites ex acie in aciem transferri. & sicubi est certamen, scutis magis quàm gladiis geritur res. vmbonibus, incussaque ala sternuntur hostes. Plus capitur hominum, quàm cæditur: atque vna vox ponere arma iubentiũ, per totam fertur aciem. Itaque inter ipsum certamen facta deditio est à primis authoribus belli. postero insequentibúsque diebus & cæteri Vmbrorum populi deduntur. Ocriculani sponsione in amicitiam accepti.

Fabius

A Fabius alienæ sortis victor belli, in suam prouinciam exercitum reduxit. itaq; ei ob res tam feliciter gestas, sicut priore anno populus continuarat consulatum, ita senatus in insequentem annum, quo Ap. Claudius, L. Volumnius COSS. fuerunt, prorogauit, maxime Appio aduersante, imperium. Appium Censorem petisse consulatum, comitiaque eius ab L. Furio Trib. pl. interpellata, donec se censura abdicauit, in quibusdam annalibus inuenio. Creatus consul, cum collegæ nouum bellum Salentini hostes decernerētur, Romæ mansit, vt vrbanis artibus opes augeret, quandò belli decus penes alios esset. Volumnium prouinciæ haud pœnituit. Multa secunda prælia fecit: aliquot vrbes hostium vi cepit. Prædæ erat largitor: & benignitatem per se gratam, comitate adiuuabat: militémq; iis artibus fecerat & periculi & laboris auidum. Q. Fabius proconsul ad vrbem Allifas cum Samnitium exercitu signis collatis confligit. minime ambigua res fuit. Fusi hostes, atq; in castra cōpulsi. Nec castra forent
B retenta, ni exiguum superfuisset diei: ante noctem tamē sunt circunsessa, & nocte custodita, ne quis elabi posset. postero die vixdum luce certa, deditio fieri cœpta: & pacti, qui Samnitium forent, vt cum singulis vestimentis emitterentur. hi omnes sub iugum missi. sociis Samnitium nihil cautum. ad VII millia sub corona veniere. Qui se ciuem Hernicum dixerat, seorsum in custodia habitus. eos omnes Fabius Romam ad Senatum misit: & cum quęsitum esset, delectu, an voluntarii pro Samnitibus aduersus Romanos bellassent: per Latinos populos custodiendi dantur. Iussique eam integram rem noui consules, P. Cornelius Aruina, Q. Martius Tremulus (ii enim iam creati erant) ad Senatum referre. Id ægre passi Hernici, cōcilium populorum omnium habentibus Anagninis in circo quem Maritimum vocant: pręter Alatrinatem, Ferentinatémq;, & Verulanum, omnes Hernici nominis populo Romano bellum indixerūt. In Samnio quoq;, quia decesserat inde Fabius, noui motus exorti. Calatia & Sora, præsidiáq; quæ in iis Romana erant, expugnata, & in captiuorum corpora militum
C fœdè sæuitum. itaque eò P. Cornelius cum exercitu missus. Martio noui hostes (iam enim Anagninis Hernicisque aliis bellum iussum erat) decernuntur. Primò ita omnia opportuna loca hostes inter consulum castra interceperunt, vt peruadere expeditus nuncius nō posset, & per aliquot dies incerti rerum omnium, suspensi'q; de statu alterius, vterq; consul ageret, Romámq; is metus manaret, adeo vt omnes iuniores sacramento adigerentur, atq; ad subita rerum duo iusti scriberentur exercitus. Cæterùm Hernicum bellum nequaquā pro præsenti terrore, ac vetustate gentis gloriæ fuit. Nihil vsquam dictu dignum ausi, trinis castris intra paucos dies exuti, triginta dierum inducias, ita vt ad Senatum Romam legatos mitterent, pacti sunt bimestri stipendio, frumentóque, & singulis in militem tunicis. Ab senatu ad Martium reiecti: cui S C permissum de Hernicis erat: isq; gentem in deditionem accepit. Et in Samnio alter COS. superior viribus, locis impeditior erat. omnia itinera obsepserant hostes, saltúsque peruios ceperant, nequà subuehi commeatus possent. Neque eos, cum quo-
D tidie signa in aciem consul proferret, elicere ad certamen poterat: satisq; apparebat neque Samnitem certamen præsens, nec Romanū dilationem belli laturum. Aduentus Martii, qui Hernicis subactis maturauit collegę venire auxilio, moram certaminis hosti exemit. nam, vt qui ne alteri quidem exercitui se ad certamen credidissent pares, coniungi vtiq; passi duos consulares exercitus, nihil crederent superesse spei: aduenientem incomposito agmine Martium aggrediuntur. Raptim collatæ sarcinæ in medium: & prout tempus patiebatur, instructa acies. Clamor primùm in statiua perlatus, deinde conspectus procul puluis tumultum apud alterum consulem in castris fecit. isq; confestim arma capere iussis, raptimque eductis in aciem militibus, transuersam hostium aciem, atq; alio certamine occupatam inuadit, clamitans summum flagitium fore, si alterum exercitum vtriusq; victoriæ compotem sinerent fieri, nec ad se sui belli vindicarent decus. Quà impetum dederat, perrumpit: aciémque per mediam in castra hostium tendit: & vacua defensoribus capit, atque incendit. Quæ vbi fla-
E grantia Martianus miles conspexit, & hostes respexere: tum passim fuga cœpta Samnitium fieri. sed omnia obtinet cædes: nec in vllam partem tutum perfugium est. Iam XXX millibus hostium cęsis, signum receptui consules dederant: colligebántq; in vnum copias, inuicem inter se gratantes: cum repente visæ procul hostium nouæ cohortes, quæ in supplemētum scriptæ fuerant, integrauere cædem. in quas nec iussu consulum, nec signo accepto victores vadunt, malo tyrocinio imbuendum Samnitē clamitantes. Indulgent consules legionum ardori: vt qui probè scirent nouum militē hostium, inter perculsos fuga veteranos, ne tentando quidem satis certamini fore. nec eos opinio fefellit. Omnes Samnitium copiæ veteres nouæ'q; montes proximos fuga capiunt. eò & Romana erigitur acies, nec quicquam

satis tuti loci victis est:& de iugis,quæ ceperant,funduntur.iámque vna voce omnes pacem F
petebant. Tum trium mensium frumento imperato,& annuo stipendio,ac singulis in militem tunicis,ad senatum pacis oratores missi.Cornelius in Samnio relictus.Martius de Hernicis triumphans in vrbem rediit:statuáque equestris in foro decreta est:quæ ante templum Castoris posita est.Hernicorũ tribus populis,Alatrinati,Verulano,Ferentinati, quia maluerunt quàm ciuitatem,suæ leges redditæ:connubiúmq; inter ipsos,quod aliquãdiu soli Hernicorũ habuerunt,permissum.Anagninis,quiq; arma Romanis intulerant,ciuitas sine suffragii latione data:concilia,connubiáque adempta:& magistratibus,præterquam sacrorum curatione,interdictum. Eodem anno ædes Salutis à C.Iunio Bubulco censore locata est:quã C O S. bello Samnitium vouerat. ab eodem collegáque eius M. Valerio Maximo viæ per agros publica impensa factæ : & cum Carthaginiensibus eodem anno fœdus tertiò renouatum:legatisque eorum, qui ad id venerant,comiter munera missa. Dictatorem idem annus habuit P.Cornelium Scipionem,cum magistro equitum P.Decio Mure. ab iis,propter G
quæ creati erant, comitia consularia habita , quia neuter consulum potuerant bello abesse. Creati C O S S. L.Posthumius,T.Minutius. Hos consules Piso Q.Fabio & P.Decio suggerit,biennio exempto, quo Claudium Volumniúmque, & Cornelium cum Martio consules factos tradidimus. Memoriáne fugerit in annalibus digerendis,an consultò binos consules falsos ratus transcenderit,incertum est. Eodem anno in campum Stellatem agri Campani Samnitium incursiones factæ. itaq; ambo C O S S. in Samnium missi,cũ diuersas regiones, Tifernum Posthumius, Bouianum Minutius petissent : Posthumii prius ductu ad Tifernum pugnatum.Alii haud dubie Samnites victos,ac triginta millia inde hominum capta tradũt: alii Marte æquo discessum : & Posthumium metum simulantem, nocturno itinere clàm in montes copias abduxisse : hostes secutos duo millia inde locis munitis & ipsos consedisse. Consul vt statiua tuta copiosáque (& ita erant) petisse videretur : postquam & munimentis H
castra firmauit,& omni apparatu rerũ vtiliũ instruxit : relicto firmo præsidio, vigilia tertia, quà duci proxime potest,expeditas legiones ad collegam,& ipsum aduersus alios sedenté, ducit.ibi authore Posthumio Minutius cum hostibus signa confert.& cum anceps prælium in multum diei processisset:tum Posthumius integris legionibus defessam iam aciem hostiũ improuisò inuadit.itaque cum lassitudo ac vulnera fugam quoque præpedissent,occidione occisi hostes:signa vnum & viginti capta:atq; inde ad castra Posthumii perrectum. ibi duo victores exercitus perculsum iam fama hostem adorti fundunt,fugántq;:signa militaria sex & viginti capta, & imperator Samnitium Statius Cellius, multique alii mortales : & castra vtraq; capta:& Bouianum,vbi postero die cœptum oppugnari,breui capitur.magnáq; gloria rerum gestarum cõsules triumpharunt.Minutium consulem cum vulnere graui relatum in castra mortuum quidam authores sunt,& M.Fuluium in locum eius cõsulem suffectum: & ab eo,cum ad exercitum Minutii missus esset,Bouianum captũ.Eodem anno Sora,Arpi- I
num, Consentia,recepta ab Samnitibus. Herculis magnum simulacrum in Capitolio positum,dedicatúmq;. P.Sulpicio Auerrione,P.Sempronio Sopho C O S S.Samnites,seu finem seu dilationem belli quærentes,legatos de pace Romam misere. quibus suppliciter agentibus responsum est,nisi sæpe bellũ parantes pacem petissent Samnites,oratione vltro citróq; habita,de pace transigi potuisse.nunc quãdò verba vana ad id locorum fuerint, rebus standum esse.P.Sempronium consulem cum exercitu breui in Samnio fore:eum,ad bellum,pacémne inclinent animi, falli non posse : comperta omnia Senatui relaturum : decedentem ex Samnio consulem legati sequerentur. Eo anno cum pacatum Samnium exercitus Romanus benigne præbito commeatu peragrasset,fœdus antiquum Samnitibus redditum. Ad Aequos inde veteres hostes,cęterùm per multos annos sub specie infidæ pacis quietos,versa arma Romana:quòd incolumi Hernico nomine missitauerant simul cum iis Samniti auxilia , & post Hernicos subactos vniuersa propè gens sine dissimulatione consilii publici ad K
hostes desciuerat:& postquam icto Romæ cũ Samnitibus fœdere fœciales venerant res repetitum,tentationem aiebant esse,vt terrore incusso belli, Romanos se fieri paterẽtur.quod quantopere optãdum foret,Hernicos docuisse,quũ, quibus licuerit,suas leges Romanæ ciuitati præoptauerint:quibus legendi quid mallent,copia non fuerit, pro pœna necessariam ciuitatem fore.Ob hęc vulgò in cõciliis iactata populus Romanus bellũ fieri Aequis iussit: consulésq; ambo ad nouum profecti bellum , quatuor millibus à castris hostium consederunt.Aequorũ exercitus (vt qui suo nomine per multos annos imbelles egissent) tumultuario similis,sine ducibus certis,sine imperio,trepidare.alii exeundũ in aciẽ,alii castra tuenda

censent.

A censent. Mouet plerosq; vastatio futura agrorum, ac deinceps cum leuibus pręsidiis vrbium relictarum excidia. itaque postquam inter multas sententias vna, quæ omissa cura communium, ad respectũ suarum quęnq; rerum auertisset, audita, vt prima vigilia diuersi è castris ad deportanda omnia, tuendásq; mœnibus in vrbes abirent: cuncti eam sententiam ingenti assensu accepere. Palatis hostibus per agros, prima luce Romani signis prolatis in acie consistunt: & vbi nemo obuius ibat, pleno gradu ad castra hostium tendunt. cæterùm postquã ibi neque stationes pro portis, nec quenquam in vallo, nec fremitum consuetum castrorum animaduerterunt: insolito silentio moti, metu insidiarum subsistunt. transgressi deinde vallũ, cum deserta omnia inuenissent, pergunt hostem vestigiis sequi. sed vestigia in omnes æquè ferentia partes, vt in dilapsis passim, primò errorem faciebant: pòst per exploratores compertis hostium consiliis, ad singulas vrbes circunferendo bello, vnũ & quadraginta oppida

B intra dies sexaginta omnia oppugnando ceperunt: quorum pleraque diruta, atque incensa: nomênque Aequorum propè ad internecionem deletum. De Aequis triumphatum: exemplóque eorum clades fuit, vt Marrucini, Marsi, Peligni, Ferentini mitterent Romam oratores pacis petendæ, amicitiæque. iis populis fœdus petentibus datum. Eodẽ anno C. Flauius Cn. filius scriba patre libertino humili fortuna ortus, cæterùm callidus vir & facundus, ædilis curulis fuit. Inuenio in quibusdam annalibus, cum appareret ædilibus, fieriq; se pro tribu ædilem videret, neq; eius accipi nomen, quòd scriptum faceret, tabulam posuisse, & iurasse se scriptum non facturum. quem aliquanto antea desisse scriptum facere arguit Macer Licinius, tribunatu antè gesto, triumuiratibúsq;, nocturno altero, altero coloniæ deducendæ. Cæterum (id quod haud discrepat) contumacia aduersus contemnentes humilitatem suam nobiles certauit. Ciuile ius repositũ in penetralibus Pontificum euulgauit: fastósq; circa forum in albo proposuit: vt quãdo lege agi posset, sciretur. ædem Concordiæ in area Vulcani

C summa inuidia nobilium dedicauit: coactúsq; cõsensu populi Cornelius Barbatus Pontifex maximus verba præire: cum more maiorum negaret nisi consulem aut imperatorem posse templũ dedicare. Itaq; ex authoritate Senatus latũ ad populum est, nequis templũ arámve iniussu Senatus, aut Tribunorum plebis partis maioris dedicaret. Haud memorabilem rem per se, nisi documentũ sit aduersus superbiam nobilium plebeiæ libertatis, referam. Ad collegam ægrum visendi caussa Flauius cum venisset, consensũq; nobilium adolescentium qui ibi assidebant, assurrectum ei nõ esset, curulem afferri sellam eò iussit: ac sede honoris sui anxios inuidia inimicos spectauit. Cęterum Flauium dixerat ædilem forensis factio, Ap. Claudii censura vires nacta, qui Senatum primus libertinorum filiis lectis inquinauerat. & postea quàm eam lectionẽ nemo ratam habuit, nec in curia adeptus erat quas petierat opes vrbanas: humilibus per omnes tribus diuisis, forum & campũ corrupit. tantúmq; Flauii comitia indignitatis habuerunt, vt pleriq; nobilium annulos aureos & phaleras deponerent. Ex eo

D tempore in duas partes discessit ciuitas: aliud integer populus fautor & cultor bonorũ, aliud forensis factio tenebat: donec Q. Fabius & P. Decius censores facti. Fabius simul concordię caussa, simul ne humillimorum in manu comitia essent, omnẽ forensem turbam excretam in quatuor tribus coniecit, vrbanásq; eas appellauit. adeóq; eam rem acceptam gratis animis ferunt, vt Maximi cognomen, quod tot victoriis non pepererat, hac ordinum temperatione pareret. Ab eodem institutum dicitur, vt equites Idibus Quintilibus transueherentur.

DECADIS PRIMAE LIBER DECIMVS.

VCIO Genutio, Ser. Cornelio COSS. ab externis fermè bellis ocium fuit. Soram atq; Albam coloniæ deductæ: Albam in Aequos sex millia colonorũ scripta. Sora agri Volsci fuerat: sed possederant Samnites. eò qua-

E tuor millia hominum missa. Eodẽ anno Arpinatibus Trebulanisq; ciuitas data. Frusinates tertia parte agri damnati, quòd Hernicos ab eis solicitatos compertum: capitáque coniurationis eius, quæstione ab consulibus ex senatuscõsulto habita, virgis cæsi, ac securi percussi. Tamen ne prorsus imbellem agerent annum, parua expeditio in Vmbria facta est, quòd nunciabatur ex spelunca quadam excursiones armatorum in agros fieri. In eam speluncam penetratum cum signis est: & ex eo loco obscuro multa vulnera accepta, maximéq; lapidũ ictu, donec altero specus eius ore (nam peruius erat) inuento, vtraq; fauces congestis lignis accensæ. ita intus fumo ac vapore ad duo millia armatorum ruentia nouissime in ipsas flammas, dum euadere

tendũt,absumpta.M.Liuio Dentre,& C.Aemilio C O S S.redintegratum Aequorum bellũ. F
Coloniam ægre patientes velut arcem suis finibus impositam,summa vi expugnare adorti,
ab ipsis colonis pelluntur.Cæterùm tantum Romæ terrorem fecere,quia vix credibile erat
tam affectis rebus solos per se Aequos ad bellum coortos , vt tumultus eius caussa dictator
diceretur C.Iunius Bubulcus cum M.Titinio magistro equitum.profectus primo congressu
Aequos subegit:ac die octauo triumphans in vrbem cũ redisset,ædem Salutis,quam C O S.
vouerat,censor locauerat,dictator dedicauit. Eodẽ anno classis Græcorũ Cleonymo duce
Lacedæmonio ad Italiæ littora appulsa, Thurias vrbem in Salentinis cepit.Aduersus hunc
hostem C O S.Aemilius missus,prælio vno fugatum compulit in naues.Thuriæ redditæ ve
teri cultori,Salentinóq; agro pax parta. Iunium Bubulcum dictatorẽ missum in Salentinos
in quibusdam annalibus inuenio: & Cleonymum prius q̃ confligendum esset cũ Romanis,
Italia excessisse. Circunuectus inde Brundusii promontoriũ, medióq; sinu Hadriatico ven- G
tis latus,cum læua importuosa Italiæ littora,dextra Illyrici Liburniq; & Istri,gentes feræ &
magna ex parte latrociniis maritimis infames terrerent:penitus ad littora Venetorum per-
uẽnit.ibi expositis paucis,qui loca explorarent:cũ audissent tenue prętentũ littus esse,quod
transgressis, stagna ab tergo sint irrigua æstibus maritimis:agros haud procul proximos cã-
pestes cerni:vlteriora colles videri esse:ostium fluminis prælti,quò circumagi naues in sta-
tionem tutam vidisse (Meduacus amnis erat) eò inuectam classem subire flumine aduerso
iussit.Grauissimas nauium non pertulit alueus fluminis.in leuiora nauigia transgressa multi-
tudo armatorum ad frequentes agros tribus maritimis Patauinorum vicis colentibus eam
oram peruenit.Ibi egressi leui præsidio nauibus relicto,vicos expugnant:inflammant tecta:
hominum pecudúmq; prædas agunt:& dulcedine prædandi longius vsq; à nauibus proce-
dunt.Hæc vbi Patauium sunt nunciata(semper autem eos in armis accolæ Galli habebant)
in duas partes iuuentutem diuidunt.Altera in regionem qua effusa populatio nunciabatur: H
altera,ne cui prædonum obuia fieret,altero itinere ad stationẽ nauium (millia autem XIIII
ab oppido aberat) ducta.In naues paruas custodibus interemptis impetus factus : territique
nautæ coguntur naues in alteram ripam amnis traiicere. & in terra prosperum æque in pa-
latos prædatores prælium fuerat:refugientibúsq; ad stationem Græcis Veneti obsistunt. Ita
in medio circunuenti hostes,cæsi'que.pars capti classem indicát,regémq; Cleonymum tria
inde millia abesse.Ibi captiuis proximo vico in custodiam datis,pars fluuiatiles naues ad su
peranda vada stagnorũ aptè planis alueis fabricatas, pars captiua nauigia armatis cóplent.
profectiq; ad classem,immobiles naues,& loca ignota plus quàm hostem timentes circun-
uadunt:fugientésque in altum,ac nusquam repugnantes vsq; ad ostium amnis persecuti,ca
ptis quibusdam, incensis'q; nauibus hostium, quas trepidatio in vada intulerat,victores re-
uertuntur . Cleonymus vix quinta parte nauium incolumi, nulla regione maris Hadriatici
prosperè adita,discessit. rostra nauium,spoliáq; Laconum in æde Iunonis veteri fixa multi I
supersunt qui viderunt.Patauii monumentum naualis pugnæ eo die quo pugnatũ est,quot-
annis solenni certamine naulum in flumine oppidi medio exercetur. Eodem anno Romæ
cum Vestinis petentibus amicitiam ictum est fœdus. Multiplex deinde exortus terror.He-
truriam rebellare ab Arretinorum seditionibus motu orto nunciabatur : vbi Licinium ge-
nus præpotens,diuitiarum.inuidia pelli armis cœptum.simul Marsos agrum vi tueri,in quẽ
colonia Carseoli deducta erat,quatuor millibus hominum scriptis.Itaq; propter eos tumul
tus dictus M.Valerius Maximus dictator, magistrum equitum sibi legit M.Aemilium Pau-
lum.Id magis credo,quàm Q.Fabium ea ætate,atque eis honoribus Valerio subiectum.Cæ
terùm ex Maximi cognomine ortum errorem haud abnuerim. Profectus dictator cum ex-
ercitu,prẹlio vno Marsos fundit.compulsis deinde in vrbes munitas,Milioniam,Plestinam,
Fresiliam intra dies paucos cepit:& parte agri multatis Marsis fœdus restituit.Tum in He-
truscos versum bellum.& cum dictator auspiciorum repetendorum caussa profectus Romã K
esset,magister equitum pabulatum egressus, ex insidiis circunuenitur:signisq; aliquot amis-
sis, fœda militum cæde ac fuga in castra est compulsus. qui terror non eò tantum à Fabio
abhorret,quòd siqua alia arte cognomen suum æquauit,tum maxime bellicis laudibus:sed
etiam quòd memor Papyrianæ sæuitiæ nunquam vt dictatoris iniussu dimicaret,adduci po
tuisset.Nunciata ea clades Romam,maiorem quàm res erat terrorem exciuit.nam vt exer-
citu deleto,ita iustitium indictum, custodiæ in portis,vigiliæ vicatim exactæ : arma, tela in
muros congesta. Omnibus iunioribus sacramento adactis, dictator ad exercitum missus, o-
mnia spe tranquilliora,& cóposita magistri equitum cura, castra in tutiorem locũ redacta,

cohortes

A cohortes quæ signa amiserant,extra vallum sine tentoriis destitutas inuenit:exercitum aui-
dum pugnæ,quò maturius ignominia aboleretur.Itaq; confestim castra inde in agrum Ru-
sellanum promouit. Eò & hostes secuti, quanquam ex bene gesta re summam & in aperto
certamine virium spem habebant:tamen insidiis quoq;, quas feliciter experti erant,hostem
tentant.Tecta semiruta vici per vastationem agrorum deusti,haud procul castris Romano-
rum aberant. ibi abditis armatis,pecus in conspectu præsidii Romani, cui præerat Cn.Ful-
uius legatus, propulsum. ad quam illecebram cum cõmoueretur nemo ab Romana statio-
ne,pastorum vnus progressus sub ipsas munitiones,inclamat alios cunctanter ab ruinis vici
pecus propellentes:quid cessarent,cum per media castra Romana tutò agere possent?Hæc
quum legato Cærites quidã interpretarétur, & per omnes manipulos militum ingens esset
indignatio,nec tamen iniussu mouere se auderent:iubet peritos linguæ attendere animum,
B pastorum sermo agresti an vrbano propior esset. Cum referrent sonum linguæ,& corpo-
rum habitum,& nitorem,cultiora quàm pastoralia esse:Ite igitur,dicite,inquit,detegant ne-
quicquam conditas insidias:omnia scire Romanum:nec magis iam dolo capi,quàm armis
vinci posse. Hęc vbi audita sunt,& ad eos qui consederant in insidiis,perlata:consurrectum
repente ex latebris est,& in patentem ad conspectum vndique campum prolata signa.Visa
legato maior acies,quàm quæ ab suo præsidio sustineri posset.itaq; properè ad dictatorem
auxilia accitum mittit: interea ipse impetus hostium sustinet. Nuncio allato,dictator signa
ferri,ac sequi armatos iubet. sed celeriora propè omnia imperio erant. Rapta extemplo si-
gna,armâque:& vix ab impetu & cursu tenebantur.Cum ira ab accepta nuper clade stimu-
labat,tum concitatior accidens clamor ab increscente certamine. Vrgent itaque alii alios,
hortantúrq; signiferos vt ocyus eant.Quo magis festinantes videt dictator,eo impensius re-
tentat agmen,ac sensim incedere iubet.Hetrusci cõtrà,principio exciti pugnæ omnibus co
C piis aderant:& super alios alii nunciant dictatori omnes legiones Hetruscorũ capessisse pu-
gnã:nec iam ab suis resisti posse. & ipse cernit ex superiore loco in quanto discrimine præ-
sidium esset:cæterùm satis fretus esse etiam nunc tolerãdo certamini legatum,nec se procul
abesse periculi vindicem, q̃ maxime vult fatigari hostẽ, vt integris adoriatur viribus fessos.
Quanquam lente procedunt,iam tamen ad impetum capiendum equiti vtrq; modicũ erat
spatium.Prima incedebant signa legionum,nequid occultũ aut repentinum hostis timeret:
sed reliquerat interualla inter ordines peditum , quà satis laxo spatio equi permitti possent.
Pariter sustulit clamorem acies,& immissus eques libero cursu in hostem inuehitur:incom-
positisq; aduersus equestrem procellã subitum pauorem offundit. Itaq; vt propè serum au-
xilium iam penè circũuentis,ita vniuersa requies data est. Integri accepere pugnam:nec ea
ipsa longa,aut anceps fuit.Fusi hostes castra repetunt,inferentibúsq; iam signa Romanis ce
dunt,& in vltimam castrorũ partem conglobantur.Hærent fugientes in angustiis portarũ:
D pars magna aggerem vallúmq; conscendunt, si aut ex superiore loco tueri se, aut superare
aliquà & euadere possent. Forte quodam loco malè densatus agger pondere supra stantiũ
in fossam procubuit:atq; eà cum deos pandere viam fugæ conclamassent,plures inermes q̃
armati euadunt.Hoc prælio fractæ iterum Hetruscorum vires:& pacto annuo stipendio,&
duûm mensium frumento, permissum ab dictatore, vt de pace legatos mitterent Romam.
Pax negata:induciæ biennii datæ.Dictator triumphans in vrbẽ rediit.Habeo authores,sine
vllo memorabili prælio pacatã ab dictatore Hetruriam esse, seditionibus tantùm Arretino-
rum cõpositis,& Licinio genere cum plebe in gratiam reducto.Consul ex dictatura factus
M.Valerius.Non petentẽ,atq; adeò etiã absentem creatum credidere quidã:& per interre-
gem ea comitia facta.Id vnum nõ ambigitur,consulatũ cum Apuleio Pansa gessisse.M.Va-
lerio & Q.Apuleio cõsulibus satis pacatæ foris res fuere.Hetruscũ aduersæ belli res,& indu
ciæ quietũ tenebant:Samnitem multorum annorum cladibus domitum, hauddum fœderis
E noui pœnitebat. Romæ quoq; plebem quietã & exoneratã deducta in colonias multitudo
præstabat.Tamen ne vndiq; tranquillæ res essent,certamen iniectũ inter primores ciuitatis
patricios plebeiósq; ab Tribunis pl.Q.& Cn.Ogulniis:qui vndiq; criminandorum Patrum
apud plebem occasionibus quæsitis, postquã alia frustra tentata erant,eam actionem susce-
perunt,qua non infimã plebem accenderent,sed ipsa capita plebis,cõsulares triumphalésq;
plebeios:quorũ honoribus nihil præter sacerdotia,quæ nondũ promiscua erant,deesset.Ro
gationem promulgarunt,vt cũ quatuor augures,quatuor pontifices ea tẽpestate essent,pla-
cerétq; augeri sacerdotum numerũ:quatuor pontifices,quinq; augures,de plebe omnes ad-
legerentur.Quemadmodum ad quatuor augurum numerum, nisi morte duorum,id redigi

collegium potuerit,non inuenio:cum inter augures constet imparem numerũ debere esse: F
vt tres antiquæ tribus,Ramnenses,Titienses, Luceres,suum quæque augurem habeant : aut si pluribus sit opus,pari inter se numero sacerdotes multiplicẽt:sicut multiplicati sunt cum ad quatuor quinque adiecti,nouem numerum,vt terni in singulas essent,expleuerũt.Cæterùm quia de plebe adlegebantur : iuxtà eam rem ægrè passi Patres,quàm cum consulatum vulgari viderent:simulabant ad deos id magis quàm ad se pertinere. ipsos visuros ne sacra sua polluantur. id se optare tantum,nequa in Rempub. clades veniat. Minus autem tetendere,assueti iam tali genere certaminum vinci. & cernebant aduersarios non id,quod olim vix sperauerint,affectantes magnos honores:sed omnia iam, in quorum spem dubiam erat certatum,tamen adeptos,multiplices consulatus, censurásque, & triumphos. Certatum tamen suadenda dissuadẽdáq; lege inter Ap.Claudium maxime ferunt,& inter Publium Decium Murem: qui cum eadem fermè de iure Patrum ac plebis,quæ pro lege Licinia quondam,contráq; eam dicta erant cum plebeiis consulatus rogabatur, disseruissent:retulisse dicitur Decius parentis sui speciem,qualem eum multi qui in concione erant,viderant,incinctum Gabino cultu,super telum stantem:quo se habitu pro populo ac legionibus Romanis deuouisset. tum Publium Decium C O S. purum piúmque diis immortalibus visum, æque ac si T.Manlius collega eius deuoueretur:eundem P. Decium,qui sacra publica populi Romani faceret, legi rite non potuisse? id esse periculum, ne suas preces minus audirent dii, quàm Ap.Claudii? castius eum sacra priuata facere,& religiosius deos colere,quàm se? quẽ pœnitere votorum quæ pro Republica nuncupauerint tot C O S S. plebeii, tot dictatores, aut ad exercitus euntes,aut inter ipsa bella? Numerarentur duces eorum annorum,quibus plebeiorum ductu & auspicio res geri cœptæ sunt:numerarentur triumphi : iam ne nobilitatis quidem suæ plebeios pœnitere. Pro certo habere, si quod repens bellum oriatur, non plus spei fore Senatui populóq; Romano in patriciis,quàm in plebeiis ducibus.Quod cum H
ita se habeat,cui deorum hominúmve indignum videri potest,inquit,eis viris,quos vos sellis curulibus,toga prætexta,tunica palmata,& toga picta,& corona triumphali,lauréaq; honoraritis , quorum domos spoliis hostium affixis insignes inter alias feceritis, pontificalia atque auguralia insignia adiicere? Qui Iouis Opt.Max. ornatu decoratus,curru aurato per vrbem vectus in Capitolium ascenderit: si conspiciatur cum capide ac lituo,capite velato victimam cædat:auguriúmve ex arce capiat? Cuius imaginis titulo consulatus,censuráque, & triumphus æquo animo legetur: si auguratum aut pontificatũ adieceritis,nõ sustinebunt legentium oculi?Equidem(pace dixerim deûm)eos nos iam populi Romani beneficio esse spero,qui sacerdotiis non minus reddamus dignatione nostra honoris,quàm acceperimus: & deorum magis, q̃ nostra caussa expetamus, vt quos priuatim colimus,publicè colamus. Quid autem ego sic adhuc egi , tanquam integra sit caussa patriciorum de sacerdotiis, & non iam in possessione vnius amplissimi simus sacerdotii?Decemuiros sacris faciundis,carminum Sibyllæ ac fatorum populi huius interpretes, antistites eosdẽ Apollinaris sacri cæremoniarúmq; aliarum plebeios videmus.nec tum patriciis vlla iniuria facta est, cũ duumuiris sacris faciundis adiectus est propter plebeios numerus : & nunc tribunus, vir fortis ac strenuus,quinque augurum loca, quatuor pontificum adiecit , in quæ plebeii nominentur: non vt vos,Appi, vestro loco pellant, sed vt adiuuent vos homines plebeii diuinis quoque rebus procurandis:sicut in cæteris humanis pro parte virili adiuuant.Noli erubescere Appi collegam in sacerdotio habere, quem in censura, quem in consulatu collegam habere potuisti:cuius tam dictatoris magister equitum,quàm magistri equitum dictator esse potes.Sabinum aduenam principẽ nobilitatis vestræ, seu Ap.Clausum, seu Ap.Claudium mauultis, illi antiqui patricii in suum numerum acceperunt.ne fastidieris nos in sacerdotum numerũ accipere. Multa nobiscum decora afferimus:imò omnia eadem,quæ vos superbos fecerũt. L.Sextius primus de plebe C O S.est factus: Caius Licinius Stolo primus magister equitũ: K
C.Martius Rutilius primus & dictator,& censor: Q.Publius Philo primus prætor. Semper ista audita sunt eadem, penes vos auspicia esse, vos solos gentem habere, vos solos iustum imperium & auspicium domi militiæque : æque adhuc prosperum plebeium,ac patricium fuit,porróque erit. En vnquam fando audistis patricios primò esse factos,non de cælo demissos,sed qui patrem ciere auúmq; possent,id est,nihil vltrà quàm ingenuos?Consulẽ iam patrem ciere possum,auúmque iam poterit filius meus.Nihil est aliud in re Quirites,nisi vt omnia negata adipiscamur . Certamen tantum patricii petunt, nec curant quem euentum certaminum habeant.Ego hanc legem,quod bonum,faustum,felixque sit vobis ac Reip.vti rogastis,

A rogastis,iubendam censeo. Vocare tribus extemplo populus iubebat:apparebátque accipi
legem:ille tamen dies est intercessione sublatus.postero die deterritis tribunis ingenti con-
sensu accepta est. Pontifices creantur, suasor legis P. Decius Mus, P.Sempronius Sophus,
C.Martius Rutilius,M.Liuius Denter.Quinq; augures item de plebe, C.Genutius,P.Aelius
Pætus,M.Minutius Fessus,C.Martius,T.Publius. Ita octo pontificum,nouem augurum nu-
merus factus Eodem anno M.Valerius C O S.de prouocatione legem tulit diligentius san
ctam.Tertiò ea tum post reges exactos lata est,semper à familia eadem. Caussam renouan-
dæ sæpius haud aliam fuisse reor,quàm quòd plus paucorum opes,quàm libertas plebis po
terant.Porcia tamen lex sola pro tergo ciuium lata videtur:quòd graui pœna,siquis verbe-
rasset necasset've ciuem Romanum,sanxit. Valeria lex,cum eum qui prouocasset,virgis cæ-
di,securique necari vetuisset: siquis aduersus ea fecisset, nihil vltrà, quàm improbe factum,
B adiecit. id (qui tum pudor hominum erat) visum credo vinculum satis validum legis. nunc
vix seruo ita minetur quisquam.Bellum ab eodem consule haudquaquam memorabile ad-
uersus rebellantes Aequos,cũ præter animos feroces nihil ex antiqua fortuna haberent,ge-
stum est.Alter C O S. Apuleius in Vmbria Nequinum oppidum circunsedit. locus erat ar-
duus,atque in parte vna præceps,vbi nunc Narnia sita est:nec vi,nec munimento capi po-
terat.itaque eam infectam rem M.Fuluius Pætus,T.Manlius Torquatus noui C O S S.acce
perunt.In eum annum cũ Q.Fabium C O S.non petentem omnes dicerent centuriæ,ipsum
authorem fuisse Macer Licinius ac Tubero tradunt differendi sibi consulatus in bellicosio-
rem annum:eo anno maiori se vsui Reip.fore vrbano gesto magistratu.ita nec dissimulan-
tem quid mallet,nec petentem tamen,ædilem curulem cum L.Papyrio Cursore factum.Id
ne pro certo ponerem, vetustior annalium author Piso effecit: qui eo anno ædiles curules
fuisse tradit C. Domitium,Cn.F.Caluinum, & Sp.Caruilium,Q.F.Maximum.id credo co-
C gnomen errorem in ædilibus fecisse: secutámq; fabulam mistam ex ædilitiis & cõsularibus
comitiis,conuenientem errori.Et lustrum eo anno conditum à P.Sempronio Sopho, & P.
Sulpitio Auerrione censoribus:tribúsq; additæ duæ,Aniensis,ac Terentina.Hæc Romæ ge-
sta.cæterùm ad Nequinum oppidum cum segni obsidione tempus tereretur: duo ex oppi-
danis,quorũ erant ædificia iuncta muro, specu facto ad stationes Romanas itinere occulto
perueniunt:inde ad cõsulem deducti,præsidium armatũ se intra mœnia & muros accepturos
cõfirmant.Nec aspernanda res visa,neq; incaute credenda.cũ altero eorum (nam alter
obses retentus) duo exploratores per cuniculum missi: per quos satis comperta re,trecenti
armati transfuga duce in vrbem ingressi,nocte portã quę proxima erat,cepere:qua refracta
cõsul exercitúsq; Romanus sine certamine vrbẽ inuasere. ita Nequinum in ditionẽ populi
Romani venit.colonia eò aduersus Vmbros missa,à flumine Narnia appellata.exercitus cũ
magna præda Romam reductus. Eodem anno ab Hetruscis aduersus inducias paratũ bel-
D lum.sed eos alia molientes,Gallorum ingens exercitus fines ingressus,paulisper à proposito
auertit.pecunia deinde,qua multum poterãt,freti, socios ex hostibus facere Gallos conan-
tur,vt eo adiuncto exercitu cum Romanis bellarent.de societate haud abnuunt barbari:de
mercede agitur.qua pacta,acceptáq;,cum parata cætera ad bellum essent, sequíque Hetru-
scus iuberet:inficias eunt mercedẽ se belli Romanis inferendi pactos: quicquid acceperint,
accepisse ne agrum Hetruscum vastarent,armisq; lacesserent cultores.militaturos tamen se,
si vtiq; Hetrusci velint,sed nulla alia mercede,quàm vt in partẽ agri accipiantur,tãdémq;
aliqua sede certa consistant. Multa de eo concilia populorum Hetruriæ habita:nec perfici
quicquam potuit, non tam quia imminui agrum, q̃ quia accolas sibi quisq; adiungere tam
efferatæ gentis homines horrebat.ita dimissi Galli pecuniã ingentem sine labore ac pericu-
lo paratam retulerunt.Romæ terrorem præbuit fama Gallici tumultus ad bellum Hetruscũ
adiecti:eo minus cunctanter fœdus ictum cum Picenti populo est. T.Manlio C O S.Hetru-
E ria prouincia sorte euênit: qui vixdum ingressus hostium fines,cum exerceretur inter equi-
tes,ab rapido cursu circumagendo equo effusus,extemplo propè expirauit.tertius ab eo ca-
su dies,finis vitæ consulis fuit. Quo velut omine belli accepto, deos pro se commisisse bel-
lum memorantes Hetrusci,sustulere animos. Romæ tum desiderio viri,tum incõmoditatẽ
temporis tristis nuncius fuit, vt Patres ab iubẽdo dictatore consulis subrogandi comitia ex
sententia principũ habita deterruerint.M.Valerium C O S.omnes sententiæ centuriæ'q; di-
xere,quẽ senatus dictatorẽ dici iussurus fuerat. tum extemplo in Hetruriã ad legiones pro-
ficisci iussit.Aduentus eius cõpressit Hetruscos,adeò vt nemo extra munimenta egredi au-
deret:timórq; ipsorũ obsidioni similis esset.neq; illos nouus cõsul vastandis agris,vrendísq;

tectis,cum passim non villæ solum,sed frequentes quoq; vici incendiis fumarent,elicere ad F
certamen potuit.Cum hoc segnius bellū opinione esset:alterius belli,quod multis inuicem
cladibus haud immeritò terribile erat, fama Picentium nouorum sociorum indicio exorta
est: Samnites arma & rebellionē spectare:seq; ab iis solicitatos esse. Picentibus gratiæ actæ:
& magna pars curæ Patribus ab Hetruria in Samnites versa est.Caritas etiam annonæ soli-
citam ciuitatem habuit:ventúmq; ad inopiæ vltimū foret (vt scripsere quibus ædilem fuisse
eo anno Fabium Maximum placet) ni eius viri cura,qualis in bellicis rebus multis tēpesta-
tibus fuerat,talis domi tum in annonæ dispensatione prǫparando ac conuehendo frumēto
fuisset. Eo anno(nec traditur caussa)interregnū initum. interreges fuere,Ap.Claudius,dein
P.Sulpitius.is comitia consularia habuit:creauit L.Corneliū Scipionē, Cn.Fuluium consu-
les.Principio huius anni oratores Lucanorū ad nouos C O S S.venerunt questum,quia cō-
ditionibus perlicere se nequiuerint ad societatem armorum, Samnites infesto exercitu in- G
gressos fines suos vastare,bellóque ad bellum cogere.Lucano populo satis supérq; erratum
quondam.nunc ita obstinatos animos esse,vt omnia ferre ac pati tolerabilius ducant,quàm
vt vnquam postea nomē Romanū violent.Orare Patres,vt & Lucanos in fidem accipiant,
& vim atque iniuriam ab se Samnitium arceant. Se,quáquam bello cum Samnitibus susce-
pto necessaria iam facta aduersus Romanos fides sit, tamen obsides dare paratos esse . Bre-
uis consultatio Senatus fuit.ad vnum omnes iungendum fœdus cum Lucanis,résque repe-
tendas ab Samnitibus censent.Benigne responsum Lucanis : ictúmq; fœdus. Fœciales missi,
qui Samnitem decedere agro sociorum , ac deducere exercitum finibus Lucanis iuberent.
quibus obuiam missi ab Samnitibus qui denunciarent,si quod adissent in Samnio conciliū,
haud inuiolatos abituros . Hæc postquam audita sunt Romæ, bellum Samnitibus & Patres
censuerūt,& populus iussit.Consules inter se prouincias partiti sunt.Scipioni Hetruria,Ful-
uio Samnites obuenerunt:diuersi'que ad suum quisq; bellum proficiscuntur.Scipioni segne H
bellum,& simile prioris anni militiæ expectanti,hostes ad Volaterras instructo agmine oc-
currerunt.Pugnatum maiore parte diei,magna vtrinq; cæde.nox incertis quà data victoria
esset,interuenit. lux insequens victorem victúmq; ostendit.nam Hetrusci silentio noctis ca-
stra reliquerunt.Romanus egressus in aciem,vbi profectione hostium concessam victoriam
videt,progressus ad castra,vacuis cū plurima præda(nam & statiua trepidè deserta fuerant)
potitur.inde in Faliscum agrū copiis reductis,cum impedimenta Faleriis cum modico prę-
sidio reliquisset,expedito agmine ad populandos hostium fines incedit.omnia ferro igniq;
vastantur:prædæ vndique actæ. nec sólum modò vastum hosti relictum, sed castellis etiam
vicisque illatus ignis.Vrbibus oppugnandis temperatum,in quas timor Hetruscos compu-
lerat.Cn.Fuluii consulis clara pugna in Samnio ad Bouianum,haudquaquam ambiguæ vi-
ctoriæ fuit.Bouianum inde aggressus,nec ita multò pòst Aufidenam vi cepit. Eodem anno
Carseolos Colonia in agrum Aequicolorum deducta.Fuluius C O S.de Samnitibus trium- I
phauit.Cum comitia consularia instarent,fama exorta,Hetruscos Samnitésq; ingentes cō-
scribere exercitus:palàm omnibus conciliis vexari principes Hetruscorum,quòd non Gal-
los quacunque conditione traxerint ad bellum:increpari magistratus Samnitium,quòd ex-
ercitum aduersus Lucanum hostem cōparatum, obiecerint Romanis. itaq; suis sociorúmq;
viribus consurgere hostes ad bellum,& haudquaquā pari defungendum esse certamine.Hic
terror,cum illustres viri consulatum peterent, omnes in Q. Fabium Maximum primò non
petentem,deinde vt inclinata studia vidit,etiam recusantem,cōuertit. Quid se iam senem,
ac perfunctum laboribus,laborúmq; præmiis,solicitarent ? Nec corporis nec animi vigorē
remanere eundem:& fortunam ipsam vereri,necui deorum nimia iam in se,& constantior
quàm velint humanæ res,videatur.& se gloriæ seniorum succreuisse,& ad suam gloriā con-
surgentes alios lætum aspicere.nec honores magnos fortissimis viris Romæ,nec honoribus
deesse fortes viros . Acuebat hac moderatione tam iusta studia, quæ verecundia legum re- K
stinguenda ratus,legem recitari iussit,qua intra decem annos eundem consulem refici non
liceret.Vix præ strepitu audita lex est.tribunique plebis nihil id impedimenti futurum aie-
bant.se ad populum laturos,vti legibus solueretur . Et ille quidem in recusando perstabat;
quid ergo attineret leges ferri,rogitans,quibus per eosdem qui tulissent,fraus fieret?iam re-
gi leges, non regere . Populus nihilominus suffragia inibat : & vt quæque intro vocata erat
centuria,consulem haud dubie Fabium dicebat.Tum demum consensu ciuitatis victus,Dei
approbent,inquit,quod agitis,acturiq; estis Quirites.cæterùm quoniā in me,quod vos vul-
tis,facturi estis:in collega sit meæ apud vos gratiæ locus P.Decium expertū mihi concordi
collegio

A collegio virum, dignum vobis, dignum parente suo, quæso mecum consulem faciatis. Iusta suffragatio visa. Omnes quæ supererant centuriæ, Q. Fabium, P. Decium cõsules dixere. Eo anno plerisque dies dicta ab ædilibus, quia plus q̃ quod lege finitum erat, agri possiderent: nec quisquam fermè est purgatus: vinculúmque ingens immodicę cupiditatis iniectum est. Consules noui, Q. Fabius Maximus quartùm, & P. Decius Mus tertiùm, cũ inter se agitarent vti alter Samnites hostes, alter Hetruscos deligeret: quantæ'q; in hác aut in illam prouinciã copiæ satis essent, & vter ad vtrum bellum dux idoneus magis esset: ab Sutrio & Nepete & Faleriis legati authores concilia Hetruriæ populorum de petenda pace haberi, totam belli molem in Samnium auerterunt. Profecti C O S S. quò expeditiores commeatus essent, & incertior hostis quà venturũ bellum foret: Fabius per Soranum, Decius per Sidicinum agrũ, in Samnium legiones ducunt. Vbi in hostium fines ventum est, vterq; populabundus effuso B agmine incedit: explorant tamen latius, quàm populantur. Igitur nõ fefellere ad Tifernum hostes in occulta valle instructi, quà ingressos Romanos superiore ex loco adoriri parabãt. Fabius impedimentis in locum tutum remotis, præsidióque modico imposito, præmonitis militibus adesse certamẽ, quadrato agmine ad prædictas hostium latebras succedit. Samnites desperantes improuiso tumultu, quandò in apertum semel discrimen euasura esset res, & ipsi acie iusta maluerunt concurrere. itaque & in æquum descendunt: ac fortunæ se maiore animo quàm spe committũt. cæterùm siue quia ex omnium Samnitium populis quodcunque roboris fuerat, contraxerant: seu quia discrimen summæ rerum augebat animos: aliquantum aperta quoque pugna præbuerunt terroris. Fabius vbi nulla ex parte hostem loco moueri videt, M. Fuluium & M. Valerium Tribunos militum, cum quibus ad primam aciem procurrerat, ire ad equites iubet, & adhortari, vt siquando vnquam equestri ope adiutam Rempub. meminerint, illo die annitantur vt ordinis eius gloriam inuictam præstent: C peditum certamine immobilem hostem restare: omnẽ reliquam spem in impetu esse equitum. & ipsos nominatim iuuenes pari comitate vtrunque nunc laudibus, nunc promissis onerat. Cæterùm quandò ne ea quoq; tentata vis proficeret: consilio grassandum, si nihil vires iuuarent, ratus, Scipionem legatũ hastatos primæ legionis subtrahere ex acie, & ad montes proximos, quàm posset occultissime, circunducere iubet: inde ascensu abdito à conspectu erigere in montes agmen: auersóque hosti ab tergo repente se ostendere. Equites ducibus tribunis haud multo plus hostibus quàm suis, ex improuiso ante signa euecti, præbuerunt tumultus. aduersus incitatas turmas stetit immota Samnitium acies: nec parte vlla pelli aut perrumpi potuit. & postquam irritum inceptum erat, recepti post signa prælio excesserunt. Creuit ex eo hostium animus: nec sustinere frons prima tam longum certamen, increscentémque fiducia sui vim potuisset, ni secũda acies iussu C O S. in primum successisset. Ibi integræ vires sistunt inuehentem se iam Samnitẽ. & tempore improuisa ex montibus signa, D clamórq; sublatus non vero tantum metu terruere Samnitium animos. Nam & Fabius Decium collegam appropinquare exclamauit: & pro se quisq; miles adesse alterum C O S. adesse legiones gaudio alacres fremunt: errórque vtilis Romanis oblatus, fugæ formidinisque Samnites impleuit, maxime territos ne ab altero exercitu integro intactóq; fessi opprimerentur. & quia passim in fugam dissipati sunt, minor cædes quàm pro tanta victoria fuit. tria millia & C C C C cæsi: capti trecenti fermè & viginti: signa militaria capta tria & viginti. Samnitibus Appuli se ante prælium coniunxissent, ni P. Decius C O S. iis ad Maleuentum castra obiecisset, extractósq; deinde ad certamen, fudisset. Ibi quoq; plus fugæ fuit, q̃ cædis: duo millia Appulorum cæsa. spretóq; eo hoste Decius in Samnium legiones duxit. Ibi duo consulares exercitus diuersis vagati partibus omnia spatio quinq; mensium euastarũt. quadraginta & quinq; loca in Samnio fuere, in quibus Decii castra fuerunt: alterius cõsulis sex & octoginta. nec valli tantũ ac fossarũ vestigia relicta: sed multa illis insigniora monumenE ta vastitatis circà, regionúmq; depopulatarum. Fabius etiam vrbem Cimetram cepit: ibi capta armatorum duo millia C C C C: cæsi fermè pugnantes ad quadringentos triginta. Inde comitiorum caussa Romam profectus, maturauit eam rem agere. Cum primò vocatæ Q. Fabium consulẽ dicerent omnes centuriæ, Ap. Claudius consularis candidatus, vir acer & ambitiosus, non sui magis honoris caussa, q̃ vt patricii recuperarent duo consularia loca: cum suis, tum totius nobilitatis viribus incubuit, vt se cũ Q. Fabio consulẽ dicerẽt. Fabius primò de se eadẽ ferè, quæ priore anno, dicẽdo, abnuere. circunstare sellam omnis nobilitas: orarẽ vt ex cœno plebeio consulatũ extraheret, maiestatémq; pristinã tum honori, tum patriciis gentibus redderet. Fabius silentio facto media oratione studia hominum sedauit. facturum

enim se fuisse dixit, vt duorum patriciorum nomina reciperet, si alium quàm se consulem F
fieri videret: nunc se sui rationem comitiis, cum contra leges futurum sit, pessimo exemplo
non habiturum. Ita Lucius Volumnius de plebe cum Ap. Claudio C O S. est factus, priore
item consulatu inter se cõparati. Nobilitas obiectare Fabio, fugisse eum Appium Claudium
collegam, eloquentia ciuilibúsque artibus haud dubie præstantem. Comitiis perfectis vete-
res consules iussi bellũ in Samnio gerere, prorogato in sex menses imperio. Itaq; insequenti
quoque anno L. Volumnio, Ap. Claudio C O S S. P. Decius, qui C O S. in Samnio relictus à
collega fuerat, proconsul idem populari non destitit agros, donec Samnitium exercitum
nusquam se prælio committentem, postremò expulit finibus. Hetruriam pulsi petierunt: &
quod legationibus nequicquam sæpe tentauerât, id se tanto agmine armatorum mistis ter-
rore precibus acturos efficacius rati, postulauerunt principum Hetruriæ concilium. Quo
coacto, per quot annos pro libertate dimicent cum Romanis, exponunt. omnia expertos G
esse, si suismet ipsorum viribus tolerare tantã molem belli possent: tentasse etiam haud ma-
gni momenti finitimarum gentium auxilia: petisse pacem à populo Romano, cum bellum
tolerare non possent: rebellasse, quòd pax seruientibus grauior, quàm liberis bellum esset:
vnam sibi spem reliquam in Hetruscis restare: scire gentem Italiæ opulentissimam armis,
viris, pecunia esse: habere accolas Gallos inter ferrum & arma natos, feroces cum suopte in-
genio, tum aduersus Romanum populum, quem captum à se, auróque redemptum haud
vana iactantes memorent. Nihil abesse, si sit animus Hetruscis, qui Porsenæ quondam, ma-
ioribúsque eorum fuerit, quin Romanos omni agro cis Tyberim pulsos, dimicare pro sa-
lute sua, non de intolerando Italiæ regno cogant. Samnitem illis exercitum paratum, in-
structum, armis, stipendio venisse: cõfestim secuturos, vel si ad ipsam Romanam vrbem op-
pugnandam ducant. Hęc eos in Hetruria iactantes, molientésque, bellum domi Romanum
vrebat. nam P. Decius vbi comperit per exploratores profectum Samnitium exercitum: ad- H
uocato concilio, Quid per agros, inquit, vagamur, vicatim circunferentes bellũ? quin vrbes
ac mœnia aggredimur? Nullus iam exercitus Samnio præsidet. cessere finibus: ac sibimet
ipsi exilium consciuere. Approbantibus cunctis, ad Murgantiã validam vrbem oppugnan-
dam ducit: tantúsq; ardor militũ fuit & charitate ducis, & spe maioris quàm ex agrestibus
populationibus prædæ, vt vno die vi atq; armis vrbem caperent. ibi duo millia Samnitium,
& centũ pugnantes circunuenti, captiq;: & alia præda ingens capta est. quæ ne impedimen-
tis grauibus agmen oneraret, conuocari milites Decius iubet. Háccine, inquit, victoria sola,
aut hac prẹda contenti estis futuri? Vultis vos pro virtute spes gerere? Omnes Samnitiũ vr-
bes, fortunæ'que in vrbibus relictæ, vestræ sunt, quandò legiones eorum tot præliis fusas, po
stremò finibus expulistis. vendite ista: & illicite lucro mercatorem, vt sequatur agmen. ego
subinde suggeram quę vendatis. Ad Romuleam vrbem hinc eamus, vbi vos labor haud ma
gnus, prẹda maior manet. Diuendita præda, vltro adhortantes imperatorem ad Romuleam I
pergunt. Ibi quoq; sine opere, sine tormẽtis, simul admota sunt signa, nulla vi deterriti, à mu
ris, qua cuique proximum fuit, scalis raptim admotis in mœnia euasere. Captum oppidum,
ac direptum est. ad duo millia & C C C occisi: & sex millia hominũ capta: & miles ingenti
præda potitus: quam vendere sicut priorem coactus, Ferentinum inde, quanquã nihil quie-
tis dabatur, tamen summa alacritate ductus. cæterùm ibi plus laboris ac periculi fuit. & de-
fensa summa vi mœnia sunt: & locus erat munimento naturáque tutus. sed euicit omnia
assuetus prædæ miles. ad tria millia hostium circa muros cæsa: præda militis fuit. Huius op-
pugnatarum vrbium decoris pars maior in quibusdam annalibus ad Maximum trahitur.
Murgantiam ab Decio, à Fabio Ferentinum Romuleámque oppugnatas tradunt. Sunt qui
nouorum cõsulum hanc gloriam faciant. quidam non amborum, sed alterius, P. Volumnii:
ei Samnium prouinciam euenisse. Dum ea in Samnio, cuiuscunq; ductu auspicióque, ge-
rerentur, Romanis in Hetruria interim bellũ ingens multis ex gentibus concitur: cuius au- K
thor Gelius Egnatius ex Samnitibus erat. Thusci ferè omnes conciuerant bellum: traxe-
rat contagio proximos Vmbriæ populos: & Gallica auxilia mercede solicitabantur. omnis
ea multitudo ad castra Samnitium conueniebat. Qui tumultus repens pòst quàm Romam
perlatus est, cum iam L. Volumnius C O S. cum legionibus secunda ac tertia, sociorúmque
millibus quindecim profectus in Samnium esset: Ap. Claudium primo quoque tempore in
Hetruriam ire placuit. duæ Romanæ legiones secutæ, prima & quarta, & sociorũ duodecim
millia: castra haud procul ab hoste posita. Cæterùm magis eò profectum est, quòd mature
ventum erat, vt quosdã spectantes iam arma in Hetruria populos, metus Romani nominis
comprimeret:

A comprimeret: quàm quòd ductu C O S. quicquam ibi satis scite aut fortunate gestum sit.
Multa prælia locis & temporibus iniquis cõmissa: spésq; in dies grauiorem hostem faciebat.
& iam propè erat, vt nec duci milites, nec militibus dux satis fideret. Literas ad collegã ac-
cersendum ex Samnio missas, in trinis annalibus inuenio. piget tamen incertum ponere, cũ
ea ipsa inter C O S S. populi Romani iam iterum eodem honore fungẽtes discrepatio fue-
rit, Appio abnuente missas, Volumnio affirmante Appii se literis accitum. Iam Volumnius
in Samnio tria castella ceperat, in quibus ad tria millia hostium cæsa erant, dimidium ferè
eius captum. Et Lucanorum seditiones, à plebeiis & egentibus ducibus ortas, summa opti-
matium voluntate per Q. Fabium proconsulem missum eò cum veteri exercitu compresse-
rat. Decio populandos hostium agros relinquit: ipse cum suis copiis in Hetruriam ad colle-
gam pergit: quem aduenientem læti omnes accepere. Appium ex conscientia sua credo ani
B mum habuisse haud immeritò iratum, si nihil scripserat: illiberali, & ingrato animo, si egue-
rat ope, dissimulantem. vix enim salute mutua reddita, cum obuiam egressus esset: Satin' sal-
uæ, inquit, Luci Volumni? vt sese in Samnio res habent? quæ te caussa, vt prouincia tua ex-
cederes, induxit? Volumnius in Samnio res prosperas esse ait: literis eius accitũ venisse: quæ
si falsæ fuerint, nec vsus sui sit in Hetruria, extemplo conuersis signis abiturum. Tu verò ab-
eas, inquit: neq; te quisquam moratur. etenim minime consentaneum est, cum bello tuo for
sitan vix sufficias, hic te ad opem ferendam aliis gloriari venisse. Bene Hercules verteret, di
cere Volumnius: malle frustra operam insumptam, quàm quicquam incidisse cur non satis
esset Hetruriæ vnus consularis exercitus. Digredientes iam consules, legati tribuniq; ex Ap-
piano exercitu circunsistunt: pars imperatorẽ suum orare, ne collegæ auxiliũ, quod accien-
dum vltro fuerit, sua sponte oblatum sperneretur: plures abeunti Volumnio obsistere, atq;
obtestari ne prauo cum collega certamine Remp. prodat. siqua clades incidisset: desertori
C magis quàm deserto noxiæ fore. eò rem adductam, vt omnis rei bene aut secus gestæ in He
truria decus dedecúsq; ad L. Volumnium sit delegatum. neminem quæsiturum quæ verba
Appii, sed quæ fortuna exercitus fuerit. dimitti ab Appio eum, sed à Repub. & ab exercitu
retineri. experiretur modò voluntatem militum. Hæc monendo, obtestandóq; propè resti-
tantes C O S S. in concionem pertraxerunt. ibi orationes longiores habitæ in eandẽ fermè
sententiam, in quam inter paucos certatũ verbis fuerat. Et cum Volumnius caussa superior,
ne infacundus quidẽ aduersus eximiam eloquentiam collegæ visus esset: cauillansq; Appius
sibi acceptum referre diceret debere, ꝙ ex muto atq; elingui facundum etiam C O S. habe-
rent: priore consulatu primis vtiq; mensibus hiscere eum nequisse, nunc iam populares ora-
» tiones serere: Quàm mallẽ, inquit Volumnius, tu à me strenuè facere, quàm ego abs te scitè »
» loqui didicissem. Postremò conditionem ferre, quæ decretura sit, non orator (neque enim
id desiderare Rempub.) sed imperator vter sit melior: Hetruriam & Samnium prouincias
D esse: vtram mallet, eligeret. suo exercitu se vel in Hetruria, vel in Samnio rem gesturum.
Tum militum clamor ortus, vt simul ambo bellũ Hetruscum susciperent. quo animaduerso
consensu Volumnius: Quoniam in collegæ voluntate interpretanda, inquit, erraui, non cõ-
mittam vt quid vos velitis, obscurũ sit. manere, an abire me velitis, clamore significate. tum
verò tantus est clamor exortus, vt hostes è castris exciret. armis arreptis in aciem descen-
dunt. & Volumnius signa canere, ac vexilla efferri è castris iussit. Appiũ addubitasse ferunt,
cernentem seu pugnante seu quieto se fore collegæ victoriã: deinde veritum ne suæ quoq;
legiones Volumniũ sequerentur, & ipsum flagitantibus suis signũ dedisse. Ab neutra parte
satis cõmode instructi fuerunt. nam & Samnitium dux Gelius Egnatius pabulatum cum co
hortibus paucis ierat: suóq; impetu magis milites, q̃ cuiusquam ductu aut imperio pugnam
capessebant: & Romani exercitus nec pariter ambo ducti, nec satis temporis ad instruendũ
fuit. Prius concurrit Volumnius, q̃ Appius ad hostẽ perueniret. itaq; fronte inæquali cõcur-
E sum est: & velut forte quadã mutante assuetos inter se hostes, Hetrusci Volumnio, Samnites
parumper cunctati, quia dux aberat, Appio occurrêre. Dicitur Appius in medio pugnæ dis-
crimine, ita vt inter prima signa manibus ad cælum sublatis conspiceretur, ita precatus esse:
Bellona, si hodie nobis victoriam duis: ast ego templũ tibi voueo. Hęc precatus, velut insti-
gante Dea, & ipse collegæ, & exercitus virtutẽ adæquauit ducis. Imperatoria opera exequi-
tur: & milites ne ab altera parte prius victoria incipiat, annituntur. ergo fundunt fugántque
hostes, maiorem molem haud facilè sustinentes, q̃ cum qua manus conserere assueti fuerãt.
vrgendo cedentes, insequendóque effusos compulere ad castra. ibi interuentu Gelii, cohor-
tiúmque Sabellarum paulisper recruduit pugna. iis quoq; mox fusis, iam à victoribus castra

oppugnabantur.& cum Volumnius ipse portæ signa inferret, Appius Bellonam victricem F
identidem celebrans,accenderet militũ animos:per vallum,per fossas irruperunt.castra ca-
pta,direptáque:præda ingens parta,& militi concessa est.septem millia ac trecenti hostium
occisi:duo millia & centũ viginti capti. Dum ambo C O S S. omnisq; Romana vis in He-
truscum bellum magis inclinat:in Samnio noui exercitus exorti ad depopulandos imperii
Romani fines per Vestinos in Campaniam Falernúmque agrum transcendunt, ingentésq;
prædas faciunt. Volumnium magnis itineribus in Samniũ redeuntem(iam enim Fabio De-
cióq; prorogati imperii finis aderat) fama de Samnitium exercitu, populationibúsq; Cam-
pani agri,ad tuendos socios conuertit. Vt in Calœnum agrum venit:& ipse cernit recentia
cladis vestigia:& Calœni narrãt tantum iam prædæ hostes trahere, vt vix explicare agmen
possint : itaq; iam propalam duces loqui,extemplo eundum in Samnium esse:vt relicta ibi
præda,in expeditioné redeant,nec tam oneratum agmen dimicationi cõmittant. Ea quan- G
quam similia veris erant,certius tamen exploranda ratus,dimittit equites,qui vagos prędatores in agris palantes excipiant: ex quibus inquirédo cognoscit ad Vulturnum flumen se-
dere hostem : inde tertia vigilia moturũ iter in Samnium esse. His satis exploratis profectus
tanto interuallo ab hostibus cõsedit, vt nec aduẽtus suus propinquitate nimia nosci posset:
& egredientem é castris hostem opprimeret. aliquanto ante lucem ad castra accessit : gna-
rósque Oscæ linguæ exploratum quid agatur mittit. Intermisti hostibus (quod facile erat
in nocturna trepidatione) cognoscunt infrequẽtia armatis signa egressa,prædam prædæ'q;
custodes exire, ignobile agmen,& sua quenque molientem, nullo inter alios consensu, nec
satis certo imperio. Tempus aggrediendi aptissimum visum est:& iam lux appetebat.itaque
signa canere iussit : agménque hostium aggreditur. Samnites præda impediti,infrequentes
armati,pars addere gradum,ac præ se agere prædam:pars stare,incerti vtrum progredi, an
regredi in castra tutius foret.inter cunctationem opprimuntur.& Romani iam transcende- H
rant vallum:cædésq; ac tumultus erat in castris.Samnitiũ agmen præterquã hostili tumul-
tu,captiuorum etiam repentina defectione turbatum erat:qui partim ipsi soluti vinctos sol-
uebant:partim arma in sarcinis deligata rapiebant, tumultúmq; prælio ipso terribilioré in-
termisti agmini præbebãt.memorandũ deinde edidere facinus:nam Statium Egnatiũ ducé
adeuntem ordines hortantémq; inuadunt:dissipatis inde equitibus,qui cũ eo aderant,ipsum
circunsistunt,insidentémq; equo captum ad C O S.Romanũ rapiunt.Reuocata eo tumultu
prima signa Samnitium:præliúmq; iam profligatũ,integratum est: nec diutius sustineri po-
tuit.cæsa ad sex millia hominũ:duo millia & quingẽti capti:in eis tribuni militum quatuor:
signa militaria triginta:&,quod lætissimum victoribus fuit,captiuorũ recepta septem millia
& C C C C.præda ingens sociorum:accitiq; edicto domini ad res suas noscendas recipien-
dásq; præstituta die.quarum rerũ non extitit dominus,militi concessæ : coactique vendere
prædam,ne alibi q̃ in armis animum haberent.Magnũ ea populatio Campani agri tumul- I
tum Romæ præbuerat : & per eos forte dies ex Hetruria allatum erat,post deductum inde
Volumnianum exercitum Hetruriam concitã in arma, & Gelium Egnatium Samnitiũ du-
cem,& Vmbros ad defectionem vocari : & Gallos pretio ingenti solicitari.His nunciis Se-
natus conterritus,iustitiũ indici,delectum omnis generis hominũ haberi iussit.Nec ingenui
modò,aut iuniores sacramento adacti sunt,sed seniorum etiam cohortes factæ,libertinique
centuriati.& defendẽdæ vrbis consilia agitabantur:summæ'q; rerum prætor P.Sempronius
præerat.cæterùm parte curæ exonerarunt Senatũ Lucii Volumnii C O S.literæ,quibus cæ-
sos fusósque populatores Campaniæ cognitum est.Itaq; & supplicationes ob rem bene ge
stam consulis nomine decernunt:iustitium remittitur,quod fuerat dies decé octo:supplica-
tióque perlæta fuit. Tum de pręsidio regionis depopulatæ ab Samnitibus agitari cœptum.
itaq; placuit vt duæ coloniæ circa Vestinum & Falernũ agrum deducerẽtur:vna ad ostium
Liris fluuii,quæ Minturnæ appellata:altera in saltu Vestino Falernum contingente agrum, K
vbi Synope dicitur gręca vrbs fuisse,Sinuessa deinde ab colonis Romanis appellata.Tribu-
nis plebis negocium datum est, vt plebiscito iuberetur P.Sempronius prætor triumuiros in
ea loca colonis deducendis creare.nec qui nomina darent,facilè inueniebantur:quia in sta
tionem se propè perpetuã infestæ regionis,non in agros mitti rebantur.Auertit ab eis curis
Senatum Hetruriæ ingrauescens bellum, & crebræ literæ Appii, monentis ne regionis eius
motũ negligerent. quatuor gentes cõferre arma,Hetruscos,Samnites,Vmbros,Gallos.iam
castra bifariã facta esse:quia vnus locus capere tantã multitudiné non posset.Ob hęc,& iam
appetebat tẽpus,comitiorum caussa L.Volumnius C O S.Romã reuocatus.qui prius quàm
ad suffragiũ

A ad suffragiū centurias vocaret,in cōcionem aduocato populo,multa de magnitudine belli Hetrusci disseruit.iam tum,cum ipse ibi cū collega rem pariter gesserit,fuisse tantum bellū, vt nec duce vno nec exercitu geri potuerit:accessisse postea dici Vmbros,& ingentē exercitum Gallorū. Aduersus quatuor populos,duces C O S S.illo die deligi meminissent.se,nisi confideret eum consensu populi Romani consulē declaratum iri, qui haud dubie tum primus omnium ductor habeatur: dictatorē fuisse extemplo dictur ū.Nemini dubiū erat quin Q.Fabius omniū consensu destinaretur:cūmq; & prærogatiuæ,& primò vocatæ omnes cēturiæ consulem cum L.Volumnio dicebant.Fabii oratio fuit qualis biennio antè:deinde vt vincebatur cōsensu,versa postremò ad collegā P.Decium poscendū.id senectuti suæ adminiculum fore:censura,duobúsq; cōsulatibus simul gestis expertum se nil concordi collegio firmius ad Rēpub.tuendā esse. nouo imperii socio vix iam assuescere senilē animū posse:cū

B moribus notis facilius se cōmunicaturum cōsilia. Subscripsit orationi eius cōsul,cū meritis P.Decii laudibus,tum quæ ex concordia consulū bona, quæ'q; ex discordia mala in administratione rerum militariū euenirent, memorando: q̄ propè ad vltimum discrimen suis & collegæ certaminibus nuper ventū foret,admonēdo Decium Fabiúmq;,vt vno animo,vna mente viuerent. Esse præterea viros natos militiæ,factis magnos,ad verborū linguæ'q; certamina rudes:ea ingenia consularia esse.callidos solertésq;, iuris atq; eloquentiæ consultos, qualis Ap.Claudius esset,vrbi ac foro præsides habēdos,prætorésq; ad reddēda iura creandos esse. His agendis dies est consumptus. postridie ad præscriptum consulis & cōsularia & prætoria comitia habita. C O S S. creati,Q.Fabius,& P.Decius:Ap.Claudius prætor:omnes absentes. & L.Volumnio ex S C & scito plebis prorogatū in annum imperiū est. Eo anno prodigia multa fuerunt:quorū auerruncandorum caussa supplicationes in biduum Senatus decreuit.publice vinū ac thus præbitū.supplicatum iere frequentes viri fœminæ'q;. Insignē

C supplicationē fecit certamē in sacello Pudicitiæ patriciæ, quæ in foro boario est ad ædem rotundā Herculis,inter matronas ortum. Virginiam Auli filiam,patriciam plebeio nuptam L.Volumnio cōsuli,matronæ,q̄ ē Patribus enupsisset,sacris arcuerāt. Breuis altercatio inde ex iracundia muliebri in contentionem animorū exarsit,cum se Virginia & patriciā & pudicam in patriciæ Pudicitiæ templū ingressam : & vni nuptam,ad quem virgo deducta sit: nec se viri,honorúmve eius ac rerum gestarū pœnitere verò gloriaretur. facto deinde egregio magnifica verba adauxit. in vico Longo,vbi habitabat,ex parte ædium quod satis esset loci modico sacello,exclusit:arámq; ibi posuit:& conuocatis plebeiis matronis cōquesta iniuriam patriciarum, Hanc ego aram,inquit,Pudicitię plebeię dedico:vósq; hortor,vt quod certamē virtutis viros in hac ciuitate tenet,hoc pudicitiæ inter matronas sit:detisq; operā, vt hæc ara,q̄ illa,siquid potest,sanctius,& à castioribus coli dicatur. Eodē fermè ritu & hęc ara,quo illa antiquior,culta est,vt nulla nisi spectatæ pudicitię matrona,& quæ vni viro nu-

D pta fuisset,ius sacrificandi haberet. Vulgata dein religio à pollutis, nec matronis solum,sed omnis ordinis fœminis,postremò in obliuionē venit. Eodē anno Cn.& Q.Ogulnii ædiles curules aliquot fœneratoribus diem dixerunt:quorū bonis multatis,ex eo quod in publicū redactum est,ænea in Capitolio limina,& trium mensarum argentea vasa in cella Iouis,Iouémq; in culmine cū quadrigis, & ad Ficum Ruminalem simulacra infantium cōditorum vrbis sub vberibus lupæ posuerūt:semitámq; saxo quadrato à Capena porta ad Martis strauerūt. Et ab ædilibus plebeiis L.Aelio Pæto,& C.Fuluio Curuo ex multatitia item pecunia quam exegerūt pecuariis damnatis,ludi facti:pateræ'q; aureæ ad Cęreris positæ. Q.inde Fabius quintùm, & P.Decius quartùm,cōsulatum ineunt:tribus consulatibus,censuráq; collegæ,nec gloria magis rerum, quæ ingens erat,quàm concordia inter se clari. quæ ne perpetua esset, ordinū magis q̄ ipsorum inter se certamen interuenisse reor:patriciis tendentibus vt Fabius Hetruriam extra ordinem prouinciam haberet:plebeiis authoribus Decio, vt ad

E sortem reuocaret. Fuit certè contētio in Senatu:& postquam ibi Fabius plus poterat,reuocata res ad populum est. In concione, vt inter militares viros, & factis potius quàm dictis fretos,pauca verba habita. Fabius,quam arborem conseruisset,sub ea legere alium fructum, indignum esse dicere. se aperuisse Ciminiam syluam , viámque per deuios saltus Romano bello fecisse. Quid se id ætatis solicitassent,si alio duce bellum gesturi essent? Nimirum aduersarium se,nō socium imperii legisse sensim exprobrat: & inuidisse Decium concordibus collegiis tribus. Postremò se tendere nihil vltrà,quàm vt si se dignum prouincia ducerent, in eam mitterent. in Senatus arbitrio se fuisse,& in potestate populi futurum. P.Decius Senatus iniuriam querebatur. quoad potuerint Patres annisos, ne plebeiis aditus ad magnos

honores esset. postquam ipsa virtus peruicerit ne in vllo genere hominū inhonorata esset, F
quæri quemadmodū irrita sint non suffragia modò populi,sed arbitria etiam fortunæ,& in paucorum potestatem vertantur.Omnes ante se cōsules sortitos prouincias esse:nunc extra sortem Fabio Senatum prouinciam dare. Si honoris eius caussa:ita eum de se,déq; Repub. meritum esse,vt faueat Q. Fabii gloriæ,quæ modò non sua cōtumelia splēdeat. Cui autem dubium esse,vbi vnum bellum sit asperum ac difficile, cū id alteri extra sortem mandetur, quin alter cōsul pro superuacaneo atq; inutili habeatur?Gloriari Fabium rebus in Hetruria gestis:velle & P.Decium gloriari:& forsitan quem ille obrutum ignem reliquerit,ita,vt toties nouum ex improuiso incēdium daret,eum se extincturū. Postremò se collegæ honores præmiáq; concessurum,verecundia ætatis eius maiestatisq;:cum periculum, cum dimicatio proposita sit,neq; cedere sua sponte,neq; cessurum.& si nihil aliud ex eo certamine tulerit, illud certè laturum,vt quod populi sit,populus iubeat potius,q̄ Patres gratificentur.Iouem G
optimum maximum, deósq; immortales se precari, vt ita sortem æquam sibi cum collega dent,si eandem virtutem felicitatémq; in bello administrādo daturi sint. certe id & natura æquum,& exemplo vtile esse,& ad famā populi Romani pertinere,eos consules esse,quorū vtrolibet duce bellum Hetruscum geri rectè possit. Fabius nihil aliud precatus populum,q̄ vt prius quàm introuocarentur ad suffragiū tribus,Ap.Claudii prætoris allatas ex Hetruria literas audirent,comitio abit.nec minore populi consensu,quàm senatus,prouincia Hetruria extra sortem Fabio decreta est.Concursus inde ad consulem factus omniū fermè iuniorum:& pro se quisq; nomina dabant. Tanta cupido erat sub eo duce stipēdia faciendi.Qua circunfusus turba,Quatuor millia,inquit,peditum,& sexcentos equites duntaxat scribere in animo est.hodierno & crastino die qui nomina dederitis,mecum ducam.Maiori mihi curæ est vt omnes locupletes reducam,q̄ vt multis rem geram militibus.Profectus apto exercitu, & eo plus fiduciæ ac spei gerente,quòd non desiderata multitudo erat:ad oppidum Aharnam, vnde haud procul hostes erant, ad castra Appii prætoris pergit. paucis citrà millibus H
lignatores ei cum præsidio occurrunt.qui vt lictores prægredi viderunt,Fabiúmq; esse consulem accepere:læti atq; alacres diis populóq; Romano gratias agunt,quòd eum sibi imperatorem misissent.Circunfusi deinde cū consulem salutarent,quærit Fabius quò pergerent. respōdentibúsq; lignatum se ire,ain'tandem? inquit.num castra vallata non habetis?ad hoc cum succlamatum esset, duplici quidē vallo.& fossa,& tamen in ingenti metu esse:Habetis igitur,inquit,affatim lignorum:redite,& vellite vallum.Redeunt in castra,terrorémque ibi vellentes vallum,& iis qui in castris remanserant,militibus,& ipsi Appio fecerunt.Tum pro se quisque alii aliis dicere, consulis se Q.Fabii facere iussu. Postero inde die castra mota,& Appius prætor Romam dimissus.inde nusquā statiua Romanis fuere.negabat vtile esse vno loco sedere exercitum:itineribus,ac mutatione locorū nobiliorem ac salubriorem esse.Fiebant autem itinera,quanta fieri sinebat hyems hauddum exacta.Vere inde primo relicta secunda legione ad Clusium,quod Camars olim appellabant,prępositóq; castris L.Scipione proprætore:Romam ipse ad consultandum de bello rediit:siue ipse sponte sua,quia bellum ei maius in conspectu erat, quàm quantum esse famæ crediderat:siue senatusconsulto accitus:nam in vtrunq; authores sunt.Ab Ap.Claudio prætore retractum quidam videri volūt: cum in senatu,& apud populum(id quod per literas assidue fecerat)terrorem belli Hetrusci augeret.non suffecturum ducem vnum,nec exercitum vnum aduersus quatuor populos.periculosum esse, siue iuncti vnum premant,siue id diuersi gerant bellum, ne ad omnia simul obire vnus non possit. duas se ibi legiones Romanas reliquisse: & minus quinq; millia peditum equitúmq; cum Fabio venisse.sibi placere,P.Decium consulem primo quoq; tēpore in Hetruriam ad collegā proficisci: L.Volumnio Samnium prouinciam dari.si consul malit in suam prouinciam ire,Volumnium in Hetruriā ad consulem cum exercitu iusto cōsulari proficisci. Cum magnā partem moueret oratio prætoris,P.Decium censuisse ferunt,vt K
omnia integra ac libera Q.Fabio seruarentur, donec vel ipse,si per cōmodum reip.posset, Romā venisset:vel aliquem ex legatis misisset,à quo disceret Senatus quantum in Hetruria belli esset,quantisq; administrandum copiis,& quot per duces esset.Fabius vt Romā rediit: & in Senatu,& productus ad populū,mediam orationem habuit,vt nec augere nec minuere videretur belli famā,magisq; in altero assumendo duce aliorum indulgere timori,quàm suo aut reipub.periculo consulere.Cæterùm si sibi adiutorē belli,sociúmq; imperii darent: quonam modo se obliuisci P.Decii consulis per tot collegia experti posse?neminem omniū secum coniungi malle:& copiarū satis sibi cum P.Decio,& nunquā nimium hostium fore.

Sin

A Sin collega quid aliud malit:at sibi L. Volumniũ darent adiutorem. Omniũ rerum arbitriũ
& à populo,& à Senatu,& ab ipso collega Fabio permissum est.& cum Decius se in Sãniũ
vel in Hetruriã proficisci paratum esse ostendisset:tãta lætitia ac gratulatio fuit,vt prǽcipe-
retur victoria animis:triumphúsq;,nõ bellum decretum cõsulibus videretur. Inuenio apud
quosdam,extẽplo consulatu inito profectos in Hetruriã Fabium Deciúmq;, sine vlla men-
tione sortis prouinciarũ certaminúmq; inter collegas,quę exposui. Sũt quibus ne hæc qui-
dem certamina exponere satis fuerit:adiecerint & Appii criminationes de Fabio absente ad
populũ,& pertinaciã aduersus pręsentẽ C O S. prætoris:contentionémq; aliam inter colle-
gas:tendẽte Decio,vt suę quisq; prouinciæ sortẽ tueretur. Constare res incipit ex eo tẽpo-
re,quo profecti ambo C O S S. ad bellũ sunt. Cæterùm anteq̃ C O S S. in Hetruriã perue-
nirent,Senones Galli multitudine ingenti ad Clusium venerunt,legionẽ Romanã castráq;
B oppugnaturi. Scipio qui castris præerat, loco adiuuãdam paucitatem suorũ militum ratus,
in colle qui inter vrbẽ & castra erat,aciem erexit.sed,vt in re subita,parũ explorato itinere
ad iugũ perrexit,quod hostes ceperãt parte alia aggressi. Ita cæsa ab tergo legio:atq; in me-
dio,cum hostis vndiq; vrgeret,circũuenta. Deletam quoq; ibi legionẽ,ita vt nuncius nõ su
peresset,quidã authores sunt: nec antè ad cõsules,qui iã haud procul à Clusio aberãt, famã
eius cladis perlatam,q̃ in conspectu fuere Gallorũ equites,pectoribus equorum suspẽsa ge-
stantes capita,& lanceis infixa,ouantésque moris sui carmine. Sunt qui Vmbros fuisse,non
Gallos tradãt:nec tantum cladis acceptũ:& circũuentis pabulatoribus cum L. Manlio Tor-
quato legato Scipionẽ proprętorem subsidium ẽ castris tulisse:victorésq; Vmbros redinte-
grato prælio victos esse:captiuósq; eis ac prædam ademptã. Similius vero est à Gallo hostẽ
q̃ Vmbro eam cladem acceptam,quòd cum sæpe aliàs,tum eo anno Gallici tumultus præ-
cipuus terror ciuitatem tenuit. Itaq; præterq̃ quòd ambo consules profecti ad bellum erãt
C cum quatuor legionibus,& magno equitatu Romano,Cãpanisque mille equitibus delectis
ad id bellũ missis,& sociorum nominisq; Latini maiore exercitu,q̃ Romani: alii duo exer-
citus haud procul vrbe Hetruriæ oppositi,vnus in Falisco,alter in Vaticano agro. Cn. Ful-
uius,& L. Posthumius Megillus,proprætores ambo,statiua in eis locis habere iussi. Cõsules
ad hostes transgresso Apennino in agrum Sentinatẽ peruenerũt.ibi quatuor millium fermè
interuallo castra posita. Inter hostes deinde cõsultationes habitæ: atque ita conuênit,vt ne
vnis castris miscerẽtur omnes:néve in aciem descenderent simul. Sãnitibus Galli,Hetruscis
Vmbri adiecti. dies indicta pugnæ:Samniti Gallisq; delegata pugna: inter ipsum certamen
Hetrusci Vmbriq; iussi castra Romana oppugnare. Hæc cõsilia turbarunt transfugæ Clusi-
ni tres,clàm nocte ad Fabium cõsulem transgressi: qui editis hostium consiliis,dimissi cum
donis,vt subinde,vt quæq; res noua decreta esset,exploratã perferrent. consules Fuluio, vt
ex Falisco:Posthumio,vt ex Vaticano exercitum ad Clusium admoueant,summáq; vi fines
D hostiũ depopulẽtur,scribũt. Huius populationis fama Hetruscos ex agro Sentinate ad suos
fines tuendos mouit. Instare inde cõsules,vt absentibus iis pugnaretur. per biduũ lacessiere
prælio hostẽ. biduo nihil dignum dictu actum. pauci vtrinq; cecidere:magisque irritati sunt
ad iustum certamen animi, q̃ ad discrimen summa rerũ adducta. Tertio die descensum in
campũ omnibus copiis est. Cum instructæ aciens starent,cerua fugiens lupum ẽ montibus
exacta per cãpos inter duas acies decurrit:inde diuersæ feræ,cerua ad Gallos,lupus ad Ro-
manos cursum deflexit. Lupo data inter ordines via,ceruã Galli confixere. Tum ex antesi-
gnanis Romanus miles, Illac fuga,inquit,& cædes vertit,vbi sacram Dianæ feram iacẽtem
videtis:hinc victor Martius lupus,integer & intactus, gẽtis nos Martiæ & conditoris nostri
admonuit. Dextro cornu Galli,sinistro Samnites cõstiterunt. Aduersus Samnites Fabius pri
mam ac tertiã legiones pro dextro cornu, aduersus Gallos pro sinistro Decius quintã & se-
xtã instruxit. secũda & quarta cum L. Volumnio procõsule in Sãnio gerebãt bellum. Primo
E cõcursu adeò æquis viribus gesta res est,vt si affuissent Hetrusci & Vmbri,aut in acie,aut in
castris,quocunq; se inclinassent, accipienda clades fuerit. Cæterum quanq̃ cõmunis adhuc
Mars belli erat,necdũ discrimen fortuna fecerat quà datura vires esset,haudquaq̃ similis pu
gna in dextro lęuóq; cornu erat:Romani apud Fabiũ arcebant magis q̃ inferebant pugnã:
extrahebatúrq; in q̃ maxime serum diei certamen:quia ita persuasum erat duci,& Samnites
& Gallos primo impetu feroces esse,quos sustineri satis sit:lõgiore certamine sensim reside-
re Samnitium animos:Gallorum quidẽ etiam corpora intolerantissima laboris atque æstus
fluere:primaque eorũ prælia plus q̃ virorum,postrema minus q̃ fœminarum esse. In id tem
pus igitur quo vinci solebat hostis,q̃ integerrimas vires militi seruabat. Ferocior Decius &

ætate & vigore animi, quantũcunq; virium habuit, certamine primo effudit: & quia lentior F videbatur pedestris pugna, equitatũ in pugnam concitat: & ipse fortissimæ iuuenum turmę immistus orat proceres iuuentutis, vt secum in hostem impetum faciant: duplicem illorum gloriã fore, si ab læuo cornu, & ab equite victoria incipiat. Bis auertêre Gallicum equitatũ. iterum longius euectos, & iam inter media equitum agmina prælium cientes, nouũ pugnæ cõterruit genus. essedis carrisq; superstans armatus hostis ingẽti sonitu equorum rotarũmq; aduenit, & insolitos eius tumultus Romanorũ conterruit equos. Ita victorẽ equitatum velut lymphaticus pauor dissipat: sternit inde ruentes equos virósq; improuida fuga. turbata hinc etiam signa legionũ: multique impetu equorum ac vehiculorum raptorum per agmen, obtriti antesignani: & insecuta, simul territos hostes vidit, Gallica acies, nullũ spatium respirãdi recipiẽdiq; se dedit. Vociferari Decius, quò fugerent? quámve in fuga spem haberent? obsistere cedentibus, ac reuocare fusos. deinde vt nulla vi perculsos sustinere poterat, patrem G P. Decium nomine cõpellans, Quid vltrà moror, inquit, familiare fatũ? Datum hoc nostro generi est, vt luendis periculis publicis piacula simus. Iam ego mecum legiones hostiũ mactãdas Telluri ac diis Manibus dabo. Hæc locutus, M. Liuium Põtificem, quem descendens in aciem digredi vetuerat ab se, præire iussit verba, quibus se, legionésq; hostium pro exercitu populi Romani Quiritiũ deuoueret. deuotus inde eadẽ precatione, eodẽmque habitu quo pater P. Decius ad Veserim bello Latino se iusserat deuoueri: cum secundum solennes precationes adiecisset, præ se agere sese formidinem ac fugam, cædémq; ac cruorem: cœlestium, infernorũ iras: cõtacturum funebribus diris signa, tela, arma hostium, locũmq; eundẽ suæ pestis, & Gallorum ac Samnitiũ fore: hæc execratus in se, hostésq;, quà confertissimam cernebat Gallorum aciem, cõcitat equũ: inferénsque se ipse infestis telis interfectus est. Vix humanę inde opis videri pugna potuit. Romani duce amisso, quę res terrori aliàs esse solet, sistere fugam, ac nouã de integro velle instaurare pugnam. Galli, & maxime globus circun- H stans cõsulis corpus, velut alienata mente, vana incassum iactare tela: torpere quidã, & nec pugnæ meminisse, nec fugæ. At ex parte altera pontifex Liuius, cui lictores Decius tradiderat, iusserátque proprætorẽ esse, vociferari, vicisse Romanos, defunctos cõsulis fato: Gallos Samnitésque Telluris matris ac deorũ Manium esse: rapere ad se ac vocare Decium deuotam secum aciem: furiarúmque ac formidinis plena omnia ad hostes esse. Superueniunt deinde his restituentibus pugnam, Cornelius Scipio, & C. Martius, cum subsidiis ex nouissima acie iussu Q. Fabii consulis ad præsidium collegæ missi. ibi auditur P. Decii euentus, ingens hortamẽ ad omnia pro Rep. audenda. itaque cũ Galli structis ante se scutis conferti starẽt, nec facilis pede collato videretur pugna: iussu legatorũ collecta humi pila, quæ strata inter duas acies iacebãt, atque in testudinẽ hostium coniecta. quibus plerisque in scuta, plerisque verutis in corpora ipsa fixis, sternitur cuneus, ita vt magna pars integris corporibus attoniti cõciderent. Hęc in sinistro cornu Romanorũ fortuna variauerat. Fabius in dextro cornu I primò (vt antè dictũ est) cunctando extraxerat diem: deinde postq̃ nec clamor hostium, nec impetus, nec tela missa eandẽ vim habere visa, præfectis equitũ iussis ad latus Samnitiũ circũducere alas, vt signo dato in transuersos quãto maximo possent impetu incurrerent: sensim suos signa inferre iussit, & cõmouere hostem. Postq̃ non resisti vidit, & haud dubiã lassitudinẽ esse: tum collectis omnibus subsidiis, quæ ad id tempus reseruauerat, & legiones cõcitauit, & signum ad inuadẽdos hostes equitibus dedit. Nec sustinuerunt Samnites impetũ: prætérque aciem ipsam Gallorum relictis in dimicatione sociis, ad castra effuso cursu ferebãtur. Galli testudine facta conferti stabãt. Tum Fabius audita morte collegæ, Campanorũ alam, quingentos ferè equites, excedere acie iubet, & circunuectos à tergo Gallicã inuadere aciem: tertiæ deinde legionis subsequi principes: & quâ turbatum agmen hostiũ viderẽt, impetu equitum instare, ac territos cædere. Ipse ædẽ Ioui Victori, spoliáq; hostium cum vouisset, ad castra Sãnitium perrexit, quò multitudo omnis cõsternata agebatur. Sub ipso val- K lo, quia tantã multitudinem portę nõ recepere, tentata ab exclusis turba suorum pugna est. ibi Gelius Egnatius imperator Samnitium cecidit. cõpulsi deinde intra vallum Samnites, paruóque certamine capta castra, & Galli à tergo circunuenti. Cæsa eo die hostium X X V millia, octo capta. Nec incruenta victoria fuit. nam ex P. Decii exercitu cæsa septem millia: ex Fabii mille ac ducenti. Fabius dimissis ad quærẽdum collegæ corpus, spolia hostiũ coniecta in aceruũ Ioui Victori cremauit. Cõsulis corpus eo die, quia obrutum superstratis Gallorum cumulis erat, inueniri nõ potuit. postero die inuẽtum relatũmq; est cum multis militum lachrymis. Intermissa inde omniũ aliarum rerũ cura, Fabius collegæ funus omni honore,

A nore,laudibúsq; meritis celebrat. Et in Hetruria per eos dies ab Cn. Fuluio propraetore res
ex sententia gesta:& prçter ingentẽ illatam populationibus agrorum hosti cladem,pugna-
tum etiã egregie est:Perusinorúmq; & Clusinorum caesa amplius tria millia,& signa milita-
ria ad viginti capta.Sãnitium agmen cum per Pelignũ agrum fugeret,circũuentum à Peli-
gnis est.ex millibus quinq; ad mille caesi.Magna eius diei quo in Sentinati agro bellatũ, fa
ma est,etiã vero stanti. Sed superiecere quidã augendo fidẽ, qui in hostium exercitu pedi-
tum quadraginta millia C C C X X X,equitũ sex & quadraginta millia, mille carpentorũ
scripsere fuisse:scilicet cum Vmbris Thuscisq;,quos & ipsos pugnę affuisse. & vt Romano-
rum quoq; augerẽt copias,L.Volumnium procõsulem ducem cõsulibus, exercitúmq; eius
legionibus cõsulum adiiciunt.In pluribus annalibus duorũ ea consulũ propria victoria est:
Volumnius in Sãnio interim res gerit,Sãnitiúmq; exercitum in Tifernum mõtem compul
B sum,nõ deterritus iniquitate loci,fundit fugátq;.Q.Fabius Deciano exercitu relicto in He-
truria,suis legionibus deductis ad vrbẽ,de Gallis Hetruscisque ac Samnitibus triumphauit.
milites triumphantem secuti sunt. celebrata incõditis carminibus militaribus nõ magis vi-
ctoria Q.Fabii,q̃ mors praeclara P.Decii est:excitatáq; memoria parẽtis,aequata euentu pu
blico priuatóq; filii laudibus. Data ex praeda militibus aeris octogeni bini,sagáq;, & tunicae,
prçmia illa tempestate militiae haudquaq̃ spernenda.His ita rebus gestis, nec in Samnitibus
adhuc,nec in Hetruria pax erat. nam & Perusinis authoribus post deductum ab cõsule ex-
ercitum rebellatũ fuerat:& Samnites praedatum in agrum Vestinum Formianúmq;,& par-
te alia in Esetruniũ,quae'q; Vulturno adiacẽt flumini,descẽdêre.Aduersus eos Ap.Claudius
praetor cũ exercitu Deciano missus . Fabius in Hetruria rebellante denuò quatuor millia &
quingẽtos Perusinorum occidit:cepit ad mille septingẽtos quadraginta: qui redempti sin-
guli aeris trecẽtis decem.praeda alia omnis militibus cõcessa.Samnitium legiones cum par-
C tim Ap.Claudius praetor,partim L.Volumnius procõsul sequeretur, in agrum Stellatẽ con
uenerunt.ibi & Sãnitium legiones omnes cõsidunt, & Appius Volumniúsq; castra coniun-
gunt.Pugnatum infestissimis animis,hinc ira stimulãte aduersus rebellãtes totiens, illinc ab
vltima iam dimicantibus spe.Caesa ergo Samnitium X V I millia trecenti,capta duo millia
septingenti.ex Romano exercitu cecidere duo millia septingẽti.Felix annus bellicis rebus,
pestilẽtia grauis, prodigiisque solicitus. nam & terra multifariã pluuisse,& in exercitu Ap.
Claudii plerosq; fulminibus ictos,nunciatum est:libriq; ob haec aditi. Eo anno Q.Fabius
Gurges consulis filius aliquot matronas ad populum stupri damnatas pecunia multauit, ex
quo multatitio aere Veneris aedem,quae prope Circum est,faciẽdam curauit.Supersunt etiã
nunc Sãnitium bella,quae cõtinua per quartum iam volumẽ,annúmq; sextum & quadrage-
simum à M.Valerio A.Cornelio cõsulibus,qui primi Samnio arma intulerũt,agimus. & ne
tot annorũ clades vtriusque gẽtis,laborésq; actos nunc referam,quibus nequiuerint tamen
D dum illa pectora vinci:proximo anno Sãnites in Sentinati agro,Pelignis, ad Tifernũ,Stel-
latibus cãpis,suis ipsi legionibus,misti alienis,ab quatuor exercitibus,quatuor ducibus Ro-
manis caesi fuerãt:imperatorem clarissimũ gentis suae amiserãt:socios belli, Hetruscos,Vm-
bros,Gallos,in eadẽ fortuna videbant,qua ipsi erant:nec suis,nec externis viribus iam stare
poterãt:tamen bello nõ abstinebant.adeò ne infeliciter quidẽ defensae libertatis tçdebat:&
vinci,q̃ non tentare victoriã,malebant. Quinã sit ille,quem nõ pigeat longinquitatis bel
lorũ scribendo,legendóq;,quae gerentes nõ fatigauerunt? Q.Fabium,P.Deciũ,L.Posthu-
mius Megillus,& M. Attilius Regulus cõsules secuti sunt. Samnium ambobus decreta pro-
uincia est:quia tres scriptos hostiũ exercitus:vno Hetruriam,altero populationẽ Campanię
repeti,tertium tuendis parari finibus,fama erat.Posthumiũ valetudo aduersa Romae tenuit.
Attilius cum exercitu extẽplo profectus, vt in Samnio hostes(ita enim placuerat Patribus)
nõdum egressos opprimeret,velut ex cõposito ibi obuium habuere hostem. vbi & intrare,
E nedũ vastare ipsi Sãnitium agrum prohiberẽtur:& egredi inde in pacata,sociorúmq; popu
li Romani fines Sãnites prohiberent:cũ castra castris collata essent: quod vix Romanus to-
tiens victor auderet,ausi Samnites sunt(tantũ desperatio vltima temeritatis facit)castra Ro
mana oppugnare.& quanq̃ non venit ad finẽ tam audax inceptum, tamẽ haud omnino va
num fuit.Nebula erat ad multũ diei,densa adeò,vt lucis vsum eriperet,nõ prospectu modò
extra vallum adẽpto,sed propinquo etiam congredientiũ inter se conspectu.hac velut late-
bra insidiarũ freti Samnites,vixdum satis certa luce,& eã ipsam premente caligine, ad sta-
tionem Romanã in porta segniter agẽtem vigilias perueniũt.Improuisò oppressis,nec ani-
mi satis ad resistendum,nec virium fuit.ab tergo castrorũ decumana porta impetus factus:

itaque captum quæſtorium:quæſtórque ibi L.Opimius Panſa occiſus.cõclamatum inde ad F
arma.Conſul tumultu excitus,cohortes duas ſociorum,Lucanam,Sueſſanámq;, quæ proxi-
mæ forte erant,tueri prætorium iubet:manipulos legionum principali via inducit.vixdum
ſatis aptatis armis in ordines eunt:& clamore magis quàm oculis hoſtem noſcunt,nec quã-
tus numerus ſit,æſtimari poteſt. Cedunt primò incerti fortunæ ſuæ,& hoſtem introrſum in
media caſtra accipiunt. inde cum conſul vociferaretur, expulſi'ne extra vallum, caſtra de-
inde ſua oppugnaturi eſſent,rogitans:clamore ſublato connixi primò reſiſtunt: deinde infe
runt pedem,vrgéntque, & impulſos ſemel terrore eodem agunt,quo cœperunt: expellunt
extra portam,vallúmque:inde pergere,ac perſequi,quia turbida lux metum circà inſidiarũ
faciebat,nõ auſi,liberatis caſtris contenti,receperunt ſe intra vallum,trecentis fermè hoſtiũ
occiſis.Romanorum ſtationis primæ,vigilúmque,& eorum qui circa quęſtorium oppreſſi,
periere ad ducentos triginta.Animos inde Samnitibus non infelix audacia auxit:& nõ mo G
do proferre inde caſtra Romanum, ſed ne pabulari quidem per agros ſuos patiebantur.re-
tro in pacatum Soranum agrum pabulatores ibant. Quarum rerum fama tumultuoſior e-
tiam q̃ res erant, perlata Romam,coëgit L. Poſthumium C O S.vixdum validũ proficiſci
ex vrbe,prius tamen q̃ exiret,militibus edicto Soram iuſſis conuenire.Ipſe ædem Victoriæ,
quam ædilis curulis ex multaticia pecunia faciẽdam curauerat,dedicauit. Ita ad exercitum
profectus ab Sora in Samnium,ad caſtra collegæ perrexit . inde poſtquam Samnites diffiſi
duobus exercitibus reſiſti poſſe receſſerunt: diuerſi C O S S. ad vaſtandos agros, vrbéſque
oppugnandas diſcedunt.Poſthumius Milioniam oppugnare adortus,vi primò atque impe-
tu:deinde poſtq̃ ea parum procedebant, opere ac vineis demum iniunctis muro cepit. ibi
capta iam vrbe , ab hora quarta vſque ad octauam ferè horam omnibus partibus vrbis diu
incerto euẽtu pugnatum eſt.poſtremò potitur oppido Romanus.Samnitium cæſi tria mil-
lia ducenti:capti quatuor millia C C.præter prædam aliam.Inde Ferentinum ductæ legio- H
nes:vnde oppidani cum omnibus rebus ſuis,quæ ferri agique potuerunt,nocte per auerſam
portam ſilentio exceſſerunt.Igitur ſimul aduenit C O S. primò ita compoſitus inſtructúſq;
mœnibus ſucceſſit,tãquam idem quod ad Milioniam fuerat, certaminis foret:deinde vt ſi-
lentium vaſtum in vrbe, nec arma nec viros in turribus ac muris vidit, auidum inuadendi
deſerta mœnia militem detinet , nequam occultã in fraudem incautus rueret: duas turmas
ſociorum Latini nominis circũequitare mœnia,atque explorare omnia iubet. Equites por-
tam vnam alterámq; eadẽ regione in propinquo patentes conſpiciunt,itineribúſq; iis veſti
gia nocturnæ hoſtiũ fugæ. adequitãt deinde ſenſim portis:vrbémq; ex tuto rectis itineribus
peruiã conſpiciunt:& conſuli referũt,exceſſum vrbe: ſolitudine haud dubia id perſpicuum
eſſe,& recentibus veſtigiis fugæ,ac ſtrage rerum in trepidatione nocturna paſſim relictarũ.
His auditis C O S.ad eam partẽ vrbis,quam adierant equites,circũducit agmen:cõſtitutiſ-
que haud procul porta ſignis,quinq; equites iubet intrare vrbẽ:& modicum ſpaciũ progreſ I
ſos tres manere eodẽ loco,ſi tuta videantur:duos explorata ad ſe referre.Qui vbi redierũt,
retulerúntq; eõ ſe progreſſos,vnde in omneis partes circũſpectus eſſet, lõge latéq; ſilẽtium
ac ſolitudinẽ vidiſſe:extemplo C O S.cohortes expeditas in vrbẽ induxit: cæteros interim
caſtra cõmunire iuſſit. Ingreſſi milites refractis foribus paucos graues ætate, aut inualidos,
inueniunt:relictáq;,quæ migratu difficilia eſſent. ea direpta:& cognitum ex captiuis eſt,cõ
muni conſilio aliquot circà vrbes conſciſſe fugã:ſuos prima vigilia profectos:credere eã-
dem in aliis vrbibus ſolitudinẽ inuenturos. Dictis captiuorum fides extitit:deſertis oppidis
C O S.potitur.Alteri C O S.M.Attilio nequaq̃ tam facile bellum fuit. cum ad Luceriã du-
ceret legiones, quã oppugnari ab Sãnitibus audierat,ad finẽ Lucerinũ ei hoſtis obuius fuit.
ibi ira vires æquauit.prælium varium & anceps fuit,triſtius tamen euentu Romanis,& quia
inſueti erãt vinci,& quia digredientes magis q̃ in ipſo certamine ſenſerunt quantum in ſua
parte plus vulnerũ ac cædis fuiſſet . Itaq; is terror in caſtris ortus,qui ſi pugnantes cepiſſet, K
inſignis accepta clades foret. tum quoq; ſolicita nox fuit,iam inuaſurum caſtra Samnitem
credẽtibus,aut prima luce cum victoribus cõſerendas manus.Minus cladis,cæterũ nõ plus
animorũ ad hoſtes erat.vbi primum illuxit,abire ſine certamine cupiunt. Sed via vna,& ea
ipſa præter hoſtes,erat:quam ingreſſi præbuere ſpeciẽ rectã tendentiũ ad caſtra oppugnan-
da.C O S.arma capere milites iubet, & ſequi ſe extra vallum: legatis,tribunis, præfectis ſo-
ciorũ imperat quod apud quenq; facto opus eſt.Omnes affirmant ſe quidem omnia factu-
ros:ſed militũ iacere animos:tota nocte inter vulnera & gemitus morientiũ vigilatum eſſe.
ſi ante lucem ad caſtra ventum foret,tantũ pauoris fuiſſe, vt relicturi ſigna fuerint:nunc pu-
dore à

A dore à fuga cōtineri, alioquin pro victis esse. Quæ vbi cõsul accepit, sibimetipsi circũeundos alloquendósque milites ratus, vt ad quosque venerat, cunctantes arma capere increpabat, quid cessarent, tergiuersarẽtúrque? hostem in castra venturum, nisi illi extra castra exissent: & pro tentoriis suis pugnaturos, si pro vallo nollent. armatis ac dimicantibus dubiam victoriã esse: qui nudus atque inermis hostem maneat, ei aut mortem, aut seruitutem patiendam. Hæc iurganti increpãtique respondebant, cõfectos se pugna hesterna esse: nec virium quicquã, nec sanguinis superesse: maiorem multitudinem hostium apparere, q̃ pridie fuerit. Inter hæc appropinquabat agmen: & iam breuiore interuallo certiora intuentes, vallum secum portare Samnitem affirmant, nec dubium esse quin castra circũuallaturi sint. Tunc enimuero C O S. indignum facinus esse vociferari, tantam cõtumeliam ignominiámque ab ignauissimo accipi hoste. etiam'ne circunsedebimur, inquit, in castris: vt fame potius per i-B gnominiam, q̃ ferro, si necesse est, per virtutem moriamur? Dii bene verterent: facerentque quod se dignum quisque duceret: C O S. M. Attilium vel solum, si nemo alius sequatur, iturum aduersus hostes: casurúmque inter signa Samnitium potius, q̃ circunuallari castra Romana videat. Dicta consulis, legati, tribunique, & omnes turmæ equitum, & centuriones primorum ordinum approbauere. cum pudore victus miles segniter arma capit, segniter è castris egreditur: longo agmine, nec cõtinenti, mœsti ac propè victi procedunt versus hostẽ nec spe nec animo certiorẽ. Itaque simul conspecta sunt Romana signa, extemplo à primo Samnitiũ agmine ad nouissimũ fremitus perfertur: exire, id quod timuerint, ad impediendũ iter Romanos: nullã inde ne fugæ quidem patere viã: illo loco aut cadendum esse, aut stratis hostibus per corpora eorum euadendum. in medio sarcinas cõiiciunt: armati suis quisq; ordinibus instruunt aciem. Iam exiguũ inter duas acies erat spatium, & stabant expectantes dum ab hostibus prius impetus, prius clamor inciperet: neutris animus est ad pugnandũ. Di-C uersi'q; integri atq; intacti abiissent, ni cedenti instaturum alterũ timuissent. sua sponte inter inuitos tergiuersantésq; segnis pugna, clamore incerto atq; impari, cœpit: nec vestigio quisq̃ mouebatur. Tũ C O S. Romanus vt rem excitaret, equitũ paucas turmas extra ordinẽ immisit: quorum cum pleriq; delapsi ex equis essent, & alii turbati, & ab Sãnitium acie ad opprimẽdos eos qui ceciderant, & ad suos tuẽdos ab Romanis procursum est. Inde paululum iritata pugna est, sed aliquãto & impigre magis, & plures procurrerant Samnites: & turbatus eques sua ipse subsidia territis equis proculcauit. hinc fuga cœpta totã auertit aciem Romanã. Iámq; in terga fugientium Samnites pugnabãt, cum C O S. equo præuectus ad portã castrorum, ac statione equitum ibi opposita, edictóq; vt quicunq; ad vallum tenderet, siue ille Romanus, siue Samnis esset, pro hoste haberetur: hæc ipsa minitans obstitit profusè tendẽtibus suis in castra. quò pergis, iquit, miles? & hic arma & viros inuenies, nec viuo C O S. tuo nisi victor castra intrabis: proinde elige, cum ciue an hoste pugnare malis. Hæc dicẽte D C O S. equites infestis cuspidibus circũfunduntur, ac peditem in pugnã redire iubent. Non virtus solùm C O S. sed fors etiam adiuuit, quòd non institerunt Samnites, spatiúmq; circũagendi signa, vertendiq; aciem à castris in hostẽ fuit. Tum alii alios hortari vt repeterẽt pugnam: cẽturiones ab signiferis rapta signa inferre: & ostendere suis, paucos & ordinibus incõpositis effusè venire hostes. Inter hęc C O S. manus ad cœlum attollens, voce clara, ita vt exaudiretur, templum Ioui Statori vouet, si cõstitisset à fuga Romana acies, redintegratóq; prælio cecidisset vicissétque legiones Samnitiũ. Omnes vndiq; annisi ad restituendam pugnã, duces, milites, peditum, equitúmq; vis. numen etiam deorum respexisse nomẽ Romanum visum. Adeò facilè inclinata res: repulsi'que à castris hostes: mox etiam redacti ad eum locum, in quo commissa pugna erat. Ibi obiacente sarcinarum cumulo, quas cõiecerant in medium, hæsere impediti: deinde ne diriperẽtur res, orbem armatorum sarcinis circũdant. Tum verò eos à fronte vrgere pedites, ab tergo circũuecti equites. ita in medio cæsi, capti-E que. Captiuorũ numerus fuit septem millia C C C, qui omnes nudi sub iugum missi. Cæsos retulere ad quatuor millia octingentos. Ne Romanis quidem læta victoria fuit. recensente C O S. biduo acceptam cladẽ, amissorum militum numerus relatus septem millia trecenti. Dum hæc in Apulia gerebãtur: altero exercitu Samnites Interamnam coloniam Romanã, quæ via Latina est, occupare conati, vrbem non tenuerunt: agros depopulati, cum prædam aliam inde mistam hominũ atque pecudum, colonósq; captos agerent, in victorem incidũt C O S. ab Luceria redeuntẽ: nec prædam solùm amittũt, sed ipsi longo ac impedito agmine incompositi cæduntur. Consul Interamnam edicto dominis ad res suas noscendas recipiendásq; reuocatis, & exercitu ibi relicto, comitiorum caussa Romã est profectus. Cui de

triumpho agenti negatus honos,& ob amissa tot millia militum, & quòd captiuos sine pactione sub iugum misisset.C O S.alter Posthumius,quia in Samnitibus materia belli deerat, in Hetruriã traductô exercitu,primum peruastauerat Volsiniensem agrum: deinde cum egressis ad tuendos fines haud procul mœnibus ipsorũ depugnat.duo millia C C Hetruscorum cæsi:cæteros propinquitas vrbis tutata est.In Rosellanũ agrum exercitus traductus.ibi non agri tantum vastati,sed oppidum etiam expugnatum:capta amplius duo millia hominum:minus duo millia circa muros cæsa.Pax tamen clarior maiórque,q̃ bellum in Hetruria eo anno fuerat,parta est.tres validissimæ vrbes, Hetruriæ capita,Volsinii, Perusia,Arretium,pacem petiere,& vestimentis militum,frumentóque pacti cum C O S.vt mitti Romã oratores liceret,inducias in quadraginta annos impetrauerũt. mulcta præsens quingentûm millium æris in singulas ciuitates imposita . Ob hasce res gestas consul cum triumphum ab Senatu moris magis caussa,q̃ spe impetrãdi petisset: viderétque alios,quòd tardius ab vrbe exisset:alios,quòd iniussu Senatus ex Samnio in Hetruriam transisset:partim suos inimicos, partim collegæ amicos,ad solatium æquatæ repulsæ sibi quoque negare triumphum: Non ita,inquit,Patres conscripti,vestræ maiestatis meminero,vt me cõsulem esse obliuiscar.eodem iure imperii, quo bella gessi,bellis feliciter gestis,Samnio atq; Hetruria subactis,victoria & pace parta triumphabo.ita Senatum reliquit.Inde inter tribunos plebis contentio orta est.pars intercessuros,ne nouo exẽplo triumpharet,aiebant:pars auxilio se aduersus collegas triumphanti futuros. Iactata res ad populũ est:vocatúsq; eò consul,cum L. Horatium, Marcum Valerium cõsules,C.Martium Rutilium nuper,patrem eius qui tunc censor esset, non ex authoritate Senatus, sed iussu populi triũphasse diceret:adiiciebat se quoq; laturum fuisse ad populũ, ni sciret mancipia nobilium tribunos plebis legem impedituros:voluntatem sibi ac fauorẽ consentientis populi pro omnibus iussis esse ac futurã: posteróq; die auxilio tribunorũ plebis trium aduersus intercessionẽ V I I tribunorũ, & consensum Senatus, celebrãte populo diem,triumphauit.Et huius anni parum cõstans memoria est.Posthumiũ author est Claudius in Samnio captis aliquot vrbibus,in Apulia fusum fugatúmq;, saucium ipsum cum paucis Luceriam cõpulsum: ab Attilio in Hetruria res gestas: eúmq; triũphasse. Fabius ambos C O S S.in Samnio,& ad Luceriã res gessisse scribit: traductúmq; in Hetruriam exercitũ,sed ab vtro C O S.nõ adiecit:& ad Luceriam vtrinq; multos occisos:in'q; ea pugna Iouis Statoris ædem votã,vt Romulus antè vouerat.sed fanum tantũ,id est locus tẽplo effatus,iam sacratus fuerat.Cæterum hoc demum anno,vt ædem etiã fieri Senatus iuberet,bis eiusdẽ voti damnata Respu.in religionẽ venit.Sequitur hunc annum & C O S.insignis L.Papyrius Cursor,quà paterna gloria,quà sua:& bellum ingens, victoriáq; quantã de Samnitibus nemo ad eã diem,præter L.Papyrium patrẽ C O S.pepererat.& forte eodẽ conatu apparatúq; omni opulentia insignium armorũ bellum adornauerant: & opes deorum etiam adhibuerãt ritu quodã sacramenti vetusto velut initiatis militibus, delectu per omne Samnium habito noua lege,vt qui iuniorum nõ conuenisset ad imperatoriũ edictum, quique iniussu abisset,caput Ioui sacratum erat.Tum exercitus omnis Aquiloniam est indictus. ad X L millia militum,quod roboris in Samnio erat,cõuenerunt.ibi mediis ferè castris locus est cõseptus cratibus,pluteisq; & linteis contectus, patens ducẽtos maxime pedes in omnes pariter partes.Ibi ex libro vetere linteo lecto sacrificatũ sacerdote Ouio Paccio quodam,homine magno natu, qui se id sacrum petere affirmabat ex vetusta Samnitiũ religione,qua quondã vsi maiores eorum fuissent, cum adimendæ Hetruscis Capuæ clãdestinum cepissent cõsilium.Sacrificio perfecto,per viatorem imperator acciri iubebat nobilissimum quẽq; genere factisq;.singuli introducebãtur.erat cum alius apparatus sacri, qui perfundere religione animũ posset:tũ in loco circà omni cõtecto aræ in medio,victimæ'q; circà cæsæ, & circũstantes cẽturiones strictis gladiis.admouebatur altaribus miles,magis vt victima, q̃ vt sacri particeps: adigebatúrq; iureiurãdo,quæ visa auditáq; in eo loco essent,nõ enunciaturum. dein iurare cogebatur diro quodã carmine in execrationem capitis familiæ'que & stirpis cõposito, nisi isset in prælium quô imperatores duxissent:& si aut ipse ex acie fugisset,aut si quem fugientẽ vidisset,non extemplo occidisset.Id primò quidam abnuẽtes iuraturos se,obtruncati circa altaria sunt:iacentes deinde inter stragem victimarum,documento cæteris fuere ne abnuerẽt.Primoribus Samnitium ea detestatione obstrictis, decẽ nominatis ab imperatore,eis dictum vt vir virum legerẽt,donec sexdecim millium numerũ con fecissent.ea legio linteata ab integumẽto consepti quo sacrata nobilitas erat, appellata est. his arma insignia data,& cristatæ galeæ,vt inter cæteros eminerent.Paulo plus viginti millium

A lium alius exercitus fuit,nec corporum specie,nec gloria belli,nec apparatu linteatę legioni dispar. hic hominũ numerus,quod roboris erat,ad Aquiloniam consedit. C O S S. profecti ab vrbe:prior Sp. Caruilius:cui veteres legiones,quas M. Attilius superioris anni C O S. in agro Interãnati reliquerat,decretæ erant. cum eis in Samniũ profectus, dum hostes operati superstitionibus cõcilia secreta agunt,Amiternum oppidũ de Samnitibus vi cepit. cæsa ibi millia hominum duo fermè atq; octingẽti:capta quatuor millia ducẽti septuaginta. Papyrius nouo exercitu(ita decretum erat)scripto,Duroniã vrbem expugnauit:minus q̃ collega cepit hominum:plus aliquãto occidit:præda opulenta vtrobiq; est parta. Inde peruagati Samnium C O S S. maxime depopulato Atinate agro, Caruilius ad Cominiũ, Papyrius ad Aquiloniam,vbi summa rei Samnitium erat,peruenit. ibi aliquandiu nec cessatum ab armis est,neq; gnauiter pugnatum:lacessendo quietos,resistẽtibus cedendo, cõminandóque ma-

B gis q̃ inferendo pugnam,dies absumebatur. quod cum inciperetur,remitteretúrq;,omnium rerum etiam paruarum euẽtus proferebatur in dies. Altera Romana castra viginti millium spatio aberant:& absentis collegæ consilia omnibus gerendis intererant rebus:intentiórque Caruilius,quo maiore discrimine res vertebatur,in Aquiloniam,q̃ ad Cominiũ,quod obsidebat,erat. L. Papyrius iam per omnia ad dimicandum satis paratus,nuncium ad collegam mittit:sibi in animo esse,postero die,si per auspicia liceret,cõfligere cum hoste:opus esse & illum quãta maxima vi posset,Cominium oppugnare, nequid laxamenti sit Samnitibus ad subsidia Aquiloniã mittenda. diem ad proficiscẽdum nuncius habuit:nocte rediit,approbare collegã consulta referens. Papyrius nuncio misso extẽplo concionẽ habuit:multa de vniuerso genere belli,multa de præsenti hostiũ apparatu vano magis specie,q̃ efficaci ad euentum,disseruit. Nõ enim cristas vulnera facere: & per picta atq; aurata scuta transire Romanum pilum:& cãdore tunicarum fulgentem aciem,vbi res ferro geratur,cruentari. Auream

C olim atq; argenteã Samnitium aciem à parente suo occidione occisam:spoliáque ea honestiora victori hosti,q̃ ipsis arma fuisse. Datum hoc nomini familiæ'q; suæ,vt aduersus maximos conatus Samnitiũ opponerentur duces,spoliáq; ea referrent,quæ insignia publicis etiã locis decorandis essent. Deos immortales adesse propter totiẽs petita fœdera,totiens rupta: tum siqua cõiectura mentis diuinæ sit, nulli vnq̃ exercitui fuisse infestiores,q̃ qui nefando sacro mista hominum pecudúmq; cæde respersus,ancipiti deûm iræ deuotus, hinc fœderũ cum Romanis ictorum testes deos,hinc iurisiurandi aduersus fœdera suscepti execrationes horrens,inuitus iurauerit,oderit sacramẽtum,vno tempore deos,ciues,hosteis metuat. Hæc cõperta perfugarum indiciis,cum apud infensos iam sua sponte milites disseruisset:simul diuinæ humanæ'q; spei pleni,clamore cõsentienti pugnã poscunt:pœnitet in posterum diem dilatum certamẽ:morã diei noctisq; oderũt. Tertia vigilia noctis iam relatis literis à collega,Papyrius silentio surgit:& pullariũ in auspiciũ mittit. Nullũ erat genus hominũ in castris

D intactũ cupiditate pugnę:summi infimiq; æque intenti erant:dux militũ,miles ducis ardorẽ spectabat. Is ardor omniũ etiam ad eos qui auspicio intererant,peruenit. nã cum pulli non pascerentur,pullarius auspiciũ mentiri ausus,tripudium solistimum C O S. nunciauit. C O S. lętus,auspicium egregium esse,& deis authoribus rem gesturos pronũciat:signúmq; pugnæ proponit. Exeũti iam in aciem nunciat perfuga,viginti cohortes Samnitiũ(quadringenariæ fermè erãt)Cominium profectas. quod ne ignoraret collega,extemplo nunciũ mittit: ipse signa ocyus proferri iubet: subsidiáque suis quæque locis, & præfectos subsidiis attribuerat. Dextro cornu L. Volumnium,sinistro L. Scipionem,equitibus legatos alios,C. Ceditium & Treboniũ præfecit. Sp. Nautium mulos detractis clitellis cum cohortibus alaribus in tumulum conspectum properè circũducere iubet: atque inde inter ipsam dimicationem quanto maxime posset moto puluere ostẽdere. Dum his intẽtus imperator erat,altercatio inter pullarios orta de auspicio eius diei,exauditáq; ab equitibus Romanis:qui rem haud spernendã

E rati,Sp. Papyrio fratris filio cõsulis ambigi de auspicio renunciauerunt. Iuuenis ante doctrinam deos spernentẽ natus,rem inquisitam,nequid incompertũ deferret,ad cõsulẽ detulit: cui ille,Tu quidẽ macte virtute diligẽtiáq; esto: cæterùm qui auspicio adest,siquid falsi nũciat,in semetipsum religionẽ recipit:mihi quidem tripudium nunciatum,populo Romano exercituique egregiũ auspicium est. Cẽturionibus deinde imperauit, vt pullarios inter prima signa cõstituerent. Promouent & Samnites signa:insequitur acies ornata,armatáque: vt hostium quoq; magnificũ spectaculum esset. Prius q̃ clamor tolleretur, concurreretúrque, emisso temere pilo ictus pullarius ante signa cecidit. quod vbi C O S. nunciatum est,Dii in prælio sunt,inquit. habet pœnã noxium caput. Ante C O S. hæc dicentẽ coruus voce clara

occinuit.quo lætus augurio consul,affirmans nunquam humanis rebus magis præsentes interfuisse deos,signa canere,& clamorem tolli iussit.Prælium cõmissum atrox,cæterùm longe disparibus animis.Romanos ira,spes,ardor certaminis,auidos hostium sanguinis in prælium rapit: Samnitium magnam partem necessitas ac religio inuitos magis resistere, quàm inferre pugnam cogit. nec sustinuissent primum clamorem atque impetum Romanorum, per aliquot iam annos vinci assueti,ni potétior alius metus insidens pectoribus,à fuga retineret.quippe in oculis erat omnis ille occulti paratus sacri,& armati sacerdotes, & promiscua hominum pecudúmque strages, & respersæ fando nefandóque sanguine aræ, & dira execratio,ac furiale carmen detestandæ familiæ stirpique cõpositum.his vinculis fugæ obstricti stabant,ciuem magis quàm hosté timentes.Instare Romanus à cornu vtroque, à media acie,& cædere deorum hominúmq; attonitos metu.Repugnatur segniter,vt ab iis quos timor moraretur à fuga. Iam propè ad signa cædes peruenerat, cum ex transuerso puluis velut ingentis agminis incessu motus apparuit. Sp.Nautius(Octauium Metium quidã eum tradunt) dux alaribus cohortibus erat: puluerem maiorem quàm pro numero excitabant: insidentes mulis calones frondosos ramos per terram trahebant: arma, signaque per turbidam lucem in primo apparebant: pòst altior densiórque puluis equitum speciem cogentium agmen dabat.fefellitque non Samnites modò,sed etiam Romanos: & consul affirmauit errorem,clamitans inter prima signa,ita vt vox etiam ad hostes accideret, captum Cominium,victorem collegam adesse.anniterentur vincere prius quàm gloria alterius exercitus fieret. Hæc insidens equo.inde tribunis centurionibúsque imperat,vt vias equitibus patefaciant.ipse Trebonio Caeditióq; prædixerat, vt vbi se cuspidem erectã quatientem vidissent,quanta maxima vi possent,concitarent equites in hostem.Ad nutum omnia,vt ex antè præparato,fiunt.pãduntur inter ordines viæ:prouolat eques: atq; infestis cuspidibus in medium agmen hostium ruit:perrumpitque ordines,quacunque impetum dedit.instant Volumnius & Scipio,& perculsos sternunt.Tum iam deorũ hominũmq; victa vi,funduntur linteatæ cohortes:pariter iurati iniuratique fugiunt,nec quenq̃ præter hostes metuunt.Peditũ agmen,quod superfuit pugnæ,in castra ad Aquiloniam cõpulsum est. nobilitas equitésque Bouianum perfugerunt.equites eques sequitur,peditem pedes:ac diuersa cornua, dextrum ad castra Samnitium,læuum ad vrbẽ tendit.Prior aliquanto Volumnius castra cepit.ad vrbem Scipioni maiore resistitur vi: non quia plus animi victis est,sed melius muri,quàm vallum,armatos arcent.inde lapidibus propulsant hostem.Scipio,nisi in primo pauore prius q̃ colligerentur animi, transacta res esset, lentiorem fore munitæ vrbis oppugnationem ratus interrogat milites:Satin' æquo animo paterentur ab altero cornu castra capta esse,se victores pelli à portis vrbis?Reclamantibus vniuersis, primus ipse scuto super caput elato pergit ad portam:secuti alii testudine facta in vrbem perrumpunt: deturbatisque Samnitibus,quæ circa portam erant muri occupauere.penetrare interiora vrbis, quia pauci admodum erãt, nõ audent.Hæc primò ignorare consul,& intentus recipiẽdo exercitui esse.iam enim præceps in occasum sol erat:& appetens nox, periculosa & suspecta omnia etiam victoribus faciebat. progressus longius,ab dextra castra capta videt:ab læua clamorem in vrbe, mistum pugnãtium ac pauentium fremitu esse.& tum forte certamẽ ad portam erat.aduectus deinde equo propius,vt suos in muris videt,nec iam integri quicq̃ esse,quoniã temeritate paucorum,magnæ rei parta occasio esset:acciri quas receperat copias,signáq; in vrbem inferri iussit.ingressi proxima ex parte,quia nox appropinquabat,quieuere.nocte oppidũ ab hostibus desertum est.Cæsa illo die ad Aquiloniã Samnitium millia triginta trecenti quadraginta:capta tria millia octingenti & septuaginta:signa militaria nonaginta septé. Cæterum illud memoriæ traditur,nõ fermè alium ducem lætiorem in acie visum, seu suopte ingenio, seu fiducia bene gerundæ rei.Ab eodem robore animi neque cõtrouerso auspicio reuocari à prælio potuit:& in ipso discrimine,quo templa diis immortalibus voueri mos erat,vouerat Ioui Victori,si legiones hostiũ fudisset,pocillum mulsi prius q̃ temetum biberet,sese facturũ.id votum diis cordi fuit:& auspicia in bonũ verterunt.Eadẽ fortuna ab altero cõsule ad Cominiũ gesta res.Prima luce ad mœnia omnibus copiis admotis, corona cinxit vrbẽ: subsidiáq; firma,nequa eruptio fieret,portis opposuit.Iam signũ dantẽ eũ nuncius à collega trepidus deuiginti cohortiũ aduẽtu,& ab impetu moratus est:& partẽ copiarũ reuocare instructã intentã'q; ad oppugnandũ,coegit. D.Brutũ Scæuã legatum cũ legione prima,& viginti cohortibus alaribus,equitatúq; ire aduersus subsidiũ hostiũ iussit:quocũq; in loco fuisset obuius,obsisteret ac moraretur:manúmq;,si forte ita res posceret,cõferret: modò ne ad

Cominium

A Cominium ex copiæ admoueri possent.ipse scalas ferri ad muros ab omni parte vrbis iussit: ac testudine ad portas successit.simul & refringebãtur portæ, & vis vndiq; in muros fiebat. Samnites,sicut anteq̃ in muris viderẽt armatos, satis animi habuerũt ad prohibendos vrbis aditu hostes: ita postq̃ iam non ex interuallo,nec missilibus,sed cõminus gerebatur res: & qui ægre successerant ex plano in muros,loco quẽ magis timuerant victo,facilè in hostem imparem ex æquo pugnabant:relictis turribus murisq;,in forum omnes compulsi,paulisper inde tentauerunt extremã pugnæ fortunam.deinde abiectis armis,ad quindecim millia hominum & quadringenti in fidẽ consulis venerunt.cæsa ad quatuor millia ac trecenti octoginta.Sic ad Cominium,sic ad Aquiloniã gesta res.Inde medio inter duas vrbes spatio,vbi tertia expectata erat pugna,hostes non inuenti. septem millia passuum cum abessent à Cominio,reuocati ab suis,neutri prælio occurrerunt. primis fermè tenebris cum in conspectu
B iam castra,iam Aquiloniam habuissent:clamor eos vtrinq; par accidens sustinuit. deinde è regione castrorum,quæ incensa ab Romanis erãt, flamma late fusa certioris cladis indicio progredi longius prohibuit. Eo ipso loco propè temere sub armis strati passim inquietum omne tempus noctis,expectando timendóq; lucem,egere.prima luce incerti quam in partem intenderẽt iter,repente in fugam cõsternantur conspecti ab equitibus:qui egressos nocte ab oppido Samnites persecuti,viderant multitudinem nõ vallo,non stationibus firmatam. conspecta & ex muris Aquiloniæ ea multitudo erat. iámque etiã legionariæ cohortes sequebantur: cæterùm nec pedes fugientes persequi potuit: & ab equite nouissimi agminis ducenti fermè & octoginta interfecti . arma multa pauidi, ac signa militaria duodeuiginti reliquere. alio agmine incolumi,vt ex tanta trepidatione,Bouianum peruentum est.Lętitiã vtriusque exercitus Romani auxit & ab altera parte feliciter gesta res.vterq; ex alterius sententia consul captum oppidum diripiendum militi dedit:exhaustis deinde tectis ignem in-
C iecit:eodẽmq; die Aquilonia & Cominium deflagrauere. & cõsules cum gratulatione mutua legionum suáq;,castra coniunxere. In conspectu duorum exercituum & Caruilius suos pro cuiusque merito laudauit,donauitq;:& Papyrius,apud quẽ multiplex,in acie, circa castra,circa vrbem,fuerat certamen,Sp.Nautium,Sp Papyrium fratris filium,& quatuor centuriones,manipulúmque hastatorum,armillis,aureisque coronis donauit:Nautium propter expeditionem,qua magni agminis modo terruerat hostes: iuuenem Papyrium,propter nanatam cum equitatu & in prælio operam, & nocte qua fugam infestã Samnitibus ab Aquilonia clàm egressis fecit:centuriones,militésque,quia primi portam,murúmque Aquiloniæ ceperant.equites omnes ob insignẽ multis locis operam,corniculis,armillisq; argenteis do nat.Cõsilium inde habitum,cum iam tẽpus esset deducẽdi ab Samnio exercitus,aut vtriusque,aut certe alterius.optimum visum,quo magis fractæ res Samnitiũ essent,eo pertinacius & infestius agere cætera,& persequi:vt perdomitum Samnium insequentibus cõsulibus tra
D di posset.quandò iam nullus esset hostium exercitus,qui signis collatis dimicaturus videretur:vnum superesse belli genus,vrbium oppugnationes:quarum per excidia militẽ locupletare præda,& hostem pro aris ac focis dimicantem conficere possent. Itaq; literis missis ad Senatum populúmq; Romanũ de rebus ab se gestis,diuersi,Papyrius ad Sepinum,Caruilius ad Volanam oppugnandam,legiones ducunt. Literæ cõsulum ingenti lætitia & in curia & in concione auditæ: & quatridui supplicatione publicum gaudium priuatis studiis celebratum est.nec populo Romano magna solum,sed peropportuna etiam ea victoria fuit: quia per idem forte tẽpus rebellasse Hetruscos allatum est.Subibat cogitatio animum, quonam modo tolerabilis futura Hetruria fuisset siquid in Samnio aduersi venisset,quæ coniuratione Samnitium erecta,quoniam ambo consules,omnisque Romana vis auersa in Samnium esset,occupationẽ populi Romani pro occasione rebellandi habuisset . Legationes sociorũ à M.Attilio prætore in Senatum introductæ,querebãtur vri & vastari agros à finitimis He-
E truscis,quòd desciscere à populo Romano nollent:obtestabantúrque Patres conscriptos,vt se à vi atque iniuria communium hostium tutarentur.Responsum legatis,curæ senatui futurum,ne socios fidei suæ pœniteret: Hetruscorum propediem eandem fortunam, quam Samnitium,fore.Segnius tamen,quòd ad Hetruriam attinebat,acta res esset, ni Faliscos quoque,qui per multos annos in amicitia fuerant,allatum foret arma Hetruscis iunxisse. Huius propinquitas populi acuit curam Patribus, vt fœciales mittendos ad res repetendas censerent.Quibus nõ redditis,ex authoritate Patrum, iussu populi,bellum Faliscis indictum est: iussi'que consules sortiri, vter ex Samnio in Hetruriam cum exercitu transiret. Iam Caruilius Volanam,& Palumbinum,& Herculaneum ex Samnitibus ceperat: Volanã intra pau-

cos dies: Palumbinum eodem, quo ad muros accessit. ad Herculaneum bis etiam signis col F
latis ancipiti prælio, & cum maiore sua quàm hostium iactura, dimicauit. castris deinde po
sitis, mœnibus hostem inclusit: oppugnatum oppidum, captúmque. In his tribus vrbibus ca
pta aut cæsa ad decem millia hominum: ita, vt paruo admodum plures caperētur. Sortien-
tibus prouincias consulibus, Hetruria Caruilio euenit secundum vota militum, qui vim fri-
goris iam in Sámnio non patiebantur. Papyrio ad Sepinum maior vis hostium restitit: sæpe
in acie, sæpe in agmine, sæpe circa ipsam vrbem aduersus eruptiones hostium pugnatum:
neque obsidio, neque bellum ex æquo erat: non enim muris magis se Samnites, quàm armis
ac viris mœnia tutabantur. tandem pugnando in obsidionem iustam coegit hostes: obsidē-
dóque, vi atque operibus vrbem expugnauit. itaque ab ira plus cædis editum capta vrbe: se-
ptem millia quadringenti cæsi: capta minus tria millia hominum: præda, quæ plurima fuit,
congestis Samnitium rebus in vrbes paucas, militi concessa est. Niues iam omnia oppleue- G
rant, nec durari extra tecta poterat: itaque consul de Samnio exercitum deduxit. Venienti
Romam triumphus omnium consensu est delatus. triumphauit in magistratu, insigni, vt il-
lorum temporum habitus erat, triumpho. pedites equitésq; insignes donis transiere, ac trāſ-
uecti: multæ ciuicæ coronæ vallarésque ac murales cóspectæ. inspectata spolia Samnitium:
& decore ac pulchritudine paternis spoliis, quæ nota frequenti publicorum ornatu locorū
erant, comparabantur. nobiles aliquot captiui, clari suis patrúmque factis, ducti. æris grauis
transuecta vicies centum millia & quingenta triginta tria millia. id æs redactum ex captiuis
dicebatur. argenti, quod captum ex vrbibus erat, P. M. C C C X X X. omne æs argentúmq;
in ærarium conditum. militibus nihil datum ex præda est. auctáq; ea inuidia est ad plebem,
quòd tributum etiā in stipēdium militum collatum est: cum si spreta gloria fuisset captiuæ
pecuniæ in ærarium illatæ, & militi tum dari ex præda, & stipendium militare præstari po-
tuisset. Aedem Quirini, quam in ipsa dimicatione votā apud neminem veterem authorem H
inuenio: (neque hercule tam exiguo tempore perficere potuisset) ab dictatore patre votam
filius consul dedicauit: exornauitque hostium spoliis. quorum tanta multitudo fuit, vt non
templum tantum forúmq; his ornaretur, sed sociis etiam colonisque finitimis ad templorū
locorúmq; publicorum ornatum diuiderētur. A triumpho exercitum in agrum Vestinum,
quia regio ea infesta ab Samnitibus erat, hybernatū duxit. Inter hæc Caruilius consul in He
truria Troilium primum oppugnarē adortus, quadringētos septuaginta ditissimos pecunia
grandi pactos vt abire inde liceret, dimisit: cæteram multitudinem, oppidúmq; ipsum vi ce
pit. inde quinque castella locis sita munitis expugnauit. Cæsa ibi hostiū duo millia quadrin
genti: minus duo millia capti. & Faliscis pacē petētibus annuas inducias dedit, pactus centū
millia grauis æris, & stipendium eius anni militibus. His rebus actis ad triumphum decessit,
vt minus clarum de Samnitibus, quàm collegæ triumphus fuerat: ita cumulo Hetrusci belli
æquatum. æris grauis tulit in ærarium trecenta nonaginta millia: de reliquo ære ædem For- I
tis fortunæ de manubiis faciendam locauit prope ædem eidem deæ ab rege Seruio Tullo
dedicatam. & militibus ex præda centenos binos asses, & alterum tantum centurionibus at-
que equitibus, malignitate collegæ gratius accipientibus munus, diuisit. Fauor consulis tu-
tatus ad populum est L. Posthumium legatū eius: qui dicta die à M. Cancio Tribuno plebis
fugerat in legationem (vt fama ferebat) populi iudicium: iactarique magis quàm peragi ac-
cusatio eius poterat. Exacto iam anno noui tribuni plebis magistratum inierāt: iisque ipsis,
quia vitio creati erant, quinq; post dies alii suffecti. Lustrum cōditum eo anno est à P. Cor-
nelio Aruina, C. Martio Rutilio, censoribus: censa capitum millia ducenta sexaginta duo,
trecenta vigintiduo. Censores vicesimisexti à primis censoribus: lustrum vndeuicesimum
fuit. Eodem anno coronati primùm ob res bello bene gestas, ludos Romanos spectaue-
runt: palmæ'que tum primùm translato è Græcia more victoribus datæ. Eodem anno ab æ-
dilibus curulibus, qui eos ludos fecerunt, damnatis aliquot pecuariis, via à Martis silice ad K
Bouillas perstrata est. Comitia consularia L. Papyrius habuit: creauit consules, Q. Fabiū Ma
ximi filium, Gurgitem, & D. Iunium Brutum Scæuam. ipse Papyrius prætor factus. Multis
rebus lætus annus, vix ad solatium vnius mali, pestilentiæ vrentis simul vrbem atque agros,
suffecit. portentóque iam similis clades erat. & libri aditi, quinam finis, aut quod remedium
eius mali ab diis daretur. inuentum in libris, Aesculapium ab Epidauro Romam accersen-
dum. neque eo anno, quia bello occupati consules erant, quicquam de ea re actum, præter-
quam quòd vnum diem Aesculapio supplicatio habita est.

T. LIVII

A

T. LIVII PATAVINI Historiarum Ab Vrbe Condita Decadis Tertiæ Liber Primus.

N PARTE operis mei licet mihi præfari, quod in principio summæ totius professi plerique sunt rerum scriptores: bellum maximè memorabile omnium quæ vnquam gesta sint, me scripturum: quod Annibale duce Carthaginienses cum populo Romano gessere. nam neque validiores opibus vllæ inter se ciuitates gentésq; contulerunt arma: neque his ipsis tantum vnquam virium aut roboris fuit: & haud ignotas belli artes inter se, sed expertas primo Punico conserebant bello. & adeò varia belli fortuna, ancépsque Mars fuit, vt propius periculo fuerint, qui vicere. odiis etiam propè maioribus certarunt, quàm viribus: Romanis indignantibus quòd victoribus victi vltro inferrent arma: Pœnis, quòd superbè auaréque crederent imperitatum victis esse. Fama etiam est, Annibalem annorum fermè nouem pueriliter blandientem patri Amilcari vt duceretur in Hispaniam, cum perfecto Africo bello exercitum eò traiecturus sacrificaret, altaribus admotum, tactis sacris iureiurando adactum, se, cum primum posset, hostem fore populo Romano. Angebant ingentis spiritus virum Sicilia Sardiniáque amissæ. nam & Siciliam nimis celeri desperatione rerum concessam, & Sardiniam inter motum Africæ fraude Romanorum, stipendio etiam superimposito, interceptam. His anxius curis ita se Africo bello, quod fuit sub recentem Romanam pacem, per quinque annos: ita deinde nouem annis in Hispania augendo Punico imperio gessit, vt appareret maius eũ quàm quod gereret, agitare in animo bellũ: & si diutius vixisset, Amilcare duce Pœnos arma Italię illaturos fuisse, quę Annibalis ductu intulerũt. Mors Amilcaris peropportuna, & pueritia Annibalis, distulerũt bellũ. Medius Asdrubal inter patrẽ & filium octo fermè annos imperiũ obtinuit, flore ætatis (vti ferunt) primò Amilcari conciliatus: gener inde ob altã indolẽ profectus animi adscitus: & quia gener erat, factionis Barchinæ opibus, quæ apud milites plebémque plus quàm modicæ erant, haud sanè voluntate principum, in imperio positus. Is plura consilio quàm vi gerens, auspiciis regulorũ magis, conciliandisq; per amicitiam principum nouis gẽtibus, quàm bello aut armis rem Carthaginiẽsem auxit. Cæterùm nihilo ei pax tutior fuit. barbarus eum quidam palàm ob iram interfecti ab eo domini obtruncauit: cõprehensúsq; à circunstantibus haud alio quàm si euasisset vultu, tormentis quoq; cũ laceraretur, eo fuit habitu oris, vt superante lætitia dolores, ridentis etiam speciem præbuerit. Cum hoc Asdrubale, quia miræ artis in solicitandis gentibus, imperioq; iungẽdis suo fuerat, fœdus renouauerat populus Romanus, vt finis vtriusq; imperii esset amnis Iberus, Saguntinisq; mediis inter imperia duorum populorum, libertas seruaretur. In Asdrubalis locum haud dubia res fuit quin prærogatiuam militarem, qua extẽplo iuuenis Annibal intra prætorium delatus, imperatórq; ingenti omnium clamore atque assensu appellatus erat, fauor etiam plebis sequeretur. Hunc vixdũ puberem Asdrubal literis ad se accersierat: actáq; res in senatu etiam fuerat: Barchinis nitentibus vt assuesceret militiæ Annibal, atque in paternas succederet opes. Hanno alterius factionis princeps, Et æquum postulare videtur, inquit, Asdrubal, & ego tamen nõ censeo quod petit, tribuendũ. Cũ admiratione tã ancipitis sentẽtiæ in se omnes cõuertisset: florem ętatis, inquit, Asdrubal, quem ipse patri Annibalis fruendum præbuit, iusto iure cũ à filio repeti censet. nos tamen minimè decet iuuentutem nostram pro militari rudimẽto assuefacere libidini imperatorum. An hoc timemus, ne Amilcaris

» filius nimis serò imperia immodica,& regni paterni speciem videat?& cuius regis genero hæ- F
» reditarii sint relicti exercitus nostri, eius filio parũ maturè seruiamus? Ego istum iuuenem do-
» mi tenendum sub legibus, sub magistratibus docendum viuere æquo iure cum cæteris censeo,
» ne quandoque paruus hic ignis incendium ingens exsuscitet. Pauci,ac fermè optimus quisq; Hannoni assentiebantur: sed(vt plerunq; fit)maior pars meliorem vicit. Missus Annibal in Hispaniam ,primo statim aduentu omnem exercitum in se conuertit. Amilcarem viuentem redditum sibi veteres milites credere; eundem vigorem in vultu, vimque in oculis, habitum oris,lineamentáque intueri. deinde breui effecit,vt patri in se minimum momentum ad fauorem conciliandum esset. Nunquam ingenium idem ad res diuersissimas,parendum atque imperandum,habilius fuit. itaque haud facilè discerneres, vtrum imperatori an exercitui charior esset: neque Asdrubal alium quenquam præficere malle, vbi quid fortiter ac strenuè agendum esset: neque milites alio duce plus confidere,aut audere. plurimum audaciæ ad pericula capessenda, plurimum consilii inter ipsa pericula erat.nullo labore aut corpus fatigari, aut animus vinci poterat.caloris ac frigoris patientia par: cibi potionisque desyderio naturali, non voluptate modus finitus. vigiliarum somnique nec die nec nocte discriminata tempora. id quod gerendis rebus superesset, quieti datum. ea neque molli strato, neque silentio accersita. multi sæpe militari sagulo opertum, humi iacentem inter custodias stationésque militum conspexerunt. vestitus nihil inter æquales excellens, arma atque equi conspiciebantur. equitum peditúmque idem longè primus erat. princeps prælium inibat: vltimus conserto prælio excedebat. Has tantas viri virtutes, ingentia vitia æquabãt:inhumana crudelitas,perfidia plus quàm Punica, nihil veri, nihil sancti, nullus deûm metus,nullum iusiurandum,nulla religio. Cum hac indole virtutum ac vitiorum triennio sub Asdrubale imperatore meruit: nulla re quæ agenda audendáque magno futuro duci esset, prætermissa. Cæterùm ex quo die dux est declaratus, velut Italia ei prouincia decreta,bellúmque Romanum mãdatum esset, nihil prolatandum ratus,ne se quoque,vt patrem Amilcarem,deinde Asdrubalem,cunctantem casus aliquis opprimeret, Saguntinis inferre bellum statuit, quibus oppugnandis haud dubie Romana arma mouebantur. In Olcadum fines prius (vltra Iberum ea gens in parte magis quàm in ditione Carthaginiensium erat) induxit exercitum,vt non petisse Saguntinos, sed rerum serie finitimis domitis gentibus, iungendóque, tractus ad id bellum videri posset. Carteiam vrbem opulentam caput gentis eius expugnat diripitque. quo metu perculsæ minores ciuitates, stipendio imposito imperium accepere. victor exercitus opulentúsque præda Carthaginem nouam in hyberna est deductus. Ibi largè partiendo prædam, stipendia præterita cum fide exoluendo,cũctis ciuium suorum sociorúmque animis in se firmatis, vere primo,in Vacceos promotum bellum. Hermandica & Arbacala Carteiorum vrbes vi captæ. Arbacala & virtute & multitudine oppidanorum diu defensa. Ab Hermandica profugi,exulibus Olcadum, priore æstate domitæ gentis, cum se iunxissent, concitant Carpetanos:adortique Annibalem regressum ex Vacceis,haud procul Tago flumine agmẽ graue prȩda turbauere. Annibal prælio abstinuit, castrisque super ripam positis, cum prima quies silentiúmque ab hostibus fuit, agmen vado traiecit: vallóque ita producto, vt locum ad transgrediendum hostes haberent, inuadere eos transeuntes statuit. equitibus præcepit, vt cum ingressos aquam viderent, adorirentur peditum agmen. In ripa elephantos ante quadraginta disposuit. Carpetanorum cum appendicibus Olcadum Vacceorúmque centum millia fuere, inuicta acies, si æquo dimicaretur campo. Itaque & ingenio feroces,& multitudine freti,& quòd metu cessisse credebant hostem: id morari victoriam rati, quòd interesset amnis: clamore sublato,passim sine vllius imperio,quà cuique proximum est, in amnem ruunt. Et ex parte altera ripæ vis ingens equitum in flumen immissa: medióque alueo haudquaquam pari certamine concursum: quippe vbi pedes instabilis, ac vix vado fidens,vel inermi equite equo temere acto peruerti posset: eques corpore armisque liber, equo vel per medios gurgites stabili,comminus eminúsque rem gereret. Pars magna flumine absumpta. quidam verticoso amni delati in hostes,ab elephantis obtriti sunt. postremi,quibus ingressus in suam ripam tutior fuit,ex varia trepidatione cum in vnum colligerentur,prius quàm tanto ex pauore reciperẽt animos:Annibal agmine quadrato amnẽ ingressus,fugam ex ripa fecit:vastatisq; agris, intra paucos dies Carpetanos quoque in deditionem accepit. Et iam omnia trans Iberũ præter Saguntinos,Carthaginiensium erãt. cum Saguntinis bellum nondũ erat.cæterùm iam belli caussa certamina cũ finitimis serebantur,maximè Turdetanis. quos cũ adesset idem,qui litis erat sator:nec certamen iuris,sed vim quæri appareret:legati à Sagũtinis Romã missi, auxiliũ ad bellum iam haud dubiè imminens orãtes. Cõsules tũc

(Right margin letters beside the lines: G at "esset: neque milites alio duce…"; H at "ratus, velut Italia…"; I at "æstate domitæ gentis…"; K at "misque liber…".)

Romæ

A Romæ erant, P. Cornelius Scipio, & T. Sempronius Longus. qui cum legatis in senatum intro-
ductis de repub. retulissent, placuissetque mitti legatos in Hispaniam ad res sociorum inspi-
ciendas, quibus si videretur digna caussa, & Annibali denunciarent vt ab Saguntinis sociis po
puli Romani abstineret, & Carthaginem in Africam traiicerent, ac sociorum populi Romani
querimonias deferrent: hac legatione decreta, necdum missa, omnium spe celerius Saguntum
oppugnari allatum est. tunc delata ex integro res ad senatum. Alii prouincias consulibus Hi-
spaniam atque Africam decernentes, terra marique rem gerendā censebant. alii totum in Hi-
spaniam Annibalémque intendebant bellum. erant qui non temere mouendam rem tantam,
expectandósque ex Hispania legatos censerent. Hæc sententia, quæ tutissima videbatur, vicit.
legatique eo maturius missi P. Valerius Flaccus & Q. Bebius Pamphilus Saguntum ad Anni-
balem: atque inde Carthaginem si non absisteretur bello, ad ducem ipsum in pœnam fœderis
B rupti deposcendum. Dum ea Romani parant consultántque, iam Saguntum summa vi oppu-
gnabatur. Ciuitas ea lōge opulentissima vltra Iberum fuit, sita passus mille fermè à mari. oriun-
di à Zacyntho insula dicuntur, mistique etiam ab Ardea Rutulorum quidam generis. cæterùm
in tantas breui creuerant opes, seu maritimis, seu terrestribus fructibus, seu multitudinis incre-
mento, seu sanctitate disciplinæ, qua fidem socialem vsque ad perniciem suam coluerunt. An-
nibal infesto exercitu ingressus fines, peruastatis passim agris, vrbem tripartitò aggreditur. An-
gulus muri erat in planiorem patentiorémque quàm cætera circà vallē vergens: aduersus eum
vineas agere instituit, per quas aries mœnibus admoueri posset. Sed vt locus procul muro sa-
tis æquus agendis vineis fuit: ita haudquaquam prospere, postquam ad effectum operis vētum
est, cœptis succedebat. & turris ingens imminebat: & murus, vt in suspecto loco, supra cæteræ
modum altitudinis emunitus erat: & iuuentus delecta, vbi plurimum periculi ac laboris osten-
debatur, ibi vi maiore obsistebant. ac primò missilibus summouere hostem: nec quicquam sa-
C tis tutum munientibus pati. deinde iam non pro mœnibus modò atque turri tela micare, sed
ad erumpendum etiam in stationes operáque hostium animus erat. quibus tumultuariis certa-
minibus haud fermè plures Saguntini cadebant quàm Pœni. Vt verò Annibal ipse, dum mu-
rum incautius subit, aduersum femur tragula grauiter ictus cecidit: tanta circà fuga atque tre-
pidatio fuit, vt non multum abesset, quin opera ac vineæ desererētur. Obsidio deinde per pau-
cos dies magis quàm oppugnatio fuit, dum vulnus ducis curaretur. per quod tempus vt quies
certaminum erat: ita ab apparatu operum ac munitionum nihil cessatum. itaque acrius dein-
tegro obortum est bellum, pluribúsque partibus, vix accipientibus quibusdam opera locis, vi-
neæ cœptæ agi, admouerique aries. Abundabat multitudine hominum Pœnus. ad centum e-
nim quinquaginta millia habuisse in armis creditur. Oppidani ad omnia tuēda atque obeun-
da multimoda arte distineri cœpti sunt: & non sufficiebant. iam enim feriebantur arietibus mu
ri: quassatæ quoque multæ partes erant. vna continentibus ruinis nudauerat vrbem. tres dein-
D ceps turres, quantūque inter eas muri erat, cum fragore ingenti prociderant: captúmque oppi
dum ea ruina crediderant Pœni, qua velut si pariter vtrosque murus texisset, ita vtrinque in pu
gnam procursum est. Nihil tumultuariæ pugnæ simile erat, quales in oppugnationibus vrbium
per occasionem partis alterius conseri solent: sed iustæ acies, velut patenti campo, inter ruinas
muri tectaque vrbis modico distantia interuallo constiterant. Hinc spes, hinc desperatio ani-
mos irritat: Pœno cepisse iam se vrbem, si paulùlum adnitatur, credente: Saguntinis pro nuda-
ta mœnibus patria corpora opponentibus: nec vllo pedem referente, ne relicto à se loco ho-
stem immitteret. Itaque quo acrius & confertim magis vtrinque pugnabatur, eo plures vulne-
rabantur: nullo inter arma corporáque vano intercidente telo. Falarica erat Saguntinis, missi-
le telum hastili oblongo, & cætera tereti, præterquam ad extremum, vnde ferrū extabat. id, sicut
in pilo, quadratum, stuppa circumligabant, linebántque pice. ferrum autem tres in longum ha
bebat pedes, vt cum armis transfigere corpus posset. sed id maximè, etiam si hæsisset in scuto,
E nec penetrasset in corpus, pauorem faciebat, quòd cum medium accensum mitteretur, conce-
ptúmq; ipso motu multo maiorem ignem ferret, arma omitti cogebat, nudúmque militem ad
insequentes ictus præbebat. Cum ergo diu anceps fuisset certamen, & Saguntinis, quia præter
spem resisterent, creuissent animi: Pœnus, quia non vicisset, pro victo esset: clamorem repentè
oppidani tollunt, hostémque in ruinas muri expellunt: inde impeditum trepidantémque ex-
turbant: postremò fusum fugatúmq; in castra redigūt. Interim ab Roma legatos venisse nuncia-
tum est. quibus obuiam ad mare missi ab Annibale qui dicerent, nec tutò eos adituros inter tot
tam effrenatarum gentiū arma: nec Annibali in tanto discrimine rerū operæ esse legationes au-
dire. Apparebat non admissos protinus Carthaginē ituros. literas igitur nūciósq; ad principes

factionis Barchinæ præmittit, vt præpararent suorum animos, nequid pars altera gratificari F pro Romanis posset. Itaque præterquam quòd admissi auditique non sunt, ea quoque vana atque irrita legatio fuit. Hanno vnus aduerso senatu caussam fœderis rupti magno silentio propter authoritatem suam cum assensu audientium egit. Per deos fœderum arbitros ac testes monuisse, prædixisse se, ne Amilcaris progeniem ad exercitum mitterent. non manes, nõ stirpem eius conquiescere viri: nec vnquam, donec sanguinis nominisque Barchini quisquam supersit, quietura Romana fœdera. Iuuenem flagrantem cupidine regni, viámque vnam ad id cernentem, si ex bellis bella serendo, succinctus armis legionibúsque viuat, velut materiam igni præbentes, ad exercitus misistis. aluistis ergo hoc incendium, quo nunc ardetis. Saguntum vestri circunsedent exercitus, vnde arcentur fœdere: mox Carthaginem circunsedebũt Romanæ legiones ducibus iisdem diis, per quos priore bello rupta fœdera sunt vlti. Verum hostem, an vos, an fortunam vtriusque populi ignoratis? Legatos ab sociis, & pro sociis venientes bonus imperator vester in castra non admisit, ius gentium sustulit. hi tamen vnde ne hostium quidem legati arcentur, pulsi ad vos veniunt, res ex fœdere repetunt: publica fraus absit: authorem culpæ, & reum criminis deposcunt. quo lenius agunt, segnius incipiunt: eo cum cœperint, vereor ne perseuerantius sæuiant. Aegates insulas Erycémque ante oculos proponite, quæ terra marique per quatuor & viginti annos passi sitis. Nec puer hic dux erat, sed pater ipse Amilcar Mars alter, vt isti volunt. sed Tarento tum in Italia non abstinueramus ex fœdere: sicut nunc Sagunto non abstinemus. vicerunt ergo dii hominésque: & id de quo verbis ambigebatur, vter populus fœdus rupisset: euentus belli, velut æquus iudex, vnde ius stabat, ei victoriam dedit. Carthagini nunc Annibal vineas turrésque admouit: Carthaginis mœnia quatit ariete. Sagunti ruinæ (falsus vtinam vates sim) nostris capitibus incident: susceptúmque cum Saguntinis bellum, habendum cum Romanis est. Dedemus ergo Annibalem? dicet aliquis. Scio meam leuem esse in eo authoritatem, propter paternas inimicitias. sed & Amilcarem eò periisse lætatus sum, quòd H si ille viueret, bellum iam cum Romanis haberemus: & hunc iuuenem tãquam furiam facémque huius belli odi ac detestor. nec dedendum solùm ad piaculum rupti fœderis: sed si nemo deposcat, deuehẽdum in vltimas maris terrarúmque oras: ablegandúmque eò, vnde nec ad nos nomen famáque eius accedere, nec solicitare quietæ ciuitatis statum possit. Ego autem ita censeo, legatos extemplo Romam mittendos, qui senatui satisfaciant: alios qui Annibali nuncient vt exercitum ab Sagunto abducat: ipsúmque Annibalem ex fœdere Romanis dedant. tertiam legationem ad res Saguntinis reddendas decerno. Cum Hanno perorasset, nemini omnium certare oratione cum eo necesse fuit. adeò propè omnis senatus Annibalis erat, infestiúsque locutum arguebat Hannonem, quàm Flaccum Valerium legatum Romanum. Responsum inde legatis Romanis est, bellum ortum ab Saguntinis, non ab Annibale esse. populum Romanum iniustè facere, si Saguntinos vetustissimæ Carthaginiensium societati præponat. Dum Romani tempus terunt legationibus mittendis: Annibal quia fessum militem præliis operibúsque habebat, paucorum iis dierum quietem dedit, stationibus ad custodiam vinearum aliorúmque I operum dispositis. Interim animos eorum nunc ira in hostes stimulando, nunc spe præmiorum accendit. vt verò pro concione prædam captæ vrbis edixit militum fore, adeò accensi omnes sunt, vt si extemplo signum datum esset, nulla vi resisti videretur posse. Saguntini vt à præliis quietem habuerant, nec lacessentes, nec lacessiti per aliquot dies: ita non nocte, non die vnquam cessauerant ab opere, vt nouum murum ab ea parte qua patefactum oppidum ruinis erat, reficerent. Inde oppugnatio eos aliquanto atrocior, quàm antè, adorta est: nec qua primùm aut potissimum parte ferrent opem, cum omnia variis clamoribus streperent, satis scire poterant. Ipse Annibal, quà turris mobilis omnia munimenta vrbis superans altitudine agebatur, hortator aderat. quæ cum admota catapultis ballistisque per omnia tabulata dispositis, muros defensoribus nudasset: tum Annibal occasionẽ ratus, quingentos fermè Afros cum dolabris ad subruendum ab imo murum mittit. Nec erat difficile opus, quòd cæmenta non K calce durata erant, sed interlita luto, structuræ antiquæ genere. itaq; antè quàm cæderetur, ruebat: pérque patentia ruinis agmina armatorum in vrbem vadebant. locum quoque editum capiunt: collatisque eò catapultis ballistisque vt castellum in ipsa vrbe velut arcem imminentem haberent, muro circundant. & Saguntini murũ interiorem ab nondum capta vrbis parte ducunt. Vtrinque summa vi & muniunt, & pugnant. sed interiora tuẽdo, minorem in dies vrbem Saguntini faciũt. simul crescit inopia omnium longa obsidione, & minuitur expectatio externæ opis, cum tam procul Romani, vnica spes, circà omnia hostium essent. paulisper tamen affectos animos recreauit repentina profectio Annibalis in Oretanos Carpetanósque, qui duo

populi

A populi delectus acerbitate consternari, retentis conquisitoribus, metum defectionis cum præ-
buissent, oppressi celeritate Annibalis, omiserunt mota arma. Nec Sagunti oppugnatio segnior
erat, Maharbale Himilconis filio, quem præfecerat Annibal, ita impigrè rem agente, vt ducem
abesse nec ciues nec hostes sentirét. Is & prælia aliquot secũda fecit, & tribus arietibus aliquan-
tum muri discussit: stratáque omnia recentibus ruinis aduenienti Annibali ostendit. itaque ad
ipsam arcem extemplo ductus exercitus, atróxque prælium cum multorum vtrinq; cæde ini-
tum, & pars arcis capta est. Tentata deinde per duos exigua pacis spes, Alconem Saguntinum,
& Alorcum Hispanum. Alcon incósciis Saguntinis, precibus aliquid moturum ratus, cum ad
Annibalem noctu transisset, postquam nihil lacrymæ mouebant, conditionésque tristes vt ab
irato victore ferebantur, transfuga ex oratore factus, apud hostem mansit, moriturum affirmãs
qui sub conditionibus his de pace ageret. Postulabatur autem, redderent res Turdetanis: tradi-
B tóque omni auro atque argento, egressi vrbe cum singulis vestimentis, ibi habitarent, vbi Pœ-
nus iussisset. Has pacis leges abnuente Alcone accepturos Saguntinos, Alorcus vinci animos,
vbi alia vincantur, affirmans, se pacis eius interpretem fore pollicetur. Erat autem tum miles
Annibalis, cæterùm publicè Saguntinis amicus atque hospes. Tradito palàm telo custodibus
hostium, transgressus munimenta, ad prætorem Saguntinum (& ipse ita iubebat) est deductus.
Quò cum extemplo concursus omnis generis hominum esset factus: summota cætera multitu-
" dine, senatus Alorco datus est, cuius talis oratio fuit. Si ciuis vester Alcon, sicuti ad pacem pe-
" tendam ad Annibalem venit, ita pacis conditiones ab Annibale ad vos retulisset: superuaca-
" neum hoc mihi fuisset iter, quo nec orator Annibalis, nec transfuga ad vos venissem. cum ve-
" rò ille aut vestra, aut sua culpa manserit apud hostem: si metum simulauit, sua: vestra, si pericu-
" lum est apud vos vera referentibus: ego, ne ignoretis esse aliquas & salutis & pacis vobis con-
" ditiones, pro vetusto hospitio, quod mihi vobiscum est, ad vos veni. Vestra autem caussa me,
C nec vllius alterius, loqui, quæ loquor apud vos, vel ea fides sit, quòd neque dum vestris viribus
" restitistis, neque dum auxilia ab Romanis sperastis, pacis vnquam apud vos mentionem feci.
" postquam nec ab Romanis vobis vlla spes est, nec vestra iam aut arma vos, aut mœnia satis de-
" fendunt, pacem affero ad vos magis necessariam quàm æquam. cuius ita aliqua spes est, si eam
" quemadmodum vt victor fert Annibal, sic vos vt victi audiatis: si non id quod amittitur, in
" damno, cum omnia victoris sint: sed quicquid relinquitur, pro munere habituri estis. Vrbem
" vobis, quam ex magna iam parte dirutam, captam ferè totam habet, adimit: agros relinquit, lo-
" cum assignaturus in quo nouum oppidum ædificetis: aurum argentúmque omne, publicũ, pri-
" uatúmque, ad se iubet deferri: coniugũ vestráque corpora, ac liberorum vestrorum, seruat inuio-
" lata, si inermes cum binis vestimentis velitis à Sagunto exire. Hæc victor hostis imperat. hæc
" quanquam sint grauia atque acerba, fortuna vestra vobis suadet. Equidem haud despero, cum
" omnium potestas ei à vobis facta sit, aliquid ex his rebus remissurum. Sed hæc patienda cẽseo
D potius quam trucidari corpora vestra, rapi trahíque ante ora vestra cóiuges ac liberos belli iu-
" re sinatis. Ad hæc audiẽda cum circumfusa paulatim multitudine, permistum senatui esset po-
puli concilium: repentè primores secessione facta, priusquam responsum daretur, argentum
aurúmque omne ex publico priuatóque in forum collatum, in ignem ad id raptim factũ con-
iicientes, eodem plerique semetipsos præcipitauerunt. Cum ex eo pauor ac trepidatio totam
vrbem peruasisset, alius insuper tumultus ex arce auditur. Turris diu quassata prociderat: pér-
que ruinam eius cohors Pœnorum impetu facto, cum signũ imperatori dedisset, nudatam sta-
tionibus custodiisque solitis hostium esse vrbem, non cunctandum in tali occasione ratus An-
nibal, totis viribus aggressus vrbem, momẽto cepit: signo dato, vt omnes puberes interficeren-
tur. quod imperium crudele, cæterùm propè necessarium cognitum in ipso euẽtu est. cui enim
parci potuit ex iis qui aut inclusi cum coniugibus ac liberis domos super seipsos concremaue-
runt? aut armati nullum antè finem pugnæ quàm morientes fecerunt? Captum oppidũ est cum
E ingenti præda. quanquam pleraque ab dominis de industria corrupta erant. & in cædibus vix
vllum discrimen ætatis ira fecerat, & captiui, militum præda fuerant: tamen ex precio rerum
venditarum aliquantum pecuniæ redactum esse constat, & multam preciosam supellectilẽ ve-
stemq; missam Carthaginem. Octauo mẽse quàm cœptum oppugnari, captum Saguntum qui-
dam scripsere: inde Carthaginem Nouam in hyberna Annibalem concessisse: quinto deinde
mense quàm à Carthagine profectus sit, in Italiam peruenisse. Quæ si ita sunt, fieri nó potuit vt
P. Cornelius, T. Sẽpronius COSS. fuerint: ad quos & in principio oppugnationis legati Sa-
guntini missi sint: & qui in suo magistratu cũ Annibale, alter ad Ticinũ amnem, ambo aliquã-
to pòst ad Trebiam pugnauerint: aut omnia breuiora aliquanto fuere: aut Saguntum principio

anni, quo P. Cornelius, T. Sempronius COS S. fuerunt, non cœptum oppugnari est, sed captũ. F
nam excessisse pugna ad Trebiam, in annũ Cn. Seruilii & C. Flaminii nõ potestquia Flaminius
Arimini consulatum iniit, creatus ab T. Sempronio consule: qui post pugnam ad Trebiam, ad
creandos cõsules Romam cum venisset, comitiis perfectis ad exercitum in hyberna rediit. Sub
idem ferè tempus & legati qui redierant à Carthagine, Romam retulerunt omnia hostilia esse:
& Sagunti excidium nunciatum est, tantúsque simul mœror Patres misericordiáque sociorum
peremptorum indignè, & pudor non lati auxilii, & ira in Carthaginienses, metúsque de summa
rerum cepit, velut si iam ad portas hostis esset: vt tot vno tempore motibus animi turbati
trepidarent magis quàm consulerent. Nam neque hostem acriorem bellicosiorémque secum
congressum: nec rem Romanam tam desidem vnquam fuisse atque imbellem. Sardos Corsósque
& Histros atque Illyricos lacessisse magis quàm exercuisse Romana arma: & cum Gal-
lis tumultuatum magis quàm belligeratum. Pœnum hostem veteranum trium & viginti an- G
norum militia durissima inter Hispanas gentes semper victorem, primùm Amilcare, deinde
Asdrubale, nunc Annibale duce acerrimo assuetum, recentem ab excidio opulentissimæ vrbis
Iberum transire: trahere secum tot excitos Hispanorum populos: conciturum auidas semper
armorum Gallicas gentes: cum orbe terrarum bellum gerẽdum in Italia, ac pro mœnibus Ro-
manis esse. Nominatæ iam antea consulibus prouinciæ erant. tum sortiri iussi. Cornelio Hi-
spania, Sempronio Africa cum Sicilia euenit. Sex in eum annũ decretæ legiones, & sociorum
quantum ipsis videretur, & classis quanta parari posset. quatuor & viginti peditum Roma-
norum millia sunt scripta, mille & octingenti equites: sociorum XLIIII peditum, & IIII
equitum. naues CCXX quinqueremes, celoces viginti deductæ. Latum inde ad populum,
vellent, iuberent, populo Carthaginiensi bellum indici. eiúsque belli caussa supplicatio per vr-
bem habita, atque adorati dii, vt bene ac feliciter eueniret, quod bellum populus Romanus
iussisset. Inter consules ita copiæ diuisæ. Sempronio datæ legiones duæ: ea quaterna millia H
erant peditum, & trecenti equites: sociorum sexdecim millia peditum, equites mille octingen
ti, naues longæ CLX, celoces duodecim. Cum his terrestribus maritimísque copiis T. Sem-
pronius missus in Siciliam, ita in Africam transmissurus, si ad arcendum Italia Pœnum con-
sul alter satis esset. Cornelio minus copiarum datum, quia L. Manlius prætor & ipse cum
haud inualido præsidio in Galliam mittebatur. Nauium maximè Cornelio numerus dimi-
nutus. sexaginta quinqueremes datæ: (neque enim mari venturum, aut ea parte belli dimi-
caturum hostem credebãt) & duæ Romanæ legiones cum suo iusto equitatu, & quatuordecim
millibus sociorum peditum, equitibus mille ducentis. Duas legiones Romanas, & quatuorde-
cim millia sociorum peditum, mille equites socios, sexcentos Romanos, Gallia prouincia eo-
dem anno versa in Punicum bellum habuit. His ita comparatis, vt omnia iusta ante bellum
fierent, legatos maiores natu, Q. Fabium, M. Liuium, L. Aemylium, C. Licinium, Q. Bebium,
in Africam mittunt ad percontandos Carthaginienses, publicóne consilio Annibal Sagũtum I
oppugnasset: & si, id quod facturi videbantur, faterentur ac defenderent publico consilio fa-
ctum, vt indicerent populo Carthaginiensi bellum. Romani postquam Carthaginẽ venerunt:
cum senatus datus esset, & Q. Fabius nihil vltrà quàm vnum, quod mandatum erat, percon-
» tatus esset: tum ex Carthaginiẽsibus vnus princeps, Vana Romani, inquit, & prior legatio fuit,
» cum Annibalem tanquam suo consilio Saguntum oppugnantem deposcebatis. cæterùm hæc
» legatio verbis adhuc lenior est, re asperior. tunc enim Annibal & insimulabatur, & deposceba-
» tur. nunc à nobis & confessio culpæ exprimitur: & vt à confessis res extemplo repetuntur. Ego
» autem non priuato publicóne consilio Saguntum oppugnatum sit, quærendum censeo: sed
» vtrum iure, an iniuria. nostra enim hæc quæstio atque animaduersio in ciuem nostrum est, no-
» stro, an suo fecerit arbitrio. vobiscum vna disceptatio est, licueritne per fœdus fieri. Itaque quo
» niam discerni placet, quid publico consilio, quid sua sponte imperatores faciant: nobis vobis-
» cum fœdus est a Luctatio COS. ictum: in quo cauetur vtrorunque sociis. nihil de Saguntinis K
» (necdum enim erant socii vestri) cautum est. Atenim eo fœdere quod cũ Asdrubale ictum est,
» Saguntini excipiuntur. aduersus quod nihil ego dicturus sum, nisi quod à vobis didici. vos
» enim quod C. Luctatius COS. primò nobiscum fœdus icit: quia neque authoritate Patrum,
» nec populi iussu ictum erat, negastis vos eo teneri. itaque aliud de integro fœdus publico con-
» silio ictum est. Si vos non tenent vestra fœdera, nisi ex authoritate aut iussu vestro icta: ne nos
» quidem Asdrubalis fœdus, quod nobis insciis icit, obligare potuit. Proinde omittite Sagũti at-
» que Iberi mentionẽ facere: & quod diu parturit animus vester, aliquando pariat. Tum Roma-
» nus sinu ex toga facto, Hic, inquit, vobis bellum & pacem portamus: vtrum placet, sumite. Sub

hanc

A hanc vocem haud minus ferociter,daret vtrum vellet,succlamatum est. & cum is iterum sinu
effuso bellum dare dixisset, accipere se omnes responderunt: & quibus acciperent animis,
iisdem se gesturos. Hæc directa percunctatio ac denũciatio belli magis ex dignitate P R visa
est,quàm de fœderum iure verbis disceptare, cum antè, tum maximè Sagunto excisa. nam si
verborum disceptationis res esset:quod fœdus Asdrubalis cum Luctatii priore fœdere commu
tatum est,comparandum non erat: cum in Luctatii fœdere disertè additum esset, ita id ratum
fore,si populus censuisset:in Asdrubalis fœdere nec exceptum tale quicquam fuerit, & tot an-
norum silentio ita viuo eo comprobatum sit fœdus,vt ne mortuo quidem authore quicquam
mutaretur.quanquam & si priore fœdere staretur,satis cautum erat Saguntinis,sociis vtrorun-
que exceptis.nam neque additum erat, iis, qui tunc essent:nec, nequi postea assumerentur. &
cum assumere nouos liceret socios:quis æquum censeret,aut ob nulla quęquam merita in ami
B citiam recipi?aut receptos in fidem,non defendi?tantum,ne Carthaginiensium socii aut solici-
tarentur ad defectionem,aut sua sponte desciscentes reciperentur.Legati Romani ab Carthagi-
ne,sicut his Romæ imperatum erat,in Hispaniam,vt adirent ciuitates,vt in societatem pellice-
rent,aut auerterent à Pœnis,traiecerunt. Ad Bargusios primùm venerunt:à quibus benignè ex-
cepti,quia tædebat imperii Punici,multos trans Iberum populos ad cupidinem nouæ fortunæ
erexerunt. Ad Volcianos inde est ventum:quorum celebre per Hispaniam responsum,cæteros
» populos à societate Romana auertit.ita enim maximus natu ex iis in concilio respondit: Quæ
» verecundia est vos Romani postulare vti vestram, Carthaginiensium præponamus amicitiæ,
» cum qui id fecerunt,Saguntinos,crudelius quàm Pœnus hostis perdidit,vos socii prodideritis?
» Ibi quæratis socios censeo,vbi Saguntina clades ignota est. Hispanis populis sicut lugubre, ita
» insigne documentum Sagunti ruinæ erunt,ne quis fidei Romanæ aut societati confidat. In-
de extemplo abire finibus Volcianorum iussi,ab nullo deinde concilio Hispaniæ benigniora
C verba tulere.itaque nequicquam peragrata Hispania,in Galliam transeunt. In his noua terribi
lisque species visa est,quòd armati(ita mos gentis erat)in concilium venerunt. Cum verbis ex-
tollentes virtutem gloriámque P R, ac magnitudinem imperii,petissent ne Pœno bellum Ita-
liæ inferenti,per agros vrbésque suas transitum darent:tantus cum fremitu risus dicitur ortus,
vt vix à magistratibus maioribúsque natu iuuentus sedaretur. adeò stolida impudénsque postu
latio visa est,censere,ne in Italiam transmittant Galli bellum, ipsos id áuertere in se, agrósque
suos pro alienis populandos obiicere. Sedato tandem fremitu,responsum legatis est, neque Ro-
manorum in se meritum esse,neque Carthaginiensium iniuriam,ob quæ aut pro Romanis, aut
aduersus Pœnos sumant arma. Contrà ea audire sese,gentis suæ homines agris finibúsque Ita-
liæ pelli à P R,stipendiúmque péndere,& cætera indigna pati. Eadem fermè in cæteris Galliæ
conciliis dicta,auditáque. nec hospitale quicquam,pacatúmve satis prius auditum, quàm Mas-
siliam venerunt. ibi omnia ab sociis inquisita cum cura ac fide, cognita: præoccupatos iam ab
D Annibale Gallorum animos esse. sed ne illi quidem ipsi satis mitem gentem fore(adeò ferocia
atque indomita ingenia esse)ni subinde auro,cuius auidissima gens est, principum animi con-
cilientur. Ita peragratis Hispaniæ & Galliæ populis, legati Romam redeunt, haud ita multò
pòst quam C O S S. in prouincias profecti erãt. Ciuitatem omnem in expectationem belli ere-
ctam inuenerunt: satis constante fama, iam Iberum Pœnos transisse. Annibal Sagunto capto
Carthaginem Nouam in hybernà concesserat. ibique auditis quæ Romæ,quæque Carthagine
acta decretáque forent,séque non ducem solum, sed etiam caussam esse belli, partitis diuendi-
» tísque reliquiis prædæ, nihil vltrà differendum ratus, Hispani generis milites conuocat. Cre-
» do ego vos,inquit,socii,& ipsos cernere,pacatis omnibus Hispaniæ populis, aut finiendam vo
» bis militiam,exercitúsque dimittendos esse,aut in alias terras transferendum bellum. ita enim
» hæ gentes non pacis solum,sed etiam victoriæ bonis florebunt,si ex aliis gentibus prædam &
E gloriam quæremus. itaque cum longinqua ab domo instet militia, incertúmque sit quando do
» mos vestras, & quæ cuique ibi chara sint, visuri sitis: siquis vestrum suos inuisere vult, com-
» meatum do. primo vere edico adsitis: vt diis bene iuuantibus,bellum ingentis gloriæ prædæ-
» que futurũ incipiamus. Omnibus ferè visendi domos oblata vltro potestas,grata erat,& iam
desiderantibus suos,& longius in futurum prouidentibus desiderium. Per totum tempus hye-
mis quies inter labores aut iam exhaustos, aut mox exhauriendos,renouauit corpora animós-
que ad omnia deintegro patienda. vere primo ad edictum conuenere. Annibal cum recensuis-
set omnium auxilia gentium,Gades profectus,Herculi vota exoluit: nouisque se obligat vo-
tis,si cætera prospera euenissent. Inde partiens curas simul inferendi atque arcendi belli, ne
dum ipse terrestri per Hispaniam Galliásque itinere Italiam peteret, nuda apertaque Roma-

nis Africa ab Sicilia esset, valido præsidio eam firmare statuit. pro eo supplementum ipse ex F
Africa, maximè iaculatorum leuium armis petiit: vt Afri in Hispania, Hispani in Africa, me-
lior procul ab domo futurus vterque miles, velut mutuis pignoribus obligati stipendia face-
rent. Tredecim millia octingentos quinquaginta pedites cetratos misit in Africam, & fundito-
res baleares octingentos septuaginta, equites mistos ex multis gentibus mille ducentos. has co-
pias partim Carthagini præsidio esse, partim distribui per Africam iubet. simul conquisitori-
bus in ciuitates missis, quatuor millia conscripta delectæ iuuentutis, præsidium eosdem & ob-
sides duci Carthaginem iubet. Neque Hispaniam negligendam ratus, atque ideo haud minus,
quòd haud ignarus erat, circuitam ab Romanis eam legatis ad solicitandos principum ani-
mos: Asdrubali fratri viro impigro eam prouinciam destinat: firmátque eum Africis maximè
præsidiis, peditum Afrorum vndecim millibus, octingentis quinquaginta Liguribus, trecentis
Balearibus. ad hæc peditum auxilia additi equites Libyphœnices, mistum Punicum Afris ge- G
nus, trecenti: & Numidæ Maurique accolæ Oceani ad mille octingentos, & parua Ilergetum
manus ex Hispania ducenti equites: &, nequod terrestris deesset auxilii genus, elephanti qua-
tuordecim. classis præterea data ad tuendam maritimam oram, quia qua parte belli vicerant,
ea tum quoque rem gesturos Romanos credi poterat: quinquaginta quinqueremes, quadrire-
mes duæ, triremes quinque: sed aptæ instructæque remigio triginta & duæ quinqueremes e-
rant, & triremes quinque. Ab Gadibus Carthaginem ad hyberna exercitus rediit: atque inde
profectus præter Etouisam vrbem ad Iberum maritimámque oram ducit. Ibi fama est in quie-
te visum ab eo iuuenem diuina specie, qui se ab Ioue diceret ducem in Italiam Annibali mis-
sum. proinde sequeretur, neque vsquam à se deflecteret oculos. pauidum primò nusquam cir-
cunspicientem aut respicientem secutum: deinde cura humani ingenii, cum quidnam id esset
quod respicere vetitus esset, agitaret animo, temperare oculis nequiuisse. tum vidisse post se ser-
pentem mira magnitudine cum ingenti arborum ac virgultorum strage ferri: ac pòst insequi H
cum fragore cæli nimbum. tum quæ moles ea, quidve prodigii esset, quærentem, audisse, vasti-
tatem Italiæ esse: pergeret porrò ire, nec vltrà inquireret, sineretque fata in occulto esse. Hoc
visu lætus, tripartitò Iberum copias traiecit: præmissis, qui Gallorum animos quà traducendus
exercitus erat, donis conciliarent, Alpiúmque transitus specularentur. nonaginta millia pedi-
tum, duodecim millia equitum Iberum traduxit. Ilergetes inde, Bargusiósque & Ausetanos, &
Aquitaniam, quæ subiecta Pyreneis montibus est, subegit: oræque huic omni præfecit Hanno-
nem: vt fauces quæ Hispanias Galliis iungunt, in potestate essent. Decem millia peditum Han
noni ad præsidium obtinendæ regionis data, & mille equites. Postquam per Pyreneum saltum
traduci exercitus cœptus est, rumórque per barbaros manauit certior de bello Romano: tria
millia inde Carpetanorum peditum iter auerterunt. constabat non tam bello motos, quàm
longinquitate viæ, insuperabilique Alpium transitu. Annibal quia reuocare aut vi retinere eos
anceps erat: ne cæterorum etiam feroces animi irritarentur, supra septem millia hominum do- I
mos remisit, quos & ipse grauari militia senserat, Carpetanos quoque ab se dimissos simulans.
Inde ne mora atque otium animos solicitarent, cum reliquis copiis Pyreneum transgreditur:
& ad oppidum Illiberim castra locat. Galli quanquam Italiæ bellum inferri audiebant: tamen
quia vi subactos trans Pyreneum Hispanos fama erat, præsidiaque valida imposita, metu ser-
uituris ad arma consternati, Ruscinonem aliquot populi conueniunt. quod vbi Annibali nun-
ciatum est, moram magis quàm bellum metuens, oratores ad regulos eorum misit: colloqui
semetipsum velle cum his: & vel illi propius Illiberim accederent, vel se Ruscinonem pro-
cessurum, vt ex propinquo congressus facilior esset. nam & accepturum eos in castra sua se læ-
tum, nec cunctanter se ipsum ad eos venturum. hospitem enim se Galliæ, non hostem adue-
nisse: nec stricturum ante gladium, si per Gallos liceat, quàm in Italiam venisset. Et per nun-
cios quidem hæc. Vt verò reguli Gallorum castris ad Illiberim extemplo motis, haud graua-
tè ad Pœnum venerunt, capti donis, cum bona pace exercitum per fines suos præter Ruscino- K
nem oppidum transmiserunt. In Italiam interim nihil vltrà quàm Iberum transisse Anniba-
lem, à Massiliensium legatis Romam perlatum erat: cum perinde ac si Alpes iam transisset, Boii
solicitatis Insubribus defecerunt: nec tam ob veteres in P R iras, quàm quòd nuper cir-
ca Padum Placentiam Cremonamque colonias in agrum Gallicum deductas ægrè patieban-
tur. Itaque armis repentè arreptis, in eum ipsum agrum impetu facto, tantum terroris ac tumul-
tus fecerunt, vt non agrestis modò multitudo, sed ipsi triumuiri Romani, qui ad agrum vene-
rant assignandum, diffisi Placentiæ mœnibus, Mutinam confugerint, C. Luctatius, A. Seruilius,
T. Annius. Luctatii nomen haud dubium est. pro A. Seruilio, & T. Annio, Q. Acilium, & C.

Herennium

A Herenniũ habent quidam annales: alii P. Cornelium Asinam, & C. Papyriũ Masonẽ. Id quoq; dubium est, legati ad Boios ad expostulandum missi, violati sint: an in triumuiros agrum metanteis impetus sit factus. Mutinę cum obsiderentur, & gens ad oppugnandarum vrbium artes rudis, pigerrima eadem ad militaria opera, segnis intactis assideret muris: simulari cœptum de pace agi: euocatique ab Gallorum principibus legati ad colloquium, nõ contra ius modò gentium, sed violata etiam, quæ data in id tempus erat, fide, comprehenduntur, negãtibus Gallis, nisi obsides sibi redderentur, eos se dimissuros. Cum hæc de legatis nunciata essent, & Mutina præsidiúmque in periculo esset: L. Manlius Pr. ira accensus effusum agmen ad Mutinam ducit. Syluæ tunc circa viam erant, plerisque incultis. ibi inexploratò profectus, in insidias præcipitatus, multáque cum cæde suorum ægrè in apertos campos emersit. ibi castra communita: & quia Gallis ad tentanda ea defuit spes, refecti sunt militum animi, quanquã accisas res satis
B constabat. Iter deinde deintegro cœptũ. Necdum per patentia loca ducebatur agmen, cum apparuit hostis. vbi rursus syluæ intratæ: tum postremos adorti, cum magna trepidatione ac pauore omnium, octingentos milites occiderunt: sex signa ademere. Finis & Gallis territandi, & pauendi Romanis fuit, vt ex saltu inuio atq; impedito euasere. inde apertis locis facilè tutantes agmen Romani, Cannetum vicum propinquum Pado contendere. ibi se munimento ad tempus, commeatibúsque fluminis, & Brixianorum Gallorum auxilio aduersus crescentem in dies multitudinem hostium tutabantur. Qui tumultus repens postquam est Romam perlatus, & Punicum insuper Gallico bello auctum Patres acceperunt: C. Attilium Pr. cum vna legione Romana, & quinque millibus sociorum delectu nouo à Cos. conscriptis, auxilium ferre Manlio iubent. qui sine vllo certamine (abscesserant enim metu hostes) Cannetum peruenit. Et P. Cornelius in locum eius quæ missa cum prætore fuerat transcripta legione noua, profectus ab vrbe sexaginta longis nauibus præter oram Hetruriæ Ligurúmque, & inde Salyum, mox peruenit
C Massiliam: & ad proximum ostium Rhodani (pluribus enim diuisus amnis in mare decurrit) castra locat: vixdum satis credens Annibalem superasse Pyreneos montes. quem vt de Rhodani quoque transitu agitare animaduertit, incertus quonam ei loco occurreret, necdum satis refectis ab iactatione maritima militibus: trecentos interim delectos equites, ducibus Massiliensibus, & auxiliaribus Gallis, ad exploranda omnia, visendósque ex tuto hostes præmittit. Annibal cæteris metu aut precio pacatis, iam in Volcarum peruenerat agrum, gentis validæ. colunt autem circa vtranque ripam Rhodani. & diffisi citeriore agro arceri Pœnum posse, vt flumen pro munimẽto haberent, omnibus fermè suis trans Rhodanum traiectis, vlteriorem ripam amnis obtinebãt. Cæteros accolas fluminis Annibal, & eos ipsos qui ipsas sedes tenuerant, simul pellicit donis ad naues vndique contrahendas, fabricandasque: simul & ipsi traiici exercitum, leuarique quamprimum regionem suam tanta vrgente hominum turba cupiebant. Itaque ingẽs coacta vis nauium est, lintriúmque temere ad vicinalem vsum paratarum. nouásque alias pri-
D mùm Galli inchoantes cauabant ex singulis arboribus: deinde & ipsi milites simul copia materiæ, simul facilitate operis inducti, alueos informes, nihil, dummodo innare aquæ, & capere onera possent, curantes, raptim faciebant, quibus se suaque transueherẽt. Iamque omnibus satis comparatis ad traiiciendum, terrebant ex aduerso hostes omnem ripam equis virisque obtinẽtes. quos vt auerteret, Hannonem Bomilcaris filium vigilia prima noctis cum parte copiarum, maximè Hispanis, aduerso flumine ire iter vnius diei iubet: & vbi primò possit, quamoccultissimè traiecto amni, circunducere agmen: vt cum facto opus sit, adoriatur ab tergo hostem. ad id dati duces Galli, educunt inde millia quinque & viginti fermè supra paruæ insulæ circumfusum amnem, latiorem vbi diuidebatur: eóq; minus alto alueo transitum ostendẽre. ibi raptim cæsa materia, ratésque fabricatæ: in quibus equi virique & alia onera traiicerẽtur. Hispani sine vlla mole in vtres vestimentis coniectis, ipsi cetris superpositis incubãtes flumen trãsnatauere. Et alius exercitus ratibus iunctis traiectus, castris prope flumen positis, nocturno itinere atque
E operis labore fessus, quiete vnius diei reficitur, intento duce ad consilium opportunè exequendum. Postero die profecti ex loco, prodito fumo significant se transisse, & haud procul abesse. quod vbi accepit Annibal, ne tempori deesset, dat signum ad traiiciendum. Iam paratas aptatásque habebat pedes lintres. eques fere propter equos nantes nauium agmen ad excipiendum aduersi impetum fluminis parte superiore transmittens, tranquillitatem infra traiiciẽtibus lintribus præbebat. equorum pars magna nantes loris a puppibus trahebantur, præter eos quos instructos frenatósque, vt extemplo egresso in ripam equiti vsui essent, imposuerunt in naues. Galli occursant in ripam cum variis vlulatibus, cantúq; moris sui, quatientes scuta super capita, vibrantésque dextris tela: quanquam & ex aduerso terrebat tanta vis nauium cum ingẽti sono

fluminis,& clamore vario nautarum & militum, qui nitebantur perrumpere impetum fluminis,& qui ex altera ripa traiicientes suos hortabantur.Iam satis pauentes aduerso tumultu, terribilior ab tergo adortus clamor,castris ab Hannone captis.mox & ipse aderat,ancépsque terror circunstabat:& è nauibus tanta vis armatorũ in terram euadens,& à tergo improuisa premebat acies.Galli postquam vim facere conati,vltro pellebãtur,quà patere visum maximè iter, perrumpunt:trepidique in vicos passim suos diffugiunt.Annibal cæteris copiis per ocium traiectis,spernens iam Gallicos tumultus,castra locat. Elephantorum traiiciendorum varia consilia fuisse credo.certè variata memoria est actæ rei.quidam congregatis ad ripam elephantis, tradunt ferocissimum ex iis irritatum à rectore suo, cum refugientem in aquam natantem sequeretur,traxisse gregem,vt quenque timẽtem altitudinem destituerat vadum,impetu ipso fluminis in alteram ripam rapiente.Cæterùm magis constat ratibus traiectos.id vt tutius consiliũ ante rem foret:ita acta re,ad fidem pronius est.Ratem vnam ducentos longam pedes,quinquaginta latam,à terra in amnem porrexerunt.quam,ne secunda aqua deferretur,pluribus retinaculis validis parte superiore ripæ religatam,pontis in modum humo iniecta constrauerunt: vt beluæ audacter velut per solum ingrederentur.altera ratis æquè lata, longa pedes centum, ad traiiciẽdum flumen apta,huic copulata est:& cum elephanti per stabilem ratem,tanquã viam, prægredientibus fœminis, acti,in minorem applicatam trangressi sunt: ea extemplo resolutis quibus leuiter annexa erat vinculis,ab actuariis aliquot nauibus ad alteram ripam pertrahitur. ita primis expositis,alii deinde repetiti ac traiecti sunt.nihil sanè trepidabant,donec cõtinenti velut ponte agerentur.primis erat pauor,cum soluta ab cæteris rate in altum raperẽtur. ibi vrgentes inter se, cedentibus extremis ab aqua,trepidationem aliquantùm edebant, donec quietem ipse timor circunspicientibus aquam fecisset.excidere etiam sæuientes quidam in flumen, sed pondere ipso stabiles,deiectis rectoribus,quærendis pedetentim vadis in terrã euasere.Dum elephanti traiiciuntur,interim Annibal Numidas equites quingentos ad castra Romana miserat speculatum,vbi,& quantæ copiæ essent,& quid pararent.huic alæ equitum,missi,vt antè dictum est,ab ostio Rhodani trecenti Romanorum equites occurrunt.prælium atrocius quàm pro numero pugnantium editur.nam præter multa vulnera, cædes etiam propè par vtrinque fuit. fugáque & pauor Numidarum Romanis iam admodum fessis victoriam dedit.victores ad centum sexaginta, nec omnes Romani,sed pars Gallorum:victi amplius ducentis ceciderunt. Hoc principium, simúlque omen belli, vt summæ rerum prosperum euentum, ita haud sanè incruentam,ancipitisque certaminis victoriam Romanis portendit.Re ita gesta, ad vtrunque ducem sui redierunt.Nec Scipionis stare sententia poterat,nisi vt ex consiliis cœptisque hostis & ipse conatus caperet:& Annibalem incertum, vtrum cœptum in Italiam intenderet iter,an cum eo,qui primus se obtulisset Romanus exercitus,manus consereret:auerterat à præsenti certamine Boiorum legatorum,regulique Marali aduentus:qui se duces itinerum, socios periculi fore affirmantes,integro bello,nusquam antè libatis viribus, Italiam aggrediendam censent. Multitudo timebat quidem hostes,nondum obliterata memoria superioris belli: sed magis iter immensum Alpésque,rem fama vtrique inexpertis horrendam,metuebat. Itaque Annibal, postquam ipsi sententia stetit pergere ire,atque Italiã petere:aduocata concione,variè militum versat animos,castigando adhortandóque.Mirari se quinam pectora semper impauida repens terror inuaserit.per tot annos vinceнteis eos stipẽdia facere:neque antè Hispania excessisse,quàm omnes gentésque & terræ ex quas duo diuersa maria amplectãtur, Carthaginiẽsiũ essent. indignatos deinde,ꝙ quicunque Saguntum obsedissent, velut ob noxam sibi dedi postularet P.R, Iberum traiecisse ad delendum nomen Romanorum,liberandúmque orbem terrarũ. tum nemini visum id longum,cum ab occasu solis ad exortus intenderẽt iter: nunc,postquam multo maiorem partem itineris emensam cernant:Pyreneum saltum inter ferocissimas gentes superatum:Rhodanum tantum amnem,tot millibus Gallorum prohibentibus, domita etiam ipsius fluminis vi,traiectum:in conspectu Alpes habeant,quarum alterum latus Italia sit:in ipsis portis hostium fatigatos subsistere,quid aliud Alpes esse credentes,quàm montium altitudines?fingerent altiores Pyreneis iugis:nullas profectò terras cælum contingere,nec inexuperabiles humano generi esse.Alpes quidem habitari,coli,gignere atq; alere animantes,peruias paucis esse, exercitibus inuias?eos ipsos,quos cernant,legatos non pennis sublimè elatos Alpes trãsgressos. nec maiores quidem eorum indigenas,sed aduenas Italiæ cultores,has ipsas Alpes ingentibus sæpe agminibus cum liberis ac coniugibus migrantium modo tutò transmisisse.Militi quidem armato,nihil secum præter instrumenta belli portanti,quid inuium aut inexuperabile esse? Saguntum vt caperetur,quid per octo menses periculi,quid laboris exhaustum esse? Romam orbis terrarum

F (beside first line) · G (beside "ante rem foret") · H (beside "elephanti traiiciuntur") · I (beside "fore affirmantes") · K (beside "fluminis vi,traiectum")

A bis terrarum caput petentibus, quicquam adeò asperum atque arduum videri, quod inceptum
» moretur? cepisse quondam Gallos ea, quæ adiri posse Pœnus desperet? proinde aut cederēt an-
» mo atque virtute genti per eos dies toties ab se victæ, aut itineris finem sperent campum inter-
» iacētem Tiberi ac mœnibus Romanis. His adhortationibus incitatos corpora curare, atque ad iter se parare iubet. Postero die profectus aduersa ripa Rhodani, mediterranea Galliæ petit: non quia rectior ad Alpes via esset, sed quantum à mari recessisset, minus obuiàm fore Romanum credens, cum quo, prius quàm in Italiam ventum foret, non erat in animo manus conserere. Quartis castris ad Insulam peruenit. ibi Arar Rhodanúsque amnis diuersis ex Alpibus decurrentes, agri aliquantulum amplexi confluunt in vnum. mediis campis Insulæ nomē inditum. accolunt propè Allobroges, gēs iam inde nulla Gallica gēte opibus aut fama inferior. tum discors erat. regni certamine ambigebant fratres. maior, & qui prius imperitarat, Brācus
B nomine, minore à fratre, & cœtu iuniorū, qui iure minus, vi plus poterat, pellebatur. Huius seditionis peropportuna disceptatio cū ad Annibalē reiecta esset, arbiter regni factus, quod erat senatus principúmque sententia futurum, imperium maiori restituit. ob id meritum cōmeatu copiáque rerum omnium & vestimentis est adiutus, quæ infames frigoribus Alpes præparare cogebant. Sedatis certaminibus Allobrogum, cum iam Alpes peteret, non recta regione iter instituit, sed ad læuam in Tricastinos flexit: inde per extremam oram Vocontiorum agri tetēdit in Tricorios, haud vsquam impedita via, prius quàm ad Druentiam flumen peruenit. Is & ipse Alpinus amnis longè omnium Galliæ fluminum difficillimus transitu est. nam cū aquæ vim vehat ingentem, non tamen nauium patiens est: quia nullis coercitus ripis, pluribus simul, neque iisdem alueis fluens, noua semper vada nouósque gurgites faciens, (& ob eadē pediti quoq; incerta via est) ad hæc saxa glareosa voluens, nihil stabilis nec tuti ingredienti præbet. & tum fortè imbribus auctus, ingentem transgredientibus tumultum fecit, cum super cæ-
C tera trepidatione ipsi sua, atque incertis clamoribus turbarentur. P. Cornelius COS. triduo ferè postquam Annibal ab ripa Rhodani mouit, quadrato agmine ad castra hostiū venerat, nullam dimicandi moram facturus. cæterùm vbi deserta munimenta, nec facilè se tantum progressos assecuturum videt, ad mare ad naues rediit, tutius faciliúsque ita descendenti ab Alpibus Annibali occursurus. Ne tamen nuda auxiliis Romanis Hispania esset, quam prouinciam sortitus erat: Cn. Scipionem fratrem cum maxima parte copiarum aduersus Asdrubalem misit, non ad tutandos tantummodo veteres socios, conciliandósque nouos, sed etiam ad pellēdum Hispania Asdrubalem. ipse cum admodum exiguis copiis Genuam repetit, eo qui circa Padum erat exercitu Italiam defensurus. Annibal ab Druentia campestri maximè itinere cum bona pace ad Alpes incolentium ea loca Gallorum peruenit. Tum quanquam fama prius, quæ quidem incerta in maius vero ferri solent, percepta res erat, tamen ex propinquo visa montium altitudo, niuésque cœlo propè immistæ, tecta informia imposita rupibus, pecora iumē-
D táque torrida frigore, homines intonsi & inculti, animalia inanimáque omnia rigentia gelu, cætera visu quàm dictu fœdiora, terrorem renouauere. Erigentibus in primos agmen cliuos, apparuerunt imminentes tumulos insidentes montani. qui si valles occultiores insedissent: coorti in pugnam repente, ingentem fugam stragémque dedissent. Annibal consistere signa iubet: Gallísque ad visenda loca præmissis, postquam comperit transitum eà non esse, castra inter confragosa omnia præruptáque quàm extentissima potest valle locat. Tum per eosdē Gallos, haud sanè multum lingua moribúsque abhorrentes, cum se immiscuissent colloquiis mōtanorum, edoctus interdiu tantum obsideri saltum, nocte in sua quenque dilabi tecta: luce prima subiit tumulos, vt ex aperto atque interdiu viam per angustias facturus. die deinde, simulādo aliud quàm quod parabatur, consumpto, cum eodem quo cōstiterat loco castra communisset: vbi primum digressos tumulis mōtanos, laxatásque sensit custodias, pluribus ignibus quàm pro numero manentium in speciem factis, impedimentísque cum equite relictis, & maxima
E parte peditum, ipse cum expeditis acerrimo quoq; viro raptim angustias euadit: iisque ipsis tumulis, quos hostes tenuerant, consedit. Prima deinde luce castra mota, & agmen reliquum incedere cœpit. Iam montani signo dato ex castellis ad stationem solitam conueniebāt: cum repente conspiciunt alios arce occupata sua, super caput imminenteis, alios via transire hostes. vtraque simul obiecta res oculis, animis immobiles parúper eos defixit. deinde vt trepidationem in angustiis, suóque ipso tumultu Annibalis misceri agmen vidēre, equis maximè consternatis, quicquid adiecissent ipsi terroris, satis ad perniciem fore rati, peruersis rupibus iuxtà inuia ac deuia assueti discurrunt. Tum verò simul ab hostibus, simul ab iniquitate locorū Pœni oppugnabantur: plúsque inter ipsos, sibi cuiq; tendenti vt periculo prius euaderet, quàm cū

hostibus certaminis erat. equi maximè infestũ agmẽ faciebãt: qui & clamoribus dissonis, quos F
nemora etiã repercussæque valles augebãt, territi trepidabãt: & icti forte aut vulnerati adeò cõsternati sunt, vt stragem ingentem simul hominum ac sarcinarũ omnis generis facerent. multósque turba, cum præcipites diruptæque vtrinque angustiæ essent, in immensum altitudinis deiecit: quosdam & armatos. inde ruinæ maximæ modo iumẽta cum oneribus deuoluebãtur. Quæ quanquam fœda visu erãt, stetit parumper tamen Annibal, ac suos continuit ne tumultũ ac trepidationem augeret. deinde postquam interrumpi agmẽ vidit, periculúmque esse, ne exutum impedimentis exercitum nequicquam incolumem traduxisset, decurrit ex superiore loco: & cum impetu ipso fudisset hostem, suis tumultum auxit. sed is tumultus momento temporis, postquam liberata itinera fuga montanorum erant, sedatur: nec per ocium modò, sed propè silentio mox omnes traducti. castellum inde, quod caput eius regionis erat, vicósque circumiectos capit, & captiuorum pecoribus per triduum exercitum aluit. & quia nec montanis primò G
perculsis, nec loco magnopere impediebantur, aliquantũ eo triduo viæ confecit. Peruentũ inde ad frequentem cultoribus alium, vt inter montana, populum. ibi non bello aperto, sed suis artibus, fraude, deinde insidiis, est propè circumuentus. Magno natu principes castellorum oratores ad Pœnum veniunt: alienis malis, vtili exemplo doctos, memorantes amicitiã malle quàm vim experiri Pœnorum: itaque obedienter imperata facturos. cõmeatum, itinerisque duces, & ad iidem promissorum obsides acciperet. Annibal nec temere credendo, nec aspernãdo, ne repudiati apertè hostes fierent, benignè cum respondisset: obsidibus quos dabant acceptis: & cõmeatu, quem in viam ipsi detulerant, vsus: nequaquam, vt inter pacatos, incomposito agmine duces eorum sequitur. Primum agmen elephanti & equites erant: ipse pòst cum robore peditũ circunspectans solicitus omnia, incedebat. vbi in angustiorem viam ex parte altera subiectam iugo insuper imminenti ventum est, vndique ex insidiis barbari à fronte & à tergo coorti, cõminus eminúsque petunt, saxa ingentia in agmen deuoluunt. maxima ab tergo vis hominum H
vrgebat. in eos versa peditum acies, haud dubium fecit, quin nisi firmata extrema agmina fuissent, ingens in eo saltu accipienda clades fuerit. Tunc quoque ad extremum periculi, ac propè perniciem ventum est. nam dum cunctaretur Annibal dimittere in angustias agmẽ, quia non vt ipse equitibus præsidio erat, ita peditibus quicquam ab tergo auxilii reliquerat: occursantes per obliqua montani, erupto medio agmine viam insedere. nóxque vna Annibali sine equitibus ac impedimentis acta est. Postero die iam segnius intercursantibus barbaris, iunctæ copiæ, saltúsq; haud sine clade, maiore tamẽ iumentorũ quàm hominum pernicie superatus. inde mõtani pauciores iam, & latrocinii magis quàm belli more concursabant, modò in primum modo in nouissimum agmen: vt cuique aut locus opportunitatẽ daret, aut progressi moratiue aliquam occasionem fecissent. Elephãti sicut præcipites per arctas vias magna mora agebãtur: ita tutum ab hostibus quacũque incederent, quia insuetis adeundi propius metus erat, agmẽ præbebant. Nono die in iugum Alpium peruentum est per inuia pleraque, & errores, quos aut du- I
centium fraus, aut, vbi fides iis non esset, temere initæ valles à coniectantibus iter, faciebant. Biduum in iugis statiua habita: fessisque labore ac pugnãdo quies data militibus: iumentáque aliquot, quæ prolapsa in rupibus erant, sequẽdo vestigia agminis, in castra peruenere. Fessis tædio tot malorum, niuis etiam casus, occidente iam sydere Vergiliarum, ingẽtem terrorem adiecit. Per omnia niue oppleta quum signis prima luce motis segniter agmẽ incederet, pigritiáque & desperatio in omnium vultu emineret: prægressus signa Annibal, in promontorio quodam, vnde longè ac latè prospectus erat, consistere iussis militibus Italiam ostentat, subiectósque Alpinis montibus circumpadanos campos: mœniáque eos tum transcendere non Italiæ modò, sed etiam vrbis Romæ: cætera plana, procliuia fore: vno, aut ad summum altero prælio arcem & caput Italiæ in manu ac potestate habituros. Procedere inde agmẽ cœpit: iam nihil ne hostibus quidem, præter parua furta per occasionẽ tentantibus, cæterũ iter multo quàm in ascẽsu fuerat, vt pleraque Alpium ab Italia sicut breuiora, ita arrectiora sunt, difficilius fuit. K
omnis enim fermè via præceps, angusta, lubrica erat: vt neque sustinere se à lapsu possent: nec si qui paululum titubassent, hærere afflicti vestigio suo: aliique super alios, & iumenta & homines occiderent. Ventum deinde ad multo angustiorem rupem, atque ita rectis saxis, vt ægre expeditus miles tẽtabũdus, manibúsque retinens virgulta ac stirpes circà eminentes, demittere sese posset. Natura locus iam antè præceps, recenti terræ lapsu in pedum mille admodum altitudinem abruptus erat. Ibi cum velut ad finem viæ equites constitissent: miranti Annibali quæ res moraretur agmen, nunciatur rupem inuiam esse. digressus deinde ipse ad locum visendum. haud dubia res visa, quin per inuia circà, nec trita antea, quanuis

longo

A longo ambitu, circũduceret agmen. Ea verò via insuperabilis fuit. nam cum super veterem niuem intactã noua modicæ altitudinis esset: molli, nec præaltæ niui facilè pedes ingredientium insistebant. vt vero tot hominum iumentorũque incessu dilapsa est: per nudam infra glaciem, fluentémque labem liquescentis niuis ingrediebãtur. terra ibi luctatio erat, vt à lubrica glacie non recipiente vestigium, & in prono citius pede se fallente: & seu manibus in assurgendo, seu genu se adiuuissent, ipsis adminiculis prolapsi si iterum corruissent, nec stirpes circà radicésve ad quas pede aut manu quisquam eniti posset, erant. itaque in leui tantum glacie tabidáque niue volutabantur iumenta: secabantur interdum, etiam tum infirmam ingredientia niuem: & prolapsa iactandis grauius in continẽdo vngulis, penitus perfringebant, vt pleraque velut pedica capta hærerent in durata & alta concreta glacie. Tandem nequicquam iumẽtis atque hominibus fatigatis, castra in iugo posita, ægerrime ad idipsum loco purgato. tãtum niuis fodiẽ-
B dum atque egerendum fuit. inde ad rupem minuendam, per quam via vna esse poterat, milites ducti, cum cædendum esset saxum: arboribus circà immanibus deiectis detruncatisque, struẽ ingentem lignorum faciunt: eámque, cum & vis venti apta faciendo igni coorta esset, succendunt, ardentiáque saxa infuso aceto putrefaciunt. ita torridã incendio rupem ferro pandunt, molliúntque anfractibus modicis cliuos, vt non iumenta solum, sed elephanti etiã deduci possent. Quatriduum circa rupem consumptum. iumenta propè fame absumebantur. nuda enim ferè cacumina sunt: & si quid est pabuli, obruũt niues. inferiora vallis apricos quosdam colles habent, riuósq; prope syluas, etiam humano cultu digniora loca. ibi iumenta in pabulum missa, & quies muniendo fessis hominibus data triduo. inde ad planum descensum est, etiam locis mollioribus, & accolarum ingeniis. Hoc maxime modo peruentum est in Italiam quinto mẽse à Carthagine noua, vt quidam authores sunt, quintodecimo die Alpibus superatis. Quãtæ copiæ transgresso in Italiam Annibali fuerint, nequaquam inter authores constat. qui pluri-
C mum, centum millia peditum, viginti equitum fuisse scribũt. qui minimum, viginti millia peditum, sex equitum. L. Cincius Alimentius, qui captum se ab Annibale scribit, maximè author moueret me, nisi confunderet numerum, Gallis Liguribúsque additis. cum his scribit octoginta millia peditum, decem equitũ, adducta in Italiã: (magis affluxisse verisimile est, & ita quidã authores sunt) ex ipso autem audisse Annibale, postquam Rhodanum t[illegible]ierit, trigintasex millia hominum, ingentémque numerum equorum & aliorum iumentorum amisisse in Taurinis: quæ Gallis proxima gens erat in Italiam digresso. Id cum inter omnes constet, eo magis miror ambigi quanam Alpes transierit: & vulgo credere Pẽnino, atque inde nomẽ & iugo Alpium inditum, transgressum. Cœlius per Cremonis iugum dicit transisse. qui ambo saltus eum non in Taurinos, sed per saltus montanos ad Libuos Gallos deduxissent. Nec verisimile est, eà tum ad Galliã patuisse itinera: vtique cũ quæ ad Pẽninum ferant, obsepta gentibus semigermanis fuissent. neque hercule montibus his (siquem forte id mouit) ab transitu Pœnorum vllo
D Veragri incolæ iugi eius norunt nomẽ inditum: sed ab eo, quẽ in summo sacratum vertice Pẽninum montani appellant. Peropportune ad principia rerũ Taurinis proximæ genti aduersus Insubres motum bellum erat. sed armare exercitum Annibal, vt parti alteri auxilio esset, in reficiendo maximè sentientem contracta antè mala, non poterat. ocium etenim ex labore, copia ex inopia, cultus ex illuuie tabéque, squalida & propè efferata corpora varie mouebant. Ea P. Cornelio COS. caussa fuit, cum Pisas nauibus venisset, exercitu à Manlio Attilióque accepto tyrone, & in nouis ignominiis trepido, ad Padum festinãdi: vt cum hoste nondum refecto manum consereret. sed cum Placentiam COS. venit, iam ex statiuis mouerat Annibal: Taurinorúmque vnam vrbem caput gentis eius, quia volens in amicitiam non veniebat, vi expugnarat: iunxissétque sibi non metu solum, sed etiam voluntate Gallos accolas Padi, ni eos circunspectãtes defectionis tempus, subitò aduẽtus COS. oppressisset. Et Annibal mouit ex Taurinis incertos quæ pars sequenda esset, Gallos præsentem se secuturos ratus. Iam propè in conspectu erant exercitus, conuenerántque duces, sicut vterque inter se nondũ satis noti, ita iam imbutus vterque quadam admiratione alterius. nam Annibalis & apud Romanos iam ante Sagunti excidium celeberrimum nomen erat: & Scipionẽ Annibal eo ipso, quòd aduersus se dux potissimum lectus esset, præstantem virum credebat. & auxerant inter se opinionem: Scipio, quòd relictus in Gallia, obuius fuerat in Italiam transgresso Annibali: Annibal conatu tã audaci traiiciendarum Alpium, & effectu. Occupauit tamen Scipio Padum traiicere: & ad Ticinũ amnẽ motis castris, prius q̃ educeret in aciem, adhortandorum militum caussa talem orationem exorsus est. Si eum exercitum milites educerem in aciem, quem in Gallia mecum habui: supersedissem loqui apud vos. quid enim adhortari referret aut eos equites qui equitatum ho-

ſtiū ad Rhodanū flumen egregie viciſſent? aut eas legiones, cū quibus fugientē hūc ipſum hoſtē F
ſecutus, confeſſionē ſedentis ac detrectantis certamen pro victoria habui? Nunc quia ille exercitus Hiſpaniæ prouinciæ ſcriptus, ibi cum fratre Cn. Scipione meis auſpiciis rem gerit, vbi eum gerere ſenatus populúſque Romanus voluit: ego, vt COS. ducem aduerſus Annibalem ac Pœnos haberetis, ipſe me huic voluntario certamini obtuli. Nouo imperatori apud nouos milites pauca verba facienda ſunt. Ne genus belli, nêve hoſtem ignoretis: cum iis eſt vobis milites pugnandum, quos terra marique priore bello viciſtis: à quibus ſtipendium per viginti annos exegiſtis: à quibus capta belli præmia Siciliam ac Sardiniā habetis. Erit igitur in hoc certamine is vobis illiſque animus, qui victoribus & victis eſſe ſolet. Nec nunc illi, quia audēt, ſed quia neceſſe eſt, pugnaturi ſunt: niſi creditis, qui exercitu incolumi pugnam detrectauere, eos duabus partibus peditum equitúmque in tranſitu Alpium amiſſis, qui plures penè perierint quàm ſuperſint, plus ſpei nactos eſſe. Atenim pauci quidem ſunt, ſed vigentes animis, corporibuſque, quorum robora ac vires vix ſuſtinere vis vlla poſſit. Effigies, immo vmbræ hominum, G
fame, frigore, illuuie, ſqualore enecti, contuſi ac debilitati inter ſaxa rupéſque: ad hæc, peruſti artus, niue rigētes nerui, membra torrida gelu, quaſſata fractáque arma, claudi ac debiles equi. cum hoc equite, cum hoc pedite pugnaturi eſtis. reliquias extremas hoſtium, non hoſtes habebitis. Ac nihil magis vereor, ne antequam vos cum hoſte pugnaueritis, Alpes viciſſe Annibalem videantur. Sed ita forſitan decuit, cum fœderum ruptore duce ac populo deos ipſos ſine vlla humana ope cōmittere ac profligare bellum: nos autem qui ſecundum deos violati ſumus, cōmiſſum ac profligatum conficere. Non vereor ne quis me hoc veſtri adhortandi cauſſa magnificè loqui exiſtimet, ipſum aliter animo affectum eſſe. Licuit in Hiſpaniam prouinciam meam ire, quò iam profectus eram cum exercitu meo, vbi & fratrem conſilii participem, ac periculi ſocium haberem, & Aſdrubalem potius quàm Annibalem hoſtem, & minorē haud dubie molem belli. tamen cum præteruehere nauibus Galliæ oram, ad famā huius hoſtis in terrā egreſſus, præmiſſo equitatu, ad Rhodanum moui caſtra. equeſtri prælio, qua parte copiarum conſerendi manum fortuna data eſt, hoſtem fudi. peditum agmen, quod in modum fugientium raptim agebatur, quia aſſequi terra non poteram, neque regreſſus ad naues erat: quanta maxima celeritate potui, tāto maris terrarúmque circuitu in radicibus Alpium obuius fui. Huic timēdo hoſti vtrum cum declinarem certamen, improuiſus videor incidiſſe, an occurrere in veſtigiis eius, laceſſere ac trahere ad decernendum? Experiri iuuat, vtrum alios certè repente Carthaginienſes per viginti annos terra ediderit: an iidem ſint, qui ad Aegates pugnauere inſulas: & quos ab Eryce duodeuicenis denariis æſtimatos emiſiſtis: & vtrum Annibal hic ſit æmulus itinerum Herculis, vt ipſe fert: an vectigalis ſtipendiariúſque & ſeruus populi Romani a patre relictus. quem niſi Saguntinum ſcelus agitaret, reſpiceret profecto, ſi non patriam victā, domum certè, pacémque, & fœdera Amilcaris ſcripta manu: qui iuſſus à COS. noſtro præſidiū deduxit ab Eryce, qui graues impoſitas victis Carthaginiēſibus leges fremēs mœrénſque accepit: qui decedere Sicilia, qui ſtipendium populo Romano dare pactus eſt. Itaque vos ego milites, nō eo ſolum animo, quo aduerſus alios hoſtes ſoletis, pugnare velim, ſed cum indignatione quadam atque ira, velut ſi ſeruos videatis veſtros arma repente cōtra vos ferentes. Licuit, ſi voluiſſemus, ad Erycem clauſos, vltimo ſupplicio humanorum, fame interficere. licuit claſſem victricem in Africam traiicere, atque intra paucos dies ſine vllo certamine Carthaginem delere. Veniam dedimus precantibus: emiſimus ex obſidione: pacem cum victis fecimus: tutelæ noſtræ deinde duximus, cum Africo bello vrgerentur. Pro his impertitis furioſum iuuenē ſequētes, oppugnatum patriam noſtram veniunt. Atque vtinam pro decore nobis hoc tātum, & nō pro ſalute eſſet certamē. Non de poſſeſſione Siciliæ ac Sardiniæ, de quibus quōdam agebatur: ſed pro Italia nobis eſt pugnandum. nec eſt alius ab tergo exercitus: qui, niſi nos vincimus, hoſti obſiſtat: nec Alpes aliæ ſunt, quas dum ſuperat, comparari noua poſſint præſidia. Hic eſt obſtandum milites, velut ſi ante Romana mœnia pugnemus. Vnuſquiſque ſe nō corpus ſuum, ſed K
coniugem ac liberos paruos armis protegere putet: nec domeſticas ſolum agitet curas: ſed idētidem hoc animo reputet, noſtras nunc intueri manūs ſenatum populúmque Romanum: qualis noſtra vis virtúſque fuerit, talem deinde fortunā illius vrbis ac Romani imperii fore. Hæc apud Romanos COS. Annibal rebus prius quàm verbis adhortandos milites ratus, circundato ad ſpectaculum exercitu, captiuos montanos vinctos in medio conſtituit: armíſque Gallicis ante eorum pedes proiectis, interrogare interpretem iuſſit, quis, ſi vinculis leuaretur, armáque & equum victor acciperet, decertare ferro vellet. Cum ad vnum omnes ferrū pugnámque poſcerent, & deiecta eſſet in id ſors: ſe quiſque eum optabat, quem fortuna in id certamen

A eligeret. Vt cuiusque sors exciderat, alacer inter gratulantes gaudio exultãs, cum sui moris tripudiis arma raptim capiebat. vbi verò dimicarent, is habitus animorum non inter eiusdem modò conditionis homines erat, sed etiam inter spectantes vulgo, vt non vincentium magis quàm bene morientium fortuna laudaretur. Dum sic aliquot spectatis paribus affectos dimisisset: cócione inde aduocata, ita apud eos locutus fertur. Si quem animum in alienæ sortis exemplo pauloante habuistis, eundem mox in æstimanda fortuna vestra habueritis: vicimus milites. neque enim spectaculum modò illud, sed quædam veluti imago vestræ conditionis erat. ac nescio an maiora vincula, maioréſque necessitates vobis quàm captiuis vestris fortuna circundederit. dextra læuáque duo maria claudunt, nullam ne ad effugium quidem nauẽ habentibus: circa Padus amnis, maior ac violentior Rhodano: à tergo Alpes vrgent, vix integris vobis ac vigentibus transitæ. Hic vobis vincendum aut moriendum milites est, vbi primum hosti

B occurristis. & eadem fortuna, quæ necessitatem pugnandi imposuit, præmia vobis ea victoribus proponit, quibus ampliora homines ne à diis quidem immortalibus optare solent. Si Siciliam tãtum ac Sardiniam parentibus nostris ereptas, nostra virtute recuperaturi essemus: satis tamen ampla pretia essent. quicquid Romani tot triumphis partum congestúmque possident, id omne nostrum cum ipsis dominis futurum est. in hanc tam opimam mercedem agite cum diis bene iuuantibus arma capite. Satis adhuc in vastis Lusitaniæ Celtiberiæque montibus pecora consectando, nullum emolumentum tot laborum periculorúmque vestrorum vidistis. tempus est iam opulenta vos ac ditia stipendia facere, & magna operæpretia mereri, tantum itineris per tot montes fluminàque & tot armatas gentes emensos. Hic vobis terminum laborum fortuna dedit: hic dignam mercedem emeritis stipendiis dabit. Nec quàm magni nominis bellum est, tam difficilẽ existimaueritis victoriam fore. Sæpe & contẽptus hostis cruentum certamen edidit: & inclyti populi regésque perleui momento victi sunt. Nam dempto hoc

C vno fulgore nominis Romani, quid est quod illi vobis comparandi sint? Vt viginti annorum militiam vestram cum illa virtute, cum illa fortuna taceã: ab Herculis columnis, ab Oceano, terminisque vltimis terrarum, per tot ferocissimos Hispaniæ & Galliæ populos vincentes huc peruenistis. pugnabitis cũ exercitu tyrone, hac ipsa æstate cæso, victo, circunsesso à Gallis, ignoto adhuc duci suo, ignorantéque ducem. An me in prætorio patris clarissimi imperatoris propè natum, certè educatum, domitorem Hispaniæ Galliæque, victorem eundem non Alpinarum modò gentium, sed ipsarum, quod multo maius est, Alpium, cum semestri hoc conferam duce, desertore exercitus sui? cui si quis dẽptis signis Pœnos Romanósq; hodie ostendat, ignoraturum certum habeo, vtrius exercitus sit COS. Non ego illud parui æstimo milites, quòd nemo vestrũ est, cuius non ante oculos ipse sæpe militare aliquod ediderim facinus, cui non idem ego virtutis spectator ac testis, notata temporibus locisque referre sua possim decora. tum laudastis me milites, donastis. Alumnus prius omnium vestrum, quàm imperator, procedam acie

D aduersus ignotos inter se, ignorantésque. Quocunq; circuntuli oculos, plena omnia video animorum, ac roboris: veteranum peditem, generosissimarum gentium equites frenatos & infrenatos, vos socios fidelissimos fortissimósque, vos Carthaginienses tum ob patriã, tum ob iram iustissimam pugnaturos. Inferimus bellum, infestisque signis descendimus in Italiam, tanto audacius fortiúsque pugnaturi, quato maior spes maiórque animus inferentis est vim, quàm arcentis. Accendit præterea animos & stimulat dolor, iniuria, indignitas. Ad supplicium deposcère me ducem primùm, deinde vos omnes, qui Saguntum oppugnasseris: deditos vltimis cruciatibus affecturi fuere. Crudelissima ac superbissima gens, sua omnia, suique arbitrii facit: cum quibus bellum, cum quibus pacem habeamus, se modum imponere, æquũ censet: circunscribit includitque nos terminis montium fluminúmque, quos ne excedamus: neque eos, quos statuit, terminos obseruat. Ne transieris Iberum. ne quid rei tibi sit cum Saguntinis. ad Iberum est Saguntum. nusquam te vestigio moueris. Parum est quod veterrimas prouincias nostras. Siciliam ac Sardiniam ademit, nisi adimat etiam Hispaniam. & si inde cessero, in Africã transcendet. Transcendet autem dico? duos COSS. huius anni, vnum in Africam, alterum in Hispaniam misère. nihil vsquam nobis relictum est, nisi quod armis vindicauerimus. Illis timidis & ignauis licet esse, qui receptum habent: quos suus ager, sua terra per tuta ac pacata itinera fugientes accipient. vobis necesse est fortibus viris esse, & omnibus inter victoriã mortémve certa desperatione abruptis, aut vincere, aut, si fortuna dubitabit, in prælio potius q̃ in fuga mortem oppetere. Si hoc bene fixum omnibus, destinatúmque in animo est, iterum dicam, vicistis. nullum incitamentum ad vincendum homini à diis immortalibus acrius datũ est. His adhortationibus cum vtrinque ad certamen accensi militum animi essent, Romani ponte Tici-

num iungunt: tutandique pontis caussa castellum superimponunt. Pœnus opere occupatis hostibus, Maharbalem cum ala Numidarum, equitibus quingentis, ad depopulandos sociorum PR agros mittit: Gallis parci quàm maximè iubet, principúmque animos solicitare ad defectionem. Ponte perfecto traductus Romanus exercitus in agrum Insubrium, quinq; millia passuum à vico tumulis cõsedit. Ibi Annibal castra habebat, reuocatóque propere Maharbale, atque equitibus, cum instare certamen cerneret: nihil vnquam satis dictum præmonitúmque ad cohortandos milites ratus, vocatis ad concionem certa præmia pronunciat, in quorũ spem pugnarent. agrum sese daturum esse in Italia, Africa, Hispania, vbi quisque velit, immunem ipsi qui accepisset, liberisque: qui pecuniam quàm agrum maluisset, ei se argento satisfacturum. qui sociorum ciues, Carthaginienses fieri vellent, potestatem facturum: qui domos redire mallent, daturum se operam ne cuius suorum popularium mutatam secum fortunam esse vellent. seruis quoque dominos prosecutis libertatem proponit, bináque pro his mancipia dominis se redditurum. Eáque vt rata scirent fore, agnum læua manu, dextra silicem retinens, si falleret, Iouem cæterósque precatus deos, ita se mactarent, quemadmodum ipse agnum mactasset: secundum precationem caput pecudis saxo elisit. Tum verò omnes velut diis authoribus in spem suam quisque acceptis, id moræ, quod nondum pugnarent, ad potiẽda sperata rati, prælium vno animo & voce vna poscunt. Apud Romanos haudquaquam tanta alacritas erat, super cætera recentibus etiam territos prodigiis. nam & lupus intrauerat castra, laniatisque obuiis, ipse intactus euaserat: & examen apum in arbore prætorio imminente consederat. Quibus procuratis, Scipio cum equitatu iaculatoribúsque expeditis profectus ad castra hostium, éxque propinquo copias, quátæ & cuius generis essent, speculandas, obuius fit Annibali, & ipsi cum equitibus ad exploranda circà loca progresso. Neutri alteros primò cernebãt. densior deinde incessu tot hominum equorúmque oriens puluis, signum propinquantium hostium fuit. Constitit vtrunque agmen, & prælio sese expediebant. Scipio iaculatores & Gallos equites in fronte locat: Romanos, sociorúmque quod roboris fuit, in subsidiis. Annibal frenatos equites in medium accipit: cornua Numidis firmat. Vixdum clamore sublato, iaculatores fugêre inter subsidia ad secundam aciem. inde equitum certamen erat aliquandiu anceps. deinde quia turbabant equos pedites intermisti, multis labentibus ex equis, aut desilientibus, vbi suos premi circunuentos vidissent, iam magna ex parte anceps pugna erat: donec Numidæ, qui in cornibus erant, circunuecti, paululum ab tergo se ostendêre. Is pauor perculit Romanos: auxitque pauorẽ COS. vulnus, periculúmque intercursu tum primùm pubescentis filii propulsatum. Hic erat iuuenis, penes quem perfecti huiusce belli laus est, Africanus ob egregiã victoriam de Annibale & de Pœnis appellatus. Fuga tamen effusa iaculatorum maximè fuit, quos primos Numidæ inuaserunt. Alius confertus equitatus COS. in medium acceptum, non armis modò, sed etiam corporibus suis protegens, in castra, nusquã trepide neque effuse cedendo, reduxit. Seruati COS. decus Cœlius ad seruum natione Ligurem delegat. Malim equidem de filio verum esse: quod & plures tradidere authores. seruum fama obtinuit. Hoc primũ cum Annibale prælium fuit: quo facilè apparuit, & equitatu meliorem Pœnum esse: & ob id campos patentes, quales sunt inter Padum Alpésque, bello gerendo Romanis aptos non esse. Itaque proxima nocte iussis militibus vasa silentio colligere, castra ab Ticino mota: festinatúmque ad Padum est, vt ratibus, quibus iunxerat flumen, nondum resolutis, sine tumultu atq; insectatione hostis, copias traiiceret. Prius Placentiam peruenere, quàm satis sciret Annibal ab Ticino profectos. tamen aliquot moratorum in citeriore ripa segniter ratem soluentes cepit. transire non potuit pontem, vt extrema resoluta erant, tota rate in secundam aquam labente. Cœlius author est, Magonem cum equitatu & Hispanis peditibus flumen extemplo transnatasse: ipsum Annibalem per superiora Padi vada exercitum traduxisse, elephantis in ordinem ad sustinendum impetum fluminis oppositis. Ea periti amnis eius vix fecerint. nam neque equites armis equisque saluis tantam vim fluminis superasse verisimile est, vt iam Hispanos omneis inflati transuexerint vtres: & multorum dierum circuitu Padi vada petenda fuerant, quà exercitus grauis impedimentis traduci posset. Potiores apud me authores sunt, qui biduo vix locum rate iungendo flumini inuẽtum tradunt, eà cum Magone equites Hispanorum expeditos præmissos. Dum Annibal citra flumen legationibus Gallorum audiendis moratus, traiicit grauius peditum agmen: interim Mago, equitésque ab transitu fluminis diei vnius itinere Placentiam ad hostes contendunt. Annibal paucis pòst diebus sex millia à Placentia castra communiuit, & postero die in conspectu hostium acie directa, potestatem pugnæ fecit. Insequenti nocte cædes in castris Romanis, tumultu tamen quàm re maior, ab auxiliaribus Gallis facta est. Ad duo millia peditum, & ducenti equites, vigilibus ad portas

A portas trucidatis, ad Annibalem transfugiunt. quos Pœnus benignè allocutus, & spe ingẽtium donorum accensos, in ciuitates quenque suas ad solicitandos popularium animos dimisit. Scipio cædem eam signum defectionis omnium Gallorum esse ratus, contactósque eo scelere velut iniecta rabie ad arma ituros: quanquam grauis adhuc vulnere erat, tamen quarta vigilia noctis insequentis tacito agmine profectus ad Trebiam fluuium, in loca altiora, collésque impeditiores equiti, castra mouet. Minus quàm ad Ticinum fefellit. missísque Annibal primùm Numidis, deinde omni equitatu, turbasset vtique nouissimum agmen, ni auiditate prædæ in vacua Romana castra Numidæ diuertissent. Ibi dum perscrutantes loca omnia castrorum, nullo satis digno moræ precio tempus terunt, emissus hostis de manibus est: & cum iam transgressos Trebiam Romanos, metantésque castra conspexissent, paucos moratorum occiderunt circa flumen interceptos. Scipio nec vexationem vulneris in via iactantis vltrà patiens, & collegam (iam enim reuocatum ex Sicilia audierat) ratus expectandum, locum, qui prope flumen
B tutissimus statiuis est visus, delectum communiuit. Nec procul inde Annibal cum consedisset, quantum victoria equestri elatus, tantum anxius inopia, quæ per hostium agrõs euntem nusquam præparatis commeatibus maior in dies excipiebat: ad Clastidium vicum, quò magnum frumenti numerum congesserant Romani, mittit. ibi cum vim pararent, spes facta proditionis: nec sanè magno precio, nummis aureis quadringentis datis P. Brundusino præfecto præsidii corrupto, traditur Annibali Clastidium. id horreum fuit Pœnis sedentibus ad Trebiam. In captiuos ex tradito præsidio, vt fama clementiæ in principio rerum colligeretur, nihil sæuitum est. Cum ad Trebiam terrestre constitisset bellum, interim circa Siciliam insulásque Italiæ imminentes, & à Sempronio consule, & ante aduentum eius terra marique res gestæ. Viginti quinqueremes cum mille armatis ad depopulandã oram Italiæ à Carthaginiensibus missæ, nouem Liparas, octo insulam Vulcani tenuerunt, tres in fretum auertit æstus. Ad eas conspectas
C à Messana duodecim naues ab Hierone rege Syracusanorum missę, qui tum forte Messanę erat consulem Romanum opperiens, nullo repugnante captas naues Messanam in portum deduxerunt. Cognitum ex captiuis, præter viginti naues, cuius ipsi classis essent, in Italiam missas, quinque & triginta alias quinqueremes Siciliam petere ad solicitandos veteres socios. Lilybæi occupandi præcipuam curam esse. credere eadem tempestate qua ipsi disiecti forent, eam quoque classem ad Aegateis insulam deiectam. Hæc sicut audita erant, rex Messanæ Aemylio prætori, cuius Sicilia erat prouincia, perscribit: monétque Lilybæum firmo teneret præsidio. Extemplo & circa prætorem ad ciuitates missi legati tribunique, qui suos ad curam custodiæ intenderent: ante omnia Lilybæum teneri ad apparatum belli: edicto proposito, vt socii nauales decem dierum cocta cibaria ad naues deferrent: vbi signum datum esset, nequid morã conscendendi faceret: pérque omnem oram qui erant, ex speculis conspicerent aduentantem hostium classem. Simul itaque, quanquam de industria morati cursum nauium erant Carthagi-
D nienses, vt ante lucem accederent Lilybæum: præsensum tamen est, quia & luna pernox erat: & sublatis armamentis veniebant: extemplo datum è speculis signum, & in oppido ad arma conclamatum est, & in naues conscensum. Pars militum in muris portarúmque stationibus, pars in nauibus erant. Et Carthaginienses, quia rem fore haud cum imparatis cernebant, vsque ad lucem portu se abstinuerunt: demendis armamentis eo tẽpore, aptandaq; ad pugnam classe absumpto. Vbi illuxit, recepere classem in altum, vt spatium pugnæ esset, exitúmque liberum è portu naues hostiũ haberent. Nec Romani detrectauere pugnam, & memoria circa ea ipsa loca gestarum rerum freti, & militũ multitudine ac virtute. Vbi in altum euecti sunt, Romanus conserere pugnam, & ex propinquo vires conferre velle. contrà eludere Pœnus, & arte non virem gerere, nauiúmque quàm virorum aut armorũ malle certamen facere. nam vt sociis naualibus affatim instructam classem, ita inopem milite habebat: & sicubi cõserta manus esset, haudquaq̃ par numerus armatorum ex ea pugnabat. Quod vbi animaduersum est, & Romanis multitudo
E sua auxit animum, & paucitas illis minuit. Extẽplo septem naues Punicæ circumuentæ, fugam cæteræ ceperunt. Mille & DCC fuere in nauibus capti milites nautæq;, in iis tres nobiles Carthaginiensium. Classis Romana incolumis, vna tantum perforata naui, sed ea quoque ipsa reduce, in portũ rediit. Secundum hanc pugnã, nondum gnaris eis qui Messanæ erant, T. Sẽpronius COS. Messanã venit, & fretũ intranti rex Hiero classem ornatã obuiã duxit: transgressúsq; ex regia in prætoriã nauem, gratulatus sospitẽ cum exercitu & nauibus aduenisse, precatúsque prosperum ac felicẽ in Siciliam transitũ, statum deinde insulę, & Carthaginiensiũ conata exposuit: pollicitúsq; est, quo animo priore bello populũ Ro. iuuenis adiuuisset, eo senẽ adiuturũ: frumenta vestimentaq; se legionibus cõsulis sociisq; naualibus gratis præbiturũ. grande periculum

Lilybęorũ maritimisq; ciuitatibus esse: quibusdã volentibus nouas res fore. Ob hoc cõsuli nihil cunctandũ visum, quin Lilybæum classe peteret: & rex regiáque classis vnà profecti. nauigantes inde, pugnatum ad Lilybæum, fusásque & captas hostium naues accepere. A Lilybæo COS. Hierone cum classe regia dimisso, relictóque prætore ad tuendam Siciliæ oram, ipse in insulam Melitam, quæ à Carthaginiensibus tenebatur, traiecit. Aduenienti Amilcar Gisgonis filius præfectus præsidii cum paulo minus duobus millibus militum, oppidúmque cum insula traditur. inde post paucos dies reditum Lilybæum: captiuique & à consule & à prætore, præter insignes nobilitate viros, sub corona venierunt. Postquam ab ea parte satis tutam Siciliam censebat cõsul, ad insulas Vulcani, quia fama erat stare ibi Punicam classem, traiecit. nec quisquam hostium circa eas insulas inuentus. iam forte transmiserant ad vastandam Italiæ oram: depopulatóque Vibonensi agro, vrbem etiam terrebant. Repetenti Siciliam consuli, excursio hostium in agrum Vibonensem facta nunciatur: literæque à senatu de transitu in Italiam Annibalis, & vt primo quoque tempore collegæ ferret auxilium, missæ traduntur. Multis simul anxius curis, exercitum extemplo in naues impositum, Ariminum Supero mari misit: Sex. Pomponio legato cum vigintiquinque longis nauibus Vibonensem agrũ maritimamq; oram Italiæ tuendam attribuit: M. Aemylio Pr. quinquaginta nauium classem expleuit: ipse compositis Siciliæ rebus, decem nauibus oram Italiæ legens, Ariminum peruenit: inde cum exercitu suo profectus ad Trebiam flumen, collegæ coniungitur. Iam ambo consules, & quicquid Romanarum virium erat, Annibali oppositum, aut illis copiis defendi posse Romanum imperium, aut spem nullam aliam esse, satis declarabat. Tamen consul alter equestri prælio vno & vulnere suo minutus, trahi rem malebat: recentis animi alter, eóque ferocior, nullam dilationem patiebatur. Quod inter Trebiam Padúmque agri est, Galli tum incolebant, in duorum præpotentium populorum certamine per ambiguum fauorem haud dubie gratiã victoris spectantes. Id Romani, ne quid modò mouerent, æquo satis, Pœnus periniquo animo ferebat, à Gallis accitum se venisse ad liberandum eos dictitans. Ob eam iram, simul vt præda militem aleret, duo millia peditum, & mille equites, Numidas plerosque, mistos quosdam & Gallos populari omnem deinceps agrum vsque ad Padi ripas iussit. Egentes ope Galli, cum ad id dubios seruassent animos, coacti ab authoribus iniuriæ ad vindices futuros declinant: legatísque ad consulem missis, auxilium Romanorum terræ ob nimiam cultorum fidem in Romanos laboranti, orant. Cornelio nec caussa nec tempus agẽdæ rei placebat: suspectáque ei gens erat, tum ob infida multa facinora: tum, vt alia vetustate obsoleuissent, ob recẽtem Boiorum perfidiam. Sempronius contrà, continendis in fide sociis maximum vinculum esse, primos qui egissent, ope defensos, censebat. Tum collega cunctante, equitatum suum, mille peditum iaculatoribus fermè admistis, ad defendendum Gallicum agrum trans Trebiam mittit. hi sparsos & incompositos, oneratósque præda plerosque cum inopinantes inuasissent: ingentem terrorem, cædémque ac fugam vsque ad castra stationésque hostium fecere: vnde multitudine effusa pulsi, rursus subsidio suorum prælium restituere. varia inde pugna sequẽtes, quanquam ad extremum æquassent certamẽ, maior tamẽ hostium Romanis fama victoriæ fuit. Cæterũ nemini omnium maior iustiórque quàm ipsi consuli videri: gaudio efferri, qua parte copiarum alter consul victus foret, ea se vicisse. restitutos ac refectos militum animos, nec quenquam esse præter collegam, qui dilatam dimicationem vellet. eũ animo magis quàm corpore ægrum, memoria vulneris aciem ac tela horrere. sed non esse cum ęgro senescendum. quid enim vltra differri, ac teri tempus? quem tertium consulem, quem alium exercitum expectari? castra Carthaginiẽsium in Italia, ac propè in conspectu vrbis esse. non Siciliam ac Sardiniam victis ademptas, nec cis Iberum Hispaniam peti: sed solo patrio, terráque in qua geniti forent, pelli Romanos. Quantum

» ingemiscant, inquit, Patres nostri circa mœnia Carthaginis bellare soliti, si videant nos, proge-
» niem suam, duos consules consularésque exercitus in media Italia pauentes intra castra, Pœ-
» num, quod inter Alpes Apenninúmque agri sit, suæ ditionis fecisse? Hæc assidens ægro collegæ,
» hæc in prætorio propè concionabundus agere. Simulabat & tempus propinquũ comitiorum,

ne in nouos consules bellum differretur, & occasio in se vnum vertẽdæ gloriæ, dum æger collega erat. Itaq; nequicq̃ dissentiente Cornelio, parari ad propinquum certamen milites iubet. Annibal cum quid optimum foret hosti, cerneret: vix vllam spem habebat, temere atq; improuide quicq̃ consules acturos. sed cum alterius ingenium fama prius, deinde re cognitum, percitum ac ferox sciret esse, ferociúsq; factum ex prospero cũ prædatoribus suis certamine crederet: adesse gerendæ rei fortunã haud diffidebat: cuius ne quod prætermitteret tẽpus, solicitúsq; & intẽtus erat, dũ tyro hostium esset miles: dum meliorem ex ducibus inutilem vulnus faceret:

dum

A dum Gallorũ animi vigerent: quorũ ingentem multitudinem sciebat segnius secuturam, quãto longius ab domo traherentur. Cum ob hæc taliáque speraret propinquum certamen, & facere si cessaretur, cuperet: speculatoré sque Galli ad ea exploráda quæ vellet, tutiores, quia in vtrisque castris militabant, paratos pugnæ esse Romanos retulissent: locum insidiis circunspectare Pœnus cœpit. Erat in medio riuus præaltis vtrinque clausus ripis, & circà obsitus palustribus herbis, &, quibus inculta fermè vestiuntur, virgultis, vepribúsque. quem vbi ad equites quoque tegendos satis latebrosum locum circũuectus ipse oculis perlustrauit: Hic erit locus, Magoni fratri ait, quem teneas. delige centenos viros ex omni pedite atque equite: cum quibus ad me vigilia prima venias. nunc corpora curare tempus est. Ita præconiũ missum. mox cum delectis Mago aderat. Robora virorum cerno, inquit Annibal: sed vt & numero etiam, non animis modò valeatis: singulis vobis nouenos ex turmis manipulisque vestri similes eligite. Mago locũ mon- B strabit, quem insideatis. hostem cæcũ ad has belli artes habebitis. Ita mille equitibus Magoni, mille peditibus dimissis, Annibal prima luce Numidas equites trãsgressos Trebiam flumen obequitare iubet hostium portis: iaculandóque in stationes, elicere ad pugnam hostem: iniecto deinde certamine, cedendo sensim citra flumen pertrahere. Hæc mandata Numidis. cæteris ducibus peditum equitúmque præceptum, vt prandere omnes iuberent: armatos deinde, instratisque equis signum expectare. Sempronius ad tumultum Numidarum primùm omnem equitatum, ferox ea parte virium, deinde sex millia peditum, postremò omnes copias ad destinatum locum iam antè consilio auidus certaminis eduxit. Erat forte brumæ tempus, & niualis dies in locis Alpibus Apenninóque interiectis, propinquitate etiam fluminum ac paludum prægelidis. ad hæc raptim eductis hominibus atque equis, non capto antè cibo, non ope vlla ad arcendum frigus adhibita, nihil caloris inerat: & quicquid auræ fluminis appropinquabat, afflabat acrior frigoris vis. vt verò refugientes Numidas insequentes aquam ingressi sunt: (& erat pe- C ctoribus tenus aucta nocturno imbri) tum vtique egressis rigere omnibus corpora, vt vix armorum tenendorum potentia essent: & simul procedente iam die, fame etiam deficere. Annibalis interim miles ignibus ante tentoria factis, oleóque per manipulos vt molliret artus misso, & cibo per ocium capto, vbi transgressos flumen nunciatum est hostes, alacer animis corporibúsque arma capit, atque in aciem procedit. Baleares locat ante signa, leuem armaturam, octo fermè millia hominum: deinde grauiorem armis peditem, quod virium, quod roboris erat: in cornibus circunfudit decem millia equitum: & ab cornibus in vtranque partem diuisos elephantos statuit. Consul effusos sequenteis equites, cum ab resistentibus subitò Numidis incauti exciperentur, signo receptui dato reuocatos circundedit peditibus. Duodeuiginti millia Romanorum erant, sociûm nominis Latini XX: auxilia præterea Cenomanorum. ea sola in fide manserat Gallica gens. his copiis concursum est. Prælium à Balearibus ortum est. quibus cum maiore robore legiones obsisterent, diductæ properè in cornua leues armaturæ sunt. quæ res ef- D fecit, vt equitatus Romanus extemplo vrgeretur. nam cum vix iam per se resisterent decem millibus equitum quatuor millia, & fessi Romani plerisque integris Pœnis, obruti sunt insuper velut nube iaculorum à Balearibus coniecta. ad hoc elephanti eminentes ab extremis cornibus, equis maximè non visu modò sed odore insolito territis, fugam latè faciebant. Pedestris pugna par animis magis quàm viribus erat, quas recentes Pœnus pauloante curatis corporibus in prælium attulerat: contrà, ieiuna fessáque corpora Romanis, & rigentia gelu torpebant. restitissent tamen animis, si cum pedite solum foret pugnatum: sed & Baleares pulso equite iaculabantur in latera, & elephanti iam in mediam peditum aciem sese tulerant: & Mago Numidæque, simul latebras eorum improuida præterlata acies est, exorti a tergo ingentem tumultum ac terrorem fecere. Tamen in tot circunstantibus malis mansit aliquandiu immota acies, maxime præter spem omnium aduersus elephantos. eos pedites ad idipsum locati verutis coniectis & auertêre, & insecuti auersos sub caudis, quà maxime molli cute vulnera ac- E cipiunt, fodiebãt. Trepidanteis, propéque iam in suos consternatos media acie in extremam, ad sinistrum cornu aduersus Gallos auxiliares agi iussit Annibal. extemplo haud dubiam fecere fugam. additus quoque nouus terror Romanis, vt fusa auxilia sua viderunt. itaque cum iam in orbem vtrinque pugnarent, decem millia fermè hominum, cum alià euadere nequiuissent, media Afrorum acie, quæ Gallicis auxiliis firmata erat, cum ingenti cæde hostium perrupere. & cum neque in castra reditus esset, flumine interclusis: neque præ imbri satis discernere possent quà suis opem ferrent, Placentiam recto itinere perrexere. Plures deinde in omnes parteis eruptiones factæ. & qui flumen petiere, aut gurgitibus absumpti sunt, aut inter cunctationem ingrediendi ab hostibus oppressi. qui passim per agros fuga sparsi erant,

vestigia cedentis sequentes agminis Placentiam contendêre. aliis timor hostium audaciam ingrediendi flumen fecit, transgressique in castra peruenere. Imber niue mistus, & intoleranda vis frigoris, & homines multos, & iumenta & elephantos propè omneis consumpsit. Finis insequendi hostis Pœnis flumen Trebia fuit: & ita torpentes gelu in castra rediere, vt vix lætitiam victoriæ sentirent. Itaque nocte insequenti cum præsidium Romanorum castrorum, & quod reliquum ex magna parte militum erat, ratibus Trebiam traiicerent: aut nihil sensere Pœni obstrepente pluuia: aut quia iam moueri præ lassitudine nequibant ac vulneribus, sentire sese dissimulauerunt: quietisque Pœnis, tacito agmine ab Scipione COS. exercitus Placentiam est perductus: inde Pado traiectus Cremonam, ne duorum exercituum hybernis vna colonia premeretur. Romam tantus terror ex hac clade perlatus est, vt iam ad vrbem Romam crederent infestis signis hostem venturum: nec quicquam spei aut auxilii esse, quo portis mœnibúsque vim arcerent. Vno consule ad Ticinum victo, altero ex Sicilia reuocato, duobus consulibus, duobus consularibus exercitibus victis, quos alios duces, quas alias legiones esse, quæ accerserentur? Ita territis Sempronius COS. aduenit: ingenti periculo per effusos passim ad prædandum hostium equites, audacia magis quàm consilio aut spe fallendi, resistendíve si non falleret, transgressus. Id quod vnum maximè in præsentia desiderabatur: comitiis consularibus habitis, in hyberna rediit. Creati consules Cn. Seruilius & C. Flaminius. Cæterùm ne hyberna quidem Romanis quieta erant, vagantibus passim Numidis equitibus, & quæ his impeditiora erant, Celtiberis, Lusitanisque. Omnes igitur clausi vndique commeatus erant, nisi quos Pado naues subueherent. Emporium prope Placentiam fuit, & opere valido & magno munitum præsidio. Eius castelli oppugnandi spe cum equitibus ac leui armatura profectus Annibal, cum plurimum in celando incepto ad effectum spei habuisset, nocte adortus non fefellit vigiles. tantus repente clamor est sublatus, vt Placentiæ quoque audiretur. Itaque sub lucem cum equitatu consul aderat, iussis quadrato agmine legionibus sequi. Equestre prælium interim commissum: in quo, quia Annibal saucius pugna excessit, pauore hostibus iniecto, defensum egregie presidium est. Paucorum inde dierum quiete sumpta, & vixdum satis percurato vulnere, ad Vicunuias ire pergit oppugnandas. Id emporium à Romanis Gallico bello fuerat munitum. inde locum frequentauerant accolæ misti vndique ex finitimis populis: & tum terror populationum eò plerosque ex agris compulerat. Huius generis multitudo fama impigre defensi ad Placentiam præsidii accensa, armis arreptis obuiam Annibali procedit. Magis agmine quàm acie in via concurrerunt. & cum ex altera parte nihil preter inconditam turbam esset, in altera & dux militi, & duci fidens miles: ad triginta quinque millia hominum à paucis fusa. Postero die deditione facta, præsidium intra mœnia accepere: iussique arma tradere, cum dicto paruissent, signum repente victoribus datur, vt tanquam vi captam vrbem diriperent. neque vlla quæ in tali re memorabilis scribentibus videri solet, prætermissa clades est. adeò omnis libidinis crudelitatísque & inhumanæ superbiæ editum in miseros est exemplum. Hæ fuere hybernæ expeditiones Annibalis. Haud longis inde temporibus, dum intolerabilia frigora erant, quies militi data est: & ad prima ac dubia signa veris profectus ex hybernis, in Hetruriam ducit, eam quoque gentem, sicut Gallos Ligurésque, aut vi aut voluntate adiuncturus. Transeuntem Apenninum adeò atrox tempestas adorta est, vt Alpium fœditatem propè superauerit. Vento mistus imber cum ferretur in ipsa ora: primùm, quia aut arma omittenda erant, aut contrà enitentes vortice intorti affligebantur, constitere. deinde cum iam spiritum intercluderet, nec reciprocare animam fineret, auersi à vento parumper consedere. Tum verò ingenti sono cælum strepere, & inter horrendos fragores micare ignes. capti auribus & oculis, metu omnes torpere. Tandem effuso imbre, cum eo magis accensa vis venti esset: ipso illo quo deprehensi erant, loco castra ponere necessarium visum est. Id verò laboris velut de integro initium fuit. nam nec explicare quicquam, nec statuere poterant: nec quod statutum esset, manebat, omnia perscindente vento, & rapiente. & mox aqua leuata vento, cum super gelida montium cacumina concreta esset, tantum niuosæ grandinis deiecit, vt omnibus omissis procumberent homines, tegminibus suis magis obruti, quàm tecti. tantáque vis frigoris insecuta est, vt ex illa miserabili hominum iumentorúmque strage cum se quisque attollere ac leuare vellet, diu nequiret: quia torpentibus rigore neruis, vix flectere artus poterant. deinde vt tandem agitando sese mouere, ac recepere animos, & raris locis ignis fieri est cœptus: ad alienam opem quisque inops tendere. Biduum eo loco velut obsessi mansere. multi homines, multa iumenta, elephanti quoque ex his qui prælio ad Trebiam facto superfuerant, septem absumpti. Digressus Apennino retro ad Placentiam castra mouit, & ad decem millia

A cem millia progressus consedit. Postero die XII millia peditum, quinque equitum aduersus
hostem ducit. Nec Sempronius COS. (iam enim redierat ab Roma) detrectauit certamen. at-
que eo die tria millia passuum inter bina castra fuere. Postero die ingẽtibus animis, vario euen-
tu pugnatum est. primo concursu adeò res Romana superior fuit, vt non acie vincerent solum,
sed perculsos hostes in castra persequerentur: mox castra quoque oppugnarent. Annibal pau-
cis propugnatoribus in vallo portisque positis, cæteros confertos in media castra recepit: in-
tentósque signum ad erumpendum spectare iubet. Iam nona fermè diei hora erat, cum Roma-
nus nequicquam fatigato milite, postquam nulla spes erat potiundi castris, signum receptui de-
dit. Quod vbi Annibal accepit, laxatámq; pugnam, & recessum à castris vidit, extemplo equi-
tibus dextra læuáque emissis in hostem, ipse cum peditum robore de his castris erupit. Pugna
rarò vlla magis sæua, & cum vtriusque partis pernicie clarior fuisset, si extendi à die in longum
B spatium quiuisset. nox accensum ingentibus animis prælium diremit. itaque acrior concur-
sus fuit quàm cædes. & sicut æquata fermè pugna erat, ita clade pari discessum est. ab vtraque
parte sexcentis plus peditibus, & dimidium eius equitum cecidit. sed maior Romanis quàm
pro numero iactura fuit, quia equestris ordinis aliquot, & tribuni militum quinque, & præfe-
cti sociorum tres sunt interfecti. Secundum eam pugnam Annibal in Ligures, Sempronius Lu-
cam concessit. Venienti in Ligures Annibali, per insidias intercepti duo quæstores Romani,
C. Fuluius & L. Lucretius cum duobus tribunis militum, & quinque equestris ordinis sena-
torum fermè liberis, quò magis ratam fore cum his pacem societatémque crederet, tradun-
tur. Dum hæc in Italia geruntur, Cn. Scipio in Hispaniam cum classe & exercitu missus, cum
ab ostio Rhodani profectus, Pyrenéosque montes circunuectus, Emporiis appulisset classem:
exposito ibi exercitu, orsus à Lacetanis, vsque ad Iberum flumen, partim renouandis societa-
tibus, partim nouis instituendis, Romanæ ditionis fecit. inde conciliata clementiæ fama non
C ad maritimos modò populos, sed in mediterraneis quoque ac montanis ad ferociores iam gen
tes valuit: nec pax modò apud eos, sed societas etiam armorum parata est: validæque aliquot
auxiliorum cohortes ex iis conscriptæ sunt. Hanno non inscius erat. eum reliquerat Annibal
ad regionis eius præsidium. itaque priusquam alienarentur omnia, obuiam eundum ratus, ca-
stris in conspectu hostium positis, in aciem eduxit. Nec Romano differendũ certamen visum:
quippe qui sciret cum Hannone & Asdrubale sibi dimicandum esse, malletque aduersus sin-
gulos separatim, quàm aduersus duos simul rẽ gerere. Nec magni certaminis ea dimicatio fuit.
Sex millia hostium cæsa, duo capta cum præsidio castrorum. nam & castra expugnata sunt: at-
que ipse dux militum cum aliquot præsidiis capitur: & Stissum propinquum castris oppidum
expugnatur. cæterùm præda oppidi parui precii rerum fuit, supellex barbarica, ac vilium man-
cipiorum. castra militem ditauere, non eius modò exercitus qui victus erat, sed & eius qui cum
Annibale in Italia militabat, omnibus ferè caris rebus, ne grauia impedimenta ferentibus es-
D sent, circa Pyreneum relictis. Priusquam certa huius cladis fama accideret, transgressus Iberum
Asdrubal cum octo millibus peditum, mille equitibus, tanquam ad primum aduentum Ro-
manorum occursurus, postquam perditas res, amissáque castra accepit, iter ad mare conuer-
tit. Haud procul Tarracone classicos milites naualésque socios vagos palanteísque per agros
(quòd fermè fit vt secundæ res negligentiam creent) equite passim dimisso, cum magna cæ-
de, maiore fuga ad naues compellit. nec diutius circa ea loca morari ausus, ne à Scipione op-
primeretur, trans Iberum sese recepit. Et Scipio raptim ad famam nouorum hostium agmine
acto, cum in paucos præfectos paululum animaduertisset, præsidio Tarracone modico relicto,
Emporias cum classe rediit. Vixdum digresso eo, Asdrubal aderat: & Ilergetum populo, qui ob-
sides Scipioni dederat, ad defectionem impulso, cum eorum ipsorum iuuentute agros fidelium
Romanis sociorum vastat. Excito deinde Scipione hybernis, hostis cis Iberum Tarraconẽ ver-
sus cedit. Agros Scipio relictos ab authore defectionis, & Ilergetum gentem cum infesto exer-
E citu inuasisset: compulsis omnibus, Athanagiam vrbem, quæ caput eius populi erat, circunse-
dit: intráque dies paucos pluribus quàm antè obsidibus imperatis, Ilergetes pecunia etiam mul
ctatos in ius ditionémque recepit. inde in Ausetanos prope Iberum, socios & ipsos Pœnorum,
procedit: atq; vrbe eorum obsessa, Lacetanos auxilium finitimis ferẽtes, nocte haud procul iam
vrbe, cum intrare vellent, excepit insidiis. Cæsa ad duodecim millia, exuti penè omnes armis,
domos passim palantes per agros diffugêre. nec obsessos alia vlla res, quàm iniqua oppugnan-
tibus hyems tutabatur. XXX dies obsidio fuit: per quos rarò vnquam nix minus quatuor pe
des alta iacuit: adeóque pluteos ac vineas Romanorum operuerat, vt ea sola, ignibus aliquoties
coniectis ab hoste, etiam tutamentum fuerit. postremo cum Amusitus princeps eorũ ad Asdru-

balem profugisset, viginti argenti talentis pacti deduntur. Tarraconem in hyberna reditum est. Romæ autem & circa vrbem multa ea hyeme prodigia facta: aut (quod euenire solet motis semel in religionem animis) multa nunciata, & temere credita sunt: in queis ingenuum infantem semestrem in foro olitorio triumphum clamasse: & foro boario bouem in tertiam contignationem sua sponte scandisse: atque inde tumultu habitatorum territum sese deiecisse: & nauium speciem de cælo affulsisse: & ædem Spei, quæ in foro olitorio est, fulmine ictam: & Lanuuii hastam se commouisse, & coruum in ædem Iunonis deuolasse, atque in ipso puluinario consedisse: & in agro Amiternino multis locis hominum species procul candida veste visas, nec tamen illis congressos: & in Piceno lapidibus pluuisse: & Cære sortes extenuatas: & in Gallia lupum vigili gladium è vagina raptum abstulisse. Ob cætera prodigia libros adire decemuiri iussi. quòd autem lapidibus pluuisset in Piceno, nouendiale sacrum edictum: & subinde aliis procurandis propè tota ciuitas operata fuit. Iam primum omnium vrbs lustrata est: hostiæque maiores quibus edictum est diis cæsæ: & donum ex auri pondo XL Lanuuium Iunoni portatum est: & signum æneum matronæ Iunoni in Auentino ædificauerunt: & lectisternium Cære, vbi sortes extenuatæ erant, imperatum: & supplicatio Fortunæ in Algido: Romæ quoque & lectisternium Iuuentæ, & supplicatio ad ædem Herculis, nominatim deinde vniuerso populo circa omnia puluinaria indicta: & Genio maiores hostiæ cæsæ quinque: & C. Attilius Seranus prætor vota suscipere iussus, si in decem annos R. P. eodem stetisset statu. Hæc procurata votáque ex libris Sibyllinis magna ex parte leuauerant animum religione. Consulum designatorum alter Flaminius, cui eæ legiones quæ Placentiæ hybernabant, sorte euenerant: edictum & literas ad cōsulem misit, vt is exercitus idibus Martiis Arimini esset in castris. Huic in prouincia consulatum inire consilium erat, memori veterum certaminum cum Patribus, quæ tribunus plebis, & quæ postea consul, prius de consulatu qui abrogabatur, dein de triumpho habuerat: inuisus etiam senatui ob nouam legem, quam inique Q. Claudius tribunus plebis aduersus senatum, vno Patrum adiuuante C. Flaminio, tulerat: ne quis senator, quive senatoris pater fuisset: maritimam nauem, quæ plus quàm trecentarum amphorarum esset, haberet. id satis habitum ad fructus ex agris vectandos. Quæstus omnis Patribus indecorus visus est. Res per summam contentionem acta, inuidiam apud nobilitatem suasori legis Flaminio, fauorem apud plebem, alterúmque inde consulatū peperit. Ob hoc ratus auspiciis ementiendis, Latinarúmque feriarum mora, & consularibus aliis impedimentis retenturos se in vrbe, simulato itinere priuatus clàm in prouinciam abiit. Ea res vbi palàm facta est, nouam insuper iram infestis iam antè Patribus mouit. Non cum senatu modò, sed cum diis immortalibus C. Flaminium bellum gerere. consulem antè inauspicatò factum, reuocātibus ex ipsa acie diis atque hominibus non paruisse: & nunc comitia prætorum & Capitolium & solennem votorum nuncupationem fugisse: ne die initi magistratus Iouis opt. max. templum adiret: ne senatum inuisus ipse, & sibi vni inuisum, videret, consuleretque: ne Latinas indiceret, Iouique Latiali solenne sacrum in monte Albano faceret: ne auspicatò profectus in Capitolium ad vota nuncupanda, paludatus inde ad prouinciam iret: lixæ modo sine insignibus, sine lictoribus profectum clàm, furtim, haud aliter quam si exilii caussa solum vertisset: magis pro maiestate videlicet imperii Arimini, quàm Romæ magistratum initurum: & in diuersorio hospitali, quàm apud penates suos prætextam sumpturum. Reuocandum vniuersi retrahendúmque censuerunt: & cogendum omnibus prius præsentem in deos hominésque fungi officiis, quàm ad exercitum & in prouinciam iret. In eam legationem (legatos enim mitti placuit) Q. Terentius & M. Antistius profecti, nihilo magis eum mouêre, quàm priori consulatu literæ mouerant à senatu missæ. Paucos post dies magistratum iniit: immolantíque ei vitulus iam ictus è manibus sacrificantium sese cum proripuisset, multos circunstantes cruore respersit. Fuga procul etiam maior apud ignaros quid trepidaretur, & concursatio fuit, id à plerisque in omen magni terroris acceptum. Legionibus inde duabus à Sempronio prioris anni consule, duabus à C. Attilio prætore acceptis, in Hetruriam iam per Apennini tramites exercitus duci est cœptus.

DECADIS

Am ver appetebat, cum Annibal ex hybernis mouit, & nequicquam antè conatus transcendere Apenninum intolerandis frigoribus, & cum ingenti periculo moratus, ac metu. Galli, quos prædæ populationúmq; conciuerat spes: postquam pro eo vt ipsi ex alieno agro raperét agerentque, suas terras sedem belli esse, premique vtriusque partis exercituum viderunt hybernis, verterunt retro ad Annibalem ab Romanis odia: petitúsque sæpe principū insidiis, ipsorúmque inter se fraude, eadem leuitate qua consenserant, cósensum indicantium, seruatus erat: & mutando nunc vestem, nunc tegumenta capitis, errore etiam sese ab insidiis munierat. cæterùm hic quoque ei timor caussa fuit maturius mouendi ex hybernis. Per idem tempus Cn. Ser-
B uilius Romæ Idibus Martiis magistratum iniit. Ibi cum de Repub. retulisset, redintegrata in C. Flaminium inuidia est, duos se consules creasse, vnum habere. quod enim illi iustum imperium, quod auspicium esset magistratus: id à domo, publicis priuatisque penatibus, Latinis feriis actis, sacrificio in monte perfecto, votis rite in Capitolio nuncupatis, secum ferre: nec priuatum auspicia sequi: nec sine auspiciis profectum in externo ea solo noua atque integra concipere posse. Augebant metum prodigia ex pluribus simul locis nunciata: in Sicilia militibus aliquot spicula, in Sardinia autem in muro circumeunti vigilias equiti, scipionem quem manu tenuerat, arsisse: & litora crebris ignibus fulsisse: & scuta duo sanguinem sudasse: & milites quosdam ictos fulminibus: & solis orbem minui visum: & Præneste ardentes lapides cœlo cecidisse: & Arpis palmas in cœlo visas, pugnantémque cum luna solem: & Capenæ duas interdiu lunas ortas: & aquas Cærete sanguine mistas fluxisse, fontémque ipsum Herculis cruentis manasse sparsum maculis: & Antii metentibus cruentas in corbem spicas cecidisse: & Faleriis
C cœlum findi visum velut magno hiatu: quáq; patuerit, ingens lumen effulsisse: sortes sua sponte attenuatas, vnámque excidisse ita scriptam: Mauors telum suum concutit. & per idem tempus Romæ signum Martis Appia via ad simulacra luporum sudasse: & Capuæ speciem cœli ardentis fuisse, lunæque inter imbrem cadentis. Inde minoribus etiam dictu prodigiis fides habita: Capras lanatas quibusdam factas, & gallinam in marem, gallum in fœminam sese vertisse. His sicut erant nunciata expositis, authoribúsque in curiam introductis, consul de religione Patres consuluit. Decretum, vt ea prodigia partim maioribus hostiis, partim lactentibus procurarentur: & vti supplicatio per triduum ad omnia puluinaria haberetur. Cætera, cum decemuiri libros inspexissent, vt ita fierent, quemadmodum cordi esse diui carminibus præfarentur. Id decemuirorum monitu decretum est, Ioui primum donum fulmen aureum pondo quinquaginta fieret: Iunoni Mineruæque ex argento daretur: & Iunoni Reginæ in Auentino, Iunonique Sospitæ Lanuuii maioribus hostiis sacrificaretur: matronæq; pecunia collata, quan-
D tum conferre cuique commodum esset, donum Iunoni Reginæ in Auentinum ferrent, lectisterniúmque fieret: quin & libertinæ, & ipsæ vnde Feroniæ donum daretur, pecuniam pro facultatibus suis conferrent. Hæc vbi facta, decemuiri Ardeæ in foro maioribus hostiis sacrificarunt. postremò ex libris Decembri iam mense ad ædem Saturni Romæ immolatum est, lectisterniúmque imperatum: (& eum lectum senatores strauerunt) & conuiuium publicum, ac per vrbem Saturnalia die ac nocte clamatū, populúsque eum diem festum habere, ac seruare in perpetuū iussus. Dum consul placandis Romę diis, habendóque delectu dat operam: Annibal profectus ex hybernis, quia iam Flaminium consulem Arretium peruenisse fama erat: cū aliud longius, cæterùm commodius ostenderetur iter: propiorem viam per paludē petit, qua fluuius Arnus per eos dies solito magis inūdauerat. Hispanos, & Afros, & omne quod veterani erat robur exercitus, admistis ipsorum impedimentis, necubi consistere coactis necessaria ad vsus deessent, primos ire iussit: sequi Gallos, vt id agminis medium esset: nouissimos ire equites: Magonem in-
E de cum expeditis Numidis cogere agmen: maximè Gallos, si tædio laboris, longæque viæ (vt est mollis ad talia gens) dilaberentur aut subsisterent, cohibentem. Primi, quà modo præirent duces, per præaltas fluuii ac profundas voragines hausti penè limo, immergentésque se, tamē signa sequebantur. Galli neque sustinere se prolapsi, neque assurgere ex voraginibus poterant: aut corpora animis, aut animos spe sustinebant: alii fessa ægrè trahentes membra: alii vbi semel victis tædio animis procubuissent, inter iumenta & ipsa iacentia passim morientes. maximéque omnium vigiliæ conficiebant, per quatriduum iam & tres noctes toleratæ. Cum omnia obtinentibus aquis, nihil vbi in sicco fessa sternerent corpora, inueniri posset, cumulatis in aquas sarcinis insuper incumbebant. iumentorum itinere toto prostratorum passim aceruí

tantum quod extaret aqua, quærentibus ad quietem, parui temporis necessariũ cubile dabant. F
Ipse Annibal æger oculis ex verna primùm intemperie variante calores frigoráque, elephanto, qui vnus superfuerat, quòd altius ex aqua extaret, vectus: vigiliis tamen, & nocturno humore, palustrique cœlo grauante caput, & quia medendi nec locus nec tempus erat, altero oculo capitur. Multis hominibus iumentisque fœdè amissis, cum tandem de paludibus emersisset, vbi primùm in sicco potuit, castra locat: certúmque per præmissos exploratores habuit, exercitum Romanum circa Arretii mœnia esse. consulis deinde consilia atque animum, & situm regionum, itineráque, & copias, atque commeatus expediendos, & cætera quæ cognoscenda in re erant, summa omnia cum cura inquirendo exequebatur. Regio erat in primis Italiæ fertilis, Hetrusci campi, qui Fesulas inter Arretiúmque iacent, frumenti ac pecoris, & omnium copia rerum opulenti. Consul ferox ab consulatu priore, & nõ modò legum aut Patrum maiestatis, sed ne deorum quidem satis metuens erat. hanc insitam ingenio eius temeritatem fortuna prospero ciuilibus bellicísque rebus successu aluerat. itaque satis apparebat, nec deos nec homines consulentem, ferociter omnia ac præpropere acturum. quóque pronior esset in vitia sua, agitare eum atque iritare Pœnus parat: & læua relicto hoste, Fesulas petens, Hetruriæ agros prædatum profectus, quantam maximam vastitatem potest, cædibus incendiísque consuli procul ostendit. Flaminius, qui ne quieto quidem hoste ipse quieturus erat: tum verò, posteaquam res sociorum ante oculos propè suos ferri agique vidit: suum id dedecus ratus, per mediam iam Italiam vagari Pœnum, atque obsistente nullo ad ipsa Romana mœnia ire oppugnanda: cæteris omnibus in concilio salutaria magis quàm speciosa suadentibus, collegam expectandum, vt coniunctis exercitibus communi animo consilióque rem gererent: interim equitatu, auxiliísq; leuium armorum ab effusa prædandi licentia hostem cohibendum: iratus, se ex concilio proripuit: signúmque simul itineris pugnæq; proposuit. Quinimmo Arretii ante mœnia sedeamus, inquit: hic enim patria & penates sunt: Annibal emissus è manibus perpopuletur Italiam: vastandóque & vrendo omnia, ad Romana mœnia perueniat: nec antè nos hinc mouerimus, quàm, sicut olim Camillum ab Veiis, C. Flaminium ab Arretio Patres acciuerint. Hæc simul increpans, cum ocyus signa conuelli iuberet, & ipse in equum insiluisset, equus repẽte corruit, consulémque lapsum super caput effudit. Territis omnibus qui circà erant, velut fœdo omine incipiendæ rei, insuper nunciatur, signum omni vi moliente signifero conuelli nequire. Conuersus ad nuncium, Num literas quoque, inquit, ab senatu affers, quę me rem gerere vetẽt? Abi, nuncia, signum effodiant, si ad conuellendum manus præ metu obtorpuerint. Incedere inde agmen cœpit: primoribus, superquam quòd dissenserant è consilio, territis etiam duplici prodigio: milite in vulgus læto ferocia ducis, cum spem magis ipsam quàm caussam spei intueretur. Annibal quod agri est inter Cortonam vrbem Thrasymenúmque lacum, omni clade belli peruastat, quo magis iram hosti ad vindicandas sociorum iniurias acuat. Et iam peruenerant ad loca insidiis nata, vbi maximè montes Cortonenses Thrasymenus subit. Via tantum interest perãgusta, velut ad id ipsum de industria relicto spacio: deinde paulo latior patescit campus, inde colles assurgunt. Ibi castra in aperto locat, vbi ipse cum Afris modò Hispanísque cõsideret. Baleares, cæterámque leuem armaturam post monteis circunducit: equites ad ipsas fauces saltus, tumulis apte tegentibus, locat: vt vbi intrassent Romani, obiecto equitatu clausa omnia lacu ac montibus essent. Flaminius cum pridie solis occasu ad lacum peruenisset, inexploratò postero die vixdum satis certa luce angustiis superatis, postquam in patẽtiorem campum pandi agmen cœpit: id tantum hostium, quod ex aduerso erat, aspexit: à tergo ac super caput decẽctæ insidiæ. Pœnus vbi, id quod petierat, clausum lacu montibúsque, & circunfusum suis copiis habuit hostem, signum omnibus dat inuadendi. Qui vbi quà cuique proximum fuit, decurrẽre: eo magis Romanis subita atque improuisa res fuit, quòd orta ex lacu nebula, campo quàm montibus densior sederat: agmináque hostium ex pluribus vallibus ipsa inter se satis conspecta, eóque magis pariter decurrerunt. Romanus clamore prius vndique orto, quàm satis cerneret, se circunuentum esse sensit: & antè in frontem lateráque pugnari cœptum est, quàm satis instrueretur acies, aut expediri arma, stringique gladii possent. Consul perculsis omnibus, ipse satis vt in trepida re impauidus, turbatos ordines, vertentésque se quoque ad dissonos clamores, instruit vt tempus locúsque patitur: & quacunque potest, adhortatur, ac stare & pugnare iubet. Nec enim inde votis, aut imploratione deûm, sed vi ac virtute euadendum esse. per medias acies ferro viam fieri: & quo timoris minus sit, eo minus fermè periculi esse. Cæterùm præ strepitu ac tumultu, nec consilium nec imperium accipi poterat: tantúmque aberat vt sua signa atque ordinem & locum nosceret miles, vt vix ad arma capienda aptandáque

A pugnæ competeret animus, opprimerentúrque quidā onerati magis his,quàm tecti. & erat in tanta caligine maior vsus aurium quàm oculorum. ad gemitus vulnerum,ictúsque corporum aut armorum, & mistos strepentium pauentiúmque clamores circunferebant ora, oculósque. Alii fugientes pugnantium globo illati hærebant:alios redeuntes in pugnam auertebat fugientium agmen.deinde vbi in omneis partes nequicquam impetus facti,& ab lateribus montes ac lacus,à fronte & à tergo hostium acies claudebat, apparuítque nullam nisi in dextra ferróque salutis spem esse:tum sibi vnusquisque dux adhortatórque factus ad rem gerēdam,& noua de integro pugna exorta est, nō illa ordinata per principes,hastatósque ac triarios : nec vt pro signis antesignanus, post signa alia pugnaret acies : nec vt in sua legione miles, aut cohorte, aut manipulo esset.fors conglobabat, & animus suus cuique antè aut pòst pugnandi ordinem dabat.tantúsque fuit ardor animorum,adeò intentus pugnæ animus, vt eum terræ motum, qui B multarum vrbium Italiæ magnas partes prostrauit,auertítque cursu rapido amneis,mare fluminibus inuexit,montes lapsu ingenti proruit, nemo pugnantiū senserit. Tres fermè horas pugnatum est,& vbique atrociter.circa consulem tamen acrior infestiórque pugna est. eum & robora virorū sequebantur: & ipse quacunque in parte premi ac laborare senserat suos, impigrè ferebat opem:insignísque armis,& hostem summa vi petebat,& tuebatur suos ciues:donec Insu-
" ber equum(Ducario nomen erat)faciémque noscitās, Consul,inquit,hic est,popularibus suis,
" qui legiones nostras cecidit,agrósque & vrbem est depopulatus. iam ego hanc victimam Ma-
" nibus peremptorum fœdè ciuium dabo. subditísque calcaribus equo, per confertissimam hostium turbam impetum facit : obtruncatóque prius armigero, qui se infesto venienti obuiam obiecerat,consulem lancea transfixit. spoliare cupientem Triarii obiectis clypeis arcuere. Magnæ partis fuga inde primùm cœpit:& iam nec lacus nec montes obstabant pauori:per omnia arcta præruptaque veluti cæci euadunt:armáque & viri super aliū alii præcipitantur.pars ma-
C gna,vbi locus fugæ deest,per prima vada paludis in aquam progressi, quoad capitibus humerísque extare possunt,sese immergunt.fuere quos inconsultus pauor nādo etiā capessere fugam impulerit:quæ vbi immensa,ac sine spe erat:aut deficientibus animis hauriebantur gurgitibus, aut vbi nequicquā festinauerant,retro ægerrimè terrā repetebant, atque ibi ab ingressis aquam hostium equitibus passim trucidabantur. Sex millia fermè primi agminis per aduersos hosteis eruptione impigrè facta,ignari omnium quæ post se agerentur,ex saltu euasere.& cum in tumulo quodam constitissent,clamorem modò ac sonum armorum audientes, quæ fortuna pugnæ esset,neque scire,nec perspicere præ caligine poterant. Inclinata ad iniqua re,cum calescente sole depulsa nebula aperuisset diem: tum liquida iam luce montes campique perditas res, stratámque ostendêre fœdè Romanam aciem. itaque ne in conspectos procul immitteretur èques: sublatis raptim signis,quam citatissimo poterant agmine sese abripuerunt. postero die cum super cætera extrema fames etiam instaret:fidem dante Maharbale, qui cum omnibus equestribus
D copiis nocte consecutus erat,si arma tradidissent,abire cum singulis vestimentis passurum,sese dediderunt.quæ Punica religione seruata fides ab Annibale est,atque in vincula omnes coniecti. Hæc est nobilis ad Thrasymenum pugna,atq; inter paucas memorata populi Romani clades. Quindecim millia Romanorum in acie cæsa sunt : decem millia sparsa fuga per omnem Hetruriam diuersis itineribus Romam petiere. Mille & quingenti hostium in acie, multi postea vtrinque ex vulneribus periere. Multiplex cædes vtrinq; facta traditur ab aliis. Ego prætterquam quòd nihil haustū ex vano velim,quò nimis inclināt fermè scribentium animi:Fabium æqualem tēporibus huiusce belli potissimum authorem habui. Annibal captiuorum qui Latini nominis essent,sine pretio dimissis,Romanis in vincula datis,segregata ex hostium coaceruatorum cumulis corpora suorum cum sepeliri iussisset: Flaminii quoque corpus funeris caussa magna cum cura inquisitum non inuenit. Romæ ad primum nūcium cladis eius, cum ingenti terrore ac tumultu concursus in forum populi est factus. Matronæ vagæ per vias, quæ repèns
E clades allata,quæve fortuna exercitus esset,obuios percontantur.& cum frequentis concionis modo turba in comitium & curiam versa,magistratus vocaret: tandem haud multo ante solis
" occasum M.Pōponius Pr. Pugna,inquit,magna victi sumus.& quāquam nihil certius ex eo au-
" ditum est,tamen alius ab alio impleti rumoribus domos referunt, consulem cum magna parte copiarum cæsum,superesse paucos,aut fuga passim per Hetruriam sparsos,aut captos ab hoste. Quot casus exercitus victi fuerant,tot in curas dispertiti eorum animi erant, quorum propinqui sub C. Flaminio COS. meruerant,ignorantium quæ cuiusque suorum fortuna esset. nec quisquam satis certum habet,quid aut speret,aut timeat. Postero, ac deinceps aliquot diebus ad portas maior propè mulierum quam virorum multitudo stetit,aut suorum aliquem,aut nun-

cios de his opperiens: circumfundebantúrque obuiis sciscitãtes: neq; auelli vtique à notis, prius F
quàm ordine omnia inquisissent, poterant. inde varios vultus digredientium ab nunciis cernéres, vt cuique aut læta aut tristia nunciabantur: gratulantésque aut consolãtes redeuntibus domos circunfusos. Fœminarum præcipuè & gaudia insignia erant, & luctus. Vnam in ipsa porta, sospite filio repentè oblato, in conspectu eius expirasse ferunt. alterã cui mors filii falsò nunciata erat, mœstam sedentem domi, ad primum conspectum redeũtis filii gaudio nimio exanimatam. Senatum prętores per dies aliquot ab orto vsque ad occidentem solẽ in curia retinent: consultantes quonam duce, aut quibus copiis resisti victoribus Pœnis posset. Prius quàm satis certa consilia essent, repẽns alia nunciatur clades: quatuor millia equitum cum C. Centronio proprætore missa ad collegam à Seruilio COS. in Vmbria, quò post pugnã ad Thrasymenũ auditam auerterant iter, ab Annibale circunuẽta. Eius rei fama variè homines affecit. pars occupatis maiore ægritudine animis, leuem ex comparatione priorum ducere recentem equitum G
iacturam: pars non id quod acciderat, per se æstimare, sed vt in affecto corpore quanuis leuis caussa, magis quàm valido, grauior sentiretur, ita tum ægræ & affectæ ciuitati quodcunque aduersi inciderit, non rerum magnitudine, sed viribus extenuatis, quæ nihil quod aggrauaret, pati possent, ęstimandum esse. Itaque ad remedium iamdiu desideratum, nec adhibitum, dictatorem dicendum, ciuitas confugit: & quia & cõsul aberat, à quo vno dici posse videbatur: nec per occupatam armis Punicis Italiam facile erat aut nuncium aut literas mitti: nec dictatorem populus creare poterat: quod nunquam ante eam diem factum erat, prodictatorem populus creauit Q. Fabium Maximum, & magistrum equitum M. Minutium Rufum. hisque negocium ab senatu datum, vt muros turrésque vrbis firmarent, & præsidia disponerent quibus locis videretur, pontésque rescinderent fluminum: ac tum pro penatibus, pro vrbe dimicãdum esse, quandò Italiam tueri nequiuissent. Annibal interim recto itinere per Vmbriam vsque ad Spoletum venit. inde cum perpopulato agro vrbem oppugnare adortus esset, cum magna cæde suorum H
repulsus, coniectans ex vnius coloniæ haud nimis prosperè tentatæ viribus, quanta moles Romanæ vrbis esset, in agrum Picenum auertit iter, nõ copia solùm omnis generis frugum abundantem, sed refertum præda, quam effusè auidi atque egentes rapiebant. ibi per dies aliquot statiua habita: refectúsque miles hybernis itineribus, ac palustri via, prælióque magis ad euentum secundo, quàm leui aut facili, affectus. Vbi satis quieti datum, præda ac populationibus magis quàm ocio aut requie gaudentibus, profectus, Prætutianum Adrianúmque agrum, Marsos inde Marrucinósque & Pelignos deuastat, circáque Arpos & Luceriam proximam Apuliæ regionem. Cn. Seruilius COS. leuibus præliis cum Gallis actis, & vno oppido ignobili expugnato, postquam de collegæ exercitúsque cæde audiuit: iam mœnibus patriæ metuens, ne abesset in discrimine extremo, ad vrbem iter intendit. Q. Fabius Maximus dictator quo die magistratum iniit, vocato senatu, ab diis orsus, cum edocuisset Patres, plus negligentia cæremoniarum, auspiciorúmque temeritate, quàm inscitia peccatum à C. Flaminio COS. esse: quæque I
piacula iræ deũm essent, ipsos deos consulendos esse: peruicit, vt (quod non fermè decernitur nisi cum tetra prodigia nunciata sunt) decemuiri libros Sibyllinos adire iuberentur. qui inspectis fatalibus libris, retulerunt Patribus, quod eius belli caussa votum Marti foret, id non rite factum, de integro atque amplius faciendum esse: & Ioui ludos magnos, & ædes Veneri Erycinæ ac Menti vouendas esse, & supplicationem, lectisterniúmque habẽdum, & Ver sacrum vouendum, si bellatum prospere esset, résque publica in eodem quo ante bellum fuisset, statu permansisset. Senatus, quoniam Fabium belli cura occupatura esset, M. Aemylium Pr. ex collegii põtificum sententia omnia ea vt maturè fiant, curare iubet. His senatusconsultis perfectis, L. Cornelius Lentulus PONT. MAX. consulente collegio põtificum, omnium primum populum consulendum de Vere sacro censet: iniussu populi voueri non posse. Rogatus in hæc verba populus: " Velitis iubeatisne hoc sic fieri? si res populi Romani quiritium ad quinquenniũ proximum, sicut velim eam, salua seruata erit hisce duellis, datum donum duit populus Romanus K
" quiritium, quod duellum populo Romano cum Carthaginiensi est: quæque duella cum Gallis " sunt, qui cis Alpes sunt, quod ver attulerit ex suillo, ouillo, caprino grege, quæque prophana erunt, Ioui fieri, ex qua die senatus populúsque iusserit. qui faciet, quando volet, quáque lege " volet, facito: quo modo faxit, probè factum esto. si id moritur, quod fieri oportebit: prophanum esto, neque scelus esto. si quis rumpet, occidétve insciens, ne fraus esto. si quis clepset, ne " populo scelus esto, néve cui cleptum erit. si atro die faxit insciens, probè factum esto. si nocte siue luce, si seruus siue liber faxit, probè factum esto. si ante id ea senatus populúsque iusserit fieri, " ac faxit, eo populus solutus, liber esto. Eiusdem rei caussa ludi magni voti æris CCCXXXIII

millibus

A millibus,triente:pręterea bubus Ioui CCC, multis aliis diuis bubus albis,atque cæteris hostiis: Votis rite nuncupatis,supplicatio edicta:supplicatúmque iit cum coniugibus ac liberis nō vrbana multitudo tantùm,sed agrestium etiam,quos in aliqua sua fortuna publica quoque cōtingebat. Curatum lectisterniũ,& per triduum habitum,decemuiris sacrorum curantibus. & puluinaria in conspectu fuere,Ioui & Iunoni vnum:alterum Neptuno & Mineruæ:tertium Marti ac Veneri:quartum Apollini ac Dianæ: quintum Vulcano ac Vestæ: sextum Mercurio & Cereri. Tum ædes vota Veneri Erycinæ.ædem Qu.Fabius Max. dictator vouit:quia ita ex fatalibus libris editum erat,vt is voueret, cuius maximum imperium in ciuitate esset. Menti ædem Attilius pretor vouit. Ita rebus diuinis peractis,tum de bello réque publica dictator retulit,quibus quótve legionibus victori hosti obuiam eũdum esse Patres censerent. Decretum, vt ab Cn. Seruilio consule exercitum acciperet:scriberet pręterea ex ciuibus sociisque quantum equitum ac peditum videretur:cætera omnia ageret faceretque vt è republica duceret. Fabius duas legiones se adiecturum ad Seruilianum exercitum dixit. his per magistrum equitum scriptis,Tybur
B diem ad conueniendum edixit. edictóque proposito, vt quibus oppida castelláque immunita essent,in loca tuta commigrarent:ex agris quoq; vti demigrarent omnes regionis eius qua iturus Annibal esset:tectis prius incensis,ac frugibus corruptis,ne cuius rei copia esset,ipse via Flaminia profectus obuiam consuli exercituique, cum ad Tiberim circa Otriculum prospexisset agmen,consulémque cum equitibus ad se progredientem,viatorem misit, qui consuli nunciaret,vt sine lictoribus ad dictatorem veniret. Qui cum dicto paruisset, congressúsque eorum ingentem speciem dictaturæ apud ciues sociósque,vetustate iam propè oblitos eius imperii,fecisset,literæ ab vrbe allatæ sunt,naues onerarias commeatum ab Hostia in Hispaniam ad exercitum portantes à classe Punica circa portum Cossanum captas esse. Itaque extemplo consul Hostiam proficisci iussus:nauibus quæ ad vrbem Romanam aut Hostię essent,completis milite ac naualibus sociis,persequi hostium classem,ac litora Italiæ tutari. Magna vis hominum conscripta Romæ erat. Libertini etiã quibus liberi essent,& ætas militaris,in verba iurauerant. Ex hoc vrbano exercitu qui minores quinque & triginta annis erant, in naueis impositi : alii vt vrbi
C præsiderent,relicti. dictator exercitu consulis accepto à Fuluio Flacco legato, per agrum Sabinum Tybur,quò diem ad conueniendum edixerat nouis militibus, venit:inde Præneste transuersis tramitibus in viam Latinam est regressus: vnde itineribus summa cum cura exploratis, ad hostem ducit:nullo loco,nisi quantum necessitas cogeret,fortunæ se commissurus. Quo primùm die haud procul Arpis in conspectu hostium posuit castra,nulla mora facta,quin Pœnus educeret in aciem,copiámque pugnãdi faceret. sed vbi quieta omnia apud hostes,nec castra vllo tumultu mota videt, increpans quidem victos tandem Martios animos Romanorum, debellatúmque,& concessum eis propalàm de virtute ac gloria esse,in castra rediit, cæterũ tacita cura animum incensus,quòd cum duce haudquaquam Flaminio Sempronióque simili,futura sibi res esset:ac tum demum edocti malis Romani parem Annibali ducẽ quæsissent:& prudentiam quidem,non vim dictatoris extemplo timuit,cōstantiámque eius hauddum expertus,agi-
D tare ac tentare animum,mouendo crebrò castra, populandóque in oculis eius agros sociorum, cœpit:& modò citato agmine è conspectu abibat,modò repentè in aliquo flexu viæ,si excipere digressum in æquum posset, occultus subsistebat. Fabius per loca alta agmen ducebat, modico ab hoste interuallo,vt neque omitteret eum,neque congrederetur. castris,nisi quantũ vsus necessariò cogeret,tenebatur miles. pabulum & ligna nec pauci petebant,nec passim. equitum leuisque armaturæ statio composita instructáque in subitos tumultus,& suo militi tuta omnia, & infesta effusis hostium populatoribus præbebat. neque vniuerso periculo summa rerum committebatur,& parua momenta leuium certaminum ex tuto cœptorum, finitimorum receptu, assuefaciebant territum pristinis cladibus militem,minus iam tandem aut virtutis aut fortunæ pœnitere suæ. Sed non Annibalem magis infestũ tam sanis consiliis habebat,quàm magistrum
E equitum,qui nihil aliud quàm quòd non imperabat, moræ ad rempublicam præcipitandam habebat. ferox rapidúsque in consiliis, ac lingua immodicus, primò inter paucos,dein propalàm in vulgus pro cunctatore segnem, pro cauto timidum, affingens vicina virtutibus vitia, compellabat: premendorúmque superiorum arte, quæ pessima ars nimis prosperis multorum successibus creuit,sese extollebat. Annibal ex Arpis in Samnium transit, Beneuentanum depopulatur agrum,Telesiam vrbem capit:iritat etiam de industria ducem,si fortè accęsum tot indignitatibus cladibúsque sociorum trahere ad æquum certamen possit. Inter multitudinem sociorum Italici generis,qui ad Thrasymenum capti ab Annibale,dimissique fuerant, tres Campani equites erant,multis iam tum illecti donis promissisque Annibalis ad cōciliandos popu-

larium animos. Hi nunciantes, si in Campaniam exercitum admouisset, Capuæ potiendæ co- F
piam fore: cum res maior quàm authores esset, dubium Annibalem, alternisque fidentē ac dif-
fidentem, tamen vt Campanos ex Samnio peteret, mouerūt. Monitos vt etiam atque etiā pro-
missa rebus confirmarent, iussósque cum popularibus & aliquibus principum redire ad se, di-
misit. ipse imperat duci, vt se in agrum Casinatem ducat: edoctus à peritis regionum, si eum sal-
tum occupasset, exitum Romano ad opem ferēdam sociis, interclusurum. Sed Punicum abhor-
rens ab Latino nomen, Casilinum pro Casino ducem accipere fecit: auersúsque ab itinere, per
Alifanum, Calatinúmque & Calenum agrum, in campum Stellatem descendit. vbi cum mon-
tibus fluminibúsque clausam regionem circunspexisset, vocatum ducem percontatur, vbi ter-
rarum esset. cum is Casilini eo die mansurum eum dixisset: tum demū cognitus est error, & Ca-
sinum longè inde alia regione esse. virgisque cæso duce, & ad reliquorum terrorem in crucem
sublato, castris communitis, Maharbalem cum equitibus in agrum Falernum prędatū dimisit. G
Vsque ad aquas Sinuessanas populatio ea peruenit. ingentem cladem, fugam tamē terrorémq;
latius Numidæ fecerunt. nec tamen is terror, cum omnia bello flagrarent, fide socios dimouit,
videlicet quia iusto & moderato regebantur imperio: nec abnuebant, quod vnum vinculū fi-
dei est, melioribus parēre. Vt verò ad Vulturnū flumen castra sunt posita, exurebatúrq; amœ-
nissimus Italiæ ager, villæque passim incendiis fumabant, per iuga Massici montis Fabio du-
cente, propè de integro est orta seditio, ac duces seditionis accensi quidā. fuerat etenim silentium
per paucos dies: quia cum celerius solito ductum agmen fuisset, festinari ad prohibendam po-
pulationibus Campaniam crediderant. vt verò in extrema iuga Massici montis ventum est, ho
stésque sub oculis erant, Falerni agri, colonorúmque Sinuessæ tecta vrentes, nec vlla erat men-
tio pugnæ: Spectatúmne huc, inquit Minutius, ad rem fruendam oculis, sociorum cædes & in-
cendia venimus? nec si nullius alterius nos, ne ciuium quidem horū pudet, quos in Sinuessam
colonos Patres nostri miserunt, vt ab Samnite hoste tuta hæc ora esset, quam nunc non vicinus H
Samnis vrit, sed Pœnus aduena, ab extremis orbis terrarum terminis nostra cunctatione & so-
cordia iā huc progressus? Tantum (prò dolor) degeneramus à parentibus nostris, vt præter quā
oram illi Punicas vagari classes, dedecus esse imperii sui duxerint: eam nos nunc plenam Nu-
midarum hostium, ac Maurorum iam factam videamus? Qui modò Saguntum oppugnari in-
dignando, non homines tantùm, sed fœdera & deos ciebamus, tendētem ad mœnia Romanæ
coloniæ Annibalem lenti spectamus? Fumus ex incendiis villarum agrorúmque in oculos at-
que ora venit, strepunt aures clamoribus plorantium sociorum, sæpius nos quàm deorum in-
uocantium opem. nos hic pecorum more per æstiuos saltus, deuiósque colles exercitum duci-
mus, conditi nubibus, syluisque? Si hoc modo peragrando cacumina saltúsque Furius recipere
à Gallis vrbem voluisset, quo hic nouus Camillus nobis dictator vnicus in rebus afflictis quæ-
situs, Italiam ab Annibale recuperare parat, Gallorum Roma esset: quam vereor ne sic cūctan-
tibus nobis, Annibali ac Pœnis toties seruauerint maiores nostri. Sed vir, ac vere Romanus, quo I
die dictatorem eum ex authoritate Patrum iussúque populi dictum, Veios allatus est nuncius:
cum esset satis altum Ianiculum, vbi sedens prospectaret hostem, descendit in æquum: atq; illo
ipso die media in vrbe, quà nunc busta Gallica sunt, & postero die citra Gabios cecidit Gallo-
rum legiones. Quid post multos annos, cum ad furcas Caudinas ab Samnite hoste sub iugum
missi sumus? verum tandem L. Papyrius Cursor iuga Samnii perlustrando, an Luceriam pre-
mendo, obsidendóque, & lacessendo victorem hostem, depulsum ab Romanis ceruicibus iu-
gum superbo Samniti imposuit? Modò consuli Luctatio quæ alia res, quàm celeritas victo-
riam dedit? quòd postero die, quàm hostem vidit, classem grauem commeatibus, impeditam
suo ipsam instrumento atque apparatu, oppressit. Stultitia est, sedendo aut votis debellari cre-
dere posse: armari copias oportet, deducendas in æquum: vt vir cum viro congrediaris. Auden-
do, agendóque res Romana creuit, non his sensibus, cōsiliisve, quæ timidi cauta vocant. Hæc
velut concionanti Minutio circunfundebatur tribunorum equitúmque Romanorum multi- K
tudo, & ad aures quoque militum dicta ferocia voluebantur: ac si militaris suffragii res esset,
haud dubiè ferebant Minutium Fabio duci prælaturos. Fabius pariter in suos haud minus
quàm in hostes intentus, prius ab aliis inuictum animum præstans, quanquam probè scit, non
in castris modò suis, sed iam etiam Romæ suam cūctationem infamem esse, obstinatus tamen
eodem consiliorum tenore æstatis reliquum extraxit: vt Annibal destitutus ab spe summa ap-
petiti certaminis, iam hybernis locum circunspectaret: quia ea regio præsentis erat copiæ, non
perpetuæ, arbusta, vineæque, & consita omnia magis amœnis quàm necessariis fructibus. Hæc
per exploratores relata fama Fabio, cum satis sciret per easdem angustias, quibus intrauerat

Falernum

A Falernum agrum, rediturum, Calliculam montem & Casilinum occupat modicis præsidiis: quæ vrbs Vulturno flumine dirempta, Falernũ à Campano agro diuidit: ipse iugis iisdem exercitum reducit, misso exploratum cum CCCC equitibus sociorum L. Hostilio Mancino: qui ex turba iuuenum audientium sæpe ferociter concionantem magistrum equitum, progressus primò exploratoris modo, vt ex tuto specularetur hostem, vbi vagos passim per vicos Numidas vidit, per occasionem etiam paucos occidit: extemplo occupatus certamine est animus, exciderúntque præcepta dictatoris: qui quàm tutò posset progressum, prius recipere sese iusserat, quàm in conspectum hostium veniret. Numidæ alii atque alii occursantes, refugientésque, ad castra propè ipsum cum fatigatione equorum atque hominum pertraxere. inde Cartalo, penes quem summa equestris imperii erat, concitatis equis inuectus, cũ prius quàm ad côiectum teli veniret, auertisset hostem, quinque millia fermè continenti cursu secutus est fugiẽtes. Man-
B cinus postquam nec hostem desistere sequi, nec spem vidit effugiendi esse, cohortatus suos in prælium rediit, omni parte virium impar. itaque ipse, & delecti equitum circunuenti occiduntur. ceteri effuso rursus cursu Cales primùm, inde propè inuiis callibus ad dictatorem perfugerunt. Eo fortè die Minutius se coniunxerat Fabio, missus ad firmandum præsidio saltum, qui super Tarracinã in arctas coactus fauces imminet mari, ne immunito Appiæ limite, Pœnus peruenire in agrum Romanum posset. Côiunctis exercitibus dictator ac magister equitum castra in viam deferunt qua Annibal ducturus erat. duo inde millia hostes aberant. Postero die Pœni quod viæ inter bina castra erat, agmine compleuere. Cum Romani sub ipso cõstitissent vallo, haud dubiè æquiore loco, successit tamen Pœnus cum expeditis equitibus, atque ad lacessendum hostem raptim & procursando, recipiendóque sese, pugnauere. Restitit suo loco Romana acies. lenta pugna, & ex dictatoris magis quàm Annibalis fuit voluntate. CC ab Romanis, DCCC hostium cecidere. Inclusus inde videri Annibal, & ad Casilinum obsessus: cum Capua,
C & Samnium, & tantum ab tergo diuitum sociorum Romanis commeatus subueheret: Pœnus contrà intra Formiana saxa, ac Linterni arenas, stagnáque perhorrida situ, hybernaturus esset. Nec Annibalem fefellit suis se artibus peti. itaque cum per Casilinum euadere non posset, petendiq; montes, & iugũ Calliculæ superandũ esset: necubi Romanus inclusum vallibus agmen aggrederetur, ludibrium oculorum specie terribile ad frustrandum hostem commentus, principio noctis furtim succedere ad montes statuit. Fallacis consilii talis apparatus fuit. Faces vndique ex agris collectæ, fascésque virgarum, atque arida sarmenta præligantur cornibus boum: quos domitos, indomitósque multos, inter cæteram agrestẽ prædam agebat. ad duo millia fermè boum effecta: Asdrubalique negocium datum, vt primis tenebris noctis id armẽtum accensis cornibus ad monteis ageret: maximè, si posset, super saltus ab hoste insessos. Primis tenebris silentio mota castra, boues aliquanto ante signa acti. vbi ad radices mõtium, viásque angustas ventum est, signũ extemplo datur, vt accensis cornibus armenta in aduersos concitentur mon-
D teis. & metus ipse relucentis flammæ ex capite, calórque iam ad viuũ, ad imáque cornuum aduenięs, velut stimulatos furore agebat boues. quo repẽtè discursu haud secus quàm syluis montibúsque accensis omnia circùm virgulta ardere: capitúmque inquietatio excitans flammã, hominum passim discurrentium speciem præbebat. Qui ad transitus saltus insidẽdos locati erãt: vbi in summis montibus, ac super se quosdam ignes conspexerũt, circunuentos se esse rati, præsidio excessere: quà ingens emicabat flamma, velut tutissimum iter petentes summa montium iuga. tum in quosdam boues palantes à suis gregibus inciderunt: & primò cũ procul cernerent, veluti flammas spirantium miraculo attoniti constiterunt. deinde vt humana apparuit fraus, tum verò insidias rati esse, cum multo maximóque strepitu concitãt se in fugam, leuique armaturæ hostium incurrêre. cæterùm nox æquato timore neutros pugnam incipientes ad lucem tenuit. Interea toto agmine Annibal traducto per saltum, & quibusdam in ipso saltu hostium oppressis, in agro Alifano posuit castra. Hunc tumultum sensit Fabius, cæterùm & insidias esse ra-
E tus, & ab nocturno vtique abhorrens certamine, suos munimentis tenuit. Luce prima sub iugo montis prælium fuit, quo interclusam ab suis leuem armaturã facilè (etenim numero aliquantum præstabant) Romani superassent, nisi Hispanorũ cohors ad idipsum remissa ab Annibale, peruenisset. ea assuetior montibus, & ad concursandũ inter saxa rupésque aptior ac leuior, cum velocitate corporum, tum armorum habitu, campestrem hostem grauem armis, statariúmq; pugnæ genere facilè elusit. Ita haudquaquam pari certamine digressi, Hispani ferè omnes incolumes, Romani aliquot suis amissis, in castra contenderunt. Fabius quoque mouit castra, trãsgressúsque saltum super Alifas loco alto ac munito consedit. Tum per Samnium Romam se petere simulans Annibal, vsque in Pelignos populabundus rediit. Fabius mediis inter hostiũ agmen

vrbémque Romam iugis ducebat, nec absistés, nec congrediens. Ex Pelignis Pœnus flexit iter, F
retróque Apuliam repetens, Gerionem peruenit, vrbẽ metu, quia collapsa ruinis pars mœnium
erat, ab suis desertam. Dictator in Larinate agro castra cõmuniit. inde sacrorum caussa Romam
reuocatus, non imperio modò, sed consilio etiam, ac propè precibus agens cum magistro equi-
tum, vt plus consilio, quàm fortunæ confidat, & se potius ducem, quàm Sempronium Flami-
niúmque imitetur: ne nihil actum censeret, extracta propè æstate per ludificationem hostis: me-
dicos quoque plus interdum quiete, quàm mouendo atque agendo proficere. haud paruã rem
esse, ab toties victore hoste vinci desisse, & ab continuis cladibus respirasse. Hæc nequicquam
præmonito magistro equitum, Romam est profectus. Principio æstatis qua hæc gerebantur, in
Hispania quoque terra marique cœptum bellum est. Asdrubal ad eum nauium numerũ, quem
à fratre instructum, paratúmq; acceperat, decem adiecit. quadraginta nauium classem Himil-
coni tradidit, atque ita Carthagine profectus, nauibus prope terram exercitum in litore duce- G
bat, paratus confligere quacunque parte copiarum hostis occurrisset. Cn. Scipioni, postquã mo-
uisse ex hybernis hostem audiuit, primò idem consilii fuit: deinde minus terra propter ingẽtem
famam nouorum auxiliorum concurrere ausus, delecto milite in naues imposito, quinque &
triginta nauium classe ire obuiam hosti pergit. Altero ab Tarracone die ad stationem X X mil-
lia passuum distantem ab ostio Iberi amnis peruenit. inde duæ Massiliensiũ speculatoriæ præ-
missę retulerunt, classem Punicam stare in ostio fluminis, castráque in ripa posita. Itaque vt im-
prouidos incautósque vniuerso simul effuso terrore opprimeret, sublatis anchoris ad hostem
vadit. Multas & locis altis positas turreis Hispania habet, quibus & speculis, & propugnaculis
aduersus latrones vtuntur. Inde primò conspectis hostium nauibus, datum signũ Asdrubali est:
tumultúsque prius in terra & castris, quàm ad mare & ad naues est ortus, nondum aut pulsu re-
morum, strepitúque alio nautico exaudito, aut aperientibus classem promontoriis: cum repen-
tè eques alius super alium ab Asdrubale missus, vagos in litore, quietósque in tentoriis suis, ni- H
hil minus quàm hostem aut prælium eo die expectantes conscendere naues propere, atque ar-
ma capere iubet: classem Romanam iam haud procul à portu esse. Hæc equites dimissi passim
imperabant. mox Asdrubal ipse cum omni exercitu aderat: varióque omnia tumultu strepunt,
ruentibus in naues simul remigibus militibúsque, fugientium magis è terra quàm in pugnam
euntium modo. Vixdum omnes conscenderant, cum alii resoluunt oras, aut anchoram vel-
lunt: alii, ne quid teneat, anchoralia incidunt: raptímque omnia præproperè agendo, militum
apparatu nautica ministeria impediuntur, trepidatione nautarum capere & aptare arma miles
prohibetur. Et iam Romanus non appropinquabat modò, sed direxerat etiam in pugnam na-
ues. itaque non ab hoste & prælio magis Pœni, quàm suomet ipsi tumultu turbabantur: & ten-
tata verius pugna, quàm inita, in fugam auerterunt classem. & cum auersi, ac diuerso latè agmi-
ne à tam multis simul venientibus haud sanè impenetrabiles essent, in litus passim naues ege-
runt: atque alii vadis, alii sicco litore excepti, partim armati, partim inermes ad instructam per I
litus aciem suorum perfugêre. Duæ tamen primo concursu captæ erant Punicæ naues, quatuor
suppressæ. Romani, quanquam terra hostiũ erat, armatámq; aciem toto prætẽtam in litore cer-
nebant, haud cunctanter tamen insecuti trepidam hostium classem, naueis omnes quæ nõ aut
perfregerant proras litore illisas, aut carinas fixerant vadis, religatas puppibus in altum extra-
xere. ad V & X X naues ex X X X cepere. Neque id pulcherrimum eius victoriæ fuit, sed
quòd vna leui pugna toto eius oræ mari potiti erant. Itaque ad Honoscam classe prouecti, ex-
scensu è nauibus in terram facto, cum vrbem vi cepissent, captámq; diripuissent, Carthaginem
inde petunt: atque omnem agrum circà depopulati, postremò tecta quoq; coniuncta muro, por
tísque, incenderũt. Inde iam præda grauis ad Longunticã peruenit classis: vbi vis magna sparti
fuit, ad rem nauticam congesta ab Asdrubale. quod satis in vsum fuit, sublato, cæterum omne
incensum est. Nec continentis modò proiectas oras prętervecta, sed in Ebusum insulam trans-
missum. vbi vrbe, quæ caput insulæ est, biduum nequicquam summo labore oppugnata, vbi in K
spem irritã frustra teri tempus animaduersum est, ad populationem agri versi, direptis aliquot
incensisque vicis, maiore quàm ex continenti præda parta, cum in naues sese recepissent, ex
Balearibus insulis legati pacem petentes ad Scipionem venerunt. Inde flexa retro classis, re-
ditúmque in citeriora prouinciæ: quò omnium populorum qui Iberum incolunt, multorum
& vltimæ Hispaniæ legati concurrerunt. Sed qui verè ditionis imperiique Romani facti sunt
obsidibus datis, populi amplius fuerunt centumuiginti. Igitur terrestribus quoque copiis satis
fidens Romanus, vsque ad saltũ Castulonensem est progressus. Asdrubal in Lusitaniam, ac pro-
pius Oceanum concessit. Quietum inde fore videbatur reliquum æstatis tempus, fuissetque per

Pœnum

A Pœnum hostem:sed præterquam quòd ipsorum Hispanorum inquieta auidáque in nouas res sunt ingenia, Mādonius vir nobilis,qui antea Ilergetum regulus fuerat,postquam Romani ab saltu recessere ad maritimam oram,concitis popularibus,in agrum pacatum Romanorum sociorum ad populādum venit . Aduersus eos tribus millibus cum expeditis auxiliis à Scipione missis, leui certamine vt tumultuariam manum fudere,multis occisis,quibusdā captis,magnáque parte armis exuta. Hic tamen tumultus cedentem ad Oceanum Asdrubalem cis Iberum ad socios tutandos retraxit. Castra Punica in agro Ilercaonensium, castra Romana ad nouam classem erant,cum fama repēns aliò vertit bellum. Celtiberi principes, qui regionis suæ legatos obsidésque dederant Romanis,nuncio misso a Scipione exciti arma capiunt,prouinciámque Carthaginiensium valido exercitu inuadunt: tria oppida vi expugnant.inde cum ipso Asdrubale duobus prœliis egregiè pugnantes, X V millia hostiū occiderunt,quatuor millia cum B multis militaribus signis capiunt. Hoc statu rerum in Hispania, P.Scipio in prouinciam venit,prorogato post consulatum imperio,ab senatu missus cum X X X longis nauibus,& octo millibus militum,magnóque commeatu adiecto.Ea classis ingens agmine onerariarum procul visa cum magna lætitia ciuium sociorúmque,portum Tarraconis ex alto tenuit.ibi milite exposito,profectus Scipio fratri coniungitur : ac deinde cōmuni animo consilióque gerebāt bellum.Occupatis igitur Carthaginiensibus Celtiberico bello,haud cunctanter Iberum transgrediuntur:nec vllo viso hoste Saguntum pergunt ire, quòd ibi obsides totius Hispaniæ custodiæ traditos ab Annibale,fama erat modico in arce custodiri præsidio.Id vnum pignus inclinatos ad Romanam societatem omnium Hispaniæ populorum animos morabatur, ne sanguine liberorum suorū culpa defectionis lueretur.Eo vinculo Hispaniam vir vnus solerti magis quàm fideli cōsilio exoluit.Acedux erat Sagunti nobilis Hispanus,fidus antè Pœnis:tum(qualia pleraque sunt barbarorum ingenia)cum fortuna mutauerat fidem. cæterùm transfugam sine maC gnæ rei proditione veniētem ad hostes, nihil aliud quàm vnum vile atque infame corpus esse ratus,id agebat,vt quammaximum emolumentum nouis sociis esset. circūspectis igitur omnibus quæ fortuna potestatis eius poterat facere,obsidibus potissimum tradendis animum adiecit,eam vnam rem maximè ratus cōciliaturam Romanis principum Hispaniæ amicitiam.Sed cum iniussu Bostaris præfecti satis sciret nihil obsidum custodes facturos esse, Bostarem ipsum arte aggreditur.Castra extrà vrbem in ipso litore habebat Bostar, vt aditum ex portu intercluderet Romanis.ibi eum in secretum abductum velut ignorantem monet in quo statu sit res. Metum continuisse ad eam diem Hispanorum animos,quia procul Romani abessent:nunc cis Iberum castra Romana esse,arcem tutam,perfugiúmque nouas volentibus res.itaque quos metus non teneat,beneficio & gratia deuinciendos esse.Miranti Bostari, percontātique quodnam " id subitum tantæ rei donum possit esse,Obsides,inquit,in ciuitates remitte.id priuatim parētibus,quorum maximum nomen in ciuitatibus est suis,& publicè populis gratum erit.Vult sibi D quisque credi,& habita fides,ipsam plerunque obligat fidem.Ministerium restituendorum domos obsidum,mihimet deposco ipse, vt opera quoque impensa consilium adiuuem meum, & rei suapte natura gratæ,quantam insuper gratiam possim,adiiciam. Homini nō ad cætera Punica ingenia callido vt persuasit,nocte clam progressus ad hostium stationes, cōuentis quibusdam auxiliaribus Hispanis,& ab iis ad Scipionem perductus, quid afferret expromit. Fide accepta datáque,ac loco & tempore constituto ad obsides tradendos, Saguntum redit. diem insequentem absumpsit cum Bostare mandatis ad rem agendam accipiendis. dimissus, cum se nocte iturum,vt custodias hostium falleret,constituisset, ad compositam cum iis horam excitatis custodibus puerorum profectus,veluti ignarus in præparatas sua fraude insidias ducit. In castra Romana perducti.cætera omnia de reddēdis obsidibus, sicut cum Bostare constitutū erat, acta per eundem ordinem,quasi Carthaginiensium nomine sic agerentur.Maior aliquanto Romanorum gratia fuit in re pari,quàm quanta futura Carthaginiensium fuerat. illos enim graE ues superbósque in rebus secūdis expertos,fortuna & timor mitigasse videri poterat.Romanus primo aduentu,incognitus antè,ab re clementi liberalique initium fecerat:& Acedux vir prudens haud frustra videbatur socios mutasse.Itaque ingēti consensu ad defectionem omnes spectare.armáque extemplo mota forent, ni hyems quæ Romanos quoque & Carthaginiēses concedere in tecta coegit,interuenisset. Hæc in Hispania quoque secunda æstate Punici belli gesta, cum in Italia paululum interualli cladibus Romanis solers cunctatio Fabii fecisset:quæ vt Annibalem non mediocri solicitum cura habebat,tandem eum militiæ magistrum delegisse Romanos cernentem,qui bellū ratione,non fortuna gereret:ita cōtempta er. t inter ciues armatos pariter togatósq;,vtiq; postquā absente eo,temeritate magistri equitum,læto, vt verius dixerim

quàm prospero, euentu pugnatum fuerat. Accesserant duæ res ad augendam inuidiam dictatoris: vna, fraude ac dolo Annibalis: quòd cum à perfugis ei monstratus ager dictatoris esset, omnibus circà solo æquatis, ab vno eo ferrũ ignemque & vim omnem hostium abstineri iussit, vt occulti alicuius pacti ea merces videri posset. altera ipsius facto, primò forsitan dubio, quia non expectata in eo senatus authoritas est: ad extremum haud ambiguè in maximam laudem verso, in permutandis captiuis: quòd, sicut primo Punico bello factum erat, cõuenerat inter duces Romanos, Pœnúmque, vt quæ pars plus reciperet quàm daret, argẽti pondo bina & selibras in militem præstaret. CCXLVII cum plures Romanus quàm Pœnus recepisset, argentúmque pro eis debitum, sæpe iactata in senatu re, quoniam non consuluisset Patres, tardius rogaretur: inuiolatum ab hoste agrum misso Romam filio vendidit, fidémque publicam impendio priuato exoluit. Annibal pro Gerionis mœnibus, cuius vrbis captæ atque incensę ab se in vsum horreorũ pauca reliquerat tecta, statiua habebat. inde frumẽtatum duas exercitus partes mittebat: cum tertia ipse expedita in statione erat, simul castris præsidio, & circunspectás necunde impetus in frumentatores fieret. Romanus tunc exercitus in agro Larinati erat. præerat Minutius magister equitum, profecto, sicut antè dictum est, ad vrbem dictatore. Cęterùm castra quæ in monte alto ac tuto loco posita fuerant, iam in planum deferuntur: agitabantúrque pro ingenio ducis consilia callidiora, vt impetus aut in frumentatores palantes, aut in castra relicta cum leui manu præsidióque fieret. Nec Annibalem fefellit, cum duce mutatam esse belli rationem, & ferocius quàm consultius rem hostes gesturos. Ipse autem (quod minimè quis crederet) cum hostis propius esset, tertiam partem militum frumẽtatum, duabus in castris retentis, dimisit: deinde castra ipsa propius hostem mouit, duo fermè à Gerione millia, in tumulũ hosti conspectum: vt intentum sciret esse ad frumentatores, siqua vis fieret, tutandos. Propior inde ei, atq; ipsis imminens Romanorum castris tumulus apparuit: ad quem capiendum si luce palàm iretur, quia haud dubiè hostibus breuiore via præuentus esset, nocte clàm missi Numidæ ceperũt. quos tenenteis locum contempta paucitate Romani postero die cum eiecissent, ipsi eò transferunt castra. Tum itaq; vt exiguum spatii vallum à vallo aberat, & id ipsum totum propè compleuerat Romana acies, simul & per auersa castra à castris Annibalis equitatus cum leui armatura emissus in frumentatores latè cædem fugámque hostium palatorum fecit: nec acie certare Annibal ausus: quia tanta paucitate vix castra, si oppugnarentur, tutari poterat. iamque artibus Fabii pars exercitus aberat, iam fermè sedendo & cunctando bellum gerebat, receperátq; suos in priora castra, quæ pro Gerionis mœnibus erant. Iusta quoque acie, & collatis signis dimicatum, quidam authores sunt. primo concursu Pœnum vsque ad castra fusum, inde eruptione facta repentè versum terrorem in Romanos: Numerii Decimi Samnitis deinde aduentu pręlium restitutum. hunc principem genere ac diuitiis non Bouiani modò, vnde erat, sed toto Samnio, iussu dictatoris octo millia peditum, & equites ducentos adducentem in castra, ab tergo cum apparuisset Annibali, spem parti vtriq; præbuisse noui subsidii: túmq; Fabio ab Roma venien- te, Annibalem insidiarum quoque aliquid timentem recepisse suos: Romanum insecutum adiuuante Samnite duo castella eo die expugnasse: sex millia hostium cæsa, quinque admodũ Romanorum. tamen in tam pari propè clade famam egregiæ victoriæ cum vanioribus literis magistri equitum Romam perlatam. De his rebus perlæpe & in senatu & in concione actum est. Cum læta ciuitate dictator vnus nihil nec famæ, nec literis crederet, vt si vera omnia essent, secunda se magis quàm aduersa timere diceret: tum M. Metellus tribunus plebis id vnũ enimuero ferendum esse negat, non præsentem solùm dictatorem obstitisse rei bene gerendæ, sed absentem etiam gestæ obstare: & in ducendo bello sedulò tempus terere, quò diutius in magistratu sit, solúsq; & Romæ & in exercitu imperium habeat. quippe consulum alterum in acie cecidisse, alterum specie classis Punicæ persequendæ procul ab Italia ablegatum. duos prætores Sicilia atque Sardinia occupatos, quorum neutra hoc tempore prouincia prætore egeat. M. Minutium magistrum equitũ, ne hostem videret, ne quid rei bellicæ gereret, propè in custodia habitum. Itaque Hercule, non Samnium modò, quo iam tanquam trans Iberum agro Pœnis concessum sit, sed Campanum, Calenúmque, & Falernum agrum peruastatos esse, sedente Casilini dictatore, & legionibus populi Romani agrum suum tutante. exercitum cupientem pugnare, & magistrum equitum, clausos propè intra vallum retentos. tanquam hostibus captiuis arma ademta. tandem vt abscesserit inde dictator, vt obsidione liberatos extra vallum egressos fudisse ac fugasse hosteis. Quas ob res, si antiquus animus plebi Romanæ esset, audacter se laturũ fuisse de abrogando Q. Fabii imperio. Nunc modicam rogationem promulgaturum de æquãdo magistri equitum & dictatoris iure: nec tamẽ ne ita quidem prius dimittendum ad exercitum Qu.

Fabium,

A Fabium, quàm consulem in locum C. Flaminii suffecisset. Dictator concionibus se abstinuit, in actione minimè popularis. ne in senatu quidem satis æquis auribus audiebatur, tunc cum hostem verbis extolleret, bienniique clades per temeritatem atque inscitiam ducum acceptas referret: magistróque equitum, quòd contra edictum suum pugnasset, rationem diceret reddēdam esse. si penes se summa imperii consiliique sit, propediem effecturum, vt sciant homines, bono imperatori haud magni fortunā momenti esse: mentem, rationémque dominari. se sæuo tempore, & sine ignominia seruasse exercitum, quàm multa millia hostium occidisse, ducere maiorem gloriam esse. Huius generis orationibus frustra habitis, & consule creato M. Attilio Regulo, ne præsens de iure imperii dimicaret, pridie quàm rogationis ferendæ dies adesset, nocte ad exercitum abiit. Luce orta, cum plebis concilium esset, magis tacita inuidia dictatoris, fauórq; magistri equitum animos versabat, quàm satis audebant homines ad suadendum quod vulgò placebat, prodire: & fauore superante, authoritas tamen rogationi deerat. Vnus inuentus est
B suasor legis C. Terentius Varro, qui priore anno prætor fuerat, loco non humili solùm, sed etiam sordido ortus. patrem lanium fuisse ferunt, ipsum institorem mercis. filióque hoc ipso in seruili eius artis ministerio vsum. Is iuuenis vbi ex eo genere quæstus pecunia à patre relicta, animum ad spem liberalioris fortunæ adiecit, togáque & forum placuere, proclamando pro sordidis hominibus caussisque aduersus rem & famam bonorum, primùm in notitiam populi, deinde ad honorem peruenit, quæstura quoque, & duabus ædilitatibus, plebeia & curuli, postremò & prætura perfunctus. iam ad consulatus spem cum attolleret animos, haud parum callidè auram fauorabilis populi ex dictatoria inuidia petiit: sicque plebis vnus gratiam tulit. Omnes eam rogationem, quique Romæ, quique in exercitu erant, æqui, atque iniqui, præter ipsum dictatorem, in contumeliam eius latam acceperunt. ipse qua grauitate animi criminantes se ad multitudinem inimicos tulerat, eadem & populi in se sæuientis iniuriam tulit: acceptisque in ipso itinere literis senatusconsulti de æquato imperio, satis fidens haudqua-
C quam cum imperii iure artem imperandi æquatam, cúmque inuicto à ciuibus hostibúsque animo ad exercitum rediit. Minutius verò cum iam antè vix tolerabilis fuisset, secundis rebus, ac fauore vulgi: tum vtique immodicè immodestéque non Annibale magis victo ab se, quàm Fabio, gloriari. Illum in rebus asperis vnicum ac parem ducem quæsitum Annibali, maiorem minori, dictatorem magistro equitum, quod nulla memoria habeat annalium, iussu populi æquatum in eadem ciuitate, in qua magistri equitum virgas ac secures dictatoris tremere atque horrere soliti sunt. in tantum suam felicitatem virtutémque enituisse. ergo secuturum se fortunam suam, si dictatoris cunctatio in segnitie deorum hominúmque iudicio damnata perstaret. Itaque quo die primùm congressus est cum Fabio, statuendum omnium primum ait esse, quemadmodum imperio adæquato vtantur. se optimum ducere, aut diebus alternis, aut, si maiora interualla placerent, partitis temporibus alternis summum ius imperiúmque esse. vt par hosti non solùm consilio, sed viribus etiam esset, si quam occasionem rei gerendæ habuis-
D set. Q. Fabio haudquaquam id placere: omnia enim fortunam habituram, quæcunque temeritas collegæ habuisset. sibi communicatum cum illo, sed non ademptum imperium esse. Itaque se nunquam volentem parte qua posset, rerum consilio gerendarum cessurum: nec se tempora aut dies imperii cum eo, sed exercitus diuisurum: suisque consiliis, quoniam omnia non liceret, quæ posset, seruaturum. Ita obtinuit, vt legiones, sicut consulibus mos esset, inter se diuiderent. Prima & quarta Minutio, secunda & tertia Fabio euenerunt. item equites pari numero, sociúmque & Latini nominis auxilia diuiserunt. Castris se quoque separari magister equitum voluit. Duplex inde Annibali gaudium fuit (neque enim quicquam eorum quæ apud hostes agerentur, eum fallebat, & perfugis multa indicantibus, & per suos explorantem) nam & liberam Minutii temeritatem se suo modo capturum, & solertiæ Fabii dimidium virium decessisse. Tumulus erat inter castra Minutii, Pœnorúmque. eum qui occu-
E passet, haud dubiè iniquiorem erat hosti locum facturus. eum non tam capere sine certamine volebat Annibal, quanquam id operæpretium erat, quàm caussam certaminis cum Minutio, quem semper occursurum ad obsistendum satis sciebat, contrahere. Ager omnis medius erat prima specie inutilis insidiatori, quia non modò syluestre quicquam, sed ne vepribus quidem vestitum habebat: re ipsa natus tegendis insidiis eo magis, quòd in nuda valle nulla talis fraus timeri poterat. & erant in anfractibus cauæ rupes, vt quædam earum ducenos armatos possent capere. In has latebras, quot quenque locum aptè insidere poterant, quinque millia conduntur peditum, equitúmque. necubi tamen aut motus alicuius temere egressi, aut fulgor armorum fraudem in valle tam aperta detegeret, missis paucis prima luce ad ca-

piendum quem antè diximus tumulum, auertit oculos hostium. Primo statim conspectu contempta paucitas, ac sibi quisque deposcere pellendos inde hosteis. ad locum capiendum dux ipse inter stolidissimos ferocissimósque ad arma vocat, & vanis animis & minis increpat hostem. Principio leuem armaturam dimittit, deinde conserto agmine mittit equites: postremò, cum hostibus quoq; subsidia mitti videret, instructis legionibus procedit. Et Annibal laborantibus suis alia atque alia crescente certamine mittens auxilia peditum equitúmque, iam iustam expleuerat aciem, ac totis vtrinque viribus certabatur. Prima leuis armatura Romanorũ præoccupatum inferiore loco succedens tumulum, pulsa detrusáque terrorem in succedentem intulit equitem, & ad signa legionum refugit. peditum acies inter perculsos impauida sola erat, videbatúrque, si iusta aut si recta pugna esset, haudquaquam impar futura. tantum animorũ fecerat prosperè ante paucos dies res gesta. sed exorti repentè insidiatores, eum tumultum terrorémque in latera vtrinque, ab tergóque incursantes fecerunt, vt neque animus ad pugnam, neque ad fugam spes cuiquam superesset. Tunc Fabius primò clamore pauentiũ audito, dein conspecta procul turbata acie: Ita est, inquit, non celerius quàm timui, deprehendit fortuna temeritatem. Fabio æquatus imperio, Annibalem & virtute & fortuna superiorẽ videt. Sed aliud iurgandi succensendique tempus erit: nũc signa extra vallum proferte. victoriam hosti extorqueamus, confessionem erroris ciuibus. Iam magna ex parte cæsis aliis, aliis circunspectantibus fugam, Fabiana se acies repentè velut cælo demissa ad auxilium ostendit. itaq; priusquam ad coniectum teli veniret, aut manum consereret, & suos à fuga effusa, & à feroci pugna hosteis continuit. Qui solutis ordinibus vagè dissipati erant, vndique confugerunt ad integram aciem. qui plures simul terga dederant, conuersi in hostem, voluentésque orbem, nunc sensim referre pedem, nunc cõglobati restare. ac iam propè vna acies facta erat victi atque integri exercitus, inferebántque signa in hostem, cum Pœnus receptui cecinit, palàm ferente Annibale, ab se Minutium, se à Fabio victum. Ita per variam fortunam diei maiore parte exacta, cum in castra reditum esset, Minutius conuocatis militibus, Sæpe ego, inquit, audiui, milites, eum primum esse virum, qui ipse consulat quid in rem sit: secundum, eum qui bene monenti obediat: qui nec ipse consulere, nec alteri parere scit, eum extremi ingenii esse. Nobis quoniam prima animi ingeniique negata sors est, secundam ac mediam teneamus: & dum imperare discimus, parere prudenti in animum inducamus. castra cum Fabio iungamus. ad prætorium eius signa cum tulerimus: vbi ego eum parentem appellauero, quod beneficio eius erga nos, ac maiestate eius dignum est: vos milites eos, quorum vos modò arma dexteræque texerunt, patronos salutabitis: & si nihil aliud, gratorum certè nobis animorum gloriã dies hæc dederit. Signo dato, conclamatur inde vt colligantur vasa. profecti agmine incedentes ad dictatoris castra, in admirationem & ipsum, & omnes qui circa erant, conuerterunt. Vt constituta sunt ante tribunal signa, progressus ante alios magister equitum, cum patrem Fabium appellasset, circunfusósque militum eius totum agmen patronos consalutasset: Parentibus, inquit, meis, dictator, quibus te modò nomine, quo fando possum, æquaui, vitã tantum debeo: tibi cum meam salutẽ, tum omnium horum. itaque plebiscitum, quo oneratus magis quàm honoratus sum, primus antiquo, abrogóque: &, quod tibi mihique, quod meo exercitui tuóque conseruato ac conseruatori sit felix, sub imperium auspiciumque tuum redeo, & signa hæc legionésque restituo. tu quæso placatus, me magistrum equitum, hos ordinibus suis quemque teneri iubeas. Tum dextræ interiunctæ, militésque concione dimissa à notis ignotisque benignè atque hospitaliter inuitati: lætusque dies ex admodum tristi paulò antè ac propè execrabili factus. Romæ, vt est perlata fama rei gestæ, dein literis non magis ipsorum imperatorum, quàm vulgò militum ex vtroq; exercitu affirmata, pro se quisque Maximum laudibus ad cælum ferre. Par gloria apud Annibalem hosteísque Pœnos erat: ac tum demum sentire, cum Romanis, atque in Italia bellum esse: nam biennio antè adeò & duces Romanos, & milites spreuerant, vt vix cum eadem gente bellum esse crederent, cuius terribilem eam famam à patribus accepissent. Annibalem quoque ex acie redeuntem dixisse ferunt, tandem eam nubem, quæ sederet in iugis montium, solicitatam procella imbrem dedisse. Dum hæc geruntur in Italia: Cn. Seruilius Geminus consul cum classe nauium circunuectus Sardiniæ & Corsicæ oram, & obsidibus vtrinque acceptis, in Africam trãsmisit: & prius quàm in continentem descensiones faceret, Meninge insula vastata, & ab incolentibus circa eam, ne & ipsorum vreretur diripereturque ager, decem talentis argenti acceptis, ad litora Africæ accessit, copiásque exposuit. Inde ad populandum agrum ducti milites, naualésque socii iuxtà effusi, ac si insulas cultorum egenteis prædarentur. itaque in insidias temerè illati, cum à frequentibus palantes, & locorum ignari circunuenirentur, cum multa cæde,

A ta cæde, ac fœda fugâ retro ad naues compulsi sunt. Ad mille hominum, cum his Sempronio
Bleso quæstore amisso, classis à litoribus hostium plenis trepidè soluta in Siciliam cursum te-
nuit: traditaque Lilybæi tota Attilio prætori, vt ab legato eius P. Sura Romam reduceretur. ipse
per Siciliam pedibus profectus, freto in Italiam traiecit: literisque Fabii accitus & ipse, & colle-
ga eius Marcus Attilius, vt exercitū ab se exacto iam propè semestri imperio acciperent. Omniū
propè annales Fabium dictatorem aduersus Annibalem rem gessisse tradunt. Cœlius etiā eum
primùm à populo creatum dictatorem scribit. Sed & Cœlium & cæteros fugit, vni consuli Cn.
Seruilio, qui tunc procul in Gallia prouincia aberat, ius fuisse dicēdi dictatoris: quam moram
quia expectare territa iam clade ciuitas nō poterat, cò decursum esse, vt à populo crearetur, qui
pro dictatore esset: res inde gestas, gloriamque insignem ducis, & augendæ titulum imaginis po
steris, vt dictator pro prodictatore diceretur, facile obtinuisse. Cōsules M. Attilius Regulus, Cn.
B Seruilius Geminus, exercitu accepto, hybernaculis maturè communitis (tum enim autumni
erat tempus) Fabii artibus cum summa inter se concordia bellum gesserunt. Frumentatum ex-
eunti Annibali diuersis locis opportunè aderant, carpentes agmen, palantésque excipientes. in
casum vniuersæ dimicationis, quam omnibus artibus petebat hostis, non veniebant. adeóque
inopia est coactus Annibal, vt nisi tum fugæ speciem abeundo timuisset, Galliā repetiturus fue-
rit: nulla relicta spe alendi exercitus in eis locis, si insequentes consules eisdem artibus bellum
gererent. Cum ad Gerionem iam hyeme impendēte constitisset bellum: Neapolitani legati Ro-
mam venere. ab iis quadraginta pateræ aureæ magni ponderis in curiam illatæ, atque ita ver-
ba facta, vt dicerent, scire se Romani populi ærarium bello exhauriri: & cum iuxtà pro vrbibus
agrisq; sociorum, ac pro capite atque arce Italiæ vrbe Romana atque imperio geratur: æquum
censuisse Neapolitanos, quod auri sibi cum ad ipsorum ornatum, tum ad subsidium fortunæ à
maioribus relictum foret, eo iuuare populum Romanum. siquam opem in sese crederēt, eodem
C studio fuisse oblaturos. gratum sibi Patres Romanos, populúmq; facturum, si omnes res Neapo-
litanorum suas duxissent: dignósq; iudicauerint, à quibus donum animo ac voluntate eorū, qui
libentes darent, quàm re, maius ampliúsque, acciperent. Legatis gratiæ actæ pro munificētia, cu-
ráque patera, quæ ponderis minimi fuit, accepta. Per eosdem dies speculator Carthaginiēsis, qui
per biennium fefellerat, Romæ deprehensus, præcisisque manibus dimissus: & serui quinque &
viginti in crucem acti, quòd in campo Martio coniurassent. indici data libertas, & æris grauis
viginti millia. Legati & ad Philippum Macedonum regem missi ad deposcēdum Demetrium
Pharium, qui bello victus ad eum fugisset: & alii in Ligures, ad expostulādum quòd Pœnū opi-
bus auxiliisque suis iuuissent: simul ad visendum ex propinquo, quæ in Boiis atque Insubribus
gererentur. Ad Pineum quoque regem in Illyricos legati missi ad stipēdium, cuius dies exierat,
poscendum: aut, si diem proferre vellet, obsides accipiendos. adeò etsi bellum ingens in ceruii-
cibus erat, nullius vsquam terrarum rei cura Romanos, ne longinqua quidem, effugiebat. In
D religionem etiam venit, ædem Cōcordiæ, quam per seditionem militarē biennio antè L. Man-
lius prætor in Gallia vouisset, locatā ad id tempus non esse. Itaque Duumuiri ad eam rem crea-
ti ab Aemylio prætore vrbis, Cn. Pupius, & Cæso Quintius Flaminius, ædem in arce faciēdam
locauerunt. Ab eodem prætore ex senatusconsulto literæ ad consules missæ, vt si iis videretur.
alter eorum ad consules creandos Romā veniret: se in eam diem, qua iussissent, comitia edictu-
rum. Ad hæc à consulibus rescriptum, sine detrimento Reipublicæ abscedi non posse ab hostę.
itaque per interregem comitia habenda esse potius, quàm consulum alter à bello auocaretur. Pa
tribus rectius visum est, dictatorem à consule dici comitiorum habendorum caussa. Dictus L.
Veturius Philo, M. Pomponium Mathonem magistrum equitum dixit. His vitio creatis, iussis-
que die quartodecimo se magistratu abdicare, ad interregnum res rediit: consulibus proroga-
tum in annum imperium. interreges proditi à Patribus Cn. Claudius, Appii filius, Cento: in-
de P. Cornelius Asina. in eius interregno comitia habita magno certamine Patrum ac plebis.
C. Terentium Varronem, sui generis hominē, plebi, insectatione principum, popularibúsque
artibus conciliatum, ab Q. Fabii opibus & dictatorio imperio concussis, aliena inuidia splen-
dentem, vulgus etiam extrahere ad consulatum nitebatur. Patres summa ope obstabāt, ne se in-
sectando, sibi æquari assuescerent homines. Bebius Herennius tribunus plebis, cognatus C. Te-
rentii, criminando non senatum modò, sed etiam augures, quòd dictatorē prohibuissent com-
itia perficere, per inuidiam eorum fauorem candidato suo conciliabat. Ab hominibus nobili-
bus per multos annos bellum quærentibus Annibalem in Italiam adductum: ab iisdem, cum
debellari possit, fraude id bellū trahi. cū quatuor militū legionibus vniuersis pugnari posse ap-
paruisset, eò quòd M. Minutius absente Fabio prosperè pugnasset, duas legiones hosti ad cædem

obiectas, deinde ex ipsa cæde ereptas, vt pater patronúsque appellaretur, qui prius vincere prohibuisset Romanos, quàm vinci. Consules deinde Fabianis artibus, cum debellari posset, bellum traxisse. Id fœdus inter omnes nobiles ictum: nec finem antè belli habituros, quàm consulem vere plebeium, id est hominem nouum fecissent. nam plebeios nobiles iam eisdem initiatos esse sacris: & contemnere plebem, ex quo contemni desierint à Patribus, cœpisse. Cui non id apparere? id actum & quæsitum esse, vt interregnum iniretur, vt in Patrum potestate comitia essent. id consules ambos ad exercitum morando quæsisse. id postea, quia inuitis iis dictator esset dictus comitiorum caussa, expugnatum esse, vt vitiosus dictator per augures fieret. Abhorrere igitur interregnum eos: consulatum vnum certè plebis Romanæ esse: populum liberius habiturum, ac daturum ei, qui magis vincere quàm diu imperare malit. Cum his orationibus accensa plebs esset, tribus patriciis petentibus, P. Cornelio Merenda, L. Manlio Volsone, M. Aemylio Lepido, duobus nobilibus iam familiaribus plebi, C. Attilio Serrano, & Q. Aelio Pæto, quorum alter pontifex, alter augur erat, C. Terentius consul vnus creatur, vt in manu eius essent comitia rogando collegæ. Tum experta nobilitas parum fuisse virium in competitoribus eius, L. Aemylium Paulum, qui cum M. Lælio consul fuerat, & damnatione collegæ, & sua propè ambustus euaserat, infestum plebi, diu ac multum recusantem ad petitionem compellit. is proximo comitiali die, concedentibus omnibus qui cum Varrone certauerant, párque magis in aduersando, quàm collega, datur consuli. Inde prætoria comitia habita. creati M. Pomponius Matho, & P. Furius Philus. Romæ iuris dicundi vrbana sors Pomponio, inter ciues Romanos & inter peregrinos P. Furio Philo euenit. Additi duo prætores, M. Claudius Marcellus in Siciliam, L. Posthumius Albinus in Galliam. Omnes absentes creati sunt, nec cuiquam eorum præter Terentium consulem, erat mandatus honos, quem iam non antea gessisset, præteritis aliquot fortibus ac strenuis viris, quia in tali tempore nullus nouis magistratus videbatur mandandus. Exercitus quoque multiplicati sunt. Quantæ autem peditum equitúmque additæ sint copiæ, adeò & numero, & genere copiarum variant authores, vt vix quicquam satis certum affirmare ausim. Decem millia nouorum militum alii scripta in supplementum, alii nouas quatuor legiones quinque legionibus additas, vt nouem legionibus rem gererent. numero quoque peditum equitúmque legiones auctas, millibus peditum, & centenis equitibus in singulas adiectis: vt quina millia peditum, treceni equites essent: socii duplicem numerum equitum darent, pedites æquarent. Septem & octoginta millia armatorum, & ducentos in castris Romanis, cum pugnatum ad Cannas est, quidam authores sunt. Illud haudquaquam discrepat, maiore conatu atque impetu rem actam, quàm prioribus annis, quia spem posse vinci hostem dictator præbuerat. Cæterùm prius quàm signa ab vrbe nouæ legiones mouerent, decemuiri libros adire atque inspicere iussi, propter territos vulgò homines nouis prodigiis. nam & Romæ in Auentino, & Ariciæ nunciatum erat sub idem tempus lapidibus pluuisse, & multo cruore, signa in Sabinis cædis, aquas è fonte calidas manasse. id quidem & quòd sæpius acciderat, magis terrebat. & in via Fornicata, quæ ad campum erat, aliquot homines de cælo tacti exanimatique fuerant. Ea prodigia ex libris procurata. Legati à Pesto pateras aureas Romam attulerunt. iis, sicut Neapolitanis, gratiæ actę, aurum non acceptum. Per eosdem dies ab Hierone classis Hostiam cum magno commeatu accessit. legati in senatum introducti nunciarunt, cædem C. Flaminii consulis exercitúsque allatam adeò ægrè tulisse regem Hieronem, vt nulla sui propria, regnique sui clade moueri magis potuerit. itaque, quanquam probè sciat magnitudinem populi Romani admirabiliorem propè aduersis rebus, quàm secundis esse, missa tamen à se omnia, quibus à bonis fidelibúsque sociis bella iuuari soleant. quæ ne accipere abnuāt, magnopere se P C orare. Iam omnium primùm ominis caussa Victoriam auream pondo CCCXX afferre sese: acciperent eam, tenerént que, & haberent propriam, & perpetuam. aduexisse etiam trecenta millia modiûm tritici, ducenta hordei, ne commeatus deessent. & quantum præterea opus esset, quò iussissent, subuecturos. Milite atque equite scire nisi Romano Latinique nominis non vti populum Romanum: leuium armatorum auxilia etiam externa vidisse in castris Romanis. itaque misisse mille sagittariorum ac funditorum aptam manum aduersus Baleares ac Mauros, pugnacésque alias missili telo gentes. Ad ea dona consilium quoque addebant, vt prætor cui prouincia Sicilia euenisset, classem in Africam traiiceret: vt & hostes in terra sua bellum haberent, minúsque laxamenti daretur iis ad auxilia Annibali summittenda. Ab senatu ita responsum regi est, Virum bonum, egregiúmque socium Hieronem esse, atque vno tenore, ex quo in amicitiam populi Romani venerit, fidem coluisse, ac rem Romanam omni tempore ac loco munifice

id Val. · x I.

Val. li. 4. cap. 8.

A nifice adiuuisse. id, perinde ac deberet, pergratum populo Romano esse. Aurum & à ciuitatibus quibusdam allatum, gratia rei accepta, non accepisse populum Romanum: Victoriam, oménque accipere, sedémque ei se diuæ dare dicare Capitolium, templum Iouis Optimi Maximi. in ea arce vrbis Romæ sacratam, volentem propitiámque, firmam ac stabilem fore populo Romano. Funditores, sagittariique, & frumentum traditum consulibus. Quinqueremes ad nauium classem quæ cum T. Octacilio proprætore in Sicilia erant, quinque & viginti additæ: permissúmque est, vt si è Republica censeret esse, in Africam traiiceret. Delectu perfecto, consules paucos morari dies, dum socii ab nomine Latino venirent. Milites tunc, quod nunquam antea factum erat, iureiurando à tribunis militum adacti, iussu consulum conuenturos, neque iniussu abituros. nam ad eam diem nihil præter sacramentum fuerat: & vbi ad decuriatum aut centuriatum conuenissent, sua voluntate ipsi inter se equites decuriati, centu-
B riati pedites coniurabant, sese fugæ atque formidinis ergô non abituros, neque ex ordine recessuros, nisi teli sumendi, aut petendi, aut hostis feriendi, aut ciuis seruandi caussa. id ex voluntario inter ipsos fœdere, à tribunis ad legitimam iurisiurandi adactionem translatum. Conciones prius quàm vrbe signa mouerentur, consulis Varronis multæ ac feroces fuere, denunciantes, bellum accersitum in Italiam ab nobilibus, mansurúmque in visceribus Reipublicæ, si plures Fabios imperatores haberet: se quo die hostem vidisset, profligaturum. Collegæ eius Pauli vna, pridie quàm ex vrbe proficiscerentur, concio fuit, verior quàm gratior populo, qua nihil inclementer in Varronem dictum, nisi id modò, Mirari se, quo modo quis dux, prius quàm aut suum aut hostium exercitum, locorum situm, naturam regionis nosset: iam nunc locatus in vrbe sciret quæ sibi agenda armato forent: & diem quoque prædicere posset, qua cum hoste signis collatis esset dimicaturus. Se, quæ consilia magis res dent hominibus, quàm homines rebus, ea ante tempus immatura non præcepturum. optare, vt quæ cau-
C tè atque consultè gesta essent, satis prosperè euenirent. temeritatem, præterquam quòd stulta sit, infelicem etiam ad id locorum fuisse. Eum sua sponte apparebat tuta celeribus consiliis præpositurum. & quò id constantius perseueraret, Q. Fabius Maximus sic eum proficiscentem
" allocutus fertur. Si aut collegam (id quod mallem) tui similem L. Aemyli haberes, aut tu col-
" legæ tui similis esses, superuacanea esset oratio mea. nam & duo boni consules etiam me ta-
" cente omnia è republica fide vestra faceretis: & mali nec mea verba auribus vestris, nec con-
" silia animis reciperetis. nunc & collegam tuum, & te talem virum intuenti mihi, tecum o-
" mnis oratio est: quem video nequicquam & virum bonum, & ciuem fore. si altera parte clau-
" dicet respublica, malis consiliis idem ac bonis iuris & potestatis erit. Erras enim L. Paule, si ti-
" bi minus certaminis cum C. Terentio, quàm cum Annibale futurum censes. Nescio an infe-
" stior hic aduersarius, quàm ille hostis maneat. & cum illo in acie tantùm, cum hoc omnibus lo
" cis ac temporibus certaturus es. & aduersum Annibalem legionésque eius tuis equitibus ac
D peditibus pugnandum tibi est: Varro dux tuis militibus te est oppugnaturus. Ominis etiam
" tibi caussa absit C. Flaminii memoria. tamen ille consul demum, & in prouincia, & ad exer-
" citum cœpit furere: hic prius quàm peteret consulatum, deinde in petendo consulatu: nunc
" quoque consul, prius quàm castra videat aut hostem, insanit. & qui tantas iam nunc procellas,
" prælia atque acies iactando inter togatos ciet, quid inter armatam iuuentutem censes factu-
" rum, & vbi extemplo verba res sequitur? Atqui si hic, quod facturum se denunciat, extem-
" plo pugnauerit: aut ego rem militarem, belli hoc genus, hostem hunc ignoro: aut nobilior
" alius Thrasymeno locus nostris cladibus erit. Nec gloriandi tempus aduersus vnum est: & ego
" contemnendo potius, quàm appetendo gloriam, modum excesserim. sed ita res habet. vna ra-
" tio belli gerendi aduersus Annibalem est, qua ego gessi. nec euetus modò hoc docet: stultorum
" iste magister est: sed eadem ratio quæ fuit, futuráque, donec res eædem manebunt, immutabilis
" est. In Italia bellum gerimus, in sede, ac solo nostro. Omnia circà plena ciuium ac sociorũ sunt.
E armis, viris, equis, commeatibus iuuant, iuuabúntque: id iam fidei documentum in aduersis re-
" bus nostris dederunt. meliores, prudentiores, constantiores nos tempus diésque facit. Annibal
" contrà, in aliena, in hostili est terra, inter omnia inimica infestáque, procul à domo, procul à pa
" tria. neque illi terra, neque mari est pax: nullæ eum vrbes accipiũt, nulla mœnia: nihil vsquã sui
" videt. in diem rapto viuit. partem vix tertiã exercitus eius habet, quẽ Iberum amnem traiecit.
" plures fames quàm ferrum absumpsit: nec his paucis iã victum suppeditat. Dubitas ergo quin
" cum sedendo superaturi simus, qui senescat in dies? non commeatus, non supplementum, non
" pecuniam habeat? Quandiu pro Gerionis, castelli Apuliæ inopis, tanquam pro Carthaginis
" mœnibus pugnatum est? Sed ne aduersus te quidem ego gloriabor. Cn. Seruilius atque Attilius

» proximi consules videquemadmodum cum ludificati sint. Hæc vna salutis est via, L. Paule: F
» quam difficilem infestámque ciues sibi magis, quàm hostes faciêt. idem enim tui, quod hostium
» milites, volent: idem Varro consul Romanus, quod Annibal Pœnus imperator, cupiet. duobus
» ducibus vnus resistas oportet. resistes autem, aduersus famam rumorésque hominum si satis fir-
» mus steteris: si te neque collegę vana gloria, neque tua falsa infamia mouerit. A veritate labora-
» re nimis ius sæpe aiunt, extingui nũquam. Gloriam qui spreuerit, veram habebit. Sine timidum
» pro cauto, tardum pro considerato, imbellem pro perito belli vocẽt. Malo te sapiens hostis me-
» tuat, quàm stulti ciues laudent. Omnia audentem contemnet Annibal: nil temerè agentem me-
» tuet. Nec ego, vt nihil agatur, sed vt agentem te ratio ducat, non fortuna. tuæ potestatis semper,
» tuáque omnia sint. armatus, intentúsque sis: neque occasioni tuæ desis, neque suam occasionem
» hosti des. omnia non properanti clara certáq; erunt. festinatio improuida est, & cæca. Aduer
sus ea oratio consulis haud sanè læta fuit, magis fatentis ea quæ diceret, vera, quàm facilia factu G
esse. Dictatori magistrum equitum intolerabilem fuisse: quid cõsilii aduersus collegam seditio-
sum ac temerarium virum, atque authoritatis fore? Se populare incendium priore consulatu se-
miustum effugisse. optare vt omnia prosperè euenirent. at si quid aduersi caderet: hostium se te-
lis potius quàm suffragiis iratorum ciuium caput obiecturum. Ab hoc sermone profectum Pau
lum tradunt, prosequentibus primoribus Patrum. Plebeium consulem sua plebs prosecuta, tur-
ba quàm dignitate conspectior. Vt in castra venerunt: permisto nouo exercitu ac vetere, castris
bifariam factis, vt noua minora essent propius Annibali, in veteribus maior pars, & omne ro-
bur virium esset: tum anni prioris consulem M. Attilium ætatem excusantẽ Romam miserunt.
Cn. Seruilium in minoribus castris legioni Romanæ, & sociũm peditum equitúmque duobus
millibus præficiunt. Annibal quanquam parte dimidia auctas hostium copias cernebat: tamen
aduentu consulum mirè gaudere. non solùm enim nihil ex raptis in diem commeatibus supe-
rabat, sed ne vnde raperet quidem, quicquam reliqui erat, omni vndique frumẽto, posteaquam H
ager parum tutus erat, in vrbes munitas conuecto: vt vix decem dierum, quod compertũ post-
ea est, frumentum superesset: Hispanorúmque ob inopiam transitio parata fuerit, si maturitas
temporum expectata foret. Cæterùm temeritati consulis, ac præpropero ingenio materiam
etiam fortuna dedit: quòd in prohibendis prædatoribus tumultuario prælio, ac procursu ma-
gis militum, quàm ex præparato, aut iussu imperatorum orto, haudquaquam par Pœnis dimi-
catio fuit. Ad mille & septingentos cæsi: non plus centum Romanorum sociorúmque occisis.
Cæterùm victoribus effusè sequentibus, metu insidiarum obstitit Paulus consul, cuius eo die
(nam alternis imperitabnt) imperium erat: Varrone indignante, ac vociferante, emissum ho-
stem è manibus: debellarique, ni cessatum foret, potuisse. Annibal id damnum haud ægerrimè
pati: quin potius credere velut inescatam temeritatem ferocioris consulis, ac nouorum maxi-
mè militum esse. & omnia ei hostium haud secus quàm sua, nota erant: dissimiles discordésque
imperitare, duas propè partes tyronum militum in exercitu esse. itaque locum & tempus in- I
sidiis aptum se habere ratus, nocte proxima nihil præter arma ferenteis secum milites ducens,
castra plena omnis fortunæ publicæ priuatæque relinquit: tránsque proximos monteis læua pe
dites instructos condit, dextra equites, impedimenta per cornua in medium agmen traducit, vt
diripiendis velut desertis fuga dominorum castris occupatum impeditúmque hostem oppri-
meret. Crebri relicti in castris ignes: vt fides fieret, dum ipse longius spatium fuga praeriperet,
falsa imagine castrorum, sicut Fabium priore anno frustratus esset, tenere in locis consules vo-
luisse. Vbi illuxit, subductæ primò stationes, deinde propius adeuntibus insolitum silentium
admirationẽ fecit. Iam satis comperta solitudine in castris, concursus fit ad prætoria COSS.
nunciantium fugam hostium adeò trepidam, vt tabernaculis stantibus castra reliquerint: quò-
que fuga obscurior esset, crebros etiam relictos ignes. Clamor inde ortus, vt signa proferri iu-
berent, duceréntque ad persequendos hosteis, ac protinus castra diripienda. Et COS. alter ve-
lut vnus turbæ militaris erat. Paulus etiam atque etiam dicere, prouidendum præcauendúm- K
que esse. postremò cum aliter neque seditionem, neque ducem seditionis sustinere posset: M.
Statilium præfectum cum turma Lucanorum exploratum misit. qui vbi adequitauit portis,
subsistere extra munimenta cæteris iussis, ipse cum duobus equitibus vallum intrauit: specula-
túsque omnia cum cura, renunciat insidias profectò esse: ignes in parte castrorum, quæ vergat
in hostem, relictos, tabernacula aperta, & omnia cara in promptu relicta: argẽtum quibusdam
locis temerè per vias velut obiectum ad prædam vidisse. Quæ ad detinendos à cupiditate ani-
mos nunciata erant, ea accenderunt: & clamore sublato a militibus, nisi signũ detur, sine duci-
bus ituros, haudquaquam dux defuit. nam extemplo Varro signum dedit proficiscẽdi. Paulus,

cum

A cum ei sua sponte cunctanti, pulli quoque auspicio non addixissent, obnunciari iam efferenti porta signa collegæ iussit. quod quanquam Varro ægrè est passus: Flaminii tamen recens casus, Claudiique COS. primo Punico bello memorata naualis clades religionem animo incussit. Dii propè ipsi eo die magis distulere, quàm prohibuere imminentem pestem Romanis. nā fortè ita euenit, vt cum referri signa in castra iubenti COS. milites non parerent: serui duo, Formiani vnus, alter Sidicini equitis, qui Seruilio atque Attilio COSS. inter pabulatores excepti à Numidis fuerant, profugerent eo die ad dominos: qui deducti ad COSS. denunciant omnem exercitum Annibalis trans proximos mōtes sedere in insidiis. Horum opportunus aduentus COSS. imperii potētes fecit: cū ambitio alterius suam primùm apud eos praua indulgentia maiestatem soluisset. Annibal posteaquam motos magis inconsultè Romanos, quàm ad vltimum temerè euectos vidit: nequicquam detecta fraude in castra rediit. ibi plures dies propter inopiam frumenti manere nequibat: nouáque cōsilia in dies non apud milites solùm B mistos ex colluuione omnium gētium, sed etiam apud ipsum ducem oriebantur. nam cum initio fremitus, deinde aperta vociferatio fuisset exposcentium stipendium debitum, querentiúmque annonam primò, postremò famem: & mercenarios milites, maximè Hispani generis, de transitione cœpisse consilium fama esset, ipse etiam interdum Annibal de fuga in Galliam dicitur agitasse: ita vt relicto peditatu omni, cum equitatu se proriperet. Cum hæc cōsilia, atque hic habitus animorum esset in castris, mouere inde statuit in calidiora, atque eo maturiora messibus Apuliæ loca: simul vt quo longius ab hoste recessisset, transfugia impeditiora leuibus ingeniis essent. Profectus est nocte, ignibus similiter factis, tabernaculísque paucis in speciem relictis, vt insidiarum par priori metus cōtineret Romanos. Sed per eundem Lucanum Statilium omnibus vltra castra trānsque montes exploratis, cum relatum esset, visum procul hostium agmen: tum die sequenti eius insequendi consilia agitari cœpta. Cum vtriusque COS. eadē, quæ semper antè, fuisset sententia: cæterum Varroni ferè omnes, Paulo nemo præter Seruilium prioris C anni COS. assentiretur: maioris partis sententia ad nobilitandas clade Romana Cannas vrgente fato profecti sunt. Prope eum vicum Annibal castra posuerat auersa à Vulturno vēto, qui campis torridis siccitate nubes pulueris vehit. id cum ipsis castris percommodum fuit, tum salutare præcipuè futurum erat, cum aciem dirigerent, ipsi auersi, terga tantum afflante vento, in obcæcatum puluere effuso hostē pugnaturi. COSS. satis exploratis itineribus sequentes Pœnum: vt ventum ad Cannas est: vbi in conspectu Pœnum habebant, bina castra communiunt eodem fermè interuallo, quo ad Gerionem, sicut antè, copiis diuisis. Aufidus amnis vtrisque castris affluens, aditum aquatoribus ex sua cuiusque opportunitate haud sine certamine dabat. ex minoribus tamen castris, quæ posita trans Aufidum erant, liberius aquabantur Romani, quia ripa vlterior nullum habebat hostium præsidium. Annibal spem nactus loci ad equestrem pugnam, qua parte virium inuictus erat: facturus copiam pugnandi consulibus, dirigit aciem, laD cessitque Numidarum procursatione hostes. Inde rursus solicitari seditione militari, ac discordia consulum Romana castra: cum Paulus Sempronii & Flaminii temeritatem Varroni, Varro speciosum timidis ac segnibus ducibus exemplum Fabii obiiceret, testaretúrque deos & homines, hic nullam penes se culpam esse, quòd Annibal iam velut suam cepisset Italiam, se constrictum à collega teneri, ferrum atque arma iratis & pugnare cupientibus adimi militibus: ille si quid proiectis ac proditis ad inconsultam atque improuidam pugnam legionibus accideret, se omnis culpæ exortem, omnis tamen euētus participem fore diceret. videret, vt quibus lingua prompta ac temeraria esset, æque in pugnā vigerent manus. Dum altercationibus magis quàm consiliis tempus teritur: Annibal ex acie, quam ad multum diei tenuerat instructam, cum in castra cæteras reciperet copias: Numidas ad inuadēdos ex minoribus castris Romanorum aquatores trans flumen mittit. quam inconditam turbam cum vixdum in ripam egressi clamore ac tumultu fugassent, in stationem quoq; pro vallo locatam, atque ipsas propè portas euecti sunt. E Id verò indignum visum, ab tumultuario auxilio iam etiam castra Romana terreri, vt ea modo vna caussa, ne extemplo trāsirent flumen, dirigerentq; aciem, tenuerit Romanos, quòd summa imperii eo die penes Paulum fuerit. itaque Varro postero die, cui sors eius diei imperii erat, nihil consulto collega signum proposuit: instructísque copiis flumen transiuit, sequente Paulo, quia magis non probare, quàm non adiuuare consilium poterat. Transgressi flumen, eas quoque quas in castris minoribus habuerant copias, suis adiungunt: atque ita instructa acie, in dextro cornu (id erat flumini propius) Romanos equites locant, deinde pedites. læuum cornu extremi equites sociorum, intra pedites, ad medium iuncti legionibus Romanis tenuerunt iaculatores. ex cæteris leuium armorum auxiliis prima acies facta. COSS. cornua tenent,

Terentius læuum, Aemylius dextrum. Cn. Seruilio media pugna tuẽda data. Annibal luce prima Balearibus leuique alia armatura præmissa transgressus flumen, vt quosque traduxerat, ita in acie locabat, Gallos Hispanósque equites prope ripam læuo in cornu aduersus Romanum equitatum. dextrum cornu Numidis equitibus datũ, media acie peditibus firmata: ita vt Afrorum vtraque cornua essent, interponerentur his medii Galli atque Hispani. Afros Romanam magna ex parte crederes aciem: ita armati erant, armis & ad Trebiam, cæterùm magna ex parte ad Thrasymenum captis. Gallis Hispanisque scuta eiusdem formæ ferè erant: dispares ac dissimiles gladii: Gallis prælongi, ac sine mucronibus: Hispano punctim magis quàm cæsim assueto petere hostem, breuitate habiles, & cum mucronibus. ante cæteros armati (is gentium harum habitus tum magnitudine corporum, tum specie terribilis erat) Galli super vmbilicum erant nudi. Hispani linteis prætextis purpura tunicis candore miro fulgentibus constiterant. Numerum omnium qui tum peditum equitúmque in acie stetere, illum ferunt, videlicet quadraginta peditum millia, decem equitum. Duces cornibus præerant. sinistrum Asdrubal, dextrum regebat Maharbal. mediam aciem Annibal ipse cũ fratre Magone tenuit. Sol seu de industria ita locatis, seu fortè ita stando, peropportune vtrique parti obliquus erat, Romanis in meridiem, Pœnis in septentrionem versis. ventus, quem Vulturnum incolæ regionis vocant, aduersus Romanos coortus, multo puluere in ipsa ora voluendo prospectum ademit. Clamore sublato procursum ab auxiliis: & pugna leuibus primùm armis commissa: deinde equitum Gallorum Hispanorúmque læuum cornu cum dextro Romano concurrit, minimè equestris more pugnæ. frontibus enim aduersis concurrendum erat: quia nullo circà ad euagandum relicto spatio, hinc amnis, hinc peditum acies claudebant. in directum vtrinque nitentes, stantibus ac confertis, postremò turbatis equis, vir virum amplexus detrahebat equo. pedestre magna iam ex parte certamen factum erat. acrius tamen quàm diutius pugnatum est: pulsique Romani equites terga vertunt. Sub equestris finem certaminis coorta est peditum pugna. primò & viribus & animis pares constabant ordines Gallis Hispanisque. tandem Romani diu ac sæpe consilio agitabant, qua fronte aciéque densa impellerent hostium cuneum nimis tenuem, eoque parum validum, à cætera prominentem acie. impulsis deinde ac trepidè referentibus pedem insistere, ac tenore vno per præceps pauore fugientium agmen in mediam primã aciem illati, postremo nullo resistente ad subsidia Afrorum peruenerunt, qui vtrinque reductis alis constiterant. mediique Galli Hispanique steterunt aliquantum prominente acie. qui cuneus vt pulsus æquauit frontem primùm, deinde nitendo etiam sinum in medio dedit. Afri circa iam cornua vim se erant: irruentibúsque incautè in medium Romanis circundedere alis: mox cornua extendendo, clausere & ab tergo hostes. Hinc Romani defuncti nequicquam prælio vno, omissis Gallis Hispanisque quorum terga ceciderant, etiam aduersus Afros integram pugnam ineunt: non tantum eò iniquam, quòd inclusi aduersus circunfusos, sed etiam quòd fessi cum recentibus ac vegetis pugnabant. Iam & in sinistro cornu Romano, vbi sociorũ equites aduersus Numidas steterant, consertũ prælium erat, segne primò, & à Punica cœptum fraude. Quingẽti fermè Numidæ præter consueta arma teláque, gladios occultos sub loricis habentes, specie transfugarum cũ ab suis parmas post terga habentes adequitassent, repentè ex equis desiliunt, parmísque & iaculis ante pedes hostium proiectis, in mediam aciem accepti, ductíque ad vltimos, considere ab tergo iubentur. ac dum prælium ab omni parte conseritur, quieti manserunt. postquam omnium animos oculósque occupauerat certamen: tum arreptis scutis, quæ passim inter aceruos cæsorum corporum strata erãt, auersam adoriuntur Romanã aciem: tergáque ferientes, ac poplites cædẽtes, stragem ingentem dederunt, ac maiorem aliquanto pauorem ac tumultũ fecerunt. Cum alibi terror ac fuga, alibi pertinax in mala iam spe præliũ esset: Asdrubal, qui ea parte præerat, subductos ex media acie Numidas, quia segnis eorum cum aduersis pugna erat, ad persequendos passim fugientes mittit. Hispanos & Gallos pedites Afris iam propè fessis cæde magis quam pugna, adiungit. Parte altera pugnæ Paulus, quanquã primo statim prælio funda grauiter ictus fuerat, tamen & occurrit sæpe cũ cõfertis Annibali, & aliquot locis præliũ restituit, protegentibus eũ equitibus Romanis. omissis postremò equis, quia COS. ad regẽdum equum vires deficiebãt: tum denuncianti cuidã iussisse COS. ad pedes descẽdere equites, dixisse Annibalẽ
" ferũt, Quam mallẽ vinctos mihi traderet. Equitũ pedestre præliũ, quale iam haud dubia hostiũ victoria fuit, cũ victi mori in vestigio mallent, quàm fugere: victores morantibus victoriã irati, trucidarent quos pellere nõ poterant: pepulerũt tamen iam paucos superatos, & labore ac vulneribus fessos. inde dissipati omnes sunt, equósque ad fugã, qui poterant, repetebant. Cn. Lentulus
" Tr. mil. cum præteruehens equo sedentem in saxo cruore oppletum COS. vidisset: L. Aemyli, inquit,

A inquit, quem vnum insontem culpæ cladis hodiernæ dii respicere debent: cape hunc equum, dum & tibi virium aliquid superest: comes ego te tollere possum ac protegere, ne funestam hanc pugnam morte COS. feceris. etiam sine hoc lacrymarum satis luctúsque est. Ad ea COS. Tu quidem Cn. Corneli macte virtute esto: sed caue frustra miserando exiguum tempus è manibus hostium euadendi absumas. Abi, nuncia publicè Patribus, vrbem Romam muniant, ac prius quàm hostis victor adueniat, præsidiis firment: priuatimque Q. Fabio, L. Aemylium præceptorum eius memorem extitisse, & vixisse, & adhuc mori. & tu me in hac strage militum meorum patere expirare, ne vt reus interream, caussáque consulatus accusator collegæ existam, vt alieno crimine innocentiam meam protegā. Hæc exigentem prius turba fugientium ciuium, deinde hostes oppressere COS. ignorantes quis esset, obruerúntque telis. Lentulum in tumulum abripuit equus. tum inde effuse fugiunt. Septem millia hominum in minora castra, decem in maiora, duo fermè in vicum ipsum Cannas perfugerunt: qui extemplo à Cartalone atq; equitibus,
B nullo munimento tegente vicum, circunuenti sunt. COS. alter, seu forte, seu consilio, nihil fugientium infestus agmini, cum quinquaginta ferè equitibus Venusiam profugit. Quadraginta millia peditum, duo millia septingenti equites, & tanta propè ciuium sociorúmque pars cæsi dicuntur. in his alter consulum, quæstores L. Attilius & L. Furius Bibaculus: XXI Tr. mil. consulares quidam prætoriique & ædilitii: inter eos Cn. Seruilius, & C. Minutius Numatius, qui magister equitum priore anno aliquot diebus antè fuerat: LXXX præterea senatores, aut qui eos magistratus gessissent, vnde in senatum legi deberent, cum sua voluntate milites in legionibus facti essent. Capta eo prælio tria millia peditū, & equites trecenti dicuntur. Hęc est pugna Cannensi clade nobilitata, par cætera Alliensi: vtque hæc illa iis quæ post pugnam accidêre, leuior, quia ab hoste cessatum est: sic strage exercitus grauior fœdiórque fuit fuga. nanque ad Alliam fuga sicut vrbem prodidit, ita exercitum seruauit: ad Cannas fugientem COS. vix quinquaginta secuti sunt: alterius morientis propè totus exercitus fugit. Binis in castris cum multitudo se-
C miermis sine ducibus esset: nuncium, qui in maioribus erant, mittūt, dum prælio, deinde ex lętitia epulis fatigatos quies nocturna hostes premeret, vt ad se transirent. vno agmine Canusium abituros esse. Eam sentētiam alii totam aspernari. cur enim illos, qui se accersant, ipsos non venire, cum æquè coniungi possent? quia videlicet plena hostium omnia in medio essent, & aliorum quàm sua corpora tanto periculo mallent obiicere. Aliis nō tam sentētia displicere, quàm animus deesse. P. Sempronius Tuditanus Tr. mil. Capi ergo mauultis, inquit, ab auarissimo & crudelissimo hoste? æstimarique capita vestra precio? & exquiri ab interrogātibus, Romanus ciuis sis, an Latinus socius? vt ex tua contumelia & miseria alteri honos quæratur, non tibi? Non vos quidem L. Aemylii, qui se bene mori, quàm turpiter viuere maluit: & tot fortissimorum virorum, qui circa eum cumulati iacent, similes estis. Sed antequam opprimat lux, maioráque hostium agmina obsepiant iter: per hos qui inordinati atque incompositi obstrepūt portis, erum-
D pamus. Ferro atque audacia iter fit quanuis per confertos hosteis. cuneo quidem hoc laxum atque solutum agmen, ac si nihil obstet, transibimus. itaque ite mecū, qui & vosmetipsos & Rempub. saluam vultis. Hæc vbi dicta dedit, stringit gladiū, cuneóque facto per medios vadit hostes. & cum in latus dextrum, quod patebat, Numidæ iacularentur: translatis in dexteram partem scutis, in maiora castra ad sexcentos euaserunt: atque inde protinus alio magno agmine adiuncto Cannusium incolumes perueniunt. Hæc apud victos magis impetu animorum, quem ingenium suum cuique aut fors dabat, quàm ex cōsilio ipsorum, aut imperio cuiusquam agebantur. Annibali victori cum cæteri circunfusi gratularentur, suaderéntque vt tanto perfunctus bello, diei quod reliquum esset, noctísque insequētis, quietem & ipse sibi sumeret, & fessis daret militibus: Maharbal præfectus equitum minimè cessandum ratus: Immò vt quid hac pugna sit actum, scias: die quinta, inquit, victor in Capitolio epulaberis. sequere cum equite, vt prius te venisse, quàm venturū sciant. Præcedant, Annibal inquit, nuncii: læta res est, sed via ma-
E ior, quàm vt eam statim capere animo possim. itaque voluntatem se laudare Maharbalis ait, ad consilium prensandum tempus opus esse. Tum Maharbal: Non omnia nimirum eidem dii dedere. Vincere scis Annibal, victoria vti nescis. Mora eius diei satis creditur saluti fuisse vrbi atque imperio. Postero die vbi primùm illuxit, ad spolia legenda, fœdámque etiam hostibus spectandam stragem insistunt. Iacebant tot Romanorū millia, pedites passim, equitésque, vt quem cuique fors aut pugna iunxerat, aut fuga. Assurgentes quidam ex strage media cruenti, quos stricta matutino frigore excitauerant vulnera, ab hoste oppressi sunt. Quosdam & iacenteis viuos succisis fœminibus poplitibúsque inuenerunt, nudanteis ceruicem iugulúmque, & reliquū sanguinem inuitantes haurire. Inuenti sunt quidam mersis in effossam terram capitibus, quos sibi

ipsos fecisse foueas, obruenteisque ora subiecta super humo iniecta interclusisse spiritum apparebat. Præcipuè conuertit omnes substratus Numida mortuo superincumbēti Romano viuus, naso auribúsque laceratis: cum, manibus ad capiendum telum inutilibus, in rabiem ira versus, laniando dentibus hostem expirasset. Spoliis ad multum diei lectis, Annibal ad minora ducit castra oppugnanda, & omnium primùm brachio fluminis obiecto eos excludit. Cæterùm ab omnibus, labore, vigiliis, vulneribus etiam fessis, maturior ipsius spe deditio est facta. pacti vt arma atque equos traderēnt, in capita Romana trecenis numis quadrigatis, in socios ducenis, in seruos centenis, & vt eo precio persoluto, cum singulis abirent vestimentis, in castra hosteis acceperunt: traditique in custodiam omnes sunt, sed seorsum ciues sociique. Dum ibi tempus teritur: interea cum ex maioribus castris, quibus satis virium aut animi fuit, ad quatuor millia hominum, & C C equites, alii agmine, alii palantes passim per agros, quod haud minus tutū erat, Cannusium profugissent, castra ipsa ab sauciis timidisque eadem conditione, qua altera, tradita hosti. Præda ingens parta est: & præter equos virósque, & si quid argenti, quod plurimum in faleris equorum erat (nam ad vescendum facto perexiguo vtique militantes vtebantur) omnis cætera præda diripienda data est. Tum sepeliendi caussa conferri in vnum corpora suorum iussit. Ad octo millia fuisse dicuntur fortissimorum virorum. C O S. quoque Romanum conquisitum sepultúmque, quidam authores sunt. Eos qui Cannusium perfugerant, mulier Paula nomine Busa, genere clara ac diuitiis, mœnibus tantum tectisque à Cannusinis acceptos, frumento, veste, viatico etiam iuuit. pro qua ei munificentia postea bello perfecto ab senatu honores habiti sunt. Cæterùm cum ibi tribuni militū quatuor essent, Fabius Maximus de legione prima, cuius pater priore anno dictator fuerat: & de legione secunda L. Publicius Bibulus, & P. Cornelius Scipio: & de legione tertia Ap. Claudius Pulcher, qui proximè ædilis fuerat: omnium consensu ad P. Scipionem admodum adolescentem, & ad Ap. Claudium summa imperii delata est. quibus consultantibus inter paucos de summa rerum, nunciat P. Furius Philus, consularis viri filius, nequicquam eos consultare: perditam spem fouere, desperatam comploratámque rem esse publicam. nobiles iuuenes quosdam, quorum principem L. Cæcilium Metellum, mare ac naues spectare: vt deserta Italia, ad regum aliquem transfugiant. Quod malum præterquam quòd atrox super tot clades, etiam nouum, cum stupore ac miraculo torpidos defixisset: & qui aderāt, consilium aduocandum de eo censerent: negat consilii rem esse Scipio, iuuenis fatalis dux huiusce belli. Audendum atque agendum, non consultandum ait in tanto malo esse. irent secū extemplo armati, qui Remp. saluam vellent. nusquam verius, quàm vbi ea cogitentur, hostium castra esse. Pergit deinde ire sequentibus paucis in hospitium Metelli. & cum concilium ibi iuuenum, de quibus allatum erat, inuenisset: stricto super capita consultātium gladio, Ex mei animi sententia, inquit, iuro, vt ego Remp. non deseram, neque alium ciuem Romanum deserere patiar. si sciens fallo: tum me Iupiter O P T. M A X. domum, familiam, rémque meam pessimo leto afficias. In hæc verba L. Cæcili iures expostulo, cæterique qui adestis. qui non iurauerit, in se hunc gladium strictum esse sciat. Haud secus pauidi, quam si victorem Annibalem cernerent, iurant omnes: custodiendósque semetipsos contra Annibalem Scipioni tradunt. Eo tēpore quo hæc Cannusii agebantur, Venusiam ad C O S. ad quatuor millia peditū equitúmque, qui sparsi fuga per agros fuerant, peruenere. Eos omnes Venusini per familias benignè accipiendos curandósque cum diuisissent: in singulos equites togas & tunicas & quadrigatos numos quinós vicenos, & peditibus denos, & arma quibus deerant, dederunt. cæteráque publicè ac priuatim hospitaliter facta: certatúmque, ne à muliere Cannusina populus Venusinus officiis vinceretur. Sed Cannusii grauius onus Busæ multitudo faciebat, & iam ad decem millia hominum erant. Appiúsque & Scipio postquam incolumem esse alterum C O S. acceperunt, nuncium extemplo mittunt, quantæ secum peditum equitúmque copiæ essent, sciscitatúmque simul, vtrum Venusiam adduci exercitum, an manere iuberet Cannusii. Varro ipse Cannusium copias traduxit. Et iam aliqua species consularis exercitus erat, mœnibúsque se certè, si nō armis, ab hoste videbantur defensuri. Romam ne has quidem reliquias superesse ciuium sociorúmque, sed occidione occisum cum duobus exercitibus C O S. deletásque omnes copias, allatum fuerat. Nūquam salua vrbe tantum pauoris tumultúsque intra mœnia Romana fuit. Itaque succumbam oneri, neque aggrediar narrare, quæ differendo minora vero facio. Consule exercitúque ad Thrasymenum priore anno amisso, non vulnus super vulnus, sed multiplex clades, cū duobus COSS. consulares exercitus amissi annunciabantur, nec vlla iam castra Romana, nec ducem, nec militem esse: Annibalis Apuliam, Samnium, ac iam propè totam Italiam factam. Nulla profectò alia gens tanta mole cladis non obruta esset. Comparem cladem ad Aegateis insulas Carthaginiensium

A niensium prælio nauali acceptam? qua fracti, Sicilia ac Sardinia cessere: hinc vectigales ac stipendiarios fieri se passi sunt. aut pugnam aduersam in Africa? cui postea hic ipse Annibal succubuit. nulla ex parte comparãdæ sunt: nisi quòd minore animo latæ sunt. P. Furius Philus, & M. Pomponius Prr. senatum in curiam Hostiliam vocauerũt, vt de vrbis custodia consulerent. neque enim dubitabant, deletis exercitibus, hostem ad oppugnandam Romam, quod vnum opus belli restaret, venturum. Cum malis sicut ingentibus, ita ignotis, nec cõsilium quidem satis expedirent, obstreperétque clamor lamentantium mulierum: & nondum palàm facti viui mortuíque per omnes penè domos promiscuè complorarentur: tum Fabius Maximus censuit equites expeditos & Appia & Latina via mittendos, qui obuiam euntes percontarẽtur aliquos profectos ex fuga passim dissipatos, forte referant, quæ fortuna consulum atque exercituum sit, & si quid dii immortales miseri imperii reliquum Romano nomini fecerint, vbi eę copiæ sint: quò B se Annibal post prælium contulerit, quid paret, quid agat, acturúsque sit. Hæc exploranda noscendáque per impigros iuuenes esse. Illud per Patres ipsos agendum: quoniam magistratuum parum sit, vt tumultum ac trepidationem in vrbe tollant, matronas publico arceant, continerique intra suum quanque limen cogant: comploratus familiarum coerceant: silentium per vrbem faciant: nuncios rerum omnium ad Prr. deducendos curent: suæ quisq; fortunæ domi authorem expectet: custodes præterea ad portas ponant, qui prohibeãt quenquam egredi vrbem: cogántque homines nullam, nisi vrbe ac mœnibus saluis, saluté sperare. vbi conticuerit tumultus, rectè tum in curiam Patres reuocandos, consulendúmque de vrbis custodia esse. Cũ in hanc sententiam pedibus omnes issent, summotáque foro per magistratus turba, Patres diuersi ad sedandos tumultus discessissent: tum demum literæ à Terentio C O S. allatæ sunt, L. Aemylium C O S. exercitúmque cæsum: Cannusiique se esse, reliquias tantæ cladis velut ex naufragio colligentem: ad X millia militum fermè esse, incompositorum, inordinatorúmque. sed Annibalem C nunc sedere ad Cannas, in captiuorum preciis, prædáq; alia, victoriam nec victoris animo, nec magni ducis more metientem. Tum priuatæ quoque per domos clades vulgatæ sunt: adeóque totam vrbem oppleuit luctus, vt sacrum anniuersarium Cereris intermissum sit: quia nec lugẽtibus id facere est fas, nec vlla in illa tẽpestate matrona expers luctus fuerat. Itaq; ne ob eãdem caussam alia quoque sacra publica aut priuata desererentur, senatusconsulto diebus X X X luctus est finitus. Cæterùm cum sedato vrbis tumultu, reuocati in curiam Patres essent, aliæ insuper ex Sicilia literæ allatæ sunt ab T. Octacilio proprætore, regnum Hieronis classe Punica vastari. cui cum opem imploranti ferre vellet, nunciatum sibi esse, aliam classem ad Aegateis insules stare paratam instructamque, vt vbi se versum ad tuendam Syracusanam oram Pœni sensissent, Lilybæum extemplo prouinciamque aliam Romanam aggrederentur. itaq; classe opus esse, si regem socium Siciliamque tueri vellent. Literis C O S. proprætorísque lectis, M. Claudium, qui classi ad Ostiam stanti præesset, Cannusium ad exercitum mittendum: scribendúmq; D consuli, vt cum prætori exercitum tradidisset, primo quoque tempore, quantum per commodum Reip. fieri posset, Romam veniret. Territi etiam super tantas clades, cum cęteris prodigiis, tum quòd duæ Vestales eo anno, Opimia atque Floronia, stupri compertæ: & altera sub terrã, vt mos est, ad portam Collinam necata fuerat: altera sibimet ipsa mortem consciuerat: L. Cantilius scriba pontificum, quos nunc minores pontifices appellant, qui cum Floronia stuprum fecerat, a P O N T. M A X. eo vsque virgis in comitio cæsus erat, vt inter verbera expiraret. Hoc nefas cum inter tot, vt fit, clades, in prodigium versum esset: decemuiri libros adire iussi sunt. Et Q. Fabius Pictor Delphos ad oraculum missus est sciscitatum, quibus precibus supplicationibúsque deos possent placare, & quænam futura finis tãtis cladibus foret. Interim ex fatalibus libris sacrificia aliquot extraordinaria facta: inter quæ Gallus & Galla, Græcus & Græca in foro Boario sub terra viui demissi sunt in locum saxo conseptum, ibi antè hostiis humanis minimè Romano sacro imbutum. Placatis satis, vt rebantur, deis, M. Claudius Marcellus ab Ostia mille E & quingentos milites, quos in classem scriptos habebat, Romam, vt vrbi præsidio essent, mittit: ipse legione classis (ea tertia legio erat) cum tribuno mil. Theano Sidicino præmissa, classe tradita P. Furio collegæ, paucos post dies Cannusium magnis itineribus contendit. Dictator ex authoritate Patrum dictus M. Iunius, & T. Sempronius magister equitum, delectu edicto, iuniores ab annis X V I I & quosdam prætextatos scribunt. quatuor ex his legiones, & mille equites effecti. item ad socios Latinúmque nomen ad milites ex formula accipiendos mittũt: arma, tela, alia parari iubent. & vetera hostium spolia detrahunt templis, porticibúsq;. Et aliam formam noui delectus inopia liberorum capitum ac necessitas dedit: octo millia iuuenum validorum ex seruitiis, prius sciscitantes singulos, vellẽnt ne militare, empta publicè armauerunt. Hic mi-

les magis placuit,cum precio minore redimendi captiuos copia fieret.Nanque Annibal secun- F
dum tam prosperam ad Cannas pugnam,victoris magis quàm bellum gerentis intentus curis,
cum captiuis productis, segregatisq; sociis,eos, sicut antè ad Trebiam Thrasymenúmq; lacum,
benignè allocutus,sine precio dimisisset: Romanos quoque vocatos , quod nunquam aliàs an-
» tea,satis miti sermone alloquitur·Non interneciuum sibi esse cum Romanis bellum : de digni-
» tate atq; imperio certare.& patres virtuti Romanæ cessisse,& se id adniti , vt suæ inuicem simul
» felicitati & virtuti cedatur. itaque redimendi se captiuis copiam facere. precium fore in capita,
» equiti quingenos quadrigatos numos,trecenos pediti, seruo centum. Quanquam aliquantum
adiiciebatur equitibus ad id precium quod pepigerant dedentes se:læti tamen quancunq; con-
ditionem paciscendi acceperũt.Placuit suffragio eorum decem deligi,qui Romam ad senatum
irent.nec pignus aliud fidei,quàm vt iurarent se redituros,acceptum. Missus cum his Carthalo
nobilis Carthaginiensis:qui,si forte ad pacem inclinarent animos,conditiones ferret.Cũ egres- G
si castris essent,vnus ex iis minimè Romani ingenii homo,velut aliquid oblitus,iurisiurãdi sol-
uendi caussa cum in castra redisset,ante noctem comites assequitur. Vbi eos Romã venire nun-
ciatum est,Carthaloni obuiam lictor missus,qui dictatoris verbis nunciaret,vt ante noctem ex-
cederet finibus Romanis.Legatis captiuorum senatus ab dictatore datus est : quorum princeps
» M.Iunius,P C.inquit,nemo vestrũ ignorat,nulli vnquam ciuitati viliores fuisse captiuos,quàm
» nostræ.cæterum,nisi nobis plus iusto nostra placet caussa, non alii vnquam minus negligendi
» vobis,quàm nos,in hostium potestatem venerũt. non enim in acie per timorem arma tradidi-
» mus , sed cum propè ad noctem superstantes cumulis cæsorum corporum prælium extraxisse-
» mus,in castra recepimus nos.diei reliquum, ac noctem insequentem fessi labore ac vulneribus
» vallum sumus tutati . postero die cum circunsessi ab exercitu victore aqua arceremur , nec vlla
» alia iam per confertos hosteis erumpendi spes esset,nec esse nefas duceremus,quinquaginta mil-
» libus hominum ex acie nostra trucidatis , aliquem ex Cannensi pugna Romanum militem re- H
» stare:tum demum pacti sumus precium quo redempti dimitteremur.arma,in quibus nihil iam
» auxilii erat,hosti tradidimus. Maiores nostros quoque acceperamus se à Gallis auro redemisse :
» & patres nostros asperrimos illos ad conditionem pacis, legatos tamen captiuorum redimẽdo-
» rum gratia Tarentum misisse.atqui in Italia cum Gallis,& ad Heracleam cum Pyrrho, vtraque
» non tam clade infamis,quàm pauore & fuga,pugna fuit . Cannenses campos acerui Romano-
» rum corporum tegunt:nec supersumus pugnæ , nisi in quibus trucidandis & ferrũ & vires ho-
» stem defecerunt.Sunt etiam de nostris quidam,qui nec in acie quidem refugerunt: sed præsidio
» castris relicti,cum castra traderentur,in potestatem hostium venerunt.Haud equidem vllius ci-
» uis aut commilitonis fortunæ aut conditioni inuideo, nec premẽdo alium,me extulisse velim
» videri.ne illi quidem(nisi pernicitatis pedum,& cursus aliquod præmium est)qui plerique in-
» ermes ex acie fugientes, non prius quàm Venusiæ aut Cannusii cõstiterũt,se nobis meritò præ-
» tulerint,gloriatiq; sint,in se plus q̃ in nobis pręsidii Reip.esse.sed illis vt bonis ac fortibus viris I
» militibúsq; vtemini:& nobis iam promptioribus pro patria,q; beneficio vestro redempti,atque
» in patriã restituti fuerimus.Delectum ex omni ætate & fortuna habetis. octo millia seruorũ au-
» dio armari.non minor numerus noster est,nec maiori precio redimi possumus,q̃ hi emuntur.
» Nam si conferã nos cum illis,iniuriã nomini Romano faciam.Illud etiã in tali consilio anim-
» aduertendũ vobis censeã P C.si tam duri oris esse velitis,quod nullo nostro merito faciatis: cui
» nos hosti relicturi sitis·Pyrrho videlicet?qui nos hospitũ numero habuit captiuos · an barbaro,
» ac Pœno?qui vtrũ auarior,an crudelior sit,vix existimari potest.Si videatis catenas,squallorem
» deformitatémq; ciuiũ vestrorum,non minus profecto vos ea species moueat,q̃ si ex altera parte
» cernatis stratas Cannensibus cãpis legiones vestras.Intueri potestis solicitudinẽ & lacrymas in
» vestibulo curiæ stantiũ cognatorum nostrorum,expectantiúmq; responsum vestrũ . Cum ii pro
» nobis,próq; iis qui absunt,ita suspẽsi ac soliciti sint,quẽ censetis animum ipsorum esse , quorũ in
» discrimine vita libertásq; est?Si mediusfidius ipse in nos mitis Annibal contra naturã suam esse K
» velit:nihil tamen nobis vita opus esse cẽseamus,cũ indigni vt à vobis redimeremur,visi sumus.
» Rediere Romã quondam remissi à Pyrrho sine precio capti:sed rediere cũ legatis primoribus
» ciuitatis ad redimẽdos sese missis.Redeã ego in patriã trecentis numis non æstimatus ciuis?Suũ
» quisque habet animum,P C.scio in discrimine esse vitam corpúsque meum.magis me famę pe-
» riculum mouet,ne à vobis damnati ac repulsi habeamur.neque enim vos precio pepercisse ho-
» mines credent. Vbi is finem fecit,extẽplo ab ea turba quę in comitio erat,clamor flebilis est
sublatus,manúsq; ad curiã tendebant orãtes,vt sibi liberos,fratres,cognatos redderẽt.Fœminas-
que metus ac necessitas turbæ huic virorũ in foro immiscuerat. Senatus summotis arbitris
consuli

A consuli coeptus. Ibi cum sententiis variaretur, & alii redimendos de publico, alii nullam publicam impensam faciendam, nec prohibendos ex priuato redimi: si quibus argentum in præsentia deesset, dandam ex ærario pecuniam mutuam, prædibúsque ac prædiis cauendum populo, censerent: tum T. Manlius Torquatus, priscæ ac nimis duræ, vt plerisque videbatur, seueritatis,
» interrogatus sententiam, ita locutus fertur. Si tantummodo postulassent legati pro iis qui in ho-
» stium potestate sunt, vt redimerentur, sine vllius insectatione eorum breui sententiam peregis-
» sem. quid enim aliud quàm admonendi essetis, vt morem traditũ à Patribus necessario ad rem
» militarem exemplo, seruaretis? nũc autem cum propè gloriati sint quòd se hostibus dediderint,
» præferrique non captis modò in acie ab hostibus, sed etiam iis qui Venusiam Cannusiúmque
» peruenerunt, atque ipsi C. Terentio COS. æquum censuerint: nihil vos eorum P C quæ illic
» acta sunt, ignorare patiar. Atque vtinam hæc, quæ apud vos acturus sum, Cannusii apud ipsum
B exercitum agerem, optimum testem ignauiæ cuiusque, & virtutis: aut vnus hic saltem adesset P.
» Sempronius: quem si isti ducẽ secuti essent, milites hodie in castris Romanis, non captiui in ho
» stium potestate essent: & cum fessis pugnando hostibus, tum victoria lætis, & ipsis plerisque re-
» gressis in castra sua, noctem ad erumpendum liberam habuissent, & septena armatorum homi-
» num millia erumpere etiam inter confertos hostes potuissent. neq; enim per se ipsi id facere co-
» nati sunt, neque alium sequi voluerunt. Nocte propè tota P. Sempronius Tuditanus non desti-
» tit admonere adhortarique eos, dum paucitas hostium circa castra, dum quies ac silentium esset,
» dum nox inceptum tegeret, se ducem sequerẽtur: ante lucem peruenire in tuta loca, in sociorum
» vrbes posse. Sicut auorũ memoria P. Decius Tr. mil. in Samnio: sicut nobis adolescẽtibus priori
» Punico bello Calpurnius Flamma trecentis voluntariis, cum ad tumulum eos capiendum, si-
» tũ inter medios hosteis, duceret, dixit, Moriamur milites, & morte nostra eripiamus ex obsidio-
» ne circumuentas legiones: si hoc P. Sempronius diceret: nec viros quidem, nec Romanos vos du
C ceret, si nemo tantæ virtutis existeret comes. Viam non ad gloriam magis quàm ad salutem fe-
» rentem demonstrat: ducem se in patriam, ad parentes, ad coniuges ac liberos facit. vt seruemi-
» ni, deest vobis animus. quid si moriendum pro patria esset, faceretis? Quinquaginta millia ci-
» uium sociorúmque circa vos eo ipso die cæsa iacent: si tot exempla virtutis non mouent, nihil
» vnquam mouebit. si tanta clades vobis vilem vitam non fecit, nulla faciet. Liberi atque inco-
» lumes desiderate patriam. imò desiderate dum patria est, dum ciues eius estis. serò nunc deside-
» ratis, diminuti capite, abalienati iure ciuium, serui Carthaginiensium facti. Precio redituri estis
» eò, vnde ignauia ac nequitia abistis? P. Sempronium ciuem vestrum non audistis, arma capere,
» ac se iubentem sequi: Annibalem paulopost audistis, castra prodi, & arma tradi iubentẽ. Quam
» ego ignauiam istorum accuso, cum scelus possim accusare? non enim modò sequi recusarũt be-
» ne monẽtem, sed obsistere ac retinere conati sunt, ni strictis gladiis viri fortissimi inerteis sum-
» mouissent. prius inquam P. Sempronio per ciuium agmen, quàm per hostium fuit erumpendũ.
D Hos ciues patria desideret, quorum si cæteri similes fuissent, neminem hodie ex iis qui ad Can-
» nas pugnauerunt, ciuem haberet? Ex millibus septem armatorum sexcenti extiterunt, qui erum
» pere auderent, qui in patriã liberi atque armati redirent: neque iis quadraginta millia hostium
» obstitere. Quàm tutum iter duarum propè legionum agmini futurum censetis fuisse? haberetis
» hodie viginti millia armatorum Cannusii, fortia, fidelia, P C. Nunc autem quemadmodum hi
» boni, fidelésque (nam fortes ne ipsi quidem dixerint) ciues esse possunt? nisi quis credere potest
» fuisse, qui erumpentibus, quin erumperent, obsistere conati sunt: aut non inuidere eos cum inco
» lumitati, tum gloriæ illorum per virtutem partæ: cum sibi timorem ignauiamq; seruitutis igno
» miniosæ caussam esse sciant. Maluerunt in tentoriis latentes simul lucem atque hostẽ expecta-
» re: cum silentio noctis erumpendi occasio esset. Atenim ad erumpendũ è castris defuit animus,
» ad tutanda fortiter castra animum habuerunt. dies noctésque aliquot obsessi, armati se ipsi tuta-
» ti vallo sunt: tandem vltima ausi, passique, cum omnia subsidia vitæ deessent, affectísque fame
E viribus arma iã sustinere nequirent, necessitatibus magis humanis quàm armis victi sunt. Orto
» sole hostis ad vallum accessit. ante secundam horam nullam fortunam certaminis experti tra-
» diderunt arma ac seipsos. Hæc vobis ipsorum per biduum militia fuit. Cum in acie stare, ac pu-
» gnare decuerat, tum in castra refugerunt: cum pro vallo pugnandum erat, castra tradiderunt,
» neque in acie, neque in castris vtiles. Vos redimam? Cum erumpere castris oportet, cunctami-
» ni, ac manetis. cum manere, & castra tutari armis necesse est, & castra & arma & vos ipsos tradi-
» tis hosti. Ego non magis istos redimendos P C censeo, quàm illos dedendos Annibali, qui per
» medios hosteis è castris eruperunt, ac per summã virtutem se patriæ restituerunt. Posteaquam
Manlius dixit: quanquam Patrum quoque plerosque captiui cognatione attingebant, præter

exemplũ ciuitatis minimè in captiuos iam inde antiquitus indulgentis, pecuniæ quoque summa homines mouit: quia nec ærarium exhaurire, magna iam summa erogata in seruos ad militiam emendos, armandósque, nec Annibalem maximè huiusce rei, vt fama erat, egentem, locupletari volebant. Cum triste responsum, non redimi captiuos, redditum esset, nouúsque super veterem luctus tot iactura ciuium adiectus esset, cum magnis fletibus questibúsque legatos ad portam prosecuti sunt. Vnus ex iis domum abiit, quòd fallaci reditu in castra, iureiurando se exoluisset. quod vbi innotuit, relatúmque ad senatum est: omnes censuerunt comprehendendũ, & custodibus publicè datis, deducendum ad Annibalem esse. Est & alia de captiuis fama. X primos venisse. de eis cum dubitatum in senatu esset, admitterentur in vrbem, nécne: ita admissos esse, ne tamen iis senatus daretur. morantibus deinde longius omnium spe, alios tres insuper legatos venisse, L. Scribonium, & Caium Calpurnium, & Lucium Manlium. tum demum ab cognato Scribonii Trib. pleb. de redimendis captiuis relatum esse, nec censuisse redimẽdos senatum. & nouos legatos tres ad Annibalem reuertisse, decem veteres remansisse, quòd per caussam recognoscẽdi nomina captiuorum ad Annibalem ex itinere regressi, religione sese exoluissent. de iis dedendis magna contentione actum in senatu esse: victósque paucis sentẽtiis, qui dedendos censuerint, cæterum proximis censoribus adeo omnibus notis ignominiisque confectos esse, vt quidam eorum mortem sibi ipsi extemplo consciuerint: cæteri nõ foro solum omni deinde vita, sed propè luce ac publico caruerint. Mirari magis, adeò discrepare inter authores, quàm quid veri sit, discernere queas. Quanto autẽ maior hęc clades superioribus cladibus fuerit, vel ea res indicio est, quòd qui sociorum ad eam diem firmi steterant, tum labare cœperunt: nulla profectò alia de re, quàm quòd desperare cœperant de imperio. Defecere autem ad Pœnos hi populi: Attellani, Calatini, Hirpini, Apulorum pars, Samnites, præter Petellinos Brutii omnes, Lucani, præter hos Surrentini, & Græcorum omnis fermè ora, Tarentini, Metapontini, Crotonenses, Locrique, & Cisalpini omnes Galli. nec tamẽ hæ clades defectionésque sociorum mouerunt vt pacis vnquam mentio apud Romanos fieret, neque ante COS. Romani aduentum, nec postquam is rediit, renouauitq; memoriam acceptæ cladis. quo in tempore ipso adeo magno animo ciuitas fuit, vt consuli ex tanta clade, cuius ipse maxima caussa fuisset, redeũti, & obuiam itum frequenter ab omnibus ordinibus sit, & gratiæ actæ, quòd de Rep. non desperasset: cui, si Carthaginiensium ductor fuisset, nihil recusandum supplicii foret.

DECADIS TERTIAE LIBER III.

Nnibal post Cannensem pugnam, castra capta ac direpta, confestim ex Apulia in Samnium mouerat, accitus in Hirpinos à Statio pollicente se Cossam traditurũ. Cossanus erat Trebius, nobilis inter suos: sed premebat eum Cossanorum factio, familiæ per gratiam Romanorum potentis. Post famam Cannensis pugnæ, vulgatúmque Trebii sermonibus aduentum Annibalis, cum Cossani vrbe excessissent, sine certamine tradita vrbs Pœno, præsidiúmq; acceptum est. Ibi præda omni atque impedimentis relictis, exercitu partito, Magonem regionis eius vrbes, aut deficientes ab Romanis accipere, aut detrectantes cogere ad defectionem iubet. ipse per agrum Campanum mare Inferum petit oppugnaturus Neapolim, vt vrbem maritimam haberet. Vbi fines Neapolitanorum intrauit: Numidas partim in insidiis (& pleræque cauæ sunt viæ, sinúsq; occulti) quacunque arte poterat, disposuit: alios præ se actam prædam ex agris ostentanteis obequitare portis iussit. in quos, quia nec multi & incompositi videbantur, cum turma equitum erupisset, à cedentibus consultò tracta in insidias, circunuenta est. nec euasisset quisquam, ni mare propinquum, & haud procul litore naues piscatoriæ pleræque conspectæ peritis nandi dedissent effugium. aliquot tamen eo prælio nobiles iuuenes cæsi sunt: inter quos & Hegeas præfectus equitum intemperantius cedentes secutus, cecidit. Ab vrbe oppugnanda Pœnum absterruere conspecta mœnia, haudquaquam prompta oppugnanti. Inde Capuam flectit iter, luxuriantem longa felicitate, atque indulgentia fortunæ. Maximè tamen inter corrupta omnia, licentia plebis sine modo libertatẽ exercentis, senatum & sibi & plebi obnoxium Pacuuius Calauius fecerat, nobilis idem, ac popularis homo, cæterum malis artibus nactus opes. Is cum eo forte anno, quo res male gesta ad Thrasymenum est, in summo magistratu esset: iam diu infestam senatui plebem, ratus per occasionem nouandi res, magnum ausuram facinus, vt si in ea loca Annibal cum victore exercitu venisset, trucidato senatu traderet Capuam Pœnis: improbus homo,

A homo,sed nô ad extremum perditus,cum mallet incolumi quàm euersa Repu.dominari, nullam autem incolumem esse orbatam publico consilio crederet, rationem iniit qua & senatum seruaret,& obnoxiũ sibi ac plebi faceret. Vocato senatu,cum sibi defectionis ab Romanis consilium placiturũ nullo modo,nisi necessarium fuisset, præfatus esset: quippe qui liberos ex Appii Claudii filia haberet, filiámque Romam nuptum Liuio dedisset: cæterum maiorem multo rem,magísque timendam instare.non enim per defectionem ad tollẽdum ex ciuitate senatum, plebem spectare: sed per cædem senatus vacuam Rempub. tradere Annibali ac Pœnis velle. eo se periculo posse liberare eos,si se permittant sibi,& certaminum in Repub.obliti credãt. Cum omnes victi metu permitterent: Claudam in curia vos,inquit, & tanquam & ipse cogitati facinoris particeps, approbando consilia, quibus nequicquam aduersarer, viam saluti vestræ inueniam.in hoc fidem,quam vultis ipsi,accipite.Fide data egressus,claudi curiã iubet,præsidiúmque in vestibulo relinquit,nequis adire curiam iniussu suo,néve inde egredi posit.Tunc vocato
B ad concionem populo,Quod sæpe,inquit,optastis Campani,vt supplicii sumendi vobis ex improbo ac detestabili senatu potestas esset, eam nunc non per tumultum expugnãtes domos singulorum,quas præsidiis clientium seruorúmque tuẽtur,cum summo vestro periculo,sed tutam habetis,ac liberam.Clausos omnes in curiã accipite, solos, inermes:nec quicquam raptim aut forte temere egeritis.de singulorum capite vobis ius sententiæ dicendæ faciam:vt quas quisque meritus est pœnas pendat.Sed ante omnia ita vos iræ indulgere oportet ,vt potiorem ira salutem atque vtilitatem vestram habeatis.Etenim hos (vt opinor) odistis senatores. nam senatum omnino non habere non vultis:quippe aut rex,quod abominandum: aut, quod vnum liberæ ciuitatis consilium est,senatus habendus est.Itaque duæ res simul agendæ sunt vobis,vt & veterem senatum tollatis,& nouum cooptetis. Citari singulos senatores iubebo:de quorum capite vos consulam.quod de quoque censueritis,fiet.sed prius in eius locum,virũ fortem ac strenuum
C nouum senatorem cooptabitis,quàm de noxio supplicium sumatur. Inde consedit,& nominibus in vrnam coniectis,citari quod primum sorte nomen excidit,ipsúmque è curia produci iussit. Vbi auditum est nomẽ,malum & improbum pro se quisq; clamare,& supplicio dignum. Tum Pacuuius: Video quæ sententia de hoc sit data: eiicitur pro malo atque improbo.bonum senatorem & iustum eligite. Primò silẽtium erat,inopia potioris subiiciundi . deinde cum aliquis omissa verecundia quempiam nominasset,multo maior extemplo clamor oriebatur,cum alii negarent nosse,alii nunc probra,nunc humilitatem,sordidámque inopiam,& pudendę artis aut quæstus genus obiicerent. Hoc multo magis in secundo ac tertio senatore est factum: vt ipsius pœnitere homines appareret:quem autem in eius substituerent locũ,deesse: quia nec eosdem nominari attinebat,nihil aliud quàm ad audienda probra nominatos:& multo humiliores obscurioré sque cæteri erant eis qui primi memoriæ occurrebant . Ita dilabi homines, nequissimum quodque malum maximè tolerabile dicẽtes esse,iubentésque senatum ex custodia di-
D mitti.Hoc modo Pacuuius cum obnoxium vitæ beneficio senatũ multo sibi magis quàm plebi fecisset,sine armis iam omnibus concedentibus dominabatur.Hinc senatores omissa dignitatis libertatísque memoria,plebem affari,salutare,benigne inuitare, apparatis accipere epulis, eius caussas suscipere,ei semper parati adesse:secundum eum in lite iudicem dare,qui magis popularis,aptiórq; in vulgus fauori conciliando esset.Iamverò nihil in senatu actum aliter,quàm si plebis ibi esset concilium.Prona semper ciuitas in luxuriam,nô ingeniorum modò vitio,sed affluenti copia voluptatum,& illecebris omnis amœnitatis maritimæ,terrestrísque : tum vero ita obsequio principum,& licentia plebis lasciuire,vt nec libidini nec sumptibus modus esset. ad contemptum legum,magistratuum,senatúsque,accessit tum post Cannensem cladem,vt,cuius aliqua erat verecundia,Romanum quoque imperium spernerent.id modò erat in mora, ne id extemplo efficerent, quòd connubium vetustum multas familias claras ac potentes Romanis miscuerat:& quòd cum militarent aliquot apud Romanos,maximum vinculum erant tre-
E centi equites nobilissimus quisque Campanorum, in præsidia Sicularum vrbiũ delecti ab Romanis,ac missi.Horum parentes cognatique ægre peruicerunt vt legati ad COS. Romanum mitterentur.Ii nondum Cannusium profectum, sed Venusiæ cũ paucis ac semiermibus COS. inuenerunt:quàm poterat maxime miserabilem bonis sociis:superbis atque infidelibus, vt erãt Campani, spernendum. Et auxit rerum suarum suíque contemptum COS. nimis detegendo cladem,nudãdóq;.nam cum legati ęgre ferre senatum populúmque Campanum aduersi quicquam euenisse Romanis,nunciassent,pollicerentúrque omnia quæ ad bellum opus essent:Morem,inquit,magis loquendi cum sociis seruastis Campani,iubentes quæ opus essent ad bellum, imperare,quàm conuenienter ad præsentem fortunæ nostræ statum locuti estis. Quid enim no-

» bis ad Cannas relictum est, vt quasi aliquid habeamus, id quod deest, expleri ab sociis velimus? F
» Pedites vobis imperemus, tanquam equites habeamus? Pecuniam deesse dicamus, tanquam ea
» tantum desit? Nihil, ne quod suppleremus quidem, nobis reliquit fortuna. legiones, equitatus,
» arma, signa, equi viriq;, pecunia, commeatus, aut in acie, aut in ruinis postero die amissis castris
» perierunt. Itaque non iuuetis nos in bello oportet Campani, sed cum Pœnis bellum pro nobis
» suscipiatis. Veniat in mentem, vt trepidos quondam maiores vestros intra mœnia compulsos,
» nec Samnitem modò hostem, sed etiam Sidicinum pauentes, receptos in fidẽ apud Satriculam
» defenderimus, cœptúmque propter vos cum Samnitibus bellum, per centum propè annos, va-
» riante fortuna euentum, tulerimus. Adiicite ad hæc, quòd fœdus æquũ dedimus, quòd leges no-
» stras, quòd ad extremum, id quod ante Cannensem certe cladem maximum fuit, ciuitatem no-
» stram magnæ parti vestrum dedimus, communicauimúsque vobiscum. Itaque communem vos
» hanc cladem, quæ accepta est, credere Campani oportet, communem patriam tuendã arbitrari G
» esse. Non cum Samnite aut Hetrusco res est, vt quod à nobis ablatum sit, in Italia tamen impe
» rium maneat. Pœnus hostis, ne Africę quidem indigena, ab vltimis terrarum oris, freto Oceani,
» Herculisque columnis, expertem omnis iuris & cõditionis & linguæ propè humanæ militem
» trahit. Hunc natura & moribus immitem ferúmque, insuper dux ipse efferauit, pontibus ac mo
» libus ex humanorum corporum strue faciendis, & (quod proloqui etiam piget) vesci humanis
» corporibus docendo. hos infandis pastos epulis, quos contingere etiam nefas sit, videre atq; ha-
» bere dominos, & ex Africa & à Carthagine iura petere, & Italiam Numidarum ac Maurorum
» pati prouinciam esse, cui nõ genito modò in Italia, detestabile sit? Pulchrum erit Campani, pro-
» lapsum clade Romanum imperium, vestra fide, vestris viribus retentum ac recuperatum esse.
» Triginta millia peditum, quatuor equitum arbitror ex Campania vos scripsisse: iam pecuniæ
» affatim esse, frumentique. qui si parem fortunæ vestræ fidem habetis, nec Annibal se vicisse sen-
» tiet, nec Romani se victos esse. Hac oratione COS. dimissis redeuntibúsque domum legatis, H
vnus ex iis, Subius Virius, tempus venisse ait quo Campani non agrũ solùm ab Romanis quon-
dam per iniuriam ademptum, recuperare, sed imperio etiam Italiæ potiri possint. fœdus enim
cum Annibale quibus velint legibus facturos. neque controuersiam fore, quin ipse cõfecto bel-
lo Annibal victor in Africam hinc decedat, exercitúmque deportet: Italiæ imperium Campa-
nis relinquatur. Hæc Virio loquenti assensi omnes, ita renunciant legationem, vti deletum o-
mnibus videretur nomen Romanũ. Extemplo plebes ad defectionem, ac pars maxima senatus
spectare. extracta tamen authoritatibus seniorum per paucos dies est res. postremò vicit senten
tia plurium, vt iidem legati qui ad COS. Romanum ierant, ad Annibalem mitterentur. Quò
prius quam iretur, certúmque defectionis consilium esset: Romam legatos missos à Campanis,
in quibusdã annalibus inuenio, postulantes, vt alter COS. Campanus fieret, si rem Romanam
adiuuari vellent. indignatione orta, summoueri à curia iussos esse: missúmque lictorem, qui ex
vrbe educeret eos, atque eo die manere extra fines Romanos iuberet. Quia nimis compar La- I
tinorum quondam postulationi erat, Cœliúsque & alii id haud sine caussa prætermiserant scri-
ptores, ponere pro certo sum veritus. Legati ad Annibalem venerunt, pacemq; cum eo his con
ditionibus fecerunt, ne quis imperator magistratúsve Pœnorum ius vllum in ciuem Campa-
num haberet, néve ciuis Campanus inuitus militaret, munúsve faceret. vt suæ leges, sui magi-
stratus Campanis essent. vt trecentos ex Romanis captiuos Pœnus daret Campanis, quos ipsi
elegissent: cum quibus equitum Campanorum, qui in Sicilia stipendia facerent, permutatio fie-
ret. Hæc pacta. Alia insuper, quàm quæ pacta erant, facinora Campani ediderũt. nam præfectos
sociũm, ciuésque Romanos alios, partim aliquo militiæ munere occupatos, partim priuatis ne-
gociis implicitos, plebs repẽte omneis comprehẽsos, velut custodiæ caussa balneis includi ius-
sit, vbi feruore atque æstu anima interclusa, fœdum in modum expirarent. Ea ne fierent, neu le-
gatio mitteretur ad Pœnum, summa ope Decius Magius, vir cui ad summam authoritatem ni-
hil præter sanam ciuium mentem defuit, restiterat. vt vero præsidium mitti ab Annibale audi- K
uit: Pyrrhi superbam dominationem, miserabilémque Tarentinorum seruitutem, exempla refe
rẽs, primo ne reciperetur præsidium, palàm vociferatus est: deinde, vt receptum aut eiiceretur:
aut, si malum facinus, quòd à vetustissimis sociis consanguineisque defecissent, forti ac memo-
rabili facinore purgare vellent, vt interfecto Punico præsidio restituerẽt se Romanis. Hæc (ne-
que enim occulte agebantur) cum relata Annibali essent: primò misit qui vocarent Magium
ad sese in castra. deinde cum is ferociter negasset se iturum: (nec enim Annibali ius esse in ci-
uem Campanum) concitatus ira Pœnus, comprehendi hominem, vinctúmque attrahi ad se
iussit. veritus deinde nequid inter vim tumultus, atque ex concitatione animorum inconsulti
certaminis

A certaminis orirετur, ipse præmisso nuncio ad Marium Blosium Pr. Campanum postero die se Capuæ futurum, proficisciturè castris cum modico præsidio. Marius concione aduocata edicit, vt frequentes cum coniugibus ac liberis obuiam irent Annibali. Ab vniuersis id non obedienter modò, sed enixè, fauore etiam vulgi, & studio visendi tot iam victoriis clarum imperatorem, factum est. Decius Magius nec obuiam egressus est: nec, quo timorem aliquē ex conscientia significare posset, priuatim se tenuit. in foro cum filio clientibúsque paucis ociose inambulauit, trepidante tota ciuitate ad excipiendum Pœnum, visendúmque. Annibal ingressus vrbem, senatum extemplo postulat. precantibúsque inde primoribus Campanorum, nequid eo die fere gereret, diémque vt ipse aduentu suo festū lætus ac libens celebraret: quanquam præceps ingenio in iram erat, tamen nequid in principio negaret, visendo vrbem, magnam diei partem consumpsit. Diuersatus est apud Munios Celeres, Stenium Pacuuiúmque, inclytos no-
B bilitate ac diuitiis. Eò Pacuuius Calauius, de quo antè dictum est, princeps factionis eius quæ attraxerat rem ad Pœnos, filium iuuenem adduxit: abstractúmque ab se à Decii ait latere, cum quo ferocissimè pro Romana societate aduersus Punicum fœdus steterat: nec eum aut inclinata in partem alteram ciuitas, aut patria maiestas sententia depulerat. Huic tum pater iuueni Annibalem deprecando magis quàm purgando placauit. victúsque patris precibus lacrymisque, etiam ad cœnam eum cum patre vocari iussit: cui conuiuio neminem Campanum, præterquam hospites, Iubelliúmque Tauream insignem bello virum, adhibiturus erat. Cœperunt epulari de die, & conuiuium non ex more Punico, aut militari disciplina esse: sed vt in ciuitate, atque etiam domo, diu ad varias omnium voluptatum illecebras instructum. Vnus nec dominorum inuitatione, nec ipsius interdum Annibalis, Calauii filius Perolla vinci potuit: ipsique valetudinem excusans patri, animi quoque eius mirabilem interturbationem cum quæreret: ante solis fermè occasum patrem Calauium ex conuiuio egressum secutus filius, vbi in se-
C cretum (hortus erat posticis ædium partibus) peruenerunt: Consilium, inquit, affero pater, quo
» non veniam solùm peccati, quo defecimus ad Annibalem, impetraturi ab Romanis: sed in mul
» to maiore dignitate & gratia simus Campani, quàm vnquam fuimus. Cum mirabundus pater, quidnam id esset consilii quæreret: toga reiecta ab humero, latus succinctum gladio nudat.
» Iam ego, inquit, sanguine Annibalis sanciam Romanum fœdus. te id prius scire volui, si forte
» abesse dum facinus patratur, malles. Quæ vbi vidit audiuitque senex, velut si iam agēdis quæ
» audiebat, interesset, cum metu, Per ego te, inquit, fili quæcunque iura liberos iungunt paren-
» tibus, precor quæsóque, ne ante oculos patris facere & pati omnia infanda velis. paucæ horæ
» sunt, intra quas iurantes per quicquid deorum est, dextras dextrę iungētes, fidem obstrinximus,
» vt sacratis de mensis essemus. digressi à colloquio, extemplo in eum armamur? surgis ab hospita-
» li mensa, ad quam tertius Campanorum adhibitus ab Annibale es: eam ipsam mensam cruen-
» tare vis hospitis sanguine? Annibalem pater filio meo potui placare, filium Annibali non pos-
D sum? Sed si nihil sancti, non fides, non religio, non pietas: audeantur infanda, si non perni-
» ciem nobis cum scelere afferunt. Vnus aggressurus es Annibalem? quid illa turba tot libero-
» rum seruorúmque? quid in vnum intenti omnium oculi? quid tot dextræ? torpescéntne in a-
» mentia illa? Vultum ipsius Annibalis, quem armati exercitus tremunt, quem horret populus
» Romanus, tu sustinebis? & si alia auxilia desint, meipsum ferire, corpus meum opponentem pro
» corpore Annibalis, sustinebis? atqui per meum pectus petendus ille tibi, transfigendúsque est.
» deterreri hic sine te potius, quàm illic vinci. valeant preces apud te meæ, sicut pro te hodie valuerunt. Lacrymantem inde iuuenem cernens, medium complectitur: atque osculo hærens, non antè precibus abstitit, quàm peruicit vt gladium poneret, fidémque daret, nihil facturum
» tale. Tum iuuenis, Ego quidem, inquit, quam patriæ debeo pietatem, exoluam patri. tuam
» doleo vicem, cui ter proditæ patriæ sustinendum est crimen: semel, cum defectionem inisti
» ab Romanis: iterum, cum pacis cum Annibale fuisti author: tertiò hodie, cum restituendæ Ro-
E manis Capuæ mora atque impedimentum tu es. O patria, ferrum, quo pro te armatus hanc
» arcem defendere volebam, hosti minime parcens: quandò parens extorquet, recipe. Hæc cum dixisset, gladium in publicum trans maceriam horti abiecit: & quò minus res suspecta esset, se ipse conuiuio reddidit. Postero die Senatus frequens datur Annibali, vbi prima eius oratio perblanda ac benigna fuit, qua gratias egit Campanis, quòd amicitiam suam Romanæ societati præposuissent: & inter cætera magnifica promissa pollicitus, breui caput Italiæ omnis Capuam fore: iuráque inde cum cæteris populis Romanum etiam petiturum: Vnum esse exortem Punicæ amicitiæ, fœderisque secum facti, quem neque esse Campanum, neque dici debere, Magium Decium. eum postulare, vt sibi dedatur, ac se præsen-

A muni omnium gaudio,minus lætum quod esset vobis ,loquerer . nunc interroganti senato-
» ri ,pœniteátne me adhuc suscepti aduersus Romanos belli, si reticeam, aut superbus , aut ob-
» noxius videar . quorum alterum est hominis alienæ libertatis obliti , alterum suæ . Respon-
» deam, inquit, Himilconi, non desisse pœnitere me belli, neque desiturum antè inuictum no-
» strum imperatorem incusare, quàm finitum aliqua tolerabili conditione bellum videro . nec
» mihi pacis antiquæ desiderium vlla alia res, quàm pax noua finiet . Itaque ista quæ modò Ma-
» go iactauit, Himilconi cæterisque Annibalis satellitibus iam læta sunt . mihi possunt læta esse,
» quia res bello bene gestæ, si volumus fortuna vti, pacem nobis æquiorem dabunt. nam si præ-
» termittimus hoc tempus,quo magis dare quàm accipere possumus videri pacem:vereor ne hęc
» quoque lætitia luxuriet nobis,ac vana euadat:quæ tamen nunc quoque qualis est? Occidi exer-
» citus hostium:mittite milites mihi. Quid aliud rogares, si esses victus? Hostiũ cepi bina castra,
B prædæ videlicet plena,& commeatuum frumentum,& pecuniam date. Quid aliud,inquam, si
» spoliatus,si exutus castris esses,peteres? Et ne omnia ipse mirer: (mihi quoque enim , quoniam
» respondi Himilconi,interrogare ius fásque est)velim seu Himilco, seu Mago respondeat, cum
» ad internecionem Romani imperii pugnatum ad Cannas sit , constétque in defectione totam
» Italiam esse : primùm ecquis Latini nominis populus defecerit ad nos ? deinde ecquis homo ex
» V & X X X tribubus ad Annibalem transfugerit?Cum vtrunque Mago negasset : Hostiũ qui-
» dem ergo,inquit,adhuc multum superest . sed multitudo ea quid animorũ, quidve spei habeat,
» scire velim.Cum id nescire se Mago diceret:Nihil facilius scitu est,inquit.ecquos legatos ad An-
» nibalem Romani miserunt de pace?ecquam denique mentionem pacis Romæ factam esse,alla-
» tum ad vos est? Cum id quoque negasset: Bellum igitur,inquit, tam integrum habemus, quàm
» habuimus qua die Annibal in Italiã est ingressus. Quàm varia victoria priore Punico bello fue-
» rit:plerique,qui meminerimus,supersumus. nunquam terra marique magis prosperæ res nostræ
C visæ sunt,quàm ante consules C. Luctatium & A.Posthumium fuerunt . Luctatio & Posthumio
» C O S S. deuicti ad Aegateis insulas sumus. Quod si (id quod dii omen auertant) nunc quoq;
» fortuna aliquid variauerit: tum pacem speratis, quũ vincimur: quam nunc , cum vicimus, dat
» nemo?Ego,si quis de pace consulet,seu de ferenda hostibus ,seu accipienda: habeo quid senten-
» tiæ dicam.si de iis quæ Mago postulat,refertis: nec victoribus mitti attinere puto : & frustranti-
» bus nos falsa atq; inani victoria multo minus censeo mittẽda esse. Haud multos mouit Han-
nonis oratio.nam & simultas cum familia Barchina,leniorem authorem faciebat : & occupati
animi præsenti lætitia,nihil quo vanius fieret gaudium suum,auribus admittebãt: debellatum-
que mox fore,si adniti paululum voluissent, rebantur. Itaque ingenti consensu fit senatuscõsul-
tum, vt Annibali X L. Numidarum millia in supplementum mitterentur , & X L elephanti,
& argenti multa talenta. Dictatórque cum Magone in Hispaniam præmissus est ad conducen-
da X X millia peditum,quatuor equitum, quibus exercitus qui in Italia , quíque in Hispania
D erant,supplerentur. Cæterum hæc,vt in secundis rebus,segniter ociosèque gesta sunt . Romanos
præter insitam industriam animis, fortuna etiam cunctari prohibebat . nam nec consul vlli rei
quæ per eum agenda esset,deerat:& dictator M.Iunius rebus diuinis perfectis,latóque, vt solet,
ad populum, vt equum ascendere liceret: præter duas vrbanas legiones , quæ principio anni à
consulibus conscriptæ fuerant , & seruorum delectum , cohortésque ex agro Piceno & Gallico
collectas,ad vltimum propè desperatæ Reipub.auxilium,cum honesta vtilibus cedunt, descen-
dit equo, dixitque: qui capitalem fraudem ausi, quíque pecuniæ iudicati in vinculis essent: qui
eorum apud se milites fierent, eos noxa pecuniáque se exolui iussurum. & sex millia hominum
Gallicis spoliis,quæ triumpho C.Flaminii translata erant,armauit.itaque cum X X V millibus
armatorum ab vrbe proficiscitur. Annibal Capua recepta, cum iterum Neapolitanorũ animos
partim spe,partim metu nequicquam tentasset,in agrum Nolanum exercitum traducit:vt non
hostiliter statim,quia non desperabat voluntariam deditionem:ita si morarẽtur spem, nihil eo-
E rum quæ pati aut timere possent,prætermissurus. Senatus,ac maxime primores eius, in societa-
te Romana cum fide perstare.plebs nouarum(vt solet)rerum auida,atq; Annibalis tota esse:me-
túmque agrorum populationis , & patienda in obsidione multa grauia indignáque proponere
animo.Neque authores defectionis deerant. Itaque vbi senatum metus cepit , si palàm contrà
tenderent,resisti multitudini concitatæ non posse, clàm simulando dilationem mali inueniũt.
placere enim sibi defectionem ad Annibalem,simulant:quibus autem condicionibus in fœdus
amicitiámque nouam transeant,parum constare. Ita spacio sumpto, legatos propere ad præto-
rem Romanum Marcellum Claudium , qui Cannusii cum exercitu erat, mittunt: docéntque
quanto in discrimine sit Nolana res.agrum Annibalis esse,& Pœnorum:vrbem extemplo futu-

ram, ni subueniatur. concedendo plebi senatum, vbi velint, defecturos se, ne deficere præfesti- F
narent, effecisse. Marcellus collaudatis Nolanis, eadem simulatione extrahi rem in suum ad-
uentum iussit: interim celari quæ secum acta essent, spémque omnem auxilii Romani. Ipse à
Cannusio Calatiam petit: atque inde Vulturno amne traiecto, pérque agrum Satriculanum
Trebianúmque super Suessulam per montes Nolam peruenit. Sub aduentum prætoris Roma-
ni Pœnus agro Nolano excessit: & ad mare proxime Neapolim descendit, cupidus maritimi op
pidi potiundi, quò cursus nauibus tutus ex Africa esset. Cæterum posteaquam Neapolim à præ-
fecto Romano teneri accepit: (M. Iunius Syllanus erat, ab ipsis Neapolitanis accitus) Neapo-
lim quoque, sicut Nolam, non admissus, petit Nuceriam. Eam cum aliquandiu circunsedisset:
sæpe vi, sæpe solicitandis nequicquam nunc plebe, nunc principibus, fame demum in deditio-
nem accepit, pactus, vt inermes cum singulis abirent vestimentis: deinde, vt qui à principio
mitis omnibus Italicis, præter Romanos, videri vellet: præmia atque honores iis qui remansis- G
sent, ac militare vellent secum, proposuit. nec ea spes quenquam tenuit. dilapsi omnes quocun-
que hospitia, aut fortuitus animi impetus tulit, per Campaniæ vrbes, maxime Nolam, Neapo-
limque. Cum fermè triginta senatores, ac forte primus quisque Capuam petissent: exclusi inde,
quòd portas Annibali clausissent, Cumas se contulerunt. Nuceriæ præda militi data est, vrbs
direpta, atque incensa. Nolam Marcellus non sui magis fiducia præsidii, quàm volũtate prin-
cipum habebat. plebs timebatur, & ante omnes L. Bantius, quem consensus attẽtatæ defectio-
nis, ac metus à prætore Romano, nunc ad proditionem patriæ, nunc si ea die fortuna defuisset,
ad transfugiẽdum stimulabat. Erat iuuenis acer, & sociorum ea tempestate nobilissimus eques.
seminecem cum ad Cannas in aceruo cæsorum corporum inuentum, curatúmque benigne,
etiam cum donis Annibal domum remiserat. ob eius gratiam meriti, rem Nolanam in ius di-
tionémque dare voluerat Pœno: anxiúmque eum & solicitum cura nouandi res, prætor cerne-
bat. cæterum cum aut pœna cohibendus esset, aut beneficio conciliãdus: sibi assumpsisse, quàm H
» hosti ademisse fortem ac strenuum maluit socium: accitúmque ad se benigne appellat, Multos
» eum inuidos inter populares habere, inde existimatu facile esse, quòd nemo ciuis Nolanus si-
» bi indicauerit quàm multa eius egregia facinora militaria essent. sed qui in Romanis militaue-
» rit castris, non posse obscuram eius virtutem esse. multos sibi qui cum eo stipendia fecerint, re-
» ferre qui vir esset ille: quæque & quoties pericula pro salute ac dignitate populi Romani adis-
» set: vtique Cannensi pugna non prius prælio abstiterit, quàm propè exanguis ruina superinci-
» dentium virorum, equorum, armorúmque sit oppressus. Itaque macte virtute esto, inquit. apud
» me tibi omnis honos, atque omne præmium erit: & quo frequentior mecum fueris, senties eam
» rem tibi dignitati atque emolumento esse. Lætóque iuueni promissis, equum eximium dono
dat, bigatósq; quingentos quæstorem numerare iubet. lictoribus imperat, vt eum se adire, quo-
ties velit, patiantur. Hac comitate Marcelli, ferocis iuuenis animus adeo est mollitus, vt nemo
inde sociorum rem Romanam fortius ac fidelius iuuerit. Cum Annibal ad portas esset, (No- I
lam enim rursus à Nuceria mouerat castra) plebésque Nolana deintegro ad defectionem spe-
ctaret: Marcellus sub aduentum hostium intra muros se recepit, non castris metuẽs, sed ne pro-
dendæ vrbis occasionem nimis multis in eam imminentibus daret. Instrui deinde vtrinque a-
cies cœptæ, Romanorum pro mœnibus Nolæ, Pœnorum ante castra sua. Prælia hinc parua in-
ter vrbem castraque, & vario euentu fiebant: quia duces nec prohibere paucos temere rogan-
teis, nec dare signum vniuersæ pugnæ volebãt. in hac comitiaria iam duorum exercituum sta-
tione principes Nolanorum nunciant Marcello, nocturna colloquia inter plebem ac Pœnos
fieri, statutúmque esse, vt cum Romana acies egressa portis iret, impedimenta eorum ac sarci-
nas diriperent, clauderéntque deinde portas, murósque occuparent, vt potentes rerum suarum
atque vrbis, Pœnum inde pro Romano acciperent. Hæc vbi nunciata sunt Marcello, collau-
datis senatoribus Nolanis, priusquam aliquis motus in muris oriretur, fortunam pugnæ ex-
periri statuit. Ad treis portas in hostes versas tripartitò exercitum instruxit: impedimenta sub- K
sequi iussit: calones, lixásque, & inualidos milites vallum ferre. media porta robora legio-
num, & Romanos equites, duabus circà portis nouos milites, leuémque armaturam, ac so-
ciorum equites statuit. Nolani muros portásque adire vetiti: subsidiáque destinata impedimen-
tis data, ne occupatis prælio legionibus, in ea impetus fieret. ita instructi intra portas sta-
bant. Annibali sub signis (id quod per aliquot dies fecerat) ad multum diei in acie stanti, pri-
mò miraculo esse, quòd nec exercitus Romanus porta egrederetur, nec armatus quisquam in
muris esset. ratus deinde prodita colloquia esse, metúque resides factos, partem militum in
castra remittit, iussos propere apparatum omnem oppugnandę vrbis in primam aciem afferre:
satis

A satis fidens, si cunctantibus instaret, tumultum aliquem in vrbe plebem moturam. Mòxque dum in sua quisque ministeria discursu trepidat ad prima signa, succeditque ad muros acies: patefacta repente porta, Marcellus signa canere, clamorémque tolli, ac pedites primum, deinde equites quanto maximo possent impetu in hostem erumpere iubet. Satis terroris tumultúsque in aciem mediam intulerant, cum duabus circà portis P. Valerius Flaccus & C. Aurelius legati in cornua hostium erupere. Addidere clamorem lixæ, calonésque, & alia turba custodiæ impedimentorum apposita, vt paucitatem maxime spernentibus Pœnis ingentis repente exercitus speciem fecerint. Vix equidem ausim affirmare, quod quidam authores sunt, duo millia & C C C hostium cæsos: non plus vno Romanos amisisse. Siue tanta, siue minor victoria fuit, ingēs eo die res, ac nescio an maxima illo bello gesta sit. non vinci enim ab Annibale vincere solito, difficilius fuit, quàm postea vincere. Annibal spe potiundæ Nolæ adempta, cum
B Acerras recessisset: Marcellus extemplo clausis portis, custodibúsque dispositis, ne quis egrederetur, quæstionem in foro de iis qui clàm in colloquiis hostium fuerant, habuit. supra L X X damnatos proditionis securi percussit, bonaque eorum iussit publica esse. & summa rerum senatui tradita, cum exercitu omni profectus supra Suessulam castris positis consedit. Pœnus Acerras primùm ad voluntariam deditionem conatus perlicere, postea quàm obstinatos vidit, obsidere inde atque oppugnare parat. Cæterum Acerranis plus animi quàm virium erat. itaque desperata tutela vrbis, vt circumuallari mœnia viderunt, prius quàm continuarentur hostium opera, per intermissa munimenta, neglectásque custodias silentio noctis dilapsi, per vias inuiáque, quà quenque aut cōsilium aut terror tulit, in vrbes Campaniæ quas satis certum erat non mutasse fidem, perfugerunt. Annibal Acerris direptis atque incensis, cum à Casilino dictatorem Romanum legionésque nuncii accipi nunciassent, ne quis tam propinquis hostium castris Capua quoque recurrat, exercitum ad Casilinum ducit. Casilinum eo tempore quingenti
C Prænestini habebant cum paucis Romanis, Latinique nominis, quos eodem audita Cannensis clades contulerat. Hi non confecto Præneste ad diem delectu, serius profecti domo, cum Casilinum ante aduersæ pugnæ famam venissent, & aliis aggregarent sese Romanis sociisque, profecti à Casilino, cum satis magno agmine irent, auertit eos retro Casilinum nuncius Cannensis pugnæ. ibi cum dies aliquot suspecti Campanis, timentésque cauendis ac struendis inuicem insidiis traduxissent, iámque de Capuæ defectione agi, accipique Annibalem satis pro certo habuere: interfectis nocte oppidanis, partem vrbis quæ citra Vulturnum est (eo enim diuiditur amni) occupauere. idque præsidium Casilini habebant Romani. Additur & Perusina cohors, homines C C C C & L X, eodem nuncio, quo Prænestini, paucos ante dies Casilinum compulsi. & satis fermè armatorum ad tam exigua mœnia, & flumine altera parte cincta, tuenda erat. penuria frumenti, nimium etiam vt videretur hominum, efficiebat. Annibal cum iam inde haud procul esset, Getulos cum præfecto nomine Isalca præmittit. ac primo, si fiat colloquii
D copia, verbis benignis ad portas aperiendas, præsidiúmque accipiendum perlicere iubet. sin in pertinacia persistent, rem gerere, ac tentare siqua parte inuadere vrbem possit. Vbi ad mœnia accessere, quia silentium erat, solitudo visa: metúque concessum barbarus ratus, moliri portas, & seras claustráque effringere parat: cum patefactis repente portis cohortes duę ad idipsum instructæ intus, ingenti cum tumultu erumpunt, stragémque hostium faciunt. Ita primis repulsis, Maharbal cum maiore robore virorum missus, nec ipse eruptionem cohortium sustinuit. Postremo Annibal castris ante ipsa mœnia oppositis, paruam vrbem, paruúmque præsidium summa vi atque omnibus copiis oppugnare parat. ac dum instat lacessitque, corona vndique circundatis mœnibus, aliquot milites, & promptissimum quenque è muro turribúsque ictos amisit. Semel vltro erumpenteis, agmine elephantorum opposito propè interclusit, trepidósque compulit in vrbem: satis multis, vt ex tanta paucitate, interfectis. plures cecidissent, ni nox prælio interuenisset. Postero die omnium animi ad oppugnandum accenduntur: vtique posteaquam corona aurea muralis proposita est, atque ipse dux castelli plano loco positi segnem op-
E pugnationem Sagunti expugnatoribus exprobrabat: Cannarum Thrasymenique & Trebiæ singulos admonens, vniuersósque. inde vineæ quoque cœptæ agi, cuniculique: nec ad varios conatus hostium aut vis vlla, aut ars deerat. Socii Romanorum propugnacula aduersus vineas statuere, transuersis cuniculis hostium cuniculos excipere, & palàm & clàm cœptis obuiam ire, donec pudor etiam Annibalem ab incepto auertit: castrísque communitis, ac præsidio modico imposito, ne omissa res videretur, in hyberna Capuam concessit. ibi partem maiorem hyemis exercitum in tectis habuit, aduersus omnia humana mala sæpe ac diu durantem, bonis inexpertum, atque insuetum. itaq; quos nulla mali vicerat vis, perdidere nimia bona, ac vo-

luptates immodicæ: & eo impensius, quo auidius ex insolentia in eas se immerserant. somnus enim, & vinum, & epulæ, & scorta, balneáque, & ocium consuetudine in dies blandius, ita eneruauerunt corpora animósque, vt magis deinde præteritæ victoriæ eos, quàm præsentes tutarentur vires: maiúsque id peccatum ducis apud peritos artium militarium haberetur, quàm quòd non ex Cannensi acie protinus ad vrbem Romam duxisset. illa enim cunctatio distulisse modò victoriam videri potuit: hic error vires ademisse ad vincendum. Itaque Hercule, velut si cum alio exercitu à Capua exiret: nihil vsquam pristinæ disciplinæ tenuit. nam & redierunt plerique scortis impliciti: & vbi primum sub pellibus haberi cœpti sunt, viáque & alius militaris labor excepit, tyronum modo corporibus animísque deficiebant: & deinde per omne æstiuorum tempus magna pars sine commeatibus ab signis dilabebantur: neque aliæ latebræ, quàm Capua, desertoribus erant. Cæterum mitescente iam hyeme ducto ex hybernis milite, Casilinum redit. vbi quanquam ab oppugnatione cessatum erat, obsidio tamen continuata oppidanos præsidiúmque ad vltimum inopiæ adduxerat. Castris Romanis T. Sempronius præerat, dictatore auspiciorum repetendorum caussa profecto Romam. Marcellum & ipsum cupientem ferre auxilium obsessis, Vulturnus amnis inflatus aquis, & preces Nolanorum atque Acerranorum tenebant, Campanos timentium si præsidium Romanum abscessisset. Gracchus assidens tantum Casilino, quia prædictum erat dictatoris, ne quid absente eo rei gereret, nihil mouebat, quanquam quæ facilè omnem patientiam vincerent, nunciabantur à Casilino. nam & præcipitasse se quosdam non tolerantes famem, constabat, & stare inermes in muris, nuda corpora ad missilium telorum ictus præbentes. Ea ægre patiens Gracchus, cum neque pugnam conserere dictatoris iniussu auderet: pugnandum autem esse, si palàm frumentum importare vellet, videret: neque clàm importandi spes esset: farre ex agris circà vndique conuecto cum complura dolia complesset, nuncium ad magistratum Casilinum misit, vt exciperent dolia quæ amnis deferret. Insequenti nocte intentis omnibus in flumen, ac spem ab nuncio Romano factam, dolia medio missa amni defluxerunt. æqualiter inter omnes frumentum diuisum. id postero quoque die, ac tertio factum est. nocte & mittebantur, & perueniebant: eo custodias hostium fallebant. Imbribus deinde continuis citatior solito amnis, trāsuerso vertice dolia impulit ad ripam, quam hostes seruabant. ibi hærentia inter obnata ripis salicta conspiciuntur, nunciatúmque Annibali est: & deinde intèriore custodia cautum, ne quid falleret Vulturno ad vrbem missum. Nuces inde fusæ ab Romanis castris, cum medio amni ad Casilinum defluerēt, cratibus excipiebantur. Postremò ad id ventum inopiæ est, vt lora, detractásque scutis pelles, vbi feruida mollissent aqua, mandere conarentur: nec muribus, alióve animali abstinerent: & omne herbarum radicúmque genus aggeribus infimi muri eruerēt: & cum hostes obarassent quicquid herbidi terreni extra murum erat, raporum semen iniecerunt, vt Annibal, Eóne vsque dum ea nascantur, ad Casilinum sessurus sum? exclamaret. & qui nullam antea pactionem auribus admiserat, tum demum agi secum est passus de redemptione liberorum capitum. Septunces auri in singulos precium conuenit. fide accepta, sese tradiderunt. donec omne aurum persolutum est, in vinculis habiti. tum remissi Cumas cum fide. Id verius est, quàm ab equite in abeunteis immisso interfectos. Prænestini maxima pars fuere. ex quingentis septuaginta qui in præsidio fuerunt, minus dimidium ferrum famésq; absumpsit. cæteri incolumes Præneste cum prætore suo Manitio (scriba is antea fuerat) redierunt. Statua eius indicio fuit Præneste in foro statuta, loricata, amicta toga, velato capite: & tria signa cum titulo laminæ æneæ inscripto: Manitium pro militibus qui Casilini in præsidio fuerint, votum vouisse. Idem titulus tribus signis in æde Fortunæ positis fuit subiectus. Casilinum oppidum redditum Campanis est, firmatum septingentorum militum de exercitu Annibalis præsidio: nè vbi Pœnus inde abscessisset, Romani oppugnarent. Prænestinis militibus senatus Romanus duplex stipēdium, & quinquennii militiæ vacationem decreuit. ciuitate cum donarentur ob virtutem, non mutauerunt. Perusinorum casus obscurior fama est, quia nec ipsorum monumento vllo est illustratus, nec decreto Romanorum. Eodem tempore Petellinos, qui vni ex Brutiis manserant in amicitia Romana: non Carthaginienses modò, qui regionem obtinebant, sed Brutii quoque cæteri ob separata ab se consilia oppugnabant. Cum obsistere malis nequirent Petellini, legatos Romam ad præsidium petendum miserunt. Quorum preces lacrymæque (in questus enim flebiles, cum sibimet ipsi consulere iussi sunt, sese in vestibulo curiæ profuderunt) ingentem misericordiam Patribus ac populo mouerunt. consultique iterum à M. Aemylio Pr. Patres, circunspectis omnibus imperii viribus, fateri coacti, nihil iam longinquis sociis in se præsidii esse: redire domum, fidéque ad vltimum expleta, consulere sibimet ipsos in præsenti

fortuna

A fortuna iusserunt. Hæc postea quam renunciata legatio Petellinis est, tantus repente mœror pauórque senatum eorum cepit, vt pars profugiendi quà quisque posset, ac deserédæ vrbis authores essent: pars, quandò deserti à veteribus sociis essent, adiungendi se cæteris Brutiis, ac per eos dedendi Annibali. Vicit tamen ea pars, quæ nihil raptim nec temere agendum, consulendúmque de integro censuit. Re laxata postero die per minorem trepidationem retinuerunt optimates, vt conuectis omnibus ex agris, vrbem ac muros firmarent. Per idem ferè tempus literæ ex Sicilia Sardiniáque Romam allatæ. priores ex Sicilia Octacilii Propr. in senatu recitatæ sunt, L. Furium Pr. cum classe ex Africa Lilybæum venisse. ipsum grauiter saucium in discrimine vltimo vitæ esse. militi & naualibus sociis neque stipendium neque frumentum ad diem dari, neque vnde detur, esse: magnopere suadere, vt quamprimum ea mittantur: sibique, si ita videatur, ex nouis prætoribus successorem mittant. Eadémque fermè de stipédio frumétóque ab A. Cor-B nelio Mammula Propr. ex Sardinia scripta. Responsum vtrisque, non esse vnde mitteretur, iussique ipsi classibus atque exercitibus suis consulerent. Octacilius ad vnicum subsidium populi Romani Hieronem legatos cum misisset, in stipendium quantum argenti opus fuit, & sex mensium frumentum accepit. Cornelio in Sardinia ciuitates sociæ benignè contulerunt. Et Romæ quoque propter penuriam argenti triúuiri mensarii rogatione Minutii trib. pleb. facti, L. Aemylius, qui consul censórque fuerat: & M. Attilius Regulus, qui bis consul fuerat: & L. Scribonius Libo, qui tum trib. pleb. erat. Et duúuiri creati, M. & C. Attilii, ædem Concordiæ, quam L. Manlius Pr. vouerat, dedicauerunt. Et tres pontifices creati, Q. Cæcilius Metellus, Q. Fabius Maximus, & Q. Fuluius Flaccus, in locum P. Scantinii demortui, & L. Aemylii Pauli COS. & Q. Aelii Pæti, qui ceciderant pugna Cannensi. Cum cætera quæ cótinuis cladibus fortuna minuerat, quantum consiliis humanis assequi poterant, Patres explessent: tandem se quoque, & solitudinem curiæ, paucitatémque conuenientium ad publicum consilium respexerunt. neque enim C post L. Aemylium & C. Flaminium censores senatus lectus fuerat, cum tantum senatorum aduersæ pugnæ, ad hoc sui quéque casus per quinquenniū absumpsissent. Cum de ea re M. Aemylius Pr. dictatore post Casilinum amissum profecto iam ad exercitum, exposcétibus cunctis retulisset: tum Sp. Caruilius, cum longa oratione non solùm inopiam, sed paucitaté etiam ciuium, ex quibus in Patres legerentur, conquestus esset: explendi senatus caussa, & iungendi arctius Latini nominis, pro magna re se suadere dixit, vt ex singulis populis Latinorum binis senatoribus, si patres Romani censuissent, ciuitas daretur, atq; in demortuorum locum in senatum legerentur. Eam sententiam haud æquioribus animis, quàm ipsorum quondam postulatū Latinorum, Patres audierunt. & cum fremitus indignantium tota curia esset, & præcipuè Manlius esse etiam nunc stirpis eius virum diceret, ex qua quondam in Capitolio consul minatus esset: quem Latinum in curia vidisset, cum sua manu se interfecturum: Q. Fabius Maximus nunquam rei vllius alieniore tempore mentionem factam in senatu dixit, quam inter tam suspensos sociorum ani-D mos, incertamque fidem id tactū, quod insuper solicitaret eos. eam vnius hominis temerariam vocem silentio omnium extinguendam esse: & si quid vnquam arcani sanctíve ad silendum in curia fuerit, id omnium maximè tegendum, occulendum, obliuiscendum, pro nó dicto habendum esse. Ita eius rei oppressa mentio est. Dictatorem, qui censor ante fuisset, vetustissimúsq; ex iis qui viuerent censoriis esset, creari placuit, qui senatum legeret: accirique C. Terentium COS. ad dictatorem dicendum iusserunt. qui cum ex Apulia, relicto ibi præsidio, magnis itineribus Romam redisset: nocte proxima, vt mos erat, M. Fabium Buteonem ex S C sine magistro equitum dictatorem in sex menses dixit. is vbi cum lictoribus in rostra ascendit, neque duos dictatores tempore vno, quod nunquam antea factum esset, probare se dixit: neque dictatorem se sine magistro equitum: nec censoriam vim permissam vni & eidem iterum: nec dictatori, nisi rei gerendæ caussa creato, in sex menses datum imperium. quæ immoderata fors, tempus ac necessitas fecerint, iis se modum impositurum. nam neque senatu quenquam moturum ex iis quos E C. Flaminius L. Aemylius censores in senatum legissent: transcribi tantum, recitarique eos iussurum, ne penes vnum hominem iudicium arbitriúmque de fama ac moribus senatoris fuerit: & ita in demortuorum locum sublecturum, vt ordo ordini, non homo homini prælatus videretur. Recitato vetere senatu, inde primùm in demortuorū locum legit, qui post L. Aemylium & C. Flaminium censores curulem magistratum cepissent, necdum in senatum lecti essent, vt quisque eorum senator primus creatus erat. tum legit qui ædiles, tribuni, prætores, quæstorésve fuerant. tum ex iis qui spolia ex Romano hoste fixa domi haberent, aut ciuicam coronam accepissent. Ita CLXXVII cū ingenti approbatione omniū in senatū lectis, extéplo se magistratu abdicauit, priuatúsq; de rostris descédit, lictoribus abire iussis: turbæq; se immiscuit priuatus

agentium res: tempus hoc sedulò terens, ne deducendi sui caussa populum de foro abduceret. F
Neque tamen elanguit cura hominum ea mora, frequentésque eum domum deduxerunt. Consul nocte insequenti ad exercitum rediit, non facto certiore senatu, ne comitiorum caussa in vrbe retineretur. Postero die consultus à M. Pomponio Pr. senatus decreuit dictatori scribendum, vti si è Repub. censeret esse, ad consules subrogandos veniret cum magistro equitum, & prætore M. Marcello, vt ex iis præsentibus noscere Patres possent quo statu Respub. esset, consiliaque ex rebus caperent. Qui acciti erant, omnes venerunt, relictis legatis, qui legionibus præessent. Dictator de se pauca ac modicè locutus, in magistrum equitum T. Sempronium Gracchum magnam partem gloriæ vertit: comitiaque edixit, quibus L. Posthumius III absens, qui tum Galliam prouinciam obtinebat: & T. Sempronius Gracchus, qui tum magister equitum eò accurrerat, consules crearentur. Prætores inde creati, M. Valerius Leuinus, Ap. Claudius Pulcher, Q. Fuluius Flaccus, Q. Mutius Scæuola. Dictator creatis magistratibus, Theanum in hyberna ad G
exercitum rediit, relicto magistro equitum Romæ, qui cum post paucos dies magistratum initurus esset, de exercitibus scribendis comparandísque in annũ, Patres consuleret. Cum eæ res maximè agerentur, noua clades nunciata, alia super alia cumulãte in eum annum fortuna, L. Posthumium consulem designatum, in Gallia ipsum atque exercitum deletos. Sylua erat vasta (Litanam Galli vocant) qua exercitum traducturus erat. eius syluæ dextra læuaque circa viam Galli arbores ita inciderant, vt immotæ starent, momento leui impulsæ occiderent. Legiones duas Romanas habebat Posthumius: sociúmque ab Supero mari tantum conscripserat, vt XXV millia armatorum in agros hostium induxisset. Galli oras extremæ syluæ cum circunsedissent, vbi intrauit agmẽ saltum, tum extremas arborum succisarum impellunt: quæ alia in aliam instabilem per se ac male hærentem incidentes, ancipiti strage arma, viros, equos obruerunt, vt vix decem homines effugerent. nam cum exanimati plerique essent arborum truncis, fragmẽtísque ramorum: cæteram quoque multitudinem inopinato malo trepidam Galli saltum omnem ar- H
mati circunsidentes interfecerunt, paucis è tanto numero captis, qui pontem fluminis petentes obsesso antè ab hostibus ponte interclusi sunt. Ibi Posthumius omni vi ne caperetur obnixus, occubuit. spolia corporis, capútque ducis præcisum Boii ouãtes templo quod sanctissimum est apud eos, intulere. purgato inde capite, vt mos iis est, caluã auro cælauere. idque sacrum vas iis erat, quo solennibus libarent: poculúmque idẽ sacerdotis esse, ac templi antistitibus. Præda quoque haud minor Gallis quam victoria fuit. nam etsi magna pars animalium strage syluæ oppressa erat: tamẽ cæteræ res, quia nihil dissipatum fuga est, stratæ per omnem iacentis agminis ordinem inuentæ sunt. Hac nunciata clade, cum per dies multos in tanto pauore fuisset ciuitas, vt tabernis clausis, velut nocturna solitudine per vrbem acta, senatus ædilibus negocium daret, vt vrbem circumirent, aperirique tabernas, & mœstitiæ publicæ speciem vrbi demi iuberent: tum T. Sempronius senatum habuit: consolatúsque Patres est, & adhortatus, ne qui Cannensi ruinæ non succubuissent, ad minores calamitates animos summitterent. quod ad Carthaginienses ho- I
stes, Annibalémque attinet: prospera modò esset, sicut speraret, fortuna: Gallicum bellũ & omitti tutò, & differri posse: vltionémque eam fraudis in deorum ac populi Romani potestate fore. de hoste Pœno, exercitibúsque per quos id bellum gereretur, consultandum atque agitandum. Ipse primum quid peditum equitúmque, quid ciuium, quid sociorum in exercitu esset dictatoris, disseruit. Tum Marcellus suarum copiarum summam exposuit. Quid in Apulia cum C. Terentio consule esset, à peritis quæsitum est. duóne consulares exercitus satis firmati tanto bello sufficerent, inibatur ratio. itaque Galliã, quanquam stimulabat iusta ira, omitti eo anno placuit. Exercitus dictatoris consuli decretus est. De exercitu Marcelli qui ex fuga Cannensi essent, in Siciliam eos traduci, atque ibi militare, donec in Italia bellum esset, placuit. eodem ex dictatoris legionibus reiici militem minimi quenque roboris, nullo præstituto militiæ tempore, nisi quod stipendiorum legitimorum esset. Duæ legiones vrbanæ alteri cõsuli, qui in locum L. Posthumii suffectus esset, decretæ sunt: eúmque cum primum salvis auspiciis posset, creari placuit: legiones K
præterea duas primo quoque tempore ex Sicilia acciri: atque inde consul, cui legiones vrbanæ euenissent, militum sumeret quantum opus esset. C. Terentio COS. prorogari in annum imperium: neque de eo exercitu quem ad præsidium Apuliæ haberet, quicquam minui. Dum hæc in Italia geruntur apparantúrque, nihilo segnius in Hispania bellum erat, sed ad eam diem magis prosperũ Romanis. P. & Cn. Scipiones inter se partiti copias, vt Cn. terra, P. mari nauibúsque rem gereret. Asdrubal Pœnorum imperator neutri parti virium satis fidens, procul ab hoste interuallo, ac locis tutis tenebat se, cui multum ac diu obtestanti quatuor millia peditum, & quingenti equites in supplementum missi ex Africa sunt. tum refecta tandem spe, castra pro-

pius

A pius hostem mouit: classémque & ipse instrui parari que iubet, ad insulas maritimámque oram tutandam. In ipso impetu mouendarum deintegro rerum perculit eum præfectorum nauium transitio, qui post classem ad Iberum per pauorem desertam grauiter increpiti, nūquam deinde satis fidi aut duci aut Carthaginiensium rebus fuerant. Fecerant ii transfugę motum in Carpesiorum gente: desciuerántque iis authoribus vrbes aliquot: vna etiam ab ipsis vi capta fuerat. In eam gentem versum ab Romanis bellum est: infestóque exercitu Asdrubal ingressus agrum hostium, pro captæ ante dies paucos vrbis mœnibus Galbum nobilem Carpesiorum ducem cum valido exercitu castris se detinentem aggredi statuit. præmissa igitur leui armatura, quæ eliceret hosteis ad pugnam: peditum partem ad depopulandum per agros passim dimisit, vt palāteis exciperent. simul & ad castra tumultus erat, & per agros fugáque & cædes. deinde vndique diuersis itineribus cum in castra se recepissent: adeò repentè decessit animis pauor, vt non ad munimenta modò defendēda satis animorum esset, sed etiam ad lacessendum hostem prælio. Erumpunt igitur agmine è castris tripudiantes more suo: repentinaque eorum audacia terrorē hosti paulò antè vltro lacessenti incussit. itaque & ipse Asdrubal in collem satis arduum tutúmq; flumine etiam obiecto tum copias subducit, & præmissam leuem armaturam equitésq; palatos eodem recepit: nec aut colli aut flumini satis fidens, vallo castra permuniit. In hoc alterno pauore certamina aliquot sunt cōtracta. nec Numida Hispano eques par fuit: nec iaculator Maurus cetrato, velocitate pari, robore animi viriúmq; aliquantum præstanti. Posteaquam neq; elicere Pœnum ad certamen obuersati castris poterant, neq; castrorum oppugnatio facilis erat: vrbem Asenam, quò fineis hostium ingrediens Asdrubal frumentum commeatúsque alios conuexerat, vi capiunt, omnique circà agro potiuntur. nec iam aut in agmine, aut in castris vllo imperio contineri. Quam vbi negligentiam ex re (vt fit) bene gesta oriri senserat Asdrubal: cohortatus milites vt palantes sine signis hostes aggrederentur, digressus colle pergit ire acie instructa ad castra. Quem vt adesse tumultuosi nuncii refugientes ex speculis stationibúsque attulere, ad arma conclamatum est. Vt quisque arma ceperat, sine imperio, sine signo, incompositi, inordinati in prælium ruunt. Iam primi conseruerant manus, cum alii cateruatim currerent, alii nondum è castris exissent. tum primo ipsa audacia terruere hostem. deinde rari in confertos illati, cum paucitas parum tuta esset, respicere alii alios, & vndique pulsi coire in orbē. & dum corporibus applicantur, armaque armis iungunt, in arctum cōpulsi, cum vix mouendis armis satis spatii esset, corona hostium cincti, ad multum diei cæduntur. Exigua pars, eruptione facta, syluas ac montes petit: parique terrore & castra sunt deserta, & vniuersa gens postero die in deditionem venit. nec diu in pacato mansit. nam subinde ab Carthagine allatum est, vt Asdrubal primo quoque tempore in Italiam exercitum duceret. quæ vulgata res per Hispaniā, omnium fermè animos ad Romanos auertit. Itaq; Asdrubal extemplo literas Carthaginem mittit, indicans quanto fama profectionis suæ damno fuisset. Si vero inde pergeret, priusquam Iberū trāsiret, Romanorum Hispaniam fore. nam præterquam quòd nec præsidium nec ducem haberet quem relinqueret pro se, imperatores esse Romanos, quibus vix æquis viribus resisti possit. itaq; si vlla Hispaniæ cura esset, successorē sibi cum valido exercitu mitterent. cui si omnia prosperè euenirent, non tamen ociosam prouinciam fore. Hæ literæ quanquam primò admodum mouerunt senatum: tamen quia Italiæ cura prior potiórque erat, nihil de Asdrubale neque de copiis eius mutatum est. Himilco cum exercitu iusto, & aucta classe ad retinēdam terra marique ac tuendam Hispaniam est missus: qui vt pedestreis naualeisque copias traiecit: castris communitis, nauibúsque subductis, & vallo circundatis, cum equitibus delectis ipse quantum maximè accelerare poterat, per dubios infestósque populos iuxtà intētus ad Asdrubalem peruenit. Cum decreta senatus mandatáque exposuisset, atque edidicisset ipse inuicem quemadmodū tractandum bellum in Hispania foret, retro in sua castra rediit: nulla re quàm celeritate tutior, quòd vndique abierat antequam populi consentirēt. Asdrubal priusquam moueret castra, pecunias imperat populis omnibus suæ ditionis: satis gnarus, Annibalē transitus quosdam precio mercatum: nec auxilia Gallica aliter quàm conducta habuisse: inopem tantum iter ingressum, vix penetraturum ad Alpeis fuisse. pecuniis igitur raptim exactis, ad Iberū descendit. Decreta Carthaginiensium, & Asdrubalis iter, vbi ad Romanos sunt perlata, omnibus omissis rebus, ambo duces iunctis copiis ire obuiam cœptis, atque obsistere parant: rati, si Annibali vix per se ipsi tolerando Italiæ hosti, Asdrubal dux atq; Hispaniensis exercitus esset iunctus, illico Romani finem imperii fore. His anxii curis ad Iberum contrahunt copias, & transito amne, cum diu consultassent vtrum castra castris conferrent, an satis haberent sociis Carthaginiēsium oppugnandis morari ab itinere proposito hostem: vrbem à propinquo flumine Iberam appellatam, opu-

lentissimam ea tempestate regionis eius, oppugnare parāt. quod vbi sensit Asdrubal, pro ope ferenda sociis pergit ipse ire ad vrbem deditam nuper in fidem Romanorum oppugnandam. Ita iam cœpta obsidio omissa ab Romanis est, & in ipsum Asdrubalem versum bellum. Quinque milliū interuallo castra distantia habuere paucos dies, nec sine leuibus prœliis, nec vt in aciem exirent. tandem vno eodémque die velut ex composito vtrinque signum pugnæ propositū est: atque omnibus copiis in campum descēsum est. Triplex stetit Romana acies: peditum pars ante signa locata, pars post signa accepta: equites cornua cinxere. Asdrubal mediam aciem Hispanis firmat: in cornibus, dextro Pœnos locat, læuo Afros: mercenariorúmque auxilia equitum, Numidas Pœnorum peditibus, cæteros Afros pro cornibus opponit. Nec omnes Numidæ in dextro locati cornu, sed quibus desultorum in modum binos trahentibus equos, inter acerrimam sæpe pugnam in recentē equum ex fesso armatis transultare mos erat. tanta velocitas ipsis, támque docile equorum genus est. Cum hoc modo instructi starent, imperatorum vtriusque partis haud fermè dispares spes erant. nam ne multum quidem aut numero aut genere militū hi aut illi præstabant. militibus longè dispar animus erat. Romanis enim, quanquam procul à patria pugnarent, facilè persuaserant duces pro Italia atque vrbe Roma eos pugnare. itaque velut quibus reditus in patriam eo discrimine pugnæ verteretur, obstinauerant animis vincere, aut mori. Minus pertinaces viros habebat altera acies. nam maxima pars Hispani erant: qui vinci in Hispania, quàm victores in Italiam trahi, malebant. Primo igitur concursu, cum vix pila coniecta essent, retulit pedem media acies, inferentibúsque sese magno impetu Romanis terga vertit. Nihilo segnius in cornibus prælium fuit. hinc Pœnus, hinc Afer vrget: & velut in circūuentos prælio ancipiti pugnant. sed cum in medium tota iam coisset Romana acies, satis virium ad dimouenda hostium cornua habuit. itaque duo diuersa prælia erant. vtroq; Romani, vt qui pulsis tandem mediis, & numero & robore virorum præstarent, haud dubiè superarūt. Magna vis hominum ibi occisa: & nisi Hispani vixdum conserto prælio tam effusè fugissent, perpauci ex tota superfuissent acie. Equestris pugna nulla admodum fuit: quia simul inclinatā mediam aciem Mauri Numidæque viderunt, extemplo fuga effusa nuda cornua, elephantis quoque præ se actis, deseruere. Et Asdrubal vsque ad vltimum euentū pugnæ moratus, è media cæde cum paucis effugit. Castra Romani cepere, atque inde diripuere. Ea pugna, siqua dubia in Hispania erant, Romanis adiunxit: Asdrubalique non modò in Italiam traducendi exercitus, sed ne manendi quidem satis tutò in Hispania spem reliquit. Quæ posteaquam literis Scipionum Romę vulgata sunt, non tā victoria, quàm prohibito Asdrubalis in Italiā transitu lætabantur. Dū hæc in Hispania geruntur, Petellia in Brutiis aliquot pòst mēsibus quàm cœpta oppugnari erat, ab Himilcone præfecto Annibalis expugnata est. multorúmque sanguine ac vulneribus ea Pœnis victoria stetit: nec vlla magis vis obsessos, quàm fames expugnauit. absumptis enim frugum alimentis, carnisque omnis generis quadrupedum, sutrinæ postremò coriis, herbisq;, & radicibus, & corticibus teneris, strictisque rubis vixere. nec antè quàm vires ad standum in muris ferendáque arma deerant, expugnati sunt. Recepta Petellia, Pœnus ad Consentiam copias traducit. quam minus pertinaciter defensam, intra paucos dies in deditionē accepit. Iisdem fermè diebus & Brutiorum exercitus Crotonem græcam vrbem circunsedit, opulētam quondam armis virisque, tum iam adeò multis magnisq; cladibus afflictam, vt omnis ætatis minus viginti millia ciuium superessent. itaque vrbe defensoribus vastata facilè potiti sunt hostes. arx tantum retenta, in quam inter tumultum captæ vrbis è media cæde quidam effugēre. Et Locrenses desciuere ad Brutios Pœnósque, prodita multitudine à principibus. Rhegyni tantummodo regionis eius & in fide erga Romanos, & potestatis suæ ad vltimum manserunt. In Siciliam quoq; eadem inclinatio animorum peruenit: & ne domus quidē Hieronis tota ab defectione abstinuit. nanque Gelo maximus stirpis contempta simul senectute patris, simul post Cannensem cladē Romana societate, ad Pœnos defecit. mouissetq; in Sicilia res, nisi mors adeò opportuna, vt patrem quoque suspicione aspergeret, armantem eum multitudinem, solicitantémque socios, absumpsisset. Hæc eo anno in Italia, in Africa, in Sicilia, in Hispania vario euētu acta. Exitu anni Q. Fabius Maximus à senatu postulauit, vt ædem Veneris Erycinæ, quam dictator vouisset, dedicari liceret. Senatus decreuit, vt T. Sempronius COS. designatus, cum primum magistratum iniisset, ad populum ferret, vt Fabium duumuirum esse iuberent ædis dedicandæ caussa. Et M. Aemylio Lepido, qui bis consul augúrque fuerat, filii tres, Lucius, Marcus, Quintus, ludos funebres per triduum, & gladiatorum paria duo & XX per triduum in foro dederunt. Aediles curules C. Lectorius, & T. Sēpronius Gracchus COS. designatus, qui in ædilitate magister equitum fuerat, ludos Romanos fecerunt, qui per triduum instaurati sunt. Plebeii ludi à M. Aurelio

Cotta

A Cotta & M.Claudio Marcello ter instaurati sunt. Circumacto tertio anno Punici belli, T. Sempronius COS. Idibus Martiis magistratum iniit. Prætorésque Fuluius Flaccus qui antea consul censórque fuerat, vrbanam, M. Valerius Leuinus peregrinam sorte in iurisdictione habuit. Ap. Claudius Pulcher Siciliam, Q. Mutius Scæuola Sardiniā sortiti sunt. M. Marcello Procons. imperium esse populus iussit, quòd post Cannensem cladem vnus Romanorum imperatorum in Italia prospere rem gessisset. Senatus quo die primum est in Capitolio consultus, decreuit, vt eo anno duplex tributum imperaretur, simplex confestim exigeretur, ex quo stipendiū præsens omnibus militibus daretur, præterquam qui milites ad Cannas fuissent. Inde de exercitibus ita decretum est, vt duabus legionibus vrbanis T. Sempronius COS. Cales ad conueniendum diem ediceret. inde sex legiones in castra Claudiana supra Suessulam deducerentur. quæ ibi legiones essent (erant autem Cannensis maximè exercitus) eas Ap. Claudius Pulcher Pr. in Sici-
B liam traiiceret: quęque in Sicilia essent, Romam deportarentur. Ad exercitū cui ad conueniendum Cales edicta dies erat, M. Claudius Marcellus missus, isque iussus in castra Claudiana deducere vrbanas legiones. ad veterem exercitum accipiendum deducendúmque in Siciliam, T. Metilius Croto legatus ab Ap. Claudio est missus. Taciti primò expectauerāt homines, vti consul comitia collegæ creando haberet. deinde vbi ablegatum velut de industria M. Marcellum viderunt, quem maximè consulem in eum annum ob egregie in prætura res gestas creari volebant, fremitus in curia est ortus. Quod vbi sensit consul, Vtrunque, inquit, è Republica fuit, Patres conscripti: & M. Claudium ad permutādos exercitus in Campaniam proficisci, & comitia non prius edici, quàm is inde confecto quod mandatū est negocio reuertisset: vt vos consulem, quem tēpus Reipublicæ postularet, quémque maximè vultis, haberetis. Ita de comitiis, donec rediit Marcellus, silentium fuit. Interea duumuiri creati sunt Q. Fabius Maximus, & T. Octacilius Crassus, ædibus dedicandis, Menti Octacilius, Fabius Veneri Erycinæ. Vtraq; in Capi-
C tolio est, canali vno discretæ. Et de trecētis equitibus Campanis, qui in Sicilia cum fide stipendiis emeritis Romam venerant, delatum ad populum, vt ciues Romani essent: item vti municipes Cumani essent, pridie quàm populus Campanus à populo Romano defecisset. Maximè vt hoc ferretur, mouerat, quòd quorum hominum essent, scire se ipsi negabāt, vetere patria relicta, in eam in quam redierant, nondum adsciti. Posteaquam Marcellus ab exercitu rediit, comitia vni consuli rogando in locum L. Posthumii edicuntur. Creatur ingēti consensu Marcellus, qui extemplo magistratum occiperet. cui ineunti consulatum cum tonuisset, vocati augures vitio creatum videri pronunciauerunt: vulgóque Patres ita fama ferebant, quòd tum primùm duo plebeii consules facti essent, id deis cordi non esse. In locum Marcelli, vbi is se magistratu abdicauit, suffectus Fabius Maximus tertiùm. Mare arsit eo anno: ad Sinuessam bos equuleum peperit: signa Lanuuii ad Iunonis Sospitæ cruore manauere: lapidibúsq; circa id templum pluuit. ob quem imbrem Nouendiale, vt assolet, sacrum fuit: cæteraque prodigia cū cura expiata. Con-
D sules exercitus inter se diuiserunt. Fabio exercitus cui M. Iunius dictator præfuerat, euenit. Sempronio, volonum quod fuerat, & sociorum XXV millia. M. Valerio Pr. legiones quæ ex Sicilia redissent, decretæ. M. Claudius Procons. ad eum exercitum qui supra Suessulam Nolæ præsideret, missus. Prætores in Siciliam ac Sardiniam profecti. Consules edixerunt, quoties senatum vocassent, vti Senatores, quibúsque in senatu dicere sententiam liceret, ad portam Capenā conuenirent. Prætores quorum iurisdictio erat, tribunalia ad Piscinam publicam posuerunt. eò vadimonia fieri iusserunt: ibiq; eo anno ius dictum est. Interim Carthaginem, vnde Mago frater Annibalis XII millia peditum, & mille quingentos equites, XX elephantos, mille argēti talenta in Italiam transmissurus erat cum præsidio LX nauium longarum, nuncius affertur, in Hispania rem male gestā, omnésque fermè eius prouinciæ populos ad Romanos defecisse. Erāt qui Magonem cum classe ea copiisque omissa Italia in Hispaniam auerterent, cum Sardiniæ recipiendæ repentina spes affulsit. Paruum ibi exercitum Romanum esse. veterem prætorē inde
E Cornelium prouinciæ peritū decedere, nouum expectari. ad hoc, fessos iam animos Sardorum esse diuturnitate imperii: & proximo iis anno acerbè atque auarè imperatum: graui tributo & collatione iniqua frumenti oppressos. nihil deesse aliud, quàm authorem ad quem deficerent. Hęc clandestina legatio per principes missa erat, maximè eam rem moliēte Harsicora, qui tum authoritate atque opibus longè primus erat. His nunciis propè vno tempore turbati, erectique, Magonem cum classe sua copiisque in Hispaniam mittunt. in Sardiniam Asdrubalem cognomento Caluum deligunt ducem: & tantum fermè copiarum, quantum Magoni, decernunt. Et Romæ consules transactis rebus quæ in vrbe agendæ erant, mouebant iam sese ad bellum. T. Sempronius militibus Sinuessam diem ad conueniendum edixit, & Q. Fabius, consulto prius

Senatu, vt frumenta omnes ex agris ante calendas Iulias primas in vrbes munitas conueherēt. F qui non inuexissent, eorum se agrum populaturum, seruos sub hasta vēditurum, villas incensurum. Ne prætoribus quidem, qui ad ius dicendum creati erant, vacatio à belli administratione data est. Valerium prætorem in Apuliam ire placuit ad exercitum a Terentio accipiēdum: cum ex Sicilia legiones venissent, iis potissimum vti ad regionis eius præsidium: Terentianum mitti cum aliquo legatorum. Et XXV naues M. Valerio datæ sunt, quibus oram maritimam inter Brundusium ac Tarentum tutari posset. Par nauium numerus Q. Fuluio Pr. vrb. decretus ad suburbana litora tuenda. C. Terentio Procons. negotium datum, vt in Piceno agro conquisitionem militum haberet, locisq; iis præsidio esset. Et T. Octacilius Crassus posteaquam ædem Mentis in Capitolio dedicauit: in Siciliam cum imperio qui classi præesset, missus. In hanc dimicationem duorum opulentissimorum in terris populorum, omnes reges gentésque animos intenderant: inter quos Philippus Macedonum rex eo magis, quòd propior Italiæ, ac mari tantum Ionio discretus erat. G Is vbi primum fama accepit Annibalem Alpes transgressum: vt bello inter Romanos Pœnúmque orto lætatus erat: ita vtrius populi mallet victoriā esse, incertis adhuc viribus, fluctuatus animo fuerat. postea quam tertia iā pugna, tertia victoria cum Annibale & Pœnis erat, ad fortunam inclinauit, legatósq; ad Annibalem misit. qui vitantes portus Brundusinum Tarentinúmque, quia custodiis nauium Romanarum tenebantur: ad Laciniæ Iunonis templum in terram egressi sunt. inde per Apuliam petētes Capuam, media in præsidia Romana illati sunt, deductique ad M. Valerium Leuinum prætorem, circa Nuceriam castra habentem. Ibi intrepidè Xenophanes legationis princeps à Philippo rege se missum ait ad amicitiam societatémque iungendam cum populo Romano, mandata habere ad consules, ac senatū populúmq; Romanum. Inter defectiones veterum sociorum Valerius noua societate tam clari regis lætus admodum, hostem pro hospite comiter accepit. dat qui prosequantur, itineráq; cum cura demonstrent, quæ loca, quósque saltus, aut Romani, aut hostes teneant. Xenophanes per H præsidia Romana in Campaniam, inde quā proximū fuit, in castra Annibalis peruenit: fœdúsq; cum eo, atque amicitiam iungit legibus his, vt Philippus rex quammaxima classe (ducentas autem naues videbatur effecturus) in Italiam traiiceret, & vastaret maritimam oram, bellum pro parte sua terra marique gereret. vbi debellatum esset, Italia omnis cum ipsa vrbe Roma Carthaginiensium atque Annibalis esset, prædáque omnis Annibali cederet. perdomita Italia, nauigarent in Græciam, bellúmq; cum quibus regibus placeret, gererent. quæ ciuitates cōtinentis, quæ insulæ ad Macedoniam vergunt, eæ Philippi, regnique eius essent. In has fermè leges inter Pœnum ducem, legatosque Macedonum ictum fœdus: missique cum iis ad regis ipsius firmādam fidem legati, Gisgo, & Bostar, & Mago, eodem ad Iunonis Laciniæ tēplum, vbi nauis occulta in statione erat, perueniunt. inde prouecti, cum iam altū tenerent, conspecti à classe Romana sunt, quæ præsidio erat Calabriæ litoribus. Q. Fuluius Flaccus Corcyræos ad persequendam retrahendamque nauem cū misisset, primò fugere regii conati: deinde vbi celeritate victi cesserunt, I tradunt se Romanis: & ad præfectum classis adducti. cum quæreret, qui, & vnde, & quò tenderent cursum: Xenophanes primò satis iam semel felix mendacium struere, à Philippo se ad Romanos missum, ad M. Valerium, ad quem vnum iter tutum fuerit, peruenisse: Campaniam superare nequisse, septam hostium præsidiis. deinde vt Punicus cultus habitúsque suspectos legatos fecit Annibalis, interrogatósq; sermo prodidit, tum comitibus eorum seductis, ac metu territis, literæ quoque ab Annibale ad Philippum inuentæ de pace inter regem Macedonum, Pœnumq; ducem. Quibus satis cognitis, optimum visum est, captiuos, comitésque eorum Romam ad senatum, aut consules, vbicunque essent, quamprimum deportare. ad id celerrimæ quinque naues delectæ, ac L. Valerius Antias, qui præesset, missus: eique mandatum, vt in omneis naues legatos separatim custodiendos diuideret, daretque operam, ne quod iis colloquium inter se, néve communicatio consilii esset. Per idem tempus Romæ, cum A. Cornelius Mimula ex Sardinia prouincia decedens retulisset qui status rerum in insula esset, ad bellum ac defectionem K omneis spectare: Q. Mutium, qui successisset sibi, grauitate cæli aquarúmque aduenientem exceptum, non tam in periculosum, quàm longum morbum implicitum, diu ad belli vim sustinendam inutilem fore: exercitúmque ibi vt satis firmum pacatę prouinciæ præsidem esse, ita parum bello, quod motum iri videretur: decreuerunt Patres, vt Q. Fuluius Flaccus quinque millia peditum, quadringētos equites scriberet, eámque legionem primo quoque tempore in Sardiniam traiiciendam curaret: mitteretque cū imperio quem ipsi videretur, qui rem gereret quoad Mutius conualuisset. Ad eam rem missus est T. Manlius Torquatus, qui bis consul cēsórque fuerat, subegerátque in consulatu Sardos. Sub idem ferè tempus & à Carthagine in Sardiniam classis

A missa duce Asdrubale, cui Caluo cognomen erat, fœda tẽpestate vexata ad Baleares insulas eiicitur. ibique (adeò non armamenta modò, sed etiam aluei nauium cassati erant) subductæ naues dum reficiuntur, aliquantum temporis triuerunt. In Italia cum post Cannensem pugnam fractis partis alterius viribus, alterius mollitis animis, segnius bellum esset: Campani per se adorti sunt rem Cumanam suæ ditionis facere, primò solicitantes vt ab Romanis deficerẽt. vbi id parum processit, dolum ad capiendos eos comparant. Campanis omnibus statum sacrificium ad Hamas. eò senatum Campanum venturum certiores Cumanos fecerunt: petierúntq; vt & Cumanus eò senatus veniret ad consultãdum communiter, vt eosdem vterque populus socios hostésque haberet. præsidium ibi armatum sese habituros, ne quid ab Romanis noui periculi esset: Cumani, quanquam suspecta fraus erat, nihil abnuêre, ita tegi fallax consiliũ posse rati. Interim T. Sempronius consul Romanus Sinuessæ, quò ad conueniẽdum diem edixerat, exercitu lustra-
B to, transgressus Vulturnum flumen circa Linternum castra posuit. Ibi, quia ociosa statiua erãt; crebrò decurrere milites cogebat, vt tyrones (ea maxima pars volonum erat) assuescerent signa sequi, & in acie agnoscere ordines suos. inter quæ, concordiæ maxima erat cura duci. itaque legatis tribunisque præceperat nequam exprobratio cuiquam veteris fortunæ discordiam inter ordines sereret, vetus miles tyroni, liber voloni sese exæquari sineret. omneis satis honestos, generosósque ducerent, quibus arma sua signaque populus Romanus commisisset. quæ fortuna coegisset ita fieri, eandem cogere tueri factum. Ea non maiore cura præcepta ab ducibus sunt, quam à militibus obseruata. breuique tanta concordia coaluerant omnium animi, vt propè in obliuionem venirent qua ex conditione quisque esset miles factus. Hæc agenti Graccho legati Cumani nunciarunt quæ à Cãpanis legatio paucos ante dies venisset, & quid iis ipsi respondissent. Triduum post eum diem festum esse: nõ senatum solùm omnem ibi futurum, sed castra etiam, & exercitum Campanum. Gracchus iussis Cumanis omnia ex agris in vrbem conuehe-
C re, & manere intra muros: ipse pridie quàm statutũ sacrificium Campanis esset, Cumas mouet castra. Hamæ inde tria millia passuum absunt. Iam Campani eò frequentes ex composito conuenerant: nec procul inde in occulto Marius Alfius, qui summus magistratus erat Campanis, cum XIIII millibus militum habebat castra. is sacrificio apparando, & inter id instruendæ fraudi aliquanto intentior, quàm muniendis castris, aut vlli militari operi fuit. Triduum sacrificatum ad Hamas. nocturnum erat sacrum, ita vt ante mediam noctem compleretur. Huic Gracchus insidiandum tempori ratus, custodibus ad portas positis, ne quis enunciare posset, à sexta ad decimam diei horam coactis militibus corpora curare, somnóque operam dare, vt primis tenebris conuenire ad signum possent, vigilia fermè prima tolli iussit signa: silentíque profectus agmine, cũ ad Hamas media nocte peruenisset, castra Campana, vt in peruigilio neglecta, simul omnibus portis inuadit. alios somno stratos, alios perpetrato sacro inermes redeuntes obtruncat. Hominum eo tumultu nocturno cæsa plus duo millia cum ipso duce Mario Alfio.
D capta sunt signa militaria quatuor & triginta. Gracchus minus centum militum iactura castris hostiũ potitus, Cumas se propere recepit, ab Annibale metuens, qui super Capuam ad Tifata habebat castra. Nec eum prouida viri fefellit opinio: nam simul Capuam ea clades est nunciata, ratus Annibal ab re bene gesta insolenter lætum exercitum, tyronũ magna ex parte seruorúmque, spoliantem victos, prædásque agentem ad Hamas se inuenturum, citatum agmen præter Capuam rapit: obuiósque ex fuga Campanorum per duo præsidia Capuam duci, saucios vehiculis tolli, portarique iubet. ipse ad Hamas vacua ab hostibus castra, nec quicquam præter recẽtis vestigia cædis, stratáque passim corpora sociorum, inuenit. Authores erant quidam, vt protinus inde Cumas duceret, vrbémque oppugnaret. Id quanquam haud modice Annibal cupiebat, vt quia Neapolim non potuerat, Cumas saltem maritimam vrbem haberet: tamẽ quia præter arma nihil secum miles raptim acto agmine extulerat, retro in castra supra Tifata se recepit. inde fatigatus Campanorum precibus, sequenti die cũ omni apparatu oppugnandæ vrbis Cu-
E mas redit: populatóque agro Cumano, mille passus ab vrbe castra locat. Tum Gracchus magis verecundia in tali necessitate deserẽdi socios implorantets fidem suam populiq; Romani, substitit, quàm satis fidens exercitui. Nec alter consul Fabius, qui ad Cales castra habebat, Vulturnum traducere audebat exercitũ: occupatus primò auspiciis repetendis Romæ: dein prodigiis, quæ alia super alia nunciabantur, expiantique ea haud facilè litari aruspices respondebant. Hæ caussæ cum Fabium tenerent, Sempronius in obsidione erat, & iam operibus oppugnabatur. Aduersus ligneam ingentem turrim admotam vrbi, aliam turrim ex ipso muro excitauit consul Romanus aliquanto altiorem: quia muro satis per se alto subiectis validis sublicis pro solo vsus erat. inde primum saxis, sudibúsque, & cæteris missilibus propugnatores vrbem ac mœnia

tuebantur: postremò vbi promouendo adiunctam muro viderunt turrim, facibus ardentibus F
plurimum simul ignem coniecerunt. quo incédio trepida armatorum multitudo cum de turri
sese præcipitaret, eruptio ex oppido simul duabus portis facta, stationes hostium fudit, fugauítq;
in castra: vt eo die obsesso quàm obsidenti similior esset Pœnu s. Ad mille CCCC Cartha-
giniensium cæsi, vndequadraginta viui capti, qui circa muros & in stationibus solutè ac negli-
genter agentes, cum nihil minus quàm eruptioně timuissent, ex improuiso oppressi sunt. Grac-
chus prius quàm se hostes ab repentino pauore colligerent, receptui signum dedit, ac suos intra
muros recepit. Postero die Annibal elatum secunda re consulem, iusto prælio ratus certaturum,
aciem inter castra atque vrbem instruxit. cæterùm posteaquam neminem moueri ab solita cu-
stodia vrbis vidit, nec cōmitti quicquam temerariæ spei, ad Tifata redit, infecta re. Quibus die-
bus Cumæ liberatæ sunt obsidione, iisdem diebus & in Lucanis ad Grumĕtum T. Sempronius,
cui Longo cognomen erat, cum Hannone Pœno prosperè pugnat. suprà duo millia hominum G
occidit: & CCLXXX milites amisit. signa militaria ad XLI cepit. Pulsus finibus Lucanis
Hanno, retro in Brutios sese recepit. Et ex Hirpinis oppida tria, quæ à populo Romano defece-
rant, vi recepta per M. Valerium prætorem. Vercellius, Siciliúsque, authores defectionis securi
percussi. supra mille captiuorum sub hasta venierunt. præda alia militi concessa, exercitúsque
Cumas reductus. Dum hæc in Lucanis atq; in Hirpinis geruntur, quinque naues quæ Mace-
donum atq; Pœnorum captos legatos Romam portabant, a Supero mari ad Inferum circunue-
ctæ prope omnem Italiæ oram, cum præter Cumas velis ferrentur, neque hostium an sociorum
essent, satis sciretur, Gracchus obuiam ex classe sua naues misit. Cum percontando inuicem, co-
gnitum esset consulem Cumis esse, naues Cumas appulsæ, captiuique ad cōsulem deducti, & li-
teræ datæ. Consul literis Philippi atque Annibalis perlectis, consignata omnia ad senatū itinere
terrestri misit: nauibus deuehi legatos iussit. Cum eodē ferè die literæ legatique Romā venissent,
& percontatione facta, dicta cum scriptis congruerĕt, primò grauis cura Patres incessit, cernen- H
tes quanta vix tolerantibus Punicum bellum, Macedonici belli moles instaret. cui tamen adeò
non succubuerunt, vt extemplo agitaretur quemadmodum vltro inferendo bello auerterĕt ab
Italia hostem. Captiuis in vincula conditis, comitibúsque eorum sub hasta venditis, ad naues
XXV, quibus Q. Fuluius Flaccus præfectus præerat, viginti paratas alias decernūt. His com-
paratis, deductisque, & additis quinque nauibus quæ aduexerant captiuos legatos, quinquagin-
ta naues ab Ostia Tarentum profectæ: iussúsque Q. Fuluius militibus Varronianis, quibus L.
Apustius legatus Tarenti præerat, in naues impositis, L. nauium classe non tueri modò Italiæ
oram, sed explorare de Macedonico bello: si congruentia literis, legatorúmque indiciis, Philip-
pi consilia essent, vt M. Valerium prætorem literis certiorem faceret: isque L. Apustio legato ex-
ercitui præposito, Tarentum ad classem profectus, primo quoque tempore in Macedoniā trans-
mitteret: darétque operam, vt Philippum in regno contineret. Pecunia ad classem tuendam, bel-
lúmque Macedonicum ei decreta est, quæ Ap. Claudio in Siciliam missa erat vt redderetur Hie- I
roni regi. & hæc per L. Apustium legatum Tarĕtum est deuecta. simul ab Hierone missa ducen-
ta millia modiûm tritici, & hordei centum. Dum hæc Romani parant, agúntque, ad Philippum
captiua nauis vna ex iis quæ Romam missæ erant, ex cursu fugit. inde scitum, legatos cum lite-
ris captos. itaque ignarus de iis quæ cum Annibale legatis suis conuenissent, quæque legati eius
ad se allaturi fuissent, legationem aliam cum eisdem mandatis mittit. Legati ad Annibalĕ mis-
si, Heraclitus, cui Scotino cognomĕ erat, & Crito Berreus, & Sositheus Magnes. hi prosperè tu-
lerunt ac retulerunt mandata, sed prius se æstas circumegit, quàm mouere ac moliri quicquam
rex posset. tantum nauis vna capta cum legatis momenti fecit ad dilationem imminentis Ro-
manis belli. Et circa Capuam, transgresso Vulturnum Fabio post expiata cǽdem prodigia, am-
bo consules rem gerebant. Combulteriam, & Trebulam, & Austiculam vrbes, quæ ad Pœnū de-
fecerant, Fabius vi cepit: præsidiaque in iis Annibalis Campani permulti capti. & Nolæ, sicut
priore anno, senatus Romanorū, plebs Annibalis erat: consiliaque occulta de cæde principum, K
& proditione vrbis inibantur. Quibus ne incepta procederent, inter Capuam, castráq; Anni-
balis, quæ in Tifaris erant, traducto exercitu Fabius super Vesuuium in castris Claudianis con-
sedit. inde M. Marcellum procōsulem cum iis copiis quas habebat, Nolam in præsidium misit.
Et in Sardinia res per T. Manlium prætorĕ administrari cœptæ, quæ omissæ erant posteaquam
Q. Mutius prætor graui morbo est implicitus. Mālius nauibus lōgis ad Caralis subductis, na-
ualibúsq; sociis armatis, vt terra rem gereret, & à prætore exercitu accepto, duo & viginti mil-
lia peditum, mille & ducentos equites confecit. Cum his equitum peditúmq; copiis profectus
in agrum hostium, haud procul ab Harsicoræ castris castra posuit. Harsicora tum fortè profe-
ctus

A ctus erat in Pellidos Sardos ad iuuentutem armandam, qua copias augeret. Filius eius nomine Hiostus castris præerat. Is adolescentia ferox, temerè prælio inito fusus, fugatúsque. ad XXX millia Sardorum eo prælio cæsa, mille treceti fermè viui capti. Alius exercitus primo per agros syluasque fuga palatus: dein, quò ducem fugisse fama erat, ad vrbẽ nomine Cornum, caput eius regionis, cõfugit. Debellatúmque eo prælio in Sardinia esset, ni classis Punica cum duce Asdrubale, quæ tempestate deiecta ad Baleares erat, in tempore ad spem rebellandi aduenisset. Mãlius post famam appulsæ Punicæ classis Calareis se recepit. ea occasio Harsicoræ data Pœno se iungendi. Asdrubal copiis in terram expositis, & classe remissa Carthaginem, duce Harsicora ad sociorum populi Romani agrum populandum profectus, Calareis peruenturus erat, ni Manlius obuio exercitu ab effusa eum populatione continuisset. Primo castra castris modico interuallo sunt obiecta, deinceps procursationes, leuiáque certamina vario euentu inita: postremò descensum in aciem,

B signísque collatis iusto prælio per quatuor horas pugnatum. Diu pugnam ancipitem Pœni, Sardis facilè vinci assuetis, fecerunt: postremò & ipsi, cum omnia circà strage ac fuga Sardorum repleta essent, fusi. cæterùm terga dantes, circunducto cornu, quo pepulerat Sardos, inclusit Romanus: cædes inde magis quàm pugna fuit. Duodecim millia hostium cęsa, Sardorum simul Pœnorúmq; fermè III millia, & DCC capti, & signa militaria septẽ & viginti. Ante omnia claram & memorabilem pugnam fecit Asdrubal imperator captus, & Hanno, & Mago, nobiles Carthaginienses: Mago ex gente Barchina, propinqua cognatione Annibali iunctus: Hanno author rebellionis Sardis, bellique eius haud dubiè concitator. Nec Sardorum duces minus nobilem eam pugnam cladibus suis fecerunt. nam & filius Harsicoræ Hiostus in acie cecidit: & Harsicora cum paucis equitibus fugiẽs, vt super afflictas res necem quoque filii audiuit: nocte, ne cuiusquam interuentus cœptum impediret, mortẽ sibi consciuit. Cæteris vrbs Cornus, eadem quæ antè, fugæ receptaculum fuit. quam Mãlius victore exercitu aggressus, intra

C paucos dies recepit. Deinde aliæ quoque ciuitates, quæ ad Harsicoram Pœnósque defecerãt, obsidibus datis, dediderũt sese. quibus stipendio frumentóque imperato pro cuiusque aut viribus, aut delicto, Calareis exercitum reduxit. ibi nauibus longis deductis, impositóque quem secum aduexerat milite, Romam nauigat: Sardiniámque perdomitam nunciat Patribus: & stipendium quæstoribus, frumentum ędilibus, captiuósque Fuluio prætori tradidit. Per idem tẽpus T. Octacilius prætor quinquaginta nauium ab Lilybæo classe in Africam transuectus, depopulatúsque agrum Carthaginiẽsem, cum Sardiniam inde peteret, quò fama erat Asdrubalem à Balearibus nuper traiecisse, classi Africam repetenti occurrit: leuique armatura certamine in alto cõmisso, septem inde naues cum sociis naualibus cepit. cæteras metus haud secus quàm tempestas passim disiecit. Per eosdem fortè dies & Bomilcar cum militibus ad supplemẽtum Carthagine missis, quadragintáque elephantis, & çommeatu, Locros accessit. quem vt incautũ opprimeret Ap. Claudius, per simulationem prouinciæ circumeundæ, Messanam raptim exercitu ducto, æstu

D secundo Locros traiecit. Iam inde Bomilcar ad Hãnonem in Brutios profectus erat, & Locrenses portas Romanis clauserunt. Appius magno conatu nulla re gesta, Messanam repetit. Eadem æstate Marcellus ab Nola, quam præsidio obtinebat, crebras excursiones in agrum Hirpinum & Samnites Caudinos fecit: adeóque omnia ferro atque igni vastauit, vt antiquarum cladium Samnio memoriam renouaret. itaque extemplo legati ad Annibalẽ missi simul ex vtraq; gẽte, ita Pœnum allocuti sunt. Hostes populi Romani, Annibal, fuimus primùm per nos ipsi, quoad
» nostra arma, nostræ vires nos tutari poterant. postea quam iis parum fidebamus, Pyrrho regi nos
» adiunximus: à quo relicti, pacem necessariam accepimus, fuimúsq; in ea per annos propè quin-
» quaginta, ad id tempus quo in Italiam venisti. Tua nos non magis virtus fortunáq;, quàm vni-
» ca comitas ac benignitas erga ciues nostros, quos captos nobis remisisti, ita conciliauit tibi, vt
» te saluo atque incolumi amico, non modò populum Romanum, sed ne deos quidem iratos (si
» dici fas est) timeremus. At Hercule non solùm incolumi & victore, sed præsente te, cum plora-
E tum propè coniugum ac liberorum nostrorum exaudire, & flagrantia tecta posses conspicere:
» ita sumus aliquoties hac æstate deuastati, vt M. Marcellus, nõ Annibal vicisse ad Cannas videa-
» tur: glorientúrq; Romani, te ad vnum modò ictum vigentem, velut iaculo emisso torpere. Per
» centum propè annos cum populo Romano bellũ gessimus, nullo externo adiuti nec duce, nec
» exercitu: nisi quòd per biennium Pyrrhus nostro magis milite suas auxit vires, quàm suis viri-
» bus nos defendit. Non ego secundis rebus nostris gloriabor: duos consules, ac duos consulares
» exercitus à nobis sub iugum missos, & siqua alia aut læta aut gloriosa nobis euenerũt. quæ aspe-
» ra aduersáq; tunc acciderunt, minore indignatione referre possumus, quàm quæ hodie eueniũt.
» Magni dictatores cum magistris equitum, bini consules cum binis consularibus exercitibus in-

» gredicbantur fines nostros antè exploratò, & subsidiis positis,& sub signis ad populandum du- F
» cebant.nunc propè vnius & parui ad tuendam Nolam præsidii præda sumus. iam ne manipu-
» latim quidem,sed latronum modo percursant totis finibus nostris negligentius,quàm si in Ro-
» mano vagarentur agro.Caussa autẽ hæc est,quòd neq; tu defendis:& nostra iuuentus, quæ si do-
» mi esset,tutaretur,omnis sub signis militat tuis. Nec te,nec exercitũ tuum norim, nisi à quo tot
» Romanas acies fusas stratásque esse sciam,ei facile esse ducã opprimere populatores nostros va-
» gos,sine signis palatos quò quenq; trahit quamuis vana prædæ spes. Numidarum paucorum illi
» quidem præda erunt:præsidiũmq; missum nobis erit:& Nolæ ademeris,si modò quos vt socios
» haberes dignos duxisti,haud indignos iudicas quos in fidẽ receptos tuearis . Ad ea Annibal re-
» spondit:omnia simul facere Hirpinos,Samnitésq;: & indicare clades suas, & petere præsidium:
» & queri indefensos se, neglectósque. Indicandum autem fuisse primum: dein petendum præsi-
» dium:postremò ni impetraretur,tum denique querendum frustra opem imploratã.Exercitum G
» se non in agrum Hirpinum,Samnitémve,ne & ipse oneri esset : sed in proxima loca sociorum
» populi Romani adducturum.iis populandis & militem suum repleturum se:& metu procul ab
» iis summoturum hostis.Quod ad bellum Romanum attineret:si Thrasymeni quàm Trebiæ,si
» Cannarum quàm Thrasymeni pugna nobilior esset: Cannarum se quoque memoriam obscu-
» ram maiore & clariore victoria facturum. Cum hoc responso,muneribúsq; amplis legatos di-
misit.ipse præsidio modico relicto in Tifatis, profectus cum cætero exercitu ire Nolam pergit.
Eodem Hanno ex Brutiis cum supplemento Carthagine aducto atque elephantis venit. ibi
castris haud procul positis, longè alia omnia inquirenti comperta sunt,quàm quæ à legatis so-
ciorum audierat.nihil enim Marcellus ita gerebat,vt aut fortunæ,aut temerè hosti commissum
dici posset.exploratò,cum firmisque præsidiis tuto receptu prædatum ierat:omniáq; velut ad-
uersus præsentem Annibalẽ cauta prouisáque fuerunt.tum vbi sensit hostem aduentare,copias
intra mœnia tenuit:per muros inambulare senatores Nolanos iussit, & omnia circà explorare H
quæ apud hostes fierent.Ex iis Hanno,cum ad murum successisset:Herennium Bassum,& He-
rium Petrium ad colloquium euocatos,permissúque Marcelli egressos,per interpretem alloqui-
tur. Annibalis virtutem fortunámq; extollit:populi Romani obterit senescentem cum viribus
maiestatem.quæ si paria essent,vt quondam fuissent, tamẽ expertis quàm graue Romanum im-
perium sociis,quanta indulgentia Annibalis etiam in captiuos omnes Italici nominis fuisset:
Punicam Romanæ societatem atque amicitiam præoptandam esse. Si ambo consules cum suis
exercitibus ad Nolam essent,tamen non magis pares Annibali futuros, quàm ad Cannas fuis-
sent: nedũ prætor vnus cum paucis & nouis militibus Nolam tutari possit. Ipsorũ magis quàm
Annibalis interesse,capta,an tradita Nola poriretur. potiturum enim, vt Capua Nuceriáq; po-
titus esset.sed quid inter Capuæ Nuceriæq; fortunam interesset,ipsos propè in medio sitos No-
lanos scire.Nolle ominari quæ captæ vrbi cessura forent: sed potius spondere, si Marcellũ cum
præsidio ac Nolam tradidissent,neminem alium,quàm ipsos, lege æqua in societatem amici- I
tiámq; Annibalis venirent,dicturum.Ad ea Herẽnius Bassus respondit: Multos annos iam in-
ter Romanum Nolanúmque populum amicitiam esse:cuius neutros ad eam diem pœniteret:&
sibi si cum fortuna mutanda fides fuerat, serò iam esse mutare eam. dedituris se Annibali, non
fuisse accersendum Romanum præsidium.cum iis qui ad se tuẽdos venissent, omnia sibi & esse
consociata,& ad vltimum fore. Hoc colloquium abstulit spem Annibali per proditionẽ reci-
piendæ Nolæ:itaq; oppidum corona circũdedit, vt simul ab omni parte mœnia aggrederetur.
Quem vt successisse muris Marcellus vidit, instructa intra portam acie, cum magno tumultu
erupit.Aliquot primo impetu perculsi ,cæsique sunt: deinde concursu ad pugnam facto, æqua-
tísque viribus,atrox cœpit esse pugna: memorabilísque inter paucas fuisset, ni ingentibus pro-
cellis effusus imber diremisset pugnantes. Eo die commisso modico certamine,atq; irritatis ani-
mis,in vrbem Romani,Pœni in castra sese receperunt. tamen Pœnorum prima eruptione per-
culsi ceciderunt haud plus quàm triginta: Romanorum nullus . Imber continens per noctem K
totam vsque ad horam tertiam diei insequentis tenuit.itaque quanquã vtraque pars auida cer
taminis erat,eo die tamen tenuerunt sese munimentis.tertio die Annibal partem copiarũ prę
datum in agrum Nolanum misit.Quod vbi animaduertit Marcellus, extẽplo in aciem copias
eduxit,neque Annibal detrectauit.Mille ferè passuum inter vrbem erant,castráque.eo spacio(&
sunt omnia campi circa Nolam)concurrerũt. Clamor ex parte vtraque sublatus, proximos ex
cohortibus iis quæ in agros prædatum exierant,ad prælium iam cõmissum reuocauit. Et No-
lani aciem Romanam auxerũt.quos collaudatos Marcellus in subsidiis stare, & saucios ex acie
efferre iussit.pugna abstinerent,nisi ab se signum accepissent.Prælium erat anceps.summa vi &
duces

A duces hortabantur,& milites pugnabant. Marcellus victis ante diem tertium,fugatis ante pau-
» cos dies a Cumis, pulsis priore anno ab Nola ab eodem se duce, milite alio, instare iubet. Non
» omnes esse in acie,prædanteis vagari in agro.sed qui pugnẽt,marcere Campana luxuria, vino,
» scortis,omnibúsque lustris per totam hyemem confectos.abisse illam vim,vigorémque,dilapsa
» esse robora corporum animorúmque,quibus Pyrenei Alpiúmque superata sint iuga.reliquias il-
» lorum virorum vix arma membráque sustinenteis pugnare. Capuam Annibali Cãnas fuisse.ibi
» virtutem bellicam,ibi militarem disciplinam,ibi præteriti temporis famam,ibi spem futuri ex-
» tinctam. Cum hæc exprobrando hosti, Marcellus suorum militum animos erigeret, Annibal
» multo grauioribus probris increpabat. Arma,signáque eadẽ se aiebat noscere,quæ ad Trebiam,
» Thrasymenúmque,postremò ad Cannas viderit,habueritque. militem alium profectò se in hy-
» berna Capuam duxisse,alium inde eduxisse. Legatúmne Romanũ, & legionis vnius atque alæ
B magno certamine vix toleratis pugnam, quos binæ acies consulares nunquam sustinuerunt?
» Marcellus tyrone milite, ac Nolanis subsidiis inultus nos iam iterũ lacessit? Vbi ille meus mi-
» les est,qui erepto ex equo C. Flaminio consuli caput abstulit? vbi qui L.Paulum ad Cannas oc-
» cidit?ferrum nunc hebet?an dexteræ torpent? an quid prodigii est aliud? qui pauci plures vin-
» cere soliti estis,nunc paucis plures vix restatis?Romam vos expugnaturos,si quis duceret,fortes
» lingua iactabatis.en nunc minor res est.hic experiri vim virtutémque volo.expugnate Nolam,
» campestrem vrbem,non flumine,non mari septam.hinc vos ex tam opulenta vrbe præda spo-
» liísque onustos vel ducam quò voletis,vel sequar.Nec bene nec male dicta profuerunt ad con-
firmandos animos.Cum omni parte pellerentur, Romanísque crescerent animi, non duce so-
lùm adhortante,sed Nolanis etiam per clamorem fauoris indicem accendentibus ad ardorem
pugnæ,terga Pœni dederunt,atque in castra cõpulsi sunt. quæ oppugnare cupientes milites Ro-
manos Marcellus Nolam reduxit cum magno gaudio, & gratulatione etiam plebis, quæ antè
C inclinatior ad Pœnos fuerat. Hostium plus mille cæsi eo die, capti mille D C, & signa milita-
ria vndeuiginti,& duo elephanti,quatuor in acie occisi.Romanorũ minus mille interfecti. Po-
sterum diem induciis datis sepeliendo vtrinque cæsos in acie, consumpserunt. Spolia hostium
Marcellus Vulcano votum cremauit. Tertio pòst die(ob iram credo aliquam, aut spem libera-
lioris militiæ)mille CCLXXII equites misti Numidæ Hispanique ad Marcellum transfu-
gerunt.eorum forti fidelique opera in eo bello vsi sunt sæpe Romani. Ager Hispanis in Hispa-
nia,Numidis in Africa post bellum virtutis caussa latus datus est. Annibal ab Nola remisso in
Brutios Hannone cum quibus venerat copiis,ipse Apuliæ hyberna petit,circáque Arpos conse-
dit.Q.Fabius vt profectum in Apuliam Annibalem audiuit,frumento ab Nola Neapolique in
ea castra conuecto quæ super Suessulam erant, munimentísque firmatis, & præsidio quod per
hyberna ad tutandum locum satis esset,relicto, ipse Capuam propius mouit castra, agrúmque
Campanum ferro ignique est depopulatus : donec coacti sunt Campani nihil admodũ viribus
D suis fidentes egredi portis,& castra ante vrbem in aperto communire.Sex millia armatorum ha-
bebant,peditem imbellem:equitatu plus poterant. Itaque equestribus prœliis lacessebãt hostem.
Inter multos nobiles equites Campanos acerrimus erat Iubellius,cognomine Taurea: ciuis in-
didem erat,longè omnium Campanorum fortissimus eques: adeò vt cum apud Romanos mi-
litaret,vnus eum Romanus Claudius Asellus gloria equestri æquaret. Hunc Taurea cũ diu per-
lustrans oculis obequitasset hostiũ turmis,tandem facto silentio,vbi esset Claudius Asellus,quæ-
siuit.& quoniam verbis secum de virtute ambigere solitus esset, cur nõ ferro decerneret, darét-
que opima spolia victus,aut victor caperet? Hæc vbi Asello nũciata sunt in castra, id modò mo- *
ratus,vt consulem percontaretur,liceretne extra ordinem in prouocãtem hostem pugnare:per-
missu eius arma extemplo cepit:prouectúsque ante stationes equo,Tauream nomine compella-
uit,congredique vbi vellet iussit.Iam Romani ad spectaculum pugnæ eius frequentes exierant:
& Campani non vallum modò castrorum,sed mœnia etiam vrbis prospectantes repleuerant.
E Cum iam antè ferocibus dictis rem nobilitassent,infestis hastis concitarunt equos. dein libero
» spacio inter se ludificantes,sine vulnere pugnam extrahebãt. Tum Cãpanus Romano, Equorũ,
» inquit,hoc,non equitum erit certamen,nisi è campo in cauã hanc viam demittimus equos.ibi
» nullo ad euagandũ spacio cõminus conserentur manus. Dicto propè citius equum in viã Clau-
» dius egit:Taurea verbis ferocior quàm re,minimè sis,inquit,canteriũ in fossa. quæ vox in rusti-
cum inde prouerbium prodita. Claudius cum ex via longè perequitasset nullo obuio hoste,in
campum rursus euectus,increpãs ignauiam hostis,cum magno gaudio & gratulatione victor in
castra redit. Huic pugnæ equestri rem quam satis certã cõmunis existimatio est, mirabilẽ certè,
adiiciunt quidã annales:cũ refugientem ad vrbẽ Tauream Claudius sequeretur,patẽti hostium

portæ inuectum, per alterã, stupētibus miraculo hostibus, intactũ euasisse. Quieta inde statiua fuere, ac retro etiã consul mouit castra, vt sementē Campani facerent: nec antè violauit agrũ Campanum, quàm iam altæ in segetibus herbę pabulum præbere poterãt. id conuexit in Claudiana castra super Suessulam, ibiq; hyberna ædificauit. M. Claudio proconsuli imperauit, vt retento Nolæ necessario ad tuēdam vrbem præsidio, cęteros milites dimitteret Romã, ne oneri sociis, & sumptui Reipublicæ essent. Et T. Gracchus à Cumis Luceriam in Apuliã legiones cum duxisset, M. Valeriũ inde prætorē Brundusium cum eo quem Luceriæ habuerat exercitu misit, tuerique oram agri Salentini, & prouidere quod ad Philippũ bellúmq; Macedonicũ attineret, iussit. Exitu æstatis eius qua hæc gesta perscripsimus, literæ a P. & Cn. Scipionibus venerunt, quãtas quamque prosperas in Hispania res gessissent: sed pecuniã in stipendium, vestimentáq;, & frumentum exercitui, & sociis naualibus omnia deesse. quod ad stipendium attineat, si ærariũ inops esset, se aliquam rationē inituros, quo modo ab Hispanis sumant. cætera vtiq; ab Roma mittenda esse: nec aliter aut exercitum aut prouinciã retineri posse. Literis recitatis, nemo omniũ erat qui nõ & vera scribi, & postulari æqua fateretur. sed occurrebat animis, quantos exercitus terrestres naualésque tuerentur, quãtaque noua classis mox parãda esset si bellum Macedonicũ moueretur. Siciliam ac Sardiniã, quæ ante bellum vectigales fuissent, vix præsides prouinciarum exercitus alere. tributo sumptus suppeditari. verũ cum ipsum tributum conferentiũ numerũ, tantis exercituum stragibus & ad Thrasymenũ lacum & ad Cannas imminutũ: tum qui superessent pauci, si multiplici grauarentur stipendio, alia perituros peste: itaque nisi fide staret respublica, opibus non staturã: prodeundũ in concionē Fuluio prætori esse, indicãdasq; populo publicas necessitates, exhortandósq; qui redēpturis auxissent patrimonia, vt Reipublicæ, ex qua creuissent, ad tēpus cõmodarent, conducere neque ex lege præbenda quæ ad exercitũ Hispaniēsem opus essent: vt cum pecunia in ærario esset, iis primis solueretur. Hæc prætor in cõcione edixit, qua die vestimenta, frumentũ, Hispaniensi exercitui præbenda, quæque alia opus essent naualibus sociis, esset locaturus. Vbi ea dies venit, ad conducendum tres societates aderãt hominũ vndeuiginti: quorum duo postulata fuere: vnũ, ne alii triennio eo publicani essent: alterum, vt quæ in naues imposuissent, ab hostium tēpestatisque vi, publico periculo essent. Vtroq; impetrato, conduxerunt, priuataque pecunia Respublica administrata est. Hi mores: eáq; charitas patriæ per omnes ordines velut tenore vno pertinebat. Quemadmodum cõducta omnia magno animo sunt, sic summa fide præbita: nec quicquã desideratum, ac si ex opulento ærario, vt quondam, alerētur. Cum hi cõmeatus venerunt, Illiturgi oppidũ ab Asdrubale ac Magone, & Amilcare Bomilcaris filio, ob defectionem ad Romanos, oppugnabatur. Inter hæc terna castra hostiũ Scipiones cũ in vrbem sociorũ magno certamine ac strage obsistentiũ peruenissent, frumentũ, cuius inopia erat, aduexerũt, cohortatiq; oppidanos vt eodē animo mœnia tutarētur, quo pro se pugnantem Romanum exercitũ vidissent, ad castra maxima oppugnãda, quibus Asdrubal præerat, ducunt. Eodem & duo duces, & duo exercitus Carthaginiēsium, ibi rem summã agi cernentes, cõuenerũt. itaq; eruptione è castris pugnatũ est. LX hostiũ millia eo die in pugna fuerũt, sexdecim circiter Romanis. Tamen adeò haud dubia victoria fuit, vt plures numero, quàm ipsi erant, Romani hostium occiderint, ceperint amplius tria millia hominũ, paulo minus mille equorũ, vndesexaginta militaria signa, elephantis V in prælio occisis. ternisque castris eo die potiti sunt. Illiturgi obsidione liberato, ad Incibili oppugnandũ Punici exercitus traducti, suppletis copiis ex prouincia, vt quæ maximè omniũ belli auida, modò præda aut merces esset, & tum iuuētute abundante. Iterũ signis collatis eadē fortuna vtriusq; partis pugnatũ. supra XIII millia hostiũ cæsa, supráq; tria capta, cũ signis duobus & XL, & nouē elephãtis. Tum vero omnes propè Hispanię populi ad Romanos defecerũt: multóq; maiores ea æstate in Hispania quàm in Italia res gestę.

DECADIS TERTIAE LIBER IIII.

T EX Campania in Brutios reditum est: Hanno adiutoribus & ducibus Brutiis Græcas vrbes tentauit, eo facilius in societate manenteis Romana, quòd Brutios, quos & oderant & metuebant, Carthaginiēsium partis factos cernebant. Rhegium primum tentatum est, diésq; aliquot ibi nequicquam absumpti. Interim Locrenses frumentũ, lignáque, & cętera necessaria vsibus ex agris in vrbem rapere, etiam nequid relictum prædæ hostibus esset: & in dies maior omnibus portis multitudo effundi. postremò ii modò relicti in vrbe erant, qui reficere muros ac portas, teláq; in propugnacula cõgerere cogebãtur. In permi-

stam

A ftam omnium ætatũ ordinũmq; multitudinem,& vagantem in agris magna ex parte inermem Amilcar Pœnus equites emisit.qui violare quenquã vetiti,tantum vt excluderent ab vrbe fuga dissipatos,turmas obiecere.Dux ipse loco superiore castra ponit,vnde agros vrbẽmq; possit cõspicere.Brutiorũ cohortem adire muros,atq; euocare principes Locrensium ad colloquiũ iussit, & pollicentes amicitiam Annibalis,adhortari ad vrbem tradendã.Brutiis in colloquio nullius rei primò fides est:deinde vt Pœnus apparuit in collibus,& refugientes pauci aliam omnẽ multitudinem in potestate hostiũ esse afferebant, tum metu victi, consulturos se populũ respõderũt. aduocatáq; extẽplo concione, cum & leuissimus quisque nouas res, nouámq; societatẽ mallet, & quorũ propinqui extra vrbẽ interclusi ab hostibus erant,velut obsidibus datis,pignoratos haberent animos:pauci magis taciti probarent constantẽ fidem, quàm probatam tueri auderent: haud dubio in speciẽ consensu fit ad Pœnos deditio. L.Attilio præfecto præsidii, quique cũ eo
B milites Romani erant,clàm in portũ deductis,atq; impositis in naueis, vt Rhegiũ deueherẽtur: Amilcarẽ,Pœnósq; ea conditione,vt fœdus extẽplo æquis legibus fieret,in vrbẽ accepẽrũt. Cuius rei propè non seruata fides deditis est,cũ Pœnus dolo dimissum Romanũ incusaret,Locrenses profugisse ipsum caussarẽtur.Insecuti etiam equites sunt,si quo casu in freto æstus morari,aut deferre naues in terram posset.& eos quidẽ quos sequebantur, non sunt adepti.alias à Messana traiicienteis freto Rhegium naues conspexerunt.milites erãt Romani à Claudio prætore missi ad obtinendã vrbem præsidio.itaq; Rhegio extẽplo abscessum est.Locrensibus iussu Annibalis data pax,vt liberi suis legibus viuerent,vrbs pariter & portus in potestate Locrensium esset :societas eo iure staret,vt Pœnus Locrensem,Locrensisq; Pœnum pace ac bello iuuaret. Sic à freto Pœni reducti,frementibus Brutiis,quòd Rhegiũ ac Locros, quas vrbes direpturos se destinauerant,intactas reliquissent.Itaq; per se ipsi conscriptis armatisq; iuuentutis suæ XV millibus,ad Crotonem oppugnandũ pergunt ire,Græci & ipsam vrbem,& maritimã : plurimũ accessurum
C opibus,si in ora maris portũ ac vrbem mœnibus validam tenuissent , credentes. Ea cura angebat,quòd neq; nõ accersere ad auxilium Pœnos satis audebãt, nequid non pro sociis egisse viderentur:& si Pœnus rursus magis arbiter pacis,quàm adiutor belli fuisset, ne in libertatẽ Crotonis,sicut antè Locrorũ,frustra pugnaretur.itaq; optimum visum est,ad Annibalẽ mitti legatos:cauerique ab eo,vt receptus Croto Brutiorũ esset. Annibal cũ præsentium eam consultationem esse respondisset,& ad Hannonẽ eos reiecisset,ab Hannone nihil certi allatum.nec enim diripi volebant nobilẽ atque opulentã vrbem:& sperabant,cũ Brutius oppugnaret,Pœnos nec probare nec iuuare eam oppugnationem appareret,eo maturius ad se defecturos. Crotone nec consiliũ vnum inter populares,nec voluntas erat.Vnus velut morbus inuaserat omnes Italiæ ciuitates,vt plebes ab optimatibus dissentirent: senatus Romanis faueret, plebs ad Pœnos rem traheret.Eam dissẽnsionẽ in vrbe perfuga nunciat Brutiis, Aristomachũ esse principem plebis, tradendæq; authorem vrbis: & in vasta vrbe,latéq; omnibus disiectis mœnibus partitas statio-
D nes custodiásque senatorũ ac plebis esse.quacunq; custodiant plebis homines,eà patere aditum. Authore ac duce perfuga Brutii corona cinxerũt vrbẽ, acceptique à plebe, primo impetu locos omnes,præter arcem,cepere.Arcem optimates tenebãt,præparato iam antè ad talẽ casum perfugio.Eodẽ Aristomachus perfugit,tanquam Pœnis,non Brutiis author vrbis tradendæ fuisset. Vrbs Croto murũ in circuitu patentẽ XII millia passuum habuit ante Pyrrhi in Italiã aduentum.post vastitatẽ eo bello factã,vix pars dimidia habitabatur.flumen,quod medio oppido fluxerat,extra frequẽtia tectis loca præterfluebat muros, procul iis quæ inhabitabãtur. sex millia aberat ab vrbe nobile tẽplũ,ipsa vrbe nobilius,Laciniæ Iunonis,sanctũ omnibus circà populis. lucus ibi frequẽti sylua,& proceris abietis arboribus septus,læta in medio pascua habuit, vbi omnis generis sacrũ deæ pascebatur pecus sine vllo pastore: separatímq; egressi cuiusque generis greges nocte remeabãt ad stabula,nũquã insidiis ferarũ,nõ fraude violati hominũ.magni igitur fructus ex eo pecore capti:colũnáq; inde aurea solida facta,& sacrata est : inclytúmq; tẽplũ di-
E uitiis etiã,non tantũ sanctitate fuit.Ac miracula aliqua affinguntur plerũq; tã insignibus locis. Fama est aram esse in vestibulo tẽpli,cuius cinerẽ nullus vnquã moueat ventus.Et arx Crotonis vna parte imminet mari,altera vergẽte in agrum,situ tantũ naturali quondã munita, postea & muro cincta,qua per auersas rupes ab Dionysio Siciliæ tyrãno per dolũ fuerat capta. Eam tum arcem satis,vt videbatur,tutã,Crotoniatũ optimates tenebant, circũsedẽte cũ Brutiis eos etiam plebe sua.Postremò Brutii cũ suis viribus inexpugnabilẽ viderẽt arcem,coacti necessitate, Hannonis auxilium implorant . Is conditionibus ad deditionem compellere Crotoniatas conatus, vt coloniam Brutiorum eò deduci,antiquamq; frequẽtiam eorũ recipere vastã ac desertam bellis vrbem paterẽtur,omniũ neminẽ præter Aristomachũ mouit.morituros se affirmabant citius,

quàm immisti Brutiis,in alienos ritus,mores, legésq;,ac mox linguã etiam verterentur. Aristomachus vnus,quãdò nec suadendo ad deditionẽ satis valebat:nec sicut vrbẽ prodiderat,locum prodẽdæ arcis inueniebat,transfugit ad Hannonẽ. Locrẽses breui pòst legati quũ permissu Hãnonis arcem intrassent,persuadẽt vt traduci se in Locros paterẽtur, nec vltima experiri vellẽt. iam hoc vt sibi liceret,impetrauerant & ab Annibale,missis ad idipsum tum legatis. Ita Crotone excessum est:deductiq; Crotoniatæ ad mare, naues cõscendũt. Locros omnis multitudo abeunt. In Apulia ne hyems quidẽ quieta inter Romanos atq; Annibalẽ erat. Luceriæ Sẽpronius consul,Annibal haud procul Arpis hybernabat. Inter eos leuia prælia ex occasione,aut opportunitate huius aut illius partis oriebantur:meliórq; eis Romanus, & in dies cautior tutiórq; ab insidiis fiebat. In Sicilia Romanis omnia mutauerat mors Hieronis,regnúmq; ad Hieronymũ nepotem eius translatũ,puerũ vixdum libertatem,nedũ dominationẽ modice laturum. Lætè id ingeniũ tutores atq; amici ad præcipitandũ in omnia vitia acceperunt. Quæ ita futura cernens Hiero,vltima senecta voluisse dicitur liberas Syracusas relinquere:ne sub dominatu puerili,per ludibriũ,bonis artibus partum firmatúmq; interiret regnũ. Huic consilio eius summa ope obsistere filię,nomen regium penes puerũ futurũ ratæ,regimen rerum omniũ penes se,virósq; suos, Andronodorũ,& Zoilum:nã ii tutorum primi relinquebantur. Non facile erat nonagesimum iam agenti annũ,circunsesso dies noctésq; muliebribus blanditiis,liberare animũ, & cõuertere ad publicã priuatámq; curã. Itaque tutores numero quindecim puero reliquit,quos precat⁹ est moriens,vt fidem erga populũ Romanum quinquaginta annos ab se cultã,inuiolatã seruarent: iuuenémq; suis potissimũ vestigiis insistere vellent:disciplinæque in qua edoctus esset. Post hæc mandata cũ expirasset,tutores prodeunt. testamento prolato, pueróque in concionẽ producto, (erat autẽ XV tunc fermè annorũ)paucis,qui per concionẽ ad excitandos clamores dispositi erant,approbãtibus testamentũ,cæteris velut patre amisso in orba ciuitate omnia timẽtibus, funus fit regium,magis amore ciuiũ & charitate,quàm cura suorũ celebre. Deinde cæteros tutores summouet Andronodorus:iuuenẽ iam esse dictitans Hieronymũ,ac regni potentẽ:deponẽdóque tutelã,quæ ipsi cum pluribus cõmunis erat, in se vnũ omnium vires cõuertit. Vix quidem vlli bono moderatóque regi facilis erat fauor apud Syracusanos,succedẽti tanta charitate Hieronis. Verùm enimuero Hieronymus,velut suis vitiis desiderabilẽ efficere vellet auum, primo statim conspectu omnia quàm disparia essent,ostẽdit. nã qui per tot annos Hieronem, filiúmq; eius Gelonem,nec vestis habitu,nec alio vllo insigni differentes à cæteris ciuibus vidissent, cõspexere purpurã,ac diadema,ac satellites armatos:quadrigísque etiã alborum equorũ interdum ex regia procedentẽ,more Dionysii tyrãni. Hunc tam superbum apparatũ,habitúmq;,cõueniẽtes sequebantur mores:contẽptus omnium hominum,superbæ aures,cõtumeliosa dicta,aditus non alienis modò,sed tutoribus etiã difficilis,libidines nouæ,inhumana crudelitas. itaque tantus omneis terror inuaserat,vt quidã ex tutoribus aut morte volũtaria,aut fuga pręuerterẽt metum suppliciorũ. Tres ex iis quibus solis aditus in domũ familiarior erat,Andronodorus & Zoilus,generi Hieronis,& Thraso quidã,de aliis quidẽ rebus haud magnopere audiebantur. Tendendo autẽ duo ad Carthaginienses,Thraso ad societatẽ Romanam,certamine ac studiis interdum in se conuertebãt animũ adolescentis. Coniuratio in tyrãni caput facta,indicatur per Calonem quendã æqualẽ Hieronymi,& iã inde à puero in omnia familiaria iura assuetũ. Index vnũ ex coniuratis Theodorũ,à quo ipse appellatus erat,nominare potuit. qui cõprehensus extẽplo,traditúsque Andronodoro torquendus,de se ipse haud cunctãter fassus,conscios celabat. postremò cum omnibus intolerandis patientiæ humanæ cruciatibus laceraretur:victũ malis se simulans,auertit ab consciis in insontes indiciũ,Thrasonem esse authorem consilii mẽtitus: nec nisi tam potẽti duce confisos,rem tantã ausuros. ab latere inde eos nominat tyranni,quorũ capita vilissima fingẽti inter dolores gemitúsque occurrẽre. Maximè animo tyrãni credibile indicium Thraso nominatus fecit. itaque extẽplo traditur ad suppliciũ:addictíque pœnę cæteri iuxtà insontes. Consciorũ nemo,cũ diu socius cõsilii torqueretur,aut latuit,aut fugit. tantũ illis in virtute ac fide Theodori fiduciæ fuit:tãtúmque ipsi Theodoro viriũ ad arcana occultãda. Itaq;, quod vnũ vinculũ cum Romanis societatis erat, Thrasone sublato è medio, extẽplo haud dubiè ad defectionẽ res spectabat:legatiq; ad Annibalẽ missi:ac remissi ab eo cũ Annibale nobili adolescẽtulo Hippocrates & Epicides nati Carthagine,sed oriũdi ab Syracusis exule auo,Pœni ipsi materno genere. per hos iũcta societas Annibali,ac Syracusano tyrãno:nec inuito Annibale apud tyrannũ mãserũt. Ap. Claudius prętor,cuius Sicilia prouincia erat:vbi ea accepit, extẽplo legatos ad Hieronymũ misit. qui cũ sese ad renouandã societatẽ quæ cũ auo fuisset, venisse dicerẽt,per ludibriũ auditi,dimissiq; sunt ab quærẽte per iocũ Hieronymo,quæ fortuna eis pu-

A gnæ ad Cãnas fuiſſet. vix credibilia enim legatos Annibalis narrare. velle quid veri ſit, ſcire, vt ex eo vtrã ſpem ſequatur, conſiliũ capiat. Romani, cũ ſeriò legationes audire cœpiſſet, redituros ſe ad eũ dicentes eſſe, monito magis eo quàm rogato ne fidẽ temerè mutaret, proficiſcũtur. Hieronymus legatos Carthaginẽ miſit ad fœdus ex ſocietate cum Annibale faciendũ. Pacto cõuenit, vt cũ Romanos Sicilia expuliſſent (id autẽ breui fore, ſi naues atq; exercitum miſiſſent) Himera amnis, qui fermè inſulã diuidit, finis regni Syracuſani ac Punici imperii eſſet. Aliã deinde inflatus aſſentationibus eorũ qui eum nõ Hieronis tantùm, ſed Pyrrhi etiã regis materni aui iubebant meminiſſe, legationẽ miſit, qua æquum cenſebat, Siciliã ſibi omnẽ cedi: Italię imperium propriũ quæri Carthaginienſi populo. Hanc leuitatem ac iactationẽ animi neq; mirabantur in iuuene furioſo, neq; arguebant, dũmodo auerterent eũ ab Romanis. Sed omnia in eo præcipitia ad exitiũ fuerũt. nã cum præmiſſis Hippocrate atq; Epicide cum binis millibus armatorum ad B tentãdas vrbes quæ præſidiis tenebantur Romanis, & ipſe in Leontinos cũ cætero omni exercitu (erant autẽ ad XV millia peditũ equitũmq;) profectus eſſet: liberas ædes coniurati (& omnes fortè militabãt) imminentes viæ anguſtæ, quã deſcendere ad forũ rex ſolebat, ſumpſerunt. ibi cũ inſtructi armatiq; cæteri tranſitũ expectantes ſtarẽt, vni ex eis (Indigemini fuit nomen) quia cuſtos corporis erat, partes datæ ſunt, vt cũ appropinquaret ianuæ rex, per cauſſam aliquã in anguſtiis ſuſtineret ab tergo agmen. Ita vt cõuenerat, factum eſt. tanquã laxaret elatũ pedem abſtricto nodo, moratus turbã Indigemines, tantũ interualli fecit, vt cum in pretereuntẽ ſine armatis regem impetus fieret, cõfoderetur aliquot prius vulneribus, quàm ſuccurri poſſet. Clamore & tumultu audito, in Indigeminẽ iam haud dubiè obſtãtem tela coniiciuntur. per quæ tamen, duobus acceptis vulneribus, euaſit. fuga ſatellitũ, vt iacentẽ videre regem, facta eſt. interfectores pars in forũ ad multitudinem lætã libertate, pars Syracuſas pergunt ad præoccupãda Andronodori regiorũmq; aliorũ conſilia. Incerto rerum ſtatu, Ap. Claudius bellũ oriens ex propinquo cũ cerneret, C ſenatũ literis certiorẽ fecit, Siciliã Carthaginienſi populo & Annibali conciliari. ipſe aduerſus Syracuſana cõſilia, prouinciã, regniq; fines, omnia cõuertit præſidia. Exitu anni eius Q. Fabius ex authoritate ſenatus Puteolos, per bellũ cœptum frequentari emporiũ, cõmuniit, præſidiũmq; impoſuit. Inde Romã comitiorũ cauſſa veniens, in eum quẽ primũ diem comitialem habuit, comitia edixit, atq; ex itinere præter vrbẽ in cãpum deſcendit. Eo die cum ſors prærogatiuæ ante iuniorũ exiſſet, eáque T. Octaciliũ & M. Aemyliũ Regillũ COSS. diceret, tum Q. Fabius ſilẽtio facto tali oratione eſt vſus. Si aut pacẽ in Italia, aut bellum cũ eo hoſte haberemus, in quo negligentiæ aut errori locus eſſet: qui veſtris ſtudiis, quæ in cãpum ad mandãdos quibus velitis honores affertis, morã vllam offerret, is mihi parũ meminiſſe videretur veſtræ libertatis. ſed cũ in hoc bello, cum hoc hoſte nũquam ab vllo duce ſine ingenti noſtra clade erratũ ſit: eadem vos cura, qua in aciem armati deſcẽditis, inire ſuffragiũ ad creandos COSS. decet, & ſibi ſic quenq; dicere. Annibali imperatori parẽ conſulem nomino. Hoc anno ad Capuã Iubellio D Taureæ Cãpano ſummo equiti prouocãti ſummus Romanus eques Aſellus Claudius oppoſitus. Aduerſus Gallum quondã prouocantẽ in ponte Anienis Manliũ fidentem & animo & viribus miſere maiores noſtri. Ob eandẽ cauſſam haud multis annis pòſt fuiſſe non negauerim cur M. Valerio nõ diffideretur arma capienti aduerſus ſimiliter prouocantẽ ad certamen Gallũ. Quẽadmodũ pedites equiteſq; optamus vt validiores, ſi minus, vt pares hoſti habeamus: ita duci hoſtium parẽ imperatorẽ quæramus. Cum qui eſt ſummus in ciuitate dux, eũ legerimus: tum repẽtè lectus in annũ creatus aduerſus veterẽ ac perpetuum imperatorẽ cõparabitur, nullis neque temporis neq; iuris incluſum anguſtiis, quo minus ita omnia gerat adminiſtrẽtq;, vt tẽpora poſtulabunt belli. nobis autẽ in apparatu ipſo, ac tantũ inchoantibus res, annus circũagitur. Quoniam quales viros creare vos conſules deceat, ſatis eſt dictũ: reſtat vt pauca de eis in quos prærogatiuæ fauor inclinauit, dicam. M. Aemylius Regillus flamen eſt Quirinalis, quem neque mittere à ſacris, neque retinere poſſumus, vt non deũm aut belli deſeramus curam. Octacilius ſororis E meæ filiam vxorẽ, atque ex ea liberos habet. cæterùm non ea veſtra in me, maioréſque meos merita ſunt, vt non potiorem priuatis neceſſitudinibus Rempub. habeam. Quilibet nautarum vectorũmque tranquillo mari gubernare poteſt. vbi ſæua orta tẽpeſtas eſt, ac turbato mari rapitur vento nauis: tum viro, & gubernatore opus eſt. Non tranquillo nauigamus: ſed iam aliquot procellis ſubmerſi penè ſumus. itaque quis ad gubernacula ſedeat, ſumma cura prouidendũ ac præcauendũ nobis eſt. In minore re experti T. Octacili operã tuãm ſumus. haud ſanè cur ad maiora tibi fidamus, documenti quicquam dediſti. Claſſem hoc anno, cui tu præfuiſti, triũ rerum cauſſa parauimus: vt Africæ oram popularetur: vt tuta nobis Italiæ litora eſſent: ante omnia, ne ſupplementũ cũ ſtipendio cõmeatúq; ab Carthagine Annibali trãſportaretur. Create cõſulẽ T.

„ Octaciliũ,nõ dico si omnia hæc,sed si aliquid eorum Reipub.præstitit. Sin autẽ te classem obti- F
„ nente,etiã velut pacato mari quælibet Annibali tuta atq; integra ab domo venerunt:si ora Ita-
„ liæ infestior hoc anno,quàm Africę fuit: quid dicere potes cur te potissimũ ducẽ Annibali hosti
„ opponãt?Si consul esses,dictatorẽ dicendum exẽplo maiorum nostrorũ censeremus. nec tu id
„ indignari posses,aliquẽ in ciuitate Romana meliorẽ bello haberi,quàm te.magis nullius inter-
„ est,quàm tua T.Octacili,nõ imponi ceruicibus tuis onus sub quo cõcidas.Ego magnopere sua-
„ deo,eodẽ animo,quo,si stãtibus vobis in acie armatis repentè deligẽdi duo imperatores essent
„ quorũ ductu atq; auspicio dimicaretis,hodie quoque cõsules creetis, quibus sacramenta liberi
„ nostri dicant:ad quorũ edictum conueniant:sub quorũ tutela atq; cura militent. Lacus Thrasy-
„ menus,& Cannę,triste ad recordationem exẽplar,at ad præcauẽdum simile,vtiles documento
„ sunt. Prerogatiua iuniorũ in suffragiũ reuocata,cũ T.Octacilius ferociter cum cõtinuare cõsu-
latum velle vociferaretur, atq; obstreperet:lictores ad eũ accedere cõsul iussit: & quia in vrbem G
non inierat,protinus in cãpum ex itinere profectus,admonuit,cũ securibus sibi fasces preferri.
Interim prærogatiua suffragium init:creatique in ea cõsules Q.Fabius Maximus quartùm, M.
Marcellus tertiùm.eosdẽ consules cæterę centurię sine vari atione vlla dixerunt.& pretor vnus
refectus,Q.Fuluius Flaccus nonùm.alii creati:T.Octacilius Crassus iterum, Q.Fabius cõsulis
filius,qui tum ædilis curulis erat:P.Cornelius Lentulus.Comitiis pretorũ perfectis,S.C.factum
est,vt Q.Fuluio extra ordinẽ vrbana prouincia esset,isq; potissimũ consulibus ad bellum profe
ctis,vrbi præesset.Aquæ magnæ & niues eo anno fuerunt, Tyberisque agros inundauit cũ ma-
gna strage tectorũ,pecorúmque & hominũ pernicie. Quinto anno secundi Punici belli Q.Fa-
bius Maximus quartùm,M.Claudius Marcellus tertiùm, consulatũ ineuntes,plus solito cõuer-
terant in se ciuitatis animos.multis enim annis tale cõsulum par non fuerat.Referebant senes,
sic Maximũ Rullum cum P.Decio ad bellũ Gallicum, sic postea Papyriũ & Caruilium aduersus
Samnites,Brutiósque,& Lucanũ cum Tarẽtino populum,cõsules declaratos.Absens Marcellus H
consul creatus,cũ ad exercitum esset:pręsenti Fabio,atque ipso comitia habente,cõsulatus cõti-
nuatus.Tẽpus,ac necessitas belli, ac discrimen summæ rerũ faciebãt ne quis aut in exemplum
exquireret,aut suspectũ cupiditatis imperii cõsulem haberet: quin laudabãt potius magnitudi-
nem animi:quòd cũ summo imperatore esse opus Reipub.sciret,seque eũ haud dubiè esse:mino-
ris inuidiã suã,siqua ex re oriretur,quàm vtilitatẽ Reipub.fecisset.Quo die magistratũ inierunt
consules,senatus in Capitolio est habitus:decretúmq; omniũ primũ,vt consules sortirentur cõ-
pararéntve inter se,vter cẽsoribus creãdis comitia haberet prius quàm ad exercitũ proficiscere-
tur. Prorogatũ deinde imperiũ omnibus qui ad exercitus erant:iussique in prouinciis manere,
T.Gracchus Luceriæ,vbi cũ volonũ exercitu erat,C.Terentius Varro in agro Piceno,M. Põpo-
nius in Gallico.ex pretoribus prioris anni propretor Q.Muti⁹ obtineret Sardiniã,M. Valerius
ad Brũdusium oræ maritimę,intẽtus aduersus omnes motus Philippi Macedonũ regis,pręesset.
P.Cornelio Lentulo pretori Sicilia decreta prouincia, T.Octacilio classis eadẽ quam aduersus I
Carthaginienses priore anno habuisset.Prodigia eo anno multa nunciata sunt. quæ quo magis
credebãt simplices ac religiosi homines,eo etiã plura nunciabãtur.Lanuuii in æde intus Sospi-
tæ Iunonis coruos nidũ fecisse.In Apulia palmã viridem arsisse.Matuæ stagnũ effusum Mintio
amni cruentum visum.Et Calibus creta, & Romæ in foro Boario sanguine pluuisse.Et in vico
Istrico fontẽ sub terra tãta vi aquarũ fluxisse,vt serias doliáque quæ in eo loco erant,prouoluta
velut impetus torrẽtis tulerit.Tacta de cælo,atriũ publicum in Capitolio,ædem in Cãpo Vul-
cani,nucẽ in Sabinis,publicámque viã,murũ ac portam Gabiis.Iã alia vulgata miracula erant:
hastã Martis Præneste sua sponte promotã: bouẽ in Sicilia locutũ:infantem in vtero matris in
Marrucinis,Io triũphe,clamasse:ex muliere Spoleti virũ factum: Hadriæ aram in cælo, speciés-
que hominũ circum eam cũ cãdida veste visas esse.Quin Romę quoque in ipsa vrbe secundum
apum examẽ in foro visum.quod mirabile est,quia rarũ.affirmantes quidã legiones se armatas
in Ianiculo videre,cõcitauerunt ciuitatẽ ad arma:qui cũ in Ianiculũ iuissent, negarũt quẽquam K
ibi,præter assuetos collis eius cultores,apparuisse. Hæc prodigia hostiis maiorib⁹ procurata sũt
ex Aruspicũ responso:& supplicatio omnibus diis quorũ puluinaria Romæ sint,indicta est.Per-
petratis quę ad pacẽ deûm pertinebant,de Repub.bellóque gerẽdo,& quantũ copiarum, & vbi
quęque essent,COSS.ad senatũ retulerunt.Duodeuiginti legionibus bellum geri placuit: binas
COSS.sibi sumere,binis Galliã Siciliámq; ac Sardiniã obtineri:duabúsque Q.Fabiũ Pr.Apu-
liæ,duabus volonũ T.Gracchum circa Luceriã præesse: singulas C.Terentio Procos.ad Picenũ,
& M.Valerio ad classem circa Brundusium,& duas vrbi præsidiũ relinqui.Hic vt numerus le-
gionũ expleretur,sex nouę legiones erãt scribẽdę.Eas primo quoq; tẽpore COSS.scribere iussi,&
classem

A classem parare, vt cum eis nauibus quæ pro Calabriæ litoribus in statione essent, C L lõgarum nauium classis eo anno expleretur. Delectu habito, & naub⁹ nouis deductis, Q. Fabius comitia censoribus creãdis habuit. creati M. Attilius Regulus, & P. Furius Philus. Cum increbresceret rumor, bellũ in Sicilia esse: T. Octacilius eò cũ classe proficisci iussus est. Cũ deessent nautę, COSS. ex S C edixerũt, vt qui L. Aemylio, C. Flaminio cẽsoribus millibus æris quinquaginta ipse, aut pater eius census fuisset vsq; ad centũ millia, aut cui postea res tãta esset facta, nautam vnũ cum sex mẽsium stipẽdio daret. qui supra centũ millia, vsq; ad CCC millia: treis nautas cũ stipẽdio annuo. qui supra trecẽta millia vsq; ad decies æris, quinq; nautas: qui supra decies, septẽ. senatores, octo nautas cũ annuo stipẽdio darent. Ex hoc edicto dati nautę armati instructiq; ab dominis cum triginta dierũ coctis cibariis naues conscẽderunt. Tum primũ est factum, vt classis Romana sociis naualibus priuata impẽsa paratis cõpleretur. Hic maior solito apparatus præcipuè B conterruit Cãpanos, ne ab obsidione Capuæ bellum eius anni Romani inciperẽt. itaq; legatos ad Annibalẽ oratum miserunt, vt Capuã exercitũ admoueret. ad eam oppugnandã nouos exercitus scribi Romæ, nec vllius vrbis defectioni magis infensos eorũ animos esse. Id quia tam trepidi nunciabãt, maturãdum Annibal ratus, ne pręuenirẽt Romani: profectus Arpis, ad Tifata in veteribus castris super Capuã consedit. inde Numidis Hispanisq; ad præsidiũ simul castrorum simul Capuę relictis, cum cætero exercitu ad lacũ Auerni per speciẽ sacrificandi, re ipsa vt tẽtaret Puteolos, quique ibi pręsidio erant, descẽdit. Maximus postquã Annibalẽ Arpis profectum, & regredi in Cãpaniam, allatũ est, nec die nec nocte intermisso itinere, ad exercitum redit: & T. Gracchum ab Luceria Beneuentũ copias admouere: Q. Fabiũ Pr. (is filius COS. erat) Luceriam Graccho succedere iubet. In Siciliã eodẽ tẽpore duo Prr. profecti: P. Cornelius ad exercitũ, Octacilius, qui maritimæ oræ, reiq; nauali præesset. & cęteri in suas quisq; prouincias profecti. & quibus prorogatum imperiũ erat: easdẽ quas priore anno, regiones obtinuerũt. Ad Annibalẽ, cum C ad lacum Auerni esset, quinq; nobiles iuuenes ab Tarento venerunt, partim ad Thrasymenum lacum, partim ad Cannas capti, dimissiq; domos cum eadẽ comitate, qua vsus aduersus omnes Romanorũ socios Pœnus fuerat. Ii memores beneficiorum eius, perpulisse magnã partem se iuuentutis Tarẽtinæ referunt, vt Annibalis amicitiã ac societatem quam P R mallẽt: legatósque ab suis missos rogare Annibalẽ, vt exercitum propius Tarẽtum admoueat. si signa eius, si castra conspecta à Tarento sint, haud vllam intercessurã morã quin vrbs dedatur. in potestate iuniorum plebẽ, in manu plebis rem Tarentinã esse. Annibal collaudatos eos, oneratósq; ingentibus promissis domum ad cœpta maturanda redire iubet: se in tẽpore affuturũ esse. Hac cum spe dimissi Tarẽtini. ipsum ingens cupido incesserat Tarẽti potiundi. vrbẽ esse videbat cum opulentam nobilẽmq;, tum maritimã, & in Macedoniã opportunè versam: regẽmq; Philippum hunc portum, si trãsiret in Italiã, cum Brũdusium Romani haberẽt, petiturum. Sacro inde perpetrato, ad quod venerat, & dum ibi moratur, peruastato agro Cumano vsq; ad Miseni promontorium, D Puteolos repentè agmen conuertit ad opprimẽdum præsidium Romanũ. Sex millia hominum erant: & locus munimẽto quoq;, nõ natura modò tutus. Triduum ibi moratus Pœnus, ab omni parte tẽtato præsidio. deinde, vt nihil procedebat, ad populãdum agrum Neapolitanum magis ira quàm potiundæ vrbis spe processit. Aduẽtu eius in propinquũ agrũ Nolana mota est plebs, iamdiu auersa ab Romanis, & infesta senatui suo. itaq; legati ad accersendũ Annibalẽ cũ haud dubio promisso tradẽdæ vrbis venerunt. Præuenit inceptũ eorum Marcellus COS. à primorib⁹ accitus. die vno Suessulã a Calibus, cum Vulturnus amnis traiicientẽ moratus esset, cõtẽderat. inde proxima nocte sex millia peditũ, equitésq; CCC, qui pręsidio senatui essent, Nolã intromisit. & vti à COS. omnia impigrè facta sunt ad pręoccupandã Nolam: ita Annibal tẽpus terebat, bis iam antè nequicquã tentata re, segnior ad credendũ Nolanis factus. Iisdẽ diebus & Q. Fabius COS. ad Casilinũ tentãdum, quod pręsidio Punico tenebatur, venit: & ad Beneuentum velut ex cõposito parte altera Hanno ex Bruttiis cum magna peditũ equitúmq; manu, altera T. E Gracchus ab Luceria accessit, qui primò oppidum intrauit. deinde vt Hãnonem tria millia fermè ab vrbe ad Calorẽ fluuiũ castra posuisse, & inde agrũ populari audiuit: & ipse egressus mœnibus mille fermè passus ab hoste castra locat: ibiq; concionẽ militum habuit. Legiones magna ex parte Volonum habebat: qui iam alterũ annum libertatẽ tacitè mereri, quàm postulare palàm maluerãt. senserat tamen hybernis egrediens murmur in agmine esse, quærẽtium nũquam ne liberi militaturi essent: scripserátq; senatui, nõ tam quid desiderarẽt, quàm quid meruissent. bona fortiq; opera eorũ se ad eam diẽ vsum: neq; ad exẽplum iusti militis quicquã eis pręter libertatẽ deesse. De eo permissum ipsi erat, faceret quod è Rep. duceret esse. Itaq; prius quam cũ hoste manum consereret, pronunciat, tẽpus venisse eis libertatis, quam diu sperassent, potiũdæ.

postero die signis collatis dimicaturũ puro ac patenti cãpo, vbi sine vllo insidiarum metu vera virtute geri res posset. Qui caput hostis retulisset, cũ se extẽplo liberum iussurũ esse. qui loco cessisset, in cũ seruili supplicio animaduersurũ. Suam cuiq; fortunã in manu esse. libertatis authorem eis nõ se fore solum, sed COS. M. Marcellũ, & vniuersos Patres, qui cõsulti ab se de libertate eorũ, sibi permisissent. Literas inde COS. ac S C recitauit. Ad quæ clamor cũ ingenti assensu est sublatus. pugnam poscebant, signũmq; vt daret extẽplo, ferociter instabant. Gracchus prælio in posterum diẽ pronunciato, concionem dimisit. Milites læti, præcipuè quibus merces nauatæ in vnum diẽ operæ, libertas futura erat: armis expediendis quod reliquũ diei fuit, consumpserunt. Postero die vbi signa cœperunt canere: primi omniũ parati instructiq; ad prętoriũ conueniunt. Sole orto Gracchus in aciẽ copias eduxit. Nec hostes morã dimicandi fecerunt. Decẽ & septem millia peditũ erant, maxima ex parte Brutii ac Lucani: equites M C C, inter quos pauci admodum Italici: cæteri Numidæ ferè omnes, Mauriq;. Pugnatum est & acriter, & diu. quatuor horis neutrò inclinata est pugna. nec alia magis Romanum impediebat res, quàm capita hostiũ pretia libertati facta. nam vt quisq; hostem impigrè occiderat, primùm capita ægrè inter turbã tumultúmq; abscindẽdo, tempus terebat: deinde occupata dextra tenendo caput, fortissimus quisque pugnator esse desierat. Quod vbi tribuni mil. Graccho nunciauerunt, neminem stantem iam vulnerari hostem, carnificari iacentes, & in dextris militum pro gladiis humana capita esse: signum dari propere iussit, proiicerent capita, inuaderẽntq; hostem. claram satis & insignem virtutem esse: nec dubiam libertatem futuram strenuis viris. Tum redintegrata pugna est, & eques etiam in hostẽ emissus. Quibus cum impigrè Numidæ cõcurrissent, nec segnior equitum quàm peditum pugna esset, iterũ in dubium adducta res: cum vtrinq; duces, Romanus Brutium Lucanúmq; toties à maioribus suis victos subactósq;, Pœnus mancipia Romana, & ex ergastulo militẽ verbis obtereret. Postremò pronunciat Gracchus, esse nihil quod de libertate sperarent, nisi eo die fusi fugatiq; hostes essent. Ea demum vox ita animos accendit, atque renouato clamore velut alii repentè facti, tanta vi se in hostem intulerũt, vt sustineri vltrà non possent. Primo antesignani Pœnorũ, deinde signa perturbata, postremò tota impulsa acies: inde haud dubiè terga data. ruúntque fugiẽtes in castra adeò pauidi, trepidique, vt ne in portis quidem aut vallo quisquam restiterit. ac propè continenti agmine Romani insecuti, nouum de integro præliũ inclusi hostium vallo ediderint. Ibi sicut pugna impeditior in angustiis, ita cædes atrocior fuit: & adiuuere captiui, qui rapto inter tumultum ferro conglobati, & à tergo ceciderunt Pœnos, & fugam impedierunt. itaque minus duo millia hominum ex tanto exercitu, & ea maior pars equitum cum ipso duce effugerũt. alii omnes cæsi, aut capti. capta & signa duodequadraginta. Ex victoribus duo millia fermè cecidere. præda omnis, præterquam hominum captorum, militi cõcessa est. & pecus exceptum est, quod intra dies triginta domini cognouissent. Cum præda onusti in castra redissent, quatuor millia fermè Volonum militum, qui pugnauerant segnius, nec in castra irruperant simul, metu pœnæ collem haud procul castris ceperunt. postero die per Tr. mil. inde deducti, concione militum aduocata à Graccho, superueniunt: vbi cum proconsul veteres milites primùm, prout cuiusque virtus atque opera in ea pugna fuerat, militaribus donis donasset: tunc quod ad Volones attineret, omnes ait malle laudatos à se, dignos indignósq;, quàm quenquam eo die castigatum esse. quod bonum, faustũ, felixque Reipublicę ipsisque esset, omnes eos liberos esse iubere. Ad quam vocem cũ clamor ingenti alacritate sublatus esset, ac nũc complexi inter se, gratulantésque, nunc manus ad cælum tollentes, bona omnia P R Gracchóque ipsi precarentur: tum Gracchus, "Prius quàm omnes iure libertatis æquassem, inquit, neminem nota strenui aut ignaui militis notasse volui. nũc exsoluta iam fide publica, ne discrimen omne virtutis ignauiæque pereat: nomina eorum qui detrectatæ pugnæ memores, secessionem paulò antè fecerunt, referri ad me iubebo: citatósque singulos iureiurãdo adigam, nisi quibus morbus caussa erit, non aliter quàm stantes, cibum potúmq; quoad stipẽdia facient, capturos esse. Hanc multam ita ęquo animo feretis, si reputabitis, nulla ignauiæ nota leuiore vos designari potuisse." Signum deinde colligendi vasa dedit: militésq; prædam portantes agentésque, per lasciuiam ac iocum ita ludibundi Beneuentum rediere, vt ab epulis p celebrẽ festúmque diem actis, non ex acie reuerti viderẽtur. Beneuentani omnes turba effusa cum obuiam ad portas exissent, complecti milites, gratulari, vocare in hospitium. Apparata conuiuia omnibus in propatulo ædiũ fuerant: ad ea inuitabant: Gracchúmq; orabant, vt epulari permitteret militibus. Et Gracchus ita permisit, in publico epularentur omnes. Ante suas quibusq; fores prolata omnia. pileati, aut lana alba velatis capitibus Volones epulati sunt, alii accubãtes, alii stantes, qui simul ministrabãt, vescebantúrq;. Digna res visa, vt simulacrum celebrati eius diei Gracchus, postquã Romã rediit, pingi

A pingi iuberet in æde Libertatis, quam pater eius in Auentino ex multatitia pecunia faciendam curauit, dedicauítque. Dum hæc ad Beneuentum geruntur: Annibal depopulatus agrum Neapolitanum, ad Nolam castra mouet. Quem vbi aduentare C O S. sensit: Pomponio proprætore cum eo exercitu qui super Suessulam in castris erat, accito, ire obuiam hosti parat, ne moram dimicandi faceret. Claudium Neronem cum robore equitum silentio noctis per auersam maximè ab hoste portam emittit: circunuectúmque occultè subsequi sensim agmen hostium iubet: & cum coortum prælium videret, ab tergo se obiicere. Id errore viarum, an exiguitate temporis Nero exequi non potuerit, incertum est. Absente eo cum prælium commissum esset, superior quidem haud dubiè Romanus erat: sed quia equites non affuere in tempore, ratio compositæ rei turbata est. Non ausus insequi cedentes Marcellus, vincentibus suis signum receptui dedit: plus tamen duo millia hostium eo die cæsa traduntur: Romanorum minus C C C C. Solis
B ferè occasu Nero diem noctémque nequicquam fatigatis equis hominibúsque, ne viso quidem hoste rediens, adeò grauiter est ab C O S. increpatus, vt per eum stetisse diceret quo minus accepta ad Cannas redderetur hosti clades. Postero die Romanus in aciem descēdit. Pœnus tacita etiam confessione victus, castris se tenuit. Tertio die silentio noctis, omissa spe Nolæ potiundæ, rei nunquam prosperè tētatæ, Tarentum ad certiorem spem proditionis proficiscitur. Nec minore animo res Romanæ domi, quàm militiæ gerebantur. Censores vacui ab operum locādorum cura propter inopiam ærarii, ad mores hominum regendos animum aduerterūt, castigandáque vitia, quę, velut diutinos morbos ægra corpora ex sese gignunt, nata bello erant. Primum eos citauerunt, qui post Cannensem pugnam Remp. deseruisse, Italiáq; excessisse velle dicebantur. Princeps eorum Lucius Cæcilius Metellus, qui quæstor tum fortè erat. iusso deinde eo, cæterísque eiusdem noxæ reis caussam dicere, cum purgari nequissent, pronunciarūt, verba orationémque eos aduersus Remp. habuisse, quò coniuratio deserendæ Italiæ caussa fieret. Secundum
C eos citati nimis callidi exoluēdi iurisiurādi interpretes, qui captiuorum ex itinere regressi clàm in castra Annibalis, solutum quod iurauerant redituros rebantur. His superioribúsq; illis equi adempti, qui publicum equum habebant: tribúque moti, ærarii omnes facti. Neq; senatu modò aut equestri ordine regēdo cura se censorum tenuit, nomina omnium ex iuniorum tabulis excerpserunt, qui quadriennio non militassent, quibus neque vacatio iusta militiæ, neque morbus caussa fuisset. & ea supra duo millia nominum in ærarios relata, tribúq; omnes moti: additúmque inerti censoriæ notæ triste senatusconsultum, vt ii omnes quos censores notassent, pedibus mererent, mitterentúrque in Siciliam ad Cannensis exercitus reliquias: cui militum generi non prius quàm pulsus Italia hostis esset, finitum stipendiorum tempus erat. Cum censores ob inopiam ærarii se iam locationibus abstinerent ædium sacrarum tuendarum, curuliúmq; equorum præbendorum, ac similium his rerum: conuenere ad eos frequentes, qui hastæ huius generis assueuerant: hortatique censores, vt omnia perinde agerent locarëntque, ac si pecunia in ærario
D esset. neminem nisi bello confecto pecuniam ab ærario petiturum esse. Conuenere deinde domini eorum quos T. Sempronius ad Beneuentum manu emiserat: accersitósque se ab triumuiris mensariis esse dixerunt, vt pretia seruorum acciperent: cæterùm non antè quàm bello confecto accepturos esse. Cum hæc inclinatio animorum plebis ad sustinendam inopiam ærarii fieret: pecuniæ quoque pupillares primò, deinde viduarum cœptæ cōferri, nusquam eas tutius sanctiúsque deponere credentibus qui deferebant, quàm in publica fide. inde si quid emptum paratúmque pupillis ac viduis foret, à quæstore perscribebatur. Manauit ea priuatorum benignitas ex vrbe etiam in castra: vt non eques, non centurio stipendium acciperent: mercenariúmq; increpantes vocarēt, qui accepisset. Q. Fabius C O S. ad Casilinum castra habebat, quod duûm millium Campanorum, & septingentorum militum Annibalis tenebatur pręsidio. Præerat Statius Metius, missus ab Cn. Magio Atellano: qui eo anno Mediastuticus erat, seruitiáq; & plebem promiscuè armabat, vt castra Romana inuaderet, intento C O S. ad Casilinum oppugnandum.
E Nihil eorum Fabium fefellit. Itaq; Nolam ad collegam mittit, altero exercitu, dum Casilinum oppugnatur, opus esse, qui Campanis opponatur. vel ipse relicto Nolæ præsidio modico veniret: vel, si eum Nola teneret, & necdum securæ res ab Annibale essent, T. Gracchū Procos. à Beneuento acciturum. Hoc nuncio Marcellus duobus militum millibus Nolæ in præsidio relictis, cum cætero exercitu Casilinum venit. aduentúque eius Campani iam mouentes sese, quieuerunt. ita à duobus C O S S. Casilinum oppugnari cœptum. vbi cum multa succedētes temere mœnibus Romani milites acciperent vulnera, neque satis inceptis succederet: Fabius omittendam rem paruam, ac iuxtà magnis difficilem, abscedendúmque inde censebat, cum res maiores instarent. Marcellus multa magnis ducibus sicut non aggrediēda, ita semel aggressis non

dimittenda esse dicendo, quia magna famæ momenta in vtranque partem fierent, tenuit ne incepto abiretur. Vineæ inde, omniaque alia operum machinationúmque genera cum admouerentur, Campanique Fabium orarent vt abire Capuam tutò liceret: paucis egressis, Marcellus portam qua egrediebantur, occupauit: cædésque promiscuè omnium circa portam primò, deinde irruptione facta, etiam in vrbe fieri cœpta est. Quinquaginta ferè primò egressi Cāpanorum cum ad Fabium confugissent, præsidio eius Capuam peruenerunt. Casilinum inter colloquia, cunctationémque petentium fidem, per occasionem captum est. captiui, quique Campanorum, quique Annibalis militum erant, Romam missi, atque ibi in carcere inclusi sunt. oppidanorum turba per finitimos populos in custodiam diuisa. Quibus diebus à Casilino re bene gesta recessum est, eis Gracchus in Lucanis aliquot cohortes in ea regione conscriptas cum præfecto sociorum in agros hostium prædatum misit. eos effuse palatos Hanno adortus, haud multo minorem, quàm a Beneuento acceperat, reddidit hosti cladem: atque in Brutios raptim, ne Gracchus assequeretur, cōcessit. COSS. Marcellus retro vnde venerat Nolam redit: Fabius in Samnium ad populandos agros, recipiendasque armis quæ defecerant vrbes processit. Caudinus Samnis grauius deuastatus: perusti populatique latè agri, prædæ pecudum hominúmque actæ, oppida vi capta, Compulteria, Telesia, Cossa, Melę, Fuisulæ, & Orbitanium. ex Lucanis Blandę, Apulorum Aneæ oppugnatæ. Millia hostium in his vrbibus XXV capta aut occisa: & recepti perfugæ CCCLXX. quos cum Romam misisset COS. virgis in comitio cæsi omnes, ac de saxo deiecti. Hæc à Q. Fabio intra paucos dies gesta. Marcellum ab gerēdis rebus valetudo aduersa Nolæ tenuit. Et a Pr. Q. Fabio, cui circa Luceriam prouincia erat, Accua oppidum per eos dies vi captum, statiuáque ad Ardoneas communita. Dum hæc aliis locis ab Romanis geruntur: iam Tarentum peruenerat Annibal cum maxima omnium quacunque ierat, clade. in Tarentino demum agro pacatum incedere agmen cœpit. nihil ibi violatum, neq; vsquam via excessum est. apparebátque non id modestia militum aut ducis, nisi ad conciliandos Tarentinorum animos, fieri. Cæterum cum propè iam mœnibus accessisset, nullo ad conspectum primi agminis, vt rebatur, motu facto, castra ab vrbe fermè passus mille locat. Tarentum triduo antequam Annibal ad mœnia accederet, à M. Valerio propr. qui classi ad Brundusium præerat, T. Valerius legatus missus. Is primorum iuuentute conscripta, dispositisque ad omnes portas, circáque muros, quà res postulabat, stationibus, die ac nocte plurimum intentus, neque hostibus neque dubiis sociis loci quicquam præbuit ad tentandum. Sicque diebus aliquot frustra ibi absumptis, Annibal, cum eorum nemo qui ad lacum Auerni adissent, aut ipsi venirent, aut nuncium literásve mitterent: vana promissa se temere secutū cernens, castra inde mouit. Tum quoque intacto agro Tarentino, quanquam simulata lenitas nondum profuerat: tamen spe labefactādæ fidei haud absistens, Salapiam tendit: eóque frumentum ex agris Metapontino atque Heracleensi (iam media æstas exacta erat, & hybernis placebat locus) comportat. Prædatū inde Numidæ Maurique per Salentinum agrum, proximósque Apuliæ saltus dimissi: vnde cæteræ prædæ haud multum, equorum greges maxime abacti: è quibus ad quatuor millia domanda equitibus diuisa. Romani, cum bellum nequaquam contemnendum in Sicilia oriretur, mórsq; tyranni duces magis impigros dedisset Syracusanis, quàm caussam aut animos mutasset: M. Marcello alteri consulum eam prouinciam decernunt. Secundū Hieronymi cædem primo tumultuatum in Leontinis apud milites fuerat, vociferatúmque ferociter, parentandum regi sanguine coniuratorum esse. deinde libertatis restitutæ dulce auditum nomen, crebrò vsurpatum, spes facta ex pecunia regia largitionis militi, atque fungendi potioribus ducibus, & relata tyranni fœda scelera, fœdioresque libidines, adeò mutauere animos, vt insepultum iacere corpus paulo āte desiderati regis paterentur. Cum cæteri ex coniuratis ad exercitum obtinendum remansissent, Theodorus & Sosis regiis equis quanto maximo cursu poterant, vt ignaros omnium regios opprimerent, Syracusas contendunt. cæterum præuenerat non fama solum, qua nihil in talibus rebus est celerius, sed nuncius etiam ex regiis seruis. itaque Andronodorus & insulam & arcem, & alia quæ poterat, quæque opportuna erant, præsidiis firmarat. Hexapylo Theodorus ac Sosis post solis occasum iam obscura luce inuecti, cum cruentam regiam vestem, atque insigne capitis ostentarent, transuecti per Thicam, simul ad libertatem, simul ad arma vocantes, in Acradinam conuenire iubent. Multitudo pars procurrit in vias, pars in ædium vestibulis stat, pars ex tectis fenestrisque prospectant, & quid rei sit, rogitant. omnia luminibus collucent, strepitúque vario complentur. armati locis patentibus congregantur. inermes ex Olympii Iouis tēplo spolia Gallorum Illyriorúmque, dono data Hieroni à P R, fixáque ab eo, detrahunt, precantes Iouem, vt volens propitius prębeat sacra arma pro patria, pro deûm delubris, pro libertate sese armantibus.

F G H I K

A mantibus. Hæc quoque multitudo stationibus per principes regionum vrbis dispositis adiun-
gitur. In insula inter cætera Andronodorus præsidiis firmat horrea publica. Locus saxo qua-
drato septus, atque arcis in modum emunitus capitur ab iuuentute quæ præsidio eius loci attri-
buta erat. mittúntque nuncios in Acradinam, horrea frumentúmque in senatus potestate esse.
Luce prima populus omnis armatus inermisque in Acradinam ad curiam conuenit. ibi pro
Concordiæ ara, quæ in eo sita loco erat, ex principibus vnus nomine Polyneus concionem &
liberam & moderatam habuit. Seruitudinis indignitatisque homines expertos aduersus notum
malum iritatos esse. Discordia ciuilis quas importet clades, audisse magis à patribus Syracusa-
nes, quàm ipsos vidisse. Arma quòd impigrè ceperint, laudare. magis laudaturum, si non vtan-
tur nisi vltima necessitate coacti. in præsentia legatos ad Andronodorum mitti placere, qui de-
nunciét, vt in potestate senatus ac populi sit: portæ insulæ pateant, reddat præsidium, si tutelam
B alieni regni suum regnum velit facere. eundem se cēsere, multo acrius ab Andronodoro, quàm
ab Hieronymo repeti libertatem. Ab hac cōcione legati missi sunt. senatus inde haberi cœptus
est, quòd sicut regnante Hierone manserat publicum consilium: ita post mortem eius ante eam
diem nulla de re neque conuocati neque consulti fuerant. Vt ventum ad Andronodorum est:
ipsum quidem mouebat & ciuium consensus, & cum aliæ occupatæ vrbis partes, tum pars in-
sulę velut munitissima prodita atque alienata: sed euocatum eum ab legatis Demarata vxor, fi-
lia Hieronis, inflata adhuc regiis animis, ac muliebri spiritu, admonet sæpe vsurpatæ Dionysii
tyranni vocis, qua pedibus tractum, non insidentem equo, relinquere tyrānidem dixerit debe-
re. facile esse momento quo quis velit, cedere possessione magnæ fortunæ: facere & parare eam,
difficile atque arduum esse. paululum sumeret spatii ad consultādum ab legatis. eo vteretur ad
accersendos ex Leontinis milites. quibus si pecuniam regiam pollicitus esset, omnia in potesta-
te eius futura. Hæc muliebria consilia Andronodorus neque tota aspernatus est, neque extem-
C plo accepit, tutiorem ad opes affectandas ratus esse viam, si in præsentia tempori cessisset. itaque
legatos renunciare iussit, futurum se in senatus ac populi potestate. Postero die luce prima pate-
factis insulæ portis in forum Acradinæ venit. Ibi in aram Concordiæ, ex qua pridie Polyneus
concionatus erat, ascendit: orationémque eam orsus est, qua primùm cunctationis suæ veniam
petiuit. Se enim clausas habuisse portas, non separantem suas res à publicis, sed strictis semel gla
diis timentem qui finis cædibus esset futurus, vtrum, quod satis libertatis foret, contēti nece ty-
ranni essent: an quicunque aut propinquitate, aut affinitate, aut aliquibus ministeriis regiā con-
tigissent, alienæ culpæ rei trucidarentur. Postquam animaduertit, eos qui liberassent patriā, ser-
uare etiam liberatam velle, atque vndique consuli in medium: non dubitasse quin & corpus
suum, & cætera omnia quæ suæ fidei tutelæque essent, quandò eum qui mādasset, suus furor ab-
sumpsisset, patriæ restitueret. Conuersus deinde ad interfectores tyranni, ac nomine appellans
Theodorum ac Sosim, Facinus, inquit, memorabile fecistis. sed mihi credite, inchoata vestra glo
D ria, nondum perfecta est: periculúmque ingens manet, nisi communi concordiæ consulitis, ne
libera efferatur res. Post hanc orationē claues portarum pecuniæque regiæ ante pedes eorum
posuit. Atque illo quidem die dimissi ex concione læti circa omnia fana deûm supplicauerunt
cum coniugibus ac liberis. postero die comitia Prr. creādis habita. creatus in primis Andronο-
dorus: cæteri magna ex parte interfectores tyranni duos etiam absentes Sopatrum ac Deome-
nem fecerunt. Qui auditis iis quæ Syracusis acta erant: pecuniam regiā quæ in Leontinis erat,
Syracusas deuectā quæstoribus ad idipsum creatis tradiderunt. & ea quæ in insula erat, & Acra-
dina, tradita est: murique ea pars quæ ab cætera vrbe nimis firmo munimento intersepiebat in-
sulam, consensu omnium deiecta est. secutæ & cæteræ res hanc inclinationem animorum ad li-
bertatem. Hippocrates atque Epicides audita morte tyranni, quam Hippocrates etiam nūcio
interfecto celare voluerat: deserti à militibus, quia id tutissimum ex præsentibus videbatur, Sy-
racusas redière. vbi ne suspecti obseruarentur tanquam nouandi res aliquam occasionem quæ-
E rentes: prætores primùm, dein per eos senatū adeunt. Ab Annibale se missos prędicant ad Hie-
ronymum tanquam amicum ac socium. paruisse imperio eius cuius imperator suus voluerit.
velle ad Annibalem redire. cęterum cum iter tutum non sit, vagantibus passim per totam Sici-
liam Romanis armis, petere vt præsidii dent aliquid, quo Locros in Italiam perducantur. gra-
tiam magnam eos parua opera apud Annibalem inituros. Facilè res impetrata. abire enim du-
ces regios, cum peritos militiæ, tum egentes eosdē atque audaces, cupiebant. sed, quod volebant,
non quàm maturato opus erat, gnauiter expediebant. Interim iuuenes militares, & assueti mili-
tibus, nunc apud eos ipsos, nunc apud transfugas, quorum maxima pars ex naualibus sociis Ro
manorum erat, nunc etiam apud infimæ plebis homines crimina serebant in senatum, optima-

A hostes irati abstinerent:ne tyrannos vlciscendo, quæ odissent scelera,ipsi imitarentur.Inter hæc
abstractam à penetralibus iugulant.in virgines deinde respersas matris cruore,impetū faciunt:
quæ alienata mente simul luctu metúq;,velut captę furore occursu se ex sacrario proripuerunt:
vt,si effugium patuisset in pubicum,impleturæ vrbem tumultu fuerint. tum quoque haud ma-
gno ædium spacio inter medios tot armatos aliquoties integro corpore euaserunt : tenentibúsq-
que,cum tot ac tam validæ eluctandæ manus essent,sese eripuerunt.tandem vulneribus confe-
ctæ,cum omnia replessent sanguine,exanimes corruerunt.cædémque per se miserabilem,mise-
rabiliorem casus fecit:quòd paulo post nuncius venit , mutatis repente ad misericordiam ani-
mis, ne interficerentur. Ira deinde ex misericordia orta: quòd adeo festinatum ad supplicium,
neque locus pœnitendi,aut regressus ab ira relictus esset.itaque fremere multitudo,& in locum
Andronodori ac Themistii(nam ambo Prr.fuerant) comitia poscere, quæ nequaquam ex sen-
B tentia prętorum futura essent.Statutus est comitiis dies:quo nec opinantibus omnibus,vnus ex
vltima turba Epicidem nominauit: tum inde alius Hippocratem.crebriores deinde eæ voces,
& cum haud dubio assensu multitudinis esse. Et erat confusa concio, non populari modò, sed
militari quoque turba,magna ex parte etiam perfugis,qui omnia nouare cupiebant , permistis.
Prætores dissimulare primò:& trahendam rem esse:postremò victi consensu,& seditionem me-
tuentes,pronunciant eos prætores.Nec illi primò statim creati nudare quid vellent:quanquam
ægre ferebant & de induciis dierum decem legatos isse ad Appium Claudium:& impetratis eis,
alios qui de fœdere antiquo renouando agerent,missos. Ad Murgantiam tum classem nauium
centum Romanus habebat,quò euaderent motus ex cædibus tyrannorum orti Syracusis,quò-
ve eos ageret noua atque insolita libertas,opperiens.Per eosdem dies cum ad Marcellū venien-
tem in Siciliam legati Syracusani missi ab Appio essent:auditis conditionibus pacis Marcellus
posse rem conuenire ratus,& ipse legatos Syracusas, qui coràm cum prætoribus de renouando
C fœdere agerent,misit.Et iam ibi nequaquam eadem quies & tranquillitas erat.postquam Puni-
cam classem accessisse Pachynum allatum est : dempto timore Hippocrates & Epicides nunc
apud mercenarios milites,nunc apud transfugas prodi Romanis Syracusas criminabantur. At
vero Appius naues ad ostium portus,quid aliæ partis hominibus animi accederet,opperiens,in
statione habere cœpit. Ingens in speciem criminibus vanis accesserat fides, ac primo etiam tu-
multuose decurrerat multitudo ad prohibendos, si in terram egrederentur. In hac turbatione
rerum in concionem vocari placuit. vbi cum alii aliò tenderent, nec procul à seditione res es-
» set:Apollonides principum vnus orationem salutarem,vt in tali tempore,habuit.Nec spem sa-
» lutis,nec perniciem propiorē vnquam ciuitati vlli fuisse.si enim vno animo omnes vel ad Ro-
» manos,vel ad Carthaginienses inclinent:nullius ciuitatis statum fortunatiorem, gratiorémve
» fore.si alia aliò trahat res:nō inter Pœnos Romanósque bellum atrocius fore, quàm inter ipsos
» Syracusanos:cum intra eosdem muros pars vnaquæque suos exercitus,sua arma, suos habitura
D sit duces.itaque vt idem omnes sentiant,summa vi agendum esse.vtra societas sit vtilior: longe
» minoris adeo rem momenti consultatione esse. sed tamen Hieronis potius quàm Hieronymi
» authoritatem sequendam in sociis legendis, vel quinquaginta annis feliciter expertam amici-
» tiam, nunc incognitæ , quondam infideli,præferendam. Esse etiam momenti aliquid ad consi-
» lium,quòd Carthaginiensibus ita pax negari possit,vt non vtique in pręsentia bellum cum eis
» geratur:cum Romanis extemplo aut pacem aut bellum habendum. Quo minus cupiditatis ac
studii visa est oratio habere,eo plus authoritatis habuit. Adiectum est prætoribus ac delectis se-
natorum militare etiam consilium,iussi & duces ordinum præfectique auxiliorum simul con-
sulere.Cum sæpe acta res esset mediis certaminibus:postremo,quia belli cum Romanis gerendi
ratio nulla apparebat , pacem fieri placuit , mittique cum eis legatos ad rem confirmandam.
Dies haud ita multi intercesserant, cum ex Leontinis legati præsidium finibus suis orantes ve-
nerunt.Legatio peropportuna visa ad multitudinem inconditam ac tumultuosam exoneran-
E dam,ducésque eius ablegandos. Hippocrates Pr.ducere eò transfugas iussus:secuti multi ex au-
xiliis mercenariis quatuor millia armatorum effecerunt.Et mittentibus & missis ea læta expe-
ditio fuit.nam & illis,quod iam diu cupiebant,nouandi res occasio data est:& hi sentinā quan-
dam vrbis rati exhaustam,lætabantur.cæterum leuauerunt modo in præsentia velut corpus æ-
grum,quò mox in grauiorem morbum recideret. Hippocrates enim finitima prouinciæ Ro-
manę primo furtiuis excursionibus vastare cœpit:deinde cum ad tuendos sociorum agros mis-
sum ab Appio præsidium esset,omnibus copiis impetum in oppositam stationē cum cæde mul
torum fecit. Quæ cum essent nunciata Marcello,legatos extemplo Syracusas misit,qui pacis fi-
dem ruptam esse dicerent:nec belli defuturam vnquam caussam,nisi Hippocrates atque Epici-

des non ab Syracusis modò, sed tota procul Sicilia ablegarentur. Epicides ne aut reus criminis F
absentis fratris præsens esset, aut deesset pro parte sua concitando bello: profectus & ipse in Le-
ontinos, quia satis eos aduersus P R concitatos cernebat: auertere etiam ab Syracusis cœpit.
Nam ita eos pacem pepigisse cum Romanis, vt quicunque populi sub regibus fuissent, & suę di-
tionis essent: nec iam libertate contentos esse, nisi etiã regnent ac dominentur. Renunciandum
igitur eis esse: Leõtinos quoque æquum censere liberos esse: vel quòd in solo vrbis suæ tyrannus
ceciderit: vel quòd ibi primùm conclamatum ad libertatem, relictisque regiis ducibus Syracu-
sas sit concursum. Itaque aut eximendum id de fœdere esse, aut legem eam fœderis non accipi-
endam. Facilè multitudini persuasum. legatisque Syracusanorum & de cæde stationis Romanę
querentibus, & Hippocratem atque Epicidem abire, seu Locros, seu quò aliò mallent, dum mo-
dò Sicilia cederent, iubentibus, ferociter responsum est, Neque mandasse sese Syracusanis vt pa-
cem pro se cum Romanis facerent, neque teneri alienis fœderibus. Hæc ad Romanos Syracusa- G
ni detulerunt, abnuentes Leontinos in sua potestate esse. itaque integro secum fœdere, bellũ Ro-
manos cum iis gesturos: neque sese defuturos ei bello: ita, vt in potestatem redacti, suæ rursus
ditionis essent, sicut pax conuenisset. Marcellus cum omni exercitu profectus in Leõtinos, Ap-
pio quoque accito, vt altera parte aggrederetur: tãto ardore militum est vsus ob iram inter con-
ditiones pacis interfectæ stationis, vt primo impetu vrbem expugnarent. Hippocrates atq; Epi-
cides posteaquam capi muros, refringique portas viderunt, in arcem sese cum paucis recepere.
inde clàm nocte Herbesum perfugiunt. Syracusanis octo milium armatorum agmine profe-
ctis domo, ad Mylam flumen nuncius occurrit, captam vrbem esse, cætera falsa mista, veris fe-
rens, cædem promiscuam militum atque oppidanorum factam, nec quenquam puberem arbi-
trari superesse: direptam vrbem, bona locupletum donata. Ad nuncium tam atrocem constitit
agmen: concitatisque omnibus, duces (erant autem Sosis ac Dinomenes) quid agerent, consul-
tabant. Erroris speciem haud vanam mendacio præbuerant verberati ac securi percussi trans- H
fugę ad duo millia hominum. Cæterùm Leontinorum militùmque aliorum nemo post captam
vrbem violatus fuerat: suáque omnia eis, nisi quæ primus tumultus captæ vrbis absumpserat,
restituebantur. Nec vt Leontinos irent, proditos ad cædem cõmilitones querentes, perpelli po-
tuere: nec vt eodem loco certiorem nuncium expectarẽt. Cum ad defectionem inclinatos ani-
mos cernerent Prr. sed eum motum haud diuturnum fore si duces amentiæ sublati essent, exer-
citum ducunt Megaram. ipsi cum paucis equitibus Herbesum proficiscuntur, spe, territis omni-
bus, per proditionem vrbis potiundæ. quod vbi frustra eis fuit inceptum, vi agẽdum rati, poste-
ro die Megaris castra mouent, vt Herbesum omnibus copiis oppugnarent. Hippocrates & Epi-
cides non tam tutum prima specie, quàm vnum, spe vndique abscissa, consilium esse rati, vt se
militibus permitterẽt, & assuetis magna ex parte sibi, & tum fama cædis commilitonum accen-
sis, obuiam agmini procedunt. Prima forte signa sexcentorum Cretensium erãt, qui apud Hie-
ronymum meruerant sub eis, & Annibalis beneficium habebant, capti ad Thrasymenum inter I
Romana auxilia, dimissique. quos vbi ex signis armorúmq; habitu cognouere Hippocrates at-
que Epicides, ramos oleæ ac velamenta alia supplicum porrigentes orare, vt reciperent sese, re-
ceptósque tutarentur, neu proderent Syracusanis, à quibus mox ipsi trucidandi P R dederen-
tur: enimuero conclamant, bonum vt animum haberent, omnem se cum illis fortunam subitu-
ros. Inter hoc colloquium signa constiterant, tenebatúrque agmen: necdum quæ moræ caussa
foret, peruenerat ad duces. Postquam Hippocratem atque Epicidem adesse peruasit rumor, fre-
mitúsque toto agmine erat haud dubie approbantium aduentum eorum, extemplo Prr. citatis
equis ad prima signa perrexerunt, qui mos ille, quæ licentia Cretensium esset, rogitantes, collo-
quia serendi cum hoste, iniussúque prætorum miscendi eos agmini suo? Comprehendi vincíriq;
catenis iusserunt Hippocratem. Ad quam vocem tantus extemplo primùm à Cretensibus cla-
mor est ortus, deinde exceptus ab aliis, vt facilè, si vltra tenderent, appareret eis timendum esse.
Soliciti incertique rerum suarum Megaram, vnde profecti erant, referri signa iubent, nunciós- K
que de statu præsenti Syracusas mittunt. Fraudem quoque Hippocrates addit inclinatis ad o-
mnem suspicionem animis: & Cretensium quibusdam ad itinera insidenda missis, velut inter-
ceptas literas, quas ipse composuerat, recitat. Prr. Syracusani Marcello suo S. Secũdum salutem,
vt assolet, scriptum erat, recte eum atque ordine fecisse, quòd in Leontinis nulli pepercisset, sed
omnium mercenariorum militum eandem esse caussam, nec vnquam Syracusas quieturas, do-
nec quicquam externorum auxiliorum aut in vrbe aut in exercitu suo esset. itaq; daret operam,
vt eos qui cum suis prætoribus castra ad Megaram haberent, in suam potestatẽ redigeret, ac sup-
plicio eorum liberaret tandem Syracusas. Hæc cum recitata essent, tanto clamore ad arma dis-
cursum

A cursum est, vt prætores inter tumultum pauidi abequitauerint Syracusas. & ne fuga quidem eorum seditio compressa est, impetúsque in Syracusanos milites fiebat. nec ab vllo temperatum foret, ni Epicides atque Hippocrates iræ multitudinis obuiam issent: non à misericordia, aut humano consilio: sed ne spem reditus præciderent sibi, & cum ipsos simul milites fidos haberent, simul obsides, tum cognatos quoque eorum, atque amicos tanto merito primùm, dein pignore sibi conciliarent. expertique quàm vana aut leui aura mobile vulgus esset, militem nacti ex eo numero qui in Leontinis circumsessi erant, subornant vt Syracusas perferret nuncium conuenientem eis quæ ad Mylam falsò nunciata erant: authorémque se exhibendo, ac velut visa quæ dubia erant narrando, concitaret iras hominum. Huic non apud vulgum modo fides fuit, sed senatum quoque in curiam introductus mouit, vt vani quidam homines palam ferrent, perbene detectam in Leontinis esse auaritiam & crudelitatem Romanorum. eadem, si intrassent Syracusas, aut fœdiora etiam, quo maius ibi auaritiæ præmium esset, facturos fuisse. Itaq; claudendas cuncti portas, & custodiendam vrbem censere. sed non ab eisdem omnes timere, nec eosdem odisse. ad militares penè omnes, partémque magnam plebis inuisum esse nomen Romanum. prætores, optimatúmque pauci quanquam inflati vano nuncio erãt, tamen ad propius præsentiúsque malum cautiores esse. Et iam ad Hexapylum erãt Hippocrates atque Epicides: serebantúrque colloquia per propinquos popularium qui in exercitu erant, vt portas aperirẽt, sinerẽntque communem patriam defendi ab impetu Romanorum. Iam vnis foribus Hexapyli apertis cœpti erant recipi, cum Prr. interuenerunt. & primò imperio minísque, deinde authoritate deterrendo, postremò, vt omnia vana erant, obliti maiestatis, precibus agebant, ne proderent patriam tyranni antè satellitibus, & tum corruptoribus exercitus. Sed surdæ adeo omnium aures concitatæ multitudinis erant, quòd non minore intus vi, quàm foris, portæ effringerentur. effractisque omnibus tutò in Hexapylo agmen receptum est. Prr. in Acradinã cum iuuentute populariũm confugiunt. mercenarii milites, perfugæque, & quicquid regiorum militum Syracusis erat, agmen hostium augent. Ita Acradina quoq; primo impetu capitur, prætorésque, nisi qui inter tumultum effugerunt, omnes interficiuntur. nox cædibus finem fecit. Postero die serui ad pileum vocati, & carcere vincti, emissi. confusáque omnis multitudo Hippocratem atque Epicidem creant prætores: Syracusæque, cum breue tempus libertas affulsisset, in antiquam seruitutem reciderunt. Hæc nunciata cum essent Romanis, ex Leontinis mota sunt extemplo castra ad Syracusas. Et ab Appio legati per portum missi forte in quinqueremi erant. præmissa quadriremis cum intrasset fauces portus, capitur. legati ægre effugerunt. Et iam non modò pacis, sed ne belli quidem iura relicta erant: cum Romanus exercitus ad Olympium (Iouis id templum est) mille & quingentis passibus ab vrbe castra posuit. Inde quoq; legatos præmitti placuit. quibus, ne intrarent vrbem, extra portam Hippocrates atque Epicides obuiam cum suis processerunt.

" Romanus orator non bellum se Syracusanis, sed opem auxiliúmque afferre ait, & iis qui ex me-
D dia cæde elapsi perfugerint ad se: & eis qui metu oppressi, fœdiorem nõ exilio solùm, sed etiam
" morte seruitutem patiantur. Nec cædem nefandam sociorum inultam Romanos passuros. Ita-
" que si eis qui ad se perfugerunt, tutus in patriam reditus pateret, ac cædis authores dedantur, &
" libertas legésque Syracusanis restituantur, nihil armis opus esse. si ea non fiant: quicunq; in mo-
" ra sit, bello persecuturos. Ad ea Epicides, siqua ad se mandata haberent, responsum eis ait se da-
" turos fuisse. cum in eorum, ad quos venerint, manu res Syracusana esset: tum reuerterentur. Si
" bello lacessant, ipsa re intellecturos, nequaquam idem esse Syracusas ac Leontinos oppugnare.

Ita legatis relictis portas clausit. Inde terra marique simul cœptæ oppugnari Syracusæ: terra ab Hexapylo, mari ab Acradina, cuius murus fluctu alluitur. & quia sicut Leõtinos terrore ac primo impetu ceperant, non diffidebant vastam disiectámque spatio vrbem parte aliqua se inuasuros, omnem apparatum oppugnandarum vrbium muris admouerũt. Et habuisset tanto impetu cœpta res fortunam, nisi vnus homo Syracusis ea tẽpestate fuisset. Archimedes is erat, vnicus spectator cæli, syderúmque: mirabilior tamen inuentor ac machinator bellicorum tormentorum, operúmque: quibus ea quæ hostes ingenti mole agerent, ipse perleui momento ludificaretur. Murum per inæquales ductum colles, pleraque alta & difficilia aditu, summissa quædam, & quæ planis vallibus adiri possent, vt cuique aptum visum est loco, ita omni genere tormentorum instruxit. Acradinæ murum, qui, vt ante dictum est, mari alluitur, ex quinqueremibus Marcellus oppugnabat. ex cæteris nauibus sagittarii funditorésque, & velites etiam, quorum telum inhabile ad remittendum imperitis est, vix quenquam sine vulnere consistere in muro patiebantur. Hi, quia spatio missilibus opus est, procul muro tenebant naues. iunctæ aliæ binæ ad quinqueremes, demptis interioribus remis, vt latus lateri applicaretur: cũ exteriore ordine re-

morum velut naues agerentur: turres contabulatas, machinamentáque alia quatiendis muris F
portabant. Aduersus hunc naualem apparatum Archimedes variæ magnitudinis tormenta in
muris disposuit. in eas quæ procul erant naueis, saxa ingenti pondere emittebat: propiores le-
uioribus, eóque magis crebris petebat telis. postremò vt sui vulnere intacti tela in hostem inge-
rerent, murum ab imo ad summum crebris cubitalibus ferè cauis aperuit: per quæ caua pars sa-
gittis, pars scorpionibus modicis ex occulto petebant hostem. Quæ propius quidem subibant
naues, quò interiores ictibus tormentorum essent, in eas tollendas desuper murum eminentem
ferrea manus firmæ catenę illigata, cum iniecta proræ esset, grauique libramento plumbi recel-
leret ad solum: suspensa prora, nauim in puppim statuebat. dein remissa subito, velut ex muro
cadentem nauim cum ingenti trepidatione nautarum ita vndæ affligebant, vt etiam si recta re-
cideret, aliquantum aquæ acciperet. Ita maritima oppugnatio est clusa, omnisque vis est auersa,
vt totis viribus terra aggrederentur. sed ea quoque pars eodem omni apparatu tormentorũ in- G
structa erat, Hieronis impẽsis curáque per multos annos, Archimedis vnica arte. Natura etiam
adiuuabat loci: quòd saxum cui imposita muri fundamenta sunt, magna ex parte ita procliue
est, vt non solũ missa tormento, sed etiam quæ pondere suo prouoluta essent, grauiter in hostem
inciderent. eadem caussa ad subeundum arduum aditum instabilémque ingressum præbebat.
Ita consilio habito, cum omnis conatus ludibrio esset, absistere oppugnatione, atque obsidendo
tantum arcere terra marique commeatibus hostem placuit. Interim Marcellus cum tertia ferè
parte exercitus ad recipiendas vrbes profectus, quæ in motu rerum ad Carthaginienses defece-
rant, Pelorum atque Herbesum dedentibus ipsis recepit. Megaram vi captam diruit ac diripuit,
ad reliquorum, ac maxime Syracusanorum, terrorem. Per idem ferè tempus & Himilco, qui ad
Pachyni promontorium classem diu tenuerat, ad Heracleam, quam vocant Minoam, quinque
& viginti millia peditum, tria equitum, XII elephantos exposuit. Nequaquam cum tantis co-
piis antè tenuerat ad Pachynum classem: sed postquã ab Hippocrate occupatę Syracusæ erant, H
profectus Carthaginem, accitúsque ibi & ab legatis Hippocratis, & literis Annibalis, qui venis-
se tempus aiebat Siciliæ per summum decus repetendæ: & ipse haud vanus præsens monitor fa-
cilè perpulerat, vt quantæ maximæ possent peditum equitúmque copiæ in Siciliam traiiceren-
tur. Adueniens Heracleam, intra paucos dies inde Agrigentum recipit: aliarúmque ciuitatũ quę
partis Carthaginiensium erant, adeo accensę sunt spes ad pellendos Sicilia Romanos, vt postre-
mo etiam qui obsidebãtur Syracusis, animos sustulerint: & parte copiarum satis defendi vrbem
posse rati, ita inter se munera belli partiti sunt, vt Epicides præesset custodiæ vrbis: Hippocra-
tes Himilconi coniunctus bellum aduersus COS. Romanum gereret. Cum decem millibus
peditum, quingentis equitibus nocte per intermissa custodiis loca profectus, castra circa Accil-
las vrbem ponebat. Munientibus superuenit Marcellus, ab Agrigẽto iam occupato, cum frustra
eò præuenire hostem festinans tetendisset, rediens: nihil minus ratus, quàm illo tempore ac lo-
co Syracusanum sibi exercitum obuiam fore. sed tamen metu Himilconis Pœnorúmq;, vt qui- I
bus nequaquam eis copiis quas habebat, par esset, quàm poterat maxime intentus, atque agmi-
ne ad omnes casus composito ibat. Forte ea cura, quæ erat aduersus Pœnos præparata, aduersus
Siculos vsui fuit. Castris ponendis incompositos ac dispersos nactus eos, & plerosque inermes,
quod peditum fuit circumuenit. eques leui certamine inito, cum Hippocrate Acras perfugit. Ea
pugna deficientes ab Romanis cum cohibuisset Siculos, Marcellus Syracusas rediit. & post pau
cos dies Himilco adiuncto Hippocrate ad flumen Anatim, octo fermè inde millia castra po-
suit. Sub idem ferè tempus & naues longæ quinque & quinquaginta Carthaginiensium cũ Bo-
milcare classis præfecto in magnum portum Syracusas ex alto decurrẽre: & Romana item clas-
sis XXX quinqueremes legionem primam Panormi exposuere. versúmque ab Italia bellum.
adeo vterque populus in Siciliam intentus fuisse videri poterat. Legionem Romanam, quæ ex-
posita Panormi erat, venientem Syracusas prædæ haud dubiè sibi futuram Himilco ratus, via
decipitur: mediterraneo nanque Pœnus itinere duxit: legio maritimis locis classe prosequẽte ad K
Appium Claudium Pachynum cum parte copiarum obuiam progressum, peruenit. Nec diutius
Pœni Syracusis morati sunt. & Bomilcar simul parum fidẽs nauibus suis, duplici facilè nume-
ro classe aduentantibus Romanis, simul inutili mora cernens nihil aliud ab suis, quam inopia
aggrauari socios, velis in altum datis in Africam transmisit. & Himilco secutus nequicquam
Marcellum Syracusas, si qua prius quam maioribus copiis iungeretur, occasio pugnandi es-
set: postquam ea nulla contigerat, tutúmque ad Syracusas & munimento & viribus hostem cer-
nebat: ne frustra assidendo, spectandóque obsidionem sociorum, tempus tereret, castra inde mo
uit: vt quocunque vocasset defectionis ab Romanis spes, admoueret exercitum, ac præsens suas
res fouen-

A res fouentibus adderet animos. Murgantiam primùm, prodito ab ipsis præsidio Romano, recepit: vbi frumenti magna vis, commeatúsque omnis generis conuecti erant à Romanis. Ad hanc defectionem erecti sunt & aliarum ciuitatum animi: præsidiaque Romana aut pellebantur arcibus, aut prodita per fraudem opprimebantur. Aenna in excelso loco ac prærupto vndique sita, cum loco inexpugnabilis erat, tum præsidium in arce validum, præfectúmque præsidii haud sanè opportunum insidiantibus habebat. L. Pinarius erat, vir acer, & qui plus in eo ne posset decipi, quàm in fide Siculorum reponeret. & tum intenderant eum ad cauendum omni cura tot auditæ proditiones defectionésque vrbium, & clades præsidiorum. itaque nocte diéque iuxtà parata instructáque omnia custodiis ac vigiliis erant: nec ab armis aut loco suo miles abscedebat. Quod vbi Aennensium principes iam pacti cum Himilcone de proditione præsidii, animaduerterunt, nulli occasioni fraudis Romanum patere, apertè ac propalàm placuerat agendum. B Vrbem arcémque suæ potestatis aiunt debere esse, si liberi in societatem, non serui in custodiam traditi essent Romanis. itaque claues portarum reddi sibi æquum censent. bonis sociis fidem suam maximum vinculum esse. & ita sibi populum Romanum senatúmque gratias habiturum, si volentes, ac non coacti mansissent in amicitia. Ad ea Romanus, se in præsidio impositum esse dicere ab imperatore suo: clauésque portarum, & custodiam arcis ab eo accepisse, quæ nec suo, nec Aennensium arbitrio haberet, sed eius qui commisisset. præsidio decedere, apud Romanos capitale esse, & nec liberorum etiam suorum caussa parentes, sanxisse. consulem Marcellum haud procul esse. ad eum mitterent legatos, cuius iuris atque arbitrii esset. se verò negare illi missuros: testarique, si verbis nihil agerent, vindictam aliquam libertatis suæ quæsituros. Tum Pinarius ait illis, si ad consulem grauarentur mittere, sibi saltem darent populi concilium: vt sciretur, vtrum paucorum ea denunciata, an vniuersæ ciuitatis essent. Consensu in posterum diem concio edicitur. Postquam ab eo colloquio in arcem sese recepit, C conuocatis militibus, Credo ego vos audisse milites, inquit, quemadmodum præsidia Romana ab Siculis circumuenta & oppressa sint per hos dies. eam vos fraudem, deûm primò benignitate, dein vestra ipsi virtute, dies noctésque perstando ac peruigilando in armis, vitastis. vtinam reliquum tempus nec patiendo infanda, nec faciendo, traduci possit. Hæc, occulta fraude, cautio est: qua, quia adhuc minus cuiquam successit, apertè ac propalàm claues portarum reposcunt. quas simul tradiderimus, Carthaginiensium extemplo Aenna erit: fœdiúsque hic trucidabimur, quàm Murgantiæ præsidium interfectum est. Noctem vnam ægre ad consultandum sumpsi, qua vos certiores periculi instantis facerem. Orta luce concionem habituri sunt ad criminandum me, concitandúmque in vos populum. itaque crastino die, aut vestro, aut Aennensium sanguine Aenna inundabitur. Nec præoccupati, peculii: nec occupantes, periculi quicquam habebitis. qui prior strinxerit ferrum, eius victoria erit. Intenti ergo omnes armatique signum expectabitis. ego in concione ero: & tempus quoad omnia instructa sint, loquendo altercandóque traham. D cum toga signum dedero: tum mihi vndique clamore sublato turbam inuadite, ac sternite omnia ferro: & cauete ne quisquam ex iis supersit, à quibus aut vis aut fraus timeri possit. Vos Ceres mater ac Proserpina precor, cæteri superni infernique dii, qui hanc vrbem, hos sacratos lacus lucósque colitis, vt ita nobis volentes propitii adsitis, si vitandæ, non ferendæ fraudis caussa hoc consilii capimus. Pluribus vos milites hortarer, si cum armatis dimicatio futura esset. inermes, incautos ad satietatem trucidabitis. Et consulis castra in propinquo sunt, nequid ab Himilcone & Carthaginiensibus timeri possit. Ab hac adhortatione dimissi, corpora curant. Postero die alii aliis locis ad obsidenda itinera, claudendósque oppidanis exitus, pars maxima super theatrum, circáque, assueti & antè spectaculis concionum, consistunt. Productus ad populum à magistratibus præfectus Romanus, cum consulis de ea re ius ac potestatem esse, non suam, & pleraque eadem quæ pridie, prius dixisset: primò sensim ac plures reddere claues, dein iam vna voce id omnes iuberent, E cunctantique ac differenti ferociter minitarentur, nec viderentur vltrà vim vltimam dilaturi: tum præfectus toga signum, vt conuenerat, dedit: milítésque intenti dudum ac parati, alii superne in aduersam concionem clamore sublato decurrunt: alii ad exitus theatri conferti obsistunt. Cæduntur Aennenses cauea inclusi: coaceruantúrque non cæde solùm, sed etiam fuga, cum alii super aliorum capita ruerent, atque integri sauciis, viui mortuis incidentes cumularentur. Inde passim discurritur, & vrbis captæ modo fugáque & cædes omnia tenet: nihilo remissiore militum ira quòd iure turbam inermem cædebant, quàm si periculũ par & ardor certaminis eos iritaret. Ita Aenna aut malo aut necessario facinore retenta. Marcellus nec factũ improbauit, & prædam Aennensium militibus concessit: ratus timore deterritos, temperaturos

proditionibus præsidiorum Siculos. Atque ea clades, vt vrbis in media Sicilia sitæ, claræque vel ob insignem munimento naturali locum, vel ob sacrata omnia vestigiis raptæ quondam Proserpinæ, propè vno die omnem Siciliam peruasit. & quia cæde infanda rebantur nō hominum tantum, sed etiam deorum sedem violatam esse: tum vero qui etiam antè dubii fuerant, defecere ad Pœnos. Hippocrates inde Murgantiam, Himilco Agrigentum sese recepit, cum acciti à proditoribus nequicquam ad Aennam exercitum admouissent. Marcellus retro in Leontinos redit: frumentóque & commeatibus aliis in castra conuectis, præsidio modico ibi relicto, ad Syracusas obsidendas venit. inde Appio Claudio Romam ad Consulatum petendum misso, T. Quintium Crispinum in eius locum classi castrísque præfecit veteribus. ipse hybernacula quinque millia passuum ab Hexapylo (Leontiam vocant locum) communiit, ædificauitque. Hæc in Sicilia vsque ad principium hyemis gesta. Eadem æstate & cum Philippo rege, quod iam ante suspectum fuerat, motum bellum est. Legati ab Orico ad M. Valerium Pr. venerunt, præsidētem classi, Brundusio, Calabriæque circa littoribus, nunciantes Philippum primùm Apolloniam tentasse, leuibus biremibus CXX flumine aduerso subuectum: deinde, vt ea res tardior spe fuerit, ad Oricum clàm nocte exercitum admouisse: eámque vrbem sitam in plano, neq; mœnibus, neque viris, neque armis validam, primo impetu oppressam esse. Hæc nunciantes, orabant vt opem ferret, hostémque haud dubium Romanis, terra aut maritimis viribus arceret, qui ob nullam aliam caussam, nisi quòd imminerent Italiæ, peterentur. M. Valerius præsidio loci eius relicto T. Valerio legato, cum classe instructa parataque, & quot lōgæ naues militum capere non poterant, in onerarias impositis, altera die Oricum peruenit: vrbémque eam leui tenente præsidio, quod recedens inde reliquerat Philippus, haud magno certamine recepit. Legati eò ab Apollonia venerunt nunciātes, in obsidione sese, quòd deficere ab Romanis nollent, esse: neque sustinere vltra vim Macedonum posse, nisi præsidium mittatur Romanum. Facturum se quæ vellent pollicitus, mille delectorum militum nauibus longis mittit ad ostium fluminis cum præfecto sociûm Næuio Crispo, viro impigro, & perito militiæ. Is expositis in terram militibus, nauibúsque Oricum retro vnde venerat ad cæteram classem remissis, milites procul à flumine per viam minime ab regiis obsessam duxit: & nocte, ita vt nemo hostium sentiret, vrbem est ingressus. Die insequenti quieuere, dum præfectus iuuentutem Apolloniatum, armáque, & vrbis vires inspiceret. vbi ea visa inspectáque satis animorum fecere, simúlque ab exploratoribus comperit quanta secordia ac negligentia apud hostes esset: silentio noctis ab vrbe sine vllo tumultu egressus, castra hostium adeo neglecta atque aperta intrauit, vt satis constaret prius plus mille hominum vallum intrasse, quàm quisquam sentiret: ac si cæde abstinuissent, peruenire ad tabernaculum regium potuisse. Cædes proximorum portæ excitauit hostes. inde tantus terror pauórq; omnes occupauit, vt non modo alius quisquam arma caperet, aut castris pellere hostem conaretur: sed etiam ipse rex, sicut somno excitus erat, propè seminudus fugiens, militi quoque nedum regi vix decoro habitu, ad flumen nauésque perfugerit. eodem & alia turba effusa est. Paulo minus tria millia militum in castris aut capta, aut occisa. plus tamen hostium aliquanto captum, quam cæsum est. Castris direptis, Apolloniatæ catapultas, ballistas, tormentáque alia, quæ oppugnandæ vrbi comparata erant, ad tuenda mœnia, siquando similis fortuna venisset, Apolloniam deuexere. cætera omnis præda castrorum Romanis concessa est. Hæc cum Oricum essent nunciata, M. Valerius classem extemplo ad ostium fluminis duxit, ne nauibus capessere fugam rex posset. Itaque Philippus neque terrestri neque nauali certamine satis fore parem se fidens, subductis aut incensis nauibus, terra Macedoniam petiit, magna ex parte inermi exercitu, spoliatóque. Romana classis cum M. Valerio Orici hybernauit. Eodem anno in Hispania variæ res gestæ. nam prius quàm Romani amnem Iberum transirent, ingentes copias Hispanorum Mago & Asdrubal fuderunt. defecissétque ab Romanis vlterior Hispania, ni P. Cornelius raptim traducto exercitu Iberum, dubiis sociorum animis in tempore aduenisset. Primò ad castrum Altum (locus est insignis cæde magni Amilcaris) castra Romani habuere. Arx erat munita, & conuexerant antè frumentum: tamen quia omnia circà hostium plena erant, agménque Romanum impune incursatum ab equitibus hostium fuerat, & ad duo millia aut moratorum, aut palantium per agros interfecta: cessere inde Romani propius pacata loca, & ad montem Victoriæ castra communiuere. Eò Cn. Scipio cum omnibus copiis, & Asdrubal Gisgonis filius, tertius Carthaginiensium dux, cum exercitu iusto aduenit: contraque castra Romana trans fluuium omnes consedere. P. Scipio cum expeditis clàm profectus ad loca circà visenda, haud fefellit hostes: oppressissentque eum in patentibus campis, ni tumulum in propinquo cepisset. ibi quoque circunsessus, aduentu fratris

obsidione

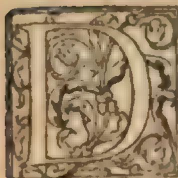
A obsidione eximitur. Castulo vrbs Hispaniæ valida ac nobilis, & adeo coniuncta societate Pœnis, vt vxor inde Annibali esset, ad Romanos defecit. Carthaginienses Illiturgi oppugnare adorti, quia præsidium ibi Romanum erat. videbanturque inopia eum locum maxime expugnaturi. Cn. Scipio vt sociis præsidióq; ferret opem, cum legione expedita profectus inter bina castra cum magna cæde hostium vrbem est ingressus. & postero die eruptione æque felici pugnauit. supra duodecim millia hominum cæsa duobus prœliis: plus decem millia capta, cum sex & triginta militaribus signis. ita ab Illiturgi recessum est obsidione. Bigerra inde vrbs (socia & hęc Romanorum erat) à Carthaginiensibus oppugnari cœpta est. Eam obsidionem sine certamine adueniens Cn. Scipio soluit. Ad Mundam exinde castra Punica mota. Et Romani eò confestim secuti sunt. Ibi signis collatis pugnatum per quatuor fermè horas, egregièque vincentibus Romanis signum receptui est datum, quòd Cn. Scipionis femur tragula confixum erat: pauórque B circa eum ceperat milites, ne mortiferum esset vulnus. Cæterum haud dubium fuit, quin nisi ea mora interuenisset, castra eo die Punica capi potuerint. iam enim non milites solũ, sed elephanti etiam vsque ad vallum acti erant: supèrque ipso nouem & triginta elephanti pilis cõfixi. Hoc quoque prælio ad duodecim millia hominum dicũtur cæsa: propè tria millia capta, cum signis militaribus septem & quinquaginta. Ad Auringen inde vrbem Pœni recessere. & vt territis instaret, secutus Romanus. Ibi iterum Scipio lecticula in aciem illatus conflixit. nec dubia victoria fuit. minus tamen dimidio hostium, quàm antea, quia pauciores superfuerant qui pugnarét, occisum. Sed gens nata instaurandis reparandisque bellis, Magone ad conquisitionem militum fratre misso, breui repleuit exercitum: animósque ad tentandum deintegro certamen fecit. Alii plerique milites, sicut pro parte toties intra paucos dies victa, eisdem animis, quibus prius, eodémque euentu pugnauere. plus octo millia hominum cæsa: haud multo minus quàm mille capta: & signa militaria L V I I I. & spolia plurima Gallica fuere, annuli aurei, torques, armillæq; C magnus numerus. duo etiã insignes reguli Gallorum (Mœnicapto & Ciuismaro nomina erant) eo prælio ceciderunt. octo elephanti capti, tres occisi. Cũ iam res prosperæ in Hispania essent, verecundia Romanos tandem cepit, Saguntum oppidum, quod caussa belli esset, octauum iam annum sub hostium potestate esse. itaque id oppidum vi pulso præsidio Punico receperunt: cultoribúsque antiquis, quos vis reliquerat belli, restituerunt. & Turdetanos qui contraxerant eis cum Carthaginiensibus bellum, in potestatem redactos sub corona vendideruut, vrbémque eorum deleuere. Hæc in Hispania Q. Fabio, M. Claudio C O S S. gesta. Romæ cum tribuni plebis noui magistratum inissent, extemplo censoribus P. Furio & M. Attilio à L. Metello tribuno plebis dies dicta ad populum est. quæstorem eum proximo anno adempto equo tribu mouerant, atque ærarium fecerant, propter coniurationem deserẽdæ Italiæ ad Cannas factam. sed nouem tribunorum auxilio vetiti caussam in magistratu dicere, dimissiq; fuerant. Ne lustrũ perficerent, mors prohibuit P. Furii. M. Attilius magistratu se abdicauit. Consularia comitia habita à Q. Fabio Maximo C O S. creati consules ambo absentes, Q. Fabius Maximus consulis filius, & T. D Sempronius Gracchus iterũ. Prætores fiunt M. Attilius, & qui tum ædiles curules erant, P. Sempronius Tuditanus, & Cn. Fuluius Centimalus, & M. Aemylius Lepidus. Ludos scenicos per quatriduum eo anno primùm factos ab curilibus ædilibus, memoriæ proditur. Aedilis Tuditanus hic erat, qui ad Cannas, pauore aliis in tanta clade torpentibus, per medios hostes erupit. Comitiis perfectis ab Q. Fabio C O S. designati consules Romam accersiti magistratum inierunt: senatúmque de bello ac prouinciis suis, prætorúmq;, & de exercitibus quibus quique præessent, consuluerunt. Itaque prouinciæ atque exercitus diuisi. Bellum vndecunque cum Annibale consulibus mandatum, & exercitus vnus quem ipse Sempronius habuerat, alter quem Fabius C O S. eæ binę erant legiones. M. Aemylius Pr. cuius peregrina sors erat, iurisdictionem Attilio collegæ prætori vrbano mandarat, vt Luceriam prouinciam haberet, legionésque duas, quibus Q. Fabius qui tum consul erat, prætor præfuerat. prætori Sempronio prouincia Ariminũ, Cn. E Fuluio Suessula, cum binis item legionibus euenerũt, vt Fuluius vrbanas legiones duceret, Tuditanus à M. Pomponio acciperet. Prorogata imperia prouinciæque, M. Claudio Sicilia, finibus eis quibus regnum Hieronis fuisset, Lentulo Propr. prouincia vetus, T. Octacilio classis, exercitus nulli additi noui: M. Valerio Græcia Macedoniáq;, cum legione & classe quam haberet: Q. Mutio cum vetere exercitu (duæ autem legiones erant) Sardinia: C. Terentio cum legione vna, cui iam diu præerat, Picenũ. Scribi præterea duæ legiones vrbanæ iussæ, & viginti millia sociorum. His ducibus, his copiis aduersus multa simul aut mota aut suspecta bella munierunt Romanum imperium. Consules duabus vrbanis legionibus scriptis, supplementóq; in alias lecto, prius q̃ ab vrbe mouerent, prodigia procurarunt, quæ nunciata erant. Murus ac portæ tactæ: &

Ariciæ etiam Iouis ædes de cęlo tacta fuerat. Et alia ludibria oculorum auriúmque credita pro F
veris. nauium longarum species in flumine Tarracinæ, quæ nullæ erant, visæ. & in Iouis Vici-
lini templo, quod in Cossano agro est, arma concrepuisse. & flumen Amiterni cruentum flu-
xisse. His procuratis ex decreto pontificum: profecti consules, Sempronius in Lucanos, in Apu-
liam Fabius. Pater filio legatus ad Suessulam in castra venit. cum obuiam filius progrederetur,
lictorésque verecundia maiestatis eius taciti anteirent non summouentes patrem, præter vnde-
cim fasces equo præuectus senex, vt consul, animaduertere proximum lictorem iussit: & is vt
» descenderet ex equo, inclamauit: tum demum desiliens, Experiri, inquit, volui fili, satin' scires
» consulem te esse. In ea castra Classius Altinius Arpinas clàm nocte cum tribus seruis venit, pro-
mittens, si sibi præmio foret, se Arpos proditurum esse. Cum eam tunc rem ad consilium retu-
lisset Fabius, aliis pro transfuga verberandus, necandúsque videri, ancipitis animi communis
hostis, qui post Cannensem cladem, tanquam cum fortuna fidem stare oporteret, ad Anniba- G
lem discessisset, traxissetque ad defectionem Arpos: tum posteaquam res Romana contra spem
votáque eius velut resurgeret, turpius videatur nouam referre proditionem: vt proditio pro se-
ptemuirali iudicio esset, sempérque aliud sentiret, infidus socius, vanus hostis, ad Faleriorum
Pyrrhive proditorem, tertiùm transfugis documentum esset. Contra ea consulis pater Fabius,
» temporum oblitos homines in medio ardore belli, tanquam in pace libera de quoque arbitra-
» ri & agere aiebat: cum illud potius agendum, atque eis cogitandum sit, si quo modo fieri pos-
» sit, ne qui socii à populo Romano desciscant: & non vocitent. documentum autem ducant sta-
» tui oportere, si quis resipiscat, & antiquam societatem respiciat. quòd si abire ab Romanis li-
» ceat, redire ad eos non liceat, cui dubium esse, quin breui deserta ab sociis Romana res, fæderi-
» bus Punicis omnia in Italia iuncta visura sit? Se tamen non eum esse, qui Altinio fidei quic-
» quam censeat habendum, sed mediam consecuturum consilii viam. neque eum pro hoste, ne-
» que pro socio in præsentia habitum, libera custodia haud procul à castris placere in aliqua fida H
» ciuitate seruari per belli tempus. perpetrato bello, tum consultandum, vtrum defectio prior
» plus merita sit pœnæ, an hic reditus veniæ. Fabio assensum est. catenisque ligatus traditus &
ipse & comites: & auri satis magnum pondus, quod secum tum attulerat, ei seruari iussum. Ca-
libus eum interdiu solutum custodes sequebantur, nocte clausum asseruabant. Arpis domi pri-
mùm desyderari quærique est cœptus: dein fama per totam vrbem vulgata, tumultum pro prin
cipe amisso fecit: metúque rerum nouarum extemplo nuncii ad Annibalem missi. Quibus ne-
quaquam offensus Pœnus, quia & ipsum vt ambiguæ fidei virum suspectum iampridem habe-
bat, & caussam nactus erat tam ditis hominis bona possidendi, vendendique. cæterum vt iræ
magis quam auaritiæ datum crederent homines, crudelitati quoque grauitatem addidit: con-
iugemque eius ac liberos in castra accitos, quæstione prius habita, primùm de fuga, deinde
quantum auri argentique domi relictum esset: satis cognitis omnibus, viuos combussit. Fabius
ab Suessula profectus, Arpos primùm instituit oppugnare. vbi cum à mille ferè passibus castra I
posuisset, contemplatus ex propinquo situm vrbis, mœniaque, quæ pars tutissima mœnibus
erat, quà maxime neglectam custodia vidit, eà potissimum aggredi statuit. Comparatis omni-
bus quæ ad vrbes oppugnandas vsui sunt, centurionum robora ex toto exercitu delegit, tri-
bunósque viros fortes eis præfecit: & milites sexcentos, quantum satis visum est, attribuit: eós-
que, vbi quartæ vigiliæ signum cecinisset, ad eum locum scalas iussit ferre. Porta ibi humilis &
angusta erat, via infrequenti per desertam partem vrbis. eam portam scalis prius transgressos,
ad murum pergere, & ex interiore parte claustra refringere iubet: & tenentes partem vrbis cor-
nu signum dare, vt cæteræ copiæ admouerentur. parata omnia atque instructa sese habiturum.
Ea impigre facta. & quod impedimentum agentibus fore videbatur, id maxime ad fallendum
iuuit. Imber a nocte media coortus, custodes vigilésque dilapsos è stationibus suffugere in tecta
coëgit: sonitúque primo largioris procellæ, strepitum demolientium portam, exaudiri prohi-
buit: lentior deinde æqualiórque accidens auribus, magnam partem hominum sopiuit. Postea- K
quam portam tenuerunt, cornicines in via paribus interuallis dispositos canere iubent, vt con-
sulem excirent. Id vbi factum ex composito est, signa efferri consul iubet: ac paulò ante lucem
per effractam portam vrbem ingreditur. Tum demum hostes excitati sunt, iam & imbre con-
quiescente, & propinqua luce. Præsidium in vrbe erat Annibalis quinque millia fermè arma-
torum: & ipsi Arpini tria millia hominum armabant. eos primos Pœni, ne quid ab tergo frau-
dis esset, hosti opposuerunt. Pugnatum primò in tenebris angustísque viis est: cum Romani non
vias tantum, sed tecta etiam proxima portæ occupassent: ne peti superne ac vulnerari possent.
Cogniti inter se quidam Arpinique & Romani, atque inde colloquia cœpta fieri, percontanti-
bus Romanis,

A bus Romanis, quid sibi vellent Arpini, quam ob noxam Romanorum, quod ob meritum Pœnorum, pro alienigenis ac barbaris Italici aduersus veteres socios Romanos bellum gererent, & vectigalem ac stipendiariam Italiam Africæ facerent: Arpinis purgantibus, ignaros omnium se venum à principibus datos, penè captos oppressósque à paucis esse. Initio orto plures cũ pluribus colloqui. postremò prætor Arpinus ab suis ad consulem deductus: fidéque data inter signa aciesque, Arpini repente pro Romanis aduersus Carthaginienses arma verterunt. Hispani quoque paulo minus mille homines, nihil præterea cum consule pacti, quàm vt sine fraude Punicum emitteretur præsidium, ad consulem transtulerunt signa. Carthaginiensibus portæ patefactæ, emissique cum fide incolumes ad Annibalem, Salapiam venerunt. Arpi sine clade vllius, præterquam vnius veteris proditoris, noui perfugæ, restituti Romanis. Hispanis duplicia cibaria dari iussa, operáque eorum forti ac fideli persæpe Respublica vsa est. Cum consulum alter B in Apulia, alter in Lucanis esset: equites CXII nobiles Campani per speciem prædãdi ex hostium agro permissu magistratuum ab Capua profecti, ad castra Romana quæ super Suessulam erant, venerunt. stationi militum, qui essent, dixerunt, colloqui se cum prætore velle. Cn. Fulvius castris præerat. cui vbi nunciatum est, X ex eo numero iussis inermibus deduci ad se, vbi quæ postularent audiuit: (nihil autem aliud petebant, quàm vt Capua recepta, bona sibi restituerentur) in fidem omnes accepti. Et ab altero prætore Sempronio Tuditano oppidum Cliternum expugnatum. amplius septem millia hominum capta, & æris argentiq; signati aliquantum. Romæ fœdum incendium per duas noctes ac diem vnum tenuit. solo æquata omnia inter Salinas ac portam Carmentalem cum Aequimelio Iugarióq; vico. in templis Fortunæ ac matris Matutæ & Spei extra portam, late vagatus ignis sacra profanáque multa absumpsit. Eodem anno P. & Cn. Cornelii, cum in Hispania res prosperæ essent, multósque & veteres reciperent socios, & nouos adiicerét, in Africam quoque spem extenderunt. Syphax erat rex Numidarum, C subito Carthaginiensibus hostis factus. ad eum centuriones tres legatos miserunt, qui cum eo amicitiam societatémque facerent: & pollicerentur, si perseueraret vrgere bello Carthaginienses, gratam eam rem fore senatui populoque Romano: & adnixuros, vt in tempore, & bene cumulatam gratiam referant. Grata ea legatio barbaro fuit. collocutúsque cum legatis de ratione belli gerendi, vt veterum militum verba audiuit, quàm multarum rerum ipse ignarus esset, ex comparatione tam ordinatæ disciplinæ animaduertit. Tum primum, vt pro bonis ac fidelibus sociis facerent, orauit, vt duo legationem referrẽt ad imperatores suos: vnus apud sese magister rei militaris remaneret. rudem ad pedestria bella Numidarum gentem esse, equis tantum habilem. Ita iam inde à principiis gentis maiores suos bella gessisse, ita se à pueris insuetos. sed habere hostem pedestri fidentem marte, cui se æquari robore virium velit. & sibi pedites cõparandos esse: & ad id multitudine hominum regnum abundare: sed armandi ordinandique & instruendi eos, artem ignorare. omnis, velut forte cõgregata, turba sua inscia ac temeraria esset. Facturos se D in præsentia quod vellet, legati responderunt, fide accepta, vt remitteret extemplo eum, si imperatores sui non comprobassent factum. Q. Statorio nomen fuit, qui ad regem remansit. Cum duobus Romanis relata Numida, legatósque in Hispaniam misit ad accipiendam fidem ab imperatoribus Romanis. iisdẽ mandauit, vt protinus Numidas qui intra portas seu præsidia Carthaginiensium auxiliares essent, ad transitionem perlicerent. Et Statorius ex multa iuuẽtute regi pedites conscripsit: ordinatósque proxime morem Romanum instruendo, & decurrendo signa sequi, & seruare ordines docuit: & operi, aliisque institutis militaribus ita assuefecit, vt breui rex non equiti magis fideret, quàm pediti: collatísque æquo campo signis, iusto prælio Carthaginiensem hostem superaret. Romanis quoque in Hispania legatorum regis aduentus magno emolumento fuit. nanque ad famam eorũ transitiones crebræ ab Numidis cœptæ fieri. Ita cum Syphace Romanis iuncta amicitia est. Quod vbi Carthaginienses acceperunt, extemplo ad Galam in parte altera Numidiæ (Massyla ea gens vocatur) regnãtem, legatos mittunt. Filium Gala Masanissam habebat, septem & decem annos natum, cęterùm iuuenem ea indole, vt iam tum E appareret, eius regnum opulentius, quàm quod accepisset, facturum. Legati, quoniam Syphax se Romanis iunxisset, vt potentior societate eorum aduersus reges populósque Africæ esset, docẽt, melius fore Galæ quoq; Carthaginiensibus iungi quamprimum: anteq̃ Syphax in Hispaniam, aut Romani in Africã transeant, opprimi Syphacem, nihildũ prẹter nomen ex fœdere Romano habentem, posse. Facilè persuasum Galæ, filio deposcente id bellum, vt exercitum mitteret. Qui Carthaginiensiũ legionibus coniunctis, magno prælio Syphacẽ deuicit. XXX millia eo prẹlio hominũ cęsa dicũtur. Syphax cũ paucis equitibus in Maurusios ex acie Numidas (extremi prope Oceanũ aduersus Gadeis colũt) refugit: affluẽtibúsq; ad famã eius vndiq; barbaris, ingẽteis breui

copias armauit: cum quibus antequam in Hispaniam angusto diremptam freto traiiceret, Masanissa cum victore exercitu aduenit. isque ibi cum Syphace ingenti gloria per se sine vllis Carthaginiensiũ opibus gessit bellum. In Hispania nihil memorabile gestum, præterquam quòd Celtiberûm iuuentutem eadem mercede, quæ pacta cum Carthaginiensibus erat, imperatores Romani ad se perduxerunt: & nobilissimos Hispanos supra C C C inde in Italiam ad solicitandos populares qui inter auxilia Annibalis erant, miserũt. Id modò eius anni in Hispania ad memoriam insigne est, quòd mercenarium militem in castris neminem antè, quàm tum Celtiberos, Romani habuerunt. F

DECADIS TERTIAE LIBER QVINTVS.

VM hæc in Africa atque in Hispania geruntur, Annibal in agro Tarentino æstatem consumpsit, spe per proditionem vrbis Tarentinorum potiundæ. ipsorum interim Salentinorum ignobiles vrbes ad eum defecerunt. Eodem tempore in Bruttiis ex X I I populis qui anno priore ad Pœnos desciuerant, Consentini & Thurini in fidem populi Ro. redierunt. & plures rediissent, ni L. Pomponius Veientanus præfectus sociûm, prosperis aliquot populationibus in agro Brutio iusti ducis speciem nactus, tumultuario exercitu coacto cum Hannone conflixisset. Magna ibi vis hominum, sed inconditæ turbæ agrestium seruorúmque, cæsa aut capta est: minimúmque iacturæ fuit, quòd pręfectus inter cæteros est captus, & tum temerarię pugnę author, & antè publicanus omnibus malis artibus & Reipub. & societatibus infidus, damnosúsque. Sempronius C O S. in Lucanis multa prælia parua, haud vllum dignum memoratu fecit: & ignobilia oppida Lucanorum aliquot expugnauit. Quo diutius trahebatur bellum, & variabant secundæ aduersæque res non fortunam magis quam animos hominum: tanta religio, & ea magna ex parte externa, ciuitatem incessit, vt aut homines aut dii repente alii viderentur facti: nec iam in secreto modò atque intra parietes ac postes contemnebantur Romani ritus, sed in publico etiam ac foro Capitolióque mulierum turba erat nec sacrificantium nec precantium deos patrio more. Sacrificuli ac vates ceperant hominũ mentes, quorum numerum auxit rustica plebs, ex incultis diutino bello infestisque agris egestate & metu in vrbem compulsa: & quæstus ex alieno errore facilis, quem velut ex concessæ artis vsu exercebant. Primò secretæ bonorum indignationes exaudiebantur, deinde ad Patres etiam & ad publicam querimoniam excessit res. Incusati grauiter ab senatu ædiles triumuirique capitales, quòd non prohiberent. Cum emoueri eam multitudinem è foro, ac disiicere apparatus sacrorum conati essent, haud procul abfuit quin violarentur. Vbi potentius iam esse id malum apparuit, quam vt minores per magistratus sedaretur: M. Aemylio Pr. vrbis negotium ab senatu datum est, vt & his religionibus populum liberaret. Is & in concione senatusconsultum recitauit, & edixit, vt quicunque libros vaticinos precationésve, aut artem sacrificandi conscriptam haberet, eos libros omneis literásque ad se ante Calend. Apriles deferret: neu quis in publico sacróve loco, nouo aut externo ritu sacrificaret. Et aliquot publici sacerdotes mortui eo anno sunt: L. Cornelius Lentulus P O N T. M A X. & C. Papyrius C. F. Masso pontifex, & P. Furius Philus augur, & C. Papyrius L. F. Masso decemuir sacrorum. In Lentuli locũ M. Cornelius Cethegus, in Papyrii Cn. Seruilius Cepio, pontifices suffecti sunt. augur creatus L. Quintius Flamininus, decemuir sacrorũ L. Cornelius Lentulus. Comitiorum consularium iam appetebat tempus, sed quia consules à bello intentos auocare non placebat: T. Sempronius C O S. comitiorum causa dictatorem dixit C. Claudium Centonem. ab eo magister equitum est dictus Q. Fuluius Flaccus. Dictator primo comitiali die creauit consules Q. Fuluium Flaccum magistrũ equitum, & Ap. Claudium Pulchrum, cui Sicilia prouincia in prætura fuerat. Tum prætores creati Cn. Fuluius Flaccus, Claudius Nero, M. Iunius Syllanus, P. Cornelius Sulla. Comitiis perfectis, dictator magistratu abiit. Aedilis curulis fuit eo anno cum M. Cornelio Cethego P. Cornelius Scipio, cui pòst Africanus fuit cognomen. Huic petenti ędilitatem cum obsisterent tribuni plebis, negantes rationem eius habendam esse, quòd nondum ad petendum legitima ætas esset: Si me, inquit, omnes quirites ædilem facere volunt, satis annorum habeo. Tanto inde fauore ad suffragium ferendum in tribus discursum est, vt tribuni repentè incepto destiterint. Aedilitia largitio hæc fuit. Ludi Romani pro temporis illius copiis magnificè facti, & diem vnum instaurati, & congii olei in vicos singulos dati. L. Villius Tappulus & M. Fundanius ædiles plebei aliquot matronas apud populum probri accusarunt: quasdam ex eis damnatas in exilium egerunt. Ludi plebeii per biduum instaurati: & Iouis epulum fuit

ludorum

A ludorum caussa. Q. Fuluius Flaccus tertium, Ap. Claudius consulatum ineunt. Et prætores prouincias sortiti sunt, P. Cornelius Sulla vrbanam & peregrinam, quæ duorum antè sors fuerat: Cn. Fuluius Flaccus Apuliam, Claudius Nero Suessulam, M. Iunius Syllanus inter consules. Consulibus bellum cum Annibale, & binæ legiones decretæ. alter à Q. Fabio superioris anni consule, alter à Fuluio Centimalo acciperet. Prætorum Fuluii Flacci, quæ Luceriæ sub Aemylio Pr. Neronis Claudii, quæ in Piceno sub C. Terentio fuissent, legiones essent. supplementum in eas quisque scriberet sibi. M. Iunio inter consules legiones vrbanæ prioris anni datæ. T. Sempronio Graccho & P. Sempronio Tuditano imperium prouinciæque Lucani & Gallia cum suis exercitibus prorogatæ. item P. Lentulo, qua vetus prouincia in Sicilia esset, M. Marcello Syracusæ, & quà Hieronis regnum fuisset, T. Octacilio classis, Græcia M. Valerio, Sardinia Q. Mutio Scæuolæ, Hispaniæ P. & Cn. Corneliis. Ad veteres exercitus duæ B vrbanæ legiones à consulibus scriptæ, summáque trium & viginti legionum eo anno effecta est. Delectum consulum M. Posthumii Pyrgensis cum magno propè motu rerum factum impedijt. Publicanus erat Posthumius, qui multis annis parem fraude auaritiáque neminem in ciuitate habuerat, præter L. Pomponium Veientanum, quem populantem temere agros in Lucanis, ductu Hannonis priore anno ceperant Carthaginienses. Hi, quia publicum periculum erat à vi tempestatis in iis quæ portarentur ad exercitus, & ementiti erant facta naufragia, & ea ipsa quæ vera renunciauerant, fraude ipsorum facta erant, non casu: in veteres quassatasque naues paucis & parui pretii rebus impositis, cum mersissent eas in alto, exceptis in præparatas scaphas nautis, multiplices fuisse merces ementiebantur. Ea fraus indicata M. Aemylio Pr. priore anno fuerat, ac per eum ad senatum delata: nec tamen vllo senatusconsulto notata: quia Patres ordinem publicanorum in tali tempore offensum nolebant. populus seuerior vindex fraudis erat: excitatique tandem duo tribuni plebis Sp. & L. Caruilii, cum rem inuisam infamémC que cernerent, ducentûm millium æris multam M. Posthumio dixerunt. cuius certandæ cum dies aduenisset, conciliúmque tam frequens plebis adesset, vt multitudinem area Capitolii vix caperet: perorata caussa, spes vna videbatur esse, si C. Seruilius Casca trib. pleb. qui propinquus cognatúsque Posthumio erat, prius quàm ad suffragium tribus vocarentur, intercessisset. Testulis datis, tribuni populum summouerunt: sitelláque allata est, vt sortirentur, vbi Latini suffragium ferrent. Interim publicani Cascæ instare, vt concilio diem eximeret. populus reclamare. & fortè in cornu primus sedebat Casca, cui simul metus pudórque animum versabat. Cum in eo parum præsidii esset, turbandæ rei causa publicani per vacuum vi summo occupato loco in eos irruperunt, iurgantes simul cum populo tribunisque. Nec procul dimicatione ,, res erat, cum Fuluius consul tribunis, Nónne videtis, inquit, vos in ordinem coactos esse? & ,, rem ad seditionem spectare, ni properè dimittitis plebis concilium? Plebe dimissa, senatus vocatur: & consules referunt de concilio plebis turbato vi atque audacia publicanorum. M. FuD rium Camillum, cuius exilium ruina vrbis secuta fuerit, damnari se ab ingratis ciuibus pas,, sum esse: Decemuiros ante eum, quorum legibus ad eam diem viuerent: multos postea princi,, pes ciuitatis iudicium de se populi passos. Posthumium Pyrgensem suffragium populo per vim ,, extorsisse, concilium plebis sustulisse, tribunos in ordinem coëgisse, contra populum Roma,, num aciem introduxisse, locum occupasse, vt tribunos à plebe intercluderet: tribus in suffra,, gium vocari prohiberet. nihil aliud à cæde ac dimicatione continuisse homines, nisi patien,, tiam magistratuum, quòd cesserint in præsentia furori atque audaciæ paucorum: vincique se ,, ac populum Romanum passi sint: & comitia quæ reus vi atque armis prohibiturus erat, ne ,, caussa quærentibus dimicationem daretur, voluntate ipsius sustulerint. Hæc cum ab optimo quoque pro atrocitate rei acta essent, vimque eam contra rempublicam pernicioso exemplo factam senatus decerneret: confestim Caruilii tribuni plebis omissa multæ certatione, rei capitalis diem Posthumio dixerunt: ac ni vades daret, prehendi à viatore, atque in carcerem duE ci iusserunt. Posthumius vadibus datis, non affuit. Tribuni vocauerunt plebem, quæ ita sci,, uit, Si M. Posthumius ante Calend. Maias non prodisset, citatúsque eo die non respondisset, ,, neque excusatus esset, videri eum in exilio esse, bonáque eius venire, ipsi aqua & igni placere ,, interdici. Singulis deinde eorum qui turbæ ac tumultus concitatores fuerant, rei capitalis diem dicere, ac vades poscere cœperunt. primò non dantes, deinde etiam eos qui dare possent, in carcerem coniiciebant. cuius rei periculum vitantes plerique in exilium abierunt. Hunc fraus publicanorum, deinde fraudem audacia protegens, exitum habuit. Comitia inde pontifici maximo creando sunt habita. Ea comitia nouus pontifex M. Cornelius Cethegus habuit. Tres ingenti certamine petierunt: Q. Fuluius Flaccus COS. qui & antè bis consul

& censor fuerat:& T.Manlius Torquatus,& ipse duobus consulatibus & censura insignis:& Li- F
cinius Crassus,qui ædilitatem curulem petiturus erat. Hic senes honoratósque iuuenis in eo cer
tamine deuicit. Ante hunc intra centum annos & viginti nemo, præter P. Cornelium Caluſ-
ſam pontifex maximus creatus fuerat qui ſella curuli non ſediſſet. Conſules cum ægrè dele-
ctum conficerent,quòd inopia iuniorum non facilè in vtrunque,vt & nouæ vrbanæ legiones,
& ſupplemẽtum veteribus ſcriberetur,ſufficiebat: ſenatus abſiſtere eos incepto vetuit:& trium-
uiros binos creari iuſſit,alteros qui citra, alteros qui vltra quinquageſimum lapidem in plateis
foriſque & in conciliabulis omnem copiam ingenuorum inſpicerent: & ſi qui roboris ſatis ad
ferenda arma habere viderentur,etiam ſi nondum militari ætate eſſent,milites facerent. Tribu-
ni plebis,ſi iis videretur,ad populum ferrent,vt qui minores ſeptem & decem annis ſacramen-
to dixiſſent,iis perinde ſtipendia procederent,ac ſi ſeptem & viginti annorum,aut maiores,mi-
lites facti eſſent. Ex hoc ſenatuſconſulto creati triumuiri bini conquiſitionem ingenuorum per G
agros habuerunt. Eodem tempore ex Sicilia literæ M.Marcelli de poſtulatis militum qui cum
P.Lentulo militabant,in ſenatu recitatæ ſunt. Cannenſis reliquiæ cladis is exercitus erat, rele-
gatus in Siciliam, ſicut antè dictum eſt, ne ante Punici belli finem in Italiam reportaretur. Hi
permiſſu Lentuli primores equitum cẽturionúmque, & robora ex legionibus peditum legatos
in hyberna ad M.Marcellum miſerunt.è quibus vnus poteſtate dicendi facta, Conſulem te
,, M.Marcelle in Italiam adiſſemus,cum primùm de nobis,etſi nõ iniquum, certè triſte ſenatuſ-
,, conſultum factum eſt:niſi hoc ſperaſſemus, in prouinciam nos morte regum turbatam ad gra-
,, ue bellum aduerſus Siculos ſimul Pœnóſque mitti,& ſanguine noſtro vulneribúſque magiſtra-
,, tibus ſatisfacturos eſſe:ſicut patrum memoria,qui capti a Pyrrho ad Heracleam erant, aduer-
,, ſus Pyrrhum ipſum pugnantes ſatisfecerunt. quanquam quod ob meritum noſtrum ſuccenſui-
,, ſtis Patres conſcripti nobis,aut ſuccenſetis?Ambos mihi conſules, & vniuerſum ſenatum intue-
,, ri videor,cum te M. Marcelle intueor: quem ſi ad Cannas conſulem habuiſſemus, melior & H
,, reip. & noſtra fortuna eſſet. Sine quæſo priuſquam de conditione noſtra queror, noxam cuius
,, arguimur,nos purgare. Si non deûm ira,nec fato,cuius lege immobilis rerum humanarum or-
,, do ſeritur,ſed culpa periimus ad Cannas,cuius tàdem ea culpa fuit?militum?an imperatorum?
,, Equidem miles nihil vnquam dicam de imperatore eo, cui præſertim gratias ſciam ab ſenatu
,, actas, quòd non deſperauerit de republica, cui poſt fugam actam ſit per omneis annos proro-
,, gatum imperium. Cæteros item ex reliquiis cladis eius, quos tribunos militum habuimus: ho-
,, nores petere & gerere, & prouincias obtinere audiuimus. An vobis veſtriſque liberis ignoſcitis
,, facilè Patres conſcripti, in hæc vilia capita ſæuitis? & conſuli primoribúſque aliis ciuitatis fu-
,, gere,cum ſpes alia nulla eſſet,turpe non fuit,milites vtique morituros in aciem miſiſtis? Ad Al-
,, liam propè omnis exercitus fugit:ad Furcas Caudinas ne expertus quidem certamen,arma tra-
,, didit hoſti, vt alias pudendas clades exercituum taceam: tamen tantum abfuit ab eo, vt vlla
,, ignominia iis exercitibus inureretur, vt & vrbs Roma per eum exercitum qui ab Allia Veios I
,, transfugerat,recuperaretur:& Caudinæ legiones quæ ſine armis redierant Romam,armatæ re-
,, miſſæ in Samnium, eundem illum hoſtem ſub iugum miſerint, qui hac ſua ignominia lætatus
,, fuerat. Cannenſem verò quiſquam exercitum fugæ aut pauoris inſimulare poteſt, vbi plus
,, quinquaginta millia hominum ceciderunt? vnde conſul cum equitibus quinquaginta fugit?
,, vnde nemo ſupereſt, niſi quem hoſtis cædendo feſſus reliquit? Cum captiuis redemptio nega-
,, batur,nos vulgò homines laudabant,quòd reipublicæ nos ſeruaſſemus:quòd ad conſulem Ve-
,, nuſiam rediſſemus, & ſpeciem iuſti exercitus feciſſemus. Nunc deteriore conditione ſumus,
,, quàm apud patres noſtros fuerant captiui.quippe illis arma tantum,atque ordo militandi,lo-
,, cúſque in quo tenderent, in caſtris eſt mutatus. quæ tamen ſemel nauata reipublicæ opera, &
,, vno fælici prælio recuperarunt.nemo eorum relegatus in exilium eſt:nemini ſpes emerendi ſti-
,, pendia adempta. hoſtis denique eſt datus,cum quo dimicantes, aut vitam ſemel, aut ignomi-
,, niam finirent. Nos, quibus,niſi quòd commiſimus vt quiſquam ex Cannenſi acie miles Ro- K
,, manus ſupereſſet,nihil obiici poteſt:non ſolum à patria procul Italiáque,ſed ab hoſte etiam re-
,, legati ſumus,vbi ſeneſcamus in exilio, nequa ſpes,nequa occaſio abolendæ ignominiæ,nequa
,, placandæ ciuium iræ,nequa denique bene moriendi ſit.Neque ignominiæ finem, nec virtutis
,, præmium petimus, modò experiri animum,& virtutem exercere liceat.laborem & periculum
,, petimus:vt virorum,vt militum officio fungamur. Bellum in Sicilia iam alterum annum in-
,, gẽti dimicatione geritur.vrbes alias Pœnus,alias Romanus expugnat. peditum & equitũ acies
,, concurrunt. ad Syracuſas terra marique res geritur. clamorem pugnantium, crepitumque ar-
,, morum exaudimus reſides ipſi ac ſegnes, tanquam nec manus nec arma habeamus.Seruorum
legionibus

A legionibus T. Sempronius COS. toties iam cũ hoste signis collatis pugnauit. operæpretiũ ha- » bent, libertatem, ciuitatémque. pro seruis saltem ad hoc bellũ emptis nobis simul congredi cum » hoste liceat, & pugnando quærere libertatem. Vis tu mari, vis terra, vis acie, vis vrbibus oppu- » gnandis experiri virtutem? Asperrima quæque ad laborem periculúmque deposcimus, vt quod » ad Cannas faciundũ fuit, quamprimum fiat: quoniam quicquid postea viximus, id omne desti- » natum ignominiæ est. Sub hæc dicta ad genua Marcelli procubuerunt. Marcellus id nec iuris nec potestatis suæ esse dixit. senatui scripturũ se: omniaque de sententia Patrum facturũ esse. Hæ literæ ad nouos consules allatæ, ac per eos in senatu recitatæ sunt. consultúsque de his literis ita » decreuit senatus, Militibus qui ad Cannas cõmilitones suos pugnantes deseruissent, senatui ni- » hil videri Rempublicam committendam esse. si M. Claudio proconsuli aliter videretur, faceret » quod è Repub. fidéque sua duceret, dum ne quis eorum munere vacaret, neu dono militari vir- B tutis ergò donaretur, neu in Italiã reportaretur, donec hostis intra Italiam esset. Comitia deinde à prætore vrbano de senatus sententia, plebisq; scito sunt habita, quibus creati sunt quinqueuiri muris turribúsque reficiendis: & triumuiri bini, vni sacris conquirendis, donisq; persignandis: alteri reficiendis ædibus Fortunæ & matris Matutæ intra portam Carmentalem, sed & Spei extra portam, quæ priore anno incendio consumptæ fuerant. Tempestates fœdæ fuere. In Albano monte biduum continẽter lapidibus pluuit. tacta de cælo multa: duæ in Capitolio ædes: vallum in castris multis locis supra Suessulam: & duo vigiles exanimati: murus turrésque quædam Cumis non ictæ modò fulminibus, sed etiam decussæ. Reate saxum ingens visum volitare: sol rubere solito magis, sanguineóque similis. Horum prodigiorũ caussa diem vnum supplicatio fuit: & per aliquot dies consules rebus diuinis operam dederunt: & per eosdem dies sacrum nouendiale fuit. Cum Tarentinorum defectio iam diu & in spe Annibali, & in suspicione Romanis esset: caussa fortè extrinsecus maturandæ eius interuenit. Phileas Tarentinus diu iam per C speciem legationis Romæ cum esset, vir inquieti animi, & minimè ociũ (quo tum diutino senescere videbatur) patientis, aditum sibi ad obsides Tarentinos inuenit. Custodiebantur in atrio Libertatis minore cura: quia nec ipsis, nec ciuitati eorum fallere Romanos expediebat. Hos crebris colloquiis solicitatos, corruptis ædituis duobus, cũ primis tenebris custodia eduxisset, ipse comes occulti itineris factus profugit. Luce prima vulgata per vrbem fuga est: emissique qui sequerentur, à Tarracina comprehensos omnes retraxerunt. deducti in comitio, virgisque approbante populo cæsi, de saxo deiiciuntur. Huius atrocitas pœnæ, duarum nobilissimarum in Italia græcarum ciuitatum animos iritauit, tum publicè, tum etiam singulos priuatim, vt quisque tam fœdè interemptos aut propinquitate aut amicitia contingebat. Ex iis tredecim ferè nobiles Tarentini coniurauerunt, quorum principes Nico & Philomenes erant. Hi prius quàm aliquid mouerent, colloquendũ cum Annibale rati, nocte per speciem venandi vrbe egressi ad eũ proficiscuntur. & cum haud procul castris abessent, cæteri sylua prope viam sese occuluerunt. Nico D & Philomenes progressi ad stationes, comprehensique, vltro id petentes ad Annibalem deducti sunt. Qui cum & caussas consilii sui, & quid pararent, exposuissent: collaudati, oneratique promissis, iubentur vt fidem popularibus facerent prędandi caussa se vrbe egressos: pecora Carthaginiensium quæ pastum propulsa essent, ad vrbem agere. tutò ac sine certamine id facturos, promissum est. Conspecta ea præda iuuenum est: minúsque iterum ac sæpius id eos audere, miraculo fuit. Congressi cum Annibale rursus fide sanxerunt, liberos Tarentinos leges suáq; omnia habituros, neque vllum vectigal Pœno pẽsuros, præsidiúmve inuitos recepturos: prodita præsidia Carthaginiensium fore. Hæc vbi conuenerũt, tunc verò Philomenes consuetudinẽ nocte egrediundi, redeundique in vrbem, frequentiorẽ facere (& erat venandi studio insignis) canésque & alius apparatus sequebatur: captũmque fermè aliquid, aut ab hoste ex præparato ablatum reportando, donabat aut præfecto, aut custodibus portarum. nocte maximè cõmeare propter metum hostium credebant. Vbi iam eò consuetudinis adducta res est, vt quocunque noctis tempore si- E bilo dedisset signum, porta aperiretur: tempus agendæ rei Annibali visum est. Tridui via aberat, vbi, quo minus mirum esset vno eodémque loco statiua eum tandiu habere, ægrum simulabat. Romanis quoque qui in præsidio Tarenti erant, suspecta esse iam segnis mora eius desierat. Cæterùm posteaquam Tarentum ire constituit, decem millibus peditum atque equitum, quos in expeditione velocitate corporum ac leuitate armorũ aptissimos esse ratus est, electis, quarta vigilia noctis signa mouit: præmissisque octuaginta ferè Numidis equitibus præcepit vt discurrerent circa vias, perlustrarẽntque omnia oculis, ne quis agrestium procul spectator agminis falleret, progressos retraherent, obuios occiderẽt, vt prædonum magis quàm exercitus accolis species esset. ipse raptim agmine facto, quindecim fermè millium spacio castra ab Tarento posuit.

& ne ibi quidem nunciato quò pergerent, tantum conuocatos milites monuit, via omnes irent: F
nec diuerti quenquam, aut excedere ordinem agminis paterentur: & in primis intenti ad imperia accipienda essent: neu quid nisi ducum iussu facerēt. se in tempore editurum quæ vellet agi. Eadem fermè hora Tarentum fama peruenerat, Numidas equites paucos populari agros, terrorémque latè agrestibus iniecisse. Ad quem nūcium nihil vltra motus præfectus Romanus, quàm vt partem equitum postero die luce prima iuberet exire ad arcendum populationibus hostem. interea adeò nihil obedienter curatum est, vt contrà pro argumento fuerit illa procursatio Numidarum, Annibalem exercitúmque castris non mouisse. Annibal concubia nocte mouit. dux Philomenes erat cum solito captæ venationis onere. cæteri proditores ea quæ composita erant, expectabant. Conuenerat autem vt Philomenes portula assueta venationem inferens, armatos induceret, parte alia portam Temenitida adiret Annibal. Ea mediterranea regione orientem spectabat: aliquantum intra mœnia includitur. Cum portæ appropinquaret, editus ex composi- G
to ignis ab Annibale est, refulsitque. idem redditum ab Nicone signum. extinctæ deinde vtrinque flammę sunt. Annibal silentio ducebat ad portam. Nico ex improuiso ad portas sopitos vigiles in cubilibus suis obtruncat, portámque aperit. Annibal cum peditum agmine ingreditur, equites subsistere iubet: vt quò res postulet, occurrere libero campo possent. Et Philomenes portulæ parte alia quà commeare assuerat, appropinquabat. nota vox eius, & familiare iam signum cum excitasset vigilem, dicentis vix sustinere grandis bestiæ onus, portula aperitur. inferentes aprum duos iuuenes secutus ipse cum expedito venatore, vigilem incautius miraculo magnitudinis in eos qui ferebant versum, venabulo traiicit. ingressi deinde triginta ferè armati cæteros vigiles obtruncant, refringúntque portā maximam. & agmen sub signis confestim irrupit. inde cum silentio in forum ducti, Annibali sese coniunxerunt. Tum duo millia Gallorum Pœnus in treis diuisa partes per vrbem dimittit. Tarentinos & Afros quammaxime frequentia occupare iubet, tumultu orto Romanos passim cædi, oppidanis parci. sed vt fieri id posset, præcipit iuue- H
nibus Tarentinis, vt vbi quem suorum procul vidissent, quiescere & silere, ac bono animo esse iuberēt. Iam tumultus erat clamórque qualis esse in capta vrbe solet: sed quid rei esset, nemo satis pro certo scire. Tarentini Romanos ad diripiendam vrbem credere coortos, Romanis seditio aliqua cum fraude videri ab oppidanis mota. Præfectus primo excitatus tumultu in portum effugit: inde acceptus scapha in arcem confugit. Terrorē & tuba audita ex theatro faciebat. nam & Romana erat, a proditoribus ad hoc ipsum præparata: & inscienter à Græco inflata, quis aut quibus signum daret, incertū efficiebat. Vbi illuxit, & Romanis Punica & Gallica arma cognita, tum dubitationem exemerunt: & Græci Romanos passim cæde stratos cernentes, ab Annibale captam vrbem senserunt. Postquam lux certior erat, & Romani qui cædibus superfuerant, in arcem confugerant, conticescebátque paulatim tumultus: tum Annibal Tarentinos sine armis conuocare iubet. Conuenere omnes, præterquam qui cedenteis in arcem Romanos ad omnem adeundam simul fortunam persecuti fuerant. Ibi Annibal benignè allocutus Tarentinos, testa- I
túsque quæ præstitisset ciuibus eorum quos ad Thrasymenum aut ad Cannas cepisset: simul in dominationem superbam Romanorum inuectus, recipere se in domos suas quęque iussit, & foribus nomen suum inscribere. se domos eas quæ inscriptæ non essent, signo extemplo dato diripi iussurum. si quis in hospitio ciuis Romani (vacuas autem cernebat domos) nomē inscripsisset, eum se pro hoste habiturum. Concione dimissa, cum titulis notatæ fores discrimē pacatæ ab hostili domo fecissent: signo dato ad diripienda hospitia Romana passim discursum est. & fuit prædæ aliquantum. Postero die ad oppugnandam arcem ducit. quam cum & mari, quo in peninsulæ modum pars maior circumluitur, & prealtis rupibus, & ab ipsa vrbe muro & fossa ingenti septam videret, eóque nec vi nec operibus expugnabilem esse, ne aut se ipsum cura tuendi Tarentinos, a maioribus rebus moraretur, aut in relictos sine valido præsidio Tarentinos impetum ex arce cum vellent Romani facerent: vallo vrbem ab arce intersepire statuit, non sine vlla etiam spe, cum prohibentibus opus Romanis manum posse conseri: & si ferocius procurrissent, K
magna cæde ita attenuari præsidii vires, vt facilè per se ipsi Tarentini vrbē ab iis tueri possent. Vbi cœptum opus est, patefacta repentè porta, in munienteis impetum fecerunt Romani. pellique se statio passa est quæ pro opere erat, vt successu cresceret audacia, pluresq; & longius pulsos persequerentur. Tum signo dato coorti vndique Pœni sunt, quos instructos ad hoc Annibal tenuerat: nec sustinuere impetum Romani, sed ab effusa fuga loci angustiæ eos, impedimentaq; alia opere iam cœpto, alia apparatu operis, morabantur. plurimi in fossam præcipitati, occisiq; sunt plures in fuga quàm in pugna. Inde & opus nullo prohibente fieri cœptum. fossa ingens ducta, & vallum intra eam erigitur: modicóque pòst interuallo murum etiam eadem regione

addere

A addere parat:vt vel sine præsidio tueri se aduersus Romanos possent. reliquit tamen modicum præsidium,vt simul interfaciendo muro adiuuaret. ipse profectus cũ cæteris copiis ad Galesum flumen(quinq; millia ab vrbe abest)posuit castra. Ex iis statiuis regressus ad inspiciendũ opus, quod aliquantùm opinione eius celerius creuerat,spem cepit etiam arcem expugnari posse. Et est non altitudine,vt cætera,tuta,sed loco plano posita,& ab vrbe muro tantum ac fossa diuisa. Cum iam machinationum omni genere & operibus oppugnaretur,missum à Metaponto pręsidium Romanis fecit animum, vt nocte ex improuiso opera hostium inuaderent. alia disiecerunt,alia igni corruperunt.isque finis Annibali fuit ea parte arcem oppugnãdi. Reliqua erat in obsidione spes,nec ea satis efficax:quia arcem tenentes,quà in peninsula posita imminet faucibus portus,mare liberum habebant: vrbs contrà exclusa maritimis commeatibus: propiúsque inopiã erant obsidentes,quàm obsessi.Annibal conuocatis principibus Tarentinis omnes præ-

B sentes difficultates exposuit:neque arcis tam munitæ expugnandæ viam cernere,neque in obsidione quicquam habere spei,donec mari potiantur hostes. quòd si naues sint, quibus cómeatus inuehi prohibeant:extemplo aut abscessuros,aut dedituros se hostes. Assentiebantur Tarentini. cæterùm ei qui consilium afferret,opem quoque in eam rem afferendam esse cẽsebant.Punicas enim naues ex Sicilia accitas id posse facere:suas,quę sinu exiguo interclusæ essent,cum claustra

» portus hostis haberet,quemadmodum inde in apertum mare euasuras? Euadẽt,inquit Annibal.
» MVLTA quæ impedita natura sunt,consilio expediuntur. vrbem enim in campo sitam ha-
» beris:planæ & satis latæ viæ patent in omneis partes.via quæ in portum per mediam vrbem ad
» mare transmissa est, plaustris transueham naues haud magna mole. & mare nostrum erit, quo
» nunc hostes potiuntur:& illinc mari, hinc terra circũsedebimus arcem. imò breui aut relictam
» ab hostibus,aut cum ipsis hostibus capiemus. Hæc oratio non spem modò effectus, sed ingentem etiam ducis admirationẽ fecit.Contracta extemplo vndique plaustra,iunctaque inter se:&

C machinæ ad subducẽdas naues admotæ,munitúmque iter,quò faciliora plaustra, minórq; moles in trãsitu esset.iumenta inde & homines contracti, & opus impigrè cœptum. paucósq; post dies classis instructa ac parata circunuehitur arcem, & ante ipsum portũ anchoras iacit. Hunc statum rerum Annibal Tarenti reliquit,regressus ipse in hyberna. Cæterùm defectio Tarẽtinorum vtrum priore anno,an hoc facta sit,in diuersum authores trahunt.plures propioresq; ætate memoriæ rerum hoc anno tradunt factam. Romæ consules prætorésque vsque ante diẽ quintum Calen.Maias Latinæ tenuerunt. eo die perpetrato sacro in monte,in suas quisque prouincias proficiscũtur.Religio deinde noua obiecta est ex carminibus Martianis. Vates hic Martius illustris fuerat. & cum inquisitio priore anno ex senatusconsulto talium librorum fieret, in M. Aemylii prætoris vrbis,qui eam rem agebat, manus venerant. is protinus nouo prætori Sullæ tradiderat. Ex huius Martii duobus carminibus alterius postea aucta declarata authoritas euentu,alteri quoque cuius nondum tẽpus venerat,afferebat fidem. Priore carmine Cannensis præ-

D dicta clades in hæc fermè verba erat, Amnem Troiugena Cannam Romane fuge, ne te alieni-
» genæ cogant in campo Diomedis conserere manus.sed neque credes tu mihi, donec compleris
» sanguine campum:multáque millia occisa tua deferat amnis in pontum magnum ex terra fru-
» gifera piscibus:atque auibus ferisque quæ incolunt terras,iis fuat esca caro tua.nam mihi ita Iu-
» piter fatus est. Et Diomedis Argiui campos,& Cannam flumen, qui militauerãt in iis locis,iuxtà atque ipsam cladem agnoscebant.Tum alterũ carmen recitatum,non eo tantum obscurius,
» quia incertiora futura præteritis sunt, sed perplexius etiam scripturæ genere. Hostes Romani
» si expellere vultis,vomicamque,quæ gentium venit longè,Apollini vouendos cẽseo ludos:qui
» quotannis comiter Apollini fiant:cũ populus dederit ex publico partem, priuati vti conferant
» pro se,suisque. Iis ludis faciendis præerit prætor is,qui ius populo plebique dabit summum. de-
» cemuiri græco ritu hostiis sacra faciant.hæc si recte faxitis, gaudebitis semper, fietque res vestra
» melior.nam is dius extinguet perduelles vestros,qui vestros campos pascit placide. Ad id car-

E men explanandum diem vnum sumpserũt.postero die senatusconsultum factum est, vt decemuiri libros de ludis Apollini réque diuina facienda inspicerent. Ea cum inspecta relatáque ad senatum essent,censuerunt Patres,Apollini ludos vouendos faciendósque:& quando ludi facti essent,duodecim millia æris prætori ad rem diuinam,& duas hostias maiores dandas. Alterum senatusconsultum factum est,vt decemuiri sacra græco ritu facerent,iisque hostiis Apollini boue aurato,& capris duabus albis auratis: Latonæ boue fœmina aurata. Ludos prætor in circo maximo cum facturus esset,edixit vt populus per eos ludos stipem Apollini,quantam commodum esset,conferret. Hæc est origo ludorum Apollinarium, victoriæ non valetudinis ergò, vt plerique rentur,votorum.factósque populus coronatus spectauit.matronæ supplicauere.vulgò

apertis ianuis in propatulo epulati sunt: celebérque dies omni ceremoniarum genere fuit. Cum F Annibal circa Tarentum, consules ambo in Samnio essent, sed circunsessuri Capuam viderentur: quod malum diuturnæ obsidionis esse solet, iam famē Campani sentiebant, quia sementem facere prohibuerant eos Romani exercitus. itaque legatos ad Annibalem miserunt, orantes vt prius quàm consules in agros suos educerent legiones, viæque omnes hostium præsidiis insiderentur, frumentum ex propinquis locis conuehi iuberet Capuam. Annibal Hānonem ex Brutiis cum exercitu in Campaniam transire, & dare operam vt frumenti copia fieret Cāpanis, iussit. Hanno ex Brutiis profectus cum exercitu, vitabundus castra hostium, consulésque qui in Samnio erant, cum Beneuento iam appropinquaret, tria passuum millia ab ipsa vrbe loco edito castra posuit. inde ex sociis circà populis, quò æstate comportatum erat, deuehi frumentum in castra iussit, præsidiis datis quæ commeatus eos prosequerentur. Capuam inde nuncium misit, qua die ad accipiendum frumentum præstò essent, omni vndique genere vehiculorum iumentorúmque ex agris contracto. Id pro cætera secordia negligentiaque à Campanis actum. paulò plus CCCC vehicula missa, & pauca præterea iumenta. ob id castigatis ab Hānone, quod ne fames quidem, quæ mutas accēderet bestias, curam eorū stimulare posset: alia producta dies ad frumentum maiore apparatu petendum. Ea omnia, sicut acta erant, cum enunciata Beneuentanis essent, legatos decem extemplo ad consules (circa Bouianum castra Romanorum erant) miserunt. Qui cum auditis quæ ad Capuam agerentur, inter se comparassent, vt alter in Campaniam exercitum duceret: Fuluius, cui ea prouincia euenerat, profectus nocte Beneuentum, mœnia est ingressus. Ex propinquo cognoscit, Hannonem cum exercitus parte profectum frumentatum: duo millia plaustrorum, inconditam, inermémque aliam turbā aduenisse: per tumultum ac trepidationem omnia agi, castrorúmque formam, & militarem ordinē, immistis agrestibus iis ex terris, sublatum. His satis compertis, consul militibus edicit, signa tantum armáque in proximam noctem expedirent: castra Punica oppugnāda esse. Quarta vigilia profecti, sarcinis omnibus impedimentísque Beneuenti relictis, paulò ante lucem cum ad castra peruenissent, tantum pauoris iniecerunt, vt si in plano castra posita essent, haud dubiè primo impetu capi potuerint. altitudo loci, & munimenta defenderunt, quæ nulla ex parte adiri, nisi arduo ac difficili ascensu poterant. Luce prima prælium ingens accensum est. nec vallum modò tutantur Pœni: sed, vt quibus locus æquior esset, deturbant nitenteis per ardua hostes. Vicit tamē omnia pertinax virtus, & aliquot simul partibus ad vallum ac fossas peruentum est, sed cum multis vulneribus, ac militum pernicie. Itaq; conuocatis tribunis militū consul absistēdum temerario incepto ait: tutius sibi videri, reduci eo die exercitum Beneuentū: dein postero castris se hostium iungi, ne exire inde Campani, néve Hanno regredi posset. id quo facilius obtineatur, collegam quoq;, & exercitum eius se acciturum, totúmque eo versuros bellum. Hæc consilia ducis, cū iam receptui caneret, clamor militum aspernantium tam segne imperium, disiecit. Proxima portæ hostium erat cohors Peligna: cuius præfectus Vibius ereptum vexillū trans vallum hostium traiecit. execratus inde seque & cohortem, si eius vexilli hostes potiti essent: princeps ipse per fossam vallúmq; in castra irrumpit. Iámque intra vallum Peligni pugnabant, cum altera parte Valerio Flacco tribuno militum tertiæ legionis exprobrante Romanis ignauiam, qui sociis captorū castrorum concederent decus: T. Pedanius princeps primus centurio, cū signifero signum ademisset: Iam " hoc signum, & hic centurio, inquit, intra vallum hostium erit: sequantur qui capi signum ab ho " ste prohibituri sunt. Manipulares sui primùm transcendentem fossam, dein legio tota secuta est. Iam & consul ad conspectum transgredientiū vallum mutato consilio, ab reuocādis ad incitandos hortandósque versus milites, ostendere in quanto discrimine ac periculo fortissima cohors sociorū & ciuium legio esset. Itaque pro se quisque omnes per æqua atque iniqua loca, cum vndique tela coniicerētur, armáque & corpora hostes obiicerent, peruadunt, irrūpúntque. multi vulnerati: etiam quos vires sanguísque desereret, vt intra vallum hostium caderent, nitebantur. Capta itaque momento temporis velut in templo sita, nec permunita castra. Cædes inde, non iam pugna erat, omnibus intra vallum permistis. supra sex millia hostium cæsa. supra septem millia capiuntur, cum frumentatoribus Campanis, omnique plaustrorum & iumētorum apparatu. capta & alia ingens præda fuit quam Hanno, populabundus passim cum isset, ex sociorum populi Romani agris traxerat. Inde deiectis hostium castris, Beneuentum reditum est: prædámque ibi ambo consules (nam & Ap. Claudius eò post paucos dies venit) vendiderūt, diuiserúntque. & donati, quorum opera castra hostium capta erant, ante alios Vibius Pelignus, & T. Pedanius princeps tertiæ legionis. Hanno ab Cominio Cerito, quò nūciata castrorum clades est, cum paucis frumentatoribus, quos fortè secum habuerat, fugæ magis quàm itineris modo in

Brutios

A Brutios rediit. Et Campani audita sua pariter sociorúmque clade, legatos ad Annibalem miserunt, qui nunciarent, duos consules ad Beneuentum esse, diei iter à Capua: tantum non ad portas & muros bellum esse. ni properè subueniat, celerius Capuam quàm Arpos, in potestatem hostium venturam. ne Tarentum quidem, non modò arcem, tanti debere esse, vt Capuam, quam Carthagini æquare sit solitus, desertam indefensámque populo Romano tradat. Annibal curæ sibi fore rem Campanam pollicitus, in præsentia duo millia equitũ cum legatis mittit, quo præsidio agros populationibus possent prohibere. Romanis interim, sicut aliarum rerum, arcis Tarentinæ, præsidiique quod ibi obsideretur, cura esse. C. Seruilius legatus ex authoritate patrum à P. Cornelio prætore in Hetruriam ad frumẽtum coëmendũ missus, cum aliquot nauibus onustis in portum Tarentinum inter hostium custodias peruenit. Cuius aduentu, qui antè in exigua spe, vocati sæpe ad transitionem ab hostibus per colloquia erant, vltro ad transeundum hosteis B vocabant, solicitabántque. & erat satis validum præsidium, traductis ad arcem Tarenti tuendam, qui Metaponti erant militibus. Itaque Metapontini extemplo metu quo tenebantur, liberati, ad Annibalem defecere. Hoc idem eadem ora maris & Thurini fecerunt. mouit eos nõ Tarentinorum magis defectiõ, Metapontinorúmq́; quibus indidem ex Achaia oriundi etiam cognatione iuncti erant, quàm ira in Romanos, propter obsides nuper interfectos. Eorum amici cognatique literas ac nuncios ad Hannonem Magonémq́; qui in propinquo in Brutiis erant, miserunt, si exercitum ad mœnia admouissent, se in potestatem eorum vrbem tradituros esse. M. Atinius Thurinis cum modico præsidio præerat: quẽ facilè elici ad certamen temerè ineundum rebantur posse, non tam militum, quos perpaucos habebat, fiducia, quàm iuuentutis Thurinæ. eam ex industria centuriauerat, armaueratque ad tales casus. Diuisis copiis inter se duces Pœni cum agrum Thurinum ingressi essent, Hanno cum peditum agmine infestis signis ire ad vrbem pergit, Mago cũ equitatu tectus collibus ad tegendas insidias oppositis, subsistit. Atinius C peditum tantum agmine per exploratores comperto, in aciem copias educit, & fraudis intestinæ, & hostium insidiarum ignarus. Pedestre prælium fuit persegne, paucis in prima acie pugnãtibus Romanis, Thurinis expectãtibus magis quàm adiuuantibus euentũ. & Carthaginiensium acies de industria pedem referebat, vt ad terga collis ab equite suo insessi hostem incautum pertraheret. Quò vbi ventum est, coorti cum clamore equites properè inconditam Thurinorũ turbam, nec satis fido animo vnde pugnabat stantẽ, extemplo in fugam auerterunt. Romani quanquam circumuentos hinc pedes hinc eques vrgebat, tamen aliquandiu pugnam traxere. postremò & ipsi terga vertunt, atque ad vrbem fugiunt. Ibi proditores conglobati cum popularium agmen patentibus portis accepissent: vbi Romanos fusos ad vrbem ferri viderunt, conclamãt instare Pœnum, permistósq́; hosteis vrbem inuasuros, ni properè portas claudant. ita exclusos Romanos præbuere hosti ad cædem. Atinius tamen cum paucis receptus. Seditio inde paulisper tenuit, cum alii vrbem tuendam, inde alii cedendum fortunæ, & tradendam vrbem victoribus D censerent. cæterùm, vt plerunque, fortuna, & consilia mala vicerunt. Atinio cum suis ad mare ac naues deducto, magis quia ipsi ob imperium in se mite ac iustum consultum volebant, quàm respectu Romanorũ, Carthaginienses in vrbem accipiũt. Consules à Beneuento in Campanum agrum legiones ducunt, non ad frumenta modò, quæ iam in hybernis erant, corrumpenda, sed ad Capuam oppugnandam, nobilem se consulatum tam opulentæ vrbis excidio rati facturos: simul & ingẽs flagitium imperio dempturos, quòd vrbi tam propinquæ tertium annum impunita defectio esset. Cæterùm ne Beneuentum sine præsidio esset, & vt ad subita belli, si Annibal (quod facturum haud dubitabant) ad opem ferendam sociis Capuam venisset, equites vim sustinere possent: T. Gracchum ex Lucanis cum equitatu ac leui armatura Beneuẽtum venire iubent: legionibus, statiuísque ad obtinendas res in Lucanis aliquem præficeret. Graccho, priusquam ex Lucanis moueret, sacrificanti triste prodigium factum est. ad exta sacrificio perpetrato angues duo ex occulto allapsi edêre iecur, cõspectique repentè ex oculis abierunt. id cum aruE spicum monitu sacrificium instauraretur, atq́; intentius exta reserata seruarentur, iterum ac tertiùm venisse tradunt, libatóque iocinore intactos angues abiisse. Cũ aruspices ad imperatorem id pertinere prodigium præmonuissent, & ab occultis cauendum hominibus, consiliisque, nulla tamen prouidẽtia fatum imminẽs moueri potuit. Flauius Lucanus fuit caput partis eius Lucanorum cum pars ad Annibalẽ defecisset, quæ cum Romanis stabat: & iam anno in magistratu erat, ab eisdem illis creatus prætor. Is mutata repentè voluntate locum gratiæ apud Pœnum quærens, neque transire ipse, neq́; trahere ad defectionem Lucanos satis habuit, nisi imperatoris & eiusdem hospitis proditi capite ac sanguine fœdus cum hostibus sanxisset. ad Magonem qui in Brutiis præerat, clàm in colloquium venit: fidéque ab eo accepta, si Romanum is imperato-

rem tradidisset, liberos cum suis legibus venturos in amicitiam Lucanos, deducit Pœnum, in F
locum pacis Gracchum adducturus. Magonem ibi pedites equitésque armare, & capere eas latebras, vbi ingentem numerum occuleret, iubet. Loco satis inspecto, atque vndique explorato, dies composita gerendæ rei est. Flauius ad Romanum imperatorem venit. Rem se ait magnam inchoasse, ad quam perficiendam ipsius Gracchi opera opus esset. omnium populorum prætoribus qui ad Pœnum in illo cómuni Italiæ motu descissent, persuasisse vt redirent in amicitiam Romanorum, quandò res quoque Romana, quæ prope exitium clade Cannensi venisset, in dies melior atque auctior fieret, Annibalis vis senesceret, ac propè ad nihilum venisset. veteri delicto haud implacabiles fore Romanos: nullam vnquam gentem magis exorabilem, promptiorémque veniæ dandæ fuisse. quoties rebellioni etiam maiorum suorum ignotum? Hæc ab se ait dicta. cæterùm ab ipso Gracchó eadem hæc audire malle eos, præsentisque cótingere dextram: id pignus fidei secum ferre. Locum se consiliis edixisse à conspectu amotum, haud procul à castris G
Romanis. ibi paucis verbis transigi rem posse, vt omne nomē Lucanum in fide ac societate Romana sit. Gracchus fraudē & sermoni & rei abesse ratus, ac similitudine veri captus, cum lictoribus ac turma equitum è castris profectus, duce hospite in insidias præcipitatus. Hostes subitò exorti: & ne dubia proditio esset, Flauius his se adiungit. tela vndique in Gracchum atque equites coniiciuntur. Gracchus ex equo desilit, idem cæteros facere iubet: hortatúrq; vt quod vnum reliquum fortuna fecerit, id honestent virtute. reliquum autem quid esse paucis à multitudine in valle sylua ac montibus septa circunuentis, præter mortem? id referre, vtrum præsenti torpore pecorum modo inulti trucidentur: an toto animo à patiendo expectandóque euentu in impetum atque iram verso, agentes audentésq;, perfusi hostium cruore inter expirantiū inimicorum cumulata armaque & corpora cadant. Lucanum proditorem ac transfugā omnes peterent. qui eam victimam præ se ad inferos misisset, cum decus eximium, egregiúmque solatium suæ morti inuenturum. Inter hæc dicta paludaméto circum læuum brachium intorto (nam ne scuta quidem secum extulerant) in hostes impetum fecit. Maior quàm pro numero hominum editur pugna. iaculis maximè aperta corpora Romanorum, & cum vndique ex altioribus locis in cauam vallem coniectus esset, transfiguntur. Gracchum iam nudatum præsidio viuum capere Pœni nituntur. cæterùm ille conspicatus Lucanum hospitem, inter hosteis adeò infestus confertos inuasit, vt parci ei sine multorum pernicie non posset. Exanimem eum Mago extemplo ad Annibalem misit, ponìq; cum captis simul fascibus ante tribunal imperatoris iussit. Hæc vera fama est. Gracchus in Lucanis ad campos qui veteres vocantur, periit. Sunt qui in agro Beneuentano prope Calorem fluuium ostendant à castris cum lictoribus ac tribus seruis lauandi caussa progressum, cum fortè inter salicta innata ripis laterent hostes, nudū atq; inermem, saxisq; quæ voluit amnis, propugnantem, interfectum. Sunt qui aruspicum monitu quingētos passus à castris progressum, vti loco puro ea quæ antè dicta prodigia sunt, procuraret, ab insidentibus fortè locum duabus turmis Numidarum circunuentum scribāt. adeò nec locus, nec ratio mortis in viro tam claro & insigni constat. Funeris quoque Gracchi varia fama est. Alii in castris Romanis sepultum ab suis, alii ab Annibale (& ea vulgatior fama est) tradūt in vestibulo Punicorum castrorum rogum extructum esse, armatum exercitum decurrisse cum tripudiis Hispanorū, motibúsque armorum & corporum suæ cuique genti assuetis, ipso Annibale omni rerū verborúmque honore exequias celebrante. Hæc tradunt qui in Lucanis rei gestæ authores sunt. Si illis qui ad Calorem fluuium interfectum memorant, credere velis, capitis tantum Gracchi hostes potiti sunt. eo delato ad Annibalem, missus ab eo confestim Carthalo, qui in castra Romana ad Cn. Cornelium quæstorem deferret. is funus imperatoris in castris, celebrantibus cum exercitu Beneuentanis, fecit. Consules agrum Campanum ingressi, cum passim popularétur, eruptione oppidanorum & Magonis cum equitatu territi ac trepidi ad signa milites palatos passim reuocarunt: & vixdum instructa acie fusi, supra mille & quingentos milites amiserūt. Inde ingens ferocia superbæ suopte ingenio genti creuit: multisq; prœliis lacessebant Romanos: sed intentiores K
ad cauendum consules vna pugna fecerat incautè atq; inconsultè inita. Restituit tamen his animos, & illis minuit audaciam parua vna res. Sed in bello nihil tam leue est, quod nō magnæ interdum rei momentum faciat. T. Quintio Crispino Badius Campanus hospes erat perfamiliari hospitio iunctus. creuerat consuetudo, quòd æger Romæ apud Crispinum Badius ante defectionem Campanam liberaliter comitérque curatus fuerat. Tum Badius progressus ante stationes quæ pro porta stabant, euocari Crispinum iussit. quod vbi est Crispino nunciatum, ratus colloquium amicum ac familiare quæri, manente memoria etiam in dissidio publicorum fœderum priuati iuris, paulum à cæteris processit. Postquam in conspectum venere, Prouoco te, inquit, ad pugnam

A pugnam Crispine, Badius. conscendamus equos, summotísq; aliis, vter bello melior sit, decernamus. Ad ea Crispinus, nec sibi nec illi ait hostes deesse, in quibus virtutem ostendant. se ab eo, etiam si in acie occurrat, declinaturum, ne hospitali cæde dextram violet. conuersúsque abibat. Enimuero ferocius tum Campanus increpare mollitiem ignauiamq;, & se digna probra in insontem iacere, hospitalem hostem appellans, simulantémq; parcere cui sciat parem se non esse. si parum publicis fœderibus ruptis dirempta simul & priuata iura esse putet, Badiú Campanum T. Quintio Crispino Romano palam omnibus, duobus exercitibus audiētibus, renunciare hospitium. nihil sibi cum eo consociatum, nihil fœderatum hospiti cum hoste, cuius patriā ac penates publicos priuatósque oppugnatum venisset. si vir esset, congrederetur. Diu cunctantē Crispinum perpulere turmales, ne impunè insultare Campanum pateretur. itaque tantū moratus, dum imperatores consuleret, permitterēntne sibi extra ordinem in prouocantem hostē pugnare, permissu eorum arma cepit, equúmq; conscendit, & Badium nomine compellās ad pugnam

B euocauit. Nulla mora à Campano facta est. infestis equis concurrêre. Crispinus supra scutum sinistrum humerum Badio hasta transfixit: supérque delapsum cū vulnere ex equo desiliit, vt pedes iacentem conficeret. Badius priusquam opprimeretur, parma atq; equo relicto, ad suos aufugit. Crispinus equum, armáque capta, & cruentam cuspidem insignis spoliis ostentans, cum magna laude & gratulatione militum ad consules est deductus, laudatúsque ibi magnificè, & donis donatus. Annibal ex agro Beneuentano castra ad Capuam cum mouisset, tertio pòst die quàm venit, copias in aciem eduxit, haudquaquam dubius quòd Campanis absente se paucos ante dies secunda fuisset pugna, quin multo minus se, suúmq; toties victorē exercitum sustinere Romani possent. Cæterùm posteaquam pugnari cœptum est, equitum maximè incursu cum iaculis obrueretur, laborabat Romana acies: donec signum equitibus datum est, vt in hostem admitterent equos. itaque equestre prælium erat, cum procul visus Sēpronianus exercitus, cui Cn.

C Cornelius quæstor præerat, vtrique parti parem metum præbuit, ne hostes noui aduentarēt. velut ex composito vtrinque signum receptui datum: reductique in castra propè æquo marte discesserunt. plures tamen ab Romanis primo incursu equitum ceciderunt. Inde consules vt auerterent Capua Annibalem, nocte quæ secuta est, diuersi, Fuluius in agrum Cumanum, Claudius in Lucanos, abierunt. Postero die cum vacua castra Romanorum nunciatum Annibali esset, & duobus agminibus diuersos abiisse: incertus primò vtrum sequeretur, Appium institit sequi. Ille circunducto hoste quà voluit, alio itinere ad Capuam rediit. Annibali alia in iis locis bene gerendæ rei fortuna oblata est. M. Cētenius fuit cognomine Penula, insignis inter primi pili centuriones & magnitudine corporis & animi. Is perfunctus militia, per P. Cornelium Sullam prętorem in Senatum introductus petit à Patribus, vti sibi quinq; millia militum darentur: se peritum & hostis & regionum, breui operæprecium facturum: & quibus artibus ad id locorum nostri & duces & exercitus capti forent, iis aduersus inuentorem vsurum. Id non promissum ma-

D gis stolidè, quàm stolidè creditum: tanquam eædem militares, & imperatoriæ artes essent. Data pro quinque, octo millia militum: pars dimidia ciues, pars socii. & ipse aliquantum volūtariorum itinere in agris cōciuit: ac propè duplicato exercitu in Lucanos peruenit, vbi Annibal nequicquam secutus Claudium substiterat. Haud dubia res est: quippe inter Annibalem ducem & centurionem, exercitúsque, alterum vincendo veteranum, alterum nouum totum, & magna ex parte etiam tumultuarium ac semiermem. Vt conspecta inter se agmina sunt, & neutra pars detrectauit pugnam, extemplo instructæ acies. pugnatum tamen, vt in nulla pari re, duas amplius horas, concitata etiam, donec dux stetisset, Romana acie. Posteaquam is non pro vetere fama solùm, sed etiam metu futuri dedecoris, si sua temeritate contractæ cladi superesset, obiectans se hostium telis cecidit: fusa extemplo est Romana acies. sed adeò ne fugæ quidē iter patuit, omnibus viis ab equite insessis, vt ex tanta multitudine vix mille euaserint: cæteri passim alii alia peste absumpti sunt. Capua à cōsulibus interim summa vi obsideri cœpta est: quæque in eam rem

E opus erant, comportabātur, parabantúrq;. Casilinū frumentum conuectū: ad Vulturni ostium, vbi nunc vrbs est, castellum communitum: (antè Fabius Maximus munierat) præsidium impositum, vt & mare proximum, & flumen in potestate essent. In ea duo maritima castella frumentum quod ex Sardinia nuper missum erat, quódque Mutius prætor ex Hetruria coemerat, ab Ostia conuectum est, vt exercitui per hyemem copia esset. Cæterùm super eam cladē quæ in Lucanis accepta erat, volonum quoque exercitus qui viuo Graccho summa fide stipendia fecerat: velut exauthoratus morte ducis, ab signis decessit. Annibal non Capuam neglectam, neque in tāto discrimine desertos volebat socios, sed prospero ex temeritate vnius Romani ducis successu, in alterius ducis exercitúsque opprimendi occasionem imminebat. Cn. Fuluium prætorem

Vid. his. cap. i

Apuli legati nunciabant, primò dum vrbes quasdam Apulorũ quæ ad Annibalem desciuissent, F
oppugnaret, intentius rem egisse: postea nimio successu & ipsum & milites præda impletos, in tantam licentiam secordiámque effusos, vt nulla disciplina militiæ esset. Annibal cũ sæpe aliàs, tum paucis diebus antè expertus qualis sub inscio duce exercitus esset, in Apuliam castra mouit. Circa Herdoniam Romanæ legiones & prætor Fuluius erant. quò vbi allatum est hostes aduentare: propè est factum, vt iniussu prætoris signis conuulsis in aciem exirent: nec res vlla magis tenuit, quàm spes haud dubia, suo id arbitrio, vbi vellent, acturos. Nocte insequenti Annibal, cũ tumultuatum in castris, & plerosque ferociter signum vt daret institisse duci ad arma vocanteis, sciret: haud dubius prosperæ pugnæ occasionem dari, tria millia expeditorum militum in villis circà vepribúsque & syluis disponit, qui signo dato simul omnes è latebris exilirent. & Magonem, ac duo fermè millia equitum, quà fugam inclinaturam credebat, omnia itinera insidere iubet. his nocte præparatis, prima luce in aciem copias educit. Nec Fuluius est cũctatus, non tam G
sua vlla spe, quàm militum impetu fortuito tractus. itaque eadem temeritate qua processum in aciem est, instruitur ipsa acies ad libidinem militum fortè procurrentium, consistentiúmque quo loco ipsorum tulisset animus, deinde per libidinem aut metum deserẽtium locum. prima legio & sinistra ala primò instructæ, & in longitudinem porrectæ acies, clamantibus tribunis nihil introrsus roboris ac virium esse, & quacunque impetum fecissent hostes, perrupturos. nil quod salutare esset, non modò ad animũ, sed ne ad aures quidem admittebãt. Et Annibal quidem haudquaquam simili exercitu, neque ita instructo aderat. ergo ne clamorem quidem atque impetum primum eorũ Romani sustinuere. Dux stultitia & temeritate Centenio par, animo nequaquam comparandus, vbi rem inclinatam ac trepidantes suos vidit, equo arrepto cum ducentis fermè equitibus effugit. cætera à fronte pulsa, à tergo atque alis circunuenta acies eo vsque est cæsa, vt ex duodeuiginti millibus hominum duo millia haud amplius euaserint. castris hostes potiti sunt. Hæ clades super aliam alia Romam cũ essent nunciatæ, ingens quidem & luctus & pauor ciuitatem cepit. sed tamen quia consules, vbi summa rerum esset, ad id locorum prosperè gererent, H
minus his cladibus commouebantur. Legatos ad consules mittunt C. Lectorium, M. Metilium: qui nunciarent vt reliquias duorum exercituum cum cura colligerent, darẽtque operam ne per metum ac desperationem hosti se dederent (id quod post Cannensem accidisset cladem) & vt desertores de exercitu volonum conquirerent. Idem negotii P. Cornelio datum, cui & delectus mandatus erat. isque per fora conciliabuláque edixit, vt conquisitio volonum fieret, iique ad signa reducerentur. Hæc omnia intentissima cura acta. Ap. Claudius consul D. Iunio ad ostium Vulturni, M. Aurelio Cotta Puteolis preposito, qui, vt queque naues ex Hetruria ac Sardinia accessissent, extemplo in castra mitterent frumentum, ipse ad Capuã regressus Q. Fuluium collegam inuenit Casilino omnia importantem, molientẽmque ad oppugnãdam Capuam. Tum ambo consules circunsederũt vrbem, & Claudium Neronem prætorem ab Suessula ex Claudianis castris exciuerunt. Is quoque modico ibi præsidio ad tenendum locum relicto, cæteris cum omnibus copiis ad Capuam descẽdit. ita tria prætoria circa Capuam erecta, tres exercitus diuersis partibus opus aggressi, fossa valloque circundare vrbem parant: & castella excitant modicis interuallis: multisque simul locis cum prohibentibus opera Cãpanis eo euentu pugnant, vt postremò portis muróque se contineret Campanus. Prius tamen quàm hęc continuarentur opera, legati ad Annibalem missi, qui quererẽtur desertam ab eo Capuam, ac propè redditam Romanis: obtestarentúrque vt tunc saltem opem non circunsessis modò, sed etiam circunuallatis ferret. Consulibus literæ à P. Cornelio prætore missæ, vt priusquam clauderent Capuam operibus, potestatem Campanis facerent, vt qui eorum vellẽt, exirent ab Capua, suásque res secum auferrent. liberos fore, suáque omnia habituros, qui ante Idus Martias exissent. post eam diem quique exissent, quique ibi mansissent, hostium futuros numero. Ea pronunciata Campanis, atque ita sprecta, vt vltro dicerent contumelias, minarentúrque. Annibal ab Herdonia Tarẽtum duxerat legiones, spe aut vi aut dolo arcis Tarentinæ potiũdæ. quod vbi parum processit, ad Brundisium flexit iter, prodi id oppidum ratus. ibi quoque cum frustra tereret tempus, legati Campani ad eum K
venerunt, querentes simul, orantésque: quibus Annibal magnificè respondit, & antea soluisse obsidionem, & nunc aduentum suum consules non laturos. Cum hac spe dimissi legati, vix regredi Capuam iam duplici fossa valloque cinctam, potuerunt. Cum maximè Capua circunuallaretur, Syracusarum quoque oppugnatio ad finem venit, præterquam vi ac virtute ducis exercitusque, intestina etiam proditione adiuta. Nanque Marcellus initio veris incertus vtrum Agrigentum ad Himilconem & Hippocratem verteret bellum, an obsidione Syracusas premeret: quanquam nec vi capi videbat posse inexpugnabilem terrestri ac maritimo situ vrbẽ, nec fame,

A quam propè liberi ab Carthagine commeatus alerent: tamen ne quid inexpertum relinqueret,
transfugas Syracusanos(erant autem apud Romanos aliqui nobilissimi viri, inter defectionem
ab Romanis,quia ab nouis consiliis abhorrebant,pulsi)colloquiis suæ partis tentare hominum
animos iussit:& fidem dare,si traditæ forent Syracusæ, liberos eos,ac suis legibus victuros esse.
Non erat colloquii copia:quia multorum animi suspecti,omnium curam oculósque conuerte-
rant,ne quid falleret tale admissum. Seruus vnus exulum pro transfuga intromissus in vrbem,
conuentis paucis,initium colloquendi de tali re fecit.deinde in piscatoria quidam naui retibus
operti,circũuectique ita ad castra Romana,collocutique cum transfugis. & idem sæpius eodem
modo alii atque alii. postremò ad octuaginta facti. & cum iam composita omnia ad proditio-
nem essent,indicio delato ad Epicidem per Attalum quendam indignantem sibi rem creditam
non esse,necati omnes,& cruciati sunt. Alia subinde spes,postquam hæc vana euaserat, excepit.
B Damasippus quidam Lacedæmonius missus ab Syracusis ad Philippum regem, captus ab Ro-
manis nauibus erat.huius vtique redimendi & Epicidi cura erat ingens:nec abnuit Marcellus,
iam tum Aetolorum,cuius gentis socii Lacedæmonii erant, amicitiam affectantibus Romanis.
Ad colloquium de redemptione eius missis medius maximè, atque vtrisque opportunus locus
ad portum Trogilorum,propter turrim quam vocant Galeagram,est visus. quò cũ sæpius com-
mearent:vnus ex Romanis ex propinquo murum contemplatus,numerãdo lapides,æstiman-
dóque ipse secum,qui in fronte paterent:simul altitudinem muri,quantum proximè coniectu-
ra poterat,permensus:humiliorémque aliquanto pristina opinione sua,& cæterorum omnium
ratus esse, & vel mediocribus scalis superabilem: ad Marcellum rem defert. Haud spernenda
res visa .sed cum adiri locus,qui ob idipsum intentius custodiebatur,non posset, occasio quæ-
rebatur. quam obtulit transfuga, nuncians diem festum Dianæ per triduum agi: & quia alia in
obsidione desint, vino largius epulas celebrari, & ab Epicide præbito vniuersæ plebi, & per
C tribus à principibus diuiso. Id vbi accepit Marcellus, cum paucis tribunorum militum collo-
cutus,electisque per eos ad rem tantam agendam audendámque idoneis centurionibus militi-
búsque,& scalis in occulto comparatis,cæteris signum dari iubet,vt maturè corpora curarent,
quietique darẽt:nocte in expeditionem eundum esse. Inde vbi id temporis visum, quo die epu-
latis iam,vinóq; satiatis principium somni esset,signi vnius milites ferre scalas iussit: & ad mil-
le ferè armati tenui agmine per silentium eò deducti. Vbi sine strepitu ac tumultu primi euaso-
runt in murum,secuti ordine alii,cum priorum audacia dubiis etiam animũ faceret. Iam mille
armatorum ceperant partem,cum cæteræ admotæ:pluribúsque scalis in murum euadebant,si-
gno ab Hexapylo dato,quò per ingentem solitudinem erat peruẽtum,quia magna pars in tur-
ribus epulati,aut sopiti vino erant,aut semigraues potabant. paucos tamen eorum comprehen-
sos in cubilibus interfecerunt. Prope Hexapylon est portula. ea magna vi refringi cœpta. & è
muro ex composito tuba datum signum erat: & iam vndique non furtim, sed vi apertè gereba-
D tur res.quippe ad Epipolas,frequentem custodiis locum,peruentum erat:terrendíque magis ho-
stes erant,quàm fallendi: sicut territi sunt. Nam simulac tubarum est auditus cantus, clamór-
que tenentium muros,partémque vrbis:omnia teneri custodes rati,alii per murum fugere, alii
salire de muro, præcipitarique turba pauentium. magna pars tamen ignara tanti mali erat, &
grauatis omnibus vino somnóque, & in vastæ magnitudinis vrbe partium sensu non satis per-
tendẽte in omnia.Sub luce Hexapylo effracto Marcellus omnibus copiis vrbem ingressus.Ex-
citauit conuertitque omnes ad arma capienda,opémque,si quam possent,iam captæ propè vrbi
ferendam, Epicides ab insula, quam ipsi Nason vocant, citato profectus agmine, haud dubius
quin paucos per negligentiam custodum transgressos murũ expulsurus foret, occurrentibus pa
uidis tumultum augere eos dictitans,& maiora ac terribiliora vero afferre.postquam conspexit
omnia circa Epipolas armis completa, lacessito tantum hoste paucis missilibus, retro in Acra-
dinam agmen conuertit, non tam vim multitudinémque hostium metuens,quàm nequa inte-
E stina fraus per occasionem oriretur,clausásque inter tumultum Acradinæ atque insulę inueni-
ret portas.Marcellus vt mœnia ingressus,ex superioribus locis vrbem,omnium ferme illa tem-
pestate pulcherrimam subiectam oculis vidit, illachrymasse dicitur,partim gaudio tantæ per-
petratæ rei,partim vetusta gloria vrbis.Atheniensium classes demersæ, & duo ingẽtes exercitus
cum duobus clarissimis ducibus deleti occurrebant: & tot bella cum Carthaginiensibus tanto
cum discrimine gesta,tot ac tam opulenti tyranni regésq;:præter cæteros Hiero, cum recẽtissi-
mæ memorię rex,tum ante omnia quę virtus ei fortunáque sua dederat,beneficiis in populum
Romanum insignis.ea cum vniuersa occurrerent animo,subirétq; cogitatio,iam illa momẽto
horæ arsura omnia,& ad cineres reditura:priusquam signa Acradinæ admoueret,præmittit Sy-

A munimentis tuta, tria millia alterum ab Syracusis, alterum quindecim ab ostio, & commeatus è ciuitatibus suis comportabant, & auxilia accersebāt. Interea Bomilcar iterum cum classe profectus Carthaginem, ita exposita fortuna sociorum, vt spem faceret non ipsis modò salutarem opem ferri posse, sed Romanos quoque in capta quodammodo vrbe capi: perpulit vt onerarias naues quamplurimas omni copia rerum onustas secum mitterent, classemq; suam augerent. Igitur cētum triginta nauibus longis, & septuaginta onerariis profectus à Carthagine, satis prosperos ventos ad traiiciendum in Siciliam habuit: sed iidem venti superare eum Pachynum prohibebant. Bomilcaris aduentus fama primò, dein præter spem mora, cum gaudiū & metum inuicem Romanis Syracusanísque præbuisset: Epicides metuēs ne si pergerent iidem qui tum tenebant, ab ortu solis flare per dies plures venti, classis Punica Africam repeteret: tradita Acradina mercenariorum militum ducibus, ad Bomilcarē nauigat, classem in statione versa in Africam

B habentem, atq; timentem nauale prælium, non tam quòd impar viribus aut numero nauiū esset (quippe etiā plures habebat) quàm quòd venti aptiores Romanæ quàm suæ classi flarēt: perpulit tandem, vt fortunam naualis certaminis experiri vellet. Et Marcellus cum & Siculum exercitum ex tota insula conciri videret, & cum ingenti commeatu classem Punicam aduentare, ne simul terra marique inclusus, vrbe hostium vrgeretur, quanquam impar numero nauium erat, prohibere aditu Syracusarum Bomilcarem constituit. Duæ classes infestæ circa promontorium Pachynum stabant, vbi primùm trāquillitas maris in altum euexisset, concursuræ. Itaq; cadente iam euro, qui per dies aliquot sæuierat, prior Bomilcar mouit: cuius prima classis petere altum visa est, quò facilius superaret promontorium. Cæterùm postquam tendere ad se Romanas naues vidit, incertum qua subita territus re Bomilcar, vela in altum dedit: missisq; nunciis Heracleam, qui onerarias naues retro in Africā repetere iuberent, ipse Siciliam prætervectus, Tarentum petit. Epicides à tāta repentè destitutus spe, ne in obsidionem magna ex parte captæ vrbis

C rediret, Agrigētum nauigat, expectaturus magis euentum, quàm inde quicquam moturus. Quæ vbi in castra Siculorum sunt nunciata, Epicidem Syracusis excessisse, à Carthaginiensibus relictam insulam, & propè iterum Romanis traditam: legatos de conditionibus dedendæ vrbis, explorata prius per colloquia voluntate eorum qui obsidebātur, ad Marcellum mittunt. Cū haud fermè discreparet, quin quę vbiq; regum fuissent, Romanorum essent: Siculis cætera cum libertate ac legibus suis seruarentur: euocatis ad colloquium iis quibus ab Epicide credita res erat, missos se simul ad Marcellum, simul ab eo ad exercitum Siculorū aiunt, vt vna omnū qui obsiderentur, quíque extra obsidionē essent, fortuna esset: néve alteri propriè sibi paciscerētur quicquam. Recepti deinde ab iis vt necessarios hospitésque alloquerentur, expositis quæ pacta iam cum Marcello haberent, oblata spe salutis perpulere eos, vt secū præfectos Epicidis Polycletum & Philistionem & Epicidem cui Sydon cognomen erat, aggrederentur. Interfectis iis, & multitudine ad concionem conuocata: & inopiam, qua ipsi inter se fremere occultè soliti erant, con-

D questi: & quanquam tot mala vrgerent, negarunt fortunam accusandam esse, quòd in ipsorum esset potestate quandiu ea paterentur. Romanis caussam oppugnādi Syracusas fuisse charitatem Syracusanorum, non odium: nam vt occupatas res ab satellitibus Annibalis, deinde Hieronymi Hippocrate atque Epicide, audierint, tum bellum mouisse, & obsidere vrbem cœpisse: vt crudeles tyrannos eius, non vt ipsam vrbem expugnarent. Hippocrate verò interempto, Epicide intercluso ab Syracusis, & præfectis eius occisis, Carthaginiensibus omni possessione Siciliæ terra marique pulsis: quam superesse caussam Romanis, cur non perinde ac si Hiero ipse viueret, vnicus Romanæ amicitiæ cultor, incolumes Syracusas esse velint? Itaque nec vrbi nec hominibus aliud periculi, quàm ab semetipsis esse si occasionem reconciliandi se Romanis prætermisissent. Eam autem, qualis illo momento horæ sit, nullam deinde fore, si simul libertas ab impotentibus tyrannis apparuisset. Omnium ingenti assensu oratio audita est. prætores tamen prius creari quàm legatos nominari placuit. ex ipsorum deinde prætorum numero missi ora-

E tores ad Marcellum: quorum princeps, Neque primò, inquit, Syracusani à vobis defecimus, sed
" Hieronymus, nequaquā tam in vos impius, quàm in nos: nec postea pacem tyranni cæde com-
" positam Syracusanus quisquam, sed satellites regii Hippocrates atque Epicides, oppressis no-
" bis hinc metu, hinc fraude, turbauerunt. nec quisquam dicere potest, aliquando nobis libertatis
" tempus fuisse, quod pacis vobiscum non fuerit. Nunc certè cæde eorum qui oppressas tenebant
" Syracusas, cum primùm arbitrii nostri esse cœpimus, extemplo venimus ad tradēda arma, de-
" dendos nos, vrbem, mœnia: nullam recusandam fortunā, quæ imposita à vobis fuerit. Gloriam
" captæ nobilissimæ pulcherrimæque vrbis Græcarum dii tibi dederunt Marcelle. quicquid vn-
" quam terrą mariq; memorādum gessimus, id tui triumphi titulo accedit. famæ ne credi malis,

» quanta vrbs à te capta sit,quàm posteris quoq; eam spectaculo esse. quo quisquis terra ,quisquis F
» mari venerit:nunc nostra de Atheniensibus, Carthaginiensibúsque trophæa, nunc tua de nobis
» ostendat * incolumésq; Syracusas familiæ vestræ sub clientela nominis Marcellorum,tutelâq;
» habendas tradas.ne plus apud vos Hieronymi,quàm Hieronis memoria momenti faciat. diu-
» tius ille multo amicus fuit,quàm hic hostis:& illius etiam benefacta persensistis, huius amentia
» ad perniciem tantum ipsius valuit. Omnia & impetrabilia & tuta erant apud Romanos.inter
ipsos plus belli ac periculi erat.nanque transfugæ tradi se Romanis rati,mercenariorum quoq;
militum auxilia in eundem compulere metũ:arreptisque armis prætores primùm obtruncant,
inde ad cædem Syracusanorum discurrũt:quosque fors obtulit,irati interfecerunt : atq; omnia
quæ in prõptu erant,diripuere.tum ne sine ducibus essent, sex præfectos creauere,vt terni Acra-
dinæ ac Nasso præessent. Sedato tandem tumultu ,exequentibus sciscitando mercenariis quæ
acta cum Romanis essent:dilucere id quod erat,cœpit:aliam suam ac trãsfugarum caussam esse. G
In tempore legati à Marcello redierunt,falsa eos suspicione incitatos memorantes:nec caussam
expetendæ pœnæ eorum vllam Romanis esse.Erat ex tribus Acradinæ præfectis Hispanus Me-
ricus nomine.ad eum inter comites legatorum de industria vnus ex Hispanorum auxiliaribus
est missus:qui sine arbitris Mericum nactus,primùm quo in statu reliquisset Hispaniam(& nu-
per inde venerat)exponit.omnia Romanis ibi obtineri armis. posse eum,si operæpreciũ faciat,
principem popularium esse:seu militare cum Romanis, seu in patriam reuerti libeat . contrà,si
malle obsideri pergat,quam spem esse terra marique clauso?Motus his Mericus, cum legatos ad
Marcellum mitti placuisset,fratrem inter eos mittit: qui per eundem illum Hispanum secretus
ab aliis ad Marcellum deductus, cum fidem accepisset, composuissétque agendæ rei ordinem,
Acradinam redit.Tum Mericus vt ab suspicione proditionis auerteret omnium animos,negat
sibi placere legatos commeare vltro citróque. neq; recipiendum quẽquam neque mittendum.
& quò intentius custodiæ seruentur,opportuna loca diuidenda præfectis esse,vt suæ quisq; par- H
tis tutandæ reus sit.Omnes assensi sunt.Partibus diuidendis, ipsi regio euenit ab Arethusa fonte
vsque ad ostium magni portus.id vt scirent Romani,fecit. Itaque Marcellus nocte nauim one-
rariam cum armatis remulco quadriremis trahi ad Acradinam iussit:exponitque milites regio-
ne portæ quæ prope fontem Arethusam est. Hoc cum quarta vigilia factum esset, expositósque
milites porta,vt conuenerat,recepisset Mericus: luce prima Marcellus omnibus copiis mœnia
Acradinæ aggreditur: ita vt non eos solùm qui Acradinam tenebant,in se conuerteret, sed ab
Nasso etiam agmina armatorum cõcurrerent, relictis stationibus suis, ad vim & impetum Ro-
manorum arcendum.In hoc tumultu actuariæ naues instructæ iam antè, circũuectæq;,ad Nas-
sum armatos exponunt.qui improuiso adorti semiplenas stationes,& adapertas fores portæ qua
paulò antè excurrerãt armati,haud magno certamine Nassum cepere,desertam trepidatione &
fuga custodum.neque vllis minus præsidii,aut pertinaciæ ad manendum,quàm transfugis fuit:
quia ne suis quidem satis credentes se,medio certamine effugerunt.Marcellus vt captã esse Nas- I
sum didicit,& Acradinæ regionem vnam teneri,Mericúmq; cum præsidio suis adiũctum,rece-
ptui cecinit,ne regiæ opes,quarũ fama maior quàm res erat,diriperentur.Suppresso impetu mi-
litum,& iis qui in Acradina erant transfugis spacium locúsq; fugæ datus est : & Syracusani tan-
dem liberi metu,portis Acradinæ apertis,oratores ad Marcellum mittunt,nihil petentes aliud,
quàm incolumitatem sibi,liberisq; suis. Marcellus concilio aduocato, & adhibitis etiam Syra-
» cusanis,qui per seditiones pulsi ab domo inter præsidia Romana fuerant,respondit:non plura
» per annos quinquaginta benefacta Hieronis,quàm paucis his annis maleficia eorum qui Syra-
» cusas tenuerint,erga populum Romanum esse: sed pleraque eorum quò debuerint,recidisse:fœ-
» derúmque ruptorum ipsos ab se grauiores multo,quàm populus Romanus voluerit,pœnas exe-
» gisse.Se quidem tertium annum circunsedere Syracusas, non ne populus reseruatam ciuitatem
» haberet,sed ne transfugarum duces captã & oppressam tenerent.Quid potuerint Syracusani fa
» cere,exemplo vel eos Syracusanorum esse,qui inter præsidia Romana fuerint: vel Hispanũ du- K
» cem Mericum,qui præsidium tradiderit:vel ipsorum Syracusanorum postremò serum quidem,
» sed forte consilium.Omnium sibi laborum periculorúmq; circa mœnia Syracusana terra ma-
» rique tandiu exhaustorum, nequaquam tantum fructum esse, quàm capere Syracusas potuisse.
Inde quæstor cum præsidio ad Nassum ad accipiendã pecuniam regiam custodiendámq; mis-
sus.diripiendáque vrbs militi data est,custodibus diuisis per domos eorũ qui intra præsidia Ro-
mana fuerunt.Cum multa iræ,multa inuidiæ auaritiæq; fœda exempla ederẽtur: Archimedem
memoriæ proditum est,in tanto tumultu,quantum capta vrbs in discursu diripientiũ militum
ciere poterat,intẽtum formis quas in puluere descripserat,ab ignaro milite quis esset,interfectũ.
ægrè

A ægrè id Marcellum tulisse, sepulturæque curam habitam: & propinquis etiam inquisitis honori præsidióque nomen ac memoriam eius fuisse. Hoc maximè modo Syracusæ captæ: in quibus prædæ tantum fuit, quantum vix capta Carthagine tum fuisset, cum qua viribus æquis certabatur. Paucis antè diebus quàm Syracusæ caperentur, T.Octacilius cũ quinqueremibus octoginta Vticam ab Lilybæo transmisit. & cum ante lucem portum intrasset, onerarias frumẽto onustas cepit: egressúsq; in terram, depopulatus est aliquantum agri circa Vticam: prædámq; omnis generis retro ad naues egit. Lilybæum tertio die quàm inde profectus erat, cũ cẽtum triginta onerariis nauibus frumento prædáq; onustis rediit: idque frumentum extẽplo Syracusas misit. quod ni tam in tempore subuenisset, victoribus victísq; pariter perniciosa fames instabat. Eadẽ æstate in Hispania, cum biennio fermè nihil admodum memorabile factum esset, consiliísque magis quàm armis bellum gereretur, Romani imperatores egressi hybernis copias coniunxerunt. ibi B concilium aduocatum, omniúmque in vnum congruerunt sententiæ, quandò ad id locorum id modò actum esset, vt Asdrubalem tendentem in Italiam retinerẽt, tempus esse id iam agi, vt bellum in Hispania finiretur. & satis ad id virium credebant accessisse, triginta millia Celtiberorum ea hyeme ad arma excitata. Tres exercitus erant. Asdrubal Gisgonis filius, & Mago coniunctis castris quinq; fermè dierũ iter ab Romanis aberant. Propior erat Amilcaris filius. Asdrubal vetus in Hispania imperator, ad vrbem nomine Anitorgin exercitum habebat. Eum volebant prius opprimi duces Romani: & spes erat satis superq; ad id viriũ esse. illa restabat cura, ne fuso eo perculsi alter Asdrubal, & Mago, in auios saltus montésq; recipientes sese, bellum extraherẽt. Optimum igitur rati diuisis bifariam copiis totius simul Hispanię amplecti bellum, ita inter se diuiserunt, vt P.Cornelius duas partes exercitus Romanorũ sociorúmq; aduersus Magonem duceret atque Asdrubalem: Cn. Cornelius cum tertia parte veteris exercitus Celtiberis adiunctis cum Asdrubale Barchino bellum gereret. Vnà profecti ambo duces exercitúsq;, Celtiberis præ- C gredientibus, ad vrbem Anitorgin in conspectu hostium, dirimente amne, ponunt castra. Ibi Cn.Scipio cum quibus antè dictum est copiis substitit, & P. Scipio profectus ad destinatã belli partem. Asdrubal postquam animaduertit exiguum Romanum exercitum in castris, & spem omnem in Celtiberorum auxiliis esse: peritus omnis barbaricæ, & præcipuè omniũ earum gentium, in quibus per tot annos militabat, perfidiæ, facili linguæ commercio, cum vtraque castra plena Hispanorum essent, per occulta colloquia paciscitur magna mercede cum Celtiberorum principibus, vt copias inde abducant. Nec atrox visum facinus. non enim vt in Romanos verterent arma, agebatur: & merces, quanta vel pro bello satis esset, dabatur, ne bellum gererent: & cum quies ipsa, tum reditus domum, fructúsque videndi suos suáque, grata vulgò erant. itaque nõ ducibus facilius quàm multitudini persuasum est: simul ne metus quidem ab Romanis erat, quippe tam paucis, si ne retinerent. Id quidem cauendum semper Romanis ducibus erit, exempláque hæc verè pro documentis habenda, ne ita externis credãt auxiliis, vt non plus sui robo- D ris, suarúmque propriè virium in castris habeant. Signis repentè sublatis Celtiberi abeunt, nihil aliud quærentibus caussam, obtestantibúsque vt manerent Romanis respondẽtes, quàm domestico se auocari bello. Scipio, postquam socii nec precibus nec vi retineri poterant, nec se aut parem sine illis hosti esse, aut fratri rursus coniungi vidit posse, nec vllum aliud salutare consilium in promptu esse: retro quantum posset, cedere statuit, in id omni cura intentus, necubi hosti æquo se committeret loco, qui transgressus flumen propè vestigiis abeuntium insistebat. Per eosdem dies P.Scipionem par terror, periculum maius ab nouo hoste vrgebat. Masanissa erat iuuenis, qui eo tempore erat socius Carthaginiensium, quem deinde clarum potentémque Romana fecit amicitia. Is tum cum equitatu Numidarum & aduenienti P. Scipioni occurrit, & deinde assiduè dies noctésque infestus aderat: vt non vagos tantùm procul à castris lignatum pabulatúmque progressos exciperet, sed ipsis obequitaret castris, inuectúsque in medias sæpe stationes, omnia ingenti tumultu turbaret. noctibus quoque sæpe incursu repentino in portis val- E lóque trepidatum est: nec aut locus aut tempus vllum vacuum à metu ac solicitudine erat Romanis. compulsísq; intra vallum, adempto rerum omnium vsu, cum propè iusta obsidio esset: futurámque actiorem eam appareret, si se Indibilis, quem cum septem millibus & quingentis Suessetanorum aduentare fama erat, Pœnis coniunxisset: dux cautus & prudens Scipio victus necessitatibus temerarium capit consilium, vt nocte Indibili obuiàm iret, & quocunque occurrissent loco, prælium cõsereret. Relicto igitur modico præsidio in castris, præpositóque T.Fonteio legato, media nocte profectus cum obuiis hostibus manus conseruit. Agmina magis quàm acies pugnabant. superior tamen, vt in tumultuaria pugna, Romanus erat. Cæterùm & equites Numidæ repentè, quos fefellisse se dux ratus erat, ab lateribus circunfusi magnum terrorem in-

tulere. Contracto aduersus Numidas certamine nouo, tertius insuper aduenit hostis, duces Pœni assecuti ab tergo iam pugnantes. ancépsque prælium Romanos circũsteterat, incertos in quem potissimùm hostem, quàmve in partem conferti eruptionem facerent. Pugnanti, hortantique imperatori, & offerenti se vbi plurimus labor erat, latus dexterum lancea traiicitur: cuncúsque is hostium qui in confertos circa ducem impetum fecerat, vt exanimem labentémque ex equo Scipionem vidit, alacres gaudio cum clamore per totam aciem nunciantes discurrunt, imperatorem Romanum cecidisse. Hæc peruagata passim vox, vt & hostes haud dubiè pro victoribus, & Romani pro victis essent, fecit. Fuga cõfestim ex acie duce amisso fieri cœpta est. Cæterùm vt ad erumpendum inter Numidas, aliaque leuium armatorum auxilia haud difficilis res erat: ita effugere tantum equitum, æquantiúmque equos velocitate peditum, vix poterant: cæsique propè plures in fuga, quam in pugna sunt. nec superfuisset quisquam, ni præcipiti iam ad vesperũ die nox interuenisset. Haud segniter inde duces Pœni fortuna vsi, confestim è prælio, vix necessaria quiete data militibus, ad Asdrubalem Amilcaris citatum agmen rapiunt, nõ dubia spe, cum copias coniunxissent, debellari posse. Quò vbi est ventum, inter exercitus ducésque victoria recẽti lætos gratulatio ingens facta, imperatore tanto cum omni exercitu deleto, & alterã pro haud dubio parem victoriam expectantes. Ad Romanos nondum quidem fama tantæ cladis peruenerat, sed tamen mœstum quoddam silentium erat, & tacita diuinatio, qualis iam præsagientibus animis imminentis mali esse solet. Imperator ipse, præterquam quòd ab sociis se desertum, hostium tantum auctas copias sentiebat, coniectura etiam & ratione ad suspicionem acceptæ cladis, quàm ad vllam bonam spem pronior erat. Quonã modo enim Asdrubalem ac Magonem, nisi defuncto suo fratre bello, sine certamine adducere exercitum potuisse? quo modo autem non obstitisse? aut ab tergo non secutum fratrem? vt si prohibere quo minus in vnum coirent & duces & exercitus hostium, non posset, ipse certè cum fratre coniungeret copias. His anxius curis, id modò esse salutare in præsens credebat, cedere inde quantum posset. & inde vna nocte ignaris hostibus, & ob id quietis, aliquantum emensus est iter. Luce vt senserunt profectos hostes, præmissis Numidis quam poterant maximè citato agmine sequi cœperũt. ante noctem assecuti Numidæ, nunc ab tergo, nũc in latera concursantes. Consistere cœperũt, ac tutari agmen quantum possent. tamen tuto vt simul pugnarent procederéntque, Scipio hortabatur, priusquam pedestres copiæ assequerentur. Cæterùm nunc agendo, nunc sustinendo agmen, cum aliquandiu haud multum procederetur, & nox iam instaret, reuocat è prælio suos Scipio: & collectos in tumulum quendam, non quidem satis tutum, præsertim agmini perculso, editiorem tamen quàm cætera circa erant, subducit. Ibi primò impedimentis & equitatu in medium receptis, circundati pedites haud difficulter impetus incursantium Numidarum arcebant. dein postquam toto agmine tres imperatores cum tribus iustis exercitibus aderant, apparebátque parum armis ad tuendum locum sine munimento valituros esse, circunspectare atque agitare dux cœpit, si quo modo posset vallum circùm iniicere. sed erat adeò nudus tumulus, & asperi soli, vt nec virgulta vallo cædendo, nec terra cespiti faciundo, aut ducendæ fossæ, aliive vlli operi apta inueniri posset: nec fermè quicquam satis arduum aut abscissum erat, quod hosti aditum ascensúmve difficilem præberet, omnia fastigio leni subuexa. vt tamen aliquam imaginem valli obiicerent: clitellas illigatas oneribus velut struentes ad altitudinem solitam circundabant: cumulo sarcinarum omnis generis obiecto, vbi ad moliendum clitellæ defuerant. Punici exercitus postquam aduenere, in tumulum quidem perfacilè agmen erexere. munitionis vero facies noua primò eos velut miraculo quodam tenuit, cum duces vndique vociferarentur, quid starent? & non ludibrium illud vix fœminis puerisve morandis satis validum distraherẽt diriperéntque? captum hostem teneri latentem post sarcinas. Hæc contemptim duces increpabant. Cæterùm neque transilire, neque moliri onera obiecta, nec cedere stipatas clitellas, ipsísque obrutas sarcinis, facile erat. Tardatis diu, cum amoliti obiecta onera, armatis dedissent viam, pluribúsque idem partibus fieret: capta iam vndique castra erant: pauci ab multis, perculsique a victoribus passim cædebantur. Magna pars tamen militum, cum in propinquas refugisset syluas, in castra P. Scipionis, quibus T. Fonteius legatus præerat, perfugerunt. Cn. Scipionem alii in tumulo primo impetu hostium cæsum tradunt: alii cum paucis in propinquam castris turrim perfugisse. hanc igni circundatã, atque ita exustis foribus, quas nulla moliri potuerunt vi, captam: omnésque intus cum ipso imperatore occisos. Anno septimo postquam in Hispaniã venerat Cn. Scipio, vndetrigesimo die post fratris mortem est interfectus. Luctus ex morte eorum non Romæ maior quam per totam Hispaniam fuit. quin apud ciues partem doloris & exercitus amissi, & alienata prouincia, & publica trahebat clades. Hispaniæ ipsos lugebant desiderabántque duces,

Cneum

A Crieum tamen magis, quòd diutius præfuerat iis, priórque & fauorem occupauerat, & specimen iustitiæ temperantiæque Romanæ primus ded erat. Cum deletus exercitus, amissæque Hispaniæ viderentur: vir vnus res perditas restituit. Erat in exercitu L. Martius Septimii filius, eques Romanus, impiger iuuenis, animique & ingenii aliquãto quàm pro fortuna in qua erat natus, maioris. ad summam indolẽ accesserat Cn. Scipionis disciplina: sub qua per tot annos omneis militiæ arteis edoctus fuerat. Hic & ex fuga collectis militibus, & quibusdam de præsidiis deductis, haud contemnendum exercitum fecerat, iunxeratq; cum T. Fonteio P. Scipionis legato. Sed tantùm præstitit eques Romanus authoritate inter milites atque honore, vt castris citra Iberum communitis, cum ducem exercituum comitiis militaribus creari placuisset: subeuntes alii aliis in custodiam valli stationésque, donec per omnes suffragium iret, ad L. Martiũ cuncti summam imperii detulerint. Omne inde tempus (exiguum id fuit) muniendis castris, conuehendísque
B commeatibus consumptum: & omnia imperia milites cum impigrè, tum haudquaquam abiecto animo exequebantur. Cæterùm postquam Asdrubalẽ Gisgonis venientem ad reliquias belli delendas transisse Iberum, & appropinquare allatum est: signúmque pugnæ propositum ab nouo duce milites viderunt: recordati quos paulò antè imperatores habuissent, quibúsq; & ducibus & copiis freti prodire ad pugnam soliti essent, flere omnes repentè, & offensare capita: & alii manus ad cælum tẽdere, deos incusantes: alii strati humi suum quisque nominatim ducem implorare. neque sedari lamentatio poterat, excitantibus cẽturionibus manipulares, & ipso minitante & increpante Martio, quòd in muliebres & inutiles se proiecissent fletus, potius quàm ad tutãdos semetipsos & rempublicam secum acuerent animos, & ne inultos imperatores suos iacere sinerent: cum subitò clamor tubarúmque sonus (iam enim prope vallum hostes erãt) exauditur. inde verso repentè in iram luctu, discurrunt ad arma: ac velut accensi rabie discurrunt ad portas, & in hostem negligenter atque incompositè venientem incurrunt. Extemplo improuisa res pauorem incutit Pœnis: mirabundique vnde tot hostes tam subitò exorti propè deleto
C exercitu forent: vnde tanta audacia, tanta fiducia sui victis ac fugatis: quis imperator duobus Scipionibus cæsis extitisset: quis castris præesset: quis signum dedisset pugnæ: ad hæc tot iam nec opinata primò omnium incerti stupentésque referũt pedem: dein valida impressione pulsi terga vertunt. & aut fugientium cædes fœda fuisset, aut temerarius periculosúsque sequentium impetus, ni Martius properè receptui dedisset signum, obsistẽnsque ad prima signa, quosdã & ipse retinens, concitatam repressisset aciem. inde in castra auidos adhuc cædisque & sanguinis reduxit. Carthaginienses trepidè primò ab hostium vallo acti, postquam neminem insequi viderũt, metu substitisse rati, contemptim rursus & sedato gradu in castra abeunt. Par negligentia in castris custodiendis fuit. nam etsi propinquus hostis erat: tamen reliquias eum esse duorum exercituum ante paucos dies deletorum, succurrebat. Ob hoc cum omnia neglecta apud hostes essent: exploratis iis Martius ad consilium prima specie temerarium magis quàm audax, animum adiecit, vt vltro castra hostiũ oppugnaret: simul facilius esse ratus vnius Asdrubalis expugnari ca-
D stra, quàm si se rursus tres exercitus ac tres duces iunxissent, sua defendi: simul, aut si successisset cœptis, recepturũ se afflictas res: aut si pulsus esset, tamen vltro inferendo arma, cõtemptum sui dempturum. ne tamen subita res, & nocturnus error etiamnum suæ fortunæ consiliũ perturbaret: alloquẽdos adhortandósq; sibi milites ratus, concione aduocata ita disseruit: Vel mea erga imperatores nostros viuos mortuósq; pietas, vel præsens omnium nostrũ milites fortuna fidem cuiuis facere potest, mihi hoc imperium, vt amplũ iudicio vestro, ita re ipsa graue ac solicitum esse. quo enim tempore, nisi metus mœrorẽ obstupefaceret, vix ita compos mei essem, vt aliqua solatia inuenire ægro animo possem: cogor vestram omniũ vicem (quod difficillimum in luctu est) vnus cõsolari. & ne tum quidem, vbi quónam modo has reliquias duorum exercituum patriæ conseruare possim, cogitãdum est: auertere animũ ab assiduo mœrore libet. præsto est enim acerba memoria: & Scipiones me ambo dies noctésque curis insomnisq; agitant, & excitãt sæ-
E pe somno: neu se, neu inuictos per octo annos in iis terris milites suos, cõmilitones vestros, neu Rempub. patiar inultam: & suam disciplinam suaque instituta sequi iubent. Et vt imperiis viuorum nemo obedientior me vno fuerit: ita post mortem suam, quod quaque in re facturos illos fuisse maximè censeam, id optimum ducere vos quoque velim milites: non lamẽtis lachrymisque tanquam extinctos prosequi (viuunt enim vigẽntque fama rerum gestarum) sed quotiescunq; occurret memoria illorum, velut si adhortanteis signúmq; dantes videatis eos, ita prælia inire. Nec alia profectò species hesterno die oculis animisq; vestris oblata memorabile illud edidit præliũ: quo documentũ dedistis hostibus, non cum Scipionibus extinctum esse nomen Romanum: & cuius populi vis atq; virtus nõ obruta sit Cannensi clade, ex omni profectò sæuitia

» fortunæ emerſuram eſſe.Nunc,qui tantum auſi eſtis ſponte veſtra, experiri libet quãtum audea- F
» tis duce veſtro authore.non enim heſterno die cum ſignum receptui dedi,ſequẽtibus effuſè vo-
» bis turbatum hoſtem,frangere audaciam veſtram, ſed differre in maiorem gloriam atq; oppor-
» tunitatem volui:vt poſtmodum præparati incautos,armati inermes,atque etiam ſopitos,per oc-
» caſionem aggredi poſſetis.Nec huius occaſionis ſpem milites fortè temerè,ſed ex re ipſa conce-
» ptam habeo.A vobis quoque profecto ſi quis quærat, quonam modo pauci à multis, victi à vi-
» ctoribus caſtra tutati ſitis,nihil aliud reſpondeatis, quàm idipſum timẽtes vos, omnia & operi-
» bus firmata habuiſſe,& ipſos paratos inſtructóſq; fuiſſe. Et ita ſe res habet.Ad id quod ne timea-
» tur,fortuna facit,minimè tuti ſunt homines:quia quod neglexeris,incautum atq; apertũ habeas.
» Nihil omnium nunc minus metuunt hoſtes,quàm ne obſeſſi modò ipſi atque oppugnati,caſtra
» ſua vltro oppugnemus.Audeamus quod credi nõ poteſt auſuros nos. eo ipſo quòd difficillimũ
» videtur,facillimum erit.Tertia vigilia noctis ſilẽti agmine ducam vos.exploratum habeo,non G
» vigiliarum ordinem,non ſtationes iuſtas eſſe.clamor in portis auditus,& primus impetus caſtra
» ceperit.tum inter torpidos ſomno,pauẽteiſq; ad necopinatum tumultum,& inermes in cubili-
» bus ſuis oppreſſos illa cædes edatur,à qua vos heſterno die reuocatos ægrè ferebatis.Scio audax
» videri conſilium:ſed in rebus aſperis & tenuibus fortiſſima quæque cõſilia tutiſſima ſunt: quia
» ſi in occaſionis momẽto, cuius præteruolat opportunitas,cunctatus paulũ fueris: nequicquam
» mox omiſſam queraris. Vnus exercitus in propinquo eſt:duo haud procul abſunt.nunc aggre-
» dientibus par aliqua opportunitas eſt:& iam tentaſtis veſtras atque illorum vires.ſi diem profe-
» rimus,& heſternæ eruptionis fama contenti deſierimus,periculum eſt ne omnes duces,omnéſq;
» copiæ conueniant.tres deinde duces,tres exercitus ſuſtinebimus hoſtium, quos Cn.Scipio in-
» columi exercitu nõ ſuſtinuit? Vt diuidendo copias,periere duces noſtri:ita ſeparati ac diuiſi op-
» primi poſſunt hoſtes.alia belli gerẽdi via nulla eſt.proinde nihil præter noctis proximę oppor-
» tunitatem expectemus.Ite diis bene iuuantibus,corpora curate, vt integri vigẽtéſq; eodem ani- H
» mo in caſtra hoſtium irrumpatis, quo veſtra tutati eſtis. Læti & audiere ab nouo duce nouum
conſilium:& quo audacius erat,magis placebat.reliquum diei expediendis armis,& curatione
corporum conſumptum:& maior pars noctis quieti data eſt.quarta vigilia mouere.Erant vltra
proxima caſtra ſex millium interuallo diſtantes aliæ copiæ Pœnorum. Vallis caua intererat,
condenſa arboribus.in huius ſyluæ medio fermè ſtadio cohors Romana arte Punica abditur,&
equites.Ita medio itinere intercepto,cæteræ copiæ ſilenti agmine ad proximos hoſtes ductæ. &
cum ſtatio nulla pro portis,neque in vallo cuſtodiæ eſſent,velut in ſua caſtra,nullo vſquam ob-
ſiſtente,penetrauere.inde ſigna canunt,& tollitur clamor.pars ſemiſopitos hoſtes cædunt, pars
ignis eſcas ſtramento arido tectis iniiciunt.pars portas occupant, vt fugam intercludãt. hoſteis
ſimul ignis,clamor,cædes,velut alienatos ſenſibus,nec audire,nec prouidere quicquam ſinunt.
incidunt inermes inter cateruas armatorum. alii ruunt ad portas, alii obſeptis itineribus ſuper
vallum ſaliunt:& vt quiſque euaſerat,protinus ad caſtra altera fugiũt.vbi à cohorte & equitibus I
ex occulto prorumpentibus circumuenti cæſique ad vnũ omnes ſunt. quanquam etiam ſi quis ex ea
cæde effugiſſet,adeò raptim captis propioribus caſtris in altera tranſcurſum caſtra ab Romanis
eſt,vt præuenire nũcius cladis non poſſet.Ibi verò quo longius ab hoſte aberant,& quia ſub lu-
cem pabulatum,lignatum & prædatum quidã dilapſi fuerant, neglecta magis omnia ac ſoluta
inuenere:arma tantum in ſtationibus poſita,milites inermes,aut humi ſedentes accubantéſque,
aut obambulantes ante vallum portaſq;.Cum his tam ſecuris ſolutiſq; Romani calentes adhuc
ab recenti pugna,ferocéſq; victoria prælium ineunt. itaque nequaquam reſiſti in portis potuit.
intra portas,concurſu ex totis caſtris ad primum clamorem & tumultu facto, atrox præliũ ori-
tur.diúque tenuiſſet,ni cruenta ſcuta Romanorũ viſa,indicium alterius cladis Pœnis,atq; inde
pauorem inieciſſent. hic terror in fugam auertit omnes. effuſiq; quà iter eſt, niſi quos cædes op-
preſſit,exuuntur caſtris.Ita nocte ac die bina caſtra hoſtium expugnata ductu L. Martii. Ad tri-
gintaſeptem millia hoſtium cæſa, author eſt Claudius, qui annales Acilianos ex Græco in Lati- K
num ſermonem vertit:captos ad mille octingentos triginta:prædã ingentem partam:in ea fuiſ-
ſe clypeum argenteum pondo cẽtum trigintaocto cum imagine Barchini Aſdrubalis. Valerius
Antias vna caſtra Magonis capta tradit:ſeptem millia cæſa hoſtium:altero prælio eruptione pu
gnatum cum Aſdrubale,decẽ millia occiſa:quatuor millia trecentos triginta captos.Piſo quin-
que millia hominũ,cum Mago cedẽteis noſtros effuſè ſequeretur, cæſa ex inſidiis ſcribit. Apud
omnes magnum nomen Martii ducis eſt: & veræ gloriæ eius etiam miracula addũt: flammam
ei concionanti fuſam è capite ſine ipſius ſenſu,cum magno pauore circunſtãtium militum:mo-
numentúmq; victorię eius de Pœnis vſque ad incenſum Capitolium fuiſſe in templo clypeum

Martium

A Martium appellatum, cum imagine Asdrubalis. Quietæ deinde aliquandiu in Hispania res fuere, vtrisque post tantas acceptas inuicem illatásque clades cunctantibus periculum summæ rerum facere. Dum hæc in Hispania geruntur, Marcellus captis Syracusis cum cætera in Sicilia tanta fide atque integritate composuisset, vt non modò suam gloriam, sed etiã maiestatem P R augeret: ornamenta vrbis, signa tabulásque, quibus abundabãt Syracusæ, Romam deuexit, hostium quidem illa spolia, & parta belli iure, cæterùm vnde primum initium mirandi Græcarum artium opera, licentiæque hinc sacra profanáque omnia vulgo spoliandi, factum est. quæ postremò in Romanos deos, templum idipsum primum quod à Marcello eximiè ornatum est, vertit. visebantur enim ab externis ad portam Capenam dedicata à Marcello templa, propter excellentia eius generis ornamenta, quorum perexigua pars comparet. Legationes omnium fermè ciuitatum Siciliæ ad eum conueniebant. dispar vt caussa earum, ita conditio erat. Qui ante B captas Syracusas, aut non desciuerant, aut redierant in amicitiam, vt socii fideles accepti cultique. quos metus post captas Syracusas dediderat: vt victi à victore leges acceperunt. Erant tamen haud paruæ reliquiæ belli circa Agrigentum Romanis, Epicides & Hanno, duces reliqui prioris belli, & tertius nouus ab Annibale in locum Hippocratis missus, Libyphœnicis generis Hipponates, (Mutinem populares vocabant) vir impiger, & sub Annibale magistro omneis belli artes edoctus. Huic ab Epicide & Hannone Numidæ dati auxiliares. cum quibus ita peruagatus est hostium agros, ita socios ad retinendos in fide animos eorum, ferendúmque in tempore cuique auxilium, adiit, vt breui tempore totam Siciliam impleret nominis sui, nec spes alia maior apud fauentes rebus Carthaginiensium esset. Itaque inclusi ad tẽpus mœnibus Agrigenti dux Pœnus Syracusanúsque, non consilio Mutinis quàm fiducia magis ausi egredi extra muros, ad Himeram amnem posuerunt castra. Quod vbi perlatum ad Marcellum est, extemplo copias mouit: & ab hoste quatuor fermè millium interuallo consedit, quid agerẽt pararéntve, ex- C pectaturus. Sed nullum neque locum neque tempus cunctationi consilióve dedit Mutines, trãsgressus amnem, ac stationibus hostium cum ingẽti terrore ac tumultu inuectus. Postero die propè iusto prælio compulit hostem intra munimenta. inde reuocatus seditione Numidarum in castris facta, cum trecenti fermè eorum Heracleam Minoam concessissent, ad mitigandos reuocandósq; eos profectus, magnopere monuisse duces dicitur, ne absente se cum hoste manus conferrent. Id ambo ægre passi duces, magis Hanno, iam ante anxius gloria eius: Mutinem sibi modum facere, degenerem Afrum imperatori Carthaginiensi misso ab senatu populóq;. Is perpulit cunctantem Epicidem, vt transgressi flumen in aciem exirent. nam si Mutinem opperirentur, & secunda pugnæ fortuna euenisset: haud dubie Mutinis gloriam fore. Enimuero indignum ratus Marcellus, se, qui Annibalem subnixum victoria Cannensi ab Nola repulisset, his terra marique victis ab se hostibus cedere, arma propere capere milites, & efferri signa iubet. Ad instruentem exercitum decem effusis equis aduolant ex hostium acie Numidæ, nunciantes D populares suos primum ea seditione motos, qua trecẽti ex numero suo cõcesserint Heracleam: dein quod præfectum suum ab obtrectantibus ducibus gloriæ eius sub ipsam certaminis diem ablegatum videant, quieturos in pugna. Gens fallax promissi fidem pręstitit. itaque & Romanis creuit animus, nuncio celeri per ordinem misso, destitutum ab equite hostem esse, quem maxime timuerant: & territi hostes, præterquam quòd maxima parte virium suarum non iuuabantur, timore etiam incusso ne ab suo ipsi equite oppugnarentur. Itaque haud magna vis certaminis fuit. Primus clamor atque impetus rem decreuit. Numidæ cum in concursu quieti stetissent in cornibus, vt terga dantes suos viderũt, fugæ tantum parumper comites facti, postquã omnes Agrigentum trepido agmine petentes viderunt, ipsi metu obsidionis passim in ciuitates proximas dilapsi. Multa millia hominum cæsa captáque: & V I I I elephanti. Hæc vltima in Sicilia Marcelli pugna fuit. victor inde Syracusas rediit. Iam fermè in exitu annus erat. itaque senatus Romæ decreuit, vt P. Cornelius Pr. literas Capuam ad C O S S. mitteret: dum Annibal pro- E cul abesset, nec vlla magni discriminis res ad Capuam gereretur: alter eorum, si ita videretur, ad magistratus subrogandos Romam veniret. Literis acceptis, inter se C O S S. compararunt: vt Claudius comitia perficeret: Fuluius ad Capuam maneret. C O S S. Claudius creauit Cn. Fuluium Centimalum, & P. Sulpitium Seruii filium Galbam, qui nullum antea curulem magistratum gessisset. Prr. deinde creati L. Cornelius Lentulus, Cornelius Cethegus, C. Sulpitius, C. Calpurnius Piso. Pisoni iurisdictio vrbana, Sulpitio Sicilia, Cethego Apulia, Lentulo Sardinia euenit: Consulibus prorogatum in annum imperium est.

N. Fuluius Centimalus, P. Sulpitius Galba COSS. cum Idibus Martiis magistratum iniissent: senatu in Capitolium vocato, de Rep. de administratione belli, de prouinciis exercitibúsque patres consuluerunt. Q. Fuluio, & Appio Claudio prioris anni COSS. prorogatum imperium est, atque exercitus quos habebant, decreti: adiectúmque, ne a Capua, quam obsidebát, abscederent priusquã expugnassent. Ea tum cura maxime intentos habebat Romanos: non tam ob iram, quæ in nullam vnquam ciuitatem iustior fuit, quàm quòd vrbs tam nobilis ac potẽs, sicut defectione sua traxerat aliquot populos, ita recepta inclinatura rursus animos videbatur ad veteris imperii respectum. Et prætoribus prioris anni, M. Iunio in Hetruria, P. Sempronio in Gallia, cum binis legionibus, quas habuerant, prorogatum est imperium. Prorogatum & M. Marcello, vt proconsul in Sicilia reliquias belli perficeret eo exercitu quem haberet. si supplemento opus esset, suppleret de legionibus quibus P. Cornelius proprætor in Sicilia præesset: dum nequem militem legeret ex eo numero, quibus senatus missionem reditúmque in patriam negasset ante belli finem. C. Sulpitio, cui Sicilia euenerat, duę legiones, quas P. Cornelius habuisset, decretæ: & supplementum de exercitu Cn. Fuluii, qui priore anno in Apulia fœdè cæsus fugatúsque erat. Huic generi militum senatus eundem, quem Cannensibus, finem statuerat militiæ. additum etiam vtrorunq; ignominiæ est, ne in oppidis hybernarent, neve hyberna propius vilam vrbem decem millibus passuum ædificarent. L. Cornelio in Sardinia duæ legiones datæ, quibus Q. Mutius præfuerat. supplemẽtum, si opus esset, consules scribere iussi. T. Octacilio, & M. Valerio, Siciliæ Græciæque ora cum legionibus classibúsque quibus præerant, decreta. Quinquaginta Græci cum legione vna, centum Siculi cum duabus legionibus habebant naues. Tribus & viginti legionibus Romanis eo anno bellum terra marique est gestum. Principio eius anni cum de literis L. Martii referretur, res gestæ magnificæ senatui visæ. titulus honoris, quòd imperio non populi iussu, non ex authoritate patrum dato, Proprætor Senatui scripserat, magnam partem hominum offendebat. Rem mali exempli esse, imperatores legi ab exercitibus, & solenne auspicatorum comitiorũ in castra & prouincias procul ab legibus magistratibúsque ad militarem temeritatem transferri. & cum quidam referendum ad senatum censerent, melius visum differri eam consultationem, donec proficiscerentur equites, qui ab Martio literas attulerant. Rescribi de frumento & vestimentis exercitus placuit: vtranque rem eam curæ fore senatui. adscribi autem, Proprætori L. Martio, non placuit: ne idipsum, quod consultationi reliquerant, pro præiudicato ferrent. Dimissis equitibus, de nulla re prius consules retulerunt. omniúmque in vnum sententiæ congruebant, agendũ cum tribunis plebis esse, primo quoque tempore ad plebem ferrent, quem cum imperio mitti placeret in Hispaniam ad eum exercitũ cui Cn. Scipio imperator pręfuisset. Ea res cum tribunis acta promulgatáque est. Sed aliud certamen occupauerat animos. C. Sempronius Blæsus die dicta Cn. Fuluium ob exercitum in Apulia amissum in concionibus vexabat, multa imperatorem temeritate atque inscitia exercitum in locum præcipitem perduxisse dictitans. Neminem, præter Cn. Fuluium, ante corrupisse omnibus vitiis legiones suas, quàm proderet. itaque vere dici posse, prius eos perisse, quam viderẽt hostem: nec ab Annibale, sed ab imperatore suo victos esse. Neminem, cum suffragium ineat, satis cernere, cui imperium, cui exercitum permittat. Quid interfuisse inter T. Sempronium? Cum ei seruorum exercitus datus esset, breui effecisse disciplina atque imperio, vt nemo eorum generis ac sanguinis sui memor in acie esset: præsidio sociis, hostibus terrori essent. Cum ad Beneuentum aliasque vrbes eos velut è faucibus Annibalis ereptos, P R restituisset: Cn. Fuluium Quiritium Romanorũ exercitum, honeste genitos, liberaliter educatos, seruilibus vitiis imbuisse. ergo effecisse, vt feroces & inquieti inter socios, ignaui & imbelles inter hostes essent: nec impetum modò Pœnorum, sed ne clamorem quidem sustinere possent. Nec Hercule mirum esse milites in acie non stetisse, cum primus omnium imperator fugeret. magis mirari se, aliquos stantes cecidisse, & non omnes comites Cn. Fuluii fuisse pauoris ac fugæ. C. Flaminium, L. Paulum, L. Posthumium, Cn. ac P. Scipiones cadere in acie maluisse, quàm deserere circunuẽtos hostibus suos exercitus, Cn. Fuluium propè vnum nuncium deleti exercitus Romam redisse. Facinus indignum esse, Cãnensem exercitum, ꝙ ex acie fugerit, in Siciliam deportatum, ne prius inde dimittatur, quàm hostis ex Italia decesserit: & hoc idem in Cn. Fuluii legionibus nuper decretum, Cn. Fuluio fugam ex prælio ipsius temeritate cõmisso, impunitam esse: & cum in ganea lustrisque, vbi iuuentam egerit, senectutem acturum: milites, qui nihil aliud

peccauerint,

A peccauerint, quàm quòd imperatoris similes fuerint, relegatos propè in exiliũ ignominiosam
» pati militiam. adeo imparem libertatem Romæ diti ac pauperi, honorato atque inhonorato es-
» se. Reus ab se culpam in milites transferebat, Eos ferociter pugnam poscêteis productos in
» aciem, non eo, quo voluerint, quia serum diei fuerit, sed postero die & tempore & loco æquo in-
» structos, seu famam, seu vim hostium non sustinuisse. cum effuse omnes fugerent, se quoque tur-
» ba ablatum, vt Varronem Cannensi pugna, vt multos alios imperatores. Quid autem solum
» se restantem prodesse Reip. potuisse? nisi si mors sua remedio publicis cladibus futura esse po-
» tuisset. Non se inopia commeatus, non in loca iniqua incaute deductum: non agmine inexplo-
» rato euntem insidiis circunuentum. vi aperta, armis, acie victum: nec suorum animos, nec ho-
» stium, in potestate habuisse. suum cuique ingenium audaciam aut pauorem facere. Bis est accu-
satus: pecuniáque anquisitum. tertio testibus datis, cum prærerquam quòd omnibus probris o-
B nerabatur, iurati permulti dicerent, fugæ pauorísque initium à prætore ortum: ab eo desertos milites: cum haud vanum timorem ducis crederent, terga dedisse: tanta ira accensa est, vt capite anquirendum concio succlamaret. De eo quoque nouum certamen ortum. nam cum tribunus bis pecunia anquisisset, tertio capitis se anquirere diceret: tribuni pleb. appellati. cum collegæ negarent se in mora esse quo minus quod ei more maiorum permissum esset, seu legibus, seu moribus mallet, anquireret, quoad vel capitis, vel pecuniæ iudicasset priuato: tum Sempronius perduellionis se iudicare Cn. Fuluio dixit: diémque comitiis ab C. Calpurnio prætore vrbis petit. Inde alia spes ab reo tentata est, si adesse iudicio Q. Fuluius frater posset, florens tũ & fama rerum gestarum, & propinqua spe Capuę potiundæ. Id cum per literas miserabiliter pro fratris capite scriptas petisset Fuluius, negassentque patres è Rep. esse abscedi à Capua, priusquam dies comitiorum aderat: Cn. Fuluius exulatum Tarquinios abiit. id ei iustum exiliũ esse sciuit plebs.

Inter hæc vis omnis belli versa in Capuam erat. obsidebatur tamen acrius, quàm oppugnabatur.
C nec aut famem tolerare seruitia ac plebs poterant, aut mittere nũcios ad Annibalem per custodias tam arctas. Inuentus est tandem quidam Numida, qui acceptis literis euasurũ se professus, vt promissum præstaret, per media Romana castra nocte egressus, spem accendit Campanis, dum aliquid virium superesset, ab omni parte eruptionem tentandi. Cæterum in multis certaminibus equestria prælia fermè prospera faciebant: pedites superabãtur. sed nequaquam tam lætũ vincere, quàm triste vinci vlla parte erat ab obsesso & propè expugnato hoste. Inita tandem ratio est, vt quod viribus deerat, arte æquaretur. Ex omnibus legionibus electi sunt iuuenes maxime vigore ac leuitate corporum veloces. eis parmæ breuiores, quàm equestres, & septena iacula quaternos longa pedes data, præfixa ferro quale hastis velitaribus inest. eos singulos in equos suos accipientes equites, assuefecerunt & vehi post sese, & desilire perniciter vbi datum signum esset. Postquam assuetudine quotidiana satis intrepide visum est fieri: in campum, qui medius inter castra murúmque erat, aduersus instructos Campanorum equites processerunt. & vbi
D ad coniectum teli ventum est, signo dato velites desiliũt. pedestris inde acies ex equitatu repente in hostium equites incurrit: iaculaque cum impetu alia super alia emittunt. quibus plurimis in equos virósque passim coniectis, permultos vulnerauerunt. pauoris tamẽ plus ex re noua atque inopinata iniectum est. & in perculsum hostem equites inuecti, fugam stragémque eorũ vsque ad portas fecerunt. Inde equitatu quoque superior Romana acies fuit. Institutum, vt velites in legionibus essent. Authorem peditum equiti immiscendorum centurionem Q. Nauium ferunt: honorique id ei apud imperatorem fuisse. Cum in hoc statu ad Capuam res essent, Annibalem in diuersum Tarentinæ arcis potiundæ, Capuæque retinendæ trahebant curæ. vicit tamen respectus Capuæ, in quam omnium sociorum hostiúmque conuersos videbat animos, documento futuræ, qualemcunque euentum defectio ab Romanis habuisset. Igitur magna parte impedimentorum relicta in Brutiis, & omni grauiore armatura, cum delectis peditũ equitúmque quàm poterat aptissimis ad maturandum iter, in Campaniam contendit. secuti tamen tam
E raptim euntem tres & XXX elephãti. in valle occulta post Tifata montem imminentem Capuæ consedit. Adueniens cum castellum Galatiam, præsidio inde vi pulso, cepisset: in circunsedenteis Capuam se vertit: præmissis antè nunciis Capuam, quo tempore castra Romana aggressurus esset, vt eodem & illi ad eruptionem parati portis omnibus sese effunderent. Res nec explorata Romanis ingentem præbuit terrorem. nam alia parte ipse adortus est: alia Campani omnes pedites equitésque, & cum iis Punicum præsidium, cui Bostar & Hanno præerant, erupit. Romani, vt in re trepida, ne ad vnam concurrendo partem, aliquid indefensi relinquerent: ita inter se copias partiti sunt. Appius Claudius Campanis, Fuluius Annibali est oppositus. Claudius Nero proprætor cum equitibus sextæ legionis via quæ Suessulam fert: C. Fuluius Flaccus

legatus cum sociali equitatu constitit è regione Vulturni amnis. Prælium non solito modò cla- F
more ac tumultu est cœptum, sed ad alium virorum equorum armorúmque sonum disposita in
muris Campanorum imbellis multitudo tantum cum æris crepitu, qualis in defectu lunæ si-
lenti nocte cieri solet, edidit clamorem, vt auerteret etiam pugnantium animos. Campanos fa-
cilè in vallo Appius arcebat. Maior vis ab altera parte Fuluium, Annibal & Pœni vrgebant. le-
gio ibi sexta loco cessit. qua pulsa, cohors Hispanorum cum tribus elephantis vsque ad vallum
peruasit: ruperátque mediam aciem Romanorum: & in ancipiti spe ac periculo erat, vtrū in ca-
stra perrumperet, an intercluderetur à suis. Quem pauorem legionis, periculúmque castrorum
Fuluius vbi vidit: Q. Nauium primoréśque alios centurionum hortatur, vt cohortem hostium
sub vallo pugnantem inuadant ac trucident. In summo discrimine rem verti. aut viam dan-
dam iis esse, & minore conatu, quàm cōdensam aciem irrupissent, in castra irrupturos: aut con-
ficiendos sub vallo esse. nec magni certaminis rē fore. paucos esse, & ab suis interclusos. & quę, G
dum paueat, Romanis interrupta acies videatur: etiam si se vtrinque in hostem vertat, ancipiti
pugna medios circumuenturam. Nauius vbi hæc imperatoris dicta accepit, secundi hastati si-
gnum ademptum signifero in hostes infert, iacturum in medios eos minitans, ni se propere se-
quantur milites, & partem capessant pugnæ. Ingens corpus erat, & arma honestabant, & sub-
latum alte signum cōuerterat ad spectaculum ciues hostésque. cæterum postquam iam ad signa
peruenerat Hispanorum: tum vndique in eum tragulæ coniectæ, & propè tota in vnum acies
versa. sed neque hostium multitudo, neque telorum vis arcere impetum eius viri potuerunt. Et
M. Atilius legatus primi principis ex eadem legione signum inferri in cohortē Hispanorum
coëgit. Et qui castris præerant, L. Porcius Licinius, & T. Popilius legati pro vallo acriter pugnāt:
elephantósque transgredientes in ipso vallo conficiunt. quorum corporibus cum oppleta esset
fossa, velut aggere aut ponte iniecto, transitum hostibus dedit. ibi per stragem iacētium elephan-
torum atrox edita cædes. Altera in parte castrorum iam pulsi erant Campani, Punicúmq; pręsi- H
dium: & sub ipsa porta Capuæ quæ ad Vulturnum fert, pugnabatur: neque tam armati irrum-
pentibus Romanis resistebant, quàm quòd porta ballistis scorpionibúsque instructa, missilibus
procul hostes arcebat. & suppressit impetum Romanorum vulnus imperatoris Appii Claudii:
cui suos ante prima signa adhortanti, sub læuo humero summum pectus gæso ictum est. magna
tamen vis hostium ante portam est cæsa: cæteri trepidi in vrbem compulsi. Et Annibal postea-
quam cohortis Hispanorum stragem vidit, summáque vi castra hostium defendi: omissa oppu-
gnatione recipere signa, & conuertere agmen peditum, obiecto à tergo equitatu, ne hostis insta-
ret, cœpit. Legionum ardor ingens ad hostem insequendum fuit: sed Flaccus receptui cani ius-
sit, satis ad vtrunque profectum ratus: vt & Campani quàm haud multum in Annibale pręsidii
esset, & ipse Annibal sentiret. Cæsa eo die, qui huius pugnæ authores sunt, VIII millia hominū
de Annibalis exercitu, tria ex Campanis tradunt: signaq; Carthaginiensibus quindecim adem-
pta, duodeuiginti Campanis. Apud alios nequaquam tantam molem pugnæ inuenio, plúsque I
pauoris quàm certaminis fuisse: cum inopinato in castra Romana Numidæ Hispaníque cum
elephantis irrupissent: elephanti per media castra vadentes stragem tabernaculorum ingenti so-
nitu ac fuga abrumpentium vincula iumentorum facerent, fraudem quoque super tumultum
adiectam, immissis ab Annibale, qui (habuit aliquot) gnari Latinæ linguæ iuberent consulum
verbis, quoniam amissa castra essent, pro se quenque militum in proximos montes fugere. sed
eam celeriter cognitam fraudem, oppressámque magna cæde hostium. elephantos igni è castris
exactos. Hoc vltimum, vtcunque initum finitúmque est, ante deditionem Capuæ præliū fuit.

Mediastuticus, qui summus magistratus apud Campanos est, eo anno Seppius Lesius erat, loco
obscuro, tenuique fortuna ortus. Matrem eius quondam pro pupillo eo procurantem familia-
re ostentum, cum respondisset aruspex, summum quod esset imperium Capuę, peruenturum ad
eum puerum: nihil ad eam spem agnoscentem dixisse ferunt, tu perditas res Campanorum nar-
ras, vbi summus honos ad filium meum perueniet. Ea ludificatio veri, & ipsa in verum vertit. K
nam cum fame ferróque vrgerentur, nec spes vlla superesset: iis qui nati in spem honorū erant,
honores detrectantibus, Lesius querendo desertam ac proditam à primoribus Capuam, sum-
mum magistratum vltimus omnium Campanorum cepit. Cæterùm Annibal vt nec hostes eli-
ci amplius ad pugnam vidit, nec per castra eorum perrumpi ad Capuam posse: ne suos quoque
commeatus intercluderent noui consules, abscedere irrito incepto, & mouere à Capua statuit
castra. multa secum quò iam inde ire pergeret, voluenti, subiit animum impetus caput ipsum
belli Romam petendi. cuius rei semper cupitæ prætermissam occasionem post Cannensem pu-
gnam & alii vulgò fremebant, & ipse non dissimulabat: necopinato pauore ac tumultu nō esse

A desperandum aliquam partem vrbis occupari posse. Si Roma in discrimine esset, Capuam extemplo omissuros aut ambos imperatores Romanos, aut alterum ex iis. qui si diuisissent copias, vtrunque infirmiorem factum, aut sibi, aut Campanis bene gerendæ rei fortunam daturos esse. Vna ea cura angebat, ne vbi abscessisset, extemplo dederētur Campani. Numidam promptum ad omnia audenda donis perlicit, vt literis acceptis, specie trāsfugæ castra Romana ingressus, altera parte Capuam clàm peruadat. Literę autem erant adhortatione plenę. Profectionē suam, quæ salutaris illis foret, abstracturam ad defendendam Romam ab oppugnanda Capua duces atque exercitus Romanos. ne desponderent animos, tolerādo paucos dies, totam soluturos obsidionem. Inde naues in flumine Vulturno comprehensas duci Casilinum, quod iam ante prę-sidii causa fecerat castellum, iussit. quarum vbi tantam copiam esse, vt vna nocte traiici posset exercitus, allatum est: cibariis decem dierum præparatis, deductas nocte ad fluuiū legiones ante B lucem traiecit. Id priusquam fieret, ita futurum compertum ex transfugis Fuluius Flaccus senatui Romam cum scripsisset, variè hominum animi pro cuiusque ingenio affecti sunt. Vt in re tam trepida, senatu extemplo vocato, P. Cornelius, cui Asinæ cognomen erat, omnes duces exercitúsque ex tota Italia, neque Capuæ, neque vllius alterius rei memor, ad vrbis præsidium reuocabat. Fabius Maximus abscedi à Capua, terrerique & circumagi ad nutus comminationésque Annibalis, flagitiosum ducebat. Qui ad Cannas victor, ire tamen ad vrbem ausus non esset, eum à Capua repulsum spem potiundæ vrbis Romæ cepisse? Non ad Romam obsidendā, sed ad Capuam liberandam obsidione ire Romam. cum eo exercitu, qui ad vrbem esset: Iouem fœderum ruptorum ab Annibale testem, deósq; alios defensuros esse. Has diuersas sententias media sententia P. Valerii Flacci vicit: qui vtriusque rei memor, imperatoribus qui ad Capuā essent, scribendum censuit, quid ad vrbem præsidii esset. quātas autem Annibal copias duceret, aut quanto exercitu ad Capuam obsidendam opus esset, ipsos scire. si & Romam è ducibus alter, & exer-C citus pars mitti posset, vt ab reliquo & duce & exercitu Capua recte obsideretur: inter se compararent Claudius Fuluiúsque, vtri obsidenda Capua, vtri ad prohibēdam obsidione patriam, Romam veniendum esset. Hoc senatusconsulto Capuam perlato, Q. Fuluius proconsul, cui collega ex vulnere ægro, eundum Romam erat: è tribus exercitibus milite electo, ad quindecim millia peditum, mille equites Vulturnum traducit. inde cum Annibalem Latina via iturum satis comperisset, ipse per Appiæ municipia, quæque propter eam viam sunt, Setiam, Soram, Lauinium præmisit, vt commeatus paratos & in vrbibus haberent, & ex agris deuiis in viam proferrent: præsidiáque in vrbes contraherent, vt sua cuique respublica in manu esset. Annibal quo die Vulturnum est transgressus, haud procul à flumine castra posuit. postero die præter Cales in agrum Sidicinum peruenit. ibi diem vnum populando moratus, per Suessulam Allifanúmque & Casinatem agrum via Latina ducit. sub Casinum biduo statiua habita: & passim populationes factæ. Inde præter Interamnam Aquinúmque in Fregellanum agrum ad Lirim fluuiū ven-D tum. vbi intercisum pontem à Fregellanis morandi itineris causa inuenit. Et Fuluium Vulturnus tenuerat amnis, nauibus ab Annibale incensis, rates ad traiiciendum exercitum in magna inopia materiæ ægre comparantem. traiecto ratibus exercitu, reliquum Fuluio expeditum iter, non per vrbes modò, sed circa viam expositis benigne commeatibus, erat. alacrésque milites alius alium, vt adderet gradum, memor ad defendendā ire patriam, hortabantur. Romam Fregellanus nuncius diem noctémque itinere continuato ingentem attulit terrorem. tumultuosius, quàm allatum erat, cursus hominum affingentium vana auditis, totam vrbem conciuerat. ploratus mulierum non ex priuatis solum domibus exaudiebatur, sed vndique matronæ in publicum effusæ circa deûm delubra discurrunt, crinibus passis aras verrentes, nixę genibus, supinas manus ad cælum ac deos tendentes, orantésque, vt vrbem Romam è manibus hostiū eriperent: matrésque Romanas, & liberos paruos inuiolatos seruarēt. Senatus magistratibus in foro præsto est, siquid consulere velint. alii accipiunt imperia, discedúntq; ad suas quisque officio-E rum partes. alii offerunt se, siquo vsus operæ sit. præsidia in arce, in Capitolio, in muris, circa vrbem, in monte etiam Albano atque arce Tusculana ponuntur. Inter hunc tumultū Q. Fuluium Procos. profectum cum exercitu à Capua affertur. cui ne minueretur imperium si in vrbem venisset, decreuit senatus vt Q. Fuluio par cum consulibus imperiū esset. Annibal infestius perpopulato agro Fregellano propter intercisos pontes, per Frusinatem Ferentinatémque & Anagninū agrum in Labicanum venit. inde Algido Tusculum petiit: nec receptus mœnibus infra Tusculū dextrorsus Gabios descendit. inde in Pupiniam exercitu demisso, octo millia passuum à Roma posuit castra. Quo propius hostis accedebat, eo maior cædes fiebat fugientium, præcedentibus Numidis: plurésque omnium generum atque ætatum capiebantur. In hoc tumultu

Fulius Flaccus porta Capena cum exercitu Romam ingressus, media vrbe per Carinas Exquilias contendit. inde egressus inter Exquilinam Collinámque portam posuit castra. Aediles plebis commeatum eò comportarunt. C O S S. senatúsque in castra venerunt. ibi de summa Reip. consultatum. Placuit, C O S S. circa portas Collinam Exquilinámq; ponere castra: C. Calpurnium Pr. vrbanum Capitolio atque arci praeesse: & senatum frequentẽ in foro contineri, si quid in tam subitis rebus consulto opus esset. Inter haec Annibal ad Anienem fluuium tria millia passuum ab vrbe castra admouit. ibi statiuis positis, ipse cum duobus millibus equitum ad portam Collinam vsque ad Herculis templum est progressus: atque vnde proxime poterat, moenia sitúmque vrbis obequitans contemplabatur. Id cum tam licenter atque ociose facere, Flacco indignum visum est. itaque immisit equites, submouerique, atque in castra redigi hostium equitatum iussit. Cum commissum praelium esset: C O S S. transfugas Numidarum, qui tum in Auentino ad mille & C C erant, media vrbe transire Exquilias iusserunt: nullos aptiores inter conualles, tectaque hortorum, & sepulchra, & cauas vndique vias ad pugnandum futuros rati. quos cum ex arce Capitolióque cliuo publico in equis decurrentes quidam vidissent, captum Auentinum conclamauerunt. Ea res tantum tumultum ac fugam praebuit, vt nisi castra Punica extra vrbem fuissent, effusura se omnis pauida multitudo fuerit. Tunc in domos atque in tecta refugiebant: vagósque in viis suos pro hostibus lapidibus telísque incessebant. nec comprimi tumultus, aperirique error poterat, refertis itineribus agrestium turba pecorúmque, quae repentinus pauor in vrbem compulerat. Equestre praelium secundum fuit, summotiq; hostes sunt. & quia multis locis comprimendi tumultus erant, qui temere oriebantur, placuit, omnes qui dictatores, C O S S. censorésve fuissent, cum imperio esse donec recessisset à muris hostis. Et diei quod reliquum fuit, & nocte insequenti, multi temere excitati tumultus sunt, compressique. Postero die transgressus Anienem Annibal, in aciem omnes copias eduxit: nec Flaccus consulésque certamen detrectauere. Instructis vtrinque exercitibus in eius pugnae casum, in qua vrbs Roma victori praemium esset, imber ingens grandine mistus ita vtranque aciem turbauit, vt vix armis retentis in castra sese receperint, nullius rei minore quàm hostium metu. Et postero die eodem loco acies instructas eadem tempestas diremit. vbi recepissent se in castra, mira serenitas cum tranquillitate oriebatur. In religionem ea res apud Poenos versa est: auditáque vox Annibalis fertur, potiundae sibi vrbis Romae modò mentem non dari, modò fortunam. Minuêre etiã spem eius & aliae paruae magnaeque res. magna illa, quòd cum ipse ad moenia vrbis Romae armatus sederet, milites sub vexillis in supplementum Hispaniae profectos audiuit. parua autẽ, quòd per eos dies eum forte agrum in quo ipse castra haberet, venisse nihil ob id diminuto pretio, cognitum ex quodam captiuo est. id vero adeò superbum atque indignum visum, eius soli quod ipse bello captum possideret haberétque, inuẽtum Romae emptorem: vt extemplo vocato praecone, tabernas argentarias, quae circa forum Romanum tunc essent, iusserit venire. His motus ad Turiam fluuium castra retulit, sex millia passuum ab vrbe. inde ad lucum Feroniae pergit ire, templum ea tempestate inclytum diuitiis. Capenates aliqui accolae eius erant. primitias frugum eò, donáque alia pro copia portantes, multo auro argentóque id exornatum habebant. His omnibus donis tum spoliatum templum. aeris aceerui, cum rudera milites religione inducti iacerent, post profectionem Annibalis magni inuenti. Huius populatio templi haud dubia inter scriptores est. Coelius Romam euntem ab Ereto diuertisse eò Annibalem tradit: itérque eius ab Reate, Cutiliásque, & ab Amiterno orditur. ex Campania in Samnium, inde in Pelignos peruenisse: praetérque oppidum Sulmonẽ in Marrucinos transisse: inde Albensi agro in Marsos: hinc Amiternum, Forulósque vicum venisse. Neq; ibi error est, quòd tãti exercitus vestigia intra tam breuis aeui memoriam potuerint confundi. isse enim eà constat. tantum id interest, veneritne eo itinere ad vrbem: an ab vrbe in Campaniam redierit. Caeterum non quantum pertinaciae ad premendam obsidione Capuam Romanis fuit, tantum ad defendendam Annibali. nanque ex Lucanis in Brutium agrum, ad fretum vero ac Rhegium eo cursu contendit, vt propè repẽtino aduẽtu incautos oppresserit. Capua etsi nihilo segnius oppressa per eos dies fuerat, tamen aduentum Flacci sensit. & admiratio orta est, non simul regressum Annibalem. inde per colloquia intellexerunt relictos se desertósque, & spem Capuae retinendae deploratam apud Poenos esse. Accessit edictum proconsulis ex S C propositum vulgatúmque apud hostes, vt qui ciuis Campanus ante certam diem transisset, sine fraude esset. nec vlla facta est transitio, metu magis eos quàm fide continente: quia maiora in defectione deliquerant, quàm quibus ignosci posset. Caeterum quemadmodum nemo priuato consilio ad hostem trãsibat: ita nihil salutare in medium consulebatur. Nobilitas Remp. deseruerat, neque in senatum cogi poterat. in magistratu autem

erat, qui

A erat,qui non sibi honorem adiecisset, sed indignitate sua vim ac ius magistratui quem gerebat,
dempsisset.iam ne in foro quidem,aut publico loco principum quisquam apparebat.domibus
inclusi,patriæ occasum cum suo exitio in dies expectabant. summa curæ omnis in Bostarem
Hannonémque præfectos præsidii Punici versa erat,suo,non sociorũ periculo solicitos. Hi con-
scriptis ad Annibalem literis non libere modo,sed etiam aspere, quibus non Capuam solũ tra-
ditam in manum hostibus,sed se quoque & præsidium in omnes cruciatus proditos incusabãt:
abiisse eum in Brutios,velut auertentem sese,ne Capua in oculis eius caperetur.at Hercule Ro-
manos ne oppugnatione quidem vrbis Romæ abstrahi à Capua obsidenda potuisse. tanto con-
stantiorem inimicum Romanum,quam amicum Pœnum esse.Si redeat Capuam,bellúmque o-
mne eò vertat:& se,& Campanos paratos eruptioni fore.Non cum Rheginis, neque Tarentinis
bellum gesturos transisse Alpes. vbi Romanæ legiones sint: ibi & Carthaginiensium exercitus
B debere esse.sic ad Cannas,sic ad Trasymenum rem bene gestam,coeundo conferendo cum ho-
ste castra,fortunam tentando. In hanc sententiam literæ conscriptæ,Numidis proposita mer-
cede iam professis operam,dantur. Hi specie transfugarum cum ad Flaccum in castra venissent,
vt inde tempore captato abirent:famésque,quæ tam diu Capuæ erat,nulli nõ probabilem cau-
sam transitionis faceret:mulier repente Campana in castra venit,scortum transfugarum vnius:
indicátque imperatori Romano,Numidas fraude composita transisse,literásque ad Annibalem
ferre.Id vnum ex iis,qui sibi rem aperuisset,arguere sese paratã esse.Productus primo satis con-
stanter ignorare se mulierem simulabat. paulatim deinde conuictus veris, cum tormenta posci
& parari videret:fassus id ita esse,literæque prolatæ:& additum etiam indicio, quod celabatur,
& alios specie transfugarum Numidas vagari in castris Romanis. Hi supra LXX comprehen-
si, & cum transfugis nouis mulctati virgis,manibúsque præcisis Capuam rediguntur. Conspe-
ctum tam triste supplicium fregit animos Campanorum. Concursus ad curiam populi factus
C coegit Lesium senatum vocare:& primoribus,qui iam diu publicis consiliis aberant,propalàm
minabantur,nisi venirent in senatum, circa domos eorum ituros se, & in publicum omnes vi
extracturos esse. Is timor frequentem senatum magistratui præbuit. Ibi cũ cæteri de legatis mit-
tẽdis ad imperatores Romanos agerent: Vibius Virius,qui defectionis ab Romanis author fue-
rat,interrogatus sententiam,negat eos qui de legatis & de pace ac deditione loquantur, memi-
nisse nec quid facturi fuerint si Romanos in potestate habuissent, nec quid ipsis patiendum sit.
„ Quid vos,inquit,eam deditionem fore censetis,qua quondã,vt aduersus Samnites auxilium
„ impetraremus,nos nostráque omnia Romanis dedimus? Iam è memoria excessit,quo tempore,
„ & in qua fortuna a P R defecerimus? iam quemadmodum in defectione præsidium, quod po-
„ terat emitti,per cruciatum,& ad contumeliam necauerimus? quoties in obsidenteis quàm ini-
„ mici eruperimus? castra oppugnauerimus? Annibalem vocauerimus ad opprimendos eos? hoc
„ quod recentissimum est, ad oppugnandam Romam hinc eum miserimus? Age contrà, quæ illi
D infeste in nos fecerint,repetite,vt ex eo quid speretis habeatis.Cum hostis alienigena in Italia es-
„ set,& Annibal hostis,& cuncta bello arderent: omissis omnibus, omisso ipso Annibale, ambos
„ COSS.& duos consulares exercitus ad Capuam oppugnandam miserũt.alterum annum cir-
„ cunuallatos inclusósque nos fame macerant, & ipsi nobiscum vltima pericula, grauissimos la-
„ bores perpessi:circa vallum ac fossas sæpe trucidati,& propè ad extremũ castris exuti.Sed omit-
„ to hæc.vetus atque visitata res est,in oppugnãda hostium vrbe labores ac pericula pati.illud iræ
„ atque odii execrabilis indicium est. Annibal ingentibus copiis peditum equitúmque castra op-
„ pugnauit,& ex parte cepit:tanto periculo nihil moti sunt ab obsidione.profectus trans Vultur-
„ num perussit Calenum agrum: nihil tanta sociorum clade auocati sunt. Ad ipsam vrbem Ro-
„ mam infesta signa ferri iussit:eam quoque tempestatem imminentem spreuerunt. Transgressus
„ Anienem tria millia passuum ab vrbe castra posuit:postremo ad mœnia ipsa & ad portas acces-
„ sit:Romam se adempturum eis,nisi omitterent Capuam, ostendit: & non omiserunt. Feras be-
E stias cæco impetu ac rabie concitatas,si ad cubilia & catulos earum ire pergas,ad opem suis fe-
„ rendam auertas:Romanos Roma circunsessa,coniuges,liberi,quorum ploratus hic quoq; pro-
„ pè exaudiebantur:aræ,foci,deũm delubra,sepulcra maiorum temerata ac violata,à Capua non
„ auerterunt.tanta auiditas supplicii expetendi,tanta sanguinis nostri hauriendi est sitis.nec iniu-
„ ria forsitan.nos quoque idem fecissemus,si data fortuna esset. Itaque quandò aliter diis immor-
„ talibus visum est,cum mortem ne recusare quidem debeam: cruciatus cõtumeliasque quas spe-
„ rat hostis,dum liber,dum mei potens sum,effugere morte prætterquam honesta etiam leni pos-
„ sum.non videbo Ap.Claudium & Q. Fuluium victoria insolenti subnixos: neque vinctus per
„ vrbem Romam triumphi spectaculum trahar: vt deinde in carcere, aut ad palum deligatus, la-

» cerato virgis tergo, ceruicem securi Romanæ subiiciam: nec dirui incendique patriam videbo: F
» nec rapi ad stuprum matres Campanas, virginésque & ingenuos pueros. Albam, vnde ipsi oriū-
» di erant, à fundamentis proruerunt, ne stirpis, ne memoria originum suarum extaret: nedum eos
» Capuæ parsuros credam, cui infestiores quàm Carthagini sunt. Itaque quibus vestrum antè fa-
» to cedere, quàm hæc tot & tam acerba videant, in animo est: iis apud me hodie epulæ instructæ
» paratæque sunt. satiatis vino ciboque poculum idem, quod mihi datum fuerit, circunferetur. ea
» potio corpus à cruciatu, animum à contumeliis, oculos aures à videndis audiēdísque omnibus
» acerbis indignísque, quæ manent victos, vindicabit. parati erunt, qui magno rogo in propatulo
» ædium accenso corpora exanima iniiciant. Hæc vna via & honesta & libera ad mortem. & ipsi
» virtutem mirabuntur hostes, & Annibal fortes socios sciet ab se desertos ac proditos esse. Hanc
orationem Virii plures audierunt cum assensu, quàm forti animo id quod probabant, exequi
potuerunt. Maior pars senatus multis sæpe bellis expertam populi Romani clementiam haud G
diffidentes sibi quoque placabilem fore, legatos ad dedendam Romanis Capuam decreuerunt
miserúntque. Vibium Virium septem & viginti fermè senatores domum secuti sunt: epulatique
cum eo, & quantum facere potuerant, alienatis mentibus vino ab imminentis sensu mali, vene-
num omnes sumpserunt. inde misso conuiuio, dextris inter se datis, vltimóque complexu, col-
lacrymantes suum patriæque casum, alii vt eodem rogo cremarentur, manserūt, alii domos di-
gressi sunt. Impletæ cibis vinóque venæ minus efficacem in maturanda morte vim veneni fe-
cerunt. itaque noctem totam plerique eorum, & diei insequentis partem cum animam egissent:
omnes tamen prius quàm aperirentur hostibus portæ, expirarunt. Postero die porta Iouis, quę
aduersus castra Romana erat, iussu proconsulis aperta est. ea intromissa legio vna, & duæ alæ cū
C. Fuluio legato. Is cum omnium primùm arma teláque quæ Capuæ erant, ad se cōferenda cu-
rasset, custodiis ad omnes portas dispositis, ne quis exire aut emitti posset, præsidium Punicum
comprehendit: senatum Campanum ire in castra ad imperatores Romanos iussit. quò cum ve- H
nissent, extemplo his omnibus catenæ iniectæ, iussique ad quæstores deferre quod auri argenti-
que haberent. auri pondo L X X fuit: argenti tria millia pondo & C C. senatores quinque & vi-
ginti Cales in custodiam, duodetriginta Theanum missi, quorum de sentētia maxime descitum
ab Romanis constabat. De supplicio Campani senatus haudquaquam inter Fuluium Clau-
diúmque conueniebat. facilis impetrandæ veniæ Claudius, Fuluii durior sententia erat. Itaque
Appius Romam ad senatum arbitrium eius rei totum reiiciebat. percunctandi etiam ęquum esse
potestatem fieri Patribus, num communicassent cōsilia cum aliquibus sociorum Latini nomi-
nis municipiorum, & num ope eorum in bello forent & municipiorum adiuti. Id vero minime
committendum esse, Fuluius dicere, vt solicitarentur criminibus dubiis sociorum fideliū ani-
mi: & subiicerentur indicibus queis neque quid facerent, neque quid dicerent, quicquā vnquam
pensi fuisset. itaque se eam quæstionem oppressurū extincturúmque. Ab hoc sermone cum di-
gressi essent: & Appius quanuis ferociter loquentem collegam, non dubitaret tamē literas super I
tanta re ab Roma expectaturum: Fuluius ne id ipsum impedimentum incepto foret, dimittens
prætorium, tribunis militum ac præfectis sociorū imperauit, vti duobus millibus equitum dele-
ctis denunciarent, vt ad tertiam buccinam præsto essent. Cum hoc equitatu nocte Theanū pro-
fectus, prima luce portam intrauit, atque in forum perrexit: concursúque ad primum equitum
ingressum facto, magistratū Sidicinum citari iussit: imperauitque vt produceret Campanos
quos in custodia haberet. Producti omnes, virgisq; cæsi, ac securi percussi. Inde citato equo Ca-
les percurrit. vbi cum in tribunali consedisset, productique Campani deligarentur ad palum:
eques citus ab Roma venit: literásque à C. Calpurnio, populóq; Romano, Fuluio cum tradidis-
set: murmur à tribunali totā concionem peruasit, deferri rem integram ad patres de Campanis.
Et Fuluius id ita esse ratus, acceptas literas, neque resolutas cum in gremio reposuisset, præconi
imperauit vt lictorem lege agere iuberet. Ita de iis quoque qui Calibus erant, sumptum suppli-
cium. tum literæ lectæ, senatúsque consultum, serum ad impediendam rem actam, quæ summa K
ope approperata erat, ne impediri posset. Consurgentem iam Fuluium Taurea Iubellius Cam-
panus per mediam vadens turbam nomine inclamauit: & cum mirabundus quidnam sese vel-
» let, resedisset Flaccus: Me quoque, inquit, iube occidi: vt gloriari possis, multo fortiorē quàm ipse
» es, virum abs te occisum esse. Cum Flaccus negaret profecto satis compotem mentis esse: modo
» prohiberi etiam se, si id vellet, S C diceret: tum Iubellius, Quandoquidem, inquit, capta patria,
» propinquis amicísque amissis, cum ipse manu mea coniugem liberósque interfecerim, ne quid
» indigni paterentur: mihi ne mortis quidem copia eadem est, quę his ciuibus meis: petatur à vir-
» tute inuisæ huius vitæ vindicta. atque ita gladio, quem veste texerat, per aduersum pectus trans-
fixus,

A fixus,ante pedes imperatoris moribundus procubuit. Quia & quod ad suppliciũ attinet Cam-
panorum,& pleraq; alia de Flacci vnius sententia acta erãt: mortuum Appium Claudium sub
deditionem Capuæ quidam tradunt. hunc quoque ipsum Tauream neque sua sponte venisse
Cales:neque sua manu interfectum:sed dum inter cæteros ad palum deligatur, quia parum in-
ter strepitus exaudiri possent quæ vociferabatur, silentium fieri Flaccum iussisse:tum Tauream
illa quæ antè memorata sunt,dixisse:virum se fortissimum a nequaquam pari ad virtutem occi
» di.sub hæc dicta iussu proconsulis præconem ita pronunciasse,Lictor viro forti adde virgas,&
» in eum primum lege age. Lectum quoque senatusconsultum priusquam securi feriret, quidam
autores sunt.sed quia adscriptum in senatusconsulto fuerit,si ei videretur, integram rem ad se-
natum reiiceret:interpretatum esse,quid magis è Repub.duceret,æstimationem sibi permissam.
Capuam à Calibus reditum est: Atellaque & Calatia in deditionem acceptę.ibi quoque in eos
B qui capita rerũ erãt, animaduersum.ita ad LXXX principes senatus interfecti,trecẽti fermè
nobiles Campani in carcerem conditi.alii per sociorum Latini nominis vrbes in custodias da
ti,variis casibus interierunt.multitudo alia ciuium Campanorum venundata. De vrbe agróq;
reliqua consultatio fuit:quibusdam delendam censentibus vrbem pręualidam, propinquam,
inimicam.Cæterum præsens vtilitas vicit.nam propter agrum, quem omni fertilitate terrę sa-
tis constabat primũ in Italia esse,vrbs seruata est,vt esset aliqua aratorũ sedes.vrbi frequentandę
multitudo incolarũ libertinorúmque & institorũ opificúmque retenta.ager omnis & tecta pu-
blica populi Romani facta.Cæterum habitari tãtum tanquam vrbem Capuam,frequentarique
placuit:corpus nullum ciuitatis,nec senatus nec plebis cõcilium nec magistratus esse.sine con-
silio publico,sine imperio multitudinem nullius rei inter se sociam ad consensum inhabilem
fore.præfectum ad iura reddenda ab Roma quotannis missuros. Ita ad Capuam res cõpositæ
cõsilio ab omni parte laudabili.seuere & celeriter in maxime noxios animaduersum:multitu-
C do ciuiũ dissipata in nullam spem reditus: non sæuitum incendiis ruinisque in tecta innoxia,
murósque:& cum emolumẽto quæsita etiã apud socios lenitatis species incolumitate vrbis no-
bilissimę opulentissimæq;,cuius ruinis omnis Campania,omnes qui Campaniam circà acco-
lunt,populi ingemuissent:confessio expressa hosti,quanta vis in Romanis ad expetẽdas pœnas
ab infidelibus sociis,& quàm nihil in Annibale auxilii ad receptos in fidem tuẽdos esset. Ro-
mani proconsules perfuncti quod ad Capuã attinebat cura, Claudio Neroni ex iis duabus le-
gionibus quas ad Capuam habuerãt,sex millia peditum,& trecentos equites quos ipse legisset,
& sociûm Latini nominis peditũ numerum parem,& octingentos equites decernunt.Eum ex-
ercitum Puteolis in naues impositũ Nero in Hispaniã transportauit.Cum Tarraconẽ nauibus
venisset,expositisq; ibi copiis,& nauibus subductis,socios quoq; nauales multitudinis augendę
causa armasset:profectus ad Iberum flumen,exercitũ ab T. Fonteio & L. Martio accepit. inde
pergit ad hostes ire.Asdrubal Amilcaris ad Lapides atros castra habebat in Ausetanis. is locus
D est inter oppida Illiturgim & Mentissam.huius saltus fauces Nero occupauit.Asdrubal ne in ar
ctores esset,caduceatorem misit,qui promitteret,si inde missus foret,se omnẽ exercitũ ex Hispa
nia deportaturum. Quam rem cum læto animo Romanus accepisset, diem posterũ Asdrubal
colloquio petiuit:vt Romani leges conscriberent de tradendis arcibus vrbium, diéq; statuẽda
ad quam prę sidia deducerentur,suáq; omnia sine fraude Pœni deportarẽt. Quod vbi impetra-
uit,extemplo primis tenebris,atq; inde tota nocte quod grauissimum exercitus erat, Asdrubal
quacunque posset,euadere è saltu iussit. data sedulo opera est,ne multi ea nocte exirent, vt ipsa
paucitas tum ad hostem silẽtio fallendum aptior,tum ad euadendum per arctas semitas ac dif-
ficiles esset. Ventum insequenti die ad colloquium est.sed loquendo plura scribendóq; dedita
opera quæ in rem non essent,die cõsumpto,in posterum dilatum est.addita insequens nox spa-
tium dedit & alios emittendi:nec postero die res finem inuenit.ita aliquot dies disceptando pa
làm de legibus,noctésque emittendis clàm è castris Carthaginiensibus absumptæ.& posteaquã
E maior pars emissa exercitus erat,iam ne iis quidem quæ vltro dicta erant,stabatur:minúsque ac
minus,cum timore simul fide decrescente,cõueniebat. Iam fermè pedestres omnes copiæ eua-
serant è saltu:cum prima luce densa nebula saltum omnẽ campósque circà intexuit. quod vbi
sensit Asdrubal,mittit ad Neronem, qui in posterum diem colloquium differret. illũ diem re-
ligiosum Carthaginiensibus ad agendum quicquam rei,feriatum esse.Ne tum quidem suspecta
fraus.cum data esset venia eius diei,extemplo Asdrubal cum equitatu elephantisq; castris egres-
sus,sine vllo tumultu in tutũ euasit.Hora fermè quarta depulsa sole nebula aperuit diẽ,vacuáq;
hostium castra conspexerunt Romani.Tum demum Claudius Punicam fraudem agnoscens,vt
se dolo captum sensit,proficiscentem instituit sequi, paratus confligere acie:sed hostis detrecta-

bat pugnam. leuia tamē prælia inter extremum Punicum agmen, præcursorésque Romanorum fiebant. Inter hæc Hispaniæ populi, nec qui post cladem acceptam defecerant, redibant ad Romanos, nec vlli noui deficiebant. Et Romæ senatui populóque post receptam Capuam non Italiæ iam maior, quàm Hispaniæ cura erat. & exercitum augeri, & imperatorem mitti placebat. nec tamen quem mitterent, satis cōstabat: quoniam illuc, vbi duo summi imperatores intra dies XXX cecidissent, qui in locum duorum succederet, extraordinaria cura deligendus esset. Cum alii alium nominarent, postremùm eò decursum est, vt populus procōsuli creando in Hispaniam comitia haberet. diémque comitiis consules edixerunt. Primo expectauerant, vt qui se tanto imperio dignos crederent, nomina profiterentur. quæ vt destituta expectatio est, redintegratus luctus acceptæ cladis, desyderiúmque imperatorum amissorū. Mœsta itaque ciuitas, propè inops consilii, comitiorum die tamen in campum descendit. atque in magistratus versi circunspectant ora principum, aliorum alios intuentium, fremúntque, adeo perditas res, desperatúmq; de Repub. esse, vt nemo audeat in Hispaniam imperium accipere. Cum subitò P. Cornelius, illius qui in Hispania ceciderat, filius, quatuor & viginti fermè annos natus, professus se petere, in superiore vnde conspici posset loco constitit. In quem postquam omnium ora conuersa sunt, clamore ac fauore ominati extemplo sunt felix faustúmque imperium. iussi deinde inire suffragium, ad vnum omnes non centuriæ modo, sed etiam homines P. Scipioni imperium esse in Hispaniam iusserunt. Cæterum post rem actam, vt iam resederat impetus animorum ardórque, silentium subito ortum, & tacita cogitatio, quidnam egissent noui, quòd fauor plus valuisset, quàm ratio ætatis, maxime pœnitebat. quidam fortunam etiam domus horrebant, noménque, ex funestis duabus familiis, in eas prouincias, vbi inter sepulchra patris patruíque res gerendæ essent, proficiscentis. Quam vbi ab re tanto impetu acta solicitudinem curámque hominum animaduertit: aduocata concione, ita de ætate sua, imperióque mandato, & bello quod gerendum esset, magno elatóque animo disseruit: vt ardorem eum qui resederat, excitaret rursus, innouarétque: & impleret homines certioris spei, quàm quantam fides promissi humani, aut ratio ex fiducia rerum subiicere solet. Fuit enim Scipio non veris tantum virtutibus mirabilis, sed arte quoq; quadā ab iuuenta in ostētationem earum compositus: pleraque apud multitudinem aut per nocturnas visa species, aut velut diuinitus mēte monita, agens: siue & ipse capti quadam superstitione animi: siue vt imperia consiliáque, velut sorte oraculi missa, sine cunctatione assequeretur. ad hęc iam inde ab initio præparans animos, ex quo togam virilem sumpsit, nullo die prius vllam publicam priuatámque rem egit, q̄ in Capitolium iret, ingressúsque ædem consideret: & plerūque tempus solus in secreto ibi tereret. Hic mos, qui per omnem vitam seruabatur, seu consulto seu temere vulgatæ opinioni fidem apud quosdam fecit, stirpis eum diuinæ virum esse. retulitque famam in Alexādro Magno prius vulgatam, & vanitate & fabula parem, anguis immanis concubitu conceptū, & in cubiculo matris eius persæpe visam prodigii eius speciem, interuentúque hominum euolutam repente, atque ex oculis elapsam. His miraculis nunquam ab ipso elusa fides est: quin potius aucta arte quadam, nec abnuendi tale quicquam, nec palàm affirmandi. Multa alia eiusdem generis, alia vera, alia assimulata, admirationis humanæ in eo iuuene excesserant modum. quibus freta tunc ciuitas, ætati haudquaquam maturæ tantam molem rerum, tantúmque imperium permisit. Ad eas copias quas ex vetere exercitu Hispania habebat, quæque à Puteolis cum Claudio Nerone traiectæ erant, decem millia peditum, & mille equites adduntur. & M. Iunius Syllanus Propr. adiutor ad res gerendas datus est. Ita cum XXX nauium classe (omnes autem quinqueremes erant) ostiis Tyberinis profectus præter oram Tusci maris, Alpes atque gallicum sinum, & deinde Pyrenes circunuectus promontorium, Emporiis vrbe Græca (oriundi & ipsi à Phocæa sunt) copias exposuit. inde sequi nauibus iussis, Tarraconem pedibus profectus, conuentum omnium sociorum (etenim legationes ad famam aduentus eius ex omni se prouincia effuderant) habuit. naues ibi subduci iussit: remissis quatuor triremibus Massiliensium, quæ officii causa ab domo prosecutæ fuerant. Responsa inde legationibus suspensis varietate tot casuum dare cœpit: ita elato ab ingenti virtutum suarum fiducia animo, vt nullum ferox verbum excideret: ingénsque omnibus quæ diceret, cum maiestas inesset, tum fides. Profectus ab Tarracone & ciuitates sociorum, & hyberna exercitus adiit. collaudauitque milites, quòd duabus tantis cladibus deinceps icti prouinciam obtinuissent: nec fructum secundarum rerum sentire hosteis passi, omni cis Iberum agro eos arcuissent, sociósq; cum fide tutati essent. Martium secū habebat cum tanto honore, vt facilè appareret, nihil minus eum vereri, quàm ne quis obstaret glorię suæ. Successit inde Neroni Syllanus, & in hyberna noui milites deducti. Scipio omnibus quæ adeunda agendáque erant, mature aditis peractísque, Tarraconem

A conem concessit. Nihilo minor fama apud hostes Scipionis erat,quàm apud ciues sociósque:&
diuinatio quædam futuri,quo minus ratio timoris reddi poterat, eo opportune maiorem inferens
metum. In hyberna diuersi concesserant. Asdrubal Gisgonis vsque ad Oceanum & Gades:
Mago in mediterranea maxime supra Castulonensem saltum. Asdrubal Amilcaris filius proximus
Ibero circa Saguntum hybernauit. Aestatis eius extremo,quo capta est Capua, & Scipio in
Hispaniam venit:Punica classis ex Sicilia Tarentũ accita ad arcendos commeatus præsidii Romani,quod
in arce Tarentina erat:clauserat quidem omneis ad arcẽ à mari aditus:sed assidendo diutius
arctiorẽ annonam sociis q̃ hosti faciebat.non enim tantũ subuehi oppidanis per pacata
litora,apertósque portus præsidio nauium Punicarum poterat, quantum frumenti classis
ipsa turba nauali mista ex omni genere hominum absumebat:vt arcis præsidiũ etiam sine inuecto,quia
ibi pauci erant,ex antè præparato sustentari posset:Tarẽtinis classique ne inuectũ quidem
B dem sufficeret.tandem maiore gratia q̃ venerat,classis dimissa est.annona haud multum laxauerat:quia
remoto maritimo præsidio,subuehi frumentum non poterat. Eiusdem æstatis exitu
M.Marcellus ex Sicilia prouincia cum ad vrbem venisset,à C.Calpurnio Pr.senatus ei ad ędem
Bellonæ datus est.ibi cum de rebus ab se gestis disseruisset, questus leniter non suã magis quàm
militum vicem,q; prouincia confecta exercitũ deportare non licuisset,postulauit vt triũphanti
vrbem inire liceret.id non impetrauit.Cum multis verbis actum esset,vtrũ minus conueniret,
cuius nomine absentis ob res prospere ductu eius gestas supplicatio decreta foret,& diis immortalibus
habitus honos,ei præsenti negare triũphum:an quem tradere exercitum successori iussissent,quod
nisi manente in prouincia bello non decerneretur,cum quasi debellato triũphare,
cum exercitus testis meriti atque immeriti triũphi abesset: mediũ visum, vt ouãs vrbem iniret.
Tribuni plebis ex authoritate senatus ad populũ tulerũt,vt M.Marcello,quo die vrbem ouans
iniret,imperium esset.Pridie q̃ vrbem iniret,in monte Albano triumphauit.inde ouãs multam
C præ se prædam in vrbẽ intulit. Cum simulacro captarũ Syracusarum catapultæ ballistæque,&
alia omnia instrumenta belli lata,& pacis diuturnæ regiæq; opulentiæ ornamenta,argẽti ærisque
fabrefacta vasa ,& alia supellex, preciosáque vestis:& multa nobilia signa,quibus inter primas
Græciæ vrbes Syracusæ ornatæ fuerãt.Punicæ quoq; victoriæ signum,octo ducti elephanti.Et
non minimum fuere spectaculum cum coronis aureis præcedentes Sosis Syracusanus, &
Mericus Hispanus, quorũ altero duce nocturno Syracusas introitum erat:alter Nasum, quodque
ibi præsidii erat,prodiderat.His ambobus ciuitas data,& quingenta iugera agri Sosidi in agro
Syracusano,qui aut regius,aut hostium populi Romani fuisset: & ædes Syracusis cuius vellet
eorum in quos belli iure animaduersum esset:Merico Hispanísque qui cum eo transierant,
vrbs agérque in Sicilia ex iis qui à populo Romano defecissent,iussa dari.id M.Cornelio mandatum,vt
vbi ei videretur, vrbem agrúmque eis assignaret.in eodem agro Belligeni, per quem
illectus ad transitionem Mericus erat, C C C C iugera agri decreta. Post profectionem ex Sicilia
Marcelli Punica classis octo millia peditum,tria Numidarum equitum exposuit. Ad eos
Murgantinæ desciuerunt terræ.secutę defectionem earum Hybla & Magella sunt,& ignobiliores
D res quędam aliæ . Et Numidæ profecto Mutine vagi per totam Siciliam sociorum populi Romani
agros vrebant.Super hæc exercitus Romanus iratus, partim quòd cum imperatore non
deuectus ex prouincia esset:partim quòd in oppidis hybernare vetiti erant, segni fungebantur
militia:magisque eis autor ad seditionem,quam animus deerat.Inter has difficultates M. Cornelius
Pr.& militum animos nunc consolando nũc castigando sedauit:& ciuitates omnes quæ
defecerant,in deditionem redegit:atq; ex his Murgantiam Hispanis, quibus vrbs agérq; debebatur,ex
S C tribuit. Consules cum ambo Apuliam prouinciam haberent, minúsque iam terroris
à Pœnis & Annibale esset,sortiri iussi Apuliã Macedoniámq; prouincias. Sulpitio Macedonia
euenit,isque Leuino successit.Fuluius Romam comitiorum causa accersitus, cũ comitia
consulibus rogandis haberet: prerogatiua centuria iuniorum declarauit T. Manlium Torquatum
& T.Octacilium.Manlius qui præsens erat,gratulandi causa cum turba coiret, nec dubius
E esset consensus populi,magna circumfusus turba ad tribunal consulis venit: petitque vt pauca
sua verba audiret,centuriámque quæ tulisset suffragium,reuocari iuberet. Erectis omnibus expectatione
quidnã postulaturus esset,oculorũ valetudinem excusauit. Impudẽtem & gubernatorẽ
& imperatorem esse,qui cũ alienis oculis ei omnia agenda sint,postulet sibi aliorum capita
ac fortunas cõmitti.proinde si videretur,& redire in suffragium centuriam iuniorum iuberet:&
meminisset in consulibus creandis,belli quod in Italia sit,tẽporúmque reipublicæ.vixdũ
requiescere aureis à strepitu & tumultu hostili, quo paucos ante mẽses assederint prope mœnia
Romana.Post hæc cũ centuria frequens succlamasset,nihil se mutare sententiæ,eosdémque cõ-

„ sules dicturos esse: tum Torquatus, neque ego vestros, inquit, mores consul ferre potero, neq; vos F
„ imperium meum. redite in suffragium, & cogitate bellum Punicum in Italia, & hostium ducem
„ Annibalem esse. Tum centuria & authoritate mota viri, & admirantium circa fremitu, petit à consule, vt centuriam seniorum citaret. velle sese cum maioribus natu colloqui, & ex authoritate eorum consules dicere. Citatis cẽturiæ senioribus, datum secreto in ouili cum his colloquendi tempus. Seniores de tribus consulendum dixerunt esse: duobus iam plenis honorum, Q. Fabio & M. Marcello: & si vtique nouum aliquem aduersus Pœnos consulem creari vellent, M. Valerium Leuinum egregie aduersus Philippum regem terra marique res gessisse. Ita de tribus consultatione data, senioribus dimissis, iuniores suffragium ineunt. M. Claudium Marcellum fulgentem tum Sicilia domita, & M. Valerium, absentes consules dixerunt. authoritatem prærogatiuæ omnes centuriæ secutæ sunt. Eludant nunc antiqua mirantes. non equidem siqua sit sapientium ciuitas: quam docti fingunt magis quàm norunt: aut principes grauiores temperatiorésque à cupidine imperii, aut multitudinem melius moratã censeam fieri posse. Centuriam G
vero iuniorum seniores consulere voluisse, quibus imperium suffragio mandaret: vix vt verisimile sit, parentum quoque hoc seculo vilis leuisque apud liberos authoritas fecit. Prætoria inde comitia habita. P. Manlius Volso & L. Manlius Acidinus, & C. Lectorius & L. Cincius Alimentius creati sunt. Forte ita incidit, vt comitiis perfectis nũciaretur, T. Octacilium, quem T. Manlio, nisi interpellatus ordo comitiorum esset, collegam absentem daturus fuisse videbatur populus, mortuum in Sicilia esse. Ludi Apollinares & priore anno fuerant: & eo anno vt fierent, ropente Calpurnio Pr. senatus decreuit, vt in perpetuum vouerentur. Eodem anno prodigia aliquot visa, nunciataque sunt. In æde Concordiæ victoria quæ in culmine erat, fulmine icta decussáque ad Victorias quæ in ante fixæ erant, hæsit, neq; inde procidit. Et Anagniæ & Fregellis nunciatum est murum portásque de cælo tactas. & in foro Sudertano sanguinis riuos per diem totum fluxisse. & Ereti lapidibus pluuisse. & Reate mulam peperisse. Ea prodigia hostiis maioribus sunt procurata: & obsecratio in vnum diem populo indicta, & nouendiale sacrum. Sacerdotes publici aliquot eo anno mortui sunt, nouique suffecti, in locum M. Aemylii Numidæ decemuiri sacrorum M. Aemylius Lepidus: in locum M. Pomponii Mathonis pontificis C. Liuius: in locum Sp. Caruilii Maximi auguris M. Seruilius. T. Octacilius Crassus pontifex quia exacto anno mortuus erat: ideo nominatio in locũ eius non est facta. C. Claudius flamen dialis quòd exta perperam dederat, Flaminio abiit. Per idem tempus M. Valerius Leuinus, tentatis prius per secreta colloquia principum animis, ad indictum ante ad id ipsum concilium Aetolorum classe expedita venit. Vbi cùm Syracusas Capuamque captas in fidem, in Italiáque rerũ secundarum successum ostentasset: adiecissétq;, iam inde à maioribus traditum morem Romanis colendi socios: ex quibus alios in ciuitatem, atque æquum secum ius accepissent: alios in ea fortuna haberent, vt socii esse quàm ciues mallent: Aetolos eo in maiore futuros honore, quòd gentiũ transmarinarum in amicitiam primi venissent. Philippum eis & Macedonas graues accolas I
esse. quorum se vim ac spiritus etiam fregisse: & eò redactos esse, vt non his modo vrbibus quas per vim ademissent Aetolis, excedant: sed ipsam Macedoniam infestam habeãt. Et Acarnanas quos ægre ferrent Aetoli à corpore suo diremptos, restituturum se in antiquam formulã, iurisq; ac ditionis eorum. Hæc dicta promissáque à Romano imperatore Scopas, qui tum prætor gentis erat, & Dorimachus princeps Aetolorum affirmauerunt authoritate sua, minore cum verecundia & maiore cum fide vim maiestatémq; populi Romani extollentes. maxime tamen spes potiundæ mouebat Acarnaniæ. Igitur conscriptæ cõditiones quibus in amicitiam societatémq; populi Romani venirent. additúmq;, vt si placeret vellẽtq;, eodem iure amicitiæ Elei Lacedæmoniique, & Attalus & Pleuratus & Scerdiletus essent: Asię Attalus, hi Illyriorum reges. Bellum vt extemplo Aetoli cum Philippo terra gererent. Nauibus ne minus XX quinqueremibus adiuuaret Romanus. Vrbium Corcyra tenus ab Aetolia incipienti solum tectáque, & muri cum agris Aetolorum, alia omnis præda populi Romani esset. Darẽtque operã Romani, vt Acarnaniam Aetoli haberent. Si Aetoli pacem cũ Philippo facerent, fœderi adscriberent: ita ratã eorum pacem, si Philippus arma ab Romanis sociisque, quique eorum ditionis essent, abstinuisset. K
Item si populus Romanus fœdere iungeretur regi, vt caueret ne ius ei belli inferendi Aetolis sociisq; eorum esset. Hæc cõuenerunt, conscriptáq; biennio post, Olympiæ ab Aetolis, in Capitolio ab Romanis, vt testata sacratis monumẽtis essent, sunt posita. Moræ caussa fuerãt retẽti Romæ diutius legati Aetolorũ. nec tamen impedimẽto id rebus gerendis fuit. & Aetoli extemplo mouerũt aduersus Philippũ bellũ: & Leuinus Zacynthum (parua insula est, propinqua Aetoliæ: vrbẽ vnam eodẽ quo ipsa est nomine habet: eã præter arcem vi cepit) & Oeniada Naxúmque

Acarnanum

A Acarnanum captas Aetolis contribuit. Philippum quoque satis implicatum bello finitimo ratus, ne Italiam Pœnósque & pacta cum Annibale posset respicere, Corcyram ipse se recepit. Philippo Aetolorum defectio Pellæ hybernanti allata est. itaque quia primo vere moturus exercitum in Græciam erat, Illyrios finitimásque eis vrbes alieno metu quietas vt Macedonia haberet, expeditionem subitam in Oricinorum atque Apolloniatũ fines fecit, egressósque Apolloniatas cum magno terrore ac pauore compulit intra muros. vastatis proximis Illyriis, in Pelagoniam eadem celeritate vertit iter. inde Dardanorum vrbem sitam in Macedonia transitum Dardanis facturam, cepit. His raptim actis, memor Aetolici iunctique cum eo Romani belli per Pelagoniam & Nymphæum & Berrhœa in Thessaliam descendit. ad bellum secum aduersus Aetolos capessendũ incitari posse homines credebat: & relicto ad fauces Thessaliæ Perseo cum quatuor millibus armatorum ad arcendos aditu Aetolos, ipse priusquam maioribus occuparetur rebus, in Macedoniam atque inde in Thraciam exercitum ac Mædos eduxit. Incurrere ea gens Macedoniam solita erat, vbi regem occupatũ externo bello, ac sine præsidio esse regnum sensisset. Ad Phragandas igitur vastare agros, & vrbem Iampharniam, caput arcémque Mędicæ oppugnare cœpit. Scopas vbi profectum in Thraciam regem, occupatúmque ibi bello audiuit, armata omni iuuentute Aetolorum, bellum inferre Acarnaniæ parat. Aduersus quos Acarnanum gens & viribus impar, & iam mœnia Oeniadon Naxumque amissa cernens, Romanáque insuper arma ingruere, ira magis instruit quàm consilio bellum. coniugibus liberísque & senioribus supra L X annos in propinquam Epirum missis, ab X V ad L X annos coniurant, nisi victores se non redituros. qui victus acie excessisset, cum nequis vrbe tecto mensa lare reciperet, diram execrationem in populares, obtestationem quàm sanctissimam potuerunt, aduersus hospites composuerunt. precatique simul Epirotas sunt, vt qui suorum in acie cecidissent, eos vno tumulo cõtegerent, adhiberéntque humatis titulum, Hic siti sunt Acarnanes, qui aduersus vim C atque iniuriam Aetolorum pro patria pugnantes mortem occubuerunt. Per hæc incitatis animis, castra in extremis finibus suis obuiam hosti posuerunt. nunciis ad Philippum missis, quanto res in discrimine esset: omittere Philippũ id quod in manibus erat, coegerunt bellum, Iampharnia per deditionem recepta, & prospero alio successu rerum. Aetolorum impetum tardauerat primo coniurationis fama Acarnanicæ, deinde auditus Philippi aduentus regredi etiam in intimos coegit fines. Nec Philippus, quanquam ne opprimerentur Acarnanes, itineribus magnis ierat: vltra Clinen est progressus. inde cum audisset reditum Aetolorum ex Acarnania, & ipse Pellam rediit. Leuinus veris principio à Corcyra profectus nauibus, superato Leucate promontorio, cum venisset Naupactum: Anticyram inde se periturum edixit, vt præsto ibi Scopas Aetolique essent. Sita Anticyra est in Locride læua parte sinum Corinthiacum intrãtibus. breue terra iter eò, breuis nauigatio ab Naupacto est. Tertio fermè pòst die vtrinque oppugnari cœpta est. grauior à mari oppugnatio erat: quia & tormenta machinæque omnis generis in D nauibus erant, & Romani inde oppugnabãt. itaque intra paucos dies recepta vrbs per deditionem, Aetolis traditur. preda ex pacto Romanis cessit. Literæ Leuino redditæ, consulem eum absentem declaratum, & successorem venire P. Sulpitium. cæterum diuturno ibi morbo implicitus, serius spe omnium Romam venit. M. Marcellus cum Idibus Martiis consulatum inisset, senatum eo die moris modò causa habuit, professus nihil se absente collega, neque de republica, neque de prouinciis acturum. Scire se frequentes Siculos prope vrbem in villis obtrectatorum suorum esse. quibus tantũ abesse vt per se non liceat palàm Romæ crimina edita fictáque ab inimicis vulgare: vt ni simularent aliquem sibi timorem absente collega dicendi de consule esse, ipse eis extemplo daturus senatum fuerit. vbi quidem collega venisset: non passurum quicquam prius agi quàm Siculi in senatum introducantur. delectum propè à M. Cornelio per totam Siciliam habitum, vt quamplurimi questum de se Romam venirent. eundem literis falsis vrbem implesse, bellum in Sicilia esse, vt suam laudem minuat. Moderati animi gloriã eo die E adeptus consul senatum dimisit. ac propè iustitium omnium rerum futurum videbatur, donec alter consul ad vrbem venisset. Ocium, vt solet, excitauit plebis rumores. belli diuturnitate & vastatos agros circa vrbem, quà infesto agmine isset Annibal: & exhaustam delectibus Italiam, & pro republica Cannis exercitus cæsos querebãtur: & consules bellicosos ambos, viros acres nimis & feroces creatos: qui vel in pace tranquilla bellum excitare possent, nedum in bello respirare ciuitatẽ forent passuri. Interrupit hos sermones nocte, quæ pridie quinquatrus fuit, pluribus simul locis circa forum incendium ortum. eodem tempore septem tabernæ, quæ postea quinque: & argentariæ, quæ nunc nouæ appellantur, arsere. comprehensa postea priuata ædificia: (neque enim tum basilicæ erant) comprehensæ latumiæ, forúmque piscatorium, & atrium

regium. ædes Vestæ vix defensa est, tredecim maxime seruorum opera, qui in publicum redempti, ac manumissi sunt. nocte ac die continuatum incendium fuit. nec vlli dubium erat, humana id fraude factum esse, quòd pluribus simul locis, & iis diuersis, ignes coorti essent. Itaq; consul ex authoritate senatus pro concione edixit: qui quorum opera id conflatum incẽdium profiteretur: præmiũ fore, libero pecuniam, seruo libertatem. Eo præmio inductus Campanorum Calauiorum seruus (Mannus ei nomen erat) indicauit: dominos, & quinque præterea iuuenes nobiles Campanos, quorum parentes à Q. Fuluio securi percussi erãt, id incendium fecisse: vulgóque facturos alia, ni comprehendantur. Comprehẽsi, familiæque eorum. & primo eleuabatur index indiciúmque. pridie eum verberibus castigatum ab dominis discessisse: per iram ac leuitatem ex re fortuita crimen commentum. cæterum vt coràm coarguebantur, & quæstio ex ministris facinoris foro medio haberi cœpta est: fassi omnes, atque in dominos seruósque conscios animaduersum est. indici libertas data, & viginti millia æris. Consuli Leuino Capuam prætereunti circunfusa multitudo Campanorum est, obsecrantium cum lacrymis, vt sibi Romam ad senatum ire liceret oratum, si qua misericordia tandem flecti possent, ne se ad vltimum perditum irent, nomẽnque Campanorum à Q. Flacco deleri sinerent. Flaccus sibi priuatam simultatem cum Cãpanis negare vllam esse, publicas inimicitias & hostileis esse: & futuras, quoad eo animo in populum Romanum esse sciret. nullam enim in terris gentem esse, nullum infestiorem populum nomini Romano. ideo se mœnibus inclusos tenere eos: quia siqui euasissent aliqua, velut feras bestias per agros vagari, & laniare & trucidare quodcunque obuium detur. alios ad Annibalem transfugisse, alios ad Romam incendendam profectos. inuenturum in semiusto foro consulem vestigia sceleris Campanorum. Vestæ ædem petitam, & æternos ignes, & conditum in penetrali fatale pignus imperii Romani. se minime censere tutum esse, Campanis potestatem intrandi Romana mœnia fieri. Leuinus Campanos iureiurando à Flacco adactos, quinto die quam à senatu responsum accepissent, Capuam redituros, sequi se Romam iussit. Hac circunfusus multitudine simul Siculis obuiam egressis potestatem Romam adeundi fecit: clarissimarum vrbium excidio celeberrimis viris victos bello accusatores in vrbem adducens. De republica tamen primum, ac de prouinciis ambo consules ad senatum retulere. Ibi Leuinus quo statu Macedonia & Græcia, Aetoli, Acarnanes Locrique essent, quásque ibi res ipse egisset terra marique, exposuit. Philippum inferentem bellum Aetolis, in Macedoniam retro ab se compulsum, ad intima penitus regni abiisse, legionémque inde deduci posse. classem satis esse ad arcendum Italia regem. Hæc de se, déque prouincia cui præfuerat. Consulum de prouinciis communis relatio fuit. Decreuere patres, vt alteri consulum Italia, bellúmque cum Annibale, prouincia esset: alter classem cui T. Octacilius præfuisset: Siciliámque prouinciam cum L. Cincio prætore obtineret. Exercitus eis duo decreti, qui in Hetruria Galliaque essent. eæ quatuor erant legiones. vrbanæ duæ superioris anni in Hetruriam: duæ quibus Sulpitius COS. præfuisset, in Galliam mitterentur. Galliæ & legionibus præesset, quem consul cuius Italia prouincia esset, præfecisset. In Hetruriam C. Calpurnius post præturam, prorogato in annum imperio, missus. & Q. Fuluio Capua prouincia decreta, prorogatúmque in annum imperium. Exercitus ciuium sociorúmque minui iussus, vt ex duabus legionibus vna legio quinq; millia peditum, & trecenti equites essent: dimissis qui plurima stipendia haberent: & sociorum septem millia peditum, & trecenti equites relinquerentur: eadem ratione stipendiorũ habita in veteribus militibus dimittendis. Cn. Fuluio COS. superioris anni, nec de prouincia Apulia, nec de exercitu quem habuerat, quicquam mutatum: tãtum in annum prorogatum imperium est. P. Sulpitius collega eius omnem exercitum, præter socios nauales, iussus dimittere est. Item ex Sicilia exercitus, cui M. Cornelius præesset: vbi consul in prouinciam venisset, dimitti iussus. L. Cincio Pr. ad obtinendam Siciliam Cannenses milites dati, duarũ instar legionum. Totidem legiones in Sardiniam P. Manlio Volsoni Pr. decretæ: quibus L. Cornelius in eadem prouincia priore anno præfuerat. Vrbanas legiones ita scribere consules iussi, ne quem militem facerent, qui in exercitu M. Claudii, M. Valerii, Fuluiiq; fuissent: néve eo anno plures quàm vna & XX Romanæ legiones essent. His senatusconsultis perfectis, sortiti prouincias consules. Sicilia & classis Marcello, Italia cum bello aduersus Annibalem Leuino euenit. Quę sors, velut iterum captis Syracusis, ita exanimauit Siculos expectatione sortis in consulum cõspectu stanteis, vt comploratio eorum flebilésque voces, & extemplo oculos hominum conuerterent, & postmodum sermones præbuerint. Circumibant enim senatum cum veste sordida, affirmantes, se non modo suam quisque patriam, sed totam Siciliam relicturos, si eò Marcellus iterum cum imperio redisset. nullo suo merito eum antè implacabilem in se fuisse: quid iratum, quod Romam de se questum

A questum venisse Siculos sciat,facturum?obrui ab Aetnæ ignibus,aut mergi freto,satius illi insulæ esse, quàm velut dedi noxæ inimico. Hæ Siculorum querelæ,domos primum nobilium circumlatæ,celebrata:que sermonibus,quos partim misericordia Siculorum, partim inuidia Marcelli excitabat, in senatum etiam peruenerunt. Postulatum à consulibus est, vt de permutandis prouinciis senatum consulerent. Marcellus,si iam auditi ab senatu Siculi essent, aliam forsitan futuram fuisse sententiam suam,dicere.nunc ne quis timore frenari eos dicere posset,quo minus de eo libere querantur,in cuius potestate mox futuri sint:si collegæ nihil intersit,mutare se prouinciam paratum esse.deprecari senatus præiudicium. nam cum extra sorté collegæ optionem dare prouincię iniquum fuerit,quanto maiorem iniuriam,immo contumeliam esse,sorté suam ad eum trásferri?Ita senatus,cum quid placeret,magis ostendisset, quàm decreuisset, dimittitur. Inter ipsos consules permutatio prouinciarum,rapiente fato Marcellum ad Annibalé facta est; B vt ex quo primus aduersæ pugnæ gloriam ceperat, in eius laudem postremus Romanorum imperatorum,prosperis tum maxime bellicis rebus,caderet.Permutatis prouinciis,Siculi in senatum introducti,multa de Hieronis regis fide perpetua erga populum Romanű verba fecerunt, in gratiam publicam auertentes. Hieronymum ac postea Hippocratem & Epicidem tyrannos,cum ob alia,tum propter defectionem ab Romanis ad Annibalé,inuisos fuisse sibi.ob eam causam & Hieronymum à principibus iuuentutis propè publico cősilio interfectum,& in Epicidis Hippocratisque cædem septuaginta nobilissimorum iuuenum coniurationem factã.quos Marcelli mora destitutos,quia ad prædictum tempus exercitum ad Syracusas non admouisset: indicio facto,omnes ab tyrannis interfectos.Eam quoque Hippocratis atque Epicidis tyrannidem Marcellum excitasse,Leontinis crudeliter direptis. Nunquam deinde principes Syracusanorum desisse ad Marcellum transire,pollicerique,se vrbem cum vellet, ei tradituros: sed eum primò vi capere maluisse:dein cum id neque terra neque mari omnia expertus potuisset,autho- C res traditarum Syracusarum fabrum ærarium Sosin,& Mericum Hispanű, quàm principes Syracusanorum habere,toties id nequicquam vltro offerenteis, præoptasse, quò scilicet iustiore de causa vetustissimos socios populi Romani trucidaret ac diriperet. Si non Hieronymus ad Annibalem defecisset,sed populus Syracusanus & senatus:si portas Marcello Syracusani publice,& non oppressis Syracusanis,tyranni eorum Hippocrates & Epicides clausissent:si Carthaginiensium animis bellum cum populo Romano gessissent:quid vltra quàm quod fecerit,nisi vt deleret Syracusas,facere hostiliter Marcellum potuisse?Certe præter mœnia & tecta exhausta vrbis, & refracta deûm delubra,diis ipsis ornamentisque eorum ablatis, nihil relictum Syracusis esse. bona quoque multis adempta:ita vt ne nudo quidem solo, reliquiis direptæ fortunæ alere sese ac suos possent.Orare se Patres conscriptos, vt si nequeant omnia,saltem quæ compareant,cognoscique possint,restitui dominis iubeant. Talia conquestos cum excedere templo,vt de postulatis eorum Patres consuli possent,Leuinus iussisset:Imò maneãt,inquit Marcellus, vt coràm his respondeam:quandò ea conditione pro vobis Patres conscripti bella gerimus, vt victos armis,accusatores habeamus:duæ captæ hoc anno vrbes,Capua Fuluium reum, Marcellum Sy- D racusæ habeant.Reductis in curiam legatis,tű consul, Non adeo maiestatis,inquit,populi Romani imperiique huius oblitus sum Patres conscripti,vt si de meo crimine ambigeretur,consul dicturus causam accusantibus Græcis fuerim:sed nő quid ego fecerim,in disquisitionem venit, quem quicquid in hostibus feci,ius belli defendit,sed quid isti pati debuerint: qui si nő fuerunt hostes,nihil interest,nunc,an viuo Hierone Syracusas violauerim. sin autem desciuerunt, legatos, nostros ferro atque armis petierunt, vrbem ac mœnia clauserunt, exercitúmque Carthaginiensium aduersus nos tutati sunt:quis passos esse hostilia cum fecerint, indignatur? Tradentes vrbem principes Syracusanorum auersatus sum: Sosin & Mericum Hispanum, quibus tantam rem crederem,potiores habui?Non estis extremi Syracusanorum: quippe qui aliis humilitatem obiiciatis:quis est vestrum, qui se mihi portas aperturű, qui armatos milites meos in vrbem accepturum promiserit? Odistis & execramini eos qui fecerunt: & ne hic quidem contumeliis in eos dicendis parcitis:tãtum abest vt & ipsi tale quicquam facturi fueritis. Ipsa humilitas eorum E Patres conscripti, quam isti obiiciunt, maximo argumento est,me neminem qui nauatam operam Reipublicæ nostræ velit, auersatum esse. Et antequam obsiderem Syracusas, nunc legatis mittendis,nunc ad colloquium eundo,tentaui pacem: & posteaquam neque legatos violandi verecundia erat,nec mihi ipsi congresso ad portas cum principibus responsum dabatur: multis terra marique exhaustis laboribus, tandem vi atque armis Syracusas cepi. Quæ captis acciderint,apud Annibalem & Carthaginienses,victósque iustius quam apud victoris populi Romani senatum quererentur.Ego Patres conscripti Syracusas spoliatas si negaturus essem: nunquam

» spoliis earum vrbem Romam exornarem. quæ autem singulis victor aut ademi aut dedi, cum F
» belli iure, tum ex cuiusque merito satis scio me fecisse. ea vos rata habeatis Patres conscripti,
» necne, magis reipublicæ interest, quàm mea. mea quippe fides exoluta est: ad rempublicam per-
» tinet, ne acta mea rescindendo, alios in posterum segniores duces faciatis. Et quoniam coràm
» & Siculorum, & mea verba audistis Patres conscripti: simul templo excedemus, vt me absente
» liberius consuli senatus possit. Ita dimissis Siculis, & ipse in Capitolium ad delectum discessit.
Consul alter de postulatis Siculorum ad patres retulit. Ibi cum diu de sententiis certatum esset:
& magna pars senatus, principe eius sententiæ T. Manlio Torquato, cum tyrannis bellum ge-
rendum fuisse censerent, hostibus & Syracusanorum, & populi Romani: & vrbem recipi, non
capi: & receptam legibus antiquis & libertate stabiliri, non fessam miseranda seruitute, bello af-
fligi: inter tyrannorum & ducis Romani certamina præmium victoris in medio positam vr-
bem pulcherrimam ac nobilissimam periisse, horreum atque ærarium quódam populi Roma- G
ni: cuius munificétia ac donis multis tempestatibus, hoc denique ipso Punico bello adiuta or-
nataque respublica esset. Si ab inferis existat rex Hiero, fidissimus imperii Romani cultor: quo
ore aut Syracusas, aut Romam ei ostendi posse? cum vbi semirutam ac spoliatam patriam respe-
xisset, ingrediens Romam in vestibulo vrbis, propè in porta, spolia patriæ suæ visurus sit? Hæc
taliáque cum ad inuidiam consulis, miserationémque Siculorum dicerentur, mitius tamen de-
creuerunt Patres caussa Marcelli. Quæ is gerens bellum victórque egisset, rata habenda esse. in
reliquum curæ senatui fore rem Syracusanam, mandaturósq; consuli Leuino, quoad sine iactura
reipub. fieri posset, fortunis eius ciuitatis consuleret. Missis duobus senatoribus in Capitolium
ad consulem, vti rediret in curiam, & introductis Siculis, senatusconsultum recitatum est. lega-
tique benigne appellati, ac dimissi, ad genua se Marcelli COS. proiecerunt, obsecrantes, vt quæ
deplorandæ ac leuandæ calamitatis caussa dixissent, veniam eis daret: & in fidem & clientelam
se vrbémque Syracusas acciperet. post hæc consul clementer appellatos eos dimisit. Campanis H
deinde senatus datus est. quorum oratio miserabilior, caussa durior erat. neq; enim meritas pœ-
nas negare poterant, nec tyranni erant, in quos culpam conferrent. sed satis pensum pœnarum,
tot veneno absumptis, tot securi percussis senatoribus, credebant. Paucos nobilium superstites
esse, quos nec sua conscientia, vt quicquam de se grauius consulerent, impulerit: nec victoris ira
capitis damnauerit. eos libertatem sibi suisq;, & bonorum aliquam partem orare, ciues Roma-
nos, affinitatibus plerosque & propinquis iam cognationibus ex connubio vetusto iunctos.

Summotis deinde è templo, paulisper dubitatum, an accersendus à Capua Q. Fuluius esset:
(mortuus enim post captam Claudius COS. erat) vt coram imperatore qui res gessisset, sicut
inter Marcellum Siculósque disceptatum fuerat, disceptaretur. dein cum M. Attiliũ, C. Fuluium
fratrem Flacci, legatos eius, ac Q. Minutium & L. Veturium Philonẽ item Claudii legatos, qui
omnibus gerendis rebus affuerant, in senatu viderẽt: nec Fuluium auocari à Capua, nec differ-
ri Campanos vellent: interrogatus sententiam M. Attilius Regulus, cuius ex iis qui ad Capuam I
» fuerant, maxima authoritas erat, In consilio, inquit, arbitror me fuisse cõsulibus Capua capta
» cum quæreretur, ecquis Cãpanorum de rep. nostra benemeritus esset: duas mulieres compertum
» est, Vestiam Oppiam Attellanam Capuæ habitantem, & Fauculam Cluuiam, quæ quondã quæ-
» stum corpore fecisset: illam quotidie sacrificasse pro salute & victoria populi Romani: hanc ca-
» ptiuis egentibus alimenta clàm suppeditasse: cæterorum omnium Campanorum eundem erga
» nos animum, quem Carthaginiensium, fuisse. securique percussos à Q. Fuluio fuisse magis quo-
» rum dignitas inter alios, quàm quorum culpa eminebat. Per senatum agi de Campanis, qui ci-
» ues Romani sunt, iniussu populi non video posse. idque & apud maiores nostros in Sutrianis fa
» ctum est, cum defecissent: vt M. Antistius trib. pleb. prius rogationem ferret: sciretque plebs, vti
» senatui de Sutrianis sententiæ dicendæ ius esset. Itaque censeo cum trib. pleb. agendũ esse, vt eo-
» rum vnus pluresve rogationem ferant ad plebem, qua nobis statuendi de Campanis ius fiat. L.
» Attilius trib. pleb. ex authoritate senatus plebem in hæc verba rogauit, Omnes Campani, At- K
» tellani, Calatini, Sabatini, qui se dediderunt in arbitrium ditionémque populi Romani Fuluio
» proconsuli, quæque vnà secum dediderunt, agrum vrbémque, diuina humanáque vtensiliáque:
» siue quid aliud dediderũt: de iis rebus quid fieri velitis, vos rogo quirites. Plebs sic iussit. Quod
» senatus maxima pars censeat, qui assidens, id volumus iubemúsque. Ex hoc plebiscito senatus
consultus Oppiæ Cluuiæque primum bona, ac libertatem restituit. siqua alia præmia petere à se-
natu vellent, venire eas Romam. Campanis in familias singulas decreta facta, quæ non operæ-
pretium est omnia enumerare. Aliorum bona publicanda, ipsos liberósque eorum & coniuges
vendendas, extra filias quæ nupsissent prius quàm in populi Romani potestatem venirent. alios
invincula

A in vincula condendos,ac de his posterius consulēdum.aliorum Campanorum summam etiam census distinxerunt,publicanda nécne bona essent.pecua captiua,præter equos & mācipia,prę ter puberes virilis sexus,& omnia quæ solo non continerentur, restituēda censuerunt dominis: Campanos omnes,Attellanos,Calatinos,Sabatinos,extra quàm qui eorum aut ipsi, aut parentes eorum apud hostes essent,liberos esse iusserunt:ita vt nemo eorum ciuis Romanus,aut Latini nominis esset.néve quis eorum qui Capuæ fuissent,dum portæ clausæ essent:in vrbe agróve Campano intra certam diem maneret.locus vbi habitarent:trans Tyberim,qui non contingeret Tyberim,daretur.qui nec Capuæ nec in vrbe Campana,quæ à populo Romano defecisset, per bellum fuissent,eos cis Lirim amnem Romā versus: qui ad Romanos trāsissent prius quam Annibal Capuam veniret,cis Vulturnum emouendos censuerūt: ne quis eorum propius mare XV millibus passuum agrum ædificiúmve haberet.qui eorum trans Tyberim emoti essent:ne

B ipsi posterive eorum vspiam pararēt haberéntve, nisi in Veiente aut Sutrino Nepesinóve agro: dum ne cui maior quam quinquaginta iugerûm agri modus esset. Senatorum omnium, quiq; magistratus Capuæ,Attellæ,Calatiæ gessissent, bona venire Capuæ iusserūt. libera corpora quæ venūdari placuerat,Romam mitti,ac Romæ venire.Signa,statuas æneas,quæ capta de hostibus dicerentur,quæ eorum sacra ac profana essent,ad pontificum collegium reiecerunt.Ob hęc decreta mœstiores aliquanto quàm Romam venerant,Campanos dimiserunt. nec iam Q.Fuluii sæuitiam in sese,sed iniquitatem deûm,atque execrabilem fortunam suam incusabant. Dimissis Siculis Campanisq;,delectus habitus. scripto deinde exercitu,de remigum supplemēto agi cœptum.in quam rem cum neq; hominum satis,nec ex qua pararentur, stipendiúmq; acciperent, pecuniæ quicquam ea tempestate in publico esset:edixerunt consules, vt priuati ex censu ordinibúsque sicut antea remiges darent cum stipendio cibariisque dierum triginta. Ad id edictum tantus fremitus hominum,tanta indignatio fuit, vt magis dux quàm materia seditioni deesset.

C Secundum Siculos Campanósque plebem Romanam perdendam,lacerandamq; sibi consules sumpsisse.per tot annos tributo exhaustos, nil reliqui præter terram nudam ac vastam habere. tecta hosteis incendisse,seruos agri cultores rempublicam abduxisse, nunc ad militiam paruo ære emendo,nunc remiges imperando.siquid cui argenti ærisve fuerit : stipendio remigum, & tributis annuis ablatum.se vt dent,quod non habent, nulla vi, nullo imperio cogi posse. bona sua venderent:in corpora quæ reliqua essent,sæuirent.ne vnde redimantur quidem,quicquam superesse.Hæc non in occulto, sed propalàm in foro atque oculis ipsorum cōsulum ingens turba circūfusi fremebant: nec eos sedare consules nunc castigando,nūc consolādo poterant.Spacium deinde his tribuere se,daréque ad cogitandum dixerunt:quo ipsi ad rem inspiciēdam expediendámque vsi sunt . Senatum postero die habuerunt de remigum supplemento. vbi cum multa disseruissent,cur æqua plebis recusatio esset:verterunt orationem eò,vt dicerent:priuatis id,seu æquum,seu iniquum onus iniungendum esse.nam vnde,cum pecunia in ærario nō esset, paraturos nauales socios? quomodo autem sine classibus aut Siciliā obtineri, aut Italia Philippum arceri posse? aut tuta Italiæ litora esse? Cum in hac difficultate rerum consilium hæreret,

D ac propè torpor quidā occupasset hominum mētes,tum Leuinus COS. Magistratus senatui,&
" senatus populo sicut honore præstet:ita ad omnia quæ dura atq; aspera essent, subeūda ducē de-
" bere esse.siquid iniūgere inferiori velis,id prius in te ac tuos si ipse iuris statueris,facili⁹ omneis
" obedientes habeas. nec impensa grauis est,cum ex ea plus q̄ pro virili parte sibi quéque capere
" principum vident. Itaq; vt classem habeat quam ornare volumus,populus Romanus, priuatos
" sine recusatione remiges dare nobismetipsis primū imperemus. aurum,argentum,æs signatum
" omnes senatores crastina die in publicum conferamus:ita vt annulos sibi quisque & coniugi,&
" liberis & filio bullam,& quibus vxor filiæve sunt,singulas vncias auri, pondo relinquāt:argen-
" ti,qui curuli sella sederunt:equi ornamenta & libras pondo,vt salinum patellámq; deorū caussa
" habere possint.cæteri senatores libram argenti tantum,æris signati quina millia in singulos pa
" tresfamiliæ relinquamus.Cæterum omne aurum,argentum,æs signatum,ad triumuiros mensa-
" rios extemplo deferamus,nullo antè senatusconsulto facto,vt voluntaria collatio,& certamen

E adiuuandæ Reipublicæ excitet ad æmulandum animos primùm equestris ordinis,dein reliquæ
" plebis.hanc vnam viam,multa inter nos collocuti,consules inuenimus.Ingredimini diis bene
" iuuantibus.Respublica incolumis & priuatas res facilè saluas pręstat.publica prodendo,tua ne-
" quicquā serues. In hæc tanto animo cōsensum est,vt gratiæ vltro consulibus agerentur. senatu inde misso,pro se quisque aurum,argentum & æs in publicum conferunt, tanto certamine iniecto,vt prima inter primos nomina sua vellent in publicis tabulis esse: vt nec triumuiri accipiendo,nec scribæ referendo sufficerent. Hunc cōsensum senatus equester ordo est secutus,eque-

ſtris ordinis plebs. ita ſine edicto, ſine cohortatione magiſtratus, nec remige in ſupplementum, F
nec ſtipendio Reſpublica eguit: paratiſque omnibus ad bellum, conſules in prouincias profecti ſunt. Neque aliud magis tempus belli fuit, quo Carthaginienſes Romanique pariter variis caſibus immiſtis magis in ancipiti ſpe ac metu fuerint. Nam Romanis & in prouinciis, hinc in Hiſpania aduerſæ res, hinc proſperæ in Sicilia, luctum & lætitiam miſcuerant: & in Italia, cum Tarentum amiſſum damno & dolori: tum arx cum præſidio retenta præter ſpem, gaudio fuit: & terrorem ſubitum pauorémque vrbis Romæ obſeſſæ & oppugnatæ, Capua poſt dies paucos capta in lætitiam vertit. Tranſmarinæ quoq; res quadam vice penſatæ. Philippus hoſtis tempore haud ſatis opportuno factus: Aetoli noui adſciti ſocii, Attalúſq; Aſiæ rex, iam velut deſpondente fortuna Romanis imperium orientis. Carthaginienſes quoque Capuam amiſſam, & Tarentum captum æquabant: & vt ad mœnia vrbis Romæ nullo prohibente ſe perueniſſe in gloria ponebant: ita pigebat irriti incepti, pudebátque adeò ſe ſpretos, vt ſedentibus ipſis ad Romana mœnia, alia porta exercitus Romanus in Hiſpaniam duceretur. Ipſæ quoq; Hiſpaniæ quo propius G
ſpem venerât, tantis duobus ducibus exercitibúſq; cæſis, debellatum ibi, ac pulſos inde Romanos eſſe: eo plus ab L. Martio tumultuario duce ad vanum & irritum victoriam redactã eſſe, indignationis præbebant. Ita æquante fortuna, ſuſpenſa omnia vtrinq; erant, integra ſpe, integro metu: velut illo tempore primum bellum inciperent. Annibalẽ ante omnia angebat, quòd Capua pertinacius oppugnata ab Romanis, quam defenſa ab ſe, multorum Italiæ populorũ animos auerterat: quos neque omnes tenere præſidiis, niſi vellet in multas paruáſq; partes carpere exercitum (quod minime tum expediebat) poterat: nec deductis præſidiis ſpei liberam, vel obnoxiam timori ſociorum relinquere fidem. Præceps in auaritiam & crudelitatẽ animus, ad ſpolianda quæ tueri nequibat, vt vaſtata hoſti relinquerentur, inclinauit. Id fœdum conſilium cum incepto, tum etiam exitu fuit. neque enim indigna patientium modò abalienabantur animi, ſed cæterorum etiam. quippe ad plures exemplũ quam calamitas pertinebat. Nec conſul Romanus H
tentandis vrbibus, ſicunde ſpes aliqua ſe oſtendiſſet, deerat. Salapiæ principes erant Daſius & Blactius: Daſius Annibali amicus, Blactius quantum ex tuto poterat, rem Romanam fouebat: & per occultos nũcios ſpem proditionis fecerat Marcello. ſed ſine adiutore Daſio res trãſigi non poterat. Multum ac diu cunctatus, & tum quoque magis inopia conſilii potioris, quàm ſpe effectus, Daſium appellabat. at ille cum ab re auerſus, tum æmulo potentatus inimicus, rem Annibali aperit. Accerſito vtroq; Annibal cum pro tribunali quędam ageret, mox de Blactio cogniturus, ſtarentque ſummoto populo accuſator & reus: Blactius de proditione Daſium appellabat. Enimuero ille velut in manifeſta re exclamat, ſub oculis Annibalis ſecum de proditione agi. Annibali, atque eis qui aderant, quo audacior res erat, minus ſimilis veri viſa eſt. æmulationem profecto atque odium eſſe: & id crimen afferri, quod quia teſtem habere non potuiſſet, liberius fingeretur. Ita inde dimiſſi ſunt. nec Blactius antè abſtitit tã audaci incepto, quàm idem obtundendo, docẽdóq; quam ea res ipſis patriæque ſalutaris eſſet, peruicit vt præſidium Punicum (hi I
autem Numidæ erant) Salapiaque traderetur Marcello. Nec ſine cæde multa tradi potuit. longè fortiſſimi equitum toto Punico exercitu erant. itaque quanquam improuiſa res fuit, nec vſus equorum in vrbe erat, tamen armis inter tumultum captis, & eruptionem tentauerunt, & cum euadere nequirent, pugnantes ad vltimum occubuerunt. nẽc plus quinquaginta ex his in poteſtatem hoſtium viui venerunt. plúſque aliquanto damni hæc ala equitũ amiſſa Annibali, quàm Salapia fuit: nec deinde vnquam Pœnus, quo longè plurimum valuerat, equitatu ſuperior fuit. Per idem tempus cum in arce Tarentina vix inopia tolerabilis eſſet, ſpem omnem præſidium quod ibi erat Romanum, præfectúſq; præſidii atque arcis M. Liuius in commeatibus ab Sicilia miſſis habebant. qui vt tuto præteruenerentur oram Italię, claſſis viginti fermè nauium Rhegyi ſtabat. Præerat claſſi commeatibúſq; D. Quintius obſcuro genere ortus, cæterùm multis fortibus factis gloria militari illuſtris. primò quinque naues, quarum maximæ duæ triremes à Marcello ei traditæ erât, habuit: poſtea rem impigre ſæpe gerẽti, tres additæ quinqueremes: poſtremò ipſe K
à ſociis, Rhegyniſq;, & a Velia & Peſto, debitas ex fœdere exigendo, claſſem XX nauium, ſicut ante dictũ eſt, effecit. Huic ab Rhegyo profectæ claſſi Democrates cum pari claſſe nauium Tarentinorum numero, quindecim millia fermè ab vrbe ad Sacriportum obuius fuit. Velis tum fortè improuidus futuri certaminis Romanus veniebat: ſed circa Crotonẽ Sibarimque ſuppleuerat remigio naueis: inſtructámq; & armatam egregiè pro magnitudine nauium claſſem habebat. & tum forte ſub idem ferè tempus & venti vis omnis cecidit, & hoſtes in conſpectu fuere: vt ad componẽda armamenta, expediendúmq; remigem ac militem ad imminens certamen ſatis temporis eſſet. Rarò alias tantis animis iuſtæ concurrerũt claſſes: quippe cum in maioris diſcrimen rei,

Val. li. 3. ca. 8

A men rei, quàm ipsæ erant, pugnarent: Tarentini, vt recuperata vrbe ab Romanis post centesimũ propè annum, arcem etiam liberarent: spem commeatus quoque hostibus, si nauali prælio possessionem maris ademissent, interclusuri: Romani vt retenta possessione arcis ostenderent, nõ vi aut virtute, sed proditione ac furto Tarẽtum amissum. Itaque ex vtraque parte signo dato cum rostris concurrissent, neque retro nauem inhiberent, nec dirimi ab se hostem paterentur, quam quis indeptus nauem erat, ferrea iniecta manu: ita conserebant ex propinquo pugnam, vt non missilibus tantùm, sed gladiis etiam propè collato pede prælíarentur. Proræ inter se iunctæ hærebant, puppes alieno remigio circumagebantur. ita in arcto stipatæ erant naues, vt vix vllum telum in mari vanum intercideret. frontibus velut pedestris acies vrgebant: peruiæq; naues pugnantibus erant. Insignis tamen inter cæteras pugna fuit duarum, quæ primæ agminis concurrerant inter se. in Romana naue ipse Quintius erat, in Tarentina Nico, cui Perconi fuit cogno-
B men, non publico modò, sed priuato etiam odio inuisus atque infestus Romanis: quòd eius factionis erat, quæ Tarentum Annibali prodiderat. Hic Quintium simul pugnantẽ hortantẽmque suos, incautum hasta transfigit. ille atq; præceps cum armis procidit ante proram, victor Tarentinus in turbatam duce amisso nauem impigrè transgressus, cum summouisset hostes: & prora iam Tarentinorum esset, puppim male conglobati tuerẽtur Romani: repentè & alia à puppi triremis hostium apparuit. ita in medio circumuẽcta Romana nauis capitur. hinc cæteris terror iniectus, vt prætoriam nauem captam videre: fugientésq; passim, aliæ in alto mersæ, aliæ in terram remis abreptæ, mox prædæ fuere Thurinis Metapontinisque. ex onerariis, quæ cum cõmeatu sequebantur, perpaucæ in potestatem hostium venere: aliç ad incertos ventos hinc atq; illinc obliqua transferentes vela, in altum euectæ sunt. Nequaquam pari fortuna per eos dies Tarenti res gesta. nam ad quatuor millia hominum frumentatum egressa, cum in agris passim vagarentur: Liuius, qui arci præsidióq; Romano præerat, intentus in omnes occasiones gerendæ rei, C.
C Persium impigrum virum cum duobus millibus armatorũ ex arce emisit. qui vagè effusos per agros, palatósq; adortus, cum diu passim cecidisset: paucos ex multis trepida fuga incidentes semiapertis portarum foribus, in vrbem compulit: ne vrbs eodem impetu caperetur. Ita æquatæ res ad Tarentum, Romanis victoribus terra, Tarẽtinis mari. frumenti spes quæ in oculis fuerat, vtrosque frustrata pariter. Per idem tempus Leuinus COS. iam magna parte anni circumacta, in Siciliam veteribus nouisq; sociis expectatus cum venisset, primum ac potissimum omnium ratus Syracusanis noua pace inconditas componere res: Agrigentum inde, quod belli reliquum erat, tenebatúrque à Carthaginiẽsium valido præsidio, duxit legiones. & affuit fortuna incepto. Hanno erat imperator Carthaginiensium, sed omnem in Mutine Numidisq; spem repositã habebat. Per totam Siciliam vagus prædas agebat ex sociis Romanorum: neq; intercludi ab Agrigento vi aut arte vlla, nec quin erũperet vbi vellet, prohiberi poterat. Hæc eius gloria quia iam imperatoris quoque famæ officiebat, postremò in inuidiam vertit: vt ne bene gestæ quidem res
D iam Hannoni propter authorem satis lætæ essent. propter quæ postremò præfecturam eius filio suo dedit, ratus cum imperio authoritatẽ quoque ei inter Numidas erepturum. quod longè aliter euenit. nam veterem fauorem eius sua insuper inuidia auxit. neque ille indignitatem iniuriç tulit: confestimq; ad Leuinum occultos nuncios misit de tradendo Agrigento. per quos vt est facta fides, compositúsq; rei gerendæ modus: portam ad mare ferentem Numidæ cũ occupassent, pulsis inde custodibus, aut cæsis, Romanos ad idipsum missos in vrbem acceperunt. & cũ agmine iam in media vrbis, ac forũ magno tumultu iretur, ratus Hanno non aliud quàm tumultum ac secessionem (id quod & ante acciderat) Numidarum esse, ad comprimẽdam seditionem processit. atq; ille, cũ ei multitudo maior quàm Numidarũ procul visa, & clamor Romanus haudquaquam ignotus ad aures accidisset: prius quàm ad ictum teli veniret, capessit fugam. per auersam portã emissus, assumpto comite Epicide, cum paucis ad mare peruenit: nactiq; opportunè paruum nauigium, relicta hostibus Sicilia, de qua per tot annos certatum erat, in Africam traie-
E cerunt. alia multitudo Pœnorum Siculorúmq; ne tentato quidẽ certamine, cum cæci in fugam ruerent, clausiq; exitus essent, circa portas cæsa. Oppido recepto Leuinus, qui capita rerũ Agrigenti erant, virgis cæsos securi percussit: cæteros, prædamq; vendidit, omnem pecuniã Romam misit. Fama Agrigẽtinorum cladis Siciliam cum peruasisset, omnia repentè ad Romanos inclinauerunt. Prodita breui sunt XX oppida, sex vi capta. volũtaria deditione in fidem venerunt ad quadraginta. Quarum ciuitatũ principibus cum pro cuiusq; merito consul præmia, pœnásque exoluisset: coegissétque Siculos positis tãdem armis ad agrum colendũ animos conuertere: vt esset non incolarum modò alimentis frugifera insula, sed vrbis Romæ, atq; Italiæ (id quod multis sæpe tempestatibus fecerat) annonã leuaret: ab Agatirna inconditã multitudinem secum

in Italiam transuexit. Quatuor millia hominũ erant, misti ex omni colluuione, exules, obærati, capitalia ausi plerique, & cum in ciuitatibus suis, ac sub legibus vixerant, & postquam eos ex variis causis fortuna similis conglobauerat, Agatirnæ per latrocinia ac rapinam toleràtes vitam. Hos neque relinquere Leuinus in insula, tum primum noua pace coalescente, velut materiam nouandis rebus, satis tutũ ratus est: & Rhegynis vsui futuri erant ad populandũ Brutium agrum, assuetam latrociniis quærentibus manum. Et quod ad Siciliam attinet, eo anno debellatum est. F

In Hispania principio veris P. Scipio nauibus deductis, euocatisq; edicto Tarraconẽ sociorum auxiliis, classem onerariasque ostium inde Iberi fluminis petere iubet. eodem legiones ex hybernis conuenire cum iussisset, ipse cũ quinque millibus sociorum ab Tarracone profectus ad exercitum est. quò cum venisset, alloquendos maximè veteres milites, qui tãtis superfuerãt cladibus, ratus, cõcione aduocata ita disseruit. Nemo ante me nouus imperator militibus suis prius quàm opera eorũ vsus esset, gratias agere iure ac merito potuit. me vobis, prius quàm prouinciam aut castra viderem, obligauit fortuna: primùm, quòd ea pietate erga patrẽ patruumq; meum, viuos mortuósque fuistis: deinde, quòd amissam tãta clade prouinciæ possessionem, integrã & populo Romano, & successori mihi virtute vestra obtinuistis. Sed cũ iam benignitate deûm id paremus atque agamus, non vt ipsi maneamus in Hispania, sed ne Pœni maneant: nec vt pro ripa Iberi stantes arceamus transitum hostis, sed vi vltro transeamus, trãsferamúsque bellum: vereor ne cui vestrum maius id, audaciúsque consilium, quàm aut pro memoria cladium nuper acceptarum, aut pro ætate mea videatur. Aduersæ pugnæ in Hispania nullius in animo quàm meo, minꝰ obliterari possunt. Quippe cui pater & patruus intra triginta dierum spacium, vt aliud super aliud cumularetur familiæ nostræ funus, interfecti sunt. sed vt familiaris penè orbitas ac solitudo frãgit animum: ita publica cum fortuna tum virtus desperare de summa rerũ prohibet, eo fato, quo donata nobis sors est, vt magnis omnibus bellis victi vicerimus. Vetera omitto, Porsenam, Gallos, Samnites. à Punicis bellis incipiam. Quot classes, quot duces, quot exercitus priore bello amissi sunt? iã quid hoc bello memorem? omnibus aut ipse affui cladibus, aut quibus abfui, maximè vnus omnium eas sensi. Trebia, Thrasymenus, Cannæ, quid aliud sunt quàm monumenta occisorum exercituum, cõsulúmq; Romanorum? adde defectionem Italiæ, Siciliæ, maioris partis Sardiniæ: adde vltimum terrorem ac pauorem, castra Punica inter Anienem & mœnia Romana posita, & visum propè in portis victorem Annibalem. In hac ruina rerum stetit vna integra atque immobilis virtus populi Romani. Hæc omnia strata humi erexit ac sustulit. Vos omnium primi milites post Cannensem cladem vadenti Asdrubali ad Alpeis Italiámq; (qui si se cum fratre coniunxisset, nullum iam nomen esset populi Romani) ductu auspicióq; patris mei obstitistis. & hæ secundæ res illas aduersas sustinuerunt. Nunc benignitate deûm omnia secunda, prospera, in dies lætiora ac meliora in Italia Siciliáq; geruntur. In Sicilia Syracusæ, Agrigentum captum, pulsi tota insula hostes, receptáque prouincia in ditionem populi Romani est. In Italia Arpi recepti, Capua capta: iter omne ab vrbe Roma trepida fuga emensus Annibal, in extremum angulum agri Brutii compulsus, nihil iam maius precatur deos, quàm vt incolumi cedere atque abire ex hostium terra liceat. Quid igitur minus cõueniat milites, quàm cum aliæ super alias clades cumularentur, ac dii propè ipsi cum Annibale starẽt, vos hic cum parentibus meis (æquentur enim ipsi etiam honore nominis) sustinuisse labãtem fortunam populi Romani: nunc eosdem, quia illic omnia secunda lætáque sunt, animis deficere? Nuper quoque quæ acciderunt, vtinam tam sine meo luctu, quàm vestro trãsissent. Nunc dii immortales imperii Romani præsides, qui centuriis omnibus, vt mihi imperium iuberẽt dari, fuere authores, iidem auguriis auspiciisq; & per nocturnos etiã visus omnia læta ac prospera portendunt. animus quoque meus, maximus mihi ad hoc tẽpus vates, præsagit nostrã Hispaniam esse: breui extorre hinc omne Punicum nomẽ, maria terrásque fœda fuga impleturum. Quod mens sua sponte diuinat, idem subiicit ratio haud fallax. Vexati ab iis socii nostram fidem per legatos implorãt. tres duces discrepantes, propè vt defecerint alii ab aliis, trifariam exercitum in diuersissimas regiones distraxere. Eadem in illos ingruit fortuna, quæ nuper nos afflixit. nam & deserũtur ab sociis, vt prius ab Celtiberis vos: & diduxere exercitus, quæ patri, patruóq; meo caussa exitii fuit. nec discordia intestina coire eos in vnum sinet, neque singuli nobis resistere poterunt. Vos modò milites fauete nomini Scipionum, soboli imperatorũ vestrorum, velut accisis recrescenti stirpibus. agite milites veteres, nouum exercitum, nouúmq; ducem traducite Iberum. traducite in terras cum multis fortibus factis sæpe à vobis peragratas. Breui faciam, vt quemadmodũ nunc noscitatis in me patris patruiq; similitudinem oris vultúsq;, & lineamenta corporis, ita ingenii, fidei, virtutisq; exemplum ac effigiem vobis reddam: vt reuixisse, aut renatum sibi quisq; Scipionem imperatorem G H I K

A imperatorem dicat. Hac oratione accensis militum animis, relicto ad præsidiũ regionis eius M.
Syllano cum tribus millibus peditum, & trecentis equitibus, cæteras omnes copias (erãt autem
vigintiquinq; millia peditum, duo millia & quingenti equites) Iberum traiecit. Ibi quibusdam
suadẽtibus, vt, quoniam in treis tam diuersas regiones discessissent Punici exercitus, proximum
aggrederetur: periculum esse ratus, ne eo facto in vnũ omnes contraheret, nec par esset vnus tot
exercitibus, Carthaginem Nouã interim oppugnare statuit: vrbem cum ipsam opulentam suis
opibus, tum hostium omni bellico apparatu plenam (ibi arma, ibi pecunia, ibi totius Hispaniæ
obsides erant) sitam præterea cum opportune ad traiiciendum in Africam, tum super portũ sa-
tis amplum quãtæuis classi, & nescio an vnum in Hispaniæ ora quà nostro adiacet mari. Nemo
omnium quò iretur sciebat, preter C. Læliũ. Is classe circummissus ita moderari cursum nauium
iussus erat, vt eodem tẽpore Scipio ab terra exercitũ ostenderet, classis portum intraret. Septimo
B die ab Ibero Carthaginem ventũ est. simul terra marique castra ab regione vrbis, qua in Septen-
trionem versa est, posita. his ab tergo (nam frons natura tuta erat) vallum obiectum. Etenim sita
Carthago sic est. Sinus est maris media ferè Hispaniæ ora, maximè Africo vento oppositus, &
quingẽtos passus introrsus retractus, paululo plus passuum in latitudinem patens. huius in ostio
sinus parua insula obiecta ab alto, portum ab omnibus ventis præterquam Africo, tutum facit:
ab intimo sinu peninsula excurrit, tumulus is ipse in quo condita vrbs est: ab ortu solis & à me-
ridie cincta mari: ab occasu stagnum claudit, paulũ etiam ad Septẽtrionem fusum, incertæ alti-
tudinis vtcunq; exæstuat aut deficit mare. continenti vrbẽ iugum ducentos ferè & quinquagin-
ta passus patens coniungit. Vnde cum tam parui operis munitio esset, non obiecit vallum im-
perator Romanus: seu fiduciam hosti superbè ostentãs, siue vt subeunti sæpe ad mœnia vrbis re-
cursus pateret. Cætera, quæ munienda erant, cum perfecisset, naues etiam in portu, velut mariti-
mam quoq; ostentãs obsidionem, instruxit. circũuectúsque classem, cum monuisset præfectos na-
C uium, vt vigilias nocturnas intenti seruarent (omnia vbiq; primò obsessum hostẽ conari) regres-
sus in castra, vt consilii sui rationem, quòd ab vrbe potissimum oppugnanda bellum orsus esset,
militibus ostenderet, & spem potiundæ cohortando faceret, concione aduocata ita disseruit. Ad
vrbem vnam oppugnandũ si quis vos adductos credit, is magis operis vestri, quàm emolumen-
ti rationem exactam milites habet. oppugnabitis enim verè mœnia vnius vrbis, sed in vna vrbe
vniuersam ceperitis Hispaniam. Hic sunt obsides omnium nobilium regum populorúmque:
qui simul in potestate vestra erunt, extemplo omnia quæ nunc sub Carthaginiẽsibus sunt, in di-
tionem tradent. hic pecunia omnis hostium, sine qua neque illi gerere bellum possunt, quippe
qui mercenarios exercitus alant: & quæ nobis maximo vsui ad conciliãdos animos barbarorũ
erit. hic tormẽta, arma, armamenta, & omnis apparatus belli est, qui simul & vos instruet, & ho-
stes nudabit. Potiemur præterea cum pulcherrima opulentissimáque vrbe, tum opportunissima
portu egregio: vnde terra marique quæ belli vsus poscunt, suppeditentur. quæ cum magna ipsi
habebimus, tum dempserimus hostibus multo maiora. hæc illis arx, hoc horreum, ærariũ, arma-
mentarium, hoc omnium rerum receptaculũ est. huc rectus ex Africa cursus est, hæc vna inter
D Pyreneum & Gades statio, hinc omnis Hispania imminet Africæ. Sed quoniam vos instructos
& ordinatos cognosco, ad Carthaginem nouam oppugnandã totis viribus, & bono animo trãse-
amus. Cúmq; omnes vna voce hoc faciendum succlamarẽt, eos Carthaginem duxit. tum ter-
ra marique eam oppugnari iubet. Contra Mago Pœnorum dux, cum terra mari instrui oppu-
gnationem videret, & ipse copias ita disponit. Oppidanorum duo millia ab ea parte qua castra
Romana erant, opponit: quingentis militibus arcem insedit: quingentos tumulo vrbis in orien-
tem verso imponit: multitudinem aliam quò clamor, quò subita vis aduocasset, resistentem ad
omnia occurrere iubet. Patefacta deinde porta, eos quos in via ferente ad castra hostium instru-
xerat, mittit. Romani duce ipso præcipiente parũper cessere, vt propiores subsidiis in certami-
ne ipso summittendis essent. Et primò haud impari stetere acie. subsidia deinde identidem sum-
missa è castris non auerterunt solùm in fugam hostes: sed adeò effusis institerunt, vt nisi receptui
E cecinisset, permisti fugientibus irrupturi fuisse in vrbem viderentur. Trepidatio verò nõ prælio
maior quàm tota vrbe fuit. multæ stationes pauore atque loca deserta sunt: relictique muri, cum
quà cuique erat proximũ, desiluissent. Quod vbi versus Scipio in tumulum, quem Mercurium
Teutatem appellant, aduertit, multis partibus nudata defensoribus mœnia esse, omnes è castris
excitos ire ad oppugnandum vrbem, & ferre scalas iubet. ipse trium præ se iuuenum validorum
scutis oppositis (ingens enim iam vis omnis generis telorum è muris volabat) ad vrbem succe
dit. hortatur, imperat quæ in rem sunt: quódque plurimum ad accendẽdos militum animos in-
tererat, testis spectatórq; virtutis atq; ignauiæ cuiusq; adest. Itaque in vulnera ac tela ruunt: neq;

illos muri,neq; superstantes armati arcere queunt, quin certatim ascendant. Et ab nauibus eodem tempore ea quæ mari alluitur pars vrbis,oppugnari cœpta est.cæterum tumultus inde maior quàm vis videri poterat.dum applicant,dum partim exponunt scalas militésque, dum quà cuique proximum est,in terram euadere properant,ipsa festinatione & certamine alii alios impediunt.inter hæc repleuerat iam Pœnus armatis muros,& vis magna,& ingens copia congesta telorum suppeditabat.Sed neque viri,nec tela,nec quicquam aliud æque quàm mœnia ipsa sese defendebant.raræ enim scalæ altitudini æquari poterãt:& quo quæque altiores, eo infirmiores erant.itaq; cũ summus quisque euadere non posset,subirent tamen alii,onere ipso frangebantur. quidam stantibus scalis,cum altitudo caliginem oculis offudisset,ad terram delati sunt. Et cum passim homines scalæq; ruerent,& ipso successu audacia atque alacritas hostiũ cresceret, signum receptui datum est.quod spem non præsentis modò ab tanto certamine ac labore quietis obsessis,sed etiam in posterum dedit,scalis & corona capi vrbem non posse:opera & difficilia esse,& tempus datura ad ferendam opem imperatoribus suis. Vix prior tumultus conticuerat,cũ Scipio ab defessis iam vulneratisq; recenteis integrósq; alios accipere scalas iubet, & vi maiore aggredi vrbem.ipse,vt ei nunciatum est æstum decedere:quod per piscatores Tarraconenses,nunc leuibus cymbis,nunc,vbi eæ siderent,vadis peruagatos per stagnum,compertum habebat,facilem pedibus ad murũ transitum dari: eò armatos duxit.Medium fermè diei erat:& ad id,quòd sua sponte cedẽte in mare æstu trahebatur aqua,acer etiam Septentrio ortus inclinatũ stagnum eodem quò æstus ferebat:& adeò nudauerat vada,vt alibi vmbilico tenus aqua esset,alibi genua vix superaret. Hoc cura ac ratione compertũ,in prodigium ac deos vertens Scipio,qui ad trãsitum Romanis mare verterent,& stagna auferrent,viasque antè nunquam initas humano vestigio aperirent:Neptunum iubebat ducem itineris sequi,ac medio stagno euadere ad mœnia. Ab terra ingens labor succedentibus erat:nec altitudine tantùm mœnium impediebãtur:sed quòd euntes ad ancipites vtrinque ictus subiectos habebant Romanos:vt latera infestiora subeũtibus, q̃ aduersa corpora essent. At parte in alia quietus, & per stagnum facilis transitus, & in murum ascensus inde fuit.nam neque opere emunitus erat,vt vbi ipsius loci ac stagni pręsidio satis creditum foret:nec vlla armatorum statio,aut custodia opposita,intentis omnibus ad opem eò ferendam,vnde periculũ ostendebatur. Vbi vrbem sine certamine intrauere,pergunt inde quanto maximo cursu poterãt, ad eam portã circa quam omne contractum certamen erat. in quod adeò intenti omnium non animi solùm fuerant,sed etiam oculi,aurésque pugnantium,spectantiúmq; & adhortantium pugnãtes,vt nemo antè ab tergo senserit captam vrbem, quàm tela in auersos inciderunt,& vtrinq; ancipitem hostem habebant. tunc turbatis defensoribus metu, & mœnia capta,& porta intus forisque pariter refringi cœpit:& mox cædendo confractis,ne iter impediretur,foribus,armati impetum fecerunt. Magna multitudo & muros transcendebat,sed hi passim ad cædem oppidanorum versi.illa quæ portam ingressa erat iusta acies,cum ducibus, cum ordinibus media vrbe in forum processit.Inde cũ duobus itineribus fugientes videret hostes:alios ad tumulum in orientẽ versum,qui tenebatur quingentorum militum præsidio:alios in arcem,in quam & ipse Mago cum omnibus ferè armatis qui muris pulsi fuerant, refugerat: partem copiarũ ad tumulum expugnãdum mittit,ipse ad arcẽ ducit.Et tumulus primo impetu est captus:& Mago arcem conatus defendere,cũ omnia hostium plena videret,neq; spem vllam esse,se arcémq; & præsidiũ dedidit.Quoad dedita arx est,cædes tota vrbe passim factæ: nec vlli puberum qui obuius fuit,parcebatur.Tum signo dato cædibus finis factus.ad prædam victores versi,quæ ingens omnis generis fuit.Liberoru m capitum virilis sexus ad X millia capta. inde qui ciues nouæ Carthaginis erant,dimisit:vrbẽ mque,& sua omnia quæ reliqua eis bellum fecerat,restituit.Opifices ad duo millia hominum erant. eos publicos fore populo Romano edixit, cum spe propinqua libertatis,si ad ministeria belli enixè operam nauassent.cæteram multitudinem incolarũ iuuenum ac validorum seruorum in classem ad supplementum remigum dedit. & auxerat nauibus octo captiuis classem.Extra hanc multitudinem Hispanorum obsides erãt: quorum perinde ac si sociorum liberi essent,cura habita.Captus & apparatus ingens belli, catapultæ maximæ formæ centum viginti,minores CCLXXXI, ballistę maiores XXIII,minores LII, scorpionum maiorum minorúmq;,& armorum telorúmq; ingens numerus, signa militaria LXXIIII. Et auri argentique relata ad imperatorem magna vis.pateræ aureæ fuerunt CCLXXVI, librales fermè omnes pondo:argenti facti signatique decem & octo millia & CCC pondo:vasorum argenteorum magnus numerus. Hæc omnia C.Flaminio quæstori appensa adnumerataque sunt.tritici XL millia modiorũ,hordei CCLXX. Naues onerariæ LXIII in portu expugnatæ,captæq;:quædam cum suis oneribus,frumento,armis,ære

prætere

A præterea, ferróque, & linteis, & sparto, & nauali alia materia ad classem ædificandam: vt minimum omnium inter tantas opes belli captas Carthago ipsa fuerit. Eo die Scipio C. Lælio cum sociis naualibus vrbem custodire iusso, ipse in castra legiones reduxit, fessósque milites omnibus vno die belli operis (quippe qui & acie dimicassent, & capienda vrbe tantum laboris periculique adissent: & capta, cum iis qui in arcem confugerant, iniquo etiam loco pugnassent) curare corpora iussit. Postero die militibus, naualibúsq; sociis conuocatis, primùm diis immortalibus laudes gratiasq; egit: qui se non vrbis solùm opulentissimę omnium in Hispania vno die compotem fecissent, sed ante eò congessissent omnis penè Africæ atq; Hispaniæ opes: vt neque hostibus quicquam relinqueretur, & sibi ac suis omnia superessent. Militum deinde virtutem collaudauit, quòd eos non eruptio hostium, non altitudo mœnium, non inexplorata stagni vada, non castellum in alto tumulo situm, non munitissima arx deterruisset quo minus transcenderent omnia, perrumperéntque. Itaque quanquam omnibus omnia deberet: præcipuum tamen muralis coronæ decus eius esse, qui primus murum ascendisset. profiteretur, qui se dignum eo duceret dono. Duo professi sunt, Q. Trebellius centurio legionis quartæ, & Sex. Digitius socius naualis. Nec ipsi tam inter se acriter contendebãt, quàm studia excitauerant vterq; sui corporis hominũ. sociis C. Lælius præfectus classis, legionariis M. Sempronius Tuditanus aderat. Ea contentio cum prope seditionem veniret: Scipio três recuperatores cum se daturum pronũciasset, qui cognita caussa, testibúsque auditis iudicarent vter prior in oppidum transcendisset: C. Lælio, & M. Sempronio aduocatis partis vtriusque P. Cornelium Caudinũ de medio adiecit: eósq; tres recuperatores cõsidere, & caussam cognoscere iussit. Cum res eo maiore ageretur certamine, quòd admoti tantæ dignitatis nõ tam aduocati, quàm moderatores studiorũ fuerant: C. Lælius relicto consilio, ad tribunal ad Scipionem accedit: eúmq; docet, rem sine modo ac modestia agi: ac prope esse, vt manus inter se conserant. Cęterùm etiam si vis absit, nihilominus detestabili exemplo rem agi, quippe vbi fraude ac periurio decus petatur virtutis. Stare hinc legionarios milites, hinc classicos, per omnes deos paratos iurare magis quę velint, quàm quę sciant, vera esse, & obstringere periurio nõ se solùm suúmq; caput, sed signa militaria & aquilas, sacramentíq; religionem. Hæc se ad eum de sentẽtia P. Cornelii & M. Sempronii deferre. Scipio collaudato Lælio, ad concionem vocauit, pronunciauitque: se satis compertum habere, Q. Trebellium & Sex. Digitium pariter in murum ascendisse: séq; eos ambos virtutis caussa coronis muralibus donare. Tum reliquos, prout cuiusque meritum virtúsq; erat, donauit: ante omnes C. Lęlium præfectum classis, & omni genere laudis sibimetipsi æquauit, & corona aurea ac XXX bobus donauit. Tum obsides ciuitatũ Hispanię vocari iussit. quorũ quãtus numerus fuerit, piget scribere: quippe cum alibi CCC fermè, alibi DCCXXV fuisse inueniam. Aeque & alia inter authores discrepant. Præsidium Punicũ alius X, alius VII, alius haud plus quàm duûm millium fuisse scribit. Capta alibi decem millia capitum, alibi supra V & XX, inuenio. Scorpiones maiores minorésque ad LX captos scripserim, si authorem Græcum sequar Silenum. Si Valerium Antiatem, maiorum scorpionũ sex millia, minorum XIII. adeò nullus mentiẽdi modus est. Ne de ducibus quidem conuenit. plerique Læliũ præfuisse classi: sunt qui M. Iunium Syllanum dicant. Armen præfuisse Punico præsidio, deditúmq; Romanis, Antias Valerius: Magonem alii scriptores tradunt. Non de numero nauium captarũ, non de pondere auri atq; argenti, & redacta pecunia conuenit. Si aliquibus assentiri necesse est, media similia veri sunt. Cęterum Scipio vocatis obsidibus, primum vniuersos bonum animum habere iussit. venisse eos in populi Romani potestatem, qui beneficio quàm metu obligare homines malit: exterásque gentes fide ac societate iũctas habere, quàm à tristi subiectas seruitio. deinde acceptis nominibus ciuitatũ, recensuit captiuos, quot cuiusque populi essent, & nuncios domum misit, vt ad suos quisque recipiendos veniret. si quarum forte ciuitatum legati aderant, eis præsentibus suos restituit. cæterorum curam benignè tuendorum C. Flaminio quęstori attribuit. Inter hæc è media turba obsidum mulier magno natu, Mandonii vxor, qui frater Indibilis Ilergetũ reguli erat, flens ad pedes imperatoris procubuit: obtestarique cœpit, vt curam cultúmque fœminarum impensius custodibus commendaret. Cum Scipio nihil defuturum iis profecto diceret: tum rursus mulier, haud magni ista facimus, inquit. quid enim huic fortunæ non satis est? alia me angit cura, ætatem harum intuentem: nam ipsa iam extra periculum iniuriæ muliebris sum. simul ætate & forma florentes circa eam Indibilis filiæ erant, aliæque nobilitate pari, quæ omnes eam pro parente colebant. Tum Scipio, Meæ, populique Romani disciplinæ caussa facerem, inquit, ne quod sanctum vsquam esset, apud nos violaretur. nunc vt id curem impensius, vestra quoque virtus dignitásque facit, quæ nec in malis quidem oblitæ decoris matronalis estis. Spectatæ de-

inde integritatis viro tradidit eas: tuerique haud secus verecundè ac modestè, quàm hospitum F
coniuges ac matres iussit. Captiua deinde à militibus adducitur ad eum adulta virgo, adeò exi-
mia forma, vt quacunque incedebat, conuerteret omnium oculos. Scipio percontatus patriam,
parentésque, inter cætera accepit, desponsam eam principi Celtiberorũ adolescenti, cui Allucio
nomen erat. Extemplo igitur parentibus sponsóque ab domo accitis, cum interim audiret de-
perire eum sponsæ amore: vbi primum venit, accuratiore eum sermone quàm parentes alloqui-
tur. Iuuenis, inquit, iuuenem appello, quo minus sit inter nos huius sermonis verecundia. Ego,
cum sponsa tua capta à militibus nostris ad me deducta esset, audirémque eam tibi cordi esse, &
forma faceret fidem: quia ipse, si frui liceret ludo ætatis, præsertim recto & legitimo amore, & nõ
Respublica animum nostrum occupasset: veniam mihi dari sponsam impensius amãti vellem:
tuo, cuius possum, amori faueo. Fuit sponsa tua apud me, eadẽ qua apud soceros tuos parẽtésque
suos verecundia: seruata tibi est, vt inuiolatum, & dignum me teq; dari tibi donum posset. hanc G
mercedem vnam pro eo munere paciscor: amicus populo Romano sis. & si me virum bonum
credis esse, quales patrem, patruúmque meũ iam antè hæ gentes norãt: scias multos nostri simi-
les in ciuitate Romana esse: nec vllum in terris populum hodie dici posse, quem minus tibi ho-
stem tuisque esse velis, aut amicum malis. Cum adolescens simul pudore gaudióq; perfusus, de-
xtram Scipionis tenẽs, deos omneis inuocaret ad gratiã illi pro se referendam, quoniam sibi ne-
quaquam satis facultatis pro suo animo, atque illius erga se merito, esset: parẽtes inde cognatiq;
virginis appellati. qui quoniã gratis sibi redderetur virgo, ad quam redimendam satis magnum
attulissent auri põdus: orare Scipionem, vt id ab se donum acciperet, cœperunt: haud minorem
eius rei apud se gratiam futurã affirmantes, quàm redditæ inuiolatæ foret virginis. Scipio, quan-
dò tantopere peterent, accepturum se pollicitus, poni ante pedes iussit: vocatóque ad se Allucio,
Super dotem, inquit, quam accepturus à socero es, hæc tibi à me dotalia dona accedent. aurúm-
que tollere, ac sibi habere iussit. His lætus donis honoribúsque dimissus domũ, impleuit popu- H
lares laudibus & meritis Scipionis. Venisse diis simillimum iuuenem, vincentem omnia cum
armis, tum benignitate ac beneficiis. Itaq; delectu clientiũ habito, cũ delectis mille & CCCC
equitibus intra paucos dies ad Scipionẽ reuertit. Scipio retentum secum Lælium, dum captiuos
obsidésque & prædam ex consilio eius disponeret: rebus omnibus cõpositis, data quinqueremi,
captiuis cum Magone, & quindecim ferè senatoribus, qui simul cum eo capti erant, in naue im-
positis, nuncium victoriæ Romã mittit. ipse paucos dies, quibus morari Carthagine statuerat,
exercendis naualibus pedestribúsq; copiis absumpsit. Primo die legiones in armis quatuor mil-
lium spacio decurrerunt. secundo die arma curare & tergere ante tentoria iussit. tertio die sudi-
bus inter se in modum iustæ pugnę concurrerunt: præpilatisque missilibus iaculati sunt. quarto
die quies data. quinto iterum in armis decursum est. Hunc ordinem laboris, quietisque, quoad
Carthagine morati sunt, seruauerunt. Remigium, classicique milites tranquillo in altum euecti,
agilitatem nauium simulachris naualis pugnæ experiebantur. Hæc extra vrbem terra mari- I
que corpora simul animósque ad bellum acuebant. vrbs ipsa strepebat apparatu belli, fabris o-
mnium generum in publica officina inclusis. dux cuncta pari cura obibat: nũc in classe ac na-
uali erat, nunc cum legionibus decurrebat, nunc operibus aspiciendis tempus dabat, quæque in
officinis, quæque in armamentario ac naualibus fabrorum multitudo plurima in singulos dies
certamine ingenti faciebat. His ita inchoatis, refectisque quæ quassata erant muri, dispositisque
præsidiis ad custodiam vrbis, Tarraconem est profectus, à multis legationibus protinus in via
aditus. quas partim dato responso ex itinere dimisit, partim distulit Tarraconem, quò omnibus
nouis veteribúsque sociis edixerat conuentum. Et cuncti ferè qui cis Iberum incolunt populi,
multique etiam vlterioris Hispaniæ conuenerunt. Carthaginiẽsium duces primò ex industria
famam captæ Carthaginis compresserant: deinde vt clarior res erat, quàm vt tegi ac dissimu-
lari posset, eleuabant verbis, Nec opinato aduentu, ac propè furto vnius diei vrbem vnam
Hispaniæ interceptam. cuius rei tam paruæ præmio elatum insolentem iuuenem, immodico K
gaudio speciem magnæ victoriæ imposuisse. at vbi appropinquare tres duces, tres victores ho-
stium exercitus audisset, occursuram ei extemplo domesticorum funerum memoriam. Hæc in
vulgus iactabant, haudquaquam ipsi ignari, quantum sibi ad omnia virium Carthagine amis-
sa decessisset.

DECADIS

A

IC status rerum Hispaniæ erat. In Italia consul Marcellus, Salapia per proditionem recepta, Maroneam & Meles de Samnitibus vi cepit. Ad tria millia militũ ibi Annibalis, quæ præsidii caussa relicta erant, oppressa. prædę aliquantum eius militi fuit concessum. tritici quoq; C C X L millia modiûm, & C X millia hordei inuenta. Cæterùm nequaquam inde tantum gaudiũ fuit, quãta clades intra paucos dies accepta est haud procul Herdonea vrbe. Castra ibi Cn. Fuluius proconsul habebat, spe recipiũdæ Herdoneæ, quæ post Cannensem cladem ab Romanis defecerat, nec loco satis tuto posita, nec præsidiis firmata. Negligẽtiam insitam ingenio ducis, augebat spes ea, quòd labare iis aduersus Pœnum fidem senserat, postquam Salapia amissa excessisse his locis Annibalem in Brutios auditum est. Ea omnia ab Herdonea per occultos nuncios delata Anni-
B bali, simul curam sociæ retinẽdæ vrbis, & spem fecere incautum hostem aggrediendi. Exercitu expedito, ita vt famam propè præueniret, magnis itineribus ad Herdoneam contendit. & quò plus terroris hosti obiiceret, acie instructa accessit. Par audacia Romanus, consilio & viribus impar, copiis raptim eductis conflixit. quinta legio & sexta alacriter pugnam inierunt. Cæterùm Annibal signo equitibus dato, vt cũ pedestres acies occupassent præsenti certamine oculos animósque, circũuecti, pars castra hostium, pars terga pugnantium inuaderent: ipse Cn. Fuluii similitudinem nominis, quòd Cn. Fuluium prætorem biennio antè in iisdem deuicerat locis, increpans, similem euentũ pugnæ fore affirmabat. Neq; ea spes vana fuit. nam cum comminus acie & peditum certamine multi cecidissent Romanorũ, starent tamen ordines signáq;: equestris tumultus à tergo, simul à castris clamor hostilis auditus, sextam ante legionẽ quæ in secunda acie posita prior ab Numidis turbata est: quintam deinde, atq; eos qui ad prima signa erãt, auertit. Pars in fugam effusi, pars in medio cæsi: vbi & ipse Cn. Fuluius cum duodecim tribunis militũ ceci-
C dit. Romanorum sociorúmq; quot cæsa in eo prælio millia sint, quis pro certo affirmet, cũ tredecim millia alibi, alibi haud plusquam septem inueniam? Castris, prædáq; victor potitur. Herdoneam, quia & defecturam fuisse ad Romanos comperit, nec mãsuram in fide si inde abscessisset, multitudine omni Metapontũ ac Thurios traducta, incendit: principes qui cum Fuluio colloquia occulta habuisse comperti sunt, perempti. Romani, qui ex tanta clade euaserant, diuersis itineribus semiermes ad Marcellum consulem in Samniũ confugerunt. Marcellus nihil admodum tanta clade territus, literas Romam ad senatum de duce & exercitu ad Herdoneam amisso scribit. Cæterùm eundem se, qui post Cannensem pugnã ferocem victoria Annibalem cõtudisset, ire aduersus eum, breuem illi lætitiam qua exultet facturum. Et Romæ quidẽ cum luctus ingens ex præterito, tum timor in futurum erat. Consul ex Samnio in Lucanos trãsgressus ad Numistronem in conspectu Annibalis loco plano, cum Pœnus collem teneret, posuit castra. addidit & aliam fidẽtis speciem, quòd prior in aciem eduxit. Nec detrectauit Annibal, vt signa por-
D tis efferri vidit. Ita tamen aciem instruxerunt, vt Pœnus dexterum cornu in collem erigeret, Romani sinistrum ad oppidum applicarent. Ab hora tertia cum ad noctem pugnam extendissent, fessæque pugnãdo primæ acies essent, ab Romanis prima legio & dextera ala, ab Annibale Hispani milites & funditores baleares, elephanti quoque, commisso iam certamine, in præliũ acti. Diu pugna neutrò inclinata stetit. Primæ legioni tertia, dexterę alæ sinistra subit. & apud hostes integri à fessis pugnam accepere. Nouum atque atrox prælium ex tam segni repentè exarsit, recentibus animis corporibúsque. sed nox incerta victoria diremit pugnantes. Postero die Romani ab sole orto in multum diem stetere in acie: vbi nemo hostium aduersus prodit, spolia per ocium legêre, & congestos in vnum locum cremauere suos. Nocte insequenti Annibal silentio mouit castra, & in Apuliam abiit. Marcellus vbi lux fugam hostium aperuit, sauciis cũ præsidio modico Numistrone relictis, præpositóque his L. Furio Purpurione tribuno militũ, vestigiis institit sequi. Ad Venusiam adeptus eum est. Ibi per dies aliquot cum ab stationibus procursare-
E tur, mista equitum peditúmque tumultuosa magis prælia quàm magna, & fermè omnia Romanis secunda fuerunt. Inde per Apuliam ducti exercitus sine vllo memorando certamine, cum Annibal nocte signa moueret, locum insidiis quærens: Marcellus nisi certa luce, & explorato antè, non sequeretur. Capuæ interim Flaccus dum bonis principum vendendis, agro qui publicatus fuerat, locando (locauit autem omnem frumẽto) tempus terit, ne deesset materia in Capuanos sæuiendi, nouum in occulto gliscens per indiciũ protractum est facinus. milites ędificiis emotos, simul vt cum agro tecta vrbis fruẽda locarentur: simul metuens ne suum quoq; exercitum, sicut Annibalis, nimia vrbis amœnitas emolliret: in portis murisq; sibimet ipsos tecta militariter coegerat ædificare. erant autem pleraque ex cratibus aut tabulis facta, alia arundinę te-

xta, stramento intecta omnia, velut de industria alimentis ignis. Hæc noctis vna hora vt omnia F incenderent, CLXX Capuani, principibus fratribus Blosiis, coniurauerant. indicio eius rei ex familia Blosiorum facto, portis repente iussu procõsulis clausis, cum ad arma signo dato milites concurrissent, comprehensi omnes qui in noxa erant, & quæstione acriter habita, damnati necatique. indicibus libertas, & æris dena millia data. Nucerinos & Acerranos querentes vbi habitarent non esse, Acerris ex parte incensis, Nuceria deleta, Romam Fuluius ad senatum misit. Acerranis permissum, vt ædificarent quæ incensa erant. Nucerini Atellam, quia id maluerãt, Atellanis Calatiam migrare iussis, traducti. Inter multas magnásque res quæ nunc secundæ, nũc aduersę occupabant cogitationes hominum, ne Tarentinæ quidem arcis excidit memoria. M. Ogulnius, & P. Aquilius in Aetoliam legati ad frumentum coemendum, quod Tarentum portaretur, profecti: & mille milites de exercitu vrbano, par numerus Romanorum, sociorúmque eodem in præsidium cum frumento missi sunt. Iam æstas in exitu erat, comitiorúmq; consularium instabat tempus. sed literæ Marcelli negantis è Republica esse, vestigiũ abscedi ab Annibale, cui cedenti, certaménque abnuẽti, grauius ipse instaret: curam iniecerant, ne aut consulem tum maximè res agentem à bello auocarent, aut in annum consules deessent. optimum visum est, quanquam extra Italiam esset, Valerium potius consulem ex Sicilia reuocari. Ad eum literæ iussu senatus ab L. Manlio prætore vrbis missæ cum literis consulis M. Marcelli: vt ex iis nosceret, quæ caussa patribus cum potius quàm collegam reuocandi ex prouincia esset. Eo ferè tempore legati ab rege Syphace Romam venerunt, quæ is prospera prælia rex cum Carthaginiensibus fecisset, memorantes. Regem nec inimiciorem vlli populo quàm Carthaginiẽsi, nec amiciorem quàm Romano affirmabant esse. misisse eum antea legatos in Hispaniam ad Cn. & P. Cornelios imperatores Romanos. nunc ab ipso velut fonte petere Romanam amicitiam voluisse. Senatus non legatis modò benignè respondit, sed & ipse legatos cum donis ad regem misit, L. Genutium, P. Petellium, P. Popilium. Dona tulere, togam & tunicam purpuream, sellam eburneam, pateram auream ex quinque pondo factam. Protinus & alios Africæ regulos iussit adire. iis quoq; quæ darentur, portata, togæ prætextæ, & ternũm pondo pateræ aureæ. Et Alexandriam ad Ptolemæum Cleopatrámque reges M. Attilius & M. Acilius legati ad commemorandam renouandámque amicitiam missi dona tulere: Regi togam & tunicam purpuream cum sella eburnea: Reginæ pallam pictam cum amiculo purpureo. Multa æstate qua hæc facta sunt, ex propinquis vrbibus agrisq; nunciata sunt prodigia. Tusculi agnum cum vbere lactanti natum: Iouis ædis culmen fulmine ictum, ac propè omni tecto nudatum. Iisdem fermè diebus Anagniæ terram ante portam ictam diem ac noctem sine vllo ignis alimento arsisse: & aues ad compitum Anagninum in luco Dianæ nidos in arboribus reliquisse. Tarracinæ in mari haud procul portu angues magnitudinis miræ lasciuientium piscium more exultasse. Tarquiniis porcum cum ore humano genitum. Et in agro Capenate ad lucum Feroniæ IIII signa sanguine multo diem ac noctem sudasse. Hæc prodigia hostiis maioribus procurata decreto pontificum: & supplicatio diem vnum Romæ ad omnia puluinaria, alterum in Capenate agro ad Feroniæ lucum indicta. M. Valerius consul literis excitus, prouincia exercitúque mandato Cincio prætori, M. Valerio Messala præfecto classis cum parte nauium in Africam prædatum simul, speculatúmque quæ populus Carthaginiensis ageret pararétque, misso: ipse X nauibus Romam profectus cum prosperè peruenisset, senatum extemplo habuit. ibi de suis rebus gestis commemorauit, Cum annos propè LX in Sicilia terra marique sæpe magnis cladibus bellatum esset, se eam prouinciam confecisse. neminem Carthaginiensem in Sicilia esse: neminem Siculum, qui metu inde fugati abfuerint, non esse. omnes in vrbes, agrósque suos reductos, arare, serere: desertam recoli tandem terram, frugiferam ipsis cultoribus, populóque Romano pace ac bello fidissimum annonæ subsidium. Exin Mutine, & si quorum aliorum merita erga populum Romanum erant, in senatum introductis, honores omnibus ad exsoluendam fidem consulis habiti. Mutines etiam ciuis Romanus factus, rogatione ab tribuno plebis ex authoritate patrum ad plebem lata. Dum hæc Romæ geruntur, M. Valerius Messala L nauibus cum ante lucem ad Africam accessisset, improuiso in agro Vticensi excursionem fecit: eúmque latè depopulatus, multis mortalibus cum alia omnis generis præda captis, ad naues rediit, atque in Siciliam transmisit: tertiodecimo die quàm profectus inde erat, Lilybæum reuectus. Ex captiuis quæstione habita, hæc comperta: consulique Leuino omnia ordine perscripta, vt sciret in quo statu res Africæ essent. Quinque millia Numidarum cum Masanissa Galæ filio acerrimo iuuene Carthagine esse: & alios per totam Africam milites mercede conduci, qui in Hispaniam ad Asdrubalem traiicerentur, vt is quammaximo exercitu primo quoque tempore

A que tempore in Italiam transgressus iungeret se Annibali. in eo positam victoriam credere Carthaginienses. classem præterea ingentem apparari ad Siciliam repetendam, eámque se credere breui traiecturam. Hæc recitata à consule ita mouêre senatum, vt non expectanda comitia consulis cêseret, sed dictatore comitiorum habendorum caussa dicto, extemplo in prouinciam redeundum. Illa disceptatio tenebat, quòd consul in Sicilia se M. Valerium Messalam, qui tum classi præesset, dictatorem dicturum esse aiebat: patres extra Romanum agrum (eum autem Italia terminari) negabát dictatorem dici posse. M. Lucretius tribunus plebis cum de ea re consuleret, ita decreuit senatus, vt consul prius quàm ab vrbe discederet, populum rogaret, quem dictatorem dici placeret: cúmque quem populus iussisset, dictatorem diceret. si consul noluisset, prætor vrbanus populum rogaret. si ne is quidem vellet, tum tribuni ad plebem ferrent. Cum consul se populum rogaturum negasset, quod suæ potestatis esset: prætorémque vetuisset rogare: tribuni plebis rogarunt, plebésque sciuit, vt Q. Fuluius qui tum ad Capuã erat, dictator
B diceretur. Sed quo die id plebis concilium futurum erat, consul clàm nocte in Siciliã abiit. destitutique patres literas ad M. Claudium mittendas censuerunt, vt desertæ à collega Reipublicæ subueniret: dicerétque, quem populus iussisset, dictatorem. Ita à M. Claudio consule Q. Fuluius dictator dictus. & ex eodem plebiscito ab Q. Fuluio dictatore P. Licinius Crassus pontifex maximus magister equitum dictus. Dictator postea quam Romam venit: Cn. Sempronium Blesum legatum, quem ad Capuam habuerat, in Hetruriam prouinciam ad exercitum misit, in locum C. Calpurnii prætoris: quem vt Capuæ exercituique suo præesset, literis exciuit. ipse comitia in quem diem primum potuit, edixit: quæ certamine inter tribunos dictatorémque iniecto, perfici non potuerãt. Galeria iuniorum, quæ sorte prærogatiua erat, Q. Fuluium & Q. Fabium consules dixerat. eodémque iure vocatæ reliquæ inclinassent, ni tribuni plebis C. & L. Ariani se interposuissent: qui neque magistratum continuari satis ciuile esse aiebant: & multo fœdioris ex-
C empli, cum ipsum creari qui comitia haberet. itaque ni suum nomẽ dictator acciperet, se comitiis intercessuros. si aliorum præterquam ipsius ratio haberetur, comitiis se moram nõ facere. Dictator caussam comitiorum authoritate Senatus, plebiscito, exemplisque tutabatur. Nã Cn. Seruilio COS. cum Flaminius alter consul ad Thrasymenũ cecidisset, ex authoritate patrum ad plebem latum, plebémque sciuisse, vt quoad bellum in Italia esset, ex iis qui cõsules fuissent, quos & quoties vellet, reficiendi consules populo ius esset. exemplaque ea in re se habere, vetus L. Posthumii Megilli: qui interrex iis comitiis quæ ipse habuisset, consul cum Cn. Iunio Bubulco creatus esset: recens Q. Fabii qui sibi continuari consulatum, nisi id bono publico fieret, profecto nũquam siuisset. His orationibus cum diu certatum esset, postremò ita inter dictatorem ac tribunos cõuenit, vt eo quod censuisset Senatus, staretur. Patribus id tempus Reipublicæ visum est, vt per veteres & expertos, bellique peritos imperatores Respublica gereretur. itaque moram fieri comitiis non placere. Concedentibus tribunis, comitia habita. Declarati cõsules Q. Fabius
D Maximus quintùm, Q. Fuluius Flaccus IIII. Prætores creati, L. Veturius Philo, T. Quintius Crispinus, C. Hostilius Tubulus, C. Aurunculeius. Magistratibus in annum creatis, Q. Fuluius dictatura se abdicauit. Extremo æstatis huius classis Punica nauium XL cum præfecto Amilcare in Sardiniam traiecta, Olbiensem primo, dein postquam ibi P. Mãlius Volso prætor cum exercitu apparuit, circumacta inde ad alterum insulæ latus, Caralitanum agrum vastauit: & cum præda omnis generis in Africam rediit. Sacerdotes Romani eo anno mortui aliquot, suffectique. C. Seruilius pontifex factus in locum T. Octacilii Crassi. Decemuir item sacris faciundis in locum T. Sempronii T. F. Longi T. Sempronius C. F. Longus suffectus. M. Martius rex sacrorum mortuus est: & M. Aemylius Pappus maximus curio: neque in eorum locum sacerdotes eo anno suffecti. Et censores hic annus habuit L. Veturium Philonem, & P. Licinium Crassum pontificem maximum. Crassus Licinius nec cõsul, nec prætor antè fuerat, quàm censor est factus. ex ædilitate gradum ad censuram fecit. Sed hi censores neque senatum legerunt,
E nec quicquam publicæ rei egerunt. mors diremit L. Veturii. inde & Licinius censura se abdicauit. Aediles curules L. Veturius, & P. Licinius Varus ludos Romanos diem vnum instaurarunt. Aediles plebis Q. Catius, & L. Porcius Licinius ex multatitio argento signa ænea ad Cereris dedêre: & ludos pro temporis eius copia magnificè apparatos fecerunt. Exitu anni huius die IIII & XXX quàm ab Tarracone profectus erat Lælius, Romam venit. ísque cum agmine captiuorum ingressus vrbem magnum concursum hominum fecit. Postero die in senatum introductus, captam Carthaginẽ caput Hispaniæ vno die, receptásque aliquot vrbes, quæ defecissent: nouásque in societatem ascitas, exposuit. Ex captiuis comperta his ferè congruentia, quæ in literis fuerant M. Valerii Messalæ. Maximè mouit patres Asdrubalis transitus in

Italiam,vix Annibali atque eius armis obsistentem. Productus in concionem Lælius eadem F
disseruit. Senatus ob res feliciter à P.Scipione gestas supplicationem in vnum diem decreuit. C.
Lælium primo quoque tempore cum quibus venerat nauibus,redire in Hispaniam iussit. Car-
thaginis expugnationem in hunc annum contuli multis authoribus: haud nescius quosdã esse,
qui anno insequenti captam tradiderint. Sed mihi minus simile vero visum est, annum inte-
grum Scipionem nihil gerendo in Hispania consumpsisse. Q.Fabio Maximo quintùm, Q.
Fuluio Flacco IIII consulibus Idibus Martiis,quo die magistratum inierunt,Italia ambobus
prouincia decreta: regionibus tamen partitum imperium. Fabius ad Tarentum,Fuluius in Lu-
canis ac Brutiis rem gereret. M.Claudio prorogatum in annum imperium. Prętores sortiti pro-
uincias: C. Hostilius Tubulus vrbanam: L. Veturius Philo peregrinam cum Gallia: T. Quin-
tius Crispinus Capuam: C.Aurunculeius Sardiniam. Exercitus ita per prouincias diuisi. Fuluio
duę legiones,quas in Sicilia M. Valerius Leuinus haberet. Q.Fabio,quibus in Hetruria C.Cal- G
purnius præfuisset. exercitus vrbanus vt in Hetruriam succederet: C.Calpurnius eidem præes-
set prouinciæ,exercituique quem Q.Fuluius habuisset. Capuam,exercitúmque T.Quintius ob-
tineret. C.Hostilius ab C.Lectorio proprætore prouinciam,exercitúmque,qui tum iam Arimi-
ni erat,acciperet. M.Marcello,quibus consul rem gesserat, legiones decretæ. M.Valerio cum L.
Cincio(his quoque enim prorogatum in Sicilia imperium) Cannensis exercitus datus: eúmq;
supplere ex militibus qui ex legionibus Cn.Fuluii superessent,iussi. Conquisitos eos consules in
Siciliam miserunt: additaq; eadem militiæ ignominia,sub qua Cannenses militabãt: quique ex
prætoris Cn.Fuluii exercitu ob similis iram fugæ missi eò ab senatu fuerant. C.Aurũculeio ex-
dem in Sardinia legiones,quibus P.Manlius Volso eam prouinciã obtinuerat,decretæ. P.Sulpi-
tio eadem legione,eadémq; classe Macedoniam obtinere iusso,prorogatũ in annum imperium.
XXX quinqueremes ex Sicilia Tarentum ad Q.Fabium consulem mitti iussæ: cætera classe
placere prædatum in Africam aut ipsum M.Valeriũ Leuinum traiicere: aut mittere, seu L.Cin- H
cium,seu M.Valerium Messalam vellet. Nec de Hispania quicquam mutatum, nisi quod nõ in
annum Scipioni Syllanóq;,sed donec reuocati ab Senatu forent,prorogatum imperium est. ita
prouinciæ,exercitúsq; in eum annum partita imperia. Inter maiorum rerum curas comitia ma
ximi curionis,cum in locum M.Aemylii sacerdos crearetur,vetus excitauerũt certamen, patri-
ciis negantibus C.Manilii Attelii,qui vnus ex plebe petebat,habendam rationẽ esse,quia nemo
ante eum,nisi ex patribus,id sacerdorium habuisset. Tribuni appellati,ad Senatum reiecerunt.
Senatus populo potestatẽ fecit. Ita primus ex plebe creat' maximus curio C. Manilius Attelius.
Et flaminẽ dialem inuitum inaugurari coegit P. Licinius pontifex maximus C.Valerium Flac-
cũ. decemuir sacris faciundis creatus in locũ Q.Mutii Scæuolæ demortui C.Lectorius. Caussam
inaugurari coacti flaminis libens reticuissem,ni ex mala fama in bonã vertisset. Ob adolescen-
tiam negligentem luxuriosámq; C.Flaccus flamen captus à P. Licinio pontifice maximo erat,
L.Flacco fratri germano,cognatísq; aliis ob eadem vitia inuisus. Is,vt animum eius cura sacro- I
rum & cæremoniarum cepit: ita repentè exuit antiquos mores,vt nemo tota iuuentute habere-
tur prior: nec probatior primoribus patrũ,suis pariter,alienísq; esset. Huius famæ consensu ela-
tus ad iustam fiduciam sui,rem intermissam per multos annos ob indignitatẽ flaminum prio-
rum repetiuit,vt in Senatũ introiret. Ingressum eũ curiam cũ L.Licinius prætor inde eduxisset,
tribunos plebis appellauit flamen. Vetustum ius sacerdotii repetebat. datum id cum toga præ-
texta,& sella curuli C.Flaminio esse. Prætor non exoletis vetustate annalium exemplis stare ius,
sed recentissimæ cuiusque consuetudinis vsu volebat. nec patrum,nec auorum memoria dialem
quenquam id ius vsurpasse. Tribuni rem inertia flaminum obliteratam, ipsis,non sacerdotio
damno fuisse cum æquum censuissent, ne ipso quidem contra tendẽte prætore, magno assensu
patrum plebisque flaminem in Senatum introduxerũt: omnibus ita existimantibus,magis san-
ctitate vitæ quàm sacerdotii iure rem eam flaminem obtinuisse. Consules prius quàm in pro-
uincias irent,duas vrbanas legiones in supplementum, quantum opus erat cæteris exercitibus K
militum,scripserũt. Vrbanum veterem exercitum Fuluius consul C.Fuluio Flacco legato (fra-
ter hic consulis erat)in Hetruriam dedit ducẽdum: & legiones quæ in Hetruria erant,Romam
deducendas. Et Fabius cõsul reliquias exercitus Fuluiani conquisitas(fuerunt autẽ ad tria mil-
lia CCCXXXVI) Q.Maximum filium ducere in Siciliam ad M.Valerium proconsulem
iussit: atq; ab eo duas legiones,& triginta quinqueremes accipere. Nihil hæ eductæ ex insula le-
giones minuerunt nec viribus nec specie eius prouinciæ præsidium. nam cum præter egregiè
suppletas duas veteres legiones,transfugarum etiam Numidarum equitum peditúmq; magnam
vim haberet: Siculos quoque qui in exercitu Epicidis aut Pœnorum fuerant,belli peritos viros

A milites scripsit. Ea externa auxilia cum singulis Romanis legionibus adiunxisset, duorum speciem exercituum seruauit. altero L. Cincium partem insulæ, quà regnum Hieronis fuerat, tueri iussit. altero ipse cæteram insulam tuebatur, diuisam quondam Romani Punicique imperii finibus. Classis quoque nauium L X X parata, vt omni ambitu litorum præsidio oræ maritimæ essent. Ipse cum Mutinis equitatu prouinciam peragrabat, vt viseret agros, cultaque ab incultis notaret: & perinde dominos laudaret, castigaretque. Ita tantum ea cura frumenti prouenit, vt & Romam mitteret, & Catanam conueheret, vnde exercitui qui ad Tarentũ æstiua acturus esset, posset præberi. Cæterùm transportati milites in Siciliam (& erat maior pars Latini nominis, sociorúmque) propè magni motus caussa fuere. adeò ex paruis sæpe magnarum momenta rerum pendent. fremitus enim inter Latinos sociósque in conciliis ortus. Decimum annum delectibus & stipendiis exhaustos esse. quotannis fermè clade magna pugnare. alios in acie occidi, alios morbo absumi. magis perire sibi ciuẽ qui ab Romano miles lectus sit, quàm qui à Pœno captus. quippe ab hoste gratis remitti in patriam, ab Romanis extra Italiam in exilium verius quàm in militiam ablegari. Octauum iam ibi annum senescere Cannensem militem, moriturum antequam Italia hostis (quippe nunc cũ maximè florens viribus) excedat. si veteres milites non redeant in patriam, noui legantur, breui neminem superfuturum. Itaque quod propediem res ipsa negatura sit, prius quàm ad vltimam solitudinem atque egestatem perueniant, negandum populo Romano esse. si consentientes in hoc socios videant Romani, profectò de pace cum Carthaginiensibus iungenda cogitaturos. aliter nũquam viso Annibale sine bello Italiam fore. Hæc acta in conciliis. Triginta tum coloniæ populi Romani erant: ex iis duodecim, cum omnium legationes Romæ essent, negauerũt consulibus esse vnde milites pecuniámque darẽt. Eæ fuere, Ardea, Nepete, Sutrium, Circeii, Alba, Carseoli, Suessa, Sora, Setia, Cales, Narnia, Interamna. Noua re consules icti, cum absterrere eos à tam detestabili consilio vellent, castigando increpandóque plus quàm leniter agendo profecturos rati, eos ausos esse cõsulibus dicere aiebant, quod consules in Senatu vt pronunciarent, in animum inducere nõ possent. non enim detrectationem eam munerum militiæ, sed apertam defectionem à populo Romano esse. Redirent itaque properè in colonias, & tanquam integra re locuti magis quàm ausi tãtum nefas, cum suis consulerent. admonerẽt, non Campanos, neque Tarentinos eos esse, sed Romanos. inde oriundos, inde in colonias atque in agrum bello captum stirpis augẽdæ caussa missos. quæ liberi parentibus deberent, ea illos Romanis debere, si vlla pietas, si memoria antiquæ patriæ esset. Consulerent igitur de integro. nam tum quidem quæ temerè agitassent, ea prodendi imperii Romani, tradendæ Annibali victoriæ esse. Cum alternis hæc consules diu iactassent, nihil moti legati, neque se quod domum renunciarent, habere dixerunt, neque Senatum suum quid noui consuleret: vbi nec miles qui legeretur, nec pecunia quę daretur in stipendium, esset. Cum obstinatos eos viderent consules, rem ad Senatum detulerunt. vbi tantus pauor animis hominum est iniectus, vt magna pars actum de imperio diceret. idem alias colonias facturas, idem socios consensisse omnes, ad prodendam Annibali vrbem Romam. Consules hortari & consolari Senatum: & dicere, alias colonias in fide atque officio pristino fore. eas quoque ipsas quæ officio decesserint, si legati circa eas colonias mittantur, qui castigent, non qui precentur, verecundiam imperii habituros esse. Permissum ab Senatu iis cum esset, agerent facerentq; vt è Republica ducerent: pertẽtatis prius aliarum coloniarum animis, citauerunt legatos: quæsiuerúntque ab iis, ecquid milites ex formula paratos haberẽt? Pro duodeuiginti coloniis M. Sextilius Fregellanus respõdit & milites ex formula paratos esse: & si pluribus opus esset, plureis daturos: & quicquid aliud imperaret velletq; populus Romanus, enixè facturos. ad id sibi neq; opes deesse, animum etiam superesse. Consules sibi parum videri præfari pro merito eorum, sua voce collaudari eos, nisi vniuersi patres in curia gratias egissent, sequi in Senatum iusserunt. Senatus quàm poterat honoratissimo decreto allocutus eos, mãdat consulibus, vt ad populum quoq; eos producerẽt, & inter multa alia præclara, quæ ipsis maioribúsq; suis præstitissent, recens etiam meritũ eorum in Rempublicam commemorarent. Ne nunc quidẽ post tot secula sileantur, fraudentúrve laude sua, Signini fuere & Norbani, Satriculaniq;, & Brũdusini, & Fregellani, & Lucerini, & Venusini, & Adriani, & Firmani, & Ariminenses: & ab altero mari, Pontiani, & Pæstani, & Cossani: & mediterranei, Beneuentani, & Essernini, & Spoletini, & Placentini, & Cremonenses. Harum coloniarum subsidio tum imperium populi Romani stetit. iisq; gratiæ & in Senatu & apud populum actæ. Duodecim aliarum coloniarum, quæ detrectauerunt imperium, mentionem fieri patres vetuerunt: neq; illos dimitti, neq; retineri, neque appellari à consulibus. Ea tacita castigatio maximè ex dignitate populi Romani visa est. Cætera expedientibus quæ ad bellum opus erãt,

consulibus, aurum vicesimarium, quod in sanctiore ærario ad vltimos casus seruaretur, promi placuit. prompta ad quatuor millia pondo auri. Inde quingena pondo data consulibus, & M. Marcello & P. Sulpitio procoss. & L. Veturio prætori, qui Galliã prouinciam sortitus erat. additúmq; Fabio C O S. C pondo auri præcipuum, quod in arcem Tarẽtinam portaretur. cætero vsi sunt ad vestimenta præsenti pecunia locanda exercitui qui in Hispania bellum secunda sua fama, ducisque gerebat. Prodigia quoque prius quàm ab vrbe C O S S. proficiscerẽtur, procurari placuit. In Albano monte tacta de cælo erant, signum Iouis, arbórque templo propinqua, & Ostiæ lacus, & Capuæ murus, Fortunæque ædes, & Sinuessæ murus portáque. Hæc de cælo tacta. Cruẽtam etiam fluxisse aquam Albanam, quidã authores erãt. Et Romæ intra cællam ædis Fortis Fortunæ de capite signum quod in corona erat, in manus sponte sua prolapsum. Et Priuerni satis constabat bouem locutum, vulturémq; frequenti foro in tabernam deuolasse. Et Sinuessæ natum ambiguo inter mares ac fœminã sexu infantem: quos androgynos vulgus, vt pleraque faciliore ad duplicanda verba Græco sermone, appellat. & lacte pluuisse, & cum elephãti capite puerum natum. Ea prodigia hostiis maioribus procurata, & supplicatio circa omnia pulvinaria, obsecratio in vnum diem indicta. & decretum, vt C. Hostilius Pr. ludos Apollinis, sicut his annis voti factique erant, voueret facerétque. Per eos dies & censoribus creandis Q. Fuluius C O S. comitia habuit. Creati censores, ambo qui nondum consules fuerant, M. Cornelius Cethegus, P. Sempronius Tuditanus. duo censores vt agrum Campanum fruendũ locarent, ex authoritate patrum latum ad plebem est, plebésque sciuit. Senatus lectionem contentio inter censores de principe legendo tenuit. Sempronii lectio erat. Cæterùm Cornelius morem traditum à patribus sequendum aiebat, vt qui primus censor ex iis qui viuerent, fuisset, eum principem legerent. is T. Manlius Torquatus erat. Sempronius, cui dii sortem legẽdi dedissent: ei ius liberum eosdem dedisse deos. se id suo arbitrio facturum: lecturúmque Q. Fabium Maximum, quẽ tum principem Romanæ ciuitatis esse, vel Annibale iudice victurus esset. Cum diu certatum esset verbis, concedente collega, lectus à Sempronio princeps in senatu Q. Fabius Maximus C O S. Inde alius lectus senatus, octo præteritis, inter quos L. Cæcilius Metellus erat, infamis author deserendæ Italiæ post Cannensem cladem. In equestribus quoque notis eadem seruata caussa. sed erant perpauci, quos ea infamia attingeret. Illis omnibus (& multi erant) adempti equi, qui Cannensium legionum equites in Sicilia erant. addiderunt acerbitati etiam tempus, ne præterita stipendia procederent iis qui equo publico meruerant, sed dena stipendia equis priuatis facerent. Magnum præterea numerum eorum conquisiuerunt, qui equo merere deberent: atque ex iis qui principio eius belli sexdecim annos nati fuerant, neque militauerant, omnes ærarios fecerunt. Locauerunt inde reficienda quæ circa forum incendio consumpta erant, VII tabernas, macellum, atrium regium. Transactis omnibus quæ Romæ agenda erãt, consules ad bellum profecti. prior Fuluius prægressus Capuam. post paucos dies consecutus Fabius. qui & collegam coràm obtestatus, & per literas Marcellum, vt quàm acerrimo bello detineret Annibalem, dum ipse Tarẽtum oppugnaret. ea vrbe adempta hosti vndique pulso, nec vbi consisteret, nec quid fidum respiceret habẽti, ne morandi quidẽ caussam in Italia fore. Rhegyum etiam nuncium mittit ad præfectum præsidii, quod ab Leuino C O S. aduersus Brutios ibi locatum erat, octo millia hominũ, pars maxima ab Agatirna (sicut antea dictum est) ex Sicilia traducta, rapto viuere hominum assuetorum. additi erant Brutiorum indidem perfugæ, & audacia & audendi omnia necessitatibus pares. Hanc manum ad Brutium primùm agrum depopulandum duci iussit, inde ad Cauloniam vrbem oppugnandam. Imperata non impigrè solùm, sed etiam auidè executi, direptis fugatisque cultoribus agri, summa vi vrbem oppugnabant. Marcellus & consulis literis excitus, & quia ita in animum induxerat, neminem ducem Romanũ tam parem Annibali quàm se esse: vbi primũ in agris pabuli copia fuit, ex hybernis profectus, ad Cannusium Annibali occurrit. Solicitabat ad defectionem Cannusinos Pœnus. cæterùm vt appropinquare Marcellum audiuit, castra inde mouit. Aperta erat regio sine vllis ad insidias latebris: itaq; in loca saltuosa cedere inde cœpit. Marcellus vestigiis instabat, castráq; castris cõferebat: & opere perfecto, extẽplo in aciem legiones educebat. Annibal turmatim per equites, peditúmque iaculatores leuia certamina serens, casum vniuersæ pugnæ non necessarium ducebat. tractus est tamen ad id quod vitabat certamen. Nocte prægressum assequitur locis planis ac patentibus Marcellus. castra inde ponẽntem, pugnando vndiq; in munitores, operibus prohibet. Ita signa collata, pugnatúmq; totis copiis. & cũ iam nox instaret, marte æquo discessum est. castra exiguo distantia spacio raptim ante noctem permunita. Postero die luce prima Marcellus in aciem copias eduxit. Nec Annibal detrectauit certamen, multis verbis adhortatus milites, vt memores

Thrasymeni

A Thrasymeni Cannarúmq;,cõtunderent ferociam hostis.vrgere atq; instare eum. nõ iter quietos
facere,non castra ponere pati,non respirare aut circunspicere. quotidie simul orientem solem,
& Romanam aciem in campis vidẽdam esse. si vno prælio haud incruẽtus abeat,quietius deinde
trãquilliúsque eum bellaturum.His iritati adhortationibus,simúlque tædio ferociæ hostium
quotidie instantium lacessentiúmque,acriter prælium ineunt. Pugnatum amplius duabus horis
est.cedere inde ab Romanis dextera ala,& extraordinarii cœpere.quod vbi Marcell⁹ vidit,duodeuicesimam
legionem in primam aciem inducit.Dũ alii trepidè cedunt,alii segniter subeunt,
turbata tota acies est:dein prorsus fusa,& vincente pudorem metu terga dabant.Cecideréque in
pugna ad duo millia & septingenti ciuium sociorúmque. in his quatuor Romani centuriones
fuere:duo tribuni militum,M.Licinius & M.Fuluius.signa militaria quatuor de ala prima,quæ
fugit:duo de legione quæ cedentibus sociis successerat,amissa.Marcellus,postquam in castra re-
B ditum est,concionem adeò sæuam atque acerbam apud milites habuit, vt prælio per diem to-
» tum infeliciter tolerato tristior iis irati ducis oratio esset.Diis immortalibus vt in tali re laudes
» gratésque,inquit,ago:quòd victor hostis cum tãto pauore incidentibus vobis in vallum portásque,
» non ipsa castra est aggressus. deseruissetis profectò eodem terrore castra, quo omisistis pu-
» gnam.Qui pauor hic?qui terror?quæ repentè,qui,& cum quibus pugnaretis,obliuio animos ce-
» pit?nempe iidem sunt ii hostes,quos vincendo,& victos sequendo,priorem æstatem absumpsi-
» stis: quibus dies noctésque fugientibus,per hos dies institistis: quos leuibus præliis fugastis,quos
» hesterno die nec iter facere,nec castra ponere passi estis. Omitto ea quibus gloriari potestis: cu-
» ius & ipsius pudere ac pœnitere vos oportet. nempe æquis manibus hesterna die diremistis pu-
» gnam.quid hæc nox,quid hæc dies abstulit? vestræ his copiæ imminutæ sunt,an illorum auctæ?
» Non equidem mihi cum exercitu meo loqui videor,nec cum Romanis militibus.corpora tan-
C tum atque arma eadem sunt. an si eosdem animos habuissetis, terga vestra vidisset hostis? signa
» alicui manipulo, aut cohorti abstulisset? Non adhuc cæsis Romanis legionibus gloriabatur?
» vos illi hodierno die primũ fugati exercitus dedistis decus. Clamor inde ortus,vt veniam eius
» diei daret: vbi vellet deinde experiretur militum suorum animos. Ego verò experiar,inquit,
» milites,& vos crastina die in aciem educam, vt victores potius quàm victi veniam impetretis,
» quam petitis. Cohortibus quæ signa amiserant,hordeum dari iussit: centurionésque manipulorum
quorũ signa amissa fuerant, districtis gladiis discinctos destituit: & vt postero die omnes
pedites equitésque armati adessent,edixit. Ita concio dimissa fatentiũ iure ac merito sese increpitos:
neq; illo die virum quenquam in acie Romana fuisse,præter vnum ducem: cui aut morte
satisfaciendum, aut egregia victoria esset.Postero die armati ornatique ad edictum aderant.Imperator
eos collaudat: pronunciátque,à quibus orta pridie fuga esset, cohortésque quæ signa amisissent,
se in primam aciem inducturum. edicere iam sese,omnibus pugnandum ac vincendum
esse: & adnitendum singulis vniuersisque,ne prius hesternæ fugæ,quàm hodiernæ victorię
D fama Romam perueniat.Inde cibo corpora firmare iussi, vt si longior esset pugna, viribus sufficerent.
Vbi omnia dicta factáque sunt quibus excitarentur animi militum, in aciem procedunt.
» dunt.Quod vbi Annibali nunciatum est,Cum eo nimirum,inquit,hoste res est,qui nec bonam
» nec malam ferre fortunam potest.seu vicit,ferociter instat victis.seu victus est,instaurat cum vi-
» ctoribus certamen.Signa inde canere iussit,& copias educit.Pugnatũ vtrinque aliquanto quàm
pridie acrius est:Pœnis ad obtinendum hesternum decus adnitẽtibus:Romanis ad demendam
ignominiã.Sinistra ala ab Romanis & cohortes,quæ amiserant signa,in prima acie pugnabant,
& legio vicesima ab dextro cornu instructa. L. Cornelius Lentulus & C. Claudius Nero legati
cornibus præerant:Marcellus mediã aciem hortator testis præsens firmabat. Ab Annibale Hispani
primam obtinebant frontem.& id roboris in omni exercitu erat.Cum anceps diu pugna
esset, Annibal elephantos in primam aciem induci iussit, siquem iniicere ea res tumultum ac
pauorem posset.Et primò turbarunt signa ordinésq;,& partim occultatis,partim dissipatis ter-
E rore qui circã erant,nudauerãt vna parte aciem.latiúsque fuga manasset:ni C.Decimius Flauus
tribunus militum signo arrepto primi hastati manipulum eius signi se sequi iussisset. duxit vbi
maximè tumultũ conglobatæ belluæ faciebant:pilaque in eas coniici iussit.Hæsere omnia tela
haud difficili ex propinquo in tanta corpora ictu,& tam conferta turba.sed vt nõ omnes vulnerati
sunt:ita in quorũ tergis infixa stetere pila,vt est genus anceps,in fugã versi etiam integros
auertere.Tum iam non vnus manipulus,sed pro se quisque miles, qui modò assequi agmen fugientium
elephantorum poterat,pila coniicere.eo magis ruere in suos belluæ: tantóque maiorem
stragem edere,quàm inter hostes ediderant, quanto acrius pauor consternatam agit,quàm
insidentis magistri imperio regitur. In perturbatam trãscursu belluarum aciem signa inferunt

Romani pedites:& haud magno certamine dissipatos, trepidantésq; auertunt. Tum in fugien- F
tes equitatum immittit Marcellus.nec ante finis sequẽdi est factus,quàm in castra pauentes cõ-
pulsi sunt.nam super alia quæ terrorem trepidationémque facerent, elephanti fortè duo in ipsa
porta corruerant,coactique erant milites per fossam vallúmque ruere in castra.ibi maxima ho-
stium cædes facta.Cæsa ad octo millia hominum, quinque elephanti. Nec Romanis incruenta
victoria fuit.mille fermè,& septingenti de duabus legionibus,& sociorum supra M & C C C
occisi:vulnerati permulti ciuium,sociorúmq;.Annibal nocte proxima castra mouit.Cupiẽtem
insequi Marcellum prohibuit multitudo sauciorum.Speculatores,qui sequerentur agmen missi,
postero die retulerunt Brutios Annibalem petere.Iisdem fermè diebus & ad Q.Fuluium consu
lem Hirpini,& Lucani,& Volscentes,traditis præsidiis Annibalis,quæ in vrbibus habebãt,de-
diderunt sese:clementérque à consule cum verborum tantum castigatione ob errorem præteri-
tum accepti.Et Brutiis similis spes veniæ facta est, cũ ab iis Vibius & Pactius fratres, longè no- G
bilissimi gentis eius,eandem quæ data Lucanis erat, conditionem deditionis petẽtes venissent.
Q.Fabius consul oppidum in Salentinis Manduriam vi cepit.ibi ad quatuor millia hominum
capta:& cæteræ prædæ aliquantum. Inde Tarentũ profectus, in ipsis faucibus portus posuit ca-
stra.naues,quas Liuius tutandis commeatibus habuerat:partim machinationibus onerat,appa-
ratúque mœnium oppugnãdorum:partim tormentis & saxis omnique missiliũ telorum genere
instruit:onerarias quoq;,non eas solùm quæ remis agerentur:vt alii machinas scalásque ad mu
ros ferrent,alii procul ex nauibus vulnerarẽt mœnium propugnatores.Eæ naues ab aperto ma-
ri,vt vrbem aggrederentur,instructæ paratæque sunt. Et erat liberum mare,classe punica, cum
Philippus oppugnare Aetolos pararet,Corcyram transmissa.In Brutiis interim Cauloniæ oppu-
gnatores sub aduentum Annibalis,ne opprimerentur,in tumulum à præsenti impetu tutum,ad
cætera inopem,concessere. Fabium Tarentum obsidentem leue dictu momentũ ad rem ingen-
tem potiundam adiuuit.Præsidium Brutiorũ datum ab Annibale Tarentini habebant.eius præ- H
sidii præfectus deperibat amore mulierculæ cuius frater in exercitu Fabii cõsulis erat. Is certior
literis sororis factus de noua cõsuetudine aduenæ locupletis, atq; inter populares tam honora-
ti,spem nactus per sororem quolibet impelli amãtem posse,quid speraret, ad consulem detulit.
Quæ cum haud vana cogitatio visa esset, perfuga iussus Tarẽtum transire,ac per sororem præfe
cto conciliatus,primo occultè animum eius tentando,dein satis explorata leuitate, blanditiis
muliebribus perpulit eum ad proditionem custodiæ loci cui præpositus erat. Vbi & ratio agen-
dæ rei,& tempus conuenit, miles nocte per interualla stationum clàm ex vrbe emissus, ea quæ
acta erant,quæque vt agerentur conuenerant, ad consulem refert. Fabius vigilia prima dato si-
gno iis qui in arce erant,quique custodiam portus habebant, ipse circuito portu ab regione vr-
bis in orientem versa occultus cõsedit. Canere inde tubæ simul ab arce,& à portu & à nauibus,
quæ aperto mari appulsæ erant:clamórque vndique cum ingenti tumultu,vnde minimũ peri-
culi erat,de industria ortus.Cõsul interim silentio continebat suos.Igitur Democrates,qui præ- I
fectus antea classis fuerat,fortè illi loco præpositus,postquam quieta omnia circa se vidit, alias
partes eo tumultu personare,vt captæ vrbis interdum excitaretur clamor:veritus ne inter cun-
ctationem suam consul aliquam vim faceret,ac signa inferret,prǽsidium ad arcem,vnde maxi-
mè terribilis accidebat sonus,traducit. Fabius cum ex temporis spacio,& ex silentio ipso(quòd
vbi paulò antè strepebant excitantes vocantésque ad arma,inde nulla accidebat vox)deductas
custodias sensisset,ferri scalas ad eam partem muri,qua Brutiorum cohortem præsidium agita-
re proditionis conciliator nunciauerat,iubet. Ea primum captus est murus, adiuuantibus reci-
pientibúsque Brutiis,& transcensum in vrbem est. deinde proxima refracta porta, vt frequenti
agmine signa inferrentur.Tum clamore sublato sub ortum fermè lucis nullo obuio armato in
forum perueniunt:omnésque vndiq;,qui ad arcem portúmq; pugnabant, in se conuerterunt.
Præliũ in aditu fori maiore impetu,quam perseuerantia commissum est.non animo,non armis,
non arte belli,nõ vigore aut viribus corporis,par Romano Tarentinus erat.Igitur pilis tantum K
coniectis,prius quàm consererent manus,terga dederunt, dilapsique per nota vrbis itinera in
suas amicorúmq; domos.Duo ex ducibus,Nico & Democrates,fortiter pugnantes cecidere.Phi-
lomenes qui proditionis ad Annibalem author fuerat,cum citato equo ex prælio auectus esset,
vacuus paulò pòst equus erránsq; per vrbem cognitus,corpus nusquam inuentum est.creditum
vulgò est,in puteum apertum ex equo prǽcipitasse.Carthalonem autem præfectum Punici præ-
sidii,cum commemoratione paterni hospitii positis armis venientem ad consulem, miles ob-
uius obtruncat.Alii alios passim sine discrimine armatos inermésq; cædũt, Carthagirienses Ta
rentinósque pariter.Brutii quoq; multi interfecti,seu per errorem, seu vetere in eos insito odio,
seu ad

A seu ad proditionis famam, vt vi potius atque armis captum Tarentum videretur, extinguẽdam. Tum a cæde ad diripiendam vrbem discursum. Triginta millia seruilium capitum dicũtur capta, ingens argenti vis facti signatique, auri LXXXIII millia pondo. signa tabulæque, propè vt Syracusarum ornamenta æquarẽt. Sed maiore animo generis eius præda abstinuit Fabius quàm Marcellus: qui interroganti scribæ, quid fieri de signis vellet (ingentis magnitudinis dii sunt, suo quisque habitu in modum pugnantium formati) deos iratos Tarentinis relinqui iussit. Murus inde qui vrbem ab arce dirimebat, dirutus est ac disiectus. Dum hæc Tarenti aguntur, Annibal iis qui Cauloniam obsidebant, in deditionem acceptis, audita oppugnatione Tarenti, dies noctésque cursim agmine acto cum festinans ad opem ferendam, captam vrbem audisset: » & Romani, inquit, suum Annibalem habent. eadem, qua ceperamus, arte Tarentum amisimus. Ne tamen fugientis modo conuertisse agmen videretur, quo cõstiterat loco, quinque millia fer-

B mè ab vrbe posuit castra. ibi paucos moratus dies, Metapótum sese recepit. Inde duos Metapontinos cum literis principum eius ciuitatis ad Fabium Tarentum mittit, fidem ab consule accepturos impunita priora fore, si Metapontum ei cum præsidio Punico prodidissent. Fabius vera quæ afferrent esse ratus, diem, qua accessurus esset Metapontum, constituit: literásque ad principes dedit, quæ ad Annibalem delatę sunt. Enimuero lætus successu fraudis, si ne Fabius quidem dolo inuictus esset, haud procul Metaponto insidias ponit. Fabio auspicanti prius quàm egrederetur ab Tarento, aues semel atque iterum non addixerunt. hostia quoque cæsa consulenti deos aruspex cauendum à fraude hostili, & ab insidiis, prædixit. Metapontini, postquam ad constitutam non venerat diem, remissi vt cunctãtem hortarentur, repente comprehensi, metu grauioris quæstionis detegunt insidias. Aestatis eius principio, qua hæc agebantur, P. Scipio in Hispania cum hyemem totam reconciliandis barbarorum animis partim donis, partim remissione obsidum captiuorúmque absumpsisset: Edesco ad eum, clarus inter duces Hispanos, venit.

C Erant coniux liberique eius apud Romanos, sed præter eam causam etiam velut fortuita inclinatio animorum, quæ Hispaniam omnem auerterat ad Romanum a punico imperio, traxit eum. Eadem causa Indibili Mandonióque fuit, haud dubie omnis Hispaniæ principibus, cum omni popularium manu relicto Asdrubale, secedendi in imminenteis castris eius tumulos, vnde per continentia iuga tutus receptus ad Romanos esset. Asdrubal cum hostium res tacitis augescere incrementis cerneret, suas imminui, ac fore, vt nisi audendo aliquid moueret, quà cœpissent ruerent: dimicare quamprimum statuit. Scipio auidior etiam certaminis erat, cum à spe, quam successus rerum augebat: tum quòd prius quàm iungerentur hostium exercitus, cum vno dimicare duce, exercituque, quàm simul cum vniuersis malebat. Cæterum etiam si cum pluribus pariter dimicãdum foret, arte quadam copias auxerat. nam cum videret nullum esse nauium vsum, quia vacua omnis Hispaniæ ora classibus punicis erat, subductis nauibus Tarraconem, nauales socios terrestribus copiis addidit. Et armorũ affatim erat captorum Carthagine:

D & quæ post captam eam fecerat, tanto opificũ numero incluso. Cum iis Scipio veris principio ab Tarracone egressus (iam enim & Lælius redierat ab Roma, sine quo nihil maioris rei motum volebat) ducere ad hostem pergit. Per omnia pacata eũti, vt cuiusque populi fines transiret, prosequentibus excipientibúsque sociis, Indibilis & Mandonius cum suis copiis occurrerunt. Indibilis pro vtroque locutus, haudquaquam vt barbarus stolide incautéque, sed potius cum verecunda grauitate: propiórque excusanti transitionem vt necessariam, quàm glorianti ea velut ad primam occasionem rapta. Scire enim se, transfugæ nomen execrabile veteribus sociis, nouis suspectum esse. neque eũ se reprehendere morem hominum, si tamen anceps odium causa, non nomen faciat. Merita inde sua in duces Carthaginienses commemorauit. auaritiam contrà eorum, superbiámque, & omnis generis iniurias in se atque populares. Itaque corpus duntaxat suum ad id tempus apud eos fuisse: animum iam pridem ibi esse, vbi ius ac fas crederet coli. ad deos quoque confugere supplices, qui nequeant hominum vim atque iniurias pati.

E se id Scipionem orare, vt transitio sibi nec fraudi apud eum, nec honori sit. quales ex ea die experiundo cognouerit, perinde operæ eorum pretium faciat. Ita prorsus respondet facturum Romanus: nec pro trãsfugis habiturum, qui non duxerint societatem ratam, vbi nec diuini quicquam nec humani sanctum esset. Productæ deinde in conspectum eius coniuges liberique lachrymantibus gaudio redduntur: atque eo die in hospitium abducti. Postero die fœdere accepta fides, dimissique ad copias adducendas. Iisdem deinde in castris tendebant donec ducibus iis ad hostem peruentum est. Proximus Carthaginiensium exercitus Asdrubalis prope vrbem Betulam erat. pro castris equitum stationes habebat. In eas velites, antesignanique, & qui primi agminis erant: aduenientes ex itinere, priusquam castris locum caperent: adeo contemptim

impetum fecerunt, vt facile appareret quid vtrique parti animorum esset. In castra trepida fuga F compulsi equites sunt: signáque Romana portis propè ipsis illata. Atque illo quidem die iritatis tantum ad certamen animis, castra Romani posuerunt. Nocte Asdrubal in tumulum copias recepit, plano campo in summo patentem: fluuius ab tergo, ante circáque velut ripa præceps oram eius omnem cingebat. suberat & altera inferior summissa fastigio planicies. eam quoque altera crepido haud facilior in ascensum ambibat. In hunc inferiorem campum postero die Asdrubal, postquam stantem pro castris hostium aciem vidit: equites Numidas, leuiúmque armorum Baleares, & Afros demisit. Scipio circunuectus ordines signáque, ostendebat hostem, prædamnata spe æquo dimicandi campo, captantem tumulos, loci fiducia, non virtutis aut armorum stare in conspectu. sed altiora mœnia habuisse Carthaginem, quæ transcendisset miles Romanus. nec tumulos, nec arcē, ne mare quidem armis obstitisse suis. ad id fore altitudines quas cepissent, hostibus, vt per præcipitia & prærupta salientes fugerent. eam quoque se illis fugā clausurum. G Cohortésque duas, alteram tenere fauces vallis, per quam defertur amnis, iubet: alteram viam insidere, quæ ab vrbe per tumuli obliqua in agros ferret. ipse expeditos, qui pridie stationes hostium pepulerant, ad leuem armaturam infimo stantem supercilio ducit. Per aspreta primum, nihil aliud quàm via impediti iere. deinde vt sub iactum venerūt telorum: primo omnis generis vis ingens effusa est in eos. ipsi contrà saxa, quæ locus strata passim omnia fermè missilia præbet, ingerere: nō milites solum, sed etiam turba calonum immista armatis. Cæterū quanquam ascensus difficilis erat, & propè obruebantur telis saxisque, & assuetudine succedendi muros & pertinacia animi subierunt primi. Qui simul cepere aliquid ęqui loci, vbi firmo consisterent gradu, leuem & concursatorem hostem, atque interuallo tutum cum procul missilibus pugna eluditur, instabilem eundem ad comminus conserendas manus, expulerunt loco: & cæde magna in aciem altiori superstantem tumulo impegere. inde Scipio iussis aduersus mediā euadere aciem victoribus, cæteras copias cum Lælio diuidit: atque cū parte dextra tumuli circumire, H donec mollioris ascensus viam inueniret, iubet. ipse ab læua circuitu haud magno in transuersos hostes incurrit. Inde primo turbata acies est, dum ad circūsonantem vndique clamorem flectere cornua & obuertere ordines volunt. Hoc tumultu & Lælius subiit. & dum pedem referunt, ne ab tergo vulnerarentur, laxata prima acies, locúsque ad euadendum & mediis datus est: qui per tam iniquum locum stantibus integris ordinibus, elephantisque ante signa locatis, nunquam euasissent. Cum ab omni parte cædes fierent, Scipio, qui læuo cornu in dextrum incurrerat, maxime in nuda hostium latera pugnabat. Et iam ne fugæ quidem patebat locus. nam & stationes vtrinq; Romanæ, dextra læuáque insederant vias: & portam castrorum ducis principúmque fuga clauserat, addita trepidatione elephantorum, quos territos æque atque hostes timebant. Cæsa igitur ad octo millia hominū. Asdrubal iam antequam dimicaret, pecunia rapta, elephantisque præmissis, quamplurimos poterat de fuga excipiens, præter Tagum flumen ad Pyrenæum tēdit. Scipio castris hostium potitus, cum præter libera capita omnem prædam I militibus concessisset, in recensendis captiuis decem millia peditum, duo millia equitum inuenit. ex iis Hispanos sine pretio omnes domum dimisit: Afros vendere quæstorem iussit. Circūfusa inde multitudo Hispanorum & antè deditorum, & pridie captorum, regem eum ingenti consensu appellauit. Tum Scipio silentio per præconem facto, sibi maximum nomen imperatoris esse dixit, quo se milites sui appellassent. regium nomen alibi magnum, Romæ intolerandum esse. regalem animum in se esse. si id in hominis ingenio amplissimum ducerent, tacite iudicarent, vocis vsurpatione abstinerent. Sensere etiam barbari magnitudinem animi, cuius miraculo nominis alii mortales stuperent, id ex tam alto fastigio aspernantis. Dona inde regulis principibúsque Hispanorum diuisa. & ex magna copia captorū equorum trecentos, quos vellet, eligere Indibilem iussit. Cum Afros venderet iussu imperatoris quæstor, puerum adultum inter eos forma insigni, cum audisset regii generis esse, ad Scipionem misit. Quem cū percunctaretur Scipio, quis, & cuiàs, & cur id ætatis in castris fuisset: Numidam se esse ait. Massiuam K populares vocare. orbum à patre relictum, apud maternum auum Galam regem Numidarum educatum. cum auunculo Masanissa, qui nuper cum equitatu subsidio Carthaginiensibus venisset, in Hispaniam traiecisse. prohibitum propter ætatem à Masanissa, nunquam antè prælium iniisse. eo die se, quo pugnatum cum Romanis esset, inscio auunculo clàm armis equóque sumpto in aciem exisse. ibi prolapso equo effusum in præceps captum ab Romanis esse. Scipio cum asseruari Numidam iussisset: quæ pro tribunali agenda erant, peragit. inde cum se in prætorium recepisset, vocatum eum interrogat, vellétne ad Masanissam reuerti? Cum effusis gaudio lacrymis cupere verò diceret, tum puero annulum aureum, tunicam lato

A clauo cum Hispano sagulo,& aurea fibula,equúmque ornatum donat: iussísque prosequi quoad vellet equitibus,dimisit. De bello inde consilium habitum.& authoribus quibusdam vt confestim Asdrubalem persequeretur,anceps id ratus,ne Mago atq; Asdrubal cum eo iungerent copias,præsidio tantum ad insidendum Pyrenæum misso, ipse reliquum æstatis recipiendis in fidem Hispaniæ populis absumpsit. Paucis post prælium factum ad Betulam diebus,cum Scipio rediens iam Tarraconem saltu Castulonensi excessisset: Asdrubal Gisgonis filius & Mago imperatores ex vlteriore Hispania ad Asdrubalem venere,serum post male gestam rem auxiliũ,consilio in cætera exequenda belli haud parum opportuni. Ibi conferentibus quid in cuiusq; prouinciæ regione animorum Hispanis esset, vnus Asdrubal Gisgonis vltimam Hispaniæ oram, quæ ad Oceanum & Gades vergit,ignaram adhuc Romanorum esse, eóque Carthaginiensibus satis fidam censebat. Inter Asdrubalem alterum & Magonẽ constabat, beneficiis Scipionis occupatos omnium animos publice priu atimq; esse:nec transitionibus finem antè fore, quàm omnes Hispani milites aut in vltima Hispaniæ amoti , aut traducti in Galliam forent . Itaque etiam si senatus Carthaginiensium non censuisset,eundum tamen Asdrubali fuisse in Italiam, vbi belli caput & rerum summa esset , simul vt Hispanos omnes procul ab nomine Scipionis ex Hispania abduceret . exercitum eius cum transitionibus,tum aduerso prælio imminutum Hispanis repleri militibus. Et Magonem,Asdrubali Gisgonis filio tradito exercitu, ipsum cum grandi pecunia ad conducenda mercede auxilia in Baleares traiicere. Asdrubalẽ Gisgonis cum exercitu penitus in Lusitaniam abire:nec cum Romano manus conserere . Masanissæ ex omni equitatu quod roboris esset,tria millia equitum expleri : eúmque vagum per citeriorem Hispaniam sociis opem ferre,hostium oppida atque agros populari. His decretis, ad exequenda quæ statuerant,duces digressi. Hæc eo anno in Hispania acta. Romæ fama Scipionis in dies crescere. Fabio Tarentum captum astu magis quàm virtute,gloriæ tamen esse. Fuluii senescere fama.

C Marcellus etiam aduerso rumore esse,super quàm quòd primo male pugnauerat, quia vagante per Italiam Annibale,media æstate Venusiam in tecta milites abduxisset. Inimicus erat ei C. Publicius Bibulus tribunus plebis. Is iam à prima pugna,quæ aduersa fuerat , assiduis cõcionibus infamem inuisúmque plebi Claudium fecerat: & iam de imperio abrogando eius agebat, cum tamen necessarii Claudii obtinuerunt,vt relicto Venusiæ legato,Marcellus Romam veniret ad purganda ea quæ inimici obiicerent:nec de imperio eius abrogãdo absente ipso ageretur . Forte sub idem tempus & Marcellus ad deprecandam ignominiam,& Q. Fuluius consul comitiorum caussa Romam venit. Actum de imperio Marcelli in circo Flaminio est,ingenti concursu plebisque & omnium ordinum. Accusauit tribunus plebis non Marcellum modo, sed omnem nobilitatem. Fraude eorum & cunctatione fieri, vt Annibal decimũ iam annum Italiam prouinciam habeat,diutius ibi quàm Carthagine vixerit. habere fructum imperii prorogati Marcello populum Romanum. bis cæsum exercitum eius æstiua Venusiæ sub tectis agere. Hanc

D tribuni orationem ita obruit Marcellus cõmemoratione rerum suarum, vt non rogatio solum de imperio eius abrogando antiquaretur, sed postero die consulem eum ingenti consensu centuriæ omnes crearent. Additur collega T. Quintius Crispinus, qui tum prætor erat. Postero die prætores creari P. Licinius Crassus Diues, pont. max. P. Licinus Varus, Sex. Iulius Cæsar, Q. Claudius Flamen . Comitiorum ipsorum diebus solicita ciuitas de Hetruriæ defectione fuit. Principium eius rei ab Arretinis fieri, C. Calpurnius scripserat,qui eam prouinciam proprętor obtinebat. Itaque confestim eò missus Marcellus consul designatus, qui rem inspiceret, ac si digna videretur, exercitu accito bellum ex Apulia in Hetruriam transferret. Eo metu compressi Hetrusci quieuerunt. Tarentinorum legatis pacem petentibus cum libertate ac legibus suis, responsum ab senatu est,vt redirent cum Fabius consul Romam venisset. Ludi & Romani & plebeii eo anno singulos dies instaurati. Aediles curules fuere L. Cornelius Caudinus,& Ser. Sulpitius Galba: plebeii, C. Seruilius,& Q. Cæcilius Metellus. Seruiliũ negabant iure aut tribunum

E plebis fuisse,aut ædilem esse,quòd patrem eius,quem triumuirum agrariũ occisum à Boiis circa Mutinam esse,opinio per decẽ annos fuerat,viuere,atque in hostium potestate esse satis constabat. Vndecimo anno Punici belli consulatum inierunt M. Marcellus quintùm(vt numeretur consulatus,quem vitio creatus non gessit) & T. Quintius Crispinus. Vtrique consulum Italia decreta prouincia est,& duo consulum prioris anni exercitus: tertius tum erat Venusiæ, cui M. Marcellus præfuerat:ita vt ex tribus eligerent duos quos vellent, tertius ei traderetur,cui Tarentum & Salentini prouincia euenisset. Cæteræ prouinciæ ita diuisæ prætoribus: P. Licinio Varo vrbana: P. Licinio Crasso pont. max. peregrina,& quò senatus censuisset: Sex Iulio Cæsari Sicilia: Q. Claudio Flamini Tarẽtum. Prorogatum imperium in annum est Q. Fuluio Flacco,

vt prouinciam Capuam, quæ T. Quintii prætoris fuerat, cum vna legione obtineret. Prorogatum & C. Hostilio Tubulo est, vt proprætor in Hetruriam ad duas legiones succederet C. Calpurnio. Prorogatum & L. Veturio Philoni est, vt proprætor Galliam eandem prouinciam cum iisdem duabus legionibus obtineret, quibus prętor obtinuisset. Quod in L. Veturio, idem in C. Aurunculeio decretum ab senatu, latúmque de prorogãdo imperio ad populum est, qui prætor Sardiniam prouinciam cum duabus legionibus obtinuerat. additæ ei ad præsidium prouinciæ quinquaginta lõgæ naues, quas P. Scipio ex Hispania misisset. Et P. Scipioni, & M. Syllano suæ Hispaniæ, suíque exercitus in annum decreti. Scipio ex octuaginta nauibus, quas aut secum ex Italia adductas, aut captas Carthagine habebat, quinquaginta in Sardiniam transmittere iussus: quia fama erat, magnum naualẽ apparatum eo anno Carthagine esse: C C nauibus omnem oram Italiæ, Siciliæque ac Sardiniæ impleturos. Et in Sicilia ita diuisa res est. Sex. Cæsari exercitus Cannensis est datus. M. Valerius Leuinus (ei quoque enim in annum prorogatum imperium est) classem quæ ad Siciliam erat, nauium L X X obtineret. adderet eo X X X naues quæ ad Tarentum priore anno fuerant. cum ea centum nauium classe, si videretur ei, prædatum in Africam traiiceret. Et P. Sulpitio, vt eadem classe Macedoniam Græciámque prouinciam haberet, prorogatum in annum imperium est. De duabus quæ ad vrbem Romam fuerant legionibus nihil mutatum. Supplementum, quo opus esset, vt scriberent, consulibus permissum. Vna & viginti legionibus eo anno defensum imperium Romanum est. Et P. Licinio Varo prætori vrbis negotium datum, vt naues longas X X X veteres reficeret, quæ Hostiæ erant, & viginti nouas naues sociis naualibus compleret, vt quinquaginta nauium classe oram maris vicinam vrbi Romæ tueri posset. C. Calpurnius vetitus ab Arretio mouere exercitum, nisi cum successor venisset. Idem & Tubulo imperatum, vt inde præcipue caueret nequa noua consilia orirentur. Prætores in prouincias profecti. Consules religio tenebat, quòd prodigiis aliquot nũciatis, non facile litabant. Ex Campania nunciata erant, Capuæ duas ædes, Fortunæ & Martis, & sepulcra aliquot de cælo tacta: cum iis (adeo minimis etiam rebus praua religio inserit deos) mures in æde Iouis aurum rosisse. Casilini examen apum ingens in foro consedisse. Et Hostiæ murum, portámque de cælo tactam. Cære vulturium volasse in ædem Iouis. Vulsiniis sanguine lacum manasse. Horum prodigiorum caussa diem vnum supplicatio fuit. Per dies aliquot hostiæ maiores sine litatione cæsę, diúque non impetrata pax deũm. In capita consulum, repub. incolumi, exitiabilis prodigiorum euentus vertit. Ludi Apollinares Q. Fuluio, Ap. Claudio COSS. à P. Cornelio Sulla prætore vrbis primùm facti erant, inde omnes deinceps prætores vrbani fecerant. sed in vnum annum vouebant, diéque incerta faciebant. Eo anno pestilentia grauis incidit per vrbem, agrósque, quę tamen magis in longos morbos quàm in perniciales euasit. Eius pestilentiæ caussa & supplicatum per compita tota vrbe est, & P. Licinius Varus Prætor vrb. legem ferre ad populum iussus, vt hi ludi in perpetuum in statam diem vouerentur. Itaque ipse primus ita vouit, fecitque ad I I I Nonas Quintiles. is dies deinde solennis seruatus. De Arretinis & fama in dies grauior, & cura crescere patribus. Itaque C. Hostilio scriptum est, ne differret obsides ab Arretinis accipere. cui traderet Romam deducẽdos, C. Terentius Varro cum imperio missus. qui vt aduenit, extemplo Hostilius legionem vnam, quæ ante vrbem castra habebat, signa in vrbem ferre iussit, præsidiáque locis idoneis disposuit. tum in foro citatis senatoribus obsides imperauit. Cum senatus biduum ad consyderandum peteret tẽpus, aut ipsos extemplo dare, aut se postero die senatorum omneis liberos sumpturum, edixit. inde portas custodire iussit tribunos militum, præfectósque sociũm & centuriones, ne quis nocte vrbe exiret. Id segnius, negligentiúsque factum. septem principes senatus, prius quàm custodiæ in portis locarẽtur, ante noctem cum liberis euaserunt. Postero die luce prima cum senatus in forum citari cœptus esset, desiderati, bonáque eorũ venierunt. à cæteris senatoribus C X X obsides liberi ipsorum accepti, traditique C. Terentio Romam deducendi. Is omnia suspectiora, quàm ante fuerant, in senatu fecit. Itaque tanquam imminente Hetrusco tumultu, legionem alteram ex vrbanis Arretium ducere iussus ipse C. Terentius, eámque habere in præsidio vrbis. C. Hostiliũ cum cætero exercitu placuit totam prouinciam peragrare, & cauere nequa occasio nouare cupientibus res daretur. C. Terentius vt Arretium cum legione venit, claues portarum cum magistratus poposcisset, negantibus iis comparere, fraude amotas magis ratus, quàm negligentia intercidisse, ipse alias claues omnibus portis imposuit: cauitque vt omnia in potestate sua essent. Hostiliũ intentius monuit, vt in eo spem non moturos quicquam Hetruscos poneret, si nequid mouere possent, præcauisset. De Tarentinis inde magna contentione in senatu actum coram Fabio, defendente ipso quos ceperat armis, aliis infensis, & plerisque æquantibus eos Campanorum noxæ, pœnæque.

A xæ,pœnæque.S.C.in sententia M.Acilii factum est,vt oppidum præsidio custodiretur:Tarentinique omnes intra mœnia continerentur.res integra postea referretur, cum tranquillior status Italiæ esset. Et de M. Liuio præfecto arcis Tarentinæ haud minore certamine actum est, aliis ocii notantibus præfectum, quòd eius socordia Tarentum proditum hosti esset: aliis præmia decernentibus, quòd per quinquennium arcem tutatus esset, maximéque vnius eius opera receptum Tarentum foret:mediis ad censores,non ad senatum cognitioné de eo pertinere dicentibus.cuius sententiæ & Fabius fuit.adiecit tamen, fateri se opera Liuii Tarentum receptum,quod amici eius vulgo in senatu iactassent.neque enim recipiendum fuisse,nisi amissum foret. Consulum alter T.Quintius Crispinus ad exercitum quem Q. Fuluius Flaccus habuerat,cum supplemento in Lucanos est profectus.Marcellum aliæ atque aliæ obiectæ animo religiones tenebant. in quibus, quod cum bello Gallico ad Clastidium ædem Honori & Virtuti B vouisset,dedicatio eius à pontificibus impediebatur:quòd negabát vná cellam amplius quàm vni deo rectè dedicari.quia si de cælo tacta,aut prodigii aliquid in ea factum esset,difficilis procuratio foret:quod vtri deo diuina res fieret,sciri non posset. neq; enim duobus,nisi certis deis rite vna hostia fieri.Ita addita Virtutis ædes approperato opere.neque tamé ab ipso ædes eæ dedicatæ sunt.Tum demum ad exercitũ,quem priore anno Venusiæ reliquerat, cum supplemento proficiscitur. Locros in Brutiis Crispinus oppugnare conatus,quia magnam famam attulisse Fabio Tarentum ferebatur, omne genus tormentorum, machinarúmque ex Sicilia accersierat:& naues indidem accitæ erant, quæ vergentem ad mare partem vrbis oppugnarent. Ea omissa oppugnatio est,quia Lacinium Annibal admouerat copias: & collegam eduxisse iam à Venusia exercitum fama erat,cui coniungi volebat.Itaq; in Apuliam ex Brutiis reditũ,& inter Venusiam Bautiámque minus trium millium passuũ interuallo consules binis castris cósede-C rant. In eandem regionem & Annibal redit, auerso ab Locris bello.Ibi consules ambo ingenio feroces propè quotidie milites in aciem excire,haud dubia spe,si duobus exercitibus consularibus iũctis commisisset sese hostis,debellari posse.Annibal quia cum Marcello bis priore anno cógressus vicerat,victúsque erat:vt cum eodem si dimicandum foret, nec spem nec metum ex vano haberet:ita duobus consulibus haudquaquam sese parem futurum credebat.itaque totus in suas artes versus,insidiis locũ quærebat.Leuia tamen prælia inter bina castra vario euentu fiebant. quibus cum extrahi æstatem posse consules crederent, nihilominus oppugnari Locros posse rati,L. Cincio,vt ex Sicilia Locros cum classe traiiceret, scribunt. Et vt ab terra quoque oppugnari mœnia possent,ab Tarento partem exercitus quę in præsidio erat,duci eò iusserunt. Ea ita futura per quosdam Thurinos comperta Annibali cum essent, mittit ad insidendam ab Tarento viam.Ibi sub tumulo Petelliæ equitum duo,peditum tria millia in occulto locata:in quæ inexplorato euntes Romani cum incidissent,ad duo millia armatorũ cæsa,& mille & CC fermè viui capti.alii dissipati fuga per agros saltúsque Tarentũ rediere.Tumulus erat D syluestris inter Punica & Romana castra, ab neutris primo occupatus: quia Romani qualis pars eius,quæ vergeret in hostium castra,esset,ignorabant. Annibal insidiis,quàm castris aptiorem eum crediderat.itaq; nocte ad id missas aliquot Numidarum turmas medio in saltu condiderat.quorũ interdiu nemo ab statione mouebatur,ne aut arma,aut ipsi procul conspicerentur.Fremebant vulgo in castris Romanis, occupandum eum tumulum esse, & castello firmandumne si occupatus ab Annibale foret,velut in ceruicibus haberent hostem. Mouit ea res Mar-" cellum.& collegæ,quin imus,inquit,ipsi cum equitibus paucis exploratum?subiecta res oculis " certius dabit consilium. Adsentiéte Crispino,cum equitibus ducentis & viginti,ex quibus XL Fregellani,cæteri Hetrusci erant,proficiscuntur.Secuti M.Marcellus consulis filius,& A.Manlius,tribuni militum,simul & duo præfecti sociũm,L.Arennius,& M. Aulius.Immolasse eo die quidam memoriæ prodidere COS. Marcellum:& prima hostia cæsa, iecur sine capite inuentum,in secunda omnia comparuisse, quæ assolent. Auctum etiam visum in capite: nec id sanè E aruspici placuisse,quòd secundum trunca & turpia exta,nimis læta apparuissent.Cæterum consulem Marcellum tanta cupiditas tenebat dimicandi cum Annibale,vt nunquam satis castra castris collata diceret. Tum quoque vallo egrediens signum dedit, vt ad locum miles esset paratus:si collis,in quem speculatum irent,placuisset, vasa colligerent, ac sequerentur. Exiguum campi ante castra erat,inde in collem aperta vndique & conspecta ferebat via.Numidis speculator nequaquam in spem tantæ rei positus,sed si quos vagos pabuli aut lignorum caussa longius à castris progressos possent excipere, signum dat, vt pariter ab suis quisque latebris exorirentur.Non ante apparuere quibus obuiis ab iugo ipso consurgendum erat,quàm circumiere qui ab tergo intercluderent viam. Tum vndique omnes exorti,& clamore sublato impetum

fecere. Cum in ea valle consules essent, vt neque euaderent in iugum occupatum ab hoste: nec F
receptum ab tergo circũuenti haberent: extrahi tamen diutius certamen potuisset, ni cœpta ab
Hetruscis fuga pauorem cæteris iniecisset. Non tamen omisere pugnã deserti ab Hetruscis Fre-
gellani, donec integri consules hortando, ipsique ex parte pugnando rem sustinebant. Sed post-
quam vulneratos ambos consules, Marcellum etiam transfixum lancea prolabentem ex equo
moribundum vidêre, tum & ipsi (perpauci autem supererant) cum Crispino consule duobus
iaculis icto, & Marcello adolescente, saucio & ipso, effugerunt. Interfectus A. Manlius tribunus
militum: & ex duobus præfectis sociũm M. Aulius occisus: L. Arennius captus. & lictores consu-
lum quinque viui in hostium potestatem venerunt. cæteri aut interfecti, aut cum cõsule effuge-
runt. equites tres & XL aut in prælio, aut in fuga ceciderunt: duodeuiginti viui capti. Tumul-
tuatum & in castris fuerat, vt consulibus irent subsidio: cum consulem, & filium alterius consu-
lis saucios, exiguásque infelicis expeditionis reliquias ad castra venientes cernunt. Mors Mar- G
celli cum alioqui miserabilis fuit: tum quòd nec pro ætate, (maior iam enim LX annis erat)
neque pro veteris prudentia ducis, tam improuide se collegámque, & propè totam rempub. in
præceps dederat. Multos circa vnam rem ambitus fecerim, si quæ de Marcelli morte variãt au-
thores, omnia exequi velim. Vt omittam alios: C. Lælius triplicem gestæ rei ordinẽ edit: vnam
traditam fama: alteram scripta laudatione filii, qui rei gestæ interfuerit: tertiam, quam ipse pro
inquisita ac sibi comperta affert. Cæterum ita fama variat, vt tamen plerique loci speculandi
caussa castris egressum, omnes insidiis circunuentum tradant. Annibal magnum terrorem ho-
stibus morte consulis vnius, vulnere alterius iniectum esse ratus, ne cui deesset occasioni, ca-
stra in tumulum, in quo pugnatum erat, extemplo transfert. ibi inuentum Marcelli corpus se-
pelit. Crispinus & morte collegæ, & suo vulnere territus, silentio insequentis noctis profectus,
quos proximos nactus est monteis, in iis loco alto & tuto vndique castra posuit. Ibi duo duces
sagaciter moti sunt, alter ad inferendam, alter ad cauendam fraudem. Annulo Marcelli simul H
cum corpore Annibal potitus erat. eius signi errore ne qui dolus necteretur à Pœno, metuens
Crispinus, circa ciuitates proximas miserat nũcios, occisum collegam esse, annulóque eius ho-
stem potitum: ne quibus literis crederent nomine Marcelli compositis. Paulo ante hic nuncius
consulis Salapiam venerat, cum literæ ab Annibale allatæ sunt, Marcelli nomine compositæ:
se nocte, quæ diem illum secutura esset, Salapiam venturum. parati milites essent, qui in præsidio
erant, si quò opera eorum opus esset. Sensere Salapiani fraudem: & ab ira non defectionis mo-
do, sed etiam equitum interfectorum rati occasionem supplicii peti, remisso retro nuncio, (per-
fuga autem Romanus erat) vt sine arbitro milites quæ vellent agerent, oppidanos per muros
vrbisque opportuna loca in stationibus disponunt: custodias, vigiliásque in eam noctem inten-
tius instruunt: circa portam, qua venturum hostem rebantur, quod roboris in præsidio erat, op-
ponunt. Annibal quarta vigilia fermè ad vrbem accessit. Primi agminis erant perfugæ Roma-
norum, & arma Romana habebant. ii vbi ad portam est ventum, latine omnes loquentes exci- I
tant vigiles: aperirique portam iubent. consulem adesse. Vigiles velut ad vocem eorum excita-
ti, tumultuari, trepidare, moliri. porta cataracta deiecta clausa erat. eam partim vectibus leuant:
partim funibus subducunt in tantum altitudinis, vt subire recti possent. Vixdum satis pate-
bat iter, cum perfugæ certatim ruunt per portam. & cum sexcenti fermè intrassent, remisso fu-
ne quo suspensa erat, cataracta magno sonitu cecidit. Salapiani, alii perfugas negligenter ex iti-
nere suspensa humeris, vt inter pacatos, gerentes arma, inuadunt: alii è turribus portæ murisque
saxis, sudibus, pilis absterrent hostem. Ita inde Annibal suamet ipse fraude captus abiit: profe-
ctúsque ad Locrorũ soluendam obsidionem, quam Cincius summa vi, operibus, tormentorúm-
que omni genere ex Sicilia aduecto oppugnabat. Magoni iam haud fermè fidenti retenturum
defensurúmque se vrbem, prima spes morte nunciata Marcelli affulsit: secutus inde nũcius, An-
nibalem Numidarum equitatu præmisso, ipsum quãtum accelerare posset, cum peditum agmi-
ne sequi. Itaque vbi primum Numidas edito speculis signo aduentare sensit, & ipse patefacta re- K
pente porta ferox in hostes erumpit. Et primo, magis quia improuiso id fecerat, quam quòd par
viribus esset, anceps certamen erat, deinde vt superuenere Numidæ, tantus pauor Romanis est
iniectus, vt passim ad mare ac naues fugerent, relictis operibus machinisque, quibus muros qua-
tiebant. Ita aduentu Annibalis soluta Locrorum obsidio est. Crispinus postquam in Brutios
profectum Annibalem sensit, exercitum cui collega præfuerat, M. Marcellum trib. mil. Venu-
siam abducere iussit. ipse cum legionibus suis Capuam profectus, vix lecticæ agitationem præ
grauitate vulnerum patiens, Romã literas de morte collegæ scripsit, quãtoq; ipse in discrimine
esset. Se comitiorũ caussa nõ posse Romam venire: quia nec viæ laborẽ passurus videretur, & de

A Tarento solicitus esset, ne ex Brutiis Annibal eò conuerteret agmen. legatós opus esse ad se mitti viros prudenteis, cum quibus quæ vellet, de Repub. loqueretur. Hæ literæ recitatæ, magnum & luctum morte alterius consulis, & metum de altero fecerunt. Itaque & Q. Fabium filium ad exercitum Venusianum miserunt: & ad consulem tres legati missi: Sex. Iulius Cæsar, L. Licinius Pollio, L. Cincius Alimentius, cum paucis antè diebus ex Sicilia redisset. Hi nunciare consuli iussi, vt si ad comitia ipse Romam venire nō posset, dictatorem in agro Romano diceret comitiorum caussa. si consul Tarentum profectus esset, Q. Claudiū Pr. placere in eam regionem inde abducere legiones, in qua plurimas sociorum vrbes tueri posset. Eadem æstate M. Valerius cum classe centum nauium ex Sicilia in Africam transmisit: & ad Clupeam vrbem exscensione facta, agrum late nullo fermè obuio armato vastabat. inde ad naues raptim prædatores recepti, quia repente fama accidit, classem Punicam aduentare. LXXX erant & tres naues. Cum iis B haud procul Clupea prospere pugnat Romanus. Decē & octo nauibus captis, fugatis aliis, cum magna terrestri naualique præda Lilybæum rediit. Eadem æstate & Philippus implorantibus Achæis auxilium tulit, quos & Machanidas tyrānus Lacedæmoniorum finitimo bello vrebat: & Aetoli nauibus per fretum quod Naupactum & Patras interfluit: (Rhion incolæ vocant) exercitu traiecto, depopulati erant. Attalum quoque regem Asiæ, quia Aetoli summum gentis suæ magistratum ad eum proximo concilio detulerant, fama erat in Europam traiecturum. Ob hęc Philippo in Græciam descēdenti ad Lamiam vrbem Aetoli duce Physia, qui prætor in eum annum cum absente Attalo creatus erat, occurrerunt. Habebāt & ab Attalo auxilia secum: & mille fermè ex Romana classe à P. Sulpitio missos. Aduersus hunc ducem, atque has copias Philippus bis prospero euētu pugnauit: multos admodum hostium vtraque pugna occidit. Inde cum Aetoli metu compulsi Lamiæ vrbis mœnibus tenerent sese, Philippus ad Phaleram exercitum reduxit. In Maliaco sinu is locus est, quondam frequenter habitatus propter egregium portum, C tutásque circà stationes, & aliam opportunitatem maritimam, terrestrémque. Eò legati ab rege Aegypti Ptolemæo Rhodiísque & Atheniensibus & Chiis venerunt, ad dirimendum inter Philippū atq; Aetolos bellum. Adhibitus ab Aetolis ex finitimis pacificator Aminander rex Athamanum. Omnium autē non tanta pro Aetolis cura erat, ferocioribus quàm pro ingeniis Græcorum gētis: quàm ne Philippus regnúmque eius graue libertati futurum, rebus Græciæ immisceretur. De pace dilata consultatio est in concilium Achæorum: concilióque ei & locus, & dies certa indicta. interim triginta dierū induciæ impetratæ. Profectus inde rex per Thessaliā Bœotiámque, Chalcidem Eubœę venit, vt Attalum, quem classe Eubœam petiturum audierat, portubus & litorum appulsu arceret. Inde præsidio relicto aduersus Attalum, si forte interim traiecisset: profectus ipse non cū paucis equitū, leuisque armaturæ, Argos venit. Ibi curatione Hereorum Nemeorúmque suffragiis populi ad eum delata, quia se Macedonum reges ex ea ciuitate oriundos referunt: Hereis peractis, ab ipso ludicro extemplo Rhium profectus est ad indictum D multo antè sociorum concilium. Ibi de Aetolico finiēdo bello actum, ne caussa aut Romanis aut Attalo intrandi Græciam esset. Sed ea omnia vixdum induciarum tempore circumacto, Aetoli turbauere: postquam & Attalum Aeginam venisse, & Romanam classem stare ad Naupactum audiuere. Vocati enim in concilium Achæorum, in quo eædem legationes erant, quæ ad Phaleram egerant de pace: primum questi sunt quædam contra fidem conuētionis tempore induciarum facta: postremo negarunt dirimi bellum posse, nisi Messeniis Achæi Pylū redderent: Sationis restitueretur Athamanis, Scerdileto & Pleurato Parthini. Id vero indignum ratus Philippus, victos victori sibi vltro conditiones ferre, ne antea quidem se aut de pace audisse, aut inducias pepigisse dixit, spem vllam habentem quieturos Aetolos: sed vt omnes socios testes haberet, se pacis, illos belli caussam quæsisse. Ita infecta pace concilium dimisit, quatuor millibus armatorum relictis ad præsidium Achæorum, & quinque longis nauibus acceptis. quas si adiecisset missæ nuper ad se classi Carthaginiēsium, & ex Bithynia ab rege Prusia vēniētibus nauibus, E statuerat nauali prælio lacessere Romanos, iamdiu in ea regione potentes maris. ipse ab eo concilio Argos regressus. iam enim Nemeorum appetebat tempus, quæ celebrari volebat præsentia sua. Occupato rege apparatu ludorum, & per dies festos licentius quàm inter belli tempora remittente animum, P. Sulpitius ab Naupacto profectus classem appulit inter Sicyonem & Corinthum, agrúmque nobilissimæ fertilitatis effuse vastauit. Fama eius rei Philippum ab ludis exciuit: raptimque cum equitatu profectus, iussis subsequi peditibus, palatos passim per agros, graués que præda, vt qui nihil tale metuerent, adortus Romanos compulit ad naues. Classis Romana haudquaquam lęta præda Naupactum rediit. Philippus ludorum quoque qui reliqui erant, celebritatem quantæcunque de Romanis tamen victoriæ partæ fama auxerat: lætitiaq; ingen-

ti celebrati festi dies: eo magis etiam, quòd populariter dempto capitis insigni, purpura atq; alio regio habitu, aequauerat caeteris se in speciem: quo nihil gratius est ciuitatibus liberis. Praebuisset que haud dubiam eo facto spem libertatis, nisi omnia intolerãda libidine foeda ac deformia effecisset. vagabatur enim cũ vno aut altero comite per maritimas domos dies noctésq;: & submittẽdo se in priuatum fastigium, quo minus cõspectus, eo solutior erat: & libertatem cum aliis vanam ostendisset, totam in suam licentiam verterat. Neque enim omnia emebat aut eblandiebatur, sed vim etiam flagitiis adhibebat: periculosũmque & viris & parentibus erat, moram incommoda seueritate libidini regiae fecisse. vni etiam principi Achaeorum Arato adempta vxor nomine Polycratia, ac spe regiarum nuptiarum in Macedoniam asportata fuerat. Per haec flagitia solenni Nemeorum peracto, paucisque additis diebus, Dymas est profectus ad praesidium Aetolorum, quod ab Eleis accitum acceptúmque in vrbem erat, eiiciendum. Cycliadas (penes F
eum summa imperii erat) Achaeique ad Dymas regi occurrẽre, & Eleorum accensi odio, quòd G
à caeteris Achaeis dissentirent: & infensi Aetolis, quos Romanum quoq; aduersus se mouisse bellum credebant. Profecti à Dymis coniuncto exercitu transeunt Larissum amnem, qui Eleum agrum ab Dymeo dirimit. Primum diem quo fines hostium ingressi sunt, populando absumpserunt. Postero die acie instructa ad vrbem accesserunt, praemissis equitibus, qui obequitando portis promptum ad excursiones genus lacesserent Aetolorum. Ignorabãt Sulpitium cũ quindecim nauibus ab Naupacto Cyllenẽ traiecisse: & expositis in terram quatuor millibus armatorum silentio noctis, ne conspici agmen posset, intrasse Elim. Itaque improuisa res ingentẽ iniecit terrorem: postquam inter Aetolos Eleósque Romana signa atque arma cognouere. Et primo recipere suos voluerat rex: dein contracto iam inter Aetolos & Triballos (Illyriorum id est genus) certamine, cum vrgeri videret suos, & ipse rex cum equitatu in cohortem Romanam incurrit. Ibi equus pilo traiectus cum prolapsum per caput regem effudisset, atrox pugna vtrinq; accensa est, & ab Romanis impetu in regem facto, & protegentibus regiis. Insignis & ipsius pugna fuit, cum pedes inter equites coactus esset praelium inire. deinde cum iam impar certamen H
esset, cadentẽque circa eum multi, & vulnerarentur: raptus ab suis, atque alteri equo iniectus fugit. Eo die castra quinque millia passuum ab vrbe Eleorum posuit. postero die omneis copias ad propinquum Eleorum castellum (Pyrgum vocãt) duxit, quò agrestium multitudinem cum pecoribus metu populationum compulsam audierat. eam inconditam inermémque multitudinem primo statim terrore adueniens cepit: compẽsauerátque ea praeda, quod ignominiae ad Elim acceptum fuerat. Diuidenti praedam, captiuósq; (fuerũt autem quatuor millia hominum, pecorúmque omnis generis ad viginti millia) nuncius ex Macedonia venit, Eropum quendam corrupto arcis praesidiiq; praefecto, Lychnidum cepisse: tenere & Dassaretiorum quosdam vicos, & Dardanos etiam concire. Omisso igitur achaico atq; aetolico bello, relictis tamen duobus millibus & quingentis omnis generis armatorum, cum Menippo & Polyphãte ducibus ad praesidium sociorum profectus ab Dymis per Achaiam Boeotiámque & Eboeidem, decimis ca I
stris Demetriadem in Thessaliam peruenit. Ibi alii maiorem afferentes tumultum nuncii occurrunt: Dardanos in Macedoniam effusos Orestidem iam tenere, ac descendisse in Aestraeũ campum: famámque inter barbaros celebrem esse, Philippum occisum. Expeditione ea qua cum populatoribus agri ad Sicyonem pugnauit: in arborem illatus impetu equi, ad eminẽtem ramum cornu alterum galeae perfregit. id inuentum ab Aetolo quodam, perlatúmque in Aetoliam ad Scerdiletum, cui notum erat insigne galeae: famam interfecti regis vulgauit. Post profectionem ex Achaia Philippi, Sulpitius Aeginam classe profectus cum Attalo sese coniunxit. Achaei cum Aetolis, Eleisque haud procul Messene prosperam pugnam fecerunt. Attalus rex, & P. Sulpitius Aeginae hybernarunt. Exitu huius anni T. Quintius consul, dictatore comitiorum ludorúmq; faciendorum caussa dicto T. Manlio Torquato, ex vulnere moritur. Alii Tarenti, alii in Campania mortuũ tradunt. Id quod nullo antè bello acciderat: duo consules sine memorando praelio interfecti velut orbam rempub. reliquerant. Dictator Manlius magistrum equitum C. Ser- K
uilium (tum aedilis curulis erat) dixit. Senatus quo die primum est habitus, ludos magnos facere dictatorem iussit: quos M. Aemylius praetor vrb. C. Flaminio Cn. Seruilio consulibus fecerat, & in quinquẽnium vouerat. Tum dictator & ludos fecit: & in sequens lustrum vouit. Caeterum cum duo cõsulares exercitus tam prope hostem sine ducibus essent: omnibus aliis omissis, vna praecipua cura Patres populúmque incessit consules primo quoque tempore creandi: & vt eos potissimum crearẽt, quorum virtus satis tuta à fraude Punica esset. Cum toto eo bello damnosa praepropera ac feruida ingenia imperatorum fuisse: tum eo ipso anno consules nimia cupiditate conserendi cũ hoste manum, in necopinatam fraudem lapsos esse. caeterũ deos immortales

misertos

A misertos nominis Romani pepercisse innoxiis exercitibus: temeritatem cõsulum ipsorum capitibus damnasse. Cum circunspicerent Patres quosnam consules facerent: longe ante alios eminebat C. Claudius Nero. ei collega quærebatur. & virum quidem cum egregium ducebãt, sed promptiorem acriorémque, quàm tempora belli postularẽt, aut hostis Annibal. temperandum acre eius ingeniũ moderato & prudenti viro adiuncto collega censebant. M. Liuius erat, multis ante annis ex consulatu populi iudicio damnatus. quam ignominiam adeo ægre tulerat, vt & rus migrarit, & per multos annos & vrbe, & omni cœtu caruerit hominũ. octauo fermè post damnationem anno M. Claudius Marcellus & M. Valerius Leuinus consules reduxerant eum in vrbem. sed erat veste obsoleta, capillóque & barba promissa, præferẽs in vultu habitúque insignem memoriam ignominiæ acceptæ. L. Veturius, & P. Licinius cẽsores eum tondere, & squallorem deponere, & in senatum venire, fungique aliis publicis muneribus coëgerunt. sed tum quoque aut verbo assentiebatur: aut pedibus in sententiam ibat: donec cognati B hominis eum caussa M. Liuii Macati, cum de fama eius ageretur, stantem coëgit in senatu sententiam dicere. Tum ex tanto interuallo auditus conuertit ora hominum in se: caussámq; sermonibus præbuit, indigno iniuriã à populo factam: magnóque id damno fuisse, quod tam graui bello nec opera nec consilio talis viri vsa respub. esset. C. Neroni neque Q. Fabium, neque M. Valerium Leuinum dari collegas posse: quia duos patricios creari non liceret. eãdem caussam in T. Manlio esse: præterquam quod recusasset delatum consulatum: recusaturúsque esset. egregium par consulum fore, si M. Liuium C. Claudio collegã adiunxissent. Nec populus mentionẽ eius rei ortam à patribus est aspernatus. Vnus eam rem in ciuitate, is cui deferebatur honos, abnuebat: leuitatem ciuitatis accusans. Sordidati rei non misertos candidam togam inuito offerre. eodem honores, pœnásque congeri. si bonum virum ducerent: quid ita pro malo, ac noxio damnassent? si noxium comperissent, quid ita male credito priore consulatu, alterum C crederent? Hæc, taliáque arguentem & querentem castigabant Patres: & M. Furium memorantes reuocatum de exilio patriam pulsam sede sua restituisse. vt parentum sæuitiam, sic patriæ patiendo ac ferendo leniendam esse. Adnixi omnes cum C. Claudio M. Liuium consulem fecerunt. Post diem tertium eius diei prætorum comitia habita. Prætores creati L. Porcius Licinius, C. Manlius, A. & C. Hostilii Catones. Comitiis perfectis, ludísque factis, dictator & magister equitum magistratu abierũt. C. Terentius Varro in Hetruriam proprætor missus: vt ex ea prouincia C. Hostilius Tarentum ad eum exercitum iret, quem T. Quintius consul habuerat. & L. Manlius trans mare legatus iret: viserétque, quæ res ibi gererentur: simul, quod Olympiæ ludicrum ea æstate futurum erat, quod maximo cœtu Græciæ celebraretur: vt si tuto per hostẽ posset, adiret id concilium: vt qui Siculi bello ibi profugi, aut Tarentini ciues relegati ab Annibale essent, domos redirent: sciréntque sua omnia, quæ ante bellum habuissent, reddere populum Romanum. Quia periculosissimus annus imminere videbatur, neque consules in republica D erant: in consules designatos omnes versi, quamprimum eos sortiri prouincias, & præsciscere quam quisque eorum prouinciam, quem hostem haberet, volebant. De reconciliatione etiam gratiæ eorum in senatu actum est: principio facto à Q. Fabio Maximo. Inimicitiæ autem nobiles inter eos erant: & acerbiores eas, indigniorésque Liuio sua calamitas fecerat: quod spretum se in ea fortuna credebat. itaq; is magis implacabilis erat: & nihil opus esse reconciliatione aiebat. acrius & intentius omnia gesturos, timentes ne cresceñdi ex se inimico collegæ potestas fieret. Vicit tamen authoritas senatus: vt positis simultatibus, communi animo consilióque administrarent rempublicam. Prouinciæ iis non permistæ regionibus, sicut superioribus annis, sed diuersæ extremis Italiæ finibus, alteri aduersus Annibalem Brutii, Lucani: alteri Gallia aduersus Asdrubalem, quem Alpibus appropinquare fama erat, decreta. Exercitum ex duobus, qui in Gallia, quique in Hetruria essent, addito vrbano eligeret quem mallet, qui Galliam esset sortitus. Cui Brutii prouincia euenisset: nouis legionibus vrbanis scriptis, vtrius mallet cõsulũ prioE ris anni exercitum sumeret. Relictum à consule exercitum Q. Fuluius proconsul acciperet: eique in annum imperium esset. & C. Hostilio, cui pro Hetruria Tarentum mutauerant prouinciam: pro Tarento Capuam mutauerunt. legio vna data, cui Fuluius proximo anno præfuerat. De Asdrubalis aduentu in Italiam cura in dies crescebat. Massiliensium primum legati nunciauerant, eum in Galliam transgressum: erectósque aduẽtu eius, quia magnum pondus auri attulisse diceretur ad mercede auxilia conducenda, Gallorum animos. missi deinde cum iis legati ab Roma Sex. Antistius, & M. Retius ad rem inspiciendam, retulerant misisse se cũ Massiliensibus ducibus, qui per hospites eorum principes Gallorum omnia explorata referrẽt. pro comperto habere, Asdrubalem ingenti iam coacto exercitu proximo vere Alpeis traiecturum: nec

tum eum quicquam aliud morari, nisi quod clausæ hyeme Alpes essent. In locum M. Marcelli L. Aquilius Pætus augur creatus, inauguratúsque. Et Cn. Cornelius Dolobella rex sacrorum inauguratus est in locum M. Martii, qui biennio ante mortuus erat. Hoc eodem anno & lustrum conditum est à censoribus P. Sempronio Tuditano, & M. Cornelio Cethego: Censa ciuium capita CXXXVII millia C & VIII: minor aliquanto numerus, quàm qui ante bellum fuerat. Eo anno primum ex quo Annibal in Italiam venisset, comitium tectum esse, memoriæ proditum est: & ludos Romanos semel instauratos ab ædilibus curulibus Q. Metello, & C. Seruilio. & plebeiis ludis biduum instauratum ab Q. Manlio, & M. Cæcilio Metello ædilibus plebis. & tria signa ad Cereris ædem dederunt. & Iouis epulum fuit, ludorum caussa. Consulatū inde ineunt C. Claudius Nero, & M. Liuius iterum. qui, quia iam designati prouincias sortiti erāt: prætores sortiri iusserūt. C. Hostilio vrbana iurisdictio euenit: addita & peregrina, vt tres in prouincias exire possent. A. Hostilio Sardinia, C. Manlio Sicilia, L. Porcio Gallia euenit. Summa legionum trium & XX ita per prouincias diuisa: binæ cōsulum essent: quatuor Hispania haberet: tres prætores binas, in Sicilia, in Sardinia, & Gallia: duas C. Terentius in Hetruria: duas Q. Fulvius in Brutiis: duas Q. Claudius circa Tarentum & Salentinos: vnā C. Hostilius Tubulus Capuæ: duæ vrbanæ vt scriberentur. primis quatuor legionibus populus tribunos creauit. in cæteras consules miserunt. Priusquam consules proficiscerentur, nouendiale sacrum fuit, quia Veiis de cælo lapidauerat. Sub vnius prodigii (vt fit) mentionem, alia quoque nunciata. Minturnis ædem Iouis, & lucum Maricæ, item Atellæ murum, & portam de cælo tactam. Minturnēses terribilius quod esset, adiiciebant: sanguinis riuum in porta fluxisse. Et Capuæ lupus portam ingressus vigilem laniauerat. Hæc procurata hostiis maioribus prodigia: & supplicatio diem vnum fuit ex decreto pontificum. inde iterum nouendiale instauratum, quòd in Armilustro lapidibus visum pluere. Liberatas religione mentes turbauit rursus nunciatum, Frusinone infantem natum esse quadrimo parem: nec magnitudine tam mirandum, quàm quòd is quoque, vt Sinuessæ biennio antè, incertus mas an fœmina esset, natus erat. Id vero aruspices ex Hetruria acciti fœdum ac turpe prodigium dicere: extorrem agro Romano procul terræ contactu alto mergendum. viuum in arcam condidere, prouectúmque in mare proiecerunt. Decreuere item pontifices, vt virgines ter nouenæ per vrbem euntes carmen canerent. Id cum in Iouis Statoris æde discerent conditum ab Liuio poëta carmen, tacta de cælo ædes in Auentino Iunonis Reginæ. prodigiúmque id ad matronas pertinere aruspices cum respondissent, donóq; diuam placandam esse, ædilium curulium edicto in Capitolium conuocatæ, quibus in vrbe Roma, intráque decimum lapidem ab vrbe domicilia essent, ipsæ inter se quinque & viginti delegerunt, ad quas ex dotibus stipem conferrent. inde donum peluis aurea facta, latáque in Auentinū, puréq; & castè à matronis sacrificatū. Confestim ad aliud sacrificium eidem diuę ab decemuiris edicta dies, cuius ordo talis fuit. Ab æde Apollinis boues fœminæ albæ duæ porta Carmētali in vrbē ductæ. post eas duo signa cupressea Iunonis reginæ portabātur. tum septem & viginti virgines longam indutæ vestē carmen in Iunonem reginam canentes ibant, illa tempestate forsitan laudabile rudibus ingeniis, nunc abhorrens & incōditum, si referatur. Virginum ordinem sequebantur decemuiri coronati laurea, prætextatíque. à porta Iugario vico in forum venere. in foro pompa constitit. & per manus reste data, virgines sonū vocis pulsu pedum modulantes incesserunt. inde vico Tusco, Velabróq; per Boarium forum in cliuum Publicium, atq; ædem Iunonis reginæ perrectū. ibi duæ hostiæ ab decemuiris immolatæ, & simulacra cupressea in ædē illata. Diis rite placatis, delectum consules habebant acrius intentiúsq; q̄ prioribus annis quisquam meminerat habitum. nam & belli terror duplicatus noui hostis in Italiam aduentu: & minus iuuentutis erat, vnde scriberent milites. itaque colonos etiam maritimos, qui sacrosanctam vacationē dicebantur habere, dare milites cogebant. quibus recusantibus edixere in diēm certam, vt quo quisq; iure vacationem haberet, ad senatum deferret. Ea die hi populi ad senatum venerunt: Hostiensis, Alsiensis, Antias, Anxuras, Minturnensis, Sinuessanus, & à supero mari Senensis. Cum vacationes suas quisq; populus recitaret, nullius, cum in Italia hostis esset, præter Antiatem Hostiensémq; vacatio obseruata est. & earum coloniarum iuniores iureiurando adacti, supra dies triginta pernoctaturos se esse extra mœnia coloniæ suæ, donec hostis in Italia esset. Cum omnes censerent, primo quoq; tempore consulibus cūdum ad bellū (nam & Asdrubali occurrendum esse descendenti ab Alpibus, ne Gallos Cisalpinos, néve Hetruriam erectam in spem rerum nouarum solicitaret: & Annibalem suo proprio occupandum bello, ne emergeret ex Bruttiis, atq; obuiā fratri ire posset) Liuius cunctabatur, parum fidens suarum prouinciarum exercitibus: collegā ex duobus cōsularibus egregiis exercitibus, & tertio, cui Q. Claudius Tarē-

ti præesset,

A ti præesset, electionem habere. intulerátque mentionem de Volonibus reuocandis ad signa. Se-
natus liberam potestatem consulibus fecit & supplendi vnde vellent: & eligendi de omnibus
exercitibus quos vellent, permutandique: & ex prouinciis quos è republica censerent esse, tra-
ducendi. Ea omnia cum summa concordia consulum acta. Volones in vndeuicesimam & vi-
cesimam legiones scripti. magni roboris auxilia ex Hispania quoque à P. Scipione Liuio missa
quidam ad id bellum authores sunt, octo millia Hispanorum Gallorúmque, duo millia de le-
gionibus militum, equitum ad mille octingentos, mistos Numidas Hispanósque. M. Lucretium
has copias nauibus aduexisse. & sagittariorum, funditorúmque ad quatuor millia ex Sicilia C.
Manlium misisse. Auxerunt Romæ tumultum literæ ex Gallia missæ ab L. Porcio prætore: Af-
drubalem mouisse ex hybernis, & iam Alpes transire: octo millia Ligurum conscripta, armatá-
que, coniuncturáque se transgresso in Italiam esse, nisi mitteretur in Ligures qui eos bello occu-
B paret. se cum inualido exercitu, quoad tutum putaret, progressurum. Hæ literæ cósules raptim
confecto delectu maturius quàm constituerant, exire in prouincias coëgerunt: ea méte, vt vter-
que hostem in sua prouincia contineret, neque coniungi, aut conferre in vnum vires pateretur.
Plurimum in eam rem adiuuit opinio Annibalis: quod etsi ea æstate transiturum in Italiam
fratrem crediderat, recordando quæ ipse in transitu nunc Rhodani nunc Alpium, cum homi-
nibus locisque pugnando per quinque menses exhausisset, haudquaquam tam facilem matu-
rúmque transitum expectabat. ea tardius mouendi ex hybernis caussa fuit. Cæterum Asdru-
bali & sua, & aliorum spe omnia celeriora, atque expeditiora fuere. non enim receperunt modo
Aruerni eum, deincépsque Gallicæ atque Alpinæ gentes, sed etiam secutæ sunt ad bellum. &
cum per munita pleraque transitu fratris, quæ antea inuia fuerant, ducebat: tum etiam duode-
cim annorum assuetudine peruiis Alpibus factis, inter mitiora iam hominum transibat inge-
nia. insitati nanque antea alienigenis, nec videre ipsi aduenam in sua terra assueti, omni gene-
C ri humano insociabiles erant. & primo ignari quò Pœnus pergeret, suas rupes suáque castella,
& pecorũ hominúmque prædam peti crediderant. fama deinde Punici belli, quo duodecimum
annum Italia vrebatur, satis edocuerat, viam tantum Alpeis esse: duas præualidas vrbes, magno
inter se maris terrarúmque spatio discretas, de imperio & opibus certare. Hæ caussæ aperuerãt
Alpes Asdrubali. Cæterum quod celeritate itineris profectum erat, id mora ad Placẽtiam, dum
frustra obsidet magis, quàm oppugnat, corrupit. Crediderat campestris oppidi facilem expu-
gnationem esse: & nobilitas coloniæ induxerat eum, magnum se excidio eius vrbis terrorem
cæteris iniecturum. Non ipse se solum ea oppugnatione impediit: sed Annibalem post famam
transitus eius tanto spe sua celeriorem, iam mouentem ex hybernis, continuerat, quippe re-
putantem non solum quàm lenta vrbium oppugnatio esset, sed etiam quàm ipse frustra can-
dem illam coloniam ab Trebia victor regressus tentasset. Consules diuersis itineribus profe-
cti ab vrbe velut in duo pariter bella, distenderant curas hominum, simul recordantium
D quas primus aduẽtus Annibalis intulisset Italiæ clades: simul, cum illa angeret cura, quos tam
propitios vrbi atque imperio fore deos, vt eodem tempore vtrobique respublica prospere gere-
retur? aduersa secundis pensando, rem ad id tempus extractam esse. cum in Italia ad Trasyme-
num & Cannas præcipitasset Romana respublica, prospera bella in Hispania prolapsam eam
erexisse. postea cum in Hispania alia super aliam clades, duobus egregiis ducibus amissis, duos
exercitus ex parte delesset, secunda in Italia Siciliáque gesta quassatam rempublicam excepis-
se. & ipsum interuallum loci, quod in vltimis terrarum oris alterum bellum gereretur, spa-
cium dedisse ad respirandum. nunc duo bella in Italiam accepta, duces celeberrimi nominis
duces circunstare vrbem Romam, & vnum in locum totam periculi molem, omne onus in-
cubuisse. qui eorum prior vicisset, intra paucos dies castra cum altero iuncturum. Terrebat
& proximus annus lugubris duorum consulum funeribus. His anxii curis homines digre-
dientes in prouincias consules prosecuti sunt. Memoriæ proditum est, plenum adhuc ira in
E ciues M. Liuium ad bellum proficiscentem monenti Q. Fabio, ne priusquam genus hostium
cognosset, temere manum consereret, respondisse: vbi primum hostium agmen conspexisset,
" pugnaturum. cum quæreretur, quæ caussa festinandi esset: aut ex hoste egregiam gloriam, in-
" quit, aut ex ciuibus victis gaudium, meritum certe, etsi non honestum, capiam. Priusquam
Claudius consul in prouinciam perueniret, per extremum finem agri Larinatis ducentem in
Salentinos exercitum Annibalem cum expeditis cohortibus adortus C. Hostilius Tubulus
incomposito agmini terribilem tumultum intulit. Ad quatuor millia hominum occidit, no-
uem signa militaria cepit. Mouerat ex hybernis ad famam hostis Q. Claudius, qui per vr-
bes agri Salentini castra disposita habebat. Itaque ne cum duobus exercitibus simul confligẽ-

ter Annibal, nocte castra ex agro Tarentino mouit, atque in Brutios concessit. Claudius in Salentinos agmen conuertit. Hostilius Capuam petens, obuius ad Venusiam fit consuli Claudio. Ibi ex vtroque exercitu electa peditũ quadraginta millia, duo millia & quingenti equites, quibus consul aduersus Annibalem rem gereret. reliquas copias Hostilius Capuam ducere iussus, vt Q. Fuluio proconsuli traderet. Annibal vndique contracto exercitu, quem in hybernis, aut in præsidiis agri Brutii habuerat, in Lucanos ad Grumentum venit, spe recipiendi oppida quæ per metum ad Romanos defecissent. eodem à Venusia consul Romanus exploratis itineribus contendit, & mille ferè & quingentos passus castra ab hoste locat. Grumenti mœnibus propè iunctum videbatur Pœnorum vallum. quingenti passus erant inter castra Punica, ac Romana. interiacebat campus: colles imminebant nudi, sinistro lateri Carthaginiensium, dextro Romanorũ, neutris suspecti, quòd nihil syluæ, neque ad insidias latebrarum habebant. In medio campo ab stationibus procursantes certamina haud satis digna dictu serebãt. Id modò Romanum G quærere apparebat, ne abire hostem pateretur. Annibal inde euadere cupiens, totis viribus in aciem descendebat. Tum consul ingenio hostis vsus, quo minus in tam apertis collibus timeri insidiæ poterant, quinque cohortes additis quinq; manipulis, nocte iugum superare, & in auersis vallibus considere iubet: tempus exurgendi ex insidiis, & aggrediendi hostem, T. Claudium Asellum tribunum militum, & P. Claudium præfectum sociũm edocet: quos cum iis mittebat. Ipse luce prima copias omnes peditum equitúmque in aciem eduxit. Paulo post & ab Annibale signum pugnæ propositum est: clamórque in castris ad arma discurrentium est sublatus. inde eques, pedésque certatim portis ruere, ac palati per campum properare ad hostes. Quos vbi effusos consul videt: tribuno militum tertiæ legionis C. Auruncuieio imperat, vt equites legionis quãto maximo impetu possit, in hostem emittat. ita pecorum modo incompositos toto passim campo se fudisse: vt sterni opprimiq;, priusquam instruãtur, possint. Nondum Annibal è castris exierat: cum pugnantium clamorem audiuit. itaque excitus tumultu raptim ad hostem copias agit. Iam primos occupauerat equestris terror. peditum etiã prima legio, & dextra ala prælium inibant. incompositi hostes, vt quenque aut pediti, aut equiti casus obtulit, ita conserunt manus. crescit pugna subsidiis: & procurrentium ad certamen numero augetur. pugnantésque (quod nisi in vetere exercitu, & duce vetere haud facile est) inter tumultum ac terrorem instruxisset Annibal: ni cohortium ac manipulorum decurrentium per colles clamor ab tergo auditus, metum ne intercluderentur à castris, iniecisset. Inde pauor incussus: & fuga passim fieri cœpta est. minórq; cædes fuit, quia propinquitas castrorum breuiorem fugam perculsis fecit. equites enim in tergo inhærebant: in transuersa latera inuaserant cohortes secundis collibus via nuda ac facili decurrentes. tamen supra octo millia hominum occisa: supra septingentos capti: signa militaria nouem adempta. elephanti etiam, quorum nullus vsus in repentina ac tumultuaria pugna fuerat, quatuor occisi: duo capti. Romanorum sociorúmque ducenti ceciderunt. Postero die Pœnus quieuit. Romanus in aciem copiis eductis, posteaquam neminem signa contra efferre vidit: spolia legi cæsorum hostium, & suorum corpora collata in vnum sepeliri iussit. inde insequentibus continuis diebus aliquot ita institit portis, vt propè inferre signa videretur. donec Annibal tertia vigilia crebris ignibus tabernaculisq;, quæ pars castrorum ad hostes vergebat: & Numidis paucis, qui in vallo portisque se ostenderent, relictis, profectus Apuliam petere intendit. Vbi illuxit, successit vallo Romana acies. & Numidæ ex cõposito paulisper in portis se vallóque ostentauere: frustratique aliquandiu hostem, citatis equis agmen suorũ assequuntur. Consul vbi silentium in castris, & ne paucos quidem qui prima luce obambulauerant, parte vlla cernebat: duobus equitibus speculatum in castra præmissis, posteaquam satis tuta omnia esse exploratum est: inferri signa iussit. tantúmque ibi moratus, dum milites ad prædam discurrunt: receptui deinde cecinit: multóq; ante noctem copias reduxit. Postero die prima luce profectus, magnis itineribus famam & vestigia agminis sequens, haud procul Venusia hostem assequitur. Ibi quoque tumultuaria pugna fuit. supra duo millia Pœnorum cæsa. Inde nocturnis, montanísque itineribus Pœnus, ne locum pugnandi daret, Metapontum petiit. Hanno inde (is enim præsidio eius loci præfuerat) in Brutios cum paucis ad exercitum nouum comparandum missus. Annibal copiis eius ad suas additis, Venusiam retro quibus venerat itineribus repetit: atque inde Cãnusium procedit. Nunquam Nero vestigiis hostis abstiterat: & Q. Fuluium, cum Metapontum ipse proficisceretur: in Lucanos, ne regio ea sine præsidio esset, accersierat. Inter hęc ab Asdrubale, postquam ad Placentiæ obsidionem accessit: quatuor Galli equites, duo Numidæ cum literis ad Annibalem missi, cum per medios hostes totam fermè longitudinem Italiæ emensi essent: dum Metapontum cedentem Annibalem sequuntur, incertis itineribus

Tarentum

A Tarentum delati, à vagis per agros pabulatoribus Romanis ad Q. Claudium proprætorem deducuntur. Eum primo incertis implicantes responsis, vt metus tormentorum admotus fateri vera coëgit, edocuerunt literas se ab Asdrubale ad Annibalem ferre. Cum iis literis, sicut erant signatis L. Virginio tribuno militum ducendi ad Claudium consulem traduntur. duæ simul turmæ Samnitum præsidii caussa missæ. Qui vbi ad consulem peruenerunt, literæque lectæ per interpretem sunt, & ex captiuis percunctatio facta: tum Claudius non id tempus esse reipublicæ ratus, quo consiliis ordinariis prouinciæ suæ quisque finibus per exercitus suos cum hoste destinato ab senatu bellum gereret: audendum, ac nouandum aliquid improuisum, inopinatum, quod cœptum non minorem apud ciues quàm hosteis terrorem faceret, perpetratum in magnam lætitiam ex magno metu verteret: literis Asdrubalis Romam ad senatum missis, simul & ipse Patres conscriptos quid paret, edocet: vt cum in Vmbria se occursurum Asdrubal fratri scribat, legionem à Capua Romam accersant, delectum Romæ habeant, exercitum vrbanum ad Narniam hosti opponant. Hæc senatui scripta. Præmissi item per agrum Larinatem, Marrucinum, Frentanum, Prætutianum, quà exercitum ducturus erat, vt omnes ex agris vrbibúsque commeatus paratos militi ad vescendum in viam deferrent, equos iumentáque alia producerent, vt vehiculorum fessis copia esset. ipse de toto exercitu ciuium sociorúmque quod roboris erat, delegit, sex millia peditum, mille equites. pronunciat, occupare se in Lucanis proximam vrbem, Punicúmque in ea præsidium velle, vt ad iter parati omnes essent. Profectus nocte flexit in Picenum. Et consul quidem quantis maximis poterat itineribus, ad collegam ducebat, relicto Q. Tatio legato, qui castris præesset. Romæ haud minus terroris ac tumultus erat, quàm fuerat biennio ante, cum castra Punica obiecta Romanis mœnibus portísque fuerant. neque satis constabat animis, tam audax iter consulis laudarent, vituperaréntne. apparebat (quo nihil iniquius est) ex euentu famam habiturum. Castra prope Annibalem hostem relicta sine duce, cum exercitu cui detractum foret omne quod roboris, quod floris fuerit: & consulem in Lucanos ostendisse iter, cum Picenum & Galliam peteret, castra relinquentem nulla alia re tutiora, quàm errore hostis, qui ducem inde atque exercitus partem abisse ignoraret. Quid futurum, si id palàm fiat? & aut insequi Neronem cum sex millibus armatorum profectum Annibal toto exercitu velit? aut castra inuadere prædæ relicta, sine viribus, sine imperio, sine auspicio? Veteres eius belli clades, duo consules proximo anno interfecti terrebant. & ea omnia accidisse, cum vnus imperator, vnus exercitus hostium in Italia esset. nunc duo bella Punica facta, duos ingentes exercitus, duos propè Annibales in Italia esse. quippe & Asdrubalem patre eodem Amilcare genitum, æque impigrum ducem, per tot in Hispania annos Romano exercitum bello, gemina victoria insignem, duobus exercitibus cum clarissimis ducibus deletis. nam itineris quidem celeritate ex Hispania, concitatis ad arma Gallicis gentibus, multo magis quàm Annibalem ipsum gloriari posse. quippe in iis locis hunc coëgisse exercitum, quibus ille maiorem partem militum fame, ac frigore, quæ miserrima mortis genera sint, amisisset. Adiiciebant etiam periti rerum Hispaniæ, haud cum ignoto duce C. Nerone congressurum, sed quem in saltu impedito deprehensus forte, haud secus quàm puerum, conscribendis fallacibus cōditionibus pacis frustratus elusisset. Omnia maiora etiam vero præsidia hostium, minora sua, metu interprete semper in deteriora inclinato, ducebant. Nero postquam iam tantum interualli ab hoste fecerat, vt detegi consilium satis tutum esset, paucis milites alloquitur. Negat vllius consilium imperatoris in speciem audacius, re ipsa tutius fuisse, quàm suum. Ad certam eos se victoriam ducere. quippe ad quod bellum collega non antequam ad satietatem ipsius peditum atque equitum datæ ab senatu copiæ fuissent, maiores instructiorésque quàm si aduersus ipsum Annibalem iret, profectus sit: eò ipsos quantumcunque virium momentum addiderint, rem omnem inclinaturos. auditum modo in acie (nam ne ante audiatur, daturum operam) alterum consulem, & alterum exercitum aduenisse, haud dubiam victoriam facturum. Famam bellum conficere, & parua momenta in spem metúmque impellere animos. Gloriæ quidem ex re bene gesta partæ fructum propè omnem ipsos laturos. Semper quod postremum adiectum sit, id rem totam videri traxisse. Cernere ipsos, quo concursu, qua admiratione, quo fauore hominum iter suum celebretur. Et Hercule per instructa omnia ordinibus virorum mulierúmque vndique ex agris effusorum, inter vota ac preces & laudes ibant. illos præsidia reipublicæ, vindices vrbis Romæ imperiique appellabant. in illorum armis dextrísque suam liberorúmque suorum salutem ac libertatem repositam esse. deos omnes deásque precabantur, vt illis faustum iter, felixque pugna, matura ex hostibus victoria esset, damnarentúrque ipsi votorum quæ pro iis suscepissent: vt quem-

admodum nunc soliciti prosequerentur eos, ita paucos post dies læti ouantibus victoria obuiam irent. Inuitare inde pro se quisque, & offerre, & agitare precibus, vt quæ ipsis iumentisq; vsui essent, ab se potissimum sumerent. benigne omnia cumulata dare. Modestia certare milites, ne quid vltra vsum necessarium sumerent. nihil morari, nec ab signis absistere. cibū capientes diem ac noctem ire. vix quod satis ad naturale desyderium corporum esset, quieti dare. Et ad collegam præmissi erant, qui nunciarent aduentum, percūctarentúrque, clàm an palàm, interdiu an noctu venire sese vellet, iisdem an aliis considere castris. Nocte clàm ingredi visum est. Tessera per castra ab Liuio consule data erat, vt tribunū tribunus, centurio centurionem, eques equitem, pedes peditem acciperet. neque enim dilatari castra opus esse, ne hostis aduentum alterius consulis sentiret: & coartatio pluriū in angusto tendentium facilior futura erat, quòd Claudianus exercitus nihil fermè, præter arma, secum in expeditionem tulerat. Cæterum in ipso itinere auctū voluntariis agmen erat, offerentibus sese vltro & veteribus militibus, perfunctis iam militia: & iuuenibus, quos certatim nomina dantes, si quorum corporis species, robúrq; virium aptum militiæ videbatur, conscripserat. Ad Senam castra alterius consulis erant: & quingentos inde fermè passus Asdrubal aberat. Itaque cum iam appropinquaret, tectus montibus substitit Nero, ne ante noctem castra ingrederetur. Silentio ingressi, ab sui quisque ordinis hominibus in tentoria adducti, cum summa omnium lætitia hospitaliter excipiuntur. Postero die concilium habitum, cui & L. Porcius Licinius prætor affuit. Castra iuncta consulum castris habebat: & ante aduentum eorum per loca alta ducendo exercitum, cum modo insideret angustos saltus, vt transitum clauderet, modo ab latere aut ab tergo carperet agmen, ludificatus hostem omnibus artibus belli fuerat. is tum in concilio aderat. Multorum eò inclinabant sententiæ, vt dum fessum via ac vigiliis reficeret militem Nero, simul & ad noscendum hostem paucos sibi sumeret dies, tēpus pugnandi differretur. Nero non suadere modo, sed summa ope orare institit, ne consilium suum, quod tutum celeritas fecisset, temerarium morando facerent. Errore, qui non diuturnus futurus esset, velut torpentem Annibalem, nec castra sua sine duce relicta aggredi, nec ad sequendum iter intendisse. antequam se moueat, delere exercitum Asdrubalis posse, redireque in Apuliam. Qui prolatando spatium hosti det, eum & illa castra prodere Annibali, & aperire in Galliam iter, vt per ocium, vbi velit, Asdrubali coniungatur. Extemplo signum dandum, & exeundum in aciem: abutendúmque errore hostium absentium, præsentiúmque: dum neque illi sciant cum paucioribus, nec hi cum pluribus & validioribus rem esse. Concilio dimisso signum pugnæ proponitur, confestimque in aciem procedūt. Iam hostes ante castra instructi stabāt. Moram pugnæ attulit, quòd Asdrubal prouectus ante signa cum paucis equitibus scuta vetera hostium notauit, quæ ante non viderat, & strigosiores equos. multitudo quoque maior solita visa est. Suspicatus id quod erat, receptui propere cecinit, ac misit ad flumē vnde aquabantur: vbi & excipi aliqui possent, & notari oculis, si qui forte adustioris coloris, vt ex recenti via, essent. simul circunuehi procul castra iubet, specularique, num auctum aliqua parte sit vallum: & attendant, semel, bisne signum canat in castris. Ea cum ordine omnia relata essent, castra nihil aucta errorem faciebant. Bina erant, sicut ante aduentum cōsulis alterius fuerant, vna M. Liuii, altera L. Porcii. neutris quicquam, quò latius tenderetur, ad munimenta adiectum. Illud veterem ducem assuetúmque Romano hosti mouit, quòd semel in prætoriis castris signum, bis in consularibus referebant cecinisse. duos profectò consules esse: & quonam modo alter ab Annibale abscessisset, cura angebat. minime id, quod erat, suspicari poterat, tantæ rei frustratione Annibalem elusum: vt vbi dux, vbi exercitus esset, cum quo castra collata haberet, ignoraret. profectò haud mediocri clade absterritum, insequi non ausum. magnopere vereri, ne perditis rebus serum ipse auxilium venisset, Romanisque eadem iam fortuna in Italia, quæ in Hispania esset. interdum literas suas ad eum non peruenisse, credere: interceptisque iis, cōsulem ad sese opprimendum accelerasse. His anxius curis, extinctis ignibus, vigilia prima dato signo vt taciti vasa colligerent, signa ferri iussit. In trepidatione & nocturno tumultu duces parum intente asseruati, alter in destinatis iam ante animo latebris subsedit, alter per vada nota Metaurum flumen tranauit. Ita desertum à ducibus agmen primo per agros palatur: fessique aliquot somno ac vigiliis sternunt corpora passim, atque infrequentia relinquunt signa. Asdrubal dū lux viam ostenderet, ripa fluminis signa ferri iubet. & per tortuosi amnis sinus flexúsque cum errore obiens haud multum processit, & vbi prima lux transitum opportunum ostendisset, transiturus erat: sed cum quantum à mari abscedebat, tanto altioribus coërcentibus amnem ripis, non inueniret vada, diem terendo spacium dedit ad insequendum sese hosti. Nero primum cum omni equitatu aduenit. Porcius deinde assecutus cum leui armatura. Qui cum fessum agmē carperent

A perent ab omni parte, incursarentque, & iam omisso itinere, quod fugæ simile erat, castra metari Pœnus in tumulo super fluminis ripam vellet: aduenit Liuius peditum omnibus copiis, non itineris modo, sed ad cõserendum extemplo prælium instructis, armatisque. Sed vbi omnes copias coniunxerunt, directáque acies est, Claudius dextro in cornu, Liuius ab sinistro pugnã instruit, media acies prætori tuenda datur. Asdrubal omissa munitione castrorum, postquam pugnandũ vidit, in prima acie ante signa elephantos locat. circa eos læuo in cornu aduersus Claudium Gallos opponit, haud tantũ eis fidens, quantum ab hoste timeri eos credebat. ipse dextrum cornu aduersus M. Liuium sibi, atque Hispanis (& ibi maxime in vetere milite spem habebat) sumpsit. Ligures in medio post elephantos positi. sed lõgior quàm latior acies erat. Gallos prominens collis tegebat. Ea frons quam Hispani tenebant, cum sinistro Romanorum cornu concurrit. dextra omnis acies extra præliũ eminens cessabat. collis oppositus arcebat ne aut a fronte aut ab latere aggrederentur. Inter Liuium Asdrubalémque ingens cõtractum certamen erat, B atróxque cædes vtrinque edebatur. ibi duces ambo, ibi pars maior peditum, equitúmque Romanorum, ibi Hispani, vetus miles, peritúsque Romanæ pugnæ, & Ligures, durum in armis genus. eodem versi elephanti, qui primo impetu turbauerãt antesignanos, etiam signa mouerant loco: deinde crescente certamine & clamore, impotentius iam regi, & inter duas acies versari, velut incerti quorum essent, haud dissimiliter nauibus sine gubernaculo vagis. Claudius, quid » ergo præcipiti cursu tam longum iter emẽsi sumus? clamitans militibus, cum in aduersum collem frustra signa erigere conatus esset, postquã ea regione penetrari ad hostem non videbat posse, cohortes aliquot subductas è dextro cornu, vbi stationem magis segnem, quam pugnam futuram cernebat, post aciem circunducit: & non hostibus modo, sed etiam suis inopinantibus, in sinistrum hostium latus incurrit: tantáque celeritas fuit, vt cum ostendissent se in latere, mox in terga depugnarent, ita vt omnibus partibus, ab fronte, ab latere, ab tergo, trucidarentur Hispa- C ni Liguréisque. Et ad Gallos iam cædes peruenerat. Ibi minimum certaminis fuit. nam & pars magna ab signis aberant, nocte dilapsi, stratique somno passim per agros: & qui aderant, itinere ac vigiliis fessi, intolerantissima laboris corpora, vix arma humeris gerebant. Et iam diei medium erat, sitisque & calor hianteis cædendos capiendósque affatim præbebat. Elephanti plures ab ipsis rectoribus quam ab hoste interfecti. fabrile scalprum cum malleo habebant. id, vbi sæuire belluæ ac ruere in suos cœperant, magister inter aures positum ipsa in compage qua iungitur capiti ceruix, quanto maximo poterat ictu, adigebat. ea celerrima via mortis in tantę molis bellua inuenta erat, vbi regendi spem vicissent. primúsque id Asdrubal instituerat, dux cum sæpe aliàs memorabilis, tum illa præcipue pugna. Ille pugnantes hortando, paritérque obeundo pericula, sustinuit: ille fessos, abnuenteisque tædio & labore, nunc precando, nunc castigando accendit: ille fugientes reuocauit, omissámque pugnam aliquot locis restituit. postremo cum haud dubia fortuna hostium esset, ne superstes tanto exercitui suum nomen secuto esset, conci- D tato equo se in cohortem Romanam immisit. ibi, vt patre Amilcare, & Annibale fratre dignum erat, pugnans cecidit. Nunquam eo bello vna acie tantum hostium interfectum est. redditáque æqua Cannensi clades vel ducis vel exercitus interitu videbatur. Quinquagintasex millia hostium occisa: capta quinque millia & quadringenti, præda alia magna tum omnis generis, tum auri etiam, argentique. ciuium etiam Romanorum, qui capti apud hostes erant, supra quatuor millia capitum recepta. id solatii fuit pro amissis eo prælio militibus. Nam haudquaquam incruenta victoria fuit. octo fermè millia Romanorum, sociorúmque occisa. Adeóque etiam victores sanguinis cædísque ceperat satias, vt postero die, cum esset nunciatum Liuio consuli, Gallos Cisalpinos, Ligurésque, qui aut prælio nõ affuissent, aut inter cædem effugissent, vno agmine abire sine certo duce, sine signis, sine ordine vllo aut imperio: posse, si vna equi- » tum ala mittatur, omnes deleri: supersint, inquit, aliqui nuncii & hostium cladis, & nostræ virtutis. Nero ea nocte quæ secuta est pugnam, citatiore, quàm inde venerat agmine, die sexto ad E statiua sua, atque ad hostem peruenit. Iter eius frequentia minore (nemo enim pręcesserat nuncius) lætitia vero tanta, vix vt compotes mentium gaudio essent, celebratum est. Nam Romæ neuter animi habitus satis dici enarrarique potest: nec quo incerta expectatione euentus ciuitas fuerit: nec quo victoriæ famam acceperit. Nunquam per omnes dies ex quo Claudium consulem profectum fama attulit, ab orto sole ad occidentem, aut senator quisquam à curia, atque ab magistratibus abscessit, aut populus è foro. Matronæ, quia nihil in ipsis opis erat, in preces obtestationésque versæ, per omnia delubra vagæ suppliciis votísque fatigauere deos. Tam solicitæ ac suspensæ ciuitati fama incerta primò accidit, duos Narnienses equites in castra quæ in faucibus Vmbriæ opposita erant, venisse ex prælio nunciantes, cæsos hostes. & primo nu-

gis auribus quàm animis id acceptum erat, vt maius, lætiúsque, quàm quod mente capere, aut satis credere possent. & ipsa celeritas fidem impediebat, quòd biduo ante pugnatum dicebatur. literæ deinde ab L. Manlio Acidino missæ ex castris afferuntur de Narniensium equitum aduentu. Eæ literæ per forum ad tribunal Prætoris latæ senatum curia exciuerunt, tantóque certamine ac tumultu populi ad fores curiæ concursum est, vt adire nuncius non posset præ cunctantibus, vociferantibúsque, vt in Rostris prius quàm in Senatu literæ recitarentur. tandem summoti & coërciti à magistratibus: vixque seruari lætitia intra impotentes eius animos potuit. In Senatu primùm, deinde in concione literæ recitatæ sunt: & pro cuiusque ingenio, aliis iam certum gaudium, aliis nulla antè futura fides erat, quàm legato consulum, vel literas audissent. Ipsos deinde appropinquare legatos allatum est. Tunc enimuero omnis ætas currere obuiam, primus quisque oculis auribúsque haurire tantum gaudium cupientes. Ad Miluium vsque pontem continens agmen peruenit. Legati erant L. Veturius Philo, P. Licinius Varus, Q. Cæcilius Metellus. Circunfusi omnis generis hominum frequentia in forum G peruenerunt. cum alii ipsos, alii comites eorũ, quæ acta essent, percũctarentur: & vt quisque audierat, exercitum hostium, imperatorémque occisum, legiones Romanas incolumes, saluos consules esse, extemplo aliis porrò impertiebant gaudium suum. Cum ægre in curiam peruentum esset, multo ægrius summota turba, ne Patribus misceretur, literæ in senatu recitatæ sunt. inde traducti in concionem legati. L. Veturius literis recitatis omnia quæ acta erant, exposuit, cum ingenti assensu, postremo etiam clamore vniuersæ concionis, cum vix gaudium animis caperent. Discursum inde ab aliis circa templa deûm, vt grates agerent: ab aliis domos, vt coniugibus liberísque tam lætum nuncium impertirẽt. Senatus, quòd M. Liuius & C. Claudius consules incolumi exercitu, ducem hostium legionésque occidissent, supplicationem in triduum decreuit. Eam supplicationem C. Hostilius prætor pro cõcione edixit: celebratáque a viris, fœminisque. Omniaque templa per totum triduum æqualem turbam habuere, cum matronę amplissima veste cum liberis, perinde ac si debellatum foret, omni solutæ metu deis immortalibus H grates agerent. Statum quoque ciuitatis ea victoria mouit, vt iam inde haud secus, quàm in pace, res inter se contrahere, vendendo, emendo, mutuum dando, argentum creditum soluendo, auderent. C. Claudius consul cum in castra redisset, caput Asdrubalis, quod seruatum cum cura attulerat, proiici ante hostium stationes: captiuósque Afros vinctos, vt erant, ostendi: duos etiam ex iis solutos ire ad Annibalem, & expromere quæ acta essent, iussit. Annibal tãto simul publico familiarique ictus luctu, agnoscere se fortunam Carthaginis fertur dixisse. castrisq; inde motis: vt omnia auxilia, quæ diffusa latius tueri non potuerat, in extremum Italiæ angulum, Brutios, contraheret: & Metapontinos, ciuitatem vniuersam, excitos sedibus suis, & Lucanorum, qui suæ ditionis erant, in Brutium agrum traduxit.

DECADIS TERTIAE LIBER OCTAVVS. I

VM transitu Asdrubalis quantum in Italiam inundauerat belli, tantum leuatæ Hispaniæ viderentur: renatum ibi subito par priori bellum est. Et Hispanias ea tempestate sic habebant Romani, Pœnique. Asdrubal Gisgonis filius ad oceanum penitus, Gadeisque concesserat. Nostri maris ora, omnisque fermè Hispania, quà in orientem vergit, Scipionis ac Romanæ ditionis erat. Nouus imperator Hanno in locum Barchini Asdrubalis nouo cum exercitu ex Africa transgressus, Magonique iunctus, cum in Celtiberia, quæ media inter duo maria est, breui magnum hominum numerum armasset: Scipio aduersus eum M. Syllanum cum decem millibus peditum, equitibus quingentis misit. Syllanus quantis maximis potuit itineribus, (impediebant autem & asperitates viarum, & angustiæ saltibus crebris, vt pleraque Hispaniæ sunt, inclusæ) tamen non solum nuncios, sed etiam famam aduentus sui præ- K gressus, ducibus indidem ex Celtiberia trãsfugis ad hostem peruenit. Eisdem authoribus compertum est, cum decem circiter millia ab hoste abessent: bina castra circa viam qua irent, esse: læua Celtiberos, nouum exercitum supra nouem millia hominum, dextra Punica tenere castra. Hæc stationibus, vigiliis, omni iusta militari custodia tuta & firma esse: illa altera soluta neglectáque, vt barbarorum, & tyronum, & minus timentium, quòd in sua terra essent. Ea prius aggredienda ratus Syllanus, signa quammaxime ad læuam iubebat ferri, necunde ab stationibus Punicis cõspiceretur. ipse præmissis speculatoribus, citato agmine ad hostem pergit. Tria millia fermè aberat: cum hauddum quisquam hostium senserat. confragosa loca, & obsita virgultis tenebant

A nebant colles.ibi in caua valle,atque ob id occulta,cōsidere militem, & cibum capere iubet.interim speculatores,transfugarum dicta affirmantes,venerunt. Tum sarcinis in mediū coniectis; arma Romani capiunt:aciéque iusta in pugnam vadunt. Mille passuum aberant cum ab hoste conspecti sunt.trepidarique repentè cœptum. Mago ex castris citato equo ad primū clamorem & tumultum aduehitur. Erāt in Celtiberorū exercitu quatuor millia scutatorū,& C C equites. hanc iustam legionem(& id fermè roboris erat)in prima acie locat:cæteros,leuem armaturam, in subsidiis posuit.Cum ita instructos educeret castris,vixdū in egressos vallo Romani pila cōiecerunt.Subsidunt Hispani aduersus emissa tela ab hoste. inde ad emittenda ipsi consurgunt. quæ cum Romani conferti,vt solent, densatis excepissent scutis:tum pes cum pede collatus,& gladiis geri res cœpta est.Cæterùm asperitas locorum & Celtiberis(quibus in prælio cōcursare mos est)velocitatem inutilem faciebat:& haud iniqua eadem erat Romanis stabili pugnę assuetis: nisi quòd angustiæ & internata virgulta ordines dirimebāt:& singuli,binique velut cū paribus conserere pugnam cogebātur. quod ad fugam impedimento hostibus erat:& ad cædē eos velut vinctos præbebat.Et iam fermè omnibus scutatis Celtiberorum interfectis,leuis armatura,& Carthaginienses qui ex alteris castris subsidio venerāt,perculsi cædebantur.Duo haud amplius millia peditum,& equitatus omnis,vix inito prælio,cum Magone effugerunt.Hāno alter imperator cum eis qui postremi iam profligato prælio aduenerant,viuus capitur.Magonem fugiētem equitatus fermè omnis,& quod veterum peditum erat secuti, decimo die in Gaditanam prouinciam ad Asdrubalem peruenerunt.Celtiberi,nouus miles,in proximas dilapsi syluas,inde domos diffugerunt.Peropportuna victoria nequaquam tantum iam conflatū bellum,quanta futuri materia belli,si licuisset iis Celtiberorum gente excita,& alios ad arma solicitare populos,oppresserat. Itaque collaudato benignè Syllano,Scipio spem debellandi,si nihil etiam ipse cunctando moratus esset,nactus,ad id quod reliquum belli erat,in vltimam Hispaniam aduersus Asdrubalem pergit. Pœnus cū castra sua fortè in Betica ad sociorū animos continēdos in fide haberet:signis repētè sublatis,fugę magis q̃ itineris modo penitꝰ ad Oceanū & Gadeis ducit. Cæterū q̀ aciē renuisset,exercitū omnem passim in ciuitates dimisit: vt & muris se ipsi,& armis muros tutarentur.Scipio vbi animaduertit dissipatum passim bellum: & circūferre ad singulas vrbes arma,diutini magis quàm magni esse operis:retro vertit iter.ne tamē hostibus eam relinqueret regionem,L.Scipionem fratrem cum decem millibus peditum, & mille equitum ad oppugnandam opulentissimam in iis locis vrbem quam Oringin barbari appellabant,mittit.sita in Melessum finibus est,Hispanæ gentis,ager frugifer: argentum etiam incolæ fodiunt. Ea arx fuit Asdrubalis ad excursiones circà in mediterraneos populos faciendas. Scipio castris prope vrbem positis,prius quàm circūuallaret vrbem,misit ad portas qui ex propinquo alloquio animos tentarēt:suaderéntque,vt amicitiam potius quàm vim experirentur Romanorū. Vbi nihil pacati respondebatur,fossa dupliciq; vallo circundata vrbe,in treis parteis exercitum diuidit: vt vna semper pars,quietis interim duabus,oppugnarēt.Prima pars cum adorta oppugnare est, atrox sanè & anceps prælium fuit.non subire, non scalas ferre ad muros præ incidentibus telis facile erat. etiam qui erexerant ad murum scalas:alii furcis ad idipsum factis detrudebantur:in alios lupi supernè ferrei iniecti:vt in periculo essent,ne suspensi in murum extraherētur. Quod vbi animaduertit Scipio, nimia paucitate suorum exæquatum certamen esse: etiam eo superare hostem,quòd ex muro pugnaret:duabus simul partibꝰ,prima recepta,vrbem est aggressus. Quæ res tantum pauoris iniecit fessis iam cum primis pugnando: vt & opppidani mœnia repentina fuga desererent:& Punicum præsidium metu ne prodita vrbs esset,relictis stationibus in vnum locum se colligeret.Timor inde oppidanos incessit,ne si hostis vrbem intrasset:sine discrimine, Pœnus an Hispanus esset,obuii passim cæderentur.itaque patefacta repentè porta,frequentes ex oppido sese eiecerunt,scuta præ se tenentes,ne tela procul coniicerentur:dexteras nudas ostētantes,vt gladios abiecisse appareret. Id vtrum parū ex interuallo sit conspectum: an dolus aliquis suspectus fuerit:incompertum est.Impetus hostilis in transfugas factus:nec secus quàm aduersa acies cæsi:eademq; porta signa infesta vrbi illata.& aliis partibus securibus dolabrisq; cædebātur & refringebantur portæ.& vt quisque intrauerat eques:ad forum occupandū(ita enim prę ceptum erat)citato equo pergebat.additum erat & triariorum equiti præsidium. legionarii cæteram partem vrbis peruadunt direptione & cæde obuiorum,nisi qui armis se tuebantur. Carthaginienses omnes in custodiam dati sunt:oppidanorum quoq; C C C fermè,qui clauserant portas:cæteris traditum oppidū,suæ redditæ res. Cecidere in vrbis eius oppugnatione hostium duo millia fermè,Romanorum haud plus X C. Læta & ipsis qui rem gessere, vrbis eius expugnatio fuit:& imperatori cæteróque exercitui. Speciosum aduentum suum,ingentem turbam ca-

gis auribus quàm animis id acceptum erat, vt malus, lætiúsque, quàm quod mente capere, aut F
satis credere possent.& ipsa celeritas fidem impediebat, quòd biduo ante pugnatum dicebatur. literæ deinde ab L. Manlio Acidino missæ ex castris afferuntur de Narniensium equitum aduentu. Eæ literæ per forum ad tribunal Prætoris latæ senatum curia exciuerunt, tantóque certamine ac tumultu populi ad fores curiæ concursum est, vt adire nuncius non posset præ cunctantibus, vociferantibúsque, vt in Rostris prius quàm in Senatu literæ recitarentur. tandem summoti & coërciti à magistratibus: vixque seruari lætitia intra impotentes eius animos potuit. In Senatu primùm, deinde in concione literæ recitatæ sunt: & pro cuiusque ingenio, aliis iam certum gaudium, aliis nulla antè futura fides erat, quàm legato consulum, vel literas audissent. Ipsos deinde appropinquare legatos allatum est. Tunc enimuero omnis ætas currere obuiam, primus quisque oculis auribúsque haurire tantum gaudium cupientes. Ad Miluium vsque pontem continens agmen peruenit. Legati erant L. Veturius Philo, P. Licinius Varus, Q. Cæcilius Metellus. Circunfusi omnis generis hominum frequentia in forum G
peruenerunt. cum alii ipsos, alii comites eorũ, quæ acta essent, percũctarentur: & vt quisque audierat, exercitum hostium, imperatorémque occisum, legiones Romanas incolumes, saluos consules esse, extemplo aliis porrò impertiebant gaudium suum. Cum ægre in curiam peruentum esset, multo ægrius summota turba, ne Patribus misceretur, literæ in senatu recitatæ sunt. inde traducti in concionem legati. L. Veturius literis recitatis omnia quæ acta erant, exposuit, cum ingenti assensu, postremo etiam clamore vniuersæ concionis, cum vix gaudium animis caperent. Discursum inde ab aliis circa templa deûm, vt grates agerent: ab aliis domos, vt coniugibus liberísque tam lætum nuncium impertirẽt. Senatus, quòd M. Liuius & C. Claudius consules incolumi exercitu, ducem hostium legionésque occidissent, supplicationem in triduum decreuit. Eam supplicationem C. Hostilius prætor pro cócione edixit: celebratáque a viris, fœminisque. Omniáque templa per totum triduum æqualem turbam habuere, cum matronæ am- H
plissima veste cum liberis, perinde ac si debellatum foret, omni solutæ metu deis immortalibus grates agerent. Statum quoque ciuitatis ea victoria mouit, vt iam inde haud secus, quàm in pace, res inter se contrahere, vendendo, emendo, mutuum dando, argentum creditum soluendo, auderent. C. Claudius consul cum in castra redisset, caput Asdrubalis, quod seruatum cum cura attulerat, proiici ante hostium stationes: captiuósque Afros vinctos, vt erant, ostendi: duos etiam ex iis solutos ire ad Annibalem, & expromere quæ acta essent, iussit. Annibal tãto simul publico familiarique ictus luctu, agnoscere se fortunam Carthaginis fertur dixisse. castrisq; inde motis: vt omnia auxilia, quæ diffusa latius tueri non potuerat, in extremum Italiæ angulum, Brutios, contraheret: & Metapontinos, ciuitatem vniuersam, excitos sedibus suis, & Lucanorum, qui suæ ditionis erant, in Brutium agrum traduxit.

DECADIS TERTIAE LIBER OCTAVVS. I

VM transitu Asdrubalis quantum in Italiam inundauerat belli, tantum leuatæ Hispaniæ viderentur: renatum ibi subito par priori bellum est. Et Hispanias ea tempestate sic habebant Romani, Pœnique. Asdrubal Gisgonis filius ad oceanum penitus, Gadeisque concesserat. Nostri maris ora, omnísque fermè Hispania, quà in orientem vergit, Scipionis ac Romanæ ditionis erat. Nouus imperator Hanno in locum Barchini Asdrubalis nouo cum exercitu ex Africa transgressus, Magonique iunctus, cum in Celtiberia, quæ media inter duo maria est, breui magnum hominum numerum armasset: Scipio aduersus eum M. Syllanum cum decem millibus peditum, equitibus quingentis misit. Syllanus quantis maximis potuit itineribus, (impediebant autem & asperitates viarum, & angustiæ saltibus crebris, vt pleraque Hispaniæ sunt, inclusæ) tamen non solum nuncios, sed etiam famam aduentus sui prægressus, ducibus indidem ex Celtiberia trãsfugis ad hostem peruenit. Eisdem authoribus com- K
pertum est, cum decem circiter millia ab hoste abessent: bina castra circa viam qua irent, esse: læua Celtiberos, nouum exercitum supra nouem millia hominum, dextra Punica tenere castra. Hæc stationibus, vigiliis, omni iusta militari custodia tuta & firma esse: illa altera soluta neglectáque, vt barbarorum, & tyronum, & minus timentium, quòd in sua terra essent. Ea prius aggredienda ratus Syllanus, signa quammaxime ad læuam iubebat ferri, necunde ab stationibus Punicis cõspiceretur. ipse præmissis speculatoribus, citato agmine ad hostem pergit. Tria millia fermè aberat: cum hauddum quisquam hostium senserat. confragosa loca, & obsita virgultis tenebant

A nebant colles. ibi in caua valle, atque ob id occulta, cōsidere militem, & cibum capere iubet. interim speculatores, transfugarum dicta affirmantes, venerunt. Tum sarcinis in mediū coniectis, arma Romani capiunt: aciéque iusta in pugnam vadunt. Mille passuum aberant cum ab hoste conspecti sunt. trepidarique repentè cœptum. Mago ex castris citato equo ad primū clamorem & tumultum aduehitur. Erāt in Celtiberorū exercitu quatuor millia scutatorū, & C C equites. hanc iustam legionem (& id fermè roboris erat) in prima acie locat: cæteros, leuem armaturam, in subsidiis posuit. Cum ita instructos educeret castris, vixdū in egressos vallo Romani pila cōiecerunt. Subsidunt Hispani aduersus emissa tela ab hoste. inde ad emittenda ipsi consurgunt. quæ cum Romani conferti, vt solent, densatis excepissent scutis: tum pes cum pede collatus, & gladiis geri res cœpta est. Cæterùm asperitas locorum & Celtiberis (quibus in prælio cócursare mos est) velocitatem inutilem faciebat: & haud iniqua eadem erat Romanis stabili pugnæ assuetis: nisi quòd angustiæ & internata virgulta ordines dirimebāt: & singuli, binique velut cū paribus conserere pugnam cogebātur. quod ad fugam impedimento hostibus erat: & ad cædē eos velut vinctos præbebat. Et iam fermè omnibus scutatis Celtiberorum interfectis, leuis armatura, & Carthaginienses qui ex alteris castris subsidio venerāt, perculsi cædebantur. Duo haud amplius millia peditum, & equitatus omnis, vix inito prælio, cum Magone effugerunt. Hāno alter imperator cum eis qui postremi iam profligato prælio aduenerant, viuus capitur. Magonem fugiētem equitatus fermè omnis, & quod veterum peditum erat secuti, decimo die in Gaditanam prouinciam ad Asdrubalem peruenerunt. Celtiberi, nouus miles, in proximas dilapsi syluas, inde domos diffugerunt. Per oportuna victoria nequaquam tantum iam conflatū bellum, quanta futuri materia belli, si licuisset iis Celtiberorum gente excita, & alios ad arma solicitare populos, oppresserat. Itaque collaudato benignè Syllano, Scipio spem debellandi, si nihil etiam ipse cunctando moratus esset, nactus, ad id quod reliquum belli erat, in vltimam Hispaniam aduersus Asdrubalem pergit. Pœnus cū castra sua fortè in Betica ad sociorū animos continēdos in fide haberet: signis repētè sublatis, fugæ magis q̄ itineris modo penitus ad Oceanū & Gadeis ducit. Cæterū q̄ aciē renuisset, exercitū omnem passim in ciuitates dimisit: vt & muris se ipsi, & armis muros tutarentur. Scipio vbi animaduertit dissipatum passim bellum: & circūferre ad singulas vrbes arma, diutini magis quàm magni esse operis: retro vertit iter. ne tamē hostibus eam relinqueret regionem, L. Scipionem fratrem cum decem millibus peditum, & mille equitum ad oppugnandam opulentissimam in iis locis vrbem quam Oringin barbari appellabant, mittit. sita in Melessum finibus est, Hispanæ gentis, ager frugifer: argentum etiam incolæ fodiunt. Ea arx fuit Asdrubalis ad excursiones circà in mediterraneos populos faciendas. Scipio castris prope vrbem positis, prius quàm circūuallaret vrbem, misit ad portas qui ex propinquo alloquio animos tentarēt: suaderēntque, vt amicitiam potius quàm vim experirentur Romanorū. Vbi nihil pacati respondebatur, fossa dupliciq; vallo circundata vrbe, in treis parteis exercitum diuidit: D vt vna semper pars, quietis interim duabus, oppugnarēt. Prima pars cum adorta oppugnare est, atrox sanè & anceps prælium fuit. non subire, non scalas ferre ad muros præ incidentibus telis facile erat. etiam qui erexerant ad murum scalas: alii furcis ad idipsum factis detrudebantur: in alios lupi supernè ferrei iniecti: vt in periculo essent, ne suspensi in murum extraherētur. Quod vbi animaduertit Scipio, nimia paucitate suorum exæquatum certamen esse: etiam eo superare hostem, quòd ex muro pugnaret: duabus simul partibus, prima recepta, vrbem est aggressus. Quæ res tantum pauoris iniecit fessis iam cum primis pugnando: vt & opppidani mœnia repentina fuga desererent: & Punicum præsidium metu ne prodita vrbs esset, relictis stationibus in vnum locum se colligeret. Timor inde oppidanos incessit, ne si hostis vrbem intrasset: sine discrimine, Pœnus an Hispanus esset, obuii passim cæderentur. itaque patefacta repentè porta, frequentes ex oppido sese eiecerunt, scuta præ se tenentes, ne tela procul conii cerentur: dextras nudas ostētantes, vt gladios abiecisse appareret. Id vtrum parū ex interuallo sit conspectum: an dolus aliquis E suspectus fuerit: incompertum est. Impetus hostilis in transfugas factus: nec secus quàm aduersa acies cæsi: eadémq; porta signa infesta vrbi illata. & aliis partibus securibus dolabrísq; cædebātur & refringebantur portæ. & vt quisque intrauerat eques: ad forum occupandū (ita enim præceptum erat) citato equo pergebat. additum erat & triariorum equiti præsidium. legionarii cæteram partem vrbis peruadunt direptione & cæde obuiorum, nisi qui armis se tuebantur. Carthaginienses omnes in custodiam dati sunt: oppidanorum quoq; C C C fermè, qui clauserant portas: cæteris traditum oppidū, suæ redditæ res. Cecidere in vrbis eius oppugnatione hostium duo millia fermè, Romanorum haud plus X C. Læta & ipsis qui rem gessere, vrbis eius expugnatio fuit: & imperatori cæteróque exercitui. Speciosum aduētum suum, ingentem turbam ca-

ptiuorum præ se agentes, fecerũt. Scipio collaudato fratre, quum quanto poterat verborum honore Carthagini ab se captæ, captam ab eo Oringin æquasset: quia & hyems instabat, vt nec tẽtare Gades, nec disiectum passim per prouinciam exercitum Asdrubalis consectari posset: in citeriorem Hispaniam recipit exercitum: dimissisq; in hyberna legionibus, L. Scipione fratre Romam misso, & Hannone hostium imperatore, cæterisque nobilibus captiuis, ipse Tarraconem concessit. Eodem anno classis Romana cum M. Valerio Leuino proconsule ex Sicilia in Africam transmissa, in Vticensi Carthaginiẽsiq; agro latè populationes fecit. extremis finibus Carthaginiensium, circa ipsa mœnia Vticæ prædæ actæ sunt. Repetentibus Siciliam classis Punica (septuaginta erant longæ naues) occurrit. decem & septem naues ex iis captæ sunt: quatuor in alto mersæ: cætera fusa ac fugata classis. Terra marique victor Romanus cum magna omnis generis præda Lilybæum repetit. Toto inde mari pulsis hostium nauibus, magni commeatus frumenti Romam subuecti. Principio æstatis eius qua hæc sunt gesta, P. Sulpitius procõsul, & Attalus rex cum Æginæ (sicut ante dictũ est) hybernassent: Lemnum inde classe iuncta Romanæ V & X X quinqueremes, regiæ V & X X X transmiserunt. Et Philippus, vt seu terra seu mari obuiam eũdum hosti foret, paratus ad omnes conatus esset, ipse Demetriadẽ ad mare descendit, Larissam diem ad conueniẽdum exercitui edixit. Vndiq; ab sociis legationes Demetriadem ad famam regis conuenerunt. Sustulerant enim animos Aetoli, cum ob Romanam societatem, tum post Attali aduentum: finitimósque depopulabantur. nec Acarnanes solùm Bœotiq;, & qui Eubœam incolunt, in magno metu erant: sed Achæi quoque, quos super Aetolicum bellũ Machanidas etiam Lacedæmonius tyrannus haud procul Argeorũ fine positis castris terrebat. Hi omnes suis quisq; vrbibus quæ pericula terra marique portenderentur, memorantes, auxilia regem orabant. Ne ex regno quidem ipsius tranquillæ nunciabantur res, & Scerdiletum Pleuratúmque motos esse, & Thracum maximè Mædos, si quod longinquum bellum regem occupasset, proxima Macedoniæ incursuros. Bœoti quidem, & interiores Græciæ populi, Thermopylarum saltus, vbi angustæ fauces coarctant iter, fossa vallóque intercludi ab Aetolis nunciarant, ne transitum ad sociorum vrbes tuendas Philippo darent. Vel segnem ducẽ tot excitare tumultus circunfusi poterant. Legationes dimittit: pollicitus, prout tempus ac res fineret, omnibus laturum auxilium. in præsentia quæ maximè vrgebant, res pararent. Tum præsidium vrbi mittit vnde allatum erat, Attalum ab Lemno classe transmissa omnem circa vrbem agrum depopulatum. Polyphantem cum modica manu in Bœotiam, Menippum item quendam ex regiis ducibus cum mille peltatis (pelta cetræ haud dissimilis est) Chalcidem mittit. additi quingenti Ænianum: vt omnes insulæ partes tueri possent. ipse Scotusam est profectus: eodémque ab Larissa Macedonum copias traduci iussit. Eò nunciatum est, concilium Aetolis Heracleam indictũ: regémque Attalum ad consultandum de summa belli venturum. Hunc conuentum vt turbaret subito aduentu, magnis itineribus Heracleam duxit: & cõcilio quidem dimisso iam venit: segetibus tamen quæ iam prope maturitatem erant, maximè in sinu æniano euastatis, Scotusam copias reducit. ibi exercitu omni relicto, cum cohorte regia Demetriadem sese recipit. Inde vt ad omnes hostium motus posset occurrere: etiam in Phocidem atque Eubœam & Peparethum mittit qui loca alta eligerent, vnde editi ignes apparerẽt. ipse in Cisseo (mons est in altitudinem ingentem cacuminis editi) speculam posuit: vt ignibus procul sublatis signum, vbi quid molirentur hostes, momento temporis acciperet. Romanus imperator, & Attalus rex à Peparetho Niceam traiecerunt. inde classem in Eubœam ad vrbem Oreum transmittunt: quæ ab Demetriaco sinu Chalcidem & Euripũ petenti ad læuam prima vrbium Eubœę posita est. Ita inter Attalum ac Sulpitiũ conuenit, vt Romani à mari, regii à terra oppugnarent. Quatriduo postquã appulsa classis est, vrbem aggressi sunt. Id tempus occultis cum Platore, qui à Philippo præpositus vrbi erat, colloquiis absumptum est. Duas arces vrbs habet: vnam imminentẽ mari: altera vrbis medio est: cuniculo inde via ad mare ducit, quam à mari turris quinq; tabulatorum, egregiũ propugnaculum, claudebat. Ibi primò atrocissimum contractũ est certamẽ, & turre instructa omni genere telorũ, & tormentis machinisq; ad oppugnandã eam ex nauibus expositis. Cum omniũ animos oculósq; id certamen auertisset, porta maritimæ arcis Plator Romanos accepit: momẽtóque arx occupata est. Oppidani pulsi inde in mediam vrbem ad alteram tendere arcem. Et ibi positi erant, qui fores portæ obiicerent. ita exclusi in medio cæduntur, capiuntúrq;. Macedonũ præsidium conglobatũ sub arcis muro stetit, nec fuga effusè petita, nec pertinaciter prælio inito. Eos Plator venia à Sulpitio impetrata in naues impositos ad Demetrium Phthiotidis exposuit: ipse ad Attalum se recepit. Sulpitius tam facili ad Oreum successu elatus, Chalcidem inde protinus victrici classe petit. vbi haudquaquam ad spem euentus respondit. Ex patenti vtrinque coactum

A actum in angustias mare, vt speciem intuenti primò gemini portus in ora duo versi præbuerit:
sed haud facile alia infestior classi statio est. nam & venti ab vtriusque terræ prægaltis montibus
subiti ac procellosi decidunt: & fretum ipsum Euripi non septies die, sicut fama fert, temporibus
statis reciprocat: sed temerè in modum venti nunc huc nunc illuc verso mari, velut mōte præ-
cipiti deuolutus torrēs rapitur. ita nec nocte nec die quies nauibus datur. Cum classem tam in-
festa statio accepit: tum & oppidum alia parte clausum mari, alia à terra egregiè munitum, præ-
sidióque valido firmatum, & præcipuè fide præfectorum principúmq; quæ fluxa & vana apud
Oreum fuerat, stabile atque inexpugnabile fuit. Id prudenter, vt in temerè suscepta re, Romanus
fecit, quòd circunspectis difficultatibus, ne frustra tempus tereret, celeriter abstitit incepto: clas-
semq; inde ad Cynum Locridis (emporium id est Opūtiorum vrbis mille passuum à mari sitæ)
traiecit. Philippum & ignes ab Oreo editi mouerāt, sed serius Platoris fraude e specula elati: &
B impari maritimis viribus haud facilis erat in insulam classi accessus. Ita res per cunctationem
omissa. Ad Chalcidis auxilium vbi signum accepit, impigrè est motus. nā & ipsa Chalcis quan-
quam eiusdem insulæ vrbs est, tamen adeò arcto interscinditur freto, vt ponte continēti iunga-
tur, terra aditum faciliorem quàm mari habeat. igitur Philippus deiecto præsidio, fusis Aetolis
qui saltum Thermopylarum insidebant, cum ab Demetriade Scotusam, inde tertia vigilia pro-
fectus trepidos hostes Heracleam compulisset, ipse vno die Phocidis Elatiā millia amplius LX
contendit. Eodem fermè die ab Attalo rege Opuntiorum vrbs capta diripiebatur. concesserat
eam prædam regi Sulpitius, quia Oreum paucos ante dies ab Romano milite, expertibus regiis,
direptum fuerat. Romana classis Oreum sese receperat, & Attalus ignarus aduentus Philippi, pe-
cuniis à principibus exigendis terebat tempus. adeòq; improuisa res fuit, vt nisi Cretensiū qui-
dam fortè pabulatum ab vrbe longius progressi agmen hostium procul conspexissent, opprimi
potuerit. Attalus inermis atque incompositus, cursu effuso mare ac naues petit. & molientibus ab
C terra naues Philippus aduenit, metúmq; etiam ex terra nauticis præbuit. inde Opuntem rediit,
deos hominésque accusans, quòd tantæ rei fortunam ex oculis propè raptam amisisset. Opuntii
quoque ab eadem ira increpiti, quòd cum trahere obsidionem in aduentū suum potuissent, viso
statim hoste popè in voluntariam deditionem concessissent. Compositis circa Opuntem rebus,
Toronen est profectus. Et Attalus primò Oreum se recepit. inde cum fama accidisset, Prusiam
Bithyniæ regem in fines regni sui transgressum, omissis Romanis rebus, atque Aetolico bello, in
Asiam traiecit. Et Sulpitius Aeginā classem recipit, vnde initio veris profectus erat. Haud ma-
iore certamine, quàm Opuntem Attalus ceperat, Philippus Toronen cepit. Incolebāt vrbē eam
profugi ab Thebis Phthioticis. vrbe sua capta à Philippo, cum in finem Aetolorum peruenissent,
sedem eis Aetoli eam dederāt, vrbis vastæ ac desertæ priore quidem Philippi bello. Tum ab To-
rone, sicut paulò antè dictum est recepta profectus, Tritonon, & Drymas, Doridis parua atque
ignobilia oppida cepit. inde Elatiam iussis ibi se opperiri Ptolemæi Rhodiorúmq; legatis, venit.
D vbi cum de finiendo Aetolico bello ageretur (affuerant enim legati nuper Heracleæ concilio
Romanorum Aetolorúmque) nuncius affertur, Machanidam olympiorum solenne ludicrū pa-
ranteis Eleos aggredi statuisse. Præuertendum id ratus, legatis cum benigno responso dimissis: se
neque caussam eius belli fuisse: nec moram, si modò æqua & honesta conditione liceat, paci fa-
cturum: cum expedito agmine profectus per Bœotiam Megaram, atque inde Corinthū descen-
dit. vnde commeatibus sumptis, Phliunta Pheneúmque petit. & iam cum Eream venisset, audito
Machanidā fama aduentus sui territum refugisse Lacedæmonē, Aegium se ad conciliū Achæo-
rum recepit: simul classem Punicam, vt mari quoque aliquid posset, accitam, ibi ratus se inuen-
turum. Paucis antè diebus in Phoceas traiecerant Pœni: inde portus Acarnanum petierāt, cum
ab Oreo profectum Attalum Romanósque audissent, veriti ne in se iretur, & intra Rhium (fau-
ces eæ sunt Corinthii sinus) opprimerentur. Philippus mœrebat quidem & angebatur, cum ad
omnia ipse raptim isset, nulli tamen se rei in tempore occurrisse, & rapientem omnia ex oculis
E elusisse celeritatem suam fortunam. In concilio tamen dissimulans ægritudinem, elato animo
disseruit, testatus deos hominésque, se nulli loco nec tempori defuisse, quin vbi hostiū arma cō-
crepuissent, eò quanta maxima posset celeritate tenderet. sed vix rationem inire posse, vtrum ab
se audacius, an fugacius ab hostibus geratur bellum. sic ab Opunte Attalum, sic Sulpitiū Chal-
cide, sic his ipsis diebus Machanidam è manibus suis elapsum. Sed non semper felicem esse fu-
gam: nec pro difficili id bellum habendum, in quo si modò congressus cum hoste sis, viceris.
quod primum esset, confessionem se hostium habere, nequaquā pares esse eos. breui & victoriam
haud dubiam habiturum: nec meliore euentu eos secum, quàm spe pugnaturos. Læti regē socii
audierunt. Reddidit inde Achæis Eream & Triphyliam. Alipheram autem Megalopolitis, quòd

ſuorum fuiſſe finium ſatis probabant, reſtituit. inde nauibus acceptis ab Achæis (erant autẽ tres F quadriremes, & biremes totidem) Anticyram traiecit. inde quinqueremibus ſeptem, & lembis viginti amplius, quos vt adiungeret Carthaginienſium claſſi, miſerat in Corinthiũ ſinum, profectus ad Erythras Aetolorum quæ prope Eupalium ſunt, exſcenſionem fecit. Haud fefellit Aetolos. nam hominum quod aut in agris, aut in propinquis caſtellis Potidaniæ ac Apolloniæ fuit, in ſyluas montéſque refugit. Pecora, quæ inter feſtinationem abigi nequiuerant, ſunt direpta, & in naues compulſa. Cum his, cæteráque præda Nicia prætore Achæorum Aegium miſſo, cum Corinthum petiſſet, pedeſtres inde copias per Bœotiam terra duci iuſſit. ipſe à Cenchreis præter Atticen ſuper Sunium nauigans, inter medias propè hoſtium claſſes Chalcidem peruenit. inde collaudata fide ac virtute, quòd neque timor neque ſpes flexiſſent eorum animos, hortatúſq; in poſterum, vt eadem conſtantia permanerent in ſocietate, ſi ſuã quàm Oreanorum atque Opuntiorum fortunam mallent, ab Chalcide Oreum nauigat. principúmq; iis qui fugere capta vrbe G quàm ſe Romanis tradere maluerant, ſumma rerum & cuſtodia vrbis permiſſa, ipſe Demetriadem ab Eubœa, vnde primò ad opem ferẽdam ſociis profectus erat, traiecit. Caſandreæ deinde centum nauium longarum carinis poſitis, contractáque ad effectum eius operis multitudine fabrorum naualium, quia res in Græcia tranquillas & profectio Attali fecerat, & in tempore laborantibus ſociis latum ab ſe auxilium, retro in regnum conceſſit, vt Dardanis bellum inferret. Extremo æſtatis eius qua hæc in Græcia ſunt geſta, cum Q. Fabius Maximus legatus ab M. Liuio conſule Romam ad ſenatum miſſus nunciaſſet, cõſulem ſatis præſidii Galliæ prouinciæ credere L. Porcium cum ſuis legionibus eſſe, decedere ſe inde, ac deduci exercitum conſularem poſſe: patres non M. Liuiũ tantùm redire ad vrbem, ſed collegam quoque eius C. Claudiũ iuſſerunt. Id modò in decreto interfuit, quòd M. Liuii exercitum reduci, Neronis legiones Annibali oppoſitas manere in prouincia iuſſerunt. Inter conſules ita per literas conuenit, vt quemadmodum vno animo Rempublicam geſſiſſent: ita quanquã ex diuerſis regionibus conuenirent, vno tem- H pore ad vrbem accederẽt. Præneſte qui prior veniſſet, collegam ibi opperiri iuſſus. Fortè ita euenit, vt eodem die ambo Præneſte venirent. inde præmiſſo edicto, vt triduo pòſt frequens ſenatus ad ædem Bellonę adeſſet, omni multitudine obuiam effuſa ad vrbem acceſſere. Non ſalutabant modò vniuerſi, ſed contingere pro ſe quiſque victrices dextras conſulum cupientes, alii gratulabantur, alii gratias agebant, quòd eorum opera incolumis Reſpublica eſſet. In ſenatu cũ more omnium imperatorum expoſitis rebus ab ſe geſtis poſtulaſſent, vt pro Republica fortiter fideliterque adminiſtrata, & diis immortalibus haberetur honos, & ipſis triumphantibus vrbẽ inire liceret: ſe verò ea quæ poſtularent, decernere patres merito deorum primum, dein ſecundũ deos conſulum, reſponderunt, & ſupplicatione amborum nomine, & triumpho vtrique decreto. Inter ipſos, ne cum bellũ communi animo geſſiſſent, triũphum ſepararent, ita conuenit: quoniam in prouincia M. Liuii res geſta eſſet, & eo die quo pugnatum foret, eius fortè auſpicium fuiſſet: exercitus Liuianus deductus Romam veniſſet, Neronis de prouincia deduci non potuiſſet: vt M. I Liuium quadrigis vrbem ineuntem milites ſequerẽtur, C. Claudius equo ſine militibus inueheretur. Ita conſociatus triumphus, cum vtrique, tum magis ei qui quantũ merito anteibat, tãtum honore collegæ ceſſerat, gloriam auxit. Illum equitem aiebant ſex dierum ſpacio tranſcurriſſe longitudinem Italię: & eo die cum Aſdrubale in Gallia ſignis collatis pugnaſſe, quo eum caſtra aduerſus ſeſe in Apulia poſita habere Annibal crediſſet. ita vnum conſulem pro vtraq; parte Italiæ aduerſus duos duces, duos imperatores, hinc conſilium ſuum, hinc corpus oppoſuiſſe. nomen Neronis ſatis fuiſſe ad continendũ caſtris Annibalem: Aſdrubalem verò qua alia re, quàm aduentu eius obrutum atque extinctum eſſe? Itaq; iret alter conſul ſublimis curru multiiugis, ſi vellet, equis: vno equo per vrbem verum triumphum vehi: Neronémq;, etiam ſi pedes incedat, vel parta eo bello, vel ſpreta eo triumpho gloria, memorabilem fore. Hi ſermones ſpectantium Neronem vſque in Capitolium proſecuti ſunt. Pecuniæ in ærarium tulerunt ſeſtertiûm tricies octoginta millia æris. militibus M. Liuius quinquagenos ſenos aſſes diuiſit. tantundem C. Clau- K dius abſentibus militibus ſuis eſt pollicitus cum ad exercitũ rediſſet. Notatum, eo die plura carmina militaribus iocis in C. Claudium quàm in cõſulem ſuum iactata. equites L. Veturium & Q. Cæcilium legatos magnis tuliſſe laudibus: hortatóſque eſſe plebem, vt eos conſules in proximum annum crearent. adieciſſe equitum prærogatiuæ authoritatem conſules, poſtero die in concione quam forti fidelique duorum præcipuè legatorum opera vſi eſſent, commemorantes. Cum comitiorum tempus appeteret, & per dictatorẽ comitia haberi placuiſſet, C. Claudius cõſul M. Liuium collegam dictatorem dixit, Liuius Q. Cæcilium magiſtrum equitum. A M. Liuio dictatore creati conſules L. Veturius, Q. Cæcilius, is ipſe qui tum erat magiſter equitum. Inde

prætorum

A prætorũ comitia habita. Creati C. Seruilius, M. Cæcilius Metellus, T. Claudius Asellus, Q. Manlius Thurinus, qui tũ ædilis plebis erat. Comitiis perfectis, dictator magistratu abdicato, dimissóque exercitu, in Hetruriam prouinciam ex S C est profectus ad quæstiones habẽdas, qui Hetruscorum Vmbrorúmve populi defectionis ab Romanis ad Asdrubalem sub aduentum eius consilia agitassent, quique cum auxiliis aut commeatu, aut ope aliqua iuuissent. Hæc eo anno domi militiæque gesta. Ludi Romani ter toti instaurati ab ædilibus curulibus Cn. Seruilio Cæpione, Ser. Cornelio Lentulo. Item ludi plebeii semel toti instaurati ab ædilibus plebis M. Pomponio Mathone, & Q. Manlio Thurino. Tertiodecimo anno Punici belli, L. Veturio Philone & Q. Cæcilio Metello consulibus, Brutii, ambobus, vt cum Annibale bellum gererent, prouincia decreta. Prætores exinde sortiti sunt, M. Cæcilius Metellus vrbanam, Q. Mãlius peregrinam, C. Seruilius Siciliam, T. Claudius Sardiniam. Exercitus ita diuisi: consulum alteri, quẽ C. Claudius prioris anni consul, alteri quem Q. Claudius proprætor (eæ binæ legiones erant) habuisset exercitum. In Hetruria duas volonum legiones à C. Terentio proprætore M. Liuius proconsul, cui prorogatum in annum imperium erat, acciperet. Et Q. Manlio, vt collegæ iurisdictione tradita, Galliam cum exercitu cui L. Porcius proprætor præfuerat, obtineret, decretũ est, iussúsq; populari agros Gallorum, qui ad Pœnos sub aduentum Asdrubalis defecissent. C. Seruilio cum Cannensibus duabus legionibus, sicut P. Manlius tenuerat, Sicilia tuenda data. Ex Sardinia vetus exercitus, cui A. Hostilius præfuerat, deportatus. nouã legionem quam T. Claudius traiiceret secum, consules conscripserunt. Q. Claudio, vt Tarentum, C. Hostilio Tubulo, vt Capuam prouinciam haberet, prorogatum in annum imperiũ est. M. Valerius proconsul, qui tuẽdæ circa Siciliam maritimæ oræ præfuerat, XXX nauibus C. Seruilio traditis, cum cætera omni classe redire ad vrbem iussus. In ciuitate tanto discrimine belli solicita, cum omnium secundorum aduersorúmque caussas in deos verterent, multa prodigia nunciabantur. Tarracinę

C Iouis ædem, Satrici matris Matutæ de cælo tactam. Satricanos haud minus terrebant in ædem Iouis foribus ipsis duo prolapsi angues. Ab Antio nunciatum est, cruentas spicas metentibus visas esse. Cære porcus biceps, & agnus mas idémque fœmina natus erat. Et Albæ duos soles visos referebant, & nocte Fregellis lucem obortam. Et bos in agro Romano locutus, & ara Neptuni multo sudore manasse in circo Flaminio dicebatur, & ædes Cereris, Salutis, Quirini, de cælo tactæ. Prodigia consules hostiis maioribus procurare iussi, & supplicationem vnum diem habere. Ea ex senatusconsulto facta. Plus omnibus aut nũciatis peregre, aut visis domi prodigiis, terruit animos hominum ignis in æde Vestæ extinctus. ob quam caussam cæsa flagro est Vestalis cuius custodia noctis eius fuerat, iussu P. Licinii pontificis. Id quanquã nihil portendentibus deis, cæterùm negligentia humana acciderat, tamen & hostiis maioribus procurari, & supplicationem ad Vestæ haberi placuit. Priusquam proficiscerentur consules ad bellum, admoniti ab senatu sunt, vt in agros reducẽdæ plebis curam haberent. deûm benignitate summotum bellũ ab vrbe

D Roma & Latio esse, & posse sine metu in agris habitari. minimè cõuenire, Siciliæ, quàm Italiæ, colendæ maiorem curam esse. Sed res haudquaquàm erat populo facilis, & liberis cultoribus bello absumptis, & inopia seruitiorum, & pecore direpto, villisq; dirutis aut incensis: magna tamen pars authoritate consulum compulsa in agros remigrauit. Mouerãt autẽ huiusce rei mentionem Placentinorum & Cremonensium legati, querentes agrũ suum ab accolis Gallis incursari ac vastari: magnámque partem colonorum suorum dilapsam esse: & infrequentes se vrbes, agrum vastum ac desertum habere. Manlio prætori mandatum, vt colonias ab hoste tueretur. Consules ex S C edixerunt, vt qui ciues Cremonenses atque Placẽtini essent, ante certam diem in colonias reuerterentur. principio deinde veris & ipsi ad bellum profecti sunt. Q. Cæcilius consul exercitum ab C. Nerone, L. Veturius ab Q. Claudio proprætore accepit, nouisq; militibus quos ipse conscripserat, suppleuit. In Consentinum agrum consules exercitũ duxerunt, passimque depopulati, cum agmen iam graue præda esset, in saltu angusto à Brutiis iaculatoribus

E disturbati sunt, ita vt non præda tantùm, sed armati quoque in periculo fuerint. maior tamen tumultus, quàm pugna fuit: & præmissa præda, incolumes legiones in loca culta euasere. inde in Lucanos profecti. Ea sine certamine tota gens in ditionem populi Romani rediit. Cum Annibale nihil eo anno rei gestum est. nam neque ipse se obtulit in tam recenti vulnere publico priuatóque, neque lacessierunt quietum Romani. tantam inesse vim, etsi omnia alia circa eum ruerent, in vno illo duce censebant. Ac nescio an mirabilior fuerit aduersis quàm secũdis rebus: quippe qui cum & in hostium terra per annos tredecim, tam procul ab domo, varia fortuna bellum gereret exercitu non suo ciuili, sed misto ex colluuione omnium gentiũ, quibus non lex, non mos, non lingua communis, alius habitus, alia vestis, alia arma, alii ritus, alia sacra, alii

propè dii essent: ita quodam vno vinculo copulauerit eos, vt nulla nec inter ipsos, nec aduersus F
ducem seditio exciterit, cum & pecunia sæpe in stipendium, & commeatus in hostium agro deessent: quorum inopia priore Punico bello multa infanda inter duces militésque commissa fuerant. Post Asdrubalis verò exercitū cū duce, in quibus spes omnis reposita victorię fuerat, deletū, cedendóq; in angulum Brutium cætera Italia concessum, cui non videatur mirabile, nullū motum in castris factum? nam ad cætera id quoq; accesserat, vt ne alendi quidem exercitus, nisi ex Brutio agro spes esset. qui vt omnis coleretur, exiguus tamē tanto alendo exercitui erat: tum magnam partem iuuentutis abstractam à cultu agrorum bellum occupauerat, & mos vitio etiā insitus genti inter latrocinia militiam exercēdi. nec ab domo quicquam mittebatur, de Hispania retinenda solicitis, tāquam omnia prospera in Italia essent. In Hispania res quadam ex parte eandem fortunam, quadam longè disparem habebant. eandē, quòd prælio victi Carthaginienses duce amisso in vltimam Hispaniæ oram vsque ad Oceanum compulsi erant. disparē autem, G
quòd Hispania non quàm Italia modò, sed quàm vlla pars terrarū bello reparādo aptior erat locorum hominúmq; ingeniis. Itaque ergo prima Romanis inita prouinciarum, quæ quidem continentis sint, postrema omnium nostra demum ætate ductu auspicióq; Augusti Cæsaris perdomita est. Ibi tum Asdrubal Gisgonis filius, maximus clarissimúsque eo bello secundū Barchinos dux, regressus ab Gadibus, rebellandi spem adiuuante Magone Amilcaris filio, delectibus per vlteriorem Hispaniam habitis, ad quinquaginta millia peditū, & quatuor millia & quingentos equites armauit. De equestribus copiis fermè inter authores conuenit. peditum L X X millia quidam adducta ad Silpiam vrbem scribunt. Ibi super campos patentes duo duces Pœni ea mente, ne detrectarent certamen, consederūt. Scipio, cum ad eū fama tanti cōparati exercitus perlata esset, neque Romanis legionibus tantæ se parem multitudini ratus, vt non in speciē saltim opponerentur barbarorum auxilia: neque in iis tamen tantum virium ponendum, vt mutando fidem, quæ cladis caussa fuisset patri patruóque, magnum momentum facerent: præmisso H
Syllano ad Colcam duodetriginta oppidis regnantem, vt equites peditésque ab eo quos se per hyemem conscripturum pollicitus erat, acciperet: ipse à Tarracone profectus, protinus ab sociis qui accolunt viam, modica contrahendo auxilia, Castulonem peruenit. Eò adducta ab Syllano auxilia, tria millia peditum, & quingēti equites. Inde ad Betulam vrbem processum cum omni exercitu ciuium, sociorum, peditum equitúmq; V & XL millibus. Castra ponenteis eos Mago & Masanissa cum omni equitatu aggressi sunt. turbassentque munientes, ni abditi post tumulum, opportunè ad id positi ab Scipione equites improuiso in effusos incurrissent. Hi próptissimum quenque, & proxime vallum, atque in ipsos munitores primum inuectum vixdum prælio inito fuderunt. cum cæteris, qui sub signis atque ordine agminis incesserant, longior & diu ambigua pugna fuit. sed cum ab stationibus primum expeditæ cohortes, deinde ex opere deducti milites, atque arma capere iussi plures & vsque integri fessis subirent, magnúmq; iam agmen armatorum à castris in prælium rueret, terga haud dubiè vertunt Pœni Numidæque. Et primò I
turmatim abibant, nihil propter pauorem festinationémve confusis ordinibus: dein postquam acrius vltimis incidebat Romanus, neque sustineri impetus poterat, nihil iam ordinū memores, passim quà cuique proximum fuit, in fugam effunduntur. Et quanquā eo prelio aliquantum & Romanis aucti, & diminuti hostibus animi erant: tamen nunquam per aliquot insequentes dies ab excursionibus equitum leuisque armaturæ cessatum est. Vbi satis tentatæ per hæc leuia certamina vires sunt, prior Asdrubal in aciem copias eduxit, deinde & Romani processere. sed vtraque acies pro vallo stetit instructa. & cum ab neutris pugna cœpta esset, iam die ad occasum inclinante, a Pœno prius, deinde ab Romano in castra copiæ reductæ. Hoc idē per dies aliquot factum. prior semper Pœnus copias castris educebat, prior fessis stando signum receptui dabat. ab neutra parte procursum, telúmve missum, aut vox vlla orta. mediam aciem hinc Romani, illinc Carthaginienses misti Afris, cornua socii tenebant. erant autē vtrinque Hispani pro cornibus. ante Punicam aciem elephanti castellorum procul speciem præbebant. Iam hoc in vtrisque castris sermonis erat, ita vt instructi stetissent, pugnaturos. medias acies, Romanū Pœnúmq; K
quos inter belli caussa esset, pari robore animorum armorúmque concursuras. Scipio vbi hæc obstinate credita animaduertit, omnia de industria in eum diem quo pugnaturus erat, mutauit. Tesseram vesperi per castra dedit, vt ante lucem viri equique pransi essent, armatus eques frenatos stratósque teneret equos. Vixdum satis certa luce equitatum omnem cum leui armatura in stationes Punicas immisit. inde cōfestim ipse cum graui agmine legionum procedit, præter opinionem destinatam suorū hostiúmq;, Romano milite cornibus firmatis, sociis in mediā aciem acceptis. Asdrubal clamore equitū excitatus vt ex tabernaculo prosiluit, tumultúmq; ante vallum, &

A lum,& trepidationem suorum,& procul signa legionum fulgentia, densaque hostium campo
vidit, equitatum omnem extemplo in equites emittit. ipse cum peditum agmine castris egre-
ditur: nec ex ordine solito quicquam acie instruenda mutat. Equitum iam diu anceps pugna
fuit: nec depulsis (quod propè in vicem fiebat) in aciem peditum tutus receptus erat, sed v-
bi iam haud plus quingentos passus acies inter sese aberant, signo receptui dato, Scipio,
patefactisque ordinibus, equitatum omnem leuémque armaturam in medium acceptam, di-
uisámque in partes duas in subsidiis post cornua locat. inde vbi incipiendæ iam pugnæ tempus
erat, Hispanos (ea media acies fuit) presso gradu incedere iubet. ipse dextro cornu (ibi nanque
præerat) nuncium ad Syllanum & Martium mittit, vt cornu extenderét in sinistra parte, quem-
admodum se tendétem à dextra vidissent, & cum expeditis peditum equitúmq; prius pugnam
consererent cum hoste, quàm coire inter se mediæ acies possent. Ita diductis cornibus cũ ternis
B peditum cohortibus, ternisque equitum turmis, ad hoc velitibus, citato gradu in hosté ducebãt,
sequentibus in obliquum aliis. Sinus in medio erat, quia segnius Hispanorum signa incedebãt.
& iam conflixerant cornua, cum quod roboris in acie hostium erat, Pœni veterani Afriq;, non-
dum ad teli coniectum venissent, neque in cornua, vt adiuuarent pugnantes, discurrere aude-
rent, ne aperirent mediam aciem venienti ex aduerso hosti. Cornua ancipiti prælio vrgebãtur,
eques, leuisque armatura, & velites circunductis alis in latera incurrebant, cohortes à fronte vr-
gebant, vt abrumperent cornua à cætera acie. Et cum ab omni parte haudquaquam par pugna
erat, tum quòd turba lixarum tyronúmque Hispanorum Romano Latinóque militi obiecta
erat. procedente iam die vires etiam deficere Asdrubalis exercitum cœperant, oppressos matu-
tino tumultu, coactósque priusquam cibo corpora firmarent, raptim in aciem exire. Ad id sedu-
lò diem extraxerat Scipio, vt sera pugna esset. nam ab septima demum hora peditum signa cor-
nibus concurrerunt. ad medias acies aliquanto serius peruenit pugna, ita vt prius æstus à meri-
C diano sole, labórque stãdi sub armis, & simul fames sitisq; corpora afficerent, quàm manus cum
hoste consererent. itaque steterunt scutis innixi. nam super cætera elephanti etiam, tumultuoso
genere pugnæ equitum velitúmq; & leuis armaturæ consternati, è cornibus in mediã aciem sese
intulerant. Fessi igitur corporibus animisque retulere pedem, ordines tamen seruantes haud se-
cus quàm si imperio ducis cederet integra acies. Sed cum eo ipso acrius, vbi inclinatã sensere,
victores se vndique inueherent, nec facile impetus sustineri posset: quanquam retinebat obsiste-
bátque cedentibus Asdrubal, ab tergo esse colleis tutúmque receptũ, si modicè se reciperent, cla-
mitans: tamen vincente verecundiam metu, cum proximus quisque hosté cæderet, terga extem-
plo data, atque in fugam sese omnes effuderunt. Ac primò cõsistere signa in radicibus collium,
ac reuocare in ordines militem cœperant, cunctantibus in aduersum collem erigere aciem Ro-
manis: deinde vt inferri impigrè signa viderunt, integrata fuga, in castra pauidi compelluntur.
Nec procul vallo Romanus aberat. cepissétque tanto impetu castra, nisi ex vehementi sole, qua-
D lis inter graues imbre nubes effulget, tanta vis aquæ deiecta esset, vt vix in castra sua receperit se
victor: quosdam etiam religio ceperit, vlterius quicquam eo die conandi. Carthaginiẽses quan-
quam fessos labore ac vulneribus, nox imbérque ad necessariam quietem vocabat: tamen quia
metus & periculũ cessandi nõ dabat tẽpus, prima luce oppugnaturis hostibus castra, saxis vndiq;
circà ex propinquis vallibus congestis augent vallum, munimẽto sese, quando in armis parum
præsidii foret, defensuri. Sed trãsitio sociorum, fuga vt tutior mora videretur, fecit. principium
defectionis ab Attane regulo Turdetanorum factũ est. is cum magna popularium manu trans-
fugit. inde duo munita oppida cũ præsidiis tradita à præfectis Romano. Et ne latius, inclinatis
semel ad defectionem animis, serperet res, silentio proximæ noctis Asdrubal castra mouet. Sci-
pio vt prima luce qui in stationibus erant, retulerunt profectos hostes, præmisso equitatu signa
ferri iubet. adeóque citato agmine ducti sunt, vt si via recta vestigia sequentes issent, haud dubiè
assecuturi fuerint. ducibus est creditum, breuius aliud esse iter ad Bætim fluuium, vt transeũtes
E aggrederentur. Asdrubal clauso transitu fluminis ad Oceanum flectit. & iam inde fugientium
modo effusi abibant, idque aliquantum ab legionibus Romanis interualli fecit. eques, leuisque
armatura nunc ab tergo, nunc ab lateribus occurrendo, fatigabat morabatúrque. sed cũ ad cre-
bros tumultus signa consisterent, & nunc equestria, nunc cũ velitibus auxiliisque peditũ prælia
consererent, superuenerunt legiones. Inde non iam pugna, sed trucidatio velut pecorũ fieri, do-
nec ipse dux fugæ author in proximos colles cum septem millibus ferme semermiũ euasit. cæ-
teri cæsi caprique, castra tumultuaria raptim Pœni tumulo editissimo communierunt: atq; inde
cum hostes nequicquam subire iniquo ascensu conati essent, haud difficulter sese tutati sunt. sed
obsidio in loco nudo atq; inopi vix in paucos dies tolerabilis erat. itaq; transitiones ad hostem

sidebant. postremò ipse dux nauibus acceptis (nec procul inde aberat mare) nocte relicto exerci- F
tu Gadeis perfugit. Scipio fuga ducis hostium audita, decem millia peditū, mille equites relin-
quit Syllano ad castrorum obsidionem. ipse cum cæteris copiis, septuagesimis castris, protinus
caussis regulorum ciuitatúmque cognoscendis, vt præmia ad veram meritorum æstimationem
tribui possent, Tarraconem rediit. Post profectionem eius Masinissa cum Syllano clàm cōgres-
sus, vt ad noua consilia gentem quoque suam obedientem haberet, cum paucis popularibus in
Africam traiecit, non tam euidenti eo tempore subitæ mutationis caussa, quàm documēto post
id tempus constantissimæ ad vltimam senectam fidei, ne tum quidem eum sine probabili caus-
sa fecisse. Mago inde remissis ab Asdrubale nauibus, Gades petit. Cæteri deserti ab ducibus, pars
transitione, pars fuga dissipati per proximas ciuitates sunt, nulla manus numero aut viribus in-
signis. Hoc maximè modo ductu atque auspicio P. Scipionis pulsi Hispania Carthaginienses
sunt, tertiodecimo anno post bellum initum, quinto postquam P. Scipio prouinciam & exer- G
citum accepit. Haud multo pòst Syllanus debellatum referens, Tarraconem ad Scipionē rediit.
L. Scipio cum multis nobilibus captiuis nuncius receptæ Hispaniæ Romam est missus. Et cum
cæteri lætitia gloriáq; ingenti eam rem vulgò ferrent, vnus qui gesserat, inexplebilis virtutis ve-
ræque laudis, paruum instar eorum quæ spe ac magnitudine animi concepisset, receptas Hispa-
nias ducebat. iam Africā magnamq; Carthaginem, & in suum decus nomēnq; velut cōsumma-
tam eius belli gloriam spectabat. Itaque præmoliendas ibi ratus iam res, conciliandósq; regum
gentiúmque animos, Syphacem primum regem statuit tentare. Masæsylorum is rex erat. Masæ-
syli gens affinis Mauris, regionem Hispaniæ, maximè quà sita Noua Carthago est, spectant. Fœ-
dus ea tempestate regi cum Carthaginiēsibus erat. quod haud grauius ei sanctiúsque, quàm vul-
gò barbaris quibus ex fortuna pendet fides, ratus fore, oratorem ad eum C. Lælium cum donis
mittit. Quibus barbarus lætus, & quia res tū prosperæ vbiq; Romanis, Pœnis in Italia aduersæ,
in Hispania nullæ iam erant, amicitiam se Romanorum accipere annuit. firmandæ eius fidem H
nec dare nec accipere, nisi cum ipso corā duce Romano. Ita Lælius in id modò fide ab rege ac-
cepta, tutum aduentū fore, ad Scipionem redit. Magnum in omnia momentū Syphax affectan-
ti res Africæ erat, opulentissimus eius terræ rex, bello iam expertus ipsos Carthaginiēses, finibus
etiam regni aptè ad Hispaniam, quòd freto exiguo dirimuntur, positis. Dignam itaque rem Sci-
pio ratus, quæ quoniā non aliter posset, magno periculo peteretur: L. Martio Tarracone, M. Syl-
lano Carthagine Noua, quò pedibus ab Tarracone itineribus magnis ierat, ad præsidiū Hispa-
niæ relictis: ipse cum C. Lælio duabus quinqueremibus ab Carthagine profectus trāquillo mari
plurimum remis, interdum & leni iuuāte vento in Africam traiecit. Forte ita incidit, vt eo ipso
tempore Asdrubal pulsus Hispania septem triremibus portum inuectus, anchoris positis terræ
applicaret naues, cum conspectę duæ quinqueremes haud cuiquam dubio quin hostium essent,
opprimique à pluribus, priusquam portum intrarent, possent, nihil aliud quàm tumultū ac tre-
pidationem simul militum ac nautarum, nequicquā armáque & naues expedientium, fecerūt. I
percussa enim ex alto vela paulo acriori vento prius in portem intulerunt quinqueremes, quàm
Pœni anchoras molirentur. nec vltra tumultum agere quis quicquam in regio portu audebat.
Itaque prior in terram Asdrubal, mox Scipio & Lælius egressi ad regem pergunt. Magnificúm-
que id Syphaci (nec erat aliter) visum, duorum opulentissimorum ea tempestate duces populo-
rum vno die suam pacem amicitiámq; petenteis venisse. Vtrunq; in hospitium inuitat. & quo-
niam fors eos sub vno tecto esse, atque ad eosdem penates voluisset, contrahere in colloquium
dirimendarum simultatum caussa est conatus: Scipione abnuente aut priuatim sibi vllum cum
Pœno odium esse, quod colloquendo finiret: aut de Republica se quicquā cum hoste agere in-
iussu senatus posse. Illud magnopere contendente rege, ne alter hospitum exclusus mēsa videre-
tur, vt in animum induceret ad easdem venire epulas, haud abnuit. cœnatúmq; simul apud re-
gem est. eodem etiam lecto Scipio atque Asdrubal, quia ita cordi erat regi, accubuerunt. Tanta
autem inerat comitas Scipioni, atque ad omnia naturalis ingenii dexteritas, vt non Syphacem K
modò barbarum, insuetúmque moribus Romanis, sed hostem etiam infestissimum facūdè allo-
quendo sibi conciliarit. mirabiliorémque sibi eum congresso coràm visum præ se ferebat, quàm
bello rebus gestis. nec dubitare quin Syphax, regnúmq; eius in Romanorum esset potestate. eam
artem illi viro ad conciliandos animos esse. Itaq; nō quo modo Hispania amissa sit, quærēdum
magis Carthaginiensibus esse, quàm quo modo Africam retineant, cogitādum. Non peregrina-
bundum, neque circa amœnas oras vagantem tātum ducem Romanum, relicta prouincia no-
uæ ditionis, relictis exercitibus, duabus nauibus in Africam traiecisse, & commisisse sese in ho-
stilem terram, in potestatem regiam, in fidem inexpertam, sed potiundæ Africæ spem affectan-
tem. hoc

A tem.hoc cum iampridem volutare in animo,hoc palàm fremere, quod[illegible] ẽn quemadmodũ Annibal in Italia,sic Scipio in Africa bellum gereret. Scipio fœdere icto cũ Syphace, profectus ex Africa,dubiisque & plerunque sæuis in alto iactatus ventis, die quarto Nouæ Carthaginis portum tenuit. Hispaniæ sicut à bello Punico quietæ erant,ita quasdã ciuitates propter conscientiam culpę metu magis quàm fide quietas esse apparebat:quarũ maximè insignes & magnitudine & noxa,Illiturgi & Castulo erant. Castulonẽses cum prosperis rebus socii fuissent, post cæsos cum exercitibus Scipiones defecerant ad Pœnos. Illiturgitani prodẽdis qui ex illa clade ad eos perfugerant,interficiendisque,scelus etiam defectioni addiderant. In eos populos primo aduentu,cum dubiæ Hispaniæ essent,increpitos magis quàm vt aliter sæuitũ foret,tum iam trãquillis rebus,quia tempus expetẽdæ pœnæ videbatur venisse,accitum ab Tarracone L. Martium cum tertia parte copiarum ad Castulonem oppugnandum mittit. ipse cum cætero exercitu quintis

B fermè ad Illiturgin castris peruenit. Clausæ erant portæ,omniáque instructa & parata ad oppugnationem [illegible]da.adeò conscientia quid se meritos scirent,pro indicto eis bello fuerat. Hinc & hortari milites Scipio orsus est. Ipsos claudendo portas indicasse Hispanos quid vt timerent meriti essent.itaque multo infestioribus animis cum eis,quàm cum Carthaginiensibus bellum gerendum esse. Quippe cum illis propè sine ira de imperio & gloria certari: ab iis perfidiæ & crudelitatis & sceleris pœnas expetendas esse.venisse tempus,quo & nefandam commilitonum necem,& in semetipsos,si eodem fuga delati forẽt,instructam fraudem vlciscerẽtur:& in omne tempus graui documento sancirent, ne quis vnquam Romanum ciuem militémve in vlla fortuna opportunum iniuriæ duceret. Ab hac exhortatione ducis incitati scalas electis per manipulos viris diuidunt. partito exercitu, ita vt parti alteri Lælius præesset legatus, duobus simul locis ancipiti terrore vrbem aggrediuntur. Non dux vnus aut plures principes oppidanos,sed suus ipsorum ex conscientia culpæ metus ad defendendam impigrè vrbem hortatur.& memi-

C nerant,& admonebant alios suppliciũ ex se, nõ victoriam peti: vbi quisque mortem oppeteret, id referre, vtrum in pugna & in acie,vbi mars communis & victum sæpe erigeret,& affligeret victorem:an postmodum cremata & diruta vrbe ante ora captarum coniugum liberorumque inter verbera & vincula,omnia fœda atque indigna passi expirarent. Igitur non militaris modò ætas,aut viri tantum, sed fœminæ quoque puerique supra animi corporisque vires adsunt: propugnantibus tela ministrant, saxa in muros munientibus gerunt. non libertas solùm agebatur,quæ virorum fortium tantum pectora acuit:sed vltima omnibus supplicia,& fœda mors ob oculos erat. accendebantur animi & certamine laboris ac periculi, atque ipso inter se conspectu. Itaque tanto ardore certamen initum est, vt domitor ille totius Hispaniæ exercitus ab vnius oppidi iuuentute sæpe repulsus à muris,haud satis decoro prælio trepidarit. Id vbi vidit Scipio:veritus ne vanis tot conatibus suorum,hostibus cresceret animus,& segnior miles fieret: sibimet conandum,ac partem periculi capessendam esse ratus,increpita ignauia militum, ferri

D scalas iubet: seipsum,si cæteri cunctentur, ascensurum minatur. Iam subierat haud mediocri periculo mœnia,cum clamor vndique ab solicitis vicem imperatoris militibus sublatus: scalæq; multis simul partibus erigi cœptæ. Et ex altera parte Lælius institit. Tum victa oppidanorũ vis, deiectisque propugnatoribus occupantur muri. arx etiam ab ea parte quæ inexpugnabilis videbatur,inter tumultum capta est. Transfugæ Afri,qui tum inter auxilia Romana erant,& oppidanis in ea tuenda,vnde periculum videbatur,versis,& Romanis subeũtibus quà adire poterant: conspexerunt editissimam vrbis partẽ,quia rupe præalta tegebatur,neque opere vllo munitam, & ab defensoribus vacuam. leuium corporum homines,& multa exercitatione pernicium, clauos secum ferreos portantes,quà per inæqualiter eminentia rupis poterant,scandunt. sicubi nimis arduum,& lęue saxum occurrebat: clauos per modica interualla figentes,cum velut gradus fecissent: primi insequenteis extrahentes manu, postremi subleuãtes eos qui præ se irent: in summum euadunt. inde decurrunt cum clamore in vrbem iam captam ab Romanis. Tum verò ap-

E paruit ab ira & ab odio vrbem oppugnatam esse. nemo capiendi viuos, nemo patentibus ad direptionem omnibus,prædæ memor est. trucidant inermes iuxta atque armatos, fœminas pariter ac viros: vsque ad infantium cædem ira crudelis peruenit. ignem deinde tectis iniiciunt,ac diruunt quæ incendio absumi nequeunt. adeò vestigia quoque vrbis extinguere,ac delere memoriam hostium sedis cordi est. Castulonem inde Scipio exercitum ducit. quam vrbem non Hispani modò conuenæ,sed Punici etiam exercitus è dissipata passim fuga reliquiæ tuebantur. sed aduentum Scipionis præuenerat fama cladis Illiturgitanorũ: terrórq; inde ac desperatio inuaserat.& in diuersis caussis cum sibi quisq; consultum sine alterius respectu vellet, primo tacita suspicio, deinde aperta discordia secessionem inter Carthaginienses atque Hispanos fecit. His

Perdubellus propalàm deditionis author, Himilco Punicis auxiliaribus præerat: quos vrbémque, clàm fide accepta, Cerdubellus Romano prodit. Mitior ea victoria fuit. nec tantundē noxę admissum erat, & aliquantum iræ lenierat voluntaria deditio. Martius inde in barbaros, si qui nondum perdomiti erant, sub ius, ditionémq; redigendos missus. Scipio Carthaginem ad vota soluenda diis, munúsq; gladiatorum, quod mortis caussa patris patruique parauerat, edendum rediit. Gladiatorum spectaculū fuit nō ex eo genere hominum, ex quo lanistis comparare mos est, seruorum delectu ac libertorum, qui venalem sanguinem habent. voluntaria omnis & gratuita opera pugnantiū fuit. nam alii missi ab regulis sunt ad specimen insitæ gēti virtutis ostendendum, alii ipsi professi se pugnaturos in gratiam ducis, alios æmulatio & certamen, vt prouocarent prouocatíque haud abnuerent, traxit. quidam quas disceptando controuersias finire nequiuerant, aut noluerant, pacto inter se vt victorem res sequeretur, ferro decreuerunt. Neq; obscuri generis homines, sed clari illustrésq;, Corbis & Orsua, patrueles fratres, de principatu ciuitatis, quam Ibem vocabant, ambigētes, ferro se certaturos professi sunt. Corbis maior erat ætate. Orsuæ pater princeps proximè fuerat, a fratre maiore post mortē eius principatu accepto. Cum verbis disceptare Scipio vellet, ac sedare iras, negatum id ambo dicere communibus cognatis: nec alium deorum hominúmve, quàm Martem se iudicem habituros esse. Robore major, minor flore ætatis ferox, mortem in certamine, quàm vt alter alterius imperio subiiceretur, præoptantes, quòd ab tanta rabie dirimi nequirent, insigne spectaculum exercitui præbuere, documentúmque, quantum cupiditas imperii malum inter mortales esset. Maior vsu armorū & astu facilè stolidas vires minoris superauit. Huic gladiatorū spectaculo ludi funebres additi pro copia, & prouinciali & castrensi apparatu. Res interim nihilo minus ab legatis gerebantur. Martius superato Bæte amni, quem incolæ Cirtium appellant, duas opulētas ciuitates sine certamine in deditionē accipit. Astapa vrbs erat, Carthaginiēsium semper partis: neque id tam dignum ira erat, quàm quòd extra necessitates belli præcipuum in Romanos gerebāt odium. nec vrbem aut situ, aut munimento tutam habebant, quæ ferociores iis animos faceret. sed ingenia incolarum latrocinio læta, vt excursiones in finitimum agrum sociorum populi Romani facerēt, impulerant, & vagos milites Romanos, lixásque aut mercatores exciperent. magnum etiā comitatum, quia paucis parum tutum fuerat, transgredientem fines positis insidiis circunuentum iniquo loco interfecerant. Ad hanc vrbem oppugnandam cum admotus exercitus esset, oppidani conscientia scelerum, quia nec deditio tuta ad tam infestos videbatur: nec spes mœnibus aut armis tuendæ salutis erat, facinus in se ac suos fœdum ac ferum consciscunt. Locum in foro destinant, quò pretiosissima rerum suarum congererent. super eum cumulū coniuges ac liberos considere cum iussissent, ligna circà extruunt, fascésque virgultorū coniiciunt. quinquaginta deinde armatis iuuenibus præcipiunt, vt donec incertus euentus pugnæ esset, præsidium eo loco fortunarum suarum, corporúmq;, quæ cariora fortunis essent, seruarent. si rem inclinatam viderent, atque in eo iam esse vt vrbs caperetur: scirent, omnes quos euntes in prælium cernerēt, mortem in ipsa pugna obituros. illos se per deos superos inferósque orare, vt memores libertatis, quæ illo die aut morte honesta, aut seruitute infami finienda esset, nihil relinquerent in quod sæuire iratus hostis posset. ferrum, ignémque in manibus esse. amicæ, ac fideles potius ea, quæ peritura forent, absumerent manus, quàm insultarent superbo ludibrio hostes. His adhortationibus exe- cratio dira adiecta, si quem à proposito spes mollitiave animi flexisset. inde concitato agmine patentibus portis ingenti cū tumultu erūpunt. Neq; erat vlla satis firma statio opposita, quia nihil minus quàm vt egredi mœnibus auderent, timeri poterat. perpaucæ equitum turmæ, leuísque armatura repente è castris ad idipsum emissa occurrit. Acrior impetu atque animis, quàm cōpositior ordine vllo pugna fuit. Itaque pulsus eques qui primū hosti se obtulerat, terrorem intulit leui armaturæ. pugnatúmque sub ipso vallo foret, ni robur legionū, perexiguo ad instruendum dato tempore, aciem direxisset. Ibi quoque trepidatum parumper circa signa est, cum cæci furore in vulnera ac ferrum vecordi audacia ruerent. dein vetus miles aduersus temerarios impetus pertinax, cæde primorum insequentes suppressit. conatus paulò pòst vltro inferre pedem, vt neminem cedere, atque obstinatos mori in vestigio quenque suo vidit: patefacta acie, quod vt facere posset, multitudo armatorum facilè suppeditabat, cornua hostium amplexus in orbem pugnantes ad vnum omnes occidit. Atque hæc tamen hostium iratorum, ac tum maximè dimicantium iure belli in armatos repugnantésque edebantur. fœdior alia in vrbe trucidatio erat: cum turbam fœminarum puerorúmque imbellē inermem ciues sui cæderēt, & in succensum rogum semianima pleraq; iniicerent corpora, riuiq; sanguinis flammam orientem restinguerent: postremò ipsi cæde miseranda suorū fatigati cū armis medio incendio se iniecerūt.

Iam

A Iam cædi perpetratæ victores Romani superuenerunt: ac primo conspectu tam fœdæ rei mirabundi parumper obstupuerunt. dein cum aurum argentúmque cumulo rerum aliarum interfulgens auiditate ingenii humani rapere ex igne vellent, correpti alii flamma sunt, alii ambusti afflatu vaporis: cum receptus primis vrgente ab tergo ingenti turba non esset. Ita Astapa sine præda militum ferro ignique absumpta est. Martius cæteris eius regionis metu in deditionem acceptis, victorem exercitum Carthaginem ad Scipionem reduxit. Per eos ipsos dies perfugæ à Gadibus venerunt, pollicentes, vrbem, Punicúmque præsidiũ quod in ea esset, & imperatorem præsidii cum classe proditu ros esse. Mago ibi ex fuga substiterat: nauibúsq; in Oceano collectis, aliquantum auxiliorum & trans fretum Africæ oræ, & ex proximis Hispaniæ locis per Hannonem præfectum coëgerat. Fide accepta, dataque perfugis, & Martius eò cum expeditis cohortibus, & Lælius cum septem triremibus, quinqueremi vna est missus, vt terra marique communi B consilio rem gererent. Scipio ipse graui morbo implicitus, grauiore tamen fama, cum ad id quisque quod audierat, insita hominibus libidine alẽdi de industria rumores, adiiceret aliquid: prouinciam omnem, ac maximè longinqua eius turbauit: apparuítque quãtam excitatura molem vera fuisset clades, cum vanus rumor tantas procellas exciuisset. non socii in fide, nõ exercitus in officio mansit. Mandonius & Indibilis, quibus, quia regnum sibi Hispaniæ pulsis inde Carthaginiensibus destinarant animis, nihil pro spe cõtigerat: concitatis popularibus (Lacetani autem erant) & iuuentute Celtiberorum excitata, agrum Suessitanum Sedetanúmque sociorum populi Romani hostiliter depopulati sunt. Ciuilis alius furor in castris ad Sucronẽ ortus. Octo ibi millia militum erant, præsidium gentibus quæ cis Iberum incolũt, impositum. Motæ autem eorum mentes sunt non tum, cum primũ de vita imperatoris dubii rumores allati sunt: sed iam antè, licentia ex diutino, vt fit, ocio collecta: & nonnihil, quod in hostico laxius rapto suetis viuere, arctiores in pace res erant. Ac primò sermones tantum occulti serebantur. si bellũ in pro- C uincia esset, quid sese inter pacatos facere? si debellatuum iam & confecta prouincia esset, cur in Italiam non reuehi? Flagitatum quoque stipendium procacius, quàm ex more & modestia militari erat, & à custodibus probra in circumeuntes vigilias tribunos iacta: & noctu quidam prædatum in agrum circà pacatum ierãt: postremò interdiu, ac propalàm sine commeatu ab signis abibant. omnia libidine ac licentia militũ, nihil instituto, ac disciplina militiæ, aut imperio eorum qui præerant, gerebatur. forma tamen Romanorum castrorum constabat vna ea spe, quòd tribunos ex contagione furoris haud expertes seditionis defectionisque rati fore, & iura reddere in principiis sinebant, & signũ ab eis petebant, & in stationes ac vigilias ordine ibant: & vt vim imperii abstulerant, ita speciem dicto parentium vltro ipsi imperantes seruabant. Erupit deinde seditio, postquam reprehendere atque improbare tribunos ea quæ fierent, & conari obuiam ire, & propalàm abnuere furoris eorum se futuros socios, senserũt. Fugatis itaque ex principiis, ac paulò pòst è castris tribunis, ad principes seditionis gregarios milites, C. Albium Calenum, & D C. Atrium Vmbrum, delatum omnium cõsensu imperium est. qui nequaquam tribunitiis contenti ornamentis, insignia etiam summi imperii, fasces securésque attrectare ausi. neq; iis venit in mẽtem, suis tergis, suis ceruicibus virgas illas securésque imminere, quas ad metum aliorum præferrent. Mors Scipionis falso credita occæcabat animos: sub cuius vulgatam iam famã non dubitabant totam Hispaniam arsuram bello. in eo tumultu & sociis pecunias imperari, & diripi propinquas vrbes posse, & turbatis rebus, cum omnia omnes auderent, minus insignia fore quæ ipsi fecissent. Cum alios subinde recentes nuncios, non mortis modò, sed etiam funeris expectarẽt, neq; superueniret quisquam, euanescerétque temerè ortus rumor: tum primi authores requiri cœpti. & subirascentes quoq;, vt credidisse potius temerè, quàm finxisse rem talẽ videri possent, destituti duces iam sua ipsi insignia, & pro vana imagine imperii quod gererent, veram iustámq; mox in se versuram potestatem exhorrebant. Stupenti ita seditioni cum viuere primò, mox etiam valere Scipionem, certi authores afferrent: tribuni militum septem ab ipso Scipione E missi superuenerunt. Ad quorum primum aduentũ exasperati animi: mox ipsis placido sermone permulcentibus notos, cum quibus congressi erant, leniti sunt. circumeuntes enim tentoria primò, deinde in principiis prætorióq;, vbi sermones inter se serentium circulos vidissent, alloquebantur: percunctantes magis, quæ caussa iræ consternationisq; subitæ foret, quàm factum accusantes. Vulgò stipendiũ non datum ad diem iactabatur: & cum eodẽ tempore, quo scelus Illiturgitanum extitisset, post duorum imperatorũ duorúmq; exercituum stragẽ sua virtute defensum nomen Romanum, ac retenta prouincia esset, Illiturgitanos pœnã noxæ meritam habere, suis rectè factis gratiam qui exoluat, non esse. Talia querentes æqua orare, séque ea relaturos ad imperatorem respondebant. lætari, quod nihil tristius nec insanabilius esset: & P. Scipionem

deûm benignitate, & Rempublicam esse gratiæ referendæ. Scipionem bellis assuetum, ad seditionum procellas rudem, solicitum habebat res, ne aut exercitus peccando, aut ipse puniendo modum excederet. in præsentia, vt cœpisset, leniter agi placuit, & missis circa stipendiarias ciuitates exactoribus, stipendii spem propinquam facere. Edictum subinde propositum, vt ad stipendium petendum conuenirent Carthaginem, seu carptim partes, seu vniuersi mallent. Tranquillam seditionem iam per se languescentem repentina quies rebellãtium Hispanorum fecit. redierant enim in fines omisso incepto Mandonius & Indibilis, postquam viuere Scipionem allatum est. nec iam erat aut ciuis, aut externus, cum quo furorem suum consociarẽt. omnia circunspectantes consilia, nihil reliqui habebant, præter vulgatissimum à malis consiliis receptum, vt imperatoris vel iustæ iræ, vel non desperandæ clementiæ sese committerent. etiam hostibus eum ignouisse, cum quibus ferro dimicasset. suam seditionem sine vulnere, sine sanguine F

" fuisse: nec ipsam atrocem, nec atroci pœna dignam: vt ingenia humana sunt ad suam cuique le- G
" uandam culpam nimio plus facunda. Illa dubitatio erat, singulęne cohortes, an vniuersi ad stipendium petendum irent. inclinauit eò sententia, quòd tutius censebant, vniuersos ire. Per eosdem dies quibus hæc illi consultabant, consilium de iis Carthagine erat: certabatúrque sententiis, vtrum in authores tantum seditionis (erant autem hi numero haud plus quàm quinque & triginta) animaduerteretur, an plurium supplicio vindicanda tam fœdi exempli defectio magis quàm seditio esset. Vicit sententia lenior, vt vnde orta culpa esset, ibi pœna consisteret. ad multitudinem castigationem satis esse. Cócilio dimisso, vt id actum videretur, expeditio aduersus Mandonium Indibilémq; edicitur exercitui qui Carthagine erat, & cibaria dierum aliquot parare iubentur. tribunis septem, qui & antea Sucronẽ ad leniendam seditionem ierãt, obuiam exercitui missis quina nomina principum seditionis edita sunt, vt eos per idoneos homines benigno vultu ac sermone in hospitium inuitatos, sopitósque vino vincirent. Haud procul iam Carthagine aberant, cum ex obuiis auditum, postero die omnem exercitum cum M. Syllano in H Lacetanos proficisci, non metu modò omni qui tacitus insidebat animis, liberauit eos, sed lætitiam ingentem fecit: quòd magis habituri solum imperatorem, quàm ipsi futuri in potestate eius essent. Sub occasum solis vrbem ingressi sunt, exercitúmque alterum parãtem omnia ad iter viderunt. Excepti sermonibus de industria compositis, lætum opportunúmq; aduentum eorum imperatori esse, quòd sub ipsam profectionem alterius exercitus venissent: corpora curant. à tribunis sine vllo tumultu authores seditionis per idoneos homines inducti in hospitia, comprehensi ac vincti sunt. Vigilia quarta impedimenta exercitus, cui simulabatur iter, proficisci cœpere. sub lucem signa mota, & ad portam retentum agmen: custodésq; circa omnes portas missi, ne quis vrbe egrederetur. Vocati deinde ad concionem qui pridie venerant, ferociter in forum ad tribunal imperatoris, vt vltro territuri succlamationibus, cócurrunt. Simul & imperator in tribunal conscendit, & reducti armati à portis inermi se concioni ab tergo circũfuderunt. tum omnis ferocia concidit, & (vt postea fatebãtur) nihil æquè eos terruit, quam præter spem robur I & color imperatoris, quem affectum visuros crediderant, vultúsq; qualem ne in acie quidẽ aiebant meminisse. Sedit tacitus paulisper, donec nunciatum est, deductos in forum authores seditionis, & parata iam omnia esse. Tum silentio per præconem facto, ita cœpit. Nũquam mihi defuturam orationem qua exercitum meum alloquerer, credidi: non quò verba vnquam potius quàm res exercuerim, sed quia propè à pueritia in castris habitus assueueram militaribus ingeniis. apud vos quemadmodum loquar, nec consilium, nec oratio suppeditat: quos nec quo nomine quidẽ appellare debeã, scio. ciues? qui à patria vestra desciuistis. an milites? qui imperium auspiciúmq; abnuistis, sacramẽti religionẽ rupistis. hostes? corpora, ora, vestitũ, habitum ciuium agnosco: facta, dicta, consilia, animos hostiũ video. Quid enim vos nisi quod Illergetes & Lacetani, aut optastis aliud, aut sperastis? & illi tamen Mandonium atq; Indibilem, regiæ nobilitatis viros, duces furoris secuti sunt: vos auspicium & imperiũ ad Vmbrum Atrium, & Calenũ Albinum detulistis. Negate vos id omnes fecisse, aut factum voluisse milites. paucorũ eum furorem, K atq; amẽtiam esse. libenter credã negantibus. nec enim ea sunt cómissa, quę vulgata in omnem exercitum sine piaculis ingentibus expiari possint. inuitus ea, tãquam vulnera attingo: sed nisi tacta, tractataq; sanari non possunt. Equidẽ pulsis Hispania Carthaginiensibus, nullũ locũ tota prouincia, nullos homines credebam esse, vbi vita inuisa esset mea. sic me nó solùm aduersus socios gesseram, sed etiam aduersus hostes. In castris meis (en quantũ me opinio fefellit) fama mortis meæ non accepta solùm, sed etiam sperata est. non quod ego vulgari facinus per omnes velim: (equidẽ si totum exercitum meum mortem mihi optasse crederem, hic statim ante oculos vestros morerer: nec me vita iuuaret inuisa ciuibus & militib⁹ meis) sed multitudo omnis, sicut

natura

A natura maris,per se immobilis est:vt venti & auræ cient, aut tranquilli,aut procellosi. Et cauf-
» sa in vobis atque origo omnis furoris penes authores est , vos contagione insanistis. Quin
» mihi ne hodie quidem scire videmini,quò amentię progressi sitis:quid facinoris in me,quid in
» patriam,parentésq; ac liberos vestros,quid in deos sacramenti testes,quid aduersus auspicia,sub
» quibus militastis,quid aduersus morem militiæ disciplinámq; maiorum, quid aduersus summi
» imperii maiestatem ausi sitis.De meipso taceo.temerè potius quàm auide credideritis:is deniq;
» ego sim,cuius imperii tædere exercitũ,minimè mirandũ sit.patria quid de vobis meruerat, quã
» cum Mandonio & Indibili consociando consilia prodebatis? quid populus Romanus? cũ im-
» perium ablatũ ab tribunis suffragio populi creatis ad homines priuatos detulistis? cũ eo ipso nõ
» contẽti,si pro tribunis illos haberetis:fasces imperatoris vestri ad eos,quibus seruus cui impera-
» rent nunquã fuerat,Romanus exercitus detulistis.In prętorio tetenderũt Albius & Atrius:classi-
B cum apud eos cecinit:signum ab iis petitum est: sederunt in tribunali proconsulis Scipionis: li-
» ctor apparuit:submouente eo incesserunt:fasces & secures prælatę sunt.Lapides pluere,& fulmi-
» na iaci de cælo,& insuetos fœtus animalia edere, vos portẽta esse putatis?hoc est portentũ,quod
» nullis hostiis,nullis supplicationibus sine sanguine eorum qui tantum facinus ausi sunt,expia-
» ri possit.Atque ego,quanquam nullum scelus rationem habet:tamen vt in re nefaria,quæ mens,
» quod cõsilium vestrum fuerit,scire velim. Rhegyum quondam in præsidium missa legio, inter-
» fectis per scelus principibus ciuitatis,vrbem opulentam per decem annos tenuit.propter quod
» facinus tota legio,millia hominum quatuor,in foro Romę securi percussi sunt.Sed illi primum
» non Atrium Vmbrum semilixam,nominis etiam abominandi ducem, sed Decium Iubellium
» tribunũ militum secuti sunt: nec cum Pyrrho,nec Samnitibus aut Lucanis hostibus populi Ro-
» mani se coniunxerant.vos cum Mandonio & Indibili & consilia cõmunicastis,& arma conso-
» ciaturi fuistis.Illi,sicut Campani Capuam Tuscis veteribus ademptã,Mamertini in Sicilia Mes-
C sanam,sic Rhegyum habituri perpetuam sedem erant: nec populum Romanum,nec socios po-
» puli Romani vltro lacessituri bello.Sucronémne vos domicilium habituri eratis?vbi si vos de-
» cedens confecta prouincia imperator relinquerem,deûm hominúmque fidem implorare debe-
» batis,quòd non rediretis ad coniuges liberósque vestros.sed horum quoque memoriã,sicut pa-
» triæ meique,eieceratis ex animis vestris. Viam consilii scelerati,sed non ad vltimum dementis
» exequi volo. Mene viuo,& cætero incolumi exercitu, cum quo ego die vna Carthaginem cepi:
» cum quo quatuor imperatores,quatuor exercitus Carthaginiẽsium fudi fugaui,Hispania expu-
» li:vos octo millia hominum,maioris certè omnes pretii quàm Albius & Atrius sunt,quib⁹ vos
» subieceristis: Hispaniam prouinciã populo Romano erepturi eratis? Amolior & amoueo nomen
» meum:nihil vltra facile creditam mortem meam à vobis violatus sim.quid?si ego morerer,me-
» cum expiratura Respublica, mecũ casurum imperiũ populi Romani erat? ne istuc Iupiter Opt.
» Max.sierit:vrbem auspicato diis authoribus in æternũ conditam,fragili huic & mortali corpo-
D ri æqualé esse.Flaminio,Paulo,Graccho,Posthumio Albino,M.Marcello,T.Quintio Crispino,
» Cn.Fuluio,Scipionibus meis,tot tam claris imperatoribus vno bello absumptis superstes est po
» pulus Romanus,eritque mille aliis nũc ferro nunc morbo morientibus:meo vnius funere elata
» populi Romani esset Respublica?Vos ipsi hic in Hispania patre & patruo meo duobus impera-
» toribus interfectis, Septimiũ Martium ducẽ vobis aduersus exultãteis recẽti victoria Pœnos de-
» legistis.& sic loquor,tanquã sine duce Hispaniæ futuræ fuerint. M.Syllan⁹ eodẽ iure,eodẽ im-
» perio mecum in prouinciam missus,L.Scipio frater meus,& C.Lælius legati, vindices maiesta-
» tis imperii deessent?vtrũ exercitus exercitu, an duces ducibus, an dignitas, an caussa cõparari
» poterat?quibus si omnibus superiores essetis,arma contra patriam,contra ciues vestros ferretis?
» Africam Italiæ,Carthaginẽ vrbi Romæ imperare velletis? quã ob noxam patriæ? Coriolanum
» quondã damnatio iniusta,miserũ & indignum exilium,vt iret ad oppugnandã patriam,impu-
» lit,reuocauit tamen à publico parricidio priuata pietas.vos qui dolor,quæ ira incitauit? stipen-
E diúmne diebus paucis imperatore ægro serius numeratũ,satis digna caussa fuit, cur patriæ indi-
» ceretis bellum?cur ad Illergetes desciseeretis à Populo Romano?cur nihil diuinarum,humana-
» rúmve rerũ inuiolatũ vobis esset?Insanistis profectò milites:nec maior in corp⁹ meũ vis morbi,
» quàm in vestras mẽtes inuasit. Horret animus referre,quid crediderint homines,quid sperauc-
» rint,quid optauerint.auferat omnia irrita obliuio,si potest. si nõ,vtcunq; silentiũ tegat.Non ne-
» gauerim,tristẽ atrocémq; vobis visam orationẽ.quanto creditis facta vestra atrociora esse,quam
» dicta mea? & me ea quæ fecistis,pati æquum censetis: vos ne dici quidem omnia æquo animo
» feretis?sed ne ea quidem ipsa vltra exprobrabuntur. vtinã tam facile vos obliuiscamini eorum,
» quàm ego obliuiscar.Itaque quod ad vos vniuersos attinet,si erroris pœnitet,satis superque pœ-

» narum habeo. Albius Calenus, & Atrius Vmber, & cæteri nefariæ seditionis authores sanguine F
» luent quod admiserũt. vobis supplicii eorum spectaculum non modò non acerbum, sed lætum
» etiam, si sana mens rediit, debet esse. de nullis enim quàm de vobis infestius aut inimicius con-
» suluerunt. Vix finem dicẽdi fecerat, cum ex præparato simul omnium rerum terror oculis au-
ribúsque est offusus. Exercitus qui corona concionẽ circundederat, gladiis ad scuta concrepuit.
præconis audita vox citantis nomina damnatorum in concilio. nudi in mediũ protraheban-
tur, & simul omnis apparat⁹ supplicii expromebatur. deligati ad palum, virgísque cæsi, & securi
percussi, adeò torpentibus metu qui aderant, vt nõ modo ferocior vox aduersus atrocitatẽ pœ-
næ, sed ne gemitus quidem exaudiretur. Tracti inde de medio omnes, purgatóque loco, citati
milites nominatim apud tribunos militum in verba P. Scipionis iurarunt, stipendiúmque ad
nomen singulis persolutum. Hunc finem exitúmque seditio militum cœpta apud Sucronẽ ha-
buit. Per idem tempus ad Bætim fluuium Hanno præfectus à Magone missus à Gadibus cum G
parua manu Afrorum, mercede Hispanos solicitando, ad IIII millia iuuenũ armauit. castris
deinde exutus ab L. Martio, maxima parte militum inter tumultum captorum castrorum, qui-
busdam etiam in fuga amissis, palatos persequente equite, cum paucis ipse effugit. Dum hæc ad
Bætim fluuium geruntur, Lælius interim freto in Oceanum euectus ad Carteiam classe accessit.
Vrbs ea in ora Oceani sita est, vbi primum è faucibus angustis panditur mare. Gadeis sine cer-
tamine proditione recipiendi, vltro qui eam rem pollicerentur, in castra Romana venientibus,
spes, sicut ante dictum est, fuerat. sed patefacta immatura proditio est, comprehensósque omnes
Mago Adherbali prætori Carthaginem deuehendos tradit. Adherbal coniuratis in quinquere-
mem impositis, præmissáque ea, quia tardior quàm triremis erat, ipse cum octo triremibus mo-
dico interuallo sequitur. Iam fretum intrabat quinqueremis, cum Lęlius & ipse in quinquereme
è portu Carteiæ sequentibus septem triremibus euectus, in Adherbalem ac triremes inuehitur,
quinqueremem satis credens deprehensam rapido in freto in aduersum æstum reciprocari non H
posse. Pœnus in re subita parumper incertus trepidauit, vtrum quinqueremem sequeretur, an in
hosteis rostra conuerteret. ipsa cunctatio facultatem detrectandæ pugnæ ademit. iam enim sub
ictu teli erant, & vndique instabant hostes. æstus quoque arbitrium moderãdi naues ademerat.
neque erat nauali pugna similis: quippe vbi nihil voluntarium, nihil artis aut consilii esset. vna
natura freti æstúsq; totius certaminis potens, suis alienis nauibus nequicquam remigio in con-
trarium tendentes inuehebat: vt fugientem videres retro vertice intortam victricibus illatam:
& sequentem, si in contrarium tractum incidisset maris, fugientis modo sese auertentem. Iam in
ipsa pugna hæc cum infesto rostro peteret hostium nauem, obliqua ipsa ictum alterius rostri ac-
cipiebat: illa cum transuersa obiiceretur hosti, repentè intorta in proram circumagebatur. Cum
inter triremes fortuna regente anceps prælium misceretur, quinqueremis Romana, seu pondere
tenacior, seu pluribus remorum ordinibus scindẽtibus vertices, cum facilius regeretur, duas tri-
remes suppressit, vnius prælata impetu lateris alterius remos detersit. cæteràsque, quas indepta I
esset, mulctasset, ni cum reliquis V nauibus Adherbal velis in Africam transmisisset. Lælius vi-
ctor Carteiam reuectus, auditis quæ acta Gadibus erant, patefactam proditionem, coniuratós-
que missos Carthaginem: spe in irritum redacta, qua venissent: nũciis ad L. Martium missis, nisi
terere frustra tempus sedendo ad Gadeis vellent, redeundum ad imperatorem esse: assentiente
Martio, paucos post dies ambo Carthaginem rediere. Ad quorum discessum nõ respirauit mo-
do Mago, cum terra marique ancipiti metu vrgeretur: sed etiam audita rebellione Ilergetũ, spem
recuperandæ Hispaniæ nactus, nuncios Carthaginem mittit ad senatum: qui simul seditionem
ciuilem in castris Romanis, simul defectionem sociorum in maius verbis extollentes, hortaren-
tur vt auxilia mitterent, quibus traditum à patribus imperium Hispaniæ repeti posset. Mando-
nius & Indibilis in fines regressi, paulisper, dum quidnam de seditione statueretur, scirent, sus-
pensi quieuerunt: si ciuium errori ignosceretur, non diffidentes sibi quoque ignosci posse. post-
quam vulgata est atrocitas supplicii, suam quoque noxã pari pœna æstimatam rati, vocatis rur- K
sus ad arma popularibus, contractísque quæ ante habuerant auxiliis, in Sedetanum agrum, vbi
principio defectionis statiua habuerũt, cum XX millibus peditum, duobus millibus equitum
& quingentis transcenderunt. Scipio cum fide soluendi pariter omnibus noxiis innoxiisq; sti-
pendii, tum vultu ac sermone in omneis placato facile recõciliatis militum animis, priusquam
castra à Carthagine moueret, concione aduocata, multis verbis in perfidiam rebellantium re-
gulorum inuectus, nequaquam eodem animo se ire professus est ad vindicandum id scelus, quo
ciuilem errorem nuper sanauerit. Tum se haud secus, quàm viscera secãtem sua, cum gemitu &
lachrymis triginta hominum capitibus expiasse octo millium seu imprudentiam, seu noxam:

nunc

A nunc læto & erecto animo ad cædẽ Illergetum ire. non enim eos neq; natos in eadem terra, nec vlla secum societate iunctos esse. e. m quæ sola fuerit, fidem atque amicitiam ipsos per scelus rupisse. in exercitu suo se, præterquam quod omnes ciues aut socios, latiniq; nominis videat, etiam eo moueri, quòd nemo ferè sit miles, qui non aut à patruo suo Cn. Scipione, qui primus Romani nominis in eam prouinciã venerit, aut à patre consule, aut à se sit ex Italia aduectus. Scipionum nomini auspiciisq; omneis assuetos, quos secum in patriam ad meritum triumphum deducere velit: quos cõsulatum petenti, velut si omniũ communis agatur honos, affuturos speret: Quod ad expeditionẽ eam attineat, quæ instet, immemorẽ esse rerum suarum gestarũ, qui id bellum ducat. Magonis Hercule sibi, qui extra orbem terrarum in circunfusam Oceano insulam cum paucis perfugerit nauibus, maiorem curam esse quàm Illergetum. Quippe illic & ducem Carthaginiensem, & quantumcunque Punicum præsidium esse: hic latrones, latronúmque du-
B ces: quibus vt ad populandos finitimorum agros, tectáque vrenda, & rapiẽda pecora aliqua vis sit, ita in acie ac signis collatis nullam esse. magis velocitate ad fugã quam armis fretos, pugnaturos esse. Itaque non quòd vllum inde periculum, aut semen maioris belli videat, ideo se, priusquam prouincia decedat, opprimendos Illergetes duxisse: sed primum, ne impunita tam scelerata defectio esset: deinde, ne quis in prouincia simul virtute tanta & felicitate perdomita relictus hostis dici posset. Proinde deis bene iuuantibus sequerentur non tam ad bellum gerẽdum (neque enim cum pari hoste certamen esse) quàm ad expetendas ab hominibus scelestis pœnas: Ab hac oratione dimissos ad iter se comparare in diem posterum iubet. profectúsque decimis castris peruenit ad Iberum flumen. inde superato amni, die quarto in conspectu hostium posuit castra. Campus autem montibus circunseptus erat. in eam vallem Scipio cum pecora, rapta plẽraque ex ipsorum hostium agris, propelli ad iritandam feritatem barbarorũ iussisset, velites subsidio misit. à quibus vbi per procursationem commissa pugna esset, Lælium cum equitatu im-
C petum ex occulto facere iubet. mons opportunè prominẽs equitum insidias texit. Nec vlla mora pugnæ facta est. Hispani in conspecta procul pecora, velites in Hispanos præda occupatos incurrẽre. Primò missilibus territauere: deinde missis leuibus telis, quæ iritare magis quàm decernere pugnam poterãt, gladios nudant, & collato pede res cœpta geri est. ancépsq; pedestre certamen erat, ni equites superuenissent. neq; ex aduerso tantùm illati obuios obtriuere, sed circunuecti etiam quidam per infima cliui ab tergo se, vt plerosque intercluderent, obiecere. maiórque cædes fuit, quàm quantã edere leuia per excursiones prælia solent. Ira magis accensa aduerso prælio barbaris est, quàm imminuti animi. itaque ne perculsi viderentur, prima luce postero die in aciem processere. Non capiebat omnes copias angusta, sicut ante dictum est, vallis. duæ fermè peditum partes, & omnis equitatus in aciem descẽdit: quod reliquum peditum erat, obliquo constiterũt colle. Scipio pro se esse loci angustias ratus, & quòd in arcto pugna Romano aptior quàm Hispano militi futura videbatur: & quòd in eum locum detracta hostium acies
D esset, qui non omnem multitudinem eorum caperet, nouo etiam cõsilio adiecit animum. equitem nec se posse circundare cornibus in tam angusto spacio: & hosti, quem cum pedite eduxisset, inutilem fore. itaque imperat Lælio, vt per colles quàm occultissimo itinere circunducat equites: segregétque quantum possit, equestrem à pedestri pugna. ipse omnia signa peditũ in hostes vertit: quatuor cohortes in fronte statuit, quia latius pandere aciem nõ poterat. moram pugnandi nullam fecit, vt ipso certamine auerteret à conspectu transeuntium per colles equitum. nec ante circunductos sensere, quàm tumultũ equestris pugnæ ab tergo accepere. Ita duo diuersa prælia erãt. duæ peditum acies, duo equitatus per longitudinẽ campi (quia misceri ex genere vtroq; præliũ angustię non patiebãtur) pugnabant. Hispanorum cũ neq; pedes equiti, nec eques pediti auxilio esset: pedes fiducia equitis temerè cõmissus campo cæderetur: eques circunuentus nec peditẽ à fronte (iam enim stratæ pedestres copiæ erant) nec ab tergo equitẽ sustinere: & ipsi cum diu in orbem sese stantibus equis defendissent, ad vnum omnes cæsi sunt: nec quisquã pedi-
E tum equitúmve superfuit, qui in valle pugnauerunt. Tertia pars, quæ in colle ad spectaculũ magis tutum quàm ad partem pugnæ capessendam steterat, & locum & tempus ad fugiendum habuit. inter eos & reguli ipsi fugerũt, priusquam tota circũueniretur acies, inter tumultum elapsi. Castra eodẽ die Hispanorũ præter cæteram prædam cũ tribus fermè millibus hominũ capiuntur. Romani sociiq; ad mille CC eo prælio ceciderunt, vulnerata amplius tria millia hominum. minus cruenta victoria fuisset, si patentiore campo, & ad fugam capessendam facili foret pugnatum. Indibilis abiectis belli consiliis, nihil tutius afflictis rebus experta fide & clementia Scipionis ratus, Mandonium fratrem ad eum mittit. Qui aduolutus genibus fatalem rabiem temporis eius accusat, cum velut cõtagione quadam pestifera non Illergetes modo & Lacetani,

sed castra quoque Romana insanierint. suam quidem & fratris, & reliquorum popularium eam conditionem esse: vt aut, si ita videatur, reddant spiritum P. Scipioni, ab eodem illo acceptum: aut seruati, bis vni debitum, pro eo in perpetuum deuoueant. antea in caussa sua fiduciam sibi fuisse, nondum experta clementia eius: nunc contra, nullam in caussa, omnem in misericordia victoris spem repositam habere. Mos vetustus erat Romanis, cum quo nec fœdere, nec æquis legibus iungeretur amicitia, non prius imperio in eum tanquam pacatum vti, quàm omnia diuina humanáque dedisset: obsides accepti, arma adempta, præsidia vrbibus imposita forent. Scipio multis inuectus in præsentem Mandonium, absentémq; Indibilem verbis, illos quidem merito perituros fuisse ipsorũ maleficio, ait: victuros suo atq; populi Romani beneficio. Cęterùm se neque arma iis adempturum: quippe ea pignora timentiũ rebellionem esse, se libera arma relinquere, solutósque metu animos: neque se in obsides innoxios, sed in ipsos si defecerint, sæuiturum: nec ab inermi, sed ab armato hoste pœnas expetiturum. vtranq; fortunam expertis permittere sese, vtrum propitios, an iratos habere Romanos mallent. Ita dimissus Mandonius, pecunia tantummodo imperata, ex qua stipẽdium militi præstari posset. Ipse Martio in vlteriorem Hispaniam pręmisso, Syllano Tarraconem remisso, paucos moratus dies, dum imperatã pecuniam Ilergetes pernumerarent, cum expeditis Martium iam appropinquantem Oceano assequitur. Inchoata res iam ante de Masanissa, aliis atque aliis de caussis dilata erat, quòd Numida cum ipso vtique congredi Scipione volebat, atque eius dextra fidem sancire. ea tum itineris tam longi, ac tam deuii caussa Scipioni fuit. Masanissa cum Gadibus esset, certior aduẽtare eum à Martio factus, caussando corrumpi equos inclusos in insula, penuriamque omnium rerum & facere cęteris, & ipsos sentire, ad hoc equitem marcescere desidia: Magonẽ perpulit, vt se traiicere in continentẽ ad depopulandos proximos Hispaniæ agros pateretur. Trãsgressus treis principes Numidarũ præmittit ad tempus locúmque colloquio statuẽdum: duos pro obsidibus retineri a Scipione iubet: remisso tertio, qui quò iussus erat, adduceret Masanissam. cum paucis in colloquium venerunt. Ceperat iam ante Numidam ex fama rerũ gestarum admiratio viri: substituerat que animo speciem quoque corporis amplam ac magnificam. cæterùm maior pręsentis veneratio cepit. & præterquam quod suapte natura multa maiestas inerat, adornabat promissa cæsaries, habitúsque corporis non cultus munditiis, sed virilis vere ac militaris: & ætas erat in medio virium robore, quod plenius nitidiúsque ex morbo velut renouatus flos iuuẽtæ faciebat. Propè attonitus ipso congressu Numida gratias de fratris filio remisso agit. Ex eo tempore affirmat eam se quęsisse occasionem, quam tandem oblatam deûm immortaliũ beneficio non omiserit. cupere se illi, populóque Romano operam nauare: ita vt nemo vnus externus magis enixè adiuuerit rem Romanã. id se, etiam si iampridem vellet, minus præstare in Hispania terra aliena atque ignota potuisse: in qua autem genitus educatúsq; in spem paterni regni esset, facile pręstaturum. si quidem eundem Scipionem ducem in Africã mittant Romani, satis sperare perbreuis æui Carthaginem esse. Lætus eum Scipio vidit audiuitque, cum caput rerũ in omni hostium equitatu Masanissam fuisse sciret, & ipse iuuenis specimẽ animi præ se ferret. Fide data acceptáque, profectus retro Tarraconem est. Masanissa permissu Romanorũ, ne sine caussa traiecisse in continentẽ videretur: populatus proximos agros, Gades rediit. Magoni, desperatis in Hispania rebus, in quarum spem seditio primum militaris, deinde defectio Indibilis animos eius sustulerant, paranti traiicere in Africam, nunciatum ab Carthagine est, iubere senatũ vt classem quam Gadibus haberet, in Italiam traiiceret: conductáque ibi Gallorũ ac Ligurũ quanta maxima posset iuuentute, coniungeret se Annibali: neu senescere bellũ maximo impetu, maiore fortuna cœptum sineret. Ad eam rem & à Carthagine pecunia Magoni aducta est, & ipse quantã potuit, à Gaditanis exegit: non ærario modò eorũ, sed etiã templis spoliatis, & priuatim omnibus coactis aurum argẽtúmque in publicum conferre. Cum præteruceheretur Hispaniæ oram, haud procul Carthagine Noua expositis in terram militibus, proximos depopulatus agros, inde ad vrbem classem appulit. ibi cum interdiu milites in nauib⁹ tenuisset, nocte in litus expositos ad partem eam muri, qua capta Carthago ab Romanis fuerat, ducit: nec præsidio satis valido vrbẽ teneri ratus, & aliquos oppidanorum ad spem nouandi res aliquid moturos. Cæterùm nuncii ex agris trepidi simul populationem agrestiúmque fugã, & hostium aduẽtum attulerant: & visa interdiu classis erat, nec sine caussa electam ante vrbem stationem apparebat. itaque instructi armatique intra portam ad stagnum ac mare versam cõtinebãtur. Vbi effusi hostes, mista inter milites nauali turba, ad muros tumultu maiore quàm vi subierunt: patefacta repentè porta Romani cum clamore erumpunt: turbatósque hostes, & ad primum incursum cõiectúmque telorum auersos vsque ad litus cũ multa cæde persequuntur. nec nisi naues litori appulsæ trepidos accepissent,

superfuisset

A superfuisset fugæ aut pugnæ quisquam. In ipsis quoque trepidatum nauibus est, dum ne hostes cum suis simul irrumperent, trahunt scalas oráſque. & anchoras, ne in moliẽdo mora esset, præcidunt. multique adnantes nauibus, incerto præ tenebris quid aut peterent aut vitarent, fœde interierunt. Postero die cum classis inde retro ad Oceanum, vnde venerat, fugisset: ad octingentos homines cæsi inter murum litúsque, & ad duo millia armorum inuenta. Mago cum Gadeis repetisset, exclusus inde ad Cimbim (haud procul Gadibus is locus abest) classe appulsa, mittẽdis legatis, querendóque quod portæ sibi socio atque amico clausæ forent: purgantibus multitudinis concursu factum, infestæ ob direpta quædam ab conscendentibus naues militibus, ad colloquium Suffetes eorum, qui summus Pœnis est magistratus, cum quæstore elicuit: laceratósque verberibus cruci affigi iussit. inde nauibus ad Pityusam insulam cẽtum millia fermè à continenti (Pœni tum eam incolebant) traiecit. itaque classis bona cum pace accepta est, nec commeatus modo benigne præberi, sed in supplementum classis iuuentus armáque data. quorum fiducia Pœnus in Baleares insulas (quinquaginta inde millia absunt) transmisit. Duæ sunt Baleares. maior altera atque opulentior armis virísque: & portum habet, vbi commode hybernaturum se (& iam extremum autumni erat) censebat. cæterum haud secus quàm si Romani eam insulam incolerent, hostiliter classi occursum est. Fundis vt nunc plurimum, ita tunc solo eo telo vtebantur. nec quisquam alterius gentis vnus tantum ea arte, quantum inter alios omnes Baleares excellunt. Itaque tanta vis lapidum creberrimæ grandinis modo in propinquantem iam terræ classem effusa est, vt intrare portum non ausi, auerterent in altum naues. in minorem inde Balearium insulam traiecerunt, fertilem agro, viris armis haud æque validam. itaq; egressi nauibus supra portum loco munito castra locãt: ac sine certamine vrbe agróque potiti, duobus millibus auxiliarium inde conscriptis, missísque Carthaginem, ad hybernandũ naues subduxerunt. Post Magonis ab Oceani ora discessum Gaditani Romanis deduntur. Hæc in Hispania P. Scipionis ductu auspicióque gesta. Ipse L. Lentulo & L. Manlio Acidino prouincia tradita, decem nauibus Romam rediit. & senatu extra vrbem dato in æde Bellonæ, quas res in Hispania gessisset, disseruit: quoties signis collatis dimicasset, quot oppida ex hostibus vi cepisset, quas gẽtes in ditionem populi Romani redegisset. aduersus quatuor se imperatores, quatuor victores exercitus in Hispaniam iuisse, neminem Carthaginiensem in iis terris reliquisse. Ob has res gestas magis tentata est triumphi spes, quàm petita pertinaciter: quia neminem ad eam diem triumphasse, qui sine magistratu res gessisset, constabat. Senatu misso, vrbem est ingressus, argentique præ se in ærariũ tulit quatuordecim millia pondo CCCXLII, & signati argenti magnum numerum. Comitia inde creandis consulibus habuit L. Veturius Philo: centuriæque omnes ingenti fauore P. Scipionẽ consulem dixerunt. collega additur ei P. Licinius Crassus pontifex maximus. Cæterum comitia maiore quam vlla per id bellum celebrata frequentia, proditum memoriæ est. conuenerant vndique non suffragandi modo, sed etiam spectandi caussa P. Scipionis: concurrebantque & domum frequentes, & in capitolium ad immolãtem eum, cum centum bobus votis in Hispania Ioui sacrificaret: despondebántque animis, sicut C. Luctatius superius bellum Punicum finisset, ita id quod instaret, P. Cornelium finiturum: atque vt Hispania omni Pœnos expulisset, sic Italia pulsurum esse. Africámque ei, perinde ac debellatum in Italia foret, prouinciam destinabant. Prætoria inde comitia habita. creati duo, qui tum ædiles plebis erãt, Sp. Lucretius & Cn. Octauius, & ex priuatis Cn. Seruilius Cepio & L. Aemylius Pappus. Quartodecimo anno Punici belli P. Cornelius Scipio & P. Licinius Crassus consulatum inierunt: nominatæ consulibus prouinciæ sunt: Sicilia Scipioni extra sortem, concedente collega, quia cura sacrorum põtificem maximum in Italia retinebat: Brutii Crasso. Tum prætoriæ prouinciæ in sortem coniectæ. vrbana Cn. Seruilio obtigit: Ariminum (ita Galliam appellabant) Sp. Lucretio, Sicilia L. Aemylio, Cn. Octauio Sardinia. Senatus in capitolio habitus. ibi referente P. Scipione, senatusconsultum factum est, vt quos ludos inter seditionem militarem in Hispania vouisset: ex ea pecunia quam ipse in ærarium detulisset, faceret. Tum Saguntinorum legatos in senatũ introduxit. ex eis maximus natu, Etsi nihil vltrà malorum est P C quàm quod passi sumus, vt ad vltimum fidem vobis præstaremus: tamen ea vestra merita, imperatorúmque vestrorum erga nos fuerunt, vt nos cladium nostrarum non pœniteat. Bellum propter nos suscepistis: susceptum quartumdecimum annũ tam pertinaciter geritis, vt sæpe ad vltimum discrimen & ipsi veneritis, & populum Carthaginiensem adduxeritis. Cum in Italia tam atrox bellum & Annibalem hostem haberetis, cõsules cum exercitu in Hispaniam, velut ad colligendas reliquias naufragii nostri misistis. P. & Cn. Cornelii ex quo in prouinciam venerunt, nullo tempore destiterunt, quæ nobis secunda, quæque aduersa hostibus nostris essent, facere. iam

omnium primum oppidum nobis restituerunt: per omnem Hispaniam ciues nostros venun- F
datos, dimissis qui conquirerent, ex seruitute in libertatem restituerunt. cum iam prope esset, vt
optabilem ex miserrima fortunam haberemus: P. & Cn. Cornelii imperatores vestri luctuosius
nobis propè quàm vobis perierunt. tum vero ad hoc retracti ex distantibus locis in sedem an-
tiquam videbamur, vt iterum periremus, & alterum excidium patriæ videremus: nec ad perni-
ciem nostram Carthaginiensi vtique aut duce aut exercitu opus esse, ab Turdetanis veterrimis
hostibus, qui prioris quoque excidii caussa nobis fuerant, extingui posse: cum ex insperato re-
pente misistis nobis hunc P. Scipionem, quem fortunatissimi omniũ Saguntinorum videmur
quia consulem declaratum vidimus, ac vidisse nos, ciuibus nostris renunciaturi sumus: spem, o-
pem, salutem nostram. qui cum plurimas hostium vestrorum cepisset in Hispania vrbes, vbiq;
ex captorum numero excerptos Saguntinos in patriam remisit. postremo Turdetaniam adeo
infestam nobis, vt illa gente incolumi stare Saguntum non posset, ita bello afflixit, vt non mo-
do nobis, (absit verbo inuidia) sed ne posteris quidem timenda nostris esset. deletam vrbem G
cernimus eorum, quorum in gratiam Saguntum deleuerat Annibal. vectigal ex agro eorum ca
pimus, quod nobis non fructu iucundius est, quàm vltione. Ob hæc, quibus maiora neque spe-
rare, neque optare ab diis immortalibus poteramus: gratias actum nos decem legatos Sagunti-
nus senatus populúsque ad vos misit: simul gratulatum, quòd ita res per hos annos in Hispania
atque Italia gessistis, vt Hispaniã non Ibero amne tenus, sed quà terrarum vltimus finis Ocea-
nus, domitam armis habeatis: Italiæ, nisi quatenus vallum castrorum cingit, nihil reliqueritis
Pœno. Ioui Opt. Max. præsidi capitolinæ arcis non grates tantum ob hæc agere iussi sumus:
sed donum hoc etiam, si vos permitteretis, coronam auream in Capitolium victoriæ ergô ferre.
Id vti permittatis, quęsumus: vtique si vobis ita videtur, quæ nobis imperatores vestri commo-
da tribuerunt, ea rata atque perpetua authoritate vestra faciatis. Senatus legatis Sagũtinis re-
spondit: & dirutum & restitutum Saguntum fidei socialis vtrinque seruatæ documẽtum omni- H
bus gentibus fore. suos imperatores rectè & ordine & ex voluntate senatus fecisse, quod Sagun-
tum restituerint, ciuésque Saguntinos seruitio exemerint. quæque alia eis benignè fecerint, ea
senatum ita voluisse fieri. donum permittere vt in capitolio ponerent. Locus inde lautiáque le-
gatis præberi iussa, & muneris ergô in singulos dari ne minus dena millia æris. Legationes de-
inde cæteræ in senatum introductæ, auditæque. Et petentibus Sagũtinis, vt quatenus tuto pos-
sent, Italiam spectatum irent: duces dati, literæque per oppida missæ, vt Hispanos comiter acci-
perent. Tum de repub. de exercitibus scribendis, de prouinciis relatum. Cum Africam nouam
prouinciam extra sortem P. Scipioni destinari, homines fama ferrent: & ipse nulla iam modica
gloria contentus, non ad gerendum modo bellum, sed ad finiendum diceret se cõsulem decla-
ratum esse: neque aliter finiri id posse, quàm si ipse in Africam exercitum trãsportasset: & actu-
rum se id per populum apertè ferret, si senatus aduersaretur: idque cõsilium haudquaquam pri-
moribus patrum placeret: cæterique per metum aut ambitionem mussarent: Q. Fabius Maxi- I
mus rogatus sententiam: Scio, inquit, multis vestrum videri Patres cõscripti, rem actam hodier-
no die agi, & frustra habiturum orationem, qui tanquam de integra re, de Africa prouincia sen
tentiam dixerit. Ego autem primum illud ignoro, quemadmodum iam certa prouincia Africa
consulis viri fortis ac strenui sit, quam nec senatus censuit in hunc annum prouinciam esse, nec
populus iussit. deinde, si est, consulem peccare arbitror, qui de re transacta simulando se referre,
senatum ludibrio habet, non senatorem, qui de quo consulitur, suo loco dicit sententiam. Atque
ego certum habeo, dissentienti mihi ab ista festinatione in Africam traiiciendi, duarum rerum
subeundam opinationem esse. vnius, insitæ ingenio meo cũctationis. quam metum pigritiámq;
homines adolescentes sanè appellent, dum me nõ pœniteat adhuc aliorum speciosiora primo
aspectu consilia semper visa, mea vsu meliora. alterius, obtrectationis atq; inuidiæ aduersus cre
scentem in dies gloriã fortissimi consulis. A qua suspicione si me neq; vita acta & mores mei,
neq; dictatura cũ quinq; consulatibus, tantúmq; gloriæ belli domiq; partæ vindicat, vt propius K
fastidium eius sim, q̃ desyderium: ætas saltem liberat. quæ enim mihi æmulatio cũ eo esse potest,
qui ne filio quidem meo æqualis sit? Me dictatorem, cum vigerẽ adhuc viribus, & in cursu ma-
ximarum rerum essem, recusantem nemo aut in senatu, aut ad populum audiuit, quo minus in-
sectanti me magistro equitum, quod fando nunq̃ ante auditum erat, imperium mecum æqua-
retur. rebus q̃ verbis assequi malui, vt qui aliorum iudicio mihi comparatus erat, sua mox con-
fessione me sibi præferret. nedum ego perfunctus honoribus certamina mihi atq; æmulationes
cum adolescente florentissimo proponam: videlicet vt mihi iam viuendo, non solũ rebus ge-
rẽdis fesso, si huic negata fuerit, Africa prouincia decernatur. cũ ea gloria quæ parta est, viuendũ
atque

A atque moriendum est. Vincere ego prohibui Annibalem, vt à vobis, quorum vigent nunc vi-
res, etiam vinci posset. Illud te mihi ignoscere P. Corneli æquũ erit, si cum in me ipso nunquam
pluris famam hominum quàm rempub. fecerim: ne tuam quidem gloriam bono publico præ-
ponam. quanquam si aut bellum nullum in Italia, aut is hostis esset, ex quo victo nihil gloriæ
quæreretur: qui te in Italia retineret, etsi id bono publico faceret, simul cum bello materiam glo
riæ tuæ ire ereptum videri posset. cum vero Annibal hostis incolumi exercitu quartumdeci-
mum annum Italiam obsideat, pœnitebit te P. Corneli gloriæ tuæ, si hostem eum, qui tot fune-
rum, tot cladium nobis caussa fuit, tu consul Italia expuleris? & sicut penes C. Luctatium prio-
ris Punici perpetrati belli titulus fuit, ita penes te huius fuerit? nisi aut Amilcar Annibali dux
est præferendus, aut illud bellum huic, aut victoria illa maior clariórq; quàm hæc (modo con-
tingat vt te consule vincamus) futura est. Ab Drepano atque Eryce detraxisse Amilcarẽ, quàm
B Italia expulisse Pœnos atque Annibalem malis? Ne tu quidem, etsi magis partam quàm spera-
tam gloriam amplecteris: Hispania potius quàm Italia bello liberata gloriatus fueris. Nondum
is est Annibal, quem non magis timuisse videatur quàm contempsisse, qui aliud bellum malue-
rit. Quin igitur ad hoc accingeris? nec per istos circuitus, vt cum in Africam traieceris, secutu-
rum te illuc Annibalem speres, potius quàm recto hinc itinere, vbi Annibal est, eò bellum in-
tendis? Egregiam istam palmam belli Punici patrati petis? hoc & natura prius est, tua cũ defen-
deris, aliena ire oppugnatum. Pax antè in Italia quàm bellum in Africa sit, & nobis prius dece-
dat timor, quàm vltro aliis inferatur. si vtrunque tuo ductu auspicióque fieri potest: Annibale
hic victo, illic Carthaginem expugna. si alterutra victoria nouis consulibus relinquenda est:
prior cum maior clariórque, tum causa etiam insequentis fuerit. Nam nunc quidem præter-
quam quòd & in Italia & in Africa duos diuersos exercitus alere ærarium non potest, præter-
quam quòd vnde classes tueamur, vnde commeatibus præbendis sufficiamus, nihil reliqui est,
C periculi tandem quantum adeatur, quem fallit? P. Licinius in Italia, P. Scipio bellum in Africa
geret. Quid si (quod omnes dii omen auertant, & dicere etiam reformidat animus, sed quæ ac-
ciderunt, accidere possunt) victor Annibal ire ad vrbem pergat: tum demum te consulem ex
Africa, sicut Q. Fuluium à Capua, accersemus? Quid? quod in Africa quoque Mars communis
belli erit? Domus tibi tua, pater patruúsque intra triginta dies cum exercitibus cæsi, documento
sint, vbi per aliquot annos maximis rebus terra marique gerendis amplissimum nomen apud
exteras gentes populi Romani vestræque familiæ fecerãt. Dies me deficiat, si reges imperatorés-
que temere in hostium terras transgressos cum maximis cladibus suis exercituúmque suorum,
enumerare velim. Athenienses, prudentissima ciuitas, bello domi relicto, authore ęque impigro
ac nobili iuuene magna classe in Siciliam transmissa, vna pugna nauali florẽtem rempublicam
suam in perpetuum afflixerunt. Externa & nimis antiqua repeto. Africa eadem ista, & M. Atti-
lius, insigne vtriusque fortunæ exemplum, nobis documẽto sint. Næ tibi P. Corneli, cum ex al-
D to Africam conspexeris, ludus & iocus fuisse Hispaniæ tuæ videbũtur. quid enim simile? Paca-
to mari præter oram Italiæ Galliæque vectus, Emporias in vrbem sociorum classem appulisti:
expositos milites per tutissima omnia ad socios & amicos populi Romani, Tarraconem duxi-
sti: ab Tarracone deinde iter per præsidia Romana: circa Iberum exercitus patris patruíque tui,
post amissos imperatores ferociores calamitate ipsa facti: & dux tumultuarius quidem ille L.
Martius, & militari suffragio ad tempus electus, cæterum si nobilitas ac iusti honores adorna-
rent, claris imperatoribus qualibet arte belli par: oppugnata per summũ ocium Carthago, nul-
lo trium Punicorum exercituum socios defendente. Cætera, neque ea eleuo, nullo tamẽ modo
Africo bello comparanda: vbi non portus vllus classi nostræ apertus, nõ ager pacatus, non ci-
uitas socia, non rex amicus, non consistendi vsquam locus, non procedendi. quacũque circun-
spexeris, hostilia omnia atque infesta. An Syphaci Numidísque credis? satis sit semel creditum.
non semper temeritas est felix, & fraus fidem in paruis sibi præstruit, vt cum operæprecium sit,
E cum mercede magna fallat. Non hostes patrem patruúmque tuum armis prius quam Celtiberi
socii fraude, circunuenerunt. nec tibi ipsi à Magone & Asdrubale hostium ducibus, quantum
ab Indibili & Mãdonio in fidem acceptis, periculi fuit. Numidis tu credere potes, defectionem
militum tuorum expertus? Et Syphax & Masanissa se quàm Carthaginienses, malunt potentissi-
mos in Africa esse, Carthaginienses quàm quenquam alium. nunc illos æmulatio inter sese, &
omnes caussæ certaminum acuunt, quia procul externus metus est. ostẽde Romana arma, & ex-
ercitum alienigenam: iam velut ad commune restinguendum incendium concurrent. Aliter
iidem illi Carthaginienses Hispaniam defenderunt: aliter mœnia patriæ, templa deûm, aras &
focos defendent: cum euntes in prælium pauida prosequetur coniunx, & parui liberi occursa-

bunt. Quid porro? si satis confisi Carthaginienses consensu Africæ, fide sociorum regum, mœ- F
nibus suis, cum tuo exercitúsque tui præsidio nudatam Italiam viderint: ipsi vltro nouum ex-
ercitum in Italiam aut ex Africa miserint? aut Magonem, quem à Balearibus classe transmissa
iam præter oram Ligurum alpinorum vectari constat, Annibali se coniungere iusserint? nempe
in eodem terrore erimus, in quo nuper fuimus, cum Asdrubal in Italiam transcendit. quem tu,
qui non solum Carthaginem, sed omnem Africam exercitu tuo es clausurus, è manibus tuis in
Italiam emisisti. Victum à te dices. eo quidem minus vellem, & id tua non reipub. solum caus-
sa, iter datum victo in Italiam esse. Patere nos omnia quæ prospera tibi ac reipub. in imperio
euenere, tuo cõsilio assignare: aduersa casibus incertis belli & fortunæ relegare. quo melior for-
tiórque es, eo magis talem præsidem sibi patria atque vniuersa Italia retinet. Non potes ne ipse
quidem dissimulare, vbi Annibal sit, ibi caput atq; arcem huius belli esse. quippe qui præ te fe-
ras, eam tibi caussam traiiciendi in Africam esse, vt Annibalem eò trahas. Siue igitur hic, siue il- G
lic, cum Annibale est tibi futura res. vtrum ergo tandem firmior eris in Africa solus, an hic tuo
collegæque exercitu coniuncto? ne Claudius quidem & Liuius COSS. tam recenti exemplo
quantum id interfit, documento sunt? Quid? Annibalem vtrum tãdem extremus angulus agri
Brutii frustra iamdiu poscentem ab domo auxilia, an propinqua Carthago, & tota socia Africa
potentiorem armis virisque faciet? Quod istuc consilium est, ibi malle decernere, vbi tuę dimi-
dio minores copiæ sint, hostium multo maiores: quàm vbi duobus exercitibus aduersus vnum
tot prœliis & tam diuturna ac graui militia fessum, pugnandum sit? Quàm compar consilium
tuum parentis tui consilio sit, reputa. ille consul profectus in Hispaniam, vt Annibali ab Alpi-
bus descendenti occurreret, in Italiam ex prouincia rediit. tu, cum Annibal in Italia sit, relin-
quere Italiam paras: non quia reipublicæ id vtile, sed quia tibi amplum & gloriosum censes es-
se: sicut cum prouincia & exercitu relicto sine lege, sine senatusconsulto duabus nauibus popu-
li Romani imperator fortunam publicam & maiestatem imperii, quæ tum in tuo capite peri- H
clitabantur, commisisti. Ego P. Cornelium P C reipublicæ nobisq; non sibi ipsi priuatim crea-
tum consulem existimo: exercitúsque ad custodiam vrbis atque Italiæ scriptos esse, nõ quos re-
gio more per superbiam consules quò terrarum velint, traiiciant. Cũ oratione ad tempus pa-
rata Fabius, tum authoritate & inueterata prudentiæ fama magnam partem senatus & seniores
maxime mouisset: plurésque consilium senis quàm animum adolescentia ferocem laudarent:
Scipio ita locutus fertur. Et ipse Q. Fabius principio orationis P C commemorauit, in senten-
tia sua posse obtrectationem suspectam esse. cuius ego rei non tam ipse ausim tantum virum in-
simulare, quàm ea suspicio, vitio orationis an rei, haud sanè purgata est. sic enim honores suos
& famam rerum gestarum extulit verbis ad extinguendum inuidiæ crimen, tanquam mihi ab
infimo quoque periculum sit ne mecum æmuletur: & non ab eo qui quia super cæteros excel-
lat, quò me quoque niti non dissimulo, me sibi æquari nolit. sic senem se perfunctum, & me in-
fra ætatem filii sui posuit, tanquam non longius quàm quantum vitæ humanæ spacium est, cu- I
piditas gloriæ extendatur, maximáque pars eius in memoriam ac posteritatem promineat. Ma
ximo cuique id accidere animo certum habeo, vt se non cum præsentibus modo, sed cũ omnis
æui claris viris comparet. Equidem haud dissimulo, me tuas Q. Fabi laudes non assequi solum
velle, sed (bona venia tua dixerim) si possim, etiã exuperare. Illud nec tibi in me, nec mihi in mi
nores natu animi sit, vt nolimus quẽquam nostri similem euadere ciuem. id enim nõ eorũ mo-
do, quibus inuiderimus, sed reipublicæ, & penè omnis generis humani detrimentum sit. Com-
memorauit quantum essem periculi aditurus, si in Africam traiicerem: vt meam quoque, non
solum reipublicæ & exercitus vicem videretur solicitus. Vnde hæc repẽte de me cura exorta?
cum pater patruúsque meus interfecti, cum duo exercitus eorum propè occidione occisi essent:
cum amissæ Hispaniæ, cum quatuor exercitus Pœnorum, quatuórque duces omnia metu ar-
misque tenerent: cum quæsitus ad id bellum imperator nemo se ostenderet, præter me, nemo
profiteri nomen ausus esset, cum mihi quatuor & viginti annos nato detulisset imperium popu- K
lus Romanus: quid ita tum nemo ætatem meam, vim hostium, difficultatẽ belli, patris patruiq;
recentem cladem commemorabat? vtrum maior aliqua nunc in Africa calamitas accepta est,
quàm tunc in Hispania erat? an maiores nunc sunt exercitus in Africa, duces plures melioréf-
que quàm tunc in Hispania fuerunt? an ætas mea tunc maturior bello gerẽdo fuit, quàm nunc
est? an cum Carthaginiensi hoste in Hispania quàm in Africa bellum geri aptius est? Facile est
post fusos fugatósque quatuor exercitus Punicos, post tot vrbes vi captas, aut metu subactas in
ditionẽ, post perdomita omnia vsque ad Oceanum, tot regulos, tot sæuas gentes, post receptam
totam Hispaniam, ita vt vestigium nullum belli reliquum sit, eleuare meas res gestas: tam Her-
cule quàm

A cule quàm si victor ex Africa redierim, ea ipsa eleuare, quæ nunc retinendi mei caussa, vt terribilia eadem videantur, verbis extolluntur. Negat aditũ esse in Africam, negat vllos patere portus: M. Attilium captum in Africa cõmemorat, tanquam M. Attilius primo accessu ad Africam offenderit: neque recordatur, illi ipsi tam infelici imperatori patuisse tamen portus Africæ, & res egregias primo anno gessisse, & quantum ad Carthaginiẽses duces attinet, inuictum ad vltimum permansisse. Nihil igitur me isto exemplo terrueris: si hoc bello, nõ priore, si nuper, non annis ante quadraginta ista clades accepta foret: qui ego minus in Africã Regulo capto, quam Scipionibus occisis in Hispaniam traiicerem. nec felicius Xanthippum Lacedæmonium Carthagini, quàm me patriæ meæ sinerem natũ esse: cresceréque mihi ex eo ipso fiducia, quod possit in hominis vnius virtute tantum momenti esse. At etiam Athenienses audiendi sunt, temere in Siciliam omisso domi bello trãsgressi. Cur ergo, quoniam græcas fabulas narrare vacat: non
B Agathoclem potius Syracusanum regem, cum diu Sicilia Punico bello vreretur, transgressum in hanc eandem Africam, auertisse eo bellũ vnde venerat, refers? Sed quid vltro metum inferre hosti, & ab se remoto periculo alium in discrimen adducere, quale sit, veteribus externisque exemplis admonere opus est? maius præsentiúsve vllum exẽplum esse quàm Annibal potest? Multum interest, alienos populere fines, an tuos vri excindique videas. plus animi est inferenti periculum quam propulsanti. ad hoc maior ignotarum rerum est terror, bona maláque hostium ex propinquo ingressus fines aspicias. Non sperauerat Annibal fore, vt tot in Italia populi ad se deficerent. defecerunt post Cannensem cladem. Quanto minus quicquam in Africa Carthaginiensibus firmum ac stabile est, infidis sociis, grauibus ac superbis dominis? Ad hæc, nos etiam deserti ab sociis, viribus nostris, milite Romano stetimus. Carthagine nihil ciuilis roboris est, mercede paratos milites habent, Afros Numidásque, leuissima fidei mutandæ ingenia. Hic modo nihil moræ sit, vnà & traiecisse me audietis, & ardere bello Africam, & molientem hinc
C Annibalem, & obsideri Carthaginẽ. lætiores & frequẽtiores ex Africa expectate nuncios, quàm ex Hispania accipiebatis. Has mihi spes subiicit fortuna populi Romani, dii fœderis ab hoste violati testes: Syphax & Masanissa reges: quorum ego fidei ita innitor, vt veriturus perfidiam sim. multa quæ nunc ex interuallo non apparent, bellum aperiet. & id est viri & ducis, non deesse fortunæ præbenti se, & oblata casu, flectere ad consilium. Habebo Q. Fabi parem quidem Annibalem, sed illũ potius ego traham, quàm ille me retineat. in sua terra cogam pugnare eum, & Carthago potius præmium victoriæ erit, quàm semiruta Brutiorum castella. Nequid interim dum traiicio, dum expono exercitum in Africam, dum castra ad Carthaginem promoueo: respublica hic detrimenti capiat, quod tu Q. Fabi, cum victor tota Italia volitaret Annibal, potuisti præstare: hoc vide ne contumeliosum sit concusso iam, & penè fracto Annibale negare posse P. Licinium cõsulem virum fortissimum præstare. qui ne à sacris absit pontifex maximus, ideo in sortem tam longinquæ prouinciæ nõ veniat. Si Hercule nihilo maturius hoc, quo ego cen-
D seo, modo perficeretur bellum: tamen ad dignitatem populi Romani, famámq; apud reges gentésque externas pertinebat, non ad defendendam modo Italiam, sed ad inferenda etiam Africę arma, videri nobis animum esse: nec hoc credi vulgarique, quod Annibal ausus sit, neminẽ ducem Romanorum audere: & priore Punico bello, tum cum de Sicilia certaretur, toties Africam nostris exercitibus & classibus oppugnatam: nũc cum de Italia certatur, Africam pacatam esse. Requiescat aliquando vexata diu Italia, vratur populetúrq; inuicem Africa. castra Romana potius Carthaginis portis immineant, quàm nos iterum vallum hostium ex mœnibus nostris videamus. Africa sit reliqui belli sedes: illuc terror fugáq;, populatio agrorum, defectio sociorum, cæteræ belli clades, quæ in nos per quatuordecim annos ingruerunt, vertantur. Quæ ad rempublicam pertinent, & bellũ quod instat, & prouincias de quibus agitur, dixisse satis est. Illa longa oratio nec ad vos pertinens sit, si quemadmodum Q. Fabius meas res gestas in Hispania eleuauit, sic & ego contra gloriam eius eludere, & meam verbis extollere velim. neutrum faciam
E P C. & si nulla alia re, modestia certe & temperamento linguæ adolescens senem vicero. ita & vixi, & res gessi, vt tacitus ea opinione, quam vestra sponte conceptã animis haberetis, facile contentus essem. Minus æquis animis auditus est Scipio, quia vulgatũ erat, si apud senatum non obtinuisset vt prouincia Africa sibi decerneretur, ad populum extemplo laturum. Itaque Q. Fuluius, qui consul quater & censor fuerat, postulauit a consule, vt palam in senatu diceret, permitterétne Patribus vt de prouinciis decernerent, staturúsque eo esset quod censuissent, an ad populum laturus. Cum Scipio respondisset, se quod è republica esset, facturum: tũ Fuluius, non ego ignarus quid responsurus facturúsve esses, quæsiui: quippe cum præ te feras, tentare magis quàm consulere senatum: & ni prouinciam tibi quam volueris, extemplo decernamus, paratam

rogationem habeas. Itaque à vobis tribuni plebis postulo, inquit, vt sententiam mihi ideo non F
dicenti, quod si in meam sententiam discedatur, non sit ratum habiturus cósul, auxilio sitis. Inde altercatio orta, cum consul negaret æquum esse tribunos intercedere, quo minus suo quisq; loco senator rogatus sententiam diceret. Tribuni ita decreuerunt: Si consul senatui de prouinciis permittit, stari eo quod senatus censuerit, placet: nec de ea re ferri ad populum patiemur. si non permittit, qui de ea re sententiam recusabit dicere, auxilio erimus. Consul diem ad colloquendum cum collega petiit. Postero die permissum senatui est. Prouinciæ ita decretæ. Alteri consuli Sicilia, & triginta rostratæ naues, quas C. Seruilius superiore anno habuisset: permissúmque vt in Africam, si id è republica esse censeret, traiiceret. Alteri Brutii, & bellū cum Annibale cum eo exercitu, quem L. Veturius & Q. Cæcilius sortirentur inter se cōpararéntve, vter in Brutiis duabus legionibus, quas consul reliquisset, rem gereret: imperiúmque in annum ei prorogaretur, cui ea prouincia euenisset. Et cæteris prætoribus consulibúsq;, qui exercitibus prouinciísque præfuturi erant, prorogata imperia. Q. Cæcilio sorte euenit, vt cum consule in Brutiis ad- G
uersus Annibalem bellum gereret. Ludi deinde Scipionis magna frequentia & fauore spectantium celebrati. Legati Delphos ad donum ex præda Asdrubalis portandū missi M. Pomponius Matho & Q. Catulus, tulerunt coronam auream C C pondo, & simulacra spoliorū ex M. pondo argenti facta. Scipio cum vt delectum haberet, neque impetrasset, neque magnopere tetendisset, vt voluntarios ducere sibi milites liceret, tenuit: & quia impensæ negauerat reipublicæ futuram classem, vt quæ à sociis darentur ad nouas fabricandas naues, acciperet, Hetruriæ primum populi pro suis quisque facultatibus consulem adiuturos polliciti. Cærites frumētum sociis naualibus, commeatúmque omnis generis, Populonienses ferrum, Tarquinienses lintea in vela, Volaterrani armamenta nauium & frumentum, Arretini X X X millia scutorum, galeas totidem, pila, gæsa, hastas longas, millium quinquaginta summam pari cuiusque generis numero expleturos: secures, rutra, falces, alueolos, molas, quantum in X L longas naues opus esset: tri- H
tici centum X X millia modiûm, & in viaticum decurionibus remigibúsque collaturos: Perusini, Clusini, Rusellani, abietem in fabricandas naues, & frumenti magnum numerum. abiete ex publicis syluis est vsus. Vmbriæ populi, Nursinique & Reatini & Amiternini, Sabinúsque omnis ager, milites polliciti. Marsi, Peligni Marrucinique multi voluntarii nomina in classem dederunt. Camertes cum æquo fœdere cum Romanis essent, cohortem armatam sexcentorum hominum miserunt. X X X nauium carinæ, X X quinqueremes, X quadriremes cum essent positæ, ipse ita institit operi, vt die quadragesimoquinto, quàm ex syluis detracta materia erat, naues instructæ armatæque in aquam deductæ sint. Profectus in Siciliam est X X X nauibus longis, voluntariorum septem fermè millibus in naues impositis. Et P. Licinius in Brutios ad duos exercitus consulares venit. ex eis cum sibi sumpsit, quem L. Veturius C O S. habuerat. Metello, vt quibus præfuisset legionibus, iis præesset, facilius cum assuetis imperio rem gesturum ratus, permisit. Et prætores diuersi in prouincias profecti. Et quia pecunia ad bellum deerat, agri I
Campani regionem à fossa græca ad mare versam vendere quæstores iussi. indicio quoque permissio, qui ager ciuis Campani fuisset, vt is publicus populi Romani esset: indici præmium constitutum, quantæ pecuniæ ager indicatus esset, pars decima. Et Cn. Seruilio Pr. vrb. negociū datum, vt Campani ciues vbi cuique ex S C liceret, habitarent: animaduerterétque in eos qui alibi habitarent. Eadem æstate Mago Amilcaris filius ex minore Balearium insula, vbi hybernarat, iuuentute lecta in classem imposita, in Italiam X X X fermè rostratis nauibus, & multis onerariis X I I millia peditum, duo fermè equitum traiecit: Genuámque nullis præsidiis maritimam oram tutantibus, repētino aduentu cepit: inde ad oram Ligurum alpinorum, si quos ibi motus facere posset, classem appulit. Ingauni (Ligurum ea gens est) bellum ea tempestate gerebant cum Epateriis montanis. Igitur Pœnus Sauone oppido alpino præda deposita, & decem longis nauibus in statione ad præsidium relictis, cæteris Carthaginem missis ad tuendam maritimam oram, quia fama erat, Scipionem traiecturū esse: ipse societate cum Ingaunis, quorum K
gratiam malebat, composita, montanos instituit oppugnare. Et crescebat exercitus in dies, ad famam nominis eius Gallis vndique confluentibus. Ea literis cognita Sp. Lucretii, ne frustra Asdrubale cum exercitu deleto biennio ante forent læti, si pār aliud inde bellum duce tantum mutato oriretur, curam ingentem accenderunt Patribus. Itaque & M. Liuium Procos. ex Hetruria volonum exercitum admouere Ariminum iusserunt. & Cn. Seruilio prætori negocium datum, vt si è repub. censeret esse, duas vrbanas legiones, cui imperio videretur dato, ex vrbe duci iuberet. M. Valerius Leuinus Arretium eas legiones duxit. Eisdem diebus naues onerariæ Pœnorum ad L X X X circa Sardiniam ab C. Octauio, qui prouinciæ præerat, captæ. Eas Cælius

frumento

A frumento misso ad Annibalem, commeatúq; onustas, Valerius prædam Hetruscam Ligurumque montanorum captiuos Carthaginem portantes, captas tradit. In Bruttiis nihil ferme anno eo memorabile gestum est. Pestilentia incesserat pari clade in Romanos Pœnósq;, nisi quod Pœnicum exercitum super morbum etiam fames affecit. Propter Iunonis Laciniæ templum æstatem Annibal egit: ibique aram condidit, dedicauitque cum ingenti rerum ab se gestarum titulo, Punicis græcísque literis insculpto.

DECADIS TERTIAE LIBR NONVS.

Cipio posteaquã in Siciliam venit, voluntarios milites ordinauit, centuriauitq;. ex iis trecentos iuuenes florentes ætate, & virium robore insignes circa se habebat, ignorantes quem ad vsum neque centuriati, neque armati seruarentur. tum ex totius Siciliæ iuniorũ numero principes genere & fortuna trecentos equites, qui secum in Africam traiicerent, legit: diémque iis qua equis armisque instructi atque ornati adessent, edixit. Grauis ea militia procul domo terra marique multos labores, magna pericula allatura videbatur: neque ipsos modo, sed parentes cognatósque eorum ea cura angebat. Vbi dies quæ edicta erat, aduenit, arma equósque ostenderunt. tum Scipio renunciari sibi dixit, quosdam equites Siculorum tanquam grauem & durant horrere eã militiam. si qui ita animati essent: malle eos sibi iam tunc fateri, quàm postmodum querentes, segnes atque inutiles milites reipublicæ esse. expromerent quid sentirent. cum bona venia se auditurum. Vbi ex his vnus ausus est dicere, se prorsus, si sibi vtrum vellet liberũ esset, nolle militare: tũ Scipio ei. Quandò igitur adolescens quid sentires non dissimulasti, vicarium tibi expediam, cui tu arma equúmque & cætera instrumenta militiæ tradas, & tecum hinc extemplo domum ducas, exerceas, docendum cures, equo tradito armisque. Læto cõditionem accipienti, vnum ex CCC quos inermes habebat, tradit. Vbi hoc modo exautoratum equitem cum gratia imperatoris cæteri viderunt: se quisque excusare, & vicarium accipere. Ita trecentis Siculis Romani equites substituti sine publica impensa. docendorum atque exercendorum curam Siculi habuerunt: quia edictum imperatoris erat, ipsum militaturum, qui ita non fecisset. Egregiam hanc alam equitum euasisse ferunt, multisque præliis rempub. adiuuisse. Legiones inde cum inspiceret, plurimorum stipendiorum ex iis milites delegit, maxime qui sub duce Marcello militauerant. quos cum optima disciplina institutos credebat, tum etiam ab longa Syracusarum obsidione peritissimos esse vrbium oppugnandarum. nihil enim paruum, sed Carthaginis iam excidia agitabat animo. Inde exercitum per oppida dispertit: frumentum Siculorum ciuitatibus imperat: ex Italia aduecto parcit: veteres naues reficit, & cum iis C. Lælium in Africam prædatum mittit. nouas Panormi subducit, quia ex viridi materia raptim factæ erãt, vt in sicco hybernarent. Præparatis omnibus ad bellum, Syracusas nõdum ex magnis belli motibus satis tranquillas venit. Græci res à quibusdam Italicæ generis eadem vi, qua per bellum ceperant, retinentibus, concessas sibi ab senatu repetebant. Omnium primum ratus, tueri publicam fidem, partim edicto, partim iudiciis etiam in pertinaces ad obtinẽdam iniuriam redditis, suas res Syracusanis restituit. Non ipsis tantum ea res, sed omnibus Siciliæ populis grata fuit, eóque enixius bellum adiuuerunt. Eadem æstate in Hispania coortum ingens bellum, conciente Ilergete Indibili nulla alia de caussa, quàm per admirationem Scipionis contemptu imperatorum aliorum orto. Eum superesse vnum ducem Romanis, cæteris ab Annibale interfectis, rebantur. eo nec in Hispaniam cæsis Scipionibus alium quem mitterent, habuisse: & posteaquam in Italia grauius bellum vrgeret, aduersus Annibalem eum accersitum. præterquam quod nomina tantum ducum in Hispania Romani haberent, exercitum quoque inde veterem deductum, trepida omnia & inconditam turbam tyronum esse. nunquam talem occasionem liberandæ Hispaniæ fore. seruitũ ad eam diem aut Carthaginiensibus, aut Romanis: nec in vicem his, aut illis, sed interdum vtrisque simul. pulsos ab Romanis Carthaginienses: ab Hispanis, si consentirent, pelli Romanos posse: vt ab omni externo imperio soluta in perpetuum Hispania in patrios rediret mores ritúsque. Hæc taliáque dicendo, non populares modo, sed Ausetanos quoque vicinam gentem concitat, & alios finitimos sibi atq; illis populos. itaque intra paucos dies XXX millia peditum, quatuor fermè equitum in Sedetanum agrum, quò edictum erat, conuenerunt. Romani quoque imperatores, L. Lentulus & L. Manlius Acidinus, ne glisceret, prima negligendo, bellum: iunctis & ipsi exercitibus per agrum Ausetanum hostico tanquam pa-

cato clementer ductis militibus, ad sedē hostium peruenere. trium millium spacio procul à castris eorum posuerunt castra. Primo per legatos nequicquam est tētatum, vt discederetur ab armis. deinde cum in pabulatores Romanos impetus repente ab equitibus Hispanis factus esset, summisso ab statione Romana equitatu, prælium equestre fuit, haud sanè memorādo in partem vllam euentu. Sole oriente postero die armati instructiq; omnes mille fermè passus procul à castris Romanis aciem ostendêre. Medii Ausetani erant. cornua dextrum Illergetes, læuum ignobiles tenebant Hispani populi. inter cornua & mediam aciem interualla patentia satis late fecerunt, quà equitatum, vbi tempus esset, emitterent. Et Romani more suo exercitum cum instruxissent, id modo hostium imitati sunt, vt inter legiones & ipsi patentes equiti relinquerēt vias. Cæterum Lentulus ei parti vsum equitis fore ratus, quæ prior in dehiscentem interuallis hostium aciem equites imisisset: Ser. Cornelio tribuno militum imperat, equites per patētes in hostium acie vias immittere equos iubeat. ipse cœpta parum prospere pedestri pugna, tantum moratus, dum cedenti duodecimæ legioni, quæ in læuo cornu aduersus Illergetes locata erat, tertiamdecimam legionem ex subsidiis in primam aciem firmamentum ducit. postea quam æquata ibi pugna est, ad L. Manlium inter prima signa hortantem, ac subsidia quibus res postulabat locis inducētem, venit. indicat tuta ab læuo cornu esse: iam missum ab se Ser. Cornelium procella equestri hosteis circūfusurum. Vix hæc dicta dederat, cum Romani equites in medios inuecti hostes, simul pedestres acies turbarunt, simul equitibus Hispanorum viam immittendi equos clauserunt. itaq; omissa pugna equestri ad pedes Hispani equites descenderunt. Romani imperatores vt turbatos hostium ordines, & trepidationem pauorémque, & fluctuātia viderūt signa, hortātur, orant milites, vt perculsos inuadant, neu restitui aciem patiantur. Non sustinuissent tam infestum impetum barbari, ni regulus ipse Indibilis cum equitibus ad pedes degressis ante prima signa peditum se obiecisset. Ibi aliquandiu atrox pugna stetit. tandem postquam ii qui circa regem seminecem restantem, deinde pilo terræ affixum pugnabant, obruti telis occubuerunt, tum fuga passim cœpta, plures cæsi, quia equos conscendendi equitibus spacium non fuerat, & quia perculsis acriter institerunt Romani. nec ante abscessum est, quàm castris quoque exuerunt hostem. Tredecim millia Hispanorum cæsa eo die, D C C C fermè capti. Romanorum sociorúmque paulo amplius C C, maxime in læuo cornu ceciderunt. Pulsi castris Hispani, aut qui ex prælio effugerant, sparsi primo per vrbes, deinde in suas quisq; ciuitates redierunt. Tum à Mandonio euocati in concilium, conquestiq; ibi clades suas increpitis authoribus belli, legatos mittendos ad arma tradenda, deditionémque faciendam censuerunt. Quibus culpam in authores belli Indibilem, cæterósque principes, quorum plerique in acie cecidissent, conferentibus, tradentibúsque arma, & dedentibus sese, responsum est, in deditionē ita accipi eos, si Mandonium cæterósque belli concitores tradidissent viuos. sin minus, exercitus se in agrum Illergetum Ausetanorúmque & deinceps aliorum populorum ducturos. Hæc dicta legatis, renunciatáque in concilium. Ibi Mandonius, cæterique principes comprehensi, traditi ad supplicium. Hispanis populis reddita pax: stipendium eius anni duplex, & frumentum sex mensium imperatum, ságaque & togæ exercitui: & obsides ab triginta fermè populis accepti. Ita Hispaniæ rebellantis tumultu haud magno motu intra paucos dies concito & compresso, in Africā omnis terror versus. C. Lælius nocte ad Hipponem Regium cum accessisset, luce prima ad populandum agrum sub signis milites sociósque nauales duxit. Omnibus pacis modo incuriose agentibus, magna clades illata: nunciique trepidi Carthaginem terrore ingenti compleuere, classem Romanam Scipionémque imperatorem (& fama fuerat iam in Siciliam transgressum) aduenisse. Nec quot naues vidissent, nec quanta manus agros popularetur, satis gnari, omnia in maius metu augente accipiebant. itaque primo terror pauórque, deinde mœstitia animos incessit: tantum fortunam mutasse, vt qui modo ipsi exercitum ante mœnia Romana habuissent, victores stratis tot hostium exercitibus, omnes Italiæ populos aut vi aut voluntate in deditionem accepissent: ii verso marte, Africæ populationes, & obsidionem Carthaginis visuri forent, nequaquam pari ad patienda ea robore, ac Romani fuissent. Illis Romanam plebem, illis Latium iuuentutem præbuisse, maiorem semper frequentiorémq; pro tot cæsis exercitibus subolescentem: cæterum suam plebem imbellē in vrbe, imbellem in agris esse: mercede parari auxilia ex Afris, gente ad omnem auram spei mobili atque infida. iam reges, Syphacem post colloquium cum Scipione alienatum, Masanissam aperta defectione infestissimū hostem. nihil vsquam spei nihil auxilii esse. nec Magonem ex Gallia mouere tumultus quicquam: nec coniungere se Annibali: & Annibalem ipsum iam & fama senescere, & viribus. In hæc deflenda prolapsos ab recenti nūcio animos, rursus terror instans reuocauit ad consultādum quonam modo obuiam

præsentibus

A præsentibus periculis iretur. Delectus raptim in vrbe agrísque haberi placet, mittere ad conducenda Afrorum auxilia, munire vrbem, frumentum conuehere, tela, arma parare, instruere naues, ac mittere ad Hipponem aduersus Romanam classem. Iam hæc agentibus nuncius tandem venit, Lælium, non Scipionem, copiásque, quantę ad incursiones agrorum satis sint, transuectas, summam belli molem adhuc in Sicilia esse. Ita respiratum, mittique ad Syphacem legationes, aliósque regulos firmandę societatis causa cœptæ. Ad Philippum quoque missi, qui ducenta argenti talenta pollicerentur, vt in Siciliam aut Italiam traiiceret. Missi & ad suos imperatores in Italiam, vt omni terrore Scipionem retinerēt. ad Magonem non legati modo, sed XXV naues longæ, sex millia peditum, octingenti equites, septem elephanti, ad hæc magna pecunia ad conducenda auxilia, quibus fretus propius vrbem Romam exercitum admoueret, coniungerétque se Annibali. Hæc Carthagine parabant agitabántque, cum ad Lælium prędas B ingentes ex agro inermi ac nudo præsidiis agentem Masanissa fama Romanæ classis excitus cum equitibus paucis venit. Is segniter rem agi à Scipione questus, quòd non iam exercitum in Africam traiecisset, perculsis Carthaginiensibus, Syphace impedito finitimis bellis, quē certum haberet, si spatium ad sua vt velit componenda detur, nihil syncera fide cum Romanis acturum. Hortaretur, ac stimularet Scipionem ne cessaret. se, quanquam regno pulsus esset, cum haud contemnendis copiis affuturum peditum equitúmque. nec ipsi Lęlio morandū in Africa esse. classem credere profectam à Carthagine, cum qua absente Scipione non satis tutū esset contrahi certamen. Ab hoc sermone dimisso Masanissa, Lælius postero die naues præda onustas ab Hippone soluit: reuectúsque in Siciliam mandata Masanissæ Scipioni exposuit. Eisdem fermè diebus naues quæ ab Carthagine ad Magonem missæ erant, inter Albingaunos Ligures Genuámque accesserunt. In iis locis tum forte Mago tenebat classem; qui legatorum auditis verbis, iubentium exercitus quammaximos comparare, extemplo Gallorum & Ligurum (nanC que vtriusq; gentis ingens ibi multitudo erat) concilium habuit, & missum se ad eos vindicandos in libertatem ait: &, vt ipsi cernant, mitti sibi ab domo præsidia: sed quātis viribus, quanto exercitu id bellum gereretur, in eorum potestate esse. duos exercitus Romanos, vnum in Gallia; alterum in Hetruria esse, satis scire, Sp. Lucretium se cum M. Liuio iuncturum, multa millia ipsis etiam armanda esse, vt duobus ducibus, duobus exercitibus Romanis resistatur. Galli summam ad id suam voluntatem esse dicere. sed cum vna castra Romana intra fines; altera in finitima terra Hetruria propè in conspectu habeant, si palàm fiat auxiliis adiutum ab sese Pœnum, extemplo infestos vtrinque exercitus in agrum suum incursuros. ea ab Gallis desyderaret, quibus occulte adiuuari posset. Liguribus, quòd procul agro vrbibúsque eorum castra Romana sint, libera consilia esse. illos armare iuuentutem, & capessere pro parte bellum, æquum esse. Ligures haud abnuere. tempus modo duorum mensium petere ad delectus habendos. Interim Mago milites, Gallis dimissis, clam per agros eorum mercede conducere. commeatus quoque D omnis generis occulte ad eum a Gallicis populis mittebantur. M. Liuius exercitum Volonum ex Hetruria in Galliam traducit: iunctúsque Lucretio, si se Mago ex Liguribus propius vrbem moueat, obuiam ire parat: si Pœnus sub angulo Alpium quietus se contineat, & ipse in eadem statione circa Ariminum Italiæ præsidio futurus. Post reditum ex Africa C. Lælii; & Scipione stimulato Masanissæ adhortationibus, & militibus prædam ex hostium terra cernentibus tota classe efferri, accensis ad traiiciendum quamprimum, interuenit maiori minor cogitatio, Locros vrbem recipiendi, quæ sub defectionem Italiæ desciuerat & ipsa ad Pœnos. Spes autem affectandæ eius rei ex minima re affulsit. quòd latrociniis magis quàm iusto bello in Brutiis gerebantur res, principio ab Numidis facto, & Brutiis non societate magis Punica, quàm suopte ingenio promptis in eum morem: postremò Romani quoque milites iam contagione quadam rapto gaudentes, quantum per duces licebat, excursiones in hostium agros facere. Ab iis egressi quidam vrbe Locrenses circunuenti, Rhegyúmque abstracti fuerant. in eo captiuorum E numero fabri quidam fuere, assueti forte apud Pœnos mercede opus in arce Locrorum facere. ii cogniti ab Locrensium principibus, qui exulabant Rhegyi pulsi ab aduersa factione, quæ Annibali Locros tradiderat. Cum cætera percunctantibus (vt mos est iis qui diu absunt) quæ domi agerentur, exposuissent: spem fecerunt, si redempti ac remissi forent, arcem se iis tradituros. ibi se habitare, fidémque sibi rerum omnium inter Carthaginienses esse. Itaque vt qui simul desyderio patriæ agerentur, simul cupiditate inimicos vlciscendi arderent, redemptis extemplo iis remissísque, cum ordinem agēdæ rei composuissent, signáque quæ procul edita obseruarent: ipsi ad Scipionem Syracusas profecti, apud quem pars exulum erat, referentes ibi promissa captiuorum, cum spem ab effectu haud abhorrentem consuli fecissent: tribuni mili-

tum cum iis M. Sergius & P. Matienus missi: iussique ab Rhegyo tria millia militum Locros du- F
cere. & Q. Pleminio propraetori scriptum, vt rei agendae adesset. Profecti ab Rhegyo scalas ad dictam altitudinem arcis fabricatas portantes, media fermè nocte ex eo loco vnde conuenerat, signum dedêre proditoribus arcis. qui parati intentique, & ipsi scalas ad idipsum factas cum demisissent, pluribúsque simul locis scandentes accepissent, priusquam clamor oriretur, in vigiles Poenorum, vt in nullo tali metu, sopitos, impetus est factus. quorum gemitus primo morientium exauditus: deinde subita consternatio ex somno, & tumultus. cum caussa ignoraretur, postremo certior res, aliis excitantibus alios, iámque ad arma pro se quisque vocabat. hostes in arce esse: & caedi vigiles. oppressique forent Romani, nequaquam numero pares: ni clamor ab iis qui extra arcē erāt sublatus, incertū vnde accidisset, omnia vana augente nocturno tumultu fecisset. Itaque velut plena iam hostium arce territi Poeni, omisso certamine in alteram arcem (duae sunt haud multum inter se distantes) confugiunt. Oppidani vrbem habebant, victoribus G
praemium in medio positam. Ex arcibus duabus praeliis quotidie leuibus certabatur. Q. Pleminius Romano, Amilcar Punico praesidio praeerat: & accersentes ex propinquis locis subsidia copias augebant. Ipse postremo veniebat Annibal. nec sustinuissent Romani: nisi Locrensiū multitudo exacerbata superbia atq; auaritia Poenorum, ad Romanos inclinasset. Scipioni vt nunciatum est, in maiore discrimine Locris rem verti, ipsúmq; Annibalem aduētare: ne praesidium etiā periclitaretur haud facili inde receptu, & ipse à Messana, L. Scipione fratre in praesidio ibi relicto, cum primum aestu fretū inclinatum est, naues mari secūdo misit. Et Annibal à Buthroto amni (haud procul is ab vrbe Locris abest) nuncio praemisso, vt sui luce prima summa vi praelium cum Romanis ac Locrensibus consererent, dum ipse auersis omnibus in eum tumultum ab tergo vrbem incautam aggrederetur: vbi luce coeptam inuenit pugnam, ipse nec in arcem se includere, turba locum arctum impediturus, voluit: neq; scalas, quibus scanderent muros, attulerat. sarcinis in aceruum coniectis, cum haud procul muris ad terrorē hostium aciem H
ostendisset, cum equitibus Numidis circumequitabat vrbem. dum scalae, quaeque alia ad oppugnandum opus erant, parantur, ad visendū qua maxime parte aggrederetur, progressus ad murum, scorpione ictus qui proximus eū forte steterat. territus inde tam periculoso casu, receptui canere cum iussisset, castra procul ab ictu teli cōmuniit. Classis Romana à Messana Locros multa die superante accessit. expositi omnes nauibus: & ante occasum solis vrbem ingressi sunt. Postero die coepta ex arce à poenis pugna. & Annibal iam scalis, aliisq; omnibus ad oppugnationem paratis, subibat muros, cum repente in eum nihil minus quàm tale quicquam timentem, patefacta porta erumpunt Romani. ad C C improuidos cum inuasissent, occidūt. caeteros Annibal, vt consulem adesse sensit, in castra recipit: nuncióque misso ad eos qui in arce erant, vt sibimetipsis consulerent, nocte motis castris abiit. Et qui in arce erant, igni iniecto tectis quae tenebant, vt is tumultus hostem moraretur, agmen suorum fugae simili cursu ante noctē assecuti sunt. Scipio vt & arcem relictam ab hostibus, & vacua vidit castra, vocatos ad concionem Lo- I
crenses grauiter ob defectionem incusauit: de authoribus supplicium sumpsit, bonáque eorum alterius factionis principibus ob egregiā fidem aduersus Romanos concessit. publice nec dare, nec eripere se quicquam Locrensibus dixit. Romam mitterent legatos. quam senatus aequum censuisset, eam fortunam habituros. illud satis scire, etsi male de populo Romano meriti essent, in meliore statu sub iratis Romanis futuros, quàm sub amicis Carthaginiēsibus fuerint. Ipse Q. Pleminio legato, praesidióque quod arcem ceperat, ad tuendam vrbem relicto, cum quibus venerat copiis, Messanam traiecit. Ita superbe crudelitérque habiti Locrenses à Carthaginiensibus post defectionem ab Romanis fuerant, vt modicas iniurias non aequo modo animo pati, sed propè libenti videri possent. verum enimuero tātum Pleminius Amilcarē praesidii praefectum, tantum praesidiarii milites Romani Poenos scelere atque auaritia superauerunt, vt non armis, sed vitiis videretur certari. nihil omniū quae inopi inuisas opes potentioris faciunt, praetermissum in oppidanos est ab duce, aut à militibus. in corpora ipsorū, in liberos, in cōiuges infandae K
cōtumeliae editae. Iam auaritia ne sacrorum quidem spoliatione abstinuit: nec alia modo templa violata, sed Proserpinae etiam intacti omni aetate thesauri: praeterquam quòd à Pyrrho, qui cum magno piaculo sacrilegii sui manubias retulit, spoliati dicebantur. Ergo sicut ante regiae naues laceratae naufragiis nihil in terram integri, praeter sacram pecuniam deae, quam asportauerant, extulerunt: tum quoque alio genere cladis eadem illa pecunia omnibus contactis ea violatione templi furorem obiecit: atque inter se ducem in ducem, militem in militem rabie hostili vertit. Summae rei Pleminius praeerat: militum pars sub eo, quam ipse ab Rhegyo abduxerat, pars sub tribunis erat. Rapto poculo argenteo ex oppidani domo Pleminii miles fugiens,

sequentibus

A sequentibus quorum erat, obuius forte Sergio & Matieno tribunis militum fuit. cui cum iussu tribunorum ademptum poculum esset, iurgium inde & clamor, pugna postremò orta inter Pleminii milites, tribunorúmque, vt suis quisque opportunus aduenerat, multitudine simul ac tumultu crescente. Victi Pleminii milites, cum ad Pleminium cruorem & vulnera ostentantes non sine vociferatione atque indignatione concurrissent, probra in eum ipsum iactata in iurgiis referentes, accensus ira domo sese proripuit: vocatósque tribunos nudari, ac virgas expediri iubet. Dum spoliandis iis (repugnabant enim, militúmque fidem implorabant) tempus teritur, repente frequentes milites feroces recenti victoria ex omnibus locis, velut aduersus hostes ad arma conclamatum esset, concurrerũt. & cum violata iam virgis corpora tribunorum vidissent, tum verò in multo impotentiorem subitò rabiem accensi, sine respectu non maiestatis modo, sed etiam humanitatis, in legatum impetũ, lictoribus prius indignum in mo-
B dum mulctatis faciũt. tum ipsum ab suis interceptum & seclusum hostiliter lacerãt, & propè exanguem, naso auribúsque mutilatis, relinquunt. His Messanam nunciatis, Scipio post paucos dies Locros hexeri aduectus, cum caussam Pleminii & tribunorum audisset, Pleminio noxa liberato, relictóque in eiusdem loci pręsidio, tribunis sontibus iudicatis, & in vincula coniectis vt Romam ad senatum mitterentur, Messanam atque inde Syracusas redit. Pleminius impotẽs iræ, neglectam ab Scipione & nimis leuiter latam suam iniuriam ratus: nec quenquã æstimare alium eam litem posse, nisi qui atrocitatem eius patiendo sensisset: tribunos attrahi ad se iussit: laceratósque omnibus quæ pati corpus vllum potest, suppliciis interfecit: nec satiatus viuorum pœna, insepultos proiecit. Simili crudelitate & in Locrensium principes est vsus, quos ad conquerendas iniurias ad Scipionem profectos audiuit. & quæ antea per libidinem atq; auaritiam fœda exempla in socios ediderat, tunc ab ira multiplicia edere: infamiæ atque inuidię nõ sibi modo, sed etiam imperatori esse. Iam comitiorum appetebat tempus: cũ à P. Licinio literæ Ro-
C mam allatæ sunt: se, exercitúmque suũ graui morbo afflictari: nec subsisti potuisse, nisi eadem vis mali, aut grauior etiam in hostes ingruisset. itaque quoniã ipse venire ad comitia nõ posset, si ita Patribus videretur, se Q. Cæcilium Metellum dictatorem comitiorum causa dicturum, exercitum Q. Cæcilii dimitti, è republica esse. nam neque vsum eius vllum in præsentia esse, cum Annibal iam in hyberna suos receperit: & tantam incessisse in ea castra vim morbi, vt nisi mature dimittantur, nemo omniũ superfuturus videatur. Ea consuli à patribus f[illegible]cienda vt è republica fideq; sua duceret, permissa. Ciuitatem eo tempore repens religio inuaserat, inuẽto carmine in libris Sibyllinis, propter crebrius eo anno de cœlo lapidatũ inspectis. Quandocunq; hostis alienigena terrę Italię bellum intulisset, eum pelli Italia, vinciq; posse, si mater Idęa Pesinunte Romam aduecta esset. Id carmẽ ab decemuiris inuentũ eo magis patres mouit, quòd & legati qui donum Delphos portauerant, referebant, & sacrificantibus ipsis Pythio Apollini, omnia læta ext[illegible] fuisse: & responsum oraculo editum, maiorem multo victoriam, quam cuius
D ex spoliis dona portarent, adesse populo Romano. In eiusdem spei summam conferebant P. Scipionis velut præsagientem animum de fine belli, quòd depoposcisset prouinciam Africam. Itaque quo maturius faustis ominibus oraculisque portanda Romam dea esset, nullasdum in Asia socias ciuitates habebat populus Romanus: tamen memores, Aesculapium quoque ex Græcia quondã hauddum vllo fœdere sociata, valetudinis populi causa accersitũ: & iam cum Attalo rege propter commune aduersus Philippum bellum, cœptam amicitiam esse, facturum eum quæ posset, populi Romani caussa: legatos ad eum decernunt, M. Valeriũ Leuinum, qui bis consul fuerat, ac res in Græcia gesserat, M. Cæcilium Metellum prætorium, Sulpitium Galbam ædilitium, duos quæstorios, C. Tremelium Flaccum, & M. Valerium Falconem. His quinq; naues quinqueremes, vt ex dignitate populi Romani adirent eas terras, ad quas concilianda maiestas nomini Romano esset, decernunt. Legati Asiam petentes, protinus Delphos cum excẽdissent, oraculũ adierunt, consulentes, ad quod negotiũ domo missi essent, perficiendi eius quam
E sibi spem populóque Romano portenderet. Responsum esse ferunt, per Attalum regem cõpotes eius fore, quod peterent. cum Romam deam deuexissent, tum curarent, vt eam qui vir optimus Romæ esset, hospitio acciperet. Pergamum ad regem venerunt. Is legatos comiter acceptos Pẽsinuntem in Phrygiam deduxit: sacrúmque iis lapidem, quem matrem deûm incolæ esse dicebant, tradidit, ac deportare Romam iussit. Remissus ab legatis M. Valerius Falco nunciauit deam apportari, quærendum virum optimum in ciuitate esse, qui eam rite hospitio acciperet. Q. Cæcilius Metellus dictator ab cõsule in Brutiis comitiorũ caussa dictus, exercitúsq; eius dimissus, magister equitũ L. Veturius Philo. Comitia per dictatorẽ habita. Consules facti M. Cornelius Cethegus, P. Sempronius Tuditanus absens, cum prouinciam Græciam haberet. Præ-

tores inde creati, T. Claudius Nero, M. Martius Ralla, L. Scribonius Libo, M. Pomponius Ma- F
tho. Comitiis perfectis dictator sese magistratu abdicauit. Ludi Romani ter, plebeii septies instaurati. Curules erant aediles Cn. & L. Cornelii Lentuli. Lucius Hispaniam prouinciam habebat, absens creatus, absens eum honorem gessit. T. Claudius Asellus, & M. Iunius Pennus plebeii aediles fuerunt. Aedem Virtutis eo anno ad portam Capenam M. Marcellus dedicauit, septimodecimo anno postquam à patre eius primo consulatu vota in Gallia ad Clastidium fuerat. Et flamen Martialis eo anno est mortuus M. Aemylius Regillus. Neglectę eo biennio res in Graecia erant. itaque Philippus Aetolos desertos ab Romanis, cui vni fidebant auxilio, quibus voluit conditionibus ad petendam & paciscendam subegit pacem. quod nisi omni vi perficere maturasset, bellantem eum cum Aetolis P. Sempronius proconsul, successor imperii missus Sulpitio cum decem millibus peditum, & mille equitibus, trigintaquinque rostratis nauibus, haud paruum momentum ad opem ferendam sociis, oppressisset. Vixdum pace facta nuncius G
regi venit, Romanos Dyrrhachium venisse: Parthinósque, & propinquas alias gentes motas esse ad spem nouandi res: Dimallúmque oppugnari. eò se auerterant Romani ab Aetolorum, quò missi erant, auxilio: irati, quòd sine authoritate sua aduersus foedus cum rege pacem fecissent. Ea cum audisset Philippus, ne qui motus maior in finitimis gentibus populisque oriretur, magnis itineribus Apolloniam contendit: quò Sempronius se receperat, misso Lectorio legato cum parte copiarum & XV nauibus in Aetoliam ad visendas res, pacémque, si posset, turbandam. Philippus agros Apolloniatum vastauit, & ad vrbem admotis copiis, potestatem pugnae Romano fecit. quem posteaquam quietum muros tantummodo tueri vidit: nec satis fidens viribus vt vrbem oppugnaret, & cum Romanis quoque, sicut cum Aetolis, cupiens pacem, si posset, sin minus, inducias facere, nihil vltra irritatis nouo certamine odiis, in regnū se recepit. Per idem tempus taedio diutini belli Epirotae, tentata prius Romanorum voluntate, legatos de pace communi ad Philippum misêre, satis confidere conuenturam eam affirmantes, si ad collo- H
quium cum P. Sempronio imperatore Romano venisset. Facile impetratum (neque enim ne ipsius quidem regis abhorrebat animus) vt in Epirum trāsiret. Phoenice vrbs est Epiri. ibi prius collocutus rex cum Eropo, & Darda, & Philippo Epirotarum praetoribus, postea cum P. Sempronio congreditur. Affuit colloquio & Aminander Athamanum rex, & magistratus alii Epirotarum, & Acarnanum. Primus Philippus praetor verba fecit, & petiit simul ab rege, & ab imperatore Romano, vt finem belli facerent, daréntq; eam Epirotis veniam. P. Sempronius conditiones pacis dixit, vt Parthini, & Dimallum, & Bargulū, & Eugenium, Romanorum essent: Atintanas missis Romam legatis ab senatu impetrasse, vt Macedoni accederent. In eas conditiones cum pax conuenisset, ab rege foederi ascripti, Prusia Bithyniae rex, Achaei, Boeoti, Thessali, Acarnanes, Epirotae: ab Romanis, Ilienses, Attalus rex, Pleuratus, Nabis Lacedaemoniorum tyrannus, Elei, Messenii, Athenienses. Haec conscripta, consignatáque sunt, & in duos menses induciae factae, donec Romam mitterentur legati, vt populus in has conditiones pacem iube- I
ret. Iusserúntque omnes tribus, quia verso in Africam bello, omnibus aliis in praesentia leuari bellis volebant. P. Sempronius pace facta ad consulatum Romam decessit. M. Cornelio P. Sempronio consulibus (quintusdecimus is annus Punici belli erat) prouinciae, Cornelio Hetruria cum vetere exercitu, Sempronio Brutii, vt nouas scriberet legiones, decretae. Praetoribus, M. Martio vrbana, L. Scribonio Liboni peregrina, & eidem Gallia, M. Pomponio Mathoni Sicilia, T. Claudio Neroni Sardinia euenit. P. Scipioni cum eo exercitu, cúmque ea classe quam habebat, prorogatum in annum imperium est. Item P. Licinio, vt Brutios cum duabus legionibus obtineret, quoad eum in prouincia cum imperio morari consuli è republica visum esset. Et M. Liuio, & Sp. Lucretio cum binis legionibus, quibus aduersus Magonem Galliae praesidio fuissent, prorogatum imperium est. Et Cn. Octauio, vt cum Sardiniam, legionémque T. Claudio tradidisset, ipse nauibus longis XL maritimam oram, quibus finibus senatus censuisset, tutaretur. M. Pomponio praetori in Sicilia Cannēsis exercitus duae legiones decretae. T. Quintius Taren- K
tum, C. Hostilius Tubulus Capuam, propraetores, sicut priore anno, cum vetere vterque praesidio obtinerent. De Hispaniae imperio, quos in eam prouinciam duos proconsules mitti placeret, latum ad populum est. Omnes tribus eosdem L. Cornelium Lentulum, & L. Manlium Acidinum proconsules, sicut priore anno tenuissent, obtinere eas prouincias iusserunt. Consules delectum habere instituerunt, & ad nouas scribendas in Brutios legiones, & caeterorum (ita enim iussi ab senatu erant) exercituum supplementum. Quanquam nōdum aperte Africa prouincia decreta erat, occultantibus id credo Patribus, ne praescitcerent Carthaginienses: tamē in eam spē erecta ciuitas erat, in Africa eo anno debellatū iri, finémq; bello Punico adesse. Imple-

uerat ea

A uerat ea res superstitione animos: pronique & ad nuncianda, & ad credenda prodigia erant. ea plura vulgabantur: duos soles visos: & nocte interluxisse: & face Setiæ ab ortu Solis in occidentem porrigi visam. Tarracinæ portam, Anagniæ & portam, & multis locis murum de cælo tactum. in æde Iunonis Sospitæ Lanuuii cum horrēdo fragore strepitum editum. Eorum procurandorum caussa diem vnum supplicatio fuit: & nouendiale sacrum, quod de cælo lapidatum esset, factum. Eò accessit consultatio de matre Idæa accipiēda. quam præterquam quod M. Valerius vnus ex legatis regressus, actutum in Italia fore nunciauerat, recens nuncius aderat, Tarracinæ iam esse. Haud paruæ rei iudicium senatū tenebat, qui vir optimus in ciuitate esset. veram certe victoriam eius rei sibi quisque mallet, quàm vlla imperia, honorésve suffragio seu Patrum seu plebis delatos. P. Scipionem, Cn. filium, eius qui in Hispania ceciderat, adolescentem nondum quæstorium, iudicauerunt in tota ciuitate virum optimum esse. Id quibus virtutibus B inducti ita iudicauerint, sicut proditum memoriæ à primis temporum illorum scriptoribus libens posteris tradiderim: ita meas opiniones, coniectando rem vetustate obrutam, nō interponam. P. Cornelius cum omnibus matronis Ostiam obuiam ire deæ iussus: isq; eam de naue acciperet, & in terram elatam traderet ferendā matronis. Postquā nauis ad ostiū amnis Tyberini accessisset, sicut erat iussus, in salum naue euectus, ab sacerdotibus deam accepit, extulitque in terram. Matronæ primores ciuitatis, inter quas vnius Claudiæ Quintiæ insigne est nomē, accepere: cui dubia (vt traditur) ante fama, clariorem ad posteros tam religioso ministerio pudicitiā fecit. Eæ per manus succedētes deinceps aliæ aliis, omni effusa ciuitate obuiam, thuribulis ante ianuas positis quà præferebatur, atq; accenso thure, precantibus vt volēs propitiáq; vrbem Romam iniret, in ædem Victoriæ, quæ est in palatio, pertulere deam pridie idus Apriles, isque dies festus fuit. populus frequens dona deæ in palatium tulit, lectisterniúmq;, & ludi fuere, Megalesia appellata. Cum de supplemento legionū quæ in prouinciis erant, ageretur, tempus esse à C quibusdam senatoribus subiectū est, quæ dubiis in rebus vtcunque tolerata essent, ea dempto iam tandem deûm benignitate metu, non vltra pati. Erectis expectatione Patribus, subiecerūt colonias latinas duodecim, quæ Q. Fabio & Q. Fuluio consulibus abnuissent milites dare, eas annum iam fermè sextum vacationem militiæ, quasi honoris & beneficii caussa habere: cū interim boni obedientésq; socii pro fide atque obsequio imperii Romani, continuis omniū annorū delectibus exhausti essent. Sub hanc vocem non memoria magis Patribus renouata rei propè iam obliteratæ, quàm ira irritata est. Itaque nihil prius referre consules passi, decreuerūt vt consules magistratus, denósque principes Nepete, Sutrio, Ardea, Calibus, Alba, Carseolis, Sora, Suessa, Setia, Circeis, Narnia, Interamna (eæ nanque coloniæ in ea caussa erant) Romam excirent: iis imperarent, quantum quæque earum coloniarum militum plurimū dedisset populo Romano, ex quo hostes in Italia essent, duplicatum eius summæ numerum peditum daret, & equites centenos vicenos. siqua eum numerum equitum explere non posset, pro equite vno D treis pedites liceret dare. pedites, equitésque quam locupletissimi legerentur, mitterentúrque, vbicunq; extra Italiā supplemento opus esset. si qui ex iis recusarent, retineri eius coloniæ magistratus, legatósque placere: neque si postularent, senatum dari priusquam imperata fecissent. stipendium præterea iis coloniis tria millia æris, asses singulos imperari, exigique quotannis: censúmq; in iis coloniis agi ex formula ab Romanis censoribus data. dari autem placere eandem, quam populo Romano: deferriq; Romam ab iuratis censoribus coloniarum, priusquam magistratu abirent. Ex hoc senatusconsulto acitis Romam magistratibus primoribusq; earum coloniarum, consules cum milites stipendiúmque imperassent, alii aliis magis recusare ac reclamare. negare tantū militū effici posse: vix, si simplū ex formula imperetur, enixuros. orare, atque obsecrare, vt sibi senatū adire ac deprecari liceret. nihil se, quare perire merito deberent, admisisse. sed si pereundum etiam foret, neque suū delictū, neque iram populi Romani, vt plus militum darent, q̄ haberent, posse efficere. Consules obstinati manere legatos Romæ iubent, ma-E gistratus ire domos ad delectus habendos: nisi summa militū quę imperata esset, Romam adducta, neminem iis senatum daturum. Ita præcisa spe senatum adeundi, deprecandique, delectus in iis duodecim coloniis, per longam vacationem numero iuniorum aucto, haud difficulter est perfectus. Altera itidem res, propè æque longo neglecta silentio, relata à M. Valerio Leuino est: qui priuatis collatas pecunias, se ac M. Claudio consule, reddi tandem æquum esse dixit. nec mirari quenquam debere, in publica obligata fide suam præcipuā curam esse. nam præterquam quòd aliquid proprie ad consulem eius anni quo collatæ pecuniæ essent, pertineret, etiam se authorem ita conferendi fuisse inopi ærario, nec plebe ad tributum sufficiente. Grata ea Patribus admonitio fuit. iussisque referre consulibus, decreuerunt vt tribus pensio-

nibus ea pecunia solueretur: primam præsentem ii qui tum essent, duas tertii, & quinti consules F numerarent. Omnes deinde alias curas vna occupauit, postquam Locrensiũ clades, quæ ignotæ ad eam diem fuerant, legatorum aduentu vulgatæ sunt. nec tam Q. Pleminii scelus, quàm Scipionis in eo aut ambitio aut negligentia iras hominum irritauit. Decem legati Locrensium obsiti squallore & sordibus, in comitio sedentibus consulibus, velamenta supplicum, ramos oleæ (vt Græcis mos est) porrigentes, ante tribunal cum flebili vociferatione humi procubuerunt. Quærentibus consulibus Locrenses se dixerunt esse, ea passos à Q. Pleminio legato, Romanísque militibus, quæ pati ne Carthaginienses quidem velit populus Romanus. orare, vt sibi Patres adeundi, deplorandique erumnas suas potestatem facerent. Senatu dato, maximus natu ex iis, Scio, inquit, quanti æstimētur nostræ apud vos querelæ Patres conscripti, plurimum in eo momenti esse, si probe sciatis & quomodo proditi Locri Annibali sint, & quomodo pulso Annibalis præsidio, restituti in ditionem vestram. quippe si & culpa defectionis procul à publico G consilio absit, & reditum in vestram ditionem appareat, non voluntate solum, sed ope etiam ac virtute nostra, magis indignemini bonis ac fidelibus sociis tam atroces atq; indignas iniurias ab legato vestro militibúsque fieri. Sed ego caussam vtriusque defectionis nostræ in aliud tẽpus differendam arbitror esse, duarũ rerum gratia: vnius, vt coram P. Scipione, qui Locros recepit, quique omnium nobis recte perperámque factorum est testis, agatur: alterius, quòd qualescunque sumus, tamen hæc, quæ passi sumus, pati nõ debuimus. Non possumus dissimulare P. C. nos, cum præsidium Punicum in arce nostra haberemus, multa fœda indigna & à præfecto præsidii Amilcare, & ab Numidis Afrísque passos esse. sed quid illa sunt collata cum iis quæ hodie patimur? Cum bona venia quæso audiatis P C id, quod inuitus eloquar. In discrimine est nunc humanum omne genus, vtrum vos, an Carthaginienses principes orbis terrarum videat. sed si ex iis quæ Locrenses aut ab illis passi sumus, aut à vestro præsidio nũc cum maxime patimur, æstimandum Romanum ac Punicũ imperium sit, nemo non illos sibi quàm vos dominos præoptet. Et tamen videte quemadmodum Locrenses in vos animati sint. cum à Carthaginiẽsibus H iniurias multo minores acciperemus, ad vestrum imperatorem confugimus: cum à vestro præsidio plusquã hostilia patiamur, nusquam aliò, quàm ad vos querelas detulimus. Aut vos respicietis perditas res nostras P C, aut ne ab diis quidem immortalibus quod precemur, quicquã superest. Q. Pleminius legatus missus est cum præsidio ad recuperandos à Carthaginiensibus Locros, & cum eodem ibi relictus est præsidio. in hoc legato vestro (dant enim animum ad loquendum liberè vltimæ miseriæ) nec hominis quicquam est P C præter figuram & speciem, neq; Romani ciuis præter habitum, & sonum latinæ linguæ. pestis, ac belua immanis, qualem fretum quondam, quo ab Sicilia diuidimur, ad perniciem nauigantium circunsedisse fabulæ ferunt. Ac si scelus, libidinem, & auaritiam solus ipse exercere in socios vestros satis haberet, vnam profundam quidem voraginem tamen patientia nostra expleremus. nunc omnes centuriones milítésque vestros (adeo in promiscuo licẽtiam atq; improbitatẽ esse voluit) Pleminios I fecit. omnes rapiũt, spoliant, verberant, vulnerant, occidũt, constuprãt matronas, virgines, ingenuos, raptos ex complexu parentum. quotidie capitur vrbs nostra, quotidie diripitur, dies noctésque omnia passim mulierum, puerorúmque qui rapiuntur, atque asportantur, ploratibus sonant. Miretur, qui nesciat, quomodo aut nos ad patiendũ sufficiamus: aut illos qui faciunt, nondum tantarum iniuriarum satietas ceperit. Neque ego exequi possum, nec vobis operæ est audire singula quæ passi sumus. communiter omnia complectar. Nego domum vllam Locris, nego quenquam hominem expertem iniuriæ esse: nego vllum genus sceleris, libidinis, auaritię superesse, quod in vllo qui pati potuerit, prætermissum sit. Vix ratio iniri potest, vter casus ciuitatis sit detestabilior: cum hostes bello vrbem cepere, an cum exitiabilis tyrannus vi atque armis oppressit. omnia, quæ captæ vrbes patiuntur, passi sumus, & nunc cum maxime patimur P C. omnia quæ crudelissimi atque importunissimi tyranni scelera in oppressos ciues edunt, Pleminius in nos, liberósque nostros, & coniuges edidit. Vnum est, de quo nominatim & nos K queri religio infixa animis cogat: & vos audire, & exoluere remp. vestram religione, si ita vobis videbitur, velimus P C. vidimus enim cum quanta cerimonia non vestros solum colatis deos, sed etiam externos accipiatis. Fanum est apud nos Proserpinæ, de cuius sanctitate templi credo aliquam famam ad vos peruenisse Pyrrhi bello. qui cũ ex Sicilia rediens Locros classe præteruehêretur, inter alia fœda, quæ propter fidem nostram erga vos in ciuitatem nostram facinora edidit, thesauros quoque Proserpinæ intactos ad eam diẽ, spoliauit: atque ita pecunia in naues imposita, ipse terra est profectus. Quid ergo euenit P C? classis postero die fœdissima tẽpestate lacerata: omnésq; naues quæ sacram pecuniam habebant, in litora nostra eiectæ sunt. qua tanta clade

A ta clade edoctus tandem deos esse superbissimus rex, pecuniam omnem inquisitam in thesauros Proserpinæ referri iussit. nec tamen illi vnquam postea prospere quicquam euenit: pulsúsq; Italia, ignobili atque inhonesta morte temere nocte ingressus Argos occubuit. Hæc cum audisset legatus vester, tribunique militum: & mille alia, quæ non augendæ religionis caussa, sed præsentis deæ numine sæpe comperta nobis maioribúsque nostris, referebantur: ausi sunt nihilo minus sacrilegas admouere manus intactis illis thesauris: & nefanda præda seipsos, ac domos contaminare suas, & milites vestros. quibus per vos fidémque vestram P C priusquam eorum scelus expietis, neque in Italia, neque in Africa quicquam rei gesseritis: ne quod piaculi commiserunt, non suo solum sanguine, sed etiam publica clade luant. quanquam ne nunc quidem P C aut in ducibus, aut in militibus vestris cessat ira deæ. aliquoties iam inter se signis collatis concurrerunt. dux alterius partis Pleminius, alterius duo tribuni militum erant. non acrius cum B Carthaginiensibus, quàm ipsi inter se ferro dimicauerunt. præbuisséntque occasionem furore suo Locros recipiẽdi Annibali: ni accitus à nobis Scipio interuenisset. At Hercule milites contactos sacrilegio furor agitat, in ducibus ipsis puniendis nullum deæ numen apparuit. imò ibi præsens maxime fuit. virgis cæsi tribuni ab legato sunt. legatus deinde insidiis tribunorum interceptus, præterquam quòd toto corpore laceratus, naso quoque auribúsq; decisis exanguis est relictus. recreatus deinde legatus ex vulneribus tribunos militum in vincula coniectos, dein verberatos, seruilibus omnibus suppliciis cruciando occidit: mortuos deinde prohibuit sepeliri. Has dea pœnas à tẽpli sui spoliatoribus habet: nec ante desinet omnibus eos agitare furiis, quàm reposita sacra pecunia in thesauris fuerit. Maiores quondam nostri graui Crotoniensium bello, quia extra vrbem templum est, transferre in vrbem eam pecuniam voluerũt. nocte audita ex delubro vox est, abstinerent manus, deam sua templa defensuram. quia mouendi inde thesauros incussa erat religio, muro circundare templũ voluerũt. ad aliquãtum iam altitudinis C excitata erant mœnia, cum subito collapsa ruina sunt. Sed & nunc, & sæpe aliàs dea suam sedem, suúmque templum aut tutata est, aut à violatoribus grauia piacula exegit. nostras iniurias nec potest, nec possit alius vlcisci, quàm vos P C. ad vos, vestrámq; fidem supplices confugimus. nihil nostra interest, vtrum sub illo legato, sub illo præsidio Locros esse sinatis, an irato Annibali & Pœnis ad supplicium dedatis. Non postulamus vt extemplo nobis, vt de absente, vt indicta caussa credatis. veniat, coràm ipse audiat, ipse diluat. si quicquam sceleris, quod homo in homines edere potest, in nos prætermisit, non recusamus quin & nos omnia eadem iterum, si pati possumus, patiamur, & ille omni diuino humanóque liberetur scelere. Hæc cũ ab legatis dicta essent, quæsissétque ab iis Q. Fabius, detulisséntne eas querelas ad P. Scipionem, responderunt: missos legatos esse, sed eum belli apparatu occupatum esse: & in Africã aut iam traiecisse, aut intra paucos dies traiecturum. & legati gratia quanta esset apud imperatorẽ, expertos esse: cum inter eum & tribunos cognita caussa, tribunos in vincula coniecerit: legatum æque sontem, D aut magis etiam, in ea potestate reliquerit. Iussis excedere è templo legatis, non Pleminius modo, sed etiam Scipio principum orationibus lacerari. ante omnes Q. Fabius natum ad corrumpendam disciplinam militarem arguere. sic & in Hispania plus propè per seditionem militum, quàm bello amissum. externo & regio more & indulgere licentiæ militum, & sæuire in eos. Sententiam deinde trucem orationi adiecit, Pleminium legatum vinctum Romam deportari placere, & ex vinculis caussam dicere: ac si vera forent quæ Locrenses quererentur, in carcere necari, bonáq; eius publicari. P. Scipionẽ, quòd de prouincia decesserit iniussu senatus, reuocari: agiq; cum tribunis plebis, vt de imperio eius abrogando ferrent ad populũ. Locrẽsibus coràm senatũ respondere: quas iniurias sibi factas quererentur, neq; senatũ neq; populum Romanum factas velle. viros bonos, sociósq; & amicos eos appellari. liberos, cõiuges, quæq; alia erepta essent, restitui. pecuniam, quanta ex thesauris Proserpinæ sublata esset, conquiri: duplámq; pecuniam in thesauris reponi: & sacrum piaculare fieri: ita vt prius ad collegium pontificum referE retur, quòd sacri thesauri moti, aperti, violatiq; essent, quæ piacula quibus diis, quibus hostiis fieri placeret. milites qui Locris essent, omnes in Siciliam transportari: quatuor cohortes sociorum latini nominis in præsidiũ Locros adduci. Perrogari eo die sentẽtiæ accensis studiis pro Scipione, & aduersus Scipionem, non potuere. Præter Pleminii facinus, Locrensiúmque cladem, ipsius etiam imperatoris non Romanus modo, sed ne militaris quidem cultus iactabatur. cum pallio crepidisque inambulare in gymnasio, libellis etiam palęstręque operã dare. æque segniter, molliterq; cohortẽ totam Syracusarum amœnitate frui: Carthaginem, atq; Annibalem excidisse de memoria: exercitũ omnẽ licẽtia corruptũ, qualis Sucrone in Hispania fuerit, qualis nũc Locris, sociis magis quàm hosti metuendus. Hæc quanq̃ partim vera, partim mista, eóque similia veris

iactabantur, vicit tamen Q. Metelli sententia: qui de cæteris Maximo assensus, de Scipionis caussa dissensit. Qui enim conuenire, quem modo ciuitas iuuenem admodum, vnum recuperandę Hispaniæ delegerit ducem, quem recepta ab hostibus Hispania ad imponendum Punico bello finem creauerit consulem, spe destinauerit Annibalem ex Italia retracturum, Africam subacturum: eum repẽte, tanquam Q. Pleminium, indicta caussa propè damnatum ex prouincia reuocari? cum ea, quæ in se nefarie f. cta Locrenses quererentur, ne præsente quidem Scipione facta dicerent: neque aliud, quàm patientia, aut pudor, quod legato pepercisset, insimulari posset? Sibi placere, M. Pomponium prætorẽ, cui Sicilia prouincia sorte euenisset, triduo proximo in prouinciam proficisci: consules decem legatos, quos iis videretur, ex senatu legere, quos cùm prætore mitterent, & duos tribunos plebis, atque ædilem. cum eo consilio prætorem cognoscere. si ea quæ Locrenses facta quererentur, iussu aut voluntate P. Scipionis facta essent, vt eum de prouincia decedere iuberẽt: si P. Scipio iam in Africam traiecisset, tribuni plebis, atque ædilis cum duobus legatis, quos maxime prætor idoneos censuisset, in Africam proficiscerentur: tribuni atque ædilis, qui reducerent inde Scipionem: legati, qui exercitui præessent, donec nouus imperator ad eum exercitum venisset. sin M. Pomponius, & decem legati cõperissent, neq; iussu neque voluntate P. Scipionis ea facta esse, vt in exercitu Scipio maneret, bellúmque vt proposuisset, gereret. Hoc facto S C cum tribunis plebis actum est, aut compararent inter se, aut sorte legerent, qui duo cum prætore ac legatis irent. Ad collegium pontificum relatum de expiandis quæ Locris in templo Proserpinæ tacta, violata, elatáque inde essent. Tribuni plebis cum prætore & decem legatis profecti, M. Claudius Marcellus, & M. Cincius Alimentius, iisque ædilis plebis datus est: quem, si aut in Sicilia prætoris dicto audiens non esset Scipio, aut iam in Africam traiecisset, comprehendere tribuni iuberent, ac iure sacrosanctæ potestatis reducerẽt. Prius Locros ire, quàm Messanam, consilium erat. Cæterum duplex fama est, quod ad Pleminium attinet. alii, auditis quæ Romæ acta essent, in exilium Neapolim euntem forte in Q. Metellum vnum ex legatis incidisse, & ab eo Rhegyum vi retractum. alii, ab ipso Scipione legatum cum triginta nobilissimis equitum missum, qui Q. Pleminium in catenas, & cum eo seditionis principes coniicerẽt. Ii omnes, seu ante Scipionis, seu tum prætoris iussu traditi in custodiam Rhegynis sunt. Prætor legatique Locros profecti, primam, sicuti mandatum erat, religionis curam habuere. omnem enim sacram pecuniam, quæque apud Pleminium, quæque apud milites erat, conquisitam, cum ea quam ipsi secum attulerant, in thesauris reposuerunt, ac piaculare sacrum fecerunt. tum vocatos in concionem milites prætor signa extra vrbem efferre iubet: castráque in campo locat, cum graui edicto, siquis miles aut in vrbe restitisset, aut secum extulisset quod suum non esset. Locrensibus se permittere, vt quod suum quisq; cognosceret, prehẽderet: si quid non cõpareret, repeteret. ante omnia libera corpora placere sine mora Locrensibus restitui: non leui defunctũrum pœna, qui non restituisset. Locrensium deinde concionem habuit, atque iis libertatem, legésque suas populum Romanum senatúmque restituere dixit. si qui Pleminium, aliúmve quem accusare vellet, Rhegyum sequeretur. si de P. Scipione publice queri vellent, ea quæ Locris nefarie in deos hominésque facta essent, iussu aut voluntate P. Scipionis facta esse, legatos mitterent Messanam. ibi se cum consilio cogniturum. Locrenses prætori legatisque, & senatui ac populo Romano gratias egere. se ad Pleminium accusandum ituros. Scipionem, quanquam parum iniuriis ciuitatis suæ doluerit, eum esse virum, quem amicum sibi quàm inimicum malint esse. pro certo se habere, neque iussu neque voluntate P. Scipionis tot tam nefanda commissa: sed aut Pleminio nimium, aut sibi parum creditum. natura insitum quibusdam esse, vt magis peccari nolint, quàm satis animi ad vindicanda peccata habeant. Et prætori & consilio haud mediocre onus demptum erat de Scipione cognoscendi. Pleminium, & ad duos & triginta homines cum eo damnauerũt, atque in catenis Romam miserunt. ipsi ad Scipionem profecti sunt, vt ea quoque, quæ vulgata sermonibus erant de cultu ac desidia imperatoris, solutáque militiæ disciplina, comperta oculis perferrent Romam. Veniẽtibus iis Syracusas, Scipio res non verba ad purgandum se parauit. exercitum omnem eò conuenire, classem expediri iussit, tanquam dimicandũ eo die terra marique cum Carthaginiensibus esset. Quo die venerunt, hospitio comiter accepti. postero die terrestrem naualémque exercitus non instructos modo, sed hos decurrenteis, classem in portu simulacrum & ipsam edentem naualis pugnæ ostendit: tum circa armamentaria & horrea aliúmque belli apparatum visendum prætor legatiq; ductitantáque admiratio singularum vniuersarúmque rerum incussa, vt satis crederẽt, aut illo duce atque exercitu vinci Carthaginiensem populũ, aut nullo alio posse: iubeféntque, quod dii bene verterent, traiiceret, & spei conceptæ quo die illum omnes centurię priorem consulẽ dixissent,

primo

A primo quoque tempore compotem populum Romanum faceret. adeóq; lætis inde animis profecti sunt, tanquam victoriam, non belli magnificum apparatum nunciaturi Romam essent.

Pleminius, quíque in eadem caussa erant, postquam Romam est ventum, extẽplo in carcerem conditi. ac primo producti ad populum ab tribunis apud præoccupatos Locrẽsium clade animos, nullum misericordiæ locum habuerunt. postea cum sæpius producerentur, iam senescente inuidia molliebatur ira: & ipsa deformitas Pleminii, memoriáque absentis Scipionis fauorẽ ad vulgum conciliabat. mortuus tamen prius in vinculis est, quàm iudicium de eo perficeretur. Hunc Pleminium Clodius Licinius in libro tertio rerum Romanarũ refert ludis votiuis, quos Romæ Africanus iterum consul faciebat, conatum per quosdã, quos pretio corruperat, aliquot locis vrbem incendere, vt frangendi carceris fugiendíque haberet occasionem: patefacto dein scelere, delegatum in Tullianum ex S C. De Scipione nusquã, nisi in senatu actum. vbi omnes B legatique & tribuni classem, exercitum, ducẽmq; verbis extollentes, effecerunt, vt senatus censeret primo quoque tempore in Africam traiiciendum: Scipionique permitteretur, vt ex iis exercitibus qui in Sicilia essent, ipse eligeret quos in Africam secum traiiceret, quos prouinciç relinqueret præsidio. Dum hæc apud Romanos geruntur, Carthaginienses quoque cũ speculis per promontoria omnia positis, percunctantes pauentésque ad singulos nuncios solicitã hyemem egissent, haud paruum & ipsi tuendæ Africæ momentum adiecerunt societatem Syphacis regis, cuius maximè fiducia traiecturum in Africam Romanum crediderunt. Erat Asdrubali Gisgonis filio nõ hospitium modò cum rege, de quo ante dictum est, cum ex Hispania fortè in idem tempus Scipio atq; Asdrubal conuenerunt: sed mentio quoque inchoatæ affinitatis, vt rex duceret filiam Asdrubalis. Ad eam rem confirmandam, tempúsque nuptiis statuendũ (iam enim nubilis erat virgo) profectus Asdrubal, vt accensum cupiditate (& sunt ante omnes barbaros Numidç effusi in venerem) sensit, virginẽ ab Carthagine accersit, maturatq; nuptias: & inter aliam C gratulationem, vt publicum quoque fœdus priuato adiiceretur, societas inter populum Carthaginiensem regẽmq;, data vltro citróque fide eosdem amicos inimicósque habituros, iureiurãdo affirmatur. Cæterùm Asdrubal memor & cũ Scipione initæ regi societatis, & quàm vana & mutabilia barbarorum ingenia essent: veritus ne si traiiceret in Africã Scipio, paruum vinculum eæ nuptiæ essent: dum accensum recenti amore Numidam habet, perpellit, blanditiis quoque puellæ adhibitis, vt legatos in Siciliam ad Scipionẽ mittat, per quos moneat eum, ne prioribus suis promissis fretus in Africã traiiciat. se & nuptiis ciuis Carthaginiensis filiæ Asdrubalis, quem viderit apud se in hospitio, & publico etiam fœdere cum populo Carthaginiensi iunctum. hortari primum, vt procul ab Africa, sicut adhuc fecerint, bellum Romani cum Carthaginiensibus gerant, ne sibi interesse certaminibus eorum, armáque aut hæc aut illa abnuentẽ, alteram societatem sequi necesse sit. si nõ abstineat Africa Scipio, & Carthagini exercitum admoueat, sibi necessarium fore, & pro terra Africa, in qua & ipse sit genitus, & pro patria coniugis suæ, próq; pa- D rente ac penatibus dimicare. Cum his mandatis ab rege legati ad Scipionẽ missi, Syracusis eum conuenerunt. Scipio quanquam magno momento rerum in Africa gerendarum, magnáq; spe destitutus erat, legatis propere, priusquã res vulgaretur, remissis in Africam literas dat ad regem: quibus etiam atque etiam monet eum, ne iura hospitii secum, neu cum populo Romano initæ societatis, neu fas, fidem, dexteras, deos testes atque arbitros conuentorum fallat. Cçterùm quandò neque celari aduentus Numidarũ poterat (vagati enim in vrbe, obuersatique prætorio erãt) & si sileretur quid petentes venissent, periculum erat, ne vera eo ipso, quòd celarentur, sua sponte magis emanarent: timórque in exercitum incideret, ne simul cum rege & Carthaginiensibus foret bellandum: auertit à vero falsis præoccupando mentes hominum, & vocatis ad cõcionem militibus, non vltra esse cunctãdum ait. instare vt in Africam quamprimum traiiciat, socios reges. Masanissam prius ipsum ad Lælium venisse, querentem, quòd cunctando tempus tereretur. nunc Syphacem mittere legatos, idem admirãtem, quæ tam diuturnæ moræ sit caussa: postulan- E témque, vt aut traiiciatur tandem in Africam exercitus: aut, si mutata consilia sint, certior fiat: vt & ipse sibi ac regno possit consulere. Itaque iam satis omnibus instructis apparatísque, & re iam non vltra recipiente cunctationem, in animo sibi esse, Lilybæum classe traducta, eodémque omnibus peditum equitúmq; copiis contractis, quæ prima dies cursum nauibus daret, deis bene iuuantibus in Africam traiicere. Literas ad M. Pomponium mittit, vt si ei videretur, Lilybæum veniret: vt communiter consulerent, quas legiones potissimum, & quantum militum numerum in Africam traiiceret. item circum oram omnem maritimam misit, vt naues onerariæ comprehensæ Lilybæum omnes contraherentur. Quicquid militum, nauiúmq; in Sicilia erat, cum Lilybæum conuenissent, & nec vrbs multitudinem hominum, nec portus naues caperet, tantus

omnibus ardor erat in Africam traiiciendi, vt non ad bellum duci viderentur, sed ad certa victoriæ præmia. præcipuè qui superabant ex Cannensi exercitu milites, illo nõ alio duce credebant nauata Reipublicæ opera finire se militiam ignominiosam posse. Et Scipio minimè id genus militum aspernabatur, vt qui neque ad Cannas ignauia eorum cladem acceptã sciret, neq; vllos æquè veteres milites in exercitu Romano esse, expertósque non variis præliis modo, sed vrbibus etiam oppugnandis. Quinta & sexta Cannenses erant legiones. eas se traiecturum in Africam cum dixisset, singulos milites inspexit: relictísque quos non idoneos credebat, in locum eorum subiecit quos secum ex Italia adduxerat: suppleuitque ita eas legiones, vt singulæ sena millia & ducenos pedites, trecenos haberent equites. sociorum item Latini nominis pedites equitésque de exercitu Cannensi legit. Quantum militum in Africam transportatum sit: non paruo numero inter authores discrepat. alibi decẽ millia peditum, duo millia & ducẽtos equites: alibi X V millia peditũ, mille & quingentos equites: alibi parte plus dimidia rem auctam V & X X X millia peditum equitúmq; in naues imposita inuenio. quidam non adiecere numerum, inter quos me ipse in re dubia poni malim. Cœlius vt abstinet numero, ita ad immensum multitudinis speciem auget. volucres ad terram delapsas clamore militum ait: tantámque multitudinem conscendisse naues, vt nemo mortalium aut in Italia aut in Sicilia relinqui videretur. Milites vt in naues ordine ac sine tumultu conscenderẽt, ipse eam sibi curam sumpsit. nauticos C. Lælius, qui classis præfectus erat, nauibus ante cõscendere coactos continuit. commeatus imponendi M. Pomponio prætori cura data. V & X L dierum cibaria, è quibus X V dierum cocta, imposita. Vt omnes iam in nauibus erãt: scaphas circummisit, vt ex omnibus nauibus gubernatoresq; & magistri nauium, & bini milites in forũ conuenirent ad imperia accipienda. Posteaquam conuenerunt, primum ab iis quæsiuit: si aquam hominibus, iumentisq; in totidem dies, quot frumentum, imposuissent. vbi responsum est, aquã dierum V & X L in nauibus esse: tum edixit militibus, vt silẽtium quieti nautis sine certamine ad ministeria exequenda bene obedientes præstarent. cum X X rostratis se ac L. Scipionem ab dextro cornu: ab læuo totidem rostratis C. Lælium præfectum classis cum M Porcio Catone (quæstor tum is erat) onerariis futurum præsidio. lumina in nauibus singula rostratæ, bina onerariæ haberent: in prætoria naue insigne nocturnum trium luminum fore. Emporia vt peterent gubernatoribus edixit. Fertilissimus ager, eóque abundans omnium copia rerum est regio, & imbelles (quod plerũque in vbere agro euenit) barbari sunt: priúsque, quàm à Carthagine subueniretur, opprimi videbãtur posse. Iis editis imperiis, redire ad naues iussi: & postero die diis bene iuuantibus signo dato soluere naues. Multæ classes Romanæ è Sicilia, atque ipso illo portu profectæ erant. Cæterùm non eo bello solùm (nec id mirum, prædatum enim tantummodo pleræque classes ierant) sed ne priore quidem vlla profectio tanti spectaculi fuit. quanquam si magnitudine classes æstimares: & bini consules cum binis exercitibus ante traiecerant: & propè totidẽ rostratæ in illis classibus fuerãt, quot onerariis Scipio tum traiiciebat. nam præter X L longas naues, quadringentis ferme onerariis exercitum transuexit. sed & bellum bello, secundum priore vt atrocius Romanis videretur, cum quod in Italia bellabatur, tum ingentes strages tot exercituum simul cæsis ducibus effecerant. & Scipio dux partim factis fortibus, partim suapte fortuna quadã ingenti, ad incrementa gloriæ celebratus conuerterat animos: simul & mens ipsa traiiciẽdi, nulli ante eo bello duci tentata, quod ad Annibalem detrahendum ex Italia, trãsferendúmq; & finiendum in Africa bellum, se transire vulgauerat. Concurrerat ad spectaculum in portũ omnis turba non habitantium modò Lilybæi, sed legationũ omnium ex Sicilia: quę & ad prosequendum Scipionem officii caussa conuenerant, & prætorem prouinciæ M. Pomponium secutæ fuerant. ad hoc legiones quæ in Sicilia relinquebantur, ad prosequendos cõmilitones processerant. nec classis modò prospectantibus è terra, sed terra etiam omnis circà referta turba spectaculo nauigantibus erat. Vbi illuxit: Scipio è prætoria naue, silentio per præconem facto, Dii deæq; inquit, qui maria terrásque colitis, vos precor quæsóque, quæ in meo imperio gesta sunt, geruntur, pósthque gerentur: ea mihi, populo plebique Romanæ, sociis nominique Latino, qui populi Romani, quique meam sectam imperium auspiciúmque terra, mari, amnibúsque sequũtur, bene verruncent: eaque vos omnia bene iuuetis: bonis auctibus auxitis: saluos incolumésque victis perduellibus victores spoliis decoratos, præda onustos, triumphãtésque mecum domos reduces sistatis: inimicorum hostiúmque vlcíscẽdorum copiam faxitis: quæque populus Carthaginiensis in ciuitatem nostram facere molitus est, ea vt mihi populóq; Romano in ciuitatem Carthaginiensium exempla edẽdi facultatem detis. Secũdum eas preces cruda exta cæsa victima (vti mos) in mare proiecit, tubáque signũ dedit proficiscendi. Vento secundo vehementi satis profecti,

A fecti,celeriter conspectu terræ ablati sunt. & à meridie nebula occœpit,ita vt vix concursus nauium inter se vitarent. lenior ventus in alto factus. noctem insequentem eadem caligo obtinuit: sole orto est discussa,& addita vis vēto. Iam terram cernebant. haud ita multo post gubernator Scipioni ait non plus quinq; millia passuum Africam abesse,Mercurii promontorium se cernere. si iubeat eò dirigi,iam in portu fore omnem classem. Scipio vt in conspectu terra fuit,precatus deos,vti bono Reipublicæ suóque Africam viderit,dare vela, & alium infrà nauibus accessum petere iubet. vento eodem ferebantur. cæterùm nebula sub idem fermè tempus, quo pridie, exorta conspectum terræ ademit, & ventus premente nebula cecidit. nox deinde incertiora omnia fecit. itaq; anchoras,ne aut inter se concurrerent naues,aut terrę inferrentur,iecere. vbi illuxit,ventus idem coortus,nebula disiecta aperuit omnia Africæ litora. Scipio quod esset proximum promontoriū percunctatus,cum Pulchri promontoriū id vocari audisset: placet omen, B inquit,huc dirigite naues. eò classis decurrit: copiæ omnes in terram expositæ sunt. Prosperam nauigationem sine terrore ac tumultu fuisse,permultis Græcis Latinisq; authorib⁹ credidi. Cœlius vnus præterquam quòd non mersas fluctibus naues,cæteros omnes cælestes maritimósque terrores, postremò abreptam tempestate ab Africa classem ad insulam Aegimurum, inde ægrè correctū cursum exponit: & propè obrutis nauib⁹, iniussu imperatoris scaphis haud secus quam naufragos milites sine armis cum ingenti tumultu in terram euasisse. Expositis copiis Romani castra in proximis tumulis metatur. Iam non in maritimos modò agros conspectu primum classis,dein tumultu egredientium in terram,pauor terrórque peruenerat,sed in ipsas vrbes. neque enim hominum modò turba mulierū puerorúmq; agminibus immista omnes passim compleuerat vias,sed pecora quoq; præ se agrestes agebant,vt relinqui subitò Africam diceres. vrbibus verò ipsis maiorem quàm quem secum attulerāt,terrorem inferebant. Præcipuè Carthagini propè vt captæ tumultus fuit. nam post M. Attilium Regulum & L. Manlium COSS. annis C propè quinquaginta nullum Romanum exercitum viderant,præter prædatorias classes,quibus exscensiones in agros maritimos factæ erant: raptisq; quę obuia fors fecerat,prius recursum semper ad naues,quam clamor agrestes conciret,fuerat. eo maior tum fuga pauórq; in vrbe fuit. Et Hercule neque exercitus domi validus, neque dux quem opponerent, erat. Asdrubal Gisgonis filius,genere,fama,diuitiis,regia tum etiam affinitate longè primus ciuitatis erat. sed eū ab illo ipso Scipione aliquot prœliis fusum,pulsúmque in Hispania meminerant: nec magis ducē duci parem,quàm tumultuarium exercitum suum Romano exercitui esse. itaque velut si vrbē extemplo aggressurus Scipio foret, ita ad arma est conclamatum: portæque raptim clausæ, & armati in muris,vigiliæque & stationes dispositæ,ac nocte insequēti vigilatum est. Postero die quingēti equites speculatum ad mare,turbandósque egredientes ex nauibus missi,in stationes Romanorum inciderunt. iam enim Scipio classe Vticam missa, ipse haud ita multum progressus à mari tumulos proximos ceperat, & equites in stationibus locis idoneis posuerat,& per agros miserat D prædatum. Ii cum Carthaginiensi equitatu prælium cum commisissent, paucos in ipso certamine,plerosque fugientes persecuti,in quibus præfectum quoque Hannonē nobilem iuuenem, occiderunt. Scipio non agros modò circà vastauit, sed vrbem etiam proximam Afrorum satis opulentam cepit. vbi præter cætera quæ extemplo in naues onerarias imposita,missaque in Siciliam erant: octo millia liberorum capitum seruorúmq; sunt capta. Lætissimus tamen Romanis in principio rerum gerendarū aduentus Masanissę fuit. quem quidam cum CC haud amplius equitibus,plerique cum duûm milliū equitatu tradunt venisse. Cæterùm cum longè maximus omnium ætatis suæ regum hic fuerit,plurimúmq; rem Romanam iuuerit: operæpretium videtur excedere paululum ad enarrandum quam varia fortuna vsus sit in amittendo recuperandóque paterno regno. Militante eo pro Carthaginiensibus in Hispania, pater eius moritur: (Galæ nomen erat) regnum ad fratrem regis Desalcem pergrandem natu(mos ita apud Numidas est) peruenit. haud multo pòst Desalce quoque mortuo, maior ex duobus filiis eius Capusa, E puero admodum altero,paternum imperium accepit. cæterùm cum magis iure gētis,authoritate inter suos, quàm viribus obtineret regnum: extitit quidam Mezetullus nomine, non alienus sanguine regibus,familiæ semper inimicæ,ac de imperio varia fortuna cum iis qui tum obtinebant,certantis. Is concitatis popularibus,apud quos inuidia regum magnæ authoritatis erat,castris palam positis,descendere regem in aciem,ac dimicare de regno coēgit. in eo prælio Capusa cum multis principum cecidit,gens Masæsylorum omnis in ditionem imperiúmque Mezetulli cōcessit. regio tamen nomine abstinuit: contentúsque nomine modico tutoris,puerum Lacumacen,qui stirpis regiæ superérat,regem appellat. Carthaginiensem nobilem fœminam,sororis filiam Annibalis,quæ proximè Desalci regi nupta fuerat,matrimonio sibi iūgit, spe Cartha-

gniensium societatis: & cum Syphace hospitium vetustum legatis missis renouat, omnia ea auxilia præparans aduersus Masanissam. Et Masanissa audita morte patrui, dein nece fratris patruelis, ex Hispania in Mauritaniam (Bocchar ea tempestate rex Maurorum erat) traiicit. ab eo supplex infimis precibus auxilium itineri, quoniam bello non poterat, quatuor millia Maurorum impetrauit. Cum iis, præmisso nūcio ad paternos suósque amicos, cum ad fines regni peruenisset, quingenti fermè Numidæ ad eum conuenerunt. Igitur Mauris inde, sicut conuenerat, retro ad regem remissis, quanquam aliquanto minor spe multitudo, nec cum qua tātam rem aggredi satis auderet, conueniret: ratus agendo ac moliendo vires quoque ad agendum aliquid collecturum, proficiscenti ad Syphacem Lacumaci regulo ad Tapsum occurrit. trepidum agmen cum in vrbem refugisset, & vrbem Masanissa primo impetu capit, & ex regiis alios tradentes se recipit, alios vim parātes occidit. pars maxima cum ipso puero inter tumultum ad Syphacem, quò primum intenderant iter, peruenerunt. Fama huius modicæ rei in principio rerum prosperè actæ conuertit ad Masanissam Numidas. affluebántque vndiq; ex agris vicisq; veteres milites Galæ, & incitabant iuuenem ad recuperandum paternum regnum. Numero militum aliquantū Mezetullus superabat. nam & ipse eum exercitum quo Capusam vicerat, & ex receptis post cædem regis, aliquot habebat, & puer Lacumaces ab Syphace auxilia ingentia adduxerat, quidecim millia peditum. Mezetullo decem millia equitum erāt. quibuscum Masanissa nequaquam tantum peditum equitúmve habens acie conflixit. vicit tamen & veterum militum virtus, & prudentia inter Romana & Punica arma exercitati ducis. Regulus cum tutore & exigua Masæsylorū manu in Carthaginiensium agrum perfugit. Ita recuperato regno paterno Masanissa, quia sibi cum Syphace haud paulo maiorem restare dimicationem cernebat: optimū ratus cum fratre patruele gratiam reconciliare, missis qui & puero spem facerent, si in fidem Masanissæ sese permisisset, futurum in eodem honore, quo apud Galam Desalces quondā fuisset: & qui Mezetullo præter impunitatem sua omnia cum fide restitui sponderent: ambos præoptāteis exilio modicam domi fortunam, omnia, ne id fieret, Carthaginiensibus de industria agentibus, ad sese perduxit. H
Asdrubal tum fortè cum hæc gerebantur, apud Syphacem erat. qui Numidæ haud sanè multum ad se pertinere credenti, vtrum penes Lacumacen, an Masanissam regnum Masæsylorum esset, falli eum magnopere ait, si Masanissam eisdem contentum fore, quibus patrē Galam, aut patruum eius Desalcem, credat. multo maiorem indolem in eo animi ingeniiq; esse, quàm in vllo gentis eius vnquā fuisset. sæpe eum in Hispania raræ inter homines virtutis specimen dedisse sociis pariter hostibúsque. & Syphacem & Carthaginienses, nisi orientem illum ignē oppressissent, ingenti mox incendio, cum iam nullam opem ferre possent, arsuros. adhuc teneras & fragiles eius vires esse: vixdum coalescere fouenti regnum. Instando stimulandóq; peruicit, vt exercitum ad fines Masæsylorum admoueat: atq; in agro de quo sæpe cum Gala nō verbis modò disceptatum, sed etiam armis certatum fuerat, tanquam haud dubiè iuris sui, castra locet: si quis arceat, quod maximè opus sit, acie dimicaturū. sin per metum agro cedatur, in medium regni eūdum. aut sine certamine cōcessuros in ditionem eius Masæsylos, aut nequaquam pares futuros armis. His vocibus incitatus Syphax Masanissæ bellum infert: & primo certamine Masæsylos fundit fugátque. Masanissa cum paucis equitibus ex acie in montem (Balbū incolæ vocant) perfugit. familiæ aliquot cum mapalibus pecoribúsq; suis (ea pecunia illis est) persecuti sunt regem. cætera Masæsylorum multitudo in ditionem Syphacis cōcessit. Quem ceperant exules montem, herbidus aquosúsque est: & quia pecori bonus alendo erat, hominū quoq; carne ac lacte vescentiū abundè sufficiebat alimentis. Inde nocturnis primo ac furtiuis incursionibus, deinde aperto latrocinio infesta omnia circà esse: maximè vri Carthaginiensis ager, quia & plus prædæ quàm inter Numidas, & latrocinium tutius erat. iámque adeò licenter eludebant, vt ad mare deuectam prædā venderent mercatoribus appellētibus naues ad id ipsum, plurésque quàm iusto sæpe in bello Carthaginiensium cæderentur caperentúrque. Deplorabāt ea apud Syphacem Carthaginienses, infensúmque & ipsum ad reliquias belli persequendas instigabant. sed vix regium videbatur, latronem vagum in montibus consectari. Bocchar ex præfectis regiis vir acer & impiger ad id delectus. ei data quatuor millia peditum, duo equitū: præmiorúmque ingentium spe oneratus, si caput Masanissę retulisset, aut viuum (id verò inæstimabile gaudium fore) cepisset. Palatos incurioséque agentes improuiso adortus, pecorū hominúmque ingenti multitudine à præsidio armatorum exclusa, Masanissam ipsum cum paucis in verticem montis compellit. inde propè vt iam debellato, nec præda modò pecorum hominúmq; captorum missa ad regem, sed copiis etiam vt aliquanto maioribus quàm pro reliquiis belli, remissis, cum quingentis haud amplius peditibus, ducētisque equitibus degressum iugis Masanissam

A ſam perſecutus in valle arcta,faucibus vtrinque obſeſſis,incluſit.ibi ingẽs cædes Maſæſyloruni
facta, Maſaniſſa cum quinquaginta haud amplius equitibus per anfractus montis ignotos ſe=
quentibus ſe eripuit. Tenuit tamen veſtigia Bocchar:adeptúſque eum patẽtibus propè Clupeam
vrbem campis ita circundedit,vt præter quatuor equites,omnes ad vnum interfecerit:cum iis
ipſum quoque Maſaniſſam ſaucium propè è manibus inter tumultum amiſit. In conſpectu
erant fugientis alæ equitum diſperſæ lato campo, quibuſdam vt occurrerent,per obliqua ten-
dentibus,quacunque hoſtis flectebat.amnis ingens fugientes accepit(neque enim cunctáter,vt
quos maior metus vrgeret,immiſerát equos)raptique gurgite,& in obliquum relati. duobus in
conſpectu hoſtium in præruptũ gurgitem hauſtis,ipſe periiſſe creditus.duo reliqui equites cum
eo virgulta interioris ripæ tenuerunt. Is finis Bocchari ſequendi fuit, nec ingredi flumen auſo,
nec habere credenti ſe iam quem ſequeretur.indè vanus author abſumpti Maſaniſſæ ad regem
B redit:miſſique qui Carthaginem gaudium ingens nunciarent: totáque Africa fama mortis Ma=
ſaniſſæ repleta,varie animos affecit.Maſaniſſa in ſpelunca occulta cum herbis curaret vulnus,
duorum equitum latrocinio per dies aliquot vixit.vbi primum ducta cicatrix, patiq; poſſe vi-
ſus eſt iactationem,audacia ingenti pergit ire ad regnum repetẽdum. atque in ipſo itinere haud
plus X L equitibus collectis,cum in Maſæſylos palàm iam quis eſſet ferens veniſſet, tantũ mo-
tum cum fauore priſtino,tum gaudio inſperato,quòd quẽ periiſſe crediderant,incolumem cer-
nebãt,fecit:vt intra paucos dies V I millia peditum armatorum,quatuor equitum ad eũ con-
uenirent:atque non in poſſeſſione modò paterni regni eſſet,ſed etiam ſocios Carthaginiẽſium
populos,Maſæſylorúmq; fines (id Syphacis regnum erat)vaſtaret. iritato ad bellum Syphace,
inter Cirtham Hipponẽmq; in iugis opportuniorum ad omnia montium conſedit. Maiorem
igitur eam rem Syphax ratus,quàm vt per præfectos ageret,cum filio iuuene(nomen Verminę
erat)parte exercitus miſſa, illum circũducto agmine in ſe intentum hoſtem ab tergo inuadere
C iubet. Nocte profectus Vermina,qui ex occulto aggreſſurus erat. Syphax tum interdiu aper-
to itinere,vt qui ſignis collatis acie dimicaturus eſſet,mouit caſtra. Vbi tempus viſum eſt quo
perueniſſe iam circummiſſi videri poterant : & ipſe leni cliuo ferente ad hoſtem cum multitu-
dine fretus,tum pæparatis à tergo inſidiis,per aduerſum montem erectã aciem ducit.Maſaniſſa
fiducia maximè loci,quo multo ęquiore pugnaturus erat,& ipſe dirigit ſuos.Atrox pręlium &
diu anceps fuit:loco & virtute militum Maſaniſſam,multitudine quæ nimio maior erat,Sypha-
cem iuuante. Ea multitudo diuiſa,cum pars à fronte vrgeret,pars ab tergo ſe circunfudiſſet,vi-
ctoriam haud dubiam Syphaci dedit. & ne effugium quidem patebat,hinc à fronte,hinc à ter-
go incluſis.itaque cæteri pedites equiteſque cæſi. Ducentos fermè equites Maſaniſſa circa ſe cõ-
globatos,diuiſóſque turmatim in treis partes erumpere iubet,loco prædicto in quem ex diſſipa-
ta conuenirent fuga.ipſe quà intenderat, inter media tela hoſtium euaſit. duæ turmæ hæſere.al-
tera metu dedita hoſti, altera pertinacior in repugnando telis obruta & confixa eſt. Verminam
D propè veſtigiis inſtantem in alia atque alia flectendo itinera eludens,tædio & deſperatione tan-
dem feſſum abſiſtere ſequendo coëgit. ipſe cum L X X equitibus ad minorem Syrtim peruc-
nit. ibi cum conſcientia egregiè ſæpe repetiti regni paterni inter Punica emporia, gentẽmque
Garamantum omne tempus vſque ad C.Lælii, claſſiſque Romanæ aduentum in Africam con-
ſumpſit. Hæc animum inclinant,vt cum modico potius quàm cum magno præſidio equitum
ad Scipionem quoque poſtea veniſſe Maſaniſſam credam.quippe illa regnanti multitudo, hæc
paucitas exulis fortunæ conueniens eſt. Carthaginienſes ala equitũ cum præfecto amiſſa,alió-
que equitatu per nouum delectum comparato, Hãnonem Amilcaris filium præficiunt. Aſdru-
balem ſubinde ac Syphacem per literas nuncióſque,poſtremò etiam per legatos accerſunt. Aſ-
drubalem opem ferre propè circunſeſſæ patriæ iubent: Syphacem orant, vt Carthagini & vni-
uerſæ Africæ ſubueniat. Ad Vticã tum caſtra Scipio,fermè mille paſſus ab vrbe habebat,trans-
lata à mari,vbi paucos dies ſtatiua coniuncta claſſi fuerant. Hanno nequaquã ſatis valido non
E modò ad laceſſendum hoſtem,ſed ne ad tuendos quidem à populationibus agros equitatu ac-
cepto,id omnium primum egit,vt per cõquiſitionem numerum equitum augeret.nec aliarum
gentium aſpernatus,maximè tamẽ Numidas(id longè primum equitum in Africa eſt genus)
conducit. Iam ad quatuor millia equitum habebat,cum Salerã nomine vrbem occupauit,X V
fermè millia ab Romanis caſtris. Quod vbi Scipioni relatum eſt,æſtiua ſub tectis agere equita-
» tus:ſint,inquit,vel plures,dum talem ducem habeant. cóque minus ſibi ceſſandũ ratus, quo illi
ſegnius rem agerent:Maſaniſſam cum equitatu præmiſſum portis obequitare, atque hoſtem ad
pugnam elicere iubet.vbi omnis multitudo ſe effudiſſet,grauiórq; iam in certamine eſſet,quàm
vt facilè ſuſtineri poſſet, cedere paulatim. ſe in tempore pugnæ venturum. Tantum moratus,

quantum satis temporis prægresso visum ad eliciendos hostes, cum Romano equitatu secutus; F
tegentibus tumulis, qui opportunè circa viæ flexus oppositi erant, occultus processit. Masanissa ex composito nunc terrentis, nunc timentis modo; aut ipsis obequitabat portis, aut cedẽdo cum timore simulato audaciam hosti faceret, ad insequendum temerè eliciebat. Nondum omnes egressi erant, variéque dux fatigabatur: alios vino & somno graues arma capere, & frenare equos cogendo: aliis, ne sparsi & inconditi sine ordine, sine signis omnibus portis excurrerẽt, obsistendo. Primò incautè se inuehentes Masanissa excipiebat: mox plures simul conferti porta effusi æquauerant certamen: postremò iam omnis equitatus prælio cum adesset, sustineri vltra nequiuere. Non tamen effusa fuga Masanissa, sed cedendo sensim impetus eorum excipiebat, donec ad tumulos tegentes Romanum equitatum pertraxit. Inde exorti equites & ipsi integris virib⁹; & recentibus equis, Hannoni Afrisque pugnando ac sequendo fessis, se circunfudere: & Masanissa flexis subitò equis in pugnam rediit. Mille fermè qui primi agminis fuerant, vt quibus haud facilis receptus fuit, cum ipso duce Hannone interclusi atque interfecti sunt. cæteros ducis præcipuè territos cæde effusè fugientes per triginta millia passuum victores secuti, ad duo præterea millia equitum aut ceperunt, aut occiderunt. inter eos satis constabat non minus ducentos Carthaginiensium equites fuisse, & diuitiis quosdam & genere illustres. Eodem fortè quo hæc gesta sunt die naues quæ prædam in Siciliam vexerant, cum cõmeatu rediere, velut ominatæ ad prædam alteram sese venisse. Duos eodem nomine Carthaginiensium duces duobus equestribus præliis interfectos, non omnes authores sunt: veriti credo ne falleret bis relata eadem res. Cœlius quidem & Valerius captum Hannonem tradunt. Scipio præfectos equitésq; prout cuiusque opera fuerat, & ante omneis Masanissam insignibus donis donat. & firmo præsidio Saleræ imposito, ipse cum cætero exercitu profectus, non agris modò quaecunque incedebat, populatis, sed vrbibus etiam quibusdam vicisque expugnatis, latè fuso terrore belli, septimo die quàm profectus erat, magnam vim hominũ & pecoris & omnis generis prædæ trahẽs in castra H
redit: grauésque iterum hostiũ spoliis naues dimittit. inde omissis expeditionibus paruis populationibúsque, ad oppugnandam Vticam omnes belli vires conuertit: eam deinde, si cepisset, sedem ad cętera exequenda habiturus. Simul & à classe nauales socii, qua ex parte vrbs mari alluitur: simul & terrestris exercitus ab imminente propè ipsis mœnibus tumulo est admotus. tormenta machinásque & aduexerat secum, & ex Sicilia cum commeatu missæ erant: & nouę in armamentario multis talium operum artificibus de industria inclusis, fiebant. Vticensibus tanta vndique mole circunsessis, in Carthaginiensi populo, Carthaginiẽsibus in Asdrubale, ita, si is mouisset Syphacem, spes omnis erat. sed desiderio indigentiũ auxilii tardius cuncta mouebantur. Asdrubal intentissima conquisitione cum ad XXX millia peditum, tria equitum effecisset: non tamen ante aduentum Syphacis castra propius hostem mouere est ausus. Syphax cum quinquaginta millibus peditum, decem equitum aduenit: confestimq; motis ab Carthagine castris, haud procul Vtica munitionibúsque Romanis consedit. Quorũ aduentus hoc tamen momenti fecit, vt Scipio, cũ quadraginta fermè dies nequicquam omnia experiens obsedisset Vticam, abscederet inde irrito incepto. iam enim hyems instabat. castra hyberna in promontorio, quod tenui iugo continenti adhærens, in aliquantum maris spacium extenditur, cõmunit: vno vallo & naualia castra amplectitur. iugo medio legionum castris impositis, litus ad septentrionem versum subductæ naues naualésque socii tenebant, meridianam vallem ad alterum litus deuexam equitatus. Hæc in Africa vsque ad extremum autumni gesta. Præter conuectũ vndique ex populatis circà agris frumẽtum, cõmeatúsque ex Sicilia atque Italia aduectos, Cn. Octauius Propr. ex Sardinia ab T. Claudio Pr. cuius ea prouincia erat, ingentem vim frumenti aduexit: horreáque non solùm ea quæ iam facta erant, repleta, sed noua ædificata. Vestimenta exercitui deerant. id mandatum Octauio, vt cum prætore ageret, si quid ex ea prouincia comparari ac mitti posset. ea quoq; haud segniter curata res. mille ducentæ togæ breui spacio, duodecim millia tunicarum missa. Aestate ea qua hæc in Africa gesta sunt, P. Sempronius COS. cui Brutii K
prouincia erat, in agro Crotoniensi cum Annibale in ipso itinere tumultuario prælio conflixit. agminibus magis quàm acie pugnatum est. Romani pulsi: & tumultu verius quàm pugna ad mille & CC de exercitu consulis interfectis, in castra trepidi rediere. neque oppugnare tamen ea hostes ausi. Cæterùm silentio proximæ noctis profectus inde consul, præmisso nuncio ad P. Licinium proconsulem, vt suas legiones admoueret, copias coniunxit. ita duo duces, duo exercitus ad Annibalem redierunt. nec mora dimicãdi facta est, cum consuli duplicatæ vires, Pœno recẽs victoria animos faceret. In primam aciem suas legiones Sempronius induxit: in subsidiis locatæ P. Licinii legiones. Consul principio pugnæ ædem Fortunæ Primigeniæ vouit, si eo die

hostes

A hostes fudisset: compósq; eius voti fuit. fusi ac fugati Pœni. supra quatuor millia armatorũ cæsa: paulo minus trecenti viui capti: equi quadraginta, & vndecim militaria signa. Perculsus aduerso prælio Annibal Crotonem exercitum abduxit. Eodem tempore M. Cornelius COS. altera parte Italiæ non tam armis, quàm iudiciorum terrore Hetruriam continuit, totam fermè ad Magonem, ac per eum ad spem nouandi res versam. Eas quæstiones ex senatusconsulto minimè ambitiosè habuit. multique nobiles Hetrusci, qui aut ipsi ierant, aut miserant ad Magonem de populorum suorum defectione, primò erant præsentes condemnati: postea conscientia sibimet ipsi exilium consciscentes, cum absentes damnati essent, corporibus subtractis, bona tantũ quę publicari poterant, pigneranda pœnæ præbebant. Dum hæc cõsules diuersis regionibus agũt, censores interim Romæ M. Liuius & C. Claudius senatum recitarũt. princeps iterum lectus Q. Fabius Maximus. notati septem, nemo tamen qui sella curuli sedisset. sarta tecta acriter & cum B summa fide exegerunt. viam è foro Boario ad Veneris, & circa foros publicos, & ædem Martis magnæ in palatio faciendam locauerunt. vectigal etiam nouum ex salaria annona statuerunt. sextante sal & Romæ, & per totam Italiam erat. Romæ precio eodem, pluris in foris & cõciliabulis, & alio alibi precio præbendum locauerunt. Id vectigal commẽtum alterum ex censoribus satis credebant, populo iratum, quòd iniquo iudicio quondam damnatus esset. & in precio salis maximè oneratas tribus quarum opera damnatus erat, credebãt. Inde Salinatori Liuio inditum cognomen. Lustrum conditum serius, quia per prouincias dimiserũt censores, vt ciuium Romanorum in exercitibus, quantus vbiq; esset, referretur numerus. Censa cum iis CCLXV millia hominum. condidit lustrum C. Claudius Nero. Duodecim deinde coloniarum, quod nunquam antea factum erat, deferentibus censoribus, censum receperunt: vt quantum numero militum, quantum pecunia valerent, in publicis tabulis monumenta extarent. Equitum deinde census agi cœptus est. & ambo fortè censores equum publicum habebant. cum ad tribũ Pol-C liam ventum est, in qua M. Liuii nomen erat: & præco cunctaretur citare ipsum censorem: cita, inquit Nero, M. Liuium. & siue ex residua & vetere simultate, siue intempestiua iactatione securitatis inflatus, M. Liuium, quia populi iudicio esset cõdemnatus, equum vendere iussit. Item M. Liuius cum ad tribum Narniensem & nomen collegæ ventum est, vendere equum C. Claudium iussit, duarum rerum caussa: vnius, quòd falsum aduersus se testimoniũ dixisset: alterius, quòd non syncera fide secum in gratiam redisset. Itaque ibi fœdum certamen inquinandi famam alterius cum suæ famæ damno factum est. Exitu censuræ cum in leges iurasset C. Claudius, & in ærarium ascẽdisset, inter nomina eorum quos ærarios relinquebat, dedit collegæ nomen. Deinde M. Liuius in ærarium venit, & præter Metiam tribum, quæ se nec condemnasset, neque condemnatum consulem aut censorem fecisset: populum Romanum omnem, quatuor & triginta tribus, ærarios reliquit, quòd & innocentem se condemnassent, & condemnatum consulem & censorem fecissent: neque inficiari possent, aut iudicio semel, aut comitiis bis ab se D peccatum esse. inter quatuor & triginta tribus & C. Claudiũ ærarium fore. quod si exemplum haberet bis eundem ærarium relinquendi, C. Claudium nominatim se inter ærarios fuisse relicturum. Prauum certamen notarum inter censores, castigatio inconstantiæ populi censoria grauitate temporum illorum digna. In inuidia censores cum essent, crescendi ex his ratus esse occasionem Cn. Bebius tribunus plebis, diem ad populum vtrique dixit. Ea res consensu patrum discussa est, ne postea obnoxia populari auræ censura esset. Eadem æstate in Brutiis iam Petilia à consule vi capta, Consentia & Pandosia, & ignobiles aliæ ciuitates voluntate in deditionem venerunt. Et cum comitiorum iam appeteret tempus, Cornelium potius ex Hetruria, vbi nihil belli erat, Romam acciri placuit. Is consules Cn. Seruilium Cepionem, & Cn. Seruilium Geminum creauit. Inde prætoria comitia habita. Creati P. Cornelius Lentulus, P. Quintilius Varus, P. Aelius Pætus, P. Villius Tappulus. Hi duo cum ædiles plebis essent, prætores creati sunt. Consul comitiis perfectis ad exercitum in Hetruriam rediit. Sacerdotes eo anno E mortui, atque in locum eorum suffecti. T. Veturius Philo flamen Martialis in locum M. Aemylii Regilli, qui priore anno mortuus erat, creatus inauguratúsque. & in M. Pomponii Mathonis auguris & decemuiri locum creati, decemuir M. Aurelius Cotta, augur Tib. Sempronius Gracchus admodum adolescens, quod tunc perrarum in mandandis sacerdotiis erat. Quadrigæ aureæ eo anno in Capitolio positæ ab edilibus curulibus C. Liuio & M. Seruilio Gemino. Et ludi Romani biduum instaurati. item per biduum plebeii ab ædilibus P. Aelio, P. Villio. & Iouis epulum fuit ludorum caussa.

N. Seruilius Cepio & Cn. Seruilius Geminus COSS.(sextusdecim⁹ is annus belli Punici erat) cum de Republica bellóque & prouinciis ad senatum retulissent, censuerunt patres, vt consules inter se compararent sortirentúrve vter Brutios aduersus Annibalem, vter Hetruriam ac Ligures prouinciam haberet. cui Brutii euenissent, exercitum à P. Sempronio acciperet. P. Sempronius (ei quoque enim proconsuli imperium in annum prorogabatur) P. Licinio succederet. is Romam reuerteretur. Bello quoque bonus habitus ad cætera, quibus nemo ea tempestate instructior ciuis habebatur, congestis omnibus humanis à natura fortunáque bonis, nobilis idem ac diues erat: forma viribúsque corporis excellebat: facundissimus habebatur, seu caussa oranda, seu in senatu & ad populum suadendi ac dissuadendi locus esset, iuris pontificii peritissimus. super hæc bellicæ quoque laudis consulatus compotem fecerat. Quod in Brutiis prouincia, idem in Hetruria ac Liguribus decretum. M. Cornelius nouo consuli tradere exercitum iussus: ipse prorogato imperio Galliam prouinciam obtineret cū legionibus iis quas prætor L. Scribonius priore anno habuisset. Sortiti deinde prouincias. Cepioni Brutii, Seruilio Gemino Hetruria euenit. Tum prætorum prouinciæ in sorté coniectæ. Iurisdictionem vrbanam P. Aelius, Sardiniam P. Létulus, Siciliam P. Villius, Ariminum cum duabus legionibus (sub Spurio Lucretio eæ fuerant) Quintilius Varus est sortitus. Et Lucretio prorogatum imperium, vt Genuam oppidum à Magone Pœno dirutum exædificaret. P. Scipioni non temporis, sed rei gerendæ fine, donec debellatum in Africa foret, prorogatum imperium est. decretúmque vt supplicatio fieret, quòd is in Africam prouinciam traiecisset, vt ea res salutaris populo Romano ipsique duci atque exercitui esset. In Sicilia tria millia militum sunt scripta. & quia quod roboris ea prouincia habuerat, in Africam trāsuectum fuerat, nequa classis ex Africa traiiceret, XL nauibus custodiri placuerat Siciliæ maritimā oram. Tredecim nouas naues Villius secum in Siciliam duxit: cæteræ in Sicilia veteres refectæ. Huic classi M. Póponius prioris anni prætor prorogato imperio præpositus, nouos milites ex Italia aduectos in naues imposuit. Parem nauium numerum Cn. Octauio Pr. item prioris anni cum pari iure imperii ad tuendam Sardiniæ oram patres decreuerunt. Lentulus Pr. duo millia militum dare in naues iussus. Et Italiæ ora, quia incertum erat quò missuri classem Carthaginienses forét: videbantur autem quicquid nudatum præsidiis esset, perituri: M. Martio Pr. prioris anni cum totidem nauibus tuenda data est. tria millia militum in eam classem ex decreto patrum consules scripserunt, & duas legiones vrbanas ad incerta belli. Hispaniæ cum exercitibus imperióq; veteribus imperatoribus, L. Lentulo & L. Manlio Acidino decretæ. Viginti omnino legionibus, & CLX nauibus longis res Romana eo anno gesta. Prætores in prouincias ire iussi. Cósulibus imperatum, vt priusquam ab vrbe proficiscerētur, ludos magnos facerent, quos T. Mālius Torquatus dictator in quintum annum vouisset, si eodem statu Respublica staret. Et nouas religiones excitabant in animis hominum prodigia ex pluribus locis nunciata. Aurum in Capitolio corui non lacerasse tantùm rostris crediti, sed etiam edisse. Mures Antii coronam auream arroserunt. Circa Capuam omnem agrum locustarum vis ingés, ita vt vnde aduenissent, parū constaret, compleuit. Equuleus Reate cum quinque pedibus natus. Anagniæ sparsi primùm ignes in cœlo, dein fax ingés arsit. Frusinone arcus solem tenui linea amplexus: circulum deinde ipsum maior solis orbis extrinsecus inclusit. Arpini terra campestri agro in ingentem sinum cósedit. Consulum alteri primam hostiam immolanti caput iecinori defuit. Ea prodigia maioribus hostiis procurata. editi à collegio pontificum dii quibus sacrificaretur. Iis transactis, cósules prætorésque in prouincias profecti. omnibus tamen, velut eam sortitis, Africę cura erat: seu quia ibi summam rerum bellique verti cernebant, seu vt Scipioni gratificarentur, in quem tum omnis versa ciuitas erat. itaque non ex Sardinia tantùm (sicut ante dictum) sed ex Sicilia quoque & Hispania vestimenta frumentúmque, & arma etiam ex Sicilia & omne genus cómeatus eò portabantur. Nec Scipio vllo tépore hyemis belli opera remiserat, quæ multa simul vndique eum circunstabant. Vticam obsidebat, castra in conspectu Asdrubalis erant. Carthaginienses deduxerant naues, classem paratam instructámq; ad commeatus intercipiendos habebant. inter hæc ne Syphacis quidem reconciliādi curam ex animo dimiserat: si fortè iam satiàs amoris in vxore ex multa copia eum cepisset. Ab Syphace magis pacis cum Carthaginiēsibus conditiones, vt Romani Africa, Pœni Italia excederent, quàm si bellaretur, spes vlla desciturū afferebatur. Hæc per nuncios magis equidem acta crediderim (& ita pars maior authores sunt) quàm ipsum Syphacem,

G H I K

A phacem,vt Antias Valerius prodit,in castra Romana ad colloquium venisse.Primò eas condi-
tiones imperator Romanus vix auribus admisit. postea vt caussa probabilis suis commeãdi fo-
ret in castra hostium, mollius eadem illa abnuere : ac spem facere,sæpius vltro citróque agitan-
tibus rem,conuenturum. Hybernacula Carthaginiensium,congesta temerè ex agris materia ex-
ædificata,lignea fermè tota erãt. Numidæ præcipuè arundine textis storiáque pars maxima te-
ctis passim nullo ordine,quidam vt sine imperio occuparis locis, extra fossam etiam vallúmq;
habitabant. Hæc relata Scipioni spem fecerant castra hostiũ per occasionem incendẽdi. Cum
legatis quos mitteret ad Syphacem, calonum loco primos ordinis spectatæ virtutis atque pru-
dentiæ seruili habitu mittebat:qui dum in colloquio legati essent,vagi per castra alius aliã,adi-
tus exitúsq; omnes,situm formámque & vniuersorũ castrorũ & partium,quà Pœni,quà Numi-
B dæ haberent,quantum interualli inter Asdrubalis ac regia castra esset,specularentur:morémq;
simul noscerent stationũ vigiliarúmque:nocte,an interdiu opportuniores insidiantibus essent.
& inter crebra colloquia alii atque alii de industria,quò pluribus omnia nota essent, mittebã-
tur.Cum sæpius agitata res certiorẽ spem pacis in dies & Syphaci & Carthaginiensibus per eum
faceret:legati Romani vetitos se reuerti ab imperatore aiunt,nisi certum responsum detur.pro-
inde seu ipsi staret iam sententia,seu consulendus Asdrubal & Carthaginienses essent,consulo-
ret.tẽpus esse aut pacẽ componi,aut bellũ nauiter geri.Dum cõsulitur Asdrubal ab Syphace,ab
Asdrubale Carthaginienses:& speculatores omnia visendi,& Scipio ad comparãda quæ in rem
opus erant,tẽpus habuit:& ex mentione ac spe pacis,negligentia,vt fit,apud Pœnos Numidas-
que orta cauendi ne quid hostile interim paterentur. Tandẽ relatum responsum,quibusdã,quia
nimis cupere Romanus pacẽ videbatur,iniquis per occasionẽ adiectis, quæ peropportunè cu-
pienti tollere inducias Scipioni caussam præbuere.ac nuncio regis,cum relaturum se ad consi-
lium dixisset:postero die respondit,se vno frustra tendente nulli alii pacem placuisse.renuncia-
C ret igitur,nullam aliam spem pacis,quàm relictis Carthaginiensibus,Syphaci cũ Romanis esse.
Ita tollit inducias, vt libera fide incepta exequeretur. deductisq; nauibus (& iam veris princi-
pium erat) machinas tormentáq;,velut à mari aggressurus Vticam,imponit.duo millia militũ
ad capiendũ quem antea tenuerat tumulum super Vticam mittit:simul vt ab eo quod parabat,
in alterius rei curam conuerteret hostium animos:simul nequa,cum ipse ad Syphacem Asdru-
balémq; profectus esset,eruptio ex vrbe & impetus in castra sua relicta cum leui præsidio fieret.
His præparatis,aduocatóq; consilio,& dicere exploratoribus iussis quæ cõperta afferrent, Ma-
sanissáque,cui omnia hostium nota erant:postremò quid ipse pararet in proximam noctẽ,pro-
ponit.tribunis edicit,vt vbi prætorio dimisso signa concinuissent, extemplo educerẽt castris
legiones.Ita vt imperauerat,signa sub occasum solis efferri sunt cœpta. ad primã fermè vigiliã
agmen explicauerunt:media nocte (septem enim millia itineris erant) modico gradu ad castra
hostium peruentũ.Ibi Scipio partẽ copiarũ Lælio, Masanissámq; ac Numidas attribuit:& ca-
D stra Syphacis inuadere,ignésque coniicere iubet.singulos deinde separatim, Læliũ ac Masanis-
sam seductos obtestatur,vt quantũ nox prouidentiæ adimat,tantũ diligentia expleãt,curáq;.se
Asdrubalem Punicaq; castra aggressurum.cæterùm non antè cœpturũ,quàm ignẽ in regiis ca-
stris conspexisset.Neq; ea res morata diu est.nã vt proximis castris iniectus ignis hæsit,extemplo
proxima quæque,& deinceps continua amplexus,totis se passim dissipauit castris.& trepidatio
quidem,quãta necesse erat in nocturno effuso tam latè incendio,orta est.cæterùm fortuitũ,non
hostilem ac bellicũ ignem rati esse, sine armis ad restinguendũ incẽdium effusi, in armatos in-
ciderunt hostes,maximè Numidas ab Masanissa notitia regiorũ castrorum ad exitus itinerum
idoneis locis dispositos.Multos in ipsis cubilibus semisomnes hausit flãma: multi in præcipiti
fuga ruẽtes super alios alii,in angustiis portarũ obtriti sunt.Relucentẽ flammam primo vigiles
Carthaginiẽsium,deinde excitati alii nocturno tumultu cũ conspexissent,ab eodem errore cre-
dere & ipsi sua sponte incendium ortũ.& clamor inter cædem & vulnera sublatus, an ex trepi-
E datione nocturna esset, confusis,sensum veri adimebat.Igitur pro se quisque inermes,vt quibus
nihil hostile suspectũ esset,omnibus portis quà cuiq; proximum erat,ea modo quæ restinguẽdo
igni forent portãtes,in agmen Romanum ruebant.Quibus cæsis omnibus,præterquam hostili
odio,etiam nequis nuncius effugeret:extemplo Scipio neglectas,vt in tali tumultu,portas inua
dit.ignibúsque in proxima tecta coniectis, effusa flamma primo veluti sparsa pluribus locis re-
luxit: dein per cõtinua serpens vno repentè omnia incendio hausit. Ambusti homines iumẽta-
que fœda primũ fuga,dein strage obruerant itinera portarum.quos non oppresserat ignis,ferro
absumpti.bináque castra clade vna deleta. duces tamen ambo, & ex tot millibus armatorum
M M peditum,& quingenti equites semiermes,magna pars saucii, afflatiq; incendio effugerũt.

D

Cæsa,aut hausta flammis ad XL millia hominum sunt:capti supra VI millia,multi Carthaginiẽsium nobiles, XI senatores:signa militaria CLXXVIII.equi Numidici supra II millia DCC,elephanti sex capti:octo flãma ferróq; absumpti:magnáq; vis armorum capta.Ea omnia imperator Vulcano sacrata incendit.Asdrubal ex fuga cum paucis Afrorũ vrbem proximam petierat:eóq; omnes qui supererant,vestigia ducis sequentes se contulerant.metu deinde ne dederetur Scipioni,vrbe excessit.Mox eodẽ patentibus portis Romani accepti,nec quicquã hostile,quia voluntate concesserant in deditionẽ,factum.duæ subinde vrbes captæ,direptæque. ea præda, & quæ castris incensis ex igne rapta erat,militi concessa est. Syphax octo milliũ ferme inde spacio loco munito consedit.Asdrubal Carthaginẽ contendit, ne quid per metum ex recenti clade mollius consuleretur.quò tantus primo terror est allatus,vt omissa Vtica Carthaginem crederent extemplo Scipionem oppressurum. Senatum itaque Suffetes,quod velut cõsulare imperium apud eos erat,vocauerunt.ibi tribus dictis sententiis,vna de pace legatos ad Scipionem decernebat:altera Annibalem ad tuendam ab exitiabili bello patriã reuocabat: tertia Romanæ in aduersis rebus constãtiæ exemplo reparandũ exercitum,Syphacẽmque orãdum,ne bello absisteret,censebat. Hæc sententia,quia Asdrubal præsens,Barchinæque omnes factionis bellum malebant, vicit. Inde delectus in vrbe agrisque haberi cœptus: & ad Syphacem legati missi,summa ope & ipsum reparantem bellum:cum vxor iam non vt antè blanditiis satis potentibus ad animum amantis,sed precibus & misericordia valuisset,plena lachrymarum obtestans,ne patrem suum patriámq; proderet: iisdẽmque flãmis Carthaginem,quibus castra cõflagrassent,absumi fineret.Spem quoq; opportunè oblatam afferebant legati:quatuor millia Celtiberorum circa vrbẽ nomine Olbam ab conquisitoribus suis conducta in Hispania, egregiæ iuuẽtutis,sibi occurrisse: & Asdrubalem propediem affore cum manu haudquaquã contẽnenda.Is non benignè modò legatis respondit,sed ostendit etiã multitudinem Numidarũ agrestiũ, quibus per eosdem dies arma equósque dedisset, & omnem iuuẽtutem affirmat exciturũ ex regno.scire,incendio,non prælio cladem acceptam.eum bello inferiorẽ esse,qui armis vincatur. Hęc legatis responsa.Et post dies paucos rursus Asdrubal & Syphax copias iunxerũt.is omnis exercitus fuit XXX fermè milliũ armatorum.Scipionẽ velut debellato iam,quòd ad Syphacem Carthaginiensẽsque attineret:Vticæ oppugnandę intentum,iámque machinas admouentem muris,auertit fama redintegrati belli. modicisque præsidiis ad speciem modò obsidionis terra marique relictis,ipse cum robore exercitus ire ad hostes pergit. Primò in tumulo quatuor fermè millia distante ab castris regiis consedit.postero die cum equitatu in Magnos(ita vocãt) campos subiectos ei tumulo degressus,succedẽdo ad stationem hostium,lacessendóque leuibus præliis,diem absumpsit. & per insequens biduum tumultuosis hinc atque illinc excursionibus inuicem nihil dictu satis dignum fecerunt.quarto die vtrinque in aciem descensum est.Romanus post principes hastatorum prima signa in subsidiis triarios constituit:equitatum Italicũ ab dextro cornu,ab læuo Numidas Masanissámq; opposuit.Syphax Asdrubalque Numidis aduersus Italicũ equitatũ,Carthaginiensibus contra Masanissam locatis, Celtiberos in mediã aciem in aduersa signa legionũ accepere.Ita instructi concurrunt. Primo impetu simul vtraq; cornua & Numidæ & Carthaginienses pulsi.nam neque Numidę,maxima pars agrestis,Romanũ equitatum:neque Carthaginiẽses,& ipse nouus miles,Masanissam recẽti supra cætera victoria terribilem sustinuere.Nudata vtrinq; cornib⁹ Celtiberorũ acies stabat:quòd nec in fuga salus vlla ostendebatur locis ignotis:neq; spes veniæ ab Scipione erat, quem benemeritũ de se & gẽte sua mercenariis armis in Africã oppugnatum venissent.Igitur circunfusis vndiq; hostibus,alii super alios cadentes obstinati moriebãtur.omnibúsq; in eos versis,aliquantũ ad fugam temporis Syphax & Asdrubal præceperunt. fatigatos cæde diutius quàm pugna victores nox oppressit. Postero die Scipio Lælium Masanissámq; cum omni Romano & Numidico equitatu,expeditissimisq; militum ad persequẽdos Syphacem atq; Asdrubalem mittit.ipse cum robore exercitus vrbes circà omnes quæ Carthaginiẽsium ditionis erant:partim vi,partim metu subegit. Carthagini quidem erat ingens terror,& circunferentẽ arma Scipionem,omnibus finitimis raptim perdomitis,ipsam Carthaginem repentè aggressurũ credebant.itaque & muri reficiebãtur,propugnaculisque armabantur: & pro se quisque quæ diutinæ obsidioni toleranda sunt, ex agris conuehebat.Rara mentio est pacis, frequẽtior legatorum ad Annibalem accersendum mittendorũ.pars maxima classem,quæ ad commeatus excipiendos parata erat, mittere iubent ad opprimendam stationem nauium ad Vticam incautè agentem: forsitan etiam naualia castra relicta cum leui præsidio oppressuros.In hoc consiliũ maximè inclinant.legatos tamen ad Annibalem mittendos censent.quippe classe vt felicissimè geratur res, parte aliqua leuari Vticæ obsidionem:

A sidionem: Carthaginē ipsam qui tueantur, neque imperatorē alium quàm Annibalē, neque exercitum aliū quàm Annibalis superesse. Deductæ ergo postero die naues, simul & legati in Italiam profecti. raptimque omnia stimulāte fortuna agebātur: & in quo quisq; cessasset, prodi ab se salutem omniū rebatur. Scipio grauem iam spoliis multarū vrbium exercitum trahens, captiuis aliaque præda in vetera castra ad Vticam missis, iam in Carthaginem intentus occupat relictum fuga custodū Tuneta (abest ab Carthagine XII millia fermè passuum) locū cum operibus, tum suapte natura tutum, & qui ab Carthagine cōspici, & præbere ipse prospectum cum ad vrbem, tum ad circūfusum mare vrbi posset. Inde cum maximè vallum Romani iacerēt, conspecta classis hostium est Vticā Carthagine petens. Igitur omisso opere, pronunciatū iter, signaque raptim ferri sunt cœpta, ne naues in terram & obsidionem versæ, ac minimè nauali prælio

B aptæ opprimerentur. qui enim restitissent agili & nautico instrumento aptæ & armatæ classi, naues tormenta machinásque portantes, aut ita appulsæ muris, vt pro aggere ac pontibus præbere ascensum possent? Itaque Scipio, postquam eò ventum est, contrà quàm in nauali certamine solet, rostratis quæ præsidio aliis esse poterant, in postremam aciem receptis prope terram, onerariarum quadruplicem ordinem pro muro aduersus hostem opposuit: eásque ipsas, ne in tumultu pugnæ turbari ordines possent, malis antemnísq; de naue in nauem traiectis, ac validis funibus velut vno inter se vinculo illigatis comprehendit: tabulasq; superstrauit, vt peruius in totū nauium ordo esset: & sub ipsis pontibus interualla fecit, quà procurrere speculatoriæ naues in hostem, ac tutò recipi possent. His raptim pro tempore instructis, mille fermè delecti propugnatores onerariis imponuntur: telorum maximè missilium, vt quanuis longo certamine sufficerent, vis ingens congeritur. ita parati atque intenti hostium aduentū opperiebātur.

Carthaginienses, qui si maturassent, omnia permista turba trepidātium primo impetu depre-

C hendissent: perculsi terrestribus cladibus, atque inde ne in mari quidem, vbi ipsi plus poterant, satis fidentes, die segni nauigatione absumpto, sub occasum solis in portum (Ruscinona Afri vocant) classem appulere. postero die sub ortum solis instruxere ab alto naues velut ad iustū prælium nauale, & tanquam exituris contrà Romanis. Cum diu stetissent, postquam nihil moueri ab hostibus viderunt, tum demum onerarias aggrediuntur. Erat res minimè certamini nauali similis, proxime speciem muros oppugnantium nauium. altitudine aliquantum onerariæ superabant. ex rostratis Pœni vana pleraque, vtpote supino iactu, tela in locum superiorem mittebant. grauior ac pondere ipso librarior supernè ex onerariis ictus erat. speculatoriæ naues ac leuia ipsa nauigia, quæ sub constratis pontium per interualla excurrebant, primò ipso tātum impetu ac magnitudine rostratarū obruebantur: deinde & propugnatoribus quoque incommodę erant, quòd permistæ cum hostium nauibus inhibere sæpe tela cogebāt, metu ne ambiguo ictu suis inciderent. postremò asseres ferreo vnco præfixi (harpagones vocant milites) ex Punicis na-

D uibus iniici in Romanas cœpti. quos cum neque ipsos neque catenas quibus suspēsi iniiciebantur, incidere possent: vt quæque retro inhibita rostrata onerariam hærentē vnco traheret, scindi videres vincula, quibus aliis innexa erat: seriémque aliam simul pluriū nauium trahi. Hoc maximè modo lacerati quidem omnes pontes, & vix transiliendi in secundum ordinem nauium spacium propugnatoribus datum est. Sex fermè onerariæ puppibus abstractæ Carthaginē sunt. maior quàm pro re lætitia, sed eo gratior, quòd inter assiduas clades ac lachrymas vnum quantumcunque ex insperato gaudium affulserat, cum eo, vt appareret haud procul exitio fuisse Romanam classem, ni cessatum à præfectis suarum nauium foret, & Scipio in tempore subuenisset. Per eosdem fortè dies cū Lælius & Masanissa quintodecimo fermè die in Numidiam peruenissent, Masæsyli regnum paternum Masanissæ, læti, vt ad regem diu desideratum, concessere. Syphax, pulsis inde pręfectis pręsidiísque suis, vetere se continebat regno, neutiquam quieturus. stimulabant ægrum amore vxor socérq; & ita viris equísque abundabat, vt subiectæ oculis regni

E per multos florentis annos vires, etiam minus barbaro atque impotenti animo spiritus possent facere. Igitur omnibus qui bello apti erant, in vnum coactis, equos, arma, tela, diuidit: equites in turmas, pedites in cohortes, sicut quondā ab Romanis centurionibus didicerat, distribuit. Exercitu haud minore quàm quem prius habuerat, cæterùm omni propè nouo atque incondito ire ad hostes pergit. Et castris in propinquo positis, primo pauci equites ex tuto speculantes ab stationibus progredi, inde iaculis summoti recurrere ad suos: inde excursiones invicē fieri, & cum pulsos indignatio accenderet, plures subire: quod iritamentū certaminum equestrium est, cum aut vincentibus spes, aut pulsis ira aggregat suos. Ita tū à paucis prælio accenso, omnes vtrinq; postremò equitum certaminis studium effudit. ac dum equestre prælium erat, multitudo Masæsylorum, ingentia agmina Syphace emittente, sustineri vix poterat. deinde vt pedes Romanus

repentino per turmas suas viam danteis intercursu stabilem aciem fecit, absterruitque effuse in- F
uehentem sese hostem, primo barbari segnius permittere equos, dein stare ac propè turbari no-
uo genere pugnæ: postremò non pediti solùm cedere, sed ne equitem quidem sustinere peditis
præsidio audêtem. Iam signa quoq; legionum appropinquabant. tum verò Masæsyli nó modò
primum impetum, sed ne conspectum quidem signorũ atq; armorum tulerunt. tãtum seu me-
moria priorum cladium, seu præsens terror valuit. Ibi Syphax, dum obequitat hostiũ turmis, si
pudore, si periculo suo fugam sistere posset: equo grauiter icto effusus opprimitur capitúrque: &
viuus, lætum ante omnes Masanissæ præbiturus spectaculum, ad Lælium attrahitur. Circha ca-
put regni Syphacis erat: eóq; se ingens vis hominum ex fuga contulerat. Cædes in eo prælio
minor quàm victoria fuit, quia equestri tantummodo prælio certatum fuerat. nõ plus quinque
millia occisa, minus dimidium eius hominum captum est: impetu in castra facto, quò perculsa
rege amisso multitudo se contulerat. Masanissa Lælio dicere, sibi quidem nihil esse in præsentia G
pulchrius, quàm victorem recuperatum tãto pòst interuallo inuisere receptum patriũ regnum:
sed tam secundis, quàm aduersis rebus nõ dari spacium ad cessandũ. si se Lælius cum equitatu
victóq; Syphace Cirtham præcedere sinat, trepida omnia metu se oppressurum. Læliũ cum pe-
ditibus subsequi modicis itineribus posse. Assentiente Lælio prægressus Cirthã, euocari ad col-
loquium principes Cirthensium iubet. sed apud ignaros regis casus, neque quæ acta essent pro-
mendo, nec minis, nec suadendo ante valuit, quàm rex vinctus in cõspectum datus est. Tum ad
spectaculũ tam fœdum comploratio orta: & partim pauore mœnia sunt deserta, partim repẽti-
no consensu gratiam apud victorem quærentium patefactæ portæ. Et Masanissa præsidio circa
portas opportunáq; mœnium dimisso, ne cui fugæ pateret exitus, ad regiam occupandã cita-
to vadit equo. Intrãti vestibulũ in ipso limine Sophonisba vxor Syphacis, filia Asdrubalis Pœ-
ni occurrit: & cũ in medio agmine armatorũ Masanissam insignem cũ armis, tum cætero ha-
" bitu conspexisset, regem esse (id quod erat) rata, genibus aduoluta eius, Omnia quidẽ, inquit, vt H
" posses in nos, dii tibi dederunt, virtúsq; & felicitas tua. sed si captiuæ apud dominũ vitæ necísq;
" suæ vocem supplicẽ mittere licet: si genua, si victricem attingere dextrã, precor quæsóque per
" maiestatem regiã, in qua paulò antè nos quoq; fuimus: pérque gẽtis Numidarum nomen, quod
" tibi cũ Syphace cõmune fuit: per huiusce regiæ deos, qui te melioribus ominibus accipiãt, quàm
" Syphacem hinc miserunt: hanc veniam supplici des, vt ipse quodcunque fert animus, de capti-
" ua statuas: neque in cuiusquam Romani superbum ac crudele arbitriũ venire sinas. si nihil aliud
" quàm Syphacis vxor fuissem, tamen Numidæ, atque in eadem mecũ Africa geniti, quàm alieni-
" genæ & externi fidem experiri mallẽ. quid Carthaginiensi ab Romano, quid filiæ Asdrubalis
" timendũ sit, vides. si nulla alia re potes, morte me vindices ab Romanorũ arbitrio, oro obtestór-
" que. Forma erat insignis, & florẽtissima ætas. itaq; cum modo dextram amplectẽs in id, ne cui
Romano traderetur, fidẽ exposceret: propiúsq; iam blanditias oratio esset quàm preces: nõ in
misericordiã modò prolapsus est animus victoris, sed (vt est genus Numidarũ in venerem præ- I
ceps) amore captiuæ victor captus, data dextera in id quod petebatur, obligandæ fidei, in regiã
concedit. Instituit deinde reputare secum ipse, quemadmodũ promissi fidem præstaret. quod cum
expedire non posset, ab amore temerarium atque impudẽs mutuatur consiliũ. nuptias in eum
ipsum diem repentè parari iubet, ne quid relinqueret integri aut Lælio, aut ipsi Scipioni cõsu-
lendi velut in captiuã, quæ Masanissæ iam nupta foret. Factis nuptiis superuenit Lælius: & adeò
non dissimulauit improbare factũ, vt primò etiam cum Syphace & cæteris captiuis detractam
eam thoro geniali mittere ad Scipionem conatus sit. victus deinde precibus Masanissæ orantis
vt arbitrium, vtrius regum duorũ fortunæ accessio Sophonisba esset, ad Scipionẽ reiiceret: mis-
so Syphace & cæteris captiuis, cæteras vrbes Numidiæ quæ præsidiis regiis tenebãtur, adiuuan-
te Masanissa recipit. Syphacem in castra adduci cũ esset nunciatum, omnis velut ad specta-
lum triũphi multitudo effusa est. Præcedebat ipse vinctus, sequebatur grex nobiliũ Numidarũ.
tum quantũ quisque plurimum posset magnitudini Syphacis famæque gentis, victoriam suam K
augendo, addebat. Illum esse regem cuius tantũ maiestati duo potentissimi in terris tribuerint
populi, Romanus Carthaginiẽsísque, vt Scipio imperator suus ad amicitiã eius petẽdam, relicta
prouincia Hispania exercitúque, duabus quinqueremibus in Africam nauigarit: Asdrubal Pœ-
norum imperator non ipse modò ad eum in regnum venerit, sed etiam filiam ei nuptũ dederit.
habuisse cum tempore vno in potestate duos imperatores, Pœnũ Romanúmq;. sicut ab diis im-
mortalibus pars vtraque hostiis mactãdis pacem petisset, ita ab eo vtrinq; pariter amicitiã pe-
titam. iam tãtas habuisse opes, vt Masanissam regno pulsum eò redegerit, vt vita eius fama mor-
tis & latebris, ferarum modo in syluis rapto viuentis, tegeretur. His sermonibus circũstantium

celebratus

A celebratus rex in prætorium ad Scipionem est perductus. Mouit & Scipioné cum fortuna pristina viri præsenti fortunæ collata: tum recordatio hospitii, dextræque datæ, & fœderis publicè ac priuatim iuncti. Eadem hæc & Syphaci animũ dederunt in alloquẽdo victore. nam cũ Scipio quid sibi voluisset quæreret. qui non societaté solùm abnuisset Romanam, sed vltro bellum intulisset: tum ille peccasse quidẽ sese, atque insanisse fatebatur: sed tum demũ cum arma aduersus populum Romanũ cepisset, exitum sui furoris fuisse, non principiũ. tunc se insanisse, cũ hospitia priuata & publica fœdera omnia ex animo eiecisset: cum Carthaginiẽsem matronam domum acceperit. illis nuptialibus facibus regiam conflagrasse suã: illam furiã pestẽmq; omnibus delinimentis animũ suum auertisse atque alienasse: nec quieuisse, donec ipsa manibus suis nefaria sibi arma aduersus hospitem atque amicũ induerit. perdito tamen atque afflicto sibi hoc in miseriis solatii esse, quòd in omniũ hominum inimicissimi sibi domum ac penates eãdem pe-
B stem ac furiam transisse videat. neque prudentioré, neque constãtiorem Masanissam quàm Syphacem esse, etiam ab iuuenta incautioré. certè stultius illum atque intẽperantius eam, quàm se duxisse. Hæc non hostili modò odio, sed à nouis etiam stimulis, amatã apud æmulum cernens cum dixisset: non mediocri cura Scipionis animũ pepulit. & fidẽ criminibus factæ propè inter arma nuptiæ, neque consulto neque expectato Lælio, faciebant: tãmq; præceps festinatio, vt quo die captã reginam vidisset, eodẽ matrimonio iunctam acciperet: & apud penates hostis sui nuptiale sacrũ conficeret. Et eo fœdiora hæc videbantur Scipioni, quòd ipsum in Hispania iuuenem nullius forma pepulerat captiuæ. Hæc secum volutãti Lælius ac Masanissa superuenerũt, quos cũ pariter ambos & benigno vultu excepisset, & egregiis laudibus frequẽti prætorio celebrasset, abductũ in secretum Masanissam sic alloquitur. Aliqua te existimo Masanissa intuẽtem in me bona, & principiò in Hispaniã ad iungẽdam mecum amicitiã venisse, & postea in Africa teipsum, spésque omneis tuas in fidẽ meam commisisse. atqui nulla earũ virtus est, propter
C quas appetendus tibi visus sim, qua ego æquè atque tẽperantia & continentia libidinũ gloriatus fuerim. Hãc te quoque ad cæteras tuas eximias virtutes Masanissa adiecisse velim. nam non est (mihi crede) tantum ab hostibus armatis ætati nostræ periculi, quantum ab circũfusis vndique voluptatibus. qui eas sua tẽperantia frenauit ac domuit, multo maius decus maiorémq; victoriam sibi peperit, quàm nos Syphace victo habemus. Quæ me absente strenuè ac fortiter fecisti, libenter & cõmemoraui, & memini: cætera teipsum reputare tecum, quàm me dicẽte erubescere malo. Syphax populi Romani auspiciis victus captúsq; est. itaque ipse, cõiunx, regnum, ager, oppida, homines qui incolũt, quicquid denique Syphacis fuit, præda populi Romani est: & regem, coniugémque eius, etiã si non ciuis Carthaginiensis esset, etiam si non patrẽ eius imperatorẽ hostium videremus, Romam oporteret mitti: ac senatus populiq; Romani de ea iudicium atque arbitriũ esse, quæ regem nobis socium alienasse, atque in arma coëgisse præcipitem dicatur. Vince animũ, caue deformes multa bona vno vitio, & tot meritorum gratiam maiore
D culpa, quàm caussa culpæ est, corrumpas. Masanissæ hæc audiẽti nõ rubor solùm suffusus, sed lachrymæ etiam obortæ. & cum se quidẽ in potestate futurũ imperatoris dixisset, orassétq; eũ, vt quantum res sineret, fidei suæ temerè obstrictæ consuleret (promisisse enim sese in nullius potestatem eam traditurum) ex prætorio in tabernaculum suum cõfusus concessit. Ibi arbitris remotis, cum crebro suspirio, & gemitu, quod facilè à circunstãtibus tabernaculũ exaudiri posset, aliquantum temporis consumpsisset, ingenti ad postremum edito gemitu, fido ex seruis vno accito, sub cuius custodia regio more ad incerta fortunæ venenum erat, ei mistum in poculo ferre ad Sophonisbam iubet, ac simul nunciare: Masanissam libenter primam ei fidem præstaturum fuisse, quam vir vxori debuerit. quoniam arbitrium eius, qui possint, adimant: secũdam fidem præstare, ne viua in potestatem Romanorũ veniat. memor patris imperatoris, patriæque, & duorum regum quibus nupta fuisset, sibi ipsa consuleret. Hunc nuncium ac simul venenum ferens minister cum ad Sophonisbam venisset: accipio, inquit, nuptiale munus, nec ingratum, si nihil
E maius vir vxori præstare potuit. hoc tamen nuncia: melius me morituram fuisse, si non in funere meo nupsissem. nec locuta est ferocius, quàm acceptum poculũ nullo trepidationis signo dato impauidè hausit. Quod vbi nunciatũ est Scipioni: ne quid æger animo ferox iuuenis grauius consuleret: accitum eum extẽplo nunc solatur, nũc quod temeritatem temeritate alia luerit, tristiorémq; rem quàm necesse fuit fecerit, leniter castigat. Postero die vt à præsenti motu auerteret animum eius, in tribunal ascendit: & concionẽ aduocari iussit. ibi Masanissam primũ regem appellatum, eximiisq; ornatum laudibus, aurea corona, aurea patera, sella curuli, & scipione eburneo, toga picta, & palmata tunica donat. addit verbis honorem, neque magnificentius quicquam triumpho apud Romanos, neque triumphantis ampliorem eo ornatu esse, quo

vnum omnium externorum dignum Masanissam populus Romanus ducat. Lælium deinde & F ipsum collaudatum aurea corona donat. & alii militares viri, prout à quoq; nauata opera erat, donati. Iis honoribus mollitus regis animus, erectúsq; in spem propinquam sublato Syphace omnis Numidiæ potiundę. Scipio C. Lælio cum Syphace aliisque captiuis Romam misso, cũ quibus & Masanissæ legati profecti sunt, ipse ad Tuneta rursum castra refert: & quæ munimẽta inchoauerat, permuniit. Carthaginienses non breui solùm, sed propè vano gaudio ab satis prospera in præsens oppugnatione classis perfusi, post famam capti Syphacis, in quo plus propè quàm in Asdrubale atq; exercitu suo spei reposuerant, perculsi, iam nullo authore belli vltro audito, oratores ad pacem petendã mittunt XXX seniorũ principes. id erat sanctius apud illos consilium, maximáq; ad ipsum senatũ regendũ vis. Qui vbi in castra Romana & prætoriũ peruenerunt, more adorantiũ (accepto credo ritu ex ea regione, ex qua oriũdi erant) procubuerũt. Conueniens oratio tam humili adorationi fuit, non culpam purgantium, sed trãsferentium initium G culpæ in Annibalem, impotentiæque eius fautores. veniam ciuitati petebant, ciuium temeritate bis iam antè euersæ, incolumi futuræ iterum hostium beneficio. imperium ex victis hostibus populum Romanum, non perniciem petere. paratis obedienter seruire, quæ vellet imperaret. Scipio & venisse ea spe in Africam se ait, & spem suam prospero belli euentu auctam, victoriam se non pacem domum reportaturum esse. tamen cum victoriam propè in manibus habeat, pacem non abnuere: vt omnes gentes sciant, populum Romanum & suscipere iuste bella, & finire. Leges pacis se has dicere. Captiuos & perfugas & fugitiuos restituant. exercitus ex Italia & Gallia deducant. Hispania abstineant. insulis omnibus quæ inter Italiam & Africam sunt, decedant. naues longas, præter viginti, omnes tradant. tritici quingenta, hordei CCC millia modiûm. Pecuniæ summam quãtam imperauerit, parũ conuenit. alibi quinque millia talentûm, alibi quinque millia pondo argenti, alibi duplex stipendium militibus imperatum inuenio. His cõditionibus, inquit, placeat ne pax, triduum ad consultandum dabitur. si placuerit, mecum inducias H facite, Romam ad senatum mittite legatos. Ita dimissi Carthaginienses, nullas recusandas cõditiones pacis cũ censuissent: quippe qui moram temporis quærerent, dum Annibal in Africam traiiceret: legatos alios ad Scipionem, vt inducias facerent: alios Romã ad pacem petendã mittunt, ducentes paucos in speciem captiuos, perfugásq; & fugitiuos, quò impetrabilior pax esset. Multis antè diebus Lælius cum Syphace primoribúsq; Numidarũ captiuis Romã venit: quæq; in Africa gesta essent, omnia exposuit ordine patribus, ingenti omniũ & in præsens lætitia, & in futurum spe. Consulti inde patres regem in custodiam Albam mittendũ censuerũt, Lælium retinendum, donec legati Carthaginienses venirent. Supplicatio in quatriduum decreta est. P. Aelius prætor senatu misso, & concione inde aduocata, cum C. Lælio in rostra ascendit. Ibi verò audientes fusos Carthaginiensium exercitus, deuictum & captũ ingentis nominis regẽ, Numidiam omnem egregia victoria peragratam, tacitum continere gaudium nõ poterant, quin clamoribus, quibúsq; aliis multitudo solet, lætitiam immodicam significarent. Itaque prætor ex- I templo edixit, vti æditui ædes sacras omnes tota vrbe aperirent, circumeundi, salutandiq; deos, agẽdiq; gratias per totum diem populo potestas fieret. Postero die legatos Masanissæ in senatum introduxit. Gratulati primum senatui sunt, quòd P. Scipio prospere res in Africa gessisset: deinde gratias egerunt, quòd Masanissam non appellasset modò regem, sed fecisset, restituẽdo in paternum regnum, in quo post Syphacem sublatum, si ita patribus visum esset, sine metu & certamine esset regnaturus. deinde, quòd collaudatum pro concione amplissimis decorasset donis: quibus ne indignus esset, & dedisse operam Masanissam, & porrò daturum esse. petere, vt regium nomen cæteraque Scipionis beneficia & munera senatus decreto confirmaret: &, nisi molestũ esset, illud quoq; petere Masanissam, vt Numidas captiuos, qui Romæ in custodia essent, remitterẽt. id sibi amplum apud populares futurum esse. Ad ea responsum legatis, Rerum gestarum in Africa prosperè, communem sibi cum rege gratulationem esse. Scipionem rectè atque ordine videri fecisse, quod eum regem appellasset: & quicquid aliud fecisset, quod honori foret Masanissæ, ea patres comprobare atque laudare. Munera quæ legati ferrent regi, decreuerunt, sagula K purpurea duo cum fibulis aureis singulis, & lato clauo tunicis, equos duos phaleratos, bina equestria arma cum loricis: & tabernacula, militarémque supellectilem, qualem præberi cõsuli mos est. Hæc regi prætor mittere iussus. legatis in singulos dona ne minus quinûm millium, comitibus eorum millibus æris, & vestimenta bina legatis, singula comitibus, Numidisque qui ex custodia missi redderentur regi. ad hoc ædes, libera loca, lautia legatis decreta. Eadem æstate qua hæc decreta Romæ, & in Africa gesta sunt, P. Quintilius Varus prætor, & M. Cornelius procos. in agro Insubrium Gallorum cum Magone Pœno signis collatis pugnauerunt.

Prætoris

A Prætoris legiones in prima acie fuerunt: Cornelius suas in subsidiis tenuit, ipse ad prima signa equo aduectus. próq; duobus cornibus prætor ac procósul milites ad inferenda in hostes signa » summa vi hortabátur. posteaquam nihil cómouebant, tū Cornelio Quintilius: lentior, vt vides, » fit pugna, inquit: & induratus præter spem resistédo hostium timor: ac ne vertat in audaciam, pe» riculum est. equestré procellam excitemus oportet, si turbare ac statu mouere volumus. itaq; vel » tu ad prima signa præliū sustine, ego inducā in pugnam equites: vel ego hic in prima acie rem » geram, tu quatuor legionum equites in hosté emittito. Vtram vellet prætor muneris parté procõsule accipiente, Quintilius prætor cum filio, cui Marco prænomen erat, impigro iuuene ad equites pergit, iussósq; ascendere in equos, repenté in hosté emittit. Tumultum equestrem auxit clamor ab legionibus additus: nec stetisset hostium acies, ni Mago ad primum equitū motum paratos elephantos extemplo in præliū induxisset. ad quorū stridorem, odorémq; & aspectum B territi equi, vanum equestre præliū fecerunt. & vt permixtus, vbi cuspide vti & comminus gladio posset, roboris maioris Romanus eques erat: ita in ablatum pauentibus procul equis melius ex interuallo Numidæ iaculabantur. simul & peditum legio duodecima magna ex parte cæsa pudore magis quàm viribus tenebat locum: nec diutius tenuisset, ni ex subsidiis tertiadecima legio in primam aciem inducta, prælium dubium excepisset, Magóque ex subsidiis Gallos integræ legioni opposuisset. quibus haud magno certamine fusis, hastati legionis vndecimæ conglobant sese, atque elephantos iam etiam peditum aciem turbantes inuadunt. in quos cum pila confertos coniecissent: nullo fermè frustra emisso, omnes retro in aciem suorum auerterunt. quatuor grauati vulneribus corruerunt. Tum prima commota hostiū acies, simul omnibus peditibus, vt auersos vidère elephantos, ad augendū pauorem ac tumultū effusis. sed donec stetit ante signa Mago, gradum sensim referentes ordines tenorem pugnæ seruabant. posteaquā fœmine transfixo cadentem, auferriq; ex prælio propè exanguem vidère: extemplo in fugā omnes C conuersi. Ad V millia hostium eo die cæsa, & signa militaria duodeuiginti capta. nec Romanis incruenta victoria fuit. I I millia & C C C de exercitu prætoris, pars multo maxima ex legione X I I amissa. inde & tribuni militum duo, M. Cosconius, & M. Mœnius. tertiædecimæ quoq; legionis, quæ postremo prælio affuerat, Cn. Heluius tribunus militum in restituenda pugna cecidit, & duodeuiginti fermè equites illustres obtriti ab elephantis cum centurionibus aliquot perierunt. & longius certamen fuisset, ni vulnere ducis concessa victoria esset. Mago proximæ noctis silentio profectus, quantum pati viæ per vulnus poterat, itineribus extentis, ad mare in Ligures Ingaunos peruenit. ibi cū legati ab Carthagine paucis antè diebus in sinum Gallicum appulsis nauibus adierunt, iubentes primo quoque tépore in Africam traiicere. idem & fratrem eius Annibalem (nam ad eum quoque isse legatos eadem iubentes) facturū. non in eo esse Carthaginiensium res, vt Galliam atque Italiam armis obtineant. Mago non imperio modò senatus, periculóque patriæ motus, sed metuens etiam, ne victor hostis moranti instaret: Liguréque D ipsi relinqui Italiam à Pœnis cernentes, ad eos, quorum mox in potestate futuri essent, deficerét: simul sperans leuiorem in nauigatione quàm in via iactationem vulneris fore, & curationi omnia commodiora: impositis copiis in naues profectus, vixdum superata Sardinia ex vulnere moritur. naues quoque aliquot Pœnorū disiectæ in alto, à classe Romana, quæ circa Sardiniam erat, capiuntur. Hæc terra mariq; in parte Italiæ quæ iacet ad Alpes, gesta. Consul Cn. Seruilius nulla memorabili re in prouincia Hetruria, & Gallia (nam eò quoque processerat) gesta, patre Cn. Seruilio, & C. Luctatio patruo ex seruitute post decimūsextum annū receptis, qui ad vicum Tanetū à Boiis capti fuerant: hinc patre, hinc patruo latera circūdantibus, priuato magis quàm publico decore insignis Romam rediit. Latum ad populū est, ne Cn. Seruilio fraudi esset, quod patre, qui sella curuli sedisset, viuo, cum id ignoraret: tribunus pl. atque ædilis pl. fuisset, contrà quàm sancitum legibus erat. Hac rogatione perlata, in prouinciam rediit. Ad Cn. Seruiliū cõsulem, qui in Brutiis erat, Consentia, Vffugum, Vergæ, Besidiæ, Herriculum, Sypheum, Argentanum, Dampetia, multique alii ignobiles populi senescere Punicum bellum cernentes, defecere. E Idem consul cū Annibale in agro Crotonensi acie conflixit. Obscura eius pugnæ fama est. Valerius Antias quinque millia hostium cæsa ait. quæ tanta res est, vt aut impudenter ficta sit, aut negligenter prætermissa. Nihil certè vltra rei in Italia ab Annibale gestum. nam ad eum quoque legati ab Carthagine vocantes in Africam iis fortè diebus, quibus ad Magonem, venerunt. Frendens geménsque ac vix lachrymis temperās dicitur legatorum verba audisse. Posteaquam » edita sunt mandata: iam non perplexè, inquit, sed palàm reuocant, qui vetando supplementum » & pecuniam mitti, iampridem retrahebant. Vicit ergo Annibalem non populus Romanus to» ties cæsus fugatúsque, sed senatus Carthaginiensis obtrectatione, atque inuidia. neq; hac defor-

„ mitate reditus mei tam P.Scipio exultabit,atque efferet sese,quàm Hanno: qui domũ ñostram, F
„ quandò alia re non potuit, ruina Carthaginis oppressit. Iam hoc ipsum præsagiens animo, præparauerat antè naues. itaque inutili militum turba præsidii specie in oppida Brutii agri, quæ pauca magis metu quàm fide continebátur,dimissa,quod roboris in exercitu erat,in Africam transuexit:multis Italici generis,quia in Africam secuturos abnuentes concesserant in Iunonis Laciniæ delubrum,inuiolatum ad eam diē,in templo ipso fœdè interfectis. Rarò quēquam alium patriam exilii caussa relinquentem,magis mœstum abisse ferũt,quàm Annibalem hostium terra excedentem.respexisse sæpe Italiæ litora,& deos hominésque accusantem,se quoque ac suum ipsius caput execratum,quòd non cruentum ab Cannensi victoria militem Romam duxisset. Scipionem ire ad Carthaginem ausum,qui cōsul hostem in Italia Pœnum non vidisset: se centum millibus armatorum ad Thrasymenum & Cannas cæsis, circa Casilinum, Cumas,Nolámque consenuisse.Hæc accusans, querénsque,ex diutina possessione Italiæ est G
detractus. Romam per eosdem dies, & Magonem & Annibalem profectos allatum est. cuius duplicis gratulationis minuit lætitiam,& quod parum duces in retinendis iis,cum id mandatum ab senatu esset,aut animi,aut virium habuisse videbantur:& quòd soliciti erāt,omni belli mole in vnum ducem exercitúmque inclinata,quò euasura esset res.Per eosdem dies legati Saguntini venerunt,comprehensos cum pecunia adducentes Carthaginienses,qui ad conducēda auxilia in Hispaniam traiecissent.ducenta & quinquaginta auri,octingenta pondo argenti in vestibulo curiæ posuerunt. Hominibus acceptis,& in carcerem conditis,auro argentoq; reddito,gratiæ legatis actæ:atq; insuper munera data,ac naues,quibus in Hispaniam reuerterentur.
„ Mentio deinde ab senioribus facta est,segnius homines bona quàm mala sentire. transitus Annibalis in Italiam,quantum terroris pauorisq; iniecisset,sese meminisse.quas deinde clades, quos luctus incidisse?visa castra hostium è muris vrbis:quæ vota singulorum,vniuersorúmque fuisse?quoties in conciliis voces manus ad cælum porrigentium auditas, en vnquam ille dies H
futurus esset,quo vacuam hostibus Italiam bona pace florentem visuri essent? dedisse tandem
„ id deos sextodecimo demum pòst anno:nec esse qui diis gratias agendas censeat.adeò ne aduo-
„ nientem quidem gratiam homines benignè accipere,nedum vt præteritæ satis memores sint.

Conclamatum deinde ex omni parte curiæ est,vti referret P.Aelius prætor:decretúmq;,vt V dies circa omnia puluinaria supplicaretur,victimæque maiores immolarentur CXX.Iam dimisso Lælio,legatísque Masanissæ, cum Carthaginiensium legatos de pace ad senatum venientes Puteolis visos,inde terra venturos allatum esset: reuocari C.Lælium placuit,vt coram eo de pace ageretur.Q.Fuluius Gillo legatus Scipionis Carthaginienses Romam adduxit:quibus vetitis ingredi vrbem,hospitium in villa publica,senatus ad ædem Bellonæ datus est.Orationem eandem fermè,quam apud Scipionem,habuerunt, culpam omnem belli à publico consilio in Annibalem vertentes.Eum iniussu senatus non alpes modò, sed Iberum quoque transgressum: nec Romanis solùm,sed antè etiam Saguntinis priuato consilio bellum intulisse.senatui ac po- I
pulo Carthaginiensi,si quis vera æstimet,fœdus ad eam diem inuiolatũ esse cum Romanis. itaque nihil aliud sibi mandatum esse vti peterent,quàm vt in ea pace quæ postremò cũ consule Luctario facta esset,manere liceret.Cum more tradito à patribus,potestatē interrogandi,si quis quid vellet,legatos prætor fecisset:senioréśque qui fœderibus interfuerant,alia alii interrogarēt: nec meminisse se per ætatē(etenim omnes fermè iuuenes erant)dicerent legati:conclamatum ex omni parte curiæ est,Punica fraude electos,qui veterem pacē repeterent,cuius ipsi non meminissent.Emotis deinde curia legatis, sententiæ interrogari cœptæ. M.Liuius Cn.Seruilium COS. qui propior esset,accersendum,vt coram eo de pace ageretur,censebat.cum de re maiore,quàm quanta esset,consultatio incidere non posset:non videri sibi, absente cōsulum altero ambobúsve eam rem agi,satis ex dignitate populi Romani esse. Q.Metellus,qui triennio antè consul,dictatórque fuerat:cum P.Scipio cædendo exercitus,agros populando,in eam necessitatem compulisset hostes,vt supplices pacem peterent:& nemo omnium verius existimare posset K
qua mēte ea pax peteretur,quàm is qui ante portas Carthaginis bellum gereret:nullius alterius consilio,quàm Scipionis,accipiendam abnuendámq; pacem esse. M.Valerius Leuinus,qui bis consul fuerat,speculatores,non legatos venisse arguebat:iubendósque eos Italia excedere,& custodes cum iis vsque ad naues mittendos, Scipionique scribendum,ne bellum remitteret. Lælius Fuluiúsque adiecerunt,& Scipionem in eo positam habuisse spem pacis, si Annibal & Mago ex Italia non reuocarentur.cæterùm omnia simulaturos Carthaginienses, duces eos exercitúsque expectantes:deinde quamuis recentium fœderum, & deorum omnium oblitos,bellum gesturos.Eo magis in Leuini sententiam discessum. Legati pace infecta,ac propè sine responso dimissi.

A dimissi. Per eos dies Cn. Seruilius consul, haud dubius quin pacatæ Italiæ penes se gloria esset, velut pulsum ab se Annibalem persequens, in Siciliam, inde in Africam transiturus, traiecit. Quod vbi Romæ vulgatum est, primo censuerunt Patres, vt prætor scriberet consuli, senatum æquum censere, in Italiam reuerti eum: deinde, cum prætor spreturum eum literas suas diceret, dictator ad idipsum creatus P. Sulpitius, pro iure maioris imperii consulem in Italiam reuocauit. reliquum anni cum M. Seruilio magistro equitum circumeundis in Italia vrbibus, quæ bello alienatæ fuerant, noscendisque singularum caussis consumpsit. Per induciarum tempus & ex Sardinia ab Lentulo prætore cētum onerariæ naues cum commeatu & viginti rostratarum præsidio, & ab hoste & ab tempestatibus mari tuto in Africam transmiserūt. Cn. Octauio C C onerariis, X X X longis nauibus ex Sicilia traiicienti non eadem fortuna fuit. In conspectum fermè Africæ prospero cursu vectum primò, destituit ventus, dein versus in Africum turbauit, B ac passim naues disiecit. ipse cum rostratis per aduersos fluctus ingenti remigum labore enixus Apollinis promontorium tenuit. onerariæ pars maxima ad Aegimurum insulam (ea sinum ab alto claudit, in quo sita Carthago est) X X X fermè millia ab vrbe, alia aduersus vrbē ipsam ad Calidas Aquas delatæ sunt. Omnia in conspectu Carthaginis erant. itaque ex tota vrbe in forum concursum est. magistratus senatum vocare, populus in curiæ vestibulo fremere, ne tanta ex oculis manibúsque amitteretur præda. Cum quidam pacis petitæ, alii induciarum (necdum enim dies exierat) fidem opponerent, postremò permisto penè senatus populique consilio, consensum est, vt classe quinquaginta nauium Asdrubal Aegimurum traiiceret, inde per litora portúsque dispersas Romanas naues colligeret. Desertæ fuga nautarum primùm ab Aegimuro, dein ab Aquis onerariæ Carthaginem puppibus tractæ sunt. Nondum reuerterant ab Roma legati, neque sciebatur quæ senatus Romani de bello aut pace sententia esset: necdum induciarum dies exierat. eo indigniorem iniuriam ratus Scipio, ab iis qui petissent pacem & C inducias, spem pacis & fidem induciarum violatam esse, legatos Carthaginem L. Bebium, M. Seruilium, L. Fabium extemplo misit. Qui cum multitudinis concursu propè violati essent, nec reditum tutiorem futurum cernerent: petierunt à magistratibus, quorum auxilio vis prohibita erat, vt naues mitterent, quæ se prosequerentur. Datæ triremes duæ cum ad Bagradam flumen peruenissent, vnde castra Romana conspiciebātur, Carthaginem rediere. Classis Punica ad Vticam stationem habebat: ex ea tres quadriremes, seu clam misso à Carthagine nuncio vti fieret, seu Asdrubale qui classi præerat, sine publica fraude auso facinus, quinqueremem Romanā superantem promontorium ex alto repēte aggressæ sunt. sed neque rostro ferire celeritate subterlabentem poterant, neque transilire armati ex humilioribus in altiorem nauem. & defendebatur egregie, quoad tela suppeditarunt. quibus deficientibus, cum iam nulla alia res eam, quàm propinquitas terræ, multitudóque à castris in litus effusa tueri potuisset, concitatā remis quanto maximo impetu poterant, in terram cum immisissent, nauis tātum iactura facta, incolumes D ipsi euaserūt. Ita alio super aliud scelere cum haud dubie induciæ ruptæ essent, Lælius Fuluiúsque ab Roma cum legatis Carthaginiensibus superuenerunt. quibus Scipio, etsi non induciarum modo fides à Carthaginiensibus, sed etiam ius gentium in legatis suis violatum esset, tamen se nihil nec institutis populi Romani, nec suis moribus indignū in iis facturum esse cum dixisset, legatis dimissis, bellum parabat. Annibale iam terræ appropinquante, iussus è nautis vnus ascendere in malum, vt specularetur quam tenerent regionem, cum dixisset Sepulchrum dirutum proram spectare, abominatus, præteruehi iusso gubernatore, ad Leptim appulit classem, atque ibi copias exposuit. Hæc eo anno in Africa gesta. Insequentia excedunt in eum annum, quo M. Seruilius Geminus, qui tum magister equitum erat, & T. Claudius Nero consules facti sunt. Cæterum exitu superioris anni cum legati sociarum vrbium ex Græcia questi essent vastatos agros ab regiis præsidiis, missósque in Macedoniam legatos ad res repetendas, non admissos ad Philippum regem: simul nunciassent, quatuor millia militum cum Sopatro duce E traiecta in Africam duci, vt essent Carthaginiensibus præsidio, & pecuniæ aliquātum vnà missum: legatos ad regem, qui hæc aduersus fœdus facta videri Patribus nunciarent, mittendos censuit senatus. Missi C. Terentius Varro, Cn. Manlius, M. Aurelius. iis tres quinqueremes datę. Annus insignis incendio ingenti, quo cliuus publicus ad solum exustus est, & aquarum magnitudine, & annonæ vilitate fuit, præterquam quòd pace omnis Italia erat aperta, etiā quòd magnam vim frumenti ex Hispania missam M. Valerius Falco, & M. Fabius Buteo ædiles curules quaternis æris vicatim populo descripserunt. Eodem anno Q. Fabius Maximus moritur, exactæ ætatis, si quidem verum est augurem duos & quadraginta annos fuisse, quod quidā authores sunt. Vir certe fuit dignus tanto cognomine, vel si nouum ab eo inciperet. superauit pa-

ternos honores,auitos æquauit.pluribus victoriis,& maioribus prœliis auus insignis Rullus, F
sed omnia æquare vnus hostis Annibal potest.cautior tamẽ quàm promptior hic habitus fuit.
& sicut dubites, vtrum ingenio cũctator fuerit,an quia ita bello proprie,quod tum gerebatur,
aptum erat: sic nihil certius est, quàm vnum hominem nobis cunctando rem restituisse, sicut
Ennius ait.Augur in locum eius inauguratus Q. Fabius Maximus, filius.in eiusdem locum
pontifex(nam duo sacerdotia habuit)Seruius Sulpitius Galba.Ludi Romani diem vnum,ple-
beii ter toti instaurati ab ædilibus M. Sestio Sabino,& Cn.Tremellio Flacco. Ii ambo præto-
res facti, & cum iis C. Liuius Salinator, & C. Aurelius Cotta. Comitia eius anni vtrum Cn.
Seruilius consul habuerit,an quia eum res in Hetruria tenuerint,quæstiones ex sociis de con-
iurationibus principum habentem,dictator ab eo dictus P. Sulpitius,incertum diuersi autho-
res faciunt. Principio insequentis anni M. Seruilius, T. Claudius senatu in capitolium vo-
cato de prouinciis retulerunt.Italiam atque Africam in sortem coniici,Africam ambo cupien- G
tes,volebant.cæterum Q. Metello maxime annitente,neque data,neq; negata est Africa.Con-
sules iussi cum tribunis plebis agere: vt si iis videretur,populum rogarent quem vellet in Afri-
ca bellum gerere.omnes tribus P. Scipionem iusserunt.nihilominus consules prouinciã Afri-
cam (ita enim senatus decreuerat) in sortem coniecerunt. T.Claudio Africa euenit, vt quin-
quaginta nauium classem,omnes quinqueremes, in Africam traiiceret,parique imperio cum
Scipione imperator esset.M. Seruilius Hetruriam sortitus.In eadem prouincia & Cn.Seruilio
prorogatum imperium, si consulem remorari ad vrbem senatui placuisset.Prætores, M.Sestius
Galliam est sortitus,vt duas legiones prouinciámq; traderet ei P.Quintilius Varus: C. Liuius
Brutios cum duabus legionibus,quibus P. Sempronius proconsul priore anno præfuerat: Cn.
Tremellius Siciliam,vt ab P. Villio Tappulo prætore prioris anni prouinciam & duas legio-
nes acciperet. Villius proprætor cum XX nauibus longis, militibus mille oram Siciliæ tu-
taretur : inde M. Pomponius viginti nauibus reliquis mille & quingentos milites Romam H
deportaret. C. Aurelio Cottæ vrbana euenit. cæteris ita, vti quisque obtinebant prouin-
cias, exercitúsque, prorogata imperia. Sexdecim non amplius eo anno legionibus defensum
imperium est.Et vt placatis diis omnia inciperent,agerentque,quos ludos M.Claudio Marcel-
lo T.Quintio consulibus T.Manlius dictator,quásq; hostias maiores vouerat,si per quinquen-
nium illud respublica eodem statu fuisset: vt eos consules, prius quàm ad bellum proficisce-
rentur,facerent.Ludi in circo per quatriduum facti:hostiæque quibus votæ erant diis cæsæ. In-
ter hæc simul spes, simul cura in dies crescebat:nec satis certum constare apud animos pote-
rat, vtrum gaudio dignius esset, Annibalem post sextumdecimum annum ex Italia deceden-
tem vacuam possessionem eius reliquisse populo Romano:an magis metuendum, quòd inco-
lumi exercitu in Africam traiecisset. Locum nimirum,non periculum mutatum: cuius tantæ
dimicationis vatem,qui nuper decessisset,Q. Fabium haud frustra canere solitum,grauiorem in
sua terra futurum hostem Annibalem,quam in aliena fuisset. nec Scipioni aut cum Syphace, I
inconditæ barbariæ rege,qui statarios semilixas ducere exercitus solitus sit,aut cum socero eius
Asdrubale,fugacissimo duce rem futuram,aut tumultuariis exercitibus,ex agrestium semermi
turba subito collectis:sed cum Annibale, propè nato in prætorio patris fortissimi ducis, alito
atque educto inter arma, puero quondam milite,vixdum iuuene imperatore:qui senex vincen
dofactus, Hispanias, Gallias, Italiam ab Alpibus ad fretum monumentis ingentium rerum
complesset.ducere exercitum æqualem stipendiis suis,duratum omnium rerum patientia,quas
vix fides fiat homines passos, perfusum millies cruore Romano, exuuias non militum modo,
sed etiam imperatorum portantem.multos occursuros Scipioni in acie, qui prætores,qui con-
sules Romanos sua manu occidissent, muralibus vallaribúsque insignes coronis, peruagatos
capta castra, captas vrbes Romanas. non esse hodie tot fasces magistratibus populi Romani,
quot captos ex cæde imperatorum præ se ferre posset Annibal. Has formidines agitando ani-
mis,ipsi curas & metus augebant, etiam, quòd cum assuessent per aliquot annos bellum ante K
oculos aliis atque aliis in Italiæ partibus lenta spe in nullum propinquum debellandi finem
gerere,erexerant omnium animos Scipio & Annibal, velut ad supremum certamen compara-
ti duces.ii quoque,quibus ingens erat in Scipione fiducia,& victoriæ spes, quo magis in pro-
pinquam eam imminebant animis,eo curæ intentioris erant. Haud dispar habitus animorum
Carthaginiensibus erat:quos modo petisse pacẽ, intuentes Annibalem,ac rerum gestarum eius
magnitudinem,pœnitebat:modo,cum respicerent bis sese acie victos,Syphacem captum,pul-
sos se Hispania,pulsos Italia,atque ea omnia vnius virtute & consilio Scipionis facta, velut fa-
talem eum ducem in exitium suum natum horrebant. Iam Adrumetum peruenerat Annibal.

vnde ad

A vnde ad reficiendum ex iactatione maritima militem paucis diebus sumptis, excitus pauidis
nunciis omnia circa Carthaginem obtineri armis afferentium, magnis itineribus Zamam con
tendit. Zama quinque dierum iter ab Carthagine abest. inde præmissi speculatores, cum exce-
pti à custodibus Romanis deducti ad Scipionem essent: traditos eos tribunis militum, iussosq;
omisso metu visere omnia, per castra, quà vellent, circunduci iussit: percunctatúsque, satin' per-
commode omnia explorassent, datis qui prosequerentur, retro ad Annibalem dimisit. Annibal
nihil quidem eorum quæ nunciabantur (nam & Masanissam cum sex millibus peditum, qua-
tuor equitum venisse eo ipso forte die afferebant) læto animo audiuit, maxime hostis fiducia;
quæ non de nihilo profecto concepta est, perculsus. itaque quanquam & ipse causa belli eius
erat, & aduentu suo turbauerat pactas inducias, & spem fœderum: tamen si integer, quàm si
victus peteret pacem, æquiorem impetrari posse ratus, nuncium ad Scipionem misit, vt collo-
B quendi secum potestatem faceret. Id verum sua sponte fecerit, an publico consilio, neutrum cur
affirmem, habeo. Valerius Antias primo prælio victum eum a Scipione, quo duodecim millia
armatorum in acie sunt cæsa, mille & septingenti capti, legatum cum aliis decem legatis tradit
in castra ad Scipionem venisse. Cęterum Scipio cum colloquium haud abnuisset, ambo ex com
posito duces castra protulerunt, vt coire ex propinquo possent. Scipio haud procul Nadaga-
ra vrbe, tum ad cætera loco opportuno, tum quòd aquatio intra teli coniectum erat, conse-
dit. Annibal tumulum à quatuor millibus inde, tutum commodúmque alioqui, nisi quòd lon
ginquæ aquationis erat, cepit. ibi in medio locus conspectus vndique, ne quid insidiarum es-
set, delectus. Summotis pari spatio armatis, cum singulis interpretibus congressi sunt non suæ
modo ætatis maximi duces, sed omnis ante se memoriæ omnium gentium cuilibet regum im-
peratorúmve pares. Paulisper alter alterius conspectu admiratione mutua propè attoniti con-
» ticuere. Tum Annibal prior: Si hoc ita fato datum erat, vt qui primus bellum intuli populo
C Romano, quíque toties propè in manibus victoriam habui, is vltro ad pacem petendam ve-
» nirem, lætor te mihi potissimum datum, à quo peterem. Tibi quoque inter multa egregia non
» in vltimis laudum hoc fuerit, Annibalem, cui de tot Romanis ducibus victoriam dii dedis-
» sent, tibi cessisse: téque huic bello vestris prius quàm nostris cladibus insigni, finem imposuisse.
» hoc quoque ludibrium fortunæ casus ediderit, vt cum patre tuo consule ceperim arma, cum
» eodem primum Romano imperatore signa contulerim, ad filium eius inermis ad pacem pe-
» tendam veniam. Optimum quidem fuerat, eam patribus nostris mentem datam ab diis esse,
» vt & vos Italiæ, & nos Africæ imperio contenti essemus. neque enim ne vobis quidem Sicilia
» atque Sardinia satis digna precia sunt pro tot classibus, tot exercitibus, tot támque egregiis
» amissis ducibus. Sed præterita magis reprehendi possunt, quàm corrigi. Ita aliena appetiuimus,
» vt de nostris dimicaremus. nec in Italia solum vobis bellum, nobis in Africa est: sed & vos in
» portis vestris propè ac mœnibus signa armáque hostium vidistis: & nos ab Carthagine fre-
D mitum castrorum Romanorum exaudiuimus. Quod igitur nos maxime abominaremur, vos
» ante omnia optaretis, in meliore vestra fortuna de pace agitur: agimúsque ii, quorum & maxi
» me interest pacem esse, & qui quodcunque egerimus, ratum ciuitates nostræ habituræ sint. ani-
» mo tantum nobis opus est non abhorrente à quietis consiliis. Quod ad me attinet, iam ætas
» senem in patriam reuertẽtem, vnde puer profectus sum, iam secundæ, iam aduersæ res ita eru-
» dierunt, vt rationem sequi quàm fortunam malim. tuam & adolescentiam, & perpetuam feli-
» citatem, ferociora vtraque, quàm quietis opus est consiliis, metuo. Non temere incerta casuum
» reputat, quem fortuna nũquam decepit. Quod ego fui ad Thrasymenum, ad Cannas, id tu ho-
» die es. vixdum militari ætate imperio accepto, omnia audacissime incipientem nusquam fefel-
» lit fortuna. patris & patrui persecutus mortem, ex calamitate vestræ domus decus insigne vir-
» tutis pietatisq; eximiæ cepisti: amissas Hispanias recuperasti, quatuor inde Punicis exercitibus
» pulsis. consul creatus, cum cæteris ad tutãdam Italiam parum animi esset, transgressus in Afri-
E cam, duobus hic exercitibus cæsis, binis eadem hora captis simul incensísque castris, Syphace
» potentissimo rege capto, tot vrbibus regni eius, tot nostri imperii ereptis, me sextumdecimum
» iam annum hærentem in possessione Italiæ detraxisti. Potest victoriam malle, quàm pacem ani-
» mus. Noui vobis spiritus magnos magis quàm vtiles. & mihi talis aliquando fortuna affulsit.
» Quod si in secundis rebus bonam quoque mentem darent dii, non ea solum quæ euenissent,
» sed etiam ea quæ euenire possent, reputaremus. Vt omnium obliuiscaris aliorum, satis ego do-
» cumenti in omnes casus sum. quem modo castris inter Anienem atque vrbem vestram positis,
» ac iam propè scandentem mœnia Romana videras, hic cernis duobus fortissimis viris fratri-
» bus, clarissimis imperatoribus orbatum ante mœnia propè obsessæ patriæ, quibus terrui ve-

strum vrbem, ea pro mea deprecantem. Maximæ cuique fortunæ minime credendum est. In bonis tuis rebus, nostris dubiis, tibi ampla ac speciosa danti est pax: nobis petẽtibus magis necessaria, quàm honesta. Melior tutiórque est certa pax, quàm sperata victoria. hæc in tua, illa in deorum manu est. Ne tot annorum felicitatem in vnius horæ dederis discrimen. cum tuas vires, tum vim fortunæ, martémque belli communem propone animo. vtrinque ferrum, corpora humana erunt. nusquam minus quàm in bello euentus respõdent. Non tantum ad id, quod data pace iam habere potes, si prælio vincas, gloriæ adieceris: quãtum ademeris, si quid aduersi eueniat. simul parta ac sperata decora vnius horæ fortuna euertere potest. omnia in pace iungenda tuæ potestatis sunt P. Corneli. tunc ea habenda fortuna erit, quam dii dederint. Inter pauca felicitatis virtutísque exempla M. Attilius quondam in hac eadem terra fuisset, si victor pacem petentibus dedisset patribus nostris: sed non statuendo tandem felicitati modum, nec cohibendo efferentem se fortunam, quanto altius elatus erat, eo fœdius corruit. Est quidem eius qui dat, non qui petit, conditiones dicere pacis. sed forsitan non indigni simus, qui nobismetipsis mulctam irrogemus. Non recusamus quin omnia propter quæ bellum initum est, vestra sint, Sicilia, Sardinia, Hispania, quicquid insularum toto inter Africam Italiámque continetur mari: Carthaginienses inclusi Africæ litoribus, vos, quando ita diis placuit, externa etiam terra marique videamus regentes imperia. Haud negauerim, propter non nimis syncere petitam aut expectatam nuper pacem, suspectam esse vobis Punicam fidem. multum, per quos petita sit, ad fidem tuendæ pacis pertinet Scipio. vestri quoque (vt audio) patres nonnihil etiam ob hoc, quia parum dignitatis in legatione erat, negauerunt pacem. Annibal peto pacem: qui neque peterem, nisi vtilem crederem: & propter eandem vtilitatem tuebor eam, propter quam petii. & quemadmodum, quia à me bellum cœptum est, ne quem eius pœniteret, quoad ipsi inuidêre dei, præstiti: ita annitar, ne quem pacis per me partæ pœniteat. Aduersus hæc imperator Romanus in hanc ferè sententiam respondit. Non me fallebat Annibal aduentus tui spe Carthaginienses & præsentem induciarum fidem, & spem pacis turbasse: neque tu id sanè dissimulas, qui de conditionibus superioribus pacis omnia subtrahas, præter ea quæ iampridem in nostra potestate sunt. cæterum sicut tibi curæ est, sentire ciues tuos quanto per te onere leuentur: sic mihi laborandum est, ne quæ tunc pepigerunt, hodie subtracta ex conditionibus pacis præmia perfidiæ habeant. indigni quibus eadem pateat conditio, vt etiam prosit vobis fraus, petitis. Neque patres nostri priores de Sicilia, neque nos de Hispania fecimus bellum. & tunc Mamertinorum sociorum periculũ, & nunc Saguntí excidium nobis pia ac iusta induerunt arma. vos lacessisse, & tu ipse fateris, & dii testes sunt: qui & illius belli exitum secũdum ius fásque dederunt, & huius dant & dabunt. Quod ad me attinet, & humanæ infirmitatis memini, & vim fortunę reputo, & omnia quæcunque agimus, subiecta esse mille casibus scio. cæterum quemadmodum superbe & violenter me faterer facere, si priusquam in Africam traiecissem, te tua voluntate cedentem Italia, & imposito in naues exercitu ipsum veniẽtem ad pacem petendam aspernarer: sic nunc, cum propè manu conserta restitantem ac tergiuersantem in Africam traduxerim, nulla sum tibi verecundia obstrictus. proinde si quid ad ea in quæ tum pax conuentura videbatur (quæ sunt, nosti) mulctæ nauium cum commeatu per inducias expugnatarum, legatorúmque violatorum, adiicitur, est quod referam ad consilium. sin illa quoque grauia videntur, bellum parate, quoniam pacem pati non potuistis. Ita infecta pace ex colloquio ad suos cum se recepissent, frustra verba pacata renunciant: armis decernendum esse, habendámque eam fortunam, quam dii dedissent. In castra vt est ventum, pronunciant ambo, arma expedirent milites animósque ad supremum certamen, non in vnum diem, sed in perpetuum, si felicitas adesset, victores. Roma, an Carthago iura gentibus daret, ante crastinam noctem sciturros. neque enim Africam, aut Italiam, sed orbem terrarum victoriæ præmium fore: par periculum præmio, quibus aduersæ pugnæ fortuna fuisset. Nam neque Romanis effugium vllum patebat in aliena ignotáque terra, & Carthagini supremo auxilio effuso adesse videbatur præsens excidium. Ad hoc discrimen procedunt postero die duorum opulentissimorum populorum duo longe clarissimi duces, duo fortissimi exercitus, multa antè parta decora aut cumulaturi eo die, aut euersuri. Anceps igitur spes & metus miscebant animos: contemplantibúsque modo suam, modo hostium aciem, cum oculis magis quàm ratione pensarent vires, simul læta, simul tristia obuersabantur. quæ ipsis sua sponte non succurrebant, ea duces admonendo atque hortando subiiciunt. Pœnus XVI annorum in terra Italia res gestas, tot duces Romanos, tot exercitus occidione occisos, & sua cuique decora, vbi ad insignem alicuius pugnæ memoria militem venerat, referebat. Scipio Hispanias, & recentia in Africa prælia, & cõfessionem hostium,

quòd neque

A quòd neque non petere pacem propter metum, neque manere in ea præ insita animis perfidia potuissent. ad hoc, colloquium Annibalis in secreto habitum, ac liberum fingêti, quò velit flecti. ominatur, quibus quondam auspiciis Patres eorum pugnauerint ad Aegateis insulas, ea illis excūtibus in aciem portendisse deos. adesse finem belli, ac laboris: in manibus esse prædam Carthaginis, reditum domum in patriam ad parentes, liberos, cōiuges, penatésque deos. Adeò celsus hæc corpore, vultúq; ita læto, vt vicisse iam crederes, dicebat. Instruit deinde primos hastatos, post eos principes, triariis postremam aciem clausit. non confertas autem cohortes ante sua quenque signa instruebat, sed manipulos aliquantum inter se distantes, vt esset spacium quo elephanti hostium accepti, nihil ordines turbarent. Lælium, cuius antè legati, eo anno quęstoris, extra sortem ex senatusconsulto opera vtebatur, cum Italico equitatu ab sinistro cornu, Masanissam Numidásque ab dextro opposuit. vias patentes inter manipulos antesignanorum B velitibus (ea tunc leuis armatura erat) compleuit: dato præcepto, vt ad impetum elephantorum aut post rectos refugerent ordines, aut in dextram lęuámque discursu applicantes se antesignanis, viam quà irruerent in ancipitia tela, beluis darent. Annibal ad terrorem primum elephantos (L X X X autem erant, quot nulla vnquam in acie ante habuerat) instruxit: deinde auxilia Ligurum Gallorúmque, Balearibus Maurísque admistis: in secunda acie Carthaginienses Afrósque, & Macedonum legionem : modico deinde interuallo relicto subsidiariam aciem Italicorum militum (Brutii plerique erant , vi ac necessitate plures quàm sua voluntate decedentem ex Italia secuti) instruxit. equitatum etiam ipsum circūdedit cornibus. dextrum Carthaginienses, sinistrum Numidæ tenuerūt. Varia adhortatio erat in exercitu inter tot homines, quibus non lingua, non mores, non lex, non arma, nō vestitus habitúsque, non caussa militandi eadem esset. auxiliaribus & præsens, & multiplicata merces ex præda ostentatur. Galli proprio atque insito in Romanos odio accenduntur . Liguribus campi vberes Italiæ deductis ex C asperrimis montibus in spem victoriæ ostentantur. Mauros Numidásque impotenti Masanissæ futuro dominatu terret. aliis aliæ spes ac metus iactantur. Carthaginiensibus mœnia patrię, dii penates, sepulchra maiorum, liberi cum parentibus, coniugésque pauidæ, aut excidium seruitiúmque, aut imperium orbis terrarum, nihil aut in metum aut in spem medium ostentatur. Cum maxime hæc imperator apud Carthaginienses duces suarum gentiū inter populares pleraque per interpretes intermistos alienigenis ageret, tubæ cornuáque ab Romanis cecinerunt: tantúsque clamor ortus, vt elephanti in suos sinistro maxime cornu verterent, Mauros ac Numidas. addidit facile Masanissa perculsis terrorem: nudauitque ab ea parte aciem equestri auxilio. paucæ tamen bestiarum intrepidæ in hostem actæ inter velitum ordines cum multis suis vulneribus ingentem stragem edebant. resilientes enim ad manipulos velites, cum viā elephantis ne obtererentur fecissent, in ancipites ad ictum vtrinque coniiciebant hastas: nec pila ab antesignanis cessabant: donec vndique incidentibus telis exacti ex Romana acie hi quoque in D suo dextro cornu ipsos Carthaginiensium equites in fugam verterunt. Lælius vt turbatos vidit hostes, addit perculsis terrorem. Vtrinque equite nudata erat Punica acies, cum pedes concurrit, nec spe, nec viribus iam par. ad hoc, dictu parua, sed magni eadem in re gerenda momenti res, congruens clamor à Romanis, eóque maior & terribilior: dissonæ illis, vt gentium multarum discrepantibus linguis, voces. pugna Romana stabilis & suo & armorum pódere incumbentium in hostem: concursatio & velocitas illinc maior, quàm vis. Igitur primo impetu extemplo mouêre loco hostium aciem Romani: ala deinde & vmbonibus pulsantes, in summotos gradu illato, aliquantum spacii, velut nullo resistente, incessêre: vrgētibus & nouissimis primos, vt semel motam aciem sensere, quod ipsum vim magnam ad pellendum hostem addebat. Apud hosteis auxiliares cedenteis secunda acies Afri & Carthaginienses adeo non sustinebant, vt contrà etiam, ne resistentes pertinaciter primos cędēndo ad se peruenirert hostis, pedem referrent. Igitur auxiliares terga dant repēte: & in suos versi, partim refugere in secundā aciem: par- E tim non recipiētes cædere, vti paulo antè non adiuti, & tunc exclusi. & propè duo iam permista prælia erant: cum Carthaginienses simul cum hostibus, simul cum suis cogerentur conserere manus. non tamen ita perculsos, iratósque in aciem accepere, sed densatis ordinibus, in cornua, vacuúmque circà campum extra prælium eiecere: ne pauidos fuga vulneribúsque milites in certam & integram aciem miscerent. Cæterum tanta strages hominum armorúmq; locum in quo steterant paulo ante auxiliares, compleuerat, vt propè difficilior transitus esset, quàm per confertos hostes fuerat: itaque qui primi erant hastati, per cumulos corporum armorúmque, & labem saguinis, quà quisque poterat, sequentes hostem, & signa & ordines confuderunt. principum quoque signa fluctuare cœperant, vagam ante se cernentes aciem. Quod Scipio vbi vidit,

receptui propere canere hastatis iussit: & sauciis in postremam aciem subductis, principes triariósque in cornua inducit, quò tutior firmiórque media hastatorum acies esset. Ita nouum de integro prælium ortum est: quippe ad veros hostes peruentum erat, & armorum genere, & vsu militiæ, & fama rerum gestarum, & magnitudine vel spei vel periculi pares. sed numero Romanus superior erat, & animo: quòd iam equites, iam elephantos fuderat: iam prima acie pulsa, in secundam pugnabat. In tempore Lælius ac Masanissa pulsos per aliquãtum spacii secuti equites, reuertentes in auersam hostium aciem incurrêre. Is demum impetus perculit hostem. multi circumuenti in acie cæsi: multi per patentem circà campum fuga sparsi, tenente omnia equitatu, passim interierunt. Carthaginiēsium sociorúmque cæsa eo die supra millia viginti. par fermè numerus captus est, cum signis militaribus centum trigintatribus, elephãtis vndecim. Victores ad decem millia cecidere. Annibal cum paucis equitibus inter tumultum elapsus Adrumetum perfugit, omnia & in prælio, & ante aciem, priusquam excederet pugna, expertus: & con G fessione etiam Scipionis, omniúmque peritorum militiæ, illam laudem adeptus, singulari arte aciem eo die instruxisse. elephantos in prima fronte: quorum fortuitus impetus, atque intolerabilis vis, signa sequi, & seruare ordines, in quo plurimum spei ponerent, Romanos prohiberet. deinde auxiliares ante Carthaginiensium aciem, ne homines misti colluuione omnium gentium, quos non fides teneret, sed merces, liberum receptum fugæ haberent: simul primum ardorem hostium excipientes fatigarent: ac si nihil aliud, vulneribus suis ferrum hostile hebetarent: tum, vbi omnis spes esset, milites Carthaginienses Afrósque, vt omnibus rebus aliis pares, eo quod integri cum fessis ac sauciis pugnarēt, superiores essent. Italicos interuallo quoque diremptos, incertos socii an hostes essent, in postremam aciem summotos. Hoc edito velut vltimo virtutis opere Annibal cum Adrumetum refugisset: accitúsque inde Carthaginem sexto ac trigesimo post anno, quàm puer inde profectus erat, redisset: fassus in curia est, nō prælio modo se, sed bello victum: nec spem salutis alibi, quàm in pace impetrãda esse. Scipio confestim à H prælio expugnatis hostium castris, direptisq́;, cum ingenti præda ad mare ac naues rediit, nuncio allato, P. Lentulum cum L rostratis, C onerariis omni genere commeatus, ad Vticam accessisse. Admouendum igitur vndiq; terrorem perculsæ Carthagini ratus, misso Lælio Romam cum victoriæ nuncio, Cn. Octauium terrestri itinere ducere legiones Carthaginem iubet. ipse ad suam veterem noua Lentuli classe adiuncta, profectus ab Vtica portum Carthaginis petit. Haud procul aberat, cum velata infulis ramisque oleæ Carthaginiēsium occurrit nauis. decem legati erant principes ciuitatis, authore Annibale missi ad petendam pacem. qui cum ad puppim prætoriæ nauis accessissent, velamenta supplicum porrigentes, orantes, implorantésque fidem & misericordiam Scipionis: nullum iis aliud responsum datum, quàm vt Tunetem venirent, eò se moturum castra. ipse ab contemplato situ Carthaginis non tam noscendi in præsentia, quàm terrendi hostis caussa, Vticam, eodem & Octauio reuocato, rediit. Inde procedentibus ad Tunetem nūcius allatus: Verminam Syphacis filium cum equitibus pluribus quàm I peditibus venire Carthaginiensibus auxilio. Pars exercitus cum omni equitatu missa, turmalibus primis in agmine, aggressa Numidas leui certamine fudit. exitu quoque fugæ intercluso, à parte omni circundatis equitibus, XV millia hominum cæsa, mille & CC viui capti sunt, & equi Numidici mille & D, signa militaria duo & septuaginta. Regulus ipse inter tumultum cum paucis effugit. Tum ad Tunetem eodem, quo antea, loco castra posita. legatiq; XXX Carthagine ad Scipionem venerunt. & illi quidem multo miserabilius quàm ante, quò magis cogebat fortuna, egerunt: sed aliquanto minore cum misericordia ab recenti memoria perfidiæ auditi sunt. In consilio quanquam iusta ira omneis ad delendam stimulabat Carthaginem: tamen cum & quanta res esset, & quàm longi temporis obsidio tam munitæ & validæ vrbis, reputarent: & ipsum Scipionem expectatio successoris, venturi ad paratam alterius labore ac periculo finiti belli famam, solicitaret: ad pacem omnium animi versi sunt. Postero die reuocatis legatis, & cum multa castigatione perfidiæ monitis, vt tot cladibus edocti tandem deos & K iusiurandum esse crederent, conditiones pacis dictæ, Vt liberi legibus suis viuerent. quas vrbes, quósque agros, quibúsque finibus ante bellum tenuissent, tenerent, populandique finem eo die Romanus faceret. perfugas, fugitiuósq;, & captiuos omneis, & naues rostratas, præter decem triremes, traderent, elephantósque, quos haberent domitos, neque domarent alios. bellum nêve in Africa, nêve extra Africam iniussu populi Romani gererent. Masanissæ res redderēt, fœdúsque cum eo facerent. frumentum, stipendiúmque auxiliis, donec ab Roma legati redissent, præstarent. decem millia talentûm argenti descripta pēsionibus æquis in annos quinquaginta soluerent. obsides centum arbitratu Scipionis darent, ne minores XIIII annis, neu XXX maiores.

A iores.inducias ita se daturum,si per priores inducias naues onerariæ captæ, quæque fuissent in
nauibus,restituerentur. aliter nec inducias, nec spem pacis vllam esse. Has conditiones legati
cum domum ferre iussi in concione ederent,& Gisgo ad dissuadendam pacem processisset,au
direturque à multitudine inquieta eadem & imbelli, indignatus Annibal dici ea in tali tem-
pore,audirique, arreptum Gisgonem manu sua ex superiore loco detraxit. quæ insueta liberæ
„ ciuitati species cum fremitum populi mouisset,perturbatus militaris vir vrbana libertate:no
„ uem,inquit,annorum à vobis profectus,post sextum & tricesimum annum redii. militares ar-
„ tes,quas me à puero fortuna nunc priuata nunc publica docuit,probe videor scire:vrbis ac fo-
ri iura,leges,mores,vos me oportet doceatis. Excusata imprudentia, de pace multis verbis dis-
seruit,quàm nec iniqua,& necessaria esset. Id omnium maxime difficile erat, quòd ex nauibus
per inducias captis nihil præter ipsas comparebat naues:nec inquisitio erat facilis.Cum aduer
B santes paci arguerentur, placuit naues reddi,& homines vtique inquiri: cætera,quæ abessent,
æstimanda Scipioni permitti:atque ita pecunia luere Carthaginienses.Sunt qui Annibalem ex
acie ad mare peruenisse, inde præparata naue ad regem Antiochum extemplo profectum tra-
dant:postulantique ante omnia Scipioni,vt Annibal sibi traderetur,respõsum esse,Annibalem
in Africa non esse. Posteaquam redierunt ad Scipionem legati: quæ publica in nauibus fue-
rant,ex publicis descripta rationibus quæstores:quæ priuata,profiteri domini iussi:pro ea sum-
ma pecuniæ XXV millia pondo argenti præsentia exacta. induciæque Carthaginiensibus
datæ in tres menses.additum: ne per induciarum tempus aliò vsquam, quàm Romam mitte-
rent legatos:& quicunque legati Carthaginem venissent,ne ante dimitterẽt eos,quàm Roma-
num imperatorem,qui,& quæ petentes venissent,certiorem facerent.Cum legatis Carthagini-
ensibus Romam missi L. Veturius Philo, & M. Martius Ralla, & L.Scipio imperatoris frater.
Per eos dies commeatus ex Sicilia Sardiniáque tantam vilitatẽ annonæ effecerunt,vt pro ve-
C ctura frumentum mercator nautis relinqueret. Romæ ad nuncium primum rebellionis Car-
thaginiensum trepidatum fuerat: iussúsque erat T. Claudius mature in Siciliam classem duce-
re,atque inde in Africam traiicere:& alter cõsul M.Seruilius ad vrbem morari,donec quo statu
res in Africa essent,sciretur.Segniter omnia in comparanda deducendáque classe ab T. Clau-
dio consule facta erant,quòd Patres de pace Scipionis potius arbitrium esse,quibus legibus da-
retur,quàm consulis,cẽsuerant.Prodigia quoque nunciata sub ipsam famam rebellionis terro-
rem attulerãt.Cumis solis orbis minui visus,& pluuit lapideo imbri.& in Veliterno agro terra
ingentibus cauernis consedit,arborésque in profundum haustæ.Ariciæ forum,& circà tabernę,
Frusinone murus aliquot locis,& porta de cælo tacta:& in palatio lapidibus pluuit.Id prodi-
gium more patrio nouẽdiali sacro,cætera hostiis maioribus expiata.Inter quæ etiam aquarum
insolita magnitudo in religionem versa.nam ita abũdauit Tyberis:vt ludi Apollinares, circo
inundato, extra portam Collinam ad ædem Erycinæ Veneris parati sint. cæterùm ludorum
D ipso die serenitate subita orta,pompa duci cœpta ad portam Collinam,reuocata,deductáque
in circum est,cum decessisse inde aquam nunciatum esset:lætitiámque populo,& ludis celebri-
tatem addidit sedes sua solenni spectaculo reddita. Claudium COS. profectum tandem ab
vrbe inter portus Cossanum Loretanúmque atrox vis tempestatis adorta, in metum ingen-
tem adduxit. Populonios inde cum peruenisset, stetissetque ibi dum reliquum tempestatis ex-
sæuiret:Iluam insulam,& ab Ilua Corsicam,à Corsica in Sardiniam traiecit. ibi superãtem In-
sanos montes multo & sæuior & infestioribus locis tẽpestas adorta disiecit classem.multæ quas-
satæ,armamentisque spoliatæ naues:quædã fractæ.ita vexata ac lacerata classis Carales tenuit.
vbi dum subductę reficiuntur naues,hyems oppressit:circumactúmque anni tempus.& nullo
prorogante imperium,priuatus T.Claudius classem Romam reduxit.M.Seruilius,ne comitio-
rum caussa ad vrbem reuocaretur:dictatore dicto Cn.Seruilio Gemino,in prouinciam est pro-
E fectus. Dictator magistrum equitum P. Aelium Pætum dixit. Sæpe comitia indicta perfici tem-
pestates prohibuerunt.itaque cum præter idus Martias veteres magistratus abissent, noui suffe-
cti non essent,respub.sine curulibus magistratibus erat. L.Manlius Torquatus pontifex eo an-
no mortuus.in locũ eius suffectus C.Sulpitius Galba. Ab L.Licinio Lucullo,& Q.Fuluio ædil.
curul.ludi Romani tertiò instaurati.Pecuniam ex ærario scribæ,viatorésque ædilitii clam eges-
sisse per indicem comperti,damnati sunt,non sine infamia Luculli ædilis.P. Aelius Tubero,&
L.Lectorius ædiles plebis vitio creati,magistratu se abdicarunt,cum ludos, ludorúmque caussa
epulum Ioui fecissent,& signa tria ex mulctatitio argento facta in Capitolio posuissent.Cerea-
lia ludos dictator & magister equitum ex senatusconsulto fecerunt. Legati ex Africa Romani
simul Carthaginiensésque cum venissent Romam: senatus ad ædem Bellonæ habitus est. vbi

cum L. Veturius Philo pugnatum cum Annibale esse suprema Carthaginiensibus pugna, fi- F
némque tandem lugubri bello impositum, ingenti lætitia patrum exposuisset, adiecit, Vermi-
nam etiam Syphacis filium, quæ parua bene gestæ rei accessio erat, deuictum. in concionem in-
de prodire iussus, gaudiúmque id populo impertire. Tum patefacta gratulatione omnia in vr-
be templa, supplicationésque in triduum decretæ. Legatis Carthaginiensium & Philippi regis
(nam ii quoque venerant) petentibus vt senatus sibi daretur, responsum iussu patrum à dicta-
tore est, consules nouos eis senatum daturos esse. Comitia inde habita: creati consules Cn. Cor-
nelius Lentulus, P. Aelius Pætus. prætores M. Iunius Pœnus, cui sors vrbana euenit. M. Valerius
Falco Brutios, M. Fabius Buteo Sardiniam, P. Aelius Tubero Siciliam est sortitus. De prouinciis
consulum nihil antè placebat agi, quàm legati Philippi regis, & Carthaginiésium auditi essent.
belli finem alterius, principium alterius prospiciebant animis. Cn. Lentulus consul cupiditate
flagrabat prouinciæ Africæ: seu bellum foret, facilem victoriã: seu iam finiretur, finiti tanti belli G
se consule gloriam petens. negare itaque prius quicquam agi passurum, quàm sibi Africa decre-
ta esset: concedente collega, moderato viro & prudenti: qui gloriæ eius certamen cum Scipio-
ne, præterquam quòd iniquum esset, etiam impar futurum cernebat. Q. Minutius Thermus &
M. Acilius Glabrio tribuni plebis rem priore anno nequicquã tentatam ab T. Claudio cósule,
Cn. Cornelium tentare aiebant. ex authoritate patrum latum ad populum esse, cuius vellet im-
periũ in Africa esse. omnes V & XXX tribus P. Scipioni id imperium decreuisse. Multis con-
tentionibus & in senatu, & ad populum acta res, postremò eò deducta est, vt senatui permitte-
rent. Patres igitur iurati (ita conuenerat) censuerunt, vti consules prouincias inter se compara-
rent, sortirentúrve, vter Italiam, vter classem nauium L haberet. cui classis obuenisset, in Siciliam
nauigaret. si pax cum Carthaginiensibus componi nequisset, in Africam traiiceret: consul ma-
ri, Scipio eodem, quo adhuc, iure imperii terra rem gereret. si conditiones conuenirent pacis,
tribuni plebis populum rogarent, vtrum consulem, an P. Scipionem iuberent pacem dare: & H
quem, si deportandus exercitus victor ex Africa esset, deportare. si pacem per P. Scipionem da-
ri, atque ab eodem exercitum deportari iussissent, ne cósul ex Sicilia in Africam traiiceret. alter
cósul, cui Italia euenisset, duas legiones à Sestio prætore acciperet. P. Scipioni cum exercitibus
quos haberet, in prouincia Africa prorogatum imperium. Prætori M. Valerio Falconi duæ le-
giones in Brutiis, quibus C. Liuius priore anno præfuerat, decretæ. P. Aelius prætor duas legio-
nes in Sicilia ab Cn. Tremellio acciperet. Legio vna M. Fabio in Sardiniam, quam P. Lentulus
proprætor habuisset, decernitur. M. Seruilio prioris anni consuli cum suis duabus item legioni-
bus in Hetruria prorogatũ imperium est. Quod ad Hispanias attineret, aliquot iam annos ibi
L. Cornelium Lentulum, & L. Manlium Acidinum esse. vt ii consules cum tribunis agerent, si
eis videretur, vt plebem rogarent, cui iuberent in Hispania imperium esse. is ex duobus exerci-
tibus in vnam legionem conscriberet Romanos milites, & in XV cohortes socios latini no-
minis, quibus prouinciam obtineret. veteres milites L. Cornelius & L. Manlius in Italiam de- I
portarent. Cornelio consuli L nauium classis ex duabus classibus, Cn. Octauii, quæ in Africa
esset, P. Villii, quæ Siciliæ oram tuebatur, decreta: vt quas naues vellet, deligeret. P. Scipio L lon-
gas naues haberet, quas habuisset. quibus si Cn. Octauium, sicut præfuisset, præesse vellet, Octa-
uio proprætori in eum annum imperium esset. si Lælium præficeret, Octauius Romam dece-
deret: reducerétque naues quibus proconsuli vsus non esset. Et M. Fabio in Sardiniam decem
longæ naues decretæ. Et consules duas legiones vrbanas scribere iussi, vt quatuordecim legio-
nibus eo anno, centum nauibus longis respublica administraretur. Tum de legatis Philippi, &
Carthaginiensium actum. priores Macedonas introduci placuit, quorum varia oratio fuit: par-
tim purgantium quæ questi erant missi ad regem à Roma legati de populatione sociorum: par-
tim vltro accusantium quidem & socios populi Romani, sed multo infestius M. Aureliũ: quem
ex tribus ad se missis legatis delectu habito substitisse, & se bello lacessisse contra fœdus, & sæpe
cum præfectis suis signis collatis pugnasse: partim postulantium, vt Macedones, dúxq; eorum K
Sopater, qui apud Annibalem mercede militassent, captique in vinculis essent, sibi restitueren-
tur. Aduersus ea M. Furius, missus ad idipsum ab Aurelio ex Macedonia, disseruit. Aurelium re-
lictum, ne socii populi Romani fessi populationibus atque iniuria, ad regem deficerent, finibus
sociorum non excessisse. dedisse operam, ne impune in agros eorum transcenderent populato-
res. Sopatrum ex purpuraris & propinquis regis esse. eum cum quatuor millibus Macedonum
& pecunia missum nuper in Africam esse Annibali Carthaginiensibúsque auxilio. De his rebus
interrogati Macedones cum perplexe responderent, ipsi ante responsum tulerunt, Bellum quæ-
rere regem, & si pergat, propediem inuenturum. dupliciter ab eo fœdus violatum: & quòd sociis
populi

A populi Romani iniurias fecerit, bello armísque lacessiuerit: & quòd hostes auxiliis & pecunia iuuerit. & P. Scipionem rectè atque ordine videri fecisse, & facere, quòd eos, qui arma cõtra populum Romanum ferentes capti sunt, hostium numero in vinculis habeat. & M. Aurelium è republica facere, gratúmque id senatui esse, quòd socios populi Romani, quandò iure fœderis non posset, armis tueatur. Cum hoc tam tristi responso dimissis Macedonibus, legati Carthaginienses vocati. quorum ætatibus, dignitatibúsque conspectis (nam longe primi ciuitatis erãt) tum pro se quisq; dicere, vere de pace agi. Insignis tamen inter cæteros Asdrubal erat (Hædum populares cognomine appellabant) pacis semper author, aduersúsq; factioni Barchinæ. eo tum plus illi authoritatis fuit, belli culpam in paucorum cupiditatem a republica transferẽti. Qui cum varia oratione vsus esset, nunc purgando crimina, nunc quædam fatendo, ne impudẽter certa negantibus difficilior venia esset: nunc monendo etiã Patres conscriptos, vt rebus secun-
B dis modeste ac moderate vterentur: Si se atque Hannonem audissent Carthaginienses, & tempore vti voluissent, daturos fuisse pacis conditiones, quas tunc peterent. Raro simul hominibus bonam fortunam, bonámque mentem dari. populum Romanum eò inuictum esse, quòd in secundis rebus sapere, & consulere meminerit. & Hercule mirandum fuisse, si aliter facerent. ex insolentia, quibus noua bona fortuna sit, impotentes lætitiæ insanire: populo Romano vsitata ac propè iam obsoleta ex victoria gaudia esse, ac plus penè parcẽdo victis, quàm vincendo imperium auxisse. Cæterorum miserabilior oratio fuit, commemorantium, ex quantis opibus quò recidissent Carthaginiensium res. nihil eis, qui modo orbem propè terrarũ obtinuissent armis, superesse, præter Carthaginis mœnia. iis inclusos, non terra nõ mari quicquã sui iuris cernere. vrbem quoque ipsam, ac penates ita habituros, si non in ea quoq;, quo nihil vlterius sit, sæuire populus Romanus velit. Cum flecti misericordia Patres appareret, senatorum vnum infestum perfidiæ Carthaginiensium succlamasse ferunt: per quos deos fœdus icturi essent, cum eos per
C quos ante ictum esset, fefellissent? Per eosdem, inquit Asdrubal, qui tam infesti sunt fœdera violantibus. Inclinatis omniũ ad pacem animis, Cn. Lentulus consul, cui classis prouincia erat, S C intercessit. Tum M. Attilius & Q. Minutius tribuni pleb. ad populũ tulerũt: vellent, iuberéntne senatum decernere, vt cum Carthaginiensibus pax fieret? & quẽ eam pacem dare, quémque ex Africa exercitus deportare iuberent? De pace vti rogatæ omnes tribus erãt, iusserunt pacẽ dare P. Scipionem, eundem exercitus deportare. Ex hac rogatione senatus decreuit, vt P. Scipio ex X legatorum sententia pacẽ cum populo Carthaginiensi, quibus legibus ei videretur, faceret. Gratias deinde patribus egere Carthaginiẽses: petierũtq;, vt sibi in vrbem introire, & colloqui cum ciuibus suis liceret, qui capti in publica custodia essent. esse in iis partim propinquos, amicósq; suos, nobiles homines, partim ad quos mandata à propinquis haberent. Quibus cõuentis cum rursus peterent, vt sibi quos vellent ex iis redimẽdi potestas fieret, iussi nomina edere. & cũ CC fermè ederent, senatusconsultũ factum est, vt legati Romani ducentos ex captiuis, quos Cartha-
D ginienses vellẽt, ad P. Cornelium Scipionem in Africam deportarent: nunciarẽntq; ei, vt si pax conuenisset, sine pretio eos Carthaginiẽsibus redderet. Fœciales cum in Africam ad fœdus feriendum ire iuberentur, ipsis postulantibus senatusconsultũ in hæc verba factum est, Vt priuos lapides silices, priuásq; verbenas secũ ferrent: vti prætor Romanus his imperaret vt fœdus ferirent, illi prætorẽ sagmina poscerent. Herbæ id genus ex arce sumptum dari fœcialibus solet. Ita dimissi ab Roma Carthaginienses cũ in Africam venissent ad Scipionẽ, quibus ante dictum est legibus pacẽ fecerunt. Naues longas, elephantos, perfugas, fugitiuos, captiuorũ quatuor millia tradiderunt, inter quos Q. Terentius Culleo senator fuit. Naues prouectas in altum incendi iussit. Quingentas fuisse omnis generis, quæ remis agerentur, quidã tradunt. quarũ conspectum repente incendium tam lugubre fuisse Pœnis, q̃ si ipsa Carthago arderet. De perfugis grauius q̃ de fugitiuis consultũ. nominis latini qui erant, securi percussi, Romani in crucẽ sublati. Annis antè XL pax cũ Carthaginiensibus postremo facta erat, Q. Luctatio A. Manlio consulibus. bel-
E lum initũ annis pòst tribus & XX, P. Cornelio T. Sempronio cõsulibus, finitũ est decimooctauo anno Cn. Cornelio P. Aelio Peto consulibus. Sæpe postea ferunt Scipionẽ dixisse: T. Claudii primùm cupiditatẽ, deinde Cn. Cornelii fuisse in mora, quo minus id bellũ exitio Carthaginis finiret. Carthaginiensibus cũ prima collatio pecuniæ diutino bello exhaustis difficilis videretur, mœstitiáque & fletus in curia esset, ridẽtem Annibalem ferunt conspectum. cuius cum Asdrubal Hædus risum increparet in publico fletu, cum ipse lachrymarũ caussa esset: Si quemadmodum oris habitus cernitur oculis, inquit, sic & animus intus cerni posset, facile vobis appareret non læti, sed propè amentis malis cordis hunc, quem increpatis, risum esse. qui tamen nequaquam adeo est intempestiuus, q̃ vestræ istæ absurdæ atque abhorrentes lachrymæ sunt.

A bore, claritate regum antiquorum, vetustate que fama gentis, & magnitudine imperii, quo multi quondam Europæ, maiorem partem Asiæ obtinuerant armis, propè nobilius. Cæterū cœptum bellum aduersus Philippum decem fermè antè annis, trienio prius depositum erat: cum Aetoli & belli & pacis fuissent caussæ. vacuos deinde pace Punica iā Romanos, & infensos Philippo; cum ob infidam aduersus Aetolos, aliósq; regionis eiusdem socios pacem, tum ob auxilia cum pecunia nuper in Africam missa Annibali, Pœnisque, preces Atheniensiū, quos agro peruastato in vrbem compulerat, excitauerunt ad renouādum bellum. Sub idem ferè tempus & ab Attalo rege, & Rhodiis legati venerūt, nunciantes, Asiæ quoque ciuitates solicitari. His legationibus respōsum est: curę Asianā rem senatui fore. Cōsultatio de Macedonico bello integra ad COSS: qui tunc in prælio cum Boiis erant, reiecta est. Interim ad Ptolemæum Aegypti regem legati tres missi, C. Claudius Nero, M. Aemylius Lepidus, P. Sempronius Tuditanus, vt & annunciarēt B victum Annibalem, Pœnósque, & gratias agerēt regi, quòd in rebus dubiis, cum finitimi etiam socii Romanos desererent, in fide mansisset: & peterent, vt si coacti iniuriis bellū aduersus Philippum suscepissent: pristinum animum erga populum Romanum conseruaret. Eodem ferè tempore P. Aelius COS. in Gallia cum audisset a Boiis ante suum aduentum incursiones in agros sociorum factas: duabus legionibus subitariis tumultus eius caussa scriptis, additisque ad eas quatuor cohortibus de exercitu suo, C. Appium præfectū sociūm hac tumultuaria manu per Vmbriam, quam tribum Sappiniam vocāt, agrum Boiorum inuadere iussit. ipse eodem aperto itinere per montes duxit. Appius ingressus hostium fines primò populationes satis prospere ac tutò fecit. delecto deinde ad castrum Mutilum satis idoneo loco ad demetenda frumenta (iam enim maturæ erant segetes) profectus neque explorato circà, nec stationibus satis firmis, quæ armatæ inermes, atque operi intentos tutarentur, positis, improuiso impetu Gallorum cum frumentatoribus est circunuentus. inde pauor, fugáque etiam armatos c pit. ad septem millia hoC minum palata per segetes sunt cæsa: inter quos ipse C. Appius præfectus. cæteri in castra metu compulsi, inde sine certo duce consensu militari proxima nocte, relicta magna parte rerū suarum, ad cōsulem per saltus propè inuios peruenere. qui, nisi quòd populatus est Boiorum fines: & cum Ingaunis Liguribus fœdus icit: nihil, quod esset memorabile, aliud in prouincia cū gessisset, Romam rediit. Cum primū senatum habuit, vniuersis postulantibus, ne quam prius rem, quàm de Philippo, sociorúmque querelis ageret, relatum extemplo est, decreuitque frequens senatus, vt P. Aelius COS. quem videretur ei, cū imperio mitteret, qui classe accepta quam ex Sicilia Cn. Octauius reduceret, in Macedoniā traiceret. M. Valerius Leuinus proprætor missus, circa Vibonem duodequadraginta nauibus ab Cn. Octauio acceptis in Macedoniam trāsmisit. ad quem cum M. Aurelius legatus venisset, edocuissétque eum quantos exercitus, quantum nauium numerum comparasset rex: & quemadmodum circa omnes non cōtinentis modo vrbes, sed etiam insulas, partim ipse adeundo, partim per legatos conciret homines ad arma: maD iore conatu Romanis id capessendū bellum esse, ne cunctantibus iis auderet Philippus quod Pyrrhus prius ausus ex aliquanto minore regno esset: hæc eadem scribere Aureliū consulibus, & senatui placuit. Exitu huius anni cum de agris veterum militum relatum esset, qui ductu atq; auspicio proconsulis Scipionis in Africa bellum perfecissent: decreuerunt Patres, vt M. Iunius prætor vrb. si ei videretur, decēuiros agro Samniti, Apulóq;, quod eius publicū populi Romani esset: metiēdo, diuidendóq; crearet. Creati P. Seruilius, Q. Cæcilius Metellus, Cn. & M. Seruilii (Geminis ambobus cognomen erat) L. & A. Hostilii Catones, P. Villius Tappulus, M. Fuluius Flaccus, P. Aelius Pætus, Q. Flaminius. Per eos dies P. Aelio consulum comitia habente, creati COSS. P. Sulpitius Galba, C. Aurelius Cotta. Prętores exinde facti Q. Minutius Rufus, L. Furius Purpurio, Q. Fuluius Gillo, Cn. Sergius Placus. Ludi Romani Scenici eo anno magnifice, apparatéq; facti ab ædilibus curulibus L. Valerio Flacco, & T. Quintio Flaminino, biduum instaurati sunt. frumentiq; vim ingentem quod ex Africa proconsul Scipio miserat: quaternis æris poE pulo cum summa fide & gratia diuiserunt. Et plebeii ludi ter toti instaurati ab ædilibus plebis L. Apustio Fullone, & Q. Minutio Rufo: qui ex ædilitate prætor creatus erat. & Iouis epulū fuit ludorū caussa. Anno quingētesimo quadragesimoquarto ab vrbe cōdita, P. Sulpicio Galba, C. Aurelio COSS. bellum cū rege Philippo initum est, paucis mensibus post pacem Carthaginiēsibus datam. Omnium primum eam rem idibus Martiis, quo die tum consulatus inibatur: P. Sulpicius COS. retulit, senatúsque decreuit, vti COSS. maioribus hostiis rem diuinam facerent quibus diis ipsis videretur, cū precatione ea, Quam rem senatus populúsq; Romanus de republica, déq; ineundo nouo bello in animo haberet: ea res vti populo Romano, sociisq;, ac nomini latino bene ac feliciter eueniret. secundū rem diuinā, precationémq;, vt de republica, déq; pro-

uinciis senatum consulerent. Per eos dies opportune iritandis ad bellum animis & literæ à M. Aurelio legato, & M. Valerio Leuino proprætore allatæ: & Atheniensium noua legatio venit, quæ regem appropinquare finibus suis nunciaret, breuique non agros modo, sed vrbem etiam in ditione eius futuram, nisi quid in Romanis auxilii foret. Cum pronunciassent COSS. rem diuinam rite perfectã esse, & precationi annuisse deos, aruspices respondere: lætáq; exta fuisse: & prolationem finium, victoriámque, & triumphum portendi: tum literæ Valerii Aureliique lectæ, & legati Atheniensium auditi. Senatus inde consultum factum est: vt sociis gratię agerentur, quòd diu solicitati ne obsidionis quidem metu fide decessissent. de auxilio mittendo cum respondere placere, cum consules prouincias sortiti essent: atque is COS. cui Macedonia prouincia euenisset, ad populum tulisset, vt Philippo regi Macedonum indiceretur bellum. P. Sulpitio prouincia Macedonia sorte euenit. isque rogationem promulgauit: vellent, iuberent Philippo regi, Macedonibúsque, qui sub regno eius essent: ob iniurias, armáque illata sociis populi Romani bellum indici? Alteri consuli Aurelio Italia prouincia obtigit. Prætores exinde sortiti sunt, Cn. Sergius Plancus vrbanam: Q. Fuluius Gillo Siciliam: Q. Minutius Rufus Brutios: L. Furius Purpurio Galliam. Rogatio de bello Macedonico primis comitiis ab omnibus fermè centuriis antiquata est. id cum fessi diuturnitate & grauitate belli sua sponte homines tædio laborum periculorúmque fecerant: tum Q. Bebius tribunus plebis viam antiquam criminandi Patres ingressus, incusauerat bella ex bellis seri, ne pace vnquã frui plebs posset. Aegre eam rem passi Patres: laceratúsque probris in senatu tribunus plebis: & consulem pro se quisque hortari vt de integro comitia rogationi ferendæ ediceret, castigarétque segnitiam populi: atque doceret quanto damno, dedecorique dilatio ea belli futura esset. Consul in campo Martio comitiis habitis, priusquam centurias in suffragium mitteret, concione aduocata, Ignorare, inquit, videmini mihi Quirites: non vtrum bellum, an pacem habeatis, vos consuli: (neque enim liberum id vobis permittet Philippus, qui terra marique ingens bellum molitur) sed vtrum in Macedoniam legiones transporteris: an hostem in Italiam accipiatis. hoc quantum intersit, si vnquam ante alias, Punico certe proximo bello experti estis. Quis enim dubitat, quin si Saguntinis obsessis fidémque nostram implorantibus impigre tulissemus opem, sicut patres nostri Mamertinis tulerant: totum in Hispaniam auersuri bellum fuerimus, quod cunctando cum summa clade nostra in Italiam accepimus? Ne illud quidem dubium est, quin hunc ipsum Philippum pactum iam per legatos literásque cum Annibale in Italiam traiicere, misso cum classe Leuino, qui vltro ei bellum inferret, in Macedonia continuerimus. & quod tunc fecimus, cum hostem Annibalem in Italia haberemus: id nunc pulso Italia Annibale, deuictis Carthaginiensibus, cunctamur facere? Patiamur expugnandis Athenis, sicut Sagunto expugnando Annibalem passi sumus, segnitiem nostram experiri regem. non quinto inde mense, quemadmodum ab Sagunto Annibal, sed quinto inde die quam ab Corintho soluerit naues, in Italiam perueniet. Ne æquaueritis Annibali Philippum: ne Carthaginiensibus Macedonas: Pyrrho certe æquabitis: dico quantum vel vir viro, vel gens genti præstat. Minima accessio semper Epirus regno Macedoniæ fuit, & hodie est. Peloponnesum totam in ditione Philippus habet, Argósque ipsos, non vetere fama magis, quam morte Pyrrhi nobilitatos. Nostra nunc compara. quanto magis florentem Italiam, quanto magis integras res, saluis ducibus, saluis tot exercitibus, quos Punicum postea bellum absumpsit, aggressus Pyrrhus tamen concussit, & victor propè ad ipsam vrbem Romam venit. nec Tarentini modo, oráque illa Italiæ, quam maiorem Græciam vocant: vt linguam, vt nomen secutos crederes, sed Lucanus, & Brutius, & Samnis à nobis defecerunt. hæc vos, si Philippus in Italiam transmiserit, quietura aut mansura in fide creditis? manserunt enim Punico postea bello. nunquam isti populi, nisi cum deerit ad quem desciscãt, à nobis non deficiẽt. Si piguisset vos in Africam traiicere, hodie in Italia Annibalem & Carthaginienses hostes haberetis. Macedonia potius quàm Italia bellum habeat: hostium vrbes agrique ferro atque igni vastentur. experti iam sumus foris nobis quàm domi feliciora potentioraque arma esse. Ite in suffragium bene iuuantibus diis: & quæ Patres censuerunt, vos iubete. Huius vobis sententiæ non consul modo author est, sed etiam dii immortales, qui mihi sacrificanti, precantique vt hoc bellum mihi, senatui, vobisque, & sociis ac nomini latino, classibus exercitibúsque nostris bene ac feliciter eueniret: læta omnia, prosperaq; portendêre. Ab hac oratione in suffragium missi, vti rogarat, bellũ iusserunt. Supplicatio inde à COSS. in triduum ex S C indicta est, obsecratiq; circa omnia puluinaria dii, quod bellum cum Philippo populus iussisset, id bene ac feliciter eueniret. consultiq; fœciales ab COS. Sulpitio, bellum quod indiceretur regi Philippo, vtrũ ipsi vtiq; nunciari iuberent: an satis esset, in finibus regni quod

proximum

A proximum præsidium esset, eò nunciari. fœciales decreuerunt, vtrum eorum fecisset, rectè factu- rum. Cõsuli à patribus permissum, vt quem videretur ex iis qui extra senatum essent, legatum mitteret ad bellum regi indicendum. Tum de exercitibus cõsulum, prætorúmque actum. consules binas legiones scribere iussi: veteres dimittere exercitus. Sulpitio, cui nouũ, ac magni nominis bellum decretum erat, permissum vt de exercitu quem procõsul Scipio ex Africa deportasset: voluntarios quos posset, duceret: inuitum ne quem militẽ veterem ducendi ius esset. Prætoribus L. Furio Purpurioni, & Q. Minutio Ruso quina millia sociûm latini nominis consul daret: quibus præsidiis alter Galliam, alter Brutios prouinciam obtineret. Q. Fuluius Gillo & ipse iussus ex eo exercitu quem P. Aelius COS. habuisset: vt quisq; minime multa stipendia haberet, legere donec & ipse quinque millia sociûm ac nominis latini effecisset: id præsidio Siciliæ prouinciæ esset. M. Valerio Falconi qui prætor priore anno Campaniam prouinciam ha-
B buerat, prorogatum in annum imperium est: vti proprætor in Sardiniam traiiceret: quódq; de exercitu, qui ibi esset, quinque millia sociûm nominis latini, qui eorum minime multa stipẽdia haberet, legeret. Et consules duas vrbanas legiones scribere iussi: quæ si quò res posceret, multis in Italia contactis gentibus Punici belli societate iráque inde tumentibus, mitterentur. Sex legionibus Romanis eo anno vsura respublica erat. In ipso apparatu belli legati ab rege Ptolemęo venerunt, qui nunciarunt, Athenienses aduersus Philippum petisse ab rege auxilium. cæterum etsi communes socii sint: tamen nisi ex authoritate populi Romani, neque classem, neque exercitum defendẽdi aut oppugnandi cuiusquam caussa regem in Græciam missurũ esse. vel quieturum eum in regno, si populo Romano socios defendere liceat: vel Romanos quiescere, si malint, passurum: atque ipsum auxilia, quæ facile aduersus Philippum tueri Athenas possent, missurum. Gratiæ regi ab senatu actæ, responsúmque: tutari socios populo Romano in animo esse: siqua re ad id bellum opus sit, indicaturos regi. regniq; eius opes scire subsidia firma ac fidelia
C suæ reipub. esse. Munera deinde legatis in singulos quinûm millium æris ex SC missa. Cũ delectum consules haberent: pararéntque quæ ad bellum opus essent: ciuitas religiosa, in principiis maxime nouorum bellorum, supplicationibus habitis iam, & obsecratione circa omnia puluinaria facta, ne quid prætermitteretur, quod aliquando factum esset: ludos Ioui, donúmque vouere consulem, cui prouincia Macedonia euenisset, iussit. Moram voto publico Licinius pontifex maximus attulit: qui negauit ex incerta pecunia vouere debere. si ea pecunia non posset in bellum vsui esse, reponi statim debere: nec cum alia pecunia misceri. quod nisi factum esset: votum rite solui non posse. Quanquam & res, & author mouebat: tamen ad collegium pótificum referre consul iussus: si posset rectè votum incertæ pecuniæ suscipi. posse, rectiúsque etiã esse, pontifices decreuerunt. Vouit in eadem verba COS. præeunte maximo pontifice, quibus antea quinquennalia vota suscipi solita erant: præterquam quòd tanta pecunia, quantam tum, cum solueretur, senatus censuisset: ludos, donáque facturum vouit. toties ante ludi magni de certa pe-
D cunia voti erant: ii primi de incerta. Omnium animis in bellum Macedonicum versis, repente nihil minus eo tempore timentibus gallici tumultus fama exorta est. Insubres, Cenomanique & Boii, exciris Sallyis, Iluaribúsque, & cæteris Ligusticis populis, Amilcare Pœno duce, qui in iis locis de Asdrubalis exercitu substiterat, Placentiam inuaserant: & direpta vrbe, ac per iram magna ex parte incensa, vix duobus millibus hominum inter incendia, ruinásque relictis, traiecto Pado ad Cremonam diripiendam pergunt. Vicinæ vrbis audita clades spacium colonis dedit ad claudendas portas, præsidiáque per muros disponenda, vt obsiderentur tamen prius quàm expugnarentur: nunciósque mitterent ad populum Romanum. L. Furius Purpurio tum prouinciæ præerat, cætero ex SC exercitu dimisso, præter quinque millia sociûm ac latini nominis: cum iis copiis in proxima regione prouinciæ circa Ariminum substiterat. is tum senatui scripsit, quo in tumultu prouincia esset. duarum coloniarum, quæ ingentem illam tempestatem Punici belli subterfugissent: alteram captam ac direptam ab hostibus: alteram oppugnari. nec
E in exercitu suo satis præsidii colonis laborantibus fore: nisi quinque millia sociûm XL millibus hostium (tot enim in armis esse) trucidanda obiicere velit, & tanta sua clade iam inflatos excidio coloniæ Romanæ augeri hostium animos. His literis recitatis decreuerunt, vt C. Aurelius COS. exercitum cui in Hetruriam ad conueniendum diem edixerat: Arimini eadem die adesse iuberet, & aut ipse, si per commodum reipublicæ posset, ad opprimendum gallicum tumultum proficisceretur: aut L. Furio prætori scriberet, vt cum ad eum legiones ex Hetruria venissent: missis in vicem earum quinque millibus sociorum, qui interim Hetruriæ præsidio essent, proficisceretur ipse ad coloniam liberandam obsidione. Legatos item mittẽdos in Africam censuerunt, eosdem Carthaginem, eosdem in Numidiam ad Masanissam. Carthagi-

nem, vt nunciarent, ciuem eorum Amilcarem relictum in Gallia, haud satis scire ex Asdruba- F
lis prius, an ex Magonis postea exercitu, bellum cōtra fœdus facere. exercitus Gallorum Ligu-
rúmque exciuisse ad arma contra populum Romanum. eum, si pax placeret, reuocandum illis,
& dedendum populo Romano esse. simul nūciare iussi, perfugas sibi non omnes redditos esse,
magnam partem eorum palàm Carthagini obuersari dici: quos comprehendi conquirique de-
bere, vt sibi ex fœdere restituantur. Hæc ad Carthaginienses mandata. Masanissæ gratulari ius-
si, quòd non patrium modo recuperasset regnum, sed parte florentissima Syphacis finium ad-
iecta etiam auxisset. Nunciare præterea iussi, bellum cum rege Philippo susceptum, quòd Car-
thaginienses auxiliis iuuisset, iniuriásque inferēdo sociis populi Romani, flagrante bello Italia
coëgisset classes exercitúsque in Græciam mitti, & distinendo copias, caussa in primis fuisset se-
rius in Africam traiiciendi. peterent, vt ad id bellum mitteret auxilia Numidarum equitum.
Dona ampla data, quæ ferrent regi: vasa aurea argenteáq;, toga purpurea, & palmata tunica cum G
eburneo scipione, & toga prætexta cum curuli sella. iussique polliceri, si quid ei ad firmandum
augendúmque regnum opus esse iudicasset, enixe id pepulum Romanum merito eius prēstatu-
rum. Verminæ quoque Syphacis filii legati per eos dies senatum adierunt, excusantes errorem
adolescentiámque, & culpam omnem in fraudem Carthaginiensium auertētes. Et Masanissam
Romanis ex hoste amicum factum: Verminam quoq; annixurum, ne officiis in populum Ro-
manum aut à Masanissa, aut ab vllo alio vincatur. petere, vt rex, sociúsque, & amicus ab senatu
appellaretur. Responsum legatis est: & patrem eius Syphacem sine caussa ex socio & amico ho-
stem repente populi Romani factum: & cū ipsum rudimentum adolescentiæ bello lacessentem
Romanos posuisse. itaq; pacem illi prius petendam à populo Romano esse, quàm vt rex sociús-
que & amicus appelletur. nominis eius honorem pro magnis erga se regum meritis dare popu-
lum Romanum consuesse. legatos Romanos in Africa fore: quibus mandaturum senatum, vt
Verminæ pacis dent leges: liberum arbitrium eis populo Romano permittente. si quid ad eas H
addi, demi, mutarive vellet: rursus ab senatu ei postulandum fore. Legati cum iis mandatis in
Africam missi, C. Terentius Varro, Sp. Lucretius, Cn. Octauius. quinqueremes singulis datę. Li-
teræ deinde in senatu recitatæ sunt Q. Minutii prætoris, cui Brutii prouincia erat: pecuniam
Locris ex Proserpinæ thesauris nocte clam sublatam: nec ad quos pertineat facinus, vestigia vl-
la extare. Indigne passus senatus non cessari ab sacrilegis: & ne Pleminium quidem, tam cla-
rum recénsque noxæ simul ac pœnæ exemplum, homines deterrere. C. Aurelio consuli nego-
cium datum, vt ad prætorem in Brutios scriberet, senatui placere quæstionem de expilatis the-
sauris eodem exemplo haberi, quo M. Pomponius prætor triennio antè habuisset. quæ inuenta
pecunia esset, reponi. si quo minus inuentum foret, expleri: ac piacularia, si videretur, sicut antè
pontifices censuissent, fieri caussa expiandæ violationis eius templi. Prodigia etiam sub idem
tempus pluribus locis nunciata acciderunt. In Lucanis cælum arsisse afferebant. Priuerni sere-
no per diem totum rubrum solem fuisse: Lanuuii templo Sospitæ Iunonis nocte strepitum in- I
gentem exortum. Iam animalium obscœni fœtus pluribus locis nunciabantur. In Sabinis in-
certus infans natus, masculus an fœmina esset. alter sexdecim iam annorū item ambiguo sexu
inuentus. Frusinone agnus cū suillo capite, Sinuessæ porcus cum capite humano natus: in Lu-
canis in agro publico equuleus cum quinque pedibus. Fœda omnia & deformia, errantísq; in
alienos fœtus naturæ visa. ante omnia abominati semimares: iussiq; in mare extemplo depor-
tari: sicut proxime C. Claudio, M. Liuio COSS. deportatus similis prodigii fœtus erat. nihilo-
minus decemuiros adire libros de portento eo iusserunt. decēuiri ex libris res diuinas easdem,
quæ proxime secundum id prodigium factæ essent, imperarunt. carmen præterea ab ter noue-
nis virginibus cani per vrbem iusserunt: donúmque Iunoni reginæ ferri. Ea vti fierent, C. Au-
relius COS. ex decemuirorum responso curauit. carmē sicut patrum memoria Liuius, ita tum
condidit P. Licinius Tegula. Expiatis omnibus religionibus (nam etiam Locris sacrilegiū per-
uestigatum à Q. Minutio erat, pecuniáque ex bonis noxiorum in thesauris reposita) cum con- K
sules in prouincias proficisci vellent: priuati frequētes, quibus ex pecunia quam M. Valerio &
M. Claudio COSS. mutuam dederant, tertia pensio debebatur eo anno, adierunt senatū: quia
consules, cum ad nouum bellum, quod magna classe magnísque exercitibus gerēdum esset, vix
ærarium sufficeret, negauerant esse vnde iis in præsentia solueretur. Senatus querentes eos non
sustinuit: si in Punicum bellum pecunia data, in Macedonicum quoque bellum vti respublica
vellet, aliis ex aliis orientibus bellis, quid aliud quàm publicā pro beneficio tanquam ob no-
xam suam pecuniam fore? Cum & priuati æquum postularent: nec tamen soluendo ære alieno
respublica esset: quod medium inter æquum & vtile erat, decreuerunt, vt quoniam magna pars
eorum

A eorum agros vulgo venales esse diceret:& sibimet emptis opus esse:agri publici,qui intra quinquagesimũ lapidem esset,copia iis fieret.consules agrũ æstimaturos,& in iugera asses vectigales, testãdi caussa publicum agrum esse,impositvros:vt si quis,cũ soluere posset populus, pecuniam habere quàm agrum mallet,restitueret agrum populo. Læti eam cõditionem priuati accepere. Trientius,Tabuliúsque is ager,quia pro tertia parte pecuniæ datus erat,appellatus. Tum P.Sulpitius secundum vota in Capitolio nuncupata paludatus cum lictoribus profectus ab vrbe, Brundusium venit:& veteribus militibus voluntariis ex Africano exercitu in legiones descriptis,nauibúsque ex classe consulis Cornelii lectis:altera die quàm à Brũdusio soluit, in Macedoniam traiecit.ibi ei præsto fuere Atheniensiũ legati,orantes,vt se obsidione eximeret. Missus extemplo Athenas est C.Claudius Cento cum XX longis nauibus,& militũ copiis.neq; enim ipse rex Athenas obsidebat.eo maxime tempore Abydum oppugnabat,iam cũ Rhodiis & Attalo

B naualibus certaminibus,neutro feliciter prælio vires expertus.sed animos ei faciebat prçter ferociam insitam,fœdus ictum cum Antiocho Syriæ rege:diuisæq; iam cum eo Aegypti opes: cui morte audita Ptolemæi regis ambo imminebant.Contraxerant auté cum Philippo bellum Athenienses haudquaquam digna caussa:dum ex vetere fortuna nihil præter animos seruant. Acarnanes duo iuuenes per initiorũ dies non initiati templum Cereris imprudétes religionis cum cætera turba ingressi sunt.facilè eos sermo prodidit,absurde quçdam percunctantes.deductique ad antistites templi,cum palàm esset per errorem ingressos,tãquam ob infandum scelus interfecti sunt.Id tam fœde atque hostiliter factum gens Acarnanum ad Philippum detulit:impetrauitque ab eo,vt datis Macedonum auxiliis,bellum se inferre Atheniensibus pateretur.Hic exercitus primo terram Atticam ferro igniq; depopulatus,cum omnis generis præda in Acarnaniam rediit. & iritatio animorum ea prima fuit.postea iustũ bellum decretis ciuitatis vltro indicendo factum.Attalus enim rex Rhodiique secuti cedentem in Macedoniam Philippum,

C cum Aeginam venissent:rex Piræeum renouandæ firmandæque cum Atheniensibus societatis caussa traiecit. Ciuitas omnis obuiã effusa cum coniugibus ac liberis,sacerdotes cum insignibus suis intrantem vrbem,ac dii propè ipsi exciti sedibus suis exceperunt. In concionem extẽplo populus vocatus:vt rex quæ vellet,coràm ageret.deinde ex dignitate magis visum, scribere eum de quibus videretur,quàm præsentem aut referendis suis in ciuitatem beneficiis erubescere,aut significationibus acclamationibúsq; multitudinis,assentatione immodica pudorem onerantis.In literis autem quæ missæ in concionem,recitatæque sunt:commemoratio erat beneficiorum primũ in ciuitatem suam:deinde rerum quas aduersus Philippum gessisset:ad postremum adhortatio,capessendum bellum dum se,dum Rhodios,tum quidem dum etiam Romanos haberent.nequicquam postea,si tum cessassent, prætermissam occasionem quæsituros. Rhodii deinde legati auditi sunt,quorum recens erat beneficium, quòd naues longas quatuor Atheniensium captas nuper à Macedonibus,recuperatásque remiserant.Itaque ingenti cõsensu

D bellum aduersus Philippum decretum. Honores regi primũ Attalo immodici,deinde & Rhodiis habiti.tum primum mentio illata de tribu quam Attalida appellarent,ad decem veteres tribus addenda.& Rhodiorum populus corona aurea virtutis ergô donatus,ciuitásq; Rhodiis data:quemadmodum Rhodii prius Atheniensibus dederant.Secundum hæc rex Attalus Aeginam ad classem se recepit.Rhodii Ceam ab Aegina,inde per insulas Rhodũ nauigarunt:omnibus,præter Andrum,Parúmque,& Cythnum,quæ præsidiis Macedonum tenebantur, in societatem acceptis.Attalum Aeginæ missi in Aetoliam nuncii,expectatique inde legati aliquãdiu nihil agentem tenuere.& neq; illos excire ad arma potuit,gaudentes vtcunque composita cum Philippo pace: & ipse,Rhodiiq;, cum si institissent Philippo, egregium liberatæ per se Græciæ titulum habere potuissent: patiendo rursus eum in Hellespontum traiicere, occupantémque Græciæ opportuna loca vires colligere,bellum alere: gloriámq; eius gesti perfectiq; Romanis concesserunt. Philippus magis regio animo est vsus:qui cum Attalum Rhodiósque hostes non

E sustinuisset:ne Romano quidem quod imminebat,bello territus,Philocle quodam ex præfectis suis cum duobus millibus peditum, equitibus ducentis ad populandos Atheniensium agros misso,classe tradita Heraclidi, vt Maroneam peteret, ipse terra eodem cum expeditis duobus millibus peditum, equitibus ducentis pergit. & Maroneam quidem primo impetu expugnauit. Aenum inde cum magno labore ,postremò per proditionem Ganymedis præfecti Ptolemæi cepit .deinceps alia castella, Cypsela, & Doriscon, & Serrheum occupat.inde progressus ad Chersonesum, Eleũnta, & Alopeconnesum, tradentibus ipsis,recipit.Callipolis quoque, & Madytos dedita, & castella quædam ignobilia.Abydeni ne legatis quidem admissis, regi portas clauserunt.ea oppugnatio diu Philippum tenuit.eripique ex obsidione,ni cessatum ab At-

talo & Rhodiis foret,potuerunt. Attalus trecētos tantum milites in præsidium,Rhodii quadri- F
remem vnam ex classe,cum ad Tenedum staret,miserunt.eodem postea cum iam vix sustinerēt
obsidionem,& ipse Attalus cum traiecisset:spem tantum auxilii ex propinquo ostendit,neque
terra,neque mari adiutis sociis.Abydeni primo tormentis per muros dispositis,non terra mo
do adeunteis aditu arcebant:sed nauium quoque stationem infestam hosti faciebāt.postea cum
& muri pars strata ruinis, & ad interiorem raptim oppositum murum cuniculis iam peruen-
tum esset: legatos ad regem de conditionibus tradendæ vrbis miserunt. Paciscebantur autem
vt Rhodiam quadriremem cum sociis naualibus,Attalique præsidium emitti liceret: atq; ipsis
vrbe excedere cum singulis vestimentis.quibus cum Philippus nihil pacati nisi omnia permit-
tentibus respondisset:adeo renūciata hæc legatio ab indignatione simul ac desperatione iram
accendit:vt ad Saguntinam rabiem versi matronas omnes in templo Dianæ,pueros ingenuos
virginésque,infantes etiam cum suis nutricibus in gymnasium includi iuberent: aurum & ar- G
gentum in forum deferri: vestem preciosam in naues Rhodiam Cyzicenámque,quæ in portu
erant,coniici:sacerdotes,victimásque adduci:& altaria in medio poni.ibi delecti primum,qui
vbi cæsam aciem suorum pro diruto muro pugnantem vidissent: extemplo coniuges, liberósq;
interficerent:aurum,argentum,vestémque quæ in nauibus esset,in mare deiicerent:tectis publi-
cis priuatísque quamplurimis locis possent,ignes subiicerent:& se facinus perpetraturos,præ-
euntibus execrabile carmen sacerdotibus,iureiurando adacti:tū militaris ætas iurare,neminem
viuum,nisi victorem,acie excessurum. Hi memores deorum adeo pertinaciter pugnauerunt:vt
cum nox prælium diremptura esset,rex prior territus rabie eorum,pugna abstiterit. Principes,
quibus atrocior pars facinoris delegata erat:cum paucos,& confectos vulneribus ac lassitudine
superesse prælio cernerent:luce prima sacerdotes cum infulis ad vrbem dedendam Philippo
mittunt. Ante deditionem,ex iis legatis Romanis qui Alexandriā missi erant,M. Aemylius duo-
rum consensu,minimus natu,audita obsidione Abydenorum,ad Philippum venit. qui questus H
Attalo Rhodiísque arma illata,& quod tum maxime Abydum oppugnaret, cum rex ab Attalo
» & Rhodiis vltro se bello lacessitum diceret,num Abydeni quoque,inquit,vltro tibi intulerunt
» arma? Insueto vera audire ferocior oratio visa est,quàm quæ habenda apud regem esset. Aetas,
» inquit,& forma,& super omnia Romanum nomen te ferociorem facit.ego autem primum ve-
» lim vos fœderum memores seruare mecum pacem.si bello lacessitis:mihi quoque in animo est
» facere,vt regnum Macedonum noménq;, haud minus quàm Romanum, nobile bello sentia-
» tis. Ita dimisso legato Philippus auro argentóque,quæ coaceruata erāt,accepto,hominum præ-
dam omnem amisit.tanta enim rabies multitudinem inuasit: vt repente proditos rati, qui pu-
gnantes mortem occubuissent:periuriúmque aliis alii exprobrātes,& sacerdotibus maxime,qui
quos ad mortem deuouissent,eorum deditionem viuorum hosti fecissent:repente omnes ad cæ-
dem coniugum liberorúmque discurrerent:séque ipsi per omnes vias lethi interficerēt. Obstu-
pefactus eo furore rex suppressit impetum militū:& triduum se ad moriendum Abydenis dare I
dixit:quo spacio plura facinora in se victi ediderunt,quàm infesti edidissent victores. nec nisi
quem vincula, aut alia necessitas mori prohibuit:quisquam viuus in potestatem venit. Philip-
pus imposito Abydi præsidio,in regnum rediit. Cum velut Sagūti excidium Annibali,sic Phi-
lippo Abydenorum clades ad Romanum bellum animos fecisset:nuncii occurrerūt, consulem
iam in Epiro esse: & Apolloniam terrestres copias, nauales Corcyram in hyberna deduxisse.
Inter hæc legatis qui in Africam missi erant de Amilcare Gallici exercitus duce, responsum à
Carthaginiensibus est:nihil vltra se facere posse,quàm vt exilio cum mulctarent : bonáque eius
publicarent.perfugas & fugitiuos, quos inquirendo vestigare potuerint, reddidisse. & de ea re
missuros legatos Romam,qui senatui satisfacerent . Ducenta millia modiûm tritici Romam,
ducenta ad exercitum in Macedoniam miserunt. Inde in Numidiam ad reges profecti legati.
dona data Masanissæ:mandatáque edita. Equites M Numidæ,cum M M daret,accepti.ipse in
naues imponendos curauit:& cum ducentis millibus modiûm tritici,ducentis hordei in Ma- K
cedoniam misit. Tertia legatio ad Verminam erat. Is ad primos fines regni legatis obuiā pro-
gressus, vt scriberent ipsi quas vellent pacis conditiones permisit . omnem pacem bonam iu-
stámque fore sibi cum populo Romano.datæ leges pacis,iussúsq; ad eam confirmandā mittere
legatos Romam. Per idem tempus L.Cornelius Lentulus procōsul ex Hispania rediit,qui cum
in senatu res ab se per multos annos fortiter felicitérque gestas exposuisset,postulassétq; vt tri-
umphanti sibi inuehi liceret in vrbem:res triumpho dignas esse cēsebat senatus:sed exemplum
à maioribus non accepisse,vt qui neque dictator,neq; consul,neque prætor res gessisset,trium-
pharet. proconsulem illum Hispaniam prouinciam,non consulem, aut prætorem obtinuisse.

A decurrebatur tamē eò, vt ouans vrbem iniret: intercedēte T. Sempronio Longo tribuno pl. qui nihilo magis id more maiorum, aut vllo exemplo futurū diceret. postremò victus consensu patrum tribunus cessit: & ex S C L. Lentulus ouans vrbē est ingressus. Argenti tulit ex præda quadragintaquatuor millia pondo: auri duo millia quadringēta L: militibus ex præda centum XX asses diuisit. Iam exercitus consularis ab Arretio Ariminum traductus erat: & quinq; millia sociûm Latini nominis ex Gallia in Hetruriam transierant. itaq; L. Furius magnis itineribus ab Arimino aduersus Gallos Cremonem tum obsidentes profectus, castra mille quingentorum passuum interuallo ab hoste posuit. Occasio egregiè rei gerēdæ fuit, si protinus de via ad castra oppugnanda duxisset. palati passim vagabantur per agros, nullo satis firmo relicto præsidio. lassitudini militum timuit: quod raptim ductum agmen erat. Galli clamore suorū ex agris reuocati, omissa præda, quæ in manibus erat, castra repetiuere. & postero die in aciem progressi.

B nec Romanus moram pugnandi fecit. sed vix spaciū instruēdi fuit: eo cursu hostes in prælium venerunt. Dextera ala (in alas diuisum socialem exercitum habebat) in prima acie locata est: in subsidiis duæ Romanæ legiones. M. Furius dextræ alæ, legionibus M. Cæcilius, equitibus L. Valerius Flaccus (legati omnes erāt) præpositi. Prætor secum duos legatos, Cn. Lectorium, & P. Titinium habebat: cum quibus circunspicere, & obire ad omneis hostium subitos conatus posset. Primò Galli omni multitudine in vnum locum connixi, obruere atque obterere sese dextram alam, quæ prima erat, sperarunt posse. vbi id parum procedebat: circūuenire à cornibus & amplecti hostium aciem, quod multitudini aduersus paucos facile videbatur, conati sunt. Id vbi vidit prætor: vt & ipse dilataret aciē, duas legiones ex subsidiis dextra læuaque alæ quæ in prima acie pugnabat, circundat: ædēmque deo Ioui vouit, si eo die hostes fudisset. L. Valerio imperat, vt altera parte duarum legionum equites, altera sociorum equitatū in cornua hostiū emittat, nec circunuenire eos aciem patiatur. simul & ipse, vt extenuatam mediam diductis cornibus

C aciem Gallorum vidit: signa inferre confertos milites, & perrumpere ordines iubet. & cornua ab equitibus, & medii à pedite pulsi. ac repentè, cum omni parte cæde ingenti sternerētur: Galli terga vertunt, fugáque effusa repetunt castra. fugientes persecutus eques: mox & legiones insecutæ in castra impetum fecerunt. Minus sex millia hominum inde effugerunt. cæsa & capta supra quinque & XXX millia cum signis militaribus LXX, carpentis Gallicis multa præda oneratis plus ducentis. Amilcar dux Pœnus eo prælio cecidit: & tres imperatores nobiles Gallorum. Placentini captiui ad duo millia liberorum capitum redditi colonis. Magna victoria lætáque Romæ fuit literis allatis: supplicatio in triduum decreta est. Romanorū, sociorúmque ad duo millia eo prælio ceciderunt: plurimi dexteræ alæ, in quam primo impetu vis ingens hostium illata est. Quanquam à prætore propè debellatum erat: cōsul quoque C. Aurelius perfectis quæ Romæ agenda fuerant, profectus in Galliam victorem exercitum à prætore accepit. Consul alter, cum autumno fermè exacto in prouinciam venisset: circa Apolloniam hybernabat.

D ab classe quæ Corcyræ subducta erat, C. Claudius, triremésque Romanæ (sicut ante dictum est) Athenas missæ cum Pyræeum peruenissent, despondētibus iam animos sociis spem ingentem attulerant. nam & terrestres ab Corintho, quæ per Megaram incursiones in agros fieri solitæ erant, non fiebant: & prædonum à Chalcide naues, quæ non mare solùm infestum, sed etiam omnes maritimos agros Atheniensibus fecerant: non modò Sunium superare, sed nec extra fretum Euripi committere aperto mari se audebant. Superuenerunt his tres Rhodiæ quadriremes: & erant Atticæ tres apertæ naues ad tuendos maritimos agros comparatæ. Hac classe si vrbs agrique Atheniensium defenderentur, satis in præsentia existimati Claudio esse, maioris etiam rei fortuna oblata est. Exules ab Chalcide regiorum iniuriis pulsi attulerunt, occupari Chalcidem sine certamine vllo posse. nam & Macedonas, quia nullus in propinquo sit hostiū metus, vagari passim: & oppidanos præsidio Macedonum fretos custodiā vrbis negligere. His authoribus profectus, quanquam Sunium ita mature peruenerat, vt inde prouehi ad primas angustias

E Eubœæ posset, ne superato promontorio conspiceretur, classem in statione vsq; ad noctem tenuit. primis tenebris mouit: & tranquillo prouectus Chalcidem paulò ante lucem, quà infrequentissima vrbis sunt: paucis militibus turrim proximam, murúmq; circà scalis cepit: alibi sopitis custodibus, alibi nullo custodiente. progressi inde ad frequētia ædificiis loca, custodibus interfectis, refractáque porta, cæterā multitudinem armatorum acceperūt. inde in totam vrbem discursum est: aucto etiā tumultu, quòd circa forum ignis tectis iniectus erat. conflagrarunt & horrea regia, & armamentariū cum ingenti apparatu machinarum, tormētorúmq;. cædes inde passim fugientiū pariter ac repugnantium fieri cœpta est. nec vllo iam qui militaris ætatis esset, non aut cæso, aut fugato: Sopatro etiā Acarnane præfecto præsidii interfecto: præda omnis pri-

mò in forum collata, deinde in naues imposita. carcer etiam ab Rhodiis refractus, emissiq; ca- F
ptiui, quos Philippus tanquam in tutissimam custodiam condiderat: statuis inde regis deiectis,
truncatisque, signo receptui dato, conscenderunt naues: & Pyræeum, vnde profecti erant, redie-
runt. Quòd si tantum militum Romanorū fuisset, vt & Chalcis teneri, & non deseri præsidium
Athenarum potuisset: magna res principio statim belli, Chalcis & Euripus adempta regi forēt.
nam vt terra Thermopylarum angustiæ Græciam, ita mari fretum Euripi claudit. Demetriade
tum Philippus erat. quò cum esset nunciata clades sociæ vrbis: quanquam serum auxilium per-
ditis erat: tamen quæ proxima auxilio est, vltionem petens, cum expeditis quinque millibus pe-
ditum, & C C C equitibus extemplo profectus, cursu propè Chalcidem contendit, haudqua-
quam dubius opprimi Romanos posse. à qua destitut⁹ spe, nec quicquam aliud, quàm ad defor-
me spectaculum semirutæ ac fumantis sociæ vrbis cum venisset: paucis vix qui sepelirent bello
absumptos, relictis, æquè raptim ac venerat, transgressus ponte Euripum per Bœotiam Athenas G
ducit, pari incepto haud disparem euētum ratus responsurum. & respondisset, ni speculator (he-
merodromos vocant Græci, ingens die vno cursu emetientes spacium) contemplatus regium
agmen è specula quadam, prægressus nocte media Athenas peruenisset. idem ibi somnus ea-
demque negligentia erat, quę Chalcidem dies ante paucos prodiderat. Excitati nuncio trepido
& prætor Atheniensium, & Dioxippus præfectus cohortis mercede militantium auxiliorū, con-
uocatis in forum militibus, tuba signum ex arce dari iubent, vt hostes adesse omnes scirent. ita
vndique ad portas, ad muros discurrunt. Paucas post horas Philippus, aliquanto tamen ante lu-
cem appropinquans vrbi, conspectis luminibus crebris, & fremitu hominum trepidātium (vt
in tali tumultu) exaudito, sustinuit signa: & considere ac conquiescere agmē iussit, vi aperta pro-
palam vsurus, quandò parum dolus profuerat. ad Dipylon accessit. Porta ea, velut in ore vrbis
posita, maior aliquanto patentiórque quàm cæteræ est: & intra eam extraq; latæ sunt viæ, vt &
oppidani dirigere aciem a foro ad portam possent: & extra limes mille fermè passus in Acade- H
miæ gymnasium ferens, pediti equitique hostiū liberum spacium pręberet. Eo limite Athenien-
ses cum Attali præsidio, & cohorte Dioxippi, acie intra portam instructa, signa extulerūt. Quod
vbi Philippus vidit, habere se hostes in potestate ratus, & diu optata cæde (neque enim vlli Græ-
carum ciuitatum infestior erat) expleturū, cohortatus milites, vt se intuentes pugnarent: scirēnt-
que ibi signa, ibi aciem esse debere, vbi rex esset: concitat in hostes equum, non ira tantùm, sed
etiam gloria elatus, quòd ingenti turba cōpletis etiam ad spectaculū muris, conspici se pugnan-
tem egregium ducebat. Aliquantum ante aciem cū equitibus paucis euectus in medios hostes,
ingentem cum suis ardorem, tum pauorem hostibus iniecit. plurimos manu sua cōminus emi-
núsque vulneratos, compulsósque in portam cōsecutus & ipse, cum maiorem in angustiis trepi-
dantium edidisset cædem, in temerario incepto tutum tamen receptum habuit, quia qui in tur-
ribus portæ erant, sustinebant tela, ne in permistos hostibus suos coniicerent. intra muros dein-
de tenentibus milites Atheniensibus, Philippus signo receptui dato, castra ad Cynosarges (tem- I
plum Herculis, gymnasiúmque & lucus erat circuniectus) posuit. sed & Cynosarges, & Lyceum,
& quicquid sancti amœniue circa vrbē erat, incensum est: dirutáque non tecta solùm, sed etiam
sepulchra: nec diuini humaniue iuris quicquam præ impotenti ira est seruatū. Postero die cum
primò clausæ fuissent portæ, deinde subitò apertæ: quia præsidium Attali ab Aegina, Romaniq;
ab Piræeo intrauerant vrbē: castra ab vrbe retulit rex tria fermè millia passuum. inde Eleusinem
profectus, spe improuiso templi, castellique, quod & imminet & circundatū est templo, capien-
di, cum haudquaquā neglectas custodias animaduertisset, & classem à Pyræeo subsidio venire:
omisso incepto, Megaram, ac protinus Corinthum ducit. & cum Argis Achæorum conciliū esse
audisset: inopinantibus Achæis concioni ipsi superuenit. Consultabant de bello aduersus Na-
bin tyrannum Lacedæmoniorum: qui trāslato imperio à Philopœmene ad Cycliadem nequa-
quam parem illi ducem, dilapsa cernens Achæorum auxilia, redintegrauerat bellum: agrósque
finitimorum vastabat: & iam vrbibus quoque erat terribilis. Aduersus hunc hostem cū quātum K
ex quaque ciuitatum militum conscriberetur, consultarent: Philippus dempturum se eis curam,
quod ad Nabin & Lacedæmonios attineret, pollicitus: nec tantùm agros sociorum populatio-
nibus prohibiturum, sed terrorem omnem belli in ipsam Laconicam, ducto eò extemplo exer-
citu translaturum. hæc oratio cum ingenti hominum assensu acciperetur: Ita tamen æquum est,
inquit, me vestra meis armis tutari, ne mea interim nudentur præsidiis. itaq; si vobis videtur,
tantum parate militum, quantum ad Oreum, & Chalcidem, & Corinthum tuenda satis sint: vt
meis ab tergo tutis, securus bellum Nabidi inferam & Lacedæmoniis. Nō fefellit Achæos quò
spectasset tam benigna pollicitatio, auxiliúmque oblatum aduersus Lacedæmonios. id quæri, vt
obsidem

A obsidem Achæorum iuuentutem educeret ex Peloponeso ad illigandam Romano bello gentem.& id quidem coarguere Cycliades prætor Achæorum nihil attinere ratus, id modò cũ dixisset,non licere legibus Achæorum de aliis rebus referre,quàm propter quas conuocati essent: decreto de exercitu parando aduersus Nabin facto,concilium fortiter ac liberè habitum dimisit,inter assentatores regios ante eam diẽ habitus. Philippus magna spe depulsus,volũtariis paucis militibus conscriptis, Corinthum,atque in Atticam terram rediit. Per eos ipsos dies quibus Philippus in Achaia fuit:Philocles præfectus regius ex Eubœa profectus cum duobus millibus Thracum Macedonúmque ad depopulandos Atheniensium fines,è regione Eleusinis saltũ Cithæronis transcendit.inde dimidia parte militum ad prædãdum passim per agros dimissa,cum parte ipse occultus loco ad insidias opportuno consedit:vt si ex castello ab Eleusine in prædãtes suos impetus fieret,repentè hostes effusos ex improuiso adoriretur.Non fefellere insidię.itaque reuocatis qui discurrerant ad prædandũ,militibus,instructisque, ad oppugnãdum castellũ Eleusinem profectus,cũ multis inde vulneribus recessit:Philippóque se venienti ex Achaia coniunxit.Tentata & ab ipso rege oppugnatio eius castelli est.sed naues Romanæ à Piræeo venientes,intromissũmq; præsidium absistere incepto coëgerunt.Diuiso deinde exercitu rex cum parte Philoclem Athenas mittit, cum parte ipse Piræeum pergit: vt dum Philocles subeundo muros,& comminanda oppugnatione cõtineret vrbe Athenienses:ipsi Piræeum leui cum præsidio relictum expugnandi facultas esset. Cæterùm nihilo ei Piræei quàm Eleusinis facilior,iisdem ferè defendentibus,oppugnatio fuit.A Piræeo Athenas repentè duxit. inde eruptione subita peditum equitúmque inter angustias semiruti muri,qui brachiis duobus Piræeum Athenis iũgit, repulsus,omissa oppugnatione vrbis,diuiso cũ Philocle rursus exercitu, ad vastandos agros profectus,cum priorem populationem sepulchris circa vrbem diruendis exercuisset, nequid inuiolatum relinqueret,templa deûm,quæ pagatim sacrata habebãt,dirui atque incendi iussit. Exornata eo genere operum eximiè terra Attica,& copia domestici marmoris, & ingeniis artificum præbuit huic furori materiam.neque enim diruere modo ipsa templa,ac simulacra euertere satis habuit:sed lapides quoque,ne integri cumularent ruinas,frangi iussit.& posteaquam nõ tam ira satiata,quàm iræ exercẽdæ materia hæc deerat:agro hostium in Bœotiam excessit,nec aliud quicquam dignum memoria in Græcia egit.Consul Sulpicius eo tempore inter Apolloniam ac Dyrrachium ad Apsum flumen habebat castra: quò accersitum L. Apustium legatum cũ parte copiarum ad depopulãdos hostium fines mittit.Apustius extrema Macedoniæ populatus, Corrhago,& Gerrhunio,& Orgesso castellis primo impetu captis,ad Antipatriam in faucibus angustis sitam vrbem,venit.ac primò euocatos principes ad colloquiũ, vt fidei Romanorũ se committerent,perlicere est conatus:deinde vbi magnitudine ac mœnibus, sitúque vrbis freti,dicta aspernabantur,vi atque armis adortus expugnauit:puberibúsque interfectis,præda omni militibus concessa,diruit muros,atque vrbem incendit. Hic metus Codrionem,satis validũ & munitum oppidũ,sine certamine vt dederetur Romanis,effecit.præsidio ibi relicto, Ilion(nomen propter alteram in Asia vrbẽ quàm oppidum,notius)vi capitur.Reuertentem legatũ ad COS. cum satis magna præda Athenagoras quidam regius præfectus in trãsitu fluminis à nouissimo agmine adortus,postremos turbauit.ad quorum clamorem & trepidationem cũ reuectus equo properè legatus signa conuertisset,coniectisque in medium sarcinis aciem direxisset,non tulere impetum Romanorum militum regii.multi ex iis occisi:plures capti. Legatus incolumi exercitu reducto ad COS. remittitur inde exemplo ad classem. Hac satis felici expeditione bello cõmisso,reguli ac principes accolæ Macedonum in castra Romana veniunt, Pleuratus Scerdileti filius,& Aminander Athamanum rex,& ex Dardanis Bato,Longari filius. Bellum suo nomine Longarus cum Demetrio Philippi patre gesserat.Pollicẽtibus auxilia respondit COS. Dardanorum & Pleurati opera,cum exercitum in Macedoniam induceret,se vsurum. Aminãdro Aetolos concitandos ad bellum attribuit.Attali legatis(nam ii quoque per id tempus venerant) mandat vt Aeginę rex,vbi hybernabat,classem Romanã opperiretur.qua adiuncta,bello maritimo,sicut antè,Philippum vrgeret.Ad Rhodios quoque missi legati,vt capesserẽt partem belli. Nec Philippus segnius(iam enim in Macedoniam peruenerat)apparabat bellum.filium Persea, puerum admodum,datis ex amicorum numero qui ætatem eius regerent,cum parte copiarum ad obsidendas angustias quæ ad Pelagoniam sunt,mittit.Sciathum,& Peparethum, haud ignobiles vrbes,ne classi hostium prædæ ac præmio essent,diruit.Ad Aetolos mittit legatos, ne gens inquieta aduẽtu Romanorum fidem mutaret.Concilium Aetolorum statuta die, quod Panætolium vocant,futurũ erat.huic vt occurrerent,& legati regis iter accelerarunt,& ab COS. missus L.Furius Purpurio legatus venit.Atheniensium quoq; legati ad id conciliũ occurrerũt. Pri-

mi Macedones, cum quibus recentissimũ fœdus erat, auditi sunt. qui nulla noua re nihil se no- F
ui habere, quod afferrent, dixerunt. quibus enim de caussis, experta inutili societate Romana, pa
» cem cum Philippo fecissent, compositam semel seruare eos debere. An imitari, inquit vnᵘ ex le-
» gatis, Romanorum licentiam an leuitatem dicam, mauultis? qui cum legatis vestris Romæ re-
» spondere ita iussissent: quid ad nos venitis Aetoli, sine quorum authoritate pacem cum Philip-
» po fecistis? iidem nunc, vt bellum secum aduersus Philippum geratis, postulant, & antea propter
» vos, & pro vobis arma sumpta aduersus eum simulabant: nunc vos in pace esse cum Philippo
» prohibent. Messanæ vt auxilio essent, primò in Siciliam conscenderũt: iterum, vt Syracusas op-
» pressas ab Carthaginiensibus in libertatem eximerent. Et Messanam, & Syracusas, & totam Si-
» ciliam ipsi habent: vectigalémq; prouinciam securibus & fascibus subiecerũt. Scilicet sicut vos
» Naupacti legibus vestris per magistratus à vobis creatos concilium habetis, socium hostémque
» liberè, quem velitis, lecturi, pacem ac bellum arbitrio habituri vestro: sic Siculorum ciuitatibus G
» Syracusas, aut Messanam aut Lilybæum indicitur concilium. prætor Romanus cõuentus agit,
» eo imperio euocati conueniunt. excelso in suggestu superba iura reddẽtem, stipatum lictoribus
» vident: virgæ tergo, secures ceruicibus imminent, & quotannis alium atque alium dominũ sor-
» tiuntur. Nec id mirari debẽt, aut possunt: cum Italiæ vrbes, Rhegyum, Tarentum, Capuam, ne fi-
» nitimas nominem, quarum ruinis creuit vrbs Roma, eiusdem subiectas videãt imperio. Capua
» quidem sepulchrum ac monumentum Campani populi, elato & extorri eiecto ipso populo su-
» perest vrbs trunca, sine senatu, sine plebe, sine magistratibus, prodigium, relicta crudelius habi-
» tanda, quàm si deleta foret. Furor est, si alienigenæ homines plus lingua & moribus & legibus,
» quàm maris terrarúmq; spacio discreti, hæc tenuerint, sperare quicquam eodem statu mansurũ.
» Philippi regnum officere aliquid videtur libertati vestræ: qui cum merito vestro vobis infestus
» esset: & nihil à vobis vltra quàm pacem petiit, fidemq; hodie pacis pactæ desiderat. Assuefacite
» iis terris legiones externas, & iugum accipite: serò ac nequicquam, cum dominum Romanum H
» habebitis, socium Philippum quęretis. Aetolos, Acarnanas, Macedonas eiusdẽ linguæ homines
» leues ad tempus ortæ caussæ disiungunt, coniungúntque: cũ alienigenis, cum barbaris æternum
» omnibus Græcis bellũ est, eritque. natura enim, quę perpetua est, non mutabilibus in diem cau-
» sis hostes sunt. Sed vnde cœpit oratio mea, ibi desinet. Hoc eodẽ loco iidẽ homines de eiusdem
» Philippi pace triennio antè decreuistis, iisdem improbantibus eam pacẽ Romanis, qui nunc pa-
» ctam & compositam turbare volunt. in qua consultatione nihil fortuna mutauit, cur vos mu-
» tetis, non video. Secundum Macedonas, ipsis Romanis ita concedentibus iubentibúsq;, Athe-
nienses, qui fœda passi iustius in crudelitatem sæuitiámq; regis inuehi poterãt, introducti sunt.
Deplorauerunt vastationem populationémque miserabilem agrorum. Neque id se queri, quòd
hostilia ab hoste passi forẽt. esse enim quædam belli iura, quæ vt facere, ita pati sit fas. sata exuri,
dirui tecta, prædas hominum pecorúmque agi, misera magis quàm indigna patienti esse. verùm
enimuero id se queri, quòd is qui Romanos alienigenas & barbaros vocet: adeò omnia simul I
diuina humanáque iura polluerit, vt priore populatione cum infernis diis, secũda cum superis
bellum nefarium gesserit. omnia sepulchra monumẽtáque diruta esse in finibus suis, omnium
nudatos manes, nullius ossa terra tegi. delubra sibi fuisse: quæ quondam pagatim habitantes in
paruis illis castellis vicisq; consecrata, ne in vnã vrbem quidem contributi maiores sui deserta
reliquerint. circa ea omnia tẽpla Philippum infestos circuntulisse ignes: semusta & truncata si-
mulacra deûm inter prostratos iacere postes templorum. Qualem terram Atticam fecerit, exor-
natam quondam, opulentámq;, talem eum, si liceat, Aetoliam Græciámque omnem facturum.
Vrbis quoque suæ similem deformitatem futuram fuisse, nisi Romani subuenissent. eodẽ enim
scelere vrbem colentem hos deos, præsidémque arcis Mineruam petitam: eodem Eleusinæ Ce-
reris templum, eodem Piræei Iouem Mineruámque. sed ab eorum non templis modò, sed etiam
mœnibus vi atque armis repulsum, in ea delubra quæ sola religione tuta fuerint, sæuisse. Itaque
se orare atque obsecrare Aetolos: vt miserti Atheniensiũ, ducibus diis immortalibus, deinde Ro- K
» manis, qui secundum eos plurimum possint, bellum susciperẽt. Tum Romanus legatus, Totam
» orationis meæ formam Macedones primum, deinde Athenienses mutarũt. nam & Macedones,
» cum ad conquerendas Philippi iniurias in tot socias nobis vrbes, venissem: vltro accusando Ro
» manos, defensionem vt accusatione potiorem haberem, effecerunt. & Athenienses in deos supe-
» ros inferósque nefanda atque inhumana scelera eius referẽdo, quid mihi aut cuiquam relique-
» runt, quod obiicere vltra possim? Eadem Chios, Abydenos, Aeneos, Maronitas, Thasios, Parios,
» Samios, Larissenses, Messenios, hinc ex Achaia existimate queri grauiora etiam acerbioráq; eos,
» quibus nocendi maiorem facultatem habuit. Nam quod ad ea attinet, quæ nobis obiecit, nisi

gloria

A gloria digna sunt,fateor ea defendi non posse.Rhegium,& Capuam,& Syracusas nobis obiecit.
Rhegium Pyrrhi bello legio à nobis, Rheginis ipsis vt mitteremus orantibus,in præsidiũ missa,
vrbem ad quam defendẽdam missa erat,per scelus possedit. comprobauimus ergo id facinus?an
bello persecuti sceleratam legionem in potestatem nostrã redactam tergo & ceruicibus pœnas
sociis pendere cum coëgissemus, vrbem,agros,suáque omnia cum libertate, legibúsque Rheginis
reddidimus?Syracusanis oppressis ab externis tyrannis,quo indignius esset,cum tulissemus
opem,& fatigati propè per triennium terra marique vrbe munitissima oppugnanda essemus,
cum iam ipsi Syracusani seruire tyrannis,quàm capi à nobis mallent:captam iisdem armis,&
liberatam vrbem reddidimus.neque inficias imus,Siciliam prouinciam nostram esse, & ciuitates
quæ in parte Carthaginiẽsium fuerunt, & vno animo cum illis aduersus nos bellum gesserunt,
stipendiarias nobis ac vectigales esse.quin contrà, hoc & vos,& omnes gentes scire vo-
B lumus,pro merito cuique erga nos fortunam esse. An Campanorum pœnæ, de qua neque ipsi
quidem queri possunt,nos pœniteat?Hi homines,cum pro iis bellũ aduersus Samnites per annos
propè septuaginta cum magnis nostris cladibus gessissemus:ipsos fœdere primùm,deinde
connubio, atque inde cognationibus, postremò ciuitate nobis coniunxissemus: tempore nostro
aduerso primi omnium Italiæ populorum,præsidio nostro fœdè interfecto,ad Annibalem
defecerunt:deinde indignari se obsideri à nobis,Annibalem ad oppugnandam Romam miserunt.
Horum si neque vrbs ipsa,neque homo quisquam superesset: quis durius quàm pro merito
ipsorum statutum indignari posset?Plures sibimet ipsi conscientia scelerum mortem consciuerũt,
quàm à nobis supplicio affecti sint.cæteris ita oppidũ,ita agros ademimus, vt agrum
locúmque ad habitandum daremus:vrbem innoxiam stare incolumem pateremur, vt qui hodie
videat eam,nullum oppugnatæ captæve ibi vestigium inueniat.Sed quid ego Capuam dico,
cum Carthagini victæ pacem ac libertatem dederimus?magis illud est periculum,ne nimis
C facile victis ignoscendo,plures ob idipsum ad experiendam aduersus nos fortunam belli incitemus.
Hæc pro nobis dicta sint,hæc aduersus Philippum,cuius domestica parricidia,& cognatorum
amicorúmque cædes,& libidinem inhumaniorem propè quàm crudelitatem,vos, quo
propiores Macedoniæ estis,melius nostis.Quod ad vos attinet Aetoli,nos pro vobis bellum suscepimus
aduersus Philippum,vos sine nobis cũ eo pacem fecistis. & forsitan dicatis,bello Punico
occupatis nobis,coactos metu vos leges pacis ab eo,qui tum plus poterat,accepisse.& nos
cum alia maiora vrgerent,depositum à vobis bellum & ipsi omisimus.Nunc & nos deûm benignitate
Punico perfecto bello,totis viribus nostris in Macedoniam incubuimus : & vobis restituendi
vos in amicitiam societatémq; nostram fortuna oblata est, nisi perire cum Philippo,
quàm vincere cum Romanis mauultis. Hæc dicta ab Romano cũ essent, inclinatis omnium
animis ad Romanos,Damocritus prætor Aetolorum,pecunia,vt fama est,ab rege accepta, nihil
aut huic aut illi parti assensus,rem magni discriminis consiliis nullam esse tam inimicã quàm
D celeritatem,dixit.celerem enim pœnitentiam,sed eandem seram atque inutilem sequi,cũ præcipitata
raptim consilia neque reuocari,neq; in integrum restitui possint. deliberationis autem
eius,cuius ipse maturitatem expectandam putaret,tempus ita iam nunc statui posse.cũ legibus
cautum esset,ne de pace bellóve,nisi in panætolico,& pylaico concilio ageretur,decernerẽt extemplo,
vt prætor sine fraude,cum de bello aut de pace agere velit,aduocet concilium, & quod
tum referatur decernatúrque,vt perinde ius ratúmq; sit,ac si in panætolico aut pylaico cõcilio
actum esset. Dimissis ita suspensa re legatis,egregiè consultũ genti aiebat.nam vtrius partis melior
fortuna belli esset,ad eius societatem inclinaturos. Hæc in concilio Aetolorum acta.Philippus
impigrè terra marique parabat bellum. nauales copias Demetriadem in Thessalia contrahebat:
Attalum,Romanamq; classem principio veris ab Aegina ratus moturos. nauibus maritimæque
oræ præfecit Heraclidam,quem & ante præfecerat.ipse terrestreis copias cõparabat:
magna se duo auxilia detraxisse Romanis credẽs:ex vna parte Aetolos,ex altera Dardanos,faucibus
E ad Pelagoniam à filio Perseo interclusis. Ab COS. non parabatur,sed gerebatur iã bellum.
per Dassaretiorum fines exercitum ducebat,frumentum quod ex hybernis extulerat, integrum
vehens,quod in vsum militi satis esset,præbentibus agris.oppida vicique partim voluntate,
partim metu se tradebant. quędam vi expugnata,quædam deserta,in montes propinquos refugientibus
barbaris,inueniebantur. Ad Lingum statiua posuit propè flumen Beuum: inde frumentatum
circa horrea Dassaretiorum mittebat.Philippus consternata quidem omnia circà,pauorémque
ingentem hominum cernebat,sed parum gnarus quam partem petisset COS. alam
equitum ad explorandum,quonam hostes iter intendissent,misit.Idem error apud COS.erat.
mouisse ex hybernis regem sciebat,quam regionem petisset ignorans.is quoque speculatũ mise-

rat equites. Hæ duæ alæ ex diuerso, cũ diu incertis itineribus vagatæ per Dassaretios essent: tan- F
dem in vnum iter conuenerunt. neutros fefellit, vt fremitus procul hominum equorúmque exau
ditus est, hostes appropinquare. itaq; prius quàm in cõspectũ venirent, equos armáq; expedierãt:
nec mora, vbi primum hostem vidêre, concurrendi facta est. Forte & numero, & virtute, vtpote
lecti vtrinque, haud impares, æquis viribus per aliquot horas pugnarunt, fatigatio ipsorũ equo-
rúmque incerta victoria diremit prælium. Macedonum XL equites, Romanorum quinque &
XXX ceciderunt. Neque eo magis explorati quicquam, in qua regione castra hostium essent,
aut illi ad regem, aut hi ad COS. retulerunt. per transfugas cognitum est: quos leuitas in-
geniorum ad cognoscendas hostium res in omnibus bellis præbet. Philippus aliquid & ad cha-
ritatem suorum, & vt promptius pro eo periculum adirẽt, ratus profecturum se, si equitum, qui
ceciderãt in expeditione, sepeliendorum curam habuisset: afferri eos in castra iussit, vt conspice-
retur ab omnibus funeris honos. Nihil tam incertũ, nec tam inæstimabile est, quàm animi mul- G
titudinis. quod promptiores ad subeundam omnem dimicationem videbatur facturum, id me-
tum pigritiamque incussit. nam qui hastis sagittisq;, & rara lanceis vulnera facta vidissent, cum
Græcis Illyrisque pugnare assueti: posteaquam gladio Hispaniensi detruncata corpora brachiis
abscisis, aut tota ceruice desecta, diuisa à corpore capita, patentiáque viscera, & fœditatem aliam
vulnerum viderunt: aduersus quæ tela, quósque viros pugnandum esset, pauidi vulgò cernebãt.
ipsum quoque regem terror cepit, nondum iusto prælio cum Romanis congressum. itaq; reuo-
cato filio, præsidióque quod in Pelagoniæ faucibus erat: vt iis copiis suas augeret: Pleurato Dar-
danisque iter in Macedoniam patefecit. Ipse cũ XX millibus peditũ, quatuor millibus equi-
tum, ducibus transfugis ad hostem profectus, paulo plus ducẽtis passibus à castris Romanis tu-
mulum propinquum Athaco fossa ac vallo communiuit. ac subiecta cernens Romana castra,
admiratus esse dicitur & vniuersam speciem castrorum, & descripta suis quæque partibus, tum
tendentium ordine, tum itinerum interuallis, & negasse barbarorum ea castra vlli videri posse. H
Biduum COS. & rex, alter alterius conatus expectantes, continuere suos intra vallum. tertio
die Romanus omneis copias in aciẽ eduxit. Rex verò tam celerem aleam vniuersi certaminis
timens, quadringentos Triballos (Illyriorum id, sicut alio diximus loco, est genus) & Cretẽses
CCC, addito iis peditibus pari numero equitum cum duce Athenagora, vno ex purpuratis, ad
lacessendos hostium equites misit. Ab Romanis cum aberat acies eorum paulo plus quingẽtos
passus, velites & equitum duæ fermè alæ emissæ, vt numero quoque eques pedésque hostẽ æqua-
rent. Credidere regii genus pugnæ cui assueuerant, fore, vt equites inuicem insequẽtes refugien-
tésque, nunc telis vterentur, nunc terga darent: Illyriorum velocitas ad excursiones, & impetus
subitos vsui esset: Cretenses in inuehentem sese effuse hostem sagittas coniicerent. Turbauit hunc
ordinem pugnandi non acrior, quàm pertinacior impetus Romanorũ. nam haud secus quàm
si tota acie dimicarent, & velites emissis hastis comminus gladiis rem gerebant: & equites, vt se-
mel in hostem euecti sunt: stantibus equis partim ex ipsis equis, partim desilientes immiscẽtésq; I
se peditibus pugnabant. ita nec eques regius equiti par erat, insuetus ad stabilem pugnã: nec pe-
des cõcursator, & vagus, & propè seminudus genere armorum veliti Romano parmã gladiúm-
que habenti, paritérque & ad se tuendum, & ad hostem petendum armato. non tulere itaque di-
micationem, nec alia re quàm velocitate tutãtes se, in castra refugerunt. Vno deinde intermis-
so die, cum omnibus copiis equitum leuisq; armaturæ pugnaturus rex esset: nocte cetratos quos
peltastas vocant, loco opportuno inter bina castra in insidiis abdiderat. præceperátque Athena-
goræ & equitibus, vt si aperto prælio procederet res, vterentur fortuna: si minus, cedẽdo sensim
ad insidiarum locum hostem pertraherent. & equitatus quidẽ cessit. duces cetratæ cohortis, non
satis expectato signo, ante tempus excitatis suis, occasionem bene gerẽdæ rei amisere. Romanus
& aperto prælio victor, & tutus à fraude insidiarum in castra sese recepit. Postero die omnibus
copiis COS. in aciem descendit, ante prima signa locatis elephantis. quo auxilio tũ primum
Romani, quia captos aliquot bello Punico habebant, vsi sunt. vbi latẽtem intra vallum sensit, K
exprobrans metum successit. Posteaquam ne tum quidẽ potestas pugnandi dabatur, quia ex tam
propinquis statiuis parum tuta frumentatio erat, dispersos milites per agros equitibus extemplo
inuasuris: octo fermè inde millia interuallo tutiorem frumentationẽ habiturus, castra ad Octo-
lophum (id est loco nomen) mouit. Cum in propinquo agro frumentarentur Romani: primò
rex intra vallum suos tenuit, vt cresceret simul & negligentia cum audacia hosti. vbi effusos vi-
dit, cum omni equitatu, & Cretensium auxiliaribus, quantum equitem velocissimi pedites cur-
su æquare poterant, citato profectus agmine, inter castra Romana & frumentatores cõstituit si-
gna. inde copiis diuisis, partem ad consectãdos vagos frumentatores emisit, dato signo nequem

viuum

A uiuum relinqueret, cum parte ipse substitit: itineráq; quibus ad castra recursuri uidebātur hostes, obsedit. Iam passim cædes ac fuga erat, necdū quisquam in castra Romana nuncius cladis peruenerat, quia refugientes in regiam stationem incidebant: & plures ab obsidentibus vias, quàm ab emissis ad cædem interficiebantur. tandem inter medias hostium stationes elapsi quidā trepidi tumultum magis quàm certum nunciū intulerunt castris. Consul equitibus iussis, quà quisque posset, opem ferre laborantibus, ipse legiones è castris educit, & agmine quadrato ad hostem ducit. Dispersi equites per agros quidam aberrarunt, decepti clamoribus aliis ex alio existentibus loco. pars obuios habuerunt hostes. pluribus locis simul pugna cœpit. Regia statio atrocissimum prælium edebat. Nam & ipsa multitudine equitum peditúmque propè iusta acies erat: & Romanorum, quia medium obsederat iter, plurimi in eam inferebantur. Eo quoque superiores Macedones erant, quòd & rex ipse hortator aderat: & Cretensium auxiliares multos ex

B improuiso vulnerabant, conferti præparatique in dispersos & effusos pugnantes. Quòd si modum in insequēdo habuissent, non in præsentis modò certaminis gloriā, sed in summam etiam belli profectum foret. nunc auiditate cædis intemperantius insecuti, in prægressas cum tribunis militum cohortes Romanas incidêre. & fugiens eques vt primò signa suorum vidit, conuertit in effusum hostem equos: versaque momento tēporis fortuna pugnæ est, terga dantibus qui modo secuti erant. multi comminus congressi, multi fugiētes interfecti. nec ferro tantùm periere, sed in paludes quidam coniecti profundo limo cū ipsis equis hausti sunt. Rex quoq; in periculo fuit. nam ruente saucio equo præceps ad terram datus, haud multum abfuit quin iacens opprimeretur. saluti fuit eques, qui raptim ipse desiluit, pauidúmque regem in equū subiecit. ipse cum pedes æquare cursu fugientes non posset equites, ab hostibus ad casum regis concitatis confossus periit. Rex circunuectus paludes peruias inuiásque trepida fuga, in castra tādem, iam desperantibus plerisque incolumem euasurum, peruenit. Ducenti Macedonum equites eo prælio pe-

C riere, centum fermè capti, LXXX admodum ornati equi, spoliis simul armorum relatis, abducti. Fuerūt qui hoc die regem temeritatis, consulē segnitiæ accusarent. nam & Philippo quiescendum fuisse, cum paucis diebus hostes exhausto circà omni agro ad vltimum inopiæ venturos sciret: & consulem, cum equitatum hostium, leuémque armaturam fudisset, ac propè regem ipsum cepisset: protinus ad castra hostium ducere debuisse. nec enim mansuros ita perculsos hostes fuisse, debellarique momento temporis potuisse. Id dictu, quàm re, vt pleraque, facilius. nam si omnibus peditum quoque copiis rex cōgressus fuisset: forsitan inter tumultum, cum omnes victi, metúque perculsi ex prælio intra vallum, protinus inde superuadentem munimēta victorem hostem fugerēt, exui castris potuerit rex. cum verò integræ copiæ peditum in castris mansissent, stationes ante portas, præsidiáque disposita essent: quid, nisi vt temeritatē regis effusè paulò antè secuti perculsos equites imitaretur, profecisset? neque enim ne regis quidem primū consilium, quo impetum in frumētatores palatos per agros fecit, reprehendendum foret, si modum

D prosperæ pugnæ imposuisset. Eo quoque minus est mirum tētasse eum formam, quòd fama erat Pleuratum Dardanósque ingentibus copiis profectos domo iam in Macedoniam trāscendisse, quibus si vndique circunuentus copiis foret, sedentem Romanum debellaturum credi poterat. Itaque secūdum duas aduersas equestreis pugnas multo minus tutam moram in iisdem statiuis fore Philippus ratus, cum abire inde, & fallere abiēs hostem vellet: caduceatore sub occasum solis ad consulem misso, qui inducias ad sepeliendos equites peteret: frustratus hostem, secunda vigilia, multis ignibus per tota castra relictis, silenti agmine abiit. Corpus iā curabat COS. cum venisse caduceatorem, & quid venisset, nunciatum est. Responso tantum dato, mane postero die fore copiam conueniendi, id quod quæsitum erat, nox, dieiq; insequentis pars ad præcipiēdum iter Philippo data est. montes, quam viam non ingressurum graui agmine Romanum sciebat, petit. COS. prima luce caduceatore datis induciis dimisso, haud ita multo pòst abisse hostem cum sensisset: ignarus quà sequeretur, iisdem statiuis frumentando dies aliquot consumpsit. Stu-

E beram deinde petit, atque ex Pelagonia frumentum quod in agris erat, conuexit. inde ad Pluuinam est progressus, nondum comperto quam regionem hostes petissent. Philippus cum primò ad Bruannam statiua habuisset: profectus inde transuersis limitibus terrorem præbuit subitum hosti. mouere itaque ex Pluuina Romani, & ad Osphagum flumen posuerunt castra. Rex haud procul inde & ipse vallo super ripam amnis ducto (Erigoniū incolæ vocant) consedit. inde satis comperto Erduæam petituros Romanos, ad occupandas angustias, ne superare hostes arctis faucibus inclusum aditum possent, præcessit. ibi alia vallo, alia fossa, alia lapidum congerie, vt pro muro essent: alia arboribus obiectis, ita vt locus postulabat, aut materia suppeditabat, opere permuniit, atque (vt ipse rebatur) viam suapte natura difficilē, obiectis per omnes trāsitus ope-

ribus inexpugnabilem fecit. Erant pleraque syluestria circà, incómoda phalangi maximè Macedonum: quæ, nisi vbi prælógis hastis velut vallum ante clypeos obiecit (quod vt fiat, libero cápo opus est) nullius admodum vsus est. Thracas quoque romphææ, ingétis & ipsę longitudinis, inter obiectos vndiq; ramos impediebant. Cretésium vna cohors non inutilis erat. sed ea quoque ipsa, vt si quis impetum faceret, in patentem vulneri equum equitémque sagittas conicere poterat: ita aduersus scuta Romana nec ad traiiciendum satis magnam vim habebat, nec aperti quicquam erat, quod peteret. Itaque id vt vanum teli genus senserūt esse: saxis passim tota valle iacentibus incessebant hostem. ea maiore cum sonitu, quam vulnere vllo pulsatio scutorum parumper succedentes Romanos tenuit. Deinde iis quoque spretis, partim testudine facta per aduersos vadūt hostes, partim breui circuitu cum in iugum collis euasissent, trepidos ex præsidiis stationibúsque Macedonas deturbant, & vt in locis impeditis difficili fuga, plerosque etiam obtruncant. ita angustiæ minore certamine, quàm quod animis proposuerant, superatæ: & in Erdoæam peruentum: vbi peruastatis passim agris, in Elimeam se recepit. inde impetum in Orestidem fecit: & oppidum Celetrum est aggressus, in peninsula situm. lacus mœnia cingit, angustis faucibus vnum ex continenti iter est. Primo situ ipso freti, clausis portis imperium abnuere: deinde postquam signa ferri, ac testudine succedi ad portā, obsessásque fauces agmine hostium viderunt, priusquam experirentur certamen, metu in deditionem venerunt. Ab Celetro in Dassaretios processit, vrbémque Pelium vi cepit. seruitia inde cum cætera præda abduxit, & libera capita sine pretio dimisit, oppidúmq; iis reddidit, præsidio valido imposito: nam & sita opportunè vrbs erat ad impetus in Macedoniā faciendos. Ita peragratis hostium agris consul in loca pacata ad Apolloniam, vnde orsus bellum erat, copias reduxit. Philippum auerterant Aetoli, & Athamanes, & Dardani, & tot bella repentè alia ex aliis locis exorta. Aduersus Dardanos iam recipiétes ex Macedonia sese, Athenagoram cum expeditis peditibus, ac maiore parte equitatus misit, iussum instare ab tergo abeuntibus, & carpendo postremum agmen segniores eos ad mouendos domo exercitus efficere. Aetolos Damocritus prætor, qui moræ ad decernendum bellum ad Naupactum author fuerat: idem proximo concilio ad arma conciuerat, post famā equestris ad Octolophum pugnæ, Dardanorúmque & Pleurati cum Illyriis transitum in Macedoniam, ad hæc classis Romanæ aduentum in Oreum, & super circunfusas tot Macedoniæ gentes maritimam quoque instantem obsidionem. Hæ caussæ Damocritū Aetolósque restituerant Romanis, & Aminandro rege Athamanum adiuncto profecti Cercinium obsedere. Clauserāt portas, incertum vi, an voluntate, quia regium habebant præsidium. cæterùm intra paucos dies captum est Cercinium atque incensum: qui superfuerant è magna clade, liberi seruique inter cæteram prædam abducti. Is timor omneis qui circūcolunt Bœben paludē, relictis vrbibus montes coēgit petere. Aetoli inopia prædæ inde auersi in Perræbiam ire pergunt. Cyretias ibi vi capiunt, fœdéque diripiunt. qui Mallœam incolūt, voluntate in deditionem societatémque accepti. Ex Perræbia Gomphos petendi Aminander author erat (& imminet Athamania huic vrbi, videbatúrque expugnari sine magno certamine posse.) Aetoli cāpos Thessaliæ opimos ad prædam petiere: sequente, quanquam non probante Aminandro nec effusas populationes Aetolorum, nec castra quo sors tulisset loco, sine vllo discrimine ac cura muniendi posita. itaque ne temeritas eorum negligentiaque sibi ac suis etiam cladis alicuius caussa esset, cum campestribus locis subiicientes eos castra Phecado vrbi videret, ipse paulo plus quingentorum passuum inde tumulum suis, quanuis leui munimento tutum, cepit. Cum Aetoli, nisi quod populabantur, vix meminisse viderentur se in hostium agro esse: alii palati semermes vagarentur: alii in castris sine stationibus per somnum vinúmque dies noctibus æquarent, Philippus inopinantibus aduenit. quem cum adesse refugientes ex agris quidam pauidi nunciassent, trepidare Damocritus, cæterique duces. & erat fortè meridianum tempus, quo plerique graues cibo sopiti iacebāt. excitare igitur alii alios, iubere arma capere, alios dimittere ad reuocandos qui palati per agros prædabantur. tantaque trepidatio fuit, vt sine gladiis quidam equitum exirent, loricas plerique non induerent. ita raptim educti. cum vniuersi sexcentorum ægrè simul equites peditésque numerum explessent: incidunt in regium equitatum, numero, armis animisque præstantē. itaq; primo impetu fusi, vix tentato certamine turpi fuga repetunt castra. cæsi, captique quidam, quos equites ab agmine fugiētium interclusere. Philippus suis iam vallo appropinquantibus receptui cani iussit. fatigatos enim equos virósque non tam prælio, quàm itineris simul longitudine, simul præpropera celeritate habebat. itaque turmatim equites, inuicémq; manipulos leuis armaturæ aquatum ire, & prandere iubet: alios in statione armatos retinet, operiēs agmen peditum tardius ductum propter grauitatem armorum. quod vbi aduenit, & ipsis imperatum vt statutis signis

A signis,armísq; ante se positis,raptim cibum caperent:binis,ternísve summũ ex manipulis aquã-
di caussa missis.interim eques cum leui armatura paratus instructúsq; stetit,siquid hostis moue-
ret. Aetoli(iam enim & quæ per agros multitudo sparsa fuerat,receperat se in castra)vt defensu-
ri munimenta,circa portas vallúmq; armatos disponunt,dum quietos hostes ipsi feroces ex tu-
to spectabant.postea quàm mota signa Macedonum sunt,& succedere ad vallum parari atq; instru-
cti cœpere:omnes repentè relictis stationibus per auersam partem castrorũ ad tumulum,ad ca-
stra Athamanum perfugiunt.multi in hac quoque tam trepida fuga capti cæsique sunt Aetolo-
rum.Philippus,si satis diei superesset,non dubius quin Athamanes quoq; exui castris potuissent:
die per prælium,deinde per direptionem castrorum absumpto,sub tumulo in proxima plani-
tie consedit,prima luce insequentis diei hostem aggressurus. Sed Aetoli eodem pauore quo sua
castra reliquerant,nocte proxima dispersi fugerunt.Maximè vsui fuit Aminander,quo duce A-
B thamanes itinerũ periti summis montibus per calles ignotos sequentibus eos hostibus in Aeto-
liam perduxerunt.non ita multos in dispersa fuga error intulit in Macedonũ equites, quos lu-
ce prima Philippus,vt desertũ tumulum vidit,ad carpẽdum hostium agmen misit. Per eos dies
& Athenagoras regius præfectus Dardanos recipientes se in fines adeptus : postremum agmen
primò turbauit.dein postea quam Dardani conuersis signis direxere aciem, æqua pugna iusto
prælio erat.vbi rursus procedere Dardani cœpissent:equite & leui armatura regi nullum talis
auxilii genus habentes Dardanos,oneratos immobilibus armis vexabãt. & loca ipsa adiuuabãt.
Occisi perpauci sunt,plures vulnerati,captus nemo:quia non excedunt temerè ordinibus suis,
sed confertim & pugnant,& cedunt.Ita damna Romano accepta bello,duabus per opportunas
expeditiones coërcitis gentibus,restituerat Philippus incepto forti, non prospero solùm euẽtu.
Minuit deinde ei fortè oblata res hostium Aetolorum numerũ.Scopas princeps gentis ab Ale-
xandria magno cum pondere auri ab rege Ptolemæo missus,sex millia peditũ, & equites mer-
C cede conductos Aegyptum auexit. nec ex iuuentute Aetolorum quenquam reliquisset,ni Da-
mocritus nunc belli quod instaret,nunc futuræ solitudinis admonens(incertum cura gẽtis,an
vt aduersaretur Scopæ,parum donis cultus) partem iuniorum castigando domi continuisset.
Hæc ea æstate ab Romanis Philippóque gesta erant. Classis à Corcyra eiusdem principio æsta-
tis cum L.Apustio legato profecta,Malea superata, circa Scyllæum agri Hermionici Attalo re-
gi coniuncta est.Tum verò Atheniensium ciuitas,cui odio in Philippum per metum iam diu
moderata erat,id omne in auxilii pręsentis spem effudit.Nec vnquã ibi desunt linguæ prom-
ptæ ad plebem concitandam.quod genus cũ in omnibus liberis ciuitatibus,tũ præcipuè Athe-
nis,vbi oratio plurimum pollet,fauore multitudinis alitur. Rogationẽ extemplo tulerunt,ple-
bésque sciuit,vt Philippi statuę,imagines omnes,nomináque earum,item maiorum eius virilis
ac muliebris sexus omnium tollerentur delerentúrque.dies festi,sacra,sacerdotes,quæ ipsius ma
iorúmve eius honoris caussa instituti essent,omnia profanarentur.loca quoque,in quibus posi-
D tum aliquid inscriptúmve honoris eius caussa fuisset,detestabilia esse: neque in iis quicquã post-
ea poni dedicaríque placere eorum quæ in loco puro poni dedicaríque fas esset.sacerdotes pu-
blicos, quotiescunque pro populo Atheniensi,sociísque, & exercitibus,& classibus eorum pre-
carentur,toties detestari atque execrari Philippum,liberos eius,regnúmque,terrestres naualésq;
copias,Macedonum genus omne,noménque.additum decreto, siquis quid postea quod ad no-
tam ignominiámq; Philippi pertineret, ferret: id omne populum Atheniẽsem iussurum. siquis
cõtra ignominiam,próve honore eius dixisset,fecissétve:qui occidisset eum,iure cæsurum.po-
stremò inclusum,vt omnia quæ aduersus Pisistratidas decreta quondam erãt, eadem in Philip-
po seruarentur.Athenienses quidem literis,verbísque,quibus solis valent,bellum aduersus Phi-
lippum gerebant.Attalus Romaniq; cum Pyræeum primò ab Hermione petissent: paucos ibi
morati dies,oneratique ęquè immodicis ad honores sociorum,ac quę in iram aduersus hostem
fuerant,Atheniensium decretis,nauigant à Pyræeo Andrum. & cum in portu quem Gaureleon
E vocant,constitissent:missis,qui tentarent oppidanorum animos, si volũtate tradere vrbẽ,quàm
vim experiri mallent:postquam præsidio regio arcem teneri,nec se potestatis suæ esse responde-
bant:expositis copiis, omnique apparatu vrbium expugnandarum, diuersis partibus rex & le-
gatus Romanus ad vrbem subeunt.Plus aliquanto Græcos Romana signa, armáque non antè
visa,animique militum tam promptè succedentium muro,terruere.itaque fuga extemplo in ar-
cem facta est,vrbe hostes potiti.& in arce cum biduum loci se magis quàm armorum fiducia te-
nuissent: tertio die pacti ipsi præsidiúmque,vt cum singulis vestimentis Delium Bœotiæ trans-
veherentur.Ea ab Romanis regi Attalo concessa,prædam ornamentáque vrbis ipsi auexerunt.
Attalus ne desertam haberet insulam,& Macedonum ferè omnibus,& quibusdam Andriorum
F

vt manerent, persuasit. postea & ab Delio, qui ex pacto trāsuecti eò fuerant: promissis regis cum F
desiderium quoque patriæ facilius ad credendum inclinaret animos, reuocati. Ab Andro Cythnum traiecerunt. ibi dies aliquot oppugnanda vrbe nequicquam absumpti, & quia vix operæpretium erat, abscessere. Ad Prasias (continentis Atticæ is locus est) Issæorum XX lembi classi Romanorum adiuncti sunt. ii missi ad populandos Carystiorum agros. cætera classis Geræstum nobilem Eubœæ portum, dum à Carysto Issæi redirent, tenuit. Inde omnes velis in altum datis, maris medio præter Scyrum insulam Icum peruenere. ibi paucos dies sæuiente borea retenti, vbi prima tranquillitas data est, Sciathum traiecere, vastatam vrbem, direptámque nuper à Philippo. Per agros palati milites, frumentum, & siqua alia vsui esse ad vescendum poterant, ad naues retulere. prædæ nec erat quicquam, nec meruerant Græci cur diriperentur. Inde Casandream petentes primò ad Mendin, maritimum ciuitatis eius vicum, tenuere. inde cum superato promontorio ad ipsa mœnia vrbis circumagere classem vellent: sæua coorta tempestate propè G
obruti fluctibus, dispersi magna ex parte amissis armamentis in terram effugerunt. Omen quoque ea maritima tempestas ad rem terra gerendam fuit. nam collectis in vnum nauibus, expositísque copiis aggressi vrbem, cum multis vulneribus repulsi (& erat validum ibi regium præsidium) irrito incepto regressi Canastrum Pallenes traiecere. inde superato Toronæ promontorio, nauigantes Acanthum petiere. ibi primò ager vastatus, deinde ipsa vrbs vi capta ac direpta. nec vltra progressi (iam enim & graues præda naues habebant) retro, vnde venerant, Sciathum, & ab Sciatho Eubœam repetunt. Ibi relicta classe, decem nauibus expeditis sinum Maliacum intrauere ad colloquendum cum Aetolis de ratione gerēdi belli. Sipyrrhicas Aetolus princeps legationis eius fuit, qui ad communicanda consilia Heracleam cum rege & cum Romano legato venit. Petitum ex fœdere ab Attalo est, vt mille milites præstaret. tantum enim numerum bellum gerentibus aduersus Philippum debebat. Id negatum Aetolis, quòd illi quoque grauati prius essent ad populandam Macedoniam exire quo tempore Philippo circa Pergamū vrente H
sacra profanáque, abstrahere eum inde respectu rerum suarum potuissent. Ita Aetoli cum spe magis, Romanis omnia pollicentibus, quam cum auxilio dimissi. Apustius cum Attalo ad classem rediit. inde consultari de Oreo oppugnādo cœptum. Valida ea ciuitas & mœnibus, & quia ante fuerat tentata, firmo erat præsidio. Coniunxerant se iis post expugnationem Andri cum præfecto Agesimbroto XX Rhodiæ naues, tectæ omnes. eam classem in statione ad Zelasium miserunt (Isthmiæ id super Demetriadem promontorium est peropportunè obiectum) vt si quid inde mouerent Macedonum naues, in præsidio essent. Heraclides præfectus regius classem ibi tenebat, magis per occasionem si quam negligentia hostium dedisset, quàm aperta vi quicquam ausurus. Oreum diuersi Romani & rex Attalus oppugnabāt: Romani à maritima arce, regii aduersus vallem inter duas iacentē arces, qua & muro intersepta vrbs est. & vt loca diuersa, sic dispari modo etiam oppugnabāt: Romani testudinibus, & vineis, & ariete admouendo muris: regii balliστis, catapultísque, & alio omni genere tormentorum tela ingerentes, & pondere ingenti saxa iaciebāt: & cuniculos, & quicquid aliud priore oppugnatione expertum profuerat. Cæterùm I
non plures tantum Macedones quàm ante tuebantur vrbem, sed etiam præsentioribus animis, & castigationibus regis in admissa culpa, & simul minarum, simul promissionum in futurum memores, ita vt parum in expugnatione celeri spei esset. Interim & aliud agi posse ratus legat⁹, relictis quot satis videbatur ad opera perficienda, traiicit in proxima continētis: Larissamque, non illam in Thessalia nobilem vrbem, sed alteram quam Cremasten vocant, subito aduentu, præter arcem, cepit. Attalus quoq; Aegeleon, nihil minus quàm tale quicquam in alterius oppugnatione vrbis timentibus, oppressit. Et iam cū opera in effectu erant circa Oreum: cum præsidium quod intus erat, labore assiduo, vigiliis diurnis pariter nocturnísque, & vulneribus confectum. muri quoque pars ariete incusso subruta multis iam locis prociderat. perque apertum ruina iter nocte Romani, quódque super portum est, in arcem perruperunt. Attalus luce prima, signo ex arce dato ab Romanis, & ipse vrbem inuasit, stratis magna ex parte muris: pręsidium; K
oppidanique in alteram arcem perfugêre: vnde biduo pôst deditio facta. vrbs regi, captiua corpora Romanis cessere. Iam autumnale æquinoctium instabat, & est sinus Euboicus quem Cœlā vocant, suspectus nautis. itaque ante hyemales motus euadere cupientes, Pyræeum, vnde profecti ad bellum erant, repetunt. Apustius triginta nauibus ibi relictis, super Maleam nauigat Corcyrā. regem spatium initiorum Cereris, vt sacris interesset, tenuit. secundum initia & ipse in Asiam se recepit, Agesimbroto & Rhodiis domum remissis. Hæc ea æstate terra mariq; aduersus Philippum sociósq; eius à consule & legato Romanis, adiuuantibus rege Attalo & Rhodiis gesta. Consul alter C. Aurelius ad confectum bellū cum in prouinciam venisset, haud clam tulit iram ad-

uersus

A uersus prætorem, quòd absente se rem gessisset. misso igitur eo in Hetruriam, ipse in agrum hostium legiones induxit: populandóque cum præda maiore quàm gloria bellū gessit. L. Furius, simul quòd in Hetruria nihil erat rei quod gereret: simul Gallico triumpho imminens, quē absente consule irato atque inuidente facilius impetrari posse ratus, Romam inopinato cū venisset, senatum in æde Bellonæ habuit: expositisque rebus gestis, vt triumphāti sibi in vrbem inuehi liceret, petit. Apud magnam partem senatus, & magnitudine rerum gestarum valebat, & gratia. maiores natu negabant triumphum, & quòd alieno exercitu rem gessisset, & quòd prouinciam reliquisset auiditate rapiendi per occasionem triumphi. id verò eum nullo exēplo fecisse. consulares præcipuè expectandum fuisse consulem dicebant. potuisse enim castris prope vrbem positis, tutanda colonia, ita vt acie nō decerneret, in aduentū eius rem extrahere. & quod prætor non fecisset, senatui faciendum esse. consulē expectarent. vbi coràm disceptantes consulem B & prætorem audissent, verius de caussa existimaturos esse. Magna pars senatus nihil præter res gestas, & an in magistratu suisque auspiciis gessisset, censebāt spectare senatum debere. Ex duabus coloniis, quæ velut claustra ad cohibendos Gallicos tumultus oppositæ fuissent, cum vna direpta & incensa esset, traiectu rúmque id incendium velut ex continentibus tectis in alteram tam propinquam coloniam esset, quid tandem prætori faciendum fuisse? nam si sine cōsule geri nihil oportuerit, aut senatum peccasse, qui exercitum prætori dederit (potuisse enim, si non cum prætoris, sed consulis exercitu rem geri voluerit, ita finire S C, ne per prętorē, sed per consulem gereretur) aut consulem, qui non cum exercitum ex Hetruria transire in Galliam iussisset, ipse Arimini occurrerit, vt bello interesset, quod sine eo geri fas nō esset. Nō expectare belli tempora moras & dilationes imperatorum. & pugnandum esse interdum non quia velis, sed quia hostis cogat. pugnam ipsam, euentúmque pugnæ spectari oportere. fusos, cæsósque hosteis: castra capta, ac direpta, coloniam liberatam obsidione, alterius coloniæ captiuos recupratos, C restitutósque suis, debellatū vno prælio esse. nō homines tātùm ea victoria lætatos, sed diis quoque immortalibus per triduum supplicationes habitas, quòd bene ac feliciter, non quòd malè ac temere Respublica à L. Furio prætore gesta esset. data fato etiam quodam Furiæ genti Gallica bella. Huius generis orationibus ipsius amicorúmque victa est pręsentis gratia prętoris, absentis consulis maiestas: triumphúmque frequentes L. Furio decreuerūt. Triumphauit de Gallis in magistratu L. Furius prætor. In ærarium tulit trecenta viginti millia æris, argenti C L X X millia pondo. neque captiui vlli ante currum ducti: neq; spolia prælata, neq; milites secuti. omnia, præter victoriam, penes cōsulem esse apparebat. Ludi deinde à P. Cornelio Scipione, quos consul in Africa vouerat, magno apparatu facti. Et de agris militum eius decretum, vt quot quisq; eorum annos in Hispania aut in Africa militasset, in singulos annos bina iugera acciperet. eum agrum decemuiri assignarent. Triumuiri inde creati ad supplendum Venusinis colonorū numerum, quòd bello Annibalis attenuatæ vires eius colonię erant: C. Terentius Varro, T. Quin- D tius Flaminius, P. Cornelius Cn. F. Scipio. ii colonos Venusiam adscripserūt. Eodem anno C. Cornelius Cethegus, qui procōsul Hispaniam obtinebat, magnum hostium exercitum in agro Sedetano fudit. quindecim millia Hispanorum eo prælio dicuntur cæsa, signa militaria capta octo & L X X. C. Aurelius C O S. cum ex prouincia Romam comitiorū caussa venisset, non id, quod animis præceperat, questus est, non expectatū se ab senatu, neq; disceptandi cū prætore consuli potestatem factam: sed ita triumphū decreuisse senatum, vt nullius, nisi eius qui triumphatur⁹ esset, haud eorū qui bello interfuissent, verba audiret. maiores ideo instituisse vt legati, Tr. mil. cēturiones, milites denique triumpho adessent, vt virtutes rerum gestarum eius cui tantus honos haberetur, publicè viderentur. ecquem ex eo exercitu qui cū Gallis pugnauerit, si non militem lixam saltem fuisse, quem percunctari posset senatus quid veri prætor vanive referret? Comitiis deinde diē indixit. quibus creati sunt consules L. Cornelius Lentulus, P. Villius Tappulus. Prætores inde facti L. Quintius Flamininus, L. Valerius Flaccus, L. Villius Tappulus, C. E Bebius Pamphilus. Annona quoq; eo anno peruilis fuit. frumēti vim magnam ex Africa aduectam ædiles curules M. Claudius Marcellus, & Sex. Aelius Pætus binis æris in modios populo diuiserunt, & ludos Romanos magno apparatu fecerunt, diem vnum instaurarunt, signa ænea quinque ex multatitio argento in ærario posuerunt. Plebeii ludi ab ædilibus L. Terentio Massaliota, & C. Bebio Pamphilo quem prætorem designauerant, ter toti instaurati. Et ludi funebres eo anno per quatriduū in foro mortis M. Valerii Leuini caussa à P. & M. filiis eius facti, & munus gladiatorium datum ab iis. paria quinq; & viginti pugnarunt. M. Aurelius Cotta decemuir sacrorum mortuus, in eius locum M. Acilius Glabrio suffectus. Comitiis ædiles curules creati sunt fortè ambo qui statim accipere magistratum non possent. nam C. Cornelius Cethegus

absens creatus erat, cum Hispaniam obtineret prouinciā: C. Valerius Flaccus, quem præsentem F
creauerant: quia flamen Dialis erat, iurare in leges nō poterat: magistratum autem plus quinq; dies, nisi qui iurasset in leges, nō licebat gerere. Petente Flacco vt legibus solueretur, senatus decreuit, vt si ædilis qui pro se iuraret, arbitratu consulum daret: consules, si eis videretur, cū tribunis plebis agerent, vti ad plebem ferrent. Datus, qui iuraret pro fratre, L. Valerius Flaccus prætor designatus. tribuni ad plebem tulerunt, plebésq; sciuit, vt perinde esset, ac si ipse ædilis iurasset. Et de altero ædile plebiscitum est factum, rogantibus tribunis, quos duos in Hispaniam cum imperio ad exercitus ire iuberent, vt C. Cornelius ædilis curulis ad magistratū gerendum veniret, & L. Manlius Acidinus decederet de prouincia. multos post annos plebes. Cn. Cornelio Lentulo, & L. Ster tinio proconsulibus imperium esse in Hispania iussit.

DECADIS QVARTAE LIBER SECVNDVS. G

COnsules prætoréſque cum Idibus Martiis magistratum iniſſent, prouincias sortiti sunt. L. Lētulo Italia, P. Villio Macedonia: prætoribus, L. Quintio vrbana, C. Bebio Ariminum, L. Valerio Sicilia, L. Villio Sardinia euenit. Lentulus COS. nouas legiones scribere iussus: Villius à P. Sulpitio exercitū accipere. in supplementum eius quantum militum videretur vt scriberet, ipsi permissum. Prætori Bebio legiones quas C. Aurelius COS. habuisset: ita decretę, vt retineret eas donec consul nouo cum exercitu succederet in Gallia. vbi is venisset, omnes milites exauthorati domū dimitterentur, præter quinque millia sociûm. his obtineri circa Ariminum prouinciam satis esse, prorogato imperio prętoribus prioris anni: Cn. Sergio, vt militibus qui in Hispania, Sicilia, Sardinia stipendia per multos annos fecissent, agrum assignandum curaret: Q. Minutio, vt in Brutiis idē de coniurationibus quæstiones, quas H
prætor cū fide curáq; exercuisset, perficeret: & eos quos sacrilegii cōpertos in vinculis Romam misisset, Locros mitteret ad supplicium: quæque sublata ex delubro Proserpinæ essent, reponēda cum piaculis curaret. Feriæ Latinæ pontificum decreto instauratæ sunt, quòd legati ab Ardea questi in senatu erant, sibi in monte Albano Latinis, carnem, vt assolet, datā non esse. Ab Suessa nūciatum est, duas portas, quódq; inter eas muri erat, de cælo tactum. & Formiani legati, ædem Iouis: Item Ostiēses, ædem Iouis: & Veliterni, Apollinis & Sangi ædes, & in Herculis æde capillum enatum. & ex Brutiis ab Q. Minutio proprætore scriptū, equuleum cum quinq; pedibus, pullos gallinaceos tres cum ternis pedibus natos esse. inde à P. Sulpitio proconsule ex Macedonia literæ allatæ, in quibus inter cætera scriptum erat, lauream in puppi nauis longæ enatam. Priorum prodigiorum caussa senatus censuerat, vt consul maioribus hostiis quibus diis videretur, sacrificaret. ob hoc vnum prodigium aruspices in senatum vocati, atq; ex responso eorum supplicatio populo in diem vnū edicta, & ad omnia puluinaria res diuinæ factæ. Carthaginienses eo anno argentum in stipēdium impositum primùm Romam aduexerunt. id quia probum I
non esse quæstores renunciauerant, experientibúsque pars quarta decocta erat, pecunia Romæ mutua sumpta intertrimentum argenti suppleuerunt. Petentibus deinde, vt si iam videretur senatui, obsides sibi redderentur, centum redditi obsides. de cæteris, si in fide permanerent, spes facta. Petentibus iisdem, qui non reddebantur obsides, vt ab Norba, vbi parum commode essent, aliò traducerentur, concessum vt Signiam & Ferentinum transirent. Gaditanis item petentibus remissum ne præfectus Gadeis mitteretur, aduersus quod iis in fidē populi Romani venientibus cum L. Martio Septimio conuenisset. Et Narniensium legatis querētibus ad numerum sibi colonos non esse, & immistos quosdam non sui generis pro colonis se gerere, earum rerum caussa triumuiros creare L. Cornelius COS. iussus. creati P. & Sex. Aelii (Pætis fuit ambobus cognomen) & C. Cornelius Lentulus. Quod Narniensibus datum erat, vt colonorum numerus augeretur, id Cossani petentes non impetrauerunt. Rebus quæ Romæ agendæ erant, perfectis, cōsules in prouincias profecti. P. Villium, in Macedoniam cum venisset, atrox seditio militum iam K
antè iritata, nec satis in principio compressa, excepit. MM ea militum fuere, quæ ex Africa post deuictum Annibalem in Siciliam, inde anno ferè pòst in Macedoniā pro voluntariis trāsportata erant. id voluntate factum negabant. ab tribunis recusantes in naues impositos. sed vtcunq; seu inuita seu suscepta foret militia, & eam exhaustam, & finem aliquem militandi fieri æquum esse. multis annis sese Italiam non vidisse, consenuisse sub armis in Sicilia, Africa, Macedonia: confectos iam se labore & opere, exangues tot acceptis vulneribus esse. Consul caussam postulandæ missionis probabilē, si modestè peteretur, videri dixit, seditionis nec eam, nec vllam

A aliam satis iustā caussam esse. itaque si manere ad signa,& dicto parere velint, se de missione eorum ad senatum scripturū. modestia facilius quàm pertinacia quod velint impetraturos. Thaumacos eo tempore Philippus summa vi oppugnabat aggeribus, vineísque:& iam arietem muris admoturus erat. cæterum incepto absistere eum coëgit subitus Aetolorum aduentus, qui Archidamo duce inter custodias Macedonum mœnia ingressi, nec die nec nocte finem vllum erumpendi nunc in stationes, nunc in opera Macedonū faciebant.& adiuuabat eos natura ipsa loci: nanque Thaumaci a Pylis, sinúq; Maliaco per Lamiam eunti loco alto siti sunt, ipsis faucibus imminentes, quam Cœlen vocant: Thessaliæque transeunti confragosa loca, implicatasq; flexibus vallium vias, vbi ventum ad hanc vrbem est, repentè velut maris vasti, sic immensa panditur planities, vt subiectos campos terminare oculis haud facilè queas. ab eo miraculo Thaumaci appellati. nec altitudine solùm tuta vrbs, sed quòd saxo vndiq; absciso rupibus imposita est;

B Hæ difficultates,& quòd haud satis dignum tanti laboris periculique pretium erat, vt absisteret incepto Philippus, effecerūt. hyems quoque iam instabat, cum inde abscessit,& in Macedoniam in hyberna copias reduxit. Ibi cæteri quidē data quantacunque quiete temporis, simul animosq; corporaque remiserāt: Philippum, quantum ab assiduis laboribus itinerum pugnarúmque laxauerat animum, tanto magis intentum in vniuersum euentum belli curæ angunt: non hostes modò timentem, qui terra marique vrgebant, sed nunc sociorum, nunc etiam popularium animos, ne & illi ad spem amicitiæ Romanorum deficerent,& Macedonas ipsos cupido nouandi res caperet. itaque & in Achaiam legatos misit, simul qui iusiurandum(ita enim pepigerāt quotannis iuraturos in verba Philippi) exigerent: simul qui redderent Achæis Orchomenon,& Heream,& Triphyliam: Eleis Alipheram contendentibus, nunquam eam vrbē fuisse ex Triphylia, sed sibi debere restitui: quia vna esset ex iis quæ ad condendam Megalopolim ex concilio Arcadum contributæ forent. Et cum Achęis quidem per hęc societatem firmabat. Macedonū ani-

C mos sibi conciliauit cum Heraclide. nam cum eum maximæ inuidiæ sibi esse cerneret, multis criminibus oneratū in vincla coniecit ingenti populariū gaudio. Bellum, siquando vnquā antè alias, cum magna cura apparauit, exercuitque in armis & Macedonas & mercenarios milites: principióq; veris cū Athenagora omnia externa auxilia, quódq; leuis armaturæ erat, in Chaoniam per Epirum ad occupandas quæ ad Antigoniam fauces sunt (Stena vocant Græci) misit. ipse pòst paucis diebus grauiore secutus agmine, cum situm omnē regionis aspexisset: maximè idoneum ad muniendum locum credidit esse præter amnem Aoum. Is inter montes, quorum alterum Aeropum, alterū Asnaum incolæ vocāt, angusta valle fluit, iter exiguum super ripā præbens. Asnaum Athenagorā cum leui armatura tenere ac cōmunire iubet: ipse in Aeropo posuit castra. quà abscissæ rupes erant, statio paucorum armatorum tenebat. quæ minus tuta erant, alia fossis, alia vallis, alia turrib⁹ muniebat. magna tormentorū etiam vis, vt missilibus procul arcerent hostem, idoneis locis disposita est. tabernaculum regium pro vallo in cōspecto maximè tu-

D mulo, vt terrorem hostibus, suisq; spem ex fiducia faceret, positum. Consul per Charopum Epiroten certior factus quos saltus cum exercitu insedisset rex,& ipse cum Corcyræ hybernasset, vere primo in continentē traiectus ad hostem ducere pergit. quinq; millia fermè ab regiis castris cum abesset, loco munito relictis legionibus, ipse cū expeditis progressus ad speculāda loca, postero die cōsilium habuit, vtrum per insessum ab hoste saltum, quāquam labor ingēs periculúmq; proponeretur, trāsitum tentaret: an eodem itinere, quo priore anno Sulpitius Macedoniam intrauerat, circunduceret copias. Hoc consiliū per multos dies agitanti nuncius venit, T. Quintiū consulem factū, sortitúmq; prouinciā Macedoniam, maturato itinere iam Corcyram traiecisse. Valerius Antias intrasse saltū Villium tradit, quia recto itinere nequierit, omnibus à rege insessis, secutum vallē, per quam mediā fertur Aous amnis: ponte raptim facto in ripam in qua erant castra regia, transgressum acie conflixisse: fusum, fugatumq; regem, castris exutū. XII millia hostiū eo prælio cæsa, capta duo millia,& ducentos,& signa militaria centū XXXII,

E equos CCXXX. ædem etiam Ioui in eo prælio votā, si res prosperè gesta esset. Cæteri Græci Latiniq; authores, quorū quidem ego legi annales, nihil memorabile à Villio actū, integrúmq; bellum insequentē consulem T. Quintiū accepisse tradunt. Dum hæc in Macedonia gerūtur, Consul alter L. Lentulus, qui Romæ substiterat, comitia cēsoribus creandis habuit. multis claris petentibus viris, creati censores P. Cornelius Scipio Africanus,& P. Aelius Pætus. Hi magna inter se concordia & senatum sine vllius nota legebant: & portoria venalicium Capuæ, Puteolisque item castrorum portorium, quo in loco nunc oppidum est, fruēdum locarunt, colonósque eò trecentos(is enim numerus finitus ab senatu erat) adscripserūt,& sub Tifatis Capuæ agrum vendiderunt. Sub idem tempus L. Manlius Acidinus ex Hispania decedens, prohibitus a M.

Porcio Lecca tribuno plebis ne ouans rediret, cum ab senatu impetrasset, priuatus vrbem ingrediens M C C pondo argenti, X X X pondo fermè auri in ærariū tulit. Eodem anno C. Bebius Pamphilus, qui ab C. Aurelio consule anni prioris prouinciā Galliam acceperat, temerè ingressus Gallorum Insubrium fines, propè cum toto exercitu est circunuentus. supra sex millia, & sexcentos milites amisit. tanta ex eo bello, quod iam timeri desierat, clades accepta est. Ea res L. Lentulum consulem ab vrbe exciuit. qui vt in prouinciam venit plenam tumultus, trepido exercitu accepto, prætorem multis probris increpitum prouincia decedere, atque abire Romam iussit. neque ipse consul memorabile quicquam gessit, comitiorum caussa Romam reuocatus, quæ ipsa per M. Fuluium & M. Curium tribunos plebis impediebantur, quòd T. Quintium Flamininum consulatum ex quæstura petere nō patiebantur. Iām ædilitatem, præturamque fastidiri: nec per honorum gradus documētum sui dantes nobiles homines tendere ad cōsulatum, sed transcendendo media, summa imis continuare. Res ex campestri certamine in senatum venit. patres censuerunt, qui honorem, quē sibi capere per leges liceret, peteret: in eo populo creandi quem velit, potestatem fieri æquum esse. In authoritate patrū fuere tribuni. Creati C O S S. Sex. Aelius Pætus, & T. Quinti⁹ Flaminin⁹. Inde prætorū comitia habita. creati L. Cornelius Merula, M. Claudius Marcellus, M. Porcius Cato, C. Heluius, qui ædiles plebis fuerāt. Ab iis ludi plebeii instaurati. & epulū Iouis fuit ludorum caussa. Et ab ædilibus curulibus C. Valerio Flacco flamine Diali, & C. Cornelio Cethego ludi Romani magno apparatu facti. Ser. Sulpitius, & L. Galba pōtifices eo anno mortui sunt. in eorum locum M. Aemylius Lepidus, & Cn. Cornelius Scipio pontifices suffecti sunt. Sex. Aelius Pætus, T. Quintius Flamininus consules magistratu inito senatum in Capitolio cum habuissent, decreuerunt patres, vt prouincias Macedoniam atque Italiam consules compararent inter se, sortirentúrve. vtri eorum Macedonia euenisset, in supplementum legionum tria millia militum Romanorū scriberet, & C C C equites: item sociorum Latini nominis quinque millia peditum, quingentos equites. alteri consuli nouus omnis exercitus decretus. L. Lentulo prioris anni consuli prorogatum imperium est, vetitúsque aut ipse prouincia decedere prius, aut veterem exercitum deducere, quam cum legionibus nouis consul venisset. Sortiti consules prouincias. Aelio Italia, Quintio Macedonia euenit. Prætores, L. Cornelius Merula vrbanam, M. Claudius Siciliā, M. Porcius Sardiniam, C. Heluius Galliam est sortitus. Delectus inde haberi est cœptus. nā præter consulares exercitus prætores quoque iussi scribere milites erant. Marcello in Siciliam quatuor millia peditum sociûm Latini nominis, & C C C equites: Catoni in Sardiniam ex eodem genere militū tria millia peditum, C C equites: ita vt hi prætores ambo cum in prouincias venissent, veteres dimitterent pedites, equitésque. Attali deinde regis legatos in senatū consules introduxerunt. Hi regē classe sua, copiisque omnibus terra mariq; Romanam rem iuuare, quæq; imperarent Romani consules, impigrè atq; obedienter ad eam diem fecisse cum exposuissent, vereri dixerunt, ne id præstare ei per Antiochum regem vltra non liceret. vacuum nanq; præsidiis naualibus terrestribúsq; regnum Attali Antiochum inuasisse. itaq; Attalū orare P C, si sua classe, suáq; opera vti ad Macedonicum bellum vellēt, mitterent ipsi præsidium ad regnum eius tutandū: si id nollēt, ipsum ad sua defendenda cum classe ac reliquis copiis redire paterētur. Senatus legatis ita responderi iussit, quòd rex Attalus classe, copiisque aliis duces Romanos iuuisset, id gratum senatui esse. auxilia nec ipsos missuros Attalo aduersus Antiochum, socium & amicū populi Romani, nec Attali auxilia retenturos vltra quàm regi cōmodum esset. Semper populum Romanum alienis rebus arbitrio alieno vsum. & principium, & finem in potestate ipsorum, qui ope sua velint adiutos Romanos, esse. Legatos ad Antiochum missuros qui nuncient, Attali, nauiúmq; eius, & militum opera aduersus Philippum communem hostem vti populum Romanum. gratū eum facturum senatui, si regno Attali abstineat, bellóque absistat. æquum esse, socios & amicos populi Romani reges inter se quoq; ipsos pacem seruare. Consulem T. Quintiū, ita habito delectu, vt eos ferè legeret, qui in Hispania aut Africa meruissent spectatæ virtutis milites, properātem in prouinciam, prodigia nūciata, atque eorum procuratio Romæ retinuerunt. De cælo tacta erant, via publica Veiis, forū & ædes Iouis Lanuuii, Herculis ædes Ardeæ, Capuæ murus, & turres, & ædes quæ Alba dicitur. cælum ardere visum erat Arretii. terra Velitris trium iugerū spacio cauerna ingenti desederat. Suessæ Auruncæ nunciabant agnum cum duobus capitibus natū, & Sinuessę porcum humano capite. Eorum prodigiorum caussa supplicatio vnum diem habita. & cōsules rebus diuinis operam dederūt, placatísque diis profecti in prouincias sunt. Aelius cum C. Heluio prætore in Galliam, exercitúmq; ab L. Lentulo acceptum, quem dimittere debebat, prætori tradidit, ipse nouis legionibus quas secum adduxerat, bellū gesturus: neq; memorabilis rei quicquam

F G H I K

A quam gessit. Et T. Quintius alter COS. maturius, quàm priores soliti erant COSS. à Brundusio cum transmisisset, Corcyram tenuit cum octo millibus peditum, equitibus octingentis. à Corcyra in proxima Epiri quinqueremi traiecit, & in castra Romana magnis itineribus contendit. inde Villio dimisso paucos moratus dies, dum se copiæ à Corcyra assequerentur, consilium habuit, vtrum recto itinere per castra hostiũ viam facere conaretur: an ne tentata quidé re tanti laboris ac periculi, per Dassaretios potius Lingúmque tuto circuitu Macedoniã intraret. vicissetque ea sententia, ni timuisset ne cum à mari longius recessisset, misso è manibus hoste, si (quod antea fecerat) solitudinibus syluísque se tutari rex voluisset, sine vllo effectu æstas extraheretur. vtcunque esset igitur, illo ipso tam iniquo loco aggredi hostem placuit: sed magis fieri id placebat, quàm quo modo id fieret, satis expediebat, diésque XL sine vllo conatu sedentes in conspectu hostium absumpserant. inde spes data Philippo est per Epirotarum gentem tentandæ pa-

B cis. habitóque concilio delecti ad eam rem agendam Pausanias prætor & Alexander magister equitum, cõsulem & regem, vbi in arctissimas ripas Aous cogitur amnis, in colloquium adduxerunt. Summa postulatorum cõsulis erat, præsidia ex ciuitatibus rex deduceret: iis quorũ agros vrbésque populatus esset, redderet res quæ cõparerent, cæterorum æquo arbitrio æstimatio fieret. Philippus aliam aliarum ciuitatum conditionem esse respondit. quas ipse cepisset, eas liberaturum. quæ sibi traditæ à maioribus essent, earũ hæreditaria ac iusta possessione nõ excessurum. siquas quererentur belli clades eæ ciuitates cum quibus bellatum foret: arbitrio quo vellent populorum, cum quibus pax vtrisque fuisset, se vsurum. Cõsul nihil ad id quidem arbitro aut iudice opus esse dicere. cui enim non apparere, ab eo qui prior arma intulisset, iniuriam ortã? nec Philippum ab vllis bello lacessitum, priorem vim omnibus fecisse. Inde cum ageretur, quæ ciuitates liberandæ essent, Thessalos primos omnium nominauit consul. ad id verò adeò accensus indignatione est rex, vt exclamaret, quid victo grauius imperares T. Quinti? atque ita se ex col-

C loquio proripuit. & temperatũ ægrè est, quin missilibus, quia dirēpti medio amne fuerant, pugnam inter se consererent. Postero die per excursiones ab stationibus primò in planitie satis ad id patenti multa leuia commissa prælia sunt: deinde recipientibus se regiis in arcta & confragosa loca, auiditate accensi certaminis eò quoque Romani penetrauere. pro his ordo, & militaris disciplina, & genus armorum erat, aptum vrgendis regiis: pro hoste loca, & catapultæ balistæque in omnibus propè rupibus quasi in muris dispositæ. multis hinc atque illinc vulneribus acceptis, cum etiam, vt in prælio iusto, aliquot cecidissent, nox pugnæ finem fecit. Cum in hoc statu res esset, pastor quidam à Charopo principe Epirotarum missus deducitur ad consulem. is se in eo saltu qui regiis tunc oneratus castris erat, armentum pascere ait, omnes montium eorum anfractus callésque nosse. si secum aliquot mittere velit, nõ iniquo nec perdifficili aditu supra caput hostium deducturum. hæc Charopus renunciari iubet, ita crederet, vt suę potius omnia, quàm illius potestatis essent. Cum magis vellet credere quàm auderet consul, mistúm-

D que gaudio ac metu animum gereret, authoritate mot⁹ Charopi, experiri spem oblatam statuit. & vt auerteret rem à suspicione, biduo insequenti lacessere hostem, dispositis ab omni parte copiis, succedentibúsque integris in locum defessorum, non destitit. quatuor millia inde lecta peditum, & trecentos equites tribuno militum tradit. equites, quoad loca patiantur, ducere iubet. vbi ad inuia equiti ventum sit, in planitie aliqua locari equitatum. pedites quà dux monstraret viam ire: vbi, vt polliceatur, super caput hostium peruentum sit, fumo dare signum: nec antè clamorem tollere, quàm ab se signo accepto pugnam cœptam arbitrari posset. nocte itinera fieri iubet (& pernox fortè luna erat) interdiu cibi quietisque sumeret tempus. ducem promissis ingentibus oneratum, si fides extet, vinctum tamẽ tribuno tradit. His copiis ita dimissis, eo intentius Romanus vndique instat capere stationes. Interim die tertio cum verticem quem petierãt, Romani cepisse, ac tenere se fumo significarẽt: tum verò trifariam diuisis copiis, cõsul valle media cum militum robore succedit, cornua dextra læuáq; admouet castris. nec segnius hostes ob-

E uiam eunt. & dũ auiditate certaminis prouecti extra munitiones pugnant, haud paulo superior est Romanus miles & virtute & scientia & armorum genere. Posteaquam multis vulneratis interfectisque recepere se regii in loca aut munimento aut natura tuta, verterat periculum in Romanos, temerè in loca iniqua, nec faciles ad receptũ angustias progressos. neq; impunita temeritate inde recepissent sese, ni clamor primum à tergo auditus, dein pugna etiã cœpta amentes repentino terrore regios fecisset. Pars in fugam effusi sunt. pars quia magis locus fugæ deerat, quàm quod animi satis esset ad pugnam, cum substitissent, ab hoste & à fronte & à tergo vrgẽte circumuenti sunt. Deleri totus exercitus potuit, si fugientes persecuti victores essent: sed equitem angustiæ locorúmque asperitas, peditem armorum grauitas impediit. Rex primo effusè ac sine

respectu fugit: dein quinq; millium spaciũ progressus, cum ex iniquitate locorum, id quod erat, suspicatus esset sequi non posse hostem, substitit in tumulo quodam, dimisitque suos per omnia iuga vallésque, qui palatos in vnum colligerent. Non plus duobus millibus hominum amissis, cætera omnis multitudo, velut signum aliquod secuta, in vnũ cum conuenisset, frequenti agmine petunt Thessaliam. Romani quoad tutum fuit insecuti, cædentes, spoliantésque cæsos, castra regia, etiam sine defensoribus difficili aditu, diripiunt: atque ea nocte in suis castris manserunt. Postero die consul per ipsas angustias, quà se inter valles flumen insinuat, hostem sequitur. Rex primo die ad castra Pyrrhi peruenit. locus quem ita vocát, est in Triphylia terræ Melotidis. inde postero die ingenti itinere agminis (& metus vrgebat) in monté Lingon perrexit. Ipsi montes Epiri sunt, interiecti Macedoniæ, Thessaliæque: latus quod vergit in Thessaliam, oriens spectat, septentrio à Macedonia obiicitur. vestiti frequentibus syluis sunt, iuga summa campos patentes, aquásque perennes habent. Ibi statiuis rex per aliquot dies habitis, fluctuatus animo est, vtrum protinus in regnũ se reciperet, an reuerti in Thessaliam posset. inclinauit sententia, suum in Thessaliam agmé dimitteret, Triccámq; proximis limitibus petit: inde obuias vrbes raptim peragrauit. homines qui sequi possent, sedibus excibat, oppida incendebat, rerum suarum quas possent, ferendarum secum dominis ius fiebat, cætera militis præda erat. nec quod ab hostę crudelius pati possent, reliqui quicquam fuit, quàm quæ ab sociis patiebantur. Hæc etiam facienti Philippo acerba erát, sed è terra mox futura hostium corpora saltem eripere sociorum volebat. ita euastata sunt oppida, Phacium, Iresię, Euhydrium, Eretria, Palępharus. Pheras cum peteret, exclusus, quia res egebat mora, si expugnare vellet, nec tempus erat: omisso incepto, in Macedoniam transcendit. nam etiam Aetolos appropinquare fama erat. qui audito prælio quod circa amnem Aoum factum erat, proximis prius euastatis circa Sperchias & Macran (quam vocant) comen, transgressi inde in Thessaliam Cymines & Angeas primo impetu potiti sunt. à Metropoli dum vastant agros, concursu oppidanorũ ad tuenda mœnia facto, repulsi sunt. Callithera inde aggressi, similé impetum oppidanorum pertinacius sustinuerunt, compulsisq; intra mœnia qui eruperant, contenti ea victoria, quia spes nulla admodum expugnandi erat, abscesserũt. Theuma inde & Calathana vicos expugnant, diripiúntque. Acharras per deditioné receperunt. Xyniæ simili metu à cultoribus desertæ sunt. Hoc sedibus suis extorre agmen in præsidiũ incidit, quod Athamanum, quo tutior frumentatio esset, ducebatur. incondita inermisque multitudo, mista imbelli turba, ab armatis cæsa est. Xyniæ desertæ diripiuntur. Cyphara inde Aetoli capiunt, opportuné Dolopiæ imminens castellum. Hæc raptim intra paucos dies ab Aetolis gesta. Nec Aminander atque Athamanes post famam prosperæ pugnæ Romanorum quieuerunt. Cæterum Aminander quia suo militi parum fidebat, petito ab consule modico præsidio, cum Gomphos peteret: oppidum protinus nomine Phecam, situm inter Gomphos, faucésq; angustas quæ ab Athamania Thessaliam dirimunt, vi cepit. inde Gomphos adortus, & per aliquot dies summa vi vrbem tuétes, cum scalas ad mœnia erexisset, eodem metu perpulit ad deditionem. Hæc deditio Gomphorum ingentem terrorem Thessalis intulit. dedidere deinceps sese, qui Argenta, quíque Pherinum, & Thimarum, & Lisinas, & Stimonem, & Lampsum habent, aliáque castella iuxtà ignobilia. Dum Athamanes, Aetolique summoto Macedonum metu, in aliena victoria suam prædam faciũt: Thessaliáque à tribus simul exercitibus, incerta quem hosté, quémve socium crederet, vastatur: consul faucibus, quas fuga hostium aperuerat, in regioné Epiri tráfgressus, etsi probè scit cui parti, Charopo principe excepto, Epirotæ fauissent: tamen quia ab satisfaciendi quoque cura imperata enixè facere videt: ex præsenti eos potius quàm ex præterito æstimat habitu, & ipsa facilitate veniæ animos eorum in posterum conciliat. Missis deinde nunciis Corcyram, vt onerarię naues in sinum venirent Ambracium: ipse progressus modicis itineribus quarto die in monte Cercetio posuit castra, eodem Aminandro cũ suis auxiliis accito, non tam virium eius egens, quàm vt duces in Thessaliam haberet. ab eodem consilio & pleriq; Epirotarum voluntarii inter auxilia accepti. Primã vrbium Thessaliæ Phaleriam est aggressus. duo millia Macedonum in præsidio habebat. qui primò summa vi restiterunt, quãtum arma, quantum mœnia tueri poterant. sed oppugnatio continua non die non nocte remissa, cum consul in eo verti crederet cæterorum Thessalorum animos, si primi vim Romanam nõ sustinuissent, vicit pertinaciam Macedonum. Capta Phaleria, legati à Metropoli & à Piera dedentes vrbes venerunt. venia eisdem petentibus datur. Phaleria incensa ac direpta est. Inde Aeginium petit. quem locum cum vel modico præsidio tutum, ac propè inexpugnabilem vidisset, paucis in stationem proximam telis coniectis, ad Gomphorum regionem agmen vertit. digressúsque in campos Thessaliæ, cum iam omnia exercitui deessent, quia Epirotarum pepercerat agris: explorato

A plorato antè, vtrum Leucadem, an sinum Ambracium onerariæ tenuissent, frumentatum Ambraciam inuicem cohortes misit. & est iter à Gomphis Ambraciam sicut impeditum ac difficile, ita spacio perbreui. intra paucos itaque dies, trāsuectis à mari commeatibus, repleta omni rerum copia sunt castra. Inde ad Rhagen est profectus. Decem fermè millia à Larissa abest. ex Perrœbia oriundi sunt: sita est vrbs super Peneum amnem. Nihil trepidauere Thessali ad primum aduentum Romanorum. Et Philippus sicut in Thessaliam ipse progredi non audebat, ita intra Tempe statiuis positis, vt quisque locus ab hoste tentabatur, præsidia per occasiones summittebat. Sub idem ferè tempus, quo consul aduersus Philippum primùm in Epiri faucibus castra posuit: & L. Quintius frater consulis, cui classis cura, maritimæque oræ imperium mandatum ab senatu erat, cum duabus quinqueremibus Corcyram transuectus, postquā profectam inde classem audiuit, nihil morandum ratus, cum ad Zammam insulam assecutus esset, dimisso L. Apu-
B stio, cui successerat: tarde inde ad Maleam trahendis plerunque remulco nauibus, quæ cū commeatu sequebantur, peruenit. A Malea, iussis cæteris quantum maxime possent maturare sequi, ipse tribus quinqueremibus expeditis Piræeum præcepit, accepitq; naues ibi relictas ab L. Apustio legato ad præsidium Athenarum. Eodem tempore duæ ex Asia classes profectæ, vna cum Attalo rege: (eæ quatuor & viginti quinqueremes erāt) Rhodia altera XX nauium tectarum. Agesimbrotus præerat. hæ circa Andrum insulam classes coniunctæ, Eubœam inde exiguo distantem freto traiecerunt. Carystiorum primùm agros vastarunt: deinde vbi Carystus præsidio à Chalcide raptim misso, firma visa est: ad Eretriam accesserunt. Eodem & L. Quintius cum iis nauibus quæ Piræei fuerant, Attali regis aduentu audito venit, iussitq; vt quæ ex sua classe venissent naues, Eubœam peterent. Eretria summa vi oppugnabatur: nam & trium iunctarum classium naues omnis generis tormenta machinásque ad vrbium excidia secum portabant: & agri affatim materiæ præbebant ad noua molienda opera. Oppidani primo haud impigre tue-
C bantur mœnia: deinde fessi vulneratique aliquot, cum & muri partem euersam operibus hostium cernerent, ad deditionem inclinarunt. sed præsidium erat Macedonum, quos nō minus quàm Romanos metuebant: & Philocles regius præfectus à Chalcide nuncios mittebat, se in tempore affuturum, si sustinerent obsidionem. Hæc mista metu spes vltra quàm vellent aut quàm possent, trahere eos tempus cogebat. deinde posteaquam Philoclem repulsum, trepidantémque refugisse Chalcidem acceperunt: oratores extemplo ad Attalum veniam fidémq; eius petentes miserunt. Dum in spem pacis intenti segnius munera belli obeunt, & ea modò parte qua murus dirutus erat, cæteris neglectis, stationes armatas opponunt: Quintius noctu ab ea parte quæ minime suspecta erat, impetu facto, scalis vrbem cepit. oppidanorum omnis multitudo cum coniugibus ac liberis in arcem confugit: deinde in deditionem venit. pecuniæ, aurique & argenti haud sanè multum fuit: signa, tabulæ priscæ artis, ornamentáque eius generis plura, quàm pro vrbis magnitudine, aut opibus cæteris inuenta. Carystus inde repetita. vnde,
D priusquam è nauibus copiæ exponerentur, omnis multitudo vrbe deserta in arcem confugit. inde ad fidem ab Romano petendam oratores mittunt. oppidanis extemplo vita ac libertas concessa est: Macedonibus trecenti nummi in capita statutum est precium, & vt armis traditis abirent. hac summa redempti in Bœotiam inermes traiecti. Nauales copiæ duabus claris vrbibus Eubœæ intra dies paucos captis, circunuectæ Sunium Atticæ terræ promontorium, Cenchreas Corinthiorum emporium petierunt. Consul interim omnium spe longiorem atrociorémque oppugnationem habuit: & ea, quà minimum credidisset, resistebāt hostes. nam omnem laborem in muro diruendo crediderat fore. si aditum armatis in vrbem patefecisset, fugam inde, cædémque hostium fore, qualis captis vrbibus fieri solet. cæterum posteaquam parte muri arietibus decussa per ipsas ruinas transcenderunt in vrbem armati: illud principium velut noui atque integri laboris fuit. nam Macedones, qui in præsidio erant & multi & delecti, gloriam etiam egregiam rati, si armis potius & virtute, quàm mœnibus vrbem tuerentur: conferti pluri-
E bus introrsus ordinibus acie firmata, cum transcendere ruinas sensissent Romanos: per impeditum ac difficilē ad receptum locum expulerunt. Id consul ægre passus, nec eam ignominiam ad vnius modo expugnādæ moram vrbis, sed ad summam vniuersi belli pertinere ratus, quod ex momentis paruarum plerunque rerum penderet: purgato loco, qui strage semiruti muri cumulatus erat: turrim ingētis altitudinis, magnam vim armatorum multiplici tabulato portantem, promouit: & cohortes inuicem sub signis, quæ cuneum Macedonum (phalangem ipsi vocant) si possent, vi perrūperent, emittebat. Sed ad loca angusta, haud late patente interuallo diruti muri, genus armorum pugnæque hosti aptius erat. vbi conferti hastas ingentis longitudinis præ se Macedones obiecissent, velut in constructam densitate clypeorum testudinem Ro-

manipilis nequicquam emissis, cum strinxissent gladios: neque congredi propius, neque præci- F
dere hastas poterant: & si quam incidissent aut præfregissent, hastile fragmento ipso acuto inter
spicula integrarum hastarum velut vallum explebat. ad hoc & muri pars adhuc integra vtraq;
tuta præstabat latera: nec ex longo spacio aut cedendum, aut impetus faciendus erat: quæ res
turbare ordines solet. accessit etiam fortuita res ad animos eorum firmandos. nam cum turris
per aggerem parum densati soli ageretur, rota vna in altiorem orbitam depressa ita turrim in-
clinauit, vt speciem ruentis hostibus, trepidationémque insanam superstantibus armatis præ-
buerit. Cum parum quicquam succederet: consul minime æquo animo comparationem mili-
tum generis armorúmque fieri patiebatur: simul nec maturã expugnandi spem, nec rationem,
procul á mari, & in euastatis belli cladibus locis hybernandi vllam cernebat. itaque relicta ob-
sidione, quia nullus in tota Acarnaniæ atque Aetoliæ ora portus erat, qui simul & omneis one-
rarias quæ commeatum exercitui portabant, caperet: & tecta ad hybernandum legionibus præ- G
beret: Anticyra in Phocide in Corinthium versa sinum ad id opportunissime sita visa: quia nec
procul Thessalia, hostiúmque locis abibant: & ex aduerso Peloponnesum exiguo maris spacio
diuisam, ab tergo Aetoliam Acarnaniámq;, ab lateribus Locridem ac Bœotiam habebant. Pho-
cidis primo impetu Panopeam sine certamine cepit. Anticyra haud multum in oppugnando
præbuit moræ. Ambrysus inde, Hyampolisque receptæ. Daulis, quia in tumulo excelso sita est:
nec scalis, nec operibus capi poterat. lacessendo missilibus eos qui in præsidio erãt, cum ad ex-
cursiones elicuissent: refugiendo inuicem, insequendóque, & leuibus sine effectu certaminibus,
eó negligentiæ & contemptus adduxerunt, vt cum refugientibus in portam permisti impetum
Romani facerent. & alia ignobilia castella Phocidis terrore magis quam armis in potestatem
venerunt. Elatia clausit portas: nec, nisi vi cogerentur, recepturi mœnibus videbantur aut du-
cem aut exercitum Romanum. Elatiam obsidenti consuli rei maioris spes affulsit, Achæorum
gentem ab societate regia ad Romanam amicitiam auertendi. Cycliadem principem factionis H
ad Philippum trahentium res, expulerant. Aristhenus, qui Romanis gẽtem iungi volebat, præ-
tor erat. Classis Romana cum Attalo & Rhodiis Cenchreis stabat, parabántque cõmuni omnes
consilio Corinthum oppugnare. Optimum igitur ratus est, priusquam eam rem aggrederẽtur,
legatos ad gentem Achæorum mitti, pollicẽtes, si ab rege ad Romanos defecissent, Corinthum
iis contributuros in antiquum gentis concilium. Authore consule legati a fratre eius L. Quin-
tio, & Attalo, & Rhodiis, & Atheniensibus ad Achæos missi. Sicyone datum iis est concilium.
Erat autem non admodum simplex habitus animorum inter Achæos. terrebat eos Lacedæmo-
nius, grauis & assiduus hostis: horrebant Romana arma: Macedonum beneficiis & veteribus &
recentibus obligati erant: regem ipsum suspectum habebant: pro eius crudelitate perfidiáque
ex iis quæ tum ad tempus faceret, æstimantes, grauiorem post bellum dominum futurum cer-
nebant: neque solum quid in senatu quisque ciuitatis suæ, aut in communibus conciliis gentis
pro sententia dicerent, ignorabant: sed ne ipsis quidem secum cogitantibus, quid vellent, aut I
quid optarent, satis constabat. Ad homines ita incertos introductis legatis potestas dicẽdi facta
est. Romanus primum legatus L. Calpurnius, deinde Attali regis legati, post eos Rhodii disse-
ruerũt. Philippi deinde legatis dicẽdi potestas facta est. postremi Athenienses, vt refellerent Ma-
cedonum dicta, auditi sunt. ii ferè atrocissime in regẽ, quia nulli nec plura nec tam acerba passi
erant, inuecti sunt. Et illa quidem concio sub occasum solis, tot legatorum perpetuis orationi-
bus die absumpto, dimissa est. Postero die aduocatur concilium: vbi cum per præconẽ, sicut Græ-
cis mos est, suadendi, si quis vellet, potestas à magistratibus facta esset: nec quisquam prodiret:
diu silentium aliorum alios intuentium fuit. neque mirum, si, quibus sua sponte volutantibus
res inter se pugnantes obtorpuerant quodammodo animi: eos orationes quoque insuper turba-
uerant, vtrinque quæ difficilia essent, promendo, admonendóque per totum diem habitæ. Tan-
» dem Aristhenus prætor Achæorum, ne tacitum concilium dimitteret, Vbi, inquit, illa certami-
» na animorum Achæi sunt, quibus in conuiuiis & circulis, cum de Philippo & Romanis mẽtio K
» incidit, vix manibus temperatis? nunc in concilio ad eam rem vnam indicto, cum legatorum
» vtrinque verba audieritis, cum referant magistratus, cum præco ad suadendum vocet, obmu-
» tuistis. si non cura communis salutis, ne studia quidem, quæ in hanc aut illam partem animos
» vestros inclinarũt, vocem cuiquam possunt exprimere? cum præsertim nemo tam hebes sit, qui
» ignorare possit, dicendi ac suadendi quod quisque aut velit, aut optimum putet, nunc occasio-
» nem esse, priusquam quicquam decernamus. vbi semel decretum erit, omnibus id, etiam quibus
» ante displicuerit: pro bono atque vtili fœdere defendendũ. Hæc adhortatio prætoris nõ mo-
do quenquam vnum elicuit ad suadendum: sed ne fremitum quidem, aut murmur concionis
tantæ,

A tantæ,ex tot populis congregatæ,mouit. Tum Aristhenus prætor rursus. Non magis consilium
vobis principes Achæorum deest,quàm lingua. sed suo quisque periculo in commune consul-
tum non vult.forsitan ego quoque tacerem,si priuatus essem. nunc prætor video aut non dan-
dum concilium legatis fuisse:aut inde sine responso eos dimittendos non esse. respondere au-
tem nisi ex vestro decreto quî possum?& quandò nemo vestrum,qui in hoc concilium aduoca-
ti estis:pro sententia quicquam dicere vult,aut audet: orationes legatorum hesterno die dictas
pro sententiis percenseamus,perinde ac non postulauerint quæ è re sua essent,sed suaserint quę
nobis censerent vtilia esse. Romani Rhodiique & Attalus societatem amicitiámque nostram
petunt: & in bello quod aduersus Philippum gerunt,se à nobis adiuuari æquum censent. Phi-
lippus societatis secum admonet, & iurisiurandi: & modo postulat vt secum stemus:modo ne
intersimus armis,contentum ait se esse. Nullíne venit in mentem,cur qui nondum socii sunt,
B plus petunt,quàm socius?Non fit hoc neque modestia Philippi,neq; impudentia Romanorum.
Achæi portus & dant fiduciam postulátibus, & demunt. Philippi præter legatum videmus ni-
hil. Romana classis ad Cenchreas stat,vrbium Eubœæ spolia præ se ferens: consulem,legionés-
que eius exiguo maris spacio disiunctas Phocidem ac Locridem peruagátes videmus. Miramini
cur diffidenter Cleomedon legatus Philippi,vt pro rege arma caperemus aduersus Romanos,
modo egerit?qui si ex eodem fœdere ac iureiurando,cuius nobis religioné iniiciebat,rogemus
eum, vt nos Philippus & ab Nabide ac Lacedæmoniis, & ab Romanis defendat: non modo
præsidium,quo nos tueatur,sed ne quid respondeat quidem nobis,sit inuenturus: non Hercle
magis quàm ipse Philippus priore anno:qui pollicédo se aduersus Nabidem bellum gesturum,
cum tentasset nostram iuuentutem hinc in Eubœam extrahere, posteaquam nos neque decer-
nere id sibi præsidium, neque velle illigari Romano bello vidit,oblitus societatis eius quam
nunc iactat,vastandos depopulandósque Nabidi ac Lacedæmoniis reliquit. Ac mihi quidem
C minime conueniens inter se oratio Cleomedontis visa est. Eleuabat Romanum bellum, euen-
túmque eius eúdem fore,qui prioris belli,quod cum Philippo gesserint,dicebat. Cur igitur no-
strum ille auxilium absens petit potius quàm præsens nos veteres socios simul ab Nabide ac
Romanis tueatur?nos dico?quid ita passus est Eretriam Carystúmque capi?quid ita tot Thessa-
liæ vrbes?quid ita Locridem,Phocidémque?quid ita nunc Elatiam oppugnari patitur? cur ex-
cessit faucibus Epiri,claustrísque illis inexpugnabilibus super Aoum amné,aut vi, aut metu,aut
voluntate?relictóque quem insidebat saltu,penitus in regnum abiit?Si sua voluntate tot socios
reliquit hostibus diripiendos, quid recusare potest quin & socii sibi consulant?si metu, nobis
quoq; ignoscat timentibus. si victus armis cessit, Achæi nos arma Romana sustinebimus Cleo-
medon,quæ vos Macedones non sustinuistis?An tibi potius credamus: Romanos non maiori-
bus copiis,nec viribus nunc bellum gerere,quàm antea gesserint:potius quàm res ipsas intuea-
mur?Aetolos tum classe adiuuerunt.nec duce cósulari,nec exercitu bellum gesserunt.sociorum
D Philippi maritimæ vrbes in terrore ac tumultu erant. mediterranea adeo tuta ab Romanis ar-
mis fuerunt,vt Philippus Aetolos nequicquam opem Romanorum implorantes depopulare-
tur.nunc autem defuncti bello Punico Romani,quod per sexdecim annos velut intra viscera
Italiæ tolerauerunt:non præsidium Aetolis bellantibus miserunt,sed ipsi duces belli arma ter-
ra marique simul Macedoniæ intulerunt.tertius iam consul summa vi gerit bellum. Sulpitius
in ipsa Macedonia cógressus fudit fugauitque regem, partem opulentissimam regni eius depo-
pulatus. nunc Quintius tenentem claustra Epiri,natura loci,munimentis,exercitúque fretum
castris exuit :fugientem in Thessaliam persecutus, præsidia regia,sociásque eius vrbes propè in
conspectu regis ipsius expugnauit. Ne sint vera quæ Athenienses modo legati de crudelitate,
auaritia,& libidine regis dixerunt:nihil ad nos pertineant quæ in terra Attica scelera in supe-
ros inferósque deos sint admissa:multo minus,quàm quæ Elæuntii, Abydeníque, qui procul à
nobis absunt,passi sunt:nostrorum ipsi vulnerum,si vultis,obliuiscamur:cædes,direptionésque
E bonorum Messenę in media Peloponneso factas,& hospitem Cyparissiæ Garitenem contra ius
omne ac fas inter epulas propè ipsas occisum,& Aratum patrem filiúmque Sicyonios,cum se-
nem infelicem parentem etiam appellare solitus esset, interfectos: filii etiam vxorem libidinis
caussa in Macedoniam asportatam:cætera stupra virginum matronarúmque obliuioni détur.
ne sint cum Philippo res,cuius crudelitatis metu obmutuistis omnes: (nam quæ alia tacendi
aduocatis in concilium caussa est?) cum Antigono mitissimo ac iustissimo rege,& de nobis o-
mnibus optime merito existimemus disceptationé esse:num id postularet facere nos,quod tum
fieri non posset?Peninsula est Peloponnesus angustis Isthmi faucibus cótinenti adhærens,nulli
apertior atque opportunior quàm nauali bello. si centum tectæ naues,& quinquaginta leuiores

" apertæ, & triginta Issaici lembi maritimam oram vastare, & expositas propè in ipsis litoribus F
" vrbes cœperint oppugnare, in mediterraneas scilicet nos vrbes recipiemus? tanquam non inte-
" stino, & hærente in ipsis visceribus vtamur bello? cum terra Nabis & Lacedæmonii, mari Ro-
" mana classis vrgebũt: vnde regiam societatem, & præsidia Macedonum implorem? an ipsi no-
" stris armis ab hoste Romano tutabimur vrbes quæ oppugnabuntur? egregie enim Dymas prio-
" re bello sumus tutati. Satis exemplorum nobis alienæ clades præbent, ne quæramus quemad-
" modum cæteris exemplo simus. nolite, quia vltro Romani petunt amicitiã, id quod optandum
" vobis ac summa ope petẽdum erat, fastidire. metu enim videlicet compulsi in aliena terra, quia
" sub vmbra auxilii vestri latere volunt, in societatem vestram confugiunt, vt portubus vestris
" recipiantur, vt commeatibus vtantur. Mare in potestate habent: terras quascunque adeũt, extem-
" plo ditionis suæ faciunt. quod rogant, cogere possunt. quia pepercisse volunt, committere vos
" cur pereatis, non patiuntur. Nam quod Cleomedon modo tanquã mediam & tutissimam vo- G
" bis viam consilii, vt quiesceretis, abstineretisq; armis, ostendebat: ea non media, sed nulla via est.
" etenim præterquam quòd aut accipienda, aut aspernãda vobis Romana societas est: quid aliud
" quàm nusquam gratia stabili, velut qui euentum expectauerimus, vt fortunæ applicaremus no-
" stra consilia: prȩda victoris erimus? Nolite, si quod omnibus votis petendum erat, vltro offertur,
" fastidire. non quemadmodum hodie vtrunque vobis licet, sic semper liciturum est. nec sæpe,
" nec diu eadem occasio erit. Liberare vos à Philippo iamdiu magis votis, quàm armis audetis.
" sine vestro labore & periculo qui vos in libertatem vindicarent, cum magnis classibus exerci-
" tibúsque mare traiecerunt. hos si socios aspernamini, vix sanæ mentis estis. sed aut socios, aut
" hostes habeatis oportet. Secundum orationem prætoris murmur ortum aliorum cum assen-
su, aliorum inclemẽter assentientes increpantium: & iam non singuli tantum, sed populi vni-
uersi inter se altercabantur: tum inter magistratus gentis (Damiurgos vocant: decem numero
creantur) certamen nihilo segnius quàm inter multitudinem esse. quinque relaturos se de so- H
cietate Romana aiebant: suffragiúmque daturos. quinque lege cautum testabãtur, nequid quod
aduersus Philippi societatem esset, aut referre magistratibus, aut decernere cõcilio ius esset. Hic
quoque dies iurgiis est consumptus. Supererat vnus iusti concilii dies: (tertio enim lex iubebat
decretum fieri) in quem adeo exarsere studia, vt vix parentes à liberis temperauerint. Rhisiasus
Pellenensis erat, filium Damiurgum nomine Memnonem habebat, partis eius quæ decretum
recitari, perrogarique sententias prohibebat. is diu obtestatus filium, vt consulere Achæos com-
muni saluti pateretur, neu pertinacia sua gentem vniuersam perditum iret: posteaquam parum
proficiebant preces: iuratus se eum sua manu interempturum: nec pro filio, sed pro hoste ha-
biturum: minis peruicit, vt postero die coniungeret iis se qui referebant. qui cum plures facti re-
ferrent: omnibus ferè populis haud dubie approbantibus relationem, ac præ se ferentibus quid
decreturi essent: Dymæi, ac Megalopolitani, & quidam Argiuorum, prius quàm decretum fie-
ret, consurrexerunt, ac reliquerunt concilium: neque mirante vllo, neque improbãte. nam Me- I
galopolitanos auorum memoria pulsos ab Lacedæmoniis restituerat in patriam Antigonus. &
Dymæis captis nuper, direptisque ab exercitu Romano, cum redimi eos, vbicunque seruirent,
Philippus iussisset: non libertatem modo, sed etiam patriã reddiderat. iam Argiui præterquam
quod Macedonum reges ab se oriundos credunt, priuatis etiam hospitiis, familiarique amici-
tia plerique illigati Philippo erãt. ob hæc concilio, quod inclinauerat ad Romanam societatem
ineundam, excesserunt. veniáque iis huius secessionis fuit, & magnis & recentibus obligatis be-
neficiis. Cæteri populi Achæorum, cum sententiæ perrogarentur: societatẽ cum Attalo ac Rho-
diis præsenti decreto confirmarunt. cum Romanis, quia iniussu populi non poterat rata esse:
in id tempus, quo Romam mitti legati possent, dilata est. in præsentia tres legatos ad L. Quin-
tium mitti placuit, & exercitum omnem Achæorũ ad Corinthum admoueri, captis Cenchreis,
iam vrbem ipsam Quintio oppugnante. Et ii quidem è regione portæ quæ fert Sicyonem, po-
suerunt castra. Romani ad Cenchreas versam partem vrbis, Attalus traducto per Isthmum ex- K
ercitu, ab Lechæo alterius maris portu, oppugnabant primo segnius, sperantes seditionem in-
tus fore inter oppidanos, ac regium præsidium. posteaquam vno animo omnes, & Macedones
tanquam communem patriam tuebantur, & Corinthii ducem præsidii Androsthenem haud
secus quàm ciuẽ, & suffragio creatum suo imperio iusto patiebantur: omnis inde spes pugnan-
tibus in vi, & armis, & operibus erat: vndiq; aggeres haud facili aditu ad mœnia admoueban-
tur. Aries ex ea parte quam Romani oppugnabant, aliquantum muri diruerat. in quem locum,
quia nudatus munimento erat, protegendum armis cum Macedones concurrissent: atrox præ-
lium inter eos ac Romanos ortum est. ac primo multitudine facile expellebantur Romani, as-
sumptis

A sumptis deinde Achæorum Attalique auxiliis,æquabant certamen:nec dubium erat,quin Macedonas Græcósque facile loco pulsuri fuerint. Transfugarum Italicorum magna multitudo erat:pars ex Annibalis exercitu metu pœnæ à Romanis Philippum secuti:pars nauales socii relictis nuper classibus ad spem honoratioris militiæ trāsgressi.hos desperata salus si Romani vicissent, ad rabiem magis quàm audaciam accendebat. Promontorium est aduersus Sicyonem Iunonis quam vocant Acræam,in altum excurrens:traiectus inde Corinthum, septem millia fermè passuum.eò Philocles regius & ipse præfectus, mille & quingentos milites per Bœotiam duxit.præstò fuere à Corintho lembi,qui præsidium id acceptum Lechæum traiicerēt.Author erat Attalus incensis operibus omittēdæ extemplo oppugnationis.pertinacius Quintius in incepto perstabat.is quoque,vt pro omnibus portis disposita vidit præsidia regia,nec facile erumpentium impetus sustineri posse:in Attali sententiā concessit.ita irrito incepto dimissis Achęis,
B reditum ad naues est.Attalus Piræeum,Romani Corcyram petierunt. Dum hæc à nauali exercitu geruntur: C O S.in Phocide ad Elatiam castris positis, primo colloquiis rem per principes Elatiensium tentauit.posteaquam nihil esse in manu sua,& plures validiorésq; esse regios quàm oppidanos respondebatur:tum simul ab omni parte operibus armisq; vrbem est aggressus.Ariete admoto quantum inter turres muri erat prorutum,cum ingenti fragore ac strepitu nudasset vrbem:simul & cohors Romana per apertum recenti strage iter inuasit: & ex omnibus oppidi partibus,relictis suis quisque stationibus,in eum qui premebatur impetu hostium, locum concurrerunt.Eodem tempore Romani & ruinas muri superuadebant:& scalas ad stantia mœnia inferebant.& dum in vnam partem oculos animósque hostium certamen auerterat: pluribus locis scalis capitur murus,armatique in vrbem transcenderunt. quo tumultu audito territi hostes,relicto quem conferti tuebantur loco, in arcem omnes metu, inermi quoque sequente turba,confugerunt.ita vrbe potitur C O S. qua direpta, missis in arcem, qui vitam re-
C giis,si abire vellent inermes: libertatem Elatiensibus pollicerentur, fideque in hæc data, post paucos dies arcem recipit. Cæterum aduentu in Achaiam Philoclis regii præfecti non Corinthus tantum liberata obsidione:sed Argiuorum quoque ciuitas per quosdam principes Philocli prodita est,tentatis prius animis plebis.Mos erat,comitiorū die primo velut ominis caussa prætores pronunciare Iouem Apollinémque & Herculem. additum legi erat, vt iis Philippus rex adiiceretur. cuius nomen post pactam cum Romanis societatem quia præco non adiecit,fremitus primo multitudinis ortus,deinde clamor subiicientium Philippi nomē, iubentiúmque legitimum honorem vsurpare:donec cum ingenti assensu nomen recitatum est. Huius fiducia fauoris Philocles accersitus nocte occupat collem imminentē vrbi: (Larissam eam arcem vocant) positóque ibi præsidio,cum lucis principio signis infestis ad subiectum arci forum vaderet:instructa acies ex aduerso occurrit.præsidium erat Achæorum nuper impositum, quingenti ferè iuuenes delecti omnium ciuitatum.Aenesidemus Dymæus præerat.Adhortator
D a præfecto regio missus, qui excedere vrbe iuberet: (neque enim pares eos oppidanis solis,qui idem quod Macedones sentirent,nedum adiunctis Macedonibus esse:quos ne Romani quidem ad Corinthum sustinuissent) primo nihil nec ducem, nec ipsos mouit. post paulo vt Argiuos quoque armatos ex parte altera venientes magno agmine viderunt:certam perniciem cernentes,omnem tamen casum,si pertinacior dux fuisset, videbantur subituri. Aenesidemus, ne flos Achæorum iuuentutis simul cum vrbe amitteretur:pactus cum Philocle vt abire illis liceret, ipse quo loco steterat,armatus cum paucis clientibus non excessit.missus à Philocle, qui quæreret,quid sibi vellet?nihil fatus,tantummodo cum proiecto præ se clypeo staret:in præsidio creditæ vrbis moriturum se armatum respondit.tum iussu præfecti à Thracibus coniecta tela, interfectique omnes.Et post pactam inter Achæos & Romanos societatem duæ nobilissimæ ciuitates,Argi & Corinthus,in potestate regis erant. Hæc ab Romanis ea æstate in Græcia terra marique gesta. In Gallia nihil sanè memorabile ab Sex.Aelio C O S. gestum.cum duos exer-
E citus in prouincia habuisset:vnum retētum,quem dimitti oportebat:cui L. Cornelius procos. præfuerat (ipse,ei C.Aelium prætorem præfecit) alterum,quem in prouinciam adduxit: totum propè annum Cremonensibus Placentinisque cogendis redire in colonias, vnde belli casibus dissipati erant,consumpsit. Quemadmodum Gallia præter spem quieta eo anno fuit:ita circa vrbem seruilis propè tumultus excitatus est. Obsides Carthaginiensium Setiæ custodiebantur: cum iis,vt principum liberis,magna vis seruorum erat:augebant eorū numerum,vt ab recenti Africo bello,& ab ipsis Setinis captiua aliquot nationis eius ex præda empta mancipia. Cum coniurationem fecissent:missis ex eo numero,qui in Setino agro,deinde circa Norbam & Circeios seruitia solicitarent:satis iam omnibus præparatis, ludis,qui Setiæ propediē futuri erant,

spectaculo intentum populum aggredi statuerant: Setia per cædem & repentinum tumultum P
capta, Norbam & Circeios occupare. Huius rei tam fœdæ indicium Romam ad L. Cornelium
Lentulum prætorem vrb. delatum est. Serui duo ante lucem ad eum venerunt, atque ordine o-
mnia quæ acta futuráq; erant, exposuerunt. quibus domi custodiri iussis, prætor senatu vocato,
edoctóque quæ indices afferrent, proficisci ad eam coniurationem quærendam atque oppri-
mendam iussus. cum quinque legatis profectus, obuios in agris sacramento rogatos arma ca-
pere, & sequi cogebat. Hoc tumultuario delectu duobus millibus fermè hominum armatis,
Setiam, omnibus quò pergeret ignaris, venit. ibi raptim principibus cõiurationis comprehen-
sis, fuga seruorum ex oppido facta est. dimissi deinde per agros, qui vestigarent. Egregia duorum
opera seruorum indicum, & vnius liberi fuit. ei centum millia grauis æris dari Patres iusserũt:
seruis vicena quina millia æris, & libertatem. precium eorum ex ærario solutum est dominis.
Haud ita multo pòst ex eiusdem coniurationis reliquiis nunciatum est seruitia Præneste occu- G
patura. Eò L. Cornelius prætor profectus, de quingentis ferè hominibus, qui in ea noxa erant,
supplicium sumpsit. In timore ciuitas fuit, obsides captiuósque Pœnorum ea moliri. itaque &
Romæ vigiliæ per vicos seruatæ: iussique circumire eas minores magistratus: & triumuiri car-
ceris latomiarum intentiorem custodiam habere iussi. & circa nomen Latinum à prætore lite-
ræ missæ, vt & obsides in priuato seruarentur, neque in publicum prodeũdi facultas daretur: &
captiui ne minus decem pondo compedibus vincti in nulla alia quàm in carceris publici cu-
stodia essent. Eodem anno legati ab rege Attalo coronam auream CCXLVI pondo in Ca-
pitolio posuerunt: gratiásque senatui egerũt, quòd Antiochus legatorum Romanorum autho-
ritate motus finibus Attali exercitum deduxisset. Eadem æstate equites ducenti, & elephãti de-
cem, & tritici modiûm CC millia ab rege Masanissa ad exercitum qui in Græcia erat, peruene-
runt. Item ex Sicilia Sardiniáque magni commeatus, & vestimenta exercitui missa. Siciliam
M. Marcellus, Sardiniam M. Porcius Cato obtinebat, sanctus & innocens, asperior tamen in fœ- H
nore coërcẽdo habitus. fugatique ex insula fœneratores, & sumptus quos in cultum prætorum
socii facere soliti erant, circuncisi, aut sublati. Sex. Aelius COS. ex Gallia comitiorum caussa
Romá cum redisset, creauit COS S. Cn. Corneliũ Cethegum, & Q. Minutium Rufum. Biduo
pòst prætorum comitia habita. Sex prætores illo anno primũ creati, crescentibus iam prouin-
ciis, & latius patescente imperio. creati autem hi: L. Manlius Volso, Cn. Sempronius Tuditanus,
M. Sergius Silus, M. Heluius, M. Minutius Rufus, L. Acilius. Sẽpronius & Heluius ex iis ædiles
plebis erant. ædiles curules Q. Minutius Thermus, & T. Sempronius Longus. Ludi Romani eo
anno quater instaurati. Cn. Cornelio, & Q. Minutio COSS. omnium primum de prouinciis
consulum prætorúmque actum. prius de prætoribus transacta res, quæ transigi sorte poterat. vr-
bana Sergio, peregrina iurisdictio Minutio obtigit. Sardiniam Acilius, Siciliam Mãlius, Hispa-
niam Sempronius citeriorem, Heluius vlteriorẽ est sortitus. Consulibus Italiã Macedoniámq;
sortiri parantibus, L. Oppius & Q. Fuluius Tribb. pleb. impedimento erãt, quòd lõginqua pro- I
uincia Macedonia esset: neque vlla alia res maius bello impedimentum ad eam diem fuisset, q̃
quòd vixdũ inchoatis rebus, in ipso conatu gerendi belli prior COS. reuocaretur. Quartum
iam annum esse ab decreto Macedonico bello. quærendo regem, & exercitum eius, Sulpitiũ ma-
iorem partem anni absumpsisse. Villium congredientem cum hoste re infecta reuocatũ. Quin-
tium rebus diuinis Romæ maiorem partem anni retentum, ita gessisse tamen res, vt si aut ma-
turius in prouinciã venisset, aut hyems magis sera fuisset, potuerit debellare. nunc propè in hy-
berna profectum ita comparare dici bellum, vt nisi successor impediat, perfecturus æstate pro-
xima videatur. His orationibus peruicerunt, vt consules in senatus authoritate fore dicerent
se, si idem tribuni facerent. Permittentibus vtrisque liberam consultationem, Patres consulibus
ambobus Italiam prouinciam decreuerunt: T. Quintio prorogarũt imperium donec successor
ei venisset. Cõsulibus binæ legiones decretæ, & vt bellum cum Gallis cisalpinis, qui defecissent
à populo Romano, gererent. Quintio in Macedoniam supplementum decretum peditũ quin- K
que millia, & CCC equites, & sociorum naualium tria millia. Præesse idem, qui præerat, classi
L. Quintius Flamininus iussus. Prætoribus in Hispanias octona millia peditũ sociûm ac Latini
nominis data: & quadringeni equites, vt dimitterent veterem ex Hispaniis militẽ. & terminare
iussi, quà vlterior citeriórve prouincia seruaretur. Macedoniæ legatos P. Sulpitium, & P. Villiũ,
qui COS S. in ea prouincia fuerant, adiecerunt. Prius quàm COSS. prætorésque in prouin-
cias proficiscerentur, prodigia procurari placuit: quòd ædes Vulcani Summaniq; Romæ, quòd
& Fregellis murus, & porta de cælo tacta erant: & Frusinone inter noctem lux orta: & Asculo
agnus biceps cum quinq; pedibus natus: & Formiis duo lupi oppidum ingressi obuios aliquot

laniauerant,

A Laniauerant: Romæ non in vrbē solum, sed in Capitolium penetrauerat lupus. C. Acilius Trib. pleb. tulit, vt quinque coloniæ in oram maritimam deducerētur: duæ ad ostia fluminum Vulturni Liternique: vna Puteolos, vna ad castrum Salerni. his Buxentum adiectum. tricenæ familiæ in singulas colonias iubebantur mitti. triumuiri deducēdis iis, qui per triennium magistratum haberent, creati: M. Seruilius Geminus, Q. Minutius Thermus, T. Sempronius Longus. Delectu rebúsque aliis diuinis humanísque, quæ per ipsos agendæ erant, perfectis, COSS. ambo in Galliā profecti. Cornelius recta ad Insubres via, qui tum in armis erant, Cenomanis assumptis: Q. Minutius in læua Italiæ ad inferum mare flexit iter: Genuámque exercitu abducto, ab Liguribus orsus est bellum. Oppida Clastidium & Litubium, vtraque Ligurum, & duæ gentis eiusdem ciuitates, Celelates, Cerdiciatésque sese dediderunt. Et iam omnia cis Padū, præter Gallorum Boios, Iluates Ligurum, sub ditione erant. quindecim oppida, hominū viginti millia esse B dicebantur quæ se dediderant. inde in agrum Boiorum legiones duxit. Boiorū exercitus haud ita multo ante traiecerat Padum, iunxeratque se Insubribus & Cenomanis: quód ita acceperāt, coniunctis legionibus COSS. rem gesturos, vt & ipsi collatas in vnum vires firmarent. postcaquam fama accidit, alterum COS. Boiorum vrere agros: seditio extemplo orta est. postulare Boii, vt laborantibus opem vniuersi ferrent. Insubres negare se sua deserturos. ita diuisæ copię: Boiísque in agrum suum tutandum profectis, Insubres cum Cenomanis super amnis Mincii ripas cōsederunt. Infra eum locum quinque millia passuum & COS. Cornelius eidem flumini castra applicuit. inde mittendo in vicos Cenomanorum, Brixiámque, quæ caput gentis erat, vt satis comperit non ex authoritate seniorum iuuentutem in armis esse, nec publico consilio Insubriū defectioni Cenomanos se adiunxisse: excitis ad se principibus, id agere ac moliri cœpit, vt desciscerent ab Insubribus Cenomani, & signis sublatis aut domos redirent, aut ad Romanos transirent. & id quidem impetrari nequiit. in id data fides COS. est, vt in acie aut quie-C scerent, aut si qua etiam occasio fuisset, adiuuarent Romanos. Hæc ita cōuenisse Insubres ignorabant: suberat tamen quædam suspitio animis, labare fidem sociorum. itaque cum in aciē eduxissent, neutrum iis cornu committere ausi, ne si dolo cessissent, rem totam inclinarent: post signa in subsidiis eos locauerunt. COS. principio pugnæ vouit ædem Sospitæ Iunoni, si eo die hostes fusi fugatique essent: à militibus clamor sublatus, compotem voti COS. se facturos, & impetus in hostes est factus. non tulerunt Insubres primum cōcursum. Quidam & à Cenomanis terga repente in ipso certamine aggressis tumultū ancipitem iniectum authores sunt: cæsáque in medio V & XXX millia hostium, quinqꝫ millia & DCC viuos captos: in iis Amilcarem Pœnorum imperatorem, qui belli caussa fuisset: signa militaria CXXX: & carpenta supra CC. Oppida quæ defectionem secuta erant, dediderunt se Romanis. Minutius COS. primò effusis populationibus peragrauerat fines Boiorum: deinde vt relictis Insubribus ad sua tuenda receperant sese, castris se tenuit, acie dimicandum cum hoste ratus. Nec Boii detrectas-D sent pugnam: ni fama victos Insubres allata animos fregisset. itaque relicto duce castrísque, dissipati per vicos, sua vt quisqꝫ defenderent, rationē gerēdi belli hosti mutarūt. omissa enim COS. spe per vnam dimicationem rei decernendæ, rursus populari agros, & vrere tecta, vicósque expugnare cœpit. Per eosdem dies Clastidium incensum. inde in Ligusticos Iluates, qui soli non parebant, legiones ductæ. Ea quoque gens, vt Insubres acie victos, Boios ita vt tētare spem certaminis non auderent, territos audiuit: in deditionem venit. Literæ consulum à Gallia de gestis prospere sub idem tempus Romā allatæ. M. Sergius Pr. vrb. in senatu eas, deinde ex authoritate patrum ad populum recitauit. supplicatio in quatriduum decreta. Hyems iam eo tempore erat. Cum T. Quinctius capta Elatia, in Phocide ac Locride hyberna disposita haberet: Opunte seditio orta est. Factio vna Aetolos, qui propiores erant: altera Romanos accersebat. Aetoli priores venerunt. sed opulentior factio exclusis Aetolis, missóque ad imperatorem Romanum nuncio, vsque ad aduentum eius tenuit vrbem. arcem regium tenebat præsidium: ne-E que vt discederent inde, aut Opuntiorum minis, aut authoritate imperantis COS. Romani perpelli potuerunt. Mora cur non extemplo oppugnarentur, ea fuit, quód caduceator ab rege venerat locum ac tempus petens colloquio. id grauate concessum regi est: non quin cuperet Quinctius per se partim armis, partim conditionibus confectum videri bellum. necdum enim sciebat vtrum successor sibi alter ex nouis consulibus mitteretur: an, quod summa vi vt tenderent, amicis & propinquis mādauerat, imperium prorogaretur. aptum autem fore colloquium credebat, vt sibi liberum esset, vel ad bellum manenti, vel ad pacem decedenti rem inclinare. In sinu Maliaco prope Niceam littus elegere. eò rex ab Demetriade cum quinque lembis, & vna nauerostrata venit. Erant cum eo principes Macedonum, & Achæorum exul vir insignis

Cycliadas. Cum imperatore Romano rex Aminander erat, & Dionysodorus Attali legatus, & F
Agesimbrotus præfectus Rhodiæ classis, & Phaneas princeps Aetolorum, & Achæi duo, Aristhe-
nus & Xenophon. Inter hos Romanus ad extremum littus progressus, cum rex in proram na-
uis in anchoris stâtis processisset: commodius, inquit, si in terram egrediaris, ex propinquo di-
camus inuicem, audiamúsque. Cum rex facturum se id negaret: quem tandem, inquit Quintius,
times? Ad hoc ille superbo & regio animo, Neminem equidem timeo præter deos immortales,
non omnium autem credo fidei quos circa te video, atque omnium minime Aetolis. Istud qui-
dem, ait Romanus, par omnibus periculum est qui cum hoste ad colloquium congrediuntur,
vt nulla fides sit. Non tamen, inquit rex, T. Quinti par perfidiæ præmium est, si fraude agatur,
Philippus, & Phaneas. neque enim æque difficulter Aetoli prætorem alium, ac Macedones re-
gem in meum locum substituant. Secundum hæc silentium fuit. Cum Romanus eum æquum
censeret priorem dicere, qui petisset colloquium: rex, eius esse priorem orationem, qui daret pa- G
cis leges, non qui acciperet: tum Romanus, simplicem suam orationé esse. ea enim se dicturum,
quæ ni fiant, nulla sit pacis conditio. Deducenda ex omnibus Græciæ ciuitatibus regi præsi-
dia esse. captiuos & transfugas sociis populi Romani reddendos. restituenda Romanis ea Illy-
rici loca, quæ post pacem in Epiro factam occupasset. Ptolemæo regi Aegypti reddendas vrbes
quas post Philopatoris Ptolemæi mortem occupasset. Suas populiq; Romani conditiones has
esse: cæterum & sociorum audiri postulata verum esse. Attali regis legatus naues captiuósque,
quæ ad Chium nauali prælio capta essent, & Nicephorium, Venerisq; templum, quæ spolias-
set euastasſetque, pro incorruptis restitui: Rhodii Peræam (regio est continentis aduersus insu-
lam, vetustæ eorum ditionis) repetebant: postulabántque præsidia deduci ab Iasso, & Bargyl-
lis, & Euromensium vrbe, & in Hellesponto Sesto atque Abydo: & Panopolin Byzantiis in an-
tiqui formulam iuris restitui: & liberari omnia Asiæ emporia portúsque. Achæi Corinthum
& Argos repetebant. Prætor Aetolorum Phaneas cum eadem ferè quæ Romani, vt Græcia de- H
cederetur, postulasset: redderentúrque Aetolis vrbes, quæ quondam iuris aut ditionis eorum
fuissent: excepit orationem eius princeps Aetolorum Alexander, vir (vt inter Aetolos) facun-
dus. Iamdudum se reticere ait, non quò quicquam agi putet eo colloquio, sed ne quem socio-
rum dicentem interpellet. Neque de pace cum fide Philippum agere, neque bella vera virtute
vnquam gessisse. in colloquiis insidiari & captare: in bello non congredi æquo campo, neque
collatis signis dimicare: sed refugientem incendere ac diripere vrbes, & vincentium præmia
victum corrumpere. At non sic antiquos Macedonum reges, sed acie bellare solitos: vrbibus
parcere, quantum possent, quò opulentius imperium haberent. Nam de quorum possessione di-
micetur, tollentem, nihil sibi præter bellum relinquere, quod consilium esse? Plures priore an-
no sociorum vrbes in Thessalia euastasse Philippum, quam omnes qui vnquam hostes Thessa-
liæ fuerint. ipsis quoque Aetolis eum plura socium quàm hostem ademisse. Lysimachiam pul-
so Prætore & præsidio Aetolorum occupasse eum. Chium item suæ ditionis vrbem funditus I
euertisse, ac delesse. eadem fraude habere eum Thebas Phthias, Echinum, Larissam & Pharsa-
lum. Motus oratione Alexandri Philippus, nauem, vt exaudiretur, propius terram applicuit.
Orsum eum dicere in Aetolos maxime violenter, Phaneas interfatus, non in verbis rem verti
ait, aut bello vincendum, aut melioribus parendum esse. Apparet id quidem, inquit Philip-
pus, etiam cæco. iocatus in valitudinem oculorum Phaneæ. & erat dicacior natura quàm re-
gem decet: & ne inter seria quidem risu satis temperans. Indignari inde cœpit, Aetolos tan-
quam Romanos, decedi Græcia iubere: qui, quibus finibus Græcia sit, dicere non possint. ipsius
enim Aetoliæ Agræos Apodotásque & Amphilochos, quæ permagna eorum pars sit, Græciam
non esse. An quòd à sociis eorum non abstinuerim, iustam querelam habent? cum ipsi pro le-
ge hunc morem antiquitus seruent, vt aduersus socios ipsi suos publica tantum authoritate
dempta iuuentutem suam militare sinant: & contrariæ persæpe acies in vtraque parte ætoli-
ca auxilia habeant? Neque ego Chium expugnaui: sed Prusiam socium & amicum oppugnan- K
tem adiuui: & Lysimachiam ab Thracibus vindicaui. sed quia me necessitas ad hoc bellum à
custodia eius auertit, Thraces habent. Et Aetolis hæc. Attalo autem Rhodiísque nihil iure
debeo. non enim à me, sed ab illis principium belli ortum est. Romanorum autem honoris
caussa Peræam Rhodiis, & naues Attalo cum captiuis qui comparebunt, restituam. nam quod
ad Nicephorium Venerisque templi restitutionem attinet: quid ea restitui postulátibus respon-
deam? nisi quo vno modo luci syluæque cæsæ restitui possunt, curam impensamque sationis
me præstaturum: quoniam hæc inter se reges postulare & respondere placet. Extrema eius
oratio aduersus Achæos fuit: in qua orsus ab Antigoni primùm, suis deinde erga eam gentem
meritis

A meritis,recitari decreta eorum iussit, omneis diuinos humanósque honores complexa. atque ad ea adiecit recens de exercitu,quòd ab se desciuisset . inuectúsque grauiter in perfidiam eorum,Argos tamen se redditurum eis dixit.de Corintho cum imperatore Romano deliberaturum esse,quæsiturúmque simul ab eo,vtrum iisne vrbibus decedere se æquum censeat,quas à seipso captas iure belli habeat:an iis etiā,quas à maioribus suis accepisset? Parantibus Achæis Aetolisque ad ea respondere,cum prope occasum sol esset,dilato in posterum diem colloquio, Philippus in stationem ex qua profectus erat,Romani sociique in castra redierunt. Quintius postero die ad Nicæam(is enim locus placuerat)ad constitutum tempus venit. Philippi nullus vsquam nec nuncius ab eo per aliquot horas veniebat,& iam desperantibus venturum repente apparuerunt naues.atq; ipse quidem,cum tam grauia & indigna imperarētur , inopem consilii diem se consumpsisse deliberando aiebat . Vulgò credebatur de industria rem in serum tractam,ne tempus dari posset Achæis Aetolisque ad respondendum. & eam opinionem B ipse affirmauit,petendo vt summotis aliis,ne tempus altercando tereretur,& aliquis finis rei imponi posset,cum ipso imperatore Romano liceret sibi colloqui . Id primò non acceptum, ne excludi colloquio viderentur socii.deinde cum haud absisteret petere,ex omnium consilio Romanus imperator cum Ap.Claudio Tr.mil.cæteris summotis,ad extremum littus processit.Rex cum duobus,quos pridie adhibuerat,in terram est egressus.Ibi cum aliquandiu secretò locuti essent,quæ acta ad suos Philippus retulerit,minus compertum est. Quintius hæc retulit ad socios.Romanis eum cedere tota Illyrici ora,perfugas remittere, ac si qui essent captiui.Attalo naues, & cum iis captos nauales socios , Rhodiis regionem quam Peræam vocant, reddere:Iasso & Bargyllis non cessurum.Aetolis Pharsalum Larissámque reddere,Thebas non reddere.Achæis non Argis modò,sed etiam Corintho cessurum. Nulli omnium placere partium quibus cessurus aut non cessurus esset,destinatio.plus enim amitti in iis , quàm acquiri: C nec vnquam,nisi tota deduxisset Græcia præsidia,caussas certaminū deponere.Cum hæc toto ex concilio certatim omnes vociferarentur,ad Philippum quoque procul stantem vox est perlata.Itaque à Quintio petit,vt rem totam in posterum diem differret. profectò aut persuasurum se,aut persuaderi sibi passurum.Littus ad Thronium colloquio destinatur.eò maturè conuentum est.Ibi Philippus primò & Quintium , & omnes qui aderant,rogare , ne spem pacis turbare vellent.postremò petere tempus,quo legatos Romam ad senatum mittere posset. aut his conditionibus se pacem impetraturum , aut quascunque senatus dedisset , leges pacis accepturum.Id cæteris haudquaquam placebat. nec enim aliud quàm moram & dilationem ad colligendas vires quæri.Quintius verum id futurum fuisse, dicere, si æstas & tempus rerum gerendarum esset. nunc hyeme instante nihil amitti dato spacio ad legatos mittendos . nam neque sine authoritate senatus quicquam eorum ratum fore, quæ cum rege ipsi pepigissent:& explorari,dum bello necessariam quietem ipsa hyems daret,senatus authoritatem posse . In D hanc sententiam & cæteri sociorum principes concesserunt, induciisque datis in duos menses,& ipsos mittere singulos legatos ad edocendum senatum , ne fraude regis caperetur, placuit.additum induciarum pacto, vt regia præsidia Phocide ac Locride extemplo deducerentur.Et ipse Quintius cum sociorum legatis Aminandrū Athamānum regem , vtque speciem legationis adiiceret,Q.Fabium(vxoris Quintii sororis filius erat)& Q.Fuluium, & P. Claudium misit.Vt ventum Romam est,prius sociorum legati quàm regis auditi sunt. cætera eorum oratio conuiciis regis consumpta est.mouerunt eo maximè senatum,demonstrando maris terrarúmq; regionis eius situm:vt omnibus appareret,si Demetriadem in Thessalia, Chalcidem in Euboea,Corinthum in Achaia rex teneret,nō posse liberam Græciam esse,& ipsum Philippum non contumeliosius quàm verius compedes eas Græciæ appellare. Legati deinde regis intromissi.quibus longiorem exorsis orationem,breuis interrogatio,cessurús ne iis tribus vrbibus esset,sermonem incidit,cum mandatum sibi de his nominatim negarent quicquam. E Sic infecta pace regii dimissi, Quintio liberū arbitrium pacis ac belli permissum. Quod vt satis apparuit,non tædere belli senatum,& ipse victorię quàm pacis auidior,neq; colloquium postea Philippo dedit,neque legationem aliam,quàm quæ omni Græcia decedi nunciaret,admissurum dixit: Philippus cum acie decernendum videret, & vndiq; ad se contrahendas vires,maximè de Achaiæ vrbibus,regionis abse diuersæ,& magis tamen de Argis,quàm de Corintho solicitus, optimum ratus Nabidi eam Lacedæmoniorum tyranno velut fiduciariam dare,vt victori sibi restitueret: si quid aduersi accidisset, ipse haberet:Philocli, qui Corintho Argisque præerat,scribit, vt tyrannum ipse cōueniret. Philocles præterquam quòd iam veniebat cum munere,adiicit ad pignus futuræ regi cum tyranno amicitię,filias suas regem Nabidis

filiis matrimonio coniungere velle. Tyrannus primò negare aliter vrbem eam se accepturũ, F nisi Argiuorum ipsorum decreto accersitus ad auxilium vrbis esset. deinde, vt frequenti concione non aspernatos modo, sed abominatos etiam nomen tyranni audiuit, caussam se spoliãdi eos nactum ratus, tradere vbi vellet, vrbem, Philoclem iussit. Nocte ignaris omnibus acceptus in vrbem est tyrannus. prima luce occupat superiora omnia loca: portæq; clausæ, paucis principum tumultum inter primum elapsis. eorum absentium direptæ fortunæ. præsentibus aurum atque argentum ablatum, pecuniæ imperatæ ingentes. qui non cunctanter contulere, sine cõtumelia & laceratione corporum sunt dimissi. quos occulere aut retrahere aliquid suspicio fuit, in seruilem modum lacerati atque extorti. Concione inde aduocata, rogationem promulgauit, vnam de tabulis nouis, alteram de agro viritim diuidendo, duas faces nouantibus res ad plebem in optimates accendendam. Posteaquam in potestate Argiuorum ciuitas erat, nihil eius memor tyrannus, à quo eam ciuitatem, & quam in conditionem accepisset, le- G gatos Elatiam ad Quintium & Attalum Æginæ hybernantem mittit, qui nunciarent, Argos in potestate sua esse. eò si veniret Quintius ad colloquium, non diffidere sibi omnia cum eo conuentura. Quintius, vt eo quoque præsidio Philippum nudaret, cum annuisset se venturum, mittit ad Attalum, vt ab Ægina Sicyonem sibi occurreret. ipse ab Anticyra decem quinqueremibus (quas iis forte ipsis diebus L. Quintius frater eius adduxerat ex hybernis Corcyræ) Sicyonem transmisit. Iam ibi Attalus erat. qui quum tyranno ad Romanũ imperatorem, non Romano ad tyrannum eundum diceret: in sentẽtiam suam Quintium traduxit, ne in vrbem ipsam Argos iret. Haud procul vrbe Mycenica vocatur. in eo loco vt cõgrederentur, conuenit. Quintius cum fratre & Trr. mil. paucis, Attalus cum regio comitatu, Nicostratus Achæorum Pr. cum auxiliaribus paucis venit. tyrannũ ibi cum omnibus copiis opperientem inuenerũt. progressus armatus cum satellitibus armatis est in medium ferè interiacentis campi, inermis Quintius cum fratre & duobus Tr. militum, inermes item regi Pr. Achæorum, & vnus ex pur- H puratis latus cingebant. Initium sermonis ab excusatione tyranni ortum, quòd armatus ipse armatisque septus, cum inermes Romanum imperatorem regémque cerneret, in colloquiũ venisset. neque enim se illos timere dixit, sed exules Argiuorum. Inde vbi de conditionibus amicitiæ cœptum agi est, Romanus duas postulare res, vnam, vt bellum cum Achæis finiret: alteram, vt aduersus Philippum mitteret secum auxilia. Auxilia se missurum dixit. pro pace cum Achæis induciæ impetratæ, donec bellum cum Philippo finiretur. De Argis quoq; disceptatio ab Attalo rege est nata, cum fraude Philoclis proditam vrbem, vi ab eo teneri argueret: ille, ab ipsis Argiuis, vt se defenderet, accitum. Concionem Argiuorum rex postulabat, vt id sciri posset. nec tyrannus abnuere. sed deductis ex vrbe præsidiis liberam concionem, non immistis Lacedæmoniis, declaraturam quid Argiui vellent, præberi debere dicebat rex. tyrannus negauit deducturum. Hæc disceptatio sine exitu fuit. de colloquio discessum, sexcentis Cretensibus ab tyranno datis Romano, induciisque inter Nicostratum Pr. Achæorum & Lacedæmoniorũ ty- I rannum in quatuor menses factis. Inde Quintius Corinthum est profectus, & ad portam cum Cretensium cohorte accessit, vt Philocli præfecto vrbis appareret tyrannũ à Philippo descisse. Philocles & ipse ad imperatorem Romanum in colloquium venit, hortantique vt extemplo transiret, vrbemque traderet, ita respondit, vt distulisse rem magis quàm negasse videretur. A Corintho Quintius Anticyram traiecit, inde fratrem ad tentandam Acarnãnum gentem misit. Attalus ab Argis Sicyonem est profectus. Ibi & ciuitas nouis honoribus veteres regis honores auxit, & rex ad id, quòd sacrum Apollinis agrum grandi quondam pecunia redemerat eis, tum quoque ne sine aliqua munificentia præteriret ciuitatem sociam atque amicam, decem talenta argenti dono dedit, & decem millia medimnûm frumenti. atque ita Cenchreas ad naues rediit. Et Nabis firmato præsidio Argis Lacedæmonem regressus, cum ipse viros spoliasset, ad fœminas spoliandas vxorem Argos remisit. Ea nunc singulas illustres, nunc simul plures genere inter se iunctas domum accersendo, blandiendóque ac minando, non aurum modo K iis, sed postremò vestem quoque, mundúmque omnem muliebrem ademit.

DECADIS QVARTAE LIBER TERTIVS ACEPHALVS.

* * *

iis partibus cohærens Acarnaniæ. quingentos fermè passus longæ fauces erant, latæ haud amplius centum & viginti. in his angustiis Leucas posita est, colli applicata verso in orientem, & Acarnaniam. ima vrbis plana sunt, iacentia ad mare quo Leucadia ab Acarnania diuiditur. inde terra marique expugnabilis est. nam & vada sunt stagno similiora quàm mari, & campus

terrenus

A terrenus omnis, operique facilis. itaque multis simul locis aut subruti aut ariete decussi ruebant muri. Sed quàm vrbs ipsa opportuna oppugnantibus erat, tam inexpugnabiles hostium animi. die ac nocte intenti reficere quassata muri, obstruere quæ patefacta ruinis erant, prælia impigre inire, & armis magis muros, quàm seipsos mœnibus tutari. diutiúsque spe Romanorum obsidionem eam extraxissent, ni exules quidam Italici generis Leucade habitantes, ab arce milites accepissent. eos tamen ex superiore loco magno cum tumultu decurrentes, acie in foro instructa, iusto prælio aliquandiu Leucadii sustinuerunt. interim & scalis capta multis locis mœnia, & per stragem lapidum ac ruinas transcensum in vrbem. iámq; ipse legatus magno agmine circunuenerat pugnantes. pars in medio cæsi. pars armis abiectis dediderunt sese victori. Et post dies paucos audito prælio quod ad Cynoscephalas pugnatum erat, omnes populi Acarnaniæ in deditionem legati venerunt. Iisdem diebus, omnia simul inclinãte fortuna, Rhodii quoque ad vindicandam à Philippo continentem regionem (Peræam vocant) posses-B sam à maioribus suis, Pausistratum prætorem cum octingentis Achæis peditibus, mille & noningentis ferè armatis ex vario genere auxiliorum collectis, miserunt. Galli, & Nisuetæ, & Pisuetæ, & Taniani, & Arei ex Africa, & Laodiceni ex Asia erãt. cum his copiis Pausistratus tendebat in Stratonicensi agro. locum peropportunum, ignaris regiis qui tenuerant, occupauit. In tempore & ad idipsum excitum auxilium mille Achæi pedites cum centum equitibus superuenerunt. Theoxenus iis præerat. Dinocrates regius præfectus recuperandi castelli caussa primò castra ad ipsa tendebat. mouit inde ad alterum castellum, item Stratonicensis agri. Astragon vocant. omnibúsque ex præsidiis, quæ multipharıam disiecta erant, deuocatis, & ab ipsa Stratonicea Thessalorum auxiliaribus, Alabanda, vbi hostes erant, ducere pergit. Nec Rhodii pugnam detrectauerunt. atque castris in propinquum collatis, extemplo in aciem descensum est. Dinocrates quingentos Macedonas dextro cornu, læuo Agrianos locat, in medium accipit C contractos ex castellorum (Cares maximè erant) præsidiis. equites cornibus circundat. Cretensium auxiliares Thracúmque Rhodia cohors dextro cornu, sinistro mercenarios milites, lectam peditum manum habuere, medios mista ex pluribus gentibus auxilia. equites, leuísque armaturæ quod erat, cornibus circuniectum. Eo die steterunt tantum acies vtræque super ripam qui tenui aqua interfluebat torrentis: paucísque telis emissis, in castra receperunt sese. Postero die eodem ordine instructi maius aliquanto prælium quàm pro numero edidere pugnãtium. nec enim plus terna millia peditum fuere, & centeni fermè equites. cæterùm non numero tantum, nec armorum genere, sed animis quoque paribus, & æqua spe pugnarunt. Achæi primi torrente superato in Agrianos impetum fecere. deinde tota propè cursu transgressa amnem acies est. diu anceps pugna stetit. numero Achæi mille & ipsi quadringentos loco expulere. inclinat dein dextrum omne cornu. Macedones, vsquedum ordine & velut stipata phalanx cõsistebat, moueri nequiuerunt. postquam læuo latere nudato circuniácere hastas in venientem D ex transuerso hostem conati sunt, turbati extemplo tumultum primò inter se fecerunt, terga deinde vertunt: postremò abiectis armis, in præcipitem fugam effusi, Bargylla petentes fugerunt. Eodem & Dinocrates perfugit. Rhodii quantum diei superfuit secuti, receperunt sese ad castra. Satis constat, si confestim victores Stratoniceam petissent, recipi eam vrbem sine certamine potuisse. Prætermissa eius rei occasio est, dum in castellis vicísque Peręæ recipiendis tempus teritur. interim animi eorum qui Stratoniceam præsidio obtinebant, confirmati sunt. mox & Dinocrates cum iis quæ prælio supererãt copiis intrauit muros. nequicquam inde obessa oppugnatáque vrbs est. recipi nisi aliquanto pòst per Antiochum non potuit. Hæc in Thessalia, hæc in Achaia, hæc in Asia per eosdem dies fermè gesta. Philippus cum audisset Dardanos transgressos fines regni, superiora Macedoniæ euastare, quanuis toto propè orbe terrarum vndiq; se suósque profligante fortuna vrgebatur, tamen morte tristius ratus Macedoniæ etiã possessione pelli, delectu raptim per vrbes Macedonũ habito, cum sex millibus peditũ, & quingẽ-E tis equitibus circa Stobos Pelagoniæ improuiso hosteis oppressit. Magna multitudo hominũ in prælio, maior prædandi cupidine palata per agros cæsa est. quibus fuga expeditior fuit, ne tentato quidem casu pugnæ, in fines suos redierunt. Ea vna expeditione non pro reliquo statu fortunæ facta, refectis suorum animis, Thessalonicam sese recepit. Non tam in tempore Punicum bellum terminatum erat, ne simul & cum Philippo foret bellandum, q̃ opportunè, iam Antiocho in Syria moliente bellum, Philippus est superatus. nam præterq̃ quod facilius cum singulis, q̃ si in vnum ambo simul cõtulissent vires, bellatũ est: Hispania quoq; sub idem tempus magno tumultu ad bellum consurrexit. Antiochus cum priore æstate omnibus quæ in Cœle Syria sunt ciuitatibus Ptolemæi in suã potestatem redactis, in hyberna Antiochiam con-

cessisset: nihilò quietiores postea res habuit. omnibus enim regni viribus connixus, cum ingentes copias terrestres maritimásq; côparasset, principio veris præmissis terra cum exercitu filiis duobus Ardue ac Mithridate, iussisq; Sardibus se opperiri, ipse cum classe centû tectarû nauium, ad hoc leuioribus nauigiis cercurisque ac lembis ducentis proficiscitur, simul per omnem oram Ciliciæque & Cariæ tentaturus vrbes quæ in ditione Ptolemæi essent: simul Philippû (necdum enim debellatû erat) exercitu nauibúsque adiuturus. Multa egregia Rhodii pro fide erga P R próque vniuerso nomine Græcorû terra marique ausi sunt, nihil magnificentius, q̃ quòd ea tempestate non territi tanta mole imminentis belli, legatos ad regê miserunt Nephelida (promontorium Ciliciæ est, inclytum fœdere antiquo Atheniensium) si eo non contineret copias suas, se obuiam ituros: non ab odio vllo, sed ne coniungi cum Philippo paterentur, & impedimento esse Romanis liberantibus Græciam. Coracesium eo tempore Antiochus operibus oppugnabat: Zephyrio, & Solis, & Aphrodisiade, & Coryco, & superato Anemurio (promontorium id quoque Ciliciæ est) Selinunte recepto, omnibus his aliisque eius oræ castellis aut metu aut voluntate sine certamine in deditionê acceptis, Coracesium præter spem clausis portis tenebat eum. ibi legati Rhodiorû auditi. & quanq̃ ea legatio erat, quæ accendere regium animû posset, temperauit iræ, & legatos se Rhodum missurum respondit, iisque mandaturû, vt renouarent vetusta iura cum ea ciuitate, sua, maiorúmque suorû, & vetarent eos aduentum pertimescere regis, nihil his aut sociis eorum noxæ futurum, fraudive. nam Romanorum amicitiam se non violaturum, argumento & suam recêtem ad eos legationê esse, & senatus honorifica in se decreta responsáque. Tum forte legati redierant ab Roma, comiter auditi dimissique, vt tempus postulabat, incerto adhuc aduersus Philippum euentu belli. Cum hæc legati regis in concione Rhodiorum agerent, nuncius venit, debellatum ad Cynoscephalas esse. Hoc nuncio accepto, Rhodiis, dempto metu à Philippo omni, erat consilium obuiam eundi classe Antiocho. illam alterâ curam non omiserunt tuendæ libertatis ciuitatum sociarum Ptolemæi, quibus bellum ab Antiocho imminebat. nam aliàs auxiliis iuuerunt, aliàs prouidendo ac præmonendo conatus hostis: caussaque libertatis fuerunt Cauniis, Myndiis, Halicarnassensibus, Samiisque. Non operæ est persequi, vt quæque acta in his locis sint, cum ad ea quæ propriè Romani belli sunt, vix sufficiam. Eodem tempore & Attalus rex æger Thebis Pergamum aduectus moritur, altero & septuagesimo anno, cum quatuor & quadraginta annos regnasset. Huic viro præter diuitias nihil ad spem regni fortuna dederat. his simul prudenter, simul magnifice vtendo effecit, primum vt sibi, deinde vt aliis non indignus videretur regno. victis deinde prælio vno Gallis, quæ tum gens recenti aduentu terribilior Asiæ erat, regiû adsciuit nomen: cuius magnitudini semper animum æquauit. summa iustitia suos rexit, vnicam fidem sociis præstitit. vxorem, ac liberos duos superstites habuit. mitis ac munificus amicus fuit. regnum adeò stabile ac firmum reliquit, vt ad tertiam stirpem possessio eius descenderit. Cum is status rerum in Asia Græciáque & Macedonia esset, vixdum terminato cum Philippo bello, pace certe nondum perpetrata, ingens in Hispania vlteriore coortum est bellum. M. Heluius eam prouinciam obtinebat. is literis senatum certiorem fecit, Culcam & Luscinum regulos in armis esse, cum Culca decem & septem oppida, cum Luscino validas vrbes, Cardonem & Bardonem, & maritimâ oram omnem, quæ nondum animos nudauerat, ad finitimorum motus consurrecturam. His literis à M. Sergio Pr. cuius iurisdictio inter ciues & peregrinos erat, recitatis, decreuerunt patres, vt comitiis prætorum perfectis, cui prætori prouincia Hispania obuenisset, is primo quoque tempore de bello Hispaniæ ad senatum referret. Sub idem tempus C O S S. Romam venerunt. quibus in æde Bellonæ senatum habentibus, postulantibúsq; triumphum ob res prosperè bello gestas, C. Atinius Labeo, & C. Vrsanius Tr. pl. vt separatim de triumpho agerent, C O S S. postularunt. communem se relationem de ea re fieri non passuros: ne par honos in dispari merito esset. Cumque Minutius vtriq; prouinciam Italiam obtigisse diceret, communi animo consilióq; se & collegâ res gessisse Cornelius adiiceret: Boios aduersus se transgredientes Padum, vt Insubribus Cenomanisq; auxilio essent, depopulante vicos eorum atq; agros collega, ad sua tuenda auersos esse: tribuni res tantas bello gessisse Cornelium fateri, vt non magis de triumpho eius, quam de honore diis immortalibus habendo dubitari posset: non tamen nec illum, nec quenquam alium ciuem, tantum gratia atque opibus valuisse, vt cum sibimet triumphum impetrasset, collegæ eundem honorem impudenter petenti daret. Q. Minutium in Liguribus leuia prælia, vix digna dictu fecisse, in Gallia magnum numerum militum amisisse. nominabant etiam tribunos militum T. Iuuentium, & Cneum Labeonis fratrem, qui aduersa pugna cum multis aliis viris fortibus

ciuibus

A ciuibus ac sociis cecidissent. oppidorum paucorum ac vicorum falsas, & in tempus simulatas,
sine vllo pignore deditiones factas esse. Hæ inter consules tribunósque altercationes biduum
tenuerunt, victique perseuerantia tribunorum consules separatim retulerunt. Cn. Cornelio
omnium consensu decretus triumphus. & Placentini Cremonensésque addiderunt fauorem
consuli, gratias agentes, commemorantésque, obsidione se esse ab eo liberatos, plerosque etiam
cum apud hostes essent, seruitute exceptos. Q. Minutius tentata tantum relatione, cum aduer-
sum omnem senatum videret, in monte Albano se triumphaturum & iure imperii consula-
ris, & multorum clarorum virorum exemplo dixit. Cn. Cornelius de Insubribus Cenoma-
nísque in magistratu triũphauit. multa signa militaria tulit, multa Gallica spolia captiuis car-
pentis transuexit. multi nobiles Galli ante currum traducti, inter quos quidam Amilcarem
ducem Pœnorum fuisse authores sunt. cæterum magis in se conuertit oculos Cremonensium
B Placentinorúmque colonorum turba pileatorum currum sequentium. Tulit in triumpho du-
centa trigintaseptem millia quingentos, argenti bigati septuagintanouem millia. septuage-
nos æris militibus diuisit, duplex equiti, triplex centurioni. Q. Minutius C O S. de Liguribus
Boiísque Gallis in monte Albano triumphauit. is triumphus vt loco, & fama rerum gestarum,
& quòd sumptum non erogatum ex ærario omnes sciebant, inhonoratior fuit: ita signis car-
pentisque, & spoliis fermè æquabat. pecuniæ etiam propè par summa fuit. æris translata ducẽ-
ta & quinquagintaquatuor millia, argenti bigati quinquagintatria millia, & ducenti. mili-
tibus centurionibúsque & equitibus item in singulos datum, quod dederat collega. Secũdum
triumphum consularia comitia habita. creati C O S S. L. Furius Purpurio, & M. Claudius Mar-
cellus. Prr. postero die facti Q. Fabius Buteo, T. Sempronius Longus, Q. Minutius Thermus,
M. Acilius Glabrio, L. Apustius Fullo, C. Lælius. Exitu eius anni literæ à T. Quintio venerũt,
se signis collatis cum rege Philippo in Thessalia pugnasse, hostium exercitũ fusum fugatúmq;.
C Hæ literæ prius in senatu à Sergio Pr. deinde ex authoritate patrum in cõcione sunt reci-
tatæ. Ob res prosperè gestas in dies quinque supplicationes decretæ. Breui pòst legati & à T.
Quintio, & ab rege venerunt. Macedones deducti extra vrbem in villam publicam, ibique iis
locus & lautia præbita: & ad ædem Bellonæ senatus est habitus. haud multa verba facta, cũ Ma-
cedones quæcunq; senatus censuisset, id regem facturum esse dicerent. Decem legati more ma-
iorum, quorum ex consilio T. Quintius imperator leges pacis Philippo daret, decreti: adie-
ctúmque, vt in eo numero legatorum P. Sulpitius & P. Villius essent, qui C O S S. prouinciam
Macedoniam obtinuissent. Cossanis eo die postulantibus, vt sibi colonorum numerus auge-
retur, mille asscribi iussi, dum nequis in eorũ numero esset, qui post M. Cornelium & P. Sem-
pronium C O S S. hostis fuisset. Ludi Romani eo anno in circo scenáque ab ædilibus curu-
libus L. Cornelio Scipione, & Cn. Manlio Volsone & magnificẽtius quàm aliàs facti, & lætius
propter res bello bene gestas spectati, totiq; ter instaurati. Plebeii septies instaurati. Acilius Gla-
D brio, C. Lælius eos ludos fecerunt. ex argento mulctatitio tria signa ænea Cereri Liberóque &
Liberæ posuerũt. L. Furius & M. Claudius Marcellus consulatu inito, cum de prouinciis age-
retur, & Italiam vtriq; prouinciam senatus decerneret: vt Macedoniam cum Italia sortirẽtur,
petebant. Marcellus prouinciæ cupidior, pacem simulatam ac fallacem dicendo, & rebellatu-
rum, si exercitus inde deportatus esset, regem, dubios sententia patres fecerat. & forsitan obti-
nuissent C O S S. ni Q. Martius Rex, & C. Atinius Labeo Trr. pl. se intercessuros dixissent, ni
prius ipsi ad plebem tulissent, vellent, iuberéntne cum rege Philippo pacem esse? Ea rogatio in
Capitolio ad plebem lata est. omnes quinq; & triginta tribus vti rogatæ iusserũt. Et quò ma-
gis pacem ratam esse in Macedonia vulgò lætarentur, tristis ex Hispania nuncius allatus effe-
cit, vulgatæq; literę, Cn. Sempronium Tuditanũ prętoré in citeriore Hispania prælio victum,
exercitum eius fusum fugatúmq;, & illustres viros in acie cecidisse. Tuditanũ cum graui vul-
nere latum ex prælio haud ita multo pòst expirasse. C O S S. ambobus Italia prouincia cũ his
E legionibus quas superiores C O S S. habuissent, decreta, & vt quatuor legiones nouas scribe-
rent: duas quæ quò senatus censuisset, mitterentur. & T. Quintius Flamininus cum duabus le-
gionibus prouinciam eodem exercitu obtinere iussus. imperium ei prorogatum. Prr. deinde
prouincias sortiti, L. Apustius Fullo vrbanã iurisdictionem, M. Acilius Glabrio inter ciues &
peregrinos, Q. Fabius Buteo Hispaniã vlteriorem, Q. Minutius Thermus citeriorẽ, C. Lælius
Siciliam, T. Sempronius Longus Sardiniam. Q. Fabio Buteoni, & Q. Minutio, quibus Hispa-
niæ prouinciæ euenerant, C O S S. legiones singulas ex quatuor ab se scriptis quas viderẽtur
vti darẽt, decretum est, sociũm ac nominis Latini quaterna millia peditum, trecenos equites.
hique primo quoque tempore in prouincias ire iussi. Bellum in Hispania quinto pòst anno

quàm secundum bellum Punicum, finitum est. Priusquam hi prætores ad bellum propè nouum, quia tum primum suo nomine, nullo Punico exercitu aut duce ad arma ierant, proficiscerétur, aut ipsi COSS. ab vrbe mouerent: procurare, vt assolet, prodigia quæ nunciabantur, iussi. L. Iulius equestris in Sabinos proficiscens fulmine ipse equúsque exanimati fuerant. ædes Feroniæ in Capenate de cœlo tacta erat, ad Monetæ duarum hastarum spicula arserant. lupus Esquilina porta ingressus frequentissima parte vrbis cum in forum decurrisset, Tusco vico atque inde Melio per portam Capenam propè intactus euaserat. Hæc prodigia maioribus hostiis sunt procurata. Iisdem diebus Cn. Cornelius Lentulus, qui ante Sempronium Tuditanum citeriorem Hispaniam obtinuerat: cum ex S C vrbem esset ingressus, tulit præ se auri mille & quingenta pondo quindecim, argenti viginti millia, signati denarios trigintaquatuor millia, & quingentos quinquaginta. L. Stertinius ex vlteriore Hispania, ne tentata quidem triumphi spe, quinquaginta millia pondo argenti in ærarium tulit, & de manubiis duos fornices in foro Boario ante Fortunæ ædem & matris Matutæ, vnum in maximo circo fecit, & his fornicibus signa aurata imposuit. Hæc per hyemem fermè acta. Hybernabat eo tempore Athenis Quintius. à quo cum multa socii peterent, Bœoti petierunt impetrauerúntque, vt hi qui suæ gentis militassent apud Philippum, sibi restituerétur. id à Quintio facile impetratum: non quia satis dignos eos credebat: sed quia Antiocho rege iam suspecto fauor conciliandus nomini Romano apud ciuitates erat. Restitutis, confestim apparuit quàm nulla inita apud Bœotos gratia esset. nam & ad Philippum gratias agentes pro redditis hominibus, perinde atque id ipsi à Quintio & Romanis datum esset, miserũt: & comitiis proximis Bœotarchen nullam aliam ob caussam Barcillam quendam, quàm quòd præfectus Bœotorum apud regem militantium fuisset, fecerunt, præteritis Zeusippo & Pisistrato, aliisque qui Romanæ societatis authores fuerunt. Id ægre & in præsentia hi passi, & in futurum etiam metum ceperunt. cum ad portas propè sedente exercitu Romano ea fierent: quidnam se futurum esset profectis in Italiam Romanis, Philippo ex propinquo socios adiuuante, & infesto his qui partis aduersæ fuissent? Dum Romana arma propinqua habebant: tollere Barcillam principem fautorum regis statuerunt. & tempore ad eam rem capto, cum in publico epulatus reuerteretur domum temulentus, prosequentibus mollibus viris, qui ioci caussa conuiuio celebri interfuerant: ab sex armatis, quorum tres Italici, tres Aetoli erant, circunuentus occiditur. Fuga comitum, & quiritatio facta & tumultus tota vrbe discurrẽtium cum luminibus. percussores proxima porta euaserunt. Luce prima concio frequens, velut extante indicio, ad vocem præconis conuocata in theatro erat. palàm ab suo comitatu, & obscœnis illis viris fremebant interfectum: animis autem Zeusippum authorem destinabant cædis. in præsentia placuit comprehendi eos qui simul fuissent, quæstionémque ex his haberi. Qui dum quęruntur, Zeusippus consimili animo auertendi ab se criminis caussa in concionem progressus, errare ait homines, qui tam atrocem cędem pertinere ad illos semiuiros crederent. multáque in eam partem probabiliter argumentatus: quibus fidem apud quosdam fecit, nunquam, si conscius esset, oblaturum se multitudini, mentionémve cædis nullo lacessente facturum fuisse. alii non dubitare, obuiã eundo impudenter criminis suspicionem auerti. Torti pòst paulo insontes, cum scirent ipsi opinionem omniũ, ea pro indicio vsi, Zeusippum & Pisistratum nominauerunt, nullo adiecto cur scire quicquã viderentur, argumento. Zeusippus tamen cum Stratonida quodam nocte perfugit Tanagram, suam magis conscientiam q̃ indicium hominũ nullius rei consciorum metuens. Pisistratus spretis indicibus Thebis mansit. Seruus erat Zeusippo, totius internuncius & minister rei. quem indicem Pisistratus timens, eo ipso timore ad indiciũ protraxit. literas ad Zeusippum mittit, seruum conscium tolleret. non tam idoneũ ad celandam rem eum videri sibi, q̃ ad agendam fuerit. Has qui tulit literas, iussit Zeusippo dare quamprimũ. is, quia non sibi conueniendi eius copia fuit: ipsi illi seruo, quem ex omnibus domino fidissimum credebat, tradidit, & adiecit à Pisistrato de re magnopere pertinente ad Zeusippum esse. Conscientia ictus, cum extemplo tradi. urũ eas affirmasset, aperit. perlectis literis pauidus Thebas refugit. Et Zeusippus quidem fuga serui motus, Athenas, tutiorem exilio locum ratus, concessit. De Pisistrato aliquæ quæstiones tormentis habitæ, & sumptum suppliciũ est. Efferauit ea cædes Thebanos Bœotósq; omnes ad execrabile odium Romanorum, Zeusippum principem gentis id facinus conscisse. ad rebellandum neq; vires, neque ducem habebant. proximũ bello quod erat, in latrocinium versi, alios hospites, alios vagos per hyberna milites ad varios commeãtes vsus excipiebant. quidã in ipsis itineribus ad notas latebras insidiantibus, pars in deserta per fraudem diuersoria deuecti deductique opprimebantur. postremò non tantum odio, sed

etiam

A etiam auiditate prædæ ea facinora faciebant: quia negotiandi fermè caussa argentum in zonis habentes in commeatibus erant. Cum primo pauci, deinde in dies plures desiderarentur, infamis esse Bœotia omnis cœpit, & timidius quam in hostico egredi castris miles. tum Quinctius legatos ad querendum de latrociniis per ciuitates mittit. Plurimi pedites circa Copaidem paludem inuenti. ibi ex limo eruta, extractaque ex stagno cadauera, saxis aut amphoris, vt ponderetraherentur in profundum, adnexa. multa facinora Acræphiæ & Coroneæ facta inueniebantur. Quinctius primò noxios tradi sibi iussit, & pro quingentis militibus (tot enim intercepti erant) quingenta talenta Bœotos conferre. quorum neutrũ cum fieret, verbis tantum ciuitates excusarent nihil publico consilio factum esse: missis Athenas & in Achaiam legatis, qui testarentur sociis, iusto pióque bello se persecuturum Bœotos, & cum parte copiarum P. Claudio Acræphiam ire iusso, cum parte Coroneam circunsedit, euastatis prius agris, quà ab

B Elatia duo diuersa agmina iere. Hac perculsi clade Bœoti, cum omnia terrore ac fuga cõplessent, legatos mittunt. qui cum in castra non admitterentur: Achæi Atheniensésque superuenerunt. Plus authoritatis Achæi habuerũt deprecantes. ac ni impetrassent pacem Bœotis, bellum simul gerere decreuerunt. Per Achæos & Bœotis copia adeundi alloquendique Romanum facta est: iussisque tradere noxios, & mulctæ nomine triginta talenta conferre, pax data, & ab oppugnatione recessum. Post paucos dies decem legati ab Roma venerunt. quorum ex consilio pax data Philippo in has leges est, Omnes Græcorum ciuitates, quæ in Europa, quæque in Asia essent, libertatem, ac suas leges haberent. quæ earum sub ditione Philippi fuissent, præsidia ex his Philippus deduceret: his quæ in Asia essent, Euromo Pedasísque, & Bargyllis, & Iasso, & Myrina, & Abydo, & Thasso, & Perintho. eas quoque enim placere liberas esse Decianorum libertate. Quinctius Prusiæ Bithyniorum regi scriberet, quid senatui & decem legatis placuisset. captiuos, transfugásque reddere Philippum Romanis, & naues omnes tectas tradere: quin &

C regiam vnam inhabilis propè magnitudinis, quam sexdecim versus remorũ agebant. ne plus quingentis armatorum haberet, neve elephantum vllum. bellum extra Macedoniæ fines ne iniussu senatus gereret. mille talentûm daret populo Romano, dimidium præsens, dimidium pensionibus decem annorum. Valerius Antiâs quaternûm millium pondo argenti vectigal in decem annos, triginta quaterna millia pondo, & ducenta, præsens viginti millia pondo: idem nominatim adiectum scribit, ne cum Eumene Attali filio (nouus is tum rex erat) bellum gereret. In hæc obsides accepti, inter quos Demetrius Philippi filius. Adiicit Valerius Antiâs, Attalo absenti Aeginam insulam elephantósque dono datos, & Rhodiis Stratoniceam Cariæ, atque alias vrbes, quas Philippus tenuisset: Atheniensibus insulas datas, Paron, Imbrum, Delum, Scyrum. Omnibus Græciæ ciuitatibus hanc pacem approbantibus, soli Aetoli id decretum decem legatorum clàm mussantes carpebant. literas inanes vana specie libertatis adumbratas esse. cur enim alias Romanis tradi vrbes, nec nominari eas? alias nominari, & sine tra-

D ditione iubere liberas esse? nisi vt quæ in Asia sint, liberentur longinquitate ipsa tutiores: quæ in Græcia sint, ne nominatæ intercipiantur, Corinthus, & Chalcis, & Oreum, cum Eretria & Demetriade. Nec tota ex vano criminatio erat. dubitabatur enim de Corintho, & de Chalcide, & Demetriade, quia in S C quo missi decem legati ab vrbe erant, cæteræ Græciæ atque Asiæ haud dubie liberabantur: de his tribus vrbibus legati, quod tempora Reipub. postulassent, id è Repub. fideque sua facere statuere iussi erant. Antiochus rex erat, quem transgressurum in Europam, cum primum ei res suæ placuissent, non dubitabant. ei tam opportunas ad occupandum patere vrbes nolebant. Ab Elatia Anticyram cum decem legatis, inde Corinthum traiecit. ibi consilia decem legatorum tractabantur. Identidem Quinctius, liberandam omnem Græciam, si Aetolorum linguas retundere, si veram caritatem, maiestatem apud omnes nominis Romani vellent esse, si fidem facere, ad liberandam Græciam, non ad transferẽdum à Philippo ad se imperium, se mare traiecisse. Nihil contra ea de libertate vrbium alii dicebãt. cæ-

E terum ipsis tutius esse, manere paulisper sub tutela præsidii Romani, quàm pro Philippo Antiochum dominum accipi. Postremò ita decretum est: Corinthus redderetur Achæis, vt in Acrocorintho tamen præsidium esset: Chalcidem ac Demetriadem retineri, donec cura de Antiocho decessisset. Isthmiorum statum ludicrum aderat, semper quidem & alias frequens, cum propter spectaculi studium insitum genti, quo certamina omnis generis artium, viriúmque ac pernicitatis visuntur: tum quia propter opportunitatem loci per duo diuersa maria omnium Græcorum vndique conuentus erat. Sed expectatione erecti, qui deinde status futurus Græciæ, quæ sua fortuna esset: alii non taciti solum opinabantur, sed sermonibus etiã serebant. Romani ad spectaculum consederunt. & præco cum tubicine, vt mos est, in mediam arenam, vnde

» solenni carmine ludicrum indici solet,processit:& tuba silentio facto ita pronunciat: Sena- F
» tus Romanus,& T.Quintius imperator,Philippo rege, Macedonibúsque deuictis, liberos, im-
» munes suis legibus esse iubet Corinthios,Phocenses,Locrensésque omnes, & insulam Eubœã,
» & Magnetas,Thessalos,Perrębios,Achæos, Phthiótas. Percensuerat omnes gẽtes quæ sub ditione Philippi regis fuerant.Audita voce præconis, maius gaudium fuit,quàm quod vniuersum homines caperent.vix satis credere se quisque audisse:alii alios intueri mirabundi, velut somnii vanam speciem:quod ad quenque pertineret, suarum aurium fidei minimum credentes,proximos interrogabant.Reuocatus præco,cum vnusquisque non audire,sed videre libertatis suæ nuncium aueret:iterum pronunciaret eadem. tum ab certo iam gaudio tantus cum clamore plausus est ortus,totiésque repetitus,vt facile appareret nihil omnino bonorũ multi-
» tudini gratius,quàm libertatem esse.Ludicrum deinde ita raptim peractum est,vt nullius nec animi,nec oculi spectaculo intenti essent.adeo vnum gaudium præoccupauerat omnium aliarum sensum voluptatum.Ludis verò dimissis,cursu propè omnes tendere ad imperatorem Romanum:vt ruente turba in vnum,adire,contingere dextram cupiẽtium, coronas lemniscósq; iacientium,haud procul periculo fuerit.sed erat trium fermè & triginta annorum, & cum robur iuuentæ,tum gaudium ex tam insigni gloriæ fructu vires suppeditabãt. nec præsens omnium modo effusa lætitia est, sed per multos dies gratis & cogitationibus & sermonibus reuocata. Esse aliquam in terris gentem,quæ sua impensa,suo labore ac periculo bella gerat pro libertate aliorũ.nec hoc finitimis,aut propinquæ vicinitatis hominibus,aut terris continenti iunctis præstet.maria traiiciat:ne quod toto orbe terrarũ iniustum imperium sit,& vbiq; ius, fas,lex,potentissima sint.vna voce præconis liberatas omnes Græciæ atq; Asiæ vrbes. hoc spe concipi,audacis animi fuisse:ad effectũ adducere,virtutis,& fortunæ gẽtis. Secũdum ista iam Quintius,& decem legati legationes regum,gentiũ,ciuitatúmq; audiuere.Primi omnium regis Antiochi vocati legati sunt. his eadem quæ ferè Romæ erant verba sine fide rerũ iactantibus, nihil iam perplexe,vt ante,cum dubiæ res incolumi Philippo erãt:sed apertè pronunciatum, vt excederet Asiæ vrbibus quæ aut Philippi,aut Ptolemæi regum fuissent. abstineret liberas, omnésque Græcas.ante omnia denunciatũ,ne in Europam aut ipse transiret,aut copias traiiceret.Dimissis regis legatis,conuentus gentium ciuitatúmq; est haberi cœptus.eóque maturius peragebatur,quòd decreta decem legatorũ ciuitates nominatim pronunciabant.Orestis, (Macedonum ea gens est)quòd primi ab rege defecissent: suæ leges redditæ. Magnetes, & Perræbi, & Dolopes liberi quoque pronunciati.Thessalorum genti præter libertatem concessam Achæi Phthiotæ dati,Thebis Phthioticis & Pharsalo excepto.Aetolos de Pharsalo & Leucade postulantes vt ex fœdere sibi restituerentur,ad senatum reiecerunt.Phocenses, Locrenses, & quæ sicut ante fuerant adiecta decreti authoritate his contribuerunt. Corinthus & Triphylia,& Herea (Peloponnesi & ipsa vrbs est) reddita Achæis. Oreum & Eretriam decem legati Eumeni regi Attali filio dabant. dissentiente Quintio, venit res in arbitrium senatus. senatus libertatem his ciuitatibus dedit,Carysto adiecto. Pleurato Lingus & Partheni dati. Illyriorũ vtraque gens sub ditione Philippi fuerat.Animandrum tenere iusserunt castella quæ per belli tempus Philippo capta ademisset. Dimisso conuentu decem legati partiti munia inter se,ad liberandas suæ quisque regionis ciuitates discesserunt:P.Lentulus Bargyllas:L.Stertinius Hephæstiam & Thasum & Thraciæ vrbes:P.Villius & L.Terentius ad regem Antiochũ:Cn.Cornelius ad Philippum.Cui de minoribus rebus editis mandatis, percunctatus si consilium non vtile solum,sed etiam salutare admittere auribus posset:cum rex gratias quoque se acturum diceret, si quid quod in rem suam esset,expromeret:magnopere ei suasit,quoniam pacem impetrasset, ad societatem amicitiámque petendam mitteret Romam legatos:ne si quid Antiochus moueret,expectasse,& temporum opportunitates captasse ad bellandum videri posset. Ad Tempe Thessalica Philippus est conuentus.qui cum se missurum extemplo legatos respondisset: Cornelius Thermopylas, vbi frequens Græciæ statis diebus esse solet conuentus: (Pylaicum appellant)venit.Aetolos præcipue monuit,vt constanter & fideliter in amicitia populi Romani permanerent. Aetolorum principes alii interquesti sunt,quòd non idem erga suam gentem Romanorum animus esset post victoriam,qui in bello fuisset:alii ferocius incusarunt, exprobrarúntque,non modo vinci sine Aetolis Philippum,sed ne transire quidem in Græciam Romanos potuisse.Aduersus ea respondere,ne altercationem excederet res, cum supersedisset Romanus,omnia eos æqua impetraturos,si Romam misissent,dixit.itaque ex authoritate eius decreti legati sunt. Hunc finem bellum cum Philippo habuit. Cũ hæc in Gręcia Macedoniáq; & Asia gererentur:Hetruriam infestam propè coniuratio seruorũ fecit.Ad quærendam opprimendamque

A mendamque eam M. Acilius prætor, cui inter ciues peregrinosque iurisdictio obtigerat, cũ vnâ ex duabus legione vrbana missus, alios iam congregatos pugnando vicit. ex his multi occisi, multi capti. alios verberatos crucibus affixit, qui principes coniurationis fuerant. alios dominis restituit. Cõsules in prouincias profecti sunt. Marcellum Boiorũ ingressum fines, fatigato per diem totum milite via facienda, castra in tumulo quodam ponentem Corolamus regulus Boiorum cum magna manu adortus, ad tria millia hominũ occidit. & illustres viri aliquot in illo tumultuario prælio ceciderunt, inter quos præfecti sociũm T. Sempronius Gracchus, M. Iunius Syllanus, & tribuni militum de legione secunda A. Ogulnius & P. Claudius. castra tamen ab Romanis impigre permunita retentaque, cum hostes à prospera pugna nequicquam oppugnassent. Statiuis deinde eisdem per dies aliquot sese tenuit, dum & saucios curaret, & tanto terrore animos militum reficeret. Boii, vt est gens minime ad moræ tædium patiens, in castella sua vicósque dilapsi sunt. Marcellus Pado confestim traiecto, in agrum

B Comensem, vbi Insubres Comensibus ad arma excitis castra habebant, ducit. legiones in ipso itinere prælium committunt. & primo adeo acriter inuaserũt, vt antesignanos impulerint. quod vbi animaduertit: veritus ne moti semel pellerentur, cohortẽ Marsorum opposuit, & equitum latinorum omnes turmas in hostem emisit. quorum cum primus secundúsq; impetus retudisset inferentem se ferociter hostem, confirmata & reliqua acies Romana restitit primo, deinde signa acriter intulit. nec vltra sustinuerunt certamen Galli, quin terga verterent, atque effuse fugerent. In eo prælio supra quadraginta millia hominum cæsa Valerius Antiâs scribit, & quingenta septem signa militaria capta, & carpenta quadringenta trigintaduo, & aureos torques multos. ex quibus vnum magni ponderis Claudius in Capitolio Ioui donum in æde positum scribit. Castra eo die Gallorum expugnata direptaque. & Comum oppidum intra dies paucos captum. castella inde duodetriginta ad consulem defecerunt. Id quoque inter scriptores

C ambigitur, vtrum in Boios prius, an Insubres consul exercitum induxerit, aduersamq; prospera pugna obliterauerit: an victoria ad Comum parata, deformata clade in Boiis accepta sit.

Sub hæc tam varia fortuna gesta, L. Furius Purpurio alter consul per tribum Sappiniam in Boios venit. Iam castro Mutilo appropinquabat, cum veritus ne intercluderetur simul à Boiis Liguribúsque, eadem via qua adduxerat, reduxit: & magno circuitu per aperta eaque tuta loca ad collegam peruenit. Dein iunctis exercitibus primum Boiorum agrum vsque ad Felsinã oppidum populantes peragrauerunt. Eã vrbs cæteraque castella, & Boii ferè omnes, præter iuuentutem, quæ prædandi caussa in armis erat (tunc in deuias syluas recesserat) in deditionem venerunt. In Ligures deinde traductus exercitus. Boii negligentius coactum agmen Romanorum, quia ipsi procul abesse viderentur, improuiso aggressuros se rati, per occultos saltus secuti sunt. quos non adepti, Pado repente nauibus traiecto Leuos Libuosque cum peruastassent: redeuntes inde Ligurum extremo fine cum agresti præda in agmen incidunt Romanum. Celerius

D prælium acriusque commissum, quàm si tempore locoque ad certamen destinatis, præparatis animis concurrissent. Ibi quantam vim ad stimulandos animos ira haberet, apparuit. nam ita cædis magis quàm victoriæ auidi pugnarũt Romani, vt vix nuncium cladis hosti relinquerẽt.

Ob eas res gestas, consulum literis Romam allatis, supplicatio in triduum decreta est. Breui pôst Marcellus Romam venit, triumphusque ei magno consensu patrum est decretus. Triũphauit in magistratu de Insubribus Comensibusque. Boiorum triumphi spem collegæ reliquit: quia ipsi proprie aduersa pugna in ea gente euenerat, collegæ secunda. Multa spolia hostium captiuis carpentis traducta: multa militaria signa lata: æris trecenta viginti millia: argenti bigati ducenta trigintaquatuor millia. in pedites singulos dati octingenti æris: triplex equiti centurionique. Eodem anno Antiochus rex cum hybernasset Ephesi, omnes Asiæ ciuitates in antiquam imperii formulam redigere est conatus: reliquas quidem, aut quia locis planis positæ erant, aut quia parum mœnibus armisque ac iuuentuti fidebant, haud difficulter iu

E gum accepturas. Smyrna & Lampsacus libertatẽ vsurpabant. periculumque erat, ne si cõcessum his foret quos metuebat, Smyrnã in Aeolide Ioniaque, Lampsacum in Hellesponto, aliæ vrbes sequerentur. Igitur & ipse ab Epheso ad Smyrnam obsidendam misit: & quæ Abydi copiæ erant, præsidio tantum modico relicto, duci ad Lampsacum oppugnandum iussit. nec vi tantum terrebat: sed per legatos leniter alloquendo, castigandoque temeritatẽ & pertinaciã, spem conabatur facere, breui quæ peterent habituros. & cum satis & ipsis, & omnibus aliis apparere, ab rege impetratam eos libertatem, non per occasionem raptam habere. Aduersus quæ respondebant, nihil neque mirari, neque succẽsere Antiochũ debere, si spem libertatis differri nõ satis æquo animo paterentur. Ipse initio veris nauibus ab Epheso profectus Hellespontum pe-

tit. terrestreis copias ab Abydo traiicit Chersonesi vrbem. terrestri naualem exercitum iunxit. F
& quia clauserant portas, circundedit mœnia armatis. & iam opera admouenti deditio est fa-
cta. Idem metus tum incolentes alias Chersonesi vrbes in deditionem dedit. Lysimachiã inde
omnibus simul naualibus terrestribusque copiis venit. quam cum desertam ac stratam propè
ruinis inuenisset: (ceperant autem, direptamque incenderant Thraces paucis antè annis) cupi-
do eum restituendi nobilem vrbem, & loco sitam opportuno, cepit. itaque omni cura simul est
aggressus & tecta murosque restituere: & partim redimere seruienteis Lysimachienses, partim
fuga sparsos per Hellespontum Chersonesumque conquirere contrahereque: partim nouos co-
lonos, spe commodorum proposita, asscribere, & omni modo frequentare. simul vt Thracum
summoueretur metus: ipse parte dimidia terrestrium copiarum ad depopulandum proxima
Thraciæ est profectus: partem, naualesque socios omnes reliquit in operibus reficiendæ vrbis.
Sub hoc tempus & L. Cornelius, missus ab senatu ad dirimenda inter Antiochũ Ptolemæum- G
que reges certamina, Selymbriæ substitit: & decem legatorum P. Lẽtulus a Bargyllis, P. Villius
& L. Terentius a Thasso Lysimachiam petierunt. eodẽ & a Selymbria L. Cornelius, & ex Thra-
cia post paucos dies Antiochus conuenerunt. Primus congressus cum legatis, & deinceps inui-
tatio benigna & hospitalis fuit. vt de mandatis statuque præsenti Asiæ agi cœptum est: animi
exasperati sunt. Romani omnia acta eius ex quo tempore è Syria classe soluisset, displicere se-
natui non dissimulabant: restituique Ptolemæo ciuitates omnes, quæ ditionis eius fuissent, æquũ
censebant. nam quod ad eas ciuitates attineret, quas a Philippo possessas Antiochus per occa-
sionem, auerso Philippo in Romanum bellum, intercepisset: id vero ferendum non esse, Roma-
nos per tot annos terra marique tanta pericula ac labores exhausisse: Antiochum belli præmia
habere. Sed vt in Asiam aduentus eius dissimulari ab Romanis, tanquam nihil ad eos pertinẽs,
potuerit: quòd iam etiã in Europã omnibus naualibus terrestribusque copiis transierit, quantũ
a bello aperto Romanis abesse? illum quidem etiam si in Italiam traiiciat, negaturũ. Ad ea rex: H
Satis iam antè videre se, Romanos inquirere quid regi Antiocho faciendum: at quousque terra
marique progrediendum fuerit ipsis, non cogitare. Asiam nihil ad populum Romanum perti-
nere: nec magis illis inquirendum esse quid Antiochus in Asia, quam Antiocho quid in Italia
populus Romanus faciat. Quod ad Ptolemæum attineat, cui ademptas ciuitates querantur: si-
bi cum Ptolemæo & amicitiam esse: & id agere se, vt breui etiam affinitas iungatur. Nec ex Phi
lippi quidem aduersa fortuna spolia vlla se petisse: aut aduersus Romanos in Europam traiecis-
se. * fuerit, quo victo omnia quæ illius fuissent, iure belli Seleuci facta sint: existimare suæ ditio-
nis esse. occupatis maioribus suis rerum aliarum alia cura, primo quædã ex his Ptolemæũ, dein-
de & Philippum vsurpando aliena possedisse: sicut quædam ex proxima Thracia, quæ indubi-
tate Lysimachi fuerint. ad ea facienda in antiquum venisse: & Lysimachiam deletam Thracum
impetu, de integro condere: vt Seleucus filius eam sedẽ regni habeat. His disceptationibus per
dies aliquot habitis, rumor sine vllo satis certo authore allatus de morte Ptolemæi regis: vt nul I
lus exitus imponeretur sermonibus. nam dissimulabat pars vtraque se audisse. & L. Cornelius,
cui legatio ad duos reges Antiochum Ptolemæumque mandata erat, spatium modici tempo-
ris ad conueniendum Ptolemæum petebat, vt priusquam moueretur aliquid in noua possessio-
ne regni, perueniret in Aegyptum. & Antiochus suam fore Aegyptum, si tum occasio esset, cen-
sebat. itaque dimissis Romanis, relictoque Seleuco filio cum terrestribus copiis ad restituẽdam,
vt instituerat, Lysimachiam: ipse omni classe nauigãs Ephesum, legatis ad Quintium missis, qui
ad fidem de societate agerent: oram Asiæ legens peruenit in Lyciam. Patarisque cognito viuere
Ptolemæum, nauigandi quidem in Aegyptum omissum consilium est. Cyprum nihilo minus
tendens, cum Chelidonium promontorium superasset, paulisper seditione remigum est retẽtus
in Pamphylia circa Eurymedontem amnem. Inde profectum eum ad capita (quæ vocant) Sa-
ri fluminis, fœda tempestas oborta propè cum omni classe demersit. multæ naues eiectæ: mul-
tæ ita haustæ mari, vt nemo in terram enauerit. magna vis hominum ibi interiit, nõ remigum K
tantum, militumque ignotorum, sed etiam insignium amicorum. Collectis reliquiis naufragii,
cum res non in eo esset vt Cyprum tentaret, minus opulento agmine quàm profectus erat, Se-
leuciam redit. ibi subduci nauibus iussis (iam enim hyems instabat) ipse in hyberna Antiochiã
processit. In hoc statu regum erant res. Romæ eo primum anno triumuiri epulones facti, C.
Licinius Lucullus, T. Romuleius qui legẽ de creandis his tulerat: & P. Porcius Lecca. His triũui-
ris item vt pontifici lege datum togæ prætextæ habendæ ius. Sed magnum certamen cum o-
mnibus sacerdotibus eo anno fuit quæstoribus vrbanis, Q. Fabio Labeoni, & L. Aurelio. Pecu-
nia opus erat: quod vltimam pensionem pecuniæ in bellum collatæ persoluere placuerat pri-
uatis

A uatis.quæstores ab auguribus,pontificibus,quod stipendium per bellum non contulissent, petebant.ab sacerdotibus tribuni nequicquam appellati,omniúmque annorum per quos nō dederant,exactum est. Eodem anno duo mortui pontifices, nouique in eorum locum suffecti: M.Marcellus consul in locum T.Sempronii Tuditani,qui prætor in Hispania decesserat:& L. Valerius in locum M.Cornelii Cethegi.Et Q.Fabius Maximus augur mortuus est admodum adolescens,priusquam vllum magistratum caperet:nec eo anno augur in eius locum est suffectus. Comitia inde consularia habita à M.Marcello consule.creati COSS.L.Valerius Flaccus,M.Porcius Cato.Prætores inde facti C.Fabricius Luscinus, C. Atinius Labeo, C. Manlius Volso,Ap.Claudius Nero,P.Manlius,P.Porcius Lecca. Aediles curules,M. Fuluius Nobilior & C.Flaminius,tritici decies centum millia binis æris populo diuiserunt.id C. Flaminii honoris caussa,ipsius patrisque,aduexerant Siculi Romam. Flaminius gratiam eius communicauerat cum collega.Ludi Romani & apparati magnifice sunt:& ter toti instaurati.Aediles pl.Cn.
B Domitius Aenobarbus,& C.Scribonius curio maximus multos pecuarios ad populi iudicium adduxerunt.tres ex his condemnati sunt. ex eorum mulctatitia pecunia ædem in insula Fauni fecerunt.Ludi plebeii per biduum instaurati,& epulum fuit ludorum caussa. L.Valerius Flaccus, & M.Porcius quo die magistratum inierunt, de prouinciis cum ad senatum retulissent, patres censuerunt,cum in Hispania tantum glisceret bellum, vt iam consulari & duce & exercitu opus esset,placere,consules Hispaniam citeriorem & Italiam prouincias aut comparare inter se,aut sortiri.vtri Hispania prouincia euenisset,eum duas legiones & quinque millia sociûm latini nominis,& quingentos equites secum portare, & naues lōgas viginti ducere. alter COS. duas legiones scriberet. his Galliam prouinciam obtineri satis esse, fractis proximo anno Insubrium & Boiorum animis. Cato Hispaniam,Valerius Italiam est sortitus.Prætores deinde prouincias sortiti,C.Fabricius Luscinus vrbanam,C.Atinius Labeo peregrinam,C.Manlius Volso
C Siciliam,Ap.Claudius Nero Hispaniam vlteriorem,P. Porcius Lecca Pisas, vt ab tergo Liguribus esset.P. Manlius in Hispaniam citeriorem adiutor consuli datur.T. Quintio, suspectis non solum Antiocho & Aetolis, sed etiam Nabide Lacedæmoniorum tyranno, prorogatum in annum imperium est,duas legiones vt haberet. in eas si quid supplementi opus esset, consules scribere,& mittere in Macedoniā iussi.Ap.Claudio præter legionē quam Q.Fabius habuerat, duo millia peditum & ducentos equites nouos cōscribere permissum. Par numerus peditum equitúmque nouorum P.Manlio in citeriorem Hispaniam decretus,& legio eadem quæ fuerat sub Minutio prætore,data.Et P.Porcio Leccæ ad Hetruriam circa Pisas ducenti peditum, & quingenti equites ex Gallico exercitu decreti.In Sardinia prorogatum imperium Sempronio Longo. Prouinciis ita distributis,consules priusquam ab vrbe proficiscerentur, ver sacrum ex pontificum iussu fecere,quod C.Cornelius Mammula prætor vouerat.de senatus sententia,populique iussu,Cn.Seruilio,C.Flaminio COSS.annis pòst vno & viginti factum est, quàm votum.
D Per eosdem dies C.Claudius Appii filius,Pulcher,augur in Q.Fabii Maximi locum, qui priore anno mortuus erat,lectus,inauguratúsque est. Mirantibus iam vulgò hominibus quod Hispania mouisset bellum negligi, literæ à Q.Minutio allatæ sunt,se ad Turbam oppidum cum Budare & Besaside imperatoribus Hispanis signis collatis prospére pugnasse, duodecim millia hostium cæsa,Budarem imperatorem captum,cæteros fusos fugatósque. His literis lectis minus terroris ab Hispanis erat,vnde ingens bellum expectatum fuerat. Omnes curæ post aduentum vtique decem legatorum in Antiochum regem conuersæ. Hi expositis prius quæ cum Philippo acta essent,& quibus legibus data pax, non minorem belli molem restare ab Antiocho docuerunt. Ingenti classe,egregio terrestri exercitu in Europā eum traiecisse. nisi auertisset vana spes ex vaniore rumore orta Aegypti inuadendæ,mox bello Græciā arsurā fuisse.neq; enim ne Aetolos quidem quieturos,cum ingenio inquietam, tum iratam Romanis gentem. hærere & aliud in visceribus Græciæ ingens malum,Nabin nunc Lacedæmoniorum,mox,si liceat, vni-
E uersæ Græciæ futurum tyrannum, auaritia & crudelitate omneis fama celebratos tyrannos æquantem.cui si Argos velut arcem Peloponneso impositam tenere liceat, deportatis in Italiam Romanis exercitibus nequicquam liberatam à Philippo Græciam fore.pro rege,si nihil aliud,longinquo,vicinum tyrannum dominum habituram. Hæc cum iam ab grauibus authoribus,tum qui omnia per se ipsos explorata referrent, audirent maiores: quod ad Antiochum attineret,maturanda his,cum rex quacunque de caussa in Syriam concessisset,de tyranno consultatio visa est. Cum diu disceptatum esset,vtrum iam caussæ satis videretur , cur decerneretūr,an permitteret T.Quintio quod ad Nabin Lacedæmonium attineret, faceret quæ è repub.censeret esse,permiserunt, eam rem esse rati, quæ maturata dilatáve non tam magni

momenti ad summam rem populi Romani esset: magis id animaduertendum esse, quid Annibal & Carthaginienses, si cum Antiocho ortum foret bellum, acturi essent. Aduersæ Annibali factionis homines principibus Romanis, amicis quisque suis, identidem scribebant, nuncios literásque ab Annibale ad Antiochum missas, & ab rege ad eum clàm legatos venisse. vt feras quasdam nunquam mitescere: sic immitem implacabilé eius viri animum esse. marcescere otio situq́; ciuitaté queri eum, & inertia operis: nec sine armorum sonitu excitari posse. Hæc probabilia memoria prioris belli per vnum illum non magis gesti quàm moti faciebat. Irritauerat etiá recenti facto multorú potentiú animos. Iudicum ordo Carthagine ea tempestate dominabatur eò maxime, quòd iidem perpetui iudices erant. res, fama, vitáq; omniú in illorú potestate erat. qui vnum eius ordinis, & omneis aduersos habebat. nec accusator apud iudices infensos deerat. Horum in tam impotenti regno (neq; enim ciuiliter nimiis opibus vtebantur) prætor factus Annibal, vocare ad se quæstorem. Idem pro nihilo habuit. nam & aduersæ factionis erat: & quia ex quæstura in iudices potentissimum ordinem referebantur: iam profuturis mox opibus animos gerebat. Enimuero indignum id ratus Annibal, viatorem ad prehendendum quæstoré misit: subductúmq; in concioné non ipsum magis q̃ ordinem iudicú, præ quorum superbia atq; opibus nec leges quicquam essent, nec magistratus, accusauit. & vt secundis auribus accipi orationem animaduertit, & infimorum quoq; libertati grauem esse superbiá eorum: legem extemplo promulgauit pertulitq;, vt in singulos annos iudices legerentur, nequis biennium continuum iudex esset. Cæterùm quantam eo facto ad plebem inierat gratiam: tantum magnæ partis principum offendebat animos. Adiecit aliud, quod bono publico sibi proprias simultates irritauit. Vectigalia publica partim negligentia dilabebantur: partim prædæ ac diuisui principum quibusdam & magistratibus erant. quin & pecunia quæ in stipédium Romanis suo quoq; anno penderetur, deerat: tributúmq; graue priuatis imminere videbatur. Annibal postquá vectigalia quanta terrestria maritimáq; essent, & in quas res erogarétur, animaduertit, & quid eorum ordinarii reipub. vsus consumerent, quantum peculatus auerteret: omnibus residuis pecuniis exactis, tributo priuatis remisso, satis locupletem rempub. fore ad vectigal præstandú Romanis, pronunciauit in concione, & præstitit promissum. Tum vero isti, quos pauerat per aliquot annos publicus peculatus, velut bonis ereptis, non furto eorum manibus extorto, infensi & irati, Romanos in Annibalem, & ipsos caussam odii quærentes, instigabant. Itaque diu repugnante Scipione Africano, quia parum ex dignitate sua ducebat subscribere odiis accusationibúsque Annibalis, & factionibus Carthaginiensium inserere publicam authoritatem: nec satis habere bello vicisse Annibalem, nisi velut accusatores calumniam in eum iurarent, ac nomen deferrent: tandem peruicerunt, vt legati Carthaginem mitterentur: qui apud senatum eorum arguerent Annibalem cum Antiocho rege consilia belli faciendi inire. Legati tres missi, C. Seruilius, M. Claudius Marcellus, Q. Terentius Culleo. qui cum venissent, ex consilio inimicorum Annibalis, quærentibus caussam aduentus dici iusserunt, venisse ad controuersias quæ cum Masanissa rege Numidarum Carthaginiensibus essent, dirimendas. id creditú vulgo. Annibalem vnum se peti ab Romanis non fallebat, & ita pacem Carthaginiensibus datam esse, vt inexpiabile bellum aduersus se vnum maneret. itaq; cedere tempori & fortunæ statuit. & præparatis iam omnibus antè ad fugam, obuersatus eo die in foro auertendæ suspicionis caussa, primis tenebris vestitu forensi ad portá cum duobus comitibus ignaris consilii est egressus. Cùm equi quo in loco iussi erant præstò fuissent, nocte via cita regioné quandam agri Vocani transgressus, postero die mane inter Acyllam & Thapsum ad suam turrim peruenit. ibi eum parata instructáque remigio excepit nauis. ita Africa Annibal excessit, sæpius patriæ quàm suorum euentus miseratus. Eo die in Cercinam insulá traiecit. vbi cum in portu naues aliquot Pœni onerarias cum mercibus inuenissent, & ad egressum eum è naue concursus salutantium esset factus: percontantibus legatum se Tyrum dici iussit. veritus tamé nequa earum nauis nocte profecta Thapsum aut Acyllam nunciaret se Cercinæ visum: sacrificio apparari iusso, magistros nauium mercatorésque inuitari iussit, & vela cum antennis ex nauibus corrogari, vt vmbra (etenim media æstas forte erat) cœnantibus in littore fieret. quantum res & tempus patiebatur, apparatæ celebratæq; eius diei epulæ sunt: multóq; vino in serum noctis conuiuium productum. Annibal quamprimú fallendi eos qui in portu erant, tempus habuit: nauem soluit. cæteri sopiti cum postero die tandé ex somno pleni crapulæ surrexissent, id quod serú erat, aliquot horas remis in naues collocandis & aptandis armaméntis absumpserunt. Carthagine & multitudinis assuetæ domum Annibalis frequentare concursus ad vestibulum ædium est factus: & vt non comparere eum vulgatú est, in forú turba conuenit principem ciuitatis quærentium,

F G H I K

A tium. & alii fugam conſciſſe,(id quod erat) alii fraude Romanorum interfectum, idq; magis
ferebant:varióſque vultus cerneres,vt in ciuitate aliorum alias partes fouentium factionibus.
viſum deinde Cercinæ eum,tandem allatum eſt. Romani legati cum in ſenatu expoſuiſſent,
compertũ patribus Romanis eſſe,& Philippum regem antè ab Annibale maxime accenſum,
bellum populo Romano feciſſe:& nunc literas nunciósque ab eo ad Antiochum regem pro-
fectos,haud quieturum antè q̃ bellũ toto orbe terrarũ conciſſet:ne his * debere impune eſſe, ſi
ſatisfacere Carthaginienſes populo Romano vellent:nihil eorum ſua voluntate,nec publico
conſilio factum eſſe,Carthaginienſes reſponderunt.quicquid æquũ cenſuiſſent Romani, fa-
cturos eſſe. Annibal proſpero curſu Tyrum peruenit: exceptúſque à conditoribus Cartha-
ginis vt alia patria,vir tam clarus omni genere honorũ, paucos moratus dies Antiochiã na-
uigat.ibi profectum iam regem cum audiſſet:filium eius ſolenne ludorum ad Daphnen ce-
B lebrantẽ conueniſſet:comiter ab eo exceptus, nullam moram nauigandi fecit. Epheſi regem
eſt conſecutus,fluctuantem adhuc animo,incertúmque de Romano bello.ſed haud paruum mo
mentum animo eius ad moliendum aduentus Annibalis fecit. Aetolorũ quoque eodem tem-
pore alienati ab ſocietate Romana animi ſunt:quorũ legatos Pharſalum & Leucadem, & quaſ-
dam alias ciuitates ex primo fœdere petentes ſenatus ad Quintium reiecit.

DECADIS QVARTAE LIBER QVARTVS.

INter bellorum magnorum aut vixdum finitorum aut imminentium curas
interceſſit res parua dictu:ſed quæ ſtudiis in magnum certamẽ exceſſerit.M.
Fundanius,& L.Valerius tribuni plebis ad plebem tulerunt de Oppia lege
abroganda.Tulerat eam C.Oppius tribunus plebis, Q. Fabio,T. Sempronio
C COSS. in medio ardore Punici belli: ne qua mulier plus ſemuncia auri ha-
beret:neu veſtimento verſicolori vteretur: neu iuncto vehiculo in vrbe op-
pidóve,aut propius inde mille paſſus,niſi ſacrorum publicorum cauſſa,veheretur.M. & P.Iunii
Bruti tribuni plebis legem Oppiam tuebantur: nec eam ſe abrogari paſſuros aiebant. Ad ſua-
dendum diſſuadendúmque multi nobiles prodibant.Capitolium turba hominum fauentium
aduerſantiúmque legi complebatur.matronæ nulla nec authoritate, nec verecũdia, nec impe-
rio virorum contineri limine poterant:omnes vias vrbis, aditúſq; in forum obſidebant, viros
deſcendentes ad forum orantes,vt florente republica,creſcente in dies priuata omnium fortu-
na,matronis quoque priſtinum ornatum reddi paterentur. augebatur hæc frequentia mulie-
rum in dies:nam etiam ex oppidis conciliabuliſque conueniebãt. iam & cõſules prætoréſque,
& alios magiſtratus adire & rogare audebant. cæterũ minime exorabilem alterum vtique con
ſulem M.Porcium Catonem habebant: qui pro lege quæ abrogabatur, ita diſſeruit. Si in ſua
D quiſque noſtrum matreſfamiliás Quirites ius & maieſtatem viri retinere inſtituiſſet,minus cum
vniuerſis fœminis negotii haberemus.nunc domi victa libertas noſtra impotentia muliebri,
hic quoque in foro obteritur & calcatur:& quia ſingulas ſuſtinere non potuimus,vniuerſas hor-
remus.Equidem fabulã & fictam rem ducebã eſſe,virorũ omne genus in aliqua inſula coniu-
ratione muliebri à ſtirpe ſublatũ eſſe.Ab nullo genere non ſummũ periculum eſt,ſi cœtus & cõ-
cilia & ſecretas cõſultationes eſſe ſinas.Atque ego vix ſtatuere apud animũ meũ poſſum, vtrum
peior ipſa res,an peiore exemplo agatur. quorũ alterũ ad nos COSS. reliquóſque magiſtra-
tus,alterũ ad vos Quirites magis pertinet.nam vtrũ è repub.ſit, nec ne,id quod ad vos fertur
veſtra exiſtimatio eſt,qui in ſuffragiũ ituri eſtis. Hæc cõſternatio muliebris, ſiue ſua ſponte, ſiue
authoribus vobis M.Fundani & L.Valeri facta eſt,haud dubie ad culpã magiſtratuũ pertinẽs,
neſcio vobis tribuni,an COSS.magis ſit deformis. vobis, ſi fœminas ad concitandas tribu-
nitias ſeditiones iam adduxiſtis:nobis,ſi vt plebis quondam, ſic nunc mulierũ ſeceſſione leges
E accipiendæ ſunt.Equidem non ſine rubore quodam paulo antè per mediũ agmẽ mulierum in
forum perueni.quòd niſi me verecundia ſingularũ magis maieſtatis & pudoris, quàm vniuer-
ſarum tenuiſſet,ne compellatæ à conſule viderentur:dixiſſem,qui hic mos eſt in publicũ pro-
currendi,& obſidendi vias,& viros alienos appellandi?iſtud ipſum ſuos quęq; domi rogare nõ
potuiſtis?an blandiores in publico quàm in priuato, & alienis quàm veſtris eſtis? quanquã ne
domi quidem vos,ſi ſui iuris finibus matronas contineret pudor:quæ leges hic rogarẽtur ab-
rogarentúrve,curare decuit.Maiores noſtri nullã ne priuatam quidẽ rem agere fœminas ſine
authore voluerunt:in manu eſſe parentũ,fratrum,virorum.nos(ſi diis placet)iam etiam remp.
capeſſere eas patimur:& foro propè,& cõcionibus & comitiis immiſceri. quid enim nũc aliud

per vias & compita faciunt, quàm quòd aliæ rogationes tribunorum plebis suadent: aliæ legẽ abrogandam censent? Date frenos impotẽti naturæ, & indomito animali: & sperate ipsas modum licẽtiæ facturas, nisi vos faciatis. Minimum hoc eorum est quæ iniquo animo fœminę sibi aut moribus aut legibus iniunctum patiuntur. omnium rerum libertatem, imò licentiam, si vera dicere volumus, desyderant. quid enim, si hoc expugnauerint, non tentabunt? Recensete omnia muliebria iura, quibus licentiã earũ alligauerint maiores nostri, per quæq; subiecerint viris: quibus omnibus constrictas vix tamen continere potestis. quid si carpere singula & extorquere, & exæquari ad extremũ viris patiemini: tolerabiles vobis eas fore creditis? extemplo simul pares esse cœperint, superiores erunt. At Hercule ne quid nouũ in eas rogetur, recusant: non ius, sed iniuriã deprecãtur. imò vt quam accepistis, iussistis suffragiis vestris legem, quam vsu tot annorum & experiẽdo comprobastis, hanc vt abrogetis: id est, vt vnam tollendo legẽ, cæteras infirmetis. Nulla lex satis commoda omnibus est. id modo quæritur, si maiori parti, & in summam prodest. si quod cuiquam priuatim officiet ius, id destruet ac demolietur: quid attinebit vniuersos rogare leges, quas mox abrogare, in quos latæ sunt, possint? Volo tamen audire quid sit propter quod matronæ cõsternatæ procurrant in publicum, ac vix foro se & cõcione abstineant. vt captiui ab Annibale redimãtur, parentes, viri, liberi, fratres earum? procul absit, absitq; semper talis fortuna reipub. sed tamẽ cum fuit, negastis hoc piis precibus earum. At non pietas, nec solicitudo pro suis, sed religio congregauit eas. matrem Idæam Pesinunte ex Phrygia venientem accepturæ sunt. Quid honestũ dictu saltẽ seditioni prætenditur muliebri? Vt auro & purpura fulgeamus, inquiũt: vt carpẽtis profestis quoq; diebus velut triũphantes de lege victa & abrogata, & captis & ereptis suffragiis vestris, per vrbem vectemur: ne vllus modus sumptibus, nec luxuriæ sit. Sæpe me querentem de fœminarum, sæpe de virorum, nec de priuatorum modo, sed etiam magistratuum sumptibus audistis: diuersisque duobus vitiis, auaritia & luxuria ciuitatem laborare: quæ pestes omnia magna imperia euerterunt. Hæc ego quo melior lætiórque in dies fortuna reipub. est, quo magis imperium crescit, & iam in Græciam Asiámq; transcendimus, omnibus libidinum illecebris repletas, & regias etiam attrectamus gazas: eo plus horreo ne illæ magis res nos ceperint, quàm nos illas. Infesta, mihi credite, signa ab Syracusis illata sunt huic vrbi. iam nimis multos audio Corinthi & Athenarum ornamenta laudanteis miranteisq;, & antè fixa fictilia deorum Romanorum ridenteis. ego hos malo propitios deos, & ita spero futuros, si in suis manere sedibus patiemur. Patrum nostrorum memoria per legatũ Cyneam Pyrrhus non virorũ modo, sed etiam mulierũ animos donis tentauit. nondũ lex Oppia ad coercendam luxuriã muliebrem lata erat: tamẽ nulla accepit. quam caussam fuisse censetis? eadem fuit, quæ maioribus nostris nihil de hac re lege sanciendi. nulla erat luxuria quæ coerceretur. Sicut antè morbos necesse est cognitos esse, quàm remedia eorũ: sic cupiditates prius natæ sunt, quàm leges quæ iis modũ facerent. Quid legem Liciniam excitauit de quingentis iugeribus, nisi ingens cupido agros cõtinuandi? quid legem Cinciã de donis & muneribus, nisi quia vectigalis iam & stipendiaria plebs esse senatui cœperat? Itaque minime mirum est nec Oppiam nec aliam vllam tum legem desyderatam esse quæ modũ sumptibus mulierũ faceret, cum aurum & purpurã data & oblata vltro nõ accipiebãt. Si nunc cum illis donis Cyneas vrbem circumiret: stantes in publico inuenisset quæ acciperent. Atq; ego nõnullarũ cupiditatũ ne caussam quidẽ aut rationẽ inire possum. nam vt quod alii liceat, tibi nõ licere, aliquid fortasse naturalis aut pudoris aut indignationis habeat: sic æquato omnium cultu, quid vnaquæq; vestrum veretur ne in se conspiciatur? Pessimus quidem pudor est vel parsimoniæ vel paupertatis, sed vtrunq; lex vobis demit: cum id quod habere non licet, non habetis. Hanc, inquit, ipsam exæquationem non fero, illa locuples. cur non insignis auro & purpura conspicior? cur paupertas aliarum sub hac legis specie latet, vt quod habere nõ possunt: habituræ, si liceret, fuisse videantur? Vultis hoc certamen vxoribus vestris iniicere Quirites, vt diuites id habere velint, quod nulla alia possit? pauperes, ne ob hoc ipsum contemnantur, supra vires se extendant? Næ simul pudere quod nõ oportet, cœperit: quod oportet, nõ pudebit. Quæ de suo poterit, parabit. quæ non poterit, virum rogabit. Miserum illum virum, & qui exoratus, & qui non exoratus erit, cum quod ipse non dederit, datum ab alio videbit. Nunc vulgò alienos viros rogant, & quod maius est, legem & suffragia rogant, & à quibusdam impetrant, aduersus te & rem tuam & liberos tuos inexorabiles. simul lex modũ sumptibus vxoris tuæ facere desierit: tu nunquã facies. Nolite eodem loco existimare Quirites futurã rem, quo fuit antequam lex de hoc ferretur. & hominẽ improbũ nõ accusari tutius est, quàm absolui: & luxuria nõ mota tolerabilior esset, quàm erit nunc ipsis vinculis, sicut fera bestia, irritata, deinde emissa.

Ego

A Ego nullo modo abrogandam legem Oppiam censeo. vos quod faxitis, deos omnes fortunare velim. Post hæc tribuni quoque plebis, qui se intercessuros professi erant, cum pauca in eandem sententiam adiecissent, tum L. Valerius pro rogatione ab se promulgata ita disseruit. Si priuati tantummodo ad suadendum dissuadendúmq; id quod à nobis rogatur, processissent, ego quoq; cum satis dictum pro vtraque parte existimarem, tacitus suffragia vestra expectassem. nunc cum vir grauissimus COS. M. Porcius nō authoritate solū, quæ tacita satis momenti habuisset, sed oratione etiam longa & accurata insectatus sit rogationem nostram, necesse est paucis respondere. qui tamen plura verba in castigandis matronis, quàm in rogatione nostra dissuadenda consumpsit: & quidē vt in dubio poneret, vtrum id quod reprehenderet, matronæ sua sponte, an nobis authoribus fecissent. Rem defendam, non nos: in quos iecit magis hoc COS. verbótenus, quàm vt re insimularet. Cœtum & seditiones, & interdū secessionem B muliebrem appellauit, quòd matronæ in publico vos rogassent, vt legem in se latam per bellū temporibus duris, in pace & florente ac beata repub. abrogaretis. Verba magna, quæ rei augendæ caussa conquirantur, & hæc & alia esse scio, & M. Catonem oratorē nō solum grauem, sed interdum etiā trucem esse scimus omnes, cum ingenio sit mitis. Nam quid tandem noui matronæ fecerunt, quòd frequētes in caussa ad se pertinēte in publicū processerunt? nunquā ante hoc tempus in publico apparuerunt? Tuas aduersus te Origines reuoluam. accipe quoties id fecerint, & quidē semper bono publico. Iam à principio regnante Romulo, cum Capitolio ab Sabinis capto, medio in foro signis collatis dimicaretur: nonne intercursu matronarum inter acies duas, prælium sedatū est? Quid? regibus exactis, cū Coriolano Martio duce legiones Volscorum castra ad quintum lapidem posuissent, nónne id agmen quo obruta hæc vrbs esset, matronæ auerterunt? Iam vrbe capta à Gallis, aurum quo vrbs redempta est: nempe matronæ cōsensu omnium in publicum contulerunt. Proximo bello (ne antiqua repetam) nonne & cum C pecunia opus fuit, viduarum pecuniæ adiuuerunt ærarium? & cum dii quoque noui ad opem ferendā dubiis rebus accerserentur: matronæ vniuersæ ad mare profectę sunt ad matrē Idæam accipiendam? Dissimiles, inquit, caussę sunt. nec mihi caussas æquare propositum est. nihil noui factum purgare satis est. Cæterùm quod in rebus ad omnes pariter viros fœminásque pertinentibus fecisse eas nemo miratus est, in caussa proprie ad ipsas pertinente miramur fecisse? Quid autem fecerūt? superbas mediusfidius aures habemus, si cum domini seruorum non fastidiant preces, nos rogari ab honestis fœminis indignamur. Venio nunc ad id de quo agitur: in quo duplex consulis oratio fuit. nam & legē vllam omnino abrogari est indignatus, & eam præcipue legem, quæ luxuriæ muliebris coercēdæ caussa lata esset. & illa cōmunis pro legibus visa consularis oratio est: & hæc aduersus luxuriam seuerissimis moribus conueniebat. Itaque periculū est, nisi quid in vtraq; vani sit docuerimus, ne quis error vobis offundatur. Ego enim quemadmodū ex his legibus, quæ nō in tempus aliquod, sed perpetuæ vtilitatis caussa in æternum latę sunt, nullam abrogari debere fateor, nisi quam aut vsus coarguit, aut status aliquis reipub. inutilem fecit: sic quas tempora aliqua desyderarunt leges, mortales (vt ita dicā) & temporibus ipsis mutabiles esse video. quæ in pace latæ sunt, plerunq; bellum abrogat: quæ in bello, pax: vt in nauis administratione alia in secūda, alia in aduersa tempestate vsui sunt. Hæc cū ita natura distincta sint: ex vtro tandem genere ea lex esse videtur, quam abrogamus? Quid, vetus regia lex, simul cum ipsa vrbe nata? aut (quod secundū est) à decēuiris ad condenda iura creatis in XII tabulis scripta? sine qua cum maiores nostri nō existimarint matronale decus seruari posse, nobis quoq; verendum sit ne cum ea pudorem sanctitatémq; fœminarum abrogemus? Quis igitur nescit nouam istam legem esse, Q. Fabio, T. Sempronio cōsulibus XX annis antè latam? sine qua cum per tot annos matronæ optimis moribus vixerint: quod tandem, ne abrogata ea effundantur ad luxuriam, periculum est? nam si ista lex ideo lata esset, vt finiret libidinem muliebrem, verendum foret ne abrogata incitaret. cur sit autem lata, ipsum indicauit tempus. Annibal in Italia erat victor ad Cannas: iam Tarentum, iam Arpos, iam Capuam E habebat: ad vrbem Romam admoturus exercitum videbatur: defecerant socii: non milites in supplementum, nō socios nauales ad classem tuendam, non pecuniam in ærario habebamus: serui, quibus arma darentur, ita vt precium pro iis bello perfecto dominis solueretur, emebantur: in eandem diem frumentum & cætera quæ belli vsus postulabant, præbenda publicani se conducturos professi erant: seruos ad remum, numero ex censu constituto, cum stipendio nostro dabamus: aurum & argentum omne, à senatoribus eius rei initio orto, in publicum conferebamus: viduæ & pupilli pecunias suas in ærarium deferebant: cautum erat, quò ne plus auri & argenti facti, quò ne plus signati argenti & æris domi haberemus. Tali tempore in luxuria

» & ornatu matronæ occupatæ erāt, vt ad eam coercendam lex Oppia desyderata sit: cum, quia F
» Cereris sacrificium lugentibus omnibus matronis intermissum erat, senatus finiri luctū trigin-
» ta diebus iussit. Cui non apparet, inopiam & miseriam ciuitatis, quia omnium priuatorum pe-
» cuniæ in vsum publicum vertendæ erant, istam legem scripsisse, tandiu mansuram, quādiu cau
» sa scribendæ legis mansisset? nam si quæ tunc temporis caussa aut decreuit senatus, aut popu-
» lus iussit, in perpetuū seruari oportet: cur pecunias reddimus priuatis? cur publica præsenti pe-
» cunia locamus? cur serui, qui militent, non emuntur? cur priuati non damus remiges, sicut tunc
» dedimus? Omnes alii ordines, omnes homines mutationem in meliorem statum reipublicæ
» sentient: ad coniuges tantū nostras pacis & tranquillitatis publicæ fructus non perueniet? Pur
» pura viri vtemur, prætextati in magistratibus, in sacerdotiis: liberi nostri prætextis purpura to
» gis vtentur: magistratibus in coloniis municipiisque, hic Romæ infimo genere magistris vico-
» rum, togæ prætextæ habendæ ius permittemus: nec id vt viui solum habeant tantū insigne, sed G
» etiam vt cum eo crementur mortui: fœminis duntaxat purpuræ vsu interdicemus? & cum tibi
» viro liceat purpura in veste stragula vti, matremfamiliās tuā purpureum amiculū habere non
» sines? & equus tuus speciosius instratus erit, quàm vxor vestita? Sed in purpura, quæ teritur, ab-
» sumitur, iniustam quidē, sed aliquā tamen caussam tenacitatis video: in auro verò, in quo pręter
» ter manus preciū nihil intertrimenti fit, quæ malignitas est? præsidiū potius in eo est & ad pu-
» blicos, & ad priuatos vsus: sicuti experti estis. Nullam æmulationem inter se singularū, quando
» nulla haberet, esse aiebat. At Hercule vniuersis dolor & indignatio est, cū sociorū Latini nomi-
» nis vxoribus vident ea concessa ornamēta, quæ sibi adempta sint: cum insignes eas esse auro &
» purpura: cum illas vehi per vrbē, se pedibus sequi: tanquā in illarum ciuitatibus, nō in sua im-
» perium sit. Virorū hoc animos vulnerare posset: quid mulicularū cēsetis, quas etiā parua mo-
» uent? Non magistratus, nec sacerdotia, nec triumphi, nec insignia, nec dona aut spolia bellica
» his contingere possunt: munditię & ornatus, & cultus, hæc fœminarū insignia sunt: his gaudēt H
» & gloriātur: hunc mundū muliebrē appellarūt maiores nostri. Quid aliud in luctu, quàm pur
» puram atq; aurum deponūt? quid cum eluxerūt, sumunt? quid in gratulationibus supplicatio-
» nibúsq;, nisi excellentiorē ornatū adiiciunt? Scilicet si legem Oppiā abrogaueritis: nō vestri ar-
» bitrii erit, siquid eius vetare volueritis, quod nunc lex vetat. minus filiæ, vxores, sorores etiam
» quibusdā in manu erunt. Nunquā saluis suis exuitur seruitus muliebris. & ipsæ libertatē quam
» viduitas & orbitas facit, detestantur. In vestro arbitrio suum ornatum, quam in legis malunt
» esse. & vos in manu & tutela, non in seruitio debetis habere eas, & malle patres vos aut viros,
» quàm dominos dici. Inuidiosis nominibus vtebatur modò C O S. seditionem muliebrē & se-
» cessionem appellādo. id enim periculum est, ne Sacrum montem, sicut quondam irata plebs,
» aut Auentinū capiant. Patiendum huic infirmitati est quodcunque vos censueritis. quo plus po-
» testis, eo moderatius imperio vti debetis. Hæc cum contra legem, próq; lege dicta essent: ali-
quanto maior frequentia mulierum postero die sese in publicū effudit: vnóq; agmine omnes I
Brutorum ianuas obsederunt, qui collegarum rogationi intercedebant: nec antè absliterunt,
quàm remissa intercessio à tribunis est. nulla deinde dubitatio fuit, quin omnes tribus legem
abrogarent. annis X X pòst abrogata est, quàm lata. M. Porcius C O S. posteaquam abroga-
ta est Oppia lex, extemplo X X V nauibus longis, quarum quinque sociorum erant, ad Lu-
næ portum profectus, eodem exercitu conuenire iusso, & edicto per oram maritimam misso
nauibus omnis generis contractis, à Luna proficiscens edixit vt ad portum Pyrenei sequeren
tur, inde se frequenti classe ad hostes iturum. Præteruecti Ligustinos montes, sinúmque Galli-
cum, ad diem quam edixerat, conuenerunt. inde Rhodam ventum, & præsidium Hispanorū,
quod in castello erat, vi deiectum. ab Rhoda secundo vento Emporias peruentum. ibi copiæ
omnes, præter socios nauales, in terram expositæ. Iam tunc Emporiæ duo oppida erant, mu-
ro diuisa. vnum Græci habebant à Phocæa, vnde & Massilienses, oriundi, alterum Hispani. sed
græcum oppidum in mare expositum, totum orbem muri minus quadringentos passus paten K
tem habebat: Hispanis retractior à mari trium millium passuum in circuitu murus erat. Ter-
tium genus Romani coloni ab diuo Cæsare post deuictos Pompeii liberos adiecti. nūc in cor-
pus vnum cōfusi omnes, Hispanis prius, postremò & Græcis in ciuitatem Romanam adscitis.
Miraretur quis, cum cerneret aperto mari ab altera parte, ab altera Hispanis, tam ferę & belli-
cosæ genti obiectos, quæ res eos tutaretur. disciplina erat custos infirmitatis, quam inter vali-
diores optime timor continet. Partem muri versam in agros, egregie munitā habebant, vna tan
tum in eam regionem porta imposita: cuius assiduus custos semper aliquis ex magistratibus
erat. nocte pars tertia ciuiū in muris excubabat: neque moris tātum aut legis caussa, sed quanta

si hostis

A si hostis ad portas esset, obseruabant vigilias & circumibant cura. Hispanum neminem in vrbem recipiebant, ne ipsi quidem temere vrbe excedebát. ad mare patebat omnibus exitus. porta ad Hispanorum oppidum versa nunquam nisi frequentes, pars tertia ferè, cuius proxima nocte vigiliæ in muris fuerant, egrediebantur. caussa exeundi hæc erat. commercio eorum Hispani imprudentes maris gaudebant: mercarique & ipsi ea quæ externa nauibus inueherentur: & agrorum exhibere fructus volebant. huius mutui vsus desiderium, vt Hispana vrbs Græcis pateret, faciebat. Erant etiam eo tutiores, quòd sub vmbra Romanæ amicitiæ latebant, quam sicut minoribus viribus quàm Massilienses, ita pari colebant fide. tunc quoque consulem exercitúmque comiter ac benigne acceperũt. Paucos ibi moratus dies Cato, dum exploraret vbi & quantæ hostium copiæ essent, vt ne mora quidem segnis esset: omne id tempus exercendis militibus consumpsit. Id erat forte tempus anni, vt frumentum in areis Hispani haberent. itaque redem-
B ptoribus vetitis frumentum parare, ac Romam dimissis, bellum, inquit, seipsum alet. profectus ab Emporiis agros hostium vrit, vastátque: omnia fuga & terrore complet. Eodem tempore M. Heluio decedenti ex vlteriore Hispania cum præsidio sex milliũ dato ab Ap. Claudio prætore, Celtiberi agmine ingenti ad oppidum Iliturgi occurrerunt. Viginti millia armatorũ fuisse Valerius scribit: duodecim millia ex iis cæsa: oppidum Iliturgi receptum, & puberes omneis interfectos. Inde ad castra Catonis Heluius peruenit. & quia tuta iam ab hostibus regio erat: præsidio in vlteriorem Hispaniam remisso, Romam est profectus: & ob rem feliciter gestam ouans vrbem est ingressus. Argenti infecti tulit in ærarium quatuordecim millia pondo septingenta trigintaduo: & signati bigatorum XVII millia XXIII, & Oscensis argenti CXX millia CCCCXXXVIII. Caussa triumphi negandi senatui fuit, quòd alieno auspicio & in aliena prouincia pugnasset. Cæterum biennio pòst redierat, cum prouincia successori Q. Minutio tradita, annum insequẽtem retentus ibi longo & graui morbo fuisset. itaque duobus mo-
C do mensibus antè Heluius ouans vrbem est ingressus, quàm successor eius Q. Minutius triumpharet. Hic quoque tulit argenti pondo trigintaquatuor millia octingenta, bigatorum LXXVIII millia, & Oscensis argenti CCLXXVIII millia. In Hispania interim consul haud procul Emporiis castra habebat. eò legati tres ab Ilergetum regulo Bilistage, in quibus vnus filius erat, venerunt, querentes castella sua oppugnari: nec spem vllam esse resistendi, nisi præsidio Romanus miles esset. V millia militum satis esse: nec hostes, si tanta manus venisset, mansuros. Ad ea consul, moueri quidem se vel periculo eorum, vel metu dicere: sed sibi nequaquam tantum copiarum esse, vt cum magna vis hostium haud procul absit, cum qua mox signis collatis dimicandum sibi in dies expectet: diuidendo exercitum, minuere tutò vires posset. Legati vbi hæc audiuerunt, flentes ad genua consulis prouoluuntur. Orant, ne se in rebus tam trepidis deserat. quò enim se repulsos ab Romanis ituros? nullos se socios, nihil vsquam in terris aliud spei habere. potuisse se extra id periculum esse, si decedere fide, si coniurare cum cæte-
D ris voluissent. nullis minis, nullis terriculis se motos, sperãtes satis opis & auxilii sibi in Romanis esse. id si nullum sit, si sibi à consule negetur: deos hominésque se testes facere, inuitos & coactos se, ne eadem quæ Saguntini passi sunt patiãtur, defecturos, & cum cæteris potius Hispanis quàm solos perituros esse. Et illo quidem die sic sine responso dimissi. Consulem nocte quæ insecuta est, anceps cura agitare. nolle deserere socios, nolle minuere exercitum, quod aut moram sibi ad dimicandum, aut in dimicandò periculum afferre posset. stat sententia non minuere copias, nequid interim hostes inferant ignominiæ: sociis spem pro re ostendendam censet.
" Sæpe vana pro veris, maxime in bello valuisse: & credentem se aliquid auxilii habere, perinde
" atque haberet, ipsa fiducia & sperando atque audendo seruatum. Postero die legatis respondit: quanquam vereatur ne suas vires, aliis eas commodando, minuat, tamen illorum se temporis ac periculi magis quàm sui rationem habere. denunciari militum parti tertiæ ex omnibus cohortibus iubet, vt cibum quem in naues imponant, mature coquant: nauésque in diem tertium
E expediri iussit: duos ex legatis Bilistagi atque Ilergetibus nunciare ea iubet: filium reguli comiter habendo, & muneribus apud se retinet. Legati non antè profecti quàm impositos in naues milites viderunt: id pro haud dubio iam nunciantes, non suos modo, sed etiam hostes fama Romani auxilii aduentantis impleuerunt. Consul vbi satis quod in speciem fuit, ostentatum est, reuocari ex nauibus milites iubet. ipse cum iam id tempus anni appeteret, quo geri res possent: castra hyberna mille passuum ab Emporiis posuit: inde per occasiones nunc hac parte, nunc illa, modico præsidio castris relicto, prædatũ milites in hostium agros educebat. Nocte fermè proficiscebantur, vt & quamlongissime à castris procederent, & inopinantes opprimerent. & exercebat ea res nouos milites, & hostium magna vis excipiebatur: nec iam egredi extra munimen-

ta castellorum audebant. Vbi satis admodum & suorum & hostium animos est expertus: conuo- F
cari tribunos præfectósque, & equites omnes & centuriones iussit. Tempus, inquit, quod sæpe
optastis, venit: quo vobis potestas fieret virtutem vestram ostendendi. adhuc prædonum magis
quàm bellantium militastis more. nunc iusta pugna hostes cum hostibus conferetis manus. non
agros inde populari, sed vrbium opes haurire licebit. Patres nostri cum in Hispania Carthagi-
niensium & imperatores ibi & exercitus essent: ipsi nullum imperatorem, nullos in ea milites
haberent: tamen addere hoc in fœdere voluerunt, vt imperii sui Iberus fluuius esset finis. nunc
cum duo prætores, cum COS. cum tres exercitus Romani Hispaniā obtineant: Carthaginien-
sium iam propè X annis nemo in his prouinciis sit: imperium nobis citra Iberum amissum est.
hoc armis & virtute recuperetis oportet: & nationem rebellantem magis temere, quàm con-
stanter bellantem, iugum quo se exuit, accipere rursus cogatis. In hunc modū maxime adhor-
tatus pronunciat se nocte ad castra hostium ducturum. ita ad corpora curanda dimissi. Nocte G
media, cum auspicio operam dedisset, profectus, vt locum quem vellet, priusquam hostes senti-
rent, caperet: præter castra hostium circunducit: & prima luce acie instructa sub ipsum vallum
tres cohortes mittit. Mirantes barbari à tergo apparuisse Romanum, discurrere ipsi ad arma.
interim consul apud suos, Nusquam nisi in virtute spes est milites, inquit, & ego sedulo, ne esset,
feci. inter castra nostra & nos, medii hostes: ab tergo hostium ager est. quod pulcherrimum, idem
tutissimū est, in virtute spem positam habere. Sub hæc cohortes recipi iubet, vt barbaros simu-
latione fugæ eliceret. Id quod crediderat, euenit. pertimuisse & cedere rati Romanos, porta erū-
punt: & quantum inter castra sua & hostium aciem relictum erat loci, armatis complent. Dum
trepidant acie instruenda, consul iam paratis ordinatísque omnibus, incompositos aggreditur.
equites primos ab vtroque cornu in pugnam induxit. sed in dextro extemplo pulsi, cedentés-
que trepidi etiam pediti terrorem intulere. Quod vbi vidit COS. duas cohortes delectas ab
dextro latere hostium circunduci iubet: & ab tergo se ostendere prius quàm concurrerent pe- H
ditum acies. Is terror obiectus hosti, rem metu Romanorum equitum inclinatā æquauit. tamen
adeo turbati erant dexteræ alæ equites pedítésque, vt quosdam COS. manu ipse reprehen-
derit, & aduersos in hostem verterit. ita & quandiu missilibus pugnatum est, anceps pugna
erat: & iam ab dextera parte, vnde terror & fuga cœperat, ægre Romanus resistebat. à sini-
stro cornu, & ab fronte vrgebantur barbari: & cohortes ab tergo instantes pauidi respiciebāt.
Vt emissis soliferreis falaricísque gladios strinxerunt, tum velut redintegrata est pugna. non
cæcis ictibus procul ex improuiso vulnerabantur: sed pede collato, tota in virtute ac viribus
spes erat. Fessos iam suos COS. ex secunda acie subsidiariis cohortibus in pugnam inductis,
accendit: noua acies facta, integri recentibus telis fatigatos adorti hostes, primùm acri impe-
tu velut cuneo perculerunt: deinde dissipatos in fugam auerterunt: effusóque per agros cursu
castra repetebantur. Vbi omnia fuga completa vidit Cato: ipse ad secundam legionem, quæ in
subsidio posita erat, equo reuehitur: & signa præ se ferri, plenóque gradu ad castra hostium op- I
pugnanda succedere iubet. si quis extra ordinem auidius procurrit, & ipse interequitans spa-
ro percutit, & tribunos centurionésque castigare iubet. Iam castra hostium oppugnabantur: sa-
xísque & sudibus & omni genere telorum summouebantur à vallo Romani. vbi recens admo-
ta legio est, tum & oppugnantibus animus creuit, & infensius hostes pro vallo pugnabāt. COS.
omnia oculis perlustrat: vt quà minima vi resistatur, ea parte irrumpat. ad sinistram portam
infrequentes videt: eò secundæ legionis principes hastatósque inducit. Non sustinuit impetum
eorum statio quæ portæ apposita erat. & cæteri posteaquam intra vallum hostes vident, ipsis ca-
stris exuti signa armáque abiiciunt. cæduntur in portis suomet ipsi agmine in arcto hærentes.
secundani terga hostium cædunt, cæteri castra diripiunt. Valerius Antiâs supra XL millia ho-
stium cæsa eo die scribit. Cato ipse haud sanè detrectator laudum suarum multos cæsos ait, nu-
merum non scribit. Tria eo die laudabilia fecisse putatur. vnum, quòd circunducto exerci-
tu, procul nauibus suis castrísque, vbi spem nisi in virtute haberent, inter medios hosteis præ- K
lium commisit. alterum, quòd cohortes ab tergo hostibus obiecit. tertium, quòd secundam le-
gionem, cæteris omnibus effusis ad sequendos hosteis, pleno gradu sub signis compositam in-
structámque subire ad portam castrorum iussit. Nihil deinde à victoria cessatum. cum rece-
ptui signo dato suos spoliis onustos in castra reduxisset, paucis horis noctis ad quietem datis, ad
prædandum in agros duxit. effusius, vt sparsis hostibus fuga, prædati sunt. quæ res non minus
quàm pugna pridie aduersa Emporitanos Hispanos accolásque eorum in deditionem com-
pulit. multi & aliarum ciuitatum, qui Emporias perfugerant, dediderunt se. quos omneis ap-
pellatos benigne, vinóque & cibo curatos, domos dimisit. Confestim inde castra mouit. & qua-
cunque

A cunque incedebat agmen, legati dedentium ciuitates suas occurrebant. & cum Tarraconem venit, iam omnis cis Iberum Hispania perdomita erat, captiuique & Romani & sociûm ac Latini nominis variis casibus in Hispania oppressi, donum C O S. à barbaris reducebantur. Fama deinde vulgatur, C O S. in Turdetaniam exercitum ducturum. & ad deuios montanos profecturum etiam falsò perlatum est. Ad hunc vanum & sine authore vllo rumorem Bergistanorum ciuitatis septem castella defecerunt. eos deducto exercitu C O S. sine memorando prælio in potestatem redegit. Haud ita multo pòst iidem, regresso Tarraconem C O S. priusquam inde quoquam procederet, defecerunt. Iterum subacti. sed non eadem venia victis fuit. sub corona veniere omnes, ne sæpius pacem solicitarent. Interim P. Manlius Prætor, exercitu vetere à Q. Minutio, cui successerat, accepto, adiuncto & Ap. Claudii Neronis ex vlteriore Hispania vetere item exercitu, in Turdetaniam proficiscitur. Omnium Hispanorum maxime imbelles habentur

B Turdetani. freti tamen multitudine sua, obuiam ierunt agmini Romano. Eques immissus turbauit extemplo aciem eorum. pedestre prelium null[...]s fermè certaminis fuit. milites veteres periti hostium bellique haud dubiam pugnam fecerũt. Nec tamen ea pugna debellatum est. X millia Celtiberûm mercede Turduli conducunt, alienísque armis parabant bellũ. C O S. interim rebellione Bergistanorum ictus, cæteras quoque ciuitates ratus per occasionem idem facturas, arma omnibus cis Iberum Hispanis ademit. quam rem adeo ægre passi, vt multi mortem sibimet ipsi consciscerent: ferox gens nullam vitam rati sine armis esse. Quod vbi C O S.

" renunciatum est, senatores omnium ciuitatum ad se vocari iussit. atque iis, Non nostra, inquit,
" magis quàm vestra refert vos non rebellare. siquidem id maiore Hispanorum malo quàm ex-
" ercitus Romani labore semper adhuc factum est. id vt ne fiat, vno modo arbitror caueri posse,
" si effectum erit ne possitis rebellare. volo id quammollissima via consequi. vos quoq; in ea re
" consilio me adiuuate. nullũ libentius sequar, quàm quod vosmet ipsi attuleritis. Tacentibus spa-

C cium se ad deliberandum dierum paucorum dare dixit. cum reuocati secundo quoque cõcilio tacuissent: vno die muris omnium dirutis, ad eos qui nondum parebant, profectus, vt in quamque regionem venerat: omnes qui circà incolebant, populos in deditionem accepit. Segesticam tantum grauem atque opulentam ciuitatem vineis & pluteis cepit. Eo maiorem habebat difficultatem in subigendis hostibus, quàm qui primi venerant in Hispaniam, quòd ad illos tædio imperii Carthaginiensium Hispani deficiebant: huic ex vsurpata libertate in seruitutem velut asserẽdi erant. & ita mota omnia accepit, vt alii in armis essent, alii obsidione ad defectionem cogerentur: nec nisi in tempore subuentum foret, vltra sustẽtaturi fuerint. Sed in C O S. ea vis animi atque ingenii fuit, vt omnia maxima minimáque per se adiret atque ageret: nec cogitaret modo imperarétque quæ in rem essent, sed pleraque ipse per se transigeret: nec in quẽquam omnium grauius seueriúsque, quàm in semetipsum imperium exerceret: parsimonia & vigiliis & labore cum vltimis militum certaret: nec quicquam in exercitu suo præcipui, præter hono-

D rem atque imperium haberet. Difficilius bellum in Turdetania prætori P. Manlio Celtiberi mercede exciti ab hostibus, sicut ante dictum est, faciebãt. itaq; eò C O S. accersitus literis prætoris legiones duxit. Vbi eò venit, (castra separatim Celtiberi & Turdetani habebãt) cum Turdetanis extemplo leuia prælia incursantes in stationes eorum Romani facere: sempérque victores ex quanuis temere cœpto certamine abire. Ad Celtiberos in colloquium tribunos militum ire C O S. atque iis trium conditionum electionem ferre iubet, primã, si transire ad Romanos velint, & duplex stipendium accipere quàm quantũ à Turdetanis pepigissent. alteram, si domos abire, publica fide accepta, nihil eam rem noxæ futurã, quòd hostibus se Romanorum iunxissent. tertiam, si vtique bellum placeat, diem locúmque constituant, vbi secum armis decernant. A Celtiberis dies ad consultandum petita. concilium immistis Turdetanis habitũ magno cum tumultu: eo minus decerni quicquam potuit. Cum incertum bellum an pax cũ Celtiberis esset, commeatus tamẽ haud secus quàm in pace, ex agris castellisque hostium Romani

E portabant: dein sæpe munimenta eorum, velut communi pacto commercio priuatis induciis ingredientes. C O S. vbi hostes ad pugnam elicere nequit: primûm prædatum sub signis aliquot expeditas cohortes in agrum integræ regionis ducit: deinde audito, Segumiæ Celtiberûm omneis sarcinas impedimentáque relicta, eò pergit ducere ad oppugnandum. Posteaquam nulla mouentur re, persoluto stipendio non suis modo, sed etiam prætoris militibus, relictóque omni exercitu in castris pretorianis, ipse cum septem cohortibus ad Iberum est regressus. Ea tam exigua manu oppida aliquot cepit. defecere ad eum Sedetani, Ausetani, Suessetani. Lacetanos, deuiam & syluestrem gentem, cum insita feritas continebat in armis: tum conscientia, dum C O S. exercitúsq; Turdulo bello est occupatus, depopulatorum subitis incursionibus sociorum

Igitur ad oppidum eorum oppugnandum COS. ducit non Romanas modo cohortes, sed iuuentutem etiam meritò infensorum iis sociorum. Oppidum longum in latitudinem haudquaquam tantundem patens habebant. quadringentos inde fermè passus constituit signa. ibi delectarum cohortium stationem relinquens, præcepit eis ne se ex eo loco antè mouerēt, quàm ipse ad eos venisset. cæteras copias ad vlteriorem partem vrbis circunducit. maximum ex omnibus auxiliis numerum Suessetanæ iuuentutis habebat. eos ad murum oppugnandum subire iubet. Quorum vbi arma signáque Lacetani cognouere: memores quàm sæpe in agro eorum impune persultassent, quoties ipsos signis collatis fudissent fugassentque: patefacta repente porta vniuersi in eos erumpunt. Vix clamorem eorum, nedum impetum Suessetani tulere. quod posteaquam, sicut futurum ratus erat, COS. fieri etiam vidit, equo citato subter murum hostium ad cohortes aduehitur: atque eas arreptas, effusis omnibus ad sequendos Suessetanos, quà silentium ac solitudo erat, in vrbem inducit: priúsque omnia cepit, quàm se reciperent Lacetani. mox ipsos nihil præter arma habentes in deditionem accepit. Confestim inde victor ad Vergium castrum ducit. Receptaculum id maximè prædonum erat: & inde incursiones in agros pacatos prouinciæ eius fiebant. Transfugit inde ad COS. princeps Vergestanus: & purgare se ac populares cœpit, non esse in manu ipsis Rempublicam. prædones receptos totum suæ potestatis id castrum fecisse. COS. eum domum redire, conficta aliqua probabili cur abfuisset caussa, iussit. cum se muros subisse cerneret, intentósque prædones ad tuenda mœnia esse, tum vti cum suæ factionis hominibus meminisset arcem occupare. Id vti præceperat, factum. repēte anceps terror, hinc muros ascendentibus Romanis, illinc arce capta, barbaros circunuasit. Huius potitus loci COS. eos qui arcem tenuerant, liberos esse cum cognatis, suáque habere iussit: Vergestanos cæteros quæstori vt venderet imperauit: de prædonibus supplicium sumpsit. Pacata prouincia, vectigalia magna instituit ex ferrariis argentariisque. quibus tum institutis locupletior in dies prouincia fuit. Ob has res gestas in Hispania, supplicationem in triduum Patres decreuerunt. Eadem æstate alter COS. L. Valerius Flaccus in Gallia cum Boiorum exercitu propter Litanam syluam signis collatis secundo prælio conflixit. Octo millia Gallorum cęsa traduntur. cæteri omisso bello in vicos suos atque agros dilapsi. COS. reliquum æstatis circa Padum Placentiæ & Cremonæ exercitum habuit, restituitque quæ in iis oppidis bello diruta fuerant. Cum hic status rerum in Italia Hispaniaque esset, T. Quintio, in Græcia ita hybernis actis, vt exceptis Aetolis, quibus nec pro spe victoriæ præmia contigerant, nec diu quies placere poterat, vniuersa Græcia simul pacis libertatísque perfruens bonis, egregiè statu suo gauderet: nec magis in bello virtutem Romani ducis, quàm in victoria temperantiam iustitiámque & moderationem miraretur: senatusconsultum, quo bellum aduersus Nabin Lacedæmonium decretum erat, affertur. quo lecto Quintius, conuentu Corinthum omnium sociarum ciuitatum legationibus in diem certam edicto, vbi frequentes vndique principes conuenerunt, ita vt ne Aetoli quidem abessent, tali oratione est vsus. Bellum aduersus Philippum non magis communi animo consilióq; Romani & Græci gesserunt, quàm vtrique suas caussas belli habuerunt. nam & Romanorum amicitiā, nunc Carthaginienses hostes eorum iuuando, nunc hic sociis nostris oppugnandis violauerat: & in vos talis fuit, vt nobis, etiam si nostrarum obliuisceremur iniuriarum, vestræ iniuriæ satis digna caussa belli fuerint. Hodierna consultatio tota ex vobis pendet. refero enim ad vos, vtrum Argos, sicut scitis ipsi, ab Nabide occupatos, pati velitis sub ditione eius esse: an æquum censeatis, nobilissimam vetustissimámque ciuitatem in media Græcia sitam, repeti in libertatem: & eodem statu, quo cæteras vrbes Peloponnesi & Græciæ esse. Hæc consultatio, vt videtis, tota de re pertinente ad vos est: Romanos nihil cōtingit, nisi quatenus liberatæ Græciæ vnius ciuitatis seruitus non plenam nec integram gloriam esse sinit. Cæterùm si vos nec cura eius ciuitatis, nec exemplum, nec periculū mouet, ne serpat latius contagio eius mali: nos æqui bonique facimus. de hac re vos consulo, staturus eo quod plures censueritis. Post orationem Romani imperatoris percenseri aliorum sententiæ cœptæ sunt. Cum legatus Atheniensium quantum poterat gratiis agendis Romanorum in Græciam merita extulisset, imploratos auxilium aduersus Philippum tulisse opem, non rogatos vltro aduersus tyrannum Nabin offerre auxilium: indignatúsque esset hæc tanta merita sermonibus tamen aliquorum carpi futura calumniantium, cum fateri potius præteritorum gratiam deberent: apparebat incessi Aetolos. Igitur Alexander princeps gentis inuectus primùm in Athenienses, qui libertatis quondam duces & authores, assentationis propriæ gratia communem caussam proderent: questus deinde Achæos Philippi quondam milites, postremùm ab inclinata eius fortuna transfugas, & Corinthum recepisse, & id agere, vt Argos habeant: Aetolos primos hostes

A hostes Philippi, semper socios Romanorum, pactos in fœdere suas vrbes agrósque fore deuicto Philippo, fraudari Echino & Pharsalo: insimulauit fraudis Romanos, quòd vano titulo libertatis ostentato, Chalcidem & Demetriadem præsidiis tenerent: qui Philippo cunctanti deducere inde præsidia, obiicere semper soliti sunt, nunquam, donec Demetrias Chalcisq; & Corinthus tenerentur, liberam Græciam fore: postremo, manendi in Græcia, retinendique exercitus Argos & Nabin caussam facerent. Deportarent legiones in Italiam: Aetolos polliceri, aut conditionibus & voluntate sua Nabin præsidium Argis deducturum, aut vi atque armis coacturos in potestate consentientis Græciæ esse. Hac vaniloquentia primum Aristænum prætorem

„ Achæorum excitauit. Ne istuc, inquit, Iuppiter Opt. Max. siuerit, Iunóque regina, cuius in tutela

„ Argi sunt, vt illa ciuitas inter tyrannum Lacedæmonium & latrones Aetolos præmium sit

„ posita in eo discrimine, vt miserius à nobis recipiatur, quàm ab illo capta est. Mare interiectum

B ab istis prædonibus non tuetur nos T. Quinti. quid si in media Peloponneso arcem sibi fece-

„ rint, futurum nobis est? Linguam tantum Græcorum habent, sicut speciem hominum: moribus

„ ritibúsque efferatioribus quàm vlli barbari, imò quàm rapacissimæ beluæ vtuntur. Itaque vos

„ rogamus Romani, vt & ab Nabide Argos recuperetis: & ita res Græciæ cõstituatis, vt à latroci-

„ nio quoque Aetolorum satis pacata hæc relinquatis. Romanus cunctis vndiq; increpantibus Aetolos, responsurum se fuisse iis dixit, nisi ita infensos omneis in eos videret, vt sedandi potius quàm irritandi essent. contentum itaque opinione ea quæ de Romanis Aetolisque esset, referre se dixit quid de Nabidis bello placeret, nisi redderet Achæis Argos. Cum omnes bellum decressent, auxilia vt pro viribus suis quæque ciuitates mitterent, est hortatus. Ad Aetolos legatum etiam misit, magis vt nudaret animos, id quod euenit, quàm spe impetrari posse. Tribunis militum vt exercitum ab Elatia accerserent, imperauit. Per eosdem dies & Antiochi legatis de societate agentibus respondit, nihil se absentibus decem legatis sententiæ habere, Romam

C eundum ad senatũ iis esse. Ipse copias eductas ab Elatia ducere Argos pergit. atq; ei circa Cleonas Aristænus Prætor cum X millibus Achæorũ, equitibus mille occurrit. & haud procul inde iunctis exercitibus posuerunt castra. Postero die in campum Argiuorum descenderunt: & quatuor ferè millia ab Argis locum castris capiunt. Præfectus præsidio Laconum erat Pythagoras, gener idem tyranni, & vxoris eius frater. qui sub aduentum Romanorum, & vtrasque arces, (nam duas habent Argi) & loca alia, quæ aut opportuna aut suspecta erant, validis præsidiis firmauit. sed inter agẽda hæc pauorem iniectum aduentu Romanorum, dissimulare haudquaquam poterat: & ad externum terrorem intestina etiam seditio accessit. Damocles erat Argiuus, adolescens maioris animi quàm consilii: qui primò, iureiurando interposito, de præsidio expellendo cum idoneis collocutus, dum vires adiicere cõiurationi studet, incautior fidei æstimator fuit. colloquentem eum cum suis satelles à præfecto missus cum accerseret, sensit proditum consilium esse: hortatúsque coniuratos qui aderant, vt potius quàm extorti morerẽtur, ar-

D ma secum caperent: atque ita cum paucis in forum ire pergit, clamitans, vt qui saluam Remp. vellent, authorem & ducem se libertatis sequerentur. Haud sanè mouit quenquam, quia nihil vsquam spei propinquæ, nedum satis firmi præsidii cernebãt. Hæc vociferantem eum Lacedæmonii circunuentum cum suis interfecerunt. comprehensi deinde quidam & alii: ex iis occisi plures, pauci in custodiam coniecti. multi proxima nocte funibus per murum demissi, ad Romanos transfugerunt. Quintius affirmantibus iis, si ad portas Romanus exercitus fuisset, non sine effectu futurum eum motum fuisse, & si propius castra admouerentur, non quieturos Argiuos: misit expeditos pedites equitésque. qui circa Cylarabin (gymnasium id est minus trecentos passus ab vrbe) cum erumpentibus à porta Lacedæmoniis prælium commiserunt, atq; eos haud magno certamine compulerunt in vrbem. & castra eo ipso loco, vbi pugnatum erat, imperator Romanus posuit. Diem inde vnum in speculis fuit, siquid noui motus oriretur. posteaquam oppressam metu ciuitatem vidit, aduocat concilium de oppugnandis Argis. Omnium

E principum Græciæ, præter Aristænum, eadem sententia erat, cum caussa belli non alia esset, inde potissimum ordiendum bellum. Quintio id nequaquam placebat, sed Aristænum contra omnium consensum differentem cum haud dubia approbatione audiuit: & ipse adiecit, cum pro Argiuis aduersus tyrannum bellum susceptũ sit, quid minus conueniens esse, quàm omisso hoste Argos oppugnari? se verò caput belli Lacedæmonem & tyrannum petiturum. Et dimisso concilio, frumentatum expeditas cohortes misit. quod maturi erat circà, demessum & conuectum est. viride, ne hostes mox haberent, protritum & corruptum. castra deinde mouit, & Parthenio monte superato, præter Tegeam tertio die ad Caryas posuit castra. ibi priusquam hostium intraret agrum, sociorũ auxilia expectauit. Venerunt Macedones à Philippo millequin-

genti, & Thessalorum equites quadringenti. nec iam auxilia, quorum affatim erat, sed com- F
meatus finitimis vrbibus imperati morabantur Romanum. Nauales quoque magnæ copiæ
conueniebant. iam ab Leucade L. Quintius cum XL nauibus venerat: iam Rhodiæ X &
octo tectæ naues: iam Eumenes rex circa Cycladas insulas erat cum X tectis nauibus, trigin-
ta lembis, mistisque aliis minoris formæ nauigiis. ipsorum quoque Lacedæmoniorum exu-
les permulti tyrannorum iniuria pulsi, spe recuperandæ patriæ in castra Romana conuene-
rant. Multi autem erant iam per aliquot ætates ex quo tyranni tenebant Lacedæmonem, alii
ab aliis pulsi. princeps erat exulum Agesipolis, cuius iure gentis regnum Lacedæmone erat:
pulsus infans ab Lycurgo tyranno post mortem Cleomenis, qui primus tyrannus Lacedæmo-
ne fuit. Cum terra marique tantum belli circunstaret tyrannum, & prope nulla spes esset vi-
res suas hostiúmque æstimanti, non tamen omisit bellum: sed & à Creta mille delectos iuuen-
tutis eorum exciuit, cum mille iam haberet: & tria millia mercenariorum militum, X millia G
popularium cum castellanis agrestibus in armis habuit: & fossa valloque vrbem communi-
uit. & nequid intestini motus oriretur, metu & acerbitate pœnarum tenebat animos. Quoniam
vt saluum vellent tyrannum, sperare non poterat, cum suspectos quosdam ciuium haberet:
eductis in campum omnibus copiis, (Dromon ipsi vocant) positis armis ad concionem vo-
cari iussit Lacedæmonios, atque eorum concioni satellites armatos circundedit: & pauca præ-
fatus cur sibi omnia timenti cauentique ignoscendum in tali tempore foret: & ipsorum referre,
si quos suspectos status præsens rerum faceret, prohiberi potius nequid moliri possint, quàm pu-
niri molientes. itaque quosdam se in custodia habiturum, donec ea quæ instet tempestas præ-
tereat. hostibus repulsis, a quibus, si modo proditio intestina satis caueatur, minus periculi esse,
extemplo eos emissurum. Sub hæc citari nomina octoginta fermè principum iuuentutis ius-
sit: atque eos, vt quisq; ad nomen responderat, in custodiam tradidit: & nocte insequenti omnes
interfecit. Ilotarum deinde quidam (hi sunt iam inde antiquitus castellani, agreste genus) trãs- H
fugere voluisse insimulati, per omnes vicos sub verberibus acti necantur. Hoc terrore obstupu-
erant multitudinis animi ab omni conatu nouorum consiliorum. Intra munitiones copias
continebat, nec parem se ratus si dimicare acie vellet: & vrbem relinquere tam suspensis & in-
certis omnium animis metuens. Quintius satis iam omnibus paratis profectus ab statiuis, die
altero ad Sellasiam super Oenunta fluuium peruenit: quo in loco Antigonus Macedonum rex
cum Cleomene Lacedæmoniorum tyranno signis collatis dimicasse dicebatur. inde, cum au-
disset ascensum difficilis & arctæ viæ esse, breui per monteis circuitu, præmissis qui munirent
viam, lato satis & patenti limite ad Eurotam amnem sub ipsis propè fluentem mœnibus, per-
uenit. vbi castra metantes Romanos, Quintiúmque ipsum cum equitibus atque expeditis præ-
gressum auxiliares tyranni adorti, in terrorem ac tumultum coniecerunt, nihil tale expectãtes:
quia nemo his obuius toto itinere fuerat, ac veluti pacato agro transierant. Aliquandiu, pediti-
bus equites, equitibus pedites vocantibus, cum in se cuique minimum fiduciæ esset, trepidatum I
est. tandem signa legionum superuenerunt: & cum primi agminis cohortes inductæ in præ-
lium essent, qui modo terrori fuerant, trepidantes in vrbem compulsi sunt. Romani cum tan-
tum a muro recessissent, vt extra ictum teli essent, acie directa paulisper steterunt. posteaquam
nemo hostium contrà exibat, redierunt in castra. Postero die Quintius prope flumen præter
vrbem sub ipsas Mænali montis radices ducere copias instructas pergit. primæ legionariæ co-
hortes ibant: leuis armatura & equites agmen cogebant. Nabis intra murum instructos para-
tósque sub signis habebat mercenarios milites, in quibus omnis fiducia erat, vt ab tergo ho-
stem aggrederetur. posteaquam extremum agmen præteriit, tum ab oppido, eodem quo pridie
eruperant tumultu pluribus simul locis erumpunt. Ap. Claudius agmen cogebat: qui ad id
quod futurum erat, ne inopinatum accideret, præparatis suorum animis, signa extemplo con-
uertit, totúmque in hostem agmen circumegit. itaque velut rectæ acies concurrissent, iustum
aliquandiu prælium fuit. tandem Nabidis milites in fugam inclinarunt. quæ minus infida ac K
trepida fuisset, ni Achæi locorum prudentes institissent. hi & cædem ingentem ediderunt, &
dispersos passim fuga plerosque armis exuerunt. Quintius prope Amyclas posuit castra. inde
cum perpopulatus omnia circuniecta vrbi frequentis & amœni agri loca esset, nullo iam ho-
stium porta excedente, mouit castra ad flumen Eurotam. inde vallem Taygeto subiectam,
agrósque ad mare pertinentes euastat. Eodem ferè tempore L. Quintius maritimæ oræ op-
pida partim voluntate, partim metu aut vi recepit. certior deinde factus, Gytheum oppidum
omnium maritimarum rerum Lacedæmoniis receptaculum esse, nec procul à mari castra Ro-
mana abesse, omnibus id copiis aggredi constituit. Erat eo tempore valida vrbs & multitudi-

ne ciuium

A ne ciuium incolarúmque, & omni bellico apparatu instructa. In tempore Quintio rem haud facilem aggredienti rex Eumenes & classis Rhodiorum superuenerunt. ingens multitudo naualium sociorum è tribus contracta classibus, intra paucos dies omnia quæ ad oppugnationem vrbis terra marique munitæ facienda opera erant, effecit. Iam testudinibus admotis murus subruebatur: iam arietibus quatiebatur. itaq; vna crebris ictibus euersa est turris: quódq; circà muri erat, casu eius prostratum. & Romani simul à portu, vnde aditus planior erat, vt distenderent ab apertiore loco hostes: simul per patefactum ruina iter irrumpere conabantur. nec multum abfuit, quin quà intenderant, penetrarent. sed tardauit impetum eorum spes obiecta dedendæ vrbis, mox deinde eadem turbata. Dexagoridas & Gorgopas pari imperio præerant vrbi. Dexagoridas miserat nuncium ad legatum Romanum, traditurum se vrbem. & cum ad eam rem tempus & ratio côuenisset, à Gorgopa proditor interficitur. intentiúsque ab vno vrbs de-
B fendebatur: & difficilior facta oppugnatio erat, ni T. Quintius cũ quatuor millibus delectorũ militum superuenisset. Is cum supercilio haud procul distantis tumuli ab vrbe instructã aciem ostendisset, & ex altera parte L. Quintius ab operibus suis terra marique instaret: tum vera desperatio Gorgopam quoque coegit id consilii, quod in altero morte vindicauerat, capere. & pactus vt abducere inde milites, quos præsidii caussa habebat, liceret, tradidit Quintio vrbem. Priusquam Gytheum traderetur, Pythagoras præfectus Argis relictus, tradita custodia vrbis Timocrati Pellenensi, cum mille mercenariis militibus, & duobus millibus Argiuorum Lacedæmonem ad Nabin venit. Nabis sicut primo aduentu Romanæ classis, & traditione oppidorum maritimæ oræ conterritus erat: sic parua spe cum acquieuisset, Gytheo ab suis retento: postea quam id quoque traditum Romanis audiuit esse: cum ab terra omnibus circà hostibus, nihil spei esset: à mari quoque toto se interclusum: cedendum fortunæ ratus, caduceatorem primùm in castra misit ad explorandum si paterentur legatos ad se mitti. qua impetrata re, Py-
C thagoras ad imperatorem venit nullis cum aliis mandatis, quàm vt tyrãno colloqui cum imperatore liceret. Concilio aduocato, cum omnes dandum colloquium censuissent: dies locúsque constituitur. In mediæ regionis tumulos modicis copiis sequentibus cum venissent: relictis ibi in statione conspecta vtrinque cohortibus, Nabis cum delectis custodibus corporis, Quintius cum fratre & Eumene rege, & Sosilao Rhodio, & Aristæno Achæorum prætore, tribunisque militum paucis descendit. Ibi permisso vt seu dicere prius, seu audire mallet, ita cœpit tyrannus. Si ipse per me T. Quinti, vósque qui adestis, caussam excogitare, cur mihi aut indixisseris bellum, aut inferretis, possem: tacitus euentum fortunæ meæ expectassem: nunc imperare animo nequiui, quin priusquam perirem, cur periturus essem scirem. & Hercule si tales essetis, quales esse Carthaginienses fama est, apud quos nihil societatis fides sancti haberet: in me quoque vobis quid faceretis, minus pensi esse, non mirarer. nũc cum vos intueor, Romanos esse video, qui rerum diuinarum fœdera, humanarum fidem socialem sanctissimam habeatis. cum me ipse
D respexi, eum esse spero, cui & publice, sicut cæteris Lacedæmoniis, vobiscum vetustissimum fœdus sit, & meo nomine priuatim amicitia ac societas nuper Philippi bello renouata. Atenim ego eam violaui & euerti, quòd Argiuorum ciuitatem teneo. Quomodo hoc tuear? re, an tempore? Res mihi duplicem defensionem præbet. nam & ipsis vocantibus ac tradentibus vrbem eam accepi, non occupaui: & accepi, cum Philippi partium, non in vestra societate esset. Tempus autem eò me liberat, quòd cum iam Argos haberem, societas mihi vobiscum conuênit: & vt vobis mitterem ad bellum auxilia, non vt Argis præsidium deducerem, pepigistis. At Hercle in ea controuersia quæ de Argis est, superior sum, & æquitate rei, quòd non vestram vrbem, sed hostium: quòd volentem, non vi coactam accepi: & vestra confessione, quòd in conditionibus societatis mihi Argos reliquistis. Cæterum nomen tyranni, & facta me premunt, quòd seruos ad libertatem voco, quòd in agros inopem plebem deduco. De nomine hoc respondere possum: me, qualiscunque sum, eundem esse, qui fui cum tu ipse mecum T. Quinti societa-
E tem pepigisti. tum me regem appellari à vobis memini: nunc tyrannum vocari video. itaque si ego nomen imperii mutassem, mihi meæ inconstantiæ, cum vos mutetis, vobis vestræ reddenda ratio est. Quod ad multitudinem seruis liberatis auctam, & egentibus diuisum agrum attinet: possum quidem & in hoc me iure temporis tutari. iam feceram hæc, qualiacunq; sunt, cum societatem mecum pepigistis, & auxilia in bello aduersum Philippũ accepistis. sed si nunc ea fecissem, non dico, quid in eo vos læsissem, aut vestram amicitiam violassem: sed illud, me more atque instituto maiorum fecisse. Nolite ad vestras leges atque instituta exigere ea quæ Lacedæmone fiunt. nihil comparare singula necesse est. vos à censu equitem, à censu peditem legitis: & paucos excellere opibus, plebem subiectam esse illis vultis. noster legumlator non

» in paucorum manu Rempub. esse voluit, quem vos senatum appellatis: nec excellere vnum P
» aut alterum ordinem in ciuitate: sed per æquationem fortunæ ac dignitatis fore credidit, vt
» multi essent qui arma pro patria ferrent. Pluribus me ipse egisse quàm pro patriæ sermone bre-
» uitatis, fateor. & breuiter peroratum esse potuit, nihil me, posteaquam vobiscum amicitiam in-
» stitui: cur eius vos pœniteret, commisisse. Ad hæc imperator Romanus, Amicitia & societas
» nobis nulla tecum, sed cum Pelope rege Lacedæmoniorum iusto ac legitimo facta est. cuius ius
» tyranni quoque, qui postea per vim tenuerunt Lacedæmone imperium, quia nos bella nunc
» Punica, nunc Gallica, nunc alia ex aliis occupauerant, vsurparunt, sicut tu quoque hoc Ma-
» cedonico bello fecisti. nam quid minus conueniret, quàm nos qui pro libertate Græciæ aduer-
» sus Philippum gereremus bellum, cum tyranno instituere amicitiam? & eo tyranno, quàm qui
» vnquam fuit, sæuissimo & violentissimo in suos? Nobis vero, etiam si Argos nec cepisses per
» fraudem, nec teneres, liberantibus omnem Græciam, Lacedæmon quoque vindicanda in anti- G
» quam libertatem erat, atque in leges suas: quarum modo, tanquam æmulus Lycurgi, mentio-
» nem fecisti. An vt ab Iasso & Bargyllis præsidia Philippi deducantur, curæ erit nobis: Argos &
» Lacedæmonem, duas clarissimas vrbes, lumina quondam Græciæ, sub pedibus tuis relinque-
» mus, quæ titulum nobis liberatæ Græciæ seruientes deforment? Atenim cum Philippo Argiui
» senserunt. Remittimus hoc tibi, ne nostram vicem irascaris. satis compertum habemus, duo-
» rum, aut summum trium in ea re, non ciuitatis culpam esse: tam Hercle quàm in te tuóque
» præsidio accersendo accipiendóque in arcem, nihil sit publico consilio actum. Thessalos &
» Phocenses & Locrenses consensu omnium scimus partium Philippi fuisse. tamen cum cæte-
» ram liberauerimus Græciam: quid tandem censes in Argiuis, qui insontes publici consilii sint,
» facturos? Seruorum ad libertatem vocatorum, & egentibus hominibus agri diuisi crimina tibi
» obiici dicebas: non quidem nec ipsa mediocria: sed quid ista sunt præ iis quæ à te tuisque quo-
» tidie alia super alia facinora eduntur? exhibe liberam concionem vel Argis, vel Lacedæmone, H
» si audire iuuat vera dominationis impotentissimæ crimina. Vt omnia alia vetustiora omittam:
» quam cædem Argis Pythagoras iste gener tuus penè in oculis meis edidit? quam tu ipse, cum
» iam propè in finibus Lacedæmoniorum essem? Agedum, quos in concione comprehensos, o-
» mnibus audientibus ciuibus tuis, in custodia te habiturum esse pronunciasti: iube vinctos
» produci, vt miseri parentes, quos falsò lugent, viuere sciant. Atenim vt iam ita sint hæc, quid ad
» vos Romani? Hoc tu dicas liberantibus Græciam? hoc iis, qui vt liberare possent, mare traiece-
» runt, terra marique gesserunt bellum? Vos tamen, inquis, vestrámque amicitiam ac societatem
» proprie non violaui. Quoties vis te id arguam fecisse? sed nolo pluribus: summam rem cóple-
» ctar. Quibus igitur rebus amicitia violatur? nempe his maxime duabus, si socios meos pro ho-
» stibus habeas, si cum hostibus te cóiungas. Vtrunque à te factum est. nam & Messenem vno at-
» que eodem iure fœderis, quo & Lacedæmonem, in amicitiam nostram acceptam socius ipse so-
» ciam nobis vrbem vi atque armis cepisti: & cum Philippo hoste nostro non societatem solum, I
» sed si diis placet, affinitatem etiam per Philoclem præfectum eius pepigisti: & bellum aduersum
» nos gerens, mare circa Maleam infestũ nauibus piraticis fecisti: & plures propè ciues Romanos
» quam Philippus, cepisti atque occidisti: tutiórque Macedoniæ ora quàm promontorium Ma-
» leæ commeatus ad exercitus nostros portantibus nauibus fuit. Proinde parce sic fidem ac iura
» societatis iactare: & omissa populari oratione, tanquam tyrannus & hostis loquere. Sub hæc
Aristænus nunc monere Nabin, nunc etiam orare: vt dum liceret, dum occasio esset, sibi ac for-
tunis suis consuleret. referre deinde nominatim tyrannos ciuitatum finitimarum cœpit, qui
deposito imperio, restitutáque libertate suis, nó tutam modo, sed etiam honoratam inter ciues
senectutem egissent. His dictis inuicem, auditisque, nox propè diremit colloquium. postero
die Nabis Argis se cedere, ac deducere præsidium, quandò ita Romanis placeret: & captiuos &
perfugas redditurum dixit. aliud si quid postularent, scriptum vt ederent petiit: vt deliberare
cum amicis posset. Ita & tyranno ad consultandum tempus datum est: & Quintius sociorum K
etiam principibus adhibitis, habuit consilium. Maximæ partis sententia erat, perseuerandum in
bello esse, & tollendum tyrannum: nunquam aliter tutam libertatem Græciæ fore. satius multo
fuisse non moueri bellum aduersus eum, quàm omitti motum. & ipsum velut comprobata do-
minatione firmiorem futurum, authore iniusti imperii assumpto P R: & exéplo multos in aliis
ciuitatibus ad insidiádum libertati ciuium suorum incitaturum. Ipsius imperatoris animus ad
pacem inclinatior erat. videbat enim cópulso intra mœnia hoste, nihil præter obsidioné restare:
eam autem fore diuturnam. non enim Gytheum, quod ipsum tamen traditũ, non expugnatum
esset: sed Lacedæmoné validissimã vrbem viris armisq; oppugnaturos. vnam spem fuisse, si qua
admouentibus

A admouẽtibus exercitum, dissensio inter ipsos ac seditio excitari posset, cum signa portis propè
inferri cernerẽt, neminem se mouisse. Adiiciebat & cum Antiocho infidam pacem Villium le-
gatum inde redeuntem nunciare. multo maioribus quàm antè, terrestribus naualibúsque copiis
in Europam eum trãsisse. si occupasset obsidio Lacedæmonis exercitum, quibus aliis copiis ad-
uersus regem tam validum ac potentem bellum gesturos? Hæc propalam dicebat. illa tacita sub-
erat cura, ne nouus COS. Græciam prouinciam sortiretur, & inchoati belli victoria successo-
ri tradenda esset. Cum aduersus tendendo nihil moueret socios, simulando se transire in eorum
" sententiam, omnes in assensum consilii sui traduxit. Bene vertat, inquit, obsideamus Lacedæmo-
" nem, quandò ita placet. cæterùm cum res tam lenta quàm ipsi scitis, oppugnatio vrbium sit, &
" obsidentibus prius sæpe quàm obsessis tædium afferat: iam nũc hoc ita proponere vos animis
" oportet, hybernandum circa Lacedæmonis mœnia esse. quæ mora si laborem tãtum, ac pericu-
" lum haberet, vt & animis & corporibus ad sustinẽda ea parati essetis, hortarer vos. nunc impẽ-
B sa quoque magna eget in opera, in machinationes & tormenta, quibus tanta vrbs oppugnanda
" est, in commeatus nobis vobísque in hyemem expediendos. Itaque ne aut repentè trepideris, aut
" rem inchoatam turpiter destituatis, scribendum antè vestris ciuitatibus censeo, explorãdúmq;
" quid quæque animi, quid virium habeat. Auxiliorum satis supérq; habeo. sed quo plures sumus,
" pluribus rebus egebimus. nihil iam præter nudum solum ager hostiũ habet: ad hoc hyems ac-
" cedit, ad comportandum ex longinquo difficilis. Hæc oratio primùm animos omnium ad re-
spicienda cuique domestica mala conuertit: segnitiam, inuidiam & obtrectationem domi ma-
nentium aduersus militantes, libertatem difficilem ad cõsensum, inopiam publicam, maligni-
tatem conferendi ex priuato. versis itaque subitò voluntatibus, facere quod è Republica populi
Romani sociorúmq; esse crederet, imperatori permiserunt. Inde Quintius adhibitis legatis tã-
tùm, tribunisque militum, conditiones in quas cũ tyranno pax fieret, has conscripsit. Sex men-
sium induciæ vt essent Nabidi, Romanisque & Eumeni regi, & Rhodiis. Legatos extẽplo mit-
C terent Romam T. Quintius & Nabis, vt pax ex authoritate senatus confirmaretur. Ex qua die
scriptæ conditiones pacis editæ Nabidi forent, ea dies vt induciarum principium esset, & vt ex
ea die intra decimum diem ab Argis cæterisque oppidis quæ in Argiuorũ agris essent, præsidia
omnia deducerentur, vacuáque & libera traderentur Romanis, & ne quod inde mãcipium re-
gium publicúmve aut priuatum educeretur: & siqua antè educta forent, dominis rectè restitue-
rentur. Naues quas ciuitatibus maritimis ademisset, redderet: néve ipse nauẽ vllam, præter duos
lembos qui non plus quàm sexdecim remis agerentur, haberet. Perfugas & captiuos omnibus
sociis populi Romani ciuitatibus redderet, & Messeniis omnia quæ comparerent, quæque do-
mini cognoscerent. Exulibus quoque Lacedæmoniis liberos & coniuges restitueret, quæ earum
viros sequi voluissent. inuita nequa exulis comes esset. Mercenariorũ militum Nabidis, qui aut
in ciuitates suas, aut ad Romanos transissent, iis res suæ omnes rectè redderentur. In Creta in-
sula nequam vrbem haberet: quas habuisset, redderet Romanis: nequam societatem cum vllo
D Cretẽsium, aut quoquam alio institueret, neu bellum gereret. Ciuitatibus omnibus quas ipse re-
stituisset, quæque se suáque in fidem ac ditionẽ populi Romani tradidissent, omnia præsidia de-
duceret, séque ipse suósque ab his abstineret. Nequod oppidum, nequod castellum in suo alie-
nóve agro conderet. Obsides ea ita futura, daret quinque, quos imperatori Romano placuisset: fi-
lium in his suum: & talenta centum argenti in præsenti, & quinquaginta talenta in singulos an-
nos per annos octo. Hæc conscripta castris propius vrbem motis Lacedæmonem mittuntur.
nec sanè quicquam eorum satis placebat tyranno, nisi quòd præter spem reducendorum exu-
lum mentio nulla facta erat. maximè autem omnium ea res offendebat, quòd & naues & ma-
ritimæ ciuitates ademptæ erãt. fuerat autem ei magno fructui mare, omnẽ oram à Malea præ-
datoriis nauibus infestam habenti. iuuentutem prętcrea ciuitatum earum ad supplementũ lon-
gè optimi generis militum habebat. Has conditiones, quanquã ipse in secreto volutauerat cum
E amicis: vulgò tamen omnes fama ferebant, vanis vt ad cæteram fidem, sic ad secreta tegẽda sa-
tellitum regiorũ ingeniis. Non tam omnia vniuersi, quàm ea quæ ad quemque pertinerent, sin-
guli carpebant. qui exulum coniuges in matrimonio habebãt, aut ex bonis eorum aliquid pos-
sederant, tanquam amissuri, non reddituri, indignabantur. seruis liberatis à tyranno, nõ irrita
modò futura libertas, sed multo fœdior quàm fuisset antè, seruitus, redeũtibus in iratorum do-
minorum potestatem, ante oculos obuersabatur. mercenarii milites & pretia militiæ casura in
pace ægrè ferebant, & reditum sibi nullum esse in ciuitates videbant, infensas non tyrannis ma-
gis quàm satellitibus eorum. Hæc inter se primò in circulis ferentes fremere: deinde ad arma
subitò discurrerunt. quo tumultu cum per se satis iritatam multitudinẽ cerneret tyrannus, con-

cionem aduocari iussit. ibi cum ea quæ imperarentur à Romanis, exposuisset: & grauiora atq; indigniora quædam falso affinxisset, & ad singula nunc ab vniuersis, nunc à partibus cōcionis acclamaretur, interrogauit, quid se respondere ad ea, aut quid facere vellent? propè vna voce omnes nihil respondere, bellum geri iusserunt: & pro se quisque, qualia multitudo solet, bonum animum habere, & bene sperare iubentes, fortes fortunam adiuuare aiebant. His vocibus incitatus tyrannus, & Antiochum Aetolósque adiuturos pronunciat, & sibi ad obsidionē sustinendam copiarum affatim esse. Exciderat pacis mentio ex omnium animis, & in stationes non vltrà quieturi discurrunt. Paucorum lacessentium excursio, & emissa iacula extemplo Romanis dubitationem quin bellandum esset, exemerunt. leuia inde prælia per quatriduum primū sine vllo satis certo euentu commissa. quinto die propè iusta pugna adeò pauentes in oppidum Lacedæmonii compulsi sunt, vt quidam milites Romani terga fugiētium cædentes, per intermissa, vt tunc erant, mœnia vrbem intrarint. Et tūc quidem Quintius satis eo terrore coercitis excursionibus hostium, nihil præter ipsius oppugnationem vrbis superesse ratus, missis qui omnes nauales socios à Gytheo accerserent, ipse interim cum tribunis militum ad visendū vrbis situm mœnia circūuehitur. Fuerat quondam sine muro Sparta. tyranni nuper locis patētibus planisque obiecerant murum. altiora loca, & difficiliora aditu, stationibus armatorum pro munimento obiectis tutabantur. Vbi satis omnia inspexit, corona oppugnandum ratus, omnibus copiis (erant autem Romanorum sociorúmq;, simul peditum equitúmque, simul terrestriúmque ac naualium copiarum ad quinquaginta millia hominum) vrbem cinxit. Alii scalas, alii ignem, alii alia quibus non oppugnarent modò, sed etiam terrerent, portabant. iussi clamore sublato subire vndique omnes, vt quà primum occurrerent, quave opem ferrent, ad omnia simul pauentes Lacedæmonii ignorarent. Quod roboris in exercitu erat, trifariam diuisum. parte vna à Phœbeo, altera à Dictynneo, tertia ab eo loco quem Heptagonias appellant (omnia autem hæc aperta sine muro loca sunt) aggredi iubet. Cum tantus vndique terror vrbem circūuasisset: primò tyrannus & ad clamores repentinos, & ad nuncios trepidos motus, vt quisque maximè laboraret locus, aut ipse occurrebat, aut aliquos mittebat. deinde circunfuso vndiq; pauore ita obtorpuit, vt nec dicere quod in rem esset, nec audire posset: nec inops modò consilii, sed vix mentis compos esset. Romanos primò sustinebant in angustiis Lacedæmonii, ternæque acies tempore vno locis diuersis pugnabant. deinde crescente certamine, nequaquam erat prælium par. missilibus enim Lacedæmonii pugnabant, à quibus se & magnitudine scuti perfacilè Romanus tuebatur miles, & quòd alii vani, alii leues admodum ictus erant. nam propter angustias loci, cōfertamque turbam, non modò ad emittenda cum procursu, quo plurimum concitantur tela, spacium habebant, sed ne vt de gradu quidem libero ac stabili conarentur. itaque ex aduerso missa tela nulla in corporibus, rara in scutis hærebant. à circunstātibus ex superioribus locis quidā vulnerati sunt: mox progressos iam etiam ex tectis non tela modò, sed tegulæ quoque inopinantes perculerunt. sublatis deinde supra capita scutis, continuatisque ita inter se, vt non modò ad cæcos ictus, sed ne ad inserendum quidem ex propinquo telum loci quicquam esset, testudine facta subibant. & primò angustiæ paulisper sua hostiúmque refertæ turba tenuerunt. posteaquam in patentiorem viam vrbis paulatim vrgentes hostem processere, non vltrà vis eorum atq; impetus sustineri poterāt. Cum terga vertissent Lacedæmonii, & effusa fuga superiora peterent loca: Nabis quidem, vt capta vrbe trepidans, quànam ipse euaderet, circunspectabat. Pythagoras cum ad cætera animo officióque ducis fungebatur: tum verò vnus ne caperetur vrbs, caussa fuit. succendi enim ædificia proxima muro iussit. quæ cum momento temporis arsissent, vt adiuuantibus ignem, qui aliàs ad extinguendum opem ferre solēt, ruere in Romanos tecta, nec tegularum modò fragmenta, sed etiam ambusta tigna ad armatos peruenire, & flamma latè fundi, fumus terrorem etiam maiorem quàm periculum facere. Itaque & qui extra vrbē erant Romanorum, tum maximè impetus facientes recessere à muro: & qui iam intrauerant, ne incēdio à tergo oriente intercluderētur à suis, receperunt sese. & Quintius posteaquam quid rei esset, vidit: receptui canere iussit. ita iam à capta propè vrbe reuocati redierunt in castra. Quintius plus ex timore hostium quàm ex re ipsa spei nactus, per triduum insequens territauit eos, nunc præliis lacessendo, nunc operibus intersepiendo quædam, ne exitus ad fugam esset. His comminationibus compulsus tyrānus Pythagoram rursus oratorem misit. quem Quintius primò aspernatus excedere castris iussit: deinde suppliciter orantem, aduolutúmque genibus tandem audiuit. Prima oratio fuit omnia permittentis arbitrio Romanorum. dein cum ea velut vana & sine effectu nihil proficerent, eò deducta res est, vt his conditionibus quæ ex scripto paucis antè diebus editæ erant, induciæ fierent: pecuniaque & obsides accepti. Dum oppugnatur tyrannus,

Argiui

A Argiui nunciis aliis propè super alios afferentibus tantum non iam captam Lacedæmonem esse, erecti & ipsi, simul eò quòd Pythagoras cum parte validissima præsidii excesserat, contempta paucitate eorum qui in arce erant, duce Archippo quodam præsidium expulerunt. Timocratē Pellenensem, quia clementer præfuerat, viuum fide data emiserunt. Huic lætitię Quintius superuenit, pace data tyranno, dimissisque ab Lacedæmone Eumene & Rhodiis & L. Quintio fratre ad classem. Læta ciuitas celeberrimum festorum dierum ac nobile ludicrum Nemeorum, die statâ propter belli mala prætermissum, in aduentum Romani exercitus ducísque indixerunt, præfecerúntque ludis ipsum imperatorem. Multa erant quæ gaudiū cumularent. reducti ciues ab Lacedæmone erant, quos nuper Pythagoras, quósq; antè Nabis abduxerant. redierant, qui post cōpertam à Pythagora coniurationem, & cæde iam cœpta effugerant. libertatē ex longo interuallo, libertatísque authores Romanos, quibus caussa bellandi cum tyranno ipsi fuissent, cernebāt.
B testata quoque ipso Nemeorum die voce præconis libertas est Argiuorum. Achæis quantum restituti Argi in commune Achaiæ concilium lætitiæ afferebant: tantum serua Lacedæmon relicta, & lateri adhærens tyrannus, non syncerum gaudium præbebant. Aetoli verò eam rem omnibus conciliis lacerare. Cum Philippo non antè desitum bellari, quàm omnibus excederet Græciæ vrbibus. tyranno relictam Lacedæmonem: regem autē legitimum, qui in Romanis fuerat castris, cæterósque nobilissimos ciues in exilio victuros. Nabidis dominantis satellitem factum populum Romanum. Quintius ab Argis Elatiam, vnde ad bellum Spartanum profectus erat, copias reduxit. Sunt qui non ex oppido proficiscentem bellum gessisse tyrānum tradant, sed castris aduersus Romana castra positis: diúque cūctatum, cum Aetolorum auxilia expectasset, coactum ad extremum acie cōfligere, impetu in pabulatores suos ab Romanis facto. eo prælio victum, castrísque exutum, pacē petisse, cum cecidissent quindecim millia militū, capta plus quatuor millia essent. Eodem ferè tempore & à T. Quintio de rebus ad Lacedæmonem gestis,
C & ab M. Porcio COS. ex Hispania literæ allatæ. vtriusque nomine ternos in dies supplicatio à senatu decreta est. L. Valerius COS. cum post fusos circa Litanam syluam Boios quietam prouinciam habuisset, comitiorū caussa Romam rediit: & creauit COSS. P. Corneliū Scipionem Africanum iterum, & T. Sempronium Lōgum. Horum patres primo anno secūdi Punici belli COSS. fuerant. Prætoria inde comitia habita. creati P. Cornelius Scipio, & duo Cn. Cornelii, Merenda & Blasio, & Cn. Domitius Aenobarbus, & Sex. Digitius, & T. Iuuentius Talua. Comitiis perfectis COS. in prouinciam rediit. Nouum ius eo anno à Ferentinatibus tentatum, vt Latini qui in coloniam Romanā nomina dedissent, ciues Romani essent. Puteolos Salernúmque & Buxentum adscripti coloni qui nomina dederant, cum ob id se pro ciuibus Romanis ferrent, senatus iudicauit nō esse eos ciues Romanos. Principio anni quo P. Scipio Africanus iterum, & T. Sempronius Longus COSS. fuerunt, legati Nabidis tyranni Romam venerunt. his extra vrbem in æde Apollinis senatus datus est. pax, quæ cum T. Quintio cōuenisset,
D vt rata esset, petierunt, impetrauerúntque. De prouinciis cum relatum esset, senatus frequens in eam sententiam ibat, vt quoniam in Hispania & Macedonia debellatum foret, consulibus ambobus Italia prouincia esset. Scipio satis esse Italiæ vnum consulem censebat, alteri decernendam Macedoniam esse. Bellum graue ab Antiocho imminere. iam ipsum sua sponte in Europam transgressum: quid deinde facturum censerent, cū hinc Aetoli haud dubiè hostes vocarent ad bellum, illinc Annibal Romanis cladib9 insignis imperator stimularet? Dum de prouinciis consulum disceptatur, prætores sortiti sunt. Cn. Domitio vrbana iurisdictio, T. Iuuētio peregrina euenit: P. Cornelio Hispania vlterior, Sex. Digitio citerior: duobus Cn. Corneliis, Blasioni Sicilia, Merendæ Sardinia. In Macedoniam nouum exercitum transportari non placuit: eum qui esset ibi, reduci in Italiam à Quintio, ac dimitti: item eum exercitum dimitti, qui cum M. Porcio Catone in Hispania esset. cōsulibus ambobus Italiam prouinciam esse, & duas vrbanas eò legiones scribere, vt dimissis quos senatus censuisset exercitibus, VIII omnino Romanæ le-
E giones essent. Ver sacrum factum erat priore anno, M. Porcio, & L. Valerio COSS. id cum P. Licinius pontifex non esse rectè factum collegio primùm, deinde ex authoritate collegii patribus renunciasset: de integro faciendum arbitratu pontificum censuerunt, ludósque magnos qui vnà voti essent, tanta pecunia, quāta assoleret, faciendos. Ver sacrum videri pecus, quod natum esset inter Cal. Martias, & pridie Cal. Maias, P. Cornelio Scipione, & T. Sēpronio Lōgo COSS. Censorum inde comitia habita sunt. creati cēsores Sex. Aelius Pætus, & C. Cornelius Cethegus, principem senatus P. Scipionem COS. quem & priores censores legerant, legerūt. treis omnino senatores, neminem curuli honore vsum, præterierunt. gratiam quoque ingētem apud eum ordinem pepererunt, quòd ludis Romanis ædilibus curulibus imperarunt, vt loca senatoria se-

cernerent à populo. nam antea in promiscuo spectabant. equitibus quoque perpaucis adempti F
equi, nec in vllum ordinem sæuitum. atrium Libertatis, & villa publica ab eisdem refecta, amplificatáque. Ver sacrum, ludique votiui quos vouerat Ser. Sulpitius Galba COS. facti. Cũ spectaculo eorum occupati animi omnium essent, Q. Pleminius, qui propter multa in deos hominésque scelera Locris ad missa in carcerem coniectus fuerat, cõparauerat homines qui pluribus simul locis vrbis nocte incendia facerent, vt in consternata nocturno tumultu ciuitate refringi carcer posset. ea res indicio consciorum palàm facta delatáque ad senatum est. Pleminius in inferiorem demissus carcerem est, necatúsque. Coloniæ ciuium Romanorũ eo anno deductæ sunt Puteolos, Vulturnum, Liternum, treceni homines in singulas. Item Salernum, Buxétúmque coloniæ ciuium Romanorũ deductæ sunt. deduxere triumuiri, T. Sempronius Longus, qui tum COS. erat: M. Seruilius, Q. Minutius Thermus. Ager diuisus est, qui Campanorũ fuerat. Sipontum item, in agrum qui Arpinorum fuerat, coloniam ciuium Romanorum alii triumuiri, D. Iunius Brutus, M. Bebius Pamphilus, M. Heluius deduxerunt. Tempsam item, & Crotonem ciuium Romanorum coloniæ deductæ. Tempsanus ager de Brutiis captus erat. Brutii Græcos expulerant. Crotonem Græci habebant. Triumuiri, Cn. Octauius, L. Aemilius Paulus, C. Pletorius Crotonem: Tempsam L. Cornelius Merula, & C. Salonius deduxerunt. Prodigia quoq; alia visa eo anno Romæ sunt, alia nunciata. In foro & comitio & Capitolio sanguinis guttæ visæ sunt. & terra aliquoties pluuit. & caput Vulcani arsit. nunciatum est, Interamnæ lac fluxisse, pueros ingenuos Arimini sine oculis ac naso, & in Piceno agro non manus, non pedes habẽtem natum. Ea prodigia ex pontificum decreto procurata, & sacrificium nouendiale factum, quòd Adriani nunciauerãt in agro suo lapidibus pluuisse. In Gallia L. Valerius Flaccus procos. circa Mediolanum cũ Gallis Insubribus, & Boiis qui Dorulaco duce ad concitãdos insubres Padum transgressi erant, signis collatis depugnauit. X millia hostium sunt cæsa. Per eos dies collega eius M. Porcius Cato ex Hispania triumphauit. tulit in eo triumpho argenti infecti XXV millia H
pondo, bigati centum vigintitria millia, oscensis quingenta quadraginta, auri põdo mille quadringenta. militibus ex præda diuisit in singulos ducenos septuagenos æris, triplex equiti. T. Sempronius COS. in prouinciam profectus, in Boiorum primũ agrum legiones duxit. Boiorix tum regulus eorum cum duobus fratribus tota gente concitata ad rebellandum, castra locis idoneis posuit, vt appareret dimicaturos si hostis fines intrasset. COS. vbi quãtæ copiæ, quãta fiducia esset hosti, sensit: nuncium ad collegam mittit, vt si videretur ei, maturaret venire, se tergiuersando in aduentum eius rem extracturum. Quæ caussa COS. cunctandi, eadẽ Gallis, præterquam quòd cunctatio hostium animos faciebat, rei maturandæ erat, vt priusquam coniungerentur consulum copiæ, rem transigerent. per biduum tamen nihil aliud quàm steterunt parati ad pugnam, si quis contra egrederetur. tertiò subiere ad vallum castráque ab omni simul parte aggressi sunt. COS. extemplo arma capere milites iussit. armatos inde paulisper continuit, vt & stolidam fiduciam hosti augeret, & disponeret copias quibus quæque portis erumperent. duæ legiones duabus principalibus portis signa efferre iussæ. sed in ipso exitu ita conferti I
obstitere Galli, vt clauderent viam. Diu in angustiis pugnatum est, nec dextris magis gladiísque gerebatur res, quàm scutis corporibúsq; ipsis obnixi vrgebant: Romani, vt signa foras efferrẽt: Galli, vt aut ipsi in castra penetrarent, aut exire Romanos prohiberent. nec antè in hanc aut illam partem moueri acies potuerunt, quàm Q. Victorius primipili centurio, & C. Atinius Tr. mil. quartæ hic, ille secundæ legionis (rem in asperis præliis sæpe tentatam) signa adẽpta signiferis in hostes iniecerunt. dum repetunt enixè signum, priores secundani se porta eiecere. Iam hi extra vallum pugnabant, quarta legione in porta hærente, cũ alius tumultus ab aduersa parte castrorum est exortus. in portam quæstoriam irruperant Galli: resistẽtésque pertinacius occiderant L. Posthumium quæstorẽ, cui Tympano fuit cognomẽ: & M. Atinium & P. Sempronium præfectos sociûm, & ducentos fermè milites. Capta ab ea parte castra erant, donec cohors extraordinaria missa à COS. ad tuendam quæstoriam portam, & eos qui intra vallum erant, par- K
tim occidit, partim expulit castris, & irrumpẽtibus obstitit. Eodem ferè tempore & quarta legio cum duabus extraordinariis cohortibus porta erupit. ita simul tria prælia circa castra locis distantibus erant, clamorésque dissoni ad incertos suorum euentus à præsenti certamine animos pugnantium auertebant. Vsque ad meridiem æquis viribus, ac propè pari spe pugnatum est. labor & æstus mollia & fluida corpora Gallorum, & minimè patiẽtia sitis, cum decedere pugna coëgisset: in paucos restantes impetum Romani fecerunt, fusósque cõpulerunt in castra. Signum inde receptui à COS. datum est. ad quod pars maior receperunt sese, pars certaminis studio, & spe potiundi castris hostium, perstitit ad vallum. eorum paucitate contempta Galli vniuersi ex

castris

A castris erumpunt. fusi inde Romani, quæ imperio COS. noluerant, suo pauore ac terrore castra repetunt. ita varia hinc atque illinc nunc victoria, nunc fuga fuit. Gallorum tamen ad XI millia, Romanorum V millia sunt occisa. Galli recepere in intima finium sese. Consul Placentiam legiones duxit. Scipionem alii coniuncto exercitu cum collega, Boiorū Ligurúmq; agros populatū isse, quoad progredi syluę paludésq; passæ sint, scribunt: alii, nulla memorabili re gesta comitiorum caussa rediisse Romā. Eodem hoc anno T. Quintius Elatiæ, quò in hyberna reduxerat copias, totū hyemis tempus iure dicundo consumpsit, mutandísque iis quę aut ipsius Philippi, aut præfectorum eius licentia in ciuitatibus facta erant, cum suę factionis hominum vires augendo, ius ac libertatem aliorum deprimeret. Veris initio Corinthum, conuētu edicto, venit. ibi omnium ciuitatum legationes in concionis modum circūfusas est allocutus, orsus ab inita primùm Romanis amicitia cum Græcorum gente, & imperatorum qui ante se in Macedonia B fuissent, suísque rebus gestis. Omnia cum approbatione ingenti sunt audita, præterquam cū ad mentionem Nabidis ventum esset. id minimè conueniens liberanti Græciam videbatur, tyrānum reliquisse, non suæ solùm patriæ grauem, sed omnibus circà ciuitatibus metuēdum, hærentem visceribus nobiliss. ciuitatis. Nec ignarus huius habitus animorū Quintius, si sine excidio Lacedæmonis fieri potuisset, fatebatur pacis cum tyranno mentionem admittendā auribus non fuisse: nunc cum aliter quàm ruina grauissima ciuitatis opprimi non posset, satius visum esse, tyrannum debilitatum, ac totis propè viribus ad nocēdum cuiquam ademptis, relinqui, quàm intermori vehementioribus, quam quæ pati posset, remediis ciuitatē sinere, in ipsa vindicta libertatis perituram. Prçteritorū cōmemorationi subiecit, proficisci sibi in Italiam, atque omnem exercitum deportare, in animo esse. Demetriadis Chalcidísque præsidia intra decimum diem audituros deducta: Acrocorinthum ipsis extemplo videntibus vacuam Achæis traditurū: vt omnes scirent, vtrum Romanis an Aetolis mentiri mos esset, qui malè commissam libertatem populo C Romano sermonibus distulerint, & mutatos pro Macedonibus Romanos dominos. Sed illis nec quid dicerent, nec quid facerent, quicquam vnquam pensi fuisse. Reliquas ciuitates monere, vt ex factis non ex dictis amicos pensent, intelligantque quibus credendum, & à quibus cauendum sit. libertate modicè vtantur. temperatam eam, salubrem & singulis & ciuitatibus esse: nimiam, & aliis grauem, & ipsis qui habeant, effrenatam & præcipitem esse. concordiæ in ciuitatibus principes & ordines inter se, & in commune omnes ciuitates consulerent. aduersus cōsentientes nec regem quenquam satis validum, nec tyrannum fore. discordiam & seditionē omnia opportuna insidiantibus facere, cum pars quæ domestico certamine inferior sit, externo potius se applicet, quàm ciui cedat. alienis armis partam, externa fide redditam libertatem, sua cura custodirent seruaréntque: vt populus Romanus dignis datam libertatem, ac munus suum bene positum sciret. Has velut parētis voces cum audirent, manare omnibus gaudio lachrymæ, adeò vt ipsum quoque confunderent dicentem. Paulisper fremitus approbantium dicta fuit, monentiúmque aliorum alios, vt eas voces velut oraculo missas in pectora animósque demitterent. D silentio deinde facto petiit ab iis, vt ciues Romanos, siqui apud eos in seruitute essent, conquisitos intra duos menses mitterent ad se in Thessaliam. ne ipsis quidem honestum esse, in liberata terra liberatores eius seruire. Omnes acclamarūt, gratias se inter cætera etiā ob hoc agere, quòd admoniti essent vt tam pio ac necessario officio fungerentur. Ingens numerus erat bello Punico captorum, quos Annibal, cum à suis non redimerentur, venundederat. Multitudinis eorum argumentum est quod Polybius scribit, centum talentis eam rem Achæis stetisse: cum quingenos denarios pretiū in capita, quod redderetur dominis, statuissent. mille enim ducentos ea ratione Achaia habuit. adiice nunc pro portione quot verisimile sit totā Græciā habuisse. Nondum conuentus dimissus erat, cum respiciunt præsidium ab Acrocorintho descendēs protinus ad portam duci atque abire. Quorum agmen imperator secutus, prosequentibus cunctis, seruatorem liberatorémque acclamantibus, salutatis dimissísque eis, eadem qua venerat via Elatiam E rediit. inde cum omnibus copiis Ap. Claudium legatum dimittit. per Thessaliam atq; Epirum ducere Oricum iubet, atque ibi se opperiri. inde nanq; in animo esse exercitum in Italiā traiicere. & L. Quintio fratri legato & præfecto classis scribit, vt onerarias ex omni Græcię ora eodem contraheret. Ipse Chalcidem profectus, deductis non à Chalcide solùm, sed etiam ab Oreo atq; Eretria præsidiis, conuentum ibi Euboicarum ciuitatum habuit, commonitósq; in quo statu rerum accepisset eos, & in quo relinqueret, dimisit. Demetriadem inde proficiscitur, deductóque præsidio, prosequentibus cunctis, sicut Corinthi & Chalcide, pergit ire in Thessaliam, vbi nō liberandæ modò ciuitates erant, sed ex omni colluuione & cōfusione in aliquam tolerabilē formam redigendæ. Nec enim temporum modò vitiis ac violentia, & licentia regia turbati erant,

sed inquieto etiam ingenio gentis, nec comitia, nec conuentum, nec concilium vllum, non per seditionem ac tumultum, iam inde à principio ad nostram vsque ætatem traducentes. A censu maximè & senatum & iudices legit, potétiorémque eam partem ciuitatum fecit, cui salua tranquilláque omnia magis esse expediebat. Ita cum percensuisset Thessaliam, per Epirum in Oricum vnde erat traiecturus, venit. Ab Orico copiæ omnes Brundusium trásportatæ, inde per totam Italiam ad vrbem propè triumphantes non minore agmine rerum captarum, quàm suo præ se acto venerunt. Posteaquam Romam ventum est, senatus extra vrbem Quintio ad res gestas edisserendas datus est: triumphúsque meritus ab lubentibus decretus. Triduum triumphauit. die primo arma, tela, signáque ærea & marmorea transtulit, plura Philippo adempta, quàm quæ ex ciuitatibus ceperat. secundo die aurum argentúmque, factum infectúmque & signatum. infecti argenti fuit decem & octo millia pondo, & ducenta L X X. facti vasa multa omnis generis, cælata pleraque, quædam eximiæ artis: & ex ære multa fabrefacta: ad hoc clypea argentea X. signati argenti octogintaquatuor millia fuere Atticorum. tetradrachmam vocát. trium ferè denariorum in singulis argenti est pondus. auri pódo fuit tria millia septingenta quatuordecim, & clypeum vnum ex auro totum: & Philippei nummi aurei quatuordecim millia, quingenti X I I I I. tertio die coronæ aureæ, dona ciuitatum, translatæ C X I I I I, & hostiæ ductæ, & ante currú multi nobiles captiui obsidésque, inter quos Demetrius regis Philippi filius fuit: & Armenes Nabidis tyráni filius, Lacedæmonius. ipse deinde Quintius in vrbem est inuectus. milites secuti currum frequétes, vt omni ex prouincia exercitu deportato. his duceni quinquageni æris in pedites diuisi: duplex centurioni, triplex equiti. præbuerunt speciem triumpho capitibus rasis secuti, qui seruitute exempti fuerát. Exitu huius anni Q. Aelius Tubero trib. pleb. ex S C tulit ad plebem, plebésque sciuit, vt Latinę duæ coloniæ, vna in Brutios, altera in Thurinum agrum deduceretur. his deducendis triumuiri creati, quibus in triennium imperiú esset: in Brutios Q. Næuius, M. Minutius Rufus, M. Furius Crassipes: in Thurinum agrum A. Mälius, P. Aelius, L. Apustius. ea bina comitia Cn. Domitius prætor vrbanus in Capitolio habuit. Aedes eo anno aliquot dedicatæ sunt. vna Iunonis Matutæ in foro olitorio, vota locatáque quadriennio ante à C. Cornelio consule Gallico bello. censor idem dedicauit. altera Fauni. ædiles eam biennio antè ex mulctatitio argento faciendá locarant, C. Scribonius, & Cn. Domitius, qui prętor vrbanus eam dedicauit. & ædé Fortunæ Primigeniæ in colle Quirinali dedicauit Q. Martius Ralla, duumuir ad idipsum creatus. vouerat eam decem annis antè Punico bello P. Sépronius Sophus, locauerat idem cěsor. & in insula Iouis ædem C. Seruilius duumuir dedicauit. vota erat sex annis antè Gallico bello ab L. Furio Purpurione prætore, ab eodem postea cósule locata. Hæc eo anno acta. P. Scipio ex prouincia Gallia ad consules subrogandos rediit. Comitia cósulum fuere. quibus creati sunt L. Cornelius Merula, & Q. Minutius Thermus. Postero die creati sunt prætores L. Cornelius Scipio, M. Fuluius Nobilior, C. Scribonius, M. Valerius Messala, L. Porcius Licinius, & C. Flaminius. Megalesia, ludos scenicos, C. Attilius Serranus, L. Scribonius Libo ædiles curules primi fecerunt. Horú ædilium ludos Romanos primùm senatus à populo secretus spectauit: præbuitque sermones (sicut omnis nouitas solet) aliis tandé quod multo ante debuerit, tributum censentibus amplissimo ordini: aliis demptum ex dignitate populi quicquid maiestati patrum adiectum esset, interpretantibus: & omnia discrimina talia, quibus ordines discernerétur, & cócordiæ & libertati æquè minuédæ esse. Ad D quinquagesimú octauum annum in promiscuo spectatum esse. quid repentè factum, cur immisceri sibi in cauea patres plebem nollent? cur diues pauperem cósessorem fastidiret? nouam & superbam libidinem ab nullius antè gentis senatu neque desideratam, neque institutam. Postremò ipsum quoq; Africanum, quòd consul author eius rei fuisset, pœnituisse ferunt. Adeò nihil motú ex antiquo probabile est. veteribus, nisi quæ vsus euidenter arguit, stari malunt. Principio anni quo L. Cornelius, Q. Minutius C O S S. fuerunt, terræ motus ita crebri nunciabantur, vt non rei tantùm ipsius, sed feriarum quoque ob id indictarum homines tæderet. nam neque senatus haberi, neq; Respublica administrari poterat, sacrificando expiandóque occupatis cósulibus. postremò decemuiris adire libros iussis, ex respóso eorum supplicatio per triduum fuit. coronati ad omnia puluinaria supplicauerunt. edictúmque est, vt omnes qui ex vna familia essent, pariter supplicarent. item ex authoritate senatus consules edixerunt, ne quis quo die terræ motu nunciato feriæ indictæ essent, eo die alium terræ motum nunciaret. Prouincias deinde consules prius, tum prętores sortiti. Cornelius Galliam, Minutius Ligures, sortiti sunt. C. Scribonius vrbanam, M. Valerius peregriná, L. Cornelius Siciliam, L. Porcius Sardiniam, C. Flaminius Hispaniam citerioré, M. Fuluius Hispaniam vlteriorem. Nihil belli eo anno expectátibus consulibus literæ M. Cincii (præfectus

A cii(præfectus is Pisis erat) allatæ, Ligurum X X millia armatorũ, coniuratione per omnia conciliabula vniuersæ gentis facta, Lunensem primùm agrum depopulatos, Pisanum deinde finem transgressos, omnem oram maris peragrasse. Itaque Minutius C O S. cui Ligures prouincia euenerat, ex authoritate patrum in rostra ascendit: & edixit, vt legiones duæ vrbanæ quæ superiore anno conscriptæ essent, post diem decimum Arretii adessent. in earum locum se duas legiones vrbanas scripturum. item sociis, & Latini nominis magistratibus, legatisque eorum qui milites dare debebant, edixit vt in Capitolio se adirent. ex iis X V millia peditum, & quingétos equites pro numero cuiusque iuniorum descripsit: & inde è Capitolio protinus ire ad portam, & vt maturaretur res, proficisci ad delectum iussit. Fuluio Flaminióque terna millia Romanorũ peditum, & céteni equites in supplementũ, & quina millia sociûm Latini nominis, & duceni equites decreti: mandatúmq; prætoribus, vt veteres dimitterent milites cũ in prouinciam venissent.

B Cum milites qui in legionibus vrbanis erant, frequentes tribunos plebeios adissent, vti caussas cognoscerent eorum quibus aut emerita stipendia, aut morbus caussæ essent quo minus militarent: eam rem literæ T. Sépronii discusserũt, in quibus scriptũ erat, Ligurũ X millia in agrum Placentinum venisse: & cum vsq; ad ipsa coloniæ mœnia, & Padi ripas cum cædibus & incédiis perpopulatos esse. Boiorum quoq; genté ad rebellionem spectare. ob eas res tumultum esse. Decreuit senatus, tribunos plebeii nó placere caussas militares cognoscere, quo minus ad edictum conueniretur. adiecerunt etiam, vt socii nominis Latini, qui in exercitu P. Cornelii, T. Sempronii fuissent, & dimissi ab iis consulibus essent, ad quam dié L. Cornelius C O S. edixisset, & in quem locum edixisset Hetruriæ, conuenirent: & vt L. Cornelius C O S. in prouinciam proficiscens, in oppidis agrisque quà iturus esset, si quos ei videretur, milites scriberet armarétque, & duceret secum, dimittendique ei quos eorũ, quandóq; vellet, ius esset. Posteaquam consules delectu habito profecti sunt in prouincias: tum T. Quintius postulauit, vt de his quę cum decé legatis

C ipse statuisset, senatus audiret: eáq; si videretur, authoritate sua confirmaret. id eos facilius facturos, si legatorũ verba, qui ex vniuersa Græcia & magna parte Asiæ, quiq; ab regib[9] venissent, audissent. Hæ legationes a C. Scribonio Pr. vrbano in senatũ introductæ sunt, benignéq; omnibus responsum. cum Antiocho quia longior disceptatio erat, decem legatis, quorũ pars in Asia, aut Lysimachiæ apud regem fuerant, delegata est. Quintio mandatum, vt adhibitis iis legatorum regis verba audiret: responderétque iis, quæ ex dignitate atq; vtilitate populi Romani responderi possent. Menippus & Hegesianax principes regiæ legationis erant. ex iis Menippus ignorare se dixit quidnam perplexi sua legatio haberet, cum simpliciter ad amicitiá petendam, iungendámque societatem venissent. esse autem tria genera fœderum, quibus integré pacisceréntur amicitias ciuitates regésque. vnum, cum bello victis dicerentur leges. vbi enim omnia ei qui armis plus posset, dedita essent: quę ex iis habere victos, quibus mulctari eos velit, ipsius ius atq; arbitrium esse. alterum, cum pares bello, æquo fœdere in pacem atque amicitiam venirent. tunc

D enim repeti reddique per conuentionem res: & si quarum turbata bello possessio sit, eas aut ex formula iuris antiqui, aut ex partis vtriusque commodo componi. tertium esse genus, cum qui hostes nunquam fuerint, ad amicitiam sociali fœdere inter se iungendam coeant. eos neq; dicere, neque accipere leges. id enim victoris & victi esse. ex eo genere cum Antiochus esset, mirari se quòd Romani æquum censeant ei leges dicere, quas Asiæ vrbium liberas & immunes, quas stipendiarias esse velint, quas intrare præsidia regia regémque vetent. cum Philippo enim hoste pacem, non cum Antiocho amico societatis fœdus ita sanciendum esse. Ad ea Quintius: Quo-
" niam vobis distinctè agere libet, & genera iungendarum amicitiarum enumerare: ego quoque
" duas conditiones ponam, extra quas nullam esse regi nuncietis amicitiæ cum populo Romano
" iungendæ. vná, si nos nihil quod ad vrbes Asiæ attinet, curare velit, vt & ipse omni Europa abs-
" tineat. alteram, si se ille Asiæ finibus non contineat, & in Europá transcendat, vt & Romanis ius
" sit Asiæ ciuitatum amicitias & tueri quas habeant, & nouas complecti. Enimuerò id auditu

E etiam dicere indignum esse Hegesianax, Thraciæ & Chersonesi vrbibus arceri Antiochũ, quæ Seleucus proauus eius, Lysimacho rege bello victo, & in acie cæso, per summum decus parta liquerit: pari cum laude eadem ab Thracibus possessa, partim armis receperit Antiochus: partim deserta, sicut ipsam Lysimachiam, & reuocatis cultoribus frequétauerit, & quæ strata ruinis atq; incédiis erant, ingétibus impésis ædificauerit. Quid igitur simile esse, ex ea possessione ita parta, ita recuperata deduci Antiochum, & Romanos abstinere Asia, quę nunquam eorum fuerit? Amicitiam Romanorum expetere Antiochum, sed quæ impetrata gloriæ sibi, non pudori sit. Ad
" hæc Quintius. Quandoquidem, inquit, honesta pensamus: sic, vt aut sola, aut prima certè pen-
" sari decet principi orbis terrarum populo, & tanto regi: verum tandem videtur honestius, libe-

» ras velle omneis quæ vbique sunt Græciæ vrbes, an seruas & vectigales facere? Si sibi Antiochus F
» pulchrum esse censet, quas vrbes proauus belli iure habuerit, auus paterque nũquam vsurpauerint, pro suis eas repetere in seruitutem: & populus Romanus susceptum patrocinium libertatis
» Græcorum non deserere, fidei constantiæque suæ ducit esse: sicut à Philippo Græciam liberauit:
» ita ab Antiocho Asiæ vrbes, quæ Graii nominis sint, liberare in animo habet. neq; enim in Aeolidem Ioniámque coloniæ in seruitutem regiam missæ sunt, sed stirpis augendæ caussa, gétisque
» vetustissimæ per orbem terrarum propagandæ. Cum hæsitaret Hegesianax, nec inficiari posset
» honestioré caussam libertatis quàm seruitutis prętexi titulo, Quin mittimus ambages? inquit P.
» Sulpitius, qui maximus natu ex decem legatis erat. alteram ex duabus conditionibus quæ modò diserte à Quĩtio datæ sunt, legite, aut supersedete de amicitia agere. Nos verò, inquit Menippus, nec volumus nec possumus pacisci quicquam quo regnum Antiochi minuatur. Postero die Quintius legationes vniuersas Græciæ Asiæque cum in senatum introduxisset, vt scirent quali G animo populus Romanus, qualique Antiochus erga ciuitates Græciæ essent, postulata & sua & regis exposuit. Renunciarent ciuitatibus suis, populum Romanum qua virtute quaq; fide libertatem eorum à Philippo vindicauerit: eadem ab Antiocho, nisi decedat Europa, vindicaturum. Tum Menippus deprecari & Quintium & patres instituit, ne festinarent decernere, quo decreto turbaturi orbem terrarum essent. tempus & sibi sumerent, & regi ad cogitandum darent. cogitaturum cum renunciatæ conditiones essent, & impetraturũ aliquid, aut pacis caussa consensurũ. Ita integra dilata res est. legatos mitti ad regem eosdem qui Lysimachiæ apud eum fuerant, placuit: P. Sulpitium, P. Villium, P. Aelium. Vix dum ii profecti erant, cum à Carthagine legati bellum haud dubiè parare Antiochum Annibale ministro attulerunt: iniecerúntque curã, ne simul & Punicum bellum excitaretur. Annibal patria profugus peruenerat ad Antiochum, sicut antè dictum est: & erat apud regem in magno honore, nulla alia arte, nisi quòd volutanti diu consilia de Romano bello, nemo aptior super tali re particeps sermonis esse poterat. Sentétia eius vna H atque eadem semper erat, vt in Italia bellum gereretur. Italiam & commeatus & militem prębituram externo hosti. si nihil ibi moueatur, liceatque populo Romano viribus & copiis Italię extra Italiam bellum gerere, neque regem neque gentem vllam parem Romanis esse. Sibi centum tectas naues, XVI millia peditum, mille equites deposcebat. ea se classe primùm Africam petiturum. magnopere confidere & Carthaginienses ad rebellandũ ab se compelli posse. si illi cũctentur, se aliqua parte Italiæ bellum excitaturum Romanis. Regé cum cæteris omnibus trãsire in Europam debere, & in aliqua parte Græciæ copias continere, neque traiicientem, & quod in speciem famámque belli satis sit, paratum traiicere. In hanc sententiam cum adduxisset regem, præparandos sibi ad id populariũ animos ratus, literas, ne quo casu interceptæ palam facerent conata, scribere non est ausus. Aristonem quendam Tyrium nactus Ephesi, expertúsque solertiam leuioribus ministeriis, partim donis, partim spe præmiorum oneratum, quibus etiam ipse rex annuerat, Carthaginem cum mandatis mittit. edit nomina eorum quibus conuentis opus I esset. instruit etiam secretis notis, per quas haud dubiè agnoscerent sua mandata esse. Hunc Aristonem Carthagine obuersantem non prius amici quàm inimici Annibalis, qua de caussa venisset, cognouerunt. & primò in circulis cõuiuiisque celebrata sermonibus res est. deinde in senatu quidam nihil actum esse dicere exilio Annibalis, si absens quoq; nouas moliri res, sollicitandóque animos hominum turbare statum ciuitatis posset. Aristonem quédam Tyrium aduenam, instructum mandatis ab Annibale & ab Antiocho rege, venisse: certos homines quotidie cum eo secreta colloquia serere, & in occulto colloqui, quod mox in omnium perniciem erupturũ esset. Conclamauere omnes, vocari Aristoné debere, & quæri quid venisset: & nisi expromeret, cum legatis Romam mitti. satis pro temeritate vnius hominis suppliciorum pésum esse. priuatos suo periculo peccaturos. Rempublicam nõ extra noxã modò, sed etiam extra famam noxæ conseruandam esse. Vocatus Ariston purgare sese, & firmissimo propugnaculo vti, quòd nihil literarum ad quenquam attulisset. cæterùm nec caussam aduétus satis expediebat, & in eo K maximè hæsitabat, quòd cum Barchinæ solum factionis hominibus collocutum eũ arguebant. Orta deinde altercatio est, aliis pro speculatore comprehendi iam & custodiri iubentibus, aliis negantibus tumultuãdi caussam esse. mali rem exempli esse, de nihilo hospites corripi. idé Carthaginiensibus & Tyri, & in aliis emporiis in quæ frequenter commeent, euenturum. Dilata eo die res est. Ariston Punico ingenio inter Pœnos vsus, tabellas conscriptas celeberrimo loco supra sedem quotidianam magistratus prima vespera suspendit. ipse de tertia vigilia nauem conscendit & profugit. postero die cum Suffetes ad ius dicendum consedissent: conspectæ tabellæ, demptæque & lectæ. scriptum erat, Aristonem priuatim ad neminem, publicè ad seniores (ita sena-

A tum vocabant)mandata habuiſſe.Publicato crimine minus intenta de paucis quæſtio erat.mitti tamen legatos Romam, qui rem ad COSS.& ſenatum deferrent, placuit: ſimul qui de iniuriis Maſaniſſæ quererentur. Maſaniſſa poſteaquam & infames Carthaginienſes, & inter ſeipſos diſcordes ſenſit,principibus propter colloquia Ariſtonis ſenatui,ſenatu propter indicium eiuſdem Ariſtonis populo ſuſpecto, locum iniuriæ eſſe ratus,agrum maritimum eorum & depopulatus eſt,& quaſdam vrbes vectigales Carthaginienſium ſibi coegit ſtipendium pendere. Emporia vocant eam regionem.ora eſt minoris Syrtis,& agri vberis. vna ciuitas eius Leptis: ea ſingula in dies talenta vectigal Carthaginienſibus dedit. Hanc tum regionem & totam infeſtam Maſaniſſa,& ex quadam parte dubiæ poſſeſſionis,ſui regni an Carthaginienſium eſſet, effecerat. & quia ſimul ad purganda crimina,& queſtum de ſe Romam eos ituros comperit, qui & illa onerarent ſuſpicionibus, & de iure vectigalium diſceptarent, legatos & ipſe Romam B miſit. Auditi de Tyrio aduena primum Carthaginienſes curam iniecere patribus,ne cum Antiocho ſimul & Pœnis bellandum eſſet. maxime ea ſuſpicio crimẽ vrgebat, quòd quem comprehenſum Romam mitti placuiſſet, nec ipſum nec nauem eius cuſtodiſſent. De agro deinde cum regis legatis diſceptari cœptum. Carthaginienſes iure finium cauſſam tutabantur, quòd intra eos terminos eſſet,quibus P.Scipio victor agrum qui iuris eſſet Carthaginienſium, finiſſet,& confeſſione regis,qui cum Aphirem profugum ex regno ſuo cum parte Numidarum vagantem circa Cyrenas perſequeretur:precario ab ſe iter per eum ipſum agrum, tanquam haud dubie Carthaginienſium iuris,petiſſet. Numidæ & de terminatione Scipionis mentiri eos arguebant,& ſi quis veram originem iuris exigere vellet,quem proprium agrum Carthaginienſium in Africa eſſe?aduenis,quantum ſecto bouis tergo amplecti loci potuerint:tantum ad vrbem communiendam precario datum.quicquid Byrſam ſedem ſuam exceſſerint, vi atque iniuria partum habere.Neque enim de quo agatur,probare eos poſſe: non modo ſemper ex quo C cœperint,ſed ne diu quidem eos poſſediſſe.per opportunitates nunc illos nunc reges Numidarum vſurpaſſe ius:ſemperque penes eum poſſeſſionem fuiſſe,qui plus armis potuiſſet.Cuius conditionis res fuerit priuſquam hoſtes Romanis Carthaginienſes,ſocius atque amicus rex Numidarum eſſet:eius ſinerent eſſe:nec ſe interponerẽt,quo minus qui poſſent, tenerent. Reſpõderi legatis vtriuſque partis placuit:miſſuros ſe in Africam,qui inter populum Carthaginienſem & regem in re præſenti diſceptarent.Miſſi P.Scipio Africanus & C. Cornelius Cethegus & M.Minutius Rufus,audita inſpectáque re ſuſpenſa omnia,neutrò inclinatis ſententiis,reliquere.Id vtrum ſua ſponte fecerint, an quia mandatum ita fuerit, non tam certum eſt, quàm videtur tempori aptum fuiſſe integro certamine eos relinqui.nam ni ita eſſet,vnus Scipio vel notitia rei,vel authoritate ita de vtriſque meritus, finire nutu diſceptationem potuiſſet.

DECADIS QVARTAE LIBER QVINTVS.

D PRincipio anni quo hæc geſta ſunt: Sex. Digitius prætor in Hiſpania citeriore cum ciuitatibus iis,quæ poſt profectionem M.Catonis permultæ rebellauerant: crebra magis quàm digna dictu prælia fecit: & adeo pleraque aduerſa, vt vix dimidium militum quàm quod acceperat, ſucceſſori tradiderit.nec dubium eſt, quin omnis Hiſpania ſublatura animos fuerit: ni alter prætor P. Cornelius Cn. F. Scipio trans Iberum multa ſecunda prælia feciſſet:quo terrore non minus quinquaginta oppida ad eum defecerunt. Prætor hæc geſſerat Scipio. Idem proprætor Luſitanos peruaſtata vlteriori prouincia cum ingenti præda domum redeuntes in ipſo itinere aggreſſus:ab hora tertia diei ad octauam incerto euentu pugnauit, numero militum impar, ſuperior aliis.nam & acie frequenti armatis aduerſus longum & impeditum turba pecorum agmen, & recenti milite aduerſus E feſſos longo itinere concurrerat. tertia nanque vigilia exierant hoſtes: huic nocturno itineri tres diurnæ horæ acceſſerant:nec vlla quiete data,laborem viæ prælium exceperat.itaq; principio pugnæ vigoris aliquid in corporibus animiſque fuit.& turbauerant primo Romanos. deinde æquata pauliſper pugna eſt.In hoc diſcrimine ludos Ioui,ſi vi fudiſſet cecidiſſétque hoſtes, proprætor vouit. tandem gradum acrius intulere Romani, ceſſitque Luſitanus: deinde prorſus terga dedit.& cum inſtitiſſent fugientibus victores, ad XII millia hoſtium ſunt cæſa:capti quingenti quadraginta,omnes fermè equites,& ſigna militaria capta centum triginta quatuor.De exercitu Romano ſeptuaginta & tres amiſſi. Pugnatum inde haud procul Ilipa vrbe eſt.eò victorem opulentum præda exercitum P. Cornelius reduxit.ea omnis ante vr-

bem exposita est: potestásque dominis suas res cognoscendi facta. cætera vendenda quæstori F data. quod inde effectum est, militi diuisum. Nondum ab Roma profectus erat C. Flaminius prætor, cum hæc in Hispania gerebantur. itaque tam aduersæ quàm secundæ res per ipsum amicósque eius magnis sermonibus celebrabantur. & tentauerat, quoniam bellum ingens in prouincia exarsisset, & exiguas reliquias exercitus ab Sex. Digitio, atque eas ipsas plenas pauoris ac fugæ accepturus esset, vt vnam sibi ex vrbanis legionibus decernerent: ad quam cum militem ab se ipso scriptum ex senatusconsulto adiecisset: eligeret ex omni numero sex millia & quingentos pedites, & equites trecentos. ea se legione (nam in Sex. Digitii exercitu haud multum spei esse) rem gesturum. Seniores negare ad rumores à priuatis temere in gratiam magistratuum confictos, senatusconsulta facienda esse. nisi quod aut prætores ex prouinciis scriberent, aut legati renunciarent: nihil ratum haberi debere. si tumultus in Hispania esset: placere tumultuarios milites extra Italiam scribi à prætore. Mens ea senatus fuit, G vt in Hispania tumultuarii milites legerentur. Valerius Antias & in Siciliam nauigasse delectus caussa C. Flaminium scribit: & ex Sicilia Hispaniam petentem tempestate in Africam delatum, vagos milites de exercitu P. Africani sacramento rogasse: his duarum prouinciarum delectibus tertium in Hispania adiecisse. Nec in Italia segnius Ligurum bellum crescebat. Pisas iam quadraginta millibus hominum, affluente quotidie multitudine ad famam belli spémque prædæ, circunsedebant. Minutius COS. Arretium die quem edixerat ad conueniendum militibus, venit. inde quadrato agmine ad Pisas duxit. & cum hostes mille passuum ab oppido trans fluuium mouissent castra, consul vrbem haud dubie seruatam aduentu suo est ingressus. Postero die & ipse trans fluuium quingentos ferè passus ab hoste posuit castra. inde leuibus præliis à populationibus agrum sociorum tutabatur. in aciem exire non audebat, nouo milite, & ex multis generibus hominum collecto, necdum noto satis inter se, vt fidere alii aliis possent. Ligures multitudine freti & in aciem exibant, parati de summa rerum decernere: & abundantes militum numero, passim multas manus per extrema finium ad prædandum emittebant: & cum coacta vis magna pecorum prædæque esset, paratum erat præsidium per quod in castella eorum vicósque ageretur. Cum bellum Ligustinum ad Pisas constitisset, consul alter L. Cornelius Merula per extremos Ligurum fines exercitum in agrum Boiorum induxit. vbi longe alia belli ratio quàm cum Liguribus erat. consul in aciem exibat: hostes pugnam detrectabant: prædatúmque vbi nemo obuiam exiret, discurrebant Romani: Boii diripi sua impune quàm tuendo ea conserere certamen malebant. Posteaquam omnia ferro ignique satis euastata erant, consul agro hostium excessit, & ad Mutinam agmine incauto, vt inter pacatos, ducebat. Boii vbi egressum è finibus suis hostem sensere: sequebantur silenti agmine, locum insidiis quærentes. nocte prætergressi castra Romana, saltum, quà transeundum erat Romanis, insederunt. Id cum parum occulte fecissent, consul qui multa nocte solitus erat mouere castra, ne nox terrorem in tumultuario prælio augeret, lucem expectauit. & cum luce mo I ueret, tamen turmam equitum exploratum misit. Posteaquam relatum est quantæ copiæ & in quo loco essent, totius agminis sarcinas in medium coniici iussit, & triarios vallum circunii cere: cætero exercitu instructo ad hostem accessit. Idem & Galli fecerunt, posteaquam apertas esse insidias, & recto ac iusto prælio, vbi vera virtus vinceret, dimicandum viderunt. Hora secunda ferme concursum est. sinistra sociorum equitum ala, & extraordinarii prima in acie pugnabant. præerant duo consulares legati, M. Marcellus, & T. Sempronius prioris anni consul. Nouus COS. nunc ad prima signa erat: nunc legiones cõtinebat in subsidiis, ne certaminis studio prius procurrerent, quàm datum signũ esset. equites earum extra aciem in locum patentem Q. & P. Minutios tribunos militum educere iussit: inde cum signũ dedisset, impetũ ex aperto facerent. Hæc agenti nuncius venit à T. Sempronio Longo, non sustinere extraordinarios impetum Gallorũ, & cæsos permultos esse: & qui supersint, partim labore, partim metu remisisse ardorẽ pugnæ. Legionem alteram ex duabus, si videretur, summitteret priusquã igno- K minia acciperetur. Secunda legio missa est, & extraordinarii recepti. tum redintegrata est pugna: cum & recens miles & frequens ordinibus legio successisset: & sinistra ala ex prælio subducta est, dextera in primã aciem subiit. Sol ingenti ardore torrebat minime patientia æstus corpora Gallorũ. densis tamẽ ordinibus núc alii in alios, nunc in scuta incũbentes sustinebãt impetus Romanorũ. Quod vbi animaduertit COS. ad perturbandos ordines eorũ C. Liuiũ Salinatorem, qui præerat alariis equitibus, quàconcitatissimos equos immittere iubet: & legionarios equites in subsidiis esse. Hæc procella equestris primò confudit & turbauit, deinde dissipauit aciem Gallorũ, non tamen vt terga darent. obstabant duces, hastilibus cędẽtes terga trepidantium,

A tium,& redire in ordines cogentes:sed interequitantes alarii non patiebantur. Consul obtestabatur milites,vt paulului adniterentur. victoriã in manibus esse.dum perturbatos & trepidãtes viderent,instarent.si restitui ordines siuissent,integro rursus eos prælio & dubio dimicaturos.Inferre vexillarios iussit signa.omnes connixi tandem auerterunt hostem. postquam terga dabant,& in fugã passim effundebantur:tum ad persequendos eos legionarii equites immissi.Quatuordecim millia Boiorum eo die cæsa sunt,viui capti mille nonaginta duo, equites ducenti vigintiunus,tres duces eorum,signa militaria ducenta X I I,carpenta L X I I I. Nec Romanis incruenta victoria fuit.supra quinque millia militum ipsorum aut sociorum sunt amissa,centuriones tres & X X,præfecti sociûm quatuor, & M. Genutius & M. Martius tribb.militum secundæ legionis. Eodem ferè tempore duorum consulum literæ allatæ sunt:L. Cornelii de prælio ad Mutinam cum Boiis facto,& Q. Minutii à Pisis. Comitia suæ sortis esse.ceterum
B adeò suspensa omnia in Liguribus se habere, vt abscedi inde sine pernicie sociorum & damno reip.non possit.si ita videretur patribus,mitterent ad collegam,vt is qui profligatum bellum haberet,ad comitia Romam rediret.si id facere grauaretur, quòd non suæ sortis id negotium esset:se quidem facturũ quodcunque senatus censuisset.sed etiam atque etiã viderent, si magis è repub.esset interregnum iniri,quàm ab se in eo statu relinqui prouinciam. Senatus C. Scribonio negotium dedit,vt duos legatos ex ordine senatorio mitteret ad L.Cornelium cõsulem,qui literas collegæ ad senatum missas deferrent ad eum: & nunciarent,senatum, ni is ad magistratus subrogandos Romam veniret, potius quàm Q.Minutius à bello integro auocaretur, interregnum iniri passurũ. Missi legati renunciarunt L.Cornelium ad magistratus subrogandos Romam venturum. De literis L.Cornelii, quas scripserat secundum prælium cum Boiis factum,disceptatio in senatu fuit,quia priuatim plerisque senatoribus legatus M. Claudius scripserat,fortunæ populi Ro.& militum virtuti gratiam habendam,quòd res bene gesta esset.con-
C sulis opera & militum aliquantum amissum,& hostium exercitum, cuius delendi oblata fortuna fuerat,non deletum.milites eo plures perisse,quòd tardius ex subsidiis qui laborantibus opẽ ferrent,successissent.hostes è manibus emissos,quòd equitibus legionariis & tardius datum signum esset,& persequi fugientes non licuisset. De ea re nihil temere decerni placuit: ad frequentiores consultatio dilata est.instabat enim cura alia, quòd ciuitas fœnore laborabat: & cũ multis fœnebribus legibus constricta auaritia esset,via fraudis inita erat, vt in socios qui non tenerentur iis legibus,nomina transcriberent.ita libero fœnore obruebant debitores. cuius coercendi cum ratio quæreretur, diem finiri placuit, Feralia quæ proximè fuissent: vt qui post eam diem socii ciuibus Romanis credidissent pecunias,profiterẽtur, & ex ea die pecuniæ creditæ,quibus debitor vellet legibus,ius creditori diceretur. Deinde posteaquam professionibus detecta est magnitudo æris alieni per hanc fraudem contracti, M. Sempronius tribunus pleb. ex authoritate patrum plebem rogauit, plebésque sciuit, vt cum sociis ac nomine Latino pe-
D cuniæ creditæ ius idem quod cum ciuibus Romanis esset. Hæc in Italia domi militiæq; acta.

In Hispania nequaquam tantum belli fuit,quantum auxerat fama.C. Flaminius in citeriori Hispania oppidum Iluciam in Oretanis cepit:deinde in hyberna milites deduxit, & per hyemem prælia aliquot nulla memoria digna aduersus latronum magis quàm hostium excursiones,vario tamen euentu,nec sine militum iactura,sunt facta. Maiores res gestæ à M. Fuluio. Is apud Toletum oppidum cum Vacceis Vectonibúsque & Celtiberis signis collatis dimicauit: exercitum earum gentiũ fudit fugauítq;:regem Hilermũ viuum cepit. Dum hæc in Hispania gerebantur,comitiorum iam appetebat dies.itaq; L.Cornelius C O S.relicto ad exercitum M. Claudio legato,Romam venit.Is in senatu cum de rebus à se gestis disseruisset, quóq; in statu prouincia esset:questus est cum patribus conscriptis,quòd tanto bello vna secunda pugna tam feliciter perfecto,nõ esset habitus diis immortalibus honos.postulauit deinde,vt supplicationẽ simul triumphúmq; decernerent. Prius tamen quàm relatio fieret, Q.Metellus qui consul di-
E ctatórq; fuerat,literas eodem tempore dixit & consulis L.Cornelii ad senatũ,& M.Marcelli ad magnam partem senatorum allatas esse inter se pugnantes: eóq; dilatam esse consultationem, vt præsentibus authoribus earum literarum disceptaretur.itaque expectasse sese, vt consul qui sciret ab legato suo aduersus se scriptum aliquid, cum ipsi veniendum esset,duceret eum secum Romam:cum etiam verius esset, T. Sempronio imperiũ habenti tradi exercitũ,q̃ legato.nunc videri esse amotum de industria,ne ea quæ scripsisset, præsens diceret,aut argueret coràm: & si quid vani afferret,argui posset,donec ad liquidum veritas explorata esset. itaque nihil eorum quæ postularet C O S.decernendum in præsentia censere. Cum pergeret nihilo segnius referre vt supplicatio decerneretur,triumphantique sibi in vrbem inuehi liceret,M.& C. Titinii

tribuni plebis se intercessuros, si de ea re fieret senatusconsultum, dixerunt. Censores erant F
priore anno creati Sex. Aelius Pætus, & Cn. Cornelius Cethegus. Cornelius lustrum condidit. censa sunt ciuium capita CXLIII millia septingenta quatuor. Aquæ ingentes eo anno fuerunt: & Tyberis loca plana vrbis inundauit. circa portam Flumentanam etiam collapsa quædam ruinis sunt. & porta Cœlimontana fulmine icta est, murúsq; circà multis locis de cœlo tactus. & Aritiæ & Lanuuii & in Auentino lapidibus pluuit. & à Capua nunciatum est examen vesparum ingens in forum aduolasse, & in Martis æde consedisse. eas collectas cum cura, & igni crematas esse. Horum prodigiorum caussa decemuiri libros adire iussi, & nouendiale sacrũ factum, & supplicatio indicta est, atq; vrbs lustrata. Iisdem diebus ædiculam Victoriæ virginis prope ædem Victoriæ M. Porcius Cato dedicauit, biennio postquam vouit. Eodem anno coloniam Latinam in agrum Ferentinum triumuiri deduxerunt, Cn. Manlius Volso, L. Apustius Fullo, P. Aelius Tubero, cuius lege deducebantur tria millia peditum ferè, G
CCC equites: numerus exiguus pro copia agri. Dari potuere tricena iugera in pedites, sexagena in equites. Apustio authore tertia pars agri dempta est: quò postea si vellent, nouos colonos adscribere possent. vicena iugera pedites, quadragena equites acceperunt. In exitu iam annus erat, & ambitio magis quàm vnquam aliâs exarserat consularibus comitiis. multi & potentes petebãt patricii plebeiiq;, P. Cornelius, Cn. filius, Scipio, qui ex Hispania prouincia nuper decesserat magnis rebus gestis, & L. Quintius Flamininus, qui classi in Græcia præfuerat: & Cn. Manlius Volso: hi patricii. plebeii autem, C. Lælius, Cn. Domitius, C. Liuius Salinator, M. Acilius. sed omnium oculi in Quintium Corneliúmque coniecti. nam & in vnum locũ petebant ambo patricii, & rei militaris gloria recens vtrunque commendabat. Cæterum ante omnia certamen accendebant fratres candidatorum, duo clarissimi ætatis suæ imperatores. maior gloria Scipionis, & quo maior, eo propior inuidiæ: Quintii recentior, vt qui eo anno triũphasset. Accedebat quòd alter decimum iam propè annum assiduus in oculis hominum fuerat: quæ res minus verendos magnos homines ipsa satietate facit: consul iterum post deuictum Annibalem censórq; fuerat. in Quintio noua & recentia omnia ad gratiam erant. nihil nec petierat à populo post triumphum, nec adeptus erat. Pro fratre germano, non patruele se petere aiebat, pro legato & participe administrandi belli. se terra, fratrem mari rem gessisse. Is obtinuit, vt præferretur candidato quem Africanus frater ducebat: quem Cornelia gens, Cornelio consule comitia habente: quem tãtum præiudiciũ senatus virum è ciuitate optimum iudicatum qui matrẽ Idæam Pessinunte venientem in vrbem acciperet. L. Quintius & Cn. Domitius Aenobarbus COS S. facti. adeo ne in plebeio quidẽ consule, cũ pro C. Lælio niteretur, Africanus valuit. Postero die prætores creati L. Scribonius Libo, M. Fuluius Centimalus, A. Atilius Serranus, M. Bebius Pamphilus, L. Valerius Tappus, Q. Salonius Sarra. Aedilitas insignis eo anno fuit M. Aemylii Lepidi, & L. Aemylii Pauli. Multos pecuarios damnarunt: ex ea I
pecunia clypea inaurata in fastigio Iouis ædis posuerunt. porticum vnam extra portã Trigeminam, emporio ad Tyberim adiecto: alterã à porta Fontinali ad Martis aram, quà in campum iter esset, perduxerunt. Diu nihil in Liguribus dignũ memoria gestum erat. extremo eius anni bis in magnum periculũ res adducta est. nam & castra consulis oppugnata, ægre sunt defensa: & nõ ita multo pòst per saltum angustũ cum duceretur agmen Romanũ, ipsas fauces exercitus Ligurum insedit. qua cum exitus non pateret, conuerso agmine redire instituit consul. & a tergo fauces saltus occupatæ à parte hostium erant: Caudinæq; cladis memoria nõ animis modo, sed propè oculis obuersabatur. Numidas octingentos ferme equites inter auxilia habebat. Eorum præfectus consuli pollicetur, se parte vtra vellet cum suis erupturũ. tantũ vti diceret vtra pars frequentior vicis esset. in eos se impetum facturum, & nihil prius quàm flammam tectis iniecturum, vt is pauor cogeret Ligures excedere saltu quem obsiderent, & discurrere ad opem ferendam suis. Collaudatũ eum consul spe præmiorum onerat. Numidæ equos conscendunt, & K
obequitare stationibus hostiũ neminẽ lacessentes cœperunt. Nihil primo aspectu contemptius. equi hominésque paululi & graciles: discinctus & inermis eques, præterquã quòd iacula secum portat: equi sine frenis, deformis ipse cursus rigida ceruice & extento capite currentium. Hunc contemptũ de industria augentes, labi ex equis, & per ludibriũ spectaculo esse. Itaque qui primò intenti paratiq;, si lacesserentur, in stationibus fuerant: iam inermes, sedentésque pars maxima spectabant. Numidæ adequitare, dein refugere: sed propius saltum paulatim euehi: velut quos impotentes regendi equi inuitos efferrent. postremò subditis calcaribus per medias stationes hostium erupere, & in agrum latiorem euecti, omnia propinqua viæ tecta incendunt: proximo deinde vico inferunt ignem: ferro flammaq; omnia peruastant. Fumus primò conspectus,

A deinde clamor trepidantium in vicis auditus, postremò seniores puerique refugientes tumultum in castris fecerunt. itaque sine consilio, sine imperio pro se quisque currere ad sua tutanda: momentóque temporis castra relicta erant, & obsidione liberatus COS. quò intenderat, peruenit. Sed neque Boii, neque Hispani, cum quibus eo anno bellatum erat, tam inimici infestique erãt Romanis, quàm Aetolorum gens. Ii post deportatos ex Græcia exercitus primò in spe fuerant & Antiochum in vacuam Europæ possessionem venturum: nec Philippum aut Nabin quieturos. vbi nihil vsquam moueri viderunt: agitandum aliquid miscendúmque rati, ne cunctando senescerent consilia, concilium Naupactum indixerunt. Ibi Thoas prætor eorum conquestus iniurias Romanorum, statúmque Aetoliæ, quòd omnium Græciæ gentium ciuitatúmque inhonoratissimi post eam victoriam essent, cuius caussa ipsi fuissent: legatos censuit circa reges mittendos: qui non solum tentarent animos eorum, sed suis quenque stimulis mouerent B ad Romanum bellum. Damocritus ad Nabin, Nicander ad Philippum, Dicæarchus frater prætoris ad Antiochum est missus. Tyranno Lacedæmonio Damocritus ademptis maritimis ciuitatibus eneruatam tyrannidem dicere: inde militem, inde naues, naualésque socios habuisse: inclusum suis propè muris Achæos videre dominantes in Peloponneso. nunquam habiturum recuperandi sua occasionem, si eam quæ tum esset, prætermisisset. nullum exercitum Romanum in Græcia esse: nec propter Gytheum, aut maritimos alios Laconas dignam caussam existimaturos Romanos, cur legiones in Græciam rursum transmittant. Hæc ad incitandum animum tyranni dicebantur: vt cum in Græciam Antiochus traiecisset, conscientia violatæ per sociorum iniurias Romanæ amicitiæ coniungeret se cum Antiocho. Et Philippũ Nicander haud dissimili oratione incitabat. erat etiã maior orationi materia, quo ex altiore fastigio rex quàm tyrannus detractus erat: quóque plures ademptæ res. ad hoc vetusta regum Macedoniæ fama, peragratúsque orbis terrarum victoriis eius gentis referebatur. Et tutum vel incepto vel C euentu se consilium afferre. nam neque vt antè se moueat Philippus, quàm Antiochus cum exercitu transierit in Græciam, suadere: & qui sine Antiocho aduersus Romanos Aetolósque tandiu sustinuerit bellum, ei adiuncto Antiocho, sociis Aetolis, qui tum grauiores hostes quam Romani fuerint, quibus tandem viribus resistere Romanos posse? Adiiciebat de duce Annibale, nato aduersus Romanos hoste, qui plures & duces & milites eorum occidisset, quàm quot superessent. Hæc Philippo Nicander. Alia Dicæarchus Antiocho, & omnium primùm prædam de Philippo Romanorum esse dicere, victoriam Aetolorum. & aditum in Græciam Romanis nullos alios quàm Aetolos dedisse: & ad vincendum vires eosdem præbuisse. deinde quantas peditum equitúmque copias præbituri Antiocho ad bellum essent: quæ loca terrestribus copiis, quos portus maritimis. Tum de Philippo & Nabide libero mendacio abutebatur: paratum vtrunque ad rebellandum esse, & primam quanque occasionem recuperandi ea quæ bello amisissent, arrepturos. Ita per totum simul orbem terrarum Aetoli Ro- D manis concitabant bellum. reges tamen aut non moti, aut tardius moti sunt. Nabis extemplo circa omneis vicos maritimos dimisit ad seditiones in iis miscendas, & alios principum donis ad suam caussam perduxit: alios pertinaciter in societate Romana manentes occidit.

Achæis omnium maritimorum Laconum tuendorum à T. Quintio cura mandata erat. itaque extemplo & ad tyrannum legatos miserunt, qui admonerent fœderis eum Romani, denũciaréntque ne pacem, quam tantopere petisset, turbaret. & auxilia ad Gytheum, quod iam oppugnabatur à tyranno, & Romam qui ea nunciarent, legatos miserunt. Antiochus rex ea hyeme Raphiæ in Phœnice Ptolemæo regi Aegypti filia in matrimonium data, cum Antiochiam se recepisset: per Ciliciam Tauro monte superato, extremo iam hyemis Ephesum peruenit. inde principio veris, Antiocho filio misso in Syriam ad custodiam vltimarum partium regni, ne quid absente se à tergo moueretur: ipse cum omnibus terrestribus copiis ad Pisidas, qui circa Sidam incolunt, oppugnandos est profectus. Eo tempore legati Romani P. Sulpitius, & P. E Villius, qui ad Antiochum (sicut antè dictum est) missi erant, iussi prius Eumenem adire, Elæã venere: inde Pergamum (ibi regia Eumenis fuit) ascenderunt. Cupidus belli aduersus Antiochum Eumenes erat: grauem, si pax esset, accolam tanto potentiorem regem credens: eundem si motum bellum esset, non magis parem Romanis fore, quàm Philippus fuisset: & aut funditus sublatum iri: aut si pax victo daretur, multa illi detracta, sibi accessura: vt facilè deinde se ab eo sine vllo Romano auxilio tueri posset. etiam si quid aduersi casurum foret, satius esse Romanis sociis quancunq; fortunam subire: quàm solum aut imperiũ pati Antiochi: aut abnuentem vi atq; armis cogi. Ob hæc quantum authoritate, quantum consilio valebat, incitabat Romanos ad bellum. Sulpitius æger Pergami substitit, Villius cum Pisidiæ bello occupatum

esse regem audisset: Ephesum profectus, dum paucos ibi moratur dies, dedit operam, vt cũ Annibale, qui tum ibi forte erat, sæpe congrederetur, vt animum eius & tentaret siqua posset, & metum demeret periculi ei quicquam ab Romanis esse. His colloquiis aliud quidem actum nihil est: secutũ tamẽ sua sponte est, velut cõsilio petitũ esset, vt vilior ob ea regi Annibal & suspectior ad omnia fieret. Claudius secutus Græcos Acilianos libros, P. Africanũ in ea fuisse legatione tradit, cúmque Ephesi collocutum cum Annibale. & sermonem etiam vnum refert, quo quærenti Africano, quem fuisse maximum imperatorem Annibal crederet, respondisset Alexandrum Macedonum regem: quòd parua manu innumerabiles exercitus fudisset: quódque vltimas oras, quas visere supra spem humanam esset, peragrasset. quærenti deinde quem secundum poneret, Pyrrhum dixisse. castra metari primum docuisse: ad hoc neminem elegantius loca cepisse, præsidia disposuisse: artem etiam conciliandi sibi homines eam habuisse, vt Italicæ gentes regis externi, quàm populi Romani tandiu principis in ea terra, imperium esse mallẽt. G exequenti quem tertiũ duceret, haud dubie semetipsum dixisse. tum risum obortum Scipioni, & subiecisse, quidnam tu diceres, si me vicisses? tum me verò, inquit, & ante Alexandrum, & ante Pyrrhum, & ante omnes alios imperatores esse. & perplexum Punico astu responsum, & assentationis genus Scipionem mouisse, quòd è grege se imperatorum velut inæstimabilem secreuisset. Villius ab Epheso Apameam processit. eò & Antiochus audito Romanorum legatorum aduentu occurrit. Apameæ congressis disceptatio eadem ferme fuit, quæ Romæ inter Quintium & legatos regis fuerat. mors nunciata Antiochi filii regis, quem missum paulò antè dixeram in Syriam, diremit colloquia. Magnus luctus in regia fuit, magnúmque eius iuuenis desyderium. id enim iam specimen sui dederat, vt si vita longior contigisset, magni iustiq; regis in eo indolẽ fuisse appareret. Quo carior acceptiórque omnibus erat: eo mors eius suspectior fuit, grauẽ successorem eum instare senectuti suæ patrem credentem, per spadones quosdam, talium ministeriis facinorum acceptos regibus, veneno sustulisse. Eam quoq; caussam clandestino facinori adiiciebant, quòd cum Seleuco filio Lysimachiam dedisset: Antiocho quam similem daret sedem, vt procul ab se per honorem eum quoque ablegaret, non habuisset. Magni tamen luctus species per aliquot dies regiam tenuit: legatúsque Romanus, ne alieno tempore incommodus obuersaretur, Pergamum concessit. rex Ephesum omisso quod inchoauerat bello, rediit. ibi per luctum regia clausa, cum Minione quodã, qui princeps amicorum eius erat, secreta consilia agitauit. Minio ignarus omnium externorum, viresque æstimans regis ex rebus in Syria aut Asia gestis, non caussa modo superiorem esse Antiochum, quòd nihil æqui postularent Romani, sed bello quoque superaturũ credebat. Fugienti regi disceptationem cum legatis, seu iam experto eam minus prosperam, seu mœrore recenti confuso, professus Minio, se quæ prò caussa essent dicturum, persuasit vt à Pergamo accerserẽtur legati. Iam conualuerat Sulpitius. itaque ambo Ephesum venerunt. rex à Minione excusatus: & absente eo res agi cœpta est. H

" Ibi præparata oratione Minio, Specioso titulo, inquit, vti vos Romani Græcarum ciuitatum I
" liberandarum video. sed facta vestra orationi non conueniunt: & aliud Antiocho iuris statui-
" stis, alio ipsi vtimini. Qui enim magis Smyrnæi Lampsaceníque Græci sunt, quam Neapolita-
" ni & Rhegyni & Tarentini, à quibus stipendium, à quibus naues ex fœdere exigitis? Cur Syra-
" cusas atq; in alias Siciliæ græcas vrbes prætorem quotannis cum imperio & virgis & securibus
" mittitis? nihil aliud profectò dicatis, quàm armis superatis vos iis has leges imposuisse. Ean-
" dem de Smyrna & Lampsaco, ciuitatibúsque quæ Ioniæ aut Aeolidis sunt, caussam ab Antio-
" cho accipite. bello superatas a maioribus, & stipendiarias ac vectigales factas, in antiquum ius
" repetit. itaque ad hæc ei responderi velim, si ex æquo disceptatur, & non belli caussa quæritur.
" Ad ea Sulpitius. Fecit verecunde, inquit, Antiochus, qui si alia pro caussa eius non erant
" quæ dicerentur, quemlibet ista quàm se dicere maluit. Quid enim simile habet ciuitatũ earum
" quas comparasti, caussa? Ab Rhegynis & Neapolitanis & Tarentinis, ex quo in nostram vene-
" runt potestatem: vno & perpetuo tenore iuris semper vsurpato, nunquam intermisso, quæ ex K
" fœdere debent, exigimus. Potesne tandem dicere, vt ii populi non per se, non per alium vn-
" quam fœdus mutauerint: sic Asiæ ciuitates, vt semel venerunt in maiorum Antiochi potesta-
" tem, in perpetua possessione regni vestri permansisse? & non alias earum in Philippi, alias in
" Ptolemæi fuisse potestate, alias per multos annos nullo ambigente libertatem vsurpasse? Nam
" si quòd aliquando seruierunt temporum iniquitate pressi, ius post tot secula asserendi eos in
" seruitutẽ faciet: quid abest quin actum nobis nihil sit, quòd à Philippo liberauimus Græciam?
" & repetant posteri eius Corinthum, Chalcidem, Demetriadem, & Thessalorum totam gen-
" tem? Sed quid ego caussam ciuitatum ago, quam ipsis agentibus & nos, & regem ipsum co-

gnoscere

A gnoscere æquius est? Vocari deinde ciuitatum legationes iussit, præparatas iam antè & instructas ab Eumene: qui quantumcunque virium Antiocho decessisset, suo id accessurum regno ducebat. Admissi plures, dum suas quisq; nunc querelas, nunc postulationes inserit, æqua iniquis miscentes, è disceptatione altercationem fecerunt. itaq; neq; remissa vlla re, neq; impetrata, æque ac venerant, omnium incerti legati Romam redierunt. Rex dimissis iis consilium de bello Romano habuit. Ibi alius alio ferocius: quia quo quisque asperius aduersus Romanos locutus esset, eo spes gratiæ maior erat. alius superbiam postulatorũ increpare, tanquam Nabidi victo, sic Antiocho, maximo Asiæ regum, imponentium leges. quanquam Nabidi tamen dominationem in patriam suam, & patriam Lacedæmonem remissam: Antiocho si Smyrna & Lampsacus imperata faciant, indignum videri. alii paruas, & vix dictu dignas belli caussas tanto regi eas ciuitates esse. sed initium semper per ius iniusta imperandi fieri. nisi crederent, Persas cum aquam terrámq; ab Lacedæmoniis petierunt, gleba terræ & haustu aquæ eguisse. persimilem tentationem Romanis de duabus ciuitatibus agi. & alias ciuitates, simul duas iugum exuisse vidissent, ad liberatorem populum defecturas. si non libertas seruitute potior sit: tamen omni præsenti statu spem cuique nouandi res suas blandiorem esse. Alexander Acarnân in concilio erat, Philippi quondam amicus, nuper relicto eo secutus opulentiorem regiam Antiochi: & tanquam peritus Græciæ, nec ignarus Romanorũ, in eum gradũ amicitiæ regis, vt consiliis quoq; arcanis interesset, acceptus erat. Is tanquam nõ vtrum bellandum esset, nec ne, consuleretur: sed vbi, & qua ratione bellum gereretur, victoriam se haud dubiam proponere animo affirmabat, si in Europam transisset rex, & in aliqua Græciæ parte sedem bello cepisset. Iam primum Aetolos, qui vmbilicum Græciæ incolerent, in armis eum inuẽturum, antesignanos ad asperrima quæq; belli paratos. in duobus velut cornibus Græciæ, Nabin à Peloponneso concitaturũ omnia, repetentem Argiuorũ vrbem, repetentẽ maritimas ciuitates, quibus eum depulsum Romani Lacedæmonis muris inclusissent: à Macedonia Philippum, vbi primùm bellicum cani audisset, arma capturum. nosse se spiritus eius, nosse animum: scire ferarum modo, quæ claustris aut vinculis teneantur, ingenteis iamdiu iras eum in pectore voluere. meminisse etiam se, quoties in bello precari omnes deos solitus sit, vt Antiochum sibi darent adiutorem. cuius voti si compos nunc fiat: nullam moram rebellandi facturum. tantum non cunctandum neq; cessandum esse. in eo enim victoriam verti, si & loca opportuna, & socii præoccuparentur. Annibalem quoque sine mora mittendum in Africam esse ad distringendos Romanos. Annibal non adhibitus est in consilium, propter colloquia cum Villio suspectus regi, & in nullo postea honore habitus. Primò eam contumeliam tacitus tulit: deinde melius esse ratus, & percunctari caussam repentinæ alienationis, & purgare se tempore apto, quæsita simpliciter iracundiæ caussa, auditáque, Pater Amilcar, inquit, Antioche paruum admodum me, cum sacrificaret, altaribus admotum iureiurando adegit, nunquam amicum fore populi Romani. sub hoc sacramento sex & XXX annos militaui: hoc me in pace patria mea expulit: hoc patria extorrem in tuam regiam adduxit. hoc duce, si tu spem meam destitueris, vbicunq; vires, vbi arma esse sciam, inueniam toto orbe terrarum quærens aliquos Romanis hostes. itaque si quibus tuorum meis criminibus apud te crescere libet, aliam materiam crescendi ex me quærant. odi, odióque sum Romanis. id me verum dicere pater Amilcar, & dii testes sunt. proinde cum de bello Romano cogitabis, inter primos amicos Annibalem habeto. si qua res te ad pacem compellet, in id consilium alium cum quo deliberes, quærito. Non mouit modo talis oratio regem, sed etiam reconciliauit Annibali. Ex consilio ita discessum est, vt bellum gereretur. Romæ destinabant quidem sermonibus hostem Antiochum, sed nihildum ad id bellum præter animos parabant. Consulibus ambobus Italia prouincia decreta est: ita vt inter se compararent, sortirentúrve, vter comitiis eius anni præesset: ad vtrum ea non pertineret cura, vt paratus esset si quò eum extra Italiam opus esset ducere legiones. Huic consuli permissum, vt duas legiones scriberet nouas, & sociûm ac Latini nominis XX millia, & equites DCCC. Alteri COS. duę legiones decretę, quas L. Cornelius COS. superioris anni habuisset, & sociûm ac Latini nominis ex eodem exercitu pedites XV millia, & equites quingenti. Q. Minutio cum exercitu quem in Liguribus habebat, prorogatum imperium. additum: in supplementum vt IIII millia peditum Romanorum scriberentur, & CL equites: & sociis eodem V millia peditum imperarentur, CCL equites. Cn. Domitio extra Italiam, quò senatus censuisset, prouincia euênit, L. Quintio Gallia, & comitia habenda. Prætores deinde prouincias sortiti: M. Fuluius Centimalus vrbanam, L. Scribonius Libo peregrinam: L. Valerius Tappus Siciliam, Q. Salonius Sarra Sardiniam, M. Bebius Pamphilus Hispaniam citeriorem, A. Atilius

Serranus vlteriorem. Sed his duobus primùm S C, deinde plebis etiam scito permutatæ prouinciæ sunt. Attilio classis & Macedonia, Bebio Brutii decreti. Flaminio Fuluioq; in Hispaniis prorogatum imperium. Bebio Pamphilo in Brutios duæ legiones decretæ, quæ priore anno vrbanæ fuissent: vt & sociis eodē millia peditum X V imperarentur, & quingenti equites. A. Attilius triginta naues quinqueremes facere iussus, & ex naualibus veteres deducere, siquæ vtiles essent, & scribere nauales socios. Et consulibus imperatum, vt ei duo millia sociûm ac Latini nominis, & mille pedites darent Romanos. Hi duo Prr. & duo exercitus, terrestris naualisque, aduersus Nabin aperte iam oppugnantem socios P R dicebantur parari. cæterum legati ad Antiochum missi expectabātur, & priusquam ii redissent, vetuerat Cn. Domitium C O S. senatus ab vrbe discedere. Prr. Fuluio & Scribonio, quibus vt ius dicerent Romæ, prouincia erat, negocium datum, vt præter eam classem cui Attilius præfuturus erat, centum quinqueremes pararent. Priusquam C O S. prætorésque in prouincias proficiscerentur, supplicatio fuit prodigiorum caussa. Capram sex hœdos vno fœtu edidisse, ex Piceno nunciatum est, & Arretii puerum natum vnimanum, Amiterni terra pluuisse, Formiis portam murúmq; de cœlo tacta, & (quod maxime terrebat C O S. Cn. Domitium) bouem locutum, Roma caue tibi. Cæterorum prodigiorum caussa supplicatum est, bouem cum cura seruari alique haruspices iusserūt. Tyberis infestiore quàm priore impetu illatus vrbi, duos pontes, ædificia multa, maxime circa portam Flumentanam euertit. saxum ingens, siue imbribus, siue motu terræ leniore quàm vt alioqui sentiretur, labefactatum, in vicum Iugarium ex Capitolio procidit, & multos oppressit. in agris passim inundatis pecua ablata: villarum strages facta est. Priusquam L. Quintius C O S. in prouinciam perueníret, Q. Minutius in agro Pisano cum Liguribus signis collatis pugnauit, nouē millia hostium occidit, cæteros fusos fugatósq; in castra compulit. ea vsq; in noctem magno certamine oppugnata defensáq; sunt. nocte clam profecti Ligures. prima luce Romanus vacua castra inuasit. prædæ minus inuentum est, quòd subinde spolia agrorum capta domos mittebant. Minutius nihil deinde laxamenti hostibus dedit. ex agro Pisano in Ligures profectus, castella vicósque eorum igni ferróque peruastauit. ibi præda Hetrusca, quæ missa à populatoribus fuerat, repletus est miles Romanus. Sub idem tempus legati ab regibus Romam reuerterunt. qui cum nihil, quod satis maturam caussam belli haberet, nisi aduersus Lacedæmonium tyrannum attulissent, quem & Achæi legati nunciabant contra fœdus maritimam oram Laconum oppugnare, Attilius Pr. cum classe missus est in Græciā ad socios tuendos. C O S S. quandò nihil ab Antiocho instaret: proficisci ambo in prouincias placuit. Domitius ab Arimino, quà proximum fuit: Quintius per Ligures in Boios venit. Duo consulū agmina diuersa latè agrum hostium peruastarunt. Primò equites eorum pauci cum præfectis, deinde vniuersus senatus, postremo in quibus aut fortuna aliqua, aut dignitas erat, ad mille quingenti ad C O S S. transfugerunt. Et in vtraque Hispania eo anno res prospere gestæ. nam & C. Flaminius oppidum Licabrum munitum opulentúmque vineis expugnauit, & nobilem regulum Corribilonem viuum cepit: & M. Fuluius procos. cum duobus exercitibus hostium duo secunda prælia fecit: oppida duo Hispanorum, Vesceliam Holonémque, & castella multa expugnauit. alia voluntate ad eum defecerunt. tum in Oretanos progressus, & ibi duobus potitus oppidis, Noliba & Cusibi, ad Tagum amnem ire pergit. Toletum ibi parua vrbs erat: sed loco munita. eam cum oppugnaret: Vectonum magnus exercitus Toletanis subsidio venit. cum his signis collatis prospere pugnauit, & fusis Vectonibus, operibus Toletum cepit. Cæterùm eo tempore minus ea bella quæ gerebantur, curæ patribus erant, quàm expectatio nondum cœpti cum Antiocho belli. nam etsi per legatos identidem omnia explorabantur: tamen rumores temere sine vllis authoribus orti, multa falsa veris miscebant. inter quæ allatum erat, cum in Aetoliam venisset Antiochus, extemplo classem eum in Siciliam missurum. Itaq; senatus etsi Pr. Attilium cū classe miserat in Græciam: tamen quia non copiis modo sed etiam authoritate opus erat ad tuendos sociorum animos, T. Quintium & Cn. Octauium & Cn. Seruilium & P. Villium legatos in Græciam misit: & vt M. Bebius ex Brutiis ad Tarentum & Brundusium promoueret legiones, decreuit, vt inde, si res posceret, in Macedoniam traiiceret: & vt M. Fuluius Pr. classem nauium triginta mitteret ad tuendam Siciliæ oram, & vt cum imperio esset, qui classem eam duceret: (duxit L. Oppius Salinator, qui priore anno ædilis plebis fuerat) & vt idem Pr. L. Valerio collegæ scriberet, periculum esse ne classis regis Antiochi ex Aetolia in Siciliam traiiceret. itaque placere senatui, ad eum exercitum quem haberet, tumultuariorum militum ad X I I millia pedites, & quadringentos equites scrib re eum: quibus oram maritimam prouinciæ quà vergeret in Græciam, tueri posset. Eum delectum Pr. non ex Sicilia

A cilia ipsa tantum,sed etiam ex circuniacentibus insulis habuit, oppidáque omnia maritima quæ in Græciam versa erant,præsidiis firmauit. Addidit alimenta rumoribus aduentus Attali,Eumenis fratris,qui nunciauit Antiochum regem Hellespontum cum exercitu transisse, Aetolos ita se parare,vt sub aduentum eius in armis essent.Et Eumeni absenti,& præsenti Attalo gratiæ actæ,& ædes liberæ Attalo ac lautia decreta,& munera data,equi duo,bina equestria arma,& vasa argentea centum pondo,& aurea viginti pondo. Cum alii atq; alii nuncii bellum instare afferrēt,ad rem pertinere visum est, C O S S.primo quoq; tempore creari.itaq; S C factum est,vt M.Fuluius Pr.literas extemplo ad C O S. mitteret, quibus certior fieret senatui placere,prouincia exercitúq; tradito legatis,Romam reuerti eum, & ex itinere præmittere edictum quo comitia C O S S.creandis ediceret. Paruit his literis C O S.& præmisso edicto, Romam venit.Eo quoq; anno magna ambitio fuit,quòd patricii tres in vnum locum petie-
B runt,P.Cornelius Cn. F. Scipio, qui priore anno repulsam tulerat, & L. Cornelius Scipio, & Cn.Manlius Volso.P.Scipioni,vt dilatum viro tali,non negatum honorem appareret,consulatus datus est.additus ei de plebe collega,M. Acilius Glabrio. Postero die Prr. creati L. Aemilius Paulus,M.Aemylius Lepidus,M. Iunius Brutus,A. Cornelius Mammula,C. Liuius, & L. Oppius.vtriq; eorum Salinator cognomen erat.Oppius is erat, qui classem triginta nauiū in Siciliam duxerat.Interim dum noui magistratus sortirētur prouincias,M.Bebius à Brundusio cum omnibus copiis transire in Epirum est iussus,& circa Apolloniā copias continere: & M. Fuluio prætori vrbano negocium datum est , vt quinqueremes nouas quinquaginta faceret. Et populus quidē Romanus ita se ad omnes conatus Antiochi præparabat. Nabis iam non differebat bellum,sed summa vi Gytheum oppugnabat:& infestus Achæis, quòd miserant obsessis præsidium,agros eorum vastabat. Achæi non antea ausi capessere bellum , quàm ab Roma reuertissent legati,vt quid senatui placeret,scirent:post reditum legatorum , & Sicyonem
C concilium edixerunt,& legatos ad T.Quintium miserunt,qui consiliū ab eo peterent.In concilio omnium ad bellum extemplo capessendum inclinatæ sententiæ erant, literæ T. Quintii cunctationem iniecerunt , quibus author erat prætorem classemque Romanam expectandi. Cum principū alii in sententia permanerent,alii vtendum eius quem ipsi consuluissent,consilio censerent,multitudo Philopœmenis sententiam expectabat.Pr.is tum erat, & omnes eo tempore & prudentia & authoritate anteibat.Is præfatus,bene comparatū apud Aetolos esse, ne Pr.cum de bello consuluisset,ipse sentētiam diceret:statuere q̃primum ipsos quid vellent, iussit.prætorem decreta eorum cum fide & cura executurum,annixurúmque, vt quantum in consilio humano positum esset,nec pacis eos pœniteret,nec belli. Plus ea oratio momenti ad incitandos ad bellum habuit, quàm si apertè suadendo,cupiditatem res gerendi ostendisset. itaque ingenti consensu bellum decretum est,tempus & ratio administrandi eius libera prætori permissa sunt.Philopœmen pręterq̃ quòd ita Quintio placeret,& ipse existimabat classem
D Romanam expectandam,quæ à mari Gytheum tueri posset. sed metuens ne dilationem res nō pateretur,& non Gytheum solum , sed præsidium quoq; missum ad tuendam vrbem amitteretur,naues Achæorū deduxit. Comparauerat & tyrānus modicam classem ad prohibenda siqua obsessis mari summitterentur præsidia,tres tectas naues, & lembos pristeisq; , tradita vetere classe ex fœdere Romanis. harum nouarum nauium agilitatem vt experiretur , simul vt omnia satis apta ad certamen essent,prouectos in altum quotidie remigem milítémq; simulacris naualis pugnæ exercebat,in eo ratus verti spem obsidionis, si præsidia maritima interclusisset. Prætor Achæorum sicut terrestrium certaminum arte quemuis clarorum imperatorum vel vsu vel ingenio æquabat:ita rudis in re nauali erat,Arcas,mediterraneus homo,externorum etiam omnium,nisi quòd in Creta præfectus auxiliorum militauerat,ignarus.Nauis erat quadriremis vetus,capta annis octoginta antè , cum Crateri vxorem Nicæam à Naupacto Corinthum veheret.huius fama motus(fuerat enim nobile in classe regia quondam na-
E uigium)deduci ab Aegio putrem eam admodum,& vetustate dilabentem iussit.Hac tum prętoria naue præcedente classem, cum in ea Patrensis Tiso præfectus classis veheretur, occurrerunt à Gytheo Laconum naues : & primo statim incursu ad nouam & firmam nauem vetus, quæ per se ipsa omnibus compagibus aquam acciperet,diuulsa est, captiq; omnes qui in naui erant.cætera classis prætoria naue amissa,quantum quæq; remis valuit,fugerunt.ipse Philopœmen in leui speculatoria naue fuit:nec antè fugæ finem,quàm Patras vētum sit,fecit. Nihil ea res animum militaris viri, & multos experti casus imminuit:quin contrà,si in re nauali,cuius esset ignarus,offendisset,eo plus in ea quorum vsu calleret,spei nactus,breue id tyranno gaudium se effecturum affirmabat. Nabis cum prospera elatus re,tum spem etiam haud dubiam

nactus, nihil iam à mari periculi fore, & terrestres aditus claudere opportunè positis præsidiis F
voluit. tertia parte copiarum ab obsidione Gythei abducta, ad Pleias posuit castra. Imminet
is locus & Leucis & Acris, quà videbantur hostes exercitum admoturi. Cum ibi statiua essent,
& pauci tabernacula haberent, multitudo alia casas ex arundinibus textas, fronde quę vmbrã
modo præberet, texissent, priusquam in cõspectum hostium veniret Philopœmen, nec opinan-
tem eum improuiso genere belli aggredi statuit. Nauigia parua in stationem occultã agri Ar-
giui cõtraxit, in ea expeditos milites, cetratos plerosq; cum fundis & iaculis & alio leui genere
armaturæ imposuit. inde littora legens, cum ad propinquum castris hostium promontorium
venisset, egressus callibus notis nocte Pleias peruenit: & sopitis vigilibus, vt in nullo propinquo
metu, ignem casis ab omni parte castrorum iniecit. Multi prius incendio absumpti sunt, quàm
hostium aduentum sentirent: & qui senserant, nullam opem ferre potuerunt. ferro flammaque
omnia absumpta. perpauci tamen ex tam ancipiti peste ad Gytheum in maiora castra perfu- G
gerunt. Ita perculsis hostibus Philopœmen protinus ad depopulandam Tripolim Laconici
agri, qui proximus finem Megalopolitarum est, duxit: & magna vi pecorum hominúmq; inde
abrepta, priusquam a Gytheo tyrannus præsidium agris mitteret, discessit. Idem Tegeam ex-
ercitu contracto, concilioque eodem & Achæis & sociis indicto, in quo & Epirotarũ & Acar-
nânum fuere principes, statuit, quoniam satis & suorum à pudore maritimæ ignominiæ re-
stituti animi, & hostiũ conterriti essent, ad Lacedæmonem ducere, eo modo vno ratus ab ob-
sidione Gythei hostem abduci posse. Ad Caryas primùm in hostiũ terra posuit castra. Eo ipso
die Gytheum expugnatum est. cuius rei ignarus Philopœmen castra ad Barbosthenem (mons
est decem millia passuum ab Lacedæmone) promouit. Et Nabis recepto Gytheo, cum expe-
dito exercitu inde profectus, cum præter Lacedæmonem raptim duxisset, Pyrrhi (quæ vocant)
castra occupauit, quem peti locum ab Achæis non dubitabat. inde hostibus occurrit. Obtine-
bant autem longo agmine propter angustias viæ propè quinque millia passuum, cogebatur H
agmen ab equitibus, & maximè à parte auxiliorum, quòd existimabat Philopœmen tyran-
num mercenariis militibus, quibus plurimum fideret, a tergo suos aggressurum. Duæ res si-
mul inopinatæ perculerunt eum, vna, præoccupatus quem petebat locus: altera, quòd primo
agmini occurrisse hostem cernebat, vbi cum per loca confragosa iter esset, sine leuis armaturæ
præsidio signa ferri nõ videbat posse. Erat autem Philopœmen præcipuæ in ducendo agmi-
ne locisque capiendis solertiæ atque vsus: nec belli tantum temporibus, sed etiam in pace ad
id maximè animum exercuerat. Vbi iter quopiam faceret, & ad difficilem transitu saltum ve-
nisset, contemplatus ab omni parte loci naturam, cum solus iret, secum ipse agitabat animo:
cum comites haberet, ab iis quærebat, si hostis eo loco apparuisset, quid si à fronte, quid si ab
latere hoc, aut illo, quid si à tergo adoriretur, capiendum consilii foret? posse instructos recta
acie, posse incõditum agmen, & tantummodo aptum viæ, occurrere. quem locum ipse captu-
rus esset, cogitando aut quærendo exequebatur, aut quot armatis, aut quo genere armorum I
(plurimum enim interesse) vsurus: quò impedimenta, quò sarcinas, quò turbam inermem rei-
ceret: quanto ea, aut quali præsidio custodiret: & vtrum pergere qua cœpisset ire, via, an eam
qua venisset, repetere melius esset: castris quoque quem locum caperet, quantum munimento
amplecteretur loci: quà opportuna aquatio, quà pabuli lignorúmque copia esset: quà postero
die castra mouenti tutum maximè iter, quæ forma agminis foret. His curis cogitationibúsq;
ita ab ineunte ætate animum agitauerat, vt nulla ei noua in tali re cogitatio esset. Et tum o-
mnium primum agmen constituit: dein Cretenses auxiliares, & quos Tarentinos vocabant,
equites binos secũ trahentes equos ad prima signa misit: & iussis equitibus subsequi, super tor-
rentem vnde aquari possent, rupem occupauit. eò impedimenta omnia, & calonum turbam
collectã armatis circũdedit, & pro natura loci castra cõmuniuit. tabernacula statuere in aspre-
tis, & inæquabili solo difficile erat. Hostes quingentos passus aberant. ex eodem riuo vtrinq;
cum præsidio leuis armaturæ aquati sunt, & priusquã, qualia in propinquis castris solent, con- K
traheretur certamen, nox interuẽnit. postero die apparebat pugnandũ pro aquatoribus circa
riuum esse. nocte in valle à conspectu hostium auersa, quantam multitudinem locus occulere
poterat, condidit cetratorũ. Luce orta Cretensium leuis armatura, & Tarentini equites super
torrentem prœliũ cõmiserunt. Letemnastus Cretẽsis popularibus suis, equitibus Lycortas Me-
galopolitanus pręerat. Cretenses, & hostiũ auxiliares, equitúmq; idem genus Tarẽtini pręsidio
aquatoribus erant. aliquandiu dubiũ prœliũ fuit, vt eodem ex parte vtraq; hominũ genere, &
armis paribus. procedẽte certamine, & numero vicere tyranni auxiliares: & quia ita pręceptũ
à Philopœmene præfectis erat, vt modico edito prœlio in fugam inclinarent, hostémq; ad in-
sidiarum

A sidiarum locum pertraherent. effuse secuti fugientes per conuallem plerique & vulnerati & interfecti sunt priusquam occultum hostem viderent. Cetrati ita, quãtum latitudo vallis patiebatur, instructi sederant, vt facilè per interualla ordinum fugientes suos acciperent. cõsurgunt deinde ipsi integri, recentes, instructi, & in hostes inordinatos, effusos, labore etiã & vulneribus fessos impetum faciunt. nec dubia victoria fuit. extemplo terga dedit tyranni miles, & haud paulo concitatiore cursu, quàm secutus erat, fugiẽs in castra est compulsus. multi cæsi captiq; in ea fuga sunt. & in castris quoq; foret trepidatum, ni Philopœmen receptui cani iussisset, loca magis confragosa, & quacunq; temere processisset, iniqua, quàm hostem metuens. Inde & ex fortuna pugnæ, & ex ingenio ducis coniectans in quo tum is pauore esset, vnum de auxiliaribus specie transfugæ mittit ad eum, qui pro cõperto afferret, Achæos statuisse postero die ad Eurotam amnem, qui propè ipsis affluit mœnibus, progredi, vt intercluderent iter, ne

B aut tyrannus cum vellet, receptum ad vrbem haberet, aut commeatus ab vrbe in castra portarentur, simul etiam tentaturos siquorum animi solicitari ad defectionem à tyrãno possent. Non tam fidem dictis perfuga fecit, quàm perculso metu relinquendi castra caussam probabilem præbuit. Postero die Pythagoram cum auxiliaribus & equitatu stationem agere pro vallo iussit. ipse tanquam in aciem cum robore exercitus egressus, signa ocyus ferri ad vrbem iussit. Philopœmen posteaquã citatum agmen per angustam & procliuem viam duci raptim vidit, equitatum omnem & Cretẽsium auxiliares in stationem hostium, quæ pro castris erat, emittit. Illi vbi hostes adesse, & à suis se desertos viderunt, primò in castra recipere se conati sunt: deinde posteaquã instructa acies tota Achæorum admouebatur, metu ne cum ipsis castris caperentur, sequi suorum agmen aliquantum prægressum insistunt. Extemplo cetrati Achęorum in castra impetum faciunt, & diripiunt: cæteri ad persequendos hostes ire pergunt. Erat iter tale, per quod vix tranquillum ab hostili metu agmen expediri posset. Vt verò ad postremos prælium

C ortum est, clamórq; terribilis à tergo pauentiũ ad prima signa est perlatus, pro se quisq; armis abiectis in circumiectas itineri syluas diffugiunt: momentóq; temporis strage armorum septa via est, maximè hastis, quæ pleræq; aduersæ cadentes, velut vallo obiecto iter impediebant. Philopœmen vtcunq; possent, instare & persequi auxiliaribus iussis (vtique enim equitibus haud facilem futuram fugam) ipse grauius agmen via patentiore ad Eurotam amnem deduxit. ibi castris sub occasum solis positis, leuem armaturam, quam ad persequendum reliquerat hostem, opperiebatur. qui vbi prima vigilia venerunt, nunciãtes tyrannum cum paucis ad vrbem penetrasse, cæteram multitudinem inermem toto sparsam vagari saltu, corpora curare eos iubet. ipse ex cætera copia militũ, qui, quia priores in castra venerant, refecti & cibo sumpto & modica quiete erant, delectos, nihil præter gladios secum ferentes extemplo educit, & duarum portarum itineribus, quæ Pheras, quæq; Barbosthenem ferunt, eos instruxit, quà ex fuga recepturos sese hostes credebat. Nec eum opinio fefellit. nam Lacedęmonii quoad lucis superfuit quicquã, deuiis callibus medio saltu se recipiebant. primo vespere vt lumina in castris ho-

D stium conspexere, ẽ regione eorum occultis semitis se tenuerunt. vbi prætergressi ea sunt, iam tutum rati, in patenteis vias descenderunt. ibi excepti ab insidente hoste, passim ita multi cæsi captique sunt, vt vix quarta pars de toto exercitu euaserit. Philopœmen incluso tyrãno in vrbem, insequentes dies propè triginta vastandis agris Laconũ absumpsit, debilitatisq; ac propè fractis tyranni viribus, domum rediit, æquantibus eum gloria rerum Achæis imperatori Romano, & quod ad Laconicum bellum attineret, præferentibus etiam. Dum inter Achæos & tyrannum bellum erat, legati Romanorum circumire sociorum vrbes, soliciti ne Aetoli partis alicuius animos ad Antiochum auertissent. minimũ operę in Achæis adeundis consumpserunt: quos, quia Nabidi infesti erant, ad cætera quoque satis fidos censebant esse. Athenas primùm, inde Chalcidem, inde in Thessaliam iere, allocutique concilio frequenti Thessalos, Demetriadem iter flexere. eò Magnetum concilium indictum est. Accuratior ibi habenda oratio

E fuit, quòd pars principum alienati à Romanis, totiq; Antiochi & Aetolorum erant: quia cum reddi filium obsidem Philippo allatum esset, stipendiúmque impositum remitti: inter cætera vana allatum erat, Demetriadem quoque ei reddituros Romanos esse. id ne fieret, Eurylochus princeps Magnetum, factionisque eius quidam omnia nouari Aetolorum Antiochiq; aduentu malebant. Aduersus eos ita disserendum erat, ne timorem vanum iis demendo, spes incisa Philippum abalienaret, in quo plus ad omnia momenti, quàm in Magnetibus esset. Illa tantum cõmemorata, cum totam Græciã beneficio libertatis obnoxiam Romanis esse, tum eam ciuitatem præcipuè. ibi enim non præsidium modo Macedonum fuisse, sed regiam exædificatam: vt præsens semper in oculis habendus esset dominus. cæterùm nequicquam ea facta, si Aetoli

Antiochum in Philippi regiam adducerent, & nouus & incognitus pro vetere & experto habendus rex esset. Magnetarchen summum magistratū vocant. is tum Eurylochus erat, ac potestate ea fretus negauit dissimulandum sibi & Magnetibus esse quæ fama vulgata de reddenda Demetriade Philippo foret. id ne fieret, omnia & conanda & audenda Magnetibus esse. & inter dicendi contentionem inconsultius euectus proiecit, tum quoque specie liberam Demetriadem esse, re vera omnia ad nutum Romanorum fieri. Sub hanc vocem fremitus variantis multitudinis fuit, partim assentientium, partim indignantium dicere id ausum eum. Quintius quidem adeo exarsit ira, vt manus ad cœlum tendens, deos testes ingrati ac perfidi animi Magnetum inuocaret. hac voce perterritis omnibus, Zeno ex principibus vnus, magnæ cum ob eleganter actam vitam authoritatis, tum quòd semper Romanorum haud dubie partis fuerat, ab Quintio legatísque aliis flens petiit, ne vnius amentiam ciuitati assignarent. suo quenq; periculo furere. Magnetas non libertatem modo, sed omnia quæ hominibus sancta carâque sint, T. Quintio & populo Romano debere. nihil quenquam à diis immortalibus precari posse, quod non Magnetes ab illis haberent. & in corpora sua citius per furorem sæuituros, quàm vt Romanam amicitiam violarent. Huius orationem subsecutæ multitudinis preces sunt. Eurylochus ex concilio itineribus occultis ad portam, atque inde protinus in Aetoliam profugit. Iam enim, & id magis in dies, Aetoli defectionem nudabant, eóque ipso forte tépore Thoas princeps gentis, quem miserant ad Antiochum, redierat: indéque Menippum secum adduxerat, regis legatum. qui, priusquam concilium iis daretur, impleuerant omnium aures, terrestres naualesque copias commemorando, ingentem vim peditum equitúmque venire, ex India elephantos accitos: ante omnia, quo maximè moueri credebant multitudinis animos, tantum aduehi auri, vt ipsos emere Romanos possit. Apparebat quid ea oratio in concilio motura esset. nam & venisse eos, & quæ agerent, omnia Romanis legatis deferebantur. & quanquam propè abscissa res erat, tamen non ab re esse Quintio visum est, sociorum aliquos legatos interesse ei concilio, qui admonerent Romanę societatis Aetolos, qui vocem liberam mittere aduersus regis legatum auderent. Athenienses maximè in eam rem idonei visi sunt, propter & ciuitatis dignitatem, & vetustam societatem cum Aetolis. ab iis Quintius petiit, vt legatos ad Panætolicum concilium mitterent. Thoas primus in eo concilio renunciauit legationem. Menippus post eum intromissus, optimum fuisse omnibus qui Græciam Asiámque incolerent, ait, integris rebus Philippi potuisse interuenire Antiochum. sua quenq; habiturum
" fuisse, neque omnia sub nutum ditionémque Romanam peruentura. nunc quoque, inquit, si
" modò vos quæ inchoastis, consilia constanter perducitis ad exitum, poterit diis iuuantibus, &
" Aetolis sociis, Antiochus quamuis inclinatas Græciæ res restituere in pristinam dignitatem. ea
" autem in libertate posita est, quæ suis stat viribus, non ex alieno arbitrio pendet. Athenienses quibus primis post regiam legationem dicendi quæ vellent potestas facta est, mentione omni regis prætermissa, Romanæ societatis Aetolos, meritorúmq; in vniuersam Græciam T. Quintii admonuerunt, ne temere eam celeritate nimia consiliorum euerterent. Consilia callida & audacia prima specie læta, tractatu dura, euétu tristitia esse. legatos Romanos, & in iis T. Quintium haud procul inde abesse. dum integra omnia essent, verbis potius de iis quę ambigerentur disceptarent, quàm Asiam Europámque ad funestum armarent bellum. Multitudo auida nouandi res, Antiochi tota erat, & ne admittendos quidem in concilium Romanos censebát. principum maximè seniores authoritate obtinuere, vt daretur iis concilium. Hoc decretum Athenienses cum retulissent, eundum in Aetoliam Quintio visum est. aut enim moturum aliquid, aut omneis homines testes fore, penes Aetolos belli culpam esse, Romanos iusta ac propè necessaria sumpturos arma. Posteaquam ventum est eò, Quintius in concilio orsus à principio societatis Aetolorum cum Romanis, & quoties ab iis fides mota fœderis esset, pauca de iure ciuitatum de quibus ambigeretur, disseruit. Si quid tamen æqui se habere arbitrarentur, quanto esse satius, Romam mittere legatos, seu disceptare, seu rogare senatum mallent, quàm populum Romanū cum Antiocho lanistis Aetolis, non sine motu magno generis humani, & pernicie Græciæ, dimicare? nec vllos prius cladem eius belli sensuros, q̄ qui mouissent. Hæc nequicquam velut vaticinatus Romanus. Thoas deinde cæterique factionis eiusdem cum assensu omnium auditi, peruicerunt vt ne dilato quidem cócilio, & absentibus Romanis decretum fieret, quo accerseretur Antiochus ad liberandam Græciā, disceptandúmq; inter Aetolos & Romanos. Huic tam superbo decreto addidit propriā contumeliam Damocritus Pr. eorū. nam cum idipsum decretū posceret eum Quintius: non veritus maiestatem viri, aliud in præsentia, quod magis instaret, præuertendum sibi esse dixit: decretum respósúmq; breui in Italia,

castris

A castris super ripam Tyberis positis, daturum. tantus furor illo tempore gentem Aetolorum; tantúsque magistratus eorum cepit. Quintius legatiq; Corinthum redierunt. Inde, vt quæq; de Antiocho nihil per se ipsi moti, & sedentes expectare aduentum viderentur regis, conciliū quidem vniuersæ gentis post dimissos Romanos non habuerunt, per apocletos autem (ita vocant sanctius concilium, ex delectis constat viris) id agitabant, quonam modo res in Græcia nouarentur. Inter omneis constabat, in ciuitatibus principes & optimum quenq; Romanæ societatis esse, & præsenti statu gaudere: multitudinem, & quorum res nō ex sententia ipsorum essent, omnia nouare velle. Aetoli consilium vno die spei quoq; non audacis modo, sed etiam impudentis ceperunt, Demetriadem, Chalcidem, & Lacedęmonem occupandi. Singuli in singulas missi sunt principes, Thoas Chalcidem, Alexamenus Lacedęmonem, Diocles Demetriadem. Hunc exul Eurylochus, de cuius fuga, caussáq; fugæ ante dictum est: quia reditus in patriam nulla spes alia erat, adiuuit. Literis Eurylochi admoniti propinqui amiciq;, & qui eiusdem factionis erant, liberos & coniugem eius cum sordida veste tenentes velamenta supplicum concionem frequentem adire iubent, singulos vniuersosque obtestantes, ne insontem indemnatum consenescere in exilio finerent. Et simplices homines misericordia, & improbos seditiosósque immiscendi res tumultu Aetolico spes mouit. pro se quisque reuocare iubebant. His pręparatis Diocles cum omni equitatu (& erat tunc præfectus equitum) specie reducentis exulem hospitem profectus, die ac nocte ingens iter emensus, cum millia sex ab vrbe abesset, luce prima tribus electis turmis, cætera multitudine equitum subsequi iussa, præcessit. posteaq̃ portæ appropinquabat, desilire omnes ex equis iussit, & loris ducere equos, itineris maxime modo solutis ordinibus, vt comitatus magis præfecti videretur, quàm præsidium. Ibi vna ex turmis ad portam relicta, ne excludi subsequens equitatus posset, media vrbe ac per forum manu Eurylochum tenens, multis occurrentibus gratulantibúsque domum deduxit. mox equitum plena vrbs erat, & loca opportuna occupabantur. tum in domos missi, qui principes aduersæ factionis interficerent. Ita Demetrias Aetolorum facta est. Lacedæmone non vrbi vis afferenda, sed tyrannus dolo capiendus erat, quem spoliatum maritimis oppidis à Romanis, tunc intra mœnia etiam Lacedæmonis ab Achæis compulsum, qui occupasset occidere, eum totius gratiam rei apud Lacedęmonios laturum. Caussam mittendi ad eum habuerunt, quòd fatigabat precibus, vt auxilia sibi, cum illis authoribus rebellasset, mitterentur. Mille pedites Alexameno dati sunt, & triginta delecti ex iuuentute equites. Iis à Pr. Damocrito in concilio arcano gentis, de quo ante dictum est, denunciatum, ne se ad bellum Achaicum, aut rem vllam, quam sua quisq; opinione præcipere posset, crederent missos esse. quicquid Alexamenum res mouisset subiti consilii capere, ad id quamuis inopinatum, temerarium, audax, obedienter exequendum parati essent: ac pro eo acciperēt, tanq̃ ad id vnum agendum missos à domo se scirent. Cum his ita præparatis Alexamenus ad tyrannum venit, quem aduenieñs extemplo spei impleuit. Antiochum iam in Europam transisse, mox in Græcia fore, terras maria armis viris completurum. non cum Philippo rem esse credituros Romanos. numerū iniri peditum equitúmq; ac nauium non posse, elephantorum aciem conspectu ipso debellaturam. Aetolos toto suo exercitu paratos esse venire Lacedæmonem, cum res poscat: sed frequentes armatos ostendere aduenienti regi voluisse. Nabidi quoque & ipsi faciendum esse, vt quas haberet copias, nō fineret sub tectis marcescere ocio, sed educeret, & in armis decurrere cogeret, simul animos acueret, & corpora exerceret. consuetudine leuiorem laborem fore, & comitate ac benignitate ducis etiam non iniucundum fieri posse. Educi inde frequenter ante vrbem in campum ad Eurotam amnem cœpere. Satellites tyranni media ferè in acie consistebant. tyrannus cum tribus summum equitibus, inter quos plerunq; Alexamenus erat, ante signa vectabatur cornua extrema inuisens. in dextero cornu Aetoli erant, & qui antè auxiliares tyranni fuerant, & qui venerant mille cum Alexameno. Fecerat sibi morem Alexamenus, nunc cum tyranno inter paucos ordines circumeundi, monendiq; eum quæ in rem esse videbantur: nunc in dextrum cornu ad suos adequitandi: mox inde, velut imperato quod res poposcisset, recipiēdi se ad tyrannum. Sed quem diem patrando facinori statuerat, eo paulisper cum tyranno vectatus, cum ad suos concessisset, tum equitibus à domo secum missis, Agēda, inquit, res est iuuenes, audendáq;, quam me duce impigre exequi iussi estis. parate animos dextrásq;, nequis in eo quod me viderit facientem, cesset. qui cunctatus fuerit, & suum consilium meo interponet, sciat sibi reditum ad penates non esse. Horror cunctos cepit, & meminerant cum quibus mandatis exissent. Tyrānus ab læuo cornu veniebat. Ponere hastas equites Alexamenus iubet, & se intueri. colligit & ipse animum confusum tantæ cogitatione rei. posteaquam appropinquabat, impe-

tum facit:& transfixo equo tyrannum deturbat.iacentem equites cófodiunt. multis frustra in loricam ictibus datis,tandem in nudum corpus vulnera peruenerunt, & priusquam à media acie succurreretur,expirauit.Alexamenus cum omnibus Aetolis citato gradu ad regiam occupandá pergit.Corporis custodes,cum res in oculis gereretur,pauor primò cepit: deinde postea quam abire Aetolorum agmen videre,concurrunt ad relictum tyranni corpus, & spectatorum turba,ex custodibus vitæ,mortisq; vltoribus,est facta.nec mouisset se quisquam,si extemplo positis armis vocata in concionem multitudo fuisset,& oratio habita tempori cóueniens. Frequentes inde retenti in armis Aetoli,sine iniuria cuiusquá.sed,vt oportuit in consilio fraude cœpto,omnia in maturandam perniciem eorum qui fecerant,sunt acta.Dux regia inclusus diem ac noctem in scrutandis thesauris tyranni consumpsit.Aetoli velut capta vrbe,quam liberasse videri volebant,in prædam versi.Simul indignitas rei,simul contemptus,animos Lacedæmoniis ad coeundum fecit.alii dicere,exturbandos Aetolos, & libertatem, cum restitui F videretur,interceptam,repetendam.alii,vt caput agendæ rei esset,regii generis aliquem in speciem assumendum.Laconicus eius stirpis erat puer admodum, educatus cum liberis tyranni. G eum in equum imponunt,& armis arreptis Aetolos vagos per vrbem cædunt.tum regiam inuadunt.ibi Alexamenum cum paucis resistentem obtruncant.Aetoli circa Chalciœcon (Mineruæ est templum æreum)congregati cæduntur.pauci armis abiectis,pars Tegeam,pars Megalopolin perfugiunt. ibi comprehensi à magistratibus, sub corona venierunt. Philopœmen audita cæde tyranni profectus Lacedæmonem,cum omnia turbata metu inuenisset, euocatis principibus,& oratione habita,qualis habenda ab Alexameno fuerat,societati Achæorum Lacedæmonios adiunxit:eo etiam facilius,quòd ad idem fortè tempus A. Attilius cum quatuor & viginti quinqueremibus ad Gytheum accessit. Iisdem diebus circa Chalcidem Thoas per Euthymidam principem pulsum opibus eorum qui Romanæ societatis erant, post T. Quintii legatorúmque aduentum, & Herodorum Cianum mercatorem,sed potentem Chalcide propter diuitias,præparatis ad proditionem iis qui Euthymidæ factionis erát:nequaquá eandem H fortuná,qua Demetrias per Eurylochum occupata erat,habuit.Euthymidas ab Athenis (eum domicilio delegerat locum)Thebas primùm,hinc Salganea processit.Herodorus ad Throniú inde haud procul in Maliaco sinu duo millia peditum,& Thoas ducentos equites, onerarias leues ad triginta habebat.eas cum sexcétis peditibus Herodorus traiicere in insulam Atalantam iussus:vt inde,cum pedestres copias appropinquare iam Aulidi atq; Euripo sensisset,Chalcidem traiiceret.ipsi cæteras copias nocturnis maximè itineribus quanta poterant celeritate Chalcidem ducebant. Mictió & Xenoclides,penes quos tum summa rerum pulso Euthymida,Chalcide erat,seu ipsi per se suspicati,seu indicata re,primò pauidi,nihil vsquam spei,nisi in fuga ponebant:deinde posteaquá resedit terror,& prodi & deseri non patriam modo,sed etiam Romanorum societatem cernebant,consilio tali animum adiecerunt. Sacrum anniuersarium eo forte tempore Eretriæ Amarynthidis Dianæ erat:quod non popularium modo, sed Carystiorum etiam cœtu celebratur.Eò miserunt qui orarent Eretrienses Carystiosq;,vt & suarum I fortunarú in eadem insula geniti misererentur,& Romaná societatem respicerent, ne sinerent Aetolorum Chalcidem fieri.Eubœam habituros,si Chalcidem habuissent. graues fuisse Macedonas dominos,multo minus tolerabiles futuros Aetolos. Romanorum maximè respectus ciuitates mouit, & virtutem nuper in bello,& in victoria iustitiá benignitatémq; expertas. itaq; quod roboris in iuuentute erat,vtraq; ciuitas armauit,misitq;. His tuenda mœnia Chalcidis oppidani cum tradidissent,ipsi omnibus copiis trásgressi Euripum ad Salganea posuerunt castra.inde caduceator primùm,deinde legati ad Aetolos missi percunctatum,quo suo dicto factóve socii atq; amici ad se oppugnandos venirent.Respondit Thoas dux Aetolorum,non ad oppugnandos,sed ad liberandos ab Romanis venire sese. splendidiore nunc eos catena, sed multo grauiore vinctos esse,q̃ cum præsidium Macedonum in arce habuissent.Se verò negare Chalcidenses aut seruire vlli,aut præsidio cuiusquam egere.Ita digressi ex colloquio legati ad suos.Thoas & Aetoli,vt qui spem omnem in eo, vt improuiso opprimerent,habuissent, ad iustum bellum oppugnationémq; vrbis mari ac terra munitæ haudquaquá pares,domú rediere. K Euthymidas posteaquá castra popularium ad Salganea esse,profectosq; Aetolos audiuit,& ipse à Thebis Athenas rediit.Et Herodorus cum per aliquot dies intentus ab Atalanta signum nequicquam expectasset,missa speculatoria naue,vt quid moræ esset,sciret:posteaquá rem omissam à sociis vidit:Thronium,vnde venerat,repetit. Quintius quoque his auditis à Corintho veniens nauibus,in Chalcidis euripo Eumeni regi occurrit.placuit quingétos milites præsidii caussa relinqui Chalcide ab Eumene rege, ipsum Athenas ire.. Quintius quò profectus erat,

A Demetriadem contendit, ratus Chalcidem liberatam momenti aliquid apud Magnetas ad repetēdam societatem Romanam facturam. & vt præsidii aliquid esset suæ partis hominibus, Eunomo Pr. Thessalorum scripsit, vt armaret iuuentutem. & Villium ad Demetriadem præmisit ad tentandos animos: non aliter, nisi pars aliqua inclinaret ad respectum pristinæ societatis, rem aggressurus. Villius quinqueremi naue ostium portus est inuectus. Eò multitudo Magnetū omnis cum se effudisset, quæsiuit Villius, vtrum ad amicos, an ad hostes sese venisse mallent? Respondit Magnetarches Eurylochus, ad amicos venisse eum: sed abstineret portu, & sineret Magnetas in concordia & libertate esse, nec per colloquii speciem multitudinem solicitaret. Altercatio inde, nō sermo fuit, cum Romanus vt ingratos increparet Magnetas, imminentésque prædiceret clades: multitudo obstreperet, nunc senatum, nunc Quintium accusando. Ita irrito incepto Villius ad Quintium sese recepit. At Quintius nuncio ad Pr. misso B vt reduceret domum copias, ipse nauibus Corinthum rediit. Abstulerunt me velut de spacio, Græciæ res immistæ Romanis, non quia ipsas operæpretium esset perscribere: sed quia caussæ fuerunt cum Antiocho belli. COSS. designatis (inde nanq; diuerteram) L. Quintius, & Cn. Domitius COSS. in prouincias profecti sunt, Quintius in Ligures, Domitius aduersus Boios. Boii quieuerunt, atque etiam senatus eorum cum liberis, & præfecti cum equitatu (summa omnium mille & quingenti) COS. dediderunt sese. Ab altero COS. ager Ligurum late est vastatus, castelláq; aliquot capta: vnde non præda modò omnis generis cum captiuis parta, sed recepti quoq; aliquot ciues sociiq;, qui in hostium potestate fuerant. Eodem hoc anno Vibonem colonia deducta est ex S C plebisq; scito. tria millia & septingenti pedites ierunt, trecenti equites. triumuiri deduxerunt eos, Q. Næuius, M. Minutius, M. Furius Crassipes. quinadena iugera agri data in singulos pedites sunt, duplex equitibus. Brutiorum proximè fuerat ager, Brutii ceperant de Græcis. Romæ per idem tempus duo maximi fuerūt terrores, diutinus alter, C sed segnior. terra dies duodequadraginta mouit. per totidem dies feriæ in solicitudine ac metu fuere. in triduum eius rei caussa supplicatio habita est. alter non pauor vanus, sed vera multorum clades fuit. incendio à foro Boario orto diem noctémque ædificia in Tyberim versa arsere, tabernæque omnes cum magni precii mercibus conflagrauerunt. Iam ferè in exitu annus erat, & in dies magis fama de Antiochi bello, & cura patribus crescebat: itaq; de prouinciis magistratuum designatorum, quò intètiores essent omnes, agitari cœptum est. Decreuere, vt COSS. Italia, & quò senatus censuisset, (iam esse bellum aduersus Antiochū regem omnes sciebant) prouinciæ essent. cuius ea sors esset, quatuor millia peditum ciuium Romanorum, & trecenti equites, sex millia sociûm Latini nominis cum quadringentis equitibus sunt decreta. eorum delectum habere L. Quintius COS. iussus, ne quid moraretur quo minus COS. nouus quò senatus cēsuisset, extemplo proficisci posset. Item de prouinciis prætorum decretum est, prima vt sors duæ, vrbanáq; & inter ciues ac peregrinos iurisdictio esset, secunda Brutii, D tertia classis, vt nauigaret quò senatus censuisset, quarta Sicilia, quinta Sardinia, sexta Hispania vlterior. Imperatum præterea L. Quintio COS. est, vt duas legiones ciuium Romanorū nouas conscriberet, & sociûm ac Latini nominis viginti millia peditum, & octingentos equites. eum exercitum prætori cui Brutii prouincia euenisset, decreuerunt. Aedes duæ Ioui eo anno in Capitolio dedicatæ sunt. Vouerat L. Furius Purpurio prætor Gallico bello vnam, alteram COS. Dedicauit Q. Martius Ralla duumuir. Iudicia in fœneratores eo anno multa seuere sunt facta, accusantibus priuatos ædilibus curulibus, M. Tuccio, & P. Iunio Bruto. de mulcta damnatorum quadrigæ inauratæ in Capitolio positæ in cella Iouis supra fastigium ædiculæ, & XII. clypea inaurata. & iidem porticum extra portam Trigeminā inter lignarios fecerunt. Intentis in apparatum noui belli Romanis, ne ab Antiocho quidem cessabatur. Tres eum ciuitates tenebant, Smyrna, & Alexandria Troas, & Lampsacus, quas neq; vi expugnare ad eam diem poterat, neq; cōditionibus in amicitiam perlicere, neq; à tergo relinquere traiiE ciens ipse in Europā volebat. Tenuit eum & de Annibale deliberatio: & primò naues apertæ, quas cum eo missurus in Africam fuerat, moratæ sunt: deinde an omnino mittendus esset, consultatio mota est, maximè à Thoante Aetolo. qui omnibus in Græcia tumultu completis, Demetriadem afferebat in potestate esse: & quibus mendaciis de rege, multiplicando verbis copias eius, erexerat multorum in Græcia animos, iisdem & regis spem inflabat. omnium votis eum accersiri. concursum ad littora futurū, vnde classem regiam prospexissent. Hic idem ausus de Annibale est mouere sententiā propè iam certam regis. nam neq; dimittendam partem nauium à classe regia censebat, neque si mittendæ naues forent, minus quempiam ei classi, quàm Annibalem præficiendum. Exulem illum, & Pœnum esse, cui mille in dies noua

consilia vel fortuna sua, vel ingenium possit facere. & ipsam eam gloriam belli, qua velut dote Annibal concilietur, nimiam in præfecto regio esse. regem conspici, regem vnum ducem, vnum imperatorem videri debere. Si classem, si exercitum amittat Annibal, idem damni fore ac si per alium ducem amittantur. si quid prospere eueniat, Annibalis eam, non Antiochi gloriam fore. Si verò vniuerso bello vincendi Romanos fortuna detur, quam spem esse, sub rege victurum Annibalem vni subiectum, qui patriam propè non tulerit? non ita se à iuuenta cum gessisse, spe animóq; complexum orbis terrarum imperium, vt in senectute dominum laturus videatur. Nihil opus esse regi Annibale duce, comite & consiliario eodem ad bellum vti posse. modicum fructum ex ingenio tali neque grauem neque inutilem fore. si summa petantur, & dantem & accipientem prægrauatura. Nulla ingenia tam prona ad inuidiam sunt, quàm eorum qui genus ac fortunam suam animis non æquant: quia virtutem & bonum alienum oderunt. Extemplo consilium mittendi Annibalis, quod vnum in principio belli vtiliter cogitatum erat, abiectum est. Demetriadis maximè defectione ab Romanis ad Aetolos elatus, non vltrà differre profectionem in Græciam constituit. Priusquam solueret naues, Ilium à mari ascendit, vt Mineruæ sacrificaret. Inde ad classem regressus, proficiscitur XL tectis nauibus, apertis LX. & ducentæ onerariæ cum omnis generis commeatu, bellicóque alio apparatu sequebantur. Imbrum primo insulam tenuit, inde Scyathum traiecit. ibi collectis in alto quæ dissipatæ erant nauibus, ad Pteleum primum continentis venit. Ibi Eurylochus ei Magnetarches, principésque Magnetum ab Demetriade occurrerunt. quorum frequentia lætus, die postero in vrbis portum nauibus est inuectus. Copias haud procul inde exposuit. X millia peditum fuere, & quingenti equites, sex elephanti, vix ad Græciam nudam occupandam satis copiarum, nedum ad sustinendum Romanum bellum. Aetoli posteaquam Demetriadem venisse Antiochum allatum est, concilio indicto decretum quo accerserent eum, fecerunt. Iam profectus ab Demetriade rex, quia ita decreturos sciebat: Phalaram in sinum Maliacum processerat. inde decreto accepto Lamiam venit, exceptus ingenti fauore multitudinis cum plausibus clamoribúsque, & quibus aliis lætitia effusa vulgi significatur. In concilium vt ventum est, à Phanea prætore principibúsq; aliis introductus, facto silentio rex dicere orsus. Prima eius oratio fuit excusantis quòd tanto minoribus spe atq; opinione omniũ copiis venisset. Id suæ impensæ erga eos voluntatis maximum debere indicium esse, quòd nec paratus satis vlla re, & tempore ad nauigandum immaturo, vocantibus legatis eorum haud grauate obsecutus esset, credidissétque, cum se vidissent Aetoli, omnia vel in se vno posita præsidia existimaturos esse. Cæterum eorum quoque se, quorum expectatio destituta in præsentia videatur, spem abunde expleturum. nam simul primum anni tempus nauigabile præbuisset mare, omnem se Græciam armis, viris, equis, omnem oram maritimã classibus cõpleturum, nec impensæ, nec labori, nec periculo parsurum, donec depulso ceruicibus eorum imperio Romano, liberam verè Græciam, atq; in ea principes Aetolos fecisset. cum exercitibus commeatus quoq; omnis generis ex Asia venturos. in præsentia curæ esse Aetolis debere, vt copia frumenti suis, & annona tolerabilis rerum aliarum suppeditetur. In hanc sententiam rex cum magno omnium assensu locutus discessit. Post discessum regis inter duos principes Aetolorum, Phaneam & Thoantem, contentio fuit. Phaneas recõciliatore pacis, & disceptatore de iis quæ in controuersia cum populo Romano essent, vtendum potius Antiocho censebat, quàm duce belli. Aduentum eius & maiestatem ad verecundiam faciendam Romanis vim maiorem habituram, quàm arma. Multa homines, ne bellare necesse sit, voluntate remittere, quæ bello & armis cogi non possint. Thoas negare, paci studere Phaneam: sed discutere apparatum belli velle, vt tædio & impetus relanguescat regis, & Romani tempus ad comparãdum habeant. Nihil enim æqui ab Romanis impetrari posse, toties legationibus missis Romam, toties cum ipso Quintio disceptando, satis expertum esse. nec nisi abscissa omni spe, auxilium Antiochi imploraturos fuisse. quo celerius spe omnium oblato, non esse elanguescendum: sed orandum potius regem, vt quoniam, quod maximum fuerit, ipse vindex Græciæ venerit, copias quoq; terrestres naualésq; accersat. armatũ regem aliquid impetraturum, inermem non pro Aetolis modo, sed ne pro se quidem ipso momenti vllius futurum apud Romanos. Hæc vicit sententia, imperatorémq; regem appellandum censuerunt, & XXX. principes, cum quibus, siqua vellet, consultaret, delegerunt. Ita dimisso concilio, multitudo omnis in suas ciuitates dilapsa est. Rex postero die cum apocletis eorũ vnde bellum ordiretur, consultabat. optimum visum est, Chalcidem frustra nuper ab Aetolis tentatam primùm aggredi, & celeritate in eam rem magis q̃ magno conatu & apparatu opus esse. Itaq; cum mille peditibus rex, qui ab

Demetriade

A Demetriade secuti erant,profectus per Phocidem est.& alio itinere principes Aetoli,iuniorum paucis euocatis,ad Cheroniam occurrerunt, & X constratis nauibus secuti sunt.Rex ad Salganea castris positis,nauibus ipse cum principibus Aetolorum Euripũ traiecit.& cum haud procul portu egressus esset,magistratus quoq; Chalcidensiũ & principes ante portã processerunt. pauci vtrinq; ad colloquium congressi sunt.Aetoli magnopere suadere, vt salua Romanorũ amicitia regem quoque assumerent sociũ atque amicum.Neq; enim eum inferendi belli,sed liberãdæ Græciæ caussa in Europam traiecisse,& re liberandæ,non verbis & simulatione,quod fecissent Romani.Nihil autem vtilius Græciæ ciuitatibus esse,quàm vtranque complecti amicitiam. ita enim ab vtriusque iniuria tutam alterius semper præsidio & fiducia fore.nam si non recepissent regem,viderent quid patiendum iis extemplo foret:cum Romanorum procul auxilium: hostis Antiochus,cui resistere viribus suis nõ possent,ante portas esset. Ad hęc Miction vnus ex prin-
B cipibus,mirari se dixit,ad quos liberandos Antiochus relicto regno suo in Europam traiecisset. nullam enim ciuitatem se in Græcia nosse,quæ aut præsidium habeat,aut stipẽdium Romanis pendat,aut fœdere iniquo alligata,quas nolit leges patiatur. itaque Chalcidenses neque vindice libertatis vllo indigere,cum liberi sint: neque præsidio,cũ pacem eiusdem P R beneficio & libertatem habeant.Amicitiam regis non aspernari, neq; ipsorum Aetolorum. id primùm eos pro amicis facturos,si insula excedant atque abeant.nam ipsis certum esse, non modò nõ recipere mœnibus,sed ne societatem quidem vllam pacisci,nisi ex authoritate Romanorum. Hæc renunciata regi ad naues,vbi restiterat,cum essent:in præsentia(neque enim iis venerat copiis, vt vi agere quicquã posset) reuerti Demetriadem placuit. ibi,quoniam primũ inane inceptum euasisset,consultare cum Aetolis rex quid deinde fieret.Placuit Achęos & Aminandrum regem Athamãnum tentare. Bœotiorum gentem auersam ab Romanis iam inde à Barcillæ morte, & quæ secutæ eam fuerant,censebant.Achæorum Philopœmenem principem æmulatione gloriæ
C in bello Laconum,infestũ inuisũmque esse Quintio credebant. Aminander vxorẽ Apamiam, filiam Alexandri cuiusdam Megalopolitani,habebat,qui se oriundum à Magno Alexandro ferens,filiis duobus Philippum atque Alexandrum,& filiæ Apamiam nomina imposuerat, quam regiis inclytam nuptiis maior ex fratribus Philippus secutus in Athamaniam fuerat. Hũc fortè ingenio vanum Aetoli & Antiochus impulerãt in spem, quòd is vere regum stirpis esset, regni Macedonię,si Aminandrum Athamanẽsque Antiocho coniunxisset.& ea vanitas promissorum non apud Philippum modò,sed etiam apud Aminandrum valuit. In Achaia legatis Antiochi Aetolorúmq; coram T.Quintio Aegii datum est conciliũ.Antiochi legatus prior quàm Aetoli est auditus. Is,vt plerique quos opes regiæ alunt,vaniloquus,maria terras inani sonitu verborum compleuit.Equitum innumerabilem vim traiici Hellesponto in Europam,partim loricatos,quos cataphractos vocant:partim sagittis ex equo vtentes,& à quo nihil satis tecti sit,auersos refugiente equo certius figentes.His equestribus copiis quanquam vel totius Europæ exerci-
D tus in vnum coacti,obrui possent, adiiciebat multiplices copias peditum, & nominibus quoq; gentium vix fando auditis terrebat:Dahas,Medos,Elymæósq; & Cadusios appellãs.Naualium verò copiarum quas nulli portus capere in Græcia possent,dextrum cornu Sidonios & Tyrios, sinistrum Aradios & ex Pamphylia Sidetas tenere,quas gentes nullæ vnquam nec arte nec virtute nauali æquassent. Iam pecuniam,iam alios belli apparatus referre superuacaneum esse.scire ipsos,abundasse semper auro regna Asiæ. Itaque non cum Philippo, nec Annibale rem futuram Romanis,principe altero ciuitatis,altero Macedoniæ tantùm regni finibus incluso,sed cum magno Asiæ totius,partisque Europæ rege.Eum tamen quanquam ab vltimis oriẽtis terminis ad liberandam Græciam veniat,nihil postulare ab Achæis,in quo fides eorum aduersus Romanos priores socios atque amicos lædatur.non enim vt secum aduersus eos arma capiãt, sed vt neutri parti sese coniungant,petere: pacem vtrique parti, quod medios deceat amicos, optent,bello se non interponant. Idem fermè & Aetolorum legatus Archidamus petiit,vt quæ
E facillima & tutissima esset,quietem præstarent,spectatorésq; belli,fortunarum alienarum euentum sine vllo discrimine rerum suarum opperirẽtur. Prouectus deinde est intemperãtia linguæ in maledicta,nũc communiter Romanorum,nunc propriè ipsius Quintii,ingratos appellans, & exprobrans non victoriam modò de Philippo virtute Aetolorum partam,sed etiam salutem: ipsúmque & exercitum sua opera seruatos.Quo enim illum vnquam imperatoris functum officio esse?auspicantem immolantémque,& vota nuncupantem sacrificuli vatis modo in acie vi-
» disse,cum ipse corpus suum pro eo telis hostium obiiceret. Ad ea Quintius:Coram quibus ma-
» gis quàm apud quos verba faceret,dicere Archidamum rationem habuisse. Achæos enim pro-
» bè scire,Aetolorum omnem ferociam in verbis,non in factis esse,& in conciliis magis concio-
[illegible]

K

» nibúſque, quàm in acie apparere. itaque parui Achæorum exiſtimationem, quibus notos eſſe ſe F
» ſcirent, feciſſe: legatis regis, & per eos abſenti regi eum ſe iactaſſe. Quòd ſi quis antea ignoraſſet
» quæ res Antiochum & Aetolos coniunxiſſet, ex legatorum ſermone potuiſſet apparere. mètien-
» do inuicem, iactandóque vires quas non haberent, inflaſſe vana ſpe, atque inflatos eſſe, dum ii
» ab ſe Philippum victum, ſua virtute protectos Romanos, & quæ modo audiebatis, narrant: vos,
» cæteráſque ciuitates & gentes, ſuam ſectam eſſe ſecuturos: rex contrà peditum equitúmque nu-
» bes iactat, & conſternit maria ſuis claſſibus. Eſt autem res ſimillima cœnæ Chalcidenſis hoſpi-
» tis mei, hominis & boni, & ſciti conuiuatoris. apud quem ſolſtitiali tempore comiter accepti
» cum miraremur vnde illi eo tempore anni tam multa & varia venatio: homo non quàm iſti
» ſunt glorioſus, renidens, condimentis ait varietatem illam & ſpeciem ferinę carnis ex manſue-
» to ſue factam. Hoc dici aptè in copias regis quæ paulò antè iactatæ ſint, poſſe. varia enim ge-
» nera armorum, & multa nomina gentium inauditarum, Dahas, & Medos, & Caduſios, & Eli- G
» mæos, Syros omnes eſſe: haud paulo mancipiorum melius, propter ſeruilia ingenia, quàm mi-
» litum genus. Et vtinam ſubiicere oculis veſtris Achæi poſſem concurſationem regis magni ab
» Demetriade nunc Lamiam in concilium Aetolorum, nunc Chalcidem. videretis vix duarum
» malè plenarum legiuncularum inſtar in caſtris regis. videretis regem nunc mendicantem pro-
» pè frumentum ab Aetolis, quod militi admetiatur: nunc mutuas pecunias fœnore in ſtipen-
» dium quærentem: nunc ad portas Chalcidis ſtantem, & mox inde excluſum, nihil aliud quàm
» Aulide atque Euripo ſpectatis, in Aetoliam redeuntem. Malè crediderunt & Antiochus Aeto-
» lis, & Aetoli regiæ vanitati. quo minus vos decipi debetis, ſed expertæ potius ſpectatæque Ro-
» manorum fidei credere. Nam quod optimum eſſe dicant, non interponi vos bello, nihil imò
» tam alienum rebus veſtris eſt. quippe ſine gratia, ſine dignitate præmium victoris eritis. Nec
abſurdè aduerſus vtroſque reſpondiſſe viſus eſt, & facile erat orationẽ apud fauentes æquis au-
ribus accipi. nulla enim nec diſceptatio, nec dubitatio fuit, quin omnes, eoſdẽ genti Achæorum H
hoſteis & amicos quos populus Romanus cenſuiſſet, iudicarẽt, bellúmq; & Antiocho & Aeto-
lis nunciari iuberent. Auxilia etiam quò cenſuit Quintius, quingẽtorum militum Chalcidem,
quingentorum Piræeum extẽplo miſerunt. Erat enim haud procul ſeditione Athenis res, tra-
hentibus ad Antiochum quibuſdam ſpe largitionum venalem pretio multitudinem, donec ab
iis qui Romanæ partis erant, Quintius eſt accitus, & accuſante Leonte quodã Apollodorus au-
thor defectionis damnatus, atque in exilium eſt eiectus. Et ab Achæis quidẽ cum triſti reſpon-
ſo legatio ad regem rediit. Bœoti nihil certi reſponderunt. Cum Antiochus in Bœotiã veniſ-
ſet, tum quid ſibi faciundum eſſet, ſe deliberaturos eſſe. Antiochus cũ ad Chalcidis præſidium
& Achæos & Eumenem regem miſiſſe audiſſet: maturandum ratus, vt & præuenirent ſui, & ve-
nientes, ſi poſſent, exciperent: Menippum cum tribus fermè millibus militum, & cũ omni claſſe
Polyxenidam mittit. ipſe paucos poſt dies ſex millia ſuorũ militum, & ex ea copia quæ Lamiæ
repentè colligi potuit, non ita multos Aetolos ducit. Achæi quingenti, ab Eumene rege modi- I
cum auxilium miſſum, duce Xenoclide Chalcidẽſi nõdum obſeſſis itineribus tutò tranſgreſſi
Euripum, Chalcidẽ peruenerunt. Romani milites, quingenti fermè & ipſi, cum iam Menippus
caſtra ante Salganea ad Hermeum, quà trãſitus ex Bœotia in Eubœam inſulam eſt, haberet, ve-
nerunt. Miction erat cũ iis legatus à Chalcide ad Quintium ad id ipſum præſidium petẽdum
miſſus. qui poſteaquam obſeſſas ab hoſtibus fauces vidit: omiſſo ad Aulidem itinere, Deliũ con-
uertit, vt inde in Eubœam tranſmiſſurus. Templũ eſt Apollinis Delium imminẽs mari, quin-
que millia paſſuum à Tanagra abeſt. min⁹ quatuor millium inde in proxima Eubœæ eſt mari
traiectus. Vbi & in fano lucóq;, ea religione & eo iure ſancto quo ſunt templa quæ aſyla Gręci
appellant: & nondũ aut indicto bello, aut ita cõmiſſo, vt ſtrictos gladios, aut ſanguinẽ vſquam
factum audiſſent, cum per magnũ ocium milites, alii ad ſpectaculum templi luciq; verſi, alii in
litore inermes vagarentur, magna pars per agros lignatũ pabulatúmq; dilapſa eſſet: repẽtè Me-
nippus palatos paſſim aggreſſus eos cecidit, ad quinquaginta viuos cepit. perpauci effugerũt, in K
quibus Miction parua oneraria naue exceptus. Ea res Quintio Romaniſq; ſicut iactura militũ
moleſta, ita ad ius inferendi Antiocho belli adieciſſe aliquantum videbatur. Antiochus admo-
to ad Aulidem exercitu, cum rurſus oratores partim ex ſuis, partim Aetolos Chalcidem miſiſ-
ſet, qui eadem illa quæ nuper cum minis grauioribus agerent, nequicquam contrà Mictione &
Xenoclide tendentibus, facile tenuit vt portæ ſibi aperirentur. Qui Romanæ partis erant, ſub
aduentum regis vrbe exceſſerunt. Achæorum & Eumenis milites Salganea tenebant. Et in
Euripo caſtellũ Romani milites pauci cuſtodiæ cauſſa loci communiebant. Salganea Menip-
pus, rex ipſe caſtellum Euripi oppugnare eſt adortus. Priores Achæi & Eumenis milites pacti
vt ſine

A vt sine fraude liceret abire,præsidio excesserunt.pertinacius Romani Euripum tuebantur.Hi quoque tamen cum terra marique obsiderentur, & iam machinas tormentáque comportari viderent,non tulere obsidionem.Cum id quod caput erat Eubœæ,teneret rex,ne cæteræ quidem eius insulæ vrbes imperium abnuerũt.magnóque principio sibi orsus bellum videbatur, quòd tanta insula & tot opportunæ vrbes in suam ditionem venissent.

DECADIS QVARTAE LIBER SEXTVS.

Vblium Cornelium Cn. F.Scipionem & M. Acilium Glabrionem consules inito magistratu,patres priusquam de prouinciis agerent, res diuinas facere maioribus hostiis iusserunt in omnibus fanis,in quibus lectisternium maiore parte anni fieri solet:precariq;,quod senatus de nouo bello in animo haberet, vt ea res senatui populóque Romano bene atque feliciter eueniret.Ea omnia sacrificia læta fuerunt,primisque hostiis perlitatũ est, & ita B aruspices responderũt, eo bello terminos populi Romani propagari, victoriam ac triumphum ostendi.Hæc cum renunciata essent,solutis religione animis,patres rogationem ad populum ferri iusserunt:vellent iuberéntne cum Antiocho rege,quique sectam eius secuti essent,bellũ iniri?si ea rogatio perlata esset:tum,si ita videretur cõsulibus, rem integram ad senatum referrent. P.Cornelius eam rogationem pertulit.tum senatus decreuit,vt consules Italiam & Græciam prouincias sortirentur.cui Græcia euenisset,vt præter eum numerum militum,quem L. Quintius in eam prouinciã ex authoritate senatus scripsisset, imperassetve,eum exercitum acciperet,quem M.Bebius prætor anno priore ex S C in Macedoniam traiecisset.& extra Italiam permissum,vt si res postulasset,auxilia ab sociis ne supra quinque millium numerum acciperet.L.Quintium superioris anni cõsulem legari ad id bellum placuit. Alter COS. cui Italia prouincia euenisset,cum Boiis iussus bellũ gerere vtro exercitu mallet ex duobus quos C superiores COSS. habuissent:alterum vt mitteret Romam,eæq; vrbanæ legiones essent paratæ quò senatus censuisset. His ita in senatu ad id,quę cuius prouincia foret,decretis,tũ demum sortiri consules placuit.Acilio Græcia,Cornelio Italia euênit. Certa deinde sorte senatuscõsultum factum est,quod populus Romanus eo tempore duellum iussisset cum rege Antiocho esse, quique sub imperio eius essent,vt eius rei caussa supplicationem imperarent consules:vtiq; M. Acilius COS. ludos magnos Ioui voueret, & dona ad omnia puluinaria. Id votum in hæc » verba præeunte P.Licinio pontifice maximo consul nuncupauit. Si duellum quod cum An» tiocho rege sumi populus iussit,id ex sententia senatus populiq; Romani confectũ erit,tum tibi » Iupiter populus Romanus ludos magnos dies X continuos faciet, donáq; ad omnia puluina» ria dabuntur de pecunia quantã senatus decreuerit.quisquis magistratus eos ludos quãdo vbi» que faxit,hi ludi rectè facti,donáq; data rectè sunto. Supplicatio inde ab duobus COSS.edicta per biduum fuit. Consulibus sortitis prouincias,extemplo & prætores sortiti sunt.M.Iunio D Bruto iurisdictio vtraq; euênit:A.Cornelio Mãmulæ Brutii,M.Aemylio Lepido Sicilia, L.Oppio Salinatori Sardinia,C.Liuio Salinatori classis,L.Aemylio Paulo Hispania vlterior. His ita exercitus decreti.A.Cornelio noui milites,cõscripti priore anno ex S C à L.Quintio consule dati sunt:iussúsque tueri omnem oram circa Tarentum Brundusiúmque.L.Aemylio Paulo in vlteriorem Hispaniam præter eum exercitum quem à M.Fuluio proprætore accepturus esset, decretum vt nouorum militum tria millia duceret,& trecentos equites,ita vt in iis duæ partes sociûm Latini nominis,tertia ciuium Romanorũ esset.Idem supplementi ad C.Flaminium,cui imperium prorogabatur,in Hispaniam citeriorem est missum.M.Aemylius Lepidus à L.Valerio,cui successurus esset,simul prouinciam exercitúmq; accipere iussus:L.Valerium,si ita videretur,proprætorem in prouincia retinere, & prouinciam ita diuidere,vt vna ab Agrigento ad Pachynum esset,altera à Pachyno Tyndarium. eam maritimã oram L.Valerius XX nauibus longis custodiret.Eidem prętori mandatũ,vt duas decimas frumenti exigeret,id ad mare comportandum deuehendúmq; in Græciam curaret.Idem L.Oppio de alteris decimis exigẽdis in Sardinia imperatum.cæterùm non in Græciam,sed Romam id frumentum portari placere. C. Liuius prętor,cui classis euenerat,cum XXX nauibus paratis traiicere in Græciã primo quoq; tempore iussus,& ab Attilio naues accipere.veteres naues quæ in naualibus erant, vt reficeret & armaret,M.Iunio prætori negotium datũ est,& in eam classem socios nauales libertinos legeret. Legati terni in Africam ad Carthaginienses & in Numidiam ad frumentum rogandũ,quod in Græciam portaretur,missi,pro quo pretium solueret populus Romanus. Adeóq; in apparatum

curámque eius belli ciuitas intẽta fuit, vt P. Cornelius COS. ediceret, qui senatores essent, quibúsque in senatu sententiam dicere liceret, quique minores magistratus essent, ne quis eorum longius ab vrbe Roma abiret, quàm vnde eo die redire posset, néve vno tempore quinque senatores ab vrbe Roma abessent. In comparanda impigrè classe C. Liuium prætorem contentio orta cum colonis maritimis paulisper tenuit. nam cum cogerentur in classem, tribunos plebis appellarunt. ab iis ad senatum reiecti sunt. senatus ita, vt ad vnum omnes consentirent, decreuit vacationem rei naualis his colonis nõ esse. Hostia, & Fregena, & Castrum nouum, & Pyrgi, & Antium, & Tarracina, & Minturnæ, & Sinuessa fuerunt, quæ cum prætore de vacatione certauerunt. Cõsul deinde M. Acilius ex S C ad collegium fœcialium retulit, ipsíne vtique regi Antiocho indiceretur bellum? an satis esset ad præsidium aliquod eius nunciare? & num Aetolis quoque separatim indici iuberent bellum? & num prius societas eis & amicitia renuncianda esset, quàm bellum indicendum? Fœciales responderunt: iam antè sese, cum de Philippo consulerentur, decreuisse, nihil referre, ipsi coram, an ad præsidium nunciaretur. amicitiam renunciatam videri, cum legatis toties repetentibus res, nec reddi nec satisfieri æquum censuissent. Aetolos vltro sibi bellum indixisse, cum Demetriadem sociorum vrbem per vim occupassent, Chalcidem terra marique oppugnatum issent, regem Antiochum in Europam ad bellum populo Romano inferendum traduxissent. Omnibus iam satis comparatis, M. Acilius COS. edixit, vt quos L. Quintius milites conscripsisset, & quos sociis nominique Latino imperasset, quos secum in prouinciam ire oporteret, & tribuni militũ legionis primæ & tertiæ, vti omnes Brundusium idibus Maiis conuenirent. ipse ad quintum nonas Maias paludatus vrbe egressus est. Per eosdem dies & prætores in prouincias profecti sunt. Sub idem tempus legati ab duobus regibus, Philippo & Ptolemæo Aegypti rege, Romam venerunt, pollicentes ad bellum auxilia, & pecuniam & frumentum. ab Ptolemæo etiam mille pondo auri, XX millia pondo argenti allata. Nihil est acceptum, gratiæ regibus actæ. & cum vterque se cũ omnibus copiis in Aetoliam venturum, bellóque interfuturum polliceretur, Ptolemæo id remissum. Philippi legatis responsum, gratum eum senatui populóque Romano facturum, si M. Acilio consuli non defuisset. Item ab Carthaginiensibus & Masanissa rege legati venerunt. Carthaginienses tritici modiûm mille, hordei quingenta millia ad exercitum, dimidium eius Romam apportaturos polliciti sunt. id vt ab se munus Romani acciperẽt, petere se, & classem suorum suo sumptu comparaturos, & stipendium quod pluribus pensionibus in multos annos deberent, præsens omne daturos. Masanissæ legati quingenta millia modiûm tritici, trecenta hordei ad exercitum in Græciã, Romam trecenta millia modiûm tritici, CC quinquaginta hordei, equites quingentos, elephãtos XX regem ad M. Acilium consulem missurum. De frumento vtrisque responsum, ita vsurum eo populum Romanum, si pretium acciperent. De classe Carthaginiensibus remissum, præterquam si quid nauium ex fœdere deberẽt. de pecunia ita responsum, nullam ante diem accepturos. Cum hæc Romæ agebantur, Chalcide Antiochus ne cessaret per hybernorum tempus, partim ipse sollicitabat ciuitatum animos mittendis legatis, partim vltro ad eum veniebant, sicut Epirotæ cõmuni gentis consensu, & Elei è Peloponneso venerunt. Elei auxilium aduersus Achæos petebãt, quos post bellum non ex sua sententia indictum Antiocho, primùm ciuitati suæ arma illaturos credebãt. Mille iis pedites cum duce Cretensi Euphane sunt missi. Epirotarum legatio erat minimè in partem vllam liberi aut simplicis animi. apud regem gratiam initam volebãt, cum eo vt cauerent ne quid offenderent Romanos. petebant enim ne se temerè in caussam deduceret, expositos aduersus Italiam pro omni Græcia, & primos impetus Romanorum excepturos. sed si ipse posset terrestribus naualibúsque copiis præsidere Epiro, cupide eum omnes Epirotas & vrbibus & portubus suis accepturos. si id non posset, deprecari ne se nudos atque inermes Romano bello obiiceret. Hac legatione id agi apparebat, vt siue (quod magis credebant) abstinuisset Epiro, integra sibi omnia apud exercitus Romanos essent, conciliata satis apud regem gratia, quòd accepturi fuissent venientem. siue venisset, sic quoque spes veniç ab Romanis foret, quòd non expectato longinquo auxilio ab se, præsentis viribus succubuissent. Huic tam perplexæ legationi quia non satis in promptu erat quid responderet, legatos se missurum ad eos dixit, qui de iis quæ ad illos séque communiter pertinerent, loquerentur. In Bœotiam ipse profectus est, caussas in speciem iræ aduersus Romanos eas quas antè dixi, habẽtem, Barcillæ necem, & bellum à Quintio Coroneæ propter Romanorum militum cædes illatum: re vera per multa iam secula publicè priuatimque labente egregia quondam disciplina gẽtis, & multorum eo statu, qui diuturnus esse sine mutatione rerum non posset. Obuiam effusis vndiq; Bœotiæ principibus, Thebas venit. Ibi in concilio gẽtis, quanquam & ad Delium impetu in præsidium Romanum

A manum facto,& ad Chalcidem commiserat nec à paruis nec dubiis principiis bellum: tamen
eandem orationem exorsus,qua in colloquio primo ad Chalcidē,quáque per legatos in con-
cilio Achæorum vsus erat, vt amicitiam secum institui,non bellū indici Romanis postularet,
neminem quid ageretur,fallebat.decretum tamen sub leui verborū prætextu pro rege aduer-
sus Romanos factum est.Hac quoq; gente adiūcta Chalcidem regressus,præmissis inde literis,
vt Demetriadem conuenirent principes Aetolorum,cum quibus de summa rerum deliberaret,
nauibus eò ad diem indictam concilio venit.Et Aminander accitus ad consultandū ex Atha-
mania,& Annibal Pœnus iamdiu non adhibitus,interfuit ei consilio. Consultatū de Thessalo-
rum gente est,quorum omnibus qui aderant, voluntas tentāda videbatur.in eo modò diuersę
sententiæ erant,quòd alii extemplo agendū,alii ex hyeme,quæ tunc fermè media erat,differen-
dum in veris principium,& alii legatos tantūmodo mittendos,alii cum omnibus copiis eun-
dum censebant,terrendósq; metu,si cunctaretur.Cum circa hanc ferè consultationē disceptа-
tio omnis verteretur:Annibal nominatim interrogatus sentētiam,in vniuersi belli cogitatio-
nem regem,atq; eos qui aderant,tali oratione auertit. Si ex quo traiecimus in Græciam,adhi-
B bitus essem in consilium,cum de Eubœa,de Achæis,de Bœotia agebatur, eandem sententiā di-
» xissem,quam hodie cū de Thessalis agitur,dicam.Ante omnia Philippū & Macedonas in socie-
» tatem belli quacunq; ratione censeo deducendos esse. nam quod ad Eubœam Bœotósque &
» Thessalos attinet,cui dubium est quin vt quibus nullæ suæ vires sint,præsentibus adulādo sem-
» per,quem metū in consilio habeant,eodē ad impetrandā veniam vtantur?simul ac Romanum
» exercitum in Græcia viderint,ad consuetū imperiū se auertant?nec iis noxæ futurum sit,quòd
» cum Romani procul abessent,vim tuam præsentis,exercitúsque tui experiri noluerint?Quāto
» igitur prius potiúsque est Philippū nobis coniungere quàm hos?cui si semel in caussam descen-
» derit,nihil integri futurum sit:quique eas vires afferat, quæ nō accessio tantùm ad Romanum
» esse bellum,sed per se ipsæ nuper sustinere potuerint Romanos. Hoc ego adiūcto(absit verbo
C inuidia)quî dubitare de euentu possim?cum quibus aduersus Philippū valuerint Romani, iis
» nunc fore videam vt ipsi oppugnentur.Aetoli qui Philippum(quod inter omnes constat) vi-
» cerunt,cum Philippo aduersus Romanos pugnabunt.Aminād̄er atque Athamânum gens,quo-
» rum secundum Aetolos plurima fuit opera in eo bello,nobiscū stabunt.Philippus tum te quie-
» to totam molē sustinebat belli: nunc duo maximi reges,Asię Europæq; viribus aduersus vnum
» populum,vt meam vtranq; fortunam taceam,patrum certè ætate ne vni quidem Epirotarum
» regi parem,quicquid tādem erit vobiscum comparatus,geretis bellum. Quæ igitur res mihi fi-
» duciam præbet coniungi nobis Philippum posse? vna,communis vtilitas,quæ societatis maxi-
» mum vinculum est.altera,authores vos Aetoli.vester enim legatus hic Thoas inter cætera,quæ
» ad exciēdum in Græciam Antiochum dicere est solitus:ante omnia hoc semper affirmauit,fre-
» mere Philippum,& ægrè pati sub specie pacis leges seruitutis sibi impositas. ille quidē feræ be-
» stiæ vinctæ aut clausæ,& refringere claustra cupienti,regis irā verbis æquabat.cuius si talis ani-
D mus est,soluamus nos eius vincula,& claustra refringamus,vt erumpere diu coercita ira in ho-
» stes cōmunes possit.Quòd si nihil eum legatio nostra mouerit:at nos,quoniam nobis eū adiun-
» gere nō possumus,ne hostibus nostris ille adiungi possit,caueamus.Seleucus filius tuus Lysima-
» chiæ est:qui si eo exercitu quem secum habet,per Thraciam proxima Macedoniæ cœperit de-
» populari, facilè ab auxilio ferendo Romanis Philippum ad sua potissimum tuenda auertet.
» De Philippo meam sentētiam habes.De ratione vniuersi belli quid sentirem,iam ab initio non
» ignorasti.quòd si tum auditus forem, non in Eubœa Chalcidem captam,& castellū Euripi ex-
» pugnatum Romani,sed Hetruriam Ligurúmq; & Galliæ Cisalpinæ oram bello ardere, & qui
» maximus iis terror est,Annibalē in Italia esse audirēt.Nunc quoq; accersas censeo omneis na-
» uales terrestrésq; copias,sequantur classem onerariæ cum commeatibus. nam hic sicut ad belli
» munera pauci sumus,sic nimis multi pro inopia cōmeatuum.Cum omneis tuas cōtraxeris vi-
» res,diuisa classe partē Corcyræ in statione habebis,ne transitus Romanis liber ac tutus pateat:
» partem ad littus Italię,quod Sardiniā Africamq; spectat,traiicies:ipse cum omnibus terrestribus
E copiis in Byllioniū agrum procedes:inde Græciæ præsidebis,& speciē Romanis traiecturum te
» præbēs,& si res poposcerit,traiecturus. Hæc suadeo,qui vt nō omnis peritissimus sim belli,cum
» Romanis certè bellare bonis malisque meis didici.In quæ consiliū dedi,in eadem nec infide-
» lem,nec segnem operam polliceor.Dii approbent eam sententiam,quę tibi optima visa fuerit.

Hæc fermè Annibalis oratio fuit,quam laudarūt magis in præsentia qui aderāt,quàm rebus
ipsis executi sunt.nihil enim eorum est factum,nisi quòd ad classem copiásque accersendas ex
Asia Polyxenidā misit.Legati Larissam ad conciliū Thessalorum sunt missi,& Aetolis Aminan-

dróque dies ad conueniendum exercitui Pheras est indictus. eodem & rex cum suis copiis confestim venit. Ibi dum opperiretur Aminandrum atq; Aetolos, Philippum Megalopolitanũ cum duobus millibus hominum ad legenda ossa Macedonum circa Cynoscephalas, vbi debellatum erat cum Philippo, misit: siue ab ipso quærente sibi commendationem ad Macedonum gẽtem, & inuidiã regi, quod insepultos milites reliquisset, monitus, siue ab insita regibus vanitate, ad cõsilium specie amplum, re inane, animo adiecto. Tumulus est in vnum ossibus quæ passim strata erant, coaceruatis factus, qui nullam gratiam ad Macedonas, odium ingens ad Philippũ mouit. Itaque qui ad id tempus fortunam esset in consilio habiturus, is extemplo ad M. Bebiũ proprætorem misit, Antiochum in Thessaliam impetum fecisse. si videretur ei, moueret ex hybernis. se obuiam processurum, vt quid agendum esset, consultarent. Antiocho ad Pheras iam castra habenti, vbi coniunxerant ei se Aetoli & Aminander: legati ab Larissa venerunt, quærentes quod ob factum dictúmve Thessalorum bello lacesseret eos: simul orantes, vt remoto exercitu, per legatos, si quid ei videretur, secum disceptaret. Eodem tempore quingẽtos armatos duce Hippolocho Pheras in præsidium miserunt. hi exclusi aditu, iam omnia itinera obsidẽtibus regiis, Scotussam se receperunt. Legatis Larissæorum rex clementer respondit, nõ belli faciendi, sed tuendæ & stabiliendæ libertatis Thessalorũ caussa se Thessaliam intrasse. Similia his qui cum Pheræis ageret, missus. cui nullo dato responso, Pheræi ipsi suum legatum ad regem, principem ciuitatis Pausaniam miserunt. Qui cum haud dissimilia his, vt in caussa pari, quæ pro Chalcidensibus in colloquio ad Euripi fretum dicta erant, quædam etiam ferocius egisset: rex etiam atque etiam deliberare eos iussos, ne id consilii caperent, cuiusdum in futurum nimis cauti & prouidi essent, extemplo pœniteret, dimisit. Hæc renunciata Pheras legatio cum esset, ne paulum quidẽ dubitarunt, quin pro fide erga Romanos quicquid sors belli tulisset, paterentur. Itaque & hi summa ope parabant se ad vrbem defendendam, & rex ab omni parte simul oppugnare mœnia est aggressus: & qui satis intelligeret (neque enim dubium erat) in euentu eius vrbis positum esse, quam primam aggressus esset, aut sperni deinde ab vniuersa gente Thessalorum, aut timeri se, omnem vndique terrorem obsessis iniecit. Primũ impetum oppugnationis satis constanter sustinuerunt: deinde cum multi propugnantes caderent aut vulnerarentur, labare animi cœpere. reuocati deinde castigationibus principum ad perseuerandum in proposito, relicto exteriore circulo muri, deficientibus iam copiis, in interiorem partem vrbis cõcesserunt, cui breuior orbis munitionis circuniectus erat. postremò victi malis cum timerẽt ne vi captis nulla apud victorem venia esset, dediderunt sese. Nihil inde moratus rex, IIII millia armatorũ, dum recens terror esset, Scotussam misit. Nec ibi mora deditionis est facta, cernentibus Pheræorum recens exemplum, qui quod pertinaciter primò abnuerant, malo domiti tandem fecissent. cũ ipsa vrbe Hippolochus Larissæorúmq; deditum est præsidium. Dimissi ab rege inuiolati omnes, quòd eam rem magni momenti futuram rex ad conciliãdos Larissæorum animos credebat. Intra decimum diem quàm Pheras venerat, his perfectis, Cranonem profectus cum toto exercitu primo aduẽtu cepit. inde Cypæram & Metropolin, & iis circuniecta castella recepit. omniaq; iam regionis eius, præter Atracem & Gyrtonẽ, in potestate erant. Tum aggredi Larissam constituit, ratus vel terrore cæterarũ expugnatarum, vel beneficio pręsidii dimissi, vel exẽplo tot ciuitatũ dedentium sese, non vltrà in pertinacia mansuros. Elephãtis agi ante signa terroris caussa iussis, quadrato agmine ad vrbem incessit, vt incerti fluctuarẽtur animi magnę partis Larissæorum inter metũ præsentem hostiũ, & verecundiam absentiũ sociorũ. Per eosdem dies Aminander cum Athamanũ iuuẽtute occupat Pellinæum, & Menippus cum tribus millibus peditum Aetolorũ, & ducentis equitibus in Perræbiam profectus, Mallœam & Cyretias vi cepit, depopulatúsq; est agrũ Tripolitanum. His raptim peractis, Larissam ad regẽ redeunt. consultanti quidnam agendũ esset de Larissa, superuenerunt. Ibi in diuersum sententiæ tendebãt: aliis vim adhibendã, & non differẽdum censentibus, quin operibus ac machinis simul vndiq; mœnia aggrederẽtur vrbis sitæ in plano, à parte campestri vndiq; facilis aditu: aliis nũc vires vrbis nequaquam Pheris conferẽdæ memorantibus, nunc hyemem & tẽpus anni nulli bellicæ rei, minimè obsidioni atq; oppugnationi vrbiũ aptum. Incerto regi inter spem metúmq; legati à Pharsalo, qui ad dedendã vrbem suam fortè venerant, animos auxerũt. M. Bebius interim cum Philippo in Dassaretiis cõgressus Ap. Claudiũ ex cõmuni consilio ad præsidiũ Larissæ misit. qui per Macedoniã magnis itineribus in iugum montiũ quod super Gonnos est, peruenit. Oppidũ Gonni XX millia ab Larissa abest, in ipsis faucibus saltus, quæ Tẽpe appellantur, situ. Ibi castra metatus latius quàm pro copiis, & pluris quàm quot satis in vsum erant, ignes cum accendisset, speciẽ quam quęsierat, hosti fecit, omnẽ ibi Romanũ exercitum cum rege Philippo esse.

A esse. Itaque hyemem instare apud suos caussatus rex, vnum tantum moratus diem ab Larissa recessit, & Demetriadem rediit. Aetolique & Athamanes in suos receperunt se fines. Appius etsi cuius rei caussa missus erat, solutam cernebat obsidionem: tamen Larissam ad confirmandos in reliquum sociorũ animos descendit: duplexque lætitia erat, quòd & hostes excesserant finibus, & intra mœnia præsidiũ Romanum cernebant. Rex Chalcidẽ à Demetriade profectus, amore captus virginis Chalcidensis Cleoptolemi filiæ: cum patrem, primò adlegando, deinde coràm ipse rogando fatigasset, inuitum se grauioris fortunæ conditioni illigãtem: tandẽ impetrata re, tanquã in media pace nuptias celebrat, & reliquum hyemis, oblitus quantas simul duas res suscepisset, bellum Romanũ, & Græciam liberãdam, omissa omnium rerum cura, in cõuiuiis, & vinum sequentibus voluptatibus, ac deinde ex fatigatione magis quàm satietate earum in somno traduxit. Eadem omnes præfectos regios, qui vbiq; ad Bœotiã maximè præpositi hybernis erãt, B cepit luxuria. in eandẽ & milites effusi sunt, nec quisquam eorũ aut arma induit, aut stationem aut vigilias seruauit, aut quicquam quod militaris operis aut muneris esset, fecit. Itaq; principio veris cum per Phocidẽ Cheroneam, quò cõuenire omnẽ vndiq; exercitũ iusserat, venisset: facilè animaduertit nihilo seueriore disciplina milites quàm ducẽ hybernasse. Alexandrũ inde Acarnanem & Menippum Macedonem Stratũ Aetoliæ copias ducere iussit. ipse Delphis sacrificio Apollini facto, Naupactũ processit. concilio principũ Aetoliȩ habito, via quȩ præter Chalcidem & Lysimachiã fert ad Stratum, suis qui per Maliacũ sinum veniebant, occurrit. Ibi Mnesilochus princeps Acarnanũ multis emptus donis, non ipse solùm gentem regi conciliabat, sed Clytum etiam prætorem, penes quem tum summa potestas erat, in suam sententiã adduxerat. Is cũ Leucadios, quod Acarnaniæ caput est, non facilè ad defectionẽ posse cerneret impelli propter metũ Romanæ classis, quæ cũ Attalo, quæve circa Cephaleniam erat, arte eos est aggressus. nam cũ in concilio dixisset tuenda mediterranea Acarnaniæ esse, & omnibus qui arma ferrent, exeundum C ad Medeonem & Tyrrheum, ne ab Antiocho aut Aetolis occuparentur: fuere qui dicerẽt, nihil attinere omneis tumultuosè concitari, satis esse quingentorum hominum præsidiũ. eam iuuentutem nactus, trecentis Medeone, ducẽtis Tyrrhei in præsidio positis, id agebat, vt pro obsidibus futuri venirent in potestatem regis. Per eosdem dies legati regis Medeonem venerunt. quibus auditis, cum in concione quidnam respondendum regi esset, consultaretur: & alii manendum in Romana societate, alii non aspernandam amicitiam regis cẽserent: media visa est Clyti sententia, eóque accepta est, vt ad regem mitterent legatos, peterẽntque ab eo, vt Medeonios super tanta re consultare in concilio Acarnãnum pateretur. In eam legationem Mnesilochus, & qui eius factionis erant, de industria collecti, clàm missis qui regẽ admouere copias iuberent, ipsi terebant tempus. itaque vixdum iis egressis legatis, Antiochus in finibus, & mox ad portas erat, & trepidantibus qui expertes proditionis fuerant, tumultuoséq; iuuentutẽ ad arma vocantibus, ab Clyto & Mnesilocho in vrbem est inductus. & aliis sua voluntate affluẽtibus, metu coacti etiam D qui dissentiebant, ad regem conuenerunt. quos placida oratione territos cum permulsisset, ad spem vulgatæ clemẽtiæ aliquot populi Acarnaniæ defecerunt. Tyrrheum à Medeone profectus est, Mnesilocho eodem & legatis prȩmissis. Cæterùm detecta Medeone fraus, cautiores, non timidiores Tyrrhenses fecit, dato ei haud perplexo responso, nullam se nouam societatem, nisi ex authoritate Romanorum imperatorum accepturos. portisque clausis, armatos in muris disposuerunt. Et peropportunè ad confirmandos Acarnanum animos Cn. Octauius missus à Quintio, cum præsidium & paucas naues ab A. Posthumio, qui ab Attilio legato Cephaleniæ præpositus fuerat, accepisset: Leucadem venit, impleuítque spei socios: M. Acilium C O S. iam cum legionibus mare traiecisse, & in Thessalia castra Romana esse. Hunc rumorem quia similem veri tempus anni maturum iam ad nauigandum faciebat: rex præsidio Medeone imposito, & in quibusdam aliis Acarnaniæ oppidis, Tyrrheo abscessit, & per Aetoliæ ac Phocidis vrbes Chalcidem rediit. Sub idem tempus M. Bebius & Philippus rex iam antè per hyemem in Dassaretis con- E gressi, cum Ap. Claudium, vt obsidione Larissam eximeret, in Thessaliam misissent, quia id tempus rebus gerendis immaturum erat, in hyberna regressi, principio veris coniunctis copiis in Thessaliam descenderunt. in Acarnania tum Antiochus erat. aduenientes, Philippus Mallœam Perræbiæ, Bebius Phacium est aggressus. quo primo propè impetu capto, Phestum eadem celeritate capit. inde Atracem cum se recepisset, Chyretias hinc & Ericiũ occupat, præsidiisque per recepta oppida dispositis, Philippo rursus obsidenti Mallœam se coniungit. Sub aduentum Romani exercitus, seu ad metum virium, seu ad spem veniæ cum dedidissent sese, ad ea recipiẽda oppida quæ Athamanes occupauerant, vno agmine ierunt. Erant autem hæc, Aeginium, Ericinium, Gomphi, Silana, Tricca, Meliboea, Phaloria. Inde Pellinæum, vbi Philippus Megalopoli-

tanus cum quingentis peditibus & equitibus X L in præsidio erat,& circũsidunt:& priusquam F
oppugnarent,mittunt ad Philippum,qui moneret ne vim vltimam experiri vellet.Quibus ille
satis ferociter respondit, vel Romanis vel Thessalis se crediturũ fuisse,in Philippi se potestatem
commissurum non esse.Posteaquam apparuit vi agendum,quia videbatur & Limnæam eodem
tempore oppugnari posse,regem ad Limnæam ire placuit , Bebius restitit ad Pellinæum oppu-
gnandum. Per eos fortè dies M. Acilius COS. cum X millibus peditum, duobus millibus
equitum, X V elephantis mari traiecto,pedestres copias Larissam ducere delectos militum tri-
bunos iussit, ipse cum equitatu Limnæam ad Philippum venit. Aduentu consulis deditio sine
cunctatione est facta,traditúmque præsidium regium,& cum iis Athamanes. Ab Limnæa Pelli-
næum consul proficiscitur.Ibi primi Athamanes tradiderunt sese,deinde & Philippus Megalo-
politanus.cui decedenti de præsidio cum obuius fortè fuisset Philippus rex,ad ludibriũ regem
cum consalutari iussit.ipse congressus fratrem haud sanè decoro maiestati suæ ioco appellauit. G
deductus inde ad COS.custodiri iussus:& haud ita multo pòst in vinculis Romã missus. cæ-
tera multitudo Athamanũ aut militum Antiochi regis, quæ in præsidiis deditorũ per eos dies
oppidorum fuerat,Philippo tradita regi est.fuere autem ad tria millia hominum.Consul Laris-
sam est profectus,ibi de summa belli consultaturus.in itinere ab Pieria & Metropoli legati tra-
dentes vrbes suas occurrerunt.Philippus Athamànum præcipuè captiuis indulgenter habitis,vt
per eos conciliaret gentem:nactus spem Athamaniæ potiundę,exercitum eò duxit,pręmissis in
ciuitates captiuis. Et illi magnam authoritatem apud populares habuerunt, clementiam erga se
regis munificentiámque commemorantes:& Aminander cuius præsentis maiestas aliquos in fi-
de continuisset,veritus ne traderetur Philippo iampridẽ hosti,& Romanis merito tum propter
defectionem infensis,cum coniuge ac liberis regno excessit,Ambraciámque se cõtulit.ita Atha-
mania omnis in ius ditionémq; Philippi concessit.Consul ad reficienda maximè iumenta,quæ
& nauigationę,& postea itineribus fatigata erant, paucos Larissæ moratus dies, velut reparato H
modica quiete exercitu,Cranonem est profectus. Venienti Pharsalus,Scotussa & Pheræ,quæque
in eis præsidia Antiochi erãt,deduntur.ex iis interrogatis qui manere secum vellent,mille vo-
lentes Philippo tradit,cæteros inermes Demetriadem remittit.Proernã inde recepit,& quæ cir-
ca eam castella erant.Ducere tum porrò in sinum Maliacum cœpit. Appropinquãte faucibus,
super quas siti Thaumaci sunt,deserta vrbe iuuentus omnis armata syluas & itinera insedit, &
in agmen Romanum ex superioribus locis incursauit.Consul primò mittere qui ex propinquo
colloquentes deterrerent eos à tali furore.posteaquã perseuerare in incepto vidit,tribuno cum
duorum signorum militibus circummisso,interclusit ad vrbem iter armatis, vacuámque eam
cepit.tum clamore ab tergo captæ vrbis audito, refugientium vndique ex syluis insidiatorum
cædes facta est. A Thaumacis altero die consul ad Sperchium amnem peruenit, inde Hypateo-
rum agros vastauit. Cũ hæc agebantur,Chalcide erat Antiochus:qui iam tũ cernens,nihil se ex
Græcia,præter amœna Chalcide hyberna & infames nuptias petisse,Aetolorum vana promissa I
incusare & Thoantẽ:Annibalem verò nõ vt prudentẽ tãtùm virum,sed propè vatem omnium
quæ tum euenirẽt,admirari.ne tamẽ temerè cœpta segnitia insuper euerteret,nuncios in Aeto-
liam mittit,vt omni contracta iuuentute conuenirẽt. Iam & ipse eò decẽ millia ferè peditum
ex iis qui postea venerant ex Asia,expleta,& equites quingentos duxit.Quò cũ aliquanto pau-
ciores quàm vnquam antea cõuenissent : & principes tantùmodo cum paucis clientibus essent,
atque ii dicerent omnia sedulo ab se facta vt quamplurimos ex ciuitatibus suis euocarent,nec
authoritate nec gratia nec imperio aduersus detrectantes militiam valuisse,destitutus vndique
& ab suis qui morabantur in Asia,& ab sociis qui ea in quorum spem vocauerant,non præsta-
bant,intra saltum Thermopylarum sese recepit. Id iugum,sicut Apennini dorso Italia diuidi-
tur, ita mediam Græciam dirimit. ante saltum Thermopylarum septentrionẽ versus Epirus
& Perræbia & Magnesia & Thessalia est,& Phthiotę Achæi,& sinus Maliacus.intra fauces ad
meridiem vergũt Aetoliæ pars maior,& Acarnania,& cum Locride Phocis,& Bœotia, adiun- K
ctáque insula Eubœa,& excurrente in altum velut promontorio Attica terra sita ab tergo,&
Peloponnesus. Hoc iugum ab Leucade & mari ad occidẽtem verso per Aetoliam ad alterum
mare orienti obiectũ tendens,ea aspreta rupésque interiectas habet,vt non modò exercitus,
sed ne expediti quidem facilè vllos ad trãsitum calles inueniant.extremos ad orientẽ mon-
tes Oetam vocant,quorum quod altissimũ est,Callidromon appellatur:in cuius valle ad Ma-
liacum sinũ vergente iter est non latius quàm sexaginta passus.hæc vna militaris via est,quà
traduci exercitus,si non prohibeàtur,possint. ideo Pylę,& ab aliis,quia calidæ aquæ in ipsis
faucibus sunt, Thermopylæ locus appellatur,nobilis Lacedæmoniorũ aduersus Persas morte

magis

A magis memorabili quàm pugna. Haudquaquã pari cum animo Antiochus intra portas loci eius castris positis, munitionibus insuper saltum impediebat.& cum duplici vallo fossáque,& muro etiã quà res postulabat,ex multa copia passim iacentium lapidum permunisset omnia: satis fidens nunquam eà viam Romanum exercitum facturum,Aetolos ex IIII millibus(tot enim conuenerant) partim ad Heracleam præsidio obtinendam,quæ ante ipsas fauces posita est,partim Hypatam mittit:& Heracleam haud dubius consulem oppugnaturum,& iam multis nunciantibus circa Hypatam omnia euastari. Consul depopulatus Hypatensem primò, deinde Heracleensem agrum,inutili vtrobique auxilio Aetolorũ,in ipsis faucibus prope fontes calidarum aquarum aduersus regem castra posuit. Aetolorum vtræque manus Heracleam sese incluserunt. Antiochum, cui priusquam hostem cerneret,satis omnia permunita & præsidiis obsepta videbantur:timor deinde incessit, ne quos per imminentia iuga calles inueniret B ad transitum Romanus.nam & Lacedæmonios quondam ita à Persis circumitos fama erat,& nuper Philippum ab iisdem Romanis. itaque nuncium Heracleam ad Aetolos mittit,vt hanc saltem sibi operam eo bello præstarent: vt vertices circà montium occuparent obsiderẽtq; nequà transire Romanus posset.Hoc nuncio audito dissensio inter Aetolos orta est.pars imperio parendum regis,atque eundum censebant: pars subsidendum Heracleæ ad vtranque fortunam:vt siue victus à consule rex esset, in expedito haberẽt integras copias ad opem propinquis ferendam ciuitatibus suis.siue vinceret, vt dissipatos in fugam Romanos persequerentur. Vtraque pars non mansit modo in sententia sua,sed etiam executa est consiliũ.duo millia Heracleæ substiterunt,duo trifariam diuisa,Callidromum & Rhoduntiam,& Tichiunta(hæc nomina cacuminibus sunt) occupauere. Consul posteaquam insessa superiora loca ab Aetolis vidit:M.Porcium Catonem & L. Valerium Flaccum consulares legatos cum binis millibus delectorum peditum ad castella Aetolorum,Flaccum in Rhoduntiam & Tichiunta,Catonem in C Callidromum mittit.ipse priusquam ad hostem copias admoueret, vocatos in concionem milites paucis est allocutus. Plerosque omnium ordinum milites inter vos esse video,qui in hac eadem prouincia T.Quintii ductu auspicióque militaueritis. Macedonico bello inexuperabilis magis saltus ad amnem Aoum fuit,quàm hic.quippe portæ sunt hæ:& vnus inter duo maria clausis omnibus velut naturalis trãsitus est.munitiones & locis opportunioribus tunc fuerunt,& validiores impositæ.exercitus hostiũ ille & numero maior,& militum genere aliquanto melior:quippe illic Macedones Thracésque & Illyrii erant, ferocissimæ omnes gentes: hic Syri & Asiatici Græci sunt, leuissima genera hominum , & seruituti nata: rex ille bellicosissimus,exercitatus iam inde ab iuuenta finitimis Thracum atque Illyriorum & circà omnium accolarum bellis: hic, vt aliam omnem vitam omittam, is est qui cum ad inferendum populo Romano bellum ex Asia in Europam trãsisset:nihil memorabilius toto tempore hybernorum gesserit ,quàm quòd amoris caussa ex domo priuata & obscuri etiam inter populares generis D vxorem duxit:& nouus maritus velut saginatus nuptialibus cœnis,ad pugnam processit. Summa virium speique eius in Aetolis fuit,gẽte vanissima & ingratissima,vt vos prius experti estis, nunc Antiochus experitur.nam nec conuenerunt frequentes,nec contineri in castris potuerũt, & in seditione ipsi inter se sunt:& cum Hypatam tuendam Heracleámq; depoposcissent:neutram tutati pars refugerunt in iuga montium:pars Heracleæ incluserunt sese. Rex ipse confessus nusquam æquo campo non modo congredi se ad pugnã audere, sed ne castra quidem in aperto ponere,relicta omni ante se regione ea quam se nobis ac Philippo ademisse gloriabatur,condidit se intra rupes:ne ante fauces quidem saltus,vt quondam Lacedæmonios fama est:sed intra penitus retractis castris.quod quantum interest ad timorem ostendendum,an muris alicuius vrbis obsidendum sese incluserit? Sed neque Antiochum tuebuntur angustiæ: nec Aetolos vertices illi quos ceperunt.satis vndique prouisum atque præcautum est,ne quid aduersus vos in pugna præter hosteis esset.Illud proponere animo vestro debetis:non vos pro Græciæ liber- E tate tantum dimicare,(quanquam is quoque egregius titulus esset, liberatam à Philippo antè, nunc ab Aetolis & ab Antiocho liberare) neque ea tantum in præmium vestrum cessura,quæ nunc in regiis castris sunt: sed illum quoq; omnem apparatum,qui in dies ab Epheso expectatur,prædę futurum:Asiam deinde Syriámque,& omnia vsque ad ortus solis ditissima regna imperio Romano aperturos.Quid deinde aberit,quin ab Gadibus ad mare rubrum oceano fineis terminemus,qui orbem terrarum amplexu finit?& omne humanum genus secundum deos nomen Romanum veneretur? In hæc tanta præmia dignos parate animos, vt crastino die bene iuuantibus diis acie decernamus. Ab hac concione dimissi milites,priusquam corpora curarent,arma teláque parant.Luce prima signo pugnæ proposito, instruit aciem cõsul arcta fron-

te,ad naturam & angustias loci. Rex posteaquam signa hostium conspexit,& ipse copias eduxit.Leuis armaturæ partem ante vallum in primo locauit:tum Macedonum robur,quos sarissophoros appellabant,velut firmamentum circa ipsas munitiones constituit. his ab sinistro cornu iaculatorum sagittariorúmque & funditorum manum sub ipsis radicibus montis posuit,vt ex altiore loco nuda latera hostium incesserent.ab dextro Macedonibus ad ipsum munimentorum finé,quà loca vsque ad mare inuia palustri limo & voraginibus claudunt,elephantos cum assueto præsidio posuit:post eos equites,tum modico interuallo relicto,cæteras copias in secúda acie.Macedones pro vallo locati primo facilè sustinebant Romanos tentátes ab omni parte aditus:multum adiuuantibus qui ex loco superiore fundis,velut nimbum,glandes & sagittas simul ac iacula ingerebāt.deinde vt maior nec iam toleranda vis hostium inferebat se,pulsi loco intra munimenta subductis ordinibus concesserunt. inde ex vallo propè alterum vallum hastis præ se obiectis fecerunt.& ita modica altitudo valli erat,vt & locum superiorem ad pugnandum suis præberet:& propter longitudinem hastarum subiectū haberet hostem. Multi temere subeuntes vallum transfixi sunt: & aut incepto irrito recessissent, aut plures cecidissent:ni M.Porcius ab iugo Callidromi,deiectis inde Aetolis,& magna ex parte cæsis,(incautos enim & plerosq; sopitos oppresserat)super imminentem castris collem apparuisset.Flacco non eadem fortuna ad Tichiunta & Rhodontiam ,nequicquā subire ad ea castella conato,fuerat. F G

Macedones,quique alii in castris regiis erant, primo,dum procul nihil aliud quàm turba & agmen apparebat: Aetolos credere visa procul pugna subsidio venire.cæterum vt primum signáque & arma ex propinquo cognita errorem aperuerunt,tantus repéte pauor omneis cepit, vt abiectis armis fugerent. Et munimenta sequentes impedierunt,& angustiæ vallis,per quam sequendi erant:& maxime omnium quòd elephāti nouissimi agminis erant, quos pedes ægre præterire, eques nullo poterat modo,timentibus equis, tumultúmque inter se maiorem quàm in prælio edentibus. aliquantum temporis & direptio castrorum tenuit. Lilæum tamen eo die persecuti sunt hostem.Multis in ipso itinere cæsis captisque,non equis virisque tantum,sed etiam elephantis,quos capere non potuerant, interfectis,in castra reuerterunt:quæ tentata eo die inter ipsum pugnæ tempus ab Aetolis Heracleam obtinentibus præsidio,sine vllo haud parum audacis incepti effectu fuerant. Consul noctis insequentis tertia vigilia præmisso equitatu ad persequendum hostem, signa legionum prima luce mouit. Aliquantum viæ præceperat rex,vt qui non antè quàm Elatiæ ab effuso constiterit cursu.vbi primum reliquiis pugnæq; & fugæ collectis,cum perexigua manu semermium militum Chalcidem se recepit. Romanus equitatus ipsum quidem regem Elatiæ assecutus non est,sed magnam partem agminis aut lassitudine subsistentis,aut errore,vt qui sine ducibus per ignota itinera fugerent,dissipatos oppresserunt.nec præter quingentos,qui circa regem fuerūt,ex toto exercitu quisquam effugit: etiam ex X millibus militum,quos Polybio authore traiecisse secum regem in Græciam scripsimus, exiguus numerus.Quid si Antiati Valerio credamus L X millia militum fuisse in regio exercitu scribēti?X L inde millia cecidisse?supra V millia capta cū signis militaribus C C X X X? Romanorum C L interfecti sunt.Consule per Phocidem & Bœotiam exercitum ducente, consciæ defectionis ciuitates cum velamentis ante portas stabant,metu ne hostiliter diriperentur: cæterum per omnes dies haud secus quàm in pacato agro sine violatione vllius rei agmen processit:donec in agrum Coronensem ventum est.ibi statua regis Antiochi posita in tēplo Mineruæ Itoneæ iram accendit:permissúmque militi est vt circumiectum templo agrum popularetur. deinde cogitatio animū subiit,cum cómuni decreto Bœotiorum posita esset statua,indignum esse in vnum Coronensem agrum sæuire. reuocato extemplo milite finis populandi factus:castigati tantum verbis Bœoti ob ingratum in tantis támque recentibus beneficiis animum erga Romanos. Inter ipsum pugnæ tempus X naues regiæ cum præfecto Isidoro ad Thronium in sinu Maliaco stabant. eò grauis vulneribus Alexander Acarnân nuncius aduersæ pugnæ cum perfugisset,trepidæ inde recenti terrore naues Cenæum Eubœæ petierunt.ibi mortuus,sepultúsque Alexander.Tres,quæ ex Asia profectæ eundem portum tenuerant naues, audita exercitus clade , Ephesum redierunt . Isidorus ab Ceneo Demetriadem, si fortè eò deferret fuga regem, traiecit. Per eosdem dies A. Attilius præfectus Romanæ classis magnos regios commeatus iam fretum quod ad Andrum insulam est,præteruectos excepit.alias mersit, alias cepit naues. quæ nouissimæ agminis erant, cursum in Asiam verterunt . Attilius Piræeum, vnde profectus erat,cum agmine captiuarū nauium reuectus, magnam vim frumenti & Atheniensibus & aliis eiusdem regionis sociis diuisit. Antiochus sub aduentum consulis à Chalcide profectus, Tenum primò tenuit,inde Ephesum transmisit. Consuli Chalcidem venienti portæ patuerunt, H I K

cum

A cum appropinquante eo Aristoteles præfectus regis vrbe excessisset. & cæteræ vrbes in Eubœa sine certamine traditæ. paucósque per dies omnibus perpacatis, sine vllius noxa vrbis exercitus Thermopylas reductus, multo modestia post victoriam, quàm ipsa victoria laudabilior.

Inde consul M. Catonem, per quem quæ gesta essent, senatus populúsque Romanus haud dubio authore sciret: Romam misit. Is à Creusa (Thespiensium emporium est, in intimo sinu Corinthiaco retractum) Patras Achaiæ petit: à Patris Corcyram vsque Aetoliæ atque Acarnaniæ litora legit. atque ita ad Hydruntum Italiæ traiecit: quinto die inde pedestri itinere Romam ingenti cursu peruênit. ante lucem ingressus vrbem, à porta ad prætorem M. Iunium iter intendit. Is prima luce senatum vocauit. quò L. Cornelius Scipio aliquot diebus ante à consule dimissus, cum adueniens audisset prægressum Catonem in senatu esse, superuenit exponenti quæ gesta essent. Duo inde legati iussu senatus in concionem sunt producti: atque ibi eadem quæ in B senatu de rebus in Aetolia gestis exposuerunt. Supplicatio in triduũ decreta est: & vt XL hostiis maioribus prætor, quibus diis ei videretur, sacrificaret. Per eosdẽ dies & M. Fuluius Nobilior, qui biennio antè prætor in vlteriorem Hispaniã erat profectus, ouans vrbem est ingressus. Argenti bigati præ se tulit CXXX millia: & extra numeratum XII millia pondo argenti: auri pondo CXXVII. Acilius consul ab Thermopylis Heracleam ad Aetolos præmisit: vt tunc saltem experti regiam vanitatem, resipiscerent: traditáque Heraclea, cogitarent de petenda ab senatu seu furoris sui seu erroris venia. Et cæteras Græciæ ciuitates defecisse eo bello ab optime de se meritis Romanis: sed quia post fugam regis, cuius fiducia ab officio decessissent, non addidissent pertinaciam culpæ, in fidem receptas esse. Aetolos quoque, quãquam non secuti sint regem, sed accersierint, & duces belli non socii fuerint: si pœnitere possint, posse & incolumes esse. Ad ea cum pacati nihil responderetur, apparerẽtque armis rem gerendam, & rege superato bellum Aetolicum integrum restare, castra ab Thermopylis ad Heracleam mouit: eóque ipso die, C vt situm nosceret vrbis, ab omni parte equo mœnia est circunuectus. Sita est Heraclea in radicibus Oetæ montis: ipsa in campo, arcem imminẽtem loco alto & vn dique præcipiti habet. Contemplatus omnia quæ noscenda erant, quatuor simul locis aggredi vrbem constituit. à flumine Asopo, quà & gymnasium est, L. Valerium operibus atq; oppugnationi præposuit. arcem extra muros, quæ frequentius propè quàm vrbs habitabatur, T. Sempronio Longo oppugnandam dedit. à sinu Maliaco, quæ aditum haud facilem pars habebat, M. Bebium: ab altero amniculo, quem Melana vocãt, aduersus Dianæ templum Ap. Claudium opposuit. Horum magno certamine intra paucos dies turres arietésque, & alius omnis apparatus oppugnandarum vrbium perficitur. & cum ager Heracliensis paluster omnis, frequénsque proceris arboribus benigne ad omne genus operum materiam suppeditabat: tum quia refugerãt intra mœnia Aetoli, desertáque in vestibulo vrbis erant tecta, in varios vsus non tigna modo & tabulas, sed laterem quoque & cæmenta & saxa variæ magnitudinis præbebant. Et Romani quidem operibus D magis quàm armis vrbem oppugnabant. Aetoli contrà armis se tuebãtur. nam cum ariete quaterentur muri, non laqueis, vt solet, exceptos declinabant ictus: sed armati frequentes quidam ignes etiam, quos aggeribus iniicerent, ferebant. fornices quoque in muro erant apti ad excurrendum: & ipsi cum pro dirutis reficerent muros: crebriores eos, vt pluribus erumperetur in hostem locis, faciebant. Hoc primis diebus, dum integræ vires erant, & frequentes & impigre fecerunt, in dies deinde pauciores, & segnius. etenim cum multis vrgerentur rebus, nulla eos res æque ac vigiliæ conficiebant: Romanis in magna copia militũ succedentibus aliis in stationem aliorum, Aetolos propter paucitatem eosdem dies noctésque assiduo labore vrente. per IIII & XX dies, ita vt nullum tempus vacuũ dimicatione esset, aduersus quatuor è partibus simul oppugnantem hostem nocturnus diurno continuatus labor est. Cum fatigatos iam Aetolos sciret COS. & ex ratione temporis, & quòd ita transfugæ affirmabant, tale consilium iniit. media nocte receptui signum dedit, & ab oppugnatione simul omnes milites deductos vsque ad ter- E tiam diei horam quietos in castris tenuit: inde cœpta oppugnatio ad mediam rursus noctẽ perducta est, intermissa deinde vsq; ad tertiã diei horam. Fatigationẽ rati caussam esse Aetoli non continuandæ oppugnationis, quæ & ipsos affecerat. vbi Romanis datum receptui signum esset, velut ipsi quoque hoc reuocati, pro se quisque ex stationibus decedebant: nec ante tertiã diei horam armati in muris apparebant. Consul cum nocte media intermisisset oppugnationem, quarta vigilia rursus ab tribus partibus summa vi aggressurus, ab vna T. Semproniũ tenere intentos milites, signúmque expectare iussit: ad ea in nocturno tumultu, vnde clamor exaudiretur, haud dubie ratus hostes concursuros. Aetoli pars sopiti affecta labore ac vigiliis corpora ex somno moliebantur: pars vigilantes adhuc ad strepitum pugnantium in tenebris currunt. Ho-

stes partim per ruinas iacentis muri transcendere conantur, partim scalis ascensus tentant. ad- F
uersus quos vndique ad opem ferendam concurrunt Aetoli. Pars vna in qua ædificia extra vr-
bem erant, neque defenditur neque oppugnatur: sed qui oppugnarent, intenti signum expecta-
bant, defensor nemo aderat. Iam dilucescebat, cum signum consul dedit: & sine vllo certami-
ne partim per semiruta, partim scalis integros muros, transcendere. Simul clamor index capti
oppidi est exauditus, vndique Aetoli desertis stationibus in arcem fugiunt. Oppidum victores
permissu consulis diripiunt: non tam ab ira, nec ab odio, quàm vt miles coercitus in tot rece-
ptis ex potestate hostium vrbibus, aliquo tandem loco fructum victoriæ sentiret. Reuocatos in-
de à medio fermè die milites cum in duas diuisisset partes: vnam radicibus montium circun-
duci ad rupẽ iussit: quæ fastigio altitudinis par, media valle velut abrupta ab arce erat: sed adeo
propè geminata cacumina eorum montium sunt, vt ex vertice altero coniici tela in arcẽ pos-
sent. cum dimidia militum parte consul ab vrbe ascensurus in arcem, signum ab iis qui ab ter- G
go in rupem euasuri erant, expectabat. Non tulere qui in arce erant Aetoli, primum eorũ qui
rupem ceperãt clamorem, deinde impetum ab vrbe Romanorum: & fractis iam animis, & nul-
la ibi præparata re ad obsidionem diutius tolerandam: vtpote congregatis fœminis puerisq;, &
imbelli alia turba in arcem, quæ vix capere, nedum tueri multitudinem tantam posset. itaque
ad primum impetum abiectis armis dediderunt sese. Traditus inter cæteros principes Aetolo-
rum & Damocritus est: qui principio belli decretum Aetolorum, quo accersendũ Antiochum
censuerant, T. Quintio poscenti respõderat, in Italia daturum, cum castra ibi Aetoli posuissent.
ob eam ferociam maius victoribus gaudium traditus fuit. Eodem tempore quo Romani He-
racleam, Philippus Lamiam ex composito oppugnabat, circa Thermopylas cũ consule redeun-
te ex Bœotia, vt victoriam ipsi populóque Romano gratularetur, excusarétq; quòd morbo im-
peditus bello non interfuisset, congressus. inde diuersi ad duas simul oppugnandas vrbes pro-
fecti. intersunt septem millia fermè passuum. & quia Lamia cum posita est in tumulo: tum re- H
gionem eà maxime despectat oppidum quà breue interuallum videtur, & omnia in conspectu
sunt: cum enixe velut proposito certamine Romani Macedonésque diem ac noctem aut in o-
peribus aut in præliis essent: hoc maior difficultas Macedonibus erat, quod Romani aggere &
vineis, & omnibus supra terram operibus, subtus Macedones cuniculis oppugnabãt: & in aspe-
ris locis silex sæpe impenetrabilis ferro occurrebat. & cum parum procederet inceptũ, per col-
loquia principum oppidanos tentabat rex, vt vrbem dederent: haud dubius, quin si prius He-
raclea capta foret, Romanis se potius quàm sibi dedituri essent, suámque gratiam consul in ob-
sidione liberanda facturus esset. Nec eum opinio est frustrata. confestim enim ab Heraclea ca-
pta nuncius venit, vt oppugnatione abstineret. Aequius esse, Romanos milites qui acie dimi-
cassent cum Aetolis, præmia victoriæ habere. Ita recessum ab Lamia est, & propinquæ clade vr-
bis ipsi, ne quid simile paterentur, effugerunt. Paucis priusquam Heraclea caperetur diebus
Aetoli concilio Hypatam coacto, legatos ad Antiochum miserunt: inter quos & Thoas idem I
qui & antea missus est. mandata erant, vt ab rege peterent primum, vt ipse coactis rursus terre-
stribus naualibúsque copiis in Græciam traiiceret: deinde si qua ipsum teneret res, vt pecuniam
& auxilia mitteret. id cum ad dignitatem eius fidémque pertinere, nõ prodi socios: tum etiam
ad incolumitatem regni, non sinere Romanos omni cura vacuos, cum Aetolorum gentem su-
stulissent, omnibus copiis in Asiam traiicere. Vera erant quæ dicebantur: eo magis regem mo-
uerũt. itaque in præsentia pecuniam quæ ad vsus belli necessaria erat, legatis dedit: auxilia ter-
restria naualiáque affirmauit missurum. Thoantem vnum ex legatis retinuit, & ipsum haud in-
uitum morãtem: vt exactor præsens promissorum adesset. Cæterum Heraclea capta fregit tan-
dem animos Aetolorum: & post paucos dies quàm ad bellum renouandum, acciendúmque re-
gem, in Asiam miserant legatos: abiectis belli consiliis, pacis petendæ oratores ad cõsulem mi-
serunt. Quos dicere exorsos cõsul interfatus, cum alia sibi præuertenda esse dixisset: redire Hy-
patam eos, datis dierum X induciis, & L. Valerio Flacco cum iis misso, iussit: ei quæ secũ actu- K
ri fuissent, exponere: & si qua vellent alia. Hypatam vt est ventum, principes Aetolorum apud
Flaccum concilium habuerunt, consultantes quonam agendum modo apud consulem foret.
Parantibus iis antiqua iura fœderum ordiri, meritáq; in populum Romanum, absistere iis Flac-
cus iussit, quæ ipsi violassent: confessionem iis culpæ magis profuturam, & totã in preces ora-
tionem versam. nec enim in caussa ipsorum, sed in populi Romani clementia spem salutis po-
sitam esse. & se suppliciter agentibus iis adfuturum & apud consulem, & Romæ in senatu. eò
quoque enim mittendos fore legatos. Hæc vna via omnibus ad salutem visa est, vt in fidem se
permitterent Romanorum. ita enim & illis violandi supplices verecũdiam se impositurum: &

ipsos

A ipsos nihilo minus suæ potestatis fore, si quid melius fortuna ostendisset. Posteaquàm ad consulem ventum est, Phaneas legationis princeps longam orationem, & varie ad mitigãdam iram victoris compositam, ita ad extremum finiuit, vt diceret, Aetolos se suáque omnia fidei populi Romani permittere. Id cósul vbi audiuit, etiam atque etiam videte, inquit, Aetoli, vt ita permittatis. Tum decretum Phaneas, in quo id diserte scriptum erat, ostẽdit. Quandò ergo, inquit, ita permittitis: postulo vt mihi Dicæarchum ciuem vestrum, & Menetam Epirotam, (Naupactum is cum præsidio ingressus ad defectionem compulerat) & Aminandrũ cum principibus Athamãnum, quorum consilio ab nobis defecistis, sine mora dedatis. Propè dicentem interfatus Romanum, non in seruitutem, inquit, sed in fidem tuam nos tradimus: & certum habeo te imprudentia labi, qui nobis imperes quæ moris Græcorum non sint. Ad hæc COS. nec Hercule, inquit, magnopere nunc curo quid Aetoli satis ex more Græcorum factum esse censeant: B dum ego more Romano imperium id habeam in deditos modò decreto suo, antè armis victos. itaque ni propere fit quod impero, vinciri vos iam iubeo. afferrique catenas, & circunsistere lictores iussit. Tum fracta Phaneæ ferocia, Aetolisque aliis est: & tandẽ cuius conditionis essent, sensere. & se quidem Phaneas, & qui adsint Aetolorum, scire facienda esse quæ imperentur, dixit: sed ad decernenda ea concilio Aetolorum opus esse: ad id petere vt X dierum inducias daret. Petente Flacco pro Aetolis, induciæ datæ: & Hypatam reditum est. Vbi cum in concilio delectorum, quos apocletos vocant, Phaneas & quæ imperarentur, & quæ ipsis propè accidissent, exposuisset: ingemuerunt quidem principes conditioni suæ: parendum tamen victori censebant: & ex omnibus oppidis conuocandos Aetolos ad concilium. Posteaquã vero omnis coacta multitudo eadẽ illa audiuit, adeo sæuitia imperii atq; indignitate exasperati animi sunt: vt si in pace fuissent, illo impetu iræ cócitari potuerint ad bellum. Ad iram accedebat & difficultas eorum quæ imperarentur: quonam modo enim vtique regem Aminandrum se trade- C re posse? & spes forte oblata: quòd Nicander eo ipso tempore ab rege Antiocho veniens impleuit expectatione vana multitudinem, terra marique ingens parari bellum. Is duodecimo die quàm conscenderat nauem, in Aetoliam perfecta legatione rediens, Phalaram in sinu Maliaco tenuit. inde Lamiam pecuniam cum deuexisset, ipse cum expeditis vespera prima inter Macedonum Romanáque castra medio agro dum Hypatam notis callibus petit, in stationem incidit Macedonum: deductúsque ad regem est, nondum conuiuio dimisso. Quod vbi nunciatum est, velut hospitis, non hostis aduentu motus Philippus, accumbere eum, epularique iussit: atq; inde dimissis aliis solum retentum, ipsum quidem de se timere quicquam vetuit. Aetolorũ praua consilia, atque in ipsorum caput semper recidentia, accusauit: qui primùm Romanos, deinde Antiochum in Græciam adduxissent. sed præteritorum, quæ magis reprehendi quàm corrigi possint, oblitum se, nõ facturum vt insultet aduersis rebus eorum. Aetolos quoque finire tandem aduersus se odia debere: & Nicandrum priuatim eius diei, quo seruatus à se foret, memi- D nisse. Ita datis qui in tutum eum prosequerentur, Hypatam Nicander consultantibus de pace Romana superuenit. M. Acilius vendita aut concessa militi circa Heracleam præda, posteaquam nec Hypatæ pacata esse consilia, & Naupactum concurrisse Aetolos, vt inde totum impetum belli sustinerent, audiuit: præmisso Ap. Claudio cum IIII millibus militum ad occupanda iuga, quà difficiles transitus montium erant, ipse Oetam ascendit: Herculiq; sacrificium fecit in eo loco quem Pyram, quòd ibi mortale corpus eius dei sit crematũ, appellant. inde toto exercitu profectus, reliquum iter satis expedito agmine fecit. Vt ad Coracem est ventum: (mõs est altissimus inter Callipolin & Naupactum) ibi & iumẽta multa ex agmine præcipitata cum ipsis oneribus sunt, & homines vexati. & facile apparebat quàm cum inerti hoste res esset, qui tam impeditum saltum nullo præsidio vt clauderet transitum, insedisset. Tum quoque vexato exercitu ad Naupactum descendit: & vno castello aduersus arcem posito, cæteras partes vrbis, diuisis copiis pro situ mœnium, circunsedit. nec minus operis laborisque ea oppugnatio E quàm Heracleæ habuit. Eodem tempore & Messene in Peloponneso ab Achæis, quòd concilii eorum recusaret esse, oppugnari cœpta est. Etenim duæ ciuitates Messene & Elis, extra concilium Achaicum erant, cum Aetolis sentiebãt. Elei tamen post fugatũ ex Græcia Antiochum legatis Achæorum lenius responderant, dimisso præsidio regio cogitaturos se quid sibi faciendum esset. Messenii sine responso dimissis legatis mouerant bellum: trepidique rerum suarum, cum iam ager effuso exercitu passim vreretur, castráque prope vrbem poni viderent: legatos Chalcidem ad T. Quintium authorem libertatis miserunt, qui nunciarent, Messenios Romanis, non Achæis, & aperire portas, & dedere vrbem paratos esse. Auditis legatis extemplo profectus Quintius, à Megalopoli ad Diaphanem Pr. Achæorum misit: qui extẽplo reducere eum

à Messene exercitum,& venire ad se iuberet. Dicto paruit Diaphanes:& soluta obsidione expeditus ipse prægressus agmen, circa Andaniam, paruum oppidum inter Megalopolin Messenenque positum, Quintio occurrit.& cum caussas oppugnationis exponeret, castigatũ leniter, quòd tantam rem sine authoritate sua conatus esset, dimittere exercitum iussit: nec pacem omnium bono partam turbare. Messeniis imperauit vt exules reducerent,& Achæorum concilii essent. siqua haberent, de quibus aut recusare, aut in posterum cauere sibi vellent: Corinthum ad se venirent. Diaphanem concilium Achæorum extemplo sibi præbere iussit. ibi de Zacyntho intercepta per fraudem insula questus, postulauit vt restitueretur Romanis. Philippi Macedonum regis Zacynthus fuerat: eam mercedem Aminandro dederat, vt per Athamaniam ducere exercitum in superiorem partem Aetoliæ liceret: qua expeditione fractis animis Aetolos compulit ad petendam pacem. Aminander Philippum Megalopolitanum insulæ præfecit: postea per bellum quo se Antiocho aduersus Romanos coniunxit, Philippo ad munia belli reuocato, Hieroclem Agrigentinum successorem misit. Is post fugã ab Thermopylis Antiochi, Aminandrúmque à Philippo Athamania pulsum, missis vltro ad Diaphanem Prętoré Achæorum nunciis, pecunia pactus insulam Achæis tradidit. Id præmium belli suum esse, æquum censebant Romani. non enim M. Acilium COS. legionésque Romanas Diaphani & Achæis ad Thermopylas pugnasse. Diaphanes aduersus hæc purgare interdum sese, gentémque: interdum de iure facti disserere. Quidam Achæorum & initio eam se rem aspernatos testabantur, & tunc pertinaciam increpitabant prætoris: authoribúsque iis decretum est, vt T. Quintio ea res permitteretur. Erat Quintius sicut aduersantibus asper: ita, si cederes, idem placabilis. Omissa igitur contentione vocis vultúsque, Si vtilem, inquit, possessionem eius insulæ censerem Achæis esse, author essem senatui populóque Romano vt eam vos habere finerent. cæterum sicut testudinem, vbi collecta in suum tegimen est, tutam ad omneis ictus video esse: vbi exerit partes aliquas, quodcunque nudauit, obnoxium atque infirmum habere: haud dissimiliter vos Achæi clausos vndique mari, quæ intra Peloponnesi sint terminos, ea & iungere vobis, & iuncta tueri facile: simul auiditate plura amplectendi, hinc excedatis: nuda vobis omnia, quæ extra sint, & exposita ad omnes ictus esse. Assentiente omni concilio, nec Diaphane vltra tendere auso, Zacynthus Romanis traditur. Per idem tempus Philippus rex proficiscentem COS. ad Naupactum percunctatus, si se interim quæ defecissent ab societate Romana vrbes, recipere vellet: permittente eo ad Demetriadem copias admouit, haud ignarus quanta ibi tum perturbatio esset. Destituti enim ab omni spe: cum desertos se ab Antiocho, spem nullam in Aetolis esse cernerent: dies noctésque aut Philippi hostis aduentum, aut infestiorem etiam, quo iustius irati erant, Romanorum expectabant. Turba erat ibi incondita regiorum: qui primò pauci in præsidio relicti, postea plures, plerique inermes ex prælio aduerso fuga delati, nec virium nec animi satis ad obsidionem tolerandam habebant. itaque præmissis à Philippo, qui spem impetrabilis veniæ ostendebant: responderunt patere portas regi. Ad primum eius ingressum, principum quidam vrbe excesserunt: Eurylochus mortem sibi consciuit. Antiochi milites (sic enim pacti erãt) per Macedoniam Thraciámque, prosequentibus Macedonibus ne quis eos violaret, Lysimachiam deducti sunt. Erant & paucæ naues Demetriade: quibus præerat Isidorus. eæ quoque cum præfecto suo dimissæ sunt. Inde Dolopiam & Aperantiam & Perræbiæ quasdam ciuitates recepit.

Dum hæc à Philippo geruntur, T. Quintius recepta Zacyntho ab Achaico concilio Naupactum traiecit: quæ iam per duos menses (sed prope excidium erat) oppugnabatur: & si capta vi foret, omne ibi nomen Aetolorum ad internicionem videbatur venturum. Cæterũ quanquam merito iratus erat Aetolis, quòd solos obtrectasse gloriæ suæ, cum liberaret Græciam, meminerat: & nihil authoritate sua motos esse, cum quæ tum maxime acciderant, casura præmonens, à furioso incepto eos deterreret: tamen sui maxime operis esse credens, nullam gentem liberatæ à se Græciæ funditus euerti, obambulare muris, vt facile nosceretur ab Aetolis, cœpit. Confestim à primis stationibus cognitus est, vulgatúmque per omnes ordines Quintium esse. itaque concursu facto vndique in muros, manus pro se quisque tendentes consonante clamore nominatim Quintium orare, vt opem ferret ac seruaret. Et cum quidem, quanquam moueretur his vocibus, manu tamen annuit, quidnam opis in se esset? Cæterum posteaquam ad COS. venit: Vtrũ fallit, inquit, te M. Acili, quid agatur? an cum satis prouideas, nihil id magnopere ad summam Reipublicæ pertinere censes? Erexerat expectatione COS. &, quin expromis, inquit, quid rei sit? Tum Quintius. Ecquid vides te deuicto Antiocho in duabus vrbibus oppugnandis tempus terere: cum iam propè annus circumactus sit imperii tui? Philippum autem, qui non aciem, non signa hostium vidit: non solum vrbes, sed tot iam gentes, Athamaniam, Perræbiam, Aperantiam,

A Aperantiam,Dolopiam sibi adiunxisse?atqui non tantum interest nostra,Aetolorum opes ac
» vires minui:quantum non supra modum Philippum crescere:& victoriæ tuæ præmium te mi-
» litésque tuos nondum duas vrbes, Philippum tot gentes Græciæ habere. Assentiebatur his
COS.sed pudor,si irrito incepto abscederet obsidione,occurrebat.tota inde Quintio res per-
missa est.Is rursus ad eam partem muri,qua pauloante vociferati Aetoli fuerant,rediit.ibi cum
impensius orarent,vt misereretur gẽtis Aetolorum:exire aliquos ad se iussit.Phaneas ipse prin-
» cipésque alii extemplo egressi sunt.quibus prouolutis ad pedes,Fortuna,inquit,vestra facit,vt
» & iræ meæ & orationi temperem.euenerunt quæ prædixi euentura:& ne hoc quidem reliqui
» vobis est, vt indignis accidisse ea videantur : ego tamen sorte quadam nutriendæ Græciæ da-
» tus, ne ingratis quidem benefacere absistam. mittite oratores ad COS. qui inducias tantum
» temporis petant,vt mittere legatos Romam possitis,per quos senatui de vobis permittatis.ego
B apud COS.deprecator defensórque vobis adero. Ita vt censuerat Quintius,fecerunt: nec
aspernatus est legationem COS. induciisque in diem certam datis,qua legatio renunciari ab
Roma posset : soluta obsidio est, & exercitus in Phocidem missus. COS. cum T. Quintio ad
Achaicum cócilium Aegium traiecit.ibi de Eleis & de exulibus Lacedæmoniorum restituen-
dis actum:& neutra perfecta res:quia suæ gratiæ reseruari eam Achæi,Elei per se ipsi,quàm per
Romanos maluerunt Achaico contribui concilio. Epirotarũ legati ad COS.venerunt:quos
non syncera fide in amicitia fuisse satis constabat:militem tamen nullum Antiocho dederant.
pecunia iuuisse eum insimulabantur:legatos ad regem ne ipsi quidem misisse inficiabantur.Iis
petentibus,vt in amicitia pristina esse liceret:respódit COS. se,vtrum hostium,an pacatorum
eos numero haberet,nondum scire:senatum eius rei iudicem fore. integram se caussam eorum
Romam reiicere:inducias ad id dierum XC dare. Epirotæ Romam missi senatum adierũt.
iis magis quæ non fecissent hostilia referentibus,quàm purgantibus ea de quibus arguebantur:
C responsum datum est,quo veniam impetrasse,non caussam probasse videri possent. Et Philippi
regis legati sub idem tempus in senatum introducti gratulantes de victoria. iis petentibus, vt
sibi sacrificare in Capitolio, donúmque ex auro liceret ponere in æde Iouis OPT. MAX.
permissum ab senatu. C pondo coronam auream posuerunt. Non responsum solum benigne
legatis est:sed Philippi quoque filius Demetrius,qui obses Romæ erat,ad patrem reducendus le-
gatis datus est. Bellum quod cum Antiocho rege in Græcia gestũ est à M.Acilio COS,hunc
finem habuit. Alter COS. P. Cornelius Scipio Galliam prouinciam sortitus, priusquam ad
bellum quod cum Boiis gerẽdum erat,proficisceretur:postulauit ab senatu,vt pecunia sibi de-
cerneretur ad ludos quos Propr.in Hispania inter ipsum discrimen pugnæ vouisset.Nouũ atq;
iniquum postulare est visus.censuerunt ergo,quos ludos incósulto senatu ex sua vnius senten-
tia vouisset:eos vel de manubiis,si quam pecuniam ad id reseruasset,vel sua ipse impẽsa faceret.
Eos ludos per dies X P.Cornelius fecit. Per idem ferè tempus ædes matris magnæ Idææ de-
D dicata est:quam deam is P.Cornelius aduectam ex Asia,P.Cornelio Scipione,cui pòst Africano
fuit cognomen,P.Licinio COSS.in palatium à mari detulerat.Locauerant ædem faciendam
ex SC M. Liuius,C.Claudius censores.M. Cornelio, T. Sempronio COSS. tredecim annis
postquam locata erat,dedicauit eam M.Iunius Brutus:ludiq; ob dedicationem eius facti:quos
primos scenicos fuisse Valerius Antiâs est author,Megalesia appellatos.Item Iuuentutis ædem
in circo maximo C. Licinius Lucullus duumuir dedicauit. vouerat eam sexdecim annis antè
M.Liuius COS. quo die Asdrubalem exercitúmque eius cecidit.idem censor eam faciendam
locauit,M.Cornelio,T.Sempronio COSS. Huius quoque dedicandæ caussa ludi facti:& eò
omnia cum maiore religione facta, quòd nouum cum Antiocho instabat bellum. Principio
eius anni,quo hæc iam profecto ad bellum M.Acilio,manente adhuc Romæ P.Cornelio COS.
agebantur:boues duos domitos in Carinis per scalas peruenisse in tegulas ædificii proditũ me-
moriæ est.eos viuos comburi,cinerémque eorum deiici in Tyberim aruspices iusserunt. Tar-
E racinæ & Amiterni nunciatũ est aliquoties lapidibus pluuisse:Minturnis ædem Iouis, & taber-
nas circa forum de cælo tactas esse: Vulturni in ostio fluminis duas naues fulmine ictas cõfla-
grasse.Eorum prodigiorum caussa libros Sibyllinos ex SC decemuiri cum adissent, renũcia-
runt ieiunium instituendum Cereri esse:& id quinto quoque anno seruandum:& vt nouẽdia-
le sacrum fieret,& vnum diem supplicatio esset: coronati supplicarent:& COS.P. Cornelius
quibus diis quibúsque hostiis edidissent decemuiri,sacrificaret. Placatis diis nunc votis rite sol-
uendis,nunc prodigiis expiandis,in prouinciam proficiscitur COS.atq; inde Cn. Domitium
procos.dimisso exercitu Romam decedere iussit:ipse in agrum Boiorum legiones induxit. Sub
idem ferè tempus Ligures lege sacrata coacto exercitu,nocte improuisò castra Q.Minutii pro-

eos.aggressi sunt.Minutius vsque ad lucem intra vallum militem instructum tenuit,intétus ne quà transcenderet hostis muniméta:prima luce duabus simul portis eruptionem fecit.nec primo impetu,quod sperauerat,Ligures pulsi sunt:duas amplius horas dubium certamé sustinuere.postremò cum alia atque alia agmina erumperent, & integri fessis succederent ad pugnam: tandem Ligures inter cætera etiam vigiliis confecti,terga dederunt. cæsa supra quatuor millia hostium:ex Romanis sociisque minus C C C perierunt. Duobus ferè pòst mensibus P.Cornelius C O S.cum Boiorum exercitu signis collatis egregie pugnauit. Duodetriginta millia hostiũ cæsa Antiâs Valerius scribit:capta tria millia & quadringétos:signa militaria C X X I I I I: equos mille ducentos triginta:carpenta ducenta quadragintaseptem:ex victoribus millequadringentos octogintaquatuor cecidisse. Vbi,vt in numero scriptori parum fidei sit,quia in augendo eo non alius intemperátior est,magnam tamen victoriam fuisse apparet,quòd & castra capta sunt,& Boii post eam pugnam extemplo dediderunt sese, & quòd supplicatio eius victoriæ caussa decreta ab senatu,victimæque maiores cæsæ. P.Cornelius C O S.primò obsidibus à Boiorũ gente acceptis,agri parte ferè dimidia eos mulctauit: quò si vellet, P R colonias mittere posset.inde Romam,vt ad triumphum haud dubium,decedés,exercitum dimisit:& adesse Romæ ad diem triumphi iussit. ipse postero die quàm venit, senatu in ædem Bellonæ vocato, cum de rebus ab se gestis disseruisset, postulauit vt sibi triumphanti liceret in vrbem inuehi. P.Sempronius Blæsus tribunus plebis non negandum Scipioni, sed differendum honorem triumphi censebat. Bella Ligurum Gallicis semper iuncta fuisse:eas inter se gétes mutua ex propinquo ferre auxilia.Si P.Scipio deuictis acie Boiis,aut ipse cum victore exercitu in agrum Ligurum transisset,aut partem copiarum Q. Minutio misisset,qui iam tertium ibi annum dubio detineretur bello,debellari cum Liguribus potuisse.Nunc ad triumphum frequentádum deductos esse milites, qui egregiam nauare operam Reipublicæ potuissent: possent etiam, si senatus quod festinatione triumphi prætermissum esset,id restituere differendo triumpho vellet. Iuberent C O S.cum legionibus redire in prouinciam: dare operam vt Ligures subigantur. nisi illi cogantur in ius ditionémque P R:ne Boios quidem quieturos. aut pacem, aut bellum vtrobiq; habenda.deuictis Liguribus paucos post menses Procos.P. Cornelium multorum exemplo qui in magistratu non triumphauerunt,triumphaturum esse. Ad ea C O S.neq; se Ligures prouinciam sortitum esse ait,neq; cum Liguribus bellum gessisse,neque triumphum de iis postulare. Q.Minutium confidere breui subactis iis meritum triumphum postulaturum atque impetraturum esse.se de Gallis Boiis postulare triumphum,quos acie vicerit,castris exuerit: quorum gentem biduo post pugnam totam acceperit in deditionem:à quibus obsides abduxerit, pacis futuræ pignus. Verum enimuero illud multo maius esse,quòd tantum numerum Gallorum ceciderit in acie,quòd cum tot millibus certe Boiorum nemo ante se imperator pugnauerit. plus partem dimidiam ex quinquaginta millibus hominum cæsam,multa millia capta,senes pueròsque Boiis superesse.Itaque id quenquam mirari posse,cur victor exercitus,cum hosté in prouincia neminem reliquisset,Romam venerit ad celebrandum C OS.triumphum? Quorũ militum si & in alia prouincia opera vti senatus velit: vtro tandem modo promptiores ad aliud periculum,nouúmque laborem ituros credat ;si persoluta iis sine detrectatione prioris periculi laborisq; merces sit?an si spem pro re ferentes dimittant,iam semel in prima spe deceptos?Nam quod ad se attineat,sibi gloriæ in omnem vitam illo die satis quæsitum esse, quo se virum optimum iudicatum ad accipiendam matrem Idæam misisset senatus.hoc titulo, etsi nec consulatus,nec triumphus addatur,satis honestam honoratámque P.Scipionis Nasicæ imaginem fore.

Vniuersus senatus non ipse modo ad decernendum triumphum consensit,sed etiam Tr.pl. authoritate sua compulit ad remittédam intercessionem. P.Cornelius C O S.triumphauit de Boiis.in eo triũpho Gallicis carpentis arma signáque & spolia omnis generis transuexit,& vasa ænea Gallica:& cum captiuis nobilibus equorum quoque captorum gregé traduxit:aureos torques transtulit M C C C C L X X: ad hæc auri pondo C C X L V. argenti infecti factique in Gallicis vasis non infabrè suo more factis,duo millia C C C X L pondo: bigatorum nummorum C C X X X I I I I. militibus qui currum secuti sunt, trecenos vicenosquinos asses diuisit:duplex centurioni,triplex equiti.Postero die concione aduocata de rebus ab se gestis, & de iniuria tribuni bello alieno se illigantis,vt suæ victoriæ fructu se defraudaret, cum disseruisset: milites exauthoratos dimisit. Dum hæc in Italia geruntur, Antiochus Ephesi securus admodum de bello Romano erat, tanquam non transituris in Asiam Romanis.quam securitatem ei magna pars amicorum aut per errorem aut assentando faciebat. Annibal vnus,cuius eo tempore maxima apud regem authoritas erat, magis mirari se aiebat quòd non iam in Asia essent

A Romani, quàm venturos dubitare. Propius esse in Asiam ex Græcia, quàm ex Italia in Græciam traiicere: & multo maiorem caussam Antiochum, quàm Aetolos esse. neque enim mari minus quàm terra pollere Romana arma. iampridem classem circa Malcam esse. audire sese nuper nouas naues, nouúmque imperatorem rei gerendæ caussa ex Italia venisse. itaque desineret Antiochus pacem sibi ipse spe vana facere: in Asia, & de ipsa Asia breui terra marique dimicandum ei cum Romanis esse, & aut imperium adimendum orbem terrarum affectantibus, aut ipsi regnum amittendum. Vnus vera & prouidere & fideliter prædicere visus. itaque ipse rex nauibus quæ paratæ instructæque erant, Chersonesum petit, vt ea loca, si fortè terra venirent Romani, præsidiis firmaret. cæteram classem Polyxenidam parare & deducere iussit. speculatorias naues ad omnia exploranda circa insulas dimisit. C. Liuius præfectus Romanæ classis cum quinquaginta nauibus tectis profectus ab Roma Neapolim, quò ab sociis eius oræ conuenire iusserat apertas B naues quæ ex fœdere debebantur, Siciliam inde petit, fretóque Messanam præteruectus, cum sex Punicas naues ad auxilium missas accepisset, ab Rhegynis Locrisque, & eiusdem iuris sociis debitas exegisset naues, lustrata classe ad Lacinium altum petit. Corcyram, quam primam Græciæ ciuitatem adiit, cum venisset, percunctatus de statu belli (necdum enim omnia in Græcia perpacata erant) & vbi classis Romana esset, posteaquam audiuit circa Thermopylarum saltum in statione C O S. ac regem esse, classem Piræei stare, maturandum ratus omnium rerum caussa, pergit protinus nauigare Peloponnesum. Samum, Zacynthúmque, quia partis Aetolorum maluerat esse, protinus depopulatus, Maleam petit: & prospera nauigatione vsus, paucis diebus Piræeum ad veterem classem peruenit. Ad Scyllæum Eumenes rex cum tribus nauibus occurrit, cum Æginæ diu incertus consilii fuisset, vtrum ad tuẽdum rediret regnum, (audiebat enim Antiochũ Ephesi nauales terrestrésque parare copias) an nusquam abscederet ab Romanis, ex quorum fortuna sua penderet. A Piræeo A. Attilius traditis successori quinC que & X X. nauibus tectis Romam est profectus. Liuius vna & L X X X. rostratis nauibus, multis præterea minoribus, quæ aut apertæ rostratæ, aut sine rostris speculatoriæ erant, Delum traiecit. Eo ferè tempore C O S. Acilius Naupactum oppugnabat. Liuium Deli per aliquot dies (& est ventosissima regio inter Cycladas, fretis aliàs maioribus, aliàs minoribus diuisas) aduersi venti tenuerunt. Polyxenidas certior per dispositas speculatorias naues factus Deli stare Romanam classem, nuncios ad regem misit. qui omissis quæ in Hellesponto agebat, cum rostratis nauibus, quantum accelerare potuit, Ephesum rediit, & consilium extemplo habuit, faciendúmne periculum naualis certaminis foret. Polyxenidas negabat cessandum, & vtique prius confligendum, quàm classis Eumenis, & Rhodiæ naues coniungerentur Romanis. ita numero non fermè impares futuros se, cæteris omnibus superiores, & celeritate nauium, & varietate auxiliorum. nam Romanas naues, cum ipsas inscitè factas immobiles esse, tum etiam, vt quæ in terram hostium veniant, oneratas commeatu venire. suas autem, vt pacata omnia D circa se relinquentes, nihil præter militem atque arma habituras. multum etiam adiuturam notitiam maris terrarúmque & ventorum, quæ omnia ignaros turbatura hostes essent. Mouit omnes author consilii, qui & re consilium executurus erat. Biduum in apparatu morati, tertio die C. nauibus, quarum L X X. tectæ, cæteræ apertæ, minoris omnes formæ erant, profecti Phocæam petierunt. inde cum audisset appropinquare iam Romanam classem rex, quia non interfuturus nauali certamini erat: Magnesiam quæ ad Sipylum est, concessit ad terrestres copias comparandas. classis ad Cyssuntem portum Erythræorum, tanquam ibi aptius expectatura hostem, contendit. Romani vbi primùm aquilones (ii nanque per aliquot dies tenuerant) cecidere, ab Delo Phanas, portum Chiorum in Aegeum mare versum, petunt: inde ad vrbem circumegere naues, commeatúque sumpto, Phocæam traiiciunt. Eumenes Elæam ad suam classem profectus, paucis pòst inde diebus cum quatuor & X X. nauibus tectis, apertis pluribus, paulo à Phocæa ad Romanos parantes instruentésque se ad nauale certamen reE diit. Inde C. quinquaginta tectis nauibus, apertis fermè L. profecti, primò aquilonibus transuersis cum vrgerentur in terram, cogebantur tenui agmine propè in ordinem singulæ naues ire: deinde vt lenita paulum vis venti est, ad Corycum portum, qui super Cyssuntem est, conati sunt traiicere. Polyxenidas, vt appropinquare hostes allatum est, occasione pugnandi lætus, sinistrum ipse cornu in altum extendit, dextrum cornu præfectos nauium ad terram explicare iubet: & æqua fronte ad pugnam procedebat. Quod vbi vidit Romanus, vela contrahit, malósque inclinat, & simul armamenta componens opperitur insequentes naues. Iam fermè X X X. in fronte erant: quibus vt æquaret læuum cornu, dolonibus erectis altum petere intendit: iussis, qui sequebantur, aduersus dextrum cornu propè terram proras dirigere.

Eumenes agmen cogebat. cæterum vt demendis armamentis tumultuari primũ cœptum est, F
& ipse quanta maxima celeritate potest, concitat naues. Iam omnibus in conspectu erant, duæ Punicæ naues antecedebant Romanam classem. quibus obuiæ tres fuerunt regiæ naues: &, vt in numero impari, duæ regiæ vnam circunsistunt. & primũ ab vtroq; latere remos detergunt: deinde transcendunt armati, & deiectis cæsisque propugnatoribus, nauem capiunt. Vna, quæ compari marte concurrerat, postquam captam alteram nauem vidit, priusquam à tribus simul circunueniretur, retro ad classem refugit. Liuius indignatione accensus, prætoria naue in hostes tendit. aduersus quem eadem spe duæ quæ Punicam vnam nauem circunuenerant, cum inferrentur, demittere in aquã remos ab vtroq; latere remiges stabiliendæ nauis caussa iussit, & in aduenientes hostiũ naues ferreas manus iniicere: & vbi pugnam pedestri similem fecissent, meminisse Romanæ virtutis, nec pro viris ducere regia mancipia. Haud paulo facilius, quàm antè duæ vnam, tunc vna duas naues expugnauit cepitq;. Et iam classes quoq; vndiq; cócurrerant, & passim permistis nauibus pugnabatur. Eumenes, qui extremus cómisso certamine aduenerat, vt animaduertit læuum cornu hostium ab Liuio turbatum, dextrum ipse, vbi æqua pugna erat, inuadit. Nec ita multo pòst primũ ab læuo cornu fuga cœpit. Polyxenidas enim vt virtute militum haud dubie superari se vidit, sublatis dolonibus effuse fugere intendit. mox idem & qui prope terram cum Eumene contraxerant certamen, fecerunt. Romani & Eumenes, quoad sufficere remiges potuerunt, & in spe erant extremi agminis vexandi, satis pertinaciter secuti sunt. postcaquam celeritate nauium, vtpote leuium, suas commeatu onustas eludi frustra tendentes viderunt, tandem substiterunt, XIII. captis nauibus cum milite ac remige, X. demersis. Romanæ classis vna Punica nauis in primo certamine ab duabus circunuenta periit. Polyxenidas non priusquam in portu Ephesi fugæ finem fecit. Romani eo die, vnde egressa regia classis erat, manserunt: postero die hostem persequi intenderũt. Medio ferè in cursu obuiæ fuere iis V. & XX. tectæ Rhodiæ naues cum Pausistrato præfecto classis. Iis adiunctis H
Ephesum hostem persecuti, ante ostium portus acie instructa steterunt. Postcaquam confessionem victis satis expresserunt, Rhodii & Eumenes domos dimissi, Romani Chium petentes, Phœnicuntem primũ portum Erythrææ terræ prætervecti, nocte anchoris iactis, postero die in insulam ad ipsam vrbem traiecerunt. vbi paucos dies remige maximè reficiendo morati, Phocæam tranſmittũt. ibi relictis ad præsidium vrbis IIII. quinqueremibus, ad Canas classis venit, & cum iam hyems appeteret, fossa vallóq; circundatis naues subductæ. Exitu anni comitia Romæ habita, quibus creati sunt COSS. L. Cornelius Scipio, & C. Lælius, intuentibus cunctis ad finiendum cum Antiocho bellum. postero die Prr. creati, M. Tuccius, L. Aurunculeius, Cn. Fuluius, L. Aemilius, P. Iuuius, C. Attinius Labeo.

DECADIS QVARTAE LIBER SEPTIMVS.

Vcio Cornelio Scipione, & C. Lælio COSS. nulla prius secundum religiones acta in senatu res est, q̃ de Aetolis. & legati eorũ institere, quia breuem induciarum diem habebant, & ab T. Quintio, qui tum Romã ex Græca redierat, adiuti sunt. Aetoli, vt quibus plus in misericordia senatus, q̃ in caussa spei esset, suppliciter egerũt, veteribus benefactis noua pensantes maleficia. cæterum & præsentes interrogationibus vndiq; senatorũ confessionem magis noxæ, q̃ responsa exprimentiũ fatigati sunt: & excedere curia iussi, magnũ certamen præbuere. Plus ira quàm misericordia in caussa eorũ valebat: quia non vt hostibus modo, sed tanq̃ indomitæ & insociabili genti succensebant. Per aliquot dies cum certatum esset, postremo neq; dari neq; negari pacem placuit. duæ conditiones eis latæ sunt, vel senatui liberũ arbitriũ de se permitterent, vel mille talentûm darent, eosdemq; amicos atq; inimicos haberent. Exprimere cupientibus, quarũ rerum in se arbitrium senatui permitterent, nihil certi respósum est. ita infecta pace dimissi, vrbe eodem die, Italia intra XV. dies excedere K
iussi. Tum de consulum prouinciis cœptum est agi. Ambo Græciã cupiebant. multum Lælius in senatu poterat. Is, cum senatus aut sortiri aut comparare inter se prouincias cósules iussisset, elegantius facturos dixit, si iudicio patrum q̃ si sorti eam rem permisissent. Scipio responso ad hoc dato, cogitaturũ quid sibi faciendum esset, cum fratre vno locutus, iussúsq; ab eo permittere audacter senatui, renunciat collegæ, facturum se quod is censeret. Cum res aut noua, aut vetustate exemplorũ memoriæ iam exoletę, relata, expectatione certaminis senatũ erexisset, P. Scipio Africanus dixit, si L. Scipioni fratri suo prouinciã Græciam decreuissent, se legatũ iturum. Hæc vox magno assensu audita sustulit certamẽ. Experiri libebat, vtrũ plus regi Antiocho in Annibale

A in Annibale victo,an in victore Africano C O S.legionibúsq; Romanis auxilii foret,ac propè omnes Scipioni Græciã,Lælio Italiam decreuerunt. Prr. inde prouincias sortiti,L. Aurunculeius vrbanã,Cn.Fuluius peregrinã,L.Aemylius Regillus classem,P. Iunius Brutus Tuscos,M. Tuccius Apuliam & Brutios,C.Atinius Siciliam. Consuli deinde, cui Græcia prouincia decreta erat,ad eum exercitum quem à M.Acilio(duæ autem legiones erant) accepturus esset,in supplementũ addita peditum ciuium Romanorũ tria millia,equites centum,& sociûm Latini nominis quinq; millia,equites C C.& adiectũ,vt cum in prouinciam venisset,si è Repub.videretur esse,exercitum in Asiam traiiceret. Alteri C O S.totus nouus exercitus decretus,duæ legiones Romanæ,& sociûm Latini nominis X V.millia peditum, equites sexcenti. Exercitũ ex Liguribus Q.Minutius(iam enim confectam prouinciã scripserat,& Ligurũ omne nomen in deditionem venisse)traducere in Boios,& P.Cornelio procos.tradere iussus. Ex agro quo

B victos bello mulctauerat Boios,deductæ vrbanæ legiones quæ priore anno conscriptæ erant, M.Tuccio Pr.datæ,& sociûm Latini nominis peditum X V.millia,equites sexcẽti, ad Apuliã Brutiósq; obtinendos. A. Cornelio superioris anni Pr. qui Brutios cum exercitu obtinuerat, imperatum,si ita consuli videretur, vt legiones in Aetoliam traiectas M. Acilio traderet, si is manere ibi vellet.si Acilius redire Romam mallet,vt A.Cornelius cum eo exercitu in Aetolia remaneret. C. Atinium Labeonem prouinciam Siciliam exercitúmq; à M. Aemylio accipere placuit,& in supplementũ scribere ex ipsa prouincia,si vellet,peditum duo millia,& centum equites. P.Iunius Brutus in Tuscos exercitum nouum,legionem vnam Romanam , & decem millia sociûm Latini nominis scribere, & quadringentos equites:L. Aemylius , cui prouincia maritima erat,viginti naues longas,& socios nauales à M. Iunio Pr. superioris anni accipere iussus,& scribere ipse mille nauales socios,duo millia peditũ.cum iis nauibus militibúsque in Asiam proficisci,& classem à C.Liuio accipere. Duas Hispanias Sardiniámq; obtinentibus

C prorogatũ in annum imperium est,& iidem exercitus decreti.Siciliæ Sardiniæq; binæ eo anno decimæ frumenti imperatæ.Siculum omne frumentum in Aetoliam ad exercitum portari iussum,ex Sardinia pars Romã,pars in Aetoliã,eodem quò Siculum.Priusquã C O S S. in prouincias proficiscerentur,prodigia per pontifices procurari placuit. Romæ Iunonis Lucinæ templum de cœlo tactum erat,ita vt fastigium valuæq; deformarẽtur. Puteolis pluribus locis murus,& porta fulmine icta,& duo homines exanimati.Nursiæ sereno satis cõstabat nimbum ortum,ibi quoq; duos liberos homines exanimatos.Terra apud se pluuisse Tusculani nunciabant,& Reatini mulam in agro suo peperisse.Ea procurata,Latinæq; instauratæ, quòd Laurẽtibus carnis,quæ dari deberet, data non fuerat.Supplicatio quoq; earum religionũ caussa fuit, quibus diis decemuiri ex libris vt fieret,ediderunt.decem ingenui,decem virgines,patrimi omnes matrimiq; ad id sacrificiũ adhibiti,& decemuiri nocte lactentibus rem diuinã fecerũt.

P.Cornelius Scipio Africanus,priusquã proficisceretur,fornicem in Capitolio aduersus viam

D qua in Capitolium ascenditur,cum signis septem auratis,duobus equis, & marmorea duo labra ante fornicem posuit. Per eosdem dies principes Aetolorum tres & X L, inter quos Damocritus & frater eius erant,ab duabus cohortibus missis à M. Acilio Romam deducti, & in Latomias coniecti sunt.cohortes inde ad exercitum redire L.Cornelius C O S.iussit.Legati ab Ptolemæo & Cleopatra regibus Aegypti,gratulantes quòd M. Acilius C O S. Antiochum regem Græcia expulisset,venerunt, adhortantésq; vt in Asiam exercitũ traiicerent . omnia perculsa metu non in Asia modò,sed etiam in Syria esse.reges Aegypti ad ea quæ censuisset senatus,paratos fore. Gratiæ regibus actæ,legatis munera dari iussa, in singulos quaternûm millium æris. L.Cornelius C O S.peractis quæ Romæ agenda erant,pro concione edixit,vt milites,quos ipse in supplementũ scripsisset,quiq; in Brutiis cum A.Cornelio proprætore essent: vt hi omnes Idibus Quintilibus Brundisium conuenirent.item treis legatos nominauit, Sex. Digitium,L.Apustium,C. Fabricium Luscinum, qui ex ora maritima vndique naues Brundi-

E sium contraherent.& omnibus iam paratis paludatus ab vrbe est profectus. Ad V. millia voluntariorum ex Romanis sociisque qui emerita stipendia sub imperatore P. Africano habebant,præstò fuere exeunti C O S.& nomina dederunt. Per eos dies , quibus est profectus ad bellum C O S.ludis Apollinaribus,ad Quintum Idus Quintiles cœlo sereno interdiu obscurata lux est,cũ luna sub orbem solis subisset. Et L.Aemylius Regillus , cui naualis prouincia euenerat,eodem tempore profectus est. L.Aurunculeio negociũ ab senatu datũ est,vt X X X quinqueremes,viginti triremes faceret,quia fama erat,Antiochum post prælium nauale maiorem classem aliquãto reparare. Aetoli posteaq̃ legati ab Roma retulerunt nullam spem pacis esse,quanq̃ omnis ora maritima eorũ, quæ in Peloponnesum versa est, depopulata ab Achæis

erat, periculi magis quàm damni memores, vt Romanis intercluderent iter, Coracem montem occupauerunt. neque enim dubitabant, ad oppugnationem Naupacti eos principio veris redituros esse. Acilio, qui id expectari sciebat, satius visum est inopinatam aggredi rem, & Lamiam oppugnare. nam & a Philippo propè ad excidiū adductos esse, & tunc eo ipso quòd nihil tale timerent, opprimi incautos posse. Profectus ab Elatia primùm in hostium terra circa Sperchium amnem posuit castra: inde nocte motis signis, prima luce corona mœnia est aggressus. Magnus pauor ac tumultus, vt in re improuisa, fuit. constantius tamen, quàm quis facturos crederet in tam subito periculo, cum viri propugnarent, fœminæ tela omnis generis saxáque in muros gererent, multifariam scalis appositis, vrbem eo die defenderunt. Acilius signo receptui dato, suos in castra medio fermè diei reduxit, & tunc cibo & quiete refectis corporibus, priusquam prætorium dimitteret, denunciauit, vt ante lucem armati paratiq; essent: nisi expugnata vrbe se eos in castra non reducturum. Eodem tempore quo pridie pluribus locis aggressus, cum oppidanos iam vires, iam tela, iam ante omnia animus deficeret, intra paucas horas vrbem cepit. Ibi partim diuendita, partim diuisa præda, consilium habitum quid deinde faceret. Nemini ad Naupactum iri placuit, occupato ad Coracem ab Aetolis saltu. ne tamen segnia æstiua essent, & Aetoli non impetratam pacem ab senatu nihilo minus per suā cunctationem haberent, oppugnare Acilius Amphissam statuit. ab Heraclea per Oetam exercitus eò ductus. Cum ad mœnia castra posuisset, non corona, sicut Lamiam, sed operibus oppugnare vrbem est adortus. Pluribus simul locis aries admouebatur: & cum quaterentur muri, nihil aduersus tale machinationis genus parare aut comminisci oppidani conabantur. omnis spes in armis & audacia erat. eruptionibus crebris & stationes hostium, & eos ipsos qui circa opera & machinas erant, turbabant. Multis tamen locis murus decussus erat, cum allatum est, successorem Apolloniæ exposito exercitu, per Epirum ac Thessaliam venire. Cum tribus millibus peditum, & quingentis equitibus C O S. veniebat. Iam in sinum Maliacum venerat. & præmissis Hypatam, qui tradere vrbem iuberent, posteaquam respósum est nihil nisi ex communi Aetolorum decreto facturos, ne teneret se oppugnatio Hypatæ, nondum Amphissa recepta, præmisso fratre Africano, Amphissam ducit. Sub aduētum eorum oppidani relicta vrbe (iam enim magna ex parte nudata mœnibus erat) in arcem, quam inexpugnabilem habent, omnes armati atque inermes concessere. C O S. sex millia fermè passuum inde posuit castra. eò legati Athenienses primùm ad P. Scipionem, prægressum agmen (sicut antè dictum est) deinde ad C O S. venerunt, deprecantes pro Aetolis. Clementius responsum ab Africano tulerunt, qui caussam relinquendi honeste Aetolici belli quærens, Asiam & regem Antiochū spectabat, iusseratq; Athenienses non Romanis solum, vt pacem bello præferrent, sed etiam Aetolis persuadere. Celeriter authoribus Atheniēsibus frequens ab Hypata legatio Aetolorum venit. & spem pacis eis sermo etiam Africani, quem priorem adierunt, auxit, commemorantis multas gentes populósque in Hispania prius, deinde in Africa in fidem suam venisse, in omnibus se maiora clementiæ benignitatisque, quàm virtutis bellicæ monimenta reliquisse. F G H I

Perfecta videbatur res, cum aditus C O S. idem illud responsum retulit, quo fugati ab senatu fuerant. Eo tanquam nouo cum icti Aetoli essent (nihil enim nec legatione Atheniensium, nec placido Africani responso profectum videbant) referre ad suos dixerunt velle. Reditum inde Hypatam est, nec consilium expediebatur. nam neq; vnde mille talentûm daretur, erat: & permisso libero arbitrio, ne in corpora sua sæuiretur, metuebant. redire itaque eosdem legatos ad C O S. & Africanum iusserunt, & petere vt si dare vere pacem, non tantum ostendere, frustrantes spem miserorum, vellent: aut ex summa pecuniæ demerent, aut permissionem extra ciuium corpora fieri iuberent. Nihil impetratum vt mutaret C O S. & ea quoq; irrita legatio dimissa est. Secuti & Athenienses sunt. & princeps legationis eorum Echedemus fatigatos tot repulsis Aetolos, & complorantes inutili lamentatione fortunam gentis, ad spem reuocauit, author inducias sex mensium petēdi, vt legatos Romam mittere possent. dilationem nihil ad præsentia mala, quæ vltima essent, adiecturā. leuari per multos casus tempore interposito præsentes clades posse. Authore Echedemo iidem missi, prius P. Scipione conuento, per eum inducias temporis eius quod petebant, à C O S. impetrauerūt. & soluta obsidione Amphissæ, M. Acilius tradito consuli exercitu prouincia decessit. & C O S. ab Amphissa Thessaliā repetit, vt per Macedoniā Thraciámq; duceret in Asiā. Tū Africanus fratri: » Iter quod insistis L. Scipio, ego quoq; » approbo: sed totum id vertitur in voluntate Philippi. qui si imperio nostro fidus est, & iter, & » cōmeatus, & omnia quæ in lōgo itinere exercitus alunt iuuantq;, nobis suppeditabit. si is destituat, nihil per Thraciam satis tutum habebis. itaq; prius regis animū explorari placet. optime explorabitur, K

A explorabitur, si nihil ex præparato agetem opprimet qui mittetur. T. Sempronius Gracchus longe tum acerrimus iuuenum ad id delectus, per dispositos equos propè incredibili celeritate ab Amphissa (inde enim est dimissus) die tertio Pellam peruenit. In conuiuio rex erat, & in multum vini processerat. ea ipsa remissio animi suspicionem dempsit nouare cum quicquam velle. Et tum quidem comiter acceptus hospes, postero die commeatus exercitui paratos benigne, pontes in fluminibus factos, vias vbi transitus difficiles erant, munitas vidit. Hæc referens, eadem qua ierat celeritate Thaumacis occurrit consuli. Inde certiore & maiore spe lætus exercitus ad præparata omnia in Macedoniam peruenit. Venientes regio apparatu accepit, & prosecutus est rex. Multa in eo & dexteritas & humanitas visa, quæ commendabilia apud Africanum erant, virum sicut ad cætera egregium, ita à comitate, quæ sine luxuria esset, non auersum. Inde non per Macedoniam modò, sed etiam Thraciam prosequēte & præ-
B parante omnia Philippo, ad Hellespontum peruentum est. Antiochus post naualem ad Corycum pugnam, cum totam hyemem liberam in apparatus terrestres maritimósque habuisset, classi maximè reparandæ, ne tota maris possessione pelleretur, intentus fuerat. Succurrebat, superatum se cum classis abfuisset Rhodiorum. quòd si ea quoque (nec commissuros Rhodios vt iterum morarentur) certamini adesset, magno sibi nauium numero opus fore, vt viribus & magnitudine classem hostium æquaret. Itaque & Annibalem in Syriam miserat ad Phœnicū accersendas naues: & Polyxenidam, quo minus prospere gesta res erat, eo enixius & eas quæ erant, reficere, & alias parare naues iussit. Ipse in Phrygia hybernauit. Vndique auxilia accersens, etiam in Gallogræciam miserat. Bellicosiores ea tempestate erant, Gallicos adhuc, nōdum exoleta stirpe gentis, seruantes animos. Filium Seleucum in Aeolide reliquerat cum exercitu ad maritimas continendas vrbes, quas illinc à Pergamo Eumenes, hinc à Phocæa Erythrisque Romani solicitabant. Classis Romana, sicut antè dictum est, ad Canas hybernabat. eò media
C fermè hyeme rex Eumenes cum duobus millibus peditum, equitibus centum venit. Is cum magnam prædam agi posse dixisset ex hostium agro, qui circa Thyatira esset, hortando perpulit Liuium, vt quinque millia militum secum mitteret. missi ingētem prædam intra paucos dies auerterūt. Inter hæc Phocææ seditio orta, quibusdam ad Antiochum multitudinis animos auocantibus. Grauia hyberna nauium erant, graue tributum, quòd togæ quingentæ imperatæ erant cum quingentis tunicis. grauis etiam inopia frumēti, propter quam naues quoque, & præsidium Romanum excessit. tum vero liberata metu factio erat quæ plebem in cōcionibus ad Antiochum trahebat. senatus & optimates in Romana societate perstandum censebant, defectionis authores plus apud multitudinem valuerūt. Rhodii, quo magis cessatum priore æstate erat, eo maturius æquinoctio verno eundem Pausistratū classis præfectū cum sex & triginta nauibus miserūt. Iam Liuius à Canis cum XXX nauibus, & VII quadriremibus, quas secum Eumenes rex adduxerat, Hellespontum petebat, vt ad transitum exercitus, quem
D terra venturum opinabatur, præpararet quæ opus essent. In portum quem vocant Achæorū, classem primū aduertit, inde Ilium ascendit, sacrificióque Mineruæ facto, legationes finitimas ab Eleunte & Dardano & Rhœteo, tradentes in fidem ciuitates suas, benigne audiuit. inde ad Hellespōti fauces nauigat: & decem nauibus in statione contra Abydum relictis, cætera classe in Europam ad Seston oppugnandam traiecit. Iam subeuntibus armatis muros fanatici Galli primùm cum solenni habitu ante portam occurrunt. iussu se matris deûm famulos deæ venire memorant ad precandum Romanū, vt parceret mœnibus, vrbique. Nemo eorum violatus est. mox vniuersus senatus cum magistratibus ad dedendam vrbem processit. Inde Abydum traiecta classis. vbi cum tentatis per colloquia animis nihil pacati respōderetur, ad oppugnationem sese expediebant. Dum hæc in Hellesponto geruntur, Polyxenidas regius præfectus (erat autem exul Rhodius) cum audisset profectā ab domo populariū suorum classem, & Pausistratum præfectū superbe quædam & contemptim in se cōcionantem dixisse, præcipuo cer-
E tamine animi aduersus eum sumpto, nihil aliud dies noctésque agitabat animo, q̄ vt verba magnifica eius rebus cōfutaret. Mittit ad eum hominē & illi notū, qui diceret, & se Pausistrato patriæque suæ magno vsui, si liceat, fore, & à Pausistrato se restitui in patriā posse. Cum quonam modo ea fieri possent, mirabundus Pausistratus percunctaretur, fidē petenti dedit agendæ cōmuniter rei, aut silentio tegendæ. Tum internuncius aperit, regiā classem aut totam aut maiorem eius partem Polyxenidam traditurū ei, preciū tanti meriti nullum aliud pacisci, q̄ reditū in patriam. Magnitudo rei, nec vt crederet, nec vt aspernaretur dicta, effecit. Panormum Samiæ terræ petit, ibique ad explorandam rem quæ oblata erat, subsistit. Vltro citróque nuncii cursare, nec fides antè Pausistrato facta est, q̄ coram nuncio eius Polyxenidas sua manu scripsit, se ea

quæ pollicitus esset, facturum: signóq; suo impressas tabellas misit. eo verò pignore velut authoratum sibi proditorem ratus est. neq; enim eum, qui sub rege viueret, commissurum fuisse, vt aduersus semetipsum indicia manu sua testata daret. Inde ratio simulatæ proditionis composita. Omnium se rerum apparatum omissurum, Polyxenidas dicere: non remigem, non socios nauales ad classem frequentes habiturum: subducturũ per simulationem reficiendi quasdam naues, alias in propinquos portus dimissurum, paucas ante portum Ephesi in salo habiturum: quas, si exire res cogeret, obiecturus certamini foret. Quam negligentiam Polyxenidam in classe sua habiturum Pausistratus audiuit, eam ipse extemplo habuit. partem nauium ad commeatus accersendos Halicarnassum, partem Samum ad vrbem misit, vt paratus esset cum signum aggrediendi à proditore accepisset. Polyxenidas augere simulando errorem. subducit quasdam naues, alias velut subducturus esset, naualia reficit. remiges ex hybernis non Ephesum accersit, sed Magnesiam occulte cogit. Forte quidam Antiochi miles, cum Samum rei priuatæ caussa venisset, pro speculatore comprehensus deducitur Panormum ad præfectũ. is percunctanti quid Ephesi ageretur, incertum metu, an erga suos haud syncera fide, omnia aperit, classem instructam paratámque in portu stare, remigium omne Magnesiam ad Sipylum missum, perpaucas naues subductas esse, & naualia tegi, nunquam intentius rem naualem administratam esse. Hæc ne pro veris audirentur, animus errore & spe vana præoccupatus fecit. Polyxenidas satis omnibus comparatis, nocte remige à Magnesia accersito, deductisq; raptim quæ subductæ erant nauibus, cũ diem non tam in apparatu absumpsisset, quàm quòd conspici proficiscentem classem nolebat, post solis occasum profectus LXX. nauibus tectis, vento aduerso ante lucem Pygela portum tenuit. vbi cum interdiu ob eandem caussam quieuisset, nocte in proxima Samiæ terræ traiecit. Hinc Nicandro quodam archipirata cum quinque nauibus tectis Palinurum iusso petere, atque inde armatos, quà proximum per agros iter esset, Panormum ad tergum hostium ducere, ipse interim classe diuisa, vt ex vtraque parte fauces portus teneret, Panormum petit. Pausistratus primò, vt in re nec opinata, turbatus parumper, deinde vetus miles celeriter collecto animo, terra melius arceri quàm mari hostes posse ratus, armatos duobus agminibus ad promontoria quæ cornibus obiectis ab alto portum faciunt, ducit: inde facilè telis ancipitibus hostem summoturus. id inceptum eius Nicander à terra visus cum turbasset, repente mutato consilio naues cõscendere omnes iubet. Tum verò ingens pariter militum nautarúmque trepidatio orta, & veluti fuga in naues fieri, cum se mari terraq; simul cernerent circumuentos. Pausistratus vnam viam salutis esse ratus, si vim facere per fauces portus, atque erumpere in mare apertum posset: posteaquam cõscendisse suos vidit, sequi cæteris iussis, ipse princeps concitata naue remis ad ostium portus tendit. Superantem iam fauces nauem eius Polyxenidas tribus quinqueremibus circumsistit. Nauis rostris icta supprimitur, telis obruuntur propugnatores, inter quos & Pausistratus impigre pugnans interficitur. Nauium reliquarum ante portum aliæ, aliæ in portu deprehensæ, quædam à Nicandro, dum moliuntur à terra, captæ. Quinque tantum Rhodiæ naues cum duabus Cois effugerunt, terrore flammæ micantis via sibi inter confertas naues facta. contis enim binis à prora prominentibus trullis ferreis multum conceptum ignem præ se portabant. Erythrææ triremes, cum haud procul à Samo Rhodiis nauibus, quibus vt essent præsidio veniebant, obuiæ fugientibus fuissent, in Hellespontum ad Romanos cursum auerterũt. Sub idem tempus Seleucus proditam Phocæam porta vna per custodes aperta recepit, & Cymæ aliæque eiusdem oræ vrbes ad eum metu defecerunt. Dum hæc in Aeolide gerũtur, Abydus cum per aliquot dies obsidionem tolerasset, præsidio regio tutante mœnia, iam omnibus fessis, Philota quoque præfecto præsidii permittente, magistratus eorum cum Liuio de conditionibus tradendæ vrbis agebant. rem distinebat, quòd vtrum armati, an inermes emitterentur regii, parum conueniebat. Hæc agentibus cum interuenisset nuncius Rhodiorum cladis, emissa de manibus res est. metuens enim Liuius, ne successu tantæ rei elatus Polyxenidas, classem quæ ad Canas erat, opprimeret, Abydi obsidione, custodiáque Hellesponti extemplo relicta, naues quæ subductæ Canis erant, deduxit. Et Eumenes Elæam venit. Liuius omni classe, cui adiunxerat triremes duas Mitylenæas, Phocæam petit. quam cum teneri valido regio præsidio audisset, nec procul Seleuci castra esse, depopulatus maritimam oram, & præda maximè hominum raptim in naues imposita, tantum moratus, dum Eumenes cum classe assequeretur, Samum petere intendit. Rhodiis primò audita clades simul pauorem, simul luctum ingentem fecit. nam præter nauium militúmque iacturam, quod floris, quod roboris in iuuentute fuerat, amiserant: multis nobilibus secutis inter cætera authoritatem Pausistrati, quæ inter suos meritò maxima erat.

deinde

A deinde quòd fraude capti, quòd à ciue potissimum suo forét, in iram luctus vertit. Decem extemplo naues, & diebus pòst paucis decem alias præfecto omnium Eudamo miserunt, quem aliis virtutibus bellicis haudquaquam Pausistrato parem, cautiorem, quo minus animi erat, ducem futurum credebant. Romani & Eumenes rex in Erythræam primum classem applicuerunt. ibi noctem vnam morati, postero die Corycum Teiorum promontorium tenuerunt. inde cum in proxima Samiæ vellent traiicere, nõ expectato solis ortu, ex quo statum cœli notare gubernatores possent, in incertam tempestatem miserunt. medio in cursu aquilone in septentrionem verso, exasperato fluctibus mari iactari cœperunt. Polyxenidas Samum petituros ratus hostes, vt se Rhodiæ classi coniungerent, ab Epheso profectus primo ad Myonesum stetit, inde ad Macrin (quam vocant) insulam traiecit: vt prætervehentis classis, si quas aberrantes ex agmine naues posset, aut postremum agmen opportune adoriretur. Posteaquam sparsam

B tempestate classem vidit, occasionem primo aggrediendi ratus, paulo post increbrescente vento, & maiores iam voluente fluctus, quia peruenire se ad eos videbat non posse, ad Aethaliam insulam traiecit, vt inde postero die Samum ex alto petentes naues aggrederetur. Romani pars exigua, primis tenebris portum Samiæ desertum tenuerunt, classis cætera noctem totam in alto iactata in eundem portum decurrit. Ibi ex agrestibus cognito hostium naues ad Aethaliam stare, consilium habitum, vtrum extemplo decernerent, an Rhodiam expectarent classem. dilata re (ita enim placuit) Corycum, vnde venerant, traiecerunt. Polyxenidas quoque cum frustra stetisset, Ephesum rediit. Tum Romanæ naues vacuo ab hostibus mari Samũ traiecerunt. Eodem & Rhodia classis post dies paucos venit. Quam vt expectatam esse appareret, profecti extemplo sunt Ephesum, vt aut decernerét nauali certamine, aut si detrectaret hostis pugnã, quod plurimum interer at ad animos ciuitatum, timoris confessionem exprimerent. Contra fauces portus instructa in frontem nauium acie stetere. posteaquam nemo ad-

C uersus ibat, classe diuisa, pars in salo ad hostium portus in anchoris stetit, pars in terram milites exposuit. In eos iam ingentem prædam late depopulato agro agentes, Andronicus Macedo qui in præsidio Ephesi erat, iam mœnibus appropinquantes, eruptionem fecit, exutósque magna parte prædæ, ad mare ac naues redegit. Postero die insidiis medio fermè viæ positis, ad eliciédum extra mœnia Macedonem Romani ad vrbem agmine iere. inde, cum ea ipsa suspicio, ne quis exiret deterruisset, redierunt ad naues, & terra marique fugientibus certamen hostibus, Samum, vnde venerat, classis repetit. inde duas sociorum ex Italia, duas Rhodias triremes cum præfecto Epicrate Rhodiorum ad fretum Cephaleniæ tuendum Pr. misit. Infestum id latrocinio Lacedæmonius Hybristas cum iuuentute Cephalenum faciebat, clausúmq; iam mare commeatibus Italicis erat. Piræei L. Aemylio Regillo succedenti ad nauale imperium Epicrates occurrit. qui audita clade Rhodiorum, cum ipse duas tantum quinqueremes haberet, Epicratem cum quatuor nauibus in Asiam secum reduxit. prosecutæ etiam apertæ Athe-

D niensium naues sunt. Aegeo mari traiecit. Eodem Timasicrates Rhodius cum duabus quadriremibus ab Samo nocte intempesta venit, deductúsq; ad Aemylium, præsidii caussa se missum ait, quòd eam oram maris infestam onerariis regiæ naues excursionibus crebris ab Hellesponto atque Abydo facerent. Traiicienti Aemylio à Chio Samum duæ Rhodiæ quadriremes missæ obuiam à Liuio, & rex Eumenes cum duabus quinqueremibus occurrit. Samum posteaquã ventum est, accepta à Liuio classe, & sacrificio, vt assolet, rite facto, Aemylius concilium aduocauit. Ibi C. Liuius (is enim est primus rogatus sententiam) neminem fidelius dare posse consiliũ dixit, quàm eum, qui id alteri suaderet, quod ipse, si in eodem loco esset, facturus fuerit. Se in animo habuisse tota classe Ephesum petere, & onerarias ducere multa saburra grauatas, atque eas in faucibus portus supprimere. & eo minoris molimenti ea claustra esse, quòd in fluminis modum, longum & angustum & vadosum ostium portus sit. ita ademptururũ se maris vsum hostibus fuisse, inutilémq; classem facturum. Nulli ea placere sententia. Eumenes rex

E quæsiuit, quid tandem vbi demersis nauibus frenassent claustra maris? vtrum libera sua classe abscessuri inde forent ad opem ferendam sociis, terrorémq; hostibus præbendũ? an nihilo minus tota classe portũ obsessuri? siue enim abscedat, cui dubiũ esse quin hostes extracturi demersas moles sint? & minore molimento aperturi portum q̃ obstruatur? sin autem manédum ibi nihilo minus sit, quid attinere claudi portũ? Quin contra, illos tutissimo portu, opulentissima vrbe fruentes, omnia Asia præbente, quieta æstiua acturos, Romanos aperto in mari fluctibus tempestatibúsq; obiectos, omnium inopes in assidua statione futuros, ipsos magis alligatos impeditósq;, ne quid eorum quæ agenda sint, possint agere, quàm vt hostes clausos habeant. Eudamus præfectus Rhodiæ classis magis eam sibi displicere sentétiam ostendit, quàm ipse quid

censeret, faciendum dixit. Epicrates Rhodius, omissa in præsentia Epheso mittendam nauium partem in Lyciam censuit,& Patara caput gentis in societatem adiungendam. in duas res magnas id vsui fore,& Rhodios pacatis contra insulam suam terris, totis viribus incumbere in vnius belli,quod aduersus Antiochum sit,curam posse: & eam classem quæ in Lycia cōpararetur,intercludi ne Polyxenidæ coniungatur. Hæc maximè mouit sententia. placuit tamen Regillum tota classe euehi ad portum Ephesi,ad inferendum hostibus terrorem. C. Liuius cum duabus quinqueremibus Romanis, & quatuor quadriremibus Rhodiis, & duabus apertis Smyrnæis in Lyciam est missus,Rhodum prius iussus adire,& omnia cum iis cōmunicare consilia.Ciuitates quas prætereuectus est,Miletus,Myndus,Halicarnassus, Cnidus, Cous, imperata enixe fecerunt.Rhodum vt est ventum,simul & ad quam rem missus esset, iis exposuit,& consuluit eos.Approbantibus cunctis, & ad eam quam habebat classem assumptis tribus quadriremibus nauigat Patara.Primò secundus ventus ad ipsam vrbem ferebat eos, sperabántq; subito terrore aliquid moturos.posteaquam circumagente se vento fluctibus dubiis volui cœptum est mare,peruicerunt quidem remis,vt tenerēt terram: sed neque circa vrbem tuta statio erat,nec ante hostium portus in salo stare poterant,aspero mari,& nocte imminente.prætereuecti mœnia portum Phœnicunta minus duûm millium spatio inde distantem petiere,nauibus à maritima vi tutū.sed altæ rupes insuper imminebāt. quas celeriter oppidani assumptis regiis militibus quos in præsidio habebant,ceperunt. aduersus quos Liuius,quanq̃ erant iniqua ac difficilia ad exitus loca,Issæos auxiliares, & Smyrnæorum expeditos iuuenes misit. Ii,dum missilibus primò,& aduersus paucos leuibus excursionibus,lacessebatur magis quàm conserebatur pugna, sustinuerunt certamen. posteaquam plures ab vrbe affluebant, & iam omnis multitudo effundebatur, timor incessit Liuium, ne & auxiliares circunuenirentur:& nauibus etiam ab terra periculum esset.ita non milites solum,sed etiam nauales socios, remigum turbam,quibus quisq; poterat telis,armatos in prælium eduxit. Tum quoq; anceps pugna fuit:neq; milites solum aliquot,sed L.Apustius tumultuario prelio cecidit.postremo tamen fusi fugatiq; sunt Lycii,atq; in vrbem compulsi.& Romani cum haud incruenta victoria ad naues redierunt.inde in Telmessicū profecti sinum,qui latere vno Cariam, altero Lyciam contingit,omissa Patara amplius tentandi spe Rhodii domum dimissi sunt.Liuius prætereuectus Asiam,in Græciam transmisit:vt conuentis Scipionibus,qui tum circa Thessaliam erant,in Italiam traiiceret.Aemylius posteaq̃ omissas in Lycia res, & Liuium profectū in Italiam cognouit,cum ipse ab Epheso repulsus tempestate irrito incepto Samū reuertisset, turpe ratus tentata frustra Patara esse,proficisci eò tota classe, & summa vi aggredi vrbem statuit. Miletum & cæteram oram sociorum prætereuecti,in Bargylletico sinu exscēsionem ad Iassum fecerunt. Vrbem regium tenebat præsidium,agrum circa Romani hostiliter depopulati sunt. Missis deinde qui per colloquia principum & magistratuum tentarent animos, posteaquam nihil in potestate sua responderunt esse,ad vrbem oppugnandam ducit.Erant Iassensiū exules cum Romanis.ii frequentes Rhodios orare instituerunt,ne vrbem & vicinam sibi & cognatam innoxiam perire sinerent.sibi exilii nullam aliam caussam esse, quàm fidem erga Romanos. eadem vi regiorum,qua ipsi pulsi sint,teneri eos qui in vrbe maneant. omnium Iassensium vnam mentem esse,vt seruitutem regiam effugere vellent.Rhodii moti precibus,Eumene etiā rege assumpto,simul suas necessitudines cōmemorando, simul obsessæ regio præsidio vrbis casum miserando,peruicerunt vt oppugnatione abstineretur.Profecti inde pacatis cæteris,cū oram Asiæ legerent,Loryma(portus aduersus Rhodum est)peruenerunt.Ibi in principiis sermo primo inter tribunos militum secretus oritur, deinde ad aures ipsius Aemylii peruenit, abduci classem ab Epheso,ab suo bello,vt ab tergo liber relictus hostis in tot propinquas sociorum vrbes omnia impune conari posset. Mouêre ea Aemylium, vocatósq; Rhodios cum percunctatus esset,possétne Pataris vniuersa classis in portu stare?cum respōdissent nō posse, caussam nactus omittendæ rei, Samum reduxit naues. Per idem tempus Seleucus Antiochi filius,cum per omne hybernorū tempus exercitum in Aeolide continuisset, partim sociis ferendo opem,partim quos in societatem pellicere nō poterat,depopulandis: transire in fines regni Eumenis, dum is procul à domo cum Romanis & Rhodiis Lyciæ maritima oppugnaret,statuit. Ad Elæam primò infestis signis accessit: deinde omissa oppugnatione vrbis agros hostiliter depopulatus,ad caput arcémq; regni Pergamū ducit oppugnandum. Attalus primò stationibus ante vrbem positis,& excursionibus equitū leuísque armaturæ magis lacessebat q̃ sustinebat hostem.postremò cum per leuia certamina expertus nulla parte viriū se parem esse, intra mœnia se recepisset, obsideri vrbs cœpta est. Eodem fermè tempore & Antiochus ab Apamea

A Apamea profectus: Sardibus primùm, deinde haud procul Seleuci castris ad caput Caici amnis statiua habuit, cum magno exercitu misto variis ex gentibus. plurimum terroris in Gallorum mercede conductis quatuor millibus erat. hos, paucis admistis, ad peruastandum passim Pergamenum agrum misit. Quæ posteaquam Samum sunt nunciata, primò Eumenes auocatus domestico bello cum classe Elæam petit: inde cum præsto fuissent equites, peditúmque expediti: præsidio eorum tutus, priusquam hostes sentirent aut mouerentur, Pergamum contendit. ibi rursus leuia per excursiones prælia fieri cœpta, Eumene summæ rei discrimen haud dubie detrectante. Paucos post dies Romana Rhodiáque classis, vt regi opem ferrent, Elæam ab Samo venerunt. Quos vbi exposuisse copias Elęæ, & tot classes in vnum conuenisse portum Antiocho allatum est: & sub idem tempus audiuit consulem cum exercitu iam in Macedonia esse: pararique quæ ad transitum Hellesponti opus essent: tempus venisse ratus, prius quàm terra

B marique simul vrgeretur, agendi de pace, tumulum quendam aduersus Elæam castris cepit. ibi peditum omnibus copiis relictis, cum equitatu (erant autem sex millia equitum) in campos sub ipsa Elęæ mœnia descendit: misso caduceatore ad Aemylium, velle se de pace agere.

Aemylius Eumene à Pergamo accito, adhibitis & Rhodiis, consilium habuit. Rhodii haud aspernari pacem. Eumenes nec honestum esse dicere, eo tempore de pace agi: nec exitũ rei imponi posse. Quî enim, inquit, aut honeste inclusi mœnibus & obsessi velut leges pacis accipiemus? aut cui rata ista pax erit, quam sine consule, non ex authoritate senatus, non iussu populi Romani peregerimus? Quæro enim, pace per te facta, rediturúsne extemplo in Italiam sis? classem exercitúmque deducturus? an expectaturus quid de ea re consuli placeat? quid senatus censeat? aut populus iubeat? Restat ergo vt maneas in Asia, & rursus in hyberna copiæ reductæ, omisso bello, exhauriant commeatibus præbendis socios: deinde, si ita visum sit iis penes quos potestas fuerit, instauremus nouum de integro bellum: quod possumus, si ex hoc impetu rerum

C nihil prolatando remittitur, ante hyemem diis volentibus perfecisse. Hæc sententia vicit: responsúmque Antiocho est, ante consulis aduentum de pace agi non posse. Antiochus pace nequicquam tentata, vastatis Elæensium primùm, deinde Pergamenorum agris, relicto ibi Seleuco filio, Adramytteum hostiliter itinere facto petit: agrum opulentum, quem vocant Thebes campum, carmine Homeri nobilitatum. neque alio vllo loco Asiæ maior regiis militibus parta est præda. Eodem Adramytteum, vt vrbi præsidio essent, nauibus circũuecti Aemylius & Eumenes venerunt. Per eosdem forte dies Elæam ex Achaia mille pedites cum centum equitibus, Diaphane omnibus his copiis præposito, accesserunt. quos egressos nauibus obuiam missi ab Attalo nocte Pergamum deduxerunt. veterani omnes & periti belli erant, & ipse dux Philopœmenis, summi tum omnium Græcorum imperatoris, discipulus. qui biduum simul ad quietem hominum equorúmque, & ad visendas hostium stationes, quibus locis temporibúsq; accederent reciperéntq; sese, sumpserunt. Ad radices ferè collis in quo posita est vrbs, regii suc-

D cedebant: ita libera ab tergo populatio erat, nullo ab vrbe ne in stationes quidẽ qui procul iacularetur, excurrente. postquam semel compulsi metu se mœnibus incluserunt, contemptus eorum, & inde negligentia apud regios oritur. non stratos, non infrenatos magna pars habebãt equos: paucis ad arma & ordines relictis, dilapsi cæteri sparserant se toto passim campo: pars in iuueniles lusus lasciuiámque versi, pars vescentes sub vmbra, quidam somno etiam strati. Hæc Diaphanes ex alta vrbe Pergamo contemplatus, arma suos capere, & ad portam præsto esse iubet: ipse Attalum adiit, & in animo sibi esse dixit, hostium stationẽ tentare. Aegre id permittente Attalo, quippe qui centum equitibus aduersus trecẽtos, mille peditibus cum quatuor millibus pugnaturum cerneret: porta egressus, haud procul statione hostium occasionem opperiens consedit. Et qui Pergami erant, amentiam magis quàm audaciam credere esse: & hostes paulisper in eos versi, vt nihil moueri viderunt, nec ipsi quicquam ex solita negligentia, insuper etiam eludentes paucitatem, mutarunt. Diaphanes quietos aliquandiu suos, velut ad spe-

E ctaculum modò eductos, continuit: posteaquam dilapsos ab ordinibus hostes vidit, peditibus quantum accelerare possent, sequi iussis, ipse princeps inter equites cum turma sua quantũ potuit effusissimis habenis, clamore ab omni simul pedite atq; equite sublato, stationem hostium improuiso inuadit. Non homines solum, sed equi etiam territi, cum vincula abrupissent, trepidationem & tumultum inter suos fecerunt. pauci stabant impauidi equi: eos ipsos non sternere, non infrenare aut ascendere facile poterant: multo maiorem quàm pro numero equitũ terrorem Achæis inferentibus. pedites vero ordinati & præparati sparsos per negligentiam, & somnos omnes propè adorti sunt. cædes passim fugáque per campos facta est: Diaphanes secutus effusos quoad tutum fuit, magno Achæorum genti decore parto (spectauerant enim è mœni-

bus Pergami non viri modo, sed fœminæ etiam) in præsidium vrbis rediit. Postero die regiæ magis compositæ & ordinatæ stationes quingentis passibus longius ab vrbe posuerunt castra: & Achæi eodem fermè tempore atque in eundem locum processerunt. Per multas horas intenti vtrinque velut iam futurum impetum expectauere. posteaquam haud procul occasu solis redeundi in castra tempus erat, regii signis collatis abire agmine ad iter magis quàm ad pugnam composito cœpere. Quieuit Diaphanes, dum in conspectu erant: deinde eodem, quo pridie, impetu in postremum agmen incurrit: tantúmque rursus pauoris ac tumultus incussit, vt cum terga cæderentur, nemo pugnandi caussa restiterit: trepidantésque, & vix ordinem agminis seruantes in castra compulsi sunt. Hæc Achæorum audacia Seleucum ex agro Pergameno mouere castra coegit. Antiochus posteaquam Romanos & Eumenem ad tuendum Adramytteum venisse audiuit, ea quidem vrbe abstinuit: depopulatus agros, Peræam inde coloniam Mitylenæorum expugnauit. Cotton & Corylenus & Aphrodisias Crene primo impetu captæ sunt. inde per Thyatira Sardeis rediit. Seleucus in maritima ora permanens, aliis terrori, aliis præsidio erat. Classis Romana cum Eumene Rhodiisque Mitylenen primo, inde retro, vnde profecta erat, Elæam rediit. Inde Phocæam petentes, ad insulam quam Bacchium vocant: (imminet vrbi Phocæensium) appulerunt, & quibus antè abstinuerant templis signisque (egregie autem exornata insula erat) cum hostiliter diripuissent, ad ipsam vrbem transmiserunt. eam diuisis inter se partibus cum oppugnarent: & viderent sine operibus, armis, scalisq; capi non posse: missum ab Antiocho præsidium trium millium armatorum cum intrasset vrbem: extemplo oppugnatione omissa, classis ad insulam se recepit: nihil aliud quàm depopulato circa vrbem hostium agro. Inde placuit Eumenem domum dimitti, & præparare consuli atque exercitui quæ ad transitum Hellesponti opus essent: Romanam Rhodiámque classem redire Samum, atque ibi in statione esse, ne Polyxenidas ab Epheso moueret. Rex Elæã, Romani & Rhodii Samum redierunt. Ibi M. Aemylius frater prætoris decessit. Rhodii celebratis exequiis aduersus classem quam fama erat ex Syria venire, X I I I suis nauibus, & vna Coa quinqueremi, altera Gnidia, Rhodum vt ibi in statione essent, profecti sunt. Biduo antè quàm Eudamus cũ classe à Samo veniret, X I I I à Rhodo naues cum Pamphilida præfecto aduersus eandem Syriacam classem missæ, assumptis nauibus quatuor quæ Cariæ præsidio erant, oppugnantibus regiis Dædala, & quædam alia parua castella obsidione exemerunt. Eudamum confestim exire placuit. additæ huic quoque sunt ad eam classem quam habebat, sex apertæ naues. Profectus cũ quantum accelerare poterat, maturasset: ad portum quem Megisten vocant, prægressos consequitur. inde vno agmine Phaselidem cum venissent, optimum visum est ibi hostem opperiri.

In confinio Lyciæ & Pamphyliæ Phaselis est: prominet penitus in altum, conspicitúrque prima terrarum Rhodum à Cilicia petentibus, & procul nauium præbet prospectum. eo maxime vt in obuio classi hostium essent, electus locus est. Cæterùm quod non prouiderunt, & loco graui & tempore anni (medium enim æstatis erat) ad hoc insolito odore, ingruere morbi vulgo, maxime in remiges cœperunt. cuius pestilentiæ metu profecti cum præterueherentur Pamphylium sinum, ad Eurymedontem amnem appulsa classe, audiunt ab Aspendiis ad Sidam iam hostes esse. Tardius nauigauerant regii aduerso tempore etesiarũ, quod velut statum fauoniis ventis esset. Rhodiorum duæ & triginta quadriremes, quatuor triremes fuere. Regia classis V I I & X X X maioris formæ nauium erat, in quibus tres hepteres & quatuor hexeres habebat, præter has decem triremes erant. & ii adesse hostes ex specula quadam cognouere. Vtraque classis postero die luce prima, tanquam eo die pugnatura, è portu mouit, & posteaquam superauere Rhodii promontorium quod ab Sida prominet in altum, extemplo & conspecti ab hostibus sunt, & ipsi eos viderunt. Ab regio sinistro cornu, quod ab alto obiectum erat, Annibal: dextero Apollonius purpuratorum vnus præerat. & iam in frontem directas habebant naues. Rhodii longo agmine veniebant. prima prætoria nauis Eudami erat: cogebat agmen Charicitus: Pamphilidas mediæ classi præerat. Eudamus posteaquam hostium aciem instructam & paratam ad concurrendum vidit, & ipse in altum euehitur: & deinceps quæ sequebantur, seruantes ordinem in frontem dirigere iubet. Ea res primo tumultum præbuit. nam nec sic in altum euectus erat, vt ordo omnium nauium ad terram explicari posset: & festinans ipse præpropere cum quinq; solis nauibus Annibali occurrit: cæteri quia in frontẽ dirigere iussi erãt, non sequebantur: extremo agmine loci nihil ad terram relicti erat: trepidantibúsque iis inter se, iam in dextro cornu aduersus Annibalem pugnabatur. Sed momento temporis & nauium virtus & vsus rei maritimæ terrorem omnem Rhodiis dempsit. nam & in altum celeriter euectæ naues locum post se quæque venienti ad terram dedere, & siqua concurrerat rostro cum

hostium

A hostium naui, aut proram lacerabat, aut remos detergebat, aut libero inter ordines discursu prætervecta,in puppim impetum dabat.Maxime exterruit hepteris regia à multo minore Rhodia naue vno ictu demersa.itaque iam haud dubie dexterum cornu hostium in fugam inclinabat.Eudamum in alto multitudine nauium maxime Annibal,cæteris omnibus longe præstantem,vrgebat:& circunuenisset,ni signo sublato ex prætoria naue, quo dispersam classem in vnum colligi mos erat:omnes quæ in dextero cornu vicerant naues, ad opem ferendam suis concurrissent.tum & Annibal,quæq; circa eum erant naues,capessunt fugam:nec insequi Rhodii,ex magna parte ægris,& ob id celerius fessis remigibus,potuerunt.Cum in alto,vbi substiterant,cibo reficerent vires,contemplatus Eudamus hostes claudas mutilatásque naues apertis nauibus remulco trahentes, XX paulo amplius integras abscedentes, è turri prætoriæ nauis silentio facto,Exurgite,inquit,& egregium spectaculū capessite oculis.Cōsurrexere omnes, B contemplatique trepidationē fugámque hostiū,propè vna voce exclamauere omnes,vt sequerentur.Ipsius Eudami multis ictibus vulnerata nauis erat.Pamphilidam & Chariclitum insequi,quoad putarent tutum,iussit.Aliquandiu secuti sunt:posteaquā terrę appropinquabat Annibal,veriti ne includerētur vento in hostium ora,ad Eudamū reuecti, hepterem captam, quæ primo concursu icta erat,ægre Phaselidē pertraxerunt.inde Rhodum non tam victoria læti,q̄ alius alium accusantes,quòd cum potuisset,non omnis summersa aut capta classis hostium foret,redierunt.Annibal ictus vno prælio aduerso,ne tum quidem præteruehi Lyciā audebat, cū coniungi veteri regiæ classi quamprimùm cuperet. Et id ne ei facere liberū esset, Rhodii Chariclitum cum XX nauibus rostratis ad Patara & Megisten portum miserunt. Eudamum cum VII nauibus maximis ex ea classe cui præfuerat, Samum redire ad Romanos iusserunt, vt quantum consilio,quantū authoritate valeret,compelleret Romanos ad Patara oppugnandā.

Magnam lętitiam Romanis iam prius nuncius victoriæ, deinde aduentus attulit Rhodiorū. C & apparebat,si ea cura Rhodiis dempta esset,vacuos eos tuta eius regionis maria præstaturos. sed profecto Antiocho ab Sardibus,ne opprimerentur vrbes maritimæ,abscedere custodia Ioniæ atque Aeolidis prohibuerunt. Pamphilidam cum quatuor nauibus tectis ad eam classem quæ circa Patara erat,miserunt. Antiochus non ciuitatum modò quæ circa se erant, contrahebat præsidia,sed ad Prusiam Bithyniæ regem miserat legatos,literásq;, quibus transitum in Asiam Romanorum increpabat. Venire eos ad omnia regna tollenda,vt nullum vsquam orbis terrarum,nisi Romanum imperium esset.Philippum & Nabin expugnatos, se tertium peti.vt quisque proximus ab oppresso sit, per omneis velut continens incēdium peruasurum. ab se gradum in Bithyniam fore,quandò Eumenes in voluntariam seruitutem concessisset. His motum Prusiam literæ Scipionis consulis,sed magis eius fratris Africani,à suspicione tali auerterunt.qui præter consuetudinem perpetuam populi Romani,augendi omni honore regum sociorum maiestatem,domesticis ipse exemplis Prusiam ad promerendam amicitiam suam com D pulit. Regulos se acceptos in fidem in Hispania reges reliquisse: Masanissam non in patrio modò locasse regno,sed in Syphacis à quo antè expulsus fuisset,regnum imposuisse:& esse eum non Africæ modò regum longe opulentissimum: sed toto in orbe terrarum cuiuis regum vel maiestate vel viribus parem. Philippum & Nabin hostes & bello superatos ab T. Quintio,tamen in regno relictos:Philippo quidem anno priore etiam stipendium remissum,& filium obsidem redditum:& quasdam ciuitates extra Macedoniam, patientibus Romanis imperatoribus,recepisse eum.In eadem dignitate & Nabin futurum fuisse,nisi eum suus primò furor, deinde fraus Aetolorum absumpsisset.Maxime confirmatus est animus regis, posteaquam ad eum C.Liuius,qui prætor antè classi præfuerat,legatus ab Roma venit,& edocuit quanto & spes victoriæ certior Romanis quàm Antiocho, & amicitia sanctior firmiórque apud Romanos futura esset. Antiochus posteaquam à spe societatis Prusiæ decidit,Ephesum ab Sardibus est profectus ad classem quæ per aliquot menses instructa ac parata fuerat,visendam:magis quia terre E stribus copiis exercitum Romanum & duos Scipiones imperatores videbat sustineri nō posse: quàm quod res naualis ipsa per se aut tentata sibi vnquam feliciter,aut tunc magnæ & certæ fiduciæ esset.erat tamen momentum in præsentia spei,quòd & magnam partem Rhodiæ classis circa Patara esse,& Eumenem regem cum omnibus nauibus suis consuli obuiam in Hellespontum profectum audierat.aliquid etiam inflabat animos classis Rhodia ad Samum per occasionem fraude præparata absumpta. His fretus, Polyxenida cum classe ad tentandam omni modo certaminis fortunam misso,ipse copias ad Notium ducit:(id oppidum Colophonium mari imminens abest à vetere Colophone duo fermè millia passuum)& ipsam vrbem suæ esse potestatis volebat,adeo propinquam Epheso,vt nihil terra marive ageret, quod nō subiectum ocu-

lis Colophoniorum, ac per eos notum extemplo Romanis esset: quos audita obsidione non dubitabat ad opem ferendam sociæ vrbi classem à Samo moturos: eam occasionem Polyxenidæ ad rem gerendam fore. Igitur operibus oppugnare vrbem aggressus, & ad mare partibus duabus pariter munitionibus deductis, vtrinque vineas & aggerem muro iniunxit, & testudinibus arietes admouit. Quibus territi malis Colophonii oratores Samum ad L. Aemyliū, fidem prætoris populique Romani implorantes miserunt. Aemylium & Sami segnis diu mora offendebat, nihil minus opinantem quàm Polyxenidam bis nequicquam ab se prouocatum, potestatem pugnæ facturum esse. & turpe existimabat, Eumenis classem adiuuare consulem ad traiiciendas in Asiam legiones: se Colophonis obsessæ auxilio incertam finem habituro alligari. Eudamus Rhodius, qui & tenuerat eum Sami cupientem proficisci in Hellespontum, cunctique instare & dicere: quanto satius esse vel socios obsidione eximere, vel victam iam semel classem vincere iterum, totámq; maris possessionem hosti eripere, quàm desertis sociis, tradita Antiocho Asia, terra marique in Hellespontum, vbi satis esset Eumenis classis, à sua parte belli discedere? Profecti à Samo ad petendos commeatus, consumptis iam omnibus, Chium parabant traiicere. Id erat horreum Romanis: eóque omnes ex Italia missæ onerariæ dirigebant cursum. Circunuecti ab vrbe ad auersa insulæ, obiecta aquiloni, ad Chium & Erythras sunt. Cum pararent traiicere, literis certior fit prætor, frumenti vim magnam Chium ex Italia venisse: vinū portantes naues tempestatibus retentas esse. simul allatum est Teios regiæ classi benigne commeatus præbuisse: quinque millia vasorum vini esse pollicitos. Teium ex medio cursu classem repente auertit: aut volentibus iis vsurus commeatu parato hostibus, aut ipsos pro hostibus habiturus. Cum direxissent ad terram proras, quindecim fermè eis naues circa Myonesum apparuerunt. quas primò ex classe regia prætor esse ratus, institit sequi: apparuit inde piraticas celoces & lembos esse. Chiorum maritimam oram depopulati, cum omnis generis præda reuertentes, posteaquā videre ex alto classem, in fugam verterunt. & celeritate superabant leuioribus & ad id fabrefactis nauigiis, & propiores terræ erant. itaque priusquam appropinquaret classis, Myonesum perfugerunt. vnde se à portu ratus abstracturū naues ignarus loci sequebatur prætor. Myonesus promontoriū inter Teium Samúmq; est: ipse collis est in modum metæ in acutum cacumen à fundo satis lato fastigiatus: à continenti arctæ semitæ aditum habet: à mari exesæ fluctibus rupes claudunt: ita vt quibusdam locis superpendentia saxa plus in altum quàm quæ in statione sunt naues, promineant. Circa ea appropinquare non ausæ naues, ne sub ictu superstantiū in rupibus piratarū essent, diem triuere. tandem sub noctē vano incepto cum abstitissent, Teium postero die accessere: & in portu qui à tergo vrbis est (Geræsticū ipsi appellant) nauibus constitutis, prætor ad depopulandum circa vrbem agrum milites emisit. Teii cum in oculis populatio esset, oratores cum infulis & velamentis ad Romanum miserunt. Quibus purgantibus ciuitatem omnis facti dictiq; hostilis aduersus Romanos, & iuuisse eos cómeatu classem hostium arguit, & quantū vini Polyxenidæ promisissent. quæ si eadem classi Romanæ darent, reuocaturū se à populatione militem: si minus, pro hostibus eos habiturū. Hoc tam triste responsum cum retulissent legati: vocatur in concionem à magistratibus populus, vt quid agerent, consultarent. Eò forte Polyxenidas cum regia classe à Colophone profectus, posteaquam mouisse à Samo Romanos audiuit, & ad Myonesum piratas persecutos Teiorum agrum depopulari, naues in Geræstico portu stare: ipse aduersus Myonesum in insula (Macrin nautici vocant) anchoras portu occulto iecit. inde ex propinquo explorans quid hostes agerent, primò in magna spe fuit, quemadmodum Rhodiam classem ad Samum circunsessis ad exitum faucibus portus expugnasset, sic & Romanam expugnaturū. nec est dissimilis natura loci. promontoriis coeuntibus inter se ita clauditur portus, vt vix duæ simul inde naues possint exire. nocte occupare fauces Polyxenidas in animo habebat: & denis nauibus ad promontoria stantibus, quæ ab vtroque cornu in latera exeuntium nauiū pugnarent: & ex cætera classe, sicut ad Panormum fecerat, armatis in littora expositis, terra marique simul hostes opprimere. quod non vanum ei cósilium fuisset, ni cum Teii facturos se imperata promisissent, ad accipiendos cómeatus aptius visum esset Romanis in eum portum qui ante vrbem est, classem transire. Dicitur & Eudamus Rhodius vitium alterius portus ostendisse, cum forte duæ naues in arcto ostio implicitos remos fregissent. & inter alia id quoque mouit prætorem vt traduceret classem, quòd ab terra periculum erat, haud procul inde Antiocho statiua habente. Traducta classe ad vrbem, ignaris omnibus egressi milites nautæq; sunt ad cómeatus & vinum maxime diuidendum in naues, cum medio forte diei agrestis quidā ad prætorem adductus nunciat, alterum iam diem classem stare ad insulā Macrin: & paulò antè visas quasdam moueri tāquam ad profectionem naues.

A naues.Re subita perculsus prætor tubicines canere iubet,vt si qui per agros palati essent, redi-
rent.tribunos in vrbem mittit ad cogendos milites nautásque in naues. Haud secus quàm in
repentino incendio aut capta vrbe trepidatur:aliis in vrbem currentibus ad suos reuocandos:
aliis ex vrbe naues cursu repetentibus:incertisque clamoribus quibus ipsis tubæ obstreperent,
turbatis imperiis,tandem concursum ad naues est. Vix suam quisq; noscere aut adire præ tu-
multu poterat:trepidatúmque cum periculo & in mari & in terra foret,ni partibus diuisis Ae-
mylius cũ prætoria naue primus è portu in altum euectus,excipiẽs insequenteis suo quanque
ordine in frontẽ instruxisset:Eudamus Rhodiáq; classis substitissent ad terram,vt & sine trepi-
datione conscenderent:& vt quæq; parata esset,exiret nauis.ita & explicuere ordinem primæ
in conspectu prætoris,& coactum agmen ab Rhodiis est: instructáque acies velut cerneret re-
gios,in altum processit.inter Myonesum & Corycum promontoriũ erant, cum hostem cõspe-
B xere.Et regia classis binis in ordinem nauibus longo agmine veniens,& ipsa aciem aduersam
explicuit,tantum læuo euecta cornu, vt amplecti & circumire dexterum cornu Romanorum
posset.quod vbi Eudamus qui cogebat agmen,vidit,non posse æquare ordinem Romanos,&
tantũ non iam circumiri à dextero cornu:concitat naues:(& erant Rhodiæ naues lõge omniũ
celerrimæ tota classe)æquatóq; cornu, prætoriæ naui in qua Polyxenidas erat, suam obiecit.
Iam totis classibus simul ab omni parte pugna conserta erat. Ab Romanis L X X X naues
pugnabant,ex quibus Rhodiæ duæ & X X erant. Hostium classis vndenonaginta nauium
fuit,& maximæ formæ naues tres hexeres habebat, duas hepteres. Robore nauium & virtute
militum Romani longe Rhodios præstabant:Rhodiæ naues agilitate, & arte gubernatorum, &
scientia remigum.Maximo tamen hostibus terrori fuere, quæ ignes præ se portabant : & quod
vnum iis ad Panormum circunuentis saluti fuerat, id tum maximum momentum ad victoriã
fuit.nam metu ignis aduersi regiæ naues,ne prora concurrerent cum declinassent, neque ipsę
C ferire rostro hostem poterant:& obliquas se ipsæ ad ictus prębebant: & siqua cõcurrerat, obrue-
batur infuso igni:magisque ad incendium quàm ad prælium trepidabant. Plurimum tamen
quæ solet,militum virtus in bello valuit.mediam nanque aciem hostium Romani cum rupis-
sent, circunuecti ab tergo pugnantibus aduersus Rhodios regiis sese obiecere: momentóque
temporis & media acies Antiochi,& læuo in cornu circunuentæ naues mergebantur. Dextera
pars integra sociorum magis clade quàm suo periculo terrebatur. cæterum posteaquam alias
circunuentas,prætoriam nauem Polyxenidæ relictis sociis vela dantem videre:sublatis raptim
dolonibus(& erat secundus petentibus Ephesum ventus) capessunt fugam : quadraginta dua-
bus nauibus in ea pugna amissis:quarum tredecim captæ in potestatem hostium venerunt: cæ-
teræ incensæ aut demersæ.Romanorum duæ naues fractæ sunt,vulneratę aliquot. Rhodia vna
capta memorabili casu.nam cum rostro percussisset Sidoniam nauem,anchora ictu ipso excus-
sa è naue sua,vnco dente velut manu ferrea iniecta, alligauit alterius proram : inde tumultu
D iniecto cum diuellere se ab hoste cupientes inhiberent Rhodii, tractum anchorale & implici-
tum remis latus alterum detersit:debilitatã ea ipsa quæ icta cohæserat,nauim cepit. Hoc ma-
xime modo ad Myonesum nauali prælio pugnatum est. Quo territus Antiochus, quia posses-
sione maris pulsus,longinqua tueri diffidebat se posse:præsidium ab Lysimachia, ne opprime-
retur ibi ab Romanis,deduci,prauo,vt res ipsa postea docuit,consilio iussit.non enim tueri so-
lum Lysimachiam à primo impetu Romanorum facile erat:sed obsidionem etiam per totam
hyemem tolerare,& obsidentes quoque ad vltimam inopiam adducere extrahendo tempus,
& interim spem pacis per occasiones tentare.Nec Lysimachiam tantum hostibus tradidit post
aduersam naualem pugnam:sed etiam Colophonis obsidione abscessit,& Sardeis recepit se.at-
que inde in Cappadociam ad Ariaratem,qui auxilia accerserent, & quocunque aliò poterat
ad copias contrahendas,in vnum iam consilium, vt acie dimicaret, intentus, misit. Regillus
Aemylius post victoriam naualem profectus Ephesum,direptis ante portum nauibus,cum con
E fessionem concessi maris vltimam hosti expressisset:Chium,quò ante nauale prælium cursum
à Samo intẽderat,nauigat. ibi naues in prælio quassatas cum refecisset,L.Aemylium Scaurum
cum X X X nauibus Hellespontum ad exercitum traiiciendum misit. Rhodias parte prædæ
& spoliis naualibus decoratas domum redire iubet. Rhodii impigre præuertêre, ad traiicien-
dásque copias consulis iere:atque eo quoque functi officio,tum demum Rhodum rediere.Clas
sis Romana ab Chio Phocæam traiecit.In sinu maris intimo posita hæc vrbs est,oblonga for-
ma:duûm millium & quingẽtorum passuum spatium murus amplectitur:coit deinde ex vtra-
que parte in arctiorem velut cuneum:Lamptera ipsi appellant.mille & ducentos passus ibi la
titudo patet.inde in altum lingua mille passuum excurrens,medium ferè sinum velut nota

distinguit. vbi cohæret faucibus angustis, duos in vtranque regionem versos portus tutissimos habet. qui in meridiem vergit, Naustathmos ab re appellatur, quia ingentem vim nauium capit. alter prope ipsum Lamptera est. Hos portus tutissimos cum occupasset Romana classis: priusquam aut scalis aut operibus mœnia aggrederetur, mittendos censuit prætor qui principum magistratuúmque animos tentarent. posteaquam obstinatos vidit: duobus simul locis oppugnare est adortus. Altera pars infrequens ædificiis erat: templa deûm aliquantum tenebant loci. ea prius ariete admoto, quatere muros turrésque cœpit. deinde cum eò multitudo occurreret ad defendendum: altera quoque parte admotus aries. & iam vtrinque sternebantur muri. ad quorum casum cum impetum Romani milites per ipsam stragem ruinarum facerēt, alii scalis etiam ascensum in muros tentarent, adeo obstinate restiterunt oppidani, vt facile appareret plus in armis & virtute, quàm in mœnibus auxilii esse. coactus ergo periculo militum prætor receptui cani iussit, ne obiiceret incautos furentibus desperatione ac rabie. Dirempto prælio, ne tum quidem ad quietem versi, sed vndique omnes ad munienda & obmolienda quæ ruinis strata erant, concurrerunt. Huic operi intentis superuenit Q. Antonius à prætore missus: qui castigata pertinacia eorum, maiorem curam Romanis quàm illis ostenderet esse, ne in perniciem vrbis pugnaretur. si absistere furore vellent, potestatem iis dare eadem conditione qua prius C. Liuii in fidem venissent, se tradendi. Hæc cum audissent, quinque dierum spatio ad deliberandum sumpto, tentata interim spe auxilii ab Antiocho, posteaquam legati missi ad regem, nihil in eo esse præsidii retulerant: tum portas aperuerunt, pacti ne quid hostile paterentur. Cum signa in vrbem inferrentur, & pronunciasset prætor parci se deditis velle: clamor vndique est sublatus, indignum facinus esse Phocęenses nunquam fidos socios, semper infestos hostes, impune eludere. ab hac voce, velut signo à prætore dato, ad diripiendam vrbem passim discurrerunt. Aemylius primò resistere & reuocare, dicendo captas, non deditas diripi vrbes, & in his tamen arbitrium esse imperatoris, non militum. posteaquam ira & auaritia imperio potentiora erant: præconibus per vrbem missis, liberos omnes in forum ad se conuenire iubet, ne violarentur: & in omnibus quæ ipsius potestatis fuerunt, fides constitit prætoris. vrbem agrósque & suas leges iis restituit: & quia iam hyems appetebat, Phocææ portus ad hybernandum classi delegit. Per idem ferè tempus consuli transgresso Aeniorum Maronitarúmque fines nunciatur, victam regiam classem ad Myonesum, relictámque à præsidio Lysimachiam esse. Id multo quàm de nauali victoria lætius fuit: vtique posteaquam eò venerunt: refertáque vrbs omnium rerum commeatibus, velut in aduentum exercitus præparatis, eos excepit: vbi inopiam vltimam laborémq; in obsidenda vrbe sibi proposuerant. Ibi paucos dies statiua habuere, vt impedimenta ægrique consequerentur, qui passim per omnia Thraciæ castella fessi morbis ac longitudine viæ relicti erant. Receptis omnibus ingressi rursus iter per Chersonnesum Hellespontū perueniunt. vbi omnibus cura regis Eumenis ad traiiciendū præparatis, velut in pacata litora nullo prohibente, aliis aliò delatis nauibus, sine tumultu traiecere. Ea verò res Romanis auxit animos, concessum sibi transitum cernētibus in Asiam, quā rem magni certaminis futuram crediderant. Statiua deinde ad Hellespontum aliquandiu habuerunt: quia dies forte quibus ancilia mouentur, religiosi ad iter inciderant. iidem dies P. Scipionem propiore etiam religione, quia Salius erat, disiunxerant ab exercitu: causáq; & is ipse moræ erat, dū consequeretur. Per eos forte dies legatus ab Antiocho in castra venerat, Byzantius Heraclides de pace afferens mandata: quam impetrabilem fore, magnam ei spem attulit mora & cunctatio Romanorum: quos simul Asiam attigissent, effuso agmine ad castra regia ituros crediderat. Statuit tamen non prius adire consulem, quàm P. Scipionē. & ita mandatū ab rege erat. in eo maximam spem habebat: præterquam quòd & magnitudo animi, & satietas gloriæ placabilem eum maxime faciebat, notúmq; erat gentibus, qui victor ille in Hispania, qui deinde in Africa fuisset: etiam quòd filius eius captus in potestate regis erat. Is vbi & quando, & quo casu captus sit, sicut pleraq; alia, parū inter authores constat. alii principio belli à Chalcide Oreū petentem circumuentum ab regiis nauibus tradunt. alii, posteaquam transitum in Asiam est: cum turma Fregellana missum exploratum ad regia castra, effuso obuiam equitatu cum reciperet sese, in eo tumultu delapso equo cum duobus equitibus oppressum. ita ad regem deductum esse. Illud satis constat, si pax cum populo Romano maneret, hospitiúmq; priuatim regi cum Scipionibus esset: neq; liberalius neque benignius haberi coliq; adolescentē quàm cultus est, potuisse. Ob hæc cum aduentum P. Scipionis legatus expectasset: vbi is venit, consulem adit, petitq; vt mandata audiret. Aduocato frequenti concilio legati verba sunt audita. Is multis antè legationibus nequicquā vltro citróq; de pace missis, eam ipsam fiduciam impetrandi

sibi

A ſibi eſſe dixit, quòd priores legati nihil impetraſſent. Smyrnam enim & Lampſacum & Alexandriam Troadem, & Lyſimachiam in Europa, iactatas in illis diſceptationibus eſſe: quarum Lyſimachia iam ceſſiſſe regem, ne quid in Europa habere eum dicerent: eas quæ in Aſia ſint ciuitates tradere paratum eſſe: & ſi quas alias Romani, quòd ſuarum partium fuerint, vindicare ab imperio regio velint. impenſæ quoque in bellum factæ partem dimidiam regem præſtaturum populo Romano. Hæ conditiones erant pacis. Reliqua oratio fuit, vt memores rerum humanarum & ſuę fortunæ moderarentur, & alienam ne vrgerent. finirent Europa imperium,
" id quoque immenſum eſſe: & parari ſingula acquirendo facilius potuiſſe, quàm vniuerſa teneri poſſe. Quòd ſi Aſiæ quoque partem aliquam abſtrahere velint, dummodo non dubiis regionibus finiant: vinci ſuam temperantiam Romana cupiditate, pacis & concordiæ cauſſa regem paſſurum. Ea quæ legato magna ad pacem impetrandam videbantur, parua Romanis
B viſa. nam & impenſam quæ in bellum facta eſſet, omnem præſtare regem æquum cenſebant, cuius culpa bellum excitatum eſſet: & non Ionia modo atque Aeolide deduci debere præſidia regia: ſed ſicut Græcia omnis liberata eſſet, ita quæ in Aſia ſint, omnes liberari vrbes. id aliter fieri non poſſe, quàm vt cis Taurum montem poſſeſſione Aſiæ Antiochus cedat. Legatus poſteaquam nihil æqui in concilio impetrare ſe cenſebat: priuatim (ſic enim imperatum erat) P. Scipionis tentare animum eſt conatus. Omnium primum filium ei ſine precio redditurum regem dixit: deinde ignarus & animi Scipionis, & moris Romani, auri pondus ingens eſt pollicitus, & nomine tantum regio excepto, ſocietatem omnis regni, ſi per eum pacem impetraſ-
" ſet. Ad ea Scipio, Quòd Romanos omneis, quòd me ad quem miſſus es, ignoras, minus mi-
" ror: cum te fortunam eius à quo venis, ignorare cernam. Lyſimachia tenenda erat, ne Cherſon-
" neſum intraremus: aut ad Helleſpontum obſiſtendum, ne in Aſiam traiiceremus, ſi pacem tan-
" quam à ſolicitis de belli euentu petituri eratis. conceſſo verò in Aſiam tranſitu, & non ſolum
C frenis, ſed etiam iugo accepto, quæ diſceptatio ex æquo, cum imperium patiendum ſit, relicta
" eſt? Ego ex munificẽtia regia maximum donum filium habebo: aliis deos precor ne vnquã for-
" tuna egeat mea, animus certe non egebit. pro tanto in me munere gratum me eſſe in ſe ſen-
" tiet, ſi priuatam gratiam pro priuato beneficio deſyderabit. publice nec habebo quicquam ab
" illo, nec dabo. quod in præſentia dare poſſim, fidele conſilium eſt. abi, nuncia meis verbis, bel-
" lo abſiſtat, pacis conditionem nullam recuſet. Nihil ea mouerunt regem, tutam fore belli aleã ratum: quandò perinde ac victo iam ſibi leges dicerentur. omiſſa igitur in præſentia mentione pacis, totam curam in belli apparatum intendit. Conſul omnibus præparatis ad propoſita exequenda, cum ex ſtatiuis mouiſſet: Dardanum primùm, deinde Rhœteum, vtraque ciuitate obuiam effuſa, venit. inde Ilium proceſſit: caſtriſque in campo qui eſt ſubiectus mœnibus, poſitis, in vrbem arcémque cum aſcẽdiſſet, ſacrificauit Mineruæ præſidi arcis, & Ilienſibus in omni rerum verborúmque honore ab ſe oriundos Romanos præferentibus, & Romanis lætis origi-
D ne ſua. inde profecti ſextis caſtris ad caput Caici amnis peruenerunt. Eò & Eumenes rex, conatus primo ab Helleſponto reducere claſſem in hyberna Elęam, aduerſis deinde ventis cum aliquot diebus ſuperare Lecton promontorium non potuiſſet, in terram egreſſus, ne deeſſet principiis rerum, quà proximum fuit, in caſtra Romana cum parua manu contendit. Ex caſtris Pergamum remiſſus ad commeatus expediendos, tradito frumento quibus iuſſerat COS. in eadem ſtatiua rediit. inde plurium dierum præparatis cibariis, conſilium erat ire ad hoſtem priuſquam hyems opprimeret. Regia caſtra circa Thyatira erant. ibi cum audiſſet Antiochus P. Scipionem ægrum Elæam delatum, legatos qui filium ad eum reducerent, miſit. Non ſolum animo patrio gratum munus, ſed corpori quoque ſalubre gaudium fuit. ſatiatúſque tandem
" complexu filii, Renunciate, inquit, gratias regi me agere: referre gratiam aliam nunc non poſ-
" ſe, quàm vt ſuadeam ne antè in aciem deſcendat, quàm vt in caſtra me rediſſe audierit. Quanquam LX millia peditum, plus XIJ millia equitum animos interdum ad ſpem certaminis
E faciebant: motus tamen Antiochus tanti authoritate viri, in quo ad incertos belli euentus omnis fortunæ poſuerat ſubſidia, recepit ſe tranſgreſſus Phrygium amnem: circáque Magneſiam quæ ad Sipylum eſt, poſuit caſtra. & ne ſi extrahere tempus vellet, munimenta Romani tentarent: foſſam ſex cubitis altam, XII latam cum duxiſſet, extra duplex vallum foſſæ circundedit: interiore labro murum cum turribus crebris obiecit: vnde facile arceri tranſitu foſſæ hoſtis poſſet. Conſul circa Thyatira regem eſſe ratus, continuis itineribus quinto die ad Hyrcanum campum deſcendit. inde cum profectum audiſſet, ſecutus veſtigia citra Phrygium amnem quatuor millia ab hoſte poſuit caſtra. Eò mille fermè equites (maxima pars Gallogræci erant, & Dahæ quidam, aliarúmq; gentiũ ſagittarii equites intermiſti) tumultuoſe amne

traiecto, in stationes impetum fecerunt. Primò turbauerunt incompositos. deinde cum longius certamen fieret: Romanorum, ex propinquis castris facili subsidio, cresceret numerus: regii fessi iam, & plures non sustinentes, recipere se conati, circa ripam amnis priusquam flumen ingrederentur, ab instantibus tergo aliquot interfecti sunt. Biduum deinde silentium fuit, neutris transgredientibus amnem. tertio pòst die Romani simul omnes transgressi sunt, & duo millia fermè & quingentos passus ab hoste posuerunt castra. Metantibus & muniendo occupatis tria millia delecta equitũ peditúmq; regiorũ magno terrore ac tumultu aduenere. aliquanto pauciores in statione erant: & tamen per se nullo à munimento castrorum milite auocato, & primò æquum prælium sustinuere, & crescente certamine pepulerunt hostes, centum ex his occisis, centum fermè captis. Per quatriduũ insequens instructæ vtrinq; acies pro vallo stetere. quinto die Romani processere in mediũ campi. Antiochus nihil promouit signa, ita vt extremi minus mille pedes à vallo abessent. Consul posteaquã detrectari certamẽ vidit, postero die in consilium aduocauit, quid sibi faciendũ esset si Antiochus pugnandi copiã non faceret. instare hyemem: aut sub pellibus habẽdos milites fore: aut si concedere in hyberna vellẽt, differendũ esse in æstatem bellum. Nullum vnquã hostem Romani æque cõtempserunt. conclamatũ vndiq; est, duceret extemplo, & vteretur ardore militũ, qui tanquã non pugnandum cum tot millibus hostium, sed par numerus pecorum trucidandus esset, per fossas, per vallũ castra inuadere parati erant, si in prælium hostis non exiret. Cn. Domitius ad explorandum iter, & qua parte adiri vallum hostium posset, missus, posteaquam omnia certa retulit, postero die propius castra admoueri placuit: tertio signa in medium campi prolata, & instrui acies cœpta est. Nec Antiochus vltrà tergiuersandum ratus, ne & suorum animos minueret detrectando certamen, & hostium spem augeret, & ipse copias eduxit, tantum progressus à castris, vt dimicaturum appareret. Romana acies vnius propè formæ fuit & hominum & armorum genere. duæ legiones Romanæ, duæ sociûm ac Latini nominis erãt: quina millia & quadringenos singulæ habebãt. Romani mediã aciem, cornua Latini tenuerunt: hastatorũ prima signa, deinde principũ erant: triarii postremos claudebant. Extra hanc veluti iustam aciem à parte dextera consul Achæorum cetratis immistos auxiliares Eumenis tria millia fermè peditum æquata fronte instruxit: vltra eos equitum minus tria millia opposuit, ex quibus Eumenis octingẽti, reliquus omnis equitatus Romanus erat: extremos Triballos & Cretẽses (quingentorũ vtrique numerum explebant) statuit. læuum cornu non videbatur egere talibus auxiliis, quia flumen ab ea parte ripæque diruptæ claudebant: quatuor tamen inde turmæ equitum oppositæ. Hæc summa copiarum erat Romanis, & duo millia mistorum Macedonũ Thracúmque, qui voluntate secuti erant. hi præsidio relicti sunt castris. sexdecim elephantos post triarios in subsidio locauerunt. nam præterquam quòd multitudinem regiorum elephantorum (erant autem quatuor & L) sustinere non videbantur posse: ne pari quidem numero Indicis Africi resistunt: siue quia magnitudine, (longe enim illi præstant) siue robore animorum vincuntur. Regia acies varia magis multis gentibus, dissimilitudine armorum auxiliorúmque erat. X & sex millia peditum more Macedonum armati fuere, qui phalangitæ appellabantur. hæc media acies fuit in fronte, in decem partes diuisa. partes eas interpositis binis elephantis distinguebat. à fronte introrsus in duos & X X X ordines armatorum acies patebat. hoc & roboris in regiis copiis erat: & perinde cum alia specie, tum eminentibus tantum inter armatos elephantis magnum terrorem præbebat. Ingentes ipsi erant: addebant speciem frontalia & cristæ, & tergo impositæ turres, turribúsque superstantes præter rectorẽ quaterni armati. Ad latus dexterum phalangitarum mille & quingentos pedites Gallogræcorũ opposuit. his tria millia peditum loricatorum (cataphractos ipsi appellant) adiunxit. addita his ala mille fermè equitum. agema eam vocabant. Medi erant lecti viri, & eiusdem regionis misti multarum gentium equites. continens his grex X V I elephantorum est oppositus in subsidiis. ab eadem parte paululum producto cornu regia cohors erat: Argyraspides à genere armorum appellabantur. Dahæ deinde equites sagittarii mille & ducenti. tum leuis armatura trium millium, pari fermè numero pars Cretenses, pars Tralles, duo millia & quingenti Mysi sagittariis adiuncti erant. Extremum cornu claudebant quatuor millia misti Cirtæi funditores, & Elymæi sagittarii. Ab læuo cornu phalangitis adiuncti erant Gallogræci pedites mille & quingenti, & similiter his armati duo millia Cappadocum ab Ariarate missi rege. inde auxiliares misti omnium generum duo millia & septingenti, & tria millia cataphractorum equitum, & mille alii equites, regia ala leuioribus tegumentis suis equorúmque, alio haud dissimili habitu: Syri plerique erant Phrygibus & Lydis immisti. ante hunc equitatum falcatæ quadrigæ & cameli, quos appellant dromadas. his insidebant

Arabes

A Arabes sagittarii gladios habentes tenues, longos quaterna cubita: vt ex tanta altitudine contingere hostem possent. inde alia multitudo par ei quæ in dextro cornu erat: primi Tarentini, deinde Gallogræcorum equitum duo millia & quingenti: inde Neocretes mille: & eodem armatu Cares & Cilices mille & quingenti, & totidem Tralles, & tria millia cetratorum: Pisidæ hi erant & Pamphylii & Lycii: tum Cyrtæorum & Elymæorum paria in dextero cornu locatis auxilia: & XVI elephanti modico interuallo distantes. Rex ipse in dextero cornu erat: Seleucum filium & Antipatrum fratris filium in læuo præposuit: media acies tribus permissa, Minioni & Zeusidi & Philippo magistro elephantorum. Nebula matutina crescente die leuata in nubes, caliginem dedit: humor inde ab austro velut perfudit omnia. quæ nihil admodum Romanis, eadem perincommoda regiis erant. nam & obscuritas lucis in acie modica Romanis non adimebat in omneis parteis conspectum: & humor toto ferè graui armatu nihil gladios
B aut pila hebetabat. regii tam lata acie, ne ex medio quidem cornua sua circunspicere poterant, nedum extremi inter se conspicerentur: & humor arcus fundásque, & iaculorum amenta emollierat. falcatæ quoque quadrigæ, quibus se perturbaturum hostium aciem Antiochus crediderat, in suos terrorem verterunt. Armatæ autem in hunc maxime modum erant. cuspides circa temonem ab iugo decem cubita extantes velut cornua habebant: quibus quicquid obuium daretur, transfigerent: & in extremis iugis binæ circà eminebant falces: altera æquata iugo, altera inferior in terram deuexa: illa, vt quicquid ab latere obiiceretur, abscinderet: hæc, vt prolapsos subeuntésque contingeret. item ab axibus rotarum vtrinque binæ eodem modo diuersæ deligabantur falces. Sic armatas quadrigas, quia si in extremo aut in medio locatæ forent, per suos agendæ erant: in prima acie, vt ante dictum est, locauerat rex. Quod vbi Eumenes vidit, haud ignarus pugnæ, & quàm anceps esset auxilii genus si quis pauorem magis equis iniiceret, quam iusta adoriretur pugna: Cretenses sagittarios funditorésque & iacula-
C tores equitum non confertos, sed quammaxime possent dispersos excurrere iubet: simul omnibus partibus tela ingerere. Hæc velut procella partim vulneribus missilium vndique coniectorum, partim clamoribus dissonis ita consternauit equos, vt repente velut effrenati passim incerto cursu ferrentur: quorum impetus & leuis armatura, & expediti funditores, & velox Cretensis momento declinabant: & eques insequendo, tumultum ac pauorem equis camelisque & ipsis simul consternatis augebat, clamore & ab alia circunstantium turba multiplici adiecto. Ita medio inter duas acies campo exiguntur quadrigæ: amotóque inani ludibrio, tum demum ad iustum prælium, signo vtrinque dato, concursum est. Cæterùm vana illa res veræ mox cladis caussa fuit. auxilia enim subsidiaria quæ proxima locata erant, pauore & consternatione quadrigarum territa, & ipsa in fugam versa nudarunt omnia vsque ad cataphractos equites. ad quos cum dissipatis subsidiis peruenisset equitatus Romanus: ne primum quidem impetum pars eorum sustinuerunt: alii fusi sunt, alii propter grauitatem tegumẽtorum armorúmque op-
D pressi sunt. totum deinde læuum cornu inclinauit: & turbatis auxiliaribus qui inter equitem & quos appellant phalangitas, erant, vsque ad mediam aciem terror peruenit. Ibi simul perturbati ordines, & impeditus intercursu suorum vsus prælongarum hastarum (sarissas Macedones vocant) intulere signa Romanæ legiones, & pila inter turbatos coniecere. ne interpositi quidem elephanti militem Romanum deterrebant, assuetum iam ab Africis bellis & vitare impetum belluæ, & ex transuerso aut pilis incessere, aut si propius subire posset, gladio neruos incidere. Iam media acies ferè omnis à fronte prostrata erat: & subsidia circumita à tergo cædebantur: cum in parte alia fugam suorum, & propè iam ad ipsa castra clamorem pauentium accepere. nanq; Antiochus à dextro cornu, cum ibi fiducia fluminis nulla subsidia cerneret, præter quatuor turmas equitum: & eas dum applicant se suis, ripam nudantes: impetum in eam partem cum auxiliis & cataphracto equitatu fecit: nec à fronte tantum instabat, sed circumito à flumine cornu, iam ab latere vrgebat, donec fugati equites primùm, deinde proximi peditum effuso
E cursu ad castra compulsi sunt. Præerat castris M. Aemylius tribunus militũ, M. Lepidi filius, qui post annos paucos pontifex maximus factus est. is quà fugam cernebat suorum, cum præsidio omni occurrit: & stare primò, deinde redire in pugnam iubebat, pauorem & turpẽ fugam increpans. minæ exinde erant: in perniciem suam cæcos ruere, ni dicto parerent. postremò dat signum suis, vt primos fugientium cædant: turbam insequentium ferro & vulneribus in hostes redigant. Hic maior timor minorem vicit. ancipiti coacti metu primò constiterũt, deinde & ipsi redierunt in pugnã: & Aemylius cum suo præsidio (erant autẽ duo millia virorũ fortium) effuse sequẽti regi acriter restitit: & Attalus Eumenis frater à dextro cornu, à quo læuũ hostium primo impetu fugatũ fuerat: vt ab sinistro fugam suorum & tumultũ cica castra vidit: in tem-

pore cum ducentis equitibus aduenit. Antiochus posteaquam & eos quorum terga modo vi- F
derat, repetentes pugnam, & aliam & à castris & ex acie affluentem turbam conspexit: in fugam
vertit equum. ita vtroque cornu victores Romani, per aceruos corporum, quos in media maxi-
me acie cumulauerat, vbi & robur fortissimorum virorum, & arma grauitate fugam impedie-
rant, pergunt ad castra diripienda. equites primi omnium Eumenis, deinde & alius equitatus
toto passim campo sequuntur hostem: & postremos vt quosque adepti sunt, cædunt. cæterum
fugientibus maior pestis intermistus quadrigis elephantisque & camelis erat sua ipsorum turba:
cum solutis ordinibus velut cæci super alios alii ruerent, & incursu beluarum obtererentur. In
castris quoque ingens & maior propè quam in acie cædes est edita. nam & primorum fuga in
castra maxime inclinauit: & huius fiducia multitudinis, qui in præsidio erant, pertinacius pro
vallo pugnarunt. retenti in portis valloque, quæ se impetu ipso capturos crediderant Romani,
posteaquam tandem perruperunt, ab ira grauiorem ediderunt cædem. Ad quinquaginta mil- G
lia peditum cæsa eo die dicuntur: equitum quatuor millia, mille & quadringēti capti, & quin-
decim cum rectoribus elephanti. Romanorum aliquot vulnerati sunt: ceciderunt non plus
CCC pedites, quatuor & viginti equites, & de Eumenis exercitu quinque & viginti. Et illo
quidem die victores direptis hostium castris cum magna præda in sua reuerterunt. postero die
spoliabant cæsorū corpora, & captiuos contrahebant. legati ab Thyatira & à Magnesia ad Si-
pylum ad dedendas vrbes venerunt. Antiochus cum paucis fugiens, in ipso itinere pluribus
congregantibus se, modica manu armatorum media fermè nocte Sardeis concessit. inde cum
audiuit Seleucum filium & quosdam amicorum Apameam prægressos, & ipse quarta vigilia
cum coniuge ac filia petit Apameam, Zenoni tradita custodia vrbis, Timone Lydiæ præposito.
quibus spretis, consensu oppidanorum, & militum qui in arce erant, legati ad consulem missi
sunt. Sub idem ferè tempus & ab Trallibus & a Magnesia quæ super Mæandrū est, & ab Ephe-
so legati ad dedendas vrbes venerunt. Reliquerat Ephesum Polyxenidas audita pugna: & classe H
vsque ad Patara Lyciæ peruectus, metu stationis Rhodiarū nauium quæ ad Megisten erat, in ter-
ram egressus, cum paucis itinere pedestri Syriam petiit. Asiæ ciuitates in fidem consulis ditio-
nemque populi Romani sese tradebant. Sardibus iam consul erat: eò & P. Scipio ab Elæa, cum
primum pati laborem viæ potuit, venit. Sub idem ferè tempus caduceator ab Antiocho per P.
Scipionem a consule petiit impetrauitque, vt oratores mittere liceret regi. paucos post dies Zeu-
sis, qui præfectus Lydiæ fuerat, & Antipater fratris filius, venerunt. hi prius Eumene conuento,
quem propter vetera certamina auersum maxime a pace credebant esse, & placatiore eo & sua
& regis spe inuento, tum P. Scipionem, & per eum COS. adierunt: præbitoque iis petentibus
frequenti concilio ad mandata edenda, Non tam quid ipsi dicamus, habemus, inquit Zeusis:
quam vt a vobis quæramus Romani, quo piaculo expiare errorem regis, pacem veniámq; im-
petrare à victoribus possimus. Maximo semper animo victis regibus populisque ignouistis.
quanto id maiore & placatiore animo decet vos facere in hac victoria, quæ vos dominos orbis I
terrarum fecit? positis iam aduersus omnes mortales certaminibus, haud secus quàm deos con-
sulere & parcere vos generi humano oportet. Iam antequam legati venirent, decretum erat
quid responderetur. respondere Africanum placuit. is in hunc modum locutus fertur. Roma-
ni, ex iis quæ in deûm immortalium potestate erant, ea habemus, quæ dii dederunt: animos, qui
nostræ mentis sunt, eosdem in omni fortuna gessimus gerimúsque: neque eos secundæ res extu-
lerunt, nec aduersæ minuerunt. eius rei, vt alios omittam, Annibalem vestrum vobis darem te-
stem, nisi vos ipsos dare possem. Posteaquam Hellespontum traiecimus, priusquam castra re-
gia, priusquam aciem videremus, cum communis mars, & incertus belli euētus esset, de pace vo-
bis agentibus, quas pares paribus ferebamus conditiones, easdem nunc victores victis ferimus.
Europa abstinete: Asiaque omni quæ cis Taurum montem est, decedite. pro impensis deinde in
bellum factis, XV millia talentûm Euboicorum dabitis, quingenta præsentia, duo millia &
quingenta cum SPQR pacem comprobauerint, mille deinde talentûm per XII annos. Eu- K
meni quoque reddi CCCC talenta, & quod frumenti reliquum ex eo quod patri debitum
est, placet. Hæc cum pepigerimus, facturos vos vt pro certo habeamus, erit quidem aliquod pi-
gnus, si obsides viginti nostro arbitratu dabitis. Sed nunquam satis liquebit nobis ibi pacem
esse PR vbi Annibal erit. eum ante omnia deposcimus. Thoantem quoque Aetolum, concita-
torem Aetolici belli, qui & illorum fiducia vos, & vestra illos in nos armauit, dedetis, & cum
eo Mnasimachum Acarnana, & Chalcidenses Philonem & Eubulidam. In deteriore sua for-
tuna pacem faciet rex, quia serius facit quàm facere potuit. si nunc moratus fuerit, sciat regum
maiestatem difficilius ab summo fastigio ad medium detrahi, quàm à mediis ad ima præcipi-
tari.

A tari. Cum his mandatis ab rege missi erant legati, vt omnem pacis conditionem acciperent. itaque Romam mitti legatos placuit. COS. in hyberna exercitum Magnesiam ad Mæandrum & Tralleis Ephesúmque diuisit. Ephesum ad COS. paucos post dies obsides ab rege adducti sunt: & legati, qui Romam irent, venerunt. Eumenes quoque eodem tempore profectus est Romam, quo legati regis. secutæ eos sunt legationes omnium Asiæ populorum. Dum hæc in Asia geruntur, duo ferè sub idem tempus cum triumphi spe procõsules de prouinciis Romam redierunt: Q. Minutius ex Liguribus, M. Acilius ex Aetolia. Auditis vtriusque rebus gestis, Minutio negatus triumphus, Acilio magno consensu decretus: isque triumphans de rege Antiocho & Aetolis vrbem est inuectus. Prælata sunt in eo triumpho signa militaria CCXXX: & argenti infecti tria millia pondo: signati tetradrachmûm Atticûm CXIII millia: cistophorûm CCXLVIII: vasa argentea cælata multa, magniq; ponderis. tulit & supellectilem re-
B giam argẽteam, ac vestem magnificam: coronas aureas, dona sociarum ciuitatum, XLV: spolia omnis generis: captiuos nobiles, Aetolos, & regios duces sex & triginta duxit. Damocritus Aetolorum dux paucos ante dies cum è carcere nocte effugisset, in ripa Tyberis consecutis custodibus, priusquam comprehenderetur, gladio se transfixit. milites tantũ, qui sequerentur currum, defuerunt: alioqui magnificus & spectaculo, & fama rerum triumphus fuit. Huius triumphi minuit lætitiam nuncius ex Hispania tristis, aduersa pugna in Vascetanis ductu L. Aemylii proprætoris apud oppidum Lyconem cum Lusitanis, sex millia de exercitu Romano cecidisse: cæteros pauentes intra vallum compulsos ægre castra defendisse, & ad modum fugiẽtium magnis itineribus in agrum pacatum reductos. Hæc ex Hispania nunciata. Ex Gallia legatos Placentinorum & Cremonensium L. Auruncuieius Prætor in senatum introduxit. Iis querentibus inopiam colonorum, aliis belli casibus, aliis morbo absumptis, quosdam tædio accolarum Gallorum reliquisse colonias: decreuit senatus, vti C. Lælius COS. si ei videretur, sex
C millia familiarum conscriberet, quæ in eas colonias diuiderentur: & vt L. Auruncuieius Prætor triumuiros crearet ad eos colonos deducendos. Creati M. Attilius Serranus, L. Valerius P. F. Flaccus, L. Valerius C. F. Tappo. Haud ita multo pôst cum iam consularium comitiorum appeteret tempus: C. Lælius COS. ex Gallia Romam rediit. is non solũ ex facto absente se S C in supplemẽtum Cremonæ & Placentiæ colonos scripsit, sed vt nouæ coloniæ duæ in agrum qui Boiorum fuisset, deducerentur, & retulit, & authore eo Patres censuerunt. Eodem tempore L. Aemylii Prætoris literæ allatæ de nauali pugna ad Myonesum facta, & L. Scipionem COS. exercitum in Asiam traiecisse. Victoriæ naualis ergô in vnum diem supplicatio decreta est: in alterum diem, quòd exercitus Romanus cum primum in Asia posuisset castra, vt ea res prospera & læta eueniret, vicenis maioribus hostiis in singulas supplicationes sacrificare COS. est iussus. Inde consularia comitia magna contentione habita. M. Aemylius Lepidus petebat, aduersa
D fama hominum, quòd prouinciam Siciliam petendi caussa, non consulto senatu vt sibi id facere liceret, reliquisset. petebant cum eo M. Fuluius Nobilior, Cn. Manlius Volso, M. Valerius Messala. Fuluius COS. vnus creatur, cum cæteri centurias non explessent. isque postero die Cn. Manlium, Lepido deiecto (nam Messala tacuit) collegam dixit. Prr. exinde facti, duo Q. Fabii, Labeo & Pictor, (flamen Quirinalis eo anno inauguratus fuerat) M. Sempronius Tuditanus, Sp. Posthumius Albinus, L. Plautius Hypseus, L. Bebius Diues. M. Fuluio Nobiliore, & Cn. Manlio Volsone COSS. Valerius Antiâs author est rumorem celebrem Romæ fuisse, & penè pro certo habitum, recipiendi Scipionis adolescentis caussa COS. L. Scipionem, & cum eo P. Africanum in colloquium euocatos regis, & ipsos comprehensos esse, & ducibus captis confestim ad castra Romana exercitum ductum, eáque expugnata, & deletas omnes copias Romanorum esse: ob hæc Aetolos sustulisse animos, & abnuisse imperata facere, principésque eorum in Macedoniã & in Dardanos & in Thraciam ad conducenda mercede auxilia profectos: hæc
E qui nunciarent Romam, A. Terentium Varronem, & M. Claudium Lepidum ab A. Cornelio proprætore ex Aetolia missos esse. Subtexit deinde fabulæ huic, legatos Aetolos in senatu inter cætera hoc quoque interrogatos esse, vnde audissent imperatores Romanos in Asia captos ab Antiocho rege, & exercitum deletum esse? Aetolos respondisse, ab suis legatis se, qui cum COS. fuerint, certiores factos. Rumoris huius quia neminem alium authorem habeo, neque affirmata res mea opinione sit, nec pro vana prætermissa. Aetoli legati in senatũ introducti, cum & caussa eos sua & fortuna hortaretur, vt confitendo seu suæ culpæ, seu errori veniam peterent supplices: orsi à beneficiis in populum Romanum, & propè exprobrantes virtutem suam in Philippi bello, & offenderunt aures insolentia sermonis, & eò, vetera & obliterata repetendo, rem adduxerunt, vt haud paulo plurium maleficiorum gentis, quàm beneficiorum memoria

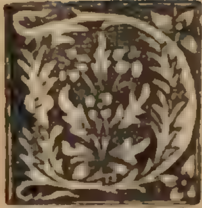
subiret animos patrum, & quibus misericordia opus erat, iram & odium irritarent. Interrogati ab vno senatore, permitterentne arbitrium de se populo Romano? deinde ab altero, habiturine eosdem, quos populus Romanus, socios & hostes essent? nihil ad ea respondentes, egredi templo iussi sunt. Conclamatum deinde propè ab vniuerso senatu est, totos adhuc Antiochi Aetolos esse, & ex vnica ea spe pendere animos eorum. itaque bellum cum haud dubiis hostibus gerendum, perdomandósque feroces animos esse. Etiam illa res accendit, quòd eo ipso tempore, quo pacem ab Romanis petebant, Dolopiæ atque Athamaniæ bellum inferebant. Senatusconsultum in M. Acilii sententiam, qui Antiochum Aetolósque deuicerat, factũ est, vt Aetoli eo die iuberentur proficisci ab vrbe, & intra quintumdecimum diem Italia excedere. A. Terentius Varro ad custodiẽdum iter eorum missus: denunciatúmque, siqua deinde legatio ex Aetolis, nisi permissu imperatoris qui eam prouinciam obtineret, & cum legato Romano venisset Romam, pro hostibus omnes futuros. Ita dimissi Aetoli. De prouinciis deinde COSS. retulerunt. sortiri eos Aetoliam & Asiam placuit. qui Asiam sortitus esset, exercitus ei quem L. Scipio haberet, est decretus, & in eum supplementum quatuor millia peditum Romanorum, ducenti equites, & sociorum ac Latini nominis octo millia peditum, & quadringenti equites: his copiis vt bellum cum Antiocho gereret. Alteri COS. exercitus qui erat in Aetolia, est decretus: & vt supplementum scriberet, permissum, ciuium sociorúmque eundem numerum quem collegæ. naues quoque idem COS. quæ priore anno paratæ erant, ornare iussus, ac ducere secum: nec cum Aetolis solum bellum gerere, sed etiam in Cephaleniam insulam traiicere. Mãdatum eidem, si per commodum Reipublicæ facere posset, vt ad comitia Romam rediret. nam præterquam quòd magistratus annui subrogandi essent, censores quoque placere creari. siqua res eum teneret, senatum certiorem faceret, se ad comitiorum tempus occurrere non posse. Aetolia M. Fuluio, Asia Cn. Manlio sorte euenit. Prætores deinde sortiti sunt, Sp. Posthumius Albinus vrbanam, & inter peregrinos, M. Sempronius Tuditanus Siciliam, Q. Fabius Pictor flamen quirinalis Sardiniam, Q. Fabius Labeo classem, L. Plautius Hypseus Hispaniam citeriorem, L. Bebius Diues Hispaniam vlteriorem. Siciliæ legio vna, & classis quæ in ea prouincia erat, decreta, & vt duas decimas frumenti nouus Prætor imperaret Siculis. earum alteram in Asiam, alteram in Aetoliam mitteret. Idem ab Sardis exigi, atque ad eosdem exercitus id frumentum, ad quos Siculum, deportari iussum. L. Bebio supplementum in Hispaniam datum mille Romani pedites, equites quinquaginta, & sex millia peditum Latini nominis, & CC equites. Plautio Hypseo in Hispaniam citeriorem mille Romani dati sunt pedites, duo millia sociûm Latini nominis, & ducenti equites. cum his supplementis vt singulas legiones duæ Hispaniæ haberẽt. Prioris anni magistratibus, C. Lælio cum suo exercitu prorogatum in annum imperium est. prorogatum & P. Iunio proprætori in Hetruria cum eo exercitu qui in prouincia esset: & M. Tuccio proprætori in Brutiis & Apulia. Priusquam in prouincias Prætores irent, certamen inter P. Licinium pontificem maximum fuit, & Q. Fabium Pictorem flaminem quirinalẽ, quale patrum memoria inter L. Metellum, & Posthumium Albinum fuerat. COS. illum cum C. Lutatio collega in Siciliam ad classem proficiscentem, ad sacra retinuerat Metellus PONT. MAX. prætorem hunc, ne in Sardiniam proficisceretur, P. Licinius tenuit. & in senatu, & ad populum magnis contentionibus certatum est: & imperia inhibita vltro citróq;, & pignora capta, & mulctæ dictæ, & tribuni appellati, & prouocatum ad populum est. religio ad postremum vicit, & dicto audiens esse flamen pontifici iussus. & mulctæ ex iussu populi remissæ. ira prouinciæ ereptæ prætorem magistratu abdicare se conantem, Patres authoritate sua deterruerunt: & vt ius inter peregrinos diceret, decreuerunt. Delectibus deinde intra paucos dies (neque enim multi milites legendi erant) perfectis, COSS. prætorésque in prouincias proficiscũtur. Fama deinde de rebus in Asia gestis temere vulgata sine authore: & post dies paucos nuncii certi, literæque imperatoris Romam allatæ. quæ non tantum gaudium ab recenti metu attulerant: (desierant enim victam Aetoliã metuere) quàm auerterunt famam, quòd ineuntibus id bellum grauis hostis & suis viribus, & quòd Annibalem rectorem militiæ haberet, visus fuerat. nihil tamen aut de COS. mittendo in Asiam mutandum, aut minuendas eius copias censuerũt: metu, ne cum Gallis foret bellandum. Haud multo pòst M. Aurelius Cotta, legatus L. Scipionis, cum Antiochi regis legatis, & Eumenes rex Rhodiique, Romam venerunt. Cotta in senatu primùm, deinde in concione iussu patrum, quæ acta in Asia essent, exposuit. supplicatio inde in triduum decreta est: & XL maiores hostiæ immolari iussæ. Tum omnium primum Eumeni senatus datus est. Is cum breuiter & egisset gratias patribus, quòd obsidione se ac fratrem exemissent, regnúmque ab iniuriis Antiochi vindicassent: & gratulatus esset, quòd mari terráq; prospere res gessissent:

A gessissent:quódque regem Antiochum fusum fugatúmque,& exutum castris,prius Europa,pòst & Asia quæ cis Taurum mõtem est,expulissent:sua deinde merita malle eos ex imperatoribus suis legatísque,quàm se commemorante cognoscere,dixit. Hæc approbantibus cunctis,iubentibúsque dicere ipsum omissa in id verecundia, quid sibi ab S P Q R tribui æquum censeret: propensius cumulatiúsque,si quo possit,prout eius merita sint,senatum facturum:ad ea rex, Si ab aliis sibi præmiorum optio deferretur,libenter,data modò facultate consulendi senatũ Romanum,consilio amplissimi ordinis vsurum fuisse,ne quid aut immoderate cupisse,aut petisse parum modeste videri posset. verum enimuero cum ipsi daturi sint, multo magis munificentiam eorum in se fratrésque suos ipsorum arbitrii debere esse. Nihil hac oratione eius P C deterriti sunt quo minus dicere ipsum iuberent.& cum aliquandiu hinc indulgentia,hinc modestia,inter permittentes inuicem,non magis mutua quàm inexplicabili facilitate certatum esset,
B Eumenes templo excessit.Senatus in eadem perstare sententia,vt absurdum esse diceret, ignorare regem quid sperans aut petens venerit.quæ commoda regno suo sint, ipsum optime sciret Asiam longe melius quàm senatum nosse.reuocandum igitur,& cogendum,quæ vellet,quæq; sentiret,expromere.Reductus à prætore in templum rex,& dicere iussus: Perseuerassem, inquit, tacere P C,nisi Rhodiorum legationem mox vocaturos vos scirem:& illis auditis,mihi necessitatem fore dicendi.quæ quidem eo difficilior oratio erit,quòd ea postulata eorum futura sunt, vt non solum nihil,quod contra me sit,sed ne quod ad ipsos quidem proprie pertineat,petere videantur.agent enim caussam ciuitatum Græcarum,& liberari eas dicẽt debere. quo impetrato,cui dubiũ est quin & à nobis auersuri sint non eas modò ciuitates quæ liberabuntur,sed etiã veteres stipendiarias nostras? ipsi autem tanto obligatos beneficio, verbo socios, re vera subiectos imperio & obnoxios habituri sint?& (si diis placet) cum has tantas opes affectabunt, dissimulabunt vlla parte id ad se pertinere:vos modò id decere,& conueniens esse antefactis di-
C cent. Hæc vos ne decipiat oratio,prouidendum vobis erit: néve non solum inæqualiter alios nimium deprimatis ex sociis vestris,alios præter modum extollatis:sed etiam ne qui aduersus vos arma tulerint,in meliore statu sint quam socii & amici vestri. Quod ad me attinet,in aliis rebus cessisse intra finem iuris mei cuilibet videri malim,quàm nimis pertinaciter in obtinendo eo tetendisse.in certamine autem amicitiæ vestræ,beneuolentiæ erga vos,honoris qui à vobis habebitur,minime æquo animo vinci possum. Hãc ego maximam hæreditatem à patre accepi,qui primus omnium Asiam Græciámque incolentium in amicitiam vestram venit,eámq; perpetua & constanti fide ad extremum finem vitæ perduxit:nec animum duntaxat vobis bonum ac fidelem præstitit,sed omnibus interfuit bellis quæ in Græcia gessistis,terrestribus naualibúsque:omni genere commeatuum ita,vt nemo sociorum vestrorum æquari vlla parte posset,vos adiuuit.postremò cum Bœotos ad societatem vestram hortaretur, in ipsa concione in-
D termortuus haud multo pòst expirauit. Huius ego vestigia ingressus,voluntati quidem & studio in colendis vobis adiicere (etenim inexuperabilia hæc erant) nihil potui:rebus ipsis meritísq; & impensis officiorum vt superare possem,fortuna,tempora, Antiochus, & bellum in Asia gestum præbuerunt materiam. Rex Asiæ, & partis Europæ Antiochus filiam suam in matrimonium mihi dabat,restituebat extemplo ciuitates quæ defecerant à nobis, spem magnam in posterum amplificandi regni faciebat,si secum aduersus vos bellum gessissem.Non gloriabor eo, quòd nihil in vos deliquerim. illa potius, quæ vetustissima domus nostræ vobiscum amicitia digna sunt,referam.terrestribus naualibúsque copiis, vt nemo vestrorum sociorum me æquiparare posset, imperatores vestros adiuui: commeatus terra marique suppeditaui: naualibus prœliis,quæ multis locis facta sunt, omnibus affui: nec labori meo, nec periculo vsquam peperci. quod miserrimum est in bello,obsidionẽ passus sum,Pergami inclusus cum discrimine vltimo simul vitæ regnique.liberatus deinde obsidione,cum alia parte Antiochus, alia Seleucus circa
E arcem regni mei castra haberent,relictis rebus meis,tota classe ad Hellespontum L. Scipioni COS. vestro occurri,vt eum in traiiciendo exercitu adiuuarem. Postquam in Asiam exercitus vester est transgressus, nũquam à C O S. abscessi.nemo miles Romanus magis assiduus in castris vestris fuit,quàm ego,fratrésque mei.nulla expeditio,nullum equestre prælium sine me factum est.in acie ibi steti,eam partem sum tutatus,in qua me C O S.esse voluit.Non sum hoc dicturus P C, quis hoc bello meritis erga vos mecum comparari potest?ego nulli omnium neque populorum,neque regum,quos in magno honore habetis,non ausim me comparare. Masanissa hostis vobis antequam socius fuit:nec incolumi regno cum auxiliis suis,sed extorris,expulsus, amissis omnibus copiis,cum turma equitum in castra confugit vestra.tamen eum,quia in Africa aduersus Syphacem & Carthaginiẽses fideliter atq; impigre vobiscum stetit,non in patrium

solum regnum restituistis: sed adiecta opulentissima parte Syphacis regni, præpotentem inter F
Africæ reges fecistis. Quo tandem igitur nos præmio atque honore digni apud vos sumus, qui
nunquam hostes, semper socii fuimus? Pater, ego, fratrésque mei non in Asia tantum, sed etiam
procul ab domo in Peloponneso, in Bœotia, in Aetolia, Philippi, Antiochi, Aetolico bello, ter-
ra marique pro vobis arma tulimus. Quid ergo postulas? dicat aliquis. Ego P C quoniam dice-
re vtique volentibus vobis parendum est: si vos ea mente vltra Tauri iuga Antiochum emoui-
stis, vt ipsi teneretis eas terras: nullos accolas nec finitimos habere quam vos malo: nec vlla
alia re tutius stabiliúsque regnum meum futurum spero. sed si vobis decedere inde, atque exerci-
tus deducere in animo est: neminem digniorem esse ex sociis vestris, qui bello à vobis parta pos-
sideat, quàm me, dicere ausim. Atenim magnificum est liberare ciuitates seruas. ita opinor, si ni-
hil hostile aduersus vos fecerunt. sin autem Antiochi partis fuerunt: quanto est vestra pruden-
tia & æquitate dignius, sociis benemeritis, quàm hostibus vos consulere? Grata oratio regis pa- G
tribus fuit, & facile apparebat munifice omnia & propenso animo facturos. Interposita Smyr-
næorum breuis legatio est, quia non aderant quidam Rhodiorum. Collaudatis egregie Smyr-
næis, quòd omnia vltima pati, quàm se regi tradere maluissent: introducti Rhodii sunt. quorum
princeps legationis, expositis initiis amicitiæ cum P R, meritisque Rhodiorum Philippi prius,
deinde Antiochi bello: Nihil, inquit, nobis tota nostra actione P C neque difficilius, neque
molestius est, quàm quòd cum Eumene nobis disceptatio est, cum quo vno maxime regum &
priuatum singulis, &, quod magis nos mouet, publicum ciuitati nostræ hospitium est. cæterum
non animi nostri P C nos, sed rerum natura, quæ potentissima est, disiungit: vt nos liberi etiam
aliorũ libertatis caussam agamus: reges serua omnia, & subiecta imperio suo esse velint. Vtcun-
que tamen res se habet: magis verecundia nostra aduersus regem nobis obstat, quàm ipsa disce-
ptatio aut nobis impedita est, aut vobis perplexam deliberationem præbitura videtur. nam si
aliter socio atque amico regi, & benemerito hoc ipso in bello, de cuius præmiis agitur, honos H
haberi nullus posset, nisi liberas ciuitates ei in seruitutem traderetis: esset deliberatio anceps:
ne aut regem amicum inhonoratum dimitteretis, aut decederetis instituto vestro, & gloriã Phi-
lippi bello partam, nunc seruitute tot ciuitatum deformaretis. sed ab hac necessitate aut gratiæ
in amicum minuendæ, aut gloriæ vestræ, egregie vos fortuna vindicat. est enim deûm benigni-
tate non gloriosa magis quàm diues victoria vestra: quę vos facile isto velut ære alieno exoluat.
nam & Lycaonia, & Phrygia vtraque, & Pisidia omnis, & Chersonesus, quæque circuniacent
Europæ, in vestra sunt potestate: quarum vna quælibet regi adiecta multiplicare regnum Eu-
menis potest: omnes vero datæ, maximis eum regibus æquare. licet ergo vobis & præmiis bel-
li ditare socios, & non decedere instituto vestro: & meminisse, quem titulum prętenderitis prius
aduersus Philippum, nunc aduersus Antiochum belli: quid feceritis Philippo victo, quid nunc
à vobis, non magis quia fecistis, quàm quia id vos facere decet, desideretur atque expectetur.
alia enim aliis & honesta & probabilis est caussa armorum. illi agrum, hi vicos, hi oppida, hi I
portus orámque aliquam maris vt possideant. vos nec cupistis hæc antequam haberetis, nec
nunc cum orbis terrarũ in ditione vestra sit, cupere potestis. pro dignitate & gloria apud omne
genus humanum, quod vestrum nomen imperiúmque iuxtà ac deos immortales iampridem
intuetur, pugnastis. quæ parare & quærere arduum fuit: nescio an tueri difficilius sit. gentis ve-
tustissimæ nobilissimæque vel fama rerum gestarum, vel omni commendatione humanitatis
doctrinarúmque, tuendam ab seruitio regio libertatem suscepistis. hoc patrocinium receptæ in
fidem & clientelam vestram vniuersæ gentis perpetuum vos præstare decet. Non quæ in solo
modò antiquo sunt, Græcæ magis vrbes sunt, quàm coloniæ earum, illinc quondam profectæ
in Asiam: nec terra mutata mutauit genus aut mores. certare pio certamine cuiuslibet bonæ ar-
tis ac virtutis ausi sumus cum parentibus quæque ciuitas & conditoribus suis. Adistis Græciæ,
adistis Asiæ vrbes plerique. nisi quòd longius à vobis absumus, nulla vincimur alia re. Massi-
liẽses, quos, si natura insita velut ingenio terræ vinci posset, iampridem efferassent tot indomi- K
tæ circũfusæ gentes: in eo honore, in ea meritò dignitate audimus apud vos esse, ac si medium
vmbilicum Græciæ incolerent. non enim sonum modo linguæ, vestitumq; & habitum, sed an-
te omnia mores & leges & ingenium syncerum integrúmque à contagione accolarum serua-
runt. Terminus est nunc imperii vestri mons Taurus. quicquid intra eum cardinẽ est, nihil lon-
ginquum vobis videri debet. quò arma vestra peruenerunt: eodem ius hinc profectum per-
ueniat. Barbari, quibus pro legibus semper dominorum imperia fuerunt, quo gaudent, reges
habeant: Græci suam fortunam, vestros animos gerunt. domesticis quondam viribus etiam
imperium amplectebantur. nunc imperium vbi est, ibi vt sit perpetuum, optant: libertatem ve-
stris

A ftris tueri armis fatis habent, quoniam fuis non poffunt. Atenim quædam ciuitates cum An» tiocho fenferunt.& aliæ prius cum Philippo,& cũ Pyrrho Tarentini.ne alios populos enumo» rem,Carthago libera cum fuis legibus eft.huic veftro exemplo quãtum debeatis,videte P C.in» ductis in animum negare Eumenis cupiditati, quod iuftiffimæ iræ veftræ negaftis. Rhodii & » in hoc & in omnibus bellis quæ in illa ora geffiftis,quàm forti fideliq; opera vos adiuuerimus, » veftro iudicio relinquimus.nunc in pace id confiliũ afferimus,quod fi comprobaueritis,ma» gnificentius vos victoria vfos effe quàm viciffe, omnes exiftimaturi fint. Apta magnitudini Romanæ oratio vifa eft.Poft Rhodios Antiochi legati vocati funt. Ii vulgato petentiũ veniam more,errorem faffi regis,obteftati funt P C,vt fuæ potius clementiæ,quàm regis culpæ,qui fatis fupérque pœnarum dediffet,memores cõfulerent:poftremò pacem datam a L.Scipione imperatore,quibus legibus dediffet,confirmarent authoritate fua. Et fenatus eam pacem feruãdam B cenfuit:& paucos poft dies populus iuffit.fœdus in Capitolio cum Antipatro principe legationis,& eodẽ fratris filio regis Antiochi eft ictum. Auditæ deinde & aliæ legationes ex Afia funt. quibus omnibus datum eft refpõfum,decem legatos more maiorum fenatum miffurum ad res Afiæ difceptandas componendáfque:fummam tamen hanc fore,vt cis Taurum montem quæ intra regni Antiochi fines fuiffent,Eumeni attribuerentur,præter Lyciam Cariámque,vfque ad Mæandrum amnem.ea ciuitatis Rhodiorum effent.cæteræ ciuitates Afiæ,quæ Attali ftipẽdiariæ fuiffent,eædem Eumeni vectigal penderent:quæ vectigales Antiochi fuiffent,eæ liberæ atq; immunes effent.Decem legatos hos decreuerunt:Q.Minutium Rufum,L.Furiũ Purpurionem, Q.Minutium Thermum,Ap.Claudium Neronem,L. Cornelium Merulam,M.Iuniũ Brutum, L.Aurunculeium,L.Aemylium Paulum,P.Corneliũ Lentulum,P.Aelium Tuberonem.His quæ præfentis difceptationis effent,libera mandata.De fumma rerum fenatus conftituit.Lycaoniam omnem,& Phrygiam vtranq;,& Myfiam,regias fyluas,& Lydiæ Ioniæque,extra ea oppida quę C libera fuiffent quo die cum rege Antiocho pugnatũ eft,& nominatim Magnefiam ad Sipylum, & Cariam,quæ Hydrela appellatur,agrúmq; Hydreletanum ad Phrygiam vergẽtem, & caftella vicófque ad Mæandrum amnem,& oppida,nifi quæ libera ante bellum fuiffent:Telmeffum item nominatim,& caftra Telmeffiũ,præter agrum qui Ptolemæi Telmeffii fuiffet : hæc omnia quæ fupra fcripta funt,regi Eumeni iuffa dari.Rhodiis Lycia data, extra eundem Telmeffum, & agrum qui Ptolemæi Telmeffii fuiffet:hæc & ab Eumene & ab Rhodiis excepta.Ea quoq; his pars data Cariæ,quæ propior Rhodum infulam trans Mæandrum amnem eft:oppida,vici,caftella, agri qui ad Pifidiam vergunt:nifi quæ eorum oppida in libertate fuiffent pridie quàm cum Antiocho rege in Afia pugnatum eft . Pro his cum gratias egiffent Rhodii: de Solis vrbe, quæ in Cilicia eft,egerunt. Argis & illos,ficut fefe,oriundos effe. ab ea germanitate fraternam fibi cum iis charitatem effe.petere hoc extraordinarium munus,vt eam ciuitatem ex feruitute regia eximerent. Vocati funt regis Antiochi legati, actúmque cum iis eft:nec quicquam impe-D tratum,teftante fœdera Antipatro:aduerfus quæ ab Rhodiis non Solos,fed Ciliciam peti,& iuga Tauri tranfcendi. Reuocatis in fenatum Rhodiis,cum quantopere tenderet legatus regius, expofuiffent Patres, adiecerunt,fi vtique eam rem ad ciuitatis fuæ dignitatem pertinere cenferent Rhodii, fenatum omni modo expugnaturum pertinaciam legatorum. Tum vero impenfius quàm ante Rhodii gratias egerunt:ceffurófque fe potius arrogantiæ Antipatri,quàm cauffam turbandæ pacis præbituros,dixerunt.ita nihil de Solis mutatum eft. Per eos dies quibus hæc gefta funt,legati Maffilienfiũ nunciauerunt,L.Bebium Prætorẽ in prouinciam Hifpaniam proficifcentem ab Liguribus circumuentum : magna parte comitum cæfa , vulneratum ipfum cum paucis fine lictoribus Maffiliam perfugiffe,& intra triduum expiraffe. Senatus ea re audita decreuit vt P.Iunius Brutus, qui proprætor in Hetruria effet,prouincia exercitúque traditis E vni cui videretur ex legatis, ipfe in vlteriorem Hifpaniam proficifceretur: eáque ei prouincia effet. Hoc S C, literæque à Sp.Pofthumio Prætore in Hetruriam miffæ funt . profectúfque in Hifpaniam eft P. Iunius proprætor. in qua prouincia prius aliquanto quàm fucceffor veniret, L.Aemylius Paulus , qui poftea regem Perfea magna gloria vicit , cum priore anno haud profpere rem geffiffet : tumultuario exercitu collecto , fignis collatis cum Lufitanis pugnauit. fufi fugatique funt hoftes. cæfa decem & octo millia armatorum, tria millia C C C capti,& caftra expugnata . Huius victoriæ fama tranquilliores in Hifpania res fecit. Eodem anno ante diem tertium Calendas Ianuarias Bononiam Latinam coloniam ex S C L. Valerius Flaccus,M. Attilius Serranus,L. Valerius Tappo triumuiri deduxerunt.tria millia hominum funt deducta.equitibus feptuagena iugera, cæteris colonis quinquagena funt data.ager captus de Gallis Boiis fuerat.Galli Tufcos expulerant. Eodem anno cenfuram multi & clari viri petio-

runt. quæ res tanquam in se parum magni certaminis caussam haberet: aliam contentionem multo maiorem excitauit. petebant T. Quintius Flamininus, P. Cornelius Cn. F. Scipio, L. Valerius Flaccus, M. Porcius Cato, M. Claudius Marcellus, M. Acilius Glabrio, qui Antiochum ad Thermopylas Aetolósque deuicerat. in hunc maxime, quòd multa congiaria habuerat, quibus magnam partem hominum obligarat: fauor populi se inclinabat. Id cum ægre paterentur tot nobiles, nouum sibi hominé tantum præferri: P. Sempronius Gracchus, & C. Sempronius Rutilius tribuni plebis ei diem dixerunt, quòd pecuniæ regiæ prædæque aliquantum captæ in Antiochi castris, neque in triumpho tulisset, neque in ærarium detulisset. Varia testimonia legatorum tribunorúmque militum erant. M. Cato ante alios testes conspiciebatur: cuius authoritatem perpetuo tenore vitæ partam, toga candida eleuabat. is testis, quæ vasa aurea atque argentea captis castris inter aliam prædam regiam vidisset, ea se in triumpho negabat vidisse. postremo in huius maxime inuidiam desistere se petitione Glabrio dixit: quádò quod taciti indignarentur nobiles homines, id æque nouus competitor inæstimabili periurio incesseret. cétum millium mulcta irrogata erat. bis de ea re certatum est. terriò, cú de petitione destitisset reus: nec populus de mulcta suffragium ferre voluit: & tribuni eo negocio destiterút. Censores, T. Quintius Flamininus, M. Claudius Marcellus creati. Per eosdem dies L. Aemylio Regillo, qui classe præfectum Antiochi regis deuicerat: extra vrbem in æde Apollinis cum senatus datus esset, auditis rebus gestis eius, quantis cum classibus hostium dimicasset, quot inde naues demersisset aut cepisset, magno consensu patrum triumphus naualis est decretus. Triumphauit Cal. Februariis. in eo triumpho vndequinquaginta coronæ aureæ translatæ sunt: pecunia nequaquam tanta pro specie regii triumphi: tetradrachma Attica X X X I I I I millia D C C: cistophorûm C X X X I I millia C C C. Supplicationes deinde fuerunt ex S C, quòd L. Aemylius in Hispania prospere Rempublicam gessisset. Haud ita multo pòst L. Scipio ad vrbem venit: qui ne cognomine fratri cederet, Asiaticum se appellari voluit. & in senatu & in cócione de rebus ab se gestis disseruit. Erant qui fama id maius bellum quàm difficultate rei fuisse interpretarentur. vno memorabili prælio debellatum, gloriámque eius victoriæ defloratam ad Thermopylas esse. Cæterum vere æstimanti, Aetolicum magis ad Thermopylas bellum quàm regiú fuit. quota enim parte virium suarum ibi dimicauit Antiochus? in Asia totius Asiæ steterunt vires, ab vltimis orientis omnium gentiú cótractis auxiliis. Merito ergo & diis immortalibus, quantus maximus poterat, habitus est honos, quòd ingentem victoriam facilé etiam fecissent: & imperatori triumphus est decretus. Triúphauit mense intercalario pridie Cal. Martias. qui triumphus spectaculo oculorum maior quam Africani fratris eius fuit: recordatione rerum, & æstimatione periculi certaminísque, non magis comparandus, quàm si imperatorem imperatori, aut Antiochum ducem Annibali cóferres. Tulit in triúpho signa militaria C C X X X I I I I: oppidorum simulacra C X X X I I I I: eburneos dentes mille C C X X X I: aureas coronas C C X X X I I I I: argenti pondo C X L V I I millia, & C C C C X X: tetradrachmûm Atticorú C C X X I I I I millia: cistophorûm C C C X X X I millia, & L X X: nummos aureos Philippeos C X L millia: vasorum argenteorum (omnia cælata erant) mille pondo, & C C C C X X I I I I: aureorum mille pondo X X I I I I. & duces regii præfecti, & purpurati duo & X X X ante currum ducti. Militibus quiniuiceni denarii dati: duplex centurioni: triplex equiti. & stipendium militare, & frumentum duplex post triumphum datum. prælio in Asia facto duplex dederat. Triumphauit anno ferè posteaquam consulatu abiit. Eodem ferè tempore & Cn. Manlius C O S. in Asiam, & Q. Fabius Labeo Pr. ad classem venit. cæterum C O S. non deerat cum Gallis belli materia. mare pacatum erat, deuicto Antiocho. cogitantiq; Fabio, cui rei potissimum insisteret, ne ociosam prouinciam habuisse videri posset: optimum visum est in Cretam insulam traiicere. Cydoniatæ bellum aduersus Gortynios Gnosiósque gerebant. & captiuorum Romanorum, atque Italici generis magnus numerus in seruitute esse per totam insulam dicebatur. Classe ab Epheso profectus, cum primùm Cretæ littus attigit, nuncios circa ciuitates misit, vt armis absisterent, captiuósque in suis quæque vrbibus agrisque cóquisitos reducerent, & legatos mitterent ad se, cum quibus de rebus ad Cretéses pariter Romanósque pertinentibus ageret. Nihil magnopere ea Cretenses mouerunt. captiuos, præter Gortynios, nulli reddiderunt. Valerius Antias ad quatuor millia captiuorum, quia belli minas timuerunt, ex tota insula reddita scripsit: eámque caussam Fabio, cum rem nullam aliam gessisset, naualis triumphi impetrandi ab senatu fuisse. A Creta Ephesum Fabius rediit. inde tribus nauibus in Thraciæ oram missis, ab Aeno & Maronia præsidia Antiochi deduci iussit, vt in libertate eæ ciuitates essent.

Vm in Asia bellum geritur, ne in Aetolia quidem quietæ res fuerant, princi-
pio à gente Athamânum orto. Athamania ea tempestate, pulso Aminãdro, sub
præfectis Philippi regio tenebatur præsidio, qui superbo atque immodico im-
perio desiderium Aminandri fecerant. Exulanti tum Aminandro in Aetolia,
literis suorum, indicantium statum Athamaniæ, spes recuperandi regni facta
est. remissique nũcii ab eo ad principes Argitheam (id enim caput Athamaniæ
erat) si popularium animos satis perspectos haberet, impetrato ab Aetolis auxilio, in Athamaniã
se venturum cũ delectis Aetolorũ, quod consiliũ esset gentis, & Nicandro Pr. Quos vbi ad omnia
paratos esse vidit, certiores subinde facit quo die cũ exercitu Athamaniã ingressurus esset. Qua-
B tuor primò fuere coniurati aduersus Macedonum præsidium. hi senos sibi adiutores ad rem ge-
rendam assumpserunt. deinde paucitate parum freti, quæ celandæ rei quàm agẽdæ aptior erat,
parem priori numerum adiecerunt. ita duo & L facti, quadrifariam se diuiserũt. pars vna He-
racleam, altera Tetraphyliã petit, vbi custodia regiæ pecuniæ esse solita erat: tertia Theudoriam,
quarta Argitheam. Ita inter omnes conuênit, vt primò quieti, velut ad priuatam rem agendam
venissent, in foro obuersarentur: die certa multitudinem omnem conuocarent ad præsidia Ma-
cedonum arcibus expellenda. Vbi ea dies aduênit, & Aminander cum mille Aetolis in finibus
erat: ex composito quatuor simul locis præsidia Macedonum expulsa, literæque in alias vrbes
passim dimissæ, vt vindicarent sese ab impotenti dominatione Philippi, & restituerẽt in patrium
ac legitimum regnum. Vndiq; Macedones expellũtur. Theium oppidum, literis à Zenone præ-
fecto præsidii interceptis, & arce ab regiis occupata, paucos dies obsidentibus restitit: deinde id
quoque traditum Aminandro est, & omnis Athamania in potestate erat, præter Athenæum ca-
C stellum, finibus Macedoniæ subiectum. Philippus audita defectione Athamaniæ, cum sex mil-
libus armatorum profectus, ingenti celeritate Gomphos peruênit. ibi relicta maiore parte exer-
citus (neque enim ad tanta itinera suffecissent) cum duobus millibus Athenæum, quod vnum à
præsidio suo retẽtum fuerat, peruênit. inde proximis tentatis, cum facile animaduertisset cæte-
ra hostilia esse, Gomphos regressus, omnibus copiis simul in Athamaniam rediit. Zenonem inde
cum mille peditibus præmissum Ethopiam occupare iubet, opportunè Argitheæ imminentem.
quem vbi teneri à suis locum vidit, ipse circa templum Ioui sacrum posuit castra. ibi vnũ diem
fœda tempestate retentus, postero die ducere ad Argitheam intendit. Euntibus extemplo appa-
ruere Athamânes, in tumulos imminenteis viæ discurrentes. ad quorum conspectum constitere
prima signa, totóque agmine pauor & trepidatio erat, & pro se quisque, quidnam futurum esset,
cogitare si in valles subiectas rupibus agmen foret demissum. Hæc tumultuatio regem cupien-
tem, si se sequerentur, raptim euadere angustias, reuocare primos, & eadem qua venerat via refer-
D re coëgit signa. Athamanes primò ex interuallo quieti sequebantur. postea quam Aetoli se con-
iunxerunt, hos, vt ab tergo agmini instarent, reliquerunt. ipsi à lateribus se circunfuderunt. qui-
dam per notos calles breuiore via progressi, transitus insedere: tantúmq; tumultus Macedoni-
bus est iniectum, vt fugæ magis effusæ, quàm itineris ordinati modo, multis armis virísque reli-
ctis, flumen traiecerint. Hic finis sequendi fuit. inde tutò Macedones Gomphos, & à Gomphis
in Macedoniam redierunt. Athamânes Aetolique Ethopiam ad Zenonem ac mille Macedonas
opprimendos vndique concurrerũt. Macedones parum loco freti, ab Ethopia in altiorem dirup-
tiorémque vndique tumulum concessere, quo pluribus locis aditu inuẽto expulere eos Atha-
manes: dispersósque, & per inuias atque ignotas rupes iter fugæ non expediẽtes, partim ceperũt,
partim interfecerunt. multi pauore in derupta præcipitati, perpauci cum Zenone ad regẽ eua-
serunt. postera die per inducias sepeliendi cæsos potestas facta est. Aminãder recuperato regno
legatos & Romam ad senatum, & ad Scipiones in Asiam, Ephesi post magnum cum Antiocho
E prælium morantes, misit. Pacem petebat, excusabatq; sese, quòd per Aetolos recuperasset pater-
num regnum. Philippũ incusabat. Aetoli ex Athamania in Amphilochos profecti sunt, & ma-
ioris partis voluntate in iusditionémque totam redegerunt gentẽ. Amphilochia recepta (nam
fuerat quondam Aetolorum) eadem spe in Aperantiam transcenderunt. ea quoque magna ex
parte sine certamine in deditionem venit. Dolopes nunquam Aetolorũ fuerant, Philippi erant.
hi primùm ad arma concurrerunt. cæterùm posteaquã Amphilochos cum Aetolis esse, fugam-
que ex Athamania Philippi, & cædem præsidii eius accepere, & ipsi à Philippo ad Aetolos defi-
ciunt. Quibus circũiectis gentibus, iam vndique se à Macedonibus tutos credentibus esse Aeto-
lis, fama affertur Antiochum in Asia victũ ab Romanis, nec ita multo pòst legati ab Roma re-

diere sine spe pacis, Fuluiúmq; COS. nunciãtes iam cum exercitu traiecisse. His territi, prius F
ab Rhodo & Athenis legationibus excitis, vt per authoritatem ciuitatum earum suæ preces nuper repudiatæ, faciliorem aditum ad senatum haberẽt: principes gentis ad tentãdum vltimam spem Romam miserunt, nihil, ne bellum haberent, priusquam penè in cõspectu hostis erat, præmeditati. Iam M. Fuluius Apolloniam exercitu traiecto, cum Epirotarum principibus cõsultabat vnde bellum inciperet. Epirotis Ambraciam placebat aggredi, quæ tum contribuerat se Aetolis. siue ad tuendam eam venirent Aetoli, apertos circa campos ad dimicandum esse: siue detrectarent certamen, oppugnationem fore haud difficilẽ. nam & copiam in propinquo materiæ ad aggeres excitãdos & cætera opera esse: & Arethontem nauigabilem amnem opportunum ad comportanda quæ vsui sint, præter ipsa mœnia fluere, & æstatem aptam rei gerendæ adesse. His persuaserunt, vt per Epirum duceret. Consuli ad Ambraciã aduenienti magni operis oppugnatio visa est. Ambracia tumulo aspero subiecta est. Perranthem incolæ vocãt. vrbs G
quà murus vergit in campos & flumen, occidentem: arx quæ posita in tumulo est, orientẽ spectat. amnis Arethon ex Acarnania fluens cadit in sinũ maris ab nomine propinquæ vrbis Ambracium appellatum. præterquam quòd hinc amnis munit, hinc tumuli, muro quoque firmo septa erat, patente in circuitu paulo amplius tria millia passuum. Fuluius bina à campo castra modico inter se distantia interuallo, vnum castellum loco edito contra arcẽ obiecit. ea omnia vallo ac fossa ita iũgere parat, ne exitus inclusis ab vrbe, nève aditus foris ad auxilia intromittenda esset. Ad famam oppugnationis Ambraciæ Stratum iam edicto Nicandri Pr. conuenerãt Aetoli. inde primò copiis omnibus ad prohibendã obsidionem venire in animo fuerat. deinde posteaquam vrbem iam magna ex parte operibus septam viderunt, Epirotarũ trans flumen loco plano castra posita esse, diuidere copias placuit. cum mille expeditis Eupolemus Ambraciam profectus, per nondum commissa inter se munimenta vrbem intrauit. Nicandro cũ cætera manu primò Epirotarum castra nocte aggredi consilium fuerat, haud facili ab Romanis H
auxilio, quia flumen intererat. deinde periculosum inceptum ratus, nequà sentirent Romani, & regressus inde in tutum non esset, deterritus ab hoc consilio ad depopulandam Acarnaniam iter conuertit. COS. iam munimentis, quibus sepienda vrbs erat, iã operibus quæ admouere muris parabat, perfectis, quinque simul locis mœnia est aggressus: tria paribus interuallis faciliore aditu à cãpo aduersus Pyrrheum quod vocant, admouit: vnũ è regione Aesculapii, vnum aduersus arcẽ. arietibus muros quatiebat, asseribus falcatis detergebat pinnas. Oppidanos primò & ad speciem, & ad ictus mœnium cum terribili sonitu editos pauor ac trepidatio cepit. deinde vt præter spem stare muros viderunt: collectis rursus animis, in arietes tollenonibus libramenta plumbi aut saxorum, stipitésve robustos incutiebãt, falces anchoris ferreis iniectis in interiorem partem muri trahentes asserem præfringebãt: ad hoc eruptionibus & nocturnis in custodias operum, & diurnis in stationes, vltro terrorem inferebant. In hoc statu res ad Ambraciam cum essent, iam Aetoli à populatione Acarnaniæ Stratum redierant: inde Nicander Pr. I
spem nactus soluendæ incepto forti obsidionis, Nicodamum quendam cum Aetolis quingẽtis Ambraciam intromittit. noctem certam tempúsque etiam noctis constituit, quo & illi ab vrbe opera hostium quæ aduersus Pyrrheum erant, aggrederentur, & ipse ad castra Romana terrorem faceret: posse ratus ancipiti tumultu, & nocte augente pauorem, memorabilem rem geri. Et Nicodamus intempesta nocte, cum alias custodias fefellisset, per alias impetu constanti erupisset, superato brachio in vrbem penetrat, animique aliquantum ad omnia audẽda, & spei obsessis adiecit: & simul constituta nox venit, ex composito repentè opera est aggressus. Id inceptũ conatu quàm effectu grauius fuit, quia nulla ab exteriore parte vis admota est, seu metu deterrito prętore Aetolorum, seu quia potius visum est Amphilochis opem ferre nuper receptis, quos Perseus Philippi filius missus ad Dolopiam Amphilochósque recipiẽdos, summa vi oppugnabat. Tribus locis, sicut ante dictum est, ad Pyrrheum opera Romana erãt. quæ omnia simul, sed nec apparatu nec vi simili Aetoli aggressi sunt. alii cũ ardẽtibus facibus, alii stuppam picẽmq; K
& malleolos ferentes, tota collucente flãmis acie, aduenere: multos primo impetu custodes oppresserunt. deinde posteaquam clamor tumultúsque in castra est perlatus, datúmque à COS. signum, arma capiunt, & omnibus portis ad opem ferẽdam effunduntur. vno in loco ferro ignique gesta res est. à duobus irrito incepto, cum tentassent magis quàm iniissent certamen, Aetoli abscesserunt. atrox pugna in vnũ inclinauerat locum. ibi diuersis partibus duo duces Eupolemus & Nicodamus pugnantes hortabantur, & propè certa fouebant spe: iam Nicandrum ex composito affore, & terga hostium inuasurũ. Hæc res aliquandiu animos pugnãtium sustinuit. cæterùm posteaquam nullum ex composito signum à suis accipiebant, & crescere numerũ ho-

stium

A stium cernebant, destituti segnius instare: postremò re omissa, iam vix tuto receptu, fugientes in vrbem compelluntur, parte operū incensa, & pluribus aliquanto, quàm ipsi ceciderant, interfectis. quòd si ex composito acta res fuisset, haud dubium erat expugnari vna vtique parte opera cum magna cæde hostium potuisse. Ambracienses, quique intus erant Aetoli, nō ab eius solùm noctis incepto recessere, sed in reliquum quoque tempus, velut proditi à suis, segniores ad pericula erant. iam nemo eruptionibus, vt antè, in stationes hostiū, sed dispositi per muros & turres ex tuto pugnabant. Perseus vbi adesse Aetolos audiuit, omissa obsidione vrbis quam oppugnabat, depopulatus tātùm agros, Amphilochia excessit, atque in Macedoniam rediit. Et Aetolos inde auocauit populatio maritimæ oræ. Pleuratus Illyriorum rex cum L X lembis Corinthium sinum inuectus, adiunctis Achæorum quæ Patris erant nauibus, maritima Aetoliç vastabat. aduersus quos mille Aetoli missi, quacunque se classis circūegerat, per litorū anfractus breB uioribus semitis occurrebant. Et Romani ad Ambraciam pluribus locis quatiendo arietibus muros aliquantum vrbis nudauerant, nec tamen penetrare in vrbem poterāt. nam & pari celeritate nouus pro diruto murus obiiciebatur, & armati ruinis superstantes instar munimenti erant. Itaque cum aperta vi parum procederet C O S. res, cuniculū occultum, vineis antè cōtecto loco, agere instituit. & aliquandiu, cum dies noctésque in opere essent, non solùm sub terra fodientes, sed egerentes etiam humum, fefellere hostem. cumulus repentè terræ eminens, index operis oppidanis fuit. pauidique ne iam subrutis muris facta in vrbem via esset, fossam intra murum è regione eius operis quod vineis contectum erat, ducere instituunt. cuius vbi ad tantam altitudinem, quantæ esse solū infimū cuniculi poterat, peruenerunt, silentio facto pluribus locis aure admota sonitum fodientium captabant. quem vbi acceperunt, aperiunt rectā in cuniculum viam, nec fuit magni operis. momento enim ad inane, suspenso fulturis ab hostibus muro, peruenerunt. ibi commissis operibus, cum è fossa in cuniculum pateret iter, primò ipsis C ferramentis quibus in opere vsi erant: dein celeriter armati etiam subeuntes occultam sub terram ediderunt pugnam. segnior deinde ea facta est, intersepientibus cuniculū, vbi vellent, nūc ciliciis prætentis, nunc foribus raptim obiectis. Noua etiā haud magni operis aduersus eos qui in cuniculo erāt, excogitata res est. dolium à fundo pertusum, quà fistula modica inseri posset, & fistulam ferream, operculúmq; dolii ferreum, & ipsum pluribus locis perforatum fecerunt. hoc tenui pluma completum dolium ore in cuniculum verso posuerūt. per operculi foramina prælongæ hastæ quas sarissas vocant, ad summouendos hostes eminebant. scintillā leuem ignis inditam plumæ, folle fabrili ad caput fistulæ imposito, flando accenderunt. inde nō solùm magna vis fumi, sed acrior etiam fœdo quodam nidore ex adusta pluma, cum totum cuniculum complesset, vix durare quisquam intus poterat. Cum in hoc statu res ad Ambraciam esset, legati ab Aetolis Phaneas & Damoteles cū liberis mandatis decreto gentis ad C O S. venerunt. nam Pr. eorum cum alia parte Ambraciam oppugnari cerneret, alia infestā oram nauibus hoD stium esse, alia Amphilochos Dolopiámq; à Macedonibus vastari, nec Aetolos simul ad tria diuersa bella occursantes sufficere: conuocato concilio Aetolos principes, quid agendū esset, consuluit. Omnium eò sententiæ decurrerunt, vt pax, si posset, æquis, si minus, tolerandis cōditionibus peteretur. Antiochi fiducia bellum susceptum. Antiocho terra marique superato, & propè extra orbem terræ vltra iuga Tauri exacto, quam spem esse sustinendi belli? Phaneas & Damoteles quod è re Aetolorum, vt in tali casu, fideque sua esse censerēt, agerent. quod enim sibi consilium, aut cuius rei electionm à fortuna relictam? Cum his mandatis legati missi orare C O S. vt parceret vrbi, misereretur gentis quondam sociæ, nolle dicere iniuriis, miseriis certè coactæ insanire. non plus mali meritos Aetolos Antiochi bello, quàm boni antè, cum aduersus Philippum bellatum sit, fecisse. nec tum largè gratiam relatam sibi, nec nunc immodicè pœnam iniungi debere. Ad ea C O S. respondit: Magis sæpe quàm verè vnquam Aetolos pacem petere. imitarentur Antiochum in petenda pace, quem in bellum traxissent. nō paucis vrbibus eum E de quarum libertate certatum sit, sed omni Asia cis Taurum montem, opimo regno excessisse. Aetolos nisi inermes de pace agentes non auditurum se. arma illis prius, equósque omnes tradendos esse, deinde mille talentûm argenti P R dandum, cuius summæ dimidium pręsens numeretur, si pacem habere vellent. ad ea adiecturum etiam in fœdus esse, vt eosdem quos P R. amicos atque hostes habeant. Aduersus quæ legati, & quia grauia erant, & quia suorum animos indomitos ac immutabiles nouerāt, nullo reddito responso domum regressi sunt, vt etiam atque etiam quid agendum esset, re integra prætorem & principes consulerēt. Clamore & iurgio excepti, quam diu rem traherēt, qualemcunq; pacem referre iussi cū redirent Ambraciam, Acarnanum insidiis prope viam positis, quibuscum bellum erat, circūuenti, Tyrrheum custo-

diendi deducuntur. Hæc mora iniecta est paci. Cum iam Atheniensium Rhodiorúmque legati qui ad deprecandum pro his venerant, apud COS. essent: Aminander quoque Athamânum rex fide accepta venerat in castra Romana, magis pro Ambracia, vbi maiorem partē temporis exulauerat, quàm pro Aetolis solicitus. per hos certior factus COS. de casu legatorū, adduci eos à Tyrrheo iussit. quorum post aduentum agi cœptum est de pace. Aminander, quod sui maximè operis erat, impigrè agebat, vt Ambraciēses compelleret ad deditionem. id cum per colloquia principum succedens murum parum proficeret: postremò COS. permissu ingressus vrbem, partim consilio, partim precibus euicit, vt permitterent se Romanis. Et Aetolos C. Valerius Leuini filius, qui cum ea gente primùm amicitiā pepigerat, consulis frater, matre genitus eadem, egregiè adiuuit. Ambracienses prius pacti vt Aetolorum auxiliares sine fraude emitterent, aperuerunt portas. dein vt quingenta Euboica darent talenta, ex quibus CC præsentia, CCC per annos sex pensionibus æquis, captiuos perfugásque redderent Romanis. vrbem nequam formulæ sui iuris facerent, quæ post id tempus quo T. Quintius traiecisset in Græciā, aut vi capta ab Romanis esset, aut voluntate in amicitiam venisset. Cephalenia insula vt extra ius fœderis esset. Hæc quanquam spe ipsorū aliquanto leuiora erant, petentibus Aetolis vt ad concilium referrent, permissum est. Parua disceptatio de vrbibus tenuit, quæ cum sui iuris aliquando fuissent, auelli velut à corpore suo ægrè patiebantur. ad vnum tamen omnes accipi pacē iusserunt. Ambracienses coronam auream COS. centum & quinquaginta pondo dederunt. signa ænea marmoreáque, & tabulæ pictæ, quibus ornatior Ambracia, quia regia ibi Pyrrhi fuerat, quàm cæteræ regionis eius vrbes erant, sublata omnia auectáq;. nihil præterea tactū, violatúmve. Profectus ab Ambracia COS. in mediterranea Aetoliæ, ad Argos Amphilochiū (XXII millia ab Ambracia abest) castra posuit. eò tandē legati Aetoli mirante COS. quòd morarentur, venerunt. Inde posteaquam approbasse pacem concilium Aetolorum accepit, iussis proficisci Romam ad senatum, permissóque vt & Athenienses & Rhodii deprecatores irent, dato qui simul cum iis proficisceretur C. Valerio fratre, ipse in Cephaleniam traiecit. Præoccupatas aures animósque principum Romæ criminibus Philippi inuenerunt. qui per legatos, per literas, Dolopas Amphilochósq; & Athamaniam ereptas sibi querens, præsidiáq; sua, postremò etiam filium Persea ex Amphilochis pulsum, auerterat senatū ab audiēdis precibus eorū. Rhodii tamen & Athenienses cum silentio auditi sunt. Atheniensis legatus Leon Icesię filius, eloquentia etiam dicitur mouisse: qui vulgata similitudine, mari tranquillo, quod ventis cōcitaretur, æquiparando multitudinem Aetolorū, vsus, cum in fide Romanæ societatis mansissent, insita gentis tranquillitate quiesse eos aiebat. posteaquā flare ab Asia Thoas & Dicæarchus, ab Europa Menetas & Damocritus cœpissent: tum illam tempestatem coortā, quæ ad Antiochum eos, sicuti in scopulum, intulisset. Diu iactati Aetoli, tādem vt conditiones pacis conuenirent, effecerunt. fuerūt autem hæ. Imperium maiestatémq; PR gens Aetolorum conseruato sine dolo malo. nequem exercitum qui aduersus socios amicósq; eorum ducetur, per fines suos transire sinito, néve vlla ope iuuato. hostes eosdem habeto, quos PR. armaque in eos ferto, bellúmq; pariter gerito. perfugas, fugitiuos captiuósque reddito Romanis sociisque: præterquā si qui capti cum domos redissent, iterum capti sunt: aut si qui eo tēpore ex iis capti sunt, qui tum hostes erant Romanis, cum inter præsidia Romana Aetoli essent. aliorum qui comparebunt, intra dies centum Corcyræorum magistratibus sine dolo malo tradātur. qui non comparebunt, quando quisque eorum primùm inuentus fuerit, reddatur. obsides XL arbitratu COS. Romani dato, ne minores XII annorum, neu maiores XL. obses ne esto prætor, præfectus equitū, scriba publicus, neu quis qui antè obses fuerit apud Romanos. Cephalenia extra pacis leges esto. De pecuniæ summa quam penderent, pensionibúsque eius nihil ex eo quod cum COS. conuenerat, mutatū. pro argento si aurum dare mallent, darent conuenit, dum pro argenteis decē aureus vnus valeret. Quæ vrbes, qui agri, qui homines Aetolorum iuris aliquādo fuerunt, qui eorum L. Quintio, Cn. Domitio COSS. póstve eos COSS. aut armis subacti, aut voluntate in ditionem PR venerunt, nequem eorum Aetoli recepisse velint. Aeniadæ cum vrbe agrísque Acarnanū sunto. His legibus fœdus ictum cum Aetolis est. Eadem non æstate solùm, sed etiam iisdem propè diebus quibus hæc à M. Fuluio COS. in Aetolia gesta sunt: COS. alter Cn. Mālius in Gallogræcia bellū gessit, quod nunc ordiri pergam. Vere primo Ephesum COS. venit. acceptísque copiis à L. Scipione, & exercitu lustrato, cōcionem apud milites habuit. qua collaudata virtute eorum, quòd cum Antiocho vno prælio debellassent: adhortatus eos ad nouum cum Gallis suscipiendū bellum, qui & auxiliis Antiochū iuuissent, & adeò indomita haberent ingenia, vt nequicquam Antiochus emotus vltra iuga Tauri montis esset, nisi frangerentur opes Gallorū: de se quoq; pauca,

necfalsa,

A nec falsa,nec immodica adiecit.Læti milites cum frequenti assensu COS.audiuerunt,partē virium Antiochi fuisse Gallos credentes,rege superato nullum momentū in solis per se Gallorum copiis fore.Eumenem haud in tempore abesse(Romæ tunc erat)credere COS. gnarum locorum hominúmq;,& cuius interesset frangi Gallorum opes.Attalū igitur fratrem eius accersit à Pergamo.hortatúsq; ad capessendum secum bellum, pollicentem suam suorúmque operam,domum ad comparandū copias dimittit.Paucos post dies profecto ab Epheso COS. ad Magnesiam occurrit Attalus cum mille peditibus,equitibus CC,Athenæo fratre iusso cum cæteris copiis subsequi:cōmendata iis custodia Pergami,quos fratri regnóq; fidos credebat. COS.collaudato iuuene,cū omnibus copiis ad Mę̨andrū progressus,castra posuit,quia vado superari amnis non poterat,& contrahendę naues erant ad exercitū traiiciendum. Transgressi Mæandrum ad Hieran comen peruenerunt.fanum ibi augustum Apollinis, & oraculum: sortes versibus haud
B inconditis dare vates dicuntur.hinc alteris castris ad Harpasum flumen ventum est. quò legati ab Alabādis venerunt,vt castellum quod ab ipsis nuper descisset,aut authoritate aut armis cogeret iura antiqua pati.Eodē & Athenæus Eumenis & Attali frater cum Cretēsi Leuso, & Corrago Macedone venit.mille pedites mistarum gentium,& trecentos equites secum adduxerunt. Consul tribuno militum misso cum modica manu castellum vi receptum Alabandensibus reddit.ipse nihil via digressus,ad Antiochiam super Mę̨andrum amnem posuit castra. Huius amnis fontes Celenis oriūtur.Celenæ vrbs caput quondam Phrygiæ fuit. migratum inde haud procul veteribus Celenis,nouæq; vrbi Apameę nomen inditū ab Apamea sorore Seleuci regis. Et Marsyas amnis haud procul a Mæandri fontibus oriēs,in Mæandrū cadit.famáq; ita tenet,Celenis Marsyam cū Apolline tibiarum cantu certasse.Mę̨ander ex arce summa Celenarum ortus,media vrbe decurrens per Caras primū,deinde Ionas in sinum maris editur, qui inter Prienen & Miletum est. Ad Antiochiam in castra consulis Seleucus Antiochi filius ex fœdere icto cū Sci-
C pione ad frumentum exercitui dandum venit.parua disceptatio de Attali auxiliaribus orta est, quòd Romano tātum militi pactum Antiochū vt daretur frumentum,Seleucus dicebat.discussa ea quoq; est constātia cōsulis,qui misso tribuno edixit ne Romani milites acciperēt priusquā Attali auxilia accepissent.Inde ad Gordiu tichos(quod vocāt)processum est.ex eo loco ad Tabas tertiis castris peruentū. In finibus Pisidarum posita est vrbs in ea parte quæ vergit ad Pamphylium mare.integris viribus regionis eius,feroces ad bellādum habebāt viros. Tum quoque equites,in agmen Romanum eruptione facta,haud modicè primo impetu turbauere. deinde vt apparuit nec numero se nec virtute pares esse,in vrbem compulsi,veniam erroris petebant,dedere vrbem parati. V & XX talenta argenti,& X millia medimnûm tritici imperata,ita in deditionem accepti.Tertio inde die ad Chaum amnē peruentum.inde profecti Erizam vrbem primo impetu ceperunt.Ad Thabusion castellum imminens flumini Indo ventū est,cui fecerat
D nomen Indus ab elephāto deiectus. Haud procul à Cibyra aberāt, nec legatio vlla à Moagete tyranno ciuitatis eius,homine ad omnia infido atque importuno,veniebat.ad tentandum eius animum C.Heluium cum quatuor millibus peditum & quingentis equitibus consul pręmittit. Huic agmini iam fineis ingredienti legati occurrerunt, nunciantes paratum esse tyrānum imperata facere.orabant,vt pacatus fines iniret,cohiberétq; à populatione agri militem.& in coronam auream XV talenta afferebant. Heluius integros à populatione agros seruaturum polli-
" citus,ire ad consulem legatos iussit.quibus eadem referentibus consul, Neq; Romani,inquit,bo-
" næ voluntatis vllum signum erga nos tyrāni habemus, & ipsum talem esse inter omnes cōstar,
" vt de pœna eius magis quàm de amicitia nobis cogitandū sit. Perturbati hac voce legati nihil aliud petere quàm vt coronā acciperet:veniendique ad eum potestatem tyranno,& copiam loquendi ac purgādi se,faceret.Permissu consulis postero die in castra tyrannus venit,vestitus comitatúsque vix ad priuati modicè locupletis habitum. & oratio fuit summissa & infracta, ex-
E tenuantis opes suas,vrbiúmque suæ ditionis egestatem querentis. Erant autē sub eo præter Cibyram,Syleum,& quæ Alimne appellatur. ex his,vt se suósque spoliaret, V & XX talenta se
" confecturum,propè vt diffidens pollicebatur. Enimuero,inquit consul,ferri iam ludificatio ista
" non potest.parum est non erubuisse absentem,cum per legatos frustrareris nos,nisi pręsens quo-
" que in eadem impudentia persistas? V & XX talenta tyrannidē tuam exhaurient? quingen-
" ta ergo talenta nisi triduo numeras,populationem in agris, obsidionem in vrbe expecta. Hac denunciatione conterritus,perstare tamen in pertinaci simulatione inopiæ, & paulatim illiberali adiectione,nunc per cauillationem, nunc precibus & simulatis lachrymis, ad centum talenta est perductus.adiecta X millia medimnūm frumenti. Hæc omnia intra sex dies exacta. A Cibyra per agros Sindēsium exercitus ductus, transgressúsque Calaurem amnem, posuit ca-

stra. postero die est præter Caralitin paludem agmen ductum. ad Mæandrum manserunt. inde progredientibus ad Lagon proximam vrbem, metu incolæ fugerunt. vacuum hominibus, & refertum rerum omnium copia oppidum diripuerunt. inde ad Lyci fluminis fontem, postero die ad Cobulatũ amnem progressi. Termessenses eo tempore Hyriẽsium arcem vrbe capta oppugnabant. inclusi, cum alia spes auxilii nulla esset, legatos ad consulem orantes opem miserunt. cum coniugibus ac liberis in arce inclusos se mortem in dies aut ferro aut fame patiẽdam expectare. Volenti consuli caussa in Pamphyliam diuertendi oblata est. aduenienſ obsidione Hyrienses exemit. Termesso pacem dedit, quinquaginta talentis argẽti acceptis. item Aspendiis, cæterisque Pamphyliæ populis. Ex Pamphylia rediens ad flumen Taurum primo die, postero ad Xylinen (quam vocant) comen posuit castra. profectus inde continentibus itineribus ad Cormasam vrbem peruenit. Darsa proxima vrbs erat. eam metu incolarũ desertam, plenam omnium rerum copia inuenit. Progredienti præter paludes legati ab Lysinia dedentes ciuitatem venerunt. Inde in agrum Sagalassenum, vberem fertilémque omni genere frugum, ventum est. Colunt Pisidæ, longe optimi bello regionis eius. cum ea res animos facit, tum agri fœcunditas, & multitudo hominum, & situs inter paucas munitæ vrbis. Consul, quia nulla legatio ad fines præstò fuerat, prædatum in agros misit. tum demum fracta pertinacia est, vt ferri agiq; res suas viderunt. legatis missis pacti quinquaginta talentis, & XX millibus medimnûm tritici, & XX hordei, pacem impetrauerunt. Progressus inde ad Obrimæ fontes, ad vicum quem Aporidos comen vocant, posuit castra. Eò Seleucus ab Apamea postero die venit. Aegros inde & inutilia impedimenta cum Apameam dimisisset, ducibus itinerum à Seleuco acceptis, profectus eo die in Metropolitanum campum, postero die Dinias Phrygiæ processit. inde Sinnada venit, metu omnibus circa oppidis desertis. quorũ iam præda graue agmen trahens, vix quinque millium die toto itinere perfecto, ad Beudos, quod vetus appellant, peruenit. ad Anabura inde, & altero die ad Mæandri fontes, tertio ad Abbassum posuit castra. ibi plures dies statiua habuit, quia peruentum erat ad Tolistobogiorum fines. Galli, magna hominum vis, seu inopia agri, seu prædæ spe, nullam gẽtem per quas ituri essent, parem armis rati, Brenno duce in Dardanos peruenerunt. ibi seditio orta, & ad XX millia hominum cum Lomnorio ac Lutario regulis, secessione facta a Brenno, in Thraciam iter auerterunt. vbi cum resistentibus pugnando, pacem petentibus stipendium imponendo, Byzantium cum peruenissent, aliquandiu oram Propontidis vectigalem habendo, regionis eius vrbes obtinuerunt. Cupido inde eos in Asiam transeundi, audientes ex propinquo quanta vbertas terræ eius esset, cepit. & Lysimachia fraude capta, Chersonesoque omni armis possessa, ad Hellespontum descenderunt. ibi verò exiguo diuisis freto cernentibus Asiam multo magis animi ad transeundum accensi. nunciósque ad Antipatrum præfectum eius oræ de transitu mittebant. quæ res cum lẽtius spe ipsorum traheretur: alia rursus noua inter regulos orta seditio est. Lomnorius retro, vnde venerat, cum maiore parte hominum repetit Byzãtium. Lutarius Macedonibus per speciem legationis ab Antipatro ad speculandum missis, duas tectas naues, & tres lembos adimit. his alios atque alios dies noctésq; transuehendo, intra paucos dies omnes copias traiecit. Haud ita multo pòst Lomnorius, adiuuante Nicomede Bithyniæ rege, a Byzantio transmisit. coeunt deinde in vnum rursus Galli, & auxilia Nicomedi dant, aduersus Zyboeam partem tenentem Bithyniæ, gerenti bellum. atque eorum maxime opera deuictus Zyboea est, Bithyniaque omnis in ditionem Nicomedis cõcessit. Profecti ex Bithynia in Asiam processerunt. non plus ex XX millibus hominum quàm decem armata erant. tamen tantum terroris omnibus quæ cis Taurum incolunt gentibus iniecerunt, vt quas adissent, quasque non adissent, pariter vltimæ propinquis imperio parerẽt. Postremò cum tres essent gẽtes, Tolistobogii, Trocmi, Tectosagi: in tres partes quà cuiq; populorum suorum vectigalis Asia esset, diuiserunt. Trocmis Hellesponti ora data. Tolistobogii Aeolida atque Ioniam, Tectosagi mediterranea Asiæ sortiti sunt. & stipendium tota cis Taurum Asia exigebant. sedem autem ipsi sibi circa Halyn flumen ceperunt. tantúsque terror eorum nominis erat, multitudine etiam magna sobole aucta, vt Syriæ quoque ad postremum reges stipendium dare non abnuerẽt. Primus Asiam incolentium abnuit Attalus, pater regis Eumenis: audacique incepto præter omnium opinionem affuit fortuna, & signis collatis superior fuit. non tamen ita infregit animos eorum, vt absisterent imperio. Eisdem opes vsque ad bellum Antiochi cum Romanis manserunt. tum quoque pulso Antiocho, magnam spem habuerunt, quia procul mari incolerent, Romanum exercitum ad se non peruenturum. Cum hoc hoste tam terribili omnibus regionis eius quia bellum gerendum erat, pro concione milites maximè in hunc modum allocutus est consul. Non me præterit milites, omnium quæ Asiam colunt gentium, Gal-

Gallos fama

A losfama belli præstare.inter mitissimum genus hominũ ferox natio peruagata bello propè or-
bem terrarũ,sedem cepit.procera corpora,promissæ & rutilatæ comæ,vasta scuta,prælongi gla-
dii:ad hoc cantus ineuntium prælium,& vlulatus,& tripudia, & quatientium scuta in patrium
quendã morem horrendus armorum crepitus:omnia de industria cõposita ad terrorẽ.Sed hæc
quibus insolita atq; insueta sunt,Græci & Phryges & Cares timeant: Romanis Gallici tumultus
assuetis etiam vanitates notæ sunt.Semel primo congressu ad Alliam eos olim fuderũt.maiores
nostri ex eo tempore per ducentos iam annos pecorũ in modum consternatos cædunt fugánt-
que,& plures propè de Gallis triumphi quam de toto orbe terrarum acti sunt.Iam vsu hoc co-
gnitum est,si primum impetum,quem feruido ingenio & cæca ira effundunt,sustinueris: fluunt
sudore & lassitudine membra,labant arma.mollia corpora,molles,vbi ira consedit,animos,sol,
puluis,sitis,vt ferrum non admoueas,prosternunt. Non legionibus legiones eorũ solùm exper-
B tisumus,sed vir vnus cũ viro congrediendo,T.Manlius,M.Valerius,quãtum Gallicam rabiem
vinceret Romana virtus,docuerunt.iam M.Manlius vnus agmine scandentes in Capitolium
Gallos detrusit.& illis maioribus nostris cum haud dubiis Gallis in terra sua genitis res erat.
hi iam degeneres sunt,misti,& Gallogręci vere,quod appellãtur.sicut in frugibus pecudibúsque,
non tãtum semina ad seruãdam indolem valent,quãtum terræ proprietas,cæliq; sub quo alun-
tur,mutat.Macedones,qui Alexãdriam in Aegypto,qui Seleuciam ac Babyloniam,quique alias
sparsas per orbem terrarum colonias habent,in Syros,Parthos,Aegyptios degenerarunt. Massi-
lia inter Gallos sita traxit aliquantum ab accolis animorum. Tarentinis quid ex Spartana du-
ra illa & horrida disciplina mansit?Generosius in sua quicquid sede gignitur,insitũ alienæ terrę
in id quo alitur,natura vertẽte se,degenerat.Phrygas igitur gallicis oneratos armis,sicut in acie
Antiochi cecidistis, victos victores cædetis. Magis vereor, ne parum inde gloriæ ,quam ne ni-
mium belli sit.Attalus eos rex sæpe fudit fugauitque. Nolite existimare,beluas tantũ recens ca-
C ptas feritatem illam syluestrem primò seruare:deinde cum diu manibus humanis alantur,mite-
scere,in hominum feritate mulcenda nõ eandem naturam esse. Eosdémne hos creditis esse,qui
patres eorũ auique fuerũt?extorres inopia agrorum profecti domo per asperrimã Illyrici oram,
Pęoniam inde & Thraciam,pugnãdo cum ferocissimis gentibus emensi,has terras ceperunt.du-
ratos eos tot malis exasperatosq; accepit terra,quæ copia rerum omnium saginaret . vberrimo
agro,mitissimo cælo,clementibus accolarum ingeniis,omnis illa cum qua venerant,mãsuefa-
cta est feritas.Vobis mehercule Martis viris cauenda ac fugienda quamprimum amœnitas est
Asiæ.tãtum hæ peregrinæ voluptates ad extinguendum vigorem animorum possunt, tantum
contagio disciplinæ morisq; accolarũ valet.Hoc tamen feliciter euenit, quòd sicut vim aduer-
sus vos nequaquam,ita famã apud Græcos parem illi antiquæ obtinent,cum qua venerũt:bel-
lique gloriam victores eãdem inter socios habebitis,quam si seruantes antiquum specimen ani-
morum Gallos vicissetis. Concione dimissa,missisq; ad Epossognatũ legatis, qui vnus ex regu-
D lis & in Eumenis amicitia manserat, & negauerat Antiocho aduersus Romanos auxilia, castra
mouit.primo die ad Alãdrum flumen,postero ad vicum quem vocant Tyscon,ventum.Eò le-
gati Oandensium cum venissent amicitiam petentes, CC talenta iis sunt imperata:precanti-
búsq; vt domum renũciarent,potestas facta.Ducere inde exercitum consul ad Plitendũ. deinde
ad Alyattos castra posita.Eò missi ad Eposognatũ redierunt,& legati Compulsi reguli,orantes
ne Tectosagis bellum inferrent. & ipsum in eam gẽtem iturum,& Eposognatũ, persuasurúmq;
vt imperata faciant.Data venia regulo.duci inde exercitus per Axylon(quam vocãt)terrã cœ-
ptus.Ab re nomen habet.non ligni modò quicquam,sed ne spinas quidem aut vllum aliud ali-
mentum fert ignis.fimo bubulo pro lignis vtũtur. Ad Cuballum Gallogræciæ castellum castra
habẽtibus Romanis apparuere cum magno tumultu hostium equites. nec turbarũt tantùm sta-
tiones Romanas repentè inuecti,sed quosdam etiam occiderũt.qui tumultus cum in castra per-
latus esset,effusus repentè omnibus portis equitatus Romanus fudit fugauitq; Gallos,& aliquot
E fugientes occidit.Inde consul,vt qui iam ad hostes peruentũ cerneret:exploratò deinde,& cum
cura coacto agmine procedebat.& continẽtibus itineribus cum ad Sangarium flumen perue-
nisset,pontem,quia vado nusquam trãsitus erat,facere instituit. Sangarius ex Adoreo mõte per
Phrygiam fluens,miscetur ad Bithyniam Tymbreti fluuio:inde maior iam geminatis aquis per
Bithyniam fertur, & in Propõtidem sese effundit, non tamen tam magnitudine memorabilis,
quàm quòd piscium accolis ingentem vim præbet. Transgressis ponte perfecto flumen,præter
ripam euntibus Galli matris magnæ à Pesinunte occurrẽre cum insignibus suis,vaticinantes fa-
natico carmine,deam Romanis viam belli & victoriam dare,imperiumque eius regionis.Acci-
pere se omen cum dixisset consul,castra eo ipso loco posuit. postero die ad Gordium peruenit.

Id haud magnum quidem oppidum est, sed plusquam mediterraneum celebre & frequēs emporium. tria maria pari fermè distantia interuallo habet, Hellespontum, ad Sinopen, & alterius oræ litora quà Cilices maritimi colunt. multarum magnarúmque præterea gentium fines contingit, quarum commercium in eum maximè locum mutui vsus cōtraxere. Id cum desertum fuga incolarum oppidum, refertum idem copia rerum omnium inuenerunt. Ibi statiua habentibus legati ab Eposognato venerunt, nunciantes profectum eum ad regulos Gallorum, nihil æqui impetrasse. ex campestribus vicis agrisq; frequētes demigrare, & cum coniugibus ac liberis, quæ ferre atq; agere possent, præ se agentes portantésque, Olympum mōtem petere, vt inde armis locorúmque situ sese tueantur. Certiora postea Oroandēsium legati attulerunt. Tolistobogiorum ciuitatem Olympum montem cepisse. diuersos Tectosagos alium montem qui Magana dicatur, petisse. Trocmos, coniugibus ac liberis apud Tectosagos depositis, armatorum agmine Tolistobogiis statuisse auxilium ferre. Erāt autem tunc trium populorū reguli Orgiago & Cōbolomarus, & Gaulotus. Iis hæc maximè belli ratio sumendi fuerat, quòd cum montes editissimos eius regionis tenerent: conuectis omnibus quæ ad vsum quamuis longi tēporis sufficerent, tædio se fatigaturos hostes censebāt. nam neque ausuros per tam ardua atq; iniqua loca subire eos, & si conarentur, vel parua manu prohiberi ac deturbari posse: nec quietos in radicibus gelidorum montium sedentes frigus aut inopiam laturos. Et cum ipsa altitudo locorū eos tutaretur, fossam quoque & alia munimenta verticibus iis quos insederant, circumiecere. minima apparatus missilium telorum cura fuit, quòd saxa affatim præbituram asperitatem ipsam locorum credebant. Consul, quia non comminus pugnam, sed procul locis oppugnādis futuram præceperat animo: ingentem vim pilorum, velitarium hastarum, sagittarum, glādisque, & modicorum qui funda mitti possent lapidum parauerat. instructúsq; missilium apparatu ad Olympum montem ducit, & à quinq; fermè millibus locat castra. Postero die cū quadringentis equitibus & Attalo progressum eum ad naturam montis, sitúmq; gallicorum castrorum visendum, equites hostium, duplex numerus, effusi castris in fugam auerterunt. occisi quoque pauci fugientium, vulnerati plures. Tertio die cum omnibus ad loca explorāda profectus, quia nemo hostiū extra munimenta processit: tutò circumuectus montem, animaduertit meridiana regione terrenos & placidè accliuos ad quendam finem colles esse, ad septētrionem arduas & rectas propè rupes. atque omnibus fermè aliis inuiis, itinera tria esse: vnum medio monte, quà terrena erant: duo difficilia ab hyberno solis ortu, & ab æstiuo occasu. Hæc contemplatus eo die sub ipsis radicibus posuit castra. postero die sacrificio facto, cum primis hostiis litasset: trifariam exercitum diuisum ducere ad hostem pergit. ipse cum maxima parte copiarum, quà æquissimum aditum præbebat mons, ascendit. L. Manlium fratrē ab hyberno ortu, quoad loca patiantur, & tutò possit, subire iubet. si qua periculosa & prærupta occurrant: non pugnare cum iniquitate locorum, neque inexuperabilibus vim afferre, sed obliquo monte ad se declinare, & suo agmini coniungi. C. Heluium cum tertia parte circumire sensim per infima montis, deinde ab æstiuo occasu erigere agmen. & Attali auxilia trifariam æquo numero diuisit. secum esse ipsum iuuenē iussit. equitatum cū elephantis in proxima tumulis planicie reliquit. edictū præfectis, vt intenti quid vbiq; geratur, animaduertāt: opémq; ferre, quò postulent res, properent. Galli duobus lateribus satis fidentes inuia esse, ab ea parte quæ in meridiem vergeret, vt armis clauderent viam, quatuor fermè millia armatorū ad tumulū imminentē viæ minus M. passuum à castris occupandum mittunt, eo se rati velut castello iter impedituros. Quod vbi Romani viderunt, expediunt sese ad pugnā. ante signa modico interuallo velites eunt, & ab Attalo Cretēses sagittarii & funditores, & Triballi Thraces: signa peditū, vt per arduum, leni gradu ducuntur, ita præ se habentium scuta, vt missilia tātum vitarent, pede collato non viderentur pugnaturi. Missilibus ex interuallo loci prælium commissum est, primò par, Gallos loco adiuuante, Romanos varietate & copia telorum. procedente certamine nihil iam æqui erat. scuta longa, cæterùm ad amplitudinem corporū parum lata, & ea ipsa plana, malè tegebāt Gallos. nec iam tela alia habebāt præter gladios, quorum, cum manum hostis non consereret, nullus vsus erat. saxis nec modicis, vt quæ non præparassent, sed quod cuiq; temerè trepidanti ad manū venisset, vt insueti, nec arte nec viribus adiuuātes ictum, vtebātur. sagittis, glande, iaculis incauti ab omni parte configebātur: nec quid agerent, ira & pauore obcæcatis animis, cernebant. & erant deprehensi genere pugnæ, in quod minimè apti sunt. nā quemadmodum cōminus, vbi inuicē pati & inferre vulnera licet, accendit ira animos eorū: ita vbi ex occulto, & procul leuibus telis vulnerātur, nec quò ruant cæco impetu, habent, velut feræ trāsfixæ in suos temerè incurrūt. Detegebat vulnera eorū, & quòd nudi pugnāt, & sunt fusa & cādida corpora, vt quæ nunquam nisi in pugna nudētur.

ita &

A ita & plus sanguinis è multa carne fundebatur, & fœdiores patebant plagæ: & candor corporũ magis sanguine atro maculabatur. sed non tam patentibus plagis mouentur. interdum insecta cute, vbi latior quàm altior plaga est, etiam gloriosius se pugnare putant. iidem cum aculeus sagittæ, aut glandis abditæ introrsus tenui vulnere in speciem vrit, & scrutanteis quæ vellant, telum non sequitur: tum in rabiem & pudorem tam paruæ perimentis pestis versi, prosternunt corpora humi: sic vt passim procumberent. alii ruentes in hostem vndique configebantur: & cum comminus venerant, gladiis à velitibus trucidabantur. Hic miles tripedalem parmam habet, & in dextera hastas, quibus eminus vtitur. gladio Hispaniẽsi est cinctus. quòd si pede collato pugnandũ est, translatis in læuam hastis, stringit gladium. Pauci supererant iam Gallorum: qui posteaquam ab leui armatura superatos se viderunt, & instare legionum signa, effusa fuga castra repetunt, pauoris & tumultus iam plena, vt vbi fœminæ puerique, & alia imbellis
B turba permista esset. Romanos victores deserti fuga hostium acceperunt tumuli. Sub idem tempus L. Manlius & C. Heluius, cum quoad viam colles obliqui dederunt, ascendissent: posteaquam ad inuia ventum est, flexere iter in partem montis, quæ vna habebat iter: & sequi consulis agmen modico vterque interuallo, velut ex composito, cœperunt: quod primò optimum factu fuisset, in id necessitate ipsa compulsi. subsidia enim in talibus iniquitatibus locorum maximo sæpe vsui fuerunt, vt primis forte deturbatis, secundi & tegant pulsos, & integri pugnam excipiant. Consul posteaquam ad tumulos ab leui armatura captos prima signa legionum peruenerunt: respirare & conquiescere paulisper militem iubet. simul strata per tumulos corpora Gallorum ostentat. & cum leuis armatura tale prælium ediderit, quid ab legionibus, quid ab iustis armis, quid ab animis fortissimorum militum expectari? castra illis capienda esse, in quæ compulsus ab leui armatura hostis trepidet. præcedere tamen iubet leuem armaturam: quæ cum staret agmen, colligendis per tumulos telis, vt missilia sufficerent, haud segne idipsum tem
C pus consumpserat. Iam castris appropinquabant. & Galli ne parum se munimenta sua tegerent, armati pro vallo constiterant. obruti deinde omni genere telorũ, cum quo plures ac densiores erant, eo minus vani quicquam intercideret teli: intra vallum momento temporis compelluntur, stationibus tantum firmis ad ipsos aditus portarum relictis. In multitudinem compulsam in castra, vis ingens missilium telorum coniiciebatur. & vulnerari multos, clamor permistus mulierum atq; puerorum ploratibus significabat. In eos qui portas stationibus suis clauserant, legionum antesignani pila coniecerunt. hi vero non vulnerabantur, sed transuerberatis scutis plerique inter se conserti hærebant. nec diutius impetum Romanorum sustinuerunt. Patentibus iam portis, priusquam irrumperent victores, fuga è castris Gallorum in omnes partes facta est. ruunt cæci per vias, per inuia: nulla præcipitia saxa, nullæ rupes obstant. nihil præter hostem metuunt. itaq; plerique præcipites per vastam altitudinẽ prolapsi aut debilitati exanimantur. Consul castris captis, direptione prædáque abstinet. militem sequi pro se quenque
D & instare, & perculsis pauorem addere iubet. Superuenit & alterum cum L. Manlio agmen. nec eos castra intrare sinit. protinus ad persequendos hostes mittit. & ipse paulò pòst, tradita captiuorum custodia tribunis militum sequitur, debellatum ratus si in illo pauore quamplurimi cæsi forent aut capti. Egresso consule, C. Heluius cum tertio agmine aduẽnit. nec cõtinere suos à direptione castrorũ valuit. prædáq; eorum iniquissima sorte, qui pugnæ non interfuerant, facta est. Equites diu ignari & pugnæ & victoriæ suorum steterunt. deinde & ipsi, quantum equi in colles subire poterant: sparsos fuga Gallos circa radices montis consectati cecidêre aut cepere. Numerus interfectorum haud facilè iniri potuit, quia late inter omnes anfractus montium fugáq; & cædes fuit, & magna pars rupibus inuiis in profundæ altitudinis conualles delapsa est, pars in syluis vepribúsque occisa. Claudius qui bis pugnatum in Olympo monte scribit, ad X L millia hominum cæsa author est. Valerius Antiás, qui magis immodicus in numero augendo esse solet, non plus decem millia. Numerus captiuorũ haud dubie millia X L ex-
E pleuit: quia omnis generis ætatisq; turbam secum traxerant, demigrantiũ magis quàm in bellum euntium modo. Consul armis hostium in vno concrematis cumulo, cæteram prædam conferre omnes iussit, & aut vendidit quod eius in publicum redigendum erat: aut cum cura, vt quàm æquissima esset, per milites diuisit. Laudati quoq; pro cõcione omnes sunt, donatique pro merito quisq;: ante omnes Attalus summo cæterorũ assensu. nam singularis eius iuuenis cũ virtus & industria in omnibus laboribus periculisq;, cum modestia etiã fuerat. Supererat bellum integrũ cum Tectosagis. Ad eos profectus C O S. tertiis castris Ancyram, nobilem in illis locis vrbem, peruẽnit: vnde hostes paulo plus X millia aberant. vbi cum statiua essent, facinus memorabile à captiua factum est. Orgiagontis reguli vxor forma eximia custodie-

batur inter plures captiuos.cui custodiæ centurio præerat, & libidinis & auaritiæ militaris. is F
primò eius animū tentauit. quem cum abhorrentē à voluntario videret stupro, corpori quod
seruum fortuna erat,vim fecit.deinde ad leniendam indignitatē iniuriæ, spem reditus ad suos
mulieri facit:& ne eam quidem,vt amans,gratuitā.certo auri pondere pactus,ne quem consciū
suorum haberet,ipsi permittit,vt quem vellet,vnum ex captiuis nuncium ad suos mitteret.lo-
cum prope flumen constituit:quò duo,ne plus,necessarii captiuæ cum auro venirent nocte in-
sequenti ad eam accipiendā.Forte ipsius mulieris seruus inter captiuos eiusdem custodiæ erat.
hunc nunciū primis tenebris extra stationes centurio educit. Nocte insequenti & duo necessa-
rii mulieris ad constitutum locum,& centurio cum captiua venit.vbi cum aurum ostenderēt,
quod summam talenti attici(tanti enim pepigerat)expleret:mulier lingua sua,stringerent fer-
rum,& centurionem pensantem aurum occiderent,imperauit. Iugulati præcisum caput ipsa
inuolutum veste ferens ad virum Orgiagontem, qui ab Olympo domum refugerat, peruenit. G
quem priusquam cōplecteretur,caput centurionis ante pedes eius abiecit. mirantiq; cuiusnam
id caput hominis,aut quod id facinus haudquaquam muliebre esset:& iniuriam corporis,& vl-
tionem violatæ per vim pudicitiæ confessa viro est. aliáque(vt traditur)sanctitate & grauitate
vitæ huius matronalis facinoris decus ad vltimum conseruauit. Ad Ancyram in statiua Te-
ctosagûm oratores ad consulem venerunt, petentes ne antè ab Ancyra castra moueret, quàm
collocutus cum suis regibus esset.nullas cōditiones pacis iis non bello fore potiores. Tempus
in posterum diem constituitur,locúsq; qui maxime medius inter castra Gallorum & Ancyram
est visus.Quò cum consul ad tempus cum præsidio quingentorum equitum venisset: nec vllo
Gallorum ibi viso,regressus in castra esset:oratores iidem redeunt,excusantes,religione obiecta
venire reges non posse. principes gentis, per quos æque res transigi posset , venturos. Consul
se quoque Attalum missurum dixit.Ad hoc colloquium vtrinque ventum est.trecentos equites
Attalus præsidii caussa cum adduxisset,actæ sunt pacis conditiones. Finis rei quia absentibus H
ducibus imponi non poterat:conuênit vti consul regésque eo loco postero die congrederen-
tur.Frustratio Gallorū eò spectabat,primùm vt tererent tempus,donec res suas cū quibus peri-
clitari nolebant,cum cōiugibus ac liberis trans Halyn flumen traiicerēt:deinde quòd ipsi con
suli parum cauto aduersus colloquii fraudem insidiabantur.Mille ad eam rem ex omni nume-
ro audaciæ expertæ delegerunt equites. & successisset fraus, ni pro iure gentium,cuius violan-
di consilium initum erat,stetisset fortuna.Pabulatores lignatorésq; Romani in eam partem in
qua colloquiū futurum erat,ducti sunt:tutius id futurū tribunis ratis, quia consulis præsidium
& ipsum pro statione habituri erant,hosti oppositum. suam tamen alteram stationem propius
castra sexcentorū equitum posuerunt.Consul affirmante Attalo venturos reges,& transigi rem
posse,profectus è castris,cum eodem quo antea præsidio equitum,quinque millia ferè proces-
sisset,nec multum à constituto loco abesset: repente concitatis equis cum impetu hostili videt
Gallos venientes.constituit agmen,& expedire tela animósque equitibus iussis, primò constan I
ter initium pugnæ accepit,nec cessit.dein cum prægrauaret multitudo,cedere sensim,nihil con
fusis turmarum ordinibus,cœpit.postremò cum iam plus in mora periculi,quàm in ordinibus
conseruandis præsidii esset,omnes passim in fugam effusi sunt. tum vero instare dissipatis Gal-
li,& cædere.magnáq; pars oppressa foret, ni statio pabulatorū sexcenti equites occurrissent.ii
procul clamore pauido suorum exaudito,cum tela equósq; expedissent:integri profligatā pu-
gnam acceperunt.itaque versa extemplo fortuna est,versus in victores à victis terror. & primo
impetu fusi Galli sunt, & ex agris concurrebant pabulatores, & vndique obuius hostis Gallis
erat:vt ne fugam quidem facilem aut tutam haberent, quia recentibus equis Romani fessos se-
quebantur.pauci ergo effugerunt.captus est nemo.maior multo pars per fidem violati collo-
quii pœnas morte luerunt.Romani ardentibus ira animis postero die omnibus copiis ad ho-
stem perueniunt.biduum natura montis per seipsum exploranda, ne quid ignoti esset, absum-
psit consul.tertio die cum auspicio operam dedisset,deinde immolasset:in quatuor partes diui K
sas copias educit:duas vt medio monte duceret: duas ab lateribus vt aduersus cornua Gallo-
rum erigeret. Hostium quod roboris erat, Tectosagi & Trocmi mediam tenebant aciem,mil-
lia hominum quinquaginta.equitatum,quia equorū nullus inter inæquales rupes vsus erat,ad
pedes deductum,X millia hominum , ab dextro locauerunt cornu. Ariaratis Cappadoces &
Morzi auxiliares in læuo quatuor ferme millium numerū explebant. Consul,sicut in Olym-
po monte,prima in acie locata leui armatura,telorū omnis generis vt æque magna vis ad ma
num esset,curauit. Vbi appropinquarunt,omnia eadem vtrinq; quæ fuerant in priore prælio,
erant,præter animos & victoribus ab re secunda auctos, & hostibus fractos: quia etsi non ipsi
victi

A victi erant,suæ gentis hominũ cladem pro sua ducebant.itaq; à paribus initiis cœpta res,eundem exitum habuit. Velut nubes leuium telorũ coniecta obruit aciem Gallorum. nec aut procurrere quisquã ab ordinibus suis,ne nudaret vndiq; corpus ad ictus, audebat:& stantes quo densiores erant,hoc plura velut destinatum petentibus, vulnera accipiebant. Consul iam per se turbatis,si legionum signa ostendisset,versuros extemplo in fugam omnes ratus: receptis inter ordines velitibus,& alia turba auxiliorũ,aciem promouit. Galli & memoria Tolistobogiorum cladis territi,& inhærentia corporibus gerentes tela,fessiq; & stando & vulneribus, ne primum quidem impetum & clamorem Romanorũ tulerunt.Fuga ad castra inclinauit. sed pauci intra munimenta se recepere.pars maior dextra læuáque prælati, quà quenque impetus tulit, fugerunt. victores vsque ad castra secuti ceciderunt terga. deinde in castris cupiditate prædæ hæserunt,nec sequebatur quisquam.In cornibus Galli diutius steterunt, quia serius ad eos per-
B uentum est.cæterum ne primum quidem coniectum telorum tulerunt.Consul,qui ingressos in castra ab direptione abstrahere non poterat:eos qui in cornibus fuerant, protinus ad sequendos hostes misit.per aliquantum spatium secuti,non plus tamen octo millia hominum in fuga(nam pugna nulla fuit)ceciderunt.reliqui flumen Halyn traiecerunt. Romanorum magna pars ea nocte in hostium castris mansit.cæteros in sua castra cõsul reduxit. postero die captiuos prædámque recẽsuit.quæ tanta fuit,quantam auidissima rapiendi gens,cum cis montem Taurum omnia armis per multos tenuisset annos,coaceruare potuit. Galli ex dissipata passim fuga in vnum locum cõgregati,magna pars saucii aut inermes,nudati omnibus rebus, oratores de pace ad consulem miserũt.Eos Manlius Ephesum venire iussit: ipse(iam enim medium autumni erat)locis gelidis propinquitate Tauri montis excedere properans,victorem exercitum in hyberna maritimæ oræ reduxit. Dum hæc in Asia geruntur, in cæteris prouinciis tranquillæ res fuerunt. Censores Romæ T.Quintius Flamininus & M. Claudius Marcellus se-
C natum perlegerunt.princeps in senatu tertiùm lectus P.Scipio Africanus. quatuor soli præteriti sunt,nemo curuli vsus honore.& in equitatu recensendo mitis admodum censura fuit. substructionem super Aequimelium in Capitolio, & viam silice sternendam à porta Capena ad Martis locauerunt. Campani vbi censerentur,senatum consuluerunt. decretũ, vti Romæ censerẽtur. Aquæ ingentes eo anno fuerunt.Tyberis duodecies campum Martium planáque vrbis inundauit. Ab Cn.Manlio consule bello in Asia cum Gallis perfecto,alter COS.M. Fuluius perdomitis Aetolis,cum traiecisset in Cephaleniam, circa ciuitates insulæ misit percunctatum,vtrum se dedere Romanis,an belli fortunã experiri mallent?metus ad omnes valuit ne deditionẽ recusarẽt.obsides inde imperatos pro viribus inopes populi, vicenos Nesiotæ,Cranonii, Pallẽses & Samæi dederunt. Insperata pax Cephaleniæ affulserat,cũ repẽte vna ciuitas,incertum quam ob caussam,Samæi desciuerũt.Quia opportuno loco vrbs posita esset, timuisse se aiebant,ne demigrare cogerẽtur ab Romanis.cæterum ipsine sibi eum finxerint
D metum,& timore vano quietẽ exuerint:an iactata sermonibus res apud Romanos,perlata ad eos sit,nihil comperti est,nisi quòd datis iam obsidibus,repẽte portas clauserunt : & ne suorum quidem precibus(miserat enim sub muros consul ad tentandam misericordiam parentum populariúmq;)desistere ab incepto voluerunt.Oppugnari deinde, posteaquã nihil pacati respondebatur,cœpta vrbs est.apparatum omnem tormentorum machinarumq; transuectum ab Ambraciæ oppugnatione habebat:& opera quæ facienda erant,impigre milites perfecerunt.duobus igitur locis admoti arietes quatiebant muros.Nec ab Samæis quicquã, quo aut opera aut hostis arceri posset,prætermissum est.duabus tamen maxime resistebãt rebus,vna interiorem semper iuxta validum pro diruto nouum obstruentes murum: altera, eruptionibus subitis nunc in opera hostium,nunc in stationes.& plerunque iis prælIis superiores erant. Vna ad coercendos inuenta haud magna memoratu res est. centum funditores ab Aegio & Patris & Dymis acciti.A pueris ii more quodam gentis, saxis globosis, quibus fermè arenæ immistis
E strata litora sunt,funda mare apertum incessentes exercebantur.itaque longius certiúsq; & validiore ictu quàm Balearis funditor, eo telo vsi sunt.& est non simplicis habenæ, vt balearica aliarúmque gentium funda: sed triplex scytale crebris suturis durata, ne fluxa habena voluetur in iactu glans,sed librata cum sederit,velut neruo missa excutiatur.coronas modici circuli magno ex interuallo loci assueti traiicere,non capita solum hostium vulnerabant:sed quem locum destinassent oris.Eæ fundæ Samæos cohibuerũt,ne tam crebrò,néve tam audacter erumperent:adeo vt precarentur ex muris Achæos, vt parumper abscederent : & se cum Romanis stationibus pugnantes quietè spectarent. Quatuor menses obsidionem Samæi sustinuerunt. cum ex paucis quotidie aliqui eorum caderẽt aut vulnerarentur,& qui supererant, fessi & cor-

poribus & animis essent: Romani nocte per arcem quam Cyatidem vocant: (nam vrbs in mare deuexa, in occidentem vergit) muro superato in forum peruenerunt. Samæi posteaquam captam vrbis partem ab hostibus senserunt: cum coniugibus ac liberis in maiorem refugerunt arcem. inde postero die dediti, direpta vrbe, sub corona omnes venierunt. Consul compositis rebus Cephaleniæ, præsidio Samæ imposito, in Peloponnesum, iam diu accersentibus Aegiensibus maxime ac Lacedæmoniis traiecit. Aegium à principio Achaici concilii semper cõuentus gentis indicti sunt, seu dignitati vrbis id, seu loci opportunitati datum est. hũc morem Philopœmen eo primùm anno labefactare conatus, legem parabat ferre, vt in omnibus ciuitatibus quæ Achaici concilii essent, invicem conuentus agerentur. & sub aduentum consulis Damiurgis ciuitatum, qui summus est magistratus, Aegium euocantibus, Philopœmen (prætor tũ erat) Argos conuentum edixit. quò cum appareret omnes ferè conuenturos: consul quoque quanquam Aegiensium fauebat caussæ: Argos venit. vbi cum disceptatio fuisset, & rem inclinatam cerneret, incepto destitit. Lacedæmonii deinde eum in sua certamina auerterunt. Solicitam eam ciuitatem exules maxime habebant. quorum magna pars in maritimis Laconicę oræ castellis, quæ omnis adempta erat, habitabant. id ægre patientes Lacedæmonii, vt aliquem liberum ad mare haberent aditum, siquando Romam, alióve quò mitterent legatos: simúlque vt emporium & receptaculum peregrinis mercibus ad necessarios vsus esset: nocte adorti vicum maritimum, nomine Lân, improuiso occupauere. Vicani, quique ibi exules habitabant, primò inopinata re territi sunt: deinde sub lucem congregati, leui certamine expulerunt Lacedæmonios. terror tamen omnem maritimam oram peruasit: legatósq; communiter & castella omnia vicique, & exules quibus ibi domicilia erant, ad Achæos miserunt. Philopœmen prætor, iam inde ab initio exulum caussæ amicus, & author semper Achæis minuendi opes & authoritatẽ Lacedæmoniorum, concilium quærentibus dedit. decretúmq; eo referente factũ est: cum in fidem Achæorum tutelámque T. Quinctius & Romani Laconicæ oræ castella & vicos tradidissent, & cum abstinere his ex fœdere Lacedæmonii deberent, Las vicus oppugnatus esset, cædésque ibi facta: qui eius rei authores affinésq; essent, nisi dederentur Achæis, violatum videri fœdus. Ad exposcendos eos legati extemplo Lacedæmonem missi sunt. Id imperium adeo superbũ & indignum Lacedæmoniis visum est, vt si antiqua ciuitatis fortuna esset, haud dubie arma extemplo capturi fuerint. maxime autem consternauit eos metus, si semel primis imperiis obediendo, iugum accepissent, ne id quod iamdiu moliretur Philopœmen, exulibus Lacedæmonẽ traderet. Furentes igitur ira, triginta hominibus ex factione cum qua consiliorum aliqua societas Philopœmeni atque exulibus erat, interfectis, decreuerunt renunciandam societatem Achæis: legatósque extemplo Cephaleniam mittendos, qui consuli M. Fuluio, quique Romanis Lacedæmonem dederent: orarent que eum vt veniret in Peloponnesum ad vrbem Lacedæmonem in fidem ditionémque populi Romani accipiendam. Id vbi legati ad Achæos retulerũt, omnium ciuitatum quæ eius concilii erant, consensu bellum Lacedæmoniis indictum est. ne extemplo gereretur, hyems impediit. incursionibus tamen paruis, latrocinii magis quàm belli modo, non terra tantum, sed etiam nauibus à mari fines eorum vastati. Hic tumultus consulem in Peloponnesum adduxit: iussúque eius Elin concilio indicto, Lacedæmonii ad disceptandum acciti. Magna ibi non disceptatio modo, sed etiã altercatio fuit. cui consul cum alia satis ambitiose, partem vtranq; fouendo, incerta respondisset: vna denunciatione, vt bello abstinerent donec Romam legatos ad senatũ misissent, finem imposuit. Vtrinque legatio missa Romam est. exules quoque Lacedæmoniorum suam caussam legationémque Achæis iniunxerunt. Diaphanes & Lycortas, Megalopolitani ambo, principes legationis Achæorum fuerunt: qui dissidentes in rep. tum quoque minime inter se conuenientes orationes habuerunt. Diaphanes senatui disceptationẽ omnium rerum permittebat. eos optime controuersias inter Achæos ac Lacedæmonios finituros esse. Lycortas ex præceptis Philopœmenis postulabat, vt Achæis ex fœdere ac legibus suis quæ decressent, agere liceret: libertatémq; sibi illibatã, cuius ipsi authores essent, præstarent. Magnæ authoritatis apud Romanos tum gens Achæorum erat. nouari tamen nihil de Lacedæmoniis placebat. cæterum responsum ita perplexum fuit, vt & Achæi sibi de Lacedæmone permissum acciperent: & Lacedæmonii non omnia concessa iis interpretarentur. Hac potestate immodice Achæi ac superbe vsi sunt. Philopœmeni continuatur magistratus. qui veris initio exercitu indicto, castra in finibus Lacedæmoniorum posuit. legatos deinde misit ad deposcendos authores defectionis, & ciuitatẽ in pace futurã, si id fecissent, pollicens, & illos nihil indicta caussa passuros. Silentiũ præ metu cæterorũ fuit. quos nominatim depoposcerat, ipsi se ituros professi sunt, fide accepta ab legatis, vim abfuturã donec caussam dixissent.

A xissent. Ierunt alii etiam illustres viri, & aduocati priuatis, & quia pertinere caussam eorum ad rempublicam censebant. Nunquam aliàs exules Lacedæmoniorum Achæi secum adduxerant in fines: quia nihil æque alienaturum animos ciuitatis videbatur. tunc exercitus totius propè antesignani exules erant. Ii venientibus Lacedæmoniis ad portam castrorum agmine facto occurrerunt. & primò lacessere iurgiis: deinde altercatione orta cum accenderentur iræ, ferocissimi exulum impetum in Lacedæmonios fecerunt. Cum illi deos & fidē legatorum testarentur, & legati & prætor summoueret turbas, & protegeret Lacedæmonios, vinculáque iam quosdam iniicientes arceret: crescebat tumultus concitata turba. Et Achæi ad spectaculū primò concurrerunt. deinde vociferantibus exulibus quæ passi forent, & orantibus opem, affirmantibúsque simul nunquam talem occasionem habituros, si eam prætermisissent: fœdus quod in Capitolio, quod Olympiæ, quod in arce Athenis sacratum fuisset, irritum per illos esse: priusquam alio

B deintegro fœdere obligarentur, noxios puniēdos esse: accensa his vocibus multitudo, ad vocē vnius, qui vt ferirent, inclamauit, saxa coniecit: atque ita X V I I quibus vincula per tumultū iniecta erant, interfecti sunt. L X I I I postero die comprehensi, à quibus prætor vim arcuerat, non quia saluos vellet, sed quia perire caussa indicta nolebat: obiecti multitudini iratæ, cū auersis auribus pauca locuti essent: damnati omnes & traditi sunt ad supplicium. Hoc metu iniecto Lacedæmoniis, imperatum primùm vt muros diruerent: deinde vt omnes externi auxiliares, qui mercede apud tyrannos militassent, terra Laconica excederent. tum vti quæ seruitia tyranni liberassent, (ea magna multitudo erat) ante diem certā abirent: qui ibi mansissent, eos prehendendi, vendendi, abducendi Achæis ius esset. Lycurgi leges moresque abrogarent: Achæorum assuescerent legibus institutisque: ita vnius eos corporis fore, & de omnibus rebus facilius consensuros. Nihil obedientius fecerunt, quàm vt muros diruerēt: nec ægrius passi sunt, quàm exules reduci. Decretum Tegeæ in concilio communi Achæorum de restituendis iis fa-

C ctum est. & mentione illata, externos auxiliares dimissos, & Lacedæmoniis ascriptos (ita enim vocabant qui à tyrannis liberati erant) vrbe excessisse, in agros dilapsos: priusquam dimitteretur exercitus, ire prætorem cum expeditis, & comprehendere id genus hominum, & vendere iure prædæ placuit. multi comprehensi venierunt. porticus ex ea pecunia Megalopoli permissu Achæorum refecta est, quam Lacedæmonii diruerant. Et ager Belbinatis, quem iniuria tyranni Lacedæmoniorum possederant, restitutus eidem ciuitati ex decreto vetere Achæorum, quod factum erat Philippo Amyntæ filio regnāte. Per hæc velut eneruata ciuitas Lacedæmoniorum diu Achæis obnoxia fuit. nulla tamen res tanto erat damno, quàm disciplina Lycurgi, cui per octingentos annos assueuerant, sublata. A concilio, vbi apud consulem inter Achæos Lacedæmoniósq; disceptatum est: M. Fuluius, quia iam in exitu annus erat, comitiorum caussa profectus Romam, creauit consules M. Valerium Messalam, & C. Liuium Salinatorem: cum M. Aemylium Lepidum inimicū eo quoq; anno petentem deiecisset. Prætores inde creati Q. Martius Philip-

D pus, M. Claudius Marcellus, C. Stertinius, C. Catinius, P. Claudius Pulcher, L. Manlius Acidinus. Comitiis perfectis, consulem M. Fuluium in prouinciam ad exercitum redire placuit. eiq; & collegæ Cn. Manlio imperium in annum prorogatum est. Eo anno in ædem Herculis signum dei ipsius ex decemuirorum responso, & seiuges in Capitolio aurati ab Cn. Cornelio positi. consulem dedisse inscriptū est. & duodecim clypea ærata ab ædilibus curulibus P. Claudio & Ser. Sulpitio Galba sunt posita ex pecunia qua frumentarios ob annonam compressam damnarunt. & ædilis plebis Q. Fuluius Flaccus duo signa aurata, vno reo damnato (nam separatim accusauerant) posuit. collega eius A. Cæcilius neminem condemnauit. Ludi romani ter, plebeii quinquies toti instaurati. M. Valerius Messala inde, & C. Liuius Salinator consulatum idibus Martiis cum inissent, de republica, déque prouinciis & exercitibus senatum consuluerunt. De Aetolia & Asia nihil mutatum est. Consulibus, alteri Pisæ cum Liguribus, alteri Gallia prouincia decreta est. comparare inter se aut sortiri iussi, & nouos exercitus, binas legiones

E scribere: & vt sociis Latini nominis quindecim millia peditum imperarent, & mille ducentos equites. Messalæ Ligures, Salinatori obtigit Gallia. Prætores inde sortiti sunt. M. Claudio vrbana, P. Claudio peregrina iurisdictio euēnit. Q. Martius Siciliam, C. Stertinius Sardiniam, L. Manlius Hispaniam citeriorem, C. Catinius vlteriorem est sortitus. De exercitibus ita placuit. è Gallia legiones quæ sub C. Lælio fuerant, ad M. Tuccium proprætorem in Brutios traduci. & qui in Sicilia esset, dimitti exercitū. & classem quæ ibi esset, Romam reducere M. Sempronium proprætorem. Hispaniis legiones singulæ, quæ tum in iis prouinciis erant, decretæ: & vt terna millia peditum, ducenos equites ambo prætores in supplementū sociis imperarent, secúmque transportarent. Priusquam in prouincias noui magistratus proficiscerētur, sup-

plicatio in triduum pro collegio decemuirorum imperata fuit in omnibus compitis, quòd luce inter horam tertiam fermè & quartam tenebræ obortæ fuerant. & nouendiale sacrificium indictum est, quòd in Auentino lapidibus pluisset. Campani, cum eos ex senatusconsulto quod priore anno factum erat, censores Romæ censeri coegissent: (nam antea incertum fuerat vbi censerentur) petierunt vt sibi ciues Romanas ducere vxores liceret: & si qui prius duxissent, vt habere eas: & ante eam diem nati, vti iusti sibi liberi hæredésq; essent. vtraq; res impetrata. F

De Formianis Fundanisque municipibus & Arpinatibus C. Valerius Tappo tribunus plebis promulgauit, vti iis suffragii latio (nam ante sine suffragio habuerant ciuitatē) esset. Huic rogationi quatuor tribuni plebis, quia non ex authoritate senatus ferretur, cū intercederēt: edocti populi esse, non senatus ius, suffragium quibus velit impartiri, destiterunt incepto. Rogatio perlata est, vt in Aemylia tribu Formiani & Fundani, in Cornelia Arpinates ferrent. atq; in his tribubus tum primum ex Valerii plebiscito censi sunt. M. Claudius Marcellus censor, sorte superato T. Quintio, lustrum condidit. censa ciuiū capita CCLVIII millia, CCCVIII. G

Lustro perfecto consules in prouincias profecti sunt. Hyeme ea qua hæc Romæ gesta sunt, ad Cn. Manlium consulem primùm, deinde proconsulem hybernantem in Asia legationes vndique ex omnibus ciuitatibus gentibúsque quæ cis Taurum montem incolunt, conueniebant. & vt clarior nobiliórque victoria Romanis de rege Antiocho fuit quàm de Gallis: ita lætior sociis erat de Gallis quàm de Antiocho. Tolerabilior regia seruitus fuerat, quàm feritas immanium barbarorum, incertúsque in dies terror, quò velut tempestas eos populantes inferret. itaq; vt quibus libertas Antiocho pulso, pax Gallis domitis data esset: non gratulatum modo venerant, sed coronas etiam aureas pro suis quæque facultatibus attulerant. Et ab Antiocho legati, & ab ipsis Gallis, vt pacis leges dicerentur: & ab Ariarate rege Cappadocum venerunt ad veniam petendam, luendamque pecunia noxam, quòd auxiliis Antiochum iuuisset. Ei CC talenta argenti sunt imperata. Gallis responsum, cum Eumenes rex venisset, tum daturum iis leges. ciuitatum legationes cum benignis responsis lætiores etiam quàm venerant, dimissæ. H Antiochi legati pecuniam in Pamphyliam, frumentúmque ex pacto cum L. Scipione fœdere iussi aduehere. eò se cum exercitu vēturum. Principio deinde veris lustrato exercitu profectus, die octauo Apameā venit. ibi triduum statiuis habitis, tertiis rursus ab Apamea castris in Pamphyliam, quò pecuniam frumentúmque regios conuehere iusserat, peruenit. M & D talenta argenti accepta Apameam deportantur. frumentum exercitui diuiditur. Inde ad Pergam ducit: quæ vna in iis locis regio tenebatur præsidio. appropinquanti præfectus præsidii obuius fuit, XXX dierum tempus petens, vt regem Antiochum de vrbe tradenda consuleret. dato tempore, ad eam diem præsidio decessum est. à Perga L. Manlio fratre cum IIII millibus militum Oroanda ad reliquum pecuniæ ex eo quod pepigerant exigendum misso, ipse quia Eumenem regem & decem legatos ab Roma Ephesum venisse audierat, iussis sequi Antiochi legatis, Apameam exercitum reduxit. Ibi ex X legatorum sententia fœdus in hæc verba ferè cum I Antiocho conscriptum est: Amicitia regi Antiocho cum populo Romano his legibus & conditionibus esto. Ne quem exercitū qui cum populo Romano sociisve bellum gesturus erit, rex per fines regni sui, eorúmve qui sub ditione eius erunt, transire finito. neu commeatu, neu qua alia ope iuuato. idem Romani sociique Antiocho, & iis qui sub imperio eius erunt, præstent. Belli gerendi ius Antiocho ne esto cum iis qui insulas colunt, nève in Europam transeundi. Excedito vrbibus, agris, vicis, castellis cis Taurum montem vsque ad Tanaim amnem, & à valle Tauri vsque ad iuga quà in Lycaoniam vergit. Ne qua arma efferto ex iis oppidis, agris castellisque quibus excedat. siqua extulit, quæ quóque oportebit, recte restituito. Ne militem neu quem alium ex regno Eumenis recipito. Si qui earum vrbium ciues quæ regno abscedunt, cum rege Antiocho, intráque fines eius regni sunt: Apameam omnes ante diem certam redeant. Qui ex regno Antiochi apud Romanos sociósque sunt, iis ius abeundi manendique esto. Seruos, seu fugitiuos, seu bello captos, seu qui liber captus aut transfuga erit, reddito Ro- K manis sociisque. Elephantos tradito omnes, neque alios parato. Tradito & naues longas, armamentáque earum: nève plures quàm decem naues actuarias, nulla quarum plus quàm XXX remis agatur, habeto: nève monerem ex belli caussa quod ipse illaturus erit. nève nauigato citra Calycadnum, nève Sarpedonem, promontoria: extraquàm siqua nauis pecuniam, stipendium, aut legatos, aut obsides portabit. Milites mercede conducendi ex iis gentibus quæ sub ditione populi Romani sunt, Antiocho regi ius ne esto: ne voluntarios quidem recipiendi. Rhodiorum sociorúmve quæ ædes ædificiáq; intra fines regni Antiochi sunt, quo iure ante bellum fuerunt, eo Rhodiorum sociorúmve sunto. Si quæ pecuniæ debentur, earum exactio

esto.

A esto. Si quid ablatum est, id conquirendi, cognoscendi repetendique ius item esto. Si quas vrbes quas tradi oportet, ii tenent quibus Antiochus dedit, ex iis præsidia deducito: vtique recte tradantur, curato. Argenti probi attica talenta X I I millia dato intra duodecim annos pensionibus æquis. talentum ne minus pondo L X X X Romanis ponderibus pendat. & tritici D X L millia modiûm. Eumeni regi talenta C C C L intra quinquennium dato: & pro frumento quod æstimatione fiat, talenta C X X V I I. Obsides Romanis X X dato, & triennio mutato, ne minores octonûmdenûm annorũ, neu maiores quinûmquadragenûm. Si qui sociorum populi Romani vltro bellum inferent Antiocho, vim vi arcendi ius esto, dum ne quam vrbem aut belli iure teneat, aut in amicitiã accipiat. controuersias inter se iure ac iudicio disceptent: aut si vtrisque placebit, bello. De Annibale Pœno, & Aetolo Thoante, & Mnasimacho Acarnane, & Chalcidensibus Eubulo & Philone dedendis, in hoc quoque fœdere asscriptum
B est, & si quid postea addi mutarive placuisset, vt id saluo fœdere fieret. Consul iurauit in hoc fœdus. ab rege qui exigerent iusiurandum, profecti Q. Minutius Thermus, & L. Manlius, qui tum forte ab Oroandis rediit. & Q. Fabio Labeoni, qui classi præerat, scripsit, vt Patara extemplo proficisceretur: quæq; ibi naues regiæ essent, conciderent cremaretque. Profectus ab Epheso quinquaginta tectas naues aut concidit aut incendit. Telmessum eadem expeditione, territis subito aduentu classis oppidanis recepit. Ex Lycia protinus, iussis ab Epheso sequi qui ibi relicti erant, per insulas in Græciã traiecit. Athenis paucos moratus dies, dum Piræeum ab Epheso naues venirent, totam inde classem in Italiam reduxit. Cn. Manlius, cum inter cætera quæ accipienda ab Antiocho erant, elephantos quoque accepisset, donóq; Eumeni omnes dedisset: deinde caussas ciuitatum, multis inter nouas res turbatis, cognouit. Et Ariarates rex, parte dimidia pecuniæ imperatę, Eumenis beneficio, cui desponderat per eos dies filiã, remissa, in amicitiam est acceptus. Ciuitatum autem cognitis caussis, decem legati aliam aliarum fecerunt cõ-
C ditionem. Quæ stipendiariæ regi Antiocho fuerant, & cum populo Romano senserant, iis immunitatem dederunt: quæ partium Antiochi fuerant, aut stipendiariæ Attali regis, eas omneis vectigal pendere Eumeni iusserunt. nominatim præterea Colophoniis qui in Notio habitant, & Cymæis & Milesiis immunitatem concesserunt. Clazomeniis super immunitatem & Drymusam insulam dono dederunt. & Milesiis quem Sacrum appellant agrum restituerunt. & Iliensibus Rhœteum & Gergithum addiderunt, non tam ob recentia vlla merita, quàm originum memoria. eadem & Dardanum liberandi caussa fuit. Chios quoque & Smyrnęos & Erythræos pro singulari fide quam eo bello præstiterunt, & agro donarunt, & in omni præcipuo honore habuerunt. Phocęensibus & ager quem ante bellum habuerant, redditus: & vt legibus antiquis vterentur, permissum. Rhodiis affirmata, quæ data priore decreto erant. Lycia & Caria datæ vsq; ad Mæandrum amnem, præter Telmissum. Regi Eumeni Chersonesum in Europa, & Lysimachiam, castella, vicos, agros eius, quibus finibus tenuerat Antiochus, adiecerũt:
D in Asia Phrygiam vtranq;: alteram ad Hellespontũ, maiorem alteram vocant: & Mysiã quam Prusias rex ademerat ei, restituerunt: & Lycaoniam, & Milyada, & Lydiam, & nominatim vrbes Tralleis, atque Ephesum & Telmissum. De Pamphylia disceptatum inter Eumenem & Antiochi legatos cum esset, quia pars eius citra, pars vltra Taurum est: integra res ad senatum reiicitur. His fœderibus decretisque datis, Manlius cum decem legatis, omniq; exercitu ad Hellespontum profectus, euocatis eò regulis Gallorum, leges quibus pacem cum Eumene seruarẽt, dixit: denunciauitq;, vt morem vagandi cum armis finirent, agrorúmq; suorũ terminis se continerent. Contractis deinde ex omni ora nauibus, & Eumenis etiam classe per Athenæum fratrem regis ab Elæa adducta, copias omneis in Europam traiecit. inde per Chersonesum modicis itineribus graue præda omnis generis agmen trahens, Lysimachiæ statiua habuit: vt quammaxime recentibus & integris iumentis Thraciam, per quam iter vulgò horrebant, ingrederetur. Quo profectus est ab Lysimachia die, ad amnem Melana quem vocant, inde postero die
E Cypsela peruenit. à Cypselis via decem millium ferè syluestris, angusta, confragosa excipiebat. propter cuius difficultatem itineris, in duas partes diuisus exercitus. & pręcedere vna iussa, altera magno interuallo cogere agmen, media impedimenta interposuit: plaustra cum pecunia publica erant, preciosáque alia præda. Itaque cum per saltum iret, Thracum decem haud amplius millia ex quatuor populis, Astii & Cæni & Maduateni & Cœletę ad ipsas angustias viam circunsederunt. Opinio erat, non sine Philippi regis Macedonum fraude id factum. cum scisse, non aliã quàm per Thraciam redituros Romanos, & quantam pecuniam secum portarent. In primo agmine imperator erat, solicitus propter iniquitatem locorum. Thraces nihil se mouerunt, donec armati transirent. posteaquam primos superasse angustias viderunt, po-

stremos nondum appropinquantes, impedimenta & sarcinas inuadunt. cæsisque custodibus, partim ea quæ in plaustris erant, diripere, partim sub oneribus iumenta abstrahere. Vnde posteaquam clamor primùm ad eos qui iam ingressi saltum sequebantur, deinde etiam ad primum agmen est perlatus, vtrinque in medium concurritur, & inordinatum simul pluribus locis prælium conseritur. Thracas præda ipsa impeditos oneribus, & plerosq; vt ad rapiendũ manus vacuas haberent, inermes ad cædem præbet: Romanos iniquitas locorum barbaris per calles notos occursantibus, & latentibus interdum per cauas valles, prodebat. ipsa etiam onera plaustráque, vt fors tulit, his aut illis incommode obiecta pugnantibus impedimento sunt: alibi prædo, alibi prædæ vindex cadit, prout locus iniquus æquúsve his aut illis, prout animus pugnantium est, prout numerus (alii enim pluribus quàm ipsi erant, alii paucioribus occurrerant) varia pugnæ fortuna est: multi vtrinque cadunt. Iam nox appetebat, cum prælio excedũt Thraces, non fuga vulnerum, aut mortis: sed quia satis prædæ habebant. Romanorum primum agmen extra saltum circa templum Mendidium castra loco aperto posuit. pars altera ad custodiam impedimentorum medio in saltu duplici circundata vallo mansit. postero die prius explorato saltu, quàm mouerent, primis se coniungunt. In eo prælio, cum & impedimentorum pars, & calonum, & milites aliquot, cum passim toto propè saltu pugnaretur, cecidissent: plurimum Q. Minutii Thermi morte damni est acceptum, fortis ac strenui viri. Eo die ad Hebrum flumen peruentum est. inde Aeniorum fines præter Apollinis, Zerynthium quem vocãt incolæ, templum superant. Aliæ angustiæ circa Tempyra excipiunt, (hoc loco nomen est) nec minus confragosæ, quàm priores. sed quia nihil syluestre circà est: ne latebras quidem ad insidiandum præbent. Huc ad eandem spem prædæ Trausi, gens & ipsa Thracum, conuenere. sed quia nudæ valles, procul vt conspicerentur angustias obsidentes, efficiebãt: minus terroris tumultúsque fuit apud Romanos. quippe etsi iniquo loco, prælio tamen iusto, acie aperta, collatis signis dimicandum erat. conferti subeuntes cum clamore impetu facto primùm expulere loco hostes, deinde auertêre. fuga inde cædésq; suis ipsos impediẽtibus angustiis fieri cœpta est. Romani victores ad vicum Maronitarum (Saren appellant) posuerunt castra. postero die patenti itinere Priáticus campus eos excepit, triduúmque ibi frumentum accipientes manserunt, partim ex agris Maronitarum, conferentibus ipsis, partim ex nauibus suis, quæ cum omnis generis commeatu sequebantur. Ab statiuis diei via Apolloniam fuit. hinc per Abderitarum agrum Neapolim peruentum est. Hoc omne per Græcorum colonias pacatum iter fuit. reliquum inde per medios Thracas dies noctésque, etsi non infestum, suspectum tamen, donec in Macedoniam peruenerunt. Mitiores Thracas idem exercitus cum à Scipione eadem via duceretur, habuerat, nullã ob aliam caussam, quàm q; prædæ minus quod peteretur, fuerat. Quanquam tum quoque Claudius author est ad quindecim millia Thracum præcedenti ad exploranda loca agmen Mutini Numidæ occurrisse. quadringentos equites fuisse Numidas, paucos elephantos. Mutinis filium per medios hosteis cum centum quinquaginta delectis equitibus perrupisse. eundem mox cum iam Mutines in medio elephantis collocatis, in cornua equitibus dispositis, manum cum hoste cõseruisset, terrorem ab tergo præbuisse: atque inde turbatos equestri velut procella hosteis ad peditum agmen non accessisse. Cn. Manlius per Macedoniam in Thessaliam exercitum traduxit. inde per Epirum Apolloniam cum peruenisset, nondum adeo hyberno contempto mari, vt traiicere auderet, Apolloniæ hybernauit.

Exitu propè anni M. Valerius COS. ex Liguribus ad magistratus subrogandos Romam venit, nulla memorabili in prouincia re gesta, vt ea probabilis moræ caussa esset, quòd solito serius ad comitia venisset. Comitia COSS. rogandis fuerunt ad XII Cal. Martias, creati M. Aemylius Lepidus, C. Flaminius. Postero die Prr. facti Ap. Claudius Pulcher, Ser. Sulpitius Galba, Q. Terentius Culleo, L. Terentius Massaliota, Q. Fuluius Flaccus, M. Furius Crassipes. Comitiis perfectis, quas prouincias prætoribus esse placeret, retulit ad senatum COS. decreuerũt duas Romæ iuris dicundi caussa, duas extra Italiam, Siciliam & Sardiniam: duas in Italia, Tarentum, & Galliam. & extemplo, priusquam inirent magistratum, sortiri iussi. Ser. Sulpitius vrbanam, Q. Terentius peregrinam est sortitus, L. Terentius Siciliam, Q. Fuluius Sardiniam, Ap. Claudius Tarentum, M. Furius Galliam. Eo anno L. Minutius Myrtilus, & L. Manlius, quòd legatos Carthaginienses pulsasse dicebantur, iussu M. Claudii Pr. vrb. per fœciales traditi sunt legatis, & Carthaginem auecti. In Liguribus magni belli, & gliscentis in dies magis, fama erat. itaque COSS. nouis, quo die de prouinciis & de Rep. retulerunt, senatus vtrique Ligures prouinciã decreuit. Huic S C Lepidus COS. intercedebat, indignũ esse prædicãs COSS. ambos in valles Ligurũ includi. M. Fuluium & Cn. Manlium biennium iam, alterũ in Europa,

A Europa, alterum in Asia, velut pro Philippo atq; Antiocho substitutos regnare. si exercitus in his terris esse placeat, C O S S. iis potius q̃ priuatos præesse oportere. Vagari eos cum belli terrore per nationes quibus bellum indictum non sit, pacem pretio venditantes. si eas prouincias exercitibus obtinere opus esset, sicut M. Acilio L. Scipioni consulibus M. Fuluius & Cn. Manlius successissent consules: ita Fuluio Manlióque C. Liuium & M. Valerium C O S S. debuisse succedere. nunc certè perfecto Aetolico bello, recepta ab Antiocho Asia, deuictis Gallis, aut C O S S. ad exercitus consulares mitti, aut reportari legiones inde, reddique tandem Reip. debere. Senatus his auditis in sententia perseuerauit, vt C O S S. ambobus Ligures prouincia esset. Manlium Fuluiúmq; decedere de prouinciis, & exercitus inde deducere, ac redire Romam placuit. Inimicitiæ inter M. Fuluium & M. Aemylium C O S. erant, & supra cætera Aemylius serius biennio se C O S. factum M. Fuluii opera aiebat. itaq; ad inuidiam ei facien-
B dam legatos Ambracienses in senatum subornatos criminibus introduxit: qui sibi, cum in pace essent, imperatáq; à prioribus C O S S. fecissent, & eadem præstare obedienter M. Fuluio parati essent, bellum illatum questi. agros primùm depopulatos, terrorem direptionis & cædis vrbi iniectum, vt eo metu claudere cogerentur portas. obsessos deinde & oppugnatos se, & omnia exempla belli edita in se, cædibus, incendiis, ruinis, direptione vrbis. coniuges, liberos in seruitium abstractos, bona adempta: &, quod se ante omnia moueat, templa tota vrbe spoliata ornamentis: simulacra deûm, deos imò ipsos cõuulsos ex sedibus suis ablatos esse. parietes postésq; nudatos, quos adorent, ad quos precentur & supplicent, Ambraciẽsibus superesse.

Hæc querentes interrogando criminose ex composito C O S. ad plura velut non sua spõte dicenda eliciebat. Motis patribus, alter C O S. C. Flaminius M. Fuluii caussam excepit, qui veterem & obsoletam viam ingressos Ambracienses dixit. Sic M. Marcellum à Syracusanis, sic Q. Fuluium à Campanis accusatos. quin eadem opera T. Quintium à Philippo rege, M. Aciliũ,
C L. Scipionem ab Antiocho, Cn. Manlium à Gallis, ipsum Fuluium ab Aetolis & Cephaleniæ populis accusari paterentur? Ambraciam oppugnatam & captam, & signa inde ornamentáq; ablata, & cætera facta quæ captis vrbibus soleãt, negaturum aut me pro M. Fuluio, aut ipsum M. Fuluium censetis P C, qui ob has res gestas triumphum à vobis postulaturus sit? Ambraciã captam, signáq; quæ ablata criminantur, & cætera spolia eius vrbis ante currum laturus? & fixurus in postibus suis? Nihil est quod se ab Aetolis separent. eadem Ambraciensium & Aetolorum caussa est. Itaq; collega meus vel in alia caussa inimicitias exerceat, vel si in hac vtrumq; mauult, retineat Ambracienses suos in aduentum M. Fuluii. ego nec de Ambraciensibus, nec de Aetolis decerni quicquam absente M. Fuluio patiar. Cum Aemylius callidam malitiam inimici, velut omnibus notam, insimularet, & tempus eum morando extracturum diceret, ne consule inimico Romam veniret, certamine consulum biduum absumptum est. nec præsente Flaminio decerni quicquam videbatur posse. captata occasio est, cum æger fortè Flaminius
D abesset. & referente Aemylio S C factum est, vt Ambraciensibus omnes suæ res redderentur, in libertate essent, ac legibus suis vterentur. portoria, quæ vellent, terra mariq; caperent, dum eorum immunes Romani ac socii Latini nominis essent. signa aliáq; ornamenta, quæ quererentur ex ædibus sacris sublata esse: de iis, cum M. Fuluius Romam reuertisset, placere ad collegiũ pontificum referri, & quod ii censuissent, fieri. Neq; his contentus C O S. fuit, sed postea per infrequentiam adiecit S C Ambraciam non videri vi captam esse. Supplicatio inde ex decemuirorum decreto pro valetudine populi fuit per triduum: quia grauis pestilentia vrbem atq; agros vastabat. Latinæ inde fuerunt. Quibus religionibus liberati C O S S. & delectu perfecto (nouis enim vterq; maluit vti militibus) in prouinciã profecti sunt, veterésq; omnes dimiserunt. Post consulum profectionem Cn. Manlius procos. Romam venit, cui cum ab Ser. Sulpitio Pr. senatus ad ædem Bellonæ datus esset, & ipse cõmemoratis rebus ab se gestis postulasset vt ob eas diis immortalibus honos haberetur, sibiq; triumphanti vrbem inuehi liceret,
E contradixerunt pars maior decem legatorum qui cum eo fuerant, & ante alios L. Furius Purpurio, & L. Aemylius Paulus, Legatos sese Cn. Manlio datos pacis cum Antiocho faciendæ caussa, fœderisque & legum quæ cum L. Scipione inchoatæ fuissent, perficiendarum. Cn. Manlium summa ope tetendisse vt eam pacem turbaret, & Antiochum, si sui potestatem fecisset, insidiis exciperet. sed illum cognita fraude COS. cum sæpe colloquiis petitis captatus esset, non congressum modo, sed cõspectum etiam eius vitasse. cupientem transire Taurum, ægre omniũ legatorum precibus, ne carminibus Sibyllæ prædictam superantibus terminos fataleis cladem experiri vellet, retentum. admouisse tamen exercitum, & propè ipsis iugis ad diuortia aquarũ castra posuisse. cum nullam ibi caussam belli inueniret, quiescentibus regiis, circumegisse exer-

citum ad Gallogræcos.cui nationi non ex senatus authoritate, non populi iussu bellum illa- F
tum.quod quem vnquam de sua sententia facere ausum? Antiochi, Philippi, Annibalis, & Pœ-
norum recentissima bella esse.de omnibus his consultum senatum, populúmque iussisse. sæpe
legatos antè missos, res repetitas, postremò qui bellū indicerēt, missos. Quid eorum Cn. Manli
factum est, vt istud publicum P R bellum, & non tuum priuatum latrocinium dicamus? At eo
ipso contentus fuisti.recto itinere duxisti exercitum ad eos quos tibi hostes desumpseras: an per
omneis anfractus viarum, cum ad biuia cōsisteres, vt quò flexisset agmen Attalus Eumenis fra-
ter, eò C O S. mercenarius cum exercitu Romano sequereris, Pisidiæ Lycaoniæque & Phrygiæ
recessus, omnes atq; angulos peragrasti, stipem à tyrannis castellanisq; deuiis colligens? quid
enim tibi cum Oroandis? quid cum aliis æque innoxiis populis? Bellum autem ipsum, cuius
nomine triumphum petis, quomodo gessisti? loco æquo, tempore tuo pugnasti? Tu verò rectè,
vt diis immortalibus honos habeatur, postulas, primū quòd pro temeritate imperatoris nullo G
iure gentium bellum inferentis pœnas luere exercitum noluerunt: deinde, quòd beluas, non
hostes nobis obiecerunt. Nolite nomen tantum existimare mistum esse Gallogræcorum: multò
antè & corpora & animi misti ac vitiati sunt. an si illi Galli essent, cum quibus milies vario
euentu in Italia pugnatum est, quantum in imperatore nostro fuit, nuncius illinc redisset? bis
cum iis pugnatum est, bis loco iniquo subiit, in valle inferiore pedibus penè hostium aciem
subiecit, vt si non tela ex superiore loco mitterent, sed corpora sua nuda iniicerēt, obruere nos
potuerint. Quid igitur incidit? magna fortuna P R est, magnum & terribile nomen. recēti rui-
na Annibalis, Philippi, Antiochi, propè attonitæ erant tantæ corporum moles. fundis sagit-
tísque in fugam cōsternatæ sunt. gladius in acie cruentatus non est Gallico bello. velut auium
examina ad crepitum primum missilium auolauere. At Hercule nos iidem, admonente fortu-
na quid si hostem habuissemus, casurum fuisset, cum redeuntes in latrūculos Thracas incidis-
semus: cæsi, fugati, exuti impedimentis sumus: Q. Minutius Thermus, in quo haud paulo plus H
damni factum est, quàm si Cn. Manlius, cuius temeritate ea clades inciderat, perisset: cum mul-
tis viris fortibus cecidit. exercitus spolia regis Antiochi referens trifariam dissipatus, alibi pri-
mum, alibi postremum agmen, alibi impedimenta, inter vepres in latebris ferarum noctem
vnà delituit. Pro his triumphus petitur? Si nihil in Thracia cladis ignominiæq; foret acceptū,
de quibus hostibus triumphum peteres? de iis, vt opinor, quos tibi hostes senatus, aut P R de-
disset. sic huic L. Scipioni, sic illi M. Acilio de rege Antiocho, sic paulò antè T. Quintio de rege
Philippo, sic P. Africano de Annibale & Pœnis & Syphace triumphus datus. & minima illa,
cum iam senatus censuisset bellum, quæsita tamen sunt: quibus nunciandum esset? ipsis vtriq;
regibus nunciaretur? an satis esset ad præsidium aliquod nunciari? Vultis ergo hæc omnia
pollui & confundi? tolli fœcialia iura? nullos esse fœciales? fiat (pace deûm dixerim) iactura re-
ligionis, obliuio deorum capiat pectora vestra: num senatum quoque de bello consuli non pla-
cet? non ad populum ferri, velint, iubeántne cum Gallis bellum geri? Modò certe C O S S. Græ- I
ciam atque Asiam volebant. tamen perseuerantibus vobis Ligures prouinciam decernere, di-
cto audientes fuerunt. merito ergo à vobis prospere bello gesto triumphum petent, quibus au-
thoribus gesserunt. Talis oratio Furii & Aemylii fuit. Manlium in hunc maximè modum
respondisse accepimus. Trr. pl. antea solebant triumphum postulantibus aduersari, P C. qui-
bus ego gratiam habeo, quòd seu mihi, seu magnitudini rerum gestarum hoc dederunt, vt nō
solum silentio comprobarent honorem meum, sed referre etiam, si opus esset, viderentur pa-
rati esse: ex decem legatis, si diis placet, quod consilium dispensandæ cohonestandæque victo-
riæ imperatoribus maiores dederunt nostri, aduersarios habeo. L. Furius, L. Aemylius currum
triumphalem me conscendere prohibent, coronam insignem capiti detrahunt. quos ego, si
tribuni me triumphare prohiberent, testes citaturus fui rerum à me gestarum. Nullius equidem
inuideo honori P C. vos tribunos plebei nuper, viros fortes ac strenuos, impedientes Q. Fabii
Labeonis triumphum, authoritate vestra deterruistis. triumphauit, quem non bellum iniu- K
stum gessisse, sed hostem omnino non vidisse, inimici iactabant. ego, qui cum centum milli-
bus ferocissimorum hostium signis collatis toties pugnaui, qui plus X L. millia hominum
cepi aut occidi, qui bina castra eorum expugnaui, qui citra iuga Tauri omnia pacatiora, quàm
terra Italia est, reliqui: non triumpho modò fraudor, sed caussam apud vos P C accusantibus
meis ipse legatis dico. Duplex eorum, vt animaduertistis P C accusatio fuit. nam nec gerēdum
mihi fuisse bellum cum Gallis, & gestum temere atque imprudenter, dixerunt. Nō erant Galli
hostes, sed tu eos pacatos imperata faciētes violasti. Non sum postulaturus à vobis P C. vt quæ
communiter de immanitate gentis Gallorum, de infestissimo odio in nomen Romanū scitis,
ea de

A ea de illis quoque qui Asiam incolunt, existimetis Gallis. remota vniuersæ gentis infamia at-
» que inuidia, per se ipsos æstimate. Vtinam rex Eumenes, vtinam Asię ciuitates omnes adessent,
» & illos potius querentes, quàm me accusantem audiretis. mittite agedum legatos circa omnes
» Asiæ vrbes, & quærite, vtra grauiori seruitute, Antiocho vltra Tauri iuga emoto, an Gallis
» subactis, liberati sint? quoties agri eorum vastati sint, quoties prædæ abactæ, referant, cum vix
» redimendi captiuos copia esset, & mactatas humanas hostias immolatósque liberos suos au-
» dirent. Stipendium scitote pependisse socios vestros Gallis: & nunc liberatos per vos regio im-
» perio, fuisse pensuros, si à me foret cessatum. quo longius Antiochus emotus esset, hoc impo-
» tentius in Asia Galli dominarentur: & quicquid est terrarum citra Tauri iuga, Gallorum im-
» perio, non vestro adiecissetis. Atenim sunt quidem ista vera. etiam Delphos, quondam com-
» mune humani generis oraculum, vmbilicum orbis terrarum, Galli spoliauerunt: nec ideo P R
B his bellum indixit aut intulit. Equidem aliquid interesse rebar inter id tempus quo nondum
» in iure ac ditione vestra Græcia atque Asia erat, ad curandum animaduertendúmque quid in
» his terris fieret: & hoc, quo finem imperii Romani Taurum montem statuistis, quo libertatem
» immunitatémve ciuitatibus datis, quo aliis fines adiicitis, alias agro mulctatis, aliis vectigal
» imponitis, regna augetis, minuitis, donatis, adimitis: curæ vestræ censeris esse, vt pacem terra
» marique habeant. An, nisi præsidia deduxisset Antiochus, quæ quieta in suis arcibus erant, non
» putaretis liberatam Asiam: si Gallorum exercitus effusi vagarentur, rata dona vestra, quæ de-
» distis regi Eumeni, rata libertas ciuitatibus esset? Sed quid ego hæc ita argumentor, tanquam
» non acceperim, sed fecerim hostes Gallos? Te L. Scipio appello, cuius ego mihi, succedens in vi-
» cem imperii tui, virtutem felicitatémq; pariter nō frustra ab diis immortalibus precatus sum:
» te P. Scipio, qui legati ius, collegæ maiestatē & apud fratrem C O S. & apud exercitum habui-
» sti, sciatisne in exercitu Antiochi Gallorum legiones fuisse? videritis in acie eos, in cornu vtro-
C que (id enim roboris esse videbatur) locatos? pugnaueritis vt cum hostibus iustis? cecideritis?
» spolia eorum retuleritis? Atqui cum Antiocho, non cum Gallis bellum his senatus decreue-
» rat, & populus iusserat. Sed simul, vt opinor, cum his decreuerant iusserántque, qui inter eius
» præsidia fuissent. ex quibus præter Antiochum, cum quo pacem pepigerat Scipio, & cum quo
» nominatim fœdus vt fieret, mandaueratis, omnes hostes erant, qui pro Antiocho arma aduer-
» sus nos tulerunt. in qua caussa cum Galli ante omnes fuissent, & reguli quidam & tyranni,
» ego tamen & cum aliis pro dignitate imperii vestri coactis luere peccata sua, pacem pepigi: &
» Gallorum animos, si possent mitigari à feritate insita, tentaui: & posteaquam indomitos atq;
» implacabiles cernebam, tum demum vi atque armis coercendos ratus sum. Nunc quoniam
» suscepti belli purgatum est crimen, gesti reddenda est ratio. in quo confiderem equidem caussę
» meæ, etiam si non apud Romanum, sed apud Carthaginiensem senatum agerem, vbi in cru-
» cem tolli imperatores dicuntur, si prospero euentu, prauo consilio rem gesserunt. Sed ego in
D ea ciuitate, quæ ideo omnibus rebus incipiendis gerendisque deos adhibet, quia nullius ca-
» lumniæ subiicit ea quæ dii comprobauerunt, & in solennibus verbis habet cum supplicatio-
» nem aut triumphum decernit, quòd bene ac feliciter Remp. administrarit: si nollem, si graue
» ac superbum existimarem virtute gloriari: pro felicitate mea exercitúsque mei, quòd tantam
» nationem sine vlla militum iactura deuicimus, postularem vt diis immortalibus honos habe-
» retur, & ipse triumphans in Capitolium ascenderem, vnde votis rite nuncupatis profectus
» sum: negaretis hoc mihi cum diis immortalibus? Iniquo enim loco dimicaui. Dic igitur quo
» æquiore potuerim dimicare, cum montem hostes cepissent, loco munito se tenerent? nempe
» eundum ad hostes erat, si vincere vellem. Quid si vrbē eo loco haberent, & mœnibus se tene-
» rent? nempe oppugnādi erant. Quid? ad Thermopylas æquóne loco M. Acilius cum rege An-
» tiocho pugnauit? quid? Philippū non eodem modo super Aoum amnem iuga tenentem mon-
» tium T. Quintius deiecit? Equidem adhuc qualem aut sibi fingant, aut vobis videri velint
E hostem fuisse, non inuenio. si degenerem, & emollitum amœnitate Asiæ, quid periculi vel ini-
» quo loco subeuntibus fuit? si timendum & feritate animorum, & robore corporum, huicne
» tantæ victoriæ triumphum negatis? Cæca inuidia est P C. nec quicquam aliud scit, quàm de-
» trectare virtutes, corrumpere honores ac præmia earum. Mihi, quæso, ita ignoscatis P C, si
» longiorem orationem non cupiditas gloriandi de me, sed necessaria criminum defensio fecit.
» An etiam per Thraciam saltus patentes, qui angusti erant, & plana ex arduis, & culta ex sylue-
» stribus facere potui? & præstare necubi notis sibi latebris delitescerent latrones Thraces? ne
» quid sarcinarum raperetur? ne quod iumentum ex tanto agmine abstraheretur? ne quis vul-
» neraretur? ne ex vulnere vir fortis ac strenuus Q. Minutius moreretur? In hoc casu, quo infe-

» liciter incidit vt talem ciuem amitteremus,hærent.quòd saltu iniquo,loco alieno cum ador- F
» tus hostis nos esset , duæ simul acies primi & nouissimi agminis hærentem ad impedimenta
» nostra exercitum barbarorum circunuenerunt:quòd multa millia ipso die, plura multo post
» dies paucos ceciderunt & ceperunt: hoc si ipsi tacuerint , vos scituros , cum testis orationis
» meæ totus exercitus sit,non credunt.Si gladium in Asia non strinxissem, si hostem non vidis-
» sem,tamen procos.triumphum in Thracia duobus præliis merueram. Sed iam dictũ satis est.
» quin pro eo quòd pluribus verbis vos q̃ volui, fatigaui, veniã à vobis petitam impetratámq;
» velim P C. Plus crimina eo die,quàm defensio,valuissent , ni altercationem in serum perdu-
xissent.dimittitur senatus in ea opinione,vt negaturus triumphũ fuisse videretur. Postero die
& cognati amiciq; Cn.Manlii summis opibus annixi sunt,& authoritas seniorum valuit,ne-
gantium exemplum proditũ memoriæ esse,vt imperator qui perduellibus deuictis, confecta
prouincia exercitũ reportasset, sine curru & laurea priuatus inhonoratúsq; vrbem iniret. hic G
pudor malignitatem vicit,triumphúmq; frequentes decreuerunt . Oppressit deinde mentio-
nem memoriámque omnem contentionis huius,maius, & cum maiore & clariore viro certa-
men ortum. P.Scipioni Africano(vt Valerius Antiâs author est)duo Q.Petilii diem dixerũt.
id,prout cuiusq; ingenium erat,interpretabantur.Alii non tribunos pl.sed vniuersam ciuitatẽ,
quæ id pati posset,incusabant.duas maximas orbis terrarum vrbes ingratas vno propè tem-
pore in principes inuentas,Romã ingratiorem.siquidem victa Carthago victum Annibalem
in exilium expulisset,Roma victrix victorem Africanũ expellat.Alii , neminem vnum ciuem
tantum eminere debere,vt legibus interrogari non possit.nihil tam æquandæ libertatis esse,q̃
potentissimum quenq; posse dicere caussam.quid autem tutò cuiquam,nedum summam Reip.
permitti,si ratio non sit reddenda?qui ius æquum pati non possit , in eum vim haud iniustam
esse.Hæc agitata sermonibus,donec dies dicendæ caussæ venit.nec alius antea quisquam, nec
ille ipse Scipio C O S.censórve maiore omnis generis hominum frequentia,quàm reus illo die H
in forum est deductus.Iussus dicere caussam , sine vlla criminum mentione orationem adeò
magnificã de rebus ab se gestis est exorsus,vt satis constaret, neminem vnquam neque melius,
neque verius laudatum esse.dicebantur enim ab eodem animo ingenióq; , à quo gesta erant.
& aurium fastidium aberat:quia pro periculo,non in gloriam referebantur.Trr.pl.vetera lu-
xuriæ crimina Syracusanorũ hybernorum , & Locris Pleminianum tumultum cum ad fidem
præsentium criminũ retulissent, suspicionibus magis q̃ argumentis pecuniæ captæ reum ac-
cusarũt.Filium captũ sine precio redditum.omnibúsq; aliis rebus Scipionem, tanquã in eius
vnius manu pax Romana bellúmq; esset,ab Antiocho cultum.dictatorem eum consuli, non
legatum in prouincia fuisse.nec ad aliam rem eò profectum,q̃ vt id quod Hispaniæ , Galliæ,
Siciliæ,Africæ iampridem persuasum esset,hoc Græciæ Asiæq; & omnibus ad orientem ver-
sis regibus gentibúsq; appareret,vnum hominem caput columénq; imperii Romani esse : sub
vmbra Scipionis ciuitatem dominam orbis terrarum latere:nutus eius pro decretis patrum, I
pro populi iussis esse. Infamia intactum,inuidia qua possunt vrgent.Orationibus in noctem
perductis,producta dies est.vbi ea venit,tribuni in rostris prima luce consederunt.citatus reus
magno agmine amicorum clientiúmq; per mediam concionem ad rostra subiit:silentióq; fa-
» cto, Hoc,inquit,die Tribuni pl.vósq; Quirites,cum Annibale & Carthaginiẽsibus signis col
» latis in Africa bene ac feliciter pugnaui.itaq; cum hodie litibus & iurgiis supersederi æquum
» sit,ego hinc extemplo in Capitolium ad Iouem O P T.M A X.Iunonemq; & Mineruam,cæ-
» terósq; deos qui Capitolio atq; arci præsideat,salutandos ibo,hisq; gratias agam , quòd mihi
» & hoc ipso die,& sæpe aliàs egregiè Reip.gerendæ mentẽ facultatémq; dederunt. vestrũ quoq;
» quibus commodum est,ite mecum Quirites,& orate deos , vt mei similes principes habeatis:
» ita,si ab annis septendecim ad senectutẽ semper vos ætatem meã honoribus vestris anteistis,
» ego vestros honores rebus gerendis præcessi. Ab rostris in Capitolium ascendit.simul se vni-
uersa concio auertit,& secuta Scipionem est:adeò, vt postremò scribæ viatorésq; tribunos re- K
linquerent,nec cum iis præter seruilem comitatum,& præconem,qui reum ex rostris citabat,
quisquã esset.Scipio non in Capitolio modò,sed per totam vrbem omnia templa deûm cum
P R circumiit.Celebratior is propè dies fauore hominum , & æstimatione veræ magnitudinis
eius fuit , quàm quo triumphans de Syphace rege & Carthaginiensibus vrbem est inuectus.
Hic speciosus vltimus dies P.Scipioni illuxit.post quem, cum inuidiam & certamina cum tri-
bunis prospiceret,die longiore producta in Literninũ concessit,certo consilio ne ad caussam
dicendam adesset.maior animus & natura erat,ac maiori fortunæ assuetus , quàm vt reus esse
sciret , & summittere se in humilitatem caussam dicentium. Vbi dies venit,citarique absens est
cœptus,

A cœptus, L. Scipio morbum caussæ esse cur abesset, excusabat. quam excusationem cum tribuni qui diem dixerant, non acciperent, & ab eadem superbia non venire ad caussam dicẽdam arguerent, qua iudicium & tribunos pl. & concionem reliquisset, & quibus ius de se dicendæ sententiæ & libertatem ademisset, his comitatus, velut captos trahens, triumphum de P R egisset,
» secessionémque eo die in Capitolium à Trr. pl. fecisset: Habetis ergo temeritatis illius merce-
» dem. quo duce & authore nos reliquistis, ab eo ipsi relicti estis. & tãtum animorum in dies no-
» bis decrescit, vt ad quem antè annis XVII. exercitum & classem habentem, tribunos plebis
» ædilémque in Siciliam mittere ausi sumus qui prehenderent eum, & Romam reducerent: ad
» eum priuatum ex villa sua extrahendum ad caussam dicendam mittere non audeamus? Tribuni pl. appellati ab L. Scipione ita decreuerunt, si morbi caussa excusaretur, sibi placere accipi eam caussam, diémque à collegis produci. Tribunus pl. eo tempore Tib. Sempronius
B Gracchus erat, cui inimicitiæ cum P. Scipione intercedebant. is cum vetuisset nomen suum decreto collegarum asscribi, tristioremq; omnes sententiam expectarẽt, ita decreuit, Cum L. Scipio excuset morbum esse caussæ fratri, satis id sibi videri. se P. Scipionem, priusquam Romam redisset, accusari non passurum. tum quoq;, si se appellet, auxilio ei futurum ne caussam dicat. ad id fastigium rebus gestis, honoribus P R P. Scipionem deorum hominúmq; consensu peruenisse, vt sub rostris reum stare, & præbere aures adolescentium conuitiis, populo Romano
» magis deforme, quàm ipsi sit. Adiecit decreto indignationem, Sub pedibus vestris stabit tribuni
» domitor ille Africæ Scipio? ideo quatuor nobilissimos duces Pœnorum in Hispania, quatuor
» exercitus fudit fugauítque: ideo Syphacem cepit, Annibalem deuicit, Carthaginem vectiga-
» lem nobis fecit, Antiochum (recepit enim fratrem consortem huius gloriæ L. Scipio) vltrã
» Tauri iuga emouit, vt duobus Petiliis succumberet? vos de P. Africano palmam peteretis? nul-
» lis ne meritis suis, nullis vestris honoribus vnquam in arcem tutam & velut sanctam clari
C viri peruenient, vbi si non venerabilis, inuiolata saltem senectus eorum considat? Mouit & decretum, & adiecta oratio non cæteros modo, sed ipsos etiam accusatores: & deliberaturos se quid sui iuris & officii esset, dixerunt. Senatus deinde, concilio plebis dimisso, haberi est cœptus. ibi gratiæ ingentes ab vniuerso ordine, præcipuè à consularibus senioribúsque Tib. Graccho actæ sunt, quòd Remp. priuatis simultatibus potiorem habuisset. & Petilii vexati sunt probris, quòd splendere aliena inuidia voluissent, & spolia ex Africani triumpho peterent.

Silentium deinde de Africano fuit. vitam Literni egit sine desiderio vrbis. Morientem rure eo ipso loco sepeliri se iussisse ferunt, monumentúmq; ibi ædificari, ne funus sibi in ingrata patria fieret. Vir memorabilis: bellicis tamen quàm pacis artibus memorabilior prima pars vitæ, quàm postrema fuit: quia in iuuenta bella assidue gesta: cum senecta res quoq; deflorucre, nec præbita est materia ingenio. quid ad primum consulatum secundus, etiam si censuram adiicias? quid Asiatica legatio & valetudine aduersa inutilis, & filii casu deformata, & post re-
D ditum necessitate aut subeundi iudicii, aut simul cum patria deserendi? Punici tamen belli perpetrati, quo nullum neque maius neq; periculosius Romani gessere, vnus præcipuam gloriam tulit. Morte Africani creuere inimicorum animi: quorum princeps fuit M. Porcius Cato, qui viuo quoq; eo allatrare eius magnitudinem solitus erat. hoc authore existimantur Petilii & viuo Africano rem ingressi, & mortuo rogationem promulgasse. Fuit autem rogatio talis:

Velitis, iubeatis, quæratur, quæ pecunia capta, ablata, coacta ab rege Antiocho est, quiq; sub eius imperio fuerunt, quod eius in publicum relatum non est, vti de ea re Ser. Sulpitius Pr. vrbanus ad senatum referat? quem eam rem velit senatus quærere de iis qui prætores nunc sunt? Huic rogationi primò Q. & L. Nummii intercedebant. senatũ quærere de pecunia non relata in publicum, ita vt antea semper factum esset, æquum censebant. Petilii nobilitatem & regnum in senatu Scipionum accusabant. L. Furius Purpurio consularis, qui in decem legatis in Asia fuerat, latius rogandum censebat, non quæ ab Antiocho modò pecunię captæ forent,
E sed quæ ab aliis regibus gentibúsq;. Cn. Manlium inimicum incessens. Et L. Scipio, quem magis pro se quàm aduersus legem dicturum apparebat, dissuasor processit. is post mortem P. Africani fratris, viri omnium fortissimi clarissimique eam exortam rogationem est conquestus. parum enim fuisse, non laudari pro rostris P. Africanum post mortem, nisi etiam accusaretur. & Carthaginienses exilio Annibalis contentos esse, populum Romanum ne morte quidem P. Scipionis exatiari, nisi & ipsius fama sepulti laceretur, & frater insuper accessio inuidiæ mactetur. M. Cato suasit rogationem, extat oratio eius de pecunia regis Antiochi: & Nummios tribunos authoritate deterruit, ne aduersarentur rogationi. Remittentibus ergo his intercessionem, omnes tribus vti rogasset, iusserunt. Ser. Sulpicio deinde referente, quem roga-

Val. li. 5. cap. 2. libro 30. tione Petilia quærere vellent, Q. Terentium Culleonem patres iusserunt. Ad hunc prætorem adeo amicum Corneliæ familiæ, vt qui Romæ mortuum elatúmque P. Scipionem (est enim ea quoque fama) tradunt, pileatum, sicut in triumpho ierat, in funere quoque ante lectum isse memoriæ prodiderint, & ad portam Capenam mulsum prosecutis funus dedisse: quòd ab eo inter alios captiuos in Africa ex hostibus receptus esset: aut adeo inimicũ eundem, vt propter insignem simultatem, ab ea factione quæ aduersa Scipionibus erat, delectus sit potissimum ad quæstionem exercendam, cæterùm ad hunc nimis æquum aut iniquum prætorem reus extemplo factus L. Scipio. simul & delata & recepta nomina legatorum eius, A. & L. Hostiliorum Catonum, & C. Furii Aculeonis quęstoris: & vt omnia contacta societate peculatus viderentur, scribæ quoque duo, & accensus. L. Hostilius, & scribæ & accensus, priusquam de Scipione iudicium fieret, absoluti sunt: Scipio & A. Hostilius legatus, & C. Furius damnati. quò commodior pax Antiocho daretur, Scipionem VI. millia pondo auri, quadringẽta octoginta argenti plus accepisse, quàm in ærarium retulerit: A. Hostilium LXXX. pondo auri, argenti CCCCIII: Furium quæstorem auri centum XXX, argenti CC pondo. Has ego summas auri & argenti relatas apud Antiatem inueni. In L. Scipione malim equidem librarii mendum, quàm mẽdacium scriptoris esse in summa auri atq; argenti. similius enim veri est, argenti quam auri maius pondus fuisse, & potius quadragies quàm ducenties quadragies litem æstimatam: eo magis, quòd tantæ summæ rationem etiam ab ipso P. Scipione requisitam esse in senatu tradunt: librúmque rationis eius cum Lucium fratrem afferre iussisset, inspectante senatu suis ipsum manibus concerpsisse, indignãtem quòd cum bis millies in ærarium intulisset, quadragies ratio ab se posceretur. ab eadem fiducia animi, cum quæstores pecuniã ex ærario contra legem promere non auderent, poposcisse claues, & se aperturũ ærariũ dixisse, qui vt clauderetur effecisset. Multa alia in Scipionis exitu maximè vitæ, dieq; dicta, morte, funere, sepulchro, in diuersum trahunt, vt cui famæ, quibus scriptis assentiar, nõ habeam. Nõ de accusatore conuenit. alii M. Næuium, alii Petilios diem dixisse scribunt. non de tempore, quo dicta dies sit. non de anno quo mortuus sit: non vbi mortuus, aut elatus sit. alii Romæ, alii Literni & mortuum & sepultũ. vtrobiq; monumenta ostenduntur, & statuæ. nam & Literni monumentum, monumentóq; statua superimposita fuit, quã tempestate disiectam nuper vidimus ipsi. & Romæ extra portam Capenam in Scipionum monumento tres statuæ sunt, quarum duæ P. & L. Scipionũ dicuntur esse, tertia poetæ Q. Ennii. Nec inter scriptores rerum discrepat solum, sed orationes quoque (si modò ipsorum sunt, quæ feruntur, P. Scipionis & Tib. Gracchi) abhorrent inter se. Index orationis P. Scipionis, nomen M. Næuii Tr. pl. habet, ipsa oratio sine nomine est accusatoris. nebulonem modò, modò nugatorem appellat. Ne Gracchi quidem oratio aut Petiliorum accusatorum Africani, aut diei dictæ Africano vllam mentionẽ habet. alia tota serenda fabula est Gracchi orationi conueniens: & illi authores sequẽdi sunt, qui, cum L. Scipio & accusatus & damnatus sit pecuniæ captæ ab rege, legatum in Hetruria fuisse Africanum tradunt. quò post famam de fratris casu allatã, relicta legatione cucurrisse eum Romam, & cum à porta rectà ad forũ se contulisset, quòd in vincula duci fratrem dictum erat, repulisse à corpore eius viatorem, & tribunis retinentibus magis pie q̃ ciuiliter vim fecisse. hæc enim ipsa Gracchus queritur, dissolutam esse à priuato tribuniciam potestatem. & ad postremum cum auxilium L. Scipioni polliceretur, adiicit, tolerabilioris exempli esse à Tr. pl. potius quàm à priuato victam videri & tribuniciam potestatem, & Remp. esse. sed ita hanc vnam impotentem eius iniuriã inuidia onerat, vt increpando quòd degenerarit tantum à se ipse, cumulatas ei veteres laudes moderationis & temperantiæ pro reprehensione præsenti reddat. castigatũ enim quondam ab eo populum ait, quòd eum perpetuum consulem & dictatorem vellet facere. prohibuisse statuas sibi in comitio, in rostris, in curia, in Capitolio, in cella Iouis poni. prohibuisse ne decerneretur vt imago sua triumphali ornatu è templo Iouis OPT. MAX. exiret. Hæc vel in laudatione posita ingentem magnitudinem animi moderandis ad ciuilem habitum honoribus significarent, quæ exprobrando inimicus fatetur. Huic Graccho minorẽ ex duabus filiis (nam maior P. Cornelio Nasicæ haud dubie à patre collocata erat) nuptam fuisse cõuenit. illud parum constat, vtrum post mortem patris & desponsa sit, & nupserit, an veræ illæ opiniones sint, Gracchum, cum L. Scipio in vincula duceretur, nec quisquam collegarum auxilio esset, iurasse sibi inimicitias cum Scipionibus, quæ fuissent, manere, nec se gratiæ quærendæ caussa quicquam facere: sed in quem carcerem reges & imperatores hostium ducentem vidisset P. Africanũ, in eum se fratrem eius duci non passurum. Senatum eo die fortè cœnantem in Capitolio consurrexisse, & petisse vt inter epulas

A epulas Graccho filiam Africanus despondere t.quibus ita inter publicum solenne sponsalibus rite factis cum se domum recepisset, Scipionem Aemyliæ vxori dixisse, filiam se minorem despódisse. cum illa muliebriter indignabunda nihil de communi filia secum consultatum, adiecisset, non si Tib.Graccho daret, expertem consilii debuisse matrem esse, lætum Scipionem tam concordi iudicio, ipsi desponsam respondisse. Hæc de tanto viro, quanq̃ & opinionibus & monumentis literarum variarent, proponenda erant. Iudiciis à Q. Terentio Pr. perfectis, Hostilius & Furius damnati prædes eodem die quæstoribus vrbanis dederunt. Scipio cũ contenderet, omnem quam accepisset pecuniam, in ærario esse, nec se quicquam publici habere, in vincula duci est cœptus. P.Scipio Nasica tribunos appellauit, orationémque habuit plenam veris decoribus, non cõmuniter modò Corneliæ gentis, sed propriè familiæ suæ. Parẽtes suos & P.Africani, ac L.Scipionis qui in carcerem duceretur, fuisse Cn. & P. Scipiones, clarissimos
B viros. eos, cum per aliquot annos in terra Hispania aduersus multos Pœnorũ Hispanorúmq; & duces & exercitus nominis Romani famam auxissent, non bello solum, sed quod Romanæ temperantiæ fideique specimen illis gentibus dedissent, ad extremum ambos pro P R morte occubuisse. cum illorum tueri gloriam posteris satis esset, P. Africanum tantum paternas superauisse laudes, vt fidem fecerit, non sanguine humano, sed stirpe diuina satum se esse. L. Scipionem, de quo agatur, vt quæ in Hispania, quæ in Africa, cum legatus fratris esset, gessisset, prætereantur, consulem & ab senatu dignum visum, cui extra sortem Asia prouincia, & bellum cum Antiocho rege decerneretur: & à fratre, cui post duos consulatus censuràmq; & triumphũ legatus in Asiam iret. ibi ne magnitudo & splendor legati laudibus C O S. officeret, forte ita incidisse, vt quo die ad Magnesiam signis collatis L.Scipio Antiochum deuicisset, æger P.Scipio Elææ dierum aliquot via abesset. non fuisse minorem eum exercitum, q̃ Annibalis, cum quo in Africa esset pugnatum. Annibalem eundem fuisse inter multos alios regios duces, qui
C imperator Punici belli fuerit. & bellum quidem ita gestum esse, vt ne fortunam quidem quisquam criminari possit. in pace crimen queri, eam dici venisse. hic X legatos simul argui, quorum ex consilio data pax esset. quin extitisse ex X legatis, qui Cn.Manlium accusarent. tamen nõ modo ad criminis fidem, sed ne ad moram quidem triumphi eam accusationem valuisse. At Hercule in Scipione ipsas leges pacis, vt nimium accommodatas Antiocho, suspectas esse. integrum enim ei regnum relictum, omnia possidere eum victum, quæ ante bellum eius fuerint. auri & argenti cum vim magnam habuisset, nihil in publicum relatum, omne in priuatum versum. An non præter omnium oculos tantum auri argentique in triumpho L. Scipionis, quantũ non decem aliis triumphis, si omne in vnum conferatur, sit latum? Nam quid de finibus regni dicam? Asiam omnem, & proxima Europæ tenuisse Antiochum: ea quanta regio orbis terrarum sit, à Tauro monte in Aegeum vsque prominens mare? quot non vrbes modò, sed gentes amplectatur, omnes scire. hanc regionẽ dierũ plus triginta in longitudinẽ,
D decem inter duo maria in latitudinem patẽtem, vsq; ad Tauri montis iuga Antiocho ademptam, expulso in vltimum angulum orbis terrarum. Quid si gratuita pax esset, plus adimi ei potuisse? Philippo victo Macedoniam, Nabidi Lacedæmonem relictam, nec Quintio crimen quæsitum. non enim habuisse eum Africanum fratrem: cuius cum gloria prodesse L.Scipioni debuisset, inuidiam nocuisse. tantum auri argentiq; iudicatum esse in domũ L. Scipionis illatum, quantum venditis omnibus bonis redigi non posset. vbi ergo esse regium aurum? vbi tot hæreditates acceptas? in domo, quam sumptus non exhauserint, extare debuisse nouæ fortunæ cumulum. Atenim quod ex bonis redigi non possit, ex corpore & tergo per vexationem & cõtumelias L.Scipionis petituros inimicos: vt in carcere inter fures nocturnos & latrones vir clarissimus includatur, & in robore & tenebris expiret: deinde nudus ante carcerem proiiciatur. Non id Corneliæ magis familiæ, quàm vrbi Romanæ fore erubescendum. Aduersus ea Terentius Pr. rogationem Petiliam, & senatusconsultum, & iudiciũ de L.Scipione factum re-
E citauit. se, ni referatur pecunia in publicum quæ iudicata sit, nihil habere quod faciat, nisi vt prehendi damnatum, & in vincula duci iubeat. Tribuni cum in cõsilium secessissent, paulò pòst C.Fannius ex sua collegarúmq; aliorum, præter Gracchum, sentẽtia pronunciauit, prætori nõ intercedere tribunos quo minus sua potestate vtatur. Tib.Gracchus ita decreuit, Quo minus ex bonis L.Scipionis quod iudicatũ sit, redigatur, se non intercedere prætori. L.Scipionem, qui regem opulentissimũ orbis terrarum deuicerit, imperium P R propagauerit in vltimos terrarum fines, regem Eumenem, Rhodios, alias tot vrbes Asiæ deuinxerit P R beneficiis: plurimos duces hostium in triumpho ductos carcere incluserit: non passurũ inter hostes P R L.Scipionẽ in carcere & in vinculis esse, mittiq; eum se iubere. Tanto assensu auditum est de-

cretum, adeo dimissum L. Scipionem læti homines viderunt, vt vix in eadem ciuitate videretur factum iudicium. In bona deinde L. Scipionis possessum publicè quæstores prætor misit. neque in iis non modò vestigium vllum comparuit pecuniæ regiæ, sed nec tantum redactum est, quantæ summæ damnatus fuerat. Collata pecunia à cognatis amicisque & clientibus est L. Scipioni, vt si acciperet eam, locupletior aliquanto esset, quàm ante calamitatem fuerat. nihil accepit. quæ necessaria ad cultum erant, redempta ei à proximis cognatis sunt. verterátq; Scipionum inuidia in prætorem, & consilium eius, & accusatores. F

DECADIS QVARTAE LIBER NONVS.

Vm hæc (si modò hoc anno acta sunt) Romæ aguntur, C O S S. ambo in Liguribus gerebant bellum. Is hostis velut natus ad continendam inter magnorum interualla bellorum Romanis militarem disciplinam erat, nec alia prouincia militem magis ad virtutem acuebat. nam Asia & amœnitate vrbium, & copia terrestrium maritimarúmque rerum, & mollitia hostium, regiisque opibus ditiores quàm fortiores exercitus faciebat. præcipue sub imperio Cn. Manlii solutè ac negligenter habiti sunt. itaque asperius paulo iter in Thracia, & exercitatior hostis magna clade eos castigauit. in Liguribus omnia erant quæ militem excitarent: loca montana & aspera, quæ & ipsis capere labor erat, & ex præoccupatis deiicere hostem: itinera ardua, angusta, infesta insidiis: hostis leuis, & velox & repentinus, qui nullum vsquam tempus, nullum locum quietum aut securum esse sineret: oppugnatio necessaria munitorum castellorum, laboriosa simul, periculosaque: inops regio, quæ parsimonia astringeret milites, prædæ haud multum præberet. itaque non lixa sequebatur, non iumentorum longus ordo agmen extendebat. nihil præter arma & viros omnem spem in armis habentes, erat. nec deerat vnquam cum iis vel materia belli, vel causa: quia propter domesticam inopiam vicinos agros incursabant: nec tamen in discrimen summę rerũ pugnabatur. C. Flaminius C O S. cum Friniatibus Liguribus in agro eorum pluribus præliis secundis factis, in deditionẽ gentem accepit, & arma ademit: & quia non syncera fide tradebant, cum castigarentur, relictis vicis in montem Auginum confugerunt. confestim secutus est C O S. cæterũ effusi rursus, & pars maxima inermes, per inuia & rupes diruptas præcipitantes fugerunt, quà sequi hostis non posset. ita trans Apenninum abierũt. qui castris se tenuerãt, circunsessi & expugnati sunt. Inde trans Apenninũ ductæ legiones. ibi montis quẽ ceperant, altitudine paulisper se tutati, mox in deditionem cõcesserũt. tum cõquisita cum intentiore cura arma, & omnia adempta. Trãslatum deinde ad Apuanos Ligures bellũ, qui in agrũ Pisanum Bononiensémque ita incursauerant, vt coli nõ possent. his quoque perdomitis C O S. pacẽ dedit finitimis. & quia à bello quieta vt esset prouincia, effecerat: ne in ocio militẽ haberet, viam à Bononia perduxit Arretium. M. Aemylius alter C O S. agros Ligurũ vicósque qui in cãpis aut vallibus erãt, ipsis montes duos Ballistam Suismontiúmque tenẽtibus, deussit, depopulatúsque est. deinde eos qui in mõtibus erant adortus, primò leuibus pręliis fatigauit: postremò coactos in aciẽ descẽdere, iusto prælio deuicit, in quo & ædem Dianæ vouit. Subactis cis Apenninũ omnibus, tum transmontanos adortus: in his & Frisinates Ligures erant, quos non adierat C. Flaminius. omnes Aemylius subegit, armáque ademit, & de mõtibus in campos multitudinẽ deduxit. Pacatis Liguribus, in agrum Gallicum exercitũ duxit, viámque ab Placentia, vt Flaminię cõmitteret, Ariminũ perduxit. prælio vltimo, quo cum Liguribus signis collatis conflixit: ædem Iunoni reginæ vouit. G H I

Hæc in Liguribus eo anno gesta. In Gallia M. Furius Pr. insontibus Cenomanis, in pace speciem belli quærens, ademerat arma. id Cenomani conquesti Romæ apud senatũ, reiectique ad C O S. Aemylium, cui vt cognosceret statuerétque, senatus permiserat, magno certamine cũ prætore habito, tenuerunt causam. arma reddita Cenomanis, decedere è prouincia Pr. iussus. K

Legatis deinde sociorum Latini nominis, qui toto vndique ex Latio frequẽtes cõuenerant, senatus datus est. his querentibus magnam multitudinen ciuium suorum Romam commigrasse, & ibi censos esse, Q. Terentio Culleoni Pr. negocium datum est, vt eos conquireret, & quem C. Claudio M. Liuio censoribus, póstve eos censores, ipsum parentémve eius apud se censum esse probassent socii, vt redire eò cogeret, vbi censi essent. Hac conquisitione XII millia Latinorum domos redierunt, iam tum multitudine alienigenarum vrbem onerante.

Priusquam C O S S. redirẽt Romã, M. Fuluius procos. ex Aetolia rediit. isque ad ædẽ Apollinis in senatu cum de rebus in Aetolia Cephaleniáque ab se gestis disseruisset, petiit à patribus

vt æquum

A vt æquum censerent ob Rempublicā bene ac feliciter gestam,& diis immortalibus honorē haberi iubere,& sibi triūphū decernere. M. Aburius Tr.pl.si quid de ea re ante M. Aemylii COS. aduentum decerneretur,intercessurum se ostendit. eum contradicere velle,proficiscentémq; in prouinciam ita sibi mandasse,vt ea disceptatio integra in aduentum suum seruaretur. Fuluium temporis iacturam facere. senatum etiam præsente COS. quod vellet,decreturū. M. Fuluius: Si aut simultas M. Aemylii secum ignota hominibus esset,aut quàm is eas inimicitias impotenti ac propè regia ira exerceret:tamen non fuisse ferendum,absentem COS. & deorum immortalium honori obstare,& meritum debitúmq; triumphū morari:imperatorem rebus egregiè gestis,victorémq; exercitum cum præda ac captiuis ante portas stare,donec COS. ob hoc ipsum moranti redire Romam libitū esset. Verùm enimuero cum sint notissimæ sibi cum COS. inimicitiæ,quid ab eo quenquam posse æqui expectare,qui per infrequentiā furtim S C factum ad
B ærarium detulerit, Ambraciam non videri vi captā,quæ aggere ac vineis oppugnata sit,vbi incensis operibus alia deintegro facta sint,vbi circa muros supra subtérque terrā per dies quindecim pugnatum,vbi à prima luce,cum iam transcendisset muros miles,vsq; ad noctem diu anceps prælium tenuerit,vbi plus tria millia hostium sint cæsa?Iam de deorū immortalium templis spoliatis in capta vrbe,qualem calumniā ad pontifices attulerit? nisi Syracusarum cæterarúmque captarum ciuitatum ornamentis vrbem exornari fas fuerit, in Ambraciam vnam captam non valuerit belli ius. se & P C orare,& à tribunis petere,ne se superbissimo inimico ludibrio esse sinant. Vndique omnes alii deprecari tribunum,alii castigare. Tib. Gracchi collegæ plurimum oratio mouit, ne suas quidem simultates pro magistratu exercere boni exempli esse: alienarum verò simultatum Tr.pl.cognitorem fieri,turpe & indignū collegii eius potestate &
„ sacratis legibus esse. suo quenque iudicio & homines odisse aut diligere, & res probare aut im-
„ probare debere,non pendere ex alterius vultu ac nutu,nec alieni momentis animi circumagi.
C astipularique irato consuli tribunum pl.& quid priuatim M. Aemylius mandauerit,meminisse, tribunatum sibi à P R mādatum obliuisci,& mandatū pro auxilio ac libertate priuatorū,non pro consulari regno. ne hoc quidem cernere eum,fore vt memoriæ ac posteritati mādetur,eiusdem collegii alterū è duobus Trr.pl.suas inimicitias remisisse Reipublicę,alterū alienas & mādatas exercuisse. His victus castigationibus tribunus cum templo excessisset,referente Ser. Sulpitio Pr. triumphus M. Fuluio est decretus. Is cum gratias P C egisset,adiecit, ludos magnos se Ioui Opt. Max. eo die quo Ambraciam cepisset,vouisse. in eam rem sibi cētum pondo auri à ciuitatibus collatum. petere vt ex ea pecunia quā in triūpho latam in ærario positurus esset,id aurum secerni iuberent. Senatus pontificum collegium consuli iussit,num omne id aurum in ludos consumi necessum esset?cum pontifices negassent ad religionem pertinere quanta impēsa in ludos fieret:senatus Fuluio,quantum vellet,impenderet,permisit,dum ne summā octoginta millium excederet. Triumphare mense Ianuario statuerat:sed cum audisset COS. Aemylium
D literis Aburii Tr.pl.acceptis de remissa intercessione,ipsum ad impediendum triumphum Romam venientem ægrum in via substitisse,ne plus in triumpho certaminum,quàm in bello haberet,prætulit triumphi diem. Triumphauit ad X Cal. Ianuarias de Aetolis, & de Cephalenia. Aureæ coronæ centū XII pōdo ante currū latæ sunt,argēti pondo millia LXXXIII, auri pondo CCXLIII, tetradrachma Attica CXVIII millia, Philippei nummi XII millia CCCCXXII,signa ænea CCLXXXV, signa marmorea CCXXX. arma,tela,cætera spolia hostium magnus numerus. ad hæc catapultæ,ballistę,tormenta omnis generis:duces aut Aetoli & Cephalenes,aut regii ab Antiocho ibi relicti ad septē & XX. Multos eo die,priusquā in vrbem inueheretur,in circo Flaminio tribunos,prefectos,equites,centuriones,Romanos sociósque donis militaribus donauit. militibus ex præda vicenosquinos denarios diuisit, duplex centurioni,triplex equiti. Iam consularium comitiorū appetebat tempus,quibus quia M. Aemylius,cuius sortis ea cura erat,occurrere non potuit,C. Flaminius Romam venit. ab eo crea-
E ti COSS. Sp. Posthumius Albinus,Q. Marti⁹ Philippus. Prr. inde facti T. Mænius,P. Cornelius Sulla,C. Calpurnius Piso,M. Licinius Lucullus,C. Aurelius Scaurus,L. Quintius Crispinus. Extremo anni magistratibus iam creatis,ad tertium nonas Martias Cn. Manlius Volso de Gallis qui Asiam incolunt,triumphauit. serius ei triumphandi caussa fuit,ne Q. Terentio Culleone prætore caussam lege Petilia diceret,& incēdio alieni iudicii,quo L. Scipio damnatus erat,cōflagraret:eo infensioribus in se,quàm in illum iudicibus,quòd disciplinam militarem seuere ab eo conseruatam,successor ipse omni genere licentiæ corruperat. neque ea sola infamiæ erāt,quæ in prouincia procul ab oculis facta narrabantur,sed etiam magis quæ in militibus eius quotidie conspiciebantur. Luxuriæ enim peregrinæ origo ab exercitu Asiatico inuecta in vrbem est.

ii primùm lectos æratos, vestem stragulā pretiosam, plagulas, & alia textilia, & quæ tum magnificæ supellectilis habebantur, monopodia, & abacos Romam aduexerunt. tunc psaltriæ sambucistriæque & conuiualia ludionū oblectamenta addita epulis. epulæ quoque ipsæ & cura & sumptu maiore apparari cœptæ. tum coquus, vilissimū antiquis mancipium & æstimatione & vsu, in pretio esse, & quod ministerium fuerat, ars haberi cœpta. vix tamen illa quæ tum conspiciebantur, semina erant futuræ luxuriæ. In triumpho tulit Cn. Manlius coronas aureas C C duodecim pondo: argenti pondo C C X X millia: auri pondo M M C I I: tetradrachmûm Atticûm C X X V I I millia: cistophorûm C C L: Philippeorū aureorum nummorum sedecim millia C C C X X. & arma spoliaq; multa Gallica carpentis trāsuecta. duces hostium duo & quinquaginta ducti ante currum. Militibus quadragenos binos denarios diuisit, duplex centurioni, & stipendium duplex in pedites dedit, triplex in equites. Multi omnium ordinum donati militaribus donis currum secuti sunt. carminaque à militibus ea in imperatorem dicta, vt facilè appareret in ducem indulgentem ambitiosúmq; ea dici, triumphum esse militari magis fauore q̄ populari celebrem. Sed ad populi quoq; gratiam conciliandā amici Manlii valuerūt, quibus annitētibus S C factum est, vt ex pecunia quę in triūpho trāslata esset, stipendium collatū à populo in publicum, quod eius solutū antea nō esset, solueretur. vicenosquinos & semisses in millia æris quæstores vrbani cum fide & cura soluerunt. Per idem tempus Tr. mil. duo ex duabus Hispaniis cum literis C. Catinii & L. Manlii, qui eas prouincias obtinebant, venerunt. ex iis literis cognitum est Celtiberos Lusitanósque in armis esse, & sociorum agros populari. de ea re consultationem integram senatus ad nouos magistratus reiecit. Ludis Romanis eo anno, quos P. Cornelius Cethegus, A. Posthumius Albinus faciebant, malus in circo instabilis in signum Pollentiæ procidit, atque id deiecit. ea religione moti patres, & diem vnum adiiciendū ludorum celebritati censuerunt, & signa duo pro vno reponenda, & nouum auratum faciendum. Et plebeii ludi ab ædilibus C. Sempronio Blæso, & M. Furio Lusco diem vnū instaurati sunt. Insequens annus Sp. Posthumium Albinum, & Q. Martium Philippum C O S S. ab exercitu, bellorúmq; & prouinciarum cura ad intestinæ coniurationis vindictā auertit. Pr. prouincias sortiti sunt, T. Mænius vrbanam, M. Licinius Lucullus inter ciues & peregrinos: C. Aurelius Scaurus Sardiniam, P. Cornelius Sulla Siciliam, L. Quintius Crispinus Hispaniam citeriorem, C. Calpurnius Piso Hispaniam vlteriorem. C O S S. ambobus quæstio de clandestinis coniurationibus decreta est. Græcus ignobilis in Hetruriam primùm venit, nulla cum arte earum quas multas ad animorum corporúmque cultum nobis eruditissima omnium gens inuexit, sed sacrificulus & vates: nec is qui aperta religione propalam & quæstum & disciplinā profitendo, animos errore imbueret, sed occultorum antistes sacrorum. Initia erant, quæ primò paucis tradita sunt: deinde vulgari cœpta per viros mulierésque. additæ voluptates religioni vini & epularū, quò plurium animi illicerentur. cum vinum animos & nox, & misti fœminis mares, ætatis tenerę maioribus, discrimen omne pudoris extinxissent: corruptelæ primùm omnis generis fieri cœptæ, cū ad id quisque, quò natura pronioris libidinis esset, paratam voluptatem haberet. nec vnū genus noxę stupra promiscua ingenuorum fœminarúmque erant, sed falsi testes, falsa signa testimoniáque & iudicia ex eadem officina exibant. venena indidé, intestinæque cædes, ita vt ne corpora quidem interdum ad sepulturā extarent. multa dolo, pleraque per vim audebantur. occulebat vim quòd præ vlulatibus, tympanorúmque & cymbalorum strepitu, nulla vox quiritantiū inter stupra & cædes exaudiri poterat. Huius mali labes ex Hetruria Romam velut contagione morbi penetrauit. primò vrbis magnitudo capacior patientiórque talium malorum ea celauit. tādem indicium hoc maximè modo ad Posthumiū consulem peruenit. P. Ebutius, cuius pater publico equo stipēdia fecerat, pupillus relictus, mortuis deinde tutoribus, sub tutela Duronię matris & vitrici T. Sempronii Rutilii educatus fuerat. & mater dedita viro erat, & vitricus quia tutelam ita gesserat, vt rationem reddere non posset, aut tolli pupillum, aut obnoxium sibi vinculo aliquo fieri cupiebat. via vna corruptelæ Bacchanalium erant. mater adolescētulum appellat, se pro ægroto vouisse, vbi primùm cōualuisset, Bacchis eum se initiaturam. damnatam voti deûm benignitate exoluere id velle. X dierum castimonia opus esse. decimo die cœnatū, deinde purè lautum in sacrarium deducturam. Scortum nobile libertina Hispala Fecenia, non digna quæstu cui ancillula assueuerat, etiam postquā manumissa erat, eodē se genere tuebatur. huic consuetudo iuxta vicinitatem cum Ebutio fuit, minimè adolescentis aut rei aut famæ damnosa. vltro enim amatus appetitúsque erat: & malignè omnia præbentibus suis, meretriculæ munificentia sustinebatur. quin eò processerat consuetudine capta, vt post patroni mortē, quia in nullius manu erat: tutore a tribunis & prætore petito, cum testamentum faceret, vnum Ebutium institueret

hæredem,

A hæredem. Hæc amoris pignora cum essent, nec quicquam secretum alter ab altero haberet, per iocum adolescens vetat eam mirari si per aliquot noctes secubuisset. religionis se caussa, vt voto pro valetudine sua facto liberetur, Bacchis initiari velle. Id vbi mulier audiuit, perturbata, dii meliora, inquit. mori & sibi & illi satius esse, quam id faceret. & in caput eorum detestari minas periculáq; qui id suasissent. Admiratus cum verba, tum perturbationẽ tãtam adolescens, „ parcere execrationibus iubet. matrem id sibi assentiẽte vitrico imperasse. Vitricus ergo, inquit, „ tuus (matrem enim insimulare forsitan fas non sit) pudicitiã, famam, spem, vitámque tuã perdi„ tum ire hoc facto properat? Eo magis mirabundo, quęrentique quid rei esset, pacem veniamq; precata deorum dearúmq;, si coacta charitate eius silenda enunciasset: ancillam se ait dominæ comitem id sacrariũ intrasse, liberam nunquam eò accessisse. scire corruptelarũ omnis generis eam officinam esse: & iam biennio constare neminem initiatum ibi maiorem annis XX. vt B quisque introductus sit, velut victimã tradi sacerdotibus. eos deducere in locũ qui circũsonet vlulatibus, cantúq; symphoniæ, & cymbalorũ & tympanorum pulsu, ne vox quiritantis cũ per vim stuprum inferatur, exaudiri possit. Orare deinde atque obsecrare, vt eam rem quocũq; discuteret modo: nec se eò præcipitaret, vbi omnia infanda patienda primũ, deinde facieda essent. neque antè dimisit eum, quam fidem dedit adolescẽs, ab his sacris se temperaturũ. Posteaquam domum venit, & mater mentionem intulit, quid eo die, quid deinceps cęteris quæ ad sacra pertinerent, faciendũ esset: negat eorum se quicquam facturũ, nec initiari sibi in animo esse. aderat sermoni vitricus. confestim mulier exclamat, Hispalæ concubitu carere eũ decem noctes non posse. illius excetræ delinimentis & venenis imbutũ, nec parentis, nec vitrici, nec deorum verecundiam habere. iurgantes hinc mater, hinc vitricus, cũ quatuor eum seruis domo exegerunt. Adolescens inde ad Ebutiam se amitam cõtulit, caussamq; ei cur esset à matre eiectus, narrauit. deinde ex authoritate eius postero die ad COS. Posthumiũ, arbitris remotis, rem detulit. Cõsul C post diem tertiũ ad se iussum redire dimisit. ipse Sulpitiam grauem fœminam, socrũ suam percunctatus est, ecquam anum Ebutiam ex Auentino nosset? cum ea nosse probã, & antiqui moris fœminam respondisset: opus esse sibi ea conuenta dixit. mitteret nũcium ad eam, vt veniret. Ebutia accita ad Sulpitiã venit. & consul paulò pòst, velut fortè interuenisset, sermonẽ de Ebutio fratris eius filio infert. Lachrymæ mulieri obortæ, & miserari casum adolescentis cœpit, qui spoliatus fortunis à quibus minimè oporteret, apud se tunc esset, eiectus à matre, quòd probus adolescens (dii propitii essent) obscœnis, vt fama esset, sacris initiari nollet. Satis de Ebutio exploratum ratus consul, non vanũ authorem esse: dimissa Ebutia, socrum rogat vt Hispalã indidem ex Auentino libertinam nõ ignotam viciniæ accerseret ad sese. eam quoque esse quæ percunctari vellet. Ad cuius nunciũ perturbata Hispala, quòd ad tam nobilẽ & grauem fœminã ignara caussæ accerseretur: posteaquam lictores in vestibulo, turbámque consularẽ & cõsulem ipsum conspexit, propè exanimata est. In interiorem partem ædium abductam socru adhibita D consul, si vera dicere inducere in animũ posset, negat perturbari debere. fidem vel ab Sulpitia tali fœmina, vel ab se acciperet. expromeret sibi quæ in luco Similæ Bacchanalib⁹ in sacro nocturno solerent fieri. Hoc vbi audiuit, tantus pauor tremórque omniũ membrorum mulierem cepit, vt diu hiscere non posset. tandẽ confirmata, puellam admodum se ancillam initiatã cum domina ait. aliquot annis, ex quo manumissa sit, nihil quid ibi fiat, scire. Iã idipsum consul laudare, quòd initiatã se non inficiaretur. sed & cætera eadem fide expromeret. neganti vltrà quicquam scire, non eãdem dicere, si coarguatur ab alio, ac perse fatenti, veniam aut gratiam fore. eum sibi omnia exposuisse, qui ab illa audisset. Mulier haud dubiè, id quod erat, Ebutium indicem arcani rata esse, ad pedes Sulpitiæ procidit, & eam primò orare cœpit, ne mulieris libertinæ cum amatore sermonem, in rem non seriam mòdò, sed capitalem etiã verti vellet. se terrẽdi eius caussa, non quòd sciret quicquam, ea locutã esse. Hic Posthumius accensus ira, tum quoque ait eam cũ Ebutio se amatore cauillari credere, non in domo grauissimæ fœminæ & cũ cõsule E loqui. & Sulpitia attollere pauentem, simul illam adhortari, simul iram generi lenire. Tandem confirmata, multũ incusata perfidia Ebutii, qui optimi in eo ipso meriti talem gratiã retulisset, magnum sibi metum deorũ quorum occulta enunciaret, maiorem multo dixit hominum esse, qui se indicem manibus suis discerpturi essent. itaq; hoc se Sulpitiam, hoc consulem orare, vt se extra Italiam aliquò amandarent, vbi reliquum vitæ degere tutò posset. Bono animo esse iubere eam consul, & sibi curæ fore dicere, vt Romæ tutò habitaret. Tum Hispala originem sacrorum expromit. Primò sacrariũ id fœminarum fuisse, nec quẽquam virum eò admitti solitum. tres in anno statos dies habuisse, quib⁹ interdiu Bacchis initiarẽtur. sacerdotes in vicẽ matronas creari solitas. Pacullã Miniam Cãpanam sacerdotem omnia tãquam deũm monitu immutasse.

nam & viros eam primam suos filios initiasse, Minium & Herenniũ Cerrinios, & nocturnum F
sacrum ex diurno, & pro tribus in anno diebus quinos singulis mensibus dies initiorum fe-
cisse. ex quo in promiscuo sacra sint, & permisti viri fœminis, & noctis licentia accesserit, nihil
ibi facinoris, nihil flagitii prætermissum. plura virorum inter sese, quàm fœminarũ esse stupra.
si qui minus patientes dedecoris sint, & pigriores ad facinus, pro victimis immolari. nihil nefas
ducere, hanc summã inter eos religionem esse. viros velut mente capta cum iactatione fanatica
corporis vaticinari. matronas Baccharum habitu crinibus passis cũ ardentibus facibus decur-
rere ad Tyberim: demissásque in aquã faces, quia viuum sulphur cum calce insit, integra flam-
ma efferre. Raptos à diis homines dici, quos machinæ illigatos ex conspectu in abditos specus
abripiant. eos esse, qui aut coniurare, aut sociari facinoribus, aut stuprum pati noluerint. Multi-
tudinem ingentem, alterũ iam propè populũ esse, in his nobiles quosdam viros fœmináſq;. biẽ-
nio proximo institutum esse, ne quis maior XX annis initiaretur. captari ætates & erroris & G
stupri patientes. Peracto indicio aduoluta rursus genibus, preces easdẽ, vt se ablegaret, repetiuit.
Consul rogat socrum, vt aliquam partem ędium vacuam faceret, quò Hispala immigraret. cœ-
naculum super ædes datum est, scalis ferentibus in publicum obseratis, aditu in ædes verso. res
omnes Feceniæ extemplo translatæ, & familia accersita. & Ebutius migrare ad cõsulis clientem
iussus. Ita cum indices ambo in potestate essent, rem ad senatũ Posthumius defert. Omnibus or-
dine expositis, quæ delata primò, quæ deinde ab se inquisita forent, patres pauor ingens cepit,
cum publico nomine, ne quid eæ coniurationes cœtúsq; nocturni fraudis occultæ aut periculi
importarent: tum priuatim suorum quisque vice, ne quis affinis ei noxæ esset. Censuit autem
senatus gratias consuli agendas, quòd eam rem & cum singulari cura, & sine vllo tumultu in-
uestigasset. quæstionem deinde de Bacchanalibus sacrisque nocturnis extra ordinem cõsulibus
mandat. indicibus Ebutio ac Feceniæ ne fraudi ea res sit, curare, & alios indices præmiis inui-
tare iubet. sacerdotes eorũ sacrorum, seu viri seu fœminæ essent, nõ Romæ modò, sed per omnia H
fora & conciliabula cõquiri, vt in consulũ potestate essent. edici præterea in vrbe Roma, & per
totam Italiam edicta mitti, ne quis qui Bacchis initiatus esset, coisse aut cõuenisse caussa sacro-
rum velit, neu quid talis rei diuinæ fecisse. ante omnia vt quæstio de his habeatur, qui coierint
coniurauerintve quò stuprũ flagitiúmve inferretur. Hæc senatus decreuit. Consules ædilibus cu
rulibus imperarunt, vt sacerdotes eius sacri omnes conquirerent, comprehẽsósque libero con-
claui ad quæstionẽ seruarent. ædiles plebis videre, ne qua sacra in operto fierent. triumuiris ca-
pitalibus mandatum est, vt vigilias disponerent per vrbem, seruarẽntque ne qui nocturni cœtus
fierent: útque ab incẽdiis caueretur, adiutores triumuiris quinqueuiri vti cis Tyberim suæ quis-
que regionis ædificiis præessent. Ad hęc officia dimissis magistratibus, consules in rostra ascen-
derunt: & concione aduocata, cum solẽne carmen precationis, quod præfari priusquã populum
alloquãtur, magistratus solent, peregisset consul, ita cepit. Nulli vnquam concioni Quirites tam
non solùm apta, sed etiam necessaria hæc solennis deorum cõprecatio fuit, quæ vos admoneret I
hos esse deos, quos colere, venerari, precarique maiores vestri instituissent, non illos qui prauis &
externis religionibus captas mentes velut furialibus stimulis ad omne scelus & ad omnẽ libi-
dinem agerent. Equidem nec quid taceam, nec quatenus proloquar, inuenio. si aliquid ignora-
bitis, ne locum negligẽtiæ dem: si omnia nudauero, ne nimiũ terroris offundam vobis, vereor.
quicquid dixero, minus quàm pro atrocitate & magnitudine rei dictũ scitote esse. vt ad cauen-
dum satis sit, dabitur opera à nobis. Bacchanalia tota iampridẽ Italia, & nunc per vrbem etiam
multis locis esse, non fama modò accepisse vos, sed crepitibus etiam vlulatibúsq; nocturnis, qui
personant tota vrbe, certum habeo: cæterùm quæ ea res sit, ignorare: alios deorum aliquem cul-
tum, alios concessum ludũ & lasciuiam esse credere: & qualecũque sit, ad paucos pertinere. quod
ad multitudinem eorũ attinet, si dixero multa millia hominũ esse, illico necesse est exterreami-
ni, nisi adiũxero qui qualésque sint. Primùm igitur mulierũ magna pars est, & is fons mali hu-
iusce fuit. deinde simillimi fœminis mares stuprati & constupratores, fanatici vigiles, vino, strepi- K
tibus, clamoribúsq; nocturnis attoniti. Nullas adhuc vires cõiuratio, cęterùm incrementũ ingẽs
virium habet, quòd in dies plures fiunt. Maiores vestri ne vos quidem, nisi cũ aut vexillo in arce
posito comitiorũ caussa exercitus edictus esset, aut plebi conciliũ tribuni edixissent, aut aliquis
ex magistratibus ad concionem vocasset, fortè temerè coire voluerunt: & vbicunque multitudo
esset, ibi & legitimum rectorem multitudinis censebant debere esse. Quales primùm nocturnos
cœtus, deinde promiscuos mulierum ac virorum esse creditis? Si quibus ætatibus initientur ma
res, sciatis: nõ misereat vos eorum solùm, sed etiã pudeat. Hoc sacramento initiatos iuuenes mi-
lites faciendos censetis Quirites? iis ex obscœno sacrario eductis arma committẽda? hi cooperti
stupris

A stupris suis alienisque, pro pudicitia coniugum ac liberorum vestrorum ferro decernent? Minus
» tamen esset, si flagitiis tantum effoeminati forent (ipsorum id magna ex parte dedecus erat) à
» facinoribus manus, mentem à fraudibus abstinuissent. Nunquam tantum malum in Republica
» fuit, nec ad plures, nec ad plura pertinẽs. Quicquid iis annis libidine, quicquid fraude, quicquid
» scelere peccatum est, ex illo vno sacrario scitote ortum esse. Necdum omnia in quæ cõiurauerunt,
» edita facinora habent. adhuc priuatis noxiis, quia nondũ ad Rempublicã opprimendam
» satis virium est, cõiuratio sese impia tenet. crescit & serpit quotidie malũ. iam maius est, quàm
» vt capere id priuata fortuna possit, ad summã Reipublicæ spectat. nisi præcaueritis Quirites, iam
» huic diurnæ legitimè ab consule vocatæ par nocturna concio esse poterit. nunc illi vos singuli
» vniuersos concionantes timent. iam vbi vos dilapsi domos & in rura vestra eritis, illi coierint;
» consultabũt de sua salute simul, ac vestra pernicie. tum singulis vobis vniuersi timendi erunt.
B Optare igitur vnusquisq; vestrũ debet, vt bona mens suis omnibus fuerit. si quem libido, si fu-
» ror in illũ gurgitem abripuit, illorum eum cũ quibus in omne flagitium & facinus cõiurauit;
» non suum iudicet. Ne quis etiam errore labatur vestrũ quoque, non sum securus. nihil enim in
» speciem fallacius est quam praua religio. vbi deorũ numen prætenditur sceleribus, subit animũ
» timor, ne fraudibus humanis vindicandis, diuini iuris aliquid immistũ violemus. Hac vos re-
» ligione innumerabilia decreta pontificũ, senatusconsulta, aruspicum deniq; responsa liberant.
» Quoties hoc patrũ auorúmq; ætate negotium est magistratibus datũ, vt sacra externa fieri ve-
» tarent? sacrificulos vatésq; foro, circo, vrbe prohiberent? vaticinos libros conquirerent, cõbure-
» réntque? omnem disciplinam sacrificandi, præterquam more Romano, abolerent? Iudicabant
» enim prudentissimi viri omnis diuini humaniq; iuris, nihil æquè dissoluendæ religionis esse;
» quàm vbi non patrio, sed externo ritu sacrificaretur. Hæc vobis prædicenda ratus sum, nequa
» superstitio agitaret animos vestros, cũ demolientes nos Bacchanalia, discutientésq; nefarios coe-
C tus cerneretis. omnia diis propitiis volentibúsque ea faciemus. qui quia suum numen sceleribus
» libidinibúsque contaminari indignè ferebãt, ex occultis ea tenebris in lucem extraxerunt: nec
» patefieri vt impunita essent, sed vt vindicarentur & opprimerentur, voluerunt. Senatus quæstio-
» nem extra ordinem de ea re mihi collegæq; meo mandauit. nos quæ ipsis nobis agenda sunt,
» impigrè exequemur. vigiliarũ nocturnarum curã per vrbem minoribus magistratibus manda-
» uimus. vos quoque æquum est quæ vestra munia sunt, quo quisq; loco positus erit, quod impe-
» rabitur impigrè præstare, & dare operã, ne quid fraude noxiorũ periculi aut tumultus oriatur.

Recitari deinde senatuscõsulta iusserunt: indiciq; præmiũ proposuerunt, si quis quẽ ad se deduxisset, nomẽnve absentis detulisset. qui nominat⁹ profugisset, diem certã se finituros, ad quam nisi citatus respondisset, absens dãnaretur. si quis eorũ qui tum extra terram Italiam essent, nominaretur, ei laxiorẽ diem daturos, si venire ad caussam dicendã vellet. Edixerunt deinde, ne quis quid fugæ caussa vendidisse, nẽve emisse vellet: ne quis reciperet, celaret, ope vlla iuuaret
D fugientes. Concione dimissa terror magnus vrbe tota fuit, nec moenibus se tantũ vrbis, aut finibus Romanis continuit, sed passim per totam Italiam literis hospitũ de senatuscõsulto & concione & edicto consulũ acceptis, trepidari coeptũ est. Multi ea nocte quæ diem insecuta est quo in concione res palam facta est, custodiis circa portas positis, fugiẽtes à triumuiris cõprehensi & reducti sunt, multorum nomina delata. quidã ex iis viri foeminæque mortem sibi consciuerunt. Coniurasse supra VII millia virorum ac mulierum dicebantur: capita autem cõiurationis constabat esse, M. & L. Catinios de plebe Romana, & Faliscũ L. Opiternium, & Minium Cerrinium Campanum. ab his omnia facinora & flagitia orta. eos maximos sacerdotes cõditorésq; eius sacri esse. data opera est, vt primo quoque tẽpore comprehenderentur. Adducti ad COS. fassique de se nullam morã iudicio fecerũt. Cæterùm tanta fuga ex vrbe facta erat, vt quia multis actiones & res peribant, cogerentur prætores T. Mænius & M. Licinius per senatum res in diem tricesimũ differre, donec quæstiones à COSS. perficerentur. Eadem solitudo, quia Ro-
E mæ non respondebant, nec inueniebantur quorum nomina delata erant, coëgit consules circa fora proficisci, ibique quærere, & iudicia exercere. Qui tantum initiati erant, & ex carmine sacro, præeunte verba sacerdote, precationes fecerãt, in quibus nefanda coniuratio in omne facinus ac libidinem continebatur: nec earũ rerum vllã rem, in quas iureiurando obligati erant, in se aut alios admiserãt: eos in vinculis relinquebãt. qui stupris aut cædibus violati erant, qui falsis testimoniis, signis adulterinis, subiectione testamentorũ, fraudibus aliis cõtaminati, eos capitali poena afficiebant. plures necati quàm in vincula coniecti sunt. magna vis in vtraq; caussa virorũ mulierúmq; fuit. Mulieres damnatas cognatis, aut in quorum manu essent, tradebant, vt ipsi in priuato animaduerterẽt in eas. si nemo erat idone⁹ supplicii exactor, in publico animad-

uertebatur.datum deinde consulibus negotium est, vt omnia Bacchanalia Romæ primùm,de- F
inde per totam Italiam diruerent:extraquàm si qua ibi vetusta ara,aut signum consecratũ esset.
in reliquum deinde S C cautum est, nequa Bacchanalia Romæ,nève in Italia essent.si quis ta-
le sacrum solenne & necessariũ duceret,nec sine religione & piaculo se id omittere posse,apud
prætorem vrbanum profiteretur,prætor senatum consuleret. si ei permissum esset, cũ in senatu
centum non minus essent,ita id sacrum faceret, dum ne plus quinq; sacrificio interessent: neu
qua pecunia cõmunis,neu quis magister sacrorum,aut sacerdos esset.Aliud deinde huic cõiun-
ctum,referente Q.Martio C O S. S C factũ est,vt de iis quos pro indicibus consules habuis-
sent,integra res ad senatum referretur,cum Sp.Posthumius quæstionibus perfectis Romã redis-
set.Minium Cerrinium Campanũ Ardeam in vincula mittendum censuerunt,magistratibúsq;
Ardeatium prædicendũ,vt in interiore eum custodia asseruarent,non solùm ne effugeret,sed ne
mortis consciscendæ locum haberet.Sp.Posthumius aliquanto pòst Romam venit. eo referente G
de P.Ebutii & Hispalæ Feceniæ præmio, quòd eorum opera indicata Bacchanalia essent, S C
factum est,vt singulis his centena millia æris quæstores vrbani ex ærario darent:vtique C O S.
cum tribunis plebis ageret,vt ad plebem primo quoque tẽpore ferrent,vt P.Ebutio emerita sti-
pendia essent,ne inuitus militaret,nève censor ei equum publicum assignaret:vtique Feceniæ
Hispalæ datio,diminutio,gentis enuptio,tutoris optio item esset,quasi ei vir testamento dedis-
set:vtiq; ei ingenuo nubere liceret:neu quid ei qui eam duxisset,ob id fraudi ignominiæve esset:
vtique consules prætorésque qui nunc essent,quive postea futuri essent,curarent ne quid ei mu-
lieri iniuriæ fieret,vtique tutò esset.id senatũ velle & equum censere,vt ita fieret. Ea omnia lata
ad plebem,factáque sunt ex S C.& de cæterorum indicum impunitate præmiísque consulibus
permissum est. Et iam Q.Martius quæstionibus suæ regionis perfectis,in Ligures prouinciam
proficisci parabat,tribus millibus peditum Romanorũ, C L equitibus,& quinque millibus La-
tini nominis peditum,ducẽtis equitibus in supplementũ acceptis.Eadem prouincia, idem nu- H
merus peditum equitúmq; & collegæ decretus erat. Exercitus acceperunt,quos priore anno C.
Flaminius & M.Aemylius C O S S. habuerũt. duas præterea legiones nouas ex S C scribere
iussi sunt.& X X millia peditũ sociis & nomini Latino imperarunt,& equites mille trecentos,
& tria millia peditum Romanorũ, C C equites.totũ hunc exercitum,præter legiones in supple-
mentum Hispaniensis exercitus duci placebat.itaq; consules dum ipsi quæstionibus impedie-
bantur,T.Mænium delectui habendo præfecerunt. Perfectis quæstionibus prior Q.Martius in
Ligures Apuanos est profectus. Dum penitus in abditos saltus,quæ latebræ receptaculáq; sem-
per illis fuerãt,persequitur,in præoccupatis angustiis loco iniquo est circũuentus. quatuor mil-
lia militũ amissa,& legionis secundæ signa tria, vndecim vexilla sociûm ac Latini nominis in
potestatẽ hostium venerunt,& arma multa,quæ quia impedimẽto fugientibus per syluestres se-
mitas erant,passim iactabãtur.nec prius sequendi Ligures finem quàm fugæ Romani fecerunt.
Consul vbi primũ ex hostium agro euasit,ne quantum diminutæ copiæ forent,appareret,in lo- I
cis pacatis exercitũ dimisit.non tamen obliterare famã rei malè gestæ potuit.nam saltus vnde
eum Ligures fugauerãt,Martius est appellatus. Sub hunc nũcium ex Ligustinis vulgatũ literæ
ex Hispania mistam gaudio tristitiã afferentes recitatæ sunt. C.Catinius,qui biẽnio antè præ-
tor in eam prouinciam profectus erat, cum Lusitanis in agro Astensi signis collatis pugnauit.
ad sex millia hostium sunt cæsa,cæteri fusi,fugati,castrisq; exuti.ad oppidum deinde Astam op-
pugnandũ legiones ducit.id quoq; haud multo maiore certamine cepit quàm castra.sed dũ in-
cautius subit muros,ictus ex vulnere post dies paucos moritur. Literis de morte proprætoris re-
citatis,senatus censuit mittendũ,qui ad Lunæ portum C.Calpurnium prætorem cõsequeretur,
nunciarétq; senatum æquum censere,ne sine imperio prouincia esset,maturare eum proficisci.
Quarto die,qui missus erat,Lunam venit. paucis antè diebus Calpurnius profectus erat. Et in
citeriore Hispania L.Manlius Acidinus,qui eodẽ tempore quo C.Catinius,in prouinciã ierat,
cum Celtiberis acie conflixit.incerta victoria discessum est,nisi quòd Celtiberi castra inde no- K
cte proxima mouerunt:Romanis & suos sepeliẽdi,& spolia legẽdi ex hostibus potestas facta est.
Paucos post dies coacto maiore exercitu Celtiberi ad Calagurrim oppidum vltro lacessiuerunt
prælio Romanos.Nihil traditur quæ caussa numero aucto infirmiores eos fecerit.superati præ-
lio sunt.ad X I I millia hominũ cæsa,plus duo capta,& castris Romanus potitus.& nisi succes-
sor aduentu suo inhibuisset impetum victoris,subacti Celtiberi forẽt. Noui prætores ambo ex-
ercitus in hyberna deduxerunt.Per eos dies quibus hæc ex Hispania nũciata sunt,ludi Taurilia
per biduũ facti religionis caussa.apparatos deinde ludos M.Fuluius,quos vouerat Aetolico bel-
lo,fecit.Multi artifices ex Græcia venerãt honoris eius caussa.athletarum quoq; certamen tum

A primò Romanis spectaculo fuit,& venatio data leonum & pătherarum,& propè huius seculi copia ac varietate ludicrum celebratum est. Nouẽdiale deinde sacrum tenuit,quòd in Piceno per triduum lapidibus pluerat, ignésque cælestes multifariam orti adussisse compluriũ leui afflatu vestimenta maximè dicebãtur. Addita & vnum diem supplicatio est ex decreto pontificũ,quòd ædes Opis in Capitolio de cælo tacta erat. hostiis maioribus consules procurarunt,vrbémq; lustrauerunt. Sub idem tempus & ex Vmbria nunciatum est,semimarem duodecim fermè annos natum inuentum. id prodigium abominantes,arceri Romano agro,necariq; quàprimum iusserunt. Eodem anno Galli transalpini transgressi in Venetiam sine populatione aut bello,haud procul inde vbi nunc Aquileia est,locum oppido condendo ceperunt. Legatis Romanis de ea re trans Alpes missis responsum est,neque profectos ex authoritate gentis eos, nec quid in Italia facerent,se scire. L.Scipio ludos eo tempore quos bello Antiochi vouisse sese dicebat,ex col-
B lata ad id pecunia ab regibus ciuitatibúsq; per dies decem fecit. Legatum eum post damnationem & bona vẽdita missum in Asiam ad dirimenda inter Antiochum & Eumenem reges certamina,Valerius Antias est author. tum collatas ei pecunias, cõgregatósq; per Asiam artifices: & quorum ludorum post bellum,in quo votos diceret,mẽtionem non fecisset, de iis post legationem demum in senatu actum. Cum iam in exitu annus esset,Q.Martius absens magistratu abiturus erat. Sp.Posthumius quæstionibus cum summa fide curáque perfectis, comitia habuit. creati sunt consules Ap.Claudius Pulcher,M.Sempronius Tuditanus. Postero die prætores facti P.Cornelius Cethegus,A.Posthumius Albinus,C.Afranius Stellio, C.Atilius Serranus, L. Posthumius Tempsanus,M.Claudius Marcellus. Extremo anni,quia Sp.Posthumius COS. renunciauerat,peragrantem se propter quæstiones vtrunque litus Italiæ,desertas colonias Sipontum supero,Buxẽtum infero mari inuenisse, triumuiri ad colonos eò scribendos ex S C ab T. Mænio prætore vrbano creati sunt,L.Scribonius Libo,M.Tuccius,Cn.Bebius Pãphilus. Cum
C Perseo rege & Macedonibus bellũ quod imminebat,non vnde pleriq; opinantur,nec ab ipso Perseo caussas cepit. inchoata initia à Philippo sunt. & is ipse,si diutius vixisset,id bellũ gessisset. Vna ea res cum victo leges imponerentur,maximè angebat,quòd qui Macedonum ab se defecerant in bello,in eos ius sæuiendi ademptũ ei ab senatu erat: cum quia rem integrã Quintius in conditionibus pacis distulerat,nõ desperasset impetrari posse. Antiocho rege deinde bello superato ad Thermopylas,diuisis partibus, cum per eosdem dies cõsul Acilius Heracleam, Philippus Lamiam oppugnasset: capta Heraclea quia iussus abscedere à mœnibus Lamiæ erat, Romanisque oppidum deditum est,ægrè eam rem tulerat. permulsit iram eius consul,quòd ad Naupactum ipse festinans,quò se ex fuga Aetoli contulerant: Philippo permisit vt Athamaniæ & Aminandro bellũ inferret,& vrbes quas Thessalis Aetoli ademerant,regno adiiceret. Haud magno certamine & Aminandrum Athamania expulerat,& vrbes aliquot ceperat. Demetriadem quoque vrbem validam,& ad omnia opportunam,& Magnetum gentem suæ ditionis fe-
D cit. inde & in Thracia quasdam vrbes nouæ atque insuetæ libertatis vitio, seditionibus principum turbatas,partibus quæ domestico certamine vincerentur,adiungendo se,cepit. His sedata in præsentia regis ira in Romanos est: nunquam tamen remisit animum à colligendis in pace viribus,quibus quandocunque data fortuna esset,ad bellum vteretur. Vectigalia regni non fructibus tantùm agrorũ,portoriisque maritimis auxit,sed metalla etiam & vetera intermissa recoluit,& noua multis locis instituit. vt verò antiquam multitudinem hominũ, quæ belli cladibus amissa erat,restitueret: nõ sobolem tantùm stirpis parabat, cogẽdis omnibus procreare atq; educare liberos,sed Thracũ etiam magnam multitudinem in Macedoniã traduxerat: quietúsq; aliquandiu à bellis,omni cura in augendas regni opes intentus fuerat. Redière deinde caussæ quæ de integro iram mouerent in Romanos. Thessalorũ & Perræborum querelæ de vrbibus suis ab eo possessis,& legatorũ Eumenis regis de Thraciis oppidis per vim occupatis,traductáq; in Macedoniã multitudine,ita auditæ erant,vt eas non negligi satis appareret. Maximè moue-
E rat senatũ,quòd iam Aeni & Maroneæ affectari possessionem audierant,minus Thessalos curabant. Athamãnes quoque legati venerũt,non partis amissæ, non finium iacturã querentes, sed totam Athamaniam sub ius iudiciúmq; regis venisse. Et Maronitarum exules erant pulsi,quia libertatis caussam defendissent,ab regio præsidio. ii nõ Maroneam modò,sed etiam Aenum in potestate nunciabant Philippi esse. Venerant & à Philippo legati ad purganda ea,qui nihil nisi permissu Romanorum imperatorum factum affirmabant: ciuitates Thessalorum & Perræborum & Magnetum,& cum Aminandro Athamãnum gẽtem,in eadem caussa qua Aetolos,fuisse. Antiocho rege pulso,occupatum oppugnandis Aetolicis vrbibus consulem ad recipiendas eas ciuitates Philippum misisse. armis subactos parere. Senatus ne quid absente rege statueret,

legatos ad eas controuersias disceptandas misit, Q. Cæcilium Metellũ, M. Bebium Pamphilum, F T. Sempronium. Quorum sub aduentum, ad Thessalica Tempe omnibus iis ciuitatibus quibus cum rege disceptatio erat, concilium indictum est. Ibi cum Romani legati disceptatorum loco, Thessali Perrhæbique & Athamanes haud dubii accusatores, Philippus ad audienda crimina tanquam reus, consedissent: pro ingenio quisque eorum qui principes legationum erant, & gratia cum Philippo aut odio, acerbius leniúsve egerunt. In controuersiam autem veniebãt, Philippopolis, Tricca, Phaloria, & Eurymenæ, & cætera circa eas oppida: vtrum Thessalorum iuris, cum vi ademptæ possessæq; ab Aetolis forent (nam Philippũ Aetolis ademisse eas constabat) an Aetolica antiquitus ea oppida fuissent. ita enim Acilium regi concessisse, si Aetolorum fuissent: & si voluntate, non vi atque armis coacti, cum Aetolis essent. Eiusdem formulæ disceptatio de Perrhæborum Magnetúmque oppidis fuit. omnium enim iura possidendo per occasiones Aetoli miscuerant. Ad hæc quæ disceptationis erãt, querelæ Thessalorum adiectæ, quòd ea oppida, si iam G redderentur sibi, spoliata ac deserta redditurus esset. nã præter belli casibus amissos, quingentos principes iuuentutis in Macedoniam abduxisse, & opera eorum in seruilibus abuti ministeriis: & quæ reddiderit coactus Thessalis, inutilia vt redderet, curasse. Thebas Phthias vnum maritimum emporium fuisse quondã Thessalis quæstuosum & frugiferum. ibi nauibus onerariis cõparatis, regem, quæ præter Thebas Demetriadem cursum dirigerẽt, negociationem maritimam omnem eò auertisse. Iam ne à legatis quidem, qui iure gentium sancti sint, violandis abstinere. insidias positas euntibus ad T. Quintium. itaque ergo in tantum metum omnes Thessalos cõiectos, vt non in ciuitatibus suis, non in communibus gentis cõciliis quisquam hiscere audeat. procul enim abesse libertatis authores Romanos, lateri adhærere grauem dominum, prohibentem vti beneficiis populi Romani. quid autem si vox libera non sit, liberũ esse? nunc se fiducia & præsidio legatorum ingemiscere magis quàm loqui. nisi prouideant aliquid Romani, quo & Græcis Macedoniam accolentibus, metus & audacia Philippi minuatur, nequicquam & illum H victum, & se liberatos esse. vt equum tenacem non parentem, frenis asperioribus castigandum esse. Hæc acerbè postremi, cum priores leniter permulsissent iram eius, petentes vt ignosceret pro libertate loquentibus: & vt deposita domini acerbitate, assuesceret socium atque amicũ sese præstare, & imitaretur populum Romanũ, qui charitate quàm metu adiungere sibi socios mallet. Thessalis auditis, Perrhæbi Connocondylum, quod Philippus Olympiadẽ appellauerat, Perrhæbiæ fuisse, & vt sibi restitueretur, agebant. & de Malloea & Ericinio eadẽ postulatio erat. Athamanes libertatem repetebant, & castella Athenæum & Pœtneum. Philippus, vt accusatoris potius quam rei speciẽ haberet, & ipse à querelis orsus, Menelaidem in Dolopia quæ regni sui fuisset, Thessalos vi atq; armis expugnasse questus est. item Petrã in Pieria ab iisdem Thessalis Perrhæbisque captam. Xynias quidem haud dubiè Aetolicum oppidũ sibi eos contribuisse: & Paracheloida, quæ sub Athamania esset, nullo iure Thessalorum formulæ factã. Nam quæ sibi crimina obiiciãtur de insidiis legatorum, & maritimis portubus frequentatis aut desertis: alterum I deridiculum esse, se reddere rationem quos portus mercatores aut nautici petant. alterũ mores suos respuere. tot annos esse, per quos nunquã cessauerint legati nũc ad imperatores Romanos, nunc Romã ad senatum crimina de se deferre. quem vnquã verbo violatũ esse? semel ad Quintium euntibus insidias dici factas, sed quid iis acciderit, non adiici. quærentium quid falso obiiciant, cum veri nihil habeãt, ea crimina esse. insolenter & immodicè abuti Thessalos indulgentia populi Romani, velut ex diutina siti nimis auidè merã haurientes libertatem. ita, seruorum modo præter spem repentè manumissorum, licentiã vocis & linguæ experiri, & iactare sese insectatione & conuitiis dominorũ. Elatus deinde ira adiecit, nódum omnium dierum solem occidisse. Id minaciter dictum non Thessali modò in sese, sed etiam Romani acceperunt. & cum fremitus post eam vocem ortus, & tãdem sedatus esset: Perrhæborum inde Athamanúmque legatis respondit, eãdem de quibus illi agant, ciuitatum caussam esse. consulem Acilium & Romanos sibi dedisse eas, cum hostium essent. si suum munus qui dedissent, adimere velint, scire se cedendum esse: sed meliori ac fideliori amico in gratiã leuium & inutilium sociorum iniuriã eos esse K " facturos. nec enim vllius rei minus diuturnam esse gratiã quàm libertatis, præsertim apud eos qui malè vtendo eã corrupturi sint. Caussa cognita pronunciauerũt legati, placere deduci præsidia Macedonum ex iis vrbibus, & antiquis Macedoniæ terminis regnũ finiri. de iniuriis quas vltro citróque illatas querãtur, quo modo inter eas gẽtes & Macedonas disceptetur, formulam iuris exequendi constituendã esse. Inde grauiter offenso rege, Thessalonicen ad cognoscendum de Thraciæ vrbibus proficiscũtur. Ibi legati Eumenis, Si liberas esse Aenum & Maroneam velint Romani, nihil sui pudoris esse vltrà dicere, quàm vt admoneant, re, non verbo eos liberos

relinquant,

A relinquant, nec suum munus intercipi ab alio patiantur. sin autem minor cura sit ciuitatum
in Thracia positarũ, multo verius esse, quæ sub Antiocho fuerint, præmia belli Eumenem quàm
Philippum habere: vel pro patris Attali meritis bello quod aduersus Philippum ipsum gesserit
populus Romanus: vel suis, quòd Antiochi bello terra marique laboribus periculisque omni-
bus interfuerit. Habere eum præterea decem legatorum in eam rem præiudicium. qui cum
Chersonesum Lysimachiámque dederint, Maroneam quoque atque Aenum profectò dedisse,
quæ ipsa propinquitate regionis velut appendices maioris muneris essent. Nam Philippũ qui-
dem quo aut merito in populum Romanum, aut iure imperii, cum tam procul à finibus Ma-
cedoniæ absint, ciuitatibus his præsidia imposuisse? vocari Maronitas iuberent. ab iis certiora
omnia de statu ciuitatum earum scituros. Legati Maronitarum vocati, non vno loco tantum
vrbis præsidium regium esse, sicut in aliis ciuitatibus, dixerunt: sed pluribus simul, & plenam
B Macedonum Maroneam esse. itaque dominari assentatores regios: his solis loqui & in senatu
& in concionibus licere: eos omnes honores & capere ipsos, & dare aliis. optimum quenq;, qui-
bus libertatis, quibus legum cura sit: aut exulare pulsos patria, aut inhonoratos & deterioribus
obnoxios silere. De iure etiam finium pauca adiecerunt. Q. Fabium Labeonem, cum in regio-
ne ea fuisset, direxisse finem Philippo veterem viam regiam, quæ ad Thraciæ Paroreiam subeat,
nusquam ad mare declinantem: Philippum nouam postea deflexisse viam, qua Maronitarum
vrbes agrósque amplectatur. Ad ea Philippus longè aliam quàm aduersus Thessalos Perræ-
» bósque nuper, ingressus differendi viam, Non cum Maronitis, inquit, mihi aut cum Eumene
» disceptatio est, sed iam vobiscum Romani, à quibus nihil æqui me impetrare iamdiu animad-
» uerto. Ciuitates Macedonum quæ à me inter inducias defecerant, reddi mihi æquum cen-
» sebam: non quia magna accessio ea regni futura esset: (sunt enim & parua oppida, & in finibus
» extremis posita) sed quia multum ad reliquos Macedonas continendos exemplum pertine-
C bat. negatum est mihi. Bello Aetolico Lamiam oppugnare iussus à consule M. Acilio, cum diu
» fatigatus ibi præliis operibúsque essem: transcendentem me iam muros, à capta propè vrbe re-
» uocauit consul, & abducere copias inde coegit. ad huius solatium iniuriæ permissum est, vt
» Thessaliæ Perræbiæque & Athamanum reciperem quædam castella magis quàm vrbes. ea quo-
» que ipsa vos mihi Q. Cæcili paucos ante dies ademistis. Pro non dubio paulò antè, si diis pla-
» cet, legati Eumenis sumebant, quæ Antiochi fuerunt, Eumenem æquius esse quàm me habere.
» Id ego aliter longe iudico esse. Eumenes enim, non nisi vicissent Romani, sed nisi bellum ges-
» sissent, manere in regno suo non potuit. itaque ille vestrum meritum habet, nõ vos illius. mei
» autem regni tantũ aberat vt vlla pars in discrimine fuerit, vt tria millia talentûm, & quinqua-
» ginta tectas naues, & omnes Græciæ ciuitates, quas antea tenuissem, pollicentem vltro Antio-
» chum in mercedem societatis sim aspernatus. hostémque ei me esse prius etiam quàm M. Aci-
D lius exercitum in Græciam traiiceret, præ me tuli: & cum eo consule belli partem quancunq;
» mihi delegauit, gessi. & insequenti consuli L. Scipioni, cum terra statuisset ducere exercitum ad
» Hellespontum, non iter tantum per regnum nostrum dedi, sed vias etiam muniui, pontes fe-
» ci, commeatus præbui: nec per Macedoniam tantum, sed per Thraciam, vbi etiam inter cæte-
» ra pax quoque præstãda à barbaris erat. Pro hoc studio meo erga vos, ne dicam merito, vtrum
» adiicere vos Romani aliquid, & amplificare & augere regnum meum munificentia vestra o-
» portebat? an quæ haberem aut meo iure, aut beneficio vestro, eripere? id quod nunc facitis. Ma-
» cedonum ciuitates, quas regni mei fuisse fatemini, non restituuntur. Eumenes tanquam ad An-
» tiochum spoliandum me venit: & si diis placet, decem legatorum decretum calumniæ impu-
» dentissimæ prætendit, quo maxime & refelli & coargui potest. disertissime enim planissiméq;
» in eo scriptum est, Chersonesum & Lysimachiam Eumeni dari. vbi tandem Aenus & Maronea
» & Thraciæ ciuitates ascriptæ sunt? Quod ab illis ne postulare quidem est ausus, id apud vos
E tanquam ab illis impetrauerit, obtinebit? Quo in numero me apud vos esse velitis, refert. si
» tanquam inimicum & hostem insectari propositum est: pergite vt cœpistis, facere. sin aliquis re-
» spectus est mei, vt socii atque amici regis: deprecor ne me tanta iniuria dignũ iudicetis. Mo-
uit aliquantum oratio regis legatos. itaque medio responso rem suspenderunt. si decem lega-
torum decreto Eumeni datæ ciuitates eæ essent, nihil se mutare. si Philippus bello cepisset eas,
præmium victoriæ iure belli habiturum. si neutrum eorum foret, placere cognitionem senatui
reseruari: & vt omnia in integro manerent, præsidia quæ in iis vrbibus sint, deduci. Hæ caus-
sæ maxime animum Philippi alienauerunt ab Romanis, vt non à Perseo filio eius nouis caus-
sis motum, sed ob has à patre bellum relictum filio videri possit. Romæ nulla belli Macedo-
nici suspicio erat. L. Manlius proconsul ex Hispania redierat. cui postulanti ab senatu in æde

Bellonæ triumphum, rerum gestarum magnitudo impetrabilem faciebat, exemplum obstabat, F quòd ita comparatum more maiorum erat, ne quis qui exercitum non deportasset, triumpharet, nisi perdomitam pacatámque prouinciam tradidisset successori. medius tamẽ honos Manlio habitus, vt ouans vrbem iniret. Tulit coronas aureas quinquagintaduas: auri præterea pondo C X X X I I, argenti X V I millia, C C C. & pronunciauit in senatu, decem millia pondo argenti, & L X X X auri Q. Fabium quæstorem aduehere. id quoque se in ærarium illaturum. Magnus motus seruilis eo anno in Apulia fuit. Tarentum prouinciam L. Posthumius prætor habebat. is de pastorum coniuratione, qui vias latrociniis pascuáque publica infesta habuerant, quæstionem seuere exercuit. ad septem millia hominum condemnauit. multi inde fugerunt. de multis sumptum est supplicium. Consules diu retenti ad vrbem delectibus, tandem in prouincias profecti sunt. Eodem anno in Hispania prætores C. Calpurnius & L. Quintius, cum primo vere ex hybernis copias eductas in Beturia iunxissent: in Carpetaniam G vbi hostium castra erant, progressi sunt, communi animo consilióque parati rem gerere. Haud procul Hippone & Toleto vrbibus inter pabulatores pugna orta est. quibus dum vtrinque subuenitur à castris, paulatim omnes copiæ in aciem eductæ sunt. in eo tumultuario certamine & loca sua, & genus pugnæ pro hoste fuere. duo exercitus Romani fusi, atque in castra compulsi sunt. non institere perculsis hostes. Prætores Romani, ne postero die castra oppugnarẽtur, silentio proximæ noctis tacito signo exercitum abduxerunt. Luce prima Hispani acie instructa ad vallum accesserunt: vacuáque præter spem castra ingressi, quæ derelicta inter nocturnam trepidationem erant, diripuerunt: regressique in sua castra paucos dies quietis statiuis manserunt. Romanorum sociorumque in prælio fugáque ad quinque millia occisa: quorum se spoliis hostes armarũt. inde ad Tagum flumen profecti sunt. Prætores interim Romani omne id tempus contrahendis ex ciuitatibus sociis Hispanorum auxiliis, reficiendisque ab terrore aduersæ pugnæ militum animis consumpserunt. vbi satis placuere vires, & iam miles quoque ad delẽdam H priorem ignominiam hostem poscebat: X I I millia passuum ab Tago flumine posuerunt castra. inde tertia vigilia sublatis signis, quadrato agmine principio lucis ad Tagi ripam peruenerunt. Trans fluuium in colle hostium castra erant. extemplo quà duobus locis vada nudabat amnis, dextera parte Calpurnius, læua Quintius exercitum traduxerunt, quieto hoste, dum miratur subitum aduentum, consultátque quì tumultum iniicere trepidantibus in ipso transitu amnis potuisset. interim Romani impedimentis quoque omnibus traductis, contractísque in vnum locum, quia iam moueri videbant hostem, nec spacium erat castra communiendi, aciem instruxerunt. in medio locatæ, quinta Calpurnii legio, & octaua Quintii. id robur totius exercitus erat. campum apertum vsque ad hostium castra habebant, liberum à metu insidiarum. Hispani posteaquam in citeriore ripa duo Romanorũ agmina conspexerunt, vt priusquam se iungere atque instruere possent, occuparent eos, castris repente effusi cursu ad pugnam tendunt. Atrox in principio prælium fuit, & Hispanis recenti victoria inflatis, & insueta ignominia milite Romano accenso. acerrime media acies, duæ fortissimæ legiones dimicabãt. quas cum aliter moueri loco non posse hostis cerneret, cuneo instituit pugnare: & vsque plures confertioresque medios vrgebant. Ibi posteaquam laborare aciem Calpurnius prætor vidit, T. Quintilium Varum & L. Iuuentium Taluam legatos ad singulas legiones adhortandas propere mittit. I docere & monere iubet, in illis spem omnem vincendi & retinendæ Hispaniæ esse. si illi loco cedant, neminem eius exercitus non modo Italiam, sed ne Tagi quidem vlteriorem ripam vnquam visurum. ipse cum equitibus duarum legionum paululum circunuectus, in cuneum hostium, qui mediam vrgebat aciem, ab latere incurrit: Quintius cum suis equitibus alterum hostium latus inuadit. sed longe acrius Calpurniani equites pugnabant, & prætor ipse ante alios. nam & primus hostem percussit, & ita se immiscuit mediis, vt vix vtrius partis esset, nosci posset. & equites prætoris eximia virtute, & equitum pedites accensi sunt. pudor mouit primos centuriones, qui inter tela hostium prætorem conspexerunt. itaque vrgere signiferos pro se quisque, K iubere inferre signa, & confestim militem sequi. renouatur ab omnibus clamor. impetus fit velut ex superiore loco. haud secus ergo quàm torrentis modo fundunt sternúntque perculsos: nec sustinere alii super alios inferentes sese possunt. fugientes in castra, equites persecuti sunt, & permisti turbæ hostium intra vallum penetrauerunt. vbi ab relictis in præsidio castrorum prælium instauratum: coactique sunt Romani equites descendere ex equis. dimicantibus iis legio quinta superuẽnit: deinde, vt quæque potuerant, copiæ affluebant. Cæduntur passim Hispani per tota castra. nec plus quàm quatuor millia hominum effugerunt. inde tria millia ferè qui arma retinuerant, montẽ propinquum ceperunt. mille semiermes maxime per agros palati sunt.

supra

A supra XXXV millia hostium fuerant, ex quibus tam exigua pars pugnæ superfuit. signa capta CXXXIII, Romani sociique paulo plus sexcēti, & prouincialium auxiliorum CL fermè ceciderunt. tribuni militum quinque amissi, & pauci equites Romani, cruentæ maxime victoriæ speciem fecerunt. In castris hostium, quia ipsis spacium sua communiendi non fuerat, manserunt. Pro concione postero die laudati, donatique à C. Calpurnio equites phaleris. pronunciauitque, eorum maxime opera hostes fusos, castra capta & expugnata esse. Quintius alter prætor suos equites catellis ac fibulis donauit. donati & centuriones ex vtriusque exercitu permulti, maxime qui mediam aciem tenuerunt. Consules delectibus, aliisque quæ Romæ agendæ erant, peractis rebus, in Ligures prouinciam exercitum duxerunt. Sempronius à Pisis profectus in Apuanos Ligures, vastando agros, vrendóque vicos & castella eorum, aperuit saltum vsque ad fluuium Macram, & Lunæ portum. Hostes montem antiquam sedem maiorū suorum
B ceperūt. & inde superata locorum iniquitate, prælio deiecti sunt. Et Ap. Claudius felicitatem virtutémque collegæ in Liguribus Ingaunis æquauit secundis aliquot præliis: sex præterea oppida eorum expugnauit. multa millia hominum in iis cepit. belli authores III & XL securi percussit. Iam comitiorum appetebat tempus. prior tamen Claudius quàm Sempronius, cui sors comitia habendi obtigerat, Romam venit: quia P. Claudius frater eius consulatum petebat. Competitores habebat patricios, L. Aemylium, Q. Fabium Labeonem, Ser. Sulpitiū Galbam, veteres candidatos, & ab repulsis eo magis debitum, quia primò negatus erat, honorem repetentes. etiam quia plus quàm vnum ex patriciis creari non licebat, arctior petitio quatuor petentibus erat. Plebeii quoque gratiosi homines petebant, L. Porcius, Q. Terētius Culleo, Cn. Bebius Pamphilus. & ii repulsi, in spem impetrādi tandem aliquando honoris dilati. Claudius vnus ex omnibus nouus candidatus erat. Opinione hominum haud dubie destinabantur Q. Fabius Labeo, & L. Porcius Licinius. sed Claudius consul sine lictoribus cum fratre toto foro
C volitando, clamitantibus aduersariis, & maiore parte senatus, meminisse eum debere prius se consulem populi Romani, quàm fratrem P. Claudii esse: quin ille sedens pro tribunali aut arbitrum, aut comitiorum tacitum spectatorem se præberet? coerceri tamē ab effuso studio nequiit. Magnis contentionibus tribunorum quoque plebis, qui aut contra cōsulem, aut pro studio eius pugnabant, comitia aliquoties turbata: donec peruicit Appius, vt deiecto Fabio, fratrem traheret. Creatus P. Claudius Pulcher, præter spem suam & cæterorum: locū suum tenuit L. Porcius Licinius, quia moderatis studiis, non vi Claudiana inter plebeios certatum est. Prætorum inde comitia sunt habita. C. Decimius Flauus, P. Sempronius Longus, P. Cornelius Cethegus, Q. Næuius Matho, C. Sempronius Blæsus, A. Terentius Varro, prætores facti. Hæc eo anno quo Ap. Claudius, M. Sempronius consules fuerunt, domi militiæque gesta. Principio insequentis anni, quo P. Claudius, L. Porcius consules erant: cum Q. Cæcilius, M. Bebius & T. Sempronius, qui ad disceptandum inter Philippum & Eumenem reges Thessalorúmque ciuitates missi erant, le-
D gationem renunciassent: regum quoque eorum ciuitatúmq; legatos in senatum introduxerunt. Eadem vtrinque iterata, quæ dicta apud legatos in Græcia erāt. Aliam deinde legationem nouam Patres, cuius princeps Ap. Claudius fuit, in Macedoniam & in Græciam decreuerunt ad visendum, redditæne ciuitates Rhodiis & Thessalis & Perræbis essent. Iisdem mandatum, vt ab Aeno & Maronea præsidia deducerentur, maritimáque omnis Thraciæ ora à Philippo & Macedonibus liberaretur. Peloponnesum quoque adire iussi, vnde prior legatio discesserat incertiore statu rerum, quàm si non venissent. nam super cætera etiam sine responso dimissi, nec datum petentibus erat Achæorum concilium. de qua re querente grauiter Q. Cæcilio, simul Lacedæmoniis deplorantibus mœnia diruta, abductam plebem in Achaiam & venundatam, ademptas quibus ad eam diem ciuitas stetisset, Lycurgi leges: Achæi maxime cōcilii negati crimen excusabant, recitando legem, quæ nisi belli pacísve caussa, & cum legati ab senatu cum literis, aut scriptis mandatis venirent, vetaret indici concilium. Ea ne postea excusatio esset,
E ostendit senatus curæ iis esse debere, vt Romanis legatis semper adeundi concilium gentis potestas fieret: quemadmodum & illis, quoties vellēt, senatus daretur. Dimissis iis legationibus, Philippus à suis certior factus, cedendum ciuitatibus, deducendáq; præsidia esse, infensus omnibus, in Maronitas iram effundit. Onomasto qui præerat maritimæ oræ, mandat vt partis aduersæ principes interficeret. Ille per Casandrum quendam vnum ex regiis iamdiu habitantē Maroneæ, nocte Thracibus intromissis, velut in bello capta vrbe, cædem fecit. Id apud Romanos legatos querentes tam crudeliter aduersus innoxios Maronitas, tam superbe aduersus populum Romanum factum, vt quibus libertatem restituendam senatus censuisset, ii pro hostibus trucidarentur: abnuebat quicquam eorum ad se, aut quenquam suorum pertinere. seditione inter

ipsos dimicatum, cum alii ad se, alii ad Eumenem ciuitatem traherent. id facilè sciturós esse, si F
percunctarentur ipsos Maronitas: haud dubius, perculsis omnibus terrore tam recentis cædis,
neminem hiscere aduersus se ausurum. Negare Appius, rem euidentem pro dubia quærendam:
si ab se culpam remouere vellet, Onomastum & Casandrũ, per quos acta res diceretur, mitteret
Romam, vt eos senatus percũctari posset. Primò adeo perturbauit ea vox regem, vt non color,
non vultus ei constaret. deinde collecto tandem animo, Casandrũ qui Maroneæ fuisset, si vtiq;
vellent, se missurum dixit. ad Onomastum quidem quid eam rem pertinere, qui nó modo Maroneæ,
sed ne in regione quidem propinqua fuisset? Et parcebat magis Onomasto honoratiori
amico, & eundem indicem haud paulo plus timebat: quia & ipse sermoné cum eo contulerat,
& multorum talium ministrum & conscium habebat. Casander quoque missis qui per Epirum
ad mare prosequerentur eum, nequã indicium emanaret, veneno creditur sublatus. Et legati
à Philippi colloquio ita digressi sunt, vt præ se ferrent nihil eorũ sibi placere: & Philippus minime G
quin rebellandum esset dubius, quia tamen immaturæ ad id vires erant: ad moram interponédam
Demetrium minorem filium mittere Romam simul ad purganda crimina, simul ad
deprecandam iram senatus statuit: satis credens ipsum etiam iuuenem, quód Romæ obses specimen
regiæ indolis dedisset, aliquid momenti facturum. Interim per speciem auxilii Byzantiis
ferendi, re ipsa ad terrorem regulis Thracum iniiciédum profectus, perculsis iis vno prælio, &
Amadoco duce capto, in Macedoniã rediit: missis ad accolas Istri fluminis barbaros, vt in Italiam
irrumperent, solicitandos. Et in Peloponneso aduentus Romanorum legatorum, qui ex
Macedonia in Achaiam ire iussi erant, expectabatur. aduersus quos vt præparata consilia haberent,
Lycortas prætor concilium indixit. Ibi de Lacedæmoniis actum. Ex hostibus eos accusatores
factos. & periculum esse, ne victi magis timendi forent, quàm bellantes fuissent: quippe in
bello sociis Romanis Achæos vsos: nunc eosdem Romanos æquiores Lacedæmoniis q̃ Achæis
esse: vbi Areus etiam & Alcibiades, ambo exules, suo beneficio restituti, legationem Romam ad- H
uersus gétem Achæorum ita de ipsis meritam suscepissent: adeóque infesta oratione vsi essent, vt
patria pulsi, non restituti in eam viderentur. Clamor vndique ortus, referret nominatim de
iis. & cum omnia ira, non consilio gererentur, capitis damnati sunt. Paucos post dies Romani
legati venerunt. his Clitore in Arcadia datum est concilium. Priusquam agerent quicquã, terror
Achæis iniectus erat, & cogitatio, quàm non ex æquo disceptatio futura esset, quód Areum
& Alcibiadem capitis ab se in concilio proximo damnatos, cum legatis videbant: nec hiscere
quisquam audebat. Appius ea quæ apud senatum questi erant Lacedæmonii, displicere senatui
ostendit: cædem primùm ad conflictũ factam eorum, qui à Philopœmene ad caussam dicédam
euocati venissent: deinde cum in homines ira sæuitum esset, ne in vlla parte crudelitas eorum
cessaret: muros dirutos vrbis nobilissimæ esse, leges vetustissimas abrogatas, inclytamque per
gentes Lycurgi disciplinam sublatã. Hæc cum Appius dixisset, Lycortas, & quia prætor, & quia
Philopœmenis authoris omnium quæ Lacedæmone acta fuerant, factionis erat, ita respondit: I
Difficilior nobis Ap. Claudi apud vos oratio est, quàm Romæ nuper apud senatum fuit. tunc
enim Lacedæmoniis accusantibus respondédum erat: nunc à vobis ipsis accusati sumus, apud
quos caussa dicenda est. quam iniquitatem conditionis subimus illa spe, iudicis animo te auditurum
esse, posita cõtentione qua paulò antè egisti. Ego certe cum ea quæ & hic antea apud Q.
Cæcilium, & postea Romæ questi sunt Lacedæmonii, à te paulò antè relata sint: non tibi, sed illis
me apud te respondere credam. Cædem obiicitis eorum qui à Philopœmene prætore euocati
ad caussam dicendam, interfecti sunt. hoc ego crimen non modo non à vobis Romani, sed
ne apud vos quidem nobis obiiciendum fuisse arbitror. quid ita? quia in vestro fœdere erat, vt
maritimis vrbibus abstinerent Lacedæmonii. Quo tempore armis captis vrbes à quibus abstinere
iussi erant, nocturno impetu occupauerunt: si T. Quintius, si exercitus Romanus, sicut antea,
in Peloponneso fuisset, eò nimirum capti & oppressi confugissent. cũ vos procul essetis: quò
alio, nisi ad nos socios vestros, quos antea Gytheo opem ferenteis, quos Lacedæmoné vobiscum K
simili de caussa oppugnanteis viderant, confugerent? Pro vobis igitur iustum piúmque bellum
suscepimus. quod cum alii laudent, reprehendere ne Lacedæmonii quidem possint, & dii quoque
ipsi comprobauerint, qui nobis victoriam dederunt: quonam modo ea quæ belli iure acta
sunt, in disceptationem veniunt? quorum tamen maxima pars nihil pertinet ad nos. nostrum
est, quód euocauimus eos ad caussam dicendam, qui ad arma multitudinem exciuerant, qui expugnauerant
maritima oppida, qui diripuerant, qui cædem principũ fecerant. quod vero illi
venientes in castra interfecti sunt: vestrum est Areu & Alcibiade, qui nunc nos, si diis placet, accusatis:
non nostrum. Exules Lacedæmoniorum, quo in numero ii quoque duo fuerunt, & tunc

nobiscum

A nobiſcum erant:quòd domicilio ſibi delegerant maritima oppida,ſe peritos credentes, in eos
quorum opera patria extorres, ne in tuto quidem exilio poſſe conſeneſcere ſe indignabantur,
impetum fecerunt.Lacedæmonii igitur Lacedæmonios,non Achæi interfecerunt. nec iure,an
iniuria cæſi ſint, argumentari refert. Atenim illa certe veſtra ſunt Achæi, quòd leges diſcipli-
námque vetuſtiſſimam Lycurgi ſuſtuliſtis,quòd muros diruiſtis. quæ vtraque ab iiſdem obiici
qui poſſunt,cum muri Lacedæmoniis non ab Lycurgo,ſed paucos ante annos ad diſſoluẽdam
Lycurgi diſciplinam exſtructi ſint?tyranni enim nuper eos arcem & munimẽtum ſibi,non ci-
uitati parauerunt. & ſi exiſtat hodie ab inferis Lycurgus, gaudeat ruinis eorum,& nunc ſe pa-
triam & Spartam antiquam agnoſcere dicat.Non Philopœmena expectare,nec Achæos,ſed vos
ipſi Lacedæmonii veſtris manibus amoliri & diruere omnia tyrannidis veſtigia debuiſtis. ve-
ſtræ enim illæ deformes veluti cicatrices ſeruitutis erant. & cum ſine muris per octingentos
B propè annos liberi, aliquando etiam principes Græciæ fuiſſetis:muris velut compedibus cir-
cundatis vincti per centum annos ſeruiſtis.Quod ad leges ademptas attinet: ego antiquas La-
cedæmoniis leges tyrannos ademiſſe arbitror:nos non ſuas ademiſſe,quas non habebant,ſed
noſtras leges dediſſe:nec male conſuluiſſe ciuitati,cum concilii noſtri eam fecerimus,& nobis
miſcuerimus:vt corpus vnum & concilium totius Peloponneſi eſſet.tũc opinor,ſi aliis ipſi le-
gibus viueremus,alias iſtis iniunxiſſemus, queri ſe iniquo iure eſſe, & indignari poſſent. Scio
ego Appi Claudi hanc orationem,qua ſum adhuc vſus, neque ſociorum apud ſocios,neque li-
beræ gentis eſſe:ſed ſeruorum verius diſceptantium apud dominos. nam ſi non vana illa vox
præconis fuit,qua liberos eſſe omniũ primos Achæos iuſſiſtis: ſi fœdus ratum eſt:ſi ſocietas &
amicitia ex æquo obſeruatur:cur ego quid Capua capta feceritis Romani,non quæro:vos ratio-
nem repoſcitis,quid Achæi Lacedæmoniis bello victis fecerimus?Interfecti aliqui ſunt,finge,à
nobis.quid?vos ſenatores Campanos ſecuri non percuſſiſtis?muros diruimus.vos non muros
C tantum,ſed vrbem & agros ademiſtis.Specie,inquis,æquum eſt fœdus.apud Achæos, re preca-
ria libertas:apud Romanos etiam imperiũ eſt.Sentio Appi:& ſi non oportet,non indignor.ſed
oro vos,quantũlibet interſit inter Romanos & Achæos,modò ne in æquo hoſtes veſtri noſtriq;
apud vos ſint,ac nos ſocii:imò ne meliore iure ſint.nam vt in æquo eſſent,nos fecimus,cũ le-
ges iis noſtras dedimus:cum vt Achæi concilii eſſent,effecimus.Parum eſt victis,quod victori-
bus ſatis eſt:plus poſtulant hoſtes,quàm ſocii habent.quæ iureiurando,quæ monumentis lite-
rarum in lapide inſculptis in æternam memoriam ſancta atque ſacrata ſunt, ea cum periurio
noſtro tollere parant. Veremur quidem vos Romani:&,ſi ita vultis,etiam timemus:ſed plus &
veremur & timemus deos immortales. Cum aſſenſu maximæ partis eſt auditus: & locutum
omnes pro maieſtate magiſtratus cenſebant : vt facile appareret, molliter agendo dignitatem
ſuam tenere Romanos non poſſe. Tum Appius ſuadere ſe magnopere Achæis dixit, vt dum
liceret voluntate ſua facere,gratiam inirent,ne mox inuiti & coacti facerent. Hæc vox audita
D quidem cum omnium gemitu eſt,ſed metum iniecit imperata recuſandi.id modò petierunt,vt
Romani,quæ viderentur,de Lacedæmoniis mutarent:nec Achæos religione obſtringerent, ir-
rita ea quæ iureiurando ſanxiſſent,faciendi. damnatio tantum Arei & Alcibiadis, quæ nuper
facta erat,ſublata eſt. Romæ principio eius anni cum de prouinciis conſulum & prætorum
actum eſſet:conſulibus Ligures,quia bellum nuſquam alibi erat,decreti.Prr.C. Decimius Fla-
uus vrbanam,P.Cornelius Cethegus inter ciues & peregrinos ſortiti ſunt:C.Sempronius Blæ-
ſus Siciliam,Q.Næuius Matho Sardiniã,& vt idem de veneficiis quæreret:A. Terentius Var-
ro Hiſpaniam citeriorem,P.Sempronius Longus Hiſpaniam vlteriorem. De iis duabus pro-
uinciis legati per id ferè tẽpus L.Iuuẽtius Talua,& T.Quintilius Varus venerunt, qui quan-
tum bellum iam profligatum in Hiſpania eſſet,ſenatu edocto,poſtularunt ſimul,vt pro rebus
tam proſpere geſtis diis immortalibus haberetur honos,& vt prætoribus exercitum deportare
liceret.Supplicatio in biduum decreta eſt.de legionibus deportandis, cum de conſulum præ-
E torúmque exercitibus ageretur, rem integram referri iuſſerunt.Paucos poſt dies COSS.in Li-
gures binæ legiones,quas Appius Claudius & M.Sempronius habuerant,decretæ ſunt.De ex-
ercitibus Hiſpanienſibus magna cõtentio fuit inter nouos Prr.& amicos abſentium,Calpur-
nii Quintiique. vtraque cauſſa tribunum plebis,vtraque conſulem habebat.hi ſe interceſſuros
S C.ſi deportandos cenſerent exercitus,denunciabant.illi,ſi hæc interceſſio fieret,nullam rem
aliam ſe decerni paſſuros. Victa poſtremò abſentium gratia eſt:& S C factum, vt Prr. quatuor
millia peditum Romanorum ſcriberent,quadringentos equites, & quinque millia ſociorum
peditum Latini nominis,quingentos equites,quos ſecum in Hiſpaniam portarent.cum eas le-
giones quatuor deſcripſiſſent,quod plus quàm quina millia peditum,treceni equites in ſingu-

lis legionibus esset, dimitterent: eos primùm qui emerita stipendia haberent, deinde vt cu- F
iusq; fortissima opera Calpurnius & Quintius in prælio vsi essent. Hac sedata contétione, alia
subinde C. Decimii Pr. morte exorta est. Cn. Sicinius, & L. Puppius, qui ædiles proximo anno
fuerát: & C. Valerius flamé Dialis, & Q. Fuluius Flaccus: is quia ædilis curulis designatus erat,
sine toga candida, sed maxima ex omnibus contentione petebat: certaménque ei cum flamine
erat. & posteaquam primò æquare, mox superare etiam est visus: pars tribunorum plebis nega-
re rationem eius habendam esse, quòd duos simul vnus magistratus, præsertim curules, neque
capere posset, nec gerere: pars legibus eum solui æquum censere, vt quem vellet Pr. creandi po-
pulo potestas fieret. L. Porcius COS. primò in ea sententia esse, ne nomen eius acciperet. dein-
de vt ex authoritate senatus idem faceret, conuocatis patribus referre se ad eos dixit, quòd nec
iure vllo, nec exemplo tolerabili liberæ ciuitati, ædilis curulis designatus præturam peteret: si-
bi, nisi quid aliud iis videretur, in animo esse è lege comitia habere. Patres censuerunt, vti L. G
Porcius COS. cum Q. Fuluio ageret, ne impedimento esset quo minus comitia Pr. in locum
C. Decimii subrogandi è lege haberentur. Agenti COS. ex SC respondit Flaccus, nihil quod
se indignum esset, facturum. Medio responso spem ad voluntatem interpretantibus fecerat, ces-
surum patrum authoritati esse. comitiis acrius etiam quàm antè petebat, criminãdo extorqueri
sibi à COS. & senatu PR beneficium: & inuidiam geminati honoris fieri: tanquam non ap-
pareret, vbi designatus Pr. esset, extemplo ædilitate se abdicaturum. COS. cum & pertinaciam
petentis crescere, & fauorem populi magis magisq; in eum inclinari cerneret, dimissis comitiis
senatum vocauit. censuerunt frequentes, quoniam Flaccum authoritas patrum nihil mouisset,
ad populum cum Flacco agendum. Concione aduocata cum egisset COS. ne tum quidem de
sententia motus, gratias PR egit, quòd tanto studio, quotiescunque declarandæ voluntatis po-
testas facta esset, Pr. se voluisset facere. ea sibi studia ciuium suorum destituere nó in animo esse.
Hæc vero tam obstinata vox tantum ei fauorem accendit, vt haud dubius Pr. esset, si COS. ac- H
cipere nomen vellet. Ingens certamen tribunis & inter seipsos, & cum COS. fuit: donec sena-
tus à COS. est habitus, decretúmque, quoniam prætoris subrogandi comitia ne legibus fierét,
pertinacia Q. Flacci, & praua studia hominum impedirent, senatum censere satis prætorũ esse:
P. Cornelius vtranque in vrbe iurisdictionem haberet: Apollinique ludos faceret. His comi-
tiis prudentia & virtute senatus sublatis, alia maioris certaminis, quo & maiore de re, & inter
plures potentiorésque viros, sunt exorta. Censuram summa contentione petebant L. Valerius
Flaccus, P. & L. Scipiones, Cn. Manlius Volso, L. Furius Purpurio, patricii: plebeii autem, M. Por
cius Cato, M. Fuluius Nobilior, T. & M. Sempronii, Longus & Tuditanus. sed omneis patricios
plebeiósque nobilissimarũ familiarum M. Porcius longe anteibat. In hoc viro tanta vis ani-
mi ingeniíque fuit, vt quocunque loco natus esset, fortunam sibi ipse facturus fuisse videretur.
nulla ars neque priuatæ neque publicæ rei gerendæ ei defuit. vrbanas rusticásque res pariter
callebat. ad summos honores alios scientia iuris, alios eloquentia, alios gloria militaris proue- I
xit. huic versatile ingenium sic pariter ad omnia fuit, vt natum ad id vnũ diceres, quodcunq;
ageret. in bello manu fortissimus, multisque insignibus clarus pugnis: idem posteaquam ad ma
gnos honores peruenit, summus imperator: idem in pace, si ius consuleres, peritissimus: si caus-
sa oranda esset, eloquentissimus. nec is tantum, cuius lingua viuo eo viguerit, monumentũ elo-
quentiæ nullum extet. viuit imò vigétque eloquentia eius, sacrata scriptis omnis generis. ora-
tiones & pro se multæ, & pro aliis, & in alios. nam non solum accusando, sed etiam caussam di
cendo fatigauit inimicos. simultates nimio plures & exercuerunt eum, & ipse exercuit eas. nec
facilè dixeris, vtrum magis presserit eum nobilitas, an ille agitauerit nobilitaté. Asperi procul-
dubio animi, & linguæ acerbæ, & immodicè liberæ fuit: sed inuicti cupiditatibus animi, & rigi-
dæ innocentiæ: contemptor gratiæ, diuitiarum: in parsimonia, in patientia laboris periculiq;,
ferrei propè corporis animiq;: quem ne senectus quidem, quæ soluit omnia, fregerit: qui sextum
& octogesimum annum agens caussam dixerit, ipse pro se orauerit, scripseritque: nonagesimo K
anno Sergium Galbam ad populi adduxerit iudicium. Hunc sicut omni vita, ita tum petétem
premebat nobilitas: cósenserántq; præter L. Flaccum, qui collega in consulatu fuerat, candidati
omnes ad deiiciendum honore: non solum vt ipsi potius adipiscerétur, nec quia indignaban-
tur nouum hominem censorem videre: sed etiam quòd tristem censuram, periculosámque mul-
torum famæ, & ab læso à plerisque, & lædendi cupido expectabant. etenim tum quoque mini-
tabundus petebat, refragari sibi qui liberam & fortem censuram timerent, criminando. & si-
mul L. Valerio suffragabatur: illo vno collega castigare se noua flagitia, & priscos mores reuo-
care posse. His accensi homines, aduersa nobilitate non M. Porcium modò censorem fecerunt,

A sed etiam collegam ei L. Valerium Flaccum adiecerunt. Secundū comitia censorum COSS. prætorésque in prouincias profecti sunt, præter Q. Nævium. quem quatuor non minus menses, priusquam in Sardiniam iret, quæstiones veneficii, quarum magnam partem extra vrbem per municipia conciliabuláque habuit, quia ita aptius visum erat, tenuerunt. Si Antiati Valerio credere libet, ad duo hominum millia damnauit. Et L. Posthumius Pr. cui Tarentum prouincia euenerat, magnas pastorum coniurationes vindicauit, & reliquias Bacchanalium quæstionis cum omni executus est cura. multos qui aut citati non affuerant, aut vades deseruerant in ea regione Italiæ latentes, partim noxios iudicauit, partim comprehensos Romam ad senatum misit. in carcerem omnes à P. Cornelio coniecti sunt. In Hispania vlteriore, fractis proximo bello Lusitanis, quietæ res fuerunt. In citeriore A. Terentius in Suessetanis oppidū Corbionē vineis & operibus expugnauit, captiuos vēdidit. quieta deinde hyberna & citerior prouincia habuit. B Veteres Prr. C. Calpurnius Piso, & L. Quintius Romam redierunt: vtriq; magno patrum consensu triumphus est decretus. prior C. Calpurnius de Lusitanis & Celtiberis triumphauit. coronas aureas tulit LXXXIII: & duodecim M pondo argenti. paucos post dies L. Quintius Crispinus ex iisdem Lusitanis Celtiberisq; triumphauit. tantūdem auri atque argenti in eo triumpho translatum. Censores M. Porcius & L. Valerius metu mista expectatione senatum legerunt. septem mouerunt senatu: ex quibus vnum insignem & nobilitate & honoribus, L. Quintium Flamininum consularem. Patrum memoria institutum fertur, vt censores motis è senatu ascriberent notas. Catonis & aliæ quidem acerbæ orationes extant in eos quos aut senatorio loco mouit, aut quibus equos ademit. longe grauissima in L. Quintiū oratio est: qua si accusator ante notam, non censor post notam vsus esset, retinere Quintium in senatu ne frater quidem T. Quintius, si tum censor esset, potuisset. Inter cætera obiecit ei Philippum Pœnum, carum ac nobile scortum ab Roma in Galliam prouinciam spe ingētium donorum perductum. C cum puerum, per lasciuiam cum cauillaretur, exprobrare consuli persæpe solitum, quòd sub ipsum spectaculum gladiatorium abductus ab Roma esset, vt obsequiū amatori iactaret. forte epulantibus iis, cum iam vino incaluissent, nunciatum in conuiuio esse, nobilem Boium cum liberis transfugam venisse. conuenire COS. velle, vt ab eo fidem præsens acciperet. introductum in tabernaculum, per interpretem alloqui COS. cœpisse. inter cuius sermonem Quintius scorto, vis tu, inquit, quoniam gladiatorium spectaculum reliquisti, iam hunc Gallum morientem aspicere? & cum is vixdum seriò annuisset, ad nutum scorti COS. stricto gladio, qui super caput pendebat, loquenti Gallo caput primùm percussisse, deinde fugienti, fidémque P R atque eorum qui aderant imploranti, latus transfodisse. Valerius Antias, vt qui nec Catonis orationem legisset, & fabulæ tātum sine authore editæ credidisset: aliud argumentum, simile tamē & libidine & crudelitate, peragit. Placentiæ famosam mulierem, cuius amore deperiret, in conuiuiū accersitam scribit. ibi iactantem sese scorto inter cætera retulisse quàm D acriter quæstiones exercuisset, & quàm multos capitis damnatos in vinculis haberet, quos securi percussurus esset. tum illam infra eum accubantem negasse vnquā vidisse quenquam securi ferientem, & peruelle id videre. hic indulgētem amatorem vnum ex illis miseris attrahi iussum securi percussisse. Facinus, siue eo modo quo cēsor obiecit, siue vt Valerius tradit, commissum est, sæuum atq; atrox: inter pocula atq; epulas, vbi libare diis dapes, vbi bene precari mos esset, ad spectaculum scorti procacis in sinu COS. recubantis, mactatam humanam victimam esse, & cruore mensam respersam. In extrema oratione Catonis conditio Quintio fertur, vt si id factum negaret, cæteráque quæ obiecisset, spōsione defenderet sese: sin fateretur, ignominiáne sua quenquam doliturum censeret, cum ipse vino & venere amens, sanguine hominis in conuiuio lusisset? In equitatu recognoscendo L. Scipioni Asiatico ademptus equus. in censibus quoque accipiendis tristis & aspera in omnes ordines censura fuit. ornamenta & vestem muliebrem & vehicula quæ pluris quàm quindecim milliū æris essent, in censum referre viatores iussi. item E mancipia minora annis XX, quæ post proximum lustrum X millibus æris aut eo pluris venissent, vti ea quoque decem, tanto pluris quàm quanti essent, æstimarētur, & his rebus omnibus terni in millia æris attribuerentur. Aquam publicam omnem in priuatum ædificium aut agrum fluentem ademerunt. & quæ in loca publica inædificata, immolitáve priuati habebant, intra dies XXX demoliri sunt. opera deinde facienda ex pecunia in eam rem decreta, lacus sternendos lapide, detergendásque quà opus esset cloacas: in Auentino, & in aliis partibus, quà nondum erant, faciendas locauerunt. & separatim Flaccus molem ad Neptunias aquas, vt iter populo esset, & viam per Formianum mōtem. Cato atria duo, Mænium & Titium in latomiis, & quatuor tabernas in publicum emit: basilicámq; ibi fecit, quæ Porcia appellata est. & vectiga-

lia summis preciis,vltro tributa infimis locauerūt. Quas locationes cum senatus precibus & F
lachrymis publicanorum victus induci,& de integro locari iussisset:censores edicto summotis
ab hasta qui ludificati priorem locationem erant,omnia eadem paulum imminutis preciis lo
cauerunt.Nobilis censura fuit,simultatúmque plenaşquæ M.Porcium,cui acerbitas ea assigna-
batur,per omnem vitam exercuerunt. Eodem anno coloniæ duæ, Pollentia in Picenum,Pi-
saurum in Gallicum agrum deductæ sunt.sena iugera in singulos data.diuiserunt agrum,colo-
niásque deduxerunt iidem triumuiri,Q.Fabius Labeo,& M. & Q.Fuluii,Flaccus & Nobilior.
COSS. eius anni nec domi nec militiæ memorabile quicquam egerunt.in insequentem an-
num crearunt COSS. M.Claudium Marcellum,Q.Fabium Labeonem.M. Claudius,Q.Fa-
bius Idibus Martiis, quo die consulatum inierunt,de prouinciis suis prætorúmque retulerunt.
Prr.creati erant,C. Valerius flamen Dialis,qui & priore anno petierat:& Sp. Posthumius Albi-
nus,& P.Cornelius Sisenna,L.Puppius,L.Iulius,Cn.Sicinius. Consulibus Ligures cum iisdē ex- G
ercitibus,quos P.Claudius & M.Porcius habuerant,prouincia decreta est. Hispaniæ extra sortē
prioris anni prætoribus cum suis exercitibus seruatæ.Prr.ita sortiri iussi,vti flamini Diali vtiq;
altera iuris dicēdi Romæ prouincia esset,peregrinam est sortitus.Sisennæ Cornelio vrbana,Sp.
Posthumio Sicilia,L.Puppio Apulia,L. Iulio Gallia,Cn. Sicinio Sardinia euēnit.L.Iulius profi-
cisci mature est iussus. Galli transalpini per saltus ignotæ antea viæ (vt ante dictū est) in Ita-
liam transgressi,oppidum in agro qui nunc Aquileiensis est,ædificabant. id eos vt prohiberet,
quoad eius sine bello posset,prætori mandatū est.si armis prohibendi essent,COSS.certiores
faceret.ex his placere alterum aduersus Gallos ducere legiones. Extremo prioris anni comi-
tia auguris creandi habita erant.in demortui Cn.Cornelii Lentuli locum creatus erat Sp.Post-
humius Albinus. Huius principio anni P. Licinius Crassus PONT. MAX. mortuus est:
in cuius locum M. Sempronius Tuditanus pontifex est cooptatus. PONT. MAX. est crea-
tus C.Seruilius Geminus.P.Licinii funeris caussa visceratio data,& gladiatores CXX pugna- H
uerunt.& ludi funebres per triduum facti: post ludos epulum.in quo,cum toto foro strata tri-
clinia essent : tempestas cum magnis procellis coorta coegit plerosque tabernacula statuere in
foro.eadem paulo post,cum vndique conserenasset,sublata.defunctósque vulgò ferebant,quòd
inter fatalia vates cecinissent, necesse esse tabernacula in foro statui. Hac religione leuatis alte-
ra iniecta,quòd sanguine per biduum pluuisset in area Vulcani:& per decemuiros supplicatio
indicta erat eius prodigii expiandi caussa. Priusquam COSS. in prouincias proficiscerētur,
legationes transmarinas in senatum introduxerūt.nec vnquam antè tantum regionis eius ho-
minum Romæ fuerat.nam ex quo fama per gentes quæ Macedoniam accolunt,vulgata est cri
mina querimoniásque de Philippo non negligenter ab Romanis audiri, multis operæpretium
fuisse queri,pro se quæque ciuitates gentésq;,singuli etiam priuatim (grauis enim accola omni-
bus erat) Romam aut ad spem leuandæ iniuriæ,aut ad deflendæ solatium venerunt. Et ab Eu-
mene rege legatio cum fratre eius Athenæo venit ad querendum simul quòd non deduceren- I
tur ex Thracia præsidia:simul quòd in Bithyniam Prusiæ bellum aduersus Eumenem gerenti
auxilia missa forent. Respondendum ad omnia iuueni tum admodum Demetrio erat : cum
haud facile esset,aut ea quæ obiicerentur,aut quæ aduersus ea dicenda erant,memoria cōplecti.
nec enim multa solum,sed etiam pleraq; oppidoquàm parua erant:de controuersia finium,de
hominibus raptis,pecoribúsque abactis,de iure aut dicto per libidinem,aut nō dicto,de rebus
per vim aut per gratiam iudicatis.nihil horum neque Demetrium docere dilucide,nec se satis
liquidò discere ab eo senatus cū cerneret posse:simul & tyrocinio & perturbatione iuuenis mo-
ueretur:quæri iussit ab eo,ecquem de his rebus commentarium à patre accepisset? cum respon-
disset accepisse se,nihil prius nec potius visum est,quàm regis ipsius de singulis responsa acci-
pere.librum extemplo poposcerunt:deinde vt ipse recitaret,permiserunt. Erant autem de re-
bus singulis in breue coactæ caussæ:vt alia fecisse se secundum decreta legatorum doceret: alia
non per se stetisse quo minus faceret, sed per eos ipsos qui accusarent. interposuerat & querelas K
de iniquitate decretorum,& quàm non ex æquo disceptatum apud Cæcilium foret:indignéq;
sibi,nec vllo suo merito insultatum ab omnibus esset. Has notas iritati eius animi collegit se-
natus.cæterum alia excusanti iuueni,alia recipiēti futura ita vt maxime vellet senatus,respon-
deri placuit: Nihil patrem eius neque rectius,nec magis quod ex volūtate senatus esset,fecisse,
quàm quod vtcunq; ea gesta essent, per Demetrium filium satisfieri voluisset Romanis.multa
& dissimulare & obliuisci & pati præterita senatum posse,& credere etiā Demetrio credendum
esse.obsidem enim se animum eius habere,etsi patri corpus reddiderit.& scire quātum salua in
patrem pietate possit,amicum eum P R esse. honorisque eius caussa missuros in Macedoniam
legatos;

A legatos: vt siquid minus factum sit quàm debuerit, tum quoq; sine piaculo rerum prætermissarum fiat. velle etiam sentire Philippum, integra omnia sibi cum P R Demetrii filii beneficio esse. Hæc quæ augendæ amplitudinis eius caussa facta erant: extemplo in inuidiam, mox etiam in perniciem adolescenti verterunt. Lacedæmonii deinde introducti sunt. Multæ & paruæ disceptationes iactabantur. sed quæ maximè rem continerent, erant, vtrum restituerentur quos Achæi damnauerant, nec ne: inique, an iure occidissent, quos occiderant. vertebatur & vtrum manerent in Achaico concilio Lacedæmonii, an vt antè fuerat, secretum eius vnius in Peloponneso ciuitatis ius esset. Restitui, iudiciáque facta tolli placuit: Lacedæmonem manere in Achaico concilio: scribique id decretum, & consignari à Lacedæmoniis & Achæis. Legatus in Macedoniã Q. Martius est missus, iussus idem in Peloponneso sociorũ res aspicere. nam ibi quoque & ex veteribus discordiis residui motus erant: & Messenii desciuerant à concilio A-

B chaico. cuius belli & caussas & ordinem si expromere velim, immemor sim propositi, quo statui non vltrà attingere externa, nisi quà Romanis cohærerent rebus. Euentus memorabilis est, quòd cum bello superiores essent Achæi, Philopœmen Pr. eorum capitur ad præoccupandam Coronen, quam hostes petebant: in valle iniqua cum equitibus paucis oppressus. Ipsum potuisse effugere Thracum Cretensiúmque auxilio tradunt. sed pudor relinquendi equites nobilissimos gentis, ab ipso nuper lectos, tenuit. quibus dum locum ad euadendas angustias cogendo ipse agmen præbet, sustinens impetus hostium: prolapso equo, & suo ipse casu, & onere equi super eum ruentis haud multum abfuit quin exanimaretur, septuaginta annos iam natus, & diutino morbo, ex quo tum primum reficiebatur, viribus admodum attenuatis. Iacentem hostes superfusi oppresserunt: cognitúmque, primùm à verecundia memoriáque meritorũ haud secus q̃ ducem suum attollunt reficiúntque, & ex valle deuia in viam portant: vix sibimet ipsi præ necopinato gaudio credẽtes. pars nuncios Messenen præmittunt, debellatum esse:

C Philopœmenem captum adduci. Primũ adeò incredibilis visa res, vt non pro vano modo, sed vix pro sano nuncius audiretur. deinde vt super aliũ alius idem omnes affirmantes veniebant: tandem facta fides. & priusquã appropinquare vrbi satis scirent, ad spectaculũ omnes simul liberi ac serui, pueri quoque cum fœminis effundũtur. itaque clauserat portam turba: dum pro se quisq;, nisi ipse oculis suis credidisset, vix pro cõperto tantam rem habiturus videretur. Aegre summouentes obuios intrare portam, qui adducebant Philopœmenem, potuerũt: atq; turba cõferta iter reliquũ clauserat. & cum pars maxima exclusa à spectaculo esset: theatrum repente, quod viæ propinquum erat, cõpleuerunt: & vt eò in conspectum populi adduceretur, vna voce omnes exposcebant. Magistratus & principes veriti ne quẽ motum misericordia præsentis tanti viri faceret, cum alios verecundia pristinæ maiestatis collata præsenti fortunę, alios recordatio ingentiũ meritorũ motura esset, procul in conspectu eum statuerunt: deinde raptim ex oculis hominum abstraxerunt, Pr. Dinocrate dicente, esse quæ pertinentia ad summam belli per-

D cunctari eum magistratus vellent. inde adducto eo in curiam, & senatu vocato, consultari cœptum. Iam inuesperascebat, & non modo cætera, sed ne in proximam quidem noctem vbi satis tutò custodiretur, expediebant. obstupuerant ad magnitudinem pristinæ eius fortunæ virtutísque, & neq; ipsi domum recipere custodiendum audebant, nec cuiquam vni custodiam eius satis credebant. admonent deinde quidam, esse thesaurum publicum sub terra, saxo quadrato septum. eò vinctus demittitur, & saxum ingens, quo operitur, machina superimpositum est. ita loco potius quàm homini cuiquam credendam custodiam rati, lucem insequentem expectauerunt. Postero die multitudo quidem integra, memor pristinorum eius in ciuitatem meritorum, parcendum, ac per eum remedia quærenda esse præsentium malorum, censebãt: defectionis authores, quorum in manu Resp. erat, in secreto consultantes omnes ad necem eius consentiebant: sed vtrum maturarent, an differrent, ambigebatur. vicit pars auidior pœnæ: missúsque qui venenum ferret. Accepto poculo nihil aliud locutũ ferunt, quàm quæsisse si incolumis Ly-

E cortas (is alter imperator Achæorũ erat) equitésq; euasissent. posteaquam dictum est incolumes esse: bene habet, inquit. & poculo impauide exhausto, haud ita multò pòst expirauit. Nec diuturnum mortis eius gaudium authoribus crudelitatis fuit. victa nanq; Messene bello exposcentibus Achæis noxios dedit, ossáque reddita Philopœmenis sunt: & sepultus ab vniuerso Achaico est concilio, adeo omnibus humanis congestis honoribus, vt ne diuinis quidem abstineretur. Ab scriptoribus rerum Græcis Latinisq; tantum huic viro tribuitur, vt à quibusdam eorum velut ad insignem notam huius anni memoriæ mandatum sit, tres claros imperatores eo anno decessisse, Philopœmenem, Annibalem, P. Scipionem. adeo in æquo eum duarum potentissimarum gentium summis imperatoribus posuerunt. Ad Prusiam regẽ legatus T. Quintius

P

Flamininus venit, quem suspectum Romanis & receptus post fugam Antiochi Annibal, & bel- F
lum aduersus Eumenem motum faciebat. ibi seu quia à Flaminino inter cætera obiectum Pru-
siæ erat, hominem omnium qui viuerent infestissimum PR apud eum esse: qui patriæ suæ pri-
mùm, deinde fractis eius opibus, Antiocho regi author belli aduersus PR fuisset: seu quia ipse
Prusias, vt gratificaretur præsenti Flaminino Romanisque, per se necandi aut tradendi eius in
potestatem consilium cepit: à primo colloquio Flaminini milites extemplo ad domum Anni-
balis custodiendam missi sunt. Semper talem exitum vitæ suæ Annibal prospexerat animo,
& Romanorum inexpiabile odium in se cernens, & fidei regum nihil sanè confisus. Prusiæ ve-
ro leuitatem etiam expertus erat. Flaminini quoque aduentum velut fatalem sibi horruerat. ad
omnia vndique infesta vt iter semper aliquod præparatum fugæ haberet, septem exitus è do-
„ mo fecerat, & ex iis quosdam occultos, ne custodia sepirentur. sed graue imperium regum ni-
„ hil inexploratum, quod vestigari volunt, efficit. totius circuitum domus ita custodiis comple- G
xi sunt, vt nemo inde elabi posset. Annibal, posteaquam est nunciatum milites regios in ve-
stibulo esse: postico, quod deuium maxime atque occultissimi exitus erat, fugere conatus, vt id
quoque occursu militum obseptum sensit, & omnia circà clausa custodiis dispositis esse: vene-
„ num, quod multo antè præparatum ad tales habebat casus, poposcit. Liberemus, inquit, diu-
„ turna cura PR, quandò mortem senis expectare longum censent. nec magnam, nec memora-
„ bilem ex inermi proditóque Flamininus victoriam feret. mores quidem PR quantum muta-
„ uerit, vel hic dies argumento erit. horum patres Pyrrho regi hosti armato exercitum in Italia
„ habenti, vt à veneno caueret, prædixerunt: hi legatum consularem, qui author esset Prusiæ per
„ scelus occidendi hospitis, miserunt. Execratus deinde in caput regnúmq; Prusiæ, & hospitales
deos violatæ ab eo fidei testes inuocans, poculum exhausit. Hic vitæ exitus fuit Annibalis.
Scipionem & Polybius & Rutilius hoc anno mortuum scribunt. Ego neque his, neq; Valerio
assentior: his, quòd cẽsoribus M. Porcio, L. Valerio principem senatus ipsum L. Valerium cen- H
sorem lectum inuenio, cum superioribus duobus lustris Africanus fuisset: q̊uo viuo, nisi vt ille
senatu moueretur, quam notam nemo memoriæ prodidit, alius princeps in locum eius lectus
non esset. Antiatem authorem refellit tribunus plebis M. Næuius: aduersus quem oratio inscri-
pta P. Africani est. Hic Næuius in magistratuum libris est tribunus pl. P. Claudio, L. Porcio
COSS. sed iniit tribunatum Appio Claudio, M. Sempronio COSS. ad quartũ idus Decem-
bres. inde tres menses ad idus Martias sunt: quibus P. Claudius, L. Porcius consulatum inie-
runt. ita & vixisse in tribunatu Næuii videtur: diésq; ei dici ab eo potuisse: decessisse autem an-
te L. Valerii & M. Porcii censuram. Trium clarissimorum suæ cuiusque gentis virorum non
magis tempore congruente comparabilis mors videtur esse, quàm quòd nemo eorum satis
dignum splendore vitæ exitum habuit. iam primùm omnes non in patrio solo mortui, nec se-
pulti sunt. veneno absumpti Annibal & Philopœmen: exul Annibal proditus ab hospite: ca-
ptus Philopœmen in carcere & in vinculis expirauit. Scipio, etsi non exul, neque damnatus, die I
tamen dicta, ad quam non affuerat, reus absens citatus voluntarium non sibimet ipse solum,
sed etiam funeri suo exilium indixit. Dum ea in Peloponneso, à quibus diuertit oratio, ge-
runtur: reditus in Macedoniam Demetrii legatorúmque aliter aliorum affecerat animos: vul-
gus Macedonum, quos belli ab Romanis imminentis metus terruerat, Demetrium vt pacis
authorem cum ingenti fauore conspiciebant: simul & spe haud dubia regnum ei post mortem
patris destinabant. nam etsi minor ætate quàm Perseus esset: hunc tamen iusta matrefamiliâs,
illum pellice ortum esse. illum, vt ex vulgato corpore genitum, nullam certi patris notam ha-
bere: hunc insignem Philippi similitudiem præ se ferre. ad hoc, Romanos Demetrium in pa-
terno solio locaturos: Persei nullam apud eos gratiam esse. Hæc vulgo loquebantur. itaque &
Persea cura angebat, ne parum pro se vna ætas valeret, cum omnibus aliis rebus frater supe-
rior esset: & Philippus ipse, vix sui arbitrii fore quem hæredem regni relinqueret, credens, sibi
quoque grauiorem esse quàm vellet, minorem filium censebat. offendebatur interdum concur- K
su Macedonum ad eum: & alteram iam se viuo regiam esse indignabatur. Et ipse iuuenis haud
dubie inflatior redierat, subnixus erga se iudiciis senatus, concessisque sibi, quæ patri negata
essent. & omnis mentio Romanorum, quantam dignitatem ei apud cæteros Macedonas, tan-
tam inuidiam non apud fratrem modò, sed etiam apud patrem cõciliabat: vtique posteaquam
alii legati Romani venerunt, & cogebatur decedere Thracia, præsidiáque deducere, & alia aut
ex decreto priorum legatorum, aut ex noua constitutione senatus facere. sed omnia mœrens
quidem & gemens, eo magis, quòd filium frequentiorem propè cum illis, quàm secum cerne-
bat: obedienter tamen aduersus Romanos faciebat, ne quam mouendi extemplo belli caussam
præberet

A praeberet. auertendos etiam animos à suspicione talium consiliorum ratus, mediam in Thraciam, exercitum in Odrysas & Dentheletas & Bessos duxit. Philippopolin vrbem fuga desertam oppidanorum, qui in proxima montium iuga cum familiis receperant sese, cepit: campestrésque barbaros, depopulatus agros eorum, in deditionem accepit. relicto inde ad Philippopolin praesidio, quod haud multo pòst ab Odrysis expulsum est, oppidum in Derriopo condere instituit. Paeoniae ea regio est prope Erigonum fluuium, qui ex Illyrico per Paeoniam fluens in Axium amnem editur. Haud procul Scobis, vetere vrbe, nouam vrbem Perseida, vt is filio maiori haberetur honos, appellari iussit. Dum haec in Macedonia geruntur, COSS. in prouincias profecti. Marcellus nuncium premisit ad L. Porcium proconsulem, vt ad nouum Gallorum oppidum legiones admoueret. aduenienti consuli Galli sese dediderunt. duodecim millia armatorum erant. plerique arma ex agris rapta habebant. ea aegre patientibus iis adempta,

B quaeque alia aut populantes agros rapuerant, aut secum attulerant. de his rebus qui quererentur, legatos Romam miserunt. Introducti in senatum à C. Valerio Pr. exposuerunt, se, superante in Gallia multitudine, inopia coactos agri & egestate, ad quaerendam sedem Alpes transgressos. quae inculta per solitudines viderent, ibi sine vllius iniuria consedisse. oppidum quoque aedificare coepisse: quod indicium esset, nec agro nec vrbi vlli vim allaturos venisse. nuper M. Claudium ad se nuncium misisse: bellum se cum iis, ni dederentur, gesturum. se certam, etsi non speciosam pacem, quàm incerta belli praeoptantes, dedisse se prius in fidem, quàm in potestatem populi Romani. post paucos dies iussos & agro & vrbe decedere, sese tacitos abire quò terrarum possent, in animo habuisse. arma deinde sibi, & postremò omnia alia quae ferrent agerèntve, adempta. orare se S P Q R ne in se innoxios deditos acerbius quàm in hostes saeuirent. Huic orationi senatus ita responderi iussit, Neque illos recte fecisse, cum in Italiam venerint, oppidúmque in alieno agro, nullius Romani magistratus, qui ei prouinciae prae-

C esset, permissu aedificare conati sint: neque senatui placere deditos spoliari. itaque se cum iis legatos ad COSS. missuros: qui si redeant vnde venerint, omnia iis sua reddi iubeant: quique protinus eant trans Alpes, & denuncient Gallicis populis, multitudinem suam domi contineant. Alpes propè inexuperabilem finem in medio esse. non vtique iis melius fore, qui eas primi peruias fecissent. Legati missi L. Furius Purpurio, Q. Minutius, L. Manlius Acidinus. Galli redditis omnibus quae sine cuiusquam iniuria habebant, Italia excesserunt. Legatis Romanis transalpini populi benigne responderunt. seniores eorum nimiam lenitatem populi Romani castigarunt, quòd eos homines, qui gentis iniussu profecti occupare agrum imperii Romani, & in alieno solo aedificare oppidum conati sunt, impunitos dimiserint. debuisse grauem temeritatis mercedem statui. quod verò etiam sua reddiderint: vereri ne tanta indulgentia plures ad talia audenda impellantur. Et exceperunt & prosecuti cum donis legatos sunt. M. Claudius COS. Gallis ex prouincia exactis, Istricum bellum moliri coepit: literis ad senatum missis, vt

D sibi in Istriam traducere legiones liceret. Id senatui placuit. Illud agitabant, vti colonia Aquileia deduceretur. nec satis constabat, vtrum Latinam, an ciuium Romanorum deduci placeret. Postremò Latinam potius coloniam deducendam patres censuerunt. triumuiri creati sunt P. Scipio Nasica, C. Flaminius, L. Manlius Acidinus. Eodem anno Mutina & Parma coloniae Romanorũ ciuium sunt deductae. bina millia hominum in agro qui proximè Boiorum, antè Tuscorum fuerat, octona iugera Parmae, quina Mutinae acceperunt. deduxerunt triumuiri M. Aemylius Lepidus, T. Ebutius Carus, L. Quintius Crispinus. Et Saturnia colonia ciuium Romanorum in agrum Caletranum est deducta. deduxerunt triumuiri Q. Fabius Labeo, C. Afranius Stellio, Tib. Sempronius Gracchus. iugera in singulos data decem. Eodem anno A. Terentius propr. haud procul flumine Ibero in agro Ausetano & praelia secunda cum Celtiberis fecit, & oppida quae ibi communierant, aliquot expugnauit. Vlterior Hispania eo anno in pace fuit: quia & P. Sempronius propr. diutino morbo est implicitus, & nullo la-

E cessente peropportune quieuerunt Lusitani. Nec in Liguribus memorabile quicquã à Q. Fabio COS. gestum. M. Marcellus ex Istria reuocatus, exercitu dimisso Romam comitiorum caussa rediit. creauit COSS. Cn. Bebium Pamphilũ, & L. Aemylium Paulum. Cum M. Aemylio Lepido hic aedilis curulis fuerat, à quo consule quintus annus erat cum is ipse Lepidus post duas repulsas COS. factus esset. Prr. inde facti Q. Fuluius Flaccus, M. Valerius Leuinus, L. Manlius iterum, M. Ogulnius Gallus, L. Caecilius Dentrix, C. Terentius Istra. Supplicatio extremo anno fuit prodigiorum caussa, quòd sanguinem per biduum pluuisse in area Cõcordiae satis credebant: nunciatúmque erat, haud procul Sicilia insulam quae non antè fuerat, nouam editam è mari esse. Annibalem hoc anno Antiás Valerius decessisse author est: legatis

ad eam rem ad Prusiam missis præter T. Quintium Flamininum, cuius in ea re celebre est nomen, L. Scipione Asiatico, & P. Scipione Nasica. F

DECADIS QVARTAE LIBER DECIMVS.

Rincipio insequentis anni COS S. prætorésque sortiti prouincias sunt. consulibus nulla præter Ligures quæ decerneretur erat. Iurisdictio vrbana M. Ogulnio Gallo, inter peregrinos M. Valerio euênit. Hispaniarũ Q. Fuluio Flacco citerior, P. Manlio vlterior, L. Cæcilio Dentrici Sicilia, C. Terentio Istrę Sardinia. COS S. delectus habere iussi. Q. Fabius ex Liguribus scripserat, Apuanos ad rebellionem spectare, periculúmque esse ne impetum in agrum Pisanum facerent. Et ex Hispaniis citeriorem in armis esse, & cum G Celtiberis bellari sciebant: in vlteriore, quia diu æger Pr. esset, luxuria & ocio solutam disciplinam militarem esse. Ob ea nouos exercitus conscribi placuit, quatuor legiones in Ligures, vti singulæ quina millia & ducenos pedites, trecenos haberent equites: sociorũ iisdem Latini nominis XV millia peditum addita, & octingẽti equites. hi duo consulares exercitus essent. scribere præterea iussi septem millia peditum sociorum ac Latini nominis, & quadringentos equites, & mittere ad M. Marcellum in Galliam: cui ex consulatu prorogatum imperium erat. in Hispaniam etiam vtranque quæ ducerentur, quatuor millia peditum ciuiũ Romanorum, & CC equites, & sociorum septem millia peditum cum CCC equitibus scribi iussa. & Q. Fabio Labeoni cum exercitu quem habebat in Liguribus, prorogatum in annum imperium est. Ver procellosum eo anno fuit. pridie Parilia medio fermè die atrox cum vento tempestas coorta, multis sacris profanísque locis stragem fecit. signa ænea in Capitolio deiecit: forem ex æde Lunæ, quæ in Auentino est, raptam tulit, & in posticis partibus Cereris templi affixit: signa alia H in Circo maximo cum columnis quibus superstabant, euertit: fastigia aliquot templorum à culminibus abrupta fœde dissipauit. itaque in prodigium versa ea tempestas, procurarique haruspices iusserunt. simul procuratum est, quòd tripedem mulum Reate natum nunciatum erat: & à Formiis ædem Apollinis ac Caietæ de cœlo tactam. ob ea prodigia XX hostiis maioribus sacrificatum est, & diem vnum supplicatio fuit. Per eosdem dies ex literis A. Terentii proprætoris cognitum, P. Sempronium in vlteriore prouincia, cum plus annum æger fuisset, mortuum esse. eo maturius in Hispaniam Prr. iussi proficisci. Legationes transmarinæ deinde in senatum introductæ sunt. prima Eumenis & Pharnacis regum, & Rhodiorum querentium de Sinopensium clade. Philippi quoque legati & Achæorum & Lacedæmoniorum sub idem tempus venerunt. iis prius Martio audito, qui ad res Græciæ Macedoniæque visendas missus erat, responsa data sunt. Asiæ regibus ac Rhodiis responsum est, legatos ad eas res visendas missurum senatum. De Philippo auxerat curam Martius. nam ita fecisse eum quæ senatui placuissent, fatebatur, vt facilè appareret, non diutius quàm necesse esset, facturũ: neque obscurum I erat, rebellaturũ, omniaq; quæ tunc ageret diceretq;, eò spectare. Iam primũ omnẽ ferè multitudinem ciuiũ ex maritimis ciuitatibus cum familiis suis in Emathiã, quæ nunc dicitur, quondam appellata Pæonia est, traduxit: Thracibúsque & aliis barbaris vrbes tradidit habitandas: fidiora hæc genera hominum fore ratus in Romano bello. Ingentem ea res fremitum in tota Macedonia fecit. relinquentésque penates suos cum cõiugibus ac liberis pauci tacitũ dolorem continebant: execrationésque in agminibus proficiscentium in regem, vincente odio metum, exaudiebantur. His ferox animus, omnes homines, omnia loca temporáque suspecta habebat. postremò negare propalàm cœpit, satis tutum sibi quicquam esse, nisi liberos eorum quos interfecisset, cõprehensos in custodia haberet, & tempore alium alio tolleret. Eam crudelitatem fœdam per se, fœdiorem vnius domus clades fecit. Herodicum principem Thessalorũ multis antè annis occiderat. generos quoq; eius postea interfecit. in viduitate relictæ filiæ, singulos filios paruos habẽtes. Theoxena & Archo nomina his mulieribus erant. Theoxena multis potentibus aspernata nuptias est. Archo Poridi cuidam longe principi gentis Aenianũ nupsit, & K apud eum plures enixa partus, paruis admodũ relictis omnibus decessit. Theoxena, vt in suis manibus liberi sororis educarentur, Poridi nupsit: & tanquã omneis ipsa enixa foret, suum sororisq; filios in eadem habebat cura. posteaquã regis edictũ de comprehendendis liberis eorum qui interfecti essent, accepit: ludibrio futuros non regis modo, sed custodũ etiam libidinis rata, ad rem atrocem animũ adiecit, ausaque est dicere, se sua manu potius omnes interfecturam, quàm in potestatẽ Philippi venirent. Poris abominatus mentionem tam fœdi facinoris, Athenas

A nas deportaturũ eos ad fidos hospites dixit, comitémq; ipsum fugę futurum esse. Proficiscuntur ab Thessalonica Aeniam ad statum sacrificiũ quod conditori Aeneæ cum magna cerimonia quotannis faciunt. ibi die per solennes epulas consumpto, nauem præparatam à Poride sopitis omnibus de tertia vigilia conscendunt, tanquã redituri in Thessalonicam, sed traiicere in Eubœam erat propositum. cæterum in aduersum ventum nequicquam eos tendentes prope terram lux oppressit. & regii qui præerant custodiæ portus, lembum armatum ad pertrahẽdam eam nauim miserunt, cum graui edicto, ne reuerterẽtur sine ea. Cum iam appropinquabant, Poris quidem ad hortationem remigum nautarúmq; intentus erat. interdum manus ad cœlum tendens, opem vt dii ferrent, orabat. ferox interim fœmina ad multo antè præcogitatum reuoluta facinus, venenũ diluit, ferrumq; promit. & posito in conspectu poculo, strictísque „ gladiis, mors, inquit, vna vindicta est. viæ ad mortem hæ sunt. qua quenque animus fert, effu-

B gite superbiam regiam. agite iuuenes mei, primùm qui maiores estis, capite ferrum: aut hauri- „ te poculum, si segnior mors iuuat. Et hostes aderãt, & author mortis instabat. alii alio letho absumpti semianimes è naue præcipitantur. ipsa deinde virũ comitẽ mortis cõplexa in mare sese deiecit. naue vacua dominis regii potiti sunt. Huius atrocitas facinoris nouã velut flammam regis inuidiæ adiecit, vt vulgò ipsum liberósque eius execrarentur. quæ diræ breui ab omnibus diis exauditæ, vt sæuiret ipse in suum sanguinem, effecerunt. Perseus enim, cum in dies magis cerneret fauorem dignitatémque Demetrii fratris apud Macedonum multitudinem crescere, & gratiam apud Romanos, sibi spem nullam regni superesse nisi in scelere ratus, ad id vnum omnes cogitationes intendit. cæterum cum se ne ad id quidem, quod muliebri cogitabat animo, satis per se validum crederet: singulos amicorum patris tentare sermonibus perplexis institit. & primò quidam ex his, aspernantium tale quicquam speciem præbuerunt, quia plus in Demetrio spei ponebant. deinde crescente in dies Philippi odio in Romanos, cui Perseus in-

C dulgeret, Demetrius summa ope aduersaretur: prospicientes animo exitum incauti à fraude fraterna iuuenis, adiuuandum quod futurum erat rati, fouendámque spem potentioris, Perseo se adiungunt. cætera in suum quæque tempus agenda differunt. in præsentia placet, omni ope in Romanos accendi regem, impellique ad consilia belli, ad quæ iam sua sponte animum inclinasset. simul vt Demetrius in dies suspectior esset, ex composito sermones ad spem Romanorum trahebant. ibi cum alii mores & instituta eorum, alii res gestas, alii speciem ipsius vrbis nondum exornatæ neque publicis neque priuatis locis, alii singulos principum eluderent, iuuenis incautus & amore nominis Romani, & certamine aduersus fratrẽ, omnia tuendo, suspectum se patri, & opportunum criminibus faciebat. itaque expertem eum pater omnium de rebus Romanis consiliorum habebat. totus in Persea versus, cum eo cogitationes eius rei dies ac noctes agitabat. Redierant, quos forte miserat in Bastarnas ad accersenda auxilia: adduxerántq; inde nobiles iuuenes, & regii quosdam generis. quorum vnus sororem suam in matrimonium

D Philippi filio pollicebatur: erexerátque consociatio gentis eius animum regis. Tum Perseus, „ quid ista prosunt? inquit. nequaquam tantum in externis auxiliis est præsidii, quantum peri- „ culi fraude domestica. proditorem nolo dicere, certe speculatorem habemus in sinu: cuius ex „ quo obses Romæ fuit, corpus nobis reddiderunt Romani, animum ipsi habent. Omnium pe- „ nè Macedonum in eum ora conuersa sunt, nec regem se alium habituros aiunt, quàm quem „ Romani dedissent. His per se ægra mens senis stimulabatur, & animo magis quàm vultu ea crimina accipiebat. Forte lustrandi exercitus venit tempus: cuius solenne est tale. Caput mediæ canis præcisæ, & prior pars ad dexteram cum extis, posterior ad læuam viæ ponitur. inter hanc diuisam hostiam copiæ armatæ traducuntur. præferuntur primo agmini arma insignia omnium ab vltima origine Macedoniæ regum, deinde rex ipse cum liberis sequitur. proxima est regia cohors, custodésque corporis: postremum agmen Macedonum cætera multitudo claudit. latera regis duo filii iuuenes cingebant, Perseus iam tricesimum annum agens, De-

E metrius quinquennio minor, medio iuuentæ robore ille, hic flore: fortunati patris matura soboles, si mens sana fuisset. Mos erat lustrationis, sacro peracto exercitum decurrere, & diuisas bifariam duas acies concurrere ad simulachrum pugnæ. regii iuuenes duces ei ludicro certamini dati. cæterum non imago fuit pugnæ, sed tanquã de regno dimicaretur, ita cõcurrerunt: multáq; vulnera sudibus facta: nec præter ferrum quicquã defuit ad iustam belli speciem. Pars ea quæ sub Demetrio erat, longe superior fuit. id ægre patiente Perseo, lætari prudentes amici eius, eámq; rem ipsam dicere præbiturã caussam criminandi iuuenis. Conuiuium eo die sodaliũ qui simul decurrerant, vterq; habuit: cum vocatus ad cœnã ab Demetrio Perseus negasset. festo die inuitatio benigna, & hilaritas iuuenilis vtrosq; in vinũ traxit. cõmemoratio ibi certa-

minis ludicri,& iocosa dicta in aduersarios,ita vt ne ipsis quidem ducibus abstineretur,iacta- F
bantur.ad has excipiendas voces speculator ex côuiuis Persei missus,cum incautior obuersare-
tur,exceptus à iuuenibus forte triclinio egressis male mulctatur. Huius rei ignarus Demetrius,
quin comessatû,inquit,ad fratrem imus?& iram eius, siqua ex certamine residet, simplicitate
& hilaritate nostra lenimus?omnes se ire conclamarunt,præter eos qui speculatoris ab se pul-
sati præsentem vltionem metuebant. cum eos quoque Demetrius traheret, ferrum veste abdi-
derunt,quo se tutari, siqua vis fieret, possent. Nihil occulti esse in intestina discordia potest.
vtraque domus speculatorum & proditorum plena erat. præcucurrit index ad Persea , ferro
succinctos nuncians cum Demetrio quatuor adolescentes venire. etsi caussa apparebat:(nam
ab iis pulsatum conuiuam suum audierat)tamen infamandæ rei caussa ianuam obserari iubet:
& ex parte superiore ædium,versisq; in viam fenestris,comessatores tanquam ad cædem suã
venientes aditu ianuæ arcet. Demetrius per viam quòd excluderetur paulisper vociferatus, G
in conuiuium redit,totius rei ignarus.Postero die Perseus quum primum côueniendi potestas
patris fuit,regiam ingressus,perturbato vultu in conspectu patris tacitus procul constitit. cui
cum pater,satin' saluæ? & quænam ea mœstitia esset?interrogaret eum: deludicro tibi, inquit,
viuere me scio.iam non occultis à fratre petimur insidiis. nocte cum armatis domum ad in-
terficiendum me venit:clausisq; foribus,parietum præsidio me à furore eius sum tutatus. Cum
pauorem mistum admiratione patri iniecisset: Atqui si aures præbere potes,inquit,manifestam
rem teneas,faciam. Enimuero se Philippus dicere auditurum,vocarique extemplo Demetriû
iussit:& seniores duos amicos,expertos inter fratres certaminû,infrequentes iam in regia, Ly-
simachum & Onomastum accersit, quos in consilio haberet. Dum veniunt amici, solus, filio
procul stante,multa secum animo volutans inambulauit. posteaquam venisse eos nunciatum
est,secessit in partem interiorem cum duobus amicis,totidem custodibus corporis.filiis vt ter-
nos inermes secum introducerent,permisit.Ibi cum consedisset, Sedeo,inquit, miserrimus pa- H
ter iudex inter duos filios,accusatorem parricidii, & reum, aut conficti aut admissi criminis
labem apud meos inuenturus.Iampridem quidem hanc procellã imminentem timebam,cum
vultus inter vos minime fraternos cernerem,cum voces quasdã exaudirem.sed interdum spes
animum subibat, deflagrare iras vestras, purgari suspiciones posse. etiam hostes armis positis
fœdus icisse , & priuatas multorum simultates finitas. subituram vobis aliquando germani-
tatis memoriam,puerilis quondam simplicitatis consuetudinisque inter vos,meorum denique
præceptorum:quæ vereor ne vana surdis auribus cecinerim. Quoties ego audiêtibus vobis de-
testatus exempla discordiarum fraternarum, horrendos euentus eorum retuli? quibus se,stir-
pémque suam,domos,regna funditus euertissent?meliora quoque exempla parte altera posui,
sociabilem consortionem inter binos Lacedæmoniorû reges, salutarem per multa secula ipsis
patriæq;.eandem ciuitatem,posteaquã mos sibi cuique rapiêdi tyrannidem, exortus sit, euer-
sam.iam hos,Eumenem Attalúmque fratres,à quàm exiguis rebus,propè vt puderet regii no- I
minis:mihi,Antiocho,& cuilibet regum huius ætatis,nulla re magis quàm fraterna vnanimi-
tate regnum æquasse. ne Romanis quidem exemplis abstinui , quæ aut visa, aut audita habe-
bam,T.& L.Quintiorum,qui bellum mecum gesserût:P.& L. Scipionum, qui Antiochum de-
uicerunt:patris patruique eorum,quorum perpetuam vitæ concordiam mors quoq; miscuit.
neque vos illorum scelus,similisque sceleri euentus deterrere à vecordi discordia potuit:neque
horum bona mens,bona fortuna,ad sanitatem flectere. Viuo,& spirante me hæreditatem meã
ambo & spe & cupiditate improba creuistis.eousque me viuere vultis, donec alterius vestrum
superstes,haud ambiguum regem alterum mea morte faciam. nec fratrem, nec patrem pote-
stis pati.nihil cari,nihil sancti est.in omnium vicem, regni vnius insatiabilis amor successit.
Agite côscelerate aures paternas:decernite criminibus,mox ferro decreturi:dicite palàm quic-
quid aut veri potestis,aut comminisci libet.reseratæ aures sunt,quæ posthac secretis alterius ab
altero criminibus claudentur. Hæc furens ira cum dixisset,lachrymæ omnibus obortæ,& diu K
mœstum silentium tenuit. Tum Perseus: Aperienda nimirum nocte ianua fuit , & armati
comessatores accipiendi,præbendúmq; ferro iugulum:quandò non creditur nisi perpetratum
facinus,& eadem petitus insidiis audio,quæ latro atque insidiator. non nequicquam isti vnum
Demetrium filium te habere,me subditum,& pellice genitum appellant. nam si gradum,si ca-
ritatem filii apud te haberem: non in me querentem deprehensas insidias,sed in eum qui fe-
cisset,sæuires:nec adeo tibi vilis vita esset nostra,vt nec præterito periculo meo mouereris, neq;
futuro,si insidiantibus sit impune. itaque si mori tacitum oportet, taceamus,precati tantum
deos,vt à me cœptum scelus,in me finem habeat,nec per meû latus tu petaris.sin autem, quod
circumuentis

A circunuentis in solitudine natura ipsa subiicit, vt hominum quos nunquã viderint, fidem ta-
» men implorent: mihi quoque ferrum in me strictum cernenti, vocem mittere liceat: per te, pa-
» triúmq; nomen, quod vtri nostrũ sanctius sit, iampridé sentis, ita me audias precor, tanquam
» si voce & comploratione nocturna excitus mihi quiritanti interuenisses: Demetrium cum ar-
» matis nocte intempesta in vestibulo meo deprehendisses. quod tum vociferarer in re præsen-
» ti pauidus, hoc nunc postero die queror. Frater, non comessantium in vicem iamdiu viuimus
» inter nos. regnare vtique vis. huic spei tuæ obstat ætas mea, obstat gentium ius, obstat vetustus
» Macedoniæ mos, obstat verò etiam patris iudicium. huc transcendere nisi per meum sangui-
» nem non potes. omnia moliris & tentas. adhuc seu cura mea, seu fortuna restitit parricidio tuo.
» Hesterna die in lustratione & decursu & simulachro ludicro pugnæ funestum propè prælium
» fecisti. nec me aliud à morte vindicauit, q̃ quòd me ac meos vinci passus sum. ab hostili præ-
B lio tanquam fraterno lusu pertrahere me ad cœnam voluisti. Credis me pater inter inermes
» conuiuas cœnaturum fuisse, ad quem armati comessatum venerunt? credis nihil à gladiis no-
» cte periculum fuisse, quem sudibus te inspectante propè occiderunt? Quid hoc noctis, quid
» inimicus ad iratum, quid cum ferro succinctis iuuenibus venis? conuiuam me tibi committe-
» re ausus non sum, comessatorem te cum armatis venientem recipiam? Si aperta ianua fuisset, fu
» nus meum parares hoc tempore pater, quo querentem audis. Nihil ego tanquam accusator
» criminose, nec dubia argumentis colligendo ago. quid enim? negat se cum multitudine venisse
» ad ianuam meam? an ferro succinctos secum fuisse? quos nominauero, accerse. possunt quidem
» omnia audere, qui hoc ausi sunt, non tamen audebunt negare. si deprehensos intra limen meũ
» cum ferro ad te deducerem, pro manifesto haberes: fatentes pro deprehensis habe. Execra-
» re nunc cupiditatem regni, & furias fraternas concita. sed ne sint cæcæ pater execrationes tuæ,
» discerne & dispice insidiatorem, & petitum insidiis: noxium huic esse caput. qui occisurus fra-
C trem fuit, habeat etiam iratos paternos deos: qui periturus fraterno scelere fuit, perfugium in
» patris misericordia & iustitia habeat. quò enim aliò confugiam? cui non solenne lustrale exer-
» citus tui, non decursus militum, non domus, non epulæ, non nox ad quietem data naturæ be-
» neficio mortalibus, tuta est? si iero ad fratrem inuitatus, moriendum est. si recepero intra ia-
» nuam comessatum fratrem, moriendum est. nec eundo, nec manendo insidias euito. quò me
» conferam? nihil præter deos pater, & te colui. non Romanos habeo, ad quos confugiam. perisse
» expetunt, quia tuis iniuriis doleo, quia tibi ademptas tot vrbes, tot gentes, modò Thraciæ ma-
» ritimam oram indignor. nec me nec te incolumi Macedoniam suam futurã sperant. si me sce-
» lus fratris, te senectus absumpserit, aut nec ea quidem expectata fuerit, regem regnúmque Ma-
» cedoniæ sua futura sciunt. Si quid extra Macedoniam tibi Romani reliquissent, mihi quoq; id
» relictum crederem receptaculum. At in Macedonibus satis præsidii est. Vidisti hesterno die
» impetum in me militum. quid illis defuit, nisi ferrum? quod illis defuit interdiu, conuiuæ fra-
D tris noctu assumpserunt. Quid de magna parte principum loquar? qui in Romanis spem o-
» mnem dignitatis & fortunæ posuerunt, & in eo qui omnia apud Romanos potest. neque Her-
» cule istum mihi tantum fratri maiori, sed prope est vt tibi quoq; ipsi regi & patri præferant. iste
» enim est, cuius beneficio pœnam tibi senatus remisit, qui nunc te ab armis Romanis protegit,
» qui tuam senectutem obligatam & obnoxiam adolescentiæ suæ esse æquum censet. pro isto
» Romani stant, pro isto omnes vrbes tuo imperio liberatæ, pro isto Macedones, qui pace Ro-
» mana gaudent. mihi præter te pater, quid vsquam aut spei aut præsidii est? Quò spectare illas li-
» teras ad te nunc missas T. Quintii credis? quibus & bene te consuluisse rebus tuis ait, quòd De-
» metrium Romam miseris, & hortatur vt iterum & cum pluribus legatis, & primoribus quoque
» Macedonum remittas eum? T. Quintius nunc est author omnium rerum isti & magister. eum
» sibi, te abdicato patre, in locum tuum substituit. illic antè omnia clandestina concocta sunt cõ
» silia. quæruntur adiutores consiliis, cum te plures & principes Macedonum cum isto mittere
E iubet. qui hinc integri & synceri Romam eunt, Philippum regem se habere credentes, imbuti
» illinc & infecti Romanis delinimẽtis redeunt. Demetrius iis vnus omnia est, cum iam regem
» viuo patre appellant. Hæc si indignor, audiendum est statim non ab aliis solum, sed etiam à te
» pater, cupiditatis regni crimen. ego vero, si in medio ponitur, nõ agnosco. quem enim suo loco
» moueo, vt ipse in eius locum succedã? vnus ante me pater est, & vt diu sit, deos rogo. superstes
» ei ita sim, si merebor vt ipse me esse velit. hæreditatem regni si pater tradet, accipiam. Cupit re-
» gnum, & quidem scelerate cupit, qui transcendere festinat ordinem ætatis, naturæ, moris Mace
» donum, iuris gentium. Obstat frater maior, ad quem iure, voluntate etiam patris regnum per-
» tinet. tollatur. non primus regnum fraterna cæde petiero. pater senex, & filio solus orbatus, de

se magis timebit, quàm vt filii necem vlciscatur. Romani lætabuntur, probabunt, defendent fa- F
ctum. Hæ spes incertæ pater, sed non inanes sunt. ita enim res se habet: periculum vitæ propellere à me potes, puniendo eos qui ad me interficiendum ferrum sumpserunt. si facinori eorum successerit, mortem meam idem tu persequi non poteris. Posteaquam dicendi finem Perseus fecit, coniecti eorum qui aderant oculi in Demetrium sunt, velut confestim responsurus esset. deinde diu silentium fuit. Cum perfusum fletu appareret omnibus loqui non posse, tandem vicit dolorem ipsa necessitas, cum dicere iuberent. atque ita orsus est: Omnia quæ reorum antea fuerant auxilia, pater, præoccupauit accusator. Simulatis lachrymis in alterius perniciẽ, veras meas lachrymas suspectas tibi fecit. cum ipse ex quo ab Roma redii, per occulta cum suis colloquia dies noctésque insidietur, vltro mihi non insidiatoris modò, sed latronis manifesti & percussoris speciẽ induit. Periculo suo te exterret, vt innoxio fratri per eundẽ te maturet perniciem. perfugium sibi nusquam gentium esse ait, vt ego ne apud te quidem quicquam spei re- G
liquæ habeam. circunuentum, solum, inopem, inuidia gratiæ externæ, quæ obest potius quàm prodest, onerat. Iam illud quàm accusatoriè, quòd noctis huius crimen miscuit cum cætera insectatione vitæ meæ? vt & hoc, quod iam quale sit scies, suspectum alio vitæ nostræ tenore faceret, & illam vanam criminationem spei, voluntatis, consiliorũ meorum, nocturno hoc ficto & composito argumento fulciret. simul & illud quæsiuit, vt repentina & minime pręparata accusatio videretur, quippe ex noctis huius metu & tumultu repentino exorta. Oportuit autem Perseu, si proditor ego patris regnique eram, si cũ Romanis, si cum aliis inimicis patris inieram consilia, non expectatam fabulam noctis huius esse, sed proditionis meæ antè me accusatum: si illa separata ab hac vana accusatio erat, inuidiámque tuam aduersus me magis quàm crimen meum indicatura, hodie quoq; eam aut prætermitti, aut in aliud tempus differri: vt perspiceretur, vtrum ego tibi, an tu mihi, nouo quidẽ & singulari genere odii, insidias fecisses. ego tamen quantum in hac subita perturbatione potero, separabo ea quæ tu confudisti, & noctis huius H
insidias aut tuas aut meas detegam. Occidendi sui consilium me inisse videri vult, vt scilicet maiore fratre sublato, cuius iure gentium, more Macedonum, tuo etiam, vt ait, iudicio regnum est futurum: ego minor in eius quem occidissem, succederem locũ. quid ergo illa sibi vult pars altera orationis, qua Romanos à me cultos ait? atque eorum fiducia in spem regni me venisse? nam si & in Romanis tantum momenti esse credebam, vt quem vellent, imponerent Macedoniæ regem, & meæ tantum apud eos gratiæ cõfidebam, quid opus parricidio fuit? an vt cruentum fraterna cæde diadema gererem? vt illis ipsis, apud quos aut vera, aut certe simulata probitate partam gratiam habeo, si quam forte habeo, execrabilis & inuisus essem? nisi T. Quintium credis, cuius virtute & consiliis me nunc arguis regi, cum & ipse tali pietate viuat cũ fratre, mihi fraternæ cædis fuisse authorem. Idem non Romanorũ solùm gratiam, sed Macedonũ iudicia, ac penè omnium deorum hominúmque consensum collegit, per quæ omnia se mihi parem in certamine non futurum crediderit: idem tanquã in aliis omnibus rebus inferior essem, I
ad sceleris spem vltimam confugisse me insimulat. Vis hanc formulam cognitionis esse, vt vter timuerit ne alter dignior videretur regno, is consiliũ opprimendi fratris cepisse iudicetur? Exequamur tamen quocunq; modo conficti ordinem criminis. Pluribus modis se petitum criminatus est, & omneis insidiarum vias in vnum diem contulit. volui interdiu eum post lustrationem cum concurrimus, & quidem, si diis placet, lustrationũ die occidere. volui cum ad cœnam inuitaui, veneno scilicet tollere. volui cum comessatũ gladiis accincti me secuti sunt, ferro interficere. tempora quidem qualia sint ad parricidium electa, vides: lusus, conuiuii, comessationis: quid dies? qualis? quo lustratus exercitus, quo inter diuisam victimã prælatis omnium qui vnquam fuere Macedoniæ regum armis regiis, duo soli tua tegentes latera pater præuecti sumus, & secutum est Macedonũ agmen. hoc ego etiam siquid antè admisissem piaculo dignum, lustratus & expiatus sacro, tum cummaxime in hostiam itineri nostro circundatam intuens, parricidium, venena, gladios in comessationẽ præparatos voluebam in animo, vt quibus aliis K
deinde sacris contaminatam omni scelere mentem expiarem? sed cęcus criminandi cupiditate animus, dum omnia suspecta efficere vult, aliud alio cõfundit. nam si veneno te inter cœnam tollere volui, quid minus aptum fuit, quàm pertinaci certamine & concursu iratum te efficere, vt merito, sicut fecisti, inuitatus ad cœnam abnueres? cum autem iratus negasses, vtrum vt placarem te, danda opera fuit, vt aliam quærerem occasionem, quoniam semel venenum paraueram: an ab illo cõsilio velut transiliendũ ad aliud fuit, vt ferro te, & quidem eo die per speciem comessationis occiderẽ? quo deinde modo, si te metu mortis credebam cœnam euitasse meam, non ab eodem metu comessationem quoque euitaturum, existimabam? Non est res qua erube-

scam

A sciam pater, si die festo inter æquales largiore vino sum vsus: tu quoq; velim inquiras, qua lætitia, quo lusu apud me celebratum hesternum conuiuiũ sit, illo etiam (prauo forsitan) gaudio prouehente, quòd in iuuenili armorum certamine pars nostra nõ inferior fuerat. miseria hæc & metus crapulam facile excusserunt: quæ si non interuenissent, insidiatores nos sopiti iaceremus. Si domum tuam expugnaturus, capta domo dominum interfecturus eram, non temperassem vino in vnum diem? non milites abstinuissem meos? Et ne ego me solus nimia simplicitate tuear, ipse quoque minime malus ac suspicax frater, nihil aliud scio, inquit, nihil arguo, nisi quòd cũ ferro comessatum venerunt. si quæram vnde id ipsum sciens, necesse erit te fateri, aut speculatorum tuorum plenam domum fuisse meam, aut illos ita aperte sumpsisse ferrum, vt omnes viderent. Et ne quid ipse aut prius inquisisse, aut nunc criminose argumentari videretur, te quærere ex iis quos nominasset, iubebat, an ferrum habuissent? vt tanquam in re
B dubia cum id quæsisses, quod ipsi fatentur, pro conuictis haberentur. Quin tu illud quæri iubes, num tui occidendi causa ferrum sumpserint? num me autore & sciente? hoc enim videri vis, non illud quod fatentur. & palàm est, & sui se tuendi causa sumpsisse dicunt. recte an perperam fecerint, ipsi sui facti rationem reddent. meam causam quę nihil eo facto contingitur, ne miscueris. aut explica, vtrum aperte an clàm te aggressuri fuerimus? si aperte, cur non omnes ferrum habuimus? cur nemo pręter eos qui tuum speculatorẽ pulsarunt? si clàm, quis ordo consilii fuit? conuiuio soluto cum comessator ego discessissem, quatuor substitissent, vt sopitum te aggrederentur? quomodò fefellissent, & alieni, & mei, & maxime suspecti, quia paulò antè in rixa fuerant? quomodo autem trucidato te ipsi euasuri fuerint? quatuor gladiis domus tua capi & expugnari potuit? Quin tu omissa ista nocturna fabula, ad id quod doles, quod inuidiam vrit, reuerteris? cur vsquam regni tui mentio fit Demetri? cur dignior patris fortunæ successor quibusdam videris quàm ego? cur spem meam, quæ si tu non esses, certa erat, dubiã
C & solicitam facis? Hæc sentit Perseus, etsi non dicit: hæc istum inimicum, hæc accusatorem faciunt: hæc domum, hæc regnum tuum, criminibus & suspicionibus replent. Ego autem pater, quemadmodum nec nunc sperare regnum, nec ambigere vnquam de eo forsitan debeam, quia minor sum, quia tu me maiori cedere vis: sic illud nec debui facere, nec debeo, vt indignus te patre, indignus omnibus videar. id enim vitiis meis, non cedendo cui ius fásque est, non modestia cõsequar. Romanos obiicis mihi, & ea quæ gloriæ esse debent, in crimen vertis. ego nec obses Romanis vt traderer, nec vt legatus mitterer Romã, petii. à te missus ire non recusaui. vtroq; tempore ita me gessi, ne tibi pudori, ne regno tuo, ne genti Macedonũ essem. itaq; mihi cum Romanis amicitiæ caussa tu fuisti pater. quoad tecum illis pax manebit, mecum quoq; gratia erit. si bellum esse cœperit, qui obses, qui legatus pro patre non inutilis fui, idem hostis illis acerrimus ero. Nec hodie vt prosit mihi gratia Romanorum, postulo. ne obsit, tantũ deprecor. nec in bello cœpit, nec ad bellum reseruatur. pacis pignus fui. ad pacem re-
D tinendam legatus missus sum. neutra res mihi nec gloriæ nec crimini sit. Ego si quid impie in te pater, si quid scelerate in fratrem admisi, nullam deprecor pœnam. si innocens sum, ne inuidia conflagrem, cum crimine non possim, deprecor. Non hodie me primùm frater accusat: sed hodie primùm aperte, nullo meo in se merito. Si mihi pater succenseret, te maiorem fratrem pro minore deprecari oportebat: te adolescentiæ, te errori veniam impetrare. in eo vbi præsidium esse oportebat, ibi exitium est. E conuiuio & comessationibus propè semisomnus raptus sum ad caussam parricidii dicendam. sine aduocatis, sine patronis ipse pro me dicere cogor. si pro alio dicendum esset, tempus ad meditandum & componendam orationem sumpsissem, cum quid aliud quàm ingenii fama periclitarer? ignarus quid accersitus essem, te iratum & iubentem dicere caussam, fratrem accusantem audiui. ille diu antè præparata, meditata in me oratione est vsus: ego id tantum temporis quo accusatus sum, ad cognoscendum quid ageretur habui. vtrum momento illo horæ accusatorem audirem? an defensionem meditarer?
E attonitus repentino atque inopinato malo, vix quid obiiceretur, intelligere potui, nedum satis sciã quo modo me tuear. Quid mihi spei esset, nisi patrem iudicem haberem? apud quem etiã si caritate à fratre maiore vincor, misericordia certè reus vinci non debeo. ego enim vt me mihi tibique serues, precor: ille vt me in securitatem suam occidas, postulat. quid eum cum regnum ei tradideris, facturũ credis in me esse, qui iam nunc sanguine meo sibi indulgeri ęquum censet? Dicenti hæc lachrymæ simul spiritum & vocem intercluserunt. Philippus summotis iis, paulisper collocutus cum amicis, pronunciauit, non verbis se, nec vnius horæ disceptatione caussam eorum diiudicaturum, sed inquirendo in vtriusque vitam, mores & dicta factáque in magnis paruisq; rebus obseruando: vt omnibus appareret, noctis proximæ crimen facilè re-

uictum, suspectam nimiam cum Romanis Demetrii gratiam esse. Hæc viuo Philippo velut F semina iacta sunt Macedonici belli, quod maxime cum Perseo gerendum erat. Consules ambo in Ligures, quæ tum vna consularis prouincia erat, proficiscuntur. & quia prospere ibi res gesserunt, supplicatio in vnum diem decreta est. Ligurum duo millia ferè ad extremum finem prouinciæ Galliæ, vbi castra Marcellus habebat, venerunt vti reciperentur orantes. Marcellus opperiri eodem loco Liguribus iussis, senatum per literas consuluit. senatus rescribere M. Ogulnium prætorem Marcello iussit, verius fuisse, consules, quorum prouincia esset, quàm se, quid è republica esset, decernere. tum quoque non placere sibi, si per deditionem Ligures recipiet, receptis arma adimi. atque eos ad consules mitti senatum æquum censere. Prætores eodem tempore, P. Manlius in vlteriorem Hispaniam, quam & priore prętura prouinciam obtinuerat, Q. Fuluius Flaccus in citeriorem peruênit, exercitúmq; à Terentio accepit. nam vlterior morte P. Sempronii proprætoris sine imperio fuerat. Fuluium Flaccum oppidum G Hispanum Vrbicuam nomine oppugnantem Celtiberi adorti sunt. dura ibi prælia aliquot facta. multi Romani milites & vulnerati & interfecti sunt. victi perseuerãtia Fuluii, quòd nulla vi abstrahi ab obsidione potuit, Celtiberi fessi præliis variis abscesserunt. vrbs amoto auxilio eorum intra paucos dies capta & direpta est. prædam militibus prætor concessit. Fuluius hoc oppido capto, P. Manlius exercitu tantum in vnum coacto, qui dissipatus fuerat, nulla alia memorabili gesta re, exercitus in hyberna deduxerunt. Hæc ea æstate in Hispania gesta. Terentius, qui ex ea prouincia decesserat, ouans vrbem iniit. translatum argenti pondo IX millia CCCXX, auri LXXX pondo, & duæ coronæ aureæ pondo LXVII. Eodem anno inter populum Carthaginiensem & regem Masanissam in re præsenti disceptatores Romani de agro fuerunt. ceperat eum ab Carthaginiensibus pater Masanissæ Gala: Galam Syphax inde expulerat: postea in gratiam soceri Asdrubalis Carthaginiẽsibus dono dederat. Carthaginienses eo anno Masanissa expulerat. Haud minore certamine animorũ, quàm cum ferro & acie H dimicarunt, res acta apud Romanos. Carthaginienses, quod primò maiorum suorum fuisset, deinde à Syphace ad se peruenisset, repetebant. Masanissa paterni regni agrum se & recepisse, & habere iure gentium aiebat, & caussa & possessione superiorem esse. nihil aliud se in ea disceptatione metuere, quam ne pudor Romanorum, dum vereantur ne quid socio atq; amico regi aduersus communes suos atq; illius hostes indulsisse videantur, damno sit. Legati possessionis ius non mutarunt. caussam integram Romam ad senatum reiecerunt. In Liguribus nihil postea gestum. recesserant primùm in deuios saltus. deinde dimisso exercitu, passim in vicos castellaq; sua dilapsi sunt. Consules quoque dimittere exercitum voluerunt, ac de ea re patres consuluerunt. Alterum ex his dimisso exercitu ad magistratus in annum creandos venire Romam iusserunt, alterum cum legionibus suis Pisis hyemare. Fama erat, Gallos transalpinos iuuentutem armare: nec in quam regionem Italiæ effusura se multitudo esset, sciebatur. ita inter se consules compararunt, vt Cn. Bebius ad comitia iret, quia M. Bebius frater eius consula- I tum petebat. Comitia consulibus rogandis fuere. creati P. Cornelius Lentulus, M. Bebius Pamphilus. Prætores inde facti duo Q. Fabii, Maximus & Buteo, T. Claudius Nero, Q. Petilius Spurinus, M. Pinarius Posca, L. Duronius. his inito magistratu prouinciæ ita sorte euenerunt. Ligures consulibus, prætoribus, Q. Petilio vrbana, Q. Fabio Maximo peregrina, Q. Fabio Buteoni Gallia, T. Claudio Neroni Sicilia, M. Pinario Sardinia, L. Duronio Apulia, & Istri adiecti, quòd Tarentini Brundisiniq; nunciabant, maritimos agros infestos transmarinarũ nauium latrociniis esse. eadem Massilienses de Ligurum nauibus querebantur. Exercitus inde decreti. quatuor legiones consulibus, quæ quina millia ducenos Romanos pedites, trecenos haberent equites, & quindecim millia sociûm ac Latini nominis, octingẽtos equites. In Hispaniis prorogatum veteribus prætoribus imperium est cum exercitibus quos haberent, & in supplemẽtum decreta tria millia ciuium Romanorum, ducenti equites, & sociûm Latini nominis sex millia peditum, trecenti equites. Nec rei naualis cura omissa. duumuiros in eam rem consules K creare iussi, per quos naues viginti deductæ naualibus sociis ciuibus Romanis qui seruitutem seruissent, cõplerentur, ingenui tantum in iis præessent. Inter duumuiros ita diuisa tuẽda denis nauibus maritima ora, vt promontorium iis Mineruæ velut cardo in medio esset, alter in dexterã partem vsq; ad Massiliam, læuam alter vsq; ad Bariũ tueretur. Prodigia multa fœda & Romæ eo anno visa, & nunciata peregre. In Area Vulcani & Cõcordiæ sanguinem pluit, & pontifices hastas motas nunciauere, & Lanuuii simulacrum Iunonis Sospitæ lachrymasse. & pestilentia in agris forisque & conciliabulis & in vrbe tanta erat, vt libitina tunc vix sufficeret. His prodigiis cladibúsq; anxii patres decreuerunt vt & cõsules quibus diis videretur,

A hostiis maioribus sacrificarent, & decemuiri libros adirent. eorum decreto supplicatio circa omnia puluinaria Romæ in diem vnum indicta est.iisdem authoribus & senatus censuit, & consules edixerunt,vt per totam Italiam triduum supplicatio & feriæ essent. Pestilentiæ tanta vis erat,vt cum propter defectionem Corsorum,bellúmque ab Iliensibus concitatum in Sardinia, octo millia peditũ ex sociis Latini nominis scribi placuisset,& C C C equites,quos M. Pinarius prætor secum in Sardiniam traiiceret,tantum hominum demortuum esse, tantum vbiq; ægrorum consules renunciauerint,vt is numerus effici militum non potuerit. quod deerat militum,sumere à Cn.Bebio proconsule, qui Pisis hybernabat, iussus prætor, atque inde in Sardiniam traiicere. L. Duronio prætori, cui prouincia Apulia euenerat, adiecta de Bacchanalibus quæstio est:cuius residua quædam velut semina ex prioribus malis iam priore anno apparuerant.sed magis inchoatæ apud L.Puppium prætorem quæstiones erant, quàm ad B exitum vllum perductæ.id persecare nouum prætorem,ne serperet iterum latius, patres iusserunt.Et leges de ambitu consules ex authoritate senatus ad populum tulerunt. Legationes deinde in senatum introduxerunt, regum primas,Eumenis, & Ariaratis Cappadocis,& Pharnacis Pontici.nec vltrà quicquam iis responsum est,quàm missuros qui de cõtrouersiis eorum cognoscerent statuerẽtque. Lacedæmoniorum deinde exulum & Achæorum legati introducti sunt.& spes data exulibus est,scripturum senatum Achæis,vt restituerentur. Achæi de Messene recepta,compositisque ibi rebus cum assensu patrum exposuerũt. Et à Philippo rege Macedonum duo legati venerunt, Philocles & Apelles, nulla super re quæ ab senatu petenda esset,speculatum magis inquisitúmque missi de iis quorum Perseus Demetrium insimulasset sermonum cum Romanis,maximè cum T. Quintio, aduersus fratrem de regno habitorum. Hos tanquam medios,nec in alterius fauorem inclinatos miserat rex. erant autem & hi Persei fraudis in fratrem ministri & participes. Demetrius omnium, præterquam fraterni sceleris C quod nuper eruperat,ignarus, primò neque magnam neque nullam spem habebat, patrem sibi placari posse.minus deinde in dies patris animo fidebat, cum obsideri aures à fratre cerneret. itaque circumspiciens dicta factáque sua, ne cuius suspiciones augeret,maximè ab omni mentione & contagione Romanorum abstinebat:vt neque scribi sibi vellet: quia hoc præcipuè criminum genere exasperari animum sentiebat. Philippus simul ne ocio miles deterior fieret,simul auertendę suspicionis caussa quicquam à se agitari de Romano bello,Stobos Pæoniæ exercitu indicto, in Mædicam ducere pergit. Cupido eum ceperat in verticem Aemi montis ascendendi,quia vulgatæ opinioni crediderat, Ponticum simul & Adriaticum mare, & Istrum amnem,& Alpeis conspici posse.subiecta oculis ea haud parui sibi momenti futura ad cogitationem Romani belli.Percunctatus regionis peritos de ascensu Aemi,cum satis inter omnes constaret,viam exercitui nullam esse,paucis & expeditis perdifficillimum aditum: vt sermone familiari minorem filium permulceret, quem statuerat non ducere secum, primùm D quærit ab eo,cum tanta difficultas itineris proponatur, vtrum perseuerandum sit in incepto? an abstinendum?si pergat tamen ire,non posse obliuisci se in talibus rebus Antigoni,qui sæua tempestate iactatus,cum in eadem naue secum suos omnes habuisset, præcepisse liberis diceretur,vt & ipsi meminissent,& ita posteris proderent,ne quis cum tota gente simul in rebus dubiis periclitari auderet.memorem ergo se præcepti eius, duos simul filios non commissurum in aleam eius qui proponeretur casus.& quoniam maiorem filium secum duceret, minorem ad subsidia spei,& custodiam regni remissurum in Macedoniam esse. Non fallebat Demetrium ablegari se ne adesset consilio, cum in conspectu locorum consultaret quà proximè itinera ad mare Adriaticum atque Italiam ducerent,quæque belli ratio esset futura. sed non solum parendum patri tum,sed etiam assentiendum erat,ne inuitum parère suspicionem faceret. Vt tamen iter ei tutum in Macedoniam esset, Didas ex prætoribus regiis vnus, qui Pæoniæ præerat,iussus est prosequi eum cum modico præsidio. Hunc quoque Perseus, sicut E plerosque patris amicorum,ex quo haud dubium cuiquam esse cœperat, ad quem ita inclinato regis animo hæreditas regni pertineret,inter coniuratos in fratris perniciem habuit. in præsentia dat ei mandata, vt per omne obsequium insinuaret se in quammaximè familiarem vsum,vt eiicere omnia arcana,speculari que abditos eius sensus posset. ita digreditur Demetrius cum infestioribus,quàm si solus iret, præsidiis. Philippus Mædicam primùm, deinde solitudines interiacentes Mædicæ atque Aemo transgressus, septimis demum castris ad radices montis peruenit. ibi vnum moratus diem ad deligendos quos duceret secum, tertio die iter est ingressus. Modicus primò labor in imis collibus fuit. quantum in altitudinem egrediebantur,magis magisque syluestria & pleraque inuia loca excipiebant.peruenere deinde in tam

opacum iter, vt præ densitate arborum immissorúmque aliorum in alios ramorum perspici F
cœlum vix posset. vt verò iugis appropinquabant, quod rarum in aliis locis esset, adeo omnia contecta nebula, vt haud secus quàm nocturno itinere impedirentur. tertio demum die ad verticem peruentum. nihil vulgatæ opinioni digressi inde detraxerunt, magis credo ne vanitas itineris ludibrio esset, quàm quòd diuersa inter se maria montésque & amnes ex vno loco conspici potuerint. Vexati omnes, & ante alios rex ipse, quo grauior ætate erat, difficultate viæ est. duabus aris ibi Ioui & Soli sacratis cum immolasset, (quatriduo ascenderat) biduo est digressus, frigora nocturna maximè metuens, quæ caniculæ ortu similia brumalibus erant. Multis per eos dies difficultatibus conflictatus, nihilo lætiora in castris inuenit, vbi summa penuria erat, vt in regione quam ab omni parte solitudines clauderent. itaque vnum tantum moratus diem quietis eorum caussa quos habuerat secum, itinere inde simili fugæ in Dentheletas transcurrit. Socii erant, sed propter inopiam haud secus quàm hostium fines Mace- G
dones populati sunt. rapiendo enim passim villas primùm, dein quosdam vicos etiam euastarunt, non sine magno pudore regis, cum sociorum voces nequicquam deos sociales nomenq; suum implorantes audiret. Frumento inde sublato in Mædicam regressus, vrbem quam Petram appellant, oppugnare est adortus. ipse à campestri aditu castra posuit. Perseum filium cum modica manu circummisit, vt à superioribus locis vrbem aggrederetur. Oppidani, cum terror vndiq; instaret, obsidibus datis, in præsentia dediderunt sese. iidem, posteaquam exercitus recessit, obliti obsidum, relicta vrbe, in loca munita & mõtes refugerũt. Philippus omni genere laboris sine vllo effectu fatigatis militibus, & fraude prætoris Didæ auctis in filium suspicionibus, in Macedoniam rediit. Missus hic comes (vt antè dictum est) cum simplicitatem iuuenis incauti, & suis haud immerito succensentis, assentando, indignandóque & ipse vicem eius, captaret, in omnia vltro suam offerens operam, fide data arcana eius elicuit. Fugam ad Romanos Demetrius meditabatur. cui consilio adiutor deûm beneficio oblatus videbatur Pæo- H
niæ prætor: per cuius prouinciam spem ceperat elabi tutò posse. Hoc consilium extemplo & fratri proditur, & authore eo indicatur patri. Literæ primùm ad obsidentem Petram allatæ sunt. inde Herodorus (princeps hic amicorum Demetrii erat) in custodiam est coniectus, & Demetrius dissimulanter asseruari iussus. Hæc super cætera tristem aduẽtum in Macedoniam regi fecerunt. mouebant eum & præsentia crimina. expectandos tamen quos ad exploranda omnia Romam miserat, censebat. His anxius curis cum aliquot menses egisset, tandem legati, iam antè præmeditatis in Macedonia quæ ab Roma renunciarent, venerunt. qui super cætera scelera falsas etiam literas signo adulterino T. Quintii signatas reddiderunt regi. deprecatio erat in literis, si quid adolescens cupiditate regni prolapsus secum egisset, nihil eum aduersus suorum quenquam facturum: neque eum sese esse, qui vllius impii consilii author futurus videri possit. Hæ literæ fidem Persei criminibus fecerunt. itaque Herodorus extemplo diu excruciatus sine indicio rei vllius in tormentis moritur. Demetrium iterum ad patrem I
accusauit Perseus. fuga per Pæoniam præparata arguebatur, & corrupti quidam, vt comites itineris essent. maximè falsæ literæ T. Quintii vrgebant. nihil tamen palàm grauius pronunciatum de eo est, vt dolo potius interficeretur. nec id cura ipsius, sed ne pœna eius consilia aduersus Romanos nudaret. Ab Thessalonica Demetriadem ipsi cum iter esset, ad Aestreũ Pæoniæ Demetrium mittit cum eodem comite Dida, Perseum ad Philippopolin ad obsides Thracum accipiendos. digredienti ab se Didæ mandata dedisse dicitur de filio occidendo. Sacrificium ab Dida seu institutum seu simulatum est, ad quod celebrandum inuitatus Demetrius ab Aestreo Heracleam venit. in ea cœna dicitur venenũ datum. poculo epoto extemplo sensit. & mox coortis doloribus, relicto conuiuio, cum in cubiculum recepisset sese, crudelitatem patris conquerens, parricidium fratris, ac Didæ scelus incusans, torquebatur. intromissi deinde Thyrsis quidam Stubaræus, & Berreus Alexander, iniectis tapetibus in caput faucésque spiritum intercluserunt. ita innoxius adolescens, cum in eo ne simplici quidem genere mortis K
contenti inimici fuissent, interficitur. Dum hæc in Macedonia geruntur, L. Aemylius Paulus prorogato ex consulatu imperio, principio veris in Ligures Ingaunos exercitum introduxit. Vbi primùm in hostium finibus castra posuit, legati ad eum per speciem pacis petendæ speculatum venerunt. neganti Paulo nisi cum deditis pacisci se pacem, non tam id recusabãt, quàm tempore opus esse aiebant, vt generi agresti hominum persuaderetur. ad hoc decem dierum induciæ cum darentur: petierunt deinde, ne trans montes proximos castris pabulatum lignatúmque milites irent. culta ea loca suorum finium esse. id vbi impetrauere, post eos ipsos montes vnde auerterant hostem, exercitu omni coacto, repentè multitudine ingenti castra

A Romanorum oppugnare simul omnibus portis aggressi sunt. summa vi totum vnum diem oppugnarunt, ita vt ne efferendi quidem signa Romanis spacium, nec ad explicandam aciem locus esset. conferti in portis obstando magis quàm pugnando castra tutabantur. sub occasum solis cum recessissent hostes, duos equites ad M. Bebium consulem cum literis Pisas mittit, vt obsesso sibi per inducias quamprimum subsidio veniret. Bebius exercitum M. Pinario prætori eunti in Sardiniam tradiderat. cæterum & senatum literis certiorem fecit, obsideri à Liguribus L. Aemylium: & M. Claudio Marcello, cuius proxima inde prouincia erat, scripsit, vt si videretur ei, exercitum ex Gallia traduceret in Ligures, & L. Aemylium liberaret obsidione. Hæc sera futura auxilia erant. Ligures postero die ad castra redeunt. Aemylius cum & venturos sciisset, & educere in aciem copias potuisset, intra vallum suos tenuit, vt extraheret rem in id tempus quo Bebius cum exercitu venire à Pisis posset. Romæ magnam trepidationem literæ Bebii fecerunt, eo maiorem, quòd paucos post dies Marcellus tradito exercitu Fabio Romam cum venisset, spem ademit, eum qui in Gallia esset exercitū in Ligures traduci posse, quia bellum cum Istris esset, prohibentibus coloniam Aquileiam deduci. eò profectum Fabium, neque inde regredi bello inchoato posse. Vna, & ea ipsa tardior quàm tempus postulabat, subsidii spes erat, si consules maturassent in prouinciam ire. id vt facerent, pro se quisq; patrum vociferari. Consules nisi confecto delectu negare se ituros. nec suam segnitiam, sed vim morbi in caussa esse quo serius perficeretur. non tamen potuerunt sustinere consensum senatus, quin paludati exirent, & militibus quos conscriptos haberent, diem edicerēt quo Pisas conuenirent. permissum vt quà irent, protinus subitarios milites scriberent, ducerèntque secum. Et prætoribus Q. Petilio & Q. Fabio imperatum est, vt Petilius duas legiones ciuium Romanorum tumultuarias scriberet, & omnes minores quinquaginta annis sacramento rogaret, Fabio vt sociis Latini nominis X V millia peditū, octingentos equites imperaret. Duūuiri nauales creati C. Matienus & C. Lucretius, nauesq; iis ornatæ sunt: Matienóque, cuius ad gallicum sinū prouincia erat, imperatum vt classem primo quoq; tempore duceret in Ligurū oram, si quo vsui esse L. Aemylio atq; eius exercitui posset. Aemylius posteaq̃ nihil vsquam auxilii ostendebatur, interceptos credens equites, non vltrà differendum ratus quin per se fortunam tentaret priusquam hostes venirent, qui iam segnius secordiúsq; oppugnabāt, ad quatuor portas exercitū instruxit, vt signo dato simul ex omnibus partibus eruptionem facerent. quatuor extraordinariis cohortibus duas adiunxit, præposito M. Valerio legato. erumpere extraordinaria porta iussit. ad dexteram principalem hastatos legionis primæ instruxit, principes ex eadē legione in subsidiis posuit. M. Seruilius & L. Sulpitius tribb. mil. his præpositi. tertia legio aduersus principalem sinistram portam instructa est. id tantum mutatum, principes primi, & hastati in subsidiis locati: Sex. Iulius Cęsar & L. Aurelius Cotta tribb. mil. huic legioni præpositi sunt. Q. Fuluius Flaccus legatus cum dextera ala ad quæstoriam portam positus. duæ cohortes & triarii duarum legionum in præsidio castrorum manere iussi. Omnes portas concionabundus ipse imperator circumiit, & quibuscunq; iritamentis poterat, iras militum acuebat, nunc fraudem hostium incusans, qui pace petita, induciis datis, per ipsum induciarū tempus contra ius gentium ad castra oppugnanda venissent. nunc quantus pudor esset edocēs, ab Liguribus latronibus verius quàm hostibus iustis Romanum exercitum obsideri. „ Quo ore quisquā vestrum, si hinc alieno præsidio, non vestra virtute euaseritis, occurret nō „ dico eis militibus qui Annibalem, qui Philippum, qui Antiochum, maximos nostrę ætatis re„ ges ducésq; vicerunt, sed iis qui hos ipsos Ligures aliquoties pecorum modo fugientes per sal„ tus inuios consectati ceciderunt? quod Hispani, quod Galli, quod Macedones Pœniue non au„ deant, Ligustinus hostis vallum Romanum subit? obsidet vltro & oppugnat, quem scrutantes „ antea deuios saltus, abditum & latentem vix inueniebamus? Ad hæc consentiens reddebatur militum clamor, nullam militum culpam esse, quibus nemo ad erumpendum signum dedisset. daret signum, intellecturū eosdem qui antea fuerint, & Romanos & Ligures esse. Bina cis montes castra Ligurum erant. ex iis primis diebus sole orto pariter omnes compositi & instructi procedebant, tum nisi exatiati cibo vinóq; arma non capiebant. dispersi, inordinati exibant, vt quibus pro spe certum esset, hostes extra vallum signa non elaturos. Aduersus ita incompositos eos venientes, clamore pariter omnium qui in castris erant, calonum quoq; & lixarum sublato, simul omnibus portis Romani eruperunt. Liguribus adeò improuisa res fuit, vt perinde ac si insidiis circumuenti forent, trepidarent. Exiguum temporis aliqua forma pugnæ fuit. fuga deinde effusa, & fugientium passim cædes erat. equitibus dato signo, vt conscenderent equos, nec effugere quenquam sinerent, in castra omnes trepida fuga compulsi sunt,

deinde ipsis exuti castris. Supra X V millia Ligurum eo die occisa, capta duo millia & quingenti. Triduo pôst Ligurum Ingaunorum omne nomen obsidibus datis in deditionem venit. gubernatores nautæque conquisiti, qui prædatores fuissent nauibus, atque omnes in custodiam coniecti. Et à Matieno duumuiro naues eius generis in Ligustina ora X X X I I captæ sunt. Hæc qui nunciarent, literásque ad senatum ferrent, L. Aurelius Cotta, C. Sulpitius Gallus Romam missi, simúlque peterent, vt L. Aemylio confecta prouincia decedere, & deducere secum milites liceret, atque dimittere. Vtrunque permissum ab senatu, & supplicatio ad omnia puluinaria per triduum decreta, iussique prætores, Petilius vrbanas dimittere legiones, Fabius sociis atq; nomini Latino remittere delectum: & vti prætor vrbanus consulibus scriberet, senatum æquum censere, subitarios milites tumultus caussa conscriptos, primo quoq; tempore dimitti. Colonia Grauiscę eo anno deducta est in agrum Hetruscum de Tarquiniensibus quondam captum. quina iugera agri data. triumuiri deduxerunt, C. Calpurnius Piso, P. Claudius Pulcher, C. Terentius Istra. Siccitate & inopia frugum insignis annus fuit. sex menses nunquã pluuisse memoriæ proditum est. Eodem anno in agro L. Petilii scribæ sub Ianiculo, dum cultores agri altius moliuntur terram, duæ lapideæ arcæ octonos fermè pedes longæ, quaternos latæ, inuentæ sunt, operculis plumbo deuinctis. literis Latinis Græcisque vtraque arca inscripta erat. in altera Numam Pompilium Pomponis filium regem Romanorum sepultum esse, in altera libros Numæ Pompilii inesse. Eas arcas cum ex amicorum sentẽtia dominus aperuisset: quæ titulum sepulti regis habuerat, inanis inuẽta, sine vllo vestigio corporis humani, aut vllius rei, per tabem tot annorum omnibus absumptis. in altera duo fasces candelis inuoluti septenos habuere libros, non integros modò, sed recentissima specie. septem Latini de iure pontificio erant, septem Græci de disciplina sapientiæ, quæ illius ætatis esse potuit. Adiicit Antiàs Valerius Pythagoricos fuisse, vulgatæ opinioni, qua creditur Pythagoræ auditorem fuisse Numam, mendacio probabili accommodata fide. Primò ab amicis qui in re præsenti fuerunt, libri lecti. mox pluribus legentibus cum vulgarentur, Q. Petilius prætor vrbanus studiosus legendi eos libros à L. Petilio sumpsit. & erat familiaris vsus, quòd scribam eum quæstor Q. Petilius in decuriam legerat. Lectis rerum summis, cum animaduertisset pleraque dissoluendarum religionum esse, L. Petilio dixit, sese eos libros in ignem coniecturum esse. prius quàm id faceret, se ei permittere vti si quod seu ius seu auxilium se habere ad eos libros repetendos existimaret, experiretur. id integra sua gratia eum facturum. Scriba tribunos plebis adit. ab tribunis ad senatum res est reiecta. prætor se iusiurandum dare paratum esse aiebat, libros eos legi seruariq; non oportere. Senatus censuit satis habendum quod prætor iusiurandum polliceretur. libros primo quoq; tempore in comitio cremandos esse. pretium pro libris quantũ Q. Petilio prætori maioriq; parti tribunorũ plebis videretur, domino esse soluendum. id scriba non accepit. libri in comitio igne à victimariis facto in conspectu populi cremati sunt. Magnum bellum ea æstate coortum in Hispania citeriore. Ad V & X X X millia hominum, quantum nunquam fermè antea, Celtiberi comparauerãt. Q. Fuluius Flaccus eam obtinebat prouinciã. is quia armare iuuentutem Celtiberos audierat, & ipse quanta poterat à sociis auxilia contraxerat. sed nequaquam numero militum hostem æquabat. Principio veris exercitũ in Carpetaniam duxit, & castra locauit ad oppidum Eburã, modico præsidio in vrbe posito. Paucis pòst diebus Celtiberi millia duo fermè inde sub colle posuerunt castra. quos vbi adesse prætor Romanus sensit, M. Fuluium fratrem cum duabus turmis sociorum equitum ad castra hostium speculatum misit, quamproxime succedere ad vallum iussum, vt viseret quanta essent. pugna abstineret, reciperétq; sese, si hostium equitatum exeuntem vidisset. Ita vt pręceptum erat, fecit. per dies aliquot nihil vltrà motum, quàm vt hæ duæ turmæ ostenderentur, dein subducerentur vbi equitatus hostium castris procucurrisset. Postremò & Celtiberi omnibus simul peditũ equitúmq; copiis castris egressi, acie directa medio fermè spacio inter bina castra constiterunt. Campus erat planus omnis, & aptus pugnæ. ibi stetere Hispani hostem expectantes. Romanus intra vallum suos continuit per quatriduum continuum, & illi eodem loco aciem instructam tenuerunt. ab Romanis nihil motum. inde quieuere in castris Celtiberi, quia pugnæ copia nõ fiebat. equites tantum in stationem egrediebantur, vt parati essent si quid ab hoste moueretur. pone castra vtriq; pabulatum & lignatum ibant, neutri alteros impedientes. Prętor Romanus vbi satis tot dierum quiete credidit spem factam hosti nihil se priorem moturum, L. Acilium cum ala sinistra, & sex millibus prouincialium auxiliorum circumire montem iubet, qui ab tergo hostibus erat: inde vbi clamorem audisset, decurrere ad castra eorum. nocte profecti sunt, ne possent conspici. Flaccus luce prima C. Scribonium præfectum sociûm ad vallum hostium

A stium cum equitibus extraordinariis sinistræ alæ mittit. quos vbi & propius accedere, & plures quàm soliti erant, Celtiberi conspexerunt, omnis equitatus effunditur castris, simul & peditibus signum ad exeundum datur. Scribonius, vti præceptum erat, vbi primum fremitum equestrium audiuit, auertit equos, & castra repetit. eo effusius sequi hostes. primò equites, mox & peditum acies aderat, haud dubia spe castra eo die se oppugnaturos. quingentos passus non plus à vallo aberãt. Itaq; vbi Flaccus satis abstractos eos à præsidio castrorum suorũ ratus est, intra vallum exercitu instructo, tribus partibus simul erumpit, clamore non tantũ ad ardorem pugnæ excitandum sublato: sed etiã vt qui in montibus erant, exaudirent. nec morati sunt quin decurrerent, sicut imperatum erat, ad castra: vbi quingentorum armatorum, non amplius, relictum erat præsidium. quos cum & paucitas sua, & multitudo hostiũ, & improuisa res terruisset, propè sine certamine capiuntur castra. castris, quæ pars maximè à pugnãtibus conspici poB terat, iniecit Acilius ignem. postremi Celtiberorum qui in acie erant, primi flammam conspexere. deinde per totam aciem vulgatũ est, castra amissa esse, & tum cum maxime ardere. vnde illis terror, inde Romanis animus creuit. iam clamor suorum vincentium accidebat, iam ardentia hostium castra apparebant. Celtiberi parumper incertis animis fluctuati sunt. cæterum posteaquam receptus pulsis nullus erat, nec vsquam nisi in certamine spes, pertinacius de integro capessunt pugnam. Acie media vrgebantur acriter à quinta legione. aduersus læuum cornu, in quo sui generis prouincialia auxilia instruxisse Romanos cernebant, cum maiore fiducia intulerunt signa. Iam propè erat vt sinistrum cornu pelleretur Romanis, ni septima legio successisset. simul ab oppido Ebura, qui in præsidio relicti erãt, in medio ardore pugnę aduenerunt, & Acilius ab tergo erat. Diu in medio cæsi Celtiberi. qui supererãt, in omnes passim partes capessunt fugam. equites bipartito in eos emissi, magnam cædem edidere, ad viginti tria millia hostium eo die cæsa, capta quatuor millia, & D C C C, cum equis plus quingentis, & siC gna militaria L X X X V I I I. Magna victoria, non tamen incruẽta fuit. Romani de duabus legionibus milites paulo plus C C, sociûm Latini nominis D C C C triginta, externorum auxiliarium duo millia fermè & quadringenti ceciderunt. Pr. in castra victorem exercitum reduxit. Acilius manere in castris ab se captis iussus. postero die spolia de hostibus lecta, & pro concione donati, quorum virtus insignis fuerat. Sauciis deinde in oppidum Eburam deuectis, per Carpetaniam ad Contrebiam ductæ legiones. ea vrbs circumsessa cum à Celtiberis auxilia accersisset, morantibus iis, non quia ipsi cunctati sunt, sed quia profectos à domo inexplicabiles continuis imbribus viæ, & inflati amnes tenebant, desperato auxilio suorũ in deditionem venit. Flaccus quoq; tempestatibus fœdis coactus exercitum omnem in vrbem introduxit. Celtiberi, qui domo profecti erant, deditionis ignari, cum tandem superatis, vbi primũ remiserunt imbres, amnibus Contrebiam venissent, posteaquam castra nulla extra mœnia viderunt, aut in alteram partem translata rati, aut recessisse hostes, per negligentiam effusi ad oppiD dum accesserunt. In eos duabus portis Romani eruptionem fecerunt, & incompositos adorti fuderunt. quæ res ad resistendum eos, & ad capessendam pugnam impediit, quòd non vno agmine, nec ad signa frequentes veniebant, eadem magnæ parti ad fugam saluti fuit. sparsi enim toto passim campo se diffuderunt, nec vsquã cõfertos eos hostis circumuenit. tamen ad duodecim millia sunt cæsa, capta plus quinq; millia hominum, equi quadringenti, signa militaria L X I I. qui palati è fuga domum se recipiebant, alterum agmen Celtiberorum venientium, deditionem Contrebiæ & suam cladem narrando, auerterunt. extẽplo in vicos castellaq; sua omnes dilapsi. Flaccus à Contrebia profectus per Celtiberiam populabundus ducit legiones, multa castella oppugnauit, donec maxima pars Celtiberorum in deditionem venit. Hæc in citeriore Hispania eo anno gesta. Et in vlteriore Manlius Pr. secunda aliquot prælia cum Lusitanis fecit. Aquileia colonia Latina eodem anno in agro Gallorũ est deducta. tria millia peditum, quinquagena iugera, centuriones centena, centena quadragena equites acceperunt. E triumuiri deduxerunt P. Cornelius Scipio Nasica, C. Flaminius, L. Manlius Acidinus. Aedes duæ eo anno dedicatæ sunt. vna Veneris Erycinæ ad portã Collinam. dedicauit L. Porcius L. F. Licinus duumuir. vota erat ab C O S. L. Porcio Ligustino bello. altera in foro olitorio Pietatis. eam ædem dedicauit M. Acilius Glabrio duumuir, statuámq; auratam, quæ prima omnium in Italia statua aurata est, patris Glabrionis posuit. Is erat, qui ipse eam ædem vouerat quo die cum rege Antiocho ad Thermopylas depugnasset. locauerátque idem ex S C. Per eosdem dies quibus hæ ædes dedicatæ sunt, L. Aemylius Paulus procos. ex Liguribus Ingaunis triumphauit. Transtulit coronas aureas quinque & viginti. nec prꝥterea quicquam auri argentique in eo triumpho latum. captiui multi principes Ligurum ante currum ducti. æris trecenos mi-

litibus diuisit. Auxerũt eius triumphi famam legati Ligurum pacem perpetuam orantes. ita F
in animum induxisse Ligurum gentem, nulla vnquam arma, nisi imperata à P R, sumere.
Responsum à Q. Fabio Pr. est Liguribus iussu senatus, orationem eam non nouam Liguribus
esse: mens verò vt noua & orationi cõueniens esset, ipsorum id plurimum referre. ad C O S S.
irent, & quæ ab iis imperata essent, facerent. nulli alii quàm consulibus senatum crediturũ esse
syncera fide in pace Ligures esse. Pax in Liguribus fuit. In Corsica pugnatum est cum Corsis.
ad duo millia eorum M. Pinarius Pr. in acie occidit. qua clade compulsi obsides dederunt, &
ceræ centum millia pondo. Inde in Sardiniam exercitus ductus, & cum Iolensibus, gente ne
nunc quidem omni parte pacata, secunda prælia facta. Carthaginiensibus eodem anno C
obsides redditi: pacémque cum iis P R non ab se tantum, sed ab rege etiam Masanissa præsti-
tit, qui tum præsidio armato agrum qui in controuersia erat, obtinebat. Otiosam prouin-
ciam C O S S. habuerunt. M. Bebius comitiorum caussa Romam reuocatus C O S S. creauit, A. G
Posthumium Albinum Luscum, & C. Calpurnium Pisonem. Prr. exinde facti Tib. Sempronius
Gracchus, L. Posthumius Albinus, P. Cornelius Mamercus, T. Minutius Melliculus, A. Hosti-
lius Mancinus, C. Mænius. ii omnes magistratum Idibus Martiis inierunt. Principio eius an-
ni, quo A. Posthumius Albinus, & C. Calpurnius Piso C O S S. fuerunt: ab A. Posthumio C O S.
in senatum introducti qui ex Hispania citeriore venerant: à Q. Fuluio Flacco L. Minutius le-
gatus, & duo Trr. mil. T. Mænius, & L. Terentius Massaliota. hi cum duo secunda prælia, dedi-
tionem Celtiberiæ, confectam prouinciam nunciassent, nec stipendio quod mitti soleret, nec
frumento portato ad exercitum in eum annum opus esse, petierunt ab senatu primùm, vt ob
res prospere gestas diis immortalibus honos haberetur: deinde vt Q. Fuluio decedenti de pro-
uincia, deportare inde exercitum, cuius forti opera & ipse, & multi ante eum Prr. vsi essent, li-
ceret. quod fieri, præterquam quòd ita deberet, etiam propè necessarium esset. ita enim obsti-
natos esse milites, vt non vltra retineri posse in prouincia viderentur, iniussúque abituri inde H
essent, si non dimitterentur: aut in perniciosam, si quis impense retineret, seditionem exarsuri.
C O S S. ambobus prouinciam Ligures esse senatus iussit. Prr. inde sortiti sunt. A. Hostilio vr-
bana, T. Minutio peregrina obuênit, P. Cornelio Sicilia, C. Mænio Sardinia. Hispanias sortiti,
L. Posthumius vlteriorem, Tib. Sempronius citeriorem. Is quia successurus Q. Fuluio erat, ne ve-
„ tere exercitu prouincia spoliaretur: quæro, inquit, de te L. Minuti, cum confectam prouinciam
„ nuncies, existimésne Celtiberos perpetuò in fide mansuros, ita vt sine exercitu ea prouincia
„ obtineri possit? si neq; de fide barbarorum quicquam recipere aut affirmare nobis potes, & ha-
„ bendum illic vtique exercitum censes, vtrum tandem author senatui sis supplementum in
„ Hispaniam mittendi? vt ii modo, quibus emerita stipendia sint, milites dimittantur, veteribus
„ militibus tyrones immisceantur? an deductis de prouincia veteribus legionibus nouas con-
„ scribendi & mittendi, cum contemptum tyrocinium etiam mitiores barbaros excitare ad re-
„ bellandum possit? dictu quàm re facilius sit prouinciam ingenio ferocem rebellatricem con- I
„ fecisse. Paucæ ciuitates, vt quidem ego audio, quas vicina maximè hyberna premebant, in ius
„ ditionemq; venerunt, vlteriores in armis sunt. quæ cum ita sint, ego iam hinc prædico P C me
„ exercitu eo qui nunc est, Remp. administraturũ. si deducat secum Flaccus legiones, loca pacata
„ me ad hybernacula electurum, neq; nouum militem ferocissimo hosti obiecturum. Legatus
ad ea quæ interrogatus erat, respondit, neq; se, neq; quenquam alium diuinare posse quid in
animo Celtiberi haberent, aut porrò habituri essent. itaque negare non posse, quin rectius sit
etiam ad pacatos barbaros nõdum satis assuetos imperio, exercitum mitti. nouo autem, an ve-
tere exercitu opus sit, eius esse dicere, qui scire possit qua fide Celtiberi in pace mansuri sint,
simul & qui illud exploratum habeat, quieturos milites si diutius in prouincia retineantur. si
ex eo quod aut inter se loquantur, aut succlamationibus apud concionantem imperatorem
significent, quid sentiant coniectandum sit, palam vociferatos esse aut imperatorem in pro-
uincia retenturos, aut cum eo in Italiã venturos esse. Disceptationem inter prætorem lega- K
túmque cõsulum relatio interrupit, qui suas ornari prouincias priusquam de prætoris exercitu
ageretur, æquum censebant. Nouus omnis exercitus consulibus est decretus, binæ legiones Ro-
manæ cum suo equitatu, & sociûm Latini nominis, quantus semper numerus, X V millia pe-
ditum, & D C C C equites. cum hoc exercitu Apuanis Liguribus vt bellum inferrent, manda-
tum est. P. Cornelio & M. Bebio prorogatũ imperiũ, iussiq; prouincias obtinere, donec C O S S.
venissent. tum imperatum, vt dimisso quem haberent exercitu, reuerterẽtur Rômam. de Tib.
Sempronii deinde exercitu actum est. nouam legionem ei quinque milliũ & ducentorum pe-
ditum cum equitibus quadringentis consules scribere iussi, & mille præterea peditum Roma-
norum,

A norum, quinquaginta equites, & sociis è nomine Latino imperare septē millia peditum, CCC equites. cum hoc exercitu placuit ire in Hispaniam citeriorem Tib. Sempronium. Q. Fuluio permissum, vt qui milites ante Sp. Posthumium & Q. Martium COSS. ciues Romani sociiue in Hispaniā transportati essent: & praeterea supplemento adducto quod amplius duabus legionibus quàm X millia, & CCCC pedites, sexcenti equites essent, & sociûm Latini nominis XII millia, DC equites: quorum forti opera duobus aduersus Celtiberos praeliis vsus Q. Fuluius esset: eos, si videretur, secum deportaret. Et supplicationes decretae, quòd is prospere Rempublicam gessisset. & caeteri praetores in prouincias missi. Q. Fabio Buteoni prorogatum in Gallia imperium est. Octo legiones praeter exercitum veterem, qui in Liguribus in spe propinqua missionis erat, eo anno esse placuit. & is ipse exercitus aegre explebatur propter pestilentiam, quae iam tertium annum vrbem Romanam atq; Italiam vastabat. Praetor T. Mi-
B nutius, & haud ita multo post COS. C. Calpurnius moritur, multique alii omnium ordinum illustres viri. postremò prodigii loco ea clades haberi coepta est. C. Seruilius PONT. MAX. piacula irae deûm conquirere iussus, decemuiri libros inspicere: consul Apollini, Aesculapio, Saluti dona vouere, & dare signa inaurata. quae vouit, deditque. Decemuiri supplicationem in biduum valitudinis caussa in vrbe, & per omnia fora conciliabulàque edixerunt. maiores duodecim annis omnes coronati, & lauream in manu tenentes supplicauerunt. Fraudis quoq; humanae insinuauerat suspicio animis. & veneficii quaestio ex SC quod in vrbe propiúsve vrbē decem millibus passuum esset commissum, C. Claudio praetori, qui in locum T. Minutii erat suffectus: vltra decimum lapidem per fora conciliabulàque C. Maenio, priusquam in Sardiniam prouinciam traiiceret, decreta. Suspecta COS. erat mors maxime. necatus à Quarta Hostilia vxore dicebatur. vt quidem filius eius Q. Fuluius Flaccus in locum vitrici COS. est declaratus: aliquanto magis infamis mors Pisonis coepit esse: & testes existebant: qui post
C declaratos COSS. Albinum & Pisonem, quibus comitiis Flaccus tulerat repulsam, & exprobratum ei à matre dicerent, quòd iam ei tertiùm negatus consulatus petenti esset, & adiecisse, pararet se ad petendum: intra duos menses effecturam vt COS. fieret. Inter multa alia testimonia ad caussam pertinentia, haec quoque vox nimis vero euentu cōprobata valuit cur Hostilia damnaretur. Veris principio huius dum COSS. nouos delectus Romae tenet: mors deinde alterius, & creandi comitia consulis in locum eius, omnia tardiora fecerunt: interim P. Cornelius, & M. Bebius, qui in consulatu nihil memorabile gesserant, in Apuanos Ligures exercitum induxerunt. Ligures, qui ante aduentum in prouinciam cōsulum non expectassent bellum, improuiso oppressi, ad duodecim millia hominum dediderunt se. Eos, consulto per literas prius senatu, deducere ex montibus in agros campestreis procul ab domo, ne reditus spes esset, Cornelius & Bebius statuerunt, nullum alium antè finem rati fore Ligustini belli. Ager publicus PR erat in Samnitibus, qui Taurasinorum fuerat. cū traducere Ligures Apua-
D nos vellent, edixerunt Ligures ab Anido montibus descendere cum liberis cōiugibúsque: sua omnia secum portarent. Ligures saepe per legatos deprecati ne penates, sedem in qua geniti essent, sepulchra maiorum cogerentur relinquere: arma, obsides pollicebantur. posteaquam nihil impetrabant, neque vires ad rebellandum erant, edicto paruerunt. Traducti sunt publico sumptu ad quadraginta millia liberorum capitum cum foeminis puerisque. argenti data centū & quinquaginta millia HS, vnde in nouas aedes cōpararent quae opus essent. agro diuidendo dandòque iidem qui traduxerant, Cornelius & Bebius praepositi. postulantibus tamen ipsis quinque viri ab senatu dati, quorum ex cōsilio agerent. Transacta re cum veterem exercitum Romam deduxissent: triumphus ab senatu est decretus. Hi omnium primi nullo bello gesto triumpharunt. tantum hostes ducti ante currum: quia nec quid ferretur, neque quid duceretur captum, neque quid militibus daretur, quicquam in triumphis eorum fuerat. Eodem anno in Hispania Fuluius Flaccus propraetor, quia successor in prouinciam tardius veniebat, educto ex-
E ercitu ex hybernis, vlteriorem Celtiberiae agrum, vnde ad deditionem non venerāt, instituit vastare. qua re irritauit magis quàm conterruit animos barbarorum: & clàm comparatis copiis saltum Manlianum, per quem transiturum exercitum Romanum satis sciebant, obsederunt. In Hispaniam vlteriorem eunti L. Posthumio Albino collegae Gracchus mandauerat, vt Q. Fuluium certiorem faceret, Tarraconem exercitum adduceret. ibi dimitti veteranos, supplementúmque distribuere, & ordinare omnem exercitum sese velle. dies quoq;, & ea propinqua, edita Flacco est, qua successor esset venturus. Haec noua allata res, omissis quae agere instituerat, Flaccum raptim deducere exercitum ex Celtiberia cum coegisset: barbari caussae ignari suam defectionem, & clàm comparata arma sensisse eum, & pertimuisse rati, eo ferocius saltū insederunt.

Vbi eum saltum prima luce agmen Romanum intrauit, repente ex duabus partibus simul exorti hostes Romanos inuaserunt. quod vbi vidit Flaccus: primos tumultus, in agmine per centuriones stare omneis suo quenque loco, & arma expedire iubendo, sedauit: & sarcinis iumentisque in vnum locum coactis, copias omneis partim ipse, partim per legatos tribunósque militum, vt tempus, vt locus postulabat, sine vlla trepidatione instruxit: cum his deditis rem esse admonens, scelus & perfidiam illis, non virtutem nec animum accessisse. reditum nobilem in patriam, clarum ac memorabilem eos sibi fecisse: cruentos ex recenti cæde hostium gladios, & manantia sanguine spolia, Romam ad triumphum delaturos. Plura dici tempus non patiebatur. inuehebant se hostes, & in partibus extremis iam pugnabatur. deinde acies concurrerunt. atrox vbique prælium, sed varia fortuna erat. egregie legiones, nec segnius duæ alæ pugnabant: externa auxilia ab simili armatura, meliore aliquantum militum genere vrgebantur, nec locum tueri poterant. Celtiberi vbi ordinata acie, & signis collatis se non esse pares legionibus senserunt: cuneo impressionem fecerunt. quo tantum valet genere pugnæ, vt quacunque parte perculere impetu suo, sustineri nequeant. tunc quoq; turbatæ legiones sunt, propè interrupta acies. Quam trepidationem vbi Flaccus conspexit, equo aduehitur ad legionarios equites: &, ecquid auxilii in vobis est? actum iam de hoc exercitu erit? cum vndique acclamassent, qui ederet quid fieri velit, non segniter imperium executuros: duplicate turmas, inquit, duarum legionum equites, & permittite equos in cuneum hostium, quo nostros vrgent. id cum maiore vi equorum facietis, si effrenatos in eos equos immittitis: quod sæpe Romanos equites cum magna laude fecisse sua memoriæ proditum est. Dicto paruerunt, detractísque frenis bis vltro citroq; cum magna strage hostium infractis omnibus hastis transcurrerunt. Dissipato cuneo, in quo omnis spes fuerat, Celtiberi trepidare, & propè omissa pugna locum fugæ circunspicere. Et alarii equites, postquam Romanorum equitum tam memorabile facinus videre: & ipsi virtute eorum accensi, sine vllius imperio, in perturbatos iam hostes equos immittunt. Tunc vero Celtiberi omnes in fugam effunduntur. & imperator Romanus auersos hosteis contemplatus, ædem Fortunæ equestri, Iouique OPT. MAX. ludos vouit. cæduntur Celtiberi per totum saltum dissipati fuga. Decem & septem millia hostium cæsa eo die traduntur: viui capti plus tria millia, ducentis septuagintaseptem cum signis militaribus: equis propè mille cētum. nullis castris eo die victor exercitus mansit. victoria non sine iactura militum fuit. quadringenti LXXII milites Romani, sociûm ac Latini nominis mille decem & nouem, cum his tria millia militum auxiliariorum perierunt. ita victor exercitus renouata priore gloria Tarraconem est perductus. Venienti Fuluio Tib. Sempronius prætor, qui biduo antè venerat, obuiam processit: gratulatúsque est, quòd Rempublicam egregie gessisset. cum summa concordia quos dimitterent, quósque retinerent milites, composuerunt. Inde Fuluius exauthoratis militibus in naues impositis, Romam est profectus. Sempronius in Celtiberiam legiones duxit. COSS. ambo in Ligures exercitus induxerunt diuersis partibus. Posthumius prima & tertia legione Balistā Suismontiúmque monteis obsedit: & premendo præsidiis angustos saltus eorum, commeatus interclusit, inopiáque omnium rerum eos perdomuit. Fuluius secunda & quarta legione adortus à Pisis Apuanos Ligures, qui eorum circa Macram fluuium incolebant, in deditionē acceptos, ad septem millia hominum in nauéis impositos præter oram Hetrusci maris Neapolim transmisit. inde in Samnium traducti, agérque his inter populares datus est. Montanorum Ligurum ab A. Posthumio vineæ cæsæ, frumentáque deusta, donec cladibus omnibus belli coacti in deditionem venerunt, armáque tradiderunt. Nauibus inde Posthumius ad visendam oram Ingaunorum Intemeliorúmque Ligurum processit. Priusquam hi COSS. venirent, ad exercitum qui Pisas inductus erat, præerant A. Posthumius, & frater Q. Fuluii M. Fuluius Nobilior. secundæ legionis Fuluius tribunus militum erat. is mensibus suis dimisit legionem, iureiurando adactis centurionibus, æs in ærarium ad quæstores esse delaturos. Hoc vbi Placentiam (nam eò forte erat profectus) Fuluio nunciatum est: cum equitibus expeditis secutus dimissos, quos eorum potuit assequi, deduxit castigatos Pisas, de cæteris COS. certiorem fecit. eo referente SC factum est, vt M. Fuluius in Hispaniam relegaretur vltra nouam Carthaginem. Literæq; ei datæ sunt à COS. ad P. Manlium in Hispaniam vlteriorem deferendę. milites iussi ad signa redire. caussa ignominiæ vti semestre stipendium in eum annum esset ei legioni, decretum. qui miles ad exercitū non redisset, eum ipsum bonáque eius vendere COS. iussus. Eodem anno L. Duronius, qui prætor anno superiore ex Illyrico cum decem nauibus Brundusium redierat: inde in portu relictis nauibus cum venisset Romam, inter exponendas res quas ibi gessisset, haud dubie in regem Illyriorum Gentium latrocinii omnis maritimi caussam auertit. ex regno eius omnes naues esse,

quæ superi

A quæ superi maris oram depopulatæ essent. de his rebus se legatos misisse, nec conueniendi regis potestatem factam. Venerant Romam legati a Gentio: qui quo tempore Romani conueniendi regis caussa venissent, ægrum forte eum in vltimis partibus fuisse regni dicerent. petere Gentium ab senatu, ne crederent confictis criminibus in se, quæ inimici detulissent. ad ea Duronius adiecit, multis ciuibus Romanis & sociis Latini nominis iniurias factas in regno eius, & ciues Romanos dici Corcyræ retineri. Eos omneis Romam adduci placuit, C. Claudium prætorem cognoscere: neque antè Gentio regi legatisve eius responsum reddi. Inter multos alios quos pestilentia eius anni absumpsit: sacerdotes quoque aliquot mortui sunt. L. Valerius Flaccus pontifex mortuus est. in eius locum suffectus est Q. Fabius Labeo. P. Manlius, qui nuper ex vlteriore Hispania redierat, triumuir epulo. Q. Fuluius, M. F. in locum eius triumuir cooptatus. tum prætextatus erat. de rege sacrifico sufficiendo in locum C. Cornelii Dola-
B bellæ contentio inter C. Seruilium PONT. MAX. fuit, & L. Corneliū Dolabellam duumuirum naualem, quem vt inauguraret pontifex, magistratu sese abdicare iubebat. recusantique id facere, ob eam rem mulcta duumuiro dicta à pontifice. dêque ea cum prouocasset, certatum ad populum. cum plures iam tribus intrò vocatæ dicto esse audientem pontifici duumuirum iuberent, mulctámque remitti, si magistratu se abdicasset: vltimum de cælo quod comitia turbaret interuenit. religio inde fuit pontificibus inaugurandi Dolabellæ. P. Clœlium Siculū inaugurarunt: qui secundo loco inauguratus erat. Exitu anni & C. Seruilius Geminus PONT. MAX. decessit. idem decemuir sacrorum fuit. pontifex in locum eius à collegio cooptatus est Q. Fuluius Flaccus: in pontificem maximum Aemylius Lepidus, cum multi clari viri petissent. & decemuir sacrorum Q. Martius Philippus in eiusdem locum est cooptatus. & augur Sp. Posthumius Albinus decessit. in locum eius P. Scipionem filium Africani augures cooptarunt. Cumanis eo anno petentibus permissum vt publice Latine loquerentur, & præconibus
C Latine vendendi ius esset. Pisanis agrum pollicentibus quò Latina colonia deduceretur, gratiæ ab senatu actæ. triumuiri creati ad eam rem Q. Fabius Buteo, M. & P. Popilii Lenates. A C. Mænio prætore, cui prouincia Sardinia cum euenisset, additum erat, vt quæreret de veneficiis longius ab vrbe decem millibus passuum: literæ allatæ, se iam tria millia hominum damnasse, & crescere sibi quæstionem indiciis. aut eam sibi esse defendendam, aut prouinciam dimittendam. Q. Fuluius Flaccus ex Hispania rediit Romam cum magna fama gestarum rerum. qui cum extra vrbem triumphi caussa esset, COS. est creatus cum L. Manlio Acidino. & post paucos dies cum militibus, quos secum deduxerat, triumphans vrbem est inuectus. Tulit in triumpho coronas aureas centum viginti quatuor: præterea auri pondo triginta unū, & signati oscensis nummûm centum septuaginta tria millia ducentos. militibus de præda quinquagenos denarios dedit: duplex centurionibus, triplex equiti: tantundem sociis Latini nominis: & stipendium omnibus duplex. Eo anno rogatio primùm lata est ab L. Iulio Tribuno plebis, quot an-
D nos nati quenque magistratum peterent caperéntque. inde cognomen familiæ inditum, vt Annales appellarentur. Prætores quatuor post multos annos lege Bebia creati, quę alternis quaternos iubebat creari. Hi facti, C. Cornelius Scipio, L. Valerius Leuinus, Q. & M. Mutii Scæuolæ. Q. Fuluio & L. Manlio COSS. eadem prouincia, quæ superioribus, pari numero copię peditum, equitum, ciuium, sociorum decretæ. In Hispaniis duabus Tib. Sempronio & L. Posthumio cum iisdem exercitibus quos haberent, prorogatum imperium est. & in supplementum COSS. scribere iussi ad tria millia peditum Romanorum, CCC equites: quinque millia sociorum Latini nominis, & quadringentos equites. P. Mutius Scæuola vrbanam sortitus prouinciam est: & vt idem quæreret de veneficiis in vrbe, & propius vrbem decem millia passuum. C. Cornelius Scipio peregrinam, Q. Mutius Scæuola Siciliam, L. Valerius Leuinus Sardiniam.

Q. Fuluius COS. priusquam vllam rem publicam ageret, liberare & se & Rempublicam religione votis soluendis dixit velle. vouisse se quo die postremùm cum Celtiberis pugnasset, lu-
E dos Ioui OPT. MAX. & ædem equestri Fortunæ sese facturum: in eas res sibi pecuniam collatam esse ab Hispanis. Ludi decreti: & vt duumuiri ad ædem locandam crearentur. de pecunia finitur, ne maior caussa ludorū consumeretur, quàm quanta Fuluio Nobiliori post Aetolicum bellum ludos facienti decreta esset: néve quid ad eos ludos arcesseret, cogeret, acciperet, faceret aduersus id SC quod L. Aemylio Cn. Bebio COSS. de ludis factum esset. Decreuerat id senatus propter effusos sumptus factos in ludos T. Sempronii ædilis, qui graues non modo Italiæ ac sociis Latini nominis, sed etiam prouinciis externis fuerant. Hyems eo anno niue sæua & omni tempestatum genere fuit. arbores quæ obnoxiæ frigoribus sunt, deussit cunctas: & ea tum aliquanto quàm aliàs longior fuit. itaque Latinas mox subito coorta & intolerabilis tempestas

in monte turbauit: instaurat æque sunt ex decreto pontificum. Eadem tempestas & in Capito- F
lio aliquot signa constrauit, fulminibúsque complura loca deformauit. ædem Iouis Tarracinæ:
ædem albam Capuæ, portámq; Romanam: muri pinnas aliquot locis decussit. Hæc inter pro-
digia nunciatum & ab Reate, tripedem natum mulum. Ob ea decemuiri iussi adire libros edi-
dere quibus diis, & quot hostiis sacrificaretur: & ob fulminibus complura loca deformata, ad
ædem Iouis vt supplicatio diem vnum esset. Ludi deinde votiui Q. Fuluii COS. per dies de-
cé magno apparatu facti. Censorũ inde comitia habita. creati M. Aemylius Lepidus PONT.
MAX. & M. Fuluius Nobilior, qui ex Aetolis triumphauerat. Inter hos viros nobiles inimi-
citiæ erant, sæpe multis & in senatu, & ad populum atrocibus celebratæ certaminibus. Comi-
tiis confectis, vt traditũ antiquitus est: censores in campo ad aram Martis sellis curulibus con-
sederunt. quò repente principes senatorum cum agmine venerunt ciuitatis, inter quos Q. Cæ-
cilius Metellus verba fecit. Non obliti sumus censores, vos paulò antè ab vniuerso PR mo- G
ribus nostris præpositos esse: & nos à vobis & admoneri & regi, non vos à nobis debere. in-
dicandum tamen est quid omneis bonos in vobis aut offendat, aut certe mutatum malint. Sin-
gulos cum intuemur M. Aemyli, M. Fului: neminem hodie in ciuitate habemus, quem si re-
uocemur in suffragium, velimus vobis prælatum esse. ambo cum simul aspicimus, non possu-
mus non vereri ne male comparati sitis: nec tantum Reipublicæ prosit, quòd omnibus nobis
egregie placetis: quàm quòd alter alteri displicetis, noceat. Inimicitias per annos multos vo-
bis ipsis graues & atroces geritis: quæ periculum est ne ex hac die nobis & Reipublicæ quàm
vobis grauiores fiant. De quibus caussis hoc timeamus, multa succurrunt quæ dicerentur: ni-
si forte implacabiles vestræ iræ implicauerint animos vestros. Has vt hodie, vt in isto templo
finiatis simultates, quæsumus vos vniuersi: & quos coniunxit suffragiis suis PR, hac etiam re-
conciliatione gratiæ coniungi à nobis sinatis. vno animo, vno consilio legatis senatum, equi-
tes recenseatis, agatis censum, lustrum condatis: quod omnibus ferè precationibus nuncupa- H
bitis verbis, vt ea res mihi collegæque meo bene & feliciter eueniat: ita, vt vere, vt ex animo
velitis euenire: efficiatisque, vt quod deos precati eritis, id vos velle etiam homines credamus.
T. Tatius & Romulus in cuius vrbis medio foro acie hostes concurrerant, ibi concordes re-
gnarunt. Non modo simultates, sed bella quoque finiuntur. ex infestis hostibus plerunque socii
fideles, interdum etiam ciues fiunt. Albani diruta Alba Romam traducti sunt: Latini, Sabini
in ciuitatem accepti. Vulgatum illud quia verum erat, in prouerbium venit: Amicitias im-
mortaleis, inimicitias mortaleis debere esse. Fremitus ortus cũ assensu, deinde vniuersorum
voces idem petentium confusæ in vnum, orationem interpellarũt. Inde Aemylius questus cum
alia, tum bis à M. Fuluio se certo consulatu deiectum. Fuluius contrà queri, se ab eo semper la-
cessitum, & in probrum suum sponsionem factam. tamen ambo significare, si alter vellet, se
in potestate tot principum ciuitatis futuros. Omnibus instantibus qui aderant, dexteras fidém-
que dedere, mittere vere ac finire odium. deinde collaudantibus cunctis deducti sunt in Capi- I
tolium. & cura super tali re principum, & facilitas censorum egregie comprobata ab senatu
& laudata est. Censoribus deinde postulantibus, vt pecuniæ summa sibi, qua in opera publi-
ca vterentur, attribueretur: vectigal annuum decretum est. Eodem anno in Hispania L. Post-
humius & Tib. Sempronius proprætor cõparauerunt ita inter se, vt in Vacceos per Lusitaniam
iret Albinus, inde in Celtiberiam reuerteretur. Gracchus quòd maius ibi bellum esset, in vlti-
ma Celtiberiæ penetrauit. Mundam vrbem primùm vi cepit, nocte ex improuiso aggressus. ac-
ceptis deinde obsidibus, præsidióque imposito, castella oppugnare, agros vrere, donec ad præ-
ualidam aliam vrbem (Certimam appellant Celtiberi) peruenit. vbi cum iam opera admoue-
ret: veniunt legati ex oppido. quorum sermo antiquæ simplicitatis fuit, non dissimulantium
bellaturos, si vires essent. petierunt enim vt sibi in castra Celtiberorum ire liceret ad auxilia ac-
cipienda. si non impetrassent, tum separatim eos ab illis se consulturos. Permittente Graccho
ierunt. & pòst paucis diebus alios decem legatos secum adduxerunt. Meridianum tempus erat. K
nihil prius petierunt à prætore, quàm vt bibere sibi iuberet dari. epotis primis poculis iterum
poposcerunt, magno risu circũstantium in tam rudibus, & moris omnis ignaris ingeniis. tum
maximus natu ex iis, Missi sumus, inquit, à gente nostra qui sciscitaremur, qua tandem re fre-
tus arma nobis inferres? Ad hanc percunctationem Gracchus, exercitu se egregio fidentem ve-
nisse respondit. quem si ipsi visere velint, quò certiora ad suos referant, potestatem se eis factu-
rum esse. tribunisque mil. imperat, vt ornari omneis copias peditum equitúmque, & decurre-
re iubeant armatas. Ab hoc spectaculo legati missi deterruerunt suos ab auxilio circumsessæ
vrbi ferendo. Oppidani cum ignes nocte turribus nequicquam (quod signum conuenerat) sus-
tulissent:

A tulissent: destituti ab vnica spe auxilii, in deditionem venerunt. sestertium nummûm quater & vicies ab iis est exactum: quadraginta nobilissimi equites, nec obsidum nomine (nam militare iussi sunt) & tamen re ipsa vt pignus fidei essent. Inde iam duxit ad Alcen vrbem, vbi castra Celtiberorum erant, à quibus venerant nuper legati. eos cum per aliquot dies armaturam leuem immittendo in stationes, lacessisset paruis præliis: in dies maiora certamina serebat, vt omnes extra munitiones eliceret. Vbi quod petebatur, sensit effectum: auxiliorum præfectis imperat, vt contracto certamine, tanquam multitudine superarentur, repentè tergis datis ad castra effuse fugerent. ipse intra vallum ad omneis portas instruxit copias. Haud multum temporis intercessit, cum ex composito refugientium suorum agmen, pòst effuse sequentes barbaros conspexit. instructam ad hoc ipsum intra vallum habebat aciem. itaque tantum moratus, vt suos refugere in castra libero introitu fineret: clamore sublato simul omnibus portis erupit.
B Non sustinuere impetum nec opinatum hostes. qui ad castra oppugnanda venerant, ne sua quidem tueri potuerunt. nam extemplo fusi, fugati, mox intra vallum pauentes compulsi, postremò exuuntur castris. Eo die nouem millia hostium cæsa: capti viui trecenti viginti, equi centum duodecim, signa militaria trigintaseptem. de exercitu Romano centum nouem ceciderunt. Ab hoc prælio Gracchus duxit ad depopulãdum Celtiberiam legiones. & cum ferret passim cuncta atque ageret: populique alii voluntate, alii metu iugum acciperent: CIII oppida intra paucos dies in deditionem accepit. præda potitus ingenti est. Conuertit inde agmen retro, vnde venerat, ad Alcen, atque eam vrbem oppugnare institit. Oppidani primum impetum hostium sustinuerunt. deinde cum iam non armis modo, sed etiam operibus oppugnarentur: diffisi præsidio vrbis in arcem vniuersi concesserunt. postremò & inde præmissis oratoribus, in ditionem se suáque omnia Romanis permiserunt. Magna inde præda facta est. multi captiui nobiles in potestatem venerũt, inter quos & Thurri filii duo, & filia. Regulus hic earum gen-
C tium erat, longe potentissimus omnium Hispanorum. Audita suorum clade, missis qui fidẽ venienti in castra ad Gracchum peterẽt: venit. & primum quæsiuit ab eo, liceretne sibi ac suis viuere? cum prætor victurum respondisset: quæsiuit iterum, si cum Romanis militare liceret? id quoque Graccho permittente, sequar, inquit, vos aduersus veteres socios meos, quoniam illos ad me *propiũt suspicere. Secutus est inde Romanos, fortique ac fideli opera multis locis rem Romanam adiuuit. Ergauia inde nobilis & potens ciuitas, aliorum circà populorum cladibus territa, portas aperuit Romanis. Eam deditionem oppidorum haud cum fide factã quidam authores sunt. è qua regione abduxisset legiones, extemplo inde rebellatum, magnóque eum postea prælio ad montem Chaunum cum Celtiberis à prima luce ad sextam horam diei signis collatis pugnasse: multos vtrinque cecidisse. nec aliud magnopere victores fuisse Romanos, nisi quòd postero die manentes intra vallum prælio lacessierint: spolia per totum diem legisse. tertio die prælio maiore iterum pugnatum: & tum demum haud dubie victos Celtibe-
D ros: castráque eorum capta & direpta esse. vigintiduo millia hostium eo die esse cæsa: plus trecentos captos: parem ferè equorum numerum: & signa militaria septuagintaduo: inde debellatum, verámque pacem, nec fluxa, vt antè, fide Celtiberos fuisse. Eadem æstate & L. Posthumium in Hispania vlteriore bis cum Vacceis egregie pugnasse scribunt. ad triginta & quinque millia hostium occidisse, & castra oppugnasse. Propius vero est, serius in prouinciam peruenisse, quàm vt ea æstate potuerit res gerere. Censores fideli concordia senatum legerunt. princeps electus est ipse censor M. Aemylius Lepidus PONT. MAX. tres eiecti de senatu. retinuit quosdam Lepidus à collega præteritos. Opera ex pecunia attributa diuisáque inter se, hæc confecerunt. Lepidus molem ad Tarracinam, ingratum opus, quòd prædia habebat ibi, priuatámque publicæ rei impensam insuerat. Theatrum & proscenium ad Apollinis. ædem Iouis in Capitolio, columnásque circà poliendas albo locauit. & ab his columnis, quæ incommode apposita videbantur signa, amouit: clypeáque de columnis, & signa militaria affixa omnis ge-
E neris dempsit. M. Fuluius plura, & maioris locauit vsus. portum, & pilas pontis in Tyberim, quibus pilis fornices post aliquot annos P. Scipio Africanus, & L. Mummius censores locauerunt imponendos: basilicam post argentarias nouas, & forum piscatorium circũdatis tabernis, quas vendidit in priuatum: & forum & porticum extra portam Trigeminam, & aliam post naualia, & ad fanũ Herculis, & post Spei ad Tyberim ædem Apollinis medici. habuere & in promiscuo prætores pecuniam: ex ea communiter locarunt aquam adducendam, fornicésque faciendos. impedimẽto operi fuit M. Licinius Crassus, qui per fundum suum duci non est passus. Portoria quoque, & vectigalia iidem multa instituerunt. cõplura sacella publicáque occupata à priuatis, publicáq; sacra vt paterent, essẽntq; populo, curarũt. mutarunt suffragia: regionatimq;

generibus hominum, caussisque & quæstibus, tribus descripserunt. Et alter ex censoribus M. Aemylius petiit ab senatu, vt sibi dedicationis tēplorum Reginæ Iunonis & Dianæ, quæ bello Ligustino antè annis octo vouisset, pecunia ad ludos decerneretur. viginti millia æris decreuerunt. Dedicauit eas ædes vtranque in circo Flaminio. ludósque scenicos triduum post dedicationem templi Iunonis, biduum post Dianæ, & singulos dies fecit in circo. Idem dedicauit ædem Larium permarinûm in campo. vouerat eam annis duodecim antè L. Aemylius Regillus, nauali prælio aduersus præfectos regis Antiochi. supra valuas templi tabula cum titulo hoc fixa est, Duello magno regibus dirimendo caput subigendis patrandæ pacis hæc pugna exeunti L. Aemylio M. Aemylii filio, auspicio, imperio, felicitate ductúque eius inter Ephesum Camuchúmque inspectante COS. ipso Antiocho, exercitu omni, equitatu, elephantisque classis regis Antiochi antea sic victa, fusa, contusa fugatáque est. ibique eo die naues longæ cum omnibus sociis captæ quadragintaduæ. ea pugna pugnata rex Antiochus, regnúmq; eius rei ergô ædem Laribus permarinis vouit. Eodem exemplo tabula in æde Iouis in Capitolio supra valuas fixa est. Biduo quo senatum legerunt censores: Q. Fuluius COS. profectus in Ligures, per inuios montes vallésque saltus cum exercitu transgressus, signis collatis cum hoste pugnauit. neque tantum acie vicit, sed castra quoque eodem die cepit. Tria millia ducenti hostium, omnisque ea regio Ligurum in deditionem venit. COS. deditos in campestreis agros deduxit, præsidiáque montibus imposuit. Celeriter & ex prouincia literæ Romam venerunt. supplicationes ob eas res gestas in triduum decretæ sunt. Prætores quadraginta hostiis maioribus per supplicationes rem diuinam fecerunt. Ab altero COS. L. Manlio nihil memoria dignum in Liguribus est gestum. Galli transalpini tria millia hominum in Italiam transgressi, neminem bello lacessentes, agrum à COS. & senatu petebant, vt pacati sub imperio P R. essent. Eos senatus excedere Italia iussit: & COS. Q. Fuluium quærere & animaduertere in eos qui principes & authores transcendendi Alpes fuissent. Eodem anno Philippus rex Macedonum senio & mœrore consumptus post mortem filii decessit. Demetriade hybernabat, cum desiderio anxius filii, tum pœnitentia crudelitatis suæ, quæ stimulabat animum: & alter filius haud dubie & sua & aliorum opinione rex: conuersique in eum omnium oculi, & destituta senectus: aliis expectantibus suam mortem: aliis ne expectantibus quidē, quo magis angebatur: & cum eo Antigonus Echecratis filius, nomen patrui Antigoni ferens: qui tutor Philippi fuerat: regiæ vir maiestatis, nobili etiam pugna aduersus Cleomenem Lacedæmonium clarus. Tutorem eum Græci, vt cognomine à cæteris regibus distinguerent, appellarunt. Huius fratris filius Antigonus ex honoratis Philippi amicis vnus incorruptus permanserat, eique ea fides nequaquam amicum Persea, inimicissimum fecerat. is prospiciens animo, quanto cum periculo suo hæreditas regni ventura esset ad Persea: vt primùm labare animum regis, & ingemiscere interdum filii desiderio sensit: nunc præbendo aures, nunc lacessendo etiam mentionem rei temere actæ, sæpe querenti querens & ipse aderat: & cum multa adsoleat veritas præbere vestigia sui, omni ope adiuuabat quò maturius omnia emanarent. Suspecti & ministri facinoris Apelles maxime & Philocles erant, qui Romam legati fuerant, literásque exitiales Demetrio sub nomine Flaminini attulerant. falsas esse, & à scriba vitiatas, signúmque adulterinum, vulgò in regia fremebant. Cæterum cum suspecta magis quàm manifesta esset res: forte Xychus obuius fit Antigono, comprehensúsque ab eo in regiam est perductus. relicto eo custodibus, Antigonus ad Philippum processit. Multis, inquit, sermonibus intellexisse videor, magno te æstimaturum, si scire vera omnia possis de filiis tuis, vter ab vtro petitus fraude & insidiis esset. homo vnus omniū, qui nodum huius erroris exoluere possit, in potestate tua est Xychus. forte vocatum perductúmq; in regiam, vocari iuberet. Adductus, primò ita negare inconstanter, vt paruo metu admoto paratum indicem esse appareret. conspectum tortoris verberúmque non sustinuit: ordinémque omnem facinoris legatorum ministeriique sui exposuit. Extemplo missi qui legatos comprehenderent: Philoclem, qui præsens erat, oppresserunt. Apelles missus ad Chæream quendā persequendum, indicio Xychi audito in Italiam traiecit. De Philocle nihil certi vulgatum est. alii primò audaciter negantem, postquam in conspectū adductus sit Xychus, non vltrà tetendisse: alii tormenta etiam inficiantem perpessum affirmant. Philippo redintegratus est luctus, geminatúsque. & infelicitatem suam in liberis grauiorem, quòd alter periisset, censebat. Perseus certior factus omnia detecta esse, potentior quidem erat quam vt fugam necessariam duceret: tantum vt procul abesset, curabat, interim velut ab incendio flagrantis iræ, dum Philippus viueret, se defensurus. qui spe potiundi ad pœnam corporis eius amissa, quod reliquum erat, id studere, ne super impunitatem etiam præmio sceleris frueretur. Antigonū igitur appellat: cui & palàm

facti

A facti parricidii gratia obnoxius erat, neque pudendum aut pœnitendum eum regem Mace-
» donibus propter recentem patrui Antigoni gloriam fore censebat. Quandò in eam fortunam
» veni, inquit, Antigone, vt orbitas mihi, quam alii detestantur parentes, optabilis esse debeat
» regnum quod à patruo tuo forti non solùm fideli tutela eius custoditum & auctum etiam ac-
» cepi: id tibi tradere in animo est. Te vnum habeo, quem dignum regno iudicem. si neminem
» haberem, perire & extingui id mallem, quàm Perseo scelestæ fraudis præmiũ esse. Demetrium
» excitatum ab inferis, restitutúmque credam mihi, si te, qui morti innocentis, qui meo infelici
» errori vnus inlachrymasti, in locum eius substitutum relinquam. Ab hoc sermone omni ge-
nere honoris producere eum non destitit. cum in Thracia Perseus abesset: circumire Macedo-
niæ vrbes, principibúsque Antigonum commendare. & si vita longior suppetisset, haud du-
bium fuit quin eum in possessione regni relicturus fuerit. Ab Demetriade profectus, Thessalo-
B nicæ plurimum temporis moratus fuerat. inde cum Amphipolin venisset, graui morbo est
implicitus. Sed animo tamen ægrum magis fuisse, quàm corpore constat: curísque & vigiliis,
cum identidem species & vmbræ insontis interempti filii eum diris agitarent, extinctum esse
cum execrationibus alterius. admoneri tamen potuisset Antigonus, si haud statim palàm fa-
cta esset mors regis. Medicus Calligenes, qui curationi præerat, non expectata morte regis, à
primis desperationis notis nuncios prædispositos, ita vt conuenerat, misit ad Perseũ: & mor-
tem regis in aduentum eius omnes qui extra regiam erant, celauit. Oppressit igitur nec opi-
nanteis ignarosque omnes Perseus, & regnum scelere partum inuasit. Peropportuna mors Phi-
lippi fuit ad dilationem, & ad vires bello contrahendas. nam pòst paucis diebus gens Bastar-
narum diu solicitata ab suis sedibus magna peditum equitúmque manu Istrum traiecit. indè
prægressi qui nunciarent regi, Antigonus, & Cotto: nobilis erat Bastarna. de ea re Antigonus
sæpe inuitus cum ipso Cottone legatus ad concitandos Bastarnas missus. haud procul Am-
C phipoli famæ incerti nuncii occurrerũt, mortuum esse regem. quæ res omnem ordinem con-
silii turbauit. Compositum autem sic fuerat. transitum per Thraciam tutum, & commeatus
Bastarnis vt Philippus præstaret. id vt facere posset, regionum principes donis coluerat, fide
sua obligata pacato agmine transituros Bastarnas. Dardanorum gentem delere propositum
erat, inque eorum agro sedes dare Bastarnis. duplex inde erat commodum futurum, si & Dar-
dani, gens semper infestissima Macedoniæ, temporibúsque iniquis regum imminens, tollere-
tur: & Bastarnæ relictis in Dardania coniugibus liberisq; ad populandam Italiam possent mit-
ti. per Scordiscos iter esse ad mare Adriaticum Italiámque. alia via traduci exercitum non pos-
se. facilè Bastarnis Scordiscos iter daturos. nec enim aut lingua aut moribus æquales abhor-
rere. & ipsos adiuncturos se, cum ad prædam opulentissimæ gentis ire vidissent. Inde in o-
mnem euentum consilia commodabantur. siue cæsi ab Romanis forent Bastarnæ, Dardanos
tamen sublatos, prædámque ex reliquiis Bastarnarum, & possessionem liberam Dardaniæ, so-
D latio fore. siue prospere gessissent: Romanis auersis in Bastarnarum bellum, recuperaturum se
in Græcia quæ amisisset. Hæc Philippi consilia fuerant. Ingressi sunt pacato agmine, fide
Cottonis & Antigoni: sed haud multo pòst famam mortis Philippi, neque Thraces commer-
cio faciles erant, neque Bastarnæ empto contenti esse poterant, aut in agmine contineri, ne
decederent via. Inde iniuriæ vltro citróque fieri: quarum in dies incremento bellum exarsit.
Postremò Thraces, cum vim ac multitudinem sustinere hostium non possent, relictis campe-
stribus vicis in montem ingentis altitudinis (Donucam vocant) concesserunt. Quò vbi ire
Bastarnæ vellent: quali tempestate Gallos spoliantes Delphos fama est peremptos esse: talis tum
Bastarnas nequicquam ad iuga montium appropinquantes oppressit. Neque enim imbre tan-
tum effuso, dein creberrima grandine obruti sunt, cum ingenti fragore cæli tonitribúsque &
fulguribus præstringentibus aciem oculorum: sed fulmina etiam sic vndique micabant, vt pe-
ti viderentur corpora: nec solum milites, sed etiam principes icti caderent. itaque cum præci-
E piti fuga per rupes præaltas improuidi sternerentur ruerentque, instabant quidem perculsis
Thraces. sed ipsi deos authores fugæ esse, cælúmque in se ruere aiebant. Dissipati procella, cum
tanquam ex naufragio plerique semiermes in castra vnde profecti erant, redissent: consultari
quid agerent cœptum. inde orta dissensio: aliis redeundum, aliis penetrandum in Dardaniam
censentibus. Triginta fermè millia hominum (Clondico duce profecti erant) peruenerunt.
cætera multitudo retro quà venerat, transdanubianam regionẽ repetiit. Perseus potitus regno
interfici Antigonum iussit. & dum firmaret res, legatos Romam ad amicitiam paternam reno-
uandam, petendúmq; vt rex ab senatu appellaretur, misit. Hæc eo anno in Macedonia gesta.
Alter consulum, Q. Fuluius ex Liguribus triumphauit. quem triumphum magis gratiæ quàm

rerum gestarum magnitudini datum constabat. Armorum hostilium magnam vim transtulit. F
nullam pecuniam admodum. diuisit tamen in singulos milites tricenos æris: duplex centurionibus, triplex equiti. Nihil in eo triũpho magis insigne fuit, quàm quòd forte euênit vt eodem die triumpharet, quo priore anno ex prætura triumphauerat. Secundum triumphum comitia edixit. quibus creati COSS. sunt M. Iunius Brutus, A. Manlius Volso. Prætorum inde tribus creatis, comitia tempestas diremit. postero die reliqui tres facti, ante diem quartum Idus Martias, M. Titinius Curuus, T. Claudius Nero, T. Fonteius Capito. Ludi Romani instaurati ab ædilibus curulibus, Cn. Seruilio Cepione, Ap. Claudio Centone, propter prodigia quæ euenerant. Terra mouit. in foris publicis, vbi lectisternium erat, deorum capita quæ in lectis erant, auerterunt se: lanáque cum integumentis, quæ Ioui opposita fuit, decidit. de mensa oleas quoq; prægustasse mures, in prodigium versum est. Ad ea expianda nihil vltrà quàm vt ludi instaurarentur, actum est. G

T. LIVII PATAVINI Historiarum Ab Vrbe Condita Decadis Quintæ Liber Primus Acephalus. H

* *

à patre in pace habitam arma sse, eóque iuuentuti prædandi cupidæ pergratus esse dicebatur. Consilium de Histrico bello cum haberet consul, alii gerendum extemplo, antequam contrahere copias hostes possent: alii consulendum prius senatum censebant. Vicit sententia quæ diem non proferebat. Profectus ab Aquileia consul, castra ad lacum Timaui posuit. Imminet mari is lacus. Eodem decem nauibus C. Furius duumuir naualis venit. Aduersus Illyriorum classem creati duumuiri nauales erant, qui tuendam viginti nauibus mari superiore Anconam velut cardinem haberent: inde L. Cornelius dextra littora vsque ad Tarentum, C. Furius læua I
vsque ad Aquileiam tueretur. Eæ naues ad proximum portum in Histriæ fines cum onerariis & magno commeatu missæ. secutúsque cum legionibus consul, quinq; fermè millia à mari posuit castra. In portu emporium breui perfrequens factum, omniáque hinc in castra supportabantur: & quò id tutius fieret, stationes ab omnibus castrorum partibus circundatæ sunt: in Histriámque suum præsidium statiuum, repentina cohors Placentina opposita inter mare & castra. & vt idem aquatoribus ad fluuiũ esset præsidium, M. Ebutius tribunus militum secundæ legionis duos manipulos militum adiicere iussus est. T. & C. Aelii tribuni militum legionem tertiam, quæ pabulatores & lignatores tueretur, via quæ Aquileiam fert, duxerant. Ab eadem regione mille fermè passuum castra erant Gallorum: Catmelus pro regulo erat tribus aut amplius millibus armatorum. Histri vt primùm ad lacum Timaui castra sunt Romana mota, ipsi post collem occulto loco consederunt: & inde obliquis itineribus agmen sequebantur, in omnem occasionem intenti: nec quicquam eos quæ terra marique agerentur, fallebat. Post- K
quam stationes inualidas esse pro castris, eorum turba inermis frequens inter castra & mare mercantium, sine vllo terrestri aut maritimo munimento viderunt: duo simul pręsidia, Placentinæ cohortis, & manipulorum secundæ legionis aggrediuntur. Nebula matutina texerat inceptum: qua dilabente ad primum teporem solis, perlucens iam aliquid, incerta tamen vt solet lux speciem omnium multiplicem intuenti reddens, tum quoque frustrata Romanos, multo maiorem iis quàm erat hostium aciem ostendit: qua territi vtriusque stationis milites ingenti tumultu cũ in castra confugissent, haud paulo ibi plus quàm quod secum ipsi attulerant, terroris fecerunt. Nam neq; dicere quid fugissent, nec percontantibus reddere responsum poterant:

& clamor

A & clamor in portis,vt vbi nulla esset statio quæ sustineret impetum,audiebatur:& concursatio in obscuro incidentium aliorum in alios, incertum fecerat an hostis intra vallum esset. Vna vox audiebatur,ad mare vocantium. Id fortè temerè ab vno exclamatũ,totis passim personabat castris.Itaq; primò velut iussi id facere,pauci armati,maior pars inermes,ad mare decurrũt: dein plures,postremò propè omnes,& ipse consul,cum frustra reuocare fugienteis conatus,nec imperio,nec authoritate,nec precibus ad extremum valuisset.Vnus remansit M.Licinius Strabo tribunus militum tertiæ legionis,cũ tribus signis ab legione sua relictus. Hũc in vacua castra impetu facto Histri,cum alius armatus iis nemo obuiam isset, in prætorio instruentem atque adhortãtem suos oppresserunt.Prælium atrocius quàm pro paucitate resistentium fuit,nec antè finitum est,quàm tribunus militum,quique circa eum constiterãt,interfecti sunt.Prætorio deiecto,direptis quę ibi fuerunt,ad quæstoriũ forum,quintanámq; hostes peruenerunt.Ibi cum B omnium rerum paratã expositamq; copiam,& stratos lectos in quæstorio inuenissent, regulus accubans epulari cœpit:mox idem cæteri omnes armorũ hostiúmque obliti faciunt:& vt quibus insuetus liberalior victus esset,auidius vino cibóq; corpora onerant.Nequaquam eadẽ est tum rei forma apud Romanos.terra mari trepidatur.nautici tabernacula detendũt,cômeatúmque in littore expositũ in naues rapiunt. milites in scaphas & mare territi ruunt: nautæ metu ne compleantur nauigia,alii turbæ obsistunt,alii ab litore naues in altum expellũt: inde certamen,mox etiam pugna cum vulneribus & cæde inuicem militũ nautarúmq; oritur,donec iussu cõsulis procul à terra classis submota est.Secernere inde inermes ab armatis cœpit.vix M C C ex tanta multitudine qui arma haberent,perpauci equites qui equos secum eduxissent,inuenti sunt.cætera deformis turba,velut lixarũ calonúmque,præda vere futura si belli hostes meminissent.Tunc demum nuncius ad tertiam legionem reuocãdam & Gallorum præsidium:& simul ex omnibus locis ad castra recipienda,demendámq; ignominiam rediri cœptum est.Tri-C buni militum tertiæ legionis pabulũ lignáque proiicere iubẽt.centurionibus imperant,vt grauiores ætate milites binos in ea iumenta ex quibus onera deiecta erant,imponant: equites vt singulos è iuuenibus pedites secum in equos tollant.egregiam gloriã legionis fore,si castra metu secundanorum amissa,sua virtute recipiant.& recipi facile esse,si in præda occupati barbari subitò opprimantur.sicut ceperint,posse capi.Summa militum alacritate adhortatio audita est. Ferunt citati signa,nec signiferos armati morantur.priores tamen consul copiæq; quæ à mari reducebantur,ad vallũ accesserunt. L.Attius tribunus primus secundæ legionis non hortabatur modò milites,sed docebat etiam,si victores Histri quibus armis cepissent castra, iisdẽ capta retinere in animo haberent,primùm exutũ castris hostẽ ad mare persecuturos fuisse,deinde stationes certè pro vallo habituros.vino somnóq; verisimile esse mersos iacere.Sub hæc A.Bæculonium signiferũ suum,notæ fortitudinis virum,inferre signum iussit.Ille si vnũ se sequerentur,quò celerius fieret facturum dixit:connixúsque cum trans vallum signũ traiecisset,primus D omnium portã intrauit.Et parte alia T.& C.Aelii Trr.mil.tertiæ legionis cum equitatu adueniunt:confestim & quos binos oneraria in iumenta imposuerãt,secuti,& consul cũ toto agmine.At Histrorũ pauci,qui modicè vinosi erant,memores fuerant fugæ, aliis somno mors continuata est,integraq; sua omnia Romani,præterquam quod vini cibique absumptum erat,receperunt.Aegri quoque milites,qui in castris relicti fuerant,postquam intra vallũ suos senserunt, armis arreptis cædem ingentem fecerunt.Ante omneis insignis opera fuit C.Popilii equitis:Sabello cognomen erat.is pede saucio relictus,longè plurimos hostiũ occidit.Ad octo millia Histrorũ sunt cæsa,captꝰ nemo,quia ira & indignatio immemores prædæ fecit.Rex tamẽ Histrorum temulẽtus ex cõuiuio raptim à suis in equũ impositus fugit.Ex victoribus C C X X X V I I milites perierunt,plures in matutina fuga, quàm in recipiẽdis castris.Fortè ita euenit, vt Cn.& L.Gauillii,nouelli Aquileienses,cũ cõmeatu venientes, ignari propè in capta castra ab Histris inciderent.Ii cũ Aquileiam relictis impedimentis refugissent, omnia terrore ac tumultu, non E Aquileiæ modò,sed Romæ quoque post paucos dies impleuerũt: quò non capta tantùm castra ab hostibus,nec fuga quæ vera erat,sed perditas res,deletúmq; exercitum omnem adlatum est. Itaque,quod in tumultu fieri solet,delectus extra ordinem non in vrbe tantùm, sed tota Italia indicti.Duæ legiones ciuium Romanorum cõscriptæ,& X millia peditum cum equitibus D sociis nominis Latini imperata.M.Iunius consul transire in Galliam,& ab ciuitatibus prouinciæ eius quantum quæque posset militum exigere iussus.Simul decretũ,vt T. Claudius Prætor militibus legionis quartæ,& sociûm Latini nominis V millibus,equitum C C L Pisas vt conuenirent ediceret,eámq; prouinciam dum consul inde abesset,tutaretur.M.Titinius Pr.legionem primam,parem numerum sociorum peditum equitúmq; Ariminũ conuenire iuberet. Nero pa-

ludatus Pisas in prouinciam est profectus. Titinius C. Cassio Tr. mil. Ariminum qui præesset le- F
gioni misso, delectum Romæ habuit. M. Iunius C O S. ex Liguribus in prouinciā Galliam trāſ-
gressus, auxiliis protinus per ciuitates Galliæ, militibúsque colonis imperatis Aquileiam perue-
nit. Ibi certior factus exercitum incolumem esse, scriptis literis Romam ne tumultuarentur, ipse
remissis auxiliis quæ Gallis imperauerat, ad collegā est profectus. Romæ magna ex nec opina-
to lætitia fuit. delectus omissus est, exauctorati qui sacramento dixerant, & exercitus qui Arimi-
ni pestilentia affectus erat, domum dimissus. Histri magnis copiis cum castra haud procul con-
sulis castris haberent, postquam alterum consulem cū exercitu nouo aduenisse audierūt, passim
in ciuitates dilapsi sunt. consules Aquileiam in hyberna legiones reduxerunt. Sedato tandē Hi-
strico tumultu S C factum est, vt consules inter se compararent vter eorum ad comitia habēda
Romam rediret. Cum absentem Manliū Tr. pl. Licinius Nerua, & C. Papirius Turdus in cōcio-
nibus lacerarent, rogationémq; promulgarent, ne Manlius post Idus Martias (prorogatæ nan- G
que consulibus iam in annum prouinciæ erāt) imperiū retineret, vti caussam extemplo dicere,
cum abisset magistratu, posset: huic rogationi Q. Aelius collega intercessit, magnisque contētio-
nibus obtinuit ne perferretur. Per eos dies Tib. Sēpronius Gracchus, & L. Posthumius Albinus
ex Hispania Romam cū reuertissent, senatus iis à M. Titinio Pr. datus in æde Bellonæ ad disse-
rendas res quas gessissent, postulandósque honores meritos, vt diis immortalibus haberetur ho-
nos. Eodem tempore & in Sardinia magnū tumultū esse, literis T. Ebutii Pr. cognitū est, quas
filius eius ad senatum attulerat. Ilienses adiunctis Balarorum auxiliis pacatam prouinciam in-
uaserant: nec eis inualido exercitu, & magna parte pestilentia absumpto, resisti poterat. Eadē &
Sardorū legati nunciabant, orantes vt vrbibus saltem (iam enim agros deploratos esse) opem se-
natus ferret. Hæc legatio, totúmq; quod ad Sardiniā pertinebat, ad nouos magistratus reiectum
est. Aequè miserabilis legatio Lyciorū, qui crudelitatem Rhodiorum, quibus ab L. Cornelio Sci-
pione attributi erant, querebantur. fuisse sub ditione Antiochi. eam regiam seruitutem collatam H
cum præsenti statu, præclaram libertatem visam. Nō publico tantùm se premi imperio, sed sin-
gulos iustū pati seruitium: iustos coniuges liberósque vexari: in corpus, in tergum sæuiri: famā,
quod indignum sit, maculari dehonestarique, & palàm res odiosas fieri, iuris etiam vsurpandi
caussa, ne pro dubio habeant, nihil inter se & argento parata mancipia interesse. Motus his se-
natus, literas Lyciis ad Rhodios dedit: nec Lycios Rhodiis, nec vllos alicuiquàm, qui nati liberi
sint, in seruitutem dari placere. Lycios ita sub Rhodiorū simul imperio & tutela esse, vt in di-
tione P R ciuitates sociæ sint. Triumphi deinde ex Hispania duo continui acti. Prior Sēpronius
Gracchus de Celtiberis sociisq; eorum: postero die L. Posthumius de Lusitanis, aliisque eiusdem
regionis Hispanis triumphauit. X L millia pondo argenti Tib. Gracchus transtulit, X X mil-
lia Albinus. Militibus denarios quinos vicenos, duplex centurioni, triplex equiti, ambo diuise-
runt, sociis tantūdem quantū Romanis. Per eosdem fortè dies M. Iunius C O S. ex Histria co-
mitiorum caussa Romam venit. Eum cū in senatu fatigassent interrogationibus Trr. pl. Papirius I
& Licinius de his quæ in Histria essent acta, in cōcionem quoq; produxerunt. Ad quę cū con-
sul, se dies non plus X I in ea prouincia fuisse responderet: quæ se absente acta essent, se quoq;,
vt illos, fama comperta habere: exequebātur deinde querentes, quid ita non potius A. Manlius
Romam venisset, vt rationem redderet P R cur ex Gallia prouincia quā sortitus esset, in Hi-
striam transisset: quandò id bellum senatus decreuisset, quandò id bellum P R iussisset. At Her-
cule priuato quidem consilio bellum susceptum esse, sed gestum prudenter fortitérque. Immo
vtrum susceptū sit nequius, an inconsultius gestū, dici non posse. Stationes duas nec opinantes
ab Histris oppressas, castra Romana capta, quod peditum quod equitū in castris fuerit. cæteros
inermeis fusósq;, ante omneis consulem ipsum ad mare ac naueis fugisse. priuatū rationem red-
diturum earū rerum esse, quoniam consul noluisset. Comitia deinde habita, consules creati C.
Claudius Pulcher, Tib. Sempronius Gracchus. & postero die prætores facti, P. Aelius Tubero ite-
rum, C. Quintius Flamininus. C. Numisius, C. Mūmius, C. Cornelius Scipio, C. Valerius Leui- K
nus. Tuberoni vrbana iurisdictio, Quintio peregrina euenit, Numisio Sicilia, Mūmio Sardinia,
sed ea propter belli magnitudinem prouincia cōsularis facta. Gracchus eam sortitur, Histriam
Claudius. Scipio & Leuinus Galliā in duas diuisam prouincias sortiti sunt. Idibus Martiis, quo
die Sempronius Claudiúsq; consulatum inierunt, mentio tantum de prouinciis Sardinia Hi-
striáque & vtriusq; hostibus fuit, qui in his prouinciis bellū conciuissent. Postero die legati Sar-
dorum, qui ad nouos magistratus dilati erant: L. Minutius Thermus, qui legatus Manlii consu-
lis in Histria fuerat, in senatum venit. Ab his edoctus est senatus, quantū belli ex prouinciæ ha-
berent. Mouerūt senatum & legationes sociūm nominis Latini, quæ & censores, & priores con-
sules

A sules fatigauerunt, tandem in senatum introductæ. Sũma querelarũ erat, ciues suos Romæ censos plerosq; Romam commigrasse. quod si permittatur, perpaucis lustris futurum, vt deserta oppida, deserti agri, nullum militem dare possent. Fregellas quoq; millia IIII familiarũ trãsisse ab se Samnites Pelignique querebantur, neque eo minus aut hos aut illos in delectum militum dare. Genera autem fraudis duo mutandæ viritim ciuitatis inducta erãt. Lex sociis ac nominis Latini, qui stirpem ex sese domi relinquerent, dabat vt ciues Romani fierent. Ea lege malè vtendo, alii sociis, aliis populo Romano iniuriam faciebant. Nam & ne stirpem domi relinquerent, liberos suos quibusquibus Romanis in eam conditionẽ vt manumitterẽtur, mancipio dabant, libertinique ciues essent: & quibus stirpes deesset quam relinquerent, vt ciues Romani fiebant. Postea his quoq; imaginibus iuris spretis, promiscue sine lege, sine stirpe, in ciuitatẽ Romanam per migrationem & censum transiebant. Hæc ne postea fierent, petebant legati, & vt redire in
B ciuitates iuberent socios. deinde vt lege cauerent ne quis quem ciuitatis mutandæ caussa suum faceret, nève alienaret, & si quis ita ciuis Romanus factus esset. Hæc impetrata ab senatu. Prouinciæ deinde quæ in bello erant, Sardinia atque Histria decretæ. In Sardiniã duæ legiones scribi iussæ, quina millia in singulas, & duceni pedites, treceni equites: & duodecim millia peditũ sociorum ac Latini nominis, & D C equites, & X quinqueremes naues, si deducere ex naualibus vellet. Tantũdem peditum equitũmq; in Histriam, quãtum in Sardiniam decretum. Et legionem vnam cum equitibus C C C, & V millia peditum sociorum, & C C L mittere equites in Hispaniam consules ad M. Titinium iussi. Priusquam cõsules prouincias sortirentur, prodigia nunciata sunt: lapidem in agro Crustumino in lacũ Martis de cælo cecidisse. Puerũ trunci corporis in agro Romano natum, & quadrupedem anguem visum: & Capuę multa in foro ædificia de cælo tacta, & Puteolis duas naues fulminis ictu concrematas esse. Inter hæc quæ nũciabantur, lupus etiam Romæ interdiu agitatus, cum Collina porta intrasset, per Aesquilinam ma-
C gno consectantium tumultu euasit. Eorũ prodigiorum caussa consules maiores hostias immolarunt, & diem vnum circa omnia puluinaria supplicatio fuit. Sacrificiis rite perfectis, prouincias sortiti sunt. Claudio Histria, Sempronio Sardinia obuenit. Legem dein de sociis C. Claudius tulit S C. & edixit, qui socii ac nominis Latini ipsi maiorésve eorũ M. Claudio T. Quintio censoribus pósque ea apud socios nominis Latini censi essent, vt omnes in suam quisque ciuitatem ante Cal. Nouembres redirent. Quæstio, qui ita non redissent, L. Mummio Pr. decreta est. Ad legem & edictum C O S. S C adiectum est, vt dictator, C O S. interrex, censor, Pr. qui nunc esset apud forum, quem manumitteretur, in libertatem vindicaretur, vt iusiurandum daret, qui eum manumitteret, ciuitatis mutandæ caussa manu non mittere: qui id non iuraret, eũ manumittendum non censuerunt. Hæc in posterum caussa iurisque dictio C. Claudio C O S. decreta est.

Dum hæc Romæ geruntur, M. Iunius, & A. Manlius, qui priore anno consules fuerant, cum Aquileiæ hybernassent, principio veris in fineis Histrorum exercitũ introduxerũt. vbi cũ effusè
D popularentur, dolor magis & indignatio diripi res suas cernenteis Histros, quàm certa spes satis sibi virium aduersus duos exercitus, exciuit. concursu ex omnibus populis iuuentutis facto, repẽtinus & tumultuarius exercitus acrius primo impetu quàm perseuerãtius pugnauit. Ad quatuor millia eorum in acie cæsa, cæteri omisso bello in ciuitates passim diffugerunt. Inde legatos primùm ad pacem petendam in castra Romana, deinde obsides imperatos miserunt. Hęc cum Romæ cognita literis proconsulũ essent, C. Claudius consul veritus ne fortè ea res prouinciam exercitúmque sibi adimeret, non votis nũcupatis, non paludatis lictoribus, vno omniũ certiorefacto collega, nocte profectus præceps in prouinciam abiit: vbi inconsultius quàm venerat, se gessit. Nam cum concione aduocata fugam è castris A. Manlii aduersis auribus militum, quippe qui primi ipsi fugissent, iactasset, ingessisset probra M. Iunio, quòd se dedecoris sociũ collegæ fecisset: ad extremũ vtrunque decedere prouincia iussit. Quod cũ milites cõsulis imperio dicto audientes futuros sese dicerent, cum is more maiorum secundũ vota in Capitolio nuncupata, li-
E ctoribus paludatis profectus ab vrbe esset: furens ira, vocatum qui pro quæstore Manlii erat, catenas poposcit, vinctos se Iunium Manliúmq; minitãs Romam missurum. Ab eo quoq; spretum consulis imperium est, & circunfusus exercitus fauens imperatorum caussæ, & consuli infestus, animos ad non parendũ addebat. Postremò fatigatus consul & contumeliis singulorũ, & multitudinis (nam insuper irridebãt) ludibriis, naue eadem qua venerat, Aquileiam rediit. Inde collegæ scripsit, vt militũ nouorum ei parti quæ scripta in Histriam prouinciam esset, ediceret Aquileiam vt conueniret, ne quid se Romæ teneret quo minus votis nũcupatis paludatus ab vrbe exiret. Hæc collegæ obsequenter facta, breuísq; dies ad conueniendum edicta est. Claudius propè consecutus est literas suas. Concione aduenîens de Manlio & Iunio habita, non vltra tri-

duum moratus Romæ, paludatis lictoribus, votísque in Capitolio nuncupatis, in prouinciam F æquè amplius præcipiti celeritate abit. Paucis antè diebus Iunius Manliúsque oppidum Nesattium, quò se principes Histrorum & regulus ipse Aepulo receperat, summa vi oppugnant. Eò Claudius duabus legionibus nouis adductis, vetere exercitu cum suis ducibus dimisso, ipse oppidum circunsedit, & vineis oppugnare intendit: amnémque præterfluenté mœnia, qui & impedimento oppugnantibus erat, & aquationem Histris præbebat, multorũ dierum opere exceptum nouo alueo auertit. Ea res barbaros miraculo terruit abscissæ aquæ, & ne tum quidé memores pacis, in cædem coniugum ac liberorũ versi, etiam vt spectaculo hostibus tam fœdũ facinus esset, palàm in muris trucidatos præcipitabant. Inter simul complorationem fœminarum puerorúmq;, simul nefandam cædem, milites transgressi murum oppidum intrarunt. Cuius capti tumultũ vt ex pauido clamore fugientiũ accepit rex, traiecit ferro pectus, ne viuus caperetur, cæteri capti aut occisi. Duo deinde oppida Mutila & Faueria vi capta & deleta. Præda, vt in G gente inopi, spe maior fuit, & omnis militibus concessa est. V millia capitum DCXXXII sub corona venierunt. Authores belli virgis cæsi, & securi percussi. Histria tota triũ oppidorum excidio, & morte regis pacata est, omnésq; vndique populi obsidibus datis in ditioné venerunt. Sub Histrici finem belli, apud Ligures concilia de bello haberi cœpta. T. Claudius proconsul, qui Pr. priore anno fuerat, cum præsidio legionis vnius Pisis præerat. Cuius literis senatus certior factus, eas ipsas literas ad C. Claudium (nam alter consul iam in Sardiniam traiecerat) deferendas censet. & adiicit decretum, quoniam Histria prouincia cófecta esset, si ei videretur, exercitum traduceret in Ligures. Simul ex literis cósulis quas de rebus in Histria gestis scripserat, in biduum supplicatio decreta. Et ab altero cósule Tib. Sempronio in Sardinia prosperè res gestæ. Exercitũ in agrum Sardorũ Iliensium induxit. Balarorũ magna auxilia Iliensibus venerant. Cum vtraq; gente signis collatis conflixit. Fusi fugatique hostes, castrisq; exuti. XII millia armatorum cæsa. Postero die arma lecta coniici in aceruum iussit consul, sacrúmque id Vulcano H cremauit. Victorem exercitum in hyberna sociarum vrbium reduxit. Et C. Claudius literis T. Claudii & S C accepto, ex Histria legiones in Ligures transduxit. Ad Scultennam flumen in campos progressi castra habebant hostes. Ibi cũ his acie dimicatum. XV M cæsa, plus DCC aut in prælio, aut in castris (nam ea quoque expugnata sunt) capti, & signa militaria vnum & L capta. Ligures reliquiæ cædis in montes refugerunt passim, populantiq; campestreis agros consuli nulla vsquam apparuerunt arma. Claudius duarũ gentium vno anno victor, duabus (quod raro alius) in consulatu pacatis prouinciis, Romam reuertit. Prodigia eo anno nunciata, in Crustumino auem sanqualem (quam vocát) sacrũ lapidem rostro cecidisse. Bouem in Cãpania locutum. Vaccam æneam Syracusis ab agresti tauro qui pecore aberrasset, initã, ac semine aspersam. In Crustumino diem vnum in ipso loco supplicatio fuit. & in Campania bos alenda publicè data, Syracusanúmq; prodigiũ expiatum, editis ab aruspicibus diis quibus supplicaretur. Pontifex eo anno mortuus est M. Claudius Marcellus, qui cósul censórque fuerat. In eius locum I suffectus est pontifex filius eius M. Marcellus. Et Lucam colonia eodem anno MM ciuiũ Romanorum sunt deducta. Triumuiri deduxerũt P. Aelius, L. Egilius, Cn. Sicinius. Quinquagena & singula iugera & semisses agri in singulos dati sunt. De Ligure captus is ager erat, Hetruscorum antè, quam Ligurũ fuerat. C. Claudius COS. ad vrbem venit, cui cũ in senatu de rebus in Histria Liguribúsq; prospere gestis disseruisset, postulanti triumphus est decretus. triumphauit in magistratu de duabus simul gentibus. Tulit in eo triumpho denariûm CCCVII millia, & victoriatûm LXXXV millia DCCII. militibus in singulos quinideni denarii dati, duplex centurioni, triplex equiti: sociis dimidio minus quàm ciuibus datum. Itaque taciti, vt iratos esse sentires, secuti sunt currum. Dum is triumphus de Liguribus agebatur, Ligures postquã senserunt non consularem tãtùm exercitum Romam adductum, sed legionem ab T. Claudio Pisis dimissam: soluti metu clam exercitu indicto, per transuersos limites superatis montibus in cãpos digressi, agrum Mutinensem populati, repentino impetu coloniã ipsam ceperunt. Id vbi Romam K allatum est, senatus C. Claudiũ consulem comitia primo quoque tempore habere iussit, creatisq; in annum magistratibus in prouinciam redire, & coloniam ex hostibꝰ eripere. Ita vti censuit senatus, comitia habita, COSS. creati Cn. Cornelius Scipio Hispalus, Q. Petilius Spurinus. Prętores inde facti, M. Popilius Lænas, P. Licinius Crassus, M. Cornelius Scipio, L. Papirius Maso, M. Aburius, L. Aquilius Gallus. C. Claudio COS. prorogatum in annũ imperium, & Gallia prouincia. Et ne Histri quoque idem quod & Ligures facerent, socios nominis Latini in Histriam mitteret, quos triũphi caussa de prouincia deduxisset. Cn. Cornelio, & Q. Petilio COSS. quo die magistratum inierũt, immolantibus Ioui singulis bubus, vti solet, in ea hostia qua Q. Petilius sacrificauit,

A sacrificauit,in iocinore caput non inuentū.Id cum ad senatum retulisset,boue perlitare iussus. De prouinciis deinde consultus senatus Pisas & Ligures prouincias cōsulibus decreuit. Cui Pisæ prouincia obuenisset,cum magistratuum creandorum tempus esset,ad comitia reuerti iussit. Additum decreto,vt binas legiones nouas scriberēt,& C C C equites,& dena millia peditum sociis nominique Latino,& D C imperarent equites.T.Claudio prorogatum est imperium in id tempus quo in prouinciam C O S.venisset.Dum de his reb⁹ in senatu agitur,Cn.Cornelius euocatus à viatore cum templo egressus esset,paulò pòst rediit confuso vultu,& exposuit patribus conscriptis,bouis sescenaris quem immolauisset,iecur defluxisse:id se victimario nuncianti parū credentem, ipsum aquam effundi ex olla vbi exta coquerentur, iussisse, & vidisse cæteram integram partem extorum, iecur omne inenarrabiliter absumptum. Territis eo prodigio patribus & alter C O S.curam adiecit,qui se quòd caput iocinori defuisset, tribus bubus perlitasse negauit.Senatus maioribus hostiis vsque ad litationem sacrificari iussit. Cæteris diis perlitatum ferunt,Saluti Petiliū perlitasse negant.Inde consules prętorésque prouincias sortiti.Pisæ Cn.Cornelio,Ligures Petilio obuenerūt.Prætores L.Papirius Maso vrbanam, M.Aburius inter peregrinos sortiti sunt.M.Cornelius Scipio Maluginensis Hispaniā vlteriorem,L.Aquilius Gallus Siciliam habuit.Duo deprecati sunt ne in prouincias irent:M.Popilius in Sardiniam. Gracchum eam prouinciam pacare,& T.Ebutium Pr.adiutorem ab senatu datū esse.Interrumpi tenorem rerū,in quibus peragendis continuatio ipsa efficacissima esset,minimè conuenire. Inter traditionem imperii,nouitatémq; successoris,quæ noscendis prius quàm agendis rebus imbuenda sit,sæpe bene gerendæ rei occasiones intercidere.Probata Popilii excusatio est.P.Licinius Crassus sacrificiis se impediri solennibus excusabat ne in prouinciam iret.Citerior Hispania obuenerat.Cæterùm aut ire iussus,aut iurare pro concione solēni sacrificio se prohiberi.Id vbi in P.Licinio ita statutum est,& ab se vti iusiurandū acciperent,M.Cornelius postulauit ne in Hispaniam vlteriorem iret.Prætores ambo in eadem verba iureiurarunt. M.Titinius & T. Fonteius proconsules manere cum eodem imperii iure in Hispania iussi: & vt in supplementum his tria millia ciuium Romanorū cum equitibus C C, V millia sociûm Latini nominis, & C C C equites mitterentur.Latinæ feriæ fuere ad diem I I I Non.Maii, in quibus quia in vna hostia magistratus Lanuuinus precatus non erat, P R Quiritium,religioni fuit.Id cum ad senatum relatum esset,senatúsque ad pontificum collegium reiecisset:pontificibus,quia non rectè factæ Latinæ essent,instauratis Latinis,placuit Lanuuinos,quorū opera instauratæ essent,hostias præbere.Accesserat ad religionem quod Cn.Cornelius C O S.ex monte Albano rediens concidit,& parte membrorū captus,ad aquas Cumanas profectus,ingrauescēte morbo Cumis decessit,sed inde mortuus Romā allatus,& funere magnifico elatus sepultúsq; est.Pontifex idem fuerat. C O S.Q.Petilius cum primùm per auspicia posset,collegæ subrogando comitia habere iussus,& Latinas edicere:comitia in diem I I I nonas Sextiles, Latinas ad diem I I I Idus Sextiles,edixit.Plenis religionum animis prodigia insuper nūciata:Tusculi facem in cælo visam, Gabiis ædem Apollinis & priuata ædificia complura, Grauiscis murū portámq; de cælo tacta. Ea patres procurari,vti pontifices censuissent,iusserūt.Dū C O S S.primùm religiones,deinde alterum alterius mors,& comitia,& Latinarū instaurationes impediūt: interim C.Claudius exercitum ad Mutinam quam Ligures priore anno ceperāt,admouit. Ante triduum quàm oppugnare cœperat,receptam ex hostibus,colonis restituit. V I I I millia ibi Ligurū intra muros cæsa,literæq; Romam extemplo scriptæ,quibus non modò rem exponeret,sed etiā gloriaretur,sua virtute ac felicitate neminem iam cis Alpeis hostem P R,agriq; aliquantū captū,qui multis millibus hominum diuidi viritim posset. Et Tib. Sempronius eodem tēpore in Sardinia multis secundis prœliis Sardos perdomuit. X V millia hostiū sunt cæsa. Omnes Sardorū populi qui defecerant,in ditionem redacti.Stipendiariis veteribus duplex vectigal imperatū exactúmq;,cæteri frumentū contulerunt.Pacata prouincia,obsidibúsq; ex tota insula C C X X X acceptis,legati Romam qui ea nūciarent,missi:quiq; ab senatu peterent,vt ob eas res ductu auspicióq; Tib. Sempronii prosperè gestas,diis immortalibus honos haberetur,ipsiq; decedēti de prouincia exercitum secum deportare liceret. Senatus in æde Apollinis legatorū verbis auditis, supplicationem in biduum decreuit,& X L maioribus hostiis consules sacrificare iussit:Tib.Sempronium proconsulem exercitúmq; eo anno in prouincia manere.Comitia deinde consulis vnius subrogandi,quæ ad diem I I I nonas Sextiles edicta erāt,eo ipso die sunt confecta.Q.Petilius C O S. collegam,qui extemplo magistratū occiperet,creauit M.Valeriū Leuinum. Is iam diu cupidus prouinciæ,cū opportunæ cupiditati eius literæ allatæ essent, Ligures rebellasse: nonis Sextilibus paludatus,literis auditis,tumultus eius caussa legionem tertiam ad C.Claudiū procōsulem

in Galliam proficisci iussit:& duumuiros nauales cum classe Pisas ire, qui Ligurum oram, maritimum quoq; terrorem admouentes, circũuectarentur. Eodẽ & Q. Petilius C O S. ad conueniendum exercitui diem edixerat. Et C. Claudius proconsul audita rebellione Ligurũ, præter eas copias quas secum Parmæ habebat, subitariis collectis militibus, exercitũ ad fines Ligurum admouit. Hostes sub aduentũ C. Claudii, à quo duce se meminerant nuper ad Scultennam flumen victos fugatósque, locorũ magis præsidio aduersus infeliciter expertam vim quàm armis se defensuri, duos montes Letum & Balistam ceperunt: muróq; insuper amplexi, tardius ex agris demigrantes, oppressi ad M & D perierunt. Cæteri montibus se tenebant, & ne in metu quidem feritatis ingenitæ obliti, sæuiũt in prædam, quæ Mutinæ parta erat: captiuos cum fœda laceratione interficiunt, pecora in fanis trucidant verius passim, quàm rite sacrificant. Satiati cæde animantiũ, quæ inanima erant, parietibus affigunt, vasa omnis generis vsui magis quàm ornamẽto in speciem facta. Q. Petilius C O S. ne absente se debellaretur, literas ad C. Claudium misit, vt cum exercitu ad se in Galliam veniret: campis Macris se eum expectaturum. Literis acceptis Claudius ex Liguribus castra mouit, exercitúmq; ad campos Macros consuli tradidit. Eodem paucis pòst diebus C. Valerius consul alter venit. Ibi diuisis copiis, priusquã digrederentur, cõmuniter ambo exercitus lustrauerunt. tum sortiti, quia non ab eadem vtrunque parte aggredi hostem placebat, regiones quas peterent. Valerium auspicatò sortitum constabat, quòd in tẽplo fuisset: in Petilio id vitio factum, postea augures responderũt, quòd extra templũ sortem in sitellam in templũ latam foris ipse posuerit. Profecti inde in diuersas regiones. Petilius aduersus Balistæ & Leti iugum, quod eos montes perpetuo dorso inter se iungit, castra habuit. Ibi adhortantem eum pro cõcione milites, immemorem ambiguitatis verbi ominatũ ferunt se eo die Letum capturũ esse. Duabus simul partibus subire in aduersos montes cœpit. Ea pars in qua ipse erat, impigrè succedebat. Alteram hostes cũ propulissent, vt restitueret rem inclinatam, consul equo aduectus, suos quidem à fuga reuocauit: ipse dum incautius ante signa obuersatur, missili traiectus cecidit. Nec hostes ducem occisum senserunt, & suorum pauci qui viderãt, haud negligenter, vt qui in eo victoriam verti scirent, corpus occultauere. Alia multitudo peditum equitúmq;, deturbatis hostibus monteis sine duce cepere. Ad V millia Ligurũ occisa, ex Romano exercitu duo & quinquaginta ceciderunt. Super tam euidentem tristis ominis euentum etiam ex pullario auditum est vitium in auspicio fuisse, nec id consulem ignorasse. C. Valerius audita

* *

deduxit. Cis Apenninũ Garuli & Lapicini, & Hercates, trans Apenninũ Briniates fuerant. Inter Audenã amnem Q. Mutius cum iis qui Lunã Pisásq; depopulati erant, bellũ gessit, omnibusq; in ditionẽ redactis arma ademit. Ob eas res in Gallia Liguribúsq; gestas duorũ consulum ductu auspicióq;, senatus in triduum supplicationes decreuit, & X L hostiis sacrificari iussit. Et tumultus quidem Gallicus & Ligustinus, qui principio eius anni exortus fuerat, haud magno conatu breui oppressus erat. Belli Macedonici subibat iam cura, miscẽte Perseo inter Dardanos Bastarnásq; certamina. & legati qui missi ad res visendas in Macedoniam erant, iam reuerterant Romam, renunciauerántque bellum in Dardania esse. Simul venerant & ab rege Perseo oratores, qui purgarent, nec accitos ab eo Bastarnas, nec authore eo quicquã facere. Senatus nec liberauit eius culpę regẽ, neq; arguit, moneri eum tantũmodo iussit, vt etiam atq; etiã curaret vt sanctum haberet fœdus quod ei cum Romanis esse videri posset. Dardani cum Bastarnas non modò non excedere finibus suis, quod sperauerant, sed grauiores fieri in dies cernerẽt, subnixos Thracũ accolarum & Scordiscorum auxiliis: audendum aliquid vel temerè rati, omnes vndique armati ad oppidum quod proximum castris Bastarnarum erat, conueniũt. Hyems erat, & id anni tempus elegerant, vt Thraces Scordiscique in fines suos abirent. Quod vbi ita factum, & solos iam esse Bastarnas audierunt, bifariam diuidũt copias: pars vt recto itinere ad lacessendum ex aperto iret: pars deuio saltu circunducta, ab tergo aggrederetur. Cæterùm priusquam circumire castra hostium possent, pugnatum est: victique Dardani compelluntur in vrbem, quæ ferè X I I millia ab castris Bastarnarum aberat. Victores confestim circunsidunt vrbem, haud dubiè postero die aut metu dedituris se hostibus, aut vi expugnaturi. Interim Dardanorum altera manus, quæ circunducta erat, ignara cladis suorum, castra Bastarnarum sine præsidio relicta

* *

more sella eburnea posita ius dicebat, disceptabát que cõtrouersias minimarum rerum: adeóque nulli fortunæ adhærebat animus per omnia genera vitæ errans, vti nec sibi nec aliis, qui nam homo esset, satis constaret. Non alloqui amicos, vix notis familiariter arridere. munificentia inæquali sese aliósque ludificari: quibusdam honoratis, magnóq; æstimantibus se, puerilia, vt escæ aut lusus,

A aut lusus,munera dare,alios nihil expectantes ditare.Itaque nescire quid sibi vellet,quibusdam
videri.quidam ludere eum simpliciter,qui dam haud dubiè insanire aiebant. In duabus tamen
magnis honestisque rebus vere regius erat animus,in vrbium donis,& deorum cultu. Megalo-
politanis in Arcadia murum se circundaturum vrbi est pollicitus:maioremq; partem pecunię
dedit.Tegeæ theatrum magnificum è marmore facere instituit.Cyzici in prytaneum,id est pe-
netrale vrbis,vbi publicè quibus is honos datus est,vescuntur:vasa aurea mensæ vnius posuit.
Rhodiis nihil vnum insigne,ita omnis generis,vt quęque vsus eorum postulauerunt,dona de-
dit.Magnificentiæ verò in deos,vel Iouis Olympii templum Athenis, vnũ in terris inchoatum
pro magnitudine dei,potest testis esse. Sed & Delon maris insignibus,statuarúmque copia exor-
nauit:& Antiochiæ Iouis Capitolini magnificum templum, non laqueatum auro tantùm,sed
parietibus totis lamina inauratum,& alia multa in aliis locis pollicitus,quia perbreue tempus
B regni eius fuit,non perfecit. Spectaculorum quoque omnis generis magnificẽtia superiores re-
ges vicit,reliquorum sui moris & copia Græcorũ artificum,gladiatorum munus Romanę con-
suetudinis primò maiore cum terrore hominum insuetorum ad tale spectaculum,quam volu-
ptate dedit:deinde sæpius dando,& modò vulneribus tenus,modò sine missione etiam,& fami-
liare oculis gratúmque id spectaculum fecit,& armorum studium plerisque iuuenum accendit.
Itaq; qui primò ab Roma magnis præmiis paratos gladiatores accersere solitus erat,iam suo

* *

pio inter peregrinos.M.Attilio Pr.prouincia Sardinia obuenerat:sed cum legione noua,quam
consules conscripserant, V millibus peditum,C C C equitibus in Corsicam iussus est transire.
Dum is ibi bellum gereret,Cornelio prorogatũ imperium, vti obtineret Sardiniam. Cn.Serui-
lio Cepioni in Hispaniam vlteriorem, & P.Furio Philo in citeriorem tria millia peditum Ro-
manorum,equites C L, & sociũm Latini nominis V millia peditum, C C C equites:Sicilia L.
C Claudio sine supplemento decreta. Duas præterea legiones C O S S.scribere iussi cũ iusto nu-
mero peditum equitúmq;,& X millia peditũ sociis imperare,& D C equites.Delectus cõsulibus
eo difficilior erat,quòd pestilẽtia quæ priore anno in boues ingruerat,eo verteret in hominum
morbos.qui inciderant,haud facilè septimũ diem superabant:qui superauerant,longinquo ma-
ximè quartanæ implicabãtur morbo.Seruitia maximè moriebantur.eorum strages per omneis
vias insepultorũ erat.Ne liberorũ quidem funeribus libitina sufficiebat.Cadauera intacta à ca-
nibus ac vulturibus tabes absumebat,satísque constabat nec illo nec priore anno in tanta stra-
ge boum hominúmque vulturiũ vsquam visum.Sacerdotes publici ea pestilentia mortui sunt,
Cn.Seruilius Cepio pontifex pater prætoris,& Tib.Sempronius T.F.Lõgus Xuir sacrorum, &
P.Aelius Pætus augur,& Tib.Sempronius Gracchus,& C.Attelius Aemilius curio maximus, &
M.Sempronius Tuditanus pontifex.Põtifices suffecti sunt,C.Sulpitius Galba in locũ Tuditani.
Augures suffecti sunt,in Gracchi locũ T.Veturius Gracchus Sẽpronianus,in P.Aelii Q.Aelius
D Pætus.Xuir sacrorũ C.Sempronius Longus,curio maximus C.Scribonius curio sufficitur.Cum
pestilentiæ finis nõ fieret,senatus decreuit,vti Xuiri libros Sibyllinos adirent. Ex decreto eorũ
diem vnum supplicatio fuit, & Q.Martio Philippo verba præeunte,populus in foro votũ con-
cepit:si morbus pestilentiáq; ex agro Romano emota esset,biduum ferias ac supplicationem se
habiturum.In Veienti agro biceps natus puer,& Sinuessæ vnimanus,& Oximi puella cum denti-
tibus,& arcus interdiu sereno cælo super ædem Saturni in foro Romano intentus,& tres simul
soles effulserunt,& faces eadem nocte plures per cælum lapsæ sunt in Lanuuino. Cæritésq; an-
guem in oppido suo iubatum aureis maculis sparsum apparuisse affirmabant, & in agro Cam-
pano bouem locutum esse satis constabat. Legati nonis Iulii ex Africa redierunt, qui conuen-
to prius Masanissa rege Carthaginem ierant : cæterùm certius aliquanto quæ Carthagine acta
essent,ab rege resciuerant,quàm ab ipsis Carthaginiensibus.compertum tamen affirmauerunt le-
gatos ab rege Perseo venisse,iisque noctu senatum in æde Aesculapii datum esse.ab Carthagine
E legatos in Macedoniam missos & rex affirmauerat,& ipsi parũ constanter negauerant.In Ma-
cedoniam quoque mittendos legatos senatus cẽsuit.Tres missi sunt,C.Lælius,M.Valerius Mes-
sala,Sex.Digitius. Perseus per id tempus,quia quidã Dolopum non parebant, & de quibus am-
bigebatur rebus,disceptationem ab rege ad Romanos reuocabant: cum exercitu profectus, sub
ius iudiciúmque suum totam coëgit gentem.Inde per Oetæos montes transgressus,religionibus
quibusdam animo obiectis,oraculum aditurus Delphos ascendit.Cum in media repentè Græ-
cia apparuisset,magnum non finitimis modò vrbibus terrorẽ præbuit,sed in Asiam quoque ad
regem Eumenen nuncius tumultus eius venit.Triduum nõ plus Delphis moratus,per Phthio-
tidem Achaiam,Thessaliámque sine damno iniuriáque agrorum per quos iter fecit,in regnum

rediit. Nec earum tantum ciuitatum per quas iturus erat, satis habuit animos sibi conciliare: aut F legatos, aut literas dimisit, petens ne diutius simultatum quae cum patre suo fuissent, meminissent: nec enim tam atroces fuisse eas, vt non cum ipso potuerint ac debuerint finiri: secum quidem omnia illis integra esse ad instituendam fideliter amicitiam. Cum Achaeorum maximè gente reconciliandae gratiae viam quaerebat. Haec vna ex omni Graecia gens, & Atheniensium ciuitas, eò processerat irarum, vt finibus interdiceret Macedonibus. Itaque seruitiis ex Achaia fugientibus receptaculum Macedonia erat, quia cum finibus suis interdixissent, intrare regni terminos ipsi non audebant. Id cum Perseus animaduertisset, comprensis omnibus literas. Caeterùm ne similis fuga seruorum postea fieret, cogitandum & illis esse. Recitatis his literis per Xenarchum praetorem, qui priuatae gratiae aditum apud regem quaerebat: & plerisque moderatè & benignè scriptas esse censentibus literas, atque his maximè qui praeter spem recepturi essent amissa mancipia: Callicrates ex iis qui in eo verti salutem gentis crederent, si cum Romanis in- G uiolatum foedus seruaretur: Parua, inquit, aut mediocris res Achaei quibusdam videtur agi: ego maximè grauissimam omnium, non agique tantùm arbitror, sed quodam modo acta esse. Nam qui regibus Macedonum Macedonibúsque ipsis, finibus interdixissemus, manereque id decretum, scilicet ne legatos, ne nuncios admitteremus regum, per quos aliquorum ex nobis animi solicitarentur: ii concionantem quodammodo absentem audimus regem, & si diis placet, orationem eius probamus: & cum ferae bestiae cibum ad fraudem suam positum plerunque aspernentur & refugiant, nos caeci specie parui beneficii inescamur: & seruulorum minimi pretii recipiendorum spe, nostram ipsorum libertatem subrui & tentari patimur. Quis enim non videt viam regiae societatis quaeri, qua Romanum foedus, quo nostra omnia continẽtur, violetur? Nisi hoc dubium alicui est, bellandum Romanis cum Perseo esse: & quod viuo Philippo expectatum, morte eius interpellatum est, id post mortem Philippi futurum. Duos, vt scitis, habuit filios Philippus, Demetrium & Persea. Genere materno, virtute, ingenio, fauore Macedonum, longè prae- H stitit Demetrius. Sed quia in Romanos odii regnum posuerat praemium, Demetrium nullo alio crimine, quàm Romanae amicitiae initae, occidit: Persea, quem P R prius poenae quàm regni haeredem futurum sciebat, regem fecit. Itaque quid hic post mortem patris egit aliud, quàm bellum parauit? Bastarnas primùm ad terrorem omnium Dardaniam immisit, qui si sedem eam tenuissent, grauiores eos accolas Graecia habuisset, quàm Asia Gallos habeat. Ea spe depulsus, non tamen belli consilia omisit: imò si vera volumus dicere, iam inchoauit bellum. Dolopiam armis subegit, nec prouinciis de controuersis ad disceptationem P R adiuit. inde transgressus Oetam, vt repentè in medio vmbilico Graeciae conspiceretur, Delphos ascendit. Haec vsurpatio itineris insoliti quò vobis spectare videtur? Thessaliam deinde peragrauit, quòd sine vllius eorum quos oderat noxia, hoc magis tentationem metuo. Inde literas ad nos cum muneris specie misit, & cogitare iubet quomodo in reliquum hoc munere non egeamus, hoc est, vt decretum quo arceantur Peloponneso Macedones, tollamus: rursus legatos regios, & hospitia cum I principibus, & mox Macedonum exercitus, ipsum quoque à Delphis (quantum enim interluit fretum?) traiicientem in Peloponnesum videamus. Immiscemur Macedonibus armantibus se aduersus Romanos. Ego nihil noui censeo decernendum, seruandaque omnia integra donec ad certum dirigantur, vanúsne hic timor noster, an verus fuerit. Si pax inuiolata inter Macedonas Romanósque manebit, nobis quoque amicitia & commercium sit. nunc de eo cogitare periculosum & immaturũ videtur. Post hunc Arco frater Xenarchi praetoris ita disseruit. Difficilem orationẽ Callicrates & mihi, & omnibus qui ab eo dissentimus, fecit. agendo enim Romanae societatis caussam ipse, tentarique & oppugnari dicendo, quam nemo neque tẽtat neque oppugnat: effecit vt qui ab se dissentiret, aduersus Romanos dicere videretur. Ac primum omnium tanquam non hic nobiscum fuisset, sed aut ex curia P R veniret, aut regum arcanis interesset, omnia scit & nunciat quae occultè facta sunt: diuinat etiam quae futura fuerant, si Philippus vixisset: quid ita Perseus regni haeres sit, quid parent Macedones, quid cogitent Roma- K ni. Nos autem, qui nec ob quam caussam, nec quemadmodum perierit Demetrius, scimus, nec quid Philippus si vixisset facturus fuerat: ad hęc quae palàm geruntur, consilia nostra accommodare oportet. Ac scimus Persea regno accepto ad legatos Romanos venisse, ac regem Persea à P R appellatum: audimus legatos Romanos venisse ad regem, & eos benignè exceptos. Haec omnia pacis equidem signa esse iudico, non belli, nec Romanos offendi posse, si vt bellum gerentes eos secuti sumus, nunc quoque pacis authores sequamur. Cur quidem nos inexpiabile omnium soli bellum aduersus regnum Macedonum geramus, non video. Opportuni propinquitate ipsa Macedoniae sumus: an infirmissimi omnium, tanquam quos nuper subiecit Dolopes?

Imò

A Imò contra ea vel viribus nostris, deûm benignitate, vel regionis interuallo tuti. Sed sumus
aeque subiecti ac Thessali Aetoliq;. nihilo plus fidei authoritatisq; habemus aduersus Roma-
nos, qui semper socii atq; amici fuimus, quam Aetoli, qui paulò antè hostes fuerunt. Quod Ae-
tolis, quod Thessalis, quod Epirotis, omni denique Graeciae cum Macedonibus iuris est, idem
& nobis sit. cur execrabilis ista nobis solis velut desertio iuris humani est? Fecerit aliquid Phi-
lippus, cur aduersus eum armatum & bellum gerentem hoc decerneremus, quid Perseus no-
uus rex, omnis iniuriae insons, suo beneficio paternas simultates obliterans meruit? Cur soli
omnium hostes ei sumus? Quanquam & illud dicere poteram, tanta priorum Macedoniae re-
gum merita erga nos fuisse, vt Philippi vnius iniurias, si quae fortè fuerunt, * vtiq; post mor-
tem. cum classis Romana Cenchris staret, C O S. cum exercitu Velatiae esset, triduum in con-
cilio fuimus cônsultantes vtrum Romanos an Philippum sequeremur. nonnihil metus prae-
B sens ab Romanis sentẽtias nostras inclinarit, fuit certe tamen aliquid, quod tam longã delibe-
rationem faceret, id quod erat vetusta coniunctio cum Macedonibus, vetera & magna in nos
regum merita. Valeant & nunc eadem illa, nõ vt praecipue amici, sed ne praecipue inimici si-
mus. Ne id quod non agitur, Callicrates simulauerimus, nemo nouae societatis aut noui foede-
ris, quo nos temere illigemus, conscribendi est author, sed commercium tantum iuris prae-
bendi repetendique sit, ne interdictione finium nostrorum & nos quoq; regno arceamus. Ne
seruis nostris aliquò fugere liceat, quid hoc aduersus Romana foedera est? Quid rem paruam
& apertam, magnam & suspectam facimus? Quid vanos tumultus ciemus? Quid vt ipsi locum
assentandi Romanis habeamus, suspectos alios ac inuisos efficimus? Si bellum erit, ne Perseus
quidem dubitat quin Romanos secuturi simus. in pace etiam si non odia finiuntur, inter-
mittantur. Cum iidem huic orationi, qui literis regis adsentierant, adsentirentur, indignatio-
ne principum, quòd quam rem ne legatione quidem dignam iudicasset Perseus, literis pauco-
C rum versuum imperaret, decretum differtur. Legati deinde postea missi ab rege, cum Mega-
lopoli concilium esset: datáque opera est ab iis qui offensionem apud Romanos timebant, ne
admitterentur. Per haec tempora Aetolorum in semetipsos versus furor, mutuis caedibus ad
internecionem adducturus videbatur gentem. Fessi deinde & Romam vtraque pars miserunt
legatos, & inter se ipsi de reconcilianda concordia agebant. quae nouo facinore discussa res,
veteres etiam iras excitauit. Exulibus Hypateis qui factionis Proxeni erant, cum reditus in pa-
triam promissus esset, fidésque data per principem ciuitatis Eupolemum, L X X X illustres
homines, quibus redeuntibus inter caeteram multitudinem Eupolemus etiam obuius exierat,
cum salutatione benigne excepti essent, dextraeque datae: ingrediẽtes portam, fidem datam de-
osque testeis nequicquam inuocantes interfecti sunt. Inde grauius de integro bellum exarsit.
C. Valerius Leuinus, & Ap. Claudius Pulcer, & C. Memmius, & M. Popilius, & L. Canuleius
missi ab senatu venerant. Apud eos cum Delphis vtriusque partis legati magno certamine
D egerint, Proxenus maximè cum caussa tum eloquentia praestare visus est, qui paucos post dies
ab Orthobula vxore veneno est sublatus, damnatáque eo crimine in exilium abiit. Idem fu-
ror & Cretenses lacerabat. aduentu deinde Q. Minutii legati, qui cum decem nauibus missus
ad sedanda eorum certamina erat, in spem pacis venerãt: caeterum induciae & antea sex men-
sium fuerunt: inde multo grauius bellum exarsit. Lycii quoque per idem tempus ab Rhodiis
bello vexabantur. Sed externorum inter se bella, quo quaeque modo gesta sunt, persequi non
operae est, satis superque oneris sustinenti res a populo Romano gestas scribere. Celtiberi in
Hispania, qui bello domiti se Tib. Graccho dediderant, pacati manserant M. Titinio Pr. obti-
nente prouinciam, rebellarunt sub aduentum Ap. Claudii, orsique bellum sunt ab repentina
oppugnatione castrorum Romanorum. Prima lux fermè erat, cum vigiles in vallo, quique in
portarum stationibus erant, cum vidissent procul venientem hostem, ad arma conclamaue-
runt. Ap. Claudius signo proposito pugnae, ac paucis adhortatus milites, tribus simul portis
E eduxit. Obsistentibus ad exitum Celtiberis, primò par vtrinque praelium fuit, quia propter
angustias non omnes in faucibus pugnare poterant Romani. vrgentes deinde alii alios secuti
euaserunt extra vallum, vt pandere aciem & exaequari cornibus hostibus quibus circumiban-
tur, possent. ita repente eruperunt, vt sustinere impetum eorum Celtiberi nequirent. Ante ho-
ram secundam pulsi sunt, ad X V millia caesa aut capta, signa adempta duo & X X X. castra
etiam eo die expugnata, debellatúmq;. nam qui superfuere praelio, in oppida sua dilapsi sunt,
quieti deinde paruerunt imperio. Censores eo anno creati Q. Fuluius Flaccus, & A. Posthu-
mius Albinus legerunt senatũ. princeps lectus M. Aemylius Lepidus pont. max. De senatu no-
uem eiecerũt. Insignes notae fuerũt M. Cornelii Maluginẽsis, qui biennio antè Pr. in Hispania

R

fuerat, & L. Cornelii Scipionis Pr. cuius tum inter ciueis & peregrinos iurisdictio erat, & L. Fuluii, qui frater germanus, & vt Valerius Antiâs tradit, côsors etiam censoris erat. COSS. votis etiã in Capitolio nuncupatis in prouincias profecti sunt. Ex iis M. Aemylio senatus negocium dedit, vt Patauinorum in Venetia seditionem comprimeret, quos certamine factionum ad intestinum bellum exarsisse & ipsorum legati attulerant. Legati qui in Aetoliam ad similei͂s motus comprimendos ierant, renunciarunt coerceri rabiem gentis non posse. Patauinis saluti fuit aduentus consulis, neque aliud quod ageret in prouincia cum habuisset, Romam rediit. Censores vias sternendas silice in vrbe, glarea extra vrbem substruendas marginandásque primi omnium locauerunt, pontésq; multis locis faciendos, & scenam ædilibus prætoribúsq; prębendã, & carceres in circo, & oua ad notas curriculis numerãdas, & dam, & metas trans & caueas ferreas pe intromitterentur ferreis in monte Albano consulibus. & cliuum Capitolinum silice sternendum curauerunt, & porticum ab æde Saturni in Capitoliũ ad senaculum, ac super id curiam. & extra portam Trigeminam emporium lapide strauerũt, stipitibúsque sepserunt, & porticum Aemyliam reficiendam curarunt, gradibúsq; ascensum ab Tyberi in emporium fecerunt. & extra eandem portam in Auentinum porticum silice strauerunt, & eo publico ab æde Veneris fecerunt. Iidem Calatiæ & Oximi muros faciendos locauerunt, venditisque ibi publicis locis, pecuniam quæ redacta erat, tabernis vtrique foro circundandis consumpserunt. & alter ex iis Fuluius Flaccus (nam Posthumius nihil nisi senatus Romani populiue iussu se locaturum ipsorum pecunia) Iouis ædem Pisauri & Fundis, & Pollentię etiã aquam adducendam, & Pisauri viam silice sternendam, & Sinuessam à ga auiariæ. In his & clo um circunducend & forum porticibus tabernisq; claudendum, & Ianos treis faciẽdos. Hæc ab vno censore opera locata cum magna gratia colonorum. Moribus quoque regendis diligens & seuera censura fuit. multis equi adempti. Exitu propè anni diem vnum supplicatio fuit ob res prospere gestas in Hispania ductu auspicióq; Ap. Claudii proconsulis, & maioribus hostiis X X sacrificatum, & alterum diem supplicatio ad Cereris Liberi Liberæque fuit, quòd ex Sabinis terræ motus ingens cum multis ædificiorũ ruinis nunciatus erat. Cum Ap. Claudius ex Hispania Romam redisset, decreuit senatus, vt ouans vrbem iniret. Iam consularia comitia appetebant, quibus magna côtentione habitis propter multitudinem petentium, creati L. Posthumius Albinus, & M. Popilius Lænates. Prætores inde facti, Cn. Fabius Buteo, M. Matienus, C. Cicereius, M. Furius Crassipes iterum, A. Attilius Serranus iterum, C. Cluuius Saxula iterum. Comitiis perfectis Ap. Claudius Cento ex Celtiberis ouans cum in vrbem iniret, decem millia pondo argenti, quinque mil auri in ærarium tulit. Flamen dialis inauguratus est Cn. Cornelius. Eodem anno tabula in ædem Matris Matutæ cum indice hoc posita est, Tib. Sempronii Gracchi consulis imperio auspicióque legio exercitúsque P R Sardiniam subegit. In ea prouincia hostium cæsa aut capta supra L X X X millia. Rep. felicissime gesta, atque liberatis vectigalibus restitutis exercitum saluum atque incolumem plenissimum præda domum reportauit, iterum triumphans in vrbem Romam rediit: cuius rei ergô hanc tabulam donum Ioui dedit. Sardiniæ insulæ forma erat, atque in ea simulacra pugnarum picta. Munera gladiatorum eo anno aliquot parua alia data. vnum ante cætera insigne fuit T. Flaminii, quod mortis caussa patris sui cum visceratione epulóque & ludis scenicis quatriduum dedit. magni tamen muneris ea summa fuit, vt per triduum quatuor & septuaginta homines pugnarint.

DECADIS QVINTAE LIBER SECVNDVS.

LVcius Posthumius Albinus, M. Popilius Lænâs, cum omnium primum de prouinciis exercitibúsque ad senatum retulissent, Ligures vtrique decreti sunt, vt nouas ambo quibus eam prouinciam obtinerent legiones (binæ singulis decretæ) & sociũm Latini nominis dena millia peditum, & D C equites, & supplementum Hispaniæ III millia peditum Romanorum scriberent, & C C equites. Ad hoc mille & D pedites Romani cum centũ equitibus scribi iussi, cum quibus Pr. cui Sardinia obtigisset, in Corsicam transgressus bellum gereret: interim M. Attilius vetus prætor prouinciam obtineret Sardiniã. Prætores deinde prouincias sortiti sunt, A. Attilius Serranus vrbanam, C. Cluuius Saxula inter ciues & peregrinos, Cn. Fabius Buteo Hispaniã citeriorem, M. Matienus vlteriorem, M. Furius Crassipes Siciliam, C. Cicereius Sardiniam. Priusquã magistratus proficiscerentur, senatui placuit

A cuit L.Posthumium C O S. ad agrum publicum à priuato terminandum, in Campaniam iret cuius ingentem modum possidere priuatos, paulatim proferendo fines, constabat. Hic iratus Prænestinis, quòd cum eò priuatus sacrificii in templo Fortunæ faciũdi caussa profectus esset, nihil in se honorifice neq; publice neq; priuatim factum à Prænestinis esset, priusquam ab Roma proficisceretur, literas Præneste misit, vt sibi magistratus obuiam exiret, locum publice pararet vbi diuerteretur, iumẽtaq; cum exiret inde, præsto essent. Ante hunc C O S. nemo vnquã sociis in vlla re oneri aut sumptui fuit: ideo magistratus mulis tabernaculisq;, & omni alio instrumento militari ornabantur, ne quid tale imperarent sociis. priuata hospitia habebant, ea benigne comitérq; colebant: domúsq; eorum Romæ hospitibus patebant, apud quos ipsis diuerti mos esset. Legati qui repente aliquò mitterentur, singula iumenta per oppida, iter quà faciendum erat, imperabant. aliam impensam socii in magistratus Romanos non faciebant. In-
B iuria C O S. etiam si iusta, non tamen in magistratu exercenda, & silentiũ nimis aut modestum aut timidum Prænestinorum, ius, velut probato exemplo, magistratibus fecit grauiorũ in dies talis generis imperiorum. Principio huius anni, legati qui in Aetoliam & Macedoniam missi erant, renunciarunt, sibi conueniendi regis Persei, cum alii abesse eum, alii ægrum esse, falsò vtrunq; fingerent, potestatem non factam. Facilè tamen apparuisse sibi, bellum parari, nec vltrà ad arma ire dilaturum. Item in Aetolia seditionem gliscere in dies, neq; discordiarũ principes authoritate sua coerceri potuisse. Cum bellum Macedonicum in expectatione esset, priusquam id susciperetur, prodigia expiari, pacémq; deûm peti precationibus quæ editæ ex fatalibus libris essent, placuit. Lanuuii classis magnæ species in cælo visæ dicebãtur, & Priuerni lana pulla terra enata, & in Veienti apud Remententem lapidatum, Pomptinum omne velut nubibus locustarum coopertum esse. in Gallico agro, quà induceretur aratrum, sub existentibus glebis pisces emersisse. Ob hæc prodigia libri fatales inspecti, editúmq; ab decemuiris est, & quibus
C diis, quibúsq; hostiis sacrificaretur, & vt supplicatio prodigiis expiãdis fieret. altera quæ priore anno valetudinis populi caussa vota esset, ea vti feriæ que essent. Itaque sacrificatum est, vt decemuiri scriptum ediderunt. Eodem anno ædis Iunonis Laciniæ detecta. Q. Fuluius Flaccus censor ædem Fortunæ equestris, quã in Hispania Pr. bello Celtiberico vouerat, faciebat enixo studio, ne vllum Romæ amplius aut magnificentius templum esset. Magnum ornamentum se templo ratus adiecturum, si tegulæ marmoreæ essent, profectus in Brutios ædem Iunonis Laciniæ ad partem dimidiam detegit, id satis fore ratus ad tegendum quod ædificaretur. Naues paratæ fuerunt, quæ tollerent atque asportarent, authoritate censoria sociis deterritis id sacrilegium prohibere. Postquam censor rediit, tegulæ expositæ de nauibus ad templum portabantur. quanquã vnde essent silebatur, non tamen celari potuit. Fremitus igitur in curia ortus est, ex omnibus partibus postulabatur vt consules eam rem ad senatum referrent. Vt verò accersitus in curiam censor venit, multo infestius singuli vniuersique præsentem lacerare, tem-
D plum augustissimum regionis eius, quod non Pyrrhus, non Annibal violassent, violare parum habuisse, nisi detexisset fœde, ac propè diruisset. Detractum culmen templo, nudatum tectum patere imbribus putrefaciendum. censorem moribus regendis creatum, cui sartatecta exigere sacris publicis, & loca tuenda more maiorum traditum esset, eum per sociorum vrbes diruentem templa, nudantémque tecta ædium sacrarum vagari: & quod si in priuatis sociorum ædificiis faceret, indignum videri posset, id deûm immortalium demolientem facere, & obstringe-
" re religione P R, ruinis templorum templa ædificantem, tanquam non iidem vbique dii im-
" mortales sint, sed spoliis aliorum alii colendi exornandique. Cum priusquam referretur, appareret quid sentirent patres, relatione facta in vnam omnes sententiam ierunt, vt hæ tegulæ reportandæ in templum locarentur, piaculariáq; Iunoni fierent. Quæ ad religionẽ pertinent, cum cura facta. tegulas relictas in area templi, quia reponendarũ nemo artifex inire rationem potuerit, redemptores nunciarũt. Ex prætoribus qui in prouincias ierant, Cn. Fabius Massiliæ
E moritur, cum in citeriorem Hispaniã iret. Itaq; cum id nunciatũ à Massiliensibus legatis esset, senatus decreuit vt P. Furius & Cn. Seruilius, quibus succedebatur, inter se sortirentur, vter citeriorem Hispaniã prorogato imperio obtineret. Sors opportuna fuit. P. Furius idem, cuius ea prouincia fuerat, remaneret. Eodem anno cum agri Ligustini & Gallici quod bello captum erat, aliquantũ vacaret, S C factum, vt is ager viritim diuideretur. Decemuiros in eam rem ex S C creauit A. Attilius Pr. vrbanus, M. Aemylium Lepidum, C. Cassium, T. Ebutium Parrum, C. Tremellium, P. Cornelium Cethegum, Q. & L. Apuleios, M. Cæcilium, C. Salonium, C. Munatium. Diuiserunt dena iugera in singulos, sociis nominis Latini terna. Per idem tempus quo hæc agebantur, legati ex Aetolia Romam venerunt de discordiis seditionibúsq; suis, & Thessali

A maximè obiecerat eques.& pugna tam peruicax multos absumpserat Ligurum,& in fuga passim cæsi sunt.decem millia hominum cæsa traduntur,amplius D C C passim capti.Signa militaria relata L X X X I I.nec incruēta victoria fuit,amplius tria millia militum amissa, cum cedentibus neutris ex parte vtraq; primores caderent. Post hanc pugnam ex diuersa fuga in vnum collecti Ligures,cum maiorem multo partem ciuiū amissam quàm superesse cernerent (nec enim plus decem millia hominum erant)dediderunt sese,nihil quidem illi pacti, sperauerant tamen non atrocius quàm superiores imperatores C O S.in se sæuiturum. At ille arma omnibus ademit,oppidum diruit,ipsos bonaq; eorū vendidit,literásq; senatui de rebus ab se gestis misit.Quas cum A.Attilius Pr.in curia recitasset(nam C O S.alter Posthumius agris recognoscendis in Campania occupatus aberat)atrox res visa senatui, Statellates qui vni ex Ligurum gente non tulissent arma aduersus Romanos,tum quoq; oppugnatos,non vltrò inferenteis bellum,deditos in fidem populi Romani, omni vltimæ crudelitatis exēplo laceratos

B ac deletos esse:tot millia capitum innoxiorū,fidem implorantia populi Romani, ne quis vnquā se postea dedere auderet, pessimo exemplo venisse,& distractos passim,iustis quódam hostibus P R pacatis seruire. Quas ob res placere senatui, M.Popilium C O S. Ligures precio emptoribus reddito,ipsos restituere in libertatē,bonáq; vt iis,quicquid eius recuperari possit, reddantur curare:arma quoq; tempore fieri in ea gente:consulem de prouincia decedere,cum

" deditos in sedem suam Ligures restituisset.claram victoriam vincendo oppugnanteis, non sæ" uiendo in afflictos fieri.C O S.qua ferocia animi vsus erat in Liguribus, eandem ad nō parendum senatui habuit.legionibus extemplo Pisas in hybernacula missis,iratus patribus, infestus prætoribus Romá rediit,senatúq; extemplo ad ædem Bellonæ vocato, multis verbis inuectus est in prætoré:qui cum ob rem bello bene gestam,vti diis immortalibus honos haberetur, referre ad senatum debuisset,aduersus se pro hostibus S C fecisset, quo victoriam suam ad Ligu-

C res transferret, dediq; iis propè cōsulem prætor iuberet.Itaq; mulctam ei se dicere: à patribus postulare,vt S C in se factum tolli iuberēt,supplicationémq;,quam absentes ex literis de bene gesta Rep.missis decernere debuerint,præsentes honoris deorum primùm caussa,deinde & sui aliquo tandem respectu decernerent.Nihilo lenioribus quàm absens senatorum aliquot orationibus increpitus,neutra impetrata re in prouinciam redit.Alter C O S.Posthumius cōsumpta æstate in recognoscendis agris,ne visa quidem prouincia sua,comitiorum caussa Romam rediit. C O S S.C. Popilium Lenatem,P. Aelium Ligurem creauit.Prætores exinde facti,C.Licinius Crassus,M.Iunius Pœnus,Sp.Lucretius,Sp.Cluuius,Cn. Sicinius,C. Memmius iterum.

Eo anno Lustrum conditum est.Censores erant Q.Fuluius Flaccus,L. Posthumius Albinus. Posthumius condidit. Censa sunt ciuium Romanorum capita C C L X I X millia, & X V. Minor aliquanto numerus,quia L.Posthumius C O S.pro concione edixerat, qui sociûm Latini nominis ex edicto C. Claudii C O S. redire in ciuitates suas debuissent, ne quis eorum

D Romæ,& omnes in suis ciuitatibus censerentur.Concors & è Rep.censura fuit. Omneis quos senatu mouerunt,quibúsq; equos ademerunt,ærarios fecerunt,& tribu mouerunt, neq; ab altero notatum alter probauit.Fuluius ædem Fortunæ equestris, quam proconsul in Hispania dimicans cum Celtiberorum legionibus vouerat,annos sex postquam vouerat dedicauit, & scenicos ludos per quatriduum,vnum diem in circo fecit. L. Cornelius Lentulus Xuir sacrorum eo anno mortuus est,in locum eius suffectus A. Posthumius Albinus. Locustarum tantæ nubes à mari vento repente in Apuliam illatæ sunt,vt examinibus suis agros late operirēt. Ad quam pestem frugum tollendam Cn.Sicinius Pr. designatus cum imperio in Apuliam missus ingenti agmine hominum ad colligendas eas coacto, aliquantum temporis absumpsit. Principium insequentis anni,quo C.Popilius & P.Aelius fuerunt C O S S. residuas contentiones ex priore anno habuit.Patres referri de Liguribus,renouarique S C volebant,& C O S.Aelius referebat.Popilius & collegam & senatum pro fratre deprecabatur, & præ se ferens siquid de-

E cernerent,intercessurum,collegam deterruit.patres eo magis vtriq; pariter C O S S.infensi in cœpto perstabant. Itaque cum de prouinciis ageretur, & Macedonia, iam imminente Persei bello,peteretur,Ligures ambobus consulibus decernuntur.Macedoniam decreturos negant,ni de M.Popilio referretur. Postulantibus deinde vt nouos exercitus scribere aut supplementum veteribus liceret,vtrunque negatum est.Prætoribus quoque in Hispaniam supplementum petentibus negatum,M. Iunio in citeriorem,Sp. Lucretio in vlteriorem.C. Licinius Crassus vrbanam iurisdictionem,Cn. Sicinius inter peregrinos erat sortitus,C. Memmius Siciliam,Sp. Cluuius Sardiniam. C O S S. ob ea irati senatui,Latinis feriis in primam quanque diem indictis,in prouinciam abituros se denunciarunt,nec quicquam reipublicæ acturos præterquam

quod ad prouinciarum administrationem attineret. Attalum regis Eumenis fratrem legatum venisse Romam Valerius Antias his COSS. scribit ad deferenda de Perseo crimina, indicandósque apparatus belli. Plurium annales, & quibus credidisse malis, ipsum Eumenem venisse tradunt. Eumenes igitur vt Romam venit, exceptus cum tanto honore, quantum non meritis tantum eius, sed beneficiis etiam suis, ingentia quæ in eum congesta erant, existimaret deberi P R, in senatum est introductus. Caussam veniendi sibi Romam fuisse dixit, præter cupiditatem visendi deos hominésque quorum beneficio in ea fortuna esset, supra quam ne optare quidem auderet, etiam vt coram moneret senatum, vt Persei conatis obuiam iret. Orsus inde à Philippi consiliis, necem Demetrii filii retulit, aduersantis Romano bello. Bastarnarum gentem excitam sedibus suis, quorum auxiliis fretus in Italiam transiret. Hæc eum volutantem in animo, oppressum fato regnum ei reliquisse, quem infestissimum esse sensisset Romanis. Itaque Persea hæreditarium à patre relictum bellum, & simul cum imperio traditum, iamiam primum alere ac fouere omnibus consiliis. Florere præterea iuuentute, quam stirpem longa pax ediderit: florere opibus regni, florere etiam ætate. Quæ cum corporis robore ac viribus vigeat, animum esse inueteratum diutina arte atque vsu belli. Iam inde à puero, patris contubernio, Romanis quoque bellis, non finitimis tantum assuetum, missum à patre in expeditiones multas variásque. Iam ex quo ipse accepisset regnum, multa quæ non vi, non dolo, Philippus omnia expertus potuisset moliri, admirando rerum successu tenuisse. Accessisse ad vires eam, quæ longo tempore, multis magnisque meritis pareretur, authoritatẽ. Nam apud Græciæ atque Asiæ ciuitates, vereri maiestatem eius omnes. Nec pro quibus meritis, pro qua munificentia, tantum ei tribuatur, cernere: nec dicere pro certo posse, vtrum felicitate id quadam eius accidat: an, quod ipse vereatur dicere, inuidia aduersus Romanos, fauorem illi conciliet. Inter ipsos quoque reges ingentem authoritate, Seleuci filiam duxisse eum non petentem, sed petitum vltro: sororem dedisse Prusiæ precanti ac oranti: celebratas esse vtrasque nuptias gratulatione donísque innumerabilium legationum, & velut auspicibus nobilissimis populis deductas esse. Bœotorum gentem captatam Philippo, nunquam ad scribendum amicitiæ fœdus adduci potuisse: tribus nunc locis cum Perseo fœdus incisum literis esse, vno Thebis, altero ad Sidenum augustissimo & celeberrimo in templo, tertio Delphis. In Achaico concilio verò, nisi discussa res per paucos Romanum imperium intentanteis esset, eò rem propè adductam, vt aditus & in Achaiam daretur. At Herculesuos honores, cuius merita in eam gentem priuatim an publice sint maiora, vix dici posset, partim desertos per incultum ac negligentiam, partim hostiliter sublatos esse. Iam Aetolos quem ignorare in seditionibus suis non ab Romanis, sed à Perseo præsidium petiisse? His eum fultum societatibus atque amicitiis, eos domesticos apparatus belli habere, vt externis non egeat. XXX millia peditum, V millia equitum, in decem annos frumentum præparare, vt abstinere & suo & hostium agro frumentandi caussa possit. Iam pecuniam tantam habere, vt decem millia mercenariorum militum præter Macedonum copias, stipendium in totidem annos præparatum habeat, præter annuum quod ex metallis regiis capiat vectigal. Arma vel tribus tantum exercitibus in armamentaria congessisse. Iuuentutem, vt iam Macedonia deficiat, velut ex perenni fonte vnde hauriat, Thraciam subiectam esse. Reliquum orationis adhortatio fuit. Non ego „ hæc, inquit, incertis iactata rumoribus, & cupidius credita, quia vera esse de inimico crimina „ volebam, adfero ad vos P C. sed comperta & explorata, haud secus quàm si speculator missus „ à vobis subiecta oculis referrem. Neque relicto regno meo, quod amplum & egregium vos „ fecistis, mare tantum traiecissem, vt vana ad vos afferendo, fidem abrogarem mihi. Cernebam „ nobilissimas Asiæ & Græciæ ciuitates in dies magis denudanteis iudicia sua, mox si permitteretur, eò processuras, vnde receptum ad pœnitendum non haberent. Cernebam Persea non „ continentem se Macedoniæ regno, alia armis occupantem, alia quæ vi subigi non possunt, „ fauore ac beneuolentia complectentem. Videbam quàm impar esset sors, cum ille vobis bel„ lum, vos ei securam pacem præstaretis. Quanquam mihi quidem non parare, sed gerere „ penè bellum videbatur. Abrupolim socium atque amicum vestrum regno expulit. Arteta„ rum Illyrium, quia scripta ab eo quædam vobis comperit, socium item atque amicum ve„ strum, interfecit. Euersam & Callicritum Thebanos, principes ciuitatis, quia liberius aduersus „ eum in concilio Bœotorum locuti fuerant, delaturósq; ad vos quæ agerentur, professi erant, „ tollendos curauit. Auxilium Byzantiis aduersus fœdus tulit. Dolopię bella intulit. Thessaliam „ & Doridem cum exercitu peruasit, vt in bello intestino deterioris partis auxilio meliorem „ affligeret. Confudit & miscuit omnia in Thessalia Perrhæbiáque spe nouarum tabularum, vt

manu

A manu debitorum obnoxia sibi optimateis opprimeret. Hæc cum vobis quiescentibus & pa-
„ tientibus fecerit,& concessam sibi Græciam esse à vobis videat, pro certo habet, neminem si-
„ bi antequam in Italiam traiecerit, armatum occursurum. Hoc quàm vobis tutum aut hone-
„ stum sit, vos videritis: ego certè mihi turpe esse duxi, prius Persea ad bellum inferédum, quàm
„ me socium ad prædicendum vt caueretis, venire in Italiam. Functus necessario mihi officio,
„ & quodam modo liberata atque exonerata fide mea, quid vltrà facere possum, quàm vti deos
„ deásque precer, vt vos & vestræ reipublicæ, & nobis sociis atque amicis, qui ex vobis pende-
„ mus, consulatis? Hæc oratio mouit patres conscriptos, cæterum in præsentia nihil, præter-
quam fuisse in curia regem, scire quisquam potuit. eo silencio clausa curia erat. Bello denique
perfecto, quæque dicta ab rege, quæque responsa essent, emanauere. Persei deinde regis legatis
post paucos dies senatus datus est. Cæterùm præoccupatis non auribus magis quàm animis ab
B Eumene rege, omnis & defensio & deprecatio legatorum respuebatur, & exasperauit animos
ferocia animi Harpali, qui princeps legationis erat. Is velle quidem & laborare dixit regem,
vt purganti se nihil hostile dixisse aut fecisse, fides habeatur: cæterùm si peruicacius caussam
belli quæri videat, forti animo defensurum se. Martem communem esse, & euentum incer-
tum belli. Omnibus ciuitatibus Græciæ atque Asiæ curæ erat, quid Persei legati, quid Eume-
nes in senatu egisset: & propter aduentum eius, quem moturum aliquid rebantur, miserant
pleræque ciuitates alia in speciem præferenteis legatos: & legatio Rhodiorum erat, ac Satyrus
princeps, haud dubius quin Eumenes ciuitatem quoque suam Persei criminibus iunxisset. Ita-
que omni modo per patronos hospitésque disceptandi cum rege locum in senatu quærebat.
Quod cum contigisset, libertate intemperantius inuectus in regem, quòd Lyciorum gentem
aduersus Rhodios concitasset, grauiórque Asiæ esset, quàm Antiochus fuisset, popularem qui-
dem ac gratam populis Asiæ (nam eo quoque iam fauor Persei venerat) orationem habuit,
C cæterum inuisam senatui, inutilémque sibi & ciuitati suæ. Eumeni verò conspiratio aduersus
eum, fauorem apud Romanos fecit. ita omnes ei honores habiti, donáque quàm amplissima
data, cum sella curuli, atque eburneo scipione. Legationibus dimissis, cum Harpalus, quanta
eximia celeritate poterat, regressus in Macedoniam, nunciasset regi, nondum quidem paran-
teis bellum reliquisse se Romanos, sed ita infestos, vt facilè appareret nō dilaturos: & ipse, præ-
terquam quòd & ita credebat futurum, iam etiam volebat, in flore virium se credens esse, Eu-
meni ante omneis infestus erat: à cuius sanguine ordiens bellum, Euandrum Cretensem du-
cem auxiliorum, & Macedonas tres assuetos ministeriis talium facinorum, ad cædem regis
subornat, literásque eis dat ad Praxò hospitam, principem authoritate & opibus Delphorum.
Satis constabat, Eumenem vt sacrificaret Apollini, Delphos ascensurum. Progressi cum Euan-
dro insidiatores, nihil aliud ad peragendum inceptum, quàm loci opportunitatem omnia cir-
cumeuntes quærebant. Ascendentibus ad templum à Cirra, priusquam perueniretur ad fre-
D quentia ædificiis loca, maceria erat ab læua semitæ paulum extans à fundamento, quà singuli
transirent. dextra pars labe terræ in aliquantum altitudinis diruta erat. post maceriam se ab-
diderunt, gradibus astructis, vt ex ea velut è muro tela in prætereuntem conicerent. Primò
à mari circunfusa turba amicorum ac satellitum procedebat: deinde extenuabant paulatim
angustiæ agmen. Vbi ad eum locum ventum est, quà singulis eundum erat, primus semitam
ingressus Pantaleon Aetoliæ princeps, cum quo institutus regi sermo erat. Tum insidiatores
exorti saxa duo ingentia deoluunt: quorum altero caput ictum est regi, altero humerus so-
pitus, ex semita procliui in decliue multis super prolapsum iam saxis congestis. & cæteri qui-
dem etiam amicorum & satellitum postquam cadentem videre, diffugiunt, Pantaleon con-
stanter impauidus mansit ad protegendum regem. Latrones cum breui circumitu maceriæ de-
currere ad conficiendum saucium possent, velut perfecta re in iugum Parnasi refugerunt eo
cursu, vt cum vnus, non facile sequendo per inuia atque ardua, moraretur fugam eorum, ne
E comprenso indicium emanaret, occiderint comitem. Ad corpus regis primò amici, deinde
satellites ac serui cōcurrerunt, tollentes sopitum vulnere, ac nihil sentientem, viuere tamen ex
calore & spiritu remanente in præcordiis senserunt, victurum exigua ac propè nulla spes erat.
Quidam ex satellitibus secuti latronum vestigia, cum vsq; ad iugum Parnasi nequicquam fa-
tigati peruenissent, re infecta redierunt. Aggressi facinus Macedones vt inconsulte, ita audacter
cœptum, nec consulte & timide reliquerunt. Compotem iam sui regem amici postero die de-
ferunt ad nauem: inde Corinthum, à Corintho per Isthmi iugum nauibus traductis, Aeginam
traiiciunt. Ibi adeò secreta eius curatio fuit, admittentibus neminem, vt fama mortuum in
Asiá perferret. Attalus quoq; celerius quàm dignum concordia fraterna erat, credidit. Nam &

cum vxore fratris, & præfecto arci, tanquam iam haud dubius regni hæres est locutus. Quæ postea non fefellere Eumenem: & quanquam dissimulare & tacite habere id patique statuerat, tamen in primo congressu non temperauit quin vxoris petendæ præmaturam festinationem fratri obiiceret. Romam quoq; fama de morte Eumenis perlata est. Sub idem tempus C. Valerius ex Græcia, qui legatus ad visendum statum regionis eius, speculandaque consilia Persei regis missus erat, rediit, congruentiáque omnia criminibus ab Eumene allatis referebat, simul & adduxerat secum Praxò à Delphis, cuius domus receptaculum latronum fuerat, & L. Rammium Brundisinum, qui talis indicii delator erat. Princeps Brundisii Rammius fuit, hospitio quoque & duces Romanos omnes, & legatos, exterarum quoque gentium insignes, præcipue regios, accipiebat. Ex eo notitia ei cum absente Perseo fuerat, literísque spem amicitiæ interioris, magnæq; inde fortunæ facientibus, ad regem profectus, breui perfamiliaris haberi, trahique magis quam vellet in arcanos sermones est cœptus. Promissis enim ingentibus præmiis petere instituit ab eo rex, quoniã duces omnes legatiq; Romani hospitio eius vti assuessent, quibus eorum ipse scripsisset, vt venenum dandum curaret. Cuius scire se cõparationem plurimum difficultatis & periculi habere, pluribus consciis cõparari, euentu prętere incerto esse, vt aut satis efficacia ad rem peragendam, aut tuta ad rem celandam dentur. se daturum quod nec in dando, nec datum, vllo signo deprendi posset. Rammius veritus ne si abnuisset, primus ipse veneni experimẽtum esset, facturum pollicitus proficiscitur, nec Brundisium antè redire, quàm cõuento C. Valerio legato, qui circa Chalcidem esse dicebatur, voluit. Ad eum primùm indicio delato, iussu eius Romam simul venit. introductus in curiam, quæ acta erãt exposuit. Hæc ad ea quæ ab Eumene delata erant, accessere quò maturius hostis Perseus iudicaretur, quippe quem non iustum modo apparare bellum regio animo, sed per omnia clandestina grassari scelera latrociniorũ ac veneficiorum cernebant. Belli administratio ad nouos COSS. reiecta est: in præsentia tamen Cn. Sicinium Pr. cuius inter ciues & peregrinos iurisdictio erat, scribere milites placuit, qui Brundisium ducti primo quoq; tempore Apolloniam in Epirum traiicerentur, ad occupandas maritimas vrbes, vbi COS. cui prouincia Macedonia obuenisset, classem appellere tutò, & copias per commodum exponere posset. Eumenes aliquandiu Æginæ retentus periculosa & difficili curatione, cum primùm tutò potuit, profectus Pergamum, præter pristinum odium recenti etiam scelere Persei stimulante summa vi parabat bellum. Legati eo ab Roma, gratulantes quòd è tanto periculo euasisset, venerunt. Cum Macedonicum bellum in annum dilatum esset, cæteris Prr. iam in prouincias profectis, M. Iunius & Sp. Lucretius, quibus Hispaniæ prouinciæ obuenerãt, fatigato sæpe idem petendo senatu, tandem peruicerunt, vt supplementum sibi ad exercitum daretur. tria millia peditum, C & quinquaginta equites in Romanas legiones, in socialem exercitum V millia peditum, & CCC equites imperare sociis iussi. Hoc copiarũ in Hispanias cum Prr. nouis portatum est. Eodem anno quia per recognitionẽ Posthumii COS. magna pars agri Campani, quem priuati sine discrimine passim possederant, recuperata in publicum erat, M. Lucretius Tr. pl. promulgauit, vt agrum Campanum censores fruendum locarẽt, quod factum tot annis post captam Capuam non fuerat, vt in vacuo vagaretur cupiditas priuatorum. Cum in expectatione senatus esset, bello etsi non indicto, tamen iam decreto, qui regum suam, Persei qui secuturi amicitiam essent: legati Ariaratis, puerum filium regis secum adducentes Romam venerunt. Quorũ oratio fuit, regem educandum filium Romam misisse: vt iam inde à puero assuesceret moribus Romanis hominibúsque. Petere, vt eum non sub hospitum modò priuatorum custodia, sed publicæ etiam curæ ac velut tutelæ vellent esse. Ea regis legatio grata senatui fuit. Decreuerunt vt Cn. Sicinius prætor ædeis instructas locaret, vbi filius regis comitésque eius habitare possent. Et Thracum legatis apud se disceptantibus, & societatem amicitiámque petentibus, & quod petebant datum est, & munera binûm miliũ æris summæ in singulos missa. Hos vtrosq; populos, quòd ab tergo Macedoniæ Thracia esset, assumptos in societatem gaudebant. Sed vt in Asia quoq; & insulis explorata omnia essent, T. Claudium Neronem, M. Decimiũ legatos miserunt. Adire eos Cretam & Rhodum iusserunt, simul renouare amicitiã, simul speculari num solicitati animi sociorum ab rege Perseo essent. In suspẽsa ciuitate ad expectationem noui belli, nocturna tempestate columna rostrata in Capitolio, bello Punico COS. cui collega Ser. Fuluius fuit, tota ad imum fulmine discussa est. Ea res prodigii loco habita, ad senatum relata est. Patres ad aruspices referre, & decemuiros adire libros iusserũt. Decemuiri lustrandum oppidum, supplicationem obsecrationémque habendam, victimis maioribus sacrificandum & in Capitolio Romæ, & in Campania ad Mineruæ promontoriũ renunciarunt, ludos

A ludos per X dies IOVI primo quoque die faciendos. Ea omnia cum cura facta. haruspices in bonum versurum id prodigium, prolationémque finium, & interitum perduellium portendi responderunt: quòd ex hostibus spolia fuissent ea rostra, quæ tempestas disiecisset. Accesserunt quæ cumularēt religiones animis. Saturniæ nunciatum erat sanguine per triduum in oppido pluuisse: Calatiæ asinum tripedem natum, & taurum cum quinque vaccis vno ictu fulminis exanimatos: Oximi terra pluuisse. Horum quoque prodigiorum caussa res diuinę factę, & supplicatio vnum diem, feriæque habitæ. Consules ad id tempus in prouincias non exierāt: quia neque vti de M. Popilio referrent, senatui obsequebantur, & nihil aliud decernere prius, statutum patribus erat. Aucta etiam inuidia est Popilii, literis eius, quibus iterum cum Statellatibus Liguribus proconsul pugnasse sescripsit, ac se decē millia eorum occidisse. Propter cuius iniuriam belli, cæteri quoque Ligurum populi ad arma ierunt. Tum verò non absens modò

B Popilius, qui deditis contra ius ac fas bellum intulisset, & pacatos ad rebellium incitasset: sed COSS. quòd non exirent in prouinciam, in senatu increpiti. Hoc consensu patrum accensi M. Martius Sermo, & Q. Martius Scylla tribuni plebis, & COSS. mulctam se dicturos nisi in prouinciam exirent, denunciarunt: & rogationem, quam de Liguribus deditis promulgare in animo haberent, in senatu recitarunt. Sanciebatur, vt qui ex Statellis deditis in libertatem restitutus ante Calendas Sextiles primas non esset, cuius dolo malo is in seruitutē venisset, vt iuratus senatus decerneret, qui eam rem quæreret animaduerteretque. Ex authoritate deinde senatus eam rogationem promulgarunt. Priusquā proficiscerentur COSS. C. Cicereio prætori prioris anni ad ædem Bellonæ senatus datus est. Is expositis quas in Corsica res gessisset, postulatóque frustra triumpho: in monte Albano, quod iam in morem venerat vt sine publica authoritate fieret, triumphauit. Rogationem Martiam de Liguribus magno consensu plebes sciuit iussitque. ex eo plebiscito C. Licinius Pr. consuluit senatum, quem quærere ex rogatione vellet. Patres

C ipsum eum quærere iusserunt. Tum demum COSS. in prouinciam profecti sunt, exercitúmque à M. Popilio ceperunt. Neque tamen M. Popilius reuerti Romam audebat, ne caussam diceret aduerso senatu, infestiore populo, apud Pr. qui de quæstione in se posita senatum consuluisset. Huic detrectationi eius, Trr. pl. alterius rogationis denunciatione occurrerunt: vt si non ante Idus Nouembres in vrbem Romam introisset, de absente eo C. Licinius statueret ac iudicaret. Hoc tractus vinculo cum redisset, ingenti cum inuidia in senatum venit. Ibi cum laceratus iurgiis multorum esset, S C factum est, vt qui Ligurum post Q. Fuluium L. Manliū COSS. hostes non fuissent, vt eos C. Licinius, Cn. Sicinius Prr. in libertatem restituendos curarent, agrumque iis trans Padum COS. C. Popilius daret. Multa millia hominum hoc S C restituta in libertatem, transductisque Padum ager est assignatus. M. Popilius rogatione Martia bis apud C. Licinium caussam dixit: tertio Pr. gratia COS. absentis & Popiliæ familiæ precibus victus Idibus Martiis adesse reum iussit, quo die noui magistratus inituri erant honorem: ne diceret

D ius, qui priuatus futurus esset. Ita rogatio de Liguribus arte fallaci elusa est. Legati Carthaginiēses eo tempore Romæ erant, & Gulussa filius Masanissæ. inter eos magnæ contentiones in senatu fuere. Carthaginienses querebantur, præter agrum, de quo antè legati ab Roma qui re pręsenti cognoscerent, missi essent: amplius LXX oppida castelláque agri Carthaginiensis biennio proximo Masanissam vi atque armis possedisse. Id illi, cui nihil pensi sit, facile esse: Carthaginienses fœdere illigatos silere. Prohiberi enim extra fines efferre arma. Quanquam sciant in suis finibus, si inde Numidas pellerent, se gesturos bellum: illo haud ambiguo capite fœderis deterreri, quo diserte vetentur cum sociis P R bellum gerere. Sed iam vltrà superbiam crudelitatémque & auaritiam eius non pati posse Carthaginienses: missos esse qui orarent senatum, vt trium harum rerum vnam ab se impetrari sinerent, vt vel ex æquo apud socium populum, quid cuiusque esset, disceptarent: vel permitterent Carthaginiensibus, vt aduersus iniusta arma pio iustóque se tutarentur bello: vel ad extremum, si gratia plus quàm veritas apud eos valeret,

E semel statuerent, quid donatum ex alieno Masanissæ vellent. Modestius certe daturos eos, & scituros quid dedissent: ipsum nullum præterquam suæ libidinis arbitrio, finem facturum. Horum si nihil impetrarent, & aliquod suum post datam à P. Scipione pacem delictum esset: ipsi potius animaduerterent in se. Tutam seruitutem se sub dominis Romanis, quàm libertatem expositam ad iniurias Masanissæ malle. Perire nanque semel ipsis satius esse, quàm sub acerbissimi carnificis arbitrio spiritum ducere. Sub hæc dicta lacrymātes procubuerunt, stratique humi non sibi magis misericordiā quàm regi. * Interrogari Gulussam placuit, quid ad ea responderet: aut si prius mallet, expromeret super qua re Romā venisset. Gulussa neque sibi facile esse dixit de iis rebus agere, de quibus nihil mandati à patre haberet: neque patri facile fuisse man-

dare, cum Carthaginienses nec de qua re acturi essent, nec omnino ituros se Romam indicauerint. In æde Aesculapii clandestinum eos per aliquot noctes consilium principum habuisse, vnde præterea legatos occultis cum mandatis Romam mitti. Eam caussam fuisse patri mittendi se Romam, qui deprecaretur senatum, ne quid communibus inimicis criminantibus se crederent, quem ob nullam aliam caussam nisi propter constantem fidem erga P R odissent. His vtrinque auditis, senatus de postulatis Carthaginiensium consultus respondere ita iussit: Gulussam placere extemplo in Numidiam proficisci, & nunciare patri, vt de iis de quibus Carthaginienses querantur, legatos quamprimum ad senatum mittat, denunciétque Carthaginiensibus vt ad disceptandum veniant. Si aliquid possent Masanissæ honoris caussa, & fecisse, & facturos esse: ius gratiæ non dare: agrum quà cuiusque sit, possideri velle: nec nouos statuere fines, sed veteres obseruari in animo habere. Carthaginiensibus victis se & vrbes & agros concessisse, non vt in pace eriperent per iniuriam, quæ iure belli non ademissent. Ita regulus Carthaginiensésque dimissi. Munera ex instituto data vtrisque, aliaque hospitalia comiter conseruata. Sub idem tempus Cn. Seruilius Cepio, Ap. Claudius Cento, T. Annius Luscus, legati ad res repetendas in Macedoniam, renunciandámque amicitiam regis missi, redierunt: qui iam sua sponte infestum Persi senatum insuper accenderunt, relatis ordine quæ vidissent, quæque audissent. Vidisse se per omnes vrbes Macedonum summa vi parari bellum. Cum ad regẽ peruenissent, per multos dies conueniendi eius potestatem non factam. Postremò cum desperato iam colloquio profecti essent, tum demum se ex itinere reuocatos, & ad eum introductos esse. Suæ orationis summam fuisse, fœdus cum Philippo ictum, cum ipso eo post mortem patris renouatum: in quo diserte prohiberi eum extra fines arma efferre, prohiberi socios P R lacessere bello. Exposita deinde ab se ordine, quæ ipsi nuper in senatu Eumenen vera omnia & comperta referentem audissent. Samothraciæ præterea per multos dies occultum consilium cum legationibus ciuitatum Asiæ regem habuisse. Pro his iniuriis satisfieri senatum æquum censere, reddique sibi res sociisque suis, quas contra ius fœderis habeat. Regem ad ea primò accensum ira, inclementer locutum, auaritiam superbiámque Romanis obiicientem frequenter, quòd alii super alios legati venirent, speculari dicta factáque sua: quòd se ad nutum imperiúmque eorum omnia dicere ac facere æquum censerent: postremò multum ac diu vociferatum reuerti postero die iussisse, scriptum se responsum dare velle: tum ita sibi scriptum traditum esse. Fœdus cum patre ictum, ad se nihil pertinere. Id se renouari, non quià probaret, sed quia in noua possessione regni patienda omnia essent, passum. Si nouum fœdus secum facere vellent, conuenire prius de conditionibus debere: & si in animum inducerent vt ex æquo fœdus fieret, & se visurum quid sibi faciundum esset, & illos credere reipub. consulturos. Atque ita se proripuisse, & summoueri è regia omneis cœptos: tum se amicitiam & societatem renunciasse. Qua voce eum accensum restitisse, atque voce clara denunciasse sibi, vt triduo regni sui decederent finibus. Ita se profectos: nec sibi aut venientibus, aut manentibus quidquam hospitaliter aut benigne factum. Thessali deinde Aetolique legati auditi. Senatui, vt scirent quamprimùm quibus ducibus vsura respub. esset, literas mitti consulibus placuit: vt vter eorum esset, Romam ad magistratus creandos veniret. Nihil magnopere quod memorari attineat reipub. eo anno consules gesserant, magis è repub. visum erat comprimi ac sedari exasperatos Ligures. Cum Macedonicum bellũ expectaretur, Gentiũ quoque Illyriorũ regem suspectum Issenses legati fecerunt: simul questi fines suos secundò populatum: simul nunciantes vno animo viuere Macedonum atque Illyriorum regem, communi consilio parare Romanis bellum: & specie legatorum Illyrios speculatores Romæ esse, Perse authore missos vt quid ageretur scirent. Illyrii vocati in senatum: qui cum legatos se esse missos ab rege dicerent ad purganda crimina siqua de rege Issenses deferrent: quæsitum ecquid ita non adissent magistratum, vt ex instituto loca lautia acciperent: sciretur denique venisse eos, & super qua re venissent. Hæsitantibus in responso, vt curia excederent dictum: responsum tanquam legatis, vt qui adire senatum non postulassent, dari non placuit: mittendósque ad regem legatos censuerunt, qui nunciarent, qui socii quererentur apud senatum exustum à rege agrum. non æquum eum facere, qui ab sociis suis non abstineret iniuriam. In hanc legationem missi, A. Terentius Varro, C. Pletorius, C. Cicereius. Ex Asia qui circa socios reges missi erant legati redierunt, qui renunciarunt Eumenen in ea, Antiochum in Syria, Ptolemæum in Alexandria sese conuenisse. Omnes solicitatos legationibus Persei, sed egregie in fide permanere, pollicitósque omnia quæ P R imperasset, præstaturos. & ciuitates socias adisse: cæteras satis fidas, solos Rhodios fluctuanteis & imbutos Persei consiliis inuenisse. Venerant Rhodii legati ad purganda ea quæ vulgo iactari de ciuitate sciebant: cæterum senatum

A tum iis dari cum noui consules magistratum inissent, placuit. Belli apparatum non differendum censuerunt. C. Licinio Pr. negocium datur, vt ex veteribus quinqueremibus in naualibus Romæ subductis, quæ possent vsui esse reficeret, pararétq; naues quinquaginta. Si quid ad eum numerum explendum deesset, C. Memmio collegæ in Siciliam scriberet, vt eas quæ in Sicilia naues essent, reficeret atque expediret, vt Brundisium primo quoque tempore mitti possent. Socios nauales libertini ordinis in viginti & quinque naues ex ciuibus Romanis C. Licinius Pr. scribere iussus: in quinque & viginti parem numerum Cn. Sicinius sociis imperaret: idem Pr. peditum VIII millia, CCCC equites à sociis Latini nominis exigeret. Hunc militem qui Brundisii acciperet, atque in Macedoniam mitteret, A. Atilius Serranus, qui priore anno Pr. fuerat deligitur: Cn. Sicinius Pr. qui exercitū paratum ad traiiciēdum haberet. C. Popilio COS. ex authoritate senatus C. Licinius Pr. scribit, vt & legionem secundam, quæ maxime veterana
B in Liguribus erat: & socios Latini nominis IIII milia peditum, CC equites Idib. Feb. Brundisii adesse iuberet. Hac classe & hoc exercitu Cn. Sicinius prouinciam Macedoniam obtinere donec successor veniret, iussus, prorogato in annum imperio. Ea omnia quæ senatus censuit, impigre facta sunt. Duodequadraginta quinqueremes ex naualibus deductæ: qui deduceret eas Brundisium, L. Porcius Licinius præpositus: duodecim ex Sicilia missæ. Ad frumentum classi exercituíque coemendum in Apuliam Calabriámque tres legati missi, Sex. Digitius, T. Iuuentius, M. Cæcilius. Ad omnia præparata Cn. Sicinius Pr. paludatus ex vrbe profectus Brundisium venit. Exitu propè anni C. Popilius COS. Romam rediit, aliquanto serius quàm senatus censuerat: cui primo quoque tempore magistratus creare, cum tantum bellum immineret, iussum erat. Itaque non secundis auribus patrum auditus est COS. cum in æde Bellonæ de rebus in Liguribus gestis dissereret. Succlamationes frequentes erant, interrogationésque, cur scelere fratris oppressos Ligures in libertatem non restituisset? Comitia consularia in quam edicta erant
C diem ad XII Cal. Mart. sunt habita. Creati COSS. P. Licinius Crassus, C. Cassius Longinus. Postero die prætores facti, C. Sulpicius Galba, L. Furius Philus, L. Canuleius Diues, C. Lucretius Gallus, C. Caninius Rebilus, L. Iunius Annalis. His prætoribus prouinciæ decretæ, duæ iure Romæ dicendo, Hispania, & Sicilia, & Sardinia, vt vni sors integra esset quò senatus censuisset. Consulibus designatis imperauit senatus, vt qua die magistratum inissent, hostiis maioribus rite mactatis precarentur, vt quod bellum PR in animo haberet gerere, vt id prosperum eueniret. Eodem die decreuit senatus, C. Popilius COS. ludos per dies X Ioui Opt. Max. voueret, donáque circa omnia puluinaria dari, si RP X annos in eodem statu fuisset. Ita vt censuerant, in Capitolio vouit COS. ludos fieri, donariáq; dari, quanta ex pecunia decresset senatus. cum centum & quinquaginta non minus adessent, præeunte verba Lepido pontifice maximo id votum susceptum est. Eo anno sacerdotes publici mortui, L. Aemilius Pappus Xuir sacrorum, & Q. Fuluius Flaccus pontifex, qui priore anno fuerat censor. Hic fœda morte periit. Ex duo-
D bus filiis eius, qui tum in Illyrico militabant, nunciatum alterum decessisse, alterum graui & periculoso morbo ægrum esse. Obruit animum simul luctus metúsque: mane ingressi cubiculū serui laqueo dependentem inuenere. Erat opinio, post censuram minus compotem fuisse sui. vulgò Iunonis Laciniæ iram ob spoliatum templum alienasse mentem ferebant. Suffectus in Aemilii locum Xuir M. Valerius Messala, in Fuluii pontifex Cn. Domitius Aenobarbus, oppido adulescens sacerdos lectus. P. Licinio, C. Cassio COSS. non vrbs tantum Roma, nec terra Italia, sed omnes reges ciuitatésque quæ in Europa, quæque in Asia erant, conuerterant animos in curam Macedonici ac Romani belli. Eumenen cum vetus odium stimulabat, tum recēs ira, quòd scelere eius propè vt victima mactatus Delphis esset. Prusias Bithyniæ rex statuerat abstinere armis, euentúmque expectare. Nam neque pro Romanis se æquum censere aduersus fratrem vxoris arma ferre: & apud Persea victorem veniam per sororem impetrabilem fore. Ariarates Cappadocum rex præterquàm quòd Romanis suo nomine auxilia pollicitus erat: ex quo
E est iunctus Eumeni affinitate, in omnia belli pacisq; se consociauerat consilia. Antiochus imminebat quidem Aegypti regno, & pueritiam regis, & inertiam tutorum spernens: & ambigendo de Cœlesyria, caussam belli se habiturum existimabat: gesturúmque sine vllo impedimento, occupatis Romanis in Macedonico bello, id bellum: tamen omnia & per suos legatos senatui, & ipse legatis eorum eximie pollicitus erat. Ptolemæus propter ætatem alieni etiam tum arbitrii erat: tutores & bellum aduersus Antiochum parabant, quo vindicarent Cœlensyriam, & Romanis omnia pollicebantur ad Macedonicum bellum. Masanissa & frumento iuuabat Romanos, & auxilia cum elephantis, Misagenèmque filium mittere ad bellum parabat. Consilia autem in omnem fortunam ita disposita habebat. Si penes Romanos victoria esset, suas quoque in

eodem statu mansuras res, neque vltrà quidquam mouendum: non enim passuros Romanos vim Carthaginiensibus afferri. Si fractæ essent opes Romanorum, quæ tum protegerét Carthaginienses, suam omnem Africam fore. Gentius rex Illyriorum fecerat potius cur suspectus esset Romanis, quàm satis statuerat vtram foueret partem: impetúq; magis quàm consilio iis aut illis se adiuncturus videbatur. Cotys Thrax Odrysarum rex euidenter Macedonum partis erat. Hæc sententia regibus cum esset de bello, in liberis gentibus populisque, plebs vbique omnis fermè, vt solet, deterioribus erat ob regem Macedonasque inclinata: principum diuersa cerneres studia. Pars ita in Romanos effusi erant, vt authoritatem immodico fauore corrumperent: pauci ex iis iustitia imperii Romani capti: plures ita, si præcipuam operam nauassent, potentes sese in ciuitatibus suis futuros rati. Pars altera regiæ adulationis erat, quos æs alienum & desperatio rerum suarum eodem manente statu præcipites ad nouanda omnia agebat: quosdam ven tosum ingenium, quia Perseus magis auræ popularis erat. Tertia pars, optima eadem & pruden tissima, si vtique optio domini potioris daretur, sub Romanis quàm sub rege malebat esse. si liberum inde arbitrium fortunæ esset, neutram partem volebant potentiorem altera oppressa fieri: sed illibatis potius viribus vtriusque partis, pacem ex eo manere: ita inter vtrosque optimam conditionem ciuitatium fore, protegente altero semper inopem ab alterius iniuria. Hæc sentientes, certamina fautorum vtriusque partis taciti ex tuto spectabant. COSS. quo die magistratum inierunt ex S C, cum circa omnia fana in quibus lectisternium maiorem partem anni esse solet, maioribus hostiis immolassent, inde preces suas acceptas ab diis immortalibus ominati, senatui rite sacrificatum, precationémque de bello factam renunciarunt. Haruspices ita responderunt, si quid rei nouæ inciperetur, id maturandum esse: victoriam, triumphũ, prorogationem imperii portendi. Patres quod faustum felixque P R esset, centuriatis comitiis primo quoque die ferre ad populum COSS. iusserunt, vt quòd Perseus Philipi filius Macedonũ rex aduersus fœdus cum patre Philippo ictum, & secum post mortem eius renouatum, sociis P R arma intulisset, agros vastasset, vrbésque occupasset: quódque belli parandi aduersus P R consilia inisset, arma, milites, classem eius rei caussa comparasset: vt, nisi de iis rebus satisfecisset, bellum cum eo iniretur. Hæc rogatio ad populum lata est. S C inde factum est, vt consules inter se prouincias Italiam & Macedoniã compararent sortirentúrve. Cui Macedonia obuenisset, vt is regem Persea, quique eius sectam secuti essent, nisi P R satisfecissent, bello persequeretur. Legiones quatuor nouas scribi placuit, binas singulis COSS. Id præcipue prouinciæ Macedoniæ datum, quòd cum alterius COS. legionibus quina millia & duceni equites ex vetere instituto darentur in singulas legiones: in Macedoniam sena millia peditum scribi iussa, equites treceni æqualiter in singulas legiones. & in sociali exercitu consuli alteri auctus numerus: XVI millia peditum, DCCC equites, præter eos quos Cn. Sicinius duxisset DC equites, in Macedoniam traiiceret. Italiæ satis visa XII millia sociorum peditum, DC equites. Illud quoque præcipuum datum sorti Macedoniæ, vt centuriones militésque veteres scriberet quos vellet COS. vsq; ad quinquaginta annos. In tribunis militum nouatum eo anno propter Macedonicum bellum, quòd COSS. ex S C ad populum tulerunt, ne tribuni militum eo anno suffragiis crearentur, sed COS. prætorúmque in iis faciendis iudicium arbitriúmque esset. Inter prætores ita partita imperia. Prætorem cuius sors fuisset vt iret quò senatus censuisset, Brundisium ad classem ire placuit: vtque ibi recognosceret socios nauales: dimissisque si qui parum idonei essent, supplementũ legeret ex libertinis: & daret operam, vt duæ partes ciuiũ Romanorum, tertia sociorum esset. Commeatus classi legionibúsque vt ex Sicilia Sardiniáque subueherentur. prætoribus qui eas prouincias sortiti essent, mandari placuit, vt alteras decumas Siculis Sardisque imperarent, vtque id frumentum ad exercitum in Macedoniam portaretur. Siciliã C. Caninius Rebilus est sortitus, L. Furius Philus Sardiniam, L. Canuleius Hispaniam, C. Sulpicius Galba vrbanam iurisdictionem, L. Iunius Annalis inter peregrinos. C. Lucretio Gallo, quò senatus censuisset, sors euenit. Inter COSS. magis cauillatio quàm magna contentio de prouincia fuit. Cassius sine sorte se Macedoniam oppugnaturum dicebat, nec posse collegam saluo iureiurando secum sortiri. Prætorem eum, ne in prouinciam iret, in concione iurasse, se stato loco statisq; diebus sacrificia habere, quæ absente se recte fieri non possent: quæ nõ magis COS. quàm prætore absente recte fieri possent. Si senatus non quid vellet in consulatu potius, quàm quid in prætura iurauerit P. Licinius, animaduertendum esse censeat: se tamen futurum in senatus potestate. Consulti patres, cui consulatum P R non negasset, ab se prouinciam negari superbum rati, sortiri consules iusserunt. P. Licinio Macedonia, C. Cassio Italia obuenit. Legiones inde sortiti sunt: prima & tertia in Macedoniam traiicerentur, secunda & quarta vt in Italia remanerent.

A remanerent. Delectus COSS. multo intentiorem quàm aliâs curam habebant. Licinius veteres quoque scribebat milites centurionésque: & multi voluntate nomina dabant, quia locupletes videbant qui priore Macedonico bello, aut aduersus Antiochum in Asia stipendia fecerant. Cum tribuni militum centuriones sed primum quenque citarent, tres & XX centuriones qui primos pilos duxerant, citati, Trr. pl. appellarunt. Duo ex collegio, M. Fuluius Nobilior, & M. Claudius Marcellus ad COSS. reiiciebant. Eorum cognitionem esse debere, quibus delectus quibúsque bellum mandatum esset. Cæteri cognituros se de quo appellati essent, aiebant, & si iniuria fieret, auxilium ciuibus laturos. Ad subsellia Trr. res agebatur. Eò M. Popilius consularis aduocatus, centuriones, & consul venerunt. COS. inde postulanti vt in concione ea res ageretur, populus in concionem aduocatus. Pro centurionibus M. Popilius, qui biennio antè consul fuerat, ita verba fecit, Militares homines, & stipendia iusta, & corpora & ætate & assiduis B laboribus confecta habere: nihil recusare tamen quo minus operam R P darent: id tantum deprecari, ne inferiores iis ordines quàm quos cum militassent habuissent, attribuerentur. P. Licinius COS. S C recitari iussit. Primum, quòd bellum senatus Perseo iussisset: deinde quòd veteres centuriones quamplurimum ad id bellum scribi censuisset: nec vlli, qui non maior annis quinquaginta esset, vacationẽ militiæ esse. Deprecatus est deinde, ne nouo bello, tam propinquo Italiæ, aduersus regem potentissimum, aut tribunos militum delectum habenteis impedirent: aut prohiberent COS. quem cuique ordinem assignari è rep. esset, eum assignare. Si quid in ea re dubium esset, ad senatum reiicerent. Postquam COS. quæ voluerat dixit, Sp. Ligustinus ex eo numero qui Trr. pl. appellauerant, à COS. & ab tribunis petiit, vt sibi paucis ad populum agere liceret. Permissu omnium ita locutus fertur. Sp. Ligustinus tribus Crustuminæ ex Sabinis sum oriundus, Quirites. Pater mihi iugerum agri reliquit, & paruum tugurium, in quo natus educatúsque sum, hodiéque ibi habito. Cum primùm in ætatem veni, pater mihi C vxorem, fratris sui filiam dedit: quæ secum nihil attulit præter libertatem pudicitiámq;, & cũ his fœcunditatem quanta vel in diti domo satis esset. Sex filii nobis, duæ filiæ sunt, vtræq; iam nuptæ. Filii IIII togas vırileis habent, duo prætextati sunt. Miles sum factus P. Sulpitio, C. Aurelio COSS. In eo exercitu qui in Macedoniam est transportatus, biennium miles gregarius fui aduersus Philippum regem: tertio anno virtutis caussa mihi T. Quintius Flamininus decumum ordinem hastatum assignauit. Deuicto Philippo Macedonibúsque, cum in Italiam portati ac dimissi essemus, continuo miles voluntarius cum M. Porcio COS. in Hispaniam sum profectus. Neminem omnium imperatorum qui viuant, acriorem virtutis spectatorem ac iudicem fuisse sciunt, qui & illum & alios duces longa militia experti sunt. Hic me imperator dignum iudicauit, cui primum hastatum prioris centuriæ assignaret. Tertiò iterum voluntarius miles factus sum in eum exercitum qui aduersus Aetolos & Antiochum regem est missus. à M. Cælio mihi primus princeps prioris centuriæ est assignatus. Expulso rege Antiocho, subactis D Aetolis reportati sumus in Italiam, & deinceps bis quæ annua merebant legiones stipendia feci. Bis deinde in Hispania militaui, semel Q. Fuluio Flacco, iterũ Tib. Sempronio Graccho Pr. à Flacco inter cæteros quos virtutis caussa secum ex prouincia ad triumphum deducebat, deductus sum: à Tib. Graccho rogatus in prouinciã ii. Quater intra paucos annos primũ pilum duxi. quater & tricies virtutis caussa donatus ab imperatoribus sum. sex ciuicas coronas accepi. XXII stipendia annua in exercitu emerita habeo, & maior annis sum quinquaginta. Quod si mihi nec stipendia omnia emerita essent, necdum ætas vacationem daret, tamen cum quatuor milites pro me vno vobis dare P. Licini possem, æquum erat me dimitti. Sed hæc pro caussa mea dicta accipiatis velim: ipse me, quoad quisquam qui exercitus scribit, idoneum militem iudicabit, nunquam sum excusaturus. Ordinem quo me dignum iudicent Tribb. militũ, ipsorum est potestatis. ne quis me virtute in exercitu præstet, dabo operam, vt semper ita fecisse me & imperatores mei, & qui vnà stipendia fecerunt, testes sunt. Vos quoque æquum est commi E litones, & si appellationis vobis vsurpatis ius, cum adulescentes nihil aduersus magistratuum senatúsque authoritatem vsquam feceritis, nunc quoque in potestate senatus ac consulum esse, & omnia honesta loca ducere, quibus remp. defensuri sitis. Hæc vbi dixit, collaudatũ multis verbis consul ex concione in senatum duxit. Ibi quoque ei ex authoritate senatus gratiæ actæ, tribunique militares in legione prima primum pilum virtutis caussa ei assignarunt. Cæteri centuriones omissa appellatione, ad delectum obedienter responderunt. Quo maturius in prouincias magistratus proficiscerentur, Latinæ Calend. Iun. fuere: eóque solenni perfecto C. Lucretius Pr. omnibus quæ ad classem opus erant præmissis, Brundisium est profectus. Præter eos exercitus quos COSS. comparabant, C Sulpitio Galbæ Pr. negocium datum, vt quatuor legiones

scriberet urbanas, iusto numero peditum equitúmque: iisque IIII Trr.mil.ex senatu legeret F qui præessent. Sociis Latini nominis imperaret X V millia peditũ, M & C C equites. Is exercitus vti paratus esset quò senatus censuisset. P.Licinio C O S. ad exercitum ciuilem socialémque petenti addita auxilia, Ligurum M M, Cretenses sagittarii incertus numerus, quantum rogati auxilia Cretenses misissent. Numidæ item equites elephantiq;. In eam rem legati ad Masanissam Carthaginiensésque missi, L. Posthumius Albinus, Q. Terentius Culleo, C. Aburius. In Cretam item legatos tres ire placuit, A. Posthumium Albinum, C. Decium, A. Licinium Neruam. Per idem tempus legati ab rege Perseo venerunt. Eos in oppidum intromitti non placuit, cum iam bellum regi eorum & Macedonibus & senatus decresset, & populus iussisset. in ædem Bellonæ in senatum introducti ita verba fecerunt, Mirari Persea regem, quid in Macedoniam exercitus transportati essent. Si impetrari à senatu posset vt ii reuocentur, regem de iniuriis, si quas sociis factas quererentur, arbitratu senatus satisfacturum esse. Sp. Caruilius ad eam ipsam G rem ex Græcia remissus ab Cn. Sicinio, in senatu erat. Is Perræbiam expugnatam armis, Thessaliæ aliquot vrbes captas, cætera quæ aut ageret aut pararet rex, cum argueret, respondere ad ea legati iussi, postquã hæsitabant, negantes sibi vltrà quidquam mandatum esse: iussi renunciare regi, C O S. P. Licinium breui cum exercitu futurum in Macedonia esse. Ad eum, si satisfacere in animo esset, mitteret legatos: Romam quod præterea mitteret, non esse: neminem eorum per Italiam ire liciturum. Ita dimissis, P. Licinio C O S. mandatum, intra X I diem iuberet eos Italia excedere: & Sp. Caruilium mitteret, qui donec nauem conscendissent, custodiret. Hæc Romæ acta nondũ profectis in prouinciã C O S S. Iam Cn. Sicinius, qui priusquã magistratu abiret, Brundisium ad classem & ad exercitum præmissus erat, traiectis in Epirum V M peditum, C C C equitibus, ad Nymphæum in agro Apolloniati castra habebat. Inde tribunos cũ duobus millibus militum, ad occupanda Dassaretiorum & Illyriorum castella, ipsis accersentibus præsidia, vt tutiores à finitimorum impetu Macedonum essent, misit. Paucis pòst diebus H Q. Martius, A. Attilius, & P. & Ser. Cornelii Lentuli, & L. Decimius, legati in Græciam missi, Corcyram peditum mille secum aduexerunt: ibi inter se & regiones quas obirent, & milites diuiserunt. Decimius missus est ad Gentium regem Illyriorum: quem, si aliquem respectum amicitiæ eum habere cerneret, tentare: aut etiam ad belli societatem pellicere, iussus. Lentuli in Cephaleniam missi, vt in Peloponnesum traiicerent, orámq; maris in occidentem versi ante hyemem circumirent. Martio & Attilio Epirus Aetolia & Thessalia circumeundæ assignātur. Inde Bœotiam atq; Eubœam aspicere iussi, tum in Peloponnesum traiicere: ibi congressuros se cum Lentulis constituunt. Priusquã digrederentur à Corcyra, literæ à Perseo allatæ sunt, quibus quærebat quæ caussa Romanis aut in Græciam traiiciendi copias, aut vrbes occupandi esset. Cui rescribi nihil placuit, nuncio ipsius qui literas attulerat, dici, præsidii caussa ipsarum vrbium Romanos facere. Lentuli circumeuntes Peloponnesi oppida, cum sine discrimine omnes ciuitates adhortarétur, vt quo animo qua fide adiuuassent Romanos Philippi primũ I deinde Antiochi bello, eodem aduersus Persea iuuarent: fremitum in concionibus audiebant: Achęis indignantibus eodem se loco esse, qui omnia à principiis Macedonici belli præstitissent Romanis, & Macedonum Philippi bello hostes fuissent, quo Messenii atque Elii qui pro Antiocho hoste arma aduersus P R tulissent: ac nuper in Achaicum contributi concilium, velut præmium belli se victoribus Acheis tradi quererentur. Martius & Attilius ad Gitanas Epiri oppidum X millia ab mari cum ascenderent, concilio Epirotarum habito cum magno omnium assensu auditi sunt: & quadringentos iuuentutis eorum in Orestas, vt præsidio essent liberatis ab se Macedonibus, miserunt. Inde in Aetoliam progressi: ac paucos ibi morati dies, dum in prætoris mortui locum alius sufficeretur, & Lycisco Pr. facto, quem Romanorum fauere rebus satis compertum erat, transierunt in Thessaliam. Eò legati Acarnanum, & Bœotorum exules venerunt. Acarnanes nunciare iussi, quæ Philippi primùm, Antiochi deinde bello, decepti pollicitationibus regis, aduersus P R commisissent, ea corrigendi occasionem illis K oblatam. Si male meriti clementiam P R experti essent, bene merendo liberalitatem experirentur. Bœotis exprobratum, societatem eos cum Perseo iunxisse. iis, cum culpam in Ismeniam principem alterius partis conferrent, & quasdam ciuitates dissentienteis in caussam deductas: appariturum id esse Martius respondit. Singulis enim ciuitatibus de se ipsis consulendi potestatem facturos. Thessalorum Larissæ fuit concilium. Ibi & Thessalis benigna materia gratias agendi Romanis pro libertatis munere fuit: & legatis, quòd & Philippi prius, & pòst Antiochi bello enixe adiuti à gente Thessalorum essent. hac mutua commemoratione meritorum accensi animi multitudinis ad omnia decernenda quæ Romani vellent. Secundum hoc concilium

cilium

A cilium legati à Perseo rege venerunt, priuati maxime hospitii fiducia, quod ei paternum cum Martio erat. Ab huius necessitudinis commemoratione orsi, petierunt legati, in colloquium veniendi regi potestatem faceret. Martius & se ita à patre suo accepisse dixit, amicitiam hospitiúmque cum Philippo fuisse: minime immemorem necessitudinis eius legationem eam suscepisse. Colloquium, si satis commode valeret, non fuisse dilaturum: nunc, vbi primum posset, ad Peneum flumen, quà transitus ab Omolio Dium esset, præmissis qui nunciarent regi, venturos. Et tum quidem ab Dio Perseus in interiora regni recipit se, leui aura spei obiecta, quòd Martius ipsius caussa suscepisse se legationé dixisset. Post dies paucos ad constitutum locum venerunt. Magnus comitatus fuit regius, cum amicorum, tum satellitum turba stipante. non minore agmine legati venerunt, & ab Larissa multis prosequentibus, & legationibus ciuitatium quæ conuenerant Larissam, & renunciare domum certa quæ audissent volebant. Inerat cura
B insita mortalibus videndi congredienteis nobilem regem, & populi principis terrarum omniũ legatos. Postquam in conspectu steterunt dirimente amne, paulisper internunciando cunctatio fuit, vtri transgrederentur. aliquid illi regiæ maiestati, aliquid hi P R nomini, cum præsertim Perseus petisset colloquium, existimabant deberi. ioco etiam Martius cunctanteis mouit.
» Minor, inquit, ad maiorem, & (quòd Philippo ipsi cognomen erat) filius ad patrem transeat. Facilè persuasum id regi est. Aliud deinde ambigebatur, cum quàm multis transiret. Rex cum omni comitatu transire æquum censebat: legati vel cum tribus venire iubebant, vel si tantum agmen traduceret, obsides daret nihil fraudis fore in colloquio. Hippian & Pantaucum, quos & legatos miserat, principes amicorum obsides dedit. Nec tam in pignus fidei obsides desiderati erant, quàm vt appareret sociis, nequaquam ex dignitate pari congredi regem cum legatis. Salutatio non tanquam hostium, sed hospitalis ac benigna fuit, positisque sedibus consede-
» runt. Cum paulisper silentium fuisset: Expectari nos, inquit Martius, arbitror, vt respódeamus
C literis tuis quas Corcyram misisti: in quibus quæris, quid ita legati cum militibus venerimus,
» & præsidia in singulas vrbes dimittamus. Ad hanc interrogationem tuam & non respondere
» vereor, ne superbum sit: & vera respondere, ne nimis acerbum audienti tibi videatur. Sed cum
» aut verbis castigandus aut armis sit, qui fœdus rumpit: sicut bellum aduersus te alii quàm mihi
» mandatum malim: ita orationis acerbitatem aduersus hospitem, vtcunque est, subibo: sicut me-
» dici cum salutis caussa tristiora remedia adhibent. Ex quo regnum adeptus es, vnam rem te
» quæ facienda fuerit, senatus fecisse censet, quòd legatos Romam ad renouandũ * iudicat potius
» quàm cum renouatum esset, violandum. Abrypolim socium atque amicum populi Romani
» regno expulisti. Arretari interfectores, vt cæde (ne quid vltra dicam) lætatum appareret, rece-
» pisti, qui omnium Illyriorum fidissimum Romano nomini regulum occiderant. Per Thessa-
» liam & Maliensem agrum cum exercitu contra fœdus Delphos isti. Byzantiis item contra fœ-
» dus misisti auxilia. Cum Bœotiis sociis nostris secretam tibiipsi societatem, quam non licebat,
D iureiurando pepigisti. Thebanos legatos Euersam & Callicritum venienteis à nobis, quærere
» re malo quis interfecerit, quàm arguere. In Aetolia bellum intestinum & cædes principum,
» per quos nisi per tuos factæ videri possunt? Dolopes à te ipso euastati sunt. Eumenes rex
» ab Roma cum in regnum rediret, propè vt victima Delphis in sacrato loco ante aras ma-
» ctatus, quem insimulet, piget referre. Quæ hospes Brundisinus occulta facinora indicet, cer-
» tum habeo & scripta tibi omnia ab Roma esse, & legatos tuos renunciasse. Hæc ne diceren-
» tur à me, vno modo vitare potuisti, non quærendo quam ob caussam exercitus in Mace-
» doniam traiicerentur, aut præsidia in sociorum vrbes mitteremus. Quærenti tibi superbius
» tacuissemus, quàm vera respondimus. Equidem pro paterno nostro hospitio faueo oratio-
» ni tuæ, & opto vt aliquam mihi materiam præbeas agendæ tuæ apud senatum caussæ. Ad ea
» rex: Bonam caussam si apud iudices æquos ageretur, apud eosdem & accusatores & iudices
» agam. Eorum autem quæ obiecta sunt mihi, partim ea sunt quibus nescio an gloriari debeam,
E partim quæ fateri non erubescam, partim quæ verbo obiecta, verbo negare sit. Quid enim, si
» legibus vestris hodie reus sim, aut index Brundisinus, aut Eumenes mihi obiiciat, vt accu-
» sare potius vere, quàm conuiciari videatur? Scilicet nec Eumenes, cum tam multis grauis pu-
» blice ac priuatim sit, alium quàm me inimicum habuit: neque ego potiorem quenquam ad
» ministeria facinorum, quàm Rammium, quem neque vnquam antè videram, nec eram post-
» ea visurus, inuenire potui: & Thebanorum, quos naufragio periisse constat, & Arretari cædis
» mihi reddenda ratio est: in qua tamen nihil vltrà obiicitur, quàm interfectores eius in re-
» gno exulasse meo. Cuius conditionis iniquitatem ita non sum recusaturus, si vos quoque ac-
» cipitis, vt quicunque exules in Italiam aut Romam se contulerunt, his facinorum propter quę

» damnati sunt, authores vos fuisse fateamini. Si hoc & vos recusabitis, & omnes aliæ gentes, F
» ego quoque inter cæteros ero. Et Hercule quid attinet cuiquam exilium patere, si nusquam
» exuli futurus locus est? Ego tamen istos, vt primum in Macedonia esse, admonitus à vobis
» comperi, requisitos abire ex regno iussi, & in perpetuum interdixi finibus meis. Et hæc qui-
» dem mihi tanquam caussam dicenti reo obiecta sunt: illa tanquam regi, ecquæ de fœdere
» quod mihi est vobiscum, disceptationem habeant. Nam si est in fœdere ita scriptum, vt ne si
» bellum quidem quis inferat, tueri me regnúmque meum liceat: mihi fatendum est, quòd me
» armis aduersus Abrypolim socium populi Romani defenderim, fœdus violatum esse. Sin au-
» tem hoc & ex fœdere licuit, & iure gentium ita comparatum est, vt arma armis propulsentur:
» quid tandem me facere decuit, cum Abrypolis fineis mei regni vsque ad Amphipolim peruа-
» stasset, multa libera capita, magnam vim mancipiorum, multa millia pecorum abegisset?
» Quiescerem & paterer, donec Pellam & in regiam meam armatus peruenisset? At enim bel- G
» lo quidem iusto sum persecutus: sed vinci non oportuit eum, neque ea quæ victis accidunt, pa-
» ti: quorum casum cum ego subierim, qui sum armis lacessitus, quid potest queri sibi accidisse,
» qui caussa belli fuit? Non sum eodem modo defensurus Romani, quòd Dolopas armis coer-
» cuerim: quia etsi non merito eorum, iure feci meo: cum mei regni, meæ ditionis essent, vestro
» decreto patri attributi meo. Nec, si caussa reddenda sit, non vobis nec fœderatis, sed iis qui ne
» in seruos quidem sæua atque iniusta imperia probant, plus æquo & bono sæuisse in eos videri
» possum: quippe Euphranorem præfectum à me impositum ita occiderunt, vt mors pœnarum
» eius leuissima fuerit. Ac cum processissem inde ad visendas Larissam & Antrona & Pylleon,
» quò in propinquo multo ante debita vota persoluerem, Delphos sacrificandi caussa ascendi.
» Et hic criminis augendi caussa cum exercitu me fuisse adiicitur: scilicet, vt quod nunc vos face-
» re queror, vrbes occuparem, arcibus imponerem præsidia. vocate in concilium Græciæ ciuita-
» tes per quas iter feci: queratur vnusquilibet militis mei iniuriam: non recusabo quin simulato H
» sacrificio aliud petisse videar. Aetolis & Byzantiis præsidia misimus, & cum Bœotis amicitiam
» fecimus. Hæc qualiacunque sunt, per legatos meos non solum indicata, sed etiam excusata sunt
» sæpe in senatu vestro: vbi aliquos ego disceptatores, non tam æquos quàm te Q. Marci paternũ
» amicum & hospitem, habebam. Sed nondum Romam accusator Eumenes venerat, qui calu-
» mniando omnia detorquendóque suspecta & inuisa efficeret, & persuadere vobis conaretur,
» non posse Græciam in libertate esse, & vestro munere frui, quoad regnum Macedoniæ incolu-
» me esset. Circumagetur hic orbis: erit mox qui arguat, nequicquam Antiochũ vltra iuga Tau-
» ri remotum: grauiorem multo Asiæ, quàm Antiochus fuerit, Eumenen esse. nec conquiescere
» socios vestros posse, quoad regia Pergami sit: eam arcem supra capita finitimarum ciuitatium
» impositam. Ego hæc Q. Marci & A. Attili, quæ aut à vobis obiecta, aut purgata à me sunt, ta-
» lia esse scio, vt aures, vt animi audientium sint: nec tam referre quid ego aut qua mente fece-
» rim, quàm quomodo id vos factum accipiatis. Conscius mihi sum, nihil me scientem deliquis- I
» se: & siquid fecerim imprudentia lapsus, corrigi me & emendari castigatione hac posse. Nihil
» certe insanabile, nec quod bello & armis persequendum esse censeatis, commisi. Aut frustra cle-
» mentiæ grauitatisque vestræ fama vulgata per gentes est, si talibus de caussis, quæ vix querela
» & expostulatione dignæ sunt, arma capitis, & regibus sociis bella infertis. Hæc dicenti tum as-
sensus Martius, author fuit mittendi Romam legati, cum experienda omnia ad vltimum, nec
prætermittendum spem vllam censuisset. reliqua consultatio erat, quonam modo tutum iter
legatis esset. ad id cum necessaria petitio induciarum videretur, cuperétque Martius, neq; aliud
colloquio petisset, grauate & in magnam gratiam petentis concessit. Nihil enim satis paratum
ad bellum in præsentia habebant Romani, non exercitum, non ducem: cum Perseus, ni spes va-
na pacis occæcasset consilia, omnia præparata atque instructa haberet, & suo maxime tempo-
re, atque alieno hostibus, incipere bellum posset. Ab hoc colloquio, fide induciarum interpo-
sita, legati Romani in Bœotiam comparati sunt. Ibi iam motus cœperat esse, discedentibus à K
societate communis consilii Bœotorum quibusdam populis: ex quo renunciatum erat respon-
disse legatos, appariturum quibus populis proprie societatem cum rege iungi displicuisset.
Primi a Cheronia legati, deinde à Thebis in ipso itinere occurrerunt, affirmantes non inter-
fuisse se quo societas ea decreta esset concilio: queis legati nullo in præsentia responso dato,
Chalcidem se sequi iusserunt. Thebis magna contentio orta erat ex alio certamine. Comitiis
prætoriis Bœotorum victa pars iniuriam persequens, coacta multitudine decretum fecit The-
bis, ne Bœotarchæ vrbibus reciperentur. Exules Thespias vniuersi concesserunt: inde (recepti
enim sine cunctatione erant) Thebas iam mutatis animis reuocati decretum faciunt, vt XII
qui

A qui priuati cœtum & conciliũ habuissent, exilio multarentur. Nouus deinde prætor Ismenias, is erat vir nobilis ac potens, capitalis pœnæ absenteis eos decreto damnat. Chalcidem fugerãt, inde ad Romanos Larissam profecti, caussam cum Perseo societatis in Ismeniam contulerant. Ex contentione ortum certamen. vtriusque tamen partis legati ad Romanos venerunt, & exules accusatorésque Ismeniæ, & Ismenias ipse. Chalcidem vt ventum est, aliarum ciuitatũ principes, id quod maximè gratum erat Romanis, suo quique proprio decreto Persei societatẽ aspernati, Romanis se adiungebant: Ismenias gentem Bœotorum in fidem Romanorum permitti æquum censebat. Inde certamine orto, nisi in tribunal legatorum perfugisset, haud multum abfuit quin ab exulibus fautoribúsq; eorum interficeretur. Thebæ quoque ipsæ, quòd Bœotiæ caput est, in magno tumultu erant, aliis ad regem trahentibus ciuitatem, aliis ad Romanos: & turba Coronæorum Haliartiorúmque conuenerat ad defendẽdum decretum regiæ societatis.
B Sed constantia principum, docentium cladibus Philippi Antiochique quanta esset vis & fortuna imperii Romani, victa eadem multitudo, & vt tolleretur regia societas, decreuit, & eos qui authores paciscendæ amicitiæ fuerant, ad satisfaciendum legatis Chalcidem misit, fideique legatorum commendari ciuitatem iussit. Thebanos Martius & Attilius læti audierunt, authorésque & his separatim singulis fuerunt ad renouandam amicitiam mittẽdi Romam legatos. Ante omnia exules restitui iusserunt, & authores regiæ societatis decreto suo damnarunt. Ita, quod maximè volebant, discusso Bœotico cõcilio, Peloponnesum proficiscuntur, Ser. Cornelio Chalcidem accersito. Argis præbitum est iis concilium, vbi nihil aliud à gente Achęorum petierũt, quàm vt mille milites darent. Id præsidium ad Chalcidem tuendã, dum Romanus exercitus in Græciam traiiceretur, missum est. Martius & Attilius, peractis quæ agenda in Græcia erãt, principio hyemis Romam redierunt. Inde legatio sub idem tempus in Asiam circum insulas missa. Tres erant legati, T. Claudius, P. Posthumius, M. Iunius. ii circumeuntes, hortabãtur socios ad
C suscipiendum aduersus Persea pro Romanis bellum: & quo quæque opulentior ciuitas erat, eo accuratius agebant, quia minores secuturæ maiorum authoritatem erant. Rhodii maximi ad omnia momenti habebãtur, quia non fauere tantùm, sed adiuuare etiam viribus suis bellum poterant, XL nauibus authore Hegesilo comparatis: qui cum in summo magistratu esset (prytanen ipsi vocant) multis rationibus peruicerat Rhodios, vt omissa, quam sæpe vanam experti essent, regum fouendorum spe, Romanam societatem, vnã tum in terris vel viribus vel fide stabilem, retinerent. Bellum imminere cum Perseo. desideraturos Romanos eundem naualem apparatum, quem nuper Antiochi, quem Philippi antè bello vidissent: trepidaturos cum repentè paranda classe cum mittenda esset, nisi reficere naues, nisi instruere naualibus sociis cœpissent. Id eo magis enixè faciundum esse, vt crimina delata ab Eumene, fide rerum refellerent. His incitati, XL nauium classem instructam, ornatamque, legatis Romanis aduenientibus, vt non expectatam adhortationem esse appareret, ostenderunt. Et hæc legatio magnum ad conciliandos
D animos ciuitatium Asiæ momẽtum fuit. Decimius vnus sine vllo effectu, captarum etiam pecuniarum ab regibus Illyriorum suspicione infamis, Romam rediit. Perseus cum à colloquio Romanorum in Macedoniam recepisset sese, legatos Romã de inchoatis cum Martio conditionibus pacis misit, & Byzãtium & Rhodum literas legatis ferendas dedit. In literis eadem sentẽtia ad omneis erat, collocutum se cum Romanorum legatis. quæ audisset, quæque dixisset, ita disposita, vt superior fuisse in disceptatione videri posset. Apud Rhodios legati addiderunt, confidere pacem futuram. Authoribus enim Martio atque Attilio missos Romã legatos. Si pergerent Romani contra fœdus mouere bellum, tum omni gratia, omni ope enitendum fore Rhodiis, vt reconcilient pacem. Si nihil deprecando proficiant, id agendum, ne omnium rerum ius ac potestas ad vnum populum perueniat. Cum cæterorũ id interesse, tum præcipuè Rhodiorũ, qui plus inter alias ciuitates dignitate atque opibus excellãt: quæ serua atq; obnoxia fore, si nullus aliò sit quàm ad Romanos respectus. Magis & literæ & verba legatorum benignè sunt audita, quàm
E momentum ad mutãdos animos habuerunt. potentior esse partis melioris authoritas cœperat. Responsum ex decreto est, optare pacem Rhodios: si bellũ esset, ne quid ab Rhodiis speraret aut peteret rex, quod veterẽ amicitiã, multis magnisque meritis pace bellóque partã, diiungeret sibi ab Romanis. Ab Rhodo redeũtes, Bœotiæ quoque ciuitates & Thebas, & Coroneam, & Haliartum adierunt, quibus expressum inuitis existimabatur, vt relicta regia societate Romanis adiungerentur. Thebani nihil moti sunt, quãquam nonnihil & damnatis principibus, & restitutis exulibus, succensebant Romanis. Coronæi & Haliartii fauore quodã insito in reges, legatos in Macedoniam miserũt, præsidium petentes, quo se aduersus impotentem superbiam Thebanorum tueri possint. Cui legationi responsum ab rege est, præsidium se propter inducias cum Romanis

factas mittere nõ posse:tamen suadere ita à Thebanorum iniuriis quà possent vt se vindicarẽt, F
ne Romanis præberent caussam in se sæuiendi. Martius & Attilius Romam cum venissent, le-
gationem in Capitolio ita renunciarunt, vt nulla re magis gloriarentur, quàm decepto per in-
ducias & spem pacis rege. Adeò enim apparatibus belli fuisse instructum, ipsis nulla parata re,
vt omnia opportuna loca præoccupari antè ab eo potuerint, quàm exercitus in Græciã traiice-
retur. Spacio autem induciarum sumpto venturum illum nihilo paratiorem, Romanos omni-
bus instructiores rebus cœpturos bellum. Bœotorum quoq; se cõcilium arte distraxisse, ne con-
iungi amplius vllo consensu Macedonibus possent. Hæc, vt summa ratione acta, magna pars se-
natus approbabat: veteres, & moris antiqui memores, negabant se in ea legatione Romanas a-
gnoscere artes. Non per insidias, & nocturna prælia, nec simulatã fugam, improuisósque ad in-
cautum hostem reditus, nec vt astu magis quàm vera virtute gloriarentur, bella maiores gessis-
se. Indicere prius quam gerere solitos bella, denunciare etiam, interdũ locum finire in quo di- G
micaturi essent. Eadem fide indicatum Pyrrho regi medicum vitæ eius insidiantem, eadem Fa-
liscis vinctum traditum proditorem liberorum regis. Hæc Romana esse, non versutiarum Pu-
nicarum, neq; calliditatis Græcæ, apud quos fallere hostem quam vi superare gloriosius fuerit.
Interdum in præsens tempus plus profici dolo quàm virtute: sed eius demum animum in per-
petuum vinci, cui cõfessio expressa sit, se neque arte neque casu, sed collatis comminus viribus
iusto ac pio bello esse superatum. Hæc seniores, quibus noua hæc minus placebat sapientia: vicit
tamen ea pars senatus, cui potior vtilis quàm honesti cura erat, vt comprobaretur prior legatio
Martii: & eodem rursus in Græciã cum quinqueremibus remitteretur, iuberetúrque cætera, vti è
Republica maximè visum esset, agere. A. quoque Attilium miserunt ad occupandã Larissam in
Thessalia, timentes ne si induciarum dies exisset, Perseus præsidio eò misso, caput Thessaliæ in po
testate haberet. duo millia peditum Attilius ab Cn. Sicinio accipere ad eam rem agendam ius-
sus: & P. Lentulo, qui ex Achaia redierat, C C C milites Italici generis dari, vt Thebis daret ope- H
ram, vt in potestate Bœotia esset. His præparatis, quanquã ad bellum consilia erant destinata, se-
natum tamen præberi legatis placuit. Eadem ferè quæ in colloquio ab rege dicta erant, relata
ab legatis. Insidiarum Eumeni factarum crimen, & maxima cura, & minimè tamen probabili-
ter (manifesta enim res erat) defensum. Cætera deprecatio erat, sed non eis animis audiebantur,
qui aut doceri aut flecti possent. Denunciatũ, extéplo mœnibus vrbis Romæ, Italia intra X X X
diem excederent. P. Licinio deinde C O S. cui Macedonia prouincia obuenerat, denunciatum
vt exercitui diem primã quãque diceret ad conueniendum. C. Lucretius Pr. cui classis prouincia
erat, cum X L quinqueremibus ab vrbe profectus. nam ex refectis nauibus alias in alium vsum
retineri ad vrbem placuit. Præmissus à Pr. est frater Lucretius cum quinquereme vna: iussúsq; ab
sociis ex fœdere acceptis nauibus ad Cephaleniam classi occurrere, ab Rheginis triremi vna, ab
Locris duabus, ab Vritibus quatuor, præter oram Italiæ superuectus Calabriæ extremum pro-
montoriũ in Ionio mari, Dyrrhachiũ traiicit. Ibi decem ipsorum Dyrrhachinorum, X I I Issæo- I
rum, L I I I I Gentii regis lembos nactus, simulásse credere eos in vsum Romanorum compa-
ratos esse, omnibus abductis, die tertio Corcyrã, inde protinus in Cephaleniã traiicit. C. Lucre-
tius Pr. ab Neapoli profectus, superato freto, die quinto in Cephaleniã transmisit. Ibi stetit classis,
simul opperiẽs vt terrestres copiæ traiicerentur, simul vt onerariæ ex agmine suo per altum dis-
sipatæ consequerentur. Per hos fortè dies P. Licinius C O S. votis in Capitolio nuncupatis, palu-
datus ab vrbe profectus est. Semper quidem ea res cum magna dignitate ac maiestate geritur,
præcipuè conuertit oculos animósque, cum ad magnum nobiléműq; aut virtute aut fortuna ho
stem, eunté C O S. prosequuntur. Contrahit enim nõ officii modò cura, sed etiam studium spe-
ctaculi, vt videant ducem suum, cuius imperio consilióq; summã R P tuendam permiserunt.
Subit deinde cogitatio animũ, qui belli casus, quàm incertus fortunæ euentus, cõmunisq; Mars
belli sit: aduersa, secunda, quæq; inscitia & temeritate ducum clades sæpe acciderint, quæ con-
trà bona prudentia & virtus attulerit. Quem scire mortaliũ, vtrius mẽtis, vtrius fortunæ C O S. K
ad bellum mittãt: triumphãtẽm ne mox cum exercitu victore scandentẽ Capitolium, ad eosdem
deos à quibus proficiscatur, visuri: an hostibus eam præbituri lætitiã sint. Persi autem regi, aduer-
sus quem ibatur, famã & bello clara Macedonum gens, & Philippus pater, inter multa prospera
gesta Romano etiam nobilitatus bello, præbebat: tum ipsius Persei nũquam ex quo regnum ac-
cepisset, desitum belli expectatione celebrari nomen. cum his cogitationibus omniũ ordinum
homines proficiscentem consulem prosecuti sunt. Duo consulares tribuni militum cum eo mis-
si, C. Claudius, Q. Mutius, & tres illustres iuuenes, P. Lentulus, & duo Manlii Acidini: alter M.
Manlii, alter L. Manlii filius erat. Cum iis C O S. Brundusium ad exercitum, atque inde cum
omnibus

A omnibus copiis transuectus ad Nymphęum in Apolloniati agro posuit castra. Paucos ante dies Perseus, postquam legati ab Roma regressi praeciderant spem pacis, consilium habuit. Ibi aliquamdiu uersis sententiis certatum est. Erant, quibus vel stipendium pendendum si iniungeretur, vel agri parte cedendum si mulctarent, quidquid denique aliud pacis caussa patiendũ esset, non recusandũ videretur, nec committendũ vt in aleam tanti casus se regnúmque daret. Si possessio haud ambigua regni maneret, multa diẽ tempúsque afferre posse, quibus non amissa modò recuperare, sed timendus vltro iis esse quos nũc timeret, posset. Caeterùm multo maior pars ferocioris sententiae erat. Quidquid cessisset, cum eo simul regno protinus cedendum esse affirmabant. Neque enim Romanos pecunia aut agro egere: sed hoc scire, cum omnia humana, tum maxima quaeque & regna & imperia sub casibus multis esse. Carthaginiensiũ opes fregisse sese, & ceruicibus eorum praepotentem finitimum regem imposuisse: Antiochum progeniémq; eius

B vltra iuga Tauri remotum. Vnum esse Macedoniae regnum, & regione propinquum, & quod sicubi P R sua fortuna labet, antiquos animos regibus suis videatur posse facere. Dum integrae res, apud animũ suum Persea debere, vtrum singula concedendo, nudatus ad extremum opibus extorrisque regno, Samothraciam aliamve quam insulam petere ab Romanis, vbi priuatus superstes regno suo in contemptu atque inopia consenescat, malit: an armatus vindex fortunę dignitatísq; suae, ita vt viro forti dignum sit, patiatur quodcunq; casus belli tulerit, aut victor liberet orbẽ terrarũ ab imperio Romano. Non esse admirabilius Romanos Graecia pelli, quàm Annibalem Italia pulsum esse. Neque hercule videre quî conueniat, fratri affectanti per iniuriam regnum, summa vi restitisse, alienigenis bene parto eo cedere. Postremò ita bello & pace quaeri, vt inter omnes conueniat, nec turpius quicquam esse, quàm sine certamine cessisse regno: nec praeclarius quicquam, quàm pro dignitate ac maiestate omnem fortunam expertum esse. Pellae in vetere regia Macedonũ hoc consilium erat. Geramus ergo, inquit, diis bene iuuãtibus, quan-

C dò ita videtur, bellum. literísque circa praefectos dimissis Citium (Macedoniae oppidum est) copias omneis contrahit. Ipse centum hostiis sacrificio regaliter Mineruae quam vocant Alcidem confecto, cũ purpuratorum & satellitum manu profectus Citiũ est. Eò iam omnes Macedonum externorúmque auxiliorum conuenerant copiae. Castra ante vrbem ponit, omneísque armatos in campo struxit. Summa omniũ X L millia armata fuere, quorum pars fermè dimidia phalãgitae erant: Hippias Bereus praeerat. Delecta deinde & viribus & robore aetatis ex omni cetratorum numero duo erant agemata, hanc ipsi legionem vocabãt. praefectos habebãt Leonatum & Thrasippum Eulyestas. Caeterorum cetratorum trium fermè millium hominũ dux erat Antiphilus Edessaeus. Paeones, & ex Paroria & Parstrymonia (sunt autem ea loca subiecta Thraciae) & Agrianes admixtis etiam Thracibus incolis triũ millium fermè & ipsi expleuerunt numerum. Armauerat contraxerátque eos Didas Paeon, qui adulescentem Demetrium occiderat. Et armatorum duo millia Gallorũ erant, praefecto Asclepiodoto. Ab Heraclea ex Sintiis tria mil-

D lia Thracum liberorũ suum ducem habebant. Cretensium par penè numerus suos duces sequebatur, Susum Phalasarneum, & Syllũ Gnosium. Et Leonides Lacedaemonius quingentis ex Graecia, misto generi hominũ, praeerat. Regii is generis ferebatur, exul damnatus frequenti concilio Achaeorum, literis ad Persea deprẽsis. Aetolorum & Boeotorũ, qui nõ explebãt plus quam quingentorum omnes numerũ, Lyco Achęus praefectus erat. Ex his mixtis tot populorum tot gentium auxiliis, X I I millia armatorũ ferme efficiebãtur. Equitum ex tota Macedonia contraxerat I I I millia. Venerat eodem Corys Seuthae filius rex gentis Odrysarum cum mille delectis equitibus, pari fermè peditum numero. Summa totius exercitus X X X I X millia peditum erant, I I I I equitum. Satis constabat secundũ eum exercitũ, quem magnus Alexãder in Asiam traiecit, nũquam vllius Macedonum regis copias tantas fuisse. Sextus & vicesimus annus agebatur, ex quo petenti Philippo data pax erat: per id omne tempus quieta Macedonia, & progeniem ediderat, cuius magna pars matura militiae esset: & leuibus bellis Thracum accolarũ, quae

E exercerent magis quàm fatigarent, sub assidua tamen militia fuerat: & diu meditatũ Philippo primò, deinde & Persi Romanum bellum, omnia vt instructa paratáque essent effecerat. Mota parumper acies, non iusto decursu tamen, ne stetisse tantum in armis viderentur: armatósq;, sicut erant, ad concionem vocauit. Ipse constitit in tribunali, circa se habens filios duos, quorum maior Philippus natura frater, adoptione filius: minor, quem Alexandrum vocabant, naturalis erat. Cohortatus est milites ad bellum, iniuriã P R in patrem séque commemorauit. Illũ omnibus indignitatibus cõpulsum ad rebellãdum, inter apparatũ belli fato oppressum: ad se simul legatos, simul milites ad occupãdas Graeciae vrbes missos. Fallaci deinde colloquio per speciem reconciliãdae pacis extractam hyemem, vt tempus ad comparandum haberẽt. Consulem nunc

venire cum duabus legionibus Romanis, quatricenos equites habeant, & pari fermè numero socios peditum equitúmque. Eò vt accedant regum auxilia Eumenis & Masanissæ, nó plus VII millia peditum, II equitum futura. Auditis hostium copiis, respicerent suum ipsi exercitum: quantum numero, quantum genere militum præstarent, tironibus raptim ad id bellū conscriptis, ipsi à pueris eruditi artibus militiæ, tot subacti atq; durati bellis. Auxilia Romanis Lydos, & Phrygas, & Numidas esse: sibi Thracas Gallósque, ferocissimas gentium. Arma illos habere ea quæ sibi quisque parauerit pauper miles: Macedonas prompta ex regio apparatu, per tot annos patris sui cura & impensa facta. Commeatum illis cum procul, tum omnibus sub casibus maritimis fore: se & pecuniam & frumentum, præter reditus metallorum, in decem anno: seposuisse. Omnia quæ deorum indulgentia, quæ regia cura præparanda fuerant, plena cumulataq; habere Macedonas: animum habendum esse, quem habuerint maiores eorum, qui Europa omni domita transgressi in Asiam, incognitum famæ aperuerint armis orbem terrarū: nec antè vincere desierint, quàm rubro mari inclusis, quod vincerent, defuerit. At Hercule nunc non de vltimis Indiæ oris, sed de ipsius Macedoniæ possessione certamen fortunam indixisse. Cum patre suo gerenteis bellum Romanos, speciosum Græciæ liberandæ tulisse titulum: nunc propalàm Macedoniam in seruitutem petere, ne rex vicinus imperio sit Romano, ne gens bello nobilis arma habeat. Hæc enim tradenda superbis dominis esse cum rege regnóque, si absistere bello, & facere imperata velint. Cū per omnem orationem satis frequenti assensu succlamatū esset, tum verò ea vociferatio simul indignantium minitantiúmque, partim iubentium bonum animum habere regem, exorta est, vt finem dicendi faceret, tantum iussis ad iter parere: iam enim dici, mouere castra ab Nymphęo Romanos. Cócione dimissa ad audiēdas legationes ciuitatium Macedoniæ se contulit. Venerāt autem ad pecunias pro facultatibus quæque suis, & frumētum pollicendum ad bellum. Omnibus gratię actæ, remissum omnibus, satis regios apparatus ad ea dictum sufficere: vehicula tantum imperata, vt tormenta, telorúmque missilium ingentem vim præparatam, bellicúmq; aliud instrumentū veherent. Profectus inde toto exercitu Eordeam petens, ad Begorritem quem vocāt lacum positis castris, postero die in Elimeam ad Haliacmona fluuium processit. Deinde saltu angusto superatis montibus, quos Cambunios vocant, descēdit ad (Tripolim vocant) Azorum, Pythoum, & Dolichen incolenteis. Hæc tria oppida paulisper cunctata, quia obsides Larisseis dederant: victa tamen præsenti metu in deditionem concesserunt. Benignè his appellatis, haud dubius Perræbos quoque idem facturos, vrbem, nihil cūctatis qui incolebāt, primo aduentu recipit. Cyretias oppugnare coactus, primo etiam die acri cócursu ad portas armatorū est repulsus: postero die omnibus copiis adortus, in deditionē omnes ante noctem accepit. Mylæ proximum oppidum, ita munitum, vt inexuperabilis munimenti spes incolas ferocioreis faceret: non portas claudere regi satis habuerunt, sed probris quoque in ipsum Macedonásq; procacibus iaculati sunt. Quæ res cum infestiorem hostem ad oppugnandum fecisset, ipsos desperatione veniæ ad tuendos sese acrius accendit. Itaq; per triduū ingentibus vtrinq; animis & oppugnatæ sunt, & defensæ. Multitudo Macedonum ad subeūdum inuicem prælium haud difficulter succedebat. oppidanos diem noctem eosdem tuēteis mœnia, non vulnera modò, sed etiā vigiliæ & continens labor conficiebat. Quarto die cum & scalæ vndiq; ad muros erigerentur, & porta vi maiore oppugnaretur: oppidani depulsi muris ad portā tuendam concurrunt, eruptionémq; repentinam in hostes faciunt. Quæ cum irę magis inconsultę, quàm verę fiduciæ virium esset: pauci & fessi ab integris pulsi terga dederūt, fugientésq; per patentem portam hostes acceperunt. Ita capta vrbs, ac direpta est: libera quoq; corpora quæ cædibus superfuerunt, venūdata. Diruto magna ex parte & incenso oppido, profectus ad Phalinam castra mouit, inde postero die Gyrtonem peruenit. Quò cum T. Minutium Rufum & Hippiam Thessalorū Prr. cum præsidio intrasse accepisset, ne tētata quidem oppugnatione prætergressus, Velatias & Connum, perculsis inopinato aduentu oppidanis, recepit. Vtraque oppida in faucibus sunt quæ Tempe adeunt, magis Connus. itaque & firmiore id præsidio, tutum equitum peditúmque, ad hoc fossa triplici ac vallo munitum reliquit. Ipse ad Sycurium progressus, opperiri ibi hostium aduētum statuit, simul & frumentari passim exercitum iubet in subiecto hostium agro. Nanque Sycurium est sub radicibus Ossæ montis. quà in meridiem vergit, subiectos habet Thessaliæ campos, ab tergo Macedoniam atque Magnesiam. Ad has opportunitates accedit summa salubritas & copia, pluribus circumiectis fontibus perennium aquarum. COS. Romanus per eosdem dies Thessaliam cum exercitu petens, iter expeditum primò per Epirum habuit: deinde postquam in Athamaniam est transgressus, asperi ac propè inuii soli, cum ingenti difficultate paruis itineribus ægrè Gomphos peruenit. cui si vexatis hominibus equisque tironem

A ronem exercitum ducenti acie instructa & loco suo & tempore obstitisset rex, ne Romani quidem abnuunt magna sua cum clade fuisse pugnaturos. Postquā Gomphos sine certamine ventum est, præter gaudium periculosi saltus superati, contemptus quoque hostiū adeò ignorantium opportunitates suas accessit. Sacrificio rite perfecto C O S. & frumento dato militibus, paucos ad requiem iumentorum hominúmque moratus dies, cum audiret vagari Macedonas effusos per Thessaliam, vastarique sociorum agros, satis iam refectum militem ad Larissam ducit. Inde cum III millia fermè abesset à Tripoli (Sceam vocant) super Peneum amnem posuit castra.

Per idem tempus Eumenes ad Chalcidē nauibus accessit cum Attalo atq; Athenæo fratribus, Philetero fratre relicto Pergami ad tutelam regni. inde cum Attalo & quatuor millibus peditū, mille equitum ad C O S. venit. Chalcide relicta duo millia peditum, quibus Athenæus præpositus. Et alia eodē auxilia Romanis ex omnibus vndique Græciæ populis conuenerunt, quorum B pleraque (adeò parua erant) in obliuionem adducta. Apolloniatæ C C C equites, centum pedites miserunt. Aetolorū alæ vnius instar, quantum in tota gente equitum erat, venerant. & Thessalorum omnis equitatus separatus erat. non plus quàm C C C erant equites in castris Romanis. Achæi iuuentutis suæ, Cretico maximè armatu, ad mille dederunt. Sub idem tempus & C. Lucretius Pr. qui nauibus præerat ad Cephaleniam, M. Lucretio fratre cum classe super Maleam Chalcidem iusso petere, ipse triremem conscendit, sinum Corinthiū petens ad præoccupandas in Bœotia res. tardior ei nauigatio propter infirmitatem corporis fuit. M. Lucretius Chalcidem adueniens, cum à P. Lentulo Haliartum oppugnari audisset, nuncium Pr. verbis, qui abscedere eum inde iuberet, misit. Bœotorum iuuentute, quæ pars cū Romanis stabat, eam rem aggressus legatus à mœnibus abscessit. Hæc soluta obsidio locum alteri nouæ obsidioni dedit. Nanque extemplo M. Lucretius cum exercitu nauali X millibus armatorū, ad hoc duobus millibus regiorum qui sub Athenæo erāt, Haliartum circunsedit, parantibúsq; iam oppugnare superuenit C à Creusa Pr. Ad idem ferè tempus & ab sociis naues Chalcidē conuenerunt: duæ Punicæ quinqueremes, duæ ab Heraclea ex Ponto triremes, quatuor Chalcedone, totidem Samo, tum quinque Rhodiæ quadriremes. Pr. quia nusquam erat maritimū bellum, remisit sociis. & Q. Martius Chalcidem nauibus venit, Halope capta, Larissa quæ Cremaste dicitur, oppugnata. Cū hic status in Bœotia esset, Perseus cum ad Sycurium (sicut ante dictum est) statiua haberet, frumento vndique circà ex agris conuecto, ad vastandum Pheræorum misit: ratus ad iuuandas sociorum vrbes longius ab castris abstractos deprehendi Romanos posse. Quos cum eo tumultu nihil motos animaduertisset, prædam quidem præterquam hominum, pecora autem maximè omnis generis fuere, diuisit ad epulandum militibus. Sub idem deinde tempus consilium & consul & rex habuerunt, vnde bellum ordirentur. Regis creuerunt animi vastatione concessa sibi ab hoste Pheræi agri. Itaque eundum inde ad castra, nec dandum vltrà spacium cunctandi censebat. & Romani censebant cunctationem suam infamem apud socios esse, maximopere indignè ferenteis D non latam Pheræis opem. consultantibus quid agerent, aderant autem Eumenes & Attalus in consilio: trepidus nuncius affert, hostem magno agmine adesse. Cōsilio dimisso, signum extemplo datur, vt arma capiant. Interim placet ex regiis auxiliis cētum equites & parem numerum iaculatorum peditū exire. Perseus fermè diei quarta cum paulo plus mille passus abesset à castris Romanis, consistere signa peditum iussit: prægressus ipse cum equitibus ac leui armatura, & Cotys cum eo ducésque aliorum auxiliorum præcesserunt. Minus quingentos passus ab castris aberant, cum in conspectu fuere hostium equites. duæ alæ erant magna ex parte Gallorum, Cassignatus præerat: & leuis armaturæ centum ferè & quinquaginta Mysi aut Cretēses. Constitit rex, incertus quantum esset hostium. Duas inde ex agmine turmas Thracum, duas Macedonum, cum binis Cretensium cohortibus & Thracum misit. Prælium, cum pares numero essent, neque ab hac aut illa parte noua auxilia subuenirent, incerta victoria finitum est. Eumenis fermè X X X interfecti, inter quos Cassignatus dux Gallorum cecidit. & tunc quidem Perseus E ad Sycurium copias reduxit: postero die circa eandem horam in eundem locum rex copias admouit, plaustris cum aqua sequentibus: nam duodecim millium passuum via omnis sine aqua & plurimi pululeris erat: affectósque siti, si primo in conspectu dimicassent, pugnaturos fuisse apparebat. Cum Romani quiessent, stationibus etiam intra vallum reductis, regii quoque in castra redeunt. Hoc per aliquot dies fecerunt, sperantes fore vt Romani equites abeuntium nouissimum agmen aggrederentur: inde certamine orto, cum longius à castris eos elicuissent, facile vbiubi essent, se, qui equitatu & leui armatura plus possent, conuersuros aciem. Postquam inceptum non succedebat, castra propius hostem mouit rex, & à quinq; millibus passuum communiit. Inde luce prima in eodem quo solebat loco peditum acie instructa, equitatum omnem le-

uémq; armaturam ad castra hostiũ ducit. Visus & pluriũ & propior solito puluis trepidationem F
in castris Romanis fecit:& primò vix creditum nuncianti est, quia prioribus continuis diebus
nunquam ante horã quartam hostis apparuerat, tum solis ortus erat. Deinde vt plurium clamo-
re & cursu à portis dubitatio exempta est, tumultus ingẽs oboritur. tribuni præfectiq; & centu-
riones in prætorium, miles ad sua quisq; tentoria discurrit. Minus quingentos passus à vallo in-
struxerat Perseus suos, circa tumulũ quem Calicinũ vocãt. Læuo cornu Cotys rex præerat cum
omnibus suæ gentis, equitum ordines leuis armatura interposita distinguebat. In dextro cornu
Macedones erant equites, intermixti turmis eorũ Cretẽses. Huic armaturæ Midon Bereus, equi-
tibus & summæ partis eius Meno Antigonensis præerat. Proximi cornibus constiterant regii e-
quites, & mixtum genus delecta plurium gentium auxilia: Patrocles Antigonẽsis hic, & Pæoniæ
præfectus Didas, erant præpositi. Medius omnium rex erat, circa eum agema quod vocant, equi-
túmque sacræ alæ. ante se statuit funditores iaculatorésque. quadringentorum manus vtraq; nu- G
merum expleuerat. Ionem Thessalonicensem & Timanora Dolopem iis præfecit. Sic regii con-
stiterant. Consul intra vallum peditum acie instructa, & ipse equitatum omnem, cum leui ar-
matura misit. pro vallo instructi sunt. Dextro cornu præpositus C. Licinius Crassus cõsulis fra-
ter cum omni Italico equitatu, velitibus intermixtis: sinistro M. Valerius Leuinus sociorum ex
Græcis populis equites habebat, eiusdem gentis leuem armaturam. Mediam autem aciem cum
delectis equitibus extraordinariis tenebat Q. Mutius. CC equites Galli ante signa horum in-
structi, & de auxiliis Eumenis Cyrtiorum gentis CC C Thessali. CCCC equites paruo in-
teruallo super læuum cornu locati. Eumenes rex Attalúsque cum omni manu sua ab tergo in-
ter postremam aciem ac vallum steterunt. In hunc modum maximè instructæ acies, par fermè
vtrinque numerus equitum ac leuis armaturæ concurrunt, à funditoribus iaculatoribúsq; qui
præcesserunt, prælio orto. Primi omnium Thraces, haud secus quàm diu claustris retentæ feræ,
concitati cum ingenti clamore in dextrum cornu Italicos equites incurrerunt, vt vsu belli & H
ingenio impauida gens turbaretur. gladiis hastas petere pedites, nunc succidere crura
equis, nunc ilia suffodere. Perseus in mediam inuect⁹ aciem, Græcos primo impetu auertit. qui-
bus cum grauis ab tergo instaret hostis, Thessalorũ equitatus, qui à læuo cornu breui spacio dis-
iunctus in subsidiis fuerat, extra cõcursum primò spectator certaminis, deinde inclinata re ma-
ximo vsui fuit. Cedentes enim sensim integris ordinibus, postquam se Eumenis auxiliis adiun-
xerunt, & cum eo tutũ inter ordines suos receptum sociis fuga dissipatis dabant:& cum minus
conferti hostes instarent, progredi etiam ausi, multos fugientium obuios exceperunt. Nec regii
sparsi iam ipsi passim sequendo, cum ordinatis & certo incedentibus gradu manus conserere
audebant, cũ victor equestri prælio rex paruo momento si adiuuisset, debellatũ esset. opportunè
adhortanti superuenit phalanx, quam sua sponte, ne audaci cœpto deesset, Hippias & Leonatus
raptim adduxerant, postquam prosperè pugnasse equitẽ acceperunt. Fluctuante rege inter spem
metúmque tantæ rei conandæ, Cretensis Euander, quo ministro Delphis ad insidias Eumenis I
regis vsus erat: postquam agmen impeditũ veniẽtium sub signis vidit, ad regem accurrit, & mo-
nere instituit, ne elatus felicitate summam rerũ temerè in non necessariam aleam daret. Si con-
tentus bene re gesta quiesset eo die, vel pacis honestæ conditionem habiturũ, vel plurimos bel-
li socios, qui fortunam sequerentur, si bellare mallet. In hoc consiliũ pronior erat animus regis.
Itaque collaudato Euandro, signa referri, peditúmque agmen redire in castra iubet, equitibus
receptui canere. cecidere eo die ab Romanis CC equites, duo millia haud minus peditum: ca-
pti fermè CC equites. ex regiis autem XX equites, XL pedites interfecti. Postquam rediere
in castra victores, omnes quidem læti, ante alios Thracum insolens lætitia eminebat. cum cantu
enim superfixa capita hostium portantes redierunt. Apud Romanos non mœstitia tantùm ex
male gesta re, sed pauor etiam erat, ne extemplo castra hostis aggrederetur. Eumenes suadere, vt
trans Peneum transferret castra, vt pro munimento amnem haberet, dum perculsi milites ani-
mos colligerent. COS. moueri flagitio timoris fatendi: victus tamen ratione, silentio noctis K
transductis copiis, castra in vlteriore ripa communit. Rex postero die ad lacessendos prælio ho-
stes progressus, postquam trans amnem in tuto posita castra animaduertit, fatebatur quidẽ pec-
catum, quòd pridie non instetisset victis, sed aliquanto maiorem culpam esse, quòd nocte foret
cessatum. Nam vt neminem alium suorum moueret, leui armatura immissa, trepidantium in
transitu fluminis hostium deleri magna ex parte copias potuisse. Romanis quidem præsens pa-
uor demptus erat, in tuto castra habentibus. damnum inter cætera præcipuè famæ mouebat. &
in consilio apud COS. pro se quisque in Aetolos conferebant caussam: ab iis fugæ terrorisque
principium ortũ, secutos pauorem Aetolorum & cæteros socios Græcorum populorum. Quin-
que

A que principes Aetolorum primi terga vertentes cóspecti dicebantur. Thessali pro concione laudati, ducésque eorum etiam virtutis caussa donati. Ad regem spolia cæsorum hostium referebantur, dona ex his aliis arma insignia, aliis equos, quibusdam captiuos dono dabat. Scuta erant supra M D, loricæ thoracésque M amplius summam explebant, galearũ gladiorúmque & missilium omnis generis maior aliquanto numerus. Hæc per se ampla, pleraque multiplicata verbis regis, quæ ad concionem vocato exercitu habuit. Præiudicatum euentũ belli habetis. meliorem partem hostiũ, equitatum Romanũ, quo inuictos se esse gloriabantur, fudistis. Equites enim illis principes iuuentutis, equites seminarium senatus: inde lectos in patrũ numerum consules, inde imperatores creant. Horum spolia paulò antè diuisimus inter vos. Nec minoré de legionibus peditũ victoriam habetis, quæ nocturna fuga vobis subtractæ, naufragorum trepidatione passim natantium flumen compleuerũt. Sed facilius nobis sequentibus victos Peneum superare erit, quàm illis trepidantibus fuit: transgressiq; extemplo castra oppugnabimus, quæ hodie cepissemus, ni fugissent. Aut si acie decernere volent, eundé pugnæ pedestris euentũ expectate, qui
B equitum in certamine fuerit. Et qui vicerant, alacres spolia cæsorũ hostium humeris gerentes ante ora sua, audiuere, ex eo quod acciderat, spem futuri præcipiétes: & pedites aliena gloria accensi, præcipuè qui Macedonũ phalangis erant, sibi quoque & nauandæ regi operæ, & similem gloriam ex hoste pariédi occasionem optabant. Concione dimissa, postero die profectus inde ad Mopselum posuit castra: tumulus hic inter Tempe & Larissam medius est. Romani non abscedentes ab ripa Penei, transtulerunt in locum tutiorem castra. Eò Misagenes Numida venit cum mille equitibus, pari peditum numero, ad hoc elephantis duobus & X X. Per eos dies consilium habenti regi de summa, cum iam cósedisset ferocia ab re bene gesta: ausi sunt quidam amicorum consiliũ dare, vt secunda fortuna in conditione honestæ pacis vteretur, potius quàm spe vana euectus in casum irreuocabilem se daret. Modum imponere secundis rebus, nec ni-
C mis credere serenitati præsentis fortunæ, prudentis hominis & merito felicis esse. Mitteret ad C O S. qui fœdus in easdem leges renouarent, quibus Philippus pater eius pacem à T. Quintio victore accepisset. neque finiri bellum magnificentius, quàm à tam memorabili pugna, neque spem firmiorem pacis perpetuæ dari, quàm quæ perculsos aduerso prælio Romanos molliores factura sit ad paciscendum. Quòd si Romani tum quoque insita pertinacia æqua aspernarentur, deos hominésque, & moderationis Persei, & illorũ peruicacis superbiæ, futuros testes. Nunquam ab talibus consiliis abhorrebat regis animus. itaque plurium assensu comprobata est sententia. Legati ad C O S. missi, adhibito frequenti concilio auditi sunt. Pacem petere, vectigal quantum Philippus pactus esset, daturum Persea Romanis pollicentes: vrbibus agris locísque quibus Philippus cessisset, cessurum primum. Hæc legati. Summotis his cum consultarent, Romana constantia vicit in consilio. Ita tum mos erat, in aduersis vultum secundæ fortunæ gerere, moderari animos in secundis. Responderi placuit, ita pacem dari, si de summa rerum libe-
D rum senatui permittat rex de se déque vniuersa Macedonia statuendi ius. Hæc cum renunciassent legati, miraculo ignaris moris pertinacia Romanorũ esse: & plerique vetare amplius mentionem pacis facere. vltro mox quæsituros quod oblatum fastidiant. Perseus hanc ipsam superbiam, quippe ex fiducia virium esse, timere: & summam pecuniæ augens, si pretio pacem emere posset, non destitit animum C O S. tentare. Postquã nihil ex eo quod primò responderat, mutabat: desperata pace ad Sycurium, vnde profectus erat, rediit, belli casum de integro tentaturus. Fama equestris pugnæ vulgata per Græciam, nudauit voluntates hominum. non enim solùm qui partis Macedonum erãt, sed plerique ingentibus Romanorum obligati beneficiis, quidam vim superbiamque experti, læti eam famam accepere: non ob aliam caussam, quàm prauo studio, quo etiam in certaminibus ludicris vulgus vtitur, deteriori atque infirmiori fauendo. Eodem tempore in Bœotia summa vi Haliartum Lucretius Pr. oppugnarat, & quanquam nec habebant externa auxilia obsessi, præter Coronæorũ iuniores, qui prima obsidione mœnia intra-
E uerant, neque sperabant: tamen ipsi animis magis quàm viribus resistebant. Nam & eruptiones in opera crebrò faciebant, & arietem admotum, libramento plumbi grauatum ad terram vrgebant: & si quà declinarent qui agebant ictum, pro diruto muro nouum tumultuario opere, raptim ex ipsa ruinæ strage congestis saxis, extruebant. Cum operibus oppugnatio lentior esset, scalas per manipulos diuidi prætor iussit, vt corona vndique mœnia aggressurus: eo magis sufsecturũ ad id multitudinem ratus, quòd qua parte palus vrbẽ cingit, nec attinebat oppugnari, nec poterat. Ipse ab ea parte qua duæ turres, quódque inter eas muri prorutum fuerat, duo millia militum delectorũ admouit: vt eodem tempore quo ipse transcendere ruinas conaretur, cócursu aduersus se oppidanorũ facto, scalis vacua defensoribus mœnia capi parte aliqua possent.

Haud segniter oppidani vim eius arcere parant. Nam super stratum ruinis locum fascibus aridis sarmentorum iniectis, stantes cum ardentibus facibus accensuros ease sæpe minabantur, vt incendio intersepti ab hoste spacium ad obiiciendũ interiorem murum haberẽt. quod inceptum eorum fors impediit. Nam tantus repente effusus est imber, vt nec accendi facilè pateretur, & extingueret accensa. Itaque & transitus per distracta fumantia virgulta patuit, & in vnius loci præsidium omnibus versis, mœnia quoq; pluribus simul partibus scalis capiuntur. In primo tumultu captæ vrbis seniores impubésq;, quos casus obuios obtulit, passim cæsi: armati in arcem confugerunt: & postero die cum spei nihil superesset, deditione facta sub corona venierunt. fuerunt autẽ MM fermè & D. ornamenta vrbis, statuæ, & tabulæ pictæ, & quicquid preciosæ prædæ fuit, ad naues delatum, vrbs diruta à fundamentis. inde Thebas ductus exercitus. quibus sine certamine receptis, vrbem tradidit exulibus, & qui Romanorum partis erant: aduersæ factionis hominum, fautorúmq; regis ac Macedonum, familias sub corona vendidit. His gestis in Bœotia, ad mare ac naues rediit. Cum hæc in Bœotia gererẽtur, Perseus ad Sycuriũ statiua dierum aliquot habuit. Vbi cum audisset, raptim Romanos circà ex agris demessum frumentum conuehere, deinde ante sua quenq; tentoria spicas fascibus desecantem, quò purius frumentum tereret, ingenteis aceruos per tota castra stramentorum fecisse: ratus incẽdio opportuna esse, faces tædamque & malleolos stuppæ illitos pice parari iubet: atq; ita media nocte profectus, vt prima luce aggressus falleret. nequicquam primæ stationes oppressæ tumultu ac terrore suo cæteros exciuerunt, signúmq; datum est arma extemplo capiendi, simúlq; in vallo, ad portas, miles instructus erat, & intentus propugnationi castrorum. Perseus & extemplo circumegit aciem, & prima impedimenta ire, deinde peditum signa ferri iussit. Ipse cũ equitatu & leui armatura substitit ad agmen cogendũ, ratus id quod accidit, insecuturos ad extrema ab tergo carpenda hosteis. Breue certamen leuis armaturæ maximè cum procursatoribus fuit, equites pedetésque sine tumultu in castra redierunt. Demessis circà segetibus, Romani ad Crannoniũ intactum agrum castra mouent. Ibi cum securi, & propter castrorum longinquitatem, & viæ inopis aquarum difficultatem, quæ inter Sycuriũ & Crannona est, statiua haberent: repentè prima luce in imminentibus tumulis equitatus regius cũ leui armatura visus ingentem tumultũ fecit. Pridie per meridiem profecti ab Sycurio erãt, peditum agmen sub lucem reliquerant in proxima planicie. Stetit paulisper in tumulis, elici posse ratus ad equestre certamen Romanos. qui postquam nihil mouebant, equitem mittit qui pedites referre ad Sycurium signa iuberet, ipse mox insecutus. Romani equites modico interuallo sequẽtes, sicubi sparsos ac dissipatos inuadere possent: postquam confertos abire signa atque ordines seruantes viderunt, & ipsi in castra redeunt. Inde offensus longinquitate itineris rex ad Mopselum castra mouit. & Romani demessis Crãnonis segetibus in Phalanneum agrum transeunt. Ibi cum ex transfuga cognosset rex, sine vllo armato presidio passim vaganteis per agros Romanos metere, cum M equitibus, duobus millibus Thracum & Cretensium profectus, cũ quantum accelerare poterat, effuso agmine issent, improuiso aggressus est Romanos. Iuncta vehicula, pleraque onusta, mille admodũ capiuntur, D C fermè homines. Prædam custodiendam ducendámq; in castra C C C Cretensium dedit. Ipse reuocato ab effusa cæde equite, & reliquis peditũ, ducit ad proximum præsidium, ratus haud magno certamine opprimi posse. L. Pompeius Tr. militum præerat, qui perculsos milites repentino hostium aduentu, in propinquum tumulũ recepit, loci se præsidio, quia numero & viribus impar erat, defensurus. Ibi cũ in orbem milites coëgisset, vt densatis scutis ab iactu sagittarum & iaculorum sese tuerentur: Perseus circundato armatis tumulo, alios ascensum vndique tentare iubet, & comminus præliũ conserere, alios eminus tela ingerere. Anceps Romanos terror circũstabat: nam neq; conferti pugnare, propter eos qui ascẽdere in tumulũ conabantur, poterãt: & vbi ordines procursando soluissent, patebant iaculis sagittísve. Maximè cestrosphendonis vulnerabãtur. hoc illo bello nouum genus teli inuentũ est. Bipalme spiculum hastili semicubitali infixũ erat, crassitudine digiti. huic ad libramen pinnæ tres, velut sagittis solent, circũdabantur: funda media, duo funalia imparia habebat. cum maiori sinu libratum funditor habena rotaret, excussum velut glans emicabat. Cum & hoc & alio omni genere telorum, pars vulnerata militum esset, nec facilè iam arma fessi sustinerent: instare rex vt dederẽt se, fidem dare, præmia interdum polliceri. nec cuiusquam ad deditionem flectebatur animus, cum ex insperato iam obstinatis mori spes affulsit. Nam cum ex frumentatoribus refugientes quidam in castra, nunciassent COS. circunsideri præsidiũ: motus periculo tot ciuiũ (nam D C C C fermè & omnes Romani erant) cum equitatu ac leui armatura (accesserant noua auxilia Numidæ pedites equitésq; & elephanti) castris egreditur: & tribunis militum imperat, vt legionum signa sequantur. Ipse velitibus ad firmanda

A firmanda leuium armorum auxilia adiectis, ad tumulum praecedit. Consulis latera tegunt, Eumenes, Attalus, & Misagenes regulus Numidarum. Cùm in conspectu prima signa suorum circumsessis fuerunt, Romanis quidem ab vltima desperatione recreatus est animus: Perseus, cui primum omnium fuerat, vt contentus fortuito successu, captis aliquot frumentatoribus occisisque, non tereret tempus in obsidione praesidii: secundum, ea quoque tentata vtcunque, cum sciret nihil roboris secum esse, dum liceret intacto, abire: & ipse hostium aduentum elatus successu mansit, & qui phalangem accerserent, propere misit: qua & serius quàm res postulabat, & raptim acta, turbati cursu aduersus instructos & praeparatos erant aduenturi. COS. anteueniens, extemplo praelium conseruit. Primò resistere Macedones, deinde vt nulla re pares erant, amissis CCC peditibus, XXIIII primoribus equitum ex ala quam Sacram vocant, inter quos Antimachus etiam praefectus alae cecidit, abire conantur. Caeterum iter propè ipso praelio tumultuosius fuit. Phalanx abs trepido nuncio accita cum raptim duceretur, primò in angustiis captiuorum agmini oblata, vehiculisque frumento onustis: iis caesis, ingens ibi vexatio partis vtriusque fuit, nullo expectante vtcunque explicaretur agmen: sed armatis detrudentibus per praeceps impedimenta (neque enim aliter via aperiri poterat) iumentis cum stimularentur in turba saeuientibus. Vix ab incondito agmine captiuorum expedierant sese, cum regio agmini perculsisque equitibus occurrunt. Ibi vero clamor iubentium referre signa, ruinae quoq; propè similem trepidationem fecit: vt si hostes introire angustias ausi longius insecuti essent, magna clades accipi potuerit. COS. recepto ex tumulo praesidio, contentus modico successu, in castra copias reduxit. Sunt qui eo die magno praelio pugnatum authores sunt, VIII millia hostium caesa, in his Sopatrum & Antipatrum regios duces: viuos captos circiter MMCCCC. Signa militaria capta XXVII. Nec incruentam victoriam fuisse: supra quatuor millia & CCC de exercitu consulis cecidisse: signa sinistrae alae quinque amissa. Hic dies & Romanis refecit animos, & Persea perculit, vt dies paucos ad Mopselum moratus sepulturae maxime militum amissorum cura, praesidio satis valido ad Connum relicto, in Macedoniã reciperet copias. Timotheum quendam ex regiis praefectis cum modica manu relinquit ad Philam, iussum Magnetas & propinquos tentare. Cum Pellam venisset, exercitu in hyberna dimisso, ipse cum Cotye Thessalonicam est profectus. Eò fama affertur, Atlesbim regulum Thracum, & Corragum Eumenis praefectum, in Coryis fines impetum fecisse: & regionem Marenen (quam vocant) cepisse. Itaque dimittendum Coryn ad sua tuenda ratus, magnis proficiscentem donis prosequitur. Ducenta talenta, semestre stipendium equitatui numerat, cum primò annuum dare constituisset. COS. postquam profectum Persea audiuit, ad Connum castra mouet, si potiri oppido posset. Ante ipsa Tempe in faucibus situm, Macedoniae claustra tutissima praebet, & in Thessaliam opportunum Macedonibus decursum. Cum & loco & praesidio valido inexpugnabilis res esset, abstitit incepto. In Perraebiam flexis itineribus, Malloea primo impetu capta ac direpta, Tripoli aliáque Perraebia recepta, Larissam rediit: inde Eumene atque Attalo domũ remissis, Misagenem Numidásque in hyberna in proximis Thessalis vrbibus distribuit, & partem exercitus ita per totam Thessaliam diuisit, vt & hyberna commoda omnes haberent, & praesidio vrbibus essent. Q. Mutium legatum cum duobus millibus ad obtinendam Ambraciam misit. Graecarum ciuitatium socios omnes praeter Achaeos dimisit. cum exercitus parte profectus in Achaiam Phthiotim, Pteleũ desertum fuga oppidanorũ diruit à fundamentis. Antrona voluntate colentium recepit. Ad Larissam deinde exercitum admouit. vrbs deserta erat, in arcem omnis multitudo concesserat: eam oppugnare aggreditur. Primi omnium Macedones, regium praesidium, metu excesserant: à quibus relicti oppidani, in deditionem extemplo veniunt. Dubitari inde, vtrum Demetrias prius aggredienda foret, an in Boeotia aspiciẽdae res. Thebani vexantibus eos Coronaeis in Boeotiam accersebant. ad horum preces, quia hybernis aptior regio quàm Magnesia erat, in Boeotiam duxit.

E

DECADIS QVINTAE LIBER TERTIVS.

Adem aestate, qua in Thessalia equestri pugna vicere Romani, legatus in Illyricum à COS. missus, opulenta duo oppida vi atq; armis coegit in deditionem, omniáque iis sua concessit, vt opinione clementiae eos qui Carnuntem munitam vrbem incolebãt, alliceret. Postquam nec vt dederent se compellere, neque capere obsidendo poterat: ne duabus oppugnationibus nequicquam fatigatus miles esset: quam prius intactam vrbem reliquerat, diripuit. Alter COS. C. Cassius nec

in Gallia, quam sortitus erat, memorabile quicquam gessit: & per Illyricum ducere legiones in F
Macedoniam vano incepto est conatus. Ingressum hoc iter consulem, senatus ex Aquileiēsium legatis cognouit: qui querentes coloniam suam nouam & infirmam, necdum satis munitam inter infestas nationes Histrorum & Illyriorū esse, cum peterent vt senatus curæ haberet quomodo ea colonia muniretur, interrogati vellēntne eam rem C. Cassio COS. mandari, responderunt Cassium Aquileiam indicto exercitu, profectum per Illyricum in Macedoniam esse. Ea res primò incredibilis visa, & pro se quisq; credere, Carnis forsitan aut Histris bellum illatum. Tum Aquileienses, nihil se vltra scire, nec audere affirmare, quàm XXX dierum frumentum militi datum, & duces qui ex Italia itinera in Macedoniam nossent, conquisitos abductósque. Enimuero senatus indignari, tantum consulem ausum, vt suam prouinciā relinqueret, in alienam transiret, exercitum nouo periculoso itinere inter exteras gentes ducere, viam tot nationibus in Italiam aperire. Decernunt frequentes vt C. Sulpicius prætor treis ex senatu nominet G
legatos, qui eo die proficiscantur ex vrbe, & quantū accelerare possent, Cassium COS. vbicunque sit, persequantur: nunciēt ne bellum cum vlla gente moueat, nisi cum qua senatus gerendum censuerat. Legati ii profecti, M. Cornelius Cethegus, M. Fuluius, P. Martius Rex. Metus de consule atque exercitu distulit eo tēpore muniendæ Aquileiæ curam. Hispaniæ deinde vtriusque legati aliquot populorum in senatu introducti. Ii de magistratuum Romanorum auaritia superbiáque conquesti, nixi genibus ab senatu petierunt, ne se socios fœdius spoliari vexarique quam hosteis patiantur. Cum & alia indigna quererētur, manifestum autem esset pecunias captas, L. Canuleio prætori, qui Hispaniam sortitus erat, negocium datum est, vt in singulos à quibus Hispani pecunias peterent, quinos recuperatores ex ordine senatorio daret, patronósque quos vellent sumendi potestatem faceret. Vocatis in curiam legatis, recitatum est SC. iussique nominare patronos. quatuor nominauerunt, M. Porcium Catonem, P. Cornelium Cn. F. Scipionem, L. Aemylium M. F. Paulum, C. Sulpitium Gallum. Cum M. Titinio primum, qui Pr. A. H
Manlio, M. Iunio COSS. in citeriore Hispania fuerat, recuperatores sumpserunt. Bis ampliatus, tertiò absolutus est reus. Dissensio inter duarum prouinciarum legatos est orta: citerioris Hispaniæ populi M. Catonem & Scipionem, vlterioris L. Paulum & Gallum Sulpitium patronos sumpserunt. Ad recuperatores adducti, à citerioribus populis P. Furius Philus, ab vlterioribus M. Matienus. Ille Sp. Posthumio, Q. Mutio COSS. triennio ante, hic biennio prius L. Posthumio, M. Popilio COSS. prætor fuerat. Grauissimis criminibus accusati ambo ampliatique, cum dicenda de integro caussa esset, excusati exilii caussa solum vertisse. Furius Præneste, Matienus Tibur exulatum abierunt. Fama erat, prohiberi à patronis nobileis ac potentes compellare: auxitque eam suspicionem Canuleius prætor, quòd omissa ea re delectum habere instituit: dein repente in prouinciam abiit, ne plures ab Hispanis vexarentur. Ita præteritis silentio obliteratis, in futurum consultum ab senatu Hispanis, quòd impetrarunt ne frumenti æstimationem magistratus Romanus haberet, néve cogeret vicesimas vendere Hispanos quanti ipse vellet, & ne præfecti in oppida sua ad pecunias cogendas imponerentur. I
Et alia noui generis hominum ex Hispania legatio venit. Ex militibus Romanis, & ex Hispanis mulieribus, cum quibus connubium non esset, natos se memorantes, supra quatuor millia hominum: orabant vt sibi oppidum in quo habitarent daretur. senatus decreuit, vti nomina sua apud L. Canuleium profiterentur: eorúmque si quos manumisisset, eos Carteiam ad Oceanum deduci placere. Qui Carteiensium domi manere vellēt, potestatem fore, vti numero colonorum essent, agro assignato. Latinam eam coloniam fuisse, libertinorúmque appellari. Eodem tempore ex Africa & Gulussa Masanissæ regis filius legatus patris, & Carthaginienses venerunt. Gulussa prior in senatum introductus, & quæ missa erant ad bellum Macedonicum à patre suo, exposuit, & siqua præterea vellent imperare, præstaturum merito P R est pollicitus: & monuit Patres conscriptos vt à fraude Carthaginiensium cauerent. Classis eos magnæ parandæ consilium cepisse, specie pro Romanis, & aduersus Macedonas: vbi ea parata instructáque esset, ipsorum fore potestatis quem hostem aut socium habeant. K

* *

tantum pauorem ingressi castra ostentantes capita fecerunt, vt si admotus extemplo exercitus foret, capi castra potuerint. Tum quoque fuga ingens facta est: & erant qui legatos mittēdos ad pacem precibus petendam, cēserent: ciuitatésque complures eo nuncio audito in deditionem venerunt. Quibus purgantibus sese, culpámque in duorum amentiam conferentibus, qui se vltro ad pœnam ipsi obtulissent, cum veniam dedisset prætor: profectus extemplo ad alias ciuitates, omnibus imperata facientibus, quieto exercitu pacatum agrum, qui paulò antè ingenti tumultu

A multu arserat, peragrauit. Hæc lenitas prætoris, qua sine sanguine ferocissimam gētem domuerat, eo gratior plebi patribúsque fuit, quo crudelius auariúsque in Græcia bellatum & ab consule Licinio, & ab Lucretio prætore erat. Lucretium tribuni plebis absentem cōcionibus assiduis lacerabant, cum reipublicæ caussa abesse excusaretur: sed tum adeo vicina etiam inexplorata erant, vt is eo tempore in agro suo Antiati esset, aquámque ex manubiis Antium ex flumine Loracinæ duceret. Id opus centum triginta millibus æris locasse dicitur. tabulis quoque pictis ex præda fanum Aesculapii exornauit. Inuidiam infamiamque ab Lucretio auerterunt in Hortensium successorem eius Abderitæ legati, flentes ante curiam, querentésq; oppidum suum ab Hortensio expugnatum ac direptum esse. Caussam excidii fuisse vrbi, quòd cum centum millia denariûm, & tritici quinquaginta millia modiûm imperaret, spatium petierunt quo de ea re & ad Hostilium consulem & Romam mitterent legatos. vix dum ad cōsulem se peruenisse, & au-

B disse oppidum expugnatum, principes securi percussos, sub corona cæteros venisse. Indigna senatui visa: decreuerúntque eadem de Abderitis, quæ de Coronæis decreuerant priore anno: eadémque pro concione edicere Q. Mænium prætorem iusserunt. Et legati duo, C. Sempronius Blæsus, Sex. Iulius Cæsar, ad restituendos in libertatem Abderitas missi. Iisdem mandatum, vt & Hostilio consuli & Hortensio prætori nunciarent, senatum, Abderitis iniustum bellum illatum, conquirique omnes qui in seruitute sint, & restitui in libertatem, æquum censere. Eodem tempore de C. Cassio, qui COS. priore anno fuerat, tum Trib. militum in Macedonia cum A. Hostilio erat, querelæ ad senatum delatæ sunt: & legati regis Gallorum Cincibili venerunt. Frater eius verba in senatu fecit, questus Alpinorum populorum agros sociorum suorum depopulatum C. Cassium esse, & inde multa millia hominum in seruitutem abripuisse. Sub id tempus Carnorum Histrorúmque & Lapidum legati venerunt, duces sibi ab consule Cassio primùm imperatos, qui in Macedoniam ducenti exercitum iter monstrarent: pacatum ab se

C tanquam ad aliud bellum gerendum abisse: inde ex medio regressum itinere, hostiliter peragrasse fines suos: passim rapinásque & incendia facta: nec se ad id locorum scire, propter quam caussam consuli pro hostibus fuerint. Et regulo Gallorum absenti, & his populis responsum est: senatum ea quæ facta querantur, neque scisse futura, neque si sint facta, probare: sed indicta caussa damnari absentem consularem virum iniurium esse, cum is reipublicæ caussa absit. Vbi ex Macedonia redisset C. Cassius, tum si coràm eum arguere vellent, cognita re senatum daturum operam vti satisfiat. Nec responderi tantum iis gentibus, sed legatos mitti, duos ad regulum trans alpeis, tres circa eos populos placuit: qui indicarent quæ patrum sententia esset. Munera mitti legatis ex binis millibus æris censuerunt: duobus fratribus regulis hæc præcipua, torques duo ex quinque pondo auri facti, & vasa argentea quinque ex viginti pondo, & duo equi phalerati cum agasonibus, & equestria arma ac sagula: & comitibus eorum vestimenta liberis seruisque. Hæc missa. illa petentibus data, vt denorum equorum iis commercium esset, educendique ex Italia potestas fieret. legati cum Gallis missi trās Alpeis, C. Lælius, M. Aemylius Lepidus:

D ad cæteros populos C. Sicinius, P. Cornelius Blasio, T. Memmius. Multarū simul Græciæ Asiæq; ciuitatium legati Romam conuenerunt. Primi Athenienses introducti: ii se quod nauium habuerint militúmque, P. Licinio consuli & C. Lucretio prætori misisse exposuerunt, quibus eos non vsos, frumenti sibi centum millia imperasse: quod quanquam sterilem terram arent, ipsósque etiam agresteis peregrino frumento alerent, tamen ne deessent officio, confecisse: & alia quæ imperarentur, præstare paratos esse. Milesii nihil præstitisse memorātes, siquid imperare ad bellum senatus vellet, præstare se paratos esse polliciti sunt. Alabandenses templum vrbis Romæ se fecisse commemorauerūt, ludósque anniuersarios ei diuæ instituisse: & coronam aureā quinquaginta pondo, quam in Capitolio ponerent, donum Ioui opt. max. attulisse: & scuta equestria CCC. ea cui iussissent tradituros. Donum vt in Capitolio ponere & sacrificare liceret petebant. Hoc Lampsaceni LXXX pondo coronam afferentes petebant, commemorantes

E discessisse se à Perseo postquam Romanus exercitus in Macedoniam venisset, cum sub ditione Persei, & antè Philippi fuissent. Pro eo, & quòd imperatoribus Romanis omnia præstitissent, id se tantum orare, vt in amicitiam populi Romani reciperentur, & si pax cum Perseo fieret, exciperentur ne in regiam potestatem reciperentur. Cæteris legatis comiter respōsum. Lampsacenos in sociorum formulam referre Q. Mænius prætor iussus. munera omnibus in singulos binûm millium æris data. Alabandenses scuta reportare ad A. Hostilium consulem in Macedoniam iussi. Et ex Africa legati simul Carthaginiensium tritici decies centum millia & hordei quinquaginta indicantes se ad mare deuecta habere, vt quò senatus censuisset deportarent. Id munus officiúmque suum scire minus esse quàm pro meritis populi Romani, & voluntate sua: sed

sæpe aliâs bonis in rebus vtriusque populi se gratorum fideliúmq; sociûm muneribus functos F
esse. Item Masanissæ legati tritici eandem summam polliciti, & mille & C C equites, X I I elephantos, & si quid aliud opus esset, vti imperaret senatus: æque propenso animo, ac quæ ipse vltro pollicitus sit, præstaturum esse. Gratiæ & Carthaginiensibus, & regi actæ, rogatique vt ea quæ pollicerentur, ad Hostilium consulem in Macedoniam deportarét. Legatis in singulos binûm millium æris munera missa. Cretensium legatis commemorantibus se quãtum sibi imperatum à P. Licinio C O S. esset sagittariorum in Macedoniam misisse: cum interrogati non inficiarentur apud Persea maiorem numerum sagittariorum quàm apud Romanos militare, responsum est, si Cretenses bene ac gnauiter destinarent potiorem populi Romani quàm regis Persei amicitiam habere, senatum quoque Romanum iis tanquam certis sociis responsum daturum esse. Interea nunciarent suis, placere senatui, dare operam Cretenses, vt quos milites intra præsidia regis Persei haberent, eos primo quoque tempore domum reuocarent. Cretensibus cum hoc responso dimissis, Chalcidenses vocati: quorum legatio ipso introitu, ob id quód Miccion princeps eorum pedibus captus lectica est introlatus, vltimæ necessitatis extemplo visa res: in qua ita affecto excusatio valetudinis aut ne ipsi quidem petenda visa foret, aut data peteti non esset. Cum sibi nihil viui reliquum præterquam linguam ad deplorãdas patriæ suæ calamitates præfatus esset, exposuit ciuitatis primùm suæ benefacta & vetera, & ea quæ Persei bello præstitissent ducibus exercitibúsque Romanis: tum quæ primò C. Lucretius in populares suos prætor Romanus superbe, auare, crudeliter fecisset: deinde quæ tum cum maxime L. Hortensius faceret. Quemadmodũ omnia sibi, etiam iis quæ patiantur, tristiora, patienda esse ducant potius quàm se dedant Persi. quod ad Lucretium Hortensiúmque attineret: scire, tutius fuisse claudere portas, quàm in vrbẽ eos accipere. Qui exclusissent eos, Emathiam, Amphipolim, Maroneam, Aenum, incolumes esse: apud se templa omnibus ornamentis compilata spoliatáq; sacrilegiis C. Lucretium nauibus Antium deuexisse: libera corpora in seruitutem abrepta, fortunas sociorum P R H
direptas esse, & quotidie diripi. Nam ex instituto C. Lucretii Hortensium quoque in tectis hyeme pariter atque æstate naualeis socios habere, & domos suas plenas turba nautica esse: versari inter se coniuges liberósque suos, quibus nihil neque dicere pensi, neque facere. Accersere in senatum Lucretium placuit, vt disceptaret coràm, purgarétq; sese. Cæterum multo plura præsens audiuit, quàm in absentem iacta erant: & grauiores potentiorésq; accessere accusatores duo Tribuni plebis, M. Iuuentius Talua, & Cn. Aufidius. Ii non in senatu modo eum lacerarunt, sed in concionem etiam pertracto multis obiectis probris diem dixerunt. Senatus iussu Chalcidensibus Q. Mænius prætor respondit: quæ bene meritos sese, & antè, & in eo bello quod geratur, de populo Romano dicant, ea & scire vera eos referre senatũ, & perinde ac debeant grata esse. Quę facta à C. Lucretio, fierique ab L. Hortensio Prr. Romanis querantur: ea neque facta, neque fieri voluntate senatus, quem non posse existimare, qui sciat bellum Persi & antè Philippo patri eius intulisse P R pro libertate Græciæ, non vt ea à magistratibus sociis atque amicis paterentur? Literas se ad L. Hortensium prætorem daturos esse, quæ Chalcidenses querantur acta, ea senatui non placere. Si qui in seruitutem liberi venissent, vt eos conquirendos primo quoque tempore restituendósque in libertatem curaret. Sociorum naualium neminé præter magistros in hospitia deduci æquum censere. Hæc Hortensio iussu senatus scripta. Munera binûm millium æris legatis missa, & vehicula Miccioni publice locata, quæ eum Brundisium commode peruehe- I
rent. C. Lucretium, vbi dies quæ dicta erat venit, tribuni ad populum accusarunt, mulctámque decies centum millium æris dixerunt. Comitiis habitis omnes quinque & X X X tribus eum condemnarunt. In Liguribus eo anno nihil memorabile gestum. Nam nec hostes mouerunt arma, neque consul in agrum eorum legiones induxit: & satis explorata pace eius anni, milites duarum legionum Romanarum intra dies L X quàm in prouinciam venit, dimisit: sociorum nominis Latini exercitu mature in hyberna Lunam & Pisas deducto, ipse cum equitibus Galliæ prouinciæ pleraque oppida adiit. Nusquam alibi quàm in Macedonia bellum erat, suspectum tamen & Gentium Illyriorum regem habebant. itaq; & octo naueis ornatas à Brundisio K
senatus censuit mittendas ad C. Furium legatum Issam, qui cum præsidio duarum Issensium nauium insulæ præerat. duo millia militum in eas naues sunt imposita, quæ Q. Mænius prætor ex S C in ea parte Italiæ quæ obiecta Illyrico est, conscripsit. & C O S. Hostilius Ap. Claudium in Illyricũ cum quatuor millibus peditum misit, vt accolas Illyrici tutarentur. Qui non contentus iis quas adduxerat copiis, auxilia ab sociis corrogando, ad V I I I millia hominum vario genere armauit: peragratáque omni ea regione ad Lycnidum Dassaretiorum consedit. Haud procul inde Vscana oppidum finium plerunque Persei erat. X millia ciuium habebat,

& modicum

A & modicum custodiæ caussa Cretensium præsidium. Inde nuncii ad Claudium occulti venie-
bant, si propius copias admouisset, paratos fore qui proderent vrbem: & operæpreciũ esse, non
se amicósque tantum, sed etiam milites præda expleturum. Spes cupiditati admota ita occæca-
uit animum, vt nec ex iis qui venerunt, quenquam retineret, nec obsides pignus futuros furto
& fraude agendæ rei posceret, nec mitteret exploratum, nec fidem acciperet: die tantum statu-
ta profectus à Lycnido, duodecim millia ab vrbe ad quam tendebat, posuit castra. Quarta in-
de vigilia signa mouit, mille fermè ad præsidium castrorum relictis. incompositi longo agmi-
ne effusi, infrequẽtes, cum nocturnus error dissiparet, ad vrbem peruenerunt. Creuit negligen-
tia postquam neminem armatum in muris viderunt. Cæterùm vbi primùm sub iactu teli fue-
runt, duabus simul portis erumpitur: & ad clamorem erumpentium ingens strepitus è muris
ortus vlulantium mulierum cum crepitu vndique æris: & incõdita multitudo turba immixta
B seruili variis vocibus personabat. Hic tam multiplex vndique obiectus terror effecit ne susti-
nere primam procellam eruptionis Romani possent. Itaque fugientes plures quàm pugnantes
interempti sunt: vix duo millia hominum cum ipso legato in castra perfugerunt. Quo longius
iter in castra erat, eo plureis fessos consectandi hostibus copia fuit. Ne moratus quidem in ca-
stris Appius, vt suos dissipatos fuga colligeret: quæ res palatis per agros saluti fuisset: ad Lycni-
dum protinus reliquias cladis reduxit. Hæc & alia haud prospere in Macedonia gesta, ex Se-
xto Digitio tribuno militũ, qui sacrificii caussa Romam venerat, sunt audita. Propter quæ ve-
riti Patres ne quæ maior ignominia acciperetur, legatos in Macedoniam M. Fuluium Flaccum
& M. Caninium Rebilum miserunt, qui comperta quæ agerentur referrent: & vt A. Hostilius
C O S. comitia consulibus subrogandis ita ediceret, vti mense Ianuario comitia haberi possent,
& vt primo quoque tempore in vrbem rediret. Interim M. Recio Pr. mãdatum, vt edicto sena-
tores omnes ex tota Italia, nisi qui reipublicæ caussa abessent, Romam reuocaret: qui Romæ es-
C sent, ne quis vltra mille passuum ab Roma abesset. Ea vti senatus cẽsuit, sunt facta. Comitia con-
sularia ad V Calend. Septemb. fuere. Creati C O S S. sunt Q. Marrius Philippus iterum, & Q.
Seruilius Cepio. Post diem tertiũ Prr. sunt facti, C. Decimius, M. Claudius Marcellus, M. Sulpi-
tius Gallus, C. Martius Figulus, Ser. Cornelius Lẽtulus, P. Fonteius Capito. Designatis Prr. præter
duas vrbanas quatuor prouinciæ sunt decretæ, Hispania, & Sardinia, & Sicilia, & classis. Legati
ex Macedonia exacto admodum mense Februario redierunt. Hi quas res ea æstate prospere
gessisset rex Perseus, referebant: quantúsque timor socios populi Romani cepisset tot vrbibus in
potestatem regis redactis. Exercitum consulis infrequentem commeatibus vulgò datis per am-
bitionem esse: culpam eius rei consulem in tribunos militum, contrà illos in cõsulem cõferre.
Ignominiam Claudii temeritate acceptam eleuare eos Patres acceperunt, qui perpaucos Italici
generis, & magna ex parte tumultuario delectu conscriptos ibi milites amissos referebant. Con
sules designati vbi primùm magistratum inissent, de Macedonia referre ad senatum iussi: desti-
D natæque prouinciæ iis sunt Italia & Macedonia. Hoc anno intercalatũ est: tertio die post Ter-
* minalia Calendæ intercalares fuere. Sacerdotes intra eum annum mortui L. Flaminius. ponti-
fices duo decesserunt, L. Furius Philus, & C. Liuius Salinator. In locum Furii T. Manlium Tor-
quatum, in Liuii M. Seruilium pontifices legerunt. Principio insequentis anni cum C O S S.
noui Q. Martius & Q. Seruilius de prouinciis retulissent, primo quoque tẽpore aut comparare
eos inter se Italiam & Macedoniam, aut sortiri placuit. Priusquã id sors cerneret, in incertum
ne quid gratia momenti faceret, in vtranque prouinciam quod res desideraret supplemẽti de-
cerni. In Macedoniam peditũ Romanorũ sex millia, sociorũ nominis Latini sex millia: equites
Romanos C C L, socios C C C. Veteres milites dimitti, ita vt in singulas Romanas legiones ne
plus sena millia peditum, C C C equites essent. Alteri C O S. nullus certus finitus numerus ci-
uium Romanorum quem in supplementum legeret: id modò finitũ, vt duas legiones scriberet,
quæ quina millia peditum & ducenos haberent, equites trecenos. Peditum Latinorum maior
E quàm collegæ decretus numerus: peditum X millia, & D C equites. quatuor præterea legiones
scribi iussæ, quæ si quò opus esset educerentur. Tribunos iis non permissum vt consules facerẽt,
populus creauit. Sociis nominis Latini X V I millia peditũ, & mille equites imperati. Hunc
exercitum parari tantum placuit, vt exiret si quò res posceret. Macedonia maxime curam præ-
bebat: in classem mille socii nauales ciues Romani, libertini ordinis ex Italia scribi iussi: totidẽ
vt ex Sicilia scriberentur: & cui ea prouincia euenisset, mandatum vt eos in Macedoniam vbi-
cunque classis esset, deportandos curaret. In Hispaniam tria millia peditum Romanorum in
supplementum, C C C equites decreti. Finitus ibi quoque in legiones militum numerus, pedi-
tũ quina millia, treceni & X X X equites. Et sociis imperare prætor cui Hispania obuenisset,

iussus quatuor millia peditum,& C C C equites. Non sum nescius,ab eadem negligentia,qua F nihil deos portendere vulgò nunc credant,neq; nunciari admodum nulla prodigia in publicum,neque in annales referri.cæterum & mihi vetustas res scribenti,nescio quo pacto antiquus fit animus:& quædam religio tenet, quæ illi prudentissimi viri publice suscipiéda censuerint, ea pro dignis habere quæ in meos annales referam.Anagnia duo prodigia eo anno sunt nunciata:facem in cælo cóspectam,& bouem fœminam locutam publice ali. Minturnis quoq; per eos dies cæli ardentis species affulserat.Reate imbri lapidauit. Cumis in arce Apollo triduum ac treis nocteis lachrymauit.in vrbe Romana duo æditui nunciarũt, alter in æde Fortunæ anguem iubatum à compluribus visum esse:alter in æde Primigenæ Fortunę,quæ in colle est,duo diuersa prodigia:palmam in area enatam,& sanguine interdiu pluuisse.Duo non suscepta prodigia sunt,alterum quod in priuato loco factum esset:palmam enatam impluuio suo T. Martius Figulus nunciabat.alterum,quod in loco peregrino:Fregellis in domo L.Atrei hasta quam G filio militi emerat,interdiu plus duas horas arsisse,ita vt nihil eius ambureret ignis,dicebatur. Publicorum prodigiorum caussa libri a decemuiris aditi, X L maioribus hostiis quibus diis consules sacrificarent. & addiderunt vti supplicatio fieret,cunctique magistratus circa omnia puluinaria victimis maioribus sacrificarent,populúsque coronatus esset. Omnia vti Xuiri præierunt,facta.Censoribus deinde creandis comitia edicta sunt. Petierunt cẽsuram principes ciuitatis C. Valerius Leuinus, L.Posthumius Albinus,P.Mutius Scæuola,C.Iunius Brutus,C.Claudius Pulcher,Tib.Sempronius Gracchus. Hos duos censores creauit populus Romanus. Cum delectus habendi maior quam aliâs propter Macedonicum bellum cura esset,C O S S. plebem apud senatum accusabant,quòd & iuniores non respóderent. Aduersus quos C.Sulpitius & M. Claudius tribuni plebis caussam egerunt.Non consulibus,sed ambitiosis consulibus delectum difficilem esse:neminem inuitum militem ab iis fieri. Id ita vt esse scirent & Patres conscripti: prætores,quibus & vis imperii minor & authoritas esset,delectum,si ita senatui videretur,per- H fecturos esse. Id prætoribus magna patrum non sine suggillatione consulum mandatum est. Censores vt eam rem adiuuarent,ita in concione edixerunt:legem censui cẽsendo dicturos esse,vt præter cómune omnium ciuium iusiurandum hæc adiurarent:tu minor annis sex & quadraginta es,túque ex edicto C.Claudii Tib.Sempronii censorum ad delectum prodito,& quotiescunque delectus erit,quem hic censores magistratum habebunt, si miles factus non eris,in delectu prodibis. Item quia fama erat,multos ex Macedonicis legionibus,incertis commeatibus per ambitionem imperatorum ab exercitu abesse:edixerunt de militibus P. Aelio,C. Popilio C O S S. póstve eos C O S S.in Macedoniã scriptis:vt qui eorum in Italia essent,intra dies X X X censi prius apud sese,in prouinciam redirent.qui in patris auiaui potestate essent, eorum nomina ad se ederentur.Missorum quoque caussas sese cognituros esse:& quorum ante emerita stipendia gratiosa missio sibi visa esset,eos milites fieri iussuros. Hoc edicto literisq; censorum per fora & conciliabula dimissis,tanta multitudo iuniorum Romam conuenit,vt grauis I vrbi turba insolita esset. Præter delectum eorum,quos in supplementum mitti oportebat, quatuor a C.Sulpitio Pr.scriptæ legiones sunt,intráque vndecim dies delectus est perfectus.Consules deinde sortiti prouincias sunt,nam Prr.propter iurisdictionem maturius sortiti erãt. Vrbana C.Sulpitio,peregrina C.Decimio obtigerat.Hispaniam M.Claudius Marcellus,Siciliam Ser. Cornelius Lentulus, Sardiniam P. Fonteius Capito,classem C. Martius Figulus erat sortitus.consulum Q. Seruilio Italia, Q. Martio Macedonia obuenit: Latinísque actis Martius extemplo est profectus. Cepione deinde referente ad senatum,quas ex nouis legionibus duas legiones secum in Galliam duceret,decreuere Patres vt C.Sulpitius,M. Claudius prætores ex his quas scripsissent legionibus,quas videretur consuli darent. Indigne patiente prætorum arbitrio consulem subiectum, dimisso senatu ad tribunal prætorum stans postulauit, ex S C destinarent sibi duas legiones. prætores consuli in eligendo arbitrium fecerunt. Senatum deinde censores legerunt:M. Aemylius Lepidus princeps ab tertiis iam censoribus lectus.Septem è se- K natu eiecti sunt. In censu accipiendo populi, milites ex Macedonico exercitu, qui quàm multi abessent ab signis,census docuit,in prouinciam cogebant:caussas stipendiis missorum cognoscebant, & cuius nondum iusta missio visa esset, ita iusiurandum adigebant, Ex tui animi sententia tu ex edicto C.Claudii Tib.Sempronii censorum in prouinciam Macedoniam redibis, quod sine dolo malo facere poteris. In equitibus recensendis tristis admodum eorum atque aspera censura fuit.multis equos ademerunt.in ea re cum equestrem ordinem offendissent, flammam inuidiæ adiecere edicto quo edixerunt,ne quis eorum qui Q. Fuluio,A. Posthumio censoribus publica vectigalia aut vltro tributa conduxissent, ad hastam suam accederet,sociúsve

aut affinis

A aut affinis eius conductionis esset. Sæpe id querendo veteres publicani cum impetrare nequiissent ab senatu, vt modum potestati censoriæ imponerent, tandem Trib. pleb. Rutiliũ ex rei priuatæ contentione iratum censoribus, patronum caussæ nacti sunt. Clientem libertinum parietem in Sacra via aduersus ædes publicas demoliri iusserant, quòd publico inædificatus esset. appellati à priuato tribuni, cum præter Rutilium nemo intercederet, censores ad pignora capienda miserunt, mulctámque pro concione priuato dixerunt. Hinc contentione orta, cum veteres publicani se ad tribunũ contulissent, rogatio repente sub vnius tribuni nomine promulgatur. Quæ publica vectigalia, vltro tributa, C. Claudius & Tib. Sempronius locassent, ea rata locatio ne esset: de integro locarentur, & vt omnibus redimendi & conducendi promiscue ius esset. Diem ad eius rogationem concilio Trib. pleb. dixit. Qui postquam venit, vt censores ad dissuadendum processerunt, Graccho dicente silentium fuit. cum Claudio obstreperetur, audi-
B entiam facere præconem iussit. Eo facto auocatam à se concionem tribunus questus, & in ordinem se coactum, ex Capitolio vbi erat concilium, abiit. Postero die ingenteis tumultus ciere. Tib. Gracchi primùm bona consecrauit, quòd in mulcta pignoribúsque eius qui tribunum appellasset, intercessioni non parendo, se in ordinem coegisset. C. Claudio diem dixit, quòd concionem ab se auocasset: & vtrique censori perduellionem se iudicare pronunciauit, diémq; comitiis à C. Sulpicio Pr. vrbano petiit. Non recusantibus censoribus qui minus primo quoque tempore iudicium de se populus faceret, in ante dies VIII & VII Calend. Octob. comitiis perduellionis dicta dies. Censores extemplo in atrium Libertatis ascenderũt, & ibi signatis tabellis publicis, clausóque tabulario, & dimissis seruis publicis, negarunt se prius quidquam publici negocii gesturos, quàm iudicium populi de se factum esset. Prior Claudius caussam dixit: & cum ex XII centuriis equitum VIII censorem condemnassent, multæque aliæ primæ classis: extemplo principes ciuitatis in conspectu populi annulis aureis positis vestẽ mutarunt,
C vt supplices plebem circumirent. Maxime tamen sententiam vertisse dicitur Tib. Gracchus, quòd cum clamor vndique plebis esset, periculum Graccho non esse conceptis verbis iurauit. si collega damnatus esset, nõ expectato de se iudicio comitem exilii eius futurum. Adeo tamen ad extremum spei venit reus, vt octo centuriæ ad damnationem defuerint. Absoluto Claudio tribunus plebis negauit se Gracchum morari. Eo anno postulantibus Aquileiensium legatis vt numerum colonorum augeret, M & D familiæ ex S C scriptæ: triumuirique qui eas deducerent, missi sunt, T. Annius Luscus, P. Decius Subulo, M. Cornelius Cethegus. Eodem anno C. Popilius & Cn. Octauius legati, qui in Græciam missi erant, S C Thebis primùm recitatum per omnes Peloponnesi vrbes circuntulerunt, ne quis vllam rem in bellum magistratibus Romanis conferret, præterquam quod senatus censuisset. Hoc fiduciam in posterum quoque præbuerat, leuatos se oneribus impensísque, quibus alia aliis imperantibus exhauriebantur. Achaico concilio Argis agitato benigne locuti auditique, egregia spe futuri status fidissima gente relicta
D in Aetoliam traiecerunt. Ibi nõdum quidem seditio erat, sed omnia suspecta, criminúmque inter ipsos plena. ob quæ obsidibus postulatis, neque exitu rei imposito, in Acarnaniam inde profecti legati sunt. Tyrrei concilium legatis Acarnanes dederunt. Ibi quoq; inter factiones erat certamen. quidam principum postulare, vt præsidia in vrbes suas inducerentur aduersus amentiam eorum qui ad Macedonicam gentem trahebant: pars recusare, ne quod bello captis & hostibus mos esset, id pacatæ & sociæ ciuitates ignominiæ acciperent. Iusta deprecatio hæc visa. Larissam ad Hostilium proconsulem, ab eo enim missi erant, legati redierunt. Octauium retinuit secum, Popilium cum mille fermè militibus in hyberna Ambraciam misit. Perseus principio hyemis egredi Macedoniæ finibus non ausus, nequà in regnum vacuum irrumperent Romani, sub tempus brumæ, cum inexsuperabileis ab Thessalia montes niuis altitudo facit, occasionem esse ratus frangendi finitimorum spes animósque, nequid auerso se in Romanum bellum periculi subesset: cum à Thracia pacem Cotys, ab Epiro Cephalus repentina defe-
E ctione à Romanis præstarent, Dardanos recèns domuisset bello: solum infestum esse Macedoniæ latus quod ab Illyrico pateret, cernens, neque ipsis quietis Illyriis, & aditum præbentibus Romanis, si domuisset proximos Illyriorum, Gentium quoque regem iam diu dubium in societatem perlici posse: cum decem millibus peditum, quorum pars phalangitæ erant, & duobus millibus leuium armatorum, & quingentis equitibus profectus Stuberam venit. Inde frumento complurium dierum sumpto, iussóque apparatu oppugnandarum vrbium sequi, tertio die ad Vscana (Penestianæ terræ ea maxime vrbs est) posuit castra: prius tamen quàm vim admoueret, missis qui tentarent nunc præfectorum præsidii, nunc oppidanorum animos. erat autem ibi cum iuuentute Illyriorum Romanum præsidium. Postquam nihil pacati referebant, oppu-

gnare est adortus, & corona eam capere conatus est. Cum sine intermissione interdiu noctúq; F alii aliis succedentes, pars scalas muris, ignem portis inferrent, sustinebant tamen eam tempestatem propugnatores vrbis: quia spes erat neque hyemis vim diutius pati Macedonas in aperto posse, nec ab Romano bello tantũ regi laxamenti fore, vt posset morari. Cæterum postquam vineas agi, turrésque excitari viderunt, victa pertinacia est. Nam præterquam quòd aduersus vim pares non erant, ne frumenti quidem aut vllius alterius rei copia intus erat, vt in necopinata obsidione. Itaque cum spei nihil ad resistendum esset, C. Caruilius Spoletinus, & C. Afranius à præsidio Romano missi, qui à Perseo peterent primò, vt armatos suáque secum ferenteis abire sineret: dein, si id minus impetrarent, vitæ tantum libertatísq; fidem acciperent. Promissum id benignius est ab rege, quam præstitum. Exire enim sua secum efferẽtibus iussis, primùm arma ademit. His vrbe egressis, & Illyriorum cohors (quingenti erant) & Vscanienses se vrbémque dediderunt. Perseus præsidio Vscanæ imposito, multitudinẽ omnem deditorum, G quæ propè numero exercitũ æquabat, Stuberam abducit. Ibi Romanis, quatuor millia autem hominum erant, præter principes, in custodiam ciuitatum diuisis, Vscanẽsibus Illyriísq; venditis, in Penestiam exercitum reducit ad Oæneum oppidum in potestatem redigẽdum, & alioqui opportune situm: & transitus eà est in Labeates, vbi Gentius regnabat. Prætereunti frequẽs castellum Draudacum nomine peritorum quidam regionis eius, nihil Oæneo capto opus esse ait, nisi in potestate & Draudacum sit: opportunius etiam ad omnia positum esse. Admoto exercitu omnes extemplo dediderunt sese. Qua spe celeriore deditione erectus, postquam animaduertit quantus agminis sui terror esset, vndecim alia castella eodem metu in potestatem redigit. Ad perpauca vi opus fuit, cætera voluntate dedita, & in his recepti M & D dispositi per præsidia milites Romani. Magno vsui Caruilius Spoletinus erat in colloquiis, dicendo nihil in ipsos sæuitum. Ad Oæneum peruentum est, quod sine iusta oppugnatione capi non poterat: & maiore aliquanto quàm cætera iuuentute, & validum oppidum mœnibus erat, & hinc amnis H Artatus nomine, hinc mons præaltus & aditu difficilis cingebat. Hæc spem ad resistendũ oppidanis dabant. Perseus circunuallato oppido, aggerem à parte superiore ducere instituit, cuius altitudine muros superaret. Quod opus dum perficitur, crebris interim præliis, quibus per excursiones & mœnia sua oppidani tutabantur, & opera hostium impediebant, magna eorũ multitudo variis casibus absumpta est: & qui supererant, labore diurno nocturnóque & vulneribus inutiles erant. Vbi primùm agger iniunctus muro est, & cohors regia, quos Nicatoras appellant, transcendit, & scalis multis simul partibus impetus in vrbem est factus. Puberes omnes interfecti sunt, coniuges liberósque eorum in custodiam dedit: prædæ alia militum cessere. Stuberam inde victor reuertens ad Gentium legatos, Pleuratum Illyrium exulantẽ apud se, & Aputeum Macedonem à Berœa, mittit. Iis mandat vt exponerent æstatis eius hyemisque acta sua aduersus Romanos Dardanósque: adiicerent recentia in Illyrico hybernæ expeditionis opera: hortarentur Gentium in amicitiam secum & cum Macedonibus iungendam. I Hi transgressi iugum Scordi montis, per Illyrici solitudines, quas de industria populando Macedones fecerant ne transitus faciles Dardanis in Illyricum aut Macedoniam essent, Scodram labore ingenti tandem peruenerunt. Lissi rex Gentius erat. eò acciti legati mandata exponentes benigne auditi sunt. Qui responsum sine effectu tulerunt, voluntatem sibi non deesse ad bellandum cum Romanis: cæterum ad conandum id quod velit, pecuniam maxime deesse. Hæc Stuberam retulere regi, tum maxime captiuos ex Illyrico vendenti. Extemplo iidem legati addito Glaucia ex numero custodum corporis, remittuntur, sine mentione pecuniæ, qua vna barbarus inops impelli ad bellum poterat. Ancyram inde populatus Perseus, in Penestas rursum exercitum reducit: firmatísque Vscanæ, & circa eam per omnia castella quæ receperat, præsidiis, in Macedoniam sese recipit. L. Cœlius legatus Romanus præerat Illyrico: qui moueri non ausus, cum in iis locis rex esset, post profectionem demum eius conatus in Penestis Vscanam recipere, à præsidio quod ibi Macedonum erat, cum multis vulneribus repulsus Ly- K cnidum copias reduxit. Inde post dies paucos M. Trebellium Fregellanum cum satis valida manu in Penestas misit, ad obsides ab his vrbibus quæ in amicitia cum fide permanserant, accipiendos. Procedere etiam in Partinos (ii quoque obsides dare pepigerant) iussit: ab vtraque gente sine tumultu exigi. Penestarum obsides Apolloniam, Partinorũ Dyrrhachium (tum Epidamni magis celebre nomen Græcis erat) missi. Ap. Claudius acceptam in Illyrico ignominiam corrigere cupiens, Phanotem Epiri castellum adortus oppugnare, & auxilia Athamanum Thesprotorúmque præter Romanum exercitum ad sex millia hominum secum adduxit: neque operæpretium fecit, Cleua qui relictus a Perseo erat cum valido præsidio, defendente. Et

Perseus

A Perseus in Elimeam profectus, & circa eam exercitu lustrato, ad Stratum vocantibus Epirotis ducit. Stratus validissima tum vrbs Aetoliæ erat. Sita est super Ambracium sinum, prope amnẽ Acheloum. Cum decem millibus peditum eò profectus est, & equitibus trecẽtis, quos pauciores propter angustias viarum & asperitatem duxit. Tertio die cum peruenisset ad Citium montem, vix transgressus propter altitudinem niuis, locum quoque castris ægre inuenit. Profectus inde, magis quia manere non poterat, quàm quòd tolerabilis aut via aut tempestas esset, cum ingenti vexatione præcipue iumentorum, altero die ad templum Iouis, quem Niceum vocant, posuit castra. Ad Arachthum inde flumen itinere ingenti emenso, retentus altitudine amnis mansit. Quo spatio temporis ponte perfecto, traductis copiis diei progressus iter obuium Archidamum principem Aetolorum, per quem ei Stratus tradebatur, habuit. Eo die ad finem agri Aetoli castra posita. Inde altero die ad Stratum peruentum: vbi prope Acheloum amnem castris positis,
B cum expectaret effusos omnibus portis Aetolos in fidem suam venturos, clausas portas, atque ipsa ea nocte qua venerat, receptum Romanum præsidium cum C. Popilio legato inuenit. Principes qui præsentis Archidami authoritate compulsi regem accersierant, obuiam egresso Archidamo segniores facti, locum aduersæ factioni dederant ad Popilium cum mille peditibus ab Ambracia accersendum. In tempore & Dinarchus præfec. equitum gentis Aetolorum cum DC peditibus & equitibus C venit. Satis constabat, cum tanquam ad Persea tendentem Stratum venisse: mutato deinde cum fortuna animo, Romanis se aduersus quos venerat, iunxisse. Nec Popilius securior quàm debebat esse, inter tam mobilia ingenia erat. claues portarum custodiámque murorum suæ extemplo potestatis fecit: Dinarchum Aetolósque cum iuuentute Stratiorum in arcem per præsidii speciem amouit. Perseus ab imminentibus superiori parti vrbis tumulis tentatis colloquiis, cum obstinatos, atque etiam telis procul arcenteis videret, quinque millia passuum ab vrbe trans Petitarum amnem posuit castra. Ibi concilio aduocato,
C cum Archidamus Epirotarúmque transfugæ retinerent, Macedonum principes non pugnandum cum infesto tempore anni censerent, nullis præparatis commeatibus: cum inopiam prius obsidentes quàm obsessi sensuri essent, maxime quòd hostium haud procul inde hyberna erãt, territus in Aperantiam castra mouit. Aperantii eum propter Archidami magnam in ea gente gratiam authoritatémque consensu omnium acceperunt. is ipse cum octingentorum militum præsidio his est præpositus. Rex cum minore vexatione iumentorum hominúmque quàm venerat, in Macedoniam rediit. Appium tamen ab obsidione Phanotis fama ducentis ad Stratum Persei summouit. Cleuas cum præsidio impigrorum iuuenum insecutus, sub radicibus propè inuiis montium ad mille hominum ex agmine impedito occidit, ad ducentos cepit. Appius superatis angustiis in campo quem Eleona vocant, statiua dierum paucorum habuit. Interim Cleuas assumpto Philostrato qui Epirotarum gentem habebat, in agrum Antigonensem trãscendit. Macedones ad depopulationem profecti, Philostratus cum cohorte sua in insidiis loco
D obscuro consedit. In palatos populatores cum erupissent ab Antigonea armati, fugientes eos persequentes effusius in vallem infessam ab hostibus præcipitant. ibi ad M occisis, centum ferme captis, vbique prospere gesta re, prope statiua Appii castra mouent, nequa vis sociis suis ab Romano exercitu inferri possit. Appius nequicquã in his locis terens tempus, dimissis Chaonúmque & si qui alii Epirotæ erant præsidiis, cum Italicis militibus in Illyricum regressus, per Parthinorum socias vrbes in hyberna militibus dimissis, ipse Romam sacrificii caussa rediit. Perseus ex Penestarum gente M pedites CC equites reuocatos Cassandriam præsidio vt essent misit. Ab Gentio eadem adferentes redierunt. Nec deinde alios atque alios mittendo tentare eum destitit, cum appareret quantum in eo præsidii esset: nec tamen impetrare ab animo posset, vt impensam in rem maximi ad omnia momenti faceret.

E DECADIS QVINTAE LIBER QVARTVS.

PRincipio veris quod hyemem eam qua hæc gesta sunt insecutum est, ab Roma profectus Q. Martius Philippus COS. cum quinque millibus, quod in supplementum legionum secum traiecturus erat, Brundisium peruenit. M. Popilius consularis, & alii pari nobilitate adulescentes Trr. mil. in Macedonicas legiones consulem secuti sunt. Per eos dies & C. Martius Figulus Pr. cui classis prouincia euenerat, Brundisium venit: & simul ex Italia profecti, Corcyram altero die, tertio Actium Acarnaniæ portum tenuerunt. Inde consul ad Ambraciam egressus, itinere terrestri petit Thessaliam. Pr. superato Leucata Corinthiũ

sinum inuectus,& Creusæ relictis nauibus,terra & ipse per mediā Bœotiam dici vnius expedito itinere Chalcidem ad classem contendit. Castra eo tempore A. Hostilius in Thessalia circa Palæpharsalū habebat,sicut nulla re bellica memorabili gesta,ita ad cunctam militarē disciplinam ab effusa licentia formato milite,& sociis cum fide cultis,& ab omni genere iniuriæ defensis. Audito successoris aduentu,cum arma viros equos cum cura inexisset,ornato exercitu obuiam venienti consuli processit. Et primus eorum congressus ex dignitate ipsorum ac Romani nominis,& in rebus deinde gerendis. Procons. enim ad exercitum paucis pôst diebus consul cócionem apud milites habuit. orsus à parricidio Persei perpetrato in fratrem,cogitato in parentem,adiecit pôst scelere partum regnum,veneficia,cædes,latrocinio nefando petitum Eumenē, iniurias in P R. direptiones sociarum vrbium contra fœdus: ea omnia quàm diis quoque inuisa essent,sensurū in exitu rerum suarum. Fauere enim pietati fideiq; deos,per quæ P R ad tantum fastigii venerit. Vires deinde P R iam terrarum orbem complectentis cum viribus Macedoniæ,exercitus cum exercitibus comparauit. Quanto maiores Philippi Antiochiq; opes nō maioribus copiis fractas esse? Huius generis adhortatione accensis militum animis,consultare de summa gerendi belli cœpit. Eò & C. Martius Pr. à Chalcide classe accepta venit. Placuit non vltrà morando in Thessalia tempus terere,sed mouere extemplo castra,atq; pergere inde in Macedoniam: & prætorem dare operam vt eodem tempore classis quoque inueheretur hostium littoribus. Prætore dimisso consul menstruum iusso milite secum ferre, profectus decimo pôst die quàm exercitum acceperat,castra mouit: & vnius diei progressus iter, conuocatis itinerū ducibus cum exponerent in concilio iussisset quà quisq; ducturus esset, summotis iis, quam potissimum peteret retulit ad consilium. Aliis per Pythoum placebat via: aliis per Cambunios montes,quà priore anno duxerat Hostilius C O S: aliis præter Ascuridem paludem. Restabat aliquātum viæ communis: itaque in id tempus,quo prope diuortium itinerum castra posituri erant, deliberatio eius rei differtur. In Perrhæbiam inde ducit,& inter Azorum & Dolichen statiua habuit,ad consulendum rursus,quam potissimum capesseret viam. Per eosdē dies Perseus,cum appropinquare hostem sciret,quod iter petiturus esset ignarus, omneis saltus insidere præsidiis statuit. In iugum Cambuniorum montium (Volustana ipsi vocant) X millia leuis armaturæ iuuenum cum duce Asclepiodoto mittit: ad castellum quod super Ascuridem paludem erat (Lapathus vocatur locus) Hippias tenere saltum cum X I I millium Macedonum præsidio iussus. Ipse cum reliquis copiis primò circa Dium statiua habuit: deinde, adeo vt obtorpuisse inops consilii videretur, cum equitibus expeditis littore nunc Heracleam, nunc Philam percurrebat, eodem inde cursu Dium repetens. Interim consuli sententia stetit eo saltu ducere, vbi propter Octolopum diximus regis castra. Præmitti tamen I I I I M armatorum ad loca opportuna præoccupanda placuit, queis præpositi sunt M. Claudius & Q. Martius consulis filius: confestim & vniuersæ copiæ sequebantur. Cæterum adeo ardua & aspera & confragosa via fuit, vt præmissi expediti biduo quindecim millium passuum ægre itinere confecto castra posuerint: turrim Eudieru quem cepere locū appellant. Inde postero die V I I M progressi, tumulo haud procul hostium castris capto, nuncium ad consulem remittunt, peruentum ad hostem esse, loco se tuto & ad omnia opportuno consedisse: vt quantum extendere iter posset, consequeretur. Solicito consuli & propter itineris difficultatem quod ingressus erat,& eorum vicem quos paucos inter media præsidia hostium præmiserat, nuncius ad Ascuridem paludem occurrit. Addita igitur & ipsi fiducia est, coniunctisque copiis castra tumulo qui tenebatur, quà aptissimum ad loci naturam erat, sunt acclinata. Non hostium modo castra, quæ paulo plus mille passuum aberant, sed omnis regio ad Dium & Philam, oráque maris, late patente ex tam alto iugo prospectu, oculis subiicitur. Quæ res accendit militi animos, postquam summam belli, ac regias omneis copias, terrámq; hostilem tam è propinquo conspexerunt. Itaque cum alacres, protinus duceret ad castra hostium, consulem hortarentur, dies vnus fessis labore viæ ad quietem datus est. Tertio die parte copiarum ad præsidium castrorum relicta, consul ad hostem ducit. Hippias nuper ad tuendum saltum ab rege missus erat: qui ex quo castra Romana in tumulo conspexit, præparatis ad certamen animis suorum, venienti agmini C O S. obuius fuit. & Romani expediti ad pugnam exierant, & hostes leuis armatura erat, promptissimum genus ad lacessendum certamen. Congressi igitur extemplo tela coniecerunt: multa vtrinque vulnera temerario incursu & accepta & illata, pauci vtriusque partis ceciderunt. Irritatis in posterū diem animis, maioribus copiis atq; infestius concursum ab illis, si loci satis ad explicandam aciem, fuisset: iugum montis in angustum dorsum cuneatum, vix ternis ordinibus armatorū in fronte patuit. Itaque paucis pugnantibus, cætera multitudo, præcipue qui grauium armorum erant,

spectatores

A spectatores pugnæ stabant: leuis armatura etiam per anfractus iugi procurrere, & ab lateribus cum leui armatura conserere, per iniqua atq; æqua loca pugnam petere: ac pluribus ea die vulneratis quam interfectis prælium nocte diremptum est. Tertio die egere consilio Romanus imperator: nam neque manere in iugo inopi, neque regredi sine flagitio atque etiam periculo, sed cedenti ex superioribus locis instare hostis poterat: nec aliud restabat, quàm audacter commissum, pertinaci audacia, quæ prudens interdum in exitu est, corrigere. Ventum quidem erat eò, vt si hostem similem antiquis Macedonum regibus habuisset consul, magna clades accipi potuerit. Sed cum ad Dium per littora cum equitibus vagaretur rex, & ab XII M propè clamorem & strepitum pugnantium audiret, nec auxit copias integros fessis submittendo, neque ipse, quod plurimum intererat, certamini affuit, cum Romanus imperator maior LX annis & prægrauis corpore, omnia militaria munera ipse impigre obiret: egregie ad vltimum in

B audacter commisso perseuerauit, & Popilio relicto in custodia iugi, per inuia transgressus, præmissis qui repurgarent iter: Attalum & Misagenem, cum suæ gentis vtrunq; auxiliaribus presidio esse saltum aperientibus iubet. Ipse equites impedimentáque præ se habens, cum legionibus agmen cogit. Inenarrabilis labor descendentibus cum ruina iumentorum sarcinarúmque: progressis vixdum IIII millia passuum nihil optabilius esse quàm redire quà venerant, si possent. Hostilem propè tumultum agmini elephanti præbebant, qui vbi ad inuia venerant, deiectis rectoribus cum horrendo stridore pauorem ingentem equis maxime incutiebant, donec traducendi eos ratio inita est. Per procliue sumpto fastigio, longi duo validi asseres ex inferiore parte in terra desigebantur, distantes inter se paulo plus quam quanta beluæ latitudo est: in eos transuersi incumbentes tigni ad tricenos longi pedes, vt pons esset, iniungebantur: humúsque insuper iniiciebatur. modico deinde infrà interuallo, similis alter pons: deinde tertius, & plures ex ordine, quà rupes abscissæ erant, fiebant. Solido præcedebat elephas in pon-

C tem: cuius priusquam in extremum procederet, succisis asseribus collapsus pons vsque alterius initiũ pontis prolabi eum leniter cogebat. alii elephanti pedibus insistentes, alii clunibus subsidentes prolabebantur. vbi planicies altera pontis excepisset eos, rursus simili ruina inferioris pontis deferebantur, donec ad æquiorem vallem peruentum est. Paulo plus VII M die Romani processerunt: minimum pedibus itineris confectum: plerunq; prouoluẽtes se simul cum armis aliisque oneribus, cum omni genere vexationis processerunt: adeo vt ne dux quidem & author itineris inficiaretur parua manu deleri omnem exercitum potuisse. Nocte ad modicam planiciem peruenerunt: neq; an infestus is locus esset, septus vndique, circunspiciendi spatium fuit. vix tandem ex insperato stabilem ad insistendum nactis locum, postero quoque die in tam caua valle opperiri Popilium ac relictas cum eo copias necesse fuit: quos & ipsos cum ab nulla parte hostis terruisset, locorum asperitas hostiliter vexauit. Tertio die coniunctis copiis eunt per saltum quem incolæ Callipeucen appellant. tertio inde die per æque inuia, sed assuetudi-

D ne peritius, & meliore cum spe, quòd nec hostis vnquam apparebat, & mari appropinquabant. digressi in campos, inter Haracetum & Libethrum posuerunt castra peditum, quorum pars maior tumulos tenebat iii vallem, campi quoque partem vbi eques tenderet, amplectebantur. Lauanti regi dicitur nunciatum hosteis adesse: quo nuncio cum pauidus exiluisset è solio, victum se sine prælio clamitans proripuit. & subinde per alia atque alia pauida consilia & imperia trepidans, duobus ex amicis Pellam alterum Asclepiodotum, vbi pecunia deposita erat, ex præsidiis reuocat: omnéisque aditus aperit bello. Ipse ab Dio auratis statuis omnibus raptim, ne præda hosti essent, in classem congestis, ocyus demigrare Pydnam cogit. & quæ temeritas consulis videri potuisset, quòd eò processisset vnde inuito hoste regredi nequiret, eam non consultam audaciam fecit. Duos enim saltus, per quos inde euadere possent, habebant Romani, vnum per Tempe in Thessaliam, alterum in Macedoniam præter Dium, quæ vtraque regiis tenebantur præsidiis. Itaque si dux intrepidus X dies primam speciem appropinquantis ter-

E roris sustinuisset, neque receptus Romanis per Tempe in Thessaliam, neque commeatibus peruehendis eò patuisset iter. Sunt enim Tempe saltus, etiamsi non bello fiat infestus, transitu difficilis. nam præter angustias per quinq; millia, quà exiguũ iumento onusto iter est, rupes vtrinque ita abscissæ sunt, vt despici vix sine vertigine quadam simul oculorum animiq; possit. terret & sonitus & altitudo per mediam vallem fluentis Penei amnis. Hic locus tam suapte natura infestus, per quatuor distantia loca præsidiis regis fuit insessus. Vnum in primo aditu ad Connum erat: alterum Condylon castello inexpugnabili: tertium circa Lapathunta, quẽ Characa appellant: quartum, viæ ipsi, quà & media & angustissima vallis est, impositum: quam vel decem armatis tueri facile est. Intercluso per Tempe simul aditu commeatibus, simul reditu,

ipsi montes per quos descenderant, repetendi erant. quod vt furto fefellerant: ita propalàm, F
tenentibus superiora cacumina hostibus, non poterant: & experta difficultas spem omnem incidisset. Supererat nihil aliud in temere commisso, quàm in Macedoniam ad Dium per medios euadere hosteis: quod, nisi dii mentem regi ademissent, ipsum ingentis difficultatis erat. Nam cum Olympi radices montis paulo plus quàm mille passuum ad mare relinquant spatium, cuius dimidium loci occupat ostium late restagnans Baphyri amnis: partē planitiæ aut Iouis templum aut oppidum tenet: reliquum perexiguum fossa modica vallóque claudi poterat. & saxorum ad manum syluestrisque materiæ tantum erat, vt vel murus obiici, turrésque excitari potuerint. Quorum nihil cum dispexisset cæcata mens subito terrore, nudatis omnibus præsidiis, patefactisque bello, ad Pydnam refugit. COS. plurimum & præsidii & spei cernens in stultitia & segnitie hostis, remisso nuncio ad Sp. Lucretium Larissam, vt castella relicta ab hoste circa Tempe occuparet: præmisso Popilio ad explorandos transitus circa Dium: post G
quàm patere omnia in omnes partes animaduertit, secundis castris peruenit ad Dium: metariq; sub ipso templo, ne quid sacro in loco violaretur, iussit. Ipse vrbem ingressus sicut non magnam, ita exornatam publicis locis & multitudine statuarum, munitámq; egregie, vix satis credere in tantis rebus sine caussa relictis non aliquem subesse dolum. vnum diem ad explorāda circà omnia moratus, castra mouet: satisque credens paratam frumenti copiam fore, eo die ad amnem nomine Mityn processit. Postero die progressus, Agassam vrbem tradentibus sese ipsis recepit: & vt reliquorum Macedonum animos sibi conciliaret, obsidibus contentus, sine præsidio relinquere se eis vrbem, immunésque ac suis legibus victuros est pollicitus. Progressus inde diei iter, ad Ascordum flumen posuit castra: & quantum procederet longius à Thessalia, eo maiorem rerum omnium inopiam sentiens, regressus ad Dium est: dubitatione omnibus exempta, quid intercluso ab Thessalia patiendum fuisset, cui procul inde abscedere tutum non esset. Perseus contractis in vnum omnibus copiis ducibúsque, increpare præfectos præsi- H
diorum, ante omnes Asclepiodotum atque Hippiam: ab his dicere claustra Macedoniæ tradita Romanis esse: cuius culpæ reus nemo iustius quàm ipse fuisset. Consuli postquam ex alto conspecta classis spem fecit cum commeatu naues venire (ingens enim caritas annonę, ac propè inopia erat) ab inuectis iam portum audit, onerarias naues Magnesiæ relictas esse. Incertò inde quidnam agendum foret (adeo sine vlla ope hostis quæ aggrauaret, cum ipsa difficultate rerum pugnandum erat) peropportune literæ à Sp. Lucretio allatæ sunt: castella se quæ super Tempe essent & circa Philan, tenere omnia, frumentique in iis & aliarū in vsum rerum copiā inuenisse. His magnopere lætus COS. ab Dio ad Philan ducit: simul vt præsidiū eius firmaret, simul vt militi frumentū, cuius tarda subuectio erat, diuideret. Ea profectio famā haudquaquā secundā habuit. nam alii metu recessisse eum ab hoste ferebant, quia manenti imperatori prælio dimicandū foret: alii ignarum belli, quæ in dies fortuna nouaret: vt qui offerentibus sese rebus, omisisset è manibus ea quæ mox repeti non possent. Simul enim cessit possessione Dii, ex- I
citauit hostem, vt tunc tandem sentiret recuperanda esse, quæ prius culpa amissa forent. Audita enim profectione consulis, regressus Dium, quæ disiecta ac vastata ab Romanis erant reficit, pinnas mœnium decussas reponit, ab omni parte muros firmat: deinde quinq; millia passuum ab vrbe citra ripam Enipei amnis castra ponit, amnem ipsum transitu perdifficilem pro munimento habiturus. Fluit ex valle Olympi montis, æstate exiguus, hybernis idem incitatus pluuiis: & supra rupes ingenteis gurgitibus facit: & intra prorupta in mare euoluendo terram præaltas voragines, cauatóque medio alueo ripas vtrinq; præcipites. Hoc flumine Perseus septum iter hostis credens, extrahere reliquū tempus eius æstatis in animo habebat. Inter hæc COS. à Phila Popilium cum duobus millibus armatorum Heracleam mittit. Abest à Phila V M fermè passuū, media regione inter Dium Tempéque, in rupe amni imminente positū. Popilius priusquam àrmatos muris admoueret, misit qui magistratibus principibúsque suaderent, fidem clementiámque Romanorum q̃ vim experiri mallent. Nihil ea consilia mouerūt, quia ignes ad K
Enipeum ex regis castris apparebāt. Tum terra mariq; (& classis appulsa ab littore stabat) simul armis simul operibus machinisque oppugnari cœpti. Iuuenes etiā quidā Romani, ludicro circensi ad vsum belli verso, partē humillimā muri ceperunt. Mos erat tum, nondū hac effusione inducta bestiis omniū gentiū circum cōplendi, varia spectaculorū conquirere genera: nec semel quadrigis, semel desultore misso, vix vnius horæ tempus vtrunq; curriculū cōplebat. Inter cætera sexageni fermè iuuenes, interdū plures, apparitoribus ludi armati inducebantur. Horum inductio in parte simulacrū decurrentis exercitus erat: ex parte elegantioris exercitii q̃ militaris artis, propiórque gladiatoriū armorū vsum. Cum alios decursus edidissent motus: quadrato

agmine

A agmine facto, scutis super capita densatis, stantibus primis, secundis summissioribus, tertiis magis & quartis, postremis etiam genu nixis, fastigiatam sicut tecta ædificiorum sunt, testudinem faciebant. Hinc L fermè pedum spatio distantes duo armati procurrebant, comminatique inter se, ab ima in summam testudinem per densata scuta cum euasissent: nunc velut propugnātes per oras extremæ testudinis, nunc in media inter se concurrentes, haud secus q̃ stabili solo persultabant. Huic testudini simillima parti muri admota, cum armati superstantes subissent, propugnatoribus muri fastigio altitudinis æquabantur: depulsisque iis, in vrbē duorum signorum milites transcenderunt. Id tantum dissimile fuit, q in fronte extrema, & ex lateribus, soli non habebant super capita elata scuta, ne nudarent corpora: sed prætecta pugnatium more. ita nec ipsos tela ex muro missa subeunteis læserunt, & testudini iniecta imbris in modum lubrico fastigio innoxia ad imum labebantur. Et C O S. capta iam Heraclea castra eò promouit, tan-

B quam Dium, atque inde summoto rege, in Pieriam etiam progressurus. Sed hyberna iam præparans, vias commeatibus subuehendis ex Thessalia muniri iubet, & eligi horreis opportuna loca, tectáque ædificari vbi diuersari portantes commeatus possent. Perseus tandem pauore eo quo attonitus fuerat, recepto animo, mallet imperiis suis non obtemperatum esse, cum trepidans gazam in mare deiici Pellæ, Thessalonicæ naualia iusserat incendi. Andronicus Thessalonicam missus traxerat tempus, id ipsum quod accidit, pœnitentiæ relinquēs locum. incautior Nicias Pellæ proiiciendo pecuniæ partem, quod fuerat nactus: sed in rem emendabilem visus lapsus esse, q per vrinatores omne fermè extractum est. tantúsque pudor regi pauoris eius fuit, vt vrinatores clam interfici iusserit: deinde Andronicum quoque & Nician, ne quis tam dementis imperii conscius existeret. Inter hæc C. Martius cum classe ab Heraclea Thessalonicam profectus, & agrum pluribus locis expositis per littora armatis late vastauit: & procurrentes ab vrbe secundis aliquot prœliis trepidos intra mœnia compulit. iámque ipsi vrbi terribilis erat,

C cum dispositis omnis generis tormentis non vagi modò circa muros temere appropinquantes, sed etiam qui in nauibus erant, saxis tormento emicantibus percutiebantur. Reuocatis igitur in naues militibus, omissáque Thessalonicæ oppugnatione, Aeniam inde petunt. X V millia passuum ea vrbs abest, aduersus Pydnam posita, fertili agro. Peruastatis finibus eius legentes oram Antigoneam perueniunt. ibi egressi in terram primò & vastarunt agros passim, & aliquantum prædæ contulerunt ad naues. dein palatos eos adorti Macedones mixti pedites equitésque, fugientes effuse ad mare persecuti, D fermè occiderunt, & non minus ceperūt. nec aliud quàm vltima necessitas, cum recipere se tutò ad naues prohiberentur, animos militum Romanorum simul desperatione alia salutis, simul indignitate iritauit. redintegrata in littore pugna est. adiuuere & qui in nauibus erant. Ibi Macedonum ducenti fermè cæsi, par numerus captus. Ab Antigonea classis profecta ad agrum Pallenensem, exscensionem ad populandum fecit. Finium is ager Cassandrensium erat, longe fertilissimus omnis oræ quam prætervecti fuerant.

D Ibi Eumenes rex X X tectis nauibus ab Elea profectus obuius fuit, & quinque missæ à Prusia rege tectæ naues. Hac virium accessione animus creuit prætori vt Cassandream oppugnaret. Condita est à Cassandro rege in ipsis faucibus quæ Pallenensem agrum cæteræ Macedoniæ iungunt, hinc Toronaico, hinc Macedonico septa mari. Eminet nanq; in altum lingua in qua sita est: nec minus quàm in altum magnitudine Atho mons excurrit, obuersa in regionē Magnesiæ duobus imparibus promontoriis: quorum maiori Posideum est nomen, minori Canastreum. Diuisis partibus oppugnare adorti. Romanus ad Clitas quas vocant, munimenta ceruis etiam obiectis vt viam intercluderet, à Macedonico ad Toronaicum mare perducit. ab altera parte Euripus est. inde Eumenes oppugnabat. Romanis in fossa complenda, quam nuper obiecerat Perseus, plurimum erat laboris. Ibi quærenti Pr. quia nusquam cumuli apparebant, quò regesta è fossa terra foret, monstrati sunt fornices, non ad eandem crassitudinem qua veterem murum, sed simplici laterū ordine structos esse. Consiliū igitur cepit, transfosso parie-

E te iter in vrbem patefacere. Fallere autem ita se posse, si muros à parte alia scalis adortus, tumultu iniecto in custodiam eius loci propugnatores vrbis auertisset. Erant in præsidio Cassandreæ præter non contemnendā iuuentutem oppidanorum D C C C Agrianes, & M M Penestarum Illyriorum à Pleurato inde missi, bellicosum vtrunq; genus. His tuentibus muros, cum subire Romani summa vi niterentur, momento temporis parietes fornicum perfossi vrbem patefecerunt. quod si qui irrupere, armati fuissent, extemplo cepissent. Hoc vbi perfectum esse opus militibus nunciatum est, clamorē alacres gaudio repente tollunt, aliis parte alia in vrbem irrupturis. Hosteis primū admiratio cepit, quidnam sibi repentinus clamor vellet. Postquā patere vrbem accepere præfecti præsidii, Pytho, & Philippus Proco, qui occupasset aggredi, opus fa-

ctum esse rati, cum valida manu Agrianũ Illyriorúmque erumpunt: Romanósq;, qui alii aliunde coibant, conuocabantúrq; vt signa in vrbẽ inferrent, incõpositos atque inordinatos fugant persequuntúrq; ad fossam: in qua cõpulsos ruina cumulant. D C fermè ibi interfecti, omnésq; propè qui inter murũ fossámq; deprensi erant, vulnerantur. Ita suo ipse conatu perculsus prætor, segnior ad alia factus consilia erat: & ne Eumeni quidem simul à mari simul à terra aggredienti, quidquã satis procedebat. Placuit igitur vtrique, custodiis firmatis ne quod præsidiũ ex Macedonia intromitti posset, quoniam vis aperta non processisset, operibus mœnia oppugnare. Hæc parantibus his, X regii lembi ab Thessalonica cum delectis Gallorum auxiliaribus missi, cum in salo stantes hostiũ naues conspexissent, ipsi obscura nocte simplici ordine q̃ poterant proxime littus tenentes, intrarunt vrbem. Huius noui præsidii fama absistere oppugnatione simul Romanos regémque coegit. circunuecti promontorium ad Toronem classem appulerunt. Eam quoque oppugnare adorti, vbi valida defendi manu animaduerterunt, irrito incepto Demetriadem petunt. Ibi cum appropinquantes repleta mœnia armatis vidissent, prætervecti ad Iolcon classem appulerunt, inde agro vastato Demetriadẽ quoque aggressuri. Inter hæc & C O S. ne segnis sederet tantũ in agro hostico, M. Popiliũ cum V millibus militũ ad Melibœam vrbem oppugnandã mittit. Sita est in radicibus Ossæ montis, qua parte in Thessaliã vergit, opportune imminens super Demetriadem. Primus aduentus hostium perculit incolas loci: collectis deinde ex necopinato pauore animis, discurrũt armati ad portas ac mœnia quà suspecti aditus erant: spémque extemplo inciderunt capi primo impetu posse. Obsidio igitur parabatur, & opera oppugnationum fieri cœpta. Perseus cum audisset simul Melibœam à consulis exercitu oppugnari, simul classem Iolci stare, vt inde Demetriadẽ aggrederetur: Euphranorem quendam ex ducibus cum delectis duobus millibus Melibœam mittit. eidem imperatum, vt si à Melibœa submouisset Romanos, Demetriadem prius occulto itinere intraret, quàm ab Iolco ad vrbem castra mouerent Romani. & ab oppugnatoribus Melibœæ cum in superioribus locis repente apparuisset, cum trepidatione multa relicta opera sunt, ignísque iniectus. ita à Melibœa abscessum est. Euphranor soluta vnius vrbis obsidione, Demetriadem extemplo ducit. Nec tum mœnia modò, sed agros etiam confiderunt se à populationibus tueri posse. & eruptiones in vagos populatores non sine vulneribus hostium factæ sunt. Circunuecti tamen mœnia sunt Pr. & rex, situm vrbis contemplantes, siqua parte tentare aut opere aut vi possent. Fama fuit, per Cydantem Cretensem, & Antimachum qui Demetriadi præerat, tractatas inter Eumenen & Persea conditiones amicitiæ. ab Demetriade certe abscessum est. Eumenes ad consulem nauigat: gratulatus quòd prospere Macedoniam intrasset, Pergamum in regnum abit. Martius Figulus prætor parte classis in hyberna Sciathum missa, cum reliquis nauibus Oreum Bœotiæ petit: eam vrbem aptissimam ratus vnde exercitibus qui in Macedonia quíque in Thessalia erant, mitti commeatus possent. De Eumene rege longe diuersa tradunt. Si Valerio Antiati credas, nec classe adiutum ab eo prætorem esse, cum sæpe eum literis accersisset, tradit: nec cum gratia ab consule profectum in Asiam, indignatum quòd vt iisdem castris tenderet, permissum non fuerit: ne vt equites quidem Gallos quos secum adduxerat, relinqueret, impetrari ab eo potuisse. Attalum fratrem eius & remansisse apud consulem: & sinceram eius fidem æquali tenore, egregiámque operam in eo bello fuisse. Dum bellum in Macedonia geritur, legati transalpini ab regulo Gallorum (Balanos ipsius traditur nomen, gentis ex qua fuerit non traditur) Romam venerunt, pollicentes ad Macedonicum bellum auxilia. Gratię ab Senatu actæ, muneráque missa, torquis aureus duo pondo, & pateræ aureæ quatuor pondo, equus phaleratus, armáque equestria. Secundum Gallos Pamphyli legati coronam auream ex X X millibus Philippiorum factam in curiam intulerunt: petentibúsque iis vt id donum in cella IO V I ponere, & sacrificare in Capitolio liceret, permissum: benignéque amicitiam renouare volentibus legatis responsum, & binûm millium æris singulis missum munus. Tum ab rege Prusia, & paulò pòst ab Rhodiis, de eadem re longe aliter differentes legati auditi sunt. vtraq; legatio de pace reconcilianda cum rege Perseo egit. Prusiæ preces magis quàm postulatio fuere, profitentis & ad id tempus se cum Romanis stetisse, & quoad bellum foret, staturum. Cæterum cum ad se à Perseo legati venissent de finiendo cum Romanis bello, & iis pollicitum deprecatorem apud senatum futurum, petere, si possent inducere in animum, vt finiant iram: se quoque in gratia reconciliatæ pacis posse vti. Hæc regii legati. Rhodii superbe commemoratis erga P R beneficiis, & penè victoriæ vtrique de Antiocho rege, maiore parte à se vindicata, adiecerunt: cum pax inter Macedonas Romanósque esset, sibi amicitiam cum rege Perseo cœptam. eam se inuitos, nullo eius in se merito, quoniam ita Romanis visum sit in societatem se belli trahere,

A here,intetrupisse.Tertium se annum multa eius incómoda belli sentire:mari interclúso inopia insulam premi,amissis maritimis vectigalibus atque cómeatibus.Cum id vltra pati non possent,legatos alios ad Persea in Macedoniam misisse, qui ei denunciarent,Rhodiis placere pacē eum componere cum Romanis: se Romam eadem nunciatum missos: per quos stetisset quo minus belli finis fieret,aduersus eos quid sibi faciundum esset,Rhodios consideraturos esse. Ne nunc quidem hæc sine indignatione legi audiri ve posse certum habeo : inde existimari potest qui habitus animorū audientibus ea patribus fuerit.Claudius nihil responsum author est: tantum S C recitatū,quo Caras & Lycios liberos esse iuberet P R:literásque extemplo ad vtranq; gentem scirent indicatum mitti.Qua audita re,principem legationis,cuius magniloquentiam vix curia paulò antè ceperat,corruisse.Alii responsum esse tradunt: P R & principio eius belli haud vanis authoribus compertum habuisse, Rhodios cum Perseo rege aduersus Remp.suam

B occulta consilia iniisse:& si id antè dubium fuisset,legatorum pauloante verba ad certum redegisse:& plerunque ipsam se fraudem,etiam si initio cautior fuerit,detegere. Rhodios nuncio in orbe terrarū arbitria belli pacisque agere: deorum nutu arma sumpturos positurósque Romanos esse.Iam non deos fœderum testeis, sed Rhodios habituros. Itá ne tandem iis pareatur, exercitúsque de Macedonia deportentur? Visuros esse quid sibi faciundum sit. quid Rhodii visuri sint,ipsos scire: populum certe Romanum deuicto Perseo,quod propediem sperent fore,visurum vt pro meritis cuiusque in eo bello ciuitatis gratiam dignam referat. Munus tamē legatis in singulos binûm millium æris missum est.quod ii non acceperunt. Literæ deinde recitatæ Q.Martii consulis sunt, quemadmodum saltu superato in Macedoniam transisset. Ibi & ex aliis locis commeatus rempublicam prospectos in hyemem habere, & ab Epirotis X X millia modiûm tritici, X hordei sumpsisse, vt pro eo frumento pecunia Romæ legatis eorum curaretur. Vestimenta militibus ab Roma mittenda esse: equis C C fermè opus esse, maxime

C Numidis, nec sibi in his locis vllam copiam esse.S C.vt ea omnia ex literis consulis fierent, factum est.C. Sulpitius Pr. V I M togarum, X X X tunicarum,& equos,deportanda in Macedoniam,præbendáque arbitratu consulis locauit: & legatis Epirotarum pecuniam pro frumento soluit. Et Onesimum Pythonis filium nobilem Macedonem in senatum introduxit. Is pacis semper author regi fuerat, monuerátque, sicut pater eius Philippus institutum vsque ad vltimum vitæ diem seruabat quotidie bis in die fœderis icti cum Romanis perlegendi, vt eum morem si non semper,crebro tamen vsurparet. Postquam deterrere eum à bello nequiit, primò subtrahere sese per alias atque alias caussas,ne interesset iis quæ non probabat,cœpit:postremò cum suspectum se esse cerneret,& proditionis interdum crimine insimulari, ad Romanos transfugit:magnóq; vsui consuli fuit.Ea introductus in curiā cum memorasset,senatus in formulam sociorum eum referri iussit:locum lautia præberi:agri Tarentini, qui publicus populi Romani esset,ducenta iugera dari,& ædes Tarenti emi. vti ea curaret, C. Decimio prætori

D mandatum.Censores censum Idibus Decembribus seuerius quàm antè habuerunt : multis equi adempti,inter quos P.Rutilio,qui tribunus pl.eos violenter accusarat:tribu quoque is motus, & operarius factus ad opera publica facienda . Cum eis dimidium ex vectigalibus eius anni attributum ex S C à quæstoribus esset: Tib. Sempronius ex ea pecunia quæ ipsi attributa erat,ædes P.Africani pone Veteres ad Vortumni signum, laneásque & tabernas coniunctas in publicum emit,basilicámque faciendam curauit, quæ postea Sempronia appellata est. Iam in exitu annus erat, & propter Macedonici maxime belli curam in sermonibus homines habebant,quos in annum consules ad finiendum tandem id bellum crearent. Itaq; S C factum est,vt Cn.Seruilius primo quoque tempore ad comitia habenda veniret. S C Sulpitius Pr.ad consulem post paucos dies recitauit,quibus ante diem in vrbem venturum. & C O S. maturauit : & comitia eo die qui dictus erat, sunt perfecta. Consules creati L. Aemylius Paulus iterum,septimodecimo anno postquam primò C O S. fuerat, & C. Licinius Crassus. Prætores

E postero die facti, Cn. Bæbius Pamphilus, L. Anicius Gallus, Cn. Octauius, P. Fonteius Balbus, M Ebutius Helua, C. Papirius Carbo. Omnia vt maturius agerentur, belli Macedonici stimulabat cura.Itaque designatos extemplo sortiri placuit prouincias, vt veri Macedonia consuli,cuique prætori classis venisset,sciretur: vt iam inde cogitarent pararéntque quæ bello vsui forent , senatúmque consulerent, siqua re consulto opus esset. Latinas,vbi magistratum iniissent, quod per religiones posset, primo quoque tempore fieri placere,neque consulem cui eundum in Macedoniam esset,teneri. His decretis,consulibus Italia & Macedonia, prætoribus præter duas iurisdictiones in vrbe, classis, & Hispania, & Sicilia, & Sardinia prouinciæ nominatæ sunt. Consulum Aemilio Macedonia , Licinio Italia euenit. Prætores Cn. Bæbius

vrbanam, L. Anicius peregrinam, & si quò senatus censuisset, Cn. Octauius classem, P. Fonteius Hispaniam, M. Ebutius Siciliam, C. Papirius Sardiniam est sortitus. Extemplo apparuit omnibus non segniter id bellum L. Aemilium gesturum, præterquam quòd alius vir erat, etiam quòd dies noctesq; intentus ea sola quæ ad id bellum pertinerent, animo agitabat. Iam omniũ primum à senatu petit, vt legatos in Macedoniam mitterent ad exercitus visendos, classémq;, & comperta referenda, quid aut terrestribus aut naualibus copiis opus est. Præterea vt explorarent copias regias quantum possent, quáque prouincia nostra, quà hostium foret: vtrum intra saltus castra Romani haberent, an iam omnes angustiæ exuperatæ, & in æqua loca peruenissent: qui fideles nobis socii, qui dubii, suspensǽq; ex fortuna fidei, qui certi hostes viderentur: quanti præparati commeatus, & vnde terrestri itinere, vnde nauibus supportarentur: quid ea æstate terra marique rerum gestarum esset: ex his bene cognitis certa in futurum consilia capi posse ratus. Senatus Cn. Seruilio COS. negocium dedit, vt is in Macedoniam quos L. Aemilio videretur, legaret. Legati biduo pòst profecti, Cn. Domitius Aenobarbus, A. Licinius Nerua, L. Bæbius. Bis in exitu anni eius lapidatum esse nunciatum est, in Romano agro, simul in Veientibus. nouendiale sacrum factum est. Sacerdotes eo anno mortui sunt, P. Quintilius Varus flamen Martialis, & M. Claudius Marcellus Xuir, in cuius locum Cn. Octauius suffectus. Et iam magnificentia crescente notatum est, ludis Circensibus P. Cornelii Scipionis Nasicæ, & P. Lentuli ædilium curulium LXIII africanas, & XL vrsos & elephantos lusisse. L. Aemilio Paulo, C. Licinio COSS. Idibus Martiis principio insequentis anni cum in expectatione patres fuissent, maxime quidnam consul de Macedonia cuius ea prouincia esset, referret, nihil se habere Paulus quod referret, cum nondum legati redissent, dixit. Cæterum Brundisii legatos iam esse, bis ex cursu Dyrrhachium eiectos. Cognitis mox, quæ nosci prius in rem esset, relaturum: id fore intra perpaucos dies. Et ne quid profectionem suam teneret, pridie Idus Apriles Latinis esse constitutam diem. Sacrificio rite perfecto, se & Cn. Octauium simul senatus censuisset exituros esse: C. Licinio collegæ suo fore curæ se absente, vt siqua parari mittive ad id bellum opus sit, parentur mittantúrque. Interea legationes exterarum nationum audiri posse. Sacrificio rite perfecto, primi Alexandrini legati ab Ptolemæo & Cleopatra regibus vocati sunt. Sordidati, barba & capillo promisso, cum ramis oleæ ingressi curiam procubuerunt: & oratio quàm habitus fuit miserabilior. Antiochus Syriæ rex, qui obses Romæ fuerat: per honestam speciem maioris Ptolemæi reducendi in regnum, bellum cum minore fratre eius, qui tum Alexandriam tenebat, gerens: & ad Pelusium nauali prælio victor fuerat, & tumultuario opere ponte per Nilum facto transgressus cum exercitu, obsidione ipsam Alexandriam tenebat: nec procul abesse quin potiretur regno opulentissimo, videbatur. Ea legati querentes orabant senatum vt opem regno regibúsque amicis imperio ferrent. Ea merita PR in Antiochum, eam apud omnes reges gentésque authoritatem esse, vt si legatos misissent qui denunciarent non placere senatui sociis regibus bellum fieri: extemplo absccessurus à mœnibus Alexandriæ, abductirúsque exercitum in Syriam esset. Quod si cunctentur facere, breui extorres regno Ptolemæum & Cleopatram Romam venturos cum pudore quodam PR, quòd nullam opem in vltimo discrimine fortunarum tulissent. Moti patres precibus Alexandrinorum, extemplo C. Popilium Lenatem, & C. Decimium, & C. Hostilium, legatos ad finiendum inter reges bellum miserunt. Prius Antiochum, dein Ptolemæum adire iussi, & nunciare, ni absistatur bello, per vtrum stetisset, eum non pro amico nec pro socio habituros esse. His intra triduum simul cum legatis Alexandrinis profectis, legati ex Macedonia Quinquatribus vltimis adeo expectati venerunt, vti nisi vesper esset, extemplo senatum vocaturi consules fuerint. Postero die senatus fuit, legatiq; auditi sunt. Ii nunciãt, maiore periculo quàm emolumento exercitum per inuios saltus in Macedoniam inductum. Pieriam, quò processisset, regem tenere: castra castris propè ita collata esse, vt flumine Enipeo interiecto arceantur: neque regem pugnandi potestatem facere, nec nostris vim ad cogendum esse: hyemem etiam asperam rebus gerendis interuenisse: in ocio militem ali, nec plus quàm VI frumentum habere. Macedonum dici XXX millia armatorum esse. Si Ap. Claudio circa Lycnidum satis validus exercitus foret, potuisse ancipiti bello distinere regem: nunc & Appium, & quod cum eo præsidii sit, in summo periculo esse, nisi propere aut iustus exercitus eò mittatur, aut illi inde deducantur. Ad classem se ex castris profectos, sociorum naualium partem morbo audisse absumptam, partem, maxime qui ex Sicilia fuerint, domos suas abisse, & homines nauibus deesse: qui sint, neq; stipendiũ accepisse, neque vestimenta habere. Eumenen, classémque eius, tanquam vento allatas naues, sine caussa & venisse, & abisse: nec animum eius regis constare satis visum.

Sicut

A Sicut omnia de Eumene dubia, Attali egregiè constantem fidem nunciabant. Legatis auditis
tunc de bello referre sese L. Aemilius dixit. Senatus decreuit vt in octo legiones parem nume-
rum tribunorum cõsules & populus crearent. creari autem neminem eo anno placere, nisi qui
honorem gessisset. Tum ex omnibus Trr. mil. vti L. Aemilius in duas legiones in Macedoniam
quos eorum velit eligat, & vt solenni Latinarum perfecto, L. Aemilius C O S. Cn. Octauius Pr.
cui classis obtigisset, in prouinciam proficiscantur. Additus est his tertius L. Anicius Pr. cuius
inter peregrinos iurisdictio erat. Eum in prouinciam Illyricum circa Lycnidum Ap. Claudio
succedere placuit. Delectus cura C. Licinio consuli imposita. is V I I millia ciuium Romano-
rum & equites C C scribere iussus, & sociis nominis Latini septem millia peditum imperare,
C C C C equites, & Cn. Seruilio Galliam obtinenti prouinciam literas mittere, vt D C equi-
tes conscriberet. hunc exercitum ad collegam primo quoq; tempore mittere in Macedoniam
B iussus, neq; in ea prouincia plus quàm duas legiones esse. eas repleri, vt sena millia peditum,
trecenos haberēt equites. cæteros equites peditesq; in præsidiis disponi. Qui eorum idonei ad
militandum non essent, dimitti. X præterea millia peditum imperata sociis, & D C C C equi-
tes. Id præsidii additum Anicio præter duas legiones, quas portare in Macedoniam est iussus,
quina millia peditum, & ducenos habentes, trecenos equites. & in classem V millia naualium
sociûm sunt scripta. Licinius consul duabus legionibus obtinere prouinciam iussus, eò addere
sociorum X millia peditũ, & D C equites. S C C perfectis L. Aemilius C O S. è curia in con-
„ cionem processit, orationémq; talem habuit. Animaduertisse videor Quirites, maiorem mihi
„ sortito Macedoniam prouinciam gratulationem factam, quàm cum aut consul essem consa-
„ lutatus, aut quo die magistratum inissem: neq; id ob aliam caussam, quàm quia bello in Mace-
„ donia, quod diu trahitur, existimastis dignũ maiestate P R exitum per me imponi posse. deos
„ quoque huic fauisse sorti spero, eosdémq; in rebus gerendis affuturos esse. Hæc partim opinari,
C partim sperare possum. Illud affirmare pro certo habeo audeóque, me omni ope adnisurum
„ esse, ne frustra vos hanc spem de me conceperitis. Quæ ad bellum opus sunt, & senatus decre-
„ uit, & (quoniam extemplo proficisci placet, neque ego in mora sum) C. Licinius collega, vir
„ egregius, æque enixe parabit ac si ipse id bellum gesturus esset. Vos quæ scripsero senatui aut
„ vobis, credite. rumores credulitate vestra ne alaris, quorum author nemo extabit. Nam nunc
„ quidem quod vulgò fieri hoc præcipuè bello animaduerti, nemo tam famæ contemptor est,
„ cuius non debilitari animus possit. In omnibus circulis, atque etiam (si diis placet) in conui-
„ uiis sunt qui exercitus in Macedoniam ducant, vbi castra locanda sint sciant, quæ loca præsi-
„ diis occupanda, quãdo aut quo saltu intranda Macedonia, vbi horrea ponenda, quà terra mari
„ subuehantur commeatus, quando cum hoste manus conserendæ, quando quiescẽdum sit. Nec
„ quid melius faciendum sit, modò statuunt, sed quidquid aliter quàm ipsi censuere, factum est,
„ consulem veluti dicta die accusant. Hæc magna impedimẽta res gerentibus sunt. Neq; enim
D omnes tam firmi & constantis animi contra aduersum rumorem esse possunt, quàm Fabius
„ fuit, qui suum imperium minui per vanitatem populi maluit, quàm secunda fama male rem
„ gerere. Non sum is qui non existimem admonendos duces esse, imò eum qui de sua vnius sen-
„ tentia omnia gerat, superbum iudico magis quàm sapiẽtem. Quid ergo est? Primùm à pruden-
„ tibus, & propriè rei militaris peritis, & vsu doctis monendi imperatores sunt: deinde ab his
„ qui intersunt gerendis loco, qui hostem, qui temporum opportunitatem vident, qui in eodem
„ velut nauigio participes sunt periculi. Itaque si quis est qui quod è Rep. sit, suadere se mihi in
„ eo bello quod gesturus sum, confidat, ne deneget operam Reip. & in Macedoniam mecum ve-
„ niat: naue, equo, tabernaculo, viatico etiam à me iuuabitur. Si quem id facere piget, ocium vr-
„ banum militiæ laboribus præoptat, è terra ne gubernauerit. Sermonum satis ipsa præbet vrbs.
„ loquacitatem suam contineat, nos castrensibus consiliis contentos futuros esse sciat. Ab hac
concione, Latinis quæ pridie Calend. April. fuerunt, in monte sacrificio rite perpetrato, pro-
E tinus inde & C O S. & Pr. Cn. Octauius in Macedoniam profecti sunt. Traditum est memo-
riæ, maiore quàm solita frequentia prosequentium consulem celebratum, ac propè certa spe
ominatos esse homines, finem esse Macedonico bello, maturúmq; reditũ cum egregio trium-
pho consulis fore. Dum hæc in Italia geruntur, Perseus quod iam inchoatũ perficere, quia im-
pensa pecuniæ facienda erat, non inducebat in animum, vt Gentium Illyriorũ regem sibi ad-
iungeret: hoc postquam intrasse saltum Romanos, & adesse discrimen vltimum belli animad-
uertit, non vltra differendum ratus, cum per Hippiam legatum C C C argenti talenta pactus
esset, ita vt obsides vltro citroq; darentur, Pantaucum misit ex fidissimis amicis ad ea perfi-
cienda. Medeone Labeatidis terræ Pantaucus regi Illyrio occurrit. ibi & iusiurandum ab rege

A pedes quinos,mille dux eorum.Venientibus his Perseus ab Enipeo ex castris profectus obuiã
cum dimidia copiarum parte,denunciare per vicos vrbésq; quæ viæ propinquæ sunt cœpit,
vt commeatus expedirent,frumenti vini pecorum vt copia esset.Ipse eques phalerásque & sa-
gula donum principibus ferre,& parum auri quod inter paucos diuideret, multitudinem cre-
dens trahi spe posse.Ad Almanam vrbem peruenit,& in ripa fluminis Axii posuit castra.circa
Desudabam in Mædica exercitus Gallorũ consederat, mercedem pactam opperiens.Eò mittit
Antigonum ex purpuratis vnum,qui iuberet multitudinem Gallorum ad Bylazora (Pæoniæ
is locus est)castra mouere,principes ad se venire frequentes.L X X V millia ab Axio flumine
& castris regis aberant.Hæc mandata ad eos cum pertulisset Antigonus,adiecissétq; per viam
quanta omnium præparata cura regis copia multitudini foret, quibúsque muneribus princi-
pes aduenientes vestis argenti equorúmque excepturus rex esset, de his quidem se coràm co-
B gnituros respondent. Illud quod præsens pepigissent,interrogant,ecquid aurum quod in sin-
gulos pedites equitésq; diuidendum esset,secum adduxisset? Cum ad id nihil responderetur,
» Clondicus regulus eorum,Abi,renuncia ergo,inquit,regi, nisi aurum obsidésque accepissent,
» nusquam inde Gallos longius vestigium moturos.Hæc relata regi cum essent,aduocato consi-
lio,cum quid omnes suasuri essent appareret, ipse pecuniæ quàm regni melior custos, institit
de perfidia & feritate Gallorum disserere.Multorum iam antè cladibus expertum,periculosum
esse tantam multitudinem in Macedoniam accipere, ne grauiores eos socios habeant,quàm
hostes Romanos.Quinque millia equitum sat esse,quibus & vti ad bellum possent,& quorum
multitudinem ipsi non timeant.Apparebat in omnibus mercedem multitudinis timere, nec
quidquam aliud:sed cum suadere consulenti nemo auderet, remittitur Antigonus qui nun-
ciaret,quinq; millium equitũ opera tantum vti regem,contemnere multitudinem aliã. Quod
vbi audiuere barbari,cæterorũ quidem fremitus fuit indignantiũ se frustra excitos sedibus suis:
C Clondicus rursus interrogat,ecquid ipsis quinq; millibus quod conuenisset numeraret. Cum
aduersus id quoq; misceri ambages cerneret,inuiolato fallaci nũcio(quod vix sperauerat ipse
posse contingere)retro ad Histrum,perpopulati Thraciã quà vicina erat viæ,redierunt.Quæ
manus quieto sedente rege ad Enipeum, aduersus Romanos Perræbiæ saltum in Thessaliam
traducta,non agros tantum nudare populando potuit,ne quos inde Romani cómeatus expe-
ctarent: sed ipsas excindere vrbes,tenente ad Enipeũ Perseo Romanos,ne vrbibus sociis opi-
tulari possent.Ipsis quoq; Romanis de se cogitandum fuisset,quãdò neq; manere amissa Thes-
salia vnde exercitus alebatur potuissent,neq; progredi,cum ex aduerso castra Macedonũ,* qui
ea pependerant spe,haud mediocriter debilitauit.Eadem auaritia Gentium regem sibi aliena-
uit.Nam cum C C C talenta Pellæ missis à Gentio numerasset,signare eos pecuniã passus est.
Inde X talenta ad Pantaucum missa,eáq; præsentia dari regi iussit,reliquã pecuniam signatã
Illyriorum signo portantibus suis præcipit paruis itineribus veherent:dein cum ad finem Ma
D cedoniæ ventum esset,subsisterent ibi,ac nuncios ab se opperirentur.Gentius exigua parte pe-
cuniæ accepta,cum assidue Pantauco ad lacessendos hostili facto Romanos stimularetur, M.
Perpennam & L.Petilium legatos,qui tum forte ad eum venerant,in custodiã coniecit. Hoc
audito Perseus,contraxisse eum necessitates ratus ad bellum vtiq; cum Romanis,ad reuocan-
dum qui pecuniã portabat misit,velut nihil aliud agens,q̃ vt quanta maxima posset præda ex
victo Romanis reseruaretur.Et ab Eumene Eropon,ignotis quæ occulte acta erant,redit. De
captiuis actum esse & ipsi euulgauerãt,& Eumenes consulem vitandæ suspicionis caussa cer-
tiorem fecit.Perseus post reditum ab Eumene Eropontis spe deiectus,Antenorem & Callippũ
præfectos classis cum X L lembis(adiectæ ad hunc numerum quinq; pristes erant)Tenedum
mittit,vt inde sparsæ per Cycladas insulas naues,Macedoniam cum frumento petentes, tu-
tarentur.Cassandreæ deductæ naues,in portus primũ qui sub Atho móte sunt,inde Tenedum
placido mari cum traiecissent, stantes in portu Rhodias apertas naues Eudamúmq; præfectũ
E earũ,inuiolatas,atq; etiã benigne appellatos dimiserunt.Cognito deinde in latere altero quin-
quaginta onerarias suarũ,stantibus in ostio portus Eumenis rostratis quibus Damius præerat,
inclusas esse,circumuectus propere,ac summotis terrore hostium nauibus, onerarias,datis qui
prosequerentur X lembis,in Macedoniã mittit,ita vt in tutum prosecuti redirent Tenedum.
Nono pòst die ad classem iam ad Sigiũ stantem redierunt.Inde Subota (insula est interiecta
Eleæ & Atho) traiiciunt.Fortè postero die q̃ Subota classis tenuit, quinque & X X X naues
quas hippagogos vocant,ab Elea profectæ cum equitibus Gallis equisq; Phanas promontoriũ
Chiorum petebant,vnde transmittere in Macedoniã possent. Attalo ab Eumene mittebãtur.
Has naues per altum ferri cum ex specula signum datum Antenori esset, profectus à Subotis,

inter Erythrarum promontoriū Chiúmq; quà artissimum fretum est, iis occurrit. Nihil minus credere præfecti Eumenis, q̃ Macedonū classem in illo vagari mari. nunc Romanos esse, nunc Attalum aut remissos aliquos ab Attalo ex castris Romanis Pergamum petere. Sed cum iam appropinquantium forma lemborū haud dubia esset, & concitatio remorum, directæq; in se proræ, hosteis appropinquare apparuisset, tunc iniecta trepidatio est, cum resistendi spes nulla esset, inhabiliq; nauium genere, & Gallis vix quietem ferentibus in mari. Pars eorum qui propiores continenti littori erant, in Erythream enarunt, pars velis datis ad Chium naues eiecere, relictisq; equis effusa fuga vrbem petebant. Sed propius vrbem lembi accessúq; commodiore cum exposuissent armatos, partim in via fugientes Gallos adepti Macedones ceciderunt, partim ante portam exclusos (clauserant enim Chii portam) ignari qui fugerent aut sequerentur, D C C C fermè Gallorum occisi, C C viui capti, equi pars in mari fractis nauibus absumpti, partim neruos succiderūt in litore Macedones. X X eximiæ equos formæ cum captiuis, eosdē X lembos, quos antè miserat, Antenor deuehere Thessalonicā iussit, & primo quoq; tempore ad classem reuerti, Phanis se eos expectaturum. Triduum fermè classis ad vrbem stetit. Phanas inde progressi sunt, & spe celerius reuersis X lembis euecti Aegeo mari Delum traiecerūt. Dum hæc geruntur, legati Romani C. Popilius & C. Decimius, & C. Hostilius à Chalcide profecti tribus quinqueremibus Delum cum venissent, lembos ibi Macedonum X L, & V regis Eumenis quinqueremeis inuenerunt. Sanctitas templi insulæq; inuiolatos præstabat omnes. Itaque permixti Romaniq; & Macedones, & Eumenis nauales socii, in templo, inducias religione loci præbente, versabantur. Antenor Persei præfectus, cum aliquas alto præferri onerarias naues ex speculis significatum foret, parte lemborum ipse insequēs, parte per Cyclades disposita, præterq̃ si quæ Macedoniā peterent, omnes aut supprimebat, aut spoliabat naues: quibus poterat Popilius aut Eumenis naues, succurrebat: sed vecti nocte binis aut ternis plerunq; lembis Macedones fallebant. Per id ferè tempus legati Macedones Illyriiq; simul Rhodum venerunt, quibus authoritatem addidit, non lemborum modo aduentus passim per Cycladas atque Aegeum vagantium mare, sed etiam coniunctio ipsa regum Persei Gentiiq;, & fama cum magno numero peditum equitúmq; venientium Gallorum. Et iam cum accessissent animi Dioni ac Polyarato, qui Persei partium erant, non benigne modo responsum regibus est, sed palàm pronunciatum bello finem se authoritate sua impositūros esse. itaq; ipsi quoq; reges æquos adhiberent animos ad pacem accipiendam. Iam veris principium erat, nouiq; duces in prouinciā venerāt, C O S. Aemilius in Macedoniam, Octauius Oreum ad classem, Anicius in Illyricum, cui bellandum aduersus Gentium. Patre Pleurato rege Illyriorum, & matre Eurydica genitus, fratres duos Platorem vtroq; parente, Carauantium matre eadem natum habuit. Hoc propter ignobilitatem paternam minus suspecto, Platorem occidit, & duos amicos eius, Ettritum & Epicadum, impigros viros, quò tutius regnaret. Fama fuit Honuni Dardanorum principis filiam Etutam pacto fratri eum inuidisse, tāquam his nuptiis adiungenti sibi Dardanorū gentem. & similius id vero fecit ducta ea virgo. Platore interfecto grauis deinde dempto fratris metu popularibus esse cœpit. & violentiam insitam ingenio, intemperantia vini accendebat. Cæterū, sicut ante dictum est, ad Romanum incitatus bellum, Lissum omneis copias cōtraxit. X V M armatorū fuerunt. Inde fratre in Cauiorum gentem vi aut terrore subigendam cum mille peditibus & quinquaginta equitibus misso, ipse ad Bassaniam vrbem quinque millia ab Lisso ducit. Socii erant Romanorum, itaq; per missos nuncios prius tentati, obsidionem pati q̃ dedere sese maluerunt. Carauantium in Cauiis Durnium oppidum aduenientem benigne accepit, Carauantis altera vrbs exclusit. & cum agros eorum effuse vastaret, aliquot palati milites agrestiū concursu interfecti sunt. Iam & Ap. Claudius, adsumptis ad eum exercitum quem habebat, Bullianorū & Apolloniatiū & Dyrrhachinorū auxiliis, profectus ex hybernis circa Genusuum amnem castra habebat, audito fœdere inter Persea & Gentium, & legatorum violatorum iniuria accensus, bellum haud dubie aduersus eum gesturus. Anicius Pr. eo tēpore Apolloniæ auditis quæ in Illyrico gererentur, præmissisq; ad Appium literis, vt se ad Genusuum opperiretur, triduo & ipse in castra venit, & ad ea quæ habebat auxilia, Partinorum iuuentutis duobus millibus peditum, & equitibus C C. peditibus Epicadus, equitibus Agalsus præerat. Parabat ducere in Illyricum, maximè vt Bassanitas solueret obsidione. tenuit impetum eius fama lemborum vastantium maritimam oram. L X X X erant lembi authore Pantauco missi à Gentio ad Dyrrhachinorum & Apolloniatium agros populandos. Tum classis ad

* *

to eo tradiderunt se: deinceps & vrbes regionis eius idem faciebant, adiuuante inclinationem

animorum

A animorum clementia in omneis & iustitia prætoris Romani. Ad Scodrã inde ventũ est, id quod belli caput fuerat, nõ eò solum quòd Gentius eam sibi ceperat velut regni totius arcem, sed etiam quòd Labeatium gentis munitissima longe est, & difficilis aditu. Duo cingunt eam flumina, Clausala latere vrbis quod in orientem patet præfluẽs, Barbana ab regione occidentis ex Labeatide palude oriens. Hi duo amnes confluentes incidunt Oriundi flumini, quod ortum ex monte Scodro, multis & aliis auctum aquis mari Hadriatico infertur. Mons Scrodrus longe altissimus regionis eius, ab oriente Dardaniã subiectam habet, à meridie Macedoniam, ab occasu Illyricum. Quanquam munitum situ naturali oppidum erat, gensq; id tota Illyriorum & rex ipse tuebatur, tamen prætor Romanus, quia prima successerant prospere, fortunam totius rei principia secuturam esse ratus, & repentinum valiturum terrorem, instructo exercitu ad mœnia succedit. Quòd si clausis portis muros portarũmq; turreis dispositis arma-
B tis defendissent, vano cum incepto mœnibus pepulissent Romanos. Nunc porta egressi prælium loco æquo maiore animo cõmiserunt q̃ sustinuerunt. Pulsi enim, & fuga cõglobati, cum C C amplius in ipsis faucibus portæ cecidissent, tantum intulerunt terrorem, vt oratores extemplo ad prætorem mitteret Gentius Teuticum & Bellum principes gẽtis, per quos inducias peteret, vt deliberare de statu rerum suarum posset. Triduo in hoc dato, cum castra Romana quingentos fermè passus ab vrbe abessent, nauem conscendit, & flumine Barbano nauigat in lacum Labeatum, velut secretum locum petens ad cõsultandum: sed, vt apparuit, falsa spe excitus, Carauantium fratrem multis millibus armatorum actis ex ea regione in quam missus erat, aduentare. qui postq̃ euanuit rumor, tertio pòst die nauem eadem secundo amni Scodram demisit: præmissisque nunciis vt sibi appellandi prætoris potestas fieret, copia facta in castra venit. Et principium orationis ab accusatione stultitiæ orsus suæ, postremò ad preces lacrymásq; effusus, genibus prætoris accidens, in potestatem sese dedit. Primò bonum animũ habere
C iussus, ad cœnam etiam inuitatus, in vrbem ad suos rediit, & cum prætore eo die honorifice est epulatus: deinde in custodiam C. Cassio Tr. militum traditus, vix gladiatorio accepto X talentis ab rege rex, vt in eam fortunam recideret. Anicius Scodra recepta nihil prius quàm requisitos Petilium Perpennamq; legatos ad se duci iussit, quibus splendore suo restituto, Perpennam extemplo mittit ad comprehendendos amicos cognatósq; regis. qui Medeonem Labeatium gentis vrbem profectus, Etleuam vxorem cum filiis duobus Scerdilio Pleuratóq; & Carauantiũ fratrem Scodram in castra adduxit. Anicius bello Illyrico intra X X X dies perfecto, nuncium victoriæ Perpennam Romã misit, & post dies paucos Gentium regem ipsum cum parente coniuge ac liberis ac fratre aliisq; principibus Illyriorum. Hoc vnũ bellum prius perpetratum q̃ cœptum Romæ auditum est. Quibus diebus hæc agebantur, Perseus quoq; in magno terrore erat, propter aduentum simul Aemilii noui consulis, quem cum ingentibus minis aduentare audiebat, simul Octauii Pr. Nec minus terroris à classe Romana & periculo
D maritimæ oræ habebat. Thessalonicæ Eumenes & Athenagoras præerant cum paruo præsidio M M cetratorum. Eò & Androclen pręfectum mittit, iussum sub ipsis naualibus castra habere. Aeniam M equites cum Antigono misit ad tutandam maritimam oram, vt quocunque litore applicuisse naues hostium audissent, extemplo ferrent agrestibus opem. V M Macedonum missa ad præsidium Pythoi & Petræ, quibus præpositi erant Histiæus & Theogenes & Midon. His profectis ripam munire Enipei fluminis aggressus est, quia sicco alueo transiri poterat. Huic vt omnis multitudo vacaret, fœminæ ex propinquis vrbibus coactæ cibaria in castra afferebant, miles iussus ex propinquis syluis.

* *

postremò sequi se vtrarios ad mare, qđ minus C C C passus aberat, iussit, & in litore alios alibi modicis interuallis fodere. montes ingentis altitudinis spem faciebãt, eò magis, quia nullos apertos euergerent riuos, occultos continere latices, quorũ venæ in mare permanãtes vndæ
E miscerentur. Vix deducta summa arena erat, cũ scaturigines turbidæ primò & tenues emicare, dein liquidam multámq; fundere aquam velut deûm dono cœperunt. Aliquantũ ea quoq; res duci famæ & authoritatis apud milites adiicit. Iussis deinde militibus expedire arma, ipse cum tribunis primisq; ordinibus vadit ad contemplandos transitus, quà descensus facilis armatis, quà in vlteriorem ripam minimè iniquus ascensus esset. His satis exploratis, illa quoq; primũ vt ordine ac sine tumultu omnia in agmine ad nutum imperiúmq; ducis fierent, prouidit. Vbi omnibus simul pronunciaretur quod fieret, neq; omnes exaudirẽt, incerto imperio accepto alios ab se adiiciẽtes, plus eo quod imperatum sit, alios minus facere, clamores deinde dissonos oriri omnibus locis, & prius hostes q̃ ipsos quid paretur scire. Placere igitur, Tr. mili-

tum primo pilo legionis secretum edere imperium: illum & dein singulos proximo cuique in ordine centurioni dicere quid opus facto sit, siue à primis signis ad nouissimũ agmen, siue ab extremis ad primos perferendum imperium sit. Vigiles etiam nouo more scutum in vigiliam ferre vetuit. non enim in pugnam vigilem ire vt armis vtatur, sed ad vigilandum, vt cum senserit hostium aduentum, recipiat se, excitétque ad arma alios. Scuto præ se erecto stare galeatos: deinde vbi fessi sint, innixos pilo, capite super marginem scuti posito sopitos stare, vt fulgentibus armis procul conspici ab hoste possit, ipse nihil prouideat. Stationũ quoq; morem mutauit. armati omnes, & frenatis equis equites diem totũ perstabant. id cum æstiuis diebus vrente assiduo sole fieret, tot horarum æstu & languore ipsos equósq; fessos integri sæpe adorti hostes vel pauci plures vexabãt. Itaq; ex matutina statione ad meridiem decedi, & in postmeridianã succedere alios iussit. ita nunquam fatigatos recens hostis aggredi poterat. Hæc cum ita fieri placere concione aduocata pronunciasset, adiecit vrbanæ concioni conuenientem orationem, F G

„ Vnum imperatorẽ in exercitu prouidere & consulere quid agendum sit debere, nunc per se,
„ nunc cum iis quos aduocauerit in consilium. qui non sint aduocati, eos nec palàm nec secretò
„ iactare consilia sua. Militem hæc tria curare debere, corpus vt q̃ validissimum & pernicissimũ
„ habeat, arma apta, cibum paratũ ad subita imperia: cætera scire de se diis immortalibus & im-
„ peratori suo curæ esse. In quo exercitu milites cõsul & imperator rumoribus vulgi circumaga-
„ tur, ibi nihil salutare esse. Se, quod sit officium imperatoris, prouisurum, vt bene gerẽdæ rei oc-
„ casionem eis præbeat. illos nihil quod futurum sit quærere. vbi datum signum sit, tum milita-
„ rem operam nauare.

Ab his præceptis cõcionem dimisit, vulgò etiam veteranis fatentibus, se illo primùm die tanq̃ tirones quid agendum esset in re militari, didicisse. Non sermonibus tantum his, cum quanto assensu audissent verba consulis, ostenderunt, sed rerum præsens effectus erat. Neminem totis mox castris quietũ videres. acuere alii gladios, alii galeas bucculásq;, scuta alii loricásq; tergere, alii aptare corpori arma, expeririq; sub his membrorũ agilitatem, quatere alii pila, alii micare gladiis, mucronémq; intueri: vt facilè quis cerneret, vbi primùm cõserendi manũ cum hoste data occasio esset, aut victoria egregia, aut morte memorabili inituros bellum. Perseus quoq;, cum aduentu consulis simul & veris principio strepere omnia moueriq; apud hostes velut nouo bello cerneret, mota à Phila castra in aduersa ripa posita, nunc ad contemplanda opera sua circumire ducem, haud dubie transitus speculantem, H

* *

norum esse. Quæ res Romanis auxit animos, Macedonibus regique eorum haud mediocrem attulit terrorem. Et primò supprimere in occulto famam eius rei est conatus, missis qui Pantaucum inde venientem appropinquare castris vetarent: sed iam & pueri quidam visi ab suis erãt inter obsides Illyrios ducti: & quo quæq; accuratius curantur, eo facilius loquacitate regiorum ministrorum emanant. Sub idem tempus Rhodii legati in castra venerũt, cum iisdem de pace mandatis, quæ Romę ingentem iram patrum excitauere. Multo iniquioribus animis à castrensi cõsilio auditi sunt. Itaque cum alii præcipites sine responso agendos castris, pronunciauit post diem quintumdecimum se responsum daturum. Interim vt appareret quantum pacificãtium Rhodiorum authoritas valuisset, cõsultare de ratione belli gerendi cœpit. Placebat quibusdam & maximè maioribus natu, per Enipei ripam munitionésq; vim facere: cõfertis & vim facientibus resistere Macedonas non posse: ex tot castellis aliquãto altioribus ac munitioribus, quæ validis præsidiis insedissent, priore anno deiectos. Aliis placebat Octauiũ cum classe Thessalonicam petere, & populatione maritimæ oræ distringere copias regias, vt altero ab tergo se ostendente bello, circumactus ad interiorẽ partem regni tuendam, nudare aliqua parte transitus Enipei cogeretur. Ipsi natura & operibus inexuperabilis ripa videbatur, & præterquàm quòd tormenta vbique disposita essent, missilibus etiam melius & certiore ictu hosteis vti audierat. Aliò spectabat mens tota ducis, dimissóque consilio Perræbos mercatores Schœnum & Menophilum, notæ & fidei iam sibi & prudentiæ homines, accersitos secretò percunctatur quales ad Perræbiam transitus sint. Cum loca non iniqua esse dicerent, præsidiis autem regis obsideri, spem cepit, si nocte improuiso valida manu aggressus nec opinanteis esset, deiici præsidia posse. Iacula enim & sagittas & cætera missilia in tenebris, vbi quid petatur, procul prouideri nequeat, inutilia esse: gladio comminus geri rem in permixta turba, quo miles Romanus vincat. His ducibus vsurus, prætorem Octauium accersitum, exposito quid pararet, Heracleam cum classe petere iubet, & mille hominibus decem dierum cocta cibaria habere. Ipse P. Scipionem Nasicam, Q. Fabium Maximum filium suum cum quinq; delectis millibus Heracleam mittit, velut classem conscensuros ad maritimam oram interioris Macedoniæ, quod I K

in consilio

A in consilio agitatum erat, vastandam. Secretò indicatum cibaria his præparata ad classem esse, ne quid eos moraretur. Inde iussi duces itineris ita diuidere viam, vt quarta vigilia tertio die Pythoum adoriri possent. Ipse postero die, vt distineret regem ab circunspectu rerum aliarum, prima luce medio in alueo cum stationibus hostium prælium commisit: pugnatúmq; vtrinq; est leui armatura: nec grauioribus armis in tam inæquali alueo pugnari poterat. Descéfus ripæ vtriusque in alueum trecentorum fermè passuum erat, medium spacium torrentis alibi aliter cauati paulo plus quàm mille passus patebat. Ibi in medio, spectantibus vtrinque ex vallo castrorum hinc rege, hinc consule cum suis legionibus, pugnatum est. Missilibus procul regia auxilia melius pugnabant, comminus stabilior & tutior aut parma, aut scuto Ligustino Romanus erat. Meridie ferè receptui cani suis consul iussit. ita eo die diréptum prælium est, haud paucis vtrinque interfectis. Sole orto postero die, irritatis certamine animis etiam acrius concursum
B est: sed Romani, non ab his tantum cum quibus contractum certamen erat, sed multo magis ab ea multitudine quæ disposita in turribus stabat, omni genere missilium telorum ac saxis maximè vulnerabantur. Vbi propius ripam hostium subissent, tormentis missa etiam ad vltimos perueniebant. Multo pluribus eo die amissis, consul paulo serius recepit suos. Tertio die prælio abstinuit, digressus ad imam partem castrorum, veluti per deuexum in mare brachium transitum tentaturus. Perseus quod in oculis erat.

* *

anni post circumactum solstitium erat, hora diei iam ad meridiem vergebat, iter multo puluere & incalescente sole factum erat. lassitudo & sitis iam sentiebatur, & meridie instante magis accessurum vtrunque apparebat. Statuit sic affectos recenti atq; integro hosti non obiicere. Sed tantus ardor in animis ad dimicandum vtrinque erat, vt consuli non minore arte ad suos eludendos quàm ad hosteis opus esset. Nondum omnibus instructis, instabat tribunis
C militum vt maturarent instruere, circumibat ipse ordines, animos militum hortando in pugnam accendebat. Ibi primò alacres signum poscebant: deinde quantum increscerent æstus, & vultus minus vigentes, & voces segniores erant, & quidam incumbentes scutis nixiq; pilis stabant. Tum iam apertè primis ordinibus imperat, metarentur frontem castrorum, & impedimenta constituerent. Quod vbi fieri milites sensere, alii gaudere palàm, quòd fessos viæ labore, flagrantissimo æstu nó coegisset pugnare. Legati circa imperatoré ducesq; externi erant, inter quos & Attalus, omnes approbantes, cum pugnaturum consulem credebant. Neq; enim ne his cunctationem aperuerat suam. Tunc mutatione consilii subita cum alii silerent, Nasica vnus ex omnibus ausus est monere consulem, ne hostem quidem ludificatos priores imperatores. fugiendo certamen manibus emittere. vereri ne nocte abeat, sequendus maximo labore ac periculo in intima Macedoniæ, exercitúsq; sicut prioribus ducibus, per calles saltúsq; Macedonicorum montium vagando circumagatur. Se magnopere suadere, dum in campo patenti ho-
D stem habeat, aggrediatur, nec oblatam occasionem vincendi amittat. Consul nihil offensus libera admonitione tam clari adulescétis: & ego, inquit, animum istum habui Nasica, quem tu nunc habes: & quem ego nunc habeo, tu habebis. Multis belli casibus didici, quando pugnandum, quãdo abstinendum pugna sit. Non operæ sit stanti nunc in acie docere quibus de caussis hodie quiesse melius sit: rationes aliàs reposcito, nunc authoritate veteris imperatoris contentus eris. Conticuit adulescens, haud dubie videre aliqua impedimenta pugnæ consulem, quæ sibi non apparerent. Paulus postq̃ metata castra, impedimentáque collocata animaduertit, ex postrema acie triarios primos subducit, deinde principes, stãtibus in prima acie hastatis, si quid hostis moueret, postremò hastatos, ab dextro primùm cornu singulorum paulatim signorũ milites subtrahés. Ita pedites equitibus cum leui armatura ante acié hosti oppositis, sine tumultu abducti, nec antè quàm prima frons valli ac fossa perducta est, ex statione equites reuocati sunt. Rex quoq;, cum sine detrectatione paratus pugnare eo die fuisset, cõtentus quòd per
E hostem moram fuisse pugnæ scirent, & ipse in castra copias reduxit. Castris permunitis C. Sulpitius Gallus tribunus militum secundæ legionis, qui prætor superiore anno fuerat, consulis permissu ad concionem militibus vocatis pronunciauit, nocte proxima, ne quis id pro portento acciperet, ab hora secunda vsque ad quartam horam noctis lunam defecturam esse. Id quia naturali ordine statis temporibus fiat, & sciri antè & prædici posse. Itaque quemadmodum, quia certi solis lunæq; & ortus & occasus sint, nunc pleno orbe, nunc senescente exiguo cornu fulgere lunam non mirarentur: ita ne obscurari quidem, cum condatur vmbra terræ, trahere in prodigium debere. Nocte, quam pridie nonas Septembris insecuta est dies, edita hora luna cum defecisset, Romanis militibus Galli sapientia propè diuina videri, Mace-

donas vt triste prodigium occasum regni perniciémque gentis portendens mouit, nec aliter F
vates clamor vlulatúsque in castris Macedonum fuit, donec luna in suam lucem emersit. Po-
stero die tantus vtriq; ardor exercitui ad concurrendum fuerat, vt & regem & consulem suo-
rum quidam, quòd sine prælio discessum esset, accusarent. Regi prompta defensio erat, non
eò solum quòd hostis prior apertè pugnam detrectans in castra copias reduxisset: sed etiã quòd
eo loco signa constituisset, quo phalanx, quam inutilem vel mediocris iniquitas loci efficeret,
promoueri non posset. Consul ad id quòd pridie prætermisisse pugnandi occasionem vide-
batur, & locum dedisse hosti si nocte abire vellet, tunc quoq; per speciem immolandi terere vi-
debatur tempus, cum luce prima signum propositum pugnæ ad exeundum in aciem fuisset.

Tertia demum hora, sacrificio rite perpetrato, ad conciliũ vocauit, atq; ibi quod rei gerendę
tempus esset, loquendo & intempestiue consultando videbatur quibusdam extrahere: post ser-
mones tamen consul orationem habuit. P. Nasica egregius adulescens ex omnibus vnus qui- G
bus hesterna die pugnari placuit, denudauit mihi suũ consilium: idem postea, ita vt transisse in
sententiam meam videri posset, tacuit. Quibusdam aliis absentem carpere imperatorem, quàm
præsentem monere, melius visum est. & tibi P. Nasica, & quicunq; idem quod tu occultius sen-
serunt, nõ grauabor reddere dilatæ pugnæ rationem. Nam tantum abest vt me hesternæ quie-
tis pœniteat, vt seruatum à me exercitum eo consilio credam. In qua me opinione esse ne quis
sine caussa vestrum credat, recognoscat agedum mecũ, si videtur, q̃ multa pro hoste, & aduersus
nos fuerint. Iam omniũ primùm quantum numero nos præstent, neminem vestrum nec antè
ignorasse, & hesterno die implicatam intuenteis aciem, animaduertisse certum habeo. Ex hac
nostra paucitate quarta pars militũ præsidio impedimẽtis relicta erat: nec ignauissimũ quenq;
relinqui ad custodiam sarcinarũ scitis. Sed fuerimus omnes, paruum hoc tãdem esse credimus,
quòd ex his castris in quibus hac nocte mansimus, exituri in aciem hodierno aut summũ cra-
stino die, si ita videbitur, diis bene iuuãtibus sumus? Nihil ne interest, vtrum militem, quẽ neq; H
viæ labor hodie neq; operis fatigauerit, requietum integrũ in tentorio suo arma capere iubeas,
atq; in acie plenum viriũ vigentem & corpore & animo educas, an longo itinere fatigatũ, &
onere fessum, madentem sudore, ardentibus siti faucibus, ore atq; oculis repletis puluere, tor-
rentẽ meridiano sole, hosti obiicias recenti, quieto, qui nulla re antè consumptas vires ad præ-
lium adferat? Quis, prò deûm fidem, ita cõparatus vel iners atq; imbellis fortissimũ virum non
vicerit? Quid quod hostes per summũ ocium instruxerant aciem, reparauerant animos, stabant
cõpositi suis quisq; ordinibus: nobis tunc repente trepidandum in acie instruenda erat, & in-
compositis concurrendum? At Hercule aciem quidem inconditã inordinatámq; habuissemus,
castra munita, prouisam aquationem, tutum ad eam iter, præsidiis impositis, explorata circà o-
mnia: an nihil nostri habentes præter nudum campum in quo pugnaremus? Maiores vestri ca-
stra munita, portum ad omneis casus exercitus ducebant esse, vnde ad pugnã exirent, quò ia-
ctati tempestate pugnæ receptũ haberent. Ideo cum munimentis ea sepissent, præsidio quoque I
valido firmabant: quòd qui castris exutus erat, etiã si pugnando acie vicisset, pro victo habere-
tur. Castra sunt victori receptaculum, victo perfugium. Quàm multi exercitus, quibus minus
prospera pugnæ fortuna fuit, intra vallum cõpulsi, tempore suo interdum momento pòst eru-
ptione facta victorẽ hostem pepulerunt? Patria altera est militaris hæc sedes, vallúmq; pro mœ-
nibus: & tentoriũ suum cuiq; militi domus ac penates sunt. Sine vlla sede vagi dimicassemus,
vt quò victores nos reciperemus? His difficultatibus & impedimentis pugnæ illud opponitur,
Quid si hostis hac interposita nocte abisset, quantũ rursus sequendo eo penitus in vltimã Ma-
cedoniã exhauriendum laboris erat? Ego autem neq; mansurũ eum, neq; in aciem copias edu-
cturũ fuisse certum habeo, si cedere hinc statuisset. Quanto enim facilius abire fuit cum procul
abessemus, q̃ nunc cum in ceruicibus sumus? Nec falleret nos, nec interdiu nec nocte abeũdo.
Quid autẽ est nobis optatius, q̃ vt quorũ castra præalta fluminis ripa tuta, vallo insuper septa
ac crebris turribus, oppugnare adorti sumus, eos relictis munimentis agmine effuso abeunteis K
in patentibus cãpis ab tergo adoriamur? Hæ dilatæ pugnæ ex hesterno die in hodiernũ caussę
fuerunt. Pugnare enim & ipsi mihi placet: & ideo quia per Enipeum amnem septa ad hostem
via erat, alio saltu deiectis hostium præsidiis nouum iter aperui, neq; priusq̃ debellauero, absi-
stam. Post hanc orationem silentiũ fuit, partim traductis in sententiã eius, partim verentibus
nequicq̃ offendere in eo quod vtcunq; prætermissum reuocari non posset. Ac ne illo ipso qui-
dem die aut cõsule, aut rege, quòd nec fessos vt pridie ex via, neq; trepidanteis in acie instruẽ-
da, & vixdum cõpositos aggressurus erat: consule, quod in nouis castris nõ ligna, non pabulum
conuectũ erat, ad quæ petẽda ex propinquis agris magna pars militum è castris exierat, neutro

imperatorum

A imperatorum volente,fortuna quæ plus consiliis humanis pollet,contraxit certamen.Flumen erat haud magnum propius hostium castris,ex quo & Macedones & Romani aquabatur, præsidiis ex vtraq; ripa positis,vt id facere tutò possent. Duæ cohortes à parte Romanorum erant Marrucina & Peligna,duæ turmæ Samnitium equitũ,quibus præerat M.Sergius Sylus legatus: & aliud pro castris statiuum erat præsidiũ sub C.Cluuio legato tres cohortes Firmana Vestina Cremonẽsis,duæ turmæ equitum Placentina & Essernina.Cum ocium ad flumen esset neutris lacessentibus,hora circiter quarta iumentum è manibus curantiũ elapsum,in vlteriorem ripam effugit.Quod cum per aquam fermè genustenus altam tres milites sequerentur,Thraces duo id
* iumentum ex medio alueo in suam ripam trahentes:altero eorum occiso,receptóq; eo iumẽto ad stationem suorum se recipiebant. Octingentorum Thracum præsidium in hostiũ ripa erat: ex his pauci primò ægre passi popularem in suo conspectu cæsum,ad persequendos interfecto-
B res fluuium transgressi sunt:dein plures,postremò omnes,& cum præsidio

* *

prælium ducit. Mouebat imperii maiestas, gloria viri,ante omnia ætas,quòd maior L X annis iuuenum munia in parte præcipua laboris periculique capessebat.Interuallum quod inter cetratos & phalanges erat,impleuit legio,atque aciem hostium interrupit.A tergo cetratis erat, frontem aduersus clypeatos habebat:agl aspides appellabantur. Secũdam legionem L.Albinus consularis ducere aduersus leucaspidem phalangem iussus:ea media acies hostium fuit. In dextrum cornu,vnde circa fluuium commissum prælii erat,elephantes inducti,& ala sociorum:
„ & hinc primùm fuga Macedonum est orta. Nam sicut pleraque noua commenta mortalium
„ in verbis vim habent explendo,cum agi,non quemadmodum agantur,edisseri oportet,sine vl-
„ lo effectu euanescunt:ita tum elephanti in acie nomen tãtum sine vsu fuerant. Elephantorum impetum subsecuti sunt socii nominis Latini,pepulerúntque læuum cornu.In medio secunda
C legio immissa dissipauit phalangem:neq; vlla euidentior caussa victoriæ fuit,quàm quòd multa passim prælia erant, quæ fluctuantem turbarunt primò,deinde disiecerunt phalangem:cuius confertæ & intentis horrentis hastis intolerabiles vires sunt.Si carptim aggrediendo circũagere immobilem longitudine & grauitate hastam cogas,confusa strue implicantur:si vero aut ab latere,aut ab tergo aliquid tumultus increpuit,ruinæ modo turbantur:sicut tum aduersus cateruatim incurrentes Romanos & interrupta multifariã acie obuiam ire cogebantur:& Romani quacunque data interualla essent,insinuabant ordines suos.Qui si vniuersa acie in frontem aduersus instructam phalangẽ cõcurrissent,quod Pelignis principio pugnæ incaute congressis aduersus cetratos euenit,induissent se hastis,nec confertam aciem sustinuissent.Ceterum sicut peditũ passim cædes fiebant,nisi qui abiectis armis fugerunt:sic equitatus propè integer pugna excessit.Princeps fugæ rex ipse erat.iam à Pydna cum sacris alis equitũ Pellam petebat. confestim Cottocus sequebatur,Odrysarúmque equitatus.cæteræ quoque Macedonum alæ in-
D tegris abibant ordinibus:quia interiecta peditũ acies,cuius cædes victores tenebant,immemores fecerat sequendi equites.Diu phalanx à frõte à lateribus ab tergo cæsa est: postremò qui ex hostium manibus elapsi erant,inermes ad mare fugiẽtes,quidam aquam etiam ingressi,manus ad eos qui in classe erant tendentes,suppliciter vitam orabãt.& cum scaphas concurrere vndique ab nauibus cernerent,ad excipiendos sese venire rati,vt caperent potius quàm occiderẽt: longius in aquam quidam etiam natantes progressi sunt.Sed cum hostiliter è scaphis cæderentur,retro qui poterant nando repetentes terram, in aliam fœdiorem pestem incidebant. Elephanti enim ab rectoribus ad litus acti exuenteis obterebant elidebántque.Facile cõueniebat Romanis nunquam vna acie tantum Macedonũ interfectum. Cæsa enim ad X X millia hominum sunt,ad sex M qui Pydnam ex acie perfugerant,viui in potestatem peruenerunt:& vagi è fuga V M hominum capta.Ex victoribus ceciderũt non plus centum, & eorum multo maior pars Peligni:vulnerati aliquanto plures sunt.Quod si maturius pugnari cœptum esset,vt sa
E tis diei victoribus ad persequendum superesset,deletæ omnes copiæ forent:nũc imminens nox & fugientes texit, & Romanis pigritiem ad sequendum locis ignotis fecit. Perseus ad Pieriam syluam via militari frequẽti agmine equitum & regio comitatu fugit.Simul in syluam ventum est,vbi plures diuersæ semitæ erant,& nox appropinquabat,cum perpaucis maxime fidis via di uertit.Equites sine duce relicti alii aliã in ciuitates suas dilapsi sunt:perpauci inde Pellam celerius quàm ipse Perseus,quia recta expedita via ierant,peruenerunt.Rex ad mediam fermè noctem terrore & variis difficultatibus viæ vexatus est. In regia Perseo qui Pellæ præerat Euctus regiique pueri præsto erant:contra ea amicorum qui alii alio casu seruati ex prælio Pellam venerant,cum sæpe accersiti essent,nemo ad eum venit. Tres erant tantum cum eo fugæ comites,

Euander Cretensis, Neon Bœotius, & Archidamus Aetolus. Cum iis iam metuēs ne qui venire ad se abnuerent, maius aliquid mox auderent, quarta vigilia profugit. Secuti eum sunt admodū D Cretenses: petebat Amphipolim. sed nocte à Pella exierat, properans ante lucem Axium amnem traiicere, eum finem sequendi propter difficultatem trāsitus fore ratus Romanis. Consulem, cū se in castra victor recepisset, ne sincero gaudio frueretur, cura de minore filio stimulabat. P. Scipio is erat, Africanus & ipse postea deleta Carthagine appellatus, naturalis consulis Pauli, adoptione Africani nepos. Is septimūdecimum tunc annum agens, quod ipsum curam augebat, dum effuse sequitur hostes, in partem aliam turba ablatus erat: & serius cū redisset, tunc demum recepto sospite filio, victoriæ tantæ gaudium consul sensit. Amphipolim cū iam fama pugnę peruenisset, concursúsq; matronarum in templum Dianæ quam Tauropolon vocant, ad opem exposcendam fieret: Diodorus qui præerat vrbi, metuēs ne Thraces quorū duo millia in præsidio erant, vrbem in tumultu diriperent, ab subornato ab se per fallaciam in tabellarii speciem, literas in foro medio accepit. Scriptum in iis erat, ad Emathiam classem Romanā appulsam esse, agrósq; circà vexari: orare præfectos Emathiæ vt præsidium aduersus populatores mittat. His lectis hortatur Thracas, vt ad tuendam Emathiæ oram proficiscantur: magnā eos cædem prædámq; palatis passim per agros Romanis facturos. simul eleuat famā aduersæ pugnę: quæ si vera foret, alium super alium recentes ex fuga venturos fuisse. Per hanc caussam Thracibus ab legatis, simul transgressos eos Strymonem vidit, portas clausit. Tertio die Perseus q̄ pugnatū erat, Amphipolim venit: inde oratores cum caduceo ad Paulum misit. Interim Hippias & Midon & Pantaucus principes amicorum regis Berœam, quò ex acie confugerant, ipsi ad consulem profecti Romanis dedunt: hoc idem & aliæ deinceps metu perculsæ parabāt facere. COS. nunciis victoriæ Q. Fabio filio & L. Lentulo & Q. Metello cum literis Romam missis, spolia iacentis hostium exercitus peditibus concessit: equitibus prædam circuniecti agri, dum ne amplius duabus noctibus à castris abessent. Ipse propius mare ad Pydnā castra mouit. Berœa primùm, deinde Thessalonica & Pella, & deinceps omnis fermè Macedonia intra biduū dedita. Pydnæi qui proximi erant, nondum miserant legatos: multitudo incōdita plurium simul gentium, turbáque quæ ex acie fuga in vnum cōpulsa erat, consilium & consensum ciuitatis impediebat: nec clausæ modo portæ, sed etiam inædificatæ erant. Missi Midon & Pantaucus sub muros ad colloquium Solonis qui præsidio erat. per eum emittitur militaris turba, oppidū deditum militibus datur diripiendum. Perseus vna tantū spe Bisaltarum auxilii tentati, ad quos nequicquam miserat legatos, in concionem processit Philippum secum filium habēs, vt & ipsos Amphipolitanos, & equitum peditúmq;, qui aut semper secuti, aut fuga eodem delati erant, adhortando animos confirmaret. Sed aliquoties dicere incipientem cum lachrymæ præpedissent, quia ipse dicere nequiit, Euandro Cretensi editis quæ agi cum multitudine vellet, de tēplo descendit. Multitudo sicut ad conspectum regis fletúmq; tam miserabilem & ipsa ingemuerat lachrymauerátq;, ita Euandri orationē aspernabatur: & quidam ausi sunt media ex cōcione succlamare, Abite hinc, ne qui pauci superstumus, propter vos pereamus. Horū ferocia vocē Euandri clausit. Rex in domum se recepit, pecuniáq; & auro argentóq; in lembos qui in Strymone stabant delatis, & ipse ad flumen descendit. Thraces nauibus se cōmittere non ausi, domos dilapsi, & aliæ militaris generis turbæ: Cretenses spem pecuniæ secuti. & quoniam in diuidendo plus offensionum q̄ gratiæ erat, L talenta iis posita sunt in ripa diripienda. Ab hac direptione cum per tumultum naues conscenderent, lembū vnum in ostio amnis multitudine grauatum merserunt. Galipsum eo die, postero Samothracam quam petebant, perueniūt: ad duo millia talentûm peruecta eò dicuntur. Paulus per omnes deditas ciuitates dimissis qui præessent, nequa iniuria in noua pace victis fieret: retentisq; apud se caduceatoribus regis, P. Nasicam ignarus fugæ regis Amphipolim misit cum modica peditum equitúmq; manu, simul vt Sinticē euastaret, & ad omnes conatus regis impedimento esset. Inter hæc Meliboea à Cn. Octauio capitur diripitúrq;: ad Aeginium, ad quod oppugnandum Cn. Anicius legatus missus erat, CC eruptione ex oppido facta amissi sunt, ignaris Aeginiensibus debellatū esse. COS. à Pydna profectus cum toto exercitu die altero Pellam peruenit: & cum castra M passus inde posuisset, per aliquot dies ibi statiua habuit, situm vrbis vndique aspiciens, quam non sine caussa delectam esse regiā aduertit. Sita est in tumulo vergente in occidentem hybernum: cingunt paludes inexuperabilis altitudinis æstate & hyeme, quas restagnantes faciunt lacus. In ipsa palude quā proxima vrbi est, velut insula eminet aggeri operis ingentis imposita: qui & murum sustineat, & humore circunfusæ paludis nihil lædatur. Muro vrbis coniuncta procul videtur: diuisa est intermurali amni, & eadem ponte iuncta: vt nec oppugnante externo aditum ab vlla parte habeat, nec si

A quem ibi rex includat, vllum nisi per facillimæ custodiæ pontem effugium. Et gaza regia in eo loco erat: sed tum nihil præter C C C talenta, quæ missa Gentio regi deinde retenta fuerant, inuentum est. Per quos dies ad Pellam statiua fuerunt, legationes frequentes quæ ad gratulandum conuenerant, maxime ex Thessalia, auditæ sunt. Nuncio deinde accepto Persea Samothracam traiecisse, profectus à Pella consul quartis castris Amphipolim peruenit. Effusa omnis obuiam turba, cuius indicio erat, non bono ac iusto rege ob ra- * *

DECADIS QVINTAE LIBER QVINTVS.

Victoriæ nuncii Quintus Fabius, & Lucius Lentulus, & Quintus Metellus quanta potuit adhiberi festinatio, celeriter Romam cum venissent, præceptam tamen eius rei lætitiam inuenerũt. Quarto pòst die quàm cum rege est
B pugnatum, cum in circo ludi fierẽt, murmur repente populi tota spectacula peruasit, pugnatũ in Macedonia, & deuictum regem esse: dein fremitus increbuit, postremò clamor plausúsque velut certo nuncio victoriæ allato est exortus. Mirari magistratus, & quærere authorẽ repentinæ lætitiæ: qui postq̃ nullus erat, euanuit quidem tãquam certæ rei gaudium, omen tamen lætum insidebat animis. Quod postquam veris nunciis Fabii Lentulique & Metelli aduentu firmatum est, cum victoria ipsa, tum augurio animorum suorum lætabantur. Et aliter traditur circensis turbæ non minus similis veri lætitia. ad X Calend. Octob. ludorum Romanorũ secundo die, C. Licinio cõsuli ad quadrigas mittendas escendenti, tabellarius qui se ex Macedonia venire diceret, laureatas literas dicitur. quadrigis missis consul currum conscendit: & cum per circum reueheretur ad foros
* publicos, laureatas tabellas populo ostendit. Quibus conspectis repente immemor spectaculi
C populus in mediũ decurrit. eò senatum cõsul vocauit: recitatisq; tabellis, ex authoritate patrum pro foris publicis denunciauit populo, L. Aemilium collegam signis collatis cum rege Perseo pugnasse: Macedonum exercitũ cæsum fusumq;, regem cum paucis fugisse: ciuitates omnes Macedoniæ in ditionem P R venisse. His auditis clamor cũ ingenti plausu ortus: ludis relictis domus magna pars hominum ad coniuges liberósq; lætum nuncium portabant. Tertiusdecimus dies erat ab eo quo in Macedonia pugnatum est. Postero die senatus in curia habitus, supplicationésq; decretæ: & S C factum est, vt consul quos præter milites sociósq; nauales coniuratos
* haberet, dimitteret: de militibus sociisq; naualibus dimittendis referretur, cũ legati ab L. Aemilio consule, à quibus præmissus tabellarius esset. Ad V I Calend. Octob. hora ferè secunda legati vrbem ingressi sunt. ingentem secũ occurrentium quacunq; ibant prosequẽtiúmq; trahentes turbam, in forum ad tribunal perrexerunt. Senatus forte in curia erat: eò legatos C O S. introduxit. Ibi tantũ temporis retenti dum exponerent quantæ regiæ copiæ peditum equitúmq;
D fuissent, quot millia ex his cæsa, quot capta forent, q̃ paucorum militum iactura tanta hostium strages facta, q̃ cum paucis rex fugisset: existimari Samothraciam petiturũ, paratam classem ad persequendum esse, neq; terra neq; mari elabi posse: eadem hęc paulò pòst in concionẽ traducti exposuerunt: renouatáq; lætitia, cum C O S. edixisset vt omnes ædes sacræ aperirentur, pro se quisq; ex concione ad gratias agendas ire diis: ingentiq; turba non virorum modo, sed etiam fœminarum conferta tota vrbe deorum immortalium templa. Senatus reuocatus in curiã supplicationes ob rem egregie gestam ab L. Aemilio C O S. in quinq; dies circa omnia puluinaria decreuit, hostiisq; maioribus sacrificari iussit. Naues quæ in Tiberi paratæ instructæq; stabant, vt si rex posset resistere, in Macedoniã mitterentur, subduci, & in naualibus collocari: socios naualeis dato annuo stipendio dimitti, & cum his omnes qui in consulis verba iurauerãt: & quod militum Corcyræ, Brundusii, ad mare Superum, aut in agro Larinati esset (omnibus his locis dispositus exercitus fuerat, cum quo si res posceret, C. Licinius collegæ ferret opem) hos omnes
E milites dimitti placuit. Supplicatio pro concione populi indicta est ex ante ad V Idus Octob. cum eo die in quinque dies. Ex Illyrico duo legati C. Licinius Nerua & P. Decius nunciarunt, exercitum Illyriorum cæsum, Gentium regem captum in ditione P R & Illyricum esse. Ob eas res gestas ductu auspicióque L. Anicii Pr. senatus in triduum supplicationes decreuit, vt Latinæ edictæ à cõsule sunt in ante I I I I & I I I & prid. Id. Nouemb. Tradidere quidam legatos Rhodios nondum missos, post victoriam nunciatam, velut ad ludibriũ stolidæ superbiæ, in senatum vocatos esse. Ibi Agepolim principem eorum ita locutum, missos esse legatos ab Rhodiis ad pacem inter Romanos & Persea faciendam, quòd id bellum graue atque incommodum Græciæ omni, sumptuosum ac damnosum ipsis Romanis esset. Fortunam perbene fecisse, quandò fini-

to aliter bello, gratulandi sibi de victoria egregia Romanis opportunitatem dedisset. Hæc ab F
Rhodio dicta. Responsum ab senatu esse, Rhodios nec vtilitatium Græciæ, neque cura impẽsarum P R, sed pro Perseo legationem eam misisse. Nam si ea fuisset cura quæ simularetur, tum mittendos legatos fuisse, cum Perseus in Thessaliam exercitu inducto per biennium Græcas vrbes alias obsideret, alias denũciatione armorum terreret. Tum nullam pacis ab Rhodiis mentionem factam: postquam superatos saltus, transgressósque in Macedoniã Romanos audirent, & inclusum teneri Persea, tunc Rhodios legationem misisse, nõ ad vllam aliam rem, quàm ad Persea ex imminenti periculo eripiendum. Cum hoc responso legatos dimissos. Per eosdẽ dies & M. Marcellus ex prouincia Hispania decedens, Marcolica nobili vrbe capta, X pondo auri, & argenti ad summam sestertium decies in ærarium retulit. Paulus Aemylius COS. cum castra, vt supra dictum est, ad Siras terræ Odomãtidicæ haberet, cum literas ab rege Perseo per ignobiles tres legatos cerneret, & ipse illachrymasse dicitur sorti humanæ: quòd qui paulò an- G
te non contentus regno Macedoniæ, Dardanos Illyriósque oppugnasset, Bastarnarum ciuisset auxilia: is tum amisso exercitu, extorris regno, in paruam insulam compulsus, supplex, fani reli-
* gione non viribus suis tutus esset. Sed postquam regem Persea consuli Paulo S. legit, miserationem omnem stultitia ignorantis fortunam suam exemit. Itaque quãquam in reliqua parte literarum minime regiæ preces erant, tamen sine responso ac sine literis ea legatio dimissa est. Sensit Perseus cuius nominis obliuiscendum victo esset: itaque alteræ literæ cũ priuati nominis titulo missæ, & petiere & impetrauere vt aliqui ad eum mitterentur, cum quibus loqui de statu & cõditione suæ fortunæ posset. Missi sunt tres legati, P. Lentulus, A. Posthumius Albinus, A. Antonius. nihil ea legatione perfectũ est, Perseo regium nomen omni vi amplectente: Paulo, vt se suáque omnia in fidem & clementiam P R permitteret, contendente. Dum hæc agũtur, classis Cn. Octauii Samothracam est appulsa. Is quoque præsenti admoto terrore, modo minis modo spe perlicere vt se traderet cum conaretur, adiuuit in hoc eum res seu casu cõtracta, seu H
consilio. L. Attilius illustris adulescens cum in cõcione esse populum Samothracum animum aduertisset, à magistratibus petiit, vt sibi paucis alloquendi populi potestatem facerent. Permis-
» so, Vtrum nos, hospites Samothraces, vere accepimus, an falsò sacrã hanc insulam & augusti to-
» tam atq; inuiolati soli esse? Cum creditæ sanctitati assentirẽtur omnes, Cur igitur, inquit, pol-
» lutam homicida sanguine regis Eumenis violauit? & cum omnis præfatio sacrorũ eos quibus
» non sint puræ manus, sacris arceat, vos penetralia vestra contaminari cruento latronis corpo-
» re sinetis? Nobilis fama erat apud omnes Græciæ ciuitates, Eumenis regis per Euandrũ Delphis propè perpetrata cædes. Itaq; præterquam quòd in potestate Romanorum sese insulámq; totam & templum cernebant esse, ne immerito quidem ea sibi exprobrari rati, Theondam qui summus magistratus apud eos erat (regem ipsi appellant) ad Persea mittunt, qui nunciaret argui cædis Euãdrum Cretensem: esse autem iudicia apud sese more maiorum comparata, de iis qui incestas manus intulisse intra terminos sacratos templi dicantur. Si confideret Euander in- I
noxium se rei capitalis argui, veniret ad caussam dicendam: si committere se iudicio non auderet, liberaret religione templum, ac sibimet ipse consuleret. Perseus euocato Euandro, iudiciũ subeundi nullo pacto author esse: nec caussa nec gratia parem fore. Suberat & ille metus, ne damnatus authorẽ se nefandi facinoris protraheret. Reliqui quid esset, nisi vt fortiter moriatur? Nihil palàm abnuere Euander: sed cũ veneno se malle mori q̃ ferro dixisset, occulte fugam parabat. Quod cum renunciatum regi esset, metuens ne, tanquam à se subtracto pœnæ reo, iram Samothracum in se conuerteret, interfici Euandrum iussit. Qua perpetrata temere cæde, subiit extemplo animum, in se nimirum receptam labem quæ Euandri fuisset: ab illo Delphis vulneratum Eumenẽ, ab se Samothracæ Euandrũ occisum: ita duo sanctissima in terris tẽpla, se vno authore sanguine humano violata. Huius rei crimen corrupto pecunia Theonda auertitur, vt renunciaret populo Euandrum sibi ipsum mortem consciisse. Cæterũ tanto facinore in vnicum relictum amicum, ab ipso per tot casus expertum, proditúmq;, quia non prodiderat, omniũ ab K
se abalienauit animos. pro se quisq; transire ad Romanos: fugæq; consilium capere solũ propè relictum coegerunt: Oroandémq; Cretensem, cui nota Thraciæ ora erat, quia mercaturas in ea regione fecerat, appellat, vt se sublatum in lembũ ad Corym deueheret. Demetrium est portus in promontorio quodam Samothracæ: ibi lembus stabat. Sub occasum solis deferuntur quæ ad vsum necessaria erant, defertur & pecunia quanta clàm deferri poterat. Rex ipse nocte media cum tribus cõsciis fugæ per posticum ædium in propinquum cubiculo hortũ, atq; inde maceriam ægre transgressus ad mare peruenit. Oroandes iam tum dum pecunia deferretur, primis tenebris soluerat nauem, ac per altum Cretam petebat. Postq̃ in portu nauis non inuenta est,

vagatus

A vagatus Perseus aliquandiu in littore, postremò timens lucem iam appropinquantem, in hospitium redire non ausus, in latere tépli prope angulum obscurum delituit. Pueri regii apud Macedonas vocabantur principum liberi, ad ministerium electi regis. ea cohors persecuta regem fugiétem, ne tum quidem abscedebat, donec iussu Cn. Octauii pronúciatum est per præconem, regios pueros, Macedonásque alios qui Samothracæ essent, si transirent ad Romanos, incolumitatem libertatémque, & sua omnia seruaturos, quæ aut secum haberent, aut in Macedonia reliquissent. Ad hanc vocem transitio omnium facta est, nomináque dabant ad C. Posthumiũ tribunum militum. Liberos quoq; paruos regios Ion Thessalonicensis Octauio tradidit: nec quisquam præter Philippum maximum natu e filiis cum rege relictus. Tum sese filiúmque Octauio tradidit, fortunam, deósque quorũ in templo erant, nulla ope supplicem iuuanteis accusans. In prætoriam nauem imponi iussus. eodem & pecunia quæ superfuit, delata est, extemplóq; classis Amphipolim repetit. Inde Octauius regem in castra ad COS. misit, præmissis literis vt in

B potestate eum esse, & adduci sciret. Secundam eam Paulus, sicut erat, victoriam ratus, victimas cecidit eo nũcio: & concilio aduocato literas Pr. cum recitasset, Q. Aelium Tuberonem obuiam regi misit, cæteros manere in prætorio frequenteis iussit. Non alias ad vllum spectaculum tanta multitudo occurrit. Patrum ætate Syphax rex captus in castra Romana adductus erat: præter quam quòd nec sua, nec gentis fama comparandus, tunc quoque accessio Punici belli fuerat, sicut Gentius Macedonici. Perseus caput belli erat: nec ipsius tantum, patris auique quos sanguine ac genere contingebat, fama conspectũ eum efficiebat: sed effulgebant Philippus ac Magnus Alexander, qui summum imperium in orbe terrarum Macedonum fecerant. Pullo amictus illo Perseus ingressus est castra, nullo suorum alio comite, qui socius calamitatis miserabilioré eum faceret. progredi præ turba occurrentium ad spectaculũ non poterat, donec COS. lictores misisset, qui summouendo iter ad prætorium facerent. Consurrexit COS. & iussis sedere aliis, pro-

C gressúsque paulum introeunti regi dextram porrexit: summittentémq; se ad pedes sustulit: nec attingere genua passus, introductum in tabernaculum aduersus aduocatos in concilium considere iussit. Prima percontatio fuit, qua subactus iniuria cótra PR bellum tam infesto animo suscepisset, quo se regnúmque suum ad vltimum discrimen adduceret. Cum respósum expectantibus cunctis, terram intuens diu tacitus fleret, rursum COS. Si iuuenis regnum accepisses, minus equidem mirarer ignorasse te quàm grauis aut amicus aut inimicus esset PR: nunc vero cũ & bello patris tui quod nobiscum gessit, interfuisses, & pacis postea, quam cum summa fide aduersus eum coluimus, meminisses: quod consilium, quorum & vim bello, & fidem in pace expertus esses, cum iis tibi bellum esse quàm pacem malle? Nec interrogatus, nec accusatus cum responderet: Vtcunque tamen hæc, siue errore humano, seu casu, seu necessitate inciderũt, bonum animum habe: multorum regum, populorum casibus cognita PR clementia, non modo spem tibi, sed propè certam fiduciam salutis præbet. Hæc Græco sermone Perseo, Latine deinde suis.

D Exemplum insigne cernitis, inquit, mutationis rerum humanarum. vobis hoc præcipue dico iuuenes: ideo in secundis rebus nihil in quenquam superbe ac violenter cósulere decet, nec præsenti credere fortunæ, cum quid vesper ferat, incertum sit. Is demum vir erit, cuius animum nec prospera flatu suo efferet, nec aduersa infringet. Cósilio dimisso tuédi cura regis Q. Aelio mádatur. Eo die & inuitatus ad consulem Perseus, & alius omnis ei honos habitus est, qui haberi in tali fortuna poterat. Exercitus deinde in hyberna dimissus est. maximá partem copiarũ Amphipolis, reliquas propinquæ vrbes acceperunt. Hic finis belli, cum quadriennium continuum bellatum esset inter Romanos ac Persea, fuit: idémque finis inclyti per Europæ plerunq; atque Asiam omnem regni. Vicesimum ab Carano qui primus regnauit, Persea numerabant. Perseus Q. Fuluio, L. Manlio COSS. regnũ accepit: a senatu rex est appellatus M. Iunio, A. Mãlio COSS. regnauit XI annos. Macedonum obscura admodum fama vsque ad Philippum Amyntæ filium fuit: inde ac per eum crescere cum cœpisset, Europæ se tamen finibus cótinuit,

E Græciam omnem & partem Thraciæ atque Illyrici amplexa. Superfudit deinde se in Asiam: & XIII annis quibus Alexander regnauit, primùm omnia, quà Persarum propè immenso spacio imperium fuerat, suæ ditionis fecit. Arabas hinc Indiámque, quà terrarum vltimus finis Rubrum mare amplectitur, peragrauit. Tum maximum in terris Macedonum regnum noménq;, inde morte Alexandri distractum in multa regna: dum ad se quisque opes rapiunt lacerantes viribus, à summo culmine fortunæ ad vltimum finem centum quinquaginta annos stetit. Victoriæ Romanæ fama cum peruasisset in Asiam, Antenor qui cum classe lemborum ad Phanas stabat, Cassandriam inde traiecit. C. Popilius qui ad Delum præsidio nauibus Macedoniam petentibus erat, postquam debellatum in Macedonia, & statione summotos hostium lembos au-

diuit, dimissis & ipse Atticis nauibus, ad susceptam legationem peragendam nauigare Aegyptum pergit: vt prius occurrere Antiocho posset, quàm ad Alexandriæ mœnia accederet. Cum præteruherentur Asiam legati, & Loryma venissent, qui portus XX paulo amplius millia ab Rhodo abest, ex aduerso vrbi ipsi positus: principes Rhodiorum occurrunt (iam enim eò quoque victoriæ fama perlata erat) orantes vt Rhodum deueherentur. pertinere id ad famam salutémque ciuitatis, noscere ipsos omnia quæ acta essent agerentúrque Rhodi, & comperta per se non vulgata fama Romam referre. Diu negantes perpulerunt, vt moram nauigationis breuem pro salute sociæ vrbis paterentur. Postquam Rhodum ventum est, in concionem quoque eos iidem precibus pertraxerũt. Aduentus legatorum auxit potius timorem ciuitati quàm minuit. omnia enim Popilius, quæ singuli vniuersique eo bello hostiliter dixerant fecerántque, retulit: & vir asper ingenio augebat atrocitatem eorum quæ dicerentur, vultu truci, & accusatoria voce: vt cum propriæ simultatis nulla caussa cum ciuitate esset, ex vnius senatoris Romani acerbitate, qualis in se vniuersi senatus animus esset, coniectarent. C. Decimii moderatior oratio fuit: qui in plerisque eorum quæ commemorata à Popilio essent, culpam non penes populũ, sed penes paucos concitores vulgi esse dixit: eos venalem linguam habenteis, decreta plena regiæ assentationis fecisse, & eas legationes misisse, quarum Rhodios semper non minus puderet quàm pœnituret: quæ omnia, si tamen populo foret, in capita noxiorum versura. Cum magno assensu auditus est, non magis eò quòd multitudinis noxam eleuabat, quàm quòd culpam in authores verterat. Itaque cum principes eorum Romanis responderent, nequaquam tamen tam grata oratio eorum fuit, qui quæ Popilius obiecerat, diluere vtcunq; conati sunt, quàm eorum qui Decimio in authoribus ad piaculum noxæ obiiciendis assensi sunt. Decretum igitur extemplo, vt qui pro Perseo aduersus Romanos dixisse quid aut fecisse conuincerentur, capitis condemnarentur. Excesserunt vrbe sub aduentum Romanorum quidam, alii mortem sibi consciuerunt. Legati non vltrà quàm quinque dies Rhodi morati, Alexandriã proficiscuntur. Nec eo segnius iudicia ex decreto coram his facto Rhodi exercebantur: quàm perseuerantiam in exequẽda re Decimii lenitas. Cum hæc gererentur, Antiochus frustra tentatis mœnibus Alexandriæ abscesserat: cæteráque Aegypto potitus, relicto Memphi maiore Ptolemæo, cui regnum quæri suis viribus simulabat, vt victorem mox aggrederetur, in Syriam exercitum abduxit. Nec huius volũtatis eius ignarus Ptolemæus, dum conterritum obsidionis metu minoré fratrem haberet, posse se recipi Alexandriæ & sorore adiuuante, & non repugnãtibus fratris amicis, ratus: primùm ad sororem, deinde ad fratrem amicósque eius non prius destitit mittere, quàm pacem cum iis confirmaret. Suspectum Antiochũ effecerat, quòd cætera Aegypto sibi tradita, Pelusii validum relictum erat præsidium: apparebat claustra Aegypti teneri, vt cum velit rursus exercitum induceret. Bello intestino cum fratre eum exitum fore, vt victor fessus certamine nequaquã par Antiocho futurus esset. Hæc prudenter animaduersa à maiore, cum assensu minor frater quiq; cum eo erant acceperunt: soror plurimum adiuuit, non consilio modo, sed etiam precibus. Itaque consentientibus cũctis pace facta Alexandriam recipitur, ne multitudine quidem aduersante: quæ in bello non per obsidionem modo, sed etiã postquam à mœnibus abscessum est, quia nihil ex Aegypto subuehebatur, omnium rerum attenuata inopia erat. His cũ lætari Antiochum conueniens esset, si reducendi eius caussa exercitum Aegyptum induxisset, quo specioso titulo ad omneis Asiæ & Græciæ ciuitates legationibus recipiendis literisque dimittendis vsus erat: adeo est offensus, vt multo acrius infestiúsque aduersus duos, quàm antè aduersus vnum pararet bellum. Cyprum extemplo classem misit: ipse primo vere cum exercitu Aegyptum petens in Cœlen Syriam processit. Circa Rhinocolura Ptolemæi legatis agentibus gratias quòd per eum regnum patrium recepisset, petentibúsque vt suum munus tueretur, & diceret potius quid fieri vellet, quàm hostis ex socio factus, vi atque armis ageret, respondit, non aliter neque classem reuocaturum, neque exercitum reducturum, nisi sibi & tota Cypro & Pelusio agróque qui circa Pelusiacum ostium Nili esset, cederet: diémque præstituit, intra quam de conditionibus peractis responsum acciperet. Postquam dies data induciis præteriit, nauigantibus ostio Nili ad Pelusium per deserta Arabiæ ad Memphim incolebant, & ab cæteris Aegyptiis partim voluntate, partim metu, ad Alexandriam modicis itineribus descendit. Ad Leusinem transgresso flumen, qui locus quatuor millia ab Alexandria abest, legati Romani occurrerunt. Quos cũ aduenienteis salutasset, dextrámque Popilio porrigeret, tabellas ei Popilius scriptum habenteis tradit, atque omnium primum id legere iubet. Quibus perlectis, cum se consideraturũ adhibitis amicis quid faciendum sibi esset dixisset: Popilius pro cætera asperitate animi, virga quam in manu gerebat, circũscripsit regem, ac, prius quam hoc circulo excedas, inquit, redde responsum senatui

quod

A quod referã. Obstupefactus tam violento imperio parũper cum hæsitasset, Faciam, inquit, quod censet senatus. Tum demum Popilius dextram regi tãquam socio atq; amico porrexit. Die deinde finita cum excessisset Aegypto Antiochus, legati concordia etiam authoritate sua inter fratres firmata, inter quos vixdum conuenerat, pars Cyprum nauigant: & inde quæ iam vicerat prælio Aegyptias naues classem Antiochi dimittũt. Clara ea per gẽteis legatio fuit, quòd haud dubie adempta Antiocho Aegyptus habenti iam, redditúmque patriũ regnum stirpi Ptolemæi fuerat. COSS. eius anni sicut alterius clarus consulatus insigni victoria, ita alterius obscura fama, quia materiam res gerendi non habuit. Iam primum cum legionibus ad conueniendum diem dixit, non auspicatò templum intrauit: vitio diem dictam esse augures, cum ad eos relatum est, decreuerunt. Profectus in Galliam circa Macros campos ad mõteis Siciminam & Papinũ statiua habuit: deinde circa eadem loca cum sociis nominis Latini hybernabat. Legiones

B Romanæ, quòd vitio dies exercitui ad conueniendũ dicta erat, Romæ manserant. Et prætores, præter C. Papirium Carbonem cui Sardinia euenerat, in prouincias iere: eum ius dicere Romæ (nam eam quoque sortem habebat) inter ciues & peregrinos Patres cẽsuerant. Et Popilius, & ea legatio quæ missa ad Antiochum erat, Romam rediit: retulit cõtrouersias inter reges sublatas esse, exercitúmque ex Aegypto in Syriam reductum. Pòst ipsorũ regum legati venerũt: Antiochi legati referentes omni victoria potiorem pacem regi quæ senatui placuisset visam; cúmque haud secus quàm deorum imperio legatorum Romanorum iussis paruisse. Gratulati deinde victoriam sunt, ad quam ope siquid imperatum foret, adfuturum regem fuisse. Ptolemęi legati communi nomine regis & Cleopatræ gratias egerunt. plus eos S P Q R quàm parentibus suis, plus quàm diis immortalibus debere: per quos obsidione miserrima liberati essent, regnum patrium propè amissum recepissent. Responsum ab senatu est, Antiochum rectè atq; ordine fecisse quòd legatis paruisset, gratúmq; id esse S P Q R. Regibus Aegypti Ptolemæo Cleo-

C patræq; si quid per se boni cõmodiq; euenisset, id magnopere senatum lætari, daturúmq; operam, vt regni sui maximum semper præsidiũ positum esse in fide populi Romani ducant. Munera legatis vt ex instituto mittenda curaret, C. Papirio prætori mandatum. Literæ deinde Macedonia allatæ, quæ victoriæ lætitiã geminarent: Persea regem in potestatem COS. venisse. Dimissis legatis, disceptatum inter Pisanos Lunensésq; legatos: Pisanis querẽtibus agro se à colonis Romanis pelli, Lunensibus affirmantibus eum de quo agatur, à triũuiris agrum sibi assignatum esse. Senatus qui de finibus cognoscerent statuerēntque quinqueuiros misit, Q. Fabium Buteonem, P. Cornelium Blasionem, T. Sempronium Muscam, L. Næuium Balbum, C. Apuleium Saturninum. Et ab Eumene & ab Attalo & ab Athenæo fratribus communis legatio de victoria gratulatum venit. Et Masgabæ regis Masanissæ filio Puteolis nauem egresso præsto fuit obuiam missus cum pecunia L. Manlius quæstor, qui Romã eum publico sumptu perduceret. Aduenieñti extemplo senatus datus est. Is adulescens ita locutus est, vt quæ rebus grata erant, gratiora ver

D bis faceret. Commemorauit quot pedites equitésq;, quot elephantos, quãtum frumenti eo quadriennio pater suus in Macedoniam misit. Sed duas res ei rubori fuisse: vnã, quòd rogasset eum per legatos senatus quæ ad bellũ opus esset, & non imperasset. alteram, quòd pecuniã ei pro frumento misisset. Masanissam meminisse regnũ à populo Romano partum auctúmq; & multiplicatum habere: vsu regni contentum, scire dominium & ius eorum qui dederint esse. Sumere itaque eosdem, non se rogare æquum esse: neq; emere ea ex fructibus agri ab se dati, quæ ibi proueniant. Id Masanissæ satis esse & fore, quod populo Romano superesset. Cũ iis mandatis à patre profectum, postea consecutos equites, qui deuictam Macedoniam nunciarent: gratulatúmque senatui iuberent indicare, tantæ eam rem lætitiæ patri suo esse, vt Romam venire velit, Iouiq; Opt. Max. in Capitolio sacrificare, & grates agere: id, nisi molestum sit, vt ei permittatur, ab senatu petere. Responsum regulo est: Facere patrem eius Masanissam quod virũ gratum bonúmque facere deceat, vt pretium honorémque debito beneficio addat. Et populum Romanum ab

E eo bello Punico forti fideliqué opera adiutum, & illum fauente regnum populo Romano adeptum æquitate sua postea trium regum bellis deinceps, omnibus functum officiis. Victoria vero populi Romani lætari eum regem, mirum non esse, qui sortem omnem fortunæ regniq; sui cum rebus Romanis immiscuisset. Grates diis pro populi Romani victoria apud suos penates ageret, Romæ filium pro eo acturum. Gratulatum quoque satis suo ac patris nomine esse. Ipsum relinquere regnum, & Africa excedere, præterquam quòd illi inutile esset, non esse è Republica P R senatum censere. petenti Masgabæ vt Hanno Hamilcaris filius ospes in locum exigeret. Munera ex senatusconsulto emere regulo quæstor iussus ex C pondo argenti, & prosequi eum Puteolos, omnémque sumptum quoad in Italia esset præbere, & duas naues conducere, quibus

A tutela esse:& quæ sub regibus viuerent,& in præsens tēpus mitiores eos iustioresq; respectu populi Romani habere se: & siquando bellum cum populo Romano regibus fuisset suis,exituri eius victoriam Romanis,sibi libertatem allaturum crederent. Metalli quoq; Macedonici,quod ingens vectigal erat,locationésque prædiorum rusticorum tolli placebat. Nam neque sine publicano exercere posse:& vbi publicanus est,ibi aut ius publicum vanum,aut libertatem sociis nullā esse. Ne ipsos quidem Macedonas idem exercere posse. vbi in medio præda administrantibus esset,ibi nunquam caussas seditionum & certaminis defore. Commune concilium gentis esset,ne improbum vulgus à senatu aliquando libertatē salubri moderationi datam, ad licentiam pestilentem traheret. In quatuor regiones describi Macedoniam,vt suum quæq; concilium haberet,placuit:& dimidiū tributi quam quod regibus ferre soliti erant,populo Romano penderc. Similia his & in Illyricum mandata:cætera ipsis imperatoribus legatísque relicta, in qui-
B bus præsens tractatio rerum certiora subiectura erat consilia. Inter multas regum gentiúmq; & populorum legationes Attalus frater regis Eumenis maxime conuertit in se omnium oculos animósq;.exceptus enim est ab his qui simul eo bello militauerunt,haud paulò benignius quam si ipse rex Eumenes venisset. Adduxerant eum duæ in speciem honestæ res, vna gratulatio conueniés in ea victoria quam ipse adiuuisset:altera querimonia Gallici tumultus, Aduersæque gla diis regnum in dubium adductum esse. Suberat & secreta spes honorum præmiorúmque ab senatu,quæ vix salua pietate eius contingere poterant. Erant enim quidam Romanorum quoq; non boni authores,qui spe cupiditatem eius elicerent:eam opinionē de Attalo & Eumene Romæ esse,tāquam de altero Romanis certo amico,altero nec Romanis nec Persi fido socio. Itaq; vix statui posse, vtrum quæ pro se,an quæ contra fratrem petiturus esset, ab senatu magis impetrabilia forent:adeo vniuersos omnia & huic tribuere,& illi verò negare. Eorum hominum (vt res docuit) Attalus erat,qui quantum spes spopondisset,cuperent,ni vnius amici prudens mo-
C nitio velut frenos animo eius gestienti secundis rebus,imposuisset. Stratius cū eo fuit medicus, ad id ipsum à non securo Eumene Romā missus speculator rerum quæ à fratre agerentur, monitórq; fidus si decedi fide vidisset. Is ad occupatas iam aures , solicitatúmque iam animū cum venisset,aggressus tempestiuis temporibus rem prope prolapsam restituit: aliis alia regna creuisse rebus dicendo:regnum eorum nouum,nullis vetustis fundatum opibus,fraterna stare concordia:quòd vnus nomen regium,& pręcipuum capitis insigne gerat,omnes fratres regnēt. Attalum vero,quia ætate proximus,quis non pro rege habeat?neque eò solum quia tantas præsentes eius opes cernat,sed quòd haud ambiguum, propediem regnaturū eum infirmitate ætateq; Eumenis esset,nullam stirpem liberûm habentis. (necdum enim agnouerat eum qui postea regnauit.) Quid attineret vim afferre rei sua sponte mox ad eum aduenturæ? Accessisse etiam nouam tempestatem regno tumultus Gallici,cui vix consensu & concordia regum resisti queat. Si vero ad externum bellum domestica seditio adiiciatur,sisti non posse: nec aliud eum quam ne
D frater in regno moriatur, sibi ipsi spem propinquam regni erepturum. Si vtraque gloriosa res esset,& seruasse fratri regnum, & eripuisse: seruati tamen regni,quæ iuncta pietati sit,potiorem laudem fuisse. Sed enimuero cū detestabilis altera res, & proxima parricidio sit, quid ad deliberationem dubii superesse? Vtrum enim partem regni petiturum esse,an totum erepturū? si partem:ambo infirmos distractis viribus,& omnibus iniuriis obnoxios fore. Si totū , priuatúmne ergo maiorem fratrem,an exulem illa ætate,illa corporis infirmitate,an vltimùm mori iussurū? Egregium enim,vt fabulis traditus impiorum fratrum euentus taceatur, Persei exitum videri: qui ex fraterna cæde raptum diadema,in templo Samothracum,velut præsentibus diis exigentibus pœnas, ad pedes victoris hostis prostratus posuerit. Eos ipsos,qui non illi amici, sed Eumeni infesti,stimulent eum,pietatem constantiámque laudaturos,si fidem ad vltimū fratri pręstitisset. Hæc plus valuere in Attali animo. Itaque introductus in senatū, gratulatus victoriam, & sua merita eo bello,fratrisque (siqua erant) & Gallorum defectionē,quæ nuper ingenti mo-
E tu facta erat,exposuit. Petiit vt legatos mitteret ad eos, quorum authoritate ab armis auocarentur. His pro regni vtilitate editis mādatis, Aenum sibi & Maroneam petiit. Ita destituta eorum spe, qui fratre accusato partitionem regni petiturum crediderant,curiam excessit. Vt raro alias quisquam rex aut priuatus tanto fauore tantóque omnium assensu est auditus : omnibus honoribus muneribúsque & præsens est cultus , & proficiscentem prosecuti sunt. Inter multas Asiæ Græciæque legationes, Rhodiorum maxime legati ciuitatem conuerterunt. Nam cum primò in veste candida visi essent, quod & gratulanteis decebat , &, si sordidam vestem habuissent,lugentium Persei casum præbere speciem poterant : postquam consulti ab Marco Iunio consule Patres, stantibus in comitio legatis, an locum lautia senatúmque darent, nullum

hoſpitale eius in iis ſeruandum cenſuerunt: egreſſus è curia conſul, cum Rhodii gratulatum ſe F
de victoria, purgatúmq; ciuitatis crimina dicentes veniſſe, petiſſent vt ſenatus ſibi daretur, pro-
nunciat, ſociis & amicis & alia comiter atque hoſpitaliter præſtare Romanos, & ſenatum dare
conſueſſe: Rhodios non ita meritos eo bello, vt amicorum ſociorum numero habendi ſint. His
auditis proſtrauerunt ſe omnes humi, conſulémque & cunctos qui aderant orantes, ne noua
falſaq; crimina plus obeſſe Rhodiis æquum cenſerét, quàm antiqua merita, quorum ipſi teſtes
eſſent. Extemplo veſte ſordida ſumpta domos principũ cum precibus ac lachrymis circũibant
orantes vt prius cognoſcerent cauſſam, quàm condemnarentur. Marcus Iuuentius Talua præ-
tor, cuius inter ciues & peregrinos iuriſdictio erat, populum aduerſus Rhodios incitabat: roga-
tionémque promulgauerat, vt Rhodiis bellum indiceretur, & ex magiſtratibus eius anni deli-
gerent qui ad id bellum cum claſſe mitteretur, ſe eum ſperãs futurum eſſe. Huic actioni M. An-
tonius & Marcus Pomponius tribuni plebis aduerſabantur. Sed & prætor nouo malóq; exem- G
plo rem ingreſſus erat, quòd antè non conſulto ſenatu, non cõſulibus certioribus factis, de ſua
vnius ſententia rogationem ferret: vellent iuberéntne Rhodiis bellum indici: cũ antea ſemper
prius ſenatus de bello conſultus eſſet, deinde ad populum latum: & tribuni plebis: cum ita tra-
ditum eſſet, ne quis prius intercederet legi, quàm priuatis ſuadẽdi diſſuadendique legem pote-
ſtas facta eſſet: eóque perſæpe euenitſet, vt qui non profeſſi eſſent ſe interceſſuros, animaduerſis
vitiis legis ex ratione diſſuadentiũ, intercederent: & qui ad intercedendũ veniſſent, deſiſterent
victi authoritatibus ſuadentium legem. Tum inter prætorem tribunóſque omnia intempeſtiue
agendi certamen erat. Tribuni feſtinationẽ prætoris ante tẽpus intercedendo in aduentũ im-

* *

" peccauerimúſne, adhuc dubium eſt, pœnas ignominias omnes iam patimur. Antea Carthagi-
" nienſibus victis, Philippo Antiocho ſuperatis, cum Romam veniſſemus, ex publico hoſpitio in
" curiam gratulatum vobis Patres conſcripti, ex curia in Capitolium ad deos veſtros dona fe- H
" rentes: nunc ex ſordido diuerſorio vix mercede recepti, ac propè hoſtium more extra vrbem
" manere iuſſi, in hoc ſqualore venimus in curiam Romanam Rhodii, quos prouinciis nuper
" Lycia atque Caria, quos præmiis atque honoribus ampliſſimis donaſtis. Et Macedonas Illy-
" rióſque liberos eſſe, vt audimus, iubetis, cum ſeruierint antequam vobiſcum bellarent (nec cu-
" iuſquam fortunæ inuidemus, imò agnoſcimus clementiam populi Romani) Rhodios qui ni-
" hil aliud quàm quieuerunt hoc bello, hoſtes ex ſociis facturi eſtis? Certe quidem vos eſtis Ro-
" mani, qui ideo felicia bella veſtra eſſe, quia iuſta ſint, præ vobis fertis: nec tam exitu eorũ quod
" vindicatis, quàm principiis, quod non ſine cauſſa ſuſcipiatis, gloriamini. Meſſana in Sicilia op
" pugnata: Carthaginienſes: Athenæ oppugnatæ: & Græcia in ſeruitutem petita, & adiutus An-
" nibal pecunia auxiliis Philippum hoſtem fecerunt. Antiochus ipſe vltro, ab Aetolis hoſtibus
" veſtris accerſitus, ex Aſia claſſe in Græciam traiecit, Demetriade & Chalcide & ſaltu Thermo-
" pylarum occupato, de poſſeſſione imperii vos deiicere conatus. Cum Perſeo, ſocii veſtri oppu- I
" gnati, alii interfecti reguli principéſq; gẽtium aut populorum, cauſſa belli vobis fuere. Quem
" tandem titulum noſtra calamitas habitura eſt, ſi perituri ſumus? Nondũ ſegrego ciuitatis cauſ-
" ſam à Polyarato & Dione ciuibus noſtris, & iis quos vt traderemus vobis adduximus. Si o-
" mnes Rhodii æque noxii eſſemus, quod noſtrum in hoc bello crimen eſſet? Perſei partibus fa-
" uimus, & quemadmodum Antiochi Philippique bello, pro vobis aduerſus reges, ſic nunc pro
" rege aduerſus vos ſtetimus. Quemadmodum ſoleamus ſocios iuuare, & quàm impigre capeſ-
" ſere bella, C. Liuium, L. Aemylium Regillum interrogate, qui claſſibus veſtris in Aſia præfue-
" runt. Nunquam veſtræ naues pugnauere ſine nobis: noſtra claſſe pugnauimus ſemel ad Sa-
" mum, iterum in Pamphylia aduerſus Annibalem imperatorem: quæ victoria nobis eo glorio-
" ſior eſt, quòd cum ad Samum magnam partem nauium aduerſa pugna & egregiam iuuen-
" tutem amiſiſſemus, ne tanta quidem clade territi, iterum auſi ſumus regiæ claſſi ex Syria veni-
" enti obuiam ire. Hæc non gloriandi cauſſa retuli, neque enim ea nunc noſtra eſt fortuna: ſed vt K
" admonerem quemadmodum adiuuare ſocios ſolerent Rhodii. Præmia Philippo & Antiocho
" deuictis ampliſſima accepimus à vobis. Si quæ veſtra nunc eſt fortuna deũm benignitate, &
" virtute veſtra, ea Perſei fuiſſet, & præmia petitum ad victorem regem veniſſemus in Macedo-
" niam, quid tandem diceremus? Pecuniáne à nobis adiutum, an frumento? auxiliis terreſtribus
" an naualibus? Quod præſidium tenuiſſe nos? Vbi pugnaſſe, aut ſub illius ducibus, aut per nos
" ipſos? Si quæreret, vbi miles noſter, vbi nauis intra præſidia ſua fuiſſet, quid reſponderemus?
" Cauſſam fortaſſe diceremus apud victorem, quemadmodum apud vos dicimus. Hoc enim
" legatos vtroque de pace mittendo conſecuti ſumus, vt ne ab vtraque parte gratiam iniremus,

ab altera

A ab altera etiam crimen & periculum esset. Quãquam Perseus verè obiiceret, id quód vos nõ po
testis Patres conscripti: nos principio belli misisse ad vos legatos, qui pollicerẽtur vobis quę ad
bellum opus essent: naualibus armis, iuuentute nostra, sicut prioribus bellis, ad omnia paratos
fore. ne prestaremus, per vos stetit, qui de quacunque caussa tum aspernati nostra auxilia estis. Ne-
que fecimus igitur quicquam tanquã hostes, neque bonorum sociorũ defuimus officio, sed à vo-
bis prohibiti præstare fuimus. Quid igitur? nihilne factum neque dictũ est in ciuitate vestra Rho-
dii quod nolletis, quo meritò offenderetur populus Romanus? Hinc iam non quod factum est
defensurus sum, non adeò insanio, sed publicã caussam à priuatorum culpa segregaturus. Nulla
enim est ciuitas quæ non & improbos ciues aliquando, & imperitam multitudinem semper ha
beat. Etiam apud vos fuisse audiui, qui assentando multitudini grassarentur: & secessisse aliquã-
do à vobis plebem, nec in potestate vestra Rempublicam fuisse. Si hoc in hac tam bene morata
B ciuitate accidere potuit, mirari quisquam potest aliquos fuisse apud nos, qui regis amicitiam pe
tentes, plebẽ nostram consiliis deprauarent? qui tamen nihil vltrà valuerũt, quàm vt in officio
cessaremus. Non præteribo id quod grauissimum est in hoc bello, crimen ciuitatis nostrę. Lega-
tos eodem tẽpore & ad vos & ad Persea de pace misimus. quod infelix consilium furiosus (vt
postea audiuimus) orator stultissimum fecit, quẽ sic locutum constat, tanquam C. Popilius lega-
tus Romanus, quẽ ad summouendos à bello Antiochum & Ptolemæum reges misistis, loquere-
tur. Sed tamen ea siue superbia, siue stultitia appellanda est, eadem quæ apud vos, & apud Persea
fuit. Tam ciuitatium quam singulorum hominum mores sunt: gentes quoque aliæ iracundæ,
aliæ audaces, quædã timidę: in vinum, in venerem proniores aliæ sunt. Atheniensium populum
fama est celerem, & supra vires audacem esse ad conãdum: Lacedæmoniorum cunctatorem, &
vix in ea quibus fidit, ingredientem. Non negauerim & totam Asiæ regionem inaniora parere
ingenia, & nostrorum tumidiorem sermonẽ esse, quòd excellere inter finitimas ciuitates videa-
C mur: & id ipsum non tam viribus nostris, quàm vestris honoribus ac iudiciis. Satis quidẽ & tũc
in præsentia castigata illa legatio erat, cum tam tristi responso vestro dimissa. si tum parũ igno-
miniæ pensum est, hæc certe tam miserabilis ac supplex legatio, etiam insolentioris quam illa
fuit, legationis satis magnum piaculum esset. Superbiam, verborum præsertim, iracũdi oderunt,
prudentes irriderent, vtique si inferioris aduersus superiorem est: capitali pœna nemo vnquam
dignam iudicauit. Id enim verò periculum erat, ne Romanos Rhodii contemnerent: etiam deos
aliqui verbis ferocioribus increpant, nec ob id quenquam fulmine ictum audimus. Quid igitur
superat quod purgamus, si nec factum hostile vllum nostrũ est, & verba tumidiora legati offen-
sionem aurium, non perniciẽ ciuitatis meruerunt? Voluntatis nostræ tacitè velut litem æstima-
ri vestris inter vos sermonibus audio P C, fauisse nos regi, & illum vincere maluisse: ideo bel-
lo persequẽdos esse credunt. Alii vestrum, voluisse quidẽ nos hoc, nõ tamen ob id bello perse-
quendos esse: neque moribus, neque legibus vllius ciuitatis ita comparatum esse, vt si quis vellet
D inimicum perire, si nihil fecerit quo id fiat, capitis damnetur. His qui nos pœna non crimine
liberant, gratiam quidem habemus: ipsi nobis hanc dicimus legem, si omnes voluimus quod ar
guimur, non distinguimus voluntatem à facto: omnes plectamur. Si alii principum nostrorum
vobis, alii regi fauerunt: non postulo vt propter nos, qui partium vestrarum fuimus, regis fauto-
res salui sint. illud deprecor, ne nos propter illos pereamus. Non estis vos illis infestiores, quàm
ciuitas ipsa: & hoc qui sciebant, plerique eorum aut profugerunt, aut mortem sibi consciuerũt:
alii damnati à nobis in potestate vestra erunt, Patres conscripti. Cæteri Rhodii, sicut gratiã nul-
lam meriti hoc bello, ita ne pœnam quidem sumus. Priorum nostrorũ benefactorum cumulus,
hoc quod nunc cessatum in officio est, expleat. Cum tribus regibus gessistis bella per hos annos.
ne plus obsit nobis quod vno bello cessauimus, quàm quod duobus bellis pro vobis pugnaui-
mus. Philippum Antiochum Persea tãquam treis sententias ponite. duæ nos absoluunt, vna du-
bia est vt grauior sit. Illi de nobis si iudicarent, damnati essemus. vos iudicate Patres conscripti,
E sit Rhodus in terris, an funditus deleatur. Non enim de bello deliberatis Patres cõscripti, quod
inferre potestis, gerere non potestis, cum nemo Rhodiorum arma aduersus vos laturus sit. Si per-
seuerabitis in ira, tẽpus à vobis petemus, quo hãc funestam legationẽ domum referamus: omnia
libera capita, quidquid Rhodiorum virorũ fœminarum est, cũ omni pecunia nostra naues con-
scendemus, ac relictis penatibus publicis priuatisque Romam veniemus: & omni auro & argẽto,
quidquid publici, quidquid priuati est, in comitio in vestibulo curiæ vestræ cumulato, corpora
nostra coniugúmque ac liberorũ vestræ potestati permittemus, hic passuri quodcunque patiendum
erit. procul ab oculis nostris vrbs nostra diripiatur, incẽdatur. Hosteis Rhodios esse Romani iu-
dicare possunt: est tamen & nostrum aliquod de nobis iudicium, quòd nunquam iudicauimus

» nos vestros hosteis: nec quicquam hostile, etiam si omnia patiemur, faciemus. Secũdum talem B
orationẽ vniuersi rursus prociderunt, ramósq; oleæ supplices iactantes, tandẽ excitati curia excesserunt. Tunc sententiæ interrogari cœptę. Infestissimi Rhodiis erãt qui consules prætorésve
aut legati gesserant in Macedonia bellum. Plurimum caussam eorũ adiuuit M. Porcius Cato, qui
asper ingenio, tum lenẽ mitémq; senatorem egit. Non inserã simulachrũ viri copiosi, quæ dixerit referendo: ipsius oratio scripta extat, Originum quinto libro inclusa. Rhodiis responsum ita
redditum est, vt nec hostes fierent, nec socii permanerẽt. Philocrates & Astymedes principes legationis erant. partem cũ Philocrate renunciare Rhodum legationem placuit, partem cũ Astymede Romæ subsistere: quæ agerentur sciret, certiorésq; suos faceret. In præsentia deducere ante certam diem ex Lycia Cariaque iusserunt præfectos. Hæc Rhodum nunciata, quæ per se tristia fuissent, quia maioris mali leuatus erat timor, cum bellum timuissent, in gaudium renunciata verterũt. Itaque extemplo coronam XX millibus aureorum decreuerunt, Theodotũ præ- G
fectum classis in eam legationẽ miserunt. Societatem ab Romanis ita volebant peti, vt nullum
de ea rescitum populi fieret, aut literis mãdaretur: quod nisi impetrarent, maior repulsis ignominia esset. Præfecti classis id vnius erat ius, vt agere de ea re sine rogatione vlla perlata posset.
Nam ita per tot annos in amicitia fuerant, vt sociali fœdere se cum Romanis non illigarent:
ob nullã aliam caussam, quam ne spem regibus abscinderent auxilii sui, si cui opus esset, neu sibi
ipsis fructus ex benignitate & fortuna eorum percipiendi. Tunc vtiq; petenda societas videbatur, non quæ tutiores eos ab aliis faceret (nec enim timebant quenquam præter Romanos) sed
quę ipsis Romanis minus suspectos. Sub idem ferè tempus & Caunii desciuere ab his, & Mylassenses Euromensium oppida occuparunt. Non ita fracti animi ciuitatis erant, vt non sentirent,
si Lycia & Caria adẽptæ ab Romanis forent, cætera aut seipsa per defectionem liberarent, aut à
finitimis occuparentur: includi se insulæ paruæ & sterilis agri litoribus, quæ nequaquam alere
tantæ vrbis populum posset. Missa igitur iuuentute properè & Caunios, quãquam Cybiratarum H
asciuerant auxilia, coëgerunt imperio parere: & Mylassenses Alabandenósq;, qui Euromensium
prouincia adempta, ad ipsos coniuncto exercitu venerunt, circa Orthosiam acie vicerunt. Dum
hæc ibi, alia in Macedonia, alia Romæ geruntur, interim in Illyrico L. Anicius rege Gentio, sicut ante dictum est, in potestatẽ redacto, Scodræ quæ regia fuerat, præsidio imposito Gabinium
præfecit: Rhizoni & Olcinio vrbibus opportunis C. Licinium. Præpositis his Illyrico, cũ reliquo
exercitu in Epirum est profectus. Vbi prima Phanota ei dedita, tota multitudine cũ infulis obuiam effusa. Hic præsidio imposito, in Molossidem transgressus: cuius oppidis præter Passaronem & Tegmonem, & Phylacen, & Horreum receptis, primùm ad Passaronem ducit. Antinous
& Theodotus principes eius ciuitatis erant, insignes & fauore Persei, & odio aduersus Romanos,
iidem vniuersæ genti authores desciscẽdi ab Romanis. Hi conscientia priuatæ noxæ, quia ipsis
nulla spes veniæ erat, vt cõmuni ruina patriæ opprimerentur, clauserunt portas, multitudinem
vt mortem seruituti præponerent hortantes. Nemo aduersus præpotenteis viros hiscere audebat. Tandem Theodotus quidam nobilis & ipse adulescẽs, cum maior à Romanis metus timo- I
» rem a principibus suis vicisset, Quæ vos rabies, inquit, agitat, qui duorum hominum noxę ciui
» tatis accessionem facitis? Equidẽ pro patria qui lethum oppetissent, sæpe fando audiui: qui pa-
» triam pro se perire ęquum censerent, hi primi inuenti sunt. Quin aperimus portas, & imperium
» accipimus, quod orbis terrarum accepit? Hæc dicentem cum multitudo sequeretur, Antinous
& Theodotus in primam stationem hostiũ irruperunt, atque ibi offerentes se ipsi vulneribus interfecti, vrbs dedita est Romanis. Simili pertinacia Cephalonis principis clausum Tegmonem,
ipso interfecto per deditionem recepit. Nec Phylace nec Horreum oppugnationem tulerũt. Pacata Epiro, diuisisque in hyberna copiis per opportunas vrbes, regressus ipse Illyricum, Scodræ,
quò quinque legati ab Roma venerant, euocatis ex tota prouincia principibus conuentum habuit. Ibi pro tribunali pronunciauit de sententia consilii, S P Q R Illyrios esse liberos iubere,
præsidia ex omnibus oppidis arcibus & castellis sese deducturum. non solùm liberos, sed etiam K
immunes fore Issenses & Taulãtios, Dassaretiorum Pirustas, Rhizonitas, Olciniatas, quòd incolumi Gentio ad Romanos defecissent. Daorseis quoque immunitatem dare, quòd relicto Carauantio cum armis ad Romanos transissent. Scodrensibus & Dassarensibus & Selepitanis cæterisque Illyriis vectigal dimidium eius quod regi pendissent. Inde in tres partes Illyricum diuisit. vnam eam fecit quę suprà dicta est, alterã Labeatas omneis, tertiam Agrauonitas, & Rhizonitas, & Olciniatas, accolásque eorum. Hac formula dicta in Illyrico, ipse in Epiri Passaronem
in hyberna rediit. Dum hæc in Illyrico geruntur, Paulus ante aduentum decem legatorum Q.
Maximum filium iam ab Roma regressum, ad Aeginium & Agassas diripiendas mittit: Agassas,
quòd

A quòd cum Martio COS. tradidissent vrbem, petita vltro societate Romana, defecerant rursus ad Persea: Aeginiensium nouum crimen erat. Famæ de victoria Romanorum fidem nó habentes, in quosdam militum vrbem ingressos hostiliter sæuierant. Ad Aeniorũ quoque hostiliter vrbem diripiendam L. Posthumium misit, quòd pertinacius quàm finitimæ ciuitates in armis fuerant. Autumni ferè tempus erat, cuius temporis initio circumeundam Græciam, visendaq; quæ nobilitata fama magis auribus accepta sunt, quàm oculis noscuntur, vt statuit: præposito castris C. Sulpitio Gallo, profectus cum haud magno comitatu, tegentibus latera Scipione filio & Athenæo Eumenis regis fratre, per Thessaliam Delphos petit inclytum oraculũ. Vbi sacrificio Apollini facto, inchoatas in vestibulo columnas, quibus impositurі statuas regis Persei fuerant, suis statuis victor destinauit. Lebadiæ quoque templũ Iouis Trophonis adiit. ibi cum vidisset os specus, per quod oraculo vtentes sciscitatum deos descendunt, sacrificio Ioui Hercynnæque facto, B quorum ibi templum est, Chalcidem ad spectaculum Euripi, æuóque antè insulæ ponte continenti iunctæ descendit. A Chalcide Aulidem traiicit trium millium spacio distantem, portum inclytum statione quondam mille nauium Agamemnoniæ classis: Dianæq; templum, vbi nauibus cursum ad Troiam, filia victima aris admota rex ille regum petiit. Inde Oropum Atticæ ventum est: vbi pro deo vates Amphilochus colitur, templúmq; vetustum est fontibus riuisque circà amœnum. Athenas inde, plenas quidem & ipsas vetustate famæ, multa tamen visenda habenteis: arcem, portus, muros Pyræum vrbi iungéteis, naualia magnorum imperatorum, simulacra deorum hominúmq; omni genere & materiæ & artium insignia. Sacrificio Mineruæ præsidi arcis in vrbe facto profectus, Corinthum altero die peruenit. Vrbs erat tunc præclara ante excidium. arx quoq; & isthmus præbuere spectaculum: arx inter omnia in immanem altitudinem edita, scatens fontibus: isthmus duo maria ab occasu & ortu solis finitima artis faucib[9] dirimens. Sicyoné inde & Argos nobiles vrbes adit: inde haud parem opibus Epidaurũ, sed inclytam C Aesculapii nobili templo, quod V millibus passuum ab vrbe distãs, nunc vestigiis reuulsorum donorum, tum donis diues erat, quæ remediorũ salutarium ægri mercedẽ sacrauerant deo. Inde Lacedæmonem adit, non operũ magnificentia, sed disciplina institutisque memorabilem, vnde per Megalopolim Olympiam ascendit. Vbi & alia quidem spectanda visa, & Iouem velut præsentem intués, motus animo est. Itaque haud secus quàm si in Capitolio immolaturus esset, sacrificium amplius solito apparari iussit. Ita peragrata Græcia, vt nihil eorum quæ quisq; Persei bello priuatim ac publicè sensisset, inquireret, ne cui[9] metu solicitaret animos sociorũ: Demetriadem cum reuertit, in itinere sordidata turba Aetolorum occurrit. mirantiq; & percunctanti quid esset, defertur DL principes ab Lycisco & Tisippo circunsesso senatu per milites Romanos missos à Bębio pręside interfectos, alios in exilium actos esse, bonáque eorum qui interfecti essent, & exulũ, possidere qui arguebant. Iussis Amphipolim adesse, ipse conuento Cn. Octauio Demetriade, postquam fama accidit traiecisse iam mare X legatos, omnibus aliis omissis A-D polloniam ad eos pergit. Quò cum Perseus obuiam Amphipoli nimis soluta custodia processisset (id diei iter est) ipsum quidem benignè allocutus est: cæterum postquam in castra ad Amphipolim venit, grauiter increpuisse traditur C. Sulpitiũ, primùm quòd Persea tam procul à se vagari per prouinciam passus est: deinde quòd adeò indulsisset militibus, vt nudare tegulis muros vrbis ad tegenda hybernacula sua pateretur. referrique tegulas, & resarciri tecta sicut fuerãt iussit. Et Persea quidem cum maiore filio Philippo traditos A. Posthumio in custodiã misit: filiam cum minore filio à Samothrace accitos Amphipolim, omni liberali cultu habuit. Ipse vbi dies venit quo adesse Amphipoli denos principes ciuitatium iusserat, literásque omneis quę vbique depositæ essent, & pecuniam regiam conferri, cum X legatis circũfusa omni multitudine Macedonum, in tribunali consedit. Assuetis regio imperio tamen nouum formam terribilem præbuit tribunal, summotor aditus, præco, accensus, insueta omnia oculis auribúsq;, quæ vel socios nedum hosteis victos terrere possent. Silentio per præconẽ facto, Paulus Latine quæ senatui quę E sibi ex consilii sententia visa essent, pronunciauit: ea Cn. Octauius Pr. (nam & ipse aderat) interpretata sermone Græco referebat. Omniũ primùm liberos esse iubere Macedonas, habenteis vrbes easdem agrósque, vtentes legibus suis, annuos creanteis magistratus, tributum dimidiũ eius quod pependissent regibus, pendere PR. Deinde in IIII regiones diuidi Macedoniam. vnam fore & primam partem, quod agri inter Strymonem & Nessum amnem sit: accessurũ huic parti trans Nessum ad orientẽ versum, quà Perseus tenuisset vicos, castella, oppida, præter Aenum & Maroneam & Abdera: trans Strymonem autem vergẽtia ad occasum, Bisalticam omnẽ cum Heraclea quam Sinticen appellant. Secundam fore regionem quam ab ortu Strymo amplecteretur amnis, præter Sinticen Heracleam & Bisaltas: ab occasu quà Axius terminaret fluuius, ad-

ditis Pæonis qui prope Axium flumen ad regionē orientis colerent. Tertia pars facta, quā Axius F
ab oriente, Peneus amnis ab occasu, cingunt. ad septentrionē Bora mons obiicitur. adiecta huic parti regio Pæoniæ, quà ab occasu præter Axiū amnem porrigitur. Edessa quoque & Beroea eodem concesserunt. IIII regio trans Boram montem, vna parte confinis Illyrico, altera Epiro. Capita regionum vbi concilia fierent, primæ regionis Amphipolim, secundæ Thessalonicē, tertiæ Pellam, quartæ Pelagoniam fecit. Eò concilia suæ cuiusque regionis indici, pecuniā conferri, ibi magistratus creari iussit. Pronunciauit deinde, neq; connubium, neque commercium agrorum ædificiorúmque inter se placere cuiquam extra fines regionis suæ esse. Metalla quoque auri atque argenti nō exerceri, ferri & æris permitti. Vectigal exercentibus dimidium eius impositum quod pependissent regi. Et sale inuecto vti vetuit. Dardanis repetentibus Pæoniam, quod & sua fuisset, & continēs esset finibus suis, omnibus dare libertatem pronunciauit qui sub regno Persei fuissent. Post non impetratam Pæoniam, salis commerciū dedit. tertiæ regioni imperauit, vt Stobos Pæoniæ deueherent, pretiúmq; statuit. Naualem materiam & ipsos cædere, & G
alios pati vetuit. Regionibus, quę affines barbaris essent (excepta autem tertia omnes erant) permisit vt præsidia armata in finibus extremis haberent. Hæc pronunciata primo die conuētus, variè affecerūt animos. Libertas præter spem data arrexit, & leuatū annuū vectigal. regionatim commerciis interruptis ita videri lacerata tāquam animalia in artus alterum alterius indigenteis distracta: adeò quanta Macedonia esset, quàm diuisui facilis, & à seipsa quæq; contēpta pars esset, Macedones quoque ignorabant. Pars prima Bisaltas habet fortissimos viros (trans Nessum amnem incolūt, & circa Strymonem) & multas frugum proprietates, & metalla, & opportunitatem Amphipolis, quæ obiecta claudit omnes ab oriente sole in Macedoniam aditus. Secunda pars celeberrimas vrbes Thessalonicen & Cassandriam habet, ad hoc Pallenem fertilem ac frugiferam terram. maritimas quoq; opportunitates ei præbent portus ad Toronen ac mōtem Athō (Aeneæ vocant hunc) alii ad insulam Euboeam, alii ad Hellespontum opportunè versi. H
Tertia regio nobileis vrbes Edessam & Beroeam & Pellam habet, & Vettiorum bellicosam gentem, incolas quoque permultos Gallos & Illyrios impigros cultores. Quartam regionē Eordei & Lincestæ & Pelagones incolūt, iuncta his Atintania & Stymphalis & Elimiotis. Frigida hæc omnis, duráque cultu, & aspera plaga est: cultorum quoq; ingenia terræ similia habet. ferociores eos & accolæ barbari faciunt, nunc bello exercentes, nunc in pace miscentes ritus suos. Diuisæ itaque Macedoniæ partium vsibus separatis, quāta vniuersos teneat Macedonas formula dicta, cum leges quoque se daturū ostendisset. Aetoli deinde citati: in qua cognitione magis vtra pars Romanis, vtra regi fauisset, quæsitum est, quàm vtri fecissent iniuriam, aut accepissent. Noxa liberati interfectores, exilium pulsis æquè ratum fuit, ac mors interfectis. A. Bebius vnus est dānatus, quòd milites Romanos præbuisset ad ministerium cædis. Hic euētus Aetolorum caussæ, in omnibus Græciæ gentibus populisq; eorum qui partis Romanorum fuerant, inflauit ad intolerabilem superbiā animos, & obnoxios pedibus eorum subiecit, quos aliqua parte suspicio fauoris in regem contigerat. Tria genera principum in ciuitatibus erant, duo quæ adulādo aut Romanorum imperium, aut amicitiam regum sibi priuatim opes oppressis faciebant ciuitatibus: I
medium vnū vtriq; generi aduersum, libertatē & leges tuebatur. His vt maior apud suos charitas, ita minor apud externos gratia erat. Secūdis rebus elati Romanorū partis eius fautores, soli tum in magistratibus, soli in legationibus erant. Hi cū frequētes & ex Peloponneso & ex Boeotia, & ex aliis Græciæ conciliis adessent, impleuere aures decem legatorum, non eos tantùm qui se propalàm per vanitatem iactassent tanquā hospites & amicos Persei, sed multo plures alios ex occulto fauisse: reliquos per speciem tuendæ libertatis in cōciliis aduersus Romanos omnia instruxisse, nec aliter eas mansuras in fide gentes, nisi fractis animis partium, aleretur confirmaretúrque authoritas eorum qui nihil præter imperium Romanorum expectarēt. Ab his editis nominibus, euocatis literis imperatoris ex Aetolia Acarnaniáque & Epiro & Boeotia, qui Romam ad caussam dicendam sequerentur: in Achaiam ex decem legatorum numero profecti duo, C. K
Claudius, & Cn. Domitius, vt ipsi edicto euocarent. Id duabus de caussis factum, vna quòd fiduciæ plus animorúmque esse Achæis ad non parendum credebant, & forsitan etiam in periculo fore Callicratem & cæteros criminum authores delatorésq;. altera cur præsentes euocarēt, caussa erat, quòd ex aliis gentibus principum literas deprehensas in commentariis regiis habebant: in Achæis cæcum erat crimen, nullis eorū literis inuentis. Aetolis dimissis, Acarnanum citata gēs: in his nihil nouatum, nisi quòd Leucas exempta est Acarnanum concilio. Quęrendo deinde latius, qui publicè aut priuatim partium rēgis fuissent, in Asiam quoq; cognitionem extendēre, & ad Antissan in Lesbo insula diruendam, traducendos Methymnam Antissæos, Labeonem miserunt

A runt:quòd Antenorem regium præfectum,quo tempore cum lembis circa Lesbum est vagatus,
portu receptum cómeatibus iuuissent. Duo securi percussi viri insignes, Andronicus Andronici
filius Aetolus,quòd patrem secutus arma contra populum Romanũ tulisset: & Neo Thebanus;
quo authore societatem cum Perseo iunxerant. His rerum externarum cognitionibus interpo-
sitis,Macedonum rursus aduocatum concilium:pronunciatum,quod ad statũ Macedoniæ per-
tinebat,senatores,quos Synedros vocant,legẽdos esse, quorum consilio Respublica administra-
retur. Nomina deinde sunt recitata principũ Macedonum,quos cum liberis maioribus quàm
X V annos natis præcedere in Italiam placeret. Id prima specie sæuum,mox apparuit multitu
dini Macedonũ pro libertate sua esse factum. Nominati sunt enim regis amici purpuratiq; du-
ces exercituum,præfecti nauium aut præsidiorum,seruire regi humiliter,aliis superbè imperare
assueti:prædiuites alii,alii quos fortuna non æquarent his sumptibus pares: regius omnibus vi-
B ctus vestitúsque,nulli ciuilis animus neque legũ neq; libertatis æquæ patiens. Omnes igitur qui
in aliquibus ministeriis regiis,etiam qui in minimis legationibus fuerant, iussi Macedonia ex-
cedere,atque in Italiam ire:qui non paruisset imperio,mors denunciata. Leges Macedoniæ de-
dit cum tanta cura,vt nõ hostibus victis,sed sociis bene meritis dare videretur:& quas ne vsus
quidem longo tempore,qui vnus est legum corrector,experiẽdo argueret. Ab seriis rebus ludi-
crum,quod ex multo antè præparato,& in Asiæ ciuitates & ad reges missis qui denunciarent,
& cum circumiret ipse Græciæ ciuitates,indixerat principibus,magno apparatu Amphipoli fe-
cit. Nam & artificum omnis generis qui ludicram artem faciebant,ex toto orbe terrarum mul
titudo ,& athletarũ & nobilium equorũ conuenit:& legationes cum victimis,& quicquid aliud
deorum hominúmq; caussa fieri magnis ludis in Græcia solet. Ita factũ est,vt non magnificen-
tiam tantùm,sed prudentiã in dandis spectaculis,ad quæ rudes tum Romani erant,admirarẽ-
tur. Epulæ quoque legationibus paratæ & opulentia & cura eadem. Vulgò dictum ipsius fere-
C bant,& cõuiuium instruere,& ludos parare,eiusdem esse,qui vincere bello sciret. Edito ludicro
omnis generis,clypeisque æreis in naues impositis,cætera omnis generis arma cumulata in in-
gentem aceruum,precatus Martem Mineruam Lunámq; matrem & cæteros deos quibus spolia
hostium dicare ius fásque est,ipse imp. face subdita succendit:deinde circumstantes tribuni mi-
litum pro se quisque ignes coniecerunt. Notata est in illo conuentu Europæ Asięq; vndiq; par-
tim ad gratulationem partim ad spectaculũ contracta multitudine, tãtis naualibus terrestribús-
que exercitibus,ea copia rerum,ea vilitas annonæ,vt & priuatis,& ciuitatibus,& gentibus dona
data pleraque eius generis sint ab imperatore,non in vsum modò præsentem, sed etiam quod
domos auueherent. Spectaculo fuit ei quæ venerat turbæ,non scenicum magis ludicrũ,nõ cer-
tamina hominum,aut curricula equorum,quàm præda Macedonica omnis vt visertur exposi-
ta,statuarum tabularúmq;,textilium,& vasorũ ex auro & argento & ære & ebore factorũ ingenti
cura in ea regia:vt non in præsentẽ modò speciem,qualibus referta regia Alexãdriæ erat,sed in
D perpetuum vsum fierent. Hæc in classem imposita,deuehenda Romã Cn. Octauio data. Paulus
benignè legatis dimissis,trãsgressus Strymonem,mille passuum ab Amphipoli castra posuit: in-
de profectus,Pellã quinto die peruenit. Prætergressus vrbem,ad Spelæum (quod vocãt) biduum
moratus,P. Nasicam,& Q. Maximũ filium cũ parte copiarum ad depopulãdos Illyrios qui Per-
sea iuuerant bello,misit,iussos ad Oricũ sibi occurrere. ipse Epirum petẽs quintisdecimis castris
Passaronem peruenit. Haud procul inde Anicii castra aberant. ad quem literis missis,ne quid ad
ea quæ fierent moueretur:senatum prædã Epiri ciuitatium,quæ ad Persea defecissent, exercitui
dedisse:summissis centurionibus in singulas vrbes qui se dicerẽt ad præsidia deducẽda venisse,
vt liberi Epirotæ sicut Macedones essent, denos principes ex singulis euocauit ciuitatib9. Qui-
bus cum denunciasset,vt aurum atq; argentũ in publicũ proferretur,per omnes ciuitates cohor-
tes dimisit. antè in vlteriores quàm in propiores profecti,vt vno die in omnes perueniretur. E-
dita tribunis centurionibúsq; erant quæ agerentur. mane omne aurum argentúmq; collatũ: ho-
E ra quarta signum ad diripiendas vrbes datum est militibus: tantáque præda fuit, vt in equitem
C C C C denarii,peditibus duceni diuiderẽtur,centũ quinquaginta millia capitum humano-
rum abducerentur. Muri deinde direptarum vrbium diruti sunt,ea fuere oppida circà L X X.
vendita præda omniũ,de ea summa militi numeratũ est. Paulus ad mare Oricum descendit,ne-
quaquam vt ratus erat,expletis militũ animis,qui tanquam nullũ in Macedonia gessissent bel-
lum, expertes regiæ prædæ esse indignabãtur. Orici cum missas cũ Scipione Nasica Maximóq;
filio copias inuenisset,exercitu in naues imposito in Italiã traiecit. Et post paucos dies Anicius
conuentu reliquorum Epirotarum Acarnanúmq; acto, iussisque in Italiam sequi principibus,
quorum cognitionẽ caussæ reseruarat: & ipse nauibus expectatis,quibus vsus Macedonicus ex-

Lunamq; matrem est legendum ... vt pag. 83. i.

ercitus erat, in Italiam traiecit. Cum hæc in Macedonia Epiroq; gesta sunt, legati qui cum Attalo ad finiendum bellum inter Gallos & regem Eumenen missi erant, in Asiam peruenerunt. Induciis per hyemem factis, & Galli domos abierât, & rex in hyberna concesserat Pergamum, grauiq; morbo æger fuerat. Ver primum ex domo exciuit, iámque Synnada peruenerant, cum Eumenes ad Sardeis vndique exercitum contraxerat. Ibi & Romani Solouettium ducem Gallorum Synnadis allocuti, & Attalus cum eis profectus: sed castra Gallorum intrare eum non placuit, ne animi ex disceptatione irritarentur. P. Licinius cum regulo Gallorum est locutus, retulitque ferociorem eum deprecãdo factum: vt mirum videri posset, inter opulentos reges Antiochum Ptolemæúmq; tantum legatorum Romanorum verba valuisse, vt extemplo pacem facerent, apud Gallos nullius momenti fuisse. Romam primùm reges captiui Perseus & Gentius in custodiam cũ liberis abducti, dein turba alia captiuorum: tum quibus Macedonum denunciatum erat vt Romam venirent: principúmq; Græciæ. nã hi quoque nõ solùm præsentes exciti erant, sed etiã si qui apud reges esse dicebantur, literis accersiti sunt. Paulus ipse post dies paucos regia naue ingentis magnitudinis, quam XVI versus remorum agebant, ornata Macedonicis spoliis, non insigniũ tantùm armorum, sed etiã regiorum textilium, aduerso Tiberi ad vrbem est subuectus, cõpletis ripis obuiam effusa multitudine. Paucos post dies Anicius & Octauius classe sua aduecti. Tribus iis omnibus decretus est ab senatu triũphus: mandatúmq; Q. Cassio prætori, cum tribunis plebis ex authoritate patrum ageret, rogationem ad plebem ferrent, vt iis quo die vrbem triumphãtes inueherentur, imperiũ esset. Intacta inuidia media sunt, ad summa fermè tendit. Nec de Anicii, nec de Octauii triumpho dubitatum est: Paulum, cui ipsi quoq; se comparare erubuissent, obtrectatio carpsit. Antiqua disciplina milites habuerat. de prędа parcius q̃ sperauerant, ex tantis regiis opibus dederat, nihil relicturus, si auiditati indulgeretur, quod in ærarium deferret. totus Macedonicus exercitus imperatori erat negligenter adfuturus comitiis ferendæ legis: sed eos Seruius Sulpitius Galba, qui tribunus militum secũdæ legionis in Macedonia fuerat, priuatim imperatori inimicus, prẽsando ipse, & per suæ legionis milites sollicitando, stimulauerat vt frequentes ad suffragium adessent, imperiosum ducem & malignum, antiquando rogationem quæ de triumpho eius ferretur, vlciscerẽtur: plebem vrbanam secuturam esse militum iudicia: pecuniam illum dare non potuisse, militem honorem dare posse: ne speraret ibi fructum gratiæ, vbi nõ meruisset. His incitatis, cũ in Capitolio rogationem eam T. Sempronius tribunus plebis ferret, & priuatis lege dicendi locus esset ad suadendum, vt in re minimè dubia, si quisquã procederet: Seruius Galba repentè processit, & à Tr. postulauit, vt quoniam hora iam octaua diei esset, nec satis temporis ad demonstrãdum haberet cur L. Aemylium non iuberent triumphare: in posterum diem differrent, & mane eam rem agerent. Integro sibi die ad caussam eam orãdam opus esse. Cum tribunus dicere eo die si quid vellet, iuberet: in noctẽ rem dicendo extraxit, referẽdo admonendóq; exacta acerbè munia militiæ: plus laboris, plus periculi quàm desiderasset res, iniunctum: cõtrà in præmiis, in honoribus, omnia arctata: militiámque, si talibus succedat ducibus, horridiorẽ asperiorémq; bellantibus, eandẽ victoribus inopem atque inhonoratã futuram. Macedonas in meliori fortuna, quàm milites Romanos esse. Si frequentes postero die ad legem antiquãdam adessent, intellecturos potenteis viros, non omnia in ducis, aliquid & in militum manu esse. His vocibus incitati, postero die milites tãta frequentia Capitolium compleuerunt, vt aditus nulli præterea ad suffragium ferendum esset. Intrò vocatæ primæ tribus cum antiquarent, concursus in capitolium principũ ciuitatis factus est, indignum facinus esse clamitantiũ, L. Paulum tãti belli victorem dispoliari triumpho: obnoxios imperatores tradi licentiæ aque auaritiæ militari: in vno nimis se per ambitionem peccare. Quid si domini milites imperatoribus imponãtur? In Galbam pro se quisq; probra ingerere. Tandem hoc tumultu sedato, M. Seruilius qui COS. & magister equitũ fuerat, vt de integro eam rem agerẽt, ab tribunis petere, dicendique sibi ad populum potestatẽ facerent. Tribuni cum ad deliberandum secessissent, victi authoritatibus principum, de integro agere cœperunt: reuocaturósque se easdem tribus renunciarunt, si M. Seruilius aliiq; priuati qui dicere vellent, dixissent. Tum Seruilius: Quantus imp. L. Aemylius fuerit Quirites, si ex alia re nulla æstimari possit, vel hoc satis erat, quòd cum tam seditiosos & leues milites, tam nobilem, tam temerariũ, tam eloquentem ad instigãdam multitudinẽ inimicum in castris haberet, nullam in exercitu seditionem habuit. Eadem seueritas imperii quã nunc oderunt, tunc eos continuit. Itaq; antiqua disciplina habiti neque fecerũt. Seruius quidẽ Galba, si in L. Paulo accusando tyrocinium ponere, & documẽtum eloquentiæ dare voluit, non triumphũ impedire debuit: quem, si nihil aliud, senatus iustum esse iudicauerat: sed postero die quàm triumphatum est, priuatum eum visurus esset, nomen deferret, & legibus

A & legibus interrogaret: aut serius paulo, cum primùm magistratus ipse cepisset, diem diceret, ini-
» micum ad populum accusaret. Ita & pretium rectè facti triumphũ haberet L. Paulus pro egre-
» gie bello gesto: & pœnam, si quid & veteré gloria sua & noua indignũ fecisset. Sed videlicet cui
» crimé nullum probrũ dicere poterat, eius obtrectare laudes voluit. Diem integrum hesterno die
» ad accusandum L. Paulũ petit, quatuor horas, quantum supererat dici, dicendo absumpsit. Quis
» vnquam tam nocens reus fuit, cuius vitia vitæ tot horis expromi nó possent? Quid interim ob-
» iecit quod L. Paulus, si caussam dicat, negatũ velit? Duas mihi aliquis conciones parũper faciat,
» vnam militũ Macedonicorum, purá alterá integrioris iudicii & á fauore & odio: vniuerso iudi
» cante P R apud concionem togatá & vrbanam prius reus agatur. Quid apud Quirites Roma-
» nos Serui Galba diceres? Illa enim tibi tota abscissa oratio esset, In statione seuerius & intentius
» institisti: vigiliæ acerbius & diligentius circumitæ sunt: operis plus quàm antea fecisti, cum ipse
B imperator & exactor circumires. Eodé die & iter fecisti, & in aciem ex itinere duxisti. Ne victo-
» rem quidem te acquiescere passus est, statim ad persequendos hostes duxit. Cũ te præda partien-
» da locupletem facere posset, pecuniam regiam translaturus in triumpho est, & in ærariũ laturus.
» Hæc sicut ad militum animos stimulandos aliquem aculeum habent, qui parum licentiæ pa-
» rum auaritiæ suæ inseruitum censent: ita apud P R nihil valuissent, qui vt vetera atque audita
» à parentibus suis non repetat, quæ ambitione imperatorum clades acceptæ sint, quæ seueritate
» imperii victoriæ partæ: proximo certè Punico bello, quid inter M. Minutiũ magistrũ equitum,
» & Q. Fabium Maximũ dictatorem interfuerit, meminit. Itaque accusatoré id scire potuisse, &
» superuacaneam defensionem Pauli fuisse. Tráseatur ad alteram cócionem, nec Quirites vos, sed
» milites videor appellaturus, si nomen hoc saltem ruborem incutere, & verecundiam aliquá im-
» peratoris violandi afferre possit. Equidé ipse aliter affectus animo sum, qui apud exercitũ mihi
» loqui videar, quàm paulò ante eram cum ad plebem vrbanam spectabat oratio. Quid etiá di-
C citis milites? Aliquis est Romæ, præter Persea, qui triumphari de Macedonibus nolit, & eũ non
» iisdem manibus discerpitis, quib[9] Macedonas vicistis? Vincere vos prohibuisset, si potuisset, qui
» triumphanteis vrbé inire prohibet. Erratis milites, si triũphum imperatoris tantum, & nó mili-
» tum quoque, & vniuersi P R esse decus censetis. Non vnius hoc Pauli. Multi etiam qui ab senatu
» non impetrarunt triumphũ, in monte Albano triumpharunt. Nemo L. Paulo magis eripere de-
» cus perfecti belli Macedonici potest, quàm C. Luctatio primi Punici belli, quàm P. Cornelio se-
» cundi, quàm illis* qui triũphauerunt. Nec L. Paulum minorem aut maioré imperatorem trium-
» phus faciet: militum magis in hoc vniuersique populi Romani fama agitur: primùm ne inuidiæ
» & ingrati animi aduersus clarissimum quéque ciuem opinionem habeat, & imitari in hoc popu
» lum Atheniésem lacerantem inuidia principes suos videatur. Satis peccatum in Camillo à ma-
» ioribus vestris est, quem tamen ante receptá per eum à Gallis vrbem violarunt: satis insuper vo
» bis in P. Africano, Literni domicilium & sedem fuisse domitoris Africæ, Literni sepulchrũ osté-
D di. Erubescamus, gloria si par illis viris L. Paulus, iniuria vestra exæquetur. Hæc igitur primùm
» infamia deleatur, fœda apud alias gentes, dánosa apud nostros. Quis enim aut Africani, aut Pau-
» li similis esse in ingrata & inimica bonis ciuitate velit? Si infamia nulla esset, & de gloria tan-
» tum ageretur, qui tandem triumphus non cómunem nominis Romani gloriam habet? Tot de
» Gallis triumphi, tot de Hispanis, tot de Pœnis, ipsorũ tantum imperatorum, an populi Romani
» dicuntur? Quemadmodũ non de Pyrrho modò, nec de Annibale, sed de Epirotis Carthaginien-
» sibúsque triumphi acti sunt: sic non M. curius tátùm, nec P. Cornelius, sed Romani triũpharunt.
» Militum quidé propria est caussa, qui & ipsi laureati, & quisque donis quibus donati sunt insi-
» gnes, triumphum nomine cient, suasque & imp. laudes canentes per vrbem incedunt. Siquando
» non deportati ex prouincia milites ad triumphũ sint, fremunt: & tamen suũ quoq; se absenteis,
» quòd suis manibus parta victoria sit, triumphare credũt. Si quis vos interroget milites, ad quam
» rem in Italiam deportati, & non statim confecta prouincia dimissi sitis: quid Romá frequentes
E sub signis veneritis, quid moremini hic, & non diuersi domos quisque abeatis vestras: quid aliud
» respondeatis, quàm vos triumpháteis videri velle? Vos certè victores conspici velle debebatis.
» Triumphatum nuper de Philippo patre huius & de Antiocho est, ambo regnabant cum de his
» triumphatum est. De Perseo capto in vrbem cum liberis abducto non triumphabitur? Quòd si
» in curru scandenteis Capitolium auratos purpuratósque, ex inferiore loco Lucius Paulus in tur-
» ba togatorum vnus priuatus interroget: Luci Anici, Cn. Octaui, vtrum vos digniores triumpho
» esse, an me censetis? currum ei cessuri, & præ pudore videntur insignia ipsi sua tradituri: & vos
» Gentium quàm Persea duci in triumphũ mauultis Quirites, & de accessione potius belli quàm
» de bello triumphari? Et legiones ex Illyrico laureatæ vrbem inibunt, & nauales socii, Macedo-

nicæ legiones suo abrogato triumphos alienos spectabũt? Quid dein de tam opimæ prędæ, tam P
opulentæ victoriæ spoliis fiet? Quónam abdétur illa tot millia armorum detracta corporibus
hostium? an in Macedoniam remittentur? Quò signa aurea, marmorea, eburnea: tabulæ pictæ,
textilia: tantum argenti cælati, tãtum auri, tanta pecunia regia? An noctu tanquã furtiua in æra-
rium deportabuntur? Quid illud spectaculum maximum, nobilissimus opulentissimúsque rex
captus vbi victori populo ostenditur? Quos Syphax rex captus, accessio Punici belli, concursus
fecerit, plerique meminimus. Perseus rex captus, Philippus & Alexander filii regis, tanta nomina
subtrahentur ciuitatis oculis? Ipsum L. Paulum bis COS. domitoré Græciæ, omnium oculi cõ-
spicere vrbem curru ingredientem auent. Ad hoc fecimus consulem, vt bellũ per quadriennium
ingenti etiam pudore nostro tractum perficeret: cui sortito prouinciam, cui proficiscenti præsa-
gientibus animis victoriam triũphúmq; destinauimus, ei victori triumphũ negaturi? & quidem
non homines tantùm, sed deos etiam suo honore fraudaturi. diis quoque enim, non solùm ho- G
minibus debetur. Verum maiores vestri omnium magnarum rerum & principia exorsi ab diis
sunt, & finem eum statuerũt: Consul proficiscens prætórve paludatis lictoribus in prouinciam
& ad bellum, vota in Capitolio nuncupat: victor perpetrato eodem, in Capitolio triumphãs, ad
eosdem deos quibus vota nuncupauit, merita dona populi Romani traducit: Pars non minima
triumphi est, victimæ præcedentes, vt appareat diis grates agenté imperatoré ob Rempublicam
bene gestam redire. Omneis illas victimas quas traducendas in triumpho vindicauit, alias alio
cędente mactate. illas quidé epulas senatus, quæ nec priuato loco, nec publico profano, sed in
Capitolio eduntur: vtrum hominũ voluptatis caussa, an deorum hominúmque, authore Seruio
Galba turbaturi estis? L. Pauli triũpho portæ claudentur? rex Macedonum Perseus cum liberis &
turba alia captiuorũ, spolia Macedonũ, circa flumen relinquentur? L. Paulus priuatus tanquam
rure rediens à porta domum ibit? Et tu centurio, miles, quid de imp. Paulo senatus decreuit, po-
tius quàm quid Seruius Galba fabuletur, audi: & hoc dicere me potius quàm illũ audi. Ille nihil H
præterquàm loqui, & ipsum maledice ac malignè didicit: ego ter & vicies cum hoste per pro-
uocationem pugnaui. ex omnibus cum quibus manũ conserui, spolia retuli, insigne corpus ho-
nestis cicatricibus omnibus aduerso corpore exceptis habeo. Nudasse deinde se dicitur, & quo
quæq; bello vulnera accepta essent, retulisse. Quę dũ ostentat, adapertis fortè quæ velãda erant,
tumor inguinum proximis risum mouit. tũ, hoc quoq; quod ridetis, inquit, in equo dies noctésq́-
que persedendo habeo: nec magis me eius quàm cicatricũ harum pudet pœnitétq;, quãdò nun-
quam mihi impedimento ad Rempublicam bene gerendã domi militiæq; fuit. Ego hoc ferro
sæpe vexatum corpus vetus miles adulescentibus militibus ostendi. Galba nitens & integrũ de-
nudet. Reuocate, si videtur, tribuni ad suffragium tribus: ego ad vos milites

* *

summam omnis captiui auri argentiq; translati H-S millies ducenties fuisse, Valerius Antiâs
tradit, quæ haud dubiè maior aliquanto summa ex numero plaustrorũ ponderibúsque auri ar- I
genti generatim ab ipso scriptis efficitur. Alterum tantum aut in bellũ proximum absumptum,
aut in fuga cũ Samothracem peteret dissipatum, tradunt: eóq; id mirabilius erat, quòd tantum
pecuniæ intra triginta annos post bellum Philippi cũ Romanis, partim ex fructu metallorum,
partim ex vectigalibus aliis coaceruatũ fuerat. Itaque admodum inops pecuniæ Philippus, Per-
seus contrà prædiues, bellare cum Romanis cœpit. Ipse postremò Paulus in curru, magnã cum
dignitate alia corporis, tum senecta ipsa maiestatem præ se ferens. post currũ inter alios illustres
viros filii duo, Maximus & P. Scipio: deinde equites turmatim, & cohortes peditum suis quęque
ordinibus. Pediti in singulos dati centeni, duplex cẽturioni, triplex equiti: tantum pediti datu-
rum fuisse credunt, & pro rata aliis, si aut nõ refragati honori eius fuissent, aut benignè hac ipsa
summa nunciata acclamassent. Sed non Perseus tantùm per illos dies documentũ humanorum
casuum fuit, in catenis ante currum victoris ducis per vrbem hostium ductus, sed etiam victor
Paulus auro purpuráq; fulgens. Nam duobus è filiis, quos duobus datis in adoptioné, solos no- K
minis sacrorum familiæque hæredes retinuerat domi, minor fermè XII annos natus, quinque
diebus ante triumphum, maior XIIII annorum triduo post triumphũ decessit, quos præte-
xtatos curru vehi cum patre, sibi ipsos simileis prædestinanteis triũphos oportuerat. Paucis pòst
diebus data à M. Antonio tribuno plebis concione, cum de suis rebus gestis more cæterorũ im-
peratorum disseruisset, memorabilis eius oratio, & digna Romano principe fuit. Quanquam
& quàm feliciter Rempublicam administrauerim, & quòd duo fulmina domũ meam per hos
dies perculerint, non ignorare vos Quirites arbitror, cũ spectaculo vobis nũc triumphus meus,
nunc funera liberorum meorum fuerint: tamen paucis quæso sinatis me cum publica felicitate
comparare

A comparare eo quo debeo animo priuatam meam fortunam. Profectus ex Italia classem à Brun-
» dusio sole orto solui, nona diei hora cum omnibus meis nauibus Corcyram tenui. Inde quinto
» die Delphis Apollini pro me exercitibúsq; & classibus lustra sacrificaui. A Delphis quinto die
» in castra perueni: vbi exercitu accepto, mutatis quibusdam, quæ magna impedimenta victoriæ
» erant, progressus, quia inexpugnabilia castra hostium erāt, neque cogi pugnare poterat rex, inter
» præsidia eius saltum ad Petram euasi: & ad pugnam rege coacto acie vici, Macedoniam in po
» testatem populi Romani redegi. & quod bellum per quadriennium quatuor ante me consules
» ita gesserunt, vt semper successori traderent grauius, id ego quindecim diebus perfeci. Aliarum
» deinde secundarum rerum velut prouentus secutus, ciuitates omnes Macedoniæ se dediderunt:
» gaza regia in potestatem venit: rex ipse, tradentibus propè ipsis diis, in templo Samothracum
» cum liberis est captus. Mihi quoque ipsi nimia iam fortuna mea videri, eóque suspecta esse. Ma-
B ris pericula timere cœpi in tanta pecunia regia in Italiam traiicienda, & victore exercitu trans-
» portando. Postquam omnia secundo nauium cursu in Italiam peruenerunt, neq; erat quod vl-
» trà precarer, illud optaui, vt cū ex summo retrouolui fortuna consuesset, mutationem eius do-
» mus mea potius quàm Respublica sentiret. Itaq; defunctam esse fortunam publicam mea tam
» insigni calamitate spero, quòd triūphus meus, velut ad ludibrium casuum humanorū, duobus
» funeribus liberorū meorum est interpositus. Et cum ego & Perseus nūc nobilia maximè sortis
» mortalium exempla spectemur, ille qui ante se captiuos captiuus ipse duci liberos vidit, incolu-
* mes tamē eos habet: ego qui de illo triūphaui, ab alterius funere filii currum ex Capitolio pro-
» pè iam expirantem veni: neq; ex tanta stirpe liberûm superest, qui Lucii Aemylii Pauli nomen
» ferat. Duos enim tanquam ex magna progenie liberorū in adoptionem datos Cornelia & Fa-
» bia gens habent, Pauli in domo præter se nemo superest. Sed hanc cladem domus meæ, vestra
» felicitas & secūda fortuna publica consolatur. Hæc tanto dicta animo magis cōfudere audien-
C tium animos, quàm si miserabiliter orbitatē suam deflendo locutus esset. Cn. Octauius Calend.
Decembribus de rege Perseo naualē triumphum egit. Is triumphus sine captiuis fuit, sine spoliis.
Dedit sociis naualibus in singulos denarios septuagenos quinque, gubernatoribus qui in naui-
bus fuerant, duplex, magistris nauium quadruplex. Senatus deinde habitus est. patres censuerunt
vt Quintus Cassius Persea regem cum Alexādro filio Albam in custodiam duceret, comites pe-
cuniam argentū instrumentum quod haberet. Bitis regis Thracum filius cum obsidibus in custo
diam Carseolos est missus. Cæteros captiuos, qui in triumpho ducti erant, in carcerē condi pla-
cuit. Paucos post dies quàm hæc acta, legati ab Cotye rege Thracum venerunt, pecuniam ad re-
dimendum filium aliósque obsides apportantes. Eis in senatum introductis, & id ipsum argu-
menti prætendentibus orationis, non sua volūtate Cotyn bello iuuisse Persea, quòd obsides da-
re coactus esset, orantibúsq; vt eos pretio quantum ipsi statuissent patres, redimi paterentur: re-
sponsum ex authoritate senatus est, populū Romanum meminisse amicitiæ quæ cū Cotye ma-
D ioribúsque eius & gente Thracum fuisset. obsides datos crimen non criminis defensionem esse,
cum Thracum genti ne quietus quidem Perseus, nedū bello Romano occupatus, timendus fue-
rit. Cæterùm etsi Cotys Persei gratiam prætulisset amicitiæ populi Romani: magis quid se di-
gnum esset, quàm quid merito eius fieri posset, æstimaturum: filiū atque obsides ei remissurum.
Beneficia gratuita esse populi Romani, pretium eorum malle relinquere in accipientium ani-
mis, quàm præsens exigere. Legati nominati, T. Quintius Flamininus, C. Licinius Nerua, M. Ca-
ninius Rebilus, qui obsides in Thraciam reducerēt: & Thracibus munera data in singulos bi-
nûm millium æris. Bitis cū cæteris obsidibus à Carseolis accersitus, ad patrem cum legatis mis-
sus. Naues regiæ captæ de Macedonibus inusitatæ antè magnitudinis, in campo Martio subdu-
ctæ sunt. Hærente adhuc nō in animis modò, sed penè in oculis memoria Macedonici trium-
phi, L. Anicius Quirinalibus triumphauit de rege Gentio, Illyriísque. Similia omnia magis visa
hominibus quàm paria: minor ipse imperator & nobilitate Anicius cū Aemylio, & iure imperii,
E prætor cum COS. collatus: non Gentius Perseo, non Illyrii Macedonibus, non spolia spoliis,
non pecunia Macedonicæ, non dona donis comparari poterant. Itaque sicut præfulgebat huic
triumphus recens, ita apparebat ipsum per se intuentibus nequaquam esse contemnēdum. Per-
domuerat intra paucos dies terra marique ferocem, locísque munitis fretam gentē Illyriorum:
regem regiæque omneis stirpis ceperat: transtulit in triumphum multa militaria signa, spoliáq;
alia, & supellectilem regiam: auri pondo XX & VII: argēti X & IX pondo: denariūm tria
millia, & CXX millia Illyrici argenti. Ante currum ducti Gētius rex cum coniuge & liberis,
& Carauantius frater regis, & aliquot nobiles Illyrii. De præda militibus in singulos quadrage-
nos quinos denarios, duplex centurioni, triplex equiti, sociis nominis Latini quantum ciuibus

& sociis naualibus dedit quantum militibus. Lætior hunc triumphum est secutus miles, multis- F
que dux ipse carminibus celebratus. H-S ducenties ex ea prçda redactum esse, author est Antiás,
præter aurum argentúmque quod in ærarium sit latum: quod quia vnde redigi potuerit, non
apparebat, authorem pro re posui. Rex Gentius cum liberis & coniuge & fratre Spoletium in cu
stodiam ex senatusconsulto ductus: cæteri captiui Romæ in carcerem coniecti, recusantibúsq;
custodiam Spoletinis Igiturujum reges traducti. Reliquum ex Illyrico prædæ C C X X lembi
erant: de Gentio rege captos eos Corcyreis & Apolloniatibus & Dyrrhachinis Q. Cassius ex se-
natusconsulto tribuit. Consules eo anno agro tantùm Ligurum populato, cum hostes exerci-
tus nunquam eduxissent, nulla ré memorabili gesta, Romam ad magistratus subrogãdos redie-
runt: & primo comitiali die consules crearunt, M. Claudium Marcellum, C. Sulpicium Gal-
lum. Deinde prætores postero die, L. Iulium, L. Apuleium Saturninum, A. Licinium Neruam, P.
Rutilium Caluum, P. Quintilium Varum, M. Fonteium. His prætoribus duæ vrbanæ prouin- G
ciæ sunt decretæ, duæ Hispaniæ, Sicilia ac Sardinia. Intercalatum eo anno, postridie Termina-
lia intercalares fuerunt. Augur eo anno mortuus est C. Claudius: in eius locũ augures legerunt
T. Quintium Flamininũ. & flamen Quirinalis mortuus M. Fabius Pictor. Eo anno rex Prusias
venit Romam cum filio Nicomede. Is magno comitatu vrbem ingressus, ad forum à porta tri-
bunalque Q. Cassii prætoris perrexit: concursúque vndique facto, deos qui vrbem Romam in-
colerent, senatúmq; & populum Romanum salutatum se dixit venisse: & gratulatum quòd Per-
sea Gentiúmque reges vicissent, Macedonibúsque & Illyriis in ditionem redactis auxissent impe
rium. Cum prætor senatum ei, si velit, eo die daturum dixisset, biduum petiit, quo templa deûm
vrbémque & hospites amicósq; viseret. Datus qui circũduceret eum L. Cornelius Scipio quæ-
stor, qui & Capuam ei obuiam missus fuerat: & ædes, quæ ipsum comitésque eius benignè re-
ciperent, conductæ. Tertio pòst die senatum adit. gratulatus victoriam est: merita sua in eo bel-
lo commemorauit: petiit, vt votum sibi soluere, Romæ in Capitolio X maiores hostias, & Præ- H
neste vnam Fortunæ liceret: ea vota pro victoria populi Romani esse. Et vt societas secum reno
uaretur: agérque sibi de rege Antiocho captus, quem nulli datum à populo Romano Galli pos-
siderent, daretur. Filium postremò Nicomedem senatui commendauit. Omnium qui in Mace-
donia imperatores fuerant, fauore est adiutus. Itaque cætera quæ petebat, concessa: de agro re-
sponsum est, legatos ad rem inspiciendam missuros. Si ager P R fuisset, nec cuiquã datus esset,
dignissimum eo dono Prusiam habituros esse. Si autem Antiochi non fuisset, eo ne populi qui-
dem Romani factũ apparere. aut si datus Gallis esset, ignoscere Prusiam debere, si ex nullius in-
iuria quicquam ei datum vellet P R. Ne quod detur quidem, gratum esse donum posse, quod
eum qui det, vbi vellet ablaturum esse sciat. Facilè Nicomedis commendationem accipere.
Quanta cura regum amicorum liberos tueatur P R, documento Ptolemæum Aegypti regem
esse. Cum hoc responso Prusias est dimissus. Munera ei ex sestertiis iussa dari, & vasorum ar-
genteorum pondo L. & filio regis Nicomedi ex ea summa munera dari censuerunt, ex qua I
Masgabæ filio regis Masanissæ data essent: & vt victimæ aliáque quæ ad sacrificium pertinerẽt,
seu Romæ, seu Præneste immolare vellet, regi ex publico sicut magistratibus Romanis præbe-
rentur: & vt ex classe quę Brundusii esset, naues longæ viginti assignarentur, quibus vteretur do-
nec ad classem dono datam ei rex peruenisset. L. Cornelius Scipio ne ab eo absccderet, sum-
ptúmque ipsi & comitibus præberet donec nauem conscendisset. Mire lętum & ea benignitate
in se populi Romani regem fuisse ferunt: munera sibi ipsum emisse, filium iussisse donum P R
accipere. Hæc de Prusia nostri scriptores. Polybius eum regem indignũ maiestate nominis tanti
tradit: pileatum capite raso obuiam ire legatis solitum, libertúmque se P R ferre, & ideo insignia
ordinis eius gerere. Romæ quoque cum veniret in curiam, summisisse se, & osculo limen curiæ
contigisse, & deos seruatores suos senatum appellasse: aliámque orationem non tam honorifi-
cam audientibus, quàm sibi deformem habuisse. Moratus circa vrbem X X X haud amplius
dies, in regnum est profectus.

FINIS.

L. Flori Epitome quatuordecim Decadum Titi Liuii Patauini.

LIBRI I.

Ducentus Aeneæ in Italiam,& res ab eo gestæ, Ascanii regnum Albæ,& Syluii Aeneæ, ac deinceps Syluiorum regum, primo libro continentur. Numitoris filia à Marte compressa. nati Romulus, & Remus. Amulius obtruncatus. Vrbs à Romulo cōdita. Senatus lectus. Cum Sabinis bellatum. Opima spolia Ioui Feretrio lata. In centurias populus diuisus. Fidenates & Veietes victi. Romulus cōsecratus. Numa Pompilius ritus sacrorum tradidit: Iano templum constituit: eiusq; portam, pacatis omnibus circà populis, primus clausit. cū dea Aegeria sibi congressus nocturnos esse simulans, feroces populi animos ad religionem perpulit. Tullus Hostilius Albanos bello petiit. Post hæc trigeminorū pugna. Horatius absolutus. Metii Suffetii suppliciū. Alba diruta. Albani in ciuitatem recepti. Sabinis bellū indictū. Ad postremū fulmine Tullus absumptus est. Ancus Marcius cærimonias à Numa institutas renouauit: Latinis victis,& ad ciuitatē ascitis montē Auētinū assignauit. Politorium vrbem Latinorum bello repetitam, quam prisci Latini occupauerant, diruit: pontem Subliciū in Tyberim fecit: Ianiculum collem vrbi addidit: fines imperii protulit: Ostiam condidit. Tarquinius Priscus in Anci amicitiam receptus. Centum additis patrum numerum auxit: Latinos subegit: circum designauit: ludos edidit. Sabinorum bello potitus, equitū centurias ampliauit. Tentandæ scientiæ caussa Accii Nauii auguris, cōsuluisse fertur an id de quo cogitaret, effici posset. quod cum ille fieri posse respondisset, iussisse eum nouacula cotem præcidere, idq; protinus factū. Sabinos præterea acie vicit, vrbem muro circundedit, cloacas fecit. Seruius Tullius natus ex captiua Corniculana, cui puero in cunis posito caput arsisse traditum est, Veientes atq; Hetruscos prælio fudit. censum primus omniū egit, lustrum condidit, classes centuriásq; descripsit. Pomœrium protulit. colles vrbi, Quirinalem, Viminalem, Esquilinúmq; adiecit. templum Dianæ cum Latinis in Auentino fecit. Lucius Tarquinius Superbus, occiso Seruio socero suo, inuasit regnum. quo die scelerata Tullia per patris iacentis corpus carpentū egit. Armatos circa se ad custodiam corporis sui habuit. Turnum Herdonium fraude interemit. bellum cum Volscis gessit, & ex eorū pręda templū Ioui in Capitolio fecit. Terminus & Iuuentas non addixere: quorum aræ moueri nō potuerunt. Filius Sextus Tarquinius dolo Gabios in potestatem suam redegit. Huius filiis Delphos profectis,& consulentibus quis eorum regnaturus esset Romæ, dictum est eum regnaturum, qui primus matrē osculatus esset. quod responsum cum ipsi aliter interpretarētur, Iunius Brutus, qui cum iis profectus erat, prolapsum se simulauit,& terram osculatus est. idq; factum eius euentus rei cōprobauit. nam cum impotenter se gerendo Tarquinius Superbus omnes in odium suum addixisset, ad vltimum propter expugnatam nocturna vi à Sex. filio eius Lucretię pudicitiam, quæ vocato patre ad se Tricipitino,& viro Collatino obtestata ne inulta mors sua esset, cultro se interemit, Bruti opera maximè expulsus est, cum regnasset annos vigintiquinq;. Tunc consules primùm creati sunt L. Iunius Brutus,& L. Tarquinius Collatinus.

LIBRI II.

BRutus iureiurando populum astrinxit, neminem regnare Romæ passurum. Tarquinium Collatinum collegam suum propter affinitatem Tarquiniorum suspectum, coegit consulatu se abdicare,& ciuitate cedere. bona regum diripi iussit. agrum Marti cōsecrauit, qui Campus Martius nominatus est. adolescentes nobiles, in quibus suos quoque,& fratris filios, quia cōiurauerant de recipiendis regibus, securi percussit. seruo indici, cui Vindicius nomen fuit,

à

libertatem dedit:ex cuius nomine vindicta est appellata. Cum aduersus reges, qui cõtractis Veientium & Tarquiniorum copiis bellum intulerant, exercitũ duxisset, in acie cum Arunte filio Superbi cõmortuus est, cúmq; matronæ annum luxerunt. L. Valerius consul legem de prouocatione ad populum tulit. Capitolium dedicatum est. Porsena rex Clusinorũ, bello pro Tarquiniis suscepto, cum ad Ianiculum venisset, ne Tyberim trãsiret, virtute Coclitis Horatii prohibitus est: qui dum alii pontem Sublicium rescindunt, solus Hetruscos sustinuit, & ponte rupto armatus se in flumen misit, & ad suos tranauit. Alterũ accessit virtutis exemplum a Mutio: qui cum ad feriendum Porsenam castra hostium intrasset, occiso scriba, quem regem esse putabat, cõprehensus, impositam altaribus manum, in quibus sacrificatũ erat, exuri passus est, dixitq; tales trecentos esse coniuratos in mortem ipsius regis. quorum admiratione coactus Porsena pacis cõditiones ferre, bellum omisit, acceptis obsidibus: ex quibus virgo vna Clœlia deceptis custodibus per Tyberim ad suos tranauit: & cum reddita esset, à Porsena honorifice remissa, equestriq; statua donata est. Ap. Claudius ex Sabinis Romã transfugit, ob hoc Claudia tribus adiecta est. Numerus tribuum ampliatus est, vt essent triginta vna. Aduersus Tarquinium Superbũ cum Latinorũ exercitu bellum inferentem A. Posthumius dictator prospere pugnauit apud lacum Regillum. Plebs cum propter nexos ob æs alienum Sacrũ in montem secessisset, consilio Menenii Agrippæ à seditione reuocata est. Idem Agrippa cum decessisset, propter paupertatẽ publico impẽdio elatus. Tribuni plebis quinq; creati sunt. Oppidum Volscorum Corioli captum est virtute & opera Cn. Martii, qui ob hoc Coriolanus vocatus est. T. Latinus vir de plebe, cum in visu admonitus esset vt de quibusdam religionibus ad senatum perferret, & neglexisset, amisso filio, debilis factus, posteaquam delatus ad senatum lectica eadem illa indicauerat, vsu pedum recepto domum reuersus est. Cum Cn. Martius Coriolanus, qui in exilium pulsus, dux Volscorum factus exercitum hostium vrbi primò admouisset, & missi ad eum primùm legati, postea sacerdotes frustra deprecati essent ne bellum patriæ inferret, Veturia mater, & Volumnia vxor impetrauerunt ab eo vt recederet. Lex agraria primum lata est. Sp. Cassius cõsularis regni crimine damnatus est, necatúsq;. Oppia virgo vestalis ob incestum viua defossa est. Cum vicini hostes Veientes incõmodi magis quàm graues essent, familia Fabiorum id bellum gerendum depoposcit, misitque in id trecentos sex armatos, qui ad Cremeram ad vnum ab hostibus cæsi sunt, vno impubere domi relicto. Res præterea aduersum Volscos, & Aequos, & Veientes, & seditiones inter patres plebémque cõtinet. Appius Claudius consul, cum aduersus Volscos contumacia exercitus male pugnatũ esset, decimum quenque militum fuste percussit.

LIBRI III.

SEditiones de agrariis legibus factæ. Capitolium ab exulibus & seruis occupatum, cæsis iis receptum est. Census bis actus est. priore lustro censa sunt ciuium capita centum quatuor & viginti millia, C C X I I I I, præter orbos, orbásq;: sequenti, C X X X I I millia, C C C C X I X. Cum aduersus Aequos res male gesta esset, L. Quintius Cincinnatus dictator factus, cum rure intentus rustico operi esset, ad bellum gerẽdum accersitus est. Is victos hostes sub iugum misit. Tribunorũ plebis numerus ampliatus est, vt essent decẽ, X X X V I anno à primis tribunis plebis. Petitis per legatos, & allatis atticis legibus, ad constituendas eas proponendásq; decemuiri pro consulibus sine vllis aliis magistratibus creati, altero & trecentesimo anno q̃ Roma condita erat: & vt à regibus ad consules, ita à consulibus ad decemuiros translatum imperium. Ii decem tabulis legum positis, cum modeste se in honore gessissent, & ob id in alterũ quoq; annum eundem esse magistratum placuisset, cum complura impotẽter fecissent, magistratum noluerunt deponere, & in tertium annum detinuerunt, donec inuisto eorum imperio finem attulit libido Ap. Claudii: qui cum in amorem virginis incidisset, summisso qui eam in seruitutem peteret, necessitatem patri eius Virginio imposuit, rapto ex taberna proxima cultro, vt filiã interimeret, cum aliter eam tueri non posset ne in potestatẽ stuprum illaturi veniret. hoc tam magnæ luxuriæ exemplo plebs incitata montẽ Auentinũ occupauit, coegitq; decemuiros abdicare se magistratu. ex quibus Appius, & vnus collegarũ, qui præcipuè pœnam meruerant, in carcerem coniecti, cæteri in exilium acti. Res præterea cõtra Sabinos, & Volscos, & Aequos prospere gestas continet, & parum honestum populi Romani iudicium, qui iudex inter Ardeates & Aricinos sumptus, agrum de quo ambigebatur, sibi adiudicauit.

LIBRI IIII.

LEx de connubio patrum & plebis cõtentione magna, patribus repugnãtibus, perlata est à tribb. ple. Aliquot annis res populi Ro. domi militiæq; per hoc genus magistratus administratæ

nistratæ sunt. Item censores tunc primùm creati sunt. Ager Ardeatinus Romani populi iudicio ablatus, missis in eum colonis, restitutus est. Cũ fame populus Ro. laboraret, Sp. Melius eques Romanus frumentũ populo sua impensa largitus est, & ob id factum conciliata sibi plebe, regnum affectans à C. Seruilio Hala magistro equitũ iussu Quintii Cincinnati dictatoris occisus est. L. Minutius index boue aurata donatus est. Legatis Romanis à Fidenatibus occisis, quoniã ob Remp. occubuerãt, statuæ in rostris positæ sunt. Cornelius Cossus tribunus militum, occiso Tolumnio rege Veientium, opima spolia secunda retulit. Mamercus Aemylius dictator censuræ honore, qui antea per quinquennium gerebatur, anni & sex mensiũ spacio finito, obeam rem à censoribus notatus est. Fidenæ in potestatem redactæ, eóque coloni missi sunt: quibus occisis Fidenates cum defecissent à populo Ro. à Mamerco Aemylio dictatore victi sunt, & Fidenæ captæ. Coniuratio seruorũ oppressa est. Posthumius tribunus militum propter crudelitatem ab exercitu occisus est. Stipendium ex ærario tum primùm militibus datum est. Res præterea gestas aduersum Volscos & Veientes continet.

LIBRI V.

IN obsidione Veiorum hybernacula militibus facta sunt. ea res cum esset noua, indignationem tribunorum plebis mouit, querentiũ non dari plebi nec per hyemem militiæ requiẽ. Equites tum primùm equis suis merere cœperũt. Cum inundatio in lacu Albano facta esset, vates, qui eam rem interpretaretur, ab hostibus captus est. Furius Camillus dictator decẽ annos obsessos Veios cẽpit, simulacrũ Iunonis Romam transtulit, decimam partem prædæ Delphos Apollini misit. Idem tribunus militum, cum Faliscos obsideret, proditos hostium filios parentibus remisit: statimque deditione facta, Faliscorum victoriam iustitia consecutus est. Cum alter ex censoribus, Iulius decessisset, in locum eius M. Cornelius suffectus est. nec id postea factum est: quoniam eo lustro à Gallis Roma capta est. Furius Camillus, cum ei dies à L. Apuleio trib. pl. dicta esset, in exilium abiit. Cum Senones Galli Clusium obsiderent, & legati à senatu missi ad componendum inter eos & Clusinos pacem, pugnantes contra Gallos in acie Clusinorum stetissent, hoc facto eorum concitati Senones, vrbem infesto exercitu petierunt, fusisque ad Alliam flumen Romanis, cepere vrbem, præter Capitolium, in quod se iuuenes contulerant. maiores natu cum insignibus honorum quos quisq; gesserat, in vestibulis ædium sedentes occiderunt. & cum per auersam partem Capitolii iam in summum euasissent, proditi clangore anserum, M. Manlii præcipuè opera deiecti sunt. coactis deinde propter famem Romanis despondere vt mille pondo auri darent, & hoc precio finem obsidionis emerent, Furius Camillus dictator absens creatus, inter pendendum aurum cum exercitu venit, & Gallos post sextũ mensem vrbe expulit, ceciditq;. Aedes Loquutio facta, quo loco ante vrbem captam vox audita erat, aduentare Gallos. Dictum est ad Veios migrandum esse, propter incensam & dirutam vrbem. quod consilium Camillo authore discussum est. Mouit populum vocis quoque omen ex centurione auditæ, qui cum in forum venisset, manipulariis suis dixerat, Sta miles, hic optime manebimus.

LIBRI VI.

RES aduersus Aequos & Volscos & Hetruscos prospere gestas continet. Quatuor tribus additæ sunt, Stellatina, Sabbatina, Promentina, Arniensis. M. Manlius, qui Capitoliũ à Gallis defenderat, cum obstrictos ære alieno liberaret, nexos exolueret: crimine affectati regni damnatus, de saxo Tarpeio deiectus est. in cuius notam S C. factum est, ne cui de Manlia gente Marco cognomen esset. C. Licinius & L. Sestius tribb. pl. legem promulgarunt, vt consules etiam ex plebe fierent, qui ex patribus creabantur. eam legem cum magna contentione repugnantibus patribus, cum iidem tribuni plebis per quinquenniũ soli magistratus fuissent, pertulerunt: & primus omnium ex plebe consul L. Sextius creatus est. Lata est altera lex, ne cuiquam plus quingentis iugeribus agri liceret possidere.

LIBRI VII.

DVo noui magistratus adiecti sunt, prætura, & ædilitas curulis. Pestilentia ciuitas laborauit, eámque insignem fecit mors Furii Camilli. cuius remedium & finis cum per nouas religiones quæreretur, ludi scenici tunc primũ facti sunt. Cum dies L. Manlio dicta esset à M. Pompeio trib. pl. propter delectum acerbe factum, & ob T. Manlium filium relegatũ sine vllo crimine: adolescẽs ipse, cuius relegatio patri obiiciebatur, venit in cubiculum tribuni, strictóq; gladio coegit eum in verba sua iurare, non perseueraturũ se in accusatione. tunc omnia perniciosa omissa sunt. In patentem voraginem vrbis Romæ Curtius armatus equo se præcipitauit, eáq; expleta est. Manlius adolescẽs qui patrem à tribunitia vexatione liberauerat,

contra Gallum prouocantem aliquē ex militibus Romanis, in singulare certamen descendit, eiqꝫ occiso torquem aureum detraxit, quem ipse postea tulit, & ex eo torquatus est nuncupatus. Duæ tribus additæ, Pontina, & Publicia. Licinius Stolo lege ab ipso lata dānatus est, quòd plus quingentorū iugerûm agri possideret. M. Valerius trib. militū Gallum à quo prouocatus erat, insidente galeæ coruo, & vnguibus rostróqꝫ infestante hostem, interemit, & ex eo Coruini nomen accepit, consúlqꝫ proximo anno creatus est ob virtutē, cum XXIII ageret annum. Amicitia cum Carthaginensibus iuncta. Campani cum vrgerentur à Samnitibus bello, auxilio aduersus eos à senatu petito, cum id non impetrarent, vrbem atqꝫ agros populo Romano dediderunt. ob quā caussam ea quæ populi Romani facta essent, defendi bello aduersus Samnites placuit. Cum ab A. Cornelio consule exercitus in iniquū locum deductus in magno discrimine esset, P. Decii tribuni militū opera seruatus est: qui occupato colle super id iugū in quo Samnites sederant, occasionē consuli in æquiorem locum euadendi dedit, ipse ab hostibus circunsessus erupit. Milites Romani qui Capuæ in præsidio erant relicti, cum de ea occupāda vrbe cōspirassent, & detecto consilio, metu supplicii à populo Rom. defecissent, per M. Valeriū Coruinum dictatorē, qui cōsilio suo eos à furore reuocauerat, patriæ restituti sunt.

LIBRI VIII.

Latini cum Campanis defecerunt, & missis legatis ad senatum conditionem tulerunt, vt si pacem habere vellent, alterum ex Latinis cōsulem facerent. Qua legatione perlata, prætor eorū Annius de Capitolio ita prolapsus est, vt exanimaretur. T. Manlius consul filium suum, quòd contra edictum pugnauerat aduersum Latinos, quanuis prospere pugnasset, securi percussit. Laborantibus Romanis, P. Decius tunc cum Manlio deuouit se pro exercitu, & concitato equo cum in medios hostes se intulisset, interfectus morte sua Romanis victoriam restituit. Latini in deditionem venerunt. T. Manlio in vrbem reuerso nemo ex iuuentute obuiam processit. Minutia virgo Vestalis incesti damnata est. Ausonibus victis, in oppidū Cales colonia deducta est. Item Fregellæ colonia deductæ sunt. Veneficiū complurium matronarū deprehensum, quarum plurimæ statim epotis medicaminibus perierunt. Lex de veneficio tunc primùm cōstituta est. Priuernatibus, cum rebellassent, victis ciuitas data est. Palæpolitani victi bello & obsidione in deditionem venerunt. Q. Publio, qui eos obsederat, primum imperiū prolatum, & per consules ei decretus triumphus. Plebs nexu liberata est propter Lucii Papyrii creditoris libidinem, qui C. Publio debitori suo stuprum inferre voluerat.

Cum L. Papyrius dictator reuersus in vrbem ab exercitu esset propter auspicia repetenda, Q. Fabius magister equitum occasione rei bene gerendæ inuitatus, contra edictum eius præliatus est, qui prospere aduersus Samnites pugnauit. ob eam caussam cum dictator de magistro equitum supplicium sumpturus videretur, Fabius Romam profugit: & cum caussa parū proficeret, populi precibus donatus est. Res præterea contra Samnites prospere gestas continet.

LIBRI IX.

Titus Veturius, & Sp. Posthumius apud Caudinas furcas deducto in locum iniquum exercitu, cum nulla spes euadendi esset, fœdere cum Samnitibus facto, & sexcentis equitibus Romanis obsidibus datis, ita exercitū abduxerunt, vt omnes sub iugū mitterentur. iidémqꝫ authore Sp. Posthumio COS. qui in senatu suaserat vt eorū deditione, quorū culpa tam deforme fœdus ictum erat, publica fides liberaretur, cū duobus tribb. plebis, & omnibus qui per fœdus spoponderant, dediti Samnitibus non sunt recepti. nec ita multò pòst fusis a Papyrio Cursore Samnitibus, & sub iugum missis, receptisqꝫ sexcentis equitibus Romanis, qui obsides dati erant, pudor prioris flagitii abolitus. Tribus duæ adiectæ sunt, Vfentina, & Falerina. Suessa & Pontiæ coloniæ deductæ sunt. Ap. Claudius censor aquam Claudiam perduxit, viam strauit, quæ Appia vocata est: libertinorum filios in senatu legit. ideóqꝫ, quoniā is ordo videbatur inquinatus indignis, sequentis anni consules in senatu legendo obseruauerunt quemadmodum antè per proximos censores obseruatū fuerat. Res præterea contra Apulos, Hetruscos, Vmbros, Marsos, Pelignos, Aequos, & Samnites, quibus fœdus erat restitutum, prospere gestas continet. Flauius Scriba libertino patre natus, ædilis curulis fuit, per forensem factionem creatus, quæ cum comitia & campum turbaret, & in iis propter nimias vires dominaretur, à Q. Fabio censore in quatuor tribus redacta est, eáqꝫ res Fabio Maximo nomen dedit.

LIBRI X.

Coloniæ deductæ sunt Sora, & Alba. Carseoli Marsi in deditionem accepti sunt. Collegium augurum ampliatum est, vt essent nouem, cum antea quaterni fuissent. Lex de prouocatione ad populum, à Valerio cōsule tunc primùm lata est. Duæ tribus adiectæ sunt,

Aniensis

Aniensis,& Terentiana. Samnitibus bellum indictum, & aduersus eos prospere pugnatum est. Cum aduersus Hetruscos, Vmbros, Samnites, Gallos, P. Decio & Q. Fabio ducibus pugnaretur, Romanúsque exercitus in maximo esset discrimine, P. Decius secutus exemplum patris deuouit se pro exercitu,& morte sua victoriam eius pugnæ populo Romano dedit. Papyrius Cursor Samnitium exercitum, qui iureiurando astrictus suo, quò maiore cōstantia virtutis in aciem descenderet, fudit. Census actus est, lustrum conditum. censa sunt ciuium capita ducenta sexagintaduo millia,& trecenta vigintiduo.

LIBRI XI.

CVm Fabius Gurges cōsul male aduersum Samnites pugnasset,& senatus de remouendo eo ab exercitu ageret, Fabius Maximus pater deprecatus hanc filii ignominiam, eo maximè seuatum mouit, quòd iturum se filio legatum pollicitus est, idq; præstitit, atq; eius consiliis & opera filius consul adiutus, cæsis Samnitibus triumphauit, C. Pontium imperatorem Samnitiū ductum in triumpho securi percussit. Cum ciuitas pestilentia laboraret, missis legatis vt Aesculapii signum Romam ab Epidauro transferrent, anguem, qui se in nauem corū contulerat, in quo ipsum numen esse constabat, deportauere: eóq; in insulam Tyberis egresso, eodem loco sedes Aesculapii constituta est. L. Posthumius cōsularis, quoniam cum exercitui præesset, opera militum in agro suo vsus esset, damnatus est. Cum Samnitibus pacem petentibus fœdus quartò renouatum est. Curius Dentatus consul Samnitibus cæsis,& Sabinis, qui rebellauerant, victis,& in deditionem acceptis, bis in eodem magistratu triumphauit. Coloniæ deductæ sunt, Castrum, Sena, Adria. Triumuiri capitales tunc primùm creati sunt. Census actus est, lustrum conditum. censa sunt ciuium capita CCLXXIII millia. Plebs propter æs alienum, & graues & longas seditiones ad vltimū secessit in Ianiculum: vnde à Q. Hortensio dictatore deducta est, isque in ipso magistratu decessit. Res præterea contra Volsinienses gestas continet, item aduersus Lucanos, contra quos auxilium Tyrrhenis ferre placuerat.

LIBRI XII.

CVm legati Romanorū à Gallis Senonibus interfecti essent, bello ob id Gallis indicto, L. Cæcilius prætor cum legionibus ab iis cæsus est. Cum à Tarentinis classis Romana direpta esset, duce, qui præerat classi, occiso, legati ad eos à senatu, vt de iis iniuriis quererentur, missi, pulsati sunt. ob id bellū iis indictū est. Samnites defecerūt. Aduersus eos,& Lucanos,& Brutios,& Hetruscos aliquot præliis à cōpluribus ducibus bene pugnatū est. Pyrrhus Epirotarū rex, vt auxilium ferret Tarentinis, in Italiam venit. Cum in præsidiū Rheginorū legio Campana cum præfecto Decio Iubellio missa esset, occisis Rheginis Rhegium occupauit.

LIBRI XIII.

VAlerius Leuinus cōsul parum prospere aduersus Pyrrhum pugnauit, elephantorum maxime inusitata facie territis militibus. Post id prælium cum corpora Romanorum, qui in acie ceciderant, Pyrrhus inspiceret, omnia versa in hostē inuenit, populabundúsq; ad vrbem Romam processit. C. Fabricius missus ad eum, vt de redimendis captiuis ageret, frustra vt patriam desereret, à rege tentatus est. captiui sine precio remissi sunt. Cyneas legatus à Pyrrho ad senatū missus petiit, vt cōponendæ pacis caussa rex in vrbem reciperetur. de qua re cum ad frequentiorem senatum referri placuisset, Ap. Claudius qui propter inualitudinem oculorum iamdiu à consiliis publicis abstinuerat, venit in curiā,& sententia sua tenuit vt id Pyrrho negaretur. P. Domitius censor primus ex plebe lustrum condidit. censa sunt ciuium capita CCLXXVIII millia, CCXXII. Iterū aduersus Pyrrhum dubio euētu pugnatū est. Cum Carthaginensibus quartò fœdus renouatum est. Cum C. Fabricio cōsuli is qui ad eum à Pyrrho transfugerat, polliceretur se regi venenum daturum, cum indicio ad regem remissus est. Res præterea contra Hetruscos, Lucanos,& Brutios,& Samnites prospere gestas continet.

LIBRI XIIII.

PYrrhus in Siciliam traiecit. Cum inter alia prodigia fulmine deiectum esset in Capitolio Iouis signum, caput eius per aruspices inuentum est. Curius Dentatus, cum delectū haberet, eius qui citatus non responderat, bona vendidit. Pyrrhum iterū ex Sicilia in Italiam reuersum vicit,& Italia expulit. Fabricius censor P. Corneliū Rufinū consularem senatu mouit, quòd decem argenti pondo facti haberet. Lustro à censoribus cōdito, censa sunt capita ciuium CCLXXI millia, CCXXIIII. Cum Ptolemæo Aegypti rege societas iuncta est. Sextilia virgo Vestalis damnata incesti viua defossa est. Coloniæ deductæ sunt, Posidonia,& Consa. Carthaginensiū classis auxilio Mamertinis venit. quo facto ab iis fœdus violatum est.

Res prætereà contra Lucanos, Samnites & Brutios feliciter gestas, & Pyrrhi mortem cõtinet.

LIBRI XV.

Victis Tarentinis pax & libertas data est. Legio Campana, quæ Rhegiũ occupauerat, obsessa, deditione facta, securi percussa est. Cum legatos Apolloniatium ad senatum missos quidam iuuenes pulsassent, dediti sunt Apolloniatibus. Picentibus victis pax data. Coloniæ deductæ, Ariminum in Piceno, Beneuentum in Samnio. Tunc primùm populus Romanus argento vti cœpit. Vmbri & Salentini victi in deditionem accepti sunt. Quæstorum numerus ampliatus est.

LIBRI XVI.

Origo Carthaginensium, & primordia vrbis referuntur: cõtra quos & Hieronem regem Syracusanorum auxilium Mamertinis ferendum censuit senatus. Cum de ea re inter suadentes vt id fieret, dissuadentésque contentio fuisset, transgressis tum primùm mare equitibus Romanis aduersus Hieronem sæpius bene pugnatũ. Petenti pax data est. Lustrũ à censoribus conditum. censa sunt ciuium capita CCCLXXII millia, CCXXIIII.

D. Iunius Brutus munus gladiatoriũ in honorem defuncti patris edidit primus. Colonia Esernia deducta est. Res prætereà contra Pœnos & Volscos prospere gestas continet.

LIBRI XVII.

Cn. Cornelius COS. à classe Punica circunuẽtus, & per fraudem veluti in colloquiũ euocatus, captus est. Cn. Duilius COS. aduersus classem Pœnorum prospere pugnauit, primúsq; omniũ Romanorũ ducum naualis victoriæ duxit triumphum. ob quã caussam ei perpetuus honos habitus est, vt reuertẽti à cœna tibicines canerent, & funale præferretur. L. Cornelius COS. in Sardinia cõtra Sardos & Corsos & Hannonẽ Pœnorũ ducem feliciter pugnauit. Attilius Calatinus COS. cum in locum iniquũ a Pœnis circunsessum temere duxisset exercitũ, M. Calpurnii tribuni militũ virtute & opera euasit: qui cũ trecẽtis militibus eruptione facta hostes in se cõuertit. Annibal dux Pœnorũ victa classe cui præfuerat, à militibus suis in crucem sublatus est. Attilius Regulus COS. victis nauali prælio Pœnis, in Africã traiecit.

LIBRI XVIII.

Attilius Regulus in Africa serpentem portentosæ magnitudinis cum maxima militum clade occidit. & cum aliquot præliis aduersum Carthaginenses pugnasset, successórq; à senatu prospere bellum gerenti non mitteretur, idipsum per literas ad senatum missas conquestus est. in quibus inter caussas petendi successoris erat, quòd agellus eius à mercenariis deuastaretur. Quærente deinde fortuna vt magnum vtriusq; casus exemplum in Regulo proderetur, accersito a Carthaginensibus Xantippo Lacedæmoniorũ duce, victus in prælio & captus est. Res deinde à ducibus Romanis omnibus terra mariq; prospere gestas deformauere naufragia classium. T. Coruncanus primus ex plebe pontifex maximus creatus est. M. Sempronius Sophus, Valerius Maximus censores cum senatum legerent, XIII senatu mouerunt. lustrum condiderunt: quo censa sunt ciuium capita CCCXVII millia, CCXVII.

Regulus missus à Carthaginensibus ad senatum, vt de pace, & si eam minime impetraret, de captiuis commutandis ageret, iureiurando astrictus est rediturum se Carthaginem, si commutari captiuos non placuisset. vtrunq; negandi author senatui fuit: & cum fide custodita reuersus esset, supplicio à Carthaginensibus de eo sumpto periit.

LIBRI XIX.

C. Aecilius Metellus, rebus aduersus Pœnos prospere gestis, speciosissimũ egit triumphum, XIII ducibus hostium, & centum viginti elephãtis in eo ductis. Claudius Pulcher COS. qui cõtra auspicia profectus iussit immergi pullos qui cibari nolebant, infeliciter aduersus Carthaginenses classe pugnauit: & reuocatus à senatu, iussúsq; dictatorẽ dicere, C. Gluciã dixit, sortis vltimę hominẽ, qui coactus abdicare se magistratu, postea ludos prætextatus spectauit. Attilius Calatinus primus dictator extra Italiã exercitum duxit. Cum Pœnis captiuorũ cõmutatio facta est. Coloniæ deductæ sunt, Fregellę, in agro Salentino Brundisiũ.

Lustrum à censoribus conditũ est. censa sunt ciuium capita CCLI millia, CCXXII.

Claudia soror P. Claudii, qui contemptis auspiciis male pugnauerat, à ludis diuertens, cum turba premeretur, dixit: vtinã frater meus viueret, iterúmq; classem duceret. ob eam caussam mulctata est. Duo prætores tum primũ creati sunt. Cæcilius Metellus pontifex maximus A. Posthumiũ cõsulem, quoniã idem & flamen Martialis erat, cum ille ad bellum gerendũ proficisci vellet, in vrbe tenuit, nec passus est à sacris recedere. Rebus aduersus Pœnos pluribus ducibus gestis, summã victoriæ C. Luctatius consul victa ad Aegates insulas classe Pœnorũ, finẽ

bello

bello imposuit. Petentibus Carthaginensibus pax data est. Cum tẽplum Vestæ arderet, Cæcilius Metellus pontifex maximus ex incendio sacra rapuit. Duæ tribus adiectæ sunt, Velina, & Esquilina. Falisci cum rebellassent, sexto die domiti in deditionem venerunt.

LIBRI XX.

SPoletium colonia deducta est. Aduersus Ligures tũc primũ exercitus promotus est. Sardi & Corsi cum rebellassent, subacti sunt. Tutia virgo Vestalis incesti damnata est. Bellũ Illyriis propter vnum ex legatis qui ad eos missi erant, occisum, indictum est: subactique in deditionem venerunt. Prætorũ numerus ampliatus est, vt essent quatuor. Galli transalpini, qui in Italiam eruperant, cæsi sunt. Eo bello populus Romanus sociorum Latinique nominis trecenta millia armatorũ habuisse dicitur. Exercitibus Romanis tum primùm trans Padum ductis, Galli Insubres aliquot præliis in deditionem venerunt. M. Claudius Marcellus cõsul, occiso Insubrium Gallorum duce Viridomaro, opima spolia retulit. Istri subacti sunt. Item Illyrii, cum rebellassent, domiti in deditionem venerunt. Lustrũ à censoribus conditũ est: ex quo cẽsa sunt ciuiũ capita C C L X X millia. Libertini in quatuor tribus redacti sunt: cum antea dispersi fuissent: Esquilinã, Palatinã, Suburranam, Collinã * muniuit: & circum Flaminium extruxit. Coloniæ deductæ sunt in agro de Gallis capto, Placentia, & Cremona.

LIBRI XXI.

IN Italia belli Punici secundi acta narrantur: & Annibalis Pœnorum ducis contra fœdus per Iberum amnem transitus: à quo Saguntus sociorum populi Romani ciuitas octauo mense capta est. de quibus iniuriis missi legati ad Carthaginenses, qui quererentur. & cum satisfacere nollent: bellum iis indictum est. Annibal superato Pyreneo saltu, per Gallias, fusis qui obsistere ei conati erant, ad Alpes venit: & laborioso per eas transitu, cum montanos quoq; Gallos obuios aliquot præliis repulisset, descẽdit in Italiam: & ad Ticinum amnem Romanos equestri prælio fudit: in quo vulneratum P. Cornelium Scipionem protexit filius, qui Africani postea nomẽ accepit. iterũmq; exercitu Romano ad flumen Trebiam fuso, Annibal Apenninum per maximam militum vexationem propter vim tẽpestatum transiit. Cn. Cornelius Scipio in Hispania contra Pœnos prospere pugnauit, duce hostium Magone capto.

LIBRI XXII.

ANnibal per continuas vigilias in paludibus oculo amisso, venit in Hetruriã: per quas paludes quatriduo & tribus noctibus sine vlla requie iter fecit. C. Flaminius cõsul homo temerarius cõtra auspicia profectus, signis militaribus effossis, quæ tolli non poterant: & ab equo, quem conscenderat, per caput deuolutus, insidiis ab Annibale circunuentus ad Thrasimenum lacum cum exercitu cæsus est. Sex millia quæ eruperant fide ab Maharbale data, perfidia Annibalis vincta sunt. Cum ad nuncium cladis Romæ luctus esset, duæ matres insperatò receptis filiis, gaudio mortuæ sunt. Ob hanc cladem ex Sibyllinis libris ver sacrum votum. Cum deinde Q. Fabius Maximus dictator aduersus Annibalem missus nollet acie cum eo confligere, ne contra ferocem tot victoriis hostem, territum aduersis præliis militem pugnæ committeret, & opponendo se tantummodo conatus Annibalis impediret: M. Minutius magister equitum, ferox & temerarius, criminando dictatorem tanquam timidum & segnem, effecit vt populi iussu ei imperium cum dictatore æquaretur. diuisoque exercitu, cum in iniquum locũ conflixisset, & in maximo discrimine legiones eius essent, superueniẽte cum exercitu Fabio Maximo, ex discrimine liberatus est. quo beneficio victus, castra cum eo iunxit, & patrem eum salutauit, idémque milites facere cõmilitonibus iussit. Annibal vastata Campania inter Casilinum oppidum & Calliculam montem à Fabio clausus, sarmentis ad cornua boum alligatis, & incensis, præsidium Romanorum quod Calliculam insidebat, fugauit, & sic transgressus est saltum. idémque Fabii Maximi dictatoris, cum circumposita vreret, agro pepercit, vt illum tanquam proditorem suspectum faceret. Aemylio deinde Paulo & Terentio Varrone consulibus, & ducibus cum maxima clade aduersus Annibalem ad Cannas pugnatum est, cæsaque eo prælio Romanorum quadragintaquinque millia cum Paulo consule, & senatoribus L X X X. consularibus atq; prætoriis aut ædilitiis triginta. Post quã cladem cum à nobilibus adolescentibus propter desperationem consilium de relinquenda Italia iniretur, P. Cornelius Scipio tribunus militum, qui postea Africanus nũcupatus est, stricto super capita deliberantium ferro, iurauit pro hoste se habiturũ eum, qui in verba sua non iurasset: effecitq; vt omnes minime relictum iri à se Italiam iureiurando astringerẽtur. Præterea trepidationẽ vrbis & luctum, & res in Hispania meliore euentu gestas continet. Opimia & Floronia Ve-

ſtales virgines inceſti damnatæ ſunt. Propter paucitatem verò militum, ſeruorum octo millia armata ſunt. Captiui, cum poteſtas eſſet redimendi, redempti non ſunt. Varroni obuiam itum eſt, & gratiæ actæ, quòd de Republica non deſperaſſet.

LIBRI XXIII.

CAmpani ad Annibalem defecere. Nuncius Cannenſis victoriæ Mago Carthaginem miſſus annulos aureos à digitis occiſorum Romanorum detractos in veſtibulo curiæ fudit, quos exceſſiſſe modii menſuram traditur. poſt quem quidem nuncium Hanno ex Pœnis vir nobiliſſimus ſuadebat ſenatui Carthaginenſium, vt pacem à populo Romano peteret: nec tenuit, obſtrepente Barchina factione. Cl. Marcellus prætor ad Nolam eruptione aduerſus Annibalem ex oppido facta, proſpere pugnauit. Exercitus Annibalis per hyberna Capuæ ita luxuriatus eſt, vt corporum viribus atque animorum eneruaretur. Caſilinum à Pœnis obſeſſum ita fame vexatum eſt, vt lora, & pelles ſcutis detractas, item mures eſſent, & nucibus per Vulturnum amnem à Romanis miſſis vixerint. Senatus ex equeſtri ordine hominibus centum nonaginta ſeptem ſuppletus eſt. L. Poſthumius prætor à Gallis cum exercitu cæſus eſt. Cn. & P. Scipiones in Hiſpania Aſdrubalem vicerunt, & Hiſpaniam ſuam fecerunt. Reliquiæ Cannenſis exercitus in Siciliam relegatæ ſunt, ne recederent inde, niſi finito bello. Inter Philippum Macedonum regem & Annibalem ſocietas iuncta eſt. Sempronius Gracchus COS. Campanos cecidit. Præterea in Sardinia feliciter à T. Manlio prætore aduerſus Pœnos Sardóſque res geſtas continet, à quo Aſdrubal dux, & Mago, & Hanno capti. Claudius Marcellus prætor Annibalis exercitum ad Nolam prælio fudit, & vicit, primúſque omnium tot cladibus feſſis Romanis meliorem ſpem belli dedit.

LIBRI XXIIII.

HIeronymus Syracuſanorum rex, cuius auus Hiero amicus populo Ro. fuerat, ad Carthaginenſes defecit: & propter crudelitatem ſuperbiámque à ſuis interfectus eſt. T. Sēpronius procóſul proſpere aduerſus Pœnos & Hannonē ducē ad Beneuentū pugnauit, ſeruorum maxime opera: quos liberos eſſe iuſſit. Cl. Marcellus COS. in Sicilia, quæ propè tota ad Pœnos defecerat, Syracuſas obſedit. Philippo Macedonū regi bellum indictum eſt: qui ad Apolloniam nocturno prælio oppreſſus, fugatúsque, in Macedoniam cū propè inermi exercitu profugit. ad id bellū gerendū Valerius prætor miſſus eſt. Res præterea in Hiſpania à P. & Cn. Scipionibus aduerſus Carthaginenſes geſtas continet. Syphax rex Numidarum in amicitiam aſcitus contra Maſaniſſam regem Maſæſulorum pro Carthaginenſibus pugnans, victus, in Hiſpaniam ad Scipionem cum maxima manu tranſiit contra Gades: vbi anguſto freto Africa & Hiſpania dirimuntur. Celtiberi quoque in amicitiā recepti ſunt: quorum auxiliis accitis, tunc primum mercenarium militem Romana caſtra habuerunt.

LIBRI XXV.

P. Cornelius Scipio, poſtea Africanus, ante legitimos annos ædilis factus eſt. Annibal vrbē Tarentum præter arcem per Tarentinos iuuenes, qui ſe noctu venatum ire ſimulauerant, cepit. Ludi Apollinares ex Martii carminibus, quibus Cannenſis clades prædicta fuerat, inſtituti ſunt. A Q. Fuluio, & Ap. Claudio COSS. aduerſus Hannonem Pœnorum ducem proſpere pugnatum eſt. T. Sempronius Gracchus proconſul ab hoſpite ſuo Lucano in inſidias ductus, à Magone interemptus eſt. Cētenius Penula, qui centurio militauerat: cum petiſſet à ſenatu vt ſibi exercitus daretur, pollicitúsque eſſet, ſi hoc impetraſſet, de Annibale victoriam: octo millibus acceptis militum dux factus, conflixit acie cū Annibale: qui cū exercitu eum cecidit. Cn. Fuluius prætor male aduerſus Annibalem pugnauit: in quo prælio hominum ſexdecim millia ceciderunt: ipſe cum equitibus ducētis effugit. Capua obſeſſa eſt à Q. Fuluio, & ab Ap. Claudio COSS. Cl. Marcellus Syracuſas expugnauit anno tertio: & ingentem ſe virum geſſit. in eo tumultu vrbis captæ Archimedes intētus formis quas in puluere deſcripſerat, interfectus eſt. P. & Cn. Scipiones in Hiſpania tot tātarúmq; rerū feliciter geſtarū triſtem exitū tulerunt, propè cum totis exercitibus cæſi anno octauo q̄ in Hiſpaniam iuerant. amiſſáq; eius prouinciæ poſſeſſio foret, niſi L. Martii equitis Romani virtute & induſtria contractis exercituum reliquiis, eiuſdem hortatu bina caſtra hoſtium expugnata eſſent. ad triginta ſeptem millia cęſa: ex mille octingentis præda ingens capta. dux Martius appellatus eſt.

LIBRI XXVI.

ANnibal ad tertium ab vrbe Roma lapidem ſuper Anienem caſtra poſuit. ipſe verò cum duobus millibus equitum vſq; ad portam Capenam, vt vrbis ſitum exploraret, obequitauit. & cum per triduum in aciem vtrinq; exercitus omnis deſcendiſſet: certamē tempeſtas

diremit

diremit.nam cum in castra rediissent,statim serenitas erat. Capua capta est à Q.Fuluio & Ap. Caudio COSS.principes Campani veneno sibi consciuerunt mortem. Cum senatus Campanorum deligatus esset ad palos,vt securi feriretur:literas à senatu missas Q.Fuluius COS. quibus iubebatur parcere:antequam legeret,in sinu posuit,& lege agi iussit: & supplicium peregit. Cum in comitiis apud populum quæreretur cui mandaretur Hispaniarum imperium: nullo id volente suscipere,P.Scipio P.filius,qui in Hispania ceciderat,professus est se iturum.& suffragio populi,consensúque omnium missus,Nouam Carthaginem vno die expugnauit,cum ageret vigesimumquartum annum:videretúrque diuina stirpe creatus: quoniam & ipse posteaquam togam acceperat, quotidie in Capitolio erat: & in cubiculo matris eius anguis sæpenumero visus est. Res præterea in Sicilia gestas continet, & amicitiam cum Aetolis iunctam, bellúmque gestum aduersus Acarnânas & Philippum Macedonum regem. Val. li. 3. cap. 7.

LIBRI XXVII.

CN.Fuluius prætor cum exercitu ab Annibale cæsus est. Meliore euentu à Claudio Marcello COS. aduersus eundé ad Numistronem pugnatum est. inde Annibal noctu recessit.Marcellus insecutus est:& subinde cedentem pressit,donec effugeret. Priore pugna Annibal superior fuit:Marcellus insequenti. Fabius Maximus pater consulis Tarentinos per deditioné accepit. In Hispania ad Betulam Scipio cum Asdrubale Amilcaris conflixit:& vicit.inter alia captum puerum regalem eximiæ formæ ad auunculũ Masanissam cum donis misit. Cl.Marcellus,T.Quintius Crispinus COSS.speculãdi caussa egressi è castris,insidiis ab Annibale circunuenti sunt. Marcellus occisus fuit: Crispinus fugit. Res præterea à P.Sulpitio prætore aduersus Philippũ & Achæos gestas continet. Lustrum à censoribus conditũ est.censa sunt ciuium capita centũ triginta septem millia,centũ & octo.ex quo numero apparuit quantũ hominũ tot præliorũ aduersa fortuna populo Romano abstulisset. Asdrubal,qui cum exercitu nouo trãscéderat Alpes,vt se Annibali coniungeret:cum millibus hominũ LVI cæsus est M. Liuii consulis ductu,non minore opera Claudii Neronis consulis:qui cum Annibali oppositus esset, relictis castris,ita vt inimicum falleret:electa manu profectus Asdrubalem circunuenit. Val. li. 3. cap. 7.

LIBRI XXVIII.

RES in Hispania prospere gestæ à Syllano Scipionis legato,& L.Scipione fratre aduersus Pœnos,à Sulpitio procos.& ab Attalo rege Asiæ aduersus Philippum regem Macedonũ pro Aetolis referuntur. Cum M.Liuio,& Claudio Neroni COSS.triũphus decretus esset:Liuius,qui in prouincia sua rem gesserat,quadrigis inuectus est:Nero,qui in collegæ prouinciã, vt victoriam eius adiuuaret,venerat,equo est secutus: & in hoc habitu plus gloriæ reuerentiæque habuit.nam & plus in bello quàm collega fecerat. Ignis in æde Vestæ negligentia virginis,quæ non custodierat,extinctus est. virgo cæsa est flagro. P. Scipio in Hispania cum Pœnis debellauit XIIII anno eius belli,anno quinto posteaquã ierat: exclusisq; in totũ possessione eius hostibus,Hispaniã recepit:& à Tarracone in Africam ad Syphacem regem Numidarũ duobus nauigiis transuectus,fœdus iunxit.Asdrubal Gisgonis ibi cum eo in eodem lecto accubuit. Munus gladiatoriũ in honorem patris patruiq; Carthagini Nouæ dedit, non ex gladiatoribus,sed ex iis qui aut in honorem ducis,aut ex prouocatione in certamen descendebant:in quo reguli fratres de regno ferro contéderunt. Cum Astapa vrbs ab Romanis oppugnaretur, oppidani liberos & coniuges rogo extructo occiderunt: se insuper præcipitauerunt. Ipse Scipio dum graui morbo implicitus esset: seditionem in parte exercitus motam confirmatus discussit: rebellantésq; Hispaniæ populos coegit in deditionem venire. Et amicitia facta est cũ Masanissa rege Numidarum:qui illi quidem auxilium,si in Africam traiecisset,pollicebatur.cũ Gaditanis quoq; post discessum inde Magonis, cui ex Carthagine scriptum erat vt in Italiam traiiceret.Romam reuersus,consúlque creatus.Africam prouinciam petenti,contradicente Q. Fabio Maximo,Sicilia data est:permissúmq; vt in Africam traiiceret, si ex republica esse censeret. Mago Amilcaris filius à minore Baleari insula,vbi hyemarat,in Italiam traiecit. Val. li. 2. cap. 1.

LIBRI XXIX.

EX Sicilia C.Lælius in Africam à Scipione missus,ingenté prædam reportauit: & mandata Masanissæ Scipioni exposuit, conquerentis quòd non exercitum in Africam traiecisset. Bellum in Hispania finitũ,victore Romano:quod Indibilis excitauerat. ipse in acie occisus: Mandonius exposcentibus Romanis à suis deditus est. Magoni, qui in Galliam & Liguriam ierat:ex Africa & militum ampla manus missa: & pecuniæ,quibus auxilia conduceret: præceptúmque,vt se Annibali iungeret. Scipio à Syracusis in Brutios traiecit: & Locros, pulso Punico præsidio,fugatóq; Annibale,recepit. Pax cum Philippo facta est. Idæa mater deporta-

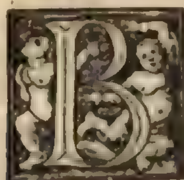
ta est Romam à Pesinunte oppido Phrygiæ, carmine in libris Sibyllinis inuēto, pelli Italia alienigenam hostem posse, si mater Idæa deportata Romam esset. tradita autem est Romanis per Attalum regem Asiæ. lapis erat, quem matrem deûm incolæ dicebant. excepit P. Scipio Nasica, Cn. filius, eius qui in Hispania perierat: vir optimus à senatu iudicatus, adolescens nondū quæstorius: quoniā ita responsum habebatur, vt numen id ab optimo viro reciperetur, consecraretúrque. Locrenses legatos Romā miserunt, qui de impotentia Q. Pleminii legati quererētur, quòd pecuniā Proserpinæ abstulerat, & liberos eorū & coniuges stuprauerat. Pleminius in catenis Romā perductus, in carcere mortuus est. Cum falsus rumor de P. Scipione proconsule, qui in Sicilia erat, in vrbem perlatus esset, tanquam luxuriaretur: missis ob hoc legatis à senatu qui explorarent an ea vera essent: purgatus infamia Scipio in Africam traiecit senatus permissu. Syphax accepta in matrimonium Asdrubalis Gisgonis filia, amicitiæ quam cum Scipione ipse iunxerat, renunciauit. Masanissa rex Masæsulorum, dum pro Carthagine in Hispania militat, amisso patre Gala, de regno exciderat. quo per bellum sæpe repetito, aliquot prælijs à Syphace rege Numidarum victus, in totum priuatus est: & cum ducentis equitibus exul Scipioni se iunxit: & cum eo primo statim bello Hannonem Amilcaris filium cum ampla manu interemit. Scipio aduentu Asdrubalis & Syphacis, qui propè cum centum millibus armatorum venerant, ab obsidione Vticæ depulsus, hyberna cōmuniuit. Sempronius COS. in agro Crotoniēsi prospere aduersus Annibalem pugnauit. Lustrum à censoribus conditum est. censa sunt ciuium capita CCXV millia. Inter censores M. Liuium & Claudium Neronem notabilis discordia fuit. nam & Claudius Liuio collegæ equum ademit, quòd à populo Romano damnatus, actúsq; in exilium fuerat: & Liuius Claudio, quòd falsum in se testimonium dixisset, & quòd minime bona fide secum in gratiam redisset. idem omnes tribus, extra vnam, ærarias reliquit: quòd & innocentem se damnassent, & postea consulem censorémq; fecissent.

LIBRI XXX.

IN Africa Scipio Carthaginēses, & eundem Syphacem Numidarum regem, Asdrubalémque pluribus prælijs vicit, adiuuante Masanissa: bináque hostium castra expugnauit: in quibus XL millia hominum ferro ignique consumpta sunt. Syphacem per C. Lælium cepit. Masanissa Sophonisbam vxorem Syphacis, filiam Asdrubalis, captam statim adamauit: & nuptiis factis vxorem habuit: castigatúsque à Scipione, venenum ei transmisit: quo quidem hausto illa decessit. Effectúmq; est multis Scipionis victoriis, vt Carthaginenses in desperationem acti, in auxilium publicæ salutis Annibalem ex Italia reuocarēt. isq; anno decimosexto Italia discedens, in Africam traiecit: tentauítque per colloquium pacem cum Scipione componere: & cum de conditionibus pacis non conuenisset, acie victus est. Pax Carthaginensibus data est petentibus.

Annibal Gisgonē pacem dissuadentem, manu sua detraxit: excusata deinde temeritate facti, ipse pacem suasit. Mago bello quo in agro Insubrium cum Romanis conflixerat, vulneratus, dum in Africam per legatos reuocatus reuerteretur: ex vulnere mortuus est. Reuersus in vrbē Scipio, amplissimum nobilissimúmque egit triumphum: quem Q. Terentius Culleo senator pileatus secutus est. Scipio Africanus incertum militari prius fauore, an populari aura ita cognominatus sit, primus certe hic imperator victæ à se nomine gentis nobilitatus est.

LIBRI XXXI.

BElli aduersus Philippum Macedoniæ regem, quod intermissum erat, repetiti caussæ feruntur hæ. Tempore initiorum duo iuuenes Acarnanes, qui non initiati erant, Athenas venerūt, & in sacrarium Cereris cum aliis pluribus suis intrauerunt. ob hoc, tanquam nefas summum commisissent, ab Atheniensibus cæsi sunt. Acarnânes mortibus suorum commoti, ad vindicādum illos auxilium a Philippo petierunt. Paucis mensibus post pacem Carthaginensibus datam, quingentesimo quadragesimo anno ab vrbe condita, cum Atheniensium, qui obsidebantur à Philippo, legati auxilium à senatu petissent, & senatus id censuisset ferendum, plebe, quòd tot bellorum continuus labor grauis erat, dissentiente: tenuit authoritas patrum, vt sociæ ciuitati ferri opem populus quoque iuberet. Bellum id P. Sulpitio consuli mandatum est: qui exercitu in Macedoniam ducto, equestribus prælijs cum Philippo prospere pugnauit. Abydeni à Philippo obsessi, ad exemplum Saguntinorum suos seque occiderunt. L. Furius prætor Gallos Insubres rebellantes, & Amilcarem Pœnum bellum in ea parte molientem, acie vicit. Amilcar eo in bello occisus est, & millia hominum XXXV. Præterea expeditiones Philippi regis, & Sulpicii cōsulis, expugnationésque vrbium ab vtroque factas cōtinet. Sulpitius COS. adiuuantibus rege Attalo & Rhodiis bellum gerebat. Triumphauit de Gallis L. Furius prætor.

LIBRI XXXII.

COmplura prodigia ex diuersis regionibus nunciata referuntur: inter quæ in Macedonia in puppi longæ nauis lauream esse natam. T.Quintius Flamininus COS. aduersus Philippum feliciter pugnauit in faucibus Epiri: fugatúmque coegit in regnum reuerti. Ipse Thessaliam, quæ est vicina Macedoniæ, sociis Aetolis & Athamanibus vexauit. L.Quintius Flamininus consulis frater nauali prælio, Attalo rege & Rhodiis adiuuantibus, Eubœam, & maritimam oram cepit. Achæi in amicitiam recepti sunt. Coniuratio seruorum facta de soluendis Carthaginensibus obsidibus, oppressa est. Prætorum numerus ampliatus est, vt seni crearentur. Cornelius COS. Gallos Insubres prælio fudit. Cum Lacedæmoniis, & tyranno eorum Nabide amicitia iuncta est. Præterea expugnationes vrbium in Macedonia referuntur.

LIBRI XXXIII.

TItus Quintius Flamininus proconsul cum Philippo ad Cynoscephalas in Thessalia acie victo debellauit. L.Quintius Flamininus frater proconsulis, Acarnânes, Leucade vrbe, quæ caput est Acarnaniæ, expugnata, in deditionem accepit. C.Sempronius Tuditanus prætor à Celtiberis cum exercitu cæsus est. Attalus à Thebis ob subitam valitudinem translatus decessit. Pax petenti Philippo, Græciæ libertas data est. L.Furius & Claudius Marcellus consules Boios & Insubres Gallos subegerunt. Marcellus triumphauit. Annibal frustra in Africa bellum molitus, & ob hoc Romanis per epistolas aduersæ factionis principum delatus, propter metum Romanorum, qui legatos ad Carthaginensium senatum de eo miserant, profugus ad Antiochum regem Syriæ se contulit, bellum contra Romanos parantem.

LIBRI XXXIIII.

LEx Oppia, quam C.Oppius tribunus plebis bello Punico de stringendis cultibus matronarum tulerat, cum maxima contentione abrogata est: cum Porcius Cato author fuisset ne ea lex aboleretur. Is in Hispaniã profectus bello quod Emporiis orsus est, citeriorẽ Hispaniam pacauit. T.Quintius Flamininus bellum aduersus Lacedæmonios, & tyrannũ eorũ Nabidem prospere gestum, data iis pace, qualem ipse voluit: liberatisque Argis, qui sub ditione tyranni erant, finiuit. Senatus tunc primùm secretus à populo ludos spectauit. vt id fieret, Sex. Aelius Pætus, & L.Cornelius Cethegus censores interuenerunt cum indignatione plebis. Coloniæ pleræque deductæ sunt. M.Porcius Cato de Hispania triumphauit. Res præterea aduersus Boios & Insubres Gallos feliciter gestæ referuntur. T.Quintius Flamininus, qui Philippum Macedonum regem, & Nabidem Lacedæmoniorum tyrannum vicerat, Græciámque omnem liberauerat: ob hanc rerũ gestarũ multitudinem triduo triumphauit. Legati Carthaginensium nunciauerunt: Annibalẽ, qui ad Antiochũ cõfugerat, bellũ cum eo moliri. tentauerat autẽ per Aristonẽ Tyrium sine literis Carthaginẽ missum ad rebellandum Pœnos concitare.

LIBRI XXXV.

P.Scipio Africanus legatus missus ad Antiochum, Ephesi cum Annibale, qui se Antiocho iunxerat, collocutus est: vt, si fieri posset, metum vitæ, quem ex populo Romano conceperat, eximeret. Inter alia cum quæreret ab Annibale, quẽ fuisse maximum imperatorem Annibal crederet, respondit, Alexandrum Macedonũ regem, quòd parua manu innumerabiles exercitus fudisset: quódq; vltimas oras, quas visere supra fidem humanã esset, peragrasset. quærenti deinde quem secundum poneret, inquit Pyrrhũ: eò quòd castra metari docuisset: ad hæc neminem elegantius loca cepisse, præsidia disposuisse. exequẽti quem tertium diceret: semet dixit. ridens Scipio, quidnam tu diceres, si me, inquit, vicisses? tunc vero, inquit, me & ante Alexandrũ, & ante Pyrrhum, & ante alios posuissem. Interea prodigia, quæ plurima fuisse traduntur: bouem, Cn.Domitio consule, locutum, Roma caue tibi, refertur. Apparant in Antiochum bellũ Romani. Nabis Lacedæmoniorum tyrannus incitatus ab Aetolis, qui & Philippum & Antiochum ad inferendum bellum populo Romano solicitabant, à populo Romano desciuit, & bello aduersus Philopœmenem Achæorũ prætorem gesto, ab Aetolis interfectus est. Aetoli quoque ab amicitia populi Romani defecerunt. cum quibus societate iuncta Antiochus Syriæ rex cum bellũ Græciæ intulisset, complures vrbes occupauit: inter quas Chalcidem, & totam Eubœam. Res præterea in Liguribus gestas, & apparatum belli ab Antiocho continet.

LIBRI XXXVI.

MArcus Acilius Glabrio COS. Antiochum apud Thermopylas, Philippo rege adiuuante, victum Græcia expulit: idémque Aetolos subegit. P. Cornelius Scipio Nasica COS. ædem matris deûm, quam ipse in Palatium intulerat, vir optimus à senatu iudicatus, dedicauit: idémque Boios & Gallos victos in deditionem accepit, & de iis triumphauit. Præ-

terea naualia certamina prospera aduersus præfectos Antiochi regis referuntur.

LIBRI XXXVII.

CORnelius Scipio COS. legato P. Scipione Africano, qui se fratris legatū futurum dixerat, si ei Græcia, & Asia prouincia decerneretur, cum C. Lælio, qui multum in senatu poterat, ea prouincia dari videretur: profectus ad bellum aduersus Antiochū gerendum, in Asiam primus omnium Romanorum ducum traiecit. Aemylius Regillus aduersus regiam classem Antiochi feliciter pugnauit ad Myonesum, Rhodiis adiuuantibus. Filius Africani ab Antiocho captus patri remissus est. M. Acilius Glabrio de Antiocho, quē Græcia expulerat, & de Aetolis triumphauit. Victo deinde Antiocho à L. Cornelio Scipione, adiuuante Eumene rege Attali Pergameni filio, pax data ea conditione, vt omnibus prouinciis citra Taurum montem cederet. Eumeni, quo iuuante Antiochus victus erat, regnum ampliatum: Rhodiis quoq; qui & ipsi iuuerant, quædam ciuitates concessæ. Colonia deducta est Bononia. Aemylius Regillus, qui præfectos Antiochi nauali certamine vicerat, naualē triumphum duxit. L. Cornelius Scipio, qui cum Antiocho bellauerat, cognomine fratri coæquatus, Asiaticus appellatus est.

LIBRI XXXVIII.

MArcus Fuluius COS. in Epiro Ambraciēses obsessos, per deditionem accepit: Cephaleniam subegit: Aetolis perdomitis pacem dedit. Cn. Manlius COS. collega eius Gallogræcos Tolistobogios Tectosagos & Trocmos, qui Brenno duce in Asiam transierant, cū soli citra Taurum montem minime parerent, vicit. Eorum origo, & cum eo loca quæ tenent, occupauerántq;, referuntur. Exemplum quoq; virtutis & pudicitiæ in fœmina traditur: quæ cum regis Gallogræcorū vxor fuisset, capta, centurionē qui ei vim intulerat, occidit. Lustrum à censoribus conditum est, censa sunt ciuiū capita CCLVIII millia, & CCCXXVIII.

Cum Ariarathe rege Cappadociæ amicitia iuncta est. Cn. Manlius, contradicentibus decē legatis, ex quorum consilio fœdus cum Antiocho conscripserat: de Gallogræcis, acta per se caussa in senatu, triumphauit. Scipio Africanus, die ei dicta, vt quidam aiunt, à Petilio Acteo tribuno plebis, vt quidā, à Næuio, quòd prȩda cum Antiocho capta ærarium fraudasset: posteaquam is dies venit, euocatus in rostra, hac die, inquit, Quirites Carthaginē vici. & prosequente populo, Capitoliū ascendit: inde, ne amplius tribunitiis iniuriis vexaretur, in voluntariū exiliū Liternū concessit, incertū ibi, an Romæ defunctus. nam eius monimentum vtrobique fuit. L. Scipio Asiaticus, frater Africani, eodē peculatus crimine accusatus, damnatúsque, cum in vincula & carcerē duceretur: Tib. Sempronius Gracchus tribunus plebis, qui antea Scipionibus inimicus erat, intercessit: & ob id beneficium Africani filiam duxit. Cum populus quæstores in bona eius publice possidenda misisset: non modo in iis nullum vestigiū pecuniæ regiæ apparuit: sed nequaquā tantum in ærariū redactum, quantæ summæ erat damnatus. collatā à cognatis & amicis innumerabilē pecuniā accipere noluit: quæ necessitati ei erat ad cultū, retēta.

LIBRI XXXIX.

AEmylius COS. Liguribus subactis, viam à Placentia vsque Ariminum perductā Flaminiæ iunxit. Initia luxuriæ introducta ab exercitu Asiatico referuntur. Ligures, quicunque circa Apenninū erant, subacti sunt. Bacchanalia sacrū Græcū, & quidē nocturnum, scelerum omniū maximum seminarium, cum ad ingentis turbæ cōiurationē peruenisset: à consule inuestigatū, & multorum pœna sublatum est. A cēsoribus L. Valerio Flacco, & M. Porcio Catone, vir & belli & pacis artibus maximus motus est senatu L. Quintius Flamininus T. Quintii frater, eò quòd cum Galliam prouinciā COS. obtinuerat, rogatus à Philippo Pœno, quem amabat, scorto nobili, Gallum quendā sua manu occiderat: siue, vt quidā tradiderūt, vnū damnatorū securi percusserat, rogatus à meretrice Placentina, cuius amore deperibat. Extat in eum M. Catonis oratio. Scipio Literni decessit. Et tanquā iungente fortuna circa id tempus duo funera maximorū virorum, Annibal à Prusia Bithyniæ rege, ad quem victo Antiocho cōfugerat, cum dederetur Romanis, qui ad exposcendum illum T. Quintium Flamininum miserant: veneno sibi mortē consciuit. Philopœmen quoque dux Achæorum, vir maximus est à Messeniis interemptus veneno, cum ab iis bello captus esset. Coloniæ, Pollentia & Pisaurum, & Mutina, & Parma, deductæ sunt. Præterea res aduersum Celtiberos prospere gestas, & initia causasq; belli Macedonici continet. cuius origo inde venit, quòd Philippus ægre ferebat regnum suum minui à Romanis, eò quòd cogeretur à Thracibus aliisq; locis præsidia deducere.

LIBRI XL.

CVm Philippus liberos eorum quos in vinculis nobilissimorum quidem hominum habebat, conquiri ad mortem iussisset: Theoxena pro liberis suis & sororis admodum pueris regis

regis verita libidinem,prolatis in medium gladiis, & poculo in quo erat venenum, suasit iis vt imminens ludibrium morte effugerent:& cum persuasisset, ipsa etiam se interemit. Certamina inter Philippi Macedoniæ regis liberos Perseum & Demetrium referuntur, & vt fraude fratris sui Demetrius confictis criminibus,inter quæ accusatione parricidii, & affectati regni, primùm petitus, ad vltimum, quoniam populi Romani amicus erat, veneno necatus est: regnúmque Macedoniæ mortuo Philippo ad Perseum deuenit. Item res in Liguribus & Hispania contra Celtiberos à compluribus feliciter gestas continet. Libri Numæ Pompilii in agro L.Petilii scribæ sub Ianiculo à cultoribus agri, in arca lapidea clausi, & græci & latini,inuenti sunt:in quibus plura,quæ dissoluendarum religionũ erant.prætor ad quem delati erant, cum legisset,iurauit senatui contra rempub.esse vt legerentur, seruarentúrque:& ex S.C.in comitio exusti sunt. Colonia Aquileia deducta est. Philippus ægritudine animi confectus, quòd Demetrium filium falsis alterius filii in eundem delationibus impulsus veneno sustulisset,& de pœna Persei cogitauit:voluítque Antigonum potius amicum suum successorem regni sui relinquere:sed in hac cogitatione morte raptus est.regnum Perseus accepit.

LIBRI XLI.

IGnis in æde Vestæ extinctus est. Tib.Sempronius Gracchus proconsul Celtiberos victos in deditionem accepit: monimentúmq; operum suorum Gracchurim oppidum in Hispania constituit. A Posthumio Albino proconsule Vaccei ac Lusitani subacti sunt.de vtrisq; triumphauit. Antiochus Antiochi filius obses Romanis à patre datus,mortuo fratre Seleuco,qui patri defuncto successerat, in regnũ Syriæ ab vrbe dimissus. Lustrũ à censoribus conditum est.Censa sunt ciuium capita CCLXXIII millia, CCXLIIII. Q.Volumnius Saxa trib.ple.legem tulit, ne quis hæredẽ mulierem institueret.suasit legem M.Cato.extat oratio eius. Præterea res cõtra Ligures, Istros,Sardos,& Celtiberos à compluribus ducibus gestas continet,& initia belli Macedonici, quod Perseus Philippi filius moliebatur.miserat enim ad Carthaginenses legationem, & ab iis nocte audita erat.sed & alias Græciæ ciuitates solicitabat.qui præter religionem, quod quammulta templa magnifica multis locis erexit, Athenis Iouis Olympii,& Antiochiæ, vilissimum regem egit.

LIBRI XLII.

FVluius Flaccus censor templum Iunonis Laciniæ tegulis marmoreis spoliauit, vt ædem quam dedicauerat,tegeret.tegulæ ex S.C.reportatæ. Eumenes Asiæ rex in senatu de Perseo Macedoniæ rege questus est, cuius iniuriæ in populum Romanum referuntur.ob quas bello ei indicto,P. Licinius Crassus COS.cui Macedonia decreta erat,in Macedoniam transiit: leuibúsque expeditionibus,equestribus prœliis in Thessalia cum Perseo felici euentu pugnauit. Inter Masanissam & Carthaginenses de agro fuit dies ad disceptandũ à senatu datus. Legati missi ad ciuitates socias,& reges rogandos vt in fide permanerẽt,dubitãtibus Rhodiis. Lustrum à censoribus conditum est.Censa sunt ciuium capita CCLVII millia, CCXXXI. Res præterea aduersus Corsos & Ligures prospere gestas continet.

LIBRI XLIII.

PRætores nõnulli eò quòd auare & crudeliter prouincias administrassent, dãnati sunt. P. Licinius Crassus procõsul cõplures in Græcia vrbes expugnauit, & crudeliter diripuit. ob id captiui qui ab eo venierãt,ex S.C.postea restituti sunt. A præfectis classiũ Romanarũ multa impotẽter in socios facta. Res præterea à Perseo rege in Thracia prospere gestas continet:& victis Dardanis,& Illyrico,cuius rex erat Gentius,motus qui in Hispania ab Olonico factus erat,ipso interempto consedit. M.Aemylius Lepidus à cẽsoribus princeps in senatu lectus.

LIBRI XLIIII.

Q.Martius Philippus per saltus penetrauit in Macedoniã:complurésque vrbes occupauit. Rhodii misere legatos Romam,minãtes vt Perseo essent auxilio,nisi populus Romanus cum eo pacem atq; amicitiã coniungeret.indigne id latum.Cum id bellũ L.Aemylio Paulo sequentis anni consuli iterum mandatũ esset,Paulus in concione precatus est,vt quicquid diri populo Ro.immineret,supra domũ suam conuerteretur:& in Macedoniã profectus Perseũ vicit: vniuersámq; Macedoniã in potestatẽ redegit.antequam confligeret,dixit exercitui,ne miraretur quòd luna nocte proxima defectura esset. Gentius quoq; rex Illyricorum,cum rebellasset, ab Anicio prætore victus venit in deditionẽ:& cum vxore,& liberis, & propinquis Romã missus. Ab Alexandria legati à Cleopatra & Ptolemæo regibus venerunt,querẽtes de Antiocho rege Syriæ,quòd is bellum inferret. Perseus solicitatis in auxilium Eumene rege Pergami, & Gentio rege Illyriorum,quia is pecuniam quam promiserat,minime dabat,ab eis relictus est.

EPITOME
LIBRI XLV.

PErseus ab Aemylio Paulo in Samothracia captus est. Cum Antiochus Syriæ rex Ptolemæū & Cleopatrā Aegypti reges obsideret:& missis ad eum à senatu legatis qui iuberēt ab obsidione socii regis absisteret:editisq; mandatis consideraturū se ille quid faciundum esset,respondisset:vnus legatorū Popilius virga regem circūscripsit: iussitq; antequā circulo excederet,responsum daret.qua asperitate effecit vt Antiochus bellū omitteret. Legationes gratulantium populorū ac regum in senatū admissæ.Rhodiorū, quia eo bello contra populū Romanū fuerant,exclusa.postero die cum de eo quæreretur,vt iis bellū indiceretur:caussam in senatu patriæ suæ legati egerūt.nec tanquā hostes,nec tanquam socii dimissi. Macedonia in prouinciæ formā redacta est. Aemylius Paulus repugnantibus militibus suis propter minorē prædā, & contradicente Seruio Sulpitio Galba,triumphauit: & Perseū cum tribus filiis ante currū duxit.cuius triūphi lætitia,ne solida ei cōtingeret,duorū filiorū funeribus insignita est: quorū alterius mors,patris triumphū præcessit:alterius secuta est. Lustrū conditū est à censoribus.Cēsa sunt ciuium capita C C C X I I millia, D C C C V.Prusias Bithyniæ rex Romam, vt senatui gratularetur ob victoriam ex Macedonia partam,venit,& Nicomedem filium suum senatui commendauit.rex plenus adulationis libertum se populi Romani esse dicebat.

LIBRI XLVI.

EVmenes rex Romam venit:qui quia Macedonico bello se medium egerat, ne aut inimicus iudicatus videretur,si exclusus esset:aut liberatus crimine, si admitteretur:in comitio lex lata est,ne cuiquam regi Romā venire liceret. Claudius Marcellus C O S.alpinos Gallos, C.Sulpitius Gallus Ligures subegit. Legati Prusiæ regis conquesti sunt de Eumene, quòd fines suos depopularetur:dixerúntque eum conspirasse cum Antiocho cōtra populum Romanum.

Societas cum deprecantibus Rhodiis iuncta est. Lustrum à censoribus conditum est. Censa eo sunt ciuium capita C C C X X V I I millia,X X I I.Princeps senatus lectus M. Aemylius Lepidus. Ptolemæus Aegyptiorum rex à minore fratre è regno pulsus , missis ad eum legatis in regnum restitutus est. Ariarathe Cappadociæ rege mortuo, filius eius Ariarathes accepit regnum,& amicitiam per legatos cum populo Ro.renouauit. Res præterea aduersus Ligures, Corsos,& Lusitanos vario euentu gestas, & motus Syriæ mortuo Antiocho, qui filium Antiochum puerum admodum reliquerat,continet. Hunc Antiochum puerū cum Lysia tutore Demetrius Seleuci filius,qui Romam obses missus fuerat:clàm,quia minime dimittebatur à Romanis, interemit:& ipse in regnū receptus. L.Aemylius Paulus,qui Perseū vicerat, mortuus: cuius tanta abstinentia fuit,vt cum ex Hispania & Macedonia maximas opes retulisset,vix ex auctione bonorum eius redactum sit, vnde dos vxori eius redderetur. Pomptinæ paludes à Cornelio Cethego consule,cui ea prouincia euenerat,siccatæ,agérque ex iis factus.

LIBRI XLVII.

CN.Tremellio trib.ple.mulcta dicta est, quòd cum M. Aemylio Lepido pontifice maximo iniuriose contenderat.sacrorum quoq; magistratuum ius potentius fuit. Lex de ambitu lata. Lustrum à censoribus conditum est.censa sunt ciuium capita C C C X X V I I I millia, C C C X I I I I. Et princeps senatus lectus Aemylius Lepidus. Inter Ptolemæos fratres, qui dissidebant,fœdus ictum, vt alter in Aegypto, alter Cyrenis regnaret. Ariarathes Cappadociæ rex consilio Demetrii regis Syriæ & viribus pulsus regno, à senatu restitutus est. Missi à senatu legati,qui inter Masanissam & Carthaginēses de agro iudicarent. C. Martius C O S.aduersum Dalmatas parum prospere primùm,postea feliciter pugnauit.cum quibus bello confligendi caussa fuit,quòd Illyricos populi Romani socios vastauerant. eandémque gentem Cornelius Nasica C O S. domuit. Q. Opimius C O S. transalpinos Ligures, qui Massiliensium oppida Antipolim & Nicæam vastabant ,subegit. Præterea in Hispania à compluribus parum prospere res gestas continet. Consules anno quingentesimo nonagesimo octauo ab vrbe condita, magistratum peractis comitiis, insequentisque anni consulibus creatis, inire cœperunt.Mutandi comitia caussa fuit, quòd Hispani rebellabant. Legati ad disceptandum inter Masanissam & Carthaginenses missi nunciauerunt vim naualis materiæ se Carthagine deprehendisse. Quidam prætores à prouinciis auaritiæ nomine accusati,& damnati sunt.

LIBRI XLVIII.

LVstrum à censoribus conditū est.Censa sunt ciuium capita C C C X X I I I I millia. Semina tertii belli Punici referuntur.Cum in finibus Carthaginensiū maximus Numidarū exercitus, Archobarzane duce Syphacis nepote, diceretur esse: M. Porcius Cato suasit, vt Carthaginensibus,qui exercitum specie contra Masanissam regē,sed re vera cōtra Romanos accitum

rum in finibus haberent, bellum indiceretur. contradicente P. Cornelio Nasica, placuit legatos mitti Carthaginem, qui specularentur quid ageretur. Castigato senatu Carthaginensium, quòd contra fœdus exercitū & nauales materias haberent: pacem inter Masanissam & eos facere voluerunt: Masanissa agro de quo lis erat, cedēte. sed Gisgo, Amilcaris filius, homo seditiosus, qui tunc in magistratu erat: cum senatus pariturum se iudicio legatorum dixisset, ita bellum aduersus Romanos suadendo concitauit, vt legatis, quo minus violarentur, fugā explicuerit. Id nunciantes, infestum iam senatum Carthaginensibus, infestiorem fecerunt. M. Porcius Cato funus mortui filii in prætura, tenuissimo, vt valuit (nam pauper erat) sumptu fecit. Andriscus, qui se Persei filium, regis quondam Macedoniæ, ingenti asseueratione mētiretur: Romam missus. M. Aemylius Lepidus, qui princeps senatus sextis iam censoribus erat lectus, antequam expiraret, præcepit filiis, lecto se strato sine linteis, sine purpura efferrent: in reliquū funus ne plus quàm æris denos consumerent. imaginū specie, non sumptibus nobilitari maximorum virorū funera solere. De veneficiis quæsitū. Publilia & Licinia nobiles fœminæ, quæ viros suos necasse insimulabantur: cognita caussa, cum prętori prędes vadésq; dedissent, cognatorū decreto necatæ sunt. Gulussa Masanissæ filius denunciauit Carthagine delectus agi, classem comparari, & haud dubiū bellum strui. Cum Cato suaderet vt iis bellū indiceretur: P. Cornelio Nasica dicente nihil temere faciūdum, placuit decē mitti legatos exploratum. L. Licinius Lucullus, A. Posthumius Albinus COSS. cum delectū seuere agerēt, nec quenquā gratia dimitterēt: à tribunis plebis, qui pro amicis suis vacationē impetrare non potuerunt, in carcerē coniecti sunt. Hispaniense bellum cum parū prospere aliquoties gestū ita confudisset ciuitatē Romanam, vt ne ii quidē inuenirentur, qui aut tribunatū exciperēt, aut legati ire vellent, P. Cornelius Aemylianus processit, & excepturum militiæ genus, quodcunq; imperatum esset, professus est. quo exemplo ad militandi studiū omnes incitauit. L. Lucullus COS. cui Claudius Marcellus successerat, pacasse omnes Celtiberiæ populos cum videretur: Vacceos, Cantabros, & alias regiones, & iterū alias incognitas nationes in Hispania subegit. Ibi P. Cornelius Africanus Scipio Aemylianus, L. Pauli filius, Africani nepos, sed adoptiuus, prouocatorē barbarum tribunus militū occidit: & in expugnatione captæ vrbis maius multo etiam periculū adiit. nam murum primus omnium trāscendit. Seruius Sulpitius Galba prætor male aduersus Lusitanos pugnauit. Cum legati ex Africa cum Carthaginensiū oratoribus, & Gulussa Masanissæ filio rediissent, dicerēntque & exercitum & classem Carthagine deprehendisse, perrogari sententiam placuit, Catone & aliis principibus senatus suadentibus vt in Africā cōfestim trāsportaretur exercitus. quia vero Cornelius Nasica dicebat nondū sibi iusti caussam belli videri: placuit vt bello desisteretur, si Carthaginenses classem exussissent, & exercitū dimisissent: si minus, proximi consules de bello Punico referrent. Cum locatum à censoribus theatrum extrueretur, P. Cornelio Nasica authore, tanquā inutile & nociturum publicis moribus, ex S.C. destructum est, populúsque aliquandiu stans ludos spectauit. Carthaginenses tum aduersum fœdus bellum Masanissæ intulerunt. Victi ab eo nonagesimum secundum annum habente, & sine pulpamine mandere, & gustare cibum tantummodo solito, insuper Romanum bellum meruerunt.

Val. li. 6. cap. 3.

LIBRI XLIX.

TErtii Punici belli initiū altero & sexcentesimo anno ab vrbe condita, intra quintum annum quàm erat cœptum, consummatū omnino est. Inter M. Porcium Catonem, & Scipionem Nasicā, quorum alterum sapientissimum virum in ciuitate habebāt, alter vir optimus à senatu iudicatus erat, diuersis certatū est sententiis, Catone suadente bellū, & vt omnino deleretur Carthago, Nasica dissuadente: placuit nihilominus, eò quòd contra fœdus naues haberent, & extra fines exercitum duxissent, quódq; socio populi Ro. & amico Masanissæ arma intulissent, & quòd filiū eius Gulussam, qui cū legatis Romanis erat, in oppidū minime recepissent, bellū iis indici. Prius quàm vllæ copiæ in naues imponerentur: Vticēses legati Romā venerunt, se, suáq; omnia dedentes. Ea legatio, veluti maximum belli omē, grata patribus, acerba Carthaginensibus fuit. Diti patri ludi ad Tarentum ex præcepto librorum Sibyllinorū facti: qui anno primo primi Punici belli quingentesimo & altero anno ab vrbe condita facti erant.

Legati triginta Romam venerunt, per quos Carthaginenses se dedebant. Catonis sententia peruicit, vt decreto perstaretur: & vt consules quāprimum proficiscerentur ad bellū. Qui vbi in Africā transierunt, acceptis, quos imperauerāt, trecentis obsidibus, & armis, omnibúsq; instrumentis belli, siqua Carthagine erant: tunc cum ex authoritate patrum iuberent, vt in alio loco procul a mari decem millia passuum, nec minus remoto, oppidum facerent: indignitate rei ad bellandum Carthaginenses compulerunt. Obsideri, oppugnarique cœpta est Carthago à L.

Martio, M. Manlio consulibus. In qua oppugnatione, cum neglectos ab vna parte muros duo tribuni temere cum cohortibus irrupissent, & ab oppidanis grauiter cæderentur: à Scipione Africano expliciti sunt: per quem & castellum Romanorum, quod nocte oppugnabant, paucis equitibus iuuantibus liberatum est: castrisque quæ Carthaginenses omnibus copiis pariter ab vrbe egressi oppugnabant, liberatis, is præcipuam gloriam tulit. Præterea cum ab irrita oppugnatione Carthaginis COS. (alter enim Romam ad comitia ierat) exercitum ducere aduersus Asdrubalem vellet, qui cum altera manu iniquum saltum insederat: suasit primò consuli, ne tam iniquo loco confligeret. victus deinde complurium, qui & prudentiæ eius & virtuti inuidebant, sententiis, & ipse saltum ingressus est. cùmque, sicut prædixerat, fusus fugatúsque esset Romanus exercitus, & duæ cohortes ab hoste obsiderentur: cum exiguis equitum turmis in saltum reuersus liberauit eas, & incolumes reduxit. Quam virtuté eius & Cato vir promptioris multo ad vituperandũ linguæ, in senatu sic prosecutus est, vt diceret, reliquos qui in Africa militarent, vmbris militare, Scipionem vigore. & populus Romanus eo fauore illum complexus est, vt comitiis complurimæ cum tribus consulem scriberent, cum hoc per ætatem minime liceret. Cum L. Scribonius tribunus ple. rogationé promulgasset, vt Lusitani qui ex fœdere populo Ro. dediti à Sergio Galba in Galliam venissent, in libertatem restituerentur: M. Cato acerrime suasit. extat oratio in annalibus eius inclusa. Q. Fuluius Nobilior etiã ab eo in senatu laceratus respondit pro Galba. ipse quoque Galba, cum se damnari videret: complexus duos filios prætextatos, & filium Caii Sulpitii, cuius tutor erat: ita miserabiliter pro se locutus est, vt rogatio antiquaretur. extant tres orationes eius: duæ aduersum Libonem tribunum plebis, rogationésque eius habitas de Lusitanis: vna contra L. Cornelium Cethegum, in qua Lusitanos propter sese castra habentes cæsos fatetur: quòd compertum habuerit, equo atque homine suo immolatis per speciẽ pacis adoriri exercitum suum in animo habuisse. Andriscus quidam vltimæ sortis homo, Persei regis se filium ferens, & mutato nomine Philippus vocatus, cũ ab vrbe Roma, quò illum Demetrius Syriæ rex ob hoc ipsum mendacium miserat, clàm profugisset: multis ad falsam eius famam velut ad veram euntibus, contracto exercitu, totam Macedoniam aut voluntate incolentium, aut armis occupauit. Fabulam autem huiusmodi finxerat. Ex pellice se Perseo rege ortum, traditum educandum Cyrthesæ cuidam esse: vt in belli casus, quod ille cum Romanis ageret, aliquod velut semen stirpis regiæ extaret. Perseo demortuo, Adramiti se educatum vsque ad duodecimum annum ætatis. patrem esse credentem, à quo educaretur: ignarum generis fuisse sui. affecto deinde eo, cum prope vitæ finem vltimum esset, detectam tandem originem suam: falsæque matri libellũ datum signo Persei regis signatum, qué sibi traderet, cum ad puberem ætatem venisset: obtestationésque vltimas adiectas, vt res in occulto ad id tempus seruaretur. pubescenti libellum tradidit: in quo relicti sibi duo thesauri à patre dicerentur. tum scientem mulierem subditiuum se esse, veram stirpem ignoranti edidisse genus: atque obtestatam, vt prius quàm ad Eumenem manaret res, Perseo inimicum, excederet iis locis, ne interficeretur. eo se exterritum, simul sperantem aliquod auxilium à Demetrio, in Syriam se contulisse: atque ibi primùm quis ipse omnino esset, palàm expromere ausum.

LIBRI L.

Thessalia, cum & illam inuadere armis, atque occupare Pseudophilippus vellet: per Romanorum legatos auxiliis Achæorum defensa est. Prusias rex Bithyniæ omnium humillimorum fautor, atque vitiorum, à Nicomede filio, adiuuante Attalo rege Pergami, occisus est. Habebat aliũ filium, qui pro superiore ordine dentiũ enatũ habuisse vnũ os continens dicitur. Cum legatos ad pacé inter Nicomedé & Prusiã faciendã Romani misissent, & vnus ex iis caput multis cicatricibus sparsum haberet, alter pedibus æger esset, tertius ingenio socors haberetur: dixit Cato eam legationé nec caput nec pedes nec cor habere. In Syria, quæ eo tépore ex stirpe generis Persei regis Macedonũ inertia socordiáque similé Prusiæ regem habebat: iacente eo in ganeo & lustris, Ammonius regnabat: per qué & amici omnes regis, & Laodice regina, & Antigonus Demetrii filius, occisi. Masanissa Numidiæ rex maior nonaginta annis vir insignis decessit. Inter cætera opera iuuenilia, quæ ad vltimũ edidit, adeo etiam versus in senectam viguit, vt post sextum & octogesimũ annum genuerit vnum filiũ. Inter tres liberos, maximum natu Mycipsam, Gulussam, & Manastabalem, qui etiam græcis literis erat eruditus: P. Scipio Aemylianus, cum commune eis pater regnum reliquisset, & diuidere eos arbitrio Scipionis iussisset, administrationem regni diuisit. Item Phaniæ Himilconis præfecto equitum Carthaginensium, viro forti, & cuius opera præcipua Pœni vtebantur, suasit cum equitatu suo ad Romanos transire. Trium legatorum qui ad Masanissam missi fuerant, Claudius Marcellus

coorta

coorta tempestate fluctibus obrutus est. Carthaginenses Asdrubalē Masanissæ nepotem, qui eis prætorem habebant, proditionis suspectum in curia interemerunt: quæ suspicio inde emanauit, quòd propinquus esset Gulussę, auxilia Romanorum iuuantis. P. Scipio Aemylianus cum ædilitatem peteret, consul à populo dictus, quoniam per X annos consulem fieri minimè licebat, cum maximo certamine suffragantibus plebeiis, & repugnantibus aliquãtulum patribus, legibus solutus, & COS. creatus est. M. Aemylius nonnullas vrbes circumpositas Carthagini expugnauit. Pseudophilippus in Macedonia cæso cum exercitu M. Iuuentio prætore, à Q. Cæcilio victus, captúsque, relicta Macedonia.

LIBRI LI.

Arthago viginti tria millia quidē passuum in circuitu labore maximo obsessa, & per partes capta est, primùm à Mancino legato, deinde à Scipione cõsule, cui extra sortem prouincia Africa data est. Carthaginenses portu nouo, quia vetus à Scipione erat obstructus, facto, & contracta exiguo tēpore ampla classe, nauali prælio infeliciter pugnauerunt. Asdrubalis quoq; eorũ ducis castra ad Nesentem oppidũ loco difficillimo sita cũ exercitu deleta sunt à Scipione: qui tandē vrbem expugnauit septingētesimo anno q̃ erat condita. spoliorũ maior pars Siculis, quibus ablata erant, reddita. Vltimo vrbis excidio cum se Asdrubal Scipioni dedidisset, vxor eius, quæ paucis antè diebus de marito minimè impetrare potuerat vt ad victorē transfugeret, se flagrantis in medium vrbis incendium duobus cum liberis ex arce præcipitauit. Scipio exemplo patris sui Aemylii Pauli, qui Macedoniam vicerat, ludos fecit, trãsfugas atq; fugitiuos bestiis obiecit. Belli Achaici semina referuntur hæc, quòd legati populi Romani ab Achaicis pulsati sunt. Corinthũ missi erant, vt eas ciuitates quæ sub ditione Philippi fuerant, ab Achaico concilio secernerent.

LIBRI LII.

CVm Achæis qui in auxilium Bœotios & Chalcidēses habebant, Q. Cæcilius Metellus ad Thermopylas bello conflixit: quibus victis, dux eorũ Critolaus veneno sibi mortem conssciuit. in cuius locũ Dracus Achaici motus primus author, ab Achæis dux creatus, ad Isthmon à L. Mũmio consule victus est: qui, omni Achaia in deditionē accepta, Corinthũ ex S C. diruit, quia ibi legati Romanorũ violati erant. Thebæ quoque & Chalcis quæ auxilio fuerant, dirutæ. Ipse L. Mũmius se abstinentissimũ virum egit: nec quicquam ex iis opibus ornamentisq; quæ prædiues Corinthus habuit, in domũ eius peruenit. Q. Cæcilius Metellus de Andrisco triumphauit, P. Cornelius Africanus Scipio Aemylianus de Carthagine & Asdrubale. Viriatus primùm in Hispania ex pastore venator, & ex venatore latro, mox iusti quoq; exercit⁹ dux factus, vniuersam Lusitaniam occupauit. M. Vetilium prætorem, fuso eius exercitu, cepit. post quē C. Plautius prætor nihilo felicius rem gessit. tantúmq; terrorē is hostis intulit, vt aduersus eum cõsulari opus esset & duce & exercitu. Præterea motus Syriæ, & bella inter reges gesta referũtur. Alexander homo ignotus, & incertæ stirpis, occiso (sicut ante dictum est) Demetrio rege, in Syria regnabat. hunc Demetrius, Demetrii filius, qui a patre quondam ob incertos belli casus ablegatus in Gnidon fuerat, contempta secordia inertiaque eius, adiuuante Ptolemæo Aegypti rege, cuius filiam Cleopatram acceperat in matrimoniũ, bello interemit. Ptolemæus in caput grauiter vulneratus, inter curationem, dum ossa medici terebrare contendunt, expirauit: atq; in locum eius frater minor Ptolemæus qui Cyrenis regnabat, successit. Demetrius ob crudelitatem quam per tormenta in suos exercebat: à Diodoro quodam vno ex subiectis, qui Alexandri filio bimulo admodum regnum asserebat, bello superatus, Seleuciam fugit. L. Memmius de Achæis triumphauit. signa ærea, marmoreáque, & tabulas pictas in triumpho tulit.

LIBRI LIII.

AP. Claudius COS. Salassos, gentem alpinam, domuit. Alter Pseudophilippus in Macedonia à L. Tremellio quæstore cum exercitu cæsus est. Q. Cæcilius Metellus proconsul Celtiberos cecidit. A Q. Fabio proconsule pars maxima Lusitaniæ, expugnatis multis vrbibus, recepta est. C. Iulius senator Græce res Romanas scripsit.

LIBRI LIIII.

Q. Pompeius COS. in Hispania Termestinos subegit. cum eisdem quidem, & Numantinis pacem ob infirmitatem fecit. Lustrum à censoribus conditum est. Censa sunt ciuium capita CCCCXXVIII millia, CCCXLII. Cum Macedonum legati conquestũ venissent de Iunio Syllano prætore, quòd acceptis pecuniis prouinciã spoliasset, & senatus de querelis eorum vellet cognoscere: T. Manlius Torquatus, Syllani pater, petiit, impetrauitque vt sibi huiusmodi cognitio mandaretur. & domi caussa cognita, filium condemnauit, abdicauitq;: ac ne fu-

neri quidem eius, cum suspendio vitam finisset, interfuit, sedénsque domi potestatem consultātibus ex instituto fecit. Q. Fabius proconsul, rebus in Hispania prosperè gestis, labē imposuit, pacecum Viriato æquis conditionibus facta. Viriatus à proditoribus consilio Seruilii Cepionis interemptus est, & ab exercitu eius multū imploratus, ac nobilissimè tumulatus, vir dúxque maximus per quatuordecim annos, quibus cum Romanis bellum gessit, frequentius superior.

LIBRI LV.

P. Cornelio Nasica, cui cognomē Serapion fuit, ab irridente Curiatio tribuno plebis impositum: & D. Iunio Bruto COS S. delectum habētibus, in conspectu tyronum res saluberrimi exempli facta est. nam C. Matienus accusatus est apud tribunos plebis, quòd exercitum in Hispania deseruisset: dānatúsque sub furca diu virgis cæsus est, & sestertio nummo veniit. Tribuni plebis, quia non impetrarunt vt sibi denos quos vellent milites eximere liceret, consules in carcerem mitti iusserūt. Iunius Brutus COS. in Hispania iis qui sub Viriato militauerāt, agros oppidúmque dedit, quod Valentia vocatum est. M. Popilius à Numantinis, cum quibus pacem factam senatus irritam censuerat, cum exercitu fusus fugatúsque. C. Hostilio Mācino consule sacrificante, pulli ex cauea euolauerunt. conscendenti deinde in nauim, vt in Hispaniam proficisceretur, accidit audiri, mane mane Mancine. Mancino auspicia tristia fuisse probatum est. victus enim à Numantinis, & castris exutus, cum spes nulla seruandi exercitus esset: pacem cum eis fecit ignominiosam, quam ratā esse senatus vetuit. Triginta millia Romanorū à Numātinorum millibus quatuor victa erant. D. Iunius Lusitaniam vrbiū expugnationibus vsque ad oceanum perdomuit: & cū fluuium Obliuionem transire nollent, raptum signifero signum ipse trāstulit, & sic vt transgrederentur, persuasit. Alex. filius rex Syriæ, decem annos admodum habēs, à Diodoro qui Triphon cognominabatur, tutore suo per fraudem occisus est: corruptis quidem medicis, qui eum calculi dolore consumi ad populum mentiti, dum secant illum, occiderunt.

LIBRI LVI.

D. Iunius Brutus in vlteriore Hispania feliciter aduersus Gallecios pugnauit. dissimili euentu M. Aemylius Lepidus proconsul aduersus Vacceos rem gessit, cladémque similem Numantinæ passus est. Ad exoluendum Numantini fœderis religione populum Mancinus cum huius rei author fuisset, deditus Numantinis, minimè est receptus. Lustrum à cēsoribus conditum est. Censa sunt ciuium capita CCCXXIII millia. Fuluius Flaccus COS. Vardeos in Illyrico subegit. M. Cæsonius prætor in Thracia cum Scordiscis prosperè pugnauit. Cum vitio ducum bellum Numantinum non sine publico pudore duraret, delatus est vltro Scipioni Africano à senatu populóque Romano consulatus: quem cum ille capere ob legem quę vetabat quenquam intra decem annos iterum consulem fieri licere, minimè vellet: sicuti priori consulatu, legibus solutus est. Bellum Seruile in Sicilia ortum, cum opprimi à prætoribus minimè valuisset: C. Fuluio consuli mandatum est: cuius belli initium fuit Eunus seruus, natione Syrus, qui cōtracta agrestium seruorum manu, & solutis ergastulis, iusti exercitus numerum impleuit. Cleon quoque alter seruus ad LXX millia seruorum contraxit. & copiis iunctis contra populum Romanum exercitúmque eius bellum sæpenumero gesserunt.

LIBRI LVII.

Scipio Africanus Numantiam obsedit, & corruptum licentia luxuriáque exercitum ad generosissimam militię disciplinam reuocauit. omnia enim deliciarum instrumenta recidit, duo millia scortorum à castris reiecit, militem omni die in opere habuit, & triginta dierū frumētum ad septenos vallos ferre cogebat. ægrè propter onus incedenti dicebat: cū gladio rectè vallare scieris, vallum ferre desinito. Alii nimirum parum habiliter scutum ferenti, scutum amplius iusto ferre iussit: neque id se reprehendere, quoniam melius scuto quam gladio vteretur. Quem militem extra ordinem deprehendit: si Romanus esset, vitibus: si extraneus, virgis cecidit. Iumenta quidem omnia, ne exoneraret milites, vendidit. multoties contra hostiū eruptiones feliciter pugnauit. Vaccei obsessi liberis & coniugibus trucidatis, ipsi se interemerunt. Scipio amplissima munera sibi ab Antiocho rege Syriæ missa, cum celare aliis imperatoribus regū munera mos esset, pro tribunali accepturum se esse dixit. eáque omnia referre quæstorem in publicas tabulas iussit. ex iis viris fortibus munera se daturum. Cum vndique Numantiam obsidione clausisset, & oppressos fame videret vrgeri: hostes qui pabulatum exierant, vetuit interimi: quòd diceret velocius eos absumpturos frumentum quod haberent, si plures quidem fuissent.

LIBRI LVIII.

Tib. Sempronius Gracchus tribunus plebis cum agrariam legem ferret aduersus voluntatem senatus, & equestris ordinis, ne quis ex publico agro plus quàm decem iugera possideret,

ret,in eum furorem exarsit,vt M.Octauio collegæ caussam diuersæ partis defenderi,potestatem lege lata abrogaret:séque & fratrem Gracchum,& Ap.Claudium socerum triumuiros ad diuidundum agrum crearet. Promulgauit & aliam legem agrariam:qua si quis latius agrum patefaceret,vt iidem omnino triumuiri iudicarent, quà publicus ager,quà priuatus esset. Deinde cum minus agri esset,quàm quod diuidi posset : sine offensa etiam plebis,quoniam eos ad cupiditatem amplam modo sperandi incitauerat, legem se promulgaturum ostendit ob id, vt iis qui Sempronia lege agrum accipere deberent,pecunia quę regis Attali fuisset,diuideretur. Hæredem autem populum Romanum reliquerat Attalus rex Pergami, Eumenis filius. Tot indignitatibus commotus grauiter senatus, ante omnes C.Antonius C O S. qui cum in senatu in Gracchum perorasset:raptus ab eo ad populum,delatúsque plebi, rursus in eum pro rostris concionatus est. Cum iterum tribunus plebis creari vellet Gracchus,authore P.Cornelio Nasica in Capitolio à primatibus occisus est,ictus primùm fragmentis subselliorum: & inter alios qui in eadem seditione occisi erant,insepultus est in flumen proiectus. Res præterea in Sicilia vario euentu aduersum fugitiuos gestas continet.

LIBRI LIX.

NVmantini fame maximè coacti, ipsi se per vices trucidauerunt. Captam vrbem Scipio Africanus deleuit,& de ea triumphauit,quartodecimo anno post Carthaginē deletam. P.Attilius C O S. in Sicilia cū fugitiuis debellauit. Aristonicus regis Eumenis filius, Asiam occupauit,cū testamento Attali regis legata populo Romano libera esse deberet. Aduersus eum P.Licinius Crassus C O S. cum idem pontifex maximus esset, quod nunquam antea factum erat,extra Italiam profectus,prælio victus,& interemptus est. M.Perpenna C O S. victū Aristonicum in deditionem accepit. Q.Pompeius & Q.Metellus tunc primùm vterque ex plebe censores facti. Lustrum à censoribus est conditum. Censa sunt capita C C C X I I I millia, D C C C X X I I I, præter pupillos & viduas. Q.Metellus censor censuit, vt ducere vxores omnes omnino cogerentur liberorum creandorū caussa. extat oratio eius,quam Augustus Cæsar cum de maritandis ordinibus ageret,velut eo tempore scriptam in senatu recitauit. C.Atinius Labeo tribunus plebis Q.Metellum censorem, à quo in senatu legendo præteritus erat,de saxo deiici iussit:quod ne fieret,cæteri tribuni plebis auxilio quam maximè fuerunt. Cum Carbo tribunus plebis rogationem tulisset,vt eundē tribunum plebis,quoties quidem vellet,creari liceret:rogationem eius P.Africanus grauissima oratione dissuasit,in qua dixit Tib.Gracchum iure cæsum videri.Gracchus contrà suasit rogationē,sed Scipio tenuit. Bella inter Antiochum regem Syriæ,& Phraatem Parthorū regem gesta,nec magis quietæ res Aegypti referuntur. Ptolemæus Euergetes cognominatus, ob nimiam suā crudelitatem suis inuisus, incensa à populo regia,clàm in Cyprum profugit,& cum sorori eius Cleopatræ, quam eius virgine filia per vim compressa,& in matrimonium ducta,repudiauerat,regnū à populo datū esset: infensus, filium quem ex illa habebat,in Cypro occidit, capútque eius & manus & pedes matri misit. Seditiones à triumuiris,Fuluio Flacco,C.Graccho,& C.Carbone de agro diuidundo creatis excitatæ. quibus cum P.Scipio Africanus aduersaretur, fortisque ac validus pridie domum se recepisset, mortuus in cubiculo inuentus est.Suspecta fuit,tanquam venenum ei dedisset Sempronia vxor: hinc maximè,quòd soror esset Gracchorum,cum quibus simultas Africano fuerat. de morte tamen eius nulla quæstio acta.quo defuncto, seditiones triumuirales acrius exarserunt. C.Sempronius C O S. contra Iapidas primò rem malè gessit, mox victoria cladem acceptam emendauit,virtute D.Iunii Bruti,eius qui Lusitaniam subegerat.

LIBRI LX.

AVrelius C OS. Sardos subegit. Fuluius Flaccus primus omnium Transalpinos Ligures bello domuit,missus in auxilium Massiliensibus aduersus Salanios Gallos,qui populabantur fines Massiliensium. L. Opimius prætor Fregellanos qui defecerant,in deditionem accepit, Fregellas diruit. Pestilentia in Africa à maxima multitudine locustarum,& deinde necatarum strage fuisse traditur. Lustrum à censoribus conditum est. Censa sunt ciuium capita C C C X C millia, D C C X X X V I. C.Gracchus,Tyberii frater,tribunus plebis eloquentior quàm frater,perniciosas aliquas leges tulit:inter quas frumentariā,vt semisse & triente frumentum plebi daretur:alteram legem agrariam,quam frater eius tulerat:tertiam,qua equestrem ordinem cum senatu consentientē corruperat(trecenti senatores erant,sexcenti equites)vt trecentis senatoribus admiscerētur:id est,vt equester ordo bis tantū virium in senatu haberet.& cōtinuato in alterum annū tribunatu, legibus agrariis latis effecit,vt cōplures coloniæ in Italia deducerētur,& vna in solo dirutæ Carthaginis:quò ipse triumuir creatus coloniā de-

duxit. Præterea res à Q. Metello consule aduersus Baleares gestas cōtinet, quos Græci Gymnesias appellant, quia æstate nudi exigant. Baleares à teli missu appellari, vel à Balco Herculis comite ibi relicto tunc, cum Hercules ad Geryonem nauigaret. Motus quoque Syriæ referuntur, in quibus Cleopatra Demetrium virū suum, & Seleucum filium, multum indignata quòd occiso patre eius à se, iniussu suo diadema sumpsisset, interemit.

LIBRI LXI.

C. Sextius proconsul victa Saluiorū gente, coloniam Aquas Sextias condidit, ob aquarum copiam & calidis & frigidis fontibus, atq; à nomine suo ita appellatas. Cn. Domitius proconsul contra Allobroges ad oppidum Vindaliū multū feliciter pugnauit. Quibus bellum inferēdi caussa fuit, quòd Teutomalium Saluiorum regem fugientem recepissent, & omni ope iuuissent: quódq; Heduorum agros, sociorum populi Romani, vastauissent. C. Gracchus seditioso tribunatu acto, cum Auētinum armata quoq; multitudine occupauisset, à L. Opimio consule, ex S.C. vocato ad arma populo, pulsus interemptus est, & cū eo Fuluius Flaccus socius eiusdem. Q. Fabius Maximus COS. Pauli nepos, aduersus allobroges, & Bituitum Aruernorum regem feliciter pugnauit. Ex Bituiti exercitu cæsa millia hominum centum viginti. & cum ipse ad satisfaciendū senatui Romam profectus esset, Albæ custodiendus datus est, quia contra pacem videbatur vt in Galliam remitteretur. decretum quoque est, vt Congentiatus filius eius comprehensus Romam mitteretur. Allobroges in deditionem accepti. L. Opimius accusatus apud populum à Q. Decio tribuno plebis, quòd indemnatos ciues in carcerem coniecisset, liberatus est.

LIBRI LXII.

CN. Marcius COS. Sarnios gentem alpinam expugnauit. Micipsa Numidarum rex mortuus, regnum tribus filiis reliquit, Adherbali, Hyempsali, & Iugurthæ fratris filio, quem in filium adoptauerat. L. Cæcilius Metellus Dalmatas obsedit. Iugurtha Hyempsalem fratrem bello petiit, quem victum interemit: Adherbalem regno expulit, qui à senatu restitutus est. L. Cæcilius Metellus, Cn. Domitius Aenobarbus censores, duos & triginta senatu amouerunt. Præterea motus Syriæ regum continet.

LIBRI LXIII.

CAto Porcius COS. in Thracia malè aduersus Scordiscos pugnauit. Lustrū à censoribus conditum est. Censa sunt ciuium capita CCCXCIIII millia CCCXXXVI. Aemylia, Licinia, & Marcia virgines Vestales incesti dānatę sunt. idq; incestum quemadmodum commissum, deprehensum, & iudicatū sit, refertur. Cimbri gens vaga populabundi in Illyricū venerunt. ab iis Papyrius Carbo COS. cum exercitu fusus est. Liuius Drusus COS. aduersus Scordiscos gentem à Gallis oriundam in Thracia feliciter pugnauit, magnúmq; honorē tulit.

LIBRI LXIIII.

ADherbal bello petitus à Iugurtha, & in oppido Cirta obsessus, contra denūciationem senatus ab eo occisus est. Ob hoc ipsi Iugurthæ bellum indictum. idque etiam Clapurnius Bestia COS. gerere iussus, pacem cum Iugurtha iniussu populi & senatus fecit. Iugurtha fide publica euocatus ad indicandum consiliorū authores, quòd multos pecunia in senatu corrupisse dicebatur, Romam venit: & propter cædem admissam in regulum quendam nomine Massiuam, qui regnum eius populo Romano inuisi appetebat, interfectum, Romæ cum periclitaretur, caussam capitis dicere iussus, clàm profugit, & discedēs vrbe fertur dixisse, O vrbem venalem, & citò perituram, si emptorem inuenerit. A. Posthumius legatus infeliciter prælio aduersus Iugurtham gesto conflixit: pacémque etiam multum ignominiosam adiecit, quam quidem minimè esse seruandam senatus censuit.

LIBRI LXV.

Q. Cæcilius Metellus COS. duobus præliis Iugurtham fudit, & vniuersam Numidiā vastauit. M. Iunius Syllanus COS. aduersum Cimbros infeliciter pugnauit. legatis Cimbrorum sedem & agros, in quibus considerent, postulantibus senatus negauit. M. Minutius proconsul contra Thracas feliciter quidem pugnauit. L. Cassius COS. à Tigurinis Gallis pago Heluetiorum qui à ciuitate secesserant, in finibus Allobrogum cum exercitu cæsus est. milites qui ex ea clade superauerant, obsidibus datis, & dimidia rerúm omnium parte, vt incolumes dimitterentur, cum hostibus pacti sunt.

LIBRI LXVI.

IVgurtha pulsus à C. Mario ex Numidia, auxilio Bochi Maurorū regis adiutus est. & cæsis prælio Bocchi quoq; copiis, nolente Boccho bellū infeliciter susceptū diutius sustinere, vinctus

ctus ab eo & traditus Mario est: in qua re præcipua opera L. Cornelii Syllæ quæstoris Marii fuit.

LIBRI LXVII.

AVrelius Scaurus legatus consulis à Cimbris fuso exercitu captus est. & cũ in consilium ab iis euocatus deterreret eos ne Alpes transirent Italiam petituri, eò quòd diceret Romanos vinci minimè posse, à Bolo rege feroce iuuene occisus est. Ab iisdem hostibus C. Manlius & Q. Seruilius Cæpio proconsules victi prælio, castrisque binis exuti sunt. octoginta millia militum occisa, calonum ac lixarum quadraginta millia. Secundum populi Romani iussionem, Cæpionis, cuius temeritate clades accepta erat, damnati bona publicata sunt, primóque post regem Tarquinium imperium ei abrogatum. In triũpho C. Marii ductus ante currum eius Iugurtha cum duobus filiis, & in carcere necatus. Marius triumphali veste in senatum venit, quod nemo ante eum fecerat: eique propter Cimbrici belli metum continuatus per complures annos magistratus est. consulatu secundo & tertio absens COS. creatus, quartum consulatum dissimulanter captans consecutus est. Cn. Domitius pontifex maximus populi suffragio creatus est. Cimbri, vastatis omnibus quę circa Rhodanum & Pyrenæum sunt, per saltum in Hispaniam transgressi, ibique multa loca populati, à Celtiberis fugati sunt: reuersiq; in Galliam, bellicosis quidem se Teutonis coniunxerunt.

LIBRI LXVIII.

ANtonius prætor in Sicilia maritimos prædones persecutus est. C. Marius COS. summa vi oppugnata à Teutonis & Ambronibus castra defendit. duobus deinde præliis circa Aquas Sextias eos hostes deleuit: in quibus cæsa traduntur hostium ducenta millia, capta nonaginta. Marius absens quintùm COS. creatus est. triumphum oblatum, donec Cimbros vinceret, distulit. Cimbri repulso ab Alpibus fugatóq; Q. Catulo proconsule, qui fauces Alpium obsederat, & ad flumen Athesim castellum editum insederat, reliqueratque: vbi virtute sua explicata fugientem proconsulem exercitúmque prosecuti, in Italiam traiecissent, iunctis eiusdem Catuli & C. Marii exercitibus, prælio victi sunt ab eis, in quo cæsa tradũtur hominum centum quadraginta millia, capta sexaginta. Marius totius ciuitatis consensu receptus, pro duobus triumphis qui offerebantur, vno contentus fuit. Primores ciuitatis, qui aliquantulum vt nouo homini ad tantos honores euecto, inuiderant, conseruatam ab eo Rempublicam fatebantur. P. Malleolus, matre interempta, primus omnium insutus culleo in mare præcipitatus est. Ancilia cum strepitu mota esse antequam Cimbricum bellum consummaretur, referuntur. Bella præterea inter Syriæ reges continet.

LIBRI LXIX.

CN. Apuleius Saturninus, adiuuante C. Mario, & per milites occiso A. Numio competitore, tribunus plebis per vim creatus, non minus violẽter tribunatum, quàm petierat, gessit. & cum legem agrariam per vim tulisset, Metello Numidico, eò quòd in eam minimè iurasset, diem dixit. qui cum à bonis ciuibus defenderetur, ne caussa malorũ certaminum esset, in voluntarium exilium Rhodum profectus est. ibique legendo, & audiendis magnis viris vacabat. Profecto C. Marius seditionis author, qui sextum quidem consulatum per tribus sparsa pecunia emerat, aqua & igni interdixit. Idem Apuleius Saturninus tribun⁹ plebis C. Memmium candidatum consulatus petitorem, quem maximè aduersarium actionibus suis timebat, interemit. quibus rebus concitato quamplurimum senatu, in eius caussam & C. Marius homo mutabilis, & varii consilii ingeniique, qui semper secundam fortunam trãsierat, cum eum tueri minimè posset, oppressus armis cum Glaucia pretore, & aliis eiusdem furoris sociis, bello quodam interfectus est. Q. Cæcilius Metellus ab exilio ingenti totius fauore ciuitatis reductus est. M. Aquilius COS. in Sicilia bellum Seruile concitatum confecit.

LIBRI LXX.

CVm M. Aquilius de pecuniis repetundis caussam diceret, ipse rogare iudices noluit. M. Antonius qui pro eo perorabat, tunicã à pectore eius discidit, vt honestas cicatrices ostẽderet: quibus conspectis indubitanter absolutus est. Cicero eius rei solus author. Didius proconsul aduersum Celtiberos feliciter pugnauit. Ptolemæus Cyrenarũ rex, cui cognomen tum Apionis fuit, mortuus hæredem populum Romanum reliquit. & eius regni ciuitates senatus liberas esse iussit. Ariobarzanes in regnum Cappadociæ à L. Cornelio Sylla reductus est. Parthorum legati à rege Arsace missi ad Syllam venerunt, vt amicitiam à populo Romano peterent. P. Rutilius vir summæ innocentiæ, qui legatus C. Marii procõsulis a publicanorum iniuriis Asiam defenderat, inuisus equestri ordini, penes quem iudicia erant, repetũdarum damnatus in exilium missus est. C. Geminius prætor contra Thracas infeliciter pugnauit. Sena-

tus cum impotentiā equestris ordinis in iudiciis exercendis ferre nollet, omni vi niti cœpit vt ad se iudicia transferrentur, sustinente caussam eius M. Liuio Druso tribuno plebis, qui vt vires sibi acquireret, perniciosa spe largitionis plebē concitauit. Præterea motus Syriæ regū cōtinet.

LIBRI LXXI.

M.Liuius Drusus tribunus plebis vt maioribus viribus senatus caussam susceptā tueretur, socios & Italicos populos spe ciuitatis Romanę solicitauit: iisq; adiuuantibus per vim legibus agrariis frumentariisq; latis, legem quoq; iudicialem tulit, vt æqua parte iudicia penes senatum & equestrē ordinem essent. Cum deinde promissa sociis ciuitas præstari non posset: irati Italici defectionem cœperunt agitare. eorum coitus, coniurationes, orationésque in conciliis principum referuntur. propter quæ Liuius Drusus etiam senatui inuisus factus, velut socialis belli author, incertum à quo, domi occisus est.

LIBRI LXXII.

ITalici populi defecerunt, Picentes, Vestini, Marsi, Peligni, Marrucini, Lucani, Samnites: initio belli à Picentibus moto. Q. Seruilius proconsul in oppido Asculo cū omnibus ciuibus Romanis qui in eo oppido erant, occisus est. saga populus sumpsit. Seruius Galba à Lucanis comprehensus, vnius fœminæ opera, ad quā diuertebatur, captiuitate exemptus est. Esernia & Alba coloniæ ab Italicis obsessæ sunt. Auxilia demum Latini nominis, externarúmque gentium missa populo Romano, & expeditiones inuicem, vrbiúmque expugnationes referuntur.

LIBRI LXXIII.

L.Cæsar COS. malè aduersus Samnites pugnauit. Nola colonia in potestatem Samnitium cum L. Posthumio prætore venit, qui interemptus est. Complures populi ad hostes defecerunt. Cum P. Rutilius COS. parum prosperè cōtra Marsos pugnasset, & in prælio cecidisset: C. Marius legatus eius meliore quidem euentu cum hostibus conflixit. Ser. Sulpitius Pelignos fudit. Q. Cepio legatus Rutilii cum obsessus prosperè in hostes erupisset, & ob eum successum æquatum ei cum C. Mario esset imperium: temerarius factus, & circūuentus insidiis, fuso exercitu cecidit. L. Cæsar COS. feliciter contra Samnites pugnauit. ob eā victoriam Romæ saga posita sunt. & vt varia belli fortuna esset, Esernia colonia cum M. Marcello in potestatem Samnitium venit. Sed & C. Marius prælio Marsos fudit, Hirnio Asinio prætore Marrucinorum occiso. C. Cæcilius in Gallia transalpina Saluios rebellantes vicit.

LIBRI LXXIIII.

CN.Pompeius Picentes prælio fudit, & obsedit. propter quam victoriam Romæ prætextæ aliaque magistratuum ornamenta insignia sumpta sunt. C. Marius cum Marsis dubio euentu pugnauit. Libertini tum primùm militare cœperunt. Aurelius Plotius legatus Vmbros, L. Porcius prætor Marsos, cum vterque populus defecisset, prælio vicerunt. Nicomedes in Bithyniæ, Ariobarzanes in Cappadociæ, regna reducti sunt. Cn. Pompeius COS. Marsos acie vicit. Cum ære alieno oppressa esset ciuitas: A. Sempronius Asellus prætor, quoniam secundum debitores ius dicebat: ab iis qui fœnerabantur, in foro occisus est. Præterea incursiones Thracum in Macedoniam, populationésque continet.

LIBRI LXXV.

A.Posthumius Albinus legatus in obsidione castrorum hostilium cecidit. Sulpitius legatus cū classi præesset, infamis crimine proditionis ab exercitu suo interfectus. L. Cornelius Sylla legat⁹ Samnites prælio vicit, & bina castra eorum expugnauit. Cn. Pōpeius Vestinos in deditionem accepit. L. Porcius COS. rebus prosperè gestis, fusísque aliquoties Marsis, dum castra eorum expugnat, cecidit. Ea res hostibus victoriam eius prælii dedit. Cosconius & Lucceius Samnites acie vicerunt, Marium Egnatium nobilissimum hostium ducem occiderunt, compluráque eorum oppida in deditionem acceperūt. L. Sylla Hirpinos domuit, Samnites multis præliis fudit, aliquot populos recepit, quantísque rarò quisquam ante consulatum rebus gestis, ad petitionem consulatus Romam est profectus.

LIBRI LXXVI.

A.Gabinius legatus, rebus aduersum Lucanos prosperè gestis, multis oppidis expugnatis, in obsidione castrorum hostilium cecidit. Sulpitius legatus Marrucinos cecidit, vniuersamque eam regionem recepit. Cn. Pompeius proconsul Vestinos & Pelignos in deditionem accepit. Marsi quoque à L. Murena & Cæcilio Pinna legatis aliquot præliis fracti pacem petierunt. Asculum à Cn. Pompeio captum est, cæsis à Mamerco Aemylio legato Italicis. Silo Popedius dux Marsorum author huius rei in prælio cecidit. Ariobarzanes Cappadociæ, Nicomedes Bithyniæ regno à Mithridate Ponti rege pulsi sunt. Præterea incursiones

Thracum

Thracum in Macedoniam continet.

LIBRI LXXVII.

CVm P.Sulpitius tribunus plebis authore C.Mario perniciosas leges promulgasset, vt exules reuocarentur, & noui ciues libertiniq; distribuerentur in tribus, & vt Marius aduersus Mithridatem Ponti regem dux crearetur, & aduersantibus C O S S. Q.Pompeio & L.Syllæ vim intulisset, occisóq; Pōpeii consulis filio, genero Syllæ: L.Sylla C O S. cum exercitu in vrbem venit, & aduersus factionē Sulpitii & Marii in ipsa vrbe pugnauit, eámq; expulit. ex quo duodecim à senatu hostes, inter quos C.Marius pater & filius, iudicati sunt. P.Sulpitius cum in quadam villa lateret, indicio serui sui retract⁹ & occisus est. seruus, vt præmium promissi indicii haberet, manumissus est, & ob scelus domini proditi de saxo deiectus est. C.Marius filius in Africam traiecit. C.Marius pater cum in paludibus Minturnensium lateret, extractus est ab oppidanis. & cum ad occidendum eum missus seruus natione Gallus maiestate tanti viri perterritus recessisset, impositus publicè in nauim delatus est in Africam. L.Sylla ciuitatis statum ordinauit, exinde colonias deduxit. Q. Pompeius C O S. ad capiendum à Cn. Pompeio proconsule exercitum profectus, consilio eius occisus est. Mithridates Ponti rex Bithynia & Cappadocia occupatis, & pulso Aquilio legato, Phrygiam prouinciam populi Romani cum ingenti exercitu intrauit.

LIBRI LXXVIII.

MIthridates Asiam occupauit, Q.Oppium proconsulem, item Aquilium legatum in vincula coniecit: iussúque eius quicquid ciuium Romanorum in Asia fuit, vno die trucidatum est. vrbem Rhodum, quę sola in fide permanserat, oppugnauit: & aliquot prœliis naualibus victus recessit. Archelaus pręfectus regis in Græciam cum exercitu venit, Athenas occupauit. Præterea trepidationem vrbium, insularúmque, aliis ad Mithridatem, aliis ad populum Romanum ciuitates suas trahentibus, continet.

LIBRI LXXIX.

COrnelius Cinna cum perniciosas leges per vim ferret, pulsus vrbe à Cn.Octauio collega cum Sextio tribuno plebis, imperióq; ei abrogato, corruptum Ap.Claudii exercitum in potestatem suam redegit, & bellum vrbi intulit, accersito C.Mario cum aliis exulibus ex Africa. in quo bello duo fratres, alter ex Pompeii exercitu, alter ex Cinnæ, ignorantes concurrerunt. & cum victor mortuum spoliaret, agnito fratre ingenti lamentatione edita, rogo ei extructo ipse supra rogum se transfodit, & eodem igni consumptus est. Et cum opprimi inter initia potuisset: Cn.Pompeii fraude, qui vtranque partem fouendo, vires Cinnæ dedit, nec nisi profligatis optimatium rebus auxilium tulit, & consulis segnitie confirmati Cinna & Marius, quatuor exercitibus, quorum duo Q. Sertorio & Carboni dati sunt, vrbem circunsederunt. Ostiam coloniam Marius expugnauit, & crudeliter diripuit.

LIBRI LXXX.

ITalicis populis à senatu ciuitas data est. Samnites, qui soli arma recipiebant: Cinnæ & Mario se coniunxerunt. ab iis Plancius cum exercitu cæsus est. Cinna & Marius cum Carbone & Sertorio Ianiculum occupauerunt, & fugati ab Octauio cōsule recesserunt. Marius Antium quidem, & Ariciam, & Lauinium colonias deuastauit. Cum nulla omnino spes esset optimatibus resistendi propter segnitiem & perfidiam & ducum & militum, qui corrupti aut pugnare nolebant, aut ad diuersas partes transibant: Cinna & Marius in vrbem recepti sunt: qui velut captam eam cædibus & rapinis vastarunt, Cn. Octauio consule occiso, & omnibus aduersæ partis nobilibus trucidatis, inter quos M. Antonio eloquentissimo viro, & C. Cæsare, quorum capita in rostris posita. Crassus filius ab equitibus Fimbriæ interemptus. pater Crassus, nequid indignum virtute sua pateretur, gladio se transfixit. Et citra vlla comitia consules in sequentem annum seipsos renunciauerunt. eodem die quo magistratū inierant, Marius Sex. Licinium senatorem de saxo deiici iussit, editisque multis sceleribus, Idibus Ianuariis decessit: vir, cuius si examinentur cum virtutibus vitia, haud facile sit dictu vtrum bello melior, an pace perniciosior fuerit. adeò quam Rempublicam armatus seruauit, eam primò togatus omni genere fraudis, postremò armis euertit.

LIBRI LXXXI.

L.Sylla Athenas, quas Archelaus præfectus Mithridatis occuparat, circunsedit, & cum maximo labore expugnauit: vrbi libertatem, & ciuibus quæ habuerant, reddidit. Magnesia, quæ sola in Asia ciuitas in fide manserat, summa virtute aduersus Mithridatem defensa est. Præterea à Thracibus in Macedonia gesta continet.

LIBRI LXXXII.

SYlla copias regis, quæ Macedonia occupata in Thessaliam venerant, prælio vicit, cæsis hostium centum millibus, castris quoque expugnatis. renouato deinde bello, iterũ exercitum eius fudit, ac deleuit. Archelaus cum classe regia Syllæ se tradidit. L. Valerius Flaccus COS. collega Cinnæ missus vt Syllæ succederet, propter auaritiam inuisus exercitui suo à C. Fimbria legato ipsius, vltimæ audaciæ homine, occisus est, & imperium ad Fimbriam translatum. Præterea expugnatæ in Asia vrbes à Mithridate, & crudeliter direpta prouincia, incursionésque Thracum in Macedoniam referuntur.

LIBRI LXXXIII.

C. Fimbria in Asia fusis aliquot copiis Mithridatis, vrbem Pergamum cepit, obsessúmque regem non abfuit multum quin caperet. vrbem Ilion, quæ se potestati Syllę reseruabat, expugnauit ac deleuit, & magnam partem Asiæ recepit. Sylla multis præliis Thracas cecidit. Cum L. Cinna, & Cn. Papyrius Carbo à se ipsis consules per biennium creati, bellum contra Syllam pararét: effectum quidem est per L. Valerium Flaccum principem senatus, qui orationem in senatu habuit, & per eos qui concordiæ studebant, vt legati ad Syllam de pace mitterentur. Cinna ab exercitu suo, quem inuitum cogebat naues conscendere, & aduersus Syllam proficisci, interemptus est. consulatum Carbo solus gessit. Sylla cum in Asiam traiecisset, pacem cum Mithridate fecit ita, vt his cederet prouinciis, Asia, Bithynia, Cappadocia. Fimbria desertus ab exercitu qui ad Syllam transierat, ipse se percussit, impetrauitque à seruo præbens ceruicem, vt eum omnino interficeret.

LIBRI LXXXIIII.

SYlla legatis qui à senatu missi erant, futurum se in potestate senatus respondit, si ciues qui à Cinna pulsi ad se confugerant, restituerentur. quæ conditio cum iusta senatui videretur, per Carbonem, factionémque eius, cui bellum videbatur vtilius, ne conueniret, effectũ est. Idem Carbo, cum ab omnibus oppidis Italiæ obsides exigere vellet, vt fidem illorũ contra Syllam obligaret, cõ sensu senatus prohibitus. Nouis ciuibus S C. suffragium datum est. Q. Metellus Pius, qui partes optimatium sequutus erat, cum in Africa bellũ moliretur, à C. Fabio prætore pulsus est, sena túsque consultum per factionem Carbonis & Marianarum partium factum est, vt omnes vbique exercitus dimitterentur. Libertini in quinque & triginta tribus distributi sunt. Præterea belli apparatum contra Syllam, quod plurimum excitabatur, continet.

LIBRI LXXXV.

SYlla in Italiam cum exercitu traiecit, missisque legatis qui de pace agerent, & à cõsule Cn. Carbone, & C. Norbano violatis, eundem Norbanum prælio vicit. Et cum L. Scipionis alterius consulis, cum quo per omnia id egerat, vt pacem iungeret, nec potuerat, castra oppugnaturus esset, vniuersus exercitus consulis solicitatus per emissos à Sylla milites, signa ad Syllam transtulit: Scipio, cum interimi posset, dimissus est. Cn. Pompeius, Cn. F. eius qui Asculum ceperat, conscripto quidem voluntariorum exercitu, cum tribus legionibus ad Syllam venerat, ad quem se nobilitas omnis conferebat, ita vt deserta vrbe ad castra veniretur. Præterea expeditiones per vniuersam Italiam vtriusque partis ducum referuntur.

LIBRI LXXXVI.

CVm C. Marius, C. Marii filius COS. ante annos viginti per vim creatus esset, C. Fabius in Africa propter crudelitatẽ & auaritiã in prætorio suo viuus exustus est. L. Philippus legatus Syllæ Sardiniã, Q. Antonio prætore pulso & occiso, occupauit. Sylla cum Italicis populis, ne timeretur ab iis velut erepturus ciuitatẽ, & suffragii ius nuper datũ, fœdus percussit. itémq; ex fiducia iã certæ victoriæ litigatores à quibus adhibebatur, vadimonia Romam deferre iussit. Cum à parte diuersa vrbs adhuc teneretur, L. Damasipus prætor ex voluntate C. Marii consulis, cũ senatum contraxisset, omnẽ quę in vrbe erat nobilitatem trucidauit: ex cuius quidem numero Q. Mutius Scæuola pontifex maximus fugiens in vestibulo ædis Vestæ occisus est. Præterea bellum à L. Murena aduersus Mithridatem in Asia renouatum continet.

LIBRI LXXXVII.

SYlla C. Marium, exercitu eius fuso deletóque ad Sacriportum, in oppido Præneste obsedit, vrbem Romam ex inimicorum manibus recepit, Marium erumpere tentãtem repulit. Præterea res à legatis eius eadem vbique fortuna partium gestas continet.

LIBRI LXXXVIII.

SYlla Carbonem, exercitu eius ad Clusium, ad Fauentiam, Fidentiámque cæso, Italia expulit: cum Samnitibus, qui soli Italicorum populorum nondum arma deposuerant, iuxta vrbem Romam

Romam ante portam Collinā debellauit: recuperatáq; Rep. pulcherrimā victoriam, crudelitate quāta in nullo homine vnq̄ fuit, inquinauit. Octo millia deditorū in via publica trucidauit: tabulā proscriptionis posuit: vrbē, & vniuersam Italiā cædibus repleuit: inter quos omnes Prænestinos inermes interimi iussit. Mariū senatorii ordinis virū cruribus brachiisq; fractis, auribus præsectis, & effossis oculis necauit. C. Marius Præneste obsessus à Lucretio Asella, Syllanarum partium viro, cum per cuniculum captaret euadere, septus ab exercitu mortē sibi consciuit in ipso cuniculo, cum sentiret se euadere minime posse. cum Pontio Telesino fugæ comite stricto vtrinque gladio concurrit. quem cum occidisset, saucius à seruo impetrauit vt se occideret.

LIBRI LXXXIX.

L. Brutus à Cn. Papyrio Carbone, qui Corcyrā appulerat, missus naue piscatoria Lilybæū, vt exploraret an ibi Pompeius esset, & circunuentus à nauibus quas Pompeius miserat, in se mucrone verso ad trāstrum nauis obnixus corporis pōdere occubuit. Cn. Pompeius in Siciliam cum imperio à senatu missus, Cn. Carbonem, qui flens muliebriter mortem tulit, captum occidit. Sylla dictator factus, quod nemo quidem vnquam fecerat, cum fascibus viginti quatuor processit, rebúsque nouis Reip. statum confirmauit: tribunorum plebis potestatē minuit: & omne ius legum ferendarum ademit: pontificum augurúmque collegium ampliauit, vt essent quindecim: senatum ex equestri ordine suppleuit: proscriptorum liberis ius petendorum honorum eripuit, & bona eorum vendidit. ex quibus primò multa rapuit, redactū est sestertiûm ter millies quingentiésque. Lucretium Asellam consulatum contra volūtatem suam petere ausum iussit interimi in foro: & cum indigne ferret populus Romanus, concione vocata se iussisse dixit. Cn. Pompeius in Africa Cn. Domitium proscriptum, & Hieram regem Numidarū bellum molientes, victos interemit: & IIII & XX annos natus adhuc eques Romanus, quod quidem nemini contigerat, ex Africa triumphauit. Cn. Norbanus consularis proscriptus in vrbe Rhodo, cum comprehenderetur, se ipse interemit. Metellus ex proscriptis vnus clàm capite adoperto ad posticum ædis Bastiæ vxoris cum accessisset, admissus minime est, quia illum proscriptum diceret. itaque se transfodit, & sanguine suo fores respersit. Sylla Nolam in Samnio recepit. XLVII. legiones in agros captos deduxit, & eos iis diuisit. Volaterras, quod oppidum adhuc in armis erat, obsessum in deditionem accepit. Mitylenæ quoque in Asia, quæ sola vrbs post victum Mithridatem arma retinebat, expugnatæ, dirutæque sunt.

LIBRI XC.

Sylla decessit, honósque ei à senatu habitus est, vt in campo Martio sepeliretur. M. Lepidus cum acta Syllæ tentaret rescindere, bellū excitauit: & à Q. Catulo collega Italia pulsus est, & in Sardinia frustra bellum molitus periit. M. Brutus, qui Cisalpinā Galliam tenebat, à Cn. Pompeio occisus est. Q. Sertorius proscriptus in vlteriore Hispania ingens bellum excitauit. L. Manlius proconsul, & M. Antonius legatus ab Hirtuleio quæstore prælio victi sunt. Præterea à P. Seruilio proconsule aduersus Cilicas res gestas continet.

LIBRI XCI.

Cn. Pompeius cum adhuc quæstor esset, cum imperio consulari aduersus Sertorium missus est. Sertorius aliquot vrbes expugnauit, plurimásque ciuitates in potestatem suam redegit. Ap. Claudius proconsul Thracas pluribus præliis vicit. Q. Metellus proconsul L. Hirtuleium quæstorem Sertorii omni cum exercitu cecidit.

LIBRI XCII.

Cn. Pompeius adhuc dubio euentu cum Sertorio pugnauit, ita vt singula ex vtraq; parte cornua vicerint. Q. Sertorius Metellum & Perpennam cum duobus exercitibus prælio fudit. cuius victoriæ partem cupiēs auferre Pompeius, parum prospere pugnauit. obsessus deinde Calagurii Sertorius assiduis eruptionibus non leuiora damna obsidentibus tulit. Præterea à Curione proconsule in Thracia res gestas aduersus Dardanos, & Q. Sertorii multa crudelia in suos facta continet, qui plurimos amicorum & secum proscriptorum crimine proditionis insimulatos interemit.

LIBRI XCIII.

P. Seruilius proconsul in Cilicia Isauros domuit, & aliquot vrbes piratarum expugnauit. Nicomedes Bithyniæ rex moriens populum Romanum fecit hæredem, regnúmque eius in prouinciæ formam redactum est. Mithridates fœdere cum Sertorio icto, bellum populo Romano intulit. Apparatus deinde regiarum copiarum pedestrium naualiúmque, & occupata Bithynia. M. Aurelius Cotta COS. ad Chalcedonem prælio à rege victus est, réxque à Pompeio & Metello victus. & vt contra Sertorium egerunt, qui omnibus belli militiæque artibus

par fuit. quos etiã ab obſidione Calagurii oppidi depulſos coegit diuerſas regiones petere, Metellum vlteriorem Hiſpaniam, Pompeium Galliam.

LIBRI XCIIII.

L. Lucullus COS. aduerſus Mithridatem equeſtribus prælijs feliciter pugnauit: & expeditiones aliquot proſperas fecit, poſcentéſque pugnam milites à ſeditione inhibuit. Deiotarus Gallogræciæ tetrarches præfectos Mithridatis bellum in Phrygia mouentes cecidit. Præterea res à Pompeio in Hiſpania contra Sertorium proſpere geſtas continet.

LIBRI XCV.

C. Curio procõſul Dardanos in Thracia domuit. Quatuor & ſeptuaginta gladiatores Capuæ ex ludo Lentuli profugerunt, & congregata ſeruorum & ergaſtulorum multitudine, Chryſo & Spartaco ducibus bello excitato, Claudium Pulchrum legatũ, & P. Vorenum prætorem prælio vicerunt. L. Lucullus proconſul ad Cyzicum vrbem exercitum Mithridatis fame ferróque deleuit, pulſúmque à Bithynia regem varijs belli ac naufragiorum caſibus fractum coegit in Pontum profugere.

LIBRI XCVI.

Q. Arius prætor Chryſum fugitiuorum ducem cum viginti millibus hominum cecidit. C. Lentulus COS. male aduerſus Spartacum pugnauit. Ab eodem L. Gellius, & Q. Arius prætor acie victi ſunt. Sertorius à M. Antonio & M. Perpenna, & alijs coniuratis in conuiuio interfectus eſt octauo ducatus ſui anno, magnus dux, & aduerſus duos imperatores Pompeium & Metellum ſæpe par, vt frequẽtius victor, ad vltimum deſertus & proditus. Imperium partium ad Marium tralatum eſt: quem Cn. Pompeius victum captúmque interemit, ac recepit Hiſpanias decimo ferè anno q̃ cœptum erat bellum. C. Caſſius proconſul, Cn. Manlius prætor male aduerſus Spartacum pugnauerunt, idque bellum M. Craſſo prætori mandatum eſt.

LIBRI XCVII.

M. Craſſus prætor primùm cum parte fugitiuorum, quæ ex Gallis Germaniſque cõſtabat, feliciter pugnauit, cæſis inimicorum XXXV millibus, & duce eorum Granico. Cum Spartaco dein debellauit, cæſis cum ipſo millibus quadraginta. M. Antonius prætor bellum aduerſus Cretenſes parum proſpere geſtum morte ſua finiuit. M. Lucullus proconſul Thracas ſubegit. L. Lucullus in Ponto aduerſus Mithridatem feliciter pugnauit, cæſis hoſtium amplius quàm ſexaginta millibus. M. Craſſus & Cn. Pompeius COSS. facti ſunt. * ſicut Pópeius, antequam quæſturam gereret, ex equite Romano. tribunitiam poteſtatem reſtituerunt. Iudicia quoque per M. Aurelium Cottam prætorem ad equites Romanos tranſlata ſunt. Mithridates deſperatione rerum ſuarum coactus ad Tigranem Armeniæ regem confugit.

LIBRI XCVIII.

L. Achares filius Mithridatis, Boſpori rex, à L. Lucullo in amicitiam receptus eſt. C. Lentulus & L. Gellius cenſores aſperam cenſuram egerunt, quatuor & ſexaginta ſenatu motis. à quibus luſtrum conditum eſt. Cenſa ſunt ciuium capita CCCCL millia. L. Metellus prætor in Cilicia aduerſum piratas proſpere rem geſſit. Templum Iouis in Capitolio, quod incendio conſumptum erat, refectum à Q. Catulo dedicatum eſt. L. Lucullus in Armenia Mithridatem, & Tigranem, & immenſas vtriuſq; regis copias multis certaminibus fudit. Q. Metellus proconſul, bello ſibi aduerſum Cretenſes mãdato, Cydoniam vrbem obſedit. C. Triarius legatus Luculli aduerſus Mithridatem parum proſpere pugnauit. Lucullum, ne perſequeretur Mithridatem ac Tigranem, ſummámque victoriæ imponeret, ſeditio militum tenuit, qui ſequi nolebant: quia legiones Valerianæ, impleta à ſe ſtipendia dicentes, Lucullũ reliquerunt.

LIBRI XCIX.

Q. Metellus procõſul, Gnoſon, & Lyctum, & Cydoniã, & alias plurimas ciuitates expugnauit. L. Roſcius Trib. pleb. legem tulit, vt equitibus Romanis in theatro quatuordecim gradus proximi aſſignarẽtur. Cn. Pompeius lege ad populũ lata perſequi piratas iuſſus, qui cõmerciũ annonæ intercluſerãt, intra quadrageſimũ diẽ toto mari eos expulit, bellóq; cũ iis in Cilicia confecto, acceptis in deditionẽ piratis, agros & vrbes dedit. Præterea res à Q. Metello aduerſus Cretẽſes cõtinet: & epiſtolas Metelli & Cn. Pópeii inuicẽ miſſas. queritur Metellus gloriã rerum à ſe geſtarũ à Pompeio ſublatã præteriri, qui in Cretã miſerit legatũ ſuũ ad accipiendas vrbium deditiones. Pompeius Romæ rationem reddit hoc ſe facere debuiſſe.

LIBRI C.

C. Manlius tribunus plebis indignatione maxima nobilitatis legẽ tulit, vt Pompeio bellum Mithridaticum mandaretur. Concio eius bona. Q. Metellus domitis Cretẽſibus, liberæ

liberæ in id tempus insulæ leges tulit. Cn.Pompeius ad gerendum bellum aduersus Mithridatem profectus, cum rege Parthorum Phraate amicitiam renouauit: equestri prælio Mithridatem vicit. Præterea bellum inter Phraatem regem Parthorum, & Tigranem Armeniorum regem, ac demum inter filium Tigranem patrémque gestum continet.

LIBRI CI.

CN.Pompeius Mithridatē nocturno prælio victum coegit Bosporon profugere: Tigranem in deditionem accepit, eique adéptis Syria, Phœnicia, & Cilicia, regnum Armeniæ restituit. Coniuratio eorū qui in petitione consulatus ambitus damnati erant, facta de interficiendis COSS. oppressa est. Cn.Pompeius cum Mithridatem persequeretur, in vltimas ignotásque gentes penetrauit: Iberos, Albanos, qui transitum minime dabant, prælio vicit. Præterea fugam Mithridatis per Colchos, Heniochósque, & res ab eo in Bosporo gestas continet.

LIBRI CII.

CN.Pompeius in prouinciæ formam Pōtum redegit. Pharnaces filius Mithridatis bellum patri intulit. ab eo Mithridates obsessus in regia, cū veneno sumpto parum profecisset ad mortem: à milite Gallo, nomine Bithoco, à quo vt iuuaretur petierat, interfectus est. Cn.Pompeius Iudæos subegit. fanum eorum Hierosolyma inuiolatum anteid tempus, cepit. L.Catilina bis repulsam in petitione consulatus passus, cū Lētulo prætore & Cethego & pluribus coniurauit de cæde consulum & senatus, incendiis vrbis, opprimenda republica: exercitu quoque in Hetruria comparato. Ea coniuratio industria M.Tulii Ciceronis eruta est. Catilina vrbe pulso, de reliquis coniuratis omnino sumptum supplicium est.

LIBRI CIII.

CAtilina à C.Antonio proconsule cū exercitu cæsus. P.Clodius accusatus, quòd in mulieris habitu sacrarium in quod virum intrare nefas est, intrasset: cúmque vxorē Metelli Pontificis stuprauisset, absolutus. Cn.Potitius prætor Allobroges qui rebellauerant, ad Solonem domuit. P.Clodius ad plebem transiit. C.Cæsar Lusitanos subegit: eóque consulatus candidato, & captante rempublicam inuadere, conspiratio inter tres principes ciuitatis facta est, Cn.Pompeium, M.Crassum, & C.Cæsarem. Leges agrariæ à Cæsare consule cum maxima contentione, inuito senatu & altero consule M.Bibulo, latæ sunt. C. Antonius proconsul in Tracia parum prospere rem gessit. M.Cicero lege à P.Clodio tribuno plebis lata, quia indemnatos ciues necauisset, in exilium missus est. Cæsar in prouinciam Galliam profectus, Heluetios, gentē vagam, domuit, quæ sedem quærens per prouinciam Cæsaris Narbonem iter facere volebat. Præterea situm Galliarum continet. Pompeius de liberis Mithridatis, Tigrane & Tigranis filio triumphauit: Magnúsque à tota concione consalutatus est.

LIBRI CIIII.

PRima pars libri situm Germaniæ morésque continet. C. Cæsar contra Germanos, qui Ariouisto duce in Galliam descenderant, cum exercitum duceret, rogatus ab Heduis & Sequanis, quorum ager possidebatur: trepidationem militum propter metum nouorū hostium ortam, allocutione exercitus inhibuit, & victos prælio Germanos Gallia omni expulit. M.Cicero, Pompeio inter alios orante, & T. Annio Milone tribuno pleb. ingenti gaudio senatus ac vniuersæ Italiæ ab exilio reductus est. Cn.Pompeio per quinquennium annonæ cura mandata est. Cæsar Ambianos, Suessiones, Viromāduos, Atrebates, Belgarum populos, quorū quidem maxima multitudo erat, prælio victos in deditionem accepit: ac deinde contra Neruios vnam harum ciuitatum cum maximo discrimine pugnauit, eámq; gētem deleuit, quæ bellum gessit donec ex sexaginta millibus armatorum trecenti superessent, ex nonagintaquinq; senatoribus tres tantummodo euaderent. Lege lata de redigenda in prouinciæ formā Cypro, & publicanda pecunia regia, M.Catoni administratio eiusdem rei mandata est. Ptolemæus Aegypti rex ob iniurias quas patiebantur, à suis regno pulsus Romam venit. C.Cæsar gentem oceano iunctam, Venetos, nauali prælio vicit. Præterea à legatis eius eadē fortuna res gestas cōtinet.

LIBRI CV.

CVm M.Catonis tribuni plebis intercessionibus comitia tollerentur, senatus vestem mutauit. M.Cato in petitione præturæ prælato Vatinio repulsam tulit. idem cum legē impediret qua prouinciæ consulares in quinquennium, Pompeio Hispaniæ, Crasso Syria & Parthicum bellum, Cæsari Gallia & Germania dabantur, à C.Trebonio tribuno plebis legis authore in vincula ductus est. A.Gabinius proconsul Ptolemæum in regnum reduxit Aegypti, reiecto Archelao, quem sibi regem asciuerant. Cæsar, victis Germanis, & in Gallia cæsis,

Rhenum transcendit,proximam partem Germaniæ domuit,ac deinde oceano in Britāniā parum prospere tempestatibus aduersis traiecit:iterúmque parum felicius,maximáque hominum multitudine cæsa,reliquam partem insulæ in potestatem redegit.

LIBRI CVI.

IVlia Cæsaris filia,Pompeii vxor,decessit,honósque maximus ei à populo habitus est, vt in campo Martio sepeliretur. Gallorū multi populi,Ambiorige duce Eburonū defecerunt:à quibus Cotta & T.Aurunculeius legati Cæsaris insidiis circūuenti,cū exercitu cui præerāt,cęsi sunt:& cū aliarū quoq; legionū castra oppugnata maximo labore defensa essent,interq; eos,qui in Treuiris præerat,Q.Cicero:ab ipso Cæsare hostes prælio fusi sunt. M.Crassus bellū Parthis illaturus Euphratē fluuiū trāsiuit:victúsq; prælio,in quo & filius eius cecidit,cū reliquias exercitus in collem recepisset,euocatus in colloquium ab hostibus vt de pace acturus,quorum dux erat Surenas,comprehensus,& nequid viuus pateretur,repugnans,interemptus est,& ita periit.

LIBRI CVII.

C.Cæsar Treuiris in Gallia victis,iterum in Germaniam trāsit, nullóq; ibi inuento hoste, reuersus in Galliam,Eburones,& alias ciuitates quæ conspirauerant,vicit,& regem Ambiorigem in fuga persecutus. P.Clodii à T.Annio Milone,candidato consulatus,Appia via ad Bouillas occisi corpus plebs in curia cremauit. Cum seditiones inter candidatos consulatus, Hypseum,Scipionem,& Milonem essent,qui armis ac vi contendebant:ad comprimendas eas Cn.Pompeius legatus à senatu consul tertiùm factus est absens,& solus, quod nemini vnquam contigit. Quæstione decreta de morte P. Clodii, Milo iudicio damnatus in exilium actus est. Lex dicta est,vt ratio absentis Cæsaris in petitione consulatus haberetur,inuito & contradicente M.Catone. Præterea res gestas à C.Cæsare aduersum Gallos, qui propè vniuersi Vercingétorige Aruerno duce defecerunt,& laboriosas obsidiones vrbium continet:inter quas Auarici Biturigum,Gergouiæ Aruernorum.

LIBRI CVIII.

C.Cæsar Gallos ad Alexiam vicit,omnésque Galliæ ciuitates quæ in armis fuerant,in deditionem accepit. C.Cassius quæstor M.Crassi,Parthos qui in Syriam transcenderant, cecidit. In petitione cōsulatus M.Cato repulsam tulit,creatis COSS. Ser.Sulpitio,& M.Marcello. C.Cæsar Bellouacos cum aliis Gallorum populis domuit. Præterea contentiones inter COSS. de successore C.Cæsari mittendo,agente in senatu M. Marcello consule vt Cæsar ad petitionem consulatus veniret,cum is,lege lata in id tempus consulatus, prouincias obtinere deberet:résque à M.Bibulo gestas in Syria continet.

LIBRI CIX.

CAussæ ciuilium armorum & initia referuntur,contentionésque de successore C. Cæsari mittendo, cum se dimissurum exercitum negaret nisi à Pompeio dimitteretur.& C. Curionis tribuni plebis primùm aduersus Cæsarem actiones continet. Cum S C.factum esset vt successor Cæsari omnino mitteretur:M.Antonio & Q.Cassio tribunis plebis,quoniam intercessionibus id S C.impediebant,vrbe pulsis,mandatum a senatu consulibus & Cn.Pompeio,vt viderent nequid Resp.detrimenti caperet.C.Cæsar bello inimicos persecutus,cum exercitu in Italiā venit:Corfinium cum L.Domitio & L.Lētulo cepit,eósque dimisit:Cn. Pompeium,vniuersósque eius partium Italia omnino expulit.

LIBRI CX.

C.Cęsar Massiliam,quę portas ipsi clauserat,obsedit,& relictis in obsidione C. Trebonio & D.Bruto,profectus in Hispaniam,L.Afranium & C.Petreiū legatos Cn.Pompeii cum septem legionibus ad Ilerdam in deditionem accepit,omnésque incolumes dimisit: Varrone quoque legato Pompeii cum exercitu in potestatem suam redacto. Gaditanis ciuitatē dedit. Massilienses duobus naualibus præliis victi,post longam obsidionem in potestatem Cæsaris se permiserunt. C.Antonius legatus Cæsaris male contra Pompeianos pugnauit, & in Illyrico captus est:in quo bello Opitergini transpadani Cæsaris auxiliares rate sua ab hostilibus nauibus clausa,potius quàm in potestatem inimicorū venirent,inter se concurrentes occubuerūt. C.Curio legatus Cæsaris in Africa,cum aduersus Pompeianarum partium ducem Varronem pugnasset:à Iuba rege Mauritaniæ cum exercitu cæsus est. C.Cæsar in Græciam traiecit.

LIBRI CXI.

C.Cæcilius Rufus prætor cum seditiones in vrbe quammaxime cōcitaret,nouarum tabularum spe plebe solicitata: abrogato magistratu pulsus vrbe,Miloni exuli,qui fugitiuorum exercitum contraxerat,se coniunxit.vterque cum bellum molirentur,

interempti

interépti sunt. Cleopatra Aegypti regina à Ptolemæo fratre regno pulsa est. Propter Q. Catuli prætoris auaritiam crudelitatémq; Cordubéses in Hispania cum duabus Varianis legionibus à partibus Cæsaris desciuerunt. Cn.Pompeius ad Brundusiū obsessus à Cæsare,& præsidiis eius cum magna clade diuersæ partis expugnatis, obsidione liberatus, translato in Thessaliam bello,apud Pharsaliā acie victus est.Cicero in castris remansit,vir nihil minus q̄ ad bella natus.omnibúsq; aduersarum partium,qui se potestati victoris permiserunt, Cæsar ignouit.

LIBRI CXII.

TRepidatio victarum partium per diuersas orbis terrarum partes & fuga referuntur. Cn. Pompeius cum Aegyptum petisset,iussu Ptolemæi regis pupilli, authore Theodoro præceptore,cuius apud regē maxima erat authoritas,& Photino,occisus est ab Achilla,cui delegatum id facinus erat,in nauicula,antequam in terram exiret. Cornelia vxor,& Sex.Pompeius filius in Cyprum refugerunt. Cæsar post tertium diem insecutus,cum ei Theodorus caput Pōpeii & annulum obtulisset,infensus est,& illachrymauit. sine periculo Alexādriam tumultuantem intrauit. Cæsar dictator creatus Cleopatram in regnum Aegypti reduxit,& inferentem bellum iisdem authoribus Ptolemæum,quibus Pompeiū interfecerat,cum maximo suo discrimine vicit. Ptolemæus dum fugit,in Nilo nauicula subsedit. Præterea laboriosum M.Catonis in Africa per deserta cum legionibus iter,& bellum à Cn.Domitio contra Phraatem Parthū prospere gestum continet.

LIBRI CXIII.

COnfirmatis in Africa Pompeianis partibus,earum imperium P. Scipioni delatum est,Catone cui ex æquo deferebatur imperium,cedente.Et cum de diruēda vrbe Vtica propter fauorem ciuitatis eius in Cæsarem deliberaretur,idque ne fieret,M.Cato tenuisset:Iuba suadente vt dirueretur, tutela eius & custodia mandata est Catoni. Pompeii Magni filius in Hispania contractis viribus,quarum ducatum nec Afranius nec Petreius excipere volebant,bellum aduersus Cæsarē renouauit. Pharnaces Mithridatis filius rex Ponti sine vlla belli mora victus est. Cum seditiones Romæ à P.Dolobella tribuno pl.legem ferente de nouis tabulis excitatæ essent,& ex ea caussa plebs tumultuaretur,inductis à M. Antonio magistro equitum in vrbem militibus,octingenti è plebe cæsi sunt. Cæsar veteranis cum seditione missionē postulantibus dedit.& cum in Africam traiecisset,contra copias Iubæ regis cū discrimine maximo pugnauit.

LIBRI CXIIII.

BEllum in Syria Cæcilius Bassus eques Romanus Pompeianarum partium excitauit,& relicto à legione Sexto Cæsare,quæ ad Bassum transierat: occisóque eo Cæsar Scipionem prætorem,Afranium,Iubamque vicit ad Tapsum, castris eorum expugnatis. Cato audita re, cum se percussisset Vticæ,& interueniente filio curaretur,inter ipsam curationem rescisso vulnere expirauit,anno ætatis quadragesimonono.Petreius Iubam séque interemit.P.Scipio in naue circunuentus honestæ morti vocem quoque adiecit. quærentibus enim hostibus imperatorem dixit,Imperator bene se habet.Faustus & Afranius occisi:Catonis filio venia data. Brutus legatus Cæsaris in Gallia Bellouacos rebellantes vicit.

LIBRI CXV.

CAesar quatuor triumphos duxit: ex Gallia,ex Aegypto,ex Ponto,& Africa.epulum,& omnis generis spectacula edidit.M.Marcello consulari,senatu rogante,concessit reditum. qui Marcellus beneficio eius frui minime potuit,à P.Magio Chilone cliēte suo Athenis occisus.Et censum egit,quo censa sunt ciuium capita centum quinquaginta millia.Profectus in Hispaniam contra Sex.Pompeium, vtrinque multis expeditionibus factis,& aliquot vrbibus expugnatis,summam victoriam cum maximo discrimine ad Mundam vrbem consecutus est. Pompeius Sex.effugit.

LIBRI CXVI.

C.Cæsar ex Hispania quintum triumphum egit.& cum multi quammaximique honores ei à senatu decreti essent, inter quos vt pater patriæ appellaretur, & sacrosanctus ac dictator in perpetuum esset,inuidiæ caussam aduersus eum præstitere,quòd senatui deferēti hos honores,cū ante ædem Veneris genitricis sederet,minime assurrexit:& quòd à M. Antonio consule collega suo inter Lupercos currente diadema capiti suo impositum, in sella reposuit: & quòd Epidio Marullo,& Cæserio Flauo tribunis plebis inuidiam ei tanquam regnum affectanti mouentibus potestas abrogata est.Ex iis caussis conspiratione in eum facta,cuius capita fuerunt M.Brutus,& C.Trebonius,& C.Cassius,& ex Cæsaris partibus D.Brutus,in curia Pompeii occisus est vigintitribus vulneribus,occupatúmq; ab interfectoribus eius Capitolium.

Obliuione deinde cædis eius à senatu decreta, obsidibus Antonii & Lepidi liberis acceptis, coniurati à Capitolio descenderunt. Testamento Cæsaris hæres ex parte dimidia institutus C.Octauius ex sorore nepos,& in nomen adoptatus est. Cæsaris corpus cum in campũ Martium ferretur,à plebe ante rostra crematum est. Dictaturæ honos in perpetuum sublatus est.

Chamaces humillimæ sortis homo,qui se C. Marii filium ferebat,cum apud credulam plebem seditiones moueret,interfectus est.

LIBRI CXVII.

C.Octauius Romam ex Epiro venit.eò enim illum Cæsar præmiserat,bellum in Macedonia gesturus,ominibúsque prosperis exceptus,etiam nomen Cæsaris sumpsit. in cõfusione rerum ac tumultu Lepidum pontificem maximum interemit. Sed M. Antonius COS. cum impotenter dominaretur, legémque de prouinciarum permutatione tulisset per vim,& Cæsarem quoque petentem vt sibi aduersum auunculi percussores adesset, magnis iniuriis affecit. Cæsar, vt sibi & reipublicæ vires contra eum paraturus,deductos in colonias veteranos excitauit.Legiones quoque quarta & Martia signa ab Antonio ad Cæsarem tulerũt.deinde plures sæuitia M.Antonii passim in castris suis trucidati,quia & suspecti erant,& ad Cæsarem desciuerunt. D.Brutus,vt petenti Cisalpinam Galliam Antonio obsisteret, Mutinam cum exercitu occupauit. Præterea discursus vtriusque partis virorum ad accipiendas prouincias,apparatúsque belli continet.

LIBRI CXVIII.

M.Brutus in Græcia sub prætextu reipublicæ,& suscepti contra M.Antonium belli,exercitum cui Vatinius præerat, cum prouincia in potestatem suam redegit. C. Cæsari, qui primus reipublicæ arma sumpserat pro populo Romano, imperium à senatu datum est cum consularibus ornamentis:adiectúmq;, vt senator esset. M.Antonius D. Brutum Mutinæ obsedit:missíque ad eum legati à senatu de pace parum ad eam componendam valuerunt. Populus Romanus saga sumpsit. M.Brutus in Epiro C.Antonium prætorem cum exercitu potestati suæ subegit.

LIBRI CXIX.

C.Trebonius in Asia fraude P.Dolobellæ occisus est.ob id facinus Dolobella à senatu hostis iudicatus est. Cum Pansa COS. male aduersus Antonium pugnasset: A. Hircius COS. cum exercitu superueniens,fusis M.Antonii copiis,fortunam vtriusque partis æquauit. Victus deinde ab Hircio & Cæsare Antonius in Galliam confugit: & M. Lepidum cum legionibus quæ sub ipso erant, sibi iunxit: hostísque à senatu cum omnibus qui intra præsidia eius erant,iudicatus est. A.Hircius,qui post victoriam suam in inimicorum castris ceciderat:& L. Pansa è vulnere quod in aduerso prælio exceperat, defunctus, in Campo Martio sepulti sunt. Aduersus C.Cæsarem qui solus è tribus ducibus supererat,parũ gratus senatus fuit,qui D. Bruto obsidione Mutinensi à Cæsare liberato,honore triumphi decreto, Cæsaris, militúmque eius mentionem non satis gratam habuit.ob quæ C. Cæsar, reconciliata per M. Lepidum cum M. Antonio gratia, Romam cum exercitu venit: & perculsis aduentu eius iis qui in eum iniqui erant, cum annos XVIII haberet, COS. creatus est.

Val. li. 5. cap. 2

Val. li. 7 cap. 7. et li. 6 cap. 7 [illegible] li. 2 Appian. li. 2 Diony. li. 46

LIBRI CXX.

C.Cæsar COS. legem tulit de quæstione habenda in eos quorum opera pater occisus esset.postulatíque ea lege M. Brutus, C. Cassius, D. Brutus,absentes damnati sunt. Cum M.Antonio vires Asinius quoque Pollio,& Munatius Plancus cum exercitibus suis adiuncti ampliassent,& D.Brutus,cui senatus vt persequeretur Antonium,mandauit,relictus à legionibus suis profugisset:iussu Antonii,in cuius potestatẽ venerat, à Capeno Sequano interemptus est. C.Cæsar pacem cum Antonio & Lepido fecit,ita vt tres viri Reip. constituendæ quidem per quinquennium præessent,ipse,Lepidus,& Antonius.statuerunt,vt suos quisque inimicos proscriberent.in qua proscriptione plurimi equites, CXXX senatorum nomina fuerãt, & inter eos L.Pauli fratris M.Lepidi,& L.Cæsaris Antonii auunculi, M. Ciceronis,cuius occisi à Popilio legionario milite,cum haberet annos LXIII,caput quoq; cum manu dextra in rostris positum est. Præterea res à M.Bruto in Græcia gestas continet.

LIBRI CXXI.

Cassius cui mãdatum à senatu erat,vt Dolobellam inimicum iudicatum bello persequeretur:authoritate Reip. adiutus,Syriam cum tribus exercitibus, qui in eadem prounicia erant,in potestatem suam redegit:Dolobellã in vrbe Laodicea obsessum mori coegit. M.quoque Bruti iussu C.Antonius captus occisus est.

LIBRI

LIBRI CXXII.

M.Brutus aduersus Thracas parum prospere rē gessit, omnibúsq; transmarinis prouinciis exercitibúsq; in potestatē eius & C.Cassii redactis, coierūt Smyrnæ vterq; ad ordināda futuri belli consilia. M.Messalæ Publicolā fratrem iunctū communi consilio condēnauerūt.

LIBRI CXXIII.

SEx.Pōpeius, Magni filius, lectis ex Epiro proscriptis ac fugitiuis, cū exercitu diu sine vlla loci cuiusq̄ possessione prædatus in mari, Messanam oppidum in Sicilia primūm, deinde totā prouinciā occupauit: occisóq; à Pōpeio A.Bithynico prætore, Saluidienū legatū Cæsaris nauali prælio vicit. Cæsar & Antonius cū exercitibus in Græciā traiecerunt bellū contra Brutum & Cassium gesturi. Q.Cornificius in Africa T.Sestium Cassianarum partiū ducem prælio vicit.

LIBRI CXXIIII.

C.Cæsar & Antonius apud Philippos vario euentu contra Brutum & Cassium pugnauerunt, ita vt vtriusque dextera cornua vicerint, & castra quoque vtrinque ab iis qui vicerant, expugnarentur. Sed inæqualem fortunam partiū mors quidem Cassii fecit: qui cum in eo cornu fuisset, quod pulsum erat: totum exercitum fusum ratus, mortem sibi consciuit. Altero deinde prælio victus M.Brutus, & ipse vitam finiuit, exorato Stratone fugæ comite, vt sibi gladium adiiceret. annorum erat circiter ætatis X L. Inter quos Q.Hortensius occisus est.

LIBRI CXXV.

C.Cæsar relicto Antonio (transmarinæ prouinciæ ex parte imperium ei cessit) reuersus in Italiā, veteranis agros diuisit. seditiones exercitus sui, quas corrupti à Fuluia M. Antonii vxore milites contra imperatorem suum concitauerant, cum grandi periculo inhibuit. L.Antonius C O S. M.Antonii frater, eadem Fuluia consulente, bellum Cæsari intulit: receptis in partes suas populis, quorum agri veteranis assignati erant: & M. Lepido, qui custodiæ vrbis cum exercitu præerat, fusso, hostiliter in vrbem irrupit.

LIBRI CXXVI.

C.Cæsar cum esset annorum X X I I I. obsessum in oppido Perusia L. Antonium, conatúmque aliquoties erumpere, & repulsum, fame coegit in deditionem venire: ipsique, & omnibus quidem militibus eius ignouit: Perusiam diruit. redactis in potestatem suam omnibus diuersæ partis exercitibus, bellum citra vllum sanguinem confecit.

LIBRI CXXVII.

PArthi, Labieno, qui Pompeianarum partium fuerat, duce in Syriam irruperunt: victóq; Didio Saxa M.Antonii legato, vniuersam eam prouinciam occupauerūt. M.Antonius cum ad bellum contra Cæsarem gerendum incitaretur, vxore Fuluia dimissa, ne concordiæ ducum obstaret: pace facta cum Cæsare, sororem eius Octauiam in matrimoniū duxit. Q.Saluidienum consilia nefaria cōtra Cæsarem molitum, indicio suo detexit: isque damnatus mortē sibi consciuit. P.Ventidius Antonii legatus Parthos prælio victos Syria expulit: Labieno eorum duce occiso. Cum vicinus Italiæ hostis Sex.Pompeius Siciliam teneret, & annonæ commeatū impediret: cum eo postulatam pacem Cæsar & Antonius quidem fecerunt: ita vt Siciliam prouinciam haberet. Præterea motus Africæ, & bella gesta continet.

LIBRI CXXVIII.

CVm Sex. Pompeius rursum latrociniis mare infestū redderet: nec pacē quam acceperat, præstaret: Cæsar necessario bello contra eū suscepto, duobus naualibus præliis dubio euētu pugnauit. L.Ventidius legatus M.Antonii Parthos in Syria vicit: Regémq; eorū interemit. Iudæorū quoq; legati ab Antonio interempti sunt. Præterea belli Siculi apparatum continet.

LIBRI CXXIX.

ADuersus Sex.Pompeium vario euentu naualibus certaminibus pugnatum est: ita vt duarum classium, Cæsaris altera, cui Agrippa præerat, vinceret: altera, quam Cæsar duxerat, deleta, expositi in terram, in quammaximo periculo essent. victus deinde Pōpeius in Siciliam profugit. M.Lepidus ex Africa velut ad societatem belli contra Sex.Pompeium à Cæsare gerendi traiecerat: ei bellum cum Cæsar quoque inferret, relictus ab exercitu, abrogato triumuiratus honore vitam impetrauit. M.Agrippa nauali corona à Cæsare donatus est. qui honos nemini ante eum habitus est.

LIBRI CXXX.

MArcus Antonius, dum cum Cleopatra luxuriaretur, Mediam prouinciam ingressus, bellum cum legionibus X V I I I & X V I millibus equitū Parthis intulit. & cum duabus legionibus amissis, nulla re prospere cedente retro rediret: insecutis subinde Parthis, & in-

genti trepidatione,& magno totius exercitus periculo,in Armeniam reuersus est,X X I die trecenta millia fuga emensus.circà octo millia hominum tempestatibus amisit.tempestates quoq; infestas super infeliciter susceptum Parthicũ bellum, culpa sua passus est:quia hyemare in Armenia nolebat,dum ad Cleopatram festinat.

LIBRI CXXXI.

Ex.Pompeius cum in fidem M.Antonii veniret, bellum aduersus eum in Asia molies,à legatis eius oppressus est. Cæsar seditionem veteranorum cum magna pernicie motam inhibuit:Iapidas,Dalmatas,& Pannonios subegit.Antonius Artauasdem Armeniæ regem fide data perductum in vincula coniici iussit,regnúmque Armeniæ filio suo ex Cleopatra nato dedit:quam vxoris loco iampridè captus amore eius habere cœperat.

LIBRI CXXXII.

C.Cæsar in Illyrico Dalmatas domuit. Cum M. Antonius ob amorem Cleopatræ,ex qua duos filios habebat,Philadelphum,& Alexandrum:neque in vrbem venire vellet,neque finito suo tempore triumuiratus imperium deponere,bellúmque moliretur,quod vrbi Italiæque inferret:ingentibus tam naualibus quàm terrestribus copiis ob hoc contractis,remissóq; Octauiæ sorori Cæsaris repudio,Cæsar in Epirum cum exercitu traiecit. Pugnæ deinde nauales & prælia equestria secunda Cæsaris referuntur.

LIBRI CXXXIII.

M.Antonius ad Actium classe victus Alexandriam profugit:obsessúsq; à Cæsare in vltima rerum desperatione,præcipue occisæ Cleopatræ falso rumore impulsus,se ipse interemit. Cæsaris Alexãdria in potestatem redacta.Cleopatra ne in arbitrium victoris veniret,voluntaria morte occubuit. In vrbem reuersus tres triumphos egit: vnum ex Illyrico, alterum ex Actiaca victoria,tertium ex Cleopatra: imposito fine ciuilibus bellis altero & trigesimo anno. M.Lepidus,qui Lepidi triumuiri fuerat filius:coniuratione contra Cæsarem facta,bellũ moliens oppressus & occisus est.

LIBRI CXXXIIII.

C.Cæsar rebus cõpositis,& omnibus prouinciis in certam formam redactis,Augustus quoque cognominatus est:& mensis Sextilis in honorem eius appellatus est. Cum ille conuentum Narbonæ egit,census à tribus Galliis quas Cæsar pater vicerat,actus. Bellum contra Bastarnas,& Mœsos,& alias gentes à M.Crasso refertur.

LIBRI CXXXV.

Bellum à M.Crasso aduersus Thracas,& à Cæsare aduersus Hispanos gestum refertur:& Salassi gentes Alpinæ perdomiti.

LIBRI CXXXVI.

Rhetia à Tyberio Nerone,& Druso Cæsaris priuigno domita:Agrippa Cæsaris gener mortuus,& à Druso census actus est.

LIBRI CXXXVII.

Ciuitates Germaniæ cis Rhenum & trans Rhenũ positæ oppugnantur à Druso,& tumultus qui ob censum exortus in Gallia erat,compositus. Ara Cæsari ad confluentem Araris & Rhodani dedicata,sacerdotéque creato C.Iulio Vercondaridubio Heduo.

LIBRI CXXXVIII.

Thraces domiti à Scipione:item Cherusci,Tenchateri,Cauci,aliæque Germanorum trans Rhenum gentes subactæ à Druso referũtur. Octauia soror Augusti defuncta,antè amisso filio Marcello:cuius monimenta sunt theatrum,& porticus,eius nomini dicata.

LIBRI CXXXIX.

Bellum contra transrhenanas gẽtes à Druso gestum refertur: in quo inter primores pugnauerunt Senectius & Anectius,tribuni ciuitatis Neruiorum. Dalmatas & Pannonios Nero frater Drusi subegit. Pax cum Parthis facta est:signis à rege eorũ,quæ sub Crasso & postea sub Antonio capta erant,redditis.

LIBRI CXL.

Bellum aduersus Germanorum trans Rhenum ciuitates gestum à Druso refertur. ipse ex fractura equo super crus eius collapso,X X X die quàm id acciderat, mortuus est. corpus à Nerone fratre,qui nuncio valetudinis euocatus raptim occurrerat,Romam reuectum,& in C.Iulii tumulo conditum. Laudatus à Cæsare Augusto vitrico, & supremis illius funeribus plures honores additi.

FINIS.

HENRICHI LORITI Glareani, patricii Claronēsis apud

HELVETIOS, IN OMNEIS, QVAE QVIDEM EXTANT, T. LIVII *Patauini clarißimi historici decadas, annotationes, cum eiusdē* CHRONOLOGIA *in totam Romanam historiam, nunc primùm non sine fœnore recognita.* Cui BADII *elenchus ad alphabeti ordinem deductus, non absque lectoris fructu accessit.* *Postremò* VALLAE *iudicium de quibusdam apud Liuium locis: ex quo eruditus lector, qua cura, qua diligentia authores sint legendi, facilè discere poterit.*

Adiectæ sunt & M. *Antonij* SABELLICI *annotationes in Liuium, ut paucæ illæ quidem, ita sanè quàm doctißimæ.*

D. ERASMVS *Roterodamus cum Friburgi Brisgoiæ degeret, ac hæc Chronologia cum Liuio, in quem tum præfabatur, recens ederetur, in hæc uerba disseruit:*

Adiuncta autem est huic editioni Chronologia HENRICHI GLAREANI, *hominis exquisitè multifariámque docti, cuius indefatigabilis industria, non solum hoc inclytum gymnasium Friburgense, uerumetiam totam hanc regionem, liberalibus disciplinis expolit, exornat, locupletat. Ea Chronologia commonstrat temporum ordinem, bellorum species, ac personarum nomina, in quibus hactenus fuit mira confusio, scribarum ac sciolorum uitio inducta. Atqui hæc erat unica historiæ lux. Quòd si hæc absit cynosura, cæca prorsus est in historiarum pelago nauigatio: & nisi hoc adsit filum, inextricabilis error inuoluat lectorem etiam eruditum, in his rerum gestarum labyrinthis.*

PARISIIS

Imprimebat Michaël Vascosanus sibi & Odoino Paruo.

M. D. XLII.

AVGVSTISSIMO INVICTISSIMOQVE IMPERAtori Cæsari Carolo V. Henrichus Glareanus S. D. P.

HAVD sum nescius, Inuictissime Imperator CAROLE, quàm multorum hominum, etiam eximiè doctorum, graue iudicium sim subiturus, quòd authorem tam præclarum, & in hominum manu tam frequentem, emendandum mihi desumpserim: quibusdam frustraneum laborē esse existimantibus, quòd multi & celebres hercle uiri idem negocij tractarint: quibusdam etiam temerarium censentibus, quòd nihil uideatur in eo authore reprehensione dignum. Sed utrisque (quandò id res postulat) respondendum duximus. Primum, scio nos inficias ire non posse, quin multi & præstantes uiri, multa & præclara in eo authore emendarint, studiosisq; utile operæprecium fecerint. Sed ijdem illi tamen diffiteri non possunt, quin multa indiscussa, dubia, ac mutila reliquerint, posteris diligentius pensitanda: quod nobis quoque confitendum. Nam ut nominatim de Antonio Sabellico dicam, homine citra controuersiam docto, si quidem illi, præter annotata paucula quædam, reliqua fuerunt perspecta, næ ille felix omnino mihi censebitur, quandò eius codex immensis tot mendis scatebat. IANI Parrhasij annotationes, de quibus in præfatione commentariorum in Claudianum mentionem facit, ad manus nostras non peruenerunt, quare de ijs iudicium ferre nequimus. LAVRENTII Vallæ in quosdam libros uidimus, quæ sunt, ut omnia eius authoris, argutæ, doctæ, ac eo dignæ. Nostra certe ætate in hoc authore emendando celebres officinæ librariæ, laudabili per Iouem æmulatione, inter se certasse uidentur, Aldina, Badiana, ac Frobeniana: sed uicit, meo quidem iudicio, longe Frobeniana editio, opera ac diligentia D. BEATI Rhenani & Sigismundi GELENII, doctorum uirorum, fulta. Verum ij tamen pauca de ijs attigerunt, quæ nos antea annotaueramus, nec adhuc edideramus, alioqui nostra delere & supprimere non dubitassemus. Exemplaria illi secuti sunt uetusta, quæ nos quoque uidimus. Sed quæ ad historiæ emendationem, & plerunque ad temporum rationem, Romanorumq; magistratuum nomenclaturam pertinebant, ea (nisi fallor) nos diligentius inspeximus, ut lector ipse iudicabit simul atq; nostra cum alijs conferet. quare neutiquā hunc nostrum post tot eximios uiros laborē frustraneum existimamus. Verum enimuero, quandoquidem multi obstrepunt, temerarium esse quicquam in tali authore uellicare: obuiandum sanè & horum opinioni putauimus, ne audaciæ culpam, aut crimen potius agnoscere uideremur. Primum, cum in confesso sit, ab historico abesse prorsus debere omne odium, solamq; illi rerum gestarum ueritatem ob oculos ponendam: quàm uere id obseruarit Liuius, uel hinc æstimari poterit. Nam ut de Germanis, Hispanisq;, eximijs duabus nationibus, taceam, Gallos hercule, gentem omni ætate illustrem & bellicosam, maxime autem eo tempore quo Liuiana decurrit historia, nunquam desinit odiose tractare, eleuare, nonnunquam etiam pugnantia de ea dicere, homo in Cisalpina Gallia natus. quod nos in his annotationibus, sed obiter, aliquot locis indicauimus. Deinde si quis ueterem Romani Imperij originem apud Dionysium legat, ac cum Liuiana breuitate compararuerit, uidebit opinor nos haud immeritò prætulisse Dionysij curam ac diligentiam, Liuij festinationi: adeò circunspectè omnia Dionysius, adeò negligenter Liuius ea tractasse uidetur. Quod ex Dionysio nos de classibus, Laurentius Valla de Prisci Tarquinij nepotibus reprehendit. Nam de plebis in sacrum montem secessione, de Cn. Martio Coriolano, de Decemuiris, nimium accisam apud Liuium esse historiam, manifestius est, quàm ut apud peritos probari oporteat. Iam si quis Herodoto præferat Liuium, quòd ille sæpius fabulas narrare uideatur, inspiciat quæso uel primo libro ab urbe condita (ut alios interim omittam) Herculis & Euandri colloquium: dein & Caci fabulam: ut nihil dicā de Proculi renunciatione, de Dianæ boue à Sabino immolata, de Bruti baculo, de papaueribus à Tarquinio decussis. an non sunt hæc ijs quæ Herodotus narrat, perquàm similia? Quanquā hæc non eò pertinent, ut Liuij gloriā his obiectis, quæ forsitan excusationem suscipiunt, eleuari cupiam, quod alijs quoque in libris nostris testati sumus: sed ut lectori ostenderem, non minus magnos authores cum iudicio legendos esse, atque dubios, ac non ita magnos. Liuius senex historiam scripsisse dicitur, diuersos ac magnos secutus authores, ut in præfatione ipse fatetur. Non igitur mirum si & sæpe memoria labatur, & nonnunquam diuersa ac propè contraria scribat. Nec me fugit uulgatam esse opinionem, animis hominum penitus insitam, & multis ita persuasam, ut si contrarium dixeris, insanus prorsus uidearis: nempe Romanos historicos longè præferendos in historiæ ueritate esse Græcis. At per me licebit ita perpetuò opinentur qui uolent: mihi sanè neq; Quintilianus in primis grauis author, neque quisquam alius, quantumuis subtilis orator, hoc persuadebit, ut Liuium Herodoto æquem, tantū abest ut eundem Liuio postponam. Sed non est opus hic eam rem longius prosequi, in qua plureis habiturus sum reclamatores. Ad rem nostram redeo. Ego pro communi omnium studiosorum utilitate hunc suscepi laborem, non pol gloriæ aucupandæ gratia, qua uia, nostra quidem ætate, plurimi grassantur: non carpendi studio, qua siti longè plures nunc crescunt: non denique temerè ac sine iudicio, quod ipsum quoque pluribus hodie quàm dicere uel audeam uel uelim, in usu est. Si lectoris gratiam inde nanciscar, satis præmij laborum meorum tulero. magis tamē eiusdem fructum ac utilitatem spectaui, ut quo pacto, quo iudicio magni authores, exemplo Laurentij Vallensis, optimi & doctissimi uiri, legendi sint, animaduertat. Non desinit author magnus esse, etiamsi alicubi labatur. humanum peccatum est error, & nemo adeò prouidus ac circunspectus est, qui non aliquando labatur, ut rectè Lactantius Firmianus, Christianæ eloquentiæ lumen, admonuit. Hoc magis uitiosum, ita cuiquam quenquam affectum esse, ut in eo nullum errorem, nullum esse næuum pertinaciter defendat, quales hodie multos nouimus. Sed neque illi satis sani sunt, qui tam impotenter clamant, ac impudentiæ adscribunt si quis in magno authore quicquam reprehenderit, quasi illi non fuerint homines, cum sæpe codicum fides, non ipsi authores culpentur. Mordetur Valla à Poggijs, Facijs, Morandis, Raudensibus, in eo quo clarissimum meruerat triumphum. Nulli, inquiunt, pepercit. Nulli barbarorum pepercit, & rectè, mea quidem sententia. Imò ne in hoc quidem culpandus, quòd amore linguæ latinæ, in Virgilio, sua mater: in Terentio, amore sui, ausus fuerit reprehendere. Quoties Donatus Terentij quædam reprehendit, & Virgilij Seruius? quin in hos quoque clamant inuidi? Non in authores inuehimus, si errores damnamus, quorum plerique iniuria temporum acciderunt, quidam etiam hu-

mana

mana imbecillitate, pauci fortassis etiam authorum uel prauo iudicio uel affectu. Et tempore Liuij quis credidisset imperium populi Rom. eò deuenire posse? Prudentes, inquiunt, poterant. Sed ea turba non tum solum, uerum omni tempore exigua & fuit, & est hodie, & erit perpetuò. quæ caussa Liuio fuit, opinor, ut ubique in Gallos debaccharetur, belluas uocando, stupidos, ac corporibus diffluentes, ratus forsan Gallos semper Romanis fore subiectos, ut erant quando ipse historiam scribebat. Verum hæc ingenuo homini, & qui à posteris sua scripta legi cupiat, non satis idonea in ullam nationem inuehendi caussa uidetur. Sua laudare nulli non conceditur: aliena uituperare absque uehementi caussa, neutiquam decet. Quanto igitur satius fecisset Liuius, si exemplo C. Cæsaris, hostes commendasset, ac debita laude non fraudasset? ita enim populi Romani gloria haud dubiè augustior apparuisset. Inualuit hac nostra etiamnum tempestate pessimus quorundam mos, omnibus maledicendi, nemini benedicendi, quasi data opera ita laudem uenantes: quo pessimo instituto Germani in Gallos debacchantur, Galli in Hispanos, rursus Hispani in Gallos, Galli in Germanos, atque alij uicissim & in hos & in illos: quam consuetudinem iuuenilium affectuum puto, ac hominum propémodum insanorum. Nam quæ natio est in qua non permixtim boni ac mali inhabitent? Nobis nostra placent: placeant porrò, at absque aliarum nationum contumelia. Mirum uero ita quenquam affectum esse, ut nihil moliri queat, nisi sit fellis amaritudine conditum. Itaque Liuius hac in parte affectus suos, meo quidem iudicatu, non satis digne repressit, quod tamen factum oportuit. Sed huic quoque obiectioni satis responsum putamus. Nunc, quod ad annotationes nostras attinet, lectoris iudicio subijcio. cui si quædam nimis tenues uidebuntur, cogitet quot capita in Aulo Gellio reperiat quorum profectò me multum puderet, quòd aridæ, & hominis omnino ociosi dubitationes uideantur: quæ tamen in magnis uoluminibus, ut lectoris recreetur animus, locum habere possunt. Si quædam nimis audaces uidebuntur, caussam reprehensionis secum lector perpendat. Si quædam indoctæ, aut quæ iudicium nostrum falsum arguant, det mihi ueniam, quæ nulli denegari potest, qui errorem ostensum fateri & corrigere sit paratus. Plura dicenda erant, sed non uideo quid utilitatis inde ad lectorem redeat. Ad te inuictissime CAESAR redeo, cui nostrum laborem dedicare uolui, ut, cum me tuus auus, immortalis memoriæ MAXAEMYLIANVS Imperator multis honoribus & beneficijs affecisset, eundem me tua quoque Maiestas cognoscere, ac in tutelam suscipere dignetur. neque enim quicquam aliud desidero, nihil aliud ambio, quàm ut auo, ut fratri tuo Cæsari FERDINANDO, optimis principibus, ita tuæ complacuisse Celsitudini: quod si adipiscar, in magna fortunarum mearum parte posuerim. Deus opt. max. Maiestatem tuam ad ipsius gloriam, & Christianæ reipub. salutem quamdiutissimè incolumem conseruare dignetur. Friburgi Brisgoæ, anno à IESV CHRISTI natali M. D. XL. Calen. Maijs.

BREVE COMPENDIVM ROMANAE HISTORIAE ab Vrbe condita ad Liuij tempora.

Omanorum historia septingentorum quinquaginta annorũ ab Vrbe condita ad IESV CHRISTI natalem, qui fuit Augusti imperij, quo solus regnauit, annus uicesimus nonus, à Liuio descripta est decadibus quatuordecim, hoc est, libris centum quadraguta: de quibus nostra hac ætate quatuor non integræ extant. utinam aliæ aliquando in lucem prodeant: nam eas alicubi in Germania delitescere aiunt. Prima decas septem habet reges Romanos, deinde COSS. Tribunos pleb. Decemuiros, Tribunos mil. cons. potestate, ac rursus COSS. bella uaria aduersus Latinos, Hernicos, Equos, Volscos, Veientes, Sabinos, Faliscos, Fidenates, Hetruscos, Campanos, Appulos, Lucanos, Samnites, ac alios nonnullos Italiæ populos, inter quæ & obsidio à regibus per Porsenam, & Vrbis euersio sub Gallis præter Capitolium, annos omnino ab Vrbe condita 460.

Secunda decas non extat, in qua erat historia ab Aesculapio Romam aduecto, ad initium usque secundi belli Punici. Ea autem tria atrocissima bella continebat. Primum cum Pyrrho Epirotarum rege, qui Tarentinis auxilio fuit contra Romanos. Secundum cum Carthaginensibus, quod per uigintiquatuor durauit annos, uocatumq; est primum bellum Punicum. Tertium cum Gallis (quos magis quàm ullam gentem toto terrarum orbe timuerunt, ut author est Sallustius ad finem Iugurthini belli) quo bello delectus fuit Italiæ, nunciato Gallico tumultu, teste Plinio libro 3. cap. 20. equitum octoginta millium, peditum septingentorum millium, anno ab Vrbe condita 535. qui proximus fuit ante secundum bellum Punicum. Anni totius decados 75. Tertia decas continet secundum bellum Punicum, quod Carthaginenses duce Hannibale aduersus populum Rom. gessere, annis 18. Quarta postremo, tum bellum Macedonicum aduersus Philippum, tum Asiaticum contra Antiochum, eorum utrunque prouinciarum reges, unde bella nomina sumpsere, complectitur, annos circiter 23. Quintæ decados libri quinque nuper inuenti sunt, sed mutili, in quibus bellum cum Perseo Macedonum rege Philippi filio fuit, quem Paulus Aemylius & uicit & cepit. L. FLORVS autem secunda epitome, populum Rom. ut hominem considerat, totamq; ætatem eius percenset, ut cœperit, ut adoleuerit, ut quasi ad quendã iuuentæ florem peruenerit, ut postea uelut consenuerit. Quatuor eius gradus facit, non rotundo omnino numero. Nam totum tempus à Romulo in Cæsarem Augustum scribit septingentorum annorum. Primam autem populi Rom. ætatem, quam uelut infantiam pingit, sub regibus fuisse ait, propè CCL. per annos. Liuius ac Dionysius aiunt per annos CCXLIIII. Sequentem ætatem, uelut adolescentiam, annos habere CC. à Bruto Collatinóque COSS. in App. Claudium, Quintúmque Fuluium COSS. Nos eam CCXLV. supputamus annis. Tertiam hinc, id est à primo Punico bello ad Cæsarem Augustum, CCL. annis, qui octauus est Augusti imperij, quo solus regnauit. Hanc iuuentam uocat, & quasi quandam robustam maturitatem. Reliquam ætatem uocat senectam, ad sua usque tempora, quando Traianus regnauit, annos ducentos: quanquam is numerus mihi suspectus, si Eusebij Chronicis credimus. Sed ea à Liuio intacta fuit, exceptis aliquot sub Augusto annis. Nostra ætas ut nunc illud regnum uocare uelit, nescio: excedit enim duas Mathusalem ætates.

RATIO TEMPORVM EORVM QVAE PRIMO LIBRO CONTINENTVR APVD LIVIVM.

Troia capta ad Lauinium conditum, duo sunt anni. A condito Lauinio ad Albam longam conditam, anni XXX. Ab eadem ad urbem Romam conditam, anni quadringenti. Ergo à Troia capta ad urbem conditam anni sunt quadringenti trigintaduo, authore Dionysio Halicar. apud quem tamen in plurimis, quos nos uidimus, codicibus numeri malè habebant. Post conditam autem Vrbem septem reges annis ducentis quadragintaquatuor regnarunt. quibus eiectis, COSS. ac alij magistratus Vrbem liberam rexerunt annos quadringentos sexagintaduos, ad Iulium usque Cæsarem, qui primus repub. euersa solus singulare obtinuit imperium. A Troia igitur capta usque ad COSS. fuere anni sexcenti septuagintasex, quot annos Liuius libro primo complexus est, sed nimis succinctè. Ea omnia Dionysius libris quatuor exhibuit diligentissimè iuxtà atque doctissimè.

IN T. LIVII NOBILISSIMI HISTORIOGRAPHI *primam decáda Henrichi Glareani annotationes.*

IN LIBRVM PRIMVM.

FACTVRVS'ne operæpreciùm sim. *fo. 1. A.* *Quidam immodico studio, ac affectata diligentia (ut fit) huic præfationi plus obscuritatis quàm lucis attulisse mihi uidentur. Nã cum Quintilianus haud contemnendus author libro ix. satis clarè indicet ab hexametri exordio Liuium historiam cœpisse, Facturús ne operæpreciũ sim: hi tamen inuersis uerbis, facturús ne sim operæprecium, legerunt, atque adeò ita libris excudi curarunt. Idem dico de his uerbis non ita multò pòst sequentibus: Etsi in tanta scriptorum turba, mea fama in obscuro est. ubi illi, sit, substituerunt. Item in his: Etsi non flectere à uero, solicitũ tamen efficere potest: illi, poßit, reposuerũt, quasi Etsi, magis subiunctiuum desideret quàm indicatiuum. Rursus in his uerbis: Tam hoc gentes humanæ patiantur æquo animo: illi posita coniunctione & inter Tam & hoc, legunt, Tam & hoc gẽtes humanæ: ineptè meo quidem iudicio. Paulò pòst, existimata, pro æstimata, contra fidem exemplariorum. Et: Haud in magno equidem ponam discrimine: pro, haud equidem in magno ponam discrimine. quæ compositio haud paulo concinnior auribus tinnit. Rursus dissidenteis, pro desidenteis. Et: Inde tibi, tuæq; reipub. pro, Vnde tibi. Ita, inde fœdum, pro, Vnde fœdum. Et, seræ auaritia luxuriaq;: pro serò auaritia luxuriaq;. quo in loco alij ciuitatem adiecere. Non erat difficile ad hunc modum pleraq; alia commutare: sed haud scio, liceátne hoc in tam eximio authore absq; scelere. Certè mihi licere neutiquã existimaui: etiãsi non omnia hæc reijcimus. Quapropter paulo religiosius negocium tractabimus: nec nisi annotatione digna (quandò id maiore lectoris commodo fieri certum est) persequemur.* Aenea Antenoreque, & uetusti iure hospi. *fo. 1. F.* *Seruius Honoratus ille grãmaticus ad hoc Virgilij carmen, Antenor potuit medijs elapsus Achiuis Illyricos penet. sinus. ita ait: Antenor & Aeneas, teste Liuio, patriam prodidisse dicuntur: quod Virgil. tangit: Se quoq; principibus permixtum agnouit Achiuis. Hæc ille. Eam Seruij opinionem, quantum ad Virgilium attinet, eleganter sanè, nec minus eruditè refellit Christophorus Landinus. Neque enim uerisimile est (inquit) uoluisse poëtam, eum uirum quem omni laudum genere ad diuinitatem usq; extollere contendat, uel minima infamiæ suspicione deturpare. Idem ego de Liuio sentio. Quàm enim conueniebat, cum qui tantopere, ac post tot eximios scriptores rem Romanam scriptis suis illustrare in animo habebat, tale quid de origine testari? Miror autẽ ut Seruius hæc Liuij uerba legerit. nam ut nos ea habemus, nulla prorsus mentio proditionis inest. Quòd autem Græcorum ante bellum fuerint hospites Aeneas ac Antenor, maiestatem humanitatemq; patriæ illustriorem reddidere. Et quòd Helenæ reddendæ, per summam iniuriam ereptæ, authores dicantur, officio bonorum uirorum functi plus cæteris ciuibus mihi uidẽtur, iustusq; eorum commonstratus animus. Antenor sanè ab Homero Iliados libro octauo aduersus Alexandrum Priami filium disserens introducitur, acerba iniecta contentione ut Menelao uxor restitueretur. Aeneas uero ab eodem poëta, quantumuis Troianis iniquo, multis locis eximiè laudatur: præcipue uero Iliados uicesimo libro, ubi Neptunus à pietate Aeneam commendat, solicitúsque de eius uita Iunonem affatur, concludens his uerbis:*

Νῦν δὲ δὴ αἰνείαο βίη Τρώεσσιν ἀνάξει, καὶ παῖδος παίδων, τοίκεν μετόπισθε γένωνται.

Atque inde Virgilius laudandi celebrandiq; Aeneæ occasionem mihi sumpsisse uidetur, quippe qui alterum carmen in Aeneidos librum tertium, ut pleraq; alia, traduxerit: Et nati natorũ, & qui nascentur ab illis. Et ducem rege Philemene ad Troiam. *Ibidem. F.* *Annotauit hoc Sabellicus quoque. Carmen est ad finem Bœotiæ:*

Παφλαγόνων δ' ἡγεῖτο πυλαιμένεος λάσιον κῆρ ἐξ ἐνετῶν. *Vnde Pylæmene legendum, non Philemene, planè conuincitur. Pylæmenes autem Paphlagonum dux à Menelao occiditur, ut narrat Homerus Iliados quinto.* Super Numicum flumen. *Ibi. I.* *Vide num legendum Numicium, dicente Ouidio Metamorphoseos libro ultimo, In freta flumineis uicina Numicius undis. Astipulante ad idem Plinio lib. 3. cap. 5. Grammatici hoc de nomine in diuersas abiere sententias. Quidam aiunt eundem esse fluuium Numicium & Numicum. Quidam Numicium appellandum censent, & Numici apud Latinos per synæresin dictum pro Numicij. Verùm res non est tanti.* Ascanius Aeneæ filius. *Ibi. K.*

Aeneas duas habuit uxores: in Asia alteram, Priami filiam Creusam nomine, ex qua Ascanium sustulit, fugæ paternæ comitẽ. Alteram in Italia, Lauiniam Latini regis filiam, ex qua alterum genuit filium, qui Syluius nominatus est ea de caussa, quòd in sylua natus sit. Nam Lauina post Aeneæ mortem, cum priuignum Ascaniũ timeret, & prægnans ab Aenea relicta esset, ad pastorem Tyrrhenum confugit, apud quem Syluius & natus & enutritus est. Ascanius autem nouercæ Lauiniæ urbem Lauinium tradens, ipse sibi Albam condidit. Porrò Dionys. Halicarnass. eidem inquit Ascanio ex Creusa nato fuisse filium Iulum, qui Ascanio mortuo imperium Albæ poßidere uoluerit, sed populum Albanum id ad Syluium detulisse propter Italam matrem, Iulo tradita regni loco sacra quadam potestate, bonore uidelicet imperij periculis uacuo: qui ad suam usq; ætatem, ut idem ait, durauerit: Cæsaremq; dictatorem in eo mirifice floruisse. Hunc Syluiũ Liuius Ascanij filium credidit. At Seruius Grãmaticus ac Dionysius, Aeneæ, & ex Lauinia. Eusebius etiam in Chronicis Dionysio cõformia de Iulo refert. Error itaque in Liuio duplex uideri potest: & q. Syluium Ascanij filium putarit, cũ esset Aeneæ posthuma proles, ut Maro inquit lib. 6. & quòd eundẽ Ascanium ac Iulum crediderit, cum Iulus Ascanij fuerit filius. Quidam tamen Ascaniũ etiam Iulum uocatum putant, quorum numero uidetur fuisse & Virgilius: Dextræ se paruus Iulus Implicuit, sequitúrque patrem non paßibus æquis. & Ouidius binominem uocat Ascanium: & sæpe pater atque filius idem habuere nomen.

Quæ ab situ porrectæ in dorso urb. *fo. 1. K.* *Quidam in dorsum habent libri, sed æque in obscuro manente sensu. Videtur autem in dorsum dictum perinde atq; diceret, in longum atque dorsum est.* Agrippa inde Tyberini filius. *fo. 2. A.* *Post Tyberinũ Liuius ac Dionysius Agrippã ponunt, at Ouidius lib. 14. Metamor. Remulum*

subijcit.Post Agrippã uero Dionysius Alladiũ,Liuius Romuliũ Syluiũ. Idem Liuius ac Dionysius post Auentinũ Procam ponunt,Numitoris ac Amulij parentẽ.Ouidius eodẽ libro Palatinũ: at in 4.Fastorum lib.similiter Procã,ut alij.quæ differentia num inde acciderit,quòd uni uaria fuerint nomina,an scriptorũ errore,dubium relinquimus, maximè cum Ouidius ipse sibi pugnet,idq; non in soluta oratione,ubi facilior erat error,sed in carmine. quare ego de his plura differere supersedeo.Typum tamen lectori oppidò utilem subnectere placuit,in quo quatuor classicorũ uariationẽ uno intuitu conspicimus.

TYPVS XV. REGVM ALBANORVM EX QVATVOR SCRIPTORIBVS.

	LIVIO,	OVIDIO,	DIONYSIO,	EVSEBIO.
1	Aeneas	Aeneas	Aeneas	Aeneas
2	Ascanius	Ascanius	Ascanius	Ascanius
3	Syluius	Syluius	Syluius	Syluius Aeneæ filius
4	Aeneas Sylu.		Aeneas Syl.	Aeneas Syluius
5	Latinus Syl.	Latinus	Latinus Syl.	Latinus Syluius
6	Alba	Alba	Alba	Alba Syluius
7	Atys	Epytus	Capetus	Syl. Athis siue Aegyptus
8	Capys	Capys	Capys	Capys Syluius
9	Capetus	Capetus	Calpetus	Calpetus Syluius
10	Tyberinus	Tyberinus	Tyberinus	Tyberinus Syluius
11	Agrippa	Remulus	Agrippa	Agrippa Syluius
12	Romulus Syl.	Acrota	Alladius	Remulus Syluius
13	Auentinus	Auentinus	Auentinus	Auentinus Syluius
14	Proca	Palatinus	Procas	Procas Syluius
15	Amulius	Amulius	Amulius	Amulius Syluius

Cum in nominibus his tantam uideam differentiam,annos omittere placuit,quos etiam Liuius omisit. Dionysius ac Eusebius posuerunt,sed nequaquam in omnibus consentientes. Qui autem omnino scire uelit quid de ijs sentiam, uidere poterit quas in Dionysium scripsimus annotationes,clariusq; in chronologia.Hæc ad hunc authorem nunc satis. Vt haud procul esset,quin Remum agnosceret. *fo. 2. E. Lectorem admonere uolumus,uideat num hic orationi aliquid desit: nam his uerbis continuò annectit,Ita undiq; regi dolus nectitur.cũ de dolo nulla præmissa sint,quæ hãc conclusionẽ iuuẽt consilia.In Dionysio hæc omnia pulcherrimo explicantur ordine,ut hæc nimia breuitas mihi non possit non esse suspecta.* Nouos transiluisse muros. *Ibi. G. Murum appellare uidetur muri ac fossarũ designationẽ: nisi quis murũ ex ligno factũ intelligat.Lapideo enim muro primus Tarquinius Priscus urbẽ cinxit, ut postea dicturus est Liuius.At hæc opinio Dionysio quoq; suspecta est,mihi fabulæ similis uidetur.* Herculem in ea loca Geryone interempto. *Ibi. G. Quòd Liuius,priscis illis leuiter memoratis,ad noua sui temporis festinarit, fortaßis rationẽ habet. At quod de ara Maxima tantã refert fabellã,omißis longe magis necessarijs,nullã meo quidẽ iudicio excusationem recipit. An non ad rem magis erat,latas à Romulo leges referre,ut facit Dionysius,q̃ Euandri cũ Hercule colloquiũ? Si Herodotus tale quid designasset,q̃ clamasset spurcus aliquis,Et quicquid Græcia mẽdax Audet in historia? Sed scilicet Liuium excusant hæc uerba,fama est,ita memorant,ferunt. Herodotũ non iuuãt,* ὡς ἀκήκοα, ὅτι ὡς λέγουσι, ἐγ' ἐμοὶ ἄπιστα, *& si quæ sunt similia.O numẽ populi Romani.* Caeninenses,Crustumini,Antennates. *fo. 3. C. Plinius lib. 3. cap. quinto,ubi de oppidis in Latio deletis, Crustumeriũ,Cæninã ac Antennã ponit.Paulò antè autẽ ubi de Tyberi, Crustuminum agrũ nominat,ac à Veienti agro eo flumine diuidi perhibet. Dionysius lib. 2. Crustuminũ,alibi Crustumeriũ uocat.ita apud me hoc nondũ definitũ,utrum melius dicatur.Hi autẽ,ut Sabini,populi in Latio fuerũt,non in Tuscia.* Fabricato ad id apte ferculo. *fo. 3. F. Nicolaus Perottus in uerbo Feretrius Iupiter,multis modis redarguit qui hoc loco ferculo legunt,pro pheretro:reprehendens etymon quoque huius uerbi,cum à Plutarcho, tum ab Festo Pompeio memoriæ proditũ.Porrò q̃ uerè id faciat,non est huius loci ut pluribus prosequamur. Dionysius lib. 2. putat trifariã græcè hunc Pheretriũ Iouem nominari posse,* τροπαιοῦχον, σκυλοφόρον, *&* ὑπερφέρτερον. Additur fabulæ, quod vulgò Sabini. *Ibi. H. Omnes in dandi casu legũt fabulæ,quasi quæ præmiserit author de cæde Tarpeiæ, fabulã uideri uelit. Itaq; ego in nominandi casu fabula legã,ut sequentia fabulã uocet,non præcedentia.Sanè quæ sequũtur uerba,obscura sunt, cum ait: Eo scuta illi pro aureis donis congesta:nisi eo exponas pro ideo.Item deinde,Ex pacto decreto: uix intelligitur syntaxis.* Ab Romanis Hostius Hostilius. *Ibi. I. Dionysius Lucumonẽ Tuscum Romulo adiutorẽ adhibet. Vnde & equitum una centuria Luceres nomen habet,ut author est M.Varro.Liuius Lucerũ originẽ incertã ait. Quidã Hetruscæ historiæ racematores Liuiũ inuidiæ in nomen Tuscum insimulãt,ideoq; ab eo Hostiliũ pro Lucumone positũ esse.Mihi autẽ uidetur Liuius hoc absq; authoribus non fecisse:at quibus,nescio:neq; enim facile scitu est.* Equum Curtius in vado statuit. *fo. 4. B. Hæc lectio,si quidẽ uetusta est,maxime placet.Sabellicus tamẽ,eques Curtiũ,pro equus Curtiũ in uado statuit,legendũ putat.Cæterùm ab hóc ne Metio Curtio,an ab M.Curtio de quo lib. 7. postea Liuius fabulam narrat,lacus nomen habeat,incertũ est.* Vt tamen expiarentur legatorũ iniuriæ. *Ibi. C. Considerandũ lectori,quomodo legatorum iniuriæ,regisq; Tatij cædes,expiata sint per fœdus inter Romã Lauiniumq; urbes renouatum.*

Circa densa obsita virgulta. *Ibi. C. in fi. Hæc uerba uelut in parenthesi posita,obscurũ habent sensum, duramq; compositionẽ,& duo adiectiua uni substantiuo apposita uidẽtur.* Velut agmine vno irrũpit. *Ibi. D.*

Coloniam

Coloniam factam Fidenas Dionysius scribit, Liuius hoc loco omisit: in Tullo tamen Hostilio coloniam nominat, cum ubi antea facta fuerit, dixisse oportuerit. Ad Capreæ paludem. *Ibi. F. Quidam emendarunt, ad Capræ paludem: quod q̃ bene fecerint, nihil definio, quippe qui de hoc nomine nihil me legisse sciam.* Manauit enim hæc quoque, sed perobscura. *Ibi. G. Quàm obscura hæc sit opinio, nescio: certè ueram esse eam puto, & multi eximij uiri, ut Dionysius, Valerius Max. atque alij, ita credidere. In hac autem fabulosa historia de Proculi astutia, bene longus est Liuius.* Summa potestate populo permissa. *Ibi. I. Dionysius non uno tantum loco ait, senatũ Romanum omnium rerum potestatem habuisse, præterquam creandorum magistratuum, sanciendarumq; legum, inferendi q; belli aut dissoluendi, si fortaßis cœptum erat. Hæc enim tria in potestate sua populum habuisse. Liuius nusquam, quod sciam, hæc simul commemorat, rem oppidò necessariam.* Id enim ius, ui adempta. *Ibi. K. Quidam emendarunt, idem ius ui ademptum. & ad usurpatur uerbum coniungunt, quod placet. & ui ademptũ, fortaßis ad Iulium Cæsarem retulit, quẽ tamen propter Augustum nominare non audebat: nisi quis malit ad eius seculi seditiones referre, quæ Cæsarem præcesserũt.*

Quem Seruio Tullio reg. Rom. centum post an. *fo. 5. A. Tullio plerique habent libri. Aldinus codex Tullo presserat, sed malè. Tullus enim secundus Romanorum rex dictus: Tullius autem sextus. Deinde legendum, centum post annos & amplius: quod idem Aldinus codex inuertit, & secuti quidam alij. Eodem etiam in loco Crotona legendũ puto, accusatiuum græcum, non Crotonam. Mirum autem hoc Liuio uisum est, si ex his urbibus quispiam ad Sabinos peruenire potuerit, aut contrà, cum sit iter quinque fortasse dierum. Consimilis ratio de Ciminia sylua libro postea nono.*

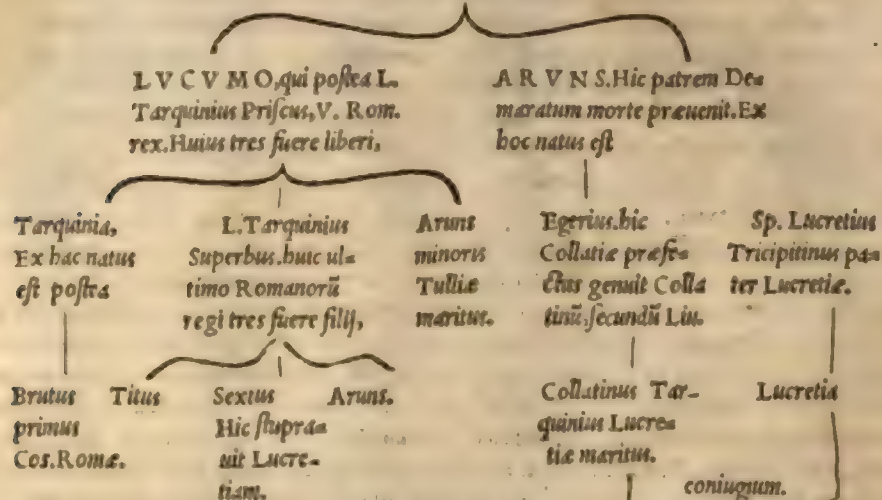
De se quoque deos consuli iussit. *Ibi. B. De se quoque, ut de Romulo dij consulti fuerant: quod tamen Liuius nusquam antea dixit. Dionysius certè non neglexit, lib. 2. propè ab initio.* Dexteras ad meridiem partes. *Ibi. B. Hoc de augure intelligitur, qui orientem spectabat, authore Dionysio: rex autem uersus meridiem, ut hic ait author. Cætera facilè intelliguntur.* Vti tua signa nobis certa ac clara. *Ibi. B. Desideratur uerbum precor, uel quid simile: nisi quis deesse contẽdat. Sed hoc leuiculum.* Desuntque dies solido anno. *Ibi. D. Annus apud Hipparchum (ut author est Ptolemæus lib. 3. τῆς μεγάλης πραγματείας) dies habet CCCLXV, & quadrantem, hoc est, sex horas. Hunc secuti sunt Romani Christianique à temporibus C. Iulij Cæsaris. Sub Romulo autem annus decem habebat menseis, sex quidem tricenis, quatuor uero tricenis singulis diebus, qui efficiebant dies CCCIIII. Et à Martio initium habebat. Verum cum is numerus neque solis cursui, neque lunæ rationibus conueniret, a'que sæpe usuueniret ut hyems præcipitaret æstatem, & contrà æstas hyemis occuparet tempora: tantum dierum sine ullo mensis nomine intercalabant, quantum sat erat ad pristinum cœli habitum. Hoc Numa considerans, ad decem iam dictos menseis, quinquaginta addidit dies: retractisq; sex diebus de Romuli mensibus, qui tricenûm erant dierũ, duos nouos efficit menseis, uicenûm octonûm dierũ, Ianuariũ ac Februariũ. Ita annus factus est CCCLIIII dierũ: quod etiam apud Græcos aliquandiu fuit. sed Græcorũ ordinẽ Numa turbauit uno adiecto die Ianuario, ut omnes menses præter Februariũ impari constarent numero. Et Græcorũ supputationi ab solido Hipparchi anno deficiebant dies undecim ac quadrans. Verùm q. difficile erat quotãnis intercalare cũ reliquis diebus quadrantẽ, mensisq; ratio potius expetebatur: hunc numerũ octies multiplicatũ, hoc est, nonaginta dies, qui nascũtur si quadrans cũ undecim diebus octies cõponatur, octauo quoq; anno interserebant per treis tricenûm dierum distributum menseis. Hos dies ὑπερβαίνοντας (nostri concurrẽteis) mẽseis uerò ἐμβολίμους uocabant. Hunc igitur Græcorũ modum intercalandi cum etiam Numa obseruaret, inuenit quotannis die claudicantem, nimirũ eo quẽ ipse adiecerat. Quare tertio quoque octennio ita intercalandos dispensauit dies, ut nõ nonaginta, sed LXVI. intercalaret, compensatis XXIIII. diebus pro illis qui per totidem annos supra Græcorũ numerum creuerant. Hæc ex Macrobio pleraq; lib. 1. Saturnalium, cap. 13. Quare in Liuio hoc loco paulò pòst legendum, Vt uigesimoquarto quoq; anno ad metam eandẽ solis &c. quod in Aldino codice neglectum uidimus, iudiciòne an temerè, scire non possum. Est autem uisum nobis operæprecium, ut hanc rem paulo diffusius tractaremus, quanquam necessitas propositi nostri non urgebat. Reliqua qui latius scire uoluerit, uideat ipsum Macrobium.* Imperitabat tum Caius Cluilius Albæ. *Ibi. H. Hic apud Dionysium lib. 3. ab initio Cætius siue Cælius dicitur, sed codicum errore, ut in eũ annotauimus. Cluilius uerò legendũ est, ex quo nomine postea Chlœlium fecere, & Cluilius trisyllabon intelligi potest prima syllaba gallica diphthongo. Id nominis apud eundẽ Dionysiũ lib. 8. rectè legitur, ubi de Cluilia fossa: & facile est ex l fieri i. Paulò pòst: Tullus præceperat suis ne quid præter mãdata ageret. Alij, ne quid prius, q̃ mandata, legunt: quod placet, si modò, prius, & q̃, disiũcte legãtur.*

Neque iis neque illis periculum suum: publicum impe. *fo. 6. D. Ita habent uetustiores codices. Et sanè Liuius atq; alij uetusti authores sæpe intelligunt, sed. at quidã hoc in loco post suum, adiecerunt, sed: quod q̃ probem, nescio. Oportebat certè & alijs locis adijci. quid igitur authores omitterẽt?* Lex horrendi carminis. *Ibi. H. Lex erat (ut author est Dionysius lib. 3. in Tullo) quæ necari indemnatum aliquẽ uetaret:: deorumq; omniũ iras precaretur aduersum eas ciuitates, quæ non in pollutos uindicassent. Hæc ille. Hanc ego à Romulo latã existimo. Liuius legis nomen non ponit: legis uerba ita recitat, ut tamen hæc sequentia nihilominus lectorem turbent. Hac lege duumuiri creati, qui se absoluere non rebantur ea lege ne innoxium quidem posse, cum condemnassent.* Et magna pars Fidenatiũ, vt qui col. *fo. 7. B. Mirum uideri qui potuit, cum Fidenates in Latio habitarent, eos Latinè scire? quos ego quidẽ puto nullam aliã scisse linguam, à Roma 40. distantes stadijs, ut author est Dionysius. Non sum nescius quosdam Fidenates origine Tuscos dicere, ideoq; nescisse latine, sed hoc tẽpore colonia fuerat Romana aliquot iam ætatibus: quare nihil hi probant.* Auertère omnes a tanta fœditate oculos. *Ibi. E. Varia hic lectio habetur. Quidam distinguũt ante auertère, & supplent uerbum sunt, post concitati. Alij continuatè legunt, ut omneis sit accusatiui casus: & nominatiuus concitati, ad auertère referatur. at sic ego omnium legere malim, non omnes.* Vnaque hora, quadringentorũ opus annorum. *fo. 7. G. Ex Dionysio colligitur Albam stetisse annis quadringẽtis octoginta septem. Sed hæc non rotunde numerat Liuius.* Tullios, Seruilios, Quintios, Geganios. *Ibidem G. Pro Tullios, Sabellicus Iulios legendum censet ex Dionysio. Ego propemodum adducor ut utrunque legendum putem. Nam & Tullio-*

rum & Iuliorum apud priscos Romanos insignis mentio, etiam in magistratibus: quanquam nomina principum familiarum utrobique non prorsus conueniant. Vide etiam quid sibi hoc templum uelit, quod mox subiungit. Valuitque apud Veientes &c. *Ibi. H.* Induciæ hæ factæ erant sub Romulo in centum annos, sed sub Tullo Hostilio ruptæ. quippe Veientes cornu dextro aduersus Tullum steterant, pugnauerántque. Frustra igitur hic seruatæ, quæ antea ruptæ erant. Atqui ego memoria lapsum puto Liuium. Pugna atrox ad syluam Malitiosam. *Ibi. I.*

Hanc alij Malitiam, alij Malicusam, alij Malitiosam uocãt. In Dionysij codice uerso legitur Malefica, quod in eum quoque authorem annotauimus. Auentinum nouæ multitudini datum. *fo. 8. E.* Auentinum bis hoc loco genere neutro usurpauit: quod nescio an quisquam alius, sed sæpius alibi Liuius. Anco regnante Lucumo vir impiger. *Ibi. F.* De Tarquiniorum origine quædam uariat à Liuio Dionysius, quæ ut facilius intelligantur, Liuij opinionẽ huc in typum sub oculos coniecimus lectori. Molesta sanè genealogiarũ ratio, & quæ etiã exercitatos sæpe turbat.

DEMARATVS CORINTHIVS. *Ibi. F.*
Huic duo fuere filij,

Dionysius Egerium ait Aruntem quoque, ut parentem, dictum: sed à Romanis, ut cum patruo in urbem uenit, Egerium à paupertate cognominatum. Collatinum autem non Egerij filium, sed nepotem fuisse. Item L. Tarquinium ac Aruntem non filios, sed nepotes Prisci Tarquinij: multis id ac dignissimis astruens argumentis. Vnde Laurentius Valla ea collegisse uidetur in epistola ad Alphonsum utriusque Hesperiæ regem, quanquam non citato authore, quod facere non solet. Nisi quis Dionysium ab eo non lectum, atque eum suopte hoc ingenio expiscatum contendat, quod ipse fatetur in priore defensione aduersus Benedictum Morandum quendam. Nam ut de Valla aliud suspicer, eius candor obstat. liberè enim ac ingenuè ubique fateri solet, per quos profecerit, & unde habuerit quæ scripserit: secus certe atque Perottus in suo cornu, aut in suis operibus Politianus, gloriolæ ac popularis auræ captatores, ut mihi quidem uisum est, etsi bonæ literæ eis multum debent.

Negare Actius Nauius inclytus ea. *fo. 9. C.* Mirum est quàm uarient huius auguris nomen authores. Valerius enim Max. lib. 1. cap. 4. de auspicijs, Decium Accium Nauium appellat, si codices non fallunt. At Plin. lib. 34. cap. 5. Accium Nauium uocat, ut hoc loco Liui. Dionys. autem lib. 3. nomen eius ait Neuius, cognomen Actium fuisse. Et Næuius quidam cum diphthongo scribunt. Variatio itaque est in Nauius, Neuius, ac Næuius. Item in Accius & Actius. Deinde in nominum commutatione. Alibi enim Decius prænomen, alibi Neuius nomen, alibi Actius. at res non est tanti. Numero tantum alterum adiecit, vt mille & trec. *Ibi. C. in fi.* Locus est obscurus atque amphibolus. nescias enim alterũ tantum equitatũ dicere uelit, an simpliciter alterũ tantum, quantum equitũ prius erat. In codicibus quibusdã legitur mille DCCC. ut in singulas centurias DC. intelligamus, ait Beatus Rhenanus. Porrò de numero, quomodo subduplum intelligemus mille ac trecentorum equitum pro tribus centurijs? Num equites sexcentos ac quinquaginta, ut centurias ducenûm ac senûm denûm equitum accipiamus, & reliqui sint duo? Ego sane legendum suspicor hoc in loco Liuij, mille ac ducenti equites. Nam primùm fuerunt tres centuriæ centenûm equitum: eas duplicatas uel sub Romulo puto, quippe sub quo peditatus decuplo propè creuerit, & equitatus propemodũ triplo, ut author est Dionysius in Romulo. uel sub Tullo, qui decem turmas equitum ex Albanis legit, ut paulò antè dixit Liuius: atq; ita ducenûm equitum centurias intelligimus, quæ hoc loco rursus à Tarquinio duplicatæ, efficient equites mille ac ducentos, ut tres centurias quadringenûm equitũ accipiamus. Dionysij interpres hoc loco non centurias, sed tribus uertit. quid uero in Græcis inuenerit, scire non possum. Minus autẽ coniectare licebat, quòd in classium enumeratione hæc nomina, tribus, centuria, classis, mirum quàm confuderit idem interpres, ut in eum quoque authorem annotauimus. Quanquam quod ad hunc attinet locum, lectio uulgaris aliquo pacto defendi potest. Si enim turma tricenûm binûm equitum est, ut tradit Vegetius lib. 2. & Tullus rex adiecit decem turmas ad priores tres centurias, erunt in uniuersum duplicato numero equites mille ducenti quadraginta. quod cum Liuius rotundo numero dicere uellet, ait mille & trecentos. Et aream ad ædẽ in Capitolio Iouis, occupat fundamẽtis. *fo. 9. G.*

Vide ut hæc uerba conueniant cum ijs quæ postea de Superbo dicturus est, Itaque Pometianæ manubiæ, quæ perducendo ad culmen operi destinatæ erãt, uix in fundamẽta suppeditauere. Eundẽ regni hæredẽ facturus videbatur.

Ibi. I. Vel ex hoc loco liquet q̃ nihil pẽsi habuerit Liuius quid de prisci Tarquinij prole scriberet. Si enim Lucius ac Aruns Prisci filij erant, ut ipse postea fatetur Liuius, quomodo uerisimile uidebitur maluisse Priscũ hæredẽ instituere generũ,

quàm

quàm ex se prognatos filios? Bellum cum Veientibus (iam enim induciæ exierant.) fo. 10. C.

Hæ induciæ sub Romulo factæ erant, ruptæ sub Tullo, ut paulò antè diximus: & à Romuli morte nunc sunt centum ac quadraginta fermè anni. Quomodo igitur iam primum exierant? nisi instauratas alicubi quis dicat: quod ipse tamen Liuius dicere neglexit. Censum enim instituit, rem saluberrimam. ibi. C. Census dicebatur æstimatio rerum ac bonorum facta, secundũ quam tributa soluebantur. Neque unquam, quod equidem sciam, ueteres authores pro annuo prouentu usurparũt, ut nunc uulgus Iurisperitorum solet. Admonuit nos eius rei Dn. Vlrichus Zasius, uir immortalitate dignißimus, ac præter Iuris prudentiam, quæ hac nostra ætate absq; controuersia regnat, etiam claßicorum scriptorum eruditißimus. Quare hic census accipitur pro patrimonij bonis, siue pro sorte, ut populi adhuc pauperis. Quãdo autem & hic locus, & quæ postea de suffragijs ferendis à Liuio nimis concise referuntur, multos acriter torqueant, cum apud Dionysium luculenter discußi sint, operæpreciũ putaui ea omnia hic sub oculos in typum statuere, cum summis pecuniarijs utriusq; authoris, cumq; claßium cẽturijs, armis ac telis: ut siqua inde utilitas ad lectorem manare queat, ea parte non desimus studiosis: quod in Dionysium olim etiam fecimus.

Class.	Census		Peditum	Equitum centu-	Arma omnia ex ære,
sex	100000	Aeris	centuriæ	riæ	Galea, clypeus, ocreæ,
I	10003	Drach.	LXXX	XVIII.	lorica.
	1000	Coron.		Fabrorum cent.	Tela
	100	Minæ.		II.	Hastæ & gladius
				Has duas fabro-	
	75000	Aeris		rum cent. Dio-	Arma.
II	7500	Drach.	XX	nysius adijcit se-	Galea, scutum, ocreæ.
	750	Coron.		cundæ claßi, Li-	Tela
	75	Minæ.		uius primæ.	Hastæ & gladius.
	50000	Aeris			Arma
III	5000	Drach.	XX		Galea & scutum.
	500	Coron.			Tela
	50	Minæ.			Hasta & gladius.
	25000	Aeris	XX	Tubicinum &c.	Arma
IIII	2500	Drach.		II.	Scutum ait Dionys.
	250	Coron.		Duas facit Dio-	Tela
	25	Minæ.		nys. Liuius tres.	Hasta & uerutum:
				& hic quintæ ad-	quanquam in Diony
	11000	Aeris		ijcit claßi, ille	sio pilum legitur.
V	1100	Drach.	XXX	quartæ.	
	110	Coron.			Tela
	11	Minæ.			Funda ac lapides
					mißiles.
VI			Capitecensorum	I.	

Minis ac drachmis supputat Dionysius, ut author græcus: Liuius uerò aßibus, qui erant ex ære. Quadrat autem ratio utriusq; authoris cum Guilielmi Budæi uiri doctißimi supputationibus. Quapropter coronatorum Francicorum æstimationem ordini proposito iniecimus, oppidò aptam, ut huius quoq; ætatis pecuniariam æstimationem haberet lector. Minæ singulæ decem coronatis, coronati uerò singuli decem ualent drachmis. Drachmæ porrò cum denarijs Romanis idem habent pondus, quare denis ualẽt aßibus, ut denarij. Est itaq; hæc diuisio per totum denaria. Et priorum quidem quatuor claßium numerus in diminutionem habet centenarij quadranteis: at quintæ, prioris dimidium apud Dionysium, apud Liuium minus. ait enim, Vndecim millibus hæc classis cẽsebatur. nisi & hoc corruptũ quis putet, quod equidem suspicor, & legendũ duodecim millibus, pro undecim millibus. Duas fabrûm centurias Dionysius secũdæ adijcit claßi, ut dictum est, Liuius primæ. Cæterùm tubicinum, cornicinum, & accensorum centurias Liuius tres facit, Dionysius duas. Et hic quidem quartæ adijcit claßi, Liuius quintæ. Porrò in armis ac telis non multum discriminis habent. In quarta classe Liuius ait arma mutata, nec adijcit quo pacto: Dionysius eis scuta data scribit. In uniuersum igitur erant claßium cẽturiæ CXCIII. authore Dionysio. Et cum totum curarum bellorumq; onus à pauperibus in dites inclinatum esset, commodo illo leuauit mitigauitq; eorum indignationẽ Seruius, quòd dites fecit uerè Reipublicæ dominos, quippe penes quos erat maxima populi potestas, quæ est de suffragijs ferendis. ualebant enim suffragia non uiritim sed cẽturiatim lata. qua in re uincebant equites cum sola prima classe. Equites enim primi uocabantur, quibus erant XVIII. centuriæ: dein prima claßis, quæ octoginta habebat centurias: atq; hi simul, si consentiebant, reliquas classeis, omneis tribus uincebant suffragijs, quandoquidem ipsi erãt centuriæ XCVIII, reliquæ XCV duntaxat. Equites enim vocabantur primi: octoginta inde. fo. 10. E.

Hic locus in plerisq; Liuij codicibus corruptus inuenitur. Distinguendum enim ante octoginta. Aldinus etiam codex adiecit, primum, post uerbum centuriæ, quod non habent alij codices, nec mihi sanè placet. Porrò quæ sequuntur uerba, uidentur nescio quid desiderare, cum ait, Ibi si uariaret. Neq; enim sequitur, tum, uel quid simile, & esset effugium: sed quo lectoris animo, imò meo, satis facerem, haud erat: ideoq; ea studiosis discutienda relinquo. At quod de tribuum diuisione in qua-

tuor urbis loca, obscure quidem Liuius, sed clare Dionysius explicat, non magnã habet difficultatem. Quod uerò de XXXV. tribubus apud Liuium obscurum, apud Dionysium etiam nõ discussum, lectori conijciendum relinquo. Multa sanè eiusmodi etiam nostra ætate in urbibus fiunt. Verùm à nobis hæc indicata duntaxat, ut admoneremus studiosos quo iudicio authores sint legendi. Magna enim lectorum turba oppidoquam facilè quædam transilimus quasi bene intellecta: sed ubi penitius introspexerimus, dij boni quantum nonnunquam absumus à uerò scopo? Sed hercle id uerum est quod uulgò dici solet, Nescientibus uiam, omnia etiam inuia, uiam esse. Ea erat confessio, caput rerum Rom. ibi. H. Si confessum erat Sabinis etiam Romam caput rerum esse, quorsum attinebat hunc patremfamiliâs bouem Romam adducere? Item cum Latinorum præmiserat, cur Sabinus subiungit? nisi Sabinos à Latinis non distinxerit Liuius, ut uidetur aliquot locis. Item paulò post, Infima ualle præfluit Tyberis: ambiguum, ad prioráne ea uerba referenda, ut à sacerdote Rom. dicta hospiti Sabino: an ad posteriora, ut Liuij historiam recitantis. Porrò Dionysius Dianæ hoc templum in Auentino fuisse scribit: (quẽ lib. 3. decem & octo stadiorum facit in circuitu: at lib. 10. stadiorum 12. si codices non fallunt.) Hinc Valerius Max. lib. 7. cap. 3. Auentinensem uocat Dianam, ubi eandem recenset historiam, aut fabulam potius. Certè Dionysius bouis nõ meminit, non neglecturus si ueram credidisset. Aruns Tarquinius & Tullia maior. fo. 11. A. Ex Dionysio rectè hoc emendauit Antonius Sabellicus: maior enim legendum, à nobis repetitũ, quòd à quibusdam hoc neglectum uidissemus, & præcipuè à Valla. Neque enim ad ius regni quicquam præter uim. ibi. G. Atqui si hic Lucius filius erat Tarquinij Prisci, ut credidit Liuius, uidetur aliquid iuris habuisse. Quod si quis dicat, ius regni in populi erat potestate: quid ergo populus Tarquinio non eripuit? Deiectus ad caput aquæ Ferentinæ. fo. 12. B. Hoc loco caput aquæ Ferentinæ uocat: at lib. secundo caput Ferentinum, ubi Actius Tullius Volscorum imperator suos excipit. Rursus lib. 4. satis liquet Volscorum olim fuisse oppidum, ac Hernicis datum à Romanis, anno ab urbe cond. 542. Itaq; lib. 7. Ferentinum Hernicorum oppidum ait, quod captum à Romanis ante Manlij singulare cũ Gallo certamen scribit Liuius. Plin. lib. 3. cap. 5. Ferentinũ inter Hetruriæ oppida prope Fæsulas ponit: & paulò pòst Ferentinates ex Falerno agro numerat: ut non planum sit quid de hoc definiendum. Strabo lib. 5. Ferentinum uocasse uidetur in uia Latina. Meminit & Horatius Ferentini lib. 1. epist. ad Sæuam. at Ferenti lib. 3. carminum, ode 4. nihil ad hunc locum. Lib. item decimo in Samnio Ferentinum Liuius locat. Vt ex binis singulos faceret, binósque ex sing. ibi. C. Mirus sermo, & qui uix intelligatur, cum res tamen nullam habeat difficultatem. Vide num binis pro dimidiatis intelligat. Illud autem, Ita geminatis manipulis centuriones imposuit: dubiũ an solos Romanos intelligere debeamus. Deniq; quod proximo sequitur uersu, Ni degeneratum in alijs, huic quoq; decori offecisset: ambiguum ad quod uerbum referas degeneratum. Et paulò pòst, diuendita præda, rectius alij legunt, quàm, diuidendo prædam. Et quadraginta auri argentiq; talenta ita intelligo, tantum uidelicet auri argentiq; fuisse, ut in pecunia fierent XL. talenta. Sextus filius eius, qui minimus ex tribus. ibi. D. Quidã codices habent, qui minor ex tribus, quod propter latinitatẽ alij emendarunt in minimus: quanquã idem error esse poterat in maior ac maximus. Dionys. sanè non uno in loco duntaxat Sextum ex tribus Tarquinij filijs maximum natu perhibet, idq; multis ac digniss. argumentis. Sed hoc lectori iudicãdum relinquimus: quale etiam illud de Collatino Egerij, ut ait Liu. filio, cum temporum ratio non admittat eum Egerij filium fuisse, sed nepotem. Inducit enim ipse Liuius hũc iuuenẽ ut reliquos: Quin si uigor (inquit) iuuentæ inest, conscendimus equos? Hæc eò pertinent, ut studiosus lector uideat quàm circunspectè scilicet Latini scripserint historias, in Græcos ubiq; debacchati scriptores: ut nõ cauiller interim de Sibyllinis libris, quorũ toties postea mentio fiet, historiã sub hoc rege, à Liuio prætermissam. Itaque Pometinæ manubiæ. fo. 12. I. Quidam Pometinæ mutarunt in Pontinæ, cum author loquatur de Suessa Pometia, ut suprà patuit. Nisi quis Pontinam eandem cum Pometina esse contendat. Qui XL. millia pondo argenti reposita. ibi. I. Quidam libri LX. millia pondo habebant, sed non placet. Cõparatio enim hic per XL. procedit. Cæterùm statim post uerbum, scribit, non puto ponendum relatiuum, quam, sed continuè inferendum appositiue, Summam pecuniæ neq; ex unius tum urbis præda &c. Porrò XL. talenta summã coronatorũ faciunt 24000. At XL. millia pondo argenti 400000 coronatorum. Ideoq; Fabio plus tribuit Liuius, qui summam lõgè minorem posuerit. Dionysius autẽ ait in eius oppidi præda tantum auri argentiq; capti affuisse, ut singulos milites quinas argẽti minas accipere contigerit: quæ uerò deis decumata fuerit pecunia, haud minus fuisse quadringentis talentis. Quinas argenti minas quinquagenis æstimamus coronatis, Budæana supputatione: CCCC. uerò talenta, ducentis quadraginta millibus coronatorum: quæ summa multo minor est Pisonis summa, decuplo tamen maior Fabij. L. Iunius Brutus Tarquinia sorore regis. fo. 13. A. Dionysius hanc amitam regis facit, Prisci Tarquinij filiam, id quod uerisimilius est. Et Tarquinium Superbum non multo maiorem natu fuisse Bruto: imò Bruti filios cum Tarquinij filijs propè eadem fuisse ætate, ex cõiuratione postea patet. Nec obstat quod missus sit Brutus cum duobus Tarquinij Superbi filijs Delphos: nam etiam senior pro fatuo duci poterat. Quanquam ea de re cum nemine contendere uelimus: ambigua enim plerunq; genealogiarum ratio. Regnatum Romæ ab condita Vrbe. ibi. k. Et in summa & in partibus huius numeri optimè cõuenit inter Dionysium ac Liuium: secus apud Eusebium, cuius supputatio quatuor deficit annis: quãquam ipse fatetur tribus uariatum annis apud authores. Præterea decem annos Seruio Tullio ademptos, tribuit Tarquinio Superbo. Nos Liuium ac Dionysium potiores habemus hac in re authores, ut ex proposito Romanam scribentes historiam.

ANNOTATIONVM GLAREANI IN T. LIVII PRIMAE DECADOS LIB. I. FINIS.

IN T. LIVII PRIMAE DECADOS LIBRVM *secundum Henrichi Glareani Annotationes.* 14.A.

Oc secundo libro, præter historiæ uariationem, qua pleraq; Liuio aliter quàm Dionysio ordinata sunt, etiam hoc erroris lectorem implicat, quod usq; ad primum decemuirorum annum in Liuio tres deficiant anni, qui in Dionysio bene habent: quod ut lectori manifestum faciam, subiungenda hæc existimaui. Dionysius atq; Liuius in Consulū nominibus, quod ad primos duos attinet annos liberatæ Vrbis, conueniūt, in tertio ac deinceps differunt. Nam Dionysius tertij anni COSS. *asserit P. Valerium Publicolam tertiūm, ac M. Horatium iterum. Liuius pro Horatio P. Lucretiū ponit, quod nomē mihi suspectum. Quarti anni* COSS. *T. Herminiū, ac Sp. Largium Dionysius ponit, uiros in necessitate Vrbis, cum ab Hetruscis oppugnaretur, extrema ausos. hos Liuij codex omittit, temporum, ut puto, iniuria, ac eius anni* COSS. *ponit M. Valerium Publicolæ fratrem, ac P. Posthumium, qui fuere quinti anni* COSS. *Itaq; in sequentibus annis præuertit Liuius anno uno Consulum nomina. At uicesimo ab Vrbe liberata anno in codice Liuij rursus omissi sunt Consules duorum annorum, qui sunt apud Dionysium. Et prioris quidem anni Q. Sulpitius Camerinus, Ser. Largius Flauius: sequentis uerò, C. Iulius, P. Pinarius. Sanè horum duorum annorum binos omissos* COSS. *satis luculēter conuincit summa annorū à Liuio lib. 3. posita de Reipub. mutatione sub decemuiris. Quòd uerò quartus annus ab Vrbe liberata in Liuio desideretur, ex Plinio facilè ostendi potest, qui lib. 35. cap. 3. ait App. Claudiū cum P. Seruilio* COS. *fuisse anno ab Vrbe condita* CCLIX. *qui apud Liuium (siquidem quarti apud Dionysium anni Consulum nomina omiserimus) esset* CCLVIII. *ut supputanti perspicuum fuerit. Ad idem ostendendum iuuat quod Cicero de claris orat. ait, decimo ab Vrbe liberata anno* COSS. *fuisse M. Tullium cum Ser. Sulpitio, qui omissis Dionysij* COSS. *fieret nonus apud Liuium. Hæc fortassis nimium curiosa aliquibus uideri poterunt: at cum uideam apud magnos authores eius rei curam non omissam, & lectores in his sæpenumero cum non parum remorari, tum etiam torqueri, annotare ea placuit. Optimus quisque lector pro suo in nostros labores candore boni consulat.*

Inuitum se dicere hominis caussa. *ibi.D.* Περ... *hoc est. Sed Dionysius longè uerisimilius hæc narrat. Quis enim credat quenquam eijci è ciuitate propter nomen? Quantumuis rhetoricetur Liuius, mihi quidem his rationibus non persuadebit.* Et tanquam ad id. *fo.14.G. Illud, ad, omittendum censeo: quanquam alij aliter construunt.* Præmium indici pecunia ex ærario. *ibi.k. Libro secundo de bello Macedonico, & eiusdem Decados lib. nono, liberi indicis præmium erat C. millia grauis æris, serui autem* XXV. *millia æris & libertas. Hic nihil definiunt de pecunia scriptores. Sallustius in immensum auget de bello Catilinario. Seruo (inquit) libertatem & sestertia centum: libero impunitatem eius rei, & sestertiorum ducenta millia. quæ summa liberi quintuplo est maior, serui decuplo, si codices non errant. Fortassis autem seculum ditius, & pericula grauiora uisa magistratibus, hoc effecerunt. Certū igitur est, tempore uariatum esse hoc precium, quod pluribus locis in Liuio ostendi potest.* Præerat Aruns Tarquinius filius regis. *fo.15.B. Aldinus codex emendauit præierat, sed præerat malim. Nam proximè antecedit, equitem hostium agminis ita primum fuisse ante peditatum, ut Brutum cum equitatu Romano ante Valerium, qui peditatum ducebat.*

Salis quoque vendendi arbitrium. *ibi.H. Dicere uult, salis quoque uendendi arbitrium concessum esse priuatis, adempto omni sumptu. Sed lector genus hoc dicendi consideret.* Sp. Lartium ac T. Herminium. *ibi.k. Legendum puto Sp. Largium, ut paulò pòst in exemplaribus plerisq; legitur, & postea T. Largij multa mentio.*

Versisque in Lucretium Hetr. *fo.16.C. In Valerium legendum est. Nam Lucretius à Næuia porta, ut Sp. Largius à Collina, dextra læuáq; aduenere, ut attentè legenti clarè patescet.* Bonis vendendis, bona Porsenæ. *ibi.H. Distinguēdum post bonis uendendis (si modò hoc adiectitium non est. nam in plerisque libris non legitur) ut quod sequatur, sit uelut declaratio eius quod præcedit, cuius tamē expositio rursus subnectitur, Bona Porsenæ regis uendendi: id est, bona hostiliter uendendi. quæ si belli tempore orta est, quadrare uidetur: sin in pace, certè mitius principiū habuit quàm titulus ille præ se ferat. Porrò non ita multo pòst ita lego: Ea deinde, ne populo immisso diriperentur hostiliter, uenisse, bonaq; Porsenæ appellata. Vt sit distinctio post uenisse, & uerbo bona, coniunctio, q; adhærēs, non relatiuum, quæ. atque ita quidam habent codices, itaq; legit D. Erasmus in adagio, Bona Porsenæ.* A lacu Regillo. *fo.17.B.*

Quidam ab urbe Regillo legunt, quidam à Regillo, omisso lacu. Cæterùm lacus Regilli meminit Plin. lib. 33. cap. 2. Dionysius lib. 5. Regillum urbem facit, quam rursus lib. 11. non ita longè ab initio, Roma distare ait centum ac quadraginta stadijs, esseq; ad Tyberim fluuium. Idem lib. 6. fatetur lacum esse, ut Liuius paulò pòst ubi de pugna ad eum facta. Potest autem fieri ut & urbs & lacus id nominis habuerint. De Claudiorū familia, cuius hic Appius author, lib. 4. copiosius dicemus. Agrippa Menenio, P. Posthumio COSS. *fo.17.B. Legendū P. Posthumio* II. COSS. *quippe qui biennio antè fuerat* COS. *cum M. Valerio.* Pometia & Cora ad Auruncos deficiunt. *ibi.C.*

Auruncos per diphthongum, au, legendum puto. Sunt autem ueteris Latij, quod à Tyberi Circeios usq; erat, incolæ, teste Plin. lib. 3. cap. 5. Mirum autem de hoc bello nihil meminisse Dionysium. Præterea id magis mirum, cum ait: Aurunci passim principes securi percussi, sub corona uenierunt coloni alij, oppidum dirutum, ager uenijt. At nono pòst anno legati eorum Romanos Volsco agro decedere iubent. De Pometia idem dubium: nisi quis Suessam Pometiam Volscorum dicat fuisse urbem, quam Tarquinius Superbus diruit. Pometiam autem Latinorū, cuius Plin. meminit lib. 3. cap. 5. ubi de oppidis quondam in Latio. At Dionys. lib. 6 Suessam Pometiam nominat, ubi Liuius Coræ atque Pometiæ meminit anno 259. ab Vrbe cond. Cæterùm hoc in loco idem Dionysius de Sabinis bella refert, magis meo iudicio uerisimilia, & hoc & sequente anno.

COSS. Ser. Sulpitius, M. Manlius Tullius. *ibi.F. Quidam codices pro Seruio Seruilius habebāt, sed errant. Seruius enim prænomen est, Seruilius nomen. Rursus alij Tullius mutarūt in Tullus. At illos refellit Cicero de claris oratoribus, ubi mortuorum laudationes carpit. Vt si ego (inquit) me à M. Tullio esse dicerem, qui patritius cū Ser. Sulpitio* COS. *anno decimo post exactos reges fuit.* Tarquinius Superbus quanquam iam ætate ac vi. *ibi.G.*

Rursus προσπιπλῆται Liuius, sed frustra. Nam Dionys. lib. 6. negat parentem Tarquinium huic adfuisse pugnæ, quippe iam nonagenarium. Filium autem Titum cum dictatore congressum, Sextum etiam hac pugna occisum, quem Gabijs perijsse Liuius ad finem libri primi scriptum reliquit. Hoc in loco Liuius Tarquinij filij nomen omisit, ut uariatū in historia hoc non dubitem. COSS. Q. Clœlius, & T. Lartius. ibi. k. T. Largius iterum legendum puto, ut suprà de Sp. Largio admonuimus. Et de his COSS. multa mentio apud Dionysiū lib. 5. sub finem. Romæ tribus vna & xxx. fo. 18. A. Impudens hæc menda est. Tempore Coriolani XXI. erant tribus, quarum XII. eum damnarunt, IX. absoluerunt. Tempore Liuij erant XXXV. Et ipse postea plus nouem additas scribet ad has quas hoc loco numerat. Legēdum igitur, una ac XX. M. Lectorio primipili centurioni. fo. 19. B. Primus centurio erat (inquit hic noster autor lib. 7. sub finem) quem nunc primipilum appellant. Dionys. autem lib. 9. ait centum ac sexaginta milites subesse primipili imperio, si codices nō fallunt, quod suspicor. Vegetius lib. 2. cap. 8. Vetus autem (inquit) cōsuetudo tenuit, ut ex primo principe legionis promoueretur centurio primipili, qui non solum aquilæ præerat, uerumetiam quatuor centurias, hoc est, quadringentos milites in prima acie gubernabat. At rursus Liuius lib. 4. de bello Macedonico ait, in pugna qua T. Sempronius COS. aduersus Boios conflixit, Q. Victorium primipili centurionem, & C. Atinium tribunum mil. adempta signiferis signa in hostes iniecisse. Et Sallustius in Iugurthino bello ubi de A. Albino capiendo, ait: Et centurio primipili tertiæ legionis. Ex his uidetur primipilus nomen & centurionis esse, & ordinis in legione. Quare hoc in Liuij loco quidā primipilo, quidam primipili legunt, quod lectori iudicandum relinquo. M. Valerium dictatorem Volesi fil. creant. ibi. H. M. Valerius Publicolæ frater, Volesi filius fuit, qui in pugna ad Regillum lacum occisus est: quomodo igitur hic dictator factus? Ni Publicolam duos fratres eodem prænomine habuisse dicamus, quod equidem uix credo. Quidam pro filium legendum putarunt, nepotem. Et, prouocationem patrui lege, pro fratris lege: moti ex hoc, quod suprà Liuius dixerit, quosdam scriptores prodidisse Valerium Volesi nepotem primum dictatorem Romæ fuisse: quod cum Liuio certis de caussis non uideatur, postea alicubi dictatorem factum, uerisimile esse. At horum opinionem refellit Dionysius, qui hunc Valerium plus septuaginta annos natum scribit: quod de Publicolæ ex fratre nepote uix credibile fit, cum hic decimussextus duntaxat ab liberata Vrbe sit annus. Quare alij putant L. Valerium legēdum, de quo postea in Sp. Caßij damnatione fit mentio, quem Publicolæ fratrem Dionysius perhibet lib. 8. Quidam M. Volesi filium legunt, ut hanc tollant dubitationem. Quid ex his uerius sit, lectoris iudicio relinquimus, ut pleraque alia. Porrò cum hocce Valerio, quocunq; tandem prænomine, Magistrum equitum Q. Seruilium consulis Seruilij fratrem Dionysius lib. 6. prodit, quem Liuij codex hic omittit: sed id alibi etiam facit, cum certum sit nullum unquam dictatorem Romæ creatum absque Magistro equitū, ut tradit Dionysius lib. 5. ad finem. Agi deinde de concordia cœptum. fo. 20. D. Cum hæc seditio propter nexos cœperit, ut ipse paulò antè dixit ubi de Valerio loquitur, retulitq; (inquit) quid de nexis fieri placeret: mirum est Liuium ne unum quidem uerbum amplius de nexis dicere, quomodo tandem cum ijs actum: ideóque ex Dionysio S.C. factum recitare placuit, sed ex codice utcunq; latino, nam codicis Græci copiam habere nequiuimus. Is itaque lib. sexto in oratione Menenij Agrippæ hoc senatusconsultum de nexis refert: Debentes pecuniam, nequeuntesq; dissoluere, liberari eos solutione æquum censemus: ac si corpora iam aliquorum, præfinito tempore legitimo, detinentur, ipsa quoq; iudicamus libera. Et quicunq; capti iudicijs, rem suam condemnationibus tradiderint, hos quoq; liberos esse uolumus, damnationesq; eorum tollimus, irritasq; facimus. Ac sic igitur præteriti temporis contractus, qui nobis afferre uisi sunt seditionem, corrigimus: futuri uerò deinceps, quemadmodum ô plebei, uobis Senatuiq; communiter consultantibus uidebitur, lege quoq; sanciente, ita illi se habeant. Hæc ille. Est & lex tribunitia, quam Liuius hoc loco sacram uocare uidetur, ab eodem descripta Dionys. quam apud eum lector quærat, nos ad alia festinamus. Per secessionē plebis Sp. Cassius, & Posthum. fo. 20. E. Addendum utriq; iterū. Caßius enim COS. fuit anno octauo ab liberata urbe, Posthumius nono. Inuenio etiā in alijs libris C. Posthumium nominatū, quod mihi placet. Nam Posthumius nomen est, non prænomen: quanquā quidā codices habent Posthumus trisyllabon, ut sit prænomen, quod nescio. Eodem anno Agrippa Menenius moritur. ibi. F. Hæc duo nomina identidem Liuius inuertit. Nam paulò antè ita dixerat: Placuit igitur oratorē ad plebem mitti Menenium Agrippam. hic ait, Agrippa Menenius. Dionysius semel, quantū memini, Agrippa Menenius dicit, ubi COS. creatur: deinde perpetuò Menenius Agrippa. Sed hæc non sunt tanti. Læuoque per Volscos mari vsque ad Cumas. ibi. G.

Satis clarè hoc loco Volscorum situs describitur. Nam Antium etiam Volscorum ciuitas fuit, ut ex fine huius libri patet. Plin. autem lib. 3. cap. 5. Volscos ultra Circeios emouet. Porrò quod hic Liuius uocat Pōtinum, Dionysius lib. 7. ab initio uocat Pometinum campum, si codex non fallit. Pōtinam paludem Plinius eodē capite à Circeijs esse ait. & lib. 26. cap. 4. plurali numero Pontinas paludes nominat agri suburbanæ Italiæ. Pontini rursus mentio lib. 6. apud hunc authorem nostrum, anno ab Vrbe cond. 367. Et Norbæ in montes no. colo. quæ arx in Pon. ibi. H. Norbæ Plinius meminit ubi de oppidis claris olim in Latio, Norbanos etiam prope Lauicanos in Latio, ut non existimem longè à Roma uel Norbam uel Pontinum fuisse: siquidem Norba arx in Pontino esse debuit, ut hic describit Liuius. M. Minutio, deinde & A. Sempronio COSS. ibi. H. Addendum utriq; iterum: quippe qui simul COSS. fuere anno 257. ab urbe condita. Tarquinium regem qui non tulerim. ibi. H. Atqui paulo superius de Coriolano ita inquit Liuius: Cn. Martius adolescens & consilio & manu promptus. Tempore igitur expulsorum regum adhuc impubis erat: quare hæc uerba Liuij personæ melius congruebant quàm Coriolani. Ipse cum die dicta non adesset, perseuer. ibi. k. Non persequar nunc historiæ uariationem, quæ apud Dionysium longè luculentius, meo quidem iudicio, quàm apud Liuium narratur. Id quod fuit necessarium ad huius historiæ lucem, omisisse uidetur Liuius, uidelicet quomodo iudicium hoc perlatum nouo ritu, nec antea consueto. Tum primùm (inquit Dionysius) concio curiata ad ferenda suffragia à tribunis plebis uocata est, cum antea semper centuriata uocaretur. Curiatā uocat, quando uiritim feruntur suffragia. Centuriatam, quando per centurias. Centuriæ autem erant CXCIII. per sex diuisæ classes, ut copiosè antea dictum est: & prima claßis cum equitibus centurias habebat XCVIII. Restabant igitur reliquarum claßium XCV. centu-

ria. hic

riæ. hic nihil earum rerum obseruatum. Ludi fortè ex instauratione magni. fo.21.A. Ludi acti erant, sed non ritè, ideóque instaurantur. Porrò hoc loco, & nouum annum, & alios COSS. ponit Dionysius, Liuius omisit, aut eius codex iniuria temporum. Tale autem somnium Xerxis narrat Herodotus lib. 7. ab initio: homo græcus fabulam, Latinus historicus historiam scilicet. Ludi quamamplissimi vt fierent, Senatus. ibi.B. Et hoc loco Dionysius initio libri 8. & nouum annū & nouos refert COSS. In Liuij codice ea omnia omissa, ut iam diximus de priore quoq; anno. Prægressus Tullius ad caput Ferentinum. ibi.D. Libro priore de morte Turni Herdonij, aquam Ferentinam appellat, hic uerò caput Ferentinum. Libro autem septimo, Hernicorum oppidum Ferentinum asserit, & eodem libro anno ab Vrbe cond. 406. ad Lucum Ferentinæ ait Latinorum concilia habita. Sed de hoc etiam antea. Inde in Latinam viam transuersis tramitibus trans. fo.21.F. Nota hic Liuij compositionem, transuersis tramitibus transgressus. Hoc loco Dionys. nouos COSS. ponit post Circeios captos, quos paulò pòst etiam Liuius fuisse tum COSS. fatetur: ut hic sit quartus Martij exilij annus, quemadmodum ait Veturia in oratione ad filium apud eundem Dionysium. Porrò in ciuitatum nominibus non conuenit illis, ut in plerisque alijs. Bolanorum oppugnationem bis describit Dionysius, sed codicum, ut puto, errore: Liuius ne meminit quidem. Plinius de ueteribus Latij populis Abolanorum & Bolanorum meminit, unde forsan hic error in Dionysij codice. Tolerinorum nulla apud Liuium mentio. Plinius Tolerienses uocat. Verùm hæc omnia prosequi, eius est qui cōmentarium, non qui annotationes scribit. Et ad fossas Cluilias quinque ab Vrb. m. p. ibi.F. Non est dubium quin de ijs loquatur fossis, de quibus libro primo in Tullo Hostilio. eas enim fecerant Albani duce Cluilio, ut uocat Liuius, à quo & nomen habent. Apud Dionysiū hoc nomen corruptè legitur Cæcius uel Cælius. Distantia etiam earum fossarum utroq; in loco apud utrunq; authorem eadem narratur: in Liuio quidem quinq; millia passuum, in Dionysio 40. stadia, quæ totidē efficiunt millia passuum, si octona stadia mille demus passib. ut Plinius lib. 2. cap. 23. facit. Sine vt priusquam complexum accipio. ibi.H. Eadem uerba sunt apud Valerium Max. lib. 5. cap. 4. hinc ut puto sublecta, à nobis autem indicata, ut ex alteris altera emendarentur. Sp. Cassius deinde ac Proculus Virg. ibi.k. Legendum Sp. Cassius III. Primùm enim fit COS. anno ab Vrbe cond. 252. iterum anno 261. Damnatur Ser. Cornelio, Q. Fabio COSS. fo.22.B. Quidam codices Seruilium, quidam Sergium habent, sed utrique errant. Nam Seruius prænomen est, Sergius autem ac Seruilius nomina. Quidam unam literam S ponūt, suspendentes naso ignaros consuetudinis Romanæ. Mirū uerò in Liuio cur non in fine prioris anni meminerit S. C. de lege agraria facti, de quo toties Dionysius, & nos paulò pòst ex eodem referemus authore. Vt cum L. Aemylio Cæso Fabius COS. crc. ibi.C. Hunc annum Dionysius lib. 8. ait ducentesimum septuagesimum annum ab Vrbe condita: ergo ab liberata Vrbe hactenus tres omissi sunt anni in Liuij codice, ut sæpius nunc ostendimus. Abutebātúrque iis inter semetipsos certādo. ibi.D. Pusillum fortassis hoc, sed tamen ab expositoribus Ciceronis magnis quidē uiris non omissum. Notare placuit, malle quosdā inter semet ipsi legere, quàm inter semetipsos: ut illud paulò pòst, Aeternas opes esse Romanis, nisi inter semet ipsi seditionibus sæuiant. Quidam tamen mutarunt, inter semetipsos legentes. Quidam utroq; modo authores etiam magnos locutos contendunt, quibuscum haudquaquam pugnabimus. Q. Fabius inde, & C. Tullius. ibi.D. Legendum, Q. Fabius iterum, quippe qui quarto antè anno COS. fuit, item sequente statim anno. Cæso Fabius & Sp. Furius. Legendum, Cæso Fabius iterum. Rursus paulò pòst quidam libri habebant, Sp. Publius Licinius tribunus plebis. Sed Publius tollendum, ut ex Dionys. patet, & res ipsa clamat. Ducendus Fabio in Veientes, in Equos Furio datur. ibi.E. Hic locus ab Antonio Sabellico iure reprehensus est. Quidam emendandum putauerunt, si ita legeretur: Fabio in Equos, in Veientes Furio datur. Et in Veientibus quidem nihil dignum memoria gestum est. Ita enim duo loci sequentes quos notat Sabellicus, cum hoc consonarent. Et ipse aliquando in ea fui opinione. At Dionysij uerba lib. 9. de ijsdem COSS. satis declarant, sequentes duos locos in Liuij codice male habere, non priorē. Cæsonis enim frater M. Fabius sequētis anni COS. exprobrat militib. Romanis, iam aduersus Veios pugnam poscentibus, fratrem suum aduersum eosdem hostis desertum, & gloria priuatum militum inuidia. Verùm in Liuio hoc mirum uideri non debet, si sæpe in tanta rerum gestarum mole, iam senex historiam texens, memoria lapsus fuerit. quod ad authoris contumeliam dictum minimè uideri uelim, sed potius ut studiosos ab anxio nimium labore dehortarer. In præsentia Reipublicæ, exemplo in perpetuo. ibi.G.

Quidam emendauerunt, In præsentia re ipsa, exemplo in perpetuum. qui sensus haud paulo clarior est, quàm si Reipublicæ legerimus, & scriptura fefellit. Illud autē, in præsentia, apud ueteres in multo usu: in præsentiarum autem, quo nostra utitur ætas, non item: sed apud Vallam Perottúmue natum uidetur. Traditam vltro victoriā victis Equis. ibi.I. Hic est locus de quo paulò antè admonuimus. Nam Veientibus legendum, & ex prioribus Liuij uerbis, & ex Dionysio. Victor, inquit, M. Fabi reuertar ex acie, si fallat. fo.23.B. Locus uidebatur non bene habere, sed est conuersus sermo à secunda persona in tertiam. Notandum autem est genus locutionis. Illud uerò, Gradiuum patrem, Seruius in tertium Aeneid. interpretatur θοῦρον ἄρηα, id est, exilientem in prælia. Non magis secum pugnaturos quam pugn. cum Equis. ibi. B. Et hic est alter locus in quo lapsum memoria Liuium existimamus, nisi temporum iniuria codicum fides fallat: quod quidem lectori iudicandum relinquimus. Quanquam si quis pro Equis legat Veientibus, cum Veientes hic loquantur, non uideo ut quadret, sed omnino uel Liuius uidetur memoria lapsus, uel ex tribus iam dictis locis primus male habet, etiamsi Dionysius contrarium dicat. At ego iniuratus aut victor. ibi.C.

Dionysius ait etiam COSS. iuraße. Cæterum proximo uersu legendum, Cæso Fabius, non C. Fabius, ut perperam quidam habent codices. Fuere autem tres Fabij, M. Q. ac Cæso fratres: quorum hic septem consulatus ordine fuerunt.

Cæso Fabius cum T. Virginio COS. factus. ibi.F. Legendum, Cæso Fabius III. ex annis ab Vrbe cond. 270. & 273. quibus fuit COS. L. Aemylius inde, & C. Seruilius. ibi.k. Et hic legendum, L. Aemylius iterum, quippe qui fuit anno ab Vrbe cond. 270. Et planè suspicor ab sciolo aliquo pro iterum positum inde, ut qui notas illas non intellexerit. Multiplicatis in arcto ordinibus. fo.24.C. Hoc ut splēdide dictum

uideri potest, ita ingenuè fateor me non intelligere. CCCVI. periisse satis conuenit, vnum &c. ibi.C. Hanc opinionem rectè reprehendit Dionys. Neq; enim uerisimile est tot eximios uiros domi nullos filios reliquisse. Nam de parentibus etiam Liuius non dubitat, quippe qui paulò antè ita dicat: Precantur ut illud agmen faustum atque felix mittant, sospites breui in patriam ad parentes restituant. Frustra igitur hoc dictum, Vnum propè puberem ætate relictum, & initio libri sequentis uarius repetitum. Dum celeriora essent, agebat consilia. fo.24.D.in fi. Quidam agebant, emendarunt, male mutato numero. Ego urgebat legere malim, ut sit sensus, Inopia urgebat in præcipitia consilia. Abeuntes magistratu COSS. Genutius. ibi.H. Mirum uerò quo iure Genutius hosce apprehederit COSS. neque enim quicquam caussæ narrat Liuius, & Seruilius (quanquam illi, quod peccauerat, obijci potuit) strenuè se defenderat. Verùm apud Dionysium clarior longè narratur caussa. COSS. enim Sp. Caßio, ac Proculo Virginio S.C. factum erat, quod quia ad horũ annorum historiam planius intelligendam multum lucis adferre uisum est, placuit nobis hic referre ex libro utcunq; Latino: neq; enim codicis Græci copiam habere, ut antè diximus, potuimus, ex quo uel male uersa emendaremus, uel per librarios corrupta restitueremus. Est autem huiusmodi decretum: Decemuiros consulares creari euo maximos, qui terminos regioni publicæ ponẽtes, declarent quantæ eius locari, quantumq; diuidi populo oporteat: æquo autem iure ciuibus & socijs, si quam postea acquirant communiter militantes, contingentem quibusq; partem secundum conuenta tradi: electionemq; horum uirorum, distributionemq; sortium, & cætera quæcunq; fieri oporteat, futuros Cons. perficere. Hæc ille. At id statim post Caßij mortem à COSS. Q. Fabio ac Seruilio impeditum ad hos usque annos iacuit. Id tribunum Genutium ac plebem male habuit, quòd COSS. in exequendo S.C. cessabant, ideoq; in ius trahebantur. Porrò quod statim subnectitur, L. Aemylius & Opiter Virginius consulatum ineunt: legendum, L. Aemylius tertium: bis enim antea COS. fuit, anno 270. iterum anno 276. Vt plebeii magistratus tributis comitiis. fo.25.C.

Quidam codices falsò legunt tribunitijs, pro tributis. Dionys. hoc in loco centuriata comitia distinguit à tributis: quòd centuriata fierent præcedentibus S.C.C. multitudineq; per curias ferente suffragia, ac post utraq; hæc, signis à numine & augurijs nihil aduersantibus. Tributa uerò, quòd neq; S.C. prius facto, neq; sacris neq; aruspicibus sancientibus fierẽt, unaq; die haberent finem. At Coriolani iudiciũ describens, curiata à centuriatis distinxit, quòd in curiatis uiritim suffragia ferrentur, in centuriatis per centurias. Quæ loca si quis conferat, in altero centuriata à curiatis neutiquam distincta reperiat, in altero tributa cum curiatis propémodum eadem facta. At Gell. lib. 15. cap. 27. Curiata comitia, inquit, sunt cum ex generibus omnium suffragium fertur. Cẽturiata, cum ex censu & ætate. Tributa, cum ex regionibus & locis. Hæc ille. Ex quibus uerbis curiata à centuriatis satis distincta sunt, at à tributis non admodum clarè. Ego conijcio curiata comitia esse cum uiritim per omnes tribus suffragia feruntur, ut de Coriolani iudicio scribit Dionys. Centuriata, cum ex censu & ætate: atque ab his non abesse uel patres uel patritios. Tributis autem solam adesse plebem, ut hic ex Liuio satis patet. Sed hæc, ut in alijs iam sæpe fecimus, lectoris iudicio relinquimus. Nam Liuij diligentiam in re admodum necessaria hic planè desideramus. Volscum Equicúmque inter seditionem Rom. est bellum co. ibi.G. Hæc lectio in plerisque est libris. Quidam ita mutarunt: Volsci tum Equiq; inter seditionem Romanam & bellum coortum, uastauerant agros. Nec vlla vi domari poterat. ibi.G. paulò pòst. Vide quàm subitò mutatum dicendi genus. Ira stimulabat Appium, nec ulla ui domari poterat exercitus. Itaque quidam legere malunt, Nec tamen ulla ui domari poterat. Per stragem corporum armorúmque euasere. ibi.I. Illud quoque considerandum lectori. Nam si Volsci ultimos Romanorum adorti sunt, ac ex eis aliquot occiderunt, quomodo prima acies Romanorum per ea corpora fugam fecit? Meo quidem iudicio locus inexplicabilis est. L. Valerio, T. Aemylio COSS. fo.26.A. L. Valerio iterum legendum: nam anno 271. COS. fuit, qui Sp. Caßium quæstor accusauerat. Titi autem Aemylij parens fuit L. Aemylius ter COS. annis 270. 276. & 281. Tanquam tertio COS. sustinenti. ibi. A. Appius diuisioni agrorum contradicebat, COSS. uerò non resistebant tribunis, ut luculenter ex Dionys. colligitur: & ipse Liuius ab initio sequentis libri de Aemylio idem fatetur. Porrò de Appij iudicio caussam accusationis omittit, rem apud Dionysium eleganter ac copiosè explicatam, ut haud immeritò negligentiæ queat accusari Liuius hoc in loco ab optimo quoque uiro, nedum ab C. Caligula, monstroso quidem illo Imperatore, non tamen prorsus nullius iudicij. Patres quoque non te. pro vllo æque an. sunt, propugnat. ibi.A. Vide mutatam subitò orationem, ac uelut oblitum dicti superioris ad aliud transisse. neque enim dicimus, annixi sunt propugnatorem obijci iratæ plebi. Nisi dicas desiderari uerbum aliquod, ut, ægreferebant, uel, indignati sunt, aut quid simile. T. Quintius, & Q. Seruilius. ibi.D. Legendum, T. Quintius iterum, ut sequentes eius uiri consulatus ostendunt, præsertim quartus, anno ab Vrbe condita 309. ubi Liuius numerum non omisit. Cæterùm hic Seruilius tertio post hunc anno rursus fit COS. ac à Dionysio Priscus dicitur.

FINIS.

IN T. LIVII PRIMAE DECADOS LIBRVM tertium Henrichi Glareani Annotationes.

QVi vnus extinctæ ad Cremeram genti superf. fo.26.H. De Fabijs iam antea admonuimus ex Dionysio, nõ uerisimile esse unum illum duntaxat superfuisse. Verùm id haud minus mirum, quomodo tam citò COS. fieri potuerit, cum uixdum puber eo tempore esset, à quo decimus hic est annus. Cognomen eius Vibulanus fuit, hoc loco apud Liuium omissum: postea uero tertio consulatu ab Liuio ponitur. Legendum etiam hoc loco, T. Aemylius iterum: de quo nõ solùm nihil eiusmodi priore consulatu dixit Liuius, sed etiam contrarium: ut priore libro ostendimus. Q. Fabio & T. Quintio COSS. ibi.h. Q. Fabio Vibulano iterum, & T. Quintio Capitolino III. legendum: quod etiã Dionysius

nysius diligenter tradidit. COSS.inde Posthumius Albus. *fo.27.D. A.Posthumius legendum, ut patet ex Dionysio, atq; adeò paulò pòst ex ipso Liuio, ubi refert quot COS. hostiū ceciderit. Præterea Posthumius nomen mihi uidetur, non prænomen, ut in eo qui COS. fuit anno ab urbe cond. 253. & 261. omissum C. uidetur, ut habent quidā libri. quod item suspicor in COS. Posthumio anni 313. Quidam Posthumum trisyllabū aliud putant, aliud Posthumiū tetrasyllabum.*

Romanos cecidisse in Hernico agro M. *ibi.H. Pro mille quidam reposuerūt V. millia. Qui numerus ut nimis magnus uidetur, ita hic nimis paruus. Dionysius enim cum P. Furio legato mille occisos ait: uerisimile est aliorum non pauciores occisos tota hac oppugnatione.* Inde Romam reditū est, iustitium rem. est. cœlum &c. *ibi.H. Alij libri habebant ut, pro inde. Fortaßis autem id mutatū propter compositionem trium, est, est, est. Verùm multa similia reperias, ut id non omnino necesse fuerit mutare. Paulò antè, Et exequendo subtiliter numerū: uide num exæquando legendū.*

Circuitio ac cura ædilium plebis erat. *fo.28.A. Quidam amphibolon putant. Nam si post ædilium distinguas, uidetur dicere uelle, Quæ cura ædilium esse consueuerat, eam plebis nunc factam. Sed mihi sensus uidetur coniunctim legendo: Quæ munia proceres obire debebant, ea ad ædileis plebis peruenisse.* Sed ne adeūdi quidē Romana mœnia. *ibi.A. Dionys. ait Volscos Equosq; urbem tentasse, sed frustra id conatos. Ipse Liuius paulò pòst Romanos ab hostibus obsessos ait: hic uerò, non ausos adire Romana mœnia.* Immoderata infinita potestate. *fo.28.F. Quidam hæc adiectiua ad unum posita substantiuum distinguūt, nihilominus obscuro manente sensu. Illud autē omneis, quod paulò pòst sequitur, accusandi uidetur casus, ac pluralis numeri: etiamsi uerterent pro uerterētur accipi potest, omnia supplicia.*

Legē sese promulgaturum vt quinqueuiri. *ibi.F. In Dionysij codice hic Tribunus uocatur Terētius, haud scio errorē ne librariorū. At idem Dionysius libro decimo ab initio ait, Romanos hactenus absq; legibus uixisse, sentētiasq; Senatus atq; magistratuum stetisse. Itaq; Tribunos plebis postulasse, ut leges scriberentur, quibus & COSS. & alij magistratus uterentur, populusq; non dominatione Consulū, magistratuumq; libidine, sed illis teneretur legibus quas ipse tum legisset tum sanxisset. Hæc lis durauit, continuitq; urbem usq; ad Decēuiros creatos. Vnde legē hanc lib. 10. apud Dionysium aliquanto clariorem q̄ Liuius tradit.* Et tempore capto adortū Rempub. *ibi.F. Captare tēpus opportunum rei gerendæ sæpe dicitur, sed capto tēpore quid sit, nō hercle intelligo, nisi capto pro captato intelligamus. aut apto legendū.*

Dilatáque in speciem actione res ipsa sub. *ibi.G. Quidā re ipsa legunt in auferendi casu. Quidā in spem actione: at uterque sermo insignē habet obscuritatem, non tamen inexplicabilē. Eiusmodi etiam dicendi modus est lib. 4. decados tertiæ, non ita multis ab initio uersibus, item alibi, ut eo in loco annotabimus.* Alteri COS. datū vt ouans sine militibus. *ibi.H. Cum toties eorum triūphorum discrimine utatur Liuius, mirū non semel dignatum hæc uel uno ostendere uerbo quid differāt. Dionysius sanè libro 5. anno 7. ab urbe liberata multa de his: sed in codice nostro adeò corrupta erant, ut apponere ausi non fuerimus. Aulus Gell. item lib. 5. cap. 6. ad finē quædam hac de re adfert ex uetustioribus, adeò uaria, ut Liuium hac potißimū ratione, quo minus ea discriminaret, deterritū crediderim.* Libri per duumuiros sacrorū aditi. *ibi.H. Sibyllinos hauddubie intelligit, cū tamen ne uno quidem uerbo de ijs quicquam antea. Dionysius autē nec hoc loco, nec in Tarquinio neglexit.* Sic ne quid aliud actū putent, victam le. *ibi.K. Et hic sensus obscurus est: puto illum plebi persuadere uelle, Consules nihil aliud egisse, nihil aliud q̄ quo pacto legem tollant, cogitasse: nec aliud cogitent ipsi, q̄ uictam esse legem, nisi dum in integro res sit: & quæ sequuntur reliqua.* Cum discedere populum iussissent Tribuni. *fo.29.A. Manifestè hic uides populi uoce etiam patres intelligi.* Ecquid sentitis iam vos Quirites. *ibi.B. Illud iam, non omnes habent libri, sed placet. Et illud Ecquid, pro an non positum uidetur.*

In vrbe fuerat, in iuuentutē gra. in Sub. inci. *ibi.D. Vide hoc genus compositionis. quater repetit præpositionem, in: quanquā quidam codices in, ante iuuentutem non habent.* Nocte Capitoliū atque arcē occuparūt. *ibi.H. Mirum si tam facile Capitoliū capi poterat. Decebat, meo quidem iudicio, hæc uerisimilius narrare Liuium, id quod Dionysius non neglexit, & loci naturā, & accedendi modum paucis aperiens, at nō minus uerè quàm luculenter.* Non vulgo: tantū, ut incerto hoste præsi. *ibi.H. in fi. Tantum, à uulgo disiungendū. Et mirum si soli COSS. habebāt arma.* Ad id propè vnum maxime inclinatis rebus in. *ibi.K. Pusillū hoc, sed non tamen negligendū, magis quibusdam placere ad, q̄ at. Idq; codices quidā habent, nominatim Moguntinus. Sed at, etiam quadrat.* Iupiter Opt. Max. Iuno regina & Min. *fo.30.A. Hæc tria numina Romana fuisse existimandū est, quippe quæ paßim Imperatores Romani aut nominant, aut inuocāt: ut hoc loco Valerius, & lib. 6. M. Manlius, & lib. 8. decad. quartæ Scipio Africanus. Quanquam Seruius in tertiū Aeneidos librum non ita longè ab initio (si modo codex non fallit) hos exhibet, Iouem, Mineruā, ac Mercurium. Idem repetit in fine propè octaui lib. Libro autē secundo ubi de Laocoonte, Capitolij eadem quæ Liuius nominat, ponit numina.* Quod princeps familiæ suæ ausus in reg. *ibi.B. Hic Valerius de Publicola loquitur, quasi iam de tritauo aut atauo, cum Dionysius lib. 11. eum filiū Publicolæ fuisse dicat. Meminit & eiusdem lib. 7. idem author: quanquā lib. 6. ad lacum Regillū P. Valerium Publicolæ filium occisum refert, quod in eundem annotauimus.* In peragēdis consularis officii partē. *ibi.H. Ita uetustiores codices habent. At peragendi in gignendi casu legit codex Moguntinus: utro modo legeris, est sensus clarus.* De proferēdo exercitu agere. *ibi.I. Hoc difficilius est. Vide autem num proferendū dicere uelit, quē prolaturi COSS. erant, nisi tribuni obstarent. Itaq; obnitebātur propter terrores, quos author continuò pòst subnectit.* COSS. creati Q. Fabius Vibulanus III. *fo.31.B. Non est dubium quin de eo Fabio loquatur, cuius ab initio huius libri mētio, & cuius bis à Liuio omissum cognomen est.* Cornelius, vt Romæ præsidio esset. *ibi.B. Quidam, Cornelius mutarunt in Cornelio, propter uerbum datum, quod præcesserat: quasi non & uerbum partiti, præcesserit, ad quod referri poterat.* Arcem Tusculanā improuiso nocte cap. *ibi.C. Dionysius & oppidum & arcem capta scribit, quod uerisimilius puto: nisi quis Equos in hoc App. Herdonium imitatos credat. Admonuit etiam Sabellicus paulò pòst de Fabio ad Columen, legendum reliquo exercitu, non relicto. De eodem Fabio, ante iam dicta uerba, Vi nunquam eos subigere potuit: alij legunt, Vi nunquam eò subire potuit. Quid si potuere legatur, propter statim sequentia hæc uerba, Inermes nudiq; omnes sub iugum ab Tusculanis missi?* Erat & noua

exorta caussa motus. ibi.E. Amphibolon, in motus participio, & nomine: & noua exorta caussa, in nominandi casu, & uocandi. Res digna ubi exerceantur curiosi grammatici. Omnes hæ res in vnum congruentes. ibi.F. Quidam hos nominatiuos in accusatiuos mutarunt, non bene meo iudicio: Nam faciebant, uerbum, nullum alioqui habebit nominatiuum. L.Minutius inde, & L.Nautius COSS. ibi.G. Pro L.Nautio legendum ex Dionysio, C. Nautius iterum: nam tertio post occisos Fabios anno COS. fuit cum P.Valerio. Cum M.Valerio Valerii filio Volesi nepo. ibi.G. Puto eum loqui de M.Valerio Marci filio, de quo anno ab urbe cõd. 253. aut liberata anno nono. Cuius pater Publicolæ frater in pugna ad Regillum lacum occiditur, qui eo etiam loco Fusius dicitur. Quare legendũ puto, Cum M.Valerio Marci filio. Nam Valerij filio ut legam, persuaderi non possum. Nec diuturnam quietẽ Equi dederunt. ibi.H. Valerius Max. lib. 2. cap. 2. cum Equicolis hoc bellum fuisse ait. Quare lector secum perpendat, num Aequicoli, aut Aequicolæ, cum Equis idem sit populus, an apud Valerium menda. Cũ Liuio enim concordat in nomine Dionysius. Plin. Aequiculanorũ lib. 3. cap. 12. meminit. Ptolemæus Aequicolos appellare uidetur. Vnde quidam Aequos cũ diphthongo, ut Aequicolos, scribunt. Cuius vmbra opaca sedes erat. ibi.H. in fine. Nisi subintelligamus ut sit, sub umbra opaca: aut per sedem, Clœlij tentoriũ accipiamus, non hercle uideo quid sibi hæc uerba uelint. Legionibus Dictatoris clamore significan. fo. 32. D. Sensus est perquam obscurus. Rem autem in discrimine esse de hostibus intelligo: quasi diceret, non ab Consulis tantum parte res hostium in discrimine erat, sed ab dictatoris quoq; parte, id quod legionum clamor satis significabat. Circundari autem uerbum paulò pòst, pro circundati participio legitur in quibusdã codicibus. Sequuntur COSS. Q.Minutius, M.Horatius Pul. fo. 32. G. Dionysius legit C.Horatius. Meminit & hic noster author quinto pòst anno C.Horatij Pululli, mortui auguris, quem hunc fuisse conijcio. Trigesimosexto anno a primis trib. pl. ibi.H. Dionysij supputatione hæc Liuij ratio bene habet. Nam anno 17. ab urbe liberata creati sunt primi tribuni. At hic annus ab eadem urbe liberata est quinquagesimus tertius. Si igitur ab LIII. subtraxeris XVII. relinquentur anni 36. Atqui in Liuio tres desunt anni (quod suprà indicauimus) 248. 264. & 265. Quod autem continuò subnectit: Itaq; cautum est ut postea crearentur: itaq; duæ sunt dictiones. Sensum autem puto esse: Cautũ est ut postea ita crearentur, uidelicet numero decem, connexio uerborum non admodum in usu. Ex singulis autem classibus ait, priores V. innuens. Neq; enim ex sexta quisquam eligebatur. T.Romulio & C.Veturio COSS. ibi.H. Si usquiam alibi, certè hoc loco Liuius Romanam historiam nimium decurtauit. Omittit enim L.Sicinij Dentati acerrimã illam aduersus COSS. actionem, ut taceam tribunorum pleb. aduersus eosdem COSS. ob nimis asperum delectum, contẽtionem habitam. Vnde caussam, postquam magistratu abiere, sumpsere tribuni in ius utrunq; ducendi. Est autem hic Sicinius, cuius Gellius lib. 2. cap. 11. & Plin. lib. 7. cap. 28. & Valerius Max. lib. 3. cap. 2. multiq; alij eximij meminere scriptores. Liuius uix uidetur nosse eum, quippe qui adeò frigide postea à Decemuiris occisum refert. Et in nomine mirum est tantum dissidij esse apud authores. Liuius eum Siccium uocat, quod nomen multis item locis in Dionysij irrepsit codicem. Plin. uerò, Gellius, Valeriusq; Sicinium uocant. & Sicinij nomen inter primos tribunos pleb. fuit: quanquam & Sicinij (haud dubie patricij) Cõsulis nomen est anno ab urbe cond. 267. Sanè cum primum legerem apud Liuium T.Romulium Veturiumq; damnatos nullam aliam ob caussam, quàm prædam non concessam militibus, magna me cepit admiratio. At percurrenti Dionysij scripta, dij boni quàm longè alia in his damnandis uisa ratio est. Sed hoc est historiam scribere, sic Latini superant Græcos, ita æquamus Herodotum. Sp.Tarpeio & A.Aternio COSS. ibi.I. Aeternium quidam hunc COS. uocant. Plinius libro septimo, capite uigesimooctauo, & Gellius libro 2. cap. 11. Aulum Thermum uocant, Dionysium Thermenium. Tanta est in huius COS. nomine uariatio. Cæterùm Romulio diem dictam à Cicer. Liuius ait, cum Dionysius à Sicinio Dentato scribat: adeò noluit hunc noscere Liuius: quanquam in hoc aliquem authorem secutum Liuium puto. alioqui enim manifesta esset impudentia. Veturius XII. millibus. ibi.I. Ita pleriq; habent codices: sed alij emendarunt XV. millibus, & rectè. Nam Dionysius Veturij summam ait sesquiplam fuisse ad Romulij multam. Senatores autem ut euitarent in posterum has pœnas, inuenerunt modum, ut multæ summa constitueretur duorum boum, ac XXX. ouium: longè minor Veturij ac Romulij. Missi legati Athenas Sp.Posthumius Albus. ibi.K. Et in his uariatũ est nominibus. Albus enim non addit Dionysius, & Sulpitium non P. sed Seruium prænominat, qui fuit COS. anno ab urbe condita 293. In A.Manlio hoc loco uterque conuenit. Quod si hi consulares erant, ut uerisimile est, in prænominibus uariatum & Manlij prænomen. P.Curiatio & Sext. Quintilio COSS. ibi.K. Dionysius P.Horatium cum hoc loco, tum postea inter Decemuiros ponit: uerùm Liuium Dionysiumq; diuersos secutos authores crediderim, ut libro 1. de Curiatijs ac Horatijs accidit. Cæterùm ante hos COSS. idem Dionysius ait trecentos annos ab urbe condita expletos. Hic igitur annus est trecẽtesimus primus, quod nos in ratione temporum secuti sumus. Inde COSS. C.Menenius, P.Sextius Cap. fo. 33. A. Hi COSS. in plerisque Liuij codicibus deerant. Qui nuper apposuerunt, ex Dionysio emendasse uidentur: in quo tamen L.Menenius appellatur, non C. Alter autem siue Sextius siue Sestius, non Sextilius, ut errant quidam libri. Modò ne lex Acilia de Auentino. ibi.A. Icilia legendum puto, uidelicet quam L.Icilius tribunus pleb. pertulit quinto ante anno, ut author est Dionysius lib. 10. Anno trecẽtesimo altero quàm condita. ibi. A. Ab urbe condita usque ad primos COSS. fuere anni 244. A primis autem COSS. usque ad Decemuiros anni sunt quinquagintaocto. Ergo nunc trecentesimus alter expletus est, & priores Decemuiri anno trecentesimotertio imperarunt. Apud Liuium autem de his quinquagintaocto annis omissi sunt tres anni, iniuria temporum, ut iam sæpe, sed suis locis, admonuimus. P.Sestium patriciæ gentis virum. ibi.C. Videtur hic alius fuisse à Decemuiro. Et uariatio in Sestio & Sextio nihil hic facit, quanquam alterum ratione dicitur, alterum usu introductum uidetur. Quidam codices prænomen non habent. Cum fortuna, qua quicquid cupitum foret, potentioris. ibi. K. Insignis ambiguitas in Cum & fortuna. præterea quidam codices esse, quidam esset habent. Sed legendum est: Hi ferre, agere plebem, plebisque res, cum fortuna, qua quicquid cupitum foret, potentioris esset, & iam ne tergo quidem abstinebatur. Idus Maii venere. ibi.K. Hic nouus est annus, & tertius Decemuirorum, quod ostenditur ex oratione Publij Sempronij tribuni

tribuni pl. lib. 9. aduersus Appium cēsorem concionātis, ubi obiter de hoc Decemuiro mentionē facit. Et hic est (inquit) Quirites illius Appij progenies, qui Decemuir in annū creatus, altero anno se ipse creauit: tertio nec ab se, nec ab ullo creatus, priuatus fasces & imperiū obtinuit, nec antea cōtinuando absitit magistratu, q̄ obruerent eum male parta, male gesta, male retenta imperia. Atq; hic primus est locus ad probandū, alium esse annum tertiū quo decemuiri fuere in imperio, & alium quo Valerius ac Horatius COSS. fuerunt. Cū & ipsi consensu inuisum imperiū. fo. 34. B. Vide ut mutata relatio: nam ipsi, Decēuiros refert. dixerat enim antea, ni consensu resisterent, & ipsi interpretarentur, coniūgendū. Suarúmque soliciti erant rerū, amissa pub. B. Sic in plerisq; uidi codicibus scriptū, & est clarus sensus. At alij, soliciti, sustulerunt, quod ego non tollerē: quanquam absq; eo etiam sit sensus non contemnēdus. Claudii interpellādi verecundia fuit. F. Quidā genitiuum Claudij in accusatiuum mutarunt Claudiū, quod cum præcedentibus uerbis nescio ut quadret: siquidē Decemuiri, præterquā de quo retulissent, dicere prohibebant: nisi quis dicat, alios quidē prohibebāt, Claudium autē propter authoritatem uerecundia fuit interpellandi: idq; uerisimile. Nā & Dionysius longissimā eius orationem recitat. Cēsendo enim quoscunque magistratus esse. F. Et hic perquam obscurus est sermo: sed probat C. Claudij sententiā re asperiorem fuisse, q̄ aliorum, q. Decēmuiros prorsus priuatos censebat. Aliam autē, aliquos adhuc in magistratu esse utcunq; admittere. Quoscunq; igitur ita accepit, ut nūc uulgò qualescunq; dicimus. Vt Decēuiros qui Decemuiratū petissent aut socii. F. Nisi ita ordinemus, Mirari se dictitans, ut aut socij, aut hi qui Decemuiratū petissent, maxime oppugnarent Decemuiros, nō uideo quid sensus hic elici queat. Est autem dura compositio.

Verū esse præiudiciū rei tantæ afferre. G. Pro, esse, inuenio quibusdā in libris, posse, quod magis placet. Codex Moguntinus habebat, ex se, pro, esse: quod deinde plures secuti sunt. Tum Appius iam propè esse ratus. H. Lectorem etiā atq; etiam admonitū uolumus, ut hunc locum diligenter perpendat, nā per aliquot uersus corruptum puto: si quidem aliquod exēplar uetustum nactus fuerit, fortassis medelam inueniet. Expositione leuare utcunq; potuissemus, sed noluimus fumos offundere. Est autem mo lus loquendi magistratus irati atq; indignantis, ut dicerent, Non erit melius. aut, Proinde quies erit melius. aut (ut alij legunt) quiesse erit melius: quemadmodū postea dicturus est Appius cū Virginiam adiudicaret suo tam bello clienti M. Claudio. Perinde vxor instituta fuerat, liberique institue. fo. 35. C. Tēpora declinationū ideo confusa sunt, quòd interierat iampridē Numitoria mater, authore Dionysio, & ipso paulò pòst Liuio: & liberi de unica filia dixisse uidetur. Porrò gener Virginij, & cui filiā despondetat Virginius, L. Icilius, C. Sicinij, qui primus tribunus pleb. fuit, filius à Dionysio perhibetur: in cuius tamen codicibus, quos nobis uidere contigit, Siccius pro Sicinius sæpe legitur. Lege ab ipso lata vindicias det secundū. D. Lex apud Dionysium est, cū ducitur corpus aliquod ex libertate in seruitutem, nō qui auferre nititur libertatē, sed qui libertatis est custos, dominus corporis esse debet ad finem usq; iudicij. Vide apud eundē authorem, legis expositionem ab Appio pronunciatā, quæ ad Liuij uerba intelligēda multum lucis adferet. eam nos consultò omittimus, ne cōmentariū scribere uideremur. Cū multi magis fremerēt q̄ quisquam vnus recu. E. Propèmodū tale negocium hoc est, quale superius de patritijs in plebem peccātibus post Cæsonis damnationē retulit. sensus tamen obscurus est. P. Numitorius puellæ auunculus. Ibi. Quidā codices auus habebant, at Dionysius Numitoriā Virginij uxorem, Numitorijq; sororem ac Virginiæ matrem planè asserit lib. 11. Et ipse Liuius postea in catalogo nouorū tribunorū P. Numitoriū Virginiæ auunculum scribit: quanquā temerè, meo quidē iudicio, Virginij eo in loco quidā reposuerunt. Rursus in accusatione Appij à Virginio facta, ijdem auum restituerant, nō minore, ut puto, errore. Cū instaret assertor puellæ vt vind. H. Vox mesa, assertor: nā paulò antè de M. Claudio dixit, Iam à ui tuta erat, cum assertor nihil opus esse multitudine concitata ait. hic uerò de Icilio ait. Si autē quæras, cui instabat Icilius? utrum satis est dixisse, ut uindicaret? Videat itaq; lector quid de hoc loco sentiat, nam mihi suspectus est. Quē decreto sermonē prætenderit. I. Verba sunt Liuij: & tradiderunt, simplicius erat: nisi quis tradiderint potentialem putet modū, qui q̄ hoc loco quadret, non equidē uideo. Porrò Dionysius Halic. sermonē elegantem, sed subdolū huic decreto præmissum refert. Et uerisimile est libidine amentem tale quippiam machinatū. Ac nutricē propè Cloacinæ ad tabernas. fo. 36. A. Veneris armatæ tēplum haud procul foro intelligit, quæ Cluacina dicitur à cluendo, id est pugnādo, authore Plinio lib. 15. cap. 29. Quidā Cloacinam Cloacariorum deam intellexerūt, sed inepte, meo quidē iudicio. Quæ tum in monte Vecilio erant. C. Quis ille mons sit, haud equidem memini me legere: oportet obscurum esse nomen. Dein cū legitur: Quippe ab ipsis datū locum seditionis esse. uide num legendū, locum seditioni, in dandi casu, nō gignēdi.

Quo anno iā antè abissent. H. Hic alter est locus, qui conuincit rectè nos annū tertiū Decemuirorū in chronologia nostra seiunxisse ab anno quo L. Valerius & M. Horatius COSS. fuere. Quanquam fieri potuit ut hic tertius annus quo in tyrānide fuere Decemuiri, nō fuerit prorsus 12. mensium, & Valeriū Horatiumq; citius inijsse magistratū q̄ hactenus consueuere, quippe dies solennis ineundis magistratibus non fuit idem, ut multis postea locis ostendemus. Nec inferēdo iniuriā, nec patiendo etiā si. fo. 37. B. Incertum, sit ne distinguendū ante etiam, an pòst. Sed res est modica. Hac lege iuris interpretes negāt quēquam. F. Liuij hæc, siue iuris interpretū expositio, ipsis legibus difficilior est, & ut suspicor, in codicibus nostris corrupta. Quidā pro, eorū, substituerunt deorū: quia sequebatur, id ad sacrū sanciri. Sed non placet. Imò hæc ipsa uerba obscura sunt, & illud, Ad, super, Id uerò olim, falsò adiectū. Porrò quod in parenthesi ponitur, durū est, & uariè itē lectum intellectumq;. Deniq; paulò pòst uide num legendum: Consulibus quoq; ut prætoribus, quis eisdē auspicijs Cōsules, quibus prætores creantur, cautū esse. Alioqui nō uideo quid sensus inde elici queat. Mirū uerò cū Liuius tam solicitus esset de uoce, iudicibus, cur non etiā de Decemuiris legē exposuerit. Decemuirorū enim hic potestas abrogabatur, & paulò pòst hi in iudiciū protrahuntur, cui ergo in hac lege cauetur? ijs fortè qui libris Sibyllinis præerāt. Quę impiè nefarièque per bienniū alia super alia. H. Hic tertius est locus quo planū fit, rectè Valerij Horatijq; annū seiunctū à tertio Decemuirorū, quo per tyrannidē priuati regnarunt. Neq; enim Virginius hic primū annū supputat, quo bene gesserat se Appius. Et appellatio prouocatióque. I. in fi. Hic habēt iurisperiti quod distinguant: neq; enim temerè coniūcta uideri possunt. Quidam appellationem inter æquales existimant, ut à Decemuiro ad Decemuirum, à

libro undecimo dicat anno tertio octogesimæquartæ Olympiados hos tribunos creatos, qui sit ab urbe cond. annus trecẽtesimus undecimus. Sed pro uno dũtaxat anno cũ nemine depugnabimus. Et in linteis libris ad Monetę inuẽtis. **h.** *Moguntinus codex habebat, inuenta, ut referret Consulũ nomina. Quidã nuper mutarunt in inuẽtos, ut referat COSS.*

Neque COSS. cũ tot p.b.im. operæ erat id neg.ag. *fo.43.A. Alij libri opera habebant, quod magis intelligitur: sed neq; hic cum quoquam depugnabimus.* Multitudine opificum ad spem pr. euocata. **C.** *Et hunc locum Aldinus codex mutauit in aduocata, mihi euocata magis arridet.* Qui tribunus plebis iterum ea ipsa denunciando factus. **H.** *Dubium, iterúmne tribunus, quod uidetur, an iterũ denunciando. Nam quid denũciarit, ne uno quidem uerbo antea cõmemorauit, uel de ipso tribuno, uel de denunciatione: ut taceam quod Neq; non geminatam subiungit, cum à superioribus neutiquã hæreat, meo quidem indicatu.* Tanto apparatu consiliorũ ac certaminis. **h.** *Alij certamine legunt, alij certaminũ, sed id non probatur: sequitur enim, quod ingens exudandum esset: quãquam hoc ad præmiũ etiam referri potest.* Eodémque anno sororis filios regis. *fo.44.D. Hic locus hauddubie corruptus est. Nam Aquilios intelligit, qui erant ex sorore Collatini nati, qui cognatus erat Tarquinij regis, non ipse rex. Fortaßis autem regem, pro cognato regis dixit.* Nec deinde id plebem cõcessum semel obtinuisse. **G.** *Quidam codices habent plebi, ut sit, semel concessum plebi. Alij habent plebẽ, ut sit, obtinuisse plebem semel cõcessum. Tum quod sequitur de cautione, ne tribunis collegam cooptare liceret, nusquã in Liuio lectum antè. Rogationis interpretationem uide suprà anno 306. COSS. L. Valerio ac M. Horatio ad finem. Ni quis Treboniã legem id posse contẽdat, qua de, anno deinde proximo 307.* M. Aemylius vir summæ dignitatis. **G.** *Ita quidam codices habent: at alij M. mutarunt in Mamercus. Ego autem Mamercum cognomen puto, ut de eo patet qui ad finẽ huius libri anno ab urbe cond. 350. & libro sequenti ab initio anno 352. quem existimo huius fuisse prolem. Et uide hoc dicendi genus in horum trium tribunorum nomenclatura: tum, an nõ potius tertiũ creat, legendum.* Cum potestas maior, tum vir quoque potestati par hostes. **I.** *Quidam continuatè hæc legunt, quasi hostes sit accusandi casus, ac ab Dictatore intelligamus submotos hostes trans Anienem, quod sub Sergio factum non erat. Verùm ij quomodo sequentia ordinant uerba: Collesq; inter Fidenas atq; Anienẽ ceperunt referentes castra? Nempe ut aut colles sit nominandi casus, ac referenteis accusandi, quod durum sanè uidetur: aut inceperunt, intelligamus nominatiuum, hostes. Ego saluo aliorũ iudicio, malim distinguere ante hostes, ad hũc sensum: Cũ esset iam in armis potestas maior, tum uir quoq; potestati par, hostes qui id nõ ignorabant, submouere ex agro Romano trans Anienem, collesq; inter Fidenas atq; Anienem ceperunt referentes castra.* Quà sequi munimẽto poterat. **I.** *Vide quid sibi uelit, munimento sequi. Nã ego sanè non intelligo, nisi sit in faciendo munimentũ.* Vt ex auguribus simul aues ritè admissæ. *fo.45.A. Ridebit fortaßis aliquis quid hic hæsitem: at ego, quid ex auguribus sit, nescio: nisi ex, pro ab, positum existimemus. quidã enim ita emendarunt. quod si exemplarium uetustorũ fide fecerunt, eo melius res habet. Cæterùm ordo erit, ut ex cõposito tolleretur signum, simul ab auguribus aues ritè admissæ essent: ut simul intelligamus dictum, pro, statim ut: quemadmodũ huic authori perquã familiare est, ac item Horatio: Ver proterit æstas Interitura, simul Pomifer autumnus fruges effuderit.* Hoc ego cum Augustũ Cæsarem tẽplorũ omniũ cond. **D.** *Hoc in loco post uerbum, refecit, multi codices habent, dicentem, quod placet: nec uideo caussam quare quidam summouerint.* Septimo pòst demũ anno cum T. Quintio Pœno. **D.** *Legendum, decimo pòst demũ anno cum T. Quintio Pœno 11. Nã cum hoc Quintio septimo pòst anno non A. Cornelius Cossus COS. fuit, sed Cn. Iulius Mento: decimo uerò abhinc anno T. Quintius Pœnus iterum cũ A. Cornelio Cosso COS. fuit, & tum etiam pestilentia, ac triẽnio pòst altera equestris pugna, qua idem tribunus mil. cons. potestate ac magister equitũ sub M. Aemylio Mamerco aduersus Veientes ac Fidenates depugnauit. Sed ex hoc loco, ac item quarto pòst anno satis liquet non parum curæ fuisse Romanis historicis ut Consulũ nomina rectè ordinarent, quæ caussa nobis fuit chronologiæ nostræ edendæ, quanuis hac ætate quidam leuiter curant. Cæterùm hæc Liuij uerba, Existimatio cõmunis omnibus est. Itẽ hæc, Ea libera coniectura est. Deniq; illa, Sed (ut ego arbitror) uana uersare in omneis opiniones licet. à me cũ annexis rationibus non planè intelliguntur.* Dictatorem Q. Seruiliũ placet. **F.** *Ita pleriq; habent libri. Aldinus codex mutauit in A. Seruilium, quod non placet, etiamsi alij secuti sint. Nam etiã Quinti huius multa in posterioribus mentio.* Ibique primum census populi est actus. **H.** *Sub Seruio Tullio Sexto Romanorũ rege etiam cẽsus populi est actus in cãpo Martio, ut lib. 1. ait hic author. Vide etiã quid sibi illud, probauerunt, uelit, quod proximè præcedit hæc uerba.* Vt ad Voltumnæ fanũ indiceretur omni Hetr. **I.** *Quidam Voltumnã interpretantur Volturnã, pro Volturrenam, nunc Volaterram, ubi & deæ nomen olim fuerit, quod ego lectori iudicandũ relinquo. Id non abhorret à uero, locũ in media alicubi Hetruria fuisse aptum duodecim urbibus, è quibus ad concilia mittebantur legati.* Primores patrũ, quãquam diminutum censuræ ius. *fo.46.A. Repetendũ uerbum, ferunt: nisi quis aliquid deesse existimet: nã & illud, quippe, nihil post se habet, ut sæpe aliàs.* L. Furius Medullinus. **B.** *Hic usq; ad annum ab urbe cond. 364. ut minimum nouies nominatur. Sed in prænominibus errorẽ puto: hic enim Sextus legendũ, non Lucius. Fit autẽ Sextus iterũ tribunus mil. cons. pot. anno ab urbe cond. 335. cũ L. Quintio Cincinnato, M. Manlio, & A. Sẽpronio, ut omnes habent codices. At ubi primũ sit factus, nusquam habetur. Ergo hic Sex. legendũ: nam Lucius sua habet loca. Quidã etiam codices aliquot locis P. Furiũ exhibuerũt, sed errãt.*

Egregiæ dictaturæ tristẽ memoriã. *fo.47.A. Valerius Max. lib. 2. de disciplina militari, & de Posthumio & Torquato hæc memorat. Cæterùm Posthumium Tiburtum, non Tubertum uocat, & quidam Liuij codices Tuberonem. Quæ uerò sequuntur uerba, Et licet in uarijs opinionibus & argumẽto est. à me non planè intelliguntur: nam alterum &, nuper adiectum est. quidam pro etiam exponunt.* COSS. fiunt L. Papyrius Crassus. **B.** *Addendum est, iterum. Antea enim COS. fuit hic Crassus anno ab urbe condita 319. Cæterùm hic Aequi impetrant inducias octo annorum, cum sexto deinde anno rursus trium annorum impetrent. Quare uidendum, num sex annorum, pro octo legendum.*

Vaticinando inferentibus in domos quibus quæst. **C.** *Etiam atq; etiam considerandum hoc dicendi genus: nam ego syntaxim ac compositionem non assequor. Quidam libri etiam in domo habebant.* C. Seruilio Ha-

la, L. Papyrio Mugillano COSS. C. *Legendum, L. Papyrio Mugillano iterū, quippe qui fuit anno ab urbe condita 311. COS.* Cum Veientibus nuper acie dimicatum ad No. D. *Nuper, ait, cum hic decimus sit annus ab ea pugna. Post eam autem pugnam induciarum earum nulla antea ab authore mentio facta est. Item quod subiungit, Vt Quintius COS. de bello ad populum ferret: quomodo uerum esse potest, cū Seruilius cum Papyrio esset COS? Nec recitat prioris anni gesta (ut quidam excusare nituntur) cum statim subiungat: In eo quoq; plebs superior fuit, quod tenuit ne COSS. in proximum annum crearentur. Cæterùm quod subiungit: T. Quintius Pœnus ex Cōsulatu, innuere uidetur ex Quintio COS. factum tribunū consulari potestate, cum hoc anno non fuisset COS. & A. Cornelius Cossus etiam antea fuisset COS. non minus quàm Quintius.* Eoque ob rem male gestam. F. *Quidam adiecere, eóque ipso: uerum non uideo qua de caussa hoc fecerunt. Quidam ab re male gesta legunt, quod placet.* Veientem hostem septies victum. F. *Iidem pro septies reposuerunt sexies, quòd continuò sequatur, Septimam infelicem defectionem. At non difficile fuerit ex Liuio ostendere nouies cum Veientibus hactenus conflictatum: at pugnas post amissum Cremeræ præsidium, pro una supputare uidetur. Appius autem lib. 5. ait Veientes septies rebellasse.* A. Sempronium Atratinum, L. Quintium Cincinnatum. *fo. 48. B. Vtriq; addēdum, iterum. Nam Cincinnatus antea fuit trib. mil. con. potestate, anno ab urbe cōdita 317. Sempronius autem anno 311. inter primos tribunos mil. cons. potestate. Cincinnatus item anno 335. tertium dicitur tribunus mil. con. p. Ergo haud dubie hoc loco iterum. Cæterùm L. Furius non in omnibus exemplaribus habetur.* Tribuni consulari potestate erant, C. Crassus. C. *Ap. Claudius Crassus legendū, ut ad finem huius anni patet, ubi Vrbis præfectus relinquitur, ac Decemuiri filius dicitur. Errant autē qui C. Papyrium Crassus emendarunt. Sed de hoc Appio paulò pòst plura dicemus.* Creati COSS. A. Sempronius Atratinus, & Q. Fab. E. *Quidam emendarunt C. Sempronium. Auli autem & Lucij Semproniorum mētio est anno ab urbe condita 311. Cæterùm pro Q. Fabio Vibulano Valerius Max. lib. 3. cap. 2. Q. Catulum habet, sed errore codicum, ut puto.*

Ab Romanis dissonus, impar, seg. sæpe iteratus. G. *Post iteratus, colon ponendum puto. Deinde legendum: Quo maiorem incerto clamore Romanus prodidit pauorem animorū, eo ferocior illatus hosti: &c. Atq; ita quidam habent libri. Alioqui enim si Romanus omittitur, ut est Aldinus codex, sensus est, clamor incerto clamore prodidit pauorem animorum.* T. Quintium collegā eius. *fo. 49. D. Tres apud Veios tribuni male pugnarunt, M. Posthumius, C. Furius, & T. Quintius. ait enim: Documentóque fuere quàm plurium imperium bello inutile esset. Hic duobus dies dicta narratur. C. Furij nulla mentio. Id etiam mirum, quarto demum anno reos factos, cum triennio antè magistratu abissent.*

Plebs tribunos plebis absentes Sex. Tempanium. D. *Hoc, absentes, qua ratione dictū sit, lector dispiciat. Cæterùm horum tribunorum quatuor fuere qui sub C. Sempronio militauerant aduersus Volscos, ut statim subnectit author: quare disiungendum Antistium & Spurilium, quos quidā codices unum faciunt.* Cum pars maior insequētis anni per nouos trib. G. *Si maior anni pars exacta iam erat, & uerisimile est non in aliquot menses creatos sequentes tribunos mil. sed in integrum annum, ante quem credo non facile abijsse magistratu, certè hic annus nobis perditur. Quare mirari desino, quod Veientibus datæ induciæ in annos XX. ut habes anno ab urbe cond. 330. res tamen ab eis repetantur anno 348. Neq; enim uerisimile est anno XVIII. res repetitas, sed ad finē anni decimoni. Essent autē decem & octo dūtaxat anni, si anū hoc in loco non numerauerimus: & Camilli supputatio ad finem libri 5. eādem opinionem iuuat. & qui eo anno quo Decemuiri sunt depositi, creatos COSS. putant L. Valerium, & M. Horatiū, hic annum inuenient ad Camilli supputationem congruentē. Quidam hæc excusant per diem solennem magistratibus ineundis: at ille mirum q̄ apud Romanos uarius inueniatur. Anno enim ab urbe cond. 305. Idus Maiæ nominantur. anno 332. & 353. Idus Decembres. annoq; eodem, calendæ Octobres. anno 364. & 425. calendæ Quintiles, alibi calēdæ Sextiles. Porrò anno 261. cum plebs in sacrum mōtem abijt, calendas Septēbres diem solennem nominat Dionysius magistratibus ineundis. Multis item locis nominantur Idus Martiæ, ut anno secundo secūdi belli Punici, & eiusdē belli anno 17. ad finem. & primo anno belli Macedonici, & secundo. omnia apud Liuiū. Apud Dionys. item solstitium æstiuum anno 278. Hæc ideo à nobis referūtur, ut notum faciamus, in unius anni discrimine nullā nos facere difficultatem: quod etiā Dionys. lib. 7. admonet. Ea fuit caussa cur in chronologia nostra hunc annum omiserimus.* Vnde siquid instrepat terroris. H. *Hoc alij mutarunt in, increpet. Post uerbum autem opprimi, ponunt punctum interrogatiuum.* Flexere iras in C. Sempronium patruelē A. Sempronii. I. *Pro A. Sempronij quidā Atratini posuerūt, quasi Caius non etiā Atratinus sit cognominatus, ut A. & L. fratres. Mirum uerò quòd hic rursus damnetur, qui paulò antè ab Hortensio die dicta absolutus sit precibus quatuor tribunorum. Neq; uerò hic alius esse Sēpronius potest, q̄ hic de belli Volscici ignominia fiat mentio, in quo Sēpronius idē fuit dux, quocunq; prænomine eum uocatū contendas. Sed & hoc male habet, quod anno 339. A. Sempronius tertiū dicatur tribunus mil. cons. potestate, cum tamen hic tertiū sit: quare hoc loco ego L. Semproniū huius anni tribunum mil. cons. potestate puto, cuius mentio est anno 311. fuit enim Auli frater.* L. Sergium Fidenatem, M. Papyrium Mugillan. *fo. 50. B. Hic Sergius etiam tribunus mil. fuit anno ab urbe cond. 322. quare hic adijciendū, iterum: nisi quis putet alium. Fuit item hic Sergius bis COS.* L. Seruilio Structo, P. Lucretio Tricip. omnib. his iterum. F. *Hic Seruilius in plerisq; codicibus omissus erat, sed omnino tres esse oportuit: neque enim de duobus Liuius dixisset, omnibus. At in prioribus L. Seruilium inter tribunos mil. cons. potestate non reperias, sed prioris anni tribunus C. Seruilius Prisci filius fuit, qui etiam Structus dictus est. Quanquā hoc fortassis lectorē moratur, quòd nulla caussa referatur continuati honoris: at Liuius aliquando caussas recitat, aliquando omittit, ut patet anno 347. de Cn. Cosso, ubi nulla caussa continuati honoris narratur. At anno 348. de C. Seruilio Hala utiq; narratur. quare C. Seruilius, non L. uidetur legendum.* Cum App. Claudius nepos eius qui Decemuir. G. *Primus Appius Claudius, qui anno sexto ab urbe liberata Romā profectus erat, ad consilij, cuius hic fit mentio, dedit, M. Fabio & Cn. Mālio COSS. anno ab urbe cond. 274. ac ab eadē liberata tricesimo. Hic autē duos habuit filios, Appiū Caiumq; Claudios. De Appio Claudio Appij filio Liui lib. 2. sub finē, qui cum T. Quintio Capitolino COS. fuit anno ab urbe cond. 283. & die dicta à M. Duillio & Cn. Siccio, mortuus est. De Caio*

uerò

uerò Claudio Appij filio Liui u lib. 3. qui cum P. Valerio Publicola COS. *fuit anno ab urbe condita 294. quo anno Herdonius Capitolium cum exulibus ac seruis occupauerat. Rursus tertius Appius secundi Appij filius fuit Decemuir, cuius hic nepos à Liuio dicitur, sed errore, ut puto, codicū. Nam ego filium credo, idq; ea potißimum de caussa, quòd post quinquagesimum ab hoc annum, nepos Decemuiri Appius Claudius ad finem libri sexti nominatur. Præterea primus Appius non eius proauus erat, siquidem ipse nepos Decemuiri fuit, sed potius abauus. Certè temporum ratio non conuenit, ut & hic nepos fuerit Decemuiri, & item ille qui libro sexto aduersus tribunos habet concionem. Ipse etiam Liuius anno ab urbe condita 331. Decemuiri filium uocat hunc Appium. Est & eius mentio ab initio libri sequentis.* M. Fabius Vibulanus trib. mil. I. *Addendum, iterum. Nam tribunus antea fuit anno ab urbe condita 322.* Q. Fabio Vibulano iterum. K. *Inter tribunos mil. cons. potestate hunc antea non inuenies, sed* COS. *anno 331. atque inde fortasse error.*

COSS. creati sunt A. Cornelius Cossus & L. Furius. *fo. 51. D. Quidam codices sustulerant L. in sequente* COS. *sed hic fit primum* COS. *Quinto dehinc anno fit iterum* COS. *cum antea sæpius tribunus mil. cons. potestate fuerit. Auli autem numerus omittitur, quòd anno 318. dubius* COS. *fuerit, certus autem anno 327.* Iacere tandiu irritas sancti. q. d. s. com. ferr. tamen interim. D. *Tamen, quod in quibusdam erat libris, quidam in cum mutarunt. Ego non minus planum sensum existimarim si neutrum legatur. at si alterum omnino adesse debet, ego, tamen malim, quàm cum.* Tunc hæc ipsa indignitas angebat animos. D. *Quidam, augebat, per u, legunt, non per n. sed non placet. est enim angebat, ab ango tertiæ coniugationis, non ab augeo secundæ. Et sensus non bene attendenti subobscurus uidetur, sed fit facilis bene rimanti.* Tribunus pleb. Licinius. F. *Quidam Lucilius legunt. Ego Licinium malim, quòd statim subiungat: Is cum principio statim anni uelut pensum nominis familiæq; seditiones agrarijs legibus promulgandis cieret. Fuere enim Licinij maxime patribus aduersarij, ut sequentibus patet libris. Quidam L. Icilium legunt, quod maximè placet. Et horum etiam* COSS. *prioris prænomen Q. posterioris cognomen Petilius, suspecta.*

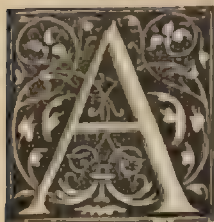
P. Atratino, C. Nautio Rutilio COSS. F. *Pro P. Atratino, alij M. Papyrium Atratinum reposuerunt: alij, quòd cognomen Atratinus Posthumiorum sit, non Papyriorum, Mugillanum addiderunt: quod incertum relinquimus, donec feliciores nacti fuerimus codices.* Cum in legationes non plus singulis senatoribus inuentis.

Pro, inuentis, alij inuenientes legunt: sed utraq; lectio obscurum habet sensum. Verùm quia intelligitur, nolim esse anxius.

Pronunciaruntque ex collegii sententia C. Valerio. H. *Quid sibi uelit hæc tribunorum promißio, præter auxilium, non hercule intelligo. quidam coërtionem, quidam coërcitionem legunt: mihi posterius placet. Illud, inhibēti, facesßit negocium non paruum lectori. Est autē obscurus sensus.* Sed nulla erat consularis actio, quam impediendo. 52. A. *Consularem actionem uocat, ut delectum, bellum, & similia, quæ consules absq; plebis auxilio perficere nequibāt. Quidam libri habebant, quæ, pro quam, sed non placet.* Verruginem in Volscis eodem exercitu receptam. B. *Hæc ab initio huius libri à Romanis munita dicitur, sed quando capta ex hostibus, non dixerat usquam author. Rursus hoc loco dicitur recepta à Romanis, cum non dixerit ubi à Volscis expugnata, ut recipi à Romanis potuerit. Præterea hanc urbem aliquando Volscorum, nonnunquam Equorum facit.* Et consulis quoque ab ea potestate vim. D. *De Quintio loqui uidetur. uide annum ab urbe condita 324. Et paulò pòst, Nihil esse in his auxilij dicerent: uide num dicere magis quadret.* Ac si quis intercedat S. C. authoritate. E. *Obscure hoc dictum, & haud scio quàm facile explicatu. Credo uult dicere, siquis ex suo collegio intercedat, se tamen contentum fore Senatusconsulti authoritate, nec aduocaturum tribunorū plebis auxilium.* Ad lacum Fucinum vi expugnatum.

F *Huius lacus aliquoties meminit Plin. Vergilius lib. 7. Vitrea te Fucinus unda. Plinius in Marsis, Liuius in Volscis ponit. Sed haud scio potuerint ne hi duo populi alicubi esse confines.* Cn. Fabius Vibulanus. F. *in fine. Legendum puto, Q. Fabius, pro Cn. Fabius. Nam Q. Fabius etiam fuit tribunus mil. anno ab urbe condita 341. Cn. autem Fabius nusquam: at* COS. *fuit anno 334.* Quod Lars Tolumnius dedisset. H. *Ita quidam hunc locum legunt, ut per quod, mortem intelligant, pœnas autem adiectum putant uerbū. Sed alij legunt, quas Larti Tolumnio dedissent: & utrunq; intelligitur. ad legatos enim à Fidenatib. iussu Tolumnij cæsos refertur hoc dictum, de quibus anno ab urbe condita 317. Atq; hoc loco, cur Seruilio Halæ continuatus fuerit honos, ratio aßignatur, cū de Cn. Cosso non fuerit data priore anno.* Profertur tempus ferundæ legis, quod si subiecta. I. *Pro quod, alij quam legunt. Si clarū esset qua de lege loqueretur, agraria ne, an de Consule ex plebe creando, clarior utique esset & sensus. subiectam autem inuidiæ esse quis dubitat? Ego locum suspectum puto.* Fabius, quod maxime petebatur, ad Anxur opp. I. *Nec hoc satis clarum est. Fabius petebat, Anxur petebatur. Sed quare maxime petebatur? an quia locupletius oppidum, & plus ibi prædæ sperandum?* Saltem acquiescere eo tempore. *fo. 53. A. Et hic uidetur aliquid næui: sed alij distinguunt ante rem familiarem, ut acquiescere cōpositum nihilo plus significet quàm simplex quiescere.* L. Furius Medullinus tertium. C. *Anno ab urbe condita 357. rursus tertiū fit hic Lucius tribunus mil. cons. potestate: quare necesse est ut alterutro in loco Sex. Furius legatur: neq; enim idē bis potest tertium fuisse tribunus. Eadem de caussa anno 355. Sextum Furium Medullinum quartum legam. Omnino in his prænominibus tātus est error, & tam nulla propemodum uia ad ueritatem, ut de eis desperarim. Furium enim Medullinum ab anno 323. ad annum 364. decies ter habebis in magistratibus. In chronologia nostra hæc magna cura digeßimus, ideòque hic obiter ea annotamus. Lector ipse dispiciat.* Cn. Corneliū Cossum, C. Fabium Ambust. Sp. Nau. C. *Et horum tribunorum nomina mirè uariant codices. Cornelius sæpius antè fuit, sæpius & Fabij Ambusti. Itaque Cn. Cornelium Cossum IIII. legam, & C. Fabium Ambustum iterum. Porrò Sp. Nautius Rutilius anno 339. tertium fuit tribunus mil. cons. po. quare, si modò non est alius, hic quartum adijciendum: nisi quis dicat codices errare, ut certe sæpiusculè. Sequenti etiam libro anno 354. pro C. Cornelio, quidam Cn. Cornelium reposuerunt, cum eo tamen in loco iterum dicatur, qui tum quintum fuerat.* Sunt qui Artenam Veientium non Volscorum. D. *Vellem Liuium & in alijs tam solicitum fuisse oppidorum nominibus, nec barbarorum tantum, sed ipsius Italiæ: quod nimis sæpe fortasse querimur, at non absque caussa, ut suis locis ostendimus.*

IN T. LIVII PRIMAE DECADOS
librum quintum Henrichi Glareani Annotationes.

Lia in vrbem & contra oppidanorum eruptiones versa, aliis frons. *fo.53. F.in fi. Vide genus hoc dicendi,ut mutatum.alia, mox alijs.Neq; enim,alijs, cũ auxilijs coniungendum.* Quam ne quid per infrequentiã iuuenum. G. *Infrequentiam pleriq; habent codices, quod etiam excusari potest,præsertim si,per,pro propter accipiatur. Ego tamen frequentiam magis probo,quod quidam emendarunt.* Et ne in turba quidem hærere plebeium quenquã. H. *Hærere quid sibi hoc loco uelit,ipse propemodum hæreo. Turbam autẽ uocat octo tribunos mil.conf.potestate, quot nunquam antea creati fuerant.* Quam dissoluendæ maxime tribunitiæ potestatis rentur. I. *in fi. Quidam caussam intelligunt,ut sit sensus,quam concordiam rentur esse caussam dissoluendæ potestatis tribunitiæ. Quidam pro genitiuo,potestatis, datiuum, potestati restituerunt, quod placet: nam uerbum,sum, sæpe hunc habet casum.* Nec ipsi per intermissiones has interualláque lentiorem. *fo.54.D. Legendum puto,& ipsi,pro nec ipsi: nisi quis pro lentiorem malit legere celeriorem.* Q. Seruilium, P. Virginium. *fo.55.A.in fine. Q. Seruilium Fidenatem legendum puto,ut postea aliquoties legitur. Fuit autem filius Q. Seruilij dictatoris, cui alij Structo, alij Prisco cognomen fuisse tradiderunt, ut præcedenti patet libro. Item Q. Sulpitium Camerinum, ut anno 357.legitur,ita hic quoque existimo legendum. Hunc quoque Mãlium,alij Manilium uocant, & Sergium Fidenatem tertio hinc anno ipse Liuius uocauit. nisi quis hoc loco ab authore consultò omissa cognomina putet, quod ego nõ existimo, præsertim ubi magistratus creantur.* Næ ego libenter experirer quam non plus in his iuris. *Ibi.D.in fine. Næ cum diphthongo posteriores scripserunt. Cæterùm sensum ipsum non planè(nisi iuris pro æquitatis exponamus)percipio.Comparatio est Sergij Virginijq; ad tribunos plebis. Sed iudicet lector.* Cn. Cornelio Cosso iterum, C. Fabio Ambusto. E. *in fine. Ad finem prioris libri testati sumus,in huius Cornelij,atque adeò etiam Ambusti prænominibus miram esse uariationem, ut uix, quid sequamur,certò definire queamus.* Vnum bellum annum iam tertium trahi. F. *in fine. Atqui hic erat annus quintus quando cœpti erant Veij obsideri. Vide anno ab urbe condita 350.ipsius Liuij uerba.quare annũ iam quintum legam:neque enim minuere tempus, sed ampliare uolebat.* Is quod petissent patres quidam primo incep. Repub. G. *in fine. Hunc locum & uarie lectum,& uarie distinctum in plerisque codicibus reperias,sed mihi nondum liquet quid de eo statuendum. Longum hyperbaton est. Cæterùm quæ post paucos uersus sequuntur: Cum arderent inuidia non patres modò, sed etiam tribuni plebis,& ipsum obscure dictum est:quanquam ita intelligi potest,quomodo dicimus,Socrates laborabat magna inuidia,uidelicet cui multi inuidebant, quod sæpius gloriæ est,quàm uitij.* Vt multo verisimilius sit compacto eam rem. I. *Quidam compacto mutauerant in conspecto,temerè meo quidem iudicio:nam compacto dictum uidetur pro composito, quo aliàs sæpe utitur Liuius.* M. Aemylius & Q. Fabius. *fo.56.A. In horum magistratus creatione C.Fabius Ambustus,nõ Q. Fabius nominatur. ita & in posterioribus. quare hoc Q. suspectum.Sed de C. siue Cn.Cornelio iam sæpe admonuimus.* Vetus tantum senator. B. *Non meminit Liuius usquam ubi primum senatores ex plebe accepti fuerint: at meminit Dionysius lib.7.qui anno ab urbe condita 263.primum ex plebe factos scribit.Cornelio autem fratrem nõ alio modo intelligimus Licinium, quàm quòd patrum ac plebis post Decemuiros connubia promiscua sunt facta.* Grauis pestilensque omnibus animalibus æstas excepit. D. *Sub Licinij magistratu priore anno gelidam hyemem descripserat Liuius : nunc hoc anno sequente, quo quatuor plebei tribuni cum uno patritio fuere,tristem hyemem ac grauem æstatem fuisse ait.quæ descriptio hyemis ac æstatus duorum annorum bene perpendenda est,propter sequentia.* L. Furium Medullinum tertium. F. *in fine. Priore libro non ita longè à fine annotauimus,bis legi hunc Furium tribunum tertium: itaq; aut hoc loco Sextũ, aut suprà anno 350.pro Lucio legendum. At anno sequente hauddubie legendum L.Furius Medullinus quartum,quippe qui posterioribus annis ter adhuc fit tribunus mil.conf.potestate.* P. Cornelius Maluginensis, Au. Manlius. I. *Legẽdum,P.Cornelius Maluginensis iterum. Nam fuit etiam anno 351.Item A.Manlius 111.quippe qui fuit antea bis, anno 350.& 353.Quidam etiam Manlium uocatum putant,atque ita codices uariant.* Maxime in ea parte Hetruriæ. *fo.57.B. Vide quid referat,in ea parte:uniuersamne Hetruriam,an eam unde petebatur auxiliũ,& quæ Gallis uicinior,Romanis remotior erat. De Gallis autem Liuius perinde atq; de Indis loqui facit Hetruscos.* Omnésque deinceps ex collegio eiusdem anni. C. *Hic P. Licinius Caluus tribunus mil.fuit anno 355. at reliqui quatuor anno 356.Caluus quidem ex plebe cum quinq; patritijs:at hi quatuor plebei cum uno patritio M.Veturio.Illud igitur,eiusdem anni,quomodo intelligendum sit,hæreo.Nam quod quidam dicũt,eiusdem,non ad Caluum,sed ad ipsos quatuor tribunos referendum,mihi non satis facit:paulò enim post Licinius ipse collegas uocat hauddubie suos:quare hoc effugiũ est,non uera soluendi uia.Ego puto lapsum memoria authorem,nec id adeò religiosum illi:nisi quis codicem corruptum existimet, quod nec ipsum impossibile est.* Vt eam inuidiam lenire suo priuato incõmo. *fo.58.A. Hic locus in Aldino codice(meo quidem iudicio)corrupte legitur,ad hunc modum: Vt eam inuidiam lenire quamminimo suo priuato incommodo,publicoq; Rom.populi liceret.quasi Camillus pro se deprecatus fuerit,quod alienum à ueritate esse puto,cum cõtrarium apud Valerium Max.lib.1.de ominib.pateat. Quare ueterem lectionẽ magis probo,quæ ita habebat: Vt eam inuidiam lenire suo priuato incommodo,quamminimo publico populi Rom.liceret. quasi Camillus de publico bono magis solicitus q̃ de priuato,optarit Reipub.commodum præ suo commodo.Itaq; incommodũ suum non deprecabatur, & publicũ quamminimum incommodum,si totum abigi non poterat,precatur.* Cæsonem Fabiũ Ambustum iterum. F. *Fabij Ambusti quater ante hũc locum in magistratib.mentio est. Anno enim 343. COS. Q. Fabius dicitur:anno 349.item 351. & 354.C.Fabius:quanquam quidã libri Claudius habebant,luculento codicũ errore.Hic deniq; Cæso dicitur plerisq; codicibus.*

tibus, in quibusdam etiã C. Fabius. M. quoq; Fabij in sequẽtibus mentio est, qui pater dicitur legatorum Fabiorũ ad Clusium, ac contra Gallos pugnantium. Atqui si hic iterum sit tribunus mil. qui ex prioribus emẽdandus ad hunc sit locus, non planè constat. Nihil de collatione dicere stipis ver. q̃ dc. H. Meritum Apollinis fatetur Camillus in urbem Romanã: ergo stipis uerius inquit q̃ decimæ. Cæterum quæ sequũtur uerba, difficultatẽ habent. Populũ enim liberatum uult, q̃ quisque priuatim se obligauerit. At quod paulò antè dixerit fierere ciuitatem: ob id dixit, q̃ non modò rerum mouentum, sed urbis agriq; capti decimam quoq; deberi, nec tamen de illo ullam fieri mẽtionem. quæ mihi in hoc notantur, ut lector ueteres codices diligentius introspiciat. Latores legis in annum cosdẽ reficiunt. I. Hic rogationem uocat legem: tertio statim uersu, rursus rogationem. Hoc idem facit anno 362. cum Iurisperiti ea distinguant, ut est apud Festum. Quidam tamen tertio pòst uersu largitionem legunt, quod mihi non placet. L. Valerius Pub. Sp. Posth. P. Cornelius iterum. h. Prænomen Valerij hic L. est, sed initio libri sequentis anno 366. in plerisque codicibus Au. legitur, & anno 368. rursus L. non A. habetur, ubi tertium fit tribunus mil. Paulò autem post hunc locum L. Varius legatus Delphos mittitur, hauddubiè alius à tribuno. De P. Cornelio maior est dubitatio, Cossúmne an Scipionem uelit. Scipio prioris anni fuit tribunus mil. cui si continuatus honos esset, Liuius fortè innuisset, quanquã id aliquando omittit. sin Cossus fuit, iam hic non iterum, sed quartum esset, ideóque de neutro quicquam definio. Creati COSS. L. Valerius Potitus, M. Manl. fo. 60. A. Dionysius lib. 1. ubi chronographica tractat, hunc annum à primis COSS. ait esse centesimum undeuicesimum: quibus si addideris annos quibus Roma sub regibus fuit, reperies annum ab Vrbe condita trecentesimum sexagesimumtertium. Rectè igitur biennio pòst Camillus supputat trecẽtesimum sexagesimumquintum, contrà atque senes paulò pòst supputant, imò quàm Plutarchus in Camillo, atqueadeo quàm Plinius lib. 33. cap. 1. si codices non fallunt. Ob quæ Volsinienses Salpinatibus adiunctis. A. in fine. Volsiniensium meminit Plinius in descriptione Hetruriæ: Volsinij oppidi Ptol. Salpinates qui sint, mihi nondum compertum. Cum C. uerò Iulio censore collega fuit L. Papyrius, ut libro nono P. Sempronius tribunus plebis recitat aduersus App. Claudium censorem. Aruntem Clusinum ira corruptæ vxoris. D. Sermo est relationibus satis impeditus. Lucumonẽ intelligimus uxoris tutorem fuisse, aut Aruntis, non autem Aruntem Lucumonis. Hunc autem repetit Liuius, quòd uidebatur longius hyperbaton.

Nec cum his primùm Hetruscorum, sed multo antè. E. Vide & hoc genus sermonis. Dubium enim non est quin dicere uelit, non cum his Hetruscorum, qui hoc tempore Clusium, aliáque circà Thusciæ loca poßidebant, Gallos pugnasse, sed cum ijs Hetruscis qui inter Apenninum Alpésque incolebant. Sed haud scio an huiusmodi dubitationes propriè nostri sint propositi. Ab Saluiorum gente oppugnari. G. Strabo lib. 4. Salyes (inquit) inter Rhodanum Alpesq; poßident agrum ad quingẽta stadia. Plin. lib. 3. cap. 5. Ligurum, inquit, celeberrimi ultra Alpes Salyi. Ita uariegatum nomen est & declinatione & literis. Nam & hic Saluuij legitur, & Saluij. Forsitan hinc & Salaßij, quorum in Italia meminit Ptolemæus. Salußiorũ etiamnum nomen in Italia manet uicinum Liguribus. Hæc ideo nobis annotãtur, quòd uidemus aliter atq; aliter apud diuersos scribi. Cæterùm si hoc in loco pergam de Rhætis, item de Celtarum populis dicere, res nullum inueniet finem. Sed hoc non agimus. Maßilienses erant hi, nauibus à Phocide profecti. G.

A Phocæa legendum ex primo libro Herodoti, atque adeò ex ipso Liuio. Nam libro 4. decados quartæ, ubi de Emporijs Hispaniæ urbe disserit, Iam tunc Emporiæ (inquit) duo oppida erant muro diuisa. Vnum Græci habebant, à Phocæa, unde & Maßilienses oriundi &c. Eodem modo lib. 6. de secundo bello Pun. ubi primum P. Scipio copias Emporijs exposuit. Pro quo notandum Phocæam esse Ioniæ urbem in Asia, unde denominatiuum Phocæùs, Græcè Φωκαιεὺς apud Herodotum, apud alios etiã Φωκαεὺς, Latinè Phocæenses tetrasyllabon. In Strabonis Græco codice deprauatè reperias Φωκεῦσι, pro Φωκαιεῦσι, de Ionibus. Porrò de Phocæensibus his est adagium, Φωκαέων ἀρὰ, id est, Phocæensium execratio. Phocis autem regio non ciuitas est Græciæ, longè mari à Phocæa, proxime Bœotiam, in qua Delphi oppidum, Apollinis oraculo clarum. Vnde denominatiuum Φωκεὺς, uel Φωκικὸς, & adagium Φωκέων, siue Φωκικὴ ἀπόνοια, id est, Phocensium desperatio. Hinc Latinis erroris occasio in Phocæensis & Phocensis siue Phocidensis, ut multos Romanorum uel non attendisse, uel ignorasse id discrimen putem. Nam & Ouidius Phocaicus à Phocæa Ioniæ urbe dixit libr. 6. Metamorphos. & Phocæus ab Phocide Græciæ regione lib. 5. ubi de Pyreneo tyranno. & lib. 11. Phocæus Anetor. & Aul. Gell. lib. 10. cap. 16. ex Iulio Higino similiter ex terra Phocide ait, ubi de origine Maßiliensium, qui non ex Phocide Græciæ regione, sed à Phocæa Ioniæ urbe pulsi ab Harpago Cyri præfecto, in hanc concesserunt Galliæ regionem. Saltúsque Iuliæ Alpis. Ibi.

Iuliæ Alpis eo in tractu haud scio num quis alius author præter Liuium meminerit. Certè Cornelius Tacitus Iulias uocat Alpes quæ uersus Carnos sunt. Nisi in Liuio sit anticipatio, quod mihi non placet. Ideóq; facile aßentior D. Beato Rhenano, hunc locum rectè restituenti, ut legatur, Ipsi Taurino saltu inuias Alpes transcenderunt. Cenomanorum Elitouio duce. H. Atque inde existimo quosdam erroris sumpsisse ansam, ut hoc loco pro Cenomanorum substituerint Germanorum, non attendentes hic antea de Belloueso utique Gallo dictum, Taurino saltu per inuias Alpes duxisse suos, subsecutos autem eodem saltu Cenomanos. quod de Germanis, qui in Tricastinos non uenerant, intelligi non potest. Præterea hic Gallorum in Italiam transitus describitur, non aliorum populorum. Primum autem Liuius commemorat septem Celtarum populos cum Bellouesò uenisse in Italiam: post hos Cenomanos, tertio Saluios, quarto Boios Lingonesq;, ultimò Senones, qui Romam deleuere. Fortaßis & inde decepti, quòd sensum authoris non rectè perceperunt. Non enim Liuius uult dicere, Cenomanos ibi transcendisse Alpes ubi Brixia ac Verona sunt, sed postquam per Belloueſi uestigia in Italiam uenerint, consedisse ad ea loca (uidelicet superioribus occupatis per priores) ubi nunc Brixia ac Verona, quæ quidẽ antè Libuorum erant. Et Plinius lib. 3. cap. 19. Brixiam Cenomanorum urbem fatetur, quemadmodum & Ptolemæus, & Liuius quoque libro 2. de bello Macedonico. Iidem qui priorem emendarunt temerè, meo quidem iudicio, locum hunc quoque corruperunt, pro Libui reponentes Ibi. Nec obstat quod & Plinius & Ptolemæus Libuis Vercellas attribuant: uerisimile est enim ante Gallorum aduentum latiores fines habuisse eos. In codicibus Ptolemæi magis pudendo errore Libyci legitur. Legendum præterea puto Litauico duce, quod nomen est lib. 7. comment. apud Cæsarem, atque etiamnum hodie manet in Gallia.

Post hos Salluuii qui prope antiquam gentem. *ibi.* *Et hunc quoq; locum idem Beatus egregie restituit: quanquam id obscurum est, num Salluuij cum Saluijs, Salibusq́, idem sint populus. Leuos item Ligures nõ memini ferè apud authores legere.* Deinde Boii, Lingonésque transgressi. *ibi.* *Quidam codices habebant Ligures, sed errant. Boij autem Galliæ hauddubie priscus populus, quippe qui cum Lingonibus in Italiam hic tot ante secula uenisse tradantur, ubi in immensam potentiam creuerunt, ita ut cum Romanis exercitibus sæpe conflixerint, idq; multis annis: ut ex tertia quartaq; decad. apud Liuium latè patet. Postremò autem à Romanis eiecti supra Tauriscos, ad Danubiũ habitarũt. Rursus tempore Marij unà cũ Cimbris ac Heluetijs, ut Strabo scribit lib. 7. aduersus Romanos pugnauere, atq; etiam tum uicti, ad tempora usque C. Cæsaris uicini Heluetijs in parte aliqua Hercyniæ syluæ, ut quidam credunt, manserunt: cum quibus postea contra Cæsarem tulerunt arma: ubi rursus uicti, deprecantibus Cæsarem Heduis, quòd egregia uirtute erant cogniti, ut ipse ait, in antiquam remearunt patriam, relicta, ut uerisimile est, ad Danubium prole aliqua, unde quidã Boëmos ac Bauaros dictos uolunt. Hæc pluribus uerbis quàm oportuit egimus, ne temere libri emendarẽtur, siquãdo non congruẽtia de Boijs apud authores inueniantur, propter tot eius populi mutationes.* Ab Vfente flumine. *ibi.* *De alio loquatur flumine oportet quàm quod Plinius lib. 3. cap. quinto, ad Anxur describit: hic enim de Venetorum regione loqui uidetur. Meminit Boccatius, sed ex hoc Liuij loco adiutus, nullum alioqui ex authoribus adducens testimonium.* Nec vlla cæde pugnatum fuit. *fo. 61. D.* *Alij hoc mutarunt, atq; ita legunt: Nec ulla cædes pugnantium fuit. id quod ego non intelligo. Fortaßis autem propter sequentia continuò uerba, ita legere placuit. at etiam illa obscurũ habent sensum, ideoque lectori consideranda sunt.* Omne inde tempus suspensos ita tenuit animos. *F.* *Sed nec hic locus totus satis patet. Trium temporum est hic ordo, & uis in illo identidem. Primo quidem aduentu impetum Gallorum Romani Romæ expectabant, alioqui apud Alliam mansuros fuisse Gallos existimabãt. Deinde sub occasum solis, cum ne tum quidem inuaderent Vrbem Galli, quod tamen expectauerant Romani, in noctem dilatum consilium ijdem existimabãt Romani, quò plus pauoris illi inferrent. Demq; lux appropinquans exanimabat, timoriq; quem perpetuò habuerant, malum hoc, quòd uidelicet urbem inuaserant hostes, continuum fuit, cum primum signa infesta portis illata sunt. Verum instituti nostri non est his diutius immorari.* Vrbis per trecentos sexaginta annos. *H.* *Non admodum rotunda est hæc annorum supputatio, sed ea potius quæ postea in Camilli oratione ad finem huius libri exhibetur: erat enim hic annus ab Vrbe cond. 365. Scio apud Plin. lib. 33. cap. 1. legi 364. & apud Plutarchum 360. at codicibus non confido.* In eo cliuo eas cum L. Albinus de pl. R. *I.* *Valerius Maximus lib. 1. L. Aluanium uocat, sed errore, ut puto, codicum.*

Cæditius negare se commissurum. *fo. 62. I.* *Video, inquit Cæditius, finis mei adest imperij. Atqui ego haud committam ut mihi aut deorum aut hominum quisquam imperium finiat potius, quàm ipse memor ordinis mei deponam imperatorem. De quo autem proprie ordine loquatur, considerandum. Item quod post aliquot deinde sequitur uersus, Militesq; haberent imperatorẽ quem uellent: de Camillo intelligendum, quẽ uolebant milites, non aliũ. Et rursus paulò pòst, Lex Curiata lata est, quidã male mutarunt in, lecta est.* Hęc culti neglectique numinis tanta monimẽta. *fo. 64. A.* *Monimentum à monendo proprie hic quadrat: quanquam quibusdam momenta etiam non displicet, sed nõ mutauerim.* Aio Locutio templum propter cælestem vocem. *C.* *Et hoc loco, & paulò ante initium huius orationis quidam pro, Aio Locutio, emẽdarant, Allocutio, quam syncopam ego neutiquam probo. Meminit huius Dei Aul. Gell. lib. 16. cap. 17.* An malitis hanc solitudinem vestram q̃ vrbem. *E.* *Quidam pro, an, legunt, non. Sed ego haud satis intelligo quid sibi per solitudinem uelit: & quæ sequuntur, non admodum clara sunt. Vtitur libro sequenti rursus hac uoce, de Volscis loquens: Quæ nunc uix seminario exiguo militũ relicto, seruitia Romana ab solitudine uindicãt.*

IN T. LIVII PRIMAE DECADOS

librum sextum Henrichi Glareani Annotationes.

Nterregnum tum iniit P. Cornelius Scipio iterum. *fo. 65. A.* *Cornelius atq; Camillus ambo interreges fuere anno 364. ab urbe cond. ideoq; non legam Scipio interrex, pro Scipio iterum, ut quidam temerè, meo quidem iudicio, hunc locum emendarunt. Iidem etiam, tum, sustulerunt ante uerbum, iniijt.* A. Valerium Publicolam iterum. *ibi.* *Hic Valerius superiore libro, ut diximus, anno 361. ab urbe cond. & hoc libro anno 368. Lucius, non Aulus uocatur. Lector dispiciat uter erret locus. Et A. Manlius legendum, non Manilius, ut patet ex anno 371. ubi tertium fit trib. mil. cons. potestate.* Alia ex aliis edita etiam in vulgus. Quæ autem. *ibi.* *Obscurus est hic sensus: nam illud, alia, quid referat nescio: neque enim magis fœdera quàm leges referre uidetur. Quidam pro, ex alijs, emendarunt, ex eis, nihilominus in obscuro manente sensu. Porro quæ de sacris suppreßis subiunguntur, & ipsa explicari conueniebat, quænam fuerint sacra, & quomodo suppressa magis obstringebant religione animos: nisi Bacchica erant, & nisi per dolum oppressa à pontificibus intelligamus.* Quidam, quod postridie Idus Quintiles &c. *B.* *Vide in hoc contextu, traditum putant, dictúm ne sit pro tradunt: nam alioqui planè syntaxim non capio. Item illud, neque, exponendum pro, & non: ut negatio in uerbum, inuenta, incumbat: non in, obiectus esset. Tum illud etiam notandum, quo pacto dicat, post diem tertium, quod factum est die tertio. postridie enim Idus Quintiles non litauit Sulpitius, hoc est, pacem Deûm non impetrauit, expositore Nonio Marcello: & ad XV. calendas Sextiles exercitum Romanum hosti obiecit. quasi ita dicas: Sulpitius decimasexta Iulij die non placatos inuenit deos, & decimaoctaua eiusdem mensis die conflixit. Vt non magnopere mirandum, quod apud Marcum Euangelistam capite octauo legatur, καὶ μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἀναστῆναι, & post treis dies resurgere. ubi magnopere laborant magni nominis Theologi.*

Qui post pugnam ad lacum Regillum factam. *ibi.* *A pugna Regillensi ad hunc annum, in Liuio sunt*

sunt plures quàm centum ac decem anni: at à pace Hernicis data prorsus centum. Ad Hernicos itaque hoc loco anni referendi. Ad deditionem Volscos septuagesimo demum anno. D. *Primum bellum Volscis à Romanis motum fuit sub Tarquinio Superbo in ducentos amplius post suam ætatem annos, ait ipse Liuius libro primo. Postea uero liberata Vrbe anno decimoquinto, ab Vrbe autem cond. 259. rursus illis bellum motum, ubi centum ac plures sunt anni in utroque numero. quapropter in illo septuagesimo anno errorem puto. At id iam & in alijs locis sæpe ostendimus, quare hic minus mirum.* Q. Seruilius Fidenas, Q. Iulius Tullus. H. *Legendum, Q. Seruilius Fidenas quintum, Q. Iulius Tullus. Errorem fecerunt, quintum ac Quintius, ut identidem in codicibus alterum omissum fuerit. Legendum etiã L. Lucretius Tricipitinus iterum, & Ser. Sulpitius Rufus iterum. fuere enim tribuni uterque anno 364.* L. Papyriũ, Cn. Sergium. K. *Hoc loco Cn. Sergius legitur, postea uero anno 375. Caius ubi tertium dicitur tribunus mil. cons. po. Nec tamen ubi iterum fuerit, usquam inuenio: ut planè suspicer anno 370. omissum eius nomen. Nam post Camillum V. tribunum mil. perpetuò sex fuere tribuni mil. cons. potestate.* Tribus quatuor ex nouis ciuibus additæ Stell.

Ibi. Annius Viterbiensis, homo Hetruscus, legendum putat Tromentina, pro Pomentina, & Arniensis, pro Narniensis. quas de re quidam posterius nomen mutarunt: at in priore neminem uideo motum ut uariaret, neque enim firmis pugnat rationibus. Cæterum hic numerus mihi suspectus de XXXV. tribubus, denario: quippe tempore Coriolani XXI. erant tribus, authore Dionysio Halic. hoc autem loco quatuor additæ efficiũt numerum XXV. Neque ullas hactenus tribus additas memini. Cum autem tempore Liuij tribuum numerus erat XXXV. ut ex libro primo patet in Ser. Tullio, quatuor autem ultimis huius decados libris binæ additæ inueniantur, præter quatuor urbanas, à Q. Fabio Maximo (qui id cognominis ea de caussa habere meruit) libro nono adiectas, quomodo hic legemus XXXV? Errorẽ errori accumulauit, ut puto, locus ille libro secundo, anno ab urbe cond. 259. ubi XXXI. tribus pro XXI. leguntur factæ: quod ibidẽ annotauimus: quanquã tribus nomen latè patet, ut uel apud Dionysium liquet in Ser. Tullio. Ser. Cornelius Maluginensis. *fo. 66. A. Quidã libri Seruilius, quidã Sergius Cornelius habebant: sed ea nomina sunt, non prænomina, ideóq; Seruius legendũ.* Qui dictatorem se iam quartum creasset. B. *Non hoc loco quartùm fit dictator Camillus, sed postea anno 386. quintùm autẽ ad finem huius libri. At tantum senatus de se iudicium, collegarumq; tam benignum animũ, perinde habuit atq; si dictator creatus fuisset: ipse enim nõ ita multo pòst dicturus est ad cunctabundos milites: An me, quod non dictator uobis, sed tribunus signum dedi, non agnoscitis ducem?* Sed quia nisi magno apparatu tormentis ma. G. *Mirum hoc uideri potest, cum ad finem libri secundi tam facile capta fuerit. Sed dicet quis, interea temporis coloniam factam, ac ideo firmiorem fuisse. id uero est effugere obiectionem, non soluere nodum. Nam eadem opera dici poterat, & Romanis ab eo tempore multum ditionis ac imperij accessisse. Sed hoc non agimus.* Ab Nepete ac Sutrio auxilium. *Ibi. Ita Liuius id nominis usurpat, perinde atque tertiæ sit declinationis, ac neutri generis. Nam paulò pòst dicturus est, Nepete exercitus ductus. & anno 372. Et triumuiros Nepete coloniæ deducendæ creauerunt. At tertiæ declinationis neutra in e, ablatiuum habent in i. Nisi dicamus neglexisse hoc Liuium. Græce est Νέπετος. In Strabonis codice Νέπετα lib. 5. & in Plin. Nepeta, ita ut nihil inde certum colligas.* Legiones vrbanæ quibus Quintius præfuerat. H. *Superius in exercituum diuisione L. Quintius Cincinnatus caussarijs senioribusq; præficitur, quos hic cum Camillo missos non est uerisimile, sed alterum exercitum paratum instructumq; in urbe ad omnem euentum, cui Camillus Q. Seruilium collegam præesse uoluit. Ergo hoc loco Q. Seruilius legendum, pro quo Quintius positum est. & potuit uideri à librarijs corruptum, si non cõtinuò altero uersu sequeretur, Quintius Horatiusq; successores Valerio in Volscos missi. Quare Liuium memoria lapsum hoc loco putamus: nisi quis & hæc corrupta putet.* Insequenti anno A. Manlio, P. Cornelio. *fo. 67. A. A. Manlius ab initio huius libri tribunus mil. fuit: ergo hic addendũ, iterum. P. Cornelius autem ab anno 360. quater fuit in magistratibus, sed ter, nullo adiecto cognomine. Credo Liuium offensum tot nominum inani propemodum nomenclatura. Ita & Cn. Sergij Fidenatis nomen II. hic omissum, ut paulò antè diximus.* Idem moliri cœpit acriores, quippe æris al. sti. B. *Colon ponendũ puto post uerbum, stimulos. Quæ uero deinde sequuntur, uerba sunt Manlij seditiose conquerentis de patribus, mouentisq; senatui inuidiam.* Quæ nunc vix seminario exiguo &c. D. *Seminarium pro semine posuisse uidetur. Cæterum quidam uendicant legunt, quod est appropriant, ac suum esse dicunt. Quidam uindicant, pro ulciscuntur, ac à contumelia defendunt. quasi dicat Liuius, ab solitudine uindicant, id est, à latronibus defendunt. Ego, ut ingenue fatear, sensum non intelligo, præcipue uero illud, solitudine.*

Et Cerciensium quidam, & coloni etiam à Velitris. D. *Quidam hunc locum emendarunt in Circeienses: nam Velitras Circeiosq; ipse Liuius coniungit anno 372. etiamsi hoc loco & paulò pòst separare uideatur: excusationem tamen hi loci habere facile poterunt. Cercienses certe qui sint, non puto usquam reperiri: quare libro octauo quoque non ita longe ab initio L. Numitium Circeiensem legendũ, non Cerciensem.* Multiplici iam sorte exoluta mergentib. se per sortem vs. H. *Quidam pro, se per, legunt semper, ut intelligamus, usuras ita multiplicatas, ac ab ipso solutas, sortem iam aliquoties æquasse: ut sit sensus, usuras toties suppullulascentes mersisse sortem, atque ita se fœnore obrutum. Quanquam, ut usuræ mergant sortem, dubitabit aliquis.* Neminem vestrûm, inquit, Quirites donec quicquam. *Ibi. Et hunc locum ijdem mutarunt, ne quem legentes, pro neminem. Sed imperfectior est sermo, & qui desideret aliquid. quasi dicat, ideo fundum meum præconi subieci, ne quem. Manlij sunt uerba, ut illa superius posita: Esse qui non egestatem modò atq; ignominiam minentur, sed neruo ac uinculis corpus liberum territent.* Ne abstuleritis obseruantib. etiam oculis. *fo. 68. B. Si obseruantibus oculis legamus, ut habent plerique libri, simplicior erit enunciatio. Sin oculos, ut quidam, speciosa erit hyperbole.* M. Furius Camillus quintum. F. *Legendum M. Furius Camillus VI. & Ser. Sulpitius Rufus tertiũ: ut facilè patet ab initio libri quinti (nam illic primum Camillus creatur tribunus mil. cons. po.) omnia magistratuum nomina recensenti. Idem erroris, de Camillo quidem, accidit anno 374. in plerisque codicibus, ubi VII. fit tribunus mil. De Sulpitio anno sequenti 372. ubi fit quartum, etiamsi codices reclament. Cæterum quod hic duo uerba, iterum, ac secundum, indifferenter leguntur, uidetur ex numeri notis II accidisse. Hæc ut pusilla ria*

debit fortaßis quispiam, ut haudquaquam notatu digna. At non piguit Aul. Gellium libro decimo eadem de re longum texere caput, ut non dicam anxie, quod nos leui brachio. Ne fortuna mea desit, videre. G. *Satis obscurus sermo: nescitur enim, mihi ne, an uobis, intelligendum. animus ipsius planè iam ruinam præsagiebat. Sed multa huiusmodi dißimulamus.* Fortè etiam in arce positam. I. *Quid illud, forte, sibi uelit, non planè uideo, quandò non fuit dubium M. Manlij domum fuisse uel in Capitolio, uel in arce: sed uidetur de his duobus dubitasse Liuius: nisi quis, forte, exponat pro casu, aut Liuium Monetæ ædem ignorasse, quod neutiquam credo, putet. Cæterum ut Capitolium ab arce discretum, ex Liuio non facile constat, sed ex Dionysio, ubi de App. Herdonio.* Nam &, quia eundem & suæ potestatis, quem li. *Ibi. Quidā ante nam, & post uerbū, crediderant, parētheseos signa apposuerūt: alij ante quia, & post uerbū cernebāt: alij utroq; in loco, alij nusquā. Sensus haud est obscurus, durā tamē habens compositionem, utcunq; distinguas. Paulò pòst item legendū, Q. Publilius. non Q. Publius. nemo enim duo habuit prænomina.* Ab accusatoribus obiecta sunt reo. *fo. 69. A. Quid si, sint, legas? ut sit ordo: Quæ pertinentia proprie ad regni crimen ab accusatoribus obiecta sint reo, apud neminē authorē inuenio.* Cicatricibus bello trigintatribus acceptis. B. *Ita pleriq; habent codices. Alij numerū sustulerunt, tanquā ex Plin. subdititiū, quod ego non credo: quanquā neutrū, cur uel negem uel affirmem, sat habeo. Cæterum nec cū Plinio nec cū Cicerone in Manlij donis Liuius probe conuenit: sed non in hoc solū, de Dentato ac alijs idē accidit.* A. Manlio tertium. D. *Hic locus satis conuincit, anno 366. initio huius libri A. Manlium legendū esse, non Manliū, quod ibidem etiā adnotauimus. Fuit autem M. Manlij frater, ut Titus, quemadmodū paulò antè habetur. Legendū etiā hoc loco, Ser. Sulpitio Rufo IIII. quippe qui ter antea fuit. & L. Lucretio Tricipitino tertiū, qui antea bis fuit.* Sp. & L. Papyrius duo noui tribuni. E. *Ita habent uetustiores aliquot codices. quidam mutarunt ita: Sp. & L. Papyrij noui tribuni mil. At ego cognomen appositum suspicor uel Crassi uel Cursores, pro illo, ii duo: & anno 375. Papyrium ex his duobus alterum fuisse.* Ser. Cornelio Maluginensi III. *Ibi. Quidam pro tertiū, legunt quartum. Sed ijdem tertio hinc antea anno legunt iterum. hic igitur tertium legendum, quippe qui proximo anno non fuit in magistratu. Nisi quis anno 358. pro Publius, Seruius legendum existimet, quod ego non puto.* Et supina valle Romanam inclinauit aciem. K. *Hauddubie hæc retulit ad uerba præcedentia paulò superius: Lenis à tergo cliuus erat inter aciem & castra. at nihilominus locus obscurus est, mihiq; suspectus.* Optimum visum est in fluctuantem aciem tradi eq. *fo. 70. B. Hæc obscure dicta sunt. nam de qua acie intelligendum sit ignoratur. Verum cum ipsi pedites in certamen ibant, non equites, fortaßis equos fortunæ commisisse commode quis exponat. Illud etiā paulò pòst: Sensit ergo euectus uirtutis enixe opem. dubitationem habet, sed tolerabilem. Itaque quidam libri enixæ legunt, ultima cum diphthongo.* Pace constanti vim Romanorum arcuerunt. C. *Valerius Max. lib. 7. cap. 3. manifeste fatetur consilij acumen fuisse in Tusculanis. Sed mirum Romanos tam facilè ignouisse, imò ciuitatē eis dedisse. An uicinitas terruit? Cæterum scire uelim ut cum captiuas actum: neque enim hoc recitat Liuius: & suspectam rem faciūt nec minus dictatoris Tusculani uerba. Sed hæc longius prosequi, non est huius instituti.* At repletas semitas inter vulgus. D. *Neque id genus locutionem planè assequor, tametsi sensus non est usque adeo difficilis. Fortè autem anastrophe est, uulgus inter repletas semitas.* Precibus euentum vestris Senatus quem videbitur da. E. *Et id genus oratio notanda, cum quem uidebitur dixerit, pro qui uidebitur, malens cum casu antecedente conformare relatiuum, quàm cum suo uerbo: quod apud Græcos est frequens, & Latini non omnino fugerunt.* Peccetur in vos, dum digni sitis quibus ita satisfiat. F. *Et hic sensus admodum obscurus est, præcipue uero ultimorum uerborum. Videtur autem Senatui Romano blandiri de iustitia, & sermo est adulationi proximus.* C. Sergio III. G. *Huius Sergij nomen in magistratibus antea semel duntaxat, uidelicet anno 368. inuenitur, & prænomine tamē Cn. nō Caio. Sed suspicor anno 370. ubi iterum fuit, omissum nomen, atque hoc loco tertium factum, quod constanter omnes Liuij habent codices. Legēdum item Ser. Cornelio Maluginensi quartum, quippe qui anno 373. fuit tertium. Sed de hoc etiam paulò antè.* Eodem anno etiam ipsis querentibus penuriam ho. *fo. 71. D. Omissum est hoc loco coloniæ nomen. Nam de Prænestinis intelligi non potest, qui iam rebellarunt. Quidam de Satrico hoc intelligunt, at hoc statim pòst fit hostium receptaculū. Ego de Veliternis intelligere malim. Nam illi ocio gestientes, in agrum Romanum incursionem fecisse paulò pòst describuntur.* L. Aemylium, P. Valerium IIII. F. *L. Aemylius fit tribunus mil. quartum anno 373. ut omnes habent Liuij codices: quare si idem est, adijciendum quintum. Quidam putant hunc Mamertinum cognomine, sed eum qui initio libri 7. cum L. Sextio fit COS. Mamercum. At ratio temporum non obstat quo minus sit idem omnibus his locis. Præterea L. Quintius Cincinnatus etiam anno 369. fuit tribunus mil. Hic igitur, iterum, adijciendum: sed Liuius breuitatis gratia omisit, offensus opinor tanto nominum aceruo. & planè res nimium molesta est.* C. Veturius, M. Aulus, & M. Cornelius. *fo. 72. E. Quidam pro M. Aulus, emendarunt A. Manlius: sed is prioris anni fuit tribunus mil. Quare legendum C. Veturius II. A. & M. Cornelij. Nam C. Veturius primum fuit anno 378. hic autem II. Cornelij uero postea iterum fiunt anno 388. ad huius libri finem. Hic itaque primum fuere, & faciliter ex II potuit M fieri. Mirum autem, & in his quidem, & præcedentis anni omnibus tribunis, omissa & cognomina & numerum.* An placeret fœnore circunuentam plebem, ni potius. G. *Hoc, ni, tollerem, & planior erit lectio. Neque uero me latet quæ portenta quidam hic prodiderint, ut hunc explicarent locum: mihi satius hoc uidetur.* Nisi alterum COS. vtique ex plebe fi. necesse sit, neminem fore. *Ibi. Illud, neminem fore, quid sibi uelit, quidue ad sensum faciat, fateor planè me nescire: nisi in τὸ nisi, incipiamus nouam sententiam.* IIII. ac XL. annos neminem ex plebe trib. mil. H. *Hic annus est 385. ab urbe cond. At ille quo primi tribuni mil. cons. potestate creati sunt, fuit annus 311. hos si ab illis subtraxeris, relinquentur anni 74. tot enim annis licuit tribunos mil. consul. po. creare, ac ex plebeis etiam. Sed quadragiesquater (inquit) hoc neglectum est, imò uero sæpius: nec enim rotundum hunc exhibuit numerum.* Et vti rogassent primæ tribus dicerent. K. *in fi. Locus uehementer obscurus. Cum rogassent, tribuni scilicet. Et cum primæ tribus dicerent, opinor legem exponēdum.* Et quod eundem M. Furium dictat. insequens annus ha. *fo. 73. B. Hic omnino annus*

no annus rursus omissus est, cuius rei duæ sunt suspiciones. Altera, quod Licinius Sextiusq; statim pòst dicturi sunt, nonum se annum iam uelut in aciem stare, cum alioqui hic octauus esset. Anno enim 379. cœperant hoc certamen. Item postea Liuius dicet, decimùm hos refectos, ante annum 388. qui nonum refecti essent, si hic annus non inseratur. Altera suspicio, quòd C. Licinium, primum ex plebe magistrum equitum Liuius dicat antea fuisse trib. mil. cons. potestate, cum nusquam antea legatur. Et loquitur quidem de C. Licinio Stolone, non Menenio. quod quanquam hoc ex loco ostendi non potest, at libro decimo in P. Decij oratione aduersus nobilitatem de pontificibus etiam ex plebe creandis, satis luculenter id patet. Quare Stolo, quandò nullo alio anno inuenitur, hoc anno fuisse uidetur tribunus mil. cons. potestate. Idem sentio de P. Valerio hoc anno cũ Stolone tribuno. Nam anno 388. sextum dicitur tribunus, cum ubi V. fuerit, non inueniatur. At, ut tandem cõcludam, hic liber uisus est mihi mutilus, & alijs plus iusto breuior, ideoq; hæc omnia mihi suspecta. Deinde comitiis tribunitiis declararent vol. D. *Vide num legendum, comitijs tributis, ut ad finem orationis Claudij etiam habetur.* Non (inquit) licebit tu de fœnore atque ag. G. *Verba sunt tribunorũ pl. per μιμησιν ab Appio prolata. Verũ cum ait, Et hoc portenti, nisi ex stomacho Appij intelligamus, non planè capio quidnam sibi uelit.* Hoccine est in commune honores vocare. H. *Si hic atque sequens uersus absque interrogatione legantur, cum quadam dicentis admiratione, plus gratiæ habebunt, quàm ut passim uulgò leguntur uerba.* Est aliquis qui se inspici, qui æstimari fastidiat. I. *Hæc quoque absque interrogatione legam, cum ironia, & quasi per irrisionem: &, est aliquis, dixit, uelut in Thrasonem, ut illud Satyrici:*

Aude aliquid breuibus Gyaris & carcere dignum, Si uis esse aliquid: probitas laudatur & alget.

P. Valerius VI. *fo. 74. B. Hic Valerius quartum fuit tribunus mil. anno 378. interea nusquam inuenitur. Suspicor eum V. fuisse, superiore qui omissus est anno, quemadmodum paulò antè testati sumus. Cæterum P. Manlius, & L. Veturius iterum hic fuere, quod omissum est.* Cum dignam eam rem Senatus censeret. C. *Quam rem dignam uocet, ex prioribus non satis liquet. Quidam post facturos, adijciunt fore, sed ad sequentia uerba, nihilominus in obscuro manente sensu.*

IN T. LIVII PRIMAE DECADOS
librum septimum Henrichi Glareani Annotationes.

Ratia campestri dederunt. *fo. 74. E. Quidam ceperunt legunt, quasi patres illis, hoc est, Prætori ac ædilibus, ceperint præturam ædilitatémque per gratiam, quam in campo Martio apud populum Romanum inuenerint, technis uidelicet, quibus in comitijs uti consueuerunt. Id autem lectoris iudicio relinquimus.* Pro portione & ex multitudine &c. F. *Id etiam obscurum, quanquam relatione intelligitur. quod tamen non dico ad eum modum, quo nunc ex præpositione ablatiuoq; fecimus nomen proportio, quod haud scio fueritne in aliquo apud ueteres usu.* Par deinde per V. & XXX. annos. *Ibi. Impudens hoc omnium codicum erratum, ac mirum ab nemine animaduersum, cum nihil facilius correctu fuerit. Anni enim captæ urbis sunt 365. ut ipsemet Camillus in oratione ne Veios migretur, ad finem lib. 5. fatetur. Hi autem anni quando mortuus est Camillus, 390. à quibus si priores subduxerimus, relinquentur XXV. non XXXV. anni. Et paulò pòst, C. Sulpitio Petico legendum, non T. Sulpitio Potito.* Accepta itaque res, sæpiusque vsurpando excitata. G. *Post excitata distinguendum: nisi quis accepta re in auferendi casu legere malit. Fescennino autem uersu quidam in dandi casu antiquè dictum putant, quod nescio quàm probem: neq; enim necesse est ut ab accusatiuo similem regantur, quod absolute positum uidetur, ut illud, incompositum.* Quæ exodia postea appellata. H. *Absque r hoc legendum, non est dubium: sed num etiam absque aspiratione, non ita clarum. Quanquam si exodia sunt dicta, quòd extra cantum essent, uidelicet ridicula uersibus intexta, quæ sine cantu iactitare iuuenes solebant, non est omnino dubium. At in his quid deuerbia, quid exodia, quid ad manum canere, nemo non exponit, sed non etiam ita nemo non intelligit.* Notam numeri annorum fuisse ferunt. I. *Quomodo unicus clauus, numeri nota esse potuerit, lectori expendendum, nam ego planè non intelligo.* In templo Nortiæ Hetruscæ deæ. *Ibi. Iohannes Annius in commentario in Berosum, Propertijq; Vertumnum, ait hanc deam Horchiam uocatam: quod, ut solet, non admodum firmis probat rationib. Item paulò pòst legendum, Q. Seruilio Hala II. L. Genutio II. COSS.* M. Horatius COS. ex lege templum Iouis. *Ibi. Dedicatio templi Iouis Optimi Max. lib. 2. quid attinebat ad solenne claui figendi? Neque enim Liuius eo in loco quicquam de clauo pangendo scripsit.* Vtrum nutriendum patri, si quicquam in eo humani. *fo. 75. A. Ego hunc locum ita legendũ puto, Vtrum nutriendum patri, ac uexatione insigne faciendum, an castigandum potius si quicquam in eo humani esset, fuisse? Quasi dicat, nutriebatur id uitij in agro, patris deinde uexatione insigne fiebat, castigari poterat in urbe si uoluisset pater.* In expectatione ciuitas erat, quòd primus ille. E. *Quod, pro quia, positum uidetur. At illud, perinde, quidam mutarunt in deinde: nam, ut, comparatiuum, ad ita sequitur. quanquam uideri potest esse sermo non omnino curiosus. Neque erat ille primus ex plebe COS, sed ex COSS. plebeis primum occisus.* App. Claudium quia dissuaserat legem. F. *Dictatorem absque Magistro equitum hoc loco exhibet Liuius, sicut libro secundo M. Valerium, quod ibidem admonuimus, cum satis constet Romæ nunquam hoc factum.*

Quadragenariæ octo cohortes. G. *Quadringentariæ quidam legunt, quod mihi quoque placet. Nam libro decimo eodem utitur uerbo Liuius. Puto autem quadringentariam à quadringentis militibus dictam, ut quingentariam cohortem à quingentis. Nam in additione supra quingentos quadringentósue, non omnino conuenit inter authores. nos de appellatione duntaxat disputamus.* Multiplex quàm pro numero damnum est. H. *Vide num positiuũ multiplex, pro comparatiuo positũ, alioqui non intelligo.* Cum præter mœnia eorum infrequẽtia signa con. I. *Sed neque hæc uerba planè capio, sunt enim oppidò obscura.* Quia collega comitia bello præferre festi-

nante. *Ibi. Quomodo autem bello præferebat comitia Sulpitius C O S? Num putemus sperasse se festinatione consulatum adepturum omisso bello? an proferre potius legendum? Sed iudicet lector.* Galli ad tertium lapidem Falaria via. K. *Falariensium meminit Plin. lib. iij. cap. xiij. in Picenis, quod melius quadrat quàm Salaria uia, ut quidam habent codices. Et nota quanto terrori fuerunt Galli Romanis: nam proximo sequente quadriēnio ter dictatorē crearunt propter Gallos, non ausi confidere C O S S. De Cisalpinis nunc loquitur.* Totoque corpore interior periculo vulneris. *fo. 76. B. Pictura est, sed admodum difficilis, ita ut quidam pro interior legerent inferior, sed non placet. Porrò quod ait, inter corpus armaq;, nisi de scuto ac Galli gladio intelligas, non equidem assequor.* Torquati cognomen auditum. C. *Non paucis uerbis egerim, si, q̃ diuerse hic locus legatur, enarrare uoluerim: neq; solum uerbum, auditum, pro additum, sed in præcedentibus quoque. Sit igitur suum unicuique liberum iudicium, nam hæc omnia prosequi neque possumus, neque uolumus.* Tumultum excire in hostium portis. E. *Pro excire, quidam exciere reposuerunt, propter uerbi significationem. Id autem num in usu sit, quem maxime spectandum existimo, haud equidem scio. Et in his uerbis promiscuus est aliquando, quanquam raras, usus, ut in compositis à sedeo, ac sido, apud poëtas maxime: tametsi sedeo, ac sido, significatione propiora sunt, quàm cieo ac cio apud quosdā, Prisciano tamen idem significare uidentur.* Verba pro exercitu faceret Sex. Tullius. H. *Quidam codices Seruium habebant, quidam Sextum. Sed fortaßis Seruij Tullij, sexti Romanorum regis nomen, errorem librarijs dederit.* Quæ sicut vos vestra habeatis consilia, sic. K. *Conuersio est sermonis satis dura, quam præmolliunt tamen Tullius. Deinde, succenseat, pro censeat, posuisse uidetur, compositum pro simplici, ut apud alios quoque authores sæpe usuuenit.* Binisque tantum centunculis relictis. *fo. 77. B. Tantum, adiecere quidam, quod placet. Nihilominus tamen obscurus est sermo, uidelicet non planè patente, cui centunculi, & ad quid relicti, sensu.* Qui profligato dextero cornu obequitabat ho. m. D. *Sinistro cornu legerem. Nam Gallorum sinistrum cornu oppositum erat dextro Romanorum cornu. At Dictator effecerat ut ibi turbarentur hostes, ac inde eques turbatos auerteret, ut paulò antè ipse fassus est Liuius.* Veliterni deinde incursione repentina fecerunt. E. *Ad calcem propè prioris libri ita ait Liuius: Cum præter Velitrarum obsidionem tardi magis rerum exitus quàm dubij, quietæ externæ res Romanis essent. Hæc ille. Cum ergo obsideri cœptæ essent Velitræ anno ab urbe cond. 384. mirum cur non uel dissolutionis uel expugnationis alicubi meminerit Liuius.* C. Martio, & Cn. Manlio C O S S. E. *Cn. Manlius etiam anno 396. fuit C O S. quare hic I I. adijciendum. At alij T. Manlium legere malunt, quòd is anno 402. & 406. dictator fuerit, nec alibi antea C O S. nisi hoc ponamus loco. Iidem autem anno 403. Cn. Manlium I I. sed anno 411. T. Manlium iterum. Sed tanti in omnibus codicibus errores implicant lectorem, ut satis putem indicasse: nam emendasse certe non perinde tantæ utilitatis, quanti laboris fuerit.* Facibus ardentibus, anguibusque prælatis. G. *in fi. Hoc ut facile intellectu est, ita factu difficile: quare explicādum erat hoc pluribus quàm hic fecit uerbis. Illud etiam: Lymphati & attoniti munimentis suis trepido agmine inciderunt: de Romanis intelligo.* Vt quodcunque postremum populus iussisset, id ius. I. *Id ius ratumq; esset, ad præcedentia referri debet, ut ex oratione App. Claudij censoris lib. 9. postea patet, anno ab urbe cond. 445.* C. Sulpitius Peticus tertium. K. *Si quidem hic locus bene habet, anno 391. non rectè T. Sulpitius legitur, nec anno 394. L. Sulpitius: sed utroque in loco C. Sulpitius legendum, quippe qui nunquam antea C O S. inuenitur, etiamsi tribunus mil. cons. potestate, sed nihil ad hanc supputationem. Diodorus item Siculus C. uocat in Philippo Alexandri magni parente.* Quadringentesimo anno quam vrbs Ro. cond. I. *in fi. Vellem hercule Liuium sæpius quàm fecit, annorum ab urbe condita meminisse. Cæterum ex hoc loco satis constat, post annum 386. omissum annum esse. & quod statim hic sequitur, quinto & trigesimo quàm à Gallis recepta, optime habere: quandò captæ urbis anni fuerant, Camillo ad finem lib. 5. numerante, trecenti sexagintaquinque, quibus si addideris 35, emergent 400. Quod uero deinde sequitur, Ablato post nonum annum à plebe consulatu: non item bene. Est enim hic duodecimus annus à primo plebeio C O S. Ergo legendum, post undecimum annum. Errorem natum hinc credo, quòd I X. ac X I. numeri facile fallunt.* T. Manlium Lucii filium. *fo. 78. C. in fi. Mirum cur non addiderit Torquatum. Deinde aut exemplum est posse fieri dictatorem eum qui antea nō fuerit C O S. ut de L. Manlio parente antè patuit: nisi quis eum patrem tribunum mil. cons. potestate fuisse existimet, anno 387. quod equidē conijcio. aut anno 398. pro Cn. Manlio legendum esse T. Manlio. Id quoque mirum, quæ caussa coëgerit dictatorem creari, cum tam eximium Consulum par in magistratu esset, quorum alter etiam antea dictator fuit bello Gallico, unde eximiam pepererat gloriam. Alter præter generis nobilitatem C O S. etiam eo anno fuit, quādo è plebeiorū manu consulatus rursus ereptus uidebatur.* Eàne meritos crederet quisquam, hosteis repen. D. *Nisi sit deriuatio caussæ in fortunæ iniquitatem, hunc sensum nequaquam intelligo.* Q. Publius, & T. Aemylius. G. *Q. Publilius legendum est, qui postea I I I I. fit C O S. Publius enim prænomen est, non nomen. Cæterum huic Publilio Philo cognomen fuit. Ante aliquot item uersus legendum C. Martius Rutilius I I. fuit enim antea C O S. anno 398.* Rem ad interregnum produxit. H. *Perduxit alij emendarunt, & rectè. Porrò eius uerbi nullus est nominatiuus, sed tota præcedens loco nominatiui oratio. Versu deinde tertio legendum C. Sulpitius Peticus V. nam quater antea fuit C O S. ab anno 391. ubi primum factus est C O S. Mirè uero eius cognomen apud authores uariatum. quidam enim Potitum uocant, alij Bæthycū, nonnulli Pythium. Nec in prænomine minor uariatio, cum alibi T. alibi L. sed à pluribus C. uocetur, ut antea dictum est.* M. Popilius Lenâs a plebe C O S. I. *in fi. Adijciendum tertium, quippe qui bis antea fuerit C O S. Nisi quis putet à Liuio hæc consultò neglecta, quod mihi non fit uerisimile.* Vt pila omnia hastæque non tanquam ex æquo. *fo. 79. A. Eadem lib. 10. de secundo bello Punico habet Liuius, ubi Carthaginenses Romanorum oppugnant naueis. Eadem Dionysius Halicar. lib. 10. ubi Romani App. Herdonium in Capitolio oppugnant. Verum Aul. Gell. lib. 9. cap. 1. ex Claudio Quadrigario contrarium docet. Sed est pro ingenijs exercendis ea theoria magis, quàm ut uulgò uel credatur uel recipiatur.* Læuo humero machæra propè traiecto. B. *Machæra quid sit, nemo ignorat. Quidam materi supposuerunt, quam aiunt hastam longiorem lancea, qua Galli utantur, ciuis lancea Suevi.* Quaternûm millium & du-

cenorum

cenorum pedi. E. *Mirè uariatum inuenimus militum in legione numerum. Anno enim 374. quaternûm millium est, hic duceni pedites adiecti. At lib.8.sub T.Manlio quinûm millium: totidem lib.6.de secundo bello Punico,adiectis trecenis. Denique lib.9.eiusdem belli senûm millium ducenorum peditum,equitum trecenorũ.Hæc obiter duntaxat annotare placuit, propter quosdam nimium hac in re curiosos.* Prouocat per interpretem vnum ex Romanis. F. *Hic Gallus per interpretem loquitur: at qui cum T.Manlio pugnauit, latinè scilicet sciuit. Si Herodotus talia scripsisset, quàm clamasset impurus Iuuenalis,Et quicquid Græcia mendax Audet in historia?Sed hæc non agimus.* Inde Appuliã ac mare superum petierunt. H. *Quidam meo quidem iudicio temerè pro superum,emendarunt inferum, cum Volsci fuerint ad inferum mare, Appuli ad superum.* T.Manlio Torquato II.C.Plautio COSS. I. *Bis antea de hoc Manlio admonuimus:nam quo pacto hic II. COS. dici potest,qui antea non fuit?nisi anno 398.pro Cn.Manlio legas T.Manlio. Alij hoc in loco illud iterum,ad C.Plautium posuere: qui tamen lib.8.ab initio non considerarunt iterũ COS. dici,qui tum tertium erat. Duo autẽ C.Plautij fuere,Proculus,ac Venox.Proculus COS.fuit anno 397.Venox hoc loco, & lib.8.ab initio:quare locum ambiguum puto.Et quis hæc omnia persequetur? Quantum errorum attulit historiæ Romanæ ambitio illa,& immortalitatis sitis!* M.Valerius Coruinus II.COS. cum C.Petilio. K. *Petilio etiam adijciendum II. quippe qui fuit COS.anno 395.Nisi quis alium fuisse contendat,quod ut negari,ita sciri non potest. Porrò anno sequenti legendum C.Martio Rutilio III.T.Manlio Torquato II. COSS.quod ideo admoneo,quòd in plerisque codicibus ea corrupte legãtur.* C.Martio Rutilio III.T.Manlio Torquato II.COSS. *fo.80.B.*

Quidam codices utrique III.dederunt,quidam II.sed utrique errant.Martius enim ter fuit hic COS. Manlius iterum, utcunque in prioribus instituatur lectio. Iis tamen maxime,qui etiam implorantibus aliis auxil. F. *Pro etiam,quidam restituerunt,eam,ut referat misericordiam,regaturq; à participio implorantibus:auxilium uero refertur ad uerbum,præstant. Est tamen impeditus sermo, utcunque ordinemus.* Sed tamen si ostenderitis auxilia vestra. G. *Illud,sed tamen, non uideo ut ad præcedentia cohæreat:fortaßis autem legendum,sed tantum. Ego ea de re lectori iudicium committo.* Ille ad montem Caluum,hic ad Satriculam. *fo.81.A. Seruata hoc loco differentia est inter ille,ac hic.Ille Valerius,hic Cornelius.Cæterum pro Caluum,quidam posuerunt Gaurum.Et Gauri Florus etiam in altera Epitome de bello Samnitico meminit.Et Pli.lib.3.cap.5.Gauranos monteis prope Maßicos atq; Surrentinos ponit.Satricula autem oppidum in Samnio,Satricum in Volscis,Sutrium denique in Hetruria.Quanquã anno 435. Satricam genere fœminino in Samnio urbem facit,unde Satricanus.Satriculanus autẽ à Satricula.Ipse tamen Liuius libro eodem anno 438.altero pro altero utitur,ni,quod fieri facile potest,codices errant.* Quicquid ab vrbe longius proferrent arma. *Ibi. Notandum & id genus sermonis,quicquid longius,pro quãto longius.Verum hæc proprie non sunt huius instituti.* Vtrum qui audiendus duntaxat magnificus. B. *Vide num legendum, Vtrum audiendus qui duntaxat magnificus adhor.sit.* Non factionibus modo. *Ibi. Tametsi paulò antè præcesserit uerbum, modo,tamen hoc loco quid sibi uelit,haud equidem intelligo,cum absq; eo sit longe luculentior sensus.* Benignus pro re dictis. C. *in fi. Horum uerborum sensus mihi non admodum patet,& est totus uersus obscurus.Alij aliter distinguunt, sed est nihilominus sensus obscurus.* P.Decius tribunus mil.conspicit vnum editum. F. *Vide an hoc locutionis sit quod uulgò dicimus,unus dixit mihi.At ego unum pro insigni positum puto,quasi alij non tam celsi, & item omnes ab hoste infeßi.* Nec tu mihi plus quam vnius legionis principes hasta. G. *Principes ac hastatos ipse author pòst lib.8.quinis manipulis separat: & hoc XXX.manipulorum agmen,antepilanos appellatos tradit.Vide ergo an non potius legendum,unius legionis principes hastatosq; dederis.Porrò ipse author numerum certum,alioqui nullũ exprimit.* Vbi secundæ vigiliæ buccina datum signum esset. I. *Qui buccina,in buccinæ mutarunt, perperam meo quidem iudicio fecerunt.Sed & hoc lectorem morari meritò potest, quomodo taciti uenerint ad Decium, quib. buccina signum detur:nisi quis etiam clamore concurrere solitos post datum signum existimet.* Neque immeritò suum ipsorum exemplum in eos versurum. *fo.82.H. De præterito licebat dicere, Neque immeritò suum ipsorum exemplum in eos uersum.ita de futuro uersurũ,sed impersonaliter.* C.Martius Rutilius. *Ibi. Adijciendũ, quartum:fuit enim COS.annis 398.403.411.atque hoc anno.Quare temerè hic quidam pro quartum posuerunt tertium, quod etiam antè admonuimus.Q. item Seruilio adijciendum III.quippe qui prius bis fuit,anno 390.& 393.nisi quis intra tam paucos annos alium esse contendat,aut prænominibus uariatum.* Lex quoque sacrata militaris lata. *fo.83.F. Hanc legem cum nuper Iurisperitus inter cæteras Rom.leges edito de his libro allegasset,ne uno quidẽ uerbo dignatus est eam explicare,cum ex proposito id in plerisque alijs legibus fecisset.Nos id non agimus. Admonendus tamen est lector ut consideret,quare id noluerint milites,uidelicet hauddubiam infamiam denotante hac deletione. Deinde cum additur: Ne quis ubi tribunus mil.fuisset,postea ordinum ductor esset.Tribuni nomen honoris fuisse existimo:at ductoris ordinum,officij.Sed de hoc attigimus nonnihil lib.2.ubi de primipilo M.Lectorio diximus.* Et ne particeps eorum esset qui ab Lautulis. *Ibi. Obscurus est sensus,quem ego hercle non intelligo.Hauddubie dicere uult,eum cum illis coniurare noluisse,ideoq; illos nolle eum in futurum suum esse primum centurionem.Cæterum Lautularum antea mentio habita:at de fuga ab Lautulis,nihil prorsus.Ego locum mutilum puto,ac illud &,ante ne,tollendum esse.*

IN T. LIVII PRIMAE DECADOS
librum octauum Henrichi Glareani Annotationes.

Am COSS.erant C.Plautius iterum. *fo.83.H. C.Plautius bis antea COS.fuit,anno 397. & 408.hic igitur III.Sed id ita quidam defendunt,quod qui anno 397.COS.fuerit, Proculus dicatur:qui uero anno 408.atque hoc anno,Venox.Hæc nominum cõfusio à quibusdam,ut exigua,nihilq; ad rem pertinens,ridetur:mihi etiam non prorsus agelasto facile ad eum modũ erat ridere.Sed interim,cum tot loca deprauata uiderem,non potui non dolere Latinorum authorum tantam iacturam. Voluissem abesse prorsus*

magiſtratuum nomina ab hiſtoria Romana,plus enim lucis illi adeſſet.Sed quomodo id poßibile?Pone qui IIII.C O S.fuit, iterum,dij boni quantum flagitij admiſeris etiamnum noſtra ætate? quid faceres Liuij tempore,quando uiuebant adhuc familiæ quorum maiores in magiſtratu fuere? Sed iudicet lector. Et quanquam ſuperiores certaminib. Latini erant. fo.84. B. Si ſuperiores certaminibus erant Latini,quin bellum perficiebant? Nec ſatis mihi facit quæ ſubiungitur ratio,ne ſæpius dimicandum foret ſcilicet. Fieri etiam poteſt, ut locus ſit mutilus, quod ſuſpicor,non etiam aſſeuero.

Iuſſisque ante tempus C O S S.abdicare ſe magiſtratu. C. Vterq; C O S. bello ſtrenuè ſe geſſerant. Plautius aduerſus Priuernates,Latinos inquam(ſi quid hoc ad rem attinet) ac Antiates: Aemylius etiam pacem ex Samnio attulerat. Mirum igitur quare hi magiſtratum abdicare coacti fuerint.hoc,mea quidem ſententia, Liuio diligentius explicãdum erat. Dionyſius non tacuit,ſi modò eum haberemus.Excellentia etiam horum duorum,Torquati ac Decij,quantum M. Valerij ac Coſſi uirtutem anteibat? cum anno 420.poſtea ipſe Liuius fateatur M. Valerium maximum ea tempeſtate Imperatorem. Et L. Numitium Circeienſem ambos ex col. D. L.Numiſium quidam legunt, quod mihi non probatur. Circeienſem autem à Circeis intelligo,quam L. Tarquinius Superbus coloniam deduxit. Ambo autem pro ambos, ut quidam legunt, Liuius nulla neceßitate dixiſſet,ut Verg.de duo:Si duo præterea taleis Idæa tuliſſet Terra uiros. Quidam tamen in uetuſtis Liuij codicibus ſubinde ita inueniri aiunt. Agitatum etiam in conſilio eſt,vt ſi quando vnquam. fo.85. A. Vide in eadem ſententiis poſita,cum unum ſufficeret,ut,& uti. Quod ſi bene habet,certum indicium eſt authores non tam anxie locutos:quemadmodum id quoque quod continuò ſequitur,in accuſatiuo ait, quod aduerſus Latinos bellandum erat. Reliqua quæ ſequuntur,in nominatiuo dixiſſe uidetur. Quanquam ubi eam diſtinctionem incipias,meritò hæſites,neque enim ſatis clarum eſt. Præerat Genutius Merius. B. Quidam ex Valerio Max. reſtituerunt Geminium,at haud ſcio quàm bene:neque enim codicum fides magnopere me mouet uel huius uel illius authoris.

Ordo enim ſexcenos milites. F. Quidam hoc in ſexagenos mutarunt. Si certum ſciremus quid ordo hoc loco ſignificaret,non erat difficile definire quid legendum. At paulò pòſt quindecim ordines uocat,longe diſpari(ſi quidem illi rectè mutarunt)ſignificatione. Itaque nihil definio. Sicut nec illud, Vexillum C L X X X I I I. homines erant. quod ijdem C L X X X V I. emendarunt. Vegetius ſanè lib.2. capitibus duobus V I. ac octauo,cum hac Liuij deſcriptione minime conuenit: quare nos quoque ea de re plura dicere(quandò hæc non ſunt noſtri propoſiti)ſuperſedebimus. Samnites quoque ſub radicibus montis pro.in. fo.86. B. Vide quàm uaria de Samnitibus ſcribat. Antea dixerat C O S S. adiuncto Samnitium exercitu ad Capuam caſtra locaſſe. hic dicit,ſub radicibus montium procul inſtructos. paulò pòſt dicturus, eos poſt prælium auxilio ueniſſe Romanis,ut quidam tradiderint. Nam hoc ipſe dixiſſe uideri noluit. Tum ſignum ſeptem pedes altum,aut maius. C. Signum quid proprie hic ſignificet,ſcire uelim,ad quod Romanum magiſtratum deſcendere fas non eſt. Et piaculum hoſtiam cædi,ſiue hoſtia,ut alij legunt: pauloq; pòſt,Siue hoſtia,ſiue quo alio uolet ius eſto:ea minus intelligo. Rurſus quod ſequitur:Si potiatur, Marti ſolitaurilibus piaculum fieri. quidam ita legunt, Marti ſuouetaurilibus. quod ego intelligo,ſolitaurilia quæ apud Feſtum immolationem ſignificant tauri,arietis,ac uerris,ut etiam apud Homerum eſt Odyſſeæ λ. ac ψ. Ibi in conciliis Num.imper.co.af.com.vere belli. D. in fi. Pro uere,quidam emendarunt fore,non rectè,ut puto. Porrò de Veſcia urbe quid dicam,non habeo. Bina in Latino iugera,ita vt dodrantem ex Pri. F. Senſus apud quoſdam eſt,in Latino agro colonis data iugera,ac dodrantem ex Priuernati adiectum. In Falerno autem trina data cum quadrantibus,ita ut qui in Falerno agro partẽ acciperet, ſemiſſe plus acciperet,quàm qui in Latino,atque id propter longinquitatem. nemo enim eſt qui propiora non præferat. Quanquam hæc Liuij uerba:Ita ut dodrantem ex Priuernati complerent,data,amphibola uideri queunt. Neſcias enim dicerène uelit, dodrantem eos expleſſe quadrante quem ex Priuernati acceperint,ut iugerum integrum fieret:an dodrante ex Priuernati accepto quadrantem Latini agri explerint,ut fieret iugerum. niſi quis uerbum complerent, pro adijcerent poſitum exiſtimet,quod equidem neſcio. Atque hoc quidem modo intelligeremus in Latino duntaxat bina data iugera,in Falerno autem terna cum quadrantibus. Verum id iudicio lectoris committimus. Denarios nummos quadragenos quinos. G. Quòd hæc in caſu accuſandi legenda ſint,fortaſſe nulli dubium. Cæterum quod alij decuplo auxerint hanc ſummã,legerintq; quadringenos quinquagenos,non item certum. Denos denarios ſingulis coronatis dabimus Budæana æſtimatione:qua ſupputatione prior lectio minutum quiddam ſingulis tribuit annuatim equitibus,uidelicet coronatos quaternos,cum quinis denarijs: altera uero lectio quadragenos quinos coronatos. At annuam in uniuerſos ſummam immenſam 72000. uidelicet coronatorum,poſterioribus etiam ſeculis,quantumuis magnæ ciuitati grauem. Hæc ea de cauſſa annotamus,ut uetuſta exemplaria diligentius introſpiciantur. Nam hæc in omnibus codicibus uariata inuenio,cum equitum, tum ſummæ penſionis numerum.

Antiates in agrum Hoſt.Ard.Solonium incurſ.fe. Ibi. Solonius ager quis ſit,adhuc quæro. Sollinatium ac Solonatium meminit Plinius lib.3. at nihil ad hunc locum. Neque in ſimilem materiam rerum & ipſi aut ſua. G. in fi. Cum Neque dixiſſet,ſubiungit aliam ſententiam:ſuſpicor defectum eſſe,quem ego abſque uetuſti codicis fide non facile reſtituerim. Id etiam quod ſequitur,in campis Senectanis,mihi ignotum:quanquam quidam Fenectanis emendarunt,non minus obſcura uoce. Denique legem de plebiſcitis omnibus Quiritibus obſeruandis,non à Q. Publilio Philone(ita legendum eſt,non Q. Publio,ut paßim errant codices)dictatore,ſed ab Hortenſio latam,author eſt Gellius lib.15.cap.27.

L.Furio Camillo,C.Menio. I. In Diodori Alexandro,pro C.Menio C. Manlius legitur, quod non placet. Nam oportebat alterum C O S. ex plebe eſſe. Et Plin.lib.34.cap.5. Menium habet. Quidam,quòd Menius obſcurum ſit nomen,C.Menenium legerunt,qui poſtea dictator fit libro ſequente,anno ab urbe cond.441. Quidam & lib.ſequente Mænium legunt,non Menenium. Sed fieri potuit ut nomen eſſet obſcurũ,quia ex plebe erat,& alius poſtea fuerit dictator, quapropter cuique libera ſit hac de re coniectura. Legendum etiam L. Furio Camillo II. Nam primum fit anno 406. Ad Aſturæ flumen. K. Quidam Saturæ ſuppoſuerant. Plin.autem lib.3.cap.5.ait & flumen & inſulam in Latio eſſe Aſturam. Sabellicus Aſuræ legiſſe uidetur. Camillus ad Pedum cum Tyb.ma.va.ex.maiore mo. Ibidem. Præpoſitionem,ad,bis iam proprio minoris loci præpoſuit,id quod in obſcuris locis ſæpius fit. Cæterum quod ait,maiore

mole,

mole, haud scio ut intelligatur. Et Antium ex Volscis. fo. 87. A. Hoc κατὰ σιωπὴν intelligo, nam ipse antea nusquam dixit. quanquam memoriæ lapsus uideri potest, in tanta cum scriptorum, tum rerum confusione. Lanuuinis ciuitas data. C. Lanuuium hauddubie aliud est oppidum quàm Lauinium, quanquam ea inter se haud multum distant. Apud Lanuuium Sospitis Iunonis & templum & lucus erat, ut ex Cicerone etiam ante nos annotauit Sabellicus. In Strabonis codice ea ita corrupte leguntur, qui libro 5. de utroque, ni fallor, disserit, ut uerba ea nec latinè nec græcè allegare ausim. Vide Seruium in secundum libri primi Aeneidos carmen. Lanuinum autem agrum Horatius nominat lib. 3. carm. ode 27. Tu uide quæ eo in loco Mancinellus. Porrò Liuius hoc loco Lanuuiniorum facit mentionem, quos paulò antè bis cum Volscis Antiatibus numerauit. Lauiniorum autem adhuc paulò superius, ubi Milionis prætoris dictum refert de magna mercede Romanis p[illegible]parua uia soluenda. Hic autem, cum nominatim omnium pœnam referat, Lauiniorũ non meminit, ut planè in suspicionem ueniam, uel hæc defecta esse, uel Liuium quorundam omisisse multam, quod uerisimilius est. Cuius Capuam esse placuit. D. Campanos agro multatos antea dixit, iussosq; equitibus summam quandam soluere: sed de iure conditioneq; eorum ne uerbo quidem meminit. Eodem anno Q. Publius Philo. F. Paulò antè admonuimus hunc non Publium nominari, sed Publilium. Publius enim prænomen est, nemo autem duo prænomina habuit. Id ut antè sæpe habitum, ita sæpius postea. Scire tamen uelim ut cum miseris Auruncis actum, pro quorũ auxilio tam seuerè dictator creatus, tam leuiter deponitur: deinde cum ijs quid actum, οὐδὲ γρῦ narrat nobis Liuius. Pacem cum Romanis fecit. I. in fi.

Qui potuit cum Romanis facere pacem, qui cum eis nunquam bellum gessit? Sed pacem pro amicitiam dixisse fertur, aut fœdus, quod tamen mihi non fit uerisimile. Quidam exponunt, à Samnitibus Romanis fuisse pacem, quòd Alexander ea pugna superior fuerit: uerum Liuij uerba id non ostendunt. Vt ut exponamus, amphibolon est non satis clarum. Ancilla quædam ad Q. Fabium Max. K. in fi. Nisi κατὰ πρόληψιν hæc accipiamus, non uideo ut hoc excusandum. Nam hic Fabius, Maximi nomen ad finem libri noni acquisiuit, uicesimoseptimo post hunc anno. Fieri autẽ potest ut à sciolo aliquo adiectum fuerit. Certe Valerius Max. lib. 2. cap. 2. ubi Papyrij dictatoris meminit, Q. Fabium hunc Rutilianum uocat, non Maximum: quanquam alibi hoc in eo authore neglectum, sed errore codicum, ut puto, qui nusquam nobis non facessunt negocium. Duæ ex eis Cornelia ac Seruilia. fo. 88. A. Quidam Sergiam pro Seruilia substituerũt: quod si absque fide uetusti exemplaris fecere, haud paruam iniuriam in gentem Sergiam commiserunt. Iidem paulò pòst, Vt se falsum commentam arguerent, in commentatam mutarunt, ubi de ancilla indice loquitur. sed res est non magni momenti. In secessione quondam plebis clauum ab dict. B. Libro septimo, non ita longe ab initio, de fixo caussa sedandæ pestis clauo mentio est: at de secessione plebis nulla prorsus. quanquam huiusmodi apud Liuium multa. Cuius principio anni leg. ex Volscis Sidicini & Lucani. Ibi. Pro Sidicini quidã restituerunt Frabaterni: & sanè in uetustioribus exemplaribus ita legitur: & Plin. lib. 3. cap. 5. in agro Falerno Frabaternos ponit ueteres ac nouos. Sed illud Lucani, magis torquet lectorem. paulò antè enim unà cum Samnitibus contra Alexandrum depugnarunt, nec interea uspiam de inimicitia eorum mentio. Denique quinto pòst anno Lucani (inquit Liuius) atque Appuli, quibus gentibus nihil ad eam diem cum Romano populo fuerat, in fidem uenerunt. Id si uerum est, hauddubie pro Lucanis, alius populus qui in Volscis, aut circa Volscos habitarit, substituendus. At qui substitui debeat, nihil desinio: certe Lucani hic non conuenit. Non patiiam Fundanos. D. Hoc rectè emendarunt alij, Fundos legentes, ut est in uetustioribus codicib. Est enim Fundanus denominatiuum à Fundis, ut Faliscus à Falerijs. Bona Semoni Iano censuerunt consecranda. F. Hæc lectio placet, quasi dicat, Iano semihomini, ut quidam interpretantur. Heros enim erat dimidiatus homo, dimidiatus deus. Quidam tamen editis exemplarib. Semonilano legunt, sed librariorum errore, ut puto, uicinitate I & l. Quidam Semoni Sango legunt, qui idem Sanctus, ut diximus in Dionysium. Tribunatúque plebis prox. comitiis absens petentibus. I.

Quidam libri tribunatum habebant, ut sit, tribunatum petentibus: sed uidetur coactum. quãquam & præsentibus malim, ut quidam habent codices. Primo in insulas Aenariam & Pithecusas. Ibi. Liuius Aenariam hic à Pithecusis separat, quas Plin. lib. 3. cap. 6. unam facit insulam, ab Homero Inarimen dictam (sequitur enim Plinius errorem illum quo Latini poetæ ex duabus unam fecere dictionem, ἐν ἀρίμοις) Itaque lectori considerandum ut locus Liuij legendus.

Recepta Palæpolin miserat. K. Palæpoli legendum, & millia Palæpoli recepta intelligendum. nam Nolanos Samnitésue à Publilio missos Palæpolin, neutiquam quadrat, quippe qui utrique hostes erant: ergo miserat literis ad senatum hæc millia Palæpoli recepta. est tamen durus sermo. Quid perplexe agimus, inquit. fo. 89. A. Quem habeat nominatiuum uerbum Inquit, non planè uideo, sed mutatus est numerus, nisi dicas quædam desiderari uerba. L. Aemylius C O S S. creat C. Petilium. C. Hic Petilius antea bis C O S. fuit, anno 395. & 409. quare hoc loco addendum III. quod Caßiodorus non neglexit. Eodem anno Alexandream in Aegypto. Ibi. Hoc loco Alexander ædificat Alexandream, qui non longe ab initio huius libri, in alio tractu orbis à fortuna morbo extinctus est. Diodorus Siculus ait Alexandrum extinctum anno primo olympiados centesimæ quartædecimæ. Caßiodorus autẽ ait C O S S. C. Petilio III. & L. Papyrio Mugillano Alexandream conditam. Consentiam ex Lucanis, Sipontúmque Brutiorum sol. D. Quidam distinguunt post Sipontumq;, ac deinde inferunt Brutiorum coloniam Acerinam. Sipontum tamen non Lucanorum intelligo oppidum, sed Appulorum Dauniorum, ut testatur Pli. lib. 3. Cepit igitur Sipontum, ac ex Lucanis Consentiam, denique Brutiorum coloniam Acerinam: quanquam hoc nomen mihi suspectum. Nam Acerræ oppidum, & Acerrani populi, nihil ad hunc locum. Corpore regio vtcunque mulctato. F. Ita ferè habent libri: sed D. Erasmus Roterod. præceptor noster mutilato legendum nos olim admonuit. (Eò enim deinde summa rei Græcorum venit.) K. Obscure dictum, etiamsi à Liuio ita positum est, ut caussam antedictorum explicet: neq; fœdus hoc notum est. Et aucto honore triumphus. Ibi. Alij pro aucto, legunt acto. At ego ingenue fateor me neutrum intelligere: aucto tamen malim, nisi quis acto intelligat contrarium negato. L. Papyrius is fuit. fo. 90. B.

Cognomen omittit multum ad rem pertinens: sed ipsemet Liuius de his dubitat, ut anno 428. & postea anno 435. Porrò hactenus tres L. Papyrij à Liuio numerati sunt, Cursor, Crassus, ac Mugillanus. Cursor cum Crasso dictatore Magister

equitum fuit anno 415. quo P. Decius pater perierat. Crassus ipse C O S. fuit anno 424. Mugillani autem bis mentio, anno 428. & 435. Est & mentio M. Papyrij Crassi anno 422. ubi dictator creatus fuit aduersus tumultum Gallicum. Fortassis autem & in praenominibus & cognominibus Papyriorum erratum, ut ex uarijs huius belli locis lector facile notabit.

L. Furio Camillo iterum. D. *L. Furius Camillus primum fit C O S. anno 406. deinde iterum anno 417. Ergo hic non iterum, sed tertium legendum: nisi quis duos fuisse contendat, quod mihi non fit uerisimile.* Q. Fabius Maximus Rutilianus. E. *Duo fuere Q. Fabij hoc tempore, Ambustus & Rutilianus. Ambustus magister equitum fuit cum dictatore P. Valerio Publicola, anno ab urbe cond. 411. Rutiliani autem hic est mentio, & anno 423. ut puto: nisi quis unum esse censeat. Certe nec hic nec in superiorib. recte additur Maximus, ut antea admonuimus. Porrò an hi ne fuerint M. Fabij Ambusti filij, nil asseuero: de Rutiliano autem nulli dubium.* Quo tu imperio meo spreto. fo. 91. A. *Illud quo, quid referat, dubium est. Ego distinguendum puto post imperio, & deinde inferendum, meo spreto, si quidem interrogatiue legendum est.* Et patre authore M. Fabio qui ter C O S. & Dict. C. *in fi.* Q. *Fabio, & tertium C O S. quidam libri habebant, sed errant. Fuit autem hic M. Fabius Ambustus primum C O S. anno ab urbe cond. 395. iterum anno 399. tertium anno 401. dictator autẽ semel anno 404. & pater Rutiliani. M. uerò Fabius Dorsuo, alius, fuit C O S. anno ab urbe cond. 410. Post aliquot uersus legendum, cum omni agmine principum.* Capite anquisitum ob rem bel. ma. gest. de imper. nullo. F. *Quidam hoc nullo, in nullum mutarunt, quod mihi non placet. nisi quis anquisitum substantiuum indicet, ut decretum, & similia, quod mihi non fit uerisimile.* Digressum cum templo laetus sen. K. *Vide quid hic templum significet. Paulò antè dixerat: Ex curia in concionem itur, quò cum paucis dictator, cum omni agmine principum magister equitum cum ascendisset, deduci eum de rostris Papyrius in partem inferiorem iussit. secutus pater &c. Quidam curiam Hostiliam intelligunt.* Q. Aemylium Caeretanum. *fo. 92.* C. *In plerisque libris Aurelius legitur, anno ab urbe condita 435. Sed ego Aelius ubique de hoc Caeretano legendum puto. Aulus, quia praenomen est, prorsus non quadrat. Aulius fortassis magis quadraret, quod quidam substituerunt.* Caeterum fortuna Samnitium uix à seipsis. D. *Sed quomodo uix à seipsis propulsantium bellum, qui statim sequente anno, tanto exercitu Romanos aggressi sint? aut quomodo Appuli tam citò defecissent, qui superius unà cum Lucanis in amicitiã Romanorum uenerant? imò posteriore libro statim post initium boni ac fideles socij appellantur. Haec ut Liuio diuisa sint temporibus, iudicet lector.* Nec quenquam ex Pollia tribu candidatum fermè Papyriam. E. *Moguntinus codex pro Papyriam habebat suffragia, quod melius intelligitur. At ego locum corruptum ualde uereor.*

IN T. LIVII PRIMAE DECADOS
librum nonum Henrichi Glareani Annotationes.

Tito Veturio Caluino, Sp. Posthumio C O S S. *fo. 93.* B. *Adijciendum utrisque iterum, ut Cicero lib. 3. officiorum habet. quanquam apud eundem in Catone maiore omissus est numerus, errore, ut puto, librariorum. Fuere autem hi C O S S. antea anno 421. ab urbe cond.* Non bona sequentia domini deditionem exatient. C. *Quidam exatient, in exatiant temerè mutarũt, cum haec tria uerba, sint, exatient, nequeant, uelut uno tenore de Romanis in coniunctiuo dicãtur modo.* Circa Caudium castra quàm potest occult. locat: inde ad Gal. *Ibi. Cicero item 3. libro officiorum Caudium uocat. Meminit & Horatius Saty. 5. libri primi Sermonum. Caudinos Plin. lib. 3. cap. 11. numerat. Galatiam autem, siue, ut alij, Calatiam, nescio quis alius commemoret. Suspicor Calorem fluuium (cuius Liuius de secundo bel lo Pun. bis meminit, ubi de Sempronio) legendum esse, qui est prope Beneuentum. Galatiae rursus meminit lib. 3. de secundo bel lo Punico. Sed & haec topographia clarior esse poterat.* Luceriam omnibus copijs circunsidere. D. *Mirum est ne uno quidem uerbo huius oppidi antea meminisse Liuium, cum hic Romanas legiones, ut illi auxilio adessent, in periculum uenisse commemoret. Si ea est urbs quae Appulorum Luceria dicitur, hauddubie in Romanorum amicitiam cum alijs Appulis anno ab urbe cond. 428. uenit, quibus quarto pòst anno Romani auxilium contra Samnites tulerant, ut Liuius quosdam tradidisse ait, quanquam ipsi tum non ita uisum. Sed haec illorum opinionem egregie confirmant, immeritò à Liuio reiectam. Porrò hoc quoque stratagema de decem militibus in pastorum habitu missis, mihi suspectum. Quis enim tam manifestum periculum adeat sine certo praemio, aut spe maiore atque hic ostenditur?* Quem per annos iam prope X X. uincimus. F. *Samniticum bellũ coepit anno 412. & nunc agitur annus 433. Ergo rectè Liuius per X X. annos dixit, quod nuper corruptum est in X X X. annos ab nescio quo minus attẽdente.* Seruate modo quos ignominia iritaueritis. H. *Alij seruare, alij seruate legunt, neutro satis claro sensu. Vult autem priorem sententiam ipsis persuasam, ut uerba statim sequentia indicant. Aut si Romanos seruare uolent, ut contumelia non iritent: cuius caussam mox subiungit.* Dicitur Offilius Acalauius Oui filius. *fo. 94.* E. *Sunt qui contendant, aut Offi, pro Oui, legendum esse: aut Ouilius, & non Offilius. Id ego lectoris iudicio relinquo. Caeterum Calauius, non Acalauius legendum.* Lati claui, annuli aurei positi. F. *Plinius lib. 33. cap. 1. Romae longo tempore inter priuatos nullos fuisse annulos scribit aureos. publicè quidem legatis datos. triumphanteis autem ferreis usos, atque ita triumphatum à C. Mario, nec ab eo sumptum aureum annulum ante tertium consulatum.* Q. Fabium Ambustum dixerunt. G. *Hoc tempore duo M. Fabij, Ambustus & Dorsuo fuere. Duo item Q. Fabij, Ambustus ac Rutilianus, ut priore libro admonuimus. Vtri autẽ utrorum filij fuerint, mihi non liquet. certe nemo Maximi adhuc habuit cognomen. Rutilianum uideo à Liuio Maximum uocatũ κατὰ τὴν πρόληψιν, ut antea diximus, ut, quae hic mox de interregibus, probant.* Is C O S S. creauit Q. Publiũ Phil. & L. Pa. *Ibi. Publilium legendum, non Publium, ut saepius quàm oportuit, nunc admonuimus, ac addendum, tertium: fuit enim iterum anno ab urbe condita 427. ut ipse Liuius fatetur. Idem Papyrio Cursori hic addit iterum, cum anno 428. Mugillanũ posuerit, de Cursore dubitauerit, quemadmodũ & postea dubitat de Papyriorũ cognominibus, anno 435.*

Tentata

Tentata paulisper intercessio est à L. Liuio, & Q. Melio. I. *Cicero lib. 3. officiorum hos tribunos aliter nominat, T. Numitium, ac Q. Aemylium, si codices non fallunt, ut sæpe solent.* Deuotioni P. Decii COS. & aliis cla. fa. æqua. *fo. 95. C. Quidam sustulerunt coniunctionem & , sicut paulò antè, Vilia hæc capita luendæ sponsioni feramus: ubi illi sponsionis legunt. Hæc omnia prosequi, non est huius propositi, & multa huiusmodi uolentes omittimus.* Quandoquidem hisce homines iniussu pop. Rom. D. *Hisce homines, quidam pro huiuscemodi homines exposuerunt, atq; ad hoc Terentium allegant: Hisce hoc munere arbitrantur suam Thaidem esse. Verum in Terentij carmine, uel isce arbitratur, aut ijce arbitrantur, legendum est. Grammatici præcipiunt ce particulam tunc addi pronominibus, quando in s literam casus terminantur, ut hosce, hasce, huiusce, hisce. At ego puto in solennibus illis uerbis non tam superstitiose inquirendum esse.* Papyrius in Apuliam ad Luceriam. H. *Ab initio huius libri hæc urbs ita amica erat Romanis, ut eorum exercitus propter illam in periculũ uenerit: quanquam nusquam antea narrauerit, quando, aut quomodo in Romanorum amicitiam uenisset. Nunc hoc loco ita amica est Samnitibus, ut non dubitarint Romanorum obsides illic deponere, cum tamen ne uno quidem uerbo innuerit Liuius, quomodo & quando à Romanis defecerit, etiamsi intelligamus post Caudinam pacem id fortè factum. Item statim pòst cum ait: Publilius in Samnio substitit aduersus Caudinas legiones, codex Moguntinus habebat, adducens Caudinas legiones, ut intelligamus eas quæ ad Caudium inclusæ fuerant. alioqui Samniticas intelligamus necesse est.* Contemptu cultorum molliore. K. *Non est obscurum quid uelit dicere: uerba ipsa subobscura sunt. Nam quis dicere audeat, cõtemptu molliore, pro hominibus mollioribus, quos Samnites ob mollitiem contemnebant? Quæ deinde item sequuntur uerba, non minus obscura sunt.* Aut interiecta inter Romam & Arpos penuria. *Ibi. Vide quid hic dicere uelit. Quomodo enim penuria interiacet Romæ ac Arpis? Sit sanè figura, ut in priore annotatione, sed mihi in hoc annotata, ut exemplaria uetusta diligentius inspiciantur.* At obsessis priusquã alter COS. *ibi. Illud at, alij mutarunt in & , quod non admodum probo. De COS. autem Publilio loquitur, nec obstat quòd eius nomen statim sequatur.* Luciús ne Cornelius dictator. *fo. 96. E. Duorum L. Corneliorũ antea meminit Liuius, Scipionis ac Lentuli. Scipionis anno 405. ac 422. Lentuli autem anno 427. Dubium igitur hic de utro loquatur.* Cum Q. Aurelio Ceretano iterum. *Ibidem. Anno ab urbe condita 431. Q. Aemylium uocare uidetur, & in quibusdam annalib. Aulum dictum: quod ego errore codicum ita legi puto, pro Aelio, aut Aulio: & item anno 440. Et illud, iterum, referendum ad COS. Ceretanum, quippe qui antè etiam COS. fuit: tametsi Papyrius antè quoque rem bene gesserit, ut illud iterum, ad eum referri posse quibusdam appareat, sed mihi non probatur.* Nam cum ad mœnia Satricæ. F. *Hic Satricam genere fœminino dicit, cum suprà libris duobus sexto ac septimo, neutro genere protulerit: nisi quis dicat diuersa oppida, Latinorum Satricum, Samnitium uero Satricam. aut pro Satrica, Satricula legendum: unde tamen paulò pòst, ubi Satricula ab L. Aemylio oppugnatur, Satricanus dixit Liuius: nisi codices in his quoque errent, ut planè suspicor. Vnde quidam hic Satrici legunt, non Satricæ.* Eadem nocte portam etiam Consulib. aperuerunt. G. *Consuli legendum, non Consulibus. solus enim hic Papyrius erat. Alter COS. Ferentanorum urbem oppugnabat. Probant item ea & sequentia & præcedentia.* Quæ cognomen etiam dedit, pictorémque cursu. H. *Hæc ita à Liuio scribuntur, quasi Papyrius hic primus id cognominis meruerit, cum multi antè Papyrij Cursoris nomen habuerint, nempe primum quem Liuius commemoret, puto anno ab urbe condita 370. & Censoris nomen anno 363. quod etsi ibidem omissum, tamen à Liuio postea in oratione Sempronij tribuni plebis Appium incusantis ponitur, anno 445.* Quem iuuenes duo quibus cum Alexandro. *fo. 97. A. Cum eiusdem propè ætatis uiros numeret, non satis certò sciri potest quinam illi sint iuuenes. At ego Torquatum ac Coruinum designari puto: quorum alter quinto post Camilli mortem anno, alter decimoseptimo singulare cum Gallis habuere certamen. Quod etiam aliquot uersibus antecessit, Si Punicum Romano præuertisset bellum: non admodum clarum, præsertim illud, Romano.* Saltus Apuliæ ac montes Lucanos cernenti. B. *Liuius Apuliæ saltus Tauri montis uerticibus comparat, & Italiæ quartam partem tot regionibus quas uicit Alexander. Non mirum si doctissimo illi seculo risum mouerit, cum nostra ætate quibusdam hoc displiceat. certe affectui suo aliquid dedit, sed iudicent doctiores.* Miremur si cũ ex hac parte secula plura. D. *Videtur Liuius accepisse seculum pro ætate. Nam pro centum annis, non erit hoc uerum quod ait: sed ætates populi Romani sunt duplo plures, quàm anni Alexandri, ab urbe condita usque ad Liuij tempora. Octingentesimum autem per auxesin dixit: neque enim ipse Liuius tandiu uixit: ut non cauiller interim sub Numa Pompilio non bellasse eos.* Censebantur eius ætatis lustris ducena. E. *De hoc numero quid dicam nescio: ipse certe author aliquot libris nullum retulit nobis censum. Libro tertio bis retulit, sed numero haudquaquam conueniente cum L. Floro. Decem uero legionum ex urbano exercitu mentio est anno ab urbe condita 406. At libro octauo ubi ordo exercitus descriptus est, quatuor legionum urbani exercitus meminit, quatuor item Latinorum. nec satis liquet in tanta urbis necessitate, cur non meminerit etiam decem legionum: nisi ad urbis custodiam quas reliquas detentas dicat. Præterea L. Lentulus, cum duo consulares exercitus apud Caudium obsiderentur, quas ego quatuor intelligo legiones, authoribus Polybio, Dionysio Halicarn. ac Vegetio, fassus est illic patriam esse, & quicquid Romanarum legionum, & quæ sequuntur eo in loco reliqua: Et Antiochum magnum quatuor legiones uicere. Et quanquam ea rhetorica arte excusationem accipiunt, lectoris tamen animus suspensus manet.* Et imbellem Asiam quæsisset. G. *Vide ut acceperit illud, quæsisset, & num pro questus esset: quod ipse tamen non memini legere.* Nam Florento quoque valido oppido. I. *Quidã Tarento restituerunt, sed non rectè, ut puto. Nondũ enim Tarentũ in manus Romanorũ uenit. Fortassis autẽ Frentone legendũ ex Plin. lib. 3. cap. 11. Quanquã eo in loco Plinij uaria est lectio. Horatius autẽ lib. 3. car. ode 4. Ferenti meminit, si quis fortè hoc putet, est enim in Apulia. Paulò antè etiã Theates hic Liuius ponit Appulos, quod nescio an quisquã alius. certe Plinius lib. 3. cap. 12. Teatinos in Marrucinis numerat, quorũ oppidi Teateæ etiã meminit Ptolemæus. Sed hæc & similia omnia prosequi eius est qui commentariũ scribit.* Cæterũ dictatori L. Aemylio legi. tra. *Ibi. Mirum uero quid ita nõ narratur caussa creationis huius, sicut nec paulò post Fabij, ut planè suspicandũ hunc locũ esse mutilũ. Nos in chronologia nostra huic dictatori annũ dedimus, quẽ alij septimo post hũc anno ei*

tribuunt, ubi tamen Liuius manifestè scribit Fabio consulatū continuatū, de dictatura ne uerbum quidem faciens. Hinc Satricani magno cū tumultu. K. *Satricula hic oppugnatur, à qua denominatiuū erat, opinor, Satriculanus, & à Satrica Satricanus, ut antea Liuius usus est. Satriculani igitur hoc loco legendū uidetur. Admonuimus paulò antè etiā nōnihil de hac re lectorem.* COSS. noui sicut superiores Romæ manserunt. *fo.98.A. Mirū & hoc loco Consulū omissa esse nomina, authoris ne an temporū culpa, hæsito. Cæterū Fabij dictaturā nō uidetur posuisse annuā absq; COSS. Sed non est dubium historiæ hic aliquid deesse.* Id belli tanti ducere quod vrbem oppugnabat. *Ibi. Quid certè sibi hoc uelit, uix equidē planū facere possum, etiā si uerba clara sint.* Sic fortuna exercuit opes, vt insignis vtrinq; cla. B. *Si uerbū ederet, nominatiuū habet fortuna, necesse est ut, insigneis utrinq; clades legamus. Sin autē, insignis nominatiuus est, copula &, abundat.* In Auliū temerè inuectum per hostiū turmas. *Ibi. Aelium quadā legendū putant. Cæterum hoc in loco per aliquot uersus uide ut congruāt quæq; præcedunt, quæq; sequuntur. primū in eum tela congecerunt, deinde fratri dederūt, deniq; ille cum trucidat. Porrò qui uiuum cum retinere potuerunt, atq; adeò dare occidereq́;, eius cadauere potiri non potuisse mirū uideri potest. Præterea amphibolon est in genitiuo Samnitiū imperatoris, fratrine imperatoris, an ulti decus imperatoris Samnitium.* Suffectus in locum Aulii. C. *Qui in superioribus pro Aulio emendarunt perpetuò Aemyliū, hoc in loco id facere supersederunt. Ego sanè non Aurelius, non Aemylius, non Aulus, sed uel Aelius uel Aulius legendū censeo. Mirū uero quòd ea omnia ita uariata in codicibus de uno hoc reperias.* Ausona, Minturnæ & Vestina vrbes erant. I. *Anno ab urbe cond. 419. hic noster Liuius ait Cales urbē Ausonū fuisse, quæ proximo deinde anno à M. Valerio Coruino expugnata, colonia Romana facta est. Plin. autē lib. 3. cap. 5. ubi de Latio, Ausones habuisse sedē inter Circeios ac Lirim amnē scriptū reliquit. Hæc omnia diuersis temporibus fieri poterant, sed tamen iudicet lector.* Quod execrabile in bis captos esset. K. *Quādò initio huius libri, ut antea diximus, Luceria Romanis amica esset, uerisimile est fœdere non oppugnatione Romanorū factam. quod Liuius tamen speciatim de hac urbe non meminit, de Appulis tamen non omisit anno 428. Deinde eadem urbs Samnitiū facta est, uidelicet in quā Samnites Romanorū obsides ponere non dubitarunt. Id autē intelligimus actū dum ad furculas Caudinas Romani obsidebantur, etiā si Liuius ne uerbo quidem meminerit. Rursus deinde Papyrius Cursor cepit: sed cum ad Samnites rursus defecisset, hic secundario capitur. Ter igitur Romanorum fuit, sed bis capta.* Commota pedestri acie Samnitium, eques in pug. *fo. 99.F. Incerta est distinctio in genitiuo Samnitiū. Nam & ad aciē, & ad eques refertur: de utrisque enim loquitur, non de Romanis, quale propemodum illud Virgilij: Nec latuere doli fratrem Iunonis & iræ.* L. Papyrio Cursore, C. Iunio Bubulco iterum. F. *Quidam post Cursore, adiecere V. Sed Liuius duobus in locis dubitat de Cursoris cognomine, annis 428. & 435. Tertiò omisit eius nomen anno 440. Nos tamen in chronologia nostra Caßiodorū secuti, quintum posuimus.* Dictatorem C. Iunium Bubulcum dixit. H. *Dictatorem nominat absq; magistro equitum, cum authore Dionysio, nunquam Romæ hoc factum sit. Id etiam libro primo admonuimus.* Q. Fabius insequentis anni COS. *fo.100.F. Hic addendū, iterum. Nam primū fuit anno 432. postea uero adhuc ter. Maximi nomen ad finem huius libri meruit, quanquā in prioribus sæpe huic appositum est, sed perperam, meo quidem iudicio, ut antea etiam admonuimus.* Quæ velut fatalis cum tribunis ac plebe erat. G. *Non cum tribunis ac plebe erat Appiana familia, sed contra tribunos ac plebem: ergo cum tribunis aut contendens, aut bellatrix intelligendum. Alij legunt tum tribunis ac plebi, eodem sensu, sed luculentioribus uerbis.* Nam etsi tenuerit lex Aemylia. G. *Nisi hæc cauillatio reuera est, non uideo quomodo hic locus intelligendus, nisi fortè quis aliquid ei deesse suspicetur, quod equidē nescio: id tamen etiam in oratione Decēuiri accidit lib. 3.* Tertio nec ab se, nec ab vllo creatus. H. *Hic quintus poterat esse locus ad ostendendum Decemuiros tribus regnasse annis, quemadmodum libro tertio ostendimus: sed satis est probationum.*

Cum centesimus iam annus sit ab Mamerco Aemyl. *Ibi. Non omnino rotundum exhibuit numerum, id quod in orationibus sæpius fieri solet. Aemylius enim hanc legem tulit anno ab urbe cond. 322. hic autem annus est quadringentesimus quadragesimusquintus.* Nuper intra decem annos C. Menius dictat. K. *Hic quintus est annus. Nā Menius dictator fuit anno ab urbe cond. 441. hic autē, ut iam diximus, 445. quare locus haudubie corruptus est. Nec obstat, quod iam diximus, numeros non ubiq; esse rotūdos. duplo enim hic auctū numerū quis ferret? nisi diuersos sit authores secutus Liuius. Menius autē, siue Mænius, trisyllabon legendum.* Quam nuper fuere Germanici saltus.

fo.101.D. Syluā Hercinā, opinor, uult dicere, cuius magnitudinē si Ciminiæ syluæ comparat, impar erit, ne dicam inepta comparatio. Si densitatē, qui id scire potuit Liuius? Id uero haud immeritò optimo cuiq; mirū uideri potest, qua uia Galli tā citò à Clusio Romā uenire potuerint, si hæc tam horrenda sylua penetranda erat. Quod si aliud iter ex Hetruria Romā ducebat, qua de caussa Q. Fabius COS. eo non est usus? Longus erat, inquies: quid tum postea? Veturius Posthumiusq; non erant in oculis? sed hoc est historiā scribere. Quid autē sibi uult quod ait, Neminē præter ducē ipsum intrare ausum, qui hic non intrauit? Deinde, omnibus alijs cladis Caudinæ nondū memoriā aboleuisse, statim autē Consulis fratrē speculatū se iturū professum? hæc qui cauillari uolet, nónne habet quo se tueatur? Ibi, qui essent, fateri Romanū ausum. E. *Vide unde pendeat hoc participiū ausum: non enim à uerbo dicuntur, sed supplendū, fama est, aut quid simile.* Quæ extra saltū dispositæ erant. F. *Superius ait, in syluā fusos confugisse hostis, & COS. Fabiū potitū hostiū castris. hic uero ait, extra saltū dispositas hostium stationes. Præterea quid opus erat hac Cōsulis simulatione, cum ipse hostis fuderat, castrisq; exuerat? Deinde quo pacto hostis ludere poterat, cū ipsi per syluā eundū esset, in quam illi confugerant?* Itaq; quantus nunquā antea exercitus ad Sutrium. G. *Quod quidā pro nunquam reposuerūt, non unquā, res est non magni momenti. Illud mihi magis considerandū uidetur, quonā in loco hæc subsequēs pugna, quod etiā apud ueteres dubium fuisse ipse author fatetur, facta sit. & amphibolō de industria fecisse credimus Liuiū. Exercitus enim iā uenisse ad Sutriū uidetur, cū Fabij tamē reditus nusquā hic describatur. nisi quis hæc uerba ita torqueat, ad Fabiū ultra Ciminiā syluam tantū uenisse exercitum, quantus antea nunquā ad Sutriū uenisse memoretur. Nam ad Perusiam paulò pòst ad finē huius anni depugnat.*

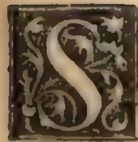
Papyrius D. Iunium Bubulcum. *fo.102.B. Pro D. quidam emendarunt C. Iunium, qui ter COS. fuit: sed poterat*

terat & alius esse. Porrò quæ sequuntur uerba, in codice Aldino egregie corrupta habebantur. Nam pro, diem diffudit, dicm diffidit in eo legitur, fortaßis ex Angeli Politiani eximia ista scilicet emẽdatione cap. 41. miscellaneorum, de qua iure eum increpat Guil. Budæus annotationibus in Pandectas: apud quem Budæum, quid sit diem diffundere, copiose explicatum reperies. Admonuit nos eius loci eximius uir D. Georgius Amelius Marcomannus compater meus, doctæ lectionis ac ueræ eruditionis columen. In eodem Aldi codice pro his uerbis, quod faucia, positum erat, qua id efficiat. At Budæus legit Faucia curia. quod cur faciat, nescio. Porrò quæ proxime sequuntur uerba, uarie leguntur, sed ex quibus nullum elicere potui sensum. Si, quid curiæ uocabulum hoc loco significaret, planum esset, facilius ea intelligerẽtur. Denique legis Curiatæ aliquoties mentionem facit Liuius: at quæ ea sit, nusquam explicat. Curiata comitia erant quando uiritim inibantur suffragia per tribuũ curias, ut ex Dionysio colligitur, quibus Camillus de exilio reuocatus dicitur lib. 5. & lex ibidẽ Curiata lata est, dictatorq; absens dictus. Nam & cum Vmbrorum exercitu acie depug. ibi. Non est dubium quin præcedentia uerba de dictatore in Samnio res agente sint dicta: & nunc de Vmbris sine ulla digreßionis nota loquitur, eosq; fusos ait, de quibus postea dicturus est, Tranquillas res iam Hetruscis turbauit repentina defectio Vmbrorum, gentis integræ à cladibus belli. Quare suspicor pro Vmbris populum hic aliquem Samnitium legendum, etiamsi mihi non liquet quis substituendus. deinde nouam digreßionẽ incipiendã, Et ad Vadimonis lacũ &c. quo modo Liuius sæpius orditur. Galeæ cristatæ. D. Quidam emendarunt galeatæ cristæ, temerè meo quidem iudicio. Videndum etiam quàm bene habeant quæ præcedunt uerba, Spongia pectori tegumẽtum. neutrum enim intelligo. Fabio ob egregie perdomitam Hetruriam. G. Perdomitã ait, quæ nondum domita erat, quippe in quam nunc mittitur exercitus consularis. Cæterum Decio hic addendum iterum, Fabio III. Valerio prætori hic additur quartum, quod de prætoribus rarum est. Profectus ad Nuceriam Allifates. ibi. Vide num legendum, ad Luceriã, quæ Romanorum colonia iam erat. Nam Nuceria longius abest in Picentibus: etiamsi tres Nuceriæ à Ptolemæo referantur. Sed quam ipse Appulorum facit, eam puto Luceriam dici, cuius & Horatius in Odis meminit. Hoc autẽ de Allifa ac Allifatibus mirum. Capitur Allifa anno ab urbe cond. 428. & 445. Hic Allifates subiguntur, cum de eorum defectione uix ullum habeamus uerbum. In agro Pipiniensi. I. Quidam Pupiniensi restituerunt, sed nihil certi adferre possum. Plaga vna (materinam ipsi appellant.) ibi. Plaga hic hauddubie militiæ nomen, & fortaßis quod πλαίσιον uocant Græci, aciem quadratam altera parte longiorem. Certe uox hæc à Liuio ita ponitur quasi omnibus nota, cum ipse nusquam antea, quod sciam, ea usus sit. Trinis castris intra paucos dies exuti. fo. 103. C. Ita libro quinto: Antea (inquit) trina loca cum contentione summa patritios explere solitos. Laurentius Valla de lingua latina meritißimus, de hoc nomine dubitare uisus est lib. 3. elegantiarum, quasi non ex eorum numero quæ nominibus tantum pluralis numeri addantur. At hic locus de trinis castris satis conuincit esse de eorum classe. Addam exemplum aliud ex Cæsare lib. 5. de bello Gall. Ipse cum tribus (inquit) legionibus circum Samarobrinam trinis hybernis hyemare constituit. Et cum Carthag. eodem anno fœdus tertio ictum. F. in fi. Polyb. lib. 3. ait primum fœdus cum Carthaginensib. ictum sub primis COSS. quod Liuius omisit. Tertium autem ictum eo tempore quo Pyrrhus rex in Italiam traiecerit. Liuius hoc anno, tertiò ictum. Antea etiam anno 407. Sed primùm ne an secundò, incertum.

Hos COSS. Piso Q. Fabio & P. Decio suggerit. G. Siquis dubitet, curæne fuerit Liuio ut annales per COSS. nomina diligenter describeret, habet hic opinor satis luculentum exemplum. Quare trium annorum Consules omissos lib. 2. ab urbe condita, puto iniuria temporum, non Liuij negligentia accidisse. Tifernum Posthumius, Bouianum Min. ibi. Cum ambo COSS. in Samnium missi sint, necesse est Tifernum in Samnio oppidum esse, cum omnes authores Vmbrorum esse oppidum diuerso cœli tractu fateantur. Fieri tamen ptest ut duorum oppidorũ hoc sit nomen. Libro etiam sequente Liuius montem in Samnio Tifernum perhibet. Est & apud Plinium lib. 3. cap. 11. Tiferni amnis mentio, cuius meminit & Ptolemæus apud Garganum, si codices non errant. Et Bouianum, vbi postero die cœptum oppugnari. H. Hoc oppidum anno 444. rursus postea anno 455. capitur. ita Liuius ter captum memorat, cum ne semel quidem defecisse uspiam scribat. Eo anno Sora, Arpinum, Cessentia recepta. I. Quidam Censennia restituerant, quod nescio quàm bene. quidam Consentia, quod minime quadrat, est enim Consentia Brutiorum oppidorũ longe à Samnitibus. Vide num Esernia legendum, cuius in Samnitibus meminit cum Ptolemæus tum Plinius. Eodem anno C. Flauius Cn. filius. fo. 104. B. Quidam etiam filium Cn. uocant. Gellius lib. 6. cap. 9. non Cnei, sed Annij filium ait. Ita Cic. ad Atticum lib. 6. Cæterum quod hic rursus de aureis annulis nobilium Liuius tradit, suprà contra Plin. esse ostendimus. Vt equites Idibus Quintilibus trasueherentur. D. Satis concise hoc tradit, quod Dionys. lib. 6. post pugnam ad Regillum lacum copiose narrat. Meminit & Valerius Max. lib. 2. cap. 1. Trabeatos (inquiens) equites Idibus Iulij Q. Fabius transuehi instituit. Quo in loco etiam tribus IIII. à Q. Fabio descriptas memorat, cum paulò antè de equestris ordinis spectaculo dissernisset, sed alio apparatu quàm Idibus Quintilibus.

IN T. LIVII PRIMAE DECADOS

librum decimum Henrichi Glareani Annotationes.

Sora atq; Alba coloniæ deductæ. fo. 104. D. Quidã mutarunt hos casus in accusatiuũ, Sorã atq; Albã, sed inepte, meo quidẽ iudicio, cũ id genus loquẽdi p nominatiuũ sæpius apud authores inueniatur, atq; adeò maxime apud hũc, ut præter alia innumera loca, precedẽte lib. anno 442. ita ait: Suessa & Pontiæ eodem anno coloniæ deductæ. Thurias vrbẽ in Salentinis cepit. F. Omnes fatẽtur Thuriũ neutro genere, uel Thurij masculino genere, oppidũ esse magnæ Græciæ, ut uidere est apud Straboné lib. 6. etiãsi initio ferè eiusdẽ libri supra Thurios fateatur regionẽ esse quæ Thuriana (sed corrupte id ita legitur, Tauriana enim legẽdũ) uocetur. Fieri autẽ potest ut & in Salẽtinis eius nominis fuerit oppidũ. Ostiũ prealti fluminis, quo circũagi &c. G. Hæc uerba adhuc exploratorũ puto: sed quidã, posiint uerbũ, sustulerũt ante uerbũ, uidisse, sine quo sensus non cõstat.

Meduacus autẽ nomẽ non temerè apud authores reperias. Boccatius Venetorũ ait flumẽ haud dubie hoc ex loco, nihil praeterea addens. Quod autẽ Patauinos metu accolarũ Gallorũ semper in armis fuisse Liuius dicit, caussa innuitur, cur ita ubiq; Gallos eleuet. Sed ab historico abesse oportebat odiũ. Ex hoc itẽ loco satis apparet quantũ luminis sensui adferat uel addita uel detracta aspiratio in ostiũ & hostium. In quẽ colonia Carseoli deducta erat. I. Postea anno 455. ab urbe cond. rursus deducta refertur. credo memoria lapsum Liuiũ, non bis deductã coloniã. quatuor enim duntaxat anni intersunt, nec uspiã interea amissa describitur. Caeterũ ex Maximi cõmuni cognomine. Ibi. Collatio est Q. Fabij ad M. Aemyliũ Paulũ, non ad M. Valeriũ Maximũ. Quare haec Liuij suspicio de nomine Maximi, minime congruit. Milioniã, Plistiam, Fresiliam intra p.d.cep. Ibi. Quidã codices Milonia habent, ac ferè uetustiores. Caeterũ postea anno 459. Samnitium oppidum dicitur, Plistia item superiore libro anno 440. hic(si dijs placet) Marsorum. Neq; uero perpetuò audiri oportere puto diuersorũ oppidorũ fuisse nomina, sed credibilius est in his uel errare codices, uel memoria lapsum Liuium: utrũq; sanè non multum abest à uero. Castra in agrum Rusellanũ promouit. fo.105.A. Meminit Rusellae Ptolem. & Plin. item Rusellae coloniae. Eiusdem agri item hic noster author in hoc adeò lib. anno ab urbe cõd. 459. ubi tamen codices ferè legunt Rosellanum. Et super alios alii nunciant dictatori. C. Vide ut hic sermo statim uersus est. praecedentia enim uerba manifestè de Hetruscis dicuntur, haec autẽ omnino de Romanis. Neq; enim Hetrusci dictatori nunciant omneis legiones Hetruscorũ capessisse pugnã. Sed certe coniunctio Et, nouae digressionis est nota, quod superiore quoq; libro admonuimus: nisi quis mendã in hoc loco putet. Illa etiã uerba quae continuò sequuntur, Caeterum satis fretus: etsi intelliguntur, duram tamen habent compositionem. M. Valerio, & Q. Apuleio COSS. D. Et hic rursus Valerium absque cognomine profert, ut anno ab urbe condita 443. fecerat, & bis, hoc adhuc anno, & sequẽti. quanquam Maximus hic fuit dictator, ac illi consulatus duobus sequentibus annis datus uidetur. Id unum apud me dubium, num Coruinus etiam Maximus sit cognominatus, an alius quispiam M. Valerius cum Coruino hoc tempore uixerit ex eadem familia. Nam à quadringentesimo ab urbe condita anno, nouies in magistratu M. Valerij nomen reperias: sed Coruinus anno 407. primum fit COS. In sex sequentibus locis aliquis alius semel fuit COS. non Coruinus. At qui ex illis locis sit, non satis liquet, suspicor tamen anno 443. Alioqui Coruinus hic erat VI. COS. ac anno sequenti VII. quod non uidetur uerisimile. Nemo enim ante C. Mariũ septies COS. fuit Romae, authore Plutarcho. Plinius sanè lib. 7. cap. 48. à primo Coruini consulatu ad sextũ usq; ait intercessisse annos 46. quod ego intelligo non connumeratis extremis. At hic annus est. 47. Quare sequẽti, non hoc anno, puto Coruinum sextũ fuisse COS. ubi Torquato subrogatus fuit: & uel hunc locum, uel eum anno ab urbe cond. 443. ut diximus, de alio intelligi Valerio. Sanè lex de prouocatione, à Coruino magnae authoritatis uiro lata uideri potest. Et fortassis dictatori prioris anni male additũ Maximus. Nam & Liuius in comparatione illa ex nomine Maximi orta, lapsus uidetur, ut paulò antè demonstrauimus. Sanè Liuianus codex in his oppidò negligens est, authoris ne culpa, an temporum iniuria, ignoro. Qui cum eadem fermè de iure patrum ac pl. G. De iure patrum contra legem Licinium dixerat Appius ad finem libri 6. Sed de iure plebis pro eadem lege tribuni pl. Quare hoc loco, dixissent, numero pluratiuo legendum, quod quidam codices neglexerũt. Et quia libro sexto Liuius Appij bene longam, omissa tribunorum, posuit orationem, hic eidem usum puto operaepretium esse ut Decij poneret, omissa Appij, non eiusdem, sed Censoris, ut puto. Intercesserunt enim anni plures LX. C. Martius, T. Publius. K. T. Publilius legendum puto, quod antea toties de Q. Publilio Philone admonuimus: erant enim Publilij ex plebe, & ex Publilius quàm citò factum Publius?

Eodem anno ab Hetruscis aduersus inducias. fo.106. C. in fi. Biennio ante, COSS. M. Liuio, & C. Aemylio, induciae datae erant Hetruscis ad biennium à dictatore M. Valerio, quo pacto igitur parabant bellum aduersus inducias? Vide etiam num legendum, talia, pro alia, in continuò sequentibus uerbis: non enim alioqui facile intellectu. Bouianum inde aggressus. H. in fi. Hoc oppidum bis antea captum fuit à Ro. anno 444. & 449. quod admonemus ob fidem exemplariorum. De Carseolis iam admonuimus. Qua intra decem annos eundem COS. refici. K. Hic undecimus est annus quo Q. Fabius COS. fuit, nempe anno 446. Licuit igitur eum rursum COS. fieri, hac lege non impediente. Sed fortassis Liuius oblitus sui, secutus est Pisonis ordinem, de quo anno 449. Id multo mihi dubium magis, quandò nam haec lex fuerit lata, cum anno 446. in hoc ipso Fabio, prioribusq; adeò annis raro obseruata fuerit, nec posterioribus item temporibus, ut Consulum nomina recensenti facile apparet. Annotauimus simile quid in chronologia nostra de posteriore Scipione apud Florũ lib. 56. in Epitome, anno ab urbe cond. 620. Igitur non fefellere ad Tifernum. fo.107. B. Admonuimus de hoc, priore etiam libro. Ex hoc sanè loco oppidumne sit, an mons, an fluuius, sciri non potest. Ptolemaeus fluuium facit, Liuius montem postea, atq; haec non in Vmbria, ubi Tifernum oppidum omnes fatentur. Fabius etiam vrbem Gimeram cepit. E. Varie hoc in exemplaribus legitur, caeterũ certi nihil: uidenda sunt exemplaria uetustiora, & fieri potest ut nomen cum loco interierit. L. Volumnio & App. Claudio COSS. F. Legendum, iterũ COSS. hoc quod ipse paulò antè innuit, Priore (inquiens) item consulatu inter se comparati. fuere enim antè unà COSS. anno 447. Ferentinum inde. I. De Ferentino, libris huius decadis duob. primis admonuimus, sed in Volscis oppido, cuius agrũ Romani Hernicis postea dederunt, anno ab urbe condita 342. App. Claudius pretor: omnes absentes. fo.109. B. Oportuit Q. Fabium ac P. Decium non descendisse in campum Martium, alioqui uiq; praesentes erãt. Appius autẽ erat in Hetruria. Caeterũ cũ aliud fuerit tempus creandi, aliud ineundi magistratus, Liuius in nunc sequẽtibus frequẽter numerũ adijcit posteriori tempori, quanquã ea res indiligenter ab eo obseruata est multis in locis. Fabius. quã arborẽ cõseruisset. E. Si haec uere scribũtur, qui factũ est ut anno 446. idẽ hic Fabius cũ codẽ hoc P. Decio collega COS. non contẽderit, atq; adeò aegre tulerit, Hetruriã à se iam in triũpho latam, ad sortẽ reuocari, ubi sors eius prouinciae in Deciũ cecidit? Mirũ uero Liuiũ eius prorsus nullã dicere caussam. Videndũ etiã hoc loco, num conseruisset legendũ, pro conseruisset. Ad oppidum Aharnam. H. Vel corruptum est hoc nomen, uel deletum oppidũ, ut postea nemo eius meminerit, ut sunt pleraq; alia. Relicta secunda legione ad Clusiũ quod Camars. I. Clusium uetus intelligit, quod à Roma distare ait Polybius libro 2. itinere trium dierum. Iohannes Annius Viterbiensis super

super Catonis nescio quo fragmento, Comorsol uocatũ ait hoc Clusium. Verum quod ad hunc attinet locum, secunda legio Clusij relicta refertur. ubi autẽ exercitum alium Fabius reliquerit, neq; hoc loco, nec in sequentibus Liuius explicat. castrorũ meminit, sed illa ab secunda legione nescio ut discriminet. Nec id satis constat, num Scipio legionis dux cum ea interierit, quippe cuius in posterioribus adhuc uidetur mentio. Deniq; antea legio secunda cum tertia in Samnium mittitur sub Volumnio COS. hic uero posteriore anno ad Clusium caeditur. Paulò pòst autẽ in acierũ ordinatione aduersus Gallos ac Samnites, ipsa aberat, uidelicet cum quarta legione missa in Samnium. Transgresso Apennino in agrum Sentinatem. fo. 110. C. Plin. lib. 3. cap. 14. Setinates in Vmbris ponit. Ptolemaeus Centinum oppidũ non lõge à Spoleto memorat. Idem Annius meminit eorum super eodẽ fragmẽto circa uetus Clusium. In Plin. litera n omissa uidetur. Ita vt magna pars integris corp. atto. concide. H. Hoc loco, magna pars integris corporibus attoniti conciderunt. Paulò pòst de iisdẽ loquens, Galli, inquit, testudine facta conferti stabant. Sed Gallorum certe hostis fuit Liuius, ut id multis ex locis colligitur.

Equitũ sex & quadraginta mill. fo. 111. A. Quidã codices nullũ millenariũ adiecerant equitibus, quòd uidebatur non uerisimile, equitatus numerũ maiorẽ peditatus numero fuisse: sed meo iudicio neq; omitti millenarius potest, neq; equitatus excedere peditatũ: ideoq; ita legẽdus est locus: Equitum sex millia & quadringentos, mille carpentorum scripsere fuisse. Multa similia in numeris errata passim reperias. Et partem aliam in Eserniacum quoque, quae. B. Ita habẽt uetustiores quidã codices: & Eserninorum meminit Ptole. & item Plin. lib. 3. cap. 12. in Samnitib. Quidã ita emendarunt: Et parte alia in Esetruniũ, quaeq; Vulturno adiacet flumini, descendére. Ego quid Esetrunium sit, ignoro. Tum illud, quaeq;, quid referat, aeque obscurum. Planior erat sensus si ita legeretur: Et parte alia in Eserniacũ quoq;, qui Vulturno adiacet flumini, descendére. Sed lectoris esto iudicium. Annumque sextum & quadragesimum a M. Valerio & A. Cor. C. Hi fuerunt COSS. anno 412. quibus annis si adieceris 46. fient anni ab urbe condita 458. Hic igitur locus conuincit in superioribus alicubi annum unum aut alterum omissum iniuria temporum, quod nos in chronologia nostra latius ostendimus. Quinã sit ille quem non pigeat longinquitatis. D. Quidam sustulerant ex hoc loco negationem, continuoq; pòst reposuere. Ego quid ibi faciat, non planè intelligo. Attilius cum exercitu extemplo profectus. Ibi. Profectus ait primum singulariter, deinde pluraliter subiungit, obuium habuere hostem. suspicor planè non integram esse hoc in loco codicum fidem: quanquam quod ad eam rem dicerem, habeo, uerum mihi non satis facio. Ibi & ubi, relatiua hic sunt, & Samnitium rem superiorem Romana ait trifariam, quòd Romanos ab ingressu, à uastatione, à regressione prohibere facile quiuerint. Sed lector locum discutiat, perpendatq; dicendi genus satis durum, mea quidẽ opinione. Interamnam coloniã Romanam. fo. 112. E. Vbi & quando haec colonia deducta sit, non meminit Liuius. Ptolemaeus Pragutiorũ oppidũ ait prope Marsos. Pli. Interamnatiũ lib. 3. ter meminit capitib. 5. 12. ac 14. ut omnino credam non unius duntaxat oppidi nomen. Cum L. Horatiũ, M. Valerium COSS. G. Legendũ M. Horatium, L. Valeriũ COSS. ex libro tertio, anno 306. Ibi ex libro vetere linteo lecto sacrifi. sacerd. I. Illud, lecto, uide utrum ad libro, an ad sacerdote referendũ. praeterea qualis haec compositio? Amiternũ oppidũ de Samnitibus vi cepit. fo. 113. A. Ptolemaeus Vestinis hoc tribuit oppidum: at de locis quae Samnitico bello numerat Liuius, non omnia certa pronunciauero. Atinatẽ enim hic numerat agrum, hauddubie in Samnitiũ ditione: cum Plin. lib. 3. cap. 11. Atinates Lucanis adscribat: capite uero 12. Marsis. & 5. cap. inter Latiae populos enumeret. Cominos ait idẽ ex Aequicolis interijsse: hic autem ex nuncio Papyrij ad Caruiliũ misso, non ita longe ab Aquilonia distare intelligitur. Aquilonia uero Hirpinorũ oppidũ à Ptolemaeo perhibetur. Duroniã non temerè inuenies apud authores. Nec grauiter pugnatũ, lacessendo qui. Ibi. A. in fi. Quidã grauiter emendarũt. caeterũ quae sequũtur uerba, perquã obscura sunt. Papyrius nuncio misso, extemplo con. B. Aut ὕστερον πρότερον est, aut noua repetitio. nam dies nuncij missi, ut cum die concionis conueniat, non planè uideo: nisi quis hic misso, pro dimisso exponat. Quadringentariae fermè erant. D. Quadrigenarijs quidã emendarunt, temerè meo quidẽ iudicio. Aelianus de aciebus instruendis uocat cohortẽ pentacosiarchiã, id est, quingentariã, quae sit ex hominibus D. XII. ad quã formã hic quadringenariã uocasse uidetur Liuius. Similis locus fuit lib. 7. ab urbe cond. ubi obiter etiã aliquid attigimus. Cum cohortibus alariis in tumulũ conspe. Ibi. Alaribus alij recte emendarũt. Nam paulò pòst de eodẽ Sp. Nautio dicturus est: Sp. Nautius dux alaribus cohortibus erat. Veget. lib. 2. cap. 1. equites intelligit, qui ad similitudinẽ alarũ ab utraq; parte protegant acies. Caeterũ Liuius postea ubi Caruilius COS. praesidiũ cõtra Samnitium uiginti cohortes mittit, ita ait: D. Brutũ Scaeuã legatũ cum legione prima & uiginti cohortibus alaribus, equitatuq;, ire aduersus hostiũ subsidiũ iussit. Hic aperte & legionarij, & alares, & equites distincte nominãtur: quare etiã pedites intelligi fortassis possunt, etiãsi hoc loco in equis ueniãt cum Sp. Nautio. Insequitur acies ornata armataq;. E. Ornatã aciem intelligo linteatã phalãgem sexdecim milliũ hominũ, quã legionẽ ipse paulò antè uocauit. Armatã autẽ aciem paulo plus uiginti milliũ alium exercitũ, nec corporũ specie, nec gloria belli, nec apparatu linteatae legioni disparẽ. Quae uero hic sequuntur uerba, perquã obscura sunt, nisi hostibus pro hostiũ legas. Illud etiã, Emisso temerè pilo, dubiũ. quis enim misit? Lepidissimũ autẽ corui tã ociosi atq; audacis prodigiũ. hic Liuius non modo aequat Herodotũ, sed propémodum superat, ut critici dicunt. Pauxillum mulsi prius quam temetũ biberet, sese fa. K. Pocillũ alij malunt. Plin. enim lib. 14. cap. 13. de eodẽ Papyrio loquens ita ait: Votũ fecit, si uicisset, Ioui pocillũ uini. haec ille, nihil praeterea addens. Hic uix intelligitur haec argutia: etsi quid mulsum, quid item temetum sit, haud obscurum est. sed iudicet lector.

Diuersi Papyriũ ad Sepinũ, Caruilius ad Vol. fo. 114. D. Sepini in Samnitibus meminit Ptolem. Volanã habebant ueteres libri, at alij in Veliã mutarunt, temerè meo quidẽ iudicio. Est enim Velia in Lucanis littorale oppidũ, longe à Samnio. Quonã modo tolerabilis futura Hetruria. Ibi. Haec ita Liuius narrat, perinde atq; antea Hetruria ac Samniũ nunquã simul aduersus Romanos fuerint, cum ad finẽ anni quadringentesimi quinquagesimi septimi hi duo populi, ac praeterea Galli ac Vmbri, non parua accessio, bellũ mouerint Romanis. Neq; obsidio, neque bellũ ex aequo erat. F. Haec uerba quid sibi uelint, & an integra, uix equidem intelligo. Auri triginta tria millia. G. Legendum puto, & auri mille triginta tria. sequitur enim pondo. idque eam potissimum ob caussam, quòd ea tempestate

rarum esset aurum, & summæ nimium excrescerent. Nisi quis tantum auri contendat fuisse, quantum in moneta facerent (ut cum uulgo loquamur) triginta tria millia pondo. Semel ita locutum puto Liuium lib. 1. de pecunia ex Pometiæ urbis præda à Tarquinio seposita. Triginta tria millia pondo argenti facerent 330000. coronatorum. Cum totidem auri pondo ingentem summam, nempe 3696000. coronatorum, ex unius tum urbis præda haudquaquam sperandam. Scio quosdam aliter legere, sed cuiq; sua sit coniectura. Atq; hæc in primam decadem. Quod si hic annus est ab urbe cond. 460. perfectus, & bellum secundum Punicum, quod tertia describitur decade, decimooctauo demum anno finitum est: denique bellum Macedonicũ, quod quarta deinde sequitur decade, cœpit anno ab urbe cond. 554. ut eo in loco ostendemus luculentis rationibus: certe decados sequentis anni fuerunt 75. Sed hæc ab initio nostrarum annotationum latius prosecuti sumus.

IN T. LIVII NOBILISSIMI HISTORIOGRAphi tertiam decada Henrichi Glareani Annotationes.

IN LIBRVM PRIMVM.

Missus Hannibal in Hispaniam. *fo. 115. F. Haud abs re multi eximij uiri hoc in loco dubitarunt, quandónam Liuius crediderit Hannibalẽ in Hispaniam missum. Si enim cũ Hamilcare parente in Hispaniam uenit, quod Polybius, Plutarchus, aliiq; authores asserunt: & ipse Hannibal ter apud hunc fatetur authorem, semel libro huius decados primo, in oratione ad milites apud Padum: iterum libro decimo ad populum Carthagnensem: tertio ad Antiochum regẽ libro quinto decados quartæ: quo pacto uera esse possunt quæ hic aliquot locis tam ambigue ait Liuius? alibi uixdum puberem, literis ab Hasdrubale accersitũ, alibi quinto post patris mortẽ anno, quippe qui triennio sub Hasdrubale militasse dicatur, anteaquã imperator electus fuerit, cum tum temporis ut minimũ XXIII. annorum iuuenis esset. Cæterum cum secundũ Liuij uerba nouẽ annorũ puer admotus altaribus fuerit, ac ipse pater Hamilcar nouẽ deinde annis, Hasdrubal eius gener octo, in Hispanijs administrauerint imperiũ, uidendũ omnino quo anno Hannibal accersitus uideatur, quo anno uenisse in Hispaniã, quo deniq; anno cepisse imperiũ. Quod si dicamus nouem annorũ puerum Hannibalẽ cum Hamilcare parente uenisse in Hispaniã, ac post nonũ parentis in Hispania, octauumq; Hasdrubalis in eodẽ imperio annum, ipsum electũ imperatorẽ, cum haberet iam annũ XXVI. omnia tunc loca de Hannibale bene habebũt, & cessabit intempestiuũ hoc scomma quo Liuius in hac præfatione in hos uiros iocatur, cum nec temporũ ratio, nec patris uerecundia hoc ut uerisimile uideatur, admittat. Fuere enim uiri strenui, quantũuis barbari. Præterea nescio q̃ longe uehementius uiriliusq; sonet, si quis omnibus his dictionibus aspiret, Hannibal, Hamilcar, Hasdrubal, Hanno: nec dubito apud priscos eam fuisse pronunciationẽ in Punica lingua, deinde per Græcos ac Romanos corruptã, ut pleraq; alia barbarorum. Cum nemine tamen ea de re certauero.* Arma atque equi conspiciebantur. *G. Incerta est distinctio, incertus sensus: neq; hercules ego satis explicare possum, nisi dicamus: Siquando arma atq; equi conspiciebantur, tum equitum peditumq; longe primum fuisse Hannibalẽ. Sed neq; sic satis fit mihi.* Finitimis domitis gentibus iungendóque. *H. Videndũ lectori, num hic nomen aliquod substantiuũ desideretur. Nã illud, iungendóq;, quid sit, non intelligo.* Carteiam vrbem opulentã caput eius gentis. *Ibi. Carteiæ urbis & nomen & situs uarie apud authores habetur. At Olcadũ nomen non fermè apud ullum classicũ inuenias, nisi apud unum Polybiũ, unde hic noster Liuius totã huius libri historiã propè de uerbo ad uerbum mutuatus est, eademq; secutus Plutarchus.* Hermandica & Arbacala Carthorũ vrbes. *Ibi. Pro Carthorum, quidã Carteiorum restituerunt: at hi Olcadũ melius reposuissent, siquidẽ Carteia Olcadum caput erat, ut paulò antè dixit Liuius. Verum ex Polybio clariꝰ euadit Hermandicã & Arbacalã Vaccæorũ urbes fuisse. quare hoc loco pro Carthorum, non Carteiorũ, sed illorũ, restituendũ erat, ut Vaccæos referat. Idem ostenditur apud Plutarchũ in Hannibale. Sed ab aliquo sciolo hoc corruptum temerè, ut alia pleraq;.* Aegates insulã Erycémque ante oculos proponite. *fo. 116. G. Mirum hoc nomen tam uarie scriptũ inueniri, alibi Aegades, alibi Aegates, Aegusam etiã apud Græcos, ut Polybiũ, qui lib. 1. eam insulã mediã inter Carthaginẽ ac Lilybæũ ponit. In eodẽ tamẽ libro paulò pòst ait nõ longe à Lilybæo abesse, atq; ita etiã posuit Ptolemæus. L. autẽ Florus in sua Epitome de pugna Carthagnensiũ cum Luctatio COS. ait, Carthagnensiũ rates totũ inter Siciliã Sardiniamq; pelagus naufragio suo operuisse, ut Aegates inter has duas insulas esse significaret.* Sed Tarento tum in Italia non abstinueramus ex fœd. *Ibi. Hoc de Tarento apud neminẽ authorem inuenio: sed Messana Mamertinorũ urbe nõ abstinuere Carthagnenses, quæ urbs principiũ fuit aut caussa potius primi belli Punici. Porrò bello Tarentino cum Carthagnensibus quarto fœdus renouatũ est, ut idẽ Florus in Liuij Epitome lib. 13. fatetur. Mamertinis autẽ auxilio uenère, apud eundẽ lib. 14. & 16. quo facto ab ijs fœdus uiolatũ est. Sunt autẽ Mamertini urbis Messanæ iniusti occupatores, quibus Romani non satis decorè auxiliũ tulère, ut author est Polybius lib. 1.* Itaq; nequicquã peragrata Hispania in Galliã transeunt. In his &c. *fo. 118. C. Cum dicit, in Galliã, statimq; subiungit, In his, uideri potest syllepsis & genere & numero esse. Quanquã etiam nomẽ alicuius populi omissum fortassis est, quippe qui post aliquot uersus subnectat: Eadẽ fermè in cæteris Galliæ concilijs dicta auditaq;. Sed iudicet lector.* Peditũ Afrorum XI. millibus octingẽtis quinquaginta. *F. In Polybio ita legitur lib. 3. Pedites autẽ ex Africa XI. millia octingentos quinquaginta, ex Liguribus trecentos, ex Balearibus quingentos. quare hic distinguendum & post quinquaginta, & post trecentis: deinde post Balearibus addendum, quingentis: tollendaq; distinctio post Liguribus, ut totus locus ita legatur: Firmatq; eum Africis maxime præsidijs: peditum Afrorum undecim millibus, octingentis quinquaginta: Liguribus trecentis, Balearibus quingentis. In elephantorum ac Libyphœnicum numero etiam discrimen est: sed fieri potest ut Liuius non ubique sit secutus Polybium.* Atque inde profectus præter omissam vrbem. *G. Quidam restituerunt, Etouissam urbem. In Ptolemæi codice Etobessa Edetanorum urbs hoc itinere legitur.* C. Luctatius. Aul. Seruilius. *K. Libro decimo huius decados, ubi hi ex captiuitate liberantur à COS. Cn. Seruilio huius Auli filio, legitur*

legitur Cneius etiam, ut patris ac filij idem fuerit praenomen. sed placet magis Aulus hoc loco. Necdum per patentia loca ducebatur agmen, cum apparuit hosti, ubi. fo. 119. B. Ego, nec dum, duas esse dictiones existimo: & tollendum illud cum, ante apparuit. ut sit sensus: Hostem, quandiu in patenti loco agmen Romanum ducebatur, non uisum: sed ubi rursus syluae intratae, tum Gallos rursus adortos Romanos. quod & sequentia deinde uerba satis indicant. Notanda autem significatio uerbi intratae. Porrò quod de uico Canneto ait, propinquum eum Pado flumini, bene congruit etiam Mutinae. Nam libro decimo dicturus est Canneti hos legatos captos, cum alij Mutinae captos credant, in qua opinione est etiam Polybius. Itaque ingens co. vis na. est lintr. quę tem. ad vicinalem vsum. C. in fi. Vicinalis usus quid sit, obscure intelligitur. Perottus Polybium uertens, hoc loco quotidianũ usum traduxit. Vellem uidere graeca, quae ad manũ nobis defuere. Ad id dati duces Galli educunt inde millia V. & XX. D. Apud Polybiũ ducenta stadia leguntur, quod idem est. Siquidẽ stadium unum 125. passus continet, autore Plinio libro secundo. Caeterum quae continuò sequuntur uerba, & male distincta sunt, & obscurum habent sensum: quae quia plana facere diffisi sumus, sat erit lectorem admonuisse, si fortaßis correctiorem codicem nactus ipse medicam manum adferre queat. Multa enim eiusmodi sunt, praesertim in hac decade, quae mutila, ac temporum iniuria corrupta dicere non dubito: quale etiam illud statim de Hispanis: Ipsi ceteris superpositis incubantes. Quidam suppositis malunt, quidam in nominandi casu superpositi. Sed lectoris iudicio haec relinquo. Vt quenque timentem altitudinem destituerat vadum. F. Quidam uado emendauerant, sed nihilominus obscuro manente sensu. At ea omnia prosequi neque possum, neque uidetur operaepretium.

Pluribus retinaculis validis parte superiori ripæ relig. G. Polybius longe plureis rates ponit, duas à terra in amnẽ, duas à parte ripae retinaculis religatas ad arbores parti ripae superiori eminenteis: deniq; duas solutu faciles ab alijs, ac longe maiores. Difficultas intellectus, quare & quomodo, quae à terra erãt, ligabantur: quae in amne prorsus, non ligabantur, cum hauddubie maiore fluminis ui deferri poterãt. Sed talia multa à nobis indiscussa studiosis lectoribus consideranda relinquimus. Qui se duces itinerũ, socios periculi fore affirmantes. H. in fi. Cum hi duces itinerum essent, & Hannibal falsum Casilini monstratorẽ crucifigere non dubitarit, mirũ quo pacto toties postea in Alpibus errans, non omneis crucifixerit. Sed talia fortaßis dißimulanda sunt: nam in Polybio ea inuenit Liuius. Sed ad læuã in Tricasti. flexit, inde per ex. oram Vocontiorũ agri tetendit in Tricorios. fo. 120. B. Tricorij oppidi meminit Plinius lib. 3. cap. 4. Caeterum cum in Allobrogibus iam esset Hannibal Alpes transiturus, quomodo ad laeuam in Tricastinos potuit flectere iter? quomodo deinde in Tricorios, atq; adeò ad Druentiam flumen? Polybius certe ea non habet, undeunde acceperit Liuius. Ego ad dextrã malim legere, siue locorũ ignorantia, siue casu lapsus Liuius, siue deniq; temporũ iniuria id erroris in authoris codicẽ manauerit. Vtraque simul obiecta oculis animisque. E. Coniunctionẽ, que, omiserunt quidã codices recẽtes, sed absq; ea nullus erit hic sensus. Occursantes per obliqua montani, erupto medio agmine. H. Quid sit erupto medio agmine, haud sanè intelligo. Vide num interrupto medio agmine sit legendum. Recenti terræ lapsu in pedũ mille admodum. K. Polybius cum hanc rupẽ describeret, non de altitudine, sed de angustia uiae angustiore facta meminit. Liuius uero cum ab initio dixisset, Ventũ deinde ad multo angustiorem rupem: paulò pòst subiungit: Natura locus iam ante praeceps, recẽti terrae lapsu in pedũ mille admodũ altitudinẽ abruptus erat. nulla amplius angustiae mentione facta. Polybius praeterea ducentorũ pedum meminit, ubi Liuius mille ponit. Sed haec eius erant, qui commentariũ scriberet, longius prosequi. Attigit & Valla locum. Digressus deinde ipse ad locũ visendum. Ibi. Sensus sequentiũ uersuũ perquã obscurus est. Polybij uerba Perotto interprete (nam graeci codicis copia defuit nobis) clariora uisa sunt, ea ita habent: Dux Carthaginensiũ principio per loca inuia, nec ante eum diẽ trita, circunducere agmen conatus, quoniã iter id niues insuperabile faciebãt, à proposito destitit. Ipsis adminiculis prolapsi, si iterũ corruissent. fo. 121. A Haec uerba uidentur nescio quid desiderare. Quid enim sensus hic est, prolapsi si iterũ corruissent? Secabantur interdum. Ibi. Ita quidã restituerunt hunc locũ, cum prius necabãtur legeretur. Sed totus hic locus uerbis sequentibus perquã obscurus est, ideoq; & hic Polybij uerba ex interpretatione Perotti ponam, si studiosus lector fortaßis his adiutus, melius Liuij sensum percipere queat. Iumenta uero (inquit) interdũ quidẽ prolapsa glaciem secabant: sed pressa oneris magnitudine, pedibusq; eorũ indurata glacie perstrictis, moueri postea inde non poterant. Haec ille. Tu etiã atq; etiã uide quid sensus ex his Liuij uerbis colligere queas: Et prolapsa iactandis grauius in continendo ungulis, penitus perfringebant. Nam ego ea planè non intelligo. Quadriduum super rupe consumptum. B. Alij emendarunt, circa rupẽ, non multũ ad rem meo iudicatu. Nam dierũ numerũ, quẽ postea ponet Liuius, iuuare conati sunt. Si enim nono die in iuga Alpiũ peruentũ est, biduumq; ibi statiua habita: deinde tertio die ad rupem multo angustiorẽ uentum, quadriduumq; circa eam absumptũ: deniq; postremo quiete data triduo, atque ita in planũ descensum, numerus excrescet in decem & nouẽ dies, cum Liuius decimoquinto die superatas dicat esse Alpes. Sed in biduo intelligo etiã nonam diem, ita ut undecimo die ad multo angustiorẽ rupem uenisse dicantur. Quadriduũ autem sequẽs ita partitus est Polybius, ut unum diem labori datũ pro deducendis equis iumentisq; dicat: reliquũ triduũ elephantis deducendis. Igitur hoc sequenti triduo iumenta equiq; in plano pasta: quanquã Liuius dicit triduũ datũ etiã hominibus muniendo feßis, atq; deinde in planum descensum. Sed cum in hac numeri summa secutus sit Polybiũ, etiã in partibus sequi oportuit, meo quidẽ iudicio: sed iudicent doctiores. In Taurinis quę Gallis proxima gẽs erat in Italiã digresso. C. Quidã distinxerũt post, in Taurinis, quasi Hannibal in Taurinis eum numerũ amiserit, quẽ uerius toto à Rhodano itinere amisit. Ego quid dicã, uix equidẽ comminisci possum. Fortaßis autem in Taurinos legendum. Cælius per Centronis iugũ dicit transisse. Ibi. Ita habent uetustiores codices, non Cremonis. Et Centronũ cum alij, tum C. Caesar meminit. Cremonis iugũ, quod quidã substituerũt, quid sit, haud equidẽ inuenio. Libuis autẽ & Ptolemaeus & Plinius Vercellas attribuũt. Hic noster author lib. 5. ab urbe cõd. ait olim eos possedisse loca ubi Verona & Brixia, quae Cenomani Elitouio duce postea ceperint, quanquã eũ locũ alij aliter legãt, ut ibidẽ cõmonstrauimus. Illud autẽ, semigermanis, uehemẽter me torquet, nec tamen mutare ausim. Cũ Pisas nauib. venis. excr. à Manl. Att. qs. D. P. Cornelius antè dicitur à Liuio uenisse Placentiã è Gallia, quanquã alij in eo loco

restituerunt Genuā: mirū cur hic non etiā Pisas emendarint. Nisi dicamus Consulē noluisse tyrones obijcere Gallis dubijs so cijs, atq; ita à Genua Pisas nauibus iuisse, ut à prætoribus (nā ita intelligo Attiliū Manliūq;) exercitū acciperet. Peditū agmē, quod in modū fugientium. H. Peditū agmen, construendū cū assequi uerbo, quod non ita multo pòst sequitur. alioqui si ad huius sensus periodū connectes cum uerbo, obuius fui, uideri poterat legendū agmini, non agmen. Sed id perquā exiguū. Quinque millia passuū a vico tumulis consedit. fo. 122. F. Vicū non nominat, & tumulis considere quomodo in plano, ut hic omnia erant, intelligatur, non hercle capio. Suspicor propriū nomen obliteratū, ac pro eo suppositū tumulis. Tota rate in secundam aquam labente. I. Locus perquam obscurus, confusione ratis & pontis. Extemplo & circa prætorem à ciuitate missi. fo. 123. C. Ad ciuitates rectè quidā emendarunt. Sed, circa prætorem, credo græcam esse locutionē. Et illud, Ante omnia Lilybæum teneri, obscure dictum, nisi iussit, uel quid simile intelligas. Deinde illud, perq; omnē oram qui erant, insuetū dicendi genus: qui enim uidetur referre eos qui in speculis erant. Denique quod statim sequitur, Simul itaque: uide ut suspensum est ad longe sequentia, extemplo datum signum &c. Postremò quod ait, sublatis armamentis, relatiuum uidetur illi quod postea dicturus est, demendis armamentis. Vt socijs naualibus affatim instr. cla. ita inopem milite ha. D. Mirum si socij nauales non erant milites, nisi milites solos Carthaginenses ciues, non socios intellexerit: aut socios fortasse, qui ducendis nauibus idonei, cæterum ad pugnandum inutiles, id quod quibusdā magis uerisimile. At libro 6. huius decados Sex. Digitius socius naualis dicitur, hauddubie non inutilis ad pugnandū, quippe qui muralē coronam peteret. Mille & D C C C. fuere in nauibus capti. E. Quidam D C C. legunt. At res non est magni momenti, qualia sæpe alia quoque, quæ libentes negligimus. Ipse compositis Siciliæ rebus, X. nauium classe or. Ita. leg. G. Pro decem nauium classe, alibi decem nauibus legitur. Cæterum cum dicit oram Italiæ legens, non satis clare percipitur, utro mari, superóne an infero uiam fecerit: at quia Ariminum uenit, uidetur supero iuisse, quò & exercitum miserat, ut ait Liuius, cum contrà Polybius Sempronij exercitum 40. diebus à Lilybæo Trebiam pedestri itinere uenisse dicat, non nauibus. Duo millia ped. & mil. equi. Num. plerosque mixtos. H. Polybius ait Hannibalem misisse Numidas Gallosq; inter se mixtos: quare hic distinguendum ante uerbum, mixtos, quod in omnibus propè neglectum uidi codicibus. & ante aliquot uersus uerbum declarabatur, mutarunt in declarabat. Varia inde pugna sequentes &c. I. Hæc longe clariora apud Polybium leguntur. Et illud, Maior tamen hostium Romanis fama uictoriæ fuit: ambigue dictum uideri poterat, nisi quæ continuò sequuntur uerba, amphibolon tollerent. Et quicquid auræ fluminis appropinquabat, affla. ac. fr. vis. fo. 124. B. Videtur & hoc obscure dictum, quanquā sensus utcunq; percipitur. Baleares locat ante signa leuem armaturam. C. In Polybio legitur cum coniunctione, ac leuē armaturā, ut non intelligamus Baleares leuē dici armaturā, sed alios. Tum hæc quæ sequūtur uerba: Deinde grauiorē armis peditem, eodē authore ad circunfundit uerbū, referenda putamus, quorum uiginti millia inter Hispanos atq; Afros mixtis Gallis fuisse scribit. Nec sequētia obstant, quippe & equites & elephanti in cornibus dusi fuere eodē authore, si modo Perottus græca rectè extulit. Hæc ideo admonitione digna duximus, quòd non est uerisimile tam negligenter Liuium hæc traduxisse. Duodeuiginti millia Romanorum erant. ibi. Polybius ait sexdecim millia peditū Romanorū, ex socijs uero Latini nominis ad uiginti millia: id quod uerisimilius est, quandò legiones quaternûm millium erant, ut ipse Liuius superius scriptū reliquit, non ita longe ab huius libri initio. Addit autem Polybius, perfectum numerum copiarū, ubi de summa rerum agebatur, conueniebantq; simul duo C O S S. ex tot millibus constituisse. Simul latebras eorum improuida præterlata acies est. D. Latebras legendum, ut rectè quidā restituēre. Nota autē illud simul, pro statim ut, accipi, huic authori oppido q̄ familiare, ut Horatio, quod in superioribus quoque alicubi admonuimus. Cæterum hic præterlatam aciem ait, quam uersu sequenti immotā aliquādiu mansisse dicit: quanquā cauillum hoc est, in hoc appositū, ut uideat lector, quid sit cum iudicio authores legere. Creati C O S S. Cn. Seruilius & C. Flaminius. G. Addendum iterum, ad C. Flaminius, ut ipsemet Liuius author est, non ita lōge à fine huius uoluminis: Flaminio (inquit) fauorem apud plebē, alterumq; inde consulatū peperit. Fuit autem C O S. ante hunc anno septimo. Cæterum quæ hoc loco paulò pòst sequuntur uerba, de Celtiberis ac Lusitanis, impeditioribus q̄ Numidæ essent, haudquaquam à me intelliguntur. Suspicor autem ea corrupta esse. Itaque sub lucem cum equitatu C O S. aderat. H. De P. Scipione hoc intelligo. Nam Sempronius Romam ad habenda comitia profectus erat. Quanquam hoc mirum, cum ad Emporium hoc prope Placentiā occurrisset Hannibali, egregieq; locum defendisset, cur non ad Victumuias quoq; adfuerit: an quia multitudo temerè ibi egerit, ut uerisimile est? an historia non omnibus uera credita, quippe non ab omnibus scripta, etiam à Polybio omissa, ut quæ luculentum damnum Romanis rebus attulerit? Et sequentia quoque usque ad res Hispaniæ, ab alijs non sunt tradita. Emporiis appulisset classe. fo. 125. B. Alij classem in accusandi casu emendarunt. Cæterum Liuius Emporias fœminino genere usurpat, ut libro octauo huius decados in oratione Fabij aduersus Scipionē, & lib. 4. sequentis decados urbē eam describit, postquā Cato in Hispanias uenit. quare paulò pòst hic legendū: Emporias cum classe redijt, non Emporia, etiamsi Græci ἐμπόριον dicant, nominatim Strabo in tertio. Hostis cis Taraconē, Iberum rursus redit. D. Ita ueteres habēt codices: quæ lectio placet, si rectè intelligatur, quòd hostis Hasdrubal qui cis Taraconē unà cum Ilergetibus, qui & ipsi cis Iberum sunt, socios Romanorum uexabat, aduentu Scipionis perterritus rursus ad Iberum redit. Nam Taraconem uersus eum cessisse, ubi præsidiū erat Romanorū, uix intelligitur: quanquā hoc quidā ita emendarunt, temerè meo quidem iudicio. Et Cære sortes extenuatas. F. Ita habent uetustiores codices. Quidam extenuatæ restituerunt, sed errant. Si in decem annos R. P. eo. ste. lo. Hæc proc. votáque. G. Quidā R. P. legerunt Romanum populum, cum respub. significetur. Ego priorē dictionē Res, integrè scriberem. Quidam etiam pro loco, legunt statu. deniq; procurata uota, adiectiuum ac substantiuum cum relatiuo quæ, non cum coniunctione, q; sed mihi displicet, tametsi res est non magni admodum momenti. Ob hoc ratus auspiciis emendis. H. Sabellicus emendandis legendum putauit, sed ex codice Moguntino ementiendis rectè restitutū est. Nam loquitur hic author ex opinione Flaminij. Præcedente autem uersu distinguendum post legis, ut suasor legis intelligatur Q. Claudius, non C. Flaminius.

IN T.

IN T. LIVII TERTIAE DECADOS *librum secundum Henrichi Glareani Annotationes.*

IAM ver appetebat, cum Hannibal ex hyb. *fo.126.A. Priore libro ita habet Liuius: Secundum eam pugnam Hānibal in Ligures, Sempronius Lucam concessit. Nec interea quicquam de eius in Galliam ex Liguribus reditu. Polybius omisit Hānibalis in Ligures discessum. Cū igitur Hannibalis hyberna apud omneis in Gallia fuerint, mihi hoc quoq; suspectum totum Hānibalis iter uisum est, ut pleraq; quæ in hac historia extra Polybium admiscet Liuius.* Consensu indicantium seruatus erat. *Ibi. Pro consensu, alij consensum restituerunt, quod placet. Perottus cum hæc uerteret, crimen indicantium extulit.* Quod enim illi iustum imperiū, quod auspicium esset ma. B. *Querela est senatus: ea tamen uerba me male torquent. Priore enim libro Flaminius priuatus clàm in prouinciam abijsse dicitur, quòd rebatur Latinarum feriarum mora, & consularibus alijs impedimentis patres retenturos se in urbe. Hic autē contrà Latinis ferijs actis, sacrificio in monte Albano perfecto, uotis rite in Capitolio nuncupatis, iustum imperium auspiciumq; secū ferre dicitur. Quod ea de caussa admonemus, ut eò attentius lector id legat.* Et Capuæ speciem cœli ardētis fuisse. C. *Hoc loco Sabellicus ait: Caput pro Capuæ audacter reposui. quod & ego puto audacter factum. Capuæ enim legendum est, non Caput: nisi alia uerba aliter legerit.* Iunoni Mineruæque ex argēto daretur. *Ibi. Tria magna Romæ numina, Iupiter, Iuno atq; Minerua. Cæterùm cum primū Ioui donum fulmē aureum pondo L. fieret, quid Iunoni Mineruæq; datum sit ex argento, non explicatur. Nisi quis argenteum fulmen dicere uelit.*

Hæc ubi facta, Decemuiri Ardeæ in foro. D. *Mirum uerò quid ita Ardeæ sacrificatum, cum nullum prodigium illic uisum in prioribus narretur. Ieiunum etiā est quod sequitur: sed his omnibus uere mederi nequimus.* Galli neque sustinere se prolapsi, neque assurgere. E. *Nullus propemodū liber est, in quo non male loquatur Gallis Liuius, ipse in Gallia cisalpina natus. Sed scilicet Patauini ab Antenore nati ad Galliam nō attinēt: nam id aliquot locis innuere uidetur. Rideo ineptiam tāti uiri. Hoc etiā loco credemus (si dijs placet) Gallos neq; sustinere se prolapsos, neq; assurgere ex uoraginibus potuisse, qui prius toties hoc iter totis exercitibus peragrarint, atq; adeò ipsam urbē uictis Romanis ceperint dirueríntq;. Sed hercules affectus ab historica fide longè abesse debebant.* A tergo ac super caput detectæ insidiæ. I. *Ego detectæ pro tectæ positum puto, uidelicet compositum pro simplici. Nondum enim Romani dolum senserāt, de quibus postea dicet: Eò magis Romanis subita atq; improuisa res fuit.* Romanus clamore prius undique orto. K. *Sermo est impeditus, ac nescio quid desiderans post uerbum, cerneret. Nam illud, se circumuentum esse, ad sensit referendum est.* Donec Insuber eques (Ducario no. erat) fa. no. *fo.127.B. Quidā pro eques, equum supposuerunt, & faciemq;, cum coniunctione post parenthesim. Sed simplicior lectio est eques, & faciem absq; coniunctione, ut habent uetustiores codices.* Spoliare cupientem triarii obiectis clypeis arcuere. *Ibi. Scutis alibi legitur. Sanè scutum triariorum erat, ut etiam lib.8. ab urbe cond. Liuius indicat, ubi etiā differentia inter clypeum ac scutum, & clarius deinde libro nono.* Profectus per Brutianum Hadrianúmque agrum. H. *Ita in Polybij codice legitur. Moguntinus codex Prætutianū habet, idq; cum Plinio consentire uidetur lib.3. cap.13. & 14. De hoc itinere habes rursus lib.7. huius decados.* Quæque prophana erunt Ioui fieri. K. *Verba sunt solennia, uetusta, quædam etiam obsoleta, ut non sit opus ibi anxium esse: intelliguntur tamen. Cæterùm quod quidam uere sacro etiam hominū fœtus intelligunt, ex hisce Liuij uerbis certè colligere nequeunt, qui ex suillo, ouillo, caprino grege ait. Libro autē tertio, mutilo illo quartæ decados, hic prætor C. Cornelius Mammula dicitur, non Aemylius.* Aeris CCXXXIII. millibus triēte. *Ibi.in fi. Quia in hoc uoto omnia ternario numero nuncupata sunt, ut ex Plutarcho etiam in Fabio patet, CCC. legendum, non CC. Nec uacat illud triente, propter eandem caussam. Tractat & Budæus hunc locum lib.3. de asse perquam eleganter, ut solet alia.* Tum ædes uotæ, Veneri Erycinæ ædem Q. Fab. *fo.128.A. Hic locus in omnibus quæ mihi uidere contigit exemplaribus corruptus fuit, sed emendatu facilis est. Nā post uotæ distinguēdum, quasi, de quibus etiam suprà memorauit, duabus generaliter dixerit: deinde de utraq; inferendum hoc modo: Veneri Erycinæ ædem Q. Fabius Max. dictator uouit, Menti ædem Octacilius prætor uouit. Quare autem Veneri dictator, ratio posita est ex libris fatalibus. Obiter etiam notandum, Octacilium legendum pro Attilio, ut ex libro sequenti patebit.* Prius ab aliis inuictum animum præstans. K. *Vt ingenue dicam, quid hoc ab alijs referat, haud equidem intelligo.* Quinque & uiginti ex XXX. cepere naueis. *fo.129.I. Paulò superius, quadraginta naues ait Himilconi ab Hasdrubale traditas: itaq; uidendum num hic XL. pro XXX. legendum. quanquam ne Liuius quidem sibi in hoc nauium numero constat. Libro enim præcedente ait, Hannibalem, cum ex Hispania profectionem in Italiā pararet, fratri trigintaduas quinqueremes aptè instructas, ac triremes quinq; reliquisse. Quod si hic adiecit X. totus numerus erit nauiū quadragintaseptem. Sed negocium non est tanti, ut diutius nos moretur.* Itaque ad onustam classem profecti. *Ibi. Ita fermè habent codices. Alij autem emendarunt, Honoscam classe profecti, ut sit proprium Honosca. Verùm Liuius non ita multo pòst, Romana castra ait ad nouam classem fuisse, cum Punica in agro Ilercaonensium essent: quod non mutarunt qui superiorem locum emendare contenderunt. Ego sanè loca illa apud Geographos non reperio: fortaßis autem uetustate abolita, aut indiligenter à scriptoribus tradita, ut sunt huius regionis pleraq; apud hunc præsertim authorem, ut in sequentibus clarius demonstrabitur.* Mandonius uir nobilis &c. *fo.130.A. Et hic locus in omnibus exemplaribus, quæ nobis contigere, corruptus habebatur. Sequitur enim uerbum, uenere. Nisi quis Latine dici putet, Mandonius concitis popularibus uenére. Et, Plato uocatis discipulis in scholam aduentarūt. Et quod ab initio libri quarti huius decados Liuius postea habet, L. Attilio præfecto præsidij, quiq; cum eo milites Romani erant, clàm in portum deductis, atq; impositis in naues, ut Rhegium deueherentur, ubi coniunguntur, Attilio deductis: quia milites, in medio assumptū est. Item lib.7. huius decados: Exinde Mutinæ, & si quorum aliorum merita erga populum Romanum erant, in Senatum introductis, honores omnibus ad exoluēdam*

fidem Consulis habiti. Sed iudicio lectoris hoc etiam committimus. Nihil aliud quàm unum vile atque infame corp. C. Fortaßis legendum, nihil aliud quàm onus uile, atque infame corpus esse ratus. Nam haud scio an Latinè dicant unum uile, quomodo hic ponitur. Quod si locus bene habet, notandum sanè id locutionis genus ut rarum, atque infrequens. Iamque artibus Fabii pars exercitus aberat. H. Fabius Romæ erat: neque cũ hic inter Minutium ac Hannibalem agitur. Itaque hæc uerba consideranda lectori, quomodo Hannibal cunctando bellum gerebat &c. nã ego planè hic hæsito. Et consule creato M. Attilio Regulo. fo. 131. A. Hunc postea, ut male habent quidam codices, uocat M. Attilium Fabianum, qui Flaminio suffectus etiam à Polybio dicitur: sed & Polybius Regulum cognominat, ut hoc loco Liuius. Quem semper occursurum ad obsi. satis sciebat, & contra iturum. E. Illud, & contrà iturum, rectè mutatum est in contrahere, absque coniunctione: tametsi uetustiores quidam codices reclament. Non celerius quàm timui, deprehendit for. temeri. G. Hunc autem locum ijdem cum interrogatione legendũ præceperunt, quod mihi neutiquam uerisimile uidetur, nec quenquam puto illis assensurum. Iidem in Minutij uerbis ad milites paulò pòst, ubi Hesiodi dictum allegat, Quid in re sit, legunt, cum omnes uetusti codices habeant, quid in rem sit. Ut à populo crearetur qui prodictator esset. fo. 132. A. Quidã diuisim, pro, & dictatore, legunt: ut paulò pòst cõposite, ut dictator pro prodictatore diceretur, bis repetita præpositione pro, per appositionẽ & compositionẽ, ut loquuntur Grammatici. Ideoq; superius in hoc libro ubi Fabius creatur prodictator, legendum, Nec dictatorem populus creare poterat, quod nunquam ante eam diem factum erat. Prodictatorem populus creauit Q. Fabium Maximum. Hæc ideo admonenda duxi, quòd in quibusdã codicibus hæc corrupta uidimus. Quæ uerò sequuntur uerba, Adeoq; inopia est coactus Hãnibal: non uidentur huc pertinere, neque ea sunt in omnibus libris. C O S S. M. Attilius Fabianus, Cn. Seruilius Musitanus. Ibi. Ita habent pleriq; codices: sed legẽdum est M. Attilius Regulus, & Cn. Seruilius Geminus. Hi sequentis anni Procoss. fuere, ut author est Polybius. Ab initio autem huius anni cũ C. Flaminio Cn. Seruilius C O S. factus est. Flaminio autem subrogatus M. Attilius. Quidam hoc loco & nouos C O S S. & nouum annum collegere, Attilium Fabianum, & Seruilium Musitanum uocitantes, utrunq; inusitato cognomine. C. Terentio Varroni, quem sui generis hominẽ. D. in me. Ita pleriq; habent codices in dandi casu, ut sit sensus, patres obstabant C. Terentio. Sed melius omittitur relatiuum, quem, & in accusandi casu legitur, ut à nominatiuo patres, nouus incipiat sensus. Præterea concußis legendum, non concussum. Neque enim Varro concussus erat, sed Fabius. Meminit & Valla huius loci. L. Aemylius Paulus, qui cum M. Lælio C O S. fuc. G. Cum M. Liuio legendum, ex Cassiodori catalogo. Præterea ex pœnæ similitudine, de qua & hic & anno 12. huius belli, Salinatorem esse puto, qui fuit C O S. cum L. Aemylio Paulo proximo ante hoc bellum anno. Septem & octoginta mil. armatorũ & C C. in castris. H. Pro C C. integrè scribendum erat ducentos, ne ducẽta millia stupidus aliquis supra septem & octoginta millia intelligat. Porrò legiones hic millibus peditum, & centenis equitibus auctæ, quod in ingenti necessitate fieri solebat: ut eleganter hoc apud Polybium quoque, unde hæc descripsit Liuius, legitur. Victoriam auream pondo C C C. X X. afferre sese. I. In Valerij Max. codice lib. 4. ad finem auri pondo ducenta & quadraginta leguntur. quod ideo admonendum duxi, ne temerè uel hic author ex illo, uel ille ex hoc corrigatur, donec certiora argumẽta appareant, quàm quæ ex codicum fide ut plurimum uana colligi queunt. Nam ad eam diem nihil præter sacramentum fuerat. fo. 133. A. Hic planè uidemus iusiurandũ maius quiddam fuisse sacramento militari. Cæterùm præter etymon utriusque dictionis nihil nos differẽtiæ possumus: quippe lib. 10. ab urbe cond. ubi de linteata Samnitium legione, etiam iusiurãdum uocat, tametsi per sacra fieret. Ideoq; lectori hoc quoq; iudicãdum relinquimus. A ueritate laborare nimis ius sæpe aiunt, ext. nun. F. Quidam ita sententiam extulerunt: Ius laborat, non extinguitur. Quidam autem ita, Ius aiunt, id est, fas laborare à ueritate. At nõ est ius unquam extingui. Neutri autem satis explicant, quò ista aduerbia, nimis & sæpe, referenda, quod simul explicatũ oportuit. Ego sanè obscuram fateor sententiam. D. Erasmus in adagio, Tẽpus omnia reuelat, laborari legit. Valla, à ueritate, prioribus connectit, non posterioribus. & paulò pòst, Nec ego ut nihil agatur, legit, nec eò. Hispani linteis prætextis purpura. fo. 134. F. in fi. Post purpura distinguendum, ut clarũ est ex Polybio. quod non sine caussa admonemus, quippe nullus alioqui sensus erit, & in omnibus codicibus hoc neglectum uidimus. Nota autẽ uersu sequenti, an non uulgata cõsuetudine utatur uerbo uidelicet, contra quàm Valla præcepit. Ducum autem secundum Polybium Hannonem facit, pro Maharbale. Hasdrubal qui ea parte præerat. I. Hic de sinistro cornu Romano, & de dextro Pœnorum loquitur: ergo pro Hasdrubal legendum Maharbal, quod diligens lector cum iudicio hæc legens, facile iudicabit. Quod si omnino quis contendat occultam digreßionem ad sinistri Pœnorum cornu pugnam describẽdam à Liuio factam, quòd Polybius de Hasdrubale diuersa quædam narret à Liuio, erit hauddubie legendum, qua parte, pro qui ea parte. At prior opinio magis mihi probatur. Quadraginta millia peditum, duo millia septin. equit. fo. 135. P. Polybius ad septuaginta millia cæsa tradit. Dionysius etiam Halicarnasseus ex octoginta millibus tria euasisse scribit lib. 2. Cæterùm si uersu sequente quis tollat, ciuium, ac coniunctionem q; ratio numeri ferè cum Polybio conueniet. Alioqui uerborũ Liuij sensus est, tantũ ciuium propè, quãtum sociorũ de X L. millibus cecidisse. Porrò in captiuorũ postea oratione ac item T. Manlij quinquaginta millia nominantur. Ex his lector iudicet quodnam uerisimilimum, nam ego planè hæsito. Et C. Minutius Numatius. Ibi. Priore anno dictator creatus erat ad habenda comitia P. Veturius Philo, eius Magister equitum M. Pomponius Matho: cum Fabio autem M. Minutius Rufus. quare hoc nomen mihi suspectum. Hæc ubi dicta dedit, stringit gladium, cuneóque. Facto per medios uadit. D. Carmen sesquiheroicum, ut appareat uerum esse historicos medios esse inter poëtas & oratores, quandò etiam ab heroico uersu cœpit Liuius, ut author est Quintilianus. quanquam ego credo fortuitu hoc potius factum quàm ex proposito. Quod autem sequitur, In maiora castra ad sexcẽtos euaserunt: quidam libri tria millia præterea habebant, cum tamen in oratione T. Manlij de captiuis redimendis, sexcentorũ duntaxat sit mentio. Porrò quod rursus sequitur, Atq; inde protinus alio magno agmine adiuncto Canusium incolumes peruenerunt: puto eum loqui de quatuor millibus peditum ac ducentis equitibus ex maioribus castris, ut non ita longè post dicturus est Liuius

est Liuius. Et omnium primum brachio fluminis obiecto eos excludit. F. *Ego obiectus malim legere: nam flumen qui obijcere potuit Hannibal? Quinctiam in oratione captiuorum postea, ab aqua coerciti dicuntur.* In capita Romana tricenis nummis quadrig. *Ibi. Tricenis pleriq; habent codices, luculento scribarum errore, pro trecenis. Qui enim fieri potuit ut caput ciuis Romani triplo minoris censeretur quàm caput serui? Triceni autem à triginta est, treceni à trecentis. Huius nominis prima syllaba correpta est, illius uerò producta. Similis error apud Horatium est libro secundo carm. ode. 14. Non si trecenis quotquot eunt dies Amice places illachrymabilem Plutona tauris. Vbi omnes codices, tricenis perperàm legunt. Et quod hic trecenis distributiuè ait, postea Iunius in oratione pro captiuis, trecētis dicturus est. Quod item hoc loco nummum quadrigatum, illic simpliciter nummum uocat, fortaßis commiserationis gratia. Nam quadrigati bigati j; denarij erant, quaternis nummis ualentes, ut clarum est ex Plin. lib. 33. cap. 3. Ipse Liuius paulò pòst summam uariat, ubi Hannibalem captiuis loquentem introducit. Equitum enim precium adycit, de quo antea nulla mentio: praeterea socios sine precio dimissos, in quos hic ducenos quadrigatos constitutos ait. Gellius libro 7. cap. 18. preciū in captiuos ait ab Hannibale constitutum, argenti pondo libram ac selibram, nullum captiuorū faciens discrimen: quae summa dupla minor est trecenis quadrigatis, siquidem denarium per quadrigatum intelligamus, authore Plin. Quare & haec summa hic nobis suspecta.* Nam ad vestiendum facto perexiguo vtique militantes vtebantur.) G. *Vestiēdum habent uetustiores codices: quidam emendarunt uescendum, quod ego non intelligo. Facto autem intelligit argento, ut opinor. Nam quod de auro quidam marginibus notam apposuere, somnium est.* Mulier Paula nomine Busa genere clara diuitiis. *Ibi. Et ipse Liuius paulo inferius Busam uocat, & Valerius Max. lib. 4. cap. 8. Quapropter Paula, quid hic sibi uelit, si quidē Busa nomen est, non sanè uideo. Itaq; considerandum lectori quo pacto distinguere haec uelit, Nomine Paula, Busa genere: an mulier nomine Busa, clara genere ac diuitijs, ut omittatur Paula, quod & alij omittunt.* Quorum principem L. Caecilium Metellum. H. *Valerius lib. 5. cap. 6. ubi de Scipione, Quintum uocat, non Luciū, si codex non errat, ut sanè huius authoris codex, qui lib. 4. huius decados M. Caecilium habebat, ubi Censorum sedulitatem refert Liuius.* Moenibúsque se certe, etsi non armis. K. *Hoc rectè ab alijs restitutum est, cum quidam se tueri, alij secreti, nonnulli se teneri legerunt, pro, se certe.* Sed multiplex clades cum duobus COSS. *Ibi. Non est hoc contrariū illi quod paulò antè dixit, Consule exercituq; ad Trasimenum priore anno amisso: nam hic ita nūciatum ait. Caeterùm unus duntaxat ceciderat L. Aemylius Paulus, duo autem caesi nunciabantur.* Literis Consulis propraetorisque lectis M. Claud. *fo. 136. C. Hic locus in codice Aldino asterisco notatus est, & rectè. quanquam si pro uerbo, praeesset, legamus praeerat, & suppleamus, censuerunt, sensus erit clarus. Est tamen notandus locus.* Cū tribunus mil. Teanum Sidicinum praemissa. E. *Et hic locus asterisco in eodem notatus codice. Caeterùm si intelligamus partem militum tertiae legionis Romam missam, partem Teanum, & deinde secutum Marcellum cum Canusium peteret, classem autem P. Furio traditam, non, ut puto, omnino militibus uacuam, aliquo pacto sensus constabit. Tribunis autem ablatiui casus integrè scribendum. Teanum accusatiui, non datiui, ut contra uetustorum codicum fidem quidam mutarunt.* Dictator ex authoritate patrum dictus M. Iunius. *Ibi. In alijs codicibus D. Iunius scriptū erat, fortaßis quòd captiuorū orator M. Iunius dicebatur. Verùm in ijsdem lib. sequenti M. praenomen est dictatoris: quare nihil mutauero. fieri enim potest ut duo hoc fuerint praenomine.* Sine vllius insectatione eorum. *fo. 137. A. Illud, eorum, quid sibi uelit, haud equidē intelligo, suspicor deesse aliquid.* Priore Punico bello Calpurnio Flāma. B. *Calphurnium quidam scribunt: at id leuiculum. Id magis mirādum, tam uarium apud authores eius esse nomen, ut Aul. Gell. lib. 3. cap. 7. annotauit. Quidam enim Q. Caeditium, quidam Laberium, Liuius & Florus Calpurnium Flammam, uocatum scripserunt.* Defecere autem ad Poenos hi populi. G. *Non subitò defecere omnes quos hic enumerat, populi: sed quidam statim, quidam post annum, ut Croton ac Locri. Tarentum uerò, Metapontus ac Thurium quarto pòst anno, App. Claudio Pulchro, Q. Fuluio Flacco III. COSS. Nec omnes Brutij defecere. Rhegini enim eius regionis, & in fide erga Romanos, & potestatis suae ad ultimum manserunt, ut ipse Liuius libro sequenti dicturus est: quanquam Petellinos eodē libro paulò antè unos ex Brutijs in amicitia Romana mansisse dixerat. Sed temerè haec mixta sunt Liuio, ut in sequentibus libris luce clarius ostendi potest.*

IN T. LIVII TERTIAE DECADOS
librum tertium Henrichi Glareani Annotationes

Annibal post Can. pug. castra capta ac direpta. *fo. 137. H. Romanorū castris captis ac direptis legerē: quippe Hannibal Romanorū castra non mouerat, sua non diripuerat, sed contrà utrūq;.* A Statio pollicēte se Consam traditurum, Consanus erat. *Ibi. Quidam pro Consam, emendarunt Cossam & Cossanus. In Tuscia est Cossa, nihil prorsus ad hunc locū. Plinius lib. 3. cap. 11. Compsanorum meminit, ubi Beneuenti ac Caudinorum. Itaq; ego hic Compsam legerim per ps. nisi locis diuersis idem nomen fuisse quis contendat, quod ego absque authoribus non affirmarim.* Pacuuius Calauius nobilis. K. *Calauius per u, non per n legendum. Est autem nomen Samniticum, unde Cāpani oriundi erant, ut libro 4. ab urbe condita docuit Liuius. Silius libro 11. Pactulonem uocat, sed carminis fortaßis gratia: quāquam is poëta historico similior, ut de Lucano docti sentiunt.* Coeptum propter vos cum Samnitib. bellum per centum propè an. *fo. 138. F. Libro primo de bello Macedonico ait legatus Romanus in concilio Aetolorum per annos propè septuaginta: quod magis uerisimile est ex catalogo COSS. & annalibus. Sed hic oratoriè omnia auget.* Poenus hostis, ne Africae quidē indigenam. G. *Ita habent uetustiores codices, ut sit adiectiuum ad militem, nō ad hostis. Quidam temerè meo quidem iudicio, mutarunt in nominatiuum indigena: cum utiq; Hannibal esset Africae indigena, sed non omnes eius milites. Loquitur autem de ea quae propriè Africa, in qua Carthago.* Vnus ex iis Subius Vi-

rius. H. *Hic est qui in summa desperatione Capuæ senatores ad cœnam inuitat lib.6.huius decados, quo in loco tamen Vibius Virius dicitur, non Subius.* Atque etiam modo diu ad varios omnium voluptatum. *fo.139.B. Leuiculum fortassis est quod me hic torquet, torquet tamen: quid enim sibi uult illud, modo diu? Num pro admodũ, ut sæpe alias? an næuus aliquis hunc occupauit locum, ut pleraq; in hac decade? Valla legit, domo, & diu ad sequentia coniungit: sed nescio quid dicam. Sed & sequentia suspicionem non omnino uanam conuincunt, ut illud, ipsiq; ualetudinem excusans patri, quomodo ad priora connectitur? Et illud eius, quid refert, aut quomodo prioribus sequentibusq; cohæret? Sed iudicet lector. Valla multis modis effert, uerùm coniecturæ sunt, quales plures effingere non esset difficile, si quidem uulnus sic sanaretur.*

Cũ VI imperatoribus eum, quorum IIII COSS. duo di. H. in fi. *Nemini dubium, Magonẽ hæc qua potuerit magnificentia senatui Carthaginẽsi retulisse, cum amplissimo, ut decuit, fratris encomio. Quare miror hũc locum non ita legi: Cum septem imperatoribus eum, quorum quinque COSS. &c. Sunt autem hi, P. Scipio, T. Sempronius, C. Flaminius, L. Aemylius, C. Terentius, Q. Fabius, & M. Minutius. De Fabio certè & Minutio dubitari non potest, cum ipse eos hic nominet. Præterea cum sex aut consularibus exercitibus, ubi etiam plures inueniet qui pugnas ordine leget: sed hercules in repetitione imperatorum Sẽpronij oblitus uidetur. At nobis hæc ideo memorare placuit, ut uideant studiosi, non omnino uanam esse suspicionem nostram, hanc decadem plenam esse mendis. Spero autẽ fore ut hæc per alios manifestiora fiant.*

Pro his tot tantisque victoriis rerum. I. *Hoc rerum, quidam haud temerè amouerunt, mea quidem opinione. Quidam mutarunt in uerum. Quanquam præterea sensus uidetur desiderare uerbum, petit, uel quid simile.* Tacuissem, inquit, hodie P.C. K. in fi. *Iidem uerò hoc inquit, sustulerunt ab initio huius orationis, quod ego malim in posterioribus sublatum: Respondeam inquit Himilconi. Errorem fecit dilemma Hannonis altera defectum parte. Dilemmatis partes sunt, si reticeam, si respondeam. & membrum quidem præcedẽs suis explicatum est partibus conditionalibus, sequens non item: sed statim absq; conditionis explicatione respondet. quapropter non est mihi dubium, orationi aliquid deesse, quod cordatus lector iudicio hæc legens facile uidebit.* Dictatorque cum Magone in Hispaniam præmis. *fo. 140.C. Vtrum Carthaginenses etiam dictatores habent, an ita loquitur Liuius, ut paulò antè P.C. dixit in Hãnonicæ orationis exordio de senatu Carthaginensi?* Latéque (vt solet) ad populum, vt equum ascendere liceret. D. *De his dictatoris ceremonijs nihil antea in Liuio lectum, neque de ascensu, neque descensu, quod equidem sciam: sed neque apud Dionysium Halicarnasseum, cum tamen is lib.5. non ita longè à fine de alijs moribus dictatoris tractet, nihil tamen eiusmodi narret.* In agrum Nolanũ exercitum traducit, & vt non hostiliter. Ibi. *Ego coniunctionem & tollerem è medio, propter participium sequens, prætermissurus.* Ad prætorem Marcellum Clau. qui Casilini cum exercitu erat. E. *Quidam pro Casilini bis hoc in loco, sed male, meo quidem iudicio, restituerũt Canusij, propterea quòd lib. præcedente dicatur Marcellus Canusium magnis itineribus contendisse. Sed uel in itinere restitisse eum, uel Casilinum redijsse intelligimus, quod loca huius itineris facile conuincunt. Neque enim à Cãnusio Nolã proficiscentibus Vulturnus amnis transeundus, neque Galatia petenda: at utrunq; à Casilino, etiamsi de Galatia nihil definimus.*

Et ante omneis L. Bantius. G. *Valerius Maximus libro 7.cap.3. de uafre dictis aut factis, tale quiddam non de Marcello, sed Q. Fabio scribit, quanquam subobscure.* In hac comitiaria iam duorum exercituum statione. I. *Hic locus quàm bene habeat, uehementer dubito: neque enim usquam memini me legere quid sit comitiaria statio.* Casilinum eo tempore Prænestini habebant. *fo.141.C. Quidã adiecerunt numerum, quingenti Prænestini: sed ut alia in hac historia non constant, ita nec militũ numerus. Valerius enim Maximus lib.7. trecentos fuisse Prænestinos ait. Strabo libr.5. circa finem, ait quingentos & quadraginta fuisse. Liuius paulò pòst ambiguè loquitur. Nã qui in præsidio fuere (inquit) ex quingẽtis septuaginta minus dimidium ferrũ famesq; absumpsit. Sed præmiserat paulò antè, Prænestini maxima pars fuere. quod mirum uidetur, cum Perusina cohors, homines CCCC. & LX. unà cum ijs obsidionẽ pertulerint. Verùm cum cogito in hac rerum necessitate Valerio murem fuisse, Straboni autem medimnum, ducentis uẽditum denarijs siue drachmis: deniq; Liuium, cum ex proposito ut historicus, ea scriberet de fame, cæterùm nihil hac de permutatione meminisse, suspicio subit animum, uel libros corruptos, uel historiam indiligenter à Romanis scriptam, ut sunt alia pleraque.* Et cum hostes obarassent quicquid herbidi &c. H. *Hæc ita Liuius narrat, quasi Pœni obarauerint quicquid herbidi terreni extra murum erat. Strabo autem de Prænestinis πλινθίον τῶ τείχει refert, quod ego intra muros intelligo, ac proinde Hannibalem territum, aut tædio potius affectum, si Prænestini obsidendi essent, donec rapa maturescerent. atq; hic sensus Strabonis uerisimilior uidetur. Hannibalis enim exercitus nulla tanta premebatur angustia, præsertim tam propinqua Capua, felicissimoq; Campano agro in Pœnorũ iam manibus, ut rapa ijs serenda essent.* Eodem tempore Petellinos, qui vni ex Brutiis in amicitia Rom. manserant. K. *Quomodo una Petilia, cum Consentia ac Rhegium quoq; manserint? Consentiam enim post Petiliæ expugnationem intra paucos dies, cum minus pertinaciter defendisset se, in deditionem Hannibalis uenisse scribit. Rheginos uerò & in fide erga Romanos, & potestatis suæ ad ultimum mansisse, quod ad finem prioris libri admonuimus.* Consultique iterum a M. Aemylio prætore. Ibi. *Hic primo huius belli anno Siciliæ protor fuit, cui Sẽpronius COS. cum ipse è Sicilia reuocaretur, quinquaginta nauium classem expleuit, cuiq; prorogatum imperium uidetur anno secundo huius belli, quippe cuius Liuius meminit ante creatos COSS. tertij anni L. Aemylium & C. Terentium. Cæterùm huius anni prætorem urbanum, M. Pomponium Mathonem ipse Liuius creatum dicit, ubi dictos iam COSS. Quare & hoc loco, & paulò pòst M. Pomponium Mathonem legendũ puto pro Aemylio, ut postea sæpe legitur. Anno uerò sexto huius belli M. Aemylius fit prætor, sed opinor alium fuisse.* L. Furium prætorem cum classe ex Africa. *fo.142.A. P. Furium legendum, ut superius in creatione magistratuum huius anni libro secũdo, & alibi etiam sæpe eodem libro.* L. Aemylius qui COS. Censorque fuerat. B. *Cum L. Aemylius Paulus iam occisus esset apud Cannas, alter etiam eodem nomine bello Gallico, anno ab urbe cond. 529. authore Polybio, hic locus mihi planè suspectus, maxime uerò in prænominibus. Fortassis autem legendum, M. Aemylius, qui COS. fuit anno 524.* Vt quisque eorum primus creatus erat. E. *Hic codex Moguntinus, & cum*

& eum secutus Aldinus, addit senator, ante primus: ex qua lectione nullus est sensus, neq; ego puto addi debere, sed Liuium id uelle dicere, ut quisq; eorum primus creatus erat, uidelicet in magistratu, ita primum inter senatores electus. Sic enim ordini ordo, ac tempus tempori, non homo homini præfertur. Et T. Semp. Gracchus, qui tum magister equitum & eò accurrerat. F. Quidam hunc locum emendare uolentes, occurrerat posuerunt pro &, eò accurrerat. At ego legendum puto, qui tum magister equitum cum eo accurrerat. Venerat enim cum dictatore hoc tempore in urbem, cum antea ad exercitum manere, dictatore in urbem commeante, cogebatur. De exercitu eos qui ex fuga Cannensi essent, in Siciliæ ca. du. I. Iidem hunc locum ita emendarunt: De exercitu Marcelli, qui ex fuga Cannensi essent, in Siciliam eos traduci. Verùm si Marcelli exercitus erat, quẽ Nolæ in præsidio habebat, quiq; ibi strenue nauauerat operam, cur ij soli in Siciliam relegandi? cum maiorem partem Cannensium reliquiarum cum Varrone in Apulia fuisse uerisimile sit: de cuius tamen exercitu minime minuendo Senatusconsultum factum erat. Quare ego ueterem lectionem probo, hoc sensu: Qui ex Cannensi strage fugissent, ut ij omnes in Siciliam relegarentur, de quocunq; exercitu essent. Varronis autem exercitum non minui, intelligo numero: quot enim in Siciliam irent, tot in locum eorum succenturiandos. Scio autem quæ postea de Claudianis castris dicet Liuius, rem nusquam antea proditam, ut mirum sit unde ea Marcellus corraserit castra supra Suessulam, quæ deinde super Vesuuium ponit, in quibus Q. Fabius consederit. P. & Cn. Scipiones inter se partitis copiis. K. Quidam hunc locum satis castigatum putant, si partiti copias legatur, & intelligunt uerbum substantiuum, sunt. Quidam locum nihilominus mutilum putant. Item quod paulò pòst sequitur, Tum refecta tandem spe, nescio ut placet. Refecta castra dicimus, & refectos milites: refecta spe haud scio quàm sit in usu. In Tartesiorũ gentẽ. fo. 143. A.

Hoc quoq; loco ijdem Carpesiorum pro Tartesiorũ reposuerunt, quod nomen haud usquam, quod equidem sciam, lectum est. Tartesos uerò oppidum ad Calpen, ita à Græcis dictum, aliàs Carteia, ut Plin. lib. 3. cap. 1. innuit. Nec distantia ab Ibero impedit, cum Hasdrubal alibi ad oceanum usque fugisse dicatur. Nec diu in pacato mansit. C. Exercitũ in pacato ac in hostico esse, sæpius lectum est apud authores. Regionẽ aut gentem in pacato manere, haud scio quàm sit frequens.

Itaque vrbe defensoribus vastata facile potiti sunt host. I. Vide ut accipiat illud, uastata. De Crotone autem loquitur, quem hic captum dicit, libro autem sequenti ab initio, à Brutijs obsideri scribit. Idem memoriæ lapsus de Locrensibus est, quos hic desciuisse ad Brutios Pœnosq; ait, nec ita multò pòst Romanis portas quoq; clausisse, sequenti uerò libro ab initio prorsus contrarium scribit. Hic locus, meo quidem iudicio, nullã accipit excusationem. Vt duumuiros esse iuberent ædis dedican. cau. K. Quidam pro duumuiros, reposuerunt Fabium duumuirum, magna audacia, meo quidem iudicio, cum & T. Octacilius creatus sit postea, non Fabius tãtum. Itaq; pluralis numerus manebit, ut & postea cum dicit, Interea duumuiri creati sunt. Et, ædium dedicandarum caussa, legerem, non ædis dedicandæ, quemadmodum postea ædibus dedicandis dicturus est. T. Sempronius COS. Cales ad conuen. diem edic. Inde V I. leg. fo. 144. A. Hic Cales dies edicitur, paulò pòst Sinuessam. Idem Sẽpronius hic legionibus duabus urbanis, paulò pòst Volonibus præficitur. Sed urbanæ etiam legiones in castra Claudiana deductæ sunt, ut planè appareat tempore mutata esse imperatorum decreta. Hoc etiam mirũ, quum antea de castris Claudianis nullam fecerit mẽtionem Liuius, qui Marcellum nunc Nolæ, nunc Canusij, nunc Casilini fuisse dicat, hic tanquã ea omnibus nota essent, cõmemorat, ac postea sæpius. Q. Fabius Maximus, & T. Attilius Crassus. B. Quidam pro Attilio reposuerant Octacilio, quod nõ displicet, quippe qui post dedicationem ædis postea cum imperio in Siciliam mittitur. Sed ubique hoc emendatum oportuit. Verùm codẽ propè uersu reliquerant, Menti Attilius, cum adhuc de eodem loqueretur. Et libro 2. post pugnam Trasimenam ubi eæ uouẽtur, Attilius ijdem reliquerunt. Nõ tutum est mutare talia, nisi totam historiam memoria teneas: sed quidam audaculi non admodum curant, præsertim hac tempestate. Volones quoq; patres ita fama ferebantur. C. Pro Volones quoque alij, uulgoq;: alij, uelle quoq;, legunt. Sed non satis fit cordato lectori, nec ego sanè medelam ullam adhibere possum, recteq; asterisco notatum hunc locum ab alijs puto, à nobis repetitus, ut in uetustis exemplaribus diligentius inspiciatur. Diuinare omnia non possumus. Certum est insimulatos patres à plebeijs aut tonitrua finxisse, aut curasse ut falsò nunciarentur, quòd duos COSS. plebeios habere nollent. Vnde Mago frater Hannib. XXII. mil. ped. & equites. D. Hunc locum quidam restituerunt, ut ex XXII. millibus peditum fecerint XII. mill. & ex XL. elephantis, uiginti, & ex argenti multa talenta, mille talenta. Quæ quidem neq; affirmare, neq; refellere prorsus, at ex parte magis dubia, maxime ex ipsius authoris uerbis, facere possumus. Nam decretum senatus Carthaginensis, quod superius hoc adeò in libro post Hannonis orationem nobis exhibuit Liuius, longè maiorem habet numerum, XL. millia Numidarũ, XL. elephanti, & argenti multa talenta. Et Bomilcar postea XL. elephantos Hannibali Locros adduxit. In plerisque exemplaribus utroq; in loco non mille talenta, sed multa inuenio, quanquam ego millia magis probo. Terentianũ mitti cum aliquo legatorum. F. Obscurus hic sermo est. Varronianum putat exercitum, & mitti intelligo in Siciliam, ut Cannensis cladis reliquias. M. aut Valerium legiones uenturas accipere in locum harum, missas ex Sicilia. M. Valerium Leuinum prætorem circa Nuceriam. G. Quidam quòd Nuceria direpta atq; incensa esset ab Hãnibale, ut suprà tradidit author, reposuere Numeriam. At ego Luceriam legendũ puto, quemadmodum ad finem huius libri habetur, ubi eiusdem Valerij mentio. Numeriæ oppidi, quod equidem sciam, nulla est apud authores mentio. Id nominis etiam in Ptolemæi codicibus lib. 3. ferè corrupte legitur. Q. Valerius Flaccus Corcyræos ad persequendam &c. H.

Iidem & hoc loco Q. Fuluiũ Flaccum supposuerunt, temerè sanè, cum Q. Fuluius prætor urbanus Romæ relictus, ad suburbana littora tutanda nondũ ab urbe mouerit. Ego tamen non Q. Valerium, sed P. Valeriũ puto legendum, qui M. Valerij Leuini prætoris peregrini legatus fuit, ut in sequentibus latius legetur, quanquã uno in loco sequentis libri T. Valerius, haud dubio codicis errore, uocetur. Sed quatuor utri, M. Valerius Leuinus, P. Valerius Flaccus, Q. Fuluius Flaccus, L. Valerius Antiâs, hoc anno in officijs, magnam errandi occasionem non attentis librarijs, oscitantibusq; codicum correctoribus, confinio nominum dedere. Quinque millia peditũ, trecentos equites scriberet. K. Quidam, imò ijdem etiam quadringentos emendarunt equites, moti fortaßis quòd legionem auctam mullenario uiderunt. At Polybius cum libro

primo legionem Romanam quaternis millibus peditum, trecenis equitibus exhibeat, libro deinde tertio, ubi legiones auctas ante cladem Cannensem refert, hæc subijcit uerba: Romani enim, sicuti suprà memorauimus, IIII. legionibus exercitū complent. Singulæ queq; legiones quaternis millibus peditum constant, equitibus ducentis: aut siquando ingens aliqua necessitas urget, quinis millibus peditum, trecentis equitibus. Hæc ille. Quanquam in hoc Polybij numero illic fortaßis trecentis pro ducentis, hic uerò quadringentis pro trecentis legendum. In Liuio sanè libro 7. ab urbe cond. quaternûm millium ac ducenorum peditum cum trecentis equitibus legio describitur, quæ ab eodē libro octauo quinûm millium, equitibus non uariatis exhibetur. Ego totum hoc lectoris iudicio relinquo: nam de equitibus quod certum affirmem, non habeo. Marius Alfius qui summus magistratus erat Camp. *fo.145.C. Marij Blosij pretoris Cāpani mentio est nō ita longè ab initio huius libri. At in summo magistratu Medias tutici erant, ut lib.6. huius decados patet, & priore anno Pacuuius Calauius in summo erat magistratu. Verùm non uideo quàm sint hæc apud Liuium distincta, fortaßis ut ad historiam minus pertinentia, consultò ab authore neglecta.* Alia militi præda concessa, exercitúsque Cumas reductus. G. *M. Valerius Leuinus Luceriæ erat, ex qua urbe in Hirpinos facile impetum facere potuit. Ergo hic non Cumas legendum, sed Luceriam: longè enim absunt Cumæ. præterea Cumis in præsidio erat COS. Sempronius cum exercitu, ut pretoris minime egeret.* Ad naucis XXV. quibus P. Valerius Flaccus præf. H. *Hoc etiam loco pro Valerio Fuluium quidam nobis exhibuerunt, sed haud scio quàm bene. Porrò ingens difficultas cū ex re ipsa, tum ex multa nominū confusione, ut usquiam alibi, certè hoc potißimū loco mire moratur lectorem. Sed ut totum negocium melius intelligatur, hæc ordine annotanda duximus. Primum quidem scire debemus quòd Q. Fuluius Flaccus erat prætor urbanus, qui nondū ab urbe mouerat: quod ex hoc manifestum est, quippe qui paulò pòst à T. Manlio re bene gesta in Sardinia captiuos accipit, & ad finē huius libri concionem ad populum habet Romæ. Erant autem eidem Fuluio datæ XXV. naues ad tutanda urbana littora, sicut M. Valerio Leuino totidem ad oram maritimam inter Brundusium ac Tarentum. Idem Fuluius prætor (si lectionem hoc loco recte emendarunt qui ex Valerio Fuluium fecerunt) nunc XX. ac rursus quinq;, quæ legatos captos aduexerant, accipiens naueis, cum classe L. nauium Tarentū proficiscitur. M. Valerius Leuinus Luceriæ adhuc erat, ut ex prioribus facile colligitur, uidelicet ad quem Philippi legati, semel elapsi, ac deinde rursus capti, deducti erant, opera P. Valerij Flacci, M. Valerij legati, non autem opera Q. Fuluij, qui tum adhuc Romæ erat. Decretum autem Senatus post captorum legatorum aduentum, ita habuit, ut Q. Fuluius (si modo & hoc loco recte hoc emendatum) iret Tarētum, resq; Philippi Macedonum regis per L. Apustiū, qui tum Tarento præerat, scrutaretur. Quod si certum bellum à Philippo esset, ut continuò L. Apustio in Apulia ad exercitum Leuini relicto, ipse Leuinus in Macedoniam proficisceretur, regemq; ibi bello uexaret, quod etiam factum postea est. Et in hac tota difficultate duo scrupuli lectorem detinēt. Prior, num Q. Fuluius prætor urbanus ab urbe mouerit, quod non uidetur uerisimile, propter caussam dictam. Alter, num urbs sua littora nudari uoluerit, ut classem L. nauium Fuluio expleret, quod & ipsum haud credibile, nec tamen interea mentio ulla de alijs ad tutanda urbana littora nauibus paratis. Quapropter P. Valerium Flaccum ubiq; legam Leuini legatum. & XXV. naueis ab Hostia profectas, non L. sed tum primum, postquam Tarentum uenerint, L. factas. Fieri autem potest ut Liuius in nauium numero memoria lapsus hæc confuderit, quòd XXV. nauium ter hic mentio sit, cum Leuino, cum Q. Fuluio, ac nunc demum cum P. Valerio missarum. Verùm ut hac in re nihil temerè affirmarim, ita cum nemine contendere in animo est. sequatur porrò quod quisq; uelit.* Et in Sardinia res per T. Manlium prætorem admini. K. *Proprætorem legendum est. Q. enim Mutius prætor erat, non Manlius, ut uerba sequentia satis declarant. Hoc loco admonendum etiam, Caraleis Sardiniæ urbem, mea quidem opinione rectius legi per r, post primam syllabam, & l post secundam. quanquam id in Plinianis codicibus ac alijs quibusdam authoribus corruptum est, ut apud Claudianum de bello Gyldonico in his uersibus,*

Vrbs Libyam contra Tyrio fundata potenti
Tenditur in longum Calaris, tenuemq; per undas
Obuia demittit fracturum flamina collem.

Caralis legendum. Nam & Strabo κάραλιν πόλιν *nominat, non* κάλαριν. *Sed id erroris etiam accidit in* Σθένελος, *quod Latini codices identidem Sthelenus habent, ut est uidere apud Horatium.* In pellidos Sardos. *fo.146.A. in prin. Non memini id nominis apud ullum geographū lectum, sed uel antiquitate abolitum, aut corruptū fortaße, ut sunt in hac decade pleraq;.* Per proditionem accipiendæ Nolæ. I. *Quidam recipiendæ emendarunt, quasi antea quoq; tenuisset eam Hannibal, nūc reciperet amissam. sed ego nil mutarim. Post aliquot item uersis: Mille ferè passuum inter urbem erant castraq;. uide num, erat, legendum sit, aut mille passus: alioqui latinitas non constat.* Nolanis subsidiis fultus. *fo.147.B. Iidem fultus mutarunt, leguntq; inultus, quod non probo. Et paulò pòst, Ferrum non habet: quidā, ferrum num hebet? quidam, ferrum nunc hebet? Et rursus, uix resistitis, emendarunt, uix restatis. ego resistitis malim.* Inter multos nobiles equites Campa. acerrimus erat. D. *Vide an non eandem rem bis dicat: Inter nobiles equites Campanos acerrimus erat. & longè omnium Campanorum fortißimus eques. fortaßis autē & locus mutilus, nisi quis adiectum aliquid authori contendat, quod uerisimilius.* Minime scis, inquit, cantherium in fossa. E. *Ita D. Erasmus Roterodamus præceptor noster legit. Quidam sis legunt, ut Valla, pro, si uis: & in fossam pro, in fossa: sed uerba sunt obscura, ut idem in nobili illo adagiorum opere fatetur.* Sed pecuniam in stipendiū uestimentáque & fru. F. *Hanno libro præcedente Magoni eadē de Hannibale exercituq; eius uictore conquerente, quid aliud, inquit, si spoliatus, si exutus castris esses, peteres? Sed fortaßis importuna hæc. Illud autem quod mox sequitur, Nemo omnium erat, quin & uera scribi, & postulari æqua fateretur: quidā mutarunt in, qui nec uera scribi: alij in, qui nō & uera scribi. Sed uetusta lectio mihi magis placet, quin & uera scribi.* Hi mores, eaq; charitas patriæ per om. ord. ve. ten. vno pertinebat. H. *Sermo, propter uerbū pertinebat, ualde obscurus, nec ego tamen quid reponendū sit, uideo. Præterea considerandum lectori quæ sit illa lex de qua pretoris Fuluij uerba pro concione, Conducerentq; ex lege præbenda, quæ aliquot uersibus præcesserunt.* Illiturgum oppidum ab Hasdrubale ac Magone & Hamilcare Bomilcaris filio. Ibi. *Libro quinto huius belli non uno duntaxat loco,*

Pœnorum

Pœnorum in Hispania duces referuntur hi: Hasdrubal ac Mago Hamilcaris, Hasdrubal Gisgonis. Quare hunc locũ ex illis emendandum puto, atq; legendum ad hunc modum: Illiturgum oppidũ ab Hasdrubale ac Magone Hamilcaris, & Hasdrubale Gisgonis filio, ob defectionẽ ad Romanos oppugnabatur. Ad Incibili oppugnandũ Punici exercitus traducti. I. *Ab Indibili legendum, ut sit sensus, cum Illiturgum obsidione liberatũ esset, Punici exercitus ab Indibili rursus oppugnandum traducti sunt. De hoc autem in sequentibus multa. Ipse enim caussa fuit mortis P. Scipionis in Hispania, ut lib. 5. huius decados refert Liuius. Idem P. Scipioni filio deinde conciliatus, lib. 7. Sed rursus à Romanis defecit lib. 8. Vitæ uerò finem inuenit lib. 9. ab initio, postquam ipse ac Mandonius post P. Scipionis discessum Hispaniam rursus armarunt, ingentiq; pugna uicti à L. Lentulo ac L. Manlio Romanis imperatoribus, suæ temeritatis pœnam dedere. Quis autem ita loquitur, ad Incibili oppugnandum? quare insignis hic correctorum dormitantia notanda fuit.*

IN T. LIVII TERTIAE DECADOS *librum quartum Henrichi Glareani Annotationes.*

ITaque Locrenses frumẽtum lignáque & cætera necessaria. *fo.147.K.* *Hic Locrenses aduersus Pœnos fuisse ait, quos priore libro ad Brutios defecisse, ac Romanis portas clausisse ait. Eadem de Crotoniatibus obliuio, quam urbem expugnatam à Brutiorum exercitu ait, præter arcem, hic rursus oppugnari ab iisdem. Non est mihi dubium in tanto rerum gestarũ aceruo Liuium memoria lapsum. Nam quod quidam hunc locum excusant, obiter priore libro hæc innuisse, hic uerò rem ipsam diffuse scripsisse ut acta sit, mihi non probatur.* L. Attilio præfecto præsidii &c. *fo.148.A. in fi.* *Libro secundo lectorem admonuimus, etiam atq; etiã uideat de huiusmodi locutionis genere. Nam ut illic singulari nomini, non collectiuo, dedit uerbum pluralis numeri, Mandonius uenère, quia interiectus erat ablatiuus pluralis numeri: ita hoc loco substantiuo singulari adijcit pluralis numeri adiectiua, interiecto inter duos ablatiuos nominatiuo. Porrò uerba quæ præcedunt, utcunq; intelliguntur, cum ait, Haud dubio in speciem consensu. Quidam codices habent in spem, sed obscuriore adhuc sensu. Similis dicendi modus est lib. 3. ab urbe cond. ubi tribuni cum Terentillo agunt. Item hoc postea libro, ubi Andronodorus ac Themistius interficiuntur. Item rursus postea ubi Appius ad portum Syracusanum classem tenet. Et libro quarto decados quartæ in Catonis stratagemate.* Succedenti tanta charitate Hieroni. H. *Quidam Hieronis in gignendi casu substituerunt, sed nihilo clariore sensu: & est sanè locus ubi grammatici sudare iure possint. Ego in dandi casu malim legere, sed iudicet lector.* Nec inuito Hannibale apud tyrannũ manserunt. K. *Hoc ego de imperatore Hannibale intelligo. Sed id mirum, cum postea tam sæpe sit mentio Epicidæ ac Hippocratis, quî fiat ut iuuenis Hannibalis hic unà cõnumerati nulla sit mẽtio? Atqui subit hunc locum corruptum esse, atq; ad hunc legendum modum: Legatiq; ad Hannibalem missi, ac remissi ab eodem Hannibale nobiles adolescentes Hippocrates ac Epicides.* Quẽ neque mittere a sacris, neque retinere possumus. *fo.149.D. in fi.* *Nisi suppleamus, ad sacra, quid sibi uerbum retinere uelit, non equidem intelligo.* Ego magnopere suadeo eodem animo, quo si stantibus &c. E. *Erat hic locus aliquot codicibus asterisco notatus: offendit fortaßis quòd in quo, intelligendũ erat, scilicet animo crearetis COSS. Sed non adeò superstitiose locutos esse eximios authores uel hic locus indicio fuerit.*

Admonuit cum securibus sibi fasces præferri. G. *P. Valerius Publicola in urbe fascibus abstulerat secures, extra urbem autem ferebant COSS. ut Dionys. Halic. lib. 5. scribit. Liuius uerò lib. 2. summissos sanè populo fasces scribit: secures uerò demptas, ne uerbo quidem meminit. Admonet igitur hoc loco Octacilium Fabius ut sileat: nã secures adesse & fasces, quibus occidere eum posit, si ius ineundi suffragia populo impedire conetur. Admonuit igitur, minitantis est.* Referebant senes sic T. Manlium cum P. Decio. *Ibi. in fi.* *Pro T. Manlio quidam restituerunt Fabium Maximum, & rectè. Nam T. Manlius bello Latino, non Gallico, & cum P. Decio patre, non filio, COS. fuit. At bello Gallico, quod fuit anno ab urbe cond. 458. Q. Fabius Rutilianus, qui Maximi cognomen primus habuit, COS. fuit cum P. Decio P. filio. Hic etiam Fabius à Plutarcho Rullus dicitur.* Deinde occupata dextra tenendo caput. *fo.150.G.* *Neq; hoc facile intellectu est, nec uerum credo. quisque enim, ut puto, dextra gladium potius, caput autem hostis sinistra tenere uolet. Id quanquã indignum annotatione uideatur, omittere tamẽ noluimus, cum Gellius multo curiosius de sursum acto iaculo aut deorsum disputet, lib. 9. cap. 1.* Põponio proprætore cum eo exercitu qui supra Suess. *fo.151.A.* *Ab initio huius anni Pomponius in agro Gallico erat, nec interea eius ulla mentio. Oportet ergo hic intelligere Romã accitum, ac deinde cum COS. Marcello in Campaniam concessisse, cuius tamen rei ne uerbo quidem meminit Liuius. Fortasis autem & nomen corruptum.* Oppida vi capta, Compulteria, Telesia, Cossa &c. G. *Compulteriæ ac Telesiæ etiã superioribus libris mẽtio. Cossæ in Hirpinis meminit ab initio huius libri, ubi tamen Compsam libẽtius legerim. Sequẽtia nomina quàm bene habeãt, nihil definio. Porrò post aliquot uersus quod legitur, statiuaq; ad Ardoneas, uidendum num apud Herdoneam legendum, ut sæpe postea. Ardonearum nemo, quod equidem sciam, meminit.* Tarentum triduo antequam Hannibal ad mœ. ac. H. *Locus notatus erat in plerisque libris asterisco, desideratur enim nomen Romani præfecti, qui Tarentũ tenuerit à M. Valerio missus. Sanè libro priore L. Apustius Tarento præerat. Quidam T. Valerium substituere, sed P. Valeriũ maluissem. Ipse Liuius M. Liuium præfuisse dicit, ac Tarentũ sub eo captum ab Hannibale præter arcem, quam quinquennio defendit, donec Q. Fabius Tarentum rursus ceperit. Nec tamen eum Salinatorem fuisse puto, quod nec Liuius usquam perhibet, sed Macatum. Vtriusq; sanè mentio est lib. 7. huius belli, ubi Cl. Nero cum Salinatore fit COS. Certè Salinatoris descriptio, quam eo in loco exhibet author, nequaquã Tarenti præfecto conuenit, etiãsi Cicero in Catone, ubi de Q. Fabij laudibus disserit, Salinatorem fuisse dicat: sed fieri potest ut aut hoc adiectum sit Ciceroni, aut nominum uariationem erroris caussam dedisse, ut hoc uariatum sit in Romana historia, quemadmodũ in alijs plerisq; accidisse satis certo constat.* Hexaphoro Theodorus ac Sosis. K. *Hexapylo rectè emendarunt alij. At no-*

mina partium urbis Syracusarum apud Liuium & hoc & sequēte libro, non usqueadeò cum Thucydidis descriptione quam is habet libris 6. ac 7. conueniunt. Et hoc loco Tincham quidā habebant codices, cum libro sequente Thicam, in Thucydide Sycæ nomen est, quam Athenienses muro celerius Syracusanorum opinione circunsepserant. Fieri tamen potest, ut Hieronis tempore multa adiecta mutataq; fuerint, quæ ex his duobus authoribus, facta comparatione, aliqua ex parte satis apparēt.

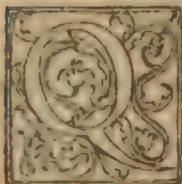
Qua pedibus tractum, non insidentem equo rel. tyr. fo. 152. B. Sententia est tyrannica, cuius sensus utcunq; percipitur. at illud, pedibus tractum, subobscurius est. Obscurum item illud quod ad finem orationis Andronodori, ne efferatur res. Qui auidos atque intēperantes plebeiorum animos. I. Quidam emendauerāt, publicanorum animos, sed mihi prorsus displicet. Sed tamen Hieronis potius q̄ Hieronymi autho. fo. 153. D. Hæc uerba etsi simpliciter quadē, & (ut ita dicam) absolute intelligi possunt, uidentur tamen nescio quod desiderare uerbum. ut, ostendere, uel quid simile: ut sit sensus, Hieronis authoritatem potius quàm Hieronymi in socijs legendi: sequendam esse: id ostendere amicitiam L. annis feliciter expertam. Nam illam disiunctam non admodum intelligo. Sed iudicent hæc doctiores. Mittique cum eis legatos ad rem confirmandā. Ibi. Cum eis, intelligo Romanis legatis, quos Marcellus Syracusas miserat. nisi coniungas ad rem cōfirmandam cum eis. præcessit enim Romanis. Sed est durum tamē utrunq;. Item quod statim subnectit, Præsidiū finibus suis orantes: à quo infestarentur, dicere omisit Liuius, rem magnopere necessariam ad sequentia intelligenda. Capti ad Thrasimenū inter Rom. auxilia. I. COSS. C. Terentio ac L. Aemylio ante Cannensem pugnam, Hiero mille sagittarios ac funditores Romanis miserat. Itaq; ego legerem, capti ad Cannas. nisi quis cum Sempronio etiam aliquos missos intelligat, quod tamen Liuius nusquam cōmemorat. Accedit ad hæc, quòd non ita multo pòst Hiero mortuus est, ut illos sub Hieronymo, non Hierone meruisse, rectè intelligi queat. At militares penè omneis, partémque ma. fo. 154. B. Quidam pro at, restituerūt ad. Ego apud malim, & nomen Romanum potius quàm Romanis. Tunc Romanus exercitus ad Olympium. C. Ὀλυμπίειον est apud Thucydidem lib. 7. quare Olympieum legendum. In eas quæ procul erant naueis, saxa ing. pon. F. Verisimilius erat in propiores naueis saxa ingenti pondere missa: in eas uerò quæ procul stabant, leuiora tela: nisi propinquitas effecerit ut interiores naues tutiores essent ab ictibus. Sed lectoris esto iudicium. Aditúsq; ibi & à legatis Hippocratis. H. Quidam mutarunt in accitus, sed nihilominus obscuro manente sensu. Illud etiam, ibi, quàm bene cum accitus connectatur, aliorū esto iudicium. Duplici facile numero classe aduentantib. Rom. K. Carthaginensium classis erat nauiū quinq; & quinquaginta, Romana XXX. quanqueremiū, ut paulò antè dixit author: hic uerò dicit Romanam classem facile duplicē ad Carthaginēsem. Oportebat igitur aliā classem esse, de qua tamē nihil meminit, quod sciam.

Et nec liberorum etiā suorum caussa parentes sanxisse. fo. 155. B. Moguntinus codex habet, Et hoc liberorum etiam suorum caussa, uerùm ex neutra lectione sensum percipio. Valla ait eum de T. Manlio Torquato loqui, additq; sanguine. Inde quidam ita legunt, Et nece liberûm etiam suorum eam legem parentes sanxisse. quæ lectio mihi placet.

Ipse hybernacula V. mill. pass. hexapylo (Leontiam vocant.) F. Leontiam distare uult, ut puto, ab Hexapylo V. mill. pass. At Thucydides lib. 6. Leonta uocat locum, ut puto, sex septémue stadijs ab Epipolis distantem, quod uerisimilius est in obsidione, nisi non sit idem locus. T. Valerio legato. G. Priore libro admonuimus pro hoc Valerio non rectè Q. Fuluium substitutum. Cæterum nunc Q. nunc T. in quibusdam libris inuenitur, in quibusdā P. quod equidem malim. Arx erat munita, & eò conuexerant ante frumen. K. Cum attentione hoc legendum, nam lubricus locus est. Nescias enim Romani ne an Carthaginenses arcem possederint. Nam si Carthaginenses possidebāt, quomodo circa omnia plena hostium erant? qui Romanum agmen uidelicet incursauerant. Sin Romani habebāt, quare relinquebant? præsertim cum munita esset, ac eò multum frumenti conuectum. Scio alijs modis responderi posse, sed ut lectori cordato satisfacere queam, nescio. Octauum iam annum sub hostium potestate esse. fo. 156. C. Hic est annus quintus huius belli: quapropter si Saguntum primo huius belli anno captū est, ut lib. 1. docet Liuius, non octauum, sed quintum legendū. Sin priore anno captum Saguntum quàm hoc cepit bellum, quod Polybius scribit, sextum legendū est. Id erroris in numeris facile accidere poterat, sed mirū non animaduersum, quod tam facile redargui potuit. Et in Iouis Vicilini templo quod in Compsano ag. est. F. Quis sit Iupiter Vicilinus, aut cur ita dictus, non equidem memini. Sed & Compsano quidam in Cossano mutarunt, quàm bene, ipsi uiderint. Vt proditis pro septemuirali iudicio esset. G. His uerbis & quæ sequuntur aliena uidentur, & quæ præcedunt, male cohærere, & prioribus & hisce iam positis. Nam quis intelliget hæc? Tum postquam & c. turpius uideatur, cum nō præcesserit, cum? Porrò septemuirale iudicium quod sit, cum Sabellico ingenue fateor me nescire. Quidam pro proditis, legunt proditio, ut codex Moguntinus. Veteres etiam aliquot codices habebant proditus, uerùm nullus inde sensus est. Septemuirorum epulonum mētio apud Fenestellam, sed nihil de iudicio proditionis. Laurentius Valla hoc loco mirum in modum luctatus est, at nihil promouit. Et non vocitent. documentum autē dicant. Ibi. Et hunc, & præcedentem locum mutare lectione conatus est Sabellicus, cum neutrum intelligeret, pro septemuirali, semetuirali: dicant, pro ducam, legens. Hic uerò si particula autem, sequatur uerbum documentū, præcedatq; colus, nullus prorsus erit sensus. Ego uerò totum locum ita legerem: Cum illud potius agendum atq; eis cogitandum sit, si quo modo fieri posset, ne qui socij à populo Rom. desciscant, neq; uocitent documentum, neq; grauius in eum ducant statui oportere, si quis resipiscat. Oppidum Aternū expugn. amplius LXX. mil. fo. 157. B. Sabellicus hunc locum rectè tractat, Cliternum, & septem millia, restituens. nimis enim magnus erat numerus LXX. millia hominum. Quanquam fluminis Aterni mentio apud Plinium lib. 3. tribus in locis. Fieri autem potuit ut eiusdem nominis cum fluuio oppidum olim esset, ut sæpius inuenitur. Cum Aequimelio Iugarióque vico. Ibi. Omnes aream qua Sp. Melij domus steterat, æquimelium appellant: certum autem etymon non adijciunt, neq; Liuius libro quarto, neque Valerius Max. libr. 6. Varro adijcit libro quarto: ait enim, Aequimelium, quòd æquata Melij domus publice, quòd regnum occupare uoluit. Posset & hoc mirari aliquis, si Aequimelium area erat, ut uocat Valerius, quî ardere potuerit? Sed hoc pusillum. Syphax erat rex Numidarum. B. in fi. Atqui quod hic ponit, non æque pusillum, neque quo pacto

quo pacto uerum sit, facile iudicatu, cum libro octauo huius belli Liuius contrà Massæsylorum regem esse Syphacem dicat: Massæsyli sanè ad Molochath flumen sunt, Numidæ ad Ampsagam: & illorum regia Siga, ubi Syphax aditus à Scipione: horum autem Cirtha, postea colonia Romana. Non eo tamen inficias Numidarum nomen longè patere: tum Masanissam postea capto Syphace, Massæsylorum dominum factum. at nos de præsenti disputamus tempore. Sed illa magis dubia, quæ de Masanissa continuò pòst subnectit Liuius, Syphacē ab eo ingenti uictum prælio in Maurusios Numidas qui extremi prope oceanum aduersus Gadeis colant, fugisse. Intelligit autem Mauros & Tingitanam prouinciam. Propius igitur Carthaginensem aliqua saltem parte Galæ regnum fuisset, longius uerò Syphacis, quod mihi suspectum. Sed libris sequentibus latius ea tractabimus.

IN T. LIVII TERTIAE DECADOS *librum quintum Henrichi Glareani Annotationes.*

Q Vintus Fuluius Flaccus, App. Claudius III. consula. *fo.158.A. Hoc loco qui tertium Q. Fuluio apposuerunt, non Claudio, rectè fecere. Nam non ita multò pòst in creatione noui pontificis max. de Q. Fuluio dicitur, qui & ante bis COS. & Censor fuerat.* M. Iunius Syllanus inter COSS. *ibi. Quid sibi uelit, inter COSS. hoc loco, non planè intelligo, etsi paulò pòst repetitum. Fuit autem hic in Hetruria prætor, quæ ei sorte uenit, quod postea etiam libro sequente ab initio ferè innuit Liuius. Quare legendum, M. Iunius Syllanus Hetruriam. atque ita etiam Valla.* Populus seuerior vindex fraudis erat. *B. in fi. Mira hoc in loco cōfusio horum nominum, populus, plebs, concilium plebis, tribus, Latini, & comitia. Nam cum primum dixerit, populum uindicem fraudis fuisse, statim concilium plebis subiungit. Et priusquam tribus in suffragium uocarentur, tribunos populum submouisse dicit. Deinde, Latinos suffragium ferre, populum reclamare, publicanos cum populo iurgantes facit. Item in relatione COSS. ad senatum, eadem nominum confusio. Quomodo enim hæc congruunt, Plebis concilium ui turbatum, suffragium populo per uim extortum, conciliū plebis sublatum, contra populum Romanum aciem introductam, tribus prohibitas in suffragium uocari, populum Romanum uictum, comitia sublata?* Et fortè in cornu primus sedebat Casca, cui simul. *C. In cœtu quidam legunt, sed utrunque intelligitur.* Ea comitia nouus pontifex M. Cornelius Cethegus habuit. *E. In L. Lentuli locum, qui pontifex maximus fuerat, hic Cornelius Cethegus suffectus quidem erat pontifex, sed non maximus pontifex, quare non est contradictio. Hodie in simili re haud scio quàm similiter agatur.* Dum ne quis eorum munere vacaret, neu dono. *fo.159.A. in fine. Moguntinus codex habebat in dandi casu, muneri. Sed ut ingenue dicam, neutra lectio mihi satis facit, ideòque ea de re lectori considerandum.* Aliquantum intra mœnia includitur. *G. Hunc alij asterisco notarunt locum, & rectè, nam mutilus est hauddubie.* Et præaltis rupibus, & ab ipsa vrbe muro. *I. Hæc uerba ut quadrent cum ijs quæ aliquot deinde uersibus interpositis postea subijcit: Et est (inquit) non altitudine, ut cætera, tuta, sed loco plano posita: iudicandum lectori offero, nam ego sanè hæsito.* Hanno ab Cominio Cerito, quo nunciata cla. *fo.160.K. Hanno frumentatum ierat, ut puto, in Samnium, quod Beneuento proximum est. At Cominio Cerito, quo pacto dictum sit, nō intelligo. Cominij quidē in Samnio lib. 10. ab urbe condita multa mētio est, sed Cerito additum nos turbat. Cominos ex Aequicolis interijsse ait Plinius lib. 3. cap. 12. at nihil ad hūc locum.* Quod vrbi tam propinquæ tertium annum impunita defect. ef. *fo.161.D. Atqui post L. Acmylium ac C. Terentium, sub quibus Capua post cladem Cannensem defecit, hi quinti sunt COSS. Tres igitur anni prætererunt, quare legendum puto uel quintum uel quartū. Porrò hæ locutiones per accusatiuos in latina lingua sæpe fefellerunt, ut de lustri tempore alibi admonuimus.* Deducit Pœnum in locum pacis Gracchum adducturus Mag. *F. Hic locus non abs re asterisco notatus est in plerisque codicibus, est enim perquam obscurus. Nam de quo Pœno loquatur, uix intelligi potest, cum continuò Magonem subijciat, quasi de alio locutus sit. Atqui de Hānibale dici non potest, quòd exanimem Gracchum Mago ad eum postea mittat. De Hannone autem hic nulla mentio. In hoc nobis notatus, ut studiosius exemplaria uetusta inspiciantur.* Ad quam perficiendam ipsius Gracchi opera opus esset. *Ibi. Quandoquidem cætera per infinitiuos proferuntur, ego hunc locū ita legerem, Ad eam perficiendam ipsius Gracchi opera opus esse: quo modo sæpe Liuius loquitur: quanquam nihil definio.* Reliquum autem quid esset, paucis à multitudine &c. *G. Sed & hoc loco esse malim quàm esset: uerùm lectoris iudicio relinquo.* Ad Vulturni ostium vbi nūc vrbs est, castellum cōmunitum. *fo.162.E. Incertum quæ illa sit urbs, incertius quod de duobus castellis maritimis subnectit. Fabius tertio suo consulatu, cum in T. Posthumij locum subrogatus esset, Puteolos ex authoritate senatus cōmunierat, ut libro præcedenti non multis folijs ab initio tradidit Liuius. Præterea in hoc libro non ita multo pòst, App. Claudius Consul D. Iunium ad ostium Vulturni, M. Aurelium Cottam Puteolis præposuit, qui, ut quæq; naues ex Hetruria ac Sardinia accessissent, extemplo in castra mitterent frumentū. Quare si de Puteolis loquitur, de Fabio procedit, imò ibidem Liuius continuò subnectit, App. Claudium ad Capuam regressum, collegam Q. Fuluium inuenisse Casilino omnia importantem, molientemq; ad oppugnandam Capuam. Quod si uerum est, neq; hic aliquis est historiæ defectus, uidetur uerè dubium de quo castello loquatur Liuius ad Vulturni ostium. Casilinum enim ad Vulturnum quidem erat, sed non ad eius ostium.* Quódque Minutius prætor ex Hetruria coëmerat. *Ibi. Alij Mutium emendarunt, quòd Q. Mutius Scæuola prorogatum imperium habebat in Sardinia. At non opinor illum è sua egressum prouincia, tam graui bello in Hetruriam emptum isse frumentum. Paulò antè C. Seruilius legatus ex authoritate patrum à P. Cornelio prætore in Hetruriam ad framētum coëmendum missus erat, qui Tarentinæ arci, onustis frumento nauibus, succurrit, quod author antea scripsit. Verisimile est frumenti aliquid Hostiæ mansisse ad Capuæ obsidionem, quod Seruilius legatus, non Q. Mutius prætor ex Hetruria coëmerat, cum alioqui ab eodem Mutio nuper missum narretur. Ipse lector Liuij uerba pēsitet ut sese sequantur, & inueniet non temerè hunc annotatū locum. Sed ut finem inueniat hæc dubitatio, quando M. Iunius Syllanus Hetruriæ prætor erat hoc*

anno, ut patet ab initio huius libri, ubi noui creantur magistratus, pro, Minutius prætor, legendum puto, M. Iunius prætor. Ad portum Trogillorum. *fo.163.B.* Τρωγίλον locum ad septentrionem Syracusis, Thucydides lib. 6. nō ita longè à fine describit. Liuius hic pluratiuo numero protulit, si codex non fallit, & portū ait, quod non intelligo. Cum cæteræ admotæ, pluribúsque scalis in mu. C. *Cæteræ, scalæ intelliguntur: dura sanè compositio, cum sensus non sit admodum obscurus.* Quippe ad Epipolas frequentē custodiis locū. D. *Ἐπιπολαί apud Thucydidem eodem libro, locus præruptus urbi imminens. Liuius duntaxat nominat.* Partium sensu non satis pertendente in omnia. *Ibi.* *Quidam pro pertendente, emendarunt pertinente: sed non placet: tolerabilius erat si pertingente emendassent, ut Valla fecit. sed pertendente, quod ueteres habent codices, placet, & sensu partium coniungendum est.* Epicides ab insula, quam ipsi Nason vocant. *Ibi.* *Iidem Nasson duplici ss exhibuerunt, sed Nason legendum. Nam Dores (cuius gētis & Syracusani sunt) νᾶσον pro νῆσον, ut πατὰρ pro πατὴρ dicūt, & mille similia, ut uidere est apud Theocritum. Insula autem illa à cætera urbe muro separabatur, quem post tyrannorum cædem diruerant. in ea erant horrea publica, eratq; in arcus modum ædificata.* Ad Euryalum signa referri iussit. F. *Εὐρύηλος est apud Thucydidem, quo loco ascenditur ad Epipolas. Tu uide an cum Liuij uerbis congruat.* Castráque pro muro tectis parietum septa. G. *Quidam transpositis aliquot uerbis ita legunt, Castraq; tectis parietum pro muro septa, manente nihilominus sensus obscuritate, cui ego sanè mederi nequeo.* Cum C. nauibus post paucos dies rediit. H. *Hic C. ait naueis, post paululum uerò CXXX. naueis longas, LXX. onerarias memorat, duplum sanè numerum de eadem utique profectione, ut puto. Nam eum bis redijsse, mihi non fit uerisimile, etiamsi Liuius dicat iterū cum classe profectum.* Multo tamen maior vis pestis Pœnorum ca. K. *Merito hæc asterisco notata sunt in quibusdam codicibus. Nā ea ita sonant quasi Romanorum hostes diu circunsederint Syracusas, cum contrà de Romanis hoc uerum. Illud quoq;, Ex hostium exercitu, incertæ est distinctionis, ad prioráne, quæ mutila sunt, an ad posteriora referendum.* Alterum quindecim ab ostio. *fo.164.A.* *De quo ostio loquatur, non admodum clarum. Quanquam non ita multò pòst ubi Merico custodiæ euenit portio, ita ait: Partibus diuidendis ipsi regio euenit ab Arethusa fonte usq; ad ostium magni portus.* Et quanquam tot mala vrgerent, negarēt fortu. D. *Et hic locus in aliquot codicibus asterisco notatus est, fortassis quòd dicendi genus temerè hoc contextu mutatum est. Exercitum autem Siculorum extra urbem Syracusas fuisse, præcedentia satis indicant. Cauda etiam orationis Syracusanorum quam inter se habent, apud me male tinnit.* Qua quisque terra, quisq; mari venerit. F. *Quò quisquis terra, quisquis mari uenerit, rectè alij emendarunt. Locus sumptus ex Iliados η. ubi Hector gloriam suam auctam putat, si occiso Aiace, olim de ipso dicatur, hic sepultum Aiacem ab Hectore occisum. Tractat eundem locum Gellius libro 15. cap. 6. Sed & hæc oratio Syracusanorum ad Marcellum, aliqua parte defecta uidetur: quare in aliquot codicibus asterisco notata. Hæc enim uerba, Incolumesq; Syracusas familiæ uestræ, non bene cohærent superioribus.* Remulco quadriremis trahi. H. *Remulco Grāmatici exponunt, scaphis remigio actis. Quod si uere dicunt, quid igitur sibi uult hic, quadriremis? nisi quis intelligat remos quadriremis nauis. Remulco enim trahitur nauis, quoties alteri alligata, non suis remis agitur. Aptum exemplum est libro 7. quartæ decados, ubi Rhodij aduersus Hannibalem in mari Pamphyliæ feliciter pugnāt. Contemplatus (inquit Liuius) Eudemus hosteis claudas mutilatasq; naueis apertis nauibus remulco trahenteis XX. paulo amplius integras abscedenteis &c.* Ad vrbē nomine Anitorgin. *fo.165.B.* *Multa sunt nomina urbium apud hunc authorem, præsertim Hispaniarum, quæ non temerè apud alios reperias: uel, ut multi existimant, quòd pleraq; defecerint longa ætate oppida: uel, ut ego puto, corruptis temporum iniuria codicibus: quanquam utrunq; in caussa esse potest. Hoc in uniuersum uno uerbo dicere uolui, ne lector nimium se torqueat, quēadmodum stulto mihi accidit. Neque enim inuideo alijs si carpento illuc uehantur, quò pedibus ego iter feci. Anitorgis urbs Suessaniq; populi eiusmodi sunt, ac alijs in locis multa his similia.* Anno octauo posteaquam in Hispaniam vene. Cn. Sci. K. *Hic septimus est annus huius belli, non octauus. Nam anno primo P. Scipio cum Sempronio Longo COS. fratrem Cneium in Hispanias misit, ut ipse author lib. 1. huius belli tradidit. Itaque postra non ita longe ab initio Martianæ orationis, legam: Neu se, neu inuictos per septem annos in ijs terris milites suos &c. facilis autem est lapsus ex numero VII. ac VIII. ut in alijs multis.* At id, quod ne timeatur fortuna facit, minime tuti sint homines. *fo.166.F.* *Quidam emendarunt, ad id: & sunt pro sint, sed nihilo clariore facto sensu. Tum quæ sequuntur uerba, non minus obscura sunt. Quæ ideo admonemus, ut exemplaria uetusta eò diligentius inspiciantur.* Pars ignis escas stramento arido tectis iniiciunt. H. *Dura est hæc compositio, nec facile dixerim quàm displiceat, sensus tamen intelligitur.* Ad triginta septem millia hostium cæsa. K. *Valerius Maximus lib. 1. cap. 6. triginta octo millia prodidit. in utrius authoris codice sit error, non facile pronunciauero, quanquam res non est magni momenti.* Libyphœnicis generis Hipponatis. *fo.167.B.* *Quidam Libyphœnicum legunt, ut generis cum Hipponatis coniungant, quasi qui ex Hippone natus fuerit. At ego Hipponates (quanquam uarie hoc legitur, Hippocinatis, Hipponiates &c.) nominatiui casus esse puto, & nomen Mutines esse. Itaque coniungenda Libyphœnicis generis. Fertilissimum autem solum tenebant Africæ Libyphœnices inter Bragadā ac Syrtim paruam, quo loco eos etiam constituit Ptolemæus.* Non tam Mutinis consilio quàm fiducia magis ausi egredi. *Ibi.* *Hoc tam, sublatum est propter aduerbium magis. uult enim dicere, eos non magis consilio Mutinis exisse, quàm eius fiducia, quæ res illis tandem male uertit. De Himera autem dubium quem fluuium dicat. Ego enim existimo quem Ptolemæus eo in loco ponit, ubi alij Gelam. Est etiā Himera quem Strabo ait per medium fluere Siciliam, exonerariq; in mare ad occiduam insulæ partem. Meminit & Plinius libro 3. cap. 8. Ac de hoc suprà ab initio lib. 4. huius belli mentio est, ubi Hieronymus tyrannus legatos cum mandatis Carthaginem misit.*

COSS. creauit Cn. Fuluium Centumalum, & P. Sul. E. *Omnes Liuij codices absq; numero Centumalum ponunt, ut sit alius ab eo qui COS. fuit anno ab urbe condita 525. Sulpitium uero hunc quidam Seruilium, quidam Galbam cognominant, Quinti filium. Galba certè ab initio libri sequentis dicitur.*

IN T. LIVII TERTIAE DECADOS

librum sextum Henrichi Glareani Annotationes.

QVibus P.Cornelius proprætor in Sicilia præesset. fo.167.G. P.Lentulus prætor Siciliæ, quà uetus regio erat, ab initio prioris libri dicitur: hic P.Cornelius. Nisi, quod existimo, adē P.Cornelius Lentulus fuerit, ut L.Cornelius Lentulus huius anni prætor in Sardinia. At P.Cornelius Sylla prætor urbanus prioris fuit anni. Fuissent ergo priore anno quatuor P.Cornelij in magistratu, Sylla prætor urbanus, Lentulus Siciliæ, Scipio Hispaniæ imperator cum Cn.fratre, ambo ibi occisi, & Scipio P.filius ædilis curulis, cum ei ad petendum nondum legitima ætas esset. Siciliæ Græciæq; ora cum legionib. classibúsq; quib. præerant decretæ. Ibi. Decretæ habent omnia, quæ ego uiderim, exēplaria: at decreta legendum puto, quia ora præcessit. C.Sépronius Blesus die dicta Cn.Fuluiū. I. Hic libro 7.huius belli non ita longè ab initio, Cn.Sēpronius nominatur in plerisq; exemplarib.ubi à Q.Fuluio dictatore in Hetruriam mittitur. Nam cū bis pecunia anquisisset, ter.ca.se anq.dic. fo.168.B. Quia in plerisq; codicibus deerat nominatiuus uerbis anquisisset, & diceret, ideo alij adiecerunt, tribunus, ut omnino de Sēpronio intelligamus, ut locus ita legatur: Nā cum bis tribunus pecunia anquisisset. Si hoc exemplariū auxilio fecerunt, probatur: alioqui ad hūc modum multos dubios locos facile emendauerimus: sed ego non ausim mihi tantū indulgere, præsertim in tam eximio authore. quod tamen nostra ætate multi non uerentur. Etiā si se vtrinq; in hostē vertat. G. Et quæ præcedunt uerba, & quæ sequūtur, obscura sunt. Hæc etiā, ut ingenue fatear, à me non intelliguntur. Elephanti per media castra vadentes. I. Videri poterat in accusandi casu elephantos, & fecisse pro facerent, à Liuio scriptū, sed legi etiā in nominatiuo potest, ut tamen connectatur ad priora, quasi diceres, & elephanti cū facerent. Cæterùm post facerent non colum, sed ἐπιτιμὴν ponam, ut Græci uocant. Porrò quæ sequuntur uerba, uarie à diuersis leguntur. Ego autē ea ita legerem: Immissum ab Hānibale (& habuit aliquē gnarum latinæ linguæ) qui iuberet COS. uerbis &c. Vel ita: Immissos ab Hannibale (& habuit aliquot gnaros latinæ linguæ) qui iuberent COSS. &c. Duci Gladio, quod iam ante præsidii caussa fecerat castell. iussit. fo.169.A. Illud, Gladio, quid sibi uelit, nō equidē cōminisci poterā. Codex Moguntinus Casilinum legit: sed id non placet, cum in Romanorū potestate iam esset Casilinum, à Q.Fabio nuper receptū. Hæc ad eum modum quidam emendant temerè, cū historiæ ordinem memoria non teneant. Non est dubium quin Galatiā legendū sit, cuius meminit paulò antè cum Hānibal ueniret Capuā & Tifata. præterea paulò pòst, cum post captā Capuam Atella ac Galatia recipiūtur. & hic nunc. item lib.3.huius belli, ubi Marcellus Nolam proficiscitur. Valla legit, duci ad id, quod iam ante &c. Per Suessulam Allifanúmq; & Casinatē agrū. C. Hæc Suessula libris tertio ac quarto prope Nolam nominatur, neutiquam in eo tractu quà à Capua Romā itur. Sed in his itineribus nomina corrupta aliquot locis, nemini dubiū. Inde præter Interamnam Nequinúmq; in Freg. Ibi.C.in fi. Nequinum in Vmbria oppidum, ubi nunc Narnia est, inquit Liuius lib.10.ab urbe cond. Sabellicus Aquinū restituit, quod mihi quoq; placere potest, donec melius inuenero. Inde in Pupiniā exercitu demisso. E. Id nominis non memini me usquā legere. Item statim post aliquot uersus, Media urbe per Carinas Exquilias contendit. ego exquiliasq; legendū puto cum coniunctione. Nā duo fuere loca, siue urbis regiones, Carinæ & Exquiliæ. His motus ad Turiā castra retulit. H.in fi. Nec hoc nomen uspiam prope Romam ad VI.millia passuum inuenio. Nam quod in Hispania est, nihil ad hunc locum. Capenates quoq; qui sint, non fermè memini me legisse. Quanquā sunt qui ex fragmentis Catonis legant, Capenam & oppidulū & syluam in Auentino fuisse monte. Idem sensisse & Fabium Pictorē & Semproniū. His fidem det quantā quisq; uelit, nam ego nihilominus hæreo. Acris aceruí, cū rudera milites religione inducti iacerēt. I. Quid sit rudera iacere, ego planè non intelligo, præsertim si de militibus Hannibalis loquaris. Sin de alijs posterioribus annis militibus, nō uideo quomodo inducti religione, qui tēplum non spoliarunt. Sed lectori id iudicandum relinquo. Iterq; eius ab Reate Cupilisque, & ab Amiterno. ibi. Etiā atq; etiā operæpreciū est hoc in loco considerare huius itineris descriptionē. Quomodo enim ab Amiterno orsus est, qui paulò pòst, & ad finē rursus, eò uenisse dicatur? Cutilijs autē ex Plin. ac Dionys. legendū. Forulorum meminit Virgilius lib.7.Aeneid. de Clauso, qui locus hunc iuuare potest. Non est apud me dubiū hos locorū errores temporū iniuria accidisse: neq; uerisimile est Liuiū Italiæ loca tā male tenuisse. Id vnū ex iis qui sibi rem aperuisset arguere se paratā esse. fo.170.B. Considera penitius hoc genus dicendi. Se paratā esse, inquit, id unum arguere. sed unū, masculini accusatiuus est, ut paulò antè genitiuus, scortum trāsfugarū unius. Verum hoc leuiculū, & uix dignū annotatione. Vibius Virius, qui defectionis ab Romanis. C. Libro tertio nō ita longè ab initio hoc tradidit Liuius, ubi tamen non Vibius, sed Subius Virius legitur, quod ibidē quoq; admonuimus. Mortuū Appiū Claud. sub deditio. Capuæ. fo.171.A. Ipse Liuius hoc dicturus est paulò pòst, ubi de Cāpanis dubitat senatus, postquā Q.Fuluius ab ijs accusatus est. Cōtinuò autē post de Taurea, in his uerbis: Sed cū inter cæteros ad palum deligatus, uide ut participiū suspēsum est. Hæc etsi obiter à me notantur, suspicionem tamen dare possunt, deesse aliquot locis uerba, quæ diuinare absq; uetusti codicis auxilio nulli reor possibile, tantū abest ut mihi. quidā delegatus participiū, in delegatur uerbū mutarunt. Ita ad LXX. princi. sena. B. Sic omnia habent exēplaria, quæ quidē nos uidimus: sed legendū LXXX. Nam Viriū secuti sunt XXVII. Calibus autē occisi XXV. Teani XXVIII. Sūma LXXX. Multitu. al. ciu. Cāpa. ven. Ibi. Mira diuersitas apud Liuiū de pœna Cāpanis iniuncta. Hic enim uenūdatur multitudo ciuiū: paulò pòst, urbi frequentādæ multitudo incolarum, libertinorumq; & institorū opificumq; retenta. quanquā cineis merito quis ab iam enumeratis separet. At nō ita multo post, Multitudo, inquit, ciuiū dissipata in nullā spem reditus. Rursus eodē hoc libro post Syracusanorū querelā, cum & Cāpani auditi essent, diuersa senatusconsulta Liuius recitat, his quæ hic narrat, nō omnino cōuenientia. In Ausetanis (is locus est inter op. Illiturg. & Mentiss. C.in fi. Ausetani populi sunt citerioris Hispaniæ, ut præter Piniū, Cæsarē, Ptolemæum, reliquosq; classicos scriptores, ipse author lib.1.huius belli testatur. At Illiturgis ac Mentissa longè hinc oppida

ſunt prope flumen Anam, ac prope Caſtulonem Bæthycamq́;, Oretanorũ, ut ex Plinio Ptolemæoq́; patet. Quare uidendum num Oretani pro Auſetani legere uelis. Nec tamen quẽ mitterent ſatis conſtabat. F. *Mirum uerò ſi Cl. Nero iam miſſus non ſatis dignus erat imperio, qui prætor, & item ante Capuam exercitus parti præfuerat. Nec obſtabat abſentia, cum abſenteis ſæpe non modo imperatores, ſed* COSS. *etiam crearint. Licuit igitur aut ipſum Claudiũ, aut T. Fonteium, aut deniq́;, ſi inuidia non obſtitiſſet, L. Martiũ facere imperatorem.* Iuſſi deinde inire confuſum ſuffragium. G. *Confuſum ſuffragiũ non facile reperias apud Latinos authores, quapropter quidam ex hoc loco ſuſtulerunt. Budæus tamen, immortale Galliæ noſtræ ornamentũ, in annotationibus in Pandectas de teſtimonijs confuſis hoc exemplum allegat, ut in uulgatis habetur codicibus, præterea tamẽ nullum adfert.* Tribuni pl. ex authoritate ſen. ad pop. tulerunt. *fo.172.B.* *Notandus eſt hic etiam locus. Negatũ ait Marcello ut triumphans iniret urbem, ſed ouans. Deinde per tribunos plebis ad populũ latum ex ſenatus authoritate, ut ei imperium eſſet. Poſtremò cum in monte Albano triũphaſſe. Apud Dionyſium quid ſimile legitur, apud hunc non item, ut opinor.* Alter Naſſum, quódque ibi præſidii erat, prodiderat. C. *In primo Syracuſarum introitu, de quo ſuperiore libro, nulla eſt mentio Soſidis: ſuſpicor diuerſis locis diuerſos ſecutum Liuium authores, oblitũ uidelicet hoc antea ab ſe non eſſe ſcriptum, ut propè neceſſum fuit in tãta rerum mole. Porrò quod ſubiungitur: Et quingena iugera agri Soſidi data in agro Syracuſano. ſi de ſolo Soſide, ut puto, intelligitur, quingenta legendum eſt, non quingena: nã Merico Hiſpanisq́;, qui cum eo tranſierant, alibi in Sicilia datus eſt ager. itaq́; neq́; diſtinguendũ ante Soſidi. Quidã etiam uetuſti codices pro Soſidi habebant, agri ſolidi. ſed non placet.* Id M. Cornelio mandatũ. *Ibi.* *Toto hoc libro, maxime in ſequentibus, id nomen ſuſpectum. Libro quippe præcedente, prætori Siciliæ P. Lentulo prorogatum imperiũ erat. Hoc uerò anno Siciliæ prætor fuit C. Sulpitius: proprætor autem P. Cornelius, ut ab huius libri initio ipſe dixit author: ſed idem eſt P. Cornelius Lẽtulus, ut nos ibidẽ admonuimus. Quare & hoc loco, & in ſequentibus, pro M. legam P. Nã in magiſtratuum huius anni catalogo prænomen Marcus nõ reperias. Cæterùm Belligenem hic nominat, cuius nomẽ priore libro, cum Mericus ad Romanos tranſitionẽ pararet, omiſit.* Ad cos Murgeniæ deſciuerunt terræ. *Ibi.* *Alij Murgentinæ emendarunt, ſed Murgantinæ per a in ſecunda ſyllaba legam. Murgantinas autem terras ait, non Murgantiam: quia Murgantia antea ad Pœnos defecerat, ut priore libro habetur: quanquã paulò pòſt rurſus expugnata à prætore Romano P. Cornelio Lentulo.* Et M. Valerium abſentes COSS. dixerũt. F. *Ego abſentem legam, non abſentes, ut referat Valerium: nam Marcellus Romæ fuit, ut ſequentia ſatis conuincũt. Et Valerio adijciendum II. quippe qui ante etiam fuit* COS. *ut Liuius lib.9. & 10. huius belli oſtendit.* Eludãt nunc antiqua admirantes. *Ibi.* *Quidã, mirantes legunt. Cæterùm ſi mirantur, non utiq́; eludent. Sed puſillum hoc.* Fortè ita incidit, vt comitiis perfectis nuncia. T. Octa. G. *Hæc ita referũtur, ut qui legat, putet neſcio quæ ſubſequi, quæ tamen non ſequũtur. Eſt etiam in alijs libris locus notatus aſteriſco.* Confirmarunt authoritatẽ ſuam minore cũ verecundia. I. *Senſus eſt perquam obſcurus. Quidã poſt uerbum, confirmarunt, diſtinxerũt, hæc omnia referentes ad participium, extollentes. Alij poſt, ſuam, diſtinctionẽ faciendã cenſent. Nonnulli accuſatiuum in ablatiuum mutarunt authoritate ſua: ſed, ut ingenue fatear, ſenſum uerum non percipio. Qui poſt uerbũ, affirmarunt, diſtinctionem poſuerunt, hunc ſenſum elicuerunt: Aetolos ſe nimis impudenter laudaſſe, Romanorũ autem uim uerè extuliſſe: hæc utraq́; ad cõmouendos Aetolos iuuiſſe. quanquam nihil æque mouebat atq́; Acarnaniæ potiundæ ſpes. Sed hæc atq́; ſequentia mutila eſſe ſuſpicor.* Hi Thracum & Illyricorum reges. *Ibi.* *Vide hũc loquendi modum. Thracum Pleuratus erat, Illyricorum Scerdiletus, quẽ Polybius Scerdiladum uocat. Eoſdem nominabit libro ſequenti, & libro primo de bello Macedonico.*

Et Oleniadas Naxúmq́; Acarnanum capt. K. in fi. *Quidam Oleniada emendarũt, quòd Olenus etiam in Aetolia. At nihil hoc ad Acarnanas: ideoq́; ego Oeniadas legendum puto. Οἰνιάδας enim Acarnanũ urbem, & apud Strabonem & Thucydidẽ reperias. Ita in poſterioribus quoq́; Liuij uerbis: Aduerſus quos Acarnanum gens & uiribus impar, & iam mœnia Oleniados Naxumq́; amiſſa cernens. legendũ puto Oeniadum: & facilis in his lapſus eſt, quemadmodũ ſciũt omnes docti quid in græcis dictionibus ab octingentis iam annis libris acciderit.* Inde Dardanorũ vrbem ſitam in Macedonia. *fo.173.A.* *Quæ illa ſit urbs, non nominat, cũ Ptolemæus Dardanorũ ſupra Macedoniam quatuor urbes exhibeat, Scupos, Vlpianum, Neſſum, ac Arrhibãtium. Fortaßis autem nomen omiſſum in codicibus.* Per Pelagoniam & Nymphæũ & Bœotiã in Theſſ. *Ibi.* *Pro Bœotiã quidam Boleam emẽdarunt, ſed id nominis neſcio an uſpiam eo in loco reperias. Nã in Argiuis locus apud Pauſaniã, huc non pertinet. Suſpicor legendũ Berrhœa: eſt enim ea in itinere ex Dardanis in Theſſaliam.* Ad Phragãdas igitur vaſt. agr. & vrb. Iáph. B. *Nec hæc nomina apud ullum authorẽ inuenio. quod ideo admonendum duxi, ut codices uetuſti eò diligentius perquirãtur conſpicianturq́.* Vltra Clinen eſt profectus. C. *Moguntinus codex habebat Clymenen: ſed neutrum nomen ualde obuium apud authores.*

Cóprehenſa poſtea priuata ædificia (neque enim tũ baſilicæ erãt. E. *Innuit, opinor, ſuo tẽpore in ordine poſt tabernas fuiſſe baſilicas, ubi olim priuata ædificia. alioqui fruſtra fuerit hæc parẽtheſis. Latumias autẽ ex græco eſſe, & maxime à Syracuſanis, qui eas inſtar carceris habent, fatetur Feſtus, immutata nimirũ uoce. λατομίαι enim apud illos dicuntur, ut uidere eſt apud Thucydiden lib.7. ad finẽ.* Clariſſimarũ vrbiũ excidio celeb. vir. vict. bell. ac. in vr. ad. H. *Miranda cõpoſitio, ut ſunt multæ apud hunc authorẽ, quæ tamen intelligitur. Laurẽtius Valla ita emẽdauit: Nunc circunfuſus multitudini, ſimul & Siculis obuiã egreßis poteſtatẽ Romã adeundi fecit, & nõnullis uel æmulis querimoniã præbuit, clarißimarũ urbium excidio à celeberrimis uiris uictos bello accuſatores in urbem adducens. Hæc ille, quæ q̃ bene habeant, lector iudicet.* Ex quatuor erãt legiones vrb. duæ ſupe. anni. *Ibi.* *Si de eiſdẽ legionibus loquatur, nõ procedit: ſed de alijs haud dubie intelligendũ. Qui enim fieret ut in Galliam mitterẽtur, cum* COSS. *alter in Siciliam iturus eſſet?* Marcellus ſi iã auditi a ſenatu Siculi &c. *fo.174.A.* *Illud ſuam, quid referat, perambiguũ eſt: alij ad ſenatũ, alij ad Marcellum cõparant, ego lectori iudicandũ relinquo.* Rapiẽte fato Marcellũ ad Hãnib. *Ibi.* *Hæc Liuius ita refert, perinde atq́; hoc cõſulatu, quo quartum fuerat* COS. *Marcellus, occubuerit, hoc eſt nono huius belli anno, cum ipſe quintũ* COS. *annis duobus poſt hunc occubuerit, uidelicet huius belli undecimo.* Talia cõqueſtos cũ

excedere

excedere ex tẽplo. C. *Ex tẽplo, duæ orationis partes uidentur. Nã postea Marcellus ita orationẽ cõclusurus inquit: Et quoniã corã & Siculorum & mea uerba audistis P. C. simul tẽplo excedemus. Alij præpositionẽ ex, ante tẽplo sustulerunt, quod placet.* Nec mihiipsi congressio ad portas cũ princi. respõ. E. *Hoc nusquam de ipso Marcello antè prodidit, quod equidẽ sciam, sed de eius legatis. Item quod continuò subdit, Apud Hannibalẽ & Carthaginenses uictos sese iustius, q̃ apud uictoris populi Romani senatum quererentur: quidam emendarunt, uictosq;: sed neutrum admodum placet: & quia nihil aliud quod reponam habeo, in medium lectori conijciendum relinquo.* Eos libertatẽ sibi suisque, & bonorum aliq. par. or. H. *Hæc uerba ita ponũtur, quasi pro solis nobilibus roget libertatem, bonorumq; partẽ, ac non pro omnibus Campanis. Oratio mihi mutila uidetur.* In consilio, inquit, arbitror me fuisse Cõsul ib. Cap. ca. I. *Procoss. Claudius ac Fuluius Capuam cepere, non COSS. Præterea uide num potius concilio legendum. At hæc leuicula.* Idque & apud maiores in Sutrianis factum est. *Ibi. Id si bene habet, oportet secunda decade scriptum esse, nam in prima nusquam puto inueniri. Satricanorum ciuium Romanorum quidem meminit lib. 9. ab urbe condita post Caudinas furcas, sed nihil tale de illis ibidem narratur.* Quod senatus maxima pars censeat, qui assidens. K. *Solennia sunt uerba, ut puto, ideoq; uelut impedita, quæ nostro more notamus, si fortassis corrupta sint, ut ex codicibus emendatis restituãtur. Præterea & harum mulierum nomina propemodum alia apud Valerium Max. lib. 5. cap. 2. de gratis reperias.* Neue quis eorum qui Capuæ fuissent. *fo. 175. A. Hic uelut aliud decretum de habitationis loco incipit, nam alioqui planè non intelligo. Ergo libertas data, sed habitatio mutata.* Nunc ad militiã paruo ære emendo, nunc remig. imperan. C. *De Volonibus quidam priorem huius orationis partem intelligunt: sed si id esset, fortassis & sequens, propter nunc geminatum. Nisi quis potius de paruo stipendio, quo milites conductos conquerantur, eum loqui intelligat.* Et libras pondo, ut salinũ patellásq;. D. *Ad libras pondo, cum non addat cuius rei, auri ne an argenti, non uideo quomodo intelligendum. Nam quod quidam distinxerunt ante argenti, & post uerbũ relinquant, quæ utraq; præcedunt, mihi non probatur. Valla legit libræ pondo. Hoc quoq; mirum alicui uideri poterit, cum lege Oppia nulli mulieri licuerit habere plus semuncia auri, ut libro quarto sequẽtis decados habetur, hic permissum esse ut uxores filiæue auri plenas uncias habeant. Neq; enim Oppia lex interea temporis lata erat, sed antea. Verùm lectorum iudicio hæc cõmittimus.* Nec deductis præsidiis spei liberam vel obn. tim. G. *Quidam timoris, pro timori reposuerant. At ego sensum non adamussim intelligo.* Salapiæ principes erant Dasius & Blactius. H. *Apud Valerium Max. lib. 3. cap. 8. (si codices non fallunt) Blasius, non Blactius legitur: quæ ideo annotantur nobis, ut lector ipse uideat uter ex altero emendari debeat.* Nam ad quatuor millia hominũ frumentatũ egressi. *fo. 176. B. Quidam contra uetustiorũ codicum fidem emendarunt, egressa, pro egressi: quasi cõtra grammatices præcepta sit si quis ita loquatur, quatuor millia hominum egressi, cum non ita longè pòst Liuius ipse de Agatirnæ (quã Agathyrsum Strabo uocare uidetur) multitudine in Italiam à Leuino COS. traducta, ita loquatur. Quatuor millia (inquit) hominũ erant mixti ex omni colluuie, exules, obærati &c. Nec distinctio hoc tam adiuuat, q̃ quod licet etiam ita loqui, inuitis grammaticis.* Trepida fuga incedentes. C. *Incidentes legendũ, non incedentes. Sed id non difficile animaduersu. Porrò quod sequitur, Semiapertis portarum foribus in urbem compulit, ne urbs eodem impetu caperetur: ita positum est, perinde atq; Liuius dicat: ideo C. Persium hostes in urbẽ compulisse, ne urbs eodem impetu caperetur: cũ contrà hoc uelit innuere, ideo semiapertas fuisse portarum fores, ne urbs à Romanis eodem caperetur impetu. Hæc si cui uidebuntur friuola, argutioráue quàm ut hic referantur, meminerit Laurentiũ Vallam de latina lingua optime meritum, libro primo elegantiarum capitibus aliquot, & libro secundo item, minutiora longè, etiam seriò tractasse, ut Aul. Gellium taceam, in quo sunt quædam multo minus ulla tractatione digna. Quanquam hoc quoq; lector scire debet, apud hunc nostrum Liuium multa alia similia esse, à nobis studio, nõ temerè neglecta, sed obiter quædam indicata, quædam omnino omissa.* Et nescio an vnã Hispaniæ oram quæ no. ad. ma. *fo. 177. A. Carthaginis nouæ portum præferre uidetur omnibus alijs portubus ad oram Hispaniæ. Sed hic locus à Beato Rhenano rectè restitutus est.* Vt eodem tempore exercitus ostenderet. *Ibi. Et hũc locum rectè restituit idem Beatus. legendum enim: Vt eodem tempore Scipio à terra exercitum ostenderet, classis portum intraret. Quod autem uersu sequitur proximo: Septimo die ab Ibero Carthaginẽ uentum est simul terra mariq;, hic distinguẽdum puto. nã quæ sequuntur uerba, de pedestri exercitu intelligẽda sunt. ubi proximo rursus uersu duæ uoces, frons & tergum, mirum q̃ lectorem moreãtur. De castris enim ait, his ab tergo (nam frons natura tuta erat) obiectũ uallum. At quæ frons castrorũ, quod tergum, scire non possum: cum uerisimilius sit frontẽ dixisse quæ urbem spectabat, quam quidẽ partem non muniuit, ut ipse postea dicturus est, ut subeunti sæpe ad mœnia urbis recursus pateret. Verùm quid munire oportebat, cũ natura tuta erat?* Continenti vrbem iugum ducentos ferè &c. B. *Manifestè iugum hic appellat, quod Græci ἰσθμὸν uocant. Ineptè meo iudicio, Suidas ἰσθμὸν ait mare inter duas terras, cum contrà iugum sit inter duo maria. Sed non est nunc de his differendi locus.* Opera & difficilia esse, & tẽpus datura. G. *Hoc datura, in daturum, temerè à quibusdam mutatũ est, ut diligenter legenti patet.* Sed quod euntes ad ancipites vtrinque ictus. *Ibi. in fi. Comparatio est utrinq; Romanorũ oppugnãtium, hinc à terra, hinc à stagno. Hic à terra ingentem ostendit difficultatem: sed hæc uerba corrupta uidentur, neq; uerus ex eis elici potest sensus: sicut nec ex his quæ non ita longè deinde sequuntur: Et mox cædendo confectis ac distractis, ne iter impediretur, foribus, armati impetum fecerunt.* Corneliũ Claudium de medio adiecit. *fo. 178. B. Hunc paulò pòst P. Cornelium uocat. Illud Claudium, mihi suspectum. Quidã in Caudinum mutarunt.* Quod admoti tãtæ dignitatis non tã aduocati. *Ibi. Tantæ dignitatis, ad uiros referẽdum quos aduocatos uocat. quare temerè quidã in indignitatis mutarunt, referentes ad certamen.* Haud magni ista facimus, inquit: quid enim h. for. n. s. est? E. *Hæc uerba nõ intelligo, habent enim argutiam, quã neutiquã assequor. cæterùm ea mutila cõijcio. Ipse lector iudicet.* Ne quid, quod sanctũ vsquã esset, apud nos vio. *Ibi. Ita habebant ueteres libri, & mihi etiã placet. Quidã mutarunt nos, in uos, distinctionemq; postea subiunxerunt: q̃ bene, ipse uiderint.* Præpilatisq; missilibus iac. sũt. H. *Cuiusmodi missilia præpilata dicãtur, adhuc quæro. Quidã libri pilatis habẽt.*

IN T. LIVII TERTIAE DECADOS
librum septimum Henrichi Glareani Annotationes.

Tellanis Calatiam migrare iussis. *fo.179.F. Galatia & Calatia uarie scriptum reperias. De Calatinis, Atellanis ac Campanis decretum factum erat, sed uideo hic de Atellanis mutatū.* Par numerus Romanorum sociorúmque eodem in præs. *Ibi. Multi de hoc loco dubitarunt, quomodo post urbanum exercitum subiungat, Romanorum, quasi Romani non essent de urbano exercitu. sed intelligendum de exercitu urbano mille missos, quorum quingenti erant Romani, quingenti socij.* Regem nec inimiciorem ulli populo q̃ Carthag. *G. Hoc loco inimicum Carthaginensibus facit Syphacem, ut libro etiam quarto. Cæterùm libro sequente & fœdus fuisse cum Carthaginensibus ait ea tempestate, quæ tribus fuit elapsis annis postea, nulla interim facta mentione mutationis uel cum Carthaginensibus uel Romanis. Sed de his rebus ibidem dicturi sumus.* Et terna pondo pateræ aureæ. *H. Ternûm pondo legendum censeo, alioqui absurdus erit sensus. & in his etiam facilis est lapsus.* Eúmq; quem populus iussisset diceret dictat. *fo.180.A. Hic populus iubere dicitur: paulò pòst, plebs sciuit: rursus deinde populus iubet. cui subnectitur, ex eodem plebiscito. Videndum lectori, num populi iussum dicere uelit plebiscitum. Deinde quomodo plebs sciuit, cum ante eius concilium Leuinus COS. clàm noctè in prouinciam redierit.* Galeria iuniorum, quæ forte prærogatiua erat. *B. Præcedente libro, eo in loco ubi Torquatus renuit consulatum, prærogatiua (inquit Liuius) centuria iuniorum declarauit T. Manlium Torquatum. Hic nūc uocat Galeriam. Ego sanè quid sibi id nominis uelit, non intelligo. Si equitum est ordo, fortassis à Galero nomen habet. Sed ea coniectura dumtaxat est. Vegetius lib.1. de re militari cap.10. lixas galerios uocatos suo seculo testatur. Vox est rara, ac fortaßis corrupta.* Qui neque magistratum continuari satis ciuile esse. *Ibi. Proconsulatum Q. Fuluij æquat Consulatui: alioqui quomodo ei continuaretur imperium, qui hoc anno non fuit COS? Nisi de dictatura hoc intelligendum.* Nanque Cn. Seruilio COS. cum Flaminius. *C. Mirum, Liuium ne uno quidem uerbo huius plebisciti meminisse sub COS. Flaminio. Exemplum autem de Posthumio Megello fuit anno ab urbe cond. 462. quando cum eo COS. fuit C. Iunius Brutus (quem codices alij Cn. alij Bubulum, alij Bubulcum uocāt) secunda decade libro primo. At hoc plebiscitum à Liuio omissum est hac decade.* Circumacta inde ad alterum insulæ latus Carali. *D. Ptolemæus Olbiam Caralinq; eodē Sardiniæ latere ponit, uidelicet ortum spectante: quare non uideo quomodo hic locus constet.* Et Censores hic annus habuit L. Veturium Phi. *Ibi. Dubium hic est, de priore ne anno loquatur, an de hoc præsente: nam, hic annus, ait, non superior. Atqui hoc anno L. Veturius Philo fit prætor peregrinus cum Gallia prouincia, ut paulò pòst exhibet Liuius. Num igitur simul Censor? non opinor, nam Censor hic moritur. At paulò pòst ædilis curulis ludos Romanos instaurat. Necesse igitur est plureis fuisse eo nomine. Cicero uidetur Philos uocare, non Philones: ex quo multi in Liuio cognomina mutare in prioribus ausi, hic tamen non emendarunt. Fieri potest ἰνφίλων fuisse apud ueteres.* Ingressum eum in curiam, cum L. Licinius prætor. *I. Quidam legunt, ingressum eum curiam. At id parui momenti. Id magis refert, quando hæc acta, disquirere. hoc enim anno neutiquā prohibitus est Valerius, sed posteriore, etiamsi hoc anno captus. Eius rei caussa est, quòd huius anni non L. Licinius prætor urbanus, sed C. Hostilius fuerit, sequente uerò anno L. Licinius. Est autem uehemens error in Liciniorum prænominibus. P. Licinius Crassus pontifex max. cuius hic est mentio, fit prætor peregrinus anno sequenti. L. uerò Licinius Varus prætor urbanus eiusdem anni, qui tum Valerium flaminem è curia educere conatus est. Quanquam fieri potest ut duo P. Licinij, Crassus & Varus fuerint. Sed cum hoc loco L. Licinius legatur, etiam anno sequenti ita legendum, si quidem hic rectè legitur.* Eæ fuere Ardea, Nepte, Sutrium. *fo.181.B. Hunc locum ferè in exemplaribus corruptum, quidam è libro nono, ubi rursus enumerantur, emendarunt, & rectè mea quidem sententia. Nam Lacates, quod hic erat, nusquam est apud authores, quod equidem sciam.* Signini fuere & Nolani & Norbani. *E. Cum inter hos colonos Signini Nolaniq; ad inferum inclinēt mare, Brundusini autem, Hadriani ac Ariminenses ad superum, Liuius uidetur uelut ad unum omneis posuisse. Nam subiungit, Et altero mari Pontiani, & Pæstani, & Cosani. Pæstum quidem oppidū est maritimum Lucanorū, authore Ptolemæo. Cosani tamen uix legerim, sed uel Cossani, uel Compsani, quemadmodum etiā libro tertio huius decados admonuimus. Quidā pro Nolanis Venusinos substituerunt.* Inde quingenta pondo data COSS. & M. Marcell. *F. Quingena legendū, neq; aliter diuisio constabit, imò nec latinitas: ut intelligamus, bis quinq; singulis data quingenta pondo, Fabio autē centum pōdo. Restabant mille & quadringenta, quæ in Hispaniensis exercitus necessitatē sunt reliqua.* Districtis gladiis discinctos destituit. *fo.182.C. Discinctos quid sit, utcūque intelligitur ex Seruio lib.8. Aeneid. ad finē ad illud Virgilij: Discinctos Mulciber Afros. At illud, Districtis gladijs, non admodū. Sed perpendat hoc lector. Beatus legit, destrinctis gladijs cinctos destituit.* Hirpini, & Lucani, & Volscentes. *F. Plin. lib.3. cap.11. Volscemanos uocat prope Numistranos.*

Auri LXXXIII. millia pondo. *fo.183.A. Quantumuis Tarentū ciuitas diues erat, hæc tamen summa suspecta mihi est. Nā Capua capta LXX. auri pondo ad quæstores relata, priore libro retulit Liuius. Plutarchus in Fabio tria millia talentûm relata in ærariū scribit. Quare hæc ita legā: Argēti uis ingēs facti signatiq;: auri LXXXIII. pōdo. aut fortaßis sic, Auri argētiq; uis ingēs facti signatiq;: auri quidē LXXXIII. pondo, argenti tria millia. Sed hic uideat lector quid addendū putet: talentûm, an pondo.* Neq; enim se repre. morem ho. *D. Quidam pro morē, emendauerant nomen, sed displicet: quanquam obscurus est sensus utro legatur modo.* Et ante deditorū & pridie captorū. *I. Necesse est hoc loco, ut unum diem intercessisse huic plausui pugnæq; intelligamus: alioqui illud pridie, quid sibi uelit, non planè uideo.* Tunicam latoclauo cum Hispano sagulo. *K. in fi. Quid latusclauus sit, omnes intelligūt: at tunicam latoclauo, non item. Similem locutionem inuenies libro decimo de donis Masanissæ missis. Nisi quis locum ita legendum putet: Tunicam cum latoclauo ac Hispano sagulo. Sed ego non temerè mutauero.* Fecitque ante diem

diem tertium nonas Quintiles. *fo.184.I. Sallustius etiam ita loquitur, Ante diem VI. calendas Nouembreis. Et Cicero oratione prima in Catilinam: Ante diem XII. calendas Nouembres. Et paulò pòst: Qui dies futurus esset in ante diem VIII. calend. Nouēbres. Rursus paulò pòst: In ante diem V. calendas Nouemb. Nisi codices omnes fallant. Sed dubium est, certúm ne diem significare uoluerint, & quem nam, præsertim cum præpositio in, adijcitur: id quod lectori iudicādum relinquimus. Nam hoc loco quidā ad III. nonas legunt.* Interfecti Au. Manlius tribunus mil. & ex du. *fo.185.F. Videri potest prolepsis, ut quod in genere dictum sit, per species explicetur. Sed mihi occisorum nomina omissa uidentur. Quidam interfectus legunt: si fide codicū fecere, bene habet locus.* Rhion incolæ vocant. *fo.186.B. Liuius fretum Rhion uocatum perhibere uidetur, cum Strabo lib.8. ac Ptolemæus promontorij id nominis tradant, in modum falcis producti longius, unde & Drepanon uocatur. Ipse Liuius paulò pòst ab ipso ludicro regem Philippum profectum ait Rhium, ad indictum concilium, ubi urbem fatetur. Nisi quis pro Rhio Aegium eo in loco legendum putet, quemadmodum libro sequenti Aegium concilium Achæorum indictum dicitur. Quanquā eodem libro Liuius Rhion fauces sinus Corinthiaci interpretatur.* Romanis restitueretur Athamanis. D. *Quidam hunc locum ita emendarunt: Sationis restitueretur Athamanis. Scerdileto & Pleurato Parthini. Sed ego hoc puto absq; exēplarium fide factū. De deditionibus hic agitur, non solùm de pace. Locus hauddubie est mutilus.* Per Achaiam Bœotiámq; & Bœobam. I. *Bœbeidem rectè, meo iudicio, emendauit Sabellicus. Bœoba nihil est. Eubœa autem (quod Aldinus codex restituit, & quidā alij eum secuti) huc non quadrat, quod facile uidebit geographicæ non imperitus.* Orestidē iam tenere, ac descendisse in Argestæum. *Ibi. Orestidis situm fortassis Ptolemæus magis australem ponit, quàm ut huic profectioni conueniat, cum sit magis ad Boream. Cæterùm Argestæum nomen nondum inueni. Vide ne Aestræum ex eodem Ptolemæo legendum. Post aliquot item uersus T. Manlio Torquato, non L. Manlio reponendum, ut sequentia satis luculenter ostendent.* Vt & rus migraret, & per multos annos & vrbe. *fo.187.A. Si hæc uera sunt, qui fieri potuit ut Tarentinæ præfuerit arci? Ideoq; lubens crediderim eius arcis præfectum fuisse M. Liuium Macatum, qui paulò antè ob amissum Tarentum in senatu ab inimicis accusatus, cæterùm ab hoc Liuio Salinatore stante defensus. Et in Ciceronis Catone mēdum esse uel librariorum, uel memoriæ, uel denique historiæ apud authores uariatæ, ut sæpe fieri solet. Huius rei lib.4. huius decados etiam lectorem admonuimus.* De reconciliatione & gratia eorum in senatu actum est. D. *Quidam emendarunt, de reconciliatione etiam gratiæ eorum. quod quare fecerint, non equidem intelligo.* Alteri aduersus Hannibalem Brutii, Lucani. *Ibi. Et quare non Brutij Lucaniq; aut, Brutij & Lucani? Sed hoc pusillum. ἀσύνδετον est, quo gaudet Liuius. Item non ita multò pòst de numero censorum capitum ait: Minor aliquanto numerus, quàm qui ante bellum fuerat: cum in Floro sit propèmodum duplus. Vide igitur uter locus ex altero emendari debeat.* Supra dies XXX. non pernoctaturos extra mœnia. K. *Quid sibi hæc uerba uelint, fateor ingenue me non intelligere. Nam si pro colonia loquitur, quid addit, Donec hostis in Italia esset? Quāquam sunt qui putent illis uacationem dari, ut non toto tempore adesse cogantur, sed XXX. duntaxat diebus, quandiu hostis sit in Italia. At mihi hac declaratione non fit satis, iudicet lector.* Et cum per munita pleraque transitu fratris, quæ antè inuia. *fo.188.B. Munita intelligo, peruia facta. Cæterùm mirum quo pacto Liuio in mentē uenerit, ut itinera per Alpes ante Hānibalis transitum inuia scribat, cum tamen lib.5. ab urbe condita Gallos sæpe transisse Alpes fateatur, etiamsi eos qui aduersus Clusinos arma mouerunt, ac Romam postea deleuere, neget primos fuisse qui in Italiam Gallorum profecti sint. De Gallorum antiquiore in Italiam transitu, multi ante & post Liuium eximij meminere authores. Plinius libro 12. cap.1. C. Cæsar libro 6. ubi de Volcis Tectosagibus. Strabo quoque libro quarto de Venetis: ut non fuerit opus unum in hac re sequi Polybium.* Et mille ferè & quingentos pass. castra ab host. F. *Hoc uersu mille & quingentos ait passus: proximo autem, statimq; sequente, quingentos ait passus fuisse inter castra Punica ac Romana, cum interim tamen non meminerit propius accessisse quenquā. Suspicor codicum esse errorem.* Iam primos occupauerat equestris terror. H. *Primos Pœnorum intelligimus à Romano equitatu tertiæ legionis territos, deinde etiam legionem successisse quæ plus terroris attulerit. Ergo uel equestris uel equitis legendum, non autem primos equites. neque enim Romani equites territi erant. Vetustiores codices bene habebant, sed quidam mutarunt hæc absque iudicio legentes.* Per agrum Larinatem, Marrucinum, Ferentanum, Præput. *fo.189.B. Quidam Ferentinum emendarunt, sed male, si Plinio credimus, qui lib.3. cap.11. Frentanos hos uocat populos. Ita etiam Ptolemæus, qui Larinum oppidum ijs adscribit. Idem Plinius cap.13. eiusdem libri, Prætutianum agrum prope Picenum ponit: Ptolemæus Prægutios eos populos uocasse uidetur. Prætutianum igitur legendum, non præputianum. Secundo libro huius decados etiam huius itineris facta est mentio.* Profectus nocte flexit in Picenum. *Ibi. Picenum regio ad Vmbros, Anconam usque tensa, in hanc tandem uentum. At Picentes uicini Lucanis ac Hirpinis, ab alteris originem duxere, ut refert Strabo libro quinto ad finem. Hic uerò Liuius uel Picenum accipit pro Picentibus, si fortassis uetus nomen his mansit: uel potius flexit in Picenum, hoc est, iter arripuit, quod nō in Lucanos, ut exclamari iussit, sed in Picenum ducebat, etiamsi id adhuc longè distabat. Verùm paulò antè populi per quos eundum erat, enumerati sunt: ergo in Picenum tandem, ut diximus, uentum est.* Romæ non minus terroris ac tum. erat quàm fu. biennio an. *Ibi. Pro non, quidam haud reposuerunt. At id pusillum. Cæterùm cum Hannibal ante urbem fuerit anno octauo huius belli, atque hic sit annus duodecimus, quis non uidet legendum quadriennio, pro biennio?* Scuta vetera hostium notauit. H. *Vetera quî dicere potuit, si iam aduenerant? Sed uerè uetera uidebat scuta, quæ antea non uiderat: quæ etiam noua non minus commode dixisset opinor.* Per tortuosi amnis sinus flexúsque cum er. voluens. K. *Cum errore uoluens, obscure dictum, quomodocunque interpretemur. Suspicor locum corruptum. Multa hic egregie restituit Beatus Rhenanus, obscure etiam dicta, quæ præcedunt aliquot uersibus.* Post aciem circunducit, & non host. mo. sed etiam s. inop. in sinistrum. *fo.190.B. A Romanis Claudius in dextro, Liuius in sinistro cornu, in media acie prætor pugnabat. A Pœnis contra Claudium stabant Galli, contra prætorem Ligures ac elephanti, contra Liuium Hasdrubal cum Hispanis. Inter Claudium ac Gallos collis oppositus arcebat, ne aut à fronte aut ab latere*

aggrederentur, ut ipse tradit author: quæ res effecit ut Claudius post aciem cohortes circunduceret. Sed obscurũ id est, post quam aciem: non hostium, propter montem: ergo Romanam. Verùm sic nõ in sinistrum hostium latus incurrit, sed potius in dextrum, atque adeò etiam eorum qui in dextro cornu Hasdrubalis erant.

IN T. LIVII TERTIAE DECADOS

librum octauum Henrichi Glareani Annotationes.

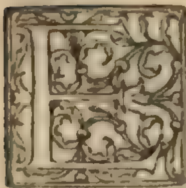
CVM transitu Hasdrubalis, quantum in Italiam decli.b. *fo.190.I. Quidam emendarunt, in Italia: sed quàm bene, ipsi uiderint. In Italiã, malim. Idẽ hac semipagina postea scutata, pro scutatorum reposuerunt, quod & ipsum non placet. Notauit hoc etiã Sabellicus.* Oppressum erat. *fo.191.B. Et hoc quoq; in oppressa mutarunt, ut referant ad materiam belli. Potest tamen oppressum referri ad conflatum bellum. Lector iudicet num oratio hiet, cui deesse aliquid propémodum mihi persuasi. Quidam oppresserat legunt.* In Mesessum finibus est sita. C. *Non fermè reperias apud scriptores uel Oringis uel Mesessum nomen in Hispanijs, etiamsi cum tempore nomina mutata sint. Quidam Melissum emendarunt, sed nec id compertum habent.* Romanæ V. & XX. quinqueremes, regiæ V. & XXX. G. *Ita ueteres habent libri, ut regia classis decem superarit nauibus. Quidam posteriorem numerum priori similem legunt: id si ita esset, opinor Liuium dicturum fuisse, regiæ totidem, non V. & XX. cum is numerus iam præcesserat.* Tum præsidium vrbi mittit, vnde allatum erat. H. *Quæ sit ea urbs, non explicatur, & è Lemno iam cesserat Attalus. Ideoq; is locus rectè notatus est asterisco quibusdam in libris, fortasis ut exemplaria uetusta eo diligentius conspiciantur.* Maxime in sinu Aeniano euastatis Scotusam cop.re. I. *Quis sit sinus ille Aenianus, haud temerè dubitant plures: neq; enim uerisimile est ad Aenum urbem Thraciæ esse, sed sinus Maliaci partẽ, ad quem supra Scarphiam tenuere populi Aenianes, uicini ab occasu Locris Epicnemidijs, proxime Doriẽses, ut tradit Strabo lib. 9. Nec lõgè inde Heracleam abesse Aetolicæ ditionis, ad Oetam mõtem, de qua hic noster author obiter lib. 1. de bello Macedonico sub finem. At lib. 6. copiosè post Thermopylarum descriptionem, eius etiam situm ac obsidionem commemorat. Scotusam autem Pelasgioticam hic putat, de qua Strabo lib. 7. ad finem, ad quam sunt Cynos Cephalæ, eodem authore.* Ipse in Cisseo (mons est in altitudinem ingentem ca. I. *Vbi ille mons sit, in Peparethó ne, an in continenti, non explicat. nec ego de hoc monte quicquam apud idoneos reperio authores.* Ad Demetriacum Phthiotidis exposuit. K. *Rectè Sabellicus Phthiotidis hoc in loco restituit, sed Demetriacum putauit idem esse cum Demetriade. Superflue igitur adiecisset Liuius, Phthiotidis. Ego Demetriacum puto esse oppidum quod Strabo Demetrium uocat lib. 9. ubi de Achillis regione disputat, ἀπὸ τ̃ Δήμητρος, id est Cereris templo, quod ibi eximium habebat.* Sed temere in modũ vẽti. 192. A. *In modum uenti, dixisse uidetur pro ad arbitrium uenti. Mirum uerò de Euripo ita nihil conuenire apud authores. Quãtus hic dij boni commentandi campus.* Classemque inde ad Cynum Locridis. *Ibi. Sabellicus hoc loco restituit Cithinium ex Ptolemæo, sed codex fefellit: nam Cynũ legendum est.* Igitur Philippus deiecto præsidio. B. *Nescio quid hic desiderem in sermonis connexione, præsertim cum dicit, igitur. Sed id lector consideret, si fortasis meliorem nactus fuerit codicem.* Quia Oreum pau. ante di. ab Ro. mil. exper. re. direptum. *Ibi. Ὠρεὸς est in Strabone genere mascul. cum Liuius hoc in loco neutro genere proferat, paulò antè genere fœm. sed adiecto substantiuo, urbe. Hæc eò tendunt, ut minus anxij in his simus, cum uideamus etiam magnos authores nõ ita anxie hæc ac similia obseruasse.* Toronem est profectus. C. *Thronium Strabo lib. 9. triginta stadijs à Scarphia abesse ait, apud quod oppidum Boagrius amnis oritur. Torone autem longè alia ciuitas ad Pallenen est, supra Cassandream, quæ olim Potidæa. Thronium igitur ubiq; hic legam.* Incolebant eam vrbẽ profugi ab Thebis Phthiotici. *Ibi. Vide num potius Phthioticis legendũ sit. Nam de Thebis Phthioticis Strabo meminit lib. 9. ubi de Achillis ditione disserit.* Paucis ante diebus inde Phoceas traiecerant Pœni. D. *Phoceas, si rectè legitur, accusatiuus est Ionicus à nominatiuo Φωκῆς, quod nomen est à Phocide regione Græciæ. Quidã igitur non rectè diphthongum æ apposuerunt, tanquã à nominatiuo Φωκαιεῖς, quod à Phocæa urbe Asiæ, nihil prorsus ad hunc locũ, deducitur. Suspicor legendum, in Phocidẽ. Sed lector geographiæ peritus iudicet. Nã hæc duo nomina, Phocis & Phocæa, cũ suis denominatiuis, & in latinis & in græcis codicibus magnũ fecere errorem.* Ipse à Bœnotris præter terrã Atticam super sinum nauig. F. *Quidam ab Oenotrijs emendarunt, sed inepte, meo quidem iudicio. Strabo enim lib. 8. ubi de sinu Corinthiaco, Holmuas promontorium sinum efficere, in quo & Oenoa sit, & Pagæ: atq; has quidem Megarense castellũ esse, Oenoan autẽ Corinthiorum. De eadẽ Oenoa Plin. lib. 4. cap. 7. Et de hoc loquitur (ut puto) hic Liuius: Terra missum exercitũ per Bœotiam, ipsum uerò regem præter Atticã circa Sunium promõtorium mari Chalcidẽ uenisse. Quare uerba Liuij ita legi possunt: Ipse ab Oenoa præter Atticam super Suniũ nauigans, inter medias propè hostiũ classeis Chalcidẽ peruenit. Cenchreis non minus quadrat, quod Beatus Rhenanus restituit.* Ab Chalcide Oreum nauigat. G. *Hoc oppidũ ab Attalo atq; Sulpitio expugnatum fuit paulò antè, nec de ea recepta quicquã hactenus. Hic nũc eam (si dijs placet) principibus qui Romanos fugerãt, Philippus tradit. Vel igitur hic aliquis defectus, uel authoris obliuio.* Cum Q. Fabius Max. prætor legatus ab M. *Ibi. Neq; huius, neq; præcedentis anni Q. Fabiũ Max. prætorem inuenies, quare hoc nomen suspectum. Ego prætor temerè adiectum suspicor, & uetusta quædam exẽplaria non habent.* Sicut P. Manlius tenuerat. *fo.193.B. Hic priore anno, atque adeò præcedente libro, ab ipso authore bis C. Manlius uocatur, non P. ubi prætor Siciliæ creatur.* Et præmissa præda incolumes leg. in lo. occulta. E. *Quidã emendarunt, in loca culta. Verùm hæc ita narrãtur, perinde atq; aliquis adsit uerbis defectus, quod equidẽ opinor.* Præmisso Syllano ad Colcã duo de XXX. op. re. H. *Huius reguli meritò (ut ego existimo) uel unã nominasset ciuitatẽ Liuius. Eam negligentiã in oppidis Hispaniarum cui adscribere debemus, haud equidẽ scio: sed certè ea nimis magna est.* Quartodecimo anno post bellũ initum.

initum. *fo.194.G.* Hic erat annus tertiusdecimus: ut ipsemet Liuius ab initio huius anni de COSS. dixit. Et ut hoc excusari nulla ratione potest, ita nescio quo pacto id diluã quod paulò post de L. Scipione Romã cum nobilibus captiuis misso subiungit. Certe non ita longe ab initio huius libri etiam missus est, nec ubi interea redierit, uspiam memoratur. At ego credo Liuium memoria lapsum eandem rem bis scripsisse. Nam bis missum ut credam, adduci non possum. Syphacem primum regem statuit tentare. Masæsyl. *Ibi.* Libro quarto huius decados sub finem, Galam Masanissæ parentem, Masæsylorum regem Liuius scripsit, hic Syphacem. Et certe hoc loco posita descriptio conuincit Sigam fuisse ubi Scipio applicuerit, ea Africæ parte, qua noua Carthago eam spectat, ut hic fatetur author. Cirtha uero (quanquam magis credo eam caput regni Syphacis fuisse, quod postea libro decimo scribet Liuius) huic loco minime quadrat. Suspicor autem Liuium duobus his nominibus, Masælibyum ac Masæsylorum, deceptum: quod nulli mirum uideri debet, cum in codicibus Strabonis, qui tamen lib. ultimo ex professo ea distinguit, idem erroris in omnibus quæ nos uidimus exemplaribus acciderit. Fœdus ea tempestate regi cum Carthaginens. erat. *Ibi.* Hic idem rex bis cum Romanis fœdus iniit, semel etiam missis ad hoc Romam, & rursus à Roma ad regem legatis: & à posteriore quidem fœdere tres duntaxat anni intercesserunt. Nec satis hoc purgatur, quòd rex barbarus erat, cum Scipio hoc idem timere debuerit, qui hic nouũ (si dijs placet) sancit fœdus. Si cum perfido, quorsum id ferire attinebat? Sin cum eo cui utique fidendum erat, qui fit ut eum ueteris fœderis & propè nuper icti non admonuerit? Sed profectò suspicor Liuium oblitum postea eorum quæ antea scripserat, id quod iam sæpe admonuimus. De principatu ciuitatis, quam Ibem vocabant. *fo.195.G.* Id nominis, ut pleraque Hispanica, apud posteriores non facile reperias authores. Et Astapa Floro Githium quibusdam libris uocata fuit: sed id ex Liuio emendatum. quanquam ego haud scio, liceát ne ad eum modum emendare libros. Astapensium autem factum, à Liuio ut crudele narratur, cum Saguntinorum haud dissimile fuerit, & tamen ut forte laudatur. Sed scilicet hoc pro Romanis, illud contra Rom. fiat. Hoc est historiam scribere. Agrum Suessitanum Sedetanúmque. *fo.196.B.* Illergetum Regulus erat Mandonius, ut libro secundo huius decad. ait Liuius, Lacetanorum autem Indibilis, ut puto. Cæterum libro quinto huius decad. Suessanos aduersus P. Scipionem duxisse idem Indibilis dicitur, cum Suessitani hoc loco amici populi Ro. prædicentur. Nisi duos populos fuisse intelligamus. Mira profectò in his est obscuritas, & quam ne Liuio quidem satis notam fuisse existimo. Sedetanos autem puto Edetanos Ptolemæo dici, atque Plinio libro tertio, capite tertio. Ad Sucronem ortus. *Ibid.* Sucronis eodem in loco meminit Plin. Ptolemæus ultra Valentiam statuit. Id autem mirum, quomodo hi milites Mandonio Indibilique coniungi potuerint, interpositis tot amicis populis, Edetanis ac Suessitanis: ipsi ultra Iberum, præsidium gentibus cis Iberum, Mandonius autem ac Indibilis citra Iberum. Meritò hæc lectori, ut obscura, indicari poterunt. C. Albium Calenum, & C. Actium Vmbrum. *C. in fi.* Quidam pro Actium, restituerunt Atrium, quòd in oratione Scipionis postea ita legatur: Sed illi tamen non Actium Vmbrum semilixam, nominis etiam abominandi ducem. Atrium ab atro dici uoluisse, non Actium. Verum res non est tanti momenti. Et P. Scipionem deûm bc. & rempub. esse gratiæ referendæ. *E. in fi.* Nota hoc dicẽdi genus, P. Scipionem & rempub. esse gratiæ referendæ. Sæpe enim per gerundiuum non hic modo, sed cæteri quoque authores loqui solent. Quina nomina principum seditionis edita sunt. *G.* Quidam quina, pro quinque positum existimant. At ego existimo, cum tribuni septem ijs obuiam missi fuerant, & nocentium XXXV. ut ipse paulò antè fatetur author, intelligendum non quinq; in uniuersum, sed singulis quinque, hoc est, septies quinque, qui efficiunt XXXV. Sed lætitiam ingentem fecit, quod magis habituri. *H.* Pro lætitiam, quidam licentiam reposuere, non rectè, ut puto. Cæterum quæ sequuntur uerba, obscura sunt: puto autem de Syllano intelligi, quẽ sperabant milites magis in ipsorum fore potestate, quàm se in illius. T. Quintio Crispino, C. Fuluio. *fo.197.D.* Cn. Fuluio legendum. Et intelligit de Cn. Fuluio Centimalo, qui anno octauo huius belli COS. fuit, ut ad finem lib. 5. huius decados habetur. Deinde uero proconsul occiditur ab Hannibale ad Herdoneam, ut ab initio libri 7. narratum est. Vicerat alium etiam Cn. Fuluium Hannibal, ut lib. 5. antè dictum: at is effugerat cladem, non item populi iudicium, ut libro 6. ab initio. Verum Scipio hic de occisis loquitur. Ad Carteiam classe accedit. *G.* Carteiam Ptolemæus intra Calpen ponit: at hæc descriptio ostendit extra fretum esse, quod & Plinius libro tertio cap. 1. fateri uidetur, qui addit Tartesson à Græcis dici. Quod si uerum est, hauddubie ea uideri debet quam Strabo ad Bætis fluuij, qui & ipse aliquando Tartessos dictus est, ostia ponit. At libro primo huius decados Liuius ex Polybio Carteiam Olcadum gentis caput facit. quare ego duorum oppidorum nomen puto Carteiam. In Sedetanum agrum. *K.* Paulò antè admonuimus, uideri Sedetanos à Liuio dictos, quos Ptolemæus Pliniusq; Edetanos uocent. Cæterum trans Iberum erant, tametsi illius accolæ aliqua parte. Illergetes uero cis Iberum. Ergo proficiscenti Scipioni à noua Carthagine, priores erant Sedetani quàm Illergetes. At Liuius hic decimis castris Scipionem ad Iberum uenisse, deinde superato amni, die quarto in conspectu hostium castra posuisse scribit, nulla facta mentione Sedetanorum. Nisi quis dicat in Sedetanos primum hostis transcendisse (nam eo uerbo utitur Liuius) deinde in Illergetes etiam ipsos superato amni redijsse. Certe locus obscurus est, nec facile soluitur. Id etiam mirandum, quo pacto Illergetes & Lacetani in Sedetanis exercitum collegerint, cum illi essent socij populi Romani, ut paulò antè tradidit author. Neque enim uspiam mentio est defectionis Sedetanorum. Hæc ut dubitata à me scribo, quæ lector boni consulat. Spero autem fore ut qui rem penitius introspexerint, fateãtur me nec temerè, nec absque urgentibus caussis dubitasse, aut ut minimum alijs dubitandi occasionem præbuisse meliorem.

Die quarto in conspectu hostium posuit castra. *fo. 198. B.* Poterat hic Liuius dicere clarius in quorum terra hoc gestum, ac uallem nominare. Nam citra Iberum Sedetani non sunt, quorum agrum antè nominauit. Hoc uel apud Latinos C. Cæsar, uel apud Græcos Herodotus, non neglexissent. Equitem nec posse circundare cornibus. *D.* Hæc descriptio etsi intelligitur, est tamen oppidò obscura aliquot uerbis, ut hæc, hic posita, & tertio deinde uersu hæc uerba: Segregetq; quantum possit equestrem à pedestri pugna. Et rursus post aliquot uersus: Duæ peditum acies, duo equitatus per longitudinem campi &c. Mandonium fratrem ad eum mittit. *E.* Hic habemus, ut uidetur, hos duos regulos, quorum toties nunc mentio facta est, fratres fuisse. Nisi quis putet alium Mandonium esse Indibilis fratrem,

iuniorem quempiam: nam alioqui cur non ipse Indibilis iret deprecatum apud uictorem hostem, cum Mandonius in eadem erat culpa? Quanquam & ea quoque subit caussa, quòd Indibilis aduersus Scipionis parentem pugnauerat, unde odij adhuc fauilla timeri poterat. Substituerátque animo speciem quoque corp. amp. ac. H. *Substituerat dixisse uidetur pro conceperat: quanquam haud scio an ita sit in usu. Beatus legit, præstituerat.* Numida gratias de fratris filio remisso agit. *Ibi. Præcedente libro Masanissa auunculus dicitur eius iuuenis quo de hic agitur. Ergo legendum hic uidetur sororis filio, nisi uel sororis maritũ fratrem appellarit, uel apud barbaros frater sororem habuerit in uxorem.* Nec sine caussa electam ante vrbem stationem. K. *De Romanis loquitur, ut puto. Sed ut hæc uerba sese sequantur, suspensum faciunt lectorem.* Ad octingentos ho. cæsi, inter mu. lit. quę ad duo mil. *fo.199. A. Hic locus obscurus est, & ut suspicor, etiam corruptus. Quanquam quidam exponunt, cæsos octingentos, sed in uniuersum qui interierint, fuisse duo millia. Quidam codices armorum habent, non armatorum.* Inde ad Cimbim (haud procul à Gad. is locus ab.) *Ibi. Id nominis nusquam legi, quod equidẽ sciam, ideoq; inspiciẽda uetera exemplaria.* Viris armis haud æque validam. B. *Strabo lib.4. minorem Balearium uirtute nihilo inferiorem maiore fatetur, id fortè sic erat illius tempore. Illa ἀσύνδετα, armis uiris, quidam per q; connectunt, ut paulò antè in maiore. Et paulò pòst, Missiúq; Carthaginem: distinguendum ante, ad hybernandum: ut sit sensus, auxiliares missos tanquã obsides Carthaginem, ipsum autem Magonem ad hybernandum naueis subduxisse. At hæc pusilla sunt, ac propemodum non huius instituti, uisa tamen sunt aliquid ad lectoris utilitatem facere.* Qui sine magistratu res gessisset. C. *Libro sexto ad hoc comitia fuere, ac illic planè imperium uocat: hic sine magistratu eum uocat qui Procos. fuit. Statim autem pòst legati Saguntinorum C O S S. uocant in Hispaniam missos, consulareis ac Procoss. Nullus enim C O S. hoc bello illuc est missus. Hi itaque loci lectori perpendendi. Simile quiddam inuenies lib.1. de bello Maced. ubi L. Cornelius Lentulus frustra triumphum petijt.* Quod nobis non tam fructu iucundius est quàm vltione. G. *Vide id genus locutionis per comparatiuum inter tam, & quàm. quanquam ueteres libri, tam, non habent.* Si alterutra victoria nobis consulib. relinquen. est. *fo.200. B. Omnes libri nobis habent, ut sit sensus secundum quosdam: Si nobis relinquenda est uictoria alterutra Consulibus, prior maior clariorq; &c. At ego hunc sensum non percipio: quare, uobis, malim. neque enim Fabius hic erat C O S. Beatus legit, nouis, hoc est, alterius anni, siue insequentium annorum.* Bello domi relicto authore æque impigro. C. *Videtur loqui de ea clade quam Athenienses apud Syracusas passi sunt, prosequente eam Thucydide lib.7. Quanquam ibi duorum ducum est mentio, quemadmodum etiam hic author lib.5. huius decados, ubi Marcellus fleuit super Syracusas, duorum meminit. Nisi quis in Alcibiadem hoc dictum putet, qui suasor erat huius profectionis, ut lib.6. idem docet Thucydides.* Quàm ea suspicio (vitio orationis, an rei) haud sa. pur. est. H. *Desideratur hic, ut opinor, aliquid. nisi quis supplendum putet uerbum, nescio. est tamen obscure dictum.* Cum quatuor exercitus Pœnorum, quatuórque duces. I. *Magnifice Scipio oratorum more auget sua: tres enim duntaxat fuere perpetuo hoc tempore belli duces, & exercitus item tres, ut libris omnibus superioribus tradidit Liuius. Duo Hasdrubales & Mago. Vt autem Hasdrubal Hamilcaris ex Hispania discessit, successit Hanno, ut ab initio huius libri habetur: sed is statim captus est. Hunc fortassis nunc etiam numerat: is enim cum nouo exercitu ex Africa uenerat. Idem numerus est superius cum Scipio ex Hispania Romam uenerat, eiq; senatus datus in æde Bellonæ.* Quem L. Veturius & Q. Cæcilius sortirentur inter se. *fo.201. F. Sensus, propter sequentia, utcũq; intelligitur, quòd Q. Cæcilio sorte euenit, ut cum C O S. in Brutijs aduersum Hannibalẽ bellum gereret. Cæterum lector consideret uerborũ structurã & ordinem, & uidebit nos non frustra dubitasse.* Et in viaticum decurionibus remigibúsque collaturos. H. *Quid collaturos? num centum & X X. millia modiûm? quid igitur coniunctio &, ibi posita? Paulò antè etiam, millium quinquaginta summam ad pila, gæsa, hastas longas referenda puto, alioqui sensum nullum uideo.* Ingauni (Ligurum ea gens est) bel. eatem. ge. cum Epanteriis mon. I. *Albiganus est oppidum, authore Strabone libro quarto, cuius incolæ Ligures Ingauni appellantur. Meminit & Ptolemæus & Pli. lib.3. cap.5. De Epanterijs nihil apud idoneos inuenio authores, fortassis nomen uel corruptum, uel uetustate abolitum.*

IN T. LIVII TERTIAE DECADOS *librum nonum Henrichi Glareani Annotationes.*

EX iis trecentos iuuenes florenteis ætate. *fo.202. A. Centuriati erant uoluntarij Scipionis milites, at non hi trecenti. Nota igitur locutionem, tum quid referat, ex ijs.* Naues mari secundo misit. *fo.203. G. Vide ut illud misit, posuerit. Nam ipse quoque unà uectus est. nisi classi præmiserit aliquot naueis, quippe qui non longe pòst dicturus est, classis Romana à Messena Locros multa die superante accessit.* Si matris Idææ Pesinunte numen Rom. *fo. 204. C. Πισινοῦς apud Strabonem lib.12. legitur. Plinius libro 5. cap. ultimo, & Ptolemæus, Tolistobogijs attribuunt. Hoc nomen fermè in codicibus corruptum legitur, m pro n, Pessimus. quanquam prima in græcis codicibus duplex habet σ, quã ego simplici sigma scribendam censeo.* Oraculum adierunt, consulentes ad quod negocium. D. *Hæc & continuò sequentia uerba implicatum habent sensum, ideoq; diligenter conspicienda uetera exemplaria.* Et flamen mar. est mortuus M. Aemylius Regulus. F. *Ad finem huius libri idem M. Aemylius Regillus dicitur, quod placet magis quàm Regulus.* Neglectæ eo biennio res in Græcia erant. *Ibi. Anno XII. huius belli Sulpitius res in Græcia gessit, ut priore libro scripsit Liuius. Cæterũ P. Sempronius successor ei missus, ut paulò pòst dicturus est, uidetur ociosus sedisse: neque enim quicquam de eo hactenus & gestis rebus eius. quanquam quando missus successor, non dixit uspiam in prioribus Liuius. Quod si hoc XIIII. demum anno missus est, non decimotertio, & neque C O S. hæc gessit, rectè ait biennio res in Græcia neglectas. Sed hoc est iuuare socios scilicet, ac postea irasci illis, quòd dereliċti, sine authoritate Romanorum,*

te Romanorum, aduersus fœdus cum rege pacem fecissent. Fieri etiam potest ut in superioribus alicubi sit defectus. Penice urbs est Epiri. H. Quidam emendarũt Phœnice, & recte: sic enim & Strabo & Ptolem. Partheni, & Dimallum, & Bargulum, & Eug. Ibi. Parthenorum meminit Plin. lib. 3. cap. 22. ubi gentẽ Illyricam facit. At cap. 23. eiusdem, Parthinos Macedoniæ gentem, cuius Cæsar etiam meminit lib. 3. de bello ciuili. Quidam in confinio utriusque prouinciæ eandem putant, & per i in secunda syllaba, non per e scribendum. Quæ uero hic sequuntur nomina, haud scio an usquam legerim. Et hic locus in plerisque codicibus asterisco notatus est non absque caussa, desiderantur enim quædam. Et illud, Atintanas, non parum lectorem moratur. T. Quintius Tarentum, C. Hostilius Tub. Capuam. K. In diuisione exercituum prioris anni non meminit Liuius horum, sed tertiodecimo anno huius belli, hoc est, tertio hinc anno. Vt COSS. magistratus denosque principes. fo. 205. C. Hic principes uocat, quos paulò pòst cũ legatos, tum primores. Deni autem ex duodecim colonijs, præter magistratus, efficiebãt numerum C X X. qui retineri iussi, magistratus uero domum ire ad delectus conficiẽdos. Et coloniarum nomina in plerisque uetustis codicibus hoc loco melius habent quàm libro 7. quod suprà etiam admonuimus. III. millia æris, asses singulos imperari. D. Facile possem hic lectori ostendere quàm fœcunda sit ignorantia. Nam si prosequi uelim quot modis hæc uerba intelligi possint, paginam implerem. Ego uero cum mihiipsi primum satisfacere nequeam, nec lectorem ostentatione inani traham, sed liberè dicam me hunc locum non intelligere. Hoc unum uideri tamen mihi, in mille æris legendum, non tria millia. Error ex scriptura facilis erat. Loquitur autem de stipendio. Singulos itaque asses in singulos menses intelligo, ut de mille æris fierent asses annui duodecim. Et formulam puto pro portione quadam sumptam, ut sors bonorum cuiusque, & secundum sortem militũ numerus cognosceretur. Huiusmodi locos fermè non attingunt qui annotationes scribunt. Quibus per vos fidémque vestram P.C. fo. 206. A. Quibus nihil rei gesseritis, intelligitur. Sed in illo, per uos fidemq; uestram, nisi intelligamus uerbum aliquod, ut, oramus, admonemus, aut quid simile, non uideo quid sensus ex hoc loco elici queat. Auertit à vero falsis elicitas præoccupan. men. hom. fo. 207. D. Obscurus sermo: dubiũ enim est, elicitás ne falsis dicere uoli, an præoccupando potius falsis. Sed elicitas non est in plerisq; libris. Vt singulæ sena mil. & ducenos ped. tricen. hab. eq. F. Trecenos, id est, trecentenos legendum, non tricenos, quod à triginta deriuatur. Apud doctos non erat opus hoc admonere, sed apud imperitos, & quòd librariorum erratum hoc est in omnibus ferè codicibus. Laurentius Val. homo de latina lingua optime meritus, primus, quantum meminisse possum, hunc errorem lib. 3. elegantiarum ostendit. Omnes etiam sciunt legionem apud Romanos sæpe uariatam, quod alibi, non uno duntaxat loco, nos admonuimus. Cum M. Porcio Catone (quæstor is tum erat.) H. Apud Ciceronem de Senectute, ipse Cato ait se prætorem fuisse bis COSS. Quæstorem autem Fabio ad Tarentum. At in eodem dialogo locus alius conuincit eum locum mendosum esse, & hic Liuium rectè scripsisse: de qua re rursus & copiosius admonebimus lectorem lib. 2. de bello Macedonico. Emporia vt peterent gubernatoribus edixit. Ibi. Emporia hoc loco uocat, ut ego puto, littoralia mercatorũ ac mollium hominum loca. Nam ut de Emporijs ad Syrtim paruam intelligam, de quibus ad finem libri 4. decad. sequentis, adduci non possum: neq; enim in eum locum Scipio hic diuertit. Nisi quis dicat uoluisse illuc Scipionem diuertere, sed à nautis obtineri non potuisse. Sed & libro eodem ea de re aliquid dicemus. Nam præter XL naues lógas quadrin. fermè oner. I. Quas hic naues longas uocat, paulò antè rostratas nominauit. Libro autem primo huius belli, quas primũ quinqueremes, paulò pòst longas uocat. Videntur igitur confusa hæc tria nomina, longa, rostrata, quinqueremis nauis. Et ex hac quidem comparatione Liuij, quam hoc loco exhibet, uidentur rostratæ augustiores onerarijs: sed an etiam maiores, non equidem pronunciauerim, cum in rostratis singula, in onerarijs bina fuerint lumina: & in pugna nauali ad Vticam libro sequente onerariæ altiores dicãtur rostratis. Sed meritò quis clamabit, me nautarum tractare negocium, qui nauigare nesciam: quorum hoc quidem uerum est, illud tamen neutiquam reprehendendum. Nam ea inquirere, ad hoc quoque negocium pertinere puto. quanquam lectoris iudicio omnia subijcio: licuit dubitare mihi, licebit alijs iudicare. Gens Masæsylorum omnis in ditionem im. q; Mezetulli. fo. 208. E. Libro huius decadis quarto Liuius ait Syphacem Numidarũ regem, Galam autem Masanissæ parentem, Masæsylorum. Contrà uero libro huius belli octauo, Syphacẽ Masæsylorum regem ait, ubi & eam gentem ac Syphacis regiam absque nomine describit. Sanè & Strabo & Plinius Sigam Syphacis regiã fuisse fatentur. At hic noster Liuius libro mox sequente Cirtham caput regni Syphacis facit, quæ longißimo tractu à Siga distat. Denique Plinius lib. 5. Masanissam Numidiæ regem ait, quæ ad Ampsagam fluuium est, de posteriore loquens tempore huius belli, ut puto. Hæc adeò diuersa, iudicio lectoris relinquo. Verum huius belli tempore existimo Syphacem Carthaginensibus propiorem fuisse, Galam uero Masanissæ parentem, ac Masæsylorum regem, longe distantiorem. Deuicto autem Syphace, omnia in Masanissæ uenisse potestatem. Nomen uero Numidiæ utrisque regnis commune fuisse: sed cum Masæsyli nomen haberent proprium, alteri regioni commune uelut proprium mansisse: nisi quis Masælibyas uocare uelit, ut Strabo facit libro ultimo. Quare, quod libro octauo huius decados dicitur, Syphacem Masæsylorum regem esse, suspectum: ut & Scipionis nauigatio duabus quinqueremibus fabulæ similior, magisq; trium in Syphacis regia colloquium, Hannibalis, Scipionis ac Syphacis. Proficiscenti ad Syphacem Lac. reg. ad Thapsum. F. Thapsus neq; in Numidia est, neque in Masæsylis: mihi nomen suspectum est, ut nihil interim cauiller, mirari me quo pacto Carthaginenses per ditionẽ suã sinerent regum exercitus uagari, cum hoc tempore omnem Africæ oram tenerent, quæ mari nostro abluitur, ab aris Philenorum usque ad Herculis columnas, ut author est Polybius lib. 3. Idem erroris suspicor in nomine Clupea, cuius paulò pòst mentionem facit. Instando simulandóque peruicit. H. Hic uidebatur oratio finita, sed postea subnectit: His uocibus incitatus Syphax. Ipse lector secum etiã atque etiam cogitet, sitne defectus aliquis, an interpolatio rhetorica. Masæsylorúmque fines (id Syphacis regn. erat.) fo. 209. B. Rursus hic Syphacis regnum Masæsylorum facit, cum in hac digreßione paternum Masanissæ regnum toties uocarit. Nec satis excusat, quòd deuicti Masæsyli in ditionẽ Syphacis concesserant. Sed omnino suspicor legendum hoc loco Masælibyum, atque etiã ita lib. 8. Sed uerba Strabonis libro ultimo geographiæ ponere placuit. Inquit autem: μετὰ δὲ τὴν τῶν Μαυρουσίων γῆν τῶν Μασαισυλίων ἐστίν, ἀφ᾽ ἧς Μα-

λοχάθ ποταμοῦ τὴν ἀρχὴν λαμβάνουσα, τελευτῶσα δὲ ἐπὶ τὴν ἄκραν, ἣ καλεῖται Τρητόν, ὅριον, τῆς τε Μασαισύλων καὶ τῆς Μασυλίβων. id est, Post Maurorum uero terram Masæsyliorum est, à Molochath fluuio initium sumens, finiens uero in promontorium, quod Masæsyliorum & Masælibyum confinium dicitur. Strabo autem Masæsylios quinque syllabis dixisse uidetur: quare in græcis etiam posteriore hoc loco ita emendandum, μασαισυλίων. Item ibidem μασαιλιβύων lego, πεντασυλλαβικῶς, non μασυλίβων, ut uulgati habent codices. Confinium autem horum duorum populorum est Triton promontorium. Sed paulò pòst Strabonis locus rursus corruptè in græcis legitur, μετὰ δ' Τρητὸν (inquit) ἐξιτὸν ἡ μασσυλιαίων ἐστί, καὶ ἡ Καρχηδονίων συνεχὴς χώρα. id est, post Tritum uero Massyliæorum est ac Carthaginensium confinis regio. Μασαιλιβύων legendum, id est, Masælibyum. Tingitanam igitur regionē Mauros & Bocchari regnum intelligimus, Cæsariensem Masæsylos ad Ampsagam usque flumen, aut Triton promontorium. Post Ampsagam, Numidiam siue Masælibyas Syphacis regnum. At tum duo in Liuio scrupuli uehemēter lectorem remorantur: alter, quomodo à Masanissa Syphax prælio uictus in Maurusios fugerit, quod libro quarto huius decad. tradidit Liuius. alter, quomodo Masælibyum regnum uicinum sit Maurusijs, cum Masæsyli sint in medio: siquidem lib. 8. huius decados legamus, Masælibyū is rex erat, Masælibyes gens affinis Mauris &c. Nisi Maurusiorum (qui Latinis Mauri uocantur) nomen commune fuerit Mauris ac Masæsylis, ut antè de Numidia diximus, quod propè toti Africæ commune fuit. Ego, ut in uniuersum dicā, in fuga Syphacis libro quarto, & in descriptione loci ad quem proconsul Scipio in Africam nauigarit, Liuium lapsum opinor: alia bene habere loca, si quis hos duos distinguat populos Masæsylos ac Masælibyas, ut ex Strabone ostendimus. Gentémque Garamantum omne tempus. D. Hæc ita narrat Liuius, quasi Garamantes uspiam attingant paruam Syrtim. Et Emporia haudubie ad mare erant in potestate Carthaginensium, si Polybio credimus, ubi, ut puto, nihil tutum Masanissæ. Atqui ob has caussas patietur, imò nec indignetur Herodotus sibi æquari Liuium, iudicio Quintiliani. Nec uerebimur Thucydidi opponere Sallustium, in locorum nomenclatura æque negligentem, etiamsi in ea regione prætor fuit. Paulò minus trecenti capti v iui, & equi X L. *fo.210.A.* Et captiuorum & equorum numerus pro occisorum numero quibusdam nimis paruus uidetur. Viam è foro boario & ædem Veneris circa foros pub. B. Quidam legunt, & ad ædem. alij coniunctionē & tollunt. alij, quod probo, ad Veneris legunt. Verum id ei facile erat, qui Romā uidisset eo tempore, uerè emendare: nobis coniectandū tantum. Porrò fori publici qui sint, uix definire queo, cum libro primo in Tarquinio Prisco fori in maximo describantur circo. Loca (inquit) diuisa patribus equitibusq́; ubi spectacula sibi quisq́; facerēt, fori appellati. Sextante sal & Romæ & per totam Italiam. Ibi. Difficultatem hic habet sermo, num salis modiū pro uectigali sextantem soluisse intelligere debeamus. Nam sextante uenijsse uix uerisimile uidetur. Deinde hoc etiam perpendendum lectori, si Romæ precio eodem, pluris autem foris præbēdum locauerint, quomodo tribus Romanas maxime inde oneratas intelligamus, quod mox subnectit author. Vnius quod falsum aduersus se testimon. C. Valerius Maximus lib. 2. cap. 4. ubi de ijsdem Censoribus ac eorum contentione mentionē facit, priorem caussam à Liuio hic positam omittit, alteram narrat. Et planè ego quoque non intelligo quódnā hoc sit falsum testimonium. In loco M. Aemylii Regilli. E. In creatione magistratus prioris anni M. Aemylius Regulus hic legebatur, sed malim Regillus, ut superius quoque admonuimus. Quidam etiam dubitarunt, si uterque huius anni Consulum Cn. dicebatur, quare Liuius non ita locutus sit, Is COSS. Cneios, Seruilios, Cæpionem & Geminum creauit, quo modo de tribunis militum cons. potestate sæpe loqui solet. Sed non uidetur meo iudicio Liuius hoc perpetuo obseruasse. quanquam de his duobus Seruilijs libro sequente du hic loquitur, ut ibidem dicemus, ob hoc tamen ego Cn. in C. mutare non ausim.

IN T. LIVII TERTIAE DECADOS
librum decimum Henrichi Glareani Annotationes.

LVdos magnos facerent quos T. Manlius Tor. *fo.210.I.* Hi ludi uoti erant anno secundo huius belli, C. Flaminio, Cn. Seruilio COSS. sed in nullum annorum numerum. Anno itaque undecimo huius belli à T. Manlio dictatore facti, iterumq́; uoti in quinquennium. Cum autem hic sit annus sextusdecimus, lector ipse secum dispiciat, quid per quinquennium intelligendum. Ipse tamen Liuius hoc postea libro, anno sequenti hos ludos factos scribit, oblitus opinor huius loci. Nisi quis COSS. iussos quidem, sed non fecisse hoc anno credat. quod uidetur uerisimile. nihil enim memoratu dignum hi duo gessere. Errorem non paruum faciunt diuersi loquendi modi apud Latinos, dum alius in quinquennium, alius post quinque annos, alius quinquennale spacium lustrum appellat. M. Varro lib. 5. etiam ita loquitur: Lustrum (inquit) tempus quinquennale, à luendo, id est soluendo, quòd quinto quoque anno uectigalia & ultro tributa per censores persoluebantur. Hæc ille. Ego, cum dicitur quinto quoque anno, non quinque annos intelligo, sed quatuor dūtaxat: tres quidem interiacentes, extremorum autem alterum. Ita Olympici ludi quinto quoque anno in Græcia fiebant, erāt tamen Olympiadis quatuor anni tantum, non quinque. Et non est apud me dubium, quin lustri rationem Romani à græca Olympiade habuerint, ut cætera: sed apud eos uix unquam reperias uerè lustri annos obseruatos. In caussa fuere ingentia negocia subinde incidentia, & bellici tumultus. Ita ab undecimo anno in hunc sextumdecimum, si extremi numerentur, sunt anni sex: si omittantur, quatuor. Si in posteriorem conferamus annum, quod Liuius tradit, non connumeratis extremis, quinque: at septem, ijs adiectis. Ita in lustri annis uarius usus etiam in Horatio, ut in eum quoque annotauimus, atque adeò etiam in Dionysium Halicarnasseum. Frusinone arcus solem tenui linea amplexus. Ibi. Si sol in arcu erat, quomodo maior solis circulus ipsum includere potuit? Sed opinor per illud intrinsecus nobis significari alium extrà circulū, quem hic solis orbis circulum uocat. Est sanè in re lucida obscura descriptio. Legati Rom. vetitos se reuerti ab imperatore. *fo.211.B.* Ab imperatore, habent uetustiores codices. Quidā emendarunt, ad imperatorem, quod displicet. Nam utique legatis Romanis licebat ad suum redire imperatorem, sed ab imperatore ad Syphacē non redituros, id enimuero minabantur.

nabantur, ut tandem responsum elicerent. Est autem hoc factum hic à perfidia non multum alienum, utut pinxerit Liuius.

Circa vrbem nomine Olbam ab conquisitorib. suis con. G. *Nemo, quod sciam, huius urbis meminit uel in Hispanijs uel in Africa: quod ob manifestum amphibolon dicimus huius loci. Nam si dicas, conducta in Hispania quatuor millia Celtiberorum circa urbem nomine Olbam, certe Hispaniæ erit oppidum. Sin ita dixeris, occurrisse sibi circa urbẽ Olbam quatuor millia Celtiberorũ conducta in Hispania, erit in Africa. Sed prior sensus magis placet.* Romanus post principes hastatorum prima sig. H. *Hastati præeunt principes secundum ordinem quem nobis exhibuit libro octauo ab urbe condita Liuius. Ergo hic inuertit ordinem haud absque caussa, ut puto, quæ tamen non narratur. Coniungendum autem, signa hastatorum, non principes hastatorum.* Abest a Carthagine XII. millia pass. *fo.212.A.*

Polybius libro primo Tuneta ait abesse ab Carthagine XV. mill. passuum. Meminit eius & Strabo libro ultimo. Est autẽ nominatiuus Tunes, etos: à quo regnum nomen habet nostra ætate. Postremo asseres ferreo vnco præfixi. C. *in fi. Quidam aceres legunt, uidelicet quos ob duritiem Romani incidere nequiuerunt, ut statim subnectet Liuius. Sed iudicet lector.* Masæsyli regnum paternum Masanissæ. D. *Masæsyli hic Masanissæ regnum concessisse dicuntur, cum paulò pòst apud Syphacem pugnent contra Romanos, atque adeò contra ipsum Masanissam. Sed, ut dixi iam sæpe, uel nominum est apud Liuium confusio, aut in posterioribus Masælibyes legendum, cum continuò subnectat Cirtham regiã, quæ est in Masælibybus, non in Masæsylis.* Ex prætorio in tabernaculum suum confusus con. *fo.213.D.*

Quidam hic defectum esse putant, quòd Scipio rogatus hic non abnuisse dicatur, & Masanissa tamen poculum mittit. Quidam putant satis id significatum per uerbum, confusus. Lælium retinẽdum, donec legati Carthagin. H. *Hoc loco Liuius decretum ait, ut Lælius retineatur in aduentum legatorum Carthaginensium. Paulò pòst uero dimissum ait ante aduentum eorundem. Quapropter uel decretum mutatum est, uel lapsus memoria, diuersósue secutus authores Liuius hæc scripsit.* Et latoclauo tunicis. K. *Admonuimus etiã suprà libro septimo huius decados, ut lector iudicaret quid hoc tunicis adderet latoclauo: nam latusclauus intelligitur absque tunica.* Dona ne minus quinûm mill. comitib. eorum mille æris. *Ibi. Si quinûm millium rectè legitur, ut equidem puto, quare non etiam millenũ æris? cum uerisimile sit plureis fuisse comites q̃ legatos. Nisi quis simul omnibus comitibus mille æris datos intelligere uelit, quæ summa nimis minuta uidetur. Saguntinorũ legatis duplo plus datũ libro octauo refertur, fortè propter caussã cogitatu facilem. Nisi altero in loco mendã esse quis putet.* Et vt in rem permixtis, vbi cuspide vti & co. *fo.214.B.*

In rem permixtis dixisse uidetur, pro contracto certamine. quanquam rarus est hic apud authores sermo, nihil tamen definio. Quidam, & ut permixtus, legunt. Patre Cn. Seruilio, & C. Luctatio ex ser. post sex. D. *Tria hic notanda. Primum, quòd hic Seruilius Aulus dicitur libro primo huius belli, quod illic obiter etiã admonuimus. Alterum, quòd post sextumdecimum annum ait, cum hic nondum sit elapsus annus, & ipse Liuius paulò pòst, dedisse id deos sextodecimo demum anno: de qua diuersa loquendi consuetudine paulò antè copiosius diximus. Tertium, quòd hoc in loco Canneti captos scribit, cum suprà Mutinæ, diuersos opinor secutus authores, ut sæpe solet.* Consentia, Vffugum, Vergæ, Besidiæ &c. *Ibi. Præter Consentiam haud scio an ullum aliud horum nominum apud aliquem authorem aut legerim aut repererim: oportet obscura fuisse loca.* M. Liuius Cn. Seruilium COS. qui prior esset. I. *Pro prior, alij propior rectè legunt: & Seruilium Geminum hic innuit. Sed id quod statim sequitur, Quàm ea esset cõsultatio: quidam pro ea, substituerunt quanta, quod mihi non probatur.* Ad Aegimurum insulam (ea sinum ab alto claudit.)

fo.215.B. Ptolemæus Aegimurum è regione sacri Apollinis ponit, uerum à Carthagine longius multo quàm hæc Liuij habeat descriptio, quam similem propè iudico Virgilij descriptioni lib.1. Aeneid. etiamsi Seruius commentator neget ullum in Africa eiusmodi portum esse. Strabo lib. ultimo, calidarum aquarum etiam meminit ubi de Tunete: & Corsuræ insulæ in medio ostio sinus Carthaginensis. Et Plinius libro quinto contra Carthaginis sinum insulas duas ponit. Sed in nominibus erratũ existimo. Cum ad Bagradam flumen peruenissent. C. *Strabo libro ultimo, Propter Vticã (inquit) Bagrada amnis labitur. Et Plin. lib.5. cap.4. Et in altero sinu Vtica, ciuium Rom. Catonis morte nobilis, flumen Bagrada, locus castra Cornelia, colonia Carthago, magnæ in uestigijs Carthaginis. Quæ uerba Plinij hanc legatorum nauigationem multum iuuant. quanquam quale hoc promontorium sit, non definio, fortaßis autem ignobile. Apollinis tamen promontorium ponit Ptolemæus prope castra Corneliana, aliud ab Apollinis sacro. Hæc lectori iudicanda sunt, quemadmodum de quinqueremi legatorum, de qua antea cum mitterentur, nihil dixit: hic cum redeunt, meminit.* Ad Leptim appulit classem. D.

Et paruam Leptim, & alteram, quæ Neapolis quoque dicitur, Ptolemæus tradidit. Plinius item lib.5. cap.4. Ego hic de parua potius intelligo, quæ propior Adrumentum erat, quò paulò pòst uenisse Hannibal dicitur, ac ad eam post aduersam illam pugnam redisse. Quaternis æris vicatim populo descripserunt. E. *Quaternis æris in modios intelligendum, ut lib.1. de bello Maced. sub finem ubi consules creantur, Binis æris (inquit) in modios populo diuiserunt. Eadem locutio est eodem lib. non ita longe ab initio, ubi COSS. quoque creantur. Quanquam si modius tertia pars est amphoræ, ut Budæus ex Ciceronis frumentaria ostendere conatur, uideo magnam uilitatem, non tamen donationem.* Superauit paternos honores, auitos æquauit. *Ibi. E. in fi. Credo Liuium ita existimasse, parentem huius Fabij fuisse Fabium Gurgitem, qui COS. factus est ad finem lib.10. ab urbe cond. Auum autem Fabium Rutilianũ, qui magister equitum fuit cum Papyrio Cursore, ut ad finem libri octaui: quanquam illic eum Liuius Rutilianum, ut Valerius Max. appellat, hic Rullum, ut Plutarch. etiam. Porrò idem Rullus Maximi cognomen primus meruit ad calcem lib.9. ab urbe cond. referẽte Liuio. Plutarchus autem hunc Fabium, de quo in hac decade, Verrucosum nominat: atque ita quoq; Plinius. Addit Plutarchus, hunc quartum fuisse Fabium cognomine Maximi. Si igitur Rutilianus siue Rullus primus, Gurges secundus, de tertio dubitatur. At ego puto Q. Fabium Max. Pictorem COS. anno 484. ab urbe cond. quanquam nihil asseuero. Quod si Gurges Verrucosi parens fuit, ut uidetur sentire Liuius, in senectute eum genuit. Nam à Gurgitis priore consulatu usq; ad Verrucosi mortem, propè nonaginta intercedunt anni. Quanquam Valerius Max. lib.8. cap.14. ad seculi modum huius Fabij ætatem ducit, LXII. annos auguratus sacerdotio eius tribuens, ut propémodum adducar in Liuio loco hoc inuersum XLII. pro LXII. ut in*

præfatione quoque decad. 4. accidit. Qui ſtatarios ſemilixas ducere exercitus ſolitus. I. Tria hic lectori conſideranda puto: quem ſtatarium ſemilixam uocet: cuius caſus ſit exercitus: denique quid hoc, quod paulò pòſt ſequitur, ducere exercitum æqualē ſtipendijs ſuis. Ego de omnibus uehementer dubito. Zama quinque dierum iter ab Carthagine abeſt. fo.216. A. Plutarchus in Hannibale, hanc extremam pugnam ad Zamam fuiſſe ſcribit: Nadagaræ autem non meminit. Oportet autem aliam fuiſſe urbem Zamam, quàm quæ à Strabone libro ultimo deſcribitur, & lib. 5. de bello ciuili ab Oppio ſiue Hirtio, & à Salluſtio. Plutarchus nihil de diſtantia tanta dicit. Certum eſt hic mēdam eſſe. Adrumentum enim uix diſtat itinere quinque dierum ab Carthagine: cum hæc Zama, ut ex his omnibus locis apparet, propinquior multo ſit, uidelicet ad quā, ut Carthagini ſuccurreret, ab Adrumento magnis itineribus contendit Hannibal. Hoc quoque ludibrium fortuna an caſus edide. C. Manifeſte hic deſideratur uerbum: ut, incertū eſt, uel dubito, uel quid ſimile. Hic cernas duobus fortiſſ. viris, fratrib. E. in fi. Tres fratres amiſerat Hannibal, Haſdrubalem, Magonem, Hannonemq;. Quod autē hic duos duntaxat moneret, cum oratorie ſua augere incommoda uellet, in cauſſa fuiſſe puto, uel quòd Hanno inter duces nominari non debuerit, uel quòd Liuius hic alios authores ſit ſecutus, de quibus quidem ipſe ſuperius quoque admonuit, poſt equitatum Carthaginenſium occiſum, non ita longe à fine prioris libri. M. Attilius quondam in hac eadem ter. fu. fer. qui ſic victor. F. Alij legunt, ſi uictor, pacem petentibus dediſſet. Sanè Polybius lib. 1. uehementer Attilij in hoſteis uictos duritiem increpat, meritoq; ipſius accidiſſe ait poſtea inſignem illam calamitatem. Fruſtra verba pacata renunciant. I. Et neque hoc, pacata, ſanè intelligo. Ac liberum fingenti quà velit flecti, ominatur. fo.217. A. Dubium & hoc, ad Hannibalém ne referat, an ad Scipionem: ſuſpicor corruptum. Miſſo Lælio Romam cum victoriæ nuncio. H. Non ita multo pòſt ait L. Veturiū Philonem, & M. Martium Rallam, & L. Scipionem cum legatis Carthaginenſibus Romam miſſos. Veturium item poſtea in concionem prodire à ſenatu iuſſum, gaudium illud ingens populo impertiſſe. Opinor itaque rurſus Liuium memoria lapſum.

Ipſe ad contemplandum ſitum Carthaginis. Ibi. Alij, ab contemplato ſitu, emendarunt: & ſenſus utcunque conſtat. Cæterum nulla appoſita cauſſa quòd Scipionem Vticam redire, reuocato etiam Octauio, facit, rurſusq; redire Tuneta, ſuſpicionem ingerit hunc locum defectum eſſe. Obſides centum arbitratu Scipionis darent. K. in fi. Lib. 2. de bello Maced. non ita longe ab initio, ſatis apparet hunc locum numero imminutum, aut alterum corruptum. Nam eo in loco centum redduntur, reliqui autem qui adhuc retinebantur ab Norba, Signiam Ferentinumq; tranſierunt, ut legati Carthaginenſium à ſenatu Romano impetrauerant. Cum aduerſantes paci arguerentur. fo.218. B.

Videtur dixiſſe arguerentur, pro uincerentur, aut compeſcerentur. Videndum tamen ut locus habeat, nam mihi quidem ſuſpectus eſt. Inter portus Compſanum Loretanúmque. D. Antonius Sabellicus hunc locum emendans, pro Compſanum, Coſſanum legit, quod placet: pro Loretanum, Laurentinum, quod diſplicet. Sed Loretanum puto portū qui poſteriore tempore Traianus dictus eſt. Meminit eius Ptolemæus. Laurens certe ager nimis hinc abeſt. Ibi ſuperantē Inſanos montes. Ibi. Qui ſint Inſani montes Sardiniæ, non memini me legere apud ullum authorem. In eo autem itinere quod hic fecit Claudius C O S. Ptolemæus & Erebantium promontorium, & Arcti ponit. Locus mihi ſuſpectus. Ne comitiorum cauſſa ad vrbem reuocaretur. Ibi. Quidam maluerunt legere, retineretur: nam in urbe erat, illic manere iuſſus. Sed reuocaretur intelligi poteſt, ſi abiſſet, quod animo deſtinarat. In eius locum ſuffectus L. Galba. E. Quidam pro L. Galba ſubſtituerant, Sulpitius Galba. At is in locum Q. Fabij Max. uenerat, ut antè hoc in libro teſtatus eſt Liuius. Alij C. Sulpitius Galba, ut à Seruio Sulpitio ſit alius, emendarunt. Cum Hannibale eſſe ſuprema cum Carthaginen. pugna. Deeſt hic uel diſtinctio, uel coniunctio, uel præpoſitio, cum Hannibale, cum Carthaginen. Vix enim credo Liuiū ſic locutū, nec ita ſeparare uoluiſſe adiectiuum, ſuprema. Prætores M. Iunius Pœnus cui ſors vrba. cuc. F. Vide num hic locus integer: ſolet enim Liuius primū prætores creatos referre, deinde prouinciarum ſortē. Et genus dicendi uariatū per caſus, mihi primū dubitationis ſcrupulū iniecit. Notatus præterea aſteriſco quibuſdā in codicibus inueniebatur. Et hercule mirandum fuiſſe ſi aliter ſa. fo.219. B. Quidam hic diſtinguūt, ut noua ſententia incipiat ab, Ex inſolentia, ſed durum ſanè eſt. Conſulenda itaque exemplaria uetuſta. Q. Luctatio, M. Manlio C O S S. D. in fi. C. Luctatij & A. Poſthumij conſulum mentio eſt in oratione Hannonis lib. 3. huius belli, qui finem bello primo Punico impoſuere. Poſteriore anno Q. Luctatius & A. Manlius C O S S. facti ſunt, quando pax data eſt Carthaginenſibus, quorum hic eſt mentio. Quidam impudentiſſime hoc loco pro Q. poſuere C. quia C. Luctatius ad Aegateis inſulas Carthaginenſes uicerit. At hi alterum C O S. non item mutarunt, uidelicet Manlium in Poſthumium. Et A. Manlius legendum, quod Manlianæ familiæ decreto cautum erat, ne quis M. prænomen haberet, propter M. Manlium Capitolinum, ut lib. 6. narrat Liuius. Porrò quod continuò ſequitur, bellum hoc finitum eſſe ſeptimodecimo, Cn. Cornelio, P. Aelio C O S S. ipſo authore Liuio falſum eſſe conuincitur, qui ab initio huius libri tertium hinc annum ſextumdecimū nominat. Erit igitur hic decimuſoctauus. Nec eſſe in vos odio veſtro conſultum ab Roma. F. Quid ſibi hæc uerba uelint, non intelligo. Si odio ueſtri legeretur, uideretur aliquis ſenſus: ſed omnino locus eſt mihi ſuſpectus. Militibus ex præda quadragenos æris di. G. M. Liuius huius belli libro octauo, cum neutiquam tantum pecuniæ in ærariū tuliſſet, neq; tanto triumpho inuectus urbem eſſet, militibus ſexagenos ſenos æris diuiſiſſe narratur ab hoc ipſo Liuio. Quare hic legendum quadringenos, pro quadragenos: atque ita habent quidam codices. etiamſi haud ſum neſcius Budæum libro ſecundo de aſſe, quadragenos legiſſe. Sed hoc tunc non agebat Budæus. Omnique deinde vita, vt dignum erat liber. Ibi. Libro octauo ſequentis decados diuerſas authorum opiniones de hoc Terentio narrabit. Sed in hanc decáda ſatis dubitatum exiſtimamus, ideóque iam receptui canimus.

SCIPIONVM, QVORVM MENTIO APVD LIVIVM,

Ciceronem, Plutarchum, cæteroſq; claſſicos ſcriptores, genealogia per Henrichum Glareanum P. L.

Qui

Qvi temporum rationem in primis ad historiæ maiestatem pertinere arbitrati sunt, hi mihi à uero scopo nihil aberrasse uidentur. Nam ut omnis incondita narratio molestiam confusionemq; animo lectoris adfert, ita ubi in historia deest temporū ordo, illico memoria uacillat, & erit fabellæ similis, quæ scribitur, res gesta: quod olim nobis hunc nostrum authorem legentibus contigisse ingenue fateor. Sed est & alia res, non mwus difficultatis adferens lectori, uidelicet ducum magistratuumq; nomenclatura, nec in ulla magis quàm Romana historia. Vt igitur hæ duæ res in posterum nō remorarētur studiosos, pro uirili in Chronologia nostra cauimus. Hoc uero loco cum subit animum, in una Cornelia gente tredecim aut plurium Scipionum mentionem esse apud scriptores, frequentius nullo adiecto cognomine, neque ullo relato tempore ex quibus discrimen appareret de quonam author loqueretur, idq; etiā sæpenumero apud Ciceronem luculentissimum authorem: mirari porrò desij, unde tot errores, tantumq; obscuritatis in Romanam historiam uelut uno agmine irruerint. Quapropter operæpretium existimaui hac quoque in re studiosis non deesse, & unum, sed præcipuum exemplum oculis subijcere, Scipionum familiā, aut genealogiæ particulam, ut doctiores, & quibus plus ocij est, ad similia æmulanda extimularem. Quanquam non est nostri propositi omnes prosequi Scipiones, sed qui præcipui. illud enim ut non possumus, ita non uideo quid utilitatis inde ad lectorem rediret. Ne autem in posterum hic typus librariorū negligentia corrumpatur, hæc annotare placuit. Vt Cornelia gens patritia antiquissima est, quippe ex qua COS. fuit anno uicesimoquinto ab urbe liberata, Ser. Cornelius Maluginensis, ac deinceps Cornelij plures, Cossi ac Scipiones, atq; alijs cognominibus insigniti, ita nihil præcipuum præ cæteris familijs ab ea gestum reperias usque ad secundum bellum Pun. quod tertia describitur decade, à qua nos Scipionum familiam ordimur, nempe à duobus illis fratribus Publio ac Cneio, qui in Hispanijs se Pœnis opponere tanquam murum pro repub. non dubitarunt, ut Cicero de his testatur. Publio duo fuere filij, P. & L. Publius ab Africa, Lucius ab Asia, cognomina inuenere. Cnei uero filius, Nasica cognomen habuit, à quo quinque sequentes nati ordine, quibusdam alijs cognominibus, ut Corculum, Serapion, quemadmodum tradit Cicero de claris oratoribus. Publius autem Scipio P. filius, maior ac superior dictus, Hannibalem uicit. Eius filius ualetudinarius Macedonici filium ex Aemylia gente adoptauit, qui deinde Aemylianus, & inferior, minor ac posterior Scipio dictus est, de quo apud Ciceronē maxime mentio. Lucij Scipionis fuit aliqua, ut puto, proles: nam Asiatici cognomen is habuit, qui COS. fuit anno ab urbe condita 671. centum plus annis post Lucij consulatū: sed nobis nihil certi ea de re constat, sicut nec de posterioris Scipionis prole. Reliqua ex typo, sed magis ex authoribus sciri possunt.

DE CORNELIA GENTE FRATRES

AEMYLIA GENS

L. AEMYlius Paulus bis Cos. an. 535. & 538. apud Cannas perijt secundo bello Punico.

L. AEMYL. Paulus, Pauli filius, Macedonicus, à deuicto Macedonū Rege Perseo, bis Cos. anno 572. & 586. Huius uerus filius fuit inferior Africanus.

P. CORNELIVS SCIPIO. Hic fuit Cos. anno primo belli secundi Punici, q erat ab urbe cōd. 536. occisus deinde in Hispania. Huic duo fuere filij

P. CORNELIVS Scipio P. filius. Hic Hannibalē uicit, & Carthaginē tributariā fecit populo Romano, indeq; African' dictus, Cos. bis, an. 549. & 560. Proles eius

P. CORNEL. Scipio Africani filius. Hic ualetudinarius cū esset, nec prolem haberet, adoptauit sibi ex Aemylia gente P. Scipionem Aemylianum, Macedonici filium.

CORNELIA Gracchorum mater.

T. SEMP. Gracchus. C. SEMP. Gracchus. seditiosi tribuni plebis.

Adoptatio

P. SCIPIO AFRICANVS, qui & minor & posterior, bis Cos. anno 607. & 620. Hic Carthaginem tertio Punico bello deleuit, à P. Cornelio Scipione Africani filio adoptatus. Numantiā etiā in Celtiberis diruit. Frequēs huius est mētio ī Ciceronis libris: at in his quatuor Liuij decadibus nulla, posterioribus enī uixit tēporib. Nulla huius, ut puto, proles fuit.

L. CORN. SCIP. Hic COS. anno 560. Antiochum regem in Asia deuicit, unde Asiaticus dictus est, & ab eo prognati

L. SCIPIO Asiaticus Cos. anno 671. Quot autem à Lucio, qui maioris Africani frater fuit, usq; ad hunc intercesserint Scipiones (& intercesserūt plures) nos nescimus.

CN. CORNELIVS SCIPIO cognomento Caluus. Hic Cos. fuit an. 531. ab urbe cōd. Sed secūdo bello Pun. unà cū fratre P. Scipione in Hispanijs occubuit.

P. CORNELIVS SCIPIO Nasica Cn. filius. Hic uir optimus iudicat' à senatu, matrē Idæā suscepit. Postea prætor ī Hispanijs, & Cos. anno ab urbe cōd. 563. in Gallijs multas res prosperè gessit.

P. CORNELIVS SCIPIO Nasica, qui & Corculū dictus. hic bis Cōsul fuit, anno 592. & 599. & Censor.

P. CORNELIVS SCIPIO Nasica Serapion. Hic priuatus T. Gracchum seditionem mouentem occidit, cum antea fuisset Cos. anno 616.

P. CORNELIVS SCIPIO Nasica Serapionis filius, Cos. fuit an. ab urb. cond. 643.

HIC DEEST NOBIS VNIcum nomē, uidelicet parentis eius qui sequitur Scipionis.

P. METELLVS SCIPIO Cn. Pompei socer. Hic bello ciuili Pōpeiano in Africa pijt cū genero Pōpeio, Cos. quinq; mēseis assumptus, anno ab urbe cōd. 702. Nec facile post hūc de Scipionibus quicq memoria dignū apud authores reperias.

IN T. LIVII NOBILISSIMI HISTORIOgraphi quartam decada Henrichi Glareani Annotationes.

IN LIBRVM PRIMVM.

Vàm occuparint quadringenti L X X V I I I. anni à cond. Vrbe. *fo.219.K* *Legendum L X X X V I I I. anni. Nam urbs Roma, authore Dionysio Halicarnasseo, condita est Olympiade septima. Primum autem bellum Punicum cœptum est Olympiade centesima uicesimanona, authore Polybio libro primo. à quo numero si septem subtraxeris, ac reliquum per quatuor multiplicaueris, eueniẽt anni 488. Quanquã non sum nescius Dionysiũ duobus ab hac supputatione annis differre à Polybio: sed id non impedit hanc rationem. Quidam etiam libri in hac Liuij præfatiuncula X L. habebant pro L X. atque ita legisse uidetur Budæus libro quinto de asse: qui error tamen in alijs emendatus est codicibus: at posterior, quem hic emendauimus, in omnib. male habet. Cæterum æque multa uolumina dixisse uidetur, quia utrinque X V. id quod ex Flori epitome colligitur.* Cæterum cœptum bellum ad. Phil. x. fermè an. *fo.220.A. Duodecim anni sunt, quando inceptum bellum aduersum Philippum, anno uidelicet quinto secundi belli Punici, ut libro quarto eiusdẽ belli fatetur Liuius. At cum Aetolis factum fœdus est initio anni noni eiusdem belli, à quo sunt anni fermè decem ad hæc tempora. Videtur lapsus memoria Liuius, quanquam in re non admodum magna.* Anno quingentesimo quadragesimo ab vrbe cond. E. *Hic locus egregie corruptus est, ideoq; & magni nominis uiros haud immeritò torsit, inter quos Budæus est, nostra ætate non modo Galliæ nostræ, sed uniuersi orbis Christiani decus & ornamentum. At is locus ex præfatione (si quidem illa emendatè legatur) facile restitui potest, ad hunc modum. Si enim ab urbe cond. ab App. Claud. C O S. qui primus Carthaginensibus bellum intulit, sunt anni 488. ut ipsi iam ostendimus: & à primo Punico ad secundum bellum finitum L X I I I. emerget summa 551. annorum: quibus si addatur annus quo pax facta est cum Carthaginensibus, erit tum hic sequens annus quingentesimus quinquagesimustertius, quanquam alij quartum numerent, id quod non repugnat Liuio, quippe qui primum bellum Punicum durasse dicat annos 24. deinde pacem fuisse cum Carthaginensibus annos 23. hoc uero secundum Punicum bellum durasse annos X V I I. quos numeros si addideris, emergent anni non tres, ut ipse ait, sed quatuor ac sexaginta, non etiam connumerato quo pax data est Carthagini. Ego uero in uno duntaxat anno nullam facio difficultatem, cum Pliniana supputatio ab Dionysij magna ex parte duobus distet annis. Quare hoc loco legendum, anno quingentesimo quinquagesimoquarto ab urbe cond.* Quina millia L. æris ex S.C. *fo.221.C. Quina millia æris legatis dari multis locis ostendit Liuius, ut libro decimo prioris decados de legatis Masanissæ. Legatis tamen Saguntinorum dena millia data libro octauo eiusdem belli, fortè ob ruinã urbis. Illa tam parua hic accessio L. æris, non uideo quid ad rem faciat: nisi quis scriptum contendat quina millia ac quingena æris, quod equidẽ credo.* Excitis Sallyis Iluatibúsque. D. *Pro Sallyis, quidam Salluuys, quidam Saluijs, quidam etiam Salassijs habent, de quibus libro quoque quinto ab urbe condita mentio est. Cæterum Iluates, quorum etiam libro sequenti meminit, in Liguria uix apud ullum authorem inueniri puto. Ilua enim insula est è regione Populoniæ in Thuscia, de qua Virgi. lib. 10. Aeneid. Ast Ilua trecentos Insula, inexhaustis chalybum generosa metallis. Fortassis autem inde cum Liguribus exciti sunt milites.* Vt obsiderentur, tamen priusquam expugnarentur. *Ibi. Tantum temporis fuit his, inquit, ut ad obsidionem se pararent, ne hostes tam citò expugnarent oppidum, nisi obsiderent. Prius tamen obsessi sunt, quàm mitti nuncius Romam potuerit. Est sanè sermo non satis obuius.* Tertia pensio debebatur. K. *Anno belli secundi Punici nono, in ærarium pecunia à priuatis data erat, ut lib. 6. eiusdem belli refert hic author. De ea inde anno decimoquinto eiusdẽ item belli, constitutio facta erat, ut tribus pensionibus ea pecunia solueretur: primam præsentem ij C O S S. qui tum essent, duas alteras tertij ac quinti C O S S. numerarent. Anno igitur decimoseptimo altera pensio debebatur, sed de ea nihil meminit Liuius superiore decade, ut credam in hunc dilatam annũ. Debebatur igitur tertia pensio, & secũda nondum soluta erat. hic igitur pro tertia soluitur secunda, & libro deinde huius decados tertio, tertia.* Trientius Tabuliúsque is ager. *fo.222. A. Quare Trientius appellatus sit, caussam subnectit, sed coniectu facilem: alteram omittit, quam nec Liuio notam fuisse puto, alioqui etiam adiunxisset. Sit igitur unicuiq; liberum ea de re comminisci quod uelit.* Cypsela & Doriscon & Serreum. E. *Ita uetusti habent codices. Quidam temerè, meo iudicio, emendarunt Nymphæum. Nam Plin. lib. 4. cap. 11. Serreum montem ponit prope Doriscum, ubi & Cypsela. Nymphæi eo in loco nulla, quod sciam, apud authores est mentio. Alopeconesum idem Plin. lib. 4. cap. 12. ait insulam esse haud procul à Cœlo Cherronesi portu. Maditon Ptolem. Madi uocat, corruptis, ut puto, codicibus. Herodotus enim libro 7. integre ponit, ubi & Stentorida lacum apud Doriscum, si cui fortè Serreum non placebit.* Vt qui neque dictator, neque C O S. neque prætor. K. *Congruit hic locus cum eo de quo libro octauo prioris decados diximus, ubi Scipio non impetrat triumphum, & eum absque magistratu gessisse res dicit, qui tamen proconsul fuerat.* T. Apustium legatum. *fo.224.C. L. legendum, non T. De hoc libro tertio de secundo bello Punico, & hoc postea libro, ubi L. legitur.* Indos (nomen propter al. in Asia vr. q̃ op. no.) vi capitur. D. *Parenthesis declarat Ilios legendum, non Indus. Ilion quidã restituerũt: at haud scio num quisquam ante Virgilium Ilion in genere neutro dixerit. Quæ uero præcedunt oppidorum nomina, non temerè reperias apud authores.* Pleuratus Scerdileni filius. *Ibi. Ita plerique habent codices, ut alius sit à Scerdileto, quem etiam libris prioris decados ubique separauit à Pleurato Liuius, præcipue libro sexto: nisi quis hunc alium Pleuratum credat, aut hæc, ut barbara, non admodum curæ fuisse Liuio.* Qui noua nulla re, nihil se noui hab. F. in prin. *Ita incipit hic, ut finit. Nam fortunam nihil mutasse dicturus est: cur ipsi Aetoli mutare uelint, se non uidere. Ergo, nulla noua re, nihil se noui habere dixerunt.* Indicitur concilium populi Romani. G. *Illud, Romani, suspicor ab aliquo adiectum:*

adiectum: potius adijciendum erat Siculi, quàm Romani. Quidam emendarunt, Indicitur concilium, prætor Romanus conuentus agit: quod placet. Est autem conuentus, authore Festo, quoties populus ad iudiciũ à magistratu uocatur, ut hic à prætore.

Capua quidem sepulchrum & monumentum. Ibid. Vt hæc uerba, & pleraque sequentia intelligenda sint, præter coniecturam habeo ferè nihil. Prodigium quidam etiam putant dictum, urbẽ peius habere quòd incolumis habitetur, quàm si diruta esset. Per annos prope septuaginta. fo.225.B. Libro tertio de secundo bello Punico, Varro COS. legatis Campanis loquens, per centum propè annos cum Samnitibus bellum pro ipsis tulisse Romanos ait. Sed id bellum cœpit COSS. A. Cornelio Cosso, M. Valerio Coruino III. anno ab urbe cond. 412. finitum autem est anno ante quadringentesimum octogesimũ. Quare quod hic legatus ait, uerisimilius, quàm quod Varro, qui omnia in maius augebat, ut ibidem diximus. Per Dassaretiorum fines. E. Dassaretiorum meminit Plinius lib. 3. cap. 23. & lib. 4. cap. 1. Meminit & Ptol. ubi de Macedonia: quanquam omnes eius codices, quotquot nos uidimus, Deparetij habent corrupte, etiam ij qui ex græcis nuper emendati dicebantur. Ad Lyncum statiua posuit prope flu. Bæuum. Ibi. Ego ad Lichnydum legendum puto, quod etiam libro septimo prioris decados admonuit Sabellicus. Alij Lingum restituerunt, sed non rectè, meo quidem iudicio. Cæterum de Bæto, pro quo quidam Aretum habent, quidam Athacum, nonnulli Bæuum restituerunt, nihil habeo quod certum affirmem. Ego, si coniectare in re tam prisca licet, suspicor nomen esse alicuius fluuij obscuri in Haliacmona labentis: nisi quis idipsum nomen Haliacmon eò reponendum putet, quippe uel apud ipsum hunc fluuium, uel non longe ab eo hæc gesta sunt. Stuberam inde petit. fo.226.E. Stubera, Pleuuina, Bruanna, Osphagus, Erduæa, nomina sunt maiore ex parte mihi suspecta, quanquam uetustate interijsse poterant. Erigonij autem amnis, qui Axium influit, est mentio apud authores. In Elymeam se recepit, inde impetum in Orest. G. Elyma apud Ptolemæum nomen, sed longe ad occidentem Macedoniæ. Liuius, quasi ab expeditione rediens, ac rursus in Orestidem impetum facturus sit COS. hæc narrat. Ciretias in via capiunt. H. In Ptolemæi codice est Chyretiæ, ubi & Gomphi. Illud Phecadum autem quod sequitur paulò pòst, apud nullum inuenio authorem. Abscessere ad Prasias (continentis. fo.227.K. Prasiarum, populi Atticæ, meminere Pausan. & Stephanus, alijq́; plures. At hoc in loco non uideo quo pacto ea profectio intelligi possit, si Prasias legerimus. Vide num legendum, Abscessere Phalasiam (continentis Eubœæ is locus est.) Nam Phalasiam Ptolemæus in Eubœæ orientali latere è regione Scyri ponit. Nec continentis simpliciter dixit, sed Eubœæ. & postea peracta nauigatione dicturus est, Eubœam repetunt. Fieri etiam potuit, ut in Romana historia ex locorum ignorantia is error inciderit. Inde Cassandream petentes primo ad Mendium. Ibi. Quidam Mendin emendarunt. at Mendam locum ad Potidæam, quæ postea Cassandrea dicta est, tum Herodotus libro septimo, tum Thucydides libro quarto commemorant, & Plinius item libro quarto cap. 10. Quod uero continuò subiungit Liuius, Inde cum superato promontorio ad ipsa mœnia urbis circumagere classem uellent, Canastræum intelligo (quòd Cassandream in citeriore latere ponat Ptolemæus) id quidam corruptè Canastrum scribunt. At quæ deinde dicit, Irrito incepto regressi Canastræum Pallenes traiecere: aut corrupta sunt, ut ego puto, aut Liuio uel non bene nota, uel indiligenter descripta. Illud etiam ad, cur appositũ sit, non equidẽ uideo, cum Mendã tenuere melius intelligatur. Ad Zelasiá miserunt Isthmiæ. H.

Mirum neminem authorum Zelasij meminisse, quod equidem sciam. Ptolemæus Posidium promontorium ponit inter Demetriadem ac Eubœam, in qua Oreus est, quod legere malim: quanquam super Demetriadem suo modo intelligendum. Illud autem, Isthmiæ, corruptum suspicor: quare inspiciendi omnino uetusti codices sunt. Sed alteram quam Cremasten vocant. I. Strabo libro nono κρεμαστὴν Λαρίσαν uocat, interpres uertit Pensilem. Cæterum quod subnectitur Aegeleon, haud equidem scio in continentẽ ne an in insula Eubœa locum dicere uelit: nemo certe, quod meminerim, uspiã eum ponit. Super Malcum nauigat apud Corcyram. K. Post Corcyram distinguendum, & Maleam legendum, & ad Corcyram. quod non admonuissemus, nisi codex Aldinus etiam ita haberet. Corcyræ hybernabat COS. Attalus autem ad Eleusina mansit sacrorum gratia. Ludi deinde à P. Cor. Scipione, quos COS. in Afr. fo.228.C. Proconsul legendum censeo: neque enim COS. in Africa fuit, ut liquet ex superioribus. P. Iulius Appulus. D. in fi. Quidam hunc P. Villium Tappulum, quòd plebeius, nec quicquam cum Iulia gente coniunctus, nominant. Est autem is qui ad finem libro nono secundi belli Punici fit prætor, hic uero COS. Bœbium autem prætorem, quidam Pamphiliũ, quidam Tamphilum libri habent, mihi autem nihil certi constat. Tamphilus quid sit, ignoro. Et eo tẽpore cœperũt Romani græcas res mirari, ut quis etiam græcum nomen affectasse uideri queat, ut sunt hominum uarij mores, mira ingenia, diuersæ uoluptates. Nam C. Cornelius Cethegus absens cre. E. in fi. Hic proconsul paulò superius dicitur, hic fit ædilis curulis: ut minus mirum sit prætorem in superioribus prælatum proconsuli. Sed scilicet prætura ac ædilitas magistratus erant, non autem proconsulatus, ut uidetur: cuius exemplum est de Scipione ex Hispania redeũte, cum triumphum petere non auderet: item de L. Cornelio Lentulo, in hoc etiamnum libro. Cæterum de C. hoc Cornelio nusquam Liuius mentionem fecit quando in Hispaniam sit missus, cum tamen paulò antè eum pugnasse cum hostibus Hispanis in Sedetano agro memoret. præterea & L. Cornelium Lentulum redijsse ex ea prouincia, & denegato triumpho ouasse: ut apud me nõ sit dubium huic libro aliquam deesse partem. Multos post annos plebes Cornelio Lentulo. F. Libro tertio postea hic Cornelius Lentulus redit ex Hispania multa onustus præda. Cum igitur hic sit annus secundus huius belli, ipse sequente anno, hoc est tertio, missus est in Hispaniam. Nam Cn. Sempronius post eum uenit in Hispaniam anno quarto huius belli, ut postea dicturus est Liuius. Non igitur multos post annos, ut hic legitur, sed anno sequente uenit in Hispaniam. Idem de Stertinio ex iisdem locis ostenditur. Cum autem prænomẽ omissum sit, certum sciri non potest, alius ne sit ab huius anni COS. qui antea proconsul fuit in eadem prouincia: quanquam triumphus hoc libro negatus dicitur. Solebant enim ex COSS. libenter facere procoss. prorogato imperio, non autem magistratu. Libro tamen sequente Liuius eius rei ne uerbo quidem meminit. Sed de his dubitatum est satis.

Thaumastos eo tempore Philip.sum.vi.op. *fo.229.A. Strabo libro nono Θαυμακὶς uocat,Plinius lib.4. cap.9.Thaumacias,si codices amborum non errant.Cæterum nusquam tam elegan ter atque hoc loco describuntur.* Præter amnem Aoum. C. *Plin.lib.3.cap.23. Aoum ponit inter Dyrrhachium ac Apolloniam,atque antiquitus Aeanta dictum perhibet. Strabo lib.7.eadem de Aoo,sed Apolloniam super eo esse ad stadia distantem decem.Ptolemæus Apsum eo in loco ponit,quē=admodū & hic noster author priore lib.de Sulpitij in Macedonia gestis.Strabo loco prædicto hos qui=dem separat,sed propinquos facit.Quod si hac descriptione hi amnes indicantur, necesse est supra Antigoniam,quæ ad Oricum est,in iugis propè Pindi nasci,ac defluere septentrionem occasumq; uersus,& ea iuga Aeropū ac Asnaum dici.* M. Porcius Cato. G. *Apud Ciceronem hic ipse Cato ait C O S S.Cethego Tuditanoq; prætorem se factum, eumq; gesisse magistratum quo anno Liuius eum quæstorem fuisse scribit,lib.9.de secundo bello Punico,anno eius belli quintodecimo, ac hoc demum anno,qui tertius est belli Macedonici,prætorem factum.Porrò postea in eodem dialogo,tanquam oblitus eorum quæ antea dixerat Cato:Sodalitates autem(inquit)me quæstore constitutæ sunt,sacris Idæis Magnæ matris acceptis. Constat autem ex eodem Liuio,Idæam matrem susceptam ijsdem iam dictis C O S S.anno inquam quintodecimo secundi belli Punici.Ego priorem Ciceronis locum corruptum puto:quod ideo annotandum duximus,ne argutulus quispiam hunc ex illo emendare tentet.* Corcyram tenuit cum octo mil.ped.equitib.quingentis. *fo.230.A. Octingentis legendum uidetur pro quingentis,ex paulò antè ordinatis copijs,quæ cum C O S.in Macedoniam mitterētur.Item paulò pòst: Per Dassaretios potius Lyncumq;,quidam,ut antea etiam admonuimus,Lingum restituerunt,cum Sabellico Lychnidum alibi restitutum,nec mihi hoc loco displicet.Lingum postea Liuius montem facit.* Thessalos primos omnium nominauit C O S. B. *Nihil amicitiæ Romanorum cum Thessalis hactenus exhibuit Liuius:nisi quis ob oppida quædam in Thessalia,quæ uel Aminander,uel Aetoli suæ ditionis esse contendant,hos nominasse illorum nomine C O S.Romanum putet.* Vt suæ potius omnia quàm ullius potestatis essent. C.*in fi. Obscurus est sensus,tametsi intelligitur.Suæ potestatis,ambiguitatem faciunt,sed ad Quintium referenda puto.* Est in Triphylia terræ Melotidos. F. *Triphylia in Peloponneso est.Melotis quæ sit regio,haud equidem me legisse memini. Vide num legendum,Est in Tymphalia terræ Estiæotidis.Et certe Ptolemæus Tymphaliam hoc ponit itinere,Strabo autem Tymphæos.Quanquam Plinius Tymphæos Aetolis attribuere uidetur,sed id nihil nos impedit, longe enim portendebantur Aetoli. Tricca quoque ad idem facit,cuius paulò pòst mentio.Deniq; Quintius,qui Philippum regem sequitur, Eginium uenit postea, quod oppidum Strabo lib.7.Tymphæis attribuit.Hunc locum perpendendum lectori censeo.* Pachium,Ircsiæ,Euhydrium,Eretria,Palæpharus. G.*Quidam emendarunt Phacium.Sed in his nominibus non est ingens uis, quòd pleraque ignobilia uel bello uel uetustate interiere.Eretria quidem in Phthiotide à Ptolemæo ponitur,de qua hic loqui eum puto. Est & in Eubœa satis celebris,at nihil ad hunc locum.Pheræ autem in Thessalia sunt,de quibus hic intelligitur,quāuis multæ alibi.Sperchios oppidum in Doride ait Plinius lib.9.cap.7.Sperchiæ ad sinum Maliacum. De Macra quam Comen uocatam ait,nescio num quicquam apud authores reperias.Conqueritur etiam iure de his locis Sabellicus.* Cymines & Angeas. *Ibi. Ita quidam emendarunt, cum in uetustioribus codicibus Cymenes esset ac Augeias: sed uix hæc apud authores reperias, aut saltem non obuia.Augeam quidem in Chalcidica ponit Ptolemæus,nihil ad hunc locum:sicut hic paulò pòst Calluheras, ille in Bisaltia ad Strymonem propè fluuium,æque nihil ad rem nostram.Cypharam autem credo Ptolemæo dici Cyparam. Sed commentarium non scribo:admonemus obiter lectorem ut his tantum det fidei,quantum meritò dandū:hæc enim omnia emendare operosum uidetur.* Quarto die in monte Cercetio posuit castra. I. *Plinius libro quarto cap.8. hos Thessaliæ monteis Cercetos uocat,Ptolemæus Cercetesios.quidam etiam noui codices Bercetesios habebant.* Primam vrbium Thessaliæ Phaleriam. K. *Id nominis non memini me legere in Thessalicarum urbium numero:etiamsi quidam Phaleron,alij per a Phalaron in Thessalia esse dicant. Strabo etiam libro nono ubi de Achillis ditione, Phalaræ meminit.Fortasse autem quòd diruta fuit,memoria excidit. De Rhage etiam nullam inuenio apud authores mentionem.* Cum ad Zammam insulam assecutus esset. *fo.231.A. Nemo,quod sciam,hoc tractu Zammæ meminit:ego propèmodum ausim reponere Zacynthum,est enim inter Corcyram ac Maleam,ad quam mox peruenit.* Nec rationem,procul à mari. F. *Distinguendum post rationem,ut ita intelligatur:Ipse C O S.nullam hybernandi rationem cernebat,ut in locis procul à mari,& euastatis belli cladibus.* Phocidis primo impetu Phanoecam. G.

Πανοπεὺς δ' ὁ νῦν Φανοτεὺς,ὅμορ⊖ τοῖς περὶ Λεβαδίαν τόποις,ἡ τοῦ Ἐπειοῦ πατρίς.id est,Panopeus autem, qui nūc Phanoteus,uicinus ijs qui circa Lebadiam locis,Epei patria.Hæc Strabo libro nono. Quanquam non Phanoteus,sed Phanopeus legendum puto,reclamantibus omnibus & græcis & latinis, quæ nos uidimus,exemplaribus. π enim in φ mutatum est,idq; in principio uerbi,non π in τ,perhibet Strabo.Ergo Panopea in accusatiuo legendum puto hoc in loco, cuius Ionicus accusatiuus est πανοπῆα apud Homerum in Bœotia.Nisi quis Liuium ab accusatiuo masculino græco formasse existimet fœmininum nomen,quod aliquando fecisse latinos inuenimus,ut ostendit cratera. Ambrysus Hyampolisque receptæ.Daculisia,quia. *Ibid. Duo priora hic nomina ubique obuia sunt: quanuis Strabo loco iam dicto duas faciat Hyampoleis:alteram Phocensium,de qua hoc loco intelligimus:alteram in Parnaso monte. Daculisiam non temerè reperias apud scriptores,pro quo Daulis quidam restituerunt.* Achæi portus & dant fiduciam postulantibus,& demunt. *fo.232.B. Obscure dictum,sed ad priora referendum puto.Quanquam quomodo Achæi portus Romanis dent fiduciam,demant uero Macedonibus,ut quidā exponunt,non adeò planū mihi uidetur.Notauit hunc quoq; locū Sabellicus.* Multo minus,quæ Clunii. D. *Recte Sabellicus Elæuntij restituit. Sed alij ante,quæ, posuere quàm, quod mihi displicet.Neq; enim Achæi minus curare debebant Atheniensium querelas,q̄ uel Elæuntiorū,uel Abydenorum.*

Quintius

Quintius à Misnepio perstabat. *fo.233.A. Nemo, quod sciam, eius loci meminit, eorum etiam qui res Corinthiacas scripsere. Strabo autem libro octauo ubi de Corintho, fonteq; Pirene disserit, paulò post ita inquit: ὑπὸ δὲ τῇ Πειρήνῃ τὸ Σισύφειόν ἐστιν, ἱεροῦ τινὸς, ἢ βασιλείου λευκῷ λίθῳ πεποιημένου. id est, sub ipsa uero Pirene Sisyphium est, siue sacellum quoddam, siue regale domicilium, niueo constructum lapide. quare ego Sisyphium legere malim. Quidam in incepto legunt: Quintius in incepto perstabat. Sed iudicet candidus lector.* Non Corinthus tantum liberata obsidione. C. *Quidam adiecerunt, facile, atque ita legunt: Non facile Corinthus tantum &c. quod mihi displicet: neq; enim quicquam ad sensum facit.* Cuius nomen post pactam cum Romanis societatem. *ibi. Miror hoc de Argiuis eum dicere, qui concilio excesserant, ut ipse antea scripsit Liuius: nisi coactos aduersus regem cum Romanis fuisse intelligamus, quod tamen nusquam indicatur.* Obsides Carthaginensium Setiæ custodiebantur. E. *Ab initio huius libri Signiam ac Ferentinum oppida iis data scripsit Liuius: de Setia ibidem nihil, nec interea quicquam.* Ad L. Cornelium Lentulum prætorem vrbis. F. *Ad L. Cornelium Merulam legendum, si quidem rectè legitur ab huius anni initio ubi magistratus creantur. Lector ipse dispiciat uter ex altero locus sit emendandus.* Clastidium & Litubium, vtraque Ligurum. *fo.234.A. Clastidij etiam libro primo de secundo bello Punico mentio est, sed in Gallia, sed non longe à Trebia fluuio. Litubium nusquam, ut puto, reperias: sicut neque Celelates, Cerdiciatesq;. Iluates insulares noscimus, Ligures non item, ut antea admonuimus. Quæ ideo admonemus, ut lectores etiam hoc in loco uetusta exemplaria eo diligentius inspiciant. Nam quædã sunt, quæ, quantũuis uel diligentia uel studio lucteris, nequaquã tamen discutere absque exemplarium auxilio ualeas. De me loquor quod expertus sum, credo tamen idem alijs uideri: de cordatioribus loquor. Sed sunt quidam qui nusquam hærent, his tam felicibus nostra hæc non scribuntur.* In iis Hamilcarem Pœnorum imperatorem. C. *Hic aliorum, non suam citat opinionem, qui hoc anno, non quarto antè, ut ipse scripsit Liuius, Hamilcarem occisum tradiderunt.* Inde in Ligustinos Iluates. D. *Libro superiore, paucis ab initio folijs, ubi de iisdem loquitur populis, Ligusticos quidam emendarunt, hic omiserunt. Vetustiores tamen codices aliquot, Ligustinos utroque in loco habebant: quanquam mihi non admodum placet.* Nicephorium, Venerisque templum. G. *Strabo lib.13. Νικηφόριον lucum ad Pergamum in Asia ab Eumene rege plantatum asserit. Græci neutro genere efferunt, tametsi Strabonis quidam correctores masculino annotarunt.* Rhodii Pyrream (regio est continentis. *ibi. Alij Pyrrhea, alij Pyrream, nonnulli Peræam legunt. Ego id nominis apud authores non inuenio. Strabo lib.14. transmarinam Rhodiorum regionem appellat, nullo tamen proprio nomine. Ptolemæus eo in loco ponere uidetur Phuscam, si nomen non est corruptum. Plin. autem lib.5. cap.28. Pyrnon. Nisi quis de ea Pyrra intelligere uelit, quæ ad ostia Mæandri fluuij à Ptolemæo constituitur, contra Liuij uerba.* Ab Iaso & Bargyliis, & Euromensium vrbe. *ibi. Oppida sunt Cariæ apud Ptolemæum ac reliquos classicos scriptores. Ab Euromo (nam ita uocat Strabo lib.14.) Euromensis etiam hic factum.* Panopolin Byzantiis in antiquam formulam. *ibid. Quidam Penopolin restituerunt: sed ego suspicor Poneropolin legendum ex Plin. lib.4. cap.11. quæ Ptolemæo Traianopolis & Philippopolis & Trimontium à situ dicitur, ut idem Plin. ait. Penopolin nusquam inueniri puto.* Tollentem nihil sibi præter bellum relinquere. H. *Pro tollentem, ego uolentem legendum puto: alioqui non uideo quid sensus elicias.* Lysimachiam pulso prætore & præsidio Aetol. *ibid. Qui hæc legit, putat eum loqui de Lysimachia in Aetolis prope Pleuronem, de qua Strabo libro 10. At ex respõsione Philippi satis apparet eum loqui de Lysimachia ad isthmum Cherronesi in Thracia.*

Ipsius enim Aetoliæ Apodeotas. I. *Ita in omnibus quæ nos uidimus exemplaribus legitur: neque facile inueniebam quinam illi essent. Tandem in Thucydidis librum tertium incidi, qui ubi de Aetolorum gente loquitur, hæc quoque habet: ἐπιχειρεῖν ἐκέλευον, πρῶτον μὲν Ἀποδώτοις, ἔπειτα δὲ Ὀφιονεῦσι. id est, inuadere, inquit, iubebant, primum quidẽ Apodotos, deinde autẽ Ophionenses. Sed Thucydides alio genere, alia declinatione dixit. Nisi quis rectius ἀποδότας, quàm ἀποδώτοις in Thucydidis codice legendum existimet. Plerique codices habent, Aetoliæ græcos Apodeotas: sed illud, græcos, mutarunt alij in Agræos, quod ego non intelligo.* Atque ad ea adiecit recens de exercitu quod ab se. *fo.235.A. Quod sit illud recens decretum de exercitu, mihi non constat. Erat in plerisque libris locus astrisco notatus, ab alijs rursus omissus, nihilominus in obscuro manente sensu. Ego aliquid deesse suspicor.* Quintius postero die ad Nicæam (is enim lo. pl.) *ibi. Hæc ita refert Liuius, quasi alium locum dicere uelit. Fortassis autem desideratur uerbum, rursum, uel quid simile.* A Claudio præfecto. B. *Vide num Ap. Claudio legendum. Item paulò post: Rex (inquit) cum duobus quos pridie adhibuerat, in terram est egressus. qui sint illi duo, scire uelim, cum initio prioris diei colloquij ita habeatur: Erant cum eo principes Macedonum, & Achæorum exul, uir insignis Cycliadas. ut non immeritò & hũc & præcedentes locos mutilos quis credat.* Plus enim amitti in iis quàm acquiri. *ibi. Quid illud, in ijs, referat, apud me nondum planum est.* Littus Athonium colloquio destinatur. C. *Vide num ad Thronium legendum, cuius hoc in loco cum alijs meminit Strabo libro nono ubi & de Nicæa. Nam de Atho intelligere planè ineptum est, quod tamen quidam somniant.* Corinthum in Achaia rex teneret. D. *Ipse Philippus antea fassus est, nõ Argis modo, sed etiam Corintho se Achæis cessurum. Quare non uideo quid hic inuidiæ faciat, aut quare sit Corinthus apposita. ad picturæ ostensionem fortassis, & quia etiam reddita, rursus occupari facile poterat in posterum: hoc timentes sociorum legati, eam quoque connumerarunt. Sed in legatorum responso mirum ne hanc quidem nominatam.* (Hyccenica vocatur.) G. *Id nominis apud neminem authorem inuenio. Fortassis autem uel Heræa, uel Nemea legendum, at nihil asseuero. Quidam Mycenica legunt, qua ratione moti, mihi ignotum.*

IN T. LIVII QVARTAE DECADOS
librum tertium Henrichi Glareani Annotationes.

Ic liber acephalus est, ita Moguntiæ repertus. Deest autem pugna qua Philippus ad Cynoscephalas à T. Quintio proconsule uictus est, ut ex Flori epitome, & sequentibus Liuij uerbis colligitur. Pars etiam deest descriptionis urbis Leucadis, & circa regionis Acarnaniam contingentis. Multæ hic insunt mendæ, quas sanare omneis absque uetusti codicis auxilio planè impossibile est. Conabimur tamen pro uirili officium nostrum facere, uel saltem indicare sicubi hærebimus. Studiosus ac candidus lector boni consulat.

Iis partibus cohærens Acarnaniæ. *fo.235.K. Quid illud cohærens referat, sciri non potest, nisi ex prioribus quæ desunt. coniectura autem omnibus est libera.* Quod ad Cynos Cephalas pugnatum erat. *fo.236.A. Scotusa urbs est Thessaliæ Pelasgicæ, ait Strabo libro septimo ad finem. ad eam locus est quidam, quem* κυνὸς κεφαλὰς, *id est Canis capita uocant, ubi Romani ac Aetoli, duce T. Quintio, ingenti prælio Philippum Demetrij filium & Macedoniæ regem uicere, ait idem Strabo libro nono ad finem. Hæc pro locorum notitia indicare uisum est nobis operæprecium.* Galli, & Nisuetæ, & Pisuetæ, & Tamiani, & Arei. B. *Galatas intelligit opinor, quorum populos (credo) aut eorum uicinos uocat Nisuetas, Pisuetas, Tamianosq́;, sicut & Laodiceni erant. Areorum in Arabia meminit Plinius libro sexto cap. 28. ad finem: quanquam longinqua ea militia uidetur. Vide etiam, num Taniani legendum. Tauium enim Trocmorum oppidum in Galatia ponit Ptolemæus, de quibus copiosius libro octauo huius decados.* Læuo Acrianos locat. *Ibid. in fi. Qui sint Acriani illi, haud usquam legi, quod sciam. Acria quidem oppidum est sinus Laconici, sed haud scio quàm hic quadret. Alij Agrianos legunt.* Rhodia cohors dextro cornu &c. C. *Rhodia cohors habuere, coniungendum. & Thraces Cretensesq́; à dextro cornu Rhodiorum contra Acrianos, qui in sinistro hostium erant cornu. Achæi à sinistro Rhodiorum cornu contra Macedonas. quod propter sequentia annotandum duximus, ubi dicitur Achæos contra Acrianos iuisse superato torrente: legendum enim puto, contra Macedonas: quia statim pòst ait de Achæis, numero acie mille, & ipsi quadringentos loco expulere. ubi rursus quingentos legendum arbitror ex superioribus.*

Bargyllas petentes. D. *Bargylia neutro genere oppidum Cariæ omnes authores proferunt, sicut & Liuius ipse lib. priore: Ab Iaso & Barglijs & Euromensium urbe.* Recipi nisi aliquanta prosperam Antio. pot. *Ibi. Ita in codice Moguntino habebantur uerba. Quidam ita emendarunt: Recipi nisi aliquanto pòst per Antiochum non potuit. Sed parum adhuc intelligitur nostro huic proposito congruens. Et paulò pòst: Ab contentu concessit, inquit. ab conuentu discessit, legendum puto. Quanquam, Philippus cum audisset Dardanos transgressos fines regni, superiora Macedoniæ euastare, planus erat sermo, sed interiecta uerba rem faciunt obscuram, ideoq́; à quibusdam prorsus amota sunt. Et uersus sequens obscuram habet compositionem: Se suosq́; profligante fortuna urgebatur.* Circa Stobos Pæoniæ. E. *Ptolemæus Stobos Pelagonum oppidum ponit inter Axium ac Erigonem fluuios. Ergo hic legendum Pelagoniæ, non Pæoniæ. Intrauerant enim iam Macedonum regnum Dardani.* Nec Helicinas (promontorium Ciliciæ est). F. *Impudens mendum hoc loco est: sed pro, nec Helicinas, legendum est Nephelida, cuius in Ciliciæ descriptione meminit Ptolem. ut reliqua hic oppida apud eundem littoralia inuenies. Sensus est: Rhodij ad regem miserunt legatos Nephelida. Quidam perperam emendarunt hunc locum, adijcientes uerbum, superaret, de suo: ad quem modum multa emendare possemus, si quidem id emendare, ac non potius corrumpere est authores.* Vxorem ac liberos duos. H. *Vt nihil cauiller quàm latine hoc dicatur, liberos duos, (nam Liuium ita locutum non credo) certe libro octauo huius decados Attalus atque Athenæus Eumenis fratres nominantur, omnes huius Attali filij.* M. Heluius eam prouinciam obtinebat. I. *M. Aelius legendum ex priore libro, si quidem ibidem rectè legitur, ubi huius anni eliguntur magistratus.*

Cum Luscinone fidas vr. Cardonem & Bardonem. *Ibid. Quia in ulteriore Hispania hæc acta sunt, pro Cardone Castulonem libentius legerim, ac pro Bardone Betulam, quæ ab Castulone non longe abest, ut ex multis Liuij locis patet, præcipuè uero libro octauo secundi belli Punici. Cardonis ac Bardonis nemo, quod sciam, meminit.* Cuius iurisdictio inter ciues & peregrinos. *Ibid. Libro priore, ubi huius anni prætores sortiuntur prouincias, urbana Sergio, peregrina iurisdictio Minutio obtigit. Pro M. igitur Sergio, Minutio legendum uidetur: nisi inter ciues & peregrinos prætorem intelligas urbanum, cuius erat officium recitare literas, ut sæpe apud hunc authorem. At posteriore anno statim postea, ita loquitur Liuius: Prætores deinde prouincias sortiti, L. Apustius Fullo urbanam iurisdictionem, M. Attilius Glabrio inter ciueis & peregrinos. quod ego de solo intelligo peregrino. Quanquam Liuius libro quinto huius decados post dirum illud incendium, ubi de prætorum prouincijs decernitur, ambigue loquitur, ut uix ex hac trica nos explicemus. Sed iudicet lector.* Et Placentini Cremonensesque addiderunt. *fo.237.A. Hic eorum sequitur opinionem, qui hoc anno Hamilcarem Pœnum in Gallia à COSS. Cn. Cornelio ac Q. Minutio uictum scribunt, Cremonamque obsidione liberatam, cum libro primo huius belli prætorem L. Furium Purpureonem ea gessisse scripserit non expectato COS. Cotta, qui pugnæ adesset. Secundo uero libro tanquam aliorum, eandem recitauit historiam.* Tulit in triumpho ducenta triginta septem millia quingentos. B *Si ultimus numerus bene habet, ego sestertios intelligam. At Liuius frequenter æris summam initio ponere solet, quare & æris numerum intelligere possumus. Illud autem, argenti bigati, de denarijs intelligo, ex Plinio libro trigesimotertio.* Cossanis eo die postulantibus vt sibi colon. num. aug. C. *Sæpe antea de hoc nomine admonuimus, dubium esse de quanam loqueretur urbe: Cossæ enim in Hetruria, Compsa autem ubi Beneuentum. Cæterum hi siue Cossani siue Compsani dicendi, hoc in loco impetrarunt quod à senatu negatum erat initio libri secundi huius decados.* Qui post L. Cornelium, & T. Sempronium COSS. hostis fuisset. *Ibidem. Legendum, qui post M. Cornelium & P. Sempronium. Intelligit autem COSS. anni decimiquinti secundi belli Punici. Vult igitur, eos qui his octo annis uenissent in amicitiam cum Romanis, cum antè hostes fuissent, non adscribi in colonorum numerum. Tot enim sunt ab his COSS. anni. Hos errores tam faciles correctu, nemo animaduertit.*

Scenáque ab ædilibus curulibus Cornelio Scipione, & Cn. Manlio Volsone. *Ibidem. Multi hoc tempore Cornelij Scipiones erant. De Africano qui COS. fuit, uix hoc intelligo, sed de eius fratre Lucio. Sed iudicet lector.* C. Sempronium Tuditanum proconsulem in citeriore. D. *Priore libro, ubi & anni prioris magistratus*

ris magistratus creantur, Cn.Sempronius,non C.legitur: & idem prætor,non proconsul dicitur, quare utrunque hic corruptum. Satis iam ante diuidere esse. E. *Quid si legeretur, satis iam ante decretum esse? ut alludat ad hanc concertationem,quæ fuit prioris anni initio,inter C O S S.ac tribunos plebis,L. Oppium & Q. Fuluium.quanquam ego defectum esse puto.Quidam abijciunt prorsus, qua ratione moti, haud equidem intelligo.* Bellum in Hispania quinto post anno est quam simul. *Ibidem. Sensus est, bellum in Hispania quinto antè anno, quàm secundum bellum Punicum finitum. id q; uerum.Nam P.Cornelio Scipione,& P.Licinio Crasso C O S S.L. Lentulus & L. Accidinus cum Indibili ac Mandonio Hispaniæ regulis ultimo conflixere anno decimoquarto eius belli. Decimooctauo autem anno Punicum prorsus finitum est,ac deinde sequenti anno cœptum Macedonicum. Quare ego hunc locum ita legerem: Bellum in Hispania quinto post anno,quàm secundum bellum Punicum, finitum est. Sed & hoc lector dispiciat. Quidam ita emendarunt hunc locum: Bellum in Hispania quinto post anno exortum est, quàm simul cum Punico bello fuerat finitum.quod ego non intelligo.* Tusco vico atque Intemelio per portam Capen. F. *Liuius libro septimo secundi belli Punici ubi de sacro Iunonis reginæ Tusci uici mentionem facit, Ab æde (inquit) Apollinis boues fœminæ duæ albæ porta Carmentali in urbem ductæ,à porta iugario uico in forum uenere: inde uico Tusco Velabróque per boarium forum in cliuum publicum atque ædem Iunonis reginæ perrectum.Libro autem quarto eiusdem belli de incendio Romæ facto ita habet:Solo æquata omnia inter Salinas ac Portam Carmentalem, cum Aequimelio iugarióque uico. Libro denique quinto belli Macedonici,è Capitolio scribit saxum ingens cecidisse in uicum iugarium. Ex his locis lector uideat num huic loco mederi queat.Nam ego Intemelium quid sit,non memini me legere:sed neque Melium, ut quidam,Inde Melio legunt.* Iisdem diebus Cornelius Lentulus. *Ibidem. Hunc puto L.Cornelium Lentulum, qui C O S.fuit anno secundo huius belli,cuiq; prorogatum imperium anno tertio. Anno autem quarto Cn. Sempronius prætor factus citerioris Hispaniæ, Aelius ulterioris.Sed de hoc ad finem libri primi huius decados. Porrò quod subiungit, Ex S. C. urbem est ingressus,deesse puto uel ouans, uel triumphans.Nam de Stertinio statim subnectet,Stertinius ex ulteriore Hispania, ne tentata quidem triumphi spe. Sed iudicio lectoris hoc committo.* Fuga comitum & quiritatio facta. H.

Ecce quiritatio de Græcis,quasi illi in necessitatibus Quirites clamarint.sed Liuius Romanis hæc scripsit.Est etiã exemplum,non tam anxie authores semper locutos,ut quidã superstitiosi obseruant. Has qui tulit literas,iussit Zeusippo. I. *His uerbis satis indicatur alij seruo datas literas,non illi suspecto,cum tamen antea totius internuncius & minister rei sit dictus,& per quẽ res ad indicium sit protracta.* Et Zeusippus quidẽ fu.ser.motus Atenorem. K.

Anthedonem legendum,quod est oppidum littorale Bœotiæ. Zeusippum principem gentis id facinus. *Ibi. Verba sunt aliquot libris asterisco notata,atqui per admirationem dicta uidentur,qualia multa apud idoneos authores similia.Potest etiam defectus aliquis hic esse,ut planè suspicor.* Ac qui impetrassent pacem Bœotiis. *fo.138.B.*

Quidam,ac qui,mutarunt in,ac ni.quasi Achæos Athenienses q; minatos imperatori Romano,nisi daret Bœotijs pacem,se rebellaturos,ac auxilio Bœotijs futuros: quod nescio quàm sit credibile id ausos post Philippum tam memorabili uictum pugna.De Bœotijs minus mirum,qui de stupiditate etiam prouerbijs male audierunt. Liberas esse Decianorum libertate. *Ibi. Non memini uspiam me hoc uerbi legere. Fortassis autem decem legatorum à senatu Romano missorum datam libertatem intelligemus.* Triginta quaterna millia pondo & ducenta. C. *Vectigal præcessit, præsens pecunia sequitur.Hæc summa in medio quid sibi uelit,haud equidẽ scire possum.* Thessalos, Perrhœbios, Achæos, Tietas. F. *Quia ultimum nomen hauddubie corruptum est,pro duobus ultimis quidam Achæos Phthiotas reposuerunt:sed neutiquam satis ita sanatum est hoc uulnus.Nam multa hic nomina omissa sunt, quæ absque fide uetusti alicuius codicis restituere non possumus.* Hoc spe concipi,audacis animi fuisse. G. *Et hæc uerba corrupta sunt,sed utcunque restituta in aliquot libris. At obscuritas est in uerbis his quæ non ita multò post sequuntur, Abstineret liberas,omnesq; græcas.Item quæ rursus aliquot interiectis uersibus sequuntur,Phocenses, Locrenses, & quæ sicut antea fuerant adiecta decreti authoritate,his contribuerunt.neque enim hi duo populi Aetolis contribuiti sunt opinor.* (Phylaicum appellant.) K. *Quidam Pylaicum emendarunt: fortassis autem Phylacen legendum,de qua Strabo libro nono aliquot meminit locis. Et paulò antè de Philippo bellandum legitur,uide num rebellandum sit legendum.* Marcellus Pado confestim traiecto. *fo.139.B. Non est dubium quin hic desideretur uerbum: quare hunc locum ita legerem: Marcellus Pado confestim traiecto in agrum Comensem,ubi insubres,Comensibus ad arma excitis,castra habebant, legiones induxit,quæ statim in ipso itinere prælium committunt.* Lebos Libuósque. C. *Quidam pro Lebos, emendarunt Leuos.Sed neque illud clarum,ut neque sequentia uerba,Redeuntes inde Ligurum extremo fine.Hæc mihi in hoc notantur,quòd uideam à quibusdam trãsmissa tanquam clara,cum sint nimium obscura.* In pedites singulos dati octingenti æris. D. *Octogeni aut octoginta legendum puto,cum suprà Cn.Cornelium,qui de ijsdem Insubribus,ac præterea Cenomanis triumphauit,septuagenos æris militibus diuisisse dicat.esset autem nimis magnus excessus. Talia leuiter nostra ætate curant qui authores emendandos suscipiunt,cum in his,meo quidem iudicio, maxime uigilandum,si quidem historiæ consultum per nos uideri uoluerimus.* Terrestreis copias ad Abydum traiicit Cher. F. *Abydus Hellesponti quidem urbs,sed non in Chersoneso:itaque hoc loco pro,ad Abydum,legendum Madytum, cuius etiam libro primo huius decados mentio est,ante Abydenorum casum,quemadmodum ibidem annotauimus. ut ita legatur: Terrestreis copias Madytum traijcit Chersonesi urbem.Quidam emendarunt,ab Abydo,non attendentes quæ sequuntur uerba, Chersonesi urbem: hauddubie enim nominasset eam.* In Europam traiecisse, fuerit, quo victo. H. *Maxime obscurum hunc locum facit interiectum uerbum,fuerit,nihil prorsus ad sensum faciens.sed hercule deest aliquid.* Et Antiochus suam fore Aegyptum si tum occasio. I. *Legendum puto, si tum occasioni non deesset.Sed iudicet lector.* Cypri nihilominus cum Chelidonium promont. *Ibidem. Chelidoniæ insulæ sunt in confinio Lyciæ ac Pamphyliæ,in Cypro autem nullum eius nominis promontorium: quare distinguendum post nihilominus, hoc sensu: Nauigandi quidem in Aegyptum omissum consilium est, Cypri non item: nam tentare in animo habebat, ut sequen-*

tis indicant, sed tempestate afflictus omisit. Quanquam huic loco aliquot uerba deesse opinor. Tritici decies centũ millia binis æris. *fo.240.A. Non est mihi dubium quædam hic desiderari uerba. Nam uerbum, diuiserunt, nominatiuum non habet certum. Sex prætores erant, quorum postremos ædiles curules fuisse puto, ut lib.2. huius decados non ita longe ab initio, ubi C O S S. creantur Sex. Aelius Pætus, & T. Quintius Flaminius: ac libro primo ad finem, ubi C O S S. L. Cornelius Lentulus, ac P. Iulius Appulus, propè similes dicendi modos, sed clariores, reperies.* Domitius Aenobar. & C. Scribon. multos pecuarios ad populi iudiciũ adduxerunt. *B. Memini olim me ex D. Erasmo Roterodamo audisse, Liuium hoc in loco abigeos per pecuarios intelligi uoluisse, quòd statim meminerit Fauni, pecorũ siue agrestiũ numinis, ut appellat Virgilius lib.1. Georg. Porrò quod statim pòst sequitur, Aedem in insula Fauni fecerũt: uide num legendum, ædem Fauni in insula fecerunt. Insulam autem Tyberis intelligo, qua de libro secundo ab urbe cond. non ita longe ab initio meminit Liuius.* Quam P. Fabius habuerat. *C. Vbi prioris anni magistratus creantur, in hoc adeò libro, Q. Fabius Buteo prætor bis nominatur, cui in sorte Hispania ulterior euenerat. Pro P. igitur legendum Q.* Ducenti peditum & quingenti equi. ex gall. exerci. *Ibi. Hic peditum numerus nimis concisus est, si ad equites comparaueris. Tum id, ex gallico exercitu, obscurum. Nisi dicamus exercitum Gallicum quem C O S. Valerius aduersus Gallos ducturus erat.* Quod C. Cornelius Mammula prætor. *Ibi. Hic prætor lib.2. de secundo bello Punico M. Aemylius nominatur.* Se ad Turbam oppidum cum Budare & Besaside. *D. De citeriore Hispania nunc loquitur: nam ulterioris regulos M. Aelius prætor superius nominauit Culcam & Luscinonem. Quanquam quis cum ijs finis belli fuerit, non explicauit Liuius, ut de his propè sit suspicio, eosdem esse, & corrupta esse nomina. Porrò Turbulam oppidum in Bassetanis longe ultra Iberum flumen ponit Ptolemæus, ut nesciam quàm hic quadret. Sed comparet hæc studiosius lector.* Audirentur maiores. *E. Quidam, audirentur, in audirent mutarunt. At ego post audirentur distinguendum puto, & quæ sequuntur uerba, corrupta non dubito, quanquam sensus manifestus est, maioribus natu uisum esse Nabidis caussam reijciendam ad Quintium: at Antiochi, Hannibalis, Carthaginensiumq́; non item.* Idem pro nihilo habuit. *G. Illud idem, planè ostendit hic aliqua deesse uerba: refert autem quæstorem. & neque caussa dicitur quare Hannibal prætor quæstorem ad se uocarit.* Postera die mare inter Ancillam Thapsũmque. *I. Mane, non mare legendum. & Acyllam, non Ancillam, cuius oppidi meminit Hirtius lib.5. de bello ciuili. Ptolem. ac Strabo Achollam uocant, propè Thapsum. Quidam pro Acylla satis temerè Adrumentum contra exemplariorum fidem reposuerunt, cum Ruspina & Leptis parua mediæ sint urbes. Suam autem turrim, quid sit, haud equidem intelligo: sicut nec qui præcedit, Vocanum agrũ.* Ne his debere impune esse. *fo.241.A. Quid referat illud his, obscurum est, ego aliqua uerba deesse puto.* Ad Dapinen celebrantem. *Ibi. Hoc ijdem rectè emendarũt, ad Daphnen. Est autem urbs 40. stadijs ab Antiochia distans ad Orontem fluuium, ut author est Strabo lib.16. qui ideo eam Antiochiam ἐπὶ Δάφνῃ uocatam ait. Plinius item lib.5. cap.25. Intus ipsa (inquit) Antiochia libera Epidaphne cognominata. Hæc uelut leui brachio, sed non absq; tædio tamen, in hoc fragmentum annotare placuit: quanquam id uehementer optamus, tam pure aliquando prodeat uel totus Liuius, uel hic liber, ut his meis coniecturis non sit opus. At ita habent literarum negocia, ut nulla doctorum quamuis sedula ac diligens opera satis sit uel uni corruptori. Adeò in errores prona est humana imbecillitas.*

IN T. LIVII QVARTAE DECADOS *librum quartum Henrichi Glareani Annotationes.*

NE qua mulier plus semuncia auri haberet. *fo.241.C. Secus nobis tradidit Liuius lib.6 de secundo bello Pun. C O S S. enim M. Marcello IIII. ac Valerio Leuino I I. ubi priuati contulerunt pecuniam, uxori filiæ ue singulæ unciæ auri relinquebantur, & pondo argenti. Hic autem non licuit plus semuncia auri ullam habere mulierem, lege Oppia. De qua lege ne unum quidem uerbum fecisse Liuium lib.3. eiusdem belli, quando Q. Fabius suffectus Posthumio cum Sempronio fuit C O S. anno quarto eius belli, admodum miror. Quare uideat lector, uter ex altero locus sit emendandus. Deinde utrum Liuium memoria lapsum, an diuersos utroque in loco secutum authores (ut fit sæpe) credamus.* Et liberos tuos inexorabiles. *K. Dubium, ex prioribus ne pendeant hæc uerba, an ex sequentibus. Quidam etiam de solis puellis, non pueris intelligi contendunt, quod equidem nescio.* Quid vetus regia lex. *fo.242.D. Quidã codices habebant, num uetus lex, quod non displicet, sed utrunque intelligitur. Dicere enim uult, legem Oppiam neque ueterem regiam esse legem, quas multas à Romulo latas Dionysius refert, neque à Decemuiris proditam. Exemplum autem matronarum quod de Capitolij obsidione paulò antè refert L. Valerius, à Liuio eo anno nõ habetur lib.5. sed quarto antè anno, hoc est proximo post Veios captos, ab urbe condita 360.* Tali tempore in luxuria & ornatu matronæ. *E. in fi. Hæc, nisi ironia graui pronunciata intelligamus, interrogatiue legenda uidentur. Vult autem aduersus Catonem ostendere, nõ ob luxum ac ornatum immodicum matronarum coërcendum, hanc latam legem, sed miseria ac inopia, quod historia eius temporis probat, cum in tanto luctu tum matronæ fuerint, ut Cereris etiam sacrum intermissum: unde & senatum iussisse intra X X X. dies finiri luctum.* Scilicet si legem Oppiam abrogaueritis. *H. Hæc, contrà atque præcedentia, quia per ironiam dicuntur, meo quidem iudicio uenustiora erunt si enunciatiuè absque interrogatione legantur. habebunt enim plus gratiæ.* A Phocæa, vnde & Massilienses. *I. in fi. Admonuimus etiam libro quinto ab urbe condita hoc in loco rectè legi à Phocæa, cum illic perperam in omnibus quotquot nos uidimus exemplaribus, legatur à Phocide, quæ regio Græciæ est, unde adagium Φωκίων, siue Φωκικὴ ἀπόνοια, id est, Phocensium desperatio: cum Phocæa, à qua urbe & hi & Massilienses orti, sit in Aeolide Asiæ: unde adagium alterum, Φωκαέων ἀρά, id est, Phocæensium execratio. In latinis fefellit Phocensis à Phocide, & Phocæensis à Phocæa.* Eodem tempore Heluio decedenti ex vlterio. Hisp. *fo.242.B.*

Pro

Pro Heluio, alij libri habebant, Helio. At in literis facile error is accidere potest, ut M. Aelium mutarint in Helium. deinde aliquis ex Helio fecit Heluium. M. Aelius fit prætor ulterioris Hispaniæ anno quarto huius decados, non ita longe à fine libri secundi, ubi tamen Heluius quidam legunt. Cum prouincia quoque successori Q. Minutio. Ibid. Vlterior Hispania, in qua anno huius belli IIII. prætor fuit M. Aelius, ut iam diximus, anno quinto obuenit Q. Fabio Buteoni: at Q. Minutio citerior. Quare M. Aelij successor non fuit Q. Minutius, sed Q. Fabius. Et Q. Minutio in citeriore Hispania P. Manlius successit, ut post hanc quæ iam sequitur pugnam ipse fatetur Liuius. Fieri autem potuit ut Liuius in re non admodum magni momenti lapsus fuerit memoria, uidelicet in tanta rerum gestarum mole: & fortasis duo Q. librarij errorem fecere. Et Oscensis argenti CCLXXVIII. millia. C. Osca urbs est Ilergetum apud Ptolemæum in Hispania, ubi uidentur fuisse argenti fodinæ. Cæterum id argentum meliús ne fuerit alio argento, an peius, mihi non constat. Certe quæ hic ponitur summa, si Budæana supputatione in singulas libras decem statuamus coronatos, in immensum cresceret: quare numerum suspectum puto, aut non libras intelligendas: quod equidem magis crediderim. Sed iudicet lector. Ab dextero latere hostium circunduci iubet. H. Illud, ab dextero latere hostium, male quidem tinnit, intelligitur tamen. Nam circum latus hostium dextrum, duæ hæ missæ cohortes uenerunt ad tergum sinistri cornu hostium, qui premebat dextrum Romanorum cornu. Aegre Romanus resistebat. H. Quidam Romanis emendarunt, quod nescio ut placeat, propter sequentia proxime uerba. Sed sic etiam resistebatur emendandum, ut sit sensus, à sinistro cornu hostium ægrè Romanis resistebatur, quod & à fronte barbari urgerentur, & instanteis cohortes pauidi respicerent. Quanquam clarior erit sensus, meo quidem iudicio, si à sinistro cornu Romano noua incipiatur sententia, & cohorteis Romanas intelligamus quas Cato miserat in terrorem sinistri cornu hostium, ab dextero tamen eorundem latere ductas. Item quod continuò sequitur, Et emissis soliferreis Phalaricis q; quidam pro &, legunt ut. Ego pro emissis, legendum puto omissis. Soliferreum autem teli genus, totum ferreum. Phalarica autem quid sit, ipse Liuius libro primo de secundo bello Punico in oppugnatione Sagunti elegantissimè describit, & Veget. libro quarto cap. 18. Quãquam hic magis quadrat ea significatio, qua hoc uerbo utitur Virgilius libro nono Aeneidos, ubi Turnus Bitiam sternit, ab altera hauddubie deducta: poterant enim multi generis esse. Et ipse inter equites sparo percutit. I. Seruius in 11. Aeneidos librum, ad hoc Virgilij carmẽ,

Agrestisq; manus armat Sparus. Bene agrestis, inquit: nam sparus est rusticum telum in modum pedi recuruum. Sallustius in Catilina: Sparos aut lanceas, alij præacutas sudes portare. Hæc Seruius. Nomen adhuc manet in Celtica lingua, qua etiamnum Heluetij utuntur. Quod ideo admonemus, quód quidam in hunc locum ita scripsit: Sparum genus est lini in Italia frequentis, cuius caule, sicut uitibus, cædebantur milites liberi. quasi idem sit sparum ac sparus. Bergistanorum ciuitates septem. fo. 244. A. Bergistani qui sint, non memini me legere. Bergidium oppidum bis ponit Ptol. semel in citeriore, iterum in ulteriore Hispania. Sed lector uideat ut hic quadret. Sanè apud hunc authorem, quod sæpe nunc testati sumus, locorum nomina, præcipue Hispaniæ, pleraq; corrupta uidentur. Quanquã fieri potuit, ut tot elapsis seculis multa fuerint mutata nomina, ut paulò pòst de Segestha quoque suspicor. Vix Turdetani atq; Celtiberi noti, nec tamen illi quidem satis apud posteriores definiti ad antiquam descriptionem, tantum abest ut, ubi Seguntia, cuius paulò pòst mentionem faciet, olim fuerit, certò demonstrare queamus. Priuatis induciis ingredientes. E. Non uideo quomodo hæc oratio per participium suspensa, non aliquid desideret. Sed iudicet lector. Defecere ad eum Sedetani, Ausetani, Suessetani. Ibi. Sedetanos, ut superiore etiam decade testati sumus, putamus à Plinio Ptolemæoq; dici Edetanos. Ausetani in quibusdam codicib. Auxetani, in quibusdam Authetani, sed librariorum errore, ut puto, nominantur. Suessanos libro quinto decados superioris cum Indibili regulo nominat: lib. autem 8. eiusdẽ, Suessitanos populi Romani amicos facit. Idém ne sit populus, haud equidem scio. Lacetanorum autem meminit Cæs. libro primo de bello ciuili, ubi & Ausetanorum. Mirum uero quod Lacetanorum oppidum longitudine latitudinéque descriptum non nominet hoc loco Liuius. Confestim inde victor ad Vergium ducit. G. Ita omnes habent codices, quos nos uidimus: sed Vergetanos nescio ubi inuenias in Hispania.

Qui circa Cylarabin gymnasium. fo. 245. D. Pausanias libro secundo ubi de Argis, Cylarabin Stheneli filium regem Argiuorum fuisse dicit, & gymnasium quoque esse Argis ab eo nominatum. In multis codicibus perperam legatur Cyralabin. Sed in hoc nomine quod ad l & r attinet, contrarium accidit quod in Sthenelo & Caralibus, pro quibus uulgus Sthelenum ac Calarim dicit. Tertio die ad Carrhias posuit castra. E. Caryæ unico r, & sequente y, legendum arbitror ex Pausaniæ libro tertio, qui in Laconia locum Dianæ ac Nympharum esse scribit. Quanquam id lectorem moratur, quod hic expectare sociorum auxilia uelit, priusquam hostium intraret agrum, ut Caryæ in Laconũ agro non apte uideri queant: unde quidam Caphyæ legendum putarunt, quæ in Arcadia sunt, ubi & Tegea, cuius hic quoque mentio: sed ego temerè non mutauerim. Ilotum deinde quidam. H. Ilotarum quidam emendarunt, & rectè. Sunt autem quos Helotas Strabo libro octauo uocatos ait. Diphthongus ει, id discriminis fecit, nunc in e, nunc in i, latinis uersa, ut ostendunt [illegible] ac [illegible]. Cæterum apud Græcos aspirationem habet, siue [illegible] ueniat, ut Strabo sentire uidetur quodam in loco, siue [illegible], ut alijs quibusdam placet. Ad Sellas super Eurotam. H. Polybius libro secũdo non ita longe ab fine, ubi hanc describit pugnam, uocat hunc locum Sellasiam. Meminit & in Laconicis Selasiæ Pausanias. Cæterum Polybius Sellasiam in regionem Laconicam aditum ait, & ei loco duos imminere colleis, Euam & Olympum. Viam autem inter hos mediam esse, quæ per ripam profluentis fluminis ducat Spartam. quo in loco fluminis nomen omisit, quod si Eurota fuisset, hauddubie positurus. Ideoq; alij legunt, ad Sellasiam super Oenunta, pro ad Sellas super Eurotam. quanquam Polybius post paulum Gorgyli fluminis meminit, haud procul ab eo loco. Sub ipsas Mænali montis radices. I.

Omnes Mænalum Arcadiæ cum oppidum tum montem ponunt, quare uidendum num rectè locus habeat. hic enim de Sparta loquitur. Fortassis autem Taygetum scripsit Liuius. Neque enim iam in Arcadia erat Quintius, & ipse statim Taygeti mentionem facit. Sed lectoris esto iudicium. Nabidis dom. satellitem factum tribunum mil. fo. 248. B.

Vide quem Aetoli appellent hoc nomine, Quintiúm ne per contemptum, cum esset procos. an alium quempiam. Alij legunt, factũ populum Rom. Porrò de eo quod subiungit Liuius, Sunt qui non ex oppido proficiscentẽ bellum gessisse tyrannũ

tradant: multi dubitant, qui fieri potuerit ut castra sua Nabis aduersus Rom. castra poneret, si ex oppido non fuerat profectus. Sed fortasse aliqua desunt uerba. Praetoria inde com. ha. creati P. Corn. Scipio. C. *Quia P. Cornelius Scipio Africanus hic C O S. factus est, huic alteri Scipioni addendum erat, ut puto, uel Cn. filius, uel Nasica, ut lib. quanto non ita longe ab initio, ac lib. 6. prorsus initio, ac deinceps saepe additur, ubi minor caussa quàm hoc loco urgebat. Itē quod statim subiungitur, T. Iuuentius Alua, quidam Calua emendarunt. Caeterum in Plinij libro 7. cap. 53. quidam Talpa, quidam Talua legunt. tanta est in hoc cognomine uarietas.* Q. Pleminius, qui propter multa in deos ho. F. *Hunc Pleminium lib. 9. praecedentis decados ante iudicij diem in uinculis mortuum tradidit Liuius. At Licinium haec scribere, quae tamen hic Liuius tāquam oblitus eorū quae antea dixerat, absq; authore nūc prodit.* Deduxere triūuiri T. Semp. Ibi. *Dubium an hi in Campaniae tantum oppida, Puteolos, Vulturnum ac Linternum, an etiam Salernū Buxentumq;, illud in Picentinis, hoc in Lucanis oppidum, colonos duxerint: neq; enim uerisimile est his posterioribus agrum Campanum diuisum cum prioribus esse. Certe alteris deesse sui uidentur deductores, atque ideo aliquot uerbis defectum esse. Caeterum M. Heluius hic rursus legitur, de quo saepe in prioribus. Omisit & paulò pòst triumuiri Tempsae. Quidā ad L. Cornelium Merulam adiecere C. Salonium, sed nihilominus tertius abest. quae omnia sanare nobis absque uetusto aliquo exemplari non uidebatur possibile, quanquam res est haud magni momenti.* Boiorum res tum regulus eorum. H. *Idem dico de hoc loco: nam quis ita loquitur, Boiorum res tum regulus eorum castra posuit? Quidam Boiorix, pro Boiorum res, restituerunt.* Vt populus Rom. dignis datam libertatem. *fo.249.C. Quidam, hinc dignis, legendum putat, quòd statim rursus sequatur, hinc. Ego libentius ita legerim: Vt populus Romanus & dignis datam libertatem, & munus suum bene positum sciret. Planissima lectio est, ut populus Rom. dignis datam libertatem, ac munus suum bene positum sciret.* Auri pondo fuit tria millia septingenta. H. *Nota hoc genus sermonis, Auri pondo fuit tria millia, ut paulò antè infecti argenti fuit X V I I I. millia pondo. Item post aliquot uersus, Praebuerunt speciem triumpho, uide num specimen legendum: nihil tamen mutarim. Budaeus libro secundo de asse, ubi haec loca doctè tractat, suspicatur proxime ante haec uerba legendum potius quatuor denariorum, quàm trium.* Vna Iunonis Matutae in foro olitorio. H. *Haec aedes à Cn. Cornelio Cethego anno quarto huius belli uota fuit Sospitae Iunoni, non Matutae. Vide ipsum hunc authorem libro secundo non multis folijs à fine, ubi cum Insubribus confligitur. Sanè Iunonem Matutam dici nusquam quod sciam legi. Cn. etiam hic Cornelius legendum, non C. ex eodem libro: quod miror non emendatum in nouis codicibus.* P. Sempronius Sophus. H. *Libro nono secundi belli Punici sub finem de P. Sempronio Tuditano C O S. cum Hannibale confligente ita ait Liuius: C O S. principio pugnae aedem Fortunae primigeniae uouit. Igitur Tuditanus pro Sophus hic legendū, nisi duo huic uiro cognomina fuerint, quemadmodum illi Sempronio qui C O S. fuit anno ab urbe condita 450. quem Liuius P. Sempronium Sophum appellat lib. nono, Plinius autem lib. 33. cap. 1. P. Sempronium Longum.* Megalesia ludos fec. Attilius Ser. L. Scrib. Lib. primi. I. *Lib. 9. secundi belli Punici de suscepta matre deûm ita ait Liuius: Populus frequens dona deae in Palatio tulit, lectisterniumq; & ludi fuere, Megalesia appellata. Ergo hic non primi facti sunt hi ludi. Idem Liuius lib. 6. huius dec. primos scenicos ludos fuisse factos scribit ex Valerio Antiate. Variatum igitur hoc historia est. Quod autem continuò subnectitur: Horum aedilū ludos Romanos primùm senatus à populo secretus spectauit, haud scio quàm uerum sit. Nam libro primo de Tarquinio Prisco, atque ludis ab eo institutis, ita ait Liuius: Loca diuisa patribus equitibusq;.* Ad quingentesimumoctauum annum in promiscuo. *Ibid. Insignem hic considera mendam lector. Ab initio huius decados numeratur annus ab urbe condita quingentesimus quadragesimus, hic quingentesimus octauus, cum octo interea effluxerint anni. Quare nō sit mihi dubium, ut illud quadragesimus suprà pro quinquagesimo trasserat, ita hic omissum quinquagesimus. Quare locus ita legendus: Ad quingentesimum quinquagesimumoctauum annum &c. ut quatuor anni desint ab urbe condita. Nec dubium est ulli, sub Romulo fuisse etiam spectacula.* Sic, vt aut sola, aut prima certe pensari decet principi. *fo.250.E. Subobscura est sententia, intelligitur tamen: & graeco dicendi modo utitur, decet principi. Terentius in Adelphis: Vt nobis decet. ὁ μὴν πρέπει.* Neque traiicientem, sed quod in speciem. H. *Pro sed, alij emendarunt, &: quasi dicere uelit, regem neque traijcientem, & tamen paratum traijcere. Per sed, idem intelligi poterat.* Emporia vocant eam regionem. *fo.251.A Huius regionis cum simili descriptione etiam mentio est libro nono de secundo bello Punico, ubi Scipio in Africam traijcere parat. Pleríque libri foeminino genere hoc loco Emporiam habebant: sed Emporiae, arum, Hispaniae est oppidum, ut suprà in hoc libro ab initio patuit. Verum neque Scipio ad Syrtim paruam traiecit, neque Masaesyliorum, aut omnino Numidiae dominium ad Syrtim paruam erat, ut puto. At hercules magna est locorum in Africa confusio apud Romanos scriptores: quod in Sallustium olim, & suprà priore decade in hunc authorem, satis supérque conquesti sumus.*

IN T. LIVII QVARTAE DECADOS *librum quintum Henrichi Glareani Annotationes.*

PVgnatum inde haud procul Ilipa vrbe est. *fo.251.E. Illud inde, nisi loci sit, omnino tollendum est. Ptolemaeus Ilipam unam, Ilipulas duas, magnam alteram facit, montem praeterea Ilipam: omnia haec in Baetica. Plin. lib. 3. cap. 1. Ilipam magnam, & Ilipulam minorem uocat, haud scio diminutione exiguitatem denotante. Ilipae etiam meminit Strabo lib. 3. ad finem, de magna, ut opinor, loquens.* Cuius cernendi cum ratio quae. diem fin. pla. foener. *fo.252.C. Pro cernendi, quidam coërcendi emendarunt, haud scio quàm bene. Illud magis lectori perpendēdum, num diem foeneralia appositiue intelligendum, ut bacchanalia, saturnalia, atque alia eiusmodi: nam ego nihil definio. Quidam feralia legunt.* C. Flaminius in cit. Hisp. op. Iluciam in Oretanis cepit. D. *Antonius Sabellicus etiam hunc notat locum, Iluciam apud Ptol. Hiliciam dici, quod equidem nescio, cum apud eum Ilicis non in Oretanis, sed in Contestanis, non ita longe*

longè citra Carthaginem nouam urbs ponatur. Plinius Ilicos coloniam uocat, pluratiuo numero: ut in Ptolem. corruptum uideri queat Ilicis nomen additione s, pro Ilici. Fieri autem potest ut Ilici in Contestanis, Ilucia uerò in Oretanis, fuerint diuersa nomina. Illud magis mirandum, quo pacto Oretani uicini Bæticæ, sint in citeriore Hispania. Atqui diuisio harum duarũ prouinciarum uarijs temporibus diuersa fuit, ut ipse etiam fatetur Plin. Suspicor etiam Liuio hæc in Hispania nomina nõ omnino nota fuisse, ut sæpe antè conquesti sumus. Sex. Aelius Pætus, & C. Cornelius Cetheg. F. Cn. Cornelius legendum, non C. Quanquam & anno septimo huius belli ubi Censores creantur, id quoq; neglectum. Cæterùm fuit COS. anno quarto huius belli. Triumuiri deduxerũt C. Manlius Volso. G. Et hic Cn. uocatur, non C. Manlius. Fit autem COS. postea lib. 7. & in Gallos Asiaticos expeditionem suscepit. In libris multis bene habebat hoc prænomen, at quidam temerè mutarunt Cn. in C. Quidam A. Manlius Volso legunt. Quadragena iugera in pedites. Ibi. Si Apustio authore tertia agri pars adempta est, ut paulò pòst Liuius ait, legendum tricena iugera in pedites, non quadragena. Sequitur enim, uicena iugera pedites, quadragena equites acceperunt. Id facile patet qui numerorum rationem tenet: miror'q; neminem ad talia uigilare, in quibus res ipsa clamat. L. Valerius Tappus. H. cir. fi. In quibusdã codicibus omissum nomen erat Valerij huius, sed non rectè. Cæterùm hic Tappus cognominatur, alibi Tappo, ut libro 7. deinde, maxime inter triumuiros qui Bononiam coloniam deduxerunt. Et C. Valerius lib. 8. tribunus plebis Tappo dicitur. Sed de hac uariatione satis. Antiochus rex ea hyeme Rhaphiæ in Phœ. fo. 253. D. Rhaphia urbs post Rhinocolura sita est, prima ciuitatum Syriæ quæ Aegyptum aspiciunt, ait Polybius lib. 5. Cæterùm omnes Palæstinæ urbem faciũt: solus, quod sciam, Liuius Phœniciæ. Sed uel error est in codice Liuij, uel duæ eiusdem nominis sunt ciuitates, uel Liuio ipsi hæc non admodum cognita fuere. Ad eam urbẽ Ptolemæus quartus, qui & Philopater, cum hoc Antiocho ante aliquot annos feliciter pugnauerat. Hic uerò Ptolemæus quintus est Epiphanes, si non fallunt Chronica Eusebij: in cuius tamen codice Antiochus dicitur uicisse Ptolemæum Philopatera, sed errore forsan librariorum. Ad Pisidas qui circa Sicam incolunt. Ibi. Ita omnes habent codices nostri. Verùm ex Plin. lib. 5. cap. 27. legendum, qui circa Sidam incolunt, cuius & Ptolemæus meminit & alij, atq; adeò ipse postea hic author lib. 7. in pugna nauali Eudemi ac Hannibalis. Quidã Selgam reposuerunt, quod mihi non probatur. P. Sulpitius, P. Iulius. Ibi. Priore libro tres Publij mittebantur ad Antiochum, Sulpitius, Iulius, Aelius: hoc autem loco Aelius omnibus codicibus deest. Nec hoc incuria authoris factum uidetur, cum de Sulpitio tam diligenter commemoret, ut Pergami æger substiterit, postea uerò Ephesum cum Iulio rursus uenerit: Aelij ne meminit quidem. Credo autem Liuium diuersos secutum authores, quod per Claudij testimonium roboratur. Sed lectoris esto iudicium, nã res est non admodũ magni momenti. Pro Iulio quidam ubiq; Villium legunt, ut antea admonuimus. Elæam venere, inde Perg. vbi reg. Eu. fuit desc. E. Descenderunt habent omnes, quotquot uidimus, codices. Sed quomodo descenderunt à mari secundum flumen Caicum ascendentes? Res geographis nota, utcunq; alij iudicauerint. Editio Frobenij nuper hæc rectè emendauit. Antiocho si Smyrna & Lampsacus. fo. 254. A. Ordinem puto, Romanis indignum uideri si Antiocho Smyrna & Lampsacus imperata faciant. Considerandum tamen sit ne locus corruptus. In duobus velut cornibus Græciæ. B. Incertius hoc est loco, ubi nam distinguẽdum, & quæ illa sint cornua Græciæ, tum quomodo Aetoli in umbilico Græciæ. Strabo libro 8. simile quiddam habet de Peloponneso, à Demetrio Phalereo boue dicta, cuius cornua esse Ithomen Messeniorum, & Acrocorinthum Corinthiorum montes: sed ut hunc locum iuuent, non planè uideo. Oppidum Litabrum munitum opulentúmq;. I. Neque hoc, nec quæ sequuntur paulò pòst oppida facile reperias apud classicos scriptores. Fieri autem potest ut diruta fuerint, aut nomina uel mutata uel corrupta. Hoc etiam obiter hic notandum, quæ Liuius hic de Consulum in Boios profectione narrat, eadem illa narraturum esse post aliquot paginas, pauloq; diuersius. Porrò quæ de M. Fuluio Nobiliore, ulterioris Hispaniæ prætore ante aliquot paginas huius libri narrauit, hic propè eadẽ repetere, nempe de Toleto ac Vectonibus, perinde atq; antea nihil ea de re dixisset. Sed non est mihi dubium, tanta rerum gestarum mole, ingeniiq; scriptorum multitudine, Liuij memoriam obrutam: nec id mirandum, præsertim in homine sene. Quadriremis vetus capta annis ante octog. fo. 255. D. Hic locus quibusdam in codicibus totus erat corruptus, in alijs restitutus, ut nihilominus hæreas. Nec id mirum: nã historia illa de Cratero ac eius uxore Nicæa, aut, ut alij habent codices, Nicala, obscura est. Ad Pleias posuit castra. F. Pleias locũ in Laconica non memini me uspiam legere. Leucam quidem agrum in Laconica ponit Strabo lib. 8. Et Acrias promontorium ad Eurotæ fluuij ostium quidam ponunt. At Strabo, εἶθ' ὁ εὐρώτας ἐκδίδωσι μεταξὺ γυθίου καὶ ἀκταίων. id est, deinde Eurotas excurrit inter Gythium ac Actæas. Ptolemæus Acrian uocare uidetur. Nam Acritas promõtorium, de quo Plin. lib. 4. cap. 5. longius ad occasum est. Sed hæc lectori iudicanda relinquo. Illud mihi mirũ, quòd hoc loco Nabim ait posuisse castra ad Pleias, postea uerò, cum ea à Philopœmene incensa essent, non aderat Nabis, imò à Gythio mittit præsidium agris. Verùm ea τὸ στρατόπεδον intelligi possunt. Idem Telegam exercitu contracto. G. Inde, habent alij libri. Et uide num Tegeam legendum potius: nec enim uspiam legi, quod sciam, Telegam. Ad Caryas primum in hostium terra posuit ca. Ibi. Priore libro Liuius ait Romanum imperatorem Caryis expectasse sociorum auxilia, priusquam hostium intraret agrum: hic ait ad Caryas primum in hostium terra Philopœmenem posuisse castra. Nisi quis intelligat ita dictum ad Caryas, hoc est, non longè ab eo oppido. Confines enim erant Lacones & Arcades. Quæ controuersia effecit, ut quidam priore libro Caphyas legendum putarint pro Caryæ, quod haud scio ut probem. Ad Barbosthené (mons est X. mill. pass. Ibi. Haud facile id nominis reperias apud idoneos authores, ut puto. Fortassis autem nomen obscurum est, ideoq; à Liuio adiectum quod in parenthesi ponitur. Thoas princeps gentis, quem miserãt ad Antio. G. In hoc libro paulò antè Dicæarchus Thoantis frater ad Antiochũ mittitur, hic ipse Thoas missus dicitur, quod idem Hãnibal repetit libro sequenti. Manifestus error, aut memoriæ lapsus potius. Ponere hastas Alexamenus iubet. fo. 257. E. Illud, ponere, etiam atq; etiam cõsidera ut intelligendum. Tyrannum enim statim confodiunt æque ipsi atq; Alexamenus. Quod ideo annotare placuit, etiamsi pusillum uideri iure potest, quòd de Aetolis ijsdem statim subiungit: Si extẽplo (inquit) positis armis uocata in concionem multitudo fuisset. Neq; enim deposuerũt arma, cum mox subiungat: Frequen-

tes inde retenti in armis Aetoli. Laconicus eius stirpis erat, puer admodũ. G. *Vellẽ pueri huius posuisset nomen. Neq; enim de Aegisipole eum loqui puto, qui iam grandis erat, regnum tamen iure gentium eius Lacedæmone erat, ut priore libro ait Liuius. Et puer hic planè ad ætatẽ, non ad sexum retulit.* Aetoli circa Chalciœcum (Mineruæ est temp. ær.) Ibi. *Hoc in plerisq; libris corruptè legitur Chalcioten. Meminit autem huius Pausanias in Laconicis, & Thucydides Pallados χαλκιοίκου in primo, ubi de morte Pausaniæ regis Lacedæmoniorũ. Meminit & Suidas.* Ipsi cæteras copias nocturnis maximè itine. H. *Qui sint illi ipsi, scire uelim. Nam si Thoas ac Euthymidas, misso scilicet Herodoro in Atalantam insulam, qui uera esse possunt quæ postea de Euthymida dicit? Euthymidas postraquam castra popularium ad Salganéa esse, profectosq; Aetolos audiuit, & ipse à Thebis Athenas rediit. Hæc uerba perinde sonant, atq; ipse Euthymidas Thebis substiterit fortunæ euentum expectans, cum tamen paulò antè Liuius dicat eum Salganéa à Thebis processisse. σαλγανεὺς portus est Bœotiæ ad Euripũ, Thronium autẽ triginta stadiis à Scarphia, quæ urbs est ad Maliacum sinum, ut ait Strabo lib. 9. Atalantam uerò Opuntiorum insulã ponit Thucydides lib. 2. inter Eubœam & Locros. Quæ loca omnia si quis hic memoria teneat, & Liuij uerba ordine legat, uidebit nos hoc in loco non temerè dubitasse.* A Corintho veniens nauibus in Chalcidem. K. *Incerta est distinctio, & ambiguè dictum, ueneritne per Euripum Chalcidem Quintius, an in Euripo occurrerit Eumeni regi. Sed id perexiguum. Quidam Chalcidis in genitiuo legunt.*

Quintius in Ligures, Domitius aduer. Boi. *fo. 158. B. Superius, unde Liuius se diuertisse dicit, ita scriptum legitur: Domitius ab Arimino, quà proximum fuit, Quintius per Ligures in Boios uenit, duo COSS. agmina diuersa latè agrum hostium peruastarunt. Quæ cum his quæ hic dicuntur, non quadrant: nam hic alterum dũtaxat COS. in Boios profectum, cui se dediderint Boij, tradit: illic ambos in Boios profectos, ambobúsque se Boios dedidisse.* Aedes duæ Ioui eo anno in Capitolio. D. *L. Furius Purpurio prætor fuit anno primo huius decad. Et Ioui quidẽ ædem uouit, quãdo aduersus Gallos Cremonam obsidenteis pugnauit, qua pugna Hamilcarem Pœnũ cecidisse scripsit Liuius. Cæterùm lib. 4. huius decad. COSS. P. Scipione & P. Sempronio hæc uerba Liuius habet: Et in insula Iouis ædem C. Seruilius duumuir dedicauit: uota erat sex annis antè Gallico bello ab L. Furio Purpurione prætore, ab eodem postea COS. locata. Hæc ibi. At hic de duabus Iouis ædibus mentio, non in insula, sed in Capitolio, ab eodem L. Furio uotis: altera cum esset prætor, altera cum esset COS. etiamsi anno quinto huius belli, quo hic L. Furius COS. fuit, nulla de ea fit commemoratio in lacero illo libro tertio. Porrò in insula ædes Iouis antea dedicata dicitur. quod si alia est ea ab his quæ in Capitolio dedicatæ hic dicuntur, oportuit Furium hunc treis uouisse Ioui ædes, quod non uidetur uerisimile. Diuersos secutum authores Liuium crediderim, aut memoria lapsum.* Et iidem porticum extra portam Trige. inter lignarios. Ibi. *Dubitauit & Sabellicus de hoc loco. Cæterùm ipse in ueteri codice scriptum esse ait, interlignario, cui iungendũ existimat opere, quo modo facile esset libros emendare. Alij itaq; ut Moguntinus codex, legunt inter lignarios: sed qui illi sint, adhuc quæro.* Imbrum primo insulam tenuit, inde Scyathum. G. *Imbrus nauigantibus ex Phrygia in Maliacum sinum, satis ad sinistrum est: ideoq; considerandum ut locus habeat. Quanquam ex statim sequentibus uerbis apparet, non quò uolebant isse eos, sed quò oportebat, ubi collectis (inquit) in alto, quæ dissipatæ erant, nauibus. Post aliquot item uersus, rectè restitutum est Lamiam pro Hyamea, quod nomen nusquam est apud authores.* Toties legationibus missis Romam. I. *in fi. Quidam Roma in auferendi casu legunt, quod ego non probo. quanquam & à Roma legati in Aetoliã uenerunt sæpe, & ex Aetolia rursus Romã.* Iam inde a Barcillæ morte, & quæ secutæ. *fo. 159. B. De hoc Barcilla lib. 3. huius decados. Sed obscurum est quod hic dicit, & quæ secutæ eam fuerant. nisi intelligas mortes: quod nescio ut placeat: ego pauxillum quiddã deesse suspicor.* Antiochi legatus prior quam Aetoli est auditus. C. *Est hæc oratio ubi grammatici uel synecdochen uel zeugma à posteriore esse contendant: quanquã Aetolorũ legere malim, quòd ex abbreuiatione Aetol. ac puncto postposito, facile alius Aetoli, alius Aetolorũ facere potuit.* Dacas, Medos, Elymæósque. D. *Ego Daas legendum existimo, qui Medis sunt uicini ad mare Caspium, ut author est Strabo. Meminit Ptolemæus in descriptione Marganæ: quanquam pleriq; eius codices etiam Dacas habent, sed perperam.* Et ex Pãphylia Hydetas tenere. Ibi. *Non memini me legere Hydetas in Pamphylia. Vide si fortè Sidetas legendum, à Side, quam rex Antiochus oppugnauerat, ut hoc libro antè dictum est: potuere enim interea fieri amici.* Est autẽ res simillima cœnæ Chalciden. F. *Hoc exemplo hospitis duo reprehẽdit in Antiochi legato, & quòd ex una gente multas faciat, & quòd ex mansuetis imbellibusq; feroces ac truces: quemadmodum ex uno porco hospes ille multam uariamq; uenationem, & ex mansueto speciem ferinæ carnis fecisse uisus erat. Meminit eius D. Erasmus in adagio, Ex uno multa facere.* Cum iam Menippus castra ante Sal. ad Herineum. I. *Erineum oppidum est Doridis, ut omnes scribunt. Ad Euripum autem nemo, quod sciam, Herinei meminit in littore Bœotiæ. Quare ego uel ad Euripum legendum arbitror. Nam & ad finem huius libri dicturus est, Pertinacius Romani Euripum tuebãtur: ut Aulis intelligatur. uel ad Hermeũ, ut alij emendarunt.* Achæorum & Eumenis milites Salganéa. K. *Achæi quingenti missi in Chalcidem uenerunt: cæterùm hauddubie, tradita regi Chalcide ipsi discessere. At quo pacto deinde aut ipsi Salganéa uenerint, cũ Menippus ibi castra haberet, aut quando antea illuc ab Achæis missum sit præsidium, non meminit Liuius. Præterea nec hoc explicat, quale illud castellum ad Euripum, quod Romani milites munierunt ab Aulide auersi: sed puto Delij, quod Strabo libro nono ταναγραίων πολίχνιον appellat. Quanquam & hoc dubium, fueritne antea uallum & agger, an nunc à militibus omnia parata. Sed hæc, ut alia pleraque, lectoris iudicio committimus.*

IN T. LIVII QVARTAE DECADOS *librum sextum Henrichi Glareani Annotationes.*

Aulo Cornelio

Vlo Cornelio Mammulæ Brutii. *fo.260.D.* *Priore libro, ubi hi magiſtratus creati ſunt, L. Cornelius dicitur in pleriſq; codicibus. Tu uide, utrum locũ ex altero emendare malis. Nam & ab initio libri ſeq. rurſus A. non L. dicitur: quare alij indubitáter A. emendarunt.* Vt vna ab Agrigento ad Pachynum eſſet &c. *Ibi.* *Si hæc bene habẽt, inæqualis ſanè diuiſio, præterea quæ totum non complectitur. Nam longè maxima reſtat à Tyndario Agrigẽtum, quæ ad occaſum uergit. At ego ſuſpicor pro Agrigento legendum Agathyrno, quod prope Tyndarum eſt. temerè tamen hæc non aſſero, indicet lector.* Sena & Fregena & Caſtrum nouum. F. *Plinius lib. 3. cap. 5. Fregnates in agro Falerno ponit: ea hic ſit eorum colonia uidendum, quãquam libri uariant. Quidam pro Sena, Enam, quidam Hoſtiam legunt.* Carthaginenſes tritici modiûm mille. H. *Hoc mille altero caret numero, ut uidetur: neq; enim unum dũtaxat mille modiûm tritici miſiſſe credo, ut collatio hic aliarum ſummarum ſatis indicat, ſed aliquot millia modiûm. Quare diligentius antiqua uidenda ſunt exemplaria.* Et multorum eo ſtatu, qui diut. eſſe ſine mu. K. *Illud, multorum eo ſtatu, obſcure eſt dictum, nec ſatis explicatur ſi dixerimus, labente diſciplina multorũ: quid enim ſibi uult, eo ſtatu? Ego locum corruptum ſuſpicor. Sed iudicet lector.* Veſter enim hic legatus Thoas inter cæ. *fo.261.C.* *Superiore libro, ut ibidem quoque annotauimus, altero in loco Dicæarchus, altero Thoas ad Antiochum miſſus dicitur, hic Thoantis rurſus mentio. Sed hoc leuiculum. Id autem mirũ, quòd ſuperiore libro Alexandrum Acarnana de Philippo hãc comparationem apud Antiochum introduxiſſe ſcribat Liuius, hic uerò Thoanta. Niſi quis ab utroq; & Alexandro & Thoante dicta eſſe Antiocho intelligamus: quod fieri quidem potuit.*

Ipſe cũ omnib. terr. copiis in Bellioniũ agrum proc. E. *Cum etiam Sabellicus hũc locum rectè annotaſſet, quidã tamen mutarunt in Byllinum, quod Byllionũ ex Strabone lib. 7. legendũ eſt: ait enim, ſuper Epidamnũ ac Apolloniam ſedes habent Bylliones ac Talantij. Talantiorũ meminit & Ptolemæus eodem in loco, quãquam nomina apud eũ propè corrupta.* Inde Cycrũ & Metropolin. I. *Cyerum non inuenio apud quenquam, ſed Cyparæa in Ptolemæo legitur inter Theſſaliæ urbeis, atq; ita ego legendum puto.* Occupat Pellineum. *Ibi.* *Πελλίναιον uocat Strabo libro 9. Plinius uerò lib. 4. cap. 8. Pelinnam uocare uidetur. Aliud autem nomen eſt πελλίναιον ὄρος τῆς χίου apud Dionyſium geographum. quanquã idem mons in græcis pleriſq; Strabonis codicibus πελλίναιον legitur. Porrò idem Strabo quatuor oppida circa Thamas numerat, Triccam, Metropolin, Pelinnæum ac Gomphos, quæ Ptolemæus Eſtiæotarũ ponit. quãuis Atineum pro Pelinæum fortaſſis poſitum apud eundem. Chyrætias eodem loco reperias, at non item Malleolam.* Oppidũ Gonni XXX. millia ab Lariſſa. K. *Quidam pro XXX. emendarunt XX. quòd ſequẽtia uerba propinquitatem maximam oſtendant Gonnorum ad Lariſſam, uidelicet unde ignes ac caſtra Romanorum uideri potuerint. At in Ptolemæi deſcriptione longius multo abeſt Gonnorum ciuitas à Lariſſa. Sed accipit hæc controuerſia uariam ac etiam ueram excuſationem.* Dum patrem primo ablegando. *fo.262.A.* *Illud uerò ut defendatur, aut uerius ut intelligatur, haud equidem ſcio. Quomodo enim ablegat, & liberũ, & quem paulò pòſt ſit rogaturus? Quare alij rectè adlegando emẽdarunt.* Cum per Phocidem Cheroneam. B. *Rex Antiochus Chalcide in hybernis dormierat, quomodo igitur per Phocidem Cheroneam uenire poterat? cũ Cheronea ſit urbs Bœotiæ, cui Chalcis ab ortu, & Phocis ab occaſu. Niſi quis malit de Chalcide Aetoliæ intelligere, de qua paulò pòſt. quãquam, ut puto, adieciſſet Aetoliæ, cum à Demetriade illuc eum diſceſſiſſe facit. pronius enim eſt iter in Chalcidem Eubœæ intelligere, quàm Aetoliæ.* Quæ præter Chalcidem & Lyſimach. fert ad Stratum. *Ibi.* *Huius Chalcidis in Aetolia omnes meminerunt. Lyſimachiæ etiam Strabo lib. 10. ubi de Oleno: nam utraq; deſerta erat illius tempore. Stratus autem Acarnaniæ maxima urbs ſuper Acheloo, cui Liuius more ſuo adiecit præpoſitionem. Ideo autem à nobis hæc notantur, ne, quæ bene habent, temerè ab aliquo mutentur. Nam pro Chalcide quidam ita Calydonem ſubſtituerunt.* Ad Medeonem & Pyrrheum. C. *Strabo libro nono duos facit Medeones, alterum in ſinu Criſſæo, de quo hoc loco Liuius, ut opinor, intelligit: alterum Bœotium, qui ab illo ſit denominatus. Pyrrheum uerò neſcio his locis. Pyrrhã multi nominant. Vetuſtiores libri habent Tyrrheum.* Philippus Mallœam Perrhœbiæ, Bœbius Phila. E. *Alij libri Maleam habebãt, ſed æque obſcurum in Perrhœbis. Pro Philacio, quidam Phaciũ reſtituerunt, ut ſecundo quoq; uolumine huius decad. admonuimus: nomen æque atq; prius obſcurum.* Chyretias hinc & Eritium occupat. *Ibi.* *Chyretias paulò antè oſtendimus Eſtiæotarum apud Ptolemæum oppidũ. Sed Eritium ubi reperias, uix equidem ſcio.* Aegium, Argiſſa, Gomphi, Lariſſa, Tricca. *Ibi.* *Aegeam inter Emathiæ ciuitates enumerat Ptolemæus. Argiſſam Peneo adiacere, author eſt Strabo lib. 9. Lariſſa autẽ ab Athamanibus nuſquam antea occupata refertur, propterea nõ uideo cur eam hic reponi uoluerit Sabellicus. Pro ea igitur alij Silanã poſuerunt, & pro Aegio ac Argiſſa, Aeginium ac Ericinium.* Quia videbatur & Limnæam eodem tempore opp. poſſe. F. *Quidam neutro genere, quidam fœminino legunt. At ego in Theſſalia huiuſmodi nomen non memini, quod ſciam, legere. Nam quod in Laconica Limneũ Pauſanias refert lib. 3. huc non pertinet.* Ante ſaltum Thermopylarum in ſep. verſa Epirus. I. *Elegans eſt hæc deſcriptio, quanquam improprie aliquot fines deſcribit. Nam quis Epirum Thermopylis ad ſeptentrionem intelligere poteſt? quod propter exemplaria admonemus.*

M. Por. Catonem, & L. Val. Flaccum conſular. leg. *fo.263.B.* *Hi COSS. unà fuere anno ab urbe condita 559. rectè igitur conſulares legatos uocat Liuius. Quanquam ipſe Cato apud Ciceronem de Senectute ſe tribunum militũ apud Thermopylas pugnaſſe M. Attilio Glabrione dicit. Sed in eo libro multa eiuſmodi ſunt, quæ à nobis, ſi CHRISTVS annuet, aliquando notabuntur.* Tum Macedonum robur, quos Sariſſophoros. F. *Haud immerito quidam mirati ſunt, quo pacto Macedones cum Antiocho eſſe potuerint, cum eorum rex Philippus pro Romanis eſſet. Sed uel exules intelliguntur, uel ex Lydia Macedones uicini Mæonibus ac Phrygibus, in ea quam proprie Aſiam dictã perhibet Ptolemæus.* Carpeiam tamen eodem die conſecuti ſunt hoſtem. H. *Quæ ſit illa Carpeia, non memini me legere apud ullum idoneum authorẽ. Iter fuit huius fugæ à Thermopylis Elateiam, in quo itinere eſſe eã oportuit. Vide num Lilæam legendum, quod ibidem ponit Ptolem. Quidam Scarphiam repoſuerunt, cum ea ſit ad ſinum Malia-*

cum,non utique in hoc itinere. A Chalcide profectus, Tenedum primo tenuit,inde Eph. K. Mirum hoc iter,si quidem nõ errat codex. Tu uide,num Tenum potius pro Tenedo sit legendum. Est enim inter Cycladas Tenus in eo itinere quod ab Euboea Ephesum ducit. Carmine Virgiliano notior Tenedus inattentos decepit. M.Fuluius Nobilior,qui biennio antè prætor. fo.264.B. De eodem hoc Fuluio in hoc adeò libro eadem dicturus est,ut non sit dubium hic lapsum memoria Liuium. A flumine Asoro. C. Ita ferè habent libri,sed ex Herodoti libro septimo,ubi de Thermopylis,Asopus dicitur,non Asorus. Meminit & Strabo lib.9. Arcem extra muros,quæ frequentius propè q̃ vrbs ha. T.Semp. Ibi. T.Sempronius in huius urbis oppugnatione iussus à COS. intentos tenere milites,dum aliæ tres pugnarent acies,signumq; expectare:quo dato,ab sua parte primus oppidum cepit. Si igitur ab arce oppugnabat,eam hauddubie cepit. Quo igitur pacto Aetoli postea in arcem confugere poterant? Nisi quis dicat, aut locos interea mutatos,aut duas eius oppidi fuisse arceis, aut aliud quippe pro arce legendum,ut suburbium &c. quod equidem puto. Et in hac descriptione mẽtio est Aesopi fluminis,& duorum amnium,quorum alterum in sinum Maliacum mutarũt quidam,cum hæc urbs longè ab eo sinu distet. quare diligentius hic locus inspiciendus in uetustis exemplaribus. Ab altero amniculo quem Melana vocant. Ibi. Ante hæc uerba distinguendum est,ut Appium Claudium,non M.Bæbium ab hoc latere pugnasse intelligamus. Cæterùm quod quidam pro amniculo emendarunt,amnis latere,non placet. Nam Melana flumen ab uetere Trachine quinq; distat stadijs, ipsa ab Heraclea sex, authore Strab.lib.9. Nam cũ ariete quaterentur muri,non laqueis solùm. D. Pro laqueis,quidam emendarunt iaculis:ex quibus uerbis nullus est sensus,quare mutandum non erat. Considerandum etiam lectori,quomodo intelligendi fornices in muro, ad excurrendum apti: nam ea res difficultatem adfert legenti. Cum fatigatos iam Aetol. sciret COS. & ex ratione tẽporis. Ibi. Nec minus temerè hoc loco ijdem,ex ratione,fecerunt,expectatione. Pars vna,qua progressi erant,neque defen. neq; opp. F. Non obscurum est qua de parte loquatur,nempe de ea ubi Sempronius erat. Cæterùm illud,qua progressi,uexat lectorem. Quidam pro eo legunt,In qua ædificia extra urbem:cum antea de arce loqueretur,nunc de semirutis,nullo adiecto substantiuo. Et,Neq; defenditur,neq; oppugnatur,dixisse uidetur pro,ubi quies erat, quanquam non diu duratura. Mihi locus suspectus est,lector ex uerborũ contextu iudicet. Inter sunt sedecim millia fermè passuũ. H. Quidam emendarunt,iter septem millium fermè passuum. Videtur autem loqui de distantia Heracleæ atq; Lamiæ, quæ nobis non constat. Quanquam libro sequente ubi Attilius Lamiam ceperat,dicitur iuisse ex Heraclea ad oppugnandã Amphissam,cum dicere debebat ex Lamia. Videntur igitur propinquæ fuisse urbes. Tum regionẽ maxime eãdem spectat oppido quam. Ibi. Et hoc loco quidam oppido aduerbium existimarunt. Alij ita emendarunt: Tum regionem eà maxime despectat oppidum,quà breue interuallum uidetur. Sed ex utraq; lectione non uideo quid sensus elici queat.

Ita recessum ab Lamia est,& propinquæ cla. Ibi. Considera hæc uerba diligentius:nã quid sibi uelint,non planè intelligo. Neq; enim dedita est hoc loco Lamia,quæ primũ posteriore capitur libro. Mons est altissimus inter Callipolin & Naupact. fo.265.D. Callipolin hoc tractu nusquam memini me legere, sed è regione Lampsaci ad Hellespontum:uerùm nihil ad hunc locum. Coracis meminit & Ptolemæus. Vide si fortè legendum, inter Chalcidem aut Callidromum & Naupactum:sunt enim hæc item Aetoliæ loca. Legatos Chalcidem ad T.Quintium. E. Hic in Chalcide est T.Quintius,ad quẽ Messenij legati mittuntur:continuò autẽ post,auditis legatis,à Megalopoli ad Diophanem prætorem Achæorum misit. quod utiq; iudicandum lectori relinquimus. Circa Eudamiã paruum oppidum inter Megalopolin. F. Ita pleriq; habent codices,sed errant. Andaniam enim legendum ex Stephano ac Strabone. Et ille quidem Messeniæ facit oppidum,Strabo autem lib.8. Arcadiæ tenuem ait ciuitatem, ac olim Euryti Oechaliam esse dictam. Pausanias uerò ab initio lib.4. ait regiam Messenes olim fuisse. Non me fugit duos Lacedæmoniorũ fuisse reges Eudamidas,de Proclis progenie,si quis fortè locus ab ijs nominatus sit,quod lector studiosus iudicet. Inde Dolopiam & Aperantiã & Perrhœbiæ quasdam. I. Aperantia quæ sit regio,mihi non constat. eius paulò pòst rursus mentio cum ijsdem Dolopibus ac Perrhœbis,item lib. huius decad. octauo non ita longè ab initio. Quidam Aperanthiam scribunt,ut planè suspicer nomen corruptum. Manu tamen annuit quid opis in se esset. K. Ita in plerisq; erat codicibus,ut enunciatiue legatur. Alij quidnam legunt,ut intelligatur interrogatiue,sed non uideo quid sensus.

Quos prætor in Hispania inter ipsum discrimen. fo.266.C. Proprætor legendum, ut patet initio libri quinti huius decad. Prætor enim ulterioris Hispaniæ factus erat, COSS. P.Cornelio Scipione Africano iterum, ac T.Sempronio Longo,septimo anno huius decados. Sequente deinde anno cum Lusitanis proprætor cõflixit. Quanquam haud sum nescius initio libri quinti uariatam esse in plerisq; Liuij codicibus lectionẽ prætoris & proprætoris de eodẽ Scipione Nasica. Quos primos scenicos fuisse Antias Val. est author. D. Non hoc tempore hi ludi primum celebrati sunt,sed bis antea,authore hoc nostro Liuio. Semel lib.9. secundi belli Pun. Iterũ lib.4. huius decados,ubi id etiam admonuimus:quanquam hic Valerium Antiatem citet authorem. Per eosdem M.Fuluius Nobilior. Hæc eadem,hoc adeò libro,de Fuluio propè ijsdem uerbis dixit,quod suprà quoque admonuimus. Alij hæc uerba ex codicibus Liuij hoc loco submouerunt,suáne authoritate,an codicum fide,nescio. Samum Zacynthúmque. fo.267.B. Quidam libri solùm Zacynthum habebant,sed Cephalleniam omnino Liuius putat. Strabo lib.10. ex Apollodoro ait Cephallenã insulam, quæ quondam quatuor habebat urbeis,Samum dictam,at urbem in ea nunc Samum nunc Samen appellatam. Atqui Zacynthus iam Romanorũ erat. Sed uel Liuius præfectus classis hoc ignorauit,aut hæc antè facta sunt quàm dedita sit Romanis insula:nam permixte multa narrat Liuius. Ad Scyllæum Eumenes. Ibi. Bene hoc habet:nauiganti enim à Malea Piræeum,in medio est Hermione,ad quam est Scyllæum, authore Strabone lib.8. Ita numero fermè impares futuros. C. Alij pares legunt,ut de utrisq; intelligatur. Nam C.Liuius præfectus classis Romanæ naueis habuit unam & LXXX. rostratas:Polyxenidas autem nauibus LXX. tectis,præter cæteras,Phocæam concessit. Quidam legunt,Ita numero non fermè impares. & idem est sensus. Ab Delo Phanas Chiorũ portum in Aegeum. Ibi. Phanas Liuius ita in Aegeum mare uersas ait, perinde atque ad occasum insulæ eum intelligi uoluerit. Subiungit enim, Inde ad

urbem

urbem circumegere naueis. Chios autem spectat Boream. At Strabo lib. 14. ubi Chium elegantissime describit, Phanas ad insulæ orientale latus posuisse uidetur. Ad Corycum portum qui super Cyssontem est. E. Sequente libro Liuius ait Corycum Teiorum esse portum. Strabo loco iam dicto Corycum montē facit, ac sub eo portum Casysten, pro quo hic Cyssontem legimus. Vter ex altero emendandus author, iudicio lectoris committimus. Quidam libri Cyssuntem habent.

IN T. LIVII QVARTAE DECADOS librum septimum Henrichi Glareani Annotationes.

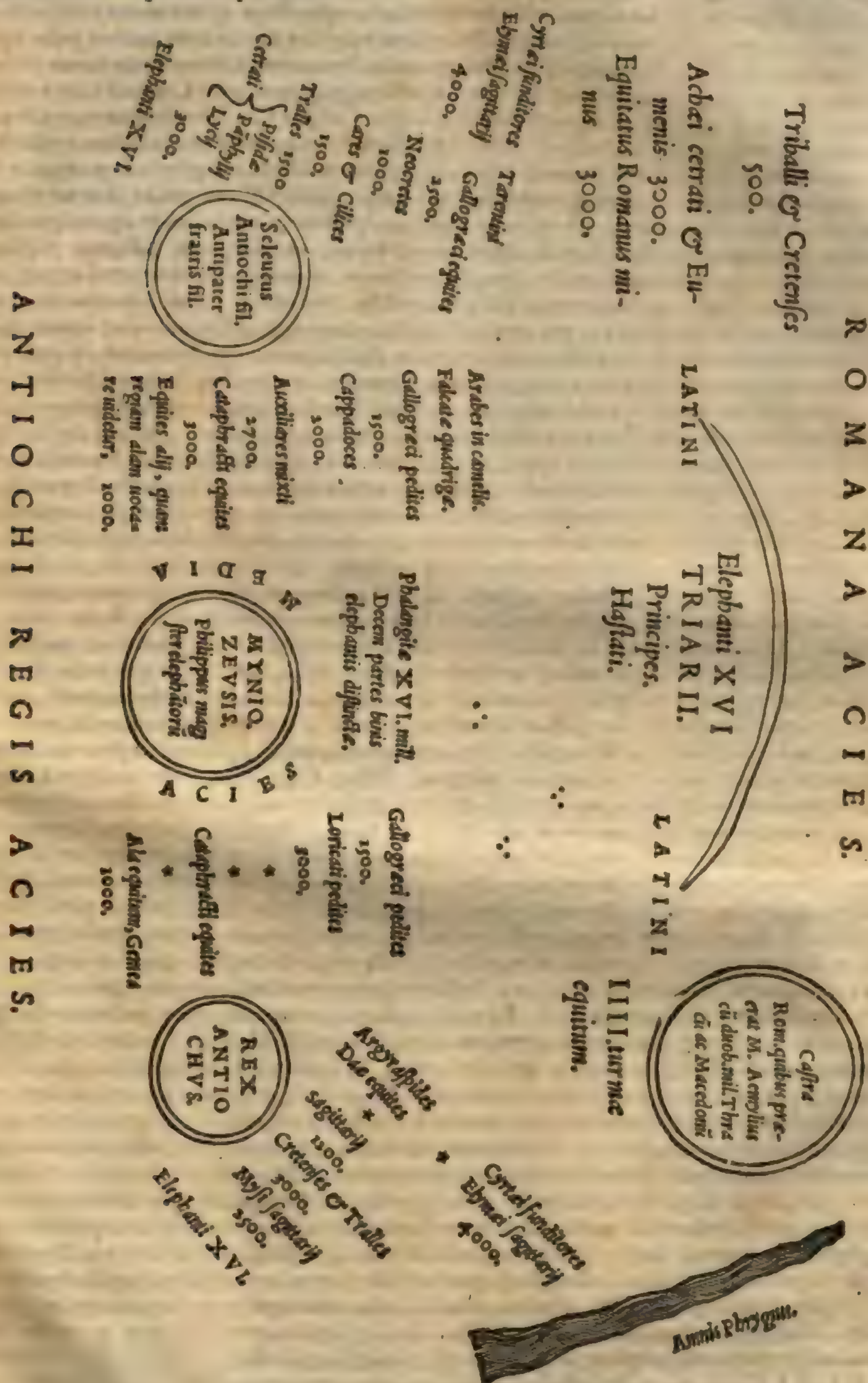

QVod Laurentibus carnis quæ dari deberet. fo.268.C. Vide an non carnis uetustius sit nominatiuus pro caro. Neq; enim, quod carnis, construendum: est enim quòd, pro quia. Hoc obiter admonemus, ne quis temerè mutet, ut solent nimis facile, qui non intelligunt. Legati ab Ptolemæo & Cleopatra regibus. D. Libro quinto huius decados, atq; adeò non longius biennio antè, Antiochus Ptolemæo Aegypti regi filiam in matrimonium dederat. Hic uerò gener aduersus socerū gratulatur Romanis. Porrò Liuius de Ptolemæis satis obscure loquitur. Primo enim libro huius decados de Philippo Macedoniæ rege ita ait: Sed animos et faciebat præter ferociam insitam, fœdus ictum cū Antiocho Syriæ rege, diuisæq; iam cum eo Aegypti opes, cui morte audita Ptolemæi regis ambo imminebant. de Philopatre Ptolemæo loquēs, de eo inquam, qui Antiochum memorabili pugna ad Rhaphias uicit, ut scribit Polybius lib. 5. tametsi is quadriennio antea fuerat mortuus. Cum hæc autem inter Antiochum ac Romanos gerebantur, iam Epiphanes regnabat in Aegypto, cum quo Antiochum in amicitiam regressum author est Eusebius, quā postea rupisse non est incredibile, ut sæpe fit inter principes. Oppugnare Attilius Amphissam statuit. ab Heracl. per Oetam. G. Notādum est hoc iter, nam ad locorum hic obscure positorum notitiam conducat. Inter Heracleam atq; Naupactum Coraca ait interiectum: inter eandē autem & Amphissam, Oetam. Amphissa sanè Locrorū Ozolarum oppidum est, authoribus Strab. ac Stephano. Ab Heraclea autem ait, pro ab Lamia, propter propinquitatem urbium: nisi sit menda in codicibus, ut suspicor. Iam in sinū Maliacum uenerat. H. Considerandum etiam atq; etiam toto hoc loco, num aliquid omissum sit. Nam si Apolloniæ exercitus expositus erat, perq; Epirum ac Thessaliam ueniebat COS. nouus, oportuit certè prius Hypatam uenire q̄ in sinum Maliacum. Nisi quis tria hæc millia peditum, & quingentos equites, unà cum COS. mari uenisse contendat, reliquum uerò exercitum terra: quod equidem nescio quàm probem. Ab Amphissa inde Elim est dimissus, dic ter. Pellam. fo.269.A. Apud neminem authorem hoc quidē tractu Elim inuenio: quare uidendū num uel Lilæam, uel Lamiam legendum. Quidam pro Elim legunt enim, & in parenthesi hæc uerba (inde enim est dimissus) atq; id placet. Ipse in Phrygia hybernauit. B. Cum duæ sint Phrygiæ, altera in qua Troia, altera supra Pisidiam, cōueniebat ut adijceret in utra fuisset Antiochus: nam de utraq; intelligi potest. Panormum Samiæ terræ petit. F. Strabo lib. 14. hūc Panormum locat in littore Ephesiorum, quanquam Samiorum agro ex permutatione. Videntur itaq; hæc in littore Ephesiorum gesta, sed Samiorum tamen terra: etiamsi Liuius postea dicat ad Samum oppressam classem. Remigium omne Magnesiam missum, ad Sipylum perpau. G. Quidam, quod adijcitur Sipylum, de Magnesia ad Sipylum mōtem intelligi putarunt: sed ea urbs plus æquo abest. Alij itaq; de Magnesia ad Mæandrum intelligunt, & Sipylum oppidum nō longè à Smyrna, ex Strabone, & Plinio item lib. 5. cap. 29. Quanquam Plinius mediterraneum id facit, Liuius maritimum. Hæc & similia nobis notantur, ne temerè mutentur: neq; enim cōmentarium scribimus. Palinurum iusso petere. Ibi. Videndum quis locus hic, nam mihi planè suspectus, quippe quem apud nullum usquam inuenerim authorem, quod equidem sciam. Romani & Eumenes rex in Erythram. fo.270.A. Erythras legendum puto pluratiuo numero. Hoc etiam lectori considerandū quod subnectitur: Medio in cursu aquilone in septentrionem uerso. quid faciat hæc uentorū commutatio ad impediendā nauigationem in Samum. Neq; uerò septentrionis ac aquilonis uentorum distinctionem facile inuenias, præter unum Ptolemæum, & ad hunc locum etiam non multum facientem. Ad Myonnesum stetit, inde ad Macrin quā vocant ins. Ibi. Myonnesus insula est inter Teon ac Lebedū Ioniæ maritimas urbes, authore Strabone: quāquam Liuius postea inter Teium ac Samū dicit. Plinius autem Macrin insulam lib. 5. cap. 31. primū non longè à Rhodo ponit, sed nihil ad hunc locū: deinde eodem capite in Chio ponere uidetur, aut ipsam Chium Macrin uocatam: quanquam is locus corruptus uidetur. Liuius postea ad Myonnesum, eius insulæ rursus facit mentionē, ante memorabilem illā pugnam naualem. Ad Etaliam insulam traiecit. B. Plin. in eodem loco ait, Ephorum dicere Chium olim Etaliā dictam, quanquam codices Plinij pleriq; falso, ut puto, Italiā habent. Ego sanè de Etalia insula hoc in tractu apud authores nihil inuenio. Nam quam Strabo memorat Aethaliam è regione Thusciæ lib. 5. nihil huc pertinere certum est. Portum Phœnicum minus duûm millium spacio. G. Vide num Phœnicunta legendū, nam græcos accusatiuos etiam Liuius usurpat. Strabo lib. 14. Phœnicunta montem facit ad Olympum Lyciæ urbem, Phœnica autem à nominatiuo Phœnix, & montem & oppidū in Rhodiorum regione. Ita etiam Ptolemæus. Ad Pataram nō memini me legere huiusmodi portū, quanquam hic eleganter descriptus est. Ii dum missilibus primo & aduersus paucos. Ibi. Qui uerba quædā huic loco adiecerunt, uno &, abundāt post uerbum, paucos. legendum enim est, Ii dum missilibus primo & aduersus paucos leuibus excursionibus &c. Inde in Telmessicū profecti sinum qui latere vno Cariam, al. Ly. H. Τελμισσὸς legitur apud Strab. per ι in secunda syllaba, pro urbe Lyciæ. Cæterùm quomodo hic sinus Cariam Lyciamq; contingat, etiam atq; etiā considerandum est. Quanquam Strabo lib. 14. nomen Carum ac Lyciorum à poëtis, præcipue Tragicis, confusum dicit, quemadmodum Troum, Mysorum ac Lydorum: ab eis enim communiter Phrygas uocari. Et Plin. item lib. 5. cap. 29. ait Telmessum finem esse Lyciæ. In Bargyliam & Icoson descensionē ad Iassum fecerunt. Ibi. Quidam Bargyllam, quidā Bargyliam scribunt. Strabo pluratiuo numero Βαργύλια appellat. Porrò qui pro duabus uocibus Bargylia & Icoso, in Bargylletico sinu legunt, placent. Phercam inde coloniā Mitylenæorū expugna-

uit Cott. *fo.271.F.in fi. Hæc nomina sunt oppidorum in Aeolide inter Adramitiū ac Thyat=ra,ut ex his Liuij uerbis colligitur. quāquam ea non facile reperias apud authores, q. uel corrupta sint nomina,uel oppida concisa,uel deniq; alioqui obscura. Pro Priene,quod Ioniæ oppidum est,Pitane libentius legerim: quanquā quidam Aphrodisias Crene legant. Et Plin. lib.5.cap.30.ubi Aeolidos urbes numerat,Aphrodisias regionis nomen facit.* Ad insulā quam Bacchiū vocāt. *G. Plin.lib.5.cap.31. iuxta Smyrnam enumerans insulas Bacchinam ponit,de qua & hic loqui puto Liuium.* Ad portum quē Megisten vocant. *H. Megisten omnes scriptores insulam faciunt,non portū: quanquā insula hauddubie portum habuit. Ptolemæi interpres latine hanc maximā uocat,quod extulisse non erat necesse.* Audiunt ad Aspendum iam hosteis esse. *I. Ita quidam hunc locū emendarunt,cum in alijs legatur,ab Aspendijs. Cæterùm cum Aspēdus mediterranea sit urbs,authore Ptolem. & L X. stadijs ab ostijs Eurymedontis distet,ut fatetur Strabo libro 14. deniq; classis hostium non flumine,sed mari uenisse uidetur,quippe Hannibal antea in Phœniciam à rege Antiocho missus dicitur, non uideo quomodo ad Aspendū hostes nauali certamine pugnaturi adesse potuerint. Quod ideo admonemus,ut exemplaria diligentius inspiciantur: quanquam excusationē accipit,ad Aspendum,quasi dicat,è regione Aspendi,sed tamen in mari. Quidam ab Aspendijs ad Sidam emendarunt,nihilo clariore sensu.* Et ipsam vrbem suæ potestatis volebat. *fo.272.E. Nothij descriptionem ita ponit Liuius tanquam Antiochus ipsum oppugnare adornarit,cum tamen ipsam urbem Colophonem adoriturus uideatur. Quàm propinqua autem sit Epheso,ut omnia terra mariue acta sub oculis eius fuerint, non apparet ex Ptolemæi pictura,sed hæc fallere possunt.* Circūuecti ab vrbe aduersa insulæ. *G. Ex Samo nauigantes,Chium à dextris habuisse uidentur,cū à sinistris facilius fuisset Chium uenire. Ergo auersa insulæ, & deinde aquiloni (quantū ad Chium) obiecta circūuecti,non uenere Chium,sed Erythras traijcere in animo habebant. In medio itinere certior factus Aemylius de Teiorum defectione,primū Myonnesum,deinde Teium profectus est. Ibi uerò aduersus Polyxenidam Antiochi præfectum pugnans,uictor nauali certamine euasit. Deinde rursus Chium,direptis ante Ephesi portum nauibus,uenit,nauesq; in prælio quassatas refecit. Hæc paulò longioribus uerbis egimus,quòd hic locus mihi corruptus uideatur in plerisq; exemplaribus. distinguendū enim mihi uidetur post,ad Chium,& uerbum sunt,neutiquam post Erythras ponendum,sed legendum continuatim, & Erythras cum pararent traijcere.* Myonnesus promontorium inter Teium Samúmque est. *H. Strabo lib.14. ait Myonnesum esse inter Teon ac Lebedum, quod uerisimilius est: quapropter hoc in loco pro Samum fortassis Lebedū reponendum,alioqui enim uix intelligitur quod hic ait Liuius.* Tractu anchorali & implicitū remis latus. *fo.273.D. Quidam codices ita habebant. Alij mutarunt ad hunc modum: Tracta anchora & implicita remis latus alterū detersit. Alij legunt,tractum anchorale & implicitū &c. Sed est locus meo iudicio perquam obscurus.* Totidē ex vtraq; parte in arctiorē velut cu. *E. Illud totidem,quid referat, fateor me non intelligere: sicut nec quæ sequuntur uerba proximo uersu,Ibi latitudo patet. Pro totidē quidā legunt, Coit deinde: sed nihilo clariore sensu,quod ad posteriora attinet. Vehementer suspicor in hac descriptione aliquid corruptū: quod ideo admonemus (ut in alijs iam sæpe) ut diligentius uetustiores inspiciantur codices.* A Chalcide Oreum petentem. *K. Oreos urbs in Eubœa insula,de qua & superioris decados lib.8. mentio est. Quidam codices falsò legunt Oricum. Cæterùm cum ab omnibus,quos ego sciam,authoribus hic Scipionis filius uocetur Publius,in Valerio tamen Maximo libro 4. cap.5. Cneius (si codices non fallunt,quod suspicor) dicitur.* Maxima pars Gallogræci erāt & Dacæ. *fo.274.E. Daæ legendum puto absq; c. Sunt autem Medis uicini ad mare Caspium,ut lib.5. huius decad. sub finem annotauimus. Cæterùm Thyatira apud Strab. lib.14. plurali numero profertur,hic singulariter,si codex nō errat. Campi uerò Hyrcani idem Strabo meminit lib.13. ad finem,atq; à Persis ita nominatum. Phrygum deniq; amnem olim Hyllū dictum, & Hermū influere,ut Pactolum,idem author est. Hylli meminit etiā Homerus Iliados 20. lib. & Herodotus lib.1. quanquam in Herodoto menda est etiā in græcis codicibus, ὕλλος pro ὕλλος. Hæc ad authorū codices emendandos obiter diximus,non enim scribimus cōmentarium.* Romanorū ex propinquo castris facile. *F. Ego adijcerem ad Romanorū, coniunctionē q;, propter uerbum cresceret,quod sequitur,meliusq; constabit latinitas. Sed hoc minutum. Potest tamen & ἀσύνδετον esse, ut sæpius apud hunc authorem.* Aliquanto pauciores in statione erant,duo tamen mil. *Ibi. Si tātum, pro tamen legeretur,explicatior mihi uideretur sensus. Et facilis est error in abbreuiationibus* tantū & tamē, *quæ utinā non essent,aut nō peiores his,ut priūs,pro primus ac patrius,quem non decepit? Quidā duo millia sustulerunt,& locum sic legunt: Et tamen per se &c.* Quina millia & quadragenos singula hab. *H. Quadringenos legendū puto: quāquam non me fugit legiones non semper æqualē militū habuisse numerum,ut in primæ decados librū 7. diximus. Id tamen certū est,nusquā tam paruum numerū milliaribus legionū adiectum. Aut enim ducentos,aut trecentos,aut quadringentos,aut plureis reperias: quadragenos non reperias certum habeo.* Achæorū cetratis immixtos auxil. Eumenis. *Ibi. Quid sibi hoc cetratis immixtos uelit,etiam atq; etiam consideret lector. Achæi Eumenis erant auxiliares, mille pedites,ac centum equites,ut suprà habitū est. Cetrati igitur Pergamenses erant,qui numerū trium millium explebant. Sed omnino uerborū contextus claudicat, meo quidē iudicatu.* Extremos Trallos & Cretenses. *Ibi. Triballos legendum puto: etenim & lib.7. secundi belli Punici eo modo codices errabant. Et hoc loco error inde etiā apparet, quòd hic secunda declinatione Trallos codices habent,paulò pòst autem Tralles tertia declinatione. Sed ita res habet: Triballi gens Illyrica est,quæ hoc tēpore cum Romanis erat,nempe antea cum Philippo. Tralles autem gens & oppidū ad Mæandrum fluuium,penitus sub Antiochi ditione. Nec obstant Cretenses etiam in acie Antiochi. hi enim sæpe,etiam apud hunc authorē, in diuersis erant exercitibus,ut lib.5. huius decad. & pro Nabide Lacedæmoniorū tyranno,& pro Achæis illius hostibus: quod idem eodem etiam loco de Tarentinis scribit Liuius,& de Germanis Cæsar. Quoniā autem quæ oculis subijciuntur picturæ,magis iuuant memoriā,explicantq; nonnunquā quod implicatum uidetur,operæprecium existimaui me facturum, si huius pugnæ typum saltem rudi minerua depingerē,neq; alia de caussa,quàm ut lector uno nosceret intuitu huius descriptionis errores,quos iniuria tēporum accidisse nemo inficias ire poterit. Eos tamen locos paulò pòst singillatim recensebimus: nunc ipsam picturā intuebimur,qua haud sum nescius non omnibus satis me facturū,quippe qui mihi ipsi nō satis facio:*

dabimus

dabimus tamen alijs cogitandi occasionem ac uelut ansam ad intẽtius ea perquirenda, quæ nos fortaßis latuere. id quod non uno duntaxat loco iam fecimus. In Romanorum quidem acie non tantum negocij est, atq; in altera. erat enim ea simplex, & unius propè formæ, ut Liuius inquit, & hominum & armorum genere. Id uerò maximopere hic mirandum, cum Romani tertiam iam orbis partem inuaderent, ac in alterũ uelut mundum concederent aduersus potentißimum regem bellaturi, non tamẽ habuisse eos ultra quatuor legiones: ut uerisimile uideatur quod Vegetius lib. 2. cap. 4. in hæc ait uerba: In omnibus authoribus inuenitur, singulos COSS. aduersus hosteis copiosißimos, non amplius quàm binas duxisse legiones, additis auxilijs sociorum. Tanta in illis erat exercitatio, tanta fiducia, ut cuiuis bello duæ legiones crederentur posse sufficere. Hæc ille. Sociorum auxilia uel æquabant, uel plura erant.

Regia acies varia magis multis gētibus. I. Elegantiſſimè ordinata hæc uidetur fuiſſe acies. Primū quidem ut robur phalāgis, qua olim Macedones uſi orbem terrarum breui tempore ſubegere, in medio locaretur, extrema autē cornua clauderent & funditores Cyrtæi, & Elymæi ſagittarij. Proxime phalangem auxiliaria ex utroque latere duplicia, nō multo diſſimili modo ordinata, elephanti ſenideni in ſubſidijs, & præter elephantos phalangitis intermixtos, camelorum ac falcatarum quadrigarum terriculamentū ante aciem ingens poſitū. Hæc ita breuiter à nobis recitata, ſi quis memoria habebit, comparationemq; laterum inter ſe fecerit, facile uidebit inſignes hic eſſe codicum omnium errores. Nam qui fieri poſſit ut non altero loco ſit error, cum cataphracti equitatus in dextro Antiochi cornu fiat mentio, quandò ipſe rex quatuor illas turmas ſiniſtri Romanorū cornu à ripa Phrygij amnis deturbat, cuius hic, cum idem hoc dextrum Antiochi cornu diligenter deſcriberet Liuius, prorſus non meminit? Pedites quidem loricatos, cataphractos ab Aſiaticis uocatos ponit, ſed id ego corruptum puto. quis enim unquam pedites cataphractos legit? Item in fuga leui Antiochi cornu enumerat poſtea equites phalangitas, quorum antea in deſcriptione eiuſdem cornu non meminit. De numero idem dicimus. Si enim in unum qui hic ponuntur numeri & equitum & peditum coacerueutur, non explent ſexaginta, ſuperant autem L. millia, cū Liuius paulò antè ſolius peditatus L X. millia in Antiochi exercitu fuiſſe ſcribat, equitum autē plus X I I. millia. Hos igitur errores, ſi exemplariorum fides nobis defuerit, non ulla alia ex re melius deprehendere licebit, quàm ex laterum collatione. Veriſimile eſt enim Antiochum utrunq; cornu æque firmum inſtituiſſe. Ita cum proxime phalangitas utrinq; ſint Gallogræci pedites milleni quingēteni, propius uero eſt in reliquis eorundem ordinum auxilijs æqualem fuiſſe numerum, aut ſaltem non minorem, ubi rex ſtabat. At in ſiniſtro quidem latere poſt pedites Gallogræcos ponuntur & Cappadoces & alij auxiliares, deinde uerò ſequuntur cataphracti, & alij equites mille. In dextro uerò ubi rex erat, continuò peditibus Gallogræcis ſubijciuntur cataphracti ſiue loricati pedites, & ala equitum, Gemea, ſiue ut alij legunt, agema uocata. Duo igitur populi aut potius ordines in ea parte omiſſi uidentur, & numerus etiam plus quatuor millibus deficit. Idem de continuò ſequentibus utroq; in latere ordinibus dico, ſi Argyraſpidas Tarentinis comparabis (quibus neutra in parte adeſt numerus, quod equidem miror) ac deinde Gallogræcos equites Dais equitibus conferes, reliquorum deinde ſequentium comparatio eadem erit, quæ in prioribus fuit, clauda. Quanquam fieri potuit ut aduerſus dextrum Romanorum cornu, in quo & Eumenes fuiſſe uidetur, maiores copias oppoſuerit Antiochus: at id hæc uulnera non ſanat. Si quis igitur facta comparatione hæc ſingula perpenderit, inueniet nos haud temerè dubitaſſe. Sed nunc ipſa deſcriptionis loca ſingillatim proſequemur. His tria millia peditum loricatorū (cataphractos ipſi appellant) adiunxit. Ibi. Hic planè uidentur quædam omiſſa. Nam in altero cornu poſt Gallogræcos pedites ponuntur Cappadoces & auxiliares, tertio autem loco cataphracti equites. ita hoc in loco poſt Gallogræcos pedites non continuò cataphracti ſequentur, ut puto, ſed alij, quos omiſit: & ſuſpicionem dat uerbum cataphractus, quod pediti loricato attribuerunt quicunque hæc corruperunt, cum tertio deinde ordini tribuendum erat. Idem ſuſpicor de numero 3000. ut ex comparatione laterum intelligitur. Medi erant lecti viri, & eiuſdem regionis mixti multarum gentium equites. Ibi. Vel poſt regionis uerbum diſtinguendum, uel per diuerſas gentes intelligit Medorum diuerſos populos. Et uide quod de elephantis continuò ſubiungit, ut cum alterius cornu ordine conueniat. Dacæ inde equites ſagittariorum mille & ducenti. K. Daæ lego, non Dacæ, quod iam ſæpe admonuimus. Totus autem hic locus mutilus eſt, & incertæ diſtinctionis. Neſcias enim Daás ne equites etiam ſagittarios faciat, an ſeorſum ſagittarij intelligendi. Ita continuò pòſt, leuisne armatura trium millium ſeorſum accipienda, ac deinde Tralles ac Cretenſes pari numero, hoc eſt etiam trium millium: an Tralles ac Cretenſes fuerint ea tria millia, pari numero, hoc eſt millem quingenteni. Et illud, duo millia, ad Myſos referendum, legendumq; ſagittarij, ut uetuſtiores habēt codices, in nominandi caſu, non dandi: ut Myſos ſagittarios intelligamus. Mixti Cirtæi funditores & Elymæi ſagit. Ibi. Cirtios inuenio apud Strabonem populos Perſidis, uicinos Medis: ſicut Elymæos Mediæ populum, uicinū Babylonijs, utranq; gentem latrocinijs aſſuetam, ut non uno in loco ſcribit idem Strabo. Regia ala leuioribus tegumentis ſuis. Ibi. Quæ ſit illa regia ala, pleriq; dubitāt, atq; adeò etiam ego. Sed magis hoc obſcurum, cū inquit, Ante hunc equitatum falcatæ quadrigæ &c. quémnam equitatum intellexerit, cum cataphractos ac alios equites præcederent Gallogræci pedites, Cappadoces, ac auxiliarij: quibus omnibus in typo eos præpoſuimus. Inde alia multitudo par ei quæ in dextro cor. fo. 275. A. Si par ei, ergo Tarentinis comparabimus Argyraſpides, & Gallogræcis equitibus Daas equites, quos in eodem dextro cornu ſequuntur ſagittarij, quibus Neocretes comparabuntur: deinde reliqua erit comparatio aliquo pacto æqua, uidelicet trium milliū Cretenſium ac Trallium in dextro cornu, ad mille quingentos Caras ac Cilicas in ſiniſtro cornu, totidemq; Tralleis eodē in cornu. Rex ipſe in dextro cornu erat. Ibi. Vel ex hoc loco ſatis liquet huius ordinis deſcriptionem temporum iniuria corruptam: Hannibal enim omiſſus eſt, quem P. Cornelius Scipio Naſica ad finem libri ſequentis affuiſſe fatetur. Innuit & Aul. Gell. lib. 5. cap. 5. Et humor toto ferè graui armatu. Ibi. in fi. Armatu pro armatura, paulò ſuperius dixit de Caribus ac Cilicibus, quo modo & hic accipi puto, ut ſit, toto ferè graui armatu: id eſt, cum Romanorum armatura tota ferè grauis eſſet. eſt tamen dura cōpoſitio. Qui inter equites, quos appellant phalangitas, erant. D. Phalangitarum peditum antea mentio in aciei deſcriptione, equitū nulla: & mediam aciem hauddubie phalangitas pedites intelligit. Fortaſſis autem cataphractos legendū pro phalangitis. Sed iudicet lector. Legati ab Thyatira & Magneſia, & ab Sipylo. G. Thyatira, ut antea quoq; diximus, genere fœminino dicere uidetur, ſi codex non errat, cum apud Strabonem ſit generis neutri, lib. 14. ubi de Ariſtonico loquens, πρῶτον μὲν (inquit) παρεισπεσὼν εἰς Θυάτειρα id eſt, Primum quidem Thyatira aggreſſus eſt. Niſi quis Θυάτειραν legendū exiſtimet. Verum apud Ptolemæum ac Plinium utrius ſit generis, nō facile diſcernas. Porrò etſi Sipylus oppidū eſt non ita longè à Smyrna, ut paulò ſuperius ex Plinio oſtendimus, tamen hoc in loco malim legere Magneſia quæ ad Sipylum, ut paulò inferius, à Magneſia quæ ſuper Mæandrum eſt. Mille deinde talentûm per X I I. annos. K. Millena deinde talenta legendum, ut doctè emendauit Budæus lib. 3. de aſſe. Conuincit hoc & latinitas, & ſummæ diuiſio. Ciſtophori C C X L V I I I. fo. 276. A. Ciſtophorûm legendum puto, & millia ex antecedentibus repetendum. Habet autem

hic

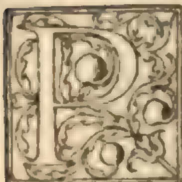
hic nummus rationem ad denarium subsesquiquartam,ut 4.ad 5.quemadmodũ ex Festo Pomp.colligit idem Budæus lib.2. de asse. L. Aemylii proconsulis apud opp. Lyconem. B. *De L. Aemylio Paulo intelligit,ut posteriora indicant.Hic ulteriorem Hispaniam sortitus ab initio libri 6.huius decados, & prorogatum posteriore tum anno imperium erat.Cæterum prætor erat,non proconsul,ideoq; hic proprætor fuit. Sed neq; Lyconem,neq; Vascetanos in Lusitanis apud ullum inuenio autorem.Potuit autem perijsse uideri oppidum,si non ubique locorum nomina in Hispanijs male constarent apud hunc authorem,ut sæpe antea conquesti sumus.* Aduersa omnium fama,quod prouinciam Siciliam petendi caussa. D. *Hic prætor Siciliæ fuit factus biennio antè,ut initio libri sexti huius decadis refertur. Deinde sequẽti statim anno iussus erat ab senatu ut exercitũ traderet C.Antistio Labeoni,nouo prætori,ut initio huius libri tradit Liuius. Qui igitur fieri potuit ut iam tertio anno inuito senatu è prouincia, quæ sua non erat, aduersa omnium fama cesserit Aemylius?* Cum cæteri centurias non explessent. ibi. *Id uerbi sæpe est apud hunc authorem,nec ex eo satis notum:ideoq; considerandũ lectori est,nam ego adhuc quæro.* Et M. Tutio proprætori in Brutiis & Ap. H. *Initio huius libri non M.Tutius,sed Cn.Fuluius prætor sortitus est(ut quidam habent codices) Apuliam ac Brutios,ut hoc anno idem Fuluius,nõ Tutius,sit proprætor Apuliæ ac Brutiorum,cui prorogatum imperium sit. nisi Fuluio mortuo priore anno subrogatum hũc Tutium(siue Tuccium)intelligamus,quod mihi uix uerisimile uidetur. Quidam utroque in loco legunt M.Tuccium.* Quòd obsidione se ac fratrem exemissent. K. *Hoc loco fratrem singulari inquit numero,cum paulò pòst ter dicturus sit fratres pluratiuo numero.Et libro 8.huius decados præter Attalũ etiam Athenæum Eumenis fratrem Liuius nominat.Quanquam hunc locum adiuuare potest locus ille cuius mentionem lib.3. huius decados fecimus,ubi de Attalo huius Eumenis parente, uxorem(inquit Liuius) ac liberos duos superstites habuit. Sed eum locum, ut hunc,corruptum puto.Tres item Attali,& duo Eumenes,multum negocij facessunt lectori in horum regum genealogia, de quibus obiter in Horatium diximus libro 1.carm.od.1.* Quoniam dicere vtique volentibus vobis parendum est. fo.277.F. *Nisi sit figura græca,dicere pro ut dicam,quam non usque adeò refugêre plerique Latinorum, ergo hunc quoque locum corruptum puto.* Quæque circumiacent Europæ. H. *Sed neque hoc planè intelligo. Sunt qui intelligant insulæ,quanquam obscurum est de quibusnam loquatur: ut obscurius, si absque additione intelligamus.*

Quæque ciuitas & conditoribus suis. I. *Quæ præcedunt uerba satis lucida sunt,at hæc non item.Credo illum uellere dicere,quanque ciuitatem cum suis conditoribus contendere audere pio certamine cuiuslibet bonæ artis ac uirtutis.quasi dicat,metropoles non superant colonias.* Cn.Cornelium Merulam &c.L. Aemylium Paulum. fo.278.B. *L.Cornelius Merula,non Cn. COS. fuit anno octauo huius belli.Itaque cum alij plerique consulares sint,fortassis pro Cn.legendum L.quanquam nihil asseuero. At de L. Aemylio Paulo id demum admirãdum,quomodo in Asiam legatus mitti potuerit,qui in Hispanijs erat,ut & antè & paulò pòst patebit. Nisi quis duos L. Aemylios Paulos faciat,aut corrupta esse nomina credat,quod uerisimile est,& nimium sæpe apud hunc authorem contingit.* Lycaoniam omnẽ & Phrygiam vtranque,& Mysias. ibi. *Plerique ex Mysias pluratiuo,fecerunt Mysiam singulare. Atqui Ptolemæus etiam in Asia duas facit Mysias.Sed hoc magis turbat lectorem,cũ hic Lycaoniam nominet,& hauddubie Phrygiam quæ Pysidiæ proxima, quænam sit hæc Mysia cuius hic fit mentio:uix enim ea erit quæ ad Troadẽ. Adeò obscure hæc distincta sunt apud Liuium,ut nihil ego definiam.* Et Cariam,quæ Hydrela appellatur. C. *Strabo lib.14.ubi de Nyssa uicina Trallibus,ita habet:* ἱστορῶσι δὲ ὅτι ἀδελφοὶ, ἄθυμβρόν τε, καὶ ἀθυμβράδον καὶ ὕδρηλον ἐλθόντας ἐκ λακεδαίμονος, τὰς ἐπωνύμους ἑαυτῶν κτίσαι πόλεις. *id est: Memoriæ proditum est tres fratres, Athymbrũ, Athymbradũ & Hydrelum è Lacedæmone profectos,de suis nominibus condidisse urbes. Hæc ille. Pauca alioqui de Hydrelis reperias. Nã Nyssam postea omnes hi concessere habitatum,ut idẽ author est Strabo eodẽ in loco. Cæterùm peius me urget quod Liuius subiũgit, agrumq; Hydreletanũ ad Phrygiam uergentem. De qua enim Phrygia loquatur,nõ admodum certum, ut de Mysijs quoque iam diximus.* Thelmessuntem nominatim,& castra Thelmessiũ. ibi. *Thelmissus absque aspiratione,& i in media syllaba,urbs est Lyciæ. Termessus uerò per e in medio,& r in prima syllaba,* τερμησσὸς, *Pisidiæ est ciuitas,ut author est Strabo libro 12.item 13.ad finem. Hic igitur lector dispiciat quid legendum putet, nam non minus hæc confusa sunt quàm priora.* M.Claudius Gelo,M. Attilius Glabrio. F. *Hunc Claudiũ perpetuò pòst M.Claudium Marcellum uocat.Gelonis cognomen in Claudiorum familia haud scio an uspiam legerim: ergo M.Claudius Marcellus legendum. Huius filius anno sequẽti fit prætor, COS.autem anno ab urbe condita 571. Quod ideo admonemus,nam in chronologia nostra olim hoc neglectum fuerat.* Ideóque nouus competitor inæstimabili periurio incesseret. G. *Ita quidam ultimum uerbum emendarunt pro intercesserit, ut alij codices habebant. Puto autem Glabrionem loqui de Catone:uerùm sensus obscurus est,propter uerbum,inæstimali periurio.* Triumphauit mense intercalario pridie calend. Martias. H. *COSS. belli Macedonici anni primi atque secundi, Idibus Martijs dicuntur inijsse magistratum:quod uerisimile est,& hic obseruatum. Rectè ergo postea de L. Scipione dictum est, Triumphauit anno ferè post,quàm consulatu abijt. Cõuenit autem & hæc supputatio in annis cum Plinio,qui libro 33.cap. 11.hunc triũphasse ait anno ab urbe condita quingentesimo sexagesimoquanto. Eo enim anno fuere COSS. M.Fuluius Nobilior,Cn.Manlius Volso,quanquam iam abituri magistratu.* Cistophori CCCXXXI.millia & septuaginta. I. *Budæus lib.2. de asse cistophorûm legendum putat hoc in loco,etiamsi in præcedenti Aemylij triumpho cistophori in nominandi casu legendum. Ex Festo autem idem colligit, quod paulò antè etiam admonuimus, denariũ Romanum ad cistophorum habere rationem sesquiquartam,ut 5.ad 4.quarta enim parte superabat. Vt igitur denos denarios in coronatum supputamus,ita duodenos cum dimidio cistophoros. Budæus autem toto illo de asse opere, quantum memini, de Philippæis nullum habet uerbum: quod equidẽ miror. Est apud me Alexandri illius magni, Philippi filij, aureus nummus,sed circuncisus,cum genio alato,& ab ea parte hac inscriptione,* ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΒΑΣΙΛΣΩΣ. *quãuis in utroq; nomine ultima terminatio uix legi queat. Ab altera parte ipsius Alexandri facies,cũ galea sursum inclinata,& cristis in tergum pẽdentibus,nullis insignita literis. Eum nummũ olim ded.nobis D.Erasmus Roterod.parens ac præceptor*

noster, cum diui Traiani altero aureo numismate. Memini eximium uirum D. D. *Bonifacium Amerbacchium, præter Iuris utriusque prudētiam, absolutum omnis eruditionis exemplar, mihi dicere, uidisse se Philippæum apud inclytum uirum* D. *Iacobum Sadoletum, episcopum Carpentoracti, ingens seculi huius ornamentum, quem ipse Sadoletus tribus ducatis, ut nūc uocant, æstimarit: quod uidetur uerisimile: nam eius ponderis propémodum est numisma meum. uidebatur enim (si quidem concisum non esset) treis æquare posse ducatos. Id etiam uero non absimile, filium neutiquam cedere patri magnificētia uoluisse: alio sanè, atque nunc sunt quidam principes, ingenio. Nomen tamen his aureis à patre primum datum, mansit, ut hac quoque ætate seruari uidemus.* Vasorum arg. (omnia cæl. erant) mille pondo & CCCCXXIIII. aur. mil. pond. XXIIII. I. *Plinius lib. 33. cap. 11. ita habet: Siquidem L. Scipio transtulit in triumpho argēti cælati pondo millia quadringenta L. & uasorum aureorum pondo C. millia. Hæc ille. Sed lector iudicet utrū ex altero emendandum putet locum. Ingens enim discrimen est C. millia, & mille pondo. Sed ex numerorum characteribus hæc omnia acciderunt, quod optimo iure in Plinij codice queritur Budæus. Non minus autem in alijs euenit authoribus, ut id nunc multis ostendimus locis. At in hunc librum satis ineptiuimus, nunc ad alia properamus.*

IN T. LIVII QVARTAE DECADOS

librum octauum Henrichi Glareani Annotationes.

PARS vna Heracleam, altera Tetraphyliam. *fo. 279. B. Hæc omnia nomina gētis uidentur esse Athamânum, nec ea temerè apud alios inuenias authores. quanquam de Heraclea, cum sint tot eius nominis urbes, admonuisse oportuit. Plinius quidem meminit. Et Aetolorū etiam non longè abest, de qua libro 6. huius decados. eam Romani ceperant diripuerantq;, nec usquam Philippo data memoratur. De Theio item ac Ethopia admonemus lectorem, ut uetusta exemplaria diligentius inspiciat.* Principes gentis ad tentandam vltimam spem Rom. mis. F. *Priore libro denunciatum Aetolis ait Liuius: Si qua inde legatio ex Aetolis, nisi permissu imperatoris, qui eam prouinciam obtineret, & cū legato Romano, uenisset Romam, pro hostibus omneis futuros. ita dimissi Aetoli. Atqui hoc loco contrariū Liuius scribere uidetur.* Et Arethontem nauigabilē amnem. *Ibid. Ptolemæus lib. 3. ac Plin. lib. 4. cap. 1. hunc fluuium Arachthū uocare uidētur: quanquā Ptolemaica pictura non ad muros, sed ad occasum aliquot stadijs summotum ostendit. Liuius etiam campū hic ponit. Sed si amnis urbem Ambraciam munit, ut hic ait Liuius, oportet hunc campū aliquantum ad septentrionem intelligi: nā alioqui hæc descriptio claudicabit. Epirotæ enim ad occasum intelliguntur,* C O S. *in campo, interluente flumine.* Quinq; simul locis mœnia est aggressus, tria par. H. *Non absq; caussa mutatum est dicendi genus. Cum præmisisset ablatiuum, quinq; locis, subiungit accusatiuum tria, sed eodem intellecto participio aggressus: perinde atq; dicat, tria quidem aggressus loca à campo, unum è regione Aesculapij, unū aduersus arcem: ita enim sunt quinq;.* In arietes tollenonibus libramenta plumbi. *Ibi. Quo pacto per tollenones libramenta plumbi iecerint in arietes, aut alia item quæ enumerat, uix intelligo: etiamsi quid tollenonem dicat, non est obscurum, ex Vegetij lib. 4. Budæus attigit paululum lib. 3. de asse circa initium.* Adiunctis Achæorū quæ partis erant, nauibus. *fo. 280. A. Ita ferme habent quæ nos uidimus exemplaria: sed legendū puto Patris, pro partis. Patræ enim oppidū Achæorum ad sinum Corinthiacum. Non est hoc neglectum in ultima Frobenij editione.* Suspēso furculis ab hostibus muro. B. *Hæc uerba in plerisque codicibus recentibus, & anteriore parte & posteriore distinctione munita leguntur, sed nihilominus obscuro manente sensu. Suspicor mendam subesse. Quidam pro furculis legunt fulturis, quod ego non intelligo.* Ab Asia Thoas & Dicæarchus, ab Europa Menestas & De. H. *Quatuor hic enumerantur, quorū treis posuit lib. 5. non ita longè ab initio: Thoanta prætorē gentis Aetolorum, fratrē autem eius Dicæarchū ad Antiochum missum. quāquam ad eundem eodem in libro Liuius postea Thoanta missum dicit, atq; adeò Menippum regis legatum secum adduxisse, ut ibidem annotauimus. Porrò Democritū ad Nabin Lacedæmoniorū tyrānum iuisse legatum. Et præter hos treis, Nicādrum ad Philippum. Menestæ, siue ut quidā scribūt, Menetæ, nulla quod sciam uspiam mentio. Videat igitur lector, collatis locis, quid legendum censeat.* Dum pro argenteis decē vnus valeret. I. *Multi de hoc numero dubitant, de uerbis etiam magis. At ego puto Liuium, neq; per argenteos, denarios: neq; per aureos, Romanos, qui centū ualebant nummis, significare uoluisse, sed rationem auri ad argentum, qua ratione Romani multum lucrabantur, quandò analogia auri & argenti requireret in singulos aureos ut minimū* XII. *argenteos. Verùm hæc nō sunt huius negocij. Sequente statim uersu legendum* L. *Quintio, non* T. *Quintio. Lucius enim cum Domitio fit* C O S. *anno 9. decados huius. Titus autem* III. *cum Aelio.*

Transgressi Mæandrum, Phileram, Comen peruc. 281. A. *Ita emendarūt quidam, id quod antea erat, ad Comenen: uerùm quo moti authore, nondum scire potui. Quidam Hieran Comen emendarunt.* Nouæ vr. Apameæ nomen inditum ab Apam. sorore Seleuci. B. *Strabo lib. 12. non ita longè à fine ait, Antiochum Sotera ex Celænis homines in Apamiā transtulisse, urbemq; appellasse de nomine matris Apamæ, Artabazi filiæ, quæ Seleuco Nicatori nupta fuit. Liuius in his barbarorum nominibus non admodum solicitus fuisse uidetur, aut fortè alios secutus.*

Inde ad Gordiuticos, quos vocant, processum est. C. *Qui sint illi populi, fateor me ignorare: nā quod de Gordio ac Iuliogordo authores scribūt, nihil huc pertinere puto. Fortassis autem Orcaorcos legendum, quorum Strabo meminit libro 12. postquam de Pessinunte dixit. Quidam legunt Gordiutichos, quod tolerabilius, quanquam locus obscurus est. Item quod continuè subnectit, ad Tabas, idem Strabo in eodem libro Tabeas uocare uidetur, proximas Peltis. Rursus cū Liuius subiungit, quæ uergit ad Pamphylium mare, id neutiquam intelligo. Et illud equites amphibolon, sitne nominatiui casus, an accusatiui.* Tertio inde die ad Chaum amnem peruentum. *Ibi. Neque Chaum, neque Erizam, sed neque Thabusion facile inuenias. Indus quoque hoc loco fluuius, ni fallor, à Plinio Ninus dicitur libro quinto cap. 28. Quod de Chao dicimus, idem postea de Mulco (quod quidā Sylæum uocant) ac Allinne, sed Cibyrensis regionis sunt ad Mæandrum.*

A Cibyra

A Cibyra per agros Idensium exercitus ductus. E. in fine. Quidam Sidēsium emendarunt, sed Sida Pamphyliæ maritimum est oppidum longè ab hoc tractu. Strabo libro 12. inter Pisidiæ urbes & Sindam nominat, & lib. 13. ad finem rursus eius meminit, ubi & Cibyræ & Cabalensium. Plinius libro 5. cap. 27. Sindam ait esse in cōfinibus Galatiæ atq; Cappadociæ. Calaurem amnem Caralliteńq; paludem haud scio an usquam legerim. Strabo libro 12. Tattæ paludis meminit in hoc tractu. At ego nihil definio. Ad Manandrum manserunt, inde prog. ab Lago. F. Ad Mæandrum legendum puto, reclamantibus omnibus exemplaribus: neque enim adhuc ab hoc flumine declinauit Mālius. Lagum urbem apud neminem inuenio. Quidam pro Mæandrum substituerunt Mandrupyum, quod ego nescio. Inde ab Lysis flu. fonte, postero die ad Cobul. Ibi. Ab Lyci fluminis fonte legendum puto, cuius in hoc tractu omnes meminerunt: Cobulati autem, quod equidem sciam, nemo. Telmenses eo tempore Isiodēsium arcem vrbe capta. Ibi. Vtrunque nomen corruptum existimo. Telmissus per l in prima syllaba, & i in secunda (ut antè diximus) Lyciæ est urbs: Termessus uerò per r in prima syllaba, ac e in secunda, Pisidiæ. Cum igitur Pisidia supra Pamphyliam, ubi COS. Manlius iam piscabatur, ego Termessenses legendum puto. Sed pro Isiodensium, legam ex Plinio libro 5. cap. 27. Hyriensium. Ad flumen Taurum primo die, postero ad Sile. Ibi. Videtur Liuius hoc loco historiam ualde accidisse, tædio, ut puto, tot locorum in longinqua natione, at interim obscuritas in alijs mansit locis. Itinera enim diligenter perscripta locis, multum lucis adferūt: quod in Herodoto clarum est, & in C. Cæsare. Tauri fluminis hoc tractu nemo, quod equidem sciam, meminit. Sileum come quæ sit, æque ignotum. Quidam Xylinen Comen emendarunt, quod nescio quàm probem. Ad Cormasam vrbem peruenit. Darsa prox. vrbs. Ibi. Cormasam Ptolemæus in Pisidia ponit. Darsam nemo, quod sciam. Derba & Perga uidentur ab hac piscatione nimis distantes. Pro Lysione ego Lysinam ex Ptolemæo legerem, quam quidam Lysinoēn uocant. Inde in agrum Agalassenum. G. In agrum Sagalassenum legendum puto, ut etiam quidam emendarunt. Sagalassus enim Pisidiæ urbs, ut testatur Plinius lib. 5. cap. 27. & Strabo lib. 12. ait ab Apamea itinere unius diei distare. Ptolemæus in Lycia ponit, longè ab hoc tractu. Progressus inde ad Rothrinos fonteis. Ibi. Fortaßis legēdum, ad Obrimæ fonteis, ex Plinio lib. 5. cap. 29. Nam inter cætera flumina in Mæandrum labentia, & Obrimæ meminit. Rothrinos fonteis nemo, quod sciam, memorat. Postero die Dymas Phrygiæ processit. Ibi. Et quæ præcedit urbs Metropolis, & quæ sequitur Synada, aut potius Sinnada, in magna Phrygia à Ptolemæo numerantur. Cæterùm Dymas haud scio an uspiam reperias. Didymus mons non longè inde à Ptolemæo locatur. Sed iudicet lector. Ad Beudos, quod vetus appellant, peruenit. Ibi. Quidā libri Beundos legunt. Sed Ptolemæus παλαιὸν βεῦδος uocat. Quanquam in Pisidis nimis ad meridiem huic itineri, ut Synadam nimis ad septentrionem. Antibura nusquam, quod sciam, legitur. Anabura apud Strabonem lib. 12. inter Pisidarum ciuitates numeratur ex Artemidoro. Quod autem subiungitur, ad Alexandri fonteis, puto corruptum, legendumq; ad Mæandri fonteis. Deniq; Abassum quod sequitur oppidum, non puto facile reperiri. Quia peruentum erat ad Tolistobogiorum fineis. H. Galatas in Asia treis in populos diuisos, omnes ferè consentiunt. Atqui operæprecium est uidere, quàm differentibus nominibus uarient. Tolistobogi & Tolistobogij reperias & in græcis & in latinis. Quidam etiam, sed corruptè, per o in secundā syllaba. Codices quidam Ptolemæi corruptius Tolibosti legunt. Tectosages Plinius ac Strabo, si codices non fallunt, per g, & in tertia declinatione ponunt, ut C. Cæsar lib. 6. comment. Ptolemæus per c, & in prima. Liuius, nisi & eius codices errare quis dicat, in secunda: omnes tamen pluraliter. Eodem modo Trogmi Plinius per g, Ptolemæus per c, τρόκμοι, uterque disyllabon. In Strabonis codice uerò Trogmi per g trisyllabon, & in multis Liuij codicibus Trocini per c etiam trisyllabon reperias, errore, ut puto, librariorum. In græcis τολιστοβόγιοι & τολιστοβώγιοι βαρυτόνως, καὶ τολιστόβογοι προπαροξυτόνως passim inuenias. Is error unde in codices ueniat, non est difficile coniectu. Idem differentiæ accidit in oppidis illorum. Nam quod Plinius ac Strabo Tauium Trocmorum oppidum per quintam uocalem, sed consonantem factam u uocant, in alijs per n Tanium legas. Et quod Strabo ταουιὸν ὄντος, alij ταουινὸν corruperunt. Itaque de his omnibus cauere perdifficile est. Cum Lomnorio ac Lutario regulis. Ibi. Strabo Leonorium uocat. Lutarium etiam nomen esse gallicum Cæsar libro 7. satis indicat, quanquā in codicibus Cæsaris Luctarium legas. Primo die ad Alandrum flumen &c. fo. 282. D. Neq; Alandrium flumen, neq; Tyscon uicum usquam inuenio. Quod uerò proximo uersu, legati Orondensium legitur, errore trium nominum accidit, ut opinor. Nam Plinius lib. 5. cap. 27. Oranda urbem in Pisidiæ montanis ponit. Sed idem lib. eodem cap. ultimo, Oeandenses Galatiæ populū ponit: ergo hic absque dubio Oeandensium legendum. Tertium nomen est Oenoanda Cabaliæ oppidum, ut idem Plinius meminit lib. eodem cap. 27. Strabo lib. 13. ad finem Oenoandrum uocat. Ex his igitur nominibus error ille facile nasci potuit. Ad Plitendum, deinde ad Halyattos castra po. Ibi. Hæc nomina corrupta esse, etiam ante nos quidam conquesti sunt: sed neque à nobis, neq; ab illis restituta. Porrò de Axylo haud scio an usquam meminerint authores, sicut nec de Euballo, quod quidam Cuballū legunt. Sed tam minuta uidentur neglectui meritò fuisse. Sangarius ex Adoreo monte per Phrygiam flu. E. Sangarium Plin. lib. 6. cap. 1. in Phrygia oriri ait, Ptolemæus non longè à Didymo monte, Strabo apud Sangiam uicū. Gallum autem suscipere fluuium, & Strabo & Plinius perhibent. Addit Plinius Tembrogiam, Liuius Tymbram, quidā Tymbretum. Sed mendā puto in Liuio: sicut & hoc, cum in Propontidem illum se effundere ait, quod apud neminem authorem reperias, opinor. Postero die ad Gordium peruenit. Ibi. Gordiū olim Galatiæ caput fuisse Plinius author est lib. 5. cap. ultimo. Strabo autem suo tempore in uicum redactum scribit. Apparet non longè à Pesinunte abfuisse. Cæterùm quomodo tria maria pari fermè distantia interuallo habeat, ad Hellespontū, ad Synopen, & alterius oræ littora quà Cilices maritimi colunt, id in Ptolemæi pictura non apparet. Adijcit Strabo Cleonem quendā ex Gordio rursus urbem fecisse, & Iuliopolim appellasse. Plinius libro iam dicto ait Gordiu Comen postea Iuliopolim dictam. Ptolemæus sanè Iuliogordū ad Sipylū montem: duas autem Iuliopoleis, alterā in Bithynia ad Sāgarium, alteram in Phrygia magna Galatis finitimā ponit, ut planū non sit quid in his potißimū sequendum. Quanquā de toto hoc COS. Manlij itinere nō opus est usqueadeò esse solicitum quenquam, cū ille nec proxima iuerit, nec nomina cōstent, ut multis iam demonstrauimus locis. Olympū montē petere. F.

Nusquam in Galatis Olympum inuenias, neque eum facile credo fuisse, qui in Mysia est Propontidi imminens, ut Strabo ait libro 12. etiamsi ea regio quæ ad Hellespontum est, Trocmis uectigalis fuerit. quare hoc nomen corruptum puto, maxime quòd paulò pòst C O S. *Ancyram uenisse dicatur tertijs castris. Ego planè Didymum, quem ita Ptolemæus uocat, describi existimo.* Diuersos Tectosagos alium montem qui Magana dic. pe. *Ibi. Nec hic mons apud ullum, quod sciam, authorem inuenitur. Ego ex itinere descripto conijcio eum esse quem Ptolemæus Giganta uocat. quanquam apud eum codices uariant: quidam enim Olysanta, quidam Oliganta nominant: sed uariationem eam accidisse puto ex articulo græco masculini generis ὁ, deinde una aut altera immutata litera, ut nimis sæpe usu uenisse uidemus.* Et Tralli Thraces. *I. Ego Triballi legendum existimo, quos Ptolemæus in inferiore ponit Mysia, Thracibus uicinos. Tralles autem ad Mæandrum fluuium non ita longè à Sardibus idē collocat, quod in superioribus iam sæpius admonuimus. Nisi quis existimet & in Asia quoque Triballos habitasse, ut Tralles ac Mysos, quod tamen absque authore non facile dixerim.*

C O S. tertiis castris Angyram nobilem in. *fo. 283. E. Ancyram omnes alij uocant, sed hoc fecit mutarum cognatio γ & κ. Valerius autem Maximus lib. 6. cap. 1. hunc Orisgontem, si codices non errant, uocat Orgiagontem, ubi eandem recenset historiam.* Et ne eam quidem, vt amans, gratuitò, certo au. pon. pact. *F. Et ne eam spem gratuitò, ut amans, fecit, sed certo auri, inquit, pondere pactus. Ideoq; alij hæc non rectè emendarunt, ad hunc modum: Et ne eam quidem ut gratuitam amans. Eam enim, spem refert, non mulierem.* Aliáque (vt traditur) & sanctitate & integr. *G. Illud alia, meo quidem iudicio, corruptum est: quanquam aliquo pacto intelligitur, si cum sanctitate cōnectas: unde Et coniunctionem quidam sustulerunt, sed non satis fit cordati lectoris animo. quapropter exemplaria uetusta diligentius inspicienda.* Et Morzi auxiliares. *K. Pusillum quidem hoc, tamen consideratione non indignum uisum, sitne Morzi, reguli nomen potius q̄ populi: mihi reguli uidetur, ut Ariarathis.* Substructionem super æquimelium in Capit. *fo. 284. C. Ad quid illa substructio, & quo pacto facta super æquimelium, uix à quoquā intelligi puto: cum alioqui, quid sit substructio, ex Vitruuij libro primo satis sit clarum. De æquimelio item ex libro quarto Liuij ab urbe condita. Suspicor itaque, ut quod sentio, ingenue fatear, hunc locum mutilum.* Vicenos autem Cranonii, & Phalenses, & Samei deder. *C. Quidam Granonij & Samij emendarunt. Scholiastes uerò in Thucydidis librum secundum, Σάμιος (inquit) ὁ ἀπὸ Σάμου, Σαμαῖος ὁ ἀπὸ Σάμης. Ipse autem Thucydides, κεῖται δὲ (inquit) ἡ Κεφαλληνία πρὸς Ἀκαρνανίαν καὶ Λευκάδα, τετράπολις οὖσα, Παλῆς, Κράνιοι, Σαμαῖοι, Προνναῖοι, id est, Sita autem est Cephallenia ad Acarnaniam & Leucadem, cui quatuor sunt ciuitates, Pallenses, Cranij, Samæi, Pronnæi. Quare perperam hi Liuij codicē emendarunt: legendumq́;, Vicenos autem Cranij & Pallenses & Samæi dederunt. Nisi forsitan quis putet hæc ne Liuio quidem admodum nota fuisse, quod mihi tamen non fit uerisimile. Pro Pronnæis quidam ante Cranios posuerunt Nesiotæ, atque ita legunt: Vicenos Nesiotæ, Cranonij, Pallenses & Samæi dederunt.* Sed triplex scutale crebris suturis duratū. *E. Quidam triplicis Scytales legunt, & ad duratum referunt telum quod præcessit. Tolerabilius esset si triplex scytale legeretur, sed durata oportebat sequi. Alij putant scutale in neutro prolatum genere. Ego puto Liuium describere lancem cui imponitur lapis, ad quam lora dependent. Cæterùm quod mox sequitur, Coronas modici circuli magno ex interuallo loci assueti traijcere: nisi expressus sit iacientis & gestus, & ad scopum certitudo, ego quid sibi ea uerba uelint, haud assequor.*

Nocte adorti vicum maritimum nomine Lamin. *G. Huiusmodi uicum nemo, quod equidem sciam, nominat in Laconica: suspicor legendum, nomine Laan, siue contractim Lân, tribus à Gytheo stadijs distans oppido, ut author est Pausanias lib. 3. Meminit & Strabo libro 8. Item alij, ut Ptolemæus.* Et ager Belbinatis. *fo. 285. C. Huius agri mentio, ni fallor, est apud Strabonem libro 8. ac 9. Opinor autem insulæ eius quæ Salamini proxima. quanquam quibusdam haud immeritò dubium uideri potest, quomodo tanto à Lacedæmone spacio agrū eum tyranni possidere potuerint. Deinde quod Liuius subnectit, eidem ciuitati, de Megalopoli intelligo. Belbinam insulam Plinius lib. 4. cap. 12. ait esse contra Trœzeniam.* Cui per octingentos annos assueuerant. *Ibi. In Chronicis Eusebij inuenies septingentos annos, aut 690. Tu uide quid legendum.* C O S. dedisse inscriptum est. *D. Nec* C O S. *nomen expressit, nec annum: itaq; hoc totū dubium.* Quina dena mil. ped. imperarent, & mille ducentos equi. *E. Si priore loco distributiua sunt nomina in peditibus, erūt & in equitibus. Sed ego* X V. *millia peditum libentius legam sine distributione. Item paulò pòst: Vt terna millia peditum, ducentos equites: lego ducenos equites.* Cum IIII. millibus militum Oronda. *H. Oranda Pisidiæ urbs, ut paulò antè ex Plinio ostendimus. Hic autem genere neutro ac pluratiuo profert numero, ut in sequentibus rursus. In Plinio certum uideri non potest cuius sit generis, nam sæpe ita ponuntur neutra, ut Patara. Quidam etiam Oroanda scribunt.* Cis Taurum montem vsque ad Tanaim amnem. *I. Tanais amnis in his locis nemo quod sciam meminit. De Tanai autem Asiæ ac Europæ termino intelligere, absurdum. Vide sitne legendum Lalasim amnem, cuius Plinius mentionē facit libro quinto, cap. 27. ubi de gente Isaurica. Nisi quis de Mela antiquo fine Ciliciæ, ut eodem loco notat idem, intelligere malit, aut Cataracten Pamphyliæ amnem.* Neue minorem ex belli caussa, quod ipse illatu. erit. *K. Qui monerem, pro minorem, hoc loco legunt, bene legunt. Sed quod statim subiungitur, citra Calicandrum, legendum Calycadnum, ex Plinio, Ptolemæo, ac Strabone: quanquam in Ptolemæi plerisque codicibus Calydnus legitur. Fluuius est Ciliciæ. Sarpedonem item legendum, non Sarpedonium, ex ijsdem authoribus.*

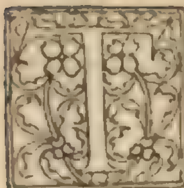
Argenti probi XII. millia Attica talenta dato. *fo. 286. A. Priore libro, ubi Antiocho pacis conditiones à Scipione dicuntur,* X V. *millia talentûm Euboicorum nominantur. Erant autem iam tria millia persoluta: quæ igitur restant, sunt* X I I. *millia talentûm. Sedenim hic nunc Attica, atque ea octogenarum librarum postulantur, ubi antea Euboica. Euboica autem sunt quinquagenarum septenarum librarum cum singulis trientibus ferè, ut Budæus supputat. Ingens igitur hic esset accessio. Itaque uel Euboicum talentum maius fuit, aut Liuius duobus his locis diuersos secutus uidetur authores: nam lapsu hoc factum non uidetur uerisimile. Sed neque placet quod quidam excusant decem legatos auxisse summam. Budæus hæc uerba Liuij inuersa esse rectè scripsit: nemo enim Latine dixerit, millia talenta. Quare ipse legendum putat, Argenti probi Attica talenta* X I I. *millia, uel Atticûm talentûm.* Et Lysimacho Acarnane & Chalcidensibus

cidensibus

cidensibus Eubulo. *Ibid. Mnasymmacho legendum, & Eubulo, ut superiore libro à Scipione petuntur. De his tamen duobus Chalcidensibus dubito. Nam lib. 5. huius decados, ubi Chalcis ab Aetolis tētatur, Euthymidas princeps ac exul, & Herodorus mercator similiter exul nominantur, non Eubulus, non Philon. Verùm id iudicet lector.* Et Iliensibus Rhœteum & Gergithum addiderunt. C. *Qui pro Gergithio, Gargarum legendum existimarūt, errant. Strabonis Græcus codex quem Aldus exhibuit, Gergethium per ε in medio identidem habet, cū Herodotus per ι scribat. Interpres Strabonis uidetur melius habuisse exemplar, quàm sit Aldinum. per i enim scribit, ut Herodotus. Facit etiam nonnihil ad hunc errorem uulgi abusus, qui ι & η eodem pronunciāt sono. Paulò pòst etiam Phocæensibus legendum, ut sit à Phocæa Aeolidis urbe adiectiuum Φωκαιεύς. Nihil enim hic de Phocide Græciæ regione.* Et Lyaoniā & Mytiadem & Lydiam. D. *Antonius Sabellicus hoc loco pro Mytiadem putat reponendū Mysiam, cum Liuius priore uersu Mysiam post duas Phrygias numerarit. Ego Milyada restituendum censeo, cuius in Pamphylia multi meminerunt authores. Præterea Telmissum hic Lyciæ urbem designari, non Termessum Pamphyliæ, quod Strabo lib. 13. de Eumene fatetur, ubi de Lyciæ urbibus.* Quia pars eius citra, pars ultra Taurum est. D. *Vix definire queas quā huius diuisionis termini fuerint, ita superius Tanaim flumen nominauit, cum cis Taurum ditionē definire uellet. Hic ipsam Pamphyliam in duas diuidit parteis, idq; per Taurum montem. Cæterùm si idem mons Chelidonio promontorio disterminatur, ut Plinius inquit libro 5. cap. 27. aut potius Tauri initium montes dicuntur qui supra Chelidonias insulas sunt in Pamphyliæ ac Lyciæ confinibus, ut Strabo asseuerat libro 14. non uideo quomodo Ptolemæi pictura, uel ipsi authores iam citati, cum Liuij hac descriptione conueniant. Mihi sanè in codice Liuij multa suspecta: sed iudicent doctiores.* Inde postero die ad Cypselas peruenit. E. *Hic genere fœminino Cypselas quidam legunt, cum libro primo huius decados Cypsela genere neutro dixerit. Strabo libro septimo Cypselon uocat singulari numero. Est autem locus inter Hebrum ac Melana Thraciæ fluminis.* Astii, & Cæni, & Maduateni, & Coreli. *Ibi. Astios puto à quibus apud Ptolemæum ἀστικὴ præfectura, ut à Cænis καινική. Plinius Cænicos uocat eos populos libro 4. cap. 11. Corelos non sanè reperio. Ptolemæus κοιλητικὴ uocat præturam. Item Plinius dicto loco Cæletas. Ex his lector dispiciat quid restituendum. De Maduatenis nihil inuenio.*

Circa templum Mendidium castra loco aperto. G. *Vendidium habebant quidam codices, unde quidam Bendidium emendarunt, sed non placet. Nam Mendidia inter multa alia Thracum sacra Strabo numerat libro 10.* Aliæ angustiæ circa Timpira excipiunt. G. *Herodotus libro 7. Strymam oppidum hoc tractu ponit. Timpira quid sit, non reperio. Quidam Tempyra legunt, quod mihi æque ignotum.* Trausi gens & ipsa Thracum. *Ibi. Idem Herodotus libro 5. ab initio Trausos uocat, apud alios authores rara illorū mentio. Quidam codices Transi per n legunt, sed perperam. Apud Herodotum etiam per τ prima, non ϑ scribitur.* Priaticus cāpus eos excepit. H. *Priatici qui sint, nusquam inuenio. Cæterùm Herodotus libro 7. ubi Xerxis à Dorisco iter describit, hoc in loco Briantica regionis meminit. Plinius etiam libro 4. cap. 11. Priantarum, uariatum in p & b, haud magno discrimine. At litera n omitti non debuit.* Ab statiuis diei via Apollonia fuit. *Ibi. Hanc urbem author noster, ut ex descriptione liquet, inter Maroneiam ac Abderam ponit. At Plinius loco iam dicto inter Strymonem ac Oesymam memorat. Est autem longe alia ab ea quæ sequitur paulò pòst ad Ionium mare.* Donec in Macedoniam peruenerunt. *Ibi. Ptolemæus Macedoniam longius ad septentrionem extendit quàm alij authores: quod antea etiam alicubi admonuimus. Itaque Neapolis quæ Ptolemæo est in Macedonia, Liuio & Plinio est in Thracia.* Sed ego in ea ciuitate, quæ ideo omnibus rebus. *fo. 288. D. Alij legunt, sed si ego, quod uetusti codices non habēt. Sequitur enim statim pòst, si nollem, si graue ac superbum existimarem &c. Nisi quis repetitam coniunctionem si, putet ob longum quod interpositum erat hyperbaton, quod mihi non probatur.* Aut nobis videri velint hostem. E. *Vobis haudubie legendum, non nobis. Est autem syllogismus ἀντιστρέφων, tanquam si Manlij aduersarij obiecissent: Si hostis fuit terribilis, temerè cum eo congressus es: sin fuit effœminatus, non meruisti triumphum. Ille contrà obiectionē hanc in eos conuertit: Si hostis fuit terribilis, merui triumphum: sin effœminatus ac emollitus, non temerè eos inuasi. Nota etiā id genus locutionis, detrectare uirtutes, pro laudi detrahere.* Tribunus plebis eo tempore T. Sempronius Gracchus erat. *fo. 289. A. in fine. Aulus Gellius lib. 7. cap. 19. hæc ita recitat perinde atque P. Scipio pro fratre Lucio hæc egisset, quæ hic Gracchus pro P. Scipione egisse narratur. Valerius Maximus libro 4. cap. 1. tanquam Gracchus pro Lucio, non Publio, hæc egerit, narrat. Liuius paulò pòst omnium narrat opiniones.* Nec præbita est materia ingenio quo ad primum cons. C. *Verba hæc in plerisque codicibus asterisco notata sunt, quia sunt oppidò obscura, at in ultima Frobenij editione ex ueteribus codicibus recte emendata. Priore quidem consulatu magis in Africam apparauit exercitum, quàm res ullas gesserit: secūdo Italiam nunquam egressus est. Ergo prima uitæ pars memorabilior quàm postrema.* In L. Scipione malim equidem librarii mēdum. G. *Hoc ego ita intelligo, ut Liuius dicat legi debere apud Antiatem, Scipionem sex millia pondo argenti, & quadringenta octoginta auri plus accepisse, quàm in ærarium retulerit. Quæ deinde ita Liuius comparat, ut sex millia pōdo auri, & quadringenta octoginta argenti, ut librarij corruperant Liuij opinionem, æquent ducenties quadragies H-S. Rursus sex millia pondo (ut Liuius uult apud Antiatem legi debere) argenti, & quadringenta octoginta auri, æquent quadragies H-S. quæ ratio non admodum differt à Budæi supputatione. Ostendit autem aurum eo tempore non tanta in æstimatione fuisse Romæ, ut posterioribus inde annis: quod etiam ipse Budæus multis locis asseuerat. Cæterùm huius historiæ Gellius meminit libro 4. cap. 18. & Valerius Maximus libro 3. cap. 7.* Senatum eo die fortè cœnantem in Cap. consurre. K. *in fine. Cui assurrexerit senatus, ambiguum, Gracchō ne tam bene merito de Republica, an P. Scipioni, qui cum statim uerba fiunt. Aemyliæ item responsio, nisi eam Graccho uel affinem uel ualde fauentē intelligamus, quid sibi uelit, non planè capio.* Hanc regionem dierum plus triginta in longi. *fo. 290. C. in fine. Viginti legendum, pro triginta, ut sit dupla ratio longitudinis ad latitudinem: quanquam ne hoc quidem uerum est. Siquidem Herodotus Asiæ huius latitudinem à Cilicio mari ad Pontum Euxinum, quinque dierum iter expedito facit, libris primo ac secundo. Verùm P. Scipio Nasica hic omnia exaggerat.*

IN T. LIVII QVARTAE DECADOS
librum nonum Henrichi Glareani Annotationes.

Ranslatum deinde ad Apuanos Ligures. *fo.290.H. Apua oppidũ est ad fonteis Macræ fluuij,ut quidam dicunt,ex fragmento Catonis de originibus,quibus quantum credere debeamus,iudicēt alij.Certè Sempronius C O S.posterioribus annis Apuanos Ligures uicisse dicitur,ubi etiã ad Macram habitatio eorum refertur.Frisinates autem Ligures,deinde monteis Auginũ, Ballistam atq; Suismontium,non temerè reperias apud authores: quod ideo admonemus,ut uetustiora eo diligentius inspiciantur exemplaria.* Fuluium temporis iacturam facere. *fo.291.A. Verba sunt adhuc Amburij tribuni pleb. At illud,Marcus Fuluius, ἐλλειπτικῶς positum uidetur: intelligitur enim uel contradicebat,uel quid simile. Nisi quis locum corruptum putet,cuius gratia & nos locum notauimus.* Dum ne summam octoginta millium excederet. C. *Quidam admonuerunt octoginta legendum,non octingenta,& rectè.Sed quare hoc ita,cum nihil adijceretur,dicere non potuere. At ego HS intelligo,aut nummum.Nam æris si intelligamus,uidetur nimis parua summa,pro ea quam Fuluius paratus erat in eam rem expendere.Quanquam libro 10.huius decados M.Aemylio Lepido Cēsori & pontifici maximo in ludos non amplius decretũ quàm uiginti millia æris,quæ summa quadruplo minor est octoginta millibus æris.quare cum nemine ea de re pugnauero, quicquid adijciatur.* Inde primum lectos æratos, vestem stragul. F. *Vide ut acceperit lectum,cum ait lectos æratos. Nam uesti stragulæ etiam mentio libro 4.huius decados in oratione Catonis.* In triũpho tulit Cn.Manlius cor.au. C C XII. *Ibi. Quidam codices X.habent pro XII. Cæterùm hic numerus librarum est, non coronarum,sicut superius in M.Fuluij triumpho,aureæ coronæ C XII.pondo.* Stipendium collatum à populo in publicum,quod eius. G. *De quo stipendio loquatur,non est certum.Nam qui secundo Punico bello in publicum dederant pecuniam,ijs tertia ac ultima pensio soluta fuit,libro 3.huius decados: deinde uicenos quinos & semisses in millia æris datos,intelligo asses, ut exceptis semissibus sit usura semiquincunciaria, quam nunc uulgus Iurisperitorum ex semisse uocat,cũ usura ex semisse in mille essent sexaginta.Sed hæc alterius sunt negocij.* Et ex duabus Hispaniis cum literis C.Attinii,& C. Manlii. *Ibi. Superiore libro, C O S S. M.Valerio Messala, C.Liuio Salinatore,anno uerò ab urbe condita 566.leguntur horum prætorum nomina, C.Catinius,& L.Manlius. Hic Manlius ad finem huius libri triumuir creatur cum Nasica & Flaminio,ad coloniam Aquileiam deducendam.* Malus in circo instabilis in signum Pollentiæ. *Ibi. Cuius rei ille malus fuerit, explicatum uellem.Tum Pollẽtia qualis fuerit Dea.Festus Potẽtiam interpretatur,quæ meritò Romæ, si uspiam alibi, templum habere debuit.* Via vna corruptelæ Bacchanalia erant. K. *Ita habebant plerique codices, ut corruptelæ singularis esset numeri. Alij pro nominatiuo Bacchanalia,genitiuum substituerunt,ut corruptelæ pluralis sit numeri, hoc sensu: Corruptelæ Bacchanalium erant una uia ad corrumpendum pupillum. Sed utrunque intelligitur. At magis de hac quæ mox sequitur locutione dubito quid sibi uelit,Bacchis eum se initiaturam. & rursus toties pòst,Bacchis initiari uelle. de qua iudicet lector.* Vt Hispalam itidem ex Auentino libertinam. *fo.292.C. Pro itidem,quidam reposuerunt idẽtidem,quod mihi displicet.Veteres sanè codices indidem habent,& significatio magis hic congruit,& uerbũ ipsum apud hunc authorem frequens est.* Datam operam esse vt primo quoq; tempore compre. *fo.293.D. Ita habent uetustiores codices quidam,in alijs tamen asterisco notata.Quidam emendarunt,data opera est.Quod si ex uetusto codice fecerunt,perplacet.Sin,qua nunc plerique omnia audent,propria temeritate,male eis precãdum. ingentem enim fenestram aperiunt ad audacter corrũpendos authores,cum alioqui diligentius inspecta fuissent uetera exemplaria.* Qui stupris ac cædibus violati erant. E. *Vide ut id uerbi uiolati,accipiat,quasi dicas inquinati,& qui alios uiolarint: nisi quis corruptum putet locum.Sed sunt talia etiam apud Sallustium.* Extra quam sicubi vetusta ara. P. *Quidam emendarunt hunc locum,pro sicubi,ponentes si qua ibi: quod mihi quidẽ placeret,si ubi,non ibi reposuissent: quanquam cum nemine ea de re contendero.* Cum Lusitanis in agro Hastensi sig.coll.pu. I. *Ita plerique habent codices,sed hoc alij emendarunt. Astam enim absq; aspiratione Ptolemæus in Bætica ponit,ut & alij,quò Lusitani facile peruenire poterant. At in Lusitanis nemo ponit neque Astam neque Hastam.* Cum Celtiberis acie conflixit. K. *Hic locus ostendit Celtiberos in citeriore Hispania esse, qui tamen sunt trans Iberum: nisi quis dicat eos Iberum transgressos in Romanorum citeriorem prouinciam. Atqui de citerioris ulteriorisque Hispaniæ ueris terminis uix certum est definire. Annixus est hoc Plinius libro 3.cap.1. sed obscure admodum. Imò paulò pòst cap.3. fatetur ueterem citerioris formam mutatam. Primum quidem, meo iudicio,amnis Iberus fuit limen utriusque prouinciæ: at posterioribus deinde annis multum adiectum fuit citeriori.* Galli transalpini transgressi in Venetiam. *fo.294.A. In Venetiam dicit, quod authores in Venetos frequentius dicunt: nisi quis locum corruptum putet, quod ego tamen non existimo.* Postero die prætores facti P. Cornelius Cethegus. B. *Hoc Cethegus nuper est additum. Sed & anno sequenti P.Cornelius Cethegus fit prætor: quare hoc mihi suspectum,ut multa alia hoc loco, maxime quòd prætorũ sors omissa est hoc anno,& prouinciarum ordinatio,præter huius decados & morem & consuetudinem.* Perrhæbii connocondylum. H. *Neque hoc oppidum,nec quæ sequuntur, Malleam, Certinium, Menelaida, Petram, Xinias ac Paracheloida,facile reperias. Citinium oppidum Doridos nihil ad hunc locũ. Xiniarum etiam libro 2.huius decados mẽtio,non item apud alios.* Direxisse finẽ Philippo veterem viã regiã,quæ ad Thraciæ Paroreiam subeat. *fo.295.B. In noua Frobenij editione bene habent hæc loca. Cæterùm Parorei qui sint,non admodum constat. Plinius tamen libro 4.cap.10.ubi de Axio: Ab hoc (inquit) amne Pæoniæ gentes Parorei, Heordenses, Almopij &c. Quidam codices Pliniani Paroeci habebant. Videri etiam potest appellatiuum nomen Parorei, quasi dicas montibus uicini: quod intelligitur quidem,obscurum tamen est.* Tulit coronas aureas quinquaginta duas, auri præterea pondo. F. *Initio huius libri duorum imperatorũ, M.Fuluij & Cn.Manlij triumphi memorantur: in quibus numerus non est ipsarum*

coronarum,

coronarum, quot numero eæ fuerint, sed potius pondo, quot in uniuersum eæ coronæ habuerint auri libras: etiamsi in Fuluij triumpho post eum numerum, & post argenti pondo, auri quoq; pondo subijciuntur. In Cn. Manlij triumpho post coronarum pondo, nulla deinde auri pondo numerantur. At hoc in triumpho L. Manlij, coronarum est numerus, nō pondo, nisi codex erret. Deinde auri ac argenti numerus subiectus est. Hæc à nobis notata sunt, ut lectori suum sit iudicium. Neq; enim ego eam rem ualde urgeo, sed exemplaria uetusta conspicienda sunt. Haud procul Hippone & Toleto vrbibus. G. Nemo, quod sciam, in Carpetanis Hipponis meminit. Quidā codices Dipponem habuerunt, unde Hippone factum. Ptolemæus Carpetanorum Liboram & Hisp̄inon numerat. Tu uide quid sequaris. In Liguribus Ingaunis. fo.296.B. Strabo Albigaunum Ingaunorū oppidum nominat, similiter & Ptolemæus: quanquā pleriq; eius codices habent Albitaunum, facili permutatione γ in τ. C. Decimus Flaccus, P. Sempronius Longus, P. Cor. Ceth. C. Hūc Decimum, alij Decimium, & Flauium, quinetiam Flauum cognominant. Hoc autem mirum quo pacto P. Cornelius Cethegus hic rursus sit factus prætor, cum priore anno fuerat. Sed hoc antea admonuimus. His Clitoræ in Arcadia datū est cōcilium. H. Κλείτωρ est apud Strabonem lib.8. ad finem. Nomen fuit Arcadis nepotis, à quo & oppidum nomen accepit, authore Pausania lib.8. Et uide si ab accusatiuo græco κλείτορα, factus sit nominatiuus fœmininus Clitora, unde hic genitiuus Clitoræ, quod sæpe Latini fecisse uidentur. quanquam sunt qui absq; diphthongo in ablatiuo Clitore legendum putant, ut Carthagine. Specie, inquis, æquū est fœdus apud Achæos. fo.297.C. Ita quidā distinguunt post Achæos. Ego post fœdus distinguendū puto. Cæterum quid argutiæ habeant hæc uerba, Sentio Appi, & si nō oportet, non indignor, lector dispiciat. Scripseritq; nonagesimo anno. K. Cicero in Lælio, mentionem faciens dialogi de Senectute, sub persona Lælij ita ait: Vt memini Catonem uno anno antequā mortuus est, mecum & cum Scipione disserere. Porrò ille annus eodem authore erat COSS. L. Quintio Flaminio, M. Acilio Balbo, nostra supputatione ab urbe condita 604, quo tempore Cato annum quartum ac octogesimū agebat, ut apud eundem ipse Cato in eodē de Senectute dialogo fatetur, paulò pòst ubi de Nestore. Quapropter si posteriore anno mortuus est, ut Lælius affirmat, nō excessit quintū ac octogesimum annum, cū hic nonagesimo anno scripsisse memoretur. Sed diuersum authores tradidisse apparet. Quod si ullus in his numeris suspectus est, in Lælio uidetur emendandus, legendumq́; aut sexto aut septimo anno antequam mortuus est. quāquam lectoris iudicio hæc committo: nobis ideo annotata, ut occasionem studiosis daremus & emendandi authores, & iudicandi diligentius. Nec hoc quoq; planum est, quo Catonis anno Liuius uoluerit Sergiū Galbam (qui Seruius Sulpitius Galba uere nominabatur) ab ipso Catone in iudicium ductum: nisi quis distinguat post scripseritq;, & nonagesimo anno referat ad sequentia. Vide Florum lib.49. ac confer tempora, uidebisq; non omnino friuolam hanc nostram dubitationem. Coierant apud prætorem L. Flaccū qui collega. K. L. Valerius Flaccus Catonis in consulatu collega, hoc anno non fuit prætor, neque uidetur alicui subrogatus. Itaque lego, apud competitorem L. Flaccum. Quidam locum ita emendarunt: Consenserantq; præter L. Flaccum. Coronas aureas tulit LXXIII. & XII. pon. arg. fo.298.B. Paulò antè testati sumus hos ac similes locos nobis suspectos esse. Nam nimis nudus hic est triumphus, & Crispini etiam nullo sensu. Tantundem, inquit, auri, quantum argenti in eo triumpho translatū: at quantum auri, hoc enimuerò omissum est, quod & in alijs accidisse mihi fit uerisimile. Quidam pro LXXIII. legunt LXXXIII. & XII. M. pondo. Itē, tantundem auri atque argenti, ut Crispini summa referatur ad Calpurnij, quæ præcedit, summam. Et fabulæ tātum sine authore editæ cred. C. Si Valerius fabulæ credidit, certè Cicero quoque in Catone fabulā narrat, quippe qui eandem eius rei gestæ adfert caussam. Hoc etiam obiter notandum, cum ante septēnium L. Flaminius COS. siue proximo deinde anno procos. hoc in Gallia facinus commiserit, cur illis tum Censoribus non fuit notatus? Titus enim frater biennio pòst factus est Censor, ut non uideatur quibusdam locum habere ea apud Ciceronem ratio in Catone ubi ita inquit: Tūc hic Tito fratre suo Censore, qui proximus fuerat, elapsus est. Mihi uerò & Flacco neutiquam probari potuit tam flagitiosa & tam perdita libido &c. Sed sciendum hoc exemplum esse, Censores maxime inito iam magistratu nouo senatum legere consuesse: ideóque Flaminium non statim ut magistratu abijt, è senatu pulsum, sed ad hoc usque tempus impune illi fuisse. quare Ciceronis ratio bene procedit. Et his rebus omnibus terni in millia æris. E. Hoc obscurum est. Non ita longè ab initio huius libri, uiceniquini & semisses in millia æris à quæstoribus soluti referuntur. Quanquam haud scio sintne hi loci comparandi: nam à me in hoc citantur, ut si quid lectorem iuuare queant, occasionem neglexisse non arguamur.

Molem ad Neptunias aquas. Ibi. Quæ sint illæ Neptuniæ aquæ, certò scire non potui: sed puto locū ad mare Latinum, ut & Formianus ille mons. At quæ Cato atria in latomijs emit, ea in urbe aut prope fuisse existimo. Verba autem de uectigalibus locatis, & à senatu obliteratis (nam hoc sonat uerbum induci) indigent etiam attento lectore, utinámque omnia bene habeant. Iidem triumuiri Q. Fabius Labeo, & M. & Q. Fuluius. F. Neque hoc scire possum cur dicat, ijdem triumuiri, cum nusquam antea, quod sciam, horum triumuirorum sit mentio, quanquam alios quidem magistratus gesserint. Id eos vt prohiberet, quoad eius fine bello posset. G. Notandum etiam hoc locutionis genus: omnia sanè, quæ nos uidimus, ita habent exemplaria. Et Messene desciuerat à concilio Achaico. fo.299.A. in fi. Quidam mutarunt, Messenij desciuerant: sed non erat opus, cum post Philopœmenis mortem Liuius de multitudine Messeniorum ita quoque loquatur: Victa nanque (inquit) Messene bello, exposcentibus Achæis dedit noxios. Ego tam temerè non mutarim authorum uerba absque uetusto exemplari. Ad præoccupandam Coroneam. B. Strabo libro 8. & Pausanias libro 4. ad Pamisum amnem Coronem Messeniæ ponunt. Coronea uerò Bœotiæ est oppidum ad Heliconem montem, ut idem Strabo libro 9. testatur. Meminere & Plinius & Ptolemæus utriusque oppidi. Cæterum ex Strabone libro 9. colligitur, à Coronea Coronéus tetrasyllabon dici, à Corone uerò Coronæus trisyllabon: tametsi Plinius Coroneum sinum uocat, eū qui ad Coronen Messeniæ est. Ego Liuium hoc loco Coronem scripsisse puto, nō Coroneam: nisi quis eius rei differentiam parum eum curasse putet. Ego neque his, neque Valerio assentiqr. G. in fine. Qua in re Valerio Antiati (nam de hoc haudubie loquitur) non assentiatur, comminisci non possum. Nam quod de tribuno Næuio subiungit, nihil ad Antiatem, qui duos Petilios P. Scipioni diem dixisse scribit, non M. Næuium,

ut ipse Liuius superiore libro fatetur. Ad rationem autem, contra Polybium atq; Rutilium, obijci fortaßis poterat, Scipionis exiliũ, quod ipse sibi, non patria fecerat, in caussa esse potuisse ut L. Valerius princeps senatus crearetur, nulla Scipionis nota. Magis me mouet Ciceronis authoritas, apud quem Cato ita de Scipione Africano loquitur: Anno ante me Censorẽ mortuus est, nouem annis post meum consulatum, cum COS. iterum, me COS. creatus esset. Hæc ille. Fuit autem hic annus tertius ante hunc quo Hannibal mortuus dicitur. Obiter etiam hoc loco notandũ, quòd paulò pòst hic ait Liuius, tribunos pleb. tribus mensib. ante COSS. inijsse magistratum: quanquã haud scio an perpetuò obseruatum. Exercitum in Odrysas & Denteleccos & Bessos du. fo. 300. A. Quidam Dentelochos emẽdarunt. Apud Plin. lib. 4. cap. 11. tum Densseletæ, tum Denteletæ in codicibus uetustioribus legas, ubi & Bessorũ meminit. Ptolemæus uerò inter Thraciæ præturas & Dantheleticen & Beßicen enumerat. Strabo item lib. 7. Danthelotas uocat & Bessos: itaq; hoc & græcis & latinis uariatum est codicibus: quare quid sequendum, lector ipse dispiciat. Philippopolim uerò antea Trimontium dictam, & Plinius & Ptolemæus perhibent. Plinius etiam Poneropolim olim, Ptolemæus Hadrianopolim suo tempore. Oppidũ in Derriopo condere instituit. Ibi. Deuriopus nomen loci apud Strabonem lib. 7. prope Lyncistas (ut ipse uocat) & Pelagones. Derriopum nusquam inuenio. Thucydides lib. 2. Doberũ Pæoniæ facit oppidũ, quod Ptolemæi codices inuersis literis uocant deborum. Stobos autem Pelagonum oppidũ Ptolemæus facit, non ita prope Pæonas. Quãquam ex Liuij uerbis non planè constat, duás ne urbeis condere instituerit Philippus, an unam duntaxat, ut continuata sit lectio, distinctionibus, nõ colis intercisa. quod uidetur uerisimile. Et hic lectoris esto iudicium. Et Saturnia colonia ciuium Romanorũ in agrum Caletra. D. Ptolemæus (si codices non errant) Saturnianam coloniã uocat, ut puto, in Thuscia, ubi & Plinius Saturninos populos ponit, agrumq; Caletranũ. Sed nihil mutem. Eodem anno A. Terentius proprætor. D. Quidam etiam libri procos. habebant, sed non placet. Quidã libri etiam C. non A. habebant, & hic & in superioribus, sed neq; hoc placet: nam sequentis anni prætor Terentius id prænominis habet. Citerior Hispania in pace fuit eo anno. Ibi. Vlterior legendum, non citerior, ut tertio antea anno in prætorũ sorte liquere potest, & sequente item statim libro duobus locis. P. Aemylius iterum. E. Ita habebant quidam uetustiores codices, sed errant, quòd initio libri statim sequentis patet. Quanquam in prioribus neque P. Aemylium, neque P. Manlium inter prætores inuenio, Lucios utrũque. Certè anno XIII. huius decados, M. Valerio Messala, & C. Liuio Salinatore COSS. prætor Hispaniæ citerioris dicitur L. Manlius Acidinus, tametsi rursus anno XV. huius decados non ita longè ab initio huius libri, C. Manlius legitur, errore, ut puto, omnium codicum. Hoc igitur loco legam, L. Manlius iterum, non P. Manlius, etiamsi post orationem Demetrij libro sequente repetatur P. Manlius. At ibidem quoque, ut initio sequentis libri, ulterioris Hispaniæ dicitur fuisse prætor, qui anno XIII. ut paulò antè diximus, citerioris dictus est. Fortaßis autem & hoc historia uariatum est, aut author lapsus memoria in re non magni admodum momenti.

IN T. LIVII QVARTAE DECADOS

librum decimum Henrichi Glareani Annotationes.

ET Rhodiorum querentium de Sinopensium clade. fo. 300. H. Quæ hæc fuerit clades, ne uerbo quidem antea, quod sciam, meminit Liuius: hic uerò quasi rem notam introducit. In Emathiam, quæ nunc dicitur, quondam appellata Pæonia. I. Plinius lib. 4. cap. 10. ait Macedoniam antea dictam Emathiam, cuius partem septentrionalem Pæonia ac Pelagonia protegi subiungit. Sed ob uicinitatem hæc confusa uidentur ab historiographis, quandò ne à geographis quidem omnia ad amußim discriminata uisuntur. Porrò huius loci compositio mihi non admodum placet.

Ex composito sermones ad spretionem Romanorũ. fo. 301. C. Ita plerique habebant libri. Alijs spretio uox insolens uisa, spem reposuerunt: sed compositionem fecere quam ego planè non intelligo. Redierant quos fortè miserat in Basternas. Ibi. Basternas per e plerique habent codices in secunda syllaba: at Græci per α primam uocalem in secunda, ut Strabo atque Ptolemæus. Plinius libro 4. cap. 14. uicinos Peucinis ac Dacis facit. Idem Ptolemæus in Sarmatiæ Europeæ descriptione. Demetrius per vim, quod excluderetur, paulisper vocife. G. Per uinum quidam emendarunt: at mihi legendum uidetur, per uiam: sic enim facere solent adolescentes, & uiæ paulò antè mentio. Sociabilem consortionem inter binos Laced. reg. H. Rara uox consortio, sed apta tamen. Loquitur autem de ijs qui ab Aristodemi gemellis geniti, per multa deinceps tẽpora Rempub. Lacedæmoniorum concordi rexere imperio. Aristodemus enim quintus ab Hercule, Proclen ac Eurysthenẽ genuit gemellos, à quibus deinde regum Spartanorum duplex descendit genus. Vide ea de re Herodotum lib. 6. ac duobus sequentibus, & Pausan. libro 3. Noxium huic esse caput. fo. 302. B. in fi. Cum præcedens oratio, ac item sequẽtes duæ, bina habeant mẽbra, miror quid sibi hæc uerba uelut mutila uelint. Fieri autem potest ut quid desit: quicquid id est, admonẽdus fuit lector. Miseria hæc & metus crapulam facile excuss. fo. 303. A. Quid sibi uelit uox hæc miseria, nescio. Fortaßis fratris inuidiã intelligit, & patrem scire uult quæ domi suæ sint acta, quæ item in domo Persei. Totum autẽ malum inde ortum, quòd Perseus ad Demetrij domũ speculatores mittere non dubitauerit. Sed iudicet lector. Id enim uitiis meis nõ cedẽdo, cui ius fasq; est. C. Sed ne hæc quidem uerba satis intelligo. Duo proposuit: alterũ, nunc non sperãdum regnum, quia minor sit, quia maiori cedẽdum dicat pater: alterũ, nec ambigendum unquã de eo forsitan. Nunc lector uideat ut hæc uerba sequantur, & ut intelligẽda, deniq; an putet in codice mendam esse. Ne inuidia conflagrẽ, cũ crimine non poßim. D. Bene habẽt hæc uerba, sed non tam clara sunt, quàm certam habent argutiã, & uide an crimen acceperit pro conuicta culpa. Vt omnibus appareret noctis pro. cri. fa. reuictũ. E. in fi. Hoc reuictum, ut ingenue fatear, me male habet: uideri poterat in utranq; dictum partem, ut uter peccauerit, conuictus diceretur, nisi sequeretur mox, suspectam nimiam cum Romanis Demetrij gratiam esse. Itaq; nõ uidentur esse responsi uerba, sed authoris, qui obiter populi de responso regio iudicium narrat.

Tum

Tum quoque non placere sibi. F. Totus hic locus de recipiendis armatis Liguribus obscurus est: neque enim explicatur quomodo recipiendi: deinde num uerius, pro melius acceperit. Et quid hic senatui non placeat, obscurum est. Denique ad C O S. pro ad C O S S. positum uidetur. Translatum argenti pondo millia C C C X X. G. Pro millia legendum puto mille, nec ad C C C X X. referendum, alioqui author dixisset C C C X X. millia, quæ fieret immensa summa. Sensus itaque est, mille pondo argenti translatum, ac præterea C C C X X. Atque ita facile conueniet cum alijs triumphantium de ea regione imperatorum summis. Quidam legunt IX. millia C C C X X. Qui seruitutem seruissent. K. Vide, libertinæ ne conditionis homines, an eos qui postliminio redierint, dicere uelit: nam seruos uix credo, etiamsi continuò ingenuos subiungit. Porrò statim pòst ubi promontorij Mineruæ meminit, de eo intelligo quod in Picentinis inter Surrentum ac Salernum è regione Prochytæ insulæ à Ptol. ponitur. Barium eodem authore non longe à Salapia ad ostia Aufidi amnis. Meminit eius Horatius lib. 1. serm. saty. 5. Via peior ad usque Bari mœnia piscosi. Bellúmque à Biliensibus concitatum in Sardi. fo. 304. A. Quidam emendarunt, ab Iliensibus. At ego legendum puto ex Strabonis lib. 5. Iolensibus: nisi quis potius Iluensibus, per u in secunda syllaba, legere uelit. Iluæ duæ eius nominis apud Ptolemæū sunt insulæ, altera è regione Populoniæ, altera inter Corsicam ac Sardiniam. Apud L. Puppium prætorem. Ibi.

Quidam codices T. habebant, sed L. legendum. C O S S. enim M. Claudio Marcello & Q. Fabio Labeone, L. Puppius fit prætor Apuliæ. Proximo autem ante eum anno Bacchanalium quæstiones cum omni cura executus erat L. Posthumius Tempsanus. De huius autem Puppij executione nihil, quod sciam, meminit Liuius. Et leges de ambitu C O S S. ex authori. B. In plerisque codicibus hæc uerba mutila erant, quanquam ne nunc quidem satis clara: quippe ea ita narrat, quasi ex prioribus nota sint, cum nusquam earum legum antea, quod quidem sciam, fit mentio. Primum quærit ab eo. D. Hic quærit, nemo respondet: itaque quidam suspicantur defectam esse orationem, at ego nihil definio: multa enim similia passim in hoc libro reperias. Septimis demum castris ad radices montis. E. Non ita longe Aemus mons à Medica abest, sed parua regem fecisse itinera, uerisimile est. Vrbem, quam Petram appellant, oppugna. G. Id nominis hoc loco apud neminem inuenio: sed fieri potest ut cum re nomen quoque uetustate abolitum sit.

Ad Astræum Pæoniæ Demetrium mittit. I. Ptolemæi codices Aestræum cum æ diphthongo in utraque habent syllaba, αἰς ρωορ. Heracleam autem puto Lyncestidos, quæ est ad Erigonem amnem. Duos equites ad M. Bebiū C O S. cū literis Pisas. fo. 305. A. Paulò ante in ordinādis huius anni exercitibus de M. Pinario, qui exercitum in Sardiniā ducturus erat, Liuius hæc scribit: Sumere à Cn. Bebio procōsule, qui Pisis hybernabat, iussus prætor. Quare hoc loco legendum: Duos equites ad Cn. Bebium proconsulem cum literis Pisas mittit. M. Bebius enim huius anni C O S. nondum erat Pisis, ut ex paulò pòst sequenti contentione senatus ac C O S S. clarum euadit. Duumuiri nauales creati Macienus & C. Lucretius. fo. 305. C. Bis postea alter duumuirorum L. Cornelius Dolabella produtur. quare uidendum, hic locus quàm bene habeat. Eodem anno in agro L. Petilii scribæ. G. Operæprecium fuerit uidere quæ Plinius libro 13. cap. 13. scribit, ut lector comparatione facta iudicet uter uerisimiliora scribat: nam neque nomina propria, neque arcarum aut librorum numerus consonant. Sed est hoc quoque, ut pleraque alia, apud authores uariatū. Meminit & Valerius libro primo, capite primo, sed obiter. Principio ueris exercitum in Carpetaniam. I. Cū Q. Fuluius citerioris Hispaniæ prætor esset, Carpetani autē Lusitanis uicini, non uideo quo pacto hæc diuisio habeat, quod antea etiam testati sumus. Eburam uero oppidum Ptolemæus in Lusitanis ponit, Eboram in Edetanis. Eburiam ubi reperias, nescio. Vbi quinque milium armatorum, non amp. reli. fo. 306. A. Cum L. Acilio missi erant sex millia auxiliariorum, & sinistra ala. Hostium uero in castris relictorum quinque millia hic produntur, qui certe intra uallum ac fossam facile sex millia Rom. arcere poterant, nec memorabilis erat paucitas ad Romanos castra oppugnanteis. Quare ego corruptum hunc numerum puto, & legendum, ubi quingenti armati, non amplius, relicti: aut, quingentorum armatorum, non amplius, relictum erat præsidium. quare exemplaria uetusta hic inspicienda: neque enim uerisimilis uidetur narratio. Ad Contrebiam deductæ legiones. C. Haud temerè id nominis reperias. Contributam autem Ptolemæus ponit ad Anam fluuium, non ita longe ab Ebura. Meminere & alij. L. Manlius Acidinus. E. Huius cum alijs duobus triumuiris etiam mentio est ad præcedentis libri finem. Cæterum aut duo fuere L. Manlij Acidini, ut paulò pòst duo M. Atilij Glabriones: aut qui in Hispania ulteriore hoc anno prætor fuit, non Lucius, sed uel Caius uel Publius dictus est: ut sit error uel anno 13. huius decados, ubi in omnibus codicibus Lucius dicitur, uel ad finem præcedentis libri, initioq; huius, ubi P. Manlius iterum prætor dicitur. Difficultatem facit nobis hoc iterum, quod ad finem prioris libri etiam admonuimus. Vota erat ab C O S. L. Porcio Ligustino. Ibid. Atqui Liuius præcedenti libro ab his C O S S. nihil memorabile gestum scribit, nec licuit temerè ædem uouere. Alij hunc locum asterisco notarunt, fortassis quòd illud, aurata statua, bis repetitur: quod tamen ego ideo factum puto, ne uideatur dicere illam primam fuisse statuam, sed primam auratam. Et cum Biliensibus gente, ne nunc quidem omni parte. F. Quidam, ut antea admonuimus, Iliensibus emendarūt, quod nescio quàm probem. Strabo uero libro quinto Iolensium (ut diximus) prædonum in Sardinia meminit, de quibus profectò hic Liuius. Cæterum quare Liuij quoque ætate, cum Romana potentia omnia armis domita haberet, in alios latrocinando sæuirent, rationem eodem exhibet loco Strabo cum de ijs, tum de alijs eius insulæ montanis. Q. Fuluius Flaccus in locum uitrici C O S. fo. 307. B. Aut error est in prænomine, aut duo fuere uno tempore Q. Fuluij Flacci: alter huius anni C O S. Calpurnio subrogatus: alter sequentis: quod mihi non fit uerisimile. Nisi quis dicat, quod hodie quoque in quibusdam urbibus obseruatur, ut qui subrogatus fuerit, sequenti anno fiat C O S. Qui Taurasinorum traducere Ligures. C. in fi. Hæc uerba in nullo exemplari bene habent. Vide num de Telesinorum agro loquatur. Taurasinos enim in Samnitibus non memini me legere. Argenti data centum & L. millia. D. Adijciendum puto H-S. Nam si pondo intelligamus, nimis magna erit summa, quam in ablegatos Ligures erogare uoluisse Romanos, non est uerisimile. Hæc noua allata res, omissisque. E. Quidam hunc locum sanatum putarunt si q; coniunctionem sustulerint. At ego miror si Liuius ita loqui uoluerit: recipit tamen excusationem. Infractis omnibus hastis

transcur. G. *Vix apud me definio, ut illud infractis explicandum. Nec id mirum cuiquam uideri debet, cum grammatici etiam apud Virgil. hæsitent,* *Turnus ut infractos aduerso marte Latinos.* *Et in septimo:*

Ne noster honos infractáue cedat *Fama loco.* *quanquam diuersum uidetur.*

Is mẽsibus suis dimisit legionẽ. I. *Obscurus sanè locus, & præterea corruptus, cũ sequẽtibus aliquot uersibus. Nã modo de M. Fuluio tribuno, mox de C O S. Fuluio loquitur, iterũ C O S. certiorẽ facit: sed quis, & utrũ, nescio.* Quintius ad ea dedisset Duronius. *fo. 308. A.* *Et hic locus corruptus erat, in nouissimo Frobenij codice egregie restitutus. Narratur Duronij responsio. At illud Corcyræ, lectorem turbat: nisi in Gentij potestate eam fuisse tum insulam existimemus, quod dubito.* Recusante quod sibi faceret. *Ibid.* *Et hæc uerba non minus in codẽ rectè emendata sunt. Sed paulò pòst, B. Vltimum de cœlo, quod comitia turbaret. hoc inquam ultimũ, mihi suspectum. Quod si uel fulmen, uel monstrum, uel portentum legeretur, melius intelligeretur: sed lectoris esto iudicium.* Q. Fuluius Flaccus ante pontificem max. *ibi.* *Et hæc uerba eodem in codice optime sunt restituta. Nam L. Acilius pontifex quidem factus est, sed non maximus. Aemylius autem factus est pontifex maximus, ut ex sequẽtibus liquidò patebit.* Aut prouinciam dimittendam. C. *C. Menij prouincia erat Sardinia: dubium igitur de eá ne loquatur, an negocium ueneficij prouinciam uocet: sed iudicet lector.* Et signati Oscensis nummum centum sep. *Ibid.* *Hauddubie hic locus corruptus est. Nam post auri numerum sequi debebat & argenti & nummorum summa, quæ hic temerè confundũtur, ut taceam quòd in immensam summa hæc excresceret, Et signati Oscensis nummûm centum septuaginta tria millia. Porrò argenti Oscensis mentio cum aliàs sæpe, tum lib. 4. huius decad. in M. Aelij & Q. Minutij prætorum triumphis. Illud quod continuò adnectitur, Militibus de præda quingenos denarios dedit: corruptè pro quinquagenos legitur. nimia enim esset summa, si ad dona aliorum imperatorum compares, quemadmodum ex prioribus satis liquet.* Lege Bebia creati, qui alternis ad quatern. D. *De hac lege nulla in anterioribus, quod equidem sciam, mentio, sicut nec eius senatusconsulti quod paulò pòst sequitur de ludis factum, L. Aemylio, Cn. Bebio C O S S. Vbi obiter etiam notandum, Cn. legendum, non C. ut falso in codicibus scriptum est.* Aut certe mutatum malit. G. *Quidam malint emendarunt, sed haud scio itá ne authores casuum regimen, quod uocant, in uerbis mutare consueuerint. Paulò pòst, ambo in accusatiuo legitur, pro ambos: ut Virgilius duo pro duos dixit undecimo Aeneidos,* *Si duo præterea taleis Idæa tulisset* *Terra uiros. Quanquam maior necessitas Virgilium urgebat. Et poterat etiam hoc in Liuio corruptum uideri, si non adeò frequens esset in uetustioribus codicibus.* Nisi fortè implacabiles fueritis, implicauerint ani. vest. *Ibi.* *Legendum puto, implacabiles uestræ iræ implicauerint animos uestros.* Et in probrum suum sponsionem factam. H. *De hac sponsione nihil in superioribus, quod sciam, dixit, cum duobus præcedentibus libris harum inimicitiarum multis sæpe meminerit uerbis.* Vt in Vacceos per Lusitaniam iret Albinus. I. *Hæc uerba per aliquot uersus male habent, & egregie confusa uidentur. Albino in Vacceos eundum erat, Graccho in Celtiberos. Cæterum Mũda oppidum Bæticæ est, ulterioris Hispaniæ, hic tamen à Graccho oppugnatur, quapropter & loca quoque corrupta uidentur. Certimæ nomen apud nullum authorem inuenio.* Nummum quater & vicies. *fo. 309. A.* *Ita legebatur in quibusdam codicibus, at alij adiecerunt sestertium, quasi non idem sit sestertius qui nummus.* Et primum quæsiuit ab cõne sibi liceret. C. *Lego: Et primum quæsiuit ab eo, liceret ne sibi ac suis uiuere? Sic enim minus dura erit compositio, sensusq; dilucidior.* Quoniam illos ad me propiunt suspicere. *Ibi.* *Quidam emendandum putant, prodeunt suspicere, sed non placet. Quidam, pigunt suspicere, sed nec illud omnibus placet. locus à nobis relinquitur dubius.* Ergauia inde nobilis & potens ciuitas. *Ibi.* *Ptolemæus Ergudcam nominat in Celtiberis, hanc ut opinor urbem: quanquã idem in Vasconibus Ergauiã ponit (ut græcum nostrum habet exemplar) Ilergetibus uicinam. Res non magni momenti.* Verámque pacem, nó fluxa vt ante fide Cel. D. *Si construendum, ueram pacem fuisse, pro non fluxa legam nec fluxa: alioqui addenda erat coniunctio, ut diligenter expendenti facile patebit.* Bis cum Bracharis egregie pugnasse scr. *Ibi.* *Plin. lib. 4. cap. 20. ait Durium amnem Turdulos à Bracharis discernere. Cæterum Liuius hic de Albino, Propius (inquit) uero est serius in prouinciam peruenisse, quàm ut ea æstate potuerit res gerere. Superius uero ait Collegam T. Sempronium eunti in ulteriorem Hispaniam Albino mãdasse, ut Q. Fuluium certiorem faceret, Tarraconem exercitum duceret &c. Si igitur hac æstate T. Sempronius tot ac tanta egit, potuit & Albinus, prægressus Semproniũ, ea æstate res gerere. Diuersos authores opinor secutum Liuium.* Quæ incommode opposita videbantur signa. *Ibi. in fi.* *Apposita legendum puto: quanquam id parui momenti. Hoc magis miror, quod paulò pòst in omnibus ferè codicibus legatur, L. Nummius, pro L. Mummius. Is est qui Corinthum cepit bello Achaico, unde ipse quoque Achaicus dictus est, C O S. cum L. Cornelio Lentulo, post primum Scipionis Aemyliani consulatum.* Item dedicauit ædem Larium permarinûm. F. *Hic locus magnam habet difficultatem. Primum quidem, qui sint Lares permarini, quod adhuc quæro, nec uspiam me legere memini. Deinde quod ait, Vouerat eam annis quadraginta antè L. Aemylius Regillus: id non ita habet: nam hic Aemylius classe aduersus Antiochum pugnauit anno X I. huius decados, L. Cornelio Scipione, & C. Lælio C O S S. ut ipse Liuius author est lib. 7. huius decad. uidelicet ante magnam illam pugnam apud Magnesiam ad Sipylum montem. Quapropter pro quadraginta legendum X I I. Et ipsi numeri in codicibus arrosi, facile errorem præbere poterant, X L. & X I I. Talia sæpe negligunt, qui alia optime emendare solent.* Duello magno regibus dirimendo. *Ibi.* *Hæc alia huius loci difficultas inuincibilis absq; uetusti codicis fide. Inter Ephesum Canuchumq;, inquit. Canuchus quid sit, nemo opinor nouit. Fortè dicere uoluit, inter Ephesum Samumq;. Quanquam Myonnesum insulam inter Teium ac Samũ lib. 7. depinxerit Liuius, quam Strabo lib. 14. ait inter Teon ac Lebedum. Porrò id magis corruptum, Inspectante C O S. ipso. C O S. enim longe aberat in Thracia, transitum parans per Hellespontum: nisi diuersos secutus sit authores, ut solet, Liuius. Quæ deinde sequuntur uerba, æque obscura sunt, præcipue de nauibus, quas hic ait captas sexagintaduas, cum libro septimo huius decados quadraginta duas dicat captas: qui error hauddubie etiam ex numerorũ transpositione ortus est, L X I I. pro X L I I.* Cum eo Antigonus Echecratis filius. H. *Philippi pater fuit Demetrius, qui decẽ regnauit annis, cui in regno successit*

Antigonus

Antigonus Echecratis frater, Philippi tutor, de quo multa Polybius lib. 2. ad finem. Hic igitur Antigonus, qui cum Philippus hic loquitur, nepos ex fratre tutoris Antigoni fuit. Forte Xychus obuius fit Antigono. I. *De hoc Xycho ne uno quidē uerbo ulla in superioribus fit mentio, cum alios Persei fautores nominarit, ut Philoclem & Apellem.* Si haud statim palàm facta esset mors regis. *fo. 310. B. Videtur altera parte defecta oratio, & aut legendum, pro haud: nam alioqui nullus sensus est. Neque enim haud statum palàm facta est mors regis.* Ea res Antigonus sæpe Iunius cum ipso. *Ibi. in fi. Locus est mire corruptus, quem nos sanare non possumus. Cæterum etiam hoc dubium, de eodém ne Antigono loquatur, an de alio: sed uidetur de eodem Echecratis filio loqui, quasi dicat, si aut statim palàm facta esset mors regis, aut Antigonus domi fuisset cum patre, si modo ille adhuc uiuebat, admoneri potuisset. Sed ea omnia mihi suspecta sunt. Scio quosdam emendare conatos, sed mihi non satisfecere.* M. Attilius Volso. prætorum inde tribus. *F. Caßiodori catalogus habet Cn. Manlius Volso. Sanè Manliorum cognomen Volso fuit. alij A. Manlium uocatum putant. Omnino Attilius nomen non placet, utut fuerit prænomen. Hoc etiam mirum, trium prætorum nomina omissa. At in fragmentis decados sequentis, huius anni prætores T. Ebutius, & P. Aelius Tubero iterum nominantur prætores, si fortè ea uera sint omissorum prætorum nomina, quod equidem indiscussum relinquo. Veteres codices etiam C. Claudium habebant, non T. quod mihi placet. Nam T. Claudius prætor fuerat anno ab urbe condita 573. Hic igitur C. legendum.*

ANNOTATIONVM GLAREANI IN T. LIVII QVARTAE DECADOS LIB. X. FINIS.

DVO TARQVINII LVCIVS AC ARVNS, PRISCI TARquinij Filíi ne an nepotes fuerint, aduersus Liuium Laurentij Vallæ argutißima ad Alphonsum regem disputatio.

ALPHONSO MINORIS MAIORISQVE HESPERIAE REGI, *Laurentius Valla S.*

Cum Titum Liuium quotidie Romanorum historicorum eloquētißimum aut audias aut legas, æmulator ueterum in omni genere uirtutum, uelim iudices, an rectè de loco quodam sentiam huius authoris, quæ res ad regem, ut tu es, pertinet. Ait enim Liuius, Hic Lucius Tarquinius Prisci Tarquinij regis filius nepós ne fuerit, parum liquet, pluribus tamē authoribus filium crediderim. L A V. *Ego uero contrà magis ab illorum parte sto, qui nepotem tradiderunt: neque hoc externis testibus, aut aliunde sumptis rationibus, sed suo authoris testimonio, suaq; ipsius confeßione, ut à semet dissentire, ac repugnantia quædam narrare uideatur. Nam quomodo hæc quæ nunc ex illo repetij, cum his constant, quæ antè dicūtur?* L I V. *Tum Anci filij duo, etsi antea semper pro indignißimo habuerāt, se patrio regno tutoris fraude pulsos, regnare Romæ aduenam, non modo non uicinæ, sed ne Italicæ quidem stirpis: tum impensius his indignitas crescere, si ne à Tarquinio quidem ad se rediret regnum, sed præceps inde porrò ad seruitia caderet, ut in eadem ciuitate post centesimum ferè annum quàm Romulus deo prognatus, deus ipse tenuerit regnum, donec in terris fuerit, id Seruius, serua natus, poßideat: tum commune Romani nominis, tum præcipue id domus suæ dedecus fore, si Anci regis uirili stirpe salua, non modo aduenis, sed seruis etiam regnum Romæ patèret. Ferro igitur eam arcere contumeliam statuunt. Sed & iniuriæ dolor in Tarquinium ipsum magis, quàm in Seruium eos stimulabat: & quia grauior ultor cædis, si superesset rex, futurus erat, quàm priuatus: tum Seruio occiso quēcunque alium generum delegisset, eundem regni hæredem facturus uidebatur.* L A V. *Nónne hæc filiorum Anci regis indignatio, atque hæc spes planè declarat, Tarquinium, in quem irati erant, sine uirili prole discessurum? Nam quid quæso magis fortunæ aduersum, quàm regē qui filios habeat, & præsertim legitimos, alium quencunque generum quærere, cui regnum, dum mortuus erit, relinquat? At erant forsitan filij infantes. Esto, quanquam de hoc postea latius dicam: non de rege moriente nunc loquimur, qui uelit condere testamentum: etsi filij infantes sint, ipse tamen sospes. Sint licet modo liberi nati, tamen illos pater uisurum se iuuenes sperat, & eorum caussa diutius uicturum: nec minus ardens est parentum amor in paruulos liberos, quàm in iam adultos. Quid, quòd non modo generum filijs fuisse prælatum uult author, uerumetiam hoc genero extincto, alium atq; alium deinceps, quem regno præficeret, Tarquinium fuisse quæsiturū? quod non modo de homine qui diu uiuere & poterat & sperabat, dicendum non fuit, sed ne de eo quidem, qui iam mortem sibi impendêre intelligens, de regno disponat: & ne alia quæram exempla, certè Ancus pueris liberis sub tutoribus quidem, sed tamen regnum reliquit. Sceleratus enim pater atque execrandus, qui non dicam nato filio, sed uentri non relinquat hæreditatem, & præcipue regnum, aut aliquam dignationem, ut qui alijs dominari debeat, is patris culpa sibi dominantem aliū uideat, & quidem de numero subiectorum, ne dicam de periculo capitis, quod infelix ille iure naturæ hæres uix potest effugere ab illo ipso qui alieni patris obtinet regnū. Dixi de patre, quid de matre dicam? neq; enim Tarquinius Superbus ab ullo authore significatur illegitimus fuisse, nec regnum sibi post Seruium uoluntate patris successor illegitimus uendicasset. Eius igitur mater nihil de regno filij laborasset? At quæ mulier? nempe ad faciendos reges nata: quippe cuius beneficio duo uiri, alter peregrinus, alter ancilla natus, Romæ regnauerint. De qua ita Liuius ait.* L I V. *Tanaquil inter tumultum claudi regiā iubet, arbitros eijcit, simul quæ curando uulneri opus sunt, tanquam spes subesset, sedulò comparat, simul si destituat spes, alia præsidia molitur: Seruio properè accito, cum propè exanguem uirum ostendisset, dextram tenens orat, ne inultam mortem soceri, neu socrū inimicis ludibrio esse sinat: tuum enim, inquit, Serui est regnum, si uir es, non eorū qui alienis manibus pessi-*

mum facinus fecere. L A V. Vbi hic mentio uel commendatio filiorum? An quae umbram Seruij multum ualituram putabat, non ualidiorem fore putasset, si tutor atque author regiae stirpis uideretur, adiuncta praesertim sua, id est matris & reginae authoritate, quae pro liberis & pro stirpe regia laborantis summa esset, pro alieno aduersus liberos nulla? neque enim populus ex eadem domo serua quàm regina natum regnare mallet. Ergo regina, & quod plus est, Tanaquil, aut tam parum amans suorum, aut tam humili animo foret, ut uel nollet, uel desperaret & regnum defendere filiorum cum sua quoque dignitate? nam quae amisso uiro regnare patris loco filium uidet, adhuc regina est: & ego sic ago, tanquam Tarquinius filius fuerit infans: quid si ostendam puerum? quid si adolescentem? quid si iuuenem fuisse? nonne id fit multo incredibilius, quod Liuius ait? Quod non dico, quia magis consultum uelint parentes iuueni filio, quàm infanti, sed quia magis possint consulere. Vnde hoc probo? nimirum per id quod paulò pòst sequitur. L I V. Itaque per aliquot dies, cum iam expirasset Tarquinius, celata morte per speciem alienae fungendae uicis, suas opes firmauit. Tum demum palàm facta, ex comploratione in regia orta. Seruius praesidio firmo munitus, primus iniussu populi uoluntate patrum regnauit. Anci liberi iam tum cum comprehensis sceleris ministris, ut uiuere regem, & tantas esse opes Seruij nunciatum est, Suessam Pometiam exulatum ierant: nec iam publicis magis consilijs Seruius, quàm priuatis munire opes: & ne qualis Anci liberùm animus aduersus Tarquinium fuerat, talis aduersus se Tarquinij liberùm esset, duas filias iuuenibus regijs Lucio atque Arunti Tarquinijs iungit. L A V. Hoc non modo inter initia regni Seruiani, sed propè nihil prius factum fuisse narratur: ne quis dicat non statim rege patre filias Seruij nupsisse Tarquinijs, sed potius circa mortem: nam primum ex hoc peruersitas coargueretur historiae, quae res gestas praeposterè narraret, quod in historico non mediocre peccatum est, nisi cum id aliqua ratione facit. Deinde fuisse diu Seruio generos probat illud, quòd aliquanto post fortè ita inciderat ne duo uiolenta ingenia matrimonio iungerentur, fortuna credo populi Romani, quò diuturnius Seruij regnum esset, constituiq; ciuitatis mores possent. Ergo post contractum matrimonium diuturnum fuit Seruij regnum, & constituti sunt mores ciuitatis. Quid ni statim inter initia Seruiani regni, ut ab authore narratur, nuptae sunt Tulliae Tarquinijs, & quidem iuuenibus, ut iuuenes nuncupantur? Quod cum ita sit, quid absurdius quàm uelle in his nullam nec parentibus spem, nec inimicis fuisse formidinem? Cur eos pater delecto in successorem genero praeterisset? cum neque impij, neque mente capti, neque perdita ualetudine, neque illegitimi, si quid hoc ad paternum amorem facit, essent. Cur mater defuncto uiro diffisa foret paternum se filijs regnum defensuram? nam de materna pietate dubitare improbum est. Cur duos fratres iuuenes regis filios, & quales modo descripsi, inimici contemnendos putassent? Cur postremo ipsi iuuenes uernam patris, in paterno regno anteponi sibi tolerassent? quos etiam patre uiuente, & praecipue maiorem natu, credibile est regnare coepisse, & certa à patre commissa munia obijsse. Et haec quidem repugnātia naturae sunt: illud uerò ipsi authori, quòd qui modo circa initia regni soceri iuuenis appellatur, is circa eius obitum, qui quatuor & quadraginta regnauit annos, iuuenis permanet, atque adeò adolescens nominatur. Dicit enim Liuius: Si sibi eum quo digna esset, dij dedissent uirum, domi se propediem regnum uisuram fuisse, quod apud patrem uiderat, celeriter adolescentem suae temeritatis impleuit. Pauloq; pòst: Quid te ut regium iuuenem conspici sinis? facesse hinc Tarquinios, aut Corinthum: deuoluere retro ad stirpem, fratri similior quàm patri. L A V. Hisq; atque alijs increpando iuuenē instigat. nisi quis dicat, non quum occidit socerum, fuisse iuuenem, sed cum occidere persuasus est. Ita puto, dum decreuit facere maleficium, adolescens est: dum illud perpetrat, senex est: nam certè sexagenarius erat, cum praesertim ut sceleratissimum, ita facillimum factu id facinus esset, cuius inter propositum & perpetrationem unum intercessisse annum, etiam multum est, & alioqui ex serie rerum, atque ipsius authoris colligitur uerbis. Haec infanda Tulliae instigatio non nisi extremo tempore uitae Seruij fuit, cuius furoris caussam, quia non rectè author omisit, postea reddam. Neque hanc increpasse maritum uidemus, quòd differret perpetrare quod constituerat, sed tantum quòd hunc animum non haberet, uidelicet postquam ab illa animatus est, nequaquam id eum differendum putasse. Quare non intelligo, quomodo post tot Seruiani regni annos sit etiam si nō iuuenis paternae mortis tempore, sed puer aut infans extitisset: aut si nunc iuuenis erat, ut eum author uocat, & ego assentior, & alia consentiunt argumenta: nimirum fieri non poterit ut ex Tarquinio Prisco tot antè annis iam mortuo sit genitus, maxime cum non sit postremus liberorum, & habeat saltem Aruntem natu minorem. Atque hoc quidem argumentum à persona patris ducitur. Vehementius autem erit à persona matris, quam demonstrabo prouectiore fuisse aetate, quàm ut Tarquiniorum mater fuisset. Scribit enim Liuius: Anco regnante Lucumo uir impiger, & diuitijs potens, Romam commigrauit, cupidine maxime ac spe magni honoris, cuius adipiscendi Tarquinijs (nam ibi quoque peregrina stirpe oriundus erat) facultas non fuerat. Demarati Corinthij filius erat, qui ob seditionem domo profugus cum Tarquinijs fortè consedisset, uxore ibi ducta duos filios genuit: nomina his Lucumo atque Aruns fuerunt. Lucumo superfuit patri bonorum omnium haeres. Aruns prior quàm pater moritur, uxore grauida relicta: nec diu manet superstes filio pater: qui cum ignorans nurum uentrem ferre, immemor in testando nepotis decessisset, puero post aui mortem in nullam sortem bonorum nato, ab inopia Egerio inditum nomen. Lucumoni contrà omnium haeredi bonorum, cum diuitiae iam animos facerent, auxit ducta in matrimonium Tanaquil summo loco nata, & quae haud facile ijs in quibus nata erat, humiliora sineret. Ea cum illi nupsisset, spernentibus Hetruscis Lucumonem exulem, aduena ortum, ferre indignitatem non potuit, oblitaq; ingenitae ergu patriam charitatis, dummodo uirum honoratum uideret, consilium migrandi à Tarquinijs cepit. Roma est ad id potissimum uisa. Paulò post ubi dixit, aquilam mariti cum uxore in carpento sedentis pileum abstulisse, rursusq; reposuisse, subiungit: Accepisse id auguriū laeta dicitur Tanaquil, perita, ut uulgò Hetrusci, coelestium prodigiorum mulier, excelsa & alta sperare, complexa uirum iubet. Eam alitem ea regione coeli, & eius dei nunciam uenisse, circa summum culmen hominis auspicium fecisse, leuasse humano suppositum capiti decus, ut diuinitus eidem redderet. Has spes cogitationésque secum portantes urbem ingressi sunt, domicilioq; ibi comparato, Lucumoni Tarquinium Priscum indidere nomen. L A V. Interrogo nunc, quot annos hanc foeminam tunc uolumus implesse, cum nupsit? certè sedecim, decem & septémue, aut duodeuiginti: siquidem author uocat mulierem, hoc est, quantū interpretor, ultra puellares annos, eidem prudentiam, eidem sublimitatem animi tribuens, quae sunt magis matronalis quàm puellaris aetatis. Quot porrò addemus annos, donec Romam demigrauit? neque enim statim nupta è patria sibi demigrandum putasset, neque mulier nobilis ita

bilis ita æquo animo domum reliquisset, neque indignatio in suos ciues intra perbreue tempus contrahi poterat. Non enim iniuria aliqua, aut intoleranda ignominia hominem mouebat, sed quòd sperneretur: neq; hoc præter solitum, quippe cum semper talis fuisset: & nihilominus si ab ea ciuitate, ubi natus ex matre ciue erat, tamen ut aduena fastidiebatur: nónne id multo magis erat extimescendum in eo populo, cum quo nihil sibi commune esset? Neque lautum sanè patrimonium cum emundis in externa urbe bonis facile commutasset. Dum itaque datur aliquod, more hominum, nouis nuptijs tempus, dum sperãtur quotidie meliora, ut fieri solet, à ciuibus suis, dum an Romam migrandũ sit consultant, dum domos, prædia, facultates, quæ trãsportari nequeunt, uenditant, neq; id per festinantiam, ne uilius uendant: dum postremò profectionem tempestiuam & honestam apparant, dicamus hanc mulierem ad annum uigesimum peruenisse. Certè glos eius iam mater erat: quæ cum esset minoris fratris uxor, ut mea fert opinio, posterior quàm Tanaquil nupsit. Non enim uideo cur uiuo patre minor filius uxorem duceret, maior non duceret, licet tacite author aliud significare uideatur. Ego tamen non reor Lucumoni omnium bonorum hæredi, auxisse animos nobilem uxorem, nam id parum profuit, sed iam uxorem habenti solidam hæreditatem. Ita uero hoc ipsum, quòd hæc mulier est author uiro Romam migrandi, quòd tam perita coniectandi auguria, non ob id solum quòd Hetrusca esset, nam & maritus erat Hetruscus, sed & longum usum haberet, quòd ei maritus ipse homo in primis prudens, & impiger, in omnibus ferè consilijs auscultat, nónne uiginti saltem natam annos fuisse testatur cum Romam intrauit? Quid autem Romæ? quot annos priuati degerunt? quis neget plures quàm post contractum matrimonium collegimus? Etenim homini aduenæ discenda erat lingua Romana, ne semper aduena putaretur, &, quod expertus erat, fastidiretur: percipiendi mores, obeunda munera publica, in tantam regis penetrandum familiaritatem, ut ab ipso rege tutor filijs relinqueretur: denique in talem conditionem, statum, famam perueniendum, ut saluis regis liberis, ac propè puberibus, dignißimus regno præter Romanos omnes iudicaretur. Quod apertißime ipsa authoris uerba confitentur, dicentis. LIV. Se ex quo sui potens fuerit, Romam cum coniuge ac fortunis omnibus commigrasse: maiorem partem ætatis eius qua ciuilibus officijs funguntur homines, Romæ se quàm in patria uixisse: domi militiæq; sub haud pœnitendo magistro, ipso Anco rege, Romana se iura, Romanos ritus didicisse: obsequio & obseruantia in regem cum omnibus, benignitate erga alios cum rege ipso certasse. LAV. Omne tempus hoc demus fuisse annos decem, ut triginta annos nata fuerit cum uir eius creatus est rex: cum idem moritur, nam duodequadraginta in regno fuit, annum ageret duodeseptuagesimũ, & circiter uiginti iam parere desierit. Ex quo necesse est Lucium, qui postea Superbus appellatus est, uicenarium fuisse cum patrem amisit. Neque uerò hoc loco quorundam opinioni respondendum est, qui illam censent prosperiorem corporum ualetudinem ac uiuaciorem fuisse, quàm nostra ætate, cum sciamus peræque illos parum uixisse, ac nos uiuimus, & ab eisdem, à quibus nos, annis initium senectutis designasse, ut cum ex alijs libris, tum uero ex Liuio ipso datur intelligi, apud quos nescio an aliquam, nisi miraculi loco repererim, cum annum quinquagesimum excessisset, partum edidisse: tamen in hac muliere tribuere uolo nõ ante desiuisse parere, quàm annum quinquagesimum ageret. Concepit igitur undequinquagesimo anno Aruntẽ. Lucium uerò quid possum dicere minus duodequinquagesimo? nisi, ut omnia in angustum coarctemus, dicat quis utrũque eodem partu à quinquagenaria editum: quasi uerò credibile sit, ut quæ per senilem ætatem concipere uix iam posset, ea conceperit geminos. Dicamus itaq; maiorem fuisse Lucium ferè Arunte, uno saltem anno, conceptum matre duodequinquagesimum annum non transgressa, qui paternæ mortis tempore, quemadmodum ostendi, si propè uicenarius erat, qua ratione plus quadraginta ab obitu patris annis adolescens aut iuuenis erit? aut si iuuenis adolescensq; erit, quo pacto filius esse potuit reginæ, quæ plus sexaginta annis ante Seruij mortem concipere desierat? Atque ut aliam quoque adijciamus repugnantiam: filiús ne Tanaquil erit, etsi non minimus liberorum, qui postquam mater parere cessauit centum ferè annis, in acie cum dictatore Romano conflixit singulari certamine? Ita enim author tradit: In Posthumium prima in acie suos hortantem instruentemq; Tarquinius Superbus, quanquam iam ætate & uiribus erat grauior, equum infestus admisit, ictusq; à latere, concursu suorum receptus in tutum est. Siquidem hæc decimo quàm è regno expulsus est anno, gesta sunt, aut etiam tardius, cum ipse quinque & XX. regnasset. Atqui inauditum est apud Romanos centenarium hominem, ac ne nonagenarium quidem, aut octogenariũ, singulari certamine in aciem, & præcipue cum iuuene, concurrisse. Et si quis contentiose de numero à me collecto detrahendum putat, scire uolo quantum putet detrahendum. an minorem dicet Tanaquil fuisse cum nupsit, ea quam dixi ætate? at hũc pudebit minorem illam facere quindecim annis. an post contractum matrimonium nimium temporis esse quadriẽnium trienniúmue priusquam Romam migratum est? at unum intercessisse annum non denegabit. an decenne diuturnius iusto spatium, quo sub rege Anco Romæ mansum est? at quadrienne saltem concedere cogetur. ita ex hac subductione palàm erit Prisco moriẽte decem, ut parcißimè dicamus, annos natum Superbum fuisse. Quæ cum ita sint, hunc non pater successorem regni destinasset? hunc inimici non timuissent ne patri succederet? hunc columen ac decus mulierum mater, & cuiuis regum uirtute par, non in patris demortui sede collocasset? hunc Seruius serua natus, atque hæredis uel uerna, uel libertus, non sibi anteposuisset? hunc populus, qui patrem eius & priuatum & aduenam esse regem iußisset, non & ipsum adiutrice regina regem creasset? hunc quisquam quum plus quàm quinquagenarius est, adolescentem aut iuuenem uocet? hunc fermè nonagenarium in aduersum hostem credamus infesto telo equũ admisisse? huius deniq; sororẽ, hoc est ex Tanaquil genitam, concedamus matrem Bruti fuisse? quem in exigendis rebus iuuenẽ Liuius uocat, & æqualẽ cõsobrinorũ. Hæc si minor Lucio fratre fuit, augebimus pueriles illius annos ante mortẽ patris. Sin maior eo, incredibilius mulierẽ octogenariã, ne dicã plusquã nonagenariã, esse iuuenis matrẽ. Quæ omnia si permultum à fide abhorrẽt, confitendũ est Tarquiniũ Superbũ cũ fratre non fuisse Tarquinij Prisci filios, nec eorũ sororẽ, eandẽq; Bruti matrẽ, filiã, sed nepotes, neptẽq;, sicut Ancus Numæ, sicut Tullus Hostilius Romuli socij nepos fuit, non filius. Vt enim Ancus à Numa, Tullus à Romulo tertius fuit, sic Superbus à Prisco, aut quasi nepotes, aut quasi neptem. Cur ita? quia neq; filiũ quẽpiã fuisse Prisco narratur, dũtaxat ab hoc authore. Nã apud alios quosdã inuenio fuisse, qui adolescens ob strenuitatem militarẽ bulla & prætexta à patre donatus est: & si is ante patrẽ decessißet suscepta prole ac superstite, profectò auus & auia consultũ nepotibus naturæ lege uoluissent. Neq; si nepotes ex filia fuissent, uideo cur Tarquinij uocarentur. Et hac, ut suspicari libet, Titus Liuius uir prudentiss. ratione adductus est, ut hos esse nepotes Prisci Tarquinij uellet. Qua in senten-

tia ipsi ego adstipulor, ideoq; dixi quasi nepotes, eruntq; nati patre Tarquinio, hoc est Egerio. Nam sicut ipse Lucumo, quòd ab urbe Tarquinijs uenisset, Tarquinius dictus, ita Egerio ob eandē caussam idem nomen inditū est. Quod si Collatino huius filio, ut inquit author, hoc nomē fuit, necesse est ut idem fuerit & patri. Ac quomodo erit, inquies, Superbus Egerio natus, qui fuit Collatini pater, cū Collatinus ipse frater Superbi non fuerit, sed Aruns? Nec hoc quidē uidetur mihi T. Liuius ritè tradidisse. quis enim credat Collatinū, filiorū Superbi, qui iuuenes erant, æqualē, prout & ab authore memoratur, nam sic inquit: Quin si uigor iuuentæ inest, conscendimus equos, inuisimusq; præsentes nostrarū ingenia? patrem habere centum & uiginti egressum annos, aut, ut minimū dicamus, pauculis annis minorem? Tot enim sunt, aut ferè tot ab ortu Egerij. Adeò Superbus ipse fuisse nepos potius q̃ filius mihi uidetur Egerij: nedū hic tanto minor natu potuerit esse filius. Probabilius itaq; fuerit Superbum, qui parens esse poterat Collatini, &, ut coniectura ducor, patruus erat, licet aliqui (quorum est Plinius) auunculū tradant, fratremq; Aruntem, qui nomen auitum uidetur retulisse à patre impositum, ab Egerio traxisse ortum, uel patre, uel, quod magis arbitror, auo. Ex quo illud iam sua sponte apparet, non timoris caussa generos Tarquinios à Seruio rege adscitos, ne paternū regnū exemplo filiorum Anci repeterent: nam eos potius tollendos curasset, cum nullum ius Egerianæ stirpi ad regnum esset, si cum ipse iam senior, aut nullos filios sustulisset, aut si obierant, nullos posthac tollere speraret opinor: nec nobiliores iuuenes inuenisse, quibus filias collocaret, & æquum censuisse in eandē Tarquiniorū familiā potissimū referre regnum, unde illud accepisset, eò quidem libentius, si filiæ suæ matre Tarquinia, cuius gratia regnum fuerat adeptus, genitæ erant. In quo illud quoq; absurdum, si Liuiū audire uellemus, sequetur, ut quod apud Romanos mores insuetū est, illæ regis filiæ fratribus nupserint matris: nunc autē cognatis, non auunculis, quia filiæ regis non erant, in matrimoniū datæ. Hic tu quæres: Si ita est, quid ergo sibi Tarquinius Superbus regnū uelut hæreditatē repoposcit? Poterā dicere, quòd putabat sibi deberi ut nepoti, ut pronepoti fratris Prisci Tarquinij, ut filio nepotis Egerij, quod ei patruus, cui præter ius gentiū patrimoniū intercepisset, ignominiosumq; nomen immisisset, regnū per manus tradere aut debebat, aut destinabat, cum uirilē stirpem non haberet: quē pro charo habuisse illud est argumentū, quod Liuius ait: Et forsan hic in regnū patruo successisset, nisi Tanaquil pro genero in contrariū fuisset annixa. Poteram etiā alia dicere, sed me ad se maxime uocant uerba authoris, qui non sua sponte Tarquiniū, etsi uir erat uiolentus ac ferox, ad maleficiū accessisse significat, uelut agnoscentē ad se non pertinere regnum, sed uxoris consilijs inductū, ut superius uidimus, & ex his quoq; uerbis: sed initium turbandi omnia à fœmina ortum est, quæ uirum tanquā mare suapte natura quietū, procellosis quibusdā uentis furoris agitauit, ut regnum affectaret, ut illud per sanguinem, per mortem, per parricidium peteret: & quò res sit indignior, per parricidium senis, cuius mortē expectare, id quod Romanis Hannibal exprobrauit, longū censerent: quod scelus cum in genero, qui fuit persuasus, abominandū est, tum uero in filia persuadente detestabilius. At hoc ipsum fidem non habet, talia in patrē filiam fuisse ausam, à quo nec aliquid esset offensa, & regnū iure optimo, & quidem propediem speraret, interim satis habens felicitatis, quòd & filia regis erat, & futura regina, cum unica esset proles patri, ac semper futura unica, propter paternā senectutem. Reddam, quam superius me redditurum promiserā caussam, quæ ut improba, ita uehemens fuit, & filiæ cum genero communis. Timuit hæc sceleratissima fœminarum, superbos, & plusquam regios, imò tyrannicos spiritus habens, ne successione regni, quod suum fore credebat, naturali iure fraudaretur, regno in rempub. commutato: quod facturus ipse uidebatur, ut Liuius ait. Idipsum tam mite ac moderatum imperium, tamen quia unius esset, deponere eum in animo habuisse quidam authores sunt, ni scelus intestinū liberandæ patriæ consilia agitanti interuenisset. Et iterum postea in calce libri, L I V. Duo consules in comitijs centuriatis à præfecto urbis ex commentarijs Seruij Tullij creati sunt. L A V. Hanc contumeliā iniuriamq; non ferens filia, ut quæ patre quoq; rege progenita, &, si ratio pignorū haberetur, regni hæres erat, ne ad priuatū cōmunēq; cæteris statū descēderet, maritū, qui & ipse spe regni exuebatur, ad occupandū regnum instigauit, & impulit ad mortē patris, &, quod credere libet, prius ad mortē sororis, & pristini uiri, quibus saluis, utpote languentibus ingenijs, regnū paternū obtineri non poterat. Ait enim Liuius: Angebatur ferox Tullia, nihil materiæ in uiro neq; ad cupiditatē neq; ad audaciā esse: tota in alterū conuersa Tarquiniū: eum mirari, eum uirū dicere, ac regio sanguine ortū: spernere sororē, quòd uirū nacta, muliebri cessaret audacia. Statimq; post: Nullis uerborū contumelijs parcere de uiro ad fratrē, de sorore ad uirū, & se rectius uiduā, & illū cœlibem futurū fuisse contendere, q̃ cū impari iungi, ut elanguescendū aliena ignauia esset. L A V. Nam quid attinebat incusare uirū, quòd parū uirili animo: incusare sororē, quòd ignaua esset? non uideo aliud, nisi quòd hic socerū, illa patrē non occideret. Atqui hoc sceleratissimū est: sceleratissimū quidē, sed tamen sceleris merces, ut quod ereptū iri sibi uidebant, regnum inuaderēt. Sed ita nihil incredibilius erit. Quis enim credat hanc uelle, atq; adeò hortari germanā, trucidare communē patrē, ut illa potiatur hæreditate? illa inquā, cuius uitā, ut exitus docuit, minoris faciebat, q̃ non modo coniunctæ, sed etiā ancillæ. Alia ergo fuit caussa, q̃ clamor sororis: quæ nulla alia esse potuit, nisi ne paternū regnum per iniquitatem patris liberis præriperetur: ideoq; sororem increpabat, quòd maior natu nihil de regno laboraret. Ideo maiorem fratrum ad hanc spem, sed non sine suo morbo erexit. recteq; subiungitur: Si sibi eum quo digna esset, dij dedissent uirū, domi se propediem regnum uisuram fuisse, quod apud patrē uiderat. De qua nulla hic, & ad extremum (nam finē iam facere uolo) dicere habeo: non fuisse authori faciendū, ut, quam matrē iuuenem uocat circa tempora uiolatæ Lucretiæ, eandem dicere nurum esse Tarquinij Prisci, ac Tanaquil, quæ iam nonaginta fermè annos liberos non genuerat. Hæc sunt optime rex, cur Tito Liuio non accedā, Tarquinium Priscum patrem fuisse Tarquinij Superbi: nec eum posteritatem uocaturam Priscum fuisse arbitror, si pater huius extitisset. Priscum enim dicimus, non qui patrum, sed qui auorum aut proauorū memoria fuit: & hoc nomen illi non à sui temporis hominibus, ut author dicere uidetur, sed à posteriori seculo inditum, ut prisci Latini, aut cætera huiusmodi. In quibus tu, quem potissimum in hac quæstione mihi deligendum putaui iudicem, si mecum senties, quālibet breui epistola respondebis: quod si dissenties, longiore, ut rationes meas tuis melioribus refellas. Vides ut tibi tacite blandior? quasi suadeam, ne laborem subeas me refellendi, id est ut mihi assentiaris. Verum absit hoc ab utroque nostrum: nam neque meum est falso quempiam uelle accusatione damnare: neque tuum, aut labori cedere, cuius semper uictor extitisti: aut clarissimos uiros, quorum inter primos est Liuius, quoties falso accusantur, pati desertos. Vale. Neapoli, pridie Nonarum Decembrium.

LAVRENTII VALLAE EMENDATIONES SEX LIBRORVM T. LIVII *de secundo bello Punico, & primò in lib. 1.*

Ener inde ob altam indolem ascitus, & quia gener erat factionis Barchinæ, *opibúsque apud milites plebemq; plus quàm modicæ erant, haud sane uoluntate principum imperio positus.*) Ego sic reor emendandum, ut pro gener erat, ponatur genere erat: pro opibúsque, opibus quæ: pro imperio positus, imperio potitus. *Deinde breui effecit, ut pater in se minimum monumentum ad fauorem conciliandum esset.*) Credo momentum esse scribendum. *Nec tutò eos adituros inter tot tam effrenatorum gentium arma.*) Vos emendastis effrenatarum, ego efferatarum emendo. *Sed interiora tuendo, minorem in diem urbem Saguntini faciunt.*) Credo legendum, in dies, ut in elegantijs. *Turris diu quassata prociderat, perq; ruinam eius cohors Pœnorum impetu facto, cum signum imperator dedisset, nudatam stationibus custodijsq; solitis hostium esse urbem, non cunctandum in tali occasione ratus* Annibal, *totis uiribus aggressus urbem momento cepit.*) Credo legendum, imperatori. *Partitis diuidendisq; reliquijs prædæ.*) Credo diuenditis. Deinde: *Cura hominani ingenij, cum quidnam id esset quod respicere uetitus esset, agitante animo temperare animo nequisse eum.*) Vos emendastis, temperare animum. Ego reor sic emendandum: agitaret, animo temperare omnino. *Qui tumultus repens postquam est* Romam *perlatus, & Punicum insuper Gallicum bellū auctum patres acceperunt.*) Ita scriptum est in codice regis, quod emendare debueratis, Punicum supra Gallicum: uel, Punicū insuper Gallico. *Et ipsi traijci exercitum, leuariq; quamprimum regionem suam tantam omnium urgente turba cupiebāt.*) Legendum est, tanta hominum. *Ibi raptim cæsa materia, ratesq; fabricatæ, in quibus uiriq; & alia onera traijcerētur.*) Vos sic emendatis, equi uiriq;: quasi consuetum sit equos uiris anteponi. Ego uel non emendandum reor, perinde ac si scriberetur, in quibus & uiri & alia onera: uel sic emendandum, in quibus equiq; & alia onera: uel, uiri equiq;, & alia onera. *Vt quēque timentem altitudinem destitueret, uado impetu ipso fluminis in alteram ripam rapiente.*) Credo destituerat. *Neque autē* Hispania *excessisse quàm omnes gentes, quæ & terras, quas duo diuersa maria amplectuntur,* Carthaginiēsiū *esse.*) Sic reor emendandum, terræ & Carthaginiensium essent. Item non relatiue, sed copulatiue scribi debere, q;, perinde ac si dicatur, omnes & gentes & terræ. *Nunc posteaquam multo maiorem partem itineris emensam cernant,* Pyrenæum *saltum inter ferocissimas gentes superatum,* Rhodanum *iam tum amnem, tot millibus* Gallorum *prohibentibus, domita etiam fluminis ui, traiectum, in conspectu* Alpes *habeant.*) Legendum credo, Rhodanum tantum amnem. *Ambigebant fratres, maior, & qui prius imperitauerat* Brancus *nomine, minor erat fratre, & cœtu iuniorum qui iure minus, qui plus poterat pellebatur.*) Vos sic emendastis: dictionem iure, delestis rubra siue uiolacea linea, addidistisq; alias dictiones, sic: qui minor, ab eo qui plus poterat, pellebatur. O lippi, ô alijs, quæ uobis multa est, lippitudinem exprobrantes: ést ne istud seruare similitudinem, seruare numerum literarum in coniectanda scripturæ ueritate, alias dictiones eximere, alias adijcere? Videte quanto id à me syncerius custoditur. *Ambigebant fratres: maior, & qui prius imperitarat,* Brācus *nomine, minore à fratre, & cœtu iuniorum, qui (uel quia) iure minus, ui plus poterat, pellebatur. Homines intonsi & inculti, animalia inanimaliaq; omnia rigentia gelu.*) Sic uos. At debuistis mutare istud inanimalia, quod non reperitur, in id quod consuetum est, inanima. *Deinde postquam interrumpi agmen uidit, periculumq; esse exutum impedimentis exercitum, nequicquam incolumem traduxisset, decurrit ex superiore loco: & cum impetu ipso fudisset hostem, equis quoque tumultum auxit: sed is tumultus momento temporis, postquam liberata itinera montanorum fuga erant, sedatur.*) Vos mutastis unam tantum dictionem, equumq; indoctè pro equis ponentes, cum fuerit ponendum suis. Præterea sic mutandum, periculumq; ne exutum impedimentis exercitum nequicquam incolumem traduxisset. *Castellum inde quod caput eius regionis erat, uicosq; circumiectos capit, ut captiuo à pecoribus per triduum exercitum aluit. Et quia nec montanis primo perculsis, nec loca magnopere impediebantur, aliquantulum eo triduo uiæ confecit.*) Hic uos nihil aliud quàm loca mutastis in locis. Ego uero sic: Et captiuorum pecoribus per triduum exercitum aluit. Et quia nec montanis prælio perculsis, nec loco magnopere impediebantur &c. *Annibal nec temerè credendum, nec aspernandos, ne repudiati hostes apertè fierent, benigne cum respondisset.*) Credo legendum, nec temerè credendo, nec aspernando eos, ne &c. *In eos uersa peditum acies, haud dubium fecit quin nisi firmata extrema agminis fuissent, ingens in eo saltu accipienda clades fuerat.*) Emendare debuistis, fuerit. *Inde montani pauciores iam, & latrocinij magis quàm belli more concursabant, modo in primum, modo in nouissimum agmen, ut cuique aut locus aut opportunitatem daret, aut progressi moratiue aliquā occasionem fecissent.*) Vos emendatis, prout cuique aut locus aut opportunitas apud eos erat: cum nihil sit mutandum, nisi delendo ex tribus aut, secundum: sic, ut cuique aut locus opportunitatem daret. *Ventum deinde ad multo angustiorē rupem, atque ita rectis ac si istud ægrè expeditus miles tentabundus manibusq; retinens uirgulta ac stirpes circa eminentes demittere sese posset.*) Vos ut dixi emendastis, atque ita, rectam ac si istud. Ego sic: Atque ita rectis saxis ut ægre &c. *Natura locus iam antè præceps recenti lapsu terræ impeditus, dum ille admodum altitudinem abruptus erat.*) Vos emendatis, dum mutantes in tum. Ego sic: Lapsu terræ in pedum mille admodum altitudinem abruptus erat. *Molli nec peraltæ.*) Præaltæ scribendum est. *Itaq; in læui tantum glacie tabidaq; niue uolutabantur, iumenta secabantur, interdum etiam infima ingredientia niuem.*) Mutastis infima in semita, quasi solum iumentorum semita secaretur. Legendum est, infimam ingredientia niuem. *Decem millia equitum in Italiam adducta (magis affluxisse uerißimum est.*) Credo legendum, uerisimile est. *Quid enim adhortari refert aut eos equites qui equitatum hostium ad* Rhodanum *flumen ægrè uicissent, aut has legiones quibus hunc hostem fugientem sequutus?*) Vos pro ægre, substituistis audacter: ego autem, egregie: uere audacter, non egregie emendantes: ego egregie, non audacter. *Cum ad unum omnes ferrum pugnamq; poscerent, & deiecta esset in id sors, se quisque eum optabat quem fortuna in id certamen legeret: & cuiusque sors exciderat, alacer inter gratulantes gaudio exultans, cum sui moris tripudijs arma capiebat.*) Scribendum est, ut cuiusq;, uel, & ut cuiusque sors exierat. *An me in prætorio patris clarißimi imperatoris probe notum, certe educatum, domitorem* Hispaniæ, Galliæq; *uictorem.*) Scribendum opinor, propè natum, quod probat locus ille libri decimi, Sed cum Annibale propè nato in prætorio fortißimi ducis, alitoq; atque educato inter ar-

ma. Ne transieris Iberum, ne quid tibi rei sit cum Saguntinis: ad Iberum est Saguntum: nusquam te uestigio mouearis.) Vos mutastis, è uestigio mouêris. Ego, nusquam te uestigio móueris, accentu in antepenultima, ut sit uerbi actiui subiunctiuum, non passiui indicatiuum. Nullum contentum ad uincendum homini à dijs immortalibus acrius datum esse.) Credo scribendum, nullum incitamentum. Quibus procuratis Scipio cum equitatu iaculatoribusq; expeditis profectus ad castra hostium, ex quo propinquo copias, quantæ, & cuius generis essent, speculandas obuius fit Annibali.) Petrarcha emendauit, ex loco propinquo. Vos emendare omisistis: quod sic fuit emēdandum, exq; propinquo. Manilius equidem de filio uirum esse, quod & plures tradidere authores, secundum fama obtinuit.) Vos emendatis, Mumius pro Manilius ponentes: ego seruum pro secundum. Nam seruus fertur Scipionem ab hostibus eripuisse, filius à pluribus authoribus traditur. In quarta uigilia noctis insequentis tacito agmine profectus ad Trebiam fluuium iam loca altiora locusq; impeditiores equites castra locat.) Vos tollitis, iam: ego pro iam substituo, in: pro locus, colles: pro equites, equiti. Delige cētenos uiros ex omni pedite equiteq;, cum uiribus ad me uigilia prima uenias. Nunc corpora curare tempus est.) Ego uiribus reor mutari debere in quibus. Cæteris ducibus peditum equitumq; præceptū, ut prehendere omnes iuberent armatos, deinde instratisq; equis signum expectare.) Cur in codice regio non emendastis prandere, pro prehendere? Postremo omnes copias ad destinatum iam ante consilio, auidus certaminis eduxit.) Vos consilio mutastis in consilium, quasi ad consilium, non ad locum consilio destinatum ierit, cum sic dicatur substantiue destinatum, ut propinquum, quale fuit illud superius, Exq; propinquo speculandas copias. Tunc utique egressis rigere omnibus corpora, ut uix armorum tenendorum potentia esset, & similitudine: & procedente iam die fame etiam deficere.) Credo sic legendum: potentia essent, & lassitudine, uel & simul procedente &c. Duodeuiginti millia Romani erant, sociûm nominis Latini uiginti, auxilia præter Cenomanorum.) Vos emendastis præter, cum fuerit emendandum præterea. Pedestris pugna par animis magis quàm uiribus erat, qua recentis Pœnus paulò antè curatis corporibus in medium attulerat.) Vos emendastis, quam recentis: cum fuerit emendandum, quia recentis Pœnus, hoc est Annibal: uel quas recentis, pro recentes. Pœnus, id est milites Pœni. Extemplo haud dubiam facere fidem quoque additus terror Romanis: ut fusa auxilia sua uiderunt.) Vos mutatis quoque, in estq.: ego tantum locum muto, sic: additus quoque terror. Cæterum ne hyberna quidem Romanis quieta erant, uagantibus passim Numidis equitibus, equeq; his impeditiora erant Celtiberis Lusitanisq;.) Vos emendatis, æqueq;, tantummodo adiecta diphthongo, cum sic fuerit emendandū, & quæq;. Omnes igitur classi undique commeatus erant, nisi quos Pado naues subuehere temporium prope Placentiam fuit, & opere magno munitū, & ualido munitum præsidio.) Vos nihil aliud quàm dempsistis illud t, ut Emporium tantum esset, non intelligentes literā illam ad præcedentem pertinere dictionem: uel quia figuræ maiusculæ erat, fuisse apicem cum litera coniunctum, scriptumq; reliquisse authorem, subueherent. Præterea munitum quia iteratum est, mutastis in firmatum, ego muto in militum. Deinde ut tandem agitando sese mouere ac recipere animos, & raris locis fieri cœptus est ignis, ad alienam quisque opem tendere.) Vos (quasi mendosa scriptura sit) mutastis recipere, in recepere, opinantes esse præteriti temporis mouere, cum sit infinitum, aut referendum ad illud cœptus est, ut sit, sese mouere ac recipere animos cœptum est, aut accipiendum pro mouebant. Ite nunc & me reprehendite, tanquam nescientem tali infinitiuo uti, qui uos hoc ipsum doceo. Taceo mille in locis uestrum in orthographia errorem. Pugna raro ulla magis ea: & cum utriusque partis pernicie clarior fuisset, si extendi ea dies in longum spatium quiuisset.) Vos tollitis ea, ego muto in sæua: opinor enim s, quæ ultima est in magis, fecisse ut sequens s excideret, sicut factum est in illo superiore, rectis ac si isthud, pro rectis saxis. Præterea mutastis quiuisset, in fuisset: quia quidam codices habent, si extendi eam. Si uero scribendum est ea dies, ut est apud codices alios, nihil ista mutatione opus est. Postquam perditas res amissaq; castra accepit, iter ad mare conuertit, haud procul Terracone classi.in nauales q; socios uagos palantesq; per agros (quod fermè fit ut secundæ res negligentiam creent) equite passim dimisso, cum magna cæde, maiore fuga ad naues compellit.) Vos emēdastis pro classi, classi.: supraq; scripsistis minutis literis has duas dictiones, ubi erat: quasi sic obscure loquatur Liuius, ut duo uerba subaudiri oporteat: cum sic emendandum esset, classicos milites.

IN SECVNDO LIBRO EMENDATA.

Ecundus liber sic incipit: Iam uero appetebat quæ Annibal ex hybernis metuit, & neq; eo qui iam ante conatus transcēdere Apenninum intolerandis frigoribus & ingenti periculo moratus ac metu.) Vos, tanquam appetebat actiuum sit, & non absolutum, pro eo quod est appropinquabat, siue incipiebat, sic emendastis: Iam uero appetebat quæ Annibal ex hybernis, quæ & metuit. nec hoc amplius. Petrarcha sic: Iam uero appetebat quæ Annibal ex hybernis metuit, ut neque eo qui antè conatus transcendere Apenninum, & cum ingenti periculo moratus ac metu. Hæc si quis leget non habens in promptu Liuium, uolo sciat Annibalem antè conatum fuisse ex Gallia Cisalpina, ubi se parum credebat tutò moraturum, transcendere Apenninum: sed fœdis cœli tempestatibus repulsum, & interea sæpe eisdem Gallis insidiantibus, in ultimum discrimen adductum. Hunc locum Poggius, ad quem Antonius & Barptolemæus suas in me inuectiuas miserant, cum superioribus diebus has emendationes ostenderem, dixit aliquot iam annis Florentiæ sic emendasse unà cum Leonardo & Carolo Aretinis: Iam uere appetebat cum Annibal ex hybernis mouit. cætera negabat egere correctionis: sicut illum communem mihi cum Candido locum, & alia multa, quod uellet sic accipi, Neq; eo metu qui (pro quo) iam antè conatus erat. Solere nanq; Liuium dure ac scabre loqui. Ego etsi magis Liuij quàm meam uicem doleam, tamen nihil dixi, nisi ut ad reliqua pergeret. Cuius quàm docta sit expositio, & quàm uera de Liuio opinio, docti iudicent. Ego sic lego: Iam uer appetebat, quum Annibal ex hybernis mouit: & nequicquam antè conatus transcendere &c. Dum consul placandis Romæ distrahendoq; delectu operam dat, Annibal ex hybernis profectus.) Vos sic emendatis: Dum consul placādis dijs Romæ, distrahendoq; delectu: nescientes, distrahendo duo uerba esse: dis, quod ferè ueteres non gemino ij scribebant: & trahendo, id est, differendo: nam distrahere, delectum nusquam legimus. Palàm ergo est quomodo emendare debuistis. Senatum prætores per dies aliquot ab ortu ad occidentem solem in curia retinent.) Opinor authorem ab orto scriptum reliquisse, id est, ab orto sole, idq; aliquos uestri similes mutasse. Tibur quo die ad conueniendū edixerat nouis militibus uenit, inde Præneste aduersis militibus in uiam latinā est regressus, unde itineribus summa cum cura

exploratis ad hostem ducit.) Vos emendatis, inde Præneste uersis itineribus: ego transuersis tramitibus. Sed ubi aperta omnia apud hostes, nec castra ullo tumultu mota uidet, increpans quidem uictos, tandem quos martios animos Romanis, debellatumque & concessum. Quod quis propalandæ uirtute ac gloria esset, in castra rediit. Cæterum tacita cura animum incensum.) Vos emendatis propalandæ, quod uocabulum non reperitur à palàm, neque ut opinor à pala, sed à palus li, ut propalare uineam apud Lucium Columellam. & incensum, incessit. Ego sic: Increpans quidem uictos tandem martios animos * Romanorum: quia debellatum atque cōcessum ei propalam de uirtute ac gloria esset, in castra rediit. Cæterum tacita cura animum incensus &c. Vel quia quidam codices habent, increpans uictos, quid tandem sic? quod tandem pro martios animos, Romanis debellatúm ne & concessum propalam de uirtute ac gloria esset. Sed uir ac uerè Romanus, quo die cum dictatorem ex authoritate patrum iussúque populi dictum, Veios allatum est, cum esset satis altum Ianiculum, ubi sedens prospectaret hostem, descendit in equum.) Vos sic: Veios allatum esset, S.C. statim uenit Ianiculum, ubi sedens. quasi uenit Ianiculum posit dici, sicut uenit homo Romam: sed nihil ex sententia intelligitis, quam uobis aperiam, alium mutato in altum: nam Ianiculum non masculini generis est, sed neutri. Exprobrabant Fabio Maximo, qui cunctaretur, iactantes Camillum; qui simulac dictatorem se factum accepit (satis altum est Ianiculum unde sedens prospectaret hostem Gallum) sic nunc è montibus Fabius hostem Pœnum (estq; parenthesis) non hoc ille fecit, sed in æquum planumq; descendit. Quo repente discursu, haud secus quàm syluis montibúsque accensis, omnia circum uirgulta ardere: carptim quærit atque ratio, excitans flammam hominum passim discurrentium speciem præbebat.) Vos sic emendatis, ardere cœperunt, excitatáque flamma: in quo grammaticæ ratio non constat. Ego accipio ardere pro ardebat, ut intelligatis mihi non uobis hoc genus sermonis notius: emendóque sequentia, capitúmque inquietatio excitans flammam. Erant enim boues, quorum capita alligatæ cornibus faces, dolore fatigabant. Vt plus consilio quàm fortunæ confidat, & se potius ducem quàm Sempronium Flaminiúmque imitetur: ne nihil actum esse censeret extracta propè æstate per ludificationem hostis: media quoque plus interdum, quippe quàm mouendo atque agendo proficere.) Vos sustulistis media. Ego sic emendo. Medici quoque plus interdum quiete quàm mouendo atque agendo proficere. Vel, medicos plus interdum quiete quàm mouendo atque agendo proficere. quod etiam probat Hippocrates. Hunc quoque locum Poggius cum non admitteret ut probè correctum, ego dedignatus expectare de reliquis iudicium hominis, qui nihil nisi quod ipse inuenisset, bene inuentum iudicaret, eum ualere iussi: non ita magni referre existimans in literarum senatu, si unus, & is pro sua dignitate retinenda, album mihi calculum non dedisset. Nam cæteri omnes, qui liberi æmulatione & inuidia erant, hæc uniuersa summopere comprobarunt, quorum unus fiat illeipse cuius memini, Cardinalis Columna, uir non minus ingenio moribúsque, quàm genere nobilis, qui has plerasque emendationes suo codici addi à me mea manu uoluit. Hæc ideo dixi, ut intelligar à nemine fuisse hac in re inuenienda adiutus. Et cum uniuersi adnisos lato agmine, & nonnullis simul uenientibus haud sanè intrabiles essent, in latus passim naues egerunt.) Sic emendandum puto: Et cum diuersi ac diuiso late agmine à tam multis simul uenientibus haud sanè penetrabiles essent, in littus passim egerunt. Cæterum omnes incensum est, nec continentis modo periectas oras præteruecta, sed in Ebusum insulam transmissum.) Vos mutatis periectas, in periunctas: ego in proiectas, hoc est, prominentes. Eo uinculo Hispaniam uir unus solerti magis quàm fideli consilio ex societate, duxerat Sagunti nobilis Hispanus fidus antè Pœnis, tum (qualia plerunque faciunt barbarórum ingenia) cum fortuna mutauerat fidem.) Vos ita mutastis (cum dico mutastis, errasse uos aio, atque induxisse.) Mutastis autem, facientes ex binis dictionibus singulas, de, ex societate, exoluendam: de, dux erat, duxerat. Ego sic, consilio exoluit: estq; finis superioris sententiæ. Tum sequitur altera. Acedux erat Sagunti nobilis Hispanus. Siquidem Acedux nomen hominis est, ut in sequentibus patet. Conuenerat inter duces Romanos Pœnúmque, ut quæ pars prius reciperet quàm daret, argenti pondo bina & sex libras in milites præstaret. CCXLVII. cum plures Romanus quàm Pœnus recepisset, argentúmque pro eis debitum sæpe &c.) Vos mutatis prius in plus, ego in plures, & milites in militem, & sex libras in selibras, id est, in singulas libras cum dimidiata, ut semodius unus modius est & dimidiatus, & sescunx uncia & media. Annibal pro Geryonis mœnibus, cuius urbis captæ atque incensæ à se in usum horreorum pauca legi qua erat tecta, instituti senserant, inde frumentatum duas exercitus partes mittebat.) Vos sic: Pauca reliquerat tecta. quod ego non damno, quodq; ego per me animaduerteram. id si uos non conceditis, nec ipse concedam uobis istud uos inuenisse, sed aut è libro, aut ex homine didicisse. & alioqui altius ipse & plura quàm uos emendaui, sic: In usum horreorum si qua reliqua erant tecta restitui iusserat. Patrem laniū fuisse ferunt, ipsum institutorem mercis, filioq; hoc ipso in seruili eius artis ministerio usum. Is iuuenis utrum ex eo genere quæstus pecunia à patre relicta animum ad spem liberalioris fortunæ adiecit) Ego reor non institutorem, sed institorem legendum: & pro utrum, multa, siue grandi. Vos utrum, cum tamen necessarium sit suum adiectiuum habere pecunia. non enim quantacunque pecunia à patre relicta facit animos, sed multa. Non celerius quàm timui deprehendit fortuna temeritatem. Fabij æquatum imperio Annibalem, & uirtute & fortuna superiorem uidet.) Hoc uos in regio codice reliquistis inemendatū, quod sic emendandū erat: Fabio æquatus imperio &c. Itaq; prius q̄ ad coniectum teli ueniret, aut manū consereret, suos à fuga effusa, & ab animis feroci pugna hostis continuit.) Emendare debuistis, & à feroci pugna. Progressus ante alios magister equitum cum patrem Fabium appellasset, circunfusosq; milites eius patronos totū agmen consalutasset, Parentibus (inquit dictator) medijs quibus te modo nomine, quo fando possum, æquaui, uitam tantum debeo: tibi cum meam salutem, tum omnium horum.) Vos emendastis: Parem, inquit dictator, te dijs modo nomine. Ego sic: Parentibus inquit dictator meis quibus te modo &c. Neapolitani legati Romā uenerunt, ab his quadraginta pateræ aureæ magni ponderis in curiam illatæ, atque ita uerba facta ut dicerent, scire res esse populi, ærariū bello exhauriri.) Opinor sic legendū: Scire sese populi, uel scire se reipublicæ ærarium &c. Gratum sibi patres Romanos, populúmque facturum, si omnes res Neapolitanorum suas duxissent, dignosq; iudicauerint à quibus donum animo ac uoluntate eorum qui libenter darent, quàm rem maius ampliusq; acciperent.) Emendare debuistis, quàm re maius &c. Ab eodem populo Romano S.C. literæ ad consules missæ.) Debuistis emendare, ab eodem prætore ex S.C. literæ &c. Terentius Varro ne quem sui generis hominem plebs insectatione principum, popularibusq; artibus conciliatum, ab Q. Fabij opibus ex dictatorio imperio concussum, aliena in-

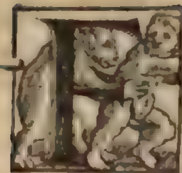
* alias, Romanorū, debellatumq; & concessū eis propalā de uirtute ac gloria esse.

tatione,nec ipsius interdū Annibalis,Calauij filius Perollа uinū potuit,ipsiq; ualetudinē excusans paterni animi quoque ,ut mirabilē interturbationem caussa,ante solis fermè occasum patrē Calauiū filius ubi in secretū(hortus erat posticis ædiū partibus)peruenerunt.)Vos sic emendatis,permolliri potuit,ipsiusq; ualetudinē excusans pater.Ego sic: Pelli ad uinum potuit cibum q;,ualetudinem excusante patre:animi quoque eius haud mirabilem turbationis caussam,uel,animi quoque eius atram bilem interpretabatur caussam.uel,haud miram ait perturbationem.Paulò ante solis occasum &c. Consilium,inquit,affero pater quo non ueniam solum peccati,quòd desciuimus ad Annibalem,impetrari ab Romanis,sed in multo maiore dignitate & gratia simus Campani quàm fuimus unquam.)Non impetrari scribendum reor,sed impetraturi. Paucæ horæ sunt intra quas iurantes per quicquid deorum est,dextras dextræ coniungentes fidem obstrinximus,ut sacratis de mensis essemus.digressi à colloquio extemplo in eum armamur iurgijs ab hospitali mensa:ad quam tertius Campanorum adhibitus ab Annibale,eam ipsam mensam cruentare uis hospitis sanguine?)Credo legendum non iurgijs,sed periurijs. Et legatione missa ad repetendum eum,ne aut negando rem quam primum peterēt,offendi sibi noui socij,aut tribuendo habendus Capuæ esset seditionis ac turbarum author.)Legendum opinor non offendi,sed offendendi. Mihi quoque quoniam respondi Himilconi,interrogare ius fasq; est,uelim seu Himilco respondeat.)Legendum credo,seu Mago seu Himilco respondeat. Ergo si quis de pace consulet seu deferenda hostibus seu accipienda,habeo quid sententiæ dicam:sed de ijs quæ Mago postulat repertis.Nec uictoribus mitti attinere puto,& frustrantibus nos falsa atque inania multo minus censeo mittenda.) Sic legendum puto:Sed de ijs quæ Mago postulat,nec repertis uictoribus mitti attinere puto. Cupidus marini oppidi potiūdi.)Opinior legendum,maritimi. Cæterum postquam Neapolim à præfecto Rom.teneri accepit(M.Iunius Syllanus erat ab ipsis Neapolitanis accitus)Neapoli quoque sicut Nolam amissa,petit Nuceriam.)Opinor legendum, Nola omissa. Instrui deinde utrinque acies Romanorum cœptæ pro mœnibus Nolæ,Pœnorum ante castra sua:prælia hinc parua inter urbem castraq;.)Obscurus sensus,qui fiet apertissimus,si loca duarum dictionum contiguarum mutauerimus,sic:Instrui deinde utrinque acies cœptæ,Romanorum pro mœnibus Nolæ &c. Media porta robora legionum & Romanos equites,duabus circa portis nouos milites leuemq; armaturam ac suorum equites statuit.)Opinor legendum,sociorum, non suorum. Non uinci enim ab Annibale uincere solitis difficilius fuit quàm postea uincere.)Opinor legendum,non uinci enim ab Annibale,uinci solitis siue uinci suetis,uel uincere solito siue sueto. Annibal Acerris direptis atque incensis,cum à Casilino dictatorem Romanum legionesq; minus accipi nunciatum esset,ne quis tam propinquis castris &c.) Vos mutatis minus,in Cumis,ego in nouas:& accipi,in acciri:quod ita debere legi,qui uerba ipsa authoris de duabus nouis legionibus legit,animaduerteret. Ibi cum dies aliquot suscepti Campanis,timentesq; cauendis ac struendis inuicē insidijs traduxissent.) Vos sic emendatis:Ibi cū dies aliquot suscepti,Campanis susceptis timentibusq; cauendis ac struendis.Ego tantum muto suscepti in suspecti. Ita eneruauerunt corpora animosq;,ut magis deinde præteritæ uictoriæ eos q̄ præsentes tutarētur uires:manusq; id peccatum duos apud peritos artium militarium haberetur,quàm quòd non ex Cannensi acie ad urbem Romanam duxisset.) Vos sic emendatis.Cum dico uos,de quatuor in primis loquor,duobus quidem contra quos ut nefandissimos mei accusatores hæc scribo: totidem autem absentibus,Iacobo Curlo,quem tibi Barptolemæo antepono,& Antonio Panhormita rhetore,quem proxime perisse audio,non modo latinarum,sed græcarum literarum sanè perito,qui suas Genuam emendationes ad Curlum miserat.Vos igitur regium codicem,quo nullus in omni Italia est augustior,uel emendatis,uel deprauatis. Id peccatum ducis apud peritos artium militarium habetur manus,quàm quod non ex Cannensi acie &c.)Ego sententiam superiorem sic claudo:quàm præsentes tutarentur uires.& sequentem,mutato manus in maius,sic inchoo: Maiúsque id peccatum ducis apud peritos artium militarium habetur.& reliqua. Dixi inchoari sequentem sententiam,sed ita uolo dixisse,ut sciamus eam à superiore pendere,ideóque scribendum haberetur,non habetur,sicuti uos emendatis. Nec muribus alióue animali abstinerent,& omne herbarum radicumq; genus aggeribus infimis muri eruerent:& cum hostes exarassent quicquid herbi terreni extra murum erat,raporum semen iniecerunt.)Vos mutatis herbi,in herbidi,& raporum in raparum.Ego infimis,in infimi,de ablatiuo plurali in genitiuum singularem:& herbi terreni,in herbidi uel herbæ tenerum. Raporum autem in raparum cur mutaueritis,non uideo, cum Cato,Varro,Columella, Plinius, Martialis, Palladius,alijq; complures, rapa neutro genere appellent. Fuluius Flaccus in locum P. Scantini demortui.) Vos emendatis,in locum P. Scauri inde mortui: quasi dicatur inde mortuus,& non semper demortuus. Cum de ea re M. Aemylius prætor dictatore post Casilinum amissum profecto tam ad exercitum exposcentibus cunctis retulisset.) Vos mutatis tam in tum,nescij tam pro iam scribi,ut iterum admonuimus. Acciriq; C.Terentium consulem ad dictatorem dicendum iusserint.qui eò ex Apulia,relicto ibi præsidio,cum magnis itineribus Romam redisset.) Vos emendatis,qui consul ex Apulia. Ego,qui mox ex Apulia. Idq; sacrum uasis erat quo solennibus libarent.)Opinor legendum,sacrum uas ijs erat,uel sacrum uas erat. Quid in Apulia cum C.Terentio consule esset,à peritis quæsitum est,ne secundo consiliarius exercitus satis firmi ad tantum bellum efficerentur, imbatur ratio.)Vos sic emendatis,quæsitum est duó ne consulares exercitus. Ego:Nec quomodo consulares exercitus, & reliqua. Eodem exim dictatoris legionibus reijci militem minimi quenque roboris.)Opinor scribendum, eodem ex tribus dictatoris legionibus.Tot enim habuit dictator legiones, & binas consules. Cum decreta senatus mandatáque exposuisset,atque edocuisset,ipse inuicem quemadmodum tractandum bellum in Hispania foret,retro in sua castra redijt, nulla re quàm celeritate tutior,quòd undique abierat antequam consentirent.) Vos hæc ultima uerba sic emendatis : antequam eum sentirent.Ego,antequam consules sentirent.Siquidem duo consules tunc in Hispania erant, quos ille fefellit. Carthaginiensis & consules una syllaba scriptum erat,ut in plurimis uerbis fit.Porrò illud inemendatum reliquistis, atque edocuisset:quod est ita emendandum,atque edidicisset,uel,atque edoctus fuisset,uidelicet quomodo ille ad quem uenerat,tractare bellum uellet. His anxij curis ad Iberum conuertunt copias,& transito amne cum diu consultassent utrum castra castris conferrent,si satis haberent socijs Carthaginiensium oppugnandis,morari ab itinere proposito hostem,urbem à propinquo flumine Iberam appellatam opulentissimam ea tempestate regionis eius,oppugnare parant.) Vos sic emendatis:Vtrum castra castris conferrent,an tum haberent. quæ sententia non habet exitum. Ego,sic,an satis haberent. Absumptis enim fru-

gyon alimentis, carnisq; omnis generis quadrupedúmque suetémque, postremo corijs herbisq; & radicibus & corticibus teneris, strictisq; rubris.) Ego opinor legendum, scutorúmque, pro suetemq;: quæ uerba uos quia emendare nesciuistis, erasistis. Senatus decreuit ut T. Sempronius consul designatus cum Ibono iuisset, ad populum ferret ut Fabium siue duum uirum esse iuberent ædis dedicandæ caussa, & M. Aemylio Lepido quibus consul augúrque fuerat filatres I m, quæ audisse funebres per triduum, & gladiatorum paria duo & uiginti per triduum in foro ædiles curules C. Lectorius & T. Sempronius Gracchus consules designati, qui in ædilitate magister equitum fuerat, ludos Romanos fecerant, qui per triduum instaurati sunt. Circumacto tertio anno Punici belli T. Sempronius consul designatus, idibus Martijs magistratum inijt.) Vos hic nihil emendastis, nisi, cum Ibono iuisset, sic: cum primum magistratum iuisset: quod falsum esse ex posterioribus coarguitur, quia anté fuerunt editi ludi, quàm Sempronius inisset magistratum, ut ipsa quæ posui uerba indicant. Postea mutastis filatres, in simul imperatores, hoc est, tres imperatores: quæ nulla sententia est. Ego sic arbitror emendandum: Senatus decreuit ut T. Sempronius consul designatus cum bono omine ad populum ferret. Ideo autem præfati sunt cum bono omine, quia post motum bellum nunquam fecerant ludos, alijs super alias cladibus nunciatis. Perago cætera. Vt duumuiros esse iuberent ædis dedicandæ caussa. C. Aemylij Lepidi, qui bis consul augúrque fuerat, filij tres, Lucius, Marcus, Quintus, ludos funebres per triduum, & gladiatorum paria duo & uiginti per triduum in foro dederunt. Aediles curules C. Lectorius & T. Sempronius Gracchus consul designatus, qui in ædilitate magister equitum fuerat, ludos Romanos fecerunt. & reliqua. Consules exercitus inter se diuiserunt. Fabio exercitus cui M. Iunius dictator præfuerat, euenit. Sempr. Volonum, quod fuerat, & sociorum X X X.) Lego, Sempronio Volones, qui fuerunt, & sociorum X X V. millia. Sunt autem Volones serui quibus pro repub. arma tradebantur, sic appellati, quòd ultro uellent militare pro dominis. Subductæ naues dum resiguntur aliquantulum temporis triuere.) Sic legitur per uos in regio codice emendatum, cum emendare debuissetis, reficiuntur. Nam refigere est quod fixum est educere. Campanis omnibus statutum sacrificium ad Hamas.) Legendum est statum, de quo fuit inter nos apud regem controuersia, quódque ego multis rationibus atque exemplis probaui. Iam Campani eò frequentes ex composito conuenerant, nec procul inde in occulto Marius Alpius edixit, uti cui summus magistratus erat Campanis, cum X I I I I. maiorum habebat castra) Vos sic emendatis: Martius Alpius & ipse, uti cui summus magistratus erat Campanis, cum X I I I I. iuniorum uel militum habebat castra. Ego sic: Mediastuticus, uel medistuticus, qui summus magistratus erat Campanis, cum X I I I I. militum habebat castra. Est autem mediastuticus nomen magistratus, ut alijs in locis apud Liuium, libro secundi belli Punici 6. patet. Si quis tollendum relatiuum putat, ut sit, medistuticus summus magistratus erat, tollat licet. Ipse ad Hamas uacua hostibus castra nequicquam præter recentis uestigia cædis stratáque passim corpora sociorum inuenit.) Legendum est, nec quicquam. Cum dico legendum, dico uos emendare debuisse. Aduersus ligneam ingentem turrim admotam urbi, aliam ex ipso muro excitauit Consul Romanus aliquanto altiorem: quia muros satis per se altos subiectis ualidis supplicatis pro solo usus erat.) Vos tamen in margine ex purpureo colore fecistis pro supplicatis, aliter sublicis. Opinor, Antoni, nonnihil reminiscebaris correctionis meæ apud regem. quod si prorsus reminiscebaris quomodo hunc locum emendarim, nec me authorem in emendando regio codice habere uoluisti, nihil est te pertinacius. sin oblitus es, nihil te obliuiosius atque hebetius. Ego sic emendandum esse librum te admonui, rege approbante, & ut reor, etiam nunc memoria tenente: Quia muro satis per se alto subiectis ualidis sublicis pro solo usus erat. Est enim sublica genus trabis, unde dictus est pons sublicius, quòd non ex lapidibus esset, sed ex sublicis structus non solum Romæ, & in Tyberi, sed in alijs etiam fluminibus. Ad mille C C C C. Carthag. cæsi, & inde L X. uiui capti.) Opinor legendum, & undesexaginta uiui capti, hoc est, uno dempto ex L X. qui sunt L I X. captiuus in uincula coniectis. Itaque ignarus his quæ cum Annibale legatis suis conuenissent.) Vos emendatis, legati sui: quod nec fuit emendandum, & sic emendari grammatica uetat. Nec te nec exercitum tuum non misi, à quo tot acies Romanas fusas stratásque sciam: ei facile esse dicam, opprimere populatores nostros uagos sine signis palatos, quo quenque trahit quamuis uana prædæ spes.) Opinor legendum, nec te, nec exercitum tuum norim, nisi uel ni à quo tot acies. & reliqua. Si modo quos socios haberes dignos duxisti, ad id indignos iudicas, quo in fidem receptos tuearis.) Vos emendatis, nisi quos modo ut socios haberetis. cum sic fuerit emendandum: Si modo quos ut socios haberes dignos duxisti, haud indignos iudicas quos in fidem receptos tuearis. Exercitum esse non in agrum Hirpinum sociorúmue.) Opinor legendum, exercitum misisse. Sed quid inter Capuæ Nuceriæq; fortunam interesset, ipsos propè in medio sitos Nolanos scire: nolo minari quæ captæ urbi cessura forent.) Vos emendatis nolle, pro nolo. Ego ominari, pro minari.

Romam uos expugnaturos si quis duceret: fortes lingua iactabatis: enim minor est res, hic experiri uim uirtutémque uolo.) Opinor legendum, en minor, uel, en nunc minor est res. Sed Nolanis etiam per clamorem fauoris iudicem accendentibus.) Ego, fauoris indicem, ut apud Ciceronem pro Rabirio: Quin comprimitis istam uocem indicē stultitiæ, testem paucitatis? Taurea uerbis ferocior quàm re, minime sis, inquit, Cantherium in fossam!) Vos emendatis, minime scis, quum eodem modo hic dicatur sis aduerbialiter, quo agesis, quod exponunt si uis: cuius generis sunt plurima exempla. Huic pugnæ equestri rem quam ætatis communis certa existimatio est.) Ego sic: quam satis certam communis existimatio est. Literis recitatis nemo omnium erat qui nec uera scribi, & postulari æqua fateretur.) Opinor sic legendum: Nemo omnium erat quin & uera scribi &c. Quorum duo postulata fuere, unum ne tarentum in eo publico essent.) Vos sic emendatis: Quorum duorum postulata fuere, ut talentum in eo publico esset. quæ sententia nec cum re conuenit, nec ullius est usus. Ego sic: quorum duo postulata fuere: unum, ne alij triennio eo publicani essent. publicanorum enim hæc postulata erant, qui reipublicæ præsentem pecuniam, & quidem gratuitam mutuabant, sed sub spe: quia tunc nec in ærario quicquam, nec in uectigalibus foret. Quemadmodum conducta omnia magno animo sunt, sic summa fide præbita: nec quicquam si ex opulento ærario, ut quondam alerentur.) Opinor legendum: Nec secus quàm si ex opulento.

IN QVARTO LIBRO EMENDATA.

Lumen quod medio oppido fluxerat, extra frequentia tectis loca præterfluebat, & agros qui habitabantur sex millia aberat.) Opinor legendum, præterfluebat muros procul ijs qui habitabantur. In Sicilia Romanis omnia mutauerat mors Hieronis, regnumq; ad Hieronymum nepotem eius translatum, puerum uixdum libertatem, nedum dominationem modice laturū. Aetatis id ingenium tutores atq; amici ad præcipitandum in omnia uitia acceperunt.) Ego accipio modicè aduerbialiter, pro eo quod est temperatè & modestè: ideoq; superiorem sententiam sic claudo: nedum dominationem modicè laturum. Sequentemq; sic incipio, mutoq; sic: Lætati, id ingenium tutores atque amici. Quæ ita futura cernens Hiero, ultima senecta uoluisse dicitur liberas Syracusas relinquere, ne sub dominatu puerili, per ludibrium bonis artibus partum firmatúmq; interiret regnum. Huic consilio summa ope obstitere filiæ, nomen regium penes puerum futurum ratæ, regimen rerum omniū penes se uirosq; suos Andronodorum & Zoilum, primi relinquebantur.) Ego sic emendandū reor: Penes se uirosq; suos Andronodorum & Zoilum, nam ij tutorum primi relinquebantur: uel, nam ij duo primi: uel, ij enim duo primi &c. Deinde cæteros tutores summouet Andronodorus, iuuenem iam esse dictitans Hieronymum, ac regni potentem, deponendamq; tutelam ipsi quæ communis cum pluribus erat, in se unum omnium uires conuertit.) Legendum opinor, deponendaq; tutela, id est, deponendo tutelam quæ ipsi cum pluribus communis erat, in se unum omnium uires conuertit. Hunc tam superbum apparatum habitumq;, conuenientes sequebantur contemptus omnium hominum, superbæ aures, contumeliosa dicta, aditus non modo alienis, sed tutoribus, libidines nouæ, inhumana crudelitas.) Ego emendo conuenientes in conuenientia, & addo etiam ut quidam addunt, difficiles, ut sit, difficiles aditus. Clamore & tumultu audito in Indigeminem tam haud dubie obstantem tela conijciunt.) Vos emendatis tam, in tamen: ego pro tam, iam puto legendū, ut bis iam dixi. Inde Romā comitiorum caussa ueniens, in eum quem primū diem comitialem habuit, comitio edixit, atq; edixit inire præter urbem in campum descendit.) Vos sic emēdatis, comitialem habuit eo die, comitia dixit, atque edixit inire. Ego sic: Comitia edixit, atq; ex itinere præter urbem in campum descendit. Quod probatur ex illo non longè pòst loco: Et quia urbem non inierat, protinus in campum ex itinere profectus. Comitialem à comitijs dixi, quæ sunt actus creandorum magistratuum: non à Comitio, quod ut ait Pedianus, est locus prope senatum, quò ire equitibus & populo Romano licebat. Itaq; aliud singulare, aliud plurale significat. Ob eandem caussam (ut multis annis pòst fuisse non negauerim) cum M. Valerio non diffideretur aduersus similiter prouocantem arma capienti Gallum ad certamen) Hic ego reor mutandum ut, in haud: commutandaq; aliorum uerborum loca, sic: Ob eandem caussam haud multis annis pòst fuisse non negauerim, cum M. Valerio non diffideretur arma capienti aduersus similiter prouocantem ad certamen Gallum. Fontem sub terra tanta in aquam fluxisse.) Opinor legendum, tanta ui aquarum &c. Tactum de cœlo atrium publicum, & in Capitolio, ædem in campo Vulcani, uocem in Sabinis publicamq; uiam, murum ac portam Gausiam.) Vos mutatis uocem in arcem: ego in nucem. Inchoata nostra gloria nondum perfecta est, periculumq; ingens manet, nisi faciem concordiæ consulitis ne libera efferatur res.) Vos sic emendatis, nisi facie concordiæ consulitis. Ego sic: nisi ciuium uel publicæ, uel communi concordiæ, uel nisi paci & concordiæ consulitis. Esse aliquid etiam mouenti ad consilium.) Opinor legendum, momenti. Ipsi cum paucis equitibus Herbesum proficiscuntur, spe territis omnibus, per proditionem urbis potiundæ.) Vos sic emendatis, spe fretis omnibus: quod longe abest à uero. Nam ideo proficiscebantur cum paucis equitibus Herbesum, quòd erat eis spes urbis potiundæ per proditionem, omnibus qui Herbesi erant iam territis. Nescistis distinguere hanc clausulam, ergo nec sensum eius percipere. Prima fortè signa sexcentorum Cretensium erant qui apud Hieronymum meruerant.) Vobis quidem uenit in mentem emendare, præuia fronte. Inter hoc colloquium signa constiterant, tenebaturq; agmen, necdum quæ moræ caussa foret peruenerat ad duces. Postquam Hippocratem & Epicidem peruaserat rumor.) Hic quoque uos additis aduenire, quasi non subintelligatur uerbum substantiuum, sic: Hippocratem & Epicidem esse. Velut interceptas literas quas ipse composuerat recitat. Prætores Syracusanos Marcello suo salutem, ut assolet, scriptum erat. Rectè eum atque ordine fecisse.) Opinor scribendum, Syracusani: est enim principium epistolæ, prætores Syracusani. Hoc tamen esse principium epistolæ, tenes ne memoria Antoni te non peruidisse cum legeres? peruidisse regem atque cæteros qui aderant cum te emendassem, secundum, pro post accipi? Multáque enim exempla protulissem, nisi uidissem assensos. Ita opinor memoria tenes, qui nihil æque memoria tenes atque iniurias, quas putas tibi factas, etiam si nullæ sunt. Nam quas ipse facis, earum non minus citò te capit obliuio, quàm beneficiorum officiorúmue ab alijs acceptorum. Sed ne hunc quidem locum qui sequitur, intellexisti. Murum ab imo ad summum crebris cubitalibus ferè caueis aperuit: per quæ caua pars sagittis, pars scorpionibus ex occulto petebat hostem.) Legendum est cauis: cuius nominatiuus est caua, id est foramina, ut apud Plautum in Menæchmis: Etiam nunc concede audacter ab leonino cauo. Et apud Cornelium Celsum in septimo: Deinde totum id cauum, sicut in fistulis dixi, usque ad os excidendum. Quanquam apud Columellam (si tamen uera scriptura est) reperitur in genere masculino: Deinde cauum quem feceris, surculo obturato. Sed postquam ab Hippocrate occupatæ Syracusæ erant, profectus Carthaginem, aditusq; ibi & à legatis Hippocratis.) Vos mutatis aditus in accitus, quasi non sit multo satius illum fuisse aditum à legatis, quàm accitum. Quod ubi Aennensium principes iam pacti cum Himilcone de proditione præsidij animaduerterunt, nulli occasioni fraudis Romanum patêre placuerat agendum. Vrbem arcémque suæ potestatis aiunt debere esse, si liberi in societatem, non serui in custodiam traditi essent Romanis. Itaque claues portarum reddi sibi æquum censent.) Opinor mutandum unum uerbum placuerat, in duo, palàm rati. Sequitúrque, Ad ea Romanus se in præsidio impositum esse dicere ab imperatore suo, claues portarum & custodiam arcis ab eo accepisse, quæ nec suo nec Aennensium arbitrio haberet, sed eius qui commisisset. præsidium decedere apud Romanos capitale esse, & nec liberum etiam suorum eam parentes sanxisse. Marcellum haud procul esse.) Hæc uos emendare non estis ausi, ne Petrarcha quidem. Ego sic opinor emendandum, præsidium in præsidio, sic: Præsidio decedere apud Romanos capitale esse, & hoc (siue quod) liberûm, pro liberorum, etiam suorum cruore parens sanxisset: uel liberorum etiam sanguine parentem sanxisse. Videlicet de Torquato, qui ob hoc filiū occiderit, loquitur. Vtinam reliquum tempus nec patienda infanda in faciendo traduci potest. Nec occulta fraude cautio est quam si adhuc sumus. Cui quoniam procedit,

Lego pro nec nece, & ad eā, addam legam.

apertè & propalàm claues portarum reposcunt.) Opinor sic legendum: Nec patiendo infanda, nec faciendo traduci possit, ab occulta fraude cautio est, qua ui, siue, qua usi adhuc sumus. Vel, sed occulta fraude. Petiti ab Aennensibus sumus. itaque crastino die aut uestro aut Aennensium sanguine Aenna inundabitur: nec occupatis peculium, nec occupantes periculi quicquam habetis.) Opinor legendum, nec præoccupati spem ullam: uel, nec occupati præsidij siue subsidij, neque occupantes periculi quicquam habebitis. Postero die alij alijs locis ad obsidendas itineribus claudendosq; obsiti exitus, pars maxima su per theatrum circa quæ assueti, & ante spectaculum concionem consistunt.) Opinor sic legendum: Ad obsidenda itinera, claudendósque oppositi exitus, uel claudendos oppidanis exitus, uel claudendos obsessis exitus, pars maxima super theatrum circáque, assuetum: aut, spectaculum super theatrum, ad assuetum ante spectaculum concionum circunsistunt. Nihilo remissiore militum ira, quòd iure turbam inermem cædebant, quàm si periculum par & ardor certaminis eos iritaret.) Vos tollitis iure, quod aut non tollendum, aut sic mutandum: Militum iræ quanuis turbam inermem. Legati eò ab Apollonia uenerunt, nunciantes in obsidione sese, quod deficere ab Romanis nollent, esse: neque sustinere ultrà uim Macedonum posse, nisi præsidium mittatur Romanum: facturos sed quæ uellent pollicitos. Con. delectorum militum nauibus longis mittit ad ostium fluminis cum præfecto sociûm Q. Næuio Crispo, uiro impigro, & perito militiæ: ijs expositis in terram militibus nauibúsque Oricum, unde uenerat, ad cæteram classem remissis &c.) Ego sic emendo: Romanus facturum se quæ uellent pollicitus, L X. electorum militum naues longas mittit, uel decem millia electorum militum nauibus longis mittit. Præterea is, nominatiui casus est: refertur enim ad præfectum, non ad naues, scribendúmque una i. Sed gens nata instaurandis reparandisq; bellis, Magone fratre ad conquisitionem militum misso, breui repleuit exercitum, animósque ad tentandum de integro certamen fecit. Alij plerique milites, si quæ pro parte toties intra paucos dies uicta ijsdem animis quibus populi Romani orta, eodemque euentu pugnauere: plus octo millia hominum cæsa, & non multo minus quàm mille capta, & signa militaria L V I I I. & spolia plurima Gallica fuere: aurei torques, armillæq; magnus numerus: duo etiam insignes reguli Gallorum (Mœnia cœpta & Ciuis Maro nomina erant) eo prælio ceciderunt.) Opinor sic emendandum: Galli plerique milites, ij q; pro parte toties intra paucos dies uicti ijsdem animis quibus priores, eodémque euentu pugnauerunt. Hoc quoque Antoni potes dicere te non reminisci à me in illo cœtu correctum? Etenim si quis dies unquam tibi acerbus illuxit, hauddubie is fuit, quo bis uno in loco fuisti condemnatus: semel in eo quod iam emendaui, cum mihi pertinacissimè obsisteres. Iterumq;, dum mœnia cœpta, pro mœnia capta exponebas, & nescio quem Maronem ciuem dici uolebas. Quúmque ego subridens dixissem, esse duo regulorum nomina, Mœnicœptus & Ciuismaro, ac se delectari mea expositione, cum quadam admiratione significasset, etiam magis quàm in superiore fecerat, Tace Antoni, Egnigus inquit, nihil uerius quàm & Galli pleriq; milites scribendum, & hæc esse nomina Gallorum regulorum. Non exequar quid ille, etsi amicus tuus, tam ingenuæ libertatis uir, in laudem mei adiecerit, rege confirmante: tantum dico, non modo bis te peccasse, sed accedente pertinacia, etiam bis terq; reprehensum. Nunc, quod grauissimum est, quarto reprehendi putas quod in pertinacia perseueras, ne à me doctus uidereris. Sed ò demens, non est ut magnopere doleas tarditatem ingenij tui, nam ne Petrarcha quidem ueritatem scripturæ deprehendit, sed ut loco obscuro & inexplorato suam notam apposuit. Quis tamen tantus te furor tenuit, ut in animum induxeris codicem regium emendatione fraudare, imò regem ipsum prodere, si modo proditio tua celari poterat? Reminiscetur ille, reminiscetur emendationis meæ, quando codicem suum leget. Fabius pater filio legatus ad Suessulam in castra uenit: quum obuiam filius progrederetur, lictorésque uerecundia maiestatis eius anteirent tacui, non submonentes patrem, præter undecim fasces equo præuectus senex, ut consul animaduertere proximum lictorem iussit: & ut is descenderet ex equo inclamauit.) Vos sic emendatis: Vt consul animaduertit, ire proximum lictorem iussit. Ego sic: Equo præuectum senem ut consul animaduertit, stare proximum lictorem iussit. Tum demum desiliens, experiri, inquit, uolui ò fili, satin' scires consulem te esse. In ea castra Cassius Altinus Arpinas clàm nocte cum tribus seruis uenit, promittens, si sibi præmio foret, se Arpos proditurum esse. Eam tunc rem quum ad consilium retulisset Fabius, Altinus pro transfuga uerberandus necandúsque uideri, ancipitis animi, communis hostis, qui post Cannensem cladem, tanquam cum fortuna fidem stare oporteret, ad Annibalem discessisset, traxissetq; ad defectionem Arpos: tum quia res contra spem uotáque eius uelut resurgeret, turpius uideatur nouam referre proditionem: ut proditis pro septemuirali iudicio esset, sempérque aliunde sentiret, infidus socius, uanus hostis, ad Faleriorum Pyrrhiq; proditionem tertium transfugis documentum esse. Contra ea consulis pater Fabius, temporum oblitos homines, in medio ardore belli tanquam in pace libera, de quoque arbitria agere aiebat, quum illud potius agendum atque eis cogitandum sit, si quo modo fieri posset, ne qui socij à populo Romano desciscant: & non uocitent documentum, aut dicant statui oportere, si quis resipiscat, & antiquam societatem respiciat.) Opinor sic emendandum: Nunc quia res Romana contra spem uotaq; eius uelut resurgeret rursus, uel resurgere rursus uideatur, uel turpius audeat nouam referre proditionem, ut proditis pro septemuirali iudicio esset, semperq; aliunde sentiat: uel, proditi spolium, proinde in tali iudicio esse statuendum, ut se sentiat: uel, pollicentem mobili iudicio, uel pollutum uirum leuemq;, & semper alium se sentiat, infidus socius, uanus hostis, ad Faleriorum Pyrrhiq; proditionem tertium transfugis documentum esse. Contra ea consulis pater Fabius, temporum oblitos homines, in medio ardore belli tanquam in pace, libera de quoque arbitria agere aiebat, quum illud potius agendum atque eis cogitandum sit (si quo modo fieri possit) ne qui socij à populo Romano desciscant, uel qui desciuerunt, etiam nouo metu dubitent, uel nouo metu redire dubitent. Documentum haud dicant statui oportere si quis resipiscat &c. Ne quis tamen miretur quod multis modis eundem locum emendamus, cum uerus nisi unus esse non possit. Nam facimus more illius apud Plautum senis, qui complures ex præda seruos coëmit, unius certi postea in ijs reperiendi gratia. Legati quoniam Syphax se Romanis iunxisset, ut potentior societate eorum aduersus reges populósque Aphricæ esset, donec melius fore Galæ quoque Carthaginiensibus iungi quamprimum, antequam Syphax in Hispaniam, aut Romani in Africam transeant, opprimi Syphacem nihildum præter nomen ex fœdere Romano habentem, posse.) Opinor legendum, docent melius fore.

IN LIBRO QVINTO EMENDATA.

INcusati grauiter à senatu ædiles triumq; uiri rei capitales, qui non prohiberent commoueri eam multitudinem è foro, ac deijcere apparatus sacrorum conati essent, haud procul abfuit quin uiolarentur.) Vos, quum in regio codice foret, cum emoueri, sustulistis eam. ego sic emendo: cum mouere, siue cum emouere eam multitudinem. Gneus Fuluius Apuliam, Claudius Nero Suessulam, M. Iunius Syllanus creatus consul.) Opinor legendum, Syllanus Hetruriam. Testibus datis tribuni populum summouerunt, si te illi.; lata est ut sortirentur ubi Latini suffragium ferrent.) Vos sic emendatis: Scitoq; lex lata est. quasi lex sit lata per plebiscitum. Ego sic: Testibus datis tribunum populi summouerunt, sitellaq; lata est, ut sortirentur ubi Latini suffragium ferrent. Quæ sententia talis est, sitellam allatam in qua suffragia populus de approbanda lege poneret. Solitam autem afferri sitellam quandam cum lex ferenda esset, probat Cic. de nat. deorũ lib. 1. Vt igitur Titum Gracchum cum uideor concionantem in Capitolio uidere de M. Octauio deferentem sitellam. Fit autem sitella à situla. Nam apud Plautum in Casina dicitur conectio sortiũ in situlam fieri. Nisi uolumus alio uocabulo emendare, quo utitur idem Cic. ubi ait: Cum L. Saturninus legem frumentariam de semissibus & trientibus laturus esset, Q. Cepio qui per id temporis Quæstor urbanus erat, docuit senatum ærarium pati non posse largitionẽ tantã. Senatus decreuit, si eã legem ad populũ ferat, aduersus rempub. eum uideri facere. Saturninus legem ferre cœpit, collegæ intercedere, ille nihilominus cistulã detulit. Cepio ut illũ contrà, intercedẽtibus collegis aduersus rempub. uidit ferre, cũ uiris bonis impetũ facit, pontes disturbat, cistas deijcit. Quare dubiũ est an cistella scribi possit, quod fit à cista. Sed quomodo cistula una dicitur, ita & cistulæ multæ, si eædẽ significantur res. Verũ ne hic agamus pluribus, cistulã nũc legendũ puto: siquis uolet cistellã legat, me nõ repugnaturo. Cũ in eo parũ præsidij esset turbãdæ rei caussa, publicani per uacuũ ui summo loco irruperũt, iurgantes simul cũ populo tribunisq;.) Opinor sic emẽdandũ: Publicani per uacuũ ui summoto eo, uel ui summoto inde cuncto irruperũt. Posthumius uadibus datis non affuit, tribuni plebis uocauerunt, plebesq; scuit.) Opinor legendum, tribuni plebẽ uocauerunt. Ea comitia nouus pontifex M. Cornelius Cethegus habuit: res ingenti certamine petiuerunt M. Fuluius Flaccus, qui antè & bis consul & censor fuerat: & T. Manlius Torquatus, & ipse duobus consulatibus & censura insignis: & Licinius Crassus, qui ædilitatẽ curulẽ petiturus erat) Manifestus est error ex præcedenti litera t: nam tres legendũ est, non res. quod miror à nemine animaduersum. Nihil unquã dicam de imperatore eo, cui præsertim sciã gratias à senatu actas, quòd non desperauerat de repub. qui post fugam actam nisi per omnes annos prorogatum imperium.) Vos sic emendatis: Cui post fugam actam sit. Ego sic, quòd non desperauerit de repub. consul post fugam actam, uel profligata acie. Tamen tantum abfuit ab eo ut illa ignominia tribus exercitibus quæreretur, ut ea urbs Roma per eum exercitũ qui ab Allia in Veios transfugerat, recuperaretur.) Opinor legendum, ut ulla ignominia tribus exercitibus inureretur, ut etiam urbs Roma &c. Fuerunt autẽ tres exercitus qui rempub. ante hoc bellũ afflixerunt, duo ad Furculas Caudinas, tertius ad Alliã. Vel sic, ut ulla ignominia ijs exercitibus quæreretur, ut etiam urbs Roma. Néue dono militari uirtutis ergo donaretur.) Tu Antoni qui te docere regem iactas, sic eum docebat, ut mutares ergo, in gratia: nesciens ergò ultima acuta esse legendũ, quod significat caussam, ut apud Virgilium: – Illius ergò Venimus. Tum duo millia Gallorum Pœnus in tres diuisa partes per urbem dimittit, Tarentinos & infra quàm maxime frequentia.) Emendo, Tarentinos & Afros quàm maxime frequentia occupare iubet. Si quis in hospitio ciuis Romani (uacuas autem tenebat domos) nomen inscripsisset, eum se pro hoste habiturum.) Opinor legendum sciebat, uel petebat, uel uolebat domos. Ex huius Marci duobus carminibus, alterius postea est acta, didici curato autoritas euentu, alteri quoque cuius nondum tempus uenerat afferebat fidem.) Opinor legendum, alterius post rem actam edici cum rato autoritas euentu. Flauius Lucanus fuit caput eius partis Lucanorum, cuius pars ad Annibalẽ defecisset, qui cum Romanis stabat, & iam Hanno in magistratu erat ab ipsis illis creatus prætor.) Opinor hic perturbatum uerborum ordinem, ideóque sic restituendum: Flauius Lucanus caput fuit eius partis Lucanorum, qui cum Romanis stabant, cuius pars, uel cum pars, ad Annibalem defecisset. Anno autem superfluam habet aspirationem, quòd non proprium nomen est, sed ablatiuus. Fidéque ab eo accepta, si Romanum ijs imperatorem tradidisset, liberos cum suis legibus uenturos in amicitiam Lucanos, dedit Pœnus in locum pacis Gracchum adducturus. Magonem ibi pedites equitésque armare, & capere eas latebras ubi ingentem numerum occulere iubet, loco satis inspecto, atque undique explorato, dies composita rei gerendæ est.) Vos sic emendatis: In amicitiam Lucanos hunc deducere Pœnum in loco quo sic Gracchum adducimus. Ego sic: In amicitiam Lucanos dedit, ipse se illò cum paucis Gracchum adducturus. illò aduerbialiter, pro eo quod est in illum locum. Pugnatum tamen ut in nulla parte, duabus amplius horis, concitata, & donec dux stetisset Romanam aciem.) Opinor legendum, etiam donec dux stetisset Romana acie. Et Annibal quidem haudquaquam simili sua, neque simili exercitu.) Legendum est opinor, simili uia. In uastæ magnitudinis urbe partium sensu non satis pertinente in omnia.) Opinor pertingente in omnia. Marcellus Euryalo recepto, præsidióque addito, uda cura erat libera, ne qua abs tergo uis hostium in arcem accepta, inclusos imperitósque mœnibus suos turbaret.) Opinor, una cura erat liber: uel, una cura tenebatur, uel turbabatur. Accessit & ad pestilentiam commune malum, quod facile utrorunque animos auerteret à bellorum consilijs.) Opinor legendum, accessit ad hæc pestilentia. Itaque non ducibus facilius quàm multitudini persuasum est, similis ne metus quidem ab Romanis ducibus erat, quippe tam paucis sibi retinuerunt.) Puto legendum, quod per tam paucos ibi retinerentur. Vel, quippe tam paucis ibi retineri.

EMENDATIONES SEXTI LIBRI.

INde naues in flumine Vulturno comprehensas duci gladio, quod iam ante præsidij caussa fecerat castellum iussit.) Puto sic emendandum, duci ad id quod iam ante &c. Auditaq; uox Annibalis fertur, potiundæ sibi urbis Romæ modo mentem non dari, modo fortunam minuere. Etiam per melius & aliæ paruæq; res. Magna illa quod cum ipse ad mœnia urbis Romæ armatus sederet, milites sub uexillis in supplementum Hispaniæ profectos audiuit. Parua autem, quod per eos dies eum fortè agrum in quo ipse haberet castra, uenisse.) Regius codex habet, etiam per me diuos & aliæ magnæ paruæq; res. Ego non infinitiuum minuere penultima correpta accipio, sed producta, præteritum indicatiui: nec finem superioris, sed initium sequentis sententiæ, ideóque sic emendandum reor: Minuère etiam spem eius uel illius, & aliæ ma-

gnæ paruæq; res. Nanque ex Lucanis in Brutium agrum, ad fretum uero ac Rhegyum se occursu cōtēdit, ut propè repentino aduentu incautos oppresserit.) Opinor legendum, tanto cursu contendit. Diem posterum Hasdrubal colloquio petijt, ut Romani leges conscriberent de trahendis arcibus urbium.) Lego, de tradēdis arcibus urbium. Silentium subitò ortum est, & tacita cogitatio quidnam egissent. Noui fauor plus ualuisse quàm ratio ætatis maxime pœnitebat.) Opinor legendum, quidnam egissent noui, uel quid legissent noui: nam quod fauor plus ualuisset &c. Hac circūfusus multitudine similis Siculis obuiam egressis, Siculisq; Romam præbuit clarissimarum urbium excidio à celeberrimis uiris bello uictos accusatores in urbem adducentes.) Hunc ego locum duobus hinc annis ab Iacobo Curlo rogatus, ægrè duobus diebus emendare potui, emendatumq; homini tradidi, cum pridie eidem petenti alterum, sed facilius, emendassem. Qui cur regium codicem ex mea sententia non emendarit, nullam aliam reperio caussam, nisi ab Antonio, ne me rectè correxisse fateretur, impeditum. Ex quo datur intelligi, acriorem esse odij quàm amoris affectum. Citius me destructum uellet Antonius, quàm Alphonsum Cæsarem. Sic autem emendaui hunc locum: Nunc circūfusus multitudine, simul & Siculis obuiam egressis, potestatem Romam adeundi fecit, & nonnullis uel æmulis querimoniam præbuit, clarissimarum urbiū excidio à celeberrimis uiris uictos bello accusatores in urbem adducens. Affirmantes non modo suam quisque patriam, sed totam Siciliam relicturos.) Opinor legendum, suam quenque patriam. Pondo relinquat argenti. Qui curuli sella sederent, equi ornamenta, & libræ pondo, ut lignum patellamq; deorum caussa habere possent.) Nescio an legendum sit, salinum patellamq;. Est autem salinum salis uas, ut acerra thuris. Inde diminutiuum eius salillum: quod ego Antonium docui, qui pro minuto accipiebat sale. Ipse ut ei nunciatum est æstum decedere, quod per piscatores Tarraconenses nunc leuibus cymbis, nunc ubi ea siderent uadis peruagatos per stagnū, compertum habebat, facilem pedibus ad murum transitum dari, armatos duxit.) Opinor scribendum: Nunc ubi eæ sederent, id est, ubi cymbæ fundum maris nactæ essent, uadis peruagatos, hoc est, per ea ipsa loca ubi sedebant cymbæ, per quæ uadere pedibus homines poterant. Hic est alter locus quem Iacobo Curlo correxi.

HACTENVS Antonio legenti, etsi non assiduè, affui, quotiesq; mihi uidebatur dissentiendum, uelut in senatu quondam sententiam dixi, non quoties potui: ideoq; pauciora dixi quàm scribo, rem haud dubie utilem ijs qui sua Liuij exemplaria hac in parte emendare cupiant.

M. Antonij Sabellici Annotationes in Liuium.

EX PRIMO LIBRO.

PErhumane, ut solet, à me quæsiuit Lodouicus Rhegynus, iuuenis nostratium literarum studiosus, nec à Musis (ut dicitur) & Gratijs alienus, quid esset quòd Romanæ historiæ auctor grauissimus Liuius, eo libro unde res Quiritium scribere est orsus, Neptuno solēnes Consualia dixerit appellatos. Cui id ego in caussa fuisse me arbitrari dixi, quia ut Seruius & Plutarchus scribūt, equestrem Neptunum eundem & Consum ueteres credidere: etsi non mihi excidisset Dionysium nusquam gentium credere Neptuno terræ domitori aram poni consuesse, quum in parte urbis Conso genio alioquin ueteri religione dicata ostenderetur. Quibus ille uerbis innuere mihi uideretur Consum à Neptuno equestri genium fuisse omnino diuersum. Sed neq; temere me illi accedere idētidem præfatus, Strabonis & Macrobij testimoniū celebrabam, quorum hic circa Corinthiacum isthmum nobile Neptuni templū, ille in Delo aram fuisse memoriæ prodidisset: nisi aliquis ita occurreret, alium Neptunum marinum esse, aliū equestrē: quod Aristophanis carmen significare uideatur, νὴ τὸν ποσειδῶ τὸν ἵππιον, per Neptunum hunc equestrem, siue equorum domitorem. & rursus τὸν θαλάσσιον ποσειδῶ, id est marinum Neptunū. quo fieri potest ut in Delo & Isthmo alterius Neptuni fuerit hic ara, illic templum: sic ut propiora uero uideri possint quæ Dionysius, quàm quæ Seruius & Plutarchus tradidere.

Eodem libro.

Conscenderamus forte cœnaculum domus ego & Marosticanus hospes meus, ut inde Pisauranas ædes magnifico apparatu ex propinquo constructas cōtemplaremur: quum Liuij decadas ea cœnaculi parte quæ ædibus obuersa est, à puero temere relictas ille intuitus, confestim arripuit. Hic uero Liuij locus illi perquam abstrusus, tanquam ita euenire uoluisset, est oblatus. uerba ex historiarum primo fuere, Intercalares (quum ille de Numa rege interim loqueretur) mensibus interponendis ita dispensauit, ut uicesimo anno ad metam eandem Solis unde orsi essent, plenis annorū spatijs dies congruerent. Tum ille ad me cōuersus, Quid sibi Sabellice hoc Liuius uelit loco, ut ingenue loquar, haud sane intelligo. tu uero si quid habes quo scrupulum hunc possis exoluere, fac ne diu desideremus. Tum ego, quæris inquam rem hospes minime (ut sentio) uulgatam, & quæ, si (quod multi temere faciunt) præsenti acquiescas lectioni, nullo modo lectori cōstare possit. Etenim græci, quos Numa haud dubie imitatus est, octauo quoque anno treis menses intercalandos constituerunt, hoc est nonaginta dies, qui ex numero .11. dierum & quadrantis octies multiplicato superabant. Nam quum annum illi ex .12. Lunæ cursibus statuendum putassent, superessentque ad solstitialem annum dies .11. & sex horæ, quarta scilicet diei pars: eum dierum numerum octauo quoque (ut dixi) anno placuit intercalari: quare Græcos Numa imitatus uideri non potest. Quin illud uide potius, quod subtilissima Macrobius disertatione demonstrat, ne non uicesimo Liuius scripserit, sed uicesimoquarto quoque anno: idque ex Numæ constitutione comparatum. nam quum ad eum numerum dierum quem ad Lunæ cursum Græci constituerant (erant enim trecenti Liiij) unū in imparis numeri diē Numa adiecisset: Romanis simpliciter Græcorū intercalationē secutis, ob diē unum cuius obliti erant, non ea quæ & græcis constare potuit intercalādi ratio: quo postea errore cognito, Numá ne adhuc regnante, parum compertū habeo: satis constat huiusmodi emendationem inductam, ut in tertio quoq; octennio, id est quarto & uicesimo quoq; anno, non nonaginta, sed sex & sexaginta dies intercalarentur. Siquidē nonagenariū numerum explebāt quatuor illi & xx. dies, qui quotannis singuli in honorem imparis numeri adijciebantur. etenim ille dies (ut dixi) neq; lunari rationi asscribi potuit, neq; Græcorum intercalationi erat insertus, sed superuacuus nec intellectus aliquandiu Romanis fluxerat.

xerat. erit igitur, ni fallor, uera Liuij emendataq; lectio, uicesimoquarto anno. Nec obstat quod Liuius intercalationis illius Numam authorem dixerit, quum Macrobius emendationem illam quandam fuisse innuat. Siquidem talis intercalandi ratio ab eo profecta est: sed siue Numa siue alij postea emendarint, iure id totum authori referas acceptum. Eodem libro.

Inter celebres & illustreis familias quæ ex diruta Alba Tulli Hostilij regis temporibus Romã commigrarunt, apud Liuium Tullios relatos reperio. Dionysius in earum relatione nõ Tullios sed Iulios memorat: cuius lectio eo mihi uerior uidetur, quo magis constat Iuliam gentem non Tulliam longa Alba fuisse oriundam. Eodem libro.

Tullius (inquit Liuius) ad Feroniæ fanum mercatu frequenti negociatores Romanos comprehensos à Sabinis querebatur) Quibus Liuij uerbis haud dubie apparet in Sabinorũ potestate Feroniæ fanum ea tempestate fuisse: nec desunt qui scribãt circa Soracte montem & urbem Feroniam & deæ templum religiosissimum fuisse: ipsamq; à ferẽdis arboribus ita appellatam. Sed Dionysius in Latio haud procul Circeijs in Pometinis campis Feroniæ templum à Spartanis conditum tradidit: nomenq; datum genio ab æquorea latione: Maroq; uetustatis peritissimus, Circeiumq; iugum, queis Iuppiter Anxuris aruis Præsidet, & uiridi gaudens Feronia luco. Vide igitur ne utrobique deæ templum fuisse dicendum sit: cui opinioni siquis grauate accedat, perbelle fateatur necesse est alteram opinionẽ esse falsam. Accedit & his tertia quædam, quòd Ptolemæus inter Lucam & Pistoria Feroniæ lucum in Hetruria retulit: de quo nunc loco an intelligi possit, uiderint alij. Eodẽ libro.

Videbam ex Liuianæ historiæ studiosis solicite quosdã requirere quæ esset Murtia dea, ad cuius ædem priscis Latinis Romam traductis sedes ab Anco rege datas Liuius tradidisset. Horũ curiosæ indagini Pliniana opitulatur authoritas: Ara, inquit ille, fuit ueneris Myrteæ, nunc Murtiam uocant. quibus uerbis nemo non plane colligit, ea appellatione quæ à myrto facta esset, Venerem in parte urbis quandoq; cultam: sed res omnino notior, quàm ut de ea prolixior habeatur sermo. idcirco quæ de Murtia alij tradidere, consulto missa fecimus. Eodem libro.

Inoleuit incuria magis quàm inscitia mendum, ut Aruns Tarquinius legatur, & Tullia minor, propè cõtinuatis funeribus quum domos uacuas nouo matrimonio fecissent. quæ lectio si uera esset, & fratrũ & sororũ minores natu perijsse oporteret: uirũ scilicet & uxorẽ. siquidẽ Aruns (quod Liuius haud obscure demõstrat) L. Tarquinio fratre minor natu fuit: cui & iuniorem Tulliam matrimonio locatam credere æquum est: quanquam eiusdem uerba id perspicue demonstrant. Si uir igitur cum coniuge extinctus esset, haudquaquam nouo opus fuisset connubio. uerùm sic habet, ut maior Tullia, & Aruns Tarquiniorum fratrum minor, paucis diebus uita decesserint: quorum interitu sceleratæ sunt postea superstitibus nuptiæ conciliatæ. maior igitur Tullia, non minor (ut omnia quæ uidimus habent exemplaria) uera emaculataq; erit lectio. Eodẽ libro.

Dionysius, quod ad præsentem locum attinet, ualide eorum refutat opinionem, qui L. & Arũtem Tarquinios prisci fuisse Tarquinij filios prodidere. in his est & Liuius, Romanos secutus scriptores. Sed Dionysius non authoritate solùm, uerùm & coniecturis & ratione nititur: quanquam huiusmodi historiæ uariationes plurifariam apud ueteres est obseruare, cuius & id genus (etenim pauca subijciam) dici potest quod de Tartesso longè diuersa ratione Plinius & Strabo scripsere: Sub corona uænire aliter Festus, aliter Gellius: Dionysius curru Romulum triumphasse prodidit, Plutarchus pedibus: de muliebri saltatione diuersa Seruius & Macrobius senserunt: Appianus Calpurniam Cæsaris à Clodio adulteratã, Tranquillus Pompeiam dixit: Tanaquil, Prisci Tarquinij uxor à Liuio, ab alijs traditur Anci Martij, & Valerio: Liuius ob Cannensem cladem Cereris sacrum intermissum tradidit: Valerius ait, ne intermitteretur, ante tricesimũ diem omnẽ luctum publico decreto abstersum. mitto reliqua: quæ si numero exequeremur, maius ex ea re tædium quàm gratia scribẽti oriretur. Eodẽ libro.

Itaq; Pontinæ manubiæ quæ perducendo ad culmen operi destinatæ erãt) Sic omnia quæ uidimus Liuij habent exemplaria: sed locorum situm librarij secuti, particulam deprauarunt. nã & Pontina palus eo Latij tractu est, unde manubiæ quæsitæ: uerùm Pometinæ Liuium scripsisse, uel ex eo admoneri potuerunt, quod proximo ille loco dixerat, Suessam Pometiam ex his ui cepit: ubi quum diuidenda præda XL. talenta argenti auriq; cepisset, concepit animo eam amplitudinẽ Iouis templi. mitto reliqua. Dionysius & ipse Suessam Pometiam appellatam scribit. A Pometia Pometinum duci, non Pontinum, uel triuialibus imbuti literis intelligunt. Libro secundo.

Mouebant consulem hæc: sed terguersari res cogebat: adeò in alterã caussam non collega solùm præceperat, sed omnis factio nobilium) Frigide nimis, ac nescio quid diuersum ab eo de quo interim agebatur, dixisset Liuius, si credibile est ita eum scriptum reliquisse. admonendus proinde lector uideat ne præceps eat, aut (quod magis placet) præceps ierat, Liuius potius scripserit: quas duas particulas in unam uerterit librariorum inscitia. Eodem libro.

Tito, inquit, Latino de plebe homini somnium fuit) Plutarchus Dionysius & Valerius in relatione nominis Liuio astipulantur: Lactantius Tyberium Atinium fuisse tradit. Sed in eo haud magnum uertitur discrimen: illud interim haud reticendum duxi, ludos quos Liuius inibi magnos appellauit, Valerius nunc Circenses, nũc plebeios uocat: Lactantius & ipse Circenses fuisse ait: unde colligitur circenses plebeios & magnos eosdẽ fuisse. Pedianus post exactos reges pro libertate plebisue reconciliatione institutos tradidit. Dionysius significare mihi uidetur Circenses fuisse eos quos Romulus in Sabinarũ assimulauit raptu. Adijcio illud, quod ad loci emendationem attinet, Acronio, uel ut alij aiunt, Atronio patrifamiliæ nomen fuisse qui seruum sub furca ludorum die ceciderat. Eodem libro.

Est in plerisq; rerum scriptoribus quædam obseruare, quæ inter se omnino sint cõtraria, maximeq; repugnare uideantur: quale est illud, ut uno contẽti simus loco, apud Liuium. Ad duo, inquit, bella exercitus scribitur ducendus: Fabio in Veientes: in Equos Spurio datur. in Equis nihil dignum memoria gestum est: Fabio aliquanto plus negocij cum ciuibus quàm cũ hostibus fuit. Quibus perspicue uerbis potest intelligi, Fabiũ in Veientes contendisse, proditumq; à suis in acie: uerùm non multò pòst consensu ait exercitus traditam ultro uictoriam uictis Equis, signa deserta, imperatorem in acie relictum. & rursus. Nec Veiens hostis Hetruscæq; legiones detrectant: prope certa spes erat non magis secum pugnaturos, quàm pugnauerint cum Equis. Ecquid magis repugnans dici potuit, quàm Fabio Veientes prouinciam datam scribere, cui maius fuerit cum ciuibus negocium, quàm cum hoste: & in Equis nihil memoria dignum actum: mox paulò, & in publico cõsilio, & in procinctu Hetruscum proclamare in Equis rem Romanã à militibus proditã? quid præter memoriæ lapsum possit excusare si Li-

nius citatus adsit? habebit, ut opinor, nihil. Alij ubi in utranque partem recte omnia rimati fuerint, boni consulant, Liuiumq́, si possunt, à calumnia uindicent. Eodem libro.

Id publicum consilium fuerit, an muliebris timor, parum inuenio) Hæc Liuius, at Dionysius Valeriam Publicolæ sororem authorem eius consilij fuisse monstrat: Plutarchus ad hæc non Volumniam (quod ad narrationem illam de qua nuper diximus, attinet) sed Vergiliam tradidit Coriolani coniugem appellatam. Eodem libro.

Consules inde Posthumius albus, Sp. Furius: Fusios Furios Fabios scripsere) Sic ille, si Liuium credibile est scripsisse ea quæ ne ipse quidem si ad superos reuocari possit, ualeat interpretari. sed uideat lector (nam coniectura sæpe agimus) ne emendatior ueriorq; sit lectio, Posthumius Albinus, Spurius Furius, seu Fusius: Fusios Furios Fabius & quidam scripsere. ut de Fabio pictore intelligas, qui rerum Romanarum uetustissimus (ut Dionysius ait) fuit scriptor. cui sane opinioni Fabij Quintilian uerba aliquid omnino fidei adijciunt, Valesij, inquit, & Fusij in Valerios Furiosq; uenerūt. In Fabijs eam mutationem factam, nec ille, nec (quod sciam) alius prodidit quisquam. Eodem libro.

Age uerò quid illud? Inde ait ad multitudinem oratione conuersa, si uos urbisq́, si uestri nulla cura tangit, at uos ueremini deos) Nemo est lectionis structuræq; latinæ tam imperitus & expers, qui non ultro intelligat illud, si uos urbisq́, si uestri nulla cura tangit, parum emendate lectitari. quis enim locus, post urbis, coniunctiuæ dari possit particulæ, haud sane perspicio: quam neq; ordo id pati uideatur, neq; sensus. uidebunt itaq; alij an recte aliquis dixerit, Liuium, Si uos urbis quirites, si uestri nulla cura tangit, scripsisse potius, quàm urbisq́: sed siue inscitia siue incuria, qui quir. paucioribus elementis dictionem notatam offenderant, que pro quirites fecerunt: erroreq; semel recepto, mendum Liuianis exemplaribus tenacius hæsisse credere æquum est. Ex libro primo.

Sunt uelut minores in alto scopuli, qui eo nauigantibus habentur infestiores, quo minus prouideri possunt. sic & offensacula haud parum crebra, similitudine quadam uerborum in Liuiana lectione latitantia, pro synceris & emaculatis recepta, incautius currentem tam sæpe quàm turpiter fallunt: ut illud in primo ab urbe condita, Lex erat, inquit, horrendi criminis, Duumuiri perduellionem iudicent. si à duumuiris prouocarit, prouocatione certato. si uincent, caput obnubito, infelici arbori reste suspendito. Verùm carminis non criminis Liuium scripsisse cum pleraq; alia, tum in primis Ciceronis uerba planè arguunt. Tarquinij, inquit, superbissimi atque crudelissimi Regis ista sunt cruciatus carmina, Caput obnubito, infelici arbori suspendito. mitto reliqua. Eodem libro.

Obscure nimis, ne frigide dicam, Liuius locum in primo perstrinxit, in quem siquis pandiculātibus ut dicitur oculis incidat, aut hallucinabundus inibi hæreat oportet, aut manifesta ignorationis confessione uictus abeat. In censu enim quem Seruius Tullus egit, referendo, cum suffragiorum explicaret rationem, Nō (inquit) ut ab Romulo traditum cæteri seruauerunt Reges, uiritim suffragium eadem in eodemq; iure promiscue omnibus datū: sed gradus facti, ut neq; exclusus quisquam suffragio uideretur: & uis omnis penes primores ciuitatis esset: Equites enim uocabantur primi: octoginta inde primæ classis centuriæ peditum uocabantur: ibi si uariaret, quod raro incidebat, ut secundæ classis uocarentur: nec ferè unquā infra ita descenderent, ut ad infimos peruenirent. Ex quibus uerbis quæ suffragiorum esset ratio, haud intelligi potest. etenim demonstrari oportuit qua ratione comparatum esset ut suffragium primæ classis ita polleret, ut si nihil in illis uariaretur, non esset opus ad reliquos ordines peruenire. At centum nonaginta tres centuriæ, ut Dionysius demonstrat, iuniorum seniorumq; tum scriptæ sunt: quo apparet octoginta centurias non potuisse id præstare, quum centuriarum dimidium non explerēt, non modo superarēt: nec si centuriarū numerus aliquanto minor fuerit, ut Liuio placere uideo, id accidere potuisset. Sed certè sic habet, ut ex Dionysij lectione cōdiscitur: asscripserat Tullus decem & octo equitū cēturias primæ classi: copulauit dico illorū suffragia: ita ut octo & nonaginta essent centuriæ in primo ordine: quibus si in ferendo suffragio conuenisset, quia supra dimidium suffragiorum cōtinerent, non erat opus ad inferiores classes deuenire. hæc eadem Liuius, sed concise, ut dixi, & obscure nimis. Libro secundo.

Ne quæso grauentur docti aliqua his obseruationibus à nobis conspergi, quorum paulo prouectiores ne admoneri quidem uelint. nam ut in missilibus spargendis nulla principis largitio populo grata esse potiat, si in orchestram aut intra equestria tantū non in popularia concidissent: sic literatorū uulgus in me reclamabit ex hac nostra lucubratione ad se nihil peruenisse: nec dubitabit in ambitionis suspicionem nostrū deuocare officium, quasi peritioribus ostentare id sit, non in mediū scribere. Quanquam certo scio non defuturos, ut delicato sunt pleriq; stomacho, qui hæc in publicū proiecta indigna iudicēt quæ non modo non digniores ordines. sed ne ipsum quidem cupiat uulgus colligere: adeò in locando magis quàm parando nobis laborandū fuit officio. At sint rutabula hæc, marræ, sarcula, & alia id genus uiliora: pandant ad eorū casum pagani & rupices sinum, uideantq́; num emēdata sit lectio apud Liuiū: Tulit ad populū ut plebeij magistratus tribunitijs comitijs fierēt: an uerius tributis comitijs pro tribunitijs sit legendum. & mox paulo, Insignem annum comitia tribunitia efficiūt, pro tributa. Lælius Felix Gellio authore tria comitiorum genera fuisse tradidit: Curiata, quum ex generibus omnium suffragium ferretur: Centuriata, quum ex censu & ætate: quum uerò ex regionibus & locis, Tributa. quibus Lælij uerbis utra sit emēdatior lectio, facile est legentibus iudicare. Eodem libro.

Est eodem libro ita scriptum, hos ignominiosa fuga domum se recipientes, Ro. Consul in Algido consecutus, ad unū omnes occidit: Victor ad Columē, id loco nomen est, exercitu relicto, castra locat) ubi nemo nō intelligit, relicto, nullo modo incolumi sensu stare posse. Quare uidebūt alij ne reducto, aut (quod æque placet) reliquo sit potius legendū. Ex libro XXI.

Vellem ego librariorū inscitiam, ueternosūmq; illud hominum genus, quod nostram proxime ætatem præcessit, post flebilem iacturam illam quam Gothica tempestate latina lingua in Liuiana fecerat historia, fragmenta hæc teterrimi illius naufragij posteris incorrupta tradidisse. nihil sane iniuria illa uetus nobis reliquum fecit quod non hominum socordia uitiarit: ut nullibi ferè sit Liuianam altius rimari historiam, ubi non domestica iniuria sua altius impresserit uestigia: sed quo in primis illis uoluminibus, quia omnia ibi magis ab hominū memoria erant remota, maior errori uenia dari potiat, eo hæc quæ subijciam, acerbiore accusatione digna. Lapsus in lubrico, & in obscuro hallucinatio, haud tam turpis quàm in plano & aperto.

Ecquis

Ecquis in nobilißima maximéq; celebri historiæ parte crederet tam multa inuersa, lacera, mutilata legentibus occursura? ut non dubitem in uniuersum affirmare, nullum esse in tam spaciosis uoluminibus folium, in quo non unum atque alterum sit acrius intuentibus mendum deprehendere. Etenim quis est tam ueteris historiæ expers, qui quum in secūdi belli Punici primo legerit, Quatuor & uiginti peditum Romanorū millia sunt scripta, & octingenti equites: non intelligat legitimum equitum numerum legionibus non esse redditū, quum eo potissimū tempestate terna millia peditum legionē explerent? Perspicue apparet habuisse eum delectum sex legiones: quibus singulis quia ducenti (ut Polybius scribit) equites asscriberentur: necessum est fateri id Liuium aliter scriptum reliquisse: cui opinioni, præter rationem, Polybij quoq; (ut dixi) astipulatur authoritas. Eodem libro.

Quàm inscitè somniculoséq; illi locū cuius modò memini, uitiarunt, tam certe segniter, nec minus, hūc quē proxime subijciam: quadringentos, inquit, quinquaginta sociorum peditū: pro quatuordecim millia. & continuo post, mille equites socios, pro mille & quingentos quinquaginta equites. eadē ratio & authoritas præsentē locū ab iniuria uindicāt. Eodē libro.

Receptum semel proximo loco uitium tam tenaciter hæsit, ut uulgo Liuiana habeant exemplaria, illa dūtaxat dico quæ ad hunc diem uidere contigit, Libyi Phœnices, duabus diuisim dictionibus pro Libyphœnices. tam Polybij authoritas, q̄ Liuij uerba quæ sequuntur, licet corrupta, id arguunt. Libyphœnices, inquit, mixtum Punicum Afris genus. Eodem libro.

Vbi uerborū affinitas librariorū uulgus semel in errorē traxit, ita ferme euenire solet, ut mēdacij uestigiū tenacius impressum, facilis eruditorū non reformidet sequela. est apud eundem: Hannonē Amilcaris filium uigilia prima noctis cū parte copiarum maxime Hispanis aduerso fluuio ire iter unius diei iubet. Sed Hāno Amilcaris filius, qui idē erat & Hānibalis frater (quod paulo solertiorē potuit lectorē mendacij admonere) in Hispania fuerat ab Hānibale fratre relictus. At Bomilcaris filiū, non Amilcaris scripsit Liuius: quod Polybij lectio, quē ille in historia sequitur, haud obscure demōstrat. Eodē libro.

Cælius, inquit, per Cremonis iugum dicit transisse. hæc Liuius, si ea Liuius scripsit: uerùm quia id iugi nomen apud eos qui de ratione terræ scriptum reliquere, non reperio, suspicari libet Centronis esse potius legendum. Strabo, Via, inquit, per Salassos ad montes bifariam scinditur: una quidem Potamum (sic enim dicitur) ducit per alpium summitates iumentis inaccessibiles: altera per Centrones prolixior. Sed id ego in medio relinquo. alij fortassis, siue in aperto sit ueritas, siue in profundo, ut Democritus credidit, demersa, melius uiderint. Eodem libro.

Iunoniq; Sospitæ Lauinij maioribus hostijs sacrificaretur) Semel atq; iterum dixi uocum affinitatem præter cætera librariorum temeritatem per æqua & iniqua præcipitem egisse. sed quum in plerisq; digni quodammodo sint uenia, hoc quidem loco proculdubio dignißimi sunt habendi. quæ enim uox tam arctè uoci cohæsit unquā, quàm Lanuuium Lauinio? haud igitur mirum si quum Liuius Lanuuij scriptum reliquisset, notioris similitudine uocis decepti illi Lauinij fecerint. Quòd autem Lanuuij ille scripserit, Cicero præclare docet. Date (inquit) Lanuuio municipio honestißimo, quod in hac tota caussa frequēs mœstumq; uidistis: nolite à sacris patrijs Iunonis Sospitæ, cui omnes consules facere necesse est, domesticū & suum consulem potißimum auellere. Quibus Ciceronis uerbis haud dubie apparet quæ in hac parte sit emendata lectio. Eodē libro.

Age nunc quàm prona res fuit in lapsum, ita Liuium uitiari contigisse, ut insuper pro Insuber mendose sit in eo receptum? Donec, inquit, insuper eques, Ducario nomen erat, faciémq; noscitans, consul hic est, inquit popularibus suis, qui legiones nostras cecidit. Quòd Liuius Insuber scripserit, Polybij arguit authoritas. is in historijs tradidit C. Flaminiū qui ad Trasimenum perijt, priore consulatu Insubrium legiones ad Abduam flumen cecidisse, eorum agro prius fœde populato.

Annotationum in T. Liuium finis.

GLAREANI CHRONOlogia,

per Iodocum Badium Ascensium in seriem literarum redacta, signatis annis Olympiadū, ab urbe cōdita, & post Natalem dominicū etiam salutis humani generis. Posita autem sunt ad confusionem uitandam, nomina propria & cognomina, ante prænomina, quia illis notiora, præter Appium, quod omnes sciunt Claudiorum esse prænomen. Itaq; lectus in Liuio magistratibus, si nosse aues quo tēpore fuerint, ad hunc indicem recurre.

ACilius Balbus, prænomine M. Cōsul Olympiadis 157 anno 4. urbis conditæ 604. Videatur Quintius Flaminius.

Acilius, seu (ut apud Plin. legitur lib. 2. cap. 29. & lib. eod. cap. 56. uel 58.) Attilius Balbus, prænom. M. Cōsul Olymp. 166. an. 4. urb. cōd. 640.

Adelphi Terentij fabula acta Olym. 155. anno 2. urbis cōd. 594. L. Anitio Gallo, & M. Cor. Cethego Coss.

Aelius Ligus præn. P. Cos. Olym. 152. anno 2. urb. cōd. 582.

Aelius Pætus, præn. P. consul Olym. 111. an. 2. urb. cond. 418.

Aelius Pætus, præn. P. consul Olym. 145. an. 1. urb. cond. 553.

Aelius Cæritanus, præn. Q. (quod nomen in Liuij codicibus mirè uariatur, quibusdam Aemilium, quibusdam Aulum appellatum contendentibus) consul Olym. 114. anno 3. urbis conditæ 431.

Aelius Cæritanus prænom. Q. Consul iterum Olymp. 115. anno 3. urbis cond. 435.

Aelius Pætus, præn. C. cōsul Olym. 123. an. 3. urb. cōd. 467.

Aelius Pætus, præn. Sex. consul Olym. 145. anno 4. urb. cōditæ 556. Additur à quibusdam Catus, ex Plin. lib. 33. cap. 11. Glarean. eum putat qui fuit an. 587.

Aelius Pætus Catus, præn. Q. de quo Plinius loqui uidetur lib. 33. cap. 11. consul Olym. 153. anno 3. urbis cond. 587.

Aelius Tubero, præn. Q. consul Olym. 191. anno 3. urbis conditæ 743. Meminit Plin. lib. 8. cap. 17.

Aelius Lamia, præn. L. consul Olym. 195. anno 3. urb. conditæ 755. Christi domini anno quinto.

Aelius Catulus, præn. Sext. Consul Olym. 195. anno 4. urb. cond. 756. Christi domini sexto.

Aemilius Mamercus, præn. L. consul Olym. 74. an. 2. urbis conditæ 270. ut etiam fatetur Dionysius Halicarnasseus.

Aemilius Mamercus, præn. L. cōsul iterum Olym. 75. anno 4. urbis conditæ 276.

Aemilius Mamercus, præn. L. consul tertiùm Olym. 77. an. 1. urbis conditæ 281.

Aemilius Mamercus, præn. T. consul Olym. 77. an. 4. urb.

cōd.184.Halicarn.hūc Tiberiū uocat,sed Glareanus errorem putat codicū,quanquā litera T.nōnunq̄ in his fefellit.

Aemilius Mamercus,præn.T.Consul iterum Olym.78.anno 3.urbis conditæ 187.

Aemilius,præn.M.cogn.Mamercus,aut Fidenas,Trib.mil. consulari potestate Olym.86.anno 1.urbis cond.317.

Aemil.Mamerc. præ.M.cōsul Olym.93.an.1.urb.cōd.345.

Aemilius Mamercus,prænom.M.Trib.mil.Olym.94. anno 2.urbis conditæ 350.

Aemilius Mamercus,prænom.M.Trib.militum iterum Olymp.94.anno 4.urbis conditæ 352.Sunt qui hunc Mamertinum uocent,nescio quare.

Aemilius Mamercus,præn.M.Trib.militum tertium Olym. 95.anno 2.urbis conditæ 354.

Aemil.Mamerc.præ.C.Tr.mil.Olym.97. an.1.ur.cōd.361.

Aemilius Mamercus,præn.C.Trib.mil. II.Olym.97.anno 4.urbis conditæ 364.

Aemilius Mamertinus, prænom.M.Trib.mil. Olymp.97. anno 4.urbis conditæ 364.

Aemilius Mamertinus,præn. L.Trib.mil. Olymp.98.anno 2.urbis conditæ 366.

Aemilius Mamertinus, prænom. L.Trib. militum iterum, Olymp.98.anno 3.urbis conditæ 368.

Aemilius Mamertinus , prænom. L. Trib.militum tertium Olymp.99.anno 4.urbis conditæ 372.

Aemilius Marmertinus,prænom.L.Trib.militum quartum Olymp.100.an.1.urbis conditæ 373.

Aemilius Mamertinus, prænom. L. Trib.militum quintum Olymp.101.anno 2.urbis conditæ 378.

Aemilius Mamercus,præn. L.consul Olymp.104. anno 1. urbis conditæ 389.

Aemilius Mamercus,prænom.L.Cos. iterum Olymp.104. anno 4.urbis conditæ 392.

Aemilius Mamercus,præn.L.consul Olym.110.anno 2.urbis cond.414.Homo est nouus, quamuis quidā hunc Mamercum,illum anno 389.Mamertinum uocent.

Aemilius Mamercus,præ.T. (in Diodoro Tiberius dicitur, alij non Mamercum,sed Mamertinū cognominant)Consul Olymp.110.anno 4.urbis conditæ.416.

Aemilius Mamercus Priuernas,prænom.L.Consul Olymp. 113.anno primo,urbis conditæ 425.

Aemilius Barbula,prænom.Q.Cos.Olymp.116.anno primo,urbis conditæ 437.

Aemilius Barbula, prænom.Q. Cos. iterum Olymp.117. anno quarto,urbis conditæ 444.

Aemilius Paulus,prænom.C.alijs Q.,Caßiodoro L. Cos. Olymp.119.anno quarto,urbis conditæ 451.

Aemilius Lepidus,prænom.M.Cos.Olymp.123.anno quarto,urbis conditæ 468.

Aemilius Papus,præn.Q. Cos. Olym.124.an.3.urb.cond. 471.Vide Plin.lib.7.cap.ult.de hoc anno.& lib.16.ca.2.

Aemil.Barbula,præ.L.Cos. Olym.124.an.4.ur.cōd.472.

Aemilius Papus,prænom.Q.Cos.iterum Olymp.125. anno tertio,urbis conditæ 475.

Aemilius Paulus,præ.M.Consul Olymp.131.anno secundo, urbis conditæ 498.

Aemilius Lepidus,prænom.M.Cos. Olymp.137.anno primo,urbis conditæ 521.

Aemilius Barbula,præn.M.Consul Olym.137.anno quarto urbis conditæ 524.

Aemilius Paulus,præn. L.Cos.Olymp.139.an.1. urb.cond. 529.Hic autem Aemilius,siue Paulus, ut eum Plin.uocat, siue Papus,ut alij,cognominandus,certè hoc bello Gallico perijt,ut author est Polybius lib.2.

Aemilius Paulus,prænom.L.Cos.Olymp.140. anno tertio, urbis conditæ 535.Videatur Liuius,prænom.M.

Aemilius Paulus,prænom. L.Cos.iterum Olymp.141. anno secundo,urbis cōditæ 538.Hic autem auus fuit Scipionis Aemiliani, cuius identidem meminit Cicer. & quarto antè anno Consul cum M.Liuio,nō C.Lælio,ut deprauatè legitur in Liu.Perijt autem apud Cannas.

Aemilius Lepidus,prænom.M.Cos.Olymp.148.anno tertio,urbis conditæ 567.

Aemilius Paulus,prænom.L.Cos.Olymp.149.anno quarto,urbis conditæ 572.Qui Paulus eius Pauli progenies uidetur quid apu Cannas perijt.

Aemil.Lepidus,præ.M.Cōsul Olym.151.an.3.urb.cōd.579.

Aemil.Paulus,præ.L.Cos.iterū Olym.153.an.2.ur.cōd.586.

Aemilius Lepidus, prænom. M. Consul.Olymp. 155. anno quarto,urbis conditæ 596.

Aemilius Lepidus Porcina, prænom.M. Cos.Olymp.161. anno primo,urbis conditæ 617.

Aemil.Lepid.præ.M. Cōsul Olym.163.an.4.urb.cōd.628.

Aemilius Scaurus,prænom.M.Cos.Olymp.166.anno tertio,urbis conditæ 639.

Aemilius Scaurus Hortensius,prænom. M.Cos.Olym.168 anno secundo,urbis conditæ 646.

Aemilius Lepidus,præn.M.Cos.Olymp.175 anno 4.urbis cond.676.Meminit huius & Q.Luctatij Catuli collegæ eius Plin.sæpe,ut lib.10.cap.21.lib.36.cap.6.ubi in numero annorū erratū est 10.annis. Item lib.eod.cap.15. & lib.35.cap.3. & Florus lib.90. Cicero lib.1.offic.de deco. patrem ac filium Catulos ponit. Quare hic uidetur filius eius qui fuit consul an.urbis 652.

Aemilius Mamercus, prænom. M.Cos.Olymp.176. anno primo,urbis conditæ 677.

Aemilius lepidus,prænom.M.Cos.Olymp.178.anno quarto,urbis cond.688.Sallustius in Catilina hunc & L.Iulium Tullum Coss. ponit : sub quibus designati sequentis anni Coss.P.Cornelius Sylla, & P.Antronius Pætus legibus ambitus interrogati pœnas dederunt.

Aemil.Paulus,præ.L.Cos. Olym.182.an.4.urb.cōd.704. Plin.huius & C.Claudij Marcelli meminit lib.2.cap.58.

Aemilius Lepidus,prænom.M.Cos.Olym.183. anno quarto,urbis conditæ 708.

Aemilius Lepidus,prænom.M.Cos.iterum Olym.184.anno 4.urbis cond.712.Huius & L.Munatij Planci Coss. meminit Plin.lib.2.cap.31.& Suet.in Tiberio. Vnde Sueto.in Augusto:C.Cæsar Octauius primùm cum M.Antonio M.q; Lepido,deinde tātū cū Antonio per 12.ferè annos, nouißimè per quatuor & 40.solus Rempub.tenuit.

Aemilius Lepidus,prænom.M.Consul Olym.196.anno secundo,urbis conditæ 758.Christi domini 8.

Aemilius Lepidus, prænom. M.Consul Olymp.197.anno tertio,urbis cond.763.Christi domini 13.

Aenobarbus,uideatur Domitius.

Afranius,præn.L.Consul Olym.180.an.2. urb.cond.694. Plin.hunc C. Afranium uocat lib.2.cap.69.& collegam eius Metellum Celerem, sicut & Sallustius in Catilina.

Africanus,uideantur Fabius & Scipio.

Agrippa Furius Medullinus,Consul Olymp.84.anno primo,urbis conditæ 309.

Agrippa

Agrippa Menenius Lanatus Trib.mil. Olymp.90. anno quarto,urbis conditæ 336.

Agrippa Menenius Lanatus,Tribu.mil.iterum Olymp.91. anno secundo,urbis conditæ 338.

Agrippa Menenius Lanatus Consul.Olymp.69.anno 3. urbis conditæ 251.

Agrippa Furius Philo,Tribu.mil.Olymp.97.anno quarto, urbis conditæ 364.

Agrippa,uideantur Menenius & Vipsanius.

Albinus,prænom. M.uir plebeius, Tribu.mil.Olymp.100. anno quarto,urbis conditæ 376.

Albinus,uideatur Posthumius.

Alfenus Varus,prænom.P.Cos.Olymp.195. anno secundo, urbis cond.754.Christi domini quarto.

Albus Regilleñ.uideatur Posthumius.

Amentinus,uideatur Volumnius.

Ancus Martius quartus Rom.Rex,qui regnauit annos 24. regnare cœpit anno secundo Olymp.35.& urb.cõd.114.

Andria Terentij edita Olymp.153. anno 4.urbis conditæ 588.C.Sulpitio Gallo, & M.Claudio Marcello Consulib.

Annibal authore Plinio uictus est Olymp.145.anno primo, urbis conditæ 553.cum Liuius scribat an.552.

Annibalis mors,authore Liuio Olymp.149.an.3.urb.571.

Anitius Gallus,præn.L.Cos.Olym.155.an.2.urb. cõd.594. quo & M.Cornelio Cethego Coss.acta Terẽtij Adelphi.

Annius Fusius,præn.T.Cos.Olym.157.an.1.urb.cõd.601.

Annius Rufus,præn.T.Cos.Olym.163.an.2.urb.cõd.626.

Anni urb.cond.532.Olymp.137.anno 2.Consules non sunt scripti:quod unde Glarean.coniecit, longum esset enumerare:authoribus autẽ certis,Dionysio,Cicer.ac Plin.moti, hunc,inquit, ordinem secuti sumus,omittentes Coss.quos alij tertio anno secundi belli Punici post Flaminiũ ac Seruilium posuere,uidelicet M.Attilium Fabianũ, ac Cn.Seruilium Musitanum: atque id etiam authoribus Polybio, Plinio ac Liuio fecimus.

Antemnatium bellum in Romulum,anno regni eius & urbis conditæ quarto Olymp.7.anno 4.

Antistius,præn.L.trib.mil.Olym.100.an.4.urb.cond.376.

Antistius uetus,præ.C.Cos.Olym.193.an.4.urb.cõd.748.

Antonius,præ.M.Cos.Olym.170.an.3.urb.cond.655.Meminit huius & A.Posthumij Albini Plin.lib.8.cap.7.etiã cum hoc numero ab urbe cond.& Gell.lib.4.cap.6.

Antonius Merenda,prænom.Q.Trib.mil.Olymp.90.anno primo,urbis conditæ 333.

Antonius,præn. C.Cos.cum Cicerone Olymp.179.anno 3. urbis conditæ 691.

Antonius,prænom.M.Cos.cum C. Iulio Cæsare,qui sibi P. Cornelium Dolabellã suffecit Olymp.184.anno secundo, urbis conditæ 710.

Antonius Petás,prænom.L.Cos. Olymp.185.anno primo, urbis conditæ 713.Hic L.Antonius M. Antonij Triumuiri frater fuit,ut ait Flor.lib.125.Videatur Iulius.

Apellas,uideatur Quintius.

Appius Claudius pulcher Cæci nepos Cos. Olym.132.an. 4.urbis cond.504.Plin.huius & L.Iunij Pulli meminit lib.15.cap.1.ubi legendũ quingentesimoquarto,non quinto. Gell.lib.10.cap.6.huius sororem Cæci filiam uocat,haud scio quàm bene.Hic male in Pœnos pugnauit, nõ Appius Cl.Caudex,ut ex Floro ac Polybio planè intelligitur.

Appius Claudius Sabinus,primi Appij filius, Cos. Olymp. 77.anno tertio,urbis conditæ 283.

App.Claud.Sabinus Regillensis,T.Genutius,P.Sestius Vaticanus,Sp.Posthumius Albus,P.Sulpitius Camerinus,A. Manlius,quem quidam Manilium uocãt,T.Romulus Vaticanus,C.Iulius Tullus,T.Veturius Geminius,P.Horatius Trigeminus,quos tres Halicarn.consulares fuisse dicit,Liuius ultimũ Curiatium uocat, primi fuerũt Decemuiri Olymp.82.anno tertio,urbis conditæ 303.ut dicetur in uocabulo Decemuiri.

Appius Claudius Crassus,Tribu.milit.iterum Olymp.94. anno quarto,urbis conditæ 352.

Appius claudius Crassus Cos.Olymp.108.anno secũdo,urbis conditæ 406.Videatur L.Furius Camillus.

Appius Claudius Crassus Trib.mil.Olymp.89.anno tertio, urb.cond.331.pro quo quidã posuerunt C.Papyriũ Crassum,sed Liuius Appium Claudium uocat.

Appius Claudius Crassus Cos.III. Olympiad.121.an.1.urbis conditæ 457.

Appius Claudius Crassus Cos. Olymp.118. an.3.urb.cond. 447.Huius sequẽtisq; anni Coss.omissos à Pisone ait Liuius,at Cic.in Catone non omisit.Sunt etiam apud Caßiod. Hic Censor ille est,postea Cæcus.Eius filius fit consul an. 485.At is qui Cos.est an.505.nepos eius est, authore Plinio lib.15.cap.1.

Appius Claudius Cæcus orationẽ habuit ne cum rege Pyrrho pax fieret,authore Cicer.in Catone,Olymp.127.anno secundo,urbis conditæ 474.

Appius Claudius Pulcher Caudex Cos. Olymp.129. anno primo,urbis conditæ 489.

Appius Claud.Pulcher Cõsul Olym.142.an.2.ur.cõd.542.

Appius Claud.Pulcher cõsul Olym.149.an.1.ur.cõd.569.

Appius Claud.Pulcher cõsul Olym.159.an.3.urb.cõd.611.

Appius Claud.Lẽtulus cõsul Olym.162.an.4.ur.cõd.624.

Appius Claud.Pulcher cõsul Olym.175.an.3.urb.cõd.675.

Appius Claud.Pulcher cõsul Olym.181.an.4.ur.cõd.700.

Appius Claud.Pulcher cõsul Olym.185.an.4. ur.cõd.716.

Apuleius Pansa,præno.Q.Cos.Olymp.120.anno primo, urbis conditæ 453.

Apuleius prænom.Sext. Cos.cum C.Cæsare Octauio quintùm consule Olymp.188.an.1.urbis conditæ 725.

Apuleius præn.M.Cos.Olymp.190.an.2.urb.cond.734.

Apuleius,prænom. Sex.Cos.Olymp.198.anno secundo,urbis conditæ 766.Christi domini 16.

Apustius,præn.L.Consul Olym.138.an.4.urb.cond.528.

Aquilius,præn.C.consul Olymp.73. anno 3. urbis conditæ 267.cuius cognomen non legi.

Aquilius Coruus,prænom.L.Trib.militum Olymp.98. anno tertio,urbis conditæ 367.

Aquil.Florus,præn.C.Cos.Olym.130.an.2.urb.cõd.494.

Aquilius præn.M.Cos.Olym.163.an.1.urbis cond.625.

Aquilius,præn.M.Cos.Olym.170.anno 1.urbis cond.653. Vide C.Marium Nepotem Cos.V.

Aquilinus,uideatur Herminius.

Aquilij,uideantur Largij.

Aruntius,præn.L.Consul Olym.189.an.4. urb.cond.731.

Aruntius præn.L.Consul,si idẽ est qui anno urb.cond.731. iterum,Olym.196.an.2.urb.cond.758.Christi domini 8.

Asinius Pollio,prænom.C.consul Olymp.185.anno secũdo, urbis conditæ 714.

Asinius Gallus,præn.C.cõsul.Olym.193.an.2.ur.cõd.746.

Asiaticus,uideatur Cornel.& Scipio.

Asina,uideatur Cornelius.

Aternius Fontinalis, præno. A. Cos. Olymp. 81. anno 4. urbis cond. 300. In Plin. lib. 7. cap. 28. legitur Thermus pro Aternio, & item in Gell. libro 2. cap. 11. uideturq; scriptum Aternius pro Aulo Thermo.

Atratinus, prænom. L. Cos. Olym. 186. anno 4. urbis conditæ 720. Vide Sempronium.

Attilius Regulus Calenus, prænom. M. Cos. Olymp. 111. anno 4. urbis conditæ 420.

Attil. Regulus, præn. M. Cõsul Olym. 121. an. 3. ur. cõd. 459.

Attilius Regulus Seranus, prænom. M. Cos. Olymp. 128. anno 1. urbis conditæ 486.

Attilius Calatinus, prænom. A. (Polybius Rutilium uocat) consul Olymp. 130. anno 3. urbis conditæ 495.

Attilius Calatinus, præn. A. Cos. iterum Olymp. 131. anno 3. urbis conditæ 499. Aquilium hunc uocat Polybius, si codex non errat. Cic. Attilij huius meminit (ut puto) in Catone, post Valerium Coruinum.

Attilius Regulus Seranus, prænom. C. Cos. Olym. 132. anno tertio, urbis conditæ 503. Hic autem non est ille Regulus qui ad suppliciũ est reuersus, ut fidem hosti datam seruaret, quippe sex ante annis captus ille erat, si Polybio credimus, & à Carthaginensibus miserè occisus.

Attilius Balbus, præn. C. Cos. iterum Olym. 136. an. 2. urbis cond. 518. In Plutarcho præn. est M. pro C.

Attilius Regulus, prænom. M. Cos. Olym. 138. anno tertio, urbis conditæ 527.

Attilius Regulus, præn. C. Consul Olymp. 139. anno primo, urbis conditæ 529. Meminit Plinius libro 3. cap. 20. quanquam codices eo in loco mirè errant.

Attilius Regulus Seranus, præn. M. Cos. 11. Olymp. 130. anno 4. urbis conditæ 496. Quo anno Polybius captum ait Regulum qui fuit bis consul, authoribus Plinio ac Cicerone, antea anno urbis cõditæ 486. & hoc anno: quare alius est C. Attilius Regulus anno urbis conditæ 503.

Attilius Regulus, præn. M. Olym. 141. an. 1. urbis cond. 537. suffectus Cos. 1 I. C. Quintio Flaminio, etiam secundũ Polybium, qui cum Liuio fatetur hunc subrogatum Flaminio, ac anno seq. Proconsulem res gessisse.

Attilius Balbus, præn. C. Cos. Olym. 133. an. 4. urb. cõd. 508.

Attilius Glabrio, præn. M. Consul Olym. 147. anno tertio, urbis conditæ 563.

Attilius Seranus, præn. C. Cos. Olym. 152. an. 4. ur. cõd. 584.

Attilius Seranus, prænom. Sex. Cos. Olymp. 161. anno secũdo, urbis conditæ 628.

Attilius Seranus, præn. C. Cos. Olym. 168. anno quarto, urbis cond. 648. Meminit huius & Q. Seruilij Cæpionis Gellius lib. 15. cap. 28. atq; his Coss. natum Ciceronem.

Acilius Glabrio, præ. M. cõsul Olym. 178. an. 3. ur. cõd. 687.

Attilius Longus, Trib. mil. Videantur Tribuni militum.

Atticus, uideatur Manlius Atticus.

Auentinensis, uideatur Genutius Auentinensis.

Aufidius Orestes, præn. Cn. Consul Olym. 177. anno tertio, urbis conditæ 583.

Augustus, uideantur Cæsar, Octauius.

Augurinus, uideatur Genutius, Minutius.

Augur, uideatur Lentulus.

Aurelius Cotta, præn. C. Cos. Olymp. 132. an. 1. urb. cõd. 501.

Aurelius Cotta, præn. C. Cos. iterum Olymp. 133. anno primo, urbis conditæ 505.

Aurelius Cotta, præn. C. Cos. Olym. 145. an. 2. ur. cõd. 554.

Aurelius Orestes, præn. L. Cos. Olym. 156. anno primo, urbis cond. 597. Videatur Sex. Iulius Cæsar.

Aurel. Orestes, præn. L. cõsul Olym. 169. an. 3. urb. cõd. 651.

Aurelius Cotta, præn. L. Cos. Olym. 159. an. 2. ur. cond. 610.

Aurel. Orestes, præn. L. Cos. Olym. 163. an. 4. ur. cond. 628.

Aurelius Cotta, præn. L. Cos. Olym. 165. an. 3. ur. cond. 635.

Aurelius Cotta, præno. L. & in Caßiodoro C. Cos. Olymp. 176. anno tertio, urbis conditæ 679. Videtur autẽ is qui iterum Consul decennio pòst.

Aurelius Cotta, prænom. M. Cos. Olymp. 176. anno quarto, urb. cond. 680. Vide Licinium Lucullum.

Aurelius Cotta, prænom. L. Cos. iterum Olymp. 179. anno primo, urbis conditæ 689.

Aurelius Cotta, prænom. M. Cos. Olym. 199. anno quarto, urbis conditæ 772. Christi domini 22.

Aruinus, uideatur Posthumius.

BAlbi prænom. sunt Acilius, Attilius, Norbanus, Lælius, Papyrius, & Petilius.

Barbula, uideatur Aemilius.

Barbatus, uideatur Horatius & Quintius.

Bellum Samniticum Olym. 109. an. 4. urb. conditæ 411.

Bellum Romanorum gestum cum rege Pyrrho Olym. 124. anno tertio, urbis conditæ 471.

Belli primi Punici initium Olym. 129. anno 1. urbis conditæ 489. Polybius lib. 1. ait Romanos primum mare ingressos Olym. 129. Dionysius autem anno 3. centesimæ uicesimæ octauæ Olympiados.

Bellũ quoddam Gallicum Olym. 138. an. 3. urbis cond. 527.

Belli Punici secundi initiũ Olym. 140. an. 4. urb. cond. 536.

Bellum Macedonicum in Philippum anno urb. 554. Olymp. 145. anno secundo.

Bellum Rom. cum Perseo Macedone anno urbis 582. Olym. 152. anno secundo.

Bellum Gallicum C. Iulius Cæsar gessit an. urbis cond. 696. & sequentibus. Olymp. 180. an. 4.

Bellum Punicum tertium anno urb. 604. Olym. 157. an. 4.

Bellum in Iugurthã anno urbis cond. 643. Olym. 167. an. 3.

Bellum sociale anno urb. cond. 663. Olym. 172. an. 3.

Bellorum ciuilium initium uide post Domitiũ Aenobarbum.

Bestia, uideatur Calpurnius.

Bibulus, uideatur Calpurnius.

Blæsus, uideatur Cornelius & Sempronius.

Bæbius Pamphilus, præn. Cn. consul Olymp. 149. anno 4. urbis cond. 572. Caßiod. ac uetusti pleriq; codices Tãphilus habẽt. Alij putant hoc tempore Romanos non pauca à Græcis sumpsisse, fortaßis & quædam affectasse nomina peregrina, ut homines sunt nouarum rerum cupidi.

Bæbius Pamphilus, prænom. M. Consul Olymp. 150. anno primo, urbis conditæ 573.

Brutus, seu Lucius Iunius Brutus, & L. Tarquinius Collatinus primi Romæ Consules creati sunt Olymp. 68. anno primo, urbis conditæ 245.

Bruto suffectus est Sp. Lucretius Tricipitinus eodem anno, & illi rursus suffectus est M. Horatius Puluillus.

Brutus, uideatur Iunius.

Brutus Iulianus, præ. D. Cos. Olym. 176. an. 1. urb. cõd. 677.

Bubulcus, uideatur Iunius.

Buteo, uideatur Fabius.

CAecilius Metellus, præn. L. Cos. Olym. 124. anno 1. urbis conditæ 469. Caßiodoro scribitur Cælius pro Cæcilius, sed errore codicum.

Cæcilius Metellus, præno. L. Cos. Olym. 132. an. 2. urbis conditæ

ditæ 502. Meminit huius anni Plin. lib. 8. cap. 6. Polybius ait hunc decimumquartum primi belli Punici annum.
Cæcilius Metellus, prænom. C. Cos. iterum Olymp. 132. an. 2. urbis cond. 506. Huius Metelli meminit bis Cic. in Catone, eumq; Cato puer se uidisse ait: quod fieri facile potuit, cum hic diu postea uixerit, ut illic ait Cato.
Cæcilius Metel. præ. M. Cos. Olym. 166. an. 3. urb. cōd. 639.
Cæcilius Metel. præ. Q. Cos. Olym. 143. an. 4. ur. cōd. 548.
Cæcilius Metellus Macedonicus, prænom. Q. Cos. Olymp. 159. anno tertio, urbis conditæ 611.
Cæcilius Metel. præn. Q. Cos. Olym. 164. an. 3. ur. cōd. 631.
Cæcilius Metel. præn. L. Cos. Olym. 165. an. 3. urb. cōd. 635.
Cæcilius Metellus Diadema præn. L. Cos. Olymp. 166. anno primo, urbis conditæ 637.
Cæcilius Metellus Caprarius, prænom. C. Cos. Olymp. 167. anno primo, urbis conditæ 641.
Cæcilius Metellus Numidicus, præn. Q. Cos. Olymp. 168. an. 1. urb. cond. 645. De hoc Metello Flor. lib. 65. loquitur, quāquā cognomen illic omissū. Vicit enim Numidiā, fuitq; (ut ait Plutarchus in Lucullo) Lucij Luculli auunculus.
Cæcilius Metel. præ. Q. Cos. Olym. 170. an. 4. ur. cōd. 656.
Cæcilius Metellus, prænom. Q. Cos. Olymp. 178. anno primo, urbis conditæ 685.
Cæcilius Metellus Creticus, præn. L. Cos. Olymp. 178. an. 2. urbis conditæ 686. Sallustius in Catilina uidetur hūc Q. uocare, non L. ubi Romæ parat arma, & Flor. itē lib. 99.
Cæcilius Metellus Celer, prænom. Q. Consul Olymp. 180. anno secundo, urbis conditæ 694.
Cæcilius Creticus, præno. Q. Cos. Olymp. 196. anno tertio, urbis conditæ 759. Christi domini nono.
Cæcilius Siculus Trib. mil. uideantur Tribuni.
Cæditius Longus, prænom. Q. Cos. Olymp. 131. anno primo, urbis conditæ 497.
Cælimontanus, uideatur Virginius.
Cæditius Noctua, præno. Q. Cos. Olymp. 122. anno quarto, urbis conditæ 464.
Cæcilius Caldus, prænom. C. Cos. Olymp. 171. anno quarto, urbis conditæ 660.
Cælius Rufus, prænom. C. Cos. Olymp. 199. anno 1. urbis cond. 769. Christi domini decimono.
Cæsar Octauius, præn. C. quod ab Iulio assumpsit, consul à quibusdā dicitur cum A. Hirtio, Olym. 184. an. 3. urb. cōd. 711. & ab hoc anno quidā Augusti exordiuntur imperiū.
Cæsar Octauius, præn. C. Consul iterum Olymp. 187. anno primo, urbis conditæ 721.
Cæsar Octauius, præn. C. consul tertium solus Olymp. 187. anno tertio, urbis conditæ 723. Nam hoc anno stabilitum Augusto uerum imperiū, authore Suet. & ciuili bello finis impositus est, Dionysius lib. 1. Qui autem addūtur Augusto, putantur ab illo sponte assumpti.
Cæsar Octauius, prænom. C. Cos. quartum Olymp. 187. anno quarto, urbis conditæ 724.
Cæsar Octauius, præn. C. Cos. quintum Olymp. 188. anno 1. urb. cond. 725. Consul V I. Olymp. eiusdem anno secundo, urb. 726. Consul V I I. V I I I. I X. X. X I. quinque annis continuò subsequentib. Cos. X I I. iam Augustus Olymp. 194. an. 1. urb. cond. 749. Cos. X I I I. Olym. 194. an. 4. urb. cond. 752. Christi domini 2. Videatur Vinitius.
Cæsar, uideatur Drusus, Germanicus, Iulius, Tiberius.
Cæso Fab. Vibulanus Cos. Olym. 74. an. 2. urbis cond. 270. etiam Halicarnasseo. Hic autē Cæso fuit Q. ac M. Fabiorum frater, quorum trium pater etiam Cæso dictus est.
Cæso Fabius Vibulanus Cos. iterū Olymp. 75. anno primo, urbis conditæ 273.
Cæso Fabius Vibulanus Cos. tertium Olym. 75. anno tertio, urbis conditæ 275.
Cæso Fabius Ambustus, Trib. militum Olymp. 96. anno 4. urbis conditæ 360.
Cæso Duillius Helua Cos. Olym. 111. an. 3. urb. cond. 419.
Cæsonianus, uideatur Piso.
Caldus, uideatur Cælius.
Calenus, uideatur Fusius.
Calpurnius Piso, præno. C. Cos. Olymp. 150. an. 2. urb. cond. 574. Vulgò scribitur Calphurnius, sed in emendatioribus codicibus à Calpo Calpurnius deducitur & scribitur, cōsque secuti sumus.
Calpurnius Piso, præno. Cn. Cos. Olympiad. 160. anno tertio, urbis conditæ 615.
Calpurn. Piso, præ. Q. Cos. Olym. 161. an. 3. urb. cond. 619.
Calpurnius Piso, præ. L. Cos. Olym. 162. an. 1. ur. cond. 621.
Calpurn. Bestia, præ. L. Cos. Olym. 167. an. 3. urb. cōd. 643.
Calpurn. Piso, præ. C. Cos. Olymp. 178. an. 3. urb. cond. 687.
Calpurnius Bibulus, prænom. M. Cos. Olympiad. 180. anno tertio, urbis conditæ 695.
Calpurnius Piso, præ. L. Cos. Olym. 191. an. 3. urb. cōd. 739.
Calpurnius Piso, præn. Cn. Cos. cum Octauio X I. consule, Olym. 189. anno tertio, urbis conditæ 731.
Calpurnius Piso, præno. Cn. Cos. Olymp. 193. anno tertio, urbis conditæ 747. Vide collegam eius Tiberium Neronem iterum consulem.
Calpurnius Piso, præn. L. Cos. si idem est qui an. urb. 739. iterū Olymp. 195. an. 1. urbis cond. 753. Christi domini 3.
Calpurnianus, uideatur Pupius.
Caluinus, uideatur Domitius Veturius.
Caluisius Sabinus, præno. C. consul Olymp. 185. anno tertio, urbis conditæ 715.
Caluisius Sabinus, præno. C. Cos. iterum Olymp. 194. anno secundo, urbis conditæ 750.
Caluus, uideatur Domitius & Metellus.
Camerinus, uideatur Sulpitius.
Camilli mors, Olymp. 194. an. 2. urbis conditæ 390.
Camillus, uideatur Furius.
Cannensis Pugna, Olymp. 141. an. 2. urbis conditæ 538.
Caninius Gallus, præn. L. Cos. Olym. 186. an. 1. urb. cōd. 717.
Caninius, uideatur Claudius & Posthumius.
Capitolinus, uideatur Manlius, Quintius & Tarpeius.
Capito, uideatur Fonteius.
Caprarius, uideatur Cæcilius.
Caruilius Maximus, prænom. Sp. consul Olympiad. 121. anno quarto, urbis conditæ 460.
Caruilius Maximus, prænom. Sp. consul Olymp. 136. anno tertio, urbis conditæ 519.
Caruilius Maximus, præn. Sp. cōsul iterum Olym. 127. an. 1. urbis cond. 481. Caruiliū Carbiliumq; uariè scriptum reperies, propter cognationem b & u consonantium.
Caruilius Maximus, præn. Sp. consul I I. Olym. 138. an. 2. urb. cond. 526. Caruilium hūc Glareanus putat esse eū qui Romæ primus diuortium fecit, de quo Gell. lib. 4. cap. 3. & Valerius lib. 2. cap. 1. quanquā in annis minimè cōueniunt.
Carbetus consul, uideatur Minutius.
Cassius Vicelinus, prænom. Sp. I I. Cos. Olympiad. 73. anno quarto, & urb. cond. 268.

Caßius Vicelinus, præno. Sp. iterum Cos. Olym. 72. anno 1. urbis cond. 261. quo anno secundum Halicarn. primi Tribuni plebis creati sunt.

Caßius Longinus, præn. C. Cos. Olymp. 152. anno tertio, urbis conditæ 583.

Caßius Longinus, prænom. Q. Cos. Olymp. 154. anno 2. urbis conditæ 590.

Caßius Longinus Rauilla, præno. L. Cos. Olymp. 163. anno tertio, urbis conditæ 627.

Caßius Long. præn. C. Cos. Olym. 164. an. 2. urb. cõd. 630.

Caßius Lõginus, præn. L. Cos. Olymp. 168. anno 3. urb. conditæ 647. Plin. lib. 10. cap. 13. habet pro hoc L. Craßum, sed errore, ut puto, codicũ. Hic à Tigurinis Heluetijs occisus est, ut ait Cæsar lib. 1. de bello Gall. & Florus lib. 65.

Caßius Long. præn. C. Cos. Olym. 171. an. 2. urb. cond. 658.

Catilinæ coniuratio, Olymp. 179. anno 3. urb. conditæ 691.

Cato Censorinus natus Olymp. 137. an. 1. urb. conditæ 521.

Catonis Censorij Quæstura, Liuio authore fuit Olympiad. 837. anno secundo, urbis conditæ 550.

Catonis Censorij Pretura, Olym. 145. an. 4. urb. cond. 556.

Catonis Censura nobilis Olymp. 149. an. 2. urbis cond. 570.

Cato, uideatur Porcius.

Catulus, uideatur Aelius & Luctatius.

Caudina pax facta est Olymp. 115. an. 1. urbis conditæ 433.

Celer, uideatur Cæcilius Metellus.

Ceninẽsium in Romulum bellũ, anno regni Romuli & urbis conditæ 4. Olymp. 7. anno 4.

Censorinus, uideatur Martius & Porcius.

Cento, uideatur Claudius.

Cicero, uideatur Marcus Tullius.

Cicurinus, uideatur Veturius.

Cinna magnus, præn. Cn. Consul Olymp. 196. anno primo, urbis cond. 757. Christi domini 7.

Cincinnatus, uideatur Manilius & Quintius.

Cinna, uideatur Claudius, Cornelius, Lucretius.

Claudius Cento, præn. C. Cos. Olym. 135. an. 1. urb. cond. 513.

Claudius Marcellus, prænom. M. consul Olympiad. 139. anno quarto, urbis conditæ 521.

Claudius Marcellus, præn. M. suffectus est consul iterum L. Posthumio Albino Olymp. 143. an. 3. urbis cond. 539.

Claudius Marcellus, præn. M. consul III. Olym. 141. anno 4. urbis conditæ 540. Caßiodorus dicit iterum consulem, non numerans consulatum quem uitio creatus non geßit.

Claudius Marcellus, prãen. M. consul quartùm Olymp. 142. anno quarto, urbis conditæ 544.

Claudius Marcellus, præn. M. Cõsul quintùm Olymp. 143. anno secundo, urbis cond. 546. Liuius hic caussam reddit cur quintùm Consul dicatur.

Claudius Nero, præn. C. Cos. Olym. 143. anno 3. urb. cond. 547. Liuius hoc anno Olympiæ ludicrum fuisse testatur in huius & M. Liuij Salinatoris Coss. creatione, atq; ad id missum L. Mãlium, per quod patet Dionysij supputationem esse ueriorem illa quam Liuius est secutus.

Claudius Nero, præn. T. Cos. Olym. 144. an. 4. ur. cõd. 552.

Claudius Marcellus, prænom. M. Consul Olymp. 146. anno secundo, urbis conditæ 558.

Claud. Pulcher, præ. P. cõsul Olym. 149. an. 3. urb. cõd. 570.

Claud. Marcellus, præ. M. Cos. Olym. 149. an. 3. ur. cõd. 571.

Claudius Sabinus, prænom. App. Cos. Olymp. 71. anno tertio, urbis conditæ 259. Meminit huius Plinius lib. 35. cap. 3. conueniens in annis.

Claudius Sabinus, præ. C. Cos. Olym. 80. anno 2. urb. conditæ 294. quo consule Herdonius Capitolium occupauit.

Caßius Varus, præn. C. Cos. Olym. 177. an. 1. urb. cond. 681.

Claud. Marcel. præn. M. cõsul Olym. 112. an. 3. urb. cõd. 423.

Claud. Marcel. præ. M. cõsul Olym. 123. an. 2. urb. cõd. 466.

Claudius Caninius, prænom. C. Cos. Olympiad. 123. an. quarto, urbis conditæ 468.

Claud. Cinna, præ. C. Cos. Olym. 126. an. 4. urb. cond. 480.

Claud. Rufus, præn. Ap. Cos. Olymp. 128. an. 1. urb. cõd. 485.

Claud. Pulcher, præ. C. Cõsul Olym. 151. an. 1. urb. cond. 577.

Claudius Marcellus, prænom. M. Cos. Olympiad. 153. anno quarto, urbis conditæ 588.

Claud. Marcellus, præ. M. Cos. Olym. 156. an. 3. ur. cõd. 599.

Claud. Marcel. præn. M. Cos. Olym. 157. an. 2. urb. cõd. 602.

Claudius pulcher, prænom. P. sed C. in Caßiod. Cos. Olymp. 172. anno secundo, urbis conditæ 662.

Claudius Marcellus præno. M. Cos. Olym. 182. anno tertio, urbis cond. 703. Meminit huius Suetonius in Cæsare.

Claudius Marcellus, præn. C. Cos. Olymp. 182. anno quarto, urbis conditæ 704. Sueton. in Cæsare ait hunc Caium M. Marcelli patruelem fuisse fratrem.

Claudius Marcellus, præn. C. Consul Olymp. 183. anno primo, urbis conditæ 705.

Claudius Marcellus, prænom. M. consul. Olympiad. 189. anno quarto, urbis conditæ 731.

Claudius, uideatur Appius, Iulius, Quintius.

Clepsina, uideatur Genutius.

Clodius à Milone cæsus, Olymp. 182. an. 1. urb. conditæ 701.

Clodianus, uideatur Cornelius.

Chlœlius Siculus, prænom. Q. quem Voculam quidam cognominant, Cos. Olymp. 70. anno 4. urbis conditæ 256.

Clœlius Crassus, prænom. P. Trib. militum Olymp. 101. anno primo, urbis conditæ 377.

Cocceius Nerua, præn. M. Olym. 186. an. 2. urbis cond. 718.

Collatinus, uideatur Tarquinius.

Consules primi creati L. Iunius Brutus, & L. Tarquinius Collatinus, Olym. 68. an. 1. urb. cõd. 245. Qui deinde creati sunt, ponẽtur proprijs aut notioribus eorundẽ nominibus.

Consul ex plebe primus L. Sextius Lateranus Olym. 104. anno primo, urbis conditæ 389.

Coriolanus mortuus est Sp. Nautio Rutilio & Sext. Furio Philo Coss. Olymp. 73. an. 2. urbis conditæ 266.

Cornelius Maluginensis, prænom. Ser. Cos. Olymp. 74. anno primo, urbis conditæ 269.

Cornelius Malugineñ. præno. L. Cos. Olym. 80. anno tertio, urbis conditæ 295.

Cornelius Coßus, prænom. A. dubitatur in Liuio an Cos. an Tribu. militum fuerit cum M. Geganio Macerino, Olymp. 86. anno secundo, urbis conditæ 318.

Cornelius Malugineñ. prænom. M. Cos. Olympiad. 86. anno tertio, urbis conditæ 319.

Cornel. Coßus, præ. A. Cos. Olym. 88. an. 3. urbis con. 327.

Cornelius Coßus, prænom. A. Trib. militum Olymp. 89. anno primo, urbis conditæ 329.

Cornelius Coßus prænom. P. Trib. militum, Olympiad. 91. anno 4. urbis conditæ 340.

Cornelius Cossus, præn. Cn. Trib. militum, Olymp. 92. anno primo, urbis conditæ 341.

Cornelius Cossus, præn. A. uel M. Cos. Olymp. 92. an. 2. urb. cond. 342. Hic, nisi sit alius, etiam anno 327. Consul fuit. At quia Liuius dubitat num anno urbis 318. etiam consul fuerit,

fuerit, ideo eorum numerum quoque, quo dicatur iterum Consul, omisisse uidetur, & Caßiodorus M. uocat.

Cornelius Coßus, præn. P. Tribunus militum iterum Olymp. 94. anno primo, urbis conditæ 349.

Cornelius Coßus, præn. Cn. Tribunus militū iterum Olym. 93. anno tertio, urbis conditæ 347. Cur huic continuatus sit honor, non reddit caussam Liuius, cum tamē id in Seruilio anno sequente non neglexerit. Multi autem Caium Cornelium Cossum hunc uocant.

Cornelius Cossus, prænom. Cn. Tribunus militum tertiùm Olymp. 94. anno primo, urbis conditæ 349.

Cornelius Maluginensis, præn. P. Tribunus militum Olym. 94. anno tertio, urbis conditæ 351.

Cornelius Cossus, prænom. Cn. Tribunus militum quartùm Olympiad. 94. anno tertio, urbis conditæ 351. In prænominibus tamē huius Coßi atq; etiam Ambusti, & in prioribus & in sequentibus magna est uariatio.

Cornelius Cossus, prænom. C. de quo tamen uariatur, Trib. militum Olym. 95. anno secundo, urbis conditæ 354.

Cornelius Coßus, prænom. P. Trib. militum tertiùm Olymp. 96. anno quarto, urbis conditæ 360.

Cornelius Scipio, prænom. P. Trib. militum Olymp. 96. anno quarto, urbis conditæ 360.

Cornelius, prænom. P. cognomē autem est in obscuro, Trib. militum Olym. 97. anno primo, urbis conditæ 361.

Cornelius, prænom. P. ignoto cognomine, Trib. militum Olymp. 98. anno secundo, urbis conditæ 366.

Cornelius, prænom. P. cuius cognomen bis omissum est, annis 361. & 366. Esset ergo Trib. militum tertiùm Olym. 99. anno secundo, urbis conditæ 370.

Cornelius Maluginēn. præn. Ser. Tribunus militum iterum Olymp. 99. anno tertio, urbis conditæ 371.

Cornelius Maluginensis, prænom. Ser. Trib. militū tertiùm Olymp. 100. anno primo, urbis conditæ 373.

Cornelius Maluginensis, prænom. Ser. Triba. militum quartùm Olymp. 100. anno 3. urbis conditæ 375.

Cornelius Maluginensis, prænom. Ser. Triba. militum quintùm Olymp. 102. anno quarto, urbis conditæ 384.

Cornelius Maluginensis, prænom. M. Tribunus militū iterum Olymp. 103. anno quarto, urbis conditæ 388.

Cornelius Maluginensis, præno. Ser. Tribunus militum sextùm Olymp. 103. anno secundo, urbis conditæ 386.

Cornelius Cossus, prænom. A. & Maluginensis, præn. M. Trib. militum Olymp. 103. anno 1. urbis conditæ 385.

Cornelius Cossus, prænom. A. Tribunus militum iterum Olymp. 103. anno quarto, urbis conditæ 388.

Cornelius Scipio Aruina, præno. L. consul Olymp. 108. anno primo, urbis conditæ 405.

Cornelius Cossus, prænom. A. consul Olymp. 109. anno 4. urbis conditæ 412.

Cornelius Scipio Aruina, prænom. L. consul iterum Olymp. 112. anno 2. urbis conditæ 422. Diodorus Caßiodorusq; pro hoc A. Cornelius habent: tu uide utrū fuisse putes qui anno 405. an qui anno 412. Ceterùm alij hic annum sine consule inserunt, cuius Liuius ne uerbo quidem meminit, & Diodori ordo ipsum non admittit.

Cornelius Scapula, & ut à quibusdam additur, Barbatus, præn. P. Consul Olymp. 113. an. 2. urbis conditæ 426.

Cornelius Lentulus, prænomine L. Consul Olympiad. 113. anno tertio, urbis conditæ 427.

Cornelius Aruina, præn. P. cōsul Olym. 118. an. 4. urb. 448.

Cornelius Rufus, prænom. Ser. Consul Olympiad. 119. anno tertio, urbis conditæ 451.

Cornelius Scipio, præ. L. cōsul Olym. 120. an. 3. ur. cōd. 455.

Cornelius Maluginensis, prænom. P. Tribunus militum II. Olymp. 96. anno secundo, urbis conditæ 358.

Cornelius Rufinus, prænom. P. Consul Olympiad. 122. anno tertio, urbis conditæ 463.

Cornelius Aruina, prænom. P. consul iterum Olym. 123. anno primo, urbis conditæ 465.

Cornelius Maluginensis, prænom. Ser. Tribunus militū Olymp. 99. anno primo, urbis conditæ 369.

Cornelius Dolabella Maximus, prænom. P. Consul Olymp. 124. anno secūdo, urbis conditæ 470. Meminit huius anni Plinius lib. decimosexto, cap. 10.

Cornelius Merenda, prænom. Ser. consul Olymp. 126. anno tertio, urbis conditæ 479.

Cornelius Rufinus, præno. P. consul iterum Olympiad. 125. anno quarto, urbis cond. 476. Cornelij huius Rufini meminit Gell. lib. 4. cap. 8. & lib. 17. cap. 21.

Cornelius Asina, prænom. Cn. Consul Olympiad. 127. anno tertio, urbis conditæ 483.

Cornelius Scipio, præ. L. Cos. Olym. 130. an. 2. ur. cōd. 494.

Cornelius Scipio Asina, præn. Cn. Cos. Olym. 131. an. 3. urb. cond. 499. Hic Scipio idem est authore Valerio Max. lib. 6. cap. ult. qui turpiter captus fuit à Pœnis an. urbis 493.

Cornelius Blæsus, prænom. Cn. consul Olympiad. 130. anno quarto, urbis conditæ 496.

Cornelius Falco, præn. P. Cos. Olym. 135. an. 3. urb. cond. 515.

Cornelius Lentulus Caudinus. præn. L. Cos. Olympiad. 135. anno quarto, urbis conditæ 516.

Cornelius Lētulus Caudinus, prænom. P. consul Olympiad. 136. anno primo, urbis conditæ 517.

Cornelius Scipio Caluus, præno. Cn. consul Olympiad. 139. anno quarto, urbis cond. 532. C. est prænomen in Polybio.

Cornelius Asina, præ. P. cōsul Olym. 140. an. 1. ur. cond. 533.

Cornelius Scipio, prænom. P. consul Olymp. 144. anno primo, urbis conditæ 549.

Cornelius Scipio, prænom. P. consul Olymp. 140. anno 4. urbis conditæ 536. Polybius lib. 3. ait Saguntum expugnatum anno primo Olym. 140. ac deinde postero anno Annibalem in Italiam uenisse. Secutus uidetur Dionysij supputationem, quæ hāc Liuij duobus præcurrit annis. Initium secundi belli Punici.

Cornelius Cethegus, præn. M. consul Olympiad. 144. anno secundo, urbis conditæ 550. Meminit huius & P. Sēpronij Tuditani Cic. in Catone, loquens de laudibus Q. Fabij Maximi. Ceterùm de Liuio Andronico quidem in omnibus uulgatis exemplaribus per errorem commemorantur, cum ij sint qui anno 513. consules fuerūt. Catonis Censorij Quæstura authore Liuio.

Cornelius Lentulus, præno. Cn. Cos. Olymp. 145. an. primo, urbis cond. 553. Huius & P. Aelij Pæti meminit Plin. lib. 18. cap. 18. ubi cum Liuio eadē inuenies prænomina, licet in Caßiodoro alia ponuntur. Et hoc anno idē Plinius fatetur Annibalem uictum, cum superiore scribat Liuius uictum.

Cornelius Scipio Africanus, præno. P. Consul iterū Olymp. 146. anno quarto, urbis conditæ 560. Huius & T. Sempronij Longi parentes, inquit Liuius, initio secūdi belli Punici unà fuere consules.

Cornelius Cethegus, prænom. Cn. consul Olympiad. 146. anno primo, urbis conditæ 557.

Cornelius Lentulus, prænom. L. Consul Olympiad. 145. anno tertio, urbis conditæ 555.

Cornelius Scipio Nasica, prænom. P. Consul Olym. 147. an. tertio, urbis cōditæ 563. Cassiodorus hic habet M. pro P. sed cōtrarium est in Liuio & alijs. Hic Cn. Scipionis proles fuit eius qui cum P. fratre in Hispanijs perijt, & uir optimus iudicatus à senatu Romano est.

Cornelius Scipio Asiaticus, prænom. L. consul Olymp. 147. anno quarto, urbis conditæ 564.

Cornelius Lentulus Cethegus, prænom. P. consul Olym. 150. anno primo, urbis conditæ 573.

Cornelius Scipio Hispalus, præn. Cn. Consul Olym. 151. anno secūdo, urbis conditæ 578. Huic mortuo subrogatus est M. Valerius Leuinus. Spurinus est in recens inuentis Liuianis codicibus.

Cornelius Cethegus, præn. M. Consul Olym. 155. anno secūdo, urbis cond. 594. quo Cos. acta Terent. Adelph.

Cornelius Dolabella, præ. Cn. Cos. Olym. 155. an. 3. urb. cōd. 595. Meminit huius numeri annorum Plin. lib. 7. cap. ult.

Cornelius Lentulus, præno. L. Consul Olympiad. 156. anno secundo, urbis conditæ 598.

Cornelius Scipio Nasica, præn. P. consul II. Olym. 156. anno tertio, urb. cond. 599. Hic numerus non est omittendus. Est enim idē qui fuit Cos. an. 592. ut ex Cic. Bruto intelligitur.

Cornelius Lentulus, præn. L. Cassiodoro Cn. Consul Olymp. 158. anno quarto, urbis conditæ 608.

Cornelius Cinna, præ. L. Cos. Olym. 163. an. 3. urb. cōd. 627.

Cornelius Lentulus Clodianus, prænom. Cn. Consul Olymp. 171. anno primo, urbis conditæ 657. Plinius bis meminit huius Lentuli & P. Licinij Crassi, ut libro 10. cap. 2. & libro 30. cap. 1. sed lib. 10. ab eo M. non Cn. dicitur.

Cornelius Sylla, præn. L. Consul Olym. 173. an. 2. urb. 666.

Cornelius Cinna, præ. L. Cōsul Ol. 173. an. 3. urb. cond. 667.

Cornelius Cinna, pr. L. Cōsul Olym. 173. an. 4. urb. cōd. 668.

Cornelius Cinna, prænomine L. Consul tertiùm Olym. 174. anno primo, urbis conditæ 669.

Cornelius Cinna, præn. L. Consul quartùm Olympiad. 174. anno secundo, urbis conditæ 670.

Cornelius Lentulus, prænom. Cn. Consul Olympiad. 177. anno secundo, urbis conditæ 682.

Cornelius Lentulus, prænom. P. Consul Olympiad. 177. anno tertio, urbis conditæ 683. hic est ille Lētulus qui prætor postea sub M. T. Cic. Consule occisus est.

Cornelius Dolabella, præn. Cn. consul Olymp. 175. anno primo, urbis cond. 673. Meminit huius & M. Tullij Decolæ Gellius libro 15. cap. 28.

Cornelius Scipio Asina, prænom. Cn. Cos. Olymp. 130. anno primo, urbis conditæ 493.

Cornelius Sylla, prænom. L. Connsul iterum Olympiad. 175. anno secundo, urbis conditæ 674.

Cornelius Lentulus, præno. P. Cos. Olymp. 181. anno primo, urbis cond. 697. De huius & Q. Metelli Nepotis collegio meminit Plinius lib. 7. cap. 12.

Cornelius Lentulus, præno. Cn. Consul Olympiad. 190. anno quarto, urbis conditæ 736.

Cornelius Lentulus, prænomine P. Consul anno eodem.

Cornelius Dolabella, prænom. P. Iulio Cæsari quintùm Cōsuli suffectus Olymp. 184. an. 2. urbis conditæ 710.

Cornelius Dolabella, prænom. P. Consul Olymp. 197. anno secundo, urbis conditæ 762. Christi domini 12.

Cornificius, prænomine L. Consul Olymp. 186. anno tertio, urbis conditæ 719.

Coruinus, uideatur Valerius.

Coruncanus, prænom. T. Consul Olymp. 125. an. 1. urbis conditæ 473. Huius multa fit mentio apud Cic. Quidam Tiberium uocatum putant, qui error ex T litera oriri potuit.

Cossus Cornelius Lētulus Consul Olymp. 195. anno primo, urbis conditæ 753. Christi domini 3.

Cossus, uideatur Cornelius & Sulpitius.

Cotta, uideatur Aurelius.

Crassus, uideatur Papyrius.

Creticus, uideatur Cæcilius.

Crispinus, uideatur Quintius.

Croto urbs conditur apud Halicarnasseum lib. 2. Olym. 17. anno tertio, urbis conditæ 43. & regni Numæ quinto.

Crusclius, uideatur Lentulus.

Crustumiorum in Romulum bellum anno regni ipsius Romuli & urbis conditæ 4. Olym. 7. anno quarto.

Curiatius Philo, præn. P. Consul. Olymp. 14. an. 2. urbis conditæ 310. Pro hoc in Halicarn. codice est C. Quintius.

Curiatius Trigeminus, uideatur Horatius.

Curio, uideatur Scribonius.

Curius Dentatus, prænom. M. Consul Olymp. 122. anno tertio, urbis conditæ 463. Huius Curij Consulatū Cic. in Catone ait quinquennio fuisse post filij Decij deuotionem.

Curius Dētatus, prænom. M. Consul iterum Olym. 126. anno secundo, urbis conditæ 478. Pleriq; libri ueteres Manium Curium pro Marco hūc scriptum habent: neq; certum est an errore id contigerit, an Manium pro Marco dixerint uetustiores, ut Vetusium pro Veturio.

Curius Dentatus, prænom. M. Consul tertiùm Olymp. 126. anno tertio, urbis conditæ 479.

Cursor, uideatur Papyrius.

Decas secunda incipit à Consulatu Quintij Maximi Gurgitis filij.

Decados tertiæ & secundi belli Punici initiū circa annum urbis conditæ 535.

Decas quinta circa an. urbis cond. 554. aut 576.

Decemuiri primi creati Olymp. 82. anno tertio, urbis conditæ 303. Videatur Appius.

Decemuiri secūdi Olympiad. 83. anno quarto, urbis conditæ 304. fuerunt Appius Claudius, Sabinus Regillensis iterū, Quintus Fabius Vibulanus, M. Cornelius Malugnensis, L. Minutius Augurinus, T. Antonius Merenda, M. Sergius, quem Halicarn. Seruilium uocat, M. Robuleius, Q. Petilius, Cæso Duillius, Sp. Oppius Cornicen. qui tres ultimi fuerunt plebei. Qui omnes Rempub. Romanā per tyrannidem occupauerunt, Olymp. 83. an. 1. urbis cond. 305.

Decianus, uideatur Plautius.

Decius Mus, præno. P. Consul Olymp. 110. anno tertio, urbis conditæ 415. Meminit huius lib. 3. offic. Cic.

Decij patris deuotio anno urbis conditæ 415.

Decius Mus, prænomine P. consul iterum Olympiad. 117. anno tertio, urbis conditæ 443.

Decius Mus, prænomine P. consul tertiùm Olympiad. 120. anno quarto, urbis conditæ 456.

Decius Mus, præn. P. consul quartùm Olym. 121. anno secūdo, urbis conditæ 458. quo facta Decij filij pro salute exercitus deuotio.

Decius Pyrrhicus, prænomine P. consul Olympiad. 125. anno secundo, urbis conditæ 474.

Decius Iunius Pera consul Olymp. 128. an. 3. urb. cond. 487.

Dentatus,

Dentatus, uideatur Curius.

Decola, uideatur Tullius.

Diadema Consul, uideatur Cecilius Metellus.

Dictator sine Consulibus Olym. 114. an. 2. urbis cond. 430.

Dictator sine cōsulibus, Olym. 116. an. 3. urbis cond. 439.

Didius Vinius, præ. T. Cōsul Olym. 170. an. 4. ur. cōd. 656.

Diuortium primū factum Romæ scribit Dionysius lib. 2. in Romulo, Olym. 137. an. 3. urb. cōd. 523. Conueniunt autem anni cū Glareani ratione, anticipatione duorum annorum.

Dolabella, uideatur Cornelius.

Domitius Caluus, præ. Cn. cōsul Olym. 124. an. 2. urb. 470.

Domitius Caluinus, prænom. Cn. aut ut Diodorus & quidam codices habent, prænomine C. consul Olympiad. 112. anno secundo, urbis conditæ 422.

Duillius, prænomine C. Consul Olympiad. 130. anno primo, urbis conditæ 493. Florus solus hunc Cn. uocat.

Domitius Aenobarbus, præno. Cn. consul Olymp. 147. anno secundo, urbis conditæ 562.

Domitius Caluinus, prænom. Sext. consul Olymp. 164. anno secundo, urbis conditæ 630. Florus lib. 61. & Caßiodorus hunc Caium Sextium uocant.

Domitius Aenobarbus, præn. Cn. consul Olymp. 164. anno 4. urbis cond. 632. Dionysius lib. 2. non longè à principio dicit anno 130. primùm bella ciuilia cœpisse, sed ego errorem decem annorū puto, legendumq; anno urbis sexcentesimo uicesimo. Meminit horum consulum Plin. lib. 2. cap. 32. quanquam eo in loco libri ferè sunt corrupti.

Domitius Aenobarbus, præn. Cn. consul Olym. 171. anno secundo, urbis conditæ 658.

Domitius Aenobarbus, prænom. L. consul Olymp. 171. anno quarto, urbis conditæ 660.

Domitius Aenobarbus, prænom. L. consul Olymp. 181. anno quarto, urbis conditæ 700. Suet. de hoc ab initio Neronis. Antea autem admonuimus Pliniū lib. 9. cap. 39. hunc annorum numerum ab urbe cond. tribuisse Ciceroni consuli, sed haud dubio codicum errore plus decem annis.

Domitius Caluinus, præ. Cn. cōsul Ol. 182. an. 1. ur. cōd. 701.

Domitius Caluinus, præ. Cn. cōsul. Ol. 185. an. 2. ur. cōd. 714.

Domitius Aenobarbus, prænom. Cn. consul Olympiad. 187. anno secundo, urbis conditæ 722.

Domitius Aenobarbus, prænom. L. consul Olympiad. 191. anno secundo, urbis conditæ 738.

Drusus Nero consul Olym. 193. anno 1. urbis cond. 745.

Drusus Liuius, præ. M. cōsul Olym. 191. an. 3. urb. cōd. 739.

Drusi & Norbani consulum meminit in Vitellio Suetonius Tranquillus.

Drusus Cæsar cōsul Ol. 198. an. 3. urb. 767. Christi dñi. 17.

Drusus, uideatur Liuius.

EAυτὸν τιμωρούμενος Terētij acta est Olym. 154. anno 3. urbis cond. 591. T. Sempronio Graccho & M. Iuuencio Helua Coss.

Ebutius Helua, præ. T. consul. Olym. 70. an. 3. urb. cond. 255.

Ebutius Helua, præn. L. cōsul Olym. 79. an. 3. urb. cōd. 291.

Eburnus Consul, uideatur Maximus Posthumius.

Elephantes primùm uidit Italia, authore Plin. lib. 8. cap. 6. Olymp. 124. anno quarto, urbis conditæ 472.

Elephantes Roma primùm uidit, ait Plin. lib. 8. cap. 6. Olym. 126. an. 3. urb. cond. 479. in triumpho Marci Curij.

Eunuchus Terentij ac Phormio, actæ Olymp. 155. an. 1. urbis conditæ 593. M. Valerio Messala, & C. Fannio Strabone Consulibus.

FAbius Vibulanus, præno. Q. consul Olympiad. 74. anno primo, urbis conditæ 269.

Fabius Vibulanus, præn. M. cōsul Olymp. 74. anno 3. urbis cond. 271. Quem Halicarn. lib. 8. dicit Publicolæ eius qui eiecit reges, fratrē fuisse, quapropter à quibusdā etiam Publicola cognominatur.

Fabius Vibulanus, prænom. M. consul iterum Olympiad. 75. anno secundo, urbis conditæ 274.

Fabius Vibulanus, prænom. Q. consul iterum Olymp. 74. anno quarto, urbis conditæ 272.

Fabij 306. cæsi sunt Horatio Puluillo & T. Menenio Lanato consulibus, Olymp. 76. anno primo, urbis cond. 277.

Fabius Vibulanus, præn. Q. consul iterum Olympiad. 79. anno primo, urbis conditæ 289.

Fabius Vibulanus, prænom. Q. Consul iterum Olymp. 79. anno primo, urbis conditæ 289. Videatur Fabius.

Fabius Vibulanus prænom. Q. consul tertiùm Olympiad. 80. anno 3. urbis conditæ 295.

Fabius Vibulanus præ. M. cōsul Olym. 85. an. 1. urb. cōd. 313.

Fabius Vibul. præ. M. Trib. mil. Olym. 87. an. 2. urb. cōd. 322.

Fabius Vibul. præ. Q. cōsul Olym. 89. an. 4. urb. cond. 332. In Valerij codice lib. 3. ca. 2. pro hoc Q. Catulus legitur.

Fabius Vibulanus, præn. Cn. Consul Olymp. 90. an. 2. urbis cond. 334. Post quem & T. Quintium Capitolinū, si quis Liuij uerba diligenter inspiciat, inueniet annum omissum, quem tamen ponere ausus nō est Glarean. propter Camilli supputationem lib. 5. Liuij ad finē. Ad idem confirmādum accedit quod de inducijs Veientibus datis ac deinde finitis paulo superius dixit.

Fabius Vibulanus, prænom. M. Tribunus militum iterū Olymp. 91. anno quarto, urbis conditæ 340.

Fabius Vibulanus, præn. Q. Trib. mil. Olymp. 92. an. 1. urb. cond. 341. Huic apud Liuiū adiectū est iterum, cū nusquā antea inter Trib. mil. reperiatur. Consul quidem fuit anno urbis cond. 332. Inde fortè ortus error, aut à prænomine, nam Fab. Vibulanus prænomine M. Trib. militum fuit.

Fabius Vibulanus Ambustus, prænom. Q. Cos. Olympiad. 92. anno tertio, urbis conditæ 343.

Fabius Vibulanus, præn. Q. Tribunus militū iterum Olym. 93. anno quarto, urbis conditæ 348.

Fabius Ambustus, prænom. C. Trib. militum Olympiad. 94. anno primo, urbis conditæ 349.

Fabius ambustus, præno. C. quod tamen uariatur, Tribunus militum iterum Olymp. 94. anno tertio, urbis cond. 351.

Fabius Ambustus, prænom. C. licet uarietur, Tribu. militum tertiùm Olymp. 95. anno secundo, urbis conditæ 354.

Fabius Ambustus, prænom. Q. & duo alteri Fabij Tribu. militum Olym. 98. anno primo, urbis conditæ 365.

Fabius Ambustus, prænom. M. Trib. mil. Olymp. 100. anno secundo, urbis cond. 374. & iterum an. urbis cond. 385.

Fabius Ambustus, prænom. M. Consul Olympiad. 105. anno tertio, urbis conditæ 395.

Fabius Ambustus, prænom. C. (quidam codices Cn. habent. Diodor. M. uocat, sed si is esset, Liuius addidisset iterum) Cos. Olymp. 106. anno primo, urbis conditæ 317.

Fabius Ambustus, prænom. M. Cos. iterum Olymp. 106. anno tertio, urbis conditæ 499.

Fabius Ambustus præno. M. Cos. tertiùm Olymp. 107. anno primo, urbis conditæ 401.

Fabius Dorsuo, prænom. M. Cos. Olympiad. 109. anno secundo, urbis conditæ 410.

Fabius Rutilianus,præn. Q.Cos.Olymp.114.an.4.urbis conditæ 432. Quem quidē Plin. Liuius atq; Valer. Rutilianum uocant, Plutarch. autem in Pompeio Rullū, quidam Rullianū. Hic Maximi nomē adeptus anno ab urbe cond. 450. ut lib.9. ad finem narrat Liuius, Papyrij dictatoris magister equitum, Ambusti filius, Quinti Gurgitis pater. Vide an ne de hoc Plin. lib.7. cap.43. loquatur.

Fabius, præno. Q. Dictator sine Coss. Olymp.116. anno 3. urbis cond. 439. Liuius duorū Dictatorum hoc anno meminit, sed locus corruptus est. Alij septimo pòst anno Dictatorem cum magistro equitum fuisse sine Coss. ponunt, cum Liuius Fabio cōtinuatum honorē manifestè fateatur.

Fabius Rutilianus, præno. Q. Cos. iterum Olymp.118. anno primo, urbis conditæ 445.

Fabius Rutilianus, prænom. Q. Cos. tertiùm Olymp.118. an.2. urbis conditæ 446. Huic Fabio continuatum consulatum ob egregie domitam Hetruriam Liuius scribit. Ergo non rectè hic annum inseruere alij Dictatoris absque Coss. quod paulò antè etiam admonuimus.

Fabius Max. Rutilianus præ. Q. Cos. quartùm Olym.120. an.4. urb. cond. 456. qui maximi nomen meruit an.450.

Fabius Maximus Rutilianus, præn. Q. Cos. quintū Olym. 121. an. secundo, urbis conditæ 458.

Fabius Maximus Gurges, præno. Q. (qui Fabij Rutiliani filius fuit, Ambusti nepos. Plin. lib.7. cap.41.) cōsul Olym. 122. anno primo, urbis conditæ 461.

Fabritius Luscinus, prænom. C. Cos. iterum Olymp.125. anno tertio, urbis conditæ 475.

Fabius Gurges, prænom. Q. Cos. iterum Olymp.126. anno primo, urbis conditæ 477.

Fabius Max. Pictor, præn. Q. Cos. Olymp.127. an.4. urbis cond. 484. Huius meminit Plin. lib.33. cap.3. ubi pudēdum est mendum in omnibus quotquot nos uidimus, inquit Glarean. exemplarib. Argentum, inquit, signatum est an. urbis 585. cum legendū sit quadringentesimo octogesimoquarto. Quod si Fabius Verrucosus quartus fuit nomine Maximi à Rutiliano, qui primus id nominis in ea habuit familia, puto hic est in eorum numero.

Fabius Pictor, præn. M. Cos. Olym.128. an.3. urb. cond. 487.

Fabius Buteo, præn. M. Cos. Olym.133. an.2. urb. cond. 506. Et iterum consul Olymp.133. anno 4. urb. conditæ. 580.

Fabius Licinius, præ. M. Cos. Olym.133. an.3. urb. cond. 507.

Fabius Maximus Verrucosus, præn. Q. Cos. Olymp.136. an.4. urb. cond. 520. Hic cognomen Maximi à Rutiliano habet, quare nequaquam omittendum est. Verrucosum autem appellat eum Plutarchus, ut Plin. lib.34. cap.7.

Fabius Maximus Verrucosus, præn. Q. Cos. iterū Olymp. 138. anno secundo, urbis conditæ 526. Huius & Caruilij Maximi meminit Cicero in Catone, ubi de laudibus Q. Fabij Maximi agit.

Fabius Maximus Verrucosus, præn. Q. suffectus est Cos. III. Posthumio Albino, anno urbis conditæ 539.

Fabius Maximus Verrucosus, præ. Q. Cos. quartū Olym. 142. an.4. urbis conditæ 540.

Fabius Maximus Verrucosus, prænom. Q. Cos. quintum Olymp.143. anno primo, urbis conditæ 545.

Fabius Maximus Verrucosus filius, præn. Q. Cos. Olym. 142. anno 1. urb. cond. 541. Cato apud Cic. de Senect. Maximi filium Marcum nominat, sed errore codicum, nam & Liuius & Gellius Q. uocant.

Fabius Labeo, præ. Q. Cos. Olym.149. an.3. urb. cōd. 571.

Fabius Maximus Aemilianus, præno. L. consul Olymp.159. an. primo, urbis cond. 609. Huius meminit Cic. in Lælio.

Fabius Maximus Seruilianus, præn. Q. Cos. Olym.159. anno quarto, urbis conditæ 612.

Fabius Maximus, præ. Q. Cos. Oly.165. an.2. urb. cōd. 633. Hunc autem Maximum Flor. lib.61. Pauli nepotē uocat.

Fabius Maximus, authore Caßiod. consul cum Iulio Cæsare quartùm Consule, licet alij solum ponant, Olympiad.184. anno primo, urbis conditæ 709.

Fabius Africanus Cos. Olymp.192. anno quarto, urbis conditæ 744. Videatur Paulus.

Fabritius Luscinus, prænom. C. Consul Olymp.124. anno tertio, urbis conditæ 471.

Fabritius Luscinus, prænom. C. Cos. tertiùm Olymp.126. anno quarto, urbis conditæ 480.

Falco, uideatur Cornelius.

Fannius Strabo, præn. C. Cos. Olymp.155. anno primo, urbis cond. 593. De hoc loqui uidetur Plin. lib.10. cap.50. atque illic, xi. legendum est, non xl. Videatur Valerius Messala.

Fannius, præn. C. Cos. Olym.164. an.4. urbis cond. 632.

Fidenas, uideatur Seruilius & Sergius.

Figulus, uideatur Marcius, Fimbria, Flauius.

Flaccus, uideatur Fuluius, Nerua, Pomp. Valerius.

Flauius Fimbria, præ. C. Cos. Olym.169. an.2. urb. cōd. 650.

Flauius, uideatur Largius & Trebonius.

Florus, uideatur Aquilius.

Folius Flaccinator, præn. M. Tribunus militum Olympiad. 87. anno secundo, urbis conditæ 322.

Folius Flaccinator, præ. M. Cos. Olym.115. an.4. urb. 436.

Fonteius Capito, prænom. C. Cos. Olympiad.197. an. quarto, urbis conditæ 764. Christi Domini 14.

Fuluius Curuus, præ. L. Cos. Olym.114. an.4. urb. cōd. 432.

Fuluius Pætus, prænom. M. Cos. Olympiad.120. anno secūdo, urbis conditæ 454.

Fuluius Flaccus, præ. Q. Cos. Olym.135. an.4. urb. cō. 516.

Fuluius Centumalus, præn. Cn. Cos. fortè iterum Olym.142. an.3. urb. cond. 543. Dico fortè, quia in omnibus Liuij codicibus numerus omissus est, ut uideatur alius ab eo qui Cos. fuit anno urb. cond. 525. Alij tamen iterum ponunt.

Fuluius Centumalus, prænom. Cn. uariatur tamen apud Polybium, Cos. Olym.138. an.1. urbis cond. 525.

Fuluius Flaccus, prænom. Q. Cos. III. Olym.142. anno 2. urbis conditæ 542.

Fuluius Flaccus, præno. Q. Cos. quartùm Olympiad.143. anno primo, urbis conditæ 545.

Fuluius Centumalus, prænom. Cn. Cos. Olympiad.120. anno tertio, urbis conditæ 455.

Fuluius Nobilior, præ. M. Cos. Oly.148. an.1. urb. cond. 565. De quo anno meminit Plin. lib.33. cap.3. absq; Cōsulibus.

Fuluius Flaccus, præ. Q. Cos. Olym.150. an.3. urb. cōd. 575.

Fuluius Flaccus, præ. Q. Cos. Olym.129. an.1. ur. cōd. 489.

Fuluius nobilior, prænom. M. Cos. Olymp.155. anno tertio, urbis conditæ 595. Huius meminit Plin. lib.7. cap. ult.

Fuluius Nobilior, prænom. Ser. Cos. Olymp.131. anno secūdo, urbis conditæ 498.

Fuluius Nobilior, præno. Q. Cos. Olymp.157. anno primo, urbis conditæ 601. Vide quid sibi uelit hoc loco Caßiodori synchronismus, & quæ Flor. libro 47. de iniuriis magistratibus habet.

Fuluius Flaccus, prænom. Ser. Cos. Olympiad.161. anno tertio, urbis conditæ 619.

Fuluius Flaccus,prænom.C.Floro tamen Cn. Consul Olym. 161.anno quarto,urbis conditæ 620.

Fuluius Flaccus,prænom.M.Consul.Olym.164. anno primo,urbis conditæ 629.

Fuluius Flaccus,prænom.Q. Cos.iterum Olym.139.anno secundo,urbis conditæ 530.

Fundanus Fundulus,prænom.C.Consul Olympiad.134.anno secundo,urbis conditæ 510.

Furius Philus,præn.Sext.Cos.Olym.73.an.2.urb.cõd.266.

Furius Medullinus,prænom.Sp.consul Olympiad.75. anno primo,urbis conditæ 273.

Furius Medullinus consul Olymp.76.an.4.urb.cond.280.

Furius Medullinus,præ.P.cõsul Ol.77.an.1. urb.cond.281.

Furius Medullinus Fuscus,prænom.Sp.Cos.Olympiad.79. anno secundo,urbis conditæ 290.

Furius Pacilius,aut ut Caßiod.Tacitus,præn. C.Cos.Olym. 85.an.1.urb.cond.314.& Olym.92.an.3.urb.cond.343.

Furius Medullinus,præn.Sex. licet quidam L.præscribant, Trib.militum Olym.87.an.3.urb.cond.323.& iterũ 335.

Furius,præn. C.pro quo quidam L.Calphurnium Pisonem ponit,Trib.militum Olym.89.an.1.urb.conditæ 329.

Furius Medullinus,præn.L.Trib.militum Olymp.89. anno secundo,urbis conditæ 330.

Furius Medullinus,prænom.Sext.Trib.mil. iterum Olymp. 90.anno tertio,urbis conditæ 335.

Furius Medullinus præ.L.Cõsul Ol.92. an.2.ur.cond.342.

Furius Medullinus,præn.L.Trib.mil.iterum Olymp.93.an. 4.urb.cond.348.Liuius eo anno tres, præter hunc,eo honore functos ait,uidelicet C.Valeriũ Potitũ, & Q.Fabiũ Vibulanum,& C.Seruilium Halam,ut suis locis reponam.

Furius Medullinus,prænom.Sex.Tribunus militum tertiùm Olymp.94.anno 2.urbis conditæ 350.

Furius Camillus,prænom.M.Tribunus militum Olym.94. anno quarto,urbis conditæ 352.

Furius Camillus,prænom.M.Tribunus militum iterum Olymp. 95.anno secundo,urbis conditæ 354.

Furius Medullinus,prænom.Sex.Trib.militum quartùm Olymp. 95.anno tertio,urbis conditæ 355.

Furius Camillus,prænom.M.Tribunus militum tertiùm Olymp.96.anno primo,urbis conditæ 357.

Furius Medullinus,prænom. L. Tribunus militum tertiùm Olymp.96.anno primo,urbis conditæ 357.Vix alius plus negocij quàm hic L.Furius Romæ facesßit.

Furius Medullinus prænom.L.Tribunus militum quartùm Olymp.96.anno secundo,urbis conditæ 358.

Furius Medullinus,prænom.L.Tribunus militum quintùm Olymp.96.anno quarto,urbis conditæ 360.

Furius Camillus,prænom.M.Trib.militum quartùm Olym. 97.anno primo,urbis conditæ 361.

Furius Medullinus,præno.L.Tribunus militum sextùm Olymp.97.anno primo,urbis conditæ 361.

Furius Medullinus,prænom.L.Tribunus militum septimùm Olymp.97.anno quarto,urbis conditæ 364.

Furius Camillus,præno.M.Tribunus militum quintùm Olymp.99.anno primo,urbis conditæ 369.

Furius Camillus,prænom.M.Tribunus militum sextùm Olymp.99.anno tertio,urbis conditæ 371.

Furius Camillus,prænom.M. Tribunus militum septimùm Olymp.100.anno secundo,urbis conditæ 374.

Furius Medullinus,prænom.Sp.Tribunus militum Olymp. 101.anno primo,urbis conditæ 377.

Furius Medullinus prænom. L.Tribunus militum iterum, Olymp.101.anno quarto,urbis conditæ 384.

Furius Camillus,præn.L.Cos.Olymp.108.anno 2.urb.conditæ 406. In Diodoro huius Consulis & Claudij Craßi nomina inuersa leguntur, nunc anticipãtia nostrum ordinem,nunc sequentia. Quod admonendum duximus, ne ea res lectorem moraretur turbarétue. Meminit autẽ horum Consulum Gell.libro nono,cap.undecimo.

Furius Medullinus,uideatur Agrippa.

Furius Camillus prænom.L.Cos.iterum Olympiad.111. anno primo,urbis conditæ 417.

Furius Camillus,prænom.L.Cos.tertiùm Olymp.114.anno primo,urbis conditæ 429.

Furius Medullinus,præn.L.Trib.mil.Olym.100.an.2.urbis cõd.374.Hic Furius iuuenis cũ Camillo certamẽ suscepit.

Furius Pacilus,præ.C.Consul Olym.132.an.2.urb.cõd.502.

Furius Philo, seu Philus,præn.P.Cos.Olym.139. an.tertio, urbis cond.531.Glareano placet Philus nõ Philo legatur, nam apud Liuium lib.2.de secundo bello Punico, P.Furij Phili,uiri cõsularis,filij mentio est,& apud Cic. Phili cum Paulis,Catonibus,Scipionibus,ac cæteris magnis nominatur in Lælio.

Furius Purpureo,præ.L.Cos.Olym.146.an.2.urb.cõd.558.

Furius Philo,præn. P.Cos.Olymp.161.an.2.urb.cond.618.

Furius Camillus,prænom.M.Cos.Olymp.196.anno quarto,urbis conditæ 760.Christi 10.

Furnius,præ.T.Cos.Olymp.191.an.1.urb.conditæ 737.

Fuscus,uideatur Furius.

Fusius Calenus,præn.Q.Cos.Olym.183.anno tertio, urbis conditæ 707.Meminit Plinius lib.8.cap.7.

GAbinius,prænom. A.Cos.Olympiad.180.an.quarto,urbis conditæ 696.

Galba,uideatur Sulpitius.

Gallus,uideantur Anitius,Asinius,Caninius & Sulpitius.

Geganius Macerinus,prænom. T.Cos.Olympiad.72.anno secundo,urbis conditæ 262.

Geganius Macerinus,prænom.M.Cos.Olymp.83.an.quarto,urbis conditæ 308.

Geganius Macerinus,prænom.M.Cos. iterum Olymp.84. anno quarto,urbis conditæ 312.

Geganius Macerinus,prænom.Proculus,Cos.Olym.85. anno tertio,urbis conditæ 315.

Geganius Macerinus,prænom.M. Cos.III. Olympiad.86. anno secundo,urbis conditæ 318.

Geganius Macerinus,prænom.L.Tribunus militũ Olymp. 101.anno primo,urbis conditæ 377.

Geganius Macerinus, prænom. M.Tribu.militum Olymp. 103.anno quarto,urbis conditæ 388.

Gellius Publicola,prænom.L.Cos.Olympiad.177.anno secundo,urbis conditæ 682.

Gellius Publicola,prænom. L.consul Olymp.186. anno secundo,urbis conditæ 718.

Geminius,uideatur Seruilius,Veturius.

Genusius Pansa,prænom.Cn.Tribunus militum iterum Olymp.96.anno tertio,urbis conditæ 359.

Genusius Pansa, prænom. Cn. Plebeius Tribunus militum Olymp.95.anno quarto,urbis conditæ 356.

Genutius Augurinus, præno. M.Cos. Olympiad.84.anno secundo,urbis conditæ 310.

Genutius Clepsina,prænom.C.Consul Olympiad.126.anno primo,urbis conditæ 477.

Genutius Clepsina, præn. L. Cõsul Olym. 127. an. 2. ur. 482.
Genutius Auentinensis, prænom. L. consul. Olympiad. 104. anno secundo, urbis conditæ 390.
Genutius Clepsina, prænom. C. Cos iterum Olymp. 127. anno tertio, urbis conditæ 483.
Genutius Auẽtinẽsis, præ. C. Cos. Olym. 104. an. 4. ur. 392.
Genutius Auentinensis, prænom. L. Cos. Olymp. 105. anno primo, urbis conditæ 393.
Genutius Auentinensis, prænom. L. Cos. iterum Olymp. 119. anno tertio, urbis conditæ 451.
Germanicus Cæsar Cos. Olymp. 197. an. 4. urb. cond. 764. Christi domini 14. Meminit huius Suet. in Caligula.
Germanicus Cæsar Cos. iterum Olympiad. 199. anno secũdo, urbis conditæ 770. Christi domini 20.
Geta, uideatur Licinius.
Getulicus, uideatur Lentulus.
Glabrio, uideatur Attilius.
Gracchi præn. C. interitus anno urbis cond. 633.
Gracchus, uideatur Sempronius.
Gratidianus, uideatur Marius.
Gulo, uideatur Quintius.

HAla, uideatur Seruilius.
Hecyrã Terentij secundo datam nõ placuisse aiunt T. Mãlio Torquato, & Cn. Octauio Consulibus, anno urbis conditæ 589.
Helua, uideatur Ebutius.
Herdonius occupat Capitolium C. Claudio Sabino consule, anno urbis conditæ 294.
Herennius, prænom. M. Cos. Olymp. 172. anno primo, urbis conditæ 661. nominatur à Plinio libro 19. cap. 3.
Herminius Aquilinus, præn. T. Consul an. urb. cond. 248.
Herminius Continisanus, prænom. Sp. Cos. Olymp. 83. anno tertio, urbis conditæ 307.
Hirtius prænom. A. Cos. cæso Iulio cæsare. Olymp. 184. anno tertio, urbis conditæ 711.
Hypsæus, uideatur Plautius.
Horatius Puluillus, præn. M. II. Cos. an. urb. cond. 247. In Liuianis tamen codicibus pro hoc scribitur P. Lucretius.
Horatius Puluillus, prænom. C. Cos. iterum Olymp. 81. anno primo, urbis conditæ 297.
Horat. Puluillus suffectus Lucretio Tricipitino, an. ur. 245.
Horatius Puluillus, præno. C. Consul Olymp. 76. an. 1. urbis cond. 277. Quẽ A. Gell. lib. 17. cap. ult. M. Horatiũ uocat.
Horatius Trigeminus, præn. P. Cos. Olym. 82. an. 1. urb. conditæ 301. Liuius Curiatium uocat, sicut Decemuirum ultimum primi ordinis pro Horatio. Alij hoc in loco Trigeminum cognominant, & decemuirum Puluillum.
Horatius Barbatus, præn. M. Consul Olymp. 83. anno secundo, urbis conditæ 306.
Horatius Puluillus, præ. L. Tr. mil. Olym. 99. an. 1. urb. 369.
Horatius Puluillus, præno. M. seu C. Tribunus militũ Olym. 101. anno primo, urbis conditæ 377.
Hortẽsius Nepos, præn. Q. Cos. Olym. 178. an. 1. urb. 685.
Hostilius Mãcinus, pr. C. Cos. Olym. 152. an. 4. urb. cõd. 584.
Hostilius Mancinus, prænom. L. Consul Olymp. 159. an. primo, urbis cond. 609. Meminit Plinius lib. 36. cap. 4.
Hostilius Mancinus, prænom. C. consul Olympiad. 161. anno primo, urbis conditæ 617.
Hostius Lucretius Tricipitinus, Cos. Olymp. 88. anno secundo, urbis conditæ 316.
Hortensius, uideatur Aemilius.

IESV Christi domini nostri Natalis, Olympia. 194. anno 3. urbis conditæ 751.
Interregnum primum Romæ, quod durauit annum unum, factum est mortuo Romulo, anno urb. cond. 38.
Iugurthinum bellum anno urbis conditæ 643.
Iulianus, uideatur Brutus.
Iulius Tullus, præn. C. Cos. Olymp. 73. an. 1. urb. cond. 265. Toties autem Iunium pro Iulio, & Tullium pro Tullo reperies, ut uix scias utrum sequaris, nec in consulibus solum, sed in duobus etiam Ro. Regibus, quorum tamen nomina poetæ carminibus suis satis distinguunt. Sunt quib. Tullius nomen creditur, Tullus cognomen, sed & prænomen in tertio Rom. Rege.
Iulius Tullius, præn. C. Cos. Olymp. 74. anno 4. urb. cond. 272. Vide autẽ an idem sit qui anno urbis 265. fuit, dictus non Tullius, sed Tullus, qui postea Decemuir fuit.
Iulius Tullus, præn. C. Cos. Olymp. 83. an. 4. urb. cond. 308. Cassiod. Claudiũ pro C. prænominat: uerũm haud scio an usquã inueniatur apud uetustissimos Clau. præn. certè post Augustum factum primùm uidetur, cũ prius nomen esset.
Iulius Tullus, præn. L. quem alij C. Iulium uocant, Trib. mil. consulari potestate, Olymp. 86. an. 1. urbis conditæ 317.
Iulius Tullus, prænom. C. Cos. iterum Olymp. 86. an. quarto, urbis conditæ 320. Hic primum fit consul anno 308. ac alius est ab L. Iulio qui trib. militum fuit anno urbis 317.
Iulius Mento, præn. Cn. cõsul Olym. 87. an. 4. urb. cõd. 324.
Iulius Tullus, præn. L. consul Olym. 88. an. 1. urb. cond. 325.
Iulius Tullus, præn. Sex. Trib. mil. Ol. 89. an. 3. urb. cond. 331.
Iulius Tullus, præn. C. Trib. mil. Olym. 93. an. 3. urb. cõ. 347.
Iulius Tullus, prænom. C. Tribunus militum Olymp. 94. anno secundo, urbis conditæ 350.
Iulius Tullus, præ. M. Trib. mil. Olym. 94. an. 4. ur. cõ. 352.
Iulius Tullus, præn. L. Trib. mil. Olym. 95. an. 2. urb. cõ. 354.
Iulius Tullus, prænom. L. Tribunus militum iterum Olymp. 96. anno secundo, urbis conditæ 358.
Iulius Tullus, prænom. L. Tribunus militum tertiùm Olym. 100. anno quarto, urbis conditæ 376.
Iulius Tullus, præ. Q. Trib. mil. Ol. 98. an. 2. urb. cond. 367.
Iulius Appulus, prænom. P. Cos. Olym. 145. an. 3. urb. cond. 555. Hoc nomen ferè deprauatum erat in codicibus. Hic ad finem noni libri huius belli fit Prætor. Alij Villium Tappulum uocant, & rectè.
Iulius Cæsar, præn. Sex. Cos. Olymp. 156. an. 1. urb. 597. Cuius & L. Aurelij collegæ eius consulatũ septẽ annis fuisse ante tertium bellum Punicum, memorat Plin. lib. 33. cap. 3.
Iulius Cæsar, præn. Sex. Cos. Olym. 171. an. 3. urb. cond. 663.
Iulius Cæsar, præn. L. Cos. Olym. 172. an. 4. urb. cond. 664.
Iulius Tullus, præ. L. Cos. Olymp. 178. an. 4. urb. cond. 688.
Iulius Cæsar, præn. L. Cos. Olymp. 179. an. 2. urb. cõd. 690. Sallust. in Catilina cũ L. Cæsare nominat C. Figulum.
Iulius Cæsar, præn. C. Cos. Olymp. 180. an. 3. urb. cond. 695.
Iulius Cæsar, prænom. C. qui primus oppressa Republica singulare imperium obtinuit, factus est Cos. iterũ Olymp. 183. anno secundo, urbis conditæ 706.
Iulius Cæsar, prænom. C. Consul tertium Olymp. 183. anno quarto, urbis conditæ 708.
Iulius Cæsar, præn. C. Cos. IIII. ut quidã, solus, Cassiod. tamen ei apponit Fab. Max. Olym. 184. an. 1. urb. cõd. 709.
Iulius Cæsar, prænom. C. Cos. V. cui suffectus est P. Cornelius Dolabella, & eodem anno se Cos. gessit M. Antonius, Olymp. 184. anno secundo, urbis conditæ 710.

Licinius Crassus, præn. P. Consul Olympiad. 171. anno primo, urbis conditæ 657.
Licinius Crassus, prænom. M. Cos. iterum Olymp. 181. anno tertio, urbis conditæ 699.
Licinius Crassus, prænom. M. consul Olympiad. 187. anno quarto, urbis conditæ 724.
Licinius Crassus, prænom. M. Cos. Olymp. 191. anno quarto, urbis conditæ 740.
Licinius Nerua, prænom. A. Cos. Olymp. 196. anno 3. urbis conditæ 759. Christi domini nonô.
Licinius, uideatur Fabius.
Ligo, uideatur Cælius.
Liuius Dẽter, præ. M. Cos. Olymp. 119. an. 4. urb. cõd. 452.
Liuius, præn. M. Cos. Olymp. 140. an. 3. urbis cond. 535. Cuius meminit Plinius lib. 29. cap. 1. cum numero etiam huius anni: unde patet Plinium hunc nostrum habuisse ordinem. Cæterùm hic M. Liuius postea Salinator dictus est.
Liuius Salinator, prænom. M. Cos. iterum Olymp. 143. anno tertio, urbis conditæ 547.
Liuius Salinator, prænom. C. Cos. Olymp. 148. anno 2. urbis conditæ 566. Cuius meminit Cato apud Cicer. de Senectute, non longè ab initio.
Liuius Drusus, præn. C. Cos. Olymp. 158. an. 3. ur. cõd. 607.
Liuius Drusus, præ. M. Cos. Olym. 167. an. 2. urb. cõd. 642.
Liuij, præn. T. historiographi, in cuius historijs hi Coss. habentur, mors fuit, authore Eusebio, anno urb. cond. 771.
Liuius, uideatur Drusus.
Lollius, præn. M. Consul Olymp. 190. an. 1. urbis cond. 733.
Longinus, uideatur Cassius.
Longus, uideatur Cæditius, Manlius, Sulpitius.
Lucretius Tricipitinus suffectus Bruto, an. urbis cond. 245.
Lucretius Tricipitinus, prænom. P. Tribu. militum, Olymp. 90. anno quarto, urbis conditæ 336.
Lucretius Tricip. præ. L. Cos. Olym. 79. an. 4. urb. cõd. 292.
Lucretius Tricipitinus, prænom. P. Trib. militum iterum Olymp. 91. anno secundo, urbis conditæ 338.
Lucretius Flauius, præno. L. cõsul. Olym. 97. an. 2. urb. 362.
Lucretius Tricipitinus, præn. L. Trib. militum, Olymp. 97. anno 4. urbis conditæ 364.
Lucretius Tricipitinus, prænom. L. Trib. militum iterum Olymp. 98. anno tertio, urbis conditæ 367.
Lucretius Tricipitinus, prænom. L. Trib. militum tertium Olymp. 99. anno quarto, urbis conditæ 372.
Lucretius Tricipitinus, prænom. L. Trib. militum quartum Olymp. 100. anno secundo, urbis conditæ 374.
Lucretius Cinna, præn. Sp. seu ut Cassiod. Q. Cos. Olymp. 190. anno tertio, urbis conditæ 735.
Lucrinus, uideatur Manlius.
Luctatius Catulus Cercus, prænom. Q. consul Olympiad. 134. anno quarto, urbis conditæ 512.
Lucretius, uideatur Hostius.
Luctatius Catulus, præno. Q. Cos. Olym. 175. an. 4. urbis conditæ 676. Cic. lib. 1. Offic. de decoro, patrem ac filium Catulos ponit: quare hic uidetur filius eius qui fuit consul anno urbis conditæ 652.
Luctatius Scæuola, præ. C. Cos. Olym. 140. an. 2. urb. 534.
Luctatius Catulus Cæreonius, præn. C. Cos. Olym. 134. an. tertio, urbis conditæ 511. Huius & collegæ eius A. Posthumij Albini meminit Hanno apud Liuium lib. 3. secundi belli Punici. Videntur enim Carthaginenses à C. Luctatio uicti, pacem sequenti anno nacti.

Luctatius Catulus, prænom. Q. consul Olymp. 169. anno 4. urb. cond. 652. Vide Marium Nepotem Cos. IIII.
Lucullus, uideatur Licinius.
Lustrum conditum esse sub Valerio Potito, & M. Manlio Coss. author est Dionysius Halicar. lib. 2. & esse à primis Coss. annum hunc 119. Locus tamen in Dionysio ferè deprauatè legitur, quare cum iudicio inspiciendus.

M

Macedonicum bellum in Philip. anno urbis. 454.
Macius Vacia, prænom. Q. Consul Olymp. 178. anno secundo, urbis conditæ 686.
Macerinus, uideatur Geganius.
Magistratuum Romanorũ solitudo & uacatio ab an. urbis cond. 379. in quinquennium, quo tamen tẽpore creati sunt duo Tribuni, qui tres leges patribus resistentibus tulerunt. Vide Licinium Stolonem, & Leges tres &c.
Mugillanus, uideatur Papyrius.
Malleolus, uideatur Oblitius.
Malugnensis, uideatur Cornelius.
Magnus, uideatur Cinna, Pompeius & Posthumius.
Marcellus, uideatur Claudius.
Marcellinus, uideatur Lentulus.
Mancinus, uideatur Hostilius.
Mamilius Vitulus, prænom. Q. Cos. Olymp. 128. anno 4. urbis conditæ 488.
Mamercus, uideatur Aemilius.
Mamilius Vitulus, prænom. Q. consul iterum Olymp. 129. anno tertio, urbis conditæ 491.
Mãlius Tullus Lõgus præ. M. Cos. Olym. 70. an. 2. urb. cõd. 254. Est autẽ mira uariatio in his nominibus, Mãlius, Mamilius, ac Manilius, ut in Tullus Tullius, Rutilus Rutilius.
Manilius Volso, præn. C. qui ab Halicarn. uocatur A. Manlius, Cos. Olymp. 76. an. 4. urbis conditæ 280.
Manilius Cincinnatus, præn. Cn. consul Olymp. 75. anno secundo, urbis conditæ 274. Alijs Manilius, alijs Mallius legitur, quod mihi non placet.
Manlius Capitolinus, prænom. M. Cos. Olympiad. 87. anno primo, urbis conditæ 321.
Manlius Capitolinus, Trib. militum prænom. A. Olymp. 98. anno secundo, urbis conditæ 366.
Manlius Capitolinus, prænom. L. Trib. militum Olymp. 90. anno primo, urbis conditæ 333.
Manlius Capitolinus, præno. M. Trib. militum Olymp. 90. anno tertio, urbis conditæ 335.
Manlius seu Manilius, prænom. A. Trib. militum iterum Olymp. 95. anno primo, urbis conditæ 353.
Manlius seu Manilius Capitolinus, præno. P. Trib. militum Olymp. 95. anno tertio, urbis conditæ 355.
Manlius seu Manilius prænom. A. Trib. militum Olympiad. 94. anno secundo, urbis conditæ 350.
Manlius seu Manilius, prænom. A. Tribu. militum tertium Olymp. 96. anno secundo, urbis conditæ 358.
Manlius seu Manilius, prænom. M. Cos. Olympiad. 97. anno tertio, urbis conditæ 363.
Manlius Capitolinus, prænom. A. Trib. militum iterum Olymp. 99. anno secundo, urbis conditæ 370.
Manlius Capitolinus, præno. M. de saxo Tarpeio deiectus est anno urbis conditæ 371.
Manlius Capitolinus, prænom. A. Trib. militum tertium Olymp. 99. anno quarto, urbis conditæ 372.
Manlius Capitolinus præno. P. & C. Trib. militum Olymp. 100. anno quarto, urbis conditæ 376.

Manlius

Manlius Capitolinus, præn. A. Tribun. mil. Si is est qui anno urbis 372. Trib. mil. fuit, nunc quartum est Olym. 102. anno 4. & urbis cond. 384.

Manlius Capit. præn. P. Tribun. mil. iterum Olymp. 103. anno 4. urb. cond. 388.

Manlij, præno. T. & postea agnomine Torquati, singulare cum Gallo certamen anno urbis cond. 394.

Manlius Capitol. Imperiosus, præno. Cn. Diodor. tamen C. uocat. Quod si is est Torquati pater, nō Caius, sed L. esset, ut Liuius eum uocat, ac Cic. lib. 3. Offic. Cōsul Olymp. 105. anno quarto, urb. cond. 396.

Manlius Capitol. Imperiosus, præno. Cn. consul iterum Olym. 106. ann. 2. urb. cond. 398. Quidam hoc anno T. Manliū legunt, & an. 402. & 406. T. Mālius Dictator factus sit, quod uerisimile non uidetur de eo qui nunquam consul antea. Et hunc iterum consulem faciunt anno 408.

Mālius Torquatus, præn. T. Consul Olymp. 108. an. 4. urb. cond. 408. Qui anno 398. T. Manlium legunt, hoc loco Cn. Manlium iterum seu secundum legunt. Sanè apud Liuium Titus Manlius hic iterum consul dicitur, qui antea nusquam ab eo positus est, si codices ueri sunt.

Manlius Torq. præn. T. consul iterum Olymp. 109. anno 3. urb. cond. 411. In Liuij codice adiectum erat secundū, cum tamen eundem anno 408. Liuius etiam II. consulem exhibeat, sed codices errant.

Manlius Torquatus, præn. T. Consul tertium Olymp. 110. anno 3. urb. cond. 415.

Manlius Torq. præn. T. consul Olym. 120. anno 2. urb. cond. 454. A quibusdam hic ponitur M. Valerius Coruinus sextum. Sed Pli. lib. 7. cap. 48. ait inter primum sextumq; Coruini consulatum intercessisse annos 46. Idem scribit Cice. in Catone. Plutarch. in Mario 45. si codex non fallit. Nostra, inquit Glarea, supputatio cū Plin. ac Cic. conuenit.

Manlius Regulus, præn. L. cōsul Olym. 131. an. 1. urb. 497.

Manlius Volso, præno. L. consul Olym. 132. an. 3. urb. 503.

Manlius Atticus, præno. A. consul Olym. 134. anno 1. urbis conditæ 509.

Manlius Atticus, præn. A. consul iterum Olymp. 134. anno 4. urbis conditæ 512.

Manlius seu Manilius Lucrinus Cos. Olymp. 135. anno 2. urbis conditæ 514.

Manlius Torquatus, præno. T. consul iterum Olymp. 139. anno 2. urbis conditæ 530.

Manlius Torquatus, præn. T. Consul Olymp. 136. an. 2. urb. cond. 518. Vide utrum hic & C. Attilius Albus sint consules quib. Iani templū iterum clausum est, quorum Plutarchus in uita Numæ Pompilij meminit, & Manlij item Liuius in eodem Numa. In Plutarchi autē codice est M. Atilius pro Caio, altero hic consule.

Manlius Volso præn. M. Cos. Olymp. 150. ann. 4. urb. cond. 576. Cn. Manlium habet Cassiod. quidam autem Liuiani codices A. Manlium habent pro Cn.

Manl. Volso, præn. Cn. Cōsul Olym. 148. an. 2. ur. cond. 565.

Manlius Acidinus, præn. L. Consul Olymp. 150. anno tertio, ur. cōd. 575. Huius & Q. Fuluij Flacci collegæ eius meminit Plin. lib. 35. cap. 3. obseruato etiam hoc numero annorū.

Manlius Torquatus, præn. T. Consul Olym. 154. ann. 1. urb. cond. 589. quo tempore Terentij Hecyram secūdo datam, sed non placuisse aiunt.

Manlius Torq. præn. A. Consul Olym. 154. an. 2. ur. cō. 590.

Manilius, seu ut Cassiod. Manlius, præno. P. consul Olymp. 165. anno secundo, urbis conditæ 634.

Manlius, præno. M. consul Olymp. 158. an. 1. urb. cond. 605. Videatur Marcius Censorinus. Plin. lib. 22. cap. 6. & Flor. lib. 49. Cassiod. item hunc Manlium uocant.

Manlius Torquatus, præno. L. consul iterum Olymp. 179. anno primo, urbis conditæ 689.

Manlius Maximus, præno. C. consul Olymp. 169. anno primo, urbis cond. 649. Quidam hunc Manilium uocant, at in Flori atque Sallustij codicibus omnibus, quos quidem uidimus, Manlius scribitur.

Manlius, uideantur & Paul. & Valerius.

Marcius Rutilius, præn. C. quem quidā codices non habent, Trib. mil. Olym. 91. anno 4. urbis conditæ 340.

Marcius Rutilius, præn. C. consul. Olym. 106. an. 2. ur. cond. 398. Vide huius Olymp. annū hunc apud Plin. lib. 36. cap. 6. sed errore hauddubie codicum. Quidam & hic & in sequentibus Rutilum uocant hunc Marcium.

Marcius Rutilius, præn. C. consul iterū, Olym. 107. an. 3. ur. cōd. 403. In Diodoro est M. Fabius, errore forsan librarij.

Marcius Rutilius, præn. C. consul tertium Olymp. 109. anno tertio, urbis conditæ 411.

Marcius Rutilius, præno. C. consul Olymp. 119. anno primo, urbis conditæ 445. Dictus est etiam Censorinus, & ab alijs alio cognomine.

Marcius Rutilius, præno. C. consul quartum Olymp. 110. anno primo, urbis conditæ. 413.

Marcius Tremulus, præno. Q. Consul Olymp. 118. anno 4. urbis conditæ 448.

Marcius Tremulus, præno. Q. consul iterum Olymp. 123. anno primo, urbis conditæ 465.

Marcius Philippus, præno. Q. Consul Olymp. 124. anno 4. urbis conditæ 471.

Marcius Philippus, præno. Q. Consul Olymp. 148. anno quarto, urbis conditæ 568.

Marcius Philippus, præno. Q. consul iterum Olymp. 153. anno primo, urbis conditæ 585.

Marcius Figulus, præno. C. consul Olymp. 154. anno quarto, urbis conditæ 592.

Marcius Figulus, præno. C. consul iterum Olymp. 156. anno secundo, urbis conditæ 598.

Marcius Censorinus, præno. L. consul Olymp. 158. an. 1. urb. cond. 605. Cicero de Somnio Scipionis statim ab initio huius & M. Manlij meminit, omnibus ferè exemplaribus, quæ quidem uidimus, corruptis.

Marcius Rex, præn. Q. Cos. Olym. 165. an. 4. ur. cōd. 636. In Floro corruptè legitur Cn. pro Q. Vide Por. Catonem.

Marcius Philippus, præno. L. consul Olymp. 181. anno 2. urbis conditæ 698. Creditur Augusti uitricus.

Marcius Philippus, præno. L. consul Olymp. 172. anno 3. urb. cond. 663. Mentio est huius & collegæ eius Sex. Iulij Cæsaris apud Plin. libro secundo cap. 85. aut, ut alij numerant, 83. & lib. 33. cap. 3.

Marcius Thermus, præno. Q. consul Olymp. 179. anno secundo, urbis conditæ 690.

Marcius Censorinus, præno. C. consul Olymp. 193. anno secundo, urbis conditæ 746.

Marius Nepos, præno. C. consul Olymp. 168. anno 3. urbis cond. 647. Marium hunc Nepotem quidam uocant, cum Plutarchus in eius uita tertium se nomen nescire fateatur.

Marius Nepos, præn. C. consul quartum Olymp. 169. anno 4. urbis cond. 652. Plutarch. in Mario ait eum quartū

consulatum gessisse cum Quinto Catulo: ita Florus, ita Cassiodor. ita Plinius lib. 17. cap. 1. scribunt. In quibusdam libris inuersi erant consules huius atque sequentis anni altera ex parte.

Marius Nepos, præno. C. consul quintùm Olymp. 170. anno 1. urb. cond. 653. Idem consul iterũ Olym. 169. an. 2. ur. cond. 650. Item tertiũ Olymp. 169. anno 3. urb. cond. 651.

Marius Nepos, præn. C. consul sextũ Olym. 170. an. 2. urb. cond. 654. Meminit huius Consulatus Plin. lib. 2. cap. 34. quanquam Cn. ibi pro C. omisso numero scribitur.

Marius Nepos, præno. C. consul septimum Olymp. 173. anno quarto, urbis conditæ 668.

Marius Gratidianus, qui & Marij filius, præno. C. consul Olymp. 174. anno quarto, urbis conditæ 672. Meminit de hoc Plinius lib. 34. cap. 6.

Massius, uideatur Papyrius.

Matho, uideatur Pomponius.

Maximus Eburnus, præno. Q. Consul Olymp. 166. anno secundo, urbis conditæ 638.

Maximus, uideantur Fabius & Caruilius.

Medullinus, uideatur Furius.

Menenius, uideatur Agrippa.

Mento, uideatur Iulius.

Megellus, uideatur Posthumius.

Melius, præno. Publius, Trib. militum Olymp. 95. anno tertio, urbis conditæ 355.

Menius Nepos, præno. C. Consul Olymp. 111. anno primo, urb. cond. 417. Huius meminit Plin. lib. 34. cap. 5. sed uno anno numerus noster anticipat. Quidam hunc Manlium, alij Menenium uocant, sed haud scio quàm bene.

Menenius Lanatus, præn. T. Agrippæ Menenij filius, consul Olymp. 76. anno primo, & urb. cond. anno 277.

Menenius Lanatus, præn. L. Consul Olymp. 82. anno 2. urb. cond. 302. Huius & Publij Sestij Vaticani nomina in plerisque T. Liuij codicibus omissa erant. Quidam codices etiam P. pro L. habebant, ac pro Publio Sestio P. Sextilium Capitolinum: sed ex Dionysio Halicarnasseo P. Sestius legendũ cõprobatur, tãetsi etiã ipsius codex una parte fallit.

Menenius Lanatus, præn. L. Cos. Olymp. 85. an. 3. urb. cond. 315. Vide ánne sit qui an. 302. consul fuit, ut addatur iterũ.

Menenius, præn. P. plebeius Trib. milit. Olym. 95. an. 4. urb. cond. 356. & iterũ Olym. 96. anno 3. urbis conditæ 359.

Merenda, uideatur Cornelius.

Messala, uideatur Octacilius & Valerius.

Messalinus, præno. M. Cos. Olymp. 194. anno tertio, urbis conditæ 751. Christi domini 1.

Metellus Pius, præn. Q. Cos. Olym. 175. an. 2. ur. cõd. 674.

Metel. Nepos, præn. Q. Cos. Olym. 181. an. 1. urb. cõd. 697.

Metel. Caluus, præn. L. Cos. Olym. 159. an. 4. urb. cond. 612.

Metellus Scipio, præno. Q. in collegam à Pompeio Magno genero ascitus in consulatu eius tertio, in quo solus creatus erat, Olympiade 182. anno secundo, urbis conditæ 702.

Metellus, uideatur Cæcilius.

Micipsæ regis mors, anno urb. 636.

Minutius Augurinus, præn. M. Consul Olymp. 71. anno primo, urbis conditæ 257.

Minutius Augurinus, præn. P. Olymp. 72. anno secundo, urbis conditæ 262. Consul Romanus creatus.

Minutius Carbetus, præno. L. Consul Olymp. 80. anno quarto, urbis conditæ 296.

Minutius Augurinus, præn. Q. Cos. Olym. 82. an. 1. ur. 297.

Minutius Augurinus, præno. T. Consul Olymp. 119. anno primo, urbis conditæ 449.

Minutius Rufus, præn. M. Cos. Olym. 140. an. 1. urb. cõ. 533.

Minutius Rufus, præn. Q. Cos. Olym. 146. an. 1. ur. cõ. 557.

Minutius Thermus, præno. Q. Consul Olymp. 147. anno primo, urbis conditæ 561.

Minutius Rufus, præn. M. (seu ut legitur in Sallustio de bello Iugurthino) Q. Cos. Olym. 167. an. 4. urb. cond. 644.

Munatius Plancus, præn. L. Cos. Olym. 184. an. 4. urb. cond. 712. de quo uide Plin. lib. 2. cap. 31. & Suetoniũ in Tiberio.

Murena, præno. L. Cos. Olymp. 179. ann. 4. urb. cond. 692.

Mus, uideatur Decius.

Mutius Scæuola, præn. Q. Cos. Olym. 151. an. 3. ur. cõd. 579.

Mutius Scæuola, præn. P. Cos. Olymp. 151. anno 4. urb. cõd. 580. Plin. libro 2. cap. 31. de hoc loqui uidetur, quanquam Q. non P. prænominat.

Mutius Scæuola, præn. C. Cos. Olym. 162. anno 1. urb. cond. 621. Mutiũ hunc etiã Consulem ponit Plutarchus, quando cæsus est Tiberius Gracchus: quod ideo admonemus, quòd in Floro perperàm C. Antonius legitur, lib. 58.

Mutius Scæuola, præno. Q. Consul Olymp. 166. anno 1. urb. cond. 637. Videtur hic C. Lælij sapientis gener fuisse.

Mutius Scæuola, præno. Q. Consul Olymp. 171. anno tertio, urbis conditæ 659.

N

Nasica, uideatur Cornelius Scipio.

Nautius Rutilius, præn. Sp. consul Olymp. 73. anno secundo, urbis cond. 266. quo anno Cn. Marcius Coriolanus mortuus est.

Nautius Rutilius, præn. C. Cos. Ol. 76. an. 3. urb. cond. 279.

Nautius Rutilius, præn. C. Cos. iterũ Olymp. 80. an. 4. urb. cond. 296. Hunc quidem Halicarn. C. uocat, at Liuius & Cassiodorus L. Nautium, si codices non fallunt.

Nautius Rutilius, præn. Sp. Trib. mil. Olym. 89. an. 3. ur. 331.

Nautius Rutilius, præn. Sp. Trib. mil. iterum Olymp. 90. anno quarto, urbis conditæ 336.

Nautius Rutilius, præn. Sp. Trib. mil. tertium Olym. 91. anno tertio, urb. cond. 339. In hoc autem Rutilius cognomen est, quod prius erat nomen.

Nautius Rutilius, præno. C. Consul Olymp. 92. anno quarto, urbis conditæ 344.

Nautius Rutilius, præn. Sp. Trib. mil. iterum Olym. 94. anno 3. urb. cond. 351. Glarean. hunc Nautiũ aliũ putat ab eo qui fuit an. 339. Tribunus militũ: alioqui adijciendũ fuisset quartum, ubi Liuius adiecit iterum, id est secundum.

Nautius Rutilius, præno. Sp. Cos. Olym. 116. an. 2. urb. 438.

Nautius Rutilius, præn. C. Cos. Olym. 123. an. 2. urb. 466.

Nepos, uideantur Hortensius, Marius, Menenius, Metellus & Perpenna.

Nero, uideatur Tiberius, Drusus.

Nerua, uideatur Cocceius, Licinius, Syllius.

Nobilior, uideatur Fuluius.

Noctua, uideatur Cæritius.

Nomen Licinius in prænomen uersum, uideatur Licinius Menenius, anno urbis cond. 368.

Nonius Quintilianus, præn. Sex. Cos. Olymp. 196. anno 4. urb. conditæ 760. Christi domini decimo.

Norbanus Bulbus præno. C. Consul Olymp. 174. anno tertio, urbis conditæ 671.

Norbanus Flaccus, præno. C. Consul Olym. 185. anno quarto, urbis conditæ 716.

Norbanus Flaccus, præn. C. quod nomen legitur anno urbis 726.

Paulus Fabius Maximus Cos.Olym.192.an.3.ur.con.743.

Paulus,uideatur Aemilius,& Posthumius.

Pedius,præno.Q.numeratur Cos.cum Pansa,fortè illi suffectus,Olym.184.anno tertio,urb.cond.711.Huius meminit Pli.lib.35.cap.4.& eius nepotis.

Pera,uideatur Decius & Iunius.

Perpenna Nepos,præn.M.Cos.Olymp.162.an.4.ur.cond.624.De hoc Perpenna Valerius Maximus lib.3.cap.4.

Perpenna,uideatur Pulcher.

Peticus,uideatur Sulpitius.

Petilius,uideatur Furius.

Petilius Balbus,præn.C.cui duo hæc cognomina, Libo Visolus,à quibusdā adijciūtur.Cos. Oly.105.an.3.ur.cō.395.

Petilius Balbus,præn.C.Libo Visolus adijcitur alibi,ut anno urb.cond.395.Cos. Olym.109.anno 1.urb.cond.409.

Petilius Libo,præn.M.Cos.Olym.117.an.1.urb.cond.441.

Petilius Balbus,præno.C.qui & Libo Visolus cognominatur,consul III.Olymp.113.anno 4.urb.cond.428.

Petilius Spalo,præn.Q.Cos.Olymp.151.an.2.ur.cond.578.

Philippus Alexandri Magni pater uexauit Græciam bello anno urb.cond.403.ut scribit Plin.lib.2.cap.27.

Philippus,uideatur Marcius.

Philo,uideatur Agrippa,Curiatius,Publius,Veturius.

Philus potius quàm Philo,uideatur Furius.

Phormio Terentij acta est anno urb.cond.593.M. Valerio Messala,& C.Fannio Strabone Coss.

Pinarius Rufus,præn.P.Cos. Olymp.73.an.1.urb. cōd.265.

Pinarius Rufus,præn.L.Cos. Olym.77.an.2.urb.cond.282.

Pinarius Mamercus,præno.L.Tr.mil.Olymp.87.anno tertio,urbis conditæ 323.

Pyrrhi in Italia bellum,anno 471.

Piso Cæsonianus,præn.L.Cos.Olym.158.an.2.ur.cōd. 606.

Piso Cæsonianus,præn. L.Cos.Ol.167.an.2.ur. cond.642.

Piso Cæsonianus,præn.L.Cos.Olymp.150.anno 4.urb.conditæ.696.Hic Piso Cæsaris socer fuit,cuius filia Calpurnia Cæsari erat nupta,authore Plutarcho.

Pythagorā in Italia habitasse,author est Halicarn.lib.2.ubi de Numa loquitur,post Olymp.50.ad annū urb.con.163.

Pius,uideatur Metellus.

Piso,uideantur Calpurnius & Pupius.

Placidus,uideatur Furius.

Plancus,uideatur Munatius.

Plautius Proculus,præn.C.(Plotius apud Diodorū scribitur,cognatione o & au,& Proculus est hic cognomen quod alibi prænomē)Cos. Olym.106.an.1.urb.cond.397.

Plautius Venox,præn.C.Cos.Olym.108.an.4.urb.cō.408.

Plautius Venox,præno.C.Cos.iterum Olymp.110.anno secundo,urbis conditæ 414.

Plautius Venox,præno.L.uel ut Caßiodorus habet,C.Cos. Olymp.112.anno quarto,urb.cond.424. si Caßiodorum sequimur,est tertium Consul.

Plautius Decianus,præno. C.aut Cn.Cos. Olymp.113. anno primo,urbis conditæ 425.

Plautius Proculus,præn.P.Caßiodoro C.Consul Olym.113. anno secundo,urbis conditæ 426.

Plautius Venox,præn.L.Consul iterum Olym.115.anno 4. ur.cond.436.Pli.lib.13.cap.3.loquitur de Plautio bis Cos.

Plautius Hypsæus,præn.M.Consul Olymp.164.anno primo,urbis conditæ 629.

Plautius Syluanus,præno.M.Cos.Olymp. 194.ann.4.cum Augusto XIII.consule,an.urb.752.Christi domini 2.

Plinius lib.15.cap.1.meminit sub Tarquinio anni urbis cond. 183.qui est Seruij Tullij octauus.

Plinius lib.33.cap.1.si numerus bonus est,de Consulibus anni urbis conditæ 450.distat annis duobus à supputatione ponenda illic in Sulpitio & Sempronio,sed uidetur Dionysium secutus.

Plinium de urbis captæ anno,uide in Romam captam.

Pollio,uideatur Asinius.

Pompeius Nepos,præn. Q.Cos.Ol.160.an.1.ur.cōd.613.

Pompeius Strabo,præn.Cn.Cos.Olym.173.anno 1.urb.conditæ 665.Plin.lib.3.cap.5.ubi de oppido Stabijs in Campano agro,de hoc & P. Porcio Catone loqui uidetur, quāquam nomina ferè corrupta sunt ibidē,omnibus quotquot nos uidimus in exemplaribus. Hic autem Pompeius Magni Pōpei pater fuit,authoribus Plutarcho ac Floro.

Pompeius Rufus,præn.Q.Cos.Ol.173.an.2.urb.cōd.666.

Pompeius Magnus,præno.Cn.consul Olymp,177.anno 4. urbis conditæ 684.

Pompeius Magnus,præno.Cn.Cos.iterum Olymp.181.anno tertio,urbis conditæ 699.

Pompeius Magnus,præno.Cn.Cos.tertium solus Olym.182. anno 2.urb.cond.702.Plin.lib.15.cap.1. Pompeij quartum Consulatum numerat,sed codices(ut puto)errant.Et quāuis Pompeius creatus esset,tamen socerum suum Metellum Scipionem in collegam ad quinque menses assumpsit,ut scribit Plutarchus in Pompeio.

Pompeius,præn.Sex.Cos.Olym.186.an.3.urb.cond.719.

Pompeius,præn.Sex.Cos.Olym.198.anno 2.urb.cōd. 766. Christi domini 16.Meminit huius Suet.in Augusto.

Pomponius Flaccus,præn.L.Consul Olymp.199.anno primo,urb.conditæ 769.Christi domini 19.

Pomponius Matho,præno.M.Consul Olymp.136.anno 4. urbis conditæ 520.

Pomponius Matho,præno.M.Cos.iterum Olymp.137.anno tertio,urbis cond.523.

Popilius Volscus,præn.L.Trib.mil.Olymp.95.anno tertio, urbis conditæ 355.

Popilius Lenas,præn.M.Cos.Olym.105.an.4.ur.cōd.396.

Popilius Lenas,præno.M.Cos.iterum Olymp.106.anno 3. urbis conditæ 399.

Popilius Lenas,præno.M.Cos.tertium Olymp.108.anno 1. urbis conditæ 405.Plin.lib.2.cap.25. Olymp.108.comparat ad annos 398.urbis conditæ,sed eo in loco puto legendum centesimasexta,anno secundo.

Popilius Lenas,præno.M. Cos.quartum Olymp.108.anno tertio,urbis conditæ 407.

Popilius Lenas,præn.M.Cos.Olym.116.an.2.ur.cond.438.

Porcius Licinius præn.L.Cos.Ol.149.an.2.urb.cond.570.

Popilius Lenas,præn.M.Cos.Olym.152.an.1.urb.cond.581.

Popilius Lenas,præno.C.Cos.Olymp.152.anno 2.urb.cond. 582.Vide Cic.lib.1.Offi.ubi de Catonis filio militante agit, de utro loquatur Popilio: nisi quis pro Popilio legendum putet Paulum Aemilium, ut Glarea. suspicatur. certè de Coss.huius anni loquitur.

Popilius Lenas,præno.C.Cos. iterum Olymp.155.anno 4. urbis conditæ 595.

Popilius Lenas,præn. M.Cos.Olym. 160.an.3.ur.cōd.615.

Popilius Lenas,præno. P. Cos. Olymp. 162. anno 2.urbis conditæ 622.pro quo Floro lib.59.Attilius scribitur,sed fortè codex mendosus est.

Poppæus Sabinus,præno.C.Consul Olymp.197.anno primo,urbis

Sulpitius

Seruilius Hala, præno.C. Trib.milit.Olymp.95.anno primo,urb.conditæ 353.
Seruilius Fidenas,præn.Q.Trib.mil.Olymp.95.anno primo,urbis conditæ 353.
Seruilius Fidenas,præno.L.Trib.mil.Olymp.96.anno primo,urbis conditæ 357.
Seruilius Fidenas,præno.Q.Trib.mil.tertium Olymp.96. anno quarto,urbis conditæ 360.
Seruilius Fidenas,præno. Q.Trib.mil.quartum Olym.98. anno primo,urbis conditæ 365.
Seruilius Malugnensis,præno.P.Trib.mil. Olymp.98.anno primo,urbis conditæ 365.
Seruilius Fidenas,præno. Q.Trib.mil.quintum Olymp.98. anno tertio,urbis conditæ 367.
Seruilius Fidenas, præno.Q.Trib.mil.sextum Olymp.99. anno primo,urb.conditæ 369.
Seruilius Fidenas,præn. Q.Trib.mil.Olymp.100.anno primo,urbis conditæ 373.
Seruilius Priscus,præn.C.Cos. Olym.75.an.4.ur.cōd.276. qui à nonnullis mutato cognomine Structus uocatur.
Seruilius Fidenas,præno.Q.Trib.militum iterum Olymp. 101.anno primo,urbis conditæ 377.
Seruilius Fidenas,præno.Q.Trib.militum tertium Olymp. 103.anno primo,urbis conditæ 385.
Seruilius Structus,prænom.Sp.Tribu.militum Olymp.103. anno secundo,urbis conditæ 386.
Seruilius Hala,præn. Q.Cos. Olym.104.an.2.ur.cōd.390.
Seruilius Hala,præno.Q.Consul iterum Olymp.105.anno primo,urbis conditæ 393.
Seruilius Hala, præno.Q.Consul tertium Olymp.110.anno primo,urbis conditæ 413.
Seruilius Tucca,præn.C.Cos.Olym.114.an.1.ur.cōd.469.
Seruilius Cæpio,præno.Cn.Cos.Ol.131.an. 4.urb.cōd.500.
Seruilius Geminus,præn.P.Cos.Olym.132. an.1.ur.cōd.501.
Seruilius Geminus,prænom.P.Consul.II.Olymp.133. anno primo, urbis conditæ 505.
Seruilius Geminus, prænom. Cn.Consul Olymp.141.anno primo,urbis conditæ.537.Vide Quintium Flaminium.
Seruilius Cæpio,& Seruilius Geminus,præn. Cn.Cos. Olymp.144.an. 3.urb. cond.551.Cn.autem Seruilius Geminus qui consul fuit anno ur.cond.537.occisus dicitur apud Cannas,quare non est opus hic C.pro Cn.legere.
Seruilius Geminus,præno.M.Consul Olymp.144.anno 4. urbis conditæ 552.
Seruilius Cæpio,præn. Q.Cos.Olym.153.an.1.urb.cōd.585. Meminit huius Cicero de Senectute,de Ennij ætate agens, ubi pleriq; codices habent Scipionem pro Cæpione.
Seruilius Cæpio,præn.Cn.Cos.Olym.160.an. 1.ur.cōd.613.
Seruilius Cæpio,præ.Q.Cos.Oly.168. an.4.urb.cōd.648.
Seruilius Isauricus,præno.P.Consul cum Cæsare iterum consule Olymp.183.anno secundo,urbis conditæ 706.
Seruilius Vatia Isauricus,præn.P.Consul Olymp.175.anno tertio,urbis conditæ 675.
Seruilius Isauricus,præno.P.Consul iterum Olym.185.anno primo,urbis cond.713.Hoc loco hic Seruilius Cos.iterum dicitur,cum apud Eusebium in Chron.si codices non fallunt,sub mortem Iulij Cæsaris publicè elatus dicatur.
Seruilius,præno.M.Consul Olymp. 195.anno tertio, urbis conditæ 755.Christi domini 5.
Seruius Tullus sextus Rom.Rex,qui regnauit annis 44. regnare cœpit Olymp.50.anno 4.urbis cond.176.
Sextilius,præno.C.uir plebeius Tribunus militum Olymp. 100.anno quarto,urbis cond.376.
Sextius Lateranus,præno.L.primus ex plebe Cos.Olymp. 104.anno primo,urb.cond.389.
Sicinius,præno.T.Consul Olymp.73.anno tertio,urb.cond. 267.cuius cognomen non legi.
Siculus,uideatur Chlœlius.
Silius,præno.C.Cos.Olymp.198.anno primo,urb.cōd.765. Christi domini 15.
Sylla,uideatur Cornelius.
Sylla,præn.L.Consul cum Augusto XII.Consule,Olymp. 194.anno primo,urbis cond.749.
Sylla,præno.L.fuit ex familia L.Cornelij Rufini.
Syllanus,uideatur Iunius.
Syluanus,uideatur Plautius.
Syllius Nerua,præn.P.Cos.Olym.190.an.2.urb.cond.734.
Sisenna Statilius Taurus Consul, Olymp.198.anno 4.urbis cond.768.Christi domini 18.
Sosius,præn.C.Cos.Olym.187.ann.secundo,urb.cond.722.
Sophus,uideatur Sempronius.
Spalo,uideatur Petilius.
Sp.Cassius Vicelinus,quem Halicar.Viscellinum,Cic.in Lælio Becillinum uocat,Cos.Olym.69.an.4.urb.cond.252.
Sp.Largius Rufus,& T.Herminius Aquilinus,Coss.quartum Olymp.68.anno quarto,urb.cond.248.Horum Coss. nomina apud Liuiū omissa,iniuria,ut puto, temporum, ex Dionys.apposuimus.
Statilius Taurus, præno.T. Cos.cum Augusto VIII.Cos. Olymp.188.anno quarto,urbis cond.728.
Statilius Taurus,præn.T.Cos.II. Olymp.197.anno tertio, urb.cond.763.Christi domini 13.
Stipendium primum datum militi Romano ex publico,Olymp.94.anno primo,urbis cond.349.
Stolo,uideatur Licinius.
Strabo,uideatur Fannius.
Structus,uideatur Seruilius.
Sulpitius Camerinus consul præno.Ser.Olymp.70.anno secundo,urbis conditæ 254.
Sulpitius Camerinus præno. Q.Consul Olym.72.an.quarto,urb.cond.264.Liuius autem eius anni Consulum nomina non ponit,Halicarn.ponit.
Sulpitius Camerinus,præno.Ser.Consul Olymp.80.anno 1. urb.cond.293.
Sulpitius Cossus,præn.Q.Cos.Olym.87.an.1.ur.cond.321.
Sulpitius Camerinus, quem & Cornutum uocant, præno. Q.Trib.mil.Olymp.95.anno primo,urb.cond.353.
Sulpitius Camerinus,præn.Ser.Cos.Olymp.70.anno 2.urb. cond.254.Est autem Seruius præn. Seruilius autē & Sergius sunt nomina.
Sulpitius Camerinus,præn.Q.Trib.militum iterum Olym. 96.anno primo,urb.cond.357.
Sulpitius Camerinus,præn.Ser.Consul Olymp.97.anno secundo,urbis conditæ 362.
Sulpitius Rufus præn.Ser.trib.mil. Olymp.97.anno quarto,urbis conditæ 364.
Sulpitius Longus,præn.P.Trib.militum Olym.98.anno primo,urbis conditæ 365.
Sulpitius Rufus,præn.Ser.Tribunus militum iterum Olym. 98.anno tertio,urbis conditæ 366.
Sulpitius Rufus,præno.Ser.Trib.milit.tertium Olymp.99. anno tertio,urbis conditæ 371.

Sulpitius Rufus, præno. Seruius, Trib. mil. quartum Olymp. 99. anno quarto, urbis conditæ 372.

Sulpitius Peticus, præn. C. Trib. mil. Olymp. 100. anno primo, urbis conditæ 373.

Sulpitius Rufus, præn. Ser. Trib. mil. V. Olym. 101. anno secundo, urbis conditæ 378.

Sulpitius Rufus, præn. Ser. Trib. mil. sextum Olym. 102. anno quarto, urbis conditæ 384.

Sulpitius, præn. Ser. Trib. militum Olymp. 103. anno secũdo, urbis conditæ 386.

Sulpitius Peticus, præn. C. quem quidam Potitum, quidam Bethicum, nonnulli Pythicum uocant, Cõsul Olymp. 104. anno tertio, urb. cond. 391.

Sulpitius Peticus, præn. C. Cos. iterum Olymp. 105. anno secundo, urbis conditæ 394.

Sulpitius Peticus, præn. Caius, consul quartum Olymp. 107. anno secundo, urb. cond. 402.

Sulpitius Peticus, præn. C. Cos. quintum Olym. 107. anno 4. urbis conditæ 404.

Sulpitius Camerinus, præn. Ser. Cos. Olym. 109 anno secundo, urbis conditæ 410.

Sulpitius Longus, præno. C. Consul Olymp. 111. anno secundo, urbis conditæ 418.

Sulpitius Longus, præn. C. Consul iterum Olymp. 114. anno tertio, urbis conditæ 431.

Sulpitius Longus, præn. C. Cos. (si nõ est alius ab eo qui anno 431.) tertium Olym. 117. an. 1. urb. cond. 441.

Sulpitius Auerrio, præn. P. Consul Olymp. 119. anno secundo, urbis cond. 450. Vide suprà Plin. lib. 33.

Sulpitius Auerrio, præn. P. Cos. ut uidetur, iterum (quia idem nomen est an. urb. 450.) Olymp. 125. an. 2. urb. cond. 474.

Sulpitius Paterculus, præn. C. Consul Olymp. 130. anno tertio, urbis conditæ 495.

Sulpitius Gallus, præno. C. Consul Olymp. 134. anno secundo, urbis conditæ 510.

Sulpitius Galba, præn. P. Consul fuit Olymp. 142. anno tertio, urbis conditæ 543.

Sulpitius Galba, præn. Ser. Cos. Olym. 145. an. 2. ur. con. 554.

Sulpitius Gallus, præn. C. Cos. Olym. 153. anno 4. urbis conditæ 588. Huius multi meminere, Pli. lib. 2. cap. 12. Quintil. lib. 1. & alij. Hoc & M. Claudio Marcello Consulibus edita est Publij Terentij Comici Andria.

Sulpitius Galba, præ. Ser. cuius meminit Suetonius in Galba, Consul Olymp. 159. anno 2. urb. cond. 610.

Sulpitius Galba, præn. Seruius, Consul Olym. 168. anno secundo, urbis conditæ 646.

Sulpitius Galba, præn. Q. Cos. Olym. 162. anno secundo, urbis cond. 622. Cicero in Lælio, ubi de C. Blosio loquitur, pro Sulpitio habet Rutilium.

Sulpitius Rufus, præn. Seruius, Cos. Olym. 182. an. 3. ur. 703.

Sulpitius Quirinus, præn. P. Consul Olymp. 192. anno 2. urbis cond. 742. cuius putatur Lucas euãg. ca. 3. meminisse.

Sulpitius Camerinus, præn. Q. Cos. Olymp. 197. an. 1. urbis cond. 761. Christi domini 11. Meminit huius & C. Poppæi Sabini Sueton. in Vespasiano, & Plin. lib. 7. cap. 48. quod ideo admonemus, ut mendum eo in loco tollatur.

T Arentum receptum Romanis anno urb. cond. 545.

Tarpeius Capitolinus, præn. Sp. Consul Olymp. 81. anno 4. urb. conditæ 300.

Tarquinius Priscus, præn. Lucius, quintus Rom. Rex, qui regnauit annos 38. regnare cœpit Ol. 41. an. 2. & urb. 138.

Tarquinius Superbus VII. Ro. Rex, qui regnauit annos 25 regnare cœpit anno 4. Olymp. 61. urb. autẽ conditæ 220.

Tarquinius Collatinus præn. L. & L. Iunius Brutus consules anno urbis cond. 245.

Tatius Sabinorum Rex urbem inuasit, capta primum per proditionem arce Tarpeia, regnare cœpit anno 4. Romuli & urbis conditæ, & anno septimo pace cum Romulo facta, quinque postea annis cum Romulo regnauit.

Taurus, uideatur Sisenna & Statilius.

Terentius Varro, præn. C. Cos. Olym. 141. anno 2. urbis conditæ 538. quo Cannensis pugna fuit.

Terentij fabulæ seu comœdiæ quo anno & quibus Consulibus actæ sint, uideatur in earum nominibus.

Thermus Fontinalis, uideatur Aternius.

Thermus, uideatur Minutius.

Tiberij Sempronij Gracchi cædes anno urb. cond. 621.

Tiberius Nero, præno. Claudius, Consul Olymp. 192. anno primo, urbis conditæ 741.

Tiberius Nero, præn. Claudius Consul iterum Olymp. 193. anno tertio, urbis conditæ 747.

Tiberius, præn. Claudius, Cæsar anno urbis cond. 767. & Christi domini 17.

Tiberius Nero Cæsar, præn. Claudius Cos. tertium Olymp. 199. anno secundo, urbis cond. 770. Christi domini 20.

Titinius, præn. P. Trib. militũ Olym. 95. an. 3. urb. cond. 355.

Titinius Longus, præno. L. plebeius, Tribun. militum Olym. 95. anno quarto, urbis conditæ 356.

Titinius Longus, præn. L. Trib. militum iterum Olymp. 96. anno tertio, urbis conditæ 359.

Trebonius Flauius, præn. M. tribunus militum Olymp. 99. anno quarto, urbis conditæ 372.

Tribuni pleb. primi, anno urbis conditæ 261.

Tribuni militum consulari potestate, Aemilius præn. M. cognomine, ut quibusdam uidetur, Mamercus, ut alijs, Fidenas: L. Quintius Cincinnatus, Cincinnati, ut Liuius uult, filius: & L. Iulius Tullus, quem alij Claudium Iulium uocãt, creati Olymp. 86. anno 1. urb. cond. 317.

Tribun. militum consul. potestate creati sunt anno urb cond. 330. 331. 333. & multis deinceps alijs, ut in nominibus eorum qui creati fuerunt, declarabitur.

Tribunorum mil. anni urbis cond. 387. nomina præterquam duorum, P. Valerij Potiti, & C. Licinij Stolonis, non inuenit Glareanus, ac ne horũ quidẽ suo in loco. Potitus sextum etiam à Liuio dicitur sequenti anno, cum nusquã quintum dicatur Trib. militum fuisse. Et C. Licinius Stolo, qui à Publio Manlio dictatore magister equitum dictus est, dicitur antea fuisse Trib. militum consulari potestate, cum nusquã sit eius nomen toto hoc catalogo. Adiuuat hanc opinionẽ nouus ille annus quo tribuni Lucius Sextius ac Stolo se iam in aciem aduersus optimates maximo priuato periculo, nullo publico emolumento, stare conquerebantur.

Tribuni militũ A. Semp ronius Atratinus, Lucius Attilius Longus, T. Cæcilius Siculus, Olym. 84. anno 3. ur. cõd. 311.

Tricipitinus, uideantur Hostius & Lucretius.

Tricostus, uideatur Opiter Virginius.

Trigeminus, uideatur Horatius.

Torquatus, uideatur Manlius.

Tubero, uideatur Aelius.

Tubertus, uideatur Posthumius.

Tuditanus, uideatur Sempronius.

Turca, uideatur Seruilius.

Tullius Decola, præn. M. Cos. Olym. 175. an. 1. ur. cond. 673.
Tullius Cicero, præn. M. Cos. Olym. 179. ann. 3. urbis cond. 691. Sallustius in Catilina. & Plin. lib. 8. cap. 53. de eodem. Cæterum idem Plin. Cicerone consule numerat annum ur. 700. errore haud dubio, idq; lib. 9. cap. 39.
Tullius Cicero fil. præno. M. Cos. Olymp. 187. anno 1. urb. cond. 721. Quidam hic pro Cicerone, M. Lælium Volcatium Tullium posuerant. Caßiodorus Lucium Volcatium. At ex Plutarcho, atque etiã ex Plinij lib. 22. cap. 6. satis liquet M. Tullij Ciceronis hunc esse filium.
Tullus Hostilius tertius Roman. rex, qui regnauit annis 32. regnare cœpit anno 2. Olymp. 27. urbis autem cond. 82.
Tullus, uideantur Iulius & Manlius.

Valerius Publicola præno. P. suffectus est Collatino Consuli, & creatus secundùm Cos. cum T. Lucretio Tricipitino anno sequenti, qui erat ab urb. cõd. 246. Factus est tertiùm Cos. cum Horatio Puluillo secundùm Consule, anno ab urbe cond. 247.
Valerius Volesius præno. M. quem Publicolæ fratrem dicit Halicarnass. Cos. cum P. Posthumio Tuberto, anno urbis conditæ 249. Olymp. 69. anno primo.
Valerius Publicola præn. P. quartùm Cos. cum Tito Lucretio Tricipitino iterum Cos. Olym. 69. an. 2. urb. cond. 250.
Valerius Potitus, præno. L. Consul Olymp. 74. anno tertio, urbis cond. 271. Videatur Fabius Vibulanus.
Valerius Potitus, præno. L. Consul iterum Olymp. 77. anno quarto, urbis conditæ 284.
Valerius Publicola, præn. P. Cos. Olymp. 76. an. 3. urb. cond. 279. Hic filius putatur eius Publicolæ qui reges eiecit.
Valerius Publicola, præn. P. Cos. iterum Olymp. 80. anno 1. urb. cond. 294. Cui succeßit L. Quintius Cincinnatus.
Valerius Potitus, præn. L. Cos. Olymp. 83. anno 2. urb. cond. 306. Hic autem filius fuit eius qui aduersus Herdonium pugnans, in Capitolio occisus est, anno urbis cond. 294.
Valerius Maximus, præn. M. Cos. Olymp. 81. an. 2. urb. 298.
Valerius Potitus, præn. C. Trib. militum Olymp. 91. anno 4. urbis conditæ 340.
Valerius Potitus, præn. L. Trib. militum Olym. 92. anno primo, urbis conditæ 341.
Valerius Potitus, præn. C. Cos. Olymp. 93. anno 1. urb. cond. 345. Veteres pleriq; codices Publium Valerium habent.
Valerius Potitus, præn. C. Trib. militũ iterum Olym. 93. anno quarto, urbis conditæ 348.
Valerius Potitus, præn. L. Trib. militum iterum Olymp. 94. anno primo, urb. cond. 349.
Valerius Potitus, præn. C. Trib. militum tertiùm Olym. 94. anno tertio, urbis conditæ 351.
Valerius Potitus, præn. L. Trib. militum quartùm Olym. 95. anno 2. urbis cond. 354.
Valerius Potitus, præn. L. Trib. militum quintùm Olym. 96. anno primo, urbis conditæ 357.
Valerius Maximus, præn. M. aut Q. ut hic quidam habent codices, sed ann. 360. M. legitur, Trib. militum Olymp. 96. anno primo, urbis conditæ. 357.
Valerius Maximus, præn. M. Trib. militum iterum Olymp. 96. anno quarto, urb. cond. 360.
Valerius Potitus, præn. L. Cos. Olym. 97. an. 3. ur. cõd. 363.
Valerius Publicola, præno. L. Trib. militum iterum Olymp. 98. anno secundo, urb. cond. 366.
Valerius Publicola, præn. L. Trib. militum tertiùm Olymp. 98. anno quarto, urbis conditæ 368.
Valerius Potitus, præno. P. Trib. militum Olymp. 99. anno primo, urbis conditæ 369.
Valerius Potitus, præn. P. Trib. militum iterum Olymp. 99. anno tertio, urbis conditæ 371.
Valerius Publicola, præn. L. Trib. militum quartùm Olymp. 99. anno quarto, urbis cond. 372.
Valerius Potitus, præn. L. adijcitur à quibusdam septimùm, Trib. mil. anno urbis cond. 374. non tamen à Liuio.
Valerius Potitus, præn. P. Trib. militum tertiùm Olym. 100. anno tertio, urbis conditæ 375
Valerius Publicola, præn. L. Trib. militum quintùm Olymp. 100. anno tertio, urbis cond. 375.
Valerius Potitus, præn. P. Trib. militũ quartùm Olym. 101. anno secundo, urb. cond. 378.
Valerij, præn. A. & C. quibus non addit Liuius cognomina, Tribb. militum Olymp. 102. anno 4. urb. cond. 384.
Valerius Publicola, præn. M. Cos. Oly. 106. an. 4. ur. 400. Vide hos annos apud Liuium lib. 7. unus enim numerus illic claudicat, cum ait, Ablato post nonum annum à plebe Consulatu. post undecimum est legendum, qui error facile incidit alternatione numerorum ix. & xi.
Valerius Publicola, præno. M. Consul iterum Olymp. 107. anno tertio, urb. cond. 403.
Valerij Publicolæ præno. M. cum Gallo pugna facta anno urbis conditæ 406.
Valerius Publicola Coruinus, præn. M. Consul Olymp. 108. anno tertio, urb. cond. 407.
Valerius Coruinus præn. M. Cos. iterum Olymp. 109. anno primo, urbis conditæ 409.
Valerius Coruinus, præno. M. Consul tertiùm Olymp. 109. anno quarto, urb. cond. 412.
Valerius Coruinus, præno. M. Consul quartùm Olymp. 111. anno quarto, urb. cond. 420.
Valerius, præn. T. de cuius cognomine etiam Liuius uariatum in annalibus fatetur, Potitus ne an Flaccus uocetur: Orosius autem lib. 3. cap. 3. Flaccum habet: porrò Diodorus Caßiodorúsque prænomen habent C. non T. Consul Olymp. 112. anno tertio, urb. cond. 423.
Valerius Maximus, præn. M. Cos. Olym. 117. an. 3. ur. 443.
Valerius Potitus, præn. L. Trib. militum tertiùm Olym. 94. anno quarto, urb. cond. 352.
Valerius Coruinus, præno. M. Consul quintùm Olymp. 120. anno primo, urbis conditæ 453.
Valerius Publicola, præn. L. Trib. militum Olym. 97. anno primo, urbis conditæ 361.
Valerius Coruinus, præn. M. Consul Olymp. 122. anno quarto, urbis conditæ 464.
Valerius Maximus, præno. M. haud scio, inquit Glareanus, ille ne sit qui anno 443. an alius, Consul Olymp. 123. anno tertio, urbis conditæ 467.
Valerius Leuinus, præn. P. Cos. Olym. 125. an. 1. ur. cõ. 473.
Valerius Potitus, præn. P. Tribunus militũ quintùm Olymp. 103. anno tertio, urb. cond. 387
Valerius Maximus, præn. M. Cos. Olym. 128. an. 4. ur. 488.
Valerius Maximus præno. M. Consul iterum Olymp. 129. anno secundo, urb. conditæ 490. Vide Plin. lib. 35. cap. 4. & lib. 7. capite ultimo: tum compara locos inter se, uter sit ex altero emendandus.
Valerius Flaccus, præn. L. Cos. Olym. 129. an. 4. urb. 492.
Valerius Flaccus, præn. Q. Cos. Olym. 135. an. 2. ur. cõ. 514.
Valerius Flaccus, præn. P. Cos. Olym. 138. an. 3. urb. cõd. 527.

Valerius

Valerius Potitus, præn. P. Trib. militum sextum Olym. 103. anno quarto, urbis conditæ 388.

Valerius Leuinus, præn. M. Consul Olymp. 138. anno quarto, urbis conditæ 528.

Valerius Leuinus, præn. M. Cos. iterum Olym. 142. anno 4. urbis cond. 544. Numerus tamen hic in Liuij codice omissus est: at ipse Liuius lib. 9. huius belli Pun. ait hūc bis consulem fuisse, quare numerus ille non est omittendus.

Valerius Flaccus, præn. L. Cos. Olym. 146. an. 3. ur. cō. 559.

Valerius Messala, præn. M. Cos. Olym. 148. an. 2. urb. 566.

Valerius Messala, præn. M. Cos. Olymp. 155. an. 1. urbis cōd. 593. Meminit huius & C. Fannij Strabonis Gellius libro 2. cap. 24. & lib. 15. cap. 11. sub quibus etiam actæ sunt Eunuchus & Phormio Terentij.

Valerius Flaccus, præn. L. Cos. Olymp. 157. an. 2. cond. 602.

Valerius Flaccus, præn. L. Cos. Olym. 162. an. 3. ur. con. 623.

Valerius Flaccus, præn. L. Cos. Olym. 170. an. 2. ur. cō. 654.

Valerius Flaccus, præn. C. Cos. Olymp. 172. anno 1. urb. cōd. 661. Hunc & M. Herennium nominat Plin. lib. 19. cap. 3.

Valerius Messala, præno. M. Consul Olymp. 180. anno primo, urbis cond. 693.

Valerius Messala, præn. M. Cos. Olym. 182. an. 1. ur. cō. 701.

Valerius Messala, præn. M. Consul addititius Olymp. 187. anno tertio, urbis conditæ. 723.

Valerius Messala, præn. M. Consul iterū Olymp. 192. anno secundo, urbis conditæ. 742.

Valerius Messala, præn. L. Cos. Olymp. 196. anno primo, urbis conditæ 757. Christi domini 7.

Valerius Messala, præn. M. si idem est qui anno urbis cond. 742. iterū fuit, Cos. tertium, sed uidetur alius Cos. Olym. 199. anno quarto, urbis cond. 772. Christi. 22.

Varius, uideatur Alfenus, Cassius, Licinius & Quintilius.

Vaticanus, præn. P. Cos. Olym. 183. an. 3. urb. cond. 707.

Vatia, uideatur Seruilius & Marcius.

Vaticanus, uideatur Romulus & Sestius.

Veij capti sunt anno urbis conditæ 359.

Venox, uideatur Plautius.

Verus, uideatur Antistius.

Veturius Geminius Cos. Olymp. 70. anno 3. urbis cond. 255. Liuius hunc Cn. Vetusium uocat, Halicarnass. P. Veturiū Geminium, alij Cicurinum, Cassiodorus autem prænomē ponit L. non P.

Veturius Geminius, præn. T. Cos. Olymp. 79. anno quarto, urbis conditæ 292. Quidam Vetusium, & quidam Geminium, quidam præterea Ligurinum uocant duobus cognominibus.

Veturius Cicurinus Cos. Olymp. 81. ann. 3. urbis cond. 299.

Veturius Cicurinus, præn. M. additur à quibusdam sextum Trib. militum, Olym. 94. an. 3. urbis cond. 351. ut fuerint eo anno septem Tribb. militum.

Veturius Cicurinus, præn. M. patricius, Trib. mil. Olym. 95. anno quarto, urbis cond. 356.

Veturius præn. C. Trib. militū Olym. 101. anno 2. ur. cō. 378.

Veturius, præno. C. (cognomen autem huic & quibusdam alijs non subijcit Liuius, offensus, ut opinatur Glareanus, nominum multitudine) Trib. militum iterum Olymp. 103. anno primo, urbis cond. 385.

Veturius Crassus Cicurinus, præn. L. Trib. militum Olymp. 103. anno 2. urbis cond. 386.

Veturius Crassus Cicurinus, præn. L. Trib. mil. iterū Olym. 103. anno quarto, urbis conditæ 388.

Veturius Caluinus, præno. T. Consul Olymp. 112. anno primo, urbis conditæ 421.

Veturius Caluinus, præn. T. Cos. iterum Olymp. 115. anno 1. urbis conditæ 433.

Veturius Leuina, præn. L. Cos. Olym. 140. an. 2. ur. con. 534.

Veturius Philo, præn. L. Cos. Olym. 143. an. 4. ur. cōd. 548.

Vetusius Geminius, præn. T. Cos. Olym. 71. an. 4. urb. 260.

Vibulanus, uideatur Fabius.

Vibius Pansa, præno. C. cum Hirtio Cos. Olymp. 184. ann. 3. urb. cond. 711. Quidam tamē Hirtio adiungunt C. Cæsarē Octauiū, & Pansæ Pedium, ut in ipsorū dicitur nominib.

Vicelinus, uideatur Cassius.

Villius, uideatur Iulius.

Vinitius, præno. P. Cos. Olymp. 195. ann. 2. urbis cond. 754. Christi domini 4. Inter Coss. anni huius & superioris erāt in Cassiod. Coss. C. Cæsar Octauius Augustus XIII. & L. Paulus: sed Suetonij Tranquilli supputationes hunc annum non admittunt.

Vipsanius Agrippa, præno. M. Consul Olymp. 186. anno primo, urbis conditæ 717.

Vipsanius Agrippa, prænom. M. Cos. iterum cum Octauio VI. Cos. Olymp. 188. anno 2. urbis conditæ. 726. & Cos. tertium cum eodem, anno urb. cond. 727.

Virgilij mors secundum Eusebium in Chronicis sub C. Sentio Saturnino Cos. anno urbis cond. 735.

Virginius Tricostus Cos. cum Posthumio Regillensi Olym. 71. anno secundo, urbis cond. 258.

Virginius Cælimontanus, præn. A. Cos. Olymp. 71. anno 4. urbis 260. authore etiā Halic. qui Montanū cognominat.

Virginius Rutilus, præn. T. Cos. Olym. 75. an. 3. ur. cōd. 275.

Virginius Rutilus, præn. A. Cos. Olym. 76. an. 2. ur. cōd. 278.

Virginius Cælimontanus, præ. A. Cos. Olym. 78. anno 1. ur. cond. 285. quem Halic. Nomentanum uocat, sed anno 260. Montanum alium Virginium uocat, ut putet Glareanus errorem esse codicum. Si unus est, iterum Cos. fuit.

Virginius Cælimontanus, præn. Sp. Cos. Olym. 81. anno secundo, urbis cond. 298.

Virginius Cælimontanus Tricostus, præn. T. Cos. Olymp. 83. ann. 3. urb. cond. 307.

Virginius Tricostus, præn. L. Cos. Olym. 86. an. 4. urb cōd. 310. & iterum, ut Macer Licinius authore Liuio scribit, refectus est Cos. Olym. 87. an. 1. ur. cō. 321. Macrū sequitur Cassiodorus, idē asserēs quod ille, atq; ita iterū Cos. fuerit.

Virginius, præn. P. Trib. militū Olym. 95. an. 1. ur. cond. 353.

Virginius Tricostus, præn. L. Trib. militum Olym. 98. anno secundo, urbis conditæ 366.

Virginius, uideatur Opiter.

Vitulus, uideatur Manilius.

Viuius, uideatur Didius.

Volesus, uideatur Valerius.

Volscus, uideatur Copilius.

Volso, uideantur Manilius & Racilius.

Volumnius Auentinus, præno. P. Cos. Olymp. 80. anno primo, urbis conditæ 293.

Volumnius Flamma, præno. L. Consul Olymp. 118. anno 3. urbis conditæ 447.

Volumnius Flamma, præno. L. Consul iterum Olymp. 121. anno primo, urbis conditæ 457.

Vopiscus, uideatur Opiter.

FINIS.

CLEMENTISSIMO CAESARI FERDINANDO, BOHEmiæ Hungariæque Regi &c. Henrichus Glareanus S. D.

NEmini dubium est, inuictissime Rex, id esse in historia temporum rationem, quod solis iubar in sublimi hoc aëre. Tolle solem ex hoc mundo, quid aliud nisi confusum relinquetur chaos? Tolle ætatum ac seculorum ordinem ex historia, dij boni quàm nihil lucis rebus gestis adfuerit? Qua caussa ego motus, cum Liuij historia, ut eminentissima & utilissima, ab omnibus passim enarranda suscipiatur, in ea autem temporum ratio mirè claudicet, existimaui operæprecium me facturum, si studiosos hac etiam parte, ut alijs nostris operibus, pro uirili iuuarem, id quod antea in Dionysii Halicarnassei præclarissimi ac diligentissimi historiographi libris fecimus. Itaque Chronologiam quandam (eam temporum rationem dicere possis) institui, quã ante aliquot annos Hieronymus Frobenius ac Nicolaus Episcopius, summi amici mei, ac bonarum literarum instauratores, ad Liuij, quod tum excudebant, exemplar, adijci curarunt. Pro quo sanè labore à multis doctis uiris bene audiui, qui literis ad me missis, ingentes nobis gratias egere, ac ingenuè, quo sunt candore, fassi sunt historiæ Romanæ maximum accessisse decus ac lumen per huiuscemodi commentationem, succinentes identidem illud Maronis,

Quale manus addunt ebori decus, aut ubi flauo
Argentum, Pariúsue lapis circundatur auro.

Nec tamen ego ob id cristas erigere cœpi, quod laudati pauones facere solent, sed magis anisus sum, ac fidelem dedi operã, ut ea denuò seorsum excuderetur, uidelicet ut qui antea Liuij codices habent, quandò non omnibus eundem authorem bis parare commodum est, possent etiam hoc nostro frui labore. Huic autem conatui dexter affuit Mercurius Michaëlis Isingrinij industria, uiri in primis cum eruditi, tum, quod eruditionem potissimum commendat, hominis laboriosissimi in restituendis bonis authoribus, id quod hisce aliquot annis lector ex libris in eius officina excusis facile colliget. De quo rectissimè secus atque de pluribus nostræ ætatis typographis, Flacci nostri illud dixeris,

Non fumum ex fulgore, sed ex fumo dare lucem Cogitat.

Verum ad Chronologiam redeo. Eam ego exorsus à Troia capta, altius repetitis annis, propter eximij uiri, de quo iam dixi, Dionysii Halicarnassei præclarissimam historiam, adieci post Liuij tempora singulis cum consulibus annos ad Iustinianum usque Cæsarem, id quod Cassiodorus quoque fecit, quanquam codex eius mire corruptus hodie habetur, quem tamen Gregorius Haloander, uir magna, meo iudicio, industria, multis in locis emendauit. Idem ego in prioribus annis annisus, qui Liuiana continentur historia, nec cum hoc nec cum illo ubique consentiens, quemadmodum nec inter ipsos ubique conuenit. Porrò quot locis dissentiam, & quibus authoribus fultus, lector eruditus legendo facile uidebit. Spero autem fore ut optimus quisque confessurus sit, me nec temerè nec sine fructu lectorum hanc post illos suscepisse prouinciam. Simpliciter autem authorum loca ostendi lectori, relinquens illum suo iudicio, nec omnia quæ poteram, odiose inculcans, nec ubiq; illic tædium euitans, hic ostentationem. Sed hæc obiter de caussa quæ nos ad hoc negocium scribendum compulerit, dicimus. Nam de utilitate huius hoc unum admonuero, summè enitendum ac elaborandum, maximè uero authorum classicorum enarratoribus, ut temporis ratio in historia constet. Si enim historia testis est temporum, ut uerè dixit Cicero, quid absurdius fieri potest, quàm ita narrare historiam, ut quid prius, quid posterius gestum sit, ignores? perinde atque uulgus narret fabulas. In hac igitur Chronologia initium à capta Troia sumptum est, quòd Romani à Troianis oriundi credantur, per Aeneam, Ascanium, ac deinde reges Albanos usque ad Romulum, qui urbis fuit conditor. Fuere autem à Troia capta ad urbem conditam anni quadringenti triginta duo: qui numerus ter à Dionysio proditus, corruptè legebatur in uulgatis codicibus. Nos autem collatis ex Chronicis Eusebij annis, ac uarijs aliorum authorum comparatis locis, regum Albanorum seriem maximè uerisimilem ac summè congruentem, diligenti adhibita ratione deduximus. Et ne nudæ essent semipaginæ, ex sacra historia Iudæorum reges, qui in hæc inciderunt tempora, adiunximus. Deinde etiam Medorum, Macedonum ac Persarum, ut multis daremus ansam diligentius inspiciendi Eusebij Chronica. Quod si quis ijs offendetur, ac minimè obtundi his lectorem oportuisse clamet, is sciat eo consilio à nobis instituta esse, ut Albanorum Romanorumq; regum series ab initio lectorem ducat: alia autem ita adpicta, ut omitti facile queant. Quare lector ea ita existimet, perinde atque uacua margine non adsint: cuius rei euidens signum est, quòd Eusebij supputationem in regibus Romanis, ubi maioris in hoc negocio authoritatis uiri Liuius atq; Dionysius urgebant, omisimus. Quod autem Hebræorum reges maluerimus quàm uel Aegyptiorum, uel Lydorum, uel Atheniensium, hæc nostra tempora in caussa fuerunt, quibus multi Iudæorum historiam legunt absq; omni iudicio. Sed breuiter omnia eò direximus, ut lectoris utilitas spectetur. Non dicam nunc, quanto labore hoc tam paruum opusculum mihi constiterit, uel quia nemo mihi crediturus sit, si dixero: uel quòd gloriolæ captator minimè uideri uelim. Hoc dicam, neminẽ eo in negocio tam cautum, tamq; circunspectum esse posse, ut non alicubi uacillet, ut non singulis paginis cauillatoribus sit locus. tãta hac in nomenclatura ob temporum iniuriam est confusio. Quod probè mihi ostendit D. AEGIDIUS Tschudus affinis meus V. C. apud Heluetios cum reducem è Roma hisce diebus Claronæ inuisissem: qui, ut est uir multæ lectionis, ac omnis antiquitatis diligentissimus indagator, &, quod maximum est, acerrimi iudicij homo, ex antiquis monumentis Romæ descriptis commonstrauit multo secius magistratus nomina habere, atque nobis uel Liuij codices, uel Cassiodorus, alijq; nonnulli exhibuerint. Verum nunc non erat tantum ocij, ut ea omnia emendaremus: dabit Deus aliquando ut id plenius exequamur. Accipe igitur & hos labores nostros clementissime Cæsar, animi grati erga liberalitatem tuã specimen. Maiora & me debere, & Maiestatem tuam decere, certò scio: sed in eo fastigio Deus opt. max. te collocauit, ut animum beneuolum ac gratum non minus uelis quàm relatam gratiam. Idem Deus opt. max. tuis pijs conatibus, felicissime Rex, det gratiam in publicum Christiani orbis commodum. Friburgi Brisgoiæ, anno à Christo nato M. D. X L. Calend. Septembrib.

Hronologia, siue temporum supputatio in omnẽ Rom. historiam, præsertim Dionysii Halicarnassei & T. Liuij, à Troia capta usque ad Iustinianum Cæsarem, continens primùm XV. reges Latinorum post Aeneæ in Italiam aduentum, septémque Romanorum: deinde Consules, Decemuiros, ac Tribunos militum cons. potestate: denique Cæsares: adiectis regibus Hebræorum, Iudæ ac Israël: item Medorum, Persarum ac Macedonum, qui in hæc tempora inciderunt: per HENRICHVM Glareanum, in inclyta Friburgensium academia publicum professorem.

Anni à Troia capta.	
	# TROIA CAPTA.
	Troia capta est decem & septem dies ante solstitium.
1	PRIMVS hic post captam Troiam annus incipit uiginti dies post solstitium, quod octauo Calendas Quintileis siue Iulias est, authore Plin. lib. 18. cap. 28. Dionysius ait octauo desinentis mensis Iunij, quod idem est, ut puto. Circiter autem æquinoctium autumnale per Hellespontum in Thraciam profecti Troiani duce Aenea, atque ibidem eam commorati hyemem ut susciperent ex fuga reliquos, ac apparerent ad nauigationem necessaria: Quod ubi factum est, ueris principio in Siciliam usque nauigarunt, finitúsque est primus annus.
2	SECVNDO anno in Sicilia per hyemem manserunt, condentes urbem Elymis. Deinde nauigabili facto mari ex Sicilia soluentes, Tyrrhenum transmittunt mare, in Laurentem profecti agrum: ibi icto cum rege Latino fœdere, ac accepta agri quadam portione, Lauinium condere cœperunt.
3	TERTIO hoc anno ab exitu à Troia, Aeneas solis Troianis imperat, ducta in matrimonium Lauinia Latini regis filia, unde & Lauinium nomen habet.
4	QVARTO hoc anno Latinus rex pugna qua aduersus Rutulos ac eorum ducem Turnum, ipse cum suis, ac genero Aenea, Troianisq; stetit, occiditur, & regnum iure belli affinitatisq; ad Aeneam uenit, qui & suis & Latinis imperauit annis tribus.

REGNVM LATINORVM.

5	1	AENEAS primus Latinorum rex post Latini soceri mortem regnauit annis tribus.	
6	2		
7	3	Septimo hoc anno (qui quartus erat post Latini obitum) regni Aeneæ, ipse in pugna ad Numicum amnem, qua aduersus Hetruscos, ac Mezentium eorum regem stetit, ultimum uisus est, & sub finem septimi anni, eius filius Ascanius imperare cœpit, qui fuit Aeneæ ex Creusa filius, Lauiniæ priuignus.	
			Iudices Hebræorum.
8	1	Ascanius secundus Latinorum Rex annis XXXVIII.	Sanson omnium fortissimus.
9	2		
10	3		
11	4		
12	5		
13	6		
14	7		
15	8		
16	9		
17	10		
18	11		
19	12		
20	13		
21	14		
22	15		
23	16		
24	17		
25	18		
26	19		
27	20		
28	21		Heli Sacerdos
29	22		In libris Reg. hic 40. annis

Anni à Tro.ca.	An reg. Latin.	REGNVM LATINORVM	IVDICES HEBR.
30	23		iudicasse Israel dicitur, in
31	24		L X X. autē interpretatio-
32	25	Hoc anno, qui est tricesimus à Lauinio condito, sed tricesimus	ne 20. ut scribit Eusebius,
33	26	secundus à Troia capta, Ascanius nouam cœpit condere ur-	ideóque nos numeros omisi-
34	27	bem, Longam Albam, relinquens nouercæ Lauinium.	mus.
35	28		
36	29		
37	30		
38	31		
39	32		
40	33		
41	34		
42	35		
43	36	Amazones Ephesi templum succenderunt.	
44	37		
45	38		
46	1	Syluius tertius Latinorum rex ann. XXIX.	In Chronicis Eusebij hoc lo-
47	2	Hic Aeneæ ex Lauinia posthumus fuit filius, Ascanij frater.	co superest annus in regibus
48	3	Quòd autem in sylua educatus erat, Syluius dictus est, ac de-	Latinorum.
49	4	inceps omnes reges Albani Syluij.	
50	5		
51	6		
52	7		
53	8		
54	9		
55	10		
56	11		
57	12		
58	13		
59	14		
60	15		
61	16		
62	17		
63	18		
64	19		
65	20		
66	21		
67	22		1 Saul Hebræorum
68	23		2 primus rex ex tri-
69	24		3 bu Beniamin an-
70	25		4 nis XL.
71	26		5
72	27		6
73	28		7
74	29		8
75	1	Aeneas Syluius IIII. Lat. rex annis XXXI.	9
76	2	Eusebius ait reperisse se in quibusdam historijs Latinum Syl-	10
77	3	uium quarto post Aeneam loco regnasse, Lauiniæ ac Melam-	11
78	4	podis filium, uterinum fratrem posthumi Syluij: quinto uero	12
79	5	loco, qui hic quarto ponitur, Aeneam Syluium posthumi fi-	13
80	6	lium. Sed neminem hoc secutū uideo, quapropter hic omittitur.	14
81	7		15
82	8	Eurysthenes Aristodemi filius Proclis frater, apud Lacedæ-	16
83	9	monios regnauit, à quo altera regia familia, de qua Cleome-	17
84	10	nes, item Leonidas, qui apud Thermopylas Xerxis exercitum	18
85	11	inuasit.	19

Anni à Tro.ca.	An.reg. Latin.	LATINORVM	HEBRAEORVM
86	12		20
87	13		21
88	14		22
89	15		23
90	16		24
91	17		25
92	18		26
93	19	*Codrus Melanthi filius.*	27
94	20		28
95	21		29
96	22		30
97	23		31
98	24		32
99	25		33
100	26		34
101	27		35
102	28		36
103	29	*Amazonum ac Cimmeriorum incursus in Asiam.*	37
104	30		38
105	31		39
106	1	Latinus Syluius V. Latinorum rex annis L.	40
107	2	*Dionysius huic dat annos 51. sed errore, ut opinor, librariorũ.*	1 Dauid primus He-
108	3	*Ego propter summã omnium regum Albanorum, ter à Dio-*	2 bræorum rex ex tri-
109	4	*nysio positam. 50 posui, ut etiam Eusebius.*	3 ba Iuda annis XL.
110	5		4
111	6		5 *Hebræorũ pontifex Abia-*
112	7		6 *thar clarus habetur.*
113	[illegible]		7
114	9		8
115	10		9
116	11		10 *Prophetabant Gad, Na-*
117	12		11 *than & Asaph.*
118	13		12
119	14		13
120	15		14
121	16		15
122	17		16
123	18		17
124	19		18
125	20		19
126	21		20
127	22	*Magnesia in Asia condita.*	21
128	23		22
129	24		23
130	25		24
131	26	*Cumæ in Italia conditæ.*	25
132	27		26
133	28		27
134	29	*Ephesus condita.*	28
135	30		29
136	31		30
137	32	*Carthago condita, secundum quosdam.*	31
138	33		32
139	34		33
140	35		34
141	36		35

Anni à Tro. ea.	An reg. Latin.	LATINORVM	HEBRAEORVM
142	37		36
143	38		37
144	39		38
145	40		39
146	41		40
147	42		1 Solomon II. He-
148	43		2 bręorũ rex de tri-
149	44		3 bu Iuda ãnis XL.
150	45		4 *Hic dauidis fuit filius*
151	46		5 *ex ea quæ fuit Vriæ.*
152	47		6
153	48		7
154	49		8
155	50		9
156	1	Alba Syluius VI. Latin. rex annis XXXIX.	10
157	2	*Eusebius ait hunc Aeneæ Syluij fuisse filium.*	11 *Sadoch Hebræorum*
158	3		12 *sacerdos.*
159	4		13
160	5		14
161	6		15
162	7		16
163	8		17
164	9		18
165	10		19
166	11		20
167	12		21
168	13		22
169	14		23
170	15		24
171	16		25
172	17		26
173	18		27
174	19		28
175	20		29
176	21		30
177	22		31
178	23		32
179	24		33
180	25		34
181	26		35
182	27		36
183	28		37
184	29		38
185	30		39
186	31		40

Post mortem Solomonis seditione orta in gente Iudæorum, ac regno bifariam diuiso, in Samaria X. tribubus præfuit Hieroboam, in Hierusalem II. Roboam.

187	32		1 Roboam Hebræo-	1 Hieroboam He-
188	33		2 rum Iudæ rex III.	2 bræorum Israel
189	34		3 annis XVII. Hic	3 rex primus annis
190	35		4 *Solomonis fuit filius*	4 XXII.
191	36		5	5
192	37		6	6
193	38		7	7
194	39		8	8
195	1	Capetus Syluius Lat.	9	9

Anni à Tro.ca.	An.reg. Latin.	LATINORVM.	HEBR. IVDAE	HEBR. ISRAEL
196	2	rex VII. annis XXVI.	10	10
197	3	*Hunc Eusebius Atyn uocat, ut*	11	11
198	4	*Liuius: Ouidius, Epitum. Addit*	12	12
199	5	*Eusebius & Aegyptũ dictũ, ac*	13	13
200	6	*regnasse annis 24. sed nos hoc*	14	14
201	7	*loco Dionysiũ sequi malumus.*	15	15
202	8	*Thraces Pithymã occupant.*	16	16
203	9		17	17
204	10		1 Abia IIII. rex Iu-	18
205	11		2 dæ annis III.	19 *Hebræorum pont.*
206	12		3	20 *max. Abimelech cla-*
207	13		1 Asa V. rex Iudæ	21 *rus habetur.*
208	14		2 annis XLI.	22
209	15		3	1 Nadab II. rex
210	16		4	2 Israel annis II.
211	17		5	1 Baasa III. rex
212	18		6	2 Israel annis
213	19		7	3 XXIIII.
214	20		8	4
215	21		9	5
216	22		10	6
217	23		11	7
218	24		12	8
219	25	*In Eusebij Chronicis duo desunt anni ab Dionysij supputatione quam hic sequimur.*		
220	26			
221	1	Capvs Syluus VIII.	13	9
222	2	Latin. rex an. XXVIII	14	10
223	3	*Hic superioris regis filius, au-*	15	11
224	4	*thore Eusebio.*	16	12
225	5		17	13
226	6		18	14
227	7		19	15
228	8		20	16
229	9		21	17
230	10		22	18
231	11		23	19
232	12		24	20
233	13		25	21
234	14		26	22
235	15		27	23
236	16		28	24
237	17		29	1 Hela IIII. rex
238	18		30	2 Israel annis II.
239	19		31	1 Amri V. rex
240	20		32	2 Israel an. XII.
241	21		33	3
242	22		34	4
243	23		35	5
244	24		36	6
245	25		37	7
246	26		38	8
247	27		39	9
248	28		40	10
249	1	Calpetus Syluius IX.	41	11
250	2	Latin. rex annis XIII.	1 Iosaphat VI rex	12
251	3	*Et hic superioris regis filius,*	2 Iudæ an. XXV.	1 Achab VI re-

Anni à Tro.ca.	An reg. Latin.	LATINORVM	HEBR. IVDAE	HEBR. ISRAEL
252	4	eodem authore.	3	2 Israel annis
253	5		4	3 XXII.
254	6		5 Apud Hebræos pro-	4
255	7		6 phetabant Abdias, O-	5
256	8		7 zias, Micheas, Helias.	6
257	9		8	7
258	10		9	8
259	11		10 Falsi prophetæ erant Se-	9
260	12		11 dechias, Eliazer.	10
261	13		12	11
262	1	Tyberinus Syluius	13	12
263	2	Latin. X. ann. VIII.	14	13
264	3	*Hic est à quo Albula cepit*	15	14
265	4	*deinde nomen Tyberis, su-*	16	15
266	5	*perioris regis filius.*	17	16
267	6		18	17
268	7		19	18
269	8		20	19
270	1	Agrippa Syluius La	21	20
271	2	tinorũ XI. ann. XL.	22	21
272	3	*Et hic superioris regis fi-*	23	22
273	4	*lius. In annis autem sequuti*	24	1 Ochosias VII.
274	5	*sumus Eusebium potius q̃*	25	2 rex Israel ann. II.
275	6	*Dionysium, ob regũ Alba-*	1 Ioram VII. rex Iu-	1 Ioram VIII. rex
276	7	*norũ summã, de qua pau-*	2 dæ annis VIII.	2 Israel ann. XII.
277	8	*lò antè diximus.*	3	3
278	9		4	4
279	10		5	5
280	11		6	6
281	12		7	7
282	13		8	8
283	14		1 Ochozias 8. rex Iudæ	9
284	15		1 Athalia, IX. Iu(an. I.	10
285	16		2 dæ regnũ habuit an.	11
286	17		3 VII. *Ionadab filius Re-*	12
287	18		4 *chab clarus habetur. Iota-*	1 Iehu IX. rex
288	19		5 *de pontifex apud Hebræos*	2 Israel annis
289	20		6 *clarissimus.*	3 XXVIII.
290	21		7	4
291	22		1 Ioas X. rex Iudæ an-	5
292	23		2 nis XL.	6
293	24		3	7
294	25		4	8
295	26		5	9
296	27		6	10
297	28		7	11
298	29	*Lycurgus Lacedæmonio-*	8	12
299	30	*rum legislator insignis ha*	9 *Zacharias Hebræorum*	13
300	31	*betur.*	10 *propheta occiditur.*	14
301	32		11	15
302	33		12	16
303	34		13	17
304	35		14	18
305	36		15	19
306	37		16	20
307	38		17	21

Anni à Tro.ca.	An reg. Latin.	LATINORVM.	HEBR. IVDAE	HEBR. ISRAEL
308	39		18	22
309	40		19	23
310	1	Alladius Syluius Latinorum	20	24
311	2	XII. rex annis XIX.	21	25
312	3	*Hic superioris filius, uaria habet apud*	22	26
313	4	*scriptores nomina, ut in annotationi-*	23	27
314	5	*bus nostris diximus.*	24	28
315	6		25 *Heliseus prophe-*	1 Ioacham X.
316	7		26 *ta moritur.*	2 rex Israel ann.
317	8		27	3 XVII.
318	9		28	4
319	10		29	5
320	11		30	6
321	12		31	7
322	13		32	8
323	14		33	9
324	15		34	10
325	16		35	11
326	17		36	11
327	18		37	13
328	19		38	14
329	1	Auentinus Syluius XIII.	39	15
330	2	Latin. rex ann. XXXVII.	40	16
331	3	*Superioris regis & hic fuit filius, in*	1 Amasias XI.	17
332	4	*Auentino monte sepultus, unde &*	2 rex Iudæ an.	1 Ioas XI. rex
333	5	*mons nomen habet.*	3 XXIX.	2 Israel annis
334	6		4	3 XVI.
335	7		5	4
336	8		6	5
337	9		7	6
338	10		8	7
339	11		9	8
340	12		10	9
341	13		11	10
342	14		12	11
343	15		13	12
344	16		14	13
345	17		15	14
346	18	*Sardanapalus ultimus Assyriorū rex*	16	15
347	19	*hic regnare cœpit.*	17	16
348	20		18	1 Hieroboā XII.
349	21		19	2 rex Israel annis
350	22		20	3 XLI.
351	23		21	4
352	24		22	5
353	25		23	6
354	26		24	7
355	27		25	8
356	28		26	9
357	29		27	10
358	30		28	11
359	31		29	12
360	32		1 Ozias XII.	13
361	33		2 rex Iudæ an-	14
362	34		3 nis LII.	15
363	35		4	16

Anni à Tro.ca.	An.reg. Latin.	LATINO.			HEB.IVDAE	ISRAEL
364	36				5	17
365	37	Hoc anno destructum est Assyriorum imperiũ, ac in			6	18
	Medos translatum per Arsacem, fuere tamen absq; tyrannide Medi usque ad Deiocem uerum regem.					
366	1	Procas Sylui⁹	1 Arsaces liberis præ		7	19
367	2	XIIII. Latin.	2 fuit primũ Medis		8	20
368	3	rex an. XXIII.	3 annis XXVIII.		9	21
369	4		4		10	22
370	5		5		11	23
371	6		6		12	24
			Eusebius hoc loco Macedonum orditur regnum. Ceterum regum hæc nomina			
			usque ad Perdicam, qui hic quartum obtinet locum, nescio quàm uera habeantur.			
372	7		7	1 MACED.	13	25
373	8		8	2 primus rex	14	26
374	9		9	3 Cranaus	15	27
375	10		10	4 annis 28.	16	28
			Prophetabant apud Hebræos, Oseæ, Amos, Esaias & Ionas.			
376	11		11	5	17	29
377	12		12	6	18	30
378	13		13	7	19	31
379	14		14	8	20	32
380	15		15	9	21	33
381	16		16	10	22	34
382	17		17	11	23	35
383	18		18	12	24	36
384	19		19	13	25	37
385	20		20	14	26	38
386	21		21	15	27	39
387	22		22	16	28	40
388	23		23	17	29	41
389	1	Amulius Syl-	24	18	30	1 Zacharias
		uius XV. Latin rex an. 44.				XIII. rex Israel

Numitor Procæ superioris regis filius maior, à fratre Amulio regno pulsus, in agro suo uixit. Filia eius adimendæ spei partus gratia, uirgo Vestalis lecta: quæ cum uigesimoseptimo patrui sui anno geminos edidisset infantes, iuxta legem in terram uiua defossa est. Verùm paruulos prope ripam Tyberis expositos, Faustulus regij pastor armenti ad Acciam Laurentiam uxorem suam detulit, quæ propter pulchritudinem & rapacitatem corporis quæstuosi, lupa à uicinis appellabatur. Vnde ad nostram usque memoriam meretricum cellulæ, lupanaria dicuntur. Pueri uerò cum adoleuissent, collecta pastorum & latronum manu, interfectóque apud Albam Amulio, auum Numitorem in regnum restituunt. Hæc Eusebius in Chronicis. Legẽdum autem uicesimoseptimo patrui sui anno: quæ uerba in omnibus quæ nos uidimus exemplaribus corrupta erant, sed ex Dionysio restituimus.

mensibus sex. Sellum XIIII. rex Israel diebus XXVIII. Pro his septem mensibus Eusebius supputat annũ: quod hac de caussa annotare placuit, ne nimis aliquando anxii simus, cũ uideamus magnos uiros non perpetuò ad amussim hæc obseruasse.

390	2		25	19	31	1 Manahem
391	3		26	20	32	2 XV. rex Israel
392	4		27	21	33	3 annis X.
393	5		28	22	34	4
394	6		1 Medo-	23	35	5
395	7		2 rum se-	24	36	6
396	8		3 cundus	25	37	7
397	9		4 Sosara	26	38	8
398	10		5 mus an	27	39	9
399	11		6 nis 30.	28	40	10
400	12		7	1 Maced.	41	1 Phaccia XVI.
401	13		8	2 II. Cœ-	42	2 rex Israel an-
402	14		9	3 nus an-	43	3 nis decem.
403	15		10	4 nis XII.	44	4 Lib. 4. Reg. cap.

	Anni à Tro.ca.	An.reg. Latin.	LATI.	MEDO.	MACED.	IVDAE	ISRAEL
	404	16		11	5	45	5 15.biennio legitur:
	405	17		12	6	46	6 ſed numeri ſimilitu-
	406	18		13	7	47	7 do fefellit.
	407	19		14	8	48	8
	408	20		15	9	49	9

OLYMPIAS PRIMA.

OLYMPIAS *ſpacium eſt quatuor annorum,quod puto apud Romanos uocari luſtrum, ut apud* Horatium *libro quarto Carminum,* Fortuna *luſtro proſpera tertio* Belli *ſecundos reddidit exitus.* Ab *initio enim eius belli quo primùm Auguſtus cum Q.* Pedio C OS. *fuit,ad finem bellorum ciuilium fuerunt duodecim anni, atque ita etiam exponit* Acron. *Non ſum tamen neſcius* Porphyrionem *exponere 15.annos: & illud eiuſdem poëtæ,* Cuius *octauum trepidauit ætas* Claudere *luſtrum, pro quadraginta annis omnes exponere commẽtatores.* Sed *alius erit de his differendi locus.* Fefellit *autem quoſdam hic loquendi modus apud* Latinos: Quinto *quoque anno ἀγὼν gymnicus totius* Græciæ *celebrabatur.* Item,*quinto quoque anno luſtrum* Romæ *condebatur: ut* Olympiada *ſpacium quinque annorum crediderint,atque adeò etiam ſcriptis prodiderint:non intelligentes,annum quo ſequens* Olympias *incipit,quintum dici annum,qui tamen eſt primus ſequentis* Olympiados. Quatuor *itaq; anni interiacent,exceptis his quibus luditur menſibus.*

Olympiades		Anni à Tr.ca.	Anni regũ Lat.	LATI.	MEDO.	MACED.	IVDAE	ISRAEL.
1	1	409	21		16	10	50	10
	2	410	22		17	11	51	1 Phacce XVII.
	3	411	23		18	12	52	2 rex Iſrael ann.
	4	412	24		19	1 Maced.	1 Ioathã	3 XX.
2	1	413	25		20	2 III. rex	2 XIII.	4
	2	414	26		21	3 Tyrimas	3 rex Iu	5
	3	415	27		22	4 ann. 38.	4 dæ an	6
	4	416	28		23	5	5 nis 16.	7
3	1	417	29		24	6	6	8
	2	418	30		25	7	7	9
	3	419	31		26	8	8	10
	4	420	32		27	9	9	11
4	1	421	33		28	10	10	12
	2	422	34		29	11	11	13
	3	423	35		30	12	12	14
	4	424	36		1 Medo	13	13	15
5	1	425	37		2 rũ III.	14	14	16
	2	426	38		3 rex Mc	15	15	17
	3	427	39		4 didus	16	16	18
	4	428	40		5 an.40.	17	1 Achaz	19
6	1	429	41		6	18	2 XIIII.	20
	2	430	42		7	19	3 rex Iu	1 Oſee Iſrael
	3	431	43		8	20	4 dæ an	2 rex XVIII.
	4	432	44		9	21	5 nis 16.	3 annis IX.

VRBS CONDITA.

A *Troia capta ad urbem conditam anni ſunt 432. ut ter* Dionyſius *admonet : ſed ab* Alba *condita anni 400.* Romulus *ac* Remus *fratres nouam condentes urbem* Romam *ſeptima* Olympiade, Numitori *auo* Albam *reliquerunt.* Cæterum *orta ſeditione,in qua* Remus *cecidit,*Romulo *ſoli imperium relictum eſt.* Scio *eſſe qui ſexta* Olympiade Romam *conditam dicant, ſed nos hic* Dionyſium *ſequendum putamus.*

Olympiadum anni.		Anni ab urbe condita	Anni regum Roman.	ROMA.	MEDO.	MACED.	IVDAE	ISRAEL
7	1	1	1	Romu	10	22	6	4
	2	2	2	lus I.	11	23	7	5
	3	3	3	Roma	12	24	8	6
	4	4	4	nor.rex	13	25	9	7
8	1	5	5	ann.37.	14	26	10	8

Olympiades		Anni ab urbe cō.	An.reg. Roma.	ROMANORVM	MEDO.	MACED.	IVDAE	ISRAEL
	2	6	6	Cōsualibus ludis Sabinæ	15	27	11	9
	3	7	7	captæ anno ab urbe cō=	16	28	12	Captiuitas
	4	8	8	dita tertio, ut ait Euse=	17	29	13	Israel, hoc est
9	1	9	9	bius: at Gelli⁹ apud Dio	18	30	14	X. tribuum à
	2	10	10	nysium anno quarto scri	19	31	15	Sennacherib
	3	11	11	psit. Bellū inde cū An=	20	32	16	rege Chaldæo
	4	12	12	tennatibus, Ceninēsibus,	21	33	1 Eze-	rum, uel Sal=
10	1	13	13	ac Crustumijs ortū, qui=	22	34	2 ch. 15.	manasar rege
	2	14	14	bus uictis, cum Sabinis	23	35	3 rex	Assyriorū, ut
	3	15	15	atrocius natū, quo Ta=	24	36	4 Iudæ	legitur 4. Re
	4	16	16	tius Sabinorū rex urbē,	25	37	5 an. 29.	gum 17. Re=
11	1	17	17	capta primò per prodi=	26	38	6 Apud	gnatū itaq; in
	2	18	18	tionem arce, inuasit. Tri	27	1 Maced.	7 Hebræ	Israel an. 250.
	3	19	19	bus autē annis bello cū	28	2 IIII. Per	8 os pro=	
	4	20	20	Romanis gesto, tādemq;	29	3 dicca	9 phetabant Esaias &	
12	1	21	21	pace facta, per quinque	30	4 ann. 51.	10 Osee.	
	2	22	22	postea annos cū Romu=	31	5	11	
	3	23	23	lo imperium Romæ te=	32	6	12	
	4	24	24	nuit.	33	7	13	
13	1	25	25		34	8	14	
	2	26	26		35	9	15	
	3	27	27		36	10	16	
	4	28	28		37	11	17	
14	1	29	29		38	12	18	
	2	30	30		39	13	19	
	3	31	31		40	14	20	
	4	32	32		1 Medorū	15	21	
15	1	33	33		2 IIII. rex	16	22	
	2	34	34		3 Cardice-	17	23	
	3	35	35		4 as ann. 13.	18	24	
	4	36	36		5	19	25	
16	1	37	37		6	20	26	

Romulus ad Capreæ paludem nusquam comparuit, & persuadente Iulio Proculo Quirini nomine apud suos consecratus est. Eusebius.

	2	38	38	Interregnum.	7	21	27	

Mortuo Romulo quinos dies senatores Rempublicam rexerunt, atque ita unus annus expletus, quod tempus interregnum appellatum est. Hæc Eusebius, apud quem in plerisq; codicibus hic annus adiectus est Romuli annis, quasi 38. Romulus regnasset annos.

	3	39	1	Numa Pōpilius II.	8	22	28	
	4	40	2	Roma. rex an. 43.	9	23	29	

Numa Pompilius duos menseis anno addidit, Ianuarium Februariumq;, quum ante hunc decem tantum menses apud Romanos fuissent. Hic quoque rex nullum gessit bellum.

17	1	41	3	Nicomedia condita, quæ	10	24	1 Manasses XVI.	
	2	42	4	prius Astacos, ait Euseb.	11	25	2 rex Iudæ an. 55.	
	3	43	5		12	26	3 Manasses impius Esaiā	
	4	44	6		13	27	4 interfecit, multaq; alia	
18	1	45	7		1 Medorū	28	5 mala fecit.	
	2	46	8		2 V. rex De-	29	6	
	3	47	9	Tarentū conditū à Par=	3 ioces an-	30	7	
	4	48	10	thenijs duce Phalantho.	4 nis LIIII.	31	8	
19	1	49	11	Corinthij Corcyram co	5	32	9	
	2	50	12	loniam deduxere.	6	33	10	
	3	51	13		7	34	11	
	4	52	14		8	35	12	
20	1	53	15		9	36	13	
	2	54	16		10	37	14	

Olympiades		Anni ab urbe cō.	An.reg. Roma.	ROMANORVM	MEDOR.	MACEDON.	HEBR. IVDAE
	3	55	17		11	38	15
	4	56	18		12	39	16
21	1	57	19		13	40	17
	2	58	20		14	41	18
	3	59	21		15	42	19
	4	60	22		16	43	20
22	1	61	23	In Sicilia Gela, in Pā	17	44	21
	2	62	24	phylia Phaselus cō=	18	45	22
	3	63	25	ditur.	19	46	23
	4	64	26		20	47	24
23	1	65	27		21	48	25
	2	66	28		22	49	26
	3	67	29		23	50	27
	4	68	30	Chalcedon condita.	24	51	28
24	1	69	31		25	1 Macedonū V.	29
	2	70	32	Cyzicus condita.	26	2 Argeus an. 38.	30
	3	71	33		27	3 Herodotus libro	31
	4	72	34		28	4 VIII. ad finem	32
25	1	73	35		29	5 ἀϛαῖον uocat.	33
	2	74	36		30	6	34
	3	75	37		31	7	35
	4	76	38		32	8	36
26	1	77	39		33	9	37
	2	78	40		34	10	38
	3	79	41		35	11	39
	4	80	42	Hic in Eusebij supputatione desunt duo anni à Romana historia. Nos uerò Liuium ac			
27	1	81	43	Dionysium hic potius sequuti sumus authores, tanquam ex proposito Romanam			
				scribentes historiam			
	2	82	1	Tullus Hosti-	36	12	40
	3	83	2	lius III. Rom.	37	13	41
	4	84	3	rex annis 32.	38	14	42
28	1	85	4		39	15	43
	2	86	5		40	16	44
	3	87	6	Alba longa diruta.	41	17	45
	4	88	7		42	18	46
29	1	89	8		43	19	47
	2	90	9		44	20	48
	3	91	10		45	21	49
	4	92	11		46	22	50
30	1	93	12		47	23	51
	2	94	13		48	24	52
	3	95	14		49	25	53
	4	96	15	Cypselus Corinthio	50	26	54
31	1	97	16	rum tyrānus Byzan	51	27	55
	2	98	17	tium condidit.	52	28	1 Amon XVII.
	3	99	18	Alcmæon clarus ha	53	29	2 rex Iudæ an. 12.
	4	100	19	betur.	54	30	3 4. Reg. 21. & 2. Pa=
32	1	101	20		1 Medor.	31	4 ralip. 33. dicitur re=
	2	102	21	Phalaris tyrannus.	2 VI. rex	32	5 gnasse annis duob.
	3	103	22	Lampsacus condita	3 Phraor-	33	6 sed facilis est lapsus
	4	104	23	& Abdera.	4 tes an-	34	7 in numeris. Nos se=
33	1	105	24		5 nis 24.	35	8 quuti sumus hic Eu=
	2	106	25		6 Herodotus	36	9 sebium, ut in plerisq;
	3	107	26	Selinus condita in	7 ait an. 22.	37	10 alijs.
	4	108	27	Sicilia.	8	38	11
34	1	109	28		9	1 Macedonū 6.	12

Olympiades		Anni ab urbe cō.	An.reg. Romæ.	ROMANORVM	MEDOR.	MACED.	HEBR. IVDAE
	2	110	29		10	2 Philip-	1 Iosias XVIII.
	3	111	30	In Ponto Borysthe-	11	3 pus an. 38.	2 rex Iudæ an. 31.
	4	112	31	nes condita.	12	4	3 4. Reg. 22. & 2. Pa
35	1	113	32	Terpander Musicus.	13	5	4 ral. 34. annis 31. di-
	2	114	1	Ancus Martius	14	6	5 citur regnasse.
	3	115	2	IIII. Romæ. rex	15	7	6
	4	116	3	annis XXIIII.	16	8	7
36	1	117	4	Thales Milesius his	17	9	8 Helchias Hebræoru
	2	118	5	temporibus uixisse	18	10	9 pont. max.
	3	119	6	creditur.	19	11	10 Hieremias prophe-
	4	120	7		20	12	11 tare orsus.
37	1	121	8		21	13	12 O'da mulier pro-
	2	122	9		22	14	13 phetabat apud He-
	3	123	10		23	15	14 bræos.
	4	124	11		24	16	15
38	1	125	12	Battus cōdidit Cyrenē	1 Cyaxares	17	16
	2	126	13	Synope cōdita ī Pōto.	2 VII. Medo	18	17 Prophetabant Hie-
	3	127	14	Periander Corinthi	3 rū rex an-	19	18 remias & Sopho-
	4	128	15	tyrannus.	4 nis 32.	20	19 nias.
39	1	129	16		5	21	20
	2	130	17	Epidamnus condita,	6	22	21
	3	131	18	quæ postea Dyrrha-	7	23	22
	4	132	19	chium.	8	24	23
40	1	133	20	Ancus Martius Ostiā	9	25	24
	2	134	21	urbem condidit.	10	26	25
	3	135	22		11	27	26
	4	136	23		12	28	27
41	1	137	24	*Rursus hic in Eusebij supputatione deest annus à Romanæ historiæ annis.*			
	2	138	1	L. Tarquinius	13	29	28
	3	139	2	Priscus V. Rom.	14	30	29
	4	140	3	rex annis 38.	15	31	30
42	1	141	4		16	32	31
	2	142	5		17	33	32
	3	143	6		18	34	1 Ioachaz XIX.
In serie regum Iudæ Eusebius hoc loco tres menses pro anno supputat, quanquam tertio hinc rege tres rursus menses huc accedunt. Id etiam superius fecit in tertiodecimo ac decimoquarto regibus Israel.							Iudæ rex mensibus tribus.
	4	144	7	Stesichorus poëta.	19	35	1 Eliacim, qui &
43	1	145	8		20	36	2 Ioachim, XX.
	2	146	9		21	37	3 rex annis XI.
	3	147	10		22	38	4
	4	148	11	Pittacus Mitylenæus	23	1 Macedo-	5
44	1	149	12	septem sapientū unus.	24	2 num VII.	6 Anno 3. Nabucho-
	2	150	13		25	3 Europs	7 don. Iudæam cepit.
	3	151	14		26	4 an. XVI.	8 In Babylone Daniel,
	4	152	15		27	5	9 Ananias, Azarias
45	1	153	16		28	6	10 & Misael clari ha-
	2	154	17	Perinthus condita.	29	7	11 bentur.
Iechoniæ tres menses ueniunt in eos qui decimonono regi Iudæ cesserunt, uidelicet sex menses pro anno, quod bis antea admonuimus.							Ioachim, qui & Iechonias, XXI. rex Iudæ, mensibus trib.
	3	155	18	Camerina urbs cōdita.	30	8	1 Sedechias 22.
	4	156	19	Sappho & Alcæus	31	9	2 rex Iudæ annis
46	1	157	20	poetæ clari habentur.	32	10	3 XI.
	2	158	21		1 Medorum	11	4
	3	159	22		2 rex VIII.	12	5
	4	160	23		3 Astyages	13	6

Olym= piades		Anni ab urbe cō.	An reg. Roma.	ROMANORVM	MEDOR.	MACED.	HEBR. IVDAE
47	1	161	24	*Solon Athenienſis.*	4 annis 38.	14	7
	2	162	25		5 *Herodotus*	15	8
	3	163	26		6 *ait annis 35.*	16	9
	4	164	27		7	17	10
48	1	165	28		8	18	11
	2	166	29	*Thales Mileſius*	9	19	1 Captiuitas
	3	167	30		10	20	2 Hebræorũ
	4	168	31		11	21	3 Iudæ ſub
49	1	169	32		12	22	4 Nabucho=
	2	170	33		13	23	5 don.Chal-
	3	171	34		14	24	6 deorũ rege.
	4	172	35		15	25	7 *In Babylone*
50	1	173	36		16	26	8 *prophetabant*
	2	174	37		17		9 *Daniel & E=*
	3	175	38		*Hic in Euſebio*	1 Macedo.	*zechiel.*
	4	176	1	Seruius Tullus	18 *rurſus deeſt*	2 VIII. rex	10
51	1	177	2	VI.Rom.rex an-	19 *annus.*	3 Alcetas	11
	2	178	3	nis XLIIII.	20	4 annis 29.	12
	3	179	4	*Euſebius dat huic an=*	21	5	13
	4	180	5	*nos 34. Tarquinio au*	22	6	14
52	1	181	6	*tē Superbo 35. Quos*	23	7	15
	2	182	7	*igitur decē annos huic*	24	8	16
	3	183	8	*detraxit, Superbo ad=*	25	9	17
	4	184	9	*iecit, nihil officiēs ſu=*	26	10	18
53	1	185	10	*mæ noſtræ. Nos Liuiũ*	27	11	19
	2	186	11	*ac Dionyſium ſequuti*	28	12	20
	3	187	12	*ſumus.*	29	13	21
	4	188	13		30	14	22
54	1	189	14		31	15	23
	2	190	15		32	16	24
	3	191	16		33	17	25
	4	192	17	*Aeſopus interimitur.*	34	18	26
55	1	193	18	*Piſiſtratus tyrannus.*	35	19	27
	2	194	19	*Crœſus Lydorũ rex.*	36	20	28
	3	195	20		37	21	29
	4	196	21		38	22	30

Cyrus Hebræorum captiuitate laxata, 50. fermè hominum millia regredi fecit in Iudæam, qui conſtructo altari, tem=pli fundamenta iecerunt. Sed quum à uicinis gentibus fabricatio impediretur, imperfectum opus uſque ad Darium permanſit, ſolo altari conſiſtente. Euſebius.

Olym= piades		Anni ab urbe cō.	An reg. Roma.	ROMANORVM	MEDOR.	MACED.	HEBR. IVDAE
56	1	197	22		1 Cyrus I. rex	23	31
	2	198	23		2 Perſarum	24	32
	3	199	24		3 an. XXX	25	33
	4	200	25		4 *Hic Cyrus,*	26	34
57	1	201	26		5 *Medorũ de=*	27	35
	2	202	27		6 *ſtruxit im=*	28	36
	3	203	28		7 *perium.*	29	37 *Prophe[illegible]*
	4	204	29		8	1 Macedo-	38 *bant Agge=*
58	1	205	30		9	2 num IX.	39 *us & Zacha*
	2	206	31		10	3 Amyntas	40 *rias.*
	3	207	32		11	4 annis L.	41
	4	208	33		12	5	42
59	1	209	34	*Crœſus à Cyro captus*	13	6 .	43
	2	210	35	*eſt, & Lydorũ regnum*	14	7	44
	3	211	36	*deſtructum.*	15	8	45
	4	212	37		16	9	46
60	1	213	38	*Theognis poëta agno=*	17	10	47

Olympiades		Anni ab urbe cō.	An.reg. Roma.	ROMANORVM	PERSAR.	MACED.	HEBR. CAPT.
	2	214	39	*scitur.*	18	11	48
	3	215	40		19	12	49
	4	216	41		20	13	50
61	1	217	42		21	14	51
	2	218	43		22	15	52
	3	219	44		23	16	53
	4	220	1	L.Tarquinius Su	24	17	54
62	1	221	2	perbus VII.ac vl	25	18	55
	2	222	3	timus Rom.rex,	26	19	56
	3	223	4	annis XXV.	27	20	57
	4	224	5		28	21	58
63	1	225	6	*Tomyris Massagetarũ*	29	22	59
	2	226	7	*regina Cyrũ interficit.*	30	23	60
	3	227	8		1 Cambyses	24	61
	4	228	9		2 II. Persarũ	25	62
64	1	229	10		3 rex annis	26	63
	2	230	11		4 VIII.	27	64
	3	231	12		5	28	65
	4	232	13		6	29	66
65	1	233	14		7	30	67
	2	234	15		8	31	68

Tertio apud Persas regnarunt per septem menses duo fratres Magi, pro quibus mensibus Herodotus supputat annum. Herodotus autem ad impletionem octaui anni, Cambysæ ait hos septem fuisse menses.

Olympiades		Anni ab urbe cō.	An.reg. Roma.	ROMANORVM	PERSAR.	MACED.	HEBR. CAPT.
	3	235	16		1 Magi.	32	69
	4	236	17		1 Darius an-	33	70
66	1	237	18		2 nis 36.	34	71

Secundo anno Darij regis templum in Hierosolymis extruitur ab Zorobabel, consummaturq; opus anno quadragesimo. Remissio quidem captiuitatis Iudæorum, & ueniæ templi ædificandi sub Cyro exordium habuit. Consummatur uerò templum sub Dario, quia uicinæ gentes assiduis incursibus ædificationem impediebant.

Olympiades		Anni ab urbe cō.	An.reg. Roma.	ROMANORVM	PERSAR.	MACED.	HEBR. CAPT.
	2	238	19		3	35	
	3	239	20		4	36	
	4	240	21		5	37	
67	1	241	22		6	38	
	2	242	23		7	39	
	3	243	24		8	40	
	4	244	25		9	41	

Regnatum Romæ est sub regibus annis 244. authoribus Liuio atque Dionysio. In Eusebij uerò supputationibus desunt anni quatuor: quanquam ipse fatetur tribus uariatum annis apud authores. At nos maluimus hos sequi, ut ex proposito Romanam scribentes historiam, quemadmodum antè quoque aliquoties testati sumus. Cæterùm quum sequentia spacia uix pro Consulum nominibus, ac leuibus aliquot annotatiũculis sufficiant, omnia reliqua seposuimus: & Iudæorum captiuitas iam laxata finitaq; erat: defecerant etiam Lydorum Aegyptiorumq; regna, hoc sub Cambyse, illud sub Cyro, omnia iam obtinentibus Persis: quapropter non magnopere ad Romanam historiam illustrandam pertinere uisum est latius ea persequi. Qui autem omnino ea habere uelit, apud Eusebium requirat licebit. Nos nũc ad Consules & Olympiadum annorumq; ab urbe condita numeros descendamus.

Olympiades.		Anni ab urbe cō.	CONSVLES.		
68	1	245	COSS.	L. Iunius Brutus L. Tarquinius Collatinus	*Bruto suffectus Sp. Lucretius Tricipitinus, cui mox M. Horatius Puluillus. Collatino suffectus P. Valerius Publicola.*
	2	246	COSS.	P. Valerius Publicola II. T. Lucretius Tricipitinus	
	3	247	COSS.	P. Valerius Publicola III. M. Horatius Puluillus II.	*Ita Dionysius, In omnibus Liuij codicibus P. Lucretius habetur pro Horatio. nomen mihi suspectum*

Olympiades		Anni ab urbe cō.			
	4	248	COSS.	Sp. Largius Rufus T. Herminius Aquilinus	*Horum Coss. nomina apud Liuium omissa, iniuria, ut puto temporum, ex Dionysio apposuimus.*
69	1	249	COSS.	M. Valerius Volesus P. Posthumius Tubertus	*Hunc Publicolæ fratrem scribit Dionysius libro quinto.*
	2	250	COSS.	P. Valerius Publicola IIII. T. Lucretius Tricipitinus II.	
	3	251	COSS.	P. Posthumius Tubertus II. Agrippa Menenius Lanatus	
	4	252	COSS.	Sp. Cassius Vicelinus Opiter Verginius Tricostus	*Dionysius Viscellinum uocat, Cicero autem in Lælio Becillinum, si codices non fallunt.*
70	1	253	COSS.	Posthumius Cominius Aurunus T. Largius Flauius	*Posthumius hic, ac iterum postea, prænomen est, quum alias nomen esse soleat. Quidam codices habebant Posthumus trisyllabum, quidam C. Posthumius.*
	2	254	COSS.	Ser. Sulpitius Camerinus M. Mālius Tullus Longus	*Seruius prænomen est, Seruilius autem ac Sergius nomina, quod ob codicū errorem admonemus, ne quis temerè hallucinetur. Mira uariatio in his nominib. Mālius, Manilius ac Mamilius, ut ī Tullius ac Tullus, itē in Rutilus ac Rutilius. Cicero de claris Oratoribus manifestè uocat hūc Tullium.*
	3	255	COSS.	P. Veturius Geminius T. Ebutius Helua	*Liuius Cn. Vetusium uocat, Dionysius P. Veturium Geminium. Alij Cicurinū, Cassiodorus etiam L. non P.* *Liuij codices T. Ebutiū uocant, & recte. Dionysius P. sed codex eius errat.*
	4	256	COSS.	T. Largius Flauius II. Q. Chlœlius Siculus	*In Liuij codicibus non recte T. Lartius legitur. Quidam etiam Voculam cognominant.*
71	1	257	COSS.	A. Sempronius Atratinus M. Minutius Augurinus	
	2	258	COSS.	A. Posthumius Regillensis T. Virginius Tricostus	*In Caßiodori codice C. prænomen est.*
	3	259	COSS.	Ap. Claudius Sabinus P. Seruilius Priscus	*Horū COSS. meminit Plin. lib. 35. cap. 3. ab initio. Conuenit autem etiam in annis. Quidam Structum quoque cognominant.*
	4	260	COSS.	A. Virginius Cælimōtanus T. Vetusius Geminius	*Hunc annū ab urbe cond. esse 260. Dionysius perhibet, qui Virginium, Montanum cognominat. Liuius, ut solet frequentius, cognomen omittit.* SECESSIO *plebis in Sacrum montem.*
72	1	261	COSS.	Sp. Cassius Vicelinus II Posthumius Cominius Aurunus II.	*Primi Tribuni plebis, authore Dionys.*
	2	262	COSS.	T. Geganius Macerinus P. Minutius Augurinus	
	3	263	COSS.	A. Sempronius Atratinus II. M. Minutius Augurinus II.	
	4	264	COSS.	Q. Sulpitius Camerinus Sp. Largius Flauius II.	*Horum atq; sequentis anni COSS. nomina omittit Liuij codex, ex Dionys. apposuimus.* *Dionysij codex habet Flauius, quum potius Rufus sit legendum.*
73	1	265	COSS.	C. Iulius Tullus P. Pinarius Rufus	*Toties Iunium pro Iulio, & Tullium pro Tullo reperias, ut uix scias quid sequaris, nec in Coss. solum, sed in duobus etiam Rom. regibus. Quidam Tullius nomen putant, Tullus cognomen, sed & prænomen in tertio Rom. rege.*

Olympiades		Anni ab urbe cō.			
	2	266	COSS.	Sp. Nautius Rutilius Sex. Furius Philus	*Cn. Martij Coriolani mors.*
	3	267	COSS.	C. Aquilius T. Sicinius	*Horum Coss. cognomina nusquam inuenio.*
	4	268	COSS.	Sp. Cassius Vicelinus III. Proculus Virginius Rutilus	
74	1	269	COSS.	Q. Fabius Vibulanus Ser. Cornelius Maluginensis	
	2	270	COSS.	L. Aemylius Mamercus Cæso Fabius Vibulanus	*Et hūc annū 270. ab urbe cond. fatetur Diony. Hic Cæso Fabius, Q. ac M. Fabiorum frater fuit. Porrò parens horū Cæso quoq; dicebatur.*
	3	271	COSS.	M. Fabius Vibulanus L. Valerius Potitus	*Dionysius lib. 8. ait hunc Valerium Publicolæ eius qui eiecit reges, fratrem fuisse, quapropter à quibusdam etiam Publicola cognominatur. Sed suspicor eo in loco errare Dionysij codicē.*
	4	272	COSS.	Q. Fabius Vibulanus II. C. Iulius Tullus	*Vide num idem sit qui anno 265. fuit, & Tullus non Tullius cognominandus, & qui postea factus Decemuir.*
75	1	273	COSS.	Cæso Fabius Vibulanus II. Sp. Furius Medullinus	*Hoc anno Xerxem in Græciam duxisse exercitū author est Dionys. lib. 9. ab initio.*
	2	274	COSS.	M. Fabius Vibulanus II. Cn. Manilius Cincinnatus	*Quidam Manilius, quidam Mallius legunt, sed non placet. Quidam Manlius.*
	3	275	COSS.	Cæso Fabius Vibulanus III. T. Virginius Rutilus	
	4	276	COSS.	L. Aemylius Mamercus II. C. Seruilius Priscus	*Et huic Structus alterum adijciunt cognomen.*
76	1	277	COSS.	C. Horatius Puluillus T. Menenius Lanatus	*A. Gell. lib. 17. cap. ult. M. Horatium uocat, si codices non fallunt.* CCCVI. FABII CAESI. *Hic Agrippæ Menenij filius fuit. Et Gellius Menenium Agrippam uocat.*
	2	278	COSS.	Sp. Seruilius Priscus A. Virginius Rutilus	*Structus rursus alibi adiectū. Dionys. etiā Seruium Seruiliū uocat, sed errore, ut puto, codicū.*
	3	279	COSS.	P. Valerius Publicola C. Nautius Rutilius	*Hic Publicolæ filius fuit eius qui eiecit reges.*
	4	280	COSS.	L. Furius Medullinus C. Manlius Volso	*In Dionysij codice est A. Manlius.*
77	1	281	COSS.	L. Aemylius Mamercus III. Opiter Virginius, aliàs Vopiscus Iulius Tullus	*Annotauit hoc etiam Liuius.*
	2	282	COSS.	P. Furius Medullinus L. Pinarius Rufus	
	3	283	COSS.	T. Quintius Capitolinus Barbatus Ap. Claudius Sabinus	*Hic primi Appij filius fuit.*
	4	284	COSS.	L. Valerius Potitus II. T. Aemylius Mamercus	*Dionysius hunc Tyberiū uocat, sed errorem puto codicū, quanquam litera T. nonnunquā in his fefellit ferè.*
78	1	285	COSS.	Virginius Cœlimontanus T. Numitius Priscus	*Dionys. hunc Nomentanum uocat, sed anno 260. Montanū alium Virginium uocat, ut putem errorem esse codicum.*
	2	286	COSS.	T. Quintius Capitolinus Barbatus II. Q. Seruilius Priscus	
	3	287	COSS.	T. Aemylius Mamercus II. Q. Fabius Vibulanus	
	4	288	COSS.	Q. Seruilius Priscus II. Sp. Posthumius Albus Regillensis	
79	1	289	COSS.	T. Quintius Capitolinus Barbatus III. Q. Fabius Vibulanus II.	

Olympiades.		Anni ab urbe cō.			
	2	290	COSS.	A.Poſthumius Albus Regillenſis Sp.Furius Medullinus Fuſcus	
	3	291	COSS.	P.Seruilius Priſcus L.Ebutius Helua	
	4	292	COSS.	L.Lucretius Tricipitinus M.Veturius Geminius	*Quidam Vetuſium, quidam Geminum uocant, quidam præterea Ligurinum.*
80	1	293	COSS.	P.Volumnius Auentinus Ser.Sulpitius Camerinus	*Meminit horum Valerius Max.lib.1. cap.6.de prodigijs.*
	2	294	COSS.	P.Valerius Publicola II. C.Claudius Sabinus	*L.Quintius Cincinnatus hic Publicolæ ſuffectus.* *Herdonius Capitolium occupat.*
	3	295	COSS.	Q.Fabius Vibulanus III. L.Cornelius Maluginenſis	
	4	296	COSS.	L.Minutius Carbetus C.Nautius Rutilius II.	*Dionyſ.C.uocat, at Liuius ac Caſsiodorus L.Nautium, ſi codices non fallunt.*
81	1	297	COSS.	Q.Minutius Augurinus C.Horatius Puluillus II.	*Caſsiod.atq; Liuius M.uocant, Dionyſ.C.*
	2	298	COSS.	M.Valerius Maximus Sp.Virginius Cœlimontanus	
	3	299	COSS.	T.Romulius Vaticanus C.Veturius Cicurinus	
	4	300	COSS.	Sp.Tarpeius Capitolinus A.Aternius Fontinalis	*In Plinio lib.7.cap.28.Thermus legitur pro Aternius, ſed corrupte, ut puto.*
82	1	301	COSS.	P.Horatius Trigeminus Sext.Quintilius Varus	*Liuius pro Horatio Curiatiū habet, ſicut Decemuirum ultimū primi ordinis nominat. alij hoc in loco Trigeminū cognominant, & Decemuirum Puluillum.* *Dionyſius ait huic Quintilio peſte mortuo ſuffectum Sp.Furium.*
	2	302	COSS.	L.Menenius Lanatus P.Seſtius Vaticanus	*Horū Coss.nomina in plerijq; Liuij codicib.omiſſa erant. quidam codices etiam P.pro L.habebant, ac pro P.Seſtio, P.Sextilium Capitolinum. Sed ex Dionyſio P.Seſtius legēdum comprobatur, tametſi etiam ipſius codex una parte fallit.*
	3	303	Decē-uiri	Ap.Cl.Sabinus Regillēſis T.Genutius P.Seſtius Vaticanus Sp.Poſthumius Albus P.Sulpitius Camerinus	A.Manlius *Alij Manlium legunt.* T.Romulius Vaticanus C.Iulius Tullus *Treis hos poſtremos* T.Veturius Geminius *Conſulares* P.Horatius Trigeminus *fuiſſe ait Dionyſ.* *Liuius Curiatium habet.*
	4	304	Decē-uiri.	Ap.Cl.Sabinus Regillen.II. Q.Fabius Vibulanus M.Cornelius Maluginēſis L.Minutius Augurinus T.Antonius Merenda	M.Sergius *Seruilium habet Dion.* M.Roboleius Q.Petilius *Tres plebei.* Cæſo Duillius Sp.Oppius Cornicen
83	1	305		*Hoc anno regnarunt per tyrannidem proximi Decemuiri, quod ipſe indicat Liuius in Valerij Horatijq; reſpōſione, qua negabāt ſe aliter abituros, quàm ſi Decemuiri deponerēt inſignia magiſtratus eius quo anno iam ante abiſſent. Oſtenditur etiam ex Dionyſij ſupputatione, qui lib.11. ait primos conſulari poteſtate tribunos mil. creatos tertio octogeſimæquartæ olympiadis anno, qui fuit ab urbe condita trecenteſimus undecimus. Apud Liuium uerò ita trecenteſimus decimus, ut Decemuirorum trecenteſimus alter.*		
	2	306	COSS.	L.Valerius Potitus M.Horatius Barbatus	*Hic Valerius eius filius fuit qui aduerſus Herdonium pugnans, in Capitolio occiſus eſt, an.ab urbe cond.294.* *Pronepos hic fuit eius Horatij qui cum Valerio Publicola Cos.fuit an.ab urbe cond.247.*

Olympiades		Anni ab urbe cō.			
	3	307	COSS.	Sp.Herminius Continisanus T.Virginius Cælimontanus Tricoſtus	
	4	308	COSS.	M.Geganius Macerinus C.Iulius Tullus	Quidam hūc Geganiū Macrinū cognominant. At Iulium Caßiodorus Claudium pro Caio nocat. Atqui haud ſcio an uſquam inuenias apud uetuſtißimos Claudiū prænomen: certè poſt Auguſtum factum primū uidetur, quum prius nomē eſſet.
84	1	309	COSS.	T.Quintius Capitolinus Barbatus IIII. Agrippa Furius Medullinus	
	2	310	COSS.	M.Genutius Augurinus P.Curiatius Philo	Hoc anno Thurij Herodotum ſuam ſcripſiße hiſtoriam ait Plin.lib.12.cap.4. In Dionyſij codice eſt C.Quintius.
	3	311	TRIB. MIL.	A.Sempronius Atratinus L.Attilius Longus T.Clœlius Siculus	
			COSS.	L.Papyrius Mugillanus L.Sempronius Atratinus	Hic L.Sēpronius Auli frater fuit, ait Dion.
	4	312	COSS.	M.Geganius Macerinus II. T.Quintius Capitolinus Barbatus V.	
85	1	313	COSS.	M.Fabius Vibulanus Poſthumius Ebutius Helua Cornicen	Rurſus Poſthumius hic prænom. eſt, ſed ob tot cognomina omiſſum uideri poteſt prænomen.
	2	314	COSS.	C.Furius Pacilius M.Papyrius Craſſus	
	3	315	COSS.	Proculus Geganius Macerinus L.Menenius Lanatus	Vide num ſit qui an.302.Cos.fuit, ut addendū II.
	4	316	COSS.	T.Quintius Capitolinus Barbatus VI. Agrippa Menenius Lanatus	
86	1	317	TRIB. MIL.	M.Aemylius L.Quintius Cincinnatus L.Iulius Tullus	Quidam in Liuio Mamercus addidere, alij Fidenas. Liuius hunc Cincinnati filium ait. Alij Caium Iulium uocant.
	2	318	COSS.	M.Geganius Macerinus III. L.Sergius Fidenás	De A.Cornelio Coſſo etiam ipſe Liuius dubitat hoc in loco, Conſúl ne huius anni, an Tribu. mil. fuit.
	3	319	COSS.	M.Cornelius Maluginenſis L.Papyrius Craſſus	
	4	320	COSS.	C.Iulius Tullus II. L.Virginius Tricoſtus	Hic primum fit Cos.anno 308.ac alius ab L. Iulio, qui Tribunus mil.anno 317.
87	1	321	COSS.	M.Manlius Capitolinus Q.Sulpitius Coſſus	Macer Licinius, ut author eſt Liuius, prioris anni Coss.refectos ſcribit, ut Iulius III. Virginius II. Macrum ſecutus eſt Caßiodorus.
	2	322	TRIB. MIL.	M.Fabius Vibulanus M.Folius Flaccinator L.Sergius Fidenás	
	3	323	TRIB. MIL.	L.Pinarius Mamercus Sex.Furius Medullinus Sp.Poſthumius Albus	Quidam L. legunt, ſed ego Sextum legendum puto, qui fit Tribunus mil. II.an. 335.
	4	324	COSS.	T.Quintius Pœnus Cincinnatus Cn.Iulius Mento	Hic Cincinnati filius dicitur à Liuio.
88	1	325	COSS.	L.Papyrius Craſſus II. L.Iulius Tullus	
	2	326	COSS.	L.Sergius Fidenás II. Hoſtius Lucretius Tricipitinus	
	3	327	COSS.	T.Quintius Pœnus Cincinnatus II. A.Cornelius Coſſus	
	4	328	COSS.	C.Seruilius Hala L.Papyrius Mugillanus	Anno 311. fuit hic Papyrius Cos. quanquam Liuius fatetur eius anni Coss. nomina in priſcis annalibus non eſſe.

Olympiades		Anni ab urbe cō.			
89	1	329	TRIB. MIL.	T.Quintius Pœnus Cincinnatus C.Furius M.Posthumius A.Cornelius Cossus	*Pro hoc Furio quidam habent L.Calphurnium Pisonem*
	2	330	TRIB. MIL.	A.Sempronius Atratinus II. L.Furius Medullinus L.Quintius Cincinnatus II. L.Horatius Barbatus	*Quidā in Liuio adiecerunt L.Furium Medullinum, at in ueteribus libris hi tres duntaxat reperiūtur: sub quibus Veientibus in 20.annos datæ sunt induciæ, quarum tempus exiisse ait Liuius sub tribunis qui fuere anno 348. Quæ ratio, ut minimum, anno deficit uno.*
	3	331	TRIB. MIL.	Ap.Claudius Crassus Sp.Nautius Rutilius T.Sergius Fidenás Sex.Iulius Tullus	*Quidam posuerant huc C.Papyrium Crassum, sed ex Liuio satis patet Ap. Claudium legendum.*
	4	332	COSS.	Sempronius Atratinus Quintus Fabius Vibulanus	*In Valerij codice lib.3.cap.1.Q.Catulus legitur pro Q.Fabio.*
90	1	333	TRIB. MIL.	L.Manlius Capitolinus Q.Antonius Merenda L.Papyrius Mugillanus	
	2	334	COSS.	Cn.Fabius Vibulanus T.Quintius Capitolinus *Hic Capitolini fuit filius.*	*Post hos Coss. si quis Liuij uerba diligenter inspiciat, inueniet annū omissum, quem tamē ponere ausi non sumus, propter Camilli supputationē lib.5.Liuij ad finem. Ad idem confirmandum accedit quod de inducijs Veientibus datis, ac deinde finitis, paulò superius diximus.*
	3	335	TRIB. MIL.	L.Quintius Cincinnatus III. Sex.Furius Medullinus II. M.Manlius Capitolinus L.Sempronius Atratinus	*Hoc in Sempronio uidetur memoria lapsus Liuius: uide apud eum lib.4.*
	4	336	TRIB. MIL.	Agrippa Menenius Lanatus P.Lucretius Tricipitinus Sp.Nautius Rutilius II.	
91	1	337	TRIB. MIL.	L.Sergius Fidenás II. M.Papyrius Mugillanus C.Seruilius Structus	
	2	338	TRIB. MIL.	Agrippa Menenius Lanatus II. C.Seruilius Structus II. P.Lucretius Tricip. II Sp.Rutilius Crassus	*Cur Seruilio continuatus honos, ratio non redditur à Liuio, quum id aliquando faciat in alijs, ut anno 348.de C.Seruilio Hala.*
	3	339	TRIB. MIL.	A.Sempronius Atratinus III. M.Papyrius Mugillanus II. Sp.Nautius Rutilius III.	*Rutilius hic cognomen est, quod præcedente anno erat nomen.*
	4	340	TRIB. MIL.	P.Cornelius Cossus C.Valerius potitus T.Quintius cincinnatus C.Martius Rutilius M.Fabius Vibulanus II.	*Hunc Martium quidam codices non habent.*
92	1	341	TRIB. MIL.	Cn.Cornelius Cossus L.Valerius Potitus Q.Fabius Vibulanus M.Posthumius Regillensis	*Fabio apud Liuium adiectum est II. quum nusquam antea inter Trib.mil. reperiatur. Cos. quidem fuit anno 332. si fortasse inde error.*
	2	342	COSS.	A.Cornelius Cossus L.Furius Medullinus	*Hic, nisi sit alius, etiam anno 327. Cos. fuit. At quia Liuius dubitat num anno urbis 318. etiam Cos. fuerit, ideo numerum quoque omisisse uidetur. Cassiodorus M. Corn. uocat.*

Olympiades.		Anni ab urbe cō.			
	3	343	COSS.	Q.Fabius Vibulanus Ambustus C.Furius Pacilus	
	4	344	COSS.	M.Papyrius Mugillanus C.Nautius Rutilius	*Atratinus quidam habebant libri, sed non rectè, ut puto.*
93	1	345	COSS.	M.Aemilius Mamercus C.Valerius Potitus	*Veteres pleriq; codices P.Valerium habent.*
	2	346	COSS.	Cn.Cornelius Cossus L.Furius Medullinus II.	
	3	347	TRIB. MIL.	C.Iulius Tullus Cn.Cornelius Cossus II. C.Seruilius Hala	*Cur huic continuatus honos, non reddidit caussam Liuius, quum tamen id in Seruilio anno sequente non neglexerit. Multi tamen C.Cornelium uocant hunc Cossum.*
	4	348	TRIB. MIL.	L.Furius Medullinus II. C.Valerius Potitus II. Q.Fabius Vibulanus II. C.Seruilius Hala II.	*Liuius omnes hos eo honore functos ait, ergo & L.Furio adijciendum II.*
94	1	349	TRIB. MIL.	P.Cornelius Cossus II. Cn.Cornelius Cossus III. C.Fabius Ambustus L.Valerius Potitus II.	*Hoc primùm tempore stipendium datum ex publico.*
	2	350	TRIB. MIL.	T.Quintius Capitolinus Q.Quintius Cincinnatus C.Iulius Tullus II. A.Manlius Sex.Furius Medullinus III. M.Aemylius Mamercus	*Veij circumsessi.* *Quidam Manilium legunt.*
	3	351	TRIB. MIL.	C.Valerius Potitus III. M.Sergius Fidenás P.Cornelius Maluginensis Cn.Cornelius Cossus IIII. C.Fabius Ambustus II. Sp.Nautius Rutilius	*His quidam addunt M.Veturium Cicurinum, ut sint septem, sed in plerisq; libris non habetur.* *In prænominibus huius Cossi atq; etiam Ambusti, & in prioribus & sequentibus magna uariatio.* *Hunc Nautium alium puto ab eo qui fuit anno 339. alioqui adijciendum IIII. Liuius addit II.*
	4	352	TRIB. MIL.	M.Aemilius Mamercus II. L.Valerius Potitus III. Ap.Claudius Crassus II. M.Quintilius Varus M.Iulius Tullus M.Posthumius Regillensis M.Furius Camillus M.Posthumius Albinus	*Alij hunc Mamertinum uocant, haud scio quare.*
95	1	353	TRIB. MIL.	C.Seruilius Hala III. Q.Seruilius Fidenás P.Virginius Q.Sulpitius Camerinus A.Manlius II. M.Sergius Fidenás II.	*Alij C.Sulpitium Cornutum uocant.* *Et hunc Manlium, Manilium.*
	2	354	TRIB. MIL.	L.Valerius Potitus IIII. M.Furius Camillus II. M.Aemylius Mamercus III. C.Cornelius Cossus C.Fabius Ambustus III. L.Iulius Tullus	*Et horum duorum Cossi ac Ambusti, magna in prænominibus uarietas.*
	3	355	TRIB. MIL.	P.Manlius Capitolinus P.Titinius P.Melius Sex.Furius Medullinus IIII. L.Popilius Volscus P.Licinius Caluus	*Manilium quidam habent.* *Primus ex plebe Tribunus milit. consulari potestate.*

Olympiades.		Anni ab urbe cō.			
	4	356	TRIB. MIL.	M. Veturius Cicurinus L. Titinius Longus P. Menenius Cn. Genutius Pansa L. Racilius Volso	*Primus Trib. ex patriciis, alij omnes ex plebe.* *Menenium hunc quidam Racilium cognominant.* *In alijs Attilius legitur pro Racilio.*
96	1	357	TRIB. MIL.	L. Valerius Potitus V. M. Valerius Maximus M. Furius Camillus III. L. Furius Medullinus III. L. Seruilius Fidenás II. Q. Sulpitius Camerinus II.	*Q. habebant quidam codices, sed anno 360. M. legitur.* *Vix alius in toto hoc catalogo plus facessit negocij quàm hic L. Furius.*
	2	358	TRIB. MIL.	L. Iulius Tullus II. L. Furius Medullinus IIII. L. Sergius Fidenás A. Posthumius Regillensis P. Cornelius Maluginensis II. A. Manlius III.	*Hic Sergius eius proles uidetur qui anno 337. iterum Trib. mil. fuerat, & bis Cos. anno 326.*
	3	359	TRIB. MIL.	P. Licinius Calui filius L. Titinius Longus II. P. Menenius II. Cn. Genutius Pansa II. L. Racilius Volso II.	*Cum hoc Licinio quinq; patricij eius anni quo pater fuerat Trib. mil. uidelicet 355. hic fieri debebant. At Liuius quatuor plebeios qui cum Veturio fuerant anno 356. nobis exhibet, eosq; in sequentibus eiusdem anni gestis repetit.* Veii capti
	4	360	TRIB. MIL.	P. Cornelius Cossus III. P. Cornelius Scipio M. Valerius Maximus II. Cæso Fabius Ambustus L. Furius Medullinus V. Q. Seruilius Fidenás III.	
97	1	361	TRIB. MIL.	M. Furius Camillus IIII. L. Furius Medullinus VI. C. Aemylius Mamercus L. Valerius Publicola Sp. Posthumius Albinus P. Cornelius II.	*De cognomine huius Cornelij dubium.*
	2	362	COSS.	L. Lucretius Flauius Ser. Sulpitius Camerinus	
	3	363	COSS.	L. Valerius Potitus M. Manlius	*Dionysius lib. 1. sub his Coss. ait lustrum conditum, & esse à primis Coss. annum hunc 119. Locus tamē in Dionysio ferè deprauatè legitur, quare cum iudicio inspiciendus.*
	4	364	TRIB. MIL.	L. Lucretius Tricipitinus Ser. Sulpitius Rufus. M. Aemylius Mamertinus L. Furius Medullinus VII. Agrippa Furius Philo C. Aemylius Mamercus II	*Plin. lib. 33. cap. 1. si numerus non fallit, hoc anno ait captam Romam. Plutarchus in Camillo anno 360. quum senes apud Liuium libro quinto hostes expectarēt, & iuniores in Capitolium conscenderent. At Camillus in oratione postea habita ne Veios migrarent, diligentius numerauit, ut & Dionysius, quos hic sequimur authores.*
98	1	365	TRIB. MIL.	Q. Fabius Ambustus Duo alteri Fabii P. Sulpitius Longus Q. Seruilius Fidenás IIII. P. Seruilius Maluginensis	*ROMA capta à Gallis, authore Dionys. lib. 1. Hic alij annū inserunt sub dictatore Camillo, quòd Liuius dicat Romanos non passos eum abdicare se dictatura, nisi anno circumacto, quod tamen ego de hoc anno, quo urbs capta est, intelligendum puto.*

Olympiades		Anni ab urbe cō.			
	2	366	TRIB. MIL.	L.Valerius Publicola II. L.Virginius Tricostus P.Cornelius A.Manlius Capitolinus L.Aemylius Mamertinus L.Posthumius Albinus	*Hic Cornelius nullum habet cognomen in Liuij codicibus.* *A.Manlius legendum, non Manilius, ut errant quidam codices, quod planū est ex anno 372.*
	3	367	TRIB. MIL.	T.Quintius Cincinnatus Q.Seruilius Fidenás V. Q.Iulius Tullus L.Aquilius Coruus L.Lucretius Tricipitinus II. Ser.Sulpitius Rufus II.	
	4	368	TRIB. MIL.	L.Papyrius Cursor Cn.Sergius Fidenás L.Aemylius Mamertinus II. Licinius Menenius Lanatus L.Valerius Publicola III.	*Ex nomine hic prænomen factum.*
99	1	369	TRIB. MIL.	M.Furius Camillus V. Ser.Cornelius Maluginensis Q.Seruilius Fidenás VI. L.Quintius Cincinnatus L.Horatius Puluillus P.Valerius Potitus	
	2	370	TRIB. MIL.	A.Manlius Capitolinus II. P.Cornelius T.Quintius Capitolinus L.Quintius Capitolinus L.Papyrius Cursor II.	*Huius Cornelij cognomen bis antea omissum, annis 361. & 366.* *Videtur autem hoc anno omissum nomē Cn. Sergij Fidenatis, qui anno 375. fit tertiùm Tribunus mil. sed primùm anno 368.*
	3	371	TRIB. MIL.	Ser.Cornelius Maluginensis II. P.Valerius Potitus II. M.Furius Camillus VI. Ser.Sulpitius Rufus III. C.Papyrius Crassus T.Quintius Cincinnatus II.	*M.Manlius de saxo Tarpeio deiectus.* *Gellius lib. 17. cap. 12. ait hoc anno natum Aristotelem.*
	4	372	TRIB. MIL.	L.Valerius Publicola IIII. A.Manlius Capitolinus III. Ser.Sulpitius Rufus IIII. L.Lucretius Tricipitinus III. L.Aemylius Mamertinus III. M.Trebonius Flauus	
100	1	373	TRIB. MIL.	Sp.Papyrius L.Papyrius Ser.Cornelius Maluginensis III. Q.Seruilius Fidenás C.Sulpitius Peticus L.Aemylius Mamertinus IIII.	*Hos duos Papyrios Liuius ait nouos Trib. mil. quare nos nullum apposuimus numerum.*
	2	374	TRIB. MIL.	M.Furius Camillus VII. A.Posthumius Regillensis L.Posthumius Regillensis L.Furius Medullinus L.Lucretius Tricipitinus IIII. M.Fabius Ambustus	*Hic Furius iuuenis cum Camillo certamen suscepit.* *His septimùm Trib. quidam adijciunt L. Valerium Potitum IIII. at Liuius non habet.*
	3	375	TRIB. MIL.	L.Valerius Publicola V. P.Valerius Potitus III. Cn.Sergius Fidenás III. Licinius Menenius Lanatus II. P.Papyrius Ser.Cornelius Maluginensis IIII.	*Hic Cn. Sergius primùm fit trib. mil. anno 368. iterum anno 370. hoc autem loco III. atq; ita omnes habent Liuij codices.* *Hic Papyrius alter est ex ijs qui anno 373. quanquā prænomē uariat.*

Olympiades.		Anni ab urbe cō.			
	4	376	TRIB. MIL.	P.Manlius Capitolinus C.Manlius Capitolinus L.Iulius Tullus C.Sextilius M.Albinus L.Antiſtius	*Plebei hi tres*
101	1	377	TRIB. MIL.	Sp.Furius Medullinus Q.Seruilius Fidenás II. Licinius Menenius Lanatus III. P.Clœlius Craſſus M.Horatius Puluillus L.Geganius Macerinus	*Quidam C.pro M.habent.*
	2	378	TRIB. MIL.	L.Aemylius Mamertinus V. P.Valerius Potitus IIII. C.Veturius Ser.Sulpitius Rufus V. L.Quintius Cincinnatus II. C.Quintius Cincinnatus	
	3	379		QVINQVENNIO MAGISTRATVVM SOLITVDO VRBEM TENVIT, IN- QVIT LIVIVS, ET PLEBE REFI-	*Huius anni meminit Plin.lib.16. cap. ult. ubi nu-*
	4	380		CIENTE DVOS TRIBVN. LICINIVM STOLONEM LVCIVMQVE SEXTIVM	*merus decēnario excorbitat in ple-*
102	1	381		LATERANVM, ET HIS COMITIA TRIBVNORVM MILITVM PERPE-	*riſque exemplaribus.*
	2	382		TVA INTERCESSIONE TOLLENTIBVS, NEC SE- GNIVS RESISTENTIBVS PATRIBVS OB TREIS	
	3	383		QVAS ILLI PROMVLGAVERVNT LEGES. QVA- RVM PRIMA FVIT DE AERE ALIENO MINVEN- DO: ALTERA DE MODO AGRORVM FINIENDO: POSTREMA DE COMMVNICANDO CVM PLEBE CONSVLATV. &c.	
	4	384	TRIB. MIL.	L.Furius Medullinus II. A.Manlius Capitolinus Ser.Sulpitius Rufus VI. Ser.Cornelius Maluginenſis V. A.Valerius C.Valerius	*Si is eſt qui anno 372.erit IIII.* *His Valerijs nihil adijcit Liuius cognominis.*
103	1	385	TRIB. MIL.	Q.Seruilius Fidenás III. C.Veturius II. A.Cornelius Coſſus M.Cornelius Maluginenſis Q.Quintius Capitolinus M.Fabius Ambuſtus II.	*Liuius nulla adijcit cognomina, offenſus opinor nominum multitudine, & ſanè his tot annis nimium eſt nominum.*
	2	386	TRIB. MIL.	T.Quintius Capitolinus II. Ser.Cornelius Maluginenſis VI. Ser.Sulpitius Sp.Seruilius Structus L.Papyrius Craſſus L.Veturius Craſſus Cicurinus	*Quidā Liuij codices habebant L.Quintius,tum uero & cognomen & numerus in dubio,ut etiam Liuius reliquit.* *Quidam Prætextatum hunc Sulpitium uocant,ac IIII.adiungunt, quum in prioribus nulla Prætextati mentio.Neq; uero ſuffectio, opinor,hic locum habuit in tanta turba.*
	3	387	TRIB. MIL.	P.Valerius Potitus V. C.Licinius Stolo	*Reliquorum nomina non inuenio,ac ne horum quidē ſuo in loco.Potitus ſanè V Letiam à Liuio dicitur ſequenti anno,quum nuſquam V.dicatur.Et C.Licinius Stolo,qui à P.Manlio Dictatore Magiſter equitum dictus eſt,dicitur antea fuiſſe Trib.militum conſulari poteſt.quum nuſquam eius ſit nomen hoc toto catalogo.Adimat hanc opinionem nonus ille annus quo Tribuni L.Sextius ac Stolo ſe iam in aciem aduerſus optimates maximo priuato periculo,nullo publico emolumento ſtare conquerebantur.*

Olympiades.		Anni ab urbe cōd.			
	4	388	TRIB. MIL.	A.Cornelius Cossus II. M.Cornelius Maluginensis II. M.Geganius Macerinus P.Manlius Capitolinus II. L.Veturius Crassus Cicurinus II. P.Valerius Potitus VI.	
104	1	389	COSS.	L.Aemilius Mamercus L.Sextius Lateranus	*Primus ex plebe Cos.*
	2	390	COSS.	Q.Seruilius Hala L.Genutius Auentinensis	*Camilli mors.*
	3	391	COSS.	C.Sulpitius Peticus C.Licinius Stolo Caluus	*Huius Sulpitij cognomen mire uariatur.*
	4	392	COSS.	C.Genutius Auentinensis L.Aemilius Mamercus II.	*Vide Diodorum Siculum in Philippo, ex quo collationē Olympiadū huc posuimus, sed ille more Græco secundum Olympiadas numerat Coss. nos contrà secundum Coss. Olympiadas.*
105	1	393	COSS.	Q.Seruilius Hala II. L.Genutius Auentinensis II	*Diodorus hunc Genutium, Q. uocat, sicut præcedentis anni Cn. pro C. Verum Græci in prænominib. non admodum diligētes, ut uidere est apud illos.*
	2	394	COSS.	C.Sulpitius Peticus II. C.Licinius Stolo Caluus II.	*T.Manlij singulare cum Gallo certamen.*
	3	395	COSS.	M.Fabius Ambustus C.Petilius Balbus	*Libo Visolus, duo hæc cognomina alij adijciunt.*
	4	396	COSS.	M.Popilius Lenás Cn.Manlius Capitolinus Imperiosus	*Diodorus C. uocat. Quod si is est Torquati pater, non C. sed L. esset ut Liuius eum, Valerius ac Cicero lib. 3. Officiorum uocant.*
106	1	397	COSS.	C.Fabius Ambustus C.Plautius Proculus	*Quidam codices Cn. habent. Diodorus M. sed Liuius addidisset II. Plotius dicitur apud Diodorum cognatione o & au. Et Proculus hic cognomen, quod alibi prænomen.*
	2	398	COSS.	C.Martius Rutilius Cn.Manlius Capitolinus Imperiosus II.	*Vide huius Olympiadis annū hunc apud Plin. lib. 36. cap. 6. sed errore haud dubie codicum. Quidam & hic & in sequentibus Rutilum uocant hunc Martium.* *Quidam hoc anno T.Manlium legunt, quòd anno 402. & 406. T.Manlius Dictator factus sit, quod uerisimile non uidetur de eo qui nunquam Cos. antea: & hunc II. Cos. faciunt anno 408.*
	3	399	COSS.	M.Fabius Ambustus II. M.Popilius Lenás II.	
	4	400	COSS.	C.Sulpitius Peticus III. M.Valerius Publicola	*Vide hos annos apud Liuium lib. 7. Unus enim numerus illic claudicat, quum ait, Ablato post nonum annum à plebe consulatu. post undecimum legendum, qui error facile incidit alternatione numerorum XI. ac IX.*
107	1	401	COSS.	M.Fabius Ambustus III. T.Quintius Capitolinus	*De hoc Quintio dubitatū in quibusdā annalibus inuenio, ac pro eo M.Popilium inquit Liuius.*
	2	402	COSS.	C.Sulpitius Peticus IIII. M.Valerius Publicola II.	
	3	403	COSS.	P.Valerius Publicola C.Martius Rutilius II.	*Hoc anno Græciā uexatā à Philippo Alexandri Magni parente, scribit Plin. lib. 2. cap. 27. In Diodoro est M.Fabius, errore fortassis codicū.*

Olympiades		Anni ab urbe cõd.			
	4	404	COSS.	C.Sulpitius Peticus V. T.Quintius Pœnus	Cæsonem etiam cognominatum à quibusdam ait Liuius hunc Quintium.
108	1	405	COSS.	M.Popilius Lenas III. L.Corn.Scipio Aruina	Plin.lib.2.cap.25.olympiada centesimamoctauam cõparat ad annos 398.sed eo in loco puto legendum,centesimasexta,anno secundo.
	2	406	COSS.	L.Furius Camillus Ap.Claudius Crassus M.Valerij cum Gallo pugna.	In Diodoro hic Coss.nomina inuersa reperiuntur,nunc anticipantia nostrũ ordinem, nunc sequentia.Quod admonendũ duximus, ne ea res lectorem moraretur,turbaretue. Meminit autẽ horum Coss.Gellius libro 9.cap.11.
	3	407	COSS.	M.Valerius Publicola Coruinus M.Popilius Lenas IIII.	
	4	408	COSS.	T.Manlius Torquatus C.Plautius Venox	Qui anno 398. T. Manlium legunt, hoc loco Cn.Manlium II.legunt. Sanè apud Liuium T. Manlius hic II.Cos dicitur,qui antea nusquam positus ab eo,si codices non fallunt.
109	1	409	COSS.	M.Valerius Coruinus II. C.Petilius Balbus II.	Libo Visolus adijcitur alibi,ut antea anno urbis conditæ 395
	2	410	COSS.	M.Fabius Dorsuo Ser.Sulpitius Camerinus	
	3	411	COSS.	C.Martius Rutilius III. T.Manlius Torquatus II.	In Liuij codicibus adiectum erat II.quum tamen eundem anno 408. Liuius etiam II. Cos.exhibeat,sed codices errant.
	4	412	COSS.	M.Valerius Coruinus III. A.Cornelius Cossus	BELLVM Sanniticum.
110	1	413	COSS.	Q.Seruilius Hala III. C.Martius Rutilius IIII.	
	2	414	COSS.	L.Aemylius Mamercus C.Plautius Venox II.	Nouus hic est Aemylius,quanquam alij hunc Mamercum,illum autem anno 389. Mamertinum uocant.
	3	415	COSS.	T.Manlius Torquatus III. P.Decius Mus	Meminit Cicero libro 3.Officiorum horum Coss. DECII patris deuotio.
	4	416	COSS.	T.Aemylius Mamercus Q.Publilius Philo	Diodorus Tiberium uocat,alij non Mamercũ sed Mamertinum cognominant.
111	1	417	COSS,	L.Furius Camillus II. C.Menius Nepos	Huius Cos. Menij meminit Plinius lib.34.cap.5.sed uno anno noster numerus anticipat. Quidam hunc Manliũ,alij Menenium uocant,sed haud scio q̃ bene.
	2	418	COSS.	C.Sulpitius Longus P.Aelius Pætus	
	3	419	COSS.	L.Papyrius Crassus Cæso Duillius Helua	
	4	420	COSS.	M.Valerius Coruinus IIII. M.Attilius Regulus Calenus	
112	1	421	COSS.	T.Veturius Caluinus Sp.Posthumius Albinus	Hic post Caudinã pacẽ anno 433.factã,etiam Caudinus dictus est,non magna ipsius laude.
	2	422	COSS.	L.Cornelius Scipio Aruina II. Cn.Domitius Caluinus C.Domitius habent quidam codices,ac etiam Diodorus.	Diodorus Cassiodorusq; A.Corneliũ habent. Tu uide utrum fuisse putes qui anno 405.an qui anno 412. Cæterũ alij hic annũ sine Coss.inserunt,cuius Liuius ne uerbo quidẽ meminit,& Diodori ordo non admittit.

Olympiades.		Anni ab urbe cōd.			
	3	413	COSS.	T.Valerius M.Claud.Marcellus	*De cognomine huius Valerij etiam Liuius uariatum in annalibus fatetur, Potitús ne an Flaccus uocetur. Orosius sanè lib. 3. cap. 3. Flaccus habet. Porrò Diodorus Caßiodorusq; prænomen habent C. non T.*
	4	414	COSS.	L.Papyrius Craßus II. L.Plautius Venox	*Caßiodorus C. habet pro L.*
113	1	425	COSS.	L.Aemylius Mamercus Priuernas C.Plautius Decianus	*Alij Cn. uocant.*
	2	426	COSS.	P.Cornelius Scapula P.Plautius Proculus	*Barbatum aliud cognomen addunt alij. C. habet Caßiodorus.*
	3	427	COSS.	L.Cornelius Lentulus Q.Publilius Philo II.	*In Diodoro erat Popilius, sed errore codicū, ut Publius maiore errore, quippe quod prænomē est.*
	4	428	COSS.	L.Papyrius Mugillanus vel Cursor C.Pætilius Balbus III.	*Ita Liuius.* *Et hic Libo Visolus cognominatus.*
114	1	429	COSS.	L.Furius Camillus III. D.Iunius Brutus Scæua	
	2	430		L.Papyrius Cursor Dictator sine Coss.	*Alios sequuti hos posiumus, quum tamen Liuius ne uerbo quidem meminerit eius anni, sed præcedente anno eorum facit mentionem.*
	3	431	COSS.	C.Sulpitius Longus II. Q.Aulius Cæritanus	*Mire in Liuij codicib. hoc nomē uariatū, quidā Aemyliū, quidā Aulum appellatum contendunt.*
	4	432	COSS.	Q.Fabius Rutilianus L.Fuluius Curuus	*Plinius, Liuius atq; Valerius hunc Rutilianū uocant, Plutarchus in Pompeio Rullum, quidam Rullianum. Hic Maximi nomen adeptus anno ab urbe cond. 450. ut libro 9. ad finem narrat Liuius: Papyrij Dictatoris Magister equitum, Ambusti filius, Q. Gurgitis pater. Vide num Plinius de hoc, libro 7. cap. 43. loquatur.*
115	1	433	COSS.	T.Veturius Caluinus II. Sp.Posthumius Albinus II.	*Caudina pax.* *Meminit Cicero lib. 3. Offic. & in Catone. Quod ideo admonendum duximus, quòd in Officijs numeri additi reperiantur, in Catone uero omißi.*
	2	434	COSS.	L.Papyrius Cursor II. Q.Publilius Philo III.	
	3	435	COSS.	L.Papyrius Cursor III. Q.Aelius Cæritanus II.	*Quidam annales habent Mugillanus.*
	4	436	COSS.	M.Follius Flaccinator L.Plautius Venox II	*Plin. lib. 13. cap. 3. de Plautio bis Cos.*
116	1	437	COSS.	Q.Aemylius Barbula C.Iunius Brutus Bubulcus	
	2	438	COSS.	Sp.Nautius Rutilius M.Popilius Lenás	
	3	439		Q.Fabius Dictator sine Coss.	*Liuius duorū Dictatorū hoc anno meminit, sed locus corruptus est, ut diligenter legenti satis luculenter apparet. Alij septimo pòst anno Dictatorem cum Magistro equitum fuisse sine Coss. ponūt, quum Liuius Fabio continuatum honorem manifestè fateatur.*
	4	440	COSS.	L.Papyrius Cursor IIII. Q.Publilius Philo	*Liuius huius anni Coss. nomina omisit, nos ex Caßiodoro apposuimus.*
117	1	441	COSS.	C.Sulpitius Longus M.Pætilius Libo	*Si non est alius ab eo qui anno 431. adijciendum III.*
	2	442	COSS.	L.Papyrius Cursor V. C.Iunius Brutus Bubulcus II.	*Appij Censura, qui postea Cæcus.*
	3	443	COSS.	M.Valerius Maximus P.Decius Mus	

Olympiades.		Anni ab urbe cōd.			
	4	444	COSS.	Q.Aemylius Barbula II. C.Iunius Brutus Bubulcus III.	
118	1	445	COSS.	Q.Fabius Rutilianus II. C.Martius Rutilius	*Censorinus etiam alio cognomine ab alijs dicitur.*
	2	446	COSS.	Q.Fabius Rutilianus III. P.Decius Mus II.	*Fabio continuatū consulatum ob egregie domitam Hetruriā Liuius fatetur, ergo non recte hic annū inseruere alij Dictatoris absque Coss. quod paulò ante etiam admonuimus.*
	3	447	COSS.	Ap.Claudius Crassus L.Volumnius Flamma	*Huius sequentisq; anni Coss. omissos ait Liuius à Pisone. At Cicero in Catone non omisit. Sunt etiā apud Caßiodorū. Hic Censor ille est, postea Cæcus. Eius filius fit Cos. anno 485. At qui est anno 504. nepos eius est, authore Plinio lib. 15. cap. 1.* *Violensis etiā hic Volumnius à quibusdam nominatur.*
	4	448	COSS.	P.Cornelius Aruina Q.Martius Tremulus	
119	1	449	COSS.	L.Posthumius Megellus T.Minutius Augurinus	*Liuius ait in huius Cos. Minutij occisi locū, secundum quosdam authores, subrogatum M.Fuluium.*
	2	450	COSS.	P.Sulpitius Auerrio P. Sempronius Sophus Longus	*Plin. lib. 33. cap. 1. si numerus bene habet, de his Coss. duobus annis distat ab hac supputatione, sed uidetur Dionysij rationem hic sequutus.*
	3	451	COSS.	Ser.Cornelius Rufus L.Genutius Auentinensis	
	4	452	COSS.	C.Aemylius Paulus M.Liuius Denter	*Quidam libri Q. Aemylium habent, Caßiodorus L.*
120	1	453	COSS.	M Valerius Coruinus V. Q.Apuleius Pansa	
	2	454	COSS.	T.Manlius Torquatus M.Fuluius Pætus	*M.Valerius Coruinus VI.* *Plin. lib. 7. cap. 48. ait inter primum sextumq; Coruini consulatū intercesßisse annos 46. Idem Cicero in Catone. Plutarchus in Mario 45. si codex non fallit. Nostra supputatio cum Plinio ac Cicerone conuenit.*
	3	455	COSS.	L.Cornelius Scipio Cn.Fuluius Centumalus	
	4	456	COSS.	Q.Fabius Max.Rutilianus IIII. P.Decius Mus III.	*Hic Maximi nomen adijcitur, quippe quod anno 450. meruit.*
121	1	457	COSS.	Ap.Claudius Crassus II. L.Volumnius Flamma II.	
	2	458	COSS.	Q.Fabius Maximus Rutilianus V. P.Decius Mus IIII.	DECII *filij deuotio*
	3	459	COSS.	L.Posthumius Megellus II. M.Attilius Regulus	*Caßiod. L. prænomen habet, ut sit qui anno 449. Plures etiam hos Megillos, non Megellos uocatos contendunt.*
	4	460	COSS.	L.Papyrius Cursor Sp.Caruilius Maximus	*Hic superioris Cursoris filius fuit, ut patet ex Plinio libro 7. cap. ultimo.*
122	1	461	COSS.	Q.Fabius Max.F.Gurges D.Iunius Brutus Scæua	*Hic Fabius Rutiliani filius fuit, Ambusti nepos, ut Pli. testatur lib. 7. cap. 41.*
	2	462	COSS.	L.Posthumius Megellus III. C.Iunius Brutus	SECVNDA DECAS. *Meminit horum Liuius lib. 7. de secundo bello Punico, paulò ante creationem magistratus anni eius belli decimi.*
	3	463	COSS.	P.Cornelius Rufinus M.Curius Dentatus	*Ex huius familia L. Sylla fuit.* *Huius Curij consulatum Cicero in Catone ait quinquennio fuisse post filij Decij deuotionem.*

Olympiades		Anni ab urbe cōd.			
	4	464	COSS.	M.Valerius Coruinus Q.Cæditius Noctua	Hic Valerius illius Coruini progenies uidetur. Nam quod alij VI. addiderunt, non probatur. Quippe Coruinus VI. fit Cos. anno 454. Torquato subrogatus. Hic ergo VII. fieret Cos. Atqui C.Marius primus fuit Romæ septies Cos. ut author est Plutarchus. Præterea numerus annorum à primo Coruini consulatu ad sextum, non patitur ut hic ponamus VI.
123	1	465	COSS.	Q.Martius Tremulus II. P.Cornelius Aruina II.	
	2	466	COSS.	M.Claudius Marcellus C.Nautius Rutilius	
	3	467	COSS.	M.Valerius Maximus C.Aelius Pætus	Haud scio, ille ne sit qui anno 443. an alius.
	4	468	COSS.	C.Claudius Caninius M.Aemylius Lepidus	
124	1	469	COSS.	C.Seruilius Tucca L.Cæcilius Metellus	Caßiod. habet Cælius pro Cæcilius, sed errore codicum.
	2	470	COSS.	P.Cornelius Dolabella Maximus Cn.Domitius Caluus	Meminit huius anni Plinius lib.16.cap.10.
	3	471	COSS.	C.Fabritius Luscinus Q.Aemylius Papus	BELLUM cum rege Pyrrho. Vide Plin.lib.7.cap.ult. de hoc anno, & libro 16.cap.2.
	4	472	COSS.	L.Aemylius Barbula Q.Martius Philippus	Hoc anno primum elephantos uidit Italia, inquit Plin.lib.8.cap.6.
125	1	473	COSS.	P.Valerius Leuinus T.Coruncanus	Huius Coruncani multa mentio apud Cicer. Quidam non Titum, sed Tiberium uocatū putant. Error ex litera T oriri facile potuit.
	2	474	COSS.	P.Sulpitius Auerrio P.Decius Pyrrhicus	Idem nomen est anno 450. Hoc anno Ap. Claudius Cæcus orationem habuit ne cum rege Pyrrho pax fieret, authore Cicerone in Catone.
	3	475	COSS.	C.Fabritius Luscinus II. Q.Aemylius Papus II.	
	4	476	COSS.	P.Cornelius Rufinus II. C.Iunius Brutus II.	Gell. huius Rufini meminit lib.4.cap.8. & lib.17.capite 21.
126	1	477	COSS.	Q.Fabius Gurges II. C. Genutius Clepsina	
	2	478	COSS.	M.Curius Dentatus II. L.Cornelius Lentulus	Plerique libri ueteres Manium Curium pro M. hunc uocant, neque certum est erroré ne id fiat, an Manium pro Marcum dixerint uetustiores, ut Vetusium pro Veturium.
	3	479	COSS.	Ser.Cornelius Merenda M.Curius Dentatus III.	Hoc anno in triumpho M.Curij, ut puto, elephantes Roma primum uidit, ait Plin. libro 8.cap.6.
	4	480	COSS.	C.Fabritius Luscinus III. C.Claudius Cinna	
127	1	481	COSS.	L.Papyrius Cursor II. Sp.Caruilius Maximus II.	Caruilium Carbiliumq; uarié scriptum reperias, propter cognationem b ac u consonantium.
	2	482	COSS.	C.Quintius Claudus L.Genutius Clepsina	
	3	483	COSS.	C.Genutius Clepsina Cn.Cornelius Asina	

Olympiades.		Anni ab urbe cōd.			
	4	484	COSS.	Q. Fabius Maximus Pictor L. Quintius Gulo	Huius meminit Plin. libro. 33. cap. 3. ubi impudens mēdum in omnibus quotquot nos uidimus exemplaribus. Argentum, inquit, signatū est anno urbis D L X X X V. cum legendum sit C C C C L X X X IIII. Quod si Fabius Verrucosus quartus fuit nomine Maximi à Rutiliano, qui primus id nominis in ea habuit familia, puto hunc esse ex eorum numero.
128	1	485	COSS.	P. Sempronius Sophus Ap. Claudius Rufus	
	2	486	COSS.	M. Attilius Regulus Seranus L. Iulius Libo	
	1	487	COSS.	M. Fabius Pictor Decius Iunius Pera	
	4	488	COSS.	M. Valerius Maximus Q. Mamilius Vitulus	
129	1	489	COSS.	Ap. Claud. Pulcher Caudex Q. Fuluius Flaccus	INITIVM primi belli Punici. Polybius lib. 1. ait Romanos primum mare ingressos Olympiade centesima uigesimanona. Dionysius autem anno tertio centesimæ uigesimæoctauæ Olympiados
	2	490	COSS.	M. Valerius Maximus II. M. Octacilius Crassus Messala	Vide Plinium libro 35. capite quarto, & lib. 7. cap. ult. tum compara locos, uter ex altero emendandus.
	3	491	COSS.	L. Posthumius Megellus Q. Mamilius Vitulus II.	
	4	492	COSS.	L. Valerius Flaccus L. Octacilius Crassus	T. Octacilium uocat Polybius lib. 1. sed in prænominibus ipsius codex sæpe errat.
130	1	493	COSS.	Cn. Cornelius Scipio Asina C. Duillius	Vnus, quod sciam, Florus hunc Duillium Cn. uocat, omnes alij C.
	2	494	COSS.	C. Aquilius Florus L. Cornelius Scipio	
	3	495	COSS.	C. Sulpitius Paterculus A. Attilius Calatinus	Polybij codex habet Rutilium, sed non placet.
	4	496	COSS.	Cn. Cornelius Blæsus M. Attilius Regulus Seranus II.	Polybius hoc anno captū ait Regulū, qui fuit bis Cos. authoribus Plin. ac Cic. antea anno urb. 486. & hoc anno, quare alius est C. Attilius Regulus ann. urb. 503.
131	1	497	COSS.	Q. Cæditius Longus L. Manlius Regulus	
	2	498	COSS.	M. Aemylius Paulus Ser. Fuluius Nobilior	
	3	499	COSS.	Cn. Cornelius Scipio Asina A. Attilius Calatinus II.	Hic Scipio idem est, authore Valerio Max. lib. 6. cap. ult. qui captus turpiter à Pœnis anno urbis 493. Cicero Attilij huius meminit, ut puto, in Catone, post Valerium Coruinum.
	4	500	COSS.	Cn. Seruilius Cæpio C. Sempronius Blæsus	
132	1	501	COSS.	C. Aurelius Cotta P. Seruilius Geminus	
	2	502	COSS.	L. Cæcilius Metellus C. Furius Pacilus	Meminit huius anni Plinius libro 8. cap. 6. Polybius ait hunc decimumquartum huius belli annum.
	3	503	COSS.	C. Attilius Regulus Seranus L. Manlius Volso	Hic non est ille Regulus qui ad supplicium est profectus ut fidem hosti datam conseruaret. Quippe sex ante annos captus erat, si Polybio credimus, & à Carthaginensibus miserè occisus.

L

Olympiades.		Anni ab urbe cōd.			
	4	504	COSS.	Ap.Claudius Pulcher Cæci Nepos L.Iunius Pullus	Plinius libro 15.capite 1. horum meminit. Cæterum eo in loco legendum quingētesimo quarto,nō quinto.Gellius autem libro 10.cap.6.huius sororem Cæci filiam uocat,haud scio quàm bene.Hic enim male aduersus Pœnos pugnauit,non Ap.Claudius Caudex, ut ex Floro ac Polybio planè intelligitur.
133	1	505	COSS.	P.Seruilius Geminus II. C.Aurelius Cotta II.	
	2	506	COSS.	C.Cæcilius Metellus II. M.Fabius Buteo	Huius Metelli meminit bis Cic.in Catone.Eū Cato puer uidisse se ait:quod fieri facile potuit,quum hic diu postea uixerit, ut eodem loco ait Cato.
	3	507	COSS.	M.Fabius Licinius M.Octacilius Crassus Messala II.	Acilius est apud Gellium libro decimo,cap. 6.pro Octacilio.
	4	508	COSS.	M.Fabius Buteo II. C.Attilius Balbus	
134	1	509	COSS.	A.Manlius Atticus C.Sempronius Blæsus II.	
	2	510	COSS.	C.Fundanius Fundulus C.Sulpitius Gallus	
	3	511	COSS.	C.Luctatius Catulus Cæreonius A.Posthumius Albinus	Horum Coss. meminit Hanno apud Liuium lib.3.secundi belli Punici.Vidētur enim Carthaginenses à C.uicti,pacem uero sequente anno firmatam habuisse.
	4	512	COSS.	Q.Luctatius Catulus Cercus A.Manlius Atticus II.	Et hos quadē Liuius lib.ultimo secūdi belli Punici, non ita longe à fine, memorat. At in prænominibus horū duorū Luctatiorum ingens error est in omnibus propemodum codicibus.
135	1	513	COSS.	C.Claudius Cento M.Sempronius Tuditanus	Cic.in Catone,ubi de Liuio Andronico, non ubi de Maximo,horum Coss.meminit. At omnia exemplaria pro Centone habent Cethego,decepti Coss.de Maximo.Theodorus Gaza quum hæc uerteret, ac temporum rationem dissidere uideret,Coss.nomina omisit.Meminit & in Bruto Cic.ubi de Liuio Andronico,ubi perperam quadringentesimo pro quingentesimo legitur.Meminit & Gell.lib.17.cap.21.
	2	514	COSS.	C.Manlius Lucrinus Q.Valerius Flaccus	Manilium uocant alij,ut Gell.qui eo anno natum ait Ennium,ex M.Varone.
	3	515	COSS.	T.Sempronius Gracchus P.Cornelius Falco	
	4	516	COSS.	L.Cornelius Lentulus Caudinus Q.Fuluius Flaccus	Meminit huius anni Plin.lib.18.cap.29.Nam Floralia in eo instituta esse ex libris Sibyllinis scribit.
136	1	517	COSS.	C.Licinius Varus P.Cornelius Lentulus Caudinus	
	2	518	COSS.	T.Manlius Torquatus C.Attilius Balbus II.	Vide num hi sint Coss. quibus Iani templū secūdò clausum,quorū Plutarchus in uita Numæ Pompilij meminit,& Manlij itē Liuius in eodem.Numa.In Plutarchi item codice est M.Attilius,pro C.altero hic Cos.
	3	519	COSS.	L.Posthumius Albinus Sp.Caruilius Maximus	
	4	520	COSS.	Q.Fabius Max.Verrucosus M.Pomponius Matho	Cognomen Maximi à Rutiliano habet, quare nequaquā omittendū.Verrucosum autē appellat tum Plutarchus,tum Plinius libro 34.cap.7.
137	1	521	COSS.	M.Aemylius Lepidus M.Oblitius Malleolus	Hoc anno natus Cato Censorius.

Olympiades		Anni ab urbe cōd.			
	2	522		*Hic desunt nobis huius anni Coss. Quod unde conijcimus, longum esset enumerare. Authoribus tamē certis, Dionysio, Cicerone ac Plinio moti, hunc sequuti sumus ordinē, omittentes Coss. quos alij tertio anno secundi belli Punici, post Flaminium ac Seruilium posuere, uidelicet M. Attilium Fabianum, ac Cn. Seruilium Musitanum, atque id etiam authoribus Polybio, Plinio ac Liuio fecimus.*	
	3	523	COSS.	M. Pomponius Matho II. C. Papyrius Masso	*Hoc primùm anno Romæ diuortium fuisse testatur Dionysius libro 2. in Romulo. Conueniunt autem anni nobiscum in nostra ratione, duorum anticipatione annorum.*
	4	524	COSS.	M. Aemilius Barbula. M. Iunius Pera	
138	1	525	COSS.	L. Posthumius Albinus II. Cn. Fuluius Centumalus	*In Polybio utriusque Cos. prænomen uariatum est.*
	2	526	COSS.	Q. Fabius Maximus Verrucosus II. Sp. Caruilius Maximus	*Horum Coss. meminit Cicero in Catone, ubi de laudibus Q. Fabij Max. Puto hunc Caruilium esse qui Romæ primus diuortium fecit, de quo Gell. lib. 4. cap. 3. & Valer. lib. 2. cap. 1. quanquam in annis minime conueniunt.*
	3	527	COSS.	P. Valerius Flaccus M. Attilius Regulus	BELLVM *Gallicum.* *Horum Coss. meminit Gel. iam dicto loco.*
	4	528	COSS.	L. Apustius M. Valerius Leuinus	
139	1	529	COSS.	C. Attilius Regulus L. Aemylius Paulus	*Meminit horum Plin. lib. 3. cap. 20. quanquam codices quidam eo in loco mirè errent.* *Hic Aemylius, siue Paulus, ut Pli. uocat, siue Papus, ut alij, cognominādus, certè hoc bello Gallico perijt, ut author est Polybius libro secūdo.*
	2	530	COSS.	T. Manlius Torquatus II. Q. Fuluius Flaccus II.	
	3	531	COSS.	C. Quintius Flaminius P. Furius Philo	*Philus pro Philo legendum puto, nam apud Liuium lib. 2. de secūdo bello Punico, P. Furij Phili, uiri cōsularis filij mētio est. Et apud Ciceronē Phili cū Paulis, Catonibus, Scipionibus, ac cæteris magnis nominātur in Lælio.*
	4	532	COSS.	M. Claudius Marcellus Cn. Cornelius Scipio Caluus	*C. est prænomen in Polybio.*
140	1	533	COSS.	P. Cornelius Asina M. Minutius Rufus	
	2	534	COSS.	L. Veturius Leuina C. Luctatius Scæuola	
	3	535	COSS.	M. Liuius L. Aemylius Paulus	*Horū meminit Plinius libro 29. cap. 1. cum numero etiam huius anni: unde clarè patet Plinium hunc nostrum habuisse ordinem. Cæterū hic M. Liuius postea Salinator dictus est.* DECAS TERTIA.
	4	536	COSS.	P. Cornelius Scipio T. Sempronius Longus	INITIVM *secundi belli Punici.* *Polybius lib. 3. ait, anno primo centesimæ quadragesimæ Olympiados Saguntum expugnatum, ac deinde postero anno Hannibalē in Italiam uenisse. Sequutus uidetur Dionysij supputationē, quæ hanc Liuij duobus præuenit annis.*
141	1	537	COSS.	Cn. Seruilius Geminus C. Quintius Flaminius II.	*Tertio anno olympiados centesimæ quadragesimæ, in Tuscia cum Pœnis conflictum ait Polybius lib. 5. ubi rursus duobus anticipat annis. Porrò idem cum Liuio fatetur M. Atilium Regulum subrogatū Flaminio, ac anno sequenti Procos. res gessisse: quare nullus hic inserendus propter eos annos.* *M. Attilius Regulus II. suffectus.*

Olympiades.		Anni ab urbe cōd.			
	2	538	COSS.	L.Aemylius Paulus II. C.Terentius Varro	*Hic Scipionis Aemyliani auus fuit, cuius identidem meminit Cicero, & quarto ante anno Cos. cum M.Liuio, non C.Lælio, ut deprauate legitur in T.Liuio. periit autem apud Cannas.* CANNENSIS *pugna.*
	3	539	COSS.	L.Posthumius Albinus III. T.Sempronius Gracchus	*M.Claudius Marcellus II. Q.Fabius Max. Verrucosus III. Posthumio suffecti.*
	4	540	COSS.	Q.Fabius Maximus Verrucosus IIII. M.Claudius Marcellus III.	*Caßiodorus habet II. sed non numerat consulatum quem uitio creatus non geßit.*
142	1	541	COSS.	Q.Fabius Maximus Verrucosi filius T.Sempronius Gracchus II.	*Cato apud Ciceronē de senectute, Maximi filium Marcum nominat, sed errore, ut suspicor, codicū, nā & Liuius & Gellius Q. uocant.*
	2	542	COSS.	Ap.Claudius Pulcher Q.Fuluius Flaccus III.	
	3	543	COSS.	P.Sulpitius Galba Cn.Fuluius Centumalus	*Quidam etiam hunc Sulpitium, Maximum cognominant. Liuius cum nullum antea curulem magistratum gesiße fatetur.* *In omnibus Liuij codicibus numerus omissus est, ut sit alius ab eo qui Cos. fuit anno urbis 525. Alij autem ponunt numerum II.*
	4	544	COSS.	M.Valerius Leuinus II. M.Claud.Marcellus IIII.	*Et huius Leuini numerus omissus est in Liuij codice. at ipse Liuius libro 9. huius belli ait hunc bis Cos. fuisse, quare non est omittendus.*
143	1	545	COSS.	Q.Fabius Maximus Verrucosus V. Q.Fuluius Flaccus IIII.	TARENTVM *receptum.*
	2	546	COSS.	T.Quintius Crispinus M.Claudius Marcellus V.	*Liuius obiter hic caussam reddit cur Marcellus V. Cos. dicatur.*
	3	547	COSS.	C.Claudius Nero M.Liuius Salinator II.	*Liuius hoc anno Olympiæ ludicrum fuisse testatur in horum Coss. creatione, atque ad id missum L. Manlium. Per quod ostenditur Dionysij supputationem ueriorem illa quam sequutus est Liuius.*
	4	548	COSS.	L.Veturius Philo Q.Cæcilius Metellus	
144	1	549	COSS.	P.Cornelius Scipio P.Licinius Crassus	*Quidam etiam alterum cognomen adiecere, Diues.*
	2	550	COSS.	M.Corn.Cethegus P.Sempr.Tuditanus	*Meminit horū Cic. ubi de laudib. Q. Fabij Maximi in Catone. Cæterum de Liuio Andronico ijdem in omnibus uulgatis exemplarib. per errorem, quum hi sint qui anno 513. quod etiam antea admonuimus.* CATONIS *Censorij quæstura, authore Liuio.*
	3	551	COSS.	Cn.Seruilius Cæpio Cn.Seruilius Geminus	*Cn.Seruilius Geminus, qui Cos. fuit anno urbis 537. occisus dicitur apud Cannas, quapropter non est opus hic C. pro Cn. legere.*
	4	552	COSS.	T.Claudius Nero M.Seruilius Geminus	
145	1	553	COSS.	Cn.Cornelius Lentulus P.Aelius Pætus	*Meminit horum Plin. lib. 18. cap. 18. ubi cum Liuio eadem inuenies prænomina, etiamsi in Caßiodoro alia ponantur. Et hoc anno idem Plinius fatetur Hannibalem uictum, quum superiore scribat Liuius uictum.*

Olympiades.		Anni ab urbe cōd.			
	2	554	COSS.	Ser. Sulpitius Galba C. Aurelius Cotta	DECAS QVARTA. BELLVM Macedonicum cum Philippo.
	3	555	COSS.	L. Cornelius Lentulus P. Villius Appulus	Hoc nomē ferè deprauatum erat in codicibus: hic ad finē noni huius belli libri fit prætor. At alij P. Villium Tappulū uocant, & rectè, quia plebeius fuit, nihil ad Iuliam gentem pertinens.
	4	556	COSS.	T. Quintius Flaminius Sex. Aelius Pætus	Hic Flaminius eius filius fuit qui apud Thrasimenum perijt, ut author est Plutarch. in Hannibale. CATONIS Censorij pretura. Quidam addunt Catus alterum cognomē ex Plinio lib. 33. cap. 11. at ego puto eum loqui de eo qui Cos. fuit anno urbis 587. propter uerba quæ statim de Perseo sequuntur.
146	1	557	COSS.	Cn. Cornelius Cethegus Q. Minutius Rufus	
	2	558	COSS.	L. Furius Purpureo M. Claudius Marcellus	
	3	559	COSS.	L. Valerius Flaccus M. Porcius Cato	
	4	560	COSS.	P. Cornelius Scipio Africanus II. T. Sempronius Longus	Horū parentes, inquit Liuius, initio secundi belli Punici unà fuere Coss.
147	1	561	COSS.	L. Cornelius Merula Q. Mutius Thermus	
	2	562	COSS.	L. Quintius Flaminius Cn. Domitius Aenobarbus	Hic T. Flaminij frater fuit, à Catone Censore senatu motus, ut de Senectute ipse memorat apud Ciceronem.
	3	563	COSS.	P. Corn. Scipio Nasica M. Attilius Glabrio	Cassiodorus habet M. pro P. sed contrariū est in Liuio, & apud alios. Hic uir optimus iudicatus à senatu Romano, Cn. Scipionis proles fuit, eius qui cum P. fratre in Hispanijs perijt.
	4	564	COSS.	L. Cornelius Scipio Asiaticus C. Lælius Africanus	Cognomen Lælij Africanus erat in plerisque Liuij codicibus libro sexto huius belli: at quidam deleuere. Non est autem hic Lælius qui apud Ciceronem, sed apud Liuium libris aliquot de secundo bello Punico. Meminit & Gellius horum lib. 16. cap. 4.
148	1	565	COSS.	M. Fuluius Nobilior Cn. Manlius Volso	Huius anni meminit Plin. lib. 33. capite tertio, absque Coss.
	2	566	COSS.	M. Valerius Messala C. Liuius Salinator	Meminit huius Cato apud Ciceronem, non ita longe ab initio de senectute.
	3	567	COSS.	M. Aemylius Lepidus C. Quintius Flaminius	Hic Flaminius uiā à Bononia perduxit Aretiū.
	4	568	COSS.	Sp. Posthumius Albinus Q. Martius Philippus	Plin. lib. 33. cap. 10. hos memorat Coss.
149	1	569	COSS.	Ap. Claud. Pulcher M. Sempronius Tuditanus	Hoc anno P. Scipionem superiorem mortuum ait Cato apud Ciceronem de senectute: Anno ante me, inquiens, Censorem mortuus est, nouem annis post meum consulatum, quum Cos. iterū, me consule, creatus esset. Quo in loco paulò antè legendum, quintus & trigesimus, non tertius, quod obiter notandum duximus.
	2	570	COSS.	P. Claudius Pulcher L. Porcius Licinius	NOBILIS Catonis censura.
	3	571	COSS.	M. Claud. Marcellus Q. Fabius Labeo	Hic Marcellus alius est ab eo qui fuit Cos. an. 558. HANNIBALIS mors, authore Liuio.

Olympiades		Anni ab urbe cõd.			
	4	572	COSS.	Cn. Bœbius Pamphilus L. Aemylius Paulus	Caßiodorus ac uetusti pleriq; codices, Tamphilus habent. Alij putant hoc tempore Romanos non pauca à Græcis sumpsisse, fortaßis & quædam affectasse nomina peregrina, ut sunt homines nouarum rerum cupidi. Hic Paulus eius progenies uidetur qui apud Cannas perijt.
150	1	573	COSS.	P. Corn. Lentulus Cethegus M. Bœbius Pamphilus	Meminit horum Plin. lib. 13. cap. 13. cum annorũ numero huic nostro congruenti, si à primo Numæ anno supputabis.
	2	574	COSS.	A. Posthumius Albinus C. Calphurnius Piso	
	3	575	COSS.	L. Manlius Acidinus Q. Fuluius Flaccus	Horum Coss. meminit Plin. lib. 35. cap. 3. cum numero etiam annorum.
	4	576	COSS.	M. Manlius Vosso M. Iunius Brutus	Cn. Manlium habet Caßiod. Quidam autem Liuiani codices A. Manlium habent pro Cn.
151	1	577	COSS.	C. Claudius Pulcher T. Sempronius Gracchus	QVINTA DECAS. Cicero libro secundo Officiorum, Plutarchus item, hunc Tiberium, non Titum uocant. error ex T sola litera. Fuit autem hic T. & C. Gracchorum pater.
	2	578	COSS.	Cn. Cornelius Scipio Hispalus Q. Pætilius Spalo	Huic mortuo subrogatus est M. Valerius Leuinus. Spurinus est in recens inuentis Liuianis codicibus.
	3	579	COSS.	Q. Mutius Scæuola M. Aemylius Lepidus	
	4	580	COSS.	Sp. Posthumius Paulus P. Mutius Scæuola	Plinium libro secundo capite 31. de his loqui puto: quanquam Q. Minutio apud eum pro P. Mutio legitur. Et ita in Liuij fragmẽtis, Quinti mentio est.
152	1	581	COSS.	L. Posthumius Albinus M. Popilius Lenás	
	2	582	COSS.	C. Popilius Lenás P. Aelius Ligus	Vide Ciceronem libro primo Officiorum, ubi de Catonis filio militante, de utro loquatur Popilio: nisi quis apud Ciceronem pro Popilio legendum putet Paulum Aemylium, ut planè suspicor. Certe de Cos. huius temporis loquitur. BELLVM cum Perseo.
	3	583	COSS.	P. Licinius Crassus C. Cassius Longinus	Plin. lib. 7. cap. 4. horum meminit. In Gellio libro nono capite quarto corruptè legitur Q. Licinius. Huius Craßi Cato apud Ciceronem semel atque iterum meminit, opinor.
	4	584	COSS.	C. Hostilius Mancinus C. Attilius Seranus	
153	1	585	COSS.	Q. Martius Philippus II. Q. Seruilius Cæpio	Meminit horum Cicero de senectute, ubi de Ennij ætate, ubi plerique codices habent Scipione pro Cæpione.
	2	586	COSS.	L. Aemylius Paulus II. C. Licinius Crassus	Horum mentionẽ facit Cicero in Lælio, ubi tamen nõ rectè Luscinio pro Licinio. Cæterum locus ibidem corruptißimus, si quis tempora & uiros conferat, & quæ præcedunt uerba perpendat.
	3	587	COSS.	Q. Aelius Pætus Catus M. Iunius Pœnus	De hoc Plinius uidetur loqui lib. 33. cap. 11.
	4	588	COSS.	C. Sulpitius Gallus M. Claudius Marcellus	Huius Sulpitij multi meminere scriptores. Plinius libro secũdo capite duodecimo, & Quintilianus libro primo, & alij. His Coss. edita est Terentij Andria.

Olympiades.		Anni ab urbe cōd.			
154	1	589	COSS.	T.Manlius Torquatus Cn.Octauius	Terentij Hecyram bis Coss.secundo datam scribunt,sed non placuisse. Videtur Cicero de hoc loqui libro 1.Officiorum,ubi de honorati hominis domo.
	2	590	COSS.	A.Manlius Torquatus Q.Cassius Longinus	
	3	591	COSS.	T.Sempronius Gracchus II. M.Iuuentius Helua In Plinij libro 7.cap.53.quidam Talpa,quidam Talua scribunt.	His Coss.acta Terentij ἑαυτὸν τιμωρούμενος. Non est omittendus hic numerus,si Plutarcho credimus in uita Gracchorum,qui eum bis Cos.fuisse testatur.
	4	592	COSS.	P.Scipio Nasica C.Martius Figulus	Hunc Nasicam Cicero in Bruto uocat Corculum,& nisi locus corruptus est, Nasicæ filium, eius qui Idææ matris sacra susceperat,cōsulq; fuit anno 563.Hunc autem Corculum dictum, Cicero bis Cos.fuisse,duobus perhibet locis.
155	1	593	COSS.	M.Valerius Messala C.Fannius Strabo	Terentij Eunuchus ac Phormio actæ. Meminit horū Gell.lib.2.cap.24.& lib.15.cap.11. De hoc Fannio loqui uidetur Plinius lib.10.cap.50.Atque eo in loco XI.legendum,non XL.ut quidam libri errant.
	2	594	COSS.	L.Anitius Gallus M.Cornelius Cethegus	Terentij Adelphi acta his Coss.
	3	595	COSS.	Cn.Cornelius Dolabella M.Fuluius Nobilior	Huius numeri annorum Vrbis meminit Plin.lib.7.cap.ultimo.
	4	596	COSS.	M.Aemylius Lepidus C.Popilius Lenas II.	
156	1	597	COSS.	Sex.Iulius Cæsar L.Aurelius Orestes	Hos Coss.septem annis ante Punicum tertium bellum memorat Plinius lib.33.capite 3.
	2	598	COSS.	L.Cornelius Lentulus C.Martius Figulus II.	
	3	599	COSS.	P.Corn.Scipio Nasica II. M.Claudius Marcellus II.	Hic numerus non est omittendus:est enim idem qui fuit Cos.anno 592.ut ex Ciceronis Bruto intelligitur.
	4	600	COSS.	Q.Opimius M.Posthumius Albinus	
157	1	601	COSS.	Q.Fuluius Nobilior T.Annius Fusius	Vide quid sibi uelit hoc loco Cassiodori synchronismus,& quæ Florus libro 47.de ineundis magistratibus habet.
	2	602	COSS.	M.Claudius Marcellus III. L.Valerius Flaccus	
	3	603	COSS.	L.Licinius Lucullus A.Posthumius Albinus	Meminit horum Gellius lib.11.cap.8.& Cicero de claris oratoribus. Hic Albinus Romanam historiam græcè scripsit,iisdem authoribus.
	4	604	COSS.	L.Quintius Flaminius M.Acilius Balbus	TERTIVM bellum Punicum. Cato apud Ciceronem fingitur his Coss.loquutus cū Scipione ac Lelio. Meminit horum Plinius libro 7.cap.36.quod ideo admonemus, quòd & apud hunc & apud Ciceronem nomina corrupta sunt.
158	1	605	COSS.	L.Martius Censorinus M.Manlius Plin.lib.22.cap.6.& Florus lib.49. Cassiodorus item,hunc Manliū uocāt.	Cicero de somnio Scipionis statim ab initio horum meminit,omnibus propemodum quæ nos uidimus exemplaribus corruptis. Meminit huius anni Plin.lib.29.cap.1.
	2	606	COSS.	Sp.Posthumius Magnus L.Piso Cæsonianus	

Olympiades.		Anni ab urbe cōd.			
	3	607	COSS.	P.Scipio Africanus Aemylianus C.Liuius Drusus	
	4	608	COSS.	L.Cornelius Lentulus L.Mummius Achaicus	*Caßiodorus habet Cn.Cornelium.*
159	1	609	COSS.	Q.Fabius Maximus Aemylianus L.Hostilius Mancinus	*De his Coss.Cicero in Lelio.* *Meminit huius Mancini Plinius lib.36. capite quarto.*
	2	610	COSS.	Ser.Sulpitius Galba L.Aurelius Cotta	*Suetonius in Galba huius meminit,ut puto, Sulpitij.*
	3	611	COSS.	Ap.Claudius Pulcher Q.Caecilius Metellus Macedonicus	
	4	612	COSS.	L.Metellus Caluus Q.Fabius Maximus Seruilianus	
160	1	613	COSS.	Cn.Seruilius Caepio Q.Pompeius Nepos	
	2	614	COSS.	C.Laelius Q.Seruilius Caepio	*Hunc Laelium sapientem usurpatum ait Cicero libro secundo Officiorum, & de amicitia dialogus ab eo habet nomen.Socer fuit Q.Mutij Scaeuolae Auguris,ac C.Fannij.*
	3	615	COSS.	Cn.Calphurnius Piso M.Popilius Lenás	
	4	616	COSS.	P.Scipio Nasica Serapion D.Iunius Brutus	*Hoc Scipione authore Tib.Gracchus in Capitolio à primatibus caesus est, ait Florus libro 58.Est autem eius filius qui Cos.fuit annis 592.& 599.ut ex Cic.demonstratur.*
161	1	617	COSS.	M.Aemylius Lepidus Porcina C.Hostilius Mancinus	
	2	618	COSS.	P.Furius Philo Sex.Attilius Seranus	
	3	619	COSS.	Ser.Fuluius Flaccus Q.Calphurnius Piso	
	4	620	COSS.	P.Scipio Africanus Aemylianus II. C.Fuluius Flaccus	*Quum hic sit annus 14.à priore consulatu Scipionis,miror quid sibi Florus libro 56.uelit cum lege quae nullos eosdem intra decem annos Coss.creari permittit.* *Caeterum & Cn.Fuluius est in Floro,non C.*
162	1	621	COSS.	C.Mutius Scaeuola L.Calphurnius Piso	*Mutium Cos.etiā Plutarchus ponit quando caesus est Tib.Gracchus.Hoc ideo admonemus, quòd in Floro perperam C.Antonius legitur lib.58.* TIB.SEMPRONII Gracchi interitus.
	2	622	COSS.	P.Popilius Lenás Q.Sulpitius Galba	*Apud Florum libro 59.P. Attilius legitur,si codex non fallit.* *Cicero in Laelio,ubi de C.Blosio,pro Sulpitio habet Rutilium.*
	3	623	COSS.	P.Licinius Crassus L.Valerius Flaccus	*Quidam hunc Licinium etiam Mutianum cognominant.Vide de eo Valerium libro tertio capite secundo,& Gellium lib.1.cap.13.*
	4	624	COSS.	Ap.Claudius Lentulus M.Perpenna Nepos	*De hoc Perpenna Valerius lib.3.cap.4.*
163	1	625	COSS.	C.Sempronius Tuditanus M.Aquilius	
	2	626	COSS.	Cn.Octauius T.Annius Rufus	
	3	627	COSS.	L.Cassius Longinus Raulia L.Cornelius Cinna	
	4	628	COSS.	M.Aemylius Lepidus L.Aurelius Orestes	
164	1	629	COSS.	M.Plautius Hypsaeus M.Fuluius Flaccus	

Olympiades		Anni ab urbe cō.			
	2	630	COSS.	C.Cassius Longinus Sex.Domitius Caluinus	Dionysius libro 2.non ita longè à principio, anno 630.primùm bella ciuilia cœpisse ait:sed ego errorem decem annorum puto,legendumq; anno urb.620. Florus libro 62.& Cassiodorus hunc C.Sextium uocant.
	3	631	COSS.	Q.Cæcilius Metellus T.Quintius Flaminius Appellás	
	4	632	COSS.	Cn.Domitius Aenobarbus C.Fannius	Meminit horum Coss.Plin.lib.2.cap.32.quanquam ferè libri eo in loco corrupti.
165	1	633	COSS.	L.Opimius Q.Fabius Maximus	C. GRACCHI interitus. Et huius consulatus meminit Plin.lib.2.cap.29.ubi numeri frustra additi in plerisque codicibus. Opimij etiā mentio apud eundē libro 14.cap.4.cum numero annorum urbis 634.quum tamē capite 14.eiusdē libri,ac de eodem Opimio, sint anni 633.ut hic noster numerus. Cæterùm & hunc Maximum Florus lib.sexagesimoprimo Pauli nepotem uocat.
	2	634	COSS.	P.Manilius C.Papyrius Balbus	Manlius,Cassiodorus.
	3	635	COSS.	L.Cæcilius Metellus L.Aurelius Cotta	
	4	636	COSS.	M.Porcius Cato Nepos Q.Martius rex	Micipsæ mors. Plinius lib.2.cap.31.horum meminit,& Gell.lib.13.cap.18. In Floro Cn.corruptè legitur pro Q.
166	1	637	COSS.	L.Cæcilius Metellus Diadema Q.Mutius Scæuola	
	2	638	COSS.	C.Licinius Geta Q.Maximus Eburnus	
	3	639	COSS.	M.Aemylius Scaurus M.Cæcilius Metellus	De hoc Scauro in Iugurthino bello.
	4	640	COSS.	M.Acilius Balbus C.Porcius Cato	Attilius legitur apud Plin.lib.2.cap.29.& lib.eodem,capite 56.ut alij,58.
167	1	641	COSS.	C.Cæcilius Metellus Caprarius C.Papyrius Carbo	Cn.est in Plin.lib.2.capite 33.
	2	642	COSS.	M.Liuius Drusus L.Piso Cæsonianus	
	3	643	COSS.	P.Scipio Nasica L.Calphurnius Bestia	Videtur hic Serapionis filius,de quibus Cic.lib.1.Offic.ubi de animorum uarietate. IVGVRTHINVM bellum.
	4	644	COSS.	M.Minutius Rufus Sp.Posthumius Albinus	Q. pro M.legitur in Sallustij codicibus de bello Iugurthino.
168	1	645	COSS.	Q.Cæcilius Metellus Numidicus M.Iunius Syllanus	De hoc Metello Flor.lib.65.quanquam cognomen eo in loco omissum.uicit enim Numidiam.Hic L.Luculli auunculus fuit,ait Plutarchus in Lucullo.
	2	646	COSS.	Seruius Sulpitius Galba M.Aemylius Scaurus Hortensius	
	3	647	COSS.	L.Cassius Longinus C.Marius Nepos	Plin.lib.10.cap.13.habet L.Crassum,sed errore,ut puto,codicū. Hic à Tigurinis Heluetijs occisus est,ait Cæsar libro primo de bello Gallico,& Florus libro 65. C.Marium Nepotem quidam uocant, quum Plutarchus in eius uita,tertium se nomen nescire fateatur
	4	648	COSS.	C.Attilius Seranus Q.Seruilius Cæpio	Meminit horum Gellius lib.15.capite 28.atq; bis Coss.natum Ciceronem.
169	1	649	COSS.	P.Rutilius Rufus C.Manlius Maximus	Alij hunc Manilium uocant,at in omnibus Flori ac Salustij codicibus Manlius est.

Olympiades		Anni ab urbe cõ.			
	2	650	COSS.	C.Marius Nepos II. C.Flauius Fimbria	
	3	651	COSS.	C.Marius Nepos III. L.Aurelius Orestes	
	4	652	COSS.	C.Marius Nepos IIII. Q.Luctatius Catulus	Plutarchus in Mario ait quartum Consulatum Marium gessisse cũ Q.Catulo.ita Florus,ita Cassiodorus, ita Plin.lib.17.cap.1.In quibusdã libris inuersi erant Coss.huius atque sequentis anni altera ex parte.
170	1	653	COSS.	C.Marius Nepos V. M.Aquilius	
	2	654	COSS.	C.Marius Nepos VI. L.Valerius Flaccus	Meminit huius consulatus Plin.lib.2.cap.34.quãquã Cn.ibi pro C.præterea numerus omissus.
	3	655	COSS.	M.Antonius A.Posthumius Albinus	Meminit horum Plinius libro 8.cap.7.etiam cum annis ab urbe condita. Gell.item meminit libro quarto,capite sexto.
	4	656	COSS.	Q.Cæcilius Metellus T.Didius Viuius	
171	1	657	COSS.	Cn.Cornelius Lentulus Clodianus P.Licinius Crassus	Plinius bis eorum meminit libro 30.cap.1.iterum libro 10.cap.2.quanquam eo in loco M.non Cn.Cornelius dicitur.
	2	658	COSS.	Cn.Domitius Aenobarbus C.Cassius Longinus	
	3	659	COSS.	Licinius Crassus Q.Mutius Scæuola	P.est in Caßiodoro.
	4	660	COSS.	C.Cælius Caldus L.Domitius Aenobarbus	
172	1	661	COSS.	C.Valerius Flaccus M.Herennius	Plin.hos nominat lib.19.cap.3.
	2	662	COSS.	P.Claudius Pulcher M.Pulcher Perpenna	C.Claudius in Caßiod.Puto Cic.de hoc loqui lib.2.Offic.ubi de ædilitatum muneribus.
	3	663	COSS.	L.Martius Philippus Sex.Iulius Cæsar	Mentio est horũ apud Plin.lib.33.cap.3.& libro 2.cap.85.aut,ut alij numerant,83. BELLVM sociale.
	4	664	COSS.	L.Iulius Cæsar P.Rutilius Lupus	
173	1	665	COSS.	Cn.Pompeius Strabo L.Porcius Cato	Plin.lib.3.cap.5.ubi de oppido Stabijs in Campano agro,de his mihi loqui uidetur, quanquam nomina ferè ibidem corrupta in omnibus quotquot nos uidimus exẽplaribus. Hic autem Põpeius Magni Pompeij pater fuit,authoribus Plutarcho ac Floro.
	2	666	COSS.	L.Cornelius Sylla Q.Pompeius Rufus	
	3	667	COSS.	Cn.Octauius L.Cornelius Cinna	His Octauius quòd Cinnæ obstitisset,ab eo ac C.Mario occisus est,cũ eo etiam M.Antonius uir eloquentißimus,ac C.Cæsar.
	4	668	COSS.	C.Marius Nepos VII. L.Cornelius Cinna II.	
174	1	669	COSS.	Cn.Papyrius Carbo L.Cornelius Cinna III.	
	2	670	COSS.	L.Cornelius Cinna IIII. Cn.Papyrius Carbo II.	
	3	671	COSS.	L.Scipio Asiaticus C.Norbanus Bulbus	
	4	672	COSS.	Cn.Papyrius Carbo III. C.Marius Gratidianus,aliàs Marii filius	Meminit horum Plin.lib.7.cap.48.& 49.ubi in priore capite numerus III. omissus est,in sequente non item. Et de hoc Plin.lib.34.cap.6.Cic.3.Offic.M.prænomen habet.

Olympiades.		Anni ab urbe cō		Consules	
175	1	673	COSS.	M. Tullius Decola Cn. Cornelius Dolabella	*Meminit horum Gell.lib.15.cap.28. ſicut & ſequentis anni.*
	2	674	COSS.	L. Cornelius Sylla II. Q. Metellus Pius	
	3	675	COSS.	P. Seruilius Vatia Iſauricus Ap. Claudius Pulcher	
	4	676	COSS.	M. Aemylius Lepidus Q. Luctatius Catulus	*Horum meminit Plinius ſæpe, ut lib.10.cap. 21. & lib.36.cap.6. ubi in numero annorum erratum eſt decem annis. Item libro eodem cap.15. & lib.35.cap.3. & Flor.lib.90. Cic.lib.1.Offic. de decoro, patrem ac filium Catulos ponit, quare hic uidetur filius eius qui fuit Cos. an. urbis 652.*
176	1	677	COSS.	M. Aemylius Mamercus D. Brutus Iulianus	
	2	678	COSS.	Cn. Octauius C. Scribonius Curio	*Plin.lib.2.cap.35. horum mentionem facit.*
	3	679	COSS.	L. Aurelius Cotta L. Octauius, aliàs L. Manlius Torquatus	*C. Aurelius eſt in Caſsiod. Placet autem ut ſint Coss. qui iterum decennio pôſt.*
	4	680	COSS.	L. Licinius Lucullus M. Aurelius Cotta	*Et huius Luculli meminit Plin.lib.36.cap. 6. & Florus lib. 94. & 95. Plutarchus etiam in Lucullo ait Coss. hos factos circa 177. Olympiada.*
177	1	681	COSS.	C. Caſſius Varus M. Licinius Lucullus	
	2	682	COSS.	L. Gellius Publicola Cn. Cornelius Lentulus	
	3	683	COSS.	P. Cornelius Lentulus Cn. Aufidius Oreſtes	*Hic eſt qui prætor poſtea ſub Cicerone occiſus eſt.*
	4	684	COSS.	Cn. Pompeius Magnus M. Licinius Craſſus	*His Coss. natum aiunt Virgilium.*
178	1	685	COSS.	Q. Hortenſius Nepos Q. Cæcilius Metellus	
	2	686	COSS.	L. Cæcilius Metellus Creticus Q. Martius Vatia	*Salluſt. in Catilina uidetur hunc Q. uocare, nō L. ubi Roma parat arma. & Flor. item lib. 99.*
	3	687	COSS.	C. Calphurnius Piſo M. Acilius Glabrio	
	4	688	COSS.	M. Aemylius Lepidus L. Iulius Tullus	*Salluſtius in Catilina hos Coss. ponit, ſub quibus deſignati ſequentis anni Coss. P. Cornelius Sylla, & P. Antronius Pætus, legib. ambitus interrogati pœnas dederūt.*
179	1	689	COSS.	L. Aurelius Cotta II. L. Manlius Torquatus II.	*Hoc anno natus eſt Horatius.*
	2	690	COSS.	L. Iulius Cæſar Q. Martius Thermus	*Salluſtius in Catilina cum L. Cæſare nominat C. Figulum. Cicero autem prima epiſtola ad Atticum, C. Martium Figulum.*
	3	691	COSS.	M. Tullius Cicero C. Antonius	*Salluſt. in Catilina, & Plin. libro 8. cap. 53. Cæterum idem Plin. Cicerone conſule numerat annum urbis 700. errore haud dubiè, lib. 9. cap. 39.* CATILINAE *coniuratio.*
	4	692	COSS.	D. Iunius Syllanus L. Murena	
180	1	693	COSS.	M. Pupius Piſo Calphurnianus M. Valerius Meſſala	*Meminit horum Plin.lib.7. cap.26. & lib.8.cap.36. & lib.37.cap.2. ab initio, & Cæſar lib.2. de bello Gallico.*
	2	694	COSS.	L. Afranius Q. Cæcilius Metellus Celer	*Plinius hunc C. Afranium uocat lib.2. cap.6. & hunc Metellum Celerem, & Salluſtius in Catilina.*

Olympiades		Anni ab urbe cō.			
	3	695	COSS.	C.Iulius Cæsar M.Calphurnius Bibulus	
	4	696	COSS.	L.Piso Cæsonianus A.Gabinius	Hic Piso Cæsaris socer fuit, cuius filia Calphurnia Cæsari nupta. Plutarchus author. BELLVM Gallicum quod C.Cæsar gessit.
181	1	697	COSS.	P.Cornelius Lentulus Q.Metellus Nepos	De horum collegio Plin.lib.7.cap.12.
	2	698	COSS.	Cn.Lentulus Marcellinus L.Martius Philippus	Hunc puto Augusti uitricum fuisse.
	3	699	COSS.	Cn.Pompeius Magnus II. M.Licinius Crassus II.	
	4	700	COSS.	L.Domitius Aenobarbus Ap.Claudius Pulcher	Suet.de hoc initio Neronis. Antea autē admonuimus Plinium lib.9.cap.39.hūc annorum numerū ab urbe cond.tribuisse Ciceroni Cos.sed haud dubio codicum errore plus X.annis.
182	1	701	COSS.	Cn.Domitius Caluinus M.Valerius Messala	P.Clodius à Milone cæsus.
	2	701	COSS.	Cn.Pompeius Magnus III.solus Q.Metellus Scipio	Plinius lib.15.cap.1.Pompeij IIII.consulatum numerat, sed codices, ut puto, errant. Et quamuis Pompeius solus Cos. creatus esset, tamen socerum Metellum Scipionem in collegam ad V.menses delegit, ait Plutarchus in Pōpeio.
	3	703	COSS.	Ser.Sulpitius Rufus M.Claudius Marcellus	Meminit huius Suet.in Cæsare.
	4	704	COSS.	L.Aemylius Paulus C.Claudius Marcellus	Plin.horum mentionem facit lib.2.cap.58. Suet.in Cæsare ait hunc Caium Marci Marcelli patruelem fuisse fratrem.
183	1	705	COSS.	C.Claudius Marcellus II. C.Lentulus Cruscellus	
	2	706	COSS.	C.Iulius Cæsar II. P.Seruilius Isauricus	C.IVLIVS Cæsar oppressa Rep.primus singulare imperium obtinuit.
	3	707	COSS.	Q.Fusius Calenus P.Vaticanus	Meminit Plinius lib.8.cap.7.
	4	708	COSS.	C.Iulius Cæsar III. M.Aemylius Lepidus	
184	1	709	COSS.	C.Iulius Cæsar IIII.solus Fabius Maximus	Cassiodorus hunc apponit.
	2	710	COSS.	C.Iulius Cæsar V. M.Antonius	P.Cornelius Dolabella Cæsari suffectus.
	3	711	COSS.	A.Hirtius C.Cæsar Octauius C.Vibius Pansa Q.Pedius	Ab hoc anno quidam Augusti ordiuntur imperium. Huius Pedij meminit Plin. lib.35.cap.4. & eius nepotis.
	4	712	COSS.	M.Aemylius Lepidus II. L.Munatius Plancus	Sueto.in Augusto: C.Cæsar Octauius primum cum M.Antonio, Marcoq; Lepido, deinde tantum cum Antonio per XII.ferè annos, nouissimè per IIII.& XL.solus Rempub.tenuit. Horum Coss.meminit Plin.lib.2.cap.31. & Suetonius in Tiberio.
185	1	713	COSS.	P.Seruilius Isauricus II. L.Antonius Pætás	Hoc loco hic Seruilius Cos.II.dicitur, cum apud Eusebium in Chronicis, si codices non fallūt, sub mortem Iulij Cæsaris publico funere elatus dicatur. Hic L.Antonius M.Antonij Triumuiri frater fuit, ait Florus libro 125.
	2	714	COSS.	Cn.Domitius Caluinus C.Asinius Pollio	
	3	715	COSS.	L.Porcius Censorinus C.Caluisius Sabinus	
	4	716	COSS.	Ap.Claudius Pulcher C.Norbanus Flaccus	

Olympiades.		Anni ab urbe cō.			
186	1	717	COSS.	M.Vipſanius Agrippa L.Caninius Gallus	
	2	718	COSS.	L.Gellius Publicola M.Cocceius Nerua	*Meminit huius ſatyra quinta Horatius.*
	3	719	COSS.	L.Cornificius Sex.Pompeius	
	4	720	COSS.	L.Scribonius Libo L.Atratinus	
187	1	721	COSS.	C.Cæſar Octauius II. M.Tullius Cicero	*Quidam pro Cicerone M. Lælium Volcatium Tullum poſuerant, Caßiodorus L.Volcatium. at ex Plutarcho, atq; etiam ex Plin.lib.22.cap. 6.ſatis liquet M.Tullij Ciceronis fuiſſe filium.*
	2	722	COSS.	Cn.Domitius Aenobarbus C.Soſſius	
	3	723	COSS.	C.Cæſar Octauius III. M.Valerius Meſſala	C. CAESAR *Octauius ſolus. Auguſti uerum imperium, authore Suetonio, & ciuili bello finis impoſitus. Dionyſius libro primo.*
	4	724	COSS.	C.Cæſar Octauius IIII. M.Licinius Craſſus	
188	1	725	COSS.	C.Cæſar Octauius V. Sex.Apuleius	
	2	726	COSS.	C.Cæſar Octauius VI M.Vipſanius Agrippa II.	
	3	727	COSS.	C.Cæſar Octauius VII. M.Vipſanius Agrippa III.	
	4	728	COSS.	C.Cæſar Octauius Aug. VIII. T.Statilius Taurus	
189	1	729	COSS.	C.Cæſar Octauius Aug. IX. M.Iunius Syllanus	
	2	730	COSS.	C.Cæſar Octauius Aug. X. C.Norbanus Flaccus	*Nomen hoc etiam anno 716.*
	3	731	COSS.	C.Cæſar Octauius Aug. XI. Cn.Calphurnius Piſo	
	4	732	COSS.	M.Claudius Marcellus L.Arruntius	
190	1	733	COSS.	M.Lollius Q.Lepidus	*Meminit Horatius horum Coss.lib.primo Epiſtolarum, uerſu ultimo.*
	2	734	COSS.	M.Apuleius P.Sillius Nerua	
	3	735	COSS.	C.Sentius Saturninus Sp.Lucretius Cinna	*Euſebius in Chronicis bis Coss.ait mortuum Virgilium. Q. pro Sp.eſt in Caßiod. & in uita Virgilij.*
	4	736	COSS.	Cn.Cornelius Lentulus P.Cornelius Lentulus	
191	1	737	COSS.	T.Furnius C.Iunius Syllanus	
	2	738	COSS.	L.Domitius Aenobarbus P.Scipio	
	3	739	COSS.	M.Druſus Liuius L.Calphurnius Piſo	
	4	740	COSS.	M.Licinius Craſſus Cn.Lentulus Augur	
192	1	741	COSS.	Cl.Tiberius Nero Q.Quintilius Varus	*P.pro Q. habet Caßiod.*
	2	742	COSS.	M.Valerius Meſſala II. P.Sulpitius Quirinius	*Huius,ut multi putant,mentio eſt apud euangeliſtam Lucam cap.3.*

Olympiades.		Anni ab urbe cõ				Anni à nat. Chr.
	3	743	COSS.	Q. Aelius Tubero Paulus Fabius Maximus	Plin. libro 8. capite 17.	
	4	744	COSS.	Iulius Antonius Fabius Africanus	Suetonius in Claudio.	
193	1	745	COSS.	Drusus Nero L. Quintius Crispinus		
	2	746	COSS.	C. Martius Censorinus C. Asinius Gallus		
	3	747	COSS.	Cl. Tiberius Nero II Cn. Calphurnius Piso	Hos Coss. Dionys. lib. 1. ait fuisse olympiade 193. annum autẽ ab urbe cond. 745. numerat rotundo prorsus numero, duos tamen annos à nostra supputatione differens, ut alibi diximus.	
	4	748	COSS.	D. Lælius Belbus C. Antistius Vetus		
194	1	749	COSS.	C. Cæsar Octauius Augustus XII. L. Lylla		
	2	750	COSS.	C. Caluisius Sabinus II. L. Passienus Rufus		
	3	751	COSS.	C. Lentulus Getulicus M. Messalinus	IESV CHRISTI natalis.	1
	4	752	COSS.	C. Cæsar Octauius Augustus XIII. M. Plautius Syluanus		2
195	1	753	COSS.	Cossus Cornelius Lentulus L. Calphurnius Piso	Id nominis est etiam anno 739.	3
	2	754	COSS.	P. Vinitius P. Alfenus Varus	Inter hos atq; prioris anni Coss. in Cassiodoro erant Coss. C. Cæsar Octauius Augustus XIII. & L. Paulus, sed Suetonij supputationes hunc annum non admittunt.	4
	3	755	COSS.	L. Aelius Lamia M. Seruilius		5
	4	756	COSS.	Sex. Aelius Catulus C. Sentius Saturninus		6
196	1	757	COSS.	Cn. Cinna Magnus L. Valerius Messala		7
	2	758	COSS.	M. Aemylius Lepidus L. Arruntius	Id nominis antea etiam fuit anno urbis 732	8
	3	759	COSS.	Q. Cæcilius Creticus A. Licinius Nerua		9
	4	760	COSS.	M. Furius Camillus Sex. Nonius Quintilianus		10
197	1	761	COSS.	Q. Sulpitius Camerinus C. Popæus Sabinus	Meminit horũ Suetonius in Vespasiano, & Plin. lib. 7. cap. 48. quod ideo admonemus, ut mendum in eo loco tollatur.	11
	2	762	COSS.	P. Cornelius Dolabella C. Iunius Syllanus		12
	3	763	COSS.	M. Aemylius Lepidus T. Statilius Taurus II.		13
	4	764	COSS.	Germanicus Cæsar C. Fonteius Capito	Meminit Suetonius in Caligula	14
198	1	765	COSS.	L. Munatius Plancus II. C. Silius		15
	2	766	COSS.	Sex. Pompeius Sex. Apuleius	Suetonius in Augusto.	16
	3	767	COSS.	Drusus Cæsar C. Norbanus Flaccus	CLAVDIVS TIB. Cæsar. Horũ Coss. meminit Suet. in Vitellio	17
	4	768	COSS.	Sisenna Statilius Taurus L. Scribonius Libo		18

Olympiades.		Anni ab urbe cõ.			Anni Christi
199	1	769	COSS.	L.Pomponius Flaccus C.Cælius Rufus	19
	2	770	COSS.	Cl.Tyberius Nero Cæsar III. Germanicus Cæsar II.	20
	3	771	COSS.	M.Iunius Syllanus *Mentio est horum Coss.apud Plin. lib.2.cap.87.aut,ut alij,89* L.Norbanus Balbus T. LIVII *historiographi mors, authore Eusebio*	21
	4	772	COSS.	M.Valerius Messala M.Aurelius Cotta	22

FINIS.

GLAREANVS.

Actenus præter unum aut alterum annum, Liuiana est historia, cui nos potissimum hanc parauimus Chronologiam: quod reliquum Consulum est, à GREGORIO *Haloandro diligenter collectum, subiungere placuit ipsius ordine ac uerbis, ne in alieno opere ingeniosi uideremur: nisi quod annos ab eiectis regibus omisimus, qui facilè ex anno qui primos præcedit* COSS. *sciri potest. Sunt igitur nunc in sequentibus* COSS. *unius anni per unum uersum, non duos descripti, ut illum in toto opere suo obseruasse uidimus. Quapropter si quid in his erratum est, quod equidem nescio, fidem meam hac confessione apud lectores purgatam uolo.*

GREGORIVS HALOANDER.

Olympiades	Anni Vrbis			Anni Christi
200	773	Cl.Tiberius Nero Cæsar IIII.	Drusus Cæsar II.	23
	774	D.Haterius Agrippa	C.Sulpitius Galba	24
	775	C.Asinius Pollio	C.Antistius Vetus	25
	776	Sex.Cornelius Cethegus	L.Visellius Varro	26
201	777	M.Asinius Agrippa	Cossus Cornelius Lentulus	27
	778	Cn.Lentulus Getulicus	C.Caluisius Sabinus	28
	779	M.Licinius Crassus	L.Calphurnius Piso	29
	780	App.Iunius Syllanus	P.Silius Nerua	30
202	781	C.Rubellius Geminus	C.Fusius Geminus	31
		His Coss.ad VIII.*calend.Aprilis Dei filius* IESVS CHRISTVS *Dominus Deus & saluator noster ac redemptor cruci affigitur, si quid* Tertulliano *credimus: nam alij secus opinantur.*		
	782	M.Vinitius Quartinus	C.Cassius Longinus Iurisconsul.	32
	783	Claudius Tiberius Cæsar V.solus, licet postmodum collegam assumpserit Aelium Seianum.		33
	784	Fur.Camil.Arrũti' Scribonian'	Cn.Domitius Aenobarbus	34
203	785	Ser.Sulpitius Galba	L.Cornelius Sylla	35
	786	L.Vitellius	Paulus Fabius Priscus	36
	787	P.Gallus Camerinus	Q.Nonianus	37
	788	Sex.Papinius Gallienus	Quintius Plautianus	38
204	789	C.Acerronius Proculus	C.Pontius Nigrinus	39
		C.Cæsar Caligula.		
	790	C.Cæsar Caligula II.	L.Cæsianus	40
	791	M.Aquilius Iulianus	L.Nonius Asprenás	41
	792	C.Cæsar Caligula III.& solus		42
205	793	C.Cæsar Caligula IIII.	L.Volusius Saturninus	43
		Tib.Claudius Cæsar		
	794	Tiberius Claudius Cæsar II.	Longus	44
	795	Tiberius Claudius Cæsar III.	L.Vitellius II.	45
	796	L.Quintius Crispinus II.	M.Statilius Taurus	46
206	797	M.Vinitius Quartinus II.	A.Cornelius Cominus	47

Olympiades	Anni urbis			Anni Christi
	798	P.Valerius Asiaticus II.	L.Cornelius Syllanus	48
	799	Tiberius claudius Cæsar IIII.	L.Vitellius III.	49
	800	A.Vitellius	L.Vipsanius Publicola	50
207	801	Q.Vetannius	C.Pompeius Gallus	51
	802	C.Antistius Vetus	M.Suillius Seruilianus	52
	803	Tiberius Claudius Cæsar V.	Ser.Cornelius Orphitus	53
	804	Faustus Sylla	Syluius Otho	54
208	805	D.Iunius Syllanus	Q.Haterius Antoninus	55
	806	M.Asinius Marcellinus	M.Acilius Auiola	56
		Cl.Domitius Nero Cæsar		
	807	Claudius Nero Cæsar	L.Antistius Vetus	57
	808	Q.Volusius Saturninus	P.Cæpio	58
209	809	Claudius Nero Cæsar II.	L.Calphurnius Piso	59
	810	Claudius Nero Cæsar III.	M.Valerius Messala	60
	811	C.Vipsanius Apronianus	L.Fonteius Capito	61
	812	Claudius Nero Cæsar IIII.	Cossus Cornelius Lentulus	62
210	813	Cæsonius Pætus	Petronius Turpilianus	63
	814	P.Marius	L.Asinius Gallus	64
	815	L.Memmius Regulus	Virginius Rufus	65
	816	Q.Lecanius Bassus	M.Licinius Crassus Frugi	66
211	817	Silius Nerua	Atticus Vestinus	67
	818	C.Suetonius Paulinus	L.Telesinus	68
	819	Fonteius Capito	Iulius Rufus	69
	820	Valerius Turpilian⁹ Trachalla	Silius Italicus poëta	70
		Ser.Sulpitius Galba Cæsar.		
212	821	Ser.Galba A.II.	T.Iunius	71
		Trucidato Galba nouæ tempestates & cædes in Republica extiterunt, donec rerum potiretur Fl.Vespasianus pater, qui Reipublicæ statum pristinum, & orbi pacem restituit. Nam neque M.Syluius Otho ultra menses III.dies V. neque A.Vitellius ultra menses VIII.dies X.imperauit.		
		Flauius Vespasianus pater.		
	822	Flauius Vespasianus A.II.	T.Vespasianus Cæsar	72
	823	Flauius Vespasianus A.III.	Cocceius Nerua	73
	824	Flauius Vespasianus A.IIII.	T.Vespasianus filius Cæsar II.	74
213	825	Flauius Domitianus A.II.	Valerius Messalinus	75
	826	Flauius Vespasianus A.V.	T.Vespasianus Cæsar III.	76
	827	Flauius Vespasianus A.VI.	T.Vespasianus Cæsar IIII.	77
	828	Flauius Vespasianus A.VII.	T.Vespasianus Cæsar V.	78
214	829	Flauius Vespasianus A.VIII.	Flauius Domitianus VI.	79
	830	Commodus	Priscus	80
	831	Flauius Vespasianus A.IX.	T.Vespasianus Cæsar VI.	81
		T.Vespasianus filius.		
	832	T.Vespasianus A.VII.	Flauius Domitianus VII.	82
215	833	Syluanus	Verus Pollio	83
		Fl.Domitianus.		
	834	Fl.Domitianus A.VIII.	Valerius Messalinus II.	84
	835	Flauius Domitianus A.IX.	Virginius Rufus II.	85
	836	Flauius Domitianus A.X.	Sabinus	86
216	837	Flauius Domitianus A.XI.	Furuus	87
	838	Flauius Domitianus A.XII.	Ser.Cornelius Dolabella	88
	839	Flauius Domitianus A.XIII.	A.Volusius Saturninus	89
	840	Flauius Domitianus A.XIIII.	L.Minutius Rufus	90
217	841	Fuluius	Atratinus	91
	842	Flauius Domitianus A.XV.	Cocceius Nerua II.	92
	843	Glabrio	Vlpianus Traianus Crinitus	93
	844	Flauius Domitianus A.XVI.	Volusius Saturninus II.	94
218	845	Collega	Priscinus	95

Olympiades	Anni urbis			Anni Christi
	846	Nonius Asprenas	Lateranus	96
	847	Flauius Domitianus A.XVII.	Flauius Clemens	97
	848	Antistius Vetus	L.Valerianus, aliâs Valens in Eutr.	98
		Cocceius Nerua.		
219	849	Cocceius Nerua A.III.	Virginius Rufus	99
	850	Cocceius Nerua. A.IIII.	Vlp.Traianus Crinitus II.	100
		Vlpianus Traianus.		
	851	Palma	Sossius Senecio II.	101
	852	Vlpianus Traianus A.III.	M.Fronto	102
220	853	Vlpianus Traianus A.IIII.	Articuleius Pætus	103
	854	Sossius Senecio III.	Licinius Sura II.	104
	855	Vlpianus Traianus A.V.	Q.Maximus II.	105
	856	Suranus II.	Seruianus Marcellus II.	106
221	857	Candidus	Vuidius Quadratus II.	107
	858	Commodus	Cerealis	108
	859	Sossius Senecio IIII.	Licinius Sura III.	109
	860	App.Ann.Trebonius Gallus	Metilius Bradua	110
222	861	Palma II.	Caluisius Tullus	111
	862	Priscinus II.	Solenus Orphitus	112
	863	Calphurnius Piso	Rusticus Bolanus	113
	864	Vlpianus Traianus A.VI.	Iulius Africanus	114
223	865	Iunctius Celsus Fil.Iuriscõsultus	Crispinus	115
	866	C.Piso Vopiscus	Seruilius Hasta	116
	867	Valerius Messala	Q.Pedo	117
	868	Aemylius Aelianus	L.Vetus	118
224	869	Quintius Niger	T.Apronianus	119
		Aelius Hadrianus.		
	870	Aelius Hadrianus A.II.	Salinator	120
	871	Aelius Hadrianus A.III.	Rusticus	121
	872	Catilius Seuerus II.	T.Aurel.Fuluius Antoninus	122
225	873	Annius Verus	Augur	123
	874	Acilius Auiola	Corellius Pansa	124
	875	Pætinus	Cassius Apronianus	125
	876	M.Acilius Glabrio	C.Bellicius Torquatus	126
226	877	Asiaticus II.	Q.Aquilinus	127
	878	Aelius Verus III.	Ambiguus Bibulus	118
	879	Atilius Titianus	Gallicanus	129
	880	Torquatus Asprenas	Annius Libo	130
227	881	Iuuentius Celsus II.	Neratius Marcellus	131
	882	Catullinus	Aper	132
	883	Lenâs Pontianus	Antonius Rufinus	133
	884	Augurinus	Sergianus	134
228	885	Tiberius	Sisenna	135
	886	Sergius Seruianus	Verus	136
	887	Pompeianus Lupercus	Atticus Atilianus	137
	888	L.Ceionius Commodus	Ciuica Pompeianus II.	138
229	889	L.Aelius Cæsar II.	Balbinus	139
	890	Niger	Camerinus	140
		T.Aurel.Fuluius Antoninus Pius.		
	891	T.Antoninus Pius A.II.	Brutius Præsens	141
	892	T.Antoninus Pius A.III.	Aelius Aurelius Cæsar	142
230	893	Plautius Syluanus	Iulius Seuerus	143
	894	Rufinus	Quadratus	144
	895	Torquatus II.	Herodes Atticus	145
	896	Lollianus Auitus	Gauius Maximus	146
231	897	T.Antoninus Pius A.IIII.	Aelius Aurelius Cæsar II.	147

Olympiades	Anni Vrbis			Anni Christi
	898	Clarus II.	Seuerus	148
	899	Largus	Messalinus	149
	900	Torquatus III.	Iulianus	150
232	901	Orphitus	Priscus	151
	902	Gallicanus	Venustus	152
	903	Maximus	Gordianus	153
	904	Glabrio	Homullus	154
233	905	Præsens	Rufinus	155
	906	Aelius Commodus	Sextilius Lateranus	156
	907	Sabinus II.	Seuerus	157
	908	Syluanus	M. Vibullius Augurinus	158
234	909	Barbatus	Regulus	159
	910	Tertullus	Sacerdos	160
	911	Quintillus	Priscus	161
	912	Verus II. *Euſ. addit adhuc annũ Ant. Pio*	Metilius Bradua	162
		M. Aelius Antoninus philosophus, & L. Aelius Commodus Verus diui fratres duo A.A. simul.		
235	913	M. Antoninus philosophus A.	L. Aelius Verus A.	163
	914	Iunius Rusticus	Aquilinus	164
	915	L. Aelianus	Pastor	165
	916	Macrinus	Aelius Celsus	166
236	917	Pudens	Orphitus	167
	918	Pudens II.	Pollio	168
	919	Verus III.	Quadratus	169
	920	Apronianus	Paulus	170
237	921	Priscus	Apollinaris	171
	922	Erutius clarus II.	Cethegus, alias Seuerus	172
		M. Aelius Antoninus philosophus solus.		
	923	Seuerus	Herennianus	173
	924	Maximus	Orphitus	174
238	925	Seuerus II.	Claudius Pompeianus	175
	926	Gallus	Flaccus	176
	927	Piso	Iulianus	177
	928	Pollio II.	Aper	178
		M. Aelius pater & Commodus filius Antonini A.A.		
239	929	Antoninus Commodus A.	Quintillus	179
	930	Orphitus	Rufus	180
	931	Antoninus Commodus A. II.	Verus	181
		Antoninus Commodus solus		
	932	Arrius Præsens	Gordianus	182
240	933	Antoninus Commodus A. III.	Byrrhus	183
	934	Petronius Mamertinus	Rufus	184
	935	Antoninus Commodus A. IIII.	Victorinus	185
	936	M. Marullus	Aelianus	186
241	937	Maternus	Bradua	187
	938	Antoninus Commodus A. V.	Glabrio	188
	939	Crispinus	Aelianus	189
	940	Fuscianus	Silanus	190
242	941	Duo Silani		191
	942	Antoninus Commodus A. VI.	Petronius Septimianus	192
	943	Apronianus	Bradua	193
	944	Antoninus Commodus A. VII.	P. Aelius Pertinax	194
		P. Aelius Pertinax		
243	945	Falco	Clarus. *Non est apud Euſ. hic annus totus*	195
		Pertinace post alterum mensem & dies XXV. quàm Imperator factus erat, V. calend. Aprilis occiso, Didius Iulianus cædis author, per menses II. & V. dies tantummodo imperiũ tenuit. Hunc deinde sequutus est L. Septimius Seuerus cum M. Baßiano Antonino Caracalla filio.		

Olympiades	Anni urbis			Anni Christi
	946	Septimius Seuerus A.II.	Albinus	196
	947	Tertullus	Clemens	197
	948	L. Turpilius Dexter	Priscus	198
244	949	Lateranus	Rufinus	199
	950	Ti. Saturninus	C.Gallus	200
	951	P.Cornelius Anulinus	M.Aufidius Fronto	201
	952	L.Septimius Seuerus A.III.	C.Aufidius Victorinus	202
245	953	L.Annius Fabianus	M.Nonius Mutianus	203
	954	L.Septimius Seuerus A.IIII.	Bassianus Antoninus A.	204
	955	Geta Cæsar	Plautianus	205
	956	Fabius Chilo	Libo	206
246	957	Bassianus Antoninus A.II.	Geta Cæsar II.	207
	958	Clodius Albinus	Aemylianus	208
	959	Aper	Maximus	209
	960	Bassianus Antoninus A.III.	Geta Cæsar III.	210
247	961	Pompeianus	Lollianus Auitus	211
	962	Faustinus	Rufinus	212
	963	Gentianus	Bassus	213
		M.Antoninus Caracalla solus		
	964	Duo Aspri		214
248	965	Antoninus A.IIII.	Balbinus	215
	966	Messala	Sabinus	216
	967	Lætus II.	Cerealis	217
	968	Sabinus II.aliàs Aquilinus	Anulinus	218
249	969	Præsens	Extricatus	219
		Opilius Macrinus		
	970	Antoninus Heliogabalus	Aduentus	220
		M.Antoninus Heliogabalus		
	971	Antoninus A.II.	Sacerdos	221
	972	Antoninus A.III.	Comazon	222
250	973	Gratus	Seleucus	223
	974	Antoninus A.IIII.	Aurelius Alexander Seuerus	224
		Aurelius Alexander Seuerus		
	975	Maximus II.	Aelianus	225
	976	Iulianus II.	Crispinus	226
251	977	Fuscus	Dexter	227
	978	Alexander A.II.	Quintil.C.Marcellus	228
	979	Albinus	Maximus,aliàs Aemylianus	229
	980	Modestus	Probus	230
252	981	Alexander A.III.	Dion,aliàs Dionysius	231
	982	Agricola	Clementinus,aliàs Clemens	232
	983	Pompeianus	Pelignianus,aliàs Pelignus	233
	984	Lupus	Maximus	234
253	985	Maximus II.	Paternus	235
	986	Maximus III.	Vrbanus	236
	987	Seuerus	L.Ragonius Vrinatius Largus Quintianus	237
		Iul.Maximinus cum filio		
	988	Maximinus A.	Iulius Africanus	238
254	989	Perpetuus	Cornelianus	239
	990	Pius	Pontianus	240
		Gordianus iunior		
	991	Gordianus A.	Auiola	241
	992	Sabinus II.	Venustus	242
255	993	Gordianus A.II.	Pompeianus	243
	994	Atticus	Prætextatus	244
	995	Arrianus	Papus	245

lym= iades	Anni urbis			Anni Christi
	996	Peregrinus	Aemylianus	246
		M.Iulius Philippus		
256	997	Philippus A.	Didianus	247
	998	Præsens	Albinus	248
	999	Philippus A.II.	Philippus Cæsar	249
	1000	Philippus A.III.	Philippus Cæsar II.	250
257	1001	Aemylianus	Aquilinus	251
		Decius cum filio Cæsare.		
	1002	Decius A.II.	Gratus	252
	1003	Decius A.III.	D.Cæsar	253
		Gallus Hostilianus & Volusianus filius.		
	1004	Virius Gallus A.II.	Volusianus A.	254
258	1005	Volusianus A.II.	Valerius Maximus	255
		Licinius, Valerianus & Gallienus		
	1006	Valerianus A.II.	Gallienus A.	256
	1007	Valerianus A.III.	Gallienus A.II.	257
	1008	Valerius Maximus II.	Glabrio	258
259	1009	Valerianus A.IIII.	Gallienus A.III.	259
	1010	Aurelius Tuscus, alias Fuscus	Pomponius Bassus	260
	1011	Aemylianus	Bassus	261
	1012	Cornelius Secularis II.	Iunius Donatus	262
		Gallienus & Valerianus iunior		
260	1013	Gallienus A.IIII.	Patronus Volusianus	263
	1014	Gallienus A.V.	Faustinus	264
	1015	Numius Albinus	Maximus Dexter	265
	1016	Gallienus A.VI.	Saturninus	266
261	1017	Valerianus A.II.	Lucillus	267
		Gallienus solus		
	1018	Gallienus A.VII.	Sabinillus	268
	1019	Paternus	Arcesilaus	269
	1020	Paternus II.	Marinianus	270
		Flauius Claudius		
262	1021	Claudius A.	Ouinius Paternus	271
	1022	Flauius Antiochianus	Lurius Orphitus	272
		Valerius Aurelianus		
	1023	Valerius Aurelianus A.II.	Ceionius Bassus	273
	1024	Quietus	Voldumianus	274
263	1025	Ann. Tacitus	Placidianus	275
	1026	Aurelianus A.III.	Capitolinus	276
	1027	Aurelianus A.IIII.	Marcellinus	277
	1028	Ann. Tacitus II.	Aemylianus	278
		Occiso per serui sui fraudem Aureliano A. per sex menses imperator ex Cos. factus Ann. Tacitus & ipse perit. Quod idem & Floriano Taciti fratri, per menses duos diesq; uiginti arrepto imperio contigit. Post hos imperium adeptus est		
		Aurelius Probus		
264	1029	Aurelius Probus A.	Paulinus	279
	1030	Aurelius Probus A.II.	Lurius Lupus	280
	1031	Aurelius Probus A.III.	Ouinius Paternus II.	281
	1032	Iunius Messala	Gratus	282
265	1033	Aurelius Probus A.IIII.	Iunius Tiberianus	283
	1034	Aurelius Probus A.V.	Pomponius Victorinus	284
		Carus, Carinus & Numerianus.		
	1035	Carus A.	Carinus A.	285
		Carinus & Numerianus.		
	1036	Carinus A.II.	Numerianus A.	286
		Diocletianus Iouius.		

Olympiades	Anni Vrbis			Anni Christi
266	1037	Diocletianus A.II.	Aristobulus	287
		Diocletianus Iouius & Maximianus Herculius.		
	1038	Iunius Maximus II.	Aquilinus	288
	1039	Diocletianus A.III.	Maximianus A.	289
	1040	Maximianus A.II.	Pomponius Ianuarius	290
267	1041	Bassus II.	Quintianus	291
	1042	Diocletianus A.IIII.	Maximianus A.III.	292
	1043	Iunius Tiberianus II.	Cassius Dion	293
	1044	Afranius Hannibalianus	Asclepiodotus	294
268	1045	Diocletianus A.V.	Maximianus A.IIII.	295
	1046	Constantius Cæsar	Maximianus Cæsar	296
	1047	Numidius Tuscus	Anulinus	297
	1048	Diocletianus A.VI.	Constantius Cæsar II.	298
269	1049	Maximianus A.V.	Maximianus Cæsar II.	299
	1050	Anicius Faustus II.	Gallus	300
	1051	Diocletianus A.VII.	Maximianus A.VI.	301
	1052	Constantinus Cæsar III.	Maximianus Cæsar III.	302
270	1053	Posthumius Titianus II.	Nepotianus	303
	1054	Constantius Cæsar IIII.	Maximianus Cæsar IIII.	304
	1055	Diocletianus A.VIII.	Maximianus A.VII.	305
	1056	Diocletianus A.IX.	Maximianus A.VIII.	306
271	1057	Constantius Cæsar V.	Maximianus Cæsar V.	307
	1058	Constantius Cæsar VI.	Maximianus Cæsar VI.	308

Hoc anno Diocletianus & Maximianus Herculius ob ætatis defectum uno die purpura deposita, ætate iunioribus, nempe Cæsaribus, administratione Reipublicæ & imperio ultrò cesserunt. Postea seniores A A. dicti, quemadmodum ueteres inscriptiones testantur. Ergo in eorum locum facti sunt Impp. A. A. Constantius Chlorus, & Maximianus Galerius.

	1059	Maximianus Herculius IX.	M. Flauius Constantius	309
	1060	Diocletianus X.	Maximianus A.VII.	310

Hoc anno Eboraci in Britannis demortuo Constantio, eius filius Constantinus ex Helena fauore militum & Croco Alemannorum rege illis auxilium ferente, imperium arripuit, quum postea in Italia ad imperij fastigium à Galerio A. subueheretur Licinius, eoq; paulò pòst mortuo alterum par Augustorum, nempe Maxentius Augusti filius, & Maximinus accederet: qui paulatim gliscente odio, mutuis bellis confecti conciderunt. Longissima tamen concordia inter Constantinum & Licinium fuit.

		Maximianus Galerius & Constantinus.		
272	1061	Post consulatum Diocletiani X. & Maximiani A. septimum, item		311
	1062	post consulatum Diocletiani X. & Maximiani A. septimum, anno secundo, Maximianus Galer. A.VIII. & solus: postea tamen Lici-		312
	1063	nium collegam assumpsit, quem Augustum creauerat.		313
		Constantinus, Maxentius, Licinius & Maximinus.		
	1064	Constantinus A.II.	Licinius A.II.	314
273	1065	Constantinus A.III.	Licinius A.III.	315
		Constantinus, Licinius & Maximinus.		
	1066	Rufius Volusianus	Annianus	316
	1067	Constantinus A.IIII.	Licinius A.IIII.	317
	1068	Sabinus	Arcadius Rufinus	318
274	1069	Ouinius Gallicanus	Septimius Bassus	319
		Constantinus & Licinius.		
	1070	Licinius A.V.	Crispus Cæsar	320
	1071	Constantinus A.V.	Licinius Cæsar	321
	1072	Constantinus A.VI.	Constantinus Cæsar	322
275	1073	Crispus Cæsar II.	Constantinus Cæsar II.	323
	1074	Panonus Probianus	Anitius Iulianus	324
	1075	Acilius Seuerus	Anitius Rufinus	325

Olym-piades	Anni urbis			Anni Christi
	1076	Crispus Cæsar III.	Constantinus Cæsar III.	326
276	1077	Anitius Paulinus	Ceionius Iulianus Camœnius	327
		Constantinus solus.		
	1078	Constantinus A.VII.	Constantinus Cæsar IIII.	328
	1079	Constantinus Cæsar V.	Valer. Max. Basilius	329
	1080	Ianuarius	Iustus	330
277	1081	Constantinus A.VIII.	Constantinus Cæsar VI.	331
	1082	Gallicanus	Symmachus	332
	1083	Bassus	Ablabius	333
	1084	Pacatianus	Mecilius Hilarianus	334
278	1085	Dalmatius Cæsar	Xenophilus	335
	1086	Publilius Optatus	Anitius Paulinus iunior	336
	1087	Constantius Cæsar	Rufius Albinus	337
	1088	Nepotianus	Facundus	338
279	1089	Felicianus	Titianus	339
	1090	Vrsus	Polemius	340
		His Coss. Constantinus cognomento Magnus in fata concessit, prius in filios fratrisq; filium Dalmatium concordiæ conseruandæ caussa diuiso imperio, quod pleno ad ipsos iure pertinebat, & postea quoque peruenit, sed Dalmatio protinus à Constantini A. morte à militibus in Thracia trucidato, simul regnant		
		Constantinus, Constantius & Constans.		
	1091	Constantius A.II.	Constans A.	341
	1092	Sept. Acindinus	Valerius Proculus	342
280	1093	Marcellinus	Cœlius Probinus	343
		Constantius & Constans.		
	1094	Constantius A.III.	Constans A.II.	344
	1095	Placidus	Romulus	345
	1096	Leontius	Sallustius	346
281	1097	Constantius A.IIII.	Constans A.III.	347
	1098	Amantius	Albinus	348
	1099	Post consulatum Amantii & Albini,		349
	1100	Rufinus	Eusebius	350
282	1101	Philippus	Salia	351
	1102	Limenius	Aco Catulinus Philonianus	352
	1103	Sergius	Nigrinianus	353
		Constantius solus.		
	1104	Post consulatum Sergii & Nigriniani,		354
283	1105	Constantius A.V.	Constantius Gallus Cæsar	355
	1106	Constantius A.VI.	Constantius Gallus Cæsar II.	356
	1107	Constantius A.VII.	Constantius Gallus Cæsar III.	357
	1108	Arbitio	Lollianus	358
284	1109	Constantius A.VIII.	Claudius Iulianus Cæsar	359
	1110	Constantius A.IX.	Claudius Iulianus Cæsar II.	360
	1111	Fabius Titianus	Neratius Cerealis	361
	1112	Eusebius	Hypatius	362
285	1113	Constantius A.X.	Claudius Iulianus Cæsar III.	363
	1114	Taurus	Florentius	364
		Claudius Iulianus		
	1115	Mamertinus	Neuita	365
	1116	Iulianus A.IIII.	Sallustius	366
		Iouinianus.		
286	1117	Iouinianus A.	Varronianus	367
		Flauius Valentinianus & Flauius Valens.		
	1118	Valentinianus A.	Valens A.	368
	1119	Gratianus N.P.	Dagalaiphus	369
	1120	Lupicinus	Iouinus	370

Olympiades	Anni urbis			Anni Christi
		Fl. Valentinianus, Fl. Valens & Gratianus		
287	1121	Valentinianus A.II.	Valens A.II.	371
	1122	Valentinianus N.P.	Sex. Aurel. Victor	372
	1123	Valentiniauus A.III.	Valens A.III.	373
	1124	Gratianus A.II.	Probus	374
288	1125	Modestus	Arintheus	375
	1126	Valentinianus A.IIII.	Valens A.IIII.	376
	1127	Gratianus A.III.	Equitius	377
	1128	Post consulatum Gratiani A.III.& Equitii V.C.		378
		Fl. Valens, Fl. Gratianus, & Fl. Valentinianus II.		
289	1129	Valens A.V.	Valentinianus A.II.	379
	1130	Gratianus A.IIII.	Merobaudes	380
	1131	Valens A.VI.	Valentinianus A.III.	381
		Gratianus & Valentinianus II.		
	1132	Decius Ausonius Gallus	Olybrius	382
		Gratianus Valent. II. & Theodosius		
290	1133	Gratianus A.V.	Theodosius A.	383
	1134	Syagrius	Eucherius	384
	1135	Antonius	Euagrius	385
	1136	Merobaudes II.	Saturninus	386
291	1137	Richomer, alias Nicomedes	Clearchus	387
		Hoc anno apud Lugdunum capto & occiso Gratiano, item Valentiniano in triennium per fœderis simulationem à Maximo tyranno ditione Italiæ cæterisq; prouincijs eiecto, Theodosius solus regnat.		
	1138	Arcadius	Bauto	388
		Theodosius & Arcadius		
	1139	Honorius nob.P.	Euodius	389
		Valentin. II. Theodos. & Arcadius.		
	1140	Fl. Valentinianus A.IIII.	Eutropius	390
292	1141	Theodosius A.II.	Cynegius	391
	1142	Fl. Timasius	Fl. Promotus	392
	1143	Fl. Valentinianus A.V.	Neoterius	393
	1144	Tatianus	Symnachus	394
293	1145	Arcadius A.II.	Rufinus	395
		Theodosius, Arcadius & Honorius.		
	1146	Theodosius A.III.	Abundantius	396
	1147	Arcadius A.III.	Honorius A.II.	397
	1148	Olybrius	Probinus	398
		Arcadius & Honorius.		
294	1149	Arcadius A.IIII.	Honorius A.III.	399
	1150	Cæsarius	Atticus	400
	1151	Honorius A.IIII.	Eutychianus	401
	1152	Eutropius	Theodorus	402
295	1153	Fl. Stillico	Aurelianus	403
	1154	Vincentius	Frauita, alias Fabritius	404
	1155	Arcadius A.V.	Honorius A.V.	405
		Arcadius, Honorius, & Theodosius iunior.		
	1156	Theodosius A.	Rumoridius	406
296	1157	Honorius A.VI.	Aristænetus	407
	1158	Fl. Stillico II.	Anthemius	408
	1159	Arcadius A.VI.	Probus	409
	1160	Honorius A.VII.	Theodosius A.II.	410
297	1161	Bassus	Philippus	411
		Honorius & Theodosius iunior.		
	1162	Honorius A.VIII.	Theodosius A.III.	412
	1163	Fl. Varro	Tertullus	413

Olympiades	Anni urbis			Anni Christi
		Hoc anno prima Romæ direptio facta à Gotthis, duce Alaricho, qui tamen præda contentus, uictoria nimis insolenter usus non est.		
	1164	Theodosius A. IIII. & solus		414
298	1165	Honorius A. IX.	Theodosius A. V.	415
	1166	Lucius V.C.	Herodianus *Sed huius deinde memoria ob crimen perduellionis damnata fuit.*	416
	1167	Constans	Constantius	417
	1168	Honorius A. X.	Theodosius A. VI.	418
299	1169	Theodosius A. VII.	Palladius	419
	1170	Honorius A. XI.	Constantius II.	420
	1171	Honorius A. XII.	Theodosius A. VIII.	421
	1172	Maximus	Plinta	422
300	1173	Theodosius A. IX.	Constantius III.	423
	1174	Eustachius	Agricola	424
	1175	Honorius A. XIII.	Theodosius A. X.	425
	1176	Asclepiodotus	Marinianus	426
		Theodosius iunior solus.		
301	1177	Castinus	Victor	427
	1178	Theodosius A. XI.	Valentinianus Cæsar	428
		Theodosius iunior & Valentinianus III.		
	1179	Theodosius A. XII.	Valentinianus A. II.	429
	1180	Hierius	Ardaburius	430
302	1181	Felix	Taurus	431
	1182	Florentius	Dionysius	432
	1183	Theodosius A. XIII.	Valentinianus A. III.	433
	1184	Bassus	Antiochus	434
303	1185	Aetius	Valerius	435
	1186	Theodosius A. XIIII.	Maximus	436
	1187	Ariouindus	Asper	437
	1188	Theodosius A. XV.	Valentinianus A. IIII.	438
304	1189	Isidorus	Senator	439
	1190	Aetius II.	Sigisuultus	440
	1191	Theodosius A. XVI.	Faustus	441
	1192	Theodosius A. XVII.	Festus	442
		Hoc anno Carthago à Vandalis duce Genserícho capta, quum iam per annos 585. in ditione Romani imperij fuisset, cuius mentio in C. de offi. præf. pr. et. Africæ. l. i. in prin.		
305	1193	Valentinianus A. V.	Anatolius	443
	1194	Cyrus V.C. & solus		444
	1195	Eudoxius	Dioscorus	445
	1196	Maximus II.	Paterius	446
306	1197	Theodosius A. XVIII.	Albinus	447
	1198	Valentinianus A. VI.	Nonius	448
	1199	Aetius III.	Q. Aurel. Symmachus	449
	1200	Callippius	Ardaburius	450
307	1201	Rufius Posthumianus	Zeno	451
	1202	Protogenes	Asterius	452
	1203	Valentinianus A. VII.	Auienus	453
		Valentinianus III. & Martianus.		
	1204	Martianus A.	Adelphius	454
308	1205	Herculanus	Asporatius	455
	1206	Opilio	Vincomalus	456
	1207	Aetius	Studius, alias Asterius	457
	1208	Valentinianus A. VIII.	Anthemius	458

Iterum hoc anno caput imperij & gentium domina Roma, in prædam & direptionem fuit exposita, sed Vandalis, qui præter id quòd urbem post homines natos potentissimam omnibus opibus spoliarunt, imperialia etiam ornamenta & insignia, duce Genserícho, secum in Africam transtulerunt, scribente id Iustiniano

Olympiades	Anni urbis			Anni Christi
		mano.C.de offi.præf.præt.Africæ.Vt uerum tandem sit quod M. Varro lib.18.antiquitatum apud Censorinũ scriptum reliquit, Vectium se Romæ in augurio non ignobilem, & ingenio cuius doctori in disceptando parem, audiuisse dicentem, quoniam CXX. annos incolumis præterijsset populus Romanus, ad M.& CC. peruenturum. Quid enim ab eo tempore urbs Roma uel imperij uel maiestatis habuit? quæ, si uetera memoris repetimus, improbißimo cuique maxime semper patuit: tot incursiones barbararum gentium, tot oppressiones tyrannorum, tot calamitates perpessa, donec ad extremum misera in summis malis consenuit.		
		Martianus solus.		
309	1209	Iohannes	Varari	459
	1210	Constantinus	Rufus	460
		Leo & Maiorianus.		
	1211	Leo A.	Maiorianus A.	461
	1212	Patritius	Richomer	462
310	1213	Magnus	Apollonius	463
	1214	Seuerinus	Dagalaiphus	464
		Leo & Seuerus.		
	1215	Leo A.II.	Seuerus A.	465
	1216	Basilius	Viuianus	466
311	1217	Rusticius	Olybrius	467
	1218	Fl.Basilicus	Herminerichus	468
		Leo & Anthemius.		
	1219	Leo A.III.& solus		469
	1220	Buscus	Iohannes	470
312	1221	Anthemius A.II. & solus		471
	1222	Martianus	Zeno Isauricus	472
		Leo solus.		
	1223	Iordanes	Seuerus	473
	1224	Leo A.IIII.	Probianus	474
313	1225	Festus	Martianus	475
	1226	Leo A.V.& solus		476
		Leo iunior & Zeno Isauricus.		
	1227	Leo iunior A. & solus		477
		Zeno Isauricus solus.		
	1228	Post cõsulatũ Leonis iunioris A.		478
314	1229	Fl.Basilius II.	Armatius	479
	1230	Post consulatum Basilii II. & Armatii		480
	1231	Ellus V.C.& solus		481
	1232	Zeno A.II. & solus		482
315	1233	Basilius iunior V.C.& solus		483
	1234	Placidus V.C.& solus		484
	1235	Seuerinus V.C.& solus		485
	1236	Faustus V.C.& solus		486
316	1237	Theodoricus rex	Venantius	487
	1238	Symmachus V.C.& solus		488
	1239	Decius	Longinus	489
	1240	Fl.Boëtius V.C.& solus		490
317	1241	Dynamius	Sifidius	491
	1242	Probinus	Eusebius Cronio	492
	1243	Faustus iunior V.C.& solus		493
	1244	Olybrius iunior V.C.& solus		494
		Anastasius		
318	1245	Anastasius A.	Rufinus	495
	1246	Albinus V.C.& solus		496
	1247	Asterius	Præsidius	497
	1248	Viator	Aemylius	498
				400
319	1249	Paulus V.C.& solus		
	1250	Anastasius A.II. & solus		500

Olympiades	Anni urbis			Anni Christi
	1251	Iohannes	Paulinus	501
	1252	Post consulatum Iohannis & Paulini		502
320	1253	Iohannes	Asclepion	503
	1254	Patritius	Hypatius	504
	1255	Fl. Auienus	Pompeius	505
	1256	Auienus iunior	Probus	506
321	1257	Cætheus V.C.& solus		507
	1258	Sabinianus	Manlius Theodorus	508
	1259	Ariouinius	Messala	509
	1260	Anastasius A.III.	Venantius	510
322	1261	Antonius	Agapitus	511
	1262	Venantius iunior	Celer	512
	1263	Importunus V.C.& solus		513
	1264	Boetius	Euthericus	514
323	1265	Felix	Secundinus	515
	1266	Paulus	Muschianus	516
	1267	Clementinus	Probus	517
	1268	Senator V.C.& solus		518
324	1269	Aurelius Cassiodorus V.C.& solus		519
	1270	Florentinus	Anthemius	520
	1271	Petrus V.C.& solus		521
		Iustinus.		
	1272	Iustinus A.	Euthericus Cillica	522
325	1273	Rusticus	Vitalis	523
	1274	Iustinianus	Valerius	524
	1275	Symmachus	Seuerinus Boetius	525
	1276	Maximus V.C.& solus		526
326	1277	Iustinus A.II.	Opilio	527
	1278	Probus	Philoxenus	528
	1279	Olybrius V.C.& solus		529
		Iustinianus.		
	1280	Mauortius V.C.& solus		530
327	1281	Iustinianus A.II. & solus		531
	1282	Decius V.C. & solus		532
		Hoc primùm anno D.Iustinianus A.ex tribus codicibus, Gregoriano, Hermogeniano & Theodosiano, reiectis inde inutilibus, & superadditis necessarijs, sacrarum constitutionum Codicem compositum, & suo nomine præfulgentem edidit.		
	1283	Lampadius	Orestes	533
	1284	Post consulatum Lampadii & Orestis V V.CC.		534
328	1285	Item post consulatum Lampadii & Orestis V V.C C.anno 2.		535
	1286	Iustinianus A.III.& solus.		536
		Hoc anno quinquaginta libri Digestorum seu Pandectarum, in quibus tota iuris ciuilis ex uetere iure enucleati, & in compendium ac nouum ordinem redacti ratio continetur, à Triboniano excellentis ingenij & doctrinæ uiro, mandato D.Iustiniani A.primùm absoluti sunt & editi. His accesserunt quatuor Institutionum libri, qui fores quodammodo aperiunt ad penetralia iuris ingredi uolentibus.		
	1287	Iustinianus A.IIII.	Theodorus Paulinus	537
		Hoc deinde anno repetitam Codicis prælectionem D.Iustinianus A.instituit & absoluit.		

HACTENVS HALOANDER.

AVTHORES QVIBVS IN HAC TEMPORVM SVPPVTATIONE VSI SVMVS.

G R A E C I

Plutarchus
Polybius
Dionysius Halicarnasseus
Diodorus Siculus
Eusebius
Strabo.

L A T I N I

T.Liuius
M.Tullius Cicero
Sallustius
Plinius
Suetonius Tranquillus
Valerius Maximus
A.Gellius
C.Iulius Cæsar
Quintilianus
Aurelius Caßiodorus
Orosius
L.Florus
Gregorius Haloander.

LOCORVM ALIQVOT INSIGNIVM IN *Annotationibus Glareani, Index.*

A litera superiorem prioris paginæ partem indicat, B mediam, C inferiorem. idem puta & de D, E, F, in secundæ facie paginæ.

F I N I S.

